ئۇيغۇر تىلىنىڭ

ئىزاھلىق لۇغىتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق
خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

ئا — پ

مىللەتلەر نەشرىياتى
1990

تۈزگۈچىلەر:
ئابلىز ياقۇب، غەنىزات غەيۇرانى، زايىت ھېۋىل، ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئابلىز ئەھمەت، پەرھات نۇر.
مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئابلىز ياقۇب، غەنىزات غەيۇرانى.
مەسئۇل كوررېكتور: رىشىت ۋاھىدى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
خۇش خەتنى يازغۇچى: ئوبۇلقاسىم مۆمىن.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز..... 1
لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى 1
لۇغەتتىن تۈزۈشتە پايدىلىنىغان مەنبەلەر 17
ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاهلىق لۇغىتى
ئا 1
ئە..... 219
ب..... 328
پ 500

كىرىش سۆز

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ تۇزۇلۇشى ئۇيغۇر تىل-يېزىق تارىخىدا تېخى تۇنجى قېتىملىق ئىش. مەزكۇر لۇغەتنى تۇزۇشتە، تىلشۇناشلار، ئالىي ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەر ئوقۇتقۇچىلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى، ئاخبارات، نەشرىيات خادىملىرى، يازغۇچى، شائىرلار ھەمدە بارلىق ئۇيغۇر تىلىغا قىزىققۇچى كىتابخانلارنىڭ ئېھتىياجىنى قانىدۇرۇش ھەمدە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىندى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»گە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ ئىستېمال قىلىنىۋاتقان 60 مىڭغا يېقىن تۆپ سۆز، ياسالما ۋە قاتقان سۆزلەر، تۇراقلىق بىرىكمىلەر كىرگۈزۈلدى.

كىشىلەرگە مەلۇمكى، تىل ئىنسانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاقە ۋاستىسى. ئىنسانلارنىڭ بارلىق پائالىيىتى تىلدىن ئايرىلالمايدۇ. تىل جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم بىر ۋاستىسى ئىكەن، ئۇ ئۆزىمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۆزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، ھەرقايسى ساھەلەردە مەيدانغا كەلگەن يېڭى شەيئى، يېڭى ئۇقۇملارنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئىنسانلارنىڭ ئالاقە ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىدۇ. تىلنىڭ لۇغەت تەركىبى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئۆزىدە ناھايىتى تېز ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىر مىللەت تىلىنىڭ ئومۇمىي لېكسىكا تەرەققىياتى شۇ مىللەتنىڭ ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخىغا جانلىق گۈۋاھ بولالايدۇ. شۇڭا، بىر مىللەت تىلىنىڭ مۇكەممەللەك ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغىتى شۇ مىللەتنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخىدا زور بۇرۇلۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر تىلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە بىر تىل. پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق، تىل تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرسەكلا V ئەسىردىكى مەڭگۈتاشلاردىن باشلىنىپ، تاكى XX ئەسىرگىچە بىرنەچچە خىل يېزىق قوللىنىلغان ۋە بۇ يېزىقلاردا نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر يېزىلغان ئۇزۇن بىر مۇساپىنى كۆرىمىز. بۇ تارىخىي دەۋرلەردە ئۇيغۇر تىلىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇنلىغان لۇغەتلەرمۇ مەيدانغا كەلدى.

ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكى ھەققىدە توختالغاندا، بىز ئالدى بىلەن خاقانىيە دەۋرىدە ئۇلۇغ تىلشۇناس مەھمۇت قەشقەرى تۇزگەن «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك» («تۈركىي تىللار دىۋانى»، XI ئەسىر)نى پەخىر بىلەن تىلغا ئالىمىز. بۇنىڭدىن باشقا «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (XIV ئەسىر، مىللەتلەر نەشرىياتى 1984-يىل نەشرى)، تالىي ئىمانىيىنىڭ «بەدائىيۇل لۇغەت» (IV ئەسىر)، «ئۇبۇشقا لۇغىتى» (XVI ئەسىر)، «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت» («مانجۇچە-زاڭزۇچە-موڭغۇلچە-ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە لۇغەت» XVII ئەسىر)لەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ

لۇغەتلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشى شۇ تارىخىي دەۋرلەردىكى ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن بىرىنى ناھايىتى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. جۈملىدىن، تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى بولغان لۇغەتشۇناسلىق خىزمىتى جەھەتتە بىزگە مول تەجرىبىلەرنى قالدۇردى.

ئۇيغۇر تىلى لۇغەتچىلىكى XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىن بۇيان زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، بۇلاردىن «ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە ـ رۇسچە لۇغەت» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1953 ـ يىل)، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە قىسقىچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1963 ـ يىل)، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1974 ـ يىل)، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەر لۇغىتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1979 ـ يىل)، «ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982 ـ يىل) ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تىل لۇغىتى، فىزىكا لۇغىتى، ماتېماتىكا لۇغىتى، تىببىي لۇغىتى، ئورمانچىلىق لۇغىتى، نېفت لۇغىتى، خىمىيە لۇغىتى، تەنتەربىيە لۇغىتى، بىئولوگىيە لۇغىتى، ئېلېكتر تېخنىكىسى لۇغىتى، سودا لۇغىتى قاتارلىق كۆپلىگەن سېلىشتۇرما كەسپىي لۇغەتلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ جەريانىدا يەنە بىر قىسىم ئىزاھلىق لۇغەتمۇ مەيدانغا كەلدى. بۇلاردىن «سىياسىي ئىقتىساد لۇغىتى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 ـ يىل)، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق فرازېئولوگىيىلىك بىرىكمىلەر سۆزلۈكى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 ـ يىل)، «ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈكى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 ـ يىل)، «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 ـ يىل)، «ئەدەبىيات ئاتالغۇلىرى لۇغىتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1988 ـ يىل)، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تىلشۇناسلىق ئاتالغۇلىرىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1989 ـ يىل) لارنى ئاتاپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقىمۇ نۇرغۇنلىغان ھەر خىل قورال كىتابلار نەشر قىلىندى.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز بايلىقىنى توپلىغان ھەم ئۇنى تەرتىپلەپ يەشكەن، ھەربىر سۆزنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى، فونېتىكىلىق، گرامماتىكىلىق، ستىلىستىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن بىرەر مۇكەممەل لۇغەت تېخى مەيدانغا چىقمىغانىدى. بۇ بىر چوڭ بوشلۇق ئىدى. مانا بۇ «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى ئىشلەش زۆرۈرىيىتىنى تۇغدۇردى.

مەلۇمكى، تىل بىر مىللەتنىڭ بارلىق ئەزاسى ئۈچۈن ئورتاق قورال. كىشىلەر مۇشۇ قورالغا تايىنىپ، بىر ـ بىرىنى چۈشىنىدۇ، شۇڭا تىلىنى توغرا چۈشىنىش، توغرا قوللىنىش ئىنتايىن مۇھىم. بىر مىللەتنىڭ تىلى پۈتمەس ـ تۈگىمەس خەزىنە ئىكەن، بىر تىلنىڭ ھەممە بايلىقىنى بىلىدىغان بىرەر شەخسنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ھەرقانداق بىر تىلدا، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئۈچۈن ئورتاق بولغان لۇغەت فوندىدىن باشقا، كونىرىغان سۆزلەر، تارىخىي سۆزلەر، مەلۇم ئەزالار ئۈچۈنلا خاس كەسپىي سۆزلەر، دىئالېكتلىق پەرقلەر، شەخسلەرگە خاس ستىلىستىكىلىق ئىشلىتىشلەر، قېلىپلاشمىغان تەركىبلەر، ھەتتا خاتا قوللىنىشلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ھال ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش، كىنو ـ تىياتىر، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە، ئاخباراتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىدا ـــ قىسقىسى شۇ تىلنى قوللانغۇچى بارلىق كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ئالاقىلىرىدا نۇرغۇن قېيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ قېيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئەدەبىي تىلنىڭ سۆز

بايلىقنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان، ئىملا، گرامماتىكا ۋە ستىلىستىكىلىق نورمىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان قورال كىتاب ئىنتايىن زۆرۈر بولىدۇ. بۇ قورال كىتاب ــ ئىزاھلىق لۇغەتتۇر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى مۇشۇ مۇھتىياجنى ۋە ھازىرقى بار ئىمكانىيەتنى ھېسابقا ئېلىپ، 1978 ـ يىلى «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشنى كۈنتەرتىپكە قويىدى ۋە تەييارلىق خىزمەتلىرىنى باشلىدى. 1980 ـ يىلى كومىتېت قارىمىقىدا لۇغەت بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى تۈزۈش ئىشى رەسمىي قولغا ئېلىندى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشتە، ئالدى بىلەن ئۇيغۇر تىلىنىڭ قايسى دەۋر ۋە قايسى باسقۇچتىكى تىل لېكسىكىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك، دېگەن مەسىلە ھەل قىلىنىشى لازىم ئىدى، ئەلۋەتتە. لۇغەتنى تارىخىي جەريان ۋە باسقۇچلار بىلەن، ھازىرقى ئەدەبىي تىل نورمىلىرى بىلەن چەكلىمەي تۇرۇپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن پۈتۈن تارىخىي جەريانىدىكى سۆز بايلىقىنى توپلاپ تۈزۈش مۇمكىنىدى. لېكىن بۇ ئىنتايىن مۇشكۇل ھەم نۇرغۇن ئادەم كۈچى، ئۇزاق ۋاقىت، ھەتتا بىرنەچچە ئەۋلادنىڭ تىرىشچانلىقىنى تەلەپ قىلاتتى. شۇڭا، ھازىرقى ئەھۋالىي ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، مەزكۇر لۇغەتنى ئىشلەشتە، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىستېمال قىلىنۇاتقان سۆز بايلىقىنى توپلاش ۋە ئۇنى ئىزاھلاش مەقسەت قىلىندى. بۇ يەردە شۇنى ئېسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا باشلانغان بولۇپ، 50 ـ يىللارغىچە كلاسسىك ئۇيغۇر تىلى قېلىپلىرىنى ھازىرقى زامان جانلىق تىلىغا يېقىنلاشتۇرۇش ئۇرۇنۇشلىرى باشلانغان، يېڭىچە مەكتەپ ماتېرىيال يولغا قويۇلغان، ئۇيغۇر تارىخىدا مىخ مەتبەئە مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا كلاسسىك ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەسىرى خېلى كۈچلۈك ئىدى، ئىملا پرىنسىپلىرى تېخى مۇكەممەللەشمىگەنىدى، سۆز ـ ئاتالغۇلار تۇراقلاشمىغانىدى. شۇڭا بىز «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ماتېرىياللىرىنى توپلاشتا بۇ باسقۇچتىكى يازما ئەسەرلەر تىلىنى ئاساس قىلىپ كەتمىدۇق. بەلكى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دەۋرنى ئاساس قىلدۇق. مۇشۇ قىسقىغىنا تارىخىي باسقۇچتا، ئۇيغۇر تىلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. چۈڭگو كومموئىنستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي تىل ـ يېزىقتا ئائىت بىر قاتار فاكىجېن ـ سىياسەتلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئۇيغۇر خەلقى تىل ـ يېزىقىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىپ بەردى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىل ـ يېزىقىنى قوللىنىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ھوقۇقى مەملىكىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە ئاپتونومىيە قانۇنىدا كۈچلۈك كاپالەتلەندۈرۈلدى.

ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەسىدە ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشتىكى قورال قىلىندى. باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن ئالىي مەكتەپلەرگىچە ھەرقايسى پەنلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى دەرسلىكلىرى تۈزۈلدى. ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىدىكى ئاخبارات، نەشرىيات ئورۇنلىرى كۆپلەپ تەسىس قىلىندى ھەم كۈچەيتىلدى. رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ۋە ئۇنىڭ نۇتۇق شەكلىنىڭ قېلىپلىشىشىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزا ئىگىلىك، سانائەت، پەن-تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت قاتارلىق ئىشلىرى مۇشۇ تارىخىي باسقۇچتا ئىلگىرىكىدىن زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. بۇ ئۆزگىرىشلەر تىلدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپماي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا، ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكىسىدا كۆپلىگەن ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى، يېڭى سۆز-ئاتالغۇلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى، نۇرغۇنلىغان سۆزلەرنىڭ مەنىسى كېڭەيدى ۋە تېخىمۇ كونكرېتلاشتى، ئۇيغۇر تىلىنىڭ گرامماتىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە ستىلىستىكىلىق ۋاستىلىرىدىمۇ يېڭى تەرەققىياتلار بولدى. مانا مۇشۇنداق تەرەققىياتلارنى ئۆزىدە ئىپادە قىلىش — «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ يەتمەكچى بولغان نىشانىدۇر.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈش خىزمىتى تۆۋەندىكىدەك كونكرېت باسقۇچلاردىن ئۆتتى: ئالدى بىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز بايلىقىنى توپلاش ئوچۇن، ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىنغان گېزىت-ژۇرنال، ئەدەبىي، پەننىي، ئىلمىي، ئاممىباب ئەسەرلەر، دەرسلىكلەر، پارتىيە-ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى ۋە بىر قىسىم تەرجىمە ئەسەرلىرى بولۇپ 400 دىن ئارتۇق كىتاب-ماتېرىيالدىن 500 مىڭدىن ئارتۇق جۇملە كارتۇچكىسى تەييارلاندى ھەم ئۇلاردىن 60 مىڭغا يېقىن سۆز تاللاندى؛ ھازىرقى زامان يېزىق تىلىدا كۆپ ئوچرىمايدىغان، ئەكسىچە خەلقنىڭ جانلىق تىلىدا ئىستېمال قىلىنىدىغان، ھاياتىي كۈچكە ئىگە سۆزلەرنى توپلاش مەقسىتىدە 1980-يىلى ۋە 1982-يىلى شەرقىي شىنجاڭ ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا ئىككى قېتىم تىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى؛ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش يۈزىسىدىن بىرنەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى؛ كۆپ تەرەپلىمە تەتقىقاتلاردىن كېيىن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى تۈزۈشنىڭ كونكرېت پرىنسىپلىرى تۈزۈلدى ھەمدە شۇ پرىنسىپلار ئاساسىدا 500 گە يېقىن سۆزنىڭ ئىزاھلانغان ئۈلگىسى ئىشلىنىپ، ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتىدا ئەمگەك سىڭدۈرۈۋاتقان مۇتەخەسسىسلەرنىڭ مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ يەنە بىر مۇھىم ۋەزىپىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق كومىتېتى 1985-يىلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ قايتا تۈزىتىلگەن ۋە تولۇقلانغان ئىملا قائىدىسىنى ئېلان قىلدى. شۇنداقلا ئىملا لۇغىتىمۇ نەشىر قىلىندى. 1988-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنى تۈزگەن ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ تەلەپپۇز قائىدىلىرى كومىتېت تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشتە، ئىملا ۋە نۇتۇق فورمىلىرىدا يۈقىرىقى پرىنسىپلارغا تولۇق ئەمەل قىلىندى. مەزكۇر لۇغەتتە يەنە ھەرقايىسى پەنلەرگە ئائىت ئاتالغۇلارمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ ئاتالغۇلارنى ئېلىشتا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش، بېكىتىش كومىتېتىنىڭ ئاتالغۇلارنى بېكىتىش پرىنسىپلىرىغا تولۇق ئەمەل قىلىندى. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ئاتالغۇلار يۇقىرىقى كومىتېتنىڭ ھەر ساھە مۇتەخەسسىس-

لىرى قاتناشقان بىرنەچچە قېتىملىق مەخسۇس مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئارقىلىق بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ بېكىتىلدى.

ئەدەبىي تىل جانلىق تىلنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلى. ئەدەبىي تىل خەلقنىڭ جانلىق تىلى ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولسىمۇ، ئۇ ئىپادىلەش شەكلىنىڭ بايلىقى، يۇقىرى دەرىجىدە قېلىپلاشقانلىقى بىلەن خەلق تىلىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. شۇڭا مەزكۇر لۇغەتتە سۆزلەرنىڭ تۇنۇشى مەنىسى، كېڭەيگەن ھەم كۆچمە مەنىلىرىنى ئايرىشتا، ستىلىستىكىلىق مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا شۇنداقلا بۇلارنى مىساللار بىلەن پاكىتلاشتا، رەسمىي نەشر قىلىنغان ئەسەرلەردىكى ئەدەبىي يېزىق تىلى ئۆلچەم قىلىندى. دېمەك، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈش جەريانى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇلۇشىنى يەنىمۇ ئىلگىرى سۈرۈش جەريانى بولدى.

شۇنداقتىمۇ، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل بولۇپ كەتتى، دەپ ئېيتالمايمىز. بۇنداق بىر چوڭ تېپتىكى لۇغەتنى تۈزۈش، ھەر جەھەتتىن ئالغاندا، ئاسان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. تىل ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، شۇڭا تىلىنىڭ قېلىپلىشىشىمۇ نىسپىي بولىدۇ، يەنى ئۇ داۋاملىق بۇزۇلۇپ تۇرۇش ھەمدە داۋاملىق قېلىپلاشتۇرۇش جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇسىتىگە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكا، لېكسىكا، گراماتىكا جەھەتلىرىدە داۋاملىق ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرمۇ ئاز ئەمەس، مەلۇم نۇقتىلاردا كۆز قاراش تېخى تولۇق بىرلىككە كەلگىنى يوق. بۇ ھال مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈشتە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالمىدى. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز تۈركۈملىرىنى بۆلۈش جەھەتتە يېڭى كۆز قاراشلار گەۋدىلەندۈرۈلدى، ئۇيغۇر تىلىدىكى كېلىشىلەر مەسىلىسىدە يەنىلا ئەنئەنىۋى كۆز قاراش ساقلاپ قېلىندى ۋە باشقىلار. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇيغۇر تىلى لېكسىكولوگىيىسى تەتقىقاتى ۋە لۇغەتشۇناسلىق تەتقىقاتى تېخى بىر ئاجىز ھالقا بولۇپ تۇرماقتا. گەرچە ئۇيغۇر تىلىدا كۆپلىگەن لۇغەتلەر ئىشلىنىپ، مەلۇم تەجرىبىلەر ھاسىل قىلىنغان ھەمدە باشقا تىللاردا ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغەتلەرنىڭ خېلى زور ياردىمى بولغان بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆلۈك ھالدا كۆچۈرۈپ كېلىشكە بولمىغانلىقتىن مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈش جەريانى ــ بىر تەرەپتىن ئۆگىنىش، بىر تەرەپتىن تەتقىقات قىلىش جەريانى بولدى. بۇ جەريانداء، كۆپلىگەن ئەمەلىي مەسىلىلەر ھەل قىلىندى، شۇنداقتىمۇ يولۇققان مەسىلىلەرنىڭ دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ۋاقتىنىڭ زىچلىقى ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بارلىق مەسىلىلەرنى ئىلمىي، مۇكەممەل ھەل قىلىنىپ كەتتى، دەپ ئېيتقىلىسىمۇ بولمايدۇ. شۇڭا مەزكۇر لۇغەتتە ياكى ئۇنداق ياكى بۇنداق مەسىلىلەرنىڭ ساقلىنىشى تەبىئىي. شۇنداق بولسىمۇ، لۇغەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئەدەبىي تىلنى قېلىپلاشتۇرۇشتا تېگىشلىك رول ئويناش بىلەن بىللە تىلشۇناسلىرىمىزغا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بېرىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

مەزكۇر لۇغەتنىڭ 1ـتومىنى تۈزۈش خىزمىتىگە، لۇغەت ئاپتورلىرىدىن باشقا، يەنە بۆلۈمىزنىڭ ئىلمىي خادىملىرىدىن ئەسقەر ئابدۇقادىر، بۇھەيرە ئابلەتۇۋالار قاتناشتى؛ ئۇنىڭدىن باشقا بۇۋەيشخان ئابدۇللا لۇغەتنى ئورىگىناللاشتۇرۇش، ماتېرىيال تەييارلاش، رەتلەش قاتارلىق

خىزمەتلەردە ئالاھىدە كۆچ چىقاردى. ئارسلان ئابلىز، نىجات تۆرەخمەتلەر لۇغەتنى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن ئورىگىناللاشتۇرۇش ئىشىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدى. گۈلنار، ئەلانۇرلار ماتېرىيال تەييارلاش خىزمىتىگە ياردەملەشتى.

لۇغەتنىڭ ھەرقايسى پەنلەرگە دائىر ئاتالغۇلرىنىڭ ئىزاھلىرىنى ئىشلەشتە ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك پروفېسسور، دوتسېنت، لېكتور، تەتقىقاتچى خادىملارنىڭ قىممەتلىك ئىلمىي تەكلىپلىرى، ئەمەلىي ياردەملىرىگە ئىگە بولدۇق. بىز مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ يولداشلارغا ۋە بىزنىڭ ئىشىمىزغا ھەر جەھەتتىن ياردەمدە بولغان باشقا بارلىق يولداشلارغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمىز. كىتابخانلىرىمىزنىڭ مەزكۇر لۇغەتتە ساقلانغان يېتەرسىزلىكلەر ئۈستىدە پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر
تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ لۇغەت بۆلۈمى.
1989 ـ يىلى 5 ـ ئاي.

لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى

1. ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى ئىشلەشتە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ لۇغەت بۆلۈمى ئازادلىقتىن كېيىن نەشر قىلىنغان ئەدەبىي، ئىجتىمائىي-سىياسىي، ئىلمىي، ئامميباب ئەسەرلەر: دەرسلىكلەر، گېزىت-ژۇرناللار؛ ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى، پارتىيە-ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى ۋە بىر قىسىم ئەدەبىي تەرجىمە ئەسەرلەردىن تاللىغان كارتىلار ئاساسىي مەنبە قىلىندى.

2. لۇغەتكە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ قوللىنىلىۋاتقان بارلىق سۆز تۈركۈملىرىگە ئائىت تۈپ سۆزلەر يەنى ئىسىملار (**باش، كۆز، سىياسەت، ئەقىل**)، سۈپەتلەر (**قىزىل، ئېگىز، سۈنئىي، ياخشى**)، سانلار (**بىر، ئون، يۈز**)، مىقدارلار (**يۇتۇم، كاپام، سەر، نەپەر، تال**)، رەۋىشلەر (**بۈگۈن، ئىلگىرى، ناھايىتى، پائال**)، ئالماشلار (**مەن، بۇ، كىم، ئۆز، ھەممە، ھېچ، كىمدۇ**)، پېئىللار (**ھاڭماق، تۇرماق**)، تەقلىد سۆزلەر (**شار-شۇر، ۋال-ۋۇل، چىم-چىم**)، تىركەلمىلەر (**ئۈچۈن، ئائىت، قاتارلىق**)، باغلىغۇچىلار (**ۋە، ھەم، ياكى، ھەتتا، يەنى، جۈملىدىن**)، يۈكلىمىلەر (**مۇ، چۇ، زە، ھە**)، ئىملىقلار (**پاھ، ۋايجان، ئاپلا**)، ياسالما سۆزلەر يەنى سىنتېتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەر (**ئىشچى، ئەقىللىق**)، ئانالىتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەردىن قوش سۆزلەر (**پۈتمەس-تۈگىمەس، ئاستىن-ئۈستۈن، ئاچ-يالىڭاچ، بالا-چاقا، نان-پان، ئوڭغۇل-دوڭغۇل**)، بىرىككەن سۆزلەر (**بىلەزۈك، ئاقساقال، تاشپاقا**)، «قىل-، بول-» قاتارلىق سۆزلەرنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان پېئىللار (ھۆكۈم قىلماق، پەيدا بولماق)؛ تۈراقلىق بىرىكمىلەر يەنى بىر قىسىم ئۇدۇل مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر (**ئاتوم بومبىسى، قاينىاش نۇقتىسى**)، كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر (**قولى قىسقا، ئاغزىنى ياغلىماق، ھۇشۇك ئاپتاپقا چىقمايدۇ**)، ئادەت سۆزلىرى (**ئاق يول بولسۇن، خۇدايىمغا ئامانەت، ئاتاڭغا لەنەت**)، قاتقان سۆزلەر (**كۈندە، بولدى، بوپتۇ، باشلاپ**) كىرگۈزۈلدى.

3. قىسقارتىلما سۆزلەر لۇغەتكە ئېلىنمىدى.

4. مەلۇم دىئالېكتقا خاس سۆزلەر تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **جۈجەم، ئايلا، ھەدە، ھۇت، كات...**

5. كونىرىغان سۆزدىن مەلۇم بىرمەزگىلدە مەتبۇئاتتا كۆپ ئىشلىتىلگەنلىرى ئېلىندى.

مەسلەن: **ئىمپېرىيالىزم، باتالیون، دىۋىزىيە...**

6. تارىخىي سۆزلەردىن ھازىرقى ئەدەبىي تىلدا كۆپ ئۇچرايدىغانلىرىلا تالىلاپ ئېلىندى. مەسلەن: **يۇزبېشى، مىڭبېشى، تۇرا بېگى، تەيجى، خاقان.**

7. باللار لېكسىكىسىدىن تۇرمۇشتا كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **مەمە، چىششا، جوجو، ھام ھام...**

8. ئۇزۇندىن بۇيان مەتبۇئاتلاردا ئىملاسى ئىككى خىل بولۇپ كەلگەن سۆزلەرنىڭ ئىملاسى توغرا بولمىغان شەكلى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **ئەۋۋەل، ئاۋال، خوشنا.**

9. ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يەككە ھەرپ شەكىللىرى ۋە ھەرپ ناملىرى كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **ئا، ئە، ب، بې، پ، پې، ت، تې...**

10. جانلىق تىلدا قوللىنىلمايدىغان، پەقەت يېزىق تىلىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر تاللاپ ئېلىندى. مەسلەن: **چەشمە، نەۋقىران، دىلارەبا...**

11. پەن-تېخنىكا، ھۈنەر-سەنئەتكە دائىر ئاتالغۇلارنى ئېلىشتا كۆپىرەك تولۇق ئوتتۇرا مەلۇمات ئاساس قىلىندى. بەك خاس ئاتالغۇلار كىرگۈزۈلمىدى.

12. مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەردىن باشقا يەنە خەلقئارادا سانى كۆپرەك بولغان مىللەتلەرنىڭ نامى ئېلىندى.

13. سانلاردىن ئاددىي سانىاق سانلار ئېلىندى. مەسلەن: **نۆل، بىر، ئىككى، يۈز، مىڭ.**

14. دەرىجە ۋە ئۆلۈك سانلار بىردىن تارتىپ يۈزگىچە بولغان ئاددىي سانلار تەرتىپى بويىچە ئېلىندى. مەسلەن: **بىرىنچى، ئونىنچى، يۈزىنچى، بىرەيلەن، ئونەيلەن، يۈزەيلەن.**

15. تەقلىد ۋە ئىملىق سۆزلەردىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كۆپرەك قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ ئېلىندى. ئۇلارنىڭ پېئىللىشىشىمۇ كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **گۇر، گۇر-گۇر، گۇرۇلدە-مەك، ۋال، ۋال-ۋۇل، ۋاللىدىماق...**

16. قوپال سۆزلەر ئېلىنمىدى.

17. يەر، كىشى ئىسىملىرى، ئورگان، ئەسەر نامىلرى ئېلىنمىدى.

18. پېئىللار ئىسىمداشنىڭ «-ماق // -مەك» شەكلىدە بېرىلدى. مەسلەن: **باشلىماق، ئويناماق، كۆتمەك...**

19. «-ش، -ۇش» بىلەن ياسالغان ئىسىمداشلارنىڭ پەقەت ئىسىمغا ئايلانغانلىرى ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەردە باش سۆز بولۇپ كەلگەنلىرى باش مادىدا قىلىپ ئېلىندى. مەسلەن: **كۆرۈنۈش، بۆلۈش، ئۇرۇش، ئېلىش، كۆپەيتىش، قوشۇش.**

20. «-غان، -قان، -گەن، -كەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن باشقا سۆز تۈركۈمىگە ئۆزگەرگەن ياكى تۇراقلىق بىرىكمىلەردە بىرىكمە بېشى بولغانلىرى باش مادىدا قىلىپ ئېلىندى. مەسلەن: **كەتكەن (كەتكەن سارالغ). كېلىشكەن (كېلىشكەن يىگىت).**

21. «-ر، -ار، -ەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن تۇراقلىق بىرىكمىلەردە بىرىكمە بېشى بولغانلىرى باش مادىدا قىلىپ ئېلىندى. مەسلەن:

ئاقار «ئاقماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاقار جىسىم <فىز>

ئاقار جىسىملار مېخانىكى <فىز>

ئاقار يۇلتۇز <ئاستر>

22. ـر، ـار، ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارنىڭ يوقلۇق شەكىللىرىدىن سۈپەت ئورنىدا كېلىپ، دائىم قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **تېپىلماس (ئادەم)، پۈتمەس (دەۋا)، كۆرەلمەس (ئادەم).**

23. «ـپ، ـىپ، ـۇپ، ـۈپ» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلاردىن مۇستەقىل مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن:

باشلاپ ① «باشلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەك ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەك دەسلەپ... ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە) بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ:...

24. «ـا، ـە» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلاردىن پەقەت قوش سۆز ئورنىدا كېلىپ، كۆپ ئىستېمال قىلىنىدىغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **بارا ـ بارا، ماڭا ـ ماڭا...**

25. «ـراق، ـرەك» بىلەن ياسالغان سۈپەت دەرىجىلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ياخشىراق، ئوبدانراق، سەترەك...**

26. «ـدەك، ـتەك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلغان سۆزلەردىن ئۈدۈل ئوخشىتىشتىن باشقا مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن:

ساماندەك (كۆپ)	**تىرناقتەك (كىچىك)**
قىلدەك (ئىنچىكە)	**مۇزدەك (سوغۇق)**
ئالىقاندەك (كىچىك)	**ئوتتەك (قىزغىن)**
تىكەندەك (يالغۇز)	

27. «ـدىكى» قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ئۆيدىكى، بازاردىكى، تاغدىكى، كېلىشتىكى. ...**

28. «غۇ، قۇ، گۇ» بىلەن كەلگەن ئىسىمداشلارغا «چى» قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ ياسالغان سۈپەتلەردىن پەقەت تۇراقلىق بىرىكمىنىڭ باش سۆزى بولۇپ كەلگەنلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **بىرىكتۇرگۈچى** «بىرىكتۇرمەك» پېئىلىنىڭ بىر خىل سۈپەتداش شەكلى.

29. «ـغۇ، ـقۇ» بىلەن ياسالغان ئىسىملارغا «ـسىز» ئۇلىنىش ئارقىلىق ياسالغان سۈپەتلەردىن پەقەت سۈپەت ئورنىدا كۆپ قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ ئېلىندى. مەسىلەن: **چىدىغۇسىز (ئىسسىق)، يېگۈسىز (ئاچچىق)...**

30. ئالماشلارغا «ـسىز» ئۇلىنىش ئارقىلىق ياسالغان سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ھەنسىز، ھېنىكسىز، سەنسىز، سېنىكسىز...**

31. كونكرېت شەيئىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارغا «ـسىز» قوشۇلۇش ئارقىلىق ياسالغان

سۈپەتلەردىن پەقەتلا شۇ شەيئىلەرگە ئىگە ئەمەسلىكنى بىلدۈرىدىغانلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **كۆمۈرسىز، تۆمۈرسىز، تامسىز.**

32. ئىسىمداشلارغا، «ـر، ـار، ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارغا «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ ياسالغان سۆزلەردىن كونكرېت مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىنىدى. مەسىلەن: **يۇرۇشلۇك، يېيىشلىك، كۆرگۈلۈك، تارتقۇلۇق، يېتەرلىك، دېيەرلىك.**

33. «ـر، ـار ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارنىڭ يوقلۇق شەكلىگە «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلغانلىرىنىڭ پەقەت كونكرېت مەنىگە ئىگە بولغانلىرىلا كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **كېلىشمەسلىك، كۆرەلمەسلىك.**

34. ئىسىملارغا «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، كونكرېت مەنىگە ئىگە بولمىغانلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن، **فابرىكىلىق، زاۋۇتلۇق...**

35. «ـغۇ+چە، ـقۇ+چە، ـگۇ+چە، ـكۇ+چە» ۋە «ـغا+چە، ـقا+چە، ـگە+چە، ـكە+چە» قوشۇمچىلىرىدىن كېيىن «ـلىق، ـلىك» قوشۇلغان قۇرۇلمىلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغۇچىلىق، قاقتۇچىلىق، كەلگۈچىلىك، بازارغىچىلىك.**

36. «ـغان، ـقان، ـگەن، ـكەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن كېيىن «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ كەلگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغانلىق، باشلىغانلىق، كەتكەنلىك.**

37. تۇرغۇن سۆزلەرگە «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ «ئىگەن» مەنىسىنى بەرسە ئېلىنمىدى (بۇ سۆز مۇنداق ئەھۋالدا كۆپىنچە III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىنى ئېلىپ كېلىدۇ).

38. ۋاقىت ئىسىملىرى، مىقدار ۋە بەزى قورال نامىلىرىغا «ـچە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، مۆلچەرنى بىلدۈرسە (مۇنداق سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كۆپىنچە ساناق سانلار كېلىدۇ) ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **(بىر) مىنۇتچە، (ئون) تونناچە، (تۆت) ھارۋىچە.**

39. بەزى ئىسىملارغا «ـچە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ پەرەزنى بىلدۈرگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن، **(بۇ) گەپچە، (ھېنىڭ) پىكرىمچە.**

40. «ـغۇ، ـقۇ، ـگۇ، ـكۇ» بىلەن ياسالغان ئىسىمداشلارغا «ـچە» قوشۇمچىسىنىڭ ئۇلىنىشى بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغۇچە، يازغۇچە، تۇرغۇچە.**

41. خاس ئىسىملارغا «ـچە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، ئوخشىتىش مەنىسىنى بەرسە ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **دېڭىزچە، تۆگىچە، ئېشەكچە.**

42. «ـغان، ـقان، ـگەن، ـكەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارغا «ـچە»، «ـسېرى» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ ياسالغان رەۋىشداشلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغانچە، يازغانچە، سۆزلىگەنچە، بارغانسېرى، يازغانسېرى، سۆزلىگەنسېرى.**

43. «ـش، ـۇش، ـۈش» بىلەن كەلگەن ئېسىمداشلارغا «ـچە» قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ، ئىمكانىيەت چېكىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **يېزىشچە، مېڭىشچە، ئېلىشچە.**

44. كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھ، مەلۇم تىپ، خاندانلىق، خەلق توپى مەنىلىرىنى بېرىدىغان سۆز ۋە تۈراقلىق بىرىكمىلەر ئېلىنىدى. مەسىلەن: **ئاقلار، ئۆكتىچىلەر، قىزىللار، ئۆمۈلىگۈچىلەر، مىكرو ئېلېمېنتلار، قاراخانىلار، ئابباسىيلار، خەنزۇلار، ئۇيغۇرلار، سالالار، موڭغۇللار.**

45. كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر ئىلاجى بار شەخسسىز ئېلىنىدى. شەخسسىز كەلمەيدىغانلىرى III شەخسنىڭ بىرلىكىدە ئېلىنىدى. مەسىلەن: **باش ئاغرىماق، بويۇن تولغىماق، ئاغزى بوش، بازىرى يوق.**

46. ئاخىرى پېئىل بىلەن تۈگىگەن كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر ئىسىمداشنىڭ «-ماق، -مەك» شەكلى بىلەن ئېلىنىدى. مەسىلەن: **كۆڭلى بۇزۇلماق، كۆڭۈل بەرمەك.**

47. ئىگە-خەۋەرلىك مۇناسىۋەتتە كەلگەن كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر جۈملىدە تولدۇرغۇچى ۋە تولۇقلىغۇچى مۇناسىۋەتتە كەلسىمۇ، پەقەت ئىگە-خەۋەرلىك مۇناسىۋەتتە كەلگىنى ئېلىنىدى. مەسىلەن:

كۆڭلى بۇزۇلماق (كۆڭلىنى بۇزماق ئەمەس)

باش ئاغرىماق (بېشىنى ئاغرىتماق ئەمەس)

48. سۈپەتداشلارنىڭ بولۇشسىز شەكلى بىلەن كەلگەن كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر «-ماسلىق، -مەسلىك» شەكلىدە بېرىلدى: مەسىلەن: **قىل سىغماسلىق، تىلى بارماسلىق.**

49. مەلۇم بۆلۈكنى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق مەنىداش بولىدىغان كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ ھەرقايىسىسى مۇستەقىل ماددا قىلىپ ئېلىنىدى. مەسىلەن: **ئاغزىڭغا ماي، ئاغزىڭغا ياغ، ئاغزىڭغا قەنت.**

50. كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ قىسقارغان شەكلىمۇ ئېلىنىدى. مەسىلەن: **بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق، بىر ياقىدىن باش چىقارماق؛ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق، ئەرۋاھى ئۇچماق.**

51. كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ «قىل، ئەت» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پېئىللار قوشۇلۇپ ئانالىتىك يول بىلەن پېئىللاشقانلىرى ئېلىنىدى. مەسىلەن: **خام خىيال قىلماق، باغرى قان بولماق، ئارا ئوچۇق بولماق.**

52. تەرجىمە تىلىدىن خەلق ئاممىسىغا ئۆزلىشىپ كەتكەن بىر قىسىم كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەرمۇ تاللاپ ئېلىنىدى. مەسىلەن: **ئارقا ئىشىك، پېشىل چىراغ ياقماق.**

53. كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ تۈرلۈك گرامماتىك ۋاريانتلىرى يەنى شەخس، دەرىجە، يوقلۇق، تۈس ۋاريانتلىرى ئېلىنمىدى.

54. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر باش ماددا ۋە يارىمچى ماددا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. باش ماددىغا بارلىق تۈپ سۆزلەر، سىنتېتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەر، ئانالىتىك يول بىلەن ياسالغان جۈپ سۆزلەر، بىرىكىكەن سۆزلەر، قاتقان سۆزلەر كىرگۈزۈلدى. باش ماددا چوڭ قارا ھەرپ بىلەن بېرىلدى. يارىمچى ماددىغا تۈراقلىق بىرىكمىلەر، ئانالىتىك يول بىلەن پېئىللاشقان

سۆزلەر ئورۇنلاشتۇرۇلىدى. ياردەمچى ماددىلار لۇغەتىنىڭ ئىزاھاتى بىلەن تەڭ قۇردا سەل چوڭراق قارا ھەرپ بىلەن بېرىلدى.

55. ياردەمچى ماددىلار باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى. ياردەمچى ماددىلارنى باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇشتا ئۇنىڭ بىرىنچى سۆزىنىڭ گرامماتىك تۈرلىنىشىگە ئۆتۈشتىن، يىلتىزىنىڭ تەركىبىدىكى «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلىشىشتىن بۇرۇنقى ھالىتى ئاساس قىلىندى. پەقەت «ئاغىز، باغىر سۆزلىرىنىڭ ئاجىزلاشقان شەكىللىرى «ئېغىز، بېغىر» سۆزلىرىنىڭ كەينىگە بېرىلدى. «ـپ، ـىپ، ـۇپ، ـۈپ» رەۋىشداشلىرى بىلەن باشلانغان ياردەمچى ماددىلار پېئىلنىڭ ئۇنىڭغا مۇناسىپ «ـماق، ـمەك» شەكىللىرىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى.

56. باش ماددا قاتتىق ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى. بىردىن ئوشۇق ياردەمچى ماددىلارمۇ ئۆزئارا ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى.

57. يېزىلىشى ۋە ئوقۇلۇشى ئوخشاش ئاھانگداش سۆزلەر ئايرىم ماددا قىلىپ ئېلىنىپ، ئىم رەقەملىرى بىلەن ئايرىپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

پىستە I ئى [پ] <بوت>
پىستە II ئى [پ] <زوئول>
باشلىماق I (ئۆيگە...)
باشلىماق II (ئۆتۈكنى...)

58. يېزىلىشى ئوخشاش، ئەمما ئوقۇلۇشدا مەلۇم سوزۇق تاۋۇشنى سوزۇپ ئوقۇش ئارقىلىق پەرقلەندۈرۈلىدىغان سۆزلەر ئايرىم-ئايرىم ماددا قىلىپ ئېلىندى. ئىرناق ئىچىگە شۇ ماددا يېزىلىپ سوزۇپ ئوقۇلىدىغان تاۋۇشتىن كېيىن سوزۇلما سوزۇق بەلگىسى (:) قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاچا
ئاچا (ئا : چا)
ئارا
ئارا (ئا : را)

59. بىر قىسىم ئىككى بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئىككىنچى بوغۇمىدىكى ئېغىز سوزۇق تاۋۇشلار شۇ سۆزلەرگە قوشۇمچە قوشۇلغاندا، ئۆزىنىڭ ئورغۇسىنى يوقىتىپ تەلەپپۇزدا چۈشۈپ قالىدۇ. ئىرناق ئىچىگە شۇ سۆزنىڭ چۈشۈپ قالغاندىن كېيىنكى شەكلى ئۇچىنچى شەخس بىلەن كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

كۆڭۈل (ڭۆڭلى)
نەسىل (نەسلى)
بۇرۇن (بۇرنى)
جىسىم (جىسمى)

60. بىر ۋە كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى «ئا» ۋە «ئە» تاۋۇشلىرى قوشۇمچىلار قوشۇلغاندا ئاجىزلاشمىسا، بۇنداق سۆزلەردىن كېيىن ئىرناق ئىچىگە ئۇنىڭ

ئاجىزلاشمايدىغان شەكلى ئۇچىنچى شەخسته كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

ئىمالا	(ئىمالاسى)
بەش	(بەشى)
ماتا	(ماتاسى)
ئەدەبىيات	(ئەدەبىياتى):

61. ئۇيغۇر تىلىغا خاس بىرىككەن سۆزلەرنىڭ، باشقا تىللاردىن كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەندىن كېيىن بىرىككەن شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر ئىككى تەركىبى مۇستەقىل ئىشلىتىلىدىغان بىرىككەن سۆزلەرنىڭ بىرىكىشىدىن بۇرۇنقى مورفېمىلىرى چوڭ تىرناق ئىچىدە بۆلۈپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

بۇگۈن	رەۋ	[بۇ + كۈن]
بالىياقۇ	ئى	[بالا + ياقۇ]
ئالىتاغىل	سۇپ	[ئالا + تاغىل]
ئاللىقانچە	ئال	[ئاللا + قانچە]
ئاللىكىم	ئال	[ئاللا + كىم]
ئاشقازان	ئى	[ئاش + قازان]
بالايىئاپەت	ئى	[بالا + يى + ئاپەت]

62. لۇغەتتىكە ئېلىنغان ئۇيغۇر تىلىغا خاس تۇپ سۆزلەرنىڭلا قايسى سۆز تۈركۈمىگە تەۋەلىكىنى كۆرسىتىدىغان قىسقارتىلما سۆزلەر بېرىلدى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئال	ئالماش
باغل	باغلىغۇچى
پ	پېئىل
تەق	تەقلىد
تىر	تىركەلمە
رەۋ	رەۋىش
سان	سان
سۇپ	سۇپەت
مىق	مىقدار سۆز
ئى	ئىسىم
ئىم	ئىملىق
يۇك	يۇكلىمە

63. سۆز تۈركۈملىرىنى بىلدۈرىدىغان قىسقارتىلمىلار ھەممە مەنە تۈرلىرىگە خاس بولسا، بىرىنچى مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمنىڭ ئالدىغا قويۇلدى، ھەرقايسى مەنىلىرى باشقا-باشقا سۆز تۈركۈملىرىگە خاس بولسا، مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمدىن كېيىن قويۇلدى.

مەسلەن:

ئاق ① سۈپ. پاختا، قار ياكى سۈت رەڭگىدىكى؛ قارىنىڭ ئەكسى ②... ③... ④... ⑤ ئى توغرا، ياخشى ئىش، ھەقىقەت: ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلماق...

64. ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلمەي پەقەت چەتتىن كىرگەن سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلدى. ئېتىمولوگىيىلىك قىسقارتىلمىلار ئوتتۇرا تىرناق [ ] ئىچىگە ئېلىندى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

[ئە]	ئەرەبچە	[نېم]	نېمىسچە
[پ]	پارسچە	[فران]	فرانسۇزچە
[خەن]	خەنزۇچە	[ھىند]	ھىندىچە
[ر]	رۇسچە	[ئىتال]	ئىتالىيانچە
[گرېك]	گرېكچە	[ئىنگ]	ئىنگلىزچە
[گول]	گوللاندىيە	[ئىسپان]	ئىسپانچە
[لات]	لاتىنچە		

65. ئەگەر باشقا تىلدىن كىرگەن سۆزگە ئۇيغۇر تىلى قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ ياكى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزگە باشقا تىللاردىن كىرىپ ئۆزلەشكەن قوشۇمچە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسالغان بولسا، مۇنداق سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلمىدى. مەسىلەن: **ئىستېمالچى، ئادالەتلىك، ۋاپاسىز، بۇغدايىزار، تىلشۇناس.**

66. باشقا تىللاردىن كىرگەن سۆزگە باشقا تىللاردىن كىرىپ ئۆزلەشكەن قوشۇمچە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسالغان بولسا، مۇنداق سۆزلەرنىڭ تومۇر ۋە قوشۇمچىسىنىڭ ئېتىمولوگىيىسى ئوتتۇرا تىرناق ئىچىگە قوشۇش [+] ئالامتى بىلەن ئايرىپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

ئادالەتپەرەس [ئە+پ]، **دىندار** [ئە+پ]، **دەرۋەقە** [پ+ئە].

67. مەلۇم بىر تىلدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆزنىڭ ئەسلىسى يەنە باشقا بىر تىلدىن كىرىپ ئۆزلەشكەن بولسا، كېلىپ چىقىش بەلگىسى (<) ئارقىلىق كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

بامبۇك [ر<فران]

باندىت [ر<ئىتال]

68. مەلۇم ئىلىم-پەن ياكى مەلۇم بىر ساھەگە خاس بولغان سۆزلەرگە، زۆرۈر تېپىلغاندا، قىسقارتىلما سۆز بىلەن ئۇنىڭ قايىسى پەن ياكى قايىسى ساھەگە تەۋە ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ قويۇلدى. لۇغەتتە ئىشلىتىلگەن قىسقارتىلما سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

1. <ئارخېئول> ئارخېئولوگىيە
2. <ئانات> ئاناتومىيە
3. <ئاستر> ئاسترونومىيە
4. <ئەد> ئەدەبىيات
5. <بوت> بوتانىكا

6. <بىئول>	بىئولوگىيە،
7. <بىن>	بىناكارلىق
8. <پەلس>	پەلسەپە
9. <پسىخول>	پسىخولوگىيە
10. <تاريخ>	تاريخ
11. <تەن>	تەنتەربىيە
12. <تىب>	تىببىي ئىلىم
13. <تىل>	تىل ـ يېزىق
14. <تىيا>	تىياتىر
15. <جۇغراپىيە>	جۇغراپىيە
16. <چار>	چارلاش ـ قىدىرىش
17. <خىم>	خىمىيە
18. <دىن>	دىن
19. <سودا>	سودا، تاشقى سودا
20. <سۇ>	سۇ ئىشلىرى
21. <س ئىق>	سىياسىي ئىقتىساد
22. <فىز>	فىزىكا
23. <قاتىن>	قاتناش ئىشلىرى
24. <قا>	قانۇن ئىشلىرى
25. <كىنو>	كىنو ۋە فوتوگرافىيە ئىشلىرى
26. <گ سەن>	گۇزەل سەنئەت
27. <گېئول>	گېئولوگىيە
28. <لوگ>	لوگىكا
29. <ماتار>	ماتارىپ
30. <مات>	ماتېماتىكا
31. <ماشىن>	ماشىنىسازلىق
32. <مەت>	مەتبۇئاتچىلىق
33. <مۇز>	مۇزىكا
34. <مېتېئور>	مېتېئورولوگىيە
35. <مەرب>	مەربىي ئىشلار
36. <ئورم>	ئورمانچىلىق
37. <ئۇس>	ئۇسسۇل
38. <ئۆلچ>	ئۆلچەش ئىشلىرى

39. <ئىر> ئىرسىيەت

40. <ئىرق> ئىرقشۇناسلىق

69. ئىلىم-پەن ياكى مەلۇم ساھەگە خاس قىسقارتىلما سۆزلەر ھەممە مەنە تۈرىگە خاس بولسا، بىرىنچى مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمنىڭ ئالدىغا قويۇلدى، پەقەت ئايرىم مەنە تۈرىگىلا خاس بولسا، شۇ مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمدىن كېيىن قويۇلدى. مەسىلەن:

قوشۇش ① «قوشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىداش شەكلى.

② <مات> ئىنگىكى ياكى ئۇنىڭدىن ئوشۇق سانلارنىڭ يىغىندىسىنى تېپىش ئەمىلى...

70. سۆزلەرنىڭ ئىستېمال دائىرىسىنى بىلدۈرۈش زۆرۈر تېپىلغانىدا قىسقارتىلما سۆز بىلەن ئىپادىلەپ قويۇلدى. بۇ قىسقارتىلما سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

ئايال	ئاياللارغا خاس سۆزلەر
جان ت	جانلىق تىل
دىئال	دىئالېكت سۆزلىرى
سەلب	سەلبىي مەنىدىكى سۆزلەر
يېزىق	يېزىق تىلى
تىل ھا	تىل-ھاقارەت، قارغىش سۆزلىرى
تار س	تارىخىي سۆز
كونىرىغان	كونىرىغان سۆزلەر
بال س	باللار سۆزى

71. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ھەربىر سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ۋە قىسقا قىلىپ ئىزاھلاندى.

72. لۇغەتتە سۆزلەرنىڭ مەنىلىرىنى بەرگەندە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ قوللىنىلىۋاتقان مەنىلىرى ئاساس قىلىندى.

73. بىردىن ئوشۇق مەنىگە ئىگە بولغان سۆزلەرنىڭ ھەربىر مەنىسى رەت تەرتىپى بويىچە «①، ②...» دېگەن رەقەملەر بىلەن ئايرىلدى. مەسىلەن:

باشلام ئى ① بىر يۈرۈش ئېتىزلارغا ئەڭ باشتا سۇ كىرىدىغان ئېتىز: سۇ ئەمدى باشلامغا چىقىپ تۇراتتى، باشتىن توسۇۋالدى. ② ئېچىق: كۆمىدى ئونى باشلامغا، ئۇچۇق قويۇپ بېشىنى، كۆمۈپ بولۇپ چورۇق پوم، غۇچۇرلاتتى چىشىنى.

74. سۆزلەرنىڭ كۆچمە مەنىسى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىنىپ، مەنە بۆلەكلىرىگە قويۇلغان رەقەمدىن كېيىن «كۆچمە» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

بۇلغىماق پ ① كىر، پاسكىنا قىلماق: ئىشچىلاردىن بىرى ئوت ئۆچۈرۈش سۈيۇقلۇقى قاچىسىنىڭ ئاغزىنى تەتۈر تۇتۇپ ئاچقانلىقتىن، سۈيۇقلۇق ئېتىلىپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ باش-كۆزىنى بۇلغىۋەتتى. ② كۆچمە. داغ چۈشۈرمەك، قارا سۈركىمەك: بىركۈنى كەچتە ياسىن ئاكامنىڭ: «يا ھۆكۈمەتنىڭ سۆزىگە كىرمىدىڭ يا مېنىڭ نەسىھىتىمنى ئاڭلىمىدىڭ،

ئاخىرى ئائىلىمىزنىڭ شەنىنى بۇلغىمىڭ» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالدىم. ③ كۆچمە... ④...

بايراقدار ئى ① بايراق كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ھەرىكەت، ئىلغار پىكىر، يېڭىلىق ۋە تەرەققىياتنى ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرۇپ قوغدىغان، نەمۇنە، ئۈلگە كۆرسىتىدىغان كىشى؛ باشلامچى: ناۋايى ـ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا نامايەندىسى، XV ئەسىردىكى ئاسىيا ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىليونلىغان خەلقنىڭ پەخرى، تۈركىي تىلدا يېزىشنىڭ دەۋر بۆلگۈچ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى ۋە چوڭ ئۇستاز شائىرى.

75. ئادەتتىكى سۆزلەردە پرىنسىپ جەھەتتىن سۆزنىڭ ئانا مەنىلىرى ئالدىدا، كېڭەيگەن مەنىلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن بېرىلدى. ياكى ئەدەبىي تىلدا كەڭ قوللىنىلىدىغان مەنىلىرى ئالدىدا، كەم قوللىنىلىدىغان مەنىلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن بېرىلدى.

76. ئىلمىي، پەلسەپىۋى، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئاتالغۇلارنىڭ مەنىسى ئىلمىي، سىياسىي ئەسەرلەردە بېرىلگەن تەرىپلەر ئارقىلىق ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

ئاستىرونومىيە ئى [ئا<گرېك] <ئاستېر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

77. ئېنىسكلوپېدىيىلىك ئاتالغۇلارنى ئىزاھلاشتا، زۆرۈر تېپىلغاندا بىر سۆزنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى ئىزاھلانغاندىن سىرت شۇ سۆزگە مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەر قوشۇپ چۈشەندۈرۈلدى. مەسىلەن:

ئاچچىقئۇت ئى [ئاچچىق + ئوت] ئاچچىقئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلىغۇچى غولى بار، يوپۇرمىقى ئۇچ قۇلاقلىق مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىغا ئوخشاش يۇمىلاق تۆرۈك شەكىللىك؛ تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننىڭ سىرتىدىن سۈرسە قوتۇر قاتارلىق تېرە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

78. ئايرىم سۆزلەرنىڭ كىشى ئىسمى، يەر نامى بولۇپ قوللىنىلىشى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىندى. مەسىلەن:

باي ① سۈپ. ئىقتىسادىي ئاساسى مۇستەھكەم، ھېچ نەرسىگە موھتاجلىقى يوق؛ نۇرغۇن مال ـ دۇنياسى بار: باي مەملىكەت. باي ئادەم. ـ پولات تاۋلاشتا يېيىلىۋاتقان ئاشلىق، خەجلىنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز باي ھېسابلاپىتىمەن، ـ دېدى ھاشىر. ② سۈپ ... ③ ئى ...④ ئى ... ⑤ ئى ...⑥ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى.

بېزەكلىك ① سۈپ. ئۇستىگە نەقىش ئىشلەنگەن، بېزىكى بار، بېزەلگەن؛ زىننەتلىك: بېزەكلىك تام. ② سۈپ. بېزەك قىلىشقا بولىدىغان، بېزەك بۇيۇمى قىلىشقا لايىق: ئامىنە، قارا، قولۇڭغا سالىدىغان بېزەكلىك ئۈچۈن ساپسېرىق ئالتۇن ئالمەن، ئۇ چاغدا

نېمە دەيسەن؟ ③ ئى. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ساقلانغان بىر جاي.

پازىل [ئە] ① سۈپ. پەزىلەتلىك، ياخشى خۇلق ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە: مەن ھاكىم جانابلىرىنى رەھىمدىل، پازىل كىشى دەپ ئاڭلىغان بولساممۇ، تازا ئىشىنىپ كەتمىگەنىدىم،... * ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ نازۇنېمەتلىرى مول، ھاۋاسى يېقىملىق، پادىشاھى ئادىل ۋە خەلقى پازىل شەھەر ئىكەن. ② ئەرلەر ئىسمى.

79. سۆزنىڭ باشقا سۆز تۈركۈمىگە ئۇتۇپ ھاسىل قىلغان يېڭى مەنىسى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىندى، ئايرىم مەنە ھاسىل قىلماي پەقەت باشقا سۆز تۈركۈمى ۋەزىپىسىدىلا كەلسە، ئىككى خىل سۆز تۈركۈمى ۋەزىپىسىدە كەلگەن جۈملە مىساللىرى ئېلىندى. جۈملە مىساللىرى ئارىسىغا ئىككى تىك سىزىق (//) قويۇلدى. مەسىلەن:

ئالتۇن ① ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Au (Aurum). رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، سوزۇلۇشچان، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق ئەتىۋار مېتال؛ زەر: ساپ ئالتۇن. * يوقالغان پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * ئۇكا، كۆڭلۈڭ باشقىچە خۇشقۇ؟ ئالتۇن ئۇچراپ قالدىمۇ نېمە؟ * // ئارسلان: ــ يوقالغان نەرسىلەرنى ئاتامنىڭ ھويلىسىدىن تېپىپ ئەكەلگەندە ئۇنىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئالتۇن شامدانمۇ بارمىدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ② ئى...

بىزار سۈپ [پ] بەزگەن، تويغان، زېرىككەن: بىكاردىن خۇدا بىزار (ماقال). * بۇ يەردىكى تاغلىقلارنىڭ ھەممىسى دورغىدىن بىزار. * // ئاكا ــ ئۇكىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال).

80. مىللەت ۋە قەبىلە ناملىرىنىڭ بىرلىكى ئىزاھلانمايى، كۆپلۈكى ئىزاھلاندى. بىرلىكى كۆپلۈكىنىڭ ئىزاھىغا كۆرسىتىش بەلگىسى (←) بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

ئۇيغۇر ← ئۇيغۇرلار.
قازاق ← قازاقلار.

81. مەنىداش سۆزلەرنىڭ ئاز قوللىنىلىدىغىنى كۆپ قوللىنىلىدىغىنىغا، كونىرىغان سۆز ھازىرقى قوللىنىۋاتقىنىغا كۆرسىتىش بەلگىسى (←) بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

بايام ← بايا.
دەرەخزار ← دەرەخلىك.
بىئەدەب ← ئەدەبسىز.
بەھايا ← ھاياسىز.
ئىمپېرىئالىزم ← جاھانگىرلىك.

82. بەزى خاس ئىسىملارنىڭ تەڭ قوللىنىلىپ كېلىنگەنلىرى بولسا ئىزاھتىن كېيىن ئەسكەرتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاقكېسەل ئى [ئاق + كېسەل] <تىب> تېرە كېسەللىكى. كۆپرەك تېرىدە قارا پېگمېنت شەكىللىنىدىغان سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ. كېسەللىك ئالامىتى: تېرىدە

پارچه ـ پارچه ئاق داغلار پەيدا بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ ھەم قىچىشمايدۇ. «پىسە» «بەرەسسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

83. پىئىل دەرىجىلىرىدىن باش دەرىجە ئىزاھلاندى. پىئىلنىڭ باشقا دەرىجىلىرى پەقەت گراممااتىكىلىق فورمىدىلا قوللىنىلسا، گراممااتىكىلىق ئىزاھ بويىچە پىئىلنىڭ قايسى دەرىجىسى ئىكەنلىكى كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

پاكىزلانمەك «پاكىزلىمەك» پىئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

باغلانماق I «باغلىماق» پىئىلى ①، ⑨، ⑪، ⑫نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازدۇرماق «ئازماق» پىئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاتلاشماق «ئاتلىماق» پىئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىلدۇرگۈزمەك «بىلمەك» پىئىلنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

84. باش دەرىجىدىكى پىئىل باشقا دەرىجىلەرگە ئىگە بولغاندا ياكى دەرىجىلەر قەۋەتلەنگەندە بەرگەن مەنىلىرى ئەسلىدىكى پىئىل مەنىلىرىگە ئويغۇن كەلمەسە، دەرىجىلەنگەندىن كېيىنكى توغرا كەلگەن مەنىلىرى رەقەم بىلەن كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

ئاغدۇرماق ① «ئاغماق» پىئىلى ①، ④، ⑤نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنىڭغا پەرۋاسىزغىنە كۆز يۇگۈرتتۇم ـ دە، كۆزۈمنى ئوسمان ئاكىنىڭ سوئاللىرىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ غودۇكشىغىنىچە جاۋاب بېرىۋاتقان ئابدۇللاغا ئاغدۇردۇم. ② كۆچمە... ③ ...

85. پىئىل دەرىجىلەرگە ئىگە بولغاندىن كېيىن گراممااتىكىلىق مەنىدىن باشقا، لېكسىكىلىق مەنە ئاڭلاتسا ئايرىم ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

بىلىنمەك ① «بىلمەك» پىئىلى ③ ④ ⑤ ⑥ نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى ئەمدى بىلىندى. * مەن مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايە كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن، ئويلىساملا ئالغا باسمايۋاتقاندەك بىلىمىلىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ② «بىلمەك» پىئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىنىڭ زېھنىي قۇۋۋىتى بىلىپ بولۇنغان ھەقىقەت ئۈستىدە توختاپ قالمايدۇ، ئۇ ئۆزلۈكسىز تۇردە تېخى بىلىنمىگەن ھەقىقەت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ... ③ نامايان بولماق، ئاشكارا بولماق، سېزىلمەك؛ ئەكس ئەتمەك: ئالتۇن ئوتتا، ئادەم مېھنەتتە بىلىنەر (ماقال). * ماموتكام خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى گەپ سۆزدىنلا ئەمەس، چىرايىدىن ھەتتا گەپ قىلغان چاغدىكى ھەرىكەتلىرىدىنمۇ بىلىنىپ تۇراتتى.

86. بەزى پىئىللارنىڭ رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ بېرىدىغان تۈس مەنىسى، بىر قىسىم تۈرغۇن سۆزلەردىن پىئىل ياساش رولى ھەممە سۆز مەنىلىرىدىن كېيىن بېرىلدى. مەسىلەن:

ئالماق پ ① ...تۈرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ ئۇلارنى پىئىللاشتۇرىدۇ: ئەۋج ئالماق. ئارىيەت ئالماق. ئۆچ ئالماق. ② قىساس ئالماق. ھېساب ئالماق. تەسىر ئالماق. ئىمتىھان ئالماق. ئاش ئالماق. كۈن ئالماق. رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، تۈس مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ. بۇ چاغدا رەۋىشداش ئاخىرىدىكى «پ» تاۋۇشى «ۋ» تاۋۇشىغا ئۆزگىرىدۇ ۋە

ئۆۋەنـدىكى مەنسىلەرنى بىلـدۈرىدۇ: 1) ھەربىرىكەتنىڭ ئوبيېكتى ياكى ئۇنۇمنىڭ سۈبيېكت تەرەپكە يـۆنـىلىشى ياكـى سۈبيېكت تەۋەلىكىكە ئۆتـۈشـنى بىلـدۈرىـدۇ: ئۇلار بۇ يىل ئىكـكى ئېغىز ئـۆي سېـتـۋالدى. * ئەپـەندىـم خېرىـدارلارغا سەت كۆرۈنمىسۇن دەپ ئېشكىنىڭ قۇيرۇقىنى كېسـۋېلىـپ، خۇرجۇنـىغا سېـلىۋاپـتۇ. 2) سۈبيېكتـنىڭ ھەرىكەتـتىن مەنپەئەتدار بولۇشـنى بىـلـدۈرىـدۇ: بىرتاز ئۇخـلـۋال، بـۈگـۈن ئاخـشـام يەنە ئىشـلەيـمىز، ــ تاماق يېـۋېلىپ ئاندىن ئىشلەيـلى. 3) ھەرىـكەتـنىڭ مەلۇم پۈرسەتـتىن پايدىـلـىنىپ ئورۇنلـىنىپ بولۇشـنى بىلدۈرىدۇ. كۈچۈكنىڭ بارىدا ئىشـلىۋال. * يامغۇر ياغقۇچە ئۆيگە يېتىۋالايلى. 4) ھەرىكەتنىڭ مۇداپىـئە ئۇچۇن ياكـى قارشـىلىق كۆرسـتـىش ئۇچۇن ئېـلـىپ بېرىـلىشـنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ئولـتـۇرۇۋېلىپ ماڭغـىلى ئۇنـمـىدى. * ئۇلار يوغان بىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، نەچچە سائەت ئېتىشـتى. 5) بەزى پېئىلـلار بىلەن بىرىـكىپ، ھەرىكەتنىڭ يالغانـدىن ئورۇندىلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ دۇشمەن ئەسكەرلـىرىـنى كۆرۈش بىلەنـلا توكۇر كـشى بولۇپ ئاقساقلـىۋاپـتۇ. * ئاڭلىمىغان بولۇۋېلىپ جىم ئولتۇرغىنىنى قارامىلا، ئۇنىڭ.

87. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەردىن ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئۇدۇل مەنىلىرى ئۇچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغانلىرىنىڭ ئودۇل مەنىلىرىمۇ بېرىلدى. مەسىلەن:

باش ئاغرىماق ① بەدەننىڭ باش قىسمى ئاغرىماق. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىككە قالماق، تەشـۋىشلەنمەك، كۆڭۈلسىزلىككە، دەخمىزىگە يولۇقماق: بۇنىڭدىن كېيىـن مۇنداق باش ئاغرىيدىـغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى.

بازىرى كاسات ① خېرىـدارى يوق، ئۆتـمەيدىـغان، سېتىلـمايدىغان: ئىمىن بېدىكـنىڭ جاھانسازلىقـتىكى مەككارلىقى ئۇلا ئەمەس ئىدى، ناھىيىدە ئۇلاغنىڭ بازىرى كاسات بولغانـدىن كېيـىـن، ئۇ بوتۇڭـلۇق قىلىشـقا باشـلـىدى. ② كۆچـمە. ئاممىنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلـغان، ئەزىرىدىن چۇشكەن: سولچىلىقنىڭ بازىرى كاسات.

88. سۆزلەرنى ئىزاھلىغاندا مەنە دائىرىسى ياكى ئۇلارنىڭ سىنتاكسىس مۇناسـۋىتىنى چەكـلەشكە توغرا كەلسە، ئىزاھتىن بۇرۇن ياكى كېيىن تىرناق ئىچىدە ئېنىقلىما بېرىلدى. مەسىلەن:

ئاچ II سۇپ. قېنىق، توق ئەمەس؛ سۇس (رەڭ ھەققىدە): ئاچ يېشىل، ئاچ سېرىق. ئاچ كۆڭ. ئاچ قىزىل...

باشلاپ ① «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەڭ ئاۋۋال، ھەممـىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەڭ دەسلەپ: بۇ ئىشـنى باشـلاپ كىم قىلدى؟ ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەر-**دىن** كېيىـن كەلـگەنـدە» بـەرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتـىپ: شۇ كۈنـدىن باشلاپ قادىـر، **كېـۋىر** ئاكـىنى ئۆزىگە مەسلـھەتچى قىلـىۋالـدى. * كامىل شۇ كېچىسى پەقەت ئۇخلـىمـىدى، چۈنـكى ئۇنىڭ كـۆزى قۇم تىققانـدەك ئاغرىپ كەتتى، ئەتىسىدىن باشلاپ كۆزىنى ئاچالماسـتىن يېتىپ قالدى.

89. ئۆزى مۇستەقىل قوللىنىلماي، پەقەت باشقا سـۆزلەر بىلەن بىرىكىـپ كەلگەنـدىـلا مەنە بېرىدىغان سۆزلەر باش سۆز بولغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى بىرىكمىگە ھاۋالە قىلىنىدى. مەسىلەن:

دۇچ ← دۇچ كەلمەك.
ۋاز ← ۋاز كەچمەك.
ئاتلانتىك ← ئاتلانتىك ئوكيان.

90. ئۇزاقتىن بۇيان مەتبۇئاتلاردا ئىملاسى ھەر خىل قوللىنىلىپ كەلگەن سۆزلەرنىڭ باشقا شەكىللىرى ئىملا لۇغىتىدە بىرلىكە كەلتۈرۈلگەن شەكلىگە تۆۋەندىكى ئۇسۇل بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

ئاۋال (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.
ئەۋۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.
ئەۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.
خوشنا (توغرىسى: قوشنا) ← قوشنا.

91. لۇغەتكە ئېلىنغان سۆز ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ ھەربىر كونكرېت مەنىلىرىنى، ئۇلارنىڭ سىنتاكسىسلىق مۇناسىۋىتىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلىق مىساللار كەلتۈرۈلدى.

92. لۇغەت ھەجمىنىڭ بەك چوڭ بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن پەن-تېخنىكا ئاتالغۇلىرى ۋە بىر قىسىم خاس ئىسىملارغا مىسال بېرىلمىدى.

93. مىساللارنىڭ رەت تەرتىپى جەھەتتە ئالدى بىلەن تۇراقلىق ۋە ئەركىن سۆز بىرىكمىلىرى، ئاندىن ماقال-تەمسىلەر، ئۇنىڭدىن كېيىن جۈملە مىساللىرى ئېلىندى. مىسال ئېلىنغان ئەركىن ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئوتتۇرىسىغا چېكىت (.) ، ماقال-تەمسىلەردىن كېيىن تىرناق ئىچىگە (ماقال) دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى. بىردىن ئۇشۇق جۈملە مىساللىرى ئوتتۇرىسىغا گۈل (*) بەلگىسى قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاسماق پ ① بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە باغلىماق، ئىلماق، ساڭگىلاتماق؛ بېكىتمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: مارجان ئاسماق. مىلتىق ئاسماق. * ئۆچكىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئاسار (ماقال). * ئوقۇغۇچىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سومكىلارنى تۇتقان ۋە بويىنىغا ئاسقان ھالدا نېمىلەرنىدۇ يادلاپ ماڭاتتى. ② كۆچمە...

94. سۆزلەر مەنىداش سۆزلەر ۋە سۆز بىرىكمىلىرى بىلەن ئىزاھلانغاندا، تەڭداش ئىزاھلار ئوتتۇرىسىغا پەش قويۇلدى، ئەگەر تەڭداش ئىزاھلارنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى يەنە تەڭداش بۆلەكلەردىن تۈزۈلگەن بولسا، تەركىبى قىسمىدىكى تەڭداش بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىغا پەش (،) سۆزنىڭ مەنىسىگە تەڭ چوڭ تەڭداش بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىغا چېكىتلىك پەش (؛) قويۇلدى. ئىزاھ تۈگەپ مىسال ئېلىشقا توغرا كەلگەندە ئىزاھتىن كېيىن قوش چېكىت (:) قويۇلدى. مىسالدا بېرىلگەن جۈملىلەرنىڭ تىنىش بەلگىلىرى ئەسلى ئەسەردىكى تىنىش بەلگىلىرى بويىچە ساقلاندى. مەسىلەن:

ئاسان سۇپ. [پ] ئىشلىنىشى، ئورۇندىلىشى جەھەتتىن ئانچە قىيىن، مۇرەككەپ بولمىغان ھەم ئانچە كۆپ مېھنەت، كۈچ ۋە بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان؛ بوش، يەڭگىل: ئىشىنىڭ ئاسىنى يوق، قىلالىسىڭ قىينى يوق (ماقال). * ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، «تاغ-

دەريالارنى ئۆزگەرتىش ئاسان، كىشىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەك تەس» دەيدىغان گەپلەر توغرا ئەمەس.

95. ئېلىنغان مىساللارنىڭ ئىملاسى بىردەك ھازىرقى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىسى ۋە ئىملا لۇغىتى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدى. شۇنىڭ ۋە ئېلىنىغان بەزى مىساللاردا «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشماسلىقىغا، بەزى گرامماتىكىلىق قوشۇمچىلارنىڭ كونا تەركىبىنىڭ ساقلىنىشىغا يول قويۇلدى.

لۇغەتتى تۈزۈشتە پايدىلىنىلغان مەنبەلەر

1. گېزىت-ژۇرنال ۋە ئەدەبىي توپلاملار

شىنجاڭ گېزىتى، شىنجاڭ ئەدەبىياتى، شىنجاڭ سەنئىتى، تارىم ژۇرنىلى، ئىتتىپاق ژۇرنىلى، ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى، قەشقەر ئەدەبىياتى، ئىلى دەرياسى، يېڭى قاشتېشى، ئاقسۇ ئەدەبىياتى، تۇرپان ئەدەبىياتى، غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر، ھېكايىلار توپلاملىرى.

2. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى، ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى، ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى، ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى، ئۇيغۇر خەلق بېيىتلىرى، ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى، نەسىردىن ئەپەندى لەتىپلىرى، خەلق ماقال-تەمسىللىرى، تاللانغان ئەقلىيە سۆزلەر، جامىئۇل ھېكايەت، يۈسۈپ ئەخمەت (چۆچەك).

3. تەرجىمە ئەسەرلەر

AQ نىڭ تەرجىمھالى، ئىسىق شامال، ئائىلە، ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە، ئىككىنچى قېتىم ئۇچرىشىش، يېڭى باتۇرلار، سۇ بويىدا، كۆكۈيۈن، كىم ئەيىبلىك، گورىيۇ بوۋاي، بوران بالىلىرى، ھاتەم ھەققىدە قىسسە، سەرسانلىق-سەرگەدانلىقتا، قابۇسنامە، ئەمەلىيەت توغرىسىدا، زىددىيەت توغرىسىدا، يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ھەققىدە، ئاممىنىڭ كۆپچىلىكىگە ئىشىنەيلى، كوممۇنىستنىڭ پارتىيە خىتابنامىسى، سوتسىيالىزمنىڭ خىيالدىن پەنگە راۋاجلىنىشى، دىئالېكتىكا ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم، دۆلەت ۋە ئىنقىلاب، لىيۇدۋىگ فېيېرباخ ۋە نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسى، لېنىنىزم ئاساسلىرى توغرىسىدا، قانۇنىنىڭ كېلىپ چىقىشى، پسىخولوگىيە، پىداگوگىكا.

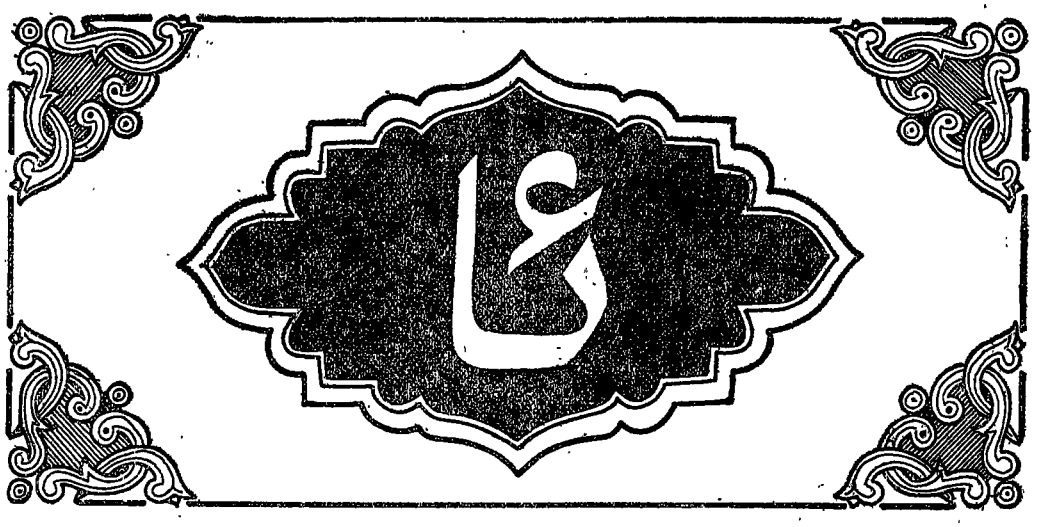
4. پايدىلىنىلغان لۇغەتلەر

ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلى لۇغىتى، خەنزۇچە ئوكيانۇس، تۇركچە ئوكيانۇس، ئۆزبېك تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى.

ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى

ئا	ئە	ب	پ	ت	ج	چ	خ
د	ر	ز	ژ	س	ش	غ	ف
ق	ك	گ	ڭ	ل	م	ن	ھ
ئو	ئۇ	ئۆ	ئۈ	ۋ	ئې	ئى	ي

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

ئا I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرپى.② شۇ ھەرپنىڭ نامى.③ رەت جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ: ئا. سىنىپ. * ئاۋۇ «1 - يىلىق ئا» سىنىپقا كىرىك.

ئا II يوق. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تەكىتلەشنى بىلدۈرىدۇ: چاقىرىراق بولۇڭلا. تېزرەك ماڭغىنىلا. - كېلىمەن دەمسز+ا!

ئا III تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە: ياشا=ياشا. قىينا=قينا. ئويۇنلا=ئوينا.

ئا IV ئال. جان ت (توغرىسى: ئاۋۇ) ← **ئاۋۇ**

ئاب ئى [پ] يېزىت. سۇ: سەكسەز ھەپتە سەئىدىنىڭ سەككىز قىسىم گۈل بابىنى، زوقلىنىپ كۆرگەندە ئىچتىم جەننەتتىدىن ئابىنى.

ئابات (توغرىسى: ئاۋات) ← **ئاۋات.**

ئاباد (توغرىسى: ئاۋات) ← **ئاۋات.**

ئابارون (توغرىسى: ئوبورون) ← **ئوبورون.**

ئابايا رەۋ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى (ۋاقىت ھەققىدە): ئابايا ئويلانمايلا ئۇلارنىڭ گېپىگە خاپا بولۇپتىمەن. بۇ ئاشپەزلىكتىن نېمە تاپمەن؟

ئابايام (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا.**

ئابايامقى (توغرىسى: ئابايىقى) ← **ئابايىقى.**

ئابايىقى سۈپ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى يۈز بەرگەن، سادىر بولغان، كۆرۈلگەن: ئابايىقى گېپىڭنى يەنە دېگىنە، ئەمدى بىر ئاغىلاپ باقاي.

ئابخاز ← **ئابخازلار.**

ئابخازلار ئى <ئىرىق> ئەزەربەيجان رېسپۇبلىكىسىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى، ئابخاز خەلقى.

ئابدال ئى [ئە] قەلەندەر، دىۋانە، تىلەمچى: ئاكام مېنى كىچىكمىدە دائىم «سېنى ئابدالدىن سېتىۋالغان» دەپ تېرىكتۈرەتتى.

ئابداللىق ئى. ئابداللارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: — جانىنى نېمىگە لازىم قىلىسەن، ئابداللىقىمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ.

ئابدىملىك ئى [ئە] <بوت> سۈتلۈك ئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق شادا غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى چوك ۋە ئالتەنسىمان يېرىلىدۇ، كونۇسسىمان

گۈل رېتىدە چېچەكلەيدۇ. «ئەنەكپىتى»مۇ دېيىلىدۇ.

ئابدەملىك پىلە قۇرتى <زوئول> پەرۋانە ئائىلىسىگە كىرىدۇ، تۇخۇمى ئاقۇچ كۈل رەڭ بولۇپ، لىچىنكىسى سورتىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ھەر خىل رەڭلىك بولىدۇ، ئابدەملىكىنىڭ يوپۇرمىقىنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ. لىچىنكىسى يىپەك قۇسۇپ چىقىرىدۇ.

ئابدەملىك پىلىسى ئابدەملىك پىلە قۇرتى قۇسۇپ چىقارغان بىر خىل پىلە، توقۇمىچىلىقتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئابدەملىك ھېيى ئابدەملىك ئۇرۇقىدىن ئېلىنىدىغان، تىبابەتتە سۈرگە دورىسى، سانائەتتە سىلىقلاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ماي.

ئابروي ئى [پ] كىشىلەرنىڭ قىلغان ئىشى ۋە ياخشى خىسلەتلىرى تۈپەيلىدىن جاماەتچىلىك ئىچىدە تاپقان ھۆرمەت؛ ئىناۋەت، نوپۇز: ئابروينى ئالتۇنغا ئال، جانىنى كېپەككە سات (ماقال). * بايىز خالۇاپ قول ـ ئىلكىدە يوق ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئەل ئىچىدە ئۆزىگە تۇشلۇق ئابروينى ساقلاپ كەلگەن ۋە ئوڭايلىقچە ھاقارەتلەنگەن ئادەم ئەمەس ئىدى.

ئابروي قىلماق ھۆرمەت، ئىناۋەت دەپ چۈشەنىمەك، ھېسابلىماق، تونۇماق: سەمەت ئازغىنا ئىشلىگەن ئىشنى ئابروي قىلىۋېلىپ ھەممە يەردە ماختىنىپ يۈردى.

ئابرويى بىر پۇل بولماق ئابرويى، ئىناۋىتى، ھۆرمىتى، نوپۇزى چۈشمەك، يوقالماق؛ ئابرويسىزلانماق: ئۇ خەلقىنىڭ غېمىنى يېمەي، ھەر دائىم ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئابرويى بىر پۇل بولدى.

ئابرويى بىر تىين بولماق ← ئابرويى بىر پۇل بولماق.

ئابرويىنى بىر پۇل قىلماق ئابرويىنى، ئىناۋىتىنى، نوپۇزىنى، ھۆرمىتىنى چۈشۈرمەك؛ يوقاتماق: مەن نەق مەيداندا ئۇنىڭ قىلمىشىنى ئېچىپ تاشلاپ ئابرويىنى بىر پۇل قىلدىم.

ئابرويىنى بىر تىين قىلماق ← ئابرويىنى بىر پۇل قىلماق.

ئابرويىنى تۆكمەك ← ئابرويىنى بىر پۇل قىلماق: شۇغىنىسى ئۇ چاغدا ئابرويىمىز راستىنلا پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كەتكەنىدى، بۇ نۆۋەت قانداق بولاركىن، كۆرەرمىز.

ئابرويىنى قىلماق نوپۇزلۇق، ئىناۋەتلىك، ھۆرمەتلىك دەپ بىلمەك، تونۇماق: بىز چەتتىن كەلگەن مېھمانلارنى ئوبدان كۈتۈۋېلىپ، تېگىشلىك ئابرويىنى قىلدۇق.

ئابروپېرەس سۈپ [پ] نام، شۆھرەت، ئابروي قوغلىشىدىغان: ئابروپېرەس پادىشاھ ئوك قول ۋەزىرىنى قېچقىرىپ، ئاسمانغا تۇۋرۇكى يوق تەخت سېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

ئابروپېرەسلىك «ئابروپېرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئابروپېرەسلىك ئۆز ئابرويىنى تۆكىدىغان يامان ئادەت. * ئاچكۆزلۈك ۋە ئابروپېرەسلىك ئاخىرى شۇ ئادەمنىڭ بېشىغا چىقىدۇ.

ئابرويسىز سۈپ. ئابرويى، ئىناۋىتى، ھۆرمىتى، ئېتىبارى يوق؛ نوپۇزسىز: بۇرۇن ئۇ بىزدەك ئابرويسىزلارغا قاراپمۇ قويمايتتى.

ئابرويسىزلاندۇرماق «ئابرويسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازراق غۇرۇرى بار ھەرقانداق ئادەم كۆپچىلىك ئالدىدا ئۆزىنى ئابرويسىزلاندۇرىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ.

ئابرويسىزلاندۇرۇلماق «ئابرويسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر ئادەم ئايرىم زىيانكەشلەر تەرىپىدىن مەلۇم ۋاقىت ئابرويسىزلاندۇرۇلسىمۇ، تارىخ بەربىر بىركۈنى ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئابرويسىزلانماق پ. ئابرويى كەتمەك، ھۆرمىتىنى، ئىناۋىتىنى، نوپۇزىنى يوقاتماق: ئۇ شۇنىدىن ئېتىبارەن ئابرويسىزلىنىپ مەھەللە ئىچىدە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئابرويسزلىق «ئابرويسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ خىزمەتداشلىرى ۋە ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئىچىدىكى ئابرويسزلىقى مۇھەببەت ئىشىغىمۇ جىق سەلبىي تەسىر كۆرسەتتى.

ئابرويلۇق سۈپ. ئابرويى بار؛ نوپۇزلۇق: ئابرويلۇق ئادەم. * سىز بولسىڭىز يۇقىرى ئابرويلۇق ئالىم بولۇپ كېتىپسىز! * قىز باشقا بىر پادىشاھنىڭ ئابرويلۇق قىزى ئىكەنلىكىنى، قىزىل دۆڭنىڭ ئېلىپ قېچىپ كېلىپ، قەپەسكە سولىغانلىقىنى بايان قىلىپتۇ.

ئابزاس ئى [ر <نېم] ① مەلۇم مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى باش قۇر ئارىسىدىكى تېكىست: بىر ئابزاس. ئاخىرقى ئابزاس. * بۇ بىر ئابزاس سۆزنىڭ كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان يېرى شۇكى، خاتالاشقان ئادەمگە جەمئىيەتنىڭ قارىشى قانداق بولۇشى كېرەك؟ ② باش قۇر: يېڭى ئابزاستىن يازدىم.

ئابزاسلىق سۈپ. ئابزاسى بار، ئابزاسلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: مەن «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»گە بەش ئابزاسلىق بىر قىسقا ماقالە ئەۋەتتىم.

ئابستراكت سۈپ [ر] ئابستراكتسىيەگە، ئابستراكتسىيلەشتۈرۈشكە ئاساسلانغان؛ پىكىر قىلىش ئارقىلىق تەسەۋۋۇر قىلىنغان، كونكرېت تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈلمىگەن؛ ئېنىق بولمىغان؛ مۇجمەل: ئابستراكت ئۇقۇم، ئابستراكت تەبىر. * ئۇ خىزمەتنى نۇرغۇن مۇناسىۋەتلەر، خەۋەر، دوكلاتلار، سوراقلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ بىرىكمىسى سۈپىتىدە مەلۇم تەرتىپ ۋە قانۇن بويىچە تەرەققىي قىلىدىغان بىر خىل ئابستراكت نەرسە دەپ قارايتتى. * ئەرلىرى، ئاشقىلىرى، ئاكا ـ ئۇكىلىرى ۋە پەرزەنتلىرى ــ ئۇلار ئەمدى پەقەتلا نامەلۇم ۋە ئابستراكت كىشىلەر ئىدى.

ئابستراكت ئەمگەك <س ئىق> ئىنسانلارنىڭ ھەر خىل كونكرېت شەكىللەردىكى ئايرىلغان ئادەتتىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا مېڭىسىنىڭ، جىسمانىي كۈچىنىڭ خورىشى.

ئابستراكت تەپەككۇر <لوگ> ئۇقۇم، ھۆكۈم، خۇلاسىلاردىن ئىبارەت تەپەككۇر شەكىللىرىگە ئىگە بولغان، بىلىشنىڭ ئەقلىي بىلىش باسقۇچىغا تەۋە بولغان تەپەككۇر. ئادەتتە بىلىش نەزەرىيىسىدە ئېيتىلىدىغان «ئوبرازلىق تەپەككۇر»غا يەنى بىلىشنىڭ ھېسسىي بىلىش باسقۇچىغا ياتىدىغان تەپەككۇرغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئابستراكت سەنئەت <گ سەن> ھازىرقى زامان غەرب ئەللىرىدە تارقالغان گۈزەل سەنئەت ئېقىمى. 1910 ـ يىللى باشلانغان بۇ ئېقىم ئوبيېكتىپ دۇنيادىكى كونكرېت ئوبرازۇ ۋە تۇرمۇش مەزمۇنلىرىدىن مۇتلەق قول ئۈزۈپ ئۇنى رەسىم يۈزىدە گېئومېتىرىيلىك شەكىللەرنىڭ گۈرۇپپىلىرى ياكى ئابستراكت رەڭ ۋە سىزىقلار ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تىرىشىدۇ.

ئابستراكت ئۇقۇم <لوگ> ① كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان نەرسىلەرنى بىلدۈرىدىغان ئۇقۇم. مەسىلەن: سىياسەت، پرىنسىپ. ② شەيئىنىڭ ئۆزىنى ئەمەس، بەلكى بەلگىسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئۇقۇم. مەسىلەن: ئاق، كىچىك، ئوماق، ئىلغار.

ئابستراكتلاشتۇرماق ① «ئابستراكتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② نەرسە ياكى ھادىسىلەرنىڭ مۇھىم ۋە مۇئەييەن بەلگە ۋە قانۇنىيەتلىرىنى ئاجرىتىش مەقسىتىدە ئۇلارنىڭ بەزى ئەرزىمەيدىغان تەرەپلىرىنى ياكى باغلىنىشلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ تۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزمەك.

ئابستراكتلاشتۇرۇلماق «ئابستراكتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئابستراكتلاشماق پ. ئابستراكسىيىگە ئىگە

بولماق، ئابستراكسيە هالىغا كەلمەك؛ ئابستراكتلاشتۇرۇش يولى بىلەن نەزەرىيەۋى ئومۇملاشتۇرماق ۋە خۇلاسىغا كەلمەك: ماددىنىڭ ئابستراكتلىشىشى، تەبىئەت قانۇنىيىتىنىڭ ئابستراكتلىشىشى، قىممەتنىڭ ئابستراكتلىشىشى ۋە باشقىلار تەبىئەتنى تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ توغرا ۋە تولۇق ئەكس ئەتتۇرىدۇ.

ئابستراكتلىق ئى. ئابستراكسيىگە ئاساسلانغانلىق، مەۋھۇملۇق: دەرسنى ئاڭلىق ئىگىلىۋىلىش، تېكستنى تەھلىل قىلىپ كونكرېتلىقتىن ئابستراكتلىققا ئاندىن يەنە ئابستراكتلىقتىن كونكرېتلىققا ئۆتەلەيدىغان بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئابستراكسيە ئى [ر <لات] ① <لوگ> نۇرغۇن شەيئىنىڭ ئايرىم، ماھىيەتسىز بەلگىلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئورتاق، ماھىيەتلىك بەلگىلىرىنى ئايرىۋېلىپ پىكىر يۈرگۈزۈش. ② مەۋھۇم چۈشەنچە، ئابستراكسيىلەشتۈرۈش يولى بىلەن ھاسىل قىلىنغان نەزەرىيەۋى ئومۇملاشتۇرما، نەزەرىيەۋى خۇلاسە: پەقەت ھەرىكەت ئابستراكسيىسىلا ئۆزگەرمەي تۇرۇۋېرىدۇ.

ئابستراكسيىلەشتۈرمەك «ئابستراكسيىلەشمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ خۇدانىڭ ئۆزى ـــ ئۆزاق مۇددەتلىك ئابستراكسيىلەشتۈرۈش جەريانىنىڭ مەھسۇلى.

ئابستراكسيىلەشتۈرۈلمەك «ئابستراكسيىلەشتۈرمەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئابستراكسيىلەشمەك پ. نەرسە ياكى ھادىسىلەر ئۆزلىرىدىكى مۇھىم ۋە مۇئەييەن قانۇنىيەتلەر ئاجرىتىلغان، بەزى ئەرزىمەيدىغان تەرەپلەر ياكى باغلىنىشلار نەزەردىن ساقىت قىلىنغان مەۋھۇم ھالەت ۋە بىلىش جەريانىغا ئىگە بولماق.

ئابستراكسيىلىك سۈپ. ئابستراكسيىگە ئىگە، ئابستراكسيىلەنگەن.

ئابسپىسا (ئابسپىساسى) ئى [ر<لات] <مات> تەكشىلكتىكى خالىغان بىر نۇقتىدىن كوردىنات ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق بۇ نۇقتىنىڭ ئابسپىسساسى دەپىلىدۇ.

ئابۇ ئاش <يەرلىك> ① سۇ ۋە ئاش، ئاش سۈيى. ② ئاش تەييارلاشقا كېتىدىغان گۈرۈچ، ئۇن، ماي، كۆكتات.... سۇ قاتارلىق لازىملىق نەرسىلەر (كۆپىنچە نەزىر ـ چىراغلار ئۈچۈن تەييارلىنىدۇ): شۇنىڭدىن كېيىن، پادىشاھ: ـــ قىرىق كۈنگىچە ھەربىر پۇقرا ـــ ئالامانغا خەۋىنىدىن ئابۇئاش بېرىلىدۇ، ـــ دەپ شەھەر ـ شەھەرگە نامە چىقارىدى.

ئابۇچەشمە (توغرىسى: ئابىچەشمە) ← **ئابىچەشمە**.

ئابۇكەۋسەر (توغرىسى: ئابىكەۋسەر) ← **ئابىكەۋسەر**.

ئابۇنە ئى [پ<فران] <مەت> گېزىت، ژۇرنال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا ئالدىن ھەق تۆلەپ يېزىلىش: ھازىردىن باشلاپ بىزگە بەزىبىر ئۇيۇشمىلار ئابۇنە پۇلىنى ئەۋەتىۋاتىدۇ.

ئابۇنىچى ئى. گېزىت، ژۇرنال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا ئالدىن ھەق تۆلەپ يېزىلغان شەخس؛ تەشكىلات: بۇ ژۇرنال ئۇچىنچى سانغا كەلگەندە ئىككى ـ ئۈچ يۈز ئابۇنىچىغا ئىگە بولدى.

ئابۇ ھايات (توغرىسى: ئابىھايات) ← **ئابىھايات**.

ئابىچەشمە ئى [پ] يېزىت ① بۇلاق سۈيى. ② ئۈيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ بىرىنىڭ نامى. ئۇ 15 نەغمە ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئابىدارما ئى [براخما] <دىن> بۇددا نوملىرىنىڭ ئىككىنچى قىسمى بولۇپ، ئابىدارما ياكى شاسترا دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ قىسمى ساكيا ـ مۇنى ئېيتقان گەپ ـ سۆزلەرگە ئىزاھ بېرىدۇ.

ئابىدە ئى [ئە] ← **مەڭگۈتاش**.

ئابىراۋان ئى [پ] يېزىت. ئاقار سۇ: پىغانىم كەتتى كۆڭلۈمدىن، يورۇق، كەڭ بىرزامان تاپتىم، يۈتۈم سۇغا ئوخشاپ تەشنا ئىدىم، ئابىراۋان تاپتىم.

ئابىزەمزەم ئى [پ+ئە] يېزىت ① مەككىدىكى زەمزەم بۇلىقىنىڭ سۈيى. ② شىپالىق سۇ، «زەمزەم»مۇ دېيىلىدۇ. ئاقتى دەريا يۇ ئېرىقلار ئابىزەمزەمگە تولۇپ، خۇشلۇقىنى سىغدۇرالماي مەدھىيە ــ كۈيلەر ئوقۇپ.

ئابىكەۋسەر ئى [پ+ئە] يېزىت ① دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان جەننەتتىكى كەۋسەر بۇلىقىنىڭ سۈيى: يىگىت ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلىپتۇ. ئانا ئوغلىنىڭ بېشىنى يۆلەپ، ئاغزىغا ئابىكەۋسەر تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ② كۆچمە. شىپالىق سۇ.

ئابىناۋات ئى [پ+ئە] ① يېزىت. ناۋات سۈيى، شېكەر شەربىتى: قاقتى بۇلبۇل باغ ئارا ئەركىن قانات، تىلسىدىن تۆكۈپ شېكەر، ئابىناۋات. ② سېرىق ئالا پوستلۇق شېرىن تەملىك قوغۇن: بۇ ئاتا ــ ئانا ۋە بالا ئۈچى ئۈجمە سايىسىدا بىر ــ بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ شېرىن ئابىناۋاتتىن يەنە بىر يېيىشىپ ئۈسسۈزلۇقىغا قېنىشتى.

ئابىھايات ئى [پ+ئە] يېزىت. رىۋايەتلەردىكى تىرىكلىك بېغىشلىغۇچى سۇ، ھاياتلىق سۈيى: ئۇنىدا سانسىز بۇلاقتا، ئابىھايات ئاقارمىش، ئېرىقلاردا ياقۇتلار كۆز چاقنىتىپ ياتارمىش.

ئابىيا (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا**.

ئابىيام (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا**.

ئاپا ئى ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئايال. «ئانا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: قۇربان، ئاپامنى قانداق قىلىمىز؟ سىز ئۇنىڭ يېنىدا بولۇڭ! ② ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۆزىدىن چوڭ ئايالىلارنىڭ ئىسمىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: ئايىمخان ئاپا. ③ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا ئەرنىڭ ئۆز خوتۇنىنى ئاتاپ چاقىرىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئاپىسى! بالىلار كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ ④ قورقۇش، چۆچۈشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق رولىدا كېلىدۇ: چىراغ ئۆچتى. ئۆينىڭ ئىچىدە بىر قىزنىڭ «ۋاپاپا!» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاپارات (توغرىسى: ئاپپارات) ← **ئاپپارات**.

ئاپارغۇزماق پ [ئېلىپ+بارغۇزماق] «ئاپارماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بۇ يىل ئالىي مەكتەپكە كىرگەن بالامنىڭ يوتقان ــ كۆرپىسىنى ياتقىغا ئاپارغۇزۇپ قويدۇم.

ئاپارماق پ [ئېلىپ+بارماق] ① بىرەر نەرسىنى قاتناش قورالى بىلەن ياكى ئۆزى كۆتۈرۈپ تېگىشلىك ئورۇنغا يەتكۈزۈپ بەرمەك: تاپشۇرماق: ئاخىرى بىر كۈن ئانامنى يۇدۇپ، تەۋەككۈل قىلىپ دوختۇرغا ئاپاردىم. ② باشلاپ، يول كۆرسىتىپ بىرگە بارماق: ــ قەيەرگە بارماقچىدىلە چوڭ ئانا، مەن ئاپىرىپ قويايى. * ئالدىنمزغا سېلىپ ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ چوڭىغا ئاپىرايلى! ③ تەگكۈزمەك، يېقىنلاشتۇرماق: نېرىقى قورۇدىن چىقتان بوۋاي ئالقىنىنى قۇلىقىغا ئاپىرىپ: ــ نېمە دەيسز، ھە، ھېساب چاتاق دەمسز! ــ دېدى.

ئاپئاشكارا سۈپ. بىرەر نەرسە بىلەن يۆگەلمىگەن، توسۇلمىغان، بەك ئوچۇق، ئېنىق: كۆل ئوتتۇرىسىدىكى شېپاڭ بىلەن ئەگرى ــ توقاي تاش كۆۋرۈك ئاپئاشكارا كۆرۈندى. * نۇرۇم: ــ ئاغىنىلار، بىلىپ قويۇڭلار، بۇگۈن ئۇلار بىزگە كىم دوست، كىم دۇشمەن ئىكەنلىكىنى ئاپئاشكارا تونۇتتى.

ئاپئاق سۈپ ① ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئاق: بوۋاينىڭ ئاپئاق ساقلى، مومانىڭ ئاق داكا ياغلىقى قارغا ئوخشاش پارقىراپ كۆرۈنەتتى. * كەڭ دېرىزىلەردىن ئېلىكتر چىرىغىنىڭ ئاپئاق نۇرى ھويلىغا چۈشۈپ تۇراتتى. ② كۆچمە. كۆپىنچە، ئۇرۇق ــ تۇغقانلىق مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەركىلىتىش، يېقىنلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئاپئاق

بالام. ئاپئاق دادا. * ئاپئاق بالام! چوڭ بولۇپ قالدىڭ، ئەمدى بۇ قىلقلار ساڭا ياراشمايدۇ.

ئاپاق - چاپاق ئۆزئارا ئىتتىپاق، ئىناق، ئىجىل، دوستانە، مۇناسىۋەتتى بېقىن: ئاق كۆڭۈل، ساددا پاقا چاشقانىنىڭ گېپىدىن بېشى ئايلىنىپ «مەيلى، چاشقان دېگەن كۆپنى كۆرگەن، ماڭا قارىغاندا جىق نەرسىنى يىلىدىغان نېمىغۇ» دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بىلەن ئاپاق - چاپاق دوست بولۇپتۇ.

ئاپاق - چاپاق بولۇپ كەتمەك ناھايىتى ئىناق، ئىجىل بولۇپ كەتمەك، ناھايىتى يېقىن ئالاقە باغلىماق: شۇنداقمۇ كىشىلەر بارکى، ئۇلار ئەتىگەنده بىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ، ئاخشىمى ئادا - جۇدا بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قىلچە پەرۋاسىمۇ قىلمايدۇ.

ئاپئاقچىلىق ئى. ئاپئاق بولۇپ كېتىش، ئاپئاق ھالەتكە كېلىش: باش ئەتىيازنىڭ سېرىق قارى لەپىلدەپ چۈشۈشكە باشلىدى، پۈتۈن شەھەر بىر كېچىدىلا خۇددى ئاق شايىدىن تون كىيگەندەك ئاپئاقچىلىققا ئايلاندى.

ئاپئايان سۈپ. ناھايىتى ئايان، بەك ئېنىق؛ روشەن: ھەممىگە ئاپئايان، ئۇنى بىز ئاچقان، غوجىنىڭ ھەققى يوق! بوز دۆڭ بىزنىڭكى!

ئاپئايدەك سۈپ ① ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئايدەك: ئاپئايدەك كېچە. * بىز ئۆيدىن چىققان چاغدا ئېلىكتر چىرىغىنىڭ ئاپئايدەك يورۇقى ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. ناھايىتى ئېنىق، روشەن: ئۇ ئۆزىنى ئالدىماقتا ئىدى، چۈنكى، قىلچىمۇ ئۇمىد قالمىغانلىقى ۋە بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا ئاپئايدەك ئىدى.

ئاپەت ئى [ئە] ① تەبىئەت ھادىسىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيان - زەخمەت: ئوت ئاپىتى. قورغاقچىلىق ئاپىتى. سۇ ئاپىتى. * ئۆۋچىلىق قىلىمىز، دورا ئۆسۈملۈكى كولايمىز، دەپ ئورمان ئىچىگە كىرىدىغان ئادەم كۆپ، شۇڭا ئوت ئاپىتىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. ② باشقا كەلگەن ئوكۇشسىزلىق، ئىغىر بەختسىزلىك؛ زور بالا - قازا: ئاپەت كۆرمەي دېسەڭ ھوشيار بول (ماقال). * مۇنىرىدىن ئاكا...خېتىنى ئىزنى ئالدىم. نادانلىقىم سەلەرگە ئاپەت كەلتۈرۈپ بەردى. * بۇ بالا بىزگە بىر ئاپەت بولدى.

ئاپەتلىك سۈپ. ئاپەت بىلەن ئۆتكەن، ئاپىتى بار، ئاپەت باشلاپ كەلگەن: ھېلىقى ئاپەتلىك يىللاردا «قارا يىپ» دەپ قارىلىپ، جاڭگالغا پالاندى بولغان كۇنلىرىمىزدە، ھەمىشە كالا ھارۋىسىنى ھەيدەپ جاڭگالدىن يانتاق توشۇغانىدىم.

ئاپپارات ئى [ر<لات] ① مەلۇم بىر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئەسۋاب، مېخانىزم: فوتو ئاپپاراتى، تېلېفون ئاپپاراتى. ② مۇئەييەن تىل شارائىتىدا فوتو ئاپپاراتى، كىنو قويۇش ئاپپاراتىنى كۆرسىتىدۇ: ئۇ ئاپپاراتنىڭ كۆزى ئۆزىگە توغرىلانغانلىقىنى كۆرۈپ، جىم تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ③ ئىدارە، جەمئىيەت، تەشكىلات قاتارلىق خىزمەت ئورگانلىرى: ئاپپاراتلارنى ئىسلاھ قىلىش خىزمىتى ھازىر مەركەزدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرىدا ئۆگۈشلۈق ئېلىپ بېرىلماقتا.

ئاپپاق I (توغرىسى: ئاپئاق) ← **ئاپئاق.**

ئاپپاق II ئى. زاڭزۇ (تاڭغۇت)چە سۆز، ئەسلى: ئاباخ؛ سۆز مەنىسى: رەئىس، قازى، ئۆلىما سۆزلىرىگە توغرا كېلىدۇ؛ بۇ 1678 - 1679 - يىللاردا «قەشقەرىيە خانلىقى»غا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ھىدايەتئۇللا خوجىغا 1677 - يىلى دالاي V تەرىپىدىن بېرىلگەن بىر خىل دىنىي ئۇنۋان؛ بۇ سۆز ئۇيغۇر تىلىدا فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ياساپ «ئاپپاق» شەكلىدە مۇقىملاشقان ھەم تىلىمىزدىكى «ئاق» سۆزىنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسى «ئاپپاق» (1985 - يىلدىن بۇرۇنقى ئىملا بويىچە) سۆزى بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالغان.

ئاپپاق خوجا <تارىخ> 1678 ـ يىللىرى قەشقەرىيەگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان شەخس، ئەسلى ئىسمى ھىدايىتۇللا خوجا، ئۇ ئۆز زامانىسىدىكى چوڭ ئىشان، سوپى ھەم تونۇلغان مەددا ھ، ئۇ ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى «قەشقەرىيە خانلىقى»غا ھۆكۈمرانلىق قىلغان 19 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە قەشقەرىيىدە مەدەنىيەت ۋە ئىلىم ـ پەن ئىنتايىن ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان، مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەن بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار «كاپىر»، «مۇرتەد» ھېسابلىنىپ جازاغا تارتىلغان، ئۆلتۈرۈلگەن؛ ئىلىم، مەرىپەت ئورۇنلىرى بۇزۇۋېتىلگەن؛ ئەسەرلەر كۆيدۈرۈلگەن.

ئاپپاق خوجامنىڭ ئۇمىچى ئەمەس ھەركىم خالىغانچە بىكارغا ئالدىغان، ئىگىلىۋالىدىغان نەرسە ئەمەس: ھەي!... ــ دېدى باغۋەن ھە دەپ ئالما ئۇزۇۋاتقان بالىلارغا ۋارقىراپ، ــ ھەرقايسىڭ ئۆزەڭ بىلگەنچە ئۇزۇپ يانچۇقۇڭغا سالىدىغان ئاپپاق خوجامنىڭ ئۇمىچى ئەمەس بۇ.

ئاپپاي ئى. بىلىملىك ياكى ئوقۇتقۇچى ئاياللارنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ئۇلارنىڭ ئىسمىغا قوشۇپ قوللىنىدىغان ھۆرمەت سۆزى: پاتەم ئاپپاي.

ئاپتاپ ئى [پ] ① قۇياش، كۈن: ئاپتاپ چىقتى. * بىر كىشى ئەپەندىمىدىن: «ئەپەندىم، ئاپتاپ ياخشىمۇ، ئايمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. * ھۆزۈر ئالاتتى تامنىڭ تۈۋىدە، ئاپتاپ نۇرىنى تاپقاندا ئىسسىپ. ② قۇياش تارقاتقان نۇر، ئىسسىقلىق: ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق، پىژ ـ پىژ ئاپتاپ، بوران ئازابىدىن جېنى ئاز قېلىپتۇ. * ۋوي، ساۋۇت قارىي، يەنە مەيدەڭنى ئاپتاپقا قاقلاپ ئولتۇرۇپسەنغۇ؟ ③ قۇياش نۇرى چۈشۈپ تۇرغان، قۇياش نۇرى ئىسسىتىپ تۇرغان جاي: مەن ئاپتاپتا ئولتۇرۇپ دەرس تەكرارلىدىم. * تۇردى ئاكا، بالىلار بىلەن ئاپتاپتا قالدۇق، قانداق قىلىمىز؟

ئاپتاپ چاقماق ① قۇياش ھارارىتى قىزىتىپ نەملىكنى قاچۇرۇپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتىدىغان كېسەلگە دۇچار قىلىماق: بۇ يىل بىر بۆلەك يەردىكى بۇغداينى ئاپتاپ چىقىپ كېتىڭلىنلىكىتىن ھوسۇل كەملەپ كەتتى. ② ئاپتاپ كۆيدۈرمەك، ئاپتاپ ئۆتمەك: چىلىك چۈش، ئاپتاپ ھەركىمنىڭ شىللىلىرىنى چىم ـ چىم قىلىپ خېلى ئاچچىق چاقىدۇ، بۇ چاغ ھەركىمنى سۆگەت سايىلىرىنى ئىزدەشكە ئالدىرىتىدۇ.

ئاپتاپ چىقماق قۇياش ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈپ ياكى بۇلۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ نۇرىنى چاچماق: سېرىق ياغدەك ئاپتاپ چىقىپتۇ، شولىسىغا سۆيۈپ قويغۇدەك.

ئاپتاپ ئۆتمەك قۇياش ھارارىتى بەدەنگە ئۆتۈپ كېسەل قىلماق: ــ بېشىڭغا ئاپتاپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئەقلىڭدىن ئادىشىپ كېتىپسەن، ماشىنچىنىڭ بالىسى سۇلتان قىزىغا ئۆيلىنىپتۇ دېگەن گەپنى ئاڭلىغان يېرىڭ بارمۇ؟ ــ دەپتۇ مومای.

ئاپتاپ يېمەك ئاپتاپقا قاقلانماق: بىر ـ نەرسىگە كۈن نۇرى ئۆتمەك: ئاپتاپ يېگەن مېۋىنىڭ تەمى ياخشى بولىدۇ. * ھەر يىلى ياز پەسلىدە بىزنىڭ توپلىق يوللاردا كەم بولغاندا بىر ئاي يالىڭاياغ يۈرۈپ ئاپتاپ يېمىنە سالامەتلىككە پايدىسى كۆپ بولىدۇ.

ئاپتاپپەرەس ئى [پ] <بوت> بىر يىلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك: يوپۇرمىقى يۇرەكسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرماق ساپىقى ئۈزۈن بولىدۇ، باشاقسىمان گۈل رېتىدە سېرىق چېچەكلەيدۇ، دائىم قۇياشقا باقىدۇ، گازىرىدىن ياغ تارتىلىدۇ.

ئاپتاپپەرەس ئۆسۈملۈكلەر <بوت> كۈنگەيدە ئۆسىدىغان، ئاپتاپنى ياخشى كۆرىدىغان ئۆسۈملۈكلەر.

ئاپتاپپەرەسلىك ئى ① ئاپتاپپەرەس تېرىلغان يەر، ئاپتاپپەرەس بار جاي:

تالدىنقى يىلدىكى ئاپتاپپەرەسلىكىنى بۇ يىل بۇغدايلىقتا ئۆزگەرتمەكچىمىز. ② ئاپتاپپەرەسته‌ك خۇلۇق ـ مىجەز، ئاپتاپپەرەسته‌ك خاراكتېر: بىر قىسىملار ئاپتاپپەرەسلىك بىلەن مۇئامىله قىلىشاتىتى... پەقەت ناھايىتى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرلا، مۆكۈپ ـ چۆكۈپ دېگۈدەك ھال ـ ئەھۋال سوراپ تۇرغان بولدى.

ئاپتاپسندۇرماق «ئاپتاپسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ئۇكاڭنى بىردەم ئاپتاپسندۇرۇپ كىرگىن، ــ دېدى ئانا بالا تۇتۇپ تۇرغان قىزىغا قاراپ.

ئاپتاپسىنماق پ. ئاپتاپقا قاقلانماق، ئۆزىنى ئاپتاپقا سالماق، ئاپتاپقا چىقماق: ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن ئاپتاپسىنىش ئۈچۈن كەلگەنلەر نەچچىگە يەتتى. * ئەر نامازدىن كەلسە خوتۇنى پەرىشان ھالدا ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرغۇدەك.

ئاپتاپلىق ① سۈپ. ئاپتاپ تېگىدىغان، ئاپتاپ چۈشىدىغان: گۈل باھاردىن، ئاپتاپلىق يازدىن، ئالتۇن كۆزدىن قىلىشمايدۇ قىش. پاراڭەتلىك ئۆتمەكتە ھايات، كۆڭۈلگە غەم قوندۇرمايدۇ قىش. ② ئى. ئاپتاپ تېگىدىغان يەر: پادىشاھ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاھزادىنى قەپەس بىلەن ئاپتاپلىققا ئېسىپ قويۇپ قاتتىق ئازابلاپتۇ.

ئاپتوبۇس ئى [ر<گرېك<لات] يولۇچىلارنى توشۇيدىغان، كۆپ ئورۇندۇقلۇق، ئۈستى يېپىق ماشىنا: چوڭ ئاپتوبۇس گۈركىرەپ ئۇچقان قۇشتەك باراتتى. قىز ـ ئوغۇللار خۇشلۇقتا مەنزىرىگە قارايتتى.

ئاپتوبۇس بېكىتى ئاپتوبۇسلار توختايدىغان، ئاپتوبۇسلار يولىغا چىقىدىغان جاي: ئۇرۇمچى كوچىلىرىنىڭ ھەر 500 مېتر ئارىلىقىدا بىردىن ئاپتوبۇس بېكىتى بار.

ئاپتور ئى [ر<لات] <مەت> ئەدەبىي ياكى باشقا خىل بەدىئىي، ئىلمىي ئەسەر يازغان كىشى: مۇئەللىپ: رومان ئاپتورى. ماقالە ئاپتورى * ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىنمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئوبدان مۇڭەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. * ئۆتكەن يىل ئۇلايەت بويىچە ھەر مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتىنى باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىپ، 30 پارچە ئەسەر مۇكاپاتلاندى.

ئاپتور تىلى <ئەد> ئاپتورنىڭ ئەقەللىكلەرنى بايان قىلىش، پېرسۇناژلارنى سۈرەتلەش، ئۇلارنىڭ شارائىتىنى تەسۋىرلەش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش ئۇقتىدا قوللانغان تىلى.

ئاپتورلۇق ئى <مەت> «ئاپتور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاپتورلۇق ھوقۇقى ئاپتورنىڭ ئۆز ئەسىرىنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىش، قىلماسلىق؛ ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش، كىرگۈزمەسلىك؛ توختام بويىچە قەلەم ھەققىنى ئېلىش ھوقۇقى.

ئاپتوبۇس ئى [ر<گرېك+لات] ئاپتوموبىل، تراكتور ۋە باشقا ماشىنىلارنىڭ ئايلىنىدىغان قىسىملىرىنى مايلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، نېفىتتىن ئېلىنىدىغان بىر خىل ماي: شوپۇر خۇشال بولۇپ بۇ خالىس ياردەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى ئاپتولىدا مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ: ــ يولداش، رەھمەت سىزگە، ــ دېدى كۆلۈپ تۇرۇپ. * ــ سىزنىڭچە ماتورنىڭ ئاپتول ياكى سۇ يوللىرىدا مەسىلە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئەنۋەر ئادىل سۆزىدىن توختىغاندا.

ئاپتومات ئى [ر<گرېك] <مەر> يېقىن ئارىلىقتا جەڭ قىلىش ۋە ھۇجۇمغا ئۆتۈشتە ئىشلىتىلىدىغان، تېز ئېتىلىدىغان قورال.

ئاپتوماتچى ئى. ئاپتومات بىلەن قوراللانغان جەڭچى: ئاپتوماتچىلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن «ھۇررا!» ۋارقىراپ ئالغا تاشلاندى.

ئاپتوماتلاشتۇرماق «ئاپتوماتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەھەرلىك

پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئۆتكەن يىلى تېلېفون ئالاقىسىنى ئاپتوماتلاشتۇردى.

ئاپتوماتلاشتۇرۇلماق «ئاپتوماتلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاپتوماتلاشتۇرۇلغان ئېگىرىش سېخى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىش-تۇرۇلگەندىن كېيىن، ئىش ئۈنۈمى تېز ئۆسۈپ، مەھسۇلات تەننەرخى تۆۋەنلىدى.

ئاپتوماتلاشماق پ. ئاپتوماتنىڭ ئەسۋابلار، ماشىنىلار بىلەن قورالـلانماق، ئاپتوماتنىڭ ئۇسۇللارغا كۆچمەك: ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەك كۆچىنى تېجەيدۇ.

ئاپتوماتلىق سۈپ. ئاپتوماتى بار، ئاپتومات بىلەن قورالـلانغان: ئاپتوماتلىق جەڭچىلەر كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئاپتوماتنىك سۈپ [ر<گرېك] بەلگىلەنگەن ئىشنى ئېچىكى مېخانىزم يارىدەمىدە ئۆزى بېجىرىدىغان، ئۆز-ئۆزىدىن ئىشلەيدىغان: ئاپتوماتنىك تېلېفون. ئاپتوماتنىك قەلەم. * ئۇ ئۆگىنىش بىلەن ئىلمىي تەتقىقاتنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئېلېكتر قوغۇرىقىنىڭ ئاپتوماتنىك باشقۇرۇلۇش قۇرۇلمىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ، پەن ـ تېخنىكا ئورۇنلىرىنى تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى.

ئاپتوماتنىك قېرىنداش قېرىنداش قەلەمنىڭ بىر تۈرى، ئۈنىڭ شەكلى ئۆزلۈكىدىن سىياھ ئېچىدىغان قەلەم شەكلىگە ئوخشايدۇ، ئىختىيارىي تەڭشەشكە، قەلەمنى چىقىرىپ، كىرگۈزۈشكە بولىدۇ.

ئاپتوماتنىك مىلتىق <ھەرب> ئۆزمەي ئاتقىلى، بىر-بىرلەپ ئاتقىلىمۇ بولىدىغان مىلتىق.

ئاپتوماشنا ئى [ر] ← **ئاپتوموبىل**: پەي مەنزىلگە مېڭىش ئۈچۈن تەخ بولۇپ تۇرغىنىدا قىسمىغا بىر ئاپتوماشنا كېلىپ قالدى.

ئاپتوموبىل ئى [ر<گرېك+لات]<ماشىن> ئېچكى يېنىش دۆڭگاتىلى ئورنىتىلغان، رېلىسسىز يولـلاردا مېڭىپ ئادەم ۋە يۈك توشۇيدىغان، تۆت ۋە ئۈنىڭدىن ئارتۇق چاقلىق ترانسپورت ۋاسىتىسى: بۇ چاغدا سەمەتكە ئاپتوموبىل دۇيىنىڭ ياش شوپۇرى ساقى ئەمەت ئۇچراپ قالدۇ.

ئاپتوموبىل مۇسابىقىسى <تەن>. تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى، تاشيول ياكى دالىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ: ئاپتوموبىلنىڭ مېڭىش سۈرئىتى، ھەيدەش تېخنىكىسى ۋە ئاپتوموبىلنىڭ خۇسۇسىيىتى جەھەتتە مۇسابىقىلىشىدۇ.

ئاپتوموبىلساز لىق ئى. سانائەتنىڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى: ئاپتوموبىلسازلىق سانائىتى.

ئاپتونوم سۈپ [ر] ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدىغان، ئاپتونومىيىلىك: ئاپتونوم ئوبلاست. ئاپتونوم يېزا. * ئاپتونوم رايونىدىن كەلگەن سەنئەتچىلەرنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرۈشكە كىمۇ قىزىقمايدۇ، دەيسىز.

ئاپتونوم رايون ئۆلكە دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: ئېچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى.

ئاپتونوم ناھىيە ناھىيە دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى. چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى.

ئاپتونوم ئوبلاست ۋىلايەت دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى. سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى.

ئاپتونومىيە ئى [ر<گرېك] مىللەت، تەشكىلات، رايون قاتارلىقلارنىڭ ئۆزى قاراشلىق دۆلەت، ھۆكۈمەت ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنـنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلغاندىن تاشقىرى، ئۆز ئىشىدا مەلۇم ھوقۇقنى يۈرگۈزۈشى: مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە.

ئاپتونومىيە ھوقۇقى ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرى ئۆزى بىلەن تەڭ دەرىجىلىك ئادەتتىكى يەرلىك ئورگانلارنىڭ ھوقۇقىنى يۇرگۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاساسىي قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ھوقۇق دائىرىسى بويىچە يۇرگۈزىدىغان، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھوقۇقلار.

ئاپتونومىيە ئورگىنى مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلاردىكى يەرلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرى؛ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تەررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»دا بەلگىلەنگىنى بويىچە، ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ئاپتونوم ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەم خەلق ھۆكۈمەتلىرى مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرىدۇر.

ئاپتۇۋا ئى [پ] يۇز، پۈت ــ قول يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۆزۈن ۋە ئىنچىكە جۇمەكلىك، بوغۇزى تار، مىس ۋە تۈچتىن ياسالغان چۆگۈن: سايىت ئاكا مەھەللىدىكى كۆل بويىغا كەلگەندە ئاپتۇۋا كۆتۈرۈپ سۇغا كېتىۋاتقان خوتۇنغا ئۇچرىشىپ قالدى.

ئاپتۇۋا ــ چىلاپچا ئاپتۇۋا ۋە چىلاپچا قاتارلىق قولغا سۇ بېرىدىغان ئائىلە سەرەمجانلىرى: قازناقنىڭ بىر تەرىپىدە تىزىپ قويۇلغان ئاق ئاليۇمىندىن ئىشلەنگەن مانتا قازانلىرى، قوشۇق ــ چۆمۈچىلەر؛ مىس، تۈچتىن سوقۇلغان ئاپتۇۋا ــ چىلاپچا، چۆگۈنسلەر ئۆتكۈر ئىلىكتر نۇرىدا يالت ــ يۇلت قىلاتتى.

ئاپتېكا ئى [ر<گرىك] <تىب> دوختۇرخانىڭ يېزىپ بەرگەن رېتسېپلىرىغا قاراپ دورا تەييارلايدىغان، شۇنىڭدەك دورا ۋە داۋالاش بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان ئورۇن، دورىخانا.

ئاپتېكار ئى [ر] ⟵ دورىگەر.

ئاپرېل ئى [ر<لات] <ئاستر> شەمسىيە كالېندارى بويىچە 4 ــ ئاي: ئاپرېلنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، لىن جىلۇنىڭ قولىغا ئاقيار بازار مەكتىپىدىن كەلگەن بىر پارچە خەت چۈشۈپ قالدى.

ئاپشاركا ئى [ر] ئىتنىڭ بىر خىلى، ھەربىي ئىشلار ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكىنى قوغداش قاتارلىق خىزمەتلەردە تۇرلۇك ئەنزىلەرنى پاش قىلىش، ئېنىقلاشتا پايدىلىنىدۇ: نادىر 50 مېترچە يەرگە بارمايلا، توساتتىن، ئايروپىلان تېگىدىن بەش ــ ئالتە ئاپشاركا ئىت ئىرغىپ چىقىپ، قاۋغان پېتى ئۇنىڭغا ئېتىلدى.

ئاپقۇت ئى. كۆن ۋە خۇرۇم قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن ئاياغلارنىڭ پاشنا ئۇستىدىكى تاش بىلەن ئەستەر ئارىسىغا ئېلىنىدىغان قاتۇرما، كۆپىنچە، تارشا ياكى قېيىش چەمدىن ئىشلىنىدۇ: ئۆتىنىگە لاپقۇت، ئۆتۈكىكە ئاپقۇت (ماقال). * ــ ئۆزلىرى دادامغا بۇيرۇغان ئۆتۈككە ئاپقۇت قىلمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چوكان.

ئاپقۇتچى ئى. ئاپقۇت ياسىغۇچى، تەييارلىغۇچى؛ ئاپقۇت ساتقۇچى كىشى: مەن ئاپقۇتچىغا يۈز كىشىلىك ئاياغقا ئاپقۇت زاكاز قىلدىم.

ئاپقۇر ئى [پ] كورىنىڭ بىر تۈرى: قىز مېنىڭ تىكىلىپ تۇرغىنىمنى سەزگەن بولسا كېرەك، ئاپقۇرنى ماڭا ئۇزاتقاندا، قايماقلىق چايدىن كۆزىنى ئۇزمىدى. * ئۆچكىگە ھەر كۈنى بىر تۇتام قۇرۇق ئوت بېرىپ، يېلىنلىرىغا مۇشتلاپ يۇرۇپ، كۈنىگە بىر ئاپقۇر سۈت سېغىپ ئالىدىكەن.

ئاپقۇر چىنە ئاپقۇردەك چوڭ چىنە.

ئاپقۇن دېئال ⟵ كولا.

ئاپلا ئىم ① كۆتۈلمىگەن ۋەقەلەرنى سەزدىن تەڭجۈپلىنىش ۋە پۇشايمان قىلىشنى ئىپادىلەيدۇ: ئاپلا، خوشلىشالماي قېلىپتىمەن ــ دە، ئەمدى ئۇسمانجان ئارقىلىق خەت يېزىپ ئەپۇ سورىسام بولمايدۇ. ② ئېچىنىش،

قايغۇرۇش، ھېسداشلىقنى ئىپادىلەيدۇ: ــ ئاپلا! ــ دەۋەتتى زەينەپ چوڭقۇر ئېچىنىغان ھالدا، ــ ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق، كۆزدە بولسا سۇ ئاپىتى. * ــ ئاپلا، ساڭا قېيىن بولۇپتۇغۇ، ــ دېدى ئۇ ۋە گويا بىرەر ياردەم بېرەلەيدىغاندەك ماشىنىنىڭ ئاستىغا كىرىپ بىر ياقتىن سۆزلىگەچ ماتورنىڭ ئۇ يەر ــ بۇ يېرىگە قارىغىلى باشلىدى. ③ غەزەپ، خاپىلىقنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئاپلا! ــ دەپىتۇ ئوتۇنچى غەزەپ بىلەن، ــ ھېيلە ــ مىكىر ئۆيدە قېلىپتۇ. بولمىسا كۆرسىتىپ قويىاتتىم.

ئاپلا دەپ قالماق ئورۇندىلىش ۋاقتى ئۆتكەن بىرەر ئىشقا پۇشايمان قىلىپ قالماق، ئارمانىدا قالماق: ــ كۆرسەن تېخى! ئۇ غەزەپتىن تىترىدى، ــ سېنىڭ يادىڭدا يوق چاغلاردا مەن ئۇنى ياخشى كۆرگەنمەن، قانچىلىك كۆيۈك ئازابى تارتتىم بىلەمسەن؟ ئەمدىزە ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەنىدە ئاپىلا دەپ گۆشۇڭنى يېگىنىڭ بىلەن پايدا تاپالمايسەن.

ئاپلاھەكبەر ئىم ← **ئاپلا:** ــ ئاپلاھەكبەر! ... سۈلايمان قاتتىق خورسىنغان ھالدا قېيىن ئاتىسىغا تاپا قىلدى، ــ ھېچ بولمىسا، يا پۈلىنى، يا قەلەمنى ئېلىپ قالغان بولسىلىمۇ، ئۇ خەقنىڭ ئىزىنى ئوڭايىراق ئىزدەيدىكەنمىز!. * ــ ئاپلا ــ ھەكبەر... ــ ئەھەت قارىي قولىغا تېرە كېسىدىغان بۇرەندىنى ئېلىپ قۇشتەك ئېتىلىپ بېرىپ تۇرا-خانىنىڭ چېچىدىن ئېلىپ يەرگە باستى، ــ ئاپلا-ھەكبەر، ھېلى بىكار، بۇغۇزلىۋېتىپ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرىمەن!

ئاپلىسۇن (توغرىسى: ئاپېلىسىن) ← **ئاپىلسن.**

ئاپورت سۆپ [ر] ← **ئاپورت ئالما.**

ئاپورت ئالما ئالمىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى قىزىل ياكى تاغىل بولۇپ، ئادەتتىكى ئالمىلاردىن چوڭراق، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ: ئەتىگەنلىك قۇياش نۇرى ئەمگەك بىلەن پىشقان دېھقان قىزنىڭ گۈزەل چىرايىنى قىزارتىپ، كۈنىگە قاقلىنىپ پىشقان ئاپورت ئالمىغا ئوخشىتىپ قويغاندى.

ئاپوفىزا ئى [ر] <گىئول> چوڭ بۆسمىلەرنىڭ چەتلىرىدىكى ئەتراپ جىنسىلىرىنى كېسىپ ئۆتكەن كىچىك تېپتىكى بۆسمە.

ئاپپلسن ئى [ر<گول] <بوت> ① رۇتا ئائىلىسىگە كىرىدىغان كىچىك دەرەخ؛ پالغۇز ياكى توپ ھالەتتە ئاق چېچەكلەيدۇ، پىشقان مېۋىسى قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك بولىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئاپىخان (توغرىسى: ئارپىخان) ← **ئارپىخان.**

ئاپىدىيان (توغرىسى: ئارپىبەدىيان) ← **ئارپىبەدىيان.**

ئاپىرىدە ئى [پ] ← **ئاپىردە بولماق.**

ئاپىردە بولماق تۆرەلمەك، يارالماق، مەۋجۇت بولماق، پەيدا بولماق: بۇ قارىي بۇ يەرگە ئاپىردە بولغاندىن تارتىپ، مەندە ئارام يوق. * سەن بىلەن مەن مۇشۇ ئالەم ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، بىر ــ بىرىمىزنى يېتەرلىك بىلىشىمىز.

ئاپىردە قىلماق مەۋجۇت قىلماق، ياراتماق، تۆرەلدۈرمەك، پەيدا قىلماق: ــ ئەي بەختلىك يېگىت، سېنى بۇ ئالەمگە ئاپىردە قىلغان ئاتاڭ كىم؟ ئاناڭ كىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئاپىرىشماق «ئاپارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەسەل ھەرە سانىدۇقىلىرىنى مېنىڭ ھارۋام بىلەن تاغقا ئاپىرىشپ بەرسۇن.

ئاپىرىن ئى [پ] بىرەر ئىشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقى، بېجىرىلگەنلىكى ئۈچۈن رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقنى ئىپادىلەيدىغان ئالقش سۆزى: شۇ تويغا يىغىلغانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇمىغنى يوق. * ئىمتىھان ھەققەتەنمۇ، گۆش بىلەن بەزنى ئايرىغاندى. كىشىلەر مەھمۇتنىڭ نەتىجىسىگە قاراپ ئاپىرىن، باراكالا ئوقۇدى. * سىزنىڭ كەڭ قورساقلىقىڭىزغا ئاپىرىن! خوش، ئەمدى قانداق قىلماقچىمىز؟

ئاپىرىن ئەيلىمەك ← **ئاپىرىن ئېيتماق:**

ئۇلار ۋەلى باپكارغا ئاپىرىن ئەيلەپ، ئۇنى يۇرت بېشى قىلىپ، تەختتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

ئاپىرىن ئوقۇماق ← **ئاپىرىن ئېيتماق:** تالىپ ناخشىنىڭ ئاخىرىنى شوخ مەرغۇل پەدىلىرى بىلەن تاماملىدى. بەكمۇ رازى بولۇپ كەتكەن ياشلار ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇشتى.

ئاپىرىن ئېيتماق رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقنى ئىپادىلەمەك، بىلدۈرمەك: ماختاماق: شۇڭا، ئۇلار دەرھال ساڭا ئاپىرىن ئېيتتى، «دۆلەت جەزمەن ياردەم قىلىدۇ. غەيرەت بىلەن كىرىشىڭ» دېيىشتى. * باغ ئارا كۆرگەنده يار چاچقان ئىپار گۈلشەنىنى مەن، ئاپىرىن ئېيتماي نېچۈن بۇلبۇللىرىڭ كۈلگەندىمەن.

ئاپىلىق سۆپ (توغرىسى: ئارپىلىق) ← **ئارپىلىق.**

ئات I ئى ① توم تۈياقلىقلارغا مەنسۇپ سۈت ئەمگۈچى يىرتقىچ ئىش ھايۋىنى: يېيىشلىك ئات ھارماس (ماقال). * قېرىغاندا ئات تەزىكى ئالتۇن كۆرۈنەر (ماقال). * ئادەمسۇ، ئاتسۇ كۆرۈنمەيتتى. پەقەت ھارۋىلا تۇراتتى. ② ئاتنىڭ بېشىغا ئوخشىتىپ ياسالغان شاھمات ئۇرۇقى: ئاتنى ماڭماق. ③ مۇچەل يىل ھېسابىدا يەتتىنچى يىل نامى: ئۇ ئات يىللىق.

ئات باقار ئات باققۇچى كىشى: دادام ساراي خىزمەتكارى، ئاكام مالاي، خوتۇنۇم بولسا خىزمەتكار، مەن ئۇلارنىڭ ئات باقارى ئىدىم.

ئات بەيگىسى <تەن> ئات چاپتۇرۇش تەزلىكى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان بىر خىل مۇسابىقە: ئەتىسى باھاۋۇدۇن بوۋاي باي ۋە ئۇنىڭ چاپارمەنلىرىنى ئات بەيگىسى قىلىشقا ماقۇل كەلتۈرۈپتۇ.

ئات توپى <تەن> ① توپ تۈرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىرى؛ توپ مەيدانى تىك تۆت بۇلۇڭ بولىدۇ، تەنھەرىكەتچىلەر ئاتقا مىنىپ، بېشى ئەگرى تاياق بىلەن توپنى ھەيدەپ قارشى تەرەپىنىڭ ۋاراتاسىغا ئۇرۇپ كىرگۈزسە، غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ② مۇشۇ تەنھەرىكەت تۈرىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ.

ئاتتىن چۈشمۇ، ئۆزەڭگىدىن چۈشمەس-لىك ئىلگىرىكى مەۋقە ياكى مەرتىۋىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنمۇ چوڭچىلىق ۋە تەكەببۇرلۇقىنى تاشلىماسلىق: ئۇ ئىلگىرىكىدەك قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەردىن يۇلۇپ يېگۈدەك ھوقۇق ـ ئىمتىيازغا ئىگە بولمىغىنى بىلەن «ئاتتىن چۈشسەمۇ، ئۆزەڭگىدىن چۈشمەپتۇ» دېگەندەك، ھېلىھەم ناسىر ئاخۇن ئائىلىسىنى نەزىرىگە ئىلمايتتى.

ئاتتىن چۈشكەن يېرى ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئەتىۋارلىق، ئەڭ قۇۋۋەتلىك دەپ ھېسابلانغان قىسمى: ــ ئەكسىلە، ئاتتىن چۈشكەن يېرىدىن بىر شورايــ ــ دېدى ئۇ قولۇمدىكى ئاز قالغان تاماكىنى ئىلىپ.

ئات چىشلىق قوناق ئات چىشىغا ئوخشايدىغان سېرىق كۆممەقوناق.

ئات سالماق ئات يۈگۈرتمەك، ئات چاپتۇرماق: ھەممەيلەن ئۇنى ياندىشىپ سىرتقا قاراپ شددەت بىلەن ئات سالدى. * ئىقبالنىم ئارزۇسىدا ئات سالىمەن، جەڭ ئارا پۇتمەس مادار ــ كۆچكە تولۇپ.

ئات سۆلەيسۇنى <زوئول> تىلىنىڭ ئۇچى قىزىلراق بولىدىغان سۆلەيسۇن.

ئات قامچا ئېغىر يۈك ـ تاق ئالماي، ئات مىنگەن ھالدا: مەن ئات قامچا يولىغا چىقىپ، بىر كۈندىلا يېتىپ كەلدىم.

ئات قويماق ← **ئات سالماق:** ئىلگىرى ئىلگىرى مەشرەپ ئولجا ئىلىنىغان ئىككى ساقچى ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ، قىلىچلىرىنى قولىغا ئېلىپ، ئالماسنىڭ كەينىدىن ئات قويدى.

ئات قۇلان <زوئول> ئاتقا كۆپرەك ئوخشايدىغان بىر خىل قۇلان؛ ئۇيغى چوڭ، بويى ئېگىز، بولۇپمۇ ئايغىرىنىڭ بويىنى بەك يوغان، رەڭگى ئاق ئالا، سېرىق ئالا

ياكى سۇر بولىدۇ.

ئات قېچىر <زوئول> ھاڭگا ئېشەك بىلەن بايتالنى چېتىلىدۇرۇشتىن تۇغۇلغان قېچىر، تېنى چوڭ، قۇلىقى سەل كىچىك، قۇيرۇق قىللىرى شالاڭ بولىدۇ.

ئات كۈچى <فىز> ھەر سېكۇنتتا 75 كىلوگرام يۈكنى بىر مېتر ئېگىزلىكىكە كۆتۈرۈش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىشقا تەڭ قۇۋۋەت بىرلىكى.

ئاتمۇ ئۆلمىسۇن، ھارۇنمۇ سۇنمىسۇن ← كاۋاپىمۇ كۆيمىسۇن، زىخمۇ كۆيمىسۇن: بۇ ئىشنى توغرا بىر تەرەپ قىلايلى، ئاتمۇ ئۆلمىسۇن، ھارۇنمۇ سۇنمىسۇن.

ئاتنىڭ قاشقىسىدەك ھەممە كىشىگە مەلۇم، ھەممە كىشى بىلىدىغان، ھەممە كىشىگە تونۇشلۇق: بۇ ئىش ئەمەتنىڭ قولىدىن كېلىدىغانلىقى، ئاتنىڭ قاشقىسىدەك كۆرۈنۈپ تۇرسا، ئۇنىڭغا تاپشۇرماي، يەنە نېمىدەپ ئىككىلىنىپ تۇرىمىز.

ئات ئۇرۇق، يول يىراق كۈچ ئاز، ۋەزىپە ئېغىر (مەقسەتكە يېتىشتە قۇدرەت يېتىشمەسلىكنى بىلدۈرىدۇ): ئات ئۇرۇق، يول يىراق بولسۇن، غەيرىتىمىز ئۇستۇن. تىرىشىدىغانلا بولساق، بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇندايمىز.

ئات ئويۇنى ئات ئۇستىدە ئاتنى ھەر خىل تېزلىكتە ماڭدۇرۇپ تۇرۇپ كۆرسىتىدىغان ئويۇن.

ئات ۋاباسى <زوئول> ئاتلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك، ئات ۋاباسىنىڭ ۋىرۇسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، قان شورىغۇچى ھاشاراتلار ئارقىلىق يۇقىدۇ.

ئات ئېگەرلەكلىك بىرەر ئىشنى قىلىشقا نىسبەتەن تەييارلىق قىلىنغان، تەخمۇتەخ بولۇپ تۇرغان: **شۇ ئىشنى قىلىشقا تولۇق ھازىرلانغان.**

ئات يىلى <ئاستر> ئون ئىككى مۇچەلنىڭ يەتتىنچىسى.

ئات II ئى ① ئادەم ياكى نەرسىلەرگە قويۇلغان مەخسۇس ئىسىم: ئۇيغۇر ئۆگەي قىزىنىڭ ئېتى ھەجەرخان، ئۆز قىزىنىڭ ئېتى پاتىمخان ئىكەن. * مېنىڭ ئېتىم رەپىق ئاخۇن بولىدۇ، مەھەللىدىكىلەر «رەپىق يۈمشاق» دېيىشىدۇ، تەقسىر... ② نام، ئاتاق: ئات ئايلىخانغا، يول ساربخانغا (ماقال). * ئۇ كۈنلەر گۈل قىسىپ قۇياشتەك چاقناپ، باشلايسەن شاۋقۇنلۇق ھايات! شەۋكىتىڭ تارايدۇ ئەنئەنەڭگە باب، كېتىدۇ بېشىڭدىن «قالاق» دېگەن ئات. ③ شان ــ شۆھرەت، ياخشى نام؛ داڭق: ياخشىدىن ئات قالىدۇ، ياماندىن داد قالىدۇ (ماقال). ④ <تىل> شەيئىلەرنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ، «كىم؟ نېمە؟» دېگەن سوئاللارغا جاۋاب بولۇپ كېلىدىغان سۆز تۈركۈمى: ئاتاقلىق ئات. تۈردەش ئات.

ئات قويماق نام بەرمەك، ئاتىماق: ئۇنىڭ مېھرىبان ئاتا ــ ئانىسى ئۆز ھاياتىدىكى بۇ تۇنجى قىزىنى ئەتىۋارلاپ «تۇرۇپ قالسۇن، ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا «تۇرسۇنماي» دەپ ئات قويۇشقانىدى. * بوۋاقىقا تېخىچە ئات قويۇلمىغانىدى، شۇڭا بۇگۈن نېمىدەپ ئات قويۇش ئۈستىدە تالاش ــ تارتىش قىزىپ كەتتى.

ئات كۆتۈرمەك سۆز ــ چۆچەككە قالماق، يامان نام، ئاتاققا ئىگە بولۇپ قالماق: ئات كۆتۈرسەڭ ياخشى بىلەن كۆتۈر، سۇ كۆتۈرسەڭ بالداق بىلەن كۆتۈر (ماقال). * ئۇنداق ئاتنى كۆتۈرۈپ بۇ يۇرتتا يۈرگۈچە بىر كېچىدىلا يوقالغان ياخشى.

ئېتى ئۇلۇغ، سۇپىسى قۇرۇق نامىغا لايىق ئەمەلىيىتى يوق: بەزى ئورۇنلار ئۆزىنىڭ ئېتى ئۇلۇغ، سۇپىسى قۇرۇق ئورگان بولۇپ قالغانلىقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ.

ئاتا I ئى ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئەر كىشى: ئۆز ئاتا. ئۇگەي ئاتا. * ئاتىسى ئاتالمىغان قوشۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ توشگۇزنى

(ماقال). * ئاتا بولساي ئاتا قەدرىنى بىلسەس (ماقال). * سارايدىكى خىزمەتچى ئايالىلارنىڭ باشلىقى بولغان قېرى خوتۇن مەلىكە بۇدۇرگە: ــ ئەگەر سىزنىڭ بۇ چاقچىقىڭىز ئاتىڭىزنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ بارغۇدەك بولسا، ئۇ چاغدا بىزنى بۇ يەردە ئامان قويمايدۇ، ــ دەپتۇ. ② يېشى چوڭ كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئاتىلار سۆزى ــ ئەقىلنىڭ كۆزى (ماقال). * مەھەللىدىكىلەر دادامنى «ئاتا» دەپ چاقىرىشاتىتى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىش ــ ھەرىكەتنى باشلاپ بەرگەن، ئۇنىڭغا ئاساس سالغان ياكى شۇ ئىش ــ ھەرىكەتنى باشقۇرىدىغان ھۆرمەتلىنىڭ كىشى: لوقمان ــ دىنىي رىۋايەتلەردە تىبابەتنىڭ بىرىنچى ئاتىسى، دەرىجىدىن تاشقىرى ماھىر ھۆكۈما دەپ قارىلىپ، ھەتتا پەيغەمبەر پەللىسىگىچە كۆتۈرۈلىدۇ. * بىر كىشى ئامبال بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ، ئامبالنىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغانلاردىن: ــ ئامبال ئاتىمىز نېمىنى ياخشى كۆرىدىكىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئاتا بولماق ئاتا ئورنىدا باشقىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان بولماق، ياخشىلىق قىلماق: ھەي ئاچا، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا، ــ سەن ماڭا ئانا ئورنىدا ئانا، ئاتا ئورنىدا ئاتا بولغىن.

ئاتا تۇتماق ئۆز ئاتىسى ئورنىدا كۆرمەك، ئۆز ئاتىسى ئورنىدا مۇئامىلە قىلماق: ئۇ ئاتا ــ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن يىراقراق بىر تۇغقىنىنى ئاتا تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كەتتى.

ئاتا جەمەت ئاتا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولغان تۇغقانلار: مەن سۇلتان بىلەن ئاتا جەمەت تۇغقان.

ئاتا كەسىپ ئاتا ــ بوۋىسىدىن ئارتىپ شۇ جەمەتتە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ھۈنەر ــ كەسىپ: ئۇ ھازىرمۇ ئاتا كەسىپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن ① ئەخلاق ــ پەزىلەتلىك، قائىدە ــ يوسۇنلۇق، قابىلىيەتلىك، ياخشى تەربىيىلەنگەن: ئاتا كۆرگەن ئوقيا ياسار، ئانا كۆرگەن كىيىم پىچار (ماقال). ② يېقىن ئۇرۇقتىكەن، بىر ــ بىرىنى چۈشىنىدىغان: بىز دۈيجاڭ بىلەن ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەنلەردىن.

ئاتاڭغا رەھمەت بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغانلىقىغا ئىنتايىن رازىمەنلىك بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئېيتىلىدۇ: ئاتاڭغا رەھمەت، ئوغۇل بالا، قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن.

ئاتاڭغا لەنەت بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىش ــ ھەرىكەتنى خاتا ياكى ناتوغرا قىلىپ، باشقىلارنىڭ نەپرىتىنى قوزغىغانلىقىغا قارىتا ئېيتىلىدۇ: سەندەك بىئەدەب، قىلىقسىز بالىنى چوڭ قىلغان ئاتاڭغا لەنەت!

ئاتاڭ ياخشى، ئاناڭ ياخشى دېمەك يالۇۋرۇپ يېلىنماق: ئاتاڭ ياخشى، ئاناڭ ياخشى دەپ، ملڭ تەسلىكتە ئۇنى ئۇناتتۇق.

ئاتام زامان ئۆزۈن يىللاردىن ئىلگىرى، بۇرۇنقى ۋاقىت، بۇرۇنقى دەۋر: مەسىلە تولىمۇ ئاددىي ئىدى، تورۇستا ئاتام زامانىدا بولۇپ ئۆتكەن مودا بويىچە چىراغ ئېسىلىق تۇرغان قارا تۆمۈر ئىلمەككە پۈتلىرىنى ۋە قاناتلىرىنى كېرىپ تۇرغان بىر مۇھەببەت ئىلاھىنىڭ سۈرىتى ئىپەك لېنتا بىلەن چېگىلىپ تۇراتتى.

ئاتام زاماندىن بۇيان ← ئاتام زاماندىن تارتىپ: سىز ئۆزىڭىزنى تېخىنىڭ دەيدىكەنسىز، قېنى ئېيتىپ بېقىڭا، سۇلياۋ يېپىپ كېۋەز تېرىغانىنى ئاتام زاماندىن بۇيان كىم كۆرۈپتىكەن؟.

ئاتام زاماندىن بېرى ← ئاتام زاماندىن تارتىپ: ... مانا بۇ ئاتام زاماندىن بېرى بىزگە ئادەت بولۇپ كەلگەن بار ئىش.

ئاتام زاماندىن تارتىپ بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىن، بۇرۇنقى دەۋرلەردىن بېرى: ئەرلەرنىڭ ئېگىز پاشىنلىق ئاياغ كىيىشى ئاتام زاماندىن تارتىپ بولۇپ باقمىغان ئىش ئىدى. ھازىر بەزى

ئوغۇل بالىلار بىر سويام پاشنىسى بار ئاياغلارنى كىيىدىغان بولۇۋالدى، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك.

ئاتام زاماندىن قالغان بۇرۇندىن تارتىپ بار بولغان، بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ بار: ئۆيدە ئاتام زاماندىن قالغان بىر كونا چۆگۈن بار ئىدى.

ئاتام ئېيتقان بايىقى بۇرۇنقىدەك، ئاۋۋالقىدەك، ئۆزگىرىش يوق: ــ قانداق بولاتتى، يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايىقى، «ۋاي قۇللۇقتىن چىقتىگلارەي، ئۆزەڭلار يەر تېرىيسلەرەي، ئاقىدى-كۆكىدى» دېيىشتى. «قوشتىن ئېلىپ سۆرەمسىگە سېلىش» دېگەن مۇشۇنداق بولامدىكىن، تاڭ؟ جاھاندارچىلىق مۇشۇنداق، ــ دەپ ئوڭ ياقتىكى كەڭ ئېتىزلارنى كۆرسەتتى ئۇ.

ئاتا مىراس ئاتىسىدىن بالىلىرىغا قالغان، ئاتىسى بالىلىرىغا بۆلۈپ بەرگەن پۇل ۋە باشقا مال ـ مۈلۈك: تەقسىملىۋېلىش: بۇ ئۆي مېنىڭ ئاتا مىراسىم، ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق.

ئاتا يوللۇق ھۆرمەت ۋە ياش ـ قۇرام جەھەتتە ئاتىغا باراۋەر، ئاتىغا ئوخشاش ھۆرمەتكە ئىگە: شۇ چاغدا ئالاۋىددىن ئەبۇ ئەششەمات ئەھمەد دەنەپكە: ــ ئەي، ئاتا يولۇق تاغا! خۇدا سىزنى ھېچ نەرسىگە موھتاج قىلمىسۇن! ــ دەپ دۇئا قىلىپتۇ.

ئاتا II ئى [ئە] ← **ئاتا قىلماق.**

ئاتا قىلماق نېسىپ قىلماق، بەخت ئەتمەك، ئىنئام قىلماق، بەرمەك: بەختىباشلىقىمىنىڭ ئاخىرىدا ماڭا ئاتا قىلغان يۇرتىمنى زىدە قىلغۇچى ھەدىسىلەرنى كۆرۈپ ئۆتكەن ھاياتىمغا ئۆكۈنۈشكە باشلىدىم. * بىركۈنى ئەپەندىم تۇرمۇشتىن قىسىلىپ خۇداغا يالۋۇرغىلى تۇرۇپ-تۇ: ــ ئەي خۇدا، راستتىنلا كەمبەغەلگە رەھىمىڭ كېلىدىغان بولسا، قېنى ماڭا يۈز تىلىلا ئاتا قىلغىن، بىر تىلىلا كەم بولسىمۇ ئالمايمەن، ــ دەپتۇ.

ئاتا ـ ئانا بالىنىڭ ئاتا ۋە ئانىسى: ئاتا ـ ئانىلار يېغىنى. * ــ ئۆكام، ــ دېدى ئۇ بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، داشلىرىڭغا يۈزلەندۇر كەلدىم.

ئاتا ـ ئانىلار مەجلىسى مەكتەپنىڭ ئانىلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىش، تەربىيە، ئاتا ـ ئانىلارغا قويۇلىدىغان تەلەپ ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ئۆگىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى تونۇشتۇرۇش ھەم ئاتا ـ ئانىلاردىن پىكىر ئېلىش يۈزىسىدىن ئاچىدىغان يىغىن: قادىر مولىلا قىزى بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر يىلدىن بېرى بىرەر قېتىمۇ ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىغا قاتناشمىغاچقا مەكتەپ مۇدىرى بىلەن رىزۋان مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئاتا ـ بالا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

ئاتا ـ ئانىلىق ① ئاتا ـ ئانىسى بار، ئاتا ـ ئانىسى ھايات. ② ئاتا ـ ئانىغا خاس بولغان: ئاتا ـ ئانا ئۆنەشكە ۋە بېجىرىشكە تېگىشلىك بولغان: ئاتا ـ ئانىلىق بۇرچ ئاتا ـ ئانىلىق مەجبۇرىيەت. * كۆزىمىزنىڭ ئوچۇقىدا يالغۇز ئوغلىمىزنى ئۆيلەپ، بىر كۈن بولسىمۇ تۇرمۇشنىڭ قىزىقىنى كۆرىلى، بىزمۇ ئاتا ـ ئانىلىق قەرزىدىن قۇتۇلىلى.

ئاتا ـ بالا ئاتا ھەم بالا: مىڭ ئائىلىسىدىكى ئاتا ـ بالىلار بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چىرايىدىكى غەزەپ ئالامەتلىرى يوقلىپ: ــ چۈشەندۇق، بولدى، سۆزلىمەيلا قويۇڭ، ــ دېيىشىپتۇ.

ئاتا ـ بالىلىق ئاتا ۋە بالىغا خاس بولغان، ئاتا ۋە بالىغا ئالاقىدار بولغان، ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى: بالىسى گەپنى ئاڭلىمىسا، ئاتا ـ بالىلىق مۇناسىۋىتىنى ئۈزىدىغانلىقىنىمۇ ئېيتقانىدى.

ئاتا ـ بوۋا ئىلگىرى ياشاپ ئۆتكەن كىشىلەر: ئەجدادلار: ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز «ياخشىلىققا ياخشىلىق ــ ھەر كىشىنىڭ ئىشى، يامانلىققا ياخشىلىق ــ ئەر كىشىنىڭ ئىشى» دەپ ئۆگەتكەن.

ئاتارمەن ئى. بىرەر ھوقۇق تۇتقان مەنسەپدارنىڭ ياكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ

بۇيرۇقنى شەرتسىز ئىجرا قىلىدىغان ئادەم؛ قولچوماق: چاقىرىق بىلەن ئوقۇشنى تاشلاپ كەلگەندىن بېرى پېپەن قىلىندىم، شۇڭا شۇجىنىڭ ئاتارمېنى دېگەن نامغا ئىگە بولدۇم. * قازىنىڭ تىلى تۆتۈلغانلىقىنى كۆرگەن ئاتارمەنلەر باقسىنى سۆزلەتمەسلىك ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۆتۈۋالدى ۋە پوتىسىنى يېشىپ ئاغزىنى تېڭىپ قويدى.

ئاتارمەن ـ چاپارمەن ئاتارمەن ۋە چاپارمەن: قورمالنىڭ ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى كوچىلارغا يېيىلغان ھالدا مەھەللىمۇمەھەللە؛ ئۆيىمۇئۆي ئاختۇرۇشقا كىرىشىپ كەتتى. * ئۇلار تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ، باشقا ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرىنى ھەربىر كەتلەندۇرۇپ، ھەرقانداق ئېھتىمالغا ھازىر تۇرۇش، تاغدىكىلەر بىلەن ئالاقىنى كۈچەيتىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىپ تارقالدى.

ئاتاش ئى. بال س. يېڭىدىن تىلى چىققان بالىلارنىڭ ئاتىسىنى ۋە ئاتا سۈپەت ئادەملەرنى چاقىرىشتىكى تەلەپپۇز فورمىسى: ـــ قاچما ئوغلۇم، بۇ ئاتاش ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى ئاپام مېنى بوۋاي تەرەپكە ئاستا ئىتتىرىپ.

ئاتاشماق I «ئاتىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ساتارنى خۇددى ئىسكىرىپكا چالغاندەك نەپىس، تېز، جارانگلىق چالاتتى، شۇڭا ئۇنى جامائەتچىلىك «مۇزىكىنىڭ باشىسى» دەپ ئاتىشاتتى. * چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلاشقان ئۇيغۇرلارمۇ شۇ جايدا يۇسۇپ سەكەكنىڭ قەبرىسى بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ يۇرتنى «خۇنىخاي مازار» دەپ ئاتاشقان.

ئاتاشماق II «ئاتىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن قەھرىمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەزىز جانلىرىنى خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئاتاشمىدىمۇ؟!

ئاتاغا ئى. ۋاڭنىڭ ئوغۇللىرىنى تەربىيىلىگۈچى ئەر كىشى.

ئاتاق ئى. ① نام، ئابروي، شۆھرەت، داڭق: يامان ئاتاق بىلەن يۈرگەندىن، ياخشى ئاتاق بىلەن ئۆلگەن ئەۋزەل (ماقال). * ئايىرىم بايلار ھەزرەت سەيلىسىدە كەمبەغەللەرگە، تىلەمچىلەرگە سەدىقە تارقىتىپ بەرىپ ئاتاق چىقىراتتى. ② قانداشلىق ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولماي تۇرۇپ تۇغقانلىق نامى بىلەن يۈرگەنلەرگە نىسبەتەن ئىپتىلىدۇ: ئاتاق ئانا. ئاتاق بالا. * پاقلان: ـــ شىر دېگەن بەك مېھرىبان ئىكەن، پاقلانىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، ـــ دەپ يۈرىكى پۈتۈنلىشىپ قېلىپتۇ ـ دە، دەررۇ كەتمەي، شىرغا ئاتاق ئوغۇل بولۇپ قالاي دېگەن ئوي بىلەن تۇرۇپ قېلىپتۇ. ③ ئۇنۋان: مۇبارەك بولسۇن، تۇنۇگۈن ئاڭلىدىم، ئۆزلىرىگە «ئالاھىدە دەرىجىلىك ئاشپەز» دېگەن ئىلمىي ئاتاق بېرىلىپتۇ، تەبرىكلەيمەن! ـــ دېدى مۇتەلىلىپ قىزغىن كەيپىياتتا خۇشاللىق بىلەن.

ئاتاق ئالماق ① نام، شۆھرەت، ئابرويغا ئىگە بولماق: بۇ يېزىدا بار بولسىمۇ سانسىز پالۋان، بىر يىگىتلا «باتۇر» دېگەن ئاتاق ئالغان. ② يامان نامغا قالماق: خاماندا ئىشلەپ يۈرۈپ، «ئوغرى» دەپ ئاتاق ئالدىم، بۇنىڭ بىلەن ئەمەتكە يىل بويى چاكار بولۇپ قالدىم.

ئاتىقى چىقماق ① نام، شۆھرەت، ئابروي قازانماق: ئەمگەك قىلىشاڭ ئاتىقىڭ چىقار، قىلمىساڭ چاتىقىڭ چىقار (ماقال). ② يامان نامى چىقماق، يامان ئاتقا قالماق: يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ «ئوغرى» دېگەن ئاتىقى چىقىپ، ھەممە يەرگە پۇر كەتتى.

ئاتاق ـ ئابروي ⟵ نام ـ ئابروي.

ئاتاقسىز ⟵ نامسىز: شەرەپ مەيدانىغا يوللاپ بوغۇنلارنى ئاداقىسى رەت، يۇمارسەن ئۇن ـ تىنىشسىز كۆز، ئاتاقسىز قەھرىمان ئۇستاز.

ئاتاقلىق سۈپ. ئاتىقى بار، نامى، داڭقى چىققان؛ مەشھۇر، نامدار: ئاتاقلىق رۇس فىزىئولوگىيە ۋە پسىخولوگىيە ئالىمى سىچىنوۋ سېلىشتۇرۇشىنى «ئىنسانىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ئەقىل خەزىنىسى» دەپ ھېسابلىغانىدى. * ـــ مەن باغدادلىقمەن، ـــ دەپ باشلىدى ئۇ سۆزىنى، ـــ ئاتام باغدادنىڭ ئاتاقلىق كىشىلىرىدىن ئىدى.

ئاتاكا ئى [ر<فران] شددەتلىك ھۇجۇم، قايتۇرما ھۇجۇم: جاسارەت بىلەن ئالغا بېسىپ، چوققىغا قاراپ ئاتاكا قىلىۋاتقان باتۇر ئەزىمەتلەرنىڭ قەھرىمانلىق روھى ئۇرغۇپ تاشقاندى.

ئاتاكىغا ئۆتمەك شددەتلىك ھۇجۇمغا، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتمەك: خەلىپە قول ئاستىدىكىلەردىن موڭغۇل ئاتلىقلىرىنىڭ ئىنتايىن ئازلىقىنى ئاڭلاپ... شەھەردىكى قوشۇنلىرىغا قوماندانلىق قىلىپ، شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ، ئاتاكىغا ئۆتتى. * جەڭچىلەر شۇ تۇرقىدا ئاتاكىغا ئۆتۈش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇراتتى.

ئاتالغۇ I ئى ① بىرەر ساھەدە، مەلۇم بىرنەرسىنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرلىك سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى: ماتېماتىكا ئاتالغۇلىرى. خىمىيە ئاتالغۇلىرى. * باقى ئاكام سۆز قىلسا كۆپىنچە يېڭى ئاتالغۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋالىدىغان بولدى. ② <لوگ> كەسمە ئۇچ ھۆكۈملۈك قۇرۇلمىدا ھاسىل بولغان ئۇقۇمنى ئىپادىلىگۈچى سۆز.

ئاتالغۇسىز سان ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بىلەن كەلمىگەن سان: 18,32 گە ئوخشاش سانلار.

ئاتالغۇلۇق سان ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بىلەن كەلگەن سان: ئۇچ مېتر، تۆت مېتر، ئىككى سانتىمېتر قاتارلىقلار.

ئاتالغۇ II ئى. دېتال. ئات تۇتۇشتا ئىشلىتىدىغان ئارغامچا؛ سالما.

ئاتالما ← **ئاتالغۇ I**: بۇ ئەسەرنىڭ تىلى ھازىرقى تىلغا يېقىنراق، ئەرەب ــ پارس ئاتالمىلىرى ئازراق.

ئاتالماق I «ئاتىماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ «ھۈسەن پارتىزان» دەپ ئاتىلىپ يۈردى. * سادىقمۇ ئۇنىڭ «قارا باتۇر» دەپ ئاتالغان جۈمە ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا تونۇدى....

ئاتالماق II «ئاتىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئانىنىڭ سۆتىنى ئاقلىدى رازاق، ئاتلىپ ۋەتەنگە ياشلىق باھارى. ئەسلەيدۇ ئەل ئۇنى ئۇزاقتىن ــ ئۇزاق، خەلقىم دەپ جان بەرگەن ئوغلان قاتارى.

ئاتالمىش سۈپ. مەلۇم كىشىلەر ياكى ئۇالغان، ئاتىۋالغان: ئۇ چاغلاردا بۇ ئاتالمىش «ئېقىمغا قارشى جەڭچى»نىڭ بېشى ھازىرقىدىن بەش ھەسسە يوغان، سۆزى ئۈستىرىدىنمۇ ئىتتىنىك ئىدى. * شۇنداق قىلىپ، بىرنەچچە كۈنلا كۆچكە ئىگە بولغان ئاتالمىش «4 ــ نومۇرلۇق بۇيرۇق»نىڭ غەزەپ قىلىچىغا ئۇچرىغان دەسلەپكى قۇربانلارنىڭ بىرى مەن بولدۇم.

ئاتامان I (ئاتامانى) ئى. يولىباشچى، سەردار: سۆڭجىياڭ باش بولۇپ تىزلاندى. ئاندىن قالغان ئاتامانلارمۇ قاتار بولۇپ تىزلاندى.

ئاتامان بولماق ئاتامانلىق ئىشىنى ئىشلىمەك، ئاتامانلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالماق: سىزنى لياڭشەن كۆلىدە ئاتامان بولۇپ-تىمىش دەپ ئاڭلىدىم. * دۇك پىك، جاك چىڭلارمۇ تاغتۇرادا ئاتامان بولدى.

ئاتامان II ئى. تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئويناىدىغان بىر خىل ئويۇنچۇق؛ توپ: ئاتامان ئويىنماق.

ئاتامانلىق «ئاتامان I» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاتان ئى. پېچىلغان تۆگە.

ئاتايەن (توغرىسى: ئاتايىن) ← **ئاتايىن.**

ئاتايتەن (توغرىسى: ئاتايىن) ← **ئاتايىن.**

ئاتايىن رەۋ [ئە] ① مەخسۇس، ئالاھىدە بىر مەقسەتنى كۆزلەپ، ئەتەيلەپ: مەن ئاتايىن كونىشەھەرگە كىرىپ، بىلال ئەزىزىگە ئاكامنىڭ سالىمنى يەتكۈزۈپ قويۇاتتىم. * چۈشۈپ كەتتى بىر تال سەرەڭگە، ياندۇرغاندا لامپىنى ئانا، ئېلىپ بەردى ئاتايىن ئۇنى، سېلىپ قويدى قېپىغا يانا. ② مەقسەتلىك؛ قەستەن: كېنىزەكنىڭ سېنىڭ ئىكەنلىكىنى ۋەزىر بىلگەن بولسا كېرەك. ئۇ، ئاتايىن قىستاۋاتىدۇ. * كۆرگەن ــ بىلگەنلەر ۋە ئوردىدىكىلەر موللازىمىدىن ئالتىشەھەردىن يېتىپ كېلىپ، ئۆيگە كېتىۋېتىپتۇ

دەپ قالسۇن ئۇچۇن ئاتايىن شۇنداق قىلغانىدى.

ئاتەش ئى [پ] ① ئوت، يالقۇن؛ نۇر: مەن تىكىلدىم، سەن ئېگىلدىڭ غۇنچىدەك، گۈل يۈزۈڭنى كېپىنەكتەك سىلىدىم. لەۋ دەپتىمەن لېۋىم تەگكەن ئاتەشنى، چايغا سالغان چاقماق قەنتتەك ئېرىدىم. * «يېڭىئاۋات»نىڭ قۇم بارخانلىرى ئاتەشتەك قىزىق ئىدى. ② كۆچمە. دىلىنى ياندۇرىدىغان، ئۆرتەيدىغان هارارەتلىك هېس ـ تۇيغۇ: يارىم كەتتى يىراقتا، سېلىپ ئاتەش ـ پىراقتا. * بوتا ئۇچرە سېلىپ بىلگەن كەبى مىس بىلەن زەرنى، مەشۇقى سىنار ئاتەش ئىچىدە چىن ئاشىق ئەرنى.

ئاتەش كۆز كۆزى نۇرلۇق، كۆزىدىن ئوت چاقناپ تۇرىدىغان: بوۋاي ھەممىگە بىرقۇر نەزەر تاشلاپ خوجايىز بەگكە كەلگەندە ئاتەش كۆزلىرى بىلەن قادالغانىدى.

ئاتەشپەرەس ئى [پ] ئوتقا تاۋاپ قىلغۇچى، ئوتقا سەجدە قىلغۇچى: ئاتەشپەرەس ئادەم. ئاتەشپەرەس خەلق.

ئاتەشپەرەسلىك ئى <پەلس> ئوت ئېتىقادچىلىقى، قەدىمكى زامانىدا ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپلەردە تارقالغان بىر خىل دىن. هازىر ئىرانىنىڭ قىسمەن رايونلىرى ۋە ھىندىستاندىكى بومبايدا ئۇنىڭ ئاز سانىدىكى مۇرتلىرى بار.

ئاتەشدان ئى [پ] ← **ئوتدان**: بوۋاي يېگىتلەرنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ ئولتۇرماستىن، شېكەر قاچىلانغان خالتا ئۈستىگە كۆمتۇرۇپ قويۇلغان پىيالىلاردىن ئىككىنى ئاۋايلاپ قولىغا ئالىدى ـ دە، ئاتەشدانىدىكى ئارچا كۆمۈرىنىڭ چوغىغا پاتۇرۇپ قويۇلغان جانان چەينەكتىكى چاي بىلەن پىيالىلارنى پاكىز چايقىدى ۋە يېرىم ـ يېرىمدىن چاي قويۇپ، يىگىتلەرگە ئىككى قوللاپ تۇتتى.

ئاتەشسىمان سۈپ. ئاتەشتەك: كۈل قوزام، راھەتلىنىپ كۈل. ئۇ خۇشالىلىق ناخشىسى، جان سۆيۈنسۇن خۇش ئاھاڭ، ئاتەشسىمان مىسرالىرىدىن.

ئاتەشكۆ ئى. تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىدىكى ئوچاقنىڭ شامال كۆزىنى ئاچىدىغان ئىلمەك تۆمۈر.

ئاتەشلىك سۈپ. ئوتلۇق؛ قىزغىن: ئارزۇيۇم ئاتەشلىك بىر تونۇر بولۇپ، خەلقىمغە بىر ئۆمۈر نان تەقدىم ئەتسەم. نە نان ئۈ، تاۋلانغان ئىجادىم بىلەن، ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ مۇرادقا يەتسەم!

ئاتەشىن سۈپ [پ] ئاتەشكە ئوخشاش، ئوتتەك؛ يالقۇنلۇق، قىزغىن، جۇشقۇن: لەھەتكە كىرسەمۇ جىسمىم كۆمۈلمەس ئاتەشىن قەلبىم، يۈرەر سازەندىدەك روھىم يەنە قانماي ماكانىمغا. * بۇ شادلىق يېشىدۇر، كۈلكە يېشىدۇر، مۇز تاغنى ئېرىتتى ئاتەشىن قۇياش.

ئات ـ پات ئات ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: يەنە بىر ياقتا ئاسمان بۇركۈتى لى يىگىمۇ چوڭ ـ كىچىك لەشكەرلىرىنى باشلاپ... قولىغا چۇشۇپ قالغان سۇ لەشكەرلىرىنى قۇتقۇزدى، ئۇلارنىڭ ئوزۇق ـ تۇلۇك ۋە ئات ـ پاتلىرىنى ئېلىپ، ئاندىن شۇ ئەتراپىتا تارقىلىپ يۈرگەن ئاقساق ـ چولاق چېرىكلەرنى ئەل قىلدى.

ئاتچى ئى. بىرقانچە ئات بىلەن يۈك ۋە ئادەم توشۇپ كىراكەشلىك قىلغۇچى كىشى: كارۋان: ئۇ ئۆزىنى ئاتچى قىلىپ كۆرسەتتى، قارا تاغنىڭ باغرىدىكى جايلاردا، لېكىن ئاتلار كەتتى تامام قىرىلىپ، تومۇز قايناپ تۇرغان قاقاس سايلاردا.

ئاتچىلىق ① ئى «ئاتچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئاتچىلىق مېنىڭ ئاتا كەسپىم. ② سۈپ. ئاتلارنى نەسىللەندۈرىدىغان، بېقىپ پەرۋىش قىلىدىغان: ئاتچىلىق فېرمىسى. * ئىلى ئاتچىلىق فېرمىسىدىكى بىر بايتال بۇ يىل 5 ـ ئايدا قوشكېزەك قۇلۇنلىدى.

ئاتخانا ئى. ئات باقىدىغان ئۆي، ئات ئېغىلى: ئابدۇۋۇپلىنىڭ ئاتخانىدىن قايتىپ چىقىشى مەسۇم ئاكىنىڭ قاپاقنى كۆتۈرۈپ ئۆيىدىن چىقىشىغا توغرا كەلدى. * ھېلىقى جەڭچىنىڭ ئېيتىشچە، «تۇلپار» باغلاقلىق يېرىدىن چۇلۇۋرىنى

ئۇزۇپ چىقىپ، يولىنىڭ ئۇ قېتىمدىكى ئاتخانىسىدا باغلاقلىق تۇرغان بوز ئاتىنىڭ قېشىغا چېپىپ بېرىپتۇ.

ئاتخۇمار سۈپ. [ئات+خۇمار] ئاتنى ياخشى كۆرىدىغان، ئاتقا ھەۋىسى بار: يۈرتتىكى ھەر-قايسى ئاتخۇمار بايلار شىرغىنى تالىشىپ 15 دادەن بۇغداي بېرىمىز دەپمۇ سېتىۋالالماي يۈرەتتى.

ئاتروپىن ئى [ر<لات] <تىب> رەڭسىز، پۇراقسىز كرىستال پاراشوك دورا، بەزلەرنىڭ ئاجرالمىلىرىنى تىزگىنلەپ، ئاشقازان، ئۈچەي، كاناي شاخچىلىرىدىكى سىلىق مۇسكۇللارنىڭ سپازمىسىنى بوشاشتۇرىدۇ، سانجىق ۋە ھەزىم قىلىش يوللىرىدىكى يارىلىنىشتىن كېلىپ چىقىدىغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

ئاترىنا ئى [لات] <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان، قېپى ئۇچ بۇرجەك، قارا كۆك رەڭلىك كېلىدۇ، دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى لاتقا ئارىسىدا ياشايدۇ.

ئاتسېتات ئى [ر<لات] <خىم> ← **ئاتسېتات كىسلاتا**.

ئاتسېتات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە؛ مولېكۇلا فورمۇلىسى CH_3COOH، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، كۈچلۈك غىدىقلىغۇچى پۇراقتا ئىگە؛ سۇنۇشي يېپەك، كىنو لېنتىسى، ئاسپىرىن قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ؛ كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىستېمال قىلىنىدىغان ئاچچىقسۇ تەركىبىدە ئاتسېتات كىسلاتا بار. «سىركە كىسلاتاسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتسېتلىن ئى [ز<لات>] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ئالكىنىلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_2، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق يېنىشچان گاز، ئوت بىلەن سۇنىڭ رېئاكسىيىسىدىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئورگانىك بىرىكمىلەرنى سىنتېزلاش، يورۇق چىقىرىش، مېتاللارنى كەپشەرلەش ۋە كېسىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئاتسېنافېتېن ئى [ئىنگ] <خىم> كاربون گىدرىدلارنىڭ بىر تۈرى، خىتمىيۇي فورمۇلىسى $C_{12}H_{10}$، رەڭسىز يىگىنىسمان كرىستال بولۇپ تىزاپ ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاتسىل ئى [ر] <خىم> نېئورگانىك ياكى ئورگانىك ئوكسىگېنلىق كىسلاتا تەركىبىدىن گىدروكسىل (OH-) گۇرۇپپىسىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى قېلىپ قالغان ئاتوملار توپى.

ئاتقۇچى ئى ① پاختا، يۇڭ قاتارلىقلارنى پاختا دۇكىنىغا سېلىپ يۇمشىتىش، تىتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: پاختا ئاتقۇچى. ② <ھەرب> ئوقيا، مىلتىق ياكى زەمبىرەك ئاتىدىغان كىشى.

ئاتقۇچىلىق «ئاتقۇچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: توختاخۇن ئاكا يىل بويى ئاتقۇچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرىدۇ. * بىزنىڭ قىسمدا ئاتقۇچىلىق بىلەن داڭ چىقارغانلار ئارانلا بىز ئىككىمىز.

ئاتقۇرماق پ. بىرەر ئىش، بىرەر ۋەزىپىنى بېجىرمەك، ئادا قىلماق، ئورۇندىماق: سۇلتاننىڭ ئاتقۇرۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىسىنى مەن ئاتقۇرۇپ قويدۇم.

ئاتقۇرۇلماق «ئاتقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتقۇرۇلۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىلەر دەل ۋاقتىدا ئاتقۇرۇلدى.

ئاتقۇزماق «ئاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ خوش، سېنىڭ بىزگە ئېيتىدىغان ئاخىرقى سۆزۈڭ بارمۇ؟ ــ دەپ سوردى ئۇ. ــ بار، ــ دېدى ئۇتقۇن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، ــ مېنى تېزرەك ئاتقۇزۇۋەت...

ئاتقۇزۇشماق «ئاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

ئاتقۇزۇلماق «ئاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتقۇلاق ئى [ئات+قۇلاق] <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تۇۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى ئۇزۇن، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى يوق، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە سۇس يېشىل، قىزغۇچ گۈللەيدۇ، تاغلاردا ئۆسىدۇ.

ئاتقۇنە دىئال. ئات، ئىسىم، فامىلە.

ئاتكوس ئى [ر] >سۇ> ① ئېگىزلىك دەرىجىسى بارا-بارا تۆۋەنلىگەن يانتۇ يۇز: ئاتكوس تاپىنى. ئاتكوس چوقىسى. * بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان 200دەك كىشى قارا تەرگە چۆمۈلۈپ تۇزلەش، خاكداش، ئاتكوس چىقىرىش ئىشنى ئىشلەۋاتاتتى. ② يانتۇ يۇزنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش نۇقتىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىزلىك پەرقىنىڭ گورىزونتال ئارىلىقىغا بولغان نىسبىتى.

ئاتكىرىتكا ئى [ر] بىر تەرىپىگە سۈرەت چۈشۈرۈلگەن، سالام خەت، تەكلىپ ۋە تەبرىكنامىلار يېزىشقا ئىشلىتىلىدىغان كارتا: تامىلارغا ئاجايىپ گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىلىرى چۈشۈرۈلگەن رەڭلىك سۈرەتلەر ئېسىپ قويۇلغان، ئاتكىرىتكىلار قاتار مىخلاپ قويۇلغانىدى.

ئاتلاتماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىمنى ئېرىقتىن ئاتلىتىپ ئۆتتۈم. * مەكتەپ مۇزاكىرە قىلىپ خالىدەمنىڭ ئۆچمنچى سىنىپتا ئوقۇسا، يېتىشىپ كېتەلەيدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ سىنىپ ئاتلاتتى.

ئاتلاشماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: بىر توپ كىچىك باللار مەكتەپ ئالدىدىكى ئېرىقچىدىن ئاتلىشىپ ئويناۋاتاتتى.

ئاتلام مىق س. ئاتلىغاندا ھاسىل بولغان ئىككى پۇت ئارىسىدىكى ئارىلىق: بىر ئاتلام ئارىلىق . * ئۆستەڭنىڭ كەڭلىكى ئىككى ئاتلام كېلىدۇ.

ئاتلامبەرگەن ئى [ئاتلام+بەرگەن] دىئال. <زوئول> ← **تۆمۈرتىرناق.**

ئاتلانتىك سۇپ [ر<لات] <جۇغ> ← **ئاتلانتىك ئوكيان.**

ئاتلانتىك ئوكيان <جۇغ>ياۋروپا ۋە ئافرىقا قىتئەلىرىنى شىمالىي ئامېرىكا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان، دۇنيادىكى تۆت ئوكيانىنىڭ بىرى.

ئاتلاندۇرماق «ئاتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بېرىپ ئاتچىلار بىلەن ئاتلارنى ھەيدىشىپ كېلەي، ئاندىن تاڭ يورۇشى بىلەن بۇگۈن بىر كۈن خامانىنى توختاتساقمۇ، بىرنەچچە ئادەمنى ئاتلاندۇرۇپ، بالىنى ئۇزدەيلى. * خىزمەت دۇيىنىڭ كادىرى ئېلىيۇ بىر قىسىم يارامسلىق كىشىلەرنى ئۈيۇشتۇرۇپ، تېرىقچىلىققا ئاتلاندۇردى.

ئاتلاندۇرۇلماق «ئاتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتلانماق پ ① ئاتقا مىنمەك: ئۇلار ئاتلىق كەلگەن، ئۇلار بىلەن بىرىنچى دۇيىنىڭ ئەزالىرىمۇ ئاتلىنىپ بىللە كېلىشكەنىدى. ② كۆچمە. بىرەر جايغا بېرىش ئۈچۈن تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ھازىر ئالدىنقى سەپتە كۆرەش قىزىماقتا، مەن پات يېقىندا بۇ مۇقەددەس جەڭگە ئاتلىنىمەن. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى قىلىشقا تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ــ بىز ئەزالار بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، قارلىق تاغنىڭ سۇيىنى ئەكىلىشكە ئاتلىنىمىز، ــ دېدى سابىر ھاكىمغا.

ئاتلىتكا ئى [ر<گرېك] <تەن> كۈچ ۋە چاقىقانلىق تەلەپ قىلىدىغان ھەم ئۇلارنى كامالىغا يەتكۈزىدىغان ئىسپورت مەشقلىرىنىڭ يىغىندىسى: يېنىك ئاتلىتكا. * 1986 ــ يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يېنىك ئاتلىتكا مۇسابىقىسىدا شىنجاڭ دۇيى ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

ئاتلىتىلماق «ئاتلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتلىق I ① سۆپ. ئېتى بار، ئاتقا ئىگە، ئات قوشۇلغان: ئۇنىڭ بۇنداق بىرنەچچە يىل بۇرۇنلا، ئات تۇغۇل بىر تال نوختىسىمۇ يوق ئىدى. مانا ھازىر ئۇ دۆلدۈلدەك ئىككى ئاتلىق بولۇپ قالدى. * كېتىپ بارىمەن ئاتلىق ھارۋىدا، بولۇشقا يېزا ئىشقىدا پىدا. ② سۆپ. ئات مىنگەن: ئاتلىق قىسىم. ئاتلىق تۇمەن. * تۈيۇقسىز ياڭاق دەرىخى ئالدىدا ئۇچ ئاتلىق كىشى كۆرۈندى. * ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىۋاتقان ئالا ئاتلىق كىشى ئات ئۈستىدە مەغرۇر ئولتۇراتتى. ③ رەۋ. ئات مىنىپ، ئات مىنگەن ھالدا، ئات بىلەن، ئات ئۈستىدە: ئاتلىق ماھارەت كۆرسەتمەك. ئاتلىق ھۇجۇمغا ئۆتمەك. * مەن قاتتىق سوغۇققا قارىماي ئاتلىق يولغا چىقتىم. * ئۇلار ئاتلىق بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن، راستىنلا بىر چوڭ بازارنى كۆردى. ④ ئى. ئات مىنگەن كىشى: ئاتلىق پىيادىنىڭ ھارغىنىنى بىلمەس (ماقال). * ئوغلاقنى سول تېقىمىغا بېسىۋېلىشقا ئولگۈرگەن ئابدۇۋېلى بىر توپ ئاتلىقنىڭ ئارىسىدا قالدى. ⑤ ئى. ئاتقا خاس خۇسۇسىيەت، ئاتقا خاس ئالاھىدىلىك: ئاتنىڭ ئاتلىقى باردۇر، ئاۋاتنىڭ ئاتلىقى باردۇر.

ئاتلىق ئەسكەر <ھەرب> ئاتلىق ئۇرۇش قىلىدىغان ئەسكەر، «ئاتلىق قىسىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتلىق ئەسكەر ھىلتىقى ئاتلىق ئەسكەرلەر ئىشلىتىدىغان ھىلتىق، ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە تۈزۈلۈشى پىيادە قىسىملار ئىشلىتىدىغان ئادەتتىكى ھىلتىقنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئەمما قىسقا، ئېتىش مۇساپىسى ئادەتتىكى ھىلتىقنىڭكىگە يەتمەيدۇ.

ئاتلىق تۇمەن <ھەرب> ئات مىنىپ جەڭ قىلىدىغان، ئاتلىق ھەربىكەت قىلىدىغان تۇمەن: بىزنىڭ ئاتلىق تۇمىنىمىز ئۇچ ئايلىق تىنىمسىز ھەربىي يۇرۇشلەردىن كېيىن، كىچىك بىر ئاۋۇلغا كېلىپ چۈشتى.

ئاتلىق چارلىغۇچى <ھەرب> چارلاش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان ئاتلىق ئەسكەر.

ئاتلىق ماھارەت كۆرسىتىش <تەن> چەۋەندازلىق تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى، يەككە تۈر ۋە كۆپ تۈر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، مۇسابىقىدا بەلگىلەنگەن ھەربىكەت ۋە ئۆزى تاللىغالغان ھەربىكەتلەر ئورۇندىلىدۇ.

ئاتلىق II سۆپ. ئىسىملىك، ناملىق، ئىسىم ياكى نامىغا ئىگە بولغان؛ .... دەپ ئاتىلىدىغان: داۋانچىڭدا بىر يارىم بار قەمبەرخان ئاتلىق. * بۇرۇنقى زامانىدا بىر شەھەردە ھەسەن ئىسىملىك بىر كەمبەغەل ماشىنچى بولۇپ، ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە ئالاھىدىن ئاتلىق بىرلا ئوغلى بار ئىكەن.

ئاتلىماق پ ① دەسسەمەي ئىككى پۇت ئارىسىدا قالدۇرۇپ ئۈستىدىن ھالقىپ ئۆتمەك، ئارتىلىپ ئۆتمەك؛ سەكرىمەك: ئۇ سول تەرەپتىكى يان ئۆيىنىڭ تاش سۇپىسىغا چىقىپ، بوسۇغىدىن ئاتلاي دەپ تۇرۇشىغا، سول تەرەپتىكى تۆر ئۆيىنىڭ دېرىزىسى يېنىدىن بىر قىزنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. * سوپىيەم سۇدىن ئەمدىلا چىقىپ كېينىشكە باشلىغىدى، قەيەردىندۇر قارىياغاچقا پەيدا بولغان بىر سېغىزخان شاختىن-شاختقا ئاتلاپ ۋە مارلاپ، خۇددى زاڭلىق قىلىپ كۈلگەندەك قىق-قىقلاشقا باشلىدى. ② قەدەم ئالماق، قەدەم تاشلىماق: ئاياغ ئاتلىمىسا، باش يۇگۈرمەيدۇ (ماقال). * ئۆيدىن چىقىپ ئەمدى قەدەم ئاتلىشىغا ئارقامدىن بىرى توۋلاپ قالدى. ③ قالدۇرۇپ، تەگمەي ياكى مەلۇم قىسمىنى تاشلاپ ئۆتۈپ كەتمەك: ناھىيە ئاتلاپ ئوقۇماق. سىنىپ ئاتلىماق. * مەن خەتنى ئاتلاپ ئوقۇدۇم، خەتنىڭ ئاخىرىدا ئاجايىپ سۆزلەر بار ئىدى. * كائوتسىكىنىڭ «قارشى پارتىيە» مەسلىسىگە ئاتلاپ كېتىشى ئۇنىڭ دەل

ئىنقىلاب نۇقتىسىنەزىرىنىڭ ئورنىغا ئاغمىچىلىق نۇقتىسىنەزىرىنى قويغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ④ ئېشىپ ئۆتىمەك: ياۋۇز تەختىنى گۈم ئېيلەپ، داۋانلار ئاتلىغان باتۇر، بېشىغا ياغدى يامغۇردەك، چىداپ بولماس هاقارەتلەر. **ئاتلىنىشماق** «ئاتلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خەۋەرنى ئاڭلاپ ئولارمۇ دەرھال ئاتلىنىشتى.

ئاتما سۆپ. ئاتىدىغان، ئېتىلىدىغان: ئاتما توپ. ئاتما نەيزە.

ئاتماق پ ① قولدىكى نەرسىنى شىلتىپ يىراقىقا ياكى مۆلچەرلەنگەن يەرگە تاشلىماق؛ ئىرغىتماق: توپقا قاراپ تاش ئاتما (ماقال). * تاش ئاتقانغا تاش ئات (ماقال). * برقانچە ئۇششاق بالىلار مېنى تۆتۈۋېلىپ، ئاسمانغا ئېتىپ ئويناپ، ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا ئازلا قالغانىدى. ② شىددەت بىلەن بىرەر يەرگە تاشلىماق، تاشلانماق: شۇ گەپ بىلەن تەڭ، مەشرەپ كېمىسىنىڭ قۇيرۇقىدىن ئۆزىنى دەريانغا ئاتتى. * ئېسىدەپ يىغلاۋاتقان مەريەم «ئاكا» دېگىنىچە زاكىرجانىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى. * ئۇ پۈلنى ئالدىمغا ئېتىپ، هەممىسىنى تولۇق بېرىشكە قەستىدى. ③ يېمەك، ئىچىمەك، چەكمەك (يېمەك ـ ئىچمەك، تاماكا هەققىدە): ئىككىمىز ئوخشىغان پولۇنى قىزىقلىقىغا قارىماي، خېلىلا تەلەپچان بولۇپ قالغان ئاشقازانلىرىمىزغا «تۆگە تاپىنى» قىلىپ غەيرەت بىلەن ئېتىشقا باشلىدۇق. * ئۇ بىر روموكا هاراقنى بىراقلا ئاغزىغا ئاتتى ـ دە، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپمۇ قويماي جايىغا بېرىپ ئولتۇردى. * قاسىم ئاخۇن بىر چېكىم ناسنى چاققانلىق بىلەن ئاغزىغا ئاتتى ـ دە، غودۇڭشىغىنچە تالاغا ماڭدى. ④ كۆچمە. چىقارماق، يايماق، ئاچماق، ئېچىلماق: چېچەك ئاتماق. * گۈل بولۇپ چىچەك ئاتتىم دەۋرىمىز باهارىدا، تۆگىمەس بەخت تاپتىم، گۈڭچەنىڭ زامانىدا. ⑤ تىنماق، پارچىلىماق: پاختا ئاتماق. يۇڭ ئاتماق. * ئالته ئاي ئاتقان پاختام بىر چاپانغا يەتمەپتۇ (ماقال). ⑥ پارتىلاتماق: تاغ ئاتماق. پوجاڭزا ئاتماق. * هاشىم قاسىم ئۈچ يىل تاغ ئاتقۇچىلارنىڭ دورىسىنى كۆتۈرۈپ يۈرگەنىدى. ⑦ كۈچ بىلەن ئىتتىرىپ چىقارماق، ئۈزۈلمەك: قادىر ناخشا كېلىۋاتقان ياقا ــ قۇياشنىڭ سېخىي نۇرلىرىدىن كۆمۈشتەك پارقىراپ، دولقۇنلار ئۈستىگە دولقۇنلار ئېتىپ ئېقىۋاتقان دەريا بويىغا قاراپ ماڭدى. * ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان خۇاڭخې، چاڭجىياڭ دەريالىرى مەرۋايىست ئۇنىچىلىرى چاچرىتىپ پەلەككە دولقۇن ئاتماقتا. ⑧ ئۇرماق، تەگكۈزمەك: پۈت ئاتماق، پەشىۋا ئاتماق. * مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئەتە ـ ئۆگۈن سەن بىلەن ماڭمۇ مۇشت ئاتىدىغان بولىدۇ... ⑨ بىرەر قورال ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئوق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى چىقارماق، ئۇزمەك: ئاتالمىغانىنىڭ ئوقى ئالته غۇلاچ كېتەر (ماقال). * دۇشمەنىنىڭ ماتورلۇق كېمىسى يەنە بىرپەس پىلىموت ئاتقاندىن كېيىن، بۇ ياقتىكى قومۇشلۇققا كەلدى. ⑩ بىرەر قورال ۋاسىتىسى ئارقىلىق يارىلاندۇرماق، شېكەستىلەندۈرمەك؛ ئۆلتۈرمەك: ئاتىسى ئاتمىغان قوڭغۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ توڭگۇزنى (ماقال). * دادامنى ئۇلار ئېتىۋەتكەن. ⑪ مىدىرلاتماق، ئويناتماق: ئالمىلىق باغقا كىرىپ، ئالما ئاتقان قارا كۆز، تال چۇقىتەك ئېگىلىپ، قاشنى ئاتقان قارا كۆز. * شۇ ئۇمىدىنىڭ كەينىدىن كىمگە، قاچان قاش ئاتتىم، شوخلۇق قىلىپ مارىلاپ، قايسى تامدىن تاش ئاتتىم؟. ⑫ يورۇماق، سۇزۇلمەك: قادىر يېتىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن تاڭ ئاتتى.

ئاتموسفېرا ئى [ر<گرېك] يەر ۋە باشقا بەزى پىلانېتىلارنى ئوراپ تۇرغان گازسىمان جىسىم.

ئاتموسفېرا ئايلانما ئېقىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرا ئوتتۇرىچە ھەرىكىتىنىڭ پۈتۈنلەي ستاتىستىكا ئۇسۇل بىلەن تەسۋىرلىنىشىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ئاتموسفېرا بېسىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ھاسىل بولغان بېسىم.

ئاتموسفېرا فىزىكىسى <مېتېئور> مېتېئورولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، ئاتموسفېرادىكى فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى، فىزىكىلىق جەريان ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاتموسفېرا قاتلىمى <مېتېئور> ← **ئاتموسفېرا.**

ئاتموسفېرا قالايمقان ئېقىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى ھاۋا ئېقىمىنىڭ قانۇنىيەتسىز ھەرىكىتى: ئاتموسفېرا قالايمقان ئېقىمى ئېنېرگىيە، ھەرىكەت، پار، چاڭ ـ توزانلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشتە مولېكۇللارنىڭ ئىسسىقلىق ھەرىكىتىدىنمۇ كۈچلۈكرەك رول ئويناىدۇ.

ئاتموسفېرا قوچۇلۇشى <مېتېئور> ئاتموسفېرا مۇقىم ھالىتىنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىشى ياكى قالايمىقانلىشىشى.

ئاتموسفېرانىڭ سۇندۇرۇشى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ ئاسمان جىسىملىرى رادىئاتسىيە سىزىقىغا بولغان سۇندۇرۇش تەسىرى.

ئاتموسفېرا ھەرىكەت مەركىزى <مېتېئور> كەڭ دائىرىلىك ھاۋا رايى ياكى كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە مۇئەييەن تەسىر كۆرسىتىدىغان مەڭگۈلۈك ياكى يېرىم مەڭگۈلۈك يۇقىرى، تۆۋەن ھاۋا بېسىمى سىستېمىسى؛ دائىم بەلگىلىك رايوندا پەيدا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئورنى، كۈچلۈكلۈكى ۋە دائىرىسى پەسىل ئالمىشىشىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

ئاتموسفېرا ئۇزۇن دولقۇنى <مېتېئور> ئوتتۇرا يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىدا غەربتىن شەرقىگە قاراپ ھەرىكەتلىنىدىغان، دولقۇن ئۇزۇنلۇقى نىسبەتەن ئۇزۇن بولغان دولقۇن.

ئاتېتكا ئى [ر] <سۇ> دېڭىز يۈزى تەكشىلىكىدىن ياكى باشقا نورمال تەكشىلىكتىن بىر نۇقتىغا ياكى بىر جىسىمغىچە بولغان تىك ئارىلىق.

ئاتمىش سان. ئوننىڭ ئالتە قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان.

ئاتمىشىنچى سان. تەرتىپ ئۇرنى 60 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن 59 دىن كېيىن، 61 دىن بۇرۇن تۇرىدىغان: 60 ـ يىللار. 60 ـ ئورۇندۇق.

ئاتوم ئى [ر<گرېك] <فىز> خىمىيىلىك ئۆلچەمنىتىنى ھاسىل قىلغۇچى ئەڭ كىچىك زەررىچە، شۇنداقلا ماددىلارنىڭ خىمىيىلىك رېئاكسىيىگە كىرىشتىكى ئەڭ تۆپكى زەررىچە بولۇپ، ئۇ مۇسبەت زەرەتلىك ئاتوم يادروسى ۋە ئاتوم يادروسىنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىدىغان ئېلېكترونلاردىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ھەر خىل ئاتوملارنىڭ ماسسىسى، چوڭ ـ كىچىكلىكى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرى ئۆزئارا ئوخشاشمايدۇ.

ئاتوم بومبىسى <ھەرب> يادرو قورالىرىنىڭ بىر خىلى، ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىقلارنىڭ ئاتوم يادروسى پارچىلانغاندا ھاسىل بولىدىغان ئاتوم ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىپ قىرىش، خاراب قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قورال، پارتلىغاندا زەربە دولقۇنى نۇر رادىئاتسىيىسى ۋە رادىئوئاكتىپلىق بۇلغىنىش پەيدا قىلىدۇ.

ئاتوم رېئاكسىيە قازىنى <فىز> ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنى پارچىلاپ ئاتوم ئېنېرگىيىسىگە ئېرىشىش قۇرۇلمىسى؛ بۇنىڭ قانۇنىيىتى ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنى نېيترون بىلەن پارچىلاپ، زەنجىرسىمان رېئاكسىيە سادىر قىلىپ، زور مىقداردىكى ئېنېرگىيە چىقىرىشتىن ئىبارەت. بۇ يەنە «يادرو رېئاكسىيە قازىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتوم سائىتى <ئاستر> ئاتوم ئېنېرگىيىسىنىڭ دەۋرىجىلىك ئاتلاش جەريانىدا بەلگىلىك چاستوتىدىكى ماگنىت دولقۇنلىرىنى قوبۇل قىلىش ياكى چىقىرىشى بىلەن، ئاشۇ چاستوتىلار ئارىلىقىدىكى ۋاقىتنى ئەڭ تۆۋەن ئۇلچەم بىرلىكى قىلىپ ۋاقىت ھېسابلايدىغان ئاپپارات.

ئاتوم فىزىكىسى <فىز> فىزىكىنىڭ ئاتومنىڭ تۈزۈلۈشى، ئۇنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ئاتوم قورالىرى <ھەرب> ← **يادرو قورالىرى.**

ئاتوم قىممىتى <خىم> بىرەر ئاتوم ياكى ئاتوملار گۇرۇپپىسىنىڭ باشقا ئاتوملار بىلەن بىرىكەلىشىدىكى قىممىتى. «ۋالېنت»قا قارالسۇن.

ئاتوملار گۇرۇپپىسى <خىم> ھەر خىل ئاتوملارنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان گۇرۇپپا، بىرىكمە ھالىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ، لېكىن رېئاكسىيە جەريانىدا بىرەر ئىئونغا ئوخشاش رول ئوينايدۇ.

ئاتوملۇق كرىستال پەنجىرىسى <كېئول> پروتونلار ئارىسىدا ئاساسەن باغلىنىدىغان كرىستال پەنجىرىسى، ئاتوملۇق كرىستال چاقمىقىغا ئىگە بولغان كرىستاللارنىڭ ئادەتتە قاتتىقلىقى بەك يۇقىرى، سۇزۇك، ئېرىش نۇقتىسى يۇقىرى بولىدۇ؛ قاتتىق ياكى سۇيۇق ھالەتتە توك ئۆتكۈزمەيدۇ.

ئاتوم ماسسىسى <خىم> ھەر خىل ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ نىسپىي ماسسىسى، ئاتومنىڭ ماسسىسى ئىنتايىن كىچىك، ماسسا سانى 12 بولغان كاربونىنىڭ ئاتوم ماسسىسى 12 قىلىپ بېكىتىلگەن، ئۇنىڭ بىلەن باشقا ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم ماسسىلىرىنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق بۇ خىل نىسپىي ماسسا قىممىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

ئاتوم نەزەرىيىسى <خىم> ماددا ئاتوم دەپ ئاتىلىدىغان زەررىچىلەردىن تەركىب تاپىدۇ، ئاتوم ماددىلار پارچىلانمىغان ئەڭ ئاخىرقى چېكى دەپ قىياس قىلىدىغان نەزەرىيە «ئاتوم نەزەرىيىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتوم نومۇرى <خىر> ئېلېمېنت ئاتومنىڭ يادروسى سىرتىدىكى ئېلېكترون سانىنى ئاساس قىلىپ بەلگىلەنگەن، ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىدىكى ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ رەت نومۇرى.

ئاتوم ۋاقتى <ئاستر> ئاتوم ئىچكى ئېنېرگىيىسىنىڭ دەۋرىجىلىك ئاتلاش جەريانىدا چىقارغان ياكى قوبۇل قىلغان ماگنىت دولقۇنى، چاستوتىسى ئىنتايىن تۇراقلىق بولىدۇ، مۇشۇ چاستوتىنىڭ ۋاقتى ئۇلچەم بىرلىكى قىلىنىپ ھېسابلانغان ۋاقىت، ئاتوم ۋاقتى بولىدۇ.

ئاتوم ئېنېرگىيىسى <فىز> ئاتوم يادروسىدا پارچىلىنىش ياكى توپلىنىش ھادىسىسى يۈز بەرگەندە قويۇپ بېرىلىدىغان ئېنېرگىيە. ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائەت ۋە ھەربىي ئىشلاردا كەڭ پايدىلىنىلىدۇ.

ئاتوم يادروسى <فىز> ئاتومنىڭ پروتون بىلەن نېيترونىدىن تەشكىل تاپقان مەركىزىي قىسمى. ئاتوم يادروسى تەركىبىدىكى پروتون ۋە نېيترونىنىڭ سانى ئوخشاشمايدۇ. ئاتوم يادروسىنىڭ بەزىلىرى تۇراقلىق، بەزىلىرى تۇراقسىز بولىدۇ. تۇراقسىز ئاتوم يادروسى نۇر تارقىتىدۇ ھەمدە يېمىرىلىپ باشقا بىر خىل ئېلېمېنتنىڭ ئاتوم يادروسىغا ئۆزگىرىدۇ.

ئاتۇش ئى. يۇرت ئىسمى.

ئاتۇش چوپى <يىم> ئۇيغۇر تاماقلىرىنىڭ بىر تۈرى، ئۇخۇم قوشۇپ يۇغۇرۇلغان

خېمىر ئالقاننىڭ يېرىمىدەك ئۇزۇنلۇقتا، ئۇچ قولدەك كەڭلىكتە كېسىلىپ سۇدا پىشۇرۇلىدۇ، زەنجۈبىل، كاۋاۋۇچىن سېلىپ پىشۇرۇلغان گۆش ۋە سەۋزە ئۇششاق قىيما قىلىپ تونۇرىلىدۇ، قىيمىغا شورپىدا پىشۇرۇلغان پىياز، سامساق، قارىمۇچ، تۇز ئارىلاشتۇرۇلۇپ چۆپىنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدۇ ۋە ئۈستىگە مەلۇم مىقداردا شورپا قويۇلۇپ ئاندىن ئارىلاشتۇرۇلۇپ يېيىلىدۇ.

ئات ـ ئۇلاغ ئات ۋە شۇ قاتاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ھايۋانلىرى: بىزمۇ ئات ـ ئۇلاغلىق بولۇپ قالدۇق. * قاراڭلار، ئىلى دەرياسىغا كەلگۈن نېمىدېگەن كۆپ كەلگەن! ھەر يىلى بۇ يەردە بىرقانچە ئادەم، ئات ـ ئۇلاغ دەرياغا چۆكۈپ ئۆلىدۇ.

ئاتاۋاز سۆپ. ئاتىخۇمار، ئاتقا ئامراق: ئاتاۋاز ئادەم. * بۇ ئادەم ئۇزۇندىن بۇيان ئاتاۋاز ئىدى.

ئاتېپىرىن ئى [ئىنگ <نېم] <تېپ> كۈيناكىرىن گىدىرۇخلۇرىدىنىڭ دورىلىق نامى، بەزگەككە داۋا بولىدىغان، تەمى ئاچچىق؛ سېرىق رەڭلىك كرىستال پاراشوك.

ئاتېئىزم ئى [د<فران] <پەلس> دىنىي ئېتىقادلارنى رەت قىلىش كۆز قارىشى؛ خۇداسىزلىق: ئاتېئىزم تەرىبىسى. * ئىسلامىيەت ھۆكۈمرانلىق قىلغان كەڭ رايونلاردا پۈتكۈل ئوتتۇرا ئەسىر داۋامىدا پەن بىلەن خۇراپاتنىڭ، ئاتېئىزم بىلەن دىننىڭ كۈرىشى داۋام قىلغان.

ئاتېئىزملىق سۆپ. ئاتېئىزمغا ئائىت، ئاتېئىزم روھىدىكى، دىنغا قارشى: ئاتېئىزملىق تەرىبىيە.

ئاتېئىست ئى [د] ئاتېئىزم تەرەپدارى؛ دەھرىي، دىنسىز كىشى.

ئاتېئىستلىق ئى. دىنسىزلىق، دەھرىيلىك، دىنغا قارشىلىق: ئوتتۇرا ئەسرلەردىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئاجىزلىقى، دىنىي ئەكسىيەتچىلىكىنىڭ شەپقەتسىزلىكى تۈپەيلىدىن مۇنداق ئاتېئىستلىق پىكىرلەر يەنىلا مەلۇم نىسبىلانغان فورمىدىلا ئىپادىلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

ئاتدارچىلىق ئى. ئاجىز، يېتىم ـ يېسىر، تايانچسىز كىشىلەرگە قىلىنىدىغان غەمخورلۇق؛ يار ـ يۆلەك، تايانچ، كۆيۈنۈش: بىز بۇ ياقتا ماڭىدىغان چاغدا دادىسى ئۇنى ئاشۇ تاغسىنىڭ ئاتدارچىلىقىغا قالدۇرغانىدى.

ئاتدارچىلىق قىلماق يار ـ يۆلەك بولماق، غەمخورلۇق قىلماق، كۆيۈنمەك: دەرۋازىغا «بۇ ھويلىنىڭ ئىگىسى مۇساپىرلارغا دوست ۋە غېرىبلارغا ئاتدارچىلىق قىلىدىغان كىشىلەردۇر» دېگەن خەت يېزىلغانىكەن. * پەررۇخ «قازى ماڭا ئاتدارچىلىق قىلدى» دەپ خۇشال بولۇپ دۇئالار قىلىپتۇ.

ئاتكاچى سۆپ. ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالىدىغان، ئۆزىنى كۆرسەتمىشكە ئامراق؛ مەنمەنچى: «ئۆزەڭمۇ تازا ئاتكاچى بىرنېمە ئىكەنسەن، ـــ دېدى پاتمە سەمەتكە بۇرۇلۇپ، ـــ سانمايلا سەككىز دېمە».

ئاتكاچىلىق «ئاتكاچى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ باشقىلارنىڭ سۆزلىرى تۈگەتۈگىمەيلا سۆز قىستۇرۇپ ئاتكاچىلىق بىلەن سۆزنى تارتىۋالىدىغان بىر خىل تەتۈر مىجەزلىك ئادەم بولۇپ يېتىلمەكتە ئىدى.

ئاتكاچىلىق قىلماق ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالماق؛ ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنماق، مەنمەنچىلىك قىلماق: مېنىڭ سۆزۈم تۈگىمىچىلا ئۇ، ئاتكاچىلىق قىلىپ سۆزۈمنى بۆلۈۋەتتى. * ئىدرىس باشقىلارنىڭ ئاتكاچىلىق قىلىشىنى، ئۆزىگە ساۋاق بېرىشىنى يامان كۆرىدۇ.

ئاتلا ئى. قىچا ئۇنسىنى ياغ بىلەن قورۇپ، ئۈستىگە سۇ قويۇپ پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك.

ئاتلارچە رەۋ. ئۆز ئاتىسىدەك، ئۆز ئاتىسى ئورنىدا؛ ئاتىسىغا ئوخشاش: مەن توختىنىڭ بالىلارغا ئاتلارچە غەمخورلۇق قىلىپ، ئىناق

بولۇپ يۇرۇشىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ بالىلىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ كەتتىم. * بىر چاغلاردا ناۋاتخانىنىڭ يۇرەك يېرىپ ئىزھار قىلغان سۆيگۈ ـ مۇھەببىتى بىلەن سەيدىن قارىيىنىڭ ئاتىلارچە ۋەدە قىلغان مېھر ـ شەپقىتى كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاستا ـ ئاستا كۆپۈكىكە ئايلىنىپ تۈگىدى.

ئاتلىق ① سۈپ. ئاتىسى بار، ئاتىسى ھايات: ئاتلىق ئوغۇل ــ خوجىلىق قۇل (ماقال). * ئاتلىقلار ئاتام دېسە قۇيۇلدى يېشىم، ئانىلىقلار ئانام دېسە ئېگىلدى بېشىم. ② ئاتىغا خاس؛ ئاتا بولغۇچى كىشى قىلىشقا ياكى ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان؛ ئاتىغا ئائىت: ئاتلىق بۇرچ. ئاتلىق قەرز. ئاتلىق مېھر ـ مۇھەببەت. * كېيىن دادامۇ ماڭا قىلىدىغان ئاتلىق ئىلتىپاتلىرىنى بىردىنلا ئۈزۈپ قويدى. ③ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ چاڭدان ۋە گۈل يېپىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمىدىن ئۈزۈلگەن كۆپىيىش ئەزالىرىنىڭ ئاتلىق قىسمى. ئاتلىق يېتىلگەندىن كېيىن چاڭدان يېرىلىپ گۈل چاڭلىرى توزۇپ چىقىدۇ.

ئاتلىق ئۈزۈمى باشلانغۇچ كومۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ **ئانىلىق** ئۈزۈمىدىن كېيىنكى بىر باسقۇچى. بىرىنچى قېتىملىق چوڭ ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن ئەرلەر ـ ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇش ۋە ئىجتىمائىي باشقۇرۇش ئورنىغا ئۆتىدۇ. جۇپ نىكاھ ئۈزۈمىنى باشلايدۇ. ئاتىلىق ئۈزۈمىنىڭ تەسىرى سىنىپىي جەمئىيەتتە ئۇزاق مۇددەت ساقلانغان.

ئاتلىقسىز كۆپىيىش <بىئول> جىنسلىق كۆپىيىدىغان بەزىبىر ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەردە تۇخۇمنىڭ ئۇرۇقلانمايلا ئەۋلاد يېتىلدۇرۇش ھالىتى. مەسىلەن: ھايۋانلاردىكى يوپۇرماق پىتىنىڭ گامىتالىرى ئالماشماستىنلا كۆپىيىشى، ئۆسۈملۈكلەردىكى تەرخەمەكنىڭ ئۇزانلانماستىن ئۇرۇقلىنىپ مېۋە بېرىشى قاتارلىقلار.

ئاتلىق سىستېمىسى <بىئول> چېتىلىشىشقا قاتنىشىدىغان ئاتلىق تەنە.

ئاتلىق گۈل <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پەقەتلا ئاتلىقى بار بولغان، مېۋە بەرمەيدىغان تاق جىنسلىق گۈلى. مەسىلەن: كاۋدا ئىككى خىل گۈل بولىدۇ: بىرى، مېۋىلەيدىغان ئانىلىق گۈل، يەنە بىر خىلى ئېچىلىپ بولۇپ توزۇپ كېتىدىغان ئاتلىق گۈل.

ئاتماق I پ. ئات قويماق، نام بەرمەك، ئادەمنىڭ ياكى نەرسىنىڭ نامىنى دېمەك: كىشىلەر ئۇنى «ئەۋلىيا ئاتا» دەپ ئاتايدۇ. * بىز ھەممىمىز ئۇنى «خانىم» دەپلا ئاتايمىز، چوڭ ـ كىچىك، پىشىق ـ توك ھەممىسى ئاشۇنداق ئاتاۋېرىدۇ. * ھېلىقى كىشى دادامنى، ئاپامنى ۋە ھەتتا كىچىك ئاپامنى بىر ـ بىرلەپ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ سوردى.

ئاتماق II پ ① بېغىشلىماق، تەقدىم قىلماق، بەرمەك: ھەي، زېرەك باتۇرۇم، سىزنىڭ ئۆز جېنىڭىزنى كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشقا ئاتىغانلىقىڭىزغا قايىلمەن. * ئاۋۇ قويدىن بىرەرىنى ئاتىۋەتسىلىمۇ بولىۋېرىدۇ. بۇنداق قىلسىلا قان ئېقىتىپ كاتتا نەزىر بەرگەن بىلەن باراۋەر بولىدۇ، ــ دېدى باخشى ھېچ قىزارماستىن. ② كۆڭۈلگە پۈكمەك، نىيەت قىلماق: ــ قانداق، كىچىك ئاخۇن، سېتىپ بېرىشكە ئاتىغىنىڭىزنى چىقارمامسىز؟ ــ دېدى ھۈشۇر ھامۇت. * ئۇ 70 ياشلار چامىسىدىكى ياشانغان بىر كىشىنىڭ يانتاق باسقان بىر ھارۇنىنى يېتىلەپ، كوچىدا ئۇچرىغان كىشىلەرگە: ــ قېنى ئېلىپ قويۇڭسىلا، ئاتىغانلىرىنى بېرىڭسىلە؛ مەن كېتىۋالاي، ــ دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ③ تەييارلىماق، تەييار قىلماق: يىللار مەيدىگىنى تۆتۈپ قاقاقلاپ كۈلمە، ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كۆرىمەن ئۆلۈمنى، قېرىتىمەن دەپ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە، ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

ئاجايىبات ئى [ئە] كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان، غەيرىي كۆرۈنىدىغان نەرسە-لەر ياكى ۋەقە-ھادىسىلەر: -شۇنداق ئاجايىبات-لار ئىچىدە ئەڭ كىشىلەنگۈسى نەرسىلەرنىڭ ياڭرا-فورمىلىرى، مىقدارى ۋە مانجىسى ھەققىدە سۆزلىشىۋاتقانلىرىدا ئىشىكىتىن ئادەم شەپسى كەلدى.

ئاجايىپ [ئە] ① سۈپ. ناھايىتى قىزىق، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان، قىزىقارلىق: ئوغلىدىن بۇ ئاجايىپ ۋەقەنى ئاڭلىغان قاسىماخۇن ئۇستامنىڭ شادلىقىدىن ئۇدا بىرقانچە كېچىگىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. * مېڭەمگە بىر پىكىر كەلدى، ــ دەپتۇ سۇلتان ۋەزىرگە، ــ كەچ بولۇش بىلەن بۇ ئاجايىپ سىرنى ئۆزەم تەكشۈرىمەن. * ئاجايىپ تارىخنىڭ جاردۇر، پۈتۈلگەن قۇرلىرى زەردىسى، سېخىي، ھەردانىسەن خەلقنىڭ كۈرەشچان، پالۋان يۈرتۇم. ② سۈپ. غەيرىي، غەلىتە، باشقىچە: ــ مانا ئەمدى سىزنى ئويلىساملا ئاجايىپ بولۇپ قالىمەن، ــ دېدى زەينەپ كامىلنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ. ③ سۈپ. ناھايىتى ياخشى، قالتىس، **پەيزى**: ياشلىق ــ ئاجايىپ چاغ. * بىلەمسەن، ھەي ئاداش، شۇ تۇرقىدا بىر ئاجايىپ قىز سېنىڭ ئۇچۇن تولغىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ. ④ رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن، تولىمۇ، خويمۇ، بەك: ئۇنىڭ ئاجايىپ ھەۋىسى كېلەتتى. * يازغۇچىلار ئۇرۇش، ئەمگەك، مۇھەببەت تېمىلىرى ئۈستىدە ئاجايىپ قىزغارلىق، جانلىق ۋەقەلەرنى توقۇپ چىقىدۇ.

ئاجايىپخانا ئى [ئە+پ] ھەر خىل ھايۋانلار بولۇپمۇ تەتقىقات قىممىتى يۇقىرى بولغان، بەزىدىن ئاز ئۇچرايدىغان ھايۋانلارنى بېقىپ، كىشىلەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىشى ئۇچۇن تەييارلانغان ئورۇن: ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدا پايپاسلاپ مېڭىشلىرىنى كۆرگەن كىشى بەئەينى بەزى ئاجايىپخانىلاردىكى قۇيرۇقى يوق قارا ئېيىقنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى تامامەن مۇمكىن ئىدى.

ئاجايىپ ـ غارايىپ ناھايىتى قىزىق، ھەيران قالارلىق، ئالامەت: يېرىم ئەسىردەك ھاياتىمدا نۇرغۇن ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنى كۆردۈم. * بۇ ئاجايىپ ـ غارايىپ ۋەقە ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. * بۇنىڭدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپلارنى كۆرۈپ بۇلار ھەيران قېلىشىپتۇ.

ئاجراتماق پ ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېيت ئاخۇن قوچقارنىڭ تېرىسىنى ئاجرىتىپ، ئالما شېخىغا ئاستى. ② پەرقلەندۈرمەك: بۇ شتابقا جايلاشقان قىسىم-لىرىمىزنىڭ تۇتقان پوزىتسىيىسىنى دۇشمەن پوزىتسىيىسى بىلەن پەقەت «يېڭىمايات» مەھەللىسىنىڭ كوچىسىلا ئاجرىتىپ تۇراتتى. * قاراپ تۇرغان كىشىگە ئۇنىڭ كۇلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىش تەس ئىدى. ③ خالاس قىلماق، قۇتۇلدۇرماق: بېشىمىزدا دۇشمەنلەر قىلچىنى ئويناتار، بۇ دوزاختىن نوزۇكىنى قاندىق بىر جان ئاجرىتار؟! ④ بىرەر مەقسەت ئۈچۇن ئاتىماق، چىقارماق، بەلگىلىمەك: ب د ت نوپۇس پائالە-يىتى فوندى 15 مىليون 6 يۈز مىڭ يۈەن ئامېرىكا دوللىرى ئاجرىتىپ، ئېلىمىزنىڭ بۇ قېتىمقى نوپۇسىنى تەكشۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ. * كۆزلۈك يىغىم-تېرىمنى مۇددەتتىن بۇرۇن قولدىن چىقارغاندىلا، ئاندىن قىشلىق سۇ قۇرۇلۇشقا يېتەرلىك ۋاقىت ئاجراتقىلى بولىدۇ. ⑤ ئەھدىنى، نىكاھىنى بۇزماق، مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: ئۇ قىزىنى 15 يىل ئۈي تۇتقان ئېرىدىن زورلۇق بىلەن ئاج-رىتىۋالدى. ⑥ <بىئول> جانلىق ئورگانىزملار تېنىدىكى بەزى ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئەزالار مەلۇم ئاجرالمىلارنى ئايرىپ چىقارماق.

ئاجرىتىپ چىقارغۇچى توقۇلما <بوت> ئۆسۈملۈكلەر تېنىدىكى ئاجرىتىپ چىقرىش رولىغا ئىگە توقۇلمىلار. مەسىلەن: يېلىم نەيچىسى، سىكىدۇرۇش ئورگىنى قاتارلىقلار.

ئاجراشتۇرماق «ئاجراشماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئائىلە مۇناسىۋىتىنى بۇزۇلغىلى خېلى بولۇپ قالغانىدى، ئۇلارنى سوتتىن ئاجراشتۇرۇۋەتتى.

ئاجراشتۇرۇلماق «ئاجراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئاخىرى ئۇلار نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلدى.

ئاجراشچانلىق ئى <كېئول> مىنېرالنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى، مىنېرال كرىستاللىرى سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندا، مەلۇم كرىستال يۈز يۇڭلىشى بويىچە تەكشى يۈزدە پارچىلىنىش دائىملىق خۇسۇسىيەت. ئاجراشچانلىقنىڭ مۇقىملىق دەرىجىسى مىنېرالنىڭ خىلىغا قاراپ ھەر خىل بولىدۇ.

ئاجراشماق ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چۆچۈپ كەتكەن ئەر-خوتۇن ئالدىراپ-تېنەپ بىر-بىرىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراشتى-دە، كۆز-ياشلىرىنى ئېرتىشىپ، خىجىل بولغان ھالدا قاسىم ئاكىغا قاراپ زورغا كۈلۈمسىرەشتى. ② ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى ئايرىلماق، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى ئۈزمەك: مەۋلان خوتۇنى بىلەن ئاجراشقىنىغا تېخى بىر ئايمۇ بولمىغانىدى. * — ئۇ كونا ئايالى بىلەن نېمە ئۈچۈن ئاجرىشىپ كەتكەنكەن، — دەپ سوردى نۇسرەت.

ئاجراق سۈپ ① تۆتاشقان جاي ئايرىلىپ كەتكەن: پۈتى ئاجراق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىلى بولمايدۇ. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئاجرىلىپ تۇرغان دەرىزى، يوچۇقى: ياغاچ تۇڭنىڭ ئاجرىقىدىن سۇ چىكىلاپ چىقىلى باشلىدى.

ئاجرالماق ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ② پەرقلىنىپ تۇرماق، كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرماق، ئايرىلىپ تۇرماق: ۋاقتى كەلگەندە كونىسى، يېڭىسى بولۇپ ھەممىسى چۈۋۈلدۇ، چۈۋۈمساق كىمنىڭ ئائىلىسى، كىمنىڭ ئائىلىسى ئەمەسلىكى ئاجرالمايدۇ.

⑧ جۈدا بولماق؛ ئايرىلماق.

ئاجرىلىپ چىقىش <خىم> قاتتىق ماددىلارنىڭ ئېرىتمە ياكى گازلاردىن ئاجرىلىپ چىقىشى.

ئاجرىلىپ كۆپىيىش <بىئول> جىنسسىز كۆپىيىش ئىچىدىكى بىر يەككە تەنىنىڭ ئىككى تەنگە بۆلۈنۈپ كۆپىيىشىدەك ئىپتىدائىي كۆپىيىش شەكلى.

ئاجرالمىلار ئى <بىئول> جانلىقلار تېنىدىكى بەزى ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئورگانلارنىڭ فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتى بىلەن سىنتېزلاپ ياكى ئاجرىتىپ چىقارغان خىمىيىۋى بىرىكمىلەر.

ئاجرىتىلماق «ئاجراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مۇقاۋىسىدىن ئاجرىتىلغان ئىككى پارچە كونا رومان ئىدى. * بۇ ھەقىمۇ ھەربىر مەھەللىگە چۈشكەن ھارۋا سېلىغىدىن يىغىلغان پۇلدىن ئاجرىتىلاتتى.

ئاجرىماق پ ① بۆلەكلەرگە، تەركىبىي قىسىملارغا بۆلۈنمەك، پارچىلانماق: ئەندۈزىنىڭ تۈتقۇچى ئاجراپ كېتىپتىكەن، ئاكام شۇنى تۈزەيمەن دەپ ئىككى سائەت ئاۋارە بولدى. * چاقتىن ئاجراپ يەرگە چۈشتى ئوق، ئىككىلىسىنىڭ رولى بولدى يوق. ② ئايرىلماق، يىراقلاشماق: رەقىب بىزدىن ئاجراپ چىقىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى، ئۇلار گۈدۈكلاشتى. * تۈيۈقسىزلا ئۇ ھېنىڭدىن ئاجراپ دەرۋازىدىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى... ③ (چىقىش كېلىش بىلەن) يوقاتماق، يىتتۈرمەك، مەھرۇم بولماق: بالىسىدىن ئاجراپ قالغان ئانا ئالدىراپ ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، ھىسامىدىن ئاكا كەچلىك تامىقىنى يەپ بولۇپ گېزىت كۆرۈپ ئولتۇراتتى، * — خوتۇن، مۇشۇ كالىدىن ئاجراپ قالساق ئوقەت قىلىشىمىز تەس بولىدۇ جۇمۇ...، — دەپتۇ بوۋاي.

ئاجىز سۈپ [ئە] ① جىسمانىي جەھەتتىن

كۆچسىز، زەئىپ، قۇۋۋەتسىز: ئاجىز ئايال. تېنى ئاجىز. * نەتىجىدە، ئېلى مەكتەپتىكى 500 ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ئورۇق ۋە ئاجىز، بويىمۇ ھەممىدىن پاكار بولۇپ چىقىپتۇ. * ــ رەھمەت ئۇكام، مەن ئاجىز قېرىنىڭ تولا ئىشلىرىغا ياردەم قىلدىلا، بۇ قىلغانلىرىغا مەندىن يانمىسا، خۇدايىمدىن يانار، ــ دېدى كېئۇر ئاخۇن. ② ئامالسىز، ئىلاجسىز، نائىلاج، يار-يۆلەكسىز: ئۇ يالغۇز نىياز پالۋانىنى يىقىتقانغا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن خەلقىنى ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويغانغا خۇشال ئىدى. * خوش، ھەق سۆزنى قىلدىم بېگىم، ئاجىز پۇقرانىڭ تەلىپىنى يەتكۈزدۇم، ئويلاپ كۆرسىلە، قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمايدۇ ــ دە! ③ پەس، بوش، كۆچسىز (ئاۋاز ھەققىدە): قاياقتىندۇ، ناھايىتى ئاجىز يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. * مەتباقنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك ئاجىز چىقاتتىكى ھەتتا يېنىدا تۇرغان ئادەممۇ تەستە ئاڭلايتتى. ④ خىرە، نۇرسىز: چىراغ شۇنچىلىك ئاجىز ۋە غېرىبلىق بىلەن يانات‌تىكى، ئۇ گويا، پەقەت ئۆزىنى يورۇتۇش ئۈچۈنلا يېنىۋاتقاندەك ئىدى. * ئايىنىڭ ئاجىز نۇرى ئۆي ئىچىگە تۆكۈلۈكتىن چۈشۈپ تۇراتتى. ⑤ كۆرۈش ياكى باشقا جەھەتلەردە ئىقتىدارىنى قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي يوقاتقان، قارىغۇ، كور: جەمئىيەتلىكسىدىن چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئىچ كۆڭۈلىكنى مەيدىسىگە بېسىپ، ئاجىز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراشقا باشلىدى. * ئېلىشنىڭ كۆزى ئاجىز...ئىدى. ⑥ سىياسىي، ئىقتىساد، پەن-تېخنىكا، ھەربىي ۋە باشقا جەھەتلەردە ئارقىدا قالغان: قالاق، ئادەم كۆچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۆچى يېتەرسىز، كەم: دۆلىتىمىز ئاجىز دۆلەت، ئۇنىڭ ئوستىگە، برنەچچە بەگلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۆلەت. * يەتتىنچى دۇي ئاجىزراق، شۇڭا يەتتىنچى دۇيگە كۆپرەك ياردەم بېرىش كېرەك. ⑦ ئارقىدا قالغان، ناچار، تۆۋەن، يېتەرسىز: ــ مەكتەپ بويىچە دەرسىتە ئاجىز ئوقۇغۇچىلارغا ھەر كۈنى مۇشۇ كەچلىك مۇزاكىرە ۋاقتىدا بىرەر سائەت قوشۇمچە ئۆگىنىش قىلىپ بېرىۋاتىمەن.

ئاجىز ئاساس <خىم> ئىشقارلىق خۇسۇسىيىتى ئاجىز بولغان، سۇدا ئېرىگەندە ئىنتايىن ئاز مىقداردا گىدروكسىل ئىئونى ھاسىل قىلىدىغان ئاساس. مەسىلەن: ئامموني گىدروكسىدى.

ئاجىز كەلىمەك ① كۆچ-قۇۋۋىتى، مادارى يەتمەي قالماق: ئارقان تارتىشتا ئۇ تەرەپنىڭ كۈچى ئاجىز كېلىپ قالدى. ② چارە-ئامالسىز، ئىلاجسىز قالماق، قولىدىن كەلمەي قالماق: بۇ كىشى بارچە ھېكمەتلەر ئاجىز كەلگەن كېسەللىكنى داۋالاپ ساقايتتى. ③ جۈرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: خىسراۋ: ــ سۆيگۈنىڭ سۆيەتلىرىنى ئىزھار قىل، پەرھات: ــ ئىسمىنى ئاتاشقا ئاجىز كېلەر تىل. * ۋەزىر پىكىر بېرىشتىن ئاجىز كەپتۇ، سۇلتان كېيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ قىلچىلىرىنى يالڭاچلاپتۇ ــ دە، يولغا چۈشۈپتۇ.

ئاجىز كىسلاتا <خىم> كىسلاتالىق خۇسۇسىيىتى ئاجىز، سۇدىكى ئېرىتمىدە ئىنتايىن ئاز مىقداردىكى ھىدروگېن ئىئونىنى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن: سىركە كىسلاتاسى. كاربون كىسلاتاسى.

ئاجىزە (ئاجىزەسى) ئى [ئە] ئاجىز ئايال: ئايال: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپ ئاخىرىغا «ئاجىزەلىرى مەرھەم بۇۋى» دەپ يېزىپ قويدى.

ئاجىزلاتماق «ئاجىزلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇياش ئالىلىقاچان قىيسىيىپ، ئۆتكۈر نۇرلىرىنى ئاجىزلاتقاندى.

ئاجىزلاشتۇرماق «ئاجىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خاتا قاراش پارتىيە قۇرۇلۇشىنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك رولىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. * ئەپسۇسكى، بۇنداق ئويلار ئوتتۇرا ئەسىر قالدۇقلىرى بولۇپ، ئىرادىنى ئاجىزلاشتۇراتتى.

ئاجىزلاشتۇرۇلماق «ئاجىزلاشتۇرماق» پېئى-

لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ دۇشمەنىنىڭ كۆچىي كۆرۈنەرلىك ئاجىزلاشتۇرۇلدى ـ دە، بىز دەرھال ھۇجۇمغا ئۆتتۇق.

ئاجىزلاشماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چېنىقماستىن غالىبجان، دۇچار بولىدى كېسىلگە، بەدەنلىرى بوشىشىپ ئاجىزلىشىپ كەتكەچكە.

ئاجىزلاندۇرماق «ئاجىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاجىزلاندۇرۇلماق «ئاجىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاجىزلانماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاجىزلىشىش ① «ئاجىزلاشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىداش شەكلى. ② ئى <تىل> كۆچلۈك ئېيتىلىدىغان تاۋۇشلارنىڭ كۆچسىز ئېيتىلىشىپ، ئۆز تۇرۇشنى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزگەرتىشى. مەسىلەن: بىر بوغۇملۇق سۆزلەردىكى «ئا»نىڭ «ئې»غا ئاجىزلىشىشى.

ئاجىزلىق «ئاجىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۈچۈن ئۆزىدە كۆرۈلگەن ئاجىزلىقلارغا رەھىم ـ شەپقەت قىلماسلىق لازىم. * «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەندەك، شۇ مەزگىلدە ئاپامۇ نېرۋا ئاجىزلىق كېسىلىگە دۇچار بولۇپ قېلىپ، ئۆيىمىزگە ئاپەت ياغقاندەك بىرنەرسە بولدى.

ئاجىزلىق قىلماق ئامال ـ چارە تاپالماي قالماق، ئاجىز كەلمەك: ئۇ، خەنزۇچە بىلىمگەنلىكى ئۈچۈن، يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلدى. * قىز ئۆزىنىڭ سۆزلەشكە ئاجىزلىق قىلۋاتقانلىقىنى، كاسلىنىڭ مۇھەببىتىگە قايىل ھەم تەشنا ئىكەنلىكىنى كۆڭۈل سۆزى بىلەن ئىپادە قىلىپ، يىگىتنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى.

ئاجىزلىماق پ ① جىسمانىي جەھەتتىن زەئىپلەشمەك، كۆچى، قۇۋۋىتى، ماغدۇرى ئازايماق، ھالسىزلانماق: بەدەنده ئاقسىل ھاددىسى ئازلاپ كەتسە، ئادەم ئاجىزلاپ، ھاياتى خەۋپكە يولۇقىدۇ. * ئۇ بەكمۇ ئاجىزلاپ كەتكەنلىكتىن، كادىرلار ساناتوريىسىگە ئەۋەتىلدى. * ئىلگىرى بۇ ناھىيە يەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن، يەر ئۈزلۈكسىز ئاجىزلاپ كېتىپ، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولغانىدى. ② پەسلىمەك، بوشىماق، **تۆۋەنلىمەك** (ئاۋاز ھەققىده): * باغ ئىچىدىكى ناخشا ساداسى مەھەللىمىزگە يېتىپ كەلگۈچە ھاۋانىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ، ئاران ئاڭلىنىۋەردەك دەرىجىده ئاجىزلىغاندى. ③ خىرەلەشمەك، **نۇرسىزلانماق**: ئۇي ئىچىدىكى جىنچىراغ ئاجىزلاپ ـ ئاجىزلاپ، ئاخىر ئۆچۈپ قالدى. ④ كۆچىدىن قالماق، ناچارلاشماق، ئىقتىدارى **تۆۋەنلىمەك**: راستىنى ئېيتسام كۆزۈم ئاجىزلاپ قالغانمۇ، زادى سېنى تونۇيالمايۋاتىمەن. * مۇكاپاتلاش ئۇسۇلى توغرا قوللىنىلسا، ئوقۇغۇچىلارغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. قالايمىقان تەقدىرلىنىدىغان بولسا، ئۇنىڭ تەربىيىۋى رولى ئاجىزلايدۇ.

ئاچ I ① سۇپ. قورسىقىدا يېگەن نەرسىسى قالمىغان، تاماق يېمىگەن، ئېچىرقىغان: ئاچ قورساق. * ئاچ ئۆيده قېتىق ئۇيۇماس (ماقال). * تارتىنىغان ئاچ قالار (ماقال). * ئەگەر ئاچ كىرسە توق چىقتى، يالىڭاچ تونلۇق ھويلاڭدىن، جاھانىدا بارمۇ سەندەك كەڭ قورساق، چوڭ داستىخان يۇرتۇم. ② كۆچمە. قانائەتسىز، شۇكۇر ـ قانائەت قىلمايدىغان: تويماس، ئاچكۆز: ئۇ باي بولغىنى بىلەن ئىنتايىن ئاچ ئادەم ئىكەن، «ھەممە نەرسىنى بىراقلا تېرىپ ھوسۇل ئالىمەن» دەپ، كۆزى تويماي ھەممىدىن قۇرۇق قالدى. ③ كۆچمە. تولمىغان، مۇكەممەل ئەمەس؛ كەم، پۇچەك: ئاچ دان. ئاچ قاپىيە. ④ ئى. ئاچلىق ھالىتى ۋە شۇنداق ھالەتتىكى كىشى: بىر قارنىم ئاچتىن ئۆلمەس (ماقال). * ئاچ نېمىنى يېمەس، توق نېمىنى دېمەس (ماقال).

ئاچ قالماق تاماقسىز قالماق: كىشىنىڭ ئاغزىغا قارىغان ئاچ قالار (ماقال). * ئىلىگلار،

جانىۋارلار! يەر يۈزىدىكى ئادەملەرنىڭ پەيلىدىن سىلەرمۇ ئاچ قالدىڭلار.

ئاچ كىرمەك خۇراپىي چۈشەنچىسىدە تاماق يەۋاتقان كىشىگە باشقا بىر كىشىنىڭ ئاچكۆزلۈك بىلەن قارىشى نەتىجىسىدە تاماق يەۋاتقان كىشىدە قۇسۇش، قورساق ئاغرىش، ئەسنەش قاتارلىق بىر خىل ھالەت يۈز بەرمەك.

ئاچ II سۈپ ① قېنىق، توق ئەمەس؛ سۇس (رەڭ ھەققىدە): ئاچ يېشىل. ئاچ سېرىق. ئاچ كۆك. ئاچ قىزىل. * مەشتە چاراسلاپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. قىپقىزىل چوغقا ئايلىنىپ كەتكەن كاناي بىلەن مەشنىڭ يوچۇقلىرىدىن لىپىلداپ چۈشۈپ تۇرغان يورۇق ئۆي ئىچىنى ئاچ قىزىل رەڭگە كىرگۈزگەنىدى. * ئەينەكتىكى قىز ئاچ ھاۋا رەڭ كىيىم كىيگەن، چېچىغا گۈل قىستۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ ناتونۇش بولۇپ كۆرۈنەتتى. ② تولۇق ئەمەس: ئاچ قاپىيە.

ئاچ سېرىق قېنىق ئەمەس، سۇس سېرىق.

ئاچ قاپىيە <ئە> شېئىرىيەتتە سوزۇق تاۋۇش ۋە ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىقى ئانچە تولۇق بولمىغان سۆز ۋە بوغۇملاردىن تۈزۈلگەن قاپىيە.

ئاچ قىزىل قېنىق ئەمەس، سۇس قىزىل.

ئاچ كۆك قېنىق ئەمەس، سۇس كۆك.

ئاچ يېشىل قېنىق ئەمەس، سۇس يېشىل.

ئاچا I (ئا:چا) ئى ① بىر تۇغقان قېرىنداشلار ئىچىدىكى ئۆزىدىن چوڭ ئايال تۇغقان: پاتەمخان ئاچا. ② ئۆزىدىن چوڭ ئاياللارنى ھۆرمەتلەشتە ئىپتىلىدۇ: ئىشك چېكىشىمۇ ئۇنتۇپ ھاسراپ ــ ھۆمۈدەپ كىرىپ كەلگەن پەرھاتنى گۆھەرنىساخان ئاچا قىزغىن كۈتۈۋالدى.

ئاچا II ① سۈپ. بىر گەۋدىدىن ئاجرىلىپ چىققان، بۆلۈنگەن: ئاچا ياغاچ. ئاچا قۇيرۇق. ئاچا يول * قىزلار قايتىپ كېلىشىدە ھېلىقى ئىككى ئاچا يول ئۇستىگە يېتىپ كېلىپتۇ، شەمشىنۇرنىڭ ھەمراھلىرى خەتەرسىز يول بىلەن مېڭىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. ② ئى. بىر گەۋدىدىن ئايرىلىپ چىققان قىسىمى، بۆلۈكى: پۇتاق: «ھەرۋازىدىنلا چاپىنىنى سېلىپ كىرگەن قاسىم، ھويلىدىكى ئاچىغا چاپىنىنى ئېسىپ قويۇپ ئىتتىك ئۆيگە كىردى. * بۆرە قوينىڭ قۇيرۇقىنى ئاچىسىدىن چىشلەپ ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. * ــ ئاچا پولىنىڭ يەنە ئاچىسى بار ئىكەن، قوينىڭ قايىقا كەتكەنلىكىنى ئۇقالماي، ئامالسز قايتىپ كەلدۇق، ــ دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ ئۇلار. ③ ئى. بىرنەرسىنى يۆلەپ قويىدىغان تىرەك: ئۆرۈلۈپ كەتمىسۇن دەپ ئاچا يۆلەپ قويغان تامنىڭ يېنىدىن ئۆتتۇق.

ئاچا تۇياقلىقلار <زوئول> ئېمىتكۇچى ھايۋانلار ئىچىدىكى تۇيىقى ئاچا ھايۋانلار... مەسىلەن: قوي، كالا، توڭگۇز.

ئاچا قايرىما ياقلىق كاستۇم ياقىسى بىلەن قايرىمىسى ئاچا، كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، بىر ياكى ئىككى تۇگمە قادالغان كالتە چاپان.

ئاچا قۇلاق گىلەم توقۇش دۇكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغاچ.

ئاچا يول بىر جايدىن بىرنەچچە تەرەپكە ئايرىلىغان يول؛ ئاچال: بىز ماڭا ــ ماڭا ئاچا يولغا يېتىپ كېلىپ، قايىسىغا مېڭىشنى بىلمەي بېشىمىز قېتىپ تۇرۇپ قالدۇق.

ئاچارا ئى. دىئال. ← **چاتراق.**

ئاچارچىلىق ئى. بىرەر تەبىئىي ئاپەت ياكى ئۇرۇش قاتارلىق سەۋەبلەر نەتىجىسىدە كېلىپ چىققان ئوزۇق ــ تۇلۇك يېتىشمەسلىك؛ قەھەتچىلىك: بىر يىل قورغاقچىلىق بولۇپ ئەمدىگىنە باش چىقىرىۋاتقان بۇغدايلار قۇرۇپ كەتتى. شۇ يىلى ئېغىر ئاچارچىلىق بولۇپ، نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتتى.

ئاچاسەي ئى <يېم> بەسەي قاتارلىق كۆكتاتنى قاينىتىپ سۇغا بېسىپ،

ئېچىتىپ تەييارلانغان بىر خىل خام سەي.

ئاچا - سىكىل بىر ئاتا - ئاندىن تۇغۇلغان ھەر خىل ياشتىكى قېرىنداش: بىز ئوچ ئاچا - سىكىل. * بىز ئىككىمىز بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئاچا - سىكىل بولىمىز.

ئاچاكا ئى. دىئال. ئاچا، ھەدە.

ئاچاڭزۇ ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يۈننەن ئۆلكىسىگە جايلاشقان.

ئاچاڭزۇ تىلى <تىل> خەنزۇ - زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسىنىڭ زاڭزۇ - بىرما تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

ئاچال ئى. يولنىڭ ئاچىلانغان، ئايرىلغان جايى: يىگىت مەلىكىنى ئاتقا مىندۈرۈپ بىر كېچە يول يۈرۈپ، تاڭ ئاتقاندا ئىككى بولنىڭ ئاچىلىغا كېلىپتۇ. * ئاچال باشقۇرغۇچى ئابدۇرىشىت ئۇستا، تۆمۈرىول رېلىسلىرىنىڭ ئىستانسىغا كىرىش ئېغزىدا كېسىشىپ ئوتكەن تۇنىلىرىنى ئاتلاپ ئوتۇپ، ئاچال باشقۇرغۇچىلار نۆۋەتچىلىك قىلىدىغان كىچىكىنە ئۆيگە قايتىپ كىردى.

ئاچالچى ئى <قاتن> ئاچال باشقۇرىدىغان مەخسۇس خادىم، ئاچال باشقۇرغۇچى: دادام بۇرۇن تۆمۈرىولدا ئاچالچى بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

ئاچالگۆش ئى [ئاچال+گۆش] <يېم> سوغۇق سەيلەرنىڭ بىر تۈرى، بۇ يېمەكلىك قوينىنىڭ پىشۇرۇلغان سان گۆشىنى يالپاق لاپ توغراپ، تەخسىگە تىزىپ، ئۈنىڭ ئۈستىگە ئىنچىكە توغرالغان سۇكپىياز، ئاچچىقسۇ ۋە داغلانغان كۈنجۈت يېغى قاتارلىقلار قۇيۇلۇپ تەييارلىنىدۇ.

ئاچبىقمن ئى [ئاچ+بىقمن] بىقىنىنىڭ يان قىسمىدىكى سەل ئىنچىكە تارتىلغان جاي، ئىنچىكە بەلنىڭ ئىككى يان تەرىپى.

ئاچپاقا سۈپ [ئاچ+پاقا] كۆزى ئاچ، تويماس: ئەتىدىن كەچكىچە خەقنىڭ نەرسىسىنى تالىشۇبرىدىغان ئاچپاقا بالا ئىكەنسەن.

ئاچپاقلىق «ئاچپاقا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچپاقلىق قىلماق. * — بولىدى ئەمدى، — دېدى مەريەمخان بالىسىنىڭ قولىدىن تارتىپ، — ياخشى بالا دېگەن ئۇنداق ئاچپاقلىق قىلمايدىغان.

ئاچ - توق بەزىدە ئاچ، بەزىدە توق؛ ئاچ بىلەن توقنىڭ ئارىلىقىدا، تاپقاندا يەپ، تاپالمىغاندا ئاچ يۈرگەن، تويۇپ تاماق يېيەلمىگەن: ئاچ - توق يۈرمەك. ئاچ - توق قالماق. * قورقماي قىلچە ئىسسىق - سوغۇق، ئاچ - توق قېلىشتىن، ئىشنى باشلاپ تاغنى تېشىپ كۆمۈر ئېلىشتىن.

ئاچ - توقلۇق ئاچ - توق ھالەت.

ئاچتۇرماق (توغرىسى: ئاچۇرماق) ← **ئاچۇرماق.**

ئاچچىق سۈپ ① ئېغىزنى ئېچىشتۇرىدىغان، تەمى ئۆتكۈر؛ قېرىق: ئاچچىق لازا. ئاچچىق غورا. * بىلىم — ئاچچىق يىلتىزىدىن ئۈسۈپ يېتىلىدىغان تاتلىق مېۋە. * تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، تۇراخان ئىككى پىيالە ئاچچىق دەملەنگەن چاي ئېلىپ كېلىپ داستىخانغا قويدى. ② سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر قىلىدىغان پۇراق؛ ھىد: ئاچچىق تاماكا. ئاچچىق ئىس. * ئۇنىڭ ئۈستىبېشىدىن سېسىق پاتقاقنىڭ ئاچچىق پۇرىقى چىقىپ دىماغنى ئېچىشتۇراتتى. ③ جاندىن ئۆتىدىغان، بەدەننى تىترىتىدىغان: ئاچچىق سوغۇق. ئاچچىق شامال. * تاغنىڭ سوغۇق، ئاچچىق شامىلى ۋۈزىلداپ يۈزلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى. * ياز پەسلى ئۆتۈپ، كۈزنىڭ ئاچچىق سوغۇقلىرى باشلانغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەسەت «ۋاپاگۈلى» نى كۆتۈرۈپ، شاھزادىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كېلىپتۇ. ④ كۆچمە. كىشىگە قاتتىق تېگىدىغان، كۆڭۈلنى ئاغرىتىدىغان، خۇش قىلمايدىغان: ياشلار ئىتتىپاقى يىغىندا ماڭا ئاچچىق گەپلەر بىلەن ھۇجۇم قىلىدىغانلار بولدى. ⑤

كۆچمە. دەرد ـ ئەلەم، غەم ـ غۇسسىلىك، غەم ـ قايغۇنى ئىپادىلەيدىغان؛ ئەلەملىك: بۇ ئاچچىق خاتىرىلەرنى ئەسلەشتىن قۇتۇلۇشىقا تىرىشىپ خەتكە قارىدىم، ئۇنى ئوقۇغانسېرى كۆڭلۈمدە، چىرايىمۇ ئېچىلىشقا باشلىدى. * ئاراش كىرپىكلىرىدە ئىلىنىپ توختاپ قالغان ئاخىرقى ئىككى تامچە ئاچچىق يېشىنى ئېرتىتى ـ دە، قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئۆز ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى. ⑥ كۆچمە. مەسخىرىلىك، نەپرەتلىك: يىگىت ئاستا ـ ئاستا قۇلىقىغىچە قىزاردى ـ دە، بىردىنلا ئاچچىق كۈلۈۋەتتى ۋە غەزەپ ـ نومۇستىن ئوتتەك يېنىۋاتقان كۆزى بىلەن ئالغايغا تىكىلدى. * مەن ئۇنىڭغا ئاچچىق كۈلكە بىلەن قارىدىم ـ دە، مۇنداق دېدىم. ⑦ ئى. غەزەپ، زەردە، قەھر: بۇگۈنكى ئاچچىقىنى ئەتىگە قوي (ماقال). * تەقسىر، سىز يىلنى يەڭگەن بىلەن ئاچچىقىنى يېڭەلمىسىڭىز سىزنى قانداقمۇ باتۇر دېگىلى بولسۇن، ئاچچىق ئادەمنىڭ ئۆزىدىن چوڭ ئەمەس. * ئۆلگۈدەك ئاچچىقى كەلگەن سەئۇبەر ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى ـ دە، قېتىپ قالدى، ئۇنىڭ ئالدىدا رۇستەم تۇراتتى.

ئاچچىق ئاسارون <بوت> زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاغلاردا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ يىلتىزسىمان غولى جۇڭگو تىبابەتچىلىكىدە يۆتەلنى پەسەيتىش، بەلغەمنى بوشتىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش ئۇچۇن دورا قىلىنىدۇ.

ئاچچىق ئانار <بوت> ئانارنىڭ بىر تۈرى، تەمى ئادەتتىكى ئانارداىن چۈچۈمەل بولىدۇ.

ئاچچىق پەربۇن <بوت> پەربۇنىنىڭ بىر خىلى.

ئاچچىق تاۋۇز <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولىدا چىرمىغۇچى يېپىلىرى بولىدۇ، يوپۇرمىقى يۇرەك شەكىلىدە، گۈلى ئاق، ئاتلىق ۋە ئانلىقى ئايرىم تۇپلەردە بولىدۇ؛ مېۋىسى تۇخۇم شەكىلدە، سېرىق كېلىدۇ، ئۇرۇقى يۇمىلاق، تىبابەتچىلىكتە يۆتەل پەسەيتكۈچى ۋە بەلغەم يۇمشاتقۇچى دورا ياساش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاچچىق تولغاق بالا تۇغۇلۇش ئالدىدىكى ناھايىتى قاتتىق ۋە جىددىي تۇتىدىغان تولغاق: ئاچچىق تولغاق يېمەك.

ئاچچىق چەيزە <بوت> ←— قىزىل چەيزە.

ئاچچىق گىلاس <بوت> گىلاسنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ.

ئاچچىق ئۆرۈك <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى، تەمى ئادەتتىكى ئۆرۈكلەردىن سەل پەرقلىق، مېغىزى ئاچچىق بولىدۇ. مېغىزىدىن ياغ تارتىلىدۇ.

ئاچچىق ئۇچەي <ئانات> كۆشگۈچى ھايۋانلار ئۇچىيىنىڭ قېرىنىدىن تارتىپ ياغلىق ئۇچىيىگىچە بولغان ئارىلىقى. ئادەم ۋە كۆشمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ مۇشۇ خىل ئۇچىيى «ئىنچىكە ئۇچەي» دېيىلىدۇ.

ئاچچىق ئۇچيىدىكىنى دېمەك چىن كۆڭلىدىكىنى، ئېيتماقچى بولغان سۆزنىڭ ئۆز ئەينىنى، راستىنى دېمەك: ئەستاغپۇرۇللا، كەپنى تولا يورغىلاتماي ئاچچىق ئۇچيىڭلارىدىكىنى دەپ بېقىڭلار، ئاداش!

ئاچچىق ئۆۋىدىن كەلمەك ئىنتايىن قاتتىق ئاچچىقى كەلمەك: شۇ تاپتا ئاچچىقىم ئۆۋىدىن كېلىۋاتىدۇ، جۇمۇ؟!

ئاچچىقى چىقماق ئاچچىقى بېسىلماق، ئاچچىقى ئۆگىمەك: دادام ئەتىيازدىن بېرى چۆچۈپ، ھەممە ئاچچىقى چىقىپ بولىدى، ئابدۇرىشت ئاكا.

ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەسلىك ←— **ئاچچىقىغا چىدىماسلىق:** ئاچچىقىمغا بەس كېلەلمەي،

ماراپ بېرىپ كالستەك بىلەن گەدەن تۇۋىسگە راسا كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالغانىدىم، ھېلىقى زومىگەر تىن تارتىماي ئۆلۈپ قالىدى. * چىمەنىخان ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي قولىدىكى پۇلنى كارىۋاتقا ئاتتى.

ئاچچىقىغا پايلىماسلىق ← **ئاچچىقسىغا چىدىماسلىق**

چىدىماسلىق: بىركۈنى خەلىپەتنىڭ ئوجمە چۈشىگە ماڭا قاتتىق تەگدى، مەن ئاچچىقىمغا پايلىماي چاچراپ قوپۇپ، خەلىپەتنى كۆتۈرۈپ بېسۋالدىم.

ئاچچىقىغا چىدىماسلىق ئاچچىقنى، غەزەپنى باسالماسلىق، ئۆزىگە ھاي بېرەلمەسلىك: قاتتىق غەزەپلەنگەن سىدىق ئاچچىقىغا چىدىيالماي جوزىنى بىر مۇشتلىۋىدى، جوزىنىڭ قىرغىقىدىكى ئىستاكان جارائىگىدە يەرگە چۈشۈپ چۈل - چۈل بولۇپ كەتتى.

ئاچچىقىغا ھاي بەرمەك ئاچچىقنى باسماق، ئۆزىنى تۇتۇۋالماق: ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولسام، قان بولۇشۇپ كېتىشكە توغرا كېلەتتى، ئاچچىقىمغا ھاي بېرىپ، ئۆزەمنى بېسۋالدىم.

ئاچچىقى كەلمەك خاپا بولماق، زەردىسى قايىنماق، غەزەپلەنمەك، ئاچچىقلانماق: نۇراخۇنۇمنىڭ ئورمان ئىشچىسىنىڭ بۇ قىلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، چاچلىرى تىك - تىك بولۇپ كەتكەنىدى. * بوۋاي ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسكە ئالسىلا، ئۆز ئوغلى قاسىمغا ئاچچىقى كېلەتتى.

ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتماق خاپىلىقنى، دەردىنى، غەزەپنى، بىلدۇرمەسلىك، سىرتقا چىقارماسلىق: تۇردى ئاخۇن بۇ ئىشقا قاتتىق غەزەپلەنگەن بولسىمۇ ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتۇپ، پوزىتسىيە بىلدۇرمەي جىم تۇرۇۋالدى.

ئاچچىقنى يۇتماق ← **ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتماق:** قاسىم ئاچچىقنى يۇتۇپ، بۇ توغرۇلۇق ھېچنېمە دېمەستىن چىقىپ كەتتى.

ئاچچىقى ئىچىگە پاتماسلىق ئاچچىقى چىكىدىن ئاشماق، غەزىپى يۇقىرى پەللىگە يەتمەك: قاسىمنىڭ ئاچچىقى ئىچىگە پاتماي يىغلاپ تاشلىدى.

ئاچچىقى ياماق قېنى قىزىق، مىجەزى ئىتتىك، ئوڭاي ئاچچىقلىنىدىغان، ئۆزىنى باسالمايدىغان: ئۇلارنىڭ مەتۇاقى ئىسمىلىك ئاچچىقى ياماق باشلىقى مېنى ھاقارەتلىدى. * ئاغىچا خېنىمۇ ئۇنچۇالا ئاچچىقى ياماق ئادەم ئەمەستۇ؟

ئاچچىقى يانماق ئاچچىقى بېسىلماق، ئاچچىقى پەسەيمەك، ئاچچىقى كەتمەك: ئۇنىڭ دەرھال ئاچچىقى كەلگەن بىلەن بىردەمدىن كېيىنلا يېنىپ قالدۇ.

ئاچچىق يۇتماق ئاچچىقنى ئىچىگە سىڭدۇرۇۋەتمەك: ئالتۇن مەلىكە بولسا تولا يىغلاپ دەردىنى بىر كىشىگە ئېيتماستىن ئاچچىق يۇتۇپ، ئاجىزلىشىقا باشلاپتۇ، ئاخىر كېسەل بولۇپتۇ.

ئاچچىق - چۈچۈك ① تېخى تاتلىق تەم كىرمىگەن، چۈچۈمەل (يەل - يېمىش ھەققىدە): ئاچچىق - چۈچۈك غورا. * غۇلجا ئالمىسىنىڭ تەمى دەسلەپ ئاچچىق - چۈچۈك بولىدۇ، ئۇزۇن تۇرغانسېرى تەمى ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. ② لازا، ئاچچىقسۇ، دورا - دەرمان قاتارلىقلىرى ئۆتۈپراق تەڭشەلگەن: تۇرسۇن شېجاڭ ئوخشىغان پولۇ ۋە ئېغىر ئىچىملىكتىن كېيىن، ئاچچىق - چۈچۈك ئۇگرە بىلەن مېھمان بولدى. ③ كۆچمە. تۇرمۇشنىڭ راھەت - پاراغەت، جاپا - مۇشەققىتى، ھاياتنىڭ لەززەت ۋە غەم - تەشۋىشلىرى، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق - سوغۇقى: باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساددا ئاق كۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىمغان.

ئاچچىق - چۈچۈكنى تېتىماق راھەت - پاراغەت، غەم - تەشۋىشنى، بەخت - سائادەت، جاپا - مۇشەققەتنى، ئىسسىق - سوغۇقنى كۆرمەك، بېشىدىن ئۆتكۈزمەك: شەھەر كۆر، سودا قىلىشنى ئۆگەن. جاھاننىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى، ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىپ باق!

ئاچچىقچىچەك ئى [ئاچچىق + چىچەك]

<بوت>ئېيىق تاپانلىقلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىلىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك؛ ئېگىزلىكى بەش-ئون سانتىمېتر، غولى كۆپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ ئۇچ قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەكىكەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى چوڭ، غول ئۇچىدا يالغۇز ئۆسىدۇ؛ غولى دورا بولىدۇ.

ئاچچىقسۇ ئى [ئاچچىق+سۇ] <يىم> تېتىتقۇ قىلىندىغان چۈچۈمەل سۇيۇقلۇق. گۈرۈچ ياكى قىزىل قوناق قاتارلىقلارنى ئېچىتىش ئارقىلىق ئىشلىنىدۇ.

ئاچچىقلاشماق «ئاچچىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆلار بالا ئارىسىغا كىرىپ بىر-بىرى بىلەن ئاچچىقلىشىپ قالدى.

ئاچچىقلاندۇرماق «ئاچچىقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن گۈلىشەننى بىكاردىن-بىكار ئاچچىقلاندۇرۇپ ماڭدى.

ئاچچىقلانماق «ئاچچىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: خۇرشىدىخان مەنسۇردىن ئۆتە ئاچچىقلىنىپ، ئۆيىنىڭ ئىچىدە خۇددى مۇكىدەك ئۈ ياقتىن، بۇ ياققا ماڭاتتى.

ئاچچىقلىق «ئاچچىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچچىقلىق تۇزنىڭ ئوبيېكتىپ خۇسۇسىيىتىنىڭ سۈبيېكتىپ ئىپادىسى.

ئاچچىقلىماق پ. ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق: ئاتاڭ ئاچچىقلاپ: ــ شۇم بەتبەختنى بۇگۈنلا كۆزۈمدىن يوقات، بولمىسا ئالدىڭدا كالىلىسىنى ئېلىپ، گۆشىنى چەيلەپ، سۆڭىكىنى سەيلەيمەن، ــ دېدى. * ئۈ مېنىڭ شەھەرگە ئالدىرىغانلىقىمنى ئاڭلاپ، بۇ يەردە بىرقانچە كۈن تۇرمىساڭ بولمايدۇ، دەپ ئاچچىقلاپ تۇرۇۋالدى.

ئاچچىقئوت ئى [ئاچچىق+ئوت] <بوت> ئاچچىقئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يەر بېغىرلىغۇچى غولى بار، ئۇچ قوللاقلىق مۇرەكىكەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىغا ئوخشاش يۇمىلاق تۇرۇك شەكىللىك؛ تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەنىنىڭ سىرتىدىن سۇرسە، قوتۇر قاتارلىق تېرە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

ئاچ-زار ئاچ قالغان ۋە زارلانغان، جاپا-مۇشەققەت تارتقان، كۈنى ئېغىر: شەرۋانىخان بىلەن رەنا ئۇزۇن يوللارنى ئاچ-زار، هالسىز باسقان بولسىمۇ، قېينىچىلىقلارغا قىلچە پەرۋا قىلمىدى.

ئاچ-زارلىق ئاچ ۋە زار هالەت: جەبىر-زۇلۇم، ئاچ-زارلىق دەستىدىن جېنىمىز تۇمشۇقىمىزغا كېلىپ قالغان چاغدا، بەختىمىزگە تاڭ ئاتتى.

ئاچ-زېرىن ← **ئاچ-زار**: هېكىمەت ئانىسىدىن كىچىك قالغان ئوغلى قاسىمنى يېتىلەپ يۇرۇپ ئۆتكۈزگەن ئاچ-زېرىن كۈنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، هۆكۈمەتكە سۆيۈنمەي قالمايتتى.

ئاچ-زېرىنلىق ئاچ-زېرىن هالەت: ئۇنىڭ، ئاچ-زېرىنلىقتىن چاناقلىرىغا ئولتۇرۇشقان ئورا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، ياغاچتەك قاتقان بەللىرىنى مۇكچەيتىپ، ئارانلا يېنىپ تۇرغان چىراغ تۈۋىدە توقۇپ چىققان تاغار، خۇرجۇنلىرىغا قاراپ قويىدىغان كىشى بولسا كاشكى!

ئاچقۇچ ئى ① قۇلۇپنى ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئەسۋاب: جامىسى سەكرەپ چۈشۈپ ئىشتان بېغىغا ئېسىۋالغان ئاچقۇچ بىلەن ئىت كالىسىدەك يوغان ئورۇس قۇلۇپنى ئاچتى. ② <ماشىن> بىرەر مېخانىزمنى بۇراپ يۈرگۈزۈش، ھەرىكەتلەندۈرۈش، ئىشقا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئەسۋاب: ئاپتوموبىل ئاچقۇچى تام سائىتىنىڭ ئاچقۇچى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان ئىجابىي ئامىل؛ چارە، تەدبىر: تۇتقىنى زامانۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئاچقۇچى ــ پەن-تېخنىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش. * قانداق قىلغاندا ئۇنىڭدا

بىر توغرا چۈشەنچىنى ھاسىل قىلغىلى بولار؟ قانداق قىلغاندا ئۇنىڭ قەلبىنى ئاچىدىغان ئاچقۇچنى تاپقىلى بولار؟ ④ كۆچمە. <مەت> لۇغەتلەردە زۆرۈر تېپىلغان سۆزلەرنى ئىزدەشتە قوللىنىدىغان جەدۋەل، گىرائ: لۇغەتنىڭ ئاچقۇچى.

ئاچقۇچلۇق سۈپ ① ئاچقۇچى بار: ئۇچ ئاچقۇچلۇق قۇلۇپ. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەل قىلغۇچ رول ئويناۋىدىغان، تەدبىرلىك، مۇھىم: ئاچقۇچلۇق پەيت. * ئەخلاقىي ھەرىكەت ئادىتى بىر كىشىنىڭ داۋىمىي بولمىغان ئەخلاقىي ھەرىكىتىنى ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئايلاندۇرۇشتىكى ئاچقۇچلۇق ئامىلدۇر.

ئاچقۇزماق (توغرىسى: ئاچۇرماق) ← **ئاچۇرماق.**

ئاچقۇزۇلماق (توغرىسى: ئاچۇرۇلماق) ← **ئاچۇرۇلماق.**

ئاچكۆز سۈپ [ئاچ+كۆز] تويمايدىغان، نەپسىنى يەڭمايدىغان، نەپسى ياماق: * ئاچكۆز تويماس، بېخىل بېيىماس (ماقال). * ئاچكۆز باي قازىغا رەھمەت ـ تەزىم قىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ كەتكەندىن كېيىن قازى ھېيلە ـ مىكىر ئويلاشقا باشلاپتۇ. * شاھنىڭ ئاچكۆز، نەزىرى پەس، كۆرەلمەس، نىيىتى ياماق، بېخىل، كىشىلەرنىڭ گۈلىنى تىكەنگە ئالماشتۇرۇشقا ھەر دائىم چارە ئىزدەيدىغان، ئىچى زەھەر بىر ژەنىرى بار ئىكەن.

ئاچكۆزلەرچە رەۋ. ئاچكۆز ئادەمىلەرگە خاس قىياپەتتە: بىنانىڭ پەلەمپىيى ئۈستىدە ئىككى يىگىت بىر ـ بىرىنى قولىتۇقلىشىپ بىناغا كىرىپ كېتىۋاتقان قىزلارغا ئاچكۆزلەرچە تەلمۈرۈپ تۇرۇشاتتى.

ئاچكۆزلۈك «ئاچكۆز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئابلىكىم گەپىنى تۈگىتىپ رومكىدىكى ھاراقنى ئاچكۆزلۈك بىلەن ئىچىۋەتتى ۋە گويا كۆكىس ـ قارنى بوشىغاندەك ئۇلۇغ بىر «ئۇھ» تارتتى. * زوردۇن: — مەن بىلىمەن، دادامنى ھەممە ئادەم ياماندۇ، سەنمۇ ياماندۇ، دادامۇ ياماندۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ياخشى گېپىنى قىلمايدۇ، دادام بايلىق توپلاشقا ئاچكۆزلۈك بىلەن بېرىلىپ كەتكەن ئادەم، — دېدى.

ئاچلىق «ئاچ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچلىقتا تۇتقان قاچاڭنى توقلۇقتا ئۇنتۇما (ماقال). * ئاش قەدرىنى بىلمىسەڭ، ئاچلىق بەرسۇن جازاڭنى (ماقال). * ئاچلىق باتۇر بىلەن كامالنى ھالدىن كەتكۈزدى.

ئاچلىق ئىلان قىلماق ئۆزىنىڭ قەتئىي نارازىلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن تاماق يېيىشتىن باش تارتماق: ئاچلىق ئىلان قىلىش كۆرىنىشى.

ئاچماق I پ ① يولنى ياكى ئالدىنى توسۇپ تۇرغان توساقنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويماق ياكى ئېلىپ تاشلىماق: مېڭىش، كىرىش ـ چىقىش ئۈچۈن ئىمكان يارىتماق: ئىشىكنى ئاچماق. پەردىنى ئاچماق. يول ئاچماق. * ـ نېمە گەپ بولدى؟ ئالدىرىمايلا ئېيتقىنا، — شەمەر سۆزلىگەچ ئىشكنى ئاچتى، لېكىن ئىشىك ئالدىدا ئادەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. * قورقما، ھەي زۆرەم، مەن سادىق، ئىشكنى ئاچ. ② ئوراللىغان، يېپىلغان، چىگىلگەن، كۆمۈلگەن نەرسىلەرنى شۇ ھالەتتىن خالىي قىلماق: ساندۇقنى ئاچماق. قولۇپنى ئاچماق. ئورىنى ئاچماق. * پولات ئورنىدىن دەس تۇرۇپ يەشىكنىڭ قېشىغا باردى ـ دە، ئۇنى ئېچىپ كۆرسەتتى. * — مەن قۇلۇپنى ئاچمەن، قۇلۇپنى ئاچالمسام مۇنداق جانىنىڭ نېمە كېرىكى، — دېدى قېرى تۆمۈرچى. * ئون قەدەم ئالدىدا كېتىۋاتقان ئايال ئارقىسىغا قاراپ، بېشىدىكى پەرەنجىسىنى ئېچىپ بىر قارىدى ـ دە، يەنە گەپ قىلماي ئالدىغا قاراپ كېتىۋەردى. ③ قاتلانغان، يېغىلغان، پۈكۈلگەن، پومىلانغان نەرسىلەرنى يايماق، كەرمەك: داستىخان ئاچماق. كىگىز ئاچماق. قۇچاق ئاچماق. * ئانار ئۆزىمۇ ئانىسى ئېلىپ

چىققان داستىخانىنى ئېچىپ، ئانىسىغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولىتۇردى. * ــ ھەي دادا، پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا، پۇلسا بولسا كۆزىڭىزنىمۇ ئاچمىز، ــ دېيىشىپتۇ ئوغۇلسلار. ④ قۇرۇپ، ياساپ، پۈتتۈرۈپ ئىشقا چۈشۈرمەك، پائالىيەت باشلىماق: مەكتەپ ئاچماق. دۇكان ئاچماق. * مەن سىلەردىن سوراي، ئۇنداقتا باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئېچىپ نېمە قىلىمىز؟ * بۇ يىگىت مۇساپىر ئىكەن، يېقىندا شەھىرىمىزگە كېلىپ سودىگەرلىك دۇكىنى ئېچىپتۇ. ⑤ نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ ماھىيىتى، خۇسۇسىيىتىنى، سىرىنى ئاشكارىلىماق؛ ئېنىقلىماق، يەشمەك: تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئاچماق. ئەپت ــ بەشىرىنىڭ ئاچماق. زىددىيەتلەرنى ئاچماق. * ئادەمنىڭ ئىنىدىۋىدۇئال ئىرادە ۋە خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەرقانداق تارىخىي ياكى رېئال ئېجتىمائىي ۋەقەلىكلەرنى پروزا ئەسىرى قىلىپمۇ، ئەينى ۋاقىتتا دراما ئەسىرى قىلىپمۇ يېزىۋەرگىلى بولىدۇ. * ئېچىپ بېرەر ئىلىم ــ پەن، تەبىئەتنىڭ سىرىنى، ماڭا ئېنىق كۆرسەتەر، تۆتلىشىشنىڭ يولىنى. ⑥ بېرەر نەرسىنىڭ ھەرىكىتىگە يول بەرمەك؛ باشلىماق، ئاققۇزماق: گەپ ئاچماق. سۆز ئاچماق. سۇ ئاچماق. * بېرەر چەت ئەل تىلىنى بىلىمەي تۇرۇپ، بىلىم ساھەسىدە ئىزدىنىشتىن گەپ ئاچقىلى بولمايدىكەن. * ئەيسا ئوغرىلىقچە ببغىغا سۇ ئېچىۋاپتىكەن، ئۇنى دەرھال دادۇيگە چاقىرتىپ كېلىپ جەريمانە قويۇپتۇ. ⑦ ئۆزلەشتۈرمەك، پايدىلانغۇدەك قىلماق، ئىشقا كىرىشتۈرمەك: يەر ئاچماق. كان ئاچماق. ئېغىتىلىكنى ئاچماق. * ــ سەن ئەكسىنەرنىڭ «قاۋانلىق»نى ئېچىش پىلانىنى نېمىشقا ئاخشام ماڭا بەرمىدىڭ؟ ــ دېدى لى زۇڭخۇا كاتىپقا. ⑧ كۆپچىلىكنى بىر يەرگە يىغىپ مۇزاكىرە قىلماق ياكى بېرەر ئىشنى، مەسىلىنى ئۇقتۇرماق: مەجلىس ئاچماق. * يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەسئۇللىرى يىغىن ئېچىپ، تېرىلغۇغا بېرىلىشتۇرۇپ، كۆزگى بۇغداي پەرۋىشىنى ئوبدان ئېلىپ بېرىش تەدبىرلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. ⑨ خۇشال قىلماق، شادلاندۇرماق: كۆڭۈل ئاچماق. * پادىشاھ ئۇنىڭ جاۋابىدىن قانائەتلىنىپ ئاپىرىن ئېيتىپتۇ ۋە ئون كۈندەك تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلاپ، سەيلە ــ تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىپ باشقا يەرگە يۇرۇپ كېتىپتۇ. ⑩ كۇچەيتىمەك، راۋاجلاندۇرماق، ئۆستۈرمەك: كىتاب ئوقۇش ئادەمنىڭ زېھنىنى ئېچىپ، تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ. ⑪ ماگدۇرماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك: رادىئونى ئاچماق. تېلېۋىزورنى ئاچماق. * شۇنداق ئوكا، بىز ناخشا بىلەن ياشايمىز. مانا ھازىر قاراپ باقە؟ رادىئونى «تارس» قىلىپ ئاچساڭلا خالىغان ناخشاڭنى ئاڭلىيالايسەن. ⑫ ھۆسنىگە ھۆسن قوشماق، گۈزەللەشتۈرمەك، ياراشماق: ــ ئىران نۇسخىلىق يېڭى گىلەم ئۆيىنى بەك ئېچىپتۇ.

ئاچماق II پ. قورساقنى يېگەن نەرسە تۆگىمەك، تاماق يېيىشنى تەلەپ قىلماق: قورساقنىڭ ئاچقىنى ــ ئەقىلنىڭ قاچقىنى (ماقال). * قوپ قىزىم، چاققان بولغىن، دادامنىڭ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، ئىتتىكرەك تاماق ئېتەيلى.

ئاچماق III ئى. دىئال. ئېچىق، باشلام، ئاچما.

ئاچۇرماق I «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۆرە مومايىنىڭ ئىشكىنى نېمىدەپ ئاچۇرۇشىنى بىلىۋېلىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. * ئەنە شۇ چاغلاردا ئېشكىنى يېتىتۇرۇپ قويۇپ، ھەمىمە يەرنى ئاختۇرۇپ تاپالماي يۇرگەن بىر كىشى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا دەرھال رەم ئاچۇرۇشقا كەپتۇ.

ئاچۇرماق II «ئاچماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرنا يەنە بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا شىر بىرلا ئېتىلىپتۇ ــ دە، تۇرنىنى تۇتۇۋېلىپ: ــ سېنىڭ بىلەن سۆزلىشۈپ ېشكە نەدە ۋاقتىم! قورسىقىمنىمۇ ئاچۇرۇۋەتتىڭ، ــ دەپتۇ رەھىمسىزلىك بىلەن.

ئاچۇرۇلماق «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاچقتۇرماق «ئاچىقماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاچقماق پ [ئېلىپ+چىقماق] ئىچكىرىدىن ياكى پەستىن بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقماق: كەرىمخان ئورەكتىن تېزلا بىر تال بەسەينى ئاچقىپ قوشنىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ئاچقىشماق «ئاچقماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاچماق سۈپ. ئاچىسى بار، ئاچىلىق: بىز بىر يېرىم يىل ئىلگىرى «ئون بىر بىتىم»گە ئەمەل قىلىپ ماناس دەريا‌سى بويىدىن قايتقىنىمىزدا ئاۋۇ بىر تۈپ يوغان ئاچماق قارىياغاچنىڭ سايىسىدا ئارام ئالغانىدۇق. * // سەيدىن قارىغىنىڭ خىيالىنى قارىياغاچنىڭ ئاچىمىقىغا بېكىتىلگەن رادىئو كانىيىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى بۆلۈۋەتتى.

ئاچ - يالىڭاچ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك يېتىشمەيدىغان، كۈنى ئېغىر، تۇرمۇشى قىيىن؛ ئىنتايىن نامرات: ئەمگەكچى خەلق ئاچ - يالىڭاچ قىلىۋاتقان قىش - زىمىستان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، گومىنداڭ چېرىكلىرى ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك يەنە كېلىپ بۆلىدى.

ئاچ - يالىڭاچلىق ئاچ - يالىڭاچ ھالەت: ئەمگەكچى خەلق، كونا جەمئىيەتتە فېئودالىق ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمغا قاتتىق ئۇچرىغان، ئاچ - يالىڭاچلىقتا قالدۇرۇلغاندى.

ئاچ - يېلىك ← **ئاچ - يالىڭاچ**: ئاچ - يېلىك قالماق. ئاچ - يېلىك يۈرمەك.

ئاخبارات ئى [ئە] ① خەۋەر، مەلۇمات: شىنجاڭ گېزىتىنىڭ يېقىندا ئېلان قىلغان ئاخبارات‌تىدا: «ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسى ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسى ماقۇللىغان سودا قانۇنى لايىھىسىدىن نارازى بولىدى» دېيىلگەن. ② <ھەرب> مەلۇم ئەھۋال توغرىسىدىكى مەخپىي خەۋەر ۋە دوكلات: ھەربىي ئاخبارات.

ئاخباراتچى ئى ① ئاخبارات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم. ② <ھەرب> مۇھىم ئىچكى ماتېرىيال ۋە مەخپىيەتلىكىنى ئىگىلەش ئۈچۈن قويۇلغان مەخسۇس خادىم.

ئاخباراتچىلىق ئى «ئاخباراتچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئاخباراتچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئاختا سۈپ [موڭ] جىنسىي بەزلىرى، تۇخۇمى، ئېلىپ تاشلانغان؛ پىچىلغان: جۇ سۇلالىسى دەۋرىدىلا يۇزىگە خەت چېكىش، بۇرنىنى كېسىۋېتىش، پۇتىنى ئۈزۈۋېتىش، ئاختا قىلىۋېتىش، ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت بەش خىل جازا بەلگىلەنگەن.

ئاختا ئات ئاختا قىلىنغان ئات: ئاختا ئات ياۋاش كېلىدۇ.

ئاختا بولماق جىنسىي بەزلىرى، تۇخۇمى ئېلىپ تاشلانماق.

ئاختا قىلماق جىنسىي بەزلىرىنى، تۇخۇمىنى ئېلىپ تاشلىماق؛ پىچىۋەتمەك: — بۇ ۋاقىت ئىچىدە بىزنىڭ ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ سەرگۈزەشتىمىزنى، ئاختا قىلىنىشىمىزنىڭ سەۋەبىنى باشتىن ئاياغ سۆزلەشسەك، ۋاقتىمىزمۇ تېز ئۆتىدۇ، دەممۇ ئالمىز، — دەپتۇ ئۇ.

ئاختارما ① سۈپ. ئاغدۇرۇلغان، ئاغدۇرۇپ قويۇپ تېرىلىمغان: ئاختارما يەر. * سادىق يولدىن قايرىلىپ، كۆزدە ئاختارما قىلىپ تاشلىغان تېرىلغۇ ئېتىزلىرىنىڭ ئىچىگە كىردى. ئېتىزنىڭ توپىسىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۆۋۈلاپ كۆردى، كىچىككىنە تۆپراقنى چىمدىپ ئېلىپ تىلى بىلەن تېتىپ باقتى. ② ئى. ئاغدۇرۇلغان، ئاغدۇرۇلۇپ تېرىلىمغان يەر: سايدا تاش تېپىلماپتۇ، ئاختارمدا داڭگال (ماقال). * ئەمدى يانىدىم ئاختارمىغا سۇ تۆتۈپ، كۆمۈش سۇلۇق ئۆستەڭ بويى ساي بىلەن.

ئاختارما سۈيى <دېھ> زىرائەت تېرىلىپ مايسا بولغاندىن كېيىنكى تۇنجى سۈيى.

ئاختارما قىلماق <دېھ> ① يەرنى ئاغدۇرۇپ ئاپتاپقا سالماق: بارات سامسىاق ئۆتكەن يىل

ئاختارما قىلىپ قويغان ئون مو يەرگە بۇ يىل بالدۇرلا قوناق تېرىدى. ② ئاختارما قىلىنغان يەرگە ئۇرۇق چېچىپ ئاندىن سۇ قويماق: داۋۇت ئاخشىمى سارىخانغا مۇنداق دېدى: «ھېلىما — خۇن ئېشەك ھارۇسىنى بەرمەكچى بولدى، ئۆزىمىزنىڭكى بىلەن ئىككىسى ھارۇدا توشۇساق، ئەتە كەچكىچە قىغنى تۆكۈپ بولىمىز، چۈشتىن كېيىن ئۇرۇقنى چېچىپ، ئاختارما قىلۇۋېتەيلى.»

ئاختارمدا چالما تالاشماق ئەھمىيەتسىز، زۆرۈرىيىتى يوق نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاۋارە بولماق: — بولدى، بىز ئاختارمدا چالما تالاشمايلى، — دېدى ساۋۇر ئاكا جىددىي قىلىپ، — ئۇ قىز ئىشخانىدا ساقلاپ قالدى، سەن ئۇنىڭ سىزىپ چىققان چېرتيوژىنى كۆرۈپ چىق.

ئاختارمىلىق ئى. <دېھ> ئاغدۇرۇپ ئاپىتاپقا سېلىنغان تېرىلغۇ يەر: داڭ ئۈچىنچى قېتىم ئۈرۈلىغاندا، كىشىلەر دادۇي قورۇسىغا قاراپ سىلجىشقا باشلىدى، دۇگدىيىپ كەتكەن بۇ ئادەملەر ئويمان-چوڭقۇر ھارۋا يولىدا، يازدىن بېرى ھەيدەلمەي چىگدىلىپ كەتكەن ئاختارمىلىقلاردا دۇگجۇپ — دۇگجۇپ ماڭاتتى.

ئاختاما (توغرىسى: ئاختارما) ← **ئاختارما.**

ئاختۇرتماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۇ ئوغرىنىڭ ئۆيىگە ئادەم ئەۋەتىپ ھەممە نەرسە — كېرەكلىرىنى بىر — بىردىن ئاختۇرتۇپ كۆردى.

ئاختۇرماق پ. مەلۇم بىرنەرسىنى ئىزدەمەك، قىدىرماق: لۇغەت ئاختۇرماق. ئۆيىنى ئاختۇرماق. يانچۇق ئاختۇرماق. * ياپونلار پۇقرالارنىڭ چانىلىرىغا ئولتۇرۇپ مۇز ئۈستىدە يۈرۈپ يېزىلارنى ئاختۇراتتى.

ئاختۇرۇشماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئابدۇللا ساقچىلارغا يارەملىشىپ ئۇ ياق، بۇ ياقنى بىللە ئاختۇرۇشۇپ بەردى.

ئاختۇرۇلماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پومپىچكىنىڭ بىرەر چىشى قاق پاقلىنى تاسادىپىي يوقاپ كېتىدىغان بولسا مەھەللىدە قىيا — چىيا كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئۆيلەر ئاختۇرۇلاتتى.

ئاختىچى ئى. ① تارس. ئات باقار، ئات باققۇچى. ② ئات قاتارلىق ئەركەك ھايۋانلارنى پېچەتلىغان ئادەم.

ئاختىخانا ئى. تارس. ئات ئېغىلى، ئات قوتىنى؛ ئاتخانا: قۇربان ئاكا ئاختىخانىدىكى ئاتلارنى ھەر كۈنى بىر قېتىم سۇغىرىشقا ئاچقىدۇ.

ئاخشام رەۋ ① كۈن ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىت؛ پەيت: مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، بىلىمەس ئۇنىدىن باشقىنى. ئىشتىن ئۇزمەس قولىنى، ئەتىسى ۋە ئاخشىمى. ② كەچ، كەچقۇرۇن: ئاشۇ ئاخشام ھېچ چىقمايدۇ ئېسىمدىن (تۇنجى سۆيگۈ ھۇزۇرىنىڭ گۈۋاھى)، شۇ ئۇچرىشىش بولغانىدى يۈرەكنىڭ، دوختۇر ئىلاج قىلالمىغان داۋاسى.

ئاخشامقى سۈپ ① كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىتتىكى: خۇددى چۈشتەك ئاخشامقى ۋەقە، كەلىدى ئۇنىڭ ئېسىگە بىردىن. يۈرەك قەلبى تولۇپ غەزەپكە، تۇرۇپ كەتتى يانتاق ئورنىدىن. ② كەچكى، كەچقۇرۇنقى.

ئاخشاملىق ① «ئاخشام» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ... شۇنداق قىلىپ، ئاخشاملىقتا ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىغان بولدۇقمۇ، ② سۈپ. بىر ئاخشامغا يېتەرلىك، بىر ئاخشامغا كېرەكلىك، بىر ئاخشام داۋاملىشىدىغان: بىر ئاخشاملىق كىنو. بىر ئاخشاملىق ئويۇن.

ئاخماق (توغرىسى: ئەخمەق) ← **ئەخمەق.**

ئاخۇن ئى [پ] ① <دىن> ئىسلام دىنىدىكى ئۇقۇمۇشلۇق كىشى، دىنىي زىيالىي، موللا: ۋاڭنىڭ ئەتراپىدا يەتتە — سەككىزدەك ئاخۇن قوللىرىدا قۇرئان ئۆتۈپ ئۇراتتى. ② ئەرلەر

ئىسمىنىڭ كەينىگە قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى: مۆمىن ئاخۇن. جاپپار ئاخۇن.

ئاخۇنەك ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، ئەركىكىنىڭ تەن ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 33 سانتىمېتىر، يازلىق پەيي تۈكلىرىنىڭ رەڭگى چىمار بولۇپ، دۈمبە، قۇيرۇق تەرەپلىرى ئاق ئالا بولىدۇ؛ چىشسىنىڭ باش ۋە بويۇن قىسىملىرى قارا، قالغان قىسىملىرى سارغۇچ رەڭلىك، قوڭۇر ئالىسى بار، قىشتا ھەر ئىككىلىسىنىڭ چوققىسى، قۇيرۇق پەيلىرىنىڭ سىرتى سەل قارا بولغانىدىن باشقا قالغان قىسىملىرىنىڭ ھەممىسى ئاق بولىدۇ، ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ؛ ئېگىز تاغلاردا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ نوتىسىنى، ئۇرۇقلىرىنى ۋە ھاشاراتلارنى يەپ ياشايدۇ؛ بۇ خىيلۇكچىياڭدا، شىنجاڭنىڭ ئالتاي تاغلىرىدا تېپىلىدۇ.

ئاخۇنباش ئى [ئاخۇن+باش] دىئال يەر مەدىكى؛ موگۇ.

ئاخۇنلۇق ئى <دىن> «ئاخۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاخۇنلۇق قىلماق. * مۇپتى، ئاخۇنلۇق سۆزىنى توختىتىپ، ئۆز ئادىتى بويىچە بېشىنى ئېگىپ، لەۋلىرىنى سۈس قىمىرلىتىپ دۇرۇت ئوقۇشقا كىرىشتى.

ئاخۇنۇم «ئاخۇن» سۆزىنىڭ بىرىنچى شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ھۆرمەت شەكلى: خوش ئاخۇنۇم، گەپ سىلىدىن بولسۇن. * ئەگ ئاخىرقى كۆزەتكە ئاخۇنۇم چىقىپ قالىسا بىر چىرايلىق قىز تۇرغۇدەك.

ئاخۇنياغلىق ئى [ئاخۇن+ياغلىق] ئورۇكنىڭ بىر تۈرى، تاشقى پوستى ئاقۇچ، بىرئاز تۈكلۈك بولىدۇ.

ئاخىر [ئە] ① ئى. ئەرسە، ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ـ ھادىسە ۋە ۋاقىت قاتارلىقلارنىڭ تۈگەنچىسى، ئەگ كېيىنكىسى: ئاپتونوم رايونلۇق ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش يىغىنى 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئېچىلدى. * رەجەپ قانچە قىلىپمۇ ئولارنى تاپالمىدى. ئاخىر «ئولار دەريادىن ئۆتۈپ كەتكەن بولسا كېرەك»، دەپ ئويلىدى ۋە ئۆزىمۇ دەريادىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. ② يۈك. زادى: ئاخىر سەن نېمىدېمەكچى ئىدىڭ؟ ③ رەۋ. بەرىبىر، ھامان، قاچانلا بولمىسۇن، قانداقلا بولمىسۇن؛ نەتىجىدە: بىز باش ـ ئايىغى يوق بۇ ئىشقا، ئاخىر كۆڭۈل بۆلمەي قويدۇق. * بېلىقچىنىڭ كىچىك ئوغلى كۈنلەپ، ئايلاپ، يىللاپ يىغلاپتۇ. يىغلا ـ يىغلا ئاخىر قۇشقاچقا ئايلىنىپ قېلىپتۇ.

ئاخىر بىر كۈن ـــ بىر كۈن ئەمەس بىركۈنى: بىز ئاخىر بىر كۈن كۆرۈشىمىز.

ئاخىر زامان دۇنيانىڭ، ھاياتنىڭ ۋە بارلىق مەۋجۇداتنىڭ يوقلىش ئالدىدا تۇرغان، يوقلىشقا يېقىن قالغان ۋاقتى؛ قىيامەت: ئاخىر زامان بولماق. ئاخىر زامان كەلمەك. * بۇ كۆكۈلسىز كەيپىياتنى ھەر يان يۇگۇرۈپ قېچىپ يۈرگەن ئىتلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ جىددىيلەشتۈرمەكتە ئىدى. مۇنداق قارىغاندا، بۈگۈن ئىتلارغا ئاخىر زامان بولغاندەكلا تۇيۇلاتتى. ئەمما ئەھۋالنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە جىددىيلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ئاخىرەت ئى [ئە] <دىن> ئۇ دۇنيا، باقىي ئالەم؛ قىيامەت: ۋەزىر، ئەمەلدارلار شاھزادىنى سۈدىن سۈزۈپ چىقىپ قارىسا، ئۇ ئاللىقاچان ئاخىرەتكە كېتىپ بولغانىكەن. * شاھ قۇرۇق دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ.

ئاخىرەتلىك ① ئى. كىشى ئۆلگەندىن كېيىن شۇ كىشىنىڭ ئۆلۈمىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئىشلىتىلىدىغان پۇل ـ پۇچەك ۋە نەرسە ـ كېرەك: ئەگەر بۇ پىكرىم، بۇ چارەم سىلەرگە ماقۇل چۈشسە، مانا مەن يېنىمدا ئاخىرەتلىكىم ئۈچۈن ساقلاپ كەلگەن مۇنۇ بىر تەڭگە پۇلۇمنى ئاتىدىم. ② سۈپ. كۆچمە. ئۆمۈرلۈك، مەڭگۈلۈك، بۇزۇلماس: ئاخىرەتلىك دوست. * سابىت بىلەن ئوسمان ئاخىرەتلىك دوستلاردىن

ئىدى. * ــ نېمىشقىلىقى ئېنىققۇ؟ ــ دېدى ھېلىقى سوئال بەرگەن تالىپ، ــ سەن ھىسابىدىن دامولا ئامغا تەرەت ئېلىپ، قۇرئان تۇتۇپ، قول بېرىپ مۇرىت بولغان، مۇرىت بولۇش ئويۇن گەپ ئەمەس، ئاخىرەتلىك ئىش ــ تە.

ئاخىرقى سۈپ. ئەڭ سەۋرىكەت قاتارداننىڭ ئەڭ كەينىدىكى، كېيىنكى: ئاخىرقى پۇرسەت. * مۇختەر 20 تىيىنغا تۆت بىلگۈر ئېلىپ يېدى. ئاخىرقى بىلگۈرنى يېگەندە، بىلگۈرنىڭ سوغۇقى ئۇنىڭ مېڭىسگە چىقىپ كەتتى.

ئاخىرقى پەللە ① بېرىپ يېتىدىغان، ئاخىرقى نۇقتا. ئاخىرقى نىشان. ② <تەن> يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىدا بەسىپ ئۆتكەن مۇساپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكى؛ ئاياغلىشىش ئورنى، توختىغان نۇقتا.

ئاخىرقى خانا <مات> سانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر خانىسى.

ئاخىرقى سوت <قا> سوت مەھكىمىسى ئەنزىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قىلغان سوت؛ ھۆكۈم.

ئاخىرقى نەپىسگىچە ئۆمۈرنىڭ ئاخىرلاشقان مىنۇتىغىچە، ئۆلگەنگە قەدەر: ئاخىرقى نەپىسگىچە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلماق.

ئاخىرقى نۇسخا <مەت> ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سىلىشتۇرۇپ ئۆزگەرتىپ چىقىلغاندىن كېيىن بېكىتىلگەن نۇسخا.

ئاخىرقى ھۆكۈم <قا> سوت مەھكىمىسى سوتلانغۇچى ئۈستىدىن چىقارغان ئاخىرقى ھۆكۈم.

ئاخىرقى ھېسابتا نەتىجىدە، بەرىبىر، ھامان، ئومۇمەن: كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا پەيدا بولغان بۇ ئىدىيەۋى جەريانىنى، ئاخىرقى ھېسابتا، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش شارائىتى بەلگىلەيدۇ.

ئاخىرلاشتۇرماق «ئاخىرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكا بەخت نۇرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ سەرگەردانلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتۇردى.

ئاخىرلاشتۇرۇلماق «ئاخىرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاخىرلاشماق پ. ئاخىرىغا يەتمەك، تامام بولماق، تۈگىمەك: سادىقنىڭ ھېكايىسى ئاخىرلاشتى. * سۆھبەت ئاخىرلىشىپ، ھەمرا ئوخلاپ قالغاندىن كېيىنمۇ كۆچلۈك ھاياجانلانغان مېھرىبانلىنىڭ كۆزىگە خىلىغچە ئۇيقۇ كەلمىدى.

ئاخىرى رەۋ ① ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ تۈگەش چېكى؛ ئايىغى، ئەڭ كەينى: مەن بۇ ئىشقا ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ ئاخىرى بىر ئامال تاپتىم. * كۆزىنىڭ ئاخىرى، يېرىم كېچىدە، بولۇپتۇ بىر ۋەقە، ئورمان ئىچىدە. ② ئاخىرقى ھېسابتا، نەتىجىدە بەرىبىر، ھامان: مەن ئۇرلۇك باھانە ــ سەۋەبلەر بىلەن رىزىۋانىنىڭ ياتقىغا كىلىدىغان بولۇپ قالدىم. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ئاخىرى مۇھەببەت يالقۇنىغا ئايلاندى.

ئاخىرى بېرىپ ھامان، بەرىبىر، ئاخىرقى ھېسابتا: سەمەت ئۆتكەن يىل ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمىگەنىدى، ئاخىرى بېرىپ، ئۇ بۇ يىل يەنە ئىمتىھان بەردى.

ئادا [ئە] ① ئى. ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە ــ ھادىسىنىڭ ئاخىرى، تاماملىنىش ئىجراسى. ② سۈپ. پاكىز، تازا: ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدىكىلەر: «بۇغدىيىڭ تازا ئەمەسكەن» دەپ باشقىدىن ئادا قىلدۇردى.

ئادا بولماق ① تامام بولماق، ئاخىرىغا يەتمەك، تۈگىمەك، پۈتمەك، قۇتۇلماق: ۋەزىپە ئادا بولماق. * روشەن چاقناپ ئېقىپ چۈشتى ئاسماندىن، كۆمۈش لېنتا كەبى ئاپئاق سوزۇلۇپ. ئۇنىڭ كۆيۈپ ئادا بولغان نۇرلىرى، كەتتى مەڭگۈ يورۇقلۇقتا قوشۇلۇپ. ② كۆچمە. دەرد ــ ئەلەمدىن تۈگىشىپ كەتمەك: بۇ ئىشلارنىڭ تېگىدە چوقۇم بىر سىر بار. ئەمما سەپەرقۇل بىلەن مومايغا بەك ئۆزۈل بولدى. بىچارىلەر ئادا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ③ پاكىز، تازا بولماق: مەن

سورۇپ، تاسقاپ ئادا بولغان بۇغدايدىن ئۇچ تاغار بۇغدايىنى تۆگمەنگە ئېلىپ بېرىپ، ئۈچ ئاخشام قونۇپ، ئاران تارتىپ كەلدىم.

ئادا قىلماق ① ئىجرا قىلماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئورۇندىماق، ئۆتىمەك، بېجىرمەك؛ تۆلىمەك: بىز ئۆزىمىزنىڭ بۇرچىمىزنى ئادا قىلدۇق. * ئوغلىدىن قاتتىق رەنجىگەن ئاتا-ئانا ئىككى يىلغىچە «قەرز»نى قايتا ئادا قىلىش ھەققىدە بىرنېمە دېيىشمىدى. * ئۆمۈر قەلىمىنى تۆتۈپ مەھكەم، ئىلھامىم كانىلرىنى قازماقچىمەن. ۋەتەننىڭ كۆتكىنىنى ئادا قىلىپ، زەپەرلەر قامۇسىنى يازماقچىمەن. (2) پاكىز، تازا قىلماق: ھەلىمخان سورۇپ، تاسقاپ بىر كۈندە، ئادا قىلدى ئالتە تاغار قوناقنى. شۇنداق ئىشلەپ ئاخىر چۆرۈپ تاشلىدى، «ھۇرۇن خوتۇن» دېگەن كونا قالپاقنى.

ئاداپ ئى [پ] ئۇن، كېپەك قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ئۆي ھايۋانلىرىغا ئېتىپ بېرىدىغان سۇيۇق ئوماچ: قاقشايتىتى بىچارە جاناخان مۇڭلۇق، ئەتكىنى ئاش ئەمەس گويا كى ئاداپ. مەكتەپتىن قېيىقالغان ئىككى ئۆسمۈرى، ئىشلەيتتى چوڭلاردەك يۈرەكتە زەردەپ.

ئادا — جۇدا ← **ئادا-جۇدا بولماق.**

ئادا-جۇدا بولماق ئالاقە، مۇناسىۋەتنى ئۈزۈل-كېسىل ئۈزمەك، توختاتماق: كۈلنار: — مەن سەن بىلەن ھەم بۇ ئىشلە بىلەن ئادا-جۇدا بولدۇم، مېنى بۇندىن كېيىن ئىزدىگۈچى بولما! — دېدى.

ئادارگۈل ئى. دىئال ← **ئانارگۈل.**

ئاداسقا ئى. دىئال. ئاتا-ئانىلاردىن تەۋەررۈك بولۇپ قېيىقالغان نەرسىلەر.

ئاداش ئى ① دوست؛ ئاغىنە، بۇرادەر: ئاداش بولماق. * راسلە شۇ كېچىسى خەتتىنىڭ داۋامىنى يېزىپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئەتىسى خالتىنىمۇ تىكىپ تەييارلىغان ھەم دادىسىدىن بىرنەچچە قىز ئاداشلىرى بىلەن بىللە تراكتورغا چىقىپ شەھەرگە ئوينىغىلى بارغاچ، ھامما ئاچىسىنىڭكىدە بىر كېچە قونۇپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدا رۇخسەتنامۇ ئالغاندى. ② يار، ئاشنا: كۆردۈڭمۇ بۇ باشىمنى، كۆزۈمدىكى ياشىمنى، ئۇچ كۈن بولدى كۆرمەيمەن، قارا قاش ئاداشىمنى.

ئاداش تۇتماق جانىت ① ئۆزئارا دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورناتماق؛ دوست، ئاغىنە بولماق: مەن ئەكرەمنى ئاداش تۇتتۇم. ② ئاشنا بولماق، يار تۇتماق.

ئاداشتۇرماق «ئاداشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يات چوققىلار توھۇپ ئالدى ئايالىنى، تۇن زۇلمىتى ئاداشتۇردى كۆزىنى. ئۇ مېڭىشنى داۋام قىلدى تۇن بويى، يول ئىزدىدى ھەر يان ئۇرۇپ ئۆزىنى.

ئاداشتۇرۇلماق «ئاداشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاداشقان «ئاداشماق» سۆزىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاداشقان نەرۋا <ئانات> 10-جۈپ مېڭە نەرۋىسى. بۇ نەرۋا ئۈزۈنچاق مېڭىدىن چىقىپ، باش، بويۇن، كۆكرەك ۋە قورساق قاتارلىق قىسىملارغا تارقالغان بولىدۇ؛ ئۇ، ئىچكى ئەزا، قان تومۇرى ۋە بەز قاتارلىقلارنىڭ رولىنى تەڭشەپ تۇرىدۇ.

ئاداشماق پ ① نىشان، يول، ھېساب، پىكىر، سۆز، خىيال، ئەقىل قاتارلىقلاردىن ئازماق: نىشانىدىن ئاداشماق. يولدىن ئاداشماق. * ياخشىنى ماختىساڭ يارىشىدۇ، يامانىنى ماختىساڭ ئادىشىدۇ (ماقال). * قۇرئاندازىم يول ئاداشتىم، مېنى غەيرىي يولغا سالغىن. لەيلى كەبى ھەددىدىن ئاشتىم، مەجنۇن كەبى چۆلگە سالغىن. ② سەۋەنلىك ئۆتكۈزمەك، خاتالاشماق، يولدىن چىقماق: ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى بۇ پائالىيەت داۋامىدا ئارقىدا قالغان ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاداشقان ياشلارنى يېتەكلەش، تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش خىزمىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى.

ئاداق ئى. ئاخىرى، سوڭى: كاشكى جان بىر

باغ ئوتۇنغا ئەرزىسە ئارمان نەمە، ۋەتەنەم گۈلخاندا يانسام چاراسلاپ تا ئاداق.

ئاداققى سۈپ. ئاخىرقى، ئەڭ ئاخىرقى: ئۇ ۋۇجۇددا ئۆز زامانىسىنىڭ قىزلىرىدا كەم ئۇچرايدىغان بىر خىل قەتئىي مەردانىلىك ۋە يۈكسەك جاسارەتنى ھېس قىلدى ۋە ئاداققى قەتئىي قارارغا كەلدى.

ئاداققىچە رەۋ. ئاخىرغىچە، ئەڭ ئاخىرغا قەدەر: بىز كومموننىزم ئۈچۈن ئاداققىچە كۈرەش قىلىمىز. * ياق! رەيھان ئاداققىچە ماڭارىپ ئىدارىسىگە بارمايدۇ. ئۇ ئۆزى تاللىغان بۇ خىزمەتنى ئاداققىچە ئىشلەيدۇ. بۇ خىزمەت پارتىيەنىڭ خىزمىتى، بۇ بالىلار خەلقنىڭ بالىلىرى.

ئادالاتقۇزماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىياۋدۇيغا ئەزالارغا خاماندا سورۇلۇپ بولغان بۇغداينى يەنىمۇ پاكىز ئادالاتقۇزۇپ ئامبارغا توشۇتۇۋاتاتتى.

ئادالاتماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىنىپ مەسئۇلى زۆرەم ئوقۇغۇچىلارنى ئۈيۇشتۇرۇپ ئۇلارغا مەكتەپ قورۇسىنى ئادالاتتى.

ئادالاشماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇگۈنكى تويدا قىزلار تاماق ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ سەي ـ كۆكتاتلارنى ئادالىشىپ بەردى.

ئادالانماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆڭۈلدە قالمىدى غەشلىك، زىياندا شلار جازالاندى. ئېرىق ـ ئۆستەڭدىكى لاتقا ئېقىن سۇدا ئادالاندى.

ئادالەت ئى [ئە] ① ئادىل، خالىس ۋە توغرا ئىش تۇتۇش، ھەققانىيەتلىك؛ ھەققانىيەت، ئادىللىق: ئادالەت زوراۋانلىق ئۇستىدىن غەلبە قىلدۇ. * پادىشاھ ئۆز تەۋەسىدە ئادالەتنىڭ كەتكەنلىكىنى، ئۆز ئەتراپىدىكىلەرنىڭمۇ پادىشاھلىق خەزىنىنى كولاشقا باشلىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سېزىپتۇ. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ئادالەتپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] ئادالەت تەرەپدارى، ئادالەتنى ياقلايدىغان، ھەققانىيەت ئۇچۇن كۈرىشىدىغان، ھەققانىيەتچى: ئادالەتپەرۋەر ئادەم. ئادالەتپەرۋەر خەلق. * بوغدا تېغى ئۆز باغرىدا سانسىزلىغان ئاقسۇل، دانىشمەنلەرنى، باتۇر ـ پالۋانلارنى، ئادالەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر، خەلقپەرۋەر ئوغلانلارنى ئۆستۈردى.

ئادالەتپەرۋەرلىك «ئادالەتپەرۋەر» سۆزدىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: موللازىدىن ئوبرازنىڭ گەۋدىلىك يېرى ئۇنىڭ خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەرلىكىدە، مەن ئۇنىڭ ئوبرازىدىن ھايات موللازىدىننى كۆرگەندەك بولدۇم.

ئادالەتسىز سۈپ ① ئادىل بولمىغان، ھەققانىيەتسىزلىك بىلەن ئىش تۇتىدىغان: ئادالەتسىز تاشقىرى، ئادالەتكە خىلاپ: ئادالەتسىز ئۇرۇش. ئادالەتسىز جەمئىيەت. * پادىشاھ زامانىدا بۇنداق ئادالەتسىز ئىشلار كۆپ بولغانىدى. * ئاتامنىڭ ئادالەتسىز تەنبىلىرىنى مۇلايىملىق بىلەن ئاڭلاشقا ۋە بۇنىڭغا سەۋر قىلىشقا ئۆزەمگە ئۆزەم قانچە قېتىم ۋەدە بەرگەنىدىم. لېكىن ۋەدەمنى زادىلا ئورۇندىيالمىدىم.

ئادالەتسىزلىك «ئادالەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سەن بۇ ئىشتا بەك ئادالەتسىزلىك قىلدىڭ، ـــ دېدى سەمەت ئىبراھىمغا خاپا بولۇپ. * سەن بارلىق ئادالەتسىزلىكلەرگە كۆزۈڭنى ياشلىغان ھالدا چىداشلىق بەردىڭ، ئەزەلدىن بىر ئېغىزمۇ قارشى سۆز ئېيتماپ باقمىدىڭ.

ئادالەتلىك سۈپ. ھەققانىيەتلىك بىلەن ئىش قىلىدىغان، ھەققەتكە ئاساسلانغان؛ ئادىل: مەن ۋەتەنىمىزنى قوغداپ، تاجاۋۇزچىلارغا زەربە بېرىش ئۈچۈن ئادالەتلىك ئۇرۇشقا كېتىۋاتىمەن. * بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ يولباشچىسى بالكونغا چىقتى ـ دە، ئىشچىلارنىڭ، دېھقانلارنىڭ ھاكىمىيەتنى ئۆز قولىغا ئېلىشى كېرەكلىكى، ئۇرۇشنى دەررۇ توختىتىپ، ئۆز

مەملىكىتىدە ۋە پۈتۈن دۇنيادا يېڭى ۋە ئادالەتلىك تەرتىپ ئورنىتىشى كېرەكلىكى توغرىسىدا نۇتۇق سۆزلىدى.

ئادالىتسلماق «ئادالاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنىڭ كەچلىك تامقى ئۈچۈن يېتەرلىك كۆكتات ئادالىتىپ قويۇلدى.

ئادالماق پ. پاكىزلىمەك، تازىلىماق، ئېرىغدىماق: قاچا ئادالماق. ئۆي ئادالماق. سەي ئادالماق. * مەن گۈلىنىڭ ئاپىسى تاماق ئۈچۈن ئادالاۋاتقان پەمىدۇردىن ئىككىنى قولۇمغا ئېلىپ كۆرسەتتىم. * ئاغرىغانىنى دوختۇر كېلىپ داۋالىدى، چاچ ئۆسكەننى ئۆز ۋاقتىدا ئادالىدى.

ئاداۋەت ئى [ئە] ئۆزئارا چىقىشالماسلىق ياكى قارىمۇقارشىلىق، دۇشمەنلىك مۇناسىۋەت: گىنە، خۇسۇمەت، ئۆچمەنلىك: ئاداۋەت تۇتماق. ئاداۋەت ساقلىماق. * ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاداۋەت يېڭىدىن كېلىپ چىقىقان بولماستىن، بەلكى ئۇزۇندىن بېرى مەۋجۇت. * مەن شەخسىي ئاداۋەت بىلەن زادىلا ھېسابلاشمايمەن. * قەلبى ئىنسانىنىڭ يۇرەكىدە نە قىلغايلار نىزا، بولىدى قوي، ئالەمچە كەڭ بول، تۇر ئاداۋەتتىن يىراق.

ئاداۋەت تۇتماق ← **ئاداۋەت ساقلىماق:** سۇلايمان ھېچكىمگە كۆڭلىدە ئاداۋەت تۇتمايدىغان ئاق كۆڭۈل ئادەم. * ھەممە مىللەت تەڭ-باراۋەر، ئىتتىپاق، ساپ قەلبىمىز. كەمستىلەر يوقلىپ، پۈتتى ئاداۋەت، غەلۋىمىز.

ئاداۋەت ساقلىماق ئۆزئارا دۇشمەنلىك، قارىمۇقارشىلىق، چىقىشالماسلىق پوزىتسىيىنى داۋاملاشتۇرماق: خۇسۇمەت، گىنىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتمەسلىك: ھەي، نادان سىڭلىم، سىز مېنى تېخىچە «ئەزىزگە ئاداۋەت ساقلاۋاتىدۇ» دەپ ئويلامسىز؟ ئۇنداقتا، مېنى پۈتۈنلەي خاتا چۈشىنىدىكەنسىز. * ــ بالىلىرىم، مانا كۆزۈڭ تۇرۇپسىلەر، بىزنىڭ ئارىمىزدا تا مۇشۇ كۈنگىچە يا ئۇرۇش-تالاش، يا رەنجىپ ئاداۋەت ساقلاش دېگەن نەرسىلەر كۆرۈلمىدى، ــ دېدى بوۋاي.

ئاداۋەتخور سۇپ [ئە+پ] ئاداۋەت ساقلايدىغان، ئاداۋەت تۇتىدىغان: ئادەۋەتخور ئادەم.

ئاداۋەتخورلۇق «ئاداۋەتخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزى ئادەملەرنىڭ ئاداۋەتخورلۇقى بەك كۈچلۈك.

ئاداۋەتلەشتۇرمەك «ئاداۋەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمەت بىزنى قەستەن ئاداۋەتلەشتۇرۇپ قويدى.

ئاداۋەتلەشمەك پ. ئۆزئارا قارشىلاشماق، بىر-بىرىگە دۇشمەنلىك پوزىتسىيىسىدە بولماق.

ئاداۋەتلىك سۇپ. ئاداۋەت تۇتقان، ئاداۋەت ساقلىغان، ئاداۋىتى بار: بۇ ئىنچىكە ھېسابات كادىرلار بىلەن دېھقانلارنى قايمىل قىلدى، شۇنىڭ بىلەن زۇللارنىڭ لايىھىسى بىرمۇ قولىلىغۇچى چىقمايى يانچۇقىدا قالدى، مانا شۇ چاغدا زۇللارنىڭ ئاداۋەتلىك يۈرىكىدە توختى شۇجىغا نىسبەتەن ئۆچمەس داغ قالغانىدى.

ئادەت ئى [ئە] ① ئۆگىنىپ قالغان ھەرىكەت: قىلىق: ياخشى ئادەت. يامان ئادەت. ئادەت بولۇپ قالماق. * ئادەتىنىڭ دورىسى يوق، مەسچىتنىڭ مورىسى يوق (ماقال). * ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن-قىسقا بولۇشى مەلۇم مەندىن ئېيتقاندا، ھەربىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ② ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ كېلىۋاتقان ياكى ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان ۋە كىشىلەرگە سىڭىپ كەتكەن تەرتىپ: قائىدە، يوسۇن، ئەنئىنە، ئۇدۇم: ئۇيغۇرلارنىڭ مېھماندوستلۇق ئادىتى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. * بىزنىڭ يۇرتتا، ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئوغۇللار 17 ياشتا، قىزلار 15 ياشتا توي قىلىدىغان ئادەت بار ئىدى. ③ <فىزىئول> ئايالالاردا ھەر ئايدا بىر قېتىم دەۋر قىلىدىغان بالىياتقۇدا قان ھاسىل بولۇشتىن ئىبارەت فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە (قاناش ۋاقتى ئۇچ

كۈندىن يەتتە كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ): ئادەت كۆرمەك.

ئادەت بولماق ــ ئادەتلەنمەك: بۇرۇن ئاتىسىدىن نۇرغۇن مال دۇنيا قالغان بىر بايۇەچچە بولغانكەن. يەپ ـ ئىچىپ، خۇشال ـ خۇرام ئۆيناپ كۈلۈش كىچىكىدىنلا ئۇنىڭغا ئادەت بولغاچقا، ئەيش ـ ئىشرەتتىن باشقىنى ئويلىمايدىكەن.

ئادەتتىن تاشقىرى ئادەتتىكىچە ئەمەس، ئادەتتىكىدىن ئۆزگىچە؛ پەۋقۇلئادده؛ ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك: مەن ئادەتتىن تاشقىرى ھاياجانلانغانلىقىمدىن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. * سىنىپ ئىچى ئادەتتىن تاشقىرى پاكىز ھەم رەتلىك ئىدى.

ئادەت قىلماق ئادەتكە ئايلاندۇرماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك؛ ئادەتلەنمەك: مەن ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت ئالتىدە تۇرۇپ ئالتە يېرىمغىچە يېرىم سائەت تەنھەرىكەت ئويناشنى ئادەت قىلدىم.

ئادەت كەلمەك ــ ئادەت كۆرمەك.

ئادەت كۆرمەك <فىزىئول> ھەيز كۆرمەك، ئاي كۆرمەك.

ئادەت كۈچى بىرەر جەمئىيەت ياكى بىرەر مىللەت خەلقىلىرى ئىچىدىكى ئىجتىمائىي ئەنئەنىۋى كۈچ: مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ ئادەت كۈچى ئەڭ قورقۇنچلۇق كۈچ.

ئادەتتە رەۋ. ئادەت بويىچە، ئادەتكە ئاساسەن: نورمال ھالەتتە، كۆپ ھالىلاردا: ئۇ ئادەتتە تالا ـ تۈزگە ئاز چىقاتتى. * ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەرگۈچىلەر ئادەتتە 22 ياشتىن تۆۋەن بولۇشى لازىم.

ئادەتتىكى سۈپ ① ئادەتتە بولىدىغان، ئادەتلىنىپ قالغان: ئۇنىڭدا دۆلەت مەسلىسى ئىنتايىن ئابستراكت قويۇلغان، تېخى ئەڭ ئادەتتىكى ئۇقۇم ۋە بايانلاردىنلا ئىبارەت ئىدى. ② ئاددىي: بۇ چوڭ مەسىلە ئەمەس، ئادەتتىكى مەسىلە. * مەلىكە بۇ قېتىم ئادەتتىكى كىيىمى بىلەنلا ئۈسسۈلغا چىقىپتۇ.

ئادەتتىكى خرومۇسوما <بىئول> ھۈجەيرە يادروسىدا تۇرىدىغان ۋە جىنسىي خرومۇسومىدىن باشقا خرومۇسوملار.

ئادەتتىكى خرومۇسوما ماددىسى <بىئول> ھۈجەيرە بۆلۈنۈشىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدە ئۇيۇپ قورۇلىدىغان، ئاخىرقى ۋە ئارىلىق مەزگىللىرىدە بوشىشىدىغان خرومۇسوما ماددىسى.

ئادەتتىكى سىناق <ماتار> دەرس ئارىلىقىدا ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش سىنىقى، مەزمۇن جەھەتتىن ئىمتىھانغا قارىغاندا چەكلىك بولىدۇ.

ئادەتتىكى ماتارىپ <ماتار> باشلانغۇچ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ماتارىپ تەربىيىسى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئىشتىن سىرتقى مەكتەپلەرنىڭ تەلىم ـ تەربىيە خىزمىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئادەتتىكى نەتىجە <ماتار> تاپشۇرۇق، دەرس ۋاقتىدىكى سوراق ۋە ئادەتتىكى سىناق نەتىجىلىرىدىن چىقىرىلغان ئورتاق نەتىجە، خۇلاسە.

ئادەتتىكى يىل <ئاستر> مىلادى ھېسابىدا 2 ـ ئاي 28 كۈن بولغان، ھەجرىيە ھېسابىدا 12 ـ ئاي 29 كۈن بولغان يىللار يەنى مىلادى ھېسابىدا 365 كۈن، ھەجرىيە ھېسابىدا 354 كۈن بولغان يىل.

ئادەتتىكىچە رەۋ. ئادەتتىكىدەك، ئادەتتىكىگە ئوخشاش: يولداشلار، ئالدىمىزدا ئېغىر سىناق تۇرۇپتۇ، بۇ سىناق ئادەتتىكىچە ئۆتۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن بىز 20 نەچچە كۈنلۈك ئەجرىمىزنى ۋەيران قىلغۇىتىش ئىھتىمالىنى نەزەردە تۇتۇشىمىز كېرەك.

ئادەتتىكىدەك رەۋ. ھەر ۋاقىتتىكىگە، ئادەتتىكىگە ئوخشاش، ئادەتتىكىچە؛ نورمال: مەن ئەخمەتتىن خۇشالمەن، ئېمىشقا دېسىڭىز؛

ئۇنىڭ بىر ئىشى ئاغىنىسى مەيلى ئىلغار بولسۇن، مەيلى قالاق بولسۇن، دەيدىغىنىنى يۇزىگە دەپ بولۇپلا يەنە ئادەتتىكىدەك مۇناسىۋەت قىلىپ يۈرىۋېرىدۇ.

ئادەتلەندۇرمەك «ئادەتلەنمەك» نىڭ سەۋەبلىك مەجھۇرىي دەرىجىسى: بالىنى كىچىكىدىن باشلاپ تازىلىق قىلىشقا ئادەتلەندۇرۇش لازىم.

ئادەتلەندۇرۇلمەك «ئادەتلەندۇرمەك» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالا چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىشقا ئادەتلەندۇرۇلۇشى كېرەك.

ئادەتلەنمەك پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى ئادەت قىلماق، ئادەتكە ئايلاندۇرماق؛ بىرنەرسىگە ئۆگىنىپ قالماق: زەخمەكنى راۋاب يۇزلۇكىگە ئۇرۇپ چېلىپ ئادەتلىنىپ قالغان بولساق يۇزلۇكى تېشىلدۇ. بۇنى قايتا يېڭىلاشقا توغرا كېلىدۇ. * ئۇ قالۇن چېلىشى ماھىرى بولۇپ، مۇقامنى قالۇن چېلىپ تۇرۇپ ئېيتىشقا ئادەتلەنگەن.

ئادەم ئى [ئە] ① پىكىر قىلىش، سۆزلەش ۋە ئەمگەك قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان ھەم ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىنى ياسىيالايدىغان، ھەم ئىشلىتەلەيدىغان، شۇ سەۋەبلىك باشقا ھەممە مەخلۇقاتتىن ئۈستۈن تۇرغۇچى جانلىق زات؛ كىشى، ئىنسان: * ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، ھايۋانىنىڭ ئالىسى تېشىدا (ماقال). * ــ قېنى، مۇئەللىم كۆپ ئوقۇغان ئادەم، مۇئەللىمنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقايلى، ــ دېيىشتى كۆپچىلىك. ② كىشىلىك جەمئىيىتىنىڭ ئايرىم ئەزاسى، شەخس: ياخشى ئادەم. ئەخلاقلىق ئادەم. ناچار ئادەم. ③ كوللېكتىپ ئىگىلىك ياكى ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەربىرى؛ جان: ئادەم بېشىغا 30 جىگدىن نورما بەلگىلەندى. ④ بىراۋنىڭ خىزمەتكارى ياكى تەرەپدارى: زوردۇن باي ئادەملىرى بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ «ئېرىڭنىڭ قەرزىنى تۆلە» دەپ بىچارە ئايالنىڭ ئاخىرقى بىر ئىنكىنىمۇ ئاچقىپ كەتتى.

ئادەم ئاناتومىيىسى ئادەم بەدىنىنىڭ شەكلى، تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئادەم ئايىغى باسمىغان ئادەم ئىزى تەگمىگەن، ياشىمايدىغان، كىشىلەر بېرىپ باقمىغان؛ ئادەمدىن خالىي؛ ئېچىلمىغان: ئادەم ئايىغى باسمىغان چۆللەر ھازىر بوستانلىققا ئايلاندى.

ئادەم ئەتمەك ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى قىلماق، ھۆرمەت بىلدۇرمەك: ئادەم ئەتكەنگە تەزىم ئەت (ماقال).

ئادەم ئەمەس ئادەم دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدىغان، ئادەملىك پەزىلىتى يوق: ــ يا ھەزرەت «مۆھتەرەم قارىي»، كۆرسىلە بۇ ئىشنى، ــ دېدى قۇربان ئاقساقال ئوت قويۇلغان مەسچىتنى كۆرسىتىپ، ــ جالالدىن دېگەن بۇ خۇنپەر ئادەم ئەمەس نېمىكەن ئەمەسمۇ، مۇناپىق!

ئادەم بالىسى ① ئادەمزات، ئىنسان: ئاشىق بولمىغان دەيدۇ، جانغا كۆيسە بولمامدۇ. ئادەم بالىسى تولا، قەدىر بىلسە بولمامدۇ. ② چىن، ئىنسانىي پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغان شەخس، ھەقىقىي ئىنسان پەرزەنتى بولۇشقا مۇناسىپ كىشى، ھەقىقىي ئىنسان: ئادەم بالىسى ياپراق، كىر قونماس ئېسىل، ھەممىدىن ئۆتكۈر ئۇنىڭ مېڭىسى. باق، ئويلان، ئوبدان پىكىر قىل، دەۋرگە ئامراق يېڭىنىڭ يېڭىسى.

ئادەم بولماق ① چوڭ بولۇپ يېتىلمەك؛ چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلماق: ۋۇي! بۇ بالىنى كۆرمىگىلى نەچچە يىل بولۇپتىكەن، ئادەم بولۇپ قېلىپتۇغۇ؟! * ــ بەللى، يارايسەن ئوغلۇم، ئادەم بولۇپسەن، ــ دېدى دادىسى. ② تەربىيىلىنىپ ياخشى پەزىلەتلەرگە، چىن، ئىنسانىي خىسلەتلەرگە ئىگە بولماق: مولا بولماق ئاسان، ئادەم بولماق تەس (ماقال). * سەن زادى ئادەم بولمايدىكەنسەن، ئەسكىلىك قېنىڭغا سىڭىپ كەتكەن نەرسە ئىكەنسەن! ③ ئەي بولماق، قاتارغا قوشۇلماق (كۆپىنچە يوقلۇق مەنىدە

كېلىدۇ): تولا كېسەل تارتىپ بىر ئەت، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدى. بۇ بالىنىڭ ئادەم بولۇشىغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

ئادەم سياق شەكلى، كۆرۈنۈشى، تۇرقى ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەم شەكلىدىكى؛ **ئادەمسىمان:** بولدى بىتچىت جەڭ بىلەن ئادەم سياق ئالۋاستىلار، پارلىدى ئالىتۇن قۇياش كەڭ ئەل ـ ۋەتەنگە نۇر چېچىپ.

ئادەم قويماق ① بىرەر ئىشنى بېجىرىش ياكى مەلۇم نەرسىنى ساقلاشقا مەخسۇس ئادەم بېكىتمەك: ــ تۇغنى ساقلاشقا قانچە ئادەم قويىدۇكلار دەپ سوردى شۇجى مەھەممەت دۇيجاڭدىن. بۇ ئىشقا جەزمەن ئادەم قويماي بولمايدۇ. ② ئارىغا ئادەم قويماق، ئەلچىلىككە ئادەم ئەۋەتمەك: قېنى، ئادەم قويۇپ باقايلى، ماقۇل بولسا تىنچلا چېيىنى ئېلىپ كېرەرمىز.

ئادەم قىلىپىدىن چىقىپ كەتمەك ئىنسانغا ئورتاق ئەدەب ـ ئەخلاقنى بۇزماق، ئەخلاقسىزلىق، بەتقىلىقلىق قىلماق: ئىنسان قىلىپىدىن چىقىپ كەتكەن بۇنداق ئىشلار ئار ـ نومۇسنى، ئۆزئىنىڭ ئىززەت ـ ئابرويىنى بىلمەيدىغانلاردىلا كۆرۈلىدۇ.

ئادەم قىلماق ① تەربىيىلەپ چىن ئىنسانغا، ياخشى پەزىلەتلىك ئادەمگە ئايلاندۇرماق، چىن، ئىنسانىي پەزىلەتكە ئىگە قىلماق: ــ ئۇنى مانا شۇ ئادىل مۇئەللىم ئادەم قىلىپ كەتتى، ــ دېدى ھېلىقى ئىشچى دوختۇرخانا تەرەپكە قاراپ. ② بېقىپ، تەربىيىلەپ چوڭ قىلماق، چوڭ قىلىپ ئادەم قاتارىغا قوشماق: ئۇنى يولدىن تېپىۋېلىپ ئادەم قىلغاندىغۇ؟ ئەجەبا ئۇمۇ قولىغا قامچا ئېلىپ ئۇرغىلى يۈگۈرسە.

ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماق ئادەملەرنىڭ ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى، ئىقتىدارى ۋە مىجەز ـ خۇلقىغا قاراپ ئىش كۆرمەك: ئەمەت ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى مەكتىكمۇ شۇجى بولغان بىلەن ئالتە كۈندىن كېيىن شاپاقىغا پوق ئۇسقۇدەك، ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماي ئۆزىنىڭ دادىسىدەك ئادەملەرنى سەن ـ پەن دەپ يۈرمەمدۇ؟ چوڭنى سىلى، كىچىكىنى سىز دېسە كىم خۇش بولمايدۇ؟

ئادەمگە بېقىپ ئىش كۆرمەك ← **ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماق:** ئىسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنى يېتىشتۇرۇشتە ئادەمگە بېقىپ ئىش كۆرۈش كېرەك.

ئادەمگە خىتاب <ئى> بۇ رېتورىك خىتاب ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، بۇنىڭدا ئاپتور كىتابخانلار بىلەن ئەمەس، بىۋاستە ئۆز ئەسىرىدىكى پېرسوناژ بىلەن سۆزلىشىدۇ ياكى ئۇنىڭغا خىتاب قىلىدۇ ياكى بولمىسا ئەسەردىكى بىر پېرسوناژ ئۆز پېئىدا بولمىغان بىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىدۇ.

ئادەم ماڭسا ئايىغى، قۇش ئۇچسا قانىتى كۆيىدىغان ھەددى ـ ھېسابسىز ئىسىسق، چىداپ تۇرغۇسىز ئىسسىق: كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىنغاندىن كېيىن، ئادەم ماڭسا ئايىغى، قۇش ئۇچسا قانىتى كۆيىدىغان چۆلىرىدە بۇلبۇللار سايراشقا باشلىدى.

ئادەم ئېيىقى <زوئول> ← **قوڭۇر ئېيىق.**

ئادەمئاتا ئى [ئادەم+ئاتا] دىنىي ئەقىدىلەرگە كۆرە، يەر يۈزىدە بىرىنچى بولۇپ يارىتىلغان ئەر كىشى، ھاۋا ئانىنىڭ جۈپتى.

ئادەمئاتامدىن قالغان ناھايىتى قەدىمكى زامانىدىن قالغان: بۇ ئادەمئاتامدىن قالغان نەرسە. * ئادەم ئاتامدىن قالغان ئادەت.

ئادەمخور سۈپ [ئەـپ] ئادەم گۆشىنى يەيدىغان، ۋەھشىي: ئادەمخور جاللاتلار ياغىنى قىزدۇرۇپ، ئوسمانىنىڭ بەدىنىگە چاچقاندا، ئۇ يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى.

ئادەمخورلۇق «ئادەمخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەھرەمگە مەجۇسىي قاراپ يىغلاپ تۇرۇپ: ــ قېنىمدىن كېچىپ، مېنى ئۆلتۈرمەسلە، مەن سىلىگە، بۇ يەردىكى ئەربابلارغا نېمەت

بىلەن نەئىمىنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرەي، مېنىڭ ھېكايەم ھەربىرلىرىگە ماقۇل كەلسە، مەن ئىككىنچى ئادەمخورلۇق قىلماسلىقىغا قەسەم ئىچەي، تووا قىلىپ، سىلەرنىڭ دىنىڭلارنىڭ قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلاي، ـــ دەپ يېلىنىپتۇ.

ئادەمخۇمار سۈپ. [ئادەم+خۇمار] كىشىلەر بىلەن دائىم بىللە بولۇشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئادەمگە ئامراق، ئادەمگە ئېچىل: مەنمۇ شۇنداق ئادەمخۇمار، گەپخۇمار كىشى بولغاچقىمۇ ئۇچۇن ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاش ماڭىمۇ ئادەت بولۇپ قالغانىدى.

ئادەمدەك سۈپ. ئادەمگە لايىق، ئادەمگە خاس خۇسۇسىيەت بىلەن: خۇسۇسىيەتى، خاسلىقى ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەملەرچە: ـــ نېمە قىلغىنىڭ بۇ، ئادەمدەك ئىش قىلمامسەن. قاراپ تۇرۇپ بىر ياخشى كۆكلەۋاتقان كۆچەتنى قايرىۋەتتىڭا! ـــ دېدى مامۇت ئاخۇن بالىسىغا خاپا بولۇپ.

ئادەمزات ئى [ئە+پ] ئادەم بالىسى، ئىنسان، ئىنسانىيەت؛ كىشى: ئادەمزات ئايىغى تەگمىگەن جاي. * ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئالتە ئايلىق يول، ئادەمزات ئىزگۈل، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇ يەرگە بارالمايدۇ.

ئادەمزاتسىز سۈپ. ئادەم ياشمايدىغان، ئىنسان بارمىغان، ئادەمزاتتىن خالىي، ئادەمزات يوق: ئادەمزاتسىز چۆلدە غىڭشىداپ كېتىۋاتقان ماشىنامنى ئالدىمىزدىكى قىيپاش دۆڭگە ياماشقاندا بىردىنلا توختىتىشقا مەجبۇر بولدۇم، خوت ئىشلىمەيۋاتاتتى. مەن پەم بىلەن قول تورمۇزنى چىڭ تارتىپ قويۇپ، خوتنى ئالدى ـ كەينىگە كۆچەپ مىدىرلىتىشقا باشلىدىم.

ئادەمسىمان سۈپ. ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەم تەقلىدىدىكى، ئادەم شەكلىدىكى، ئادەم سۈپەت: ئادەمسىمان مايمۇن.

ئادەمسىمان مايمۇن سىرتقى قىياپىتى ۋە ھەرىكەتلىرى باشقا مايمۇنلارغا قارىغاندا ئادەمگە ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان مايمۇنلار. مەسىلەن: ئورانگۇتان، شىمپەنزە، ئۇزۇن بىلەك مايمۇن قاتارلىقلار.

ئادەمگەرچىلىك ئى ① كىشىلەرگە بولغان مۇھەببەت، مېھرىبانلىق، ئىنسانغا ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇش؛ ئىنسانپەرۋەرلىك: ئادەمگەرچىلىك قىلماق. * ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتى ئادەمگەرچىلىكنى ياقلاش، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ پارلاق تارىخىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك شان ـ شۆھرىتىنى يۇكسەلدۈرۈپ داۋام قىلدۇرۇش ئىدى. ② كىشىلەر ئارىسىدىكى بىر ـ بىرىنى يوقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئادىتى: ئادەمگەرچىلىك قېرىمايدۇ (ماقال). * ئۇلار بىرنەچچە قېتىم كەلدى، مەن ئۇلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى قايتۇرالمىدىم.

ئادەمگەرچىلىكتىن چىقماق ① ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتماق، يامان ئىش ـ ھەرىكەت، ناچار قىلىقلىرى تۈپەيلىدىن كىشىلەر نەزىرىدىن چەتتە قالماق. ② كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى يوقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئادىتىنى يوقاتماق: مەن سودىگەرچىلىك بىلەن بولۇپ كېتىپ ئادەمگەرچىلىكتىن چىقىپلا كەتتىم. ھەتتا قولۇم ـ قوشنا، يار ـ بۇرادەرلەر بىلەن ئىزدەشكۈچىلىكمۇ ۋاقىت چىقىرالمىدىم.

ئادەمگەرچىلىك قىلماق ① ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن ئىش قىلماق، ھەقىقىي ئىنسانلارغا ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولماق، شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق كۆرسەتمەك: ئاڭلىسام يېقىندىن بېرى سىز بىرمۇنچە ئەل ـ ئاغىنىلىرىڭىز ۋە تۇغقانلىرىڭىز ئۇچۇن بولۇپمۇ بىزگە ئوخشاش ھاجەتمەنلەرگە خېلىلا ئادەمگەرچىلىك قىلىپسىز. ② ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن باشقىلارغا نەپ بەرمەك.

ئادەمگىياھ ئى [ئادەم+گىياھ] <بوت> تىكەنلىك شەيتان دەرىخى ئاڭلىسىدىكى

كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، ئوق يىلتىزى توم، گۈشلۈك ۋە ئاق سېرىق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى كىچىك، سۇس يېشىل رەڭدە ئېچىلىدۇ؛ مېۋىسى ياپىلاق ۋە چەمبەر شەكلىدە بولىدۇ؛ يىلتىزى ۋە يوپۇرماقلىرى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننى قۇۋۇتلەندۈرۈش رولىغا ئىگە.

ئادەملەرچە رەۋ. ئادەملەردەك، ھەقىقىي ئىنسانغا خاس خۇسۇسىيەت بىلەن: بۇ ئىنتايىن ھەققانىي تەلەپ، فېئودالىق يەر ئىگىلىك ھوقۇقىنى بىتچەت قىلغاندىلا، ئاندىن دېھقان ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ، قەد كۆتۈرۈپ ئادەملەرچە ياشاش، يېڭى جەمئىيەت قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ.

ئادەملەشتۈرمەك پ<ئەد> جانلاندۇرۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا جانلىق ۋە جانسىز نەرسىلەر ھەتتا ئابستراكت چۈشەنچىلەرمۇ ئادەم قىلىپ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇسۇل تىلنىڭ جانلىقلىقى بىلەن لىرىكىلىقىنى ئاشۇرۇشتا زور رول ئوينايدۇ.

ئادەملەشتۈرۈلمەك «ئادەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ ئادەملەشتۈرۈلۈشى ئارقىلىق ئەڭ دەسلەپكى خۇدا پەيدا بولدى.

ئادەملىك سۈپ. ئادەمگە خاس، ئادەمدە بولىدىغان، ئادەم بالىسىغا لايىق بولغان، ئادەمگە مۇناسىپ؛ ئادەمىيلىك، ئىنسانىي: ئادەملىك بۇرچ. ئادەملىك خاراكتېر. * ئادەمنىڭ ئادەملىكى ئاچچىقى كەلگەندە بىلىنەر (ماقال).

ئادەمىي سۈپ [ئە] يېزىت. ئادەمگە، چىن ئىنسانغا خاس: ئادەمىي خىسلەت. * بىۋاپا بۇكۇن بارۇر، تاڭلا ئۇنتۇغاي يارىنى، ئادەمىي ھەرگىز ئۇنتۇماس، باشتا سۆيگەن يارىنى.

ئادەمىيەت ئى [ئە] يېزىت. ئادەمزات؛ كىشىلىك، ئىنسانىيەت.

ئاددىي سۈپ [ئە] ① ئادەتتىكى، باشقىلار-دىن ئانچە كۆپ پەرق قىلمايدىغان؛ ھەر ۋاقىت بولۇپ، ئۇچراپ تۇرىدىغان، ئادەتتىلىنىپ قالغان، ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان: ئاددىي گەپ. ئاددىي ئۇي. * بازارنىڭ غەربىدىكى ئاددىي بىر ئېغىز كېسەك ئۆيدە 20 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا دېرىزە يېنىدا تۇراتتى. ② ئاڭلاشقا، چۈشىنىشكە، ھەل قىلىشقا ئاسان، ئوڭاي بولغان: ئاددىي سوئال. ئاددىي ئىش. * مۇدىر مۇراسىم باشلانغانلىقىنى جاكارلىدى ۋە ئاددىي سۆز قىلدى. * زالىم شاھ نېمە دېيىشىنى بىلمەي قېلىپتۇ، ئۇ مەردانىنىڭ مۇنچىلىك تېز ۋە ئاددىيلا جاۋاب بېرىشىنى ئويلىمىغانىكەن. * كونا جەمئىيەتتە خوتۇن ئېلىپ، خوتۇن قويۇش ئەڭ ئاددىي ئىشلاردىن بولۇپ قالغان. ③ لايىقىدا ئەمەس، ئاز نەرسە بىلەن: ئاياللار ئۆز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ: ــ مۇشۇنداق ئاددىي كېلىپ قالدۇق، ئۆزلىرىنىڭ لايىقىدا بولماي قالدى، ــ دېيىشتى ۋە قوللىرىنى كۆكسىگە جۇپلەپ ئۇي ئىگىسىگە سالام بېرىشتى. ④ سەل، بوش، مۇرەككەپ ئەمەس: ئاددىي قارىماق. ئاددىي چاغلىماق. ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان. * بۇ مەسىلىگە مۇنداق ئاددىي قاراشقا بولمايدۇ. * لۇكچۇن ۋاڭلىرىنى ئاددىي چاغلاشقا بولمايدۇ. ⑤ سۈپەت جەھەتتىن يېتەرلىك بولمىغان، ئانچە ياخشى ئەمەس: ئاددىي رەختتىن كىيىم كىيىۋالغان بۇ جۇۋان ئەمدى 48 ياشلارغا كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن چېكە چاچلىرىنىڭ ئاقارغانلىقى ۋە چىرايىنىڭ سولغۇنلۇقىدىن 55 ياشلىق ئاياللاردەك كۆرۈنەتتى.

ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان <مات> پەقەت بىرلا ئۆلچەم بىرلىكنىڭ نامى بولغان سان. مەسىلەن: ئۈچ تونىنا. تۆت يېرىم مېتىر. بەش مو. توققۇز جىڭ.

ئاددىي ئامىبول <كېئول> مىنېرال نامى. ئامىبول گۇرۇپپىسىدىكى ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان

منېرالارنىڭ بىر خىلى؛ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca_2Na(Mg,Fe)_4[(Si,Al)_4O_{11}]_2(OH)_2$، كرىستاللىرى ئىنچىكە، ئۇزۇن تۈۋرۈكسىمان، توغرا كەسمىسى ئاددەتتە ئالتە تەرەپلىك بولىدۇ؛ رەڭگى قارا يېشىل ۋە قوڭۇر يېشىل بولىدۇ.

ئاددىي ئاي <ئاستر> مىلادى كالېندارىدىكى ئاددىي يىلنىڭ 2-ئېيى. 28 كۈن بولىدۇ.

ئاددىي ئەمگەك <س ئىق> ھېچقانداق مەخسۇس تەربىيىلەشنى تەلەپ قىلمايدىغان ۋە ئاددەتتىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ھەممىسى قىلالايدىغان ئەمگەك! يەنى مۇرەككەپ ئەمگەكنىڭ ئەكسى.

ئاددىي پىروكسېنىت <گېئول> منېرال نامى، پىروكسېنىت گۇرۇپپىسىدىكى كۆپ ئۈچرايدىغان منېرال؛ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca(Mg,Fe,Al,Fe)[(Si,Al)_2O_6]$. كرىستاللىرى قىسقا ۋە تۈۋرۈكسىمان، توغرا كەسمىسى دېگۈدەك تەڭ سەككىز تەرەپلىك بولىدۇ. ئۇنىڭ تېگىشكەن قوش كرىستاللىرى كۆپ كۆرۈلىدۇ؛ رەڭگى قارا يېشىل ۋە قوڭۇر قارا بولىدۇ.

ئاددىي تاناسپ <مات> تەڭلىك بەلگىسىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپى نىسبەتتىن تۈزۈلگەن تاناسپلىق ئىپادە. مەسىلەن: $a:b=c:d$

ئاددىي تەرتىپ <قا> ئاددەتتىكى بىرىنچى سوت تەرتىپىگە قارىغاندا تېخىمۇ ئاددىيراق بولغان بىر خىل سوت قىلىش شەكلى.

ئاددىي جۈملە <تىل> تولۇق ئاياغلاشقان بىر ئوي-پىكرىنى ئىپادىلەيدىغان، تارماق جۈملىلەرگە ئايرىلمىغان بولمايدىغان جۈملە.

ئاددىي خەت زاكاز قىلىنمايدىغان، ئاددەتتىكى خەت.

ئاددىي خەلق جەمئىيىتى ئالاھىدە مۇتلەق كۆپ سانلىق ئىگىلەيدىغان، ئالاھىدە ئىمتىيازلىق تەبىقىدىن پەرقلىنىدىغان، ئاددەتتىكى ئاۋام خەلق؛ پۇقرا.

ئاددىي زاكاز پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان، خەت-چەك ئىچىدىكى ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇرۇلۇش مەسئۇلىيەتلىكى ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان زاكاز.

ئاددىي كەسىر <مات> سۇرەت ۋە مەخرەجلەردىنلا ئىبارەت بولغان كەسىر. مەسىلەن: $\frac{1}{5}$، $\frac{3}{7}$ قاتارلىقلار: ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلاردىن ئوخشاش مەخرەجلىك ئاددىي كەسرلەرنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنىڭ قانداق سېلىشتۇرۇلىدىغانلىقىنى سوراپ، ئاندىن ھەر خىل مەخرەجلىك ئاددىي كەسرنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنىڭ قانداق سېلىشتۇرۇلىدىغانلىقىنى ئۆگىتىدۇ.

ئاددىي كۆز زامانىۋى كۆرۈش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ يارىدەمى بولمىغان كۆز؛ ئاددەمنىڭ كۆزى: كېسەل مىكروبلىرىنى ئاددىي كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ.

ئاددىي گارمونىك ھەرىكەت <فىز> بىر خىل ئاددىي تەۋرىنىش. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋاقىتقا ئەگىشىپ سىنۇس قانۇنىيىتى بويىچە ئۆزگىرىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: پۈرژىننىڭ بىر بېشىغا بىر جىسىمنى ئېسىپ قويۇپ، پۈرژىننى تارتىپ قويۇۋەتسەك، شۇ جىسىم ئىلاستىك كۈچىنىڭ تەسىرىدە يۇقىرى-تۆۋەن ھەرىكەت قىلىدۇ. جىسىمنىڭ بۇ خىل ھەرىكىتى ئاددىي گارمونىك ھەرىكەت بولىدۇ.

ئاددىي گەپ ئوڭاي قىلىغىلى، ئاسان ۋۇجۇدقا چىقارغىلى، قولىغا كەلتۈرگىلى بولىدىغان نەرسە، ئىش، مەسىلە، مەقسەت: — ئانچە قايغۇرۇپ كەتمە، بۇ ئاددىي گەپ ئىكەن، — دېدى ئۇ دوستىغا تەسەللى بېرىپ.

ئاددىي گەپ ئەمەس ① ئوڭاي ئەمەس، مۇشكۈل، تەس، قىيىن: ئۆي، بالا-

چاقدىن ئايرىلىپ، يىللاپ يېزا خىزمىتى ئىشلەش ئاددىي گەپ ئەمەس. ② مۇھىم، چوڭ ئىش: بىرەك ئادەملەر ئۇچۇن رەھبەرلىكىنىڭ ئىشەنچىسى دېگەن ئاددىي گەپ ئەمەستە.

ئاددي ماددا <خىم> باشقا ئېلېمېنتلار بىلەن بىرىكمىگەن ۋە تەبىئەت دۇنياسىدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ماددا. مەسىلەن: ھىدروگېن، بىروم، سىماب قاتارلىقلار.

ئاددي مايانىك <فىز> يۇقىرى ئۇچى بىر جايغا تۇراقلاشتۇرۇلۇپ، تۆۋەنكى ئۇچىغا بىر تال شارچە ئېسىلغان مايانىك.

ئاددي مەسىلە ① ئانچە قىيىن ئەمەس، ئاسان ھەل قىلغىلى بولىدىغان ئىش. ② <مات> ئارىفمېتىكىدىكى بىر يول بىلەن يېشىلىدىغان مەسىلە.

ئاددي مۇقاۋا <مەت> يۇپقا قەغەزلەردىن ئىشلەنگەن مۇقاۋا: ئاددىي مۇقاۋىلىق كىتاب.

ئاددي نوتا <مۇز> ئەرەب رەقەملىرىدىن 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7 ۋە قوشۇمچە بەلگىلەر ئاۋاز بەلگىسى قىلىنىدىغان نوتا.

ئاددي نىسبەت <مات> ئالدىنقى ئەزاسى بىلەن كەينىكى ئەزاسى بىرلا سان بولغان نىسبەت. مەسىلەن: 3:7، a:b

ئاددي ھۆكۈم <لوگ> بىرلا ھۆكۈمدىن ئىبارەت بولغان، باشقا بىر ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ھۆكۈم.

ئاددي ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسە <لوگ> ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ بىرەر بەلگىنىڭ بىر خىلدىكى ئوبيېكتنىڭ كۆزگە چېلىقىدىغان بارلىق قىسمىدا تەكرار كۆرۈلۈۋەرگەنلىكىگە ھەمدە بۇ خىل ئەھۋالغا زىت ئەھۋالنىڭ تېخى ئۇچرىمىغانلىقىغا ئاساسەن، شۇ خىلدىكى ئوبيېكت توغرىسىدا ئومۇمىي يەكۈن چىقىرىلىدىغان قىسمەن ئىندۇكسىيە-لىك خۇلاسە.

ئاددىي يوپۇرماق <بوت> بىر ئالقانلىق يوپۇرماق. مەسىلەن: قارا ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقى.

ئاددي يىل <ئاستر> ئاي كالېندارى بويىچە 12 ــ ئاي 29 كۈندە توشىدىغان يىل.

ئاددىي ــ ساددا ئاددىي ۋە ساددا، ھەم ئاددىي، ھەم ساددا: تۇردى ئاكا تۇرمۇشتا ئاددىي ــ ساددا ئۆتىدىغان ئادەم. * 10 ــ ئاينىڭ 1 ــ كۈنى بولىدىغان تويىمىز ئاددىي ــ ساددا ئۆتكۈزۈلدى. تويدا سوۋغاتمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ.

ئاددىي ــ ساددىلىق ئاددىي ۋە ساددا بولغان ھالەت، مىجەز، كەيپىيات: ئۇنىڭ ئاددىي ــ ساددىلىق ۋە زېرەكلىكى كىشىلەر ئارىسىدا تېزلا تەسىر قوزغىدى. شۇڭا ئۇ ھاكىم بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇنىڭغا ھال ــ ئەھۋال ئېيتىپ كېلىدىغانلار كۆپەيدى.

ئاددىيلاشتۇرماق «ئاددىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرژۇئازىيە دەۋرى مۇنداق بىر خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ئۇ سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنى ئاددىيلاشتۇرىدۇ.

ئاددىيلاشتۇرۇلماق «ئاددىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھازىر خەلق ئارىسىدىكى توي ــ تۆكۈن، نەزىر ــ چىراغ ئىشلىرى ئۆتكەنكىگە قارىغاندا خېلى دەرىجىدە ئاددىيلاشتۇرۇلدى.

ئاددىيلاشماق پ. ئاددىي ھالەتكە كەلمەك، ئوڭايلاشماق: نورمىلىق ئاشلىقنى سېتىۋېلىش رەسمىيىتى بۇرۇنقىدىن كۆپ ئاددىيلاشتى.

ئاددىيلىق «ئاددىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مۇئەللىم تېيىزلىقتىن چوڭقۇرلۇققا، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە ئۆتۈشتىن ئىبارەت دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلى بىلەن دەرس ئۆتتى.

ئادراسمان ئى <بوت> ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزى توم، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، قاتلىنىپ يېرىلىدۇ، گۈلى ئاق،

غوزىسى شارسىمان بولىدۇ؛ يەر ئۈستى قىسمى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۆپكىنى ياشارتىپ، يۆتەل توختىتىش ۋە نەملىكنى چىقىرىپ زەھەرنى كېسىش رولىغا ئىگە.

ئادرېس ئى [ر <فران] ① بىرەر كىشى ياكى تەشكىلات تۇرىدىغان جاينىڭ تەپسىلىي نامى: مەن شۇ چاغدا «ئۆيۈم تۆرەم مەھەللىسىدە» دەپ يالغان ئېيتماي ئۆز ئادرېسىمنى توغرا ئېيتىپ بەرگەن بولسام، ئىخلاس بۇۋى مېنى، ھېچ بولمىسا، ئانامنى ئىزدەپ تاپقان بولار ئىكەن. ② پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئۇستىدىكى جاي ۋە شۇ نەرسىنى تاپشۇرۇۋالغۇچىنىڭ ئادرېسى يېزىلغان يېزىق: بۇنىڭدىن كېيىن خەت يازسىڭىز ياكى تېلېگرامما ئەۋەتسىڭىز تۆۋەندىكى ئادرېسقا ئەۋەتىڭ: ئۇرۇمچى غالىبىيەت يولى 18 ـ نومۇرلۇق قورۇ.

ئادۇوكات ئى [ر<لات] <قا> دەۋالاش-قۇچىلارنىڭ ھاۋالىسى ياكى سوت مەھكىمىسىنىڭ بەلگىلىشى بىلەن قانۇنىي ھالدا دەۋالاشقۇچىلارغا ھەمكارلىشىپ شىكايەت قىلىدىغان ياكى باشقا قانۇنىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەخسۇس خادىم: ئەيىبلىگۈچى باتۇرجانىنىڭ جىنايەتلىرىنى يېپىدىن يېڭىسىگىچە قالدۇرماي ئوقۇپ ئۆتتى. ئادۇوكات يۇسۇپجان بولسا ئەيىبلىگۈچىنىڭ كەلتۈرگەن پاكىتلىرىنىڭ خېلى بىر قىسمىنىڭ پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ئادۇۋكاتلىق «ئادۇوكات» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: ناھىيە بازىرىدىكى يۇسۇپ دېگەن كىشى ئادۇوكاتلىققا تەكلىپ قىلىندى.

ئادېنوزىن ئى [ر] خىمىيىۋى بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{18}O_4N_5$، ئادېنىن ئىشقارى بىلەن d نۇكلېئوزىدىن ئىكىلىنىدۇ، نۇكلېئىن كىسلاتاسىدىن ھاسىل بولىدۇ، سۇدا ئېرىيدۇ، ئېرىش نۇقتىسى 229°C.

ئادېنوزىن مونوفوسفات <بىئول> ئورگانىك بىرىكمە، قىزىل قان شارچىسى، مۇسكۇل، ئېچىتقۇلاردىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئادېنىن ئىشقارى، نۇكلېئوزا ۋە فوسفات كىسلاتانىڭ بىرىكىشىدىن شەكىللىنىدۇ ۋە ئاق رەڭلىك كرىستال ھالەتتە بولىدۇ؛ ئېرىش نۇقتىسى 197°C.

ئادېنىئاباتىك سۆپ [ر<گرېك] <فىز> ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىسسىقلىق مىقدارى ئۆزگەرمەيدىغان؛ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەيدىغان، ئىسسىقلىق تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان: ئادىئاباتىك جەريان. ئادىئاباتىك دەستىلەش.

ئادىئاباتىك جەريان <فىز> تاشقى مۇھىت بىلەن ئىسسىقلىق ئالماشتۇرۇش بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ماددىلار سىستېمىسى ئېلىپ بارغان تۈرلۈك فىزىكىلىق ياكى خىمىيىلىك جەريانلار.

ئادىز ئى ← **ئادىزلار**.

ئادىزلار ئى <ئىرق> تۈرلارنىڭ بىر قەبىلىسى. ئادىزلار ئەسلى ۋولگا دەرياسى ياقىلىرىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن، تۈركىلەرگە تەۋە بولغان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا شەرقىگە كۆچۈپ بېرىپ سىر ـ تاردۇشقا تەۋە بولغان.

ئادىل سۆپ [ئە] ① بىرەر تەرەپكە يان باسمايدىغان، ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن خالىسانە ۋە ھەققانىي ئىش قىلىدىغان، ھەققانىي يول تۇتىدىغان؛ لىلا، توغرا: ئادىل ئادەم. ئادىل ھۆكۈمەت. * دېلىغۇل بولما، بول راۋان، دادىل، تەلەپ قىل، چارە تاپ، ئىشتا بول ئادىل. تۆز يولىدا مۇدۇرۇپ، يورۇقتا تەمتىرەپ، تىنچلىقتا ئەنسىرەپ يۈرمەيدۇ ئاقىل. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئادىل بولماق بىرەر تەرەپكە يان باسماي،

ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن خالىسانە ۋە ھەققانىي ئىش قىلماق، توغرا يول تۇتماق: پادىشاھ ئادىل بولسا، پۇقرا مايىل بولار (ماقال). * دادام ماڭا: — ئىشتا ئادىل بولساڭ، كىشى ئالدىدا تىلىڭ تۇتۇق بولمايدۇ، — دەپ دائىم نەسىھەت قىلاتتى.

ئادىلانە رەۋ [ئە+پ] ئادىللىق بىلەن، ئادالەت يۈزىسىدىن، ھەققانىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئادالەتلىك بولغان: ھەققانىي: ئالىي سوت مەھكىمىسى ئەركىنىڭ جىنايى قىلمىشلىرىغا ئادىلانە ھۆكۈم چىقاردى.

ئادىلانىلىق «ئادىلانە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئادىلانىلىق بىلەن ئىش قىلماق.

ئادىللىق «ئادىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەپەرقۇل پادىشاھلىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئىككى شەھەرنى بىرلەشتۈرۈپ يۇرتىنى ئادىللىق بىلەن سوراپتۇ.

ئادەم ئى. تارس. قەدەم ھەم ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى: سارايىنىڭ ئىچى بەك سوڑلۇك، تەنتەنىلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈلىدىغان بۇ سارايىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 60 ئادەم، ئېنى 35 ئادەم كېلەتتى.

ئادەمەتچىلىك ← **ئادەمگەرچىلىك**: ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش دادۇيىلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلار بۇنداق تويىدىن نەچچىسىگە يېتىدۇ. ئادەمەتچىلىك ئۇچۇن داستخانغا چۇشكەن نەرسىلەرچۇ تېخى، خېنىمنىڭ ساندۇقلىرىغا سىغماي قالدى.

ئادەمساق ئى. [ئادەم+مساق] ئەڭ قەدىمكى ئىنسان، ئەڭ بۇرۇنقى ئادەمزات: ھىسامىدىن دامولىلا بۇ كىتابىنى «قىسەسۇل ئەنبىيا» يەنى «پەيغەمبەرلەر تەزكىرىسى» دەپ ئاتايتتى ۋە ئۇنىڭدا ئادەمساق ئاپىرىدە بولغاندىن كېيىنكى ئالەمنىڭ ھېكمەتلىك سىرلىرى تەرىپ-تەپسىر قىلىنغان دەپ چۇشەندۈرەتتى.

ئار I ئى [ئە] ئۆزىگە نامۇناسىپ ياكى ئەپكۆرمىگەن ئىشتىن، نەرسىدىن خىجالەت بولۇش، ئۇيىلىش تۇيغۇسى: ئۇيات، نومۇس: ئۆز ئاتام مالدەك سېتىپ، قىلماقچى قەستى پۇل مېنى. پۇل ئۇچۇن ئارنى سېتىپ، قىلماقچى ئەسلى قۇل مېنى. * ياۋغا مەھكۇم بولۇپ ياشاشنى، ئار-ۋىجدانىم كۆرمىدى راۋا. چاك-چاك بولدى قەھرىمدىن يۇرەك، تاپالماستىن دەردىمگە داۋا.

ئار ئالماق نومۇس، ئۇيات دەپ قارىماق: نومۇس، ئۇيات دەپ ھېسابلىماق: ئار ئالمىدى خوجىسىنىڭ قىلقىنى، ئويلاپ قويىدى ئاڭا گەپىنىڭ سىلىقىنى.

ئار بىلمەك ← **ئار ئالماق**: ئەدەب-ئەخلاقنى يار قىلغىن، ئەدەبسىزلىكنى ئار بىلگىن. شۇ چاغ ھۇرمەت تاپارسەن زور، گۈزەللىكنى شۇئار قىلغىن.

ئار II ئى [ر <فران<لات] مىقىس. مېتىر سىستېمىسىدىكى 100 كۋادرات مېترغا ياكى 0.15 موغا تەڭ بولغان ئۆلچەم بىرلىكى. بىر گېكتارنىڭ يۈزدىن بىر قىسمى.

ئارا ① ئى. ئىككى نەرسە ياكى ئىككى نۇقتا ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپە، ئارىلىق: بېخىلغا قول بىلەن يانچۇقنىڭ ئارىسى 40 كۇنلۇك (ماقال). * مېنى كۆت ئەزىزىم مەن كەتتىم بىراق، قەلبىمنىڭ يېرىمى قالدى سەن بىلەن. سەن قالدىڭ ئارىمىز بولىسمۇ يىراق، سۆيگۈمىز رىشتىسى بىرگە مەن بىلەن. ② ئى. قاتار، سەپ ئوتتۇرا: — تۇرمۇشنىڭ سىزىقىنى ئالدىن بەلگىلۈالغىلى بولمايدىكەن، — دېدى ھەببە قاپىقىنى سۈزۈپ تۇرۇپ، — مەن ئۇچ ئوغۇل ئارىسىدا بىرلا قىز ئىدىم. * قىزىلگۈل ئارىسىدا بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم. ئېيتىمغانغا بولمايدۇ، مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم. ③ ئى. ئىككى ۋەقە، ھادىسە ياكى پەيت ئوتتۇرىسىدا ئۆتكەن ياكى ئۆتىدىغان ۋاقىت: پۇرسەت: ئارىدىن ئالىتە ئاي ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، زۇلال ئۇنى بىر-بىر قېتىمىمۇ يوقلىمىدى. * شەرىخانىنىڭ ئېسىدە قېلىشچە، يۇقىرىدىكى ئىشلار ئىلىدا ئىنقىلاب بولۇپ ئىككى يىلدىن كېيىن يۇز بەرگەنىدى. ئارىدىن يەنە شۇنچىلىك ۋاقىت ئۆتكەندە زوردۇن ئۆز يۇرتىدا پەيدا بولۇپ قالدى. ④ ئى. كىشىلەر

ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت: ئالاقە: دۇيجاڭ بىلەن تۇرسۇن ئاخۇننىڭ ئارىسى مۇنداق ئۇچ يىل ئىلگىرى بۇزۇلغانىدى. ⑧ سۆپ. ياخشىمۇ ئەمەس، يامانمۇ ئەمەس، چوڭمۇ ئەمەس، كىچىكمۇ ئەمەس، ئېگىزمۇ ئەمەس، پەسمۇ ئەمەس؛ ئوتتۇرا ھال: ئارا پاشنا. ئارا بوي. * بۇگۈن بازاردىن سېتىۋالغان ماللارنىمۇ ئالاھىدە مالمۇ ئەمەس، ئارا نەرسىلەر. ⑧ سۆپ. قولى بوش، قولىدا ئىش يوق؛ بىكار: — مەريەم ھەدە، خىزمەتىڭ ئارا ۋاقىتلىرىدا يېڭى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇپ بېرىڭ. مۇنداق كىتابلار مەندە بار، — دەپ مەسلىھەت بەردى ئايتۇرسۇن. ⑦ تىر. 1) باش كېلىشتىكى ئايرىم ئىسىملارنىڭ كەينىگە تىركىلىپ كېلىپ «ئارىسىدا، ئارالىق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ: پاشايىم بار، ئازادەم بار جاھان ئارا سەنئىتىمىزنىڭ ئاۋازىنى قىلدى ياڭراق. باغ ئارا سەيلە قىلىشتىن مەقسەت ئەلا كەشپىيات، ئاتىغىن ئۆمرۈڭنى پەنگە مەنىلىك ئۆتسۇن ھايات. 2) باش كېلىشتىكى ئايرىم ئىسىملارغا تىركىلىپ كېلىپ، «ئوتتۇرىسىدا» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: كىمىمۇ بىلمىسۇن بۇ ئۆيدە شۇ كۇن، ئەر — خوتۇن ئارا بولغان تاپىنى.

ئارا ئاي ← زۇلقەدە.

ئارا بولماق قول بوشىماق، بىكار قالماق: بېسىق، ئالدىراش ئەمەس: يېقىندا قولىمىزدىكى ئىشلار ئاخىرلىشىپ بىرئاز ئارا بولۇپ قالدۇق. شۇڭا بۇ ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنى يوقلاپ كەلدۇق. * ئۇ بۇغدايىنى تۇگىمەن ئارا بولۇپ قالسا، تارتىپ قويماقچى.

ئارا بوي ئېگىزمۇ ئەمەس، پاكارمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا بوي: ھەجەر بۇۋى ئاق سېمىز، ئۇستىخانلىق ئارا بوي، مېھماندوست ئايال بولۇپ، ھال ئوقىتى ۋە تۇرمۇشى ئوبدان ئىدى. * بۇ يىگىت كۆچا كۆرپىسىدىن قارا قۇلاقچا كىيىۋالغان، قارا قاش، يۇمىلاق يۈز، يۇزىدە قارا سەپكۈنى بار، بۇغداي ئۆڭلۈك، ئارا بوي ئىدى.

ئارا بۇلۇڭ <مات> ئىككى تۈز سىزىق ياكى ئەگرى سىزىق ئارىسىدىكى بۇلۇڭ.

ئارا تام ئىككى ھويلا ياكى ئىككى ئۆينى ئوتتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تام: باغچىنىڭ بىر يېقىدا كوچىغا تۇتاشقان تام، يەنە بىر يېقىدا قوشنا ھويلىنى ئايرىپ تۇرغان تام بار، بۇ ئارا تامنى يېيىلىپ ئۆسۈپ كەتكەن بۆرىگۈل پۈتۈنلەي قاپلىۋالغانىدى.

ئارا تام قوشنا ئارىسى تام بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان قوشنا؛ يېقىن قوشنا: ئۇ بىزگە ئارا تام قوشنا بولىدۇ. * بايا مەن بۇ يەردىن چىقىپ كېتىۋاتقان بىر جانابنى كۆردۈم، ئۇ مەن بىلەن بىر مېھمانخانىدا، يەنە كېلىپ ئارا تام قوشنا ئۆيدە تۇرىدىغان بىر بوۋاي....

ئارا تۇرماق تاقابىل تۇرماق، ساقلاپ قالماق؛ قوغدىماق، مۇھاپىزەت قىلماق: — ئۇنىڭ مېڭىشلىرىغا كېچە — كۈندۈز ياكى ئىسسىق — سوغۇق ئارا تۇرالمايدۇ، — دېدى ئابلىز ئۇستامنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ تۇرغان ئۇستام. * يىگىت بالىنىڭ قولىدىن مەھكەم تۇتقىنىچە توپقا شۇڭغۇپ كىردى — دە، بالىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ: — شۇنچىۋالا ئادەمنىڭ جېنىغا ئارا تۇرغان مۇشۇ بالا ئەمەسمۇ؟! — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ.

ئارا جاغدا قوناق چىلگە قوناقنىڭ بىر خىلى، بالدۇر پىشىدىغان چىلگە قوناق بىلەن كېيىن پىشىدىغان چىلگە قوناقنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىشىدىغان قوناق: بۇغداي ئېگىزىغا ئارا جاغدا قوناقمۇ تېرىلدى.

ئارا سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا تىل ئېغىز بوشلۇقىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش.

ئارا شال مايىسى چىلگە شالدىن كېيىنرەك كۆچۈرۈلىدىغان، ئۆسۈش ۋە پىشىش مەۋسۇمى چىلگە شالدىن كېيىنرەك بولىدىغان شال.

ئارا قاپىيە <ئەد> غەزەل شەكلىدە يېزىلغان

شېئىرلارنىڭ دەسلەپكى ئىككى مىسراسى قاپىيەداش بولۇپ، قالغانلىرىنىڭ مىسرا ئاتلاپ، دەسلەپكى ئىككى مىسرا بىلەن قاپىيەداش بولۇپ كېلىشى.

ئارا قەۋەت <گېئول> يەر شارى ئىچكى تۈزۈلمىسىنىڭ يەر مەركىزىدىن يەر پوستىغىچە بولغان 2900 كىلومېتر ئارىلىقتىكى قەۋىتى.

ئارا لېچنكا <زوئول> چېكەتكە، چېرىپاشكا قاتارلىق تولۇق شەكىل ئۆزگىرىشىدىغان ھاشاراتلارنىڭ تۇخۇمىدىن چىقىپ، تېخى قانات چىقارمىغان مەزگىلدىكى لېچىنكىسى، شەكلى يېتىشكەنلىرىنىڭكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن، تېنى كىچىك، كۆپەيىش ئورگانلىرىنىڭ يېتىلىشى تولۇق بولمايدۇ.

ئارا ئوچۇق ① ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى ھېساب-كىتاب، ئېلىم-بېرىم تۈگىگەن؛ مۇناسىۋەت ئۈزۈلگەن: ــ ئىككىسىنىڭ ئارىسى ئوچۇق، ئۇنىڭ پۈلىنى مەن ئاللىقاچان تۆلۈەتكەن، ــ دېدى ئۇ گىدەيگەن ھالدا. * ــ بولدى قىلىڭ! ــ دېدىم مەن قولۇمنى سىلكىپ، ــ ئۇنداق بولسا ھازىردىن باشلاپ ئارىمىز ئوچۇق. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك، ئاداۋەت تۈگىگەن: ــ ئوبدان قىزىم، ــ دەپ داۋام قىلدى تىلىلاخان، ــ بىزدە، «نەسىھەت ئاچچىق، مېۋىسى تاتلىق» دېگەن گەپ بار. مەن ئانا، سەن بالا، ئىككىسىنىڭ ئارىسىنىڭ ئوچۇق بولغىنى ياخشى.

ئارا ئوچۇق بولماق ① ئارىدىكى ھېساب-كىتاب، ئېلىم-بېرىم تۈگىمەك؛ مۇناسىۋەت ئۈزۈلمەك: ئۇلار ئۈزاق تارتىشتى، قايتىپ كەتكۈسى كەلمىدى: ــ بەگ بىلەن بۇگۈن ئارىمىز ئوچۇق بولدى، بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرىمىز ــ دېيىشتى. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك، ئاداۋەت تۈگىمەك.

ئارا ئۆتەك ئىككى ئۆتەك ئارىلىقىدىكى ۋاقىتلىق توختىلىدىغان جاي؛ چۈشكۈن.

ئارا يول ① مۇساپىنىڭ ئوتتۇرىسى، يولنىڭ يېرىمى: ئۆيگە قايتىشتا ئارا يولغا كەلگەندە، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. ② ئوك ۋە سول تەرەپتىكى يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يول: ئارا يول بىلەن كەلمەك.

ئارا يولدا قالماق قىلىنماقچى ياكى بېجىرىلمەكچى بولغان بىرەر ئىش يېرىملىشىپ ياكى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا توختاپ قالماق: بۇ ئىش بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ ئىپتىلغان، لېكىن ئارا يولدا قالغانىدى.

ئارىدىن سۆز ئۆتمەك ← **ئارىدىن گەپ ئۆتمەك.**

ئارىدىن قارا مۇشۇك ئۆتمەك غەيرىي بىرى ئىككى ئوتتۇرىدا بولار-بولماس گەپ-سۆز پەيدا قىلىپ، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق: ــ ئۇ ۋاقتىدا، ــ دېدى زەينەپ، ــ ئارىمىزدىن قارا مۇشۇك ئۆتۈپ قالغانىدى. شۇڭا تازا ئەپ ئۆتەلمىدۇق. ھازىر مۇناسىۋىتىمىز ناھايىتى ياخشى.

ئارىدىن قىل ئۆتمەيدۇ ← **ئارىغا قىل سىغمايدۇ:** ــ ئامسىنە بىلەن ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىن قىل ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالغانمىز، ــ دېدى ھۆرىگۈل.

ئارىدىن گەپ ئۆتمەك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە قاتتىق تېگىدىغان، كۆڭۈلسىز گەپلەر بولۇنماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئازراق گەپ ئۆتۈپ قالدى.

ئارىغا ئادەم قويماق ← **ئارىغا كىشى قويماق:** بىز بۇ ئىش توغرۇلۇق ئالىبۇرۇن ئارىغا ئادەم قويغانىدۇق.

ئارىغا ئالماق ① ئەترابنى ئورىماق، قورشىماق: شۇنىڭ بىلەن كارۋانلار ئۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ ۋە ئۈنى ئارىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ. * ئۇبۇلقاسىم ئۇستا ئۇن چىقمايلا ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىنى چايقىغىنچە ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى. ياشلار شەۋكەتنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

② ئۆز ئىچىگە، ئۆز سېپىگە قوشماق، قېتىغا ئالماق: بۇنداق بىر ئادەمنى يېزا مۇتىئوەرلىرى ئارىغا ئېلىش مۇمكىنمۇ؟ ئۇلارنىڭ پايدا ــ زىيىنى بىردەك ئەمەس ۋە ھېس ــ تۇيغۇلىرى، مەقسەتلىرىمۇ ئوخشاش ئەمەس تۇرسا.

ئارىغا تىكەن ئۇنمەك ئوتتۇرىدا دۇشمەن پەيدا بولماق، دۇشمەن ئارىلاشماق: ئۇنىڭ مۇئامىلىسى باشقىچە بولۇپ قالدى. ئەھۋالىدىن قارىغاندا ئارىمىزغا تىكەن ئۇنگەندەك قىلىدۇ. * كۆچۈك كەلدى ھېسابسىزكىم، رەشىك ئەتكەنگە تېغ ئوردۇك، ئارىغا ئۇنسە تىكەنلەر قىلمىچتا تارمار ئەتتىك.

ئارىغا چۈشمەك ← **ئارىغا كىرمەك**: جىڭسا ئەمەلدارىنىڭ جېنى چىقىپ تاپانچىنىڭ سېپى بىلەن ئۇرۇشقا قول كۆتۈرۈۋىدى، ياسىن خوجا ئارىغا چۈشتى. * شۇنى دېمەمسەن، قىزىم. ئەگەر داداڭ راستىنلا ئۇرغۇدەك بولسا ئۆزەم ئارىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭغا يول قويمايمەن.

ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشمەك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت يېرىكلەشمەك، ئادەۋەت يۈز بەرمەك: ئۇلارنىڭ ئارىسىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ تەيىيار بولغان توي ئىشلىرىمىزمۇ بۇزۇلۇپ كەتتى.

ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق ئىككى تەرەپ مۇناسىۋىتىنى يېرىكلەشتۇرمەك، ئادەۋەت پەيدا قىلماق، بۆلگۈنچىلىك قىلماق: بۇ گەپنى ئۇقۇپ خەتنى يوتقانىنىڭ ئوستىگە قويدۇم: «ئېقىمىز كېلىشمەيۋاتامدۇ ياكى بىراۋ ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق سېلىۋاتامدۇ؟» مانا بۇ سوئالىغا جاۋاب بېرىش، جاۋاب بەرگەندىمۇ ئېنىق جاۋاب بېرىش لازىم ئىدى.

ئارىغا شامال كىرمەيدۇ ← **ئارىغا قىل سىغمايدۇ**: ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ ئارىسىغا شامال كىرمەيدۇ.

ئارىغا قاتماق ئۆز ئىچىگە ئالماق، ئۆز سېپىگە قوشماق: ــ ئۇنداقتا ئاراڭلارغا مېنى قېتىۋالمامسىلەر؟ ــ قېتىۋېلىشقۇ ئاسان، ــ دېدى ئاكام مۇرەمنى يېنىككىنە تۇتۇپ، ــ سەن ئۇكام، بىلمىگە ھۇرمەت قىلىشاڭ كېرەك.

ئارىغا قىچا چاچماق ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق، ئادەۋەت پەيدا قىلماق: ــ بۆرە ئاكا، مەن سىلىدىن پاكار، بېرىپ ئۇلار ئارىسىغا قىچا چاچاي، جېدەللەشسۇن، بىر ــ بىرىنى چاقاي، ــ دەپتۇ تۇلكە ئەقىل كۆرسىتىپ.

ئارىغا قىستۇرۇلماق باشقىلارنىڭ گېپىگە، سۆھبىتىگە ياكى ئىشىغا ئارىلىشۇالماق: سەمەت سەن ئارىغا قىستۇرۇلماي تۇر، بىز ئۆزىمىز باشلىغان ئىشنى ئۆزىمىز ئاياغلاشتۇرىمىز.

ئارىغا قىل سىغمايدۇ ئىنتايىن يېقىن، بەكمۇ يېقىن، ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ (دوست، ئاغىنىدارچىلىق ھەققىدە): دولقۇن بىلەن ئەزىز ئارىسىغا قىل سىغمايدىغان دوستلاردىن ئىدى.

ئارىغا كىرمەك كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، تالاش ــ تارتىش، ئۇرۇش ــ جېدەل ۋە باشقا ئىختىلاپلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن شۇ ئىشقا ئارىلاشماق: ئاخىرى مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش ــ تالاشلار تەسلىكتە ئاياغلاشتى. * غالىب بىر قولى بىلەن ئوقىتەك قان كەتكەن بۇرۇننى تۇتۇپ، شىمنىڭ يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئېلىپ بولغۇچە، يەنە بىر مۇشت كېلىپ قاپىقىغا تەگدى ۋە پەقەت شۇ چاغدىلا بىرنەچچەيلەن «بولدى، بولدى» دەپ ئارىغا كىردى.

ئارىغا كىشى قويماق ئىككى تەرەپ ۋە ئىككى شەخسنى كېلىشتۇرۇش ياكى ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن، ئۈچىنچى بىر كىشىنى ۋاستىچى قىلماق، ئەۋەتمەك: ئۇنىڭ ئوستىگە ئاپامۇ ئارىغا كىشى قويۇپ: ــ گەپ قىلمىلار، ئاۋۇ «سۇلتان بېگىم» غادىيىپ يۇرۇشرمىسۇن، بىرەرىنى تېپىپتىمۇ ياكى تاپىمزمىكەن؟... ــ دەپ بېشىمنى ئاغرىتقىلى تۇردى.

ئارىمىزدا قالسۇن ئىككى ئوتتۇرىدىكى گەپ ــ سۆز ۋە ياشقا ئىشلارنىڭ ياشقىلارغا ئاڭلىنىپ، بىلىنىپ قالماسلىقى توغرىسىدا

ئىشلىتىلمىدۇ: بۇ گەپ ۋاقىتى كەلگىچە ئىككىمىز-نىڭ ئارىسىدا قالسۇن، ھېچكىمگە تىنمايلى، ۋاقتى كەلگەندە ھېچكىم توسالمايدۇ.

ئارىنى بۇزماق كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرماق، ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈرمەك، ئاداۋەت سالماق: لۇتپۇللا بولسا، ئۇنىڭغا كۆپ خەتلەرنى يازدى. جاۋاب كەلمىگىنىگە ئۇنىڭ ئىچى تىت-تىت بولاتتى. بۇنىڭدا زادى نېمە سىر بار، يا قوشنا-ۋاتقا قالغان زۇلپىيە ئارىنى بۇزدىمۇ؟

ئارىنى ئوچۇق قىلماق ① ئارىدىكى ئىشلىم-بىرىم، ھېساب-كىتابنى تۈگەتمەك؛ مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: دادا، ئەكىبەر ئاكام تېخى بىزنىڭكىگە سېلىنمىغان بىلەن سۆزلەشكىلى كەلمەكچى. سەن يامان ئادەملەردىن قانچىلىك بۇرۇن ئارىنى ئوچۇق قىلساڭ شۇنچە ياخشى جۇمۇ! * سەن قەشقەرگە ماڭغان كۈنىنىڭ ئەتىسى بىز مەخسۇت بەگ بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلدۇق. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك ياكى ئاداۋەتنى تۈگەتمەك، يەشمەك: —ئارىنى ئوچۇق قىلاي دېسەك، ئالدى بىلەن سەن گەپ قىلىشىڭ، ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان سۆزلىشىپ ئەھۋالنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشۈڭ كېرەك، —دېدى ئۇ ماڭا مەسلىھەت بېرىپ.

ئارىنى ئۈزمەك مۇناسىۋەتنى، ئالاقىنى توختاتماق: بۇگۈن شائىر مۇنازىرىدە بوش كەلمىدى. ھېكىم بىلەن گۈلبوستان، لۇتپۇللا بىلەن گۈلباھارنىڭ ئارىسىنى ئۈزۈشتىن باشقا چارە يوقلۇقىنى بىلدى.

ئارا (ئا:را) ئى. دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىدىغان، تۆمۈر ھەم ياغاچتىن ياسالغان چىشلىق سايمان: ئۈچ چىشلىق (ئىسكىلىك) ئارا. بەش چىشلىق ئارا. * ھاشىم شۇجى قولىدىكى ئارىنى تاشلاپ، دادۇي ئىشخانىسى ئالدىغا كەلگەندە ئۆتكەن كۈنى ئۇچراشقان ھېلىقى موماي تۇراتتى.

ئاراتۇر ئى [ر <لات] يېزىت —→ **ناتىقلىق**: لىن جىلۇ، ماۋدۇن قاتارلىق مۇنەۋۋەر ئىنقىلابىي يازغۇچىلار يېڭى پەلسەپە، يېڭى ئەدەبىيات ۋە يېڭى ئىدېئولوگىيىنىڭ ئاراتۇر، لېكىتو، ۋە رولچىلىرى ئىدى.

ئارا-تۇرا —→ **ئارا-سىرە**.

ئاراتۇرلۇق ئى .يېزىت —→ **ناتىقلىق**.

ئاراچ ئى. ئىككى نەرسە ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇق: چاك، كاۋاك، يېرىق: ئازراق سامان بىلەن كاكىل لاي ئېتىپتۇ ۋە تامنىڭ ئاراچلىرىنى سۈۋاپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن سۇغا سالغانكەن، سېۋەتتە لېپمۇلىپ سۇ توختاپتۇ. * ئۇلار ئوتۇننىڭ ياخشىراق كۆيۈشى ئۈچۈن چوڭ-چوڭ ئاراچ قالدۇرۇپ، تىزىپ سىناپ باقماقچى بولۇشتى.

ئاراچلىق سۈپ. ئارىچى بار: ئاراچلىق تام. ئاراچلىق سېۋەت. ئاراچلىق ئىشىك.

ئاراز ئى [ئە] بىراۋنى ئەيىبلەپ، گۇدىرەت ساقلاپ، گەپلەشمەي يۈرۈش ھالىتى: تونۇش-بىلىشلەرنى كۆرگەندە دىلىم يۇمشاپ، ئۇلارنى باغرىمغا باسقۇم كېلىدۇ، ھەتتا ئاراز بولۇپ قالغانلار بىلەنمۇ خۇش چىراي ئۇچراشتىم.

ئارازلاشتۇرماق پ. «ئارازلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ توشۇپ كىشىلەرنى ئارازلاشتۇرۇش پەسكەشلىك بولىدۇ.

ئارازلاشماق پ. ئۆچەكەشمەك، زىتلاشماق: ئۇنىڭ ئانىسى مېنىڭ ئۆگەي ئانام بىلەن ئارازلىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا بىزنىڭ ھويلىدىن كۆچۈپ چىقىپ كەتتى. * ئۇلار قانداقلا ئىشتا بولمىسۇن، ئەرلىرى بىلەن گاھ يوشۇرۇن، گاھ ئاشكارا ئارازلىشىپ يۈرىدۇ.

ئارازلىق «ئاراز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىزنىڭ ئارىمىزغا كىملەر ئارازلىق سالغانلىقىنى كۆپچىلىك يېقىندا بىلىدۇ. شۇ چاغدا سونۇرمۇ، ئاينۇرمۇ قانتتىق پۇشايمان قىلىدۇ.

ئارا-سىرە رەۋ. گاھ-گاھ، بەزى-بەزى، ئانda-سانda، بىرە-بىرە: ئۇ ئارا-سىرە تامىقىنى چاكىلدىتىپ قويۇاتتى.

ئاراش (توغرىسى: ئاراچ) —→ **ئاراچ**.

ئاراگونست ئى[ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىلىك تەركىبى $CaCO_3$، ئۇ رومبىلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستاللىرى كۆپىنچە تۈۋرۈكسىمان ۋە يېڭنىسىمان بولىدۇ، ئادەتتە ئاق سېرىق ياكى ئاق رەڭلەردە ئۇچرايدۇ، ئەينەكىكە ئوخشاش پارقىرايدۇ. قاتتىقلىق دەرىجىسى 3.5 ــ 4. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.9 ــ 3. ئوتتۇرا ئاجرىشىشچانلىقتا ئىگە.

ئارا ـ گۈرجەك ئارا ھەم گۈرجەك، ئارا ـ گۈرجەك قاتارلىق سايمانلار: ئۇلار ئارا ـ گۈرجەكلىرىنى ئېلىپ، خامانغا كەتتى.

ئارا ـ گۈرجەك قولتۇقلاپ قالماق تەبىئىي ئاپەت ۋە باشقا ھەر خىل سەۋەبلەردىن ھوسۇل ۋاقتىدا دېھقان تۈزۈكرەك ھوسۇلغا ئىگە بولالماي قالماق: كونا جەمئىيەتتە يىل بويى جاپا چېكىپ يەرگە ئىشلىگەن ئورتاقچى دېھقان پومېشچىكنىك ئۇلۇشى ۋە تۈرلۈك ئالۋان ـ ياساقلارنى تۆلەپ ئۆزى كۆپىنچە ئارا ـ گۈرجەك قولتۇقلاپ قالاتتى.

ئارال ئى<جۇغ> دېڭىز ـ ئوكيانلار ياكى تەبىئىي كۆل ۋە دەريالاردىكى ئەتراپى سۇ بىلەن ئورالغان قۇرۇقلۇق: ئورمان ئىشچىسى مېنى كۆرۈپ قېلىپ، ئارالدىن ئۆتكۈزۈپ قويدى. * كېيىك ئۇرغاچىي توز بىلەن ئۇنىڭ جۈپىتىنى ئۆزلىرى ئۆسكەن ئارالىنى تاشلاپ باشقا يەرگە كۆچۈش پىكرىدىن قايتۇرۇپتۇ.

ئاراللار يايى <جۇغ> قىتئەلەر ياقىلىرىدىكى يايىمسىمان ئورۇنلاشقان تاقىم ئاراللار. ئاساسەن غەربىي تىنچ ئوكيان ياقىلىرىدىكى كۆپۈنكىلىكى ئوكيان تەرەپكە قاراپ ئورۇنلاشقان تاقىم ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ.

ئارام ئى [پ] ① ھاردۇق، دەم: ئارام ئالماق. ئارام بەرمەك. * پالتا چۇشكۈچە كۆتەك ئارام ئېلىپتۇ (ماقال). * قۇددۇس ئەتە يەكشەنبە بولۇشىغا قارىماي، يېتىپ ئۇخلىشى، كۆتۈپ تۇرغان مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن ئارام ئېلىشى زۆرۈر ئىدى. ② جان، تەن راھىتى: دەم ئېلىشتىن، تىنچلىنىشتىن، خاتىرجەملىكتىن كېلىدىغان راھەت، ھۇزۇر: لېكىن ئانا يالغۇز قىزىنىڭ ئالقانلىرىدىن جېنىغا ئارام سېزىدۇ. * كۆكلەم باغرىم كەل، سېغىندىم سېنى، يېشىل قوينۇڭغا تارتىۋال مېنى. قۇشلارنىڭ سايرىشى ئارامى جانىنىڭ، سۆلىرىڭنىڭ شارقىرىشى ھەرىكىتى تەننىڭ. ③ كۆچمە. ئايمىلىش، ساقلىنىش: ھېۋە ـ چېۋە ئاشلىقتا ئارام بېرىدۇ. * ماموت ئەتىياز مەشۇرىنىڭ كاۋىسىنى ئېلىۋېتىپ: ــ بوپتۇ ئوكا، بۇ ھېچ بولمىغاندا، نانغا ئارام، ــ دېدى.

ئارام ئالماق ① دەم ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: بىز تۆمەن بويىغا يېتىپ كېلىپ، بىر بوستانلىققا جاي راسلاپ، ئالماسىنىڭ ئانىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋ ـ دە، ئۆزىمىزمۇ بىرپەس ئولتۇرۇپ ئارام ئالدۇق. ② راھەتلەنمەك، ھۇزۇرلانماق: توختا، توختا، يەنە بىرنى سانـ جۇۋېتەمسەنىيا؟! ئەجەب خۇش ياققىلى تۇردىغۇ. بىلىم خېلىلا ئارام ئېلىپ قالدى.

ئارام بەرمەك ① دەم ئالدۇرماق، ھاردۇق چىقارتماق: ئەقىلسىز باش پۇتقا ئارام بەرمەس (ماقال). * كاساپەت ئېتىزنىڭ قىرلىرى بوش ئىكەن، تەرەپ ـ تەرەپتىن تېشىپ كېتىپ، زادى ئارام بەرمەيۋاتاتتى. ② خاتىرجەم قىلماق، تىنچلاندۇرماق: ياتاقتا قايتقاندىن كېيىن، بۇگۈنكى ئۇچرىشىشتىن مېڭەمدە پەيدا بولغان بىر پىكىر ماڭا زادى ئارام بەرمىدى. * ئەمدى ئۇنىڭغا بىر پىكىر ھېچ ئارام بەرمەيدۇ. ③ راھەت، ھۇزۇر بېغىشلىماق: بىز ئىشكىگىزنىڭ ئالدىغا كەلگىنىمىزدە، بۇ ئۆيدىن كىشىگە ئارام بەرگۈچى ناخشا ـ ساز ئاڭلانمىدى. ئۆيىڭىزگە كىرىش بىلەن جىمىپ قالدى. * ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق؟

ئارام تاپماق ① دەم ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: ئۇ پۇتىنى پاتقاقتا تىقىپ تۇرۇپ: ــ بايا تىن تالغان پۇتۇم تازا ئارام تاپتى. قېنى تۇرسۇن ئاكا، تېز چۈشۈڭ، ھاردۇق چىقىدـ

كەن، ــ دېدى. ② خاتىرجەم بولماق، تىنچلانماق: ئەگەر قازىنىڭ قولىدىن كەلسە موللانىيازنى ئىككى ئېزىقىغا ئېلىپ چايناپ پۈركۈۋەتسە، كۆڭلى ئارام تاپاتتى. * ئۇ: ــ پەرھات، جېنىم ساۋاقدېشىم قويۇۋېتىڭ، ماڭا يەرنىڭ ئۈستىدىن ئاستى ياخشى. بۇگۈن ئاخشام جېنىمنى ئارام تاپقۇزاي، ــ دەپ يۇلقۇناتتى. ③ راھەتلەنمەك، ھۇزۇرلانماق: ئادىتى شۇ، ھەر كەچ-لىكى يانغىنىدا، مۇزدەك سۇدىن ئارام تاپار قىزىنىڭ يۈزى، لېكىن ماڭا ئارام بەرمەس شۇنىدىن بۇيان، زىناقلىرى گۈلدەك كۈلگەن «ئورمان قىزى».

ئارامبەخش سۈپ [پ] ئارام بېرىدىغان؛ راھەت، ھۇزۇر ۋە ئاسايىشلىق بېغىشلايدىغان: ياتاقتا ئارامبەخش تاغ ھاۋاسى ئېقىپ كىردى. * كەچىنىڭ نەم، پاكىز، ئارامبەخش ھاۋاسى تەنگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

ئارامچىلىق «ئارام» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كىشىلەرنىڭ كۆڭلى بىرەر نەرسىدىن ئازار يېگەندە، قىزىق بىرەر چاقچاق ئاڭلىسا، كۆڭلىدىكى غەشلىك كۆتۈرۈلۈپ، ئۆزىنىڭ دەرد-ئەلەمىنى ئۇنتۇپ، كۈلكە ئىچىدە ئۆز كۆڭلىگە ئارامچىلىق تاپىدۇ. * سادىرغا «ئۇھ» دېگۈدەك ئارامچىلىق ئاخىر نېسىپ بولدى. ئۇنىڭ ھېچبىر داغدۇغا، ھەشىمەتسىز ئۆتكۈزگەن ئاخىرقى سىنىقى مۇڭەپپەقىيەت قازاندى.

ئارامخۇدا رەۋ [ئارام+خۇدا] خاتىرجەم، تىنچ: ئىنسان بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سىرىنى كۆرۈشنى، ئارامخۇدا ياشاشنى خالايدۇ. * مەن تېخى ئارامخۇدا بولغانىدا، سېنى بىر ئىزدەپ بارماقچىمۇ بولۇۋىدىم، مانا ئەمدى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇچراپ قالدىڭ. * ئەر كىشى تۆشۈككە ئاربلاشسا سۈيىرىسىدا ئۇن قالدۇ، ئۆي مۇشۇكىگە ئارامخۇدا كۈن قالىدۇ. * ئۇزاق-ئۇزاقلارغا سوزۇلغان دالادىكى جىمجىتلىق مېنىڭ قەلبىمنى ئالاھىدە شېئىرىي بەخت ۋە ئارامخۇدا مەنزىل ئىچىگە باشلاپ كىرەتتى.

ئارامخۇش سۈپ [ئارام+خۇش] راھەت، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، خۇش ۋاقىت قىلدىغان: جانان جامىدا ئەي ساقىي، ئارامخۇش مەينى بەرگەيسىز، يارانلار بىرلە سازەندە مەيمن ئىچمەك خۇمارىم بار.

ئارامسىز سۈپ. ئارامى يوق، ئاتېنچ، بىئارام: يېقىنىدىن بېرى ئىشلىرىمىز ئالدىراش بولۇپ، بىرقانچە ھەپتىدىن بېرى ئارامسىز ئۆتۈتۇق. * قاش قارايدى، ئاي بۇلۇتلار كەينىدە، چوڭ يول بىلەن كېلەر بىزنىڭ ئەخمەتجان. قانچە كۈنلەر ئۆتتى بۇنىدا ئارامسىز، ياۋلار بىلەن ئۇ ئېلىشتى تىكىپ جان.

ئارامسىزلانماق پ. بىئارام بولماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك، بىتاقەت بولماق: جىڭىلى بىر قىزىرىپ، بىر بوزىرىپ، خۇددى مىختا ئولتۇرغاندەك ئارامسىزلىنىپ، ھە دەپ ئىككى تەرەپكە تولغىناتتى. * ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېشىلاردىن ۋە غەم-قايغۇدىن كۆڭلى ئارامسىزلىنىپ يىغلاپتۇ.

ئارامسىزلىق «ئارامسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداقتۇر بىر خىل ئارامسىزلىق بىلىنىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپ باقماقچى بولدۇم، لېكىن يالتىيىپ قالدىم.

ئارامگاھ ئى [پ] كىشىلەر دەم ئالىدىغان، راھەتلىنىدىغان جاي: ئارمانسىز ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ ئارامگاھلىرى خارابلىككە ئايلانماقتا...

ئارامگاھلىق ئى. ئارام ئالىدىغان ئورۇن؛ جاي: تاجاۋۇزچىلار دەريا ساھىلىدىكى گۈزەل چىمەنزارلىقلار بىلەن ئارامگاھلىقلارنى گۆرىستانلىققا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ئارامىلىق «ئارام» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ــ سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە مەن قانچىلىك ئادەم ئىدىم، ــ ماھىرە بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى، ــ كىتابىڭىزنى ئوقۇۋۇبرىڭ. ئۇ سىزگە بەخت، ئارامىلىق بېغىشلايدۇ.

ئاران رەۋ ① زور قىينىچىلىق بىلەن، كۆپ مۇشەققەتتە، تەستە: ئۇلار سەيلىگە يەرنى ئەر-خوتۇن ئىككىسى ناھايىتى كۆچمىنىپ ئىشلەپ،

ئىككى كۈن دېگەنـده ئاران تېرىشىقا تەيىار قىلالىدى. * ئۇ سېمىزلىكتىن ئېغىرلىشىپ كەتكەن بەدىنىنى ئاران باشقۇرۇپ، يوغان خاپان كاللىسىنى يەرگە سائگىلاتقان پېتى يىغىن تۈگىگىچە ئاران چىدىدى. ② **سەل ـ پەل، بىلىنەر ـ بىلىنمەس:** ـ باھار...باھار، ـ دېدى ئانا ئاران ئائىلانغۇدەك بوش ئاۋاز بىلەن پىچىرلاپ. ③ **پەقەت، بارى، يالغۇز:** توقىقۇز ھۇرۇن ھەپ ـ تىسكە ئاران بىر ئېگەر ياسىسا، ئۇ ئۆزى يالغۇز توققۇز ئېگەر ياساپتۇ، شۇڭا ئىشى كۆندىن ـ كۈنگە ئېغىش تېپىپ، تۇرمۇشى تەدرىجىي ياخشىلىنىپتۇ. * ھە، ئانداق بولسا، سىز بۇ يەرگە مەندىن كونا ئىكەنسىز. مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىمگە ئاران بىر ئايدىن ئاشتى.

ئاران بالالىقتا ← مىڭبىر تەسىلكىتە: ماۋۇ بىزنىڭ ئەكرەم نوچىنىڭ گەپىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمەي، مېنى تازا ماختاپ پو ئاتقىنىنى دېمەمسىز، ئاران بالالىقتا گەپنى باشقا ياققا بۇراپ كەتتۇق.

ئاران دېگەندە ناھايىتى تەسىلكىتە، مىڭبىر جاپادا: مەن جېنىمنىڭ بارىچە ئۇنى قىستىدىم. ئىككى سائەت ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، يېلىنىپ يالۋۇردۇم. ئاندىن ئۇ ئاران دېگەنـده ئۆزىنىڭ ئون مىڭ سوم قەرز بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتتى. * سىزدىن يوشۇرمايمەن، ئاران دېگەنـده 60 نومۇر ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن.

ئارەستە سۈپ [پ] يېزىت. **سەرەمجانلاش ـ تۇرۇلغان، تەرتىپلىك، بېزەلگەن:** ھەممە ياق ئارەستە قىلىنغان، كىشىلەر بايرام كىيىملىرىنى كىيگەن، داغدۇغىلىق مەنزىرە كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى.

ئارەستە قىلماق سەرەمجانلاشتۇرماق، رەتكە سالماق، تەرتىپكە سالماق: ئۇ لەشكەرلەرنى باشلاپ، تۈزلەڭلىك تەرەپكە ئۆتۈپ سەپ ئارەستە قىلدى. چوڭ ـ كىچىك ئاتامانلار ئاتلىنىپ نىشان تۇغ ئاستىدا قارار تاپتى.

ئارپا ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ساماندا غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى كەڭ ھەم يېپىسمان بولىدۇ، دېنى نىڭ شاكىلىدا ئۈزۈن قىلتىرىقى بولىدۇ. ئۇ بىر خىل ئاشلىق زىرائىتى بولۇپ ئۇنىدىن مىسىدىن پىۋا ۋە ئارپا شېكىرى ئىشلەشكە بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى. **ئارپىسىنى خام ئورماق** يامانلىق قىلماق، (كۆپىنچە يوقىلۇق، سوراق مەنىلىرىدە قوللىنىلىدۇ): ئۇ قوشنىسىغا دېۋەيلەپ كەلگىنىچە: ـ بالامنى بىكاردىن ـ بىكار ئۇرۇپ ئارام بەرمەيسەن، ئارپاڭنىڭ خام ئورۇدۇقمۇ؟ ـ دەپ سۆزلەپ كەتتى. * ئۇ دائىم مۇشۇنداق، ھە دېسىلا تەنقىدلەپ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. ئارپىسىنى خام ئورۇمىغانتۇققۇ ئۇ خۇنسىنىڭ.

ئارپىبەدىيان ئى [ئارپا+بەدىيان] <بوت> ① كۇنلۇكسىمان گۇللۇكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۆسۈملۈك تېنىدىن كۆچلۈك پۇراق چىقىپ تۇرىدۇ؛ غولى تال، ئۇستى شاخلىنىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇچ ـ تۆت قېتىم قايتىلىنىپ، پەيسىمان يېرىلىدۇ؛ گۈلى مۇرەككەپ كۇنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ؛ ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

ئارپىبەدىيان چېيى ئارپىبەدىيان بىلەن دەملەنگەن چاي: قېنىق دەملەنگەن ئارپىبەدىيان چېيىنىڭ ئۆتكۈر ھىدى گۈپۈلدەپ دىماغلارغا ئۇرۇلدى.

ئارپىبەدىيانلىق ئى. ئارپىبەدىيان ئۆسىدىغان جاي، ئارپىبەدىيان تېرىلغان يەر.

ئارپىخان ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، شەكلى ئارپىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، يوپۇرمىقى سەل ئۇزۇن، گۈلى كىچىك باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ باشقى تۆۋەنگە ساڭگىلىغان ھالەتتە ئۆسىدۇ، رەڭگى يېشىل كېلىدۇ؛ چاروسىچىلىقتا يەم ـ خەشەك

قىلىنىدۇ.

ئارپىلىق ئى. ئارپا تېرىلىغان يەر، ئارپا بار جاي: ئۇ دادىسىنى ئىزدەپ ئارپىلىققا قاراپ يۈگۈردى. * خالىتسىنى ياتاقتا تاشلىدىم ـ دە، خەتلەرنى ئېلىپ ئارپىلىققا ـ يالغۇز يەرگە قاراپ يۈگۈردۈم.

ئارتتۇرماق I «ئارتماقI» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتتۇرماق II «ئارتماقII» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتتۇرۇلماق I «ئارتتۇرماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتتۇرۇلماق II «ئارتتۇرماقII» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقۇزماق I «ئارتماقI» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

ئارتقۇزماق II «ئارتماقII» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتقۇزۇلماق I «ئارتقۇزماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقۇزۇلماق II «ئارتقۇزماقII» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقمال ئى ← **بوختاق**.

ئارتماق I پ ① كۆپەيمەك، ئاشماق: باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوتتۇرا سىنىپلىرىدىن بولۇپمۇ 4 ـ سىنىپتىن باشلاپ، بالىلارنىڭ ئىگىلىگەن بىلىمى يىلدىن ـ يىلغا ئارتىپ بارىدۇ. * ئوقۇپ، ئۇلغىيىپ ئۆستى يېشىمۇ، ئوقۇشتىن بىلگىنى ئارتتى ئۇنىڭكى. مەكتەپتىن خوشلىشىش پەيتى يەتكەندە، ئاشۇ خاتا كۆڭلىنى تارتىتى ئۇنىڭكى. ② كۆچمە. كۆچەيمەك، ئۆرلىمەك، ئۆسمەك: چۆمۈپ چەكسىز شادلىق قوينىغا، ئۆز يۇرتىغا ماڭدى ئۇ قايتىپ. تاغ ـ داۋانلار قالغانچە كېيىن، خۇشاللىقى باراتتى ئارتىپ. ③ مەلۇم بىر چېگرا، مىقدار ياكى چەكتىن ئاشماق، ئۆتمەك: بۇ باھا ئەسلىي باھاسىدىن ئون پىرسەنت ئارتىپ كېتىپتۇ.

ئارتماق II پ ① يۈكنى ترانسپورت ۋاستىسىنىڭ ئۈستىگە، ئىچىگە جايلاشتۇرماق، يۈكلىمەك: سىنىمىغان ئاتقا يۈك ئارتما (ماقال). * كەتتى يارىم يىراقتا، ئالتە ئېشەككە يۈك ئارتىپ، ئۆمرۇم شۇنداق ئۆتەرمۇ، يارىنىڭ دەردىنى تارتىپ. ② كۆچمە. زىممىسىگە يۈكلىمەك، بويىنىغا قويماق، تاڭماق: ۋەزىپىنى ئارتماق. مەسئۇلىيەتنى ئارتماق. * شۆھرىتىڭ ـ شانىڭ ئۇچۇن بوغدانى سەن ئارتساڭ ماڭا. دەس تۇرۇپ قەددىمنى پۈكمەي، مەنزىلىڭگە كۆتۈرەي. ③ دۆڭگىمەك، ئىتتىرىپ قويماق: قاراپ تۇرۇپ ئۆزى قىلغان ئىشنى باشقا ئادەمگە ئارتىپ قويسا بولامدۇ؟

ئارتۇچ ئى <بوت> ← **ئارچا**: باققاندى قوينىدا تەۋرىتىپ سېنى، ئارتۇچنىڭ غولىدا ياسالغان بۆشۈك.

ئارتۇق ① رەۋ. بەلگىلىك مىقداردىن، سانىدىن ئۇشۇق: زىيادە، كۆپ: ئارتۇق ئۇخلىساڭ تاچ قالسەن (ماقال). * 25 سانى بەشتىن بەش ھەسسە ئارتۇق. * يۈسۈپ خاس ھاجىپ جاپالىق ئەمگەك قىلىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۇچ ـ قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان 13 مىڭ مىسرادىن ئارتۇق ئۆلمەس داستانىنى يېزىپ قالدۇرغان. * ئادالەت دوختۇرخانىدا بىر ئايدىن ئارتۇق ياتتى. ② سۈپ. ئېھتىياجىدىن، نورمىدىن ئاشقان، ئوشۇق: يېنىڭدا ئارتۇق پۇلۇڭ بولسا بەش كوي بېرىپ تۇرامسەن؟ * دېھقانلار دۆلەتكە سېتىپ بېرىپ بولغانىدىن كېيىنكى ئارتۇق ئاشلىق، ئارتۇق چارۋىلارنى بازارغا ئەكىرىپ ساتىسا بولىدۇ. ③ سۈپ (چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن) ئەزىز، ياخشى، ئەۋزەل، ئەلا دېگەن سېلىشتۇرۇش مەنىسىدە كېلىدۇ: قىزىدىن ئارتۇق جۇۋان بار، ئاتىتىن ئارتۇق غۇنان بار (ماقال). * ئۇ ئەلچىلەرنى: ـ قىزىمنى ھەرقايسىلىرىدىن ئارتۇق كىمگە بېرەتتۇق. قېنى ئويلىشىپ بىرنېمە دەيلى، ـ دەپ چىرايلىق سۆز بىلەن يولغا سالدى. ④ سۈپ.

كۆچلۈك، زور، ئۇستۈن: قىلىچىنىڭ كۆچىدىن قەلەمنىڭ كۆچى ئارتۇق (ماقال). * ئۇ ماڭا: — مېنىڭ بېشىمدىكى خەتەر باشقىلارنىڭكىدىن ئارتۇق ئەمەس، — دېدى. ⑤ رەۋ. بولۇپ ئۆتكەندىن، كۆرۈلگەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭدىن ئوشۇق: ئۇ بۇ يەردە تۇرۇپ ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ھېچبىر ھاجىتى قالمىغانلىقىنى چۈشەندى - دە، ئاستا چىقىپ كەتتى * ئۇ: — بەس! ئارتۇق چىدىيالمايمەن...، — دەپ ۋارقىراپ كەتتى. ⑥ سۈپ. ئارتۇقچە، بېھۇدە، ئورۇنسىز: ياماننىڭ بىر قىلىقى ئارتىۇق (ماقال). * ئۇلار: — ئارتىۇق گەپنىڭ ئورنى يوق، — دەپ سۆزلىرىنى توگىتىشتى. ⑦ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئارتۇق كەتمەك ① چەكتىن، نورمالىلىقتىن ئېشىپ كەتمەك: ياش يىگىت بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن بىرئاز ھودۇقۇپ: — سىز مېنى ياخشى كۆرگەنلىكىڭىز ئۈچۈن ماڭا ئۆز پىكرىڭىزنى ئېيتىۋاتقىنىڭىزنى چۈشىنىمەن، لېكىن، بىرئاز ئارتۇق كەتتى، چۈنكى بۇنىڭ ۋاقتى ئالالىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، — دېدى. ② زايە كەتمەك: — قىزىل گۈلدەك بۇ قىز پاسكىنا بەڭگىگە ئارتۇق كېتىدىغان بولدى - دە، — دېدى ئۇ ئۆكۈنگەن ھالدا.

ئارتۇقچە ① سۈپ. بەلگىلەك مىقداردىن كۆپ، ئوشۇق: ئارتۇقچە پۇل. ئارتۇقچە خىراجەت. ئارتۇقچە ۋاقىت. * شۇڭا دۈيدە باشقىلار باسقىنىدا بىر قەدەم، ئۇ باساتتى ئارتۇقچە باشقىلاردىن ئۇچ قەدەم. ② رەۋ. كېرەكىدىن، يول قويۇلۇشى مۇمكىن بولىدىغىنىدىن ئارتۇق، ھەددىدىن زىيادە: ئۇ ئارتۇقچە ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكتىن بولسا كېرەك، ئاۋازى تىترەيتتى. كېيىن ئۇ، «ئارتۇقچە قوپاللىق قىلىۋەتتىمۇ، قانداق» دەپ ئويلاپ، ئويلىپ قالدى. ③ سۈپ. كېرەكسىز، پايدىسىز: — بۇ گەپ-لىرىڭىز ئارتۇقچە، — دېدى ئەكبەر ئوچۇق كۆڭۈل-لۈك بىلەن، — خاتا دەپ قويۇشتىن قورقۇشنىڭ نېمە ھاجىتى، قېنى، ئېيتىدىغان گەپ بولسا ئېيتىۋېرىڭ، * دۆلەت ئاخىرى ھەققىي تۇردە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ۋەكىلى بولىدىغان چاغدا، ئۇ ئۆزىنى ئارتۇقچە نەرسە قىلىپ قويىدۇ.

ئارتۇقچە تويۇنغان ھور <ئىز> مۇئەييەن تېمپېراتۇرا ئاستىدا، تويۇنغان ھور ئىگە بولۇشقا تېگىشلىك زىچلىق ئېشىپ كەتسىمۇ، يەنىلا سۇيۇقلۇقتا ئايلانمايدىغان ياكى قاتمايدىغان ھور.

ئارتۇقچىلىق ① «ئارتۇقچە» سۆزدىنىڭ ئىسىم شەكلى: * ياز ۋاقتى بولسىمۇ، سەپەرگە قېلىنراق كىيىم ئېلىۋېلىش ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇ. ② ئالاھىدە تەرەپ، ئالاھىدىلىك، نەتىجە: كىشىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى كىشىگە دە، ئۆزىگە دېمە، كىشىنىڭ كەمچىلىكىنى ئۆزىگە دە، كىشىگە دېمە (ماقال). * مېنىڭچە، دراما «سەنئەتىنىڭ گۈلتاجىسى» بولغانلىقتىن، سەنئەتنىڭ باشقا تۈرلىرىنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسىنى ئىپادىلەشتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىدىن پايدىلانسا ۋە ئۇنى مۇۋاپىق قوبۇل قىلسا بولىدۇ.

ئارتۇق - كەم ئارتۇق ۋە كەم: بىزنىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىمىزدە تازىدۇر - كۆپتۈر ئارتۇق - كەملىكنىڭ بولۇشى ھېچ گەپ ئەمەس.

ئارتۇقلۇق «ئارتۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: خوتۇنۇڭ ئەقىللىق بولىسا، ساڭا تىل ئۆزىتىپ سەندىن ئارتۇقلۇق دەۋا قىلىدۇ.

ئارتۇقلۇق قىلماق كېرىكىدىن ئارتۇق دەپ ھېسابلانماق، كېرىكىدىن ئارتۇق دەپ چۈشىنىلمەك: مۇشۇ يەردە قىسقىغىنا توختىلىپ ۋاڭ ئوردىسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق باغلارنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتسەك ئارتۇقلۇق قىلماس.

ئارتېرىيە ئى [ر] <ئانات> ئوكسىگېنغا تويۇنۇپ يۈرەكتىن چىققان ساپ قاننى پۈتۈن بەدەنگە يەتكۈزىدىغان قان تومۇرلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئارتىزىيان سۈپ [ر<فران] ← **ئارتىزىيان قۇدۇق.**

ئارتىزىيان قۇدۇق <گېئول> بۇرغىلاپ كولانغان ۋە سۈيى ئېتىلىپ چىقىدىغان چوڭقۇر

قۇدۇق.

ئارتىس ئى [ر] كىنو، تىياتىر، سېرك قاتارلىق سەنئەت ئەسەرلىرىدە رول ئالغۇچى شەخس: ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئارتىسلىرى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئويۇن قويغىلى كەتتى.

ئارتىسكا ئى [ر] ئايال ئارتىس: ئۇ ئارتىسكا بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار سەنئەت ئۆمىكىگە قاتنىشىپ يۈرەتتى.

ئارتىسكىلىق «ئارتىسكا» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئارتىسلىق «ئارتىس» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ــ ئارتىس بولسىڭىز بولغۇدەك، ئۆتكەندە ئۇرۇمچىدىن كەلگەنلەر ئارتىسلىققا ئادەم ئىزدىگەندە نېمە ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىپ باقمىدىڭىز؟ ــ دەپ كۆلگىنىچە چاقچاق قىلدى ئەلى.

ئارتىق I ئى. ئۇلاغقا ئارتىلىغان يۈكنىڭ ئىككى قاپتالىغا چۈشۈپ تۇرغان قىسمى: ئوتۇننى ئارتىق ئەتمەك.

ئارتىق II ئى. دەريا ۋە كۆللەر ئۈستىگە ئادەم ۋە ئۇلاغ ئۆتەلىگۈدەك دەرىجىدە توپتۇقان مۇز: ئارتىق چۈشمەك.

ئارتىق چۈشمەك ئادەم ۋە ئۇلاغنى كۆتۈرەلمىگۈدەك مۇز توپتۇماق: تارىم دەرياسىغا 12 ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئارتىق چۈشىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئادەم ئۆتەلمەيدۇ.

ئارتىقلىق سۈپ. ئارتىلغان، يۈكلەنگەن: شاھزادە ئىمىر بىلەن مەلىكە ئاسمانغا قاراپ، بىر ھازا خۇشاللىق يېشىنى تۆككەندىن كېيىن، دالاغا قارىغانىكەن، ئاتلار ئەسلىگە كېلىپ، كىشنەپ تۇرغۇدەك، يۈك ـ تاقلارمۇ ئارتىقلىق پېتى تۇرغۇدەك.

ئارتىلدۇرماق «ئارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاۋۇل ئاغرىتقا چىداپ تۇرۇپ، سېلىم يانچۇقىنى بوينىدىن تۆتۈپلا، بېشى ئۇستىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئۈچ ـ تۆت قەدەم يىراقتا ئېتىۋەتتى.

ئارتىلدۇرۇلماق «ئارتىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىنىڭ ئالدى تەرىپىدە تاغ ئالمىسى، نەشپۈت، ئاق ئۈجمىسىگە ئوخشاش مېۋىلىك دەرەخلەر ئۆستۈرۈلگەن، دېرىزە ئالدىدىكى بېدىشكە بولسا ئۈزۈم تالىلىرى ئارتىلدۇرۇلغانىدى.

ئارتىلماق ① «ئارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ بىر سىنىڭ تامدىن ئارتىلىپ باغقا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. * سۇ تېخىچىلا تاقاقنىڭ ئۈستىدىن ئارتىلىپ چۈشمەكتە ئىدى. ② «ئارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇغداي ئارتىلغان ئېشەك ئىگىسى دەكلا ئورۇق ۋە ھالسىز بولۇپ، ئۇلاردىن 50 قەدەمچە ئارقىدا قالغانىدى. * ئائىلىنىڭ پۈتۈن ئېغىر يۈكى: تۇغمەنگە بېرىش، ئوتۇن ـ ياغاچنىڭ غېمىنى قىلىش ئىشلىرىمۇ ئاشۇ بىچارە ئايالنىڭ يەلكىسىگە ئارتىلدى.

ئارتىلىشماق «ئارتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىراۋنىڭ شەپسىنى ئاڭلىدى ـ دە، باغنىڭ ئارقا تېمىدىن ئارتىلىشىپ، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي بەدەر قېچىشتى.

ئارتىم ئى ← **ئارتىق I.**

ئارچا I ئى <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىز ئۆسىدۇ، كىچىك شاخلىرى تۇز، تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ؛ يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكىلدە بولۇپ مېۋىسى شارسىمان، ياغىچى پۇراقلىق ھەم بەك چىڭ بولىدۇ؛ قۇرۇلۇشقا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

ئارچا ئائىلىسى <بوت> يالڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تېپىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقاللار ئائىلىسى.

ئارچا II ئى. دىئال. قېتىقنى قاينىتىشتىن ھاسىل بولىدىغان ئۈيۈتما.

ئارچىزار ئى. ئارچا كۆپ ئۆسكەن يەر: قويۇق، كۆپكۆك ئارچىزارنىڭ ئىچىدە، ئۇ ئىزدە-

گەن مېۋە ئۆسمىش باراقسان.

ئارچىزارلىق «ئارچىزار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ جىرا ئىچى قويۇق ئارچىزارلىق ۋە تېۋىلغىلىق ئىدى.

ئارخائىزم ئى [ر<گرېك] كونىرىغان، ئىستېمالدىن قالغان سۆز، ئىبارە ياكى گراممااتىكىلىق فورما: سۆز ئېلىش پرىنسىپىدا ئارخائىزملار ئېلىنمايدۇ دەپ بەلگىلەنگەن.

ئارخېئېكتور ئى [ر] <بىن> بىناكارلىق ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى لايىھىلىگۈچى ۋە قۇرغۇچى مۇتەخەسسىس، ئىنژېنېر: ئارخېئېكتور بولسا ئۇ، بىنا قۇرسا جايىلارغا، بولسا ياخشى ئىنژېنېر، سۇ چىقارسا سايلارغا.

ئارخېلوگ (تونۇرىسى: ئارخېئولوگ) ← ئارخېئولوگ

ئارخېلوگىيە (تونۇرىسى: ئارخېئولوگىيە) ← ئارخېئولوگىيە.

ئارخېئولوگ ئى [ر<گرېك] ئارخېئولوگىيە بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس: خارابە ئىزلىرى باشلانغان جايدا، تۇراتتى بىر چېدىر — دەم ئېلىش ئۆيى. نەچچە كۈن قۇمۇقلار باغرىنى چارلاپ، قېزىشنى باشلاپ ئارخېئولوگ دۇيى.

ئارخېئولوگىيە ئى [ر<گرېك] قېزىۋېلىنغان ياكى قەدىمدىن ساقلىنىپ قالغان يادنكارلىقلار ۋە ئىزلارغا ئاساسەن، دەۋرلەر تارىخىنى، يەنى خەلقلەرنىڭ تارىخىي ئۆتمۈشىنى، تۇرمۇش ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئارخېئولوگىيىلىك سۈپ. ئارخېئولوگىيىگە ئائىت، ئارخېئولوگىيىگە تەئەللۇق: گېزىتكە ئارخېئولوگىيىلىك ئاتالغۇلار ھەققىدە بىرنەچچە ماقالە بېسىلدى.

ئارخىپ ئى [ر<لات] بىرەر ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-پائالىيىتى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالىغا ئائىت ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، سىستېمىلاشتۇرۇپ ئەنگە ئېلىپ ساقلىماق.

ئارخىپلاشتۇرماق پ. ← ئارخىپ تۇرغۇزماق.

ئارخىپلاشتۇرۇلماق «ئارخىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېنىڭ قولۇمدا تېخى يېقىندا جىددىي ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ياشانغان بىر ئادەمنىڭ ئارخىپلاشتۇرۇلغان رېنتگېن رەسىمى بار ئىدى.

ئارداق سۈپ. دېئال. ئېچىغان، سېسىغان، بۇزۇلغان: ئارداق قوغۇن.

ئاردىماق پ. دېئال ① ئېچىماق، سېسىماق، بۇزۇلماق. ② ئېچىشماق، تارلىقى كەلمەك.

ئارزالۇ ئى. ھاراق ئىشلىگەندە ئېچىتىلغان نەرسىدىن قېلىپ قالغان قالدۇق.

ئارزۇ ئى [پ] دىلدىكى ئىستەك؛ ئۈمىد، ئىنتىلىش، ھەۋەس: بىر ئارزۇ ئون ئارزۇنى تۇغىدۇ (ماقال). * ياش-ئۆسمۈرلەردە بىلىم ئىزدەش ئارزۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. * تۇرسۇن ئاخۇنىنىڭ كۆڭلىدە يېڭى-يېڭى ئارزۇلار بىخلاندى.

ئارزۇ قىلماق ئۈمىد قىلماق، ئۈمىدلەنمەك، ئىنتىلمەك: ئۇ شەھەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، ئايرىلىپ ۋە سىتېمىلاشتۇرۇلۇپ ساقلىنىدىغان ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللار: رازۇېتكا ئەمەلدارى قاسىم ئاستا ئورنىدىن تۇردى-دە، ئارخىپ ئىچىدىن لۈتپۇللا بىلەن گۈلباھار ئوتتۇرىسىدا يېزىشقان خەتلەرنى سۈغۇرۇۋېلىپ سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.

ئارخىپ بۆلۈمى ھەر خىل ئارخىپلار ساقلىنىدىغان ئۆي، بۆلۈم، ئىشخانا.

ئارخىپ تۇرغۇزماق ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-پائالىيىتى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالغا ئائىت ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، سىستېمىلاشتۇرۇپ ئەنگە ئېلىپ ساقلىماق.

ئارخىپلاشتۇرماق پ. ← ئارخىپ تۇرغۇزماق.

ئارخىپلاشتۇرۇلماق «ئارخىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېنىڭ قولۇمدا تېخى يېقىندا جىددىي ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ياشانغان بىر ئادەمنىڭ ئارخىپلاشتۇرۇلغان رېنتگېن رەسىمى بار ئىدى.

ئارداق سۈپ. دېئال. ئېچىغان، سېسىغان، بۇزۇلغان: ئارداق قوغۇن.

ئاردىماق پ. دېئال ① ئېچىماق، سېسىماق، بۇزۇلماق. ② ئېچىشماق، تارلىقى كەلمەك.

ئارزالۇ ئى. ھاراق ئىشلىگەندە ئېچىتىلغان نەرسىدىن قېلىپ قالغان قالدۇق.

ئارزۇ ئى [پ] دىلدىكى ئىستەك؛ ئۈمىد، ئىنتىلىش، ھەۋەس: بىر ئارزۇ ئون ئارزۇنى تۇغىدۇ (ماقال). * ياش-ئۆسمۈرلەردە بىلىم ئىزدەش ئارزۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. * تۇرسۇن ئاخۇنىنىڭ كۆڭلىدە يېڭى-يېڭى ئارزۇلار بىخلاندى.

ئارزۇ قىلماق ئۈمىد قىلماق، ئۈمىدلەنمەك، ئىنتىلمەك: ئۇ شەھەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ،

دادىسىدىن ئۇچ ئايلىق رۇخسەت سورىسىدى. * ئۇ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى 10 ـ 12 يىل ئىچىدە بىر ئاتقا ئىگە بولۇشنى قانچە ئارزۇ قىلسىمۇ، مەقسەتىگە يېتەلمەي، باشقىلارنىڭ ئېتى بىلەن ئوغلاق تارتىشقا قاتنىشىپ يۈردى.

ئارزۇ ـ ئارمان دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئارمانلار: ئالەم ئارزۇ ـ ئارمان قۇچىقىدا ياشنايدۇ. * نۇرغۇن ئۈيغۇر قىز ـ يىگىتلىرى بۇ ناخشىلار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مۇراد ـ مەقسەتلىرىنى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىپادىلىگەن.

ئارزۇ ـ تەلەپ دىلدىكى ئارزۇ ۋە تەلەپلەر: ئەزەم ئاكا يېڭى جەمئىيەتتە ئۆسۈپ يېتىلگەن رەھبىرىي كادىر، لېكىن ئۇ ئۇرمۇشنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە يېڭىلىنىۋاتقانلىقىنى، ياشلارنىڭمۇ ئۆزىگە لايىق ئارزۇ ـ تەلەپلىرى بارلىقىنى نېمىشقىمۇ چۈشەنمەيدىغاندۇ.

ئارزۇ ـ تىلەك دىلدىكى ئارزۇ ۋە تىلەكلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى خەتكە ئېنىق قىلىپ يازدى. * ئۇ ئادەمنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەندە، ئۆزىدە پەيدا بولغان ئارزۇ ـ تىلەكلەرنىڭ بىكار ئەمەسلىكىگە ئىشەنىدى، ئۆزىنىڭ خاتالاشمىغانلىقىغا يەنە خۇشال بولدى.

ئارزۇ ـ خىيال ئارزۇ ۋە شۇ ئارزۇ ھەققىدە قىلغان خىياللار، ئويلىنىشلار: بىر جۈپ ياش كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ ـ خىياللىرى ئۈستىدە ئۇزاق مۇڭداشتى. * داغدۇغىلىق سۆزلەردىن كۆرە، كۈندىلىك تۇرمۇشۇم، شېرىن ئارزۇ ـ خىياللىرىم توغرىسىدا يازاي. بۇنداق خەت ماڭمۇ، ساڭمۇ ياقىدۇ.

ئارزۇلۇق سۈپ ① كۆپتىن بېرى ئارزۇلاپ كەلگەن، ئارزۇلاپ كۈتۈلگەن: كۆڭۈلدىكى: ئاتا ـ ئانا ئارزۇلۇق يالغۇز قىزىنى ئۆز جانلىرىدىنمۇ ئارتۇق كۆرەتتى. * ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق بالىسى بولۇپ، ئۇلار ئوغلىنى ئۆزلىرىنىڭ جېنى، كۆز قارىچۇقى دەپ بىلەتتى. (2) ئارزۇلار بىلەن تولۇپ تاشقان، ئارزۇسى بار: ئارزۇلۇق دۇنيا. * باغقا كىردىم گۈل ئۈزەي دەپ، گۈل سۈيى گۈلگە تامۇر. ئارزۇلۇقنىڭ ئارزۇسى يارنى كۆرگەندە قانۇر.

ئارزۇلىماق پ ① ئارزۇ قىلماق، ئۇمىد قىلماق: بازاردا بار گەپنى ئېيتساق، قارلىق تاغنىڭ سۈيىنى كىم خالىمايدىكەن، بۇنى بىز ئەمەس، نەچچە ئەۋلاد كىشىلەر ئارزۇ قىلىشقان. ھەتتا بۆشۈكتىكى كىچىك بالىلارمۇ ئۇنى ئارزۇلايدۇ. ② ياخشى كۆرمەك، ئامراق بولماق، ھەۋىسى كەلمەك: يىگىتنىڭ بېشىدا چىمەن دوپپا، ئۇچىسىدا ھازىرقى يىگىتلەر ئارزۇلاپ كىيىدىغان خۇرۇم چاپان بار ئىدى. ③ ئاسرىماق، پەپىلىمەك، ئەركىلەتمەك: مايسەم كىچىكىدىلا ئۇماق، ئەقىلسىلىق بالا بولۇپ ئۆستى. زورىخانىمۇ ئۇنى ئارزۇلاپ، سۈنىڭ سۈزۈكىنى، ئاشنىڭ قويۇقىنى بېرىپ، قولىدىن چۈشۈرمەي چوڭ قىلدى. * ئاتام مېنى، ئانام مېنى نېمىشقا ئارزۇلاپتىكىن، بۇ كۈنلەرگە قالارمىنى باشتا ئويلىماپتىكەن.

ئارزۇمەن سۈپ [پ] ئارزۇ قىلغۇچى، ئىستىگۈچى؛ ئىنتىزار: مەن خېلىدىن بېرى ئۇنى بىر كۆرۈشكە ئارزۇمەن بولۇپ يۈرەتتىم.

ئارزۇ ـ نىيەت دىلدىكى ئارزۇ، نىيەت ۋە مەقسەتلەر: ئۇ مەندىن: ـــ دەسلەپكى ئارزۇ ـ نىيەتلىرىڭنى تۆيۈقسىز ئۆزگەرتىۋېتىشكە نېمە مەجبۇر قىلدى؟ ـــ دەپ سورىدى.

ئارزۇ ـ ھەۋەس دىلدىكى شېرىن ئارزۇ، ئىستەك ۋە ھەۋەسلەر: ھەر خىل ئادەمدە ھەر خىل ئارزۇ ـ ھەۋەس بولىدۇ. * ياقۇبجاننىڭمۇ ئۆز ئالدىغا ئارزۇ ـ ھەۋەسى، تۇرمۇشقا قارىشى بار. * ئىنسانىنىڭ زىننىتى، گۈلى ئەخلاقتۇر، ھەنىلىك ياشاشنىڭ يولى ئەخلاقتۇر. پەس ئارزۇ ـ ھەۋەسنى قىلمىغىن خىيال، ھاياتنىڭ مۇستەھكەم ئۇلى ئەخلاقتۇر.

ئارزۇ ـ ئۇمىد دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئۇمىد، ئىستەكلەر: سەن ئۇلارنى ھەربىر ئويلىغىنىڭدا ئۇلارنىڭ ئارزۇ ـ ئۇمىدلىرى، ئوتلۇق تىلەكلىرى ساڭا كۈچ ۋە دەرمان بېغىشلاپ، ئالدىڭدا پارلاق تاڭ ئېتىۋاتقاندەك يورۇقلۇق سېزىسەن.

ئارزۇ ـ ئىستەك دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئىستەكلەر

لەر: شۇ چاغدىكى رېئاللىق ــ فېئودال پومېشچىكلار-نىڭ خەلققە سالغان زۇلمى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئازاب ــ ئوقۇبەتلىرى، قايغۇ ــ ھەسرەتلىرى، ئارزۇ ــ ئىستەكلىرى ۋە ھۆرلۈك ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ئۈنىڭ قەلبىدە كۈچلۈك نەپرەت ۋە مۇھەببەت تۇيغۇسىنى ئويغاتقانىدى.

ئارسفېنامىن ئى [ئىنگ] <خىم> بىر خىل ئورگانىك بىرىكمە دورا، مولېكۇلا فورمۇلىسى $As=As\cdot(NH_2\cdot HCl)-C_6H_3OH-As=As\cdot(NH_2\cdot HCl)-C_6H_3OH$ ئۇ سۇس سېرىق رەڭلىك پاراشوك بولۇپ، ئېرىتمىسى تەييارلانغاندىن كېيىن، ئالكاگۇل، سفىلىس ۋە قايتىلانما كېزىك قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشتا ئوكۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئارسلان ئى ① مۇشۇكسىمانلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان، بەھەيۋەت، سۈت ئەمگۈچى يىرتقۇچ ھايۋان، شىر: ئارسلان بالىسى ئارسلان بولىدۇ (ماقال). ② كۆچمە. باتۇر، قەيسەر، زەبەردەست، قورقماس، دۆيۈرەك: تۇغۇلدۇم، «ئارسلان بول» دەپ ئانام سۆيگەن پېشانەمگە، سېلىپ زەك ھەر سۆزۈم، قەلبىم، مەجەز ــ خۇلقۇم، ئىپادەمگە. ③ ئەرلەر ئىسمى.

ئارسېن ئى [ر<لات] <خىم> ← **مىشياك.**

ئارسىز سۈپ. ئار ــ نومۇسىنى يوقاتقان، ئۇياليمايدىغان، نومۇس قىلمايدىغان، ئۇياتسىز: ئەر ئارسىز بولماس، يىگىت يارسىز بولماس (ماقال). * رەپىق ئاكا ئۇنىڭ ئارسىز يۈزىگە تۈكۈرۈشكە ئاللىقاچان ھازىرلانغان بولسىمۇ، تېخى ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ نېمىگە بېلەن تۈگىگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن غەزىپىنى زورىغا يۇتتى.

ئارسىزلىق «ئارسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ھەرقانچە چىرايلىق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارسىزلىق ۋە بەتقىلىقلىرى كىشىنى تولىمۇ سەسكەندۈرەتتى. * كەڭ ئاۋامنى دەسسەپ قىلىپ پەلەمپەي، ئۆرلىشىدۇ ئارسىزلىقى تۈپەيلى. بىر ئۆزىگە ئوزۇق ۋە نان تاپسىدۇ، مىليونلارنىڭ نانسىزلىقى تۈپەيلى.

ئارغامچا ئى. پاختا، يۇڭ، چىگە ۋە ھەر خىل سۈنئىي تالالارنى ئېشىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان توم تانا، ئارقان: يۇڭ ئارغامچا. چۈپۈر ئارغامچا. * يىلاندىن قورقۇپ كەتكەن كىشى ئارغامچىدىنمۇ قورقىدۇ (ماقال).

ئارغامچا بوي ئارغامچا ئۈزۈنلۇقىدا كېلىدىغان، ئارغامچا ئۈزۈنلۇقىغا تەڭ ئېگىزلىك: كۈن ئارغامچا بويى كۆتۈرۈلۈپ مەلىكىنىڭ كۆزى راۋاقتىن يولغا تىكىلىپ تۇرغانىدا، يىگىت ئىككى ئىنىسى بىلەن سارايۇەننى ئەگەشتۈرۈپ سىزغان رەسىم ۋە گۈللىرىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ كېلىپتۇ. * قۇدۇقنىڭ تېرەنلىكى ئىككى ئارغامچا بويى كېلەر.

ئارغامچا تارتماق ← **ئارغامچا توسماق.**

ئارغامچا تارتىشىش <تەن> بىر خىل تەنتەربىيە مۇسابىقىسى، ئادەم سانى ئوخشاش بولغان ئىككى كامانداننىڭ ئەزالىرى، ئارغامچىنىڭ ئىككى تەرىپىنى تۇتۇپ كۈچەپ تارتىشىپ، ئارغامچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بەلگىنى چېگرا سىزىق ئىچىگە سۆرەپ كىرسە غەلىبە قىلىدۇ.

ئارغامچا توسماق توي كۈنى قىزنى كۆچۈرۈپ ماڭغان يولىنى ئارغامچا تارتىپ توسماق، توربماق.

ئارغامچا سەكرەش <تەن> بىر خىل باللار ئويۇنى ياكى تەنتەربىيە ھەرىكىتى. ئارغامچىنىڭ ئىككى ئۇچىدىن تۇتۇپ ۋە ئۇنى چەمبەر شەكلىدە چۆگىلىتىپ، يەرگە يېقىلاشقاندا سەكرەپ ئۆتۈپ ئوينايدۇ.

ئارغامچا شوتا <بەن> ئۈزۈن ئىككى ئارغامچا ئوتتۇرىسىغا ئوخشاش ئۈزۈنلۇقتىكى بالداقچىلارنى تېڭىش ئارقىلىق ئىشلەنگەن شوتا.

ئارغامچىغا يامىشىپ چىقىش <تەن> ئېسىقلىق ئارغامچىغا يامىشىپ چىقىدىغان ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى. ئۇ ئادەتتە

ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، پۇت ـ قولنى تەڭ ئىشلىتىپ يامىشىش، يەنە بىرى قول بىلەنلا يامىشىش.

ئارغامچىنى ئۇزۇن قويۇۋەتمەك بىرەر كىشىنىڭ **ئورۇنسىز، ئەخلاقسىز**، بەتقىلىقلىق يامان ئىش ـ **ھەرىكەتلىرىگە مەلۇم ۋاقىت يول قويماق، پۇرسەت بەرمەك.**

ئارغامچىنى ئۇزىدىغان قائىدە ـ يوسۇن، ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلاشماي، دېگىنىنى شارتتىدە قىلىپ قويىدىغان، بۆسمىچى: ئۇمۇ خۇددى دادىسىدەك ئارغامچىنى ئۇزىدىغانلارنىڭ بىرى.

ئارغامچا ـ توقۇناق ئارغامچا ۋە ئارغامچا ئۇچىغا بېكىتىلىدىغان ئىلمەك ياغاچ ھەم شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۇ ھەر كۈنى ئۆز ئاددىتى بويىچە تاغار، قاپ، ئارغامچا ـ توقۇناق لىرىنى ئېلىپ كوچىغا چىقىدىكەن.

ئارغۇ ئى. ← **ئارغۇلار.**

ئارغۇچە سۈپ. ئارغۇلارغا خاس، ئارغۇلارغا ئوخشاش: ئارغۇچە ئادەت. ئارغۇچە كىيىم.

ئارغۇلار ئى <ئىسرق> **ئۇيغۇرلارنىڭ** XI ئەسىردىكى قەبىلىلىرىنىڭ بىرى.

ئارغۇن سۈپ <زوئول> قوتاز بىلەن يەرلىك ياكى باشقا نەسىللىك كالىلارنى چېتىشتۇرۇش ئارقىلىق كېلىپ چىققان 1 ـ ئەۋلاد شالغۇت. **ئۇنى قوتازغا قارىغاندا** ئاسان كۆندۈرگىلى بولىدۇ. ئۇ كالىغا قارىغاندا كۆچلۈك، سۈت مىقدارى كۆپ ھەم ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ، چىشلىرىنى كالا ـ ياكى قوتازغا چېتىشتۇرسا، ئەۋلاد قالدۇرىدۇ، ئەركەكلىرىنىڭ كۆپەيىش قابىلىيىتى بولمايدۇ.

ئارغۇنلاشتۇرماق «ئارغۇنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارغۇنلاشماق پ. ئازماق، نەسلى ئۆزگەرمەك: ئۇنىڭ بېقىۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسى ئارغۇنلاشقان كاللار.

ئارغىماق ئى. **ئالاھىدە نەسىللىك چاپقۇر** ئات: ئۇچ ئارغىماق قوشۇلغان پوچتا ھارۋىسى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپلا غايىب بولدى. * ئۇنىڭ تېز ـ تېز كۆتۈرۈلۈۋاتقان تۇياقلىرىنىڭ يەرگە تېگىۋاتقان ـ تەگمەيۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. شوخ چۆل شامىلى ئارغىماقنىڭ يالىسى ۋە قۇيرۇقىنى ئۇچۇرۇپ ئوينىتاتتى.

ئارفا ئى [ر <نېم] <مۇز> ← **چىلتار.**

ئارقا ئى ① **گەۋدىنىڭ قورساقتا نىسبەتەن** كەينى تەرىپى: ئارقىسىنى قىلماق، قولنى ئارقىسىغا تۇتماق. ② **نەرسىلەرنىڭ كەينى قىسمى؛** يۇزىگە، ئالدى تەرەپكە قارىمۇقارشى بولغان قىسمى، تەتۈرى: سۈرەتنىڭ ئارقىسى. * ئۇ تامنىڭ ئارقىسىغا چاپلانغان خەتنى ئاستا سويۇۋالدى. ③ **تۆت پۇتلۇق ھايۋانلارغا نىسبەتەن** باش ۋە كۆكسىنىڭ كەينى تەرىپى: ئاتنىڭ ئالدى پۇتى ئىششق بولسا، ئارقا پۇتىغا تەسىر قىلىپ، مېڭىشى بۇزۇلىدۇ. ④ كەينىدە قالغان، **بېسىپ ئۆتۈلگەن يول؛** ئادەم ياكى نەرسە كەلگەن تەرەپ، ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپ ـ نىڭ ئەكسى: ئۇ يېرىم يولغا كەلگەندە، كۆڭلىدە بىرنەرسە يالت قىلىپ كەچتى ـ دە، ئىككىلىنىپ تۇرمايلا دەرھال ئارقىغا قايتتى. * ئوتۇنچى يول ـ ۋاسنى كۆرۈپلا، پالتىنىمۇ ئالماي ئارقىسىغا قاراپ بەدەر قاچتى. ⑤ كۆچمە. **ئۆزى يوق** يەر؛ **ئۆزى يوق پەيت:** ئارقىسىدىن كۆلىمەك. ئارقىسىدىن گەپ قىلماق. * ئارقامىدىن دېگەنلەر ـ تېزىكمىنى يېگەنلەر (ماقال). ⑥ III شەخس **ئىگىلىك قوشۇمچىسىدىن كېيىن ئورۇن** كېلىش قوشۇمچىسى **ئۇلىنىپ** كېلىپ تىركەلمە ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ: بىزنىڭ بۇگۈنكى كۈنىمىز نورغۇن كۆرەشلەر ئارقىسىدا مەيدانغا كەلگەن.

ئارقا بەل ئارقا مۇرىسىنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمىدىن ئىنچىكە بەلگىچە بولغان ئارىلىق.

ئارقا بوي كىيىمنىڭ ئارقا تەرەپتىكى بويى.

ئارقا پەش كىيىمنىڭ ئارقا تەرەپتىكى پېشى.

ئارقا پۇت <زوئول> ھاشارات ۋە تۆت پۇتلۇق، ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ كەينىدىكى ئىككى پۇتى: ئېشەك ئۆز ۋەدىسى بويىچە ئارقا ئىككى پۇتىنى كېرىپ بېرىپتۇ.

ئارقا پىشاپ چوڭ تەرەت، گەندە، پوق.

ئارقا تەرەك قوللاپ-قۇۋۇۋەتلەيدىغان، ياردەم بېرىدىغان، يۆلەيدىغان ھمايىچى؛ تايانچ: ئۇنىڭ ئارقا تىرىكى كۈچلۈك. * باي، كاپىتالىستلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئارقا تىرىكى چارپادىشاھى ئىدى. * كۆچمەنلەر ئاشۇنداق باي-قازىلارغا، ئۇلارنىڭ ئارقا تىرىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئىشلەتسەك بولمامدۇ؟

ئارقا تەرەك بولماق قوللاپ-قۇۋۇۋەتلىمەك، ياردەم بەرمەك، ھمايىچى، تايانچ بولماق: ئۇ سالىينىڭ ئوغلى ھېساب ئالغۇدەك بولسا، ئۆزدىنىڭ بولغۇسى كۈيئوغلى ئارقا تىرەك بولىدىغانلىقىنى ئېشىنىپ، تېخىمۇ چوڭ يۇرەكلىك بىلەن سالىينى بۆزەك قىلىشقا باشلايدۇ. * ئۇ يۇقىرى تەبىقىدىكى ئارىلىشىپ، ئۆزىگە ئارقا تىرەك بولىدىغان بىرقانچە كىشىنى قولغا چۈشۈرۈشنى ئويلىدى.

ئارقا تەرەك قىلماق قوللاپ-قۇۋۇۋەتلەتمەك، ياردەم بەرگۈزمەك، ھمايىچى، تايانچىلىق رول ئويناتماق: ئۇ تاغىسىنى ئارقا تىرەك قىلىپ تۇرۇپ، جىق ئىشنى جۆندەپ كەتتى.

ئارقا چاك گەزمال، تېرە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن بۇيۇملارنىڭ ئارقا تەرەپ چېتىلغان تىكىش سىزىقى: ئارقا چاك تىكىچ.

ئارقا سەپ ① <ھەرب> ئۇرۇش مەزگىلىدىكى ئالدىنقى سەپتىن يىراق بولغان ئىچكى رايون، قىسىم: ئۇنىڭ سول پۈتى يارىلانغان بولغاچقا، بىز ئۇنى ئارقا سەپكە ئەۋەتىپ بەردۇق. * ئۇ داشۆدە بەزى تىببىي بىلىملەرنىمۇ ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن، ئارمىيەمىزنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات تارمىقىدىكى سەھىيە ئورۇنلىرىدا رەھبەرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. ② ئىدارە، مەكتەپ، زاۋۇت، كان، كارخانا قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ئاساسلىق خىزمەتكە بېۋاستە ئارىلاشمايدىغان ھەمدە شۇ ئاساسلىق خىزمەتنىڭ زۆرۈر تەيىارلىق، تولۇقلىما ئىشلىرىنى ئىشلەيدىغان يارەمچى تارماق: بۇ مەكتەپنىڭ مەسئۇللىرى ئىدىيىۋى، سىياسىي خىزمەت بىلەن ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى ئوقۇتۇش خىزمىتىنىڭ مەنىۋى ۋە جىسمانىي كاپالىتىگە ئايلاندۇرغان. * سېخنىڭ ئۇستىنى سىرلاش ۋەزىپىسىنى ئارقا سەپتىكى ئىتتىپاق ياچېيكىسى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

ئارقا سەھنە <تىيا> تىياتىرخانا سەھنىسىنىڭ ئارقا قىسمى. ئويۇنىنىڭ بەدىئىي جەھەتتىكى خىزمەتلىرى ئارقا سەھنە دائىرىسىگە كىرىدۇ.

ئارقا سەھنە مۇدىرى <تىيا> ئويۇنىنىڭ ئارقا سەھنىدىكى تەيىارلىق خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك خادىم.

ئارقا سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا، تىل ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقا قىسمىدا تۆگۈلۈپەرەك تۇرۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش. تىلىمىزدىكى «ئا»، «ئو»، «ئۇ»لار ئارقا سوزۇق تاۋۇشلاردۇر.

ئارقا كۆرۈنۈش ① پېرسونا‌ژ ھەم ۋەقەلىككە تەسىر كۆرسەتكەن تارىخىي ئەھۋال ۋە ئوبيېكتىپ رېئاللىق: تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش. سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈش. * بۇ ئەسەردىن ۋەقەنىڭ قاچان، نەدە يۈز بەرگەنلىكىنى، ئارقا كۆرۈنۈشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. ② تىياتىر، كىنو، رەسىم ۋە فوتو سۈرەتتىكى ئاساسىي شەيئىنى روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدىغان مەنزىرە.

ئارقا كۆرۈنۈشلۈك ئارقا كۆرۈنۈشى بار،

ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە: مۇقام داستانلىرى ئاساسەن، مۇدھىش فېئوداللىق زۇلۇمنى، تارىخىي ياكى ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشلۈك ئىشق ـ مۇھەببەت پاجىئەسىنى، داستان قەھرىمانىنىڭ تىلى ۋە سەرگۈزەشتىسى ئارقىلىق پاش قىلىشقا قارىتىلغان.

ئارقا مۇھاپىزەتچى قىسىم <ھەرب> يۇرۇش قىلغان قوشۇنىنىڭ ئارقىسىدىن ئەۋەتىلىپ، قوغداش ۋە مۇھاپىزەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان قىسىم.

ئارقا مېڭە <ئانات> مېڭىنىڭ بىر قىسمى. ئۇ مېڭىنىڭ ئارقا قىسىمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆۋرۈكچە مېڭە، ئۇزۇنچاق مېڭە ۋە كىچىك مېڭىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئارقا ئىشىك ① <بىن> ئۆي، ھويلا، باغ قاتارلىقلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئېچىلىغان ئىشىك: ئۇ مۇدىر بىلەن خوشلىشىپ، مەكتەپ قورۇسىنىڭ ئارقا ئىشىكى بىلەن ئالمىلىق باغقا چىقتى. * ئۇ تالادىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ، ئارقا ئىشىكتىن غىپپىدە تىكىۋەتتى. ② كۆچمە. **قانۇنسىز، قائىدە ـ تەرتىپكە خىلاپ، ناتوغرا يول:** بەزى ئىشچى ـ خىزمەتچى خادىملار ئارىسىدا مېھمان چاقىرىش، سوۋغا تەقدىم قىلىش، ئارقا ئىشىك قىلىش، بۇزۇپ ـ چېچىش، ئىسراپچىلىق قىلىش ئەھۋاللىرى ساقلانماقتا. * ئۇنىڭ ئارقا ئىشىكى بولغاچقا، خىزمەت تەقسىماتىدا ھېچنېمىدىن غەم قىلمىدى.

ئارقا ئىشىك ئاچماق ① ئۆي، ھويلا، باغ قاتارلىقلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئىشىك ئاچماق، ② كۆچمە. قانۇنسىز، قائىدە ـ پرىنسىپقا خىلاپ ھالدا ئىش قىلىشنىڭ يولىنى تاپماق: بۇ دا دۇيىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئازراق زىيان تارتىش مەسلىسى ئەمەس، يامان ئىش ئۈچۈن ئارقا ئىشىك ئېچىپ بېرىش مەسلىسى؛ ئارقا ئىشكىتىن مەنپەئەتلەنگەن ئادەملەرنىڭ خاتا ئىشىنى بىلىپ تۇرۇپ قوللاش مەسلىسى. بىز بۇ يولغا ھەرگىز ماڭماسلىقىمىز كېرەك.

ئارقا ئىشكىتىن ماڭماق قانۇنسىز، ھەم قائىدە ـ پرىنسىپقا خىلاپ ھالدا ناتوغرا يولدا ماڭماق، پرىنسىپقا خىلاپ ئىش قىلماق: ئۇنىڭ خىيانەتچىلىك ۋە ئارقا ئىشىكىدىن مېڭىش قاتارلىق قىلمىشلىرى ئەينى ۋاقىتتىلا سېزىۋېلىنغانىدى. * بەزى ئورۇنلاردا ئارقا ئىشىكىتىن مېڭىش گويا قانۇنىي ئىشتەك ئادەتكە ئايلانماقتا.

ئارقا ئىشىك قىلماق ← **ئارقا ئىشكىتىن ماڭماق:** ــ ئارقا ئىشىك قىلىش گەرچە خاتا بولسىمۇ، سەمەت ئۈچۈن ھازىر جان بېقىشىنىڭ بىردىنبىر يولى بولۇپ قالدى، ــ دېدى ئۇ ئۆكۈنگەن ھالدا.

ئارقا يانچۇق ئىشتانىنىڭ كاسا قىسمىغا ئېچىلغان يانچۇقى.

ئارقىدا غوڭشىماق بىراۋنىڭ يامان گېپىنى، غەيۋىتىنى قىلماق: ــ ئارقامدا كەچكىچە غوڭشىپ يۈرگۈچە، گېپىڭ بولسا ئالدىمدىلا دېسەڭ بولمامدۇ؟ ــ دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ.

ئارقىدا قالماق ① كەينىدە قالماق، قېلىپ قالماق: ئۇ كىچىك تۆپىلىكلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، تىك، ئېگىز قىيا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالدى. قۇياش نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى. * پادىشاھنىڭ بۇ كىچىك ئوغلى شەھەرلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، يۈرت ـ مەھەللىلەرنى ئارىلاپ، چولۇق دەريانى بويلاپ ئۈزۈن يول يۈرۈپتۇ. ② مۇسابىقە ياكى يول يۈرۈش داۋامىدا باشقىلارغا يېتىشەلمەي، كەينىدە قالماق: ئۇ كۈچ ئۆلاپ يۈگۈرۈشتە ئارقىدا قالدى. ③ تەرەققىي قىلالماي، راۋاجلىنالماي بىر ئىزدا توختاپ قالماق: ئىلگىرىلەش ياكى تەرەققىياتى ئاستا بولماق: مۇئەللىم ئارقىدا قالغان ساۋاقداشلارنى پات ـ پات ئىلھاملاندۇرۇپ تۇراتتى. * ئەگەر ئارقىدا قالغان جايلار ئارقىدا قالدۇرۇلسا، ئۇ باراۋەرلىك بولمايدۇ. بەلكى خاتالىق بولىدۇ.

ئارقىسىدا گەپ قىلماق بىراۋنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ يامان گېپىنى قىلماق، **غەيۋىتىنى قىلماق:** ئۇ ھەمىشە مېنىڭ ئارقامدا

گەپ قىلدۇ.

ئارقىسىدىن كۆلمەك ئۆزى يوق ۋاقىتدا مەسخىرە كۆلكە بىلەن مازاق قىلماق: بۇنداق غەلىتە كىيىملەرنى كىيىپ يۈرسەك، كىشىلەر ئارقاڭدىن كۆلدۇ.

ئارقىسىغا چۈشمەك ← **ئىزىغا چۈشمەك.**

ئارقىسىغا سالماق ئەگەشتۈرمەك، نەگە بارسا شۇ يەرگە ئېلىپ بارماق: سۈلايمان ياقۇبنى ئارقىسىغا سېلىپ يۈرگىلى ئۈچ ئايدىن ئاشتى. سۈلايمان بۇ ئۈچ ئاي جەريانىدا نۇرغۇن جايلارنى، خىلمۇخىل يېڭىلىقلارنى كۆردى. * ئۇنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ يېتىشتۇرۇپ چىققىنى تازا ئۇچىغا چىققان بىر ھاماقەت ئىكەن.

ئارقىسىغا سېلىپ قويماق ① بىرەر نەرسىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن شۇ ساھەنىڭ ئۇستىسىغا بەرمەك: ھۇنەر ئۆگىنىپ قالسۇن دەپ بالىنى ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ قويدۇم. ② بىر ئاۋنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇش، ئىش ـ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇنچە پايلاشقا قويماق: گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسى زىيالىيلارنىڭ ئارقىسىغا ئادەم سېلىپ قويياتتى.

ئارقىسىغا كىرمەك ① ئەگەشمەك: مەن ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ ئۇرۇمچىگە باردىم. ② ئۆگەنمەك: بالام قاسىم ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا كىرگەن بىر يىلدىن بېرى خېلى ئۇستا بولۇپ قالدى. * ھەسەلخان ئاچام قىزىغا دائىم: ــ قىزىم، سەن ئايىنىيازنىڭ ئارقىسىغا كىرمە، ئۇ سېنى ياخشى يولغا باشلىمايدۇ، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى. ③ پايلاپ يۈرمەك، ئىزىغا چۈشمەك، پېيىدا بولماق: ئوغرى ئۇنىڭدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپتۇ.

ئارقىسىنى قىلماق ① كەينىنى قىلماق: قىز ئانىسىغا ئارقىسىنى قىلىپ، يەرگە قارىپ جىم تۇرۇۋالدى. ② كۆچمە. تەتۈرىگە يۈزلەنمەك: ئامەت قاچماق؛ ئوڭۇشسىز لىققا قارىپ ماڭماق: جاھان ھەمىشە نۆۋەت بىزگە كەلگەندە ئارقىسىنى قىلىۋالدۇ.

ئارقىغا تارتماق ① تەتۈر يۆنىلىشكە تارتماق: شۇنچە كۈچىسەكمۇ، ھارۋا نېمە ئۈچۈن قوزغالمايدىكەن دېسەك، بىز ئالدىغا تارتساق، ھېسسام ئارقىغا تارتقىلى تۇرۇپتۇ ئەمەسمۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى سەۋەب كۆرسىتىپ كەينىگە سۆرىمەك، كېچىكتۈرمەك: ئۇلارنىڭ مەقسىتى سۇ قۇرۇلۇشىنى ئارقىغا تارتىپ ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا زىيان سېلىش ئىدى.

ئارقىغا چېكىنمەك ① ھەرىكەت يۆنىلىگەن تەرەپتىن ئەكسىگە قاراپ ماڭماق. كەينىگە يانماق: دۈشمەنىنىڭ شىددەتلىك ئوت كۈچى ئارمىيىمىزنى بىرمەھەل ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى. ② ئىلگىرىلەشتىن توختىماق؛ ئىلگىرىلەش، تەرەققىياتنىڭ كەينىدە قالماق: ئۇ دەرستە ئارقىغا كۆپ چېكىنىپ كەتتى. * گويا نوتا ئىدىك تۇيۇلۇز، نېمىچۈن قىڭغىر چېكىنىدىگىسەن؟! ئۆسۈپ تۇرغان ئىدىك گۈلدەك، نېمىچۈن ئارقىغا چېكىنىدىگىسەن؟!

ئارقىغا سۆرىمەك ← **ئارقىغا تارتماق.**

ئارقىغا قارىماق ① كەينى تەرەپكە نەزەر تاشلىماق. ② كۆچمە. ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلىماق، ئەسلىمەك: كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئۈچۈن ئارقىغىمۇ قاراش كېرەك.

ئارقىغا كەتمەك ← **ئارقىغا چېكىنمەك:** بىزنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئارقىغا كېتىشىمىزگە ئۆزئارا ئىناقسىزلىقىمىز سەۋەب بولۇۋاتىدۇ.

ئارقا ـ ئارقىدىن ① بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى: ئۇلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئىرادىلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ② قاتارىسىغا، ئۈزلۈكسىز: ئۇلار ئارقا ـ ئارقىدىن ياتاقىغا كىرىپ كەلدى. * ئۇ بالىغا قارىتىپ ئارقا ـ ئارقىدىن ئوق ئۇزدى. * مەن بۈككەندە ئۆسكەن بىر تۈپ قارىغاي يېنىغا يېتىپ كەلگىنىمدە، ئاتىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن ئەنسىز كىشىنىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن قەدىمىنى تېزلەتتىم.

ئارقا ـ ئارقىلاپ ← **ئارقا ـ ئارقىدىن:**

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «تارىم»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرنالـلار ئارقا ـ ئارقىلاپ نەشر قىلىنىشقا باشلىدى.

ئارقار ئى <زوئول> بىر خىل ياۋا قوي، مۇڭگۈزى توم ۋە چوڭ بولۇپ، بەزىلىرىنىڭ تۆۋەنگە ئېگىلگەن ۋە بەزىلىرىنىڭ قارماقـلىشىپ كەتكەن بولىدۇ؛ يۇڭى يېرىك ۋە ئۇزۇن، قوڭۇرغا مايىل كۈل رەڭ كېلىدۇ؛ قۇيرۇقى قىسقا، پۇتلىرى بەجىرىم ھەم كۈچلۈك، ئېگىز تاغلارغا چىقالايدۇ. * ھەتتا ئارقار، جەرەن، كېيىكلەر تىترەپ ئۆتكەن قىيا تاشلاردا. ئۇچرىتىسەن تونۇش ئىزلارنى، چوققىلاردا، مۇزلۇق قارلاردا.

ئارقاق ئى. رەخت، ماتا، گىلەم قاتارلىقلارنى توقۇشتا ئۇرۇش يېپىلارنىڭ ئارىلىقىدىن توغرىسىغا ئۆتكۈزۈلىدىغان يىپ: لوقمان قاراقچىلار بۇلىۋالغان گىلەم خۇرجۇنىنى ئالدۇرۇپ چىقىپ، رەڭدار ئارقاقلاردىن بىر تالدىن سۇغۇرۇپ، ئۇرۇشتىن ھەم ئالدۇرۇپ، قاراقچىلارغا تۇتقۇزۇپتۇ، ئەسۋاب نۇسخىسىنمۇ بېرىپتۇ. * يوتقانلىق پاختىدىن ئېگىردى ئۇرۇش، زوربىخان تاشلاندۇق چاقىنى راسلاپ، قانچە شام ئاخشاملار ئولاندى تاڭغا، ئايجامال ئولگۈردى ئارقاقنى قاتلاپ.

ئارقاق باسماق ئارقىمۇئارقا ئارقاق يېپىنى بېرىپ چىگدىماق، ئارقاق يېپىنى زىچلاپ چىگىتماق: ئولار خۇش ناخشىلارنى ياڭرىتىپ، ئۇرۇشكە رەڭگۇڭا چىگەتتى، ئارقاق باساتتى ۋە پەنجە ئۇرۇپ، قىرقىشنى داۋاملاشتۇراتتى.

ئارقاقلىق سۈپ. ئارقاق ئۈچۈن تەييارلانغان، ئارقاق قىلىنىدىغان، ئارقىقى بار: ئارقاقلىق يىپ. * پاتەمخان يېڭى پاختىدىن ئارقاقلىق يىپ ئېگىردى.

ئارقاقلىماق پ. باپكارلىق ۋە گىلەمچىلىكتە، ئۇرۇش ئارىلىقىدىن يىپ ئۆتكۈزمەك.

ئارقال ئى ← **ئارقال ئوتى**.

ئارقال ئوتى <بوت> پاكار ئۆسىدىغان، غولى بوغۇم ـ بوغۇم، رەڭگى سېرىق ھەم يىللىق پۇرايىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئۇنى تاماققا سالسا، تاماقتا تەملىك پۇراق ھاسىل بولىدۇ.

ئارقان ئى ← **ئارغامچا** مەنىسىدە قىرغاقنى بويلاپ، قىزغا قارىتىپ ئارقان تاشلىدىم. * ئۇ، مەھەللىنىڭ بېشىدا تۇرۇپ: ــ ھەيدە، پادا ـ كالاڭنى!...، ــ دەپ ۋارقىرسا، ئېغىلدىكى كاللار مۆرىشىپ ئارقانلىرىنى سىلكىشەتتى.

ئارقاندىماق پ ← **ئارقانلىماق** ياسىنى كۆكىيشى ئاتنىڭ ئېگىرىنى ئېلىپ، غانجۇغىدىكى ئارقان بىلەن سەل يېراقراق ئاپىرىپ ئارقاندىدى.

ئارقانلاتماق «ئارقانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارقانلىماق پ. ئارقان بىلەن باغلىماق، چىگمەك: ئۇ ئاتنى ئارقانلىدى.

ئارقۇ ئى. تارس. ئوردا قاراۋۇلى: ئارسلان بىلەن ئىككىسى ئارقۇلارنىڭ يارىدىمىدە ئىكىكى بوز ئارغىماققا مىنىشتى. ئۇلارنى ئىكىكى ئاتلىق ئارقۇ قوغداپ ئارقىدىن ماڭدى.

ئارقىچە رەۋ ← **ئارقىسچە**: يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدە 70 ـ 80 سانتىمېتر چوڭقۇرلۇقتا ئازگال بار ئىكەن، مەن ماشىنىنى ئايلاندۇرۇپ ھېلىقى ئازگالغا ئارقىچە ئېلىپ كەلدىم ـ دە، كوزۇپىنىڭ ئارقىسىنى ئېچىپ ئات بىلەن ھارۇسنى كوزۇپقا ئالدۇق.

ئارقىسچە رەۋ. ھەرىكەت يۆنىلىگەن تەرەپكە ئارقا تەرىپىنى قىلىپ، كەينىنى قىلىپ: كەينىچە: ئۇ پادىشاھنىڭ رۇخسىتىنى ئالغاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ، ئارقىسچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ئارقىسدا تىر ① ئاقۇنتىدە، نەتىجىسىدە: ئۇ ئاتسىنىڭ تەشەببۇسى ۋە قېتىرقىنىپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا داڭلىق ھۈنەرۋەن بولۇپ يېتىشتى. * ئۇ ساتار چېلىپ مۇقامچىلىق قىلىش ئارقىسدا خەلق ئىچىدە چوڭ شۆھرەت قازاندى. ② سەۋەبلىك، تۈپەيلى: ئولار رىقابەت

ئارقىسىدا بۆلۈنۈپ كەتتى. * ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يېتىشى بىلەن، مۇقەررەر هالدا جەمئىيەت سىنىپلارغا بۆلۈنگەن چاغىدا دۆلەت، شۇنداق بۆلۈنۈش ئارقىسىدا، زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى.

ئارقىش ئى.تارس. كارۋان؛ هەربىي قوشۇنىنىڭ ئوزۇق-تۈلۈكىنى توشۇيدىغان ئارقا سەپ خىزمىتى: بۇغراخان ئارسلان بىلەن چۈشكۈن ئالدىغا چىقىپ، ئارقىش قوشۇنىنىڭ باشلىقىنى قېچقاردى.

ئارقىلىق تىر ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن، ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن ياكى ئۈستىدىن، بىرەر نەرسە ئارىلاپ، بىر تەرەپتىن ئىككىنچى بىر تەرەپكە: بۇ هويلا ئارقىلىق باغقا چىقىلى بولىدۇ. * ئۇلار ياغاچ كۆۋرۈك ئارقىلىق نېرىقى قىرغاقتا ئوتۇشتى. ② بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسە ۋاستىسى، يارىدەمى بىلەن، يارىدەمىدە: بىلىم—هەققەتەن قۇدرەتلىك، ئىنسانىيەت بىلىم ئارقىلىق تەبىئەت ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ، مۆجىزىلەرنىڭ سىرىنى ئېچىپ، ئۆزلىرى ئۈچۈن بەخت يارىتىدۇ. * بىز تېلېفون ئارقىلىق بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپتۇق. ③ ئىسىمنىڭ ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن ئوخشاش مەنىدە، هەرىكەتنىڭ قورالىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ شاڭخەيگە پويىز ئارقىلىق باردى. * ئۇ بۇ هەرىكەتكە ئەمەلىي هەرىكىتى ئارقىلىق ئاكتىپ قاتناشتى. ④ سەۋەبىلىك، تۈپەيلىدىن: ئۇ بۇ قېتىمقى ماجىرا ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قانچىلىكلىكىنى ئاشكارىلىدى.

ئارقىمۇئارقا ← **ئارقا-ئارقىدىن:** كۈنلەر ئارقىمۇئارقا ئۆلىنىپ ئۆتۈۋەردى. ئورما كۈنلىرى ئايالغىشىپ، ئوقۇش باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى.

ئارقىمۇئارقا بۆلۈش <مات> بىر سانىنى تەرتىپ بويىچە بىرقانچە سانغا بۆلۈش.

ئاقىمۇئارقا قوشۇش <مات> ئىككىدىن ئارتۇق سانىنى تەرتىپ بويىچە ئۆزئارا قوشۇش.

ئارقىمۇئارقا كۆپەيتىش <مات> بىر سانىنى تەرتىپ بويىچە بىرقانچە سانغا كۆپەيتىش.

ئارقىمۇئارقا ئۇلاش <ئېل> بىرنەچچە ئېلېكتر ئەسۋابى ياكى دېتاللارنى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرىنى ئۇلاش.

ئارقىمۇئارقا ئېلىش <مات> كېمەيگۈچىدىن تەرتىپ بويىچە بىرقانچە كېمەيتكۈچىنى ئېلىش.

ئاركتىكا ئى [ر<گرېك]<جۇغ> يەر شارىنىڭ شىمالىي قۇتۇپ رايونى.

ئارگون ئى [ر<گرېك] <خىم>گاز ئېلېمېنت؛ بەلگىسى A ياكى Ar(Argoniun)؛ رەڭسىز ۋە پۇراقسىز كېلىدۇ. ئارگون قاچىلانغان ۋاكۇئۇم لامپىدىن توك ئۆتكۈزگەندە، رەڭلىك نۇر تارقىتىدۇ. ئۇ ئاتموسفېرا تەركىبىدە ئەڭ كۆپ بولغان ئىنېرتسىيلىك گاز هېسابلىنىدۇ.

ئارگىنال (توغرىسى: ئورىگىنال) ← **ئورىگىنال.**

ئارمان ئى [پ] ① ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇ-ئىستەك ياكى ۋاقتىدا قىلىنمىغان ئىشلار تۈپەيلىدىن كۆڭۈلدە قالغان ئۆكۈنۈچ، پۇشايمان، هەسرەت، نادامەت: —قىزىم هاياتلا بولسا، ئۇنىڭ بىلەن دىدارلىشىپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى، —دېدى ئۇ ئېزىلىپ. * قارا-قارا قاغىلار خاماندىدۇر يار سەنەم، قىز ئالمىغان يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار سەنەم. ② ئارزۇ، ئۈمىد: —كۆزۈمىنىڭ ئوچۇقىدا دادامنى ۋە قوۋم-قېرىنداشلىرىمنى بىر كۆرسەم دېگەن ئارمىنىم بار، —دېدى ئۇنىڭ خوتۇنى. * ماڭار چاقماقچە سۈرئەتتە ۋاقىت ئالدىدا ئادەملەر، ئۇچار بەس-بەستە سۈمۈرغلار، ئۇلۇغ مەقسەتتە-ئارماندا.

ئارماندا قالماق ئارزۇ، مەقسەتكە يېتەلمەي ياكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي

ئەپسۈسلانماق، ھەسرەتتە ــ نادامەتتە قالماق: ئۇلار ئەخمەتجان ئەپەندىنى قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ، چۈقۇراشقىنىچە ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشەلمەي، ئارماندا قېلىپ قايتىپ كەلدى. * دوختۇرلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىن كېيىن، كېسەل بولغۇچىنىڭ يولدىشى تۆكۈلۈشكە تەييار تۇرغان كۆز ياشلىرىنى تەستە توختىتىپ: ــ ئارماندا قالماسلىق ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى چارە، ئوپېراتسىيە قىلىشقا قوشۇلمەن، ــ دېدى ــ دە، ئوپېراتسىيە قەغىزىگە قول قويدى.

ئارماندا كەتمەك ئارزۇ ــ ئۈمىد، مەقسىتىگە يېتەلمەي بۇ ئالەمدىن ئۆتمەك، ھەسرەت ــ نادامەتتە ئۆلۈپ كەتمەك: ئۇ دەلدەڭشىپ تۇرۇپ كامالىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىدى: ــ تۇر كامال، تۇرا! مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتسەك ئارماندا كېتىمىز، ھېچ بولمىغاندا تاش ئېتىپ بولسىمۇ بىرنەچچىسىنىڭ ئەدىبىنى بېرەيلى! ــ دېدى.

ئارماندىن چىقماق مەقسەت، ئارزۇ ــ ئۈمىدلىرىگە يەتمەك، پىغانىدىن چىقماق: بۇگۈن ئابدۇشۇكۇرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، ھەممىمىز شۇ كۈنى باغچىغا چىقىپ ئارماندىن چىقتۇدەك بىر ئويناپلى.

ئارمانغا يەتمەك: مەقسەت، ئارزۇ ــ ئۈمىدكە ئېرىشمەك: يارنى دەپ تاغلارنى كەزدىم، يەتمىدىم ۋەسلىگە مەن. بىر كۆرۈپ ئارمانغا يەتسەم، نەۋباھار پەسلىدە مەن. * ئەگەر سەن ئىشلىسەك ئوبدان، بولۇر سەندىن ۋەتەن رازى، باھالار خىزمىتىڭنى ھەر زامان تارىخ دېگەن قازى، ئۆلەر جىسمىڭ، ئىشىڭ ئۆلمەس، قالار ئەلدە قىلغان يازى...شۇ خىل ئارمانغا سەن يەتسەك، بۇلەك ئارمان قىياس قىلما.

ئارمان قالماسلىق ھەممە مەقسەت، ئارزۇ ــ ئۈمىد ئەمەلگە ئاشماق، ھەسرەت، نادامەتنى تۇگىمەك: ــ مەن ئۇلۇغ پايتەختىمىز بېيجىڭنى بىر كۆرۈپ كەتسەم ئارمانىم قالمايتتى، ــ دېدى قوربان ئاكا ساقلىنى سلاپ تۇرۇپ.

ئارمان قىلماق ① مەقسەت، ئارزۇ ــ ئۈمىدلىرىگە يېتەلمەي ياكى بىرەر ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي ئەپسۇسلانماق؛ ھەسرەت ــ نادامەت چەكمەك، پۇشايمان قىلماق: تېرىغان خامان قىلار، تېرىمىغان ئارمان قىلار (ماقال). * ئۇ دادىسىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىگىنىگە ئارمان قىلاتتى. ② ئارزۇ قىلماق، تەلەپ قىلماق، تىلەمەك: ئەكىبەر ئۇلار بىلەن بىر كۆرۈشسەم دەپ ئارمان قىلىپ، قانچە كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى. * كىشىلەر بەخت دەپ قىلدۇ ئارمان، بىلمىدى شۇ بەخت ئىنسان قولىدا. بەختنىڭ قويندا ئۆزمەكتە ھامان، ھالال تەر تۆككەنلەر ئۇنىڭ يولىدا.

ئارمانسىز ① سۆپ. ئارمانى يوق، ئارمانى قالمىغان: ئارمانسىز كۈنلەر. ئارمانسىز ھايات. * ئۇنىڭسىز كەڭ سەھرا، قانسىز ــ دەرمانسىز، ئۇنىڭسىز دېھقانىنىڭ ئىشى دائىم «ئاھ!...». ئۇ بار، سەھرامۇ، خەلقىمۇ ئارمانسىز، بۇڭا تەشنا سەھرا چاڭقاق، ئەل گۈڭاھ. ② رەۋ. ئۆكۈنمەي، پۇشايمان قىلماي؛ ھەسرەت ــ نادامەت چەكمەي: ئارمانسىز كەتمەك. ئارمانسىز ياشاماق. * تۇرسەن رەزىل زالىم رەڭگىڭ قېچىپ، بىز قالدۇق زۇلمۇڭدا ئازاب چېكىپ. ئارمانسىز بۇ دۇنيادىن ئۆتەر ئىدىم، بىر قوشۇق قېنىڭنى مەن كەتسەم ئىچىپ.

ئارمىيە ئى [ر<فران< لات] <ھەرب> ① دۆلەتنىڭ سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدىرىغان قوراللىق تەشكىلاتى، قوراللىق قوشۇنى: خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى. * ئۇ 18 يېشىدا ئارمىيىگە قاتناشتى. ② بىر ياكى بىرنەچچە قوشۇن تۈرلىرىنىڭ بىرنەچچە كورپۇس ياكى دىۋىزىيىدىن تەشكىل تاپقان، ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن قوشۇلمىسى: 1 ــ يۆنىلىش ئارمىيە. يېڭى 4 ــ ئارمىيە.

ئارمىيە تۈرى <ھەرب> ئارمىيىنىڭ ئاساسىي تۈرى. ئارمىيە تۈرى ئادەتتە قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى، دېڭىز ئارمىيىسى ۋە ھاۋا

ئارمىيىسى دەپ ئۇچ خىل بولىدۇ. ھەربىر ئارمىيە تۈرى بىرنەچچە قىسىم تۈرىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئار ـ نومۇس ① خىجالەت تارتىش، ئۇيلىمىش تۈيغۇسى؛ ئۇيات، ئار ۋە نومۇس: ئۇ ئار ـ نومۇسى يوق ئادەم. * ئۇ ئار ـ نومۇس كۆچى ۋە قىزىق غۇرۇرى بىلەن ئۆزىنى مەھكەم تۇتۇپ، تۇرغۇنلۇك يېنىغا ئاستا كېلىپ توختىدى. ② كىشىلەرنى ئۇلۇغلايدىغان، كىشىلەرگە ھۆرمەت بېغىشلايدىغان خىسلەت، پەزىلەت: ئار ـ نومۇسنى ساقلاش ئۈچۈن ھەرقانداق گۈزەل ئىش ۋە ھۇزۇر ـ ھالاۋەتتىن ۋازكېچىشكە توغرا كېلىدۇ. * ئەگەر مۇقەددەس ئىززىتىمىدۇر ئار ـ نومۇس. ۋىجدانىمىنىڭ ئىززىتىمىنىڭ مەنبەسى.

ئارۇز ئى [ئە] <ئەد> ← **ئارۇز ۋەزىن.**

ئارۇز ۋەزىن <ئەد> شېئىر تۈزۈلۈشىدە، ئۇزۇن ۋە قىسقا بوغۇملارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە ئالمىشىپ كېلىشىگە ئاساسلانغان ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىدە كەڭ قوللىنىلىدىغان ۋەزىن سىستېمىسى: ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان شېئىر. * ئارۇز ۋەزىن رېتىملىق ئاھاڭدارلىقىنى كۆرسىتىدىغان بولغاچقا، تەبىئىي ھالدا، سۆزنىڭ ئوچۇق ـ يېپىق بوغۇملۇق خۇسۇسىيىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئارۇماتىك سۈپ [ر] <خم> ← **ئارۇماتىك بىرىكمىلەر.**

ئارۇماتىك بىرىكمىلەر <خم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ چوڭ بىر تۈرى. ئۇ بېنزول ۋە ئۇنىڭ تۈغۈندىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تۈردىكى بىرىكمىلەرنىڭ مولېكۇلىسىدا بىر ياكى بىرنەچچە بېنزول يادروسى بولىدۇ.

ئارۇڭ ـ سارۇڭ قالايمىقان، رەتسىز: ئۇ قولىغا سۈپىدىكى يوغان ۋە ئېغىر پالتىنى ئالدى ـ دە، كۆتەكىنىڭ ئارۇڭ ـ سارۇڭ پۇتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا كۈچ بىلەن ئۇردى.

ئاربىچى I ئى. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان جېدەل ـ ماجىراغا ئارىلاشقۇچى، ئارىغا كىرگۈچى كىشى: ئاربىچىغا ئالىتە تاياق (ماقال).

ئاربىچى II (ئا:ربىچى) ئى. ئارا ياسايدىغان ۋە ئۇنى ساتىدىغان ئادەم: بۇ شىياۋدۈيدە بەش ئاربىچى ئائىلە بار.

ئاربىچىلاتماق «ئاربىچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاربىچىلىق (ئا:ربىچىلىق) ئى. «ئاربىچى II» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ ئەسلىدە ئاربىچىلىق قىلىدۇ. * قاسىم ئاكىنىڭ ئاربىچىلىق ھۈنىرى بار.

ئاربىچىلىماق پ ① بىر ـ بىرى بىلەن جېدەل ـ لىشىپ تۇتۇشۇپ قالغانلار ياكى چېلىشقان ـ لارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، تۇتۇۋېلىپ ئايرىۋەتمەك، ئارىلاشماق: سەكرەپ تۇرغان ساقچى ھۆسەينەمگە بىر كاچات سالدى، ئۇنىڭغىچە باشقىلار ئاربىچىلاپ ئۇرغۇزمىدى. * بۇ ۋەقەشىي چاياننىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغانلىقىنى بىلگەن خەلق قاۋۇلنى دەرھال ئاربىچىلاپ، ئارىسىغا يوشۇرۇپ، كېچە قاراۋغۇسىدىن پايدىلىنىپ، قاچۇرۇۋەتتى. ② ئارىلاپ ماڭماق، ئارىسى بىلەن ماڭماق: كىم بىلىدۇ، بەلكى خاماندىكى كىشىلەر دىن قورقۇپ، ئېھتىيات قىلغانىدۇ؟ شۇڭا مەمەت «بۇ يولدا مېڭىش خەتەرلىك» دەپ، يېراق بولسىمۇ ئاربىچىلاپ مېڭىپ كەتتى.

ئاربدا رەۋ ① ئوتتۇرىسىدا، ئىچىدە: بازار كۈنى مال بازىرىدىكى ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئاربدا قېلىپ، ئالدىمدا كېتىۋاتقان ھەمراھلىرىمنى يوقىتىپ قويدۇم. ② ۋاقتتا، ۋاقىت ئىچىدە، كۈنلەردە، پۇرسەتتە: ماشىنا ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىدى، شۇ ئاربدا تۇرسۇنمۇ يېتىپ كەلدى. * مۇھەممەت كەلمىدى، شۇ ئاربدا تاغىمىز سۇلايمان ئاخۇن بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بىر ھەپتە تۇرۇپ كەتتى.

③ شۇنىڭدىن ئىبتىبارەن، بۇ جەريانىدا: ئوق تېگىپ يىقىلىپ، هوشۇمغا كەلسەم، دوختۇرخانىدا يېتىپتىمەن. ئاردىدا قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

ئاردىدىن رەۋ ① ئوتتۇرىسىدىن، ئىچىدىن: ئۇنى ئاردىدىن قوغلاپ چىقىرىشتى. ② شۇنىڭدىن باشلاپ، شۇنىڭدىن ئىبتىبارەن، شۇنىڭدىن بۇيان: مانا مۇشۇ ئىشلار بولۇپ ئاردىدىن قانچىلىك ۋاقىتلار ئۆتتىكىن، ئىلياس ئەپەندى بىر كېچىدىلا تۆيۈقسىز يوقىلىپ كەتتى. * ئاردىدىن توپتۇغرا يەتتە يىل ئۆتتۇپ كەتتى. بۇ جەريانداۋالىنىڭ سىياسىي هاياتى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولدى.

ئاردسال (توغرىسى: ئاردسالدى) ← **ئاردسالدى.**

ئاردسالدا (توغرىسى: ئاردسالدى) ← **ئاردسالدى.**

ئاردسالدى ① سۈپ. قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغان؛ ئىككىلەنگەن: ئاردسالدى كىشى. * ئاردسالدى ئىپادىسى بۇرە يەپتۇ (ماقال). ② سۈپ. جىددىيلىك، ئالدىراشلىق پەيسەيگەن، بوشىغان: ئاردسالدى ۋاقىت. ئاردسالدى پەيت. ئاردسالدى مەزگىل. * ئەزالار ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئاردسالدى ۋاقىتلىرىدا ئوغۇت توپلايدۇ. ③ رەۋ. قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئىككىلىنىپ: ئاردسالدى بولماق. * ئۇنىڭ سوئالىغا ــ يوق دېگىلى بولمايدۇ، ــ دەپ ئاردسالدى جاۋاب بەردى يۈنۈس. * ئىش يۈزىدە ئۇ خۇددى كەڭ دېڭىزدا كېمىنى نەگە هەيدەپ، يەلكەننى قايىقا توغرىلاشنى بىلمەيدىغان ياشلاردەك ئاردسالدى بولۇپ، ئۆز قارارى ئۈستىدە تەۋرىنىپ قالاتتى.

ئاردسالدى بولماق قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالماق، ئىككىلىنىپ قالماق، دەككە ــ دۈككىدە بولماق: ئۇ ئاچا يول ئېغىزىدا ئاردسالدى بولۇپ ئۆزاق تۇردى. * مەن ئۆزەمنىڭ بۇاسىستە تەسىراتىم ئارقىلىق شۇنى بىلدىمكى، هازىر بىر قىسىم يولدىن ئازغان ياشلار ئاچا يول ئاغزىدا ئاردسالدى بولۇپ تۇرماقتا.

ئاردسالدى قالماق ← **ئاردسالدى بولماق.**

ئاردسالدى قىلماق ئىككىلەنمەك، دەككە ــ دۈككىدە قويماق، قانداقمۇ قىلىشنى بىلمەيدىغان هالغا چۈشۈرۈپ قويماق: ئۇ ئەتىگەندىن بېرى گۈلنارنىڭ بېشىنى قايدۇرۇپ، ئاردسالدى قىلىپ قويدى.

ئاردسالدى ۋاقىت جىددىيلىك، ئالدىراشلىق پەيسەيگەن، ئالدىراشچىلىق ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقىت: ئاۋات دېهقانلىرى ئاردسالدى ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، ئېتىز ــ ئېرىق ئاسىسى قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بارماقتا.

ئاردسالدىلىق «ئاردسالدى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاردسالدىلىقتا قايىقا مېڭىشنى بىلمەيمۇ، شۇ يەردىلا تۇرۇپ قالدى. * جىددىيلىك پەيتلەردە بەزىلەر مەقسەتنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ، پرىنسىپسىزلىق قىلىپ، تەۋرىنىپ، ئاردسالدىلىق قىلىپ، بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلمايدۇ.

ئاردشاك ئى. ئۆچكەن يانار تاغلار ئورنىدا هاسىل بولغان يېكى يەر ئاستىدىكى مىنېرالىلارنىڭ ئىسسىقلىق چىقىرىشىدىن هاسىل بولغان، تېمپېراتۇرىسى شۇ يەردىكى مۇهىتنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولغان بۇلاق سۈيى يېكى هور كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئورۇن.

ئارىقمىتكا ئى [ر<گرېك] ماتېماتىكىنىڭ سانلار ئۈستىدىكى ئاددىي هېسابلارنى هەمدە ئۇلار ئوستىدە بېجىرىلگەن ئەمەللەرنى ئۆگىنىدىغان قىسمى؛ هېساب.

ئارىقمىتكىلىق سۈپ. ئارىقمىتىكىغا ئائىد، ئارىقمىتىكىغا ياتىدىغان؛ ئارىقمىتىكا قائىدىسىگە ئاساسلانغان: ئارىقمىتكىلىق قاتار. ئارىقمىتكىلىق ئەمەللەر. ئارىقمىتكىلىق مەسىلە.

ئارىقمىتكىلىق قاتار <مات> ← **تەڭ**

ئايرىملىق قاتار.

ئارىلاپ «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: ئۇ سۆزلەۋاتقىنىچە ئارىلاپ يېنىدا ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويىاتتى.

ئارىلاپ تۇتىدىغان قىزىتما <تب> بەلگىلىك ۋاقىت ئارىلىقىدا تۇتىدىغان بىر تۈرلۈك قىزىتما.

ئارىلاپ تېرىماق <دېھ> ← **قۇر ئارىلاپ تېرىماق.**

ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئارىدىن مەلۇم ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ، بەزى ـ بەزى، بىرە ـ بىرە، ئاندا ـ ساندا: قاسىم گويا: «سۆزلىسىڭىزچۇ» دېگەندەك ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ماڭا قاراپ قويىاتتى. * قىزىق ئىش، تۇراخان چوڭلا بولۇپ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىمۇ، بويىندا كىرلىشىپ، يىپى قارىداپ كەتكەن ئېمىزگە بىللە ئىدى، دائىم ئەمىسىمۇ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كىشىگە كۆرسەتمەي ئېمىۋالاتتى.

ئارىلاتماق «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنى مەيدانىنىڭ كەڭرى سالا ئېتىزلىرىنى ئارىلاتتى.

ئارىلاش ① «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى. ② سۈپ. ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىلەر قوشۇلغان: ئارىلاش تالالىق توقۇلما. ئارىلاش يەم ـ خەشەك. * ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان رايونلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىلىرىدە چوقۇم شۇ مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى بولۇشى كېرەك. ③ سۈپ. تەركىبىدە بولغان، ئۆز ئىچىگە ئالغان: تالا تۇم قاراڭغۇ، ئاسماندا بىرەرمۇ يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. يامغۇردىن شەپە بېرىپ قۇيۇن ئارىلاش شامال چىقىۋاتاتتى. * ئاتامنىڭ تەنە ئارىلاش بۇ سۆزى مېنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئارىلاش بىخ <بوت> ھەم گۈل ھەم يوپۇرماق ھاسىل قىلىدىغان بىخ. مەسىلەن: نەشۋات، ئالما، تاش ئالما قاتارلىقلارنىڭ بىخى.

ئارىلاش تالالىق توقۇلما <سانا> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان تالالارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېگىرىش ئارقىلىق توقۇلغان توقۇلما.

ئارىلاش ئورمان بىرقانچە خىل دەرەخ ئارىلاش ئۆسكەن ئورمان.

ئارىلاش ئوزۇقلىنىش <زوئول> ھايۋانلارنىڭ ھەم ھايۋان ھەم ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىش ئادىتى يەنى ھەم گۆش ھەم ئۆسۈملۈكنى ئوزۇق قىلىش.

ئارىلاشتۇرماق «ئارىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىپەك سەللىلىك ئادەم ئەرەبچە، پارسچە سۆزلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، تاغ خەلقىغە تونۇش بولمىغان «شەرىمولا» دېگەن كىتابتىن سۆز ئاچتى. * ئالىمجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ چۆپىنى سەي بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويىاتتى.

ئارىلاشتۇرۇش «ئارىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسى <سانا> ماتېرىيالالارنى ئارىلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا، ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىدا سېمونت لايلارنى ئارىلاشتۇرىدىغان ماشىنىلار كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئارىلاشتۇرۇش نىسبىتى <بىن> ئىشلەپچىقىرىشتا، ئىككىدىن ئارتۇق ماتېرىيالنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىشتە، ھەربىر ماتېريالنىڭ ئىشلىنىشى، ئېغىرلىقى ياكى ھەجىم نىسبىتى ئۈچۈن تېخنىكىلىق بەلگىلەنگەن سان. بۇ نىسبەت مەلۇم دائىرە چېكىدىن چىقىپ كەتسە، مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتىدە ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ.

ئارىلاشتۇرۇلماق «ئارىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گىلەمنىڭ يىپىغا ئالاھىدە يىپەك يىپ ئارىلاشتۇرۇلغاچقا، ئۇزلۇكسىز جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. * قات ـ قېتىغا تاش ـ شېغىل

ئارىلاشتۇرۇلۇپ ياسالغان غايەت زور تۇرمەل يارنىڭ ئېغىزىغا كەپلەشتى ۋە هايت ـ هۇيت دېگۈچە ئىككىنچى تۇرمەل كەلتۇرۇلدى ۋە ئالدىنقى تۇرمەلنىڭ ئۈستىگە لەسسىدە كەپلىشىپ توختىدى...

ئارىلاش ـ قولاش تەرتىپسىز، بىر ـ بىرىنى پەرق ئېتىپ، ئاجرىتىپ بولمايدىغان دەرىجىدە، هالەتتە: * ئۇنىڭ كاللىسىدىكى خىياللار ئارىلاش ـ قولاش بولۇپ كەتتى.

ئارىلاشما ① سۈپ. ئىككىدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان نەرسىلەردىن تەركىب تاپقان: ئارىلاشما ئوغۇت. ئارىلاشما ماددا. * ئۇلار «مەدەنىيەت كۆلۈبى» ئالدىدىكى ئاشخانىلارنىڭ ئازادىرەك بىرىگە كىردى، ئاشمانتا كەلگۈچە چاي ئىچكەچ مۇڭداشتى، ئەتراپىتىكى مانتا ساتاش، مېهمان چاقىرىشلار بىلەن قىزغىراق، ساپلىقلارنىڭ ئارىلاشما ئاۋازلىرىلا ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇپ تۇراتتى. ②ئى. تۇرلۇك نەرسىلەرنىڭ ماددىلارنىڭ بىرىكىشىدىن، قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان مەهسۇلات: * كلاپان هالقىسىنى قۇيۇش ئايرىم ناهىيلەردىن باشقا، ۋىلايەتلەردىلا قىلىنىۋاتقان ئىش، 20 ـ چويۇن بولمىغاچقا، بۇ تەلەپكە يېتىش ئۈچۈن، پولات، چويۇن ۋە باشقا ئارىلاشمىلارنى هەر خىل نىسبەتتە تەڭشەپ، ئالتە خىل قىلىپ قۇيۇپ كۆرۈش قارار قىلىندى.

ئارىلاشما پ ① بىر ـ بىرىگە قوشۇلما، بىرلەشمە، بىرىكمە: هاراقتا سۇ ئارىلاشتى. * هەسەن بوۋاي ئۆز ۋاقتىدا قېچىرنى توختاتقان بولسىمۇ، ئون جىڭدىن ئارتۇق ئۇرۇق يۇمشاق توپىغا ئارىلىشىپ، يەردە چېچىلىپ ياتاتتى. * شۇ ئەمەسمىدى يىغلاپ ئاققان سۇ، قان ياشلار بىلەن ئارىلاشقان ئېقىم، شۇ سۇ قوينىغا تاشلانمىغانمۇ؟ تالاي گۇناهسىز ئىزلىگەن يېتىم. ② باشقىلارنىڭ سۆزىگە سۆز قاتما، ئىشىغا قاتناشما: ئۇ گەرچە ئۇستىگە ئېنىق بىر ۋەزىپە ئالغان ئاساسىي قاتلام كادىرى بولمىسمۇ، لېكىن ئۇ قالتىس خوجايىنلىق غۇرۇرى بىلەن هەممىگە ئارىلاشتى. * ـ ياق، بالىلىرىم، مەن بۇنىڭغا قوشۇلمايمەن، ـ ـ دەپ ئارىلاشتى دۇيىنىڭ ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى ئۇلاغ باققۇچىسى داۋۇت ئاكام. ③ ئالاقە قىلما: ياشلىقىم تۇرمە، تارىم ئەمگىكى بىلەن ئۆتتۇپ كەتتى، قىرىق نەچچە ياشلىق ئادەم بولغىنىمدىلا جەمئىيەتكە ئارىلاشتىم. ④ باردى ـ كەلدى قىلما، مۇناسىۋەت باغلىما: ئۇ مەكتەپ قاراۋۇلىنىڭ ئوغلى بولۇپ، لۇتپۇللا بىلەن دېمەتلىك ئىدى هەم قويۇق ئارىلىشاتتى.

ئارىلىق I ① ئى. نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى جاي، مۇساپە، بوشلۇق: ئۇلار چەشمىرىنىڭ ئەتراپىغا ئارىلىقسىز بىر گەزدەك قالدۇرۇپ ئادەم بويى مەڭگەن دۆۋىلىدى. * بەكرى ئاكسىنىڭ ئۆيىگە 100 قەدەمدەك ئارىلىق قالغاندا، بايا تىن بېرى ئۇلارغا ياندىشىپ كېلىۋاتقان بۇرۇتلۇق بىردىنلا ئابدۇۋۇپلى بىلەن تەڭلىشىپ ئوغلاققا قول ئۇزاتتى. ② ئى. ئىككى ۋەقە، هادىسە ياكى پەيت ئوتتۇرىسىدىكى ۋاقىت، پۇرسەت: شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا ئۆيىگە قايتىپ كەلگەن قاسىم يەنە ئالدىنقى كۈنگە ئوخشاش قاپقىنى ئاچماستىن تاڭنى ئاتقۇزدى. * تەۋەككۈل ئاخۇن بەش ياش ۋاقتىدىن تارتىپ 15 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا دىنىي مەكتەپتە ئوقۇدى. ③ سۈپ. ئوتتۇرا: ئارىلىق هادىسە. ئارىلىق مېڭە.

ئارىلىق جىنس <ئىر> ئاتىلىق ـ ئانىلىقنى ئايرىم تەنەدە بولغان هاياتلىقلارنىڭ جىنسىي ئايرىلىش جەريانىدا ئۇرغان هالىتى.

ئارىلىق مېڭە <تىب> مېڭە غولى ئالدىنقى ئۈچىنىڭ بىر قىسمى، ئۇ دۆڭچە مېڭە، دۆڭچە مېڭە ئەتراپىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلمىلار، سېزىم يەتكۈزگۈچى پوستىلاق ئاستى نېرۋا مەركىزى، ماددا ئالمىشىش ۋە تېمپېراتۇرىنى تەڭشەيدىغان پوستىلاق ئاستى ۋېگېتاتىۋ نېرۋا مەركەزلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئارىلىق II ئى ← پارا.

ئارىلىق ئالماق ← پارا ئالماق.

ئارىلىق بەرمەك ← **پارا بەرمەك.**

ئارىلىق يېمەك ← **پارا يېمەك.**

ئارىلىماق پ ① ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن، ئىچىدىن ئۆتمەك، ئايلانماق، كەزمەك؛ كۆزدىن كەچۈرمەك: باتۇر قاتار ئورۇندۇقلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، يولۋاس شۇجىنىڭ قېشىغا كەلدى. * ئۇلار قىزغىن سۆھبەت بىلەن سالا ئېتىزلارنى ئارىلاپ خېلى ئۇزاق ماڭدى. * كوچىدا مەن ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىش ماگىزىن ئارىلاپ، بازار چۆگىلەش ئىدى. ② چېتىلىما رەۋىشداش شەكىلىدە كېلىپ: «مەلۇم ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ، ئاندا-ساندا، بەزى-بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇسۇلچىلار ئۇسۇل ئويناشتى. ئارىلاپ تانىسغا چۈشكۈچىلەرمۇ بولىدى. * ئۇ قىز تېخىنكۇمدا ئوقۇۋاتىپمۇ ئارىلاپ كېلىپ تۇراتتى. ③ ئاجراتماق، توسماق، بېسىقتۇرماق: ئىدىرىس غەزەپ بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ سۇلايمانىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى. بۇ ۋاقىتتا ياقۇب يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارنى ئارىلىدى. ④ بۆلمەك، سۆز قىستۇرماق، (گەپ، سۆز ھەقىقىدە): گەپ ئارىلىماق. * ــ ياق، ــ دېدى سۇلتان ئابدۇۋۇپلىنىڭ گېپىنى ئارىلاپ، ــ ئۇنداق قىلساق كۆپچىلىكنىڭ قاتتىق نارازىلىقىغا ئۇچرايسىز. ⑤ يوشۇرۇنۇپ كىرمەك، قوشۇلۇۋالماق: ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئۆزۈم، يىغلايدۇ قارا كۆزۈم. دۇشمەن ئارىلاپ قاپتۇ، ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم. ⑥ ئانداساندا پەيدا بولماق: سادىقنىڭ دوكىلاتى ئايالىشقاندىن كېيىن، چاچ-ساقاللىرىنى ئاق ئارىلىغان پېشقەدەم دۇيجاڭ ئوتتۇرىدىن قوپۇپ، سادىقنىڭ قوللىرىنى ئالقانلىرىغا ئالدى. * شۇ ئارىلىقتا سىفەن شۆيۈەنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇغۇچى ئىلىش ئۇچۇن ۋىلايەتتىن كەلگەن ئېگىز بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك، چاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان خالىدىن ئەپەندىم سىلىق قەدەملەر بىلەن كىرىپ كەلدى.

ئارىئوزو ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ئارىيانىڭ ئۆزگەرگىنى، بۇ مۇزىكا ھەجىم جەھەتتە كىچىك، تۇزۇلۇش جەھەتتە ئەركىن ھەمدە يېقىملىق ۋە لىرىكىلىق كېلىدۇ.

ئارىيان ئى ← **ئارىيانلار.**

ئارىيانلار ئى <ئىرق> ياۋروپانىڭ XIX ئەسىردىكى تارىخىي ھۇججەتلەرگە ئاساسلانغاندا ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدىغان خەلقنىڭ نامى. ھىندى ۋە پارس تىلىدىكى ھۇججەتلەرگە قارىغاندا، قەدىمكى دەۋردە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغان، ئۆزىنى، «ئارىيا» دەپ ئاتىغان بىر قوۋم، ئۇلار ئاتىلىق جامائەت تۈزۈمىدە بولۇپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان ھەم روھقا ئىشەنگەن، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2000-يىلىدىن 1000-يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلارنىڭ بىر تارمىقى جەنۇبقا بېرىپ ھىندى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان، بىر تارمىقى غەربىي جەنۇبقا يۈرۈپ پېرسىيىگە كىرگەن، يەنە بىر تارمىقى كىچىك ئاسىياغا كىرگەن.

ئارىيە ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ئوپېرا ياكى ئومۇمىي خورلاردا، ئوركېستىرنىڭ تەڭكەش قىلىپ بېرىشى بىلەن ئېيتىلىدىغان يالغۇز كىشىلىك ناخشا.

ئارىيەت ئى [ئە] ئۆتنە، قەرز: ئۇلارغا باشقىلارنىڭ ئۆيىنى ۋاقىتلىق ئارىيەتكە ئېلىپ ئولتۇرماستىن باشقا ئامال قالمىدى. * لۇتپۇللا پات-پات پېتكىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭ دادىسىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ تۇراتتى. بىلمىگەن يەرلىرىنى سورايتتى.

ئارىيەت ئالماق ئۆتنە ئالماق، قەرز ئالماق: ئۇ مەكتەپتىن ئۇچ پارچە كىتاب ئارىيەت ئالدى. * مەكتەپتىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇشقا بولىسىمۇ، لېكىن ياش ئالىملارنى قىزىقتۇرىدىغان كىتابلار يوق ئىدى.

ئارىيەت بەرمەك ئۆتنە بەرمەك، قەرز

به‌رمه‌ك: مه‌ن ئۇنىڭغا ئون يۇه‌ن ئارىيه‌ت به‌ردىم. * تامغا هه‌ر خىل باغاقلارنىڭ نۇسخىسى، ئارىيه‌ت بېرىلىدىغان نه‌رسىله‌ردىن ئىبارەت ئۇچراش هه‌قىقى يېزىلىغان گرافىكلار چاپلانغان بولۇپ، دۇكان هه‌قىقىي بىر ماگىزىنغا ئايلانغانىدى.

ئاز سۈپ. ① سان ياكى مىقدار جه‌هه‌تتىن كۆپ ئه‌مه‌س؛ كه‌م: پۇلى ئازنىڭ غېمى ئاز (ماقال). * دوست كۆپ، توغرىسى ئاز (ماقال). * قه‌شقه‌رنىڭ قىشى ئاز، سوغۇقى ئه‌تىياز (ماقال). * شىنجاڭدا هۆل ــ يېغىن مىقدارى ئاز. ② يېتەرلىك ئه‌مه‌س؛ كۇپايە قىلمايدىغان، قانائه‌تلىنەرلىك بولمىغان: ئۇ هېلىلا ئىنسىنىڭ دوستىدىن ئاڭلىغانلىرى ئۇچۇنلا ئايالى مايىسىخان چويۇننىڭ يۈزىگە تۈكۈرسىمۇ، ئۆيىدىن هازىرلا قوغلاپ چىقارسىمۇ ئاز... ③ به‌زى ــ به‌زىده، كه‌مدىن ــ كه‌م؛ گاه‌ــ گاه: ئۇ تالا ــ تۇزگه ئاز چىقاتتى.

ئاز دېگه‌نده ئه‌گ تۆۋه‌ن مۆلچه‌رلىگه‌نده، ئه‌گ تۆۋه‌ن هېسابلىغاندا: ئۇ، بۇ كىتابنى ئاز دېگه‌نده ئىككى كۈنده ئوقۇپ بولىدۇ.

ئاز سانلىق سان جه‌هه‌تتىن كۆپ بولمىغان، سانى ئاز: شىنجاڭ ــ ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى. * ئىمپېرىيالىستىك دۆلەتلەردىكى هاكىمىيه‌ت په‌قه‌ت ئاز سانلىق كاپىتالىستلارنىڭ مه‌نپه‌ئىتىگه ۋه‌كىللىك قىلىدۇ.

ئاز سانلىق مىللەت ئى <په‌لس> كۆپ مىللەتلىك مه‌مله‌كه‌تتىكى ئاهالىسى ئه‌گ كۆپ بولغان مىللەتتىن باشقا مىللەتلەر. ئىلىمىزده خه‌نزۇ مىللىتىدىن باشقا مىللەتلەر كۆزده تۇتۇلىدۇ.

ئاز سۈزلۈك كۆپ گەپ قىلىشنى خالىمايدىغان؛ كه‌م سۆز، جىمغۇر: ئۇ په‌قه‌ت ئېقمىنىڭ هه‌مراهى بولىدى. ئېغىر ــ بېسىق، ئاز سۆزلۈك مىجه‌زى، ئۇنىڭ ئىدىيىسىدىكى ئىلىه‌تلەرنى يوشۇرالمايتتى.

ئاز قالماق ① سان ياكى مىقدار جه‌هه‌تتىن كېمىيىپ قالماق: ساڭىدىكى ئاشلىق يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا ــ بارا ئاز قالدى. * كۆل سۈيى پارغا ئايلىنىش ۋه يه‌رگه سىڭىپ كېتىش نه‌تىجىسىده ئاز قالغانىدى. ② يېقىنلاپ قالماق (ۋاقىت، پۇرسه‌ت، ئارىلىق قاتارلىقلار): ئه‌كبه‌ر سه‌ككزىنچى دۇيگه يېتىپ كه‌لگه‌نده كۇن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. * ئۇنىڭ مه‌كتېپ پۈتتۈرۈشىگه ئاز قالدى. ③ تاس قالماق: يول جاپاسىغۇ بىلىنمىدى، بىراق بهۇده ئۆلۈشكه ئاز قالدۇق. * ئۇلار بۇ مه‌شهۇر ۋائىزنىڭ ئۆزىنىمۇ ئه‌ستىن چىقىرىپ قويۇشقا ئاز قالدى.

ئاز كۆنده ئانچه ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىتتا، ئانچه ئۇزۇن بولمىغان كۈن ئىچىده؛ پات ــ يېقىندا: ئۇ ئاز كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىشى مۇمكىن.

ئاز گەپ ئه‌مه‌س ئاز سان ئه‌مه‌س، بوش كۆچ ئه‌مه‌س؛ ناهايىتى نۇرغۇن: ــ ئۇ لياڭشەن كۆلىنىڭ ئاتامنى سۈڭ جياڭ دېگه‌ن كىشى ئىمىش، ئۇنىڭ 108 پالۋىنى بار ئىمىش، بۇ ئاز گەپ ئه‌مه‌س، ــ دېدى غوجا.

ئاز هه‌يده‌ش ئۇسۇلى <دېھ> دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئېتىز ئىچىده يۇرۇش قېتىم سانىنى ئازايتىش ئارقىلىق سه‌رپىياتنى تۆۋه‌نلىتىش، تۇپراق تۇزۇلمىسىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن ساقلىنىش ئۇچۇن قوللىنىدىغان بىر خىل ئۇسۇل.

ئازاب (ئازابى) ئى [ئه] ① جىسمانىي ياكى روهىي جه‌هه‌تتىكى قىينىلىش؛ ئېغىرچىلىق: تۇغۇت ئازابىنى ئانا بىلەر (ماقال). * ئورۇنسىز غه‌زەپ ــ ئۆزەڭگه ئازاب (ماقال). * زۇلال بۇ قۇرلارنى ته‌كرار ــ ته‌كرار ئوقۇدى، هه‌ر قېتىم ئوقۇغىنىدا، قەلبىدىكى ئازاب ئوتى يېڭىلانغاندەك بولاتتى. ② جاپا ــ مۇشه‌ققه‌ت؛ مۇشكۈلۈك، قىينىچىلىق: يول ئازابى ــ گۆر ئازابى (ماقال). * مه‌ن بۇ مۇساپىنى مېڭىر ئازابتا بېسىپ ئۆگه‌تتىم.

ئازاب تارتماق ــ **ئازابلانماق**: ــ سه‌ندىن باشقىسىغا مه‌ن دىلىمنى بۇنچىلىك چىڭ باغلىمايتتىم ۋه بۇنچىلىك ئازاب تارتىپمۇ كه‌تمه‌يتتىم، ــ

دەپ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپتۇ غەنىم. * ــ ھەئە، ھەممىسى مۇشۇ تويىنىڭ خاپىلىقى! ــ دېدى مەۋلان ئېغىر نەپەس ئېلىپ، ــ راستىنى ئېيتسام، ئىككى ئايىنىڭ بۇياقى بەزى ئىشلارنى سەنسىدىن يوشۇرۇپ ئاز ئازاب تارتمىدىم.

ئازاب چەكمەك ← ئازابلانماق: ئۇلار ئازاب چەككەن مەھبۇس قېرىنداشلارنى ئالدىراپ كېلىپ يۆلىدى. * بۇ ئەھۋال بۇ بەختسىز قىزنىڭ يۈرىكسىنىڭ تولىمۇ ئازاب چېكىۋاتقانلىقىدىن، ئۇنىڭ ناھايىتى زور غەيرەت بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. * زۇلۇم پەنجىرىلىرى پاچاقلىنىپ، قان شورىغۇچى باي-بەگلەر يوقىتىلغاندىن كېيىن، ئازاب چەككەن تاغلىق رايون خەلقى ئۆز يېرىنىڭ ھەقىقي خوجايىنى بولدى.

ئازاب سالماق ← ئازابلىماق: ــ بىر يەتتە باشلىق يالماۋۇز موماي، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىت سۆزگە كېلىپ، ــ ئۇ بىزگە ۋە خوتۇنۇڭغا ناھايىتى كۆپ ئازاب سالدى، بىزنى ئېلىپ كەتكىن.

ئازابلاشماق «ئازابلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزەلۈك دەرىجىسى: شۇنچە قىلىپ، بىرەر تال شال پاخلىغا ئىگە بولالمىغاندىن كېيىن، مۆمىن ئاكىنى «پوزىتسىيىسى قەيەر، جاھىل ئۇنسۇر، بۇنىڭغا قارشى داۋاملىق كۈرەش قىلغىنىمىز قىلغان» دېيىشىپ، تېخىمۇ ئېغىر جىسمانىي ئازابلار بىلەن ئازابلاشتى.

ئازابلانماق «ئازابلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئون بارمىقىمنى ئورۇندۇقىغا قاتتىق تېڭىپ، تېرىنقىمغا يېگىنە سانجىغاندا قاتتىق ئازابلاندىم ـ دە، يەنە ھوشۇمدىن كېتىپ قالدىم. * بۇ پاجىئەدە ئۆزىنىڭمۇ قولى بارلىقى ئۈچۈن، ئۇ قاتتىق ئازابلىنىپ ئىچىدىن تۇغۇپ يۈرەتتى. * ــ ئالۋاستى قورقىنغا چاڭگال سالدۇ، ــ دەپ سۆز باشلىدى ئۇ ــ نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى بېسىلىپ، ئازابلىنىپ كەلدۇق، يەنە ئازاب چېكىۋېرەمدۇق؟

ئازابلىق سۈپ ① جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتە قىينالغان؛ دەردلىك، قايغۇلۇق: ناخشىسىز، ئۈسسۈلسىز ئۆتكەن كۈنۈم سىرتىمىقتا تۇرغاندەك ئازابلىق! * دوختۇر ئۇنىڭ ئومىد يېپىلىرىنى ئۈزۈۋەتكەن، ئازابلىق كۆڭلىگە تېخىمۇ زور ئازابلارنى سالغانىدى. * ئەمدىلا يېنىك نەپەس ئېلىپ شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن ئۇسسرەتنى ھەبىسىنىڭ ئازابلىق ئاۋازى ئويغىتىۋەتتى. ② جاپا ـ مۇشەققەتلىك؛ مۇشكۈل، قىيىن، تەس: ئىككى چاقىرىمدىن ئوشۇقراق ئازابلىق سەپەردىن كېيىن، ئۇلار ئۆڭكۈرگە يېتىپ كەلدى. * ئۇبۇلقاسىم يوغان تۇغىنىڭ ئارغامچىسىنى بويىنىغا سېلىپ، پاتقاق تارتىشىنىڭ قانچىلىك ئازابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئاسىم دادىسىدىن ئاڭلىغانىدى.

ئازابلىماق پ. جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتىن ئەزمەك، قىينىماق؛ جاپا ـ مۇشەققەتكە، قىينىچىلىققا دۇچار قىلماق؛ دەردكە سالماق: ئايال ئۇنىمۇ بايىقدەك ئۇرۇپ ئازاپلاپتۇ. * مانا ھازىر ئۇلار يوق. قاراڭغۇ، شورلۇق زامان ئاچ ـ زارلىق، دەرد ـ ئەلەمى بىلەن ئازابلاپ، ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى.

ئازاب ـ ئوقۇبەت تۇرلۇك ئازاب ۋە ئوقۇبەتلەر، جەبىر ـ جاپا، مۇشەققەت ۋە قىينىچىلىقلار: چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ۋەزىرنىڭ ئايالى گەپنى باشلاپتۇ، كۆرگەن چۈشىنى ۋە كېچە تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى بىر ـ بىردىن بايان قىلىپتۇ. * يېرىم كېچە بولغاندا، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇنىڭدىن نەچچە يىللار بۇرۇن چىنار تۈۋىدە تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى ئەسلەپ يىغلاپتۇ.

ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك تۇرلۇك ئازاب ۋە ئوقۇبەتلەر بىلەن ئۆتكەن؛ قىينىچىلىق ۋە مۇشەققەتلەرگە مۇپتىلا بولغان؛ جەبىر ـ جاپالىق: سادىر پالۋاننىڭ قوشاقلىرىدىن بىز XIX ئەسىردىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشى، ئۇلارنىڭ تارـزۇ ـ ئارمانلىرى ۋە كۈرەشچان ھاياتىنى روشەن كۆرۈۋالالايمىز. * داشا ئەمدى ئۆزىنى شۇ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، قانغا مىلەنگەن ھايات بىلەن

باغلانغاندەك، بۇنىڭدىن باشقا ھايات يوقتەك سېزەتتى.

ئازاد سۈپ [پ] ① ئۆز ئەركىنلىكى، ھوقۇقى ئۆز قولىدا بولغان، ئەركىنلىكە ئېرىشكەن، قۇللۇقتىن ئازاد قىلىنغان، ئاسارەتتىن قۇتۇلغان؛ ھۆر، ئەركىن: ئازاد ۋەتەن. ئازاد زامان. * — ئانا، ئازاد زامان ۋە مانا بۇ قول — قانات‌لىرىم بولمىغان بولسا، مەن بىر غازى نېمىمۇ قىلالايتتىم؟ — دېدى غازى ئانىسى گۈلسۈمخانغا. ② ئۆز ھالىغا، مەيلىگە قويۇلغان، ھېچقانداق مەجبۇرىيەت بىلەن باغلانمىغان؛ بوش: «ئون ئىككى مۇقام» چوڭ ھەجمىدىكى مۇزىكىلىق بەدىئىي مىراس بولۇپ، زور ئىستىقبالغا ئىگە. ئۇ ياۋروپا سىمفونىيىلىرىدەك ئۆزىنى مەلۇم ھېكايىلىق تارىخىي داستان ياكى قەھرىمانغا باغلاپ، چېتىپ قويىدىغان تارىخىي چەكلىمىدىن ئازاد. ③ تۇتقۇنلۇقتىن چىقىرىلغان، قاماقتىن بوشىتىلغان: تۇرمىدىن ئازاد قىلىنغان باتۇر تۇرمە ئىشىكىدىن چىقىپ، ساپ ھاۋادىن ئاچكۆزلۈك بىلەن قانغىچە نەپەس ئالدى. ⑤ ئەرلەر ئىسمى.

ئازاد ئەزا <مات> بىر كۆپ ئەزالىق تەركىبىدىكى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ئەزا. مەسىلەن: كۆپ ئەزالىق «$5-7_{\text{ئ}}+2_{\text{ئ}}$» تىكى 5 — ئازاد ئەزادۇر.

ئازاد بولماق ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشمەك؛ قۇللۇق ۋە ئاسارەتتىن قۇتۇلماق: ئۇنىڭدىن كېيىن خوتەنلىك كوماندىر تەمكىنلىك بىلەن چۈشەندۈردى: — ھازىر پۈتۈن مەملىكىتىمىز قىزىل نۇرغا پۈركەندى، ئازاد بولدى. بۇ نۇر ۋە ئازادلىقتىن «شەھدانە» خوتەنمۇ تېزرەك بەھرىمەن بولۇشى كېرەك. * بۈگۈن سەن ئازاد بولسەن. چېرىكلەر ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، مەن سېنى يولغا سېلىپ قويىمەن.

ئازاد قىلماق ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشتۈرمەك؛ قۇللۇق ۋە ئاسارەتتىن قۇتۇلدۇرماق: — بۆرىتالانى ئازاد قىلىپ، ئاناڭنى چوقۇم خۇشال قىلىمىز، — دېدى باتۇر غازى. * ھاكىم جاللاتقا: جوھوتنى ئازاد قىلىپ، ماشىنىچىنى ئېسىشنى بۇيرۇپتۇ. * بۇ تەدبىر كىشىلەرنى ئائىلىسىنىڭ ئېغىر يۈكىدىن ئازاد قىلىپ، ئۇلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ ۋاقتىنى ۋە كۈچ — قۇۋۋىتىنى تۆتتۈنچى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئازادە سۈپ [پ] ① كەڭ، كەڭىتاشا: لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئازادە ئۆينىڭ دېرىزىسىگە قويۇلغان يوغان بىر تەشتەكتىكى ئەتىرگۈل ئاجايىپ چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ. * بازار كۈنلىرىدىن باشقا كۈنلىرى كۈچانىڭ كوچىلىرى خېلى ئازادە بولۇپ قالىدۇ. ② ئەركىن، ئېچىلىپ يېيىلىپ، بەھۇزۇر؛ خاتىرجەم: — ياتاللا قىزىم، — دېدى ئۇ چىرايىغا زورلاپ كۈلكە تۈسىنى بېرىپ، — ھەپتىدە بىر كېلىدىغان يەكشەنبىدە بىزمۇ سەن بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ، ئازادە مۇڭدىشىدىغان ۋاقىت بولىدىكەن. * ئەل ئازادە، كۆڭۈل ئازادە، شادلىق بىلەن ياشاردى بۇ جان. ئوي كەينىگە ئۆلاندى مەشرەپ، قىزىلگۈلگە ئوخشار ھەر مېھمان. * — ھە، قېنى ئوغلۇم، تارتىنماي، ئازادە ئولتۇرۇڭ، — ھەمسەپىرىمۇ گويا ئۆزىنىڭ ئۆيىدەكلا مېنى تاماقتا زورلىدى. ③ خالىي، ئايرىم: ئۇ: — مېنىڭ سىز بىلەن ئازادىرەك سۆزلەشكۈم كېلىدۇ، — دېدى. ④ خوتۇن — قىزلار ئىسمى.

ئازاد — ئەركىن ئازاد ۋە ئەركىن: جۇڭگو خەلقى ئازاد — ئەركىن ياشاۋاتىدۇ.

ئازادلىق ① «ئازاد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئاياللارنىڭ ئازادلىقىغا دەخلى — تەرۇز قىلىش ئەلۋەتتە جىنايەت بولىدۇ. * ئەزگۈچىلەر ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇزۇل — كېسىل يىمىرىلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ھاشىم بەگ «ئاسمىنى كەڭ» بۇ شەھەرگە ئازادلىق ساداسى ھەممە يەرنى قاپلىغان تەنتەنىلىك كۈنلەردە قېچىپ كېلىۋالىدۇ. ② مەملىكىتىمىزدە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ جۇڭخۇا

خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان ۋاقىت: —ئازادلىقتىن بۇرۇن نېمە ئىش قىلغانىدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ قۇربان شۆجى ئاماندىن. * ئۇ غەزەپ بىلەن سۆزىنى دادام قىلدى، — «ئاۋارە چىلىك» دېگەن بۇ سۆز تىلغا ئېلىنسا، مەن ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئىشلارنى ئەسلەپ كېتىمەن. ③ كونا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقىچە بۇرۇن قويۇپ بېرىش.

ئازادلىق ئارمىيە <ھەرب> جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى: تۇرسۇنئاي ھەدىنىڭ خۇشاللىق ياشلىرى ئەكبەرنىڭ يۇزىنى ھۆللەشكە باشلىدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسىگە چەكسىز سۆيۈنۈش بىلەن قارىدى.

ئازادلىق ئالماق ① ئۆز ئەركىنى، ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئالماق؛ ئەركىنلىككە ئېرىشمەك. ② كونا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلىشىشتىن بۇرۇن ئارام ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولماق: تاشۋاي ساۋاق ئېلىشقا باشلاپ بىر ھەپتىلەرچە ئۆتكەن بىركۈنى، شاگىرتلار ئازادلىق ئالغاندىن كېيىن، مىرئەلى تاشۋايىنى باشلاپ دادىسىنىڭ ئالدىغا كىردى.

ئازادلىق بەرمەك ① ئۆز ئەركىنى، ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا بەرمەك؛ ئەركىنلىككە ئېرىشتۇرمەك: —ئەگەر سۆزۈڭ راست بولسا ساڭا ئازادلىق بېرىمەن، بولمىسا كالىلاڭنى ئالىمەن، — دەپتۇ پادىشاھ. ② كونا دىنىي مەكتەپلەردە موللام بالىلارنى ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلىشىشتىن بورۇن قويۇپ بەرمەك: موللام تالىپلىرىغا ئازادلىق بېرىۋېتىپ، ئالدىرىغان پېتى ئۆز ئۆيىگە ماڭدى.

ئازادلىق ئۇرۇش <ھەرب> ① ئېزىلگۈچى مىللەت ياكى سىنىپنىڭ ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشى. ② دۆلتىمىزدىكى ئۇچىنچى قېتىملىق ئۇچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش.

ئازادلەشتۈرمەك «ئازادلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئازادلەشتۈرۈلمەك «ئازادلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازادلەشمەك پ ① كەڭتاشا بولماق، كېڭەيمەك: نەرسە-كېرەك ۋە جابدۇقلار ئىخچاملانغاندىن كېيىن، ئۆي ئىچى خېلى ئازادلەشتى. ② غەم-ئەندىشە، دەككە-دۈككىدىن خالىي بولماق؛ خاتىرجەم بولماق: —ئوبدان ئۇكام، سەن مېنى ئۇرغىن! مېنى ئۇرساڭ كۆڭلۈم بىرئاز ئازادىلىشىپ قالۇر، — دېدى جاڭ باۋ ئازابلانغان ھالدا. * توغرا، جاھان يورۇپ، كۆڭۈل ئازادىلەشتى. ھەممىلا ئادەم پەرۋاز قىلسام دەيدۇ.

ئازار ئى. [پ] بىراۋغا سېلىنغان ياكى سالغان جىسمانىي ھەم روھىي جەھەتتىكى ئازاب؛ جەبر-جاپا: رەقىبىنىڭ ھەر ۋاقىت رەشكى كۆزى ئۈستىدە نۇقسانىنىڭ، كى شەپقەت ئۇنتۇلۇر، ئازار قالۇر قەلبىدە ئىنسانىنىڭ. * ئەي ھەسەتخور، قاچان تۇگەر سەبىيلەرگە ئازارىڭ، قانچە زامان قىزىپ ئۆتەر شۇ ئازارلىق بازارىڭ.

ئازار بەرمەك ئازابلىماق، قىينىماق ياكى رەنجىتمەك: ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدىغان نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھەر كۈنى بىر يېڭى خاپىلىق، «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن سوئال بىلەن ئۆيىگە قايتاتتى ۋە ئاچچىقىنى ھاراقتىن، موخورىكىدىن، بەزىدە خوتۇنىغا ئازار بېرىشتىن چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. * چوڭ ئاپىسى ئىچكىرىكى ئۆيىدىن چىقىپ ئەزىمەتىنىڭ يۈزىنى سىلاپ: —بىرلا ئوغۇل تۇرسا بۇ بالىغا نېمىشقا ئازار بېرىدىكىلا؟ — دېدى.

ئازار چەكمەك ← **ئازار يېمەك:** ئۇ ئۆز ئانىسىنى ئەسلىيەلمەيتتى، ئۇنىڭ يادىدا-كىچىك ۋاقتىدا ئازار چەككەن چېغىدا رايىخان ئانىنىڭ ئۆزىگە قىلغان مېھرىبانلىقلىرىلا قالغانىدى. * غالىب تېخىمۇ چوڭقۇر ئويلاندى: «ئۇنداقتا بۇ پۇلنى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئىز قوغلاپ ماڭسام كېچە، ئەتە مەكتەپكە ئاپىرىپ تاپشۇرسام، پۇل ئىگىسىنىڭ

قولىغا بېرىپ يەتكۈچە ئۇ كىشى قانچە ئازار چېكەر!»

ئازار قىلماق ← **ئازار بەرمەك**: ۋاپادار كۆڭلىگە ئازار قىلما، ئۇنى كۆپ ھۇرمەتلىگىن، خار قىلما.

ئازار يەتمەك ئازاب، دەرد-ئەلەم ياكى خاپىلىققا ئۇچرىماق: مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي تىت-تىت بولاتتىم، بىزنى دەپ بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار يېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئازابلىناتتىم.

ئازار يېمەك روھىي ھەم جىسمانىي تەرەپتىن قاتتىق ئازابقا، جەبىر-جاپاغا يولۇقماق: قېينالماق ياكى رەنجىمەك: بۇ ياش دىلى ئازار يەپ چىقىقان ياش ئەمەس، بەلكى قىلغان ئەسكى ئىشلىرىدىن ئۆكۈنۈپ، ساۋاقداشلىرىنىڭ سەمىمىيتىدىن تەسىرلىنىپ چىققان ياش ئىدى. * مەن تېخى ناماقۇلۇق چېيى بېرىمەن، — دېدى ئەزىز، — مېنىڭ چېقىمچىلىقىم، كۆيدۈرگىلىكىم تۇپەيلىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان، ئازار يېگەن دوستلارنىڭ ھەممىسىدىن بىر-بىرلەپ ئەپۇ سورايمەن، كەچۈرۈم سورايمەن!.

ئازاۋۇل ئى [ئە] ① جىسىم-ئالۋاستى: قانچە جان، قانچە كىمە يەم بولمىغان دولقۇنلارغا، ئۆتكەن كېچە تۇن ئازاۋۇلى چىرقىرىغان چاغدا!؟ ② كۆچمە. ھېيلىگەر ھەم ئۇچىغا چىققان بەشەم، ئۇششۇق، ئۇرۇشقاق، ئۆكتەم: ۋايىيەي پاتمە ھەدە، جاڭزىلارغا بېرىش ما ياقتا تۇرسۇن، باغقا چىقىپ سەل يوقاپ كەتسەم، كەينىمدىن بۆجەلەردەك ماڑىشپ يۈرىدىغان بولدى بۇ ئازاۋۇللار. * ئادەتتە مەن ئائىلىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى كۆرۈنگەنگە ئېيتىپ يۈرۈش يامان كىشىلەرنىڭ خۇلقى، ئەدەبسىزلىك دەپ قارايتتىم. لېكىن شۇنداقتىمۇ بېشىمدىن ئۆتكەن «خوتۇن سەۋداسى»نى بولۇپمۇ ھېلىقى ئازاۋۇل خوتۇندىن كۆرگەن كۆلپەتلىرىمنى بەختىخانغا ئېيتىپ بېرىشكە توغرا كەلدى.

ئازاۋۇللۇق «ئازاۋۇل» سۆزى «②»نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزىدە ئۇ «قېلىن دوراسى» ئىچۈۋلىپ زائىلىقلار، كۆلكىلەرگە ئۆزىمۇ قېتىلىپ كۆلىدىغان ۋە ھەتتا قوللىرىنى ئاجايىپ پۇلاڭلىتىپ، ئۇسسۇلمۇ ئويناپىدىغان بولۇۋالدى. لېكىن شۇنداقتىمۇ خەلىچە جىن ھېچبىر زېرىكمەيتتى، يا ئازاۋۇللۇقنى قويمايتتى.

ئازايتماق «ئازايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆندە كۆرىدىغان يايلاق، كۆندە ماڭىدىغان پاتقاقلىق يول، سوغۇق ۋە جىمجىت ياتاق مېنىڭ قايغۇلارىمنى كۆپەيتمەكتە، چىرايىمنى كۆندىن-كۈنگە سارغايتىپ، ئۇيقۇ ۋە تامىقىمنى ئازايتماقتا... * دەل-دەرەخ يوپۇرماقلىرى ھاۋادىكى ئىس-تۈتەك، جاڭ-توزانلارنى ئازايتىدۇ.

ئازايتىلماق «ئازايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك قۇرۇلۇش تۇرى 62.7 پىرسەنت ئازايتىلدى.

ئازايماق پ. سان ياكى مىقدار جەھەتتىن كەمەيمەك: تۆۋەنلىمەك: باللار ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىش پائالىيىتى كۆرسەتمىلىك ئۈسۈلدىن پايدىلىنىش ئازايغان شارائىتتا تېخىمۇ ئابستراكت ئاساستا ئېلىپ بېرىلىدۇ. * بۇ يىلقى كۆمۈرنىڭ كىرىمى ئازىيىپ كەتتى.

ئاز-پاز ئازغىنا، بىرئاز، سەل-پەل: بىركۈنى سېھىلىم ئاكا بىلەن بۇسارەم ئاز-پاز تەگشىپ قالدى. * مەن پەقەت ئاز-پاز ساۋاتقا ئىگە بولۇشنىلا ئۈمىد قىلمەن.

ئاز-تولا ئازمۇ ئەمەس، كۆپمۇ ئەمەس، مەلۇم مىقداردا، مەلۇم دەرىجىدە؛ ئاز-پاز: * راستىنى ئېيتقاندا ھەممە كىشىدە ئاز-تولا كەمچىلىك، خاتالىق بولىدۇ.

ئازچىلىق ئى. ئادەملەر توپىنىڭ ئاز قىسمى، بەلگىلەنگەن ياكى مۆلچەرلەنگىنىدىن كەم بولغان قىسمى: قارار قىلىنغانكەن، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنۇش كېرەك. * XIX ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا، ماركسىزمچىلار نارودنىكلار بىلەن كۆرەش قىلىۋاتقان يەردە، روسىيە پرولېتارىياتى شۇ چاغدا ئاھالىنىڭ مۇتلەق زور كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدىغان يەككە دېھقانلارغا

قارىغاندا ناھايىتى ئازچىلىقنى تەشكىل قىلاتتى.

ئازدۇر ـ كۆپتۈر ← ئاز ـ تولا: ـ ياق ئاكا! ـ رىزىۋان كېسىپ ئېيتتى، ـ مېنىڭ كارايىتىم چاغلىق. بىراق، سىز رەھبىرىي كادىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىدىقوۋ جىگلى بىلەن ئازدۇر ـ كۆپتۈر تۇغقان كېلىسىلەر. * ئۇلار چاپىار شۇجىنى ھۇرمەت قىلىدىغان، تولاراق ئازدۇر ـ كۆپتۈر سوۋغات ئارقىلىق گۈزىشىمىزنىڭ بۇ رەھبىرىگە بولغان ئىخلاسىنى ئىزھار قىلىشنى ئۆز بۇرچى دەپ بىلىدىغان كىشىلەردىن ئىدى.

ئازدۇرماق «ئازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بايىۋەچچە شۇ توخۇنى يېيىش ئۈچۈن، ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنىنى ئازدۇرۇشقا باشلاپتۇ. * ئۇ گويا كى پەرىشتىلەر دۇنياسىغا كىرىپ قالغاندەك بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۆز ئالدىدا ئەقلىسىنى ئازدۇرغۇدەك ئىشلار كەينى ـ كەينىدىن يۈز بەردى.

ئازدۇرۇشماق «ئازدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ئۇلار سېنى ئازدۇرۇشسىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنە ھېچنېمە قىلالمايدۇ.

ئازدۇرۇلماق «ئازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازسىنماق پ. ئاز، پېتەرلىك ئەمەس دەپ ھېسابلىماق، ئاز كۆرمەك: بايۇەچچە يىگىتنىڭ قولىدىن پۇلىنى ئېلىپ ساناپ قايتۇرۇپ بەردى، بەلكىم ئۇ ئازسىنىدى بولغاي.

ئازغاشتۇرماق «ئازغاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمما ماركو بۇ ئاۋازنىڭ جىن ـ ئالۋاستىلار ئۆزىنى ئازغاشتۇرۇش ئۈچۈن چاقىرغان ئاۋاز بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، قىمىرلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى.

ئازغاشتۇرۇلماق «ئازغاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازغاشماق پ. ئازماق، ئېزىپ قالماق: ئايشەمگۈل بىركۈنى نۇرنىساخان ئاچىغا ئەگىشىپ كوچىغا چىققىنىدا، ئازغىشىپ يوقاپ كەتتى. * كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۈلگەنلىكىنى بىلمۇبلىش، ئۇرغۇن كىشىلەرگە ئاسانىدەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن بەزى كەيپىياتلاردا ئۇلارمۇ ئازغىشىپ قالسا كېرەك.

ئازغاق سۈپ. تولا ئازىدىغان، تولا ئادەمشىدىغان، ئېسىدە تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى تۆۋەن: بەزى ئادەملەر قېرىغانىدا ئازغاق بولۇپ قالىدىكەن.

ئازغان ئى <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، غولى ئىنچىكە، شاخلىرىدا زىچ ئۆسكەن كىچىك تىكەنلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى ئاق ياكى سۇس قىزىل رەڭلىك، خۇش پۇراقلىق؛ مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ.

ئازغانلىق سۈپ. <بوت> ① ئازغان ئۆسكەن ياكى ئۆسىدىغان: دەل شۇ چاغدا ھېلىقى ئىككى ئادەم ئازغانلىق ئېرىقىنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ، ئالدىراپ تاش ئۆستەڭ تەرەپكە كەتتى. ② ئى. ئازغان ئۆسكەن ئورۇن، جاي: ۋۇ بېگى كېمىدە چاڭجىياڭ دەرياسىنى سەيلە قىلىپ بولغاندىن كېيىن مايمۇن تېغىغا چىققانىكەن، تاغدىكى نۇرغۇن مايمۇنلار ئۇركۈپ كەڭ بىر ئازغانلىققا كېرىپ كېتىپتۇ.

ئازغۇن سۈپ. يولدىن ئازغان، توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەن، ئايىنىغان: قاچقۇنىغا شەپقەت يوق، ئازغۇنىغا ھۇرمەت يوق (ماقال). * ئەل ـ ۋەتەن ئارزۇسىنى ئاقلىيالمىغان ئاشىق ئەمەس، بىر ئۆمۈر ئۆتكەي ھاياتىقا پايدىسىز ئازغۇن بولۇپ.

ئازغۇنلۇق «ئازغۇن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئازگال ئى. ئويۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان جاي؛ ئويمان: سېپىل تۈۋىدى كەڭ بىر ئازگال ئىدى. كىشىلەر ئاسانلىقچە بۇ يەرگە كەلمەيتتى. * سادىق روزى شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا، ۋېلىسىپىت يەنە بىردىنلا ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ئالدى چاقى ئاللىقانداق بىر ئازگالغا پاتتى ـ دە، ئۇ ۋېلىسىپىت ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ قار ئىچىگە چۆكۈپ كەتتى.

ئازگاللىق ① سۈپ. ئازگال بار، ئازگال كۆپ: بۇنداق ئازگاللىق ئېتىزدا بىرنەرسە ئۇنەمدۇ؟ ②ئى. ئازگال كۆپ جاي: ھارۋا ئازگاللىقتا كىرىپ قېلىپ دۇم كۆمتۇرۇلۇپ كەتتى.

ئازلاتماق «ئازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يولداشلارنىڭ پىكىردىن كېيىن خىزمەتكە دائىم كېچىكىپ كېلىدىغان ئادىتىنى خېلى ئازلاتتى.

ئازلىشىلماق «ئازلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازلىق «ئاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئازلىق قىلماق. * ئادەمنىڭ ئازلىقىدىن ۋەزىپە ۋاقتىدا ئورۇنلانمىدى.

ئازلىق قىلماق يېتىشمەي قالماق، كەم بولۇپ قالماق؛ قانائەتلەندۈرەلمەي، رازى قىلالماي قالماق: — دېھقانلارغا قىلغان مېھرىشەپقىتىڭلارغا تۆگە سويۇپ مېھمان قىلساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ، — دېدى قاۋۇل ئاكا. * يۇرتكەمنى قاپلاپ كەتكەن دەرد تولا، بىر-بىرلەپ سۆزلەيدىغان بولسام، ئون كېچە-كۈندۈز ئازلىق قىلىدۇ. * ئوغۇل بالىغا يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەرمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

ئازلىماق پ. ← **ئازايماق:** ئادەملەر ئازلاپ، جەمجىتىلىق پەيدا بولدى. * يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بۇ يەرگە كېلىپ مەيدىسىنى ئاپتاپقا قاقلايدىغانلار ئازلاپ قالدى.

ئازما I سۈپ. نەسىلدىن ۋە شەكىلدىن ئۆزگىرىپ كەتكەن؛ ئازغان: ئازما ئايغىر.

ئازما ئايغىر <زوئول> بىيىلەرنىڭ كۈيلىگەنلىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە، ئۇپېراتسىيە قىلىش بىلەن ياكى توسالغۇ بىلەن توسۇپ، چاپالماس قىلىپ تۇرۇپ، بىيە بىلەن بىيە پادىسىغا قوشۇۋېتىلىدىغان ئايغىر.

ئازما قوچقار <زوئول> ساغلىقنىڭ كۈيلىگەنلىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە، ئۇپېراتسىيە قىلىش بىلەن ياكى كۈيەك تارتىش يولى بىلەن چاپالماس قىلىنىپ، ساغلىق پادىلىرىغا قويۇۋېتىلىدىغان قوچقار.

ئازما II ئى دىئال. ئېرىق-ئۆستەڭلەردىكى شارقىراتما ۋە شۇ شارقىراتمىغانىڭ سۇ چۈشۈپ، ئويۇلغان يېرى.

ئاز-ماز ← **ئاز-پاز:** — بۇ يەردە بىر دەم ئېلىپ قورساققىمۇ ئاز-ماز بىرنېمە يەۋالايلى، — دېدى ھاشىم.

ئازماق پ ① يولنى يوقىتىپ قويماق؛ تېنىمەك: ئات ئازسا، تايغا ئەگىشەر (ماقال). * يولدىن ئازسىمۇ، يۇرتىدىن ئازماپتۇ (ماقال). * ئۇچرىدى يول ئۈستىدە، ئېزىپ قالغان بىر قوزا، «تېپىپ بەرگىن ئانامنى...» دەپ مەرەيىتى ئۈگويا. ② يېگىلىشماق؛ خاتا قىلماق: ھېساباتتا ئازماق، گەپتە ئازماق. * لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مەددادھىنىڭ بۇ جەگىنامىنى ئازماي، ھودۇقماي ۋە شۇنچە تەمكىن بايان قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ③ كۆچمە. توغرا يولدىن تايماق، ناتوغرا يولغا كىرمەك، ساختا پىكىرگە ئەگەشمەك: ئەگرى كىشى ئازىدۇ، توغرا كىشى ئۈزىدۇ (ماقال). * ئاز سانىدىكى ئازغان ياش-ئۆسمۈرلەرنى قانداق قۇتۇلدۇرۇۋېلىش كۆز ئالدىمىزدىكى بىر ئىجتىمائىي مەسىلە بولۇپ، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەر ۋە خەلق ئامما-سىنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىماقتا.

ئازنا ئى. ھىجرىيە كالېندارى بويىچە ھەپتىنىڭ بەشىنچىسى كۈنى؛ جۈمە (كونا ئادەتتە دەم ئالىدىغان كۈن): — تەقسىر، پېقىرلىرى ئاخشام ئۇلۇغ ئازنا ئاخشىمى ئاجايىپ بىر سىرلىق چۈش كۆرۈپتىمەن، — دەپ بويىقىچى كۆز يېشى قىلىپتۇ.

ئازنا بازار ھەپتىنىڭ بەشىنچى كۈنى يەنى جۈمە كۈنى بولىدىغان بازار: كۆچادا ھەر جۈمە كۈنى بازار بولاتتى. كۆچالىقلار جۈمە بازىرىنى ئازنا بازار دەپ ئاتايتتى.

ئازنا قىلماق ← **ئازنىلماق.**

ئازنە (توغرىسى: ئازنا) ← **ئازنا.**

ئازنى (توغرىسى: ئازنا) ← **ئازنا.**

ئازنىلاتماق «ئازنىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بالام، — دېدى ئانىسى ئاسمىغا، — بۇگۈن ئازنا، خوتۇنۇڭنى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ ئاپىرىپ ئازنىلاتمامسەن؟

ئازنىلاشماق «ئازنىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: بۇگۈن قاسىمكامنىڭ كېلىنلىرى ئوپمۇئوخشاش كىينىشىپ ئالدىراپ — تېنەپ ئەتىگەندىلا چوڭ ئۆيگە ئازنىلىشىپ كېتىشتى.

ئازنىلىق ① سۈپ. ئازنا كۈنگە تەئەللۇق، ئازنا كۈنى قىلىنىدىغان: ئازنىلىق كىيىم. ئازنىلىق چاي. * — قىزىم، ئەتىگەندىلا ئازنىلىق كىيىمگىزنى كىيۋاپسىزغۇ، دادىگىزنىڭ ئۆيىگە هازىرلا ماڭماقچىمۇ؟ — دېدى قېيىن ئانىسى ئايگۈلگە. ② ئى. كېلىنلەرنىڭ هەر جۈمە كۈنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىشى: ئازنىلىق قىلماق.

ئازنىلىق قىلماق ← **ئازنىلماق.**

ئازنىلماق پ. ئەنئەنىۋى قائىدە بويىچە كېلىن ئايالىلار هەر هەپتىدە بىر قېتىم جۈمە كۈنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بارماق؛ ئاتا-ئانىسىنى يوقلىماق، جۈمەلىمەك: ئازنا قىلماق. * رازىيە بۇگۈن چىرايلىق كىينىپ، بۇدرۇققىنا ئوغلىنى ئەگەشتۇرۇپ، چوڭ ئۆيگە ئازنىلىغىلى ماڭدى.

ئازنىماق پ.دىئال. كىشنىمەك(ئات هەققىدە).

ئازوت ئى [ر<گرېك] <خىم>گاز ئېلېمېنت، خىمىيىۋى بەلگىسى N، رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ، يانمايدۇ هەم يېنىشقا ياردەم بەرمەيدۇ؛ خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ ئەمەس، هاۋانىڭ تەخمىنەن تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئوزۇقلىنىدىغان مۇهىم تەركىبلەرنىڭ بىرى.

ئازوت گۈرۈپپىسى <خىم> مېندېلېيېۋنىڭ ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىدە ئازوت، فوسفور، ئارسېن، سۈرمە ۋە بىسمۇتتىن ئىبارەت بەش ئېلېمېنتنىڭ خۇسۇسىيىتىنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشى نەزەردە تۇتۇلۇپ، بىر گۈرۈپپىغا ئايرىلغان. مانا مۇشۇ گۈرۈپپا ئازوت گۈرۈپپىسى دېيىلىدۇ.

ئازوت مەنبەسى <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ هۈجەيرىسىدىكى پروتوپلازمىنى ۋە تەركىبىدە ئازوت بولغان باشقا خىمىيىۋى بىرىكمىلەرنى بىرىكتۈرۈش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئازوت، ئامموني تۇزلىرى، نىترات تۇزلىرى، ئۇرېيە، ئامىنوكىسلاتا ۋە ئاقسىل قاتارلىق ئازوتلۇق ماددىلار.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيە <بىئول> تۇپراق ئارىسىدا ياشايدىغان، ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى شۇمۇرۇپ، ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدىغان ئازوتلۇق بىرىكمىلەرگە ئايلاندۇرىدىغان بىر خىل باكتېرىيە.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى جانلىقلار <بىئول> موكىسمان باكتېرىيە ۋە ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيىگە ئوخشاش ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى شۇمۇرۇۋېلىپ ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدىغان ئازوتلۇق بىرىكمىلەرگە ئايلاندۇرالايدىغان جانلىقلار.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئېنزىم <بىئول> ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى ئوكسىدسىزلاپ ئاممىياكقا ئايلاندۇرىدىغان ئېنزىملارنىڭ تۆتىنچىسى ۋە تۆمۈر مولىبدېن ئاقسىلىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئاقسىلدىن تۈزۈلگەن.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇش رولى <بىئول> چەتتىن ئوزۇقلىنىدىغان باكتېرىيىلەرنىڭ ئاتموسفېرادىكى ئازوتنى ئاسسىملياتسىيە

قىلىش جەريانى ۋە توپىدىكى مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئازوت ئېلېمېنتىدىن ئازوت-لۇق خىمىيىۋى بىرىكمىلەرنى شەكىللەندۈرۈش رولى.

ئازوت (I) ئوكسىد <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى N_2O، رەڭسىز، خۇش پۇراق گاز، 102.4°C تا سۇيۇقلىنىدۇ، 90°C تا قاينايدۇ، سۇدا ئازراق ئېرىيدۇ، بىراق، سۇ بىلەن بىرىكمەيدۇ، ئىسپىرت بىلەن ئاسان بىرىكىدۇ.

ئازوت (II) ئوكسىد <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى NO، سۇيۇقلۇقتا ئايلىنىشى ناھايىتى قىيىن بولغان رەڭسىز گاز؛ سۇيۇقلاندۇرۇلغاندىكى زىچلىقى 1.3402 لىتر/گرام. 163.6°C تا سۇيۇقلىنىدۇ؛ سۇدا ئازراق، ئىسپىرتتا كۆپرەك ئېرىيدۇ، 151.8°C تا قاينايدۇ، 163.7°C تا قاتىدۇ.

ئازوت (IV) ئوكسىد <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى NO_2 ياكى N_2O_4 ئۇ نورمال شارائىتتىكى زىچلىقى 2.054 لىتر/گرام بولغان قىزغۇچ قوڭۇر رەڭلىك گاز. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس پۇرىقى بار، ئاسان سۇيۇقلۇقتا ئايلىنىدۇ، نەتىجىدە قىزغۇچ سۇيۇقلۇق ھاسىل بولىدۇ؛ قايناش تېمپېراتۇرىسى 21.3°C سوۋۇتۇلغاندا ئاستا-ئاستا رەڭسىز يوقتىشقا باشلايدۇ ۋە 10°C دا مۇزلاپ، رەڭسىز كرىستال ھاسىل قىلىدۇ.

ئازوتلۇق ئوغۇت <دېھ> ئاممونىي سۇلفات، ئاممونىي نىترات، يېشىل ئوغۇت، گەندە، سۇيىدۈككە ئوخشاش تەركىبىدە ئازوت بولغان ئوغۇتلار.

ئازىلسماق (توغرىسى: ئارزۇلىماق) ← **ئارزۇلىماق.**

ئازۇن ئى. تارس. دۇنيا، جاھان: كەتكەنلەر قالغانلارغا ئەدىگۈ نام قالدۇرۇپ كەتسە، ئازۇندا بۇنىڭدىن ئەدىگۈ ئىش يوق. شۇنداق ئەمەسمۇ، ھۆرمەتلىك بىلگە تېكىن؟

ئاس ئى. دىئال. ئېھتىمال، بەلكىم. شۇنداق بولسا كېرەك. شۇنداق چىغى بار... دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئاسارە-ئەتىقە (توغرىسى: ئاسارئەتىقە) ← **ئاسارئەتىقە.**

ئاسارەت I ئى [ئە] ① چەكلىمە، بويۇنتۇرۇق: ئادىل ئۆتكەنكى ئۆزىنى چىرماپ تۇرغان ئاسارەتلەردىن قۇتۇلۇپ، ۋەتىنىمىزدىكى مىليونلىغان بالىلارغا ئوخشاش قۇياش نۇرىدا ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىمەكتە. * گەرچە ئۇنىڭ «ئاساسى» بولسىمۇ، بىراق ئۇ بۇ يەردە يەنىلا ئەنئەنىۋى ئىدېئالىزمنىڭ ئاسارىتىدە ئىدى. ② ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇملىق؛ قۇللۇق، ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق: ئالماس ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار پارتىزان ئەتىرىتى بىلەن مەڭ يىللىق ئاسارەتنىڭ يىلتىزىغا جاسارەت بىلەن پالتا ئۇرغان باتۇر يىگىت. * ئىسكەندەر قاتتىق ئۇيقۇنىڭ ئاسارىتىدە ھېچنېمىنى سەزمەي يېتىۋېرىپتۇ.

ئاسارەتكە چۈشمەك ① ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم بولماق، قۇل بولماق: ئۇلار جاھانگىرلىك ۋە فېئودالزمنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالدى. * خەلق ئاممىسى ئېنىق بىلدۈكى، دۆلىتىمىزدە قانۇن خەلقنى ئاسارەتكە چۈشۈرۈپ قويىدىغان كىشەن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى ئۆز ئىشىغا ئۆزى خوجا بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدىغان قورال. ② باغلىنىپ قالماق، مەپتۇن بولماق: كونا ئىدىيە ۋە خۇراپاتلىقنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەر يەنىلا خېلى سانىنى ئىگىلەيدۇ.

ئاسارەتكە سالماق ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلماق، قۇل قىلماق: ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو خەلقى فېئودالىلىق ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشتى.

ئاساره‌ت II ئى [ئە] ① تەسىر؛ ئەسەر، ئىز، بەلگە. ② <تب> بىرەر كېسەللىكتىن قالغان ئېغىر ئىز، ئاقىۋەت.

ئاساره‌تلىك سۈپ ① چەكلەنگەن، چۈشەپ قويۇلغان، بويۇنتۇرۇقلۇق: دىلىشات قاۋاقخانغا يەنى تارىختىن بۇيان مىللىتىمىزنى نادانلىق ۋە ئاساره‌تلىك يولغا ئېلىپ مېڭىۋاتقان ئاشۇ تېگى يوق ھاڭ تەرەپكە كېتىۋاتىدۇ. ② ئەركىنلىك، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلىنغان؛ ئەسىرلىك، قۇللۇق ۋە تۇتقۇنلۇققا دۇچار بولغان: ئەزىز دوستۇم، مۇڭغا چۆكۈپ قالىسەن نېچۈن، ئۆكۈنىدۇڭمۇ ئاساره‌تلىك ئون يىلىك ئۈچۈن.

ئاسارئەتىقە ئى [ئە] قەدىمكى دۇنيا ئىنشائاتلىرى، قەدىمدىن قالغان مەدەنىيەت، تەرەققىيات تارىخىدا مەلۇم قىممەتكە ئىگە يادىكارلىقلار يەنى قۇرۇلۇش، مەڭگۈتاش، قورال ـ ياراغ، تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە سەنئەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار.

ئاسار ـ تۆره ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوشنا ـ قولۇم، مەھەللە ـ جامائەت ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۇيۇشۇپ، بىرەر كىشىنىڭ توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ، ئۆي ـ جاي سېلىش، دېھقانچىلىق قاتارلىق ئۆزى يېتىشىپ بولالمايدىغان ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ بېرىدىغان ئىجتىمائىي ھەمكارلىق ھەرىكەت.

ئاسارۇن ئى[پ] <بوت> زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى يۇرەك شەكىللىك، گۈلى ئۆتۈق سۆسۈنۇ، يىلتىزى ناھايىتى ئىنچىكە، تەمى ئاچچىق بولۇپ، دورا قىلىنىدۇ؛ باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىش رولى بار.

ئاساس ئى[ئە] ① نەرسىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆتۈپ ياكى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان قىسىمى، ئۇل. ② ئىجتىمائىي ھايات ياكى تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ نېگىزىنى تەشكىل قىلغان نەرسە، تايانچ، نېگىز، بازا: سوتسىيالىزمنى پەنگە ئايلاندۇرۇش ئۆچۈن، ئەڭ ئاۋۋال ئۇنى رېئال ئاساسقا قويۇش كېرەك. ③ باش قائىدىلەر، ئاساسىي پرىنسىپلار: ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئاساسلىرى. ④ سادىر بولغان ياكى قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەت ۋە گەپ ـ سۆز قاتارلىقلارغا خىزمەت قىلىدىغان دەلىل، ئىسپات، سەۋەب: ھازىر قاسىم توغرۇلۇق بىرنەرسە دېيىشكە تېخى ئاساس يوق. * «مولىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما» دېگەن گەپنىڭ مەلۇم ئاساسى بار ئىكەن ـ دە. ⑤ <مات> گېئومېتىرىيىلىك شەكىلنىڭ، چىرتىيوژنىڭ ئاستى تەرىپىگە پارالىلىل بولغان تەرىپى. ⑥ <مات> دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدىغان ئەسلىدىكى سان. ⑦ <خىم> كىسلاتالار بىلەن ئۆزئارا بىرىكىپ، تۇز ھاسىل قىلىدىغان بىرىكمە يەنى گىدروكسىل گۇرۇپپىسى بولغان بىرىكمىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاساس قىلماق ① ئۇل، تايانچ بولماق؛ نېگىز بولماق: يازغۇچى ھەم دراماتۇرگ زۇنۇن قادىرنىڭ ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رېئاللىزملىق ئەدەبىياتنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس بولدى. ② دەلىل، ئىسپات، سەۋەب بولماق: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ توقۇپ چىققان تۆھمەتلىرى جۇڭگودا سوتسىيالىزمنىڭ غەلبىسىنى ئىنكار قىلىشقا قىلچە ئاساس بولالمايدۇ.

ئاساسىتكى بۇلۇڭ <مات> تەكشىلىكتىكى شەكىللەردە ئاساسنى ئۆزىنىڭ بىر تەرىپى قىلغان بۇلۇڭ.

ئاساس سالماق بەرپا قىلماق، باشلاپ بەرمەك؛ ئۇل سالماق: شۇنداق قىلىپ جەمئىيەت كەيپىياتىنى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ۋە پارتىيە ئىستىلىنى ئوڭىشاش ئۇچۇن ياخشى ئاساس

سېلىپ بەردى ئوقۇ، ئوقۇت پەرزەنتىگىنى بىلىم ئالسۇن، ئالىم بولۇپ ئەل ئىچىدە نامى قالسۇن، مەرپەتتىن مەدەنىيەتكە ئاساس سالسۇن، مۇشۇ خىسلەت بارچىسىدىن ئەلا بولۇر.

ئاساس سان <مات> ھېسابلاش ئۆلچىمى قىلىنمىدىغان سان.

ئاساس بولماق ئالدىنقى ئورۇنغا قويماق، مۇھىم نۇقتىسى دەپ قارىماق؛ نۇقتىلىق ھالدا بېجىرمەك: پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى بۇرژۇئازىيىگە زورلۇق كۈچ ئىشلىتىشنى ئاساس قىلىدىغان ئىنقلابىي ھاكىمىيەت. * تاشقورغان ــ چارۋىچىلىقىنى ئاساس قىلىدىغان ناھىيە. * مەكتەپلەر خىزمىتى ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىشى كېرەك.

ئاساسى بوش ① ئۇلى ئاجىز، ئۇلى پۇختا ئەمەس: شورلۇق يەرگە سېلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ ئاساسى بوش بولۇپ قېلىشى تۆپەيلىدىن بىر ــ ئىككى يىلغا بارمايلا ھەممىسىنىڭ تامىلىرى زەيلىشىپ كېتىپ، ئۆرۈلۈش خەۋپىنى تۇغدۇرۇۋاتىدۇ. ② پاكىتى، دەلىل ــ ئىسپاتى تولۇق ئەمەس، كەلتۈرگەن دەلىلى كىشىنى قايىل قىلالمايدىغان: ئۇنى ھەقلىق دېمەسلىككە ئاساسسىز بوشلۇق قىلىدۇ. ③ ئاساسىي بىلىملەردىن ياكى دەسلەپكى ساۋاتلاردىن تولۇق خەۋىرى يوق؛ پۇختا ئۆگەنمىگەن: ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئاران ئۈچ يىل ئوقۇغان، ئاساسىنىڭ بوشلۇقى تۆپەيلىدىن تولۇق ئوتتۇرىنىڭ دەرسىنى دېگەندەك ئۆزلەشتۈرۈپ كېتەلمىدى.

ئاساسى چىلىك ① ئۇلى مۇستەھكەم، ئۇلى پۇختا سېلىنغان: ئىمارەتنىڭ ئاساسى چىلىك بولسا، ئۇزاق يىل چىدايدۇ. ② پاكىتى، دەلىل ــ ئىسپاتى تولۇق، كەلتۈرگەن دەلىلى قايىل قىلارلىق: بىزنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئاساسسىز قانچە چىلىك بولسا، مۇنازىرىدە شۇنچە ئۈستۈنلۈكىكە ئىگە بولالايمىز. ③ ئاساسىي بىلىملەردىن ياكى دەسلەپكى ساۋاتلاردىن تولۇق خەۋىرى بار؛ پۇختا ئۆگەنگەن: قۇدرەت سىنىپتىكى ئاساسى چىلىك، ئەلاچى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى بولغاچقا، ھەممە ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭ داشۋىگە ئۆتۈپ كېتىشىگە ئىشىنەتتى.

ئاساسى كۈچلۈك ← **ئاساسى چىلىك.**

ئاساس يارىتماق ① ئۇل سالماق، نېگىز پەيدا قىلماق، باشلاپ بەرمەك، بەرپا قىلماق: دالتون يېقىنقى زامان خىمىيىسىگە ئاساس يارىتىقۇچى بولۇپ، ئاتوم تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ② ئىمكانىيەت پەيدا قىلماق، شارائىت تۇغدۇرماق: ماددىي مەدەنىيەتنى يۇكسەلدۈرۈش مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئاساس يارىتىدۇ. * گوركىينىڭ ئىنتايىن جاپا ــ مۇشەققەتلىك شارائىتتا قەتئىي نىيەت بىلەن كىتاب ئوقۇپ، يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىگە ئىگە بولۇشى ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس يارىتقانىدى.

ئاساسەن رەۋ [ئە] ① ئومۇمەن قىلىغاندا، ھەممىسى دېگۈدەك، ئاساسىي جەھەتتىن: غۇلجا شەھىرى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى تەبىيارلىقىنى ئاساسەن پۈتتۈرۈپ بولدى. * يىغىنغا كېلىدىغانلار ئاساسەن كېلىپ بولۇپ، بىر يېرىم سائەتچە ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، مۇدىرنىڭ ئۈزى تېخىچە كەلمىدى. ② بىنائەن، بويىچە: ــ دادامنىڭ ئالدىنقى سەپتە ئۇرۇشتا قۇربان بولدى. سەن تۇغۇلدۇڭ، دادامنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ئىسمىڭنى جاسارەت قويدۇم، ــ دېدى ئانا ئوغلىغا.

ئاساسچى ئى. بىرەر نەرسىنى پەيدا قىلغان، ئىختىرا قىلغان، باشلاپ بەرگەن ياكى شۇنىڭغا ئاساس سالغان كىشى: لۇشۈن ــ ئۇلۇغ كومۇنىزم جەڭچىسى، جۇڭ گو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى.

ئاساسسز سۈپ ① يېتەرلىك ئاساسى بولمىغان، دەلىلىگە بىلەن مۇستەھكەملەنمىگەن، ئىسپاتلانمىغان، ئىسپاتسىز: بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۇلىكە بۈرىگە ئۇچراپ: ــ ئۆچكىلەر قىلچە ئاساسسىزلا نامىڭىزغا تىل تەگكۈزمىدۇ، ــ دەپتۇ. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنى پىششىق تەتقىق قىلغان يولداش ۋەن تۇڭشۈينىڭ «ئون ئىككى مۇقام ــ ئون ئىككى چوڭ

نەغمە» دېگىنى ئاساسسىز ئەمەس. ② سەۋەبسىز، مەقسەتسىز: مېنى ھەم ۋاقتىنچە تاشلاپ قويغىنى ئەمەسكەن ئاساسسىز ھەمدە سەۋەبسىز. بۇ دېمەك ئۇمىدنىڭ ئۈچۈنى ئەمما، ئۇمىدمۇ گۈللىمەس ئەجىرسىز ـ تەرسىز. ③ زۆرۈرىيەتى يوق، قۇرۇق؛ ھاجەتسىز: لېكىن جاۋ بېگىم بۇ ئەندىشىنى ئاساسسىز دەپ ھېسابلايتتى، چۈنكى AQنى «ئۆزەم» قىچقارتتىم، دەيتتى. دېگەندەكلا بۇ دورەم ئۇنىڭ سۆزى توغرا بولۇپ چىقتى.

ئاساسلاتماق «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاساسلاشماق «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئاساسلانماق ① «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقىنى نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىي رېئاللىق ئارقىلىق ئاساسلانغان نۇقتىنەزەر. ② مەلۇم شەيئىنى خۇلاسلاش ياكى ھۆكۈم قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىماق؛ تايانماق، يۆلەنمەك: تىلشۇناسلىقتا دائىر تارىخىي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئالتاي تىللىرى تونگۇس تىلى، تۈركىي تىللار ۋە موڭغۇل تىل تارماقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. * تۈرسۇن ئېيتقان ئەھۋال ۋە ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسىگە ئاساسلىنىپ نوروز شۇنى ئېيتالايدۇكى، ئۇنىڭ ئوغلى ئەمدى قاتىل.

ئاساسلىق سۈپ ① ئالاقىدار شەيئىلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىم بولغان، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، ئالدىنقى قاتاردىكى، ئەھمىيەتلىك، تۈپ، باش: ئاساسلىق زىددىيەت. ئاساسلىق ئامىل. ئاساسلىق شەخس. * تاڭ يورۇشقا ئازلا قالغانىدى. سەمەتنىڭ قان تەركىبى «O» ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. دېمەك، ئۇنىڭغا قان بېرىش ئۈچۈن مۇۋاپىق قان گۇرۇپپىسىنى تەكشۈرۈش ئاساسلىق مەسىلە ئىدى. * «ئون ئىككى مۇقام»دىكى ھەربىر مۇقامنىڭ ئۆزى چوڭ ئۇچ يۇرۇش ئاھاڭلارغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەربىر مۇقامنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى بىلەن ئاساسلىق نەغمىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ بىرنەچچە قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ② <خىم> ئاساسقا ئوخشاش، تۈپ خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ ئاساسىي رول ئويناىدىغان: ناترىي كاربونات ($Na_2CO_3 \cdot 10H_2O$)نىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى ئاساسلىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدۇ.

ئاساسلىق ئاشلىق <دېھ> ھەرقايسى رايونلار ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە ئىستېمال قىلىدىغان ئاشلىقلار ئىچىدە ئاساسىي ئورۇنىنى ئىگىلەيدىغان ئاشلىق.

ئاساسلىق بولمىغان زىددىيەت <پەلس> كۆپ خىل زىددىيەتلەر ئىچىدىكى يېتەكچىلىك قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىدىغان، ئاساسىي زىددىيەتكە قارىتا قوشۇمچىلىك رول ئويناىدىغان زىددىيەت.

ئاساسلىق بولمىغان ئېقىم <پەلس> شەيئىلەرنىڭ ماھىيەتلىك بولمىغان تەرىپى. ئۇ شەيئىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بەلگىلىمەيدۇ، لېكىن ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەنە «تارماق ئېقىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاساسلىق تۈزلار <خىم> سۇ قالدۇقى بولغان تۈزلار. مەسىلەن: ئاساسلىق مىس كاربونات. $Cu(OH)_2 \cdot CuCO_3$.

ئاساسلىق يېمەكلىك ئاشلىقتىن ئىشلەنگەن پولۇ، لەغمەن، مانتا قاتارلىق يېمەكلىكلەر.

ئاساسلىماق پ. دەلىلەر بىلەن پاكىتلىماق، ئىسپاتلاپ بەرمەك: تۇرغۇن بۇگۈنكى يېغىندا ئۆز پىكرىنى بىرمۇبىر ئاساسلاپ، پۈتۈن يىغىن ئەھلىنى ھەيران قالدۇردى. * ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك تارىخىنى تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولغان يولداشلار ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىگە دائىر 2000 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاپ، ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىي تارىخىنى

بەلگىلىك تارىخىي ماتېرىيالىلار بىلەن ئاساسلاپ چىقتى.

ئاساسىي سۈپ [ئە] ① ئەڭ مۇھىم، نېگىزلىك، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان، ئالدىنقى قاتاردىكى، ئەھمىيەتلىكى؛ تۈپ، باش: ئاساسىي زىددىيەت. ئاساسىي قانۇن. * شۇ ۋاقىتتا ئىشچى ــ خىزمەتچىلەر 165 نەپەر كىشى بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسىي قىسمى قول ئەمگىكى بىلەن ئېلىپ بېرىلاتتى. * شىنجاڭ ــ ئىلىمىزنىڭ ئاساسىي چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. ② دەسلەپكى، ئەڭ قىللىي؛ ئومۇمىي: ئاساسىي بىلىم. ئاساسىي ماھارەت. ئاساسىي چۈشەنچە.

ئاساسىي ئامىل ئەڭ مۇھىم، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان ياكى مۇھىم سەۋەب بولىدىغان ئامىل: ھەرقانداق مەسىلىنىڭ ئاساسىي ئامىلىنى چىڭ تۇتۇش كېرەك.

ئاساسىي بىلىم <ماتار> ئىلىم ــ پەندىكى ئاساسىي ئۇقۇم، ئاساسىي قانۇنىيەتلەر توغرىسىدىكى ئومۇمىي چۈشەنچە: كەڭ ئىنتىپاق ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرى؛ ئىنتىپاقنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى توغرىسىدا داۋاملىق تەربىيە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

ئاساسىي جازا <قا> مۇستەقىل قوللىنىشقا بولىدىغان جازا. مەسىلەن: مۇددەتلىك جازا، مۇددەتسىز جازا قاتارلىقلار: دۆلىتىمىزنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، جازا ئاساسىي جازا ۋە قوشۇمچە جازا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاساسىي جىنايەتچى <قا> بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن جىنايەتتە ئاساسلىق ۋە ئۈيۇشتۇرغۇچىلىق رول ئوينىغۇچى جىنايەتچى.

ئاساسىي دەرس <ماتار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارغا مۇناسىۋەتلىك پەنلەر بويىچە ئۆتۈلىدىغان ئاساسىي ئۇقۇم، ئاساسىي قائىدىلەر ۋە ماھارەت ئۆگىتىدىغان دەرسلەر. بۇ دەرسلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەخسۇس بىلىملەرنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆگىنىشىنىڭ ئاساسىي بولىدۇ.

ئاساسىي رەڭ <فىز> ئۆزئارا بىرىكىپ، ھەر خىل رەڭلەرنى ھاسىل قىلىدىغان رەڭ؛ بويىاق ئىچىدىكى ئاساسىي رەڭ قىزىل، سېرىق، كۆكتىن ئىبارەت؛ رەڭدار نۇر ئىچىدىكى ئاساسىي رەڭ قىزىل، يېشىل، كۆكتىن ئىبارەت.

ئاساسىي زال <بىن> ① بىر پۈتۈن بىنانىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ زال. ② كۇلۇبلارنىڭ تاماشىچىلار ئولتۇرىدىغان قىسمى يەنى سەھنىنىڭ تۆۋىنىدىكى سەھنىگە قاراپ تۇرغان قىسمى.

ئاساسىي زەرەت <فىز> ئېلېكترون، پوزىترون (مۇسبەت ئېلېكترون)، پروتون، زەرەتلىك مېزون قاتارلىقلار ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك زەرەت.

ئاساسىي زەررىچە <فىز> ھازىر كىشىلەرگە مەلۇم بولغان جىسىمنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ ئاددىي مادداىلار، ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇئەييەن ماسسىسى بولىدۇ؛ بەزىلىرى زەرەتلىك، بەزىلىرى زەرەتسىز بولىدۇ؛ ئۆزئارا ئۆزگىرىدۇ. ئاساسىي زەررىچە پەقەتلا مادداىنى تەشكىل قىلغۇچى بىر ھالقا، ئۇ پارچىلانماس نەرسە ئەمەس.

ئاساسىي زىددىيەت <پەلس> مۇرەككەپ شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ مۇئەييەن جەريانى ياكى مۇئەييەن باسقۇچىدىكى، كۆپ خىل زىددىيەتلەر ئىچىدە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان زىددىيەت.

ئاساسىي قانۇن ھەر خىل تەشكىلاتلارنىڭ خەلق ئامىسى بىلەن بۇ ئاستە ئالاقىلىشالايدىغان تۆۋەن قاتلام تەشكىلاتى:

ئاساسي قانۇن تەشكىلاتلارنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش لازىم.

ئاساسي قانۇن خەلق سوت مەھكىمىسى <قا> جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ناھىيە، ئاپتونوم ناھىيە، شەھەر ۋە شەھەرگە قاراشلىق رايونلاردا تەسىس قىلغان خەلق سوت مەھكىمىسى.

ئاساسي قانۇن <قا> دۆلەتنىڭ ھۆكۈمران سىنىپىنىڭ ئىرادىسىنى نامايان قىلىدىغان، سىنىپىي كۈچلەرنىڭ سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئەڭ زور قانۇنىي كۈچكە ئىگە تۈپ قانۇنى. باشقا قانۇنلار شۇنىڭغا ئاساسەن تۈزۈلىدۇ.

ئاساسي قەھرىمان <ئە> ← **باش قەھرىمان**: بۇ ئەسەردىكى ئاساسي قەھرىماننىڭ خاراكتېرى ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان.

ئاساسي قوشۇن <ھەرب> ① ئۇرۇش قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان قوشۇن: ئاساسي قوشۇنىمىز دۈشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بەرمەكتە. ② كۆچمە. بىرەر ئىشتا ئاساسلىق، تايانچ رول ئويىنىغۇچى كۈچ.

ئاساسي قۇتۇپ <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ-لۈك ئۇچ قۇتۇپلۇق لامپىنىڭ بىر ئېلېكتر قۇتۇپى. ئۇ تارقاتقۇچى قۇتۇپ تارقاتقان توكنىڭ كۈچىنىشىنى كونترول قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاساسي قۇرۇلۇش <بىن> خەلق ئىگىلىكىدىكى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ تۈزۈلمىلىك مۇلكىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن سالغان قۇرۇلۇشلىرى. مەسىلەن: زاۋۇت، تۆمۈريول، سۇ قۇرۇلۇشلىرى ۋە باشقىلار: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سانائىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا، زۆرۈر بولغان ئاساسي قۇرۇلۇشنى ياخشى ئېلىپ بېرىش لازىم.

ئاساسي كۆۋرۈك <بىن> چوڭ تېپىتسكى كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاساسلىق قىسمى، ئىككى قىرغاقتىكى كۆۋرۈك سوزۇلمىسىنى ھېسابلىمىغاندا، كۆۋرۈكنىڭ دەريا ئوستىدە تۇرغان قىسمى.

ئاساسي كۈي <مۇز> ئاھاڭلارنىڭ باشلىنىشى ۋە تاماملىنىشىدا ئىشلىتىلگەن كۈي.

ئاساسي گەۋدە بىرەر نەرسىنىڭ ئاساسلىق، مۇھىم، نېگىزلىك قىسمى: تۈردى ئاخۇن ئاكا ساقلاپ قالغان «ئون ئىككى مۇقام» گەرچە داۋاملىق راۋاجلانغان بولسىمۇ، ئاساسىي گەۋدىسى جەھەتتە يەنىلا شۇنى ئاساس قىلغان.

ئاساسي گىمناستىكا <تەن> ساغلاملىقنى ئاشۇرۇش، داۋالاش ۋە ئادەمنىڭ ھەر تۈرلۈك جىسمانىي ئىقتىدارىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان، شەكلى ئاددىي، ئومۇملاشتۇرۇشقا ئاسان گىمناستىكا.

ئاساسي لۇغەت تەركىبى <تىل> لۇغەت تەركىبىدىكى ئومۇمىي خەلقە چۈشىنىشلىك، دائىم قوللىنىلىدىغان سۆزلەر. ئاساسي لۇغەت تەركىبى لۇغەت تەركىبىنىڭ يادروسى ۋە ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسي ماددا <بىئول> بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما ھۈجەيرىلىرى ھاسىل قىلغان تەكشى ۋە مىكرو توقۇلمىلارغا ئىگە بولمىغان بىر خىل ماددا.

ئاساسي ماددا ئالمىشىش <بىئول> ئادەمنىڭ سەگەك ھەم خاتىرجەم ئەھۋالدىكى يەنى ھەرىكەت، يېمەكلىك، روھىي جىددىيلىك، سىرتقى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى قاتارلىق تەسىرلەرگە ئۈچرىمىغان چاغدىكى ئومۇمىي ئېنېرگىيە سەرپىياتى، ئاساسىي ماددا ئالمىشىشنى ئۆلچەش ئارقىلىق قالقان بەز، بۆرەك ئوستى بېزى قاتارلىقلارنىڭ خىزمىتىنىڭ نورمال ياكى نورمال ئەمەسلىكىگە دىئاگنوز قويۇشقا بولىدۇ.

ئاساسي ماهارەت <ماتار> مەلۇم بىر خىل خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن ئىگىلەشكە تېگىشلىك بولغان ئاساسي بىلىم ياكى تېخنىكا.

ئاساسي ئاخشا كىنو، تىياتىرلاردا ئاساسي ئىدىيىنى ئىپادىلەيدىغان ئاخشىلار.

ئاساسي ھالەت <فىز> مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى (ئاتوم، ئاتوم يادروسى)دا بولىدىغان ھەر خىل ھالەتلەر ئىچىدە ئېنېرگىيىسى ئەڭ تۆۋەن بولغان ھالەت، مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى ئاساسي ھالەتتە تۇرغاندا، ئەڭ تۇراقلىق بولىدۇ.

ئاساسي ھۈجۈم <ھەرب> ئاساسي ئەسكىرىي كۈچنى توپلاپ، ئاساسي يۆنىلىشتە قوزغايدىغان ھۇجۇم.

ئاساسي ئوغۇت تېرىش، كۆچۈرۈشتىن ئىلگىرى ئېتىزلارغا بېرىلىدىغان ئوغۇت. قىش، چىرىندى ئوغۇت، يېشىل ئوغۇت قاتارلىقلار ئاساسىي ئوغۇت ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسي ئۇل ← **ئۇل**.

ئاساسي ئېقىم <پەلس> شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان، شەيئىنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپى: ھازىر مەملىكەت بويىچە ئېتىپاق ئەزالىرى قوشۇنىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئاساسي ئېقىمى ياخشى بولسىمۇ، يەنە بەزى مەسىلىلەر ساقلانماقتا.

ئاساسي ئىش ھەققى <س ئىق> ئومۇمەن ئىش ھەققى شەكىلىنىڭ مىقدار جەھەتتە بىرقەدەر مۇقىم بولغان ئىش ھەققى شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاساسي يۇلتۇز <ئاستر> بىر جۈپ يۇلتۇز ئىچىدىكى يورۇقراق يۇلتۇز، يەنە بىرى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ.

ئاسان سۈپ [پ] ئىشلىنىشى، ئورۇنلىشى جەھەتتىن ئانچە قىيىن، مۇرەككەپ بولمىغان ھەم ئانچە كۆپ مېھنەت، كۈچ ۋە بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان: بوش، يەڭگىل: ئىشنىڭ ئاسىنى يوق، قىلالىساڭ قىيىنى يوق (ماقال). * ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، «تاغ ــ دەريالارنى ئۆزگەرتىش ئاسان، كىشىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەك تەس» دەيدىغان گەپلەر توغرا ئەمەس.

ئاسان بولماق ئاسانلاشماق: توپا قېزىش ماشىنىسى كەلگەندىن كېيىن ئىشمىز بەك ئاسان بولدى.

ئاسانغا توختىماق ← **ئاسانغا چۈشمەك**: بۇ ئىشنى ئۈجۈدقا چىقىرىش ئاسانغا توختىغىنى يوق.

ئاسانغا چۈشمەك ئوڭاي ھەل قىلىنماق، ئوڭاي بىر تەرەپ قىلىنماق: ۋاڭنىڭ زەڭگىسى بىلەن چېلىشقا چۈشۈپ، زەڭگىنى چۆرۈپ تاشلىغان بۇ ئادەمدىن قۇتۇلۇش ئاسانغا چۈشمەيتتى، ئەلۋەتتە.

ئاسان قىلماق ئاسانلاشتۇرماق، يەڭگىللەشتۈرمەك، ئوڭايلاشتۇرماق: «تاش مىنا» پارتىلىتىش ئۇسۇلى جىق مۇشكۈلنى ئاسان قىلۋەتتى.

ئاسان گەپ ھەل قىلىش تەس بولمىغان مەسىلە، ئوڭاي ئىش: ــ مەكتۇپ يېزىش ئاسان گەپ، كىم ئېلىپ بارىدۇ؟ ــ دېدى لىياڭ مىرزا بەگ. * شۇنچىلىك ئىشنى يالغۇز بىر ئادەمنىڭ قىلىپ تۈگىتىشى ئاسان گەپمۇ؟

ئاسان گەپ ئەمەس ئوڭاي ھەل قىلغىلى بولىدىغان مەسىلە ئەمەس، ئاسان ئىش ئەمەس: ئالىم بولۇش ئاسان گەپ ئەمەس، بۇ خۇددى يېڭىنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك بىر ئىش.

ئاسانچىلىق ← **ئاسانلىق**: ئىلىم، قانۇن، سىياسەتكە قارىغاندا، ئومۇمەن، كونكرېتراق بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى ئىگىلىشىگە ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلىشىغا ئاسانچىلىق تۇغۇلىدۇ.

ئاسانلاتماق «ئاسانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەربىر ئىشتا ئەل خىز-

مىنگە ئاساسلانساق، قۇرۇپ تېخنىكا ئېغىر ئىشنى ئاسانلاتساق، تەرەققىيات يولىغا ئەزىز جاننى ئاتىساق، بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئاسانلاشتۇرماق «ئاسانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۈلكە بۆرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: — خۇدا ئىشلىرىڭنى ئاسانلاشتۇردى. ئەمدى ھېچقانداق قىينالماستىن توپتوغرا باغقا كىرەلەيسەن، — دەپتۇ.

ئاسانلاشتۇرۇلماق «ئاسانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشلار ئەمدى ئىزىغا چۈشۈپ، ئاسانلاشتۇرۇلدى.

ئاسانلاشماق پ. ئوڭايلاشماق، يەڭگىلىمەك: ئىش ئاسانلاشتى، سۈرئەت تېزلەشتى، سۈپەت ئۆستى. * مانا ئەمدى خىزمەت جەريانىدا، شۇنىڭ پايدىسى بىلەن خىزمىتىم ئاسانلاشماقتا.

ئاسانلىق «ئاسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ھەرزەتلىرىنىڭ سايىسى ھەر ئىشقا ئاسانلىق بېرىدۇ، — دېدى قازى ئالدىرىماي جاۋاب بېرىپ. * ھېلىدىن - ھېلىغا ئىگراپ يېقىلغان جەڭچىنىڭ نالىسى ئاڭلىناتتى... ئومۇمەن قىسمىلىرىمىزغا ئاسانلىق يوق ئىدى.

ئاسانلىقچە رەۋ. ئوڭايلىق بىلەن: ئاسانلىقچە ياش چىقمايدىغان كۆزۈمدىن تارام - تارام ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى. كۆڭلۈمنى بىر مىسكىنلىك ئورىۋالدى.

ئاسانلىماق ← ئاسانلاشماق.

ئاساۋ سۆپ. بويىسۇندۇرۇلمىغان، ئادەمگە ئۆگەنمىگەن، شاش: بۇ يىلقىلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن ئاساۋ بولغاچقا، تاغقا كېلە - كەلمەي تەرەپ - تەرەپكە تارقاپ كېتىپتۇ. * جالىلاتلار ئىككى ئاساۋ ئاتنى تۇتۇپ كېلىپتۇ - دە، ئۇنىڭ ئىككى چوڭ ئوغلىنى ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ، سۆرىتىپ قويۇۋېتىپتۇ.

ئاسايىش ئى [پ] ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل دېن، غوۋغا - تەشۋىشتىن خالىيلىق: تىنچ - ئامانلىق، خاتىرجەملىك: ئەل - يۇرت پادىشاھىنىڭ ئورنىغا ھەمرائى شاھ قىلدى. ھەمرا بىلەن ھۆرلىگا بىر ئۆمۈر بىرگە ياشاپ، ئەلگە ئاسايىش بەردى.

ئاسايىشتە سۆپ [پ] ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل دېن، غوۋغا - تەشۋىشتىن خالىي: تىنچ، بىخەتەر، خاتىرجەم: بىر قېتىم، بىر ياش ئالىم ئۇنىڭ بەھۇزۇر، ئوڭۇشلۇق — ئاسايىشتە تۇرمۇشىغا ئىنتايىن زوقلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى.

ئاسايىشلىق ① «ئاسايىش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز قوشنىدارچىلىق قىلىشقاندىن بېرى، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە شادلىق خۇراملىق ۋە ئاسايىشلىق داۋام قىلىپ كەلگەنىدى. * يۇرت ئەھلى مەسلىھەتلىشىپ، تاباننى دادىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھلىققا سايلاپتۇ، تابان ئەلنى ئادالەت بىلەن سوراپتۇ. خەلق ئاسايىشلىقتا ئۆتۈپتۇ. ② سۆپ. ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل دېن، غوۋغا - تەشۋىشتىن خالىي بولغان، تىنچ، خاتىرجەم: — كۈن چىقىدۇ، قىسمىتىمخۇن، ئاخىر ئاسايىشلىق كۈنلەر، ئارمان قىلغان كۈنلەر كېلىدۇ، — دېدى ئانا. * كۈنچىقىشتىن تا كۈنپېتىشقىچە، تۇرۇپتۇ مەڭگۈلۈك ئاسايىشلىق يول.

ئاسپىرانت ئى [ر<لات] <ماتار> ئالىي مەكتەپ ياكى تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان، تەتقىقات خىزمىتى ئارقىلىق بىلىم ئاشۇرغۇچى.

ئاسپىرانتۇرا ئى [ر<لات] <ماتار> ئالىي مەكتەپ، تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئاسپىرانت ياكى پراكتىكانت تەتقىقاتچىلارنى تەربىيىلەيدىغان جاي.

ئاسپىرىن ئى [ر<نېم] <تب> دورا نامى، ئورگانىك بىرىكمە بولۇپ، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_9H_8O_4$ ئاق رەڭلىك كرىستال، تەمى ئاچچىق - چۈچۈك، قىزىتمىنى يانداۇرۇش ھەم ئاغرىق توختىتىش رولى بار؛ باش ئاغرىقى، نېرۋا ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاست(ى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ تەگ قىسمى، تۆۋى: مەن بارغاندا ئۇ چېلەكنىڭ ئاستىغا يۇقۇپ قالغان لايىنى تازىلاۋاتاتتى. ② نەرسىلەرنىڭ تۆۋەن قىسمىغا، تېگىگە يېقىن جاي؛ يېقىن ئەتراپى: ــ ئىككى تەرەپتىن، ــ دېدى ئۇ قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ــ ئالتىدىن ئون ئىككى جەڭچى تام ئاستىغا بېرىپ، تام كەينىگە بومبا تاشلىشى كېرەك! ③ نەرسىلەر ئىگىلەپ، بېسىپ ياكى قاپلاپ تۇرغان جاي؛ نەرسىلەرنىڭ تېگىدىكى جاي ياكى بوشلۇق: ئۇ هويلىغا كىرىپ، باراڭنىڭ ئاستىدا ياتتى. * ئۇلار بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ نەشرىۋاتلىۋاتقان باغقا كېلىپ، يوغان بىر نەشرىۋات دەرىخى ئاستىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ④ نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قىسمى، ئىچى، ئارىسى: يەر ئاستى سۇيىسى. يەر ئاستى بايلىقلىرى. يەر ئاستى ئۆيى.

ئاستى تاش ← تەكتى تاش.

ئاستا رەۋ ① تۆۋەن سۈرئەت بىلەن؛ ئالدىرىماي: سادىق مۇئەللىم سۆزىنى تۈگىتىپ مەن بىلەن خوشلىشىپ ئاستا ماڭغىنىچە ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالدى. * مۇزىكانتلار ئوتتۇرىسىدىكى ياشقىنا بىر يىگىت غىجەك چېلىپ ناخشا باشلىدى، باشقا مۇزىكانتلار ئاستا تەڭكەش قىلدى. ② يەڭگىلگىنە، بىلىنەر ـ بىلىنمەس: ئۇ قېيىن ئاستىدا يېتىپ، ئاستا كۈلۈپ قويدى. ③ ئېھتىيات قىلىپ؛ ئاۋايلاپ: پوستتا تۇرغان لېتىپ رۇستەمنىڭ بولالمايى قالغىنىنى سېزىپ، دەرھال ۋ ۇگۈرۈپ كەلدى ۋە تۇردى ھۆسۈيۈن بىلەن بىللە رۇستەمنىڭ بېشىنى ئاستا كۆتۈردى. * بىر سائەتتىن كېيىن، نۇرۇللا مۇختەر مەرگەننى ئاستا ئويغاتتى. ④ تاۋۇش چىقارماستىن، سەزدۈرمەستىن، بىلدۈرمەستىن: بىر بۆرە دەرەخ ئۈستىدە ئولستۇرغان خورازنى كۆرۈپ، ئۇنى ئالداپ ۋ ھەمكەچى بولۇپتۇ ـ دە، ئاستا دەرەخنىڭ تۆۋىگە كېلىپتۇ، * ئاسىم، ئادەملەر ئارىسىدىن ئاستا چىقىپ، ئۆيىگە قايتىپ كەتتى.

⑤ تەدرىجىي هالدا، تەدرىجىي: ئۇقۇغۇچىلار خاتىرىسىنىڭ كۆچلۈك ـ ئاجىزلىقىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. خاتىرە قابىلىيىتى كۆچلۈك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەسىتە قالمىدۇرۇشى تېز، ئۇنىتۇلۇشى ئاستا بولىدۇ. بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەستە قالمىدۇرۇشى ئاستا، ئۇنىتۇلۇشىمۇ ئاستا بولىدۇ. ⑥ تۆۋەن ئاۋاز بىلەن: چىناخان هەدە ئاستا ئاۋاز بىلەن: ــ سىز ئاستىراق سۆزلەڭ! بۇ يەردە «ئاممىۋى» بار، ــ دېدى. * رۇستەم ئۈيىگە كىرىپ، نۇرۇللانىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى.

ئاستا داۋان <سۇ> ئاجىزلىتىش كۆلچىكىنىڭ ئاياغ ئېقىم بىلەن تۇتىشىدىغان جايى، بۇ يەردە ئاجىزلىغان سۇ ئاستا ئېقىپ ئاياغ ئېقىمغا ئۆتىدۇ.

ئاستا ـ ئاستا ① تۆۋەن سۈرئەت بىلەن، ئالدىرىماي: ئاسمانىدا بىر پارچە ئاق بۇلۇت ئاستا ـ ئاستا ئۇزۇپ ئۆتمەكتە ئىدى. ② پەيدىنپەي تەدرىجىي هالدا، تەدرىجىي: سوغۇق، ئاچلىق ۋە ئۈيقۇسىزلىقنىڭ دەردى ئۇنى ئاستا ـ ئاستا دەرمانسىزلاندۇرۇپتۇ. * ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، توختى بوۋاي ئاستا ـ ئاستا تاماققا كىرىشىپ ساقىيىشقا باشلىدى.

ئاستاتىن ئى [ئىنگ] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، فورمۇلىسى At (Astatium). ئۇ، A زەررىچىلىرى بىلەن بىسمۇت ئاتومىنى بومباردىمان قىلىغاندىن كېيىن هاسىل بولىدىغان مەهسۇلات بولۇپ، رادىئوئاكتىپلىققا ئىگە، ئاستاتىن ئىزوتوپلىرىنىڭ يېرىمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا پەقەت 8.3 سائەت بولىدۇ. مەندىلېنتسىنادا قالقان بەز خىزمىتى كۆچمەپ كېتىش كېسىلىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاستانە ئى [پ] ① بىرەر يەرگە كىرىشتىكى بېسىپ ئۆتىدىغان جاي، ئورۇن؛ بوسۇغا: سېرىق يۈزۈمنى ئاستانەڭگە قويماقتىن مۇرادىم شۇ، بولاي دەيمەن گۈزەل بوينۇڭغا سالغان

كەھرىۋايىكمەن. ② پايتەخت: گەرچە ئايرىپ تۇرسىمۇ ئاربىمزنى تاغ-دەريا، ئاستانىدا تۇرغانىدەك ھېس قىلىمەن ئۆزەمنى. ③ ئۆي، دەرگاھ، قارارگاھ: جاھانغا كۆز ئېچىپ سەندە تۇغۇلدۇم، بۇ مېنىڭ بەختىم، تېپىلماس مەن ئۇچۇن سەندەك ھايات ئاستانىسى يەكەن. * خۇش پېئىل، كەمتەر، چېۋەر ئالىيجاناب خىسلەتكە باي، كەڭ ئىدى دوستلارغا شەپقەتلىك كۆكۇل ئاستانىسى. ④ تۇرپاندەكى بىر جايىنىڭ ئىسمى.

ئاستروبىئولوگىيە ئى [گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ ئاسمان جىسىملىرىدا جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت بولۇش شارائىتىنى تەتقىق قىلىپ، مەلۇم ئاسمان جىسىمدا جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت ياكى مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى بېكىتىدۇ، شۇنداقلا شۇ خىل جانلىقلارنىڭ ھالىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاستروفىزىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ فىزىكىلىق تۈرلۈك ئۇسۇللار ۋە نەزەريىلەر ئارقىلىق ئاسمان جىسىملىرىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى خىمىيىلىك تۈزۈلۈشى، قۇرۇلمىسى، پەيدا بولۇشى ۋە ئۆزگىرىشى قاتارلىقلارنى؛ ھەمدە ئاسمان جىسىملىرىنىڭ يورۇقلۇقى، ماسسىسى، چوڭ-كىچىكلىكى، تېمپېراتۇرىسى، ماگنىت مەيدانى، زىچلىقى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، قۇياش ۋە تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئېنېرگىيە مەنبەسى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاستروميخانىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى، مېخانىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەرىكىتى، شەكلى، ماسسىسى ۋە سۇنئىي ھەمراھلارنىڭ ھەرىكىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاسترونوم ئى [ر] <ئاستر> ئاسترونومىيە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى.

ئاسترونومىيە ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاسترونومىيە سائىتى <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ ۋاقىتنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى، مايانىكى ھەر سېكۇنتتا بىر قېتىم تەۋرىنىدۇ، توغرىلىق دەرىجىسى بىز ئىشلىتىۋاتقان ھەرقانداق ئەلا سۇپەتلىك ۋاقىت سائەتلىرىدىن خېلى يۇقىرى؛ ئادەتتە ۋاكۇئۇملۇق ئەينەك قوتا ئىچىگە سېلىنىپ، تېمپېراتۇرىسى تۇراقلىق بولغان يەر ئاستى ئۆيلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاسترونومىيە كالېندارى <ئاستر> ← **ئاسترونومىيە يىلنامىسى.**

ئاسترونومىيە يىلنامىسى بىر خىل مەخسۇس كالېندار. ئۇنىڭدا ئاسترونومىيە ۋە يەر يۈزىنى تەكشۈرۈش خىزمەتلىرىگە ئېھتىياجلىق بولغان ئاسترونومىيىلىك سانلىق مەلۇماتلار خاتىرىلەنگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: قۇياش، ئاي، سەييارە ۋە نەچچە يۈزلىگەن تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى؛ ئېكۋاتور كەڭلىكى؛ كۇن، ئايلارنىڭ تۇتۇلۇشى ۋە ئاسمان ھادىسىلىرىگە ئائىت ھەر خىل سانلىق مەلۇماتلاردىن ئىبارەت.

ئاسترونومىيىلىك سۇپ. ئاسترونومىيىگە ئائىت، ئاسترونومىيىگە تەۋە: ئالدىنقى قېتىملىق «توقۇز سەييارىنىڭ مارجانسىمان زەتىلىشى»دەك ئاسترونومىيىلىك ھادىسە بۇنىڭدىن 179 يىل ئىلگىرى كۆرۈلگەنىدى.

ئاستروئومىيىلىك بىرلىك <ئاستر> ئاستروئومىيىده ئارىلىقىنى ئۆلچەيدىغان بىرلىك. ئۇنىڭدا يەر شارىدىن قۇياشقىچە بولغان ئوتتۇرىچە ئارىلىق ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىدۇ. قۇياش سىستېمىسىدىكى ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەممىسگە مۇشۇ بىرلىك قوللىنىلىدۇ.

ئاستۇرماق «ئاسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاچقا قازان ئاستۇرما، مۇزلىغانغا ئوت ياقتۇرما (ماقال).

ئاستۇرۇلماق «ئاستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاستىدا تر ① بىرەر ھەرىكەت ياكى ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ باشقىسى بىلەن بىرگە ياكى ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھالدا سادىر بولۇشىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۇلارنى سۈرۈشتۈرۈش ئۆز ـ ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش بىلەن باراۋەر ـ دە. ② بىرەر ھەرىكەت ياكى ھالەتنى پەيدا قىلغان باشقا بىر ھەرىكەت، ھالەت ياكى كەچۈرمىشلەرنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ تۇرمۇشنىڭ مەجبۇرلىشى ئاستىدا ئاخىرى ئۇنىڭ شەرتىگە كۆندى.

ئاستىراخان ئى [ر] روسىيە فېدېراتىپ رېسپۇبلىكىسىدىكى ئاستىراخان ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ۋولگا دەرياسىنىڭ كاسپىي دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىغا جايلاشقان.

ئاستىراخان خانلىقى <تارىخ> تاتارلار مىلادى 1460 ـ يىللىرى قىپچاق خانلىقىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، كاسپىي دېڭىزنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا قۇرغان بىر فېئودال خانلىق.

ئاستىرتىن رەۋ. يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي، كىشىگە بىلدۈرمەي: ئۇ خۇپىيانە ئالاقىلىشىپ، ئابدۇللا ئەخمەتجاننىڭ قاتىلى ئىكەنلىگىنى ئاستىرتىن ھەممىگە دېگۈدەك ئۇقتۇرۇپ بولدى. * ئۇ ھەمىشە قاسمىنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ئاستىرتىن سەپسېلىپ، ئارقىسىدىن سايىدەك ئەگىشىپ يۈرەتتى.

ئاستىلاتماق «ئاستىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەل ـ دەرەخلەرنىڭ قېلىن شاخ، يوپۇرماقلىرى شامالنى توسۇپ، بوراننىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىش رولىنى ئويناىدۇ. * ئۇ ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر پىكاپنى كۆرۈپ، ماشىنىسىنى ئاستىلىتىپ، قائىدە بويىچە يولنىڭ چېتىگە چىقتى.

ئاستىلاشتۇرماق «ئاستىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر بىردىنلا ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلاشتۇردى.

ئاستىلاشتۇرۇلماق «ئاستىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاستىلاشماق ① «ئاستىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② سۈرئىتى تۆۋەنلىمەك، ئاستىلىماق: مەنمۇ ئورنۇمدا تۇرالماي، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدىم، ئېگىز كۆتۈرۈلگەنسېرى ئاستىلىشىپ، پىچاقتەك قىرلىق تاشلارنى تۆتۈپ مېڭىشقا توغرا كەلەتتى.

ئاستىلىماق پ ① سۈرئىتىنى تۆۋەنلەتمەك، كېمەيتمەك: ماشىنا تېخىمۇ ئاستىلاشقا باشلىدى. ② پەسلىمەك، ئاجىزلاشماق (ئاۋاز ھەققىدە): ملىتق ئاۋازى بارا ـ بارا ئاستىلاپ كېيىن جىمىپ قالدى.

ئاستىن رەۋ ① ئاستى، تۆۋۈنى: ئاستىن قەۋەت. ئاستىن قاپاق. ② تەگ چوڭقۇر: سەنمۇ نادان، قەدىرىمنى بىلمىدىڭ! سۆزگە ئاستىن راق چۈشىنەلمىدىڭ... ئابروي ئۈچۈن ھەر نەرسىنى ئۆگەن، ئۇقمۇدۇڭمۇ «جان باقماق پەرز» دېگەن.

ئاستىن قاپاق كۆز چانقىنىڭ ئاستى تەرىپى.

ئاستىنقى سۈپ. تۆۋەنكى، پەستكى،

تېگىدىكى: ئۇ ئوك قولىنى ئاق دىچۆلياك كۆكلەكسىنىك ئاستىنقى ئىكىكىنچى تۆگمىسى ئۇستىگە قويۇپ تۇرۇپ ئېيتتى.

ئاستىنقى جاغ <زوئول> ① بەزى بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىك ئىكىكىنچى جۈپ (بەزىلىرىدە ئۈچىنچى جۈپ) بولىدىغان ئوزۇقلىنىش ئورگىنى، ئۇ ئېغىزىنىك ئىككى يان تەرىپىنىك ئاستىدا بولىدۇ، ناھايىتى كىچىك بولۇپ، ئۇستىدە كۆپلىگەن قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىك ئاستىنقى ئېكىكى.

ئاستىن ـ ئۈستۈن بىرى ئۈستىدە ئىككىنچىسى تۆۋەندە، قەۋەتلىك، قەۋەت ـ قەۋەت: بىز داشۆدە ئاستىن ـ ئۈستۈن كارىۋاتتا يېتىپ ئوقۇدۇق.

ئاستىن ـ ئۈستۈن بولماق ① ئاستىدىكىسى ئۈستىنگە، ئۈستىدىكىسى ئاستىغا، ئوڭى تەتۈر، تەتۈرى ئوك بولۇپ قالماق: ئارىلىشىپ كەتمەك، قالايمىقان بولماق، ئالماشماق: غۇلغۇلا بولغان بولسىمۇ ھېچ نەرسە ئۆزگىرىپ، ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتمىدى. * كېينىكى گەپلەر جاپپارنىك قۇلىقىغا كىرمىدى، ئۇنىڭغا جاھان ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئېسىنى يوقتىپ قويىدى. ② ۋەيران بولماق، خاراب بولماق، بۇزۇلماق، بىتەرتىپ بولماق: شەھەر ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن ھېچكىم بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن... * گەرچە ئۇ بارلىق مېھمانلىرىدىن ئايرىلغان، تۇرمۇشى ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ، ئىچى سىرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەقىل ـ ھوشى جايىدا ئىدى.

ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلماق ① ئاستىدىكىسىنى ئۈستىگە، ئۈستىدىكىسىنى ئاستىغا، ئوڭىنى تەتۈر، تەتۈرىنى ئوك قىلماق، ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك، قالايمىقان قىلماق: باغۋەن بوۋاي: ــ ئەي بەختلىك ئوغلۇم! مەن سەكسەن يىل شۇ باغدا ياشاپ ئەمگەك قىلدىم. مەن ئۆمرۈمدە بۇ يەرنى نەچچە قېتىم ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ ئاغدۇرۇپ، ھېچ نەرسە تاپالمىغان ۋە ئۈچراتمىغانىدىم، ــ دېدى. * بۇرژۇئا ئالىملىرىنىك ئىقتىساد ۋە سىياسىي ئۇستىدە ئېغىز ئاچمايدىغان جۇغراپىيەشۇناس، قانۇنىنى ئايرىشنىك بەلگىسى دەپ كۆرسەتكەنلىكى تامامەن ئىشنىك باش ـ ئايىغىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ قويغانلىق بولىدۇ. ② ۋەيران قىلماق، خاراب قىلماق، بۇزماق، بىتەرتىپ قىلماق: سەن بۇ شەھەرنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ، ۋەيران قىلىشنى ياكى ئوردا سېلىپ ئېرىشنى تىلەرسەن بەلكىم. * بۇگۈنكى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار ئۇنىڭ تىنچقىنا ھاياتىنى بۇزۇپ، ھەممىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتكەندى.

ئاستىن ـ ئۈستۈنلۈك ئاستىن ـ ئۈستۈن بولغان ھالەت.

ئاسراتماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاسراش «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <بن> ئۆي ـ ئىمارەت، تاشيول، ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنى رېمونت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش.

ئاسراش دالىنى <سۈ> ئاجىزلىتىش كۆلچىكىنى سۇنىڭ قاتتىق زەربىسىدىن توسۇپ، ئۇلىنىڭ كولىنىپ كېتىشىدىن ئاسرايدىغان دالان.

ئاسراشماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاسرالماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاسراندى سۈپ. بېقىۋېلىنغان، باشقا ئاتا ـ ئاتا قارمىقىغا ياكى پەرزەنتلىككە ئېلىنىپ تەربىيىلەنگەن: جاك ۋېنفېك 1953 ـ يىلى بىر نامرات ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. ئاپىسى بىر ئاسراندى كىلىنلىكتىن كېلىپ چىقىقان ئائىلە ئايالى ئىدى.

ئاسراندى بالا باشقا ئاتا ـ ئاتىنىڭ قارىمىقىدا ياكى پەرزەنتلىكىدە تەربىيىلەنگەن بالا: بېقىۋېلىنغان بالا: ئۇ ئەسلىدە بىر ئاسرانىدى بالا ئىدى.

ئاسراندىلىق «ئاسراندى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئاسرىماق پ ① قوغدىماق، ئايىماق، ساقلىماق: ئاسرىساڭ، كۆندە يېڭى كىيىم، ئاسرىمىساڭ، كۆندە كونا كىيىم (ماقال). ② ئۆز قارمىقىغا ياكى پەرزەنتلىككە ئېلىپ تەربىيىلىمەك: باقماق: تۇرغۇن كېچىكىدىلا ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قالغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتىدا بەختاخۇن ئىچ ئاغرىتىپ ئۇنى ئاسرىۋالغانىدى. ③ كۆتىمەك، كۆيۈنىمەك: ئۆلۈككە يىغلا، تىرىكنى ئاسرا (ماقال). * ئۇ بالىلارنى ياخشى كۆرىدۇ، ياشلارنىمۇ بەك ئاسرايدۇ.

ئاسسوتسىئاتسيه ئى [ر<لات] ① شەخسلەر ياكى ئىدارە جەمئىيەتلەرنىڭ مەلۇم ئىشنى بېجىرىشى ئۈچۈن قۇرۇلغان ئىختىيارىي بىرلەشمىسى، ئۇيۇشما. ② <پسخول> نېرۋا ـ مېڭە پائالىيىتى بىلەن باغلىق بولغان ئالاھىدە پسىخىك تەسەۋۋۇرلار، پىكىرلەر، ھېس ـ تۇيغۇلار ئارىسىدىكى باغلىنىش ۋە شۇ باغلىنىشقا ئاساسلانغان ئەقلىي خۇلاسە: ئوقۇغۇچىلار «4 ـ ماي» ھەرىكىتىنىڭ قانچىنچى يىلى يۈز بەرگەنلىكىنى دەرھال، بىۋاستە ئەسلەيەلمىسە ئۆكتەبر ئىنقىلابى ھەم جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ قۇرۇلغانلىقى قاتارلىق تارىخىي پاكىتلاردىن پايدىلىنىپ ئاسسوتسىئاتسيه ئېلىپ بېرىش مۇمكىن.

ئاسسىدىيا ئى [ر<گرېك] <زوئول>ئېپتىدائىي خوردىلىق ھايۋان، تەن شەكلى چاي چۆگۈنگە ئوخشايدۇ؛ سىرتىنى سىلىلوزىلىق پوست ئوراپ تۇرىدۇ؛ ئېغىز بىلەن مەقئەت تۆشۈكى ئېننىڭ يۇقىرىسىدا بولىدۇ؛ قوش جىنسلىق بولۇپ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا ھايات كەچۈرىدۇ، بالىسىنىڭ شەكلى قۇمچاقاقا ئوخشاپ كېتىدۇ؛ سۇ ئۈزەلەيدۇ. ئۇنى يېيىشكە بولىدۇ.

ئاسسىستېنت ئى [ر<لات] <ماتار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى.

ئاسسىستېنتلىق <ماتار> «ئاسسىستېنت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاسسىغ ئى. دىئال. پايدا، نەپ، مەنپە ئەت.

ئاسسىملياتسيه ئى [ر<لات] ① <بىئول> ئوخشىمىغان ياكىي جانلىق ئورگانىزم پائالىيىتى جەريانىدا سىرتتىن قوبۇل قىلىنغان ماددىلارنىڭ ئۆزلىشىشى، سىڭىشى، ھەزىم بولۇشى، ئۆزلەشتۈرۈلۈشى، سىڭدۈرۈلۈشى. ② بىر مىللەتنىڭ ئېكىنچى بىر مىللەت ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، مەدەنىيىتىنى ۋە تىلىنى ئۆزلەشتۈرۈشى نەتىجىسىدە ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ بىر بولۇپ كېتىشى. ③ تىلدا ئوخشىمايدىغان، ئەمما ئۆزئارا يېقىن ئېكى تاۋۇشنىڭ بىر ـ بىرىگە تەسىر قىلىشى نەتىجىسىدە، بىرىنچىسى ئېكىنچىسىگە ياكى ئېككىنچىسى بىرىنچىسىگە ئوخشاپ كېتىشى. مەسىلەن: ئۇيغۇر تىلىدىكى «تۇزسىز» سۆزىنىڭ «تۇسسىز»، «ئاتسا» سۆزىنىڭ «ئاسسا» تەلەپپۇز قىلىنىشىغا ئوخشاش.

ئاسسىملياتسيه بولماق ئۆزلەشمەك. ئۆزلەشتۈرۈلمەك؛ سىڭمەك، ئوخشاپ كەتمەك.

ئاسسىملياتسيه رولى <بىئول> جانلىقلارنىڭ يېمەكلىك تەركىبىدىن ئوزۇقلۇق ماددىلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى ئۆز تېنىدىكى ماددىغا ئايلاندۇرۇۋېلىش ھەمدە ئېنېرگىيە سۈپىتىدە زاپاس ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت ماددا ئالماشتۇرۇش جەريانى.

ئاسسىملياتسيه سياستى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت يولغا قويغان، ھۆكۈمران مىللەتـ

نىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى مىللەتنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىپ، ئۆزىگە قوشۇۋېلىش سىياسىتى.

ئاسسىملياتسىيە قىلماق ئۆزلەشتۈرمەك؛ سىڭدۈرمەك، ئوخشىتىۋالماق.

ئاسفالىت ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ ئارىلاشمىسى، قارا رەڭلىك ياكى قوڭۇر قارا رەڭلىك ۋە يېلىمسىمان بولىدۇ؛ تەبىئىي چىقىندىغانلىرى ھەم نېفىت ياكى كۆمۈر مېيىنى دىستىللەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغانلىرى بولىدۇ؛ تەركىبى ئوخشاپ كەتمەيدۇ، يول ياساشتا يولغا ياتقۇزۇلىدۇ؛ بىناكارلىقتا سۇدىن ھىمايە قىلىشى ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

ئاسفالىتلىق سۈپ. ئاسفالت ياتقۇزۇلغان، ئاسفالتلانغان: جىپ ئاسفالتلىق يولدا قۇيۇندەك تېز كېتىپ باراتتى.

ئاسفالتلىماق پ. ئاسفالت ياتقۇزماق، ئاسفالت تۆكمەك: يولنى ئاسفالتلىماق، * شەھەر-نىڭ ئاسفالتلانغان تۆپتۈز سىلىق يوللىرى سەھرا-دىن كىرگەن كىشىلەرنىڭ زوقىنى قوزغايتتى.

ئاسقا ئى. دېتال. ئات-ئۇلاغلارنىڭ پۇتى قىسىلىپ قېلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر.

ئاسقاق I ئى. تېرىلىدىغان يەرنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىش، تاش-چالمىلىرىنى ئېلىپ چىقىرىۋېتىش، بۇغداي ئېكىزلىرىدىكى چېچىلىپ كەتكەن باشاقلارنى يىغىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان چىشلىق سايمان، تىرنا.

ئاسقاق سالماق تېرىلغان يەرنىڭ چالمىلىرىنى يۇمشىتىش، بۇغداي ئېكىزلىرىدىكى باشاقلارنى بىر يەرگە يىغىش ئۈچۈن ئاسقاق ئىشلەتمەك.

ئاسقاق II (توغرىسى: ئاقساق) ← **ئاقساق**

ئاسقاق-چولاق (توغرىسى: ئاقساق-چولاق) ← **ئاقساق-چولاق.**

ئاسقاقلىماق (توغرىسى: ئاقساقلىماق) ← **ئاقساقلىماق.**

ئاسقۇ ئى. بىرنەرسىنى ئىلىپ، ئېسىپ قويىدىغان ئىلمەك؛ كانارا: ئاسقۇدا گۆش بولسا، بىركۈنى مېھمانغا ياراپتۇ (ماقال). * ئۇ شىرىق چاپىنىنى ئاسقۇغا ئېسىپ، روزى ئاخۇن چوڭ دادىسىنىڭ يېنىغا—پاكار چاسا جوزىسغا كېلىپ ئولتۇردى.

ئاسقۇچ ← **ئاسقۇ:** ئۇ ئۆيگە كىرىپ، كىيىم ئاسقۇچقا سومكىسىنى ئاۋايلاپ ئاستى.

ئاسقىماق I (توغرىسى: ئاقسىماق) ← **ئاقسىماق.**

ئاسكانىيە ← **ئاسكانىيە ئىنىچكە يۇڭلۇق قويى.**

ئاسكانىيە ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى <زوئول> بىر خىل قويى، ئەسلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چىقىدۇ، ئۇنىڭدىن يۇڭ ۋە گۆش ئېلىنىدۇ؛ ئازادلىقتىن كېيىن دۆلىتىمىزگە بىرنەچچە قېتىم كىرگۈزۈلگەن؛ قوچقارلىرى 10 كىلوگرامدىن 14 كىلوگرامغىچە، ساغلىقلىرى 5.5 كىلوگرامدىن 6 كىلوگرامغىچە يۇڭ بېرىدۇ؛ ساپ يۇڭ نىسبىتى 40 پىرسەنتتىن 45 پىرسەنتكىچە بولىدۇ.

ئاسكوربىك ئى [ر<گرېك] ← **ئاسكوربىك كىسلاتا.**

ئاسكوربىك كىسلاتا <خىم> ۋىتامىن C.

ئاسلان ئى. مۇشۇكنىڭ بالىسى: —باشقىلارنى بۇنچە زورلىغانىنىڭ پايدىسى نېمە، ھارۇدىن يېشۇۋېتىپ، نان-پان، گۆش-پۆش بېرىپ، ئاسلاننى ئالداپ ئېلىپ ماڭساق بولمامدىكەن؟— دېدى زىۋىرشا ئۆزىنىڭ ئويلاپ تاپقان ئوخشىتىشىدىن مەمنۇن بولۇپ كۈلۈمسىرىدى.

ئاسلانلاتماق «ئاسلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاسلانلىماق پ. تۇغماق، بالىلىماق (مۇشۇك ھەققىدە): چوڭ مۇشۇك ئاسلانلاپتۇ.

ئاسما ① سۇپ ئېسىپ قويىدىغان، ئېسىپ قويۇش ئۈچۈن مۆڭگىلاشتۇرۇلغان: ئاسما بۆشۈك. ئاسما كۆڭرۈك. * ئىشك ئېچىلىپ كالىته جۈۋا كىيگەن بىر دېھقان چىقتى ــ ده، ئىشكىكه ئاسما قۇلۇپ سالدى. ② ئى. كىيىم تىكىدىغان ماشىنىنىڭ بىر ئۈچى مېڭگه يەنه بىر ئۈچى چوكىغا تۇتىشىپ، ئىككىسىنىڭ ھەرىكىتىنى ماسلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان بىر خىل سايمىنى.

ئاسما باغ كىگىزچىلىكته يۇڭ ئېتىش دۇكىنىنىڭ قول بېغى بىلەن ئاسما ياغاچقا باغلانغان كىرىچ يىپ.

ئاسما بۆشۈك ئېسىپ قويۇلىدىغان بۆشۈك.

ئاسما تەك ئۆزى ئۇنۇپ قالغان، يىل بويى كۆممەيدىغان، دەرەخكه ئېسىلىپ تۇرىدىغان ياۋا ئۇزۇم.

ئاسما تورۇس <بىن> ئىسسىقلىقنى ساقلاش، ئاۋاز تىمبېرىنى ياخشىلاش ۋه تورۇسنى تۆز، چىرايلىق چىقىرىشى ئۈچۈن تورۇس ئاستىغا ئېسىپ توختاتقان ئاستىنقى تورۇس.

ئاسما چىراغ <ئىل> ئېسىپ قويۇلىدىغان چىراغ: بۇ يەردىكى سېپىلغا ئېسىلغان ئاسما چىراغلار ئۆچۈرۈپ ئېتىلگەنلىكتىن دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ۋىلايەتلىك دوختۇرخانا بىناسىغا ئورۇنلاشقان پارتىزانلار سېپىلدىن چۈشكەن دۈشمەنلەرنى كۆرەلمەي قالدى.

ئاسما خەرىته تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان خەرىته: كۆرسەتمىلىك قوراللار ۋه ئاسما خەرىتىلەرنى پەقەت ئىشلىتىش ۋاقتىدا كۆرسىتىش كېرەك.

ئاسما سائەت تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان سائەت.

ئاسما شىم مۇرىدىن ئايلاندۇرۇلغان ئىككى تال ئاسما لېنتا ئارقىلىق بەللىكى تۇتاشتۇرۇلغان شىم. ئۇ ئادەتته مەخسۇس كەسىپلەردىكى ئىشچىلار ئۈچۈن تىكىلىدۇ.

ئاسما كەمەر مۇرىدىن ئايلاندۇرۇلۇپ شىمنىڭ بەللىكى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان لاتا كەمەر.

ئاسما كران <ماشىن> سېخنىڭ ئۈستۈنكى بوشلۇق قىسمىغا جايلاشتۇرۇلغان ھەمدە ئۇ ياق، بۇ ياققا ماڭالايدىغان كران.

ئاسما كۆۋرۈك ① ھەمىسى ياكى مەلۇم قىسمى ئېسىپ قويۇلىدىغان، چۈشۈرۈشكه بولىدىغان بىر خىل كۆۋرۈك. ② دەريا ۋه تاغ جىلغىلىرىدىن ئۆتىدىغان ئۈچۈن ئۇ قاتتىن بۇ قاتقا پولات سىم تارتىپ ياسالغان كۆۋرۈك: چۈشتىن كېيىن بىز يەنتەي ئارىلىغا بېرىش ئۈچۈن ئاسما كۆۋرۈك يېنىغا باردۇق.

ئاسما لامپا تام ياكى تورۇسقا ئېسىپ قويۇشقا ياكى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكه بولىدىغان لامپا: ئۈنۈك ئائىلىسىده جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ تۇراتتى، قۇپقۇرۇق ئايۇزان ــ سارايدا يالغۇز بىرلا ئاسمالامپا يېنىپ تۇراتتى.

ئاسما مايكا يەڭ ۋه ياقىسى يوق ئۇچ كىيىم: شەھىرىمىزدىكى كەڭ خەلق ئاممىسى يېقىندا يېڭىدىن بازارغا سېلىنغان ئاسما مايكا قاتارلىق ھەر خىل كىيىم ــ كېچەك، توقۇلما بۇيۇملارنى سېتىۋالدى.

ئاسما ھالقا <تەن> ① جازا ئۇستىگه ئىككى تال ئارغامچىنى ئېسىپ، ئارغامچا ئۇچىغا بىردىن ھالقا ئورنىتىلغان گىمناستىكا ئەسۋابى ② گىمناستىكا مۇسابىقىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىلەر ئىككى قولى بىلەن ئاسما ھالقىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇنلايدىغان بىر خىل تۈرى.

ئاسما ئوكۇل <تب> گلۇكوزا، فىزىئولوگىيىلىك تۇز سۇلىرىنى بوتۇلكا بىلەن جازىغا ئېسىپ قويۇپ، كېسەلنىڭ تومۇرىغا ئاستا ــ ئاستا كىرگۈزۈپ، قان مىقدارىنى تولۇقلايدىغان بىر خىل ئوكۇل: سېستىرا قىز كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىده بالىغا چۈشۈۋاتقان ئاسما ئوكۇلنى كۆزىتىپ ئولتۇراتتى.

ئاسما ۋاگون <ماشن> يانتۇ تاغ باغرىلىرىدا يۈكىنى ئېلىكتر دۆڭگاتېل بىلەن تارتىپ چىقىرىدىغان ھەم چۈشۈرىدىغان قاتناش قورالى.

ئاسما ياغاچ كىگىزچىلىكتىكى دۆكان غول ياغىچىنى ئاسما باغ ئارقىلىق كۆتۈرۈپ تۈرىدىغان، يەرگە ئۇرە قادالغان، ئۇچى ئېگىلىسىگەن ياغاچ.

ئاسما يەلكە <ماشن> بەزى ماشىنا، مېخانىزملارنىڭ سىرتقا چىقىپ تۇرىدىغان بىلەككە ئوخشاش قىسمى.

ئاسماق I ئى ① ئالما، نەشپۈت، جىگدە ئۇرۇم... قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ مېۋىلىگەن جايى بىلەن مېۋىنىڭ تۈتىشىدىغان قىسمى ياكى ساپىقى. ② مېۋە ئاسىدىغان ئاسقۇ: بىر ئۇچكىدە يېتىلگەن قوش مېغىز بولدى، بىر ئاسماقتا ئېسىلغان قوش ئالما بولدى.

ئاسماق ئالمۇس <بوت> قېيىن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تەتۇر تۇخۇمسىمان شەكىللىك بولۇپ، ئالدىنقى ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ مېۋە باشىقى ئىللىپس شەكىلدە بولۇپ، تۆۋەنگە ساڭگىلايدۇ، ياغىچى يۇمشاقراق كېلىدۇ.

ئاسماق مېۋە <بوت> ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ بىر خىلى. تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: داڭگۇي مېۋىسى.

ئاسماق II پ ① بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە باغلىماق، ئىلماق، ساڭگىلاتماق؛ بېكىتمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: مارجان ئاسماق. قىلىچ ئاسماق. ملتىق ئاسماق. * ئۆچكىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئاسار (ماقال). * ئوقۇغۇچىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سۆمكىلارنى تۆتقان ۋە بوينىغا ئاسقان ھالدا نېمىلەرنىدۇ يادلاپ ماڭاتتى. ② كۆچمە. بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئۆلتۈرمەك: دارغا ئاسماق. * ماشىنىچى ھاكىمغا: «جوھۇتنى ئازاد قىلىڭ، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى ئېسىڭ!» دەپتۇ.

ئاسماق ـ ئاسماق توپ ـ توپ، غۇرۇمەك ـ غۇرۇمەك مېۋىلىگەن؛ ھەربىر ساپاق ياكى بېغىدىكى مېۋىلىرىنىڭ سانى كۆپ: ماشىنا ئۈستىدە كېتىۋېتىپ، يولغا سايە تاشلاپ تۇرغان ئاسماق ـ ئاسماق نان جىگدىلەرگە زوق ـ ھەۋەس بىلەن تىكىلمەكتىمەن. * ھويلىدا بىر توپ ئالما دەرىخى شۇنچە يوغىنىغان بولۇپ، ئاسماق ـ ئاسماق ئالمىلىرى كۆزنى قاماشتۇراتتى.

ئاسماقچى ئى. يىپىدىن يېڭىنىسىگىچە كوچىلاپ، زىغىرلاپ سورايدىغان كىشى: غەر غەرەزچى كېلەر، ئوغرى ئاسماقچى (ماقال).

ئاسماقچىلماق پ. زىغىرلاپ، كوچىلاپ، يىپىدىن يېڭىنىسىگىچە، ھېچنېمىسىنى قويماي سورىماق: ھۇشۇر ئۇنچىقمىدى. سادىرنىڭ جاۋابى ئۇنى قايىل قىلدىمۇ، ياكى يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا سوئالى قالمىدىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايتتى.

ئاسمان ئى [پ] <ئاستر> ① يەر ئۈستىدە گۈمبەز شەكلىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان ھاۋا رەڭ بوشلۇق؛ پەلەك، كۆك: ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق (ماقال). ② كۆچمە. يۇقىرى دەرىجىدە، يېتىپ بولمايدىغان دەرىجىدە يۇقىرى، ئېگىز: ئوسمانلىنىڭ ئۇچۇرغان ئايروپىلانى تېزلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، موللاق ئېتىشقا باشلىدى.

ئاسمان تاپان ← ھاۋا تاپان: ئۇ يەقىلىپ ئاسمان تاپان بولۇپ قالدى.

ئاسمان تاپان قىلماق ← ھاۋا تاپان قىلماق.

ئاسمان تاپىلاق دىئال ← **ھاۋا تاپان.**

ئاسمان جىسىملىرى <ئاستر> قۇياش، يەر شارى، ئاي ۋە باشقا تۇرغۇن يۇلتۇز، سەييارە، ھەمراھلار، شۇنداقلا قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز، ئاقار يۇلتۇز، ئالەم جىڭى، تۇمانلىق يۇلتۇزلار توپى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاسمان دولقۇنى <فىز> يەر شارى يۈزىدىن ئايرىلىپ ئارقىلىدىغان سىمسىز رادىئو دولقۇنى.

ئاسماندىكى غازنىك شورپىسىغا نان چىلىماق خام خىيال قىلماق، ئەمەلگە ئاشىمايدىغان قۇرۇق خىيالنى قىلماق، يوقىلاڭ نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلماق: چارپادىشاھ ۋە ئۇنىڭ بۇرژۇئا ئىنتىپاقچىلىرىدىن تىنچلىقنى ئېرىشتۈرۈش ئۈمىد قىلىش تامامەن ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلىغانلىق.

ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت: كامال ئىككى روھسىز ئىنچۈپىلىپ پۈلنى تۆلەۋاتقاندا، ئۇنىڭ يېنىغا ئاسماندىن چۈشكەندەك زەينەپ پەيدا بولۇپ قالدى.

ئاسمانغا ئاسماق بەك يۇقىرى باھا قويماق، باھاسىنى ناھايىتى يۇقىرى ئېيتماق: كونا گىلەمنى ئاسمانغا ئېسىپ تۇرسا، كىم ئالىدۇ؟

ئاسمانغا پىچاق ئاتقىدەك ھەددىدىن تاشقىرى كەپسىز، ئىنتايىن يامان، ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتىن يانمايدىغان؛ بەكباش: ساۋۇر ئاكامنىڭ بالىسى سەمەت ئاسمانغا پىچاق ئاتقىدەك بالا بولۇپتۇ.

ئاسمانغا تۆۋرۈك بولاتتىڭمۇ؟ يوغناپ، ئۆسۈپ نەگە بارىسەن؟ يەنىمۇ ئۆسۈپ يوغناپ نەگە باراتتىڭ.

ئاسمانغا چىقارماق ھەددىدىن زىيادە ماختىماق، ماختاپ ئۇچۇرماق: — ئۇنى ماختاپ ئاسمانغا چىقىرىۋەتتىڭغۇ؟ — دېدى دوستۇم كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتماق ھەرقانداق قىلسىمۇ قۇتۇلغىلى يول قويماي تۇتۇۋالماق: ئەگەر، ئۇلار ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتىپ چىقىمىز.

ئاسمانغا چىقىرىپ، يەرگە ئۇرماق ئاۋۋال تازا ماختاپ، كېيىن شەرمەندە قىلماق: — غوجام، — دەپتۇ زېرەك، — ئۇ بىچارىنى ئاسمانغا چىقىرىپ يەرگە ئۇرۇۋاتىسىز. ئۇنىڭدا نېمە قەستىڭىز بار ئىدى، بۇ ئىشىڭىز قىلچىمۇ ياخشى ئەمەس.

ئاسمان قەرى ئاسمانىنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى، ئەڭ ئېگىز بوشلۇق؛ ئايروپىلان بارغانسېرى ئېگىزلەپ ئاسمان قەرىدە ئۇچماقتا ئىدى. * قۇلىقىمغا بەگنىڭ سەمەر ئاخۇن ئاكامنى ئوقتا تاشلاپ تۇرۇپ سىگلىم بىلەن ئايقىزنى ئاسمانىنىڭ قەرىگە، يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، تۇتمەسام، يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، جازاسىنى بەرمەسەم، بەگ بولماي كېتەي! — دەپ قەسەم ئىچىپ چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى.

ئاسمان گلوبۇسى <ئاستر> شار شەكلىدىكى ئاسترونومىيە ئۇسكۇنىسى، ئۇنىڭدا يۇلتۇزلار تۇركۈمى، ئېكۋاتور، ئېكلىپتىكا قاتارلىقلارنىڭ ئورنى ئويۇپ كۆرسىتىلگەن.

ئاسمان ھادىسىسى <ئاستر> ① ئاسترونومىيىلىك ھادىسىلەر. ② ئاسماندىكى شامال، بۇلۇت قاتارلىقلاردا ئۆزگىرىش بولۇش ھادىسىسى: كىشىلەر دائىم ئاسمان ھادىسىلىرىگە ئاساسەن، ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئالدىن مۆلچەرلەيدۇ.

ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسە، تېگىدە مانتا يەيدىغان ھېچنېمىدىن ئەندىشە ۋە غەم قىلمايدىغان: بىغەم، بېپەرۋا: جەمئىيەتتە ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسە، تېگىدە مانتا يەيدىغان كىشىلەر ئازمۇ؟

ئاسمان ئۆڭتۇرۇلۇپ كەتمەيدۇ ھېچ گەپ يوق، ھېچنېمە بولمايدۇ، ئالاھىدە ۋەقە يۈز بەرمەيدۇ: ئادەم شۇنداقمۇ قورقۇنچاق بولامدۇ؟ بۇنچىلىك ئىشنى قىلغانغا ئاسمان ئۆڭتۇرۇلۇپ كەتمەيدۇ!

ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق بەك قىيىن ئەھۋالدا قالغان، ئىنتايىن بېشى قاتقان: بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان پاتمىگە ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق كېلىپتۇ.

ئاسمان - پەلەك ① ئېگىز ئاسمان: لەپىلدەپ چوققىدا تۇغلار زەپەردىن خۇش خەۋەر بەردى، ئىلىم - ھېكمەت قىلىپ جەۋلان سۈزۈك ئاسمان - پەلەكلەردە. ② كۆچمە. ناھايىتى ئېگىز،

چەكسىز ئېگىز: ئۇ شۇ چاغدا يىراقتىن ئاسمان ـ پەلەك بىر چاك ـ توزانىنىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. * يولنىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى ئاسمان ـ پەلەك بويي تارتقان سۈۋادان تېرەكلەرنىڭ ياپراقلىرى لەرزان شامالدا شىلدىرلىماقتا.

ئاسمان ـ زېمىن ئاسمان ۋە زېمىن؛ ئاسمان ۋە زېمىنغا مۇناسىۋەتلىك ھەممە نەرسە: ئەر مەزلۇم جەسەتىنىڭ ئۈستىگە يىقىلىپ بېھوش بولىدى، بۇ كۈنى شەھەرنىڭ ئىچى غۇلغۇلىغا تولدى، ئاسمان ـ زېمىن لەرزىگە كەلدى.

ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار ناھايىتى كۆپ پەرقى بار، پەرقى ئىنتايىن چوڭ: ئادىل بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ئىشتا ھەققەتەنمۇ ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار ئىدى، قېنىم قايىندى.

ئاسمىغان «ئاسماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئاسمىغان قازانىنىڭ ئېشىنى يېمەك.

ئاسمىغان قازانىنىڭ ئېشىنى يېمەك يوق نەرسىدىن ئۈمىدلەنمەك، قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆزىنى ئالدىماق: ئاسمىغان قازانىنىڭ ئېشىنى يەپ ئولتۇرۇۋۇپتۇ، جىق نەرسىدىن قۇرۇق قالىمىز.

ئاسمىغدىماق پ. دىئال. ئەتىۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسىنماق.

ئاسمي سۈپ [ئە] ① گۈناھكار، گۇناھ قىلغۇچى: ئاسمي بەندە. ② خائىن، ساتقۇن: ئاسىيلارنى تارىخ ھامان بىركۈنى جازالايدۇ. * جاھانگىرلار مۇنداق مەملىكەتلەرگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بارغان چاغدا، بۇ مەملىكەتلەر-دىكى ھەرقايىسى سىنىپلار، ۋەتەن ئاسىيلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ۋاقتىنچە ئىتتىپاقلىشىپ، مىللىي ئۇرۇش ئېلىپ بېرىش يولى بىلەن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرىدۇ.

ئاسىيا ئى [ئە] <جۇغ> ← **ئاسىيا قىتئەسى.**

ئاسىيا قىتئەسى <جۇغ> دۇنيادىكى يەتتە قىتئەنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ قىتئە بولۇپ، شەرقىي يېرىم شارنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان؛ شىمال، شەرق ۋە جەنۇپ تەرەپى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا شىمالىي مۇز ئوكيان، تىنچ ئوكيان ۋە ھىندى ئوكيان، غەرب قىسمى ئوتتۇرا دېڭىز ۋە قارا دېڭىزغا تۇتىشىدۇ؛ غەربتىن ئۇرال تاغلىرى، ئۇرال دەريا سى، كاسپىي دېڭىزى، ئالىپ تاغلىرى، قارا دېڭىز بوغۇزى ئارقىلىق ياۋروپا بىلەن چېگىرلىنىدۇ؛ غەربىي جەنۇبتىن سۇۋەيىش قانىلى، قىزىل دېڭىز ئارقىلىق ئافرىقا بىلەن چېگىرلىنىدۇ؛ شەرقىي شىمالدىن بېرىڭ بوغۇزى ئارقىلىق شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ؛ شەرقىي جەنۇبتىن تىمور ئارىلى بىلەن ئاۋستىرالىيە ئوتتۇرىسىدىكى دېڭىز ئارقىلىق ئوكيانىيە بىلەن چېگىرلىنىدۇ.

ئاسىيالىق ئى. ئاسىيا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ، ئۆسكەن، ئاسىيادا ئولتۇراقلاشقان ياكى ئاسىيادا ياشايدىغان، ئاسىيادا تۇرۇشلۇق كىشى: مەن ئاسىيالىق.

ئاسىيلىق «ئاسىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: چەت ئەلگە باغلىنىپ ئاخبارات يولىلاپ ۋەتەنگە قىلىنغان ئاسىيلىقنى كەچۈرۈشكە بولمايدۇ.

ئاسىيلىق قىلماق ئۆز سىنىپى ياكى تەشكىلىدىن يۈز ئۆرۈپ، دۈشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەك ياكى دۈشمەن ئۈچۈن خىزمەت قىلماق؛ دۈشمەنگە سېتىلماق، خائىنلىق قىلماق: ئۇ ئۇرۇش مەيدانىدا ئۆلۈم خەۋپىگە قارىماي توختىماي ئېتىلىۋاتقان توپ، ملىتىق ئوقلىرى ئىچىدىن يارىدارلارنى قۇتقۇزۇپ چىققان تۇرۇقلۇق، دۈشمەن تۇرمىسىدە قانداقمۇ ئاسىيلىق قىلسۇن؟

ئاش I ئى [پ] ① قازانىدا پىشۇرۇلغان تاماق؛ غىزا، يېمەكلىك: ئىش بار يەردە ئاش بار (ماقال). * يارىم تۇرۇپ يېنىمدا، جوزا قويۇپ ئاش قويسا. ھەركىم سۆيگەن يار بىلەن، بىر تەكىيگە باش قويسا. ② پولۇ، قويۇقئاش: ئاش دەملىمەك. * بىز ئاش دەم يېگۈچە، باغقا

كىرىپ ئايلىنىپ چىقتۇق. ③ ئۇن چىقىرىلىدىغان دانلىق زىرائەت: بەشىنچى ئايدا بېشىنى كۆردۇم، ئالتىنچى ئايدا ئېشىنى (ماقال). * كومپارتىيە ھەرگىزمۇ يالغان سۆزنى قىلمايدۇ، بارلىق ئاشنى سۈپۈرۈپ، ساڭنى مىخلاپ ئالمايدۇ.

ئاش ئەتمەك تاماق قىلماق، تاماق تەييارلىماق، تاماق ھازىرلىماق: بېشى ئاغرىپ. سەلمىخانىنىڭ، ئورۇن تۇتۇپ قالغانلىكەن يېتىپ، رەھمىتىنى ئالدى لەيلىگۈل، تېزلىك بىلەن ئاش ئېتىپ بېرىپ.

ئاش بەرگەن قازاننى چاقماق ياخشىلىققا يامانلىق قىلماق، ۋاپاغا جاپا قىلماق: ئاش بەرگەن قازاننى ئاندىق ئاسان چاقمايلى، تۆت تەڭگە پۇلىنى كۆرۈپلا، شاخلاپ كەتسەك بولماس، بولمىسا سەن بازارنى ئايلىنىپ، ئالدىغان نەرسىلىرىڭنى دېتالىغاچ تاماشا قىلىپ كەل.

ئاش بولماق سىگمەك، بەرىكەت قىلماق، ئەسقاتماق، قۇتىماق: باقشى رەپىق ئاكسىنىڭ قويلىرىدىن كۆزىنى ئۈزمەي: ــ خۇدايىم ماللىرىنى ئاش بولغىلى نېسىپ قىلسۇن... ھال ــ كۈنلىرى قانداقراق كېتىپ بارىدۇ، تۇغقان؟ ــ دېدى. * ئۇ بۇ قىزغا: ــ خېنىم بالىكەنلا، بەك چىرايلىقىكەنلا، بىزدەك دېھقانغا ئاش بولالىمۇ؟ ــ دېدى.

ئاش تارتماق مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئاش قويماق، ئاش كەلتۈرمەك: ــ بېگىم، قازانغا گۈرۈچ سېلىپ قويدۇق، سلىمۇ بىرئاز ئولتۇرۇپ بەرسىلە، جامائەتكە ئاش تارتىۋالايلى، ــ دېدى ساھىبخانا.

ئاش تۇزى ئانىئورگانىنىڭ بىرىكىمە، شۇنىڭدەك تەركىبىدە ناتىرى خلور بولغان، رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك كرىستال جىسىم. ئۇ دانىچە ياكى كالىلەك ھالەتتە بولۇپ، پۇراقلىق كېلىدۇ؛ بويىاق، ئەينەك، سوپۇن قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىشتىن تاشقىرى، يەنە ئاشلىق تەمنى تەڭشەش، چىرىشتىن ساقلاش قاتارلىقلاردا مۇھىم ماتېرىيال قىلىنىدۇ. بۇ دېڭىز تۇزى، تاغ تۇزى، كۆل تۇزى ۋە قۇدۇق تۇزىدىن ئىبارەت تۆت خىل بولىدۇ. «تۇز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاش تېپىپ يېمەك ← نان تېپىپ يېمەك: ئۇ قەيەرگىلا بارسا بىر قاچا ئاش تېپىپ يېيەلەيدۇ.

ئاشقا توپا سالماق بىراۋنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزمەك، بۇزغۇنچىلىق قىلماق، كاشىلا تۇغدۇرماق: ــ خەپ! ئۇ ئاشقىمۇ توپا ساپتۇ ــ دە، بۇ كۆكتۆشلەر، ــ دېدى ھەۋزىنىسانى ئابدۇقېيۇمغا بېرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان قۇربان ئاخۇن، ــ قېنى، بىر تۇتۇشۇپ كۆرەيلى، قىز سېنىڭ ئۆيۈڭگە كىرەمدۇ، يا مېنىڭ ئۆيۈمگىمۇ؟ كۆرىمىز تېخى.

ئاشقا چۈشمەك تەييار بولغان، ھەل بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئىش بۇزۇلماق؛ مەنپەئەت زىيانغا ئۇچرىماق، توسالغۇ پەيدا بولماق.

ئاشقا قۇم ئارىلاشماق بىر ــ بىرىگە مۇتلەق ماس كەلمەيدىغان نەرسىلەر ئارىلىشىپ قالماق: ــ ماقۇل بىللە ئۇيۇنايلى دېسە قانداق قىلاتتىڭ، ــ دېدى رەقىب ماڭا خاپا بولۇپ، ــ تازا ئاشقا قۇم ئارىلاشقان بولاتتى!.

ئاش II ئى. تېرىنى ئاشلاش ئۈچۈن ئۇن، تۇز ۋە سۇنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئېچىتىپ تەييارلانغان ئۇماچ.

ئاش بەرمەك ← ئاشلىماق.

ئاش ــ پاش تاماق ھەم تاماق دائىرىسىگە كىرىدىغان ھەر خىل تائام، يېمەكلىكلەر: ھېسىزىخان مەنسىلىك قىلىپ: ــ ھۇنەردە گۈل كەلتۈرىدىغان ئەپچىل قوللىرى بولغاندىن كېيىن، ئاش ــ پاش ئېتىشنىمۇ ئۆگەنسىلە، ئۇستام، ــ دېدى.

ئاشپەز ئى [پ] ئاشخانىلاردا تاماق ئېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، تاماق ئېتىشنى

كەسىپ قىلغان ئادەم: قاسساپ ماي چاي-نايدۇ، ئاشپەز گۆش چاينايدۇ (ماقال). * پاھ، نېمىدېگەن ئاۋات بازار بۇ؟ ئاشپەز، ناۋايلارنىڭ ۋارقىرىشى، بۇنىڭغا ماروزنى چىقىرىدىغان ماشىنىلارنىڭ غالدۇر ـ غۇلدۇرلىرى قوشۇلۇپ بازارنى بېشىغا كىيىپتۇ.

ئاشپەزگە پۇل بېرىپ، ناۋايغا قارايدىغان بىرەر ئىشنى لايىقىدا قىلالمايدىغان؛ ھاكاۋاقتى: ئۇ ئاشپەزگە پۇل بېرىپ ناۋايغا قارايدىغانلارنىڭ بىرى.

ئاشپەزچىلىك (توغرىسى: ئاشپەزلىك) ← **ئاشپەزلىك.**

ئاشپەزلىك «ئاشپەز» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: بۇ جايدا لېكىن ئاشپەزلىك قىلغانىدىن باشقا، مۇشۇنداق يېرىم كېچىدە كەلگەنلەرگىمۇ تاماق ئېتىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

ئاشپۇزۇل ئى. ئاشخانا، تاماقخانا: ئۇ ئەسلىدە بىر تۆمۈرچى ئىدى، بىر چاغلاردا يوشۇرۇن رەۋىشتە كومموۇنىستىك پارتىيىگە كىرگەن بولۇپ، ئاشپۇزۇل ئېچىپ ئالاقىچى بولغان، ئىنقىلابىي يولداشلارنىڭ مەخپىي ھەرىكىتىگە سايىۋەنتىمۇ بولغانىدى.

ئاش ـ تائام ← **ئاش ـ تاماق:** مەن ئۇيغۇرنىڭ ئىسمىنى، يۇرتىنى، سوروئالمىغىنىم ئۈچۈن كۆپ پۇشايمان قىلدىم، ئاتا ـ ئانامغا ئېيتالمىدىم، كېيىن ئاش ـ تائامدىن قالدىم.

ئاشتاختا ئى [ئاش+تاختا] خېمىر يۇغۇرۇش، يېيىش ۋە تورلۇك ئۈن تاماقلىرىنى ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس تاختا: ئۇ ئۆيدە كۆكلەكلەرنىڭ ياقلىرى يىرتىلغان، يۈزلەر مۇشۇك تاتىلىغاندەك قىيما ـ يارما بولغان، ئاشتاختا، نوغۇچىلارغىچە سۇنغان، ئۆي ئىچى پۈتۈنلەي ئاستىن ـ ئۈستۈن بولغان مەنزىرىلەر پات ـ پاتلا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئاش ـ تاماق تورلۇك تاماق ـ غىزالار، تاۋاملار: بىر ئائىلىگە نىسبەتەن ھەر ئايدا بولىدىغان خراجەت ئاساسەن ئاش ـ تاماق ئۈچۈن بولىدۇ.

ئاش ـ ئۆز ئاش ـ تاماق، غىزا: شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى مېنىڭ ئاش ـ ئۆزۈمنى يەپ تۇرۇپ، ماڭا ئۇنچىلىك ئەسكىلىك قىلماس.

ئاشخانا ئى [پ] ① تاماق تەييارلاش، تاماق ئېتىش ئۈچۈن مەخسۇس ھازىرلانغان ئۆي ـ ئىمارەت: گۈلدەستە باتۇرنىڭ سوئال-لىرىغا جاۋاب بېرىپ، ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى. ② ئىدارە، ئورگانلاردىكى خادىملار، مەكتەپ-لەردە بولسا ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار تاماق يەيدىغان ئورۇن: ئاشخانا خىزمىتى قارىماقتا ئاددىي بولغان بىلەن كۆپچىلىكنى رازى قىلىپ كېتىش تەس ئوخشىمامدۇ؟

ئاشسۇ ئى [ئاش+سۇ] توي مۇراسىمىدا مېھمانلارغا زىياپەت بېرىش ئۈچۈن ئوغۇل تەرەپتىن قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان نەرسىلەر: پەقەت تويىنىڭ ئاشسۇيىگىلا ئادەتتىكى ئىككى تويىنىڭ چىقىمى سەرپ قىلىنىدى. كۈيئوغۇلىنىڭ مەردلىكىگە شەرىخان كۆكلىدە تولىمۇ قايىل بولدى.

ئاشسۇيىنى بەرمەك ئوغۇل تەرەپتىن توي مۇراسىمىدا مېھمانلارغا زىياپەت بېرىش ئۈچۈن قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان نەرسىلەرنى بەرمەك.

ئاش ـ غىزا ← **ئاش ـ تاماق:** توي كۈنى ئاش ـ غىزا ۋاقىتىدا ئولگۈرمەي، مېھمانلارنى بىرئاز ساقلىتىپ قويدۇق.

ئاشقازان ئى [ئاش+قازان] <بىئول> ئادەم ۋە بەزى ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئورگىنى: ئاشقازان كېسىلى. * ئۇ سىلەرگە يول باشلايدۇ. ئاكىلىشىمچە، بالىنىڭ ئاشقازىنىدا ئوزۇقلۇق ناھايىتى مول ئىكەن.

ئاشقازان ئاستى بېزى <بىئول> ← **ئۆيقۇلۇق.**

ئاشقازان بوشلۇقى <تب> تېبابەتچىلىكتە ئاشقازاننىڭ ئىچكى بوشلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاشقازان بېزى <بىئول> ئاشقازان سۈيۈقلۇقى

ئىشلەپچىقىرىدىغان بەز، ئاشقازان شىللىق پەردىسىگە قويۇق تارقالغان بولىدۇ؛ سانى تەخمىنەن 5 مىليارد دانە بولۇپ، بىر كىچە-كۈندۈزدە ئىككى لىتر ئاشقازان سۇيۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

ئاشقازان تۆۋەنلەش <تب> ئاشقازاننىڭ قورساق بوشلۇقى ئىچىدە تۆۋەنگە ساڭگىلاپ كېتىش كېسىلى، ئۇ تەن ئاجىزلىقى، ئاشقازاننى تۇراقلاندۇرغۇچى تارىمۇشلارنىڭ بوشاپ كېتىپ كۈچسىزلىنىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدۇ، ئالامەتلىرى: قورساق كۆپۈش، ئاغرىش، جىسم ياتقاندا يۇقىرىقى ئالامەتلەر يوقلىپ، ماڭغاندا كۈچىيىشتىن ئىبارەت.

ئاشقازان چىقىش ئاغزى <ئانات> ئاشقازاننىڭ ئون ئىككى بارماق ئۇچەيگە تۇتاشقان يېرى.

ئاشقازان چىقىش ئاغزى تارايماق <تب> ئون ئىككى بارماق ئۇچەينىڭ يالۇغلىنىشى، سىپازمىلىنىشى ۋە سۇلۇق ئىشىقى سەۋەبىدىن ئاشقازان چىقىش ئاغزى كىچىكلىمەك.

ئاشقازان راكى <تب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىدە كۆرۈلىدىغان يامان سۈپەتلىك ئۆسمە.

ئاشقازان سۇيۇقلۇقى <بىئول> ئاشقازان بېزىدىن ئاجراپ چىقىدىغان كىسلاتالىق، رەڭسىز، سۇزۇك سۇيۇقلۇق، تەركىبىدە ئاساسەن پېپسىن، تۇز كىسلاتاسى ۋە شىلىمشىق سۇيۇقلۇقلار بولۇپ، يېمەكلىكلەرنى ھەزىم قىلىش ۋە باكتېرىيىنى ئۆلتۈرۈش رولىنى ئويناپىدۇ.

ئاشقازان كېڭىيىشى <تب> ئاشقازاننىڭ ھەرىكىتى توسالغۇغا ئۇچراش سەۋەبىدىن ئاشقازاننىڭ كېڭىيىپ، ئوزۇق قوبۇل قىلالمايدىغان بولۇپ قېلىشى.

ئاشقازان كىرىش ئاغزى <ئانات> ئاشقازاننىڭ قىزىلئۆڭگەچكە تۇتاشقان يېرىدىكى ئاغزى.

ئاشقازان كىسلاتاسى <بىئول> ئاشقازان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى تۇز كىسلاتاسى. ئۇ ئاقسىلىنىڭ ھەزىم بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ھەمدە باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ.

ئاشقازان ئۇچەي يالۇغى <تب> ئاشقازان ۋە ئۇچەي شىللىق پەردىلىرىنىڭ يالۇغلىنىشى.

ئاشقازان يارىسى <تب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىنىڭ زەدىلىنىش كېسىلى.

ئاشقازان يالۇغى <تب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىنىڭ ئۆتكۈر ياكى سوزۇلما خاراكتېرلىك يالۇغلىنىشى.

ئاشقان ـ تاشقان لازىم قىلىنىپ، ئېشىپ قالغان؛ قالدۇق: مەن شۇ يىلى قىشنىڭ قارا سوغۇق كۈنلىرىدە ھېيتگاھ ئەتراپىدىكى بىر ئايال خوجايىنىنىڭ ئاشپۇزۇلىدا كۈن بويى سۇ توشۇپ، ئوتۇن يېرىپ، ئوچاقتا ئوت قالاپ، ئاشقان ـ تاشقان نەرسىلەرنى يەپ كۈن ئۆتكۈزدۇم.

ئاشقودا ئى. دىئال. چوڭ چىنە، ئاپقۇر چىنە.

ئاشكارا سۈپ [پ] ① ھەممىگە مەلۇم، ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان، يوشۇرۇنمىغان، ئوچۇق: ئاغرىقىنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارا (ماقال). * ئۇلار ماڭا تولىمۇ قاتتىق، تولىمۇ ئاشكارا نازارەت قىلىۋاتقاچقا، بەزى ئوقۇغۇچىلار ۋە ياش ئوقۇتقۇچىلارمۇ بۇنىڭغا ھەيران قېلىۋاتىدۇ ۋە بۇنىڭدىن نارازى بولۇۋاتىدۇ. ② رەۋ. يوشۇرماستىن، ئەينەن، ئوپئوچۇق: سەمەت بىرنەچچە ئاي يوشۇرۇنۇپ يۈردى، گومىنداڭنىڭ تىنتىشى ئۈگىنىدىن كېيىن، ئاندىن كوچىلاردا ئاشكارا يۈرەلەيدىغان بولدى. * ئۇنىڭ خاتالاشقانلىقى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ؟

ئاشكارا ئالامەت <بىئول> قارىمۇقارشى ئالامەتلىك ئىككى ئەجدادنى چېتىشتۇرغاندىن

كېيىن، ئەجدادتىكى ئالامەتلەرنىڭ ئۇلارنىڭ تۇنجى ئەۋلادىدا ئىپادىلىنىشى. مەسىلەن: ئاق گۈللۈك يېسىي پۇرچاق بىلەن قىزىل گۈللۈك يېسىي پۇرچاقنى چېتىشتۇرغاندا، تۇنجى ئەۋلادنىڭ قىزىل گۈللۈك بولۇشى، ئاشكارا ئالامەت بولىدۇ.

ئاشكارا بولماق ئايدىڭ بولماق، ئېنىق بولماق، ئايان بولماق، مەلۇم بولماق، ئوچۇق بولماق، پاش بولماق: ــ سىلەر خۇددى قوي ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئۆچكىدەك ئاسان ئاشكارا بولۇپ قالىسىلەر. بىز ئايالىلارنىڭ بارغىنىمىز ياخشى، چۈنكى دۇشمەنلەر دىققەت قىلمايدۇ، ــ دېدى ئۇ.

ئاشكارا تەك ئورۇنلۇق گېپن <بىئول> بىر جۇپ تەك ئورۇنلۇق گېپىنىڭ ئىچىدىكى بىرى. ئۇنىڭ ئىپادىلىنىش تىپى ساپ زىگوتا ياكى ئارىلاش زىگوتا ھالەتتە بولسىمۇ پەرقلەنمەيدۇ.

ئاشكارا قىلماق ← **ئاشكارىلماق:** بۇ ھال يەنە بىردەم داۋاملاشقان بولسا، ئۇ ئۆزىنى ئاشكارا قىلغان بولاتتى. * بىر ياماندەم مەلۇم سەۋەب بىلەن بىر ياخشى ئادەم تۇسىگە كىرىۋالىسىمۇ، ئۇ ئاخىر ئەسلى تەبىئىتىدىكى خۇلقىنى ئاشكارا قىلىدۇ.

ئاشكارىلاتماق «ئاشكارىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاشكارىلانماق «ئاشكارىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچ كېلىپ، خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ. * ئادەم ئۆلۈشى بىلەنلا، نۇرغۇن ئىشلارنىڭ ئەسلى قىياپىتى ئاشكارىلىنىدۇ، نۇرغۇن ئىشلار مەلۇم بولىدۇ، بىزمۇ ئۆلگۈچىگە ئۆلگەندىن كېيىن باھا بېرەلەيمىز.

ئاشكارىلىق ① «ئاشكارا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <بىئول>: ئارىلاش زىگوتادىكى بىر خىل ئىرسىيەتنىڭ ئىپادىلىنىشى، ئۇنىڭ ئىپادىلىنىش تىپىدە ساپ زىگوتا پەرقلەنمەيدۇ.

ئاشكارىلىماق پ. مەلۇم مەخپىيەتلىكنى ياكى سىرنى پاش قىلماق، ئېچىپ تاشلىماق: ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق تېۋىپ ئاۋۇال ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتتى، كېيىن يارىسىنى كۆرۈپلا سىرنى ئاشكارىلاۋەتتى.

ئاشكۆكى ئى [ئاش+كۆكى] كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، يوپۇرماق ۋە غوللىرى ئالاھىدە خۇش پۇراق، ئاق چېچەكلەيدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق، مېۋىسى دۆگىلەك؛ «يۇمغاقسۇت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاشلاتماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قىشنىڭ غېمىنى قىلىپ بەش دانە تېرە ئاشلىتىپ قويدۇم.

ئاشلاشماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەن ئۇستامنىڭ ئون دانە تېرىسىنى ئاشلىشىپ بەردىم.

ئاشلامچى ئى. تېرە ئاشلاش بىلەن شۇغۇلىلانغۇچى، تېرە ئاشلاشنى كەسىپ قىلغۇچى: ئاشلامچى ئادەم.

ئاشلامچىلىق ئى «ئاشلامچى» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى.

ئاشلانغان «ئاشلانماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئۇستام، بۇگۈن ئاشلانغان تېرىلەر مۆلچىرىڭىزچە قانچە چىقار؟

ئاشلانغان تېرە ئاشلىنىپ بولغان، ئاشتىن چىققان، ئاش يېگەن تېرە: بىز ھەر كۈنى كەچتە ئىشتىن چۈشۈشتىن بۇرۇن ئاشلانغان تېرىلەرنى بىر تەرەپكە يېيىۋېتىپ ئاندىن قايتىمىز.

ئاشلانماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قازى ئىسىل ئاشلانغان تۆلكە تېرىسىنى قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ-چۆرۈپ كۆرگەندىن كېيىن: ــ بىراق ماڭا جۇڭا چىقمايدىغاندەك

قىلدۇ ـ ھە؟ ــ دېدى.

ئاشلەڭپۇڭ ئىس [ئاش+لەڭپۇڭ] ئۇستىگە لەڭپۇڭ سېلىنىغان چۆپ تاماق: ئاشلەڭپۇڭ قىلماق. ئاشلەڭپۇڭ يېمەك.

ئاشلىق ① ئى ئۇن چىقىرىلىدىغان، ئاش ـ تاماق قىلىنىدىغان دان: دانلىق ئاشلىق. ئاشلىق زىرائەت. ئاشلىق تېرىلىدىغان يەر. * ئىشلەپچىقىرىش دۆيىمىز يازلىق يېغىمدىلا 200 مىڭ جىڭ ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزدى. ② سۈپ. ئاش بولىدىغان، ئاشقا يېتىدىغان (ئالدىغا ساناق ئېلىپ كەلگەندە): ئۆيدە ئاران بىر ئاشلىق ئۇن قالغانىكەن، شۇڭا ئازراق ئۇن تارتىپ كېلەي دەپ ماڭدىم.

ئاشلىق ئامبىرى ئاشلىق ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان جاي، بىنا، ئىمارەت: شۇ كۆنى چۈشتىن كېيىن ئالماس بىلەن جۈمە مەخسۇت بەگنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسى يېنىدىكى ئاشلىق ئامبىرىغا كېلىشتى.

ئاشلىق بازىرى شەھەر ۋە يېزىلاردىكى مەخسۇس ئاشلىق سېتىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن جاي؛ ئورۇن: بىز مەخسۇت ئاكا بىلەن ئاشلىق بازىرىدا ئۈچراشتۇق.

ئاشلىق بېلىتى ئاشلىق ياكى ئاشلىق بىلەن تەيىارلانغان يېمەكلىكلەرنى سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس بېلەت: ئاشلىق دۇكىنىدىن 3 ـ ئايلىق نورما ھېسابىغا 100 جىڭ ئاشلىق بېلىتى ئالدىم.

ئاشلىق پونكىتى <سودا> يېزىلاردا ئاشلىق يۆتكەيدىغان، ئاشلىق ساقلايدىغان، ئاشلىق باشقۇرىدىغان ئورۇن، ئىدارە.

ئاشلىق دۇكىنى <سودا> شەھەر ۋە يېزىلاردا تاۋار ئاشلىق بىلەن ئاممىنى تەمىنلەيدىغان ئورۇن.

ئاشلىق زىرائەتلىرى <دېھ> ئۇزۇقلۇق، يېمەكلىك ئۈچۈن تېرىلىدىغان بۇغداي، قوناق، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ۋە شۇ زىرائەتلەرنىڭ ئۇمۇمىي ئاتىلىشى.

ئاشلىق ـ تۇلۇك ئاشلىق ۋە باشقا يېمەكلىكلەر: بىز ئۇزۇن يول بېسىپ دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە دەريادا ئاشلىق ـ تۇلۇك كېمىلىرى تۇرۇشۇپ كەتكەنىدى.

ئاشلىماق پ. تېرىنى مەخسۇس تېرە ئاشلاش ئۇچۇن تەييارلانغان ئاشقا سېلىپ پىشۇرماق: شۇنچە چوڭ گەمنىڭ ئىچىدە بىر پارچە كىگىز ياكى يوتقان ـ كۆرپە دېگەن نەرسە كۆرۈنمەيتتى، ھەممىلا تەرەپتە جەرەن، تۇلۇكە، توشقانلارنىڭ چالا ئاشلانغان تېرىلىرى تۇراتتى.

ئاشماق پ ① مىقدار ياكى ھەجىم جەھەتتىن كىچىكرەيمەك: ئۇششىمەك، ئارتماق: قارىڭ بۇ ئامەتنى، بىر ئاددىي چارۋىچىنىڭ ئىككى يىلدىلا ئامانەت پۇلى 5 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شەخسىي چارۋىسى 100 تۇياقتىن ئېشىپ كەتتى. ② مەلۇم بىر پەيت، ۋاقىت چېكىدىن ئۆتۈپ كەتمەك: ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كەتتى. ③ مال سېتىشتا ئۇنىڭ باھاسىنى ئۆسۈتۈرمەك، نەرخكە نەرخ قوشماق، ئارتتۇرماق: ئۇ كالىسىنى سېتىۋالغان ئەسلى باھاسىدىن 70 يۈەن ئاشۇرۇپ ساتتى. ④ كۆچەيمەك، زورايماق: ھەۋىسى ئاشتى. غېمىم ئاشتى. غەيرىتى ئاشتى. ⑤ تاكامۇللاشماق، مۇستەمكەملەنمەك، ياخشىلانماق: يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك: ھاشاراتلار ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشمۇ ئۇنىڭ تۈرمۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر مەزمۇنى بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۈرمۇشىغا ھەم جىسمانىي ئەمگەك قوشۇلاتتى ھەم ئۇنىڭ لاۋازىمات خىزمەتىگە بولغان ئىشتىياقى ئاشاتتى. ⑥ بىر ـ بىر جەھەتتىن ياكى بىر ساھەدە باشقىلاردىن ئۆتۈپ كەتمەك، باشقىلارنى ئارقىدا قالدۇرماق: يېزدەمزىنىڭ چارۋا مەھسۇلاتى قوشنا يېزىلارغا سېلىشتۇرغاندا كۆپ ئېشىپ كەتتى. ⑦ مەلۇم بىر توساق، چېگرا ياكى نىشانلانغان جايدىن ھالقىماق: داۋاندىن ئاشماق. * يالغۇز قىر ئاشقۇچە، كۆپ داۋان ئاشار

(ماقال). * چۈشمەيدۇ سومكىسى پەقەت دولىدىن، كېزىدۇ يېزىلار يۇرۇپ پىيادە. قورقمايدۇ چارچاش-تىن، داۋان ئېشىشتىن، تېنىدە كۈچ-قۇۋۋەت پۈتمەس، زىيادە.

ئاشمانتا ئى [ئاش+مانتا] دەملەشتىن بۇرۇن ئۇستىگە مانتا تىزىپ، مانتا بىلەن بىرگە دەملەپ پىشۇرۇلىدىغان پولۇ؛ ئۇستىگە پېتىر مانتا بېسىلغان پولۇ.

ئاشنا ئى [پ] ① دوست، يار-بۇرادەر؛ تونۇش-بىلىش: شۇ كۈندىن باشلاپ مېنى كۆڭۈلسىزلىك چىرمىۋالدى، مەن كۈنلەرنى كىتابنى يار، تەتقىقاتنى ئاشنا تۈتۈپ ئۆتكۈزمىگەن بولسام، بىر مىنۇتمۇ ياشيالمىغان بولاتتىم. * ئاشنا بولساڭ ۋەتەنگە دوستلىرىم، بولما قونغان تاڭدىكى شۇ تامچىدەك. جۇت شامالىلار سوقسا، ياپراق تەۋرىسە، سىرداشى بول، سۆي ۋەتەنىنى ماگمىدەك. ② ئادىشى، ئويۇنداشى: مانا ئەمدى ئەقلىگىزنى تاپتىگىز، قەدىمكىلەر: «ئاشناڭغا ئىشىنىپ، ئەرسز قالما» دېگەنىدى.

ئاشنا بولماق دوست بولماق، ئىشتىياق باغلىماق: ۋەتىنىم، باغرىدا سايراپ بۇلبۇلى شەيدا بولاي، ھەردەمى سايراشقا گۈلزارلار ئارا ئاشنا بولاي. ② ئاداش، ئويناش تۈتماق، ئاشنا تۈتماق: مەن يارىمغا ئالما ئاتسام، ماڭا تاش ئاتتى. بۇاپاكەن ئاشنا بولسام، تاشلىدى كەتتى.

ئاشنا تۈتماق ① دوست تۈتماق، ئاغىنە بولماق، ئىشتىياق باغلىماق. ② ئاداش ئويىنماق، ئويناش تۈتماق.

ئاشنالىق «ئاشنا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىچەي مەن قەتىرە قويماي تەشنالىقتىن، ۋاپايۇ مېھر، دوستقا ئاشنالىقتىن.

ئاش-نان ئاش ھەم نان ۋە شۇ خىلدىكى يېمەكلىكلەر: ئىگە بولدۇق ئۆي-جايغا، قورساق تويدى ئاش-نانغا. يۈزمىڭ رەھمەت بالىلىرىم، يېگى ئازاد زامانغا.

ئاش-ئوزۇق ئاشلىق-تۇلۇك، ئاش ھەم شۇ خىلدىكى يېمەكلىكلەر: يوق ئىدى ھېچ-كىمدە زاپاس ئاش-ئوزۇق، ئاچلىقنىڭ خەۋپىنى قانداق قىلغۇلۇق؟

ئاشۇ ئال [ئاۋۇ+شۇ] سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان يېراقتىكى شەيئىنى ئېپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ئاشۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان بىز-نىڭ يېزا. * شۇنداق قىلىپ كەنجى ئوغۇل ئاشۇ خاسىيەتلىك ناننىڭ كۈچى بىلەن بوۋاي دېگەن-دەك ئۇچ ئاي يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە كېلىپتۇ.

ئاشۇت ئى. دىئال. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاشۇرماق «ئاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىرىنچى پەسلىدە گىلەم توقۇش ۋەزىپىسىنى 44 پىرسەنت ئاشۇرۇپ ئورۇن-لىدى. بۇ ئارمىيىنىڭ ئابرويىنى ئاشۇردى. * ئارىدىن بىرنەچچە ئاي ئۆتۈپ، ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە يۇز بەرگەن مۇنداق بىر ۋەقە مېھنىڭ ئادىلغا بولغان ھۆرمىتىنى تېخىمۇ ئاشۇردى.

ئاشۇرۇلماق «ئاشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت تاۋار ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلدى. * جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، 1949 — يىلى جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمغا قارشى خەلق ئىنقىلابىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىلىقىدىكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن دېموكراتىك ئىنقىلابتىن سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا بۇرۇلۇش ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

ئاشۇرغى سۆپ. دىئال. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇنچە ئال [ئاۋۇ+شۇنچە] شۇ مىقدارىدىكى.

ئاشۇنچىلىك ئال. ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن مىقدارىدىكى؛ شۇ دەرىجىدىكى: يولداشلار، ئاشۇنچىلىك ئىشلارنىمۇ پەش قىلىپ ئولتۇرامسىلەر؟

ئاشۇنداق ئال [ئاۋۇ+شۇنداق] ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن نەرسىگە

ئوخشايدىغان ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش: گومنداڭچىلار ئاشۇنداق ھەيۋىلىرىگە قارىماي بۇ يەردىنمۇ خۇددى ئۇۋۇسى چۇۋۇلغان چۈمۈلىدەك پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى.

ئاشۇاقتى ئى [ئاش+ۋاقتى] كۈن بىرئاز كۆتۈرۈلگەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئادەتتى بويىچە ئەتىگەنلىك تاماق يەيدىغان مەزگىل، ۋاقىت: ئۇ خېلى ئوخشىغان بەسەيلەرنىڭ سالپىيىپ كەتكەن قۇلاقلىرىنى چۈشۈق بىلەن ئوراپ باغلاپ بولغۇچە ئاشۇاقتى بولغانىدى.

ئاشپىتە سۈپ [پ] يېزىت. مەپتۇن بولۇپ قالغان، ئەس-ھوشىدىن ئاداشقان؛ ئاشىق، شەيدا؛ پەرىشان: ساڭا ئاشپىتە بولىدۇم بىر كۆرۈپ ھەم ئەقلىدىن ئازدىم، مۇھەببەتتىن خەۋەرسىزلەر «سارالغا!» دەپ ئېيتمىدى بىكار.

ئاشىق ئى [ئە] ① بىراۋنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالغان، مۇھەببەت قويغان كىشى: ئاشىقنا باغدات يىراق ئەمەس (ماقال). * ئاي ئۈتۈپ جانان سېنىڭ شەرتىن لېۋىگە سۆيمىسەم، دېمە ئاشىق، ئۆتسە يىل ھىجران ئوتۇڭدا ئۆلمىسەم. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان، ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى: گۈلگە ئاشىق بولغىنىم ئۈچۈن، گۈل تېرىدىم كۆڭلۈم بېغىغا. ۋۇجۇدۇمنى ئەيلىدىم تۇپراق، تومۇرۇمنى چېتىپ شېخىغا. ③ دۇنيادىن بىخەۋەر، پۇتۇن ئەسلى-ۋەسلىنى، بارلىقىنى خۇداغا بېغىشلىغان، ئۆي-ماكانسىز، كۆپىنچە ئىبادەتخانىلاردا يېتىپ-قوپىدىغان، چاچ-ساقاللىرى ئۆسۈپ تۇرۇلگەن كىشى، دەرۋىش: «يەتتە ئاشىق» بەلكى بىلمەس ئېركى بىر ئوت مەنسە بار، مۇنچە سەن ھۆسنىگە مەغرۇر... مۇنچە كىبرىڭ سەندە بار.

ئاشىق بولماق بىراۋنى، بىرنەرسە ياكى كەسپىنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالماق، مۇھەببەت قويماق: قۇلاق كۆزدىن ئاۋۋال ئاشىق بولار (ماقال). * خەلىپە شۇ كۈندىن باشلاپ، شەمشۇرغا ئاشىق بولۇپتۇ. * قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە، ئاشىق بولىدۇم ئۆزۈڭگە. بىرنەچچە زامان پولدى، ئېيتالمىدىم ئۆزۈڭگە.

ئاشقانە رەۋ [ئە+پ] ئاشىقلارغا ئوخشاش، ئاشىقلاردەك، ئاشىقلارچە: كېنىزەك بۇ ئاشقانە ناخشىنى ئېيتىپ بولۇشى بىلەنلا ئەلى ئېنى بەككار «ئاھ» ئۇرۇپ يىغلاپتۇ.

ئاشقلىق «ئاشىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاشقلىق ئاسان، جۇدالىق تەس (ماقال). * دىلىمۇراد تېرىشچان يىگىت بولۇپ كۆرسانتلارنىڭ ئالدى ئىدى. ئۇنىڭ زېرەكلىكى، ئۆگىنىش، ئىزدىنىشكە ئاشقىلىقى مېنى ئۇنىڭغا خېلىلا يېقىنلاشتۇرغانىدى.

ئاشىق-مەشۇق بىر-بىرىنى سۆيگەن، بىر-بىرىنى ياخشى كۆرگەن (يىگىت بىلەن قىز، ئەر بىلەن ئايال): شاھزادە ۋە پەرىزات بىر-بىرىگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپتۇ، بىر-بىرى بىلەن ھەقىقىي ئاشىق-مەشۇق بولۇشۇپتۇ.

ئاشىيان ئى [پ] يېزىت. قۇش ئۇۋىسى، ئىن.

ئاشىيانە ئى [پ] بىنانىڭ يۇقىرى قەۋىتى، يۇقىرى قەۋەتتىكى خانا: دىلىڭ قايىغۇغا چۆككەندە، غۇرۇرۇڭ كەپتىرى بولغىن، خۇشالىق ئاشىيانىدۇر، جىمىنىڭ كەمتىرى بولغىن.

ئاغ ئى. ئىشتاننىڭ ئىككى پاچىقى چېتىلغان جاي.

ئېغىز بىلەن بېغىز يوق ھېچبىر ئاساسسىز، ئۇتامسىز، باش-ئايىغى يوق: بۇ تازىمۇ ئېغىز بىلەن بېغىز يوق سۆزلەرنى دەۋېرىدىغان نەرسە ئىكەن.

ئاغا ئى ① ئاكا: بىز ئاغا-ئىنى ئۇچىمىز ئۇچ خىل خاراكتېرگە ئىگە ئىدۇق، شۇڭا ئاقۇەتىمۇ ئۇچ خىل بولدى. ② ئۆزىدىن چوڭ، ئۇغقاندەك يېقىن، قەدىردان كىشى: كېتەيلۇق ئاغا-ئىنىلار، ئامانلىققا بەل باغلاپ. ③ تارس. ئەلنىڭ، يۇرتنىڭ كاتتىلىرى، چوڭلىرى،

هاكىملىرى: ئاغا بەگلەر جاۋاب بەردىم، بۇگۈن ئاخىر زامان دەۋلار، ئارمان بىلەن بەندە بولدۇم، بەگلەر سوربىسا ئامان دەۋلار. ④ <تارىخ> تۇرلى ئەھمەل، مەنسەپ، **ئۇنۋان نامى:** ئىشىك ئاغىسى. ھەرەم ئاغىسى. * ھۇدەيچى قىز ماھىن بانۇغا تازىم قىلىپ: — ئىشك ئاغا كىرىشكە رۇخسەت سورايدۇ، — دېدى.

ئاغاداش ئى. دىئال. يېقىن كۆرگەن تەڭتۇش كىشىنى چاقىرغاندا ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز.

ئاغالىماق پ. دىئال. ئىزھارلىماق، بېغىشلىماق.

ئاغامچا (توغرىسى: ئارغامچا) ← **ئارغامچا.**

ئاغا - ئىنى ← **ئاكا - ئۇكا** جەڭگە ئۆزىنى چاغلىغان، مەيدانغا بەلىنى باغلىغان، بىزلەرنى تىنماي يوقلىغان، ئاغا - ئىنى تۇغقان كېلۇر.

ئاغداما (توغرىسى: ئاغدۇرما) ← **ئاغدۇرما.**

ئاغدۇرتماق «ئاغماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تەتىلدىن پايدىلىنىپ، دوستلىرىغا كۆزگى بۇغداي تېرىيدىغان يېرىنى ئاغدۇرتۇۋالدى.

ئاغدۇرما سۇپ. ئاغدۇرۇلغان، ئۆرۈلگەن؛ تەتۇر: ئاغدۇرما ھارۋا. * ئۇ ئاغدۇرما ئۆتۈكنىڭ قونچىدىن ناسۇال چاقچىسىنى ئېلىپ ئالىقىغا دۇملىدى، ناسۇال چۈشمىگەندىن كېيىن، سۇپىنىڭ زەكۈندىسىگە تاقىلدىتىپ ئۇردى.

ئاغدۇرما ھارۋا ئۇستىدىكى توپا، قىغ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئارقا تەرەپتىن بىر يولى تۆكۈشكە لايىق قىلىپ ياسالغان ھارۋا: شۇ چاغ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئالا ئۆكۈز قوشۇلغان ئاغدۇرما ھارۋا ھەيدىگەن بىر يىگىت پەس ئاۋازدا ناخشا ئېيتىپ ئۆتتى.

ئاغدۇرماق ① «ئاغماق» پېئىلى ①④⑤نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنىڭغا پەرۋاسىزغىنا كۆز يۇگۈرتتۇم - دە، كۆزۈمنى ئوسمان ئاكىنىڭ سوئاللىرىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ غودۇكشىغىنىچە جاۋاب بېرىۋاتقان ئابدۇللاغا ئاغدۇردۇم.

② كۆچمە. ھاكىمىيەت ئۇستىدىن ياكى يۇقىرى مەنسەپتىن ئېلىپ تاشلىماق، چۈشۈرمەك، يېقىتماق: 1830 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە پارىژدا ئىنقىلاب پارتىلاپ، بوربون سۇلالىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. ③ئۇستىگە يۈكلەنگەن، تېڭىلغان گۈناھ، جىنايەتنى يوقىتىۋېتىش چىقارماق: ئەنزە ئاغدۇرماق. * «چەتكە باغلانغان ئۇنسۇر» دېگەن جىنايەت بىلەن ئون يىل تۇرمىدا ياتقانىدىم، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغانىدىن كېيىن، بۇ ناھەق ئەنزە ئاغدۇرۇپ تاشلاندى.

ئاغدۇرمىچى ئى ① بىرەر ھاكىمىيەتنى غۇلىتىش ياكى بىر مەنسەپدارنى مەنسىپىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ بارغۇچى. ② پۇرسەتپەرەس.

ئاغدۇرمىچىلىق ئى. ئاغدۇرمىچىلارنىڭ پائالىيىتى: جاھانگىرلار تاجاۋۇزچىلىق ۋە ئۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، دۇنيا تىنچلىقىغا قاتتىق تەھدىت سالدى ھەمدە دۆلىتىمىزگە قارىتا بۇزغۇنچىلىق ۋە ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى.

ئاغدۇرۇشماق «ئاغدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئاغدۇرۇلغان «ئاغدۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۇپەتداشى: ئىككى يىل بۇرۇن ئاغدۇرۇلغان ئېگىزلار كۆچلىنىپ، تېرىلغان بۇغدايلار ناھايىتى ئوخشىدى.

ئاغدۇرۇلغان پۇرھە <گېئول> ئوق تەكشىلىكىدىكى يانتۇ بۇلۇڭى كىچىك بولغان، بىر قانىتىدىكى تاغ جىنسى قاتلاملىرىنىڭ ئاستى - ئۈستى ئورنى ئاغدۇرۇلغان بىر خىل پۇرمە.

ئاغدۇرۇلماق «ئاغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەكسىلىنقىلابىي دېكتاتورا جۇڭگو خەلقى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلدى.

ئاغرىپ - تارتىپ ← **ئاغرىپ - تارتىپ**

قالماق.

ئاغرىپ ـ تارتىپ قالماق ساقسىز، كېسەل بولۇپ قالماق: ئادەم ئاغرىپ ـ تارتىپ قالغان چاغلىرىدا ھالىدىن خەۋەر ئالمىغان بالىنى نېمىدەپ باقىدۇ كىشى.

ئاغرىتماق «ئاغرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رازى بولمىغان ئاش قورساق ئاغرىتار (ماقال). مەيدە ئاغرىتقان ئاش ئەمەس، كۆڭۈل ئاغرىتقان دوست ئەمەس (ماقال).

ئاغرىتىشماق «ئاغرىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ـــ ھەي بالىلار تولا غەلۋە قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتىشمىسائىچۇ؟ ـــ دېدى موماي تېرىكىپ.

ئاغرىش «ئاغرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى.

ئاغرىش سېزىمى تېرە سېزىمىنىڭ بىر خىلى، بەدەنگە زەخىم كەلتۈرگەن غىدىقنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسىنى پەرق ئېتىدىغان سېزىم.

ئاغرىق ① ئى <تب> كېسەللىنىش، چارچاش ياكى جاراھەتلىنىش نەتىجىسىدە سېزىلگەن جىسمانىي ئازاب: كېسەل مەھبۇس كۆزىنى سەل ئېچىپ، ئوسمانغا بىر قاراپ، ئاغرىقنىڭ دەردىدىن يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى. ② سۈپ. بىمار، كېسەل، ساقسىز: تۈرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى، ساقايمىغان ئاغرىقنىڭ ئۆلگىنى ياخشى (ماقال). ③ ئى. كۆچمە. روھىي ئازاب، دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت: يار مەھەللىسى يېراق ئەمەس يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن.

ئاغرىقچان سۈپ. ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان: كېسەلمەن: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە يالغۇز بىرلا بالا بولۇپ، ئاپىسى ئاغرىقچان، دادىسى قېرى ئىدى، شۇڭىمۇ ئۇنى بەك ئەتىۋارلايتتى. * شۇ يىل قىش ئاسىم يەنە ئاغرىقچان، ياۋاش، قانائەتلىك ئانىسى ۋە ئىككى كىچىك ئىنىسىدىن ئايرىلىپ قالدى.

ئاغرىق ـ سىلاق كېسەل، بىمار: يېزىدا كىشىلەر نامازدىن كېيىنىلا ئالدى بىلەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇل، ئاغرىق ـ سىلاق ۋە ياشاندىغانلارنى يوقلاپ، كۆڭۈل سورايتتى. * ئۇ: «ئەگەر كۇن مۇشۇنداق ئىسسىق بولۇۋەرسە، ئاغرىق ـ سىلاق كۆپىيىدۇ، ئۆلۈم ـ يېتىمۇ كۆپ بولىدۇ» دەپ ئويلاتتى.

ئاغرىماق پ ① كېسەل بولماق، بەرەر كېسەللىككە يولۇقماق: ئادىل ئويلىمىغان يەردە ئۇشتۇمتوت ئاغرىپ قالدى ـ دە، شۇ ئاغرىغانچە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ② كېسەل بولۇش، جاراھەتلىنىش، ياكى چارچاش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن بەدەننىڭ بەرەر جايى ئازابلانماق: قەيەر ئاغرىسا، جان شۇ يەردەر (ماقال). * سەھەرنىڭ سوغۇقى پۇتلىرىنى كۆيۈشتۇرۇپ، قېيىندىلەر تىلۇەتكەن يەرلەرنى ئېچىشتۇراتتى ۋە چىملىدىتىپ ئاغرىتاتتى.

ئاغرىنماق پ ① رەنجىمەك، نارازى بولماق، خاپا بولماق: «ئۇنىڭغا كىمۇ خەۋەر قىلغاندۇ؟ ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» مېھرىبان ئەزىزلىگەن جىسمانىي ئازاب: كېسەل مەھبۇس كۆزىنى سەل ئېچىپ، ئوسمانغا بىر قاراپ، ئاغرىقنىڭ دەردىدىن يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى. ② سۈپ. بىمار، كېسەل، ساقسىز: تۈرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى، ساقايمىغان ئاغرىقنىڭ ئۆلگىنى ياخشى (ماقال). ③ ئى. كۆچمە. روھىي ئازاب، دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت: يار مەھەللىسى يېراق ئەمەس يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن.

ئاغرىقچان سۈپ. ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان: كېسەلمەن: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە يالغۇز بىرلا بالا بولۇپ، ئاپىسى ئاغرىقچان، دادىسى قېرى ئىدى، شۇڭىمۇ ئۇنى بەك ئەتىۋارلايتتى. * شۇ يىل قىش ئاسىم يەنە ئاغرىقچان، ياۋاش، قانائەتلىك ئانىسى ۋە ئىككى كىچىك ئىنىسىدىن ئايرىلىپ قالدى.

ئاغرىنماق پ ① رەنجىمەك، نارازى بولماق، خاپا بولماق: «ئۇنىڭغا كىمۇ خەۋەر قىلغاندۇ؟ ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» مېھرىبان ئەزىزلىگەن جىسمانىي ئازاب: كېسەل مەھبۇس كۆزىنى سەل ئېچىپ، ئوسمانغا بىر قاراپ، ئاغرىقنىڭ دەردىدىن يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى. ② سۈپ. بىمار، كېسەل، ساقسىز: تۈرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى، ساقايمىغان ئاغرىقنىڭ ئۆلگىنى ياخشى (ماقال). ③ ئى. كۆچمە. روھىي ئازاب، دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت: يار مەھەللىسى يېراق ئەمەس يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن.

ئاغرىقچان سۈپ. ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان: كېسەلمەن: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە يالغۇز بىرلا بالا بولۇپ، ئاپىسى ئاغرىقچان، دادىسى قېرى ئىدى، شۇڭىمۇ ئۇنى بەك ئەتىۋارلايتتى. * شۇ يىل قىش ئاسىم يەنە ئاغرىقچان، ياۋاش، قانائەتلىك ئانىسى ۋە ئىككى كىچىك ئىنىسىدىن ئايرىلىپ قالدى.

ئاغرىق ـ سىلاق كېسەل، بىمار: يېزىدا كىشىلەر نامازدىن كېيىنىلا ئالدى بىلەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇل، ئاغرىق ـ سىلاق ۋە ياشاندىغانلارنى يوقلاپ، كۆڭۈل سورايتتى. * ئۇ: «ئەگەر كۇن مۇشۇنداق ئىسسىق بولۇۋەرسە، ئاغرىق ـ سىلاق كۆپىيىدۇ، ئۆلۈم ـ يېتىمۇ كۆپ بولىدۇ» دەپ ئويلاتتى.

ئاغرىماق پ ① كېسەل بولماق، بەرەر كېسەللىككە يولۇقماق: ئادىل ئويلىمىغان يەردە ئۇشتۇمتوت ئاغرىپ قالدى ـ دە، شۇ ئاغرىغانچە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ② كېسەل بولۇش، جاراھەتلىنىش، ياكى چارچاش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن بەدەننىڭ بەرەر جايى ئازابلانماق: قەيەر ئاغرىسا، جان شۇ يەردەر (ماقال). * سەھەرنىڭ سوغۇقى پۇتلىرىنى كۆيۈشتۇرۇپ، قېيىندىلەر تىلۇەتكەن يەرلەرنى ئېچىشتۇراتتى ۋە چىملىدىتىپ ئاغرىتاتتى.

ئاغرىنماق پ ① رەنجىمەك، نارازى بولماق، خاپا بولماق: «ئۇنىڭغا كىمۇ خەۋەر قىلغاندۇ؟ ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» مېھرىبان ئەزىزلىگەن جىسمانىي ئازاب: كېسەل مەھبۇس كۆزىنى سەل ئېچىپ، ئوسمانغا بىر قاراپ، ئاغرىقنىڭ دەردىدىن يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى. ② سۈپ. بىمار، كېسەل، ساقسىز: تۈرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى، ساقايمىغان ئاغرىقنىڭ ئۆلگىنى ياخشى (ماقال). ③ ئى. كۆچمە. روھىي ئازاب، دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت: يار مەھەللىسى يېراق ئەمەس يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن.

ئاغرىقچان سۈپ. ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان: كېسەلمەن: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە يالغۇز بىرلا بالا بولۇپ، ئاپىسى ئاغرىقچان، دادىسى قېرى ئىدى، شۇڭىمۇ ئۇنى بەك ئەتىۋارلايتتى. * شۇ يىل قىش ئاسىم يەنە ئاغرىقچان، ياۋاش، قانائەتلىك ئانىسى ۋە ئىككى كىچىك ئىنىسىدىن ئايرىلىپ قالدى.

ئاغلاقچى ئى. دىئال. ① ھەيدىگۈچى، سۈيلىگۈچى، نازارەتچى. ② چېقمىچى، گەپ توشۇغۇچى.

ئاغما ئى <مات> تۇز سىزىق ياكى بىر تەكشىلىك بىلەن ئۆزئارا كېسىشكەن ئەمما

ئۇنىڭغا تىك بولمىغان تۈز سىزىق.

ئاغما پرىزما <مات> يان قىرى ئاساسقا تىك بولمىغان پرىزما.

ئاغماق پ ① بىرەر تەرەپكە يېتىپ قىيا ھالەتكە كەلمەك، قىيسايماق: ھارۇدىكى يۇك سول تەرەپكە ئېغىپ ھارۇا ئۆرۈلۈشكە باشلىغاندا، ھارۇىكەش ھارۇىنى دەرھال توختاتتى. ② توغرا يولدىن ياكى بەلگىلىك يۆنىلىشتىن چەتىنىمەك، چەتكە چىقماق: ئايروپىلان ھاۋا يولى يۆنىلىشىدىن ئاغدى. ③ كۆچمە. غەلىتە، بىر قىسما بولماق: نېمە ئۈچۈندۇ يۈرىكىم بىردىنلا ئېغىپ، ساراسىمگە چۈشۈپ قالدىم. ④ بىرەر تەرەپكە يۆنەلمەك، قارىماق: ئاغدى كۆزى، كۆردى ئۈندىن تال ـ تال دورىنى، كۆردى ئوماق جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان يارىنى، چەكتى شۇنداً ئىشتىياقىنىڭ تاتلىق ھېسلىرى، بىر يېقىملىق سەزگۈ بىلەن قەلبى تارىنى. ⑤ كۆچمە. بىر تەرەپكە ئۆتمەك، يۆتكەلمەك، مايىل بولماق، يان باسماق: ھازىرقى زامانداً كىم ئەمەلدار بولسا كىشىلەر شۇنىڭ تەرەپدارى بولۇپ ئۇنىڭغا ئاغدۇ.

ئاغمىچى ئى ① گېپىدە تۇرمايدىغان، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، مەيدانسىز، ئىرادىسىز ئادەم، ئىككى يۈزلىمىچى: ــ ئەمدى تېخىمۇ تۇتۇرۇقسىزلاشتىڭ، بىردەمدىلا ئىنقلابچى، بىردەمدىلا ئاغمىچى! ــ دەپ ئاچچىقلاندى سۇلتان راخمانغا. ② باش يولدىن، تۇپ نىشاندىن چەتنىگەن، يۇز ئۆرۈگەن ئادەم: ئۇنىڭ ئاغمىچى. ئۇنىڭ ئاغمىچىلار گۇرۇھى.

ئاغمىچىلار ئى. ئاغمىچىلىق گۇرۇھى ۋە شۇ گۇرۇھ قاتناشچىلىرى: بۇ ژۇرنال ئاغمىچىلارنىڭ ئوتتۇرا گۇرۇھ مەيدانىدا تۇرغان، ئۆزىنىڭ پروـ لېتارىيات ئىنقلابى ئىشلىرىغا ئاسىيلىق قىلغانلىقى ۋە ئەكسىلئىنقلابىي بۇرژۇئازىيىگە ساداقەتلىك كۆرسەتگەنلىكىنى سولچىل ئىبارىلەر بىلەن يوشۇرغانىدى.

ئاغمىچىلارچە رەۋ. ئاغمىچىلارغا ئوخشاش، ئاغمىچىلاردەك: ماركس بىلەن ئېنىگېلىس بۇ ئىككى تەرەپنىڭ ئاغمىچىلارچە پروگراممىا ئاساسىدا قوشۇلۇشىغا قەتئىي قارشى تۇرغان.

ئاغمىچىلىق «ئاغمىچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىككىنچى ئىنتېرناتسىـ ئونال ئاغمىچىلىقى. * بىز ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى جاھىللارغا قارشى تۇرىمىز، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىدىيىلىرى ئۆزگەرگەن ئوبىيېكتىپ ئەھۋالغا ئەگىشىپ ئىلگىرىلىيەلمەي، تارىختا ئوڭچىل ئاغمىچىلىق بولۇپ ئىپادىلەندى.

ئاغمىخان ئى. <زوئول> بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، بەدىنى كىچىك، ئۇزۇنـ راق، پۇتلىرى قىسقا بولىدۇ؛ قۇيرۇقى بەدەن ئۇزۇنلۇقىنىڭ يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ، رەڭگى ئاق ياكى سېرىق بولىدۇ.

ئاغۇ ئى. يېزىت. ← **ئوغا** پېغان بىلەن ھەسـ رەت چۈشتى باشىمغا، بىر يېتىمەن ئاغۇ چۈشتى ئاشىمغا. * خېلى بولدى كۆرمىدىم تۇزۇك غىزا، ئىچ ـ ئىچىم ئاغۇ بىلەن توشتى تازا.

ئاغىي ئى. ئۇسۇل، چارە، تەدبىر، ئامال، باھانە: سەۋەب: ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىقتا ئاغىي بولارمىكىن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغىي قىلماق ئۇسۇل ـ چارە تاپماق، ئامال قىلماق، تەدبىر قىلماق: باھانە ـ سەۋەب كۆرسەتمەك: شۇ قېتىمقى ھاشارغا بارماسلىقنىڭ خېلى ئاغىسىنى قىلىپ باقسامۇ مۇمكىن بولمىدى.

ئاغىچا ئى ① كونا جەمئىيەتتە باي، بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىغان ئايال خىزمەتچى: ۋاڭ ۋە شاھزادە ئوچۇن ئىككىنچى ئات قوشۇلغان پوچتا، خېنىم ۋە ئاغىچىلار ئوچۇن چىلان رەڭ دۇخاۋىدا تاشلانغان پەنجىرىلىك مەپە تەيىار قىلىندى. ② بىراۋغا نىكاھلانغان، بىراۋ بىلەن توي قىلغان ئايال؛ خوتۇن: (باست) ــ باشقا ئاغىچىلىرى شەرۋانەمنىڭ ئالدىدا بىر ئېغىز سۆزمۇ قىلالمايدۇ

دەيمەن، ــ دېدى شائېيۇغا.

ئاغچا خېنىم كونا جەمئىيەتتە باي، بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئايالىرىنىڭ ھۆرمەت نامى: ــ گورىيو جاناب راستتىنلا گراف ئاغچا خېنىمنىڭ ئاتىسىمىكەن؟ ــ دەپ پىچىرلاپ سورىدى ژوكى خېنىم.

ئاغچام ئى. ← **ئاغچا**.

ئاغچە ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇچتىن يەتتىگىچە يېرىلىدۇ، گۈلى تاق جىنسلىق، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ، مېۋىسى ئۇزۇن، تورلىشىپ كېتىدۇ تىباھەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئائىلىلەردە قازان يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاغچىلىق ① «ئاغچا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەرۋانەمگە ئاغچىلىق قالتىس يارىشىپتۇ. ② سۇپ. ئاغچىسى بار، ئاغچىغا ئىگە: ئاغچىلىق ئادەم بويتاق يىگىتلەردەك باشقىلارغا كۆز سېلىپ يۈرسە ياراشمايدۇ.

ئاغدىماق پ. قېيىدىماق، يامانلىماق؛ باتنىماق: ئۇ خېلى بولدى بىز تەرەپكە ئاغداپ كەلمەيۋاتىدۇ.

ئاغىز (ئاغزى) ئى ① ئىككى لەۋ ئوتتۇرىسىدىكى ئوزۇقلىنىدىغان، سۆزلەش ياكى ئاۋاز چىقىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بوشلۇق: ئۇنىڭ خەلقنى ئازاد قىلىش يولىدا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى ھازىرغىچە ئەل ئاغزىدا سۆزلىنىپ كەلمەكتە. * دىۋە ئاغزىنى ئېچىپ، قىزغا ھۇجۇم قىلدى. ② ئىككى لەۋ ۋە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە تېگىپ تۇرغان جايى، ئەتراپى: ئاغزىغا سۆيۈپ قويماق. ③ كۆچمە. سۆزلىگۈچى كىشى؛ ئادەم: كۆپ ئېغىز بىر بولسا، بىر ئېغىز يېگىلىدۇ (ماقال). ④ ئېتىش قورالىلىرىنىڭ ئوق ئېتىلىپ چىقىدىغان تۆشۈكى: مىلتىق ئاغزى، زەمبىرەك ئاغزى. ⑤ ئىچى بوش، كاۋاك بولغان نەرسىلەرنىڭ كىرىش-چىقىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان جايى، تۆشۈكى: قۇدۇقنىڭ ئاغزى. تاغارنىڭ ئاغزى. * قىشلىق كۆكتات ئورنىنىڭ ئاغزى. مەھكەم ئېتىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئوردىدىكى كۆكتاتلار مۇزلاپ قالدى. ⑥ مەلۇم جايىنىڭ باشلىنىش، كىرىش-چىقىش جايى: كوچا ئاغزى. * بىز ئىككىمىز بازار كۈنى شەھەر كوچىسىنىڭ ئاغزىغا يېتىپ كېلىشىمىزگىلا توخۇ-تۇخۇم سېتىۋالىدىغانلار ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى.

ئاغزى ئاغزىغا تەگمەي ئاغزى بىسقماي، تۇخۇتماي، ئارقىسىمۇئارقا، ئۇزۇلدۇرمەي: مەڭگۈ قىزىل بىر كىشى تۇلۇمدەك سەمرىپ كەتكەن توپاقنىڭ قوۋۇرغىسىنى سىلاپ كۆرۈپ، ئاغزى ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى.

ئاغزى باتۇر ھېچكىمگە رىئايە قىلماي ۋە ھېچنېمىدىن ئەيمەنمەي سۆزلەۋېرىدىغان، گېپى چوڭ، ئاغزىدا بار، ئەمەلىيتى يوق.

ئاغزى بار سۆزلىيەلەيدۇ، سۆز قىلىشنى بىلىدۇ، قىلىدىغان گېپى بار: ئوكا، بايقاپ سۆزلە، خەقنىڭمۇ ئاغزى بار ئەمەسمۇ؟

ئاغزى بارماسلىق ئېيتىشقا، سۆزلەشكە تىلى بارماسلىق، جۇرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: مەن ئۇنىڭغا شۇنچە ئاچچىقىم كەلگەن بولسىمۇ، جاۋابلىشىشقا ئاغزىم بارمىدى، چۈنكى ئۇ ماڭا ئاتا ئەمەسمۇ؟

ئاغزى بازار سۆزلەپ تۇرىدىغان، ئاغزى تىنمايدىغان، خۇش چاقچاق: شوپۇر ئۇستام ماڭا ــ چاتاق يوق ئاكا، خۇدا خالىسا، ئەتە ئەتىگەندە ماڭىمىز، ئېغىرلىرىنى ماشىنا كۆتۈرىدۇ، شۇنچە يۈكنى كۆتۈرگەن ماشىنا چۈجىچىلىك سىلىنى كۆتۈرەلمەمتى، يەنە مېنى چۆچىگە ئوخشاتتى دەپ رەنجىمىسلە، مېنىڭ ئاغزىم بازاراق، خاپا يۈرۈشنى خالىمايمەن، ــ دېدى.

ئاغزى بوش قورسىقىدا گەپ ياتمايدىغان، سىر ساقلىيالمايدىغان: ياق، مەنسۇرنىڭ چۈشەنىشىچە، ئۇ ئاغزى بوش يىگىتلەردىن ئەمەس،

هازىرغىچە بىرنەچچە قېتىم دۇشمەنىنىڭ قولىغا چۈشكەن بولسىمۇ، مالىلارنىڭ قايسى ئىسكىلاتىتىن چىققىنىنى ئېيتىپ قويمىدى.

ئاغزى ـ بۇرنىغچە تويماق قاتتىق پۇشايمان قىلماق، بىزار بولماق، ئۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلماسلىق قارارىغا كەلمەك: ئابدۇل بېقىپ چوڭ قىلغىنىمىزنىڭ ئۇستىگە، ھەممە ئەسكىلىكىلەرنى قىلىپ، بىزنى زار قاقشىتىپ ئاغزى ـ بۇرنىمىزغىچە تويغۇزدى.

ئاغزى بۇرنىنى قان قىلماق ئەجەللىك زەربە بەرمەك، قاتتىق ئەدەبىنى، جازا سىنى بەرمەك: خەلق تەرىپىدىن ئەدەبىنى يەپ ئاغزى ـ بۇرنى قان قىلىنغان زومىگەرلەرنىڭ كۈنى بارغانسېرى قېيىنلاشماقتا.

ئاغزى بۇزۇق ← **ئاغزى بىزەپ:** نومۇسسىز، ئاغزى بۇزۇق ئادەم بىلەن سەن ـ پەن دېيىشىپ كۆڭۈلنى رەنجىتىشنىڭ ھاجىتى نېمە؟

ئاغزى بىزەپ سەت، يامان گەپ قىلىدىغان: ئاغزى بىزەپ ئادەم. * ئاغزى بىزەپ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ياخشى گەپنىڭ چىقىشى تەس.

ئاغزى بېسىقماق ← **ئاغزى بېسىلماق:** بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھە دەپ قىزىق پاراڭلارنى قىلىۋاتقان خەلچەمنىڭ بىردىنلا ئاغزى بېسىقىپ قالدى.

ئاغزى بېسىلماق گەپ ـ سۆزنى توختاتماق، سۆزى تۈگىمەك، جىم بولۇپ قالماق: ئەمدى تولا خاپا بولماستىن نەچچە ئون كۈن تالاغا چىقماي ئۆيدە ياتسىلا، خەقنىڭ ئاغزى بېسىلسۇن، ئاڭغۇچە بىرگەپ بولار!

ئاغزى بىسەرەمجان ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدىغان، ياخشى ـ يامان سۆزنى ئىلغىمايدىغان: ئاغزى بىسەرەمجان ئادەم.

ئاغزى پالۋان ← **ئاغزى باتۇر** جەمئىيەتتە ئاغزى پالۋان، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئەرمۇ ئاز ئەمەس.

ئاغزى پىششىق ← **ئاغزى چىلىك:** شاۋۇدۇن ئاغزى پىششىق كىشى بولۇپ، باشقىلارنىڭ قانداقلىكى سۆزلىرىنى ئاڭلىسا، ئىككىنچى بىر ئىنسانغا تىنمايتتى.

ئاغزى تەگمەك ئاش ـ تاماق، يېمەك ـ ئىچمەكىكە ئېغىز تەگكۈزمەك، يەپ كۆرمەك، تېتىپ باقماق: ـــ بۇ قوغۇنغا تېخىنكىنىمۇ ئاغزى تەگسۇن. ـــ دېدى خەلچەم ئۇيالغىنىدىن يۈزىنى تۆتۈپ ۋە قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئىشكىكە قاراپ ئېتىلدى.

ئاغزى تۇۋاقلانماق گەپ ـ سۆزدە داۋلى تېپىپ بېرەلمەي مات بولماق، ئالدى توسۇلۇپ قالماق: ئەمدى ئۇنىڭ ئاغزى تۇۋاقلىنىدىغۇ، دەپ ئويلىۋىدىم، نەدىكى، دەيدىغانلىرى يەنە بار ئىكەن.

ئاغزى چاقچان ← **ئاغزى ئىتتىك:** ئۇ: ـــ پېقىرنىڭ قول ئاستىدا ئاغزى چاقچان، بىرنى سورىسا ئۇنىغا جاۋاب بېرىدىغان بىر پايلاقچى بار، ئۇنى بىللە ئالغاچ بارسىلا، ئۆزلىرىگە يار ـ ھەمدەم بولۇر، ـــ دېدى.

ئاغزى چىلىك گەپنى ئىچىدە چىلىك ساقلايدىغان، ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى ئاسانلىقلىچە باشقىلارغا ئېيتمايدىغان، كىشىگە سىر بەرمەيدىغان: ئاغزى مەھكەم: ...بۇ ھاشىمنىڭ ئىشى بولسا كېرەك، ئاغزىمىزلا چىلىك بولسا، ناسىر يەنىلا ئىشنى ئوڭلايدۇ.

ئاغزىدا بار ھەممە ئىشنى ئاغزىدىلا قىلىدىغان، ئەمەلىيىتى يوق.

ئاغزىدا شەھەر ئالماق قولدىن ئىش كەلمىسىمۇ، پو ئاتماق: مەمەت ئىش قىلىك دېسە يوق، گەپ قىلىك دېسە ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان ئادەم.

ئاغزىدا قالماق ① تاماق ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنىڭ تەمى ئۇزاققىچە سەزگۈسىدە ساقلانماق: ـــ «قارا كوسەي»نىڭ گېپىنى تولا قىلسەن، شېكەر كۆلدە يېگەن ھېلىقى قوغۇنىنىڭ تەمى ئاغزىڭدا قاپتۇكەندە، ـــ چاقچاق قىلدى سېيىت دوستىغا. ② دېمەكچى بولغان سۆزنى دېيەلمەي قالماق: سۆزلەۋېتىپ سۆزنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي توختاپ قالماق: «ئۆلۈتۇر، ھەممىمىزنى ئۆلتۈرا!...» ئانىنىڭ سۆزى

ئاغزىدا قالدى، بەگ ئېتىلىپ ببرىپ ئانىسىنىڭ بېقىنىغا زەردە بىلەن تەپتى.

ئاغزىدا گېپى بار سۆزلىيەلەيدۇ، داۋلىغا ئىگە: بىزغۇ مۇنداق دەۋاتىمىز، ئەمما ئۇلارنىڭمۇ ئاغزىدا گېپى بارىدە.

ئاغزىدىكى ئاشنى تارتىۋالماق ←→ ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالماق: ــ مۇنداق بوشاڭلىق قىلساڭ، باشقىلار سېنىڭ ئاغزىڭدىكى ئاشنىمۇ تارتىۋالىدۇ، ــ دېدى ئانا ئوغلىغا رەنجىپ.

ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالماق باشقىلارغا تېگىشلىك مەنپەئەتنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، باشقىلارنىڭ قولىدىكى، ئىلكىدىكى نەرسىنى ھەر باپ بىلەن ئۆز قولىغا كىرگۈزۈۋالماق: مېنىڭ بۇ ئىدارىگە يۆتكىلىپ كېلىشىمگە ئۇ نېمانچە قارشى تۇرىدىغاندۇ، مەن ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالىدىغانىدەك، دەپ ئويلايتتى ھاشىم زىياۋۇدۇن توغرىسىدا.

ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن ←→ ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن بىز بىرقانچىمىز ھېلىقى توپىلاڭچىنى قىستاپ كەلدۇق، يېقىنلاپ ببرىپ قارىسام، ۋاھ، تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن بىر ئۇمتەك ئىكەن.

ئاغزىدىن بۇلاق قىلماق قاتتىق تۇۋا قىلدۇرماق، ئۇنداق ئىشنى قىلىشقا ئىككىنچى جۈرئەت قىلالمايدىغان قىلىۋەتمەك: ھاشىم قارىنى كۆپچىلىك ئارىغا ئېلىۋېلىپ ئاغزىدىن بۇلاق قىلىۋەتتى، ئۇ ھازىر «مولىلام مۇشۇك».

ئاغزىدىن چۈشۈرمەسلىك ① دائىم ئەسلەپ ياخشى گېپىنى قىلىپ تۇرۇش: ئىلياس ئەپەندىنىڭ ئۆتكۈر سۆزلىرى، تەمكىن ھەرىكەتلىرى، ئوقۇغۇچىلارغا بولغان غەمخورلۇق ــ كۆيۈمچانلىقلىرى كىملەرگە تەسىر قىلمىغان. كىملەر ئۇنى ئويلىمىسۇن، ھەممىسى ئۇنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ② بىرەر ئىش ياكى گەپنى تەكرار ئېيتىش: كېرەم مۇئەللىمنىڭ سۆزىنى ئۇنتۇپ قالمايلا دېدىمۇ، ئىش قىلىپ، ئۆيگە بارغۇچە ئاغزىدىن چۈشۈرمەي يادلاپ ماڭدى.

ئاغزىدىن چىقىپ كەتمەك تۈيۈقسىز، ئېسىدە يوق دەپ تاشلىماق، تېگىشلىك بولمىغان گەپلەرنى سۆزلەپ سالماق: ئۇ گەپنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزەمۇ تۈيمای قالدىم.

ئاغزىدىن سائەت چىقماق ئەھمىيەت بۇرۇن ئېيتىلغان سۆز بىلەن ئۇدۇل چىقىپ قالماق، دېگىنى راستقا ئايلانماق، دېگىنى كەلمەك: ئۇنىڭ ئاغزىدىن سائەت چىقىپ كەتكەنمۇ نېمە، بۇ ئىش ئۇنىڭ بۇرۇن ئېيتقانلىرى بىلەن ئوپمۇئوخشاش بولۇپ چىقتى.

ئاغزىدىن سۆز ئالماق ← شۇ ئىش توغرىسىدىكى پىكرىنى ئاڭلىماق: نېمىلا بولسا ئۇنىڭ ئۆز ئاغزىدىن سۆز ئېلىۋالدۇق، ئەمدى شۇ بويىچە ئىشلەۋېرىمىز، مەسىلە چىقسا ئۆزى جاۋابكار بولىدۇ.

ئاغزىدىن سۆزى چۈشۈپ قالدىغان ←→ ئاغزىدىن گېپى چۈشۈپ قالدىغان: ۋاي، ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزى چۈشۈپ قالاي دەۋاتسا، ئۇ قانداق قىلىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلالىسۇن!

ئاغزىدىن سۈت پۇراپ تۇرىدىغان تېخى ياش، كىچىك، بالاغەتكە يەتمىگەن: مەن ئىسمىغا قاراپ چوڭلا ئادەمگە ئوخشايدۇ دېسەم، تېخى ئاغزىدىن سۈت پۇراپ تۇرىدۇغۇ بۇنىڭ.

ئاغزىدىن شۆلگەيلىرى ئاقماق ① تەمەخورلۇق قىلماق، نەپسى ناقىلىدىماق. ② ھەددىدىن ئارتۇق ماختىماق، ئادەتتىن تاشقىرى خوشامەت قىلماق.

ئاغزىدىن شېكەر تامماق ← ئاغزىدىن ھەسەل تامماق.

ئاغزىدىن كەتمەك سۆزلەپ قويۇپ بالاغا قالماق، پېشكەللىكە ئۇچرىماق، زىيان تارتماق.

ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىقماق كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە لوللىق، ھىيلىگەرلىك قىلماق، ئۇستىلىق ئىشلەتمەتمەك:

ئۇچىنچى كىشىنى بۆلەكچە خۇي ـ مىجەزلىك... ئوغلىمزنىڭ ھېلىتىنلا ئاغزددن كىرىپ بۇرنىددن چىقىپ، ئۆزىگە ئامراق قىلىۋېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ.

ئاغزددن گەپنى چۇشۇپ قالماق گەپنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، بوشاڭ، لايغەزەل، لامزەللە.

ئاغزددن ھەسەل تامماق باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان يېقىملىق، شېرىن سۆز قىلماق.

ئاغزددن ئوت يانماق ئەيمەنمەستىن، تەپ تارتماستىن ئۆتكۈر ئىبارىلەر بىلەن ھەق گەپنى قىلماق.

ئاغزى شاللاق قورسىقىدا گەپ ياتمايدىغان، ئورۇنسىز، تېتىقسىز گەپلەرنى تولا قىلىددىغان؛ گەپنى تولا.

ئاغزىغا ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق يامان سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىماق.

ئاغزىغا ئالماق ① يېمەك، ئىچىمەك: مەن بىر كۈن ئاغزىمغا ھېچ نەرسە ئالمىدىم. ② بىرەر سۆزنى سۆزلىمەك، ئېيتماق: ــ سەن ئىككىنچى بۇنداق گەپنى ئاغزىڭغا ئالما، ــ دېدى خوتۇنىغا ئېرى سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ. ③ بىراۋنىڭ ئىسمىنى (نامىنى) ئېيتىپ ئەسلىمەك: يېغىندا ئىدارە باشلىقى بىر ئادەمنى تازا ماختىدى، لېكىن باشقا ھېچكىمنى ئاغزىغا ئالمىدى.

ئاغزىغا بالا تەگگەن ① تېتىقسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان، ۋالاقىتەككۇر، ئاغزى يامان، ئاغزى بېزەپ: ھەي، ئاغزىغا بالا تەگگەن، تولا ئادەم بىلەن جاۋابلاشما. ② ئاغزى بېسىلماي يېغلاپ تۇرىدىغان: نېمانچە تولا يېغلايدىغاندۇ؟ تازا ئاغزىغا بالا تەگگەن بالا ئىكەن ــ دە بۇ.

ئاغزىغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك سۆزلەمەي، ئىپادە بىلدۈرمەي، جىم تۇرۇۋېلىش ھەققىدە ئىشلىتىلىدىغان ئوخشىتىش فورمىسى: ھەي، مۇشۇنداق پۇرسىتى كەلگەندە سۆزلەمەسەن، ئاغزىڭغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك گۆشىيىپ ئولتۇرۇسەنغۇ؟

ئاغزىغا چۈدن چىچماق بەزى كىشىلەرنىڭ ئىنتايىن ھۇرۇن، ئىش ياقماس، ئادەبتىتىن تاشقىرى لەقۋا ۋە بوشاڭلىقىنى تەرىپلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاغزىغا سالماق يېمەك: مايسىخان ئاچا زورغا كۈلۈمسىرەپ چۆچۈرىددن بىرنى ئاغزىغا سالدى.

ئاغزىغا سۇ تېمىتماق سەكراتقا چۈشۈپ قالغان، جان تالىشىۋاتقان، ئۆلۈم ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە ئۇرۇنماق: توختى ئۆيگە كىرىپلا كاڭدا ھوشسىز ياتقان ئانىسىنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتتى ــ دە، بىردىنلا چىرايى ئۆڭۈپ، قوللىرى بوشىشىپ كەتتى.

ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلمەك ئاش ــ تاماق ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنى كۆرۈپ يېيىشكە تەقەززا بولماق، يېگۈسى كەلمەك: ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانىمۇ، ئەتىمالىم، ئاشخانا ئالدىددىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغانىدا، تۇرلۇك تائام ھىدى بۇرنىغا ئۇرۇلۇپ، ئاغزىغا سېرىق سۇ كېلىپ كەتتى. * ئۇ كىر قولىدا تۇتۇپ تۇرغان بىر پارچە نانىنى ئاغزىغا سالدى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان بالىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كېلىپ كەتتى.

ئاغزىغا قاراپ قالماق ① قىلىنۇاتقان گەپ ـ سۆزلەرگە ھەيران قالماق، تاڭ قالماق: ئۇرۇمچىگە بېرىپ كەلگەن ھارۇنكەشلەر ئۇ شەھەردىكى ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلار توغرىسىدا ھېكايە قىلسا، سودىگەرلەر ئۇ يەردە ئوقەتىنىڭ قالتىسلىقىنى سۆزلىشەتتى، ئاڭلىغانلار ھەيران بولۇشۇپ، ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالاتتى. ② بىراۋنىڭ يولىورۇقى، مەسلىھىتىگە قاراشلىق بولۇپ قالماق، بىرنېمە دېيىشنى كۈتمەك: ــ ئاكا، ــ دېدى سەمەت قادىرغا يېلىنىپ، ــ تېزرەك بىرنېمە دېمەمسەن، بىز سېنىڭ ئاغزىڭغا قاراپ قالدۇق، سەن نېمە دېسەڭ بىز شۇنى قىلىمىز.

ئاغزىغا قارىماق ① بىراۋنىڭ بىرەر نەرسە دېيىشىنى، گەپ قىلىشىنى كۈتمەك: ــ مەن جىقلا ۋالاقلىۋەتتىم، ئەمدى سىلەرنىڭ ئاغزىڭلارغا قارايمەن، خوش، قېنى ھاشىردىن باشلايلى، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن نېمە خىزمەت بىلەن شۇغۇللانماقچىسەن؟ ــ دېدى تۇرغۇن. * يېڭى ھاكىم بۇ خەتلەرنى ئوقۇۋاتقاندا، تۆكچى ھاكىمنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇراتتى. ② بىراۋنىڭ گېپىگە قاراپ ئىش قىلماق، بويسۇنماق، باش ئەگمەك: ياقۇبنىڭ دادىسى ئاچچىقلىنىپ: ــ بالا دېگەن ئاتا ــ ئانىنىڭ ئاغزىغا قارايدۇ، سەن كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قانچىلىق سەكپارە بولۇپ كەتكىنىمنى بىلەمسەن، ــ دېدى.

ئاغزىغا قۇرۇق ئەمچەك سالماق يالغان ۋەدىلەر بىلەن ئالدىماق، گوللىماق: ــ قاچانغىچە ئاغزىمىغا قۇرۇق ئەمچەك سالىسىز، ئالتە ئايدىن بېرى كۆزىڭىزگە قاراپ كەلدىم، بۇگۈن ئەتە دەپ مۇشۇ كۈنگىچە سۆرەپ كەلدىڭىز، ئەمدى ئۇشۇق تاقەت قىلالمايمەن، راست گېپىڭىزنى ئېيتىڭ! ــ دېدى رىشت شۇجىسىنىڭ كۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ.

ئاغزىغا قۇرۇق قوشۇق سالماق ← **ئاغزىغا قۇرۇق ئەمچەك سالماق**: ــ قاچان بارىسىز ئۇكا، بۇ گەپ بىرنەچچە قېتىم بولدى، مەنمۇ ئازراق بىلۈۋالاي، ئاغزىمغا نېمىشقا قۇرۇق قوشۇق سالىدىغانسىز، ــ دېدى ئابدۇرەھىم شائىرغە سۆھبەتدىشىغا.

ئاغزىغا كەلگەننى بوغۇزىغا يۇتماسلىق ئاغزىغا نېمە كەلسە شۇنى ياندۇرماي سۆزلەۋېرىش، ھېچقانداق سۆزنى ئايىماسلىق.

ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلىماق ← **ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈمەك**: جياڭ جيېشى گۇرۇھىنىڭ ئىشپىيونلار باشلىقلىرىدىن بىرى بولغان چېن لىفۇ بىرنەچچە ئەكسىيەتچى لۈكچەكنى يالاپ «تۇرمۇش مەسلىكى» دېگەن نەرسىنى يازدۇرۇپ، ئاغزىغا كەلگەنىنى بىلجىرلاپ گومىنداڭنىڭ فاشىزمىنى تەرغىب قىلغان.

ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈمەك توغرا-خاتانى، ياخشى-يامانىنى ئايرىماستىن، خىيالىغا كەپچەننى سۆزلىمەك: بەزى تۇتۇرۇقسىز ئادەملەر ھە دېسىلا ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈپ كىشىلەرنىمۇ بىزار قىلىدۇ، ۋۇجۇدىنمۇ رەسۋا قىلىدۇ.

ئاغزىغا كەلگەننى دېمەك ← **ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك**: ــ بولدى خېنىم، ــ دېدى كۆتىيۇر خېنىم، ــ ئاغزىڭىزغا كەلگەننى دەۋەرمەڭ.

ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك ئويلىماي، توغرا-خاتاسى بىلەن ھېسابلاشماي، خىيالىغا نېمە كەلسە شۇنى دېمەك: يامۇلنىڭ بىر يايىسى ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىگەنچە يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن يامۇل تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېتىپ باراتتى.

ئاغزىغا كۆچمەك گەپكە زورلىماق، گەپ بىلەن ئىش قىلماق،

ئاغزىغا كېلىپ قالماق ئۇشتۇمتۇت، تاسادىپىي، بىردىنلا ئېسىگە كەلمەك: ئۇ گەپ شۇ يەردە مېنىڭمۇ ئاغزىمغا كېلىۋىدى، ئەمما بەزى ئىشلارنى ئويلاپ، دېمىدىم. * ئاغزىمغا كېلىپ قالدى دەپ تاشلىدىم، ئۇنىڭغا رەنجىمەس.

ئاغزىغا گەپ سېلىپ بەرمەك نېمە دېيىشى كېرەكلىكىنى دەپ بەرمەك: ئۆگىتىپ قويماق: ــ بالام، ئاغزىڭغا سېلىپ بەرگەن گەپنىمۇ قاملاشتۇرۇپ دېيەلمىدىڭمۇ؟ ئەمدى قالغان ئىشنى ئۆزەڭدىن كۆر، ــ دېدى ئەمەت ئاكا ئوغلى دىلشاتقا.

ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالماق سۆزلەيدىغان گەپ تاپالماي قالماق: تاسادىپىي ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقتىن بىردەمگىچە ئاغزىمغا گەپ كەلمەي قالدى.

ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلالماي قالماق.

ئاغزى قۇلىقىغا يەتمەك قاتتىق خۇشاللانماق، ئادەتتىن تاشقىرى خۇرسەن بولماق: ــ ساقال سالمىساق بولمىدى، ئەمدى مۇنچە قوناققا...، ــ دېدى ئايخان، بەختى ئاخۇن، ئاغزى

يېتىپ قۇلاقا.

ئاغزى قېتىقتا كۆيمەك دۇچ كەلگەن ئوڭۇشسىزلىقلاردىن ساۋاق ئالماق، تەجرىبە-ساۋاقىنى ئەسته تۇتماق: بارات ئاخۇنىنىڭ مەردلىكى باشقا ئەزالارغا بېسىم بولۇپ، ئاز-تولا نەرسىلىرىنى تاپشۇرۇشقان بولسىمۇ، لېكىن بەزىلەرنىڭ ئاغزى نەچچە قېتىم قېتىقتا كۆيگەنلىكتىن، چارۇىلىرىنى ئالدىراپ-تېنەپ سېتىۋېتىشتى ياكى ئىشەنچلىك جايلارغا يوشۇرۇشتى.

ئاغزى قەچشماق گەپ قىلغۇسى كېلىپ كەتمەك: ئۇلار روزىمەتنى گەپكە سېلىپ بىر دەم-يېرىمدەم كۆڭۈل ئېچىشنى ئۆزىگە ئەرمەك قىلىۋالغاچقىمۇ ئۇنى كۆرگەن هامان ئاغزى قەچەشپ قالاتتى.

ئاغزى كالۋا ① ئاغزى گال، گېپىنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، گەپ قىلىشنى بىلمەيدىغان: ئۇنىڭ ئاغزى كالۋا، ئىككى ئېغىز گەپنى ئوڭشاپ قىلالمايدۇ. ② قالايمىقان گەپ قىلىدىغان. ياخشى-يامان گەپنى ئايرىماي دەۋېرىدىغان، ئۇنىڭ گېپىگە دىققەت قىلماڭ، ئۇ شۇنداق ئاغزى كالۋا ئادەم.

ئاغزى كالۋالاشماق هودۇقۇپ ئاغزى گەپكە كەلمەي قالماق، تىلى كالۋالىشىپ سۆزلەيەلمەي قالماق.

ئاغزى كەلمەك ئاغزى سۆزگە ئادەتلەنمەك، سۆزلىيەلەيدىغان بولماق، تىلى كېلىدىغان بولماق: جاڭ شۇجىنىڭ ئۇيغۇرچە گەپكە خېلى ئاغزى كېلىپ قالدى.

ئاغزى كۆيمەك بالاغا قالماق، باش ئاغرىقى تېپىۋالماق: ــ هوي ساراڭ، خېنىم دە، ئاغزىڭ كۆيىدۇ، ــ دېدى يەنە بىر كىنىزەك.

ئاغزى كۆچلۈك ⟵ **ئاغزى باتۇر**: ئاغزى كۆچلۈك ئادەم.

ئاغزى گەپكە كەلمەي قالماق بىرەر ئىشتىن قاتتىق هاياجانلىنىپ هودۇقىدىغان تىلى كالۋالىشىپ سۆزلىيەلمەي قالماق: سىزنى تەربىيىلىگەن پارتىيىگە رەھمەت دېدىم، شۇ گەپ بىلەن تەڭلا كۆزۈم ئېختىيارسىز ياشقا تولۇپ، ئاغزىم گەپكە كەلمەي قالدى.

ئاغزىڭدىن چىقارما باشقىلارغا ئېيتما: بۇ گەپلەرنى ئاغزىڭدىن چىقارغۇچى بولما، بالاغا قالسەن!

ئاغزىڭغا باق ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە.

ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ⟵ **ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە**: ــ ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە، جېنىڭدىن تويۇپ تۇرامسەن؟ ــ دېدى جۇمە خوتۇنغا.

ئاغزىڭغا تاش-تۇپراق شۇملۇق، بالا-قازا، پېشكەللىك، بەختسىزلىك كەلتۈرىدىغان سۆزلەرنى قىلغۇچىلارغا رەددىيە قىلىپ ئېيتىلىدىغان ئىبارە: ــ راست ئاغزىڭغا تاش-تۇپراق، ئامانىسا ئاغىچا خېنىم، بولدىمۇ ئاداش، ــ دېدى يەنە بىر قىز.

ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە ئويلاپ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ سۆزلە، ناباب، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلما: ئاياللار مەسلىسىدە ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە. * شاڭيۇ ــ بولدى، ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرىمىز، ــ دېدى

ئاغزىڭغا قەنت ⟵ **ئاغزىڭغا ياغ**: بۇ خۇش خەۋەرنىڭ ئۈچۈن ئاغزىڭغا قەنت.

ئاغزىڭغا ماي ⟵ **ئاغزىڭغا ياغ**.

ئاغزىڭغا ناۋات ⟵ **ئاغزىڭغا ياغ**.

ئاغزىڭغا ياغ بىرەر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن كىشىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ئېيتىلىدىغان ئىبارە: مۇئەللىم، ئاغزىڭىزغا ياغ، قىزىمىزنىڭ ئالىي مەكتەپكە كىرگەنلىكى هەققىدە خۇش خەۋەر كېلىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن-ھە!

ئاغزىڭ قېنى دېسە، بۇرنىنى كۆرسىتىدىغان ⟵ **دۇمبىسى قېچىشسا گەدىنىنى تاتىلايدىغان**.

ئاغزىڭنى باس ⟵ **ئاغزىڭنى يۇم**: ــ ئاغزىڭنى باس، نازى! ــ دەپ ۋارقىرىدى گورىيو بوۋاي.

ئاغزىڭنى چايقاپ گەپ قىل لايىقىدا، مۇۋاپىق گەپ قىل؛ بىمەنە، يالغان، تېتىقسىز

گەپ قىلما: «ئاغزىكنى چاپقاپ گەپ قىل ـ ھە!» نۇرامنەمۇ جىددىي تۈس ئېلىپ مارجان بۇۋىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە مىختەك قادىلىپ قارىدى.

ئاغزىكنى يۇم ① گەپنىكنى توختات!، سۆزلىمە! ② يىغاكنى توختات: ــ ئاغزىكنى يۇم! كېچىچە يىغلاپ چىققىنىڭ يەتمىدىمۇ؟! ــ دېدى مەريەمخان بالىسىغا.

ئاغزى مەھكەم ← ئاغزى چاك: باۋۇدۇنمۇ بۇ مەسىلىدە ئۇنىكىدىن قېلىشمايدۇ، ئىككىسىنىكمۇ ئاغزى مەھكەم.

ئاغزىمغا چىش چىقاندىن بۇيان ← ئاغزىمغا چىش چىققاندىن بېرى.

ئاغزىمغا چىش چىققاندىن بېرى چوڭ بولۇپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولغاندىن بېرى: ئاغزىمغا چىشىم چىققاندىن بېرى بۇ يەرگە كېلىپ باقماپتىمەن.

ئاغزىمنى ئاچما مېنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلما، مېنى سۆزلەتمە: ــ ھەي، تولا ئاغزىمنى ئاچما، بىكاردىن ـ بىكارغا دىلىك ئازار يەپ قالدۇ، ــ دېدى ھېلىقى ئادەم، يېنىدا ئۇنى مەسخىرە قىلىپ تۇرغان بىرىگە.

ئاغزىنى ئاچماق سۆزلىمەك، گەپ قىلماق: قارىسىلا، شۇ بالىمىز يىگىت بولۇپ، ئاغزىنى ئېچىپ تەلەپ قويغىنى مۇشۇ، بالىنىڭ تەلىپى يەردە قالمىسۇن، ــ دېدى ساقادەتخان ئېرىگە، ــ گەپ قىلىسىلچۇ، بالىنىڭ تەلەپ قىلغانلىرىنى قاچان ئەۋەتىمىز.

ئاغزىنى ئەتمەك سۆزلەش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلماق: سۆزلىيەلمەيدىغان قىلىپ قويماق.

ئاغزىنى بوغۇپ قويغان كالىدەك مەلۇم بىر ئىش ياكى بىرەر مەسىلىگە نىسبەتەن پوزىتسىيە بىلدۈرمەي، گەپ ـ سۆز قىلماي شۇك تۇرۇۋالغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاغزىنى بۇزماق ئەدەب ـ ئەخلاققا يات يامان گەپلەرنى قىلماق، تىللىماق: ــ نېمە ئاغزىكنى بۇزىسەن، جانىنى ئالىدىغان ئىش بولسىمۇ، ئادەمدەك سۆزلىمەمسەن؟ ــ دەپ ئاچچىقلانىدى ئۇ.

ئاغزىنى تاتلىق قىلماق ئىشقا ئاشىمايدىغان خام خىيالىلار بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلماق، ئۆز ـ ئۆزىنى گوللىماق: پاتىمە: بۇ ئاھانەت ئۇچۇن شاھ زۆھرەنى دارغا ئاسماي قالمايدۇ، ئەمدىغۇ شاھزادە مېنىك بولار، دەپ ئاغزىنى تاتلىق قىلىپ يۇرگىنىدە، شاھ شەھەردىكى ئۆلىما، ھۆكۈما، دانىشمەن، قۇرئانىدازلارنى مەسلىھەتكە چاقىرتىپتۇ.

ئاغزىنى تاتىلماق سىرنى بىلىش ۋە رايىنى سىناپ كۆرۈش مەقسىتىدە بىراۋنى گەپكە سالماق: گەپ ئالماق: سەپىرىمىز ئاخىرلاشقىچە كۈنىلەرنى مۇشۇنداق بىر ـ بىرىمىزگە سىگايان قاراپ ئۆتكۈزۈش مۇمكىنمۇ، ئاخىر مەن ئۇنىك ئاغزىنى تاتىلىدىم.

ئاغزىنى تۇۋاقلىماق بىراۋنى سۆزدە، داۋلىدا يېڭىپ ئېغىز ئاچالمايدىغان قىلىپ قويماق، گەپتە ئولتۇرغۇزۇپ قويماق: دوختۇرنىك بۇ سۆزلىرى مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسىنىك ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويىدى، لېكىن ئانىسى دەررۇ ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ، بۇنىڭغا رەددىيە بەردى. * ئەزالارنىك ئونى ئېچىگە چۈشۈپ كەتتى. شۇجى يۇنۇس تۇردىغا «يارايسەن، ئاغزىنى تۇۋاقلىدىنىك» دېگەندەك بېشىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ، مىيقىدا كۈلۈپ قويىدى.

ئاغزىنى تىيماق ← ئاغزىنى يىغماق.

ئاغزىنى غېرىچلىماق بىلەرمەنلىك قىلىپ گەپكە ئارىلاشماق، ئۆزىدىن چوڭلار بىلەن گەپ تالاشماق: ــ باغنى كۆتۈرە ئالمايلى دەپ شۇنچە توسساق، شۇجى ئونى دېدى، باتۇر دۇيجاك بۇنى دېدى، دەپ ئاغزىمنى غېرىچلاپ، تۇكمەس ئاۋارىگەرچىلىكنى سېتىۋالدىنىك، ــ دېدى دادىسى.

ئاغزىنىك بوغقۇچى يوق ئۆز ئاغزىنى ئۆزى باشقۇرالمايدىغان، ئاغزىغا كەلگەنچە سۆزلەيدىغان، ئاغزىنى يىغالمايدىغان.

ئاغزىنىڭ بېغى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق:** ــ خاپا بولماڭ، ــ دېدى ھېلىم يېنىدىكى دوستى گۈلنارغا، ــ بۇ شۇنداق ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق ئادەم، خەقنىڭ كۆڭلىگە كېلەرمۇ دېمەي خىيالىغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدۇ.

ئاغزىنىڭ پاشىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ پەچىمى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ پەنجىرى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ نوختىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ ئۈچىدا سۆزلەپ قويماق چىن كۆڭۈل، ھەقىقىي نىيەتتىدىن ئەمەس، تەسەللىغىلا، مۇناقىلا دەپ قويماق: مەن ئۇلار بىلەن يۈرگەنىدە كۆرۈنۈشتە شۇلار تەرەپ بولۇۋېلىپ ئانچە ــ مۇنچە ئاغزىمىنىڭ ئۈچىدا خەلق، مىللەت ھەققىدە سۆزلەپ قويياتتىم.

ئاغزىنىڭ ئىزمىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ يۇگىنى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنى مايلىماق ← **ئاغزىنى يېغلىماق:** قاسىم بەگ ئاللىقاچان شەنگەننىڭ ئاغزىنى مايلاشقا ئۇلگۈرگەنىدى.

ئاغزىنى ئۇپراتماق گەپ ئاڭلىمايدىغان، گەپ يېمەيدىغانلارغا سۆزلەپ بىكار ئاۋارە بولماق: ئاپا، ئاغزىڭنى ئۇپراتمىغىنا، قانچە دېسەڭمۇ ئاڭلارمىسىدى؟ ئۇ قانداقلا بولمىسۇن ساڭا ئۆگەي ــ دە؟

ئاغزىنى ئۇچلىماق نارازىلىق، مەنىسىتمەسلىك، كەمىستىش نىيىتىنى ئىپادىلىمەك: گۈلشەن ھەدىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئاغزىنى ئۇچلىغانچە ئارقىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

ئاغزىنى ئۆمەللىمەك ① سۆزلەشكە تەمشەلمەك: مۇدىر نېمىنىدۇ ئېيتماقچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى. ② يېغلاشقا تەمشەلمەك: ئۇ تاماق يەۋاتقان ۋاقتىنى سىلكىشلىۋىدى، بالا ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى.

ئاغزىنى ئېچىپ قالماق ← **ئاغزى ئېچىلىپ قالماق:** ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يېگىت جۇۋۇدارنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىپ، تۆگە سۈرىتىدە بولۇۋاپتۇ، مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن.

ئاغزىنى ئىشقا سالماق ئېغىزغا تايىنىپ ئىش قىلماق، سۆزلىمەك، پىكىر بايان قىلماق: ــ سىز بۇ ئىشنى قول تېقىپ ئىشلىمەيسىز. پەقەت لازىم تېپىلغاندا ئاغزىڭىزنى ئىشقا سېلىپ ھايداڭچىلىق قىلىپ قويسىڭىزلا ئىش يۈرۈشۈپ كېتىۋېرىدۇ. ماقۇل دەڭ، بىز سىزنىڭ ئابرويىڭىزدىن پايدىلانماقچى، ــ دەپ يالۋۇردى نىياز غوپۇر.

ئاغزىنى يالغىلماق بىرەر مەقسەت ۋە مۇددىئانى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارنى ماددىي نەرسىلەر بىلەن ئالدىماق: ھېيىلىگەر باي شۇ ئاخشىمى قازىنىڭ ئۆيىگە ئوغرىلىقچە نۇرغۇن سوۋغا ــ سالاملارنى ئېلىپ كېلىپ، قازىنىڭ ئاغزىنى يالغاپتۇ.

ئاغزىنى يامان قىلماق تىللىماق، ھاقارەتلىمەك: (شەرۋان) نېمە قىلدى بۇ ساڭا شۇنچە؟ (سىيىت) ئاغزىنى يامان قىلىۋاتىدۇ.

ئاغزىنى يۇمالماي قالماق ئارتۇقچە خۇشاللانماق، ھەددىدىن ئارتۇق سۆيۈنمەك: ــ قاسىم ئاكا، ئالتۇن مونچاق ئۈچرىدىمۇ نېمە ئاغزىڭىزنى يۇمالماي قاپسىزغۇ؟ ــ دېدى مەنسۇر.

ئاغزىنى يۇمماق سۆزلىمەي جىم تۇرۇۋالماق، سۆزلەشتىن توختىماق: دادىسىنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئاغزى يۇمۇلدى.

ئاغزىنى يېغماق قالايمىقان ياكى ئارتۇقچە سۆزلەشتىن توختىماق: ــ سەن ئورۇنسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان بولۇپسەن، ئەمدى ئاغزىڭنى يېغساڭ بولاتتى، ــ دېدى مامۇت ئاخۇن ئوغلىغا.

ئاغزى هاك قالماق ← **ئاغزى ئېچىلىپ قالماق.**

ئاغزى ئوچۇق روزا تۇتمىغان كىشى، كوزا: روزا تۇتقانلار سەل بۇرۇنراق ئىشتىن چۇشسەۋ بولىدۇ، ئەمما ئاغزى ئوچۇقلار ئانچە ئالدىرىمىسا بولار.

ئاغزى ئېتىلمەك گەپ ـ سۆز، داۋالى ۋە باشقا ئىشلاردا كەتكۈزۈپ قويۇپ ئالدى توسۇلماق، سۆز ئاچالمايدىغان ھالەتكە چۇشۇپ قالماق: ـــ بولدىلا، ـــ دېدى ئۇ بىر ئامال تاپقانىدەك يېنىكىنە تىنىپ، ـــ بىرنەچچە كۈنگە بولسىمۇ يەرنى تېرىۋالاي ئۇلارنىڭ ئاغزى ئېتىلىدۇ.

ئاغزى ئېچىلماق سۆزلەشكە باشلىماق، گەپكە چۇشمەك: بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، يەنە ئۆز ئوغلىنى ماختاشقا باشلاپتۇ. * بۇ قېرىنىڭ ئاغزى ئېچىلىدىمۇ بولدى، ئەگەر ئۇنىڭ گېپىنى توختىتىپ قويمىسا، خۇددى ھەرىكەتلەنگەن ماشىنىدەك توختىماستىن سۆزلەۋېرىدۇ.

ئاغزى ئېچىلىپ قالماق بىرەر ئىش ياكى گەپ ـ سۆزلەرگە ھەيران بولماق، ھاڭ ـ تاڭ قالماق: ئايسىخان ئانا كېرىمنىڭ گېپىنى چۇشىنەلمەي، ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى.

ئاغزى ئېچىلىپ كەتمەك سۆزلەپ كەتمەك ـــ بۇ راست گەپ، بۇرادەرلەر يۇزدە يۇز ھەق گەپ! ـــ ئالغاينىڭ بىردىنلا ئاغزى ئېچىلىپ كەتتى.

ئاغزى ئىتتىك ئويلىماي سۆزلەيدىغان، ئاغزىغا كەلگەننى يۇز ـ خاتىر قىلماي دەيدىغان: ـــ ئاغزىڭ ئىتتىك ـ دە بالام، ـــ دېدى دادىسى غۇلامغا، ـــ ھېلىقى گەپنى ئۇ يەردە دېمەسلىك كېرەك ئىدى.

ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماق ئويلىماستىنلا ئالدىراپ ـ تېنەپ سۆزلىمەك، دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنىمۇ دەپ تاشلىماق: ئۇ بۇكۇنكى يىغىندا دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان بىر مەسىلىنى ئاغزى ئىتتىكلىك قىلىپ دەپ سالدى.

ئاغزى يالاق بولماق ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولماق، ئىنتايىن خۇرسەن بولماق: بىر كۈندىپاي باشلىقى ئازغىنا پۇل ھېسابىغا راۋابنى ساڭا ئۆز قولى بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىشكە ۋە ساڭا خەت يېزىش ئۇچۇن قەغەز ـ قەلەم ئاچقىپ بېرىشكە ئاغزى يالاق ھالىدا ماقۇل بولدى.

ئاغزى ياھان ← **ئاغزى بېزەپ:** ئاغزى ياھان بالا، ئاغزى ياھان خوتۇن.

ئاغزى يۇمشاق سىلىق، چىرايلىق گەپ قىلىدىغان، ياھان، بېزەپ گەپ قىلمايدىغان: ئۆزەمنىڭمۇ ئاغزىم يۇمشاق بولغاچقا، ئۇلارغا بەرگەن تەسىرىمۇ ياھان ئەمەس ئىدى. * ـــ سەن كالا ھارۋىسى ھەيدىگۈچىڭ بولغۇدەك، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا زەردە بىلەن، ـــ سېنىڭ ئاغزىڭ يۇمشاقمىكەن دېسەم، قۇلىقىمۇ بەك يۇمشاقكەن، توختا دېگەن يەردە توختايدىغان كىرا ماشىنىسىمۇ بۇ؟

ئاغزى يېنىك ← **ئاغزى ئىتتىك.** ئەركىن ناھايىتى ئاغزى يېنىك بالا، ئوڭايلا ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدۇ.

ئاغزى يېنىكلىك قىلماق ← **ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماق:** ماموت ئويلا ـ ئويلا ئاغزى يېنىكلىك قىلىپ ئېيتىپ سالغان سۆزلىرى ۋە يىغىنىدىن ئېيىداپ كەتكەنلىكىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى.

ئاغىل ـ تاغىل ھەر خىل، ھەر ياكىزا؛ ئالا ـ تاغىل: ئۇلار قىيىقاس ـ چۇقان بىلەن كۇلۇشتى ـ دە، ئاندىن بىرى ھۇشقىتىپ جىر باشلىدى، قالغانلىرى ئاغىل ـ تاغىل ئاۋاز بىلەن جىرلىشىپ، بىزدىن يىراقلاشتى.

ئاغنه ئى [ئاغا+ئىنى] بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق، ئۆتىدىغان دوست، ئاداش، بۇرادەر: مەن ھەربىي خىزمەتنى تۇگىتىپ، يېزامغا كەلگەن كۈنلا ئاتامدىن باللىقىمدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، مەكتەپتە بىر سىنىپتا ئوقۇغان ئاغنەم بەختىنى سوردىم.

ئاغنه ـ بۇرادەر ئاغىنە ۋە بۇرادەر، ئاغنه ـ دوست، يار ـ بۇرادەر؛ دوست ـ ياران:

ئاغنە ـ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتسىزلىك ياخشى ـ يامان بولۇشى ئاغىنىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان ھەقىقىي كۆيۈمچانلىقىدا.

ئاغنە ـ بۇرادەرچىلىك ئاغنە ـ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى: ئاغىنە ـ بۇرادەرچىلىك مۇناسىۋەت.

ئاغنە ـ ئۆتكۈنچى ئاغىنە ـ بۇرادەر، دوست: زادىلا بىزنىڭ بۆلۈمىگە كىرمەيدىغان شۇجىلار، مۇدىرلار، قايسى ناھىيىنىڭدۇ سەيگۈيۈەنلىرى ۋە ئاغنە ـ ئۆتكۈنلىرى يېغىپلا كېتىدۇ.

ئاغنەچىلىك ئى. ← **ئاغنەدارچىلىق** مانا تۇنۇگۈن كەچتە رەقىبكە ئوچۇق ئېيتتىم: ـــ ئاغىنە ـ چىلىك قىلمەن دېسەڭ كۆپ كەلمىگىن، كۆرگۈم كەلسە مەن باراي.

ئاغنەدارچىلىق ئى. ئاكا ـ ئۇكىلاردەك دوستانە مۇناسىۋەت، ئىناقلىق، دوستلۇق: بىز ئاغنەدارچىلىقنى قانۇن ئورنىغا دەسسەتمىگەن بولساق، ئوغلىڭىز بۇ دەرىجىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن بولاتتى.

ئاغنىلىق ئى. ← **ئاغنەدارچىلىق.**

ئافرىقا ئى [ئە] <جۇغ> ← **ئافرىقا قىتئەسى.**

ئافرىقا قىتئەسى <جۇغ> يەر شارىدىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى، ئاسىيا قىتئەسى بىلەن ياۋروپا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان؛ شىمالىي تەرىپى ئوتتۇرا دېڭىز، جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ياۋروپاغا، شەرقىي شىمالىي قىزىل دېڭىز، سۇۋەيىش قانىلى ئارقىلىق ئاسىياغا تۇتىشىدۇ؛ غەربىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان، شەرقىي تەرىپى ھىندى ئوكيانىغا تۇتىشىدۇ؛ پۈتۈن قىتئەنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 30 مىليون كۋادرات كىلومېتردىن ئارتۇق، دۇنيادا ئاسىيادىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ قۇرۇقلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئافرىقىلىق ئى. ئافرىقا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ھەم شۇ يەردە ياشايدىغان كىشى.

ئافغان ئى ← **ئافغانلار.**

ئافغانچە سۈپ ① ئافغان تىلىدا، ئافغان يېزىقىدا: بۇلارنىڭ ئىچىدە ئافغانچە سۆزلىشىدىغانلارمۇ بار ئىدى. ② ئافغانلارغا خاس، ئافغان خەلقىغە ئائىت: ئۇلار كۆپ ھالاردا ئافغانچە كىينىپ يۈرەتتى.

ئافغانلار ئى <ئىرىق> ئافغانىستانىڭ تۇپ ئاھالىسى: ئافغان خەلقى.

ئافىيە ئى [ئىنگ] غەلىتە، ئۆزگىچە كىيىنگەن، يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى باشقىچە ئادەم؛ لۇكچەك.

ئافىيىلارچە رەۋ. ئافىيىلارغا خاس، ئافىيىلارغا ئوخشاش، ئافىيىلاردەك: كىيىنگەن ئالا ـ چىپار ئافىيىلارچە، كۆزى، بېشى ۋە يوق ئىدى قاشلىرى، يېگى يېنىپ چىقىقان كەبى مۇنچىدىن، يېيىلغاندى ھۆل ۋە سېرىق چاچلىرى.

ئاق ① سۈپ. پاختا، قار ياكى سۈت رەڭدىكى؛ قارىنىڭ ئەكسى: ئاق خەسە. ئاق ئۇن. ئاق قەغەز. * ئۇلارنى تامغا يۆلىنىپ گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرغان. ئاق خالاتلىق، چىرايلىق بىر قىز ئىتتىتىك ئورنىدىن تۇرۇپ قىزغىن قارشى ئالدى. ② سۈپ. سىرتى، كۆرۈنۈشى ئاق رەڭگە مايىل: ئاق يۇزلۈك، ئاق بىلەك. ئاق ئالما. * ناھىيە ئىدارە ئورگانلىرىنىڭ ئىشتىن چۈشۈپ چىقىقان بىر تۈركۈم كادىرلىرى ئېچىدىن ئوتتۇرا بوي، ئاق يۇزلۈك كەلگەن بىر كىشى قولىنى ئارقىغا قىلىپ بازارنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغىنىچە ئالدىرماي ئۆيىگە قارىتاپ ماڭدى. ③ سۈپ. خەت يېزىلمىغان، زىرائەت تېرىلمىغان؛ بىكار، بوش: ئاق بەت. ئاق يەر. * ئاندىن كېيىن، يەنە بىرنەچچە بەت ئاق تاشلانغاندىن كېيىن مۇنداق بىر شېئىر ئۇچرىدى. * ئۇنىڭ يېرى تېرىلماي ئاق قالسا ئەپلەشمەس، بىز ئىشلەپ قويساق دەيمەن. ④ سۈپ. پاك، گۇناھسىز: ئوغرى ئۆلگۈچە ئاقمەن دەپ تۇرار. * ـــ شۇنداق! قورسقىڭىنىڭ ئاغرىقى بولمىسا، تاۋۇز يېيىشتىن قورقما دېگەن گەپمۇ بار. مەن ئۆزەمگە ئاق

ئىكەنمەن يېزىۋېرىمەن. پارتىيىنىڭ چوقۇم توغرا بىر تەرەپ قىلىشىغا ئىشىنىمەن! ⑤ ئى. توغرا، ياخشى ئىش، ھەقىقەت: ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلىماق. ⑥ ئى. ئاقارغان تۇك، موي؛ چاچ ۋە ساقالىنىڭ ئاقارغان قىسمى: چاچنىڭ ئېقى. * ساقلىغنىڭ ئېقى بار، بالىلىقنىڭ تېخى بار. * چېچىدا ئاق تولا، يىللار توزانى، ھېلىتىن باشلىنىپ قالغان خازانى. ⑦ ئى. كۆز-نىڭ قارىچۇقىنى ئوراپ تۇرغان تىنىق رەڭ قىسمى: كۆزنىڭ ئېقى. ⑧ ئى. بەزى كېسەل-لىك نەتىجىسىدە كۆز قارىچۇقىدا پەيدا بولغان ئېقىش داغ پەردە: كۆزگە ئاق چۈشمەك. * شېجاڭ پەس ئاۋاز بىلەن: ــ روزىمەت دېگىنى بايىقى بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىت شۇ، سۈلايمان دېگىنى مۇشۇ 8 ــ دۇينىڭ ئامبارچىسى! ــ دېدى. ⑨ ئى. تۇخۇمىنىڭ ئاقسىل ماددىسى: تۇخۇمنىڭ ئېقى. ⑩ سۇپ. سۇس، ئاققا مايىل: ئاق يېشىل، ئاق سېرىق. ⑪ ئى. ئۆلۈم ــ دەپنە ئىشلىرىدا مۇسىبەت ئىگىلىرى ماتەم تۇتۇپ باغلايدىغان ئاق رەخت: مەرھۇمنىڭ يالغۇز قىزى يېشىغا ئاق رومال چېگىپ، بىلىگە ئاق باغلاپ جىنازىنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئاق ئاش ① ئۆلۈم ــ يېتىم ئىشلىرىدا ماتەم تۇتۇپ مۇسىبەتتە بولغانلار ۋە ئاق باغلىغانلارغا بېرىلىدىغان ئاش، تاماق. ② پولۇنىڭ بىر تۈرى. گۈرۈچنى قاينىتىۋاتقان سۇغا سېلىپ بىر قاينىتىپ سۈزۈۋېلىنىدۇ، ئاندىن سۈزۈۋېلىنغان گۆشنىڭ شورپىسىغا سەۋزە سېلىپ پىشۇرۇپ گۈرۈچ دەملىنىدۇ، كېيىن دەم يېگەن ئاشنىڭ ئۈستىگە باشقا قازاندا داغلانغان ياغنى چېچىپ، ئارىلاشتۇرۇپ لىگەنگە ئۈسلىدۇ ۋە ئۈنىڭ ئۈستىگە گۆش بېسىلىدۇ. ③ ئاق ئاشلىق (بۇغداي، گۈرۈچ): ھازىر بەزى يېزىلاردىكى دېھقانلار ئۆزلىرى ئاق ئاش يەپ، قارا ئاشنى ئۇلاغقا بېرىدىغان بولدى.

ئاق ئاشلىق ① ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدىكى كراخمالىلىق تەركىبى يۇقىرى بولغان بۇغداي ۋە شال زىرائەتلىرى. ② شۇ خىل ئاشلىقلارنىڭ دان ۋە ئۇنى: ھازىر ھەممە كىشى ئاق ئاشلىق يېيەلەيدىغان بولدى.

ئاق ئاغمىخان <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تەن شەكلى سېرىق ئاغمىخانغا ئوخشايدۇ؛ تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇن، تۆت ئايىغى قىسقا ــ كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ؛ تۈكلىرىنىڭ رەڭگى پەسللەر بويىچە ئۆزگىرىدۇ، يازدا دۈمبە تۈكلىرى قوڭۇر، قورساق تۈكلىرى ئاق، قىشتا قۇيرۇقىنىڭ ئۇچى قارا بولغاندىن باشقا تېنىنىڭ قالغان قىسىملىرىدىكى تۈكلىرىنىڭ ھەممىسى ئاق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ؛ كۆپىنچە كېچىدە ھەرىكەت قىلىپ پاقا، چاشقان قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇق-لىنىدۇ؛ دۆلىتىمىزدە 3 ــ دەرىجىلىك قوغداش ئوبيېكتى قىلىپ ئايرىلىدۇ.

ئاق ئاكاتسىيە <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، شاخلىرىدا تىكەنى بار، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق-لىق، گۈلى ئاق ۋە پۇراقلىق بولىدۇ؛ قاسىراقلىق مېۋە تۇتىدۇ.

ئاق ئالا يىلان <زوئول> بىر خىل زەھەرلىك يىلان، تېنى قارا، نەچچە ئونلىغان ئاق ھالقىسىمان ئالىسى بار؛ زەھىرى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇششاق ھايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ؛ ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدە ياشايدۇ.

ئاق ئالتۇن <كېئول> ← **پلاتىنا**.

ئاق ئانار تاش <كېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى ($K(AlSi_{12}O_6$)، تەڭ ئوقلۇق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ؛ كرىستالى تۆت بۇلۇڭلۇق ئۈچلانغان سەككىز يۈزلۈك شەكىلدە، رەڭسىز ياكى سەل ئاچ سېرىق

بولىدۇ؛ پارقىرىمايدۇ، كالىي تاۋلاشنىڭ خام ئەشياسى.

ئاق ئايدىك بۇلۇتسىز، سۈتتەك ئايدىك.

ئاق ئەھەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، پەيسمان يېرىلىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبە تەرىپىدە زىچ ئۆسكەن سۈس كۈل رەڭ تۈكچىلىرى بار، گۈل تاجى كاناي شەكىللىك، سۈس سېرىق. ئۇنى ئەمەننىڭ ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئاق باش بېشىنى ئاق چاچلار قاپلىغان؛ ياشانغان، پېشقەدەم: ئاق باش بوۋاي، ئاق باش مومايى.

ئاق باش جاغالمايى <زوئول> سار ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، چوققىسى بىلەن بويۇننىڭ كېيىنكى قىسمى سېرىق ئېقىش رەڭلىك؛ دۈمبە، بەل، قۇيرۇق پەيلىرى قوڭۇر سېرىق رەڭلىك؛ قورساق ۋە قۇيرۇق قىسمىلىرىنىڭ رەڭگى ئاچ سېرىق ۋە ئاق قوڭۇر بولۇپ، ئارىسىدا ئاق رەڭلىك يولچىلار بولىدۇ؛ ئادەتتە دەريا، كۆل بويلىرىدىكى ئورمانلىقتا، سازلىق ۋە كۆل بويىدىكى قومۇشلۇقلاردا ياشاپ ئۇششاق قۇشلار ۋە چاشقانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ؛ شىنجاڭنىڭ غەربىي ۋە جەنۇبىي رايونلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئاق باش سېرىق قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، تېنىنى ئاق قۇشقاچتىن سەل كىچىك، تېنىنىڭ دۈمبە تەرەپتىكى تۈكلىرى ئاچ قوڭۇر رەڭلىك، تېنىنىڭ ئاستى تەرەپلىرى ئېقىش كۈل رەڭ، ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي رايونلىرىغا تارقالغان.

ئاق بەل ھەيران <زوئول> قارلىغاچ ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ يۇقىرىقى قىسمىلىرى قارا قوڭۇر رەڭلىك، گال ۋە بەل قىسمىلىرىنىڭ پەيلىرى ئېقىش، تۈكلىرىنىڭ ئارىسىدا قارا يولچىلار بار، تېنىنىڭ تۆۋەن تەرەپلىرىنىڭ رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، پەي تۈكلىرىنىڭ ئۇچلىرى ئېقىش؛ ئادەتتە ھاۋا بوشلۇقىدا ئېگىز ئۇچۇپ پاشا، كۆمۈتا قاتارلىق ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ كۆپىنچە قىيا تاشلارنىڭ ئاراچلىرىغا ئۇۋا سالىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي رايونلىرىغا كۆپ تارقالغان.

ئاق بور ئاق رەڭدىكى بور: ئەكبەر قارا دوسكىغا ئاق بور بىلەن خەت يازدى.

قوڭغۇز، چۈدەن قاتارلىق ھاشاراتلار بىلەنمۇ ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي رايونلىرىدا ئۇچرايدۇ.

ئاق باغلىماق ۋاپات بولغۇچىغا تەزىيە بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بېلىگە ئاق رەخت باغلىماق: مۇسۇن، بارات، داۋۇت قاتارلىق بىرقانچە كىشى ئاق باغلاپ ئۆرە تۇرماقتا، تاشۇاي بېشىنى چاڭگالالاپ، بىر چەتتە مۇڭلىنىپ ئولتۇرىدۇ.

ئاق بايراق چىقارماق ← **ئاق بايراق كۆتۈرمەك.**

ئاق بايراق كۆتۈرمەك تەسلىم بولماق.

ئاق بەت <مەت> خەت بېسىلمىغان، قۇرۇق بەت.

ئاق بەل قىزىلباش قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچنىڭ بىر خىلى، تېنى ئاق قۇشقاچتىن سەل كىچىك، تېنىنىڭ دۈمبە تەرەپتىكى تۈكلىرى ئاچ قوڭۇر رەڭلىك، تېنىنىڭ ئاستى تەرەپلىرى ئېقىش كۈل رەڭ، ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي رايونلىرىغا تارقالغان.

ئاق بوز ئاققا مايىل، ئېقىش بوز: تاغدىكى يالغۇز كېيىكتەك، سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم. مەن سېنى يوقلاي دېسەم، يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

ئاق بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق، تېنى ئۇزۇنچاق، تەن سىرتىدا يېپىشقاق سۈيۇقلۇقى بار؛ دۆمبە تەرىپى قارا كۇل رەڭ، قورساق تەرىپى ئاق، تۇمشۇق تەرىپى كاناي شەكىلدە، قۇيرۇق تەرىپى ياپىلاق كېلىدۇ؛ قاسىرىقى ئۇششاق بولۇپ، تېرىسىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ؛ بېشى ئۇچلۇق، چىچقۇلۇق چۇچۇسى ۋە قۇيرۇق چۇچۇلىرى بىر تۇتاش بولىدۇ، قېرىن چۇچۇسى بولمايدۇ؛ تاتلىق سۇدا ياشايدۇ، يېتىلگەندىن كېيىن، دېڭىز-ئوكيانلارغا ئېرىپ توخۇم سالىدۇ؛ ئۇششاق جانلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئاق پادىشاھ <تارىخ> روسىيە ھەم بۇلغارىيىنىڭ بۇرۇنقى پادىشاھىنىڭ نامى، «چارپادىشاھ»مۇ دېيىلىدۇ: ئاق پادىشاھ لەشكەرلىرى، ئالتۇن كولاپ تاش كەستى. دېھقانلارنى كۆچ-كۆچ دەپ، قىلىچ بىلەن باش كەستى.

ئاق پارچا <بوت> چايانئوت ئائىلىسىدىكى تىنىمسىز ئۆسىدىغان تاپان ئائىلىسىدىكى سېرىق گۈللۈك بۇۋانە قاتارلىقلارنىڭ تۈگۈنەك يىلتىزى. ئۇ زەھەرلىك، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ؛ بەلغەم بوشىتىش، سوغۇق يېلىنى ھەيدەش، تارتىشىپ قېلىشنى ساقايتىش رولىغا ئىگە.

ئاق پۇپۇنەك <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، رەڭگى ئاق بولىدۇ؛ زەمبۇرۇغ يېپىسى ئۆسۈپ مەلۇم دەرىجىگە بارغاندا ئۇزۇلۇپ، تۇۋرۇكسىمان سپورا ھاسىل قىلىدۇ؛ 82°C تا ئەڭ ياخشى ئۆسىدۇ، سۇت ۋە سۇتتىن ئىشلەنگەن ھەر خىل مەھسۇلاتلاردا ئۈچرايدۇ، چىلىغان سەي ۋە جانىۋارلاردىمۇ بولىدۇ؛ نوكلىيوتىد ۋە ئېچىتقۇ تابلىتكىلىرىنى ئىشلەشتە پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

ئاق تاۋ تۆمۈرنىڭ قىزىپ مەلۇم گرادۇسقا يەتكەندە قاتتىق چېچەكلەپ، ئېرىش ھالىتىگە كەلگەن تاۋ.

ئاق تاشلىق كىتاب بەزى دۆلەتلەردىكى ھۆكۈمەت ياكى پارلامېنتنىڭ ئاشكارا ئېلان قىلغان سىياسىي، دىپلوماتىيە، مالىيە ۋە باشقا جەھەتلەردىكى ھۆججەتلىرى. بۇ ھۆججەتلەرنىڭ مۇقاۋىسى ئاق بولغاچقا «ئاق تاشلىق كىتاب» دەپ ئاتالغان. ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئادىتى، ھۆججەت مەزمۇنى ئوخشاش بولمايدۇ. بەزىلىرىدە سېرىق، قىزىل تاشلىق بولىدۇ.

ئاقتا قالماق ← ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەي قۇرۇق قالماق: ئىشنى بىز قىلساقمۇ ئۇنىڭ نەتىجىسىگە باشقىلار ئىگە بولدى، بىز ئاقتا قالدۇق.

ئاق تالۇن بىرەر نەرسىنى ئېلىش ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۇرگۈچى تەرەپنىڭ (كوللېكتىپنىڭ) تامغىسى قويۇلمىغان كونترول ۋاراقچە: «نازارەت» تامغىسى بولمىغان ئاق تالونىنى ھېسابقا كىرگۈزۈشكە بولمايدۇ.

ئاق تەسكەن <بوت> چاتقال تېپىدىكى بىر خىل تاغ ئۆسۈملۈكى، توپ ئۆسىدۇ، بېشى گادا-گادا، يوپۇرمىقى سوزۇنچاق، رەڭگى يېشىل بولىدۇ.

ئاق تەمرەتكە <تىب> تېرىنىڭ، بولۇپمۇ باش تېرىسىنىڭ زەمبۇرۇغ بىلەن يۇقۇملىنىشى سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان تاز تەمرەتكىسى.

ئاق تەنلىك <ئىرق> ① ئاق تەنلىكلەر ئىرقىغا مەنسۇپ بولغان: شۇ قىممەتلىك نەرسىلەر جۈملىگە قان-يېشىنىڭ، تارتقان ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنىڭ ۋە ئۆلۈمىنىڭ گۇۋاھچىسى، ئاق تەنلىك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ، شۇ قاتاردا بوۋامىزنىڭ جىنايەتلىرىنىڭ دەللىلى. ② ئېكسپىلاتا-

تۇرلۇق جەمئىيەتتە ئىمتىيازلىق تەبىقىلەرگە مەنسۇپ كىشى.

ئاق تەنلىكلەر <ئىرق> دۇنيادىكى ئۇچ چوڭ ئىرقىنىڭ بىرى، تېرىسى ئاق، چېچى يۇمشاق ھەم دولقۇنسىمان، قاڭشارلىق كېلىدۇ، ياۋروپا، ئامېرىكا قىتئەلىرى ۋە ئاسىيانىڭ غەربى ۋە جەنۇبىدا ياشايدۇ.

ئاق توزان كېسىلى باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى زىرائەتلەردە كۆرۈلىدىغان، زىيىنى ئېغىر كېسەللىكلەرنىڭ بىرى. بۇ كېسەل تەققەن زىرائەت يوپۇرماقلىرىنىڭ يۈزىدە بىر قەۋەت ئاق توزان پەيدا بولىدۇ.

ئاق تۇرنا <زوئول> تۇرنىنىڭ بىر خىلى، پەي-تۆكلىرى ئاق، قانىتى چوڭ، قانىتىنىڭ ئۇچى قارا بولىدۇ، ئېگىز ئۇچىدۇ؛ بېشىنىڭ چوققىسى قىزىل، بوينى ۋە پۇتى ئۇزۇن كېلىدۇ؛ دائىم سۇدا يۈرۈپ بېلىق، راك قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئاق تۇماق ئاق تېرىدىن تىكىلىپ تاشلانمىغان، چۆرىسىگە گۈل چېكىلگەن تۇماق.

ئاق تۆمۈر <خىم> سىنىك يالتىلىغان تۆمۈرنىڭ ئادەتتىكى ئاتىلىشى.

ئاق تۆمۈر تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى FeS_2؛ يانتۇ يانلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ، كرىستالى تاختىسىمان، نەيزىسىمان ياكى تاجىسىمان بولىدۇ؛ مىس رەڭلىك، يېڭى ئۈزۈلگەن يۈزى ئاچ يېشىل مېتال پارقىراقلىقتا ئىگە؛ گۈڭگۈرت كىسلاتاسى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاق تۇلكە <زوئول> تۇلكىنىڭ بىر خىلى، ئادەتتىكى تۇلكىدىن كىچىكرەك، تۆكى ياز پەسلىدە كۈل رەڭ، قىش پەسلىدە ئاق بولىدۇ، شىمالىي قۇتۇپتا ياشايدۇ؛ تېرىسى قىممەت باھالىق، «شىمالىي قۇتۇپ تۇلكىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق تۇنىكە <خىم> سىنىك يالتىلىغان تۇنىكە.

ئاق تېرەك <بوت> تېرەك-سۆگەت ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، ياش ۋاقتىدا پوستى سىلىق، كۆكۈش ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ قېرىغاندا پوستى يېرىلىپ قوپاللىشىدۇ، يوپۇرمىقى توخۇمسىمان ياكى ئۇچ بۇرجەك بولىدۇ، گىرۋەكسىدە دولقۇنسىمان چىشلىرى بار، ياغچى ئاق بولىدۇ.

ئاق تېررورلۇق ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى ئەكسىلىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ پەيدا قىلغان تېررورلۇقى يەنى كەڭ كۆلەملىك ئېلىپ بارغان قىرغىنچىلىق ۋە قولغا ئېلىشلار.

ئاقتېمۇ يوق، كۆكتېمۇ يوق ھېچ يەردە يوق: «مال بار چاغدا مىڭى دوست، مال يېتىكەندە قېنى دوست» دېگەندەك جاماللىنىڭ «ئاغىنىلىرى» جاماللىنىڭ تاپقان-تەرگىنىنى ئەپلەپ-سەپلەپ يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئاقتېمۇ يوق، كۆكتېمۇ يوق بولۇپ كەتتى.

ئاق چاچ ① ئاقارغان چاچ: نەچىدىنىڭ چېچىدىن چۈشكەن ئىككى تال ئاق چاچ، ئالدىدىكى ئەينەك ئۈستىدە كۆمۈشتەك پارقىراپ تۇراتتى. ② چېچى ئاقارغان، چېچىغا ئاق كىرگەن، ياشانغان، مويسىپىت، قېرى: مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن ئىسمى ئاتالمىغان شۇ قىز بىلەن ئۆتكەن ئاشۇ يىللار، ھازىر ئالدىمدا ئولتۇرغان ئاق چاچ بىر كىشىنىڭ ياشلىق دەۋرى، خۇشاللىق، قېيىداش، ئەلەملەرگە تولغان دەسلەپكى مۇھەببەت خاتىرىسى ئۆتۈشكە باشلىدى...

ئاق چاشقان <زوئول> ئاغىمخان ئائىلىسىدىكى ئەڭ كىچىك سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، قۇيرۇقى قىسقا، يازدا دۈمبىسى قوڭۇر، قورسىقى ئاق، قىشتا پۈتۈن بەدىنى ئاق بولىدۇ؛ كىچىك قۇشلار، ئۇششاق جانلىقلار ھەم ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، تېرىسى

قىممەتلىك؛ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدا ياشايدۇ.

ئاق چالماق ← **ئاق سانجماق.**

ئاق چاي سۈتلۈك، سۈتلىگەن چاي، : تۇخۇم سېتىپ ئەللىك كويىغا بىر چىشى ئوغلاق سېتىۋالدىم. ئەتىيازدا ئوغلاق تۇغىدى، يازغىچە ئاق چاي ئىچتىم.

ئاق چەك <س ئق> يېزىلغان سوممىسى ئامانەت قويۇلغان سومما-سىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى تۇپەيلى ئىناۋەتسىز بولغان چەك.

ئاق چوغلۇق <بوت> ئېيىق تاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئېگىزلىكى 50 — 100 سانتىمېتر كېلىدۇ؛ يىلتىزى توم، دۇگلەك تۇۋرۇكسى-مان، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، كەسمە يۈزى ئاقۇش هال رەڭ، يىلتىز پوستى قېلىنراق بولىدۇ؛ غولى تىك، يالغۇز ياكى توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ ئادەتتە شاخلىمايدۇ، پارقىراق، تۈكسىز كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى ئاق، قىزىل ياكى هال رەڭلىك بولىدۇ؛ ئۇرۇقى قارامتۇل قوڭۇر، پارقىراق بولىدۇ؛ «سەللىگۈل»، «ئاق شويىگۈل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق چويۇن <خىم> ئۇزۇلگەن يۈزى ئاق رەڭلىك چويۇن، تەركىبىدىكى كاربون بىلەن كرىمنىي مىقدارى كۈل رەڭ چويۇنغا قارىغاندا ئاز، كۆپ قىسىم كاربون بىلەن تۆمۈر بىرىكىپ، ئاق رەڭلىك تۆمۈر كاربىد هاسىل قىلىدۇ؛ قاتتىقلىقى يۇقىرى، ئاسان ئۇپرىمايدۇ.

ئاق چۈشمەك ① چاچقا ئاق كىرمەك: چاچلىرىڭىزغا ئاق چۈشتى، قاپاقلىرىڭىزنىڭ چۈرە-سىنى ئۇششاق سىزىقلار قاپلىدى. ② كۆزگە ئاق پەيدا بولماق؛ ئانسىنىڭ كۆزىگە ئاق چۈشۈپ قاپتۇ.

ئاق چۈمۈلە <زوئول> هاشارات، شەكلى چۈمۈلىگە ئوخشايدۇ، توپلىشىپ ياشايدۇ، ياغاچنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ؛ ئورمانلىق، ئۆي-ئىمارەت، كۆۋرۈك، ئۆمۈلىگەن توپا قاتارلىقلارغا بۇزغۇنچىلىقى زور.

ئاق چىت <بوت> يېيىلىپ ئۆسىدىغان، غولى ئاق، بىرئاز تىكەنلىك، مېۋىسى قىزىل، لېكىن پىشقاندا قارىداىدىغان چاتقال تىپى-دىكى بىر خىل تاغ ئۆسۈملۈكى.

ئاق چىمىرتال <گېئول> مىنېرال نامى، «چىمىرتال»نىڭ بىر خىلى، خىمىيىلىك تەركىبى $KAl_2[AlSi_{18}O_{18}](OH)_2$. ياپراق-چىسى رەڭسىز، سۈزۈك، بەزىدە سۈس سارغۇچ بولىدۇ. «چىمىرتال»غا قاراڭ.

ئاق خالات دوختۇرلار خىزمەت ئۈستىدە كىيىدىغان ئاق رەختتىن تىكىلگەن يالاڭ، ئۇزۇن تاشقى كىيىم: گېزىت كۆرۈپ ئولتۇر-غان، ئاق خالات كىيگەن چىرايلىق بىر قىز ئىنتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى.

ئاق خام ئاق ماتا، ئاق شىشە: ئۇنىڭ ئىشىكىگە «بۇزۇق ئۇنىسۇرنىڭ ئۆيى» دەپ يېزىپ قويۇلغان، بۇ خەت ئۇنىڭ ئاق خامدىن قىلىنغان يەڭ بەلگىسىدىمۇ بار ئىدى.

ئاق خەسە بىر خىل تۇز يوللۇق سېپتا توقۇغان ئاق پاختا رەخت.

ئاق خۇن <تىب> ئايالىلارنىڭ جىنسىي ئەزاسى ئىچىدىكى بالىياتقۇ بىلەن جىنسىي يولىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان سۈت رەڭلىك ياكى سارغۇچ رەڭلىك يېپىشقاق سۈيۈقلۇق.

ئاق دوپپا ئاق رەختتىن تىكىلگەن، جىيەك قىسمىغا زەي تۇتقان، ئۇستىگە شالاڭ كۈل باسقان، ئاق شاپاق دوپپا.

ئاق دىل ← **ئاق كۆڭۈل:** سورىماڭ دېدىمىيۇ، ئېيتماي بولامدۇ، كۆڭۈلدە بارىنى ئاق دىل كىشىگە. قىسمىتىم قىسقىچە قىلغاندا بايان، سەمىمىدى ئۇنىڭمۇ دەردى ئىچىگە.

ئاق زەمچە <خم> سۈمۈقنىڭ ئادەتتىكى ئاتلىشى.

ئاق سار قۇرغۇيلار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان يىرتقۇچ قۇش.

ئاق ساراي ئامېرىكا زۇكۇتۇكىنىڭ سارىيى. ۋاشىنگتوندىكى ئاق رەڭلىك بىر بىنا، ئادەتتە ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ نامى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

ئاق سانجماق چاچ ۋە ساقال تۈكلىرى ئارىسىدا بىرە-بىرە ئاقىرىپ چىققان تۈكلەر كۆرۈنمەك: ئۇنىڭ ئانچە-مۇنچە ئاق سانجىغان قويۇق بۇرۇتلىرى، دائىم يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان قوي كۆزلىرى چىرايىغا مېھرىبانلىق ۋە سالاپەتلىك تۇس بېغىشلىغانىدى.

ئاق سايۋا رەڭگى سۇزۇك، ئىنچىدە ئۇچ-تۆت دانە ئۇرۇق بولىدىغان ئۇزۇنچاق (سوقا) ئۇزۇم.

ئاق سەندەل ① سەندەل ئائىلىسىگە كىرىدىغان دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، ئىللىپس شەكىلدە بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، گۈل تاجىسى بولمايدۇ، مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ؛ ياغىچى قاتتىق ۋە خۇش پۇراق؛ ياغىچىدىن جاھاز ياساشقا ۋە كۆيدۈرۈپ ئەرسىلەرنى ئىسلاشقا، دورا ياكى پۇراق ماتېرىياللىرى ئاجرىتىپ چىقىرىشقا بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ياغىچى.

ئاق سۇ ئاساسەن تاغدىكى قار-مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان دەريا سۈيى.

ئاق سۇغارماق تۆمۈرنى قاتتىق قىزىتىپ سۇغارماق.

ئاق سۇت نومۇسلۇق، پاك ئانىنىڭ ھالال سۈتى، ئانىلىق مېھرى.

ئاق سۇزۇك مونچاق <تارس> تۇغ بېگى كىيىدىغان باش كىيىم.

ئاق سۇندۇك <زوئول> بىر خىل قۇش، بېشىنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرى ئاق، ئارقا قىسىملىرى ئاقۇچ كېلىدۇ؛ ئاساسەن ھاشارات ھەم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ پايدىلىق قۇش، شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبلىرىغا كەڭ تارقالغان.

ئاق سېرىق ئاقۇچ سېرىق، ئاقما مايىل سېرىق: ئاق سېرىق ئادەم.

ئاق سېمونت <بىن> ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ زىننەتلىنىدىغان ئورۇنلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان رەڭگى ئاق بىر خىل سېمونت.

ئاق سىركە باشقا نەرسىلەر ئارىلاشتۇرۇلمىغان ساپ سىركە.

ئاق شەبنەم <ئاستر> 24 مەۋسۈمنىڭ 15-مەۋسۈمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 7-، 8-، ياكى 9-سېنتەبىردىن باشلىنىدۇ.

ئاق شەھمشاد <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ؛ غولى ئېگىز، قوۋزىقى كۈل رەڭ، ئۇششاق شاخلىرى قىزىل قوڭۇر، پارقىراپ تۇرىدۇ؛ يوپۇرمىقى يېپىسمان، مېۋىسى ئىللىپس شەكىلدە، ئۇتۇق سۆڭۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ ياغىچىدىن جاھازلارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق شورپا ئازراق پىيازدىن باشقا كۆكتات سېلىنمىغان شورپا.

ئاق شېكەر ئاق رەڭدىكى قۇم شېكەر.

ئاق غاز <زوئول> ئۆي قۇشى، غازنىڭ بىر تۈرى، پەي-تۈكلىرى ئاق، پېشانىسىدا قىزغۇچ سېرىق ئۆسمە گۆش بار، ئەركىكىنىڭ پېشانىسىدىكى گۆشى چوڭراق بولىدۇ، بوينى ئۇزۇن، ئاغزى ياپىلاق ھەم كەڭ؛ پۇتىدا بارماق پەردىسى بولۇپ، سۇدا ئۈزەلەيدۇ، ئۆيدە بېقىلىدۇ؛ زىرائەت، كۆكتات، بېلىق-راك قاتارلىقلارنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ.

ئاق فوسفور <خم> فوسفورنىڭ بىر خىل

ئالىلوتروپىك شەكىل ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇس سېرىق رەڭلىك كرىستال، سامساق پۇرىقىغا ئىگە، زەھەرى ئىنتايىن كۈچلۈك، يېنىش نۇقتىسى بەك تۆۋەن بولۇپ، ئۆزلۈكسىدىن يانىدۇ؛ ھاۋادا ھور تارقىتىدۇ، ئاددىي سەرەڭگە ياساشتا قولـلىنىلىدۇ؛ ھەربىي ئىشلاردا تۈتەك بومبىسى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ؛ «سېرىق فوسفور» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق قار <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 21ـ مەسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 6ـ، 7ـ، ياكى 8ـدېكابىردىن باشلىنىدۇ.

ئاق قار ـ كۆك مۇز ئۈزۈلمەي ياغقان قار ۋە كەڭ دائىرىدە توڭلىغان مۇز: جەڭچىلەر ئاق قار ـ كۆك مۇز قاپلىغان كەڭ دالادا ھە دەپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە.

ئاق قاشتاش <گېئول> قاشتېشىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى ئاق ھەم سۈزۈك بولىدۇ. بۇ خىلدىكى قاشتېشى ئەلا سورتلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئاق قاش غاز <زوئول> ئۆردەكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش؛ تەن ئۇزۇنلۇقى 70 سانتىمېتر ئەتراپىدا، تۇمشۇق تېگى بىلەن ماڭلىينىڭ ئالدىنقى قىسمىدا توغرىسىغا كەتكەن ئاق ئالىسى بار، باش، بويۇن بىلەن دۇمبە قىسمىلىرىنىڭ تۈكلىرى قارا قوڭۇر، جىيەكلىرى ئېقىش كۈل رەڭ. شىمالىي شىنجاڭنىڭ سازلىق يەرلىرىدە ياشاپ، ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. بەزىدە ھاشارات ۋە سازاڭلارنىمۇ يەيدۇ.

ئاق قاشقا ئات ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ پېشانىسىدىكى ئاق جاي، بەزىدە قاشقىمۇ دېيىلىدۇ: چاڭ تارقىلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىن پېشانىسىدا تەڭگەدەك ئاق قاشقىسى بار قارا ئات چىقىپ كەلدى.

ئاق قاشقىر <بوت> ئۈزۈمنىڭ بىر خىلى، كۆك قاشقىرنىڭ ئاق رەڭلىكى.

ئاققا كۆچۈرمەك يېزىلىغان خەت ـ چىزىق، ماقالىلارنىڭ تۈزىتىلگەن ئورنىنالىغىنى قايتا كۆچۈرۈپ يازماق.

ئاق قان دانچىسى <بىئول> قان دانچىلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇ قىزىل قان دانچىسىغا قارىغاندا چوڭراق، رەڭسىز، يادرولۇق بولىدۇ؛ يىلىك، لېمپا ۋە تال قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە بولىدۇ، كېسەل پەيدا قىلدىغان باكتېرىيىلەرنى يوقىتىش ۋە ئۇلارنىڭ ئاجرىتىپ چىقارغان زەھەرلىرىنى نېيترالاش قاتارلىق روللارنى ئويناىدۇ.

ئاق قان كېسەللىكى <تىب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا ئاق قان دانچىلىرى ئادەتتىن تاشقىرى كۆپىيىش، قىزىل قان دانچىلىرى ئازىيىش، تىلى ئىششش، باش قېيىش، كۆز قارىغۇلىشىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

ئاق قان ھۈجەيرىسى <تىب> قان سۇيۇقلۇقىدىكى تەركىبدىكى قىزىل قان دانچىسىدىن سەل چوڭراق كېلىدىغان ۋە ھۈجەيرە يادروسىغا ئىگە ھەمدە شار شەكىللىكى بىر خىل قان ھۈجەيرىسى.

ئاق قوچۇر ← **ئاق قارىغاي.**

ئاق قوغۇشۇن تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى $PbCO_3$؛ قوغۇشۇن رودىلىرىنىڭ بىرى، يانتۇ يانلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستالى ساختا ئالتە يانلىق قوش پىرامىدا شەكىلدە، تاختىسىمان ياكى توقماقسىمان بولىدۇ. قورامىساقلىرى دانىلىق ياكى زىچ كاللەك بولىدۇ؛ كۈل رەڭگە مايىل سۇس ئاق رەڭلىك، ئالماس پارقىراقلىقىغا ئىگە؛ قاتتىقلىقى 3 ــ 3.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 6.4 ــ 6.6، ئۇزۇلۇش

يۈزى سەدەپسمان بولىدۇ.

ئاق قوناق <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى كۆمىكقوناقسىمانگە ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق سەل تارراق بولىدۇ؛ كونۇسسمان گۈل رېتىدە، گۈلى غولىنىڭ ئۈچىدا، دېنى ئاق، سورتى كۆپ؛ دېنىنى يېمەكلىك قىلىغانىدىن باشقا، يەنە ئۇنىڭدىن ھاراق ئېچىتىشقا ۋە كراخمال ئىشلەشكە بولىدۇ؛ شېخىدىن بورا توقۇشقا، قەغەز ياساشقا بولىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئاق قوۋاق دىئال <بوت> ئاقتىكەن.

ئاق قوۋزاقلىق قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىگە كىرىدىغان، دائىم كۆكسېرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، قېرىغاندا قوۋزىقى سۈت رەڭگە كىرىدۇ، يوپۇرمىقى يېگىنسسمان كېلىدۇ؛ ئۇرۇقىنى يېگىلى بولىدۇ.

ئاق قۇ <زوئول> قۇش، تۇرقى غازغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق ئۇنىڭدىن چوڭ بولىدۇ، پۇتىۋن بەدىنى ئاق رەڭلىك، ئېغىزىنىڭ ئۇستى سېرىق ھەم قارا ئىكىكى قىسمىغا بۆلۈنىدۇ، پۇتى بىلەن قۇيرۇقى قىسقا، پۇتى قارا، بارماق پەردىسى بار، دېڭىز ساھىلى ياكى كۆل بويىدا ياشايدۇ، ئۇچۇشقا ماھىر؛ ئۆسۈملۈك، ھاشارات قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئاق قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچنىڭ بىر تۈرى، باش ۋە دۇمبىلىرى سۇر رەڭلىك، ئازىراق چېپارلىرى بار؛ كۆز ۋە گال ئەتراپلىرى قارامتۇل، قورساق قىسمىلىرى ئاق؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى، مېۋە ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ بالا چىقىرىش ۋە بېقىش مەزگىللىرىدە ئاساسەن ھاشارات بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي رايونلىرىدىكى تۈزلەڭلىكلەرگە كەڭ تارقالغان.

ئاق قۇ يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي يۇلتۇز تۈركۈمىلىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 20 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 44°. لىرا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىدە، سامانىيولىنىڭ ئۈستىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. ۷ ۰ ۵ ۰ β ۰ α دىن ئىبارەت بەش يۇلتۇز «+» شەكلىنى ھاسىل قىلىپ، خۇددى بوينىنى سوزۇپ، قاناتلىرىنى كېرىپ، سامانىيولى ئۈستىدە ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئاق قۇغا ئوخشايدۇ.

ئاق قېيىن <بوت> قېيىن ئائىلىسىگە كىرىدىغان، يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ؛ قوۋزىقى ئاق، سويۇپ ئېلىنغاندىن كېيىنكى قوۋزىقى قەغەزگە ئوخشايدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىن چىقىدۇ؛ ياغىچى چىڭ بولۇپ، بۇيۇملارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق قىچا <بوت> ① كرېستگۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، دۇمبىسىدە شالاڭ، يېرىك تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، چوڭقۇر يېرىلىدۇ؛ گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە بولۇپ سېرىق؛ مېۋىسى ئۇزۇن، مۇڭگۈزلۈك بولىدۇ؛ ئۇرۇقى شارسىمان، ئاچچىق، ئۇرۇقىدىن ماي تارتىپ ئېلىنىدۇ، دورىغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ؛ ئىشتەينى ئېچىش، يەل تارىتىش، ئىششقلارنى ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش روللىرىغا ئىگە. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئاق كاۋاش <گېئول> كاۋاشنىڭ ئاق رەڭدىكى بىر خىلى.

ئاق كەندىر <بوت> ① چاققاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ غولى تىك، ئېگىزلىكى ئىكىكى مېتىردىن ئاشىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ياكى يۈرەك

شەكىلدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى يېشىل تاق جىنسلىق، ئاتلىق ـ ئانلىق بىر تۈپتە بولىدۇ، مېۋىسى توپلىشىپ كىچىك شار شەكىلىنى ھاسىل قىلىدۇ، قېنىق قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ، سىرتقى يۈزىدە قىسقا قاتتىق تۈكچىلىرى بار، غولىنىڭ تاللىرى ئاق ھەم پارقىراق بولىدۇ؛ تارتىلىش كۈچى ئۈ ئىسسىقتا چىداملىقى كۈچلۈك، توقۇمىچلىق سانائىتىدە مۇھىم خام ئەشيا قىلىنىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پوستى.

ئاق كۆكچە قوغۇننىڭ بىر خىلى، ئىچى، ئۇرۇقى ئاق، گۆشى چۈرۈك، تاتلىق بولىدۇ.

ئاق كۆكسىڭ زەمبۇرۇغى <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، زەمبۇرۇغ يېپچىسى كۆپ شاخلانغان، يالغان يىلتىزى يوق، يېمەكلىكلەردە، گەندە، قىغ دۆڭىلىرىدە، تۈپراق ئۈ نەم كېيىم ـ كېچەكلەردە ياشايدۇ. سىلىلوزا ئۈ ئاقسىللارنى پارچىلاش رولىغا ئىگە؛ بەزى تۈرلىرى كراخمالنى قەنتلەرگە پارچىلىيالايدۇ؛ ئېچىتىش سانائىتىدە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىسپىرت قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، ھاراق ـ شارابلارنىڭ تەركىبىدە دائىم ئاق كۆكسىڭ زەمبۇرۇغى مەۋجۇت بولىدۇ.

ئاق كۆڭۈل كۆڭلى تۈز، نىيىتى توغرا، باشقىلارغا يامانلىق ئىزدىمەيدىغان: ئاق كۆڭۈل ئادەم. * ئۇ ئەك ئېغىر كۈنلەردە ئۆزىگە سايىسۈەن بولۇپ، ئاتا ـ ئانا لەززىتى بەرگەن ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان كىشىلەرنى زادىلا ئېسىدىن چىقارمايتتى.

ئاق كۆمۈك يېغىشتۇرۇلغان تەك شۇڭلىرىنىڭ چېچىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەسلەپكى قەدەمدە توپا باستۇرۇش.

ئاق كۆڭارتىس <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى S_1O_2. ناھايىتى قاتتىق، ئۇ رەڭسىز، سۈزۈك بولۇپ، «بىللۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولغاندا، سۈسۈن، قوڭۇر، سېرىغۇچ، تۈم قارا قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ؛ ئادەتتە سۈت رەڭلىك، يېرىم سۈزۈك ياكى تۈتۈق كرىستال ھالىتىدە ئۇچرايدۇ.

ئاق كېۋەز <بوت> كېۋەزنىڭ بىر تۈرى، يەرلىك سورت، غوزىسى كىچىك، پاختىسى غوزىسىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ، بالدۇر پىشىدۇ.

ئاق كىرمەك ساقال، چاچتىكى تۈكلەر ئاقىرىشقا باشلىماق: سۇلتاننىڭ چاچ ـ ساقاللىرى غىمۇ ئاق كىردى. * ئۇ دەررۇ ئاق كىرگەن چاچلىرىدىن تۆت ـ بەش تالنى يۇلۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ خېلى ئۇزاقىچە دەردلىك تىنىپ، خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى.

ئاق گرانىت <گېئول> گرانىت جىنسىنىڭ ئۆزگەرگەن بىر خىلى، خىمىيىلىك تەركىبى گرانىت جىنسىغا ئوخشاش، ئالاھىدىلىكى ـ قېنىق رەڭلىك مىنېرالىلار ئارىلاشمايدۇ، ئاساسىي مىنېرالىرى كۋارتس، ئىشقارلىق دالاشپاتى، كىسلاتالىق دالاشپاتى ھەم ئاز مىقداردىكى ئاق چىرىمىتالىدىن ئىبارەت، گرانىتلىق قۇرۇلمىغا ئىگە؛ ئاساسەن قەلەي كان ياتمىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئاق گۈاردىيە <تارىخ> چارروسىيىنىڭ ئەكسىلئىنقلابىي قالدۇق ھەربىي كۈچلىرى ۋە باشقا ئەكسىلئىنقلابچى ئۇنسۇرلاردىن تەشكىللەنگەن ئەكسىلئىنقلابىي قوراللىق كۈچ.

ئاق لەيلى <بوت> لەيلىگۈلنىڭ بىر تۈرى.

ئاق ماددا <فىزىئول> مېڭە ۋە يۇلۇننىڭ ئاق رەڭلىك تەركىبىي قىسمى. ئۇ ئاساسەن نېرۋا ھۈجەيرىلىرى چىقىرىدىغان نېرۋا تالا-

لرىدىن تۇزۇلىدۇ.

ئاق موم <خىم> ئاق موم قۇرتى ئاجرىتىپ چىقارغان موم، ئېرىش نۇقتىسى نىسبەتەن يۇقىرى، رەڭگى ئاق. ئېلىمىزنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى، شام ھەم كۇمۇلاچ دورىنىڭ سىرتقى قېپى ياسىلىدۇ، شۇنداقلا لازا قەغىزىگە سۈرتۈلىدۇ، قاچىلارنىڭ ئاغزىنى ھەم ئېتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئاق موم دەرىخى <بوت> ئەرمىدۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ، پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق ئېچىلىدۇ. ئۇ ئاق موم قۇرتىنىڭ ئوزۇقلۇقى قىلىنىدۇ، ياغىچى قاتتىق، جاھازلارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق موم قۇرتى <بىئول> ھاشارات، توپلىشىپ ئاق موم دەرىخى ياكى بۇرجۇن دەرىخىگە قونۇۋالىدۇ؛ ئەركىكى ئاق موم ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئاق مىس <خىم> مىس بىلەن نىكېلنىڭ قېتىشمىسى، رەڭگى كۈمۈشتەك ئاق، ئۇنىڭدىن كۇندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك قاچا-قۇچىلار ياسىلىدۇ.

ئاقنى ئاقچە، كۆكنى كۆكچە راستىنى راستچە، يالغىنىنى يالغانچە، ھەق بىلەن ناھەقنى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئارىلاشتۇرماي: ئاقنى ئاقچە، كۆكنى كۆكچە بىر تەرەپ قىلماق.

ئاقنى قارا قىلماق يالغان پاكىت بىلەن توغرا ئىشنى خاتاغا چىقارماق، راستىنى يالغان، ھەقنى ناھەق قىلماق: بۇ قۇرۇلۇشقا قارشى چىققان، قوشۇلمىغان يولداشلارنى دۇشمەن ھېسابلاپ، ئاقنى قارا قىلىپ كۆرسىتىپ پارتكومنى ئالدىدىك.

ئاق نىيەت ← **ئاق كۆڭۈل.**

ئاق ھۇججەت بىر كىشىنىڭ باشقا ئورۇن ۋە شەخسلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە شۇ شەخس تەرىپىدىن يېزىلغان ۋە شۇ شەخسنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان تىلخەت.

ئاق ئوغۇت جان ت. يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان خىمىيۋى ئوغۇتنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى: — گېپسمىنى بۆلمەي تۇر، مەن ئاشخانىدا بىر شوپۇر بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. تۆت تونىنا ئاق ئوغۇت بار ئىكەن، خالىتىسىنى قىرىق كويدىن سۆزلەشتىم. ھەي، نېمانداق تازدەك گەدىنىگىنى قاشلايسەن، ھاڭۋاقتىلىق قىلماي گېپىمگە قۇلاق سال، تۆت تونىنا ئوغۇت 80 خالتا دېگەن گەپ.

ئاق ئويىنغۇچ چىلگە قوغۇنىنىڭ بىر خىلى.

ئاق ئۇن بۇغدايدىن تارتىلغان ئۇن.

ئاق ئۆپكە ئۆزنىنى تۇتالمايدىغان، ئويلىماي سۆزلەيدىغان، ئالدىراپ-تېنەپ، قارىسىغىلا ئىش قىلىدىغان: شەھەرلىكلەرمۇ سەھرالىقلارنىڭ بىرچاغلاردىكىدەك ئۇنچە نامرات، ئۇنچە ئاق ئۆپكە ئەمەسلىكىنى بىلىپ قېلىشسۇن!؟

ئاق ئۆرۈك رەڭگى ئاق سېرىق، پىشقاندا تېخىمۇ سۇزۇلىدىغان، تەمى بەك تاتلىق بىر خىل ئۆرۈك: ناخشىمىزنى ئاڭلاۋېتىپ خىيالىمدا پەنجىم، تۇرپانىيۇزى، جىلىلىيۇزىنىڭ ئاق ئۆرۈك-لۈك باغلىرى، ئۇنى ساز بۇلبۇل، كاكىكۇكلىرى، مېھماندوست ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئارىسىغا كىرىپ قالغاندەك بولىمەن.

ئاق ئۈي كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ دالا-يايلاقلاردا تۇرىدىغان ئۆيى، ئادەتتە ئاق ئۆيلەر چېدىر شەكىلدە قۇرۇلۇپ، ئۇستىگە ئاق كىگىز ياكى قارا كىگىز يېپىلىدۇ، بەزىدە «قارا ئۈي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: مۇختار مەرگەن نۇرۇللانى يېشىل جىلغىدا ئولتۇرۇشلۇق بىر قىرغىزنىڭ ئاق ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. * گۈلپەرى ئاپئاق ئىككى چېلەكنى ئېلىپ ئاق ئۆيىدىن ئالدىراپ چىقتى ۋە بۇلاق يېشىغا كەلدى.

ئاق ۋولفرام <كېئول> رودا، سىرتقى شەكلى دانىچە ھالەتتىكى تاش پارچىسى

شەكلىدە، رەڭگى سارغۇچراق، ئاق مايلىق ھەم پارقىراق، قىزىتقاندىن كېيىن ياكى ئۇلترا بىنەپشە نۇر ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، سەل بىنەپشە رەڭگە كىرىدۇ. ۋولفرام تاۋلاشنىڭ ئاساسلىق خام ئەشياسى.

ئاق ئېيىق <زوئول> ئېيىق ئائىلىسىگە كىرىدىغان سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تۈكى سارغۇچ ئاق، بۇرنى بىلەن پەنجىسى قارا بولىدۇ؛ شىمالىي سوغۇق بەلباغدا ياشايدۇ، سۇ ئۈزۈشكە ماھىر، «شىمالىي قۇتۇپ ئېيىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق يالپۇز <بوت> يالپۇزنىڭ بىر تۈرى، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تۆت قىرلىق بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، گۈلى سۇس سۆسۈن رەڭ، غولى بىلەن يوپۇرمىقىدا يېقىملىق پۇراق بار، دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئايرىۋېلىنغان پۇراقلىق بىرىكمە كەمپۈت، ئىچىملىك قاتارلىقلارغا ئارىلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاق يامغۇر يامغۇرنى شەكىللەندۈرگۈچى سۇ تامچىلىرى ناھايىتى ئۇششاق بولغان، تۆۋەنگە چۈشكەندە ھاۋا ئېقىمىغا ئەگىشىپ لەيلەپ، يامغۇر ئاقىمىسىنى ھاسىل قىلالمايدىغان يامغۇر. ئادەتتە «سىم-سىم يامغۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق يانتاق <بوت> يانتاقنىڭ بىر تۈرى، يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال؛ شېخى تىكەنلىك، يوپۇرمىقى سوزۇق يۇمىلاق؛ چۆلدە ئۆسىدۇ.

ئاق يەردە تۇگمەن تالاشماق يوق نەرسە، يوق ئىشنى تالاشماق، بىكارغا ئاۋارە بولماق: ــ ھەي ئۆكلىرىم، ئاق يەردە تۇگمە تالاشقۇچە، خامىنكىلارنى سورۇۋەرسەكلار بولمامدۇ؟ ــ دېدى توختىكام.

ئاق يەردە قالماق مەنسەپەتسىز بولماي قالماق، ھەممىدىن مەھرۇم بولماق: ئەگەر شۇجىلارنىڭ شەخسىي يېرى، ياغىچى بولسا بېرىشىۋېلىپ، بولمىسا...دەپ پىكىر بېرىۋاتىدۇ. دېمىسىمۇ ئۆز ئەزالىرىمىز ئاق يەردە قېلىۋاتقاندا...

ئاق يەلكە بۇركۇت <زوئول> سار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل قۇش، پۇتىدىن تېنى قارامتۇل رەڭلىك، يەلكىسىدە ئازراق ئېقىش پەيلىرى بار. ئاق يەلكە بۇركۇت ئاساسەن شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە غەربىدىكى ئورمان ۋە ياپىلاقلاردا ياشايدۇ، ئاساسەن چاشقان، توشقان قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئاق يېشىل ئاقىقا مايىل يېشىل، سۇس يېشىل.

ئاق يېغىن پۇتۇن ئاسمانىنى بۇلۇت قاپلىغان، ئۇزاققىچە توختىماي ياققان سىم-سىم يامغۇر: چۈشتە يېغىشقا باشلىغان يامغۇر كەچكە يېقىن ئاق يېغىنغا ئايلاندى.

ئاق يىلان قۇرۇقلۇقتا ياشىغۇچى ئاق رەڭلىك، زەھەرسىز يىلان.

ئېچىقى قەغەز، قارىسى سىياھ ھېچ نەرسىگە ھېسابات ئەمەس، قىلچە ئەھمىيىتى يوق: ئىش ئاقمىدى، توختام ئېچىقى قەغەز، قارىسى سىياھ ھالىتىدە قالدى.

ئېچىقى كېلىشمەسلىك مىجەز-خۇلقى كېلىشمەسلىك، بىر-بىرى بىلەن چېقىشالماسلىق، بىر-بىرىنى ياقتۇرماسلىق: ئۇ ئىككىسىنىڭ ئېچىقى كېلىشمەيدۇ.

ئاقار «ئاقماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى: ئاقار دەريا. ئاقار سۇ. * سىغماس كىرسىز قەلبىمگە، قايىنام مېھرىم خەلقىمگە، دەرياسىدا مېھرىمنىڭ ئاقارىم بار چىرايلىق.

ئاقار جىسىم <فىز> سۈيۇقلۇقنىڭ ۋە گازنىڭ تۇراقلىق ھالىتى بولمايدۇ، ئاسان ئاقىدۇ، شۇڭا ئۇلار بىر تۇتاش «ئاقار جىسىملار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاقار جىسىملار مېخانىكىسى <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ۋە تەڭپۇڭ بولغان چاغدىكى ھالىتى ۋە قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئاساسەن ئاقار جىسىملارنىڭ تېزلىكى، بېسىمى، زىچلىقى قاتارلىقلارنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى، شۇنداقلا ئاقار جىسىملارنىڭ چاپلىشىپچانلىقى، ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش-چانلىقى ۋە باشقا تېرمودىنامىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاقار يۇلتۇز <ئاستر> يۇلتۇز ئارا بوشلۇقتا نۇرغۇنلىغان ئۇششاق جىسىملار ۋە چاڭ-توزانلار بولىدۇ، ئۇلار يەر شارى ھاۋا بوشلۇقىدىكى قەۋىتىگە ئۇچۇپ كىرگەندىن كېيىن، ھاۋا بىلەن سۈركىلىپ، ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇق چىقىرىدۇ. مۇشۇ خىل قىسقا ۋاقىتلىق يورۇق چىقىرىدىغان جىسىملار «ئاقار يۇلتۇزلار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاقارتقۇچ سۆپ. ئاقارتىدىغان، ئاقارتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئاقارتقۇچ پاراشوك <خىم> نىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2OCL_2، ئاق رەڭلىك پاراشوك، خلور پۇرىقىغا ئىگە، سۇ بىلەن ئۇچراشقاندا پارچىلىنىپ، خلور ئاجرىلىپ چىقىدۇ، كۆچلۈك دېزىنفېكسىيىلىگۈچى ۋە ئاقارتقۇچى ھېسابلىنىدۇ.

ئاقارتقۇچ سېغىز توپا <گېئول> مورىلونتاش گۇرۇپپىسىدىكى مىنېراللاردىن تەشكىل تاپقان سېغىز، ئاساسەن ئەينەكلىك يانار تاغ جىنسلىرى بۆلۈنگەندىن كېيىنكى مەھسۇلات، ئۆزى بوش ھالەتتە بولۇپ، سىلىق، ئاچ كۈل رەڭ، ئاچ جىگەر رەڭ، ئاچ يېشىل كۈل رەڭدىن قارا رەڭگىچە بولىدۇ، نەم ۋاقىتتا مايلىق پارقىراقلىققا ئىگە رەڭلىك ماددىلارنى، ئورگانىك ماددىلارنى ۋە مەلۇم مىنېرال ماددىلارنى سۈمۈرۈش رولى بار.

ئاقارتقۇزماق «ئاقارماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆيلىرىمىزنى ئاقارتقۇزۇۋالدۇق.

ئاقارتقۇزۇلماق «ئاقارتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يايرام مۇناسىۋىتى بىلەن خىزمەت بىناسى ئومۇمىيۈزلۈك ئاقارتقۇزۇلدى.

ئاقارتماق ① «ئاقارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆينى ئاقارتماق. * قار چېچەكلىرى بىردەمدىلا ئابدۇللانىڭ قۇلاقچىسىنىڭ ئۇستىنى، پاختىلىق چاپىنىنىڭ مۇرە-ياقىلىرىنى ئاقارتتى، قاش-كىرپىكلىرىنى نەملىدى. * بەزىلىرى كۆيۈپ-پىشىپ ئۆتىدۇ، ئۆزىنىڭلا كۆمىچىگە چوغ تارتىپ، بەزىلىرى خەلق ئۇچۇن ياشايدۇ، شولا چېچىپ قارا تۈننى ئاقارتىپ. ② يەر ئۈستىدىكى ئوت، زىرائەتلەرنى چېچىپ، يىغىپ، بىكارلىماق، بوشاتماق، پاكىزلىماق: — بولدى، بولدى، توختاپ قال! ھېچ پايدا-ق يوق بىز ئۇچۇن. جىمى يەرنى ئاقارتىپ، قىلدىڭ بېزەپ-بەك يوچۇن. ③ <خىم> رەڭلىك تالالار، توقۇلمىلارنى ئاق رەڭگە ئۆزگەرتمەك. بۇنىڭدا كۆپىنچە ھىدروپېروكسىدى، ئاقارتقۇچى پاراشوك ياكى گۈگۈرت (IV) ئوكسىدى ئاقارتقۇچى قىلىنىدۇ.

ئاقارتىش ① «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: بىز ئۆيلەرنى ئاقارتىش ئىشىنى ھېلىراقتا تۈگەتتۇق. ② كۆچمە. بىلىم-مەرىپەت بېرىش: ئېڭىنى، سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇش: ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەربىر مەدەنىي ئاقارتىش جەمئىيەتلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن شۇ تەشكىلاتلارنىڭ بىرلىكى ئاساسىدا 1948-يىلى 1-ئاۋغۇست شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەۋجۇت بولدى. * ئۇ دەسلىپىدە خەلقنى ئاقارتىش كەسپىگە ئېرىشكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ قىزغىن ئىشقا كىرىشكەنىدى.

ئاقارتىشماق «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆيلىرىنى بەس ـ بەس بىلەن ئاقارتىشتى.

ئاقارتىلماق «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سېرىق يوپۇرماقلار ھەممىلا يەرنى قاپلىغان، قامغاق توسۇلۇپ قالغان كۆۋرۈك يېنىدا مەن ئاتتىن سېرىلىپ چۈشتۈم ـ دە، ئالدىمدىكى ئاقارتىلغان رايون مەكتىپىگە قاردىم.

ئاقارماق پ ① ئاق تۈسكە كىرمەك، ئاق تۈس ئالماق: ئۇزاققا سوزۇلغان سوراق قىلىش، قىيناش ۋە ئېغىر جىسمانىي ئەمگەككە سېلىشلاردىن ئۇنىڭ چالا ئاقارغان چاچلىرى پۈتۈنلەي ئاقاردى... ② قانسىزلىنىپ ياكى قېنى قېچىپ قىزىللىقىنى يوقاتماق: ئۇ قاتتىق ئاچچىقلانغانلىقتىن بىردىنلا چىرايلىرى ئاقىرىپ يۇزى تاتاردى. ③ ئۆڭمەك، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك: تۇرسۇنىڭ ئۇچىسىغا كىيگەن كۆك چاپان ئاپتاپتا ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ④ يورۇماق، يورۇق چۈشمەك، سۇزۇلمەك: ئەتىسى تاڭ ئاقارماقتا ئىدى. شەرقىي تاغ ئۇسـتىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان قۇياش پۈتۈن يايلاقنى ئويغىتۇاتاتتى. * بىز تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتتە ئۇرۇمچىدىن كورلىغا قاراپ ماشىنا بىلەن يولغا چىقىپ، كېچىچە توختىماي مېڭىپ تاڭ سۇزۇلۇپ، يەر ـ جاھان ئاقىرىشقا باشلىغاندا، ئۆيىمىزگە يېتىپ كەلدۇق. ⑤ كۆچمە. پاكىزلىمەك، تازىلىماق، كىرىنى چىقارماق: تازىلاشتىن زېرىكمىسە، ئاقارمايدىغان نېمە بار؟ كىيىم ـ كېچەك پاكىز يۇيۇلۇپ كىرى تولۇق چىقىرىلىپلا ئاقىرىدۇ.

ئاقاق (تۇغرىسى: ئارقاق) ←← **ئارقاق.**

ئاقئانام ئى [ئاق + ئانام] <تب> بوۋاق بالىلاردا بولىدىغان بىر خىل تېرە كېسىلى. ئۇ ئادەتتە يېڭىرم ياشتىن ئۆتكەن بالىلارنىڭ بەدىنىگە ئۇششاق ئاق قاپارتما بولۇپ چىقىدۇ، تېز ساقىيىدۇ.

ئاقاۋا ئى <سۇ> سۇ ھالقىپ ئۆتىدىغان توسما.

ئاقەي ـ كۆكەي ←← **ئاقەي ـ كۆكەي دېمەك.**

ئاقەي ـ كۆكەي دېمەك ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى دېمەك، ئۇ دەپ، بۇ دەپ، باھانە ـ سەۋەب كۆرسەتمەك: ئۇلار جېنىنىڭ بارىچە ئۆزىنى ئاقلايدۇ، پاكىتلارغا جىددىي مۇئامىلە قىلىشتىن جېنىنىڭ بارىچە ئۆزىنى قاچۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئالدىراپ ـ تېنەپ، «ۋاقتىنى خاتىرىلەش ئۈسۈلى ئەركىنلىكنى بوغۇپ قويىدۇ ـ يەي، قاينىاق ھېسسىياتىنى باسدۇيەي، ئۇنىڭدا ئادەمنى ماشىنىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش خەۋپى بارەي، ئاقەي ـ كۆكەي»، دەپ قارشىلىق كۆرسىتىدۇ.

ئاقباش ئى [ئاق+باش] ① ←← **ئاق باش.** ② ئاتلاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەل: ئاقباش كېسىلى.

ئاقباش ئوت <بوت> ئېيىق تاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، گۈلى جىگەر رەڭ، مېۋىسىدە ئاق تۈكچىلىرى بولۇپ، خۇددى بوۋايلارنىڭ ئاقارغان چېچىغا ئوخشايدۇ.

ئاقپىشما (تۇغرىسى: ئاقپىشماق) ←← **ئاقپىشماق.**

ئاقپىشماق سۆپ. تېنى ئاق، ئاق يۇزلۈك، ئاق چىرايلىق: بىزنى 40 ـ 42 ياشلارغا كىرگەن، قامەتلىك، كەڭ پېشانىلىك، ئاقپىشماق كەلگەن خۇش چىراي بىر كىشى كۈتۈۋالدى.

ئاقپىشىلاق (تۇغرىسى: ئاقپىشماق) ←← **ئاقپىشماق.**

ئاقتۇرما ئى. دىئال ←← **تۇرۇپ.**

ئاقتۇرماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەھىرۇزنى سۇ باشقا بىر تەرەپكە ئاقتۇرۇپ كەتكەنىكەن. * ـــ دەۋالىرىنى ئاقتۇرمەن دېسىلە قازىغا بىرەر نەرسە بەرمىسىلە، ئۇنى رازى قىلىپ، كۆڭلىنى ئالمىسىلا بولمايدۇ، ـــ دەپتۇ قوشنىسى.

ئاقتۇرۇشماق «ئاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئۇنى تىرىك پېتى ساندۇققا ياتقۇزۇپ، دەريا‌غا ئاقتۇرۇشۇپتۇ.

ئاقتۇرۇلماق «ئاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاقشىكەن ئى [ئاق+تىكەن] <بوت> چاتقال تىپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك، رەڭگى ئاق، تىكەنى ئۇزۇن، تال-تال ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق بولۇپ، قارىقاتنىڭكىدەك يۇمىلاق قارا مېۋىسى بولىدۇ.

ئاقچا ← **پۇل** بۇلارنىڭ يول ئۇزۇقلىرى تۇگەپ، ئاقچىلىرى ئاز قالغانىكەن، ئەمما ئىسكەندەر بۇ توغرىدا ھۇرلىقاغا ھېچنېمە دېمەپتۇ ۋە ئۆزىدىن-ئۆزىگە خىجالەت بولۇپ، خىيال بىلەن ئېڭىكىنى تۇتقىنىچە ئولتۇرۇپ قېلىپتۇ. * لاشمانلىقتا ماڭغاندا، يەركەنتلەرگە قار ياغقان، قېيۇم بەگ ھاجى بولۇپ، بىزنى ئاقچىغا ساتقان.

ئاقچەشكە ئى [ئاق+چەشكە] دىئال. <بوت> توم زەنجىۋىلىنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئاقچېچەك ئى [ئاق+چېچەك] <بوت> زەرەڭ دەرىخىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۇچرايدىغان گۈلى ئاق بىر خىل تۈرى.

ئاقچى ئى. قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى.

ئاقچى-كۆكچى ئۇندىاق ئىشنىمۇ قىلغۇچى، مۇنداق ئىشنىمۇ قىلغۇچى، ياخشى-ياماننى ھەممىنى قىلغۇچى، ئۇندىاقچى-مۇندىاقچى: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا ئاقچى-كۆكچى دەپ ئەيىب قويمىغان ئادەملەر ئاز قالغاندى.

ئاقساتقۇزماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاقساتماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: * ھېلىقى نىياز دېگەن ھارامزادە بازارغا ياغ ئارتىپ بارغان ئەمەسمۇ، شەھەردىن چىققۇچە ئۇيىنى ئۇرۇپ قوغلاۋېرىپ ئاقسىتىپ قويۇپتۇ. * ياغاچچىلارنىڭ ئۇھ دېگۈچىلىك ۋاقتى يوق، ئۇلارنىڭ ئىشنى ئاقسىتىشقا بولمايدۇ.

ئاقساشماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاقساق سۈپ. ئاقساپ ماڭىدىغان، بىر پۇتى قىسقا ياكى توكۇر: غەزىپى قايىنىغان دوغا ئاقساق پۇتى بىلەن ناسرنى بىر تەپكەندى، ئۇنىڭ مۇرىسىگە تەگدى. * ئاقساق ئادەم سۇ توشۇشنى ئۆگەنگەندەك، بۇلارمۇ ئاستا-ئاستا ئۆگەنمەمدۇ. ئەتە تەكشۈرۈش مەجلىسى ئاچايلى، سىز كۆپرەك يول كۆرىستىڭ!

ئاقساقال ئى [ئاق+ساقال] ① ياشانغان، مويىسپىپ مۆتىۋەر كىشى: بۇ تۇرغۇن ئاقساقال زاۋۇتىمىزنىڭ پېشقەدەم ئىشچىسى، ئۇزاق يىللاردىن بېرى تىرىشىپ ئىشلەپ، كۆپ ئەمگەك سىڭدۈرگەنلىكى ئۈچۈن داۋاملىق ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ كەلدى. ② ئى. بىر ياكى بىرنەچچە مەھەللە، يېزا-قىشلاقتا ياشىلىق بولغان مەھەللىۋى ئەمەلدار: بۇ يەرگە يىغىلىشقان مەھەللىنىڭ ئاقساقاللىرى يېڭى دەرۋازىغا قاراپ، نودەرنىڭ غەيرەتىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى: «بارىكاللا! مانا بۇ دەرۋازا كېلىشىپتۇ.» ③ كۆچمە. سۈپ. ئاتىكاچى، ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالىدىغان: بەك ئاقساقال بالىكەن بۇ، دادىسىدەك ئادەملەرنىڭ ئاغزىدىن گەپنى تارتىۋېلىپ تۇرغىنىنى قارا.

ئاقساقاللىق «ئاقساقال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئارىمىزدا مىسىردىن بىراۋ كېلىپ، باغدىات سودىسىگەرلىرىنىڭ ئاقساقاللىقىغا، كېيىن رەئىسلىكىگە كۆتۈرۈلگەنىدى. * — ھەي بەگىباش، ئاقساقاللىقىڭنى قارا، ساڭا ئۇنداق گەپنى سوراشنى كىم قويۇپتۇ.

ئاقساقاللىق قىلماق ئاتىكاچىلىق قىلماق، ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا، باشقىلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىگە ئارىلىشىۋالماق.

ئاقساق-چولاق ئاقساق ۋە چولاق. پۈت-قولى مېيىپ: ئۇلار ئىچىدە بەزى ئاقساق-چولاق ۋە قارىغۇلار بار.

ئاقساقلىق «ئاقساق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاقساقلىق تېز ھەرىكەت قىلىشىمغا توسالغۇ بولاتتى، ئېغىر يۈكلەرنىمۇ كۆتۈرەلمەيتتىم.

ئاقساقلىماق پ. ئاقساپ ماڭماق، ئاقساپ

يۇرمەك: ئۇنىڭ سۇنغان پۇتى ساقايغان بولسمۇ ئاقساقلاپ ماڭمىدىغان بولۇپ قالدى.

ئاقسۆڭەك ئى [ئاق+سۆڭەك] ئېكسپىلاتاتورلۇق جەمئىيەتتىكى ئىستېيازلىق تەبىقىنىڭ مەنسۇپ كىشى؛ ئېسىلزادە: گەرچە ئۇنىڭغا قىزىقىشى ناھايىتى كۈچلۈك بولسىمۇ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ھەققىي يېزا ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ قەدىمكى قەسرلىرىدىكى بەختلىك ھاياتىنى ئۇنتۇمايىتتى. * ئۇلارنىڭ بۇرۇن ئاساسەن فېئودال ئاقسۆڭەكلەرگە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى مەملىكەتلىك خاراكتېر ئېلىشقا باشلىدى.

ئاقسۆڭەكلىك «ئاقسۆڭەك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ۋلادىسلاۋ ئېسىل ئاقسۆڭەكلىك تەسىرىنى قالدۇرۇش ئارزۇسى ۋە ھاياجانلىنىشى بىلەن قىزىرىپ كەتكەندى.

ئاقستىلماق «ئاقساتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولىدىغان ئىشنىڭ ۋاقتىدا بولغىنى ياخشى، ئۇنداق بولمىسا كېيىنكى ئىشلار ئاقستىلىدۇ.

ئاقسىرىماق پ ① ئاق نان، ئاق ئاش تامىقىنى يېيىشنى سېغىنماق: ئۆيگە ئەل ـ ئاغىنىلەر ياكى مېھمان ـ يۆچۈن كېلىپ قالسا، ئاق نان بولمىسا سەت تۇرىدىكەن، باللارمۇ ئاقسىراپ كېتىدىكەن. ② سۈت قېتىقنى سېغىنىپ قالماق: بۇ يىل كالىمىز قىسىر قېلىپ خېلى ئاقسىرىدۇق.

ئاقسىل I ئى <ىىئول> كۆپ خىل ئامىنو كىسىلاتادىن تەركىب تاپقان، يۇقىرى مولېكۇلىلىق تەبىئىي ئورگانىك بىرىكمە. ئۇ تەركىبىدىكى ئامىنو كىسىلاتانىڭ سانى، خاراكتېرى، بىرىكىش شەكلىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ نۇرغۇن خىلىغا بۆلۈنىدۇ، ئاقسىل جانلىقلار تېنىدىكى ھاياتلىق ماددىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ، ھاياتلىقنىڭ ئاساسىدۇر.

ئاقسىل سىيىش سۈيدۈك تەركىبىدە كۆپ مىقداردا ئاقسىل پەيدا بولۇش ھادىسىسى. كۆپرەك بۇرەك كېسەللىكلىرى سەۋەبىدىن بولىدۇ.

ئاقسىل II ئى <زوئول> ئاچا تۈياقلىقلار ئەترىتىدىكى ھايۋانلاردا بولىدىغان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل، ئاساسلىق كېسەللىك ئالامىتى: تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەيدۇ، ئېغىز بوشلۇقى شىلىق پەردىسى ۋە تۈيىقىدا سۇلۇق قاپارتما پەيدا بولىدۇ ھەمدە زېدە بولىدۇ، ئاغزىدىن ئاق كۆپۈك چىقىدۇ، ماڭغاندا ئاقايدۇ؛ يۇقۇملىنىشى ناھايىتى تېز بولۇپ، بەزىدە ئادەملەرگىمۇ يۇقىدۇ.

ئاقسماق پ ① بىر پۇتنىڭ مېيىپلىكى ياكى ئاغرىغانلىقى سەۋەبلىك ئاقساپ، دىڭگۈسلاپ ماڭماق: ئۇنىڭ سۇنغان پۇتى ساقيىپ كەتمىگەن ۋە بىرئاز ئاقساپ ماڭمىدىغان بولسىمۇ، قەتئىي تەلەپ قىلىپ، تەشمىدە ئىشلىدى. ② ئارقىدا قالماق، كېيىنگە سۈرۈلمەك، دەخلى يەتمەك: ئەر ئەمگەك كۈچلىرىدىن بىر قىسمى يېزىدىن شەھەرگە كىرىۋالغانلىقتىن، ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى خېلى ئاقسىدى.

ئاقشۇل ← **ئېقىش:** «ئاپاش، ئاپاش». دەپ ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ تىزىنى تۇتقانىدى. ئاقشۇل يوپىكىغا قىزىمنىڭ قولىدىكى كىر سەللا چىقىپ قاپتۇ.

ئاقشىمار ← **ناھازشامگۈل.**

ئاققاپىتال سۈپ [ئاق+قاپتال] گەپ كار قىلمايدىغان، گەپ ئۆتمەيدىغان، قاشاڭ، تەييارتاپ: ئۇ بىر ئاققاپتال ئادەم.

ئاق ـ قارا ھەق ـ ناھەق، توغرا ـ خاتا، ياخشى ـ يامان.

ئاق ـ قارىنى ئاجراتماق ← **ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەك.**

ئاق ـ قارىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك ھەق بىلەن ناھەقنى، توغرا بىلەن خاتانى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان قىلىۋەتمەك: ئاق ـ قارىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىشتە تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقىنى دانىشمەن بالا يازغان «ئون

سەككىز مىڭ ئالەم توغرىسىدىكى رىۋايەت».

ئاق - قارىنى بىلىپ قالماق ھەر نەرسىنىڭ ياخشى - يامىنىنى، توغرا - خاتاسىنى سېزەلەيدىغان، پايدا - زىيانىنى بىلەلەيدىغان بولماق: ئۇ ئاق - قارىنى بىلىپ قالغان بالا، ئەمدى ئۇ بار يەردە گەپنى سەل پەملەپرەڭ قىلمىسا بولمايدۇ.

ئاق - قارىنى پەرق ئەتمەك ياخشى بىلەن يامانىنى، پايدا بىلەن زىيانىنى، دوست بىلەن دۈشمەنىنى پەرق ئەتمەك، چۈشەنمەك: مەنمۇ شۇ ئادەم ئاق - قارىنى پەرق قىلارمىكىن دەپ ئويلۇيدىم، ئۇ ئادەمىمۇ تۇرسۇننىڭ تەككەن چاپىنىغا دەزمال بېسىپ بېرىدىغاندەك قىلىدۇغۇ!

ئاق - قارىنى تونۇماق ← **ئاق - قارىنى پەرق ئەتمەك.**

ئاق - قارىنى ئىلغىماسلىق ھەق - ناھەقنى، توغرا - خاتانى، ياخشى - يامانىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىش، ئايرىماسلىق، پەرقلەندۈرمەسلىك.

ئاققۇلاق ئى [ئاق+قۇلاق] <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، قۇرۇپ ئۆلگەن ياكى يېرىم قۇرۇپ ئۆلگەن پۇرۇپكا دەرىخى قاتارلىق دەرەخلەردە ياشايدۇ؛ ئاق رەڭلىك ھەمدە يېرىم سۈزۈك بولۇپ، تەركىبىدە يېلىم ماددىسى كۆپ بولىدۇ؛ ئادەم ئىستېمال قىلسا، بەدەن قۇۋۇەتلىنىدۇ.

ئاققۇيرۇق ئى [ئاق+قۇيرۇق] <زوئول> ← **قاڭشارلىق بۆكەن.**

ئاق - كۆك ← **ئاق - كۆك دېمەك.**

ئاق - كۆك دېمەك ئۇنى - بۇنى دېمەك، ھەر خىل گەپ قىلماق: ئاق - كۆك دەپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەك.

ئاقكېسەل ئى [ئاق+كېسەل] <تب> تېرە كېسەللىكى، كۆپرەك تېرىدە قارا پىگمېنت شەكىللىنىشىنى لىمفاسىلىك سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ، كېسەللىك ئالامىتى - تېرىدە پارچە - پارچە ئاق داغلار پەيدا بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ ھەم قىچىشمايدۇ. «پېسە»، «بەرەس» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاقلاتقۇزماق «ئاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاقلاتقۇزۇلماق «ئاقلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاقلاتماق «ئاقلىماق» پېئىلى «①②③④»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆيلەرنى پاكىز ئاقلاتىپ تازىلىدى، تاللىقلارغا سۇ قويدى، ماگىزىندىن چىرايلىق تاۋار يوتقان تېشى سېتىۋېلىپ ئوغلى ئۇچۇن يۈمشاق يوتقان تەييارلىدى.

ئاقلاشماق «ئاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۇك دەرىجىسى: — ماڭ، — دېدى ئۇ قۇددۇسىنىڭ پېشىنى چىڭ تۇتۇپ، — شەرىئەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئاقلىشايلى.

ئاقلانماق «ئاقلىماق» پېئىلى «① ② ③»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن بىرنەچچە مېتر نېرىراقتا باشقا بىراۋنىڭ ئاقلانغان خىش تېمى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * بىرقانچە مەزگىلدىن كېيىن، ھەقىقەت ئۆز ئورنىنى تاپتى: ئەنۋەر ۋە ئۇنىڭ دادىسى ئاقلاندى. ھەقىقىي جىنايەتچىلەر سوتقا تارتىلىپ، تېگىشلىك ئەدىبىنى يېدى.

ئاقلىتىلماق «ئاقلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆرۈچ ئاقلىتىلدى.

ئاقلىغۇچ ئى ① يۇلغۇن ياكى باشقا ياغاچىتىن ياسالغان قىسقۇچ. بۇ سايمان بورا توقۇش ئۈچۈن يېرىپ تەييارلىغان قومۇشنى سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② قوناق ئاقلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچاقۇق كىچىك ياغاچ.

ئاقلىغۇچى ئى ① مەلۇم نەرسىنى ئاقلاش، ئاقارتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئۆي ئاقلىغۇچى. شال ئاقلىغۇچى. ② <قا> سوتتا بىر كىشى ياكى تەرەپنى ھىمايە قىلغۇچى، شۇلار ئۈچۈن سۆزلىگۈچى، ئادۋوكات: جاۋابكارنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى، ۋەسىلىرى ئۇنى

ئاقلسا بولىدۇ. خەلق سوت مەھسۇلىرى زۆرۈر تاپسا، جاۋابكارغا ئاقلىغۇچى بەلگىلەپ بەرسە بولىدۇ.

ئاقلىق ئى ① «ئاق» سۆزى «① ② ③ ④»نىڭ ئىسىم شەكلى: كۆڭلەكسىنىڭ ئاقلىقى. يۇزنىڭ ئاقلىقى. * ئاچار قەتئىي ھەقىقەت سىرىنى. ئاقلىقىنى كۆرەر جاھان شادلىنىپ. ② سۈپ. كۆچمە. سۈتلۈك، سۈتى كۆپ: ئاقلىق ئىنەك. * ئاقلىق ئىنەك ئۆلگۈچە ئاقلىق ئاتالماس (ماقال).

ئاقلىماق پ ① ھاك ۋە بورغا ئوخشاش ئاق تۈسكە كىرگۈزگۈچى نەرسىلەر بىلەن بويىماق، ئاقارتماق: ئۆي ئاقلىماق. * ھېيت يېقىنلىشىۋاتىدۇ، شۇڭا ئۆيلەرنى ئاقلاش ئۈچۈن ھاكخانىدىن 30 كىلوگرام ھاك سېتىۋالدىم. ② دان، دەرەخ (ياغاچ)، كۆكتاتلارنىڭ پوستىنى، قوۋزىقىنى سويماق، ئايرىماق، شىلىپ ئالماق: قوناق ئاقلىماق. شال (گۈرۈچ) ئاقلىماق. * تۈگمەن جاپاسىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن خەلق تېخىمۇ قىزىپ كېتىپ، گۈرۈچ ئاقلايدىغان، ياغ تارتىدىغان ماشىنىلارنىمۇ ئالدى. * ئانا كىرنى يۇيۇپ بولۇپ، خېمىر يۇغۇردى، ساۋۇر كۆكتاتلارنى ئاقلاپ، ئوت قالدى. ③ كۆچمە. بىرەر كىشىنىڭ ياكى ئۆزىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى، ئەيىبكار ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىماق: ئۇ ھاياجان بىلەن ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەۋاتقىنىدا، مەن سىزنى ھېلىقى چاغدا ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغان يەردىن دوستلىرىمنىڭ ياردىمى بىلەن كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىققانلىقىم، ھەتتا كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سىزنى ئاقلاپ مۇنازىرلەشكەنلىكىم ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇردۇم... * ــ ئۇنىمسا قانداق قىلاي؟ ــ رۇقىيە ئەمدى ھوردىدىن چۈشۈپ ئۆزىنى ئاقلاشقا كىرىشتى. ④ بىرەر ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلىماق، ھەق، توغرا دەپ تونۇماق: ــ ياق، ئۇستازلار، سىلەر ھەممە جايدا، ھەرقانداق ۋاقىتتا ھۆرمەتلىك ئادەملەر، ــ دېدى شائىر ئۆزىنىڭ تەكلىپىنى ئاقلاپ، ــ سىلەر جەمئىيەتنىڭ چىرىغى. * ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يەنە ئىشقا چىقمىغانلىقىنى ئاقلاش ئۈچۈن يۇقىرىقى گەپلەرنى دېيىشمەكتە ئىدى. ⑤ كۆتەكەن ئۈمىد، ئارزۇ، تەلەپكە يەتكۈزمەك، قانىدۇرماق، شۇنىڭغا لايىق ئىش قىلماق: ئەجدادلارنىڭ ئازغۇسىنى يۇرىكىدە ساقلىدىڭ، ئىشەنچىنى ئۈمىدىنى ھەر نەپەستە ئاقلىدىڭ. ⑥ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچىنى، ۋەزىپىنى ئادا قىلماق، ئورۇنلىماق: شان ـ شەرەپنى ساقلايمىز، كەلدۇق يەنە غەيرەتكە، بۇرچىمىزنى ئاقلايمىز، تۆھپە قوشۇپ دۆلەتىمىزنى. ⑦ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماق، ۋەدىسىگە ئاساسەن ئىش كۆرمەك: ۋەدىنى قىلىشماق ئاسانكەن شۇنداق، ۋەدىدە چىڭ تۇرماق تەس ئىكەن ئاندىن. قەسەمىلا ئەمەستۇر سىناقنىڭ تېشى، ۋەدىنى ئاقلىماق ئەزىزدۇر جاندىن. ⑧ سىڭدۈرگەن ئەمگەك، بەرگەن تۈزنىڭ بەدىلىگە تۇشلۇق ئىش قىلماق: ۋەتىنىم ئىشقىڭ ياشار جېنىمدا، ئاقار مېھرىڭ يۈرەك قېنىمدا. بولسام قۇربان ئەجرىڭنى ئاقلاپ، قىلچە ئارمان قالماس دىلىمدا. * سەنمۇ تۈزۈمنى ئاقلاپ، ھالاللىق بىلەن ئىشلىدىڭ.

ئاقما سۈپ. ئاقىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ئاقما جىنس.

ئاقما يارا <تىب> ئادەم ياكى ھايۋانلار تېنىدە يېرىڭلىق ئىشىش پەيدا بولغاندا ھاسىل بولىدىغان تۇرۇبا. تۇرۇبىنىڭ ئېغىزى تېرە يۈزىدە بولىدۇ ياكى ئۇ باشقا ئىچكى ئەزالار بىلەن تۇتىشىدۇ، كېسەل ئوچىقى ئىچىدىكى ئاجرالمىلار ئەنە شۇ تۇرۇبىدىن ئېقىپ چىقىدۇ.

ئاقماق پ ① پەس تەرەپكە قاراپ سۇرۇلمەك، ھەرىكەتلەنمەك، يۇرۇشمەك: ــ ئەپەندىم، سال بىلەن ماڭمىسلا، سۇ يولى خەتەرلىك بولىدۇ، ــ دېدى ئۇلار، ــ تۆۋەندە قاپچىغاي دېگەن يەر بار، بەك تار، ئۇنىڭ ئۇستىگە سۇ تېز ۋە ئەگرى ـ بۈگرى ئاقىدۇ. ② توپلىشىپ بىرەر تەرەپكە قاراپ يۇرۇش قىلماق، ماڭماق: بۈگۈن ئادەتتە نامازغا بارمايدىغانلارمۇ جۈمە

مەسچىتى تەرەپكە ئاقتى. ③ كۆچمە. ئىناۋەتلىك دەپ قارالماق، ئۆتمەك، يۇرۇشمەك: ئۇنىك سۆزى ئامما ئىچىدە خېلى ئاقدۇ. * دېمەك بۇ ئىشقا خېلىلا قارشىلىق قىلىپ باققان بولسىمۇ، ئاقمىدى. ④ سىزماق، ئېرىپ كەتمەك: قايغۇ ـ دەردتە سارغايغان، يېتىم هالىمنى ئېيتايمۇ، قۇمۇل يولىغا قاراپ، ئاقتى كۆزىنىك قارىسى. * بىچارە دەرد ئېيتىدىغان بولسا يۈرەك باغرى يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئېقىپ كېتىدۇ، زادى... ئۇھ!

ئاقموچ ئى [ئاق+مۇچ] <بوت> قارىمۇچ مېۋىسىنىك شۆپىكى ئېلىپ تاشلانغاندىن كېيىن قالغان قىسمى.

ئاقنان ئى [ئاق+نان] ① بۇغداي ئۇنىدىن ياقىقان نان: ئاقنان يەپ چوك بولغان بالا. ② يۇزىنى ئادەتتىكى نان دىن چوڭراق ئېچىپ ياققان نان: ئايشەمخان ئاقنانىنى ئوخشىتىپ يېقىپتۇ.

ئاقنانچى ئى. ئەمگەك قىلماي تەييار نانىنى يېيىشكە ئامراق، تىرىكتاپ ئادەم: بىزگە ئاق نانچىلار ئەمەس، ئەمگەك قىلىدىغانلار كېرەك. * راست جاپاكەش ئەھلىمۇ ئۇ ياكى بىر ئاق نانچىمۇ؟ يولدا يولداش بولمىغايكەن چىن ۋاپادار بولمىسا.

ئاقنانچىلىق ئى ئەمگەك سىڭدۈرمەي، تەييارغا تىگە بولۇۋېلىش ھەرىكىتى ۋە ھالىتى: ئاقنانچىلىق ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ يارىماس ئادەت.

ئاقناۋات ئى [ئاق+ناۋات] قوغۇنىنىڭ بىر تۈرىنىڭ نامى.

ئاقۇچ سۈپ. ئاقما مايىل، سۇس ئاق: دەريا بولسا ئاقۇچ تۇمان ئىچىدە. تۇن قاراڭغۇلۇقىغا زىت هالدا، كۆمۈشتەك يالتىراپ تۇزاقلارغا سوزۇلغىنىچە ئېقىپ تۇرماقتا ئىدى.

ئاقۇش (توغرىسى: ئاقۇچ) ← **ئاقۇچ**

ئاقئۇشۇشاق ئى [ئاق+ئۇششاق] دېنى تولمىغان، ئاقلىغاندا ئۇۋۇلىپ ئۇششاقلىنىپ كەتكەن ئۇۋاق گۈرۈچ.

ئاقۋالداق ئى [ئاق+بالداق] يۇقىرى هارارەتتىلىك هاۋاسىزلاندۇرۇلغان قازاندا ئېتىلىدۇرۇلغان قوناق، گۈرۈچ دانىلىرى: مەن تاغدىن قايتىپ كەلسەم، تېخى هېچكىم ئۆيىگە كەتمەپتۇ، شۇ كۈنى تۇن نىسپىغچە ئاقۋالداقتەك پاراسلاپ تالاش ـ تارتىش قىلدۇق، ــ ئوھۇ... دېھقانلار جەمئىيىتى كۇچ ـ مادار، تۆگۈلگەن مۇشت، ــ دېيىشتۇق.

ئاقىرقەرھا ئى [پ<هىند] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئىنچىكە، گۈلى ئاق ياكى قىزىل بولىدۇ؛ قۇرۇتۇلغان گۈلىدىن قىلىنغان پاراشوك بىلەن پاشا، چۈمۈن قاتارلىق زىيانداش هاشاراتلارنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

ئاقىل سۈپ [ئە] ئەقىللىق، ئۆتكۈر پىكىر قىلىدىغان؛ دانا: ئاقىل ئۆزىنى ئايايدۇ (ماقال). * ئاتام مېنى ياتلىق قىلماقچى بولسا، ماڭا لايىق بولغۇچى يىگىتمۇ ئۆزەمدەك ئاقىل ۋە دانا بولۇشى لازىم.

ئاقىلانە رەۋ [ئە+پ] ئەقىل ئىشلەتكەن هالدا، ئەقىللىق كىشىلەرگە ئوخشاش، ئەقىل بىلەن: بۇرۇنقى زامانىدا، بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، ئۇ هەر كۈنى ئىشقا چۈشكەندە، ئالدى بىلەن دانىشمەنلەرنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاقىلانە مەسلىھەتلىرىنى ئاڭلايدىكەن، بۇ ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلانغانىكەن.

ئاقىلانىلىك «ئاقىلانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەن بۇ ئىشنى ئاقىۋەتسىنى كۆرۈشۈڭ، ئېتىراپ قىلىشىڭ، بۇ زىيانىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش، تۈزىتىۋېلىشنىڭ يولىنى ئىزدىشىڭ كېرەك. مېنىڭچە، مانا بۇ ئاقىلانىلىك. * هە، مەن قول يازمىنىڭ ئاقىلانىلىك بىلەن يېزىلغان جايلىرىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلمايمەن.

ئاقىدى ـ كۆكىدى ئانداق ـ مۇنداق.

ئاقىدى ـ كۆكىدى دېمەك ئانداق ـ مۇنداق دېمەك: هەر خىل گەپ قىلماق. خىلمۇخىل

سەۋەب كۆرسەتمەك.

ئاقىلەي ـ كۆكىلەي ← **ئاقىدى ـ كۆكىدى.**

ئاقىلەي ـ كۆكىلەي دېمەك ← **ئاقىدى ـ كۆكىدى دېمەك:** ئاغىنە، ئاقىلەي ـ كۆكىلەي دەپ گەپ يورغىلاتماي، زادى شۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتىڭنى ئوچۇق دېمەمسەن؟

ئاقىلەي مۇنچاق ۋاڭلىق دەۋرىدىكى تەرجىمانلار كىيىدىغان باش كىيىمنىڭ بەلگىسى.

ئاقىللىق «ئاقىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئورۇنسىز كۈلۈش ياراڭلىقتۇر، ئورۇنلۇق كۈلۈش ئاقىللىق ۋە ئەدەبدۇر.

ئاقمۇ ئى [پ] خەلق شائىرى، خەلق داستانچىسى، داستانلارنى ئېغىزچە ناخشا قىلىپ ئېيتقۇچى: بۇ قىز ئۆتكەن يىل ئوبلاست بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەتكارلىرى، ئاقىنلىرى يىغىنىغا سىفەن مەكتەپتىن ۋەكىل بولۇپ قاتنىشىپ، ئۆز تالانتى بىلەن كىشىلەرنى قايىل قىلدى ۋە بىرىنچى بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى.

ئاقىنلىق «ئاقىن» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئاقىۋەت [ئە] ① ئى. ئاخىرقى يەكۈن، نەتىجە: ھېيلىگەر بىر چاشقان سىرتىقا قاراپ ئېتىلىۋىدى، «ئۇرا!» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ كالتەك كېلىپ بېشىغا تەگدى. يەنە بىرىنىڭ ئاقىۋىتىمۇ شۇنداق بولدى. ② رەۋ. ھەممە ئىش بولۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئاخىرى، نەتىجىدە: ئەبلىغازىنىڭ سۆزلىرى كۆز يېشىغا ئارىلىشىپ چىقاتتى، ئۆمۈر بويى مۇشۇ ئىسلام ھاجىلارنىڭ مېلىنى بېقىپ ئاقىۋەت كۆچىدىن قالغاندا تىرىك پېتى ھاجەتخانىغا تاشلانغان بوۋىسى، بايىنىڭ جىيەنى مەرگەنلىكىنى كۆرسەتىش ئۈچۈنلا قوي سېغىۋاتقان يېرىدە تۇرغۇزۇپ ئېتىۋەتكەن مومىسى كۆپچىلىكنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى.

ئاقياغلىق ئى [ئاق+ياغلىق] <بوت> ئۆرۈكىنىڭ بىر تۈرى، چوڭ ـ كىچىكلىكى جانانە ئۆرۈكتەك بولىدۇ، ئەمما ئاق ئۆرۈكىكە ئوخشاش ئاق سېرىق پىشىدۇ: ماۋۇ شەربىتى ئېقىپ پارقىراپ تۇرغىنى ئاقياغلىق، بۇ ھۇل ـ ھۇل قىزىرىپ پىشقىنى ـــ يۇمىلاق جانانە، ھەممىسى مەي باغلاپ كەتكەن شاخ مانتىلىرى.

ئاقيول ئى [ئاق+يول] خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق يول، سەپەر: ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئوغلۇم، ـــ دېدى ئۇ ئادەم سەل قورۇنۇپ-راق، ـــ سەپىرىڭىزگە ئاقيول بولسۇن.

ئاقيول بولسۇن يولىڭىز خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق بولسۇن، يولدا ئامان بولۇشىڭىزنى تىلەيمىز: ـــ خەير خوش ئاقيول بولسۇن! ـــ دېيىشتى باشقىلارمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن.

ئاقيول تىلىمەك خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق يول يۈرۈشنى تەلەپ قىلماق، ئاقيول بولۇق بولۇشنى ئۈمىد قىلماق: ئاتلىقلار يولغا چۈشكەندە، سەيدىخان ئاچام، غەيرەت ۋە «بويناق»لار يولىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشقىنىچە ئۇلارغا ئاقيول تىلەپ قېلىشتى.

ئاكا ئى ① چوڭ ئوغۇل (ئۆكىلىرىغا نىسبەتەن): ئاكاڭ كىمنى ئالسا، يەڭگەڭ شۇ (ماقال). * ئۇ ئاكىسى بىلەن تەڭ ئوقۇشقا كىردى. ② ئۆزىدىن چوڭ ئەر كىشىگە مۇراجىئەتتە ياكى ئۇنىڭغا ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدۇ: مۇمىن ئاكا ئۆزىنىڭ ياشلىق دەۋرىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

ئاكاڭ قارىغاي سۆزلىگەندە، ئۆزىنى چوڭ كۆرسەتىش ئۈچۈن «مەن قالتىس»، «مەن نوچى» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: ئاكاڭ قارىغاي بىرىنچى. * ئاكاڭ قارىغاي ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ تەكەبباۇرلۇق بىلەن. * ئەپسۇسلىنىم: «ئۇجمە سايىسى ئاكاڭ قارىغىنىڭ، ياغچى باي غوجامنىڭ»، دەپ پەرۋا قىلماي جاۋاب بېرىپتۇ.

ئاكابىر ئى [ئە] يېزىت. يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشى، كاتتا ئادەم: ـــ ئەي ئوغلۇم قەمەر-شاھ!... ئوردا ئاكابىرلىرى ئالدىدا پادىشاھتىن تىلخەت ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ھۈنىرىڭنى

كۆرسەتكەيسەن، ــ دەپ سالماس بوۋا دۇئا بىلەن قەمەر شاھنى يولغا سالدى.

ئاكاتسيه ئى [ر <گرېك] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ. شېخى تىكەنلىك، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق، پۇراقلىق، مېۋىسى ياپىلاق تاسما شەكىللىك بولىدۇ.

ئاكادېمىزم ئى [ر] ① قۇرۇق نەزەرىيىگە بېرىلىپ كېتىش، ھاياتتىن، تەرەققىياتتىن ئۈزۈلۈپ قېلىش، قۇرۇق نەزەرىيىۋازلىق (ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئوقۇتۇش يۇرتلىرىدا). ② XVII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياۋروپادىكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى باشقۇرغان گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىدا شەكىللەنگەن مۇتەئەسسىپ ئېقىم.

ئاكادېمىك ئى [ر] پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى ياكى شۇ ئەزانىڭ ئۇنۋانى: ئۇ كېيىنكى يىللاردا ئەنگلىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى 15 يۇقىرى دەرىجىلىك ئىلىم يۇرتلىرىدا دوكتور، ئاكادېمىك دېگەندەك ئۇنۋانلارنى ئالدى.

ئاكادېمىكچىلار ← **ئاكادېمىزم تەرەپدارلىرى.**

ئاكادېمىيە ئى [ر <گرېك] دائىرىسى نىسبەتەن چوڭ بولغان، ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى.

ئاكا ـ ئۇكا بىر ئاتا ـ ئانىدىن تۇغۇلغان ئاكا ۋە ئۇكا ئوغۇل بالىلار: ئاكا ـ ئۇكىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال). * قاسىم بىلەن سەمەت بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئاكا ـ ئۇكىلار.

ئاكا ـ ئۇكىلىق ئاكا ـ ئۇكىلارغا خاس: ئاكا ـ ئۇكىلىق مۇناسىۋەت.

ئاكت ئى [ر<لات] بىرەر ئىشنى تەستىقلاش ئۈچۈن يېزىلغان ھۆججەت: ئاكت يازماق. ئاكتقا قول قويماق.

ئاكتۇئال سۈپ [ر] ھازىرقى ۋاقىت ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم، ئەلا، زۆرۈر: ئاكتۇئال مەسىلە. ئاكتۇئال پروگرامما. ئاكتۇئال تېما. * يازغۇچىلىرىمىز نۇرغۇن ئاكتۇئال تېمىلاردا ئەسەرلەرنى يېزىپ، زامانىمىزدىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان زور ئۆزگىرىشلەرنى ئەكس ئەتتۈردى.

ئاكتۇئاللىق «ئاكتۇئال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقانداق بىر خىل تەرىبىيە ئەگەر تەرىبىيىلەنگۈچىلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تەربىيىلەش ئاكتۇئاللىقى بىلەن بىرلەشمىسە، كۆزلىگەن نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

ئاكتىپ [ر] ① سۈپ ھەرىكەتچان، ئىلغار، ئىجابىي: ئاكتىپ ئامىل. * ئۇلار ئاكتىپ تەدبىرلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىدى. ② رەۋ. پائال، قىزغىن، ئىجابىي يوسۇندا: ئۇلار كۆچەت تىكىشكە ئاكتىپ قاتناشتى. * بەزى جايلار قىسىملارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسىنى ئاكتىپ ھەل قىلدى. ③ ئى. بىرەر تەشكىلات ياكى كوللېكتىپنىڭ ئىلغار، تەشەببۇسكار ئەزاسى: ئاكتىپلار يىغىنى، ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپى. * يېل ئاخىرىدا ئىجتىمائىي پائالىيەت ئاكتىپلىرى مۇكاپاتلاندى.

ئاكتىپ ئىممۇنىتېت <تىب> تەبىئىي يۇقۇملىنىش ياكى سۇنئىي ئەملەش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئادەمنىڭ ئىممۇنىتېتلىق ئىقتىدارىنىڭ قورغىلىشى. ئۇ تەبىئىي ئاكتىپ ئىممۇنىتېت ۋە سۇنئىي ئاكتىپ ئىممۇنىتېت دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئاكتىپلاشتۇرۇلغان «ئاكتىپلاشتۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈر سۇمۇرۇش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك كۆمۈر، قاتتىق ياغاچ، مېۋە پوستى، ئۇستىخان قاتارلىقلارنى

هىم ئېتىلگەن قاچىغا سېلىپ كۆيدۈرۈپ كۆمۈر قىلىپ، ئاندىن ئۇنىڭ كاۋاكچىلىرىنى كۆپەيتىش بىلەن ياسىلىدۇ؛ زەھەرلىنىشتىن قوغدىنىش ئىقتىدارى گازنى قىلىترلەش، سانائەتتە سۈيۇقلۇقنى رەڭسىزلەندۈرۈپ ساپلاشتۇرۇش، تىبابەتچىلىكتە ئاشقازان ۋە ئۇچەيدىكى توكسىن، باكتېرىيە ياكى يەلنى سۈمۈرۈۋېلىش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاكتىپلىشىش ① «ئاكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ ئىسىمدىشى. ② <خىم>مولېكۇلا ياكى ئاتومنىڭ ئېنېرگىيە مىقدارىنى ئاشۇرۇش. ئادەتتىكى ياغاچ كۆمۈرنى ھىم ئېتىلگەن قاچىغا سېلىپ قىزىتىقاندا، ئۇ سۈمۈرۈش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولغان ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈرگە ئايلىنىدۇ.

ئاكتىپلاشتۇرماق «ئاكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاكتىپلاشتۇرۇلماق «ئاكتىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاكتىپلاشماق پ. ئۆز پائالىيىتىنى ئاشۇرماق، كۈچەيتمەك، پائاللاشماق: ئۇ ھازىر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاكتىپلىشىپ قالدى.

ئاكتىپلىق ① «ئاكتىپ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ تەدبىر ئەزالارنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. * ھەربىر گىراژدان ئومۇمنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئاكتىپلىق بىلەن ئاسرىشى كېرەك. ② غەيرەت، جاسارەت، پائالىيەت: ياشلار «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدا زور ئاكتىپلىق كۆرسەتمەكتە.

ئاكتىپلىق قىلماق سەلب. ئۆزىنى يالغاندىن ئاكتىپ قىلىپ كۆرسەتمەك؛ ئۆزىنى ئاكتىپ قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن يالغاندىن ھەرىكەت قىلماق: ئۇ ئاكتىپلىق قىلىپ: يېشىم ئېشىپ كەتتى. پېنسىيىگە چىقمەن... ئۆمەر ياش، قاۋۇل كادىر، مېنىڭ ئورنۇمدا ئىشلىسە مۇۋاپىق، ــ دەپ پىكىر بېرىپ، ئاخىرى تەس كۈنگە قالدى.

ئاكتىنىي ئى [<گرېك] <خىم> ئۇراننىڭ يىمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدىغان رادىئاكتىپلىق ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Ac. ئۇ يەنە يىمىرىلىپ بىر قاتار رادىئاكتىپ ئېلېمېنتلارنى ھاسىل قىلىدۇ، يىمىرىلىش دەۋرى 22 يىل.

ئاكسىئوما ئى [ر <گرېك] <مات> ① ئىنسانلارنىڭ ئۆزاق مۇددەتلىك تەكرار ئەمەلىيىتىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن، قايتا ئىسپاتلاش ھاجەتسىز بولغان ھۆكۈم. مەسىلەن: $A = B$، $B = C$ بولسا، ئۇ ھالدا $A = C$ بولىدۇ. ② <لوگ> جەمئىيەتتە كۆپ سانلىق كىشىلەر ئېتىراپ قىلغان توغرا قائىدە.

ئاككورد ئى [ر<ئىتال] <مۇز> مۇزنىكىدا ھەر خىل ئېگىزلىكتىكى بىر ـ بىرىگە ئاھاڭداش بىرقانچە تاۋۇشنىڭ بىرىولى چېلىنىشى.

ئاككوردشۇناسلىق ئى <مۇز> مۇزنىكا ئىلمىنىڭ بىر تارمىقى، ئۇ ھەر خىل باسقۇچلۇق ئىنتېرۋالدىكى ئاككوردلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاككوردلاشتۇرماق «ئاككوردلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبىلى ئاككوردلاشتۇرغان خەلق مۇزىكىسى «تاشۇاي» دۆلەتلىك سەنئەت مۇسابىقىسىدا ئالا نەتىجىگە ئېرىشتى.

ئاككوردلاشتۇرۇلماق «ئاككوردلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاككوردلاشتۇرۇلغان مۇزىكا.

ئاككوردلاشماق پ. يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى ۋە ئاۋاز ئىسىمى ھەر خىل بولغان بىرقانچە ئاۋازلار ئۆزئارا بىرلەشمەك؛ ئاككوردلار مۇزىكىدىكى باشقا ئامىللار بىلەن ماسلاشماق.

ئاككوردلۇق سۈپ. ئاككوردلاشقان، ئېگىز ـ پەسلىكى ئوخشاش بولمىغان بىرقانچە ئاۋاز ئۆزئارا بىرلەشكەن: ئۇ رويالنى ھەر

خىل ئاككوردلۇق ئاھاڭلارغا چالالايدۇ. * بىرىنچى سىم بىلەن ئوتتۇرا سىملارنى قوشۇپ چالساق بۇنىڭدا بىر خىل يۇقىرى ئاككوردلۇق ئاھاڭ مۇزىكىغا قوشۇمچە ئاۋاز بېرىدۇ.

ئاككوردىيون ئى [ر<فران] <مۇز> يېرىم ئاۋازلىق گارمون، تىترىگۈچى مېتال پلاستىنكا، قاتلىنىدىغان تېرە شامال ساندۇقى ۋە بىر قاتار تىللاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ چالغان چاغدا سول قول بىلەن شامال تارتىلىدۇ، ئوڭ قول بارماقلىرى بىلەن تىللار بېسىلىدۇ.

ئاككۇمۇلياتور ئى [ر<لات] <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى خىمىيىلىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ ساقلاپ قويىدىغان قۇرۇلما، توك ئىشلەتمەكچى بولغاندا، يەنە خىمىيىلىك ئۆزگىرىش ئارقىلىق ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى چىقىرىلىدۇ. ئاككۇمۇلياتورنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ. ئۇ تۇراقلىق توك بىلەن تەمىنلەشتىكى مۇھىم قۇرۇلما ھېسابلىنىدۇ.

ئاكوپ ئى [ر] <ھەرب> ئۇرۇشتا ئوقتىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن قېزىلغان خەندەك ۋە ئالدىغا توپا قاتارلىقلارنى دۆۋىلەپ توسۇلغان چوڭقۇرلۇق، ئورەك: ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئاكوپ قازدى. تاش دۆۋىلىدى. * قورغانىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە بۇرجىكى سوزۇلۇپ چىقىقان ئاكوپلاردا ئالتىنچى لېيەن ياتاتتى.

ئاكوپداش ئى. بىر ئاكوپتا بىللە جەڭ قىلغان، بىر ئاكوپتا بىللە تۇرغان جەڭچى: سۆيۈنىدۇ ئەسلىسە سېنى، چاۋشيەندىكى تۇغقان ــ قېرىنداش. پەخىرلىنىپ سۆزلە ھېكايە، بىللە بولغان جەڭچى ئاكوپداش.

ئاكوستىكا ئى [ر<گرېك] <فىز> فىزىكىنىڭ بىر تارمىقى، ئاۋاز دولقۇنىنىڭ ھاسىل بولۇشى، تارقىلىشى، رولى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاكوستىكىلىق سۈپ. ئاكوستىكىغا ئائىت، ئاكوستىكىغا ئاساسلانغان: ئاكوستىكىلىق ئاپپاراتلار.

ئاكۇشېر ئى [ر<فران] <تىب> رەسمىي ئاكۇشېرلىق مەكتىپىدە ئوقۇغان ياكى شۇ دەرىجىدىكى قابىلىيەتكە ئىگە بولغان، مۇستەقىل ھالدا توغۇت قوبۇل قىلالايدىغان ۋە كۆتەلەيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېببىي خادىم.

ئاكۇشېركا ئى [ر] <تىب> ئايال ئاكۇشېر.

ئاكۇشېركىلىق «ئاكۇشېركا» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: ئۇ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېركىلىق قىلىدۇ.

ئاكۇشېرلىق «ئاكۇشېر» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: بۇ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېرلىق قىلىدىغانلار پەقەتلا شۇ ئىككىسى.

ئاكۇلا ئى [ر] بىر خىل بېلىق، تۇرى كۆپ؛ دېڭىز، ئوكيانلاردا ياشايدۇ؛ تېنى ئۇرچۇق شەكلىدە بولۇپ سەل ياپىلاق كېلىدۇ، قاسىرىقى قالقانسىمان بولىدۇ؛ كۆكىرىكى ۋە ئۇزگۈچى قانىتى دۆڭ كېلىدۇ، بەزى تۈرلىرىنىڭ بېشىدا سۇ پۈركۈش تۆشۈكى بولىدۇ، ھەرىكىتى چاققان بولۇپ يىرتقۇچ كېلىدۇ، باشقا خىلدىكى بېلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى.

ئاكىلە ئى [ئە] <تىب> ئۆتكۈر بالىلار كېسەللىكى، كۆپىنچە قىزىل ۋە سكارلاتىنا قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ. ئالامەتلىرى: ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىسىنىڭ بىر قىسىم توقۇلمىلىرى جاراھەتلىنىپ، قاردىماپ، نېكروزلىنىدۇ ھەمدە سىرتقا قاراپ زىيىلىنىدۇ. ئېغىرلاشقاندا كېسەل ھوشىدىن كېتىدۇ.

ئاكىلىق سۈپ. ئاكىدا بولۇشقا تېگىشلىك،

ئاكىغا لايىق: ئۇ بىر قاچا تاماق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئاكىلىق هوقۇقىنى ئىنسىغا سېتىپ بېرىپتۇ. * ئۇ ئاكىسىغا: ــ مەرهۇم دادىمىزنىڭ هۇرمىتى ئۈچۈن، ئۆزەڭنىڭ ئاكىلىق بۇرچۇڭنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ماڭا ياردەم قىلغىن...، ــ دەپتۇ.

ئاگاه سۈپ [پ] خەۋىرى بار، دىققىتى قوزغالغان؛ هوشيار.

ئاگاه بولماق ① بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ئىش، هەرىكەت، ۋەقە ۋە هادىسىدىن خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: ئاگاه بولغىنكى، خەلق مېنىڭ ئەهۋالىمدىن خەۋەرسىز دەپ ئويلىما. ② هوشيار بولماق، سەگەكلەشمەك، سەگەك تۇرماق: ــ خەۋىدارلار، سومكا ۋە يانچۇقۇڭلارغا ئاگاه بولۇڭلار! ــ پرىكازچىكىنىڭ ئونلۇك ئېيتقان بۇ گېپى ئابدۇللانى چۆچۈتۈۋەتتى. * كۆزى چۈشتى كېپىنەكىنىڭ بىناگاهى، چۈمۈله هالىدىن ئۇ بولدى ئاگاه. * يامغۇرلار تولا ياغسا مۇز داۋانلار پەسلەيدۇ، يار ئۆزەڭگە ئاگاه بول دۈشمەن بىزنى قەستلەيدۇ.

ئاگاهلاندۇرماق ① «ئاگاهلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇ كەچته كەلگەن سەمەت بوسۇغىدا توختاپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىراشلىقىنى، ئەتىدىن باشلاپ ئانا-بالا ئىككىسىنىڭ ئىشقا چىقىشى كېرەكلىكىنى ئاگاهلاندۇرۇپ قويۇپ كەتتى. * ــ بىر نەرسىنى كۆرمىسەم ۋە ئاڭلىمىسام سىزنى ئاگاهلاندۇرماس ئىدىم، ــ دېدى ئابىت ئىشەنچ بىلەن. ② سەگەكلەشتۈرمەك، ئەسلەتمەك، دىققەت قىلدۇرماق، پەخەس بولۇشقا ئۈندىمەك: ــ هەي ئەخمەق، كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالىسەن...! ــ دەپ ئاگاهلاندۇردى باغۋەن ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ. * ــ يولداش تۇراپ، ئەگەر سىزىنىلا شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسىڭىز، ئاخىرقى قېتىم ئاگاهلاندۇرۇپ قويايلا! گۈڭشې شۇجىلىقىڭىزدىنمۇ ئۈمىد قالمايدۇ...، ــ دېدى ئۇ.

ئاگاهلاندۇرۇش ① «ئاگاهلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئىسىمدىشى. ② خاتالىق سادىر قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان بىر خىل جازا تۈرى: ئامانلىق ساقلاش باشقۇرۇش نىزامىغا خىلاپ هەرىكەتلەرگە قارىتا ئاگاهلاندۇرۇش، جەرىمانە قويۇش ۋە تۇتۇپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل مەمۇرىي جازا بېرىلىدۇ.

ئاگاهلاندۇرۇشماق «ئاگاهلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاگاهلاندۇرۇلماق «ئاگاهلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: بۇ جاۋاب خەت مارتىنىڭ جەهلىنى جىقاردى، چۈنكى تەكلىپنامىدا: «ناهايىتى مۇهىم» دەپ ئاگاهلاندۇرۇلغانىدى.

ئاگاهلانماق خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: خۇشال بولدۇم ئىشلىرىڭىزدىن، ئاگاهلاندىم يازغان خېتىڭىزدىن.

ئاگرونوم ئى [ر] يېزا ئىگىلىك ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسى: سىزنىڭ ئاتىڭىز تاۋۇز تېرىپ داڭ چىقارغان، هەتتا كۆك يانتاقتا تاۋۇز پىلكىنى ئولاپ يانتاقىنىڭ شەربىتىنى تاۋۇزغا سىڭدۈردى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىز ئاگرونوم بولۇشنى، ئاتىڭىزنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلدىڭىز.

ئاگرونومىيە ئى [ر<گرىك] دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ مەزمۇن جەهەتتىن زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش، سورت يېتىشتۇرۇش، تۇپراق، هاۋا رايى، ئوغۇت ۋە دېهقانچىلىققا زىيانلىق بولغان زىيانداش هاشارات قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاگگلیوتىناتىپ سۈپ [ر] يېرىشقاق، تۇرلىنىشچان: ئاگگلیوتىناتىپ تىللار.

ئاگگلیوتىناتىپ تىللار <تل> سۆزلەرنىڭ گراماتىكىلىق مەنىسى ئاساسەن سۆز تومۇرىغا قوشۇمچە قوشۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان تىللار. ئۇيغۇر تىلى، تۈرك تىلى شۇ تىللار قاتارىغا كىرىدۇ. ئۇ يەنە «يېپىشقاق تىللار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاگېنت ئى [ر<لات] ① بىرەر تەشكىلات،

مۇئەسسىسە قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەلۇم ۋەزىپىنى ئۆتەش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋەكىلى. ② باشقىلار تەرىپىدىن قويۇلغان، شۇلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان شەخس: بۇرژۇئازىيە ئاگېنتلىرى. ③ بىرەر دۆلەت رازۋېتكىسىنىڭ مەخپىي خادىمى، جاسۇس، ئايغاقچى: گومندا‌ڭ ئاگېنتلىرى.

ئاگېنتلىق ئى. مۇخبىرلار يارىدەمىدە سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ھايات‌قا، تۈرمۇشقا داىر مەلۇماتلار ۋە خەۋەرلەرنى توپلاش ھەم تارقىتىش ئورگىنى: شىنخۇا ئاگېنتلىقى. مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى.

ئاڭ I ئى ① كىشىلەرنىڭ پىكىر قىلىش قابىلىيىتى، ئەقىل-ئىدراك: ئادەمنىڭ ئېڭى ئۇنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ تەدرىجى تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. ② ئادەملەرنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتنى چۈشىنىشى، سېزىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى: سىياسىي ئاڭ. سىنىپىي ئاڭ. * ھەر خىل شەكىلدىكى تەشۋىقي تەربىيە ۋە ئەمەلىي ھەرىكەتلەر ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭىنى ئۆستۈرۈش لازىم. ③ ۋەقەلىكنىڭ كىشى مېڭىسىدە، ئۇنىڭ بارلىق روھىي پائالىيەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە مەلۇم مەقسەتكە يۆنەلگەن ھالدا ئەكس ئېتىشى: ئاڭ مېڭىنىڭ فۇنكسىيەسىدۇر. * ماددا بىرلەمچى، ئاڭ ئىككىلەمچى. ④ بەلگىلىك بىر ئىجتىمائىي سىنىپ ۋەكىلى بولغان كىشىلەرنىڭ پىسخولوگىيىلىك، سىياسىي ۋە پەلسەپىۋى نۇقتىنەزەرلىرى؛ دىنىي، بەدىئىي قاراشلىرىنىڭ يىغىندىسى، سىستېمىسى: سوتسىيالىستىك ئاڭ. كوممۇنىستىك ئاڭ.

ئاڭ فورمىسى <لوگ> بەلگىلىك ئىقتىسادىي بازىس ئاساسىدا شەكىللەنگەن، دۇنيا ۋە جەمئىيەت توغرىسىدىكى سىستېمىلىق كۆز قاراش ياكى ئوي-پىكىرلەرنىڭ يىغىندىسى. ئۇ سىياسىي، قانۇن، سەنئەت، دىن، پەلسەپە ۋە ئەخلاق قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدىكى ئىدىيىۋى نۇقتىنەزەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۇستىقۇرۇلمىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ روشەن سىنىپىيلىققا ئىگە.

ئاڭ II ئى. ئوۋلىنىدىغان بارلىق جاندارلار: ماڭاتىتى يول بويىي ناخشىلار توۋلاپ، ماڭاتتى ئۇچرىغان ئاڭلارنى ئوۋلاپ.

ئاڭ-پىكىر كىشىلەرنىڭ مەلۇم شەيئىگە، ۋەقە، ھادىسىلەرگە بولغان تونۇشى، تەپەككۇرى، چۈشەنچىسى: بۇ پائالىيەتلەر ئارقىلىق ياشىلارنىڭ ئاڭ-پىكرى تېخىمۇ ئېچىلدى.

ئاڭچى ئى. **ئوۋچى:** ئاڭچى ئاڭ گۆشىنى يېمەي ئورۇپ ئۆز گۆشىنى يەر (ماقال).

ئاڭ-سەۋىيە ئاڭ ۋە سەۋىيە: ئاڭ-سەۋىيە ھازىرقىدەك بولغان بولسا، مەرپەتنىڭ قۇشى باشقا قونغان بولسا.

ئاڭ-سېزىم ئاڭ ۋە سېزىم: ئىلغار ئىدىيىۋى ئاڭ-سېزىم ھەممە يەردە بىخ ئۇرۇپ، دېموكراتىك ھەرىكەتلەر ئەۋج ئالماقتا.

ئاڭسىز سۈپ ① ئېڭى يوق، ئاڭىغا ئىگە ئەمەس، ئەقىل-ئىدراكسىز: ئاڭسىز ھايۋان. ئاڭسىز جانلىقلار. ② بىلىمسىز، چۈشەنمىگەن، بىلىم-سەۋىيىسى تۆۋەن، قالاق؛ مەدەنىيەتسىز: ئىدىيىۋى سىياسىي تەربىيىنى يالغۇز ئاڭسىز كىشىلەرگىلا ئەمەس، بەلكى ئاڭلىق زىيالىلارغىمۇ ئىشلەش كېرەك. ③ مەقسەتسىز؛ قارىسىغا، تەخمىنەن: ئۆسۈملەر ئۆز بەدىنىنىڭ جىددىي ئۆسۈپ كېتىشى ۋە كۈچىنىڭ ئارتىشى بىلەن، ئۆزىنىڭ ئەمدى كىچىك بالا ئەمەسلىكىنى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا ھېس قىلىدۇ. * ئۇلار ئاڭسىز ھالدا بۇ ھەرىكەتكە قاتناشتى.

ئاڭسىزلىق ① «ئاڭسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەدەنىيەت جەھەتتىكى نادانلىق، بىلىمسىزلىك سىياسىي جەھەتتىكى ئاڭسىزلىقنى بۇاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ② <پسخول> ئۆزى

بىلمەي، مەقسەتسىز ئېلىپ بارغان ھەرىكەت.
ئاڭقارماق پ. چۈشەنمەك، بىلمەك، سەزمەك، ھېس قىلماق: ئانا قىزىدىن: — بىرەر نەرسىنى ئاڭقىرالىدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى. * بىردىنلا بىر ئاياللىچە ئاۋاز يەنى بۇۋاي ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى ئاڭقارغىنىدا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل گۇمان، كۈنچىلىكنىڭ ئاچچىق سەزگۈلىرى قاپلىۋالدى.
ئاڭقاۋ سۆپ. ئەس-ھوشىنى دەرھال يىغىپ ئالالمايدىغان، گەپكە دەرھال چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغان؛ بىخۇد، دۆت: ئاڭقاۋ ئادەم.
ئاڭقاۋلاشتۇرماق "ئاڭقاۋلاشماق" پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
ئاڭقاۋلاشماق پ. دۆتلەشمەك، بىخۇدلاشماق؛ كالۋالاشماق.
ئاڭقاۋلىق «ئاڭقاۋ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاڭقاۋلىق قىلىپ، ھېسا باتتا خاتالاشتى.
ئاڭقىرىشماق «ئاڭقارماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچى ھە دەپ ئېزىپ ئىچۈرگىنى بىلەن، ئۇنىڭ مەقسەت-مۇددىئاسىنى ئوقۇغۇچىلار زادىلا ئاڭقىرىشالمىدى.
ئاڭقىرىلماق «ئاڭقارماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.
ئاڭلاتماق ① «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گېپىنى بىزگە ئاڭلاتماسلىق ئۈچۈن ئاۋازىنى قانچە پەسلىتىپ سۆزلىگىنى بىلەن، بىز يەنىلا ئاڭلاپ قالدۇق. * شوخ ناخشا-مۇقامنى بىر ئۆمۈر جاراڭلاتسام، ئازرۇيۇم-مۇرادىمنى كەڭ جاھانغا ئاڭلاتسام. ② سىمسىز ياكى سىملىق رادىئو ياردەمىدە ئارقىلىق رادىئو نومۇرلىرىنى سىرتقا تارقاتماق: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى يەنە بەش مىنۇتتىن كېيىن سەنئەت نومۇرلىرىنى ئاڭلىتىدۇ.
ئاڭلاش «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدەشى: ئاڭلاش سېزىمى. ئاڭلاش ئەپرۇسى. * ئۇلار دوكلات ئاڭلاش ئۈچۈن ئالدىراپ مەجلىسكە كەتتى.
ئاڭلاش سۆڭەكلىرى <فىزىئول> بولقا سۆڭەك، سەندەل سۆڭەك ۋە ئۇۋۇزەڭگە سۆڭەكلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار ناغرا پەردىسىدىكى تىترەش دولقۇنىنى ئىچكى قۇلاققا ئۆتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئويناپىدۇ.
ئاڭلاش سېزىمى تاۋۇش دولقۇنىنىڭ قۇلاق پەردىسىنى تىترىتىشتىن ھاسىل بولىدىغان سېزىم.
ئاڭلاش ئەپرۇسى <فىزىئول> 8-جۈپ مەڭە ئەپرۇسىسى، كۆزۈرۈك مەڭە بىلەن ئۈزۈنچاق مەڭە ئارىلىقىدىن چىقىپ، ئوتتۇرا قۇلاقتا تارقىلىدۇ. ئاڭلاش سېزىمى ۋە بەدەن تەڭپۇڭلۇقى سەزگۈلىرىنى باشقۇرىدۇ.
ئاڭلاشماق «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يەنە بىر جايدا بىر توپ ئادەم بىر چىملىدىقنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىۋېلىپ، چىملىدىقنىڭ ئىچىدىكى ئالاھىدە ئاۋاز دولقۇنلىرىنى ئاڭلاشماقتا ئىدى.
ئاڭلانماق «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىراقتىن كىمنىڭدۇ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلاندى. * نەۋرىخان ئاچا ھويلا ئىشكىنى ئېچىشىغا، قويلارنىڭ تەڭلا مەرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.
ئاڭلىتىش ① «ئاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدەشى. ② رادىئو ئىستانسىسى ياكى رادىئو ئۇزۇللىرىنىڭ ئاڭلىتىدىغان بىر قېتىملىق نومۇرلىرى: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئەتىگەن سائەت بەش يېرىمدا بىرىنچى قېتىملىق ئاڭلىتىشنى باشلايدۇ.
ئاڭلىتىلماق «ئاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ يېتىم-يېسىرلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىئانە توپلاش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى ئاڭلىتىلىشى بىلەنلا ئوقۇغۇچىلار سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، بەس-بەس بىلەن ئىئانە تەقدىم قىلدى.

ئاڭلىشىلماق ① «ئاڭلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② بىلىنمەك، ئۇقۇلماق، ئېپادىلەنمەك: مەقسەتنى قىسقا سۆزلەر بىلەن بايان قىلىشتا شۇنداق ئۇستىلىق كۆرەكىكى، قىسقا يوللار ئارقىلىق كەڭرى پىكىرلەر ئېنىق ئېپادىلەنسۇن، ئوچۇق ئاڭلىشىلىپ تۇرسۇن.

ئاڭلىشىلماسلىق ← **ئۇقۇشۇلماسلىق:** گېزىت ۋە باشقا تەشۋىقات ئۇسۇللىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەنلا، شۇ ۋاقىتلاردىكى كىشىلەر ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان قالايمىقانچىلىق، ئاڭلىشىلماسلىق ۋە خاتا چۈشەنچىلەر پەيدىنپەي يوقىلىشقا باشلىدى.

ئاڭلىق سۈپ ① ئاڭغا ئىگە، ئەقىل ـ ئىدراكلىق: ئادەم ئاڭلىق مەخلۇق. ② ئىجتىمائىي ھاياتنى، ئۆزىنىڭ مەۋقەسى ۋە تارىخىي بۇرچىنى توغرا چۈشىنىدىغان، چۈشەنگەن: ــ قىزىم سىز ئاڭلىق ۋە ياخشى ئىشچى، ــ دېدىم ــ مەن مۇمكىنقەدەر سىلىق سۆزلەشكە تىرىشىپ. ــ بىر ئىشچى ئۇچۇن شەخسىي ئالاقىلارغا قارىغاندا دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنىسىز. * ئۇ ئايالىغا مەنىلىك قىلىپ: ــ سەن بالاڭ ئۈچۇن مېھرىبان ئانىسەن، شۇنداقلا قانۇننىڭ ئاڭلىق قوغدىغۇچىسىسەن!... دېدى. ③ ئىلمىي چۈشەنچىگە ئىگە، بىلىملىك، مەدەنىيەتلىك: خەيرۇللانىڭ ئانىسى ئاڭلىق ئايال بولغاچقا، ئوغلىنىڭ تاپقان لايىقىغا دەرھال رازى بولدى. * ئۇ تازا يۇرىكىدە ئوتى بار يىگىت، لېكىن شوخ ۋە ھەددىدىن تاشقىرى ئىتتىنىك بالا، ئاڭلىق ۋە ناھايىتى تىرىشچان. ④ ئاڭ، ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن باغلانغان، ئەقىل ـ ئىدراك تەقەززاسى بىلەن قىلىنىدىغان: ئاڭلىق ھايات. ئاڭلىق ھەرىكەت. ⑤ ئۆزلۈكىدىن، ئۆز ئىختىيارى بىلەن، مەقسەتلىك ھالدا، كۆرۈپ، بىلىپ تۇرۇپ: ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىكى رەھبىرىي يولداشلار ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، خىلمۇ خىل ناتوغرا ئىستىللارنى ئاڭلىق توسۇپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىغا ئۇلۇغ بولۇشى لازىم. * ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى دۆلەت مەنپەئىتىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ، تەشكىلنىڭ تەقسىماتىغا ئاڭلىق بويسۇنۇشى لازىم.

ئاڭلىقلىق «ئاڭلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: خەلقنىڭ قانۇنغا رىئايە قىلىشى ئاساسىي جەھەتتىن ئاڭلىقلىق ئاساسىدا بولىدۇ. * مەدەنىيەت يۇرتى ھەر تۇرلۇك تەشۋىقي تەربىيە خىزمەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ئاممىنىڭ ماددىي ـ مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىشتىكى ئاڭلىقلىقىنى ئۆستۈردى.

ئاڭلىماس «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتداش شەكلى: ئۇنىڭ قۇلىقى ئاڭلىماس بولۇپ قالغىلى بىرەر يىلچە بولدى.

ئاڭلىماسقا سالماق ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىمىغان قىياپەتكە كىرىۋالماق، بىلىپ تۇرۇپ، بىلمەس بولۇۋالماق: دۇرنەم بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماسقا سېلىپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. * ئۇ كېتىۋېتىپ كۆرەشنىڭ ــ قەيسەر! بىز سېنى ساقلاپ تۇرغانىدۇق، مۇنداق ماڭ، بىز بىرگە ماڭايلى! ــ دەپ ۋاقىرىغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئاڭلىماسقا سالدى.

ئاڭلىماق پ ① تاۋۇشنى ئاڭلاش ئورگىنى ئارقىلىق قوبۇل قىلماق: مۇزىكا ئاڭلىماق. دەرس ئاڭلىماق. * قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا (ماقال). * ئەركىن ئاپىسىنىڭ گېپىنى كۆلۈمسىرىگەن ھالدا دىققەت بىلەن ئاڭلىدى. ② بىلىمەك، خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. * قايسى كۈنى ئۇ دوستى قادىردىن پولاتنىڭ ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغانلىقى، يېڭىلا دوختۇرخانىدىن ئەكەلگەنلىكىنى ئاڭلىدى. ③ كۆڭۈل بولمەك، ئېتىبار بىلەن قارىماق، دىققەت ـ ئېتىبارىنى قاراتماق: ئاممىنىڭ پىكرىنى ئاڭلىماق. * ئەخمەتجان قاسىمى بۇ ۋەكىللەر بىلەن كۆرۈشۇپ، خەلقنىڭ ياخشى تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنى ئاڭلىدى. بەزى مەسىلىلەرگە جاۋاب بەردى. ④ قوبۇل كۆرمەك، ماقۇل بولماق:

بويسۇنماق، ئۇنماق، كۆنمەك: گەپ ئاڭلىماق. تەربىيە ئاڭلىماق. * سىدىق تەسىرلەنىپ: ـــ تاغا، مەن ئالىگرى سىزنىڭ نەسىھەتلىرىڭىزنى ياخشى ئاڭلىمىغانلىقىمغا پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، ـــ دېدى. * مۆمىن ئاخۇن: ـــ زەردە بىلەن گەپ قىلارمىش تېخى، ئۇ سېنىڭ گېپىڭنى بەك ئاڭلاپ كېتەر!؟ ـــ دېدى. ⑤ ئاغزاكى تەنبىھ، دەككە، دەشنەم ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئىشتىمەك: سېنى دەپ ئاپامدىن بىرمۇنچە گەپ ئاڭلىدىم. * ئۇ مۇئەللىمدىن ئاڭلايدىغىنىنى راسا ئاڭلىۋالدى.

ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس ئاران ـ ئاران ئاڭلىنىدىغان، بىرئاز ئاڭلىنىدىغان دەرىجىدە، بوش ئاۋاز بىلەن: كىلىن تولا ئاڭلىغان بۇ سۆزلەردىن زېرىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس قىلىپ كوتۇلدىدى. * ماشىنا ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس گۈرۈلدەپ، توپ شەكلىدىكى چىراغلار يورۇتۇپ تۇرغان سېمونت يول بىلەن ھويلا باغچىسىنى ئارىلاپ، تۆمۈر رېشاتكىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئال (توغرىسى: هال) ← **هال**.

ئالا سۈپ ① ئاق ـ قارا، ئاساسەن ئاق بىلەن باشقا رەڭنىڭ ئارىلىشىپ كېلىشىدىن هاسىل بولغان (هايۋانلار هەققىدە): ئالا ئات. ئالا كالا * ئادەمنىڭ ئالىسى ئېچىدە، هايۋانىنىڭ ئالىسى تېشىدا (ماقال). * ئىككى ئادەمنىڭ بىرىدىن مۇشۇكى بار ئىكەن. بىرىنىڭ ئالا، بىرىنىڭ سۈر مۇشۇك ئىكەن. ② هەر خىل رەڭلىك ياكى يوللۇق؛ چېپار: ئالا بەقەسەم. ئالا كۆڭلەك. ئالا بالداق. ③ كۆچمە. باراۋەر، تەكشى ئۇنۇپ چىقمىغان، شالاڭ؛ بىر يەردە بار، بىر يەردە يوق: ئالا بۇغداي. * ئەگەردە قايسى يەر بولسا بىكار، شۇ يەرگە رەت ـ رەت ئۇجمە سال. قالمىسۇن ھېچ يەر ئالا، بولسۇن بىر گۈل جامال.

ئالا بولماق رەڭ تۇزۇمەك، سۈزۈلمەك، سارغىيىشقا، ئاقىرىشقا، قىزىرىشقا باشلىماق: ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرسە ئالا بولار (ماقال).

* جىگدىلەر ئالا بولۇپ، كەلسە كەلكۈن كۆپىيىپ ئۇلغىيىسەن قىرغاق ئېشىپ، قاشتېشى، بىلەي تېشى، سەدەپ تېشى، كېلىدۇ ئېقىنىڭغا تەڭ ئەگىشىپ.

ئالا بولۇپ قالماق بىر يېرى پىشىپ، بىر يېرى خام قالماق (پولۇ تامىقى هەققىدە): نەزىرىنىڭ پولۇسى ئالا بولۇپ قېلىپتۇ.

ئالا غورا سۈزۈلگەن، تېخى پىشمىغان، ئۇرۇقچىسى قاردىاپ مېغىزى قېتىشقان غورا: ئالا غورىنى كۆپ يېسە، چىش قامايدۇ.

ئالا غورۇلاي <زوتول> غورۇلاي ئائىلىسىگە كىرىدىغان گۆشخور قۇش، غورۇلايىنىڭ ئالىسى؛ چاشقان، پاتمىچۇق قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، بەزىدە قۇشقاچنىمۇ تۇتۇپ يەيدۇ؛ هەرقانداق شارائىتتا پۇتىغا قان تەگكۈزمەيدۇ.

ئالا قاغا ① قارا ۋە كۈل رەڭ پەيلىك بىر تۈرلۈك قاغا. ② كۆچمە. خەۋەر تارقاتقۇچى، گەپ توشۇغۇچى: ـــ بۇ گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ ـــ دەپ سورىسام، ـــ بىر ئالا قاغىدىن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ قولىقىمغا پىچىرلاپ.

ئالا قانات ئۆردەك ئۆردەكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، پەي تۈكلىرى قارامتۇل بولۇپ پارقىراپ تۇرىدۇ. تېنىنىڭ قالغان قىسىملىرى ئېقىش، چىشىنىڭ باش قىسمى قارامتۇل قوڭۇر، دۈمبە قىسمى قوڭۇر كۈل رەڭ، قورسىقى ئاق، ئادەتتە دەريا بويلىرى، كۆلچەك بويلىرىدا ياشايدۇ. شىنجاڭنىڭ لوپنۇر ئەتراپىغا تارقالغان.

ئالا قۇيرۇق بۇركۈت سار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ دۈمبە تەرىپى قېنىق قارامتۇل، قورساق تەرەپىنىڭ رەڭگى قوڭۇر قارا رەڭلىك، قۇيرۇقىدا ئاق ئالىسى بار؛ شىمالىي شىنجاڭنىڭ تاغلىق ئورمانلىرىدا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ خوشۇت، قەشقەر قاتارلىق جايلىرىدا ئۇچرايدۇ؛ ئاسا-

سەن چاشقان، توشقان، سۇغۇر قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئالا قويماي ھەممىنى، ھەممە يەرنىڭە، بىرنىمۇ قالدۇرماي: ئۇيغۇر تاماملىرىغا ئالا قويماي رەسىم چاپلاۋېتىپتۇ.

ئالا كۆرمەك تەك قارىماسلىق، كىشىلەرگە نىسبەتەن بىر خىل، ئوخشاش مۇئامىلىدە بولماسلىق: — مۇئەللىم، — دېدى ئېگىز، قارا قۇمچاق بىر ئوغۇل بالا قادىر مۇئەللىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — ئاشپەز ئۇستام بىز يېڭى كەلگەنلەرنى سەل ئالا كۆرۈۋاتىدۇ. يېڭى ئوقۇغۇچىلاردا بىرئاز نارازىلىق پەيدا بولۇپ قالدى. شۇڭا ئاشپەزگە تەربىيە بېرىپ قويىڭىز.

ئالا كۆڭۈل كىشىلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلمايدىغان، كۆڭۈلدە تەك قارىمايدىغان، سۆزى باشقا، نىيىتى باشقا: كۆڭۈلنىڭ ئالىسى — خۇدانىڭ بالاسى (ماقال). * ئالا كۆڭۈل بىرنەچچىسى باش قوشۇپ، تاك ئاتقۇچە ئۆيمۇ ئۆيگە گەپ توشۇپ؛ سەركىۋايىنىڭ پىكرىدە چىك تۇرۇپتۇ، شۇملۇق بىلەن مەخپىي پىلان قۇرۇپتۇ.

ئالا كۆڭۈللۈك كىشىلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە بولماسلىق، تەك قارىماسلىق، سۆزى باشقا، نىيىتى باشقا بولۇش: ئەگەر مەن ئالا كۆڭۈللۈك قىلسام، ماڭا غايىب ئوق تەگسۇن!

ئالا كۆچۈكى كەتمەك ← **ئالا كۆچۈكى يانماق.**

ئالا كۆچۈكى كەلمەك بىردىنلا ئاچچىقى تۇتۇپ قالماق، تۇرۇپلا خۇيلىنىپ قالماق.

ئالا كۆچۈكى يانماق خۇيى يېشىلمەك، ئاچچىقى پەسكويغا چۈشمەك، ئاچچىقى قايتماق: ھەي، ماڭا نېمە باش قېتىمچىلىق؟! «پالتا چۈشكۈچە، كۆتەك ئارام ئاپتۇ» دېگەندەك، بۇ غوجامىلارنىڭ ئالا كۆچۈكلىرى يانغۇچە بىردەم ئارام ئېلىڭ السام بولمىدىمۇ.

ئالا نىيەت نىيىتى ساپ، سەمىمىي بولمىغان، كىشىلەرگە يامانلىق ئىستەيدىغان: — خوش، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئەكبەر، تاماكا ئىسىنى پۈۋلەپ تۇرۇپ، — شەرۋان بىلەن سالىجاندىن ئىبارەت ئىككى ئالا نىيەت كىشى بۇ قېتىمقى تاسادىپىي ۋەقەنىڭ قۇربانى بولغان.

ئالا يىپ ئەشمەك گەپ توشۇماق، سۇخەنچىلىك قىلماق: شۇنچە ياشقا كىرگەن ئادەم تەشكىل ئالدىدا ئالا يىپ ئېشىپ يۈرسە بولامدۇ؟ ئىنسان ئۇچۇن ئېيتقاندا، سەمىمىي نىيەت ھەممىدىن ئەلا.

ئالا-بۇلا ① ئاق ۋە باشقا ھەر خىل رەڭ ئارىلاشقان: بىر يېرى ئاق، بىر يېرى باشقا رەڭدە: ئۇ بىر قولى بىلەن چېكىسىنى تىرەپ، ئىككىنچى قولىنى بالا يۆگەلگەن ئالا-بۇلا كۆرپىگە قويۇپ ئولتۇراتتى. * ئاي ئالا-بۇلا بۇلۇتلار ئىچىنى ئارىلاپ يەرنى بىر يورۇتۇپ، بىر غۇۋالاشتۇرۇپ باراتتى. ② كۆچمە. تۇتۇرۇقسىز، تۇتاەسى يوق، تاقىما-تۇققا: ئۇ ئالا-بۇلا سۆزلەپ قالدى. ③ خۇسۇسىيەتلىرى جەھەتتىن بىر خىل بولمىغان: ھەر خىللىققا ئىگە: ئاۋىنارئۇسۇلنىڭ باشقا نەزەرىيىۋى قائىدىلىرى ماتېرىيالىزمدىن ئوغرىلىۋېلىنغان، شۇڭا ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، تەجرىبە تەنقىدچىلىكى بىر «ئالا-بۇلا ئارىلاشما».

ئالا-بۇلماچ ← **ئالا-بۇلا:** ئۇلارنىڭ ئېغىز بۇرۇنلىرىغا ماسكا، يۇزلىرىگە ئالا-بۇلماچ قىلىپ جىياۋبۇ چاپلىۋالغانلىقىدىن بىلدىمكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تونۇتماسلىق ئۇچۇن تىرىشىۋاتقانىكەن. شۇڭا مەنمۇ تونۇماسقا تىرىشتىم.

ئالا-پىسە بەدەنىدىكى ئاق داغلار؛ پېسە.

ئالارمەن ① سۆز «ئالماق» پېئىلىنىڭ كەلگۈسى زامان I شەخس بىرلىك شەكلى. ② ئى. مال ياكى نەرسە-كېرەك سېتىۋالغۇچى، خېرىدار بولغۇچى كىشى: بېرەرمەننىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوگۈشاپتۇ (ماقال). * ھەي ئىسىت، تۇنۇگۈن كەلگەن بولسىڭىز ئۇچ يەشىكىنىڭ ھەممىسىنى

تولدۇرۇۋالغان بولاتتىكىز، تۇنۇگۇن سىزدەك ئالارمەندىن بىرسى كەپتىكەن، 200نى بېرىۋەتتىم دەگا، ئەرزانلىقنى دېمەيسىز، دانىسنى بىر مو توقۇز پۇڭ بەش لىدىن... ③ ئى. كۆچمە. باشقىلارغا قىلىچە نەرسە ئۆتكۈزمەيدىغان باشقىلارنىڭ پۇلى، مال ـ مۇلكىنى ئالسام دەپ تۇرىدىغان كىشى.

ئالاقه ئى [ئە] ① كىشىلەر، تەشكىلاتلار، دۆلەتلەر ياكى نەرسىلەر، ۋەقەلەر، ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت، مۇئامىلە، باردى ـ كەلدى، ئىچكى ـ تاشقى باغلىنىش: دوستلۇق ئالاقىسى. سودا ئالاقىلىرى. ئالاقه باغلىماق. ئالاقه قىلماق. ئالاقىمىز ياخشى. * قورغانىنى قولغا چۈشۈرسەك، مۇزداۋان بىلەن بولىدىغان ئالاقه بىۋاستە يۇرۇشۇپ كېتىدۇ. * ئېھتىمال كۆرۈشمەسمىز، بىز تاك سەھەردە كېتىمىز، مېنىك بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولۇشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن. * بۇ گەپلەرنىڭ ماڭا ئالاقىسى يوق، ــ دېدىم مەن ئېتىراز بىلدۈرۈپ. ② ئىككى كى نۇقتا ياكى ئىككى ئارىلىقتا تۇرۇپ خەۋەرلىشىش، باغلىنىش ۋاستىسى: تېلېفون ئالاقىسى. ئالاقه يوللىرى. * بۇنداق دۆلەت مۇلكىگە ئايلاندۇرۇش زۆرۈرىيىتى ئالدى بىلەن كەڭ كۆلەمدىكى ئالاقه ئاپپاراتلىرى يەنى پوچتا، تېلېگرامما ۋە تۆمۈريول جەھەتتە كۆرۈلدۈ. ③ يېگىت، قىز ياكى ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى قەلبداشلىق تۈيغۇ، كەيپىيات: ئىشق ـ مۇھەببەت: جىنسىي مۇناسىۋەت: ــ بۇ ئۆزۈكلەرنىڭ ئىگىلىرى خۇددى سىلەرگە ئوخشاش مەن بىلەن ئالاقىدە بولغان، ــ دەپتۇ ھېلىقى ئايال. ④ بىرەر ئىدارە، تەشكىلاتنىڭ تونۇشتۇرۇش، ئىسپاتلىق خېتى: ئوسمان كېرىم بىلەن تاشپولات غېنى قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىختىيارىغا ئەۋەتىلدى. ئالاقىسى پوچتا ئارقىلىق يوللاندى. * ھېساب ئىنچىكە بولغانىدۇ، ئۇنداق بولسا ئەمدى سېمونتقا ماڭايلى، سەن دادۇيىنىڭ ئالاقىسىنى ئېلىپ گۈڭشېغا بارغىن.

ئالاقه باغلىماق مۇناسىۋەت ئورناتماق: پارتىيىمىزنىڭ كادىرلىرى ئامما بىلەن مۇستەھكەم ۋە يېقىن ئالاقه باغلىشى لازىم.

ئالاقه قىلماق ← **ئالاقىلاشماق**: نورمال ۋاسىتە ئارقىلىق بىز بىلەن تىجارەت قىلىش، بىز بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەمكارلىشىشقا كەلگەن چەت ئەللىك سودا ـ سانائەتچىلەر، چەت ئەللەردىكى مۇھاجىر سودىگەرلەر ۋە شاڭگاي ـ ئاۋمېندىكى سودا ـ سانائەتچىلەرنى بىز داۋاملىق قارشى ئېلىشىمىز، ئۇلارغا ئەدەبىلىك مۇئامىلە قىلىشىمىز، ئۇلار بىلەن مەسىلىلەر ۋە كەسىپي جەھەتلەردە تەشەببۇسكارلىق بىلەن كېڭىشىمىز، نورمال ئالاقه قىلىشىمىز لازىم.

ئالاق ـ جالاق ئېگىز ـ پەس، غەلىتە تېنەپ ـ تەمتىرەپ؛ باش ـ ئايىغى يوق؛ قورقۇنچلۇق: شۇ چاغدا، مەخسۇت بەگ ئوق چىقىرىشنى توختاتتى، ئۇ ھە دەپ ئۆزىنى دالدىغا ئالىدىغان يەر ئىزدەپ، ئالاق ـ جالاق بولۇپ تىترەپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. * قازى ئالاق ـ جالاق بولۇپ قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى.

ئالاق ـ جالاق بولماق تېنەپ ـ تەمتىرىمەك، قاملاشمىغان، باش ـ ئايىغى يوق ھەرىكەت قىلماق؛ قورقماق: ئۇ خۇشالىقنى باسالماي كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى.

ئالاق ـ جالاق قىلماق تېنەپ ـ تەمتىرەتمەك، قاملاشمىغان، باش ـ ئايىغى يوق ھەرىكەت قىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق؛ قورقۇتماق: ۋاي بالام، بۇ شۇم خەۋەرنى ئېيتىپ كېلىپ بىزنى ئالاق ـ جالاق قىلىۋەتتىڭغۇ؟

ئالاقزاده رەۋ. نېمە قىلىشنى ئېنىق بىلمەي تېنەپ ـ تەمتىرەپ، ئالاق ـ جالاق ھالەتتە، قورققان ھالدا: دۇشمەنلەر ئالاقزاده بولۇشۇپ، ئوقنى قايىقا قارىتىپ ئېتىشنى بىلمەي قالغانىدى.

ئالاقزاده بولماق ئالاقزاده ھالەتكە چۈشۈپ

قالماق: دۇشمەنلەر ئالاقزاده بولۇپ، گۇلەندەم، تاجىنىساخان ۋە سالاخۇنىنى كوچا ئوتتۇرىسىدىلا ئېتىپ تاشلىدى - دە، سېپىل ئىچىگە قاراپ قېچىشتى.

ئالاقزاده قىلماق ئالاقزاده هالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: ئۇلار ئامال قىلىپ ئوردىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلىدىغان بولدى. كېيىن مەن تەيىجى، قازى بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇلارنى ئالاقزاده قىلۇەتتىم.

ئالاقزادىلەشمەك پ. ئالاقزاده بولماق، ئالاقزاده هالەتكە كېلىپ قالماق: دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئالاقزادىلىشىپ قايسى تەرەپكە قېچىشنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدى.

ئالاقزادىلىك «ئالاقزاده» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يامۇل ئىچى ئالاقزادىلىككە تولىدى. پۇتەيلەرگە جاللاتلار قارا قاغىدەك قوندى.

ئالاقىچى ئى ① ئالاقىلەشكۈچى خادىم، ئالاقە ئىشلىرى خىزمەتچىسى: ئۇلار ئىلىغا، ئۇرۇمچىگە ۋە باشقا ئورۇنلارغا ئەۋەتىلىدىغان ئالاقچىلىرىنى ئەۋەتىپ بولۇشتى. ② <مەرب> ئالاقە خىزمىتى جەڭچىسى.

ئالاقىچىلىك «ئالاقىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئالاقىچىلىك ئىشى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ئالاقىدار سۆپ [ئە+پ] مۇناسىۋەتلى، ئالاقىسى بار: دەرۋەقە، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا ئىش تەقسىماتى بولۇشى لازىمقىلىنى تەكتىلىگەن چاغدا، ھۆكۈمەت خىزمىتى ۋە ئىقتىسادىي خىزمەتكە ئالاقىدار چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرگە دائىر سىياسەتلەرنى يەنىلا پارتىيە بەلگىلىشى لازىم.

ئالاقىسىز سۆپ. ئالاقىسى، مۇناسىۋىتى، تەسىرى يوق، مۇناسىۋەتسىز: كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسى بىلەن بولغان كۆرۈشى ۋە تەبىئەت دۇنياسىدىن پايدىلىنىپ ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپچىقىرىشى يەككە - يەككە، ئالاقىسىز هالدا، ئايرىم - ئايرىم هالدا ئېلىپ بېرىلمايدۇ، بەلكى كوللېكتىپ بولۇپ، ئۈيۇشقان هالدا بىرلىكتە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئالاقىلەشمەك مۇناسىۋەت، ئالاقە ئورناتماق؛ باردى - كەلدى، ئالدى - بەردى قىلماق: ئۇ مەركىزىي تىزگىنلەش بۆلۈمىدىكى نەچچە ئون چوڭ ئاپپارات بىلەنلا ئەمەس، يەنە نەچچە ئون جايدىكى كۆزىتىش پونكىتى بىلەنمۇ، ئەتراپتىكى ئاسمانىدا ئايلىنىپ تۇرغان ئون نەچچە كۆزىتىش ئايروپىلانى بىلەنمۇ ئالاقلىشىپ تۇراتتى.

ئالاقىلىك سۆپ. ئالاقىسى بار، ئالاقە ئورناتقان، ئالاقىدار: بۇ ئىشلار بىر - بىرى بىلەن ئالاقىلىك.

ئالاقۇاز سۆپ. ئالاقىغىلا تايىنىدىغان، ئالاقە ئارقىلىقلا ئىش بېجىرىشنى ئادەت قىلىۋالغان: ئالاقۇاز ئادەم.

ئالاقۇازلىق ئى. ئالاقە بىلەن ئىش قىلىشقىلا تايىنىدىغان ئادەت: تۆۋەنگە چۈشۈپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلمايدىغان، ئالاقۇازلىققىلا يۆلىنىدىغان يامان ئىش ئىستىلىنى تۈزىتىش لازىم.

ئالاڭ سۆپ. ئارىسىغا زىرائەت ياكى باشقا ئۆسۈملۈكلەر ئۇنمىگەن، بوش، ئالا، ئاق: ئالاڭ يەر. * بىزنىڭ دادۇيدە يىگىرمە بەش مولۇق بىر باغ بولۇپ، باغۋەن مۇساتاغا ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇ باغدا ئىشلەپ، باغنىڭ ئالاڭ يەرلىرىگە كۆچەت قويۇپ، مېۋىسى ناچارلىرىغا ئەلا سورتلۇق مېۋىلەرنى ئۇلاپ، بۇ باغنى ئاجايىپ گۈزەللەشتۇرۇۋەتكەنىدى.

ئالاڭغۇ سۆپ. بىر تەكشى ئەمەس، تەكشى بولمىغان: ئېگىز - پەس ياكى ئۇزۇن - قىسقا: ئۇ ئىشلار بوۋاينىڭ يەكتىكىنىڭ ئىچىدە ئالاڭغۇ ئورۇۋاتقان ئاجىز يۈرىكىدە ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان...

ئالاڭلىماق پ. هەيران بولماق؛ ئاڭقىرالماي قالماق؛ ئالاقزاده بولماق: ئايروپىلان بۇلۇتنىڭ ئۈستىدە ئۇچۇشقا باشلىغاندىن كېيىن، مەتتوختەم ئايروپىلانىنىڭ ئىچىدىكى نەرسىلەرگە

ئالاڭلاپ قاراشقا باشلىدى.

ئالامەت [ئە] ① ئى. شەرتلىك رەۋىشتە قوبۇل قىلىنغان ياكى قويۇلغان بەلگە، ئىشارە: ئېلىش ئالامتى. كۆپەيتىش ئالامىتى. ئى. ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە، ۋەزىيەت، ھالەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلاردىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە، نىشانە؛ ئىپادە: سەھنىدە بايراقدار- لارغا گۈل تەقدىم قىلىش ئىشى كېتىۋاتاتتى، بۇ يىغىنىنىڭ تۈگىگەنلىكىنىڭ ئالامتى ئىدى. ③ ئى. بىرەر غايە ياكى چۈشەنچىنى ئىپادىلەيدى- غان، ئەسلىتىدىغان شەرتلىك بەلگە، ئىشارە: زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدا پېرسونا‌ژ خاراكتېرىنىڭ بىز ئېيتقان بۇ مۇھىم ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ④ سۈپ. ئالاھىدە خىسلەتلەرگە ئىگە بولغان، ئاجايىپ: ــ بۈگۈن ناھايىتى ئازادە كىينىگەن بىر شاھزادە، ئالامەت كېلىشكەن بىر زور ئارغىماق ئاتنى مىنىپ كېلىپ، چاپقانچە 20 ــ پەلەمپەيگىچە چىقتى. ⑤ سۈپ. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئەجەبلەندۇرىدىغان، غەلىتە، قىزىق: ئۇنىڭ چىرايلىق بىلەكلىرى ۋە يەلكە- لىرىگە ئۇپا سېپىلگەن، چاچلىرى ئالامەت قىلىپ تارىلىپ، بېشىغا تاج قىلىپ تۇڭۇلگەنىدى.

ئالامەتلىك سۈپ. ئالامتى بار، ئالامەتكە ئىگە، بەلگىسى، ئىشارىسى بار: كۆپ ئالامەتلىك تەڭلىمىلەر. * تاغلارنى يېرىپ چىقىقان، ئەجدىھا سۈپەت بولغان، ئەگرى ــ توقاي يىلاندەك ئالامەت- لىك ئاق ئۆستەڭ،

ئالاھازەل رەۋ [ئە] «ئالاھازەلقىياس» سۆزىنىڭ قىسقارغان شەكلى، تەخمىنەن، قىياس قىلىنىشچە، مۆلچەرلىنىشچە: بۇ ساقلى ئۆسۈپ چاڭگا بولۇپ كەتكەن، رەڭگىدە قان دېدارى يوق، ئالاھازەل 80 ياشلاردىكى بىر نېمجان بوۋاي ئىدى. * ئاردىدىن ئالاھازەل ئىككى ئاي ئۆتكەندە، سايلانغانلار رەسمىي ئېلان قىلىندى.

ئالاھازەلقىياس رەۋ [ئە] مۆلچەرلىنىشچە قىياس قىلىنىشچە، تەخمىنەن: ئالاھازەلقىياس بۇ يەردە جىق ماجىرا بولىدۇ.

ئالاھىدە سۈپ [ئە] ① باشقىلاردىن پەرقلىق، ئايرىم: ــ ئەرزانلا تاپشۇرۇۋالغان بۇ ئاتلار ئالاھىدە بېقىلىدىغان ئاتلار بولۇپ، خالىغان جايدا ئوتلىشى شەرت ئىدى. ② ئۆزگە خاس، مەخسۇس: ئۇكام غالىبجان، مەن سىزنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلدىم.

ئالاھىدىلەشتۈرمەك «ئالاھىدىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر قىسىم پارازىت ياشىغۇچى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى تۈپراقتىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرمەستىن تۇزۇلۇشىنى ئالاھىدىلەشتۈرۈپ، پارازىت ئىگىسىگە بۆسۈپ كىرىپ پارازىت ئىگىسىدىن ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. بۇ خىل يىلتىز پارازىت يىلتىز دەپ ئاتىلىدۇ.

ئالاھىدىلەشمەك پ. ئايرىمچە بەلگە ۋە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق، ئۆزگە خاس خۇسۇسىيەت بىلەن ئاجرىلىپ تۇرماق، ئالاھىدە پەرقلەنمەك: خۇسۇسىيەت تولمۇ كۆپ بولۇپ كەتسە، تولمۇ ئالاھىدىلىشىپ قالىدۇ؛ تولمۇ ئالاھىدىلىشىپ كەتكەندە، كىشىلەردىن ئايرىلىپ قالىدۇ.

ئالاھىدىلىك ئى. پەرقلىق خۇسۇسىيەت، بەلگىلىك ئارتۇقچىلىق، مەخسۇس ئايرىمىلىق: بىز ھەممە خىزمەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى، مەنپەئىتىنى ۋە ئارزۇسىنى نەزەرگە ئالمايدىغان، شىنجاڭنىڭ مىللىي رايونلۇق ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتمايدىغان بولساق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلىيالمايمىز، خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلىيەلمەيمىز.

ئالايتۇزماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالايتماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالدىم دولانىنىڭ قىزىنى، ئايدا يۇمايدۇ يۇزىنى. قوپ يۇزۇڭنى يۇ دېسەم، ئۇيدەك ئالايتتى كۆزىنى. * ــ نېمە كارىڭ! ــ دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئالايتىپ. خەقنىڭ رىزىقىغا كۆز

ئالايتقاندىن گۇناھ ئىش يوق.

ئالايتۇرماق (توغرىسى: ئالايتماق) ← **ئالايتماق.**

ئالايتىشماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىگە كۆز ئالايتىشتى. * ھەقىقىي ئەقىللىق كىشىنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇنداق مەدھىيە، چاكىنا كىشىلەرنىڭ تۇمەن مىڭ قېتىملىغان كۆز ئالايتىشلىرىنى بىكار قىلمۇھتتى. * ھەممىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراشتى ۋە كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن ئالايتىشتى.

ئالايلۇق قىستۇرما سۆز رولىدا مىسال قىلىپ باقايلى. مەسىلەن: پەرەز قىلايلى، دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

ئالايلى ← **ئالايلۇق.**

ئالايماق پ. كۆزنى يوغان ئېچىپ، چەكچىيىپ قارىماق، قاپىقىنى تۇرۇپ غەزەپ بىلەن چەكچەيمەك: مەن سېنى كۆرۈشكە ئالدىرىدىم، بېشىڭدا دوختۇرلار تۇرغانىكەن، ئۇلار ماڭا قەھرى بىلەن ئالىيىپ قاراشتى ۋە ئەھۋالىڭنى ئېيتىپ بەردى. * ھۇسەن ئاكا بۇ سۆزۈن تەلەتلەرگە غەزەپ بىلەن ئالايدى.

ئالايىتەن رەۋ. ئالاھىدە، مەخسۇس، ئايرىم تەييارلىق بىلەن: شۇنىڭ ئۈچۈنلا: قەبرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مەنمۇ قىز بىلەن تەڭ سومكامدىن ئالايىتەن تەييارلانغان بىر دەستە گۈلنى چىقىرىپ قەبرىگە قويدۇم. * باغقا ئالايىتەن بىر باغۋەن قارايدۇ، كۆزلۈك مېۋىلەرنى ئۆيىنىڭ ئاستىدىكى مەخسۇس ياسالغان ئامبارىدا ساقلايدۇ.

ئالە «ئالماق» پېئىلىنىڭ III شەخس بىرلىك ساندىكى بۈيرۇق ئۇمىد رايى شەكلى.

ئالە شەرىئىتى ① ھەممىسى ساڭا ھېساب، ھەممىسى ساڭا قالسۇن. ② قارا بۇنى، بەللى.

ئالەم ئى [ئە] ① پۈتۈن مەۋجۇدات، بارلىق، كائىنات، دۇنيا، پۈتۈن جاھان: كوڭكا! توۋا! ئالەم پەيدا بولغاندىن بۇيان بىزنىڭ بۇ يەرگە كوڭكىنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشىغۇ بۇ! * قىسقىسى ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ماددىسى، ئادەمنىڭ سۆرىتى، ھاياتى، زاتى، ئەقلى — بۇلارنىڭ ھەربىرى ئۆز ئورنىدا بىر ئالەمدۇر. * مېنى سەن ئۇشبۇ ئالەمدە ئۆزگىچە بىر يېڭى مەجنۇن بىل، گۈزەل لەيلىمگە مەجنۇنىدىن تۇمەنىمىڭ ھەسسە مەپتۇن بىل. ② بۇ دۇنيا: ئالەمدىن ئۆتمەك. ئالەمدىن كەتمەك. * بۇ ئاتاقلىق پېشقەدەم ئالىم ئالەمدىن ئۆتۈش ۋاقتىدا لۇنىڭ ھۆكۈمەتكە ۋەكالىتەن ئۇنىڭ ئۆز ھاياتىدىكى نامى-ئەھۋالىغا مۇۋاپىق باھا بەردى. ③ ۋەزىيەت، ھالەت: ئەجەبمۇ زامان بولدى، ئالەم چۆرگىلەپ دەيدۇ، يۈرەكتىكى زەردار سۇ قانغا ئۆرگىلەپ دەيدۇ (قوشاق). * — ھەي! شۇنچە ئۇزۇن بوپتۇ، بۇگۈن كەچتىكىدەك ھۇزۇرلىنىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولمىغىنىمغا! — بۇگۈن ئالەم راستلا ئۆزگەردىمۇ؟ — دېدى ئۇ. ④ كۆچمە. ۋاقىت، زامان: — ئەخمەت بۇ يەردىن كەتكىلى نە ئالەم بولدى؟ ⑤ كۆچمە. كەڭ: نۇرغۇن: ئالەمچە كۆڭۈل. * سەن كەتكەندىن بۇيان ئالەم ئىشنى قىلىپ بولدۇم.

ئالەم ئايروپىلانى ئالەم بوشلۇقىدا، يەر شارى بىلەن پىلانېتىلار ئارىسىدا قاتنايدىغان ئايروپىلان: يېقىن كەلگۈسىدە ئالەم ئايروپىلانى ئىنسانىيەتنىڭ ئاساسلىق قاتناش ۋاستىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

ئالەم بوشلۇقى ئاتموسفېرا قاتلىمىدىن باشقا ھەممە بوشلۇق.

ئالەمدىن تۇگەشمەك ← دۇنيادىن تۇگەشمەك: سېيىت ھېكىم بەگ بولسا شۇ چاغدىكى كۆچا، ئاقسۇ خەلق قوزغىلىڭىنىڭ خائىنى بولۇپ، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېنى بەدىلىگە ئەيش-ئىشرەت قىلىپ، ھاراق-شاراب ئىچىپ، ئاخىرى رەسۋايى ئېزىم بولۇپ ئالەمدىن تۇگەشكەنىدى.

ئالەمدىن خوشلاشماق ھاياتلىقتىن كۆز يۇمماق، ئۆلمەك: لېكىن ۋاقىت ئۆزگەرتىدۇ ئىنسانىنى، ئىزلار قالار ئۇنىدا ئۆتكەن ھەر دەمدىن. گۆدەك ئۆسەر، ياشقا يېتەر قېرىلىق ۋە قېرىلار خوشلىشىدۇ ئالەمدىن.

ئالەمدىن كەتمەك ــ دۇنيادىن ئۆتمەك.

ئالەمدىن يانماق ــ دۇنيادىن ئۆتمەك: ئورۇقراق بىر دوختۇر گۇلنارغا: ــ دەرھال تېلېگرام سوقۇپ گۈلباھارنىڭ قىزغا ئۇقتۇرۇپ قويساڭلار. مانا ماۋۇ ئۇنىڭ ئادرېسى، ئۇنىڭ ئانىسى تېخى بۈگۈن تاڭ سەھەردە ئالەمدىن ياندى، ــ دېدى.

ئالەمدىن ئۆتمەك ــ دۇنيادىن ئۆتمەك: ئۇ ئايالنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرى بىزنىڭ يېزىغا باغلىنىدۇ. ئۇ بىزنىڭ قىشلىقىمىز ئىشكىلىك غېرىب كەپمىزدە شاكىرنى تۇغۇپلا ئالەمدىن ئۆتكەن. * تىلئۇلدىنىڭ دادىسى سىيت ئاخۇن ئاكا بەش يىل بۇرۇن تۈيۈقسىزلا يۇرەك كېسىلى بىلەن ئاغرىپ قانچە داۋالانسىمۇ بولماستىن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى.

ئالەم قاراش ــ دۇنيا قاراش.

ئالەم كەزمەك ھەممە يەرگە بارماق، ھەممە يەرنى كۆرمەك، ھەممىدىن خەۋەردار بولماق.

ئالەم كېمىسى كۆپ ئۇگىلىك راكېتىلىق قاتناش قورالى. يەر شارىدىن قويۇپ بېرىلگەندە ئالەم بوشلۇقىدا قاتناپ يۈرەلەيدىغان ئۇچۇش ماشىنىسى.

ئالەمگە پۇر كەتمەك نامى ــ ئەھۋالى، قىلغان ــ ئەتكەنلىرى خەلق ئىچىگە تېزلا يېيىلماق، تارقالماق، ھەممە ئادەم بىلىپ كەتمەك: ئۇزاق ئۆتمەي سەمەندەرنىڭ كارامىتى ۋە ھېكمەتلىك كىتابىنىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ.

ئالەمگە سغماي قالماق ــ ئالەمگە سغماي كەتمەك.

ئالەمگە سغماي كەتمەك ① ھەددىدىن ئارتۇق، ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولماق: ئوغلۇمنىڭ ئوقۇپ ئالىم بولغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ ئالەمگە سىغماي قالدىم. ② كۆزىگىلەپ كەتمەك: ھېلىقى زومىگەر ئاتاڭ بار ۋاقتىدا ئالەمگە سغماي كېتىۋىدىڭ، ئەمدى قۇيرۇقۇڭ قىسىلىپ قاپتۇغۇ!

ئالەمگە كۆز ئاچماق ① دۇنياغا كەلمەك، تۇغۇلماق. ② چوڭ بولۇپ، ئازراق ئىشقا يارايدىغان بولماق: ئاتا ــ ئانام بۇ ئالەم بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقانىكەن، ئالەمگە كۆز ئېچىپ دەسلەپ كۆرگىنىم بابا سىلەر كۆرگەن كاداڭ قارىياغاچ ۋە ماڭا تاپشۇرۇلغان بىر پادا مال بولدى.

ئالەمنى باشقا كىيمەك ھېچنېمىدىن تەپ تارتماي، بىلگىنىنى، خالىغىنىنى قىلماق: خان بىر ھازادىن كېيىن، ھوشىغا كەلگەندەك مەلۇمچىغا قارىدى: ــ ئۇچ بېگىگە پەرمان بېرىلسۇن، ئالەمنى بېشىغا كىيگەن بۇ بەتبەختلەرنى قىرىپ تاشلىسۇن!

ئالەمنى بىرئالماق ھەممە يەرگە ئاڭلانماق: ئۇنىڭ ۋايىجان دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئالەمنى بىرئالدى.

ئالەمنىڭ ئۇ چېتى ناھايىتى چەت، ناھايىتى يىراق: سارىخان ئانا لەيلىگۈلنىڭ تولىمۇ يىراق بىر شەھەرگە، ئالەمنىڭ ئۇ چېتىگە ــ بېيجىڭغا ئوقۇشقا بارىدىغانلىقىنى بۇنىڭدىن ئىككى سائەتچە ئىلگىرى ئۆز ھويلىسىدا، ئۆزىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن موزايلىق ئىنەكىنى ئوجمە غولىغا باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ سۈتىنى سېغىشقا تەمشىلىۋاتقاندا ئاڭلىدى.

ئالەمنى مالەم قىلماق قالايمىقان ھەرىكەت ۋە ۋارقىرىغان ئاۋاز بىلەن ئەنسىزلىك پەيدا قىلماق: ئىزا ــ ئاھانەت جېنىغا بەك پاتقان سامۇق بىركۈنى خەلىچە جىن ياقىسىغا ئېسىلغاندا: ــ كېتە سارىڭ جىن، ــ دەپ ئىتتىرىۋىدى، خەلىچە جىن ئۆزىنى يەرگە يۇزىچە ئاتىتى ــ دە، بۇرنىنى مۇشتلاپ قانىتىپ، يۇز ــ كۆزىگە سۈركەپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋايجانلاپ ئالەمنى مالەم قىلىۋەتتى. * سودىگەر قارا تايىنى ئۆلتۈرۈشكە نىيەت قىلىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئوغلى دادىسىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلاپ، تايىنى ئۆلتۈرمەسلىكنى سوراپ زار يىغلاپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئانا بولسا ئالەمنى مالەم قىلىپتۇ.

ئالەمبەخش سۆز [ئالەم+بەخش] ئالەم

بەخش ئەتكەن، ئالەمچە زور: ئۇلۇغۋار بۇ نامىنىڭ تەرىپى ئۇچۇن، ئالەمبەخش سۆيگۈدىن يازمەن خالاس.

ئالەمچە سۈپ. ئالەمگە تەڭ كېلىدىغان، ناھايىتى كەڭ، ناھايىتى كۆپ: دادىسىنىڭ بولسا مىجەزى بۇزۇلغان، خاپىلىقى بەكمۇ كۆپ، ھەممە نەمىدىن خاپا، ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى زادى بىلەلمىدىم. كىچىككىنە ئادىلىدىنمۇ ئالەمچە خاپا، زادى كارى يوق. * ۋەتەنىدۇر بىز مىليون پەرزەنتىكە ئانا، ۋەتەنىدۇر مۇقەددەس مەڭگۇ باشپاناھ، ئوغلىمەن، دېمەككى مۇھەببىتىمنى ئالەمچە بار دېسەم ئاز كېلەر يانا.

ئالەمشۇمۇل سۈپ [ئەپ] خەلقنارا ئەھمىيىتكە ئىگە بولغان، ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭ: جاھانشۇمۇل: تارىخىمىزدا، سۆيىنگۈ-مۇھەببەت بابىدا ۋاپادارلىق، ساداقەتنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە، ئالەمشۇمۇل داستانلارنىڭ ئالتۇن بەتلىرىگە پۈتۈلگەن قىز-يىگىتلەر ئاز ئەمەس.

ئالەمشۇناس ئى [ئەپ] ئاستىرونومىيىلىك كۆزىتىش ماتېرىيالىلىرى ۋە فىزىكىلىق قانۇنىيەتلەر ئاساسىدا ئالەم بوشلۇقىدىكى ماددىلارنىڭ تارقىلىشى، ھەرىكىتى، ئۆزگىرىشى ۋە ئالەم بوشلۇقىنىڭ گېئومېترىيىلىك ئالاھىدىلىكى قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى.

ئالەمشۇناسلىق «ئالەمشۇناس» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئالبوم ئى [ر<فران] خاتىرە ئۇچۇن چۈشكەن فوتو سۈرەتلەر، ئاتكىرىتكىلار ياكى ھەر خىل ماركىلار توپلام قىلىپ چاپلانغان قېلىن مۇقاۋىلىق دەپتەر؛ بىرەر تېمىغا ئائىت رەسىملەر، سىزمىلارنىڭ ئىزاھلىرى بېرىلگەن توپلام: خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇرۇدۇم ــ دە، ئورنۇمدىن تەستە تۇرۇپ، ئالبوم دەپتىرىمنى ئالدىم. ئالبومدا پۈتۈن ساۋاقداشلارنىڭ رەسىملىرى ۋە يېزىپ قالدۇرغان خاتىرە سۆزلىرى بار ئىدى. خەتنى ھاشىر بىلەن رازىيەنىڭ سۈرىتى بار يەرگە قىستۇرۇپ قويدۇم.

ئالپىنىزم ئى [ر] <تەن> تاغ چوققىلىرىغا، مۇز تاغلارغا چىقىش سپورتى.

ئالپىنىست ئى [ر] <تەن> تاغ چوققىلىرىغا ۋە مۇز تاغلارغا چىقىش سپورتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەنھەرىكەتچى.

ئالتاي ئى ① شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى. ② ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يەنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىلىقىدىكى تاغ تىزمىلىرى.

ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى <تىل> تىللارنى قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى جەھەتتىن كلاسسىفىكاتسىيە قىلىش ئۇسۇلى بويىچە ئايرىلغان بىر خىل تىللار سىستېمىسى. بۇ تىللار ئاساسەن جۇڭگو، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى، سوۋېت ئىتتىپاقى، تۈركىيە، ئافغانىستان، ئىران ھەمدە شەرقىي ياۋروپادىكى بەزى مەملىكەتلەر دائىرىسىدە قوللىنىلىدۇ. بۇ تىل سىستېمىسى تۈركىي تىل تۈركۈمى، تونگۇس-مانجۇ تىل تۈركۈمى، موڭغۇل تىل تۈركۈمىدىن ئىبارەت ئۈچ تىل تۈركۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ سىستېمىدىكى تىللار مورفولوگىيە

پۈتۈن
پ يۈرگەن
ئالەمىي
ۇرلىقانى
كۆتۈرۈپ
.

لىقى،

ئالەم ئى [ئالەم+بەخش] ئالەم بۇ يەرگە كۆكىنىڭ بىز
بارلىق، كائىنات، تەبىئىي
كۆكتا! توۋا! ئالەم
بەلكىلىغان
ئۇنىڭدىن
قىلىپتۇ.

جەھەتتىن ئاگگىلىيۇتناتسىپ تىل بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئالته بەشتىن كېيىن، يەتتىدىن بۇرۇن كەلگەن سان ۋە بۇ سانىنى ئىپادىلىگەن رەقەم؛ بەشكە بىر قوشۇلغاندا ھاسىل بولغان مىقدار: ئالته ئوغۇل. ئالته قوي. ئالته نان.

ئالته بۇلۇڭ <مات> ئالته بۇلۇڭدىن تەركىب تاپقان تەكشىلىكتە ياتقان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

ئالته پاتمان نورمالىلىقتىن كۆپ ئېشىپ كەتكەن، ھېسابلاب بولغىلى بولمايدىغان، ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى زور؛ ئارتۇقچە: ئالته پاتمان گەپ. * خەۋەر بەرسەم بۇگۈن مۇنىدىن، لەشكەر كېلۇر بىلگىن ئاندىن، ئالته پاتمان گۇرزە تۇتۇپ، ھايال يوقتۇر كېلىشلىرى.

ئالته توك ـ توك بىرنەچچىلا؛ ئازغىنا: ھە، قانداق، ئۇ خەسىس ئېرىگىنىڭ ئالته توك ـ توك نەرسىسىنى «قىزىمنىڭ تويلۇقى» دەپ تەخسىگە سېلىپ جارا ستانغا ئېلىپ چىقىلى بولاتتىمۇ؟ * خەلق كۆچى قۇدرەتلىك، يېڭىلمەستۇر جاھاندا، «ئالته توك ـ توك» خائىننىڭ ئىغۇاسىغا ئىشەنمە.

ئالته قول <فىزىئول> ئالته بارماقلىق قول: ئالته قول بالا.

ئالته قىرلىق <مات> ئۆزئارا كېسىشكەن، ئالته تەكشى يۈز ئوراپ تۇرغان گېئومېتىرىيىلىك شەكىل.

ئالته كۆرەك تۇغۇلغىنىغا يەتته يىل توشقان تۆگە.

ئالته كۈنلۈك ئالەم تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان، ئۇزۇن بولمىغان ھايات: مەن سېنى پاناھ تارتىپ ئايۇانىڭدا ياتايمۇ، ئالته كۈنلۈك ئالەمدە سېنىڭ دەردىڭنى تارتايمۇ.

ئالته ياشتىن ئاتمىش ياشقىچە ← يەتته ياشتىن يەتمىش ياشقىچە.

ئالته ياقلىق <مات> ئۆزئارا كېسىشكەن، ئالته تەرەپتىن تەركىب تاپقان تەكشىلىكتىكى گېئومېتىرىيىلىك شەكىل.

ئالتىئاتار سۆپ [ئالته+ئاتار] ئالته تال ئوق يەيدىغان، ئالته ئوقلۇق. ئالتىئاتار تاپانچا.

ئالتەيلەن سان. ئالته كىشى، ئالته نەپەر كىشى: ئىشلەپچىقىرىش دۆيىمىزدىن سۇ قۇرۇلۇشىغا بارغان ئالتەيلەن بىر گۇرۇپپا بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

ئالتۇن ① ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Au (Aurum)، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، سۇزۇلۇشچان، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق، ئەتىۋار مېتال؛ زەر: ساپ ئالتۇن. * يوقالغان پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * ئوكا، كۆڭلۈڭ باشقىچە خۇشقۇ؟ ئالتۇن ئوچراپ قالدىمۇ نېمە؟. * ئارسلان: ــ يوقالغان نەرسىلەرنى ئاتامنىڭ ھويلىسىدىن تېپىپ ئېلىپ كەلگەندە ئونىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئالتۇن شامدانمۇ بارمىدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ② ئى. شۇ مېتالدىن ياسالغان پۇل: ــ سەنمۇ شۇ ئۆيگە بىلله بار، كۆرۈپ قوي! ئەتە ئەتىگەن قېچىرنى ئېلىپ كەل! ــ دەپ ئونىڭغا تۆت تىللا ئالتۇن بەردىم. ③ سۆپ كۆچمە. قىممەتلىك، بىباھا، گۈللەنگەن، تەڭدىشى يوق: ئالتۇن دەۋر. * سېغىنىش ھېسسىياتى ئوقچۇپ بۇلاقتەك، يازاتتوق تارىخقا ئۆچمەس ئالتۇن قۇر... * ئۇلۇغ ۋەتەنگە، دۇنياغا مەشھۇر، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشرەپ سەنئىتى، قەدىرلەش مېنىڭ شانلىق ۋەزىپەم، چۈنكى بوۋامنىڭ ئالتۇن مېھنىتى. ④ سۆپ. كۆچمە. ئالتۇنغا ئوخشاش رەڭلىك، سارغۇچ قىزىل رەڭلىك: ئەتىياز قۇياشى ئالتۇن نۇرلىرى بىلەن قارلىق دالالارنى نۇرلاندۇرۇپ، قىزىرىپ چىقاندا، مەھەللىدىن ھارۋا سۆرىگەن ئادەم، مول ھوسۇل ئۆچۈن كۆرەشكۈچى دېھقان ــ مەنسۇر ئېتىزغا قاراپ كېتىپ باراتتى.

ئالتۇن بېلىق ① رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان

قىزغۇچ سېرىق ئالتۇن رەڭگىدىكى، خىسلەتلىك بېلىق؛ ئۇ بېلىققا ئىگە بولغان كىشىلەر تۇغمىسىدىن بەخت-ساتادەتكە ئېرىشەر ئىمىش: ئۆتكۈزدۈم تالاي-تالاي كېچىلەرنى، خىياللار ئوكيانىدا ھەيدەپ قېيىق. ئاختۇردۇم تالاي-تالاي كىتابلارنى، ئوكياندىن تۆتىياق بولدۇم ئالتۇن بېلىق. ② مەخسۇس كۆلچەك ۋە قاچىلاردا بېقىلىدىغان، بەدىنىنىڭ كۆپ قىسمى قىزغۇچ يەنە قارا، كۆك، ئاق-قىزىل رەڭلەرمۇ ئارىلاشقان، سۈنئىي تەربىيىلەش ئارقىلىق يېتىشتۈرۈلگەن بىر خىل بېلىق تۈرى.

ئالتۇن پەسىل بىر يىلنىڭ ھەممە نەرسە پىشقان مولچىلىق مەزگىلى، كۈز پەسلى: دەرۋازىسى كەڭ ئېچىلغان شىنجاڭ كۇزنىڭ مېۋىسى پىشقان ئالتۇن پەسلىدە ئىقتىساد-تېخنىكا ھەمكارلىقى پىلانى ۋە سودا ئۇستىدە ئورتاق مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلار، ھەرقايسى ئەللەردىن كەلگەن سودىگەرلەر ۋە مېھمانلارنى كۈتۈۋالدى.

ئالتۇن تەر نەتىجىلىك، ئۈنۈمى بار مېھنەتكە تۆكۈلگەن تەر: چىن بەخت كېلىدۇ ئەجىر ئەمگەكتىن، ئۇ سەندەك ھۆرۈنگا بولمايدۇ نېسىپ. ئالتۇن تەر ئاقىۋزغان قەيسەر ئەۋلادنى ئانا يەر سۆيىدۇ باغرىغا بېسىپ.

ئالتۇن چاغ ھاياتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ۋاقىتلىرى: ياشلىق ۋاقىت: ئۇنىڭ ياشلىق كۈچى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان گۈزەل دەۋرى، قايتا يېنىپ كەلمەس ئالتۇن چاغلىرى شۇنداق تۈيۈقسىز، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا چاپسانلا تۈگەپ كەتكەنمىدۇ؟

ئالتۇن دەۋر گۈللەنگەن، راۋاج تاپقان دەۋر: نۇرغۇن يېڭىلىقلار مەيدانغا كەلگەن دەۋر: تارىختا سەنئىتىمىزنىڭ بىر ئالتۇن دەۋرى بارلىققا كېلىپ، بۇ ئەزىز دىيار بۇ تەرەپتە ئىران، ئىراق، ئۇ تەرەپتە يىراق شەرققىچە شانۇشۆھرەتكە ئىگە بولغانىكەن.

ئالتۇن دىيار نازۇنېمەتلەرگە باي، ئاۋات، ياشنىغان مۇقەددەس جاي: ئەي مېنى تۇغقان ئەزىز ئانا يۇرتۇرم، زەپەرگە قۇچاق ئاچقان ئالتۇن دىيار.

ئالتۇن قوزۇق ① يەر شارىنىڭ شىمالىي قۇتۇپىغا ئەڭ يېقىن يورۇق يۇلتۇز، كېچىك يەتتە يۇلتۇزنىڭ بىرى، قۇتۇپ يۇلتۇزى. ② ھېچكىم يۆتكەپ كېتەلمەيدىغان ئەبەدىي بايلىق: يەر — ئالتۇن قوزۇق.

ئالتۇن مېدال ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەنلەر ياكى مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلارغا بېرىلىدىغان، قىممىتى يۇقىرى، ئالتۇندىن ياسالغان ياكى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن مېدال.

ئالتۇن ھەل ① ئالتۇن كۆكۈندىسىدىن تەييارلانغان ھەل: خان بۇ ۋەقەنى ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىپ ساقلاشقا بۇيرۇپتۇ. ② ئالتۇن رەڭگىدە تەييارلانغان ھەل.

ئالتۇنسىمان سۈپ. ئالتۇنغا، تىللاغا ئوخشاش، ئالتۇن رەڭلىك، يالتىراپ تۇرىدىغان، ساپسېرىق ئالتۇندەك: يۈرت ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ قۇياش نۇرى، ئوينىشىدۇ جەرەن كۆزلۈك بۇلاقلاردا. ئالتۇنسىمان تاۋلىنىدۇ يوپۇرماقلار، زەر ھالقىدەك شىلدىرلىشىپ شاخ-شاخلاردا.

ئالتۇن-كۈمۈش ئالتۇن ۋە كۈمۈش قاتارلىق قىممەت باھالىق نەرسە ۋە بۇيۇملار: ياسىن قازى ۋاڭنىڭ ئالدىدا ماقۇل، دەپ قويۇپ كەينىدىن ئۆزى بىلگەنىنى قىلدى. ئالتۇن-كۈمۈشنىڭ يىرىمىنى ئۆزى ئېلىپ، قالغىنىنى چەندارىنىغا ئەۋەتىپ بەردى. * ئۇلار زەرگەرنىڭ ئۆيىدىن يوقالغان گىلەملەر ۋە باشقا مال-مۈلۈكلەردىن نەچچە ھەسسە ئارتۇقراق ۋە ياخشىراق گىلەم ۋە ئالتۇن-كۈمۈش جابدۇقلارنى ئېلىپ كىرىپتۇ.

ئالتۇنگۈل ئى [ئالتۇن+گۈل] <بوت>

ئېيقىتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئۈزۈن ساپىقى بار، يوپۇرمىقى بەش بۇرجەك شەكلىدە بولىدۇ، ياز پەسلىدە چېچەكلەيدۇ، گۈلى چوڭ بولىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، گۈلى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئالتۇنلۇق ئى ① ئالتۇنى بار، ئالتۇنغا ئىگە، ئالتۇن چىقىدىغان يەر: ئالتۇنلۇق ئۆيىدىن كۆكۈلىنىڭ تىنچلىقى ياخشى (ماقال). ② ئۈلۈغلار مازارلىقى.

ئالتىنچى سان ① تەرتىپى 6 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، بەشىنچىدىن كېيىن يەتتىنچىدىن ئىلگىرى بولغان؛ 6-نومۇرلۇق: ئالتىنچى ئاي. ئالتىنچى رەت. * ئالتىنچى ئايدا ئالتە چاپان كىيىپتۇ، ئون ئىككىنچى ئايدا كالتە چاپان كىيىپتۇ (ماقال). ② چوڭ-كىچىك نەرسىلەر، كىيىملەرنىڭ بەشىنچىدىن چوڭ ۋە يەتتىنچىدىن كىچىك نومۇرى: ئالتىنچى كالاچ.

ئالتىنچى ئاي ← ئىيۇن.

ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك ئىز-دېرىكى يوق، ئۇزاقىچە نەگە بارغان، نەدە ئۈرغىنىنى سەزدۈرمەي: ئەسكەرلەرنى ئىز قوغلاشقا ئەۋەتسەم ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك يوقاپ كەتتى، ئەپلەشمىسە، ناھىيە بازىرىغا، شەنگەننىڭ قېشىغا بېرىپ مىر كېرەمنى كېلىشتۈرۈپ بىر چاقسام بولارمىكىن.

ئالتىشماق «ئالتىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار راستىنلا ئالتىشتى، بولمىسا، مۇشۇ گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشەمدۇ.

ئالتىماق پ. خىيالىغا كەلگەننى دەيدىغان بولۇپ قالماق؛ ئەس-ھوشىنى يوقاتماق: — بالام، قېرىغاندا ئالتىغان دادامنى ئەپۇ قىل!. ئەمدى سېنى بىلدىم، چۈشەندىم ئوغلۇم، — دېدى ئۇ دۈدۈقلىغىنىچە سۆزلەپ. * — ئالتىپ قالدىڭمۇ، ساۋۇت؟ — دېدىم مەن غەزەپلىنىپ. — نېمە دەۋاتىسەن، ھەي، ئەبلەخ؟!

ئالچاق سۈپ ① پۇتىنى كېرىپ چامدايدىغان، ئىغاكلاپ ماڭىدىغان: ئالچاق پۇت. ② كۆرەڭلەيدىغان، گىدىيىدىغان.

ئالچاڭشىماق پ. ← **ئالچاڭلىماق**: ساۋۇتجان تاماكىنى بىرنەچچە شورىۋالغاندىن كېيىن، ئالچاڭشىغان ھالدا سادەتنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئالچاڭلاتماق «ئالچاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالچاڭلاشماق «ئالچاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئالچاڭلىماق پ ① پۇتىنى كېرىپ، ئىغاكلاپ ماڭماق: ئۇ بۇ قېتىم كېسەلدىن قوپقاندىن بېرى ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدى. * ئېيقىباي ئالچاڭلاپ، گويا خۇش ياقمىغان قىياپەتتە جاڭگاللىققا يول سالدى. ② كۆرەڭلىمەك، گىدەيمەك: سەمەت ئازراق قېتىشۋېلىپلا ئاڭچاڭلىغىلى تۇردى.

ئالچۇ ئى. ئوشۇقنىڭ تىك تۇرغاندىكى ئويمان يۈز تەرىپى: مىنۇپ مەزىن چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇ كەڭ مەيدانغا تۈزۈلگەن تاۋكادا يەككە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قىمار ئويناۋاتقۇدەكمىش، ئۇنىڭ چۆرىسىنى قىمارۋازلار ئوراپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار تۆت ئوشۇقنى قولىغا ئېلىپ «دەتتەكام» دەپ ئاتسىلا «ئالچۇ» قويقۇدەك، ئۇ ئۆزى ئاتسا «چۇ» چۈشكۈدەك.

ئالچۇ چۈشمەك قىمار ئويۇنىدا ئوشۇقنىڭ يۈز تەرىپى يۇقىرىغا قاراپ تىك تۇرماق، ئۇتماق: مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە كىرگۈچىلەر: — قانداق بولۇپ كېتىپ باردۇ-ھە!، ئۇلارنىڭ ساقسى ئالچۇ چۈشۈۋەرمەس، بۇنىڭلىق بىلەن كىمنى قورقۇتالايدۇ، — دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىشتى.

ئالچۇ قويماق ← **ئالچۇ چۈشمەك**.

ئالد(ى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ كۆزەتكۈچىگە قاراپ تۇرغان قىسمى؛ يۈزى: تاغنىڭ ئالدى شېخىل ئارىلاش شىبەن تاش بولغانلىقى ئۈچۈن ئالدىنقى بىر ھەپتىدە ئالدى تەرەپنىڭ ئىش ئۇنۇمى

ناھايىتى تېز بولدى. * بىرگۈنى ئەپەندىم ئىشىكنىڭ ئالدىدا ئولتۇرسا، قازى ئۆتۈپ قاپتۇ. — يول بولسۇن، تەقسىر؟ — دەپ سوراپتۇ ئەپەندىم. ② **ھۇزۇرى، ئۇدۇلى، قېشى:** ئاينۇر دېگىنىنى قىلىدىغان قەيسەر ئىتتىپاق ئەزاسى ئىدى، ئۇ راستىنلا ناھىيىگە مېڭىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، ئاروپ ئۇۋىسىغا سۇ كىرگەن چاشقاندەك تۇرالماي قالدى — دە، دوختۇرخانا باشلىقىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. * مەخسۇت ئالمىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ③ **كۆچمە. ياخشىسى، ئەلاسى، ئالغا باسقىنى:** كۆيۈغۇل تەيىار. بىزنىڭ زاۋۇتتىكى باتۇر تازا باب كېلىدۇ. ئۇ زاۋۇتىمىزدىكى يىگىتلەرنىڭ ئالدى. ئۆزى توك بازغىنىدا ئىشلەيدۇ، تەقى — تۇرقىمۇ جايىدا، كېلىشكەن يىگىت. ④ **بېشى، دەسلەپكىسى، ئاۋۋالقى:** باققالنىڭ ئالدى ياخشى، قاسساپنىڭ كەينى ياخشى (ماقال). مانا، مېھمانلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. * مەن پەنجىرىدىن قارىدىم: ئالدى ئون بەش ياش، كەينى يەتتە ياش چامىسىدىكى ئوتتۇز — قىرىق بالا ئۇزۇن بەندىگىلەردە ئولتۇرۇۋۇپلىپ، پاراڭ سېلىشماقتا ئىدى. ⑤ **ئىلگىرى، ئاۋۋال، بۇرۇن:** ئەلۋەتتە ماركسقا مۇشۇ نەزەرىيىنى تەتبىق قىلىش ئارقىلىق كاپىتالىزمنىڭ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغان يىمىرىلىش مەسىلىسىنىمۇ، كەلگۈسى كومۇنىزمنىڭ كەلگۈسى تەرەققىيات مەسىلىسىنىمۇ تەكشۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. ⑥ **جەنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ ئاتالغان يەنە بىر نامى:** يىگىت سىزلام بولۇپ ئالدىدىن يىرىك ئېقىش بىلەن سىيەلمەي قينالغان. * نېمە كۆلسەن؟ ئالدىم ئوچۇق قاپتۇمۇ؟

ئالدى بولماق ئىلغار، نەمۇنىچى بولماق، ئالغا ئۆتۈپ كەتمەك: مېھرىگۈل زېھنىي سىناشتا ھەممىنىڭ ئالدى بولۇپ سىرتىچىلىكنى ئالدى.

ئالدى بىلەن دەسلەپتە، ھەممىدىن بۇرۇن، بىرىنچى نۆۋەتتە: بۇ يەردە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك. رەھبىرىي كادىرلار سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنى ئويلىشى لازىم. * تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇشتا بىز ئالدى بىلەن تاجاۋۇزچىلىققا قارشى چىقىقان دۆلەتمىز. * بىز پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتى قانۇننىڭ جېنى دەيمىز، بۇ ئالدى بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىگە ئاساسەن تۈزۈلگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ.

ئالدى پېشاپ كىچىك تەرەت؛ سۆيدۈك: ئالدى پېشاپى راۋان.

ئالدىغا چىقارماق ① بىرىنى كۆپىنىڭ، كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ قويماق. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ۋە مەسىلىنىڭ جاۋابكارى دەپ قاراپ مەسئۇلىيەتنى ئارتماق: ئۇلار قىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلىرى قىلىپ ئاخىرىدا سۆلتانىنى ئالدىغا چىقىرىپ قويىدى.

ئالدىغا سالماق ① ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ ماڭدۇرماق: چوڭلارنى ئالدىمىزغا سېلىپ بېرىپ ئەپۇ سورايلى. * مۆمىن ئاكىنىڭ ئات — ئۇلاغلىرى كۆچلۈك بولغاچقا ھارۋىسىنى ئالدىغا سېلىپ، باشلاپ ماڭدى. ② بىرەر مەسىلە، بىرەر ئىشنى باشقىلارنىڭ مەسلىھەتىگە سۇنماق: 5 — باشلانغۇچ مەكتەپتىكىلەر مۇسابىقە ۋاقتىغا قوشۇلامدۇ، يوق، بىرىگلار بۇ ئىشنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سېلىپ كېلىگلار. ③ **ئارقىسىدىن ھەيدەپ نازارەت قىلىپ ماڭماق:** قارىسام بىر ئاتلىق ئادەم ئۇنى يۇگۇرۇتۇپ ئالدىغا سېلىپ كېلىۋېتىپتۇ. * ئۇچ چېرىك ئىككى دېھقانىنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلمەكتە.

ئالدىغا قارىماق ئۆتكەن ئىشلارنى تىلغا ئالماي، كېيىنكى ئىشلارغا يۈزلەنمەك: بىز ئىتتىپاقلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆتمۈشتە بولغان ئىشلارنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئالدىمىزغا قارىشىمىز لازىم.

ئالدىغا ئۆتۈۋالماق شۇ ئىشتا ئۆزىنى ھەممىدىن ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋالماق: ئۇ يىغىن باشلىنىش بىلەنلا سۆز ئېلىپ، باشقـ

لارنىڭ دېمەكچى بولغانلىرىنىمۇ سۆزلەپ، ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالدى.

ئالدى قول ھايۋانلارنىڭ ئالدى پۇتى ۋە ئالدى پۇتىنىڭ گۆشى: قاسساپ قوينى سويۇپ بولۇپ ئالدى قولىنى كەستى ــ دە جىگلىدى، ئاندىن: ــ مانا ئۇكا، دەل ئۇچ كىلوگرام كەلدى، ــ دېدى

ئالدىنى ئالماق خەۋپ ــ خەتەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئىلگىرى چارىسىنى قىلماق، يامان ئاقىۋەتنىڭ يۈز بېرىشىنى توسماق: گۆشىمىز كەلكۈن ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مۇداپىئە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى. * ــ ئەمدى بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش يولىنىمۇ ئۆزلىرى كۆرسەتسىلە.

ئالدى ئوچۇق ① ئالدى تەرىپى ئوچۇق، توسۇپ تۇرغان نەرسە يوق: خالىغان تەرىپىگە كېتىۋەر ئالدىڭ ئوچۇق. ② كۆچمە. ھەرقانداق ئىشى ئوڭىدىن كېلىدىغان، يولى بار: بۇ بالىنىڭ ئالدى ئوچۇق ئىكەن، تىجارىتى ئوڭايلا يۈرۈشۈپ كەتتى.

ئالدى ئېتىك ① ئالدى تەرىپى توسۇپ قالغان، ئوچۇق ئەمەس. ② كۆچمە. ئىشى ئوڭىدىن كەلمەيدىغان، قىلغان ئىشلىرىدا كۆپىنچە پېشكەللىكە ئۇچراپ تۇرىدىغان: بىزنىڭ بالىنىڭ ئالدى ئېتىكمىكەن تاڭ، قانداقلا ئىش قىلمىسۇن ئىشى تازا يۈرۈشۈپ كەتمەيدۇ، ــ دېدى بايىز قاسساپ ھەسرەت ئارىلاش.

ئالداپ «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

ئالداپ ـ سالداپ ← **ئالداپ ـ سلاپ:** خەلىچە جىن بولسا ۋايجانلاپ، ۋارقىراپ بىشەملىك بىلەن كوچىنى بېشىغا كىيىدى. ھاڭ ـ تاڭ قالغان ھېلىقى كىشىلەر ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، خەلىچە جىننى ئالداپ ـ سالداپ كەتكۈزدى.

ئالداپ ـ سلاپ يالغان گەپ ۋە يالغان ۋەدە قىلىپ؛ ھەر خىل ئالدامچىلىق ۋاستىلىرىنى ئىشقا سېلىپ: «مۇزاكىرە قىلايلى» دېگەن، شۇ سۆز ئاڭا دائىملىق ئادەت، ئالداپ ـ سلاپ قايتۇرۇپ تۇرار، كەلگەنلەرگە سۆزلەپ «سىياسەت».

ئالداتماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالداشماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىلىسى ئۆزلىرىنىڭ ھەققىي قەلبىنى ئاشكارا قىلماي، بىر ـ بىرىنى ئالداشماقتا ئىدى.

ئالدام ئى. ئالداش پائالىيىتى: شۇڭا سېنى بۇيرۇساق خىزمىتىمىزدە، چاقىرساق ئالدىمىزدا بولۇپ، نېمە دېسەك شۇنى ئاڭلايدىغان ئىگە ـ چاقىسىز، ياۋاش، ياخشى بىر يىگىتكە ياتلىق قىلىشنى خالايمەن؛ سەن مېنىڭ بۇ گەپلىرىمنى قۇلىقىڭدا چىڭ تۇتۇپ باشقىلارنىڭ ئالدىمىغا چۈشۈپ كەتمىگىن. // ئۇنىڭ يوغان سەللىسىنى گۈۋاھ قىلىپ ئون ئىككى يىلدىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئالدام تەسۋىرىنىڭ نۆۋەتتىكى ئىشەنگۈچسىز بىزنىڭ سۈپىيەم بولدى.

ئالدام خالتا ھەققىتىنى يوشۇرۇپ يالغان ئېيتىلغان سۆز ـ ھەرىكەت، تۇزاق: ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرى ھەققىي ئىش ئەمەس، ئەكسىچە كىشىلەرنى تۈيۈق يولغا باشلايدىغان ئالدام خالتا. * ئۇ بوينىغا ئالدام خالتىسىنى ئېسىۋالغان، بايىقى سۆزلىرى ئاشۇ خالتىسىدا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان سۆز ـ لەر. ئۇ مۇشۇنداق سۆزلەر بىلەن نۇرغۇنلىغان ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي ئادەملەرنى ئىشەندۈرەلەيمەن دەپ ئويلايدۇ. ياق، ساختىلىقنى ئەڭ بالدۇر سەمىمىي ئادەملەر سېزىدۇ.

ئالدام خالتىغا چۈشمەك يالغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە ئىشىنىپ كەتمەك، تۇزاققا چۈشمەك: نىياز ئەپەندى قىزىنى ئىزدەپ كەلمىدى. قىز ئۆزىنىڭ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئەنە شۇ چاغدىلا چۈشىنىپ يەتتى. * ۋاھاپ بىردىنلا سەگەكلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ، ئوسمان توغرىسىدا ناسىر شۇجىغا ماتېرىيال بەرگەنلىكىنى تەپسىلىي ئېيتىپ

بەرگەندى.

ئالدامچى ئى. ئالداش بىلەن شۇغۇللاڭغۇچى، باشقىلارنى ئالدىغۇچى ئادەم: ئالدامچىلار ھىيلە - مىكر ئىشلىتىپ، يىگىتنىڭ ئۆيىدىن قىزنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. * بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن خان ئايىم بىلەن تەۋسىيە نەگىدۇ قىچىپتۇ. شۇ ئان پادىشاھ: — ئالدامچى خوتۇن بىلەن ھىيلىگەر تەۋسىيە تۆتۈلسۇن! — دەپ بۇيرۇق قىلىپتۇ. كۆپچىلىك دەرھال خان ئايىم بىلەن تەۋسىيىنى تۆتۈپ كەپتۇ.

ئالدامچىلىق ئى. ئالداش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: — مەن ئەمدى قايسى يۈز، ۋىجدانىم بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا باش كۆتۈرۈپ يۈرەلەيمەن؟ خەپ، توختاپ تۇرۇش! ئەتىلا ئالدامچىلىقلىرىڭنى ئامما ئالدىدا يېيىۋەتمىسەم، — دەپ قاتتىق ۋارقىرىۋەتتىم. * توغرا ئېيتتىڭ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلىنىڭ قىلۋاتقىنى ئالدامچىلىق بولغاندىكىن، يەرلىك ئەمەلدارلار «بىتىم»نى ئىجرا قىلدۇ دەمسەن!؟

ئالدانماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈلئايىشەم ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئاڭلاپ تىترىدى: — ئىست، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئالدىنىپتىمەن. * سۇلتان بايدا ۋەدە، ۋاپا، ئىنسانپىنىڭ قىلچىمۇ يوقلۇقىنى يەنە بىر قېتىم تېخىمۇ ئوچۇق كۆردۈق. ئەمدى، ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئالدانماڭلار، ئۆستەڭنى بۇزۇپ تىندۇرۇۋېتىڭلاركى، ھەرگىز سۇ باشلىمايدۇ! * ئەي ئوغۇل، كىشىلەرنى ئالدىغۇچى بولما، ئالدانغۇچىمۇ بولما، كىشىنى ئالدىماق ۋە كىشىگە ئالدانماقنىڭ ھەر ئىككىلىسى يامان ئىش.

ئالدۇرماق «ئالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياد ئالدۇرماق. باش ئالدۇرماق. * ھەرقانداق ۋاستە بىلەن خىزمەت - ئالاقە قىلىشقا، كىتاب - ژۇرناللارنى ئالدۇرۇشقا رۇخسەت قىلمايتتى. * ئۇ ئۆزىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن يىرىك ساقلى ۋە قىسقا قىلىپ ئالدۇرغان چاچلىرى بىلەن كىرپىگە ئوخشايتتى. * بۈگۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ سەنئەتچىلىرى كەپتىكەن، ئويۇنىغا كەتتى، بىردەم مېڭەڭنى ئارام ئالدۇرۇپ كەل، دېدىمغۇ...

ئالدۇرۇپ قويماق كۆچەپ كەتمەك؛ كېرەكتىن چىقارماق، كېرەكسىز قىلىپ قويماق: ئۆزەڭنى تۆتۈشنى بىلمەسەڭ، ھاياتىنىڭ بۇ ئۆزۈن يوللىرىدا ئۆپراپ تۆگەيسەن، ھېلى كۆرۈشكىنىمىزدە تىلىم بارمىدى. ئېيتمىسام بولماس، ئۆزەڭنى خېلىلا ئالدۇرۇپ قويۇپسەن. * ئۆزلىرىمۇ بىللا، تولا چاغلاردا مەن: — بۇنداق بىرىلسەڭ مېڭەڭنى ئالدۇرۇپ قويمىسەن قىزىم، — دېسەم، ئۇ: — ئانا، سەن مەندىن ئەنسىرىمە، ۋاقىت ئالتۇن، ياشلىق ئالتۇن، ئىلىم ئالتۇن، مەن مۇشۇ ئالتۇنلارنى قەدىرلەۋاتىمەن، — دەيدۇ.

ئالدۇرۇلماق «ئالدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بېرىوسسىلدىن ئالدۇرۇلغان پويىزىمىز، تېخى بەتتەر قىلغاندى ئەھۋالنى، ئۇنى بوغۇپ تۇرار ئىدى ئارغامچا، بوغقان كەبى سامان تىققان تاغارنى.

ئالدى - ئارقىسى ① ئالدى ۋە ئارقا تەرىپى، ئەتراپى: ئالدى - ئارقىسغا قارىماق. ئالدى - ئارقىسى گۈللۈك ئۆي. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئوك ۋە تەۋر تەرىپى، ئاستى - ئۈستى: ئالدى - ئارقىسى قىزىرىپ پىشقان نان. ئالدى - ئارقىسى سىلىق توقۇلغان گىلەم. ③ كۆچمە. ياخشى - يامان تەرىپى، بولىدىغان - بولمايدىغان تەرىپى: ئەي ئوغۇل، سۆزنىڭ ئالدى - ئارقىسغا قاراپ، مەنىسىنى بىلىپ سۆزلە. بىر كىشى سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىپ سۆزلىمىسە، تۆتى قۇشقا ئوخشاپ قالىدۇ.

ئالدى - ئارقىغا قاراپ قالماق ← ئالدى - كەينىگە قاراپ قالماق.

ئالدى - ئارقىغا قارىماق ← ئالدى - كەينىگە قارىماق.

ئالدى - ئارقىنى ئويلىماق ← ئالدى - كەينىنى ئويلىماق.

ئالدى - بەردى ← ئالغۇ - بەرگۈ: ئەمدى كېتىش نۆۋىتى ماڭا كەپتۇ، دۆيدەكى ئالدى -

بەردىمنى ھېسابلىشۇبتەيلى. * مەن ئەخمەت ئاكام بىلەن ھېچقانداق ئالدى - بەردى قىلىشمىسام قانداقسىكە مەندە شۇنچىلىك پۇلى بولىدىكەن؟

ئالدى - بەردى قىلماق ← ئالغۇ - بەرگۇ قىلماق: ئۇ ھېچكىم بىلەن ئالدى - بەردى قىلمايدۇ.

ئالدىچە رەۋ. ئالدى تەرەپتىن، ئالدى تەرەپ ئارقىلىق، ئالدى تەرەپ بىلەن: ئالدىچە ئۇزمەك. ئالدىچە ماڭماق. ئالدىچە يۈدۈرمەك. * ئاتنى مىندىم ئالدىمچە، ئېلىپ ئۇردى يېنىمچە. يېڭى يارچە يار تۇتسام، ئويناتمىدى مەيلىمچە.

ئالدىدا تر ① ھۇزۇرىدا، قېشىدا: ئىشنى ياخشى قىلساق، ئامما ئالدىدا يۇزسىز يورۇق بولىدۇ. * مەن دادامنىڭ ئالدىدا بىر قىش تۇردۇم. ② بۇرۇن، ئىلگىرى، پەيتىدە: زەيتۇنەم باشلىغان ئاتلىق دۇيى جەددىي ئاتىلىنىش ئالدىدا تۇرغانىدا، تىببىي ياردەم سومكىسىنى بويىنىغا ئېسىپ، ئالدىراپ سۇن مېيى يېيتىپ كەلدى. ③ نىسبەتەن، قارىغاندا: دەرس قانچە قىيىن بولسۇمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئالدىدا ھېچ نەرسە بىلىنمىدى.

ئالدىدا ئانداق، كەينىدە ھۇنداق ← ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل.

ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل ئالدىدا تۇرغاندا خوش دەپ، كەينىدىن غەيۋەت قىلىدىغان، باردا ياخشى دەپ يوقىدا يامان گېپىنى قىلىدىغان: ئۇنىڭ ئاجىزلىقى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل بولۇشىدا.

ئالدىدا بىر ياڭزا، كەينىدە بىر ياڭزا ← ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل.

ئالدىدا ماڭماق باشلامچى بولماق، ئۈلگە بولماق، يول باشلاپ ماڭماق: كادىرلار بىر قەدەم ئالدىدا مېڭىشى كېرەك.

ئالدىدا يىپ ئېشەلمەيدۇ ئۇنىڭغا ھەرگىز تاقابىل تۇرالمايدۇ، قەتئىي تەڭلىشەلمەيدۇ، ئۇنىڭدىن جىق تۆۋەن تۇرىدۇ.

ئالدىدىكى سۆپ. ئالدىدا تۇرغان، ئالدىدا ھېڭىۋاتقان: ئالدىدىكى كىتاب. ئالدىدىكى بالا. * ئۇ سوئالىغا ئالدىمىدىكى ئوقۇغۇچىنىڭ جاۋاب بېرەلمىدى. * ھەممىنىڭ ئالدىدىكىسى 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى.

ئالدىدىكى ئاشنى تارتىۋالماق باشقىلارنىڭ تەييار نەرسىسىنى ئېلىۋالماق، ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: يالغان - ياۋىداق سۆز بىلەن ئالداپ ئالدىدىكى ئاشنى تارتىۋېلىشمۇ بارمۇ؟

ئالدىدىن رەۋ. بىرەر ئىش، ۋەقە - ھادىسە باشلىنىشتىن ئىلگىرى؛ بۇرۇن: ئالدىدىن ئېيتماق. ئالدىدىن پۇل بەرمەك.

ئالدىدىن توغرا ئۆتمەك بىھۇرمەتلىك قىلماق: ئالدىلىرىدىن توغرا ئوتۇپ قويغان بولسام كەچۈرگەيلا. * ئۇستازلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتمەسلىك ھەربىر ساپ دىل ئوقۇغۇچىنىڭ ۋەجدانىي بۇرچى.

ئالدىدىن ئۆتكۈزمەك سەمىگە سېلىپ، ماقۇللۇقنى، رازىلىقنى ئالماق، ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزمەك: سەن بۇگۈنلا ئاتام بىلەن سۆزلەش، ئەتىلا ئەلچى ماڭدۇرايلى، مەن خوتۇنلىرىمنى چاقىرىپ، ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ قويای.

ئالدىدىن ئۆتمەك بىرەر ئىش ھەقىقىدە مۇناسىۋەتلىك بىراۋنىڭ پىكرىنى ئالماق، مەسلىھەتلەشمەك، رازىلىقىنى ئالماق: بىز بۇ ئىشنى سېكرېتارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندىن كېيىن قىلىشىمىز كېرەك، بولمىسا مەسىلە چىقسا جاۋابكار بولالمايمىز. * راست دەيسەن، ھېلىقى ئىدارىنىڭ كاتىپى قاسىم ئاخۇنۇمنى كۆردۈكمۇ؟ ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتمىگەن ھەرقانداق ئىش ئاقمايدۇ.

ئالدىراپ « ئالدىرماق » پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

ئالدىراپ قالماق كۆتۈلمىگەن ۋەقە سەۋەبىدىن جەددىيلەشمەك: فىزىكا ئىمتىھانىدا

تارماق سوئاللارمۇ كۆپ بېرىلگەچكە بېرىلگەن ۋاقىت ئازلىق قىلىپ، ئالدىراپ قالدىم. * قېنى؟! ـــ دەپ يەڭ تۇرۇپ چۈشتۈق ئېتىزغا، ئېخ قىزلار!... (ئالدىراپ قالدۇق بىز لېكىن)، تاڭ قېلىپ قارايمەن شۇ چېۋەرقىزغا، شۇنچە تېز، يا ئۇنىڭ قولى ئونىكىن.

ئالدىراپ ـ تېنەپ ① ھەم ئالدىراپ ھەم تېنەپ؛ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي، تولۇق تەييارلىقسىز: ۋاقىت توشقانلىقىنى بىلدۇرۇپ سىگنال بېرىلىشىگە مەرگەن ئالدىراپ ـ تېنەپ ئوقىنى ئاتقانىكەن، قارىغا تەگكۈزەلمەپتۇ. * ئۇ بويىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ جۇۋىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ پرىكازچىكقا پۇل ئۈزاتتى، سودا پۈتتى. ② ئويلانماي، پىكىر يۈرگۈزمەي: بەزى يازغۇچىلار ئۆز ئەسىرى ئۈستىدە جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈپ پىشىشىق ئىشلىمەيدۇ، ئالدىراپ ـ تېنەپ يېزىلغان ئەسەرلىرى بىلەن تەھرىرلەرنىڭ بېشىنى قاتۇرىدۇ ۋە ئۇنى زورمۇزور ئېلان قىلدۇرماقچى بولىدۇ. * بىز تاسادىپىي ئىدراك قىلغان شەيئىلەر، ئوقۇغان ماقالىلار، مەلۇم ئەھۋال ئاستىدا كۆڭلىمىزدىن كەچۈرگەن كەيپىياتلار، ئالدىراپ ـ تېنەپ قىلىنغان ھەرىكەتلەرنى ئەينى ۋاقىتدا ئەستە قالدۇرۇشنى مەقسەت قىلمىغان بولساقمۇ، بىرمۇنچە قىسمى ئېسىمىزدە قالىدۇ.

ئالدىراپ ـ سالدىراپ ← **ئالدىراپ ـ تېنەپ:** ئەزالار كەچتە ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئۆز ئۆيلىرىگە يۇگۇرۇشتى. * باتۇر ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئۇلارنىڭ ئاستىغا يېكەندىاز سالدى. ئالدىغا ئۇزۇم، چاي ـ مەزە قويدى.

ئالدىراتقۇزماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالدىراتماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئورمىغا چۈشكەن ئادەم كۆپ بولغاچقا، ئۇلارغا تاماق تەييارلاش ئىشى بىزنى تولىمۇ ئالدىراتتى.

ئالدىراش ① «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② رەۋ. جىددىي ھالدا، بىردەم تۇرماستىن، توختىماي: ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سېپىدىن تارتىپ يا ئارقا سەپكىچە ئارىلىشىپ يۈرگەن شەپقەت ھەمشىرىلەر ئالدىراش يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. * باھار كەلدى، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ تەييارلىقى قىزىپ كەتتى. يەر تۈزلەش ماشىنىلىرى، تراكتورلار كېچىلەپ ئىشلەيتتى. دۈيلەر ئەتىيازلىق تېرىلغۇ قىلىنىدىغان يەرلەرگە ئالدىراش قۇم، ئوغۇت يۆتكەيتتى. ③ سۈپ. مۇھىم، ۋاقتى قىسقا، تېزلىكنى تەلەپ قىلىدىغان: يېزىنىڭ ئەڭ ئالدىراش ۋە جىددىي پەيتى ـــ ئورما باشلاندى. ئوقۇغۇچىلارنى تەتىل قويۇۋەتتىم. * قولۇمدا ئالدىراش زاكاز بار، بوش ۋاقتىم يوق...

ئالدىراش ـ تېنەش ← **ئالدىراپ ـ تېنەپ:** بۇنداق سوئاللىنى كۆتىمىگەن قاسىم ئالدىراش ـ تېنەش «ھەئە، تونۇيمەن» دەپ جاۋاب بەردى.

ئالدىراشچىلىق ← **ئالدىراشلىق:**

ئالدىراشچىلىق ← **ئالدىراشلىق:** ئۇچ يىگىت ئالبوملىرىنى تەڭلا ئېچىشتى، ئەلى ئالبومىنى ئالدىراشچىلىقتا قايتا ـ قايتا ۋاراقلاپ، ھەيران بولۇپ سورىدى. * ـــ مانا مۇشۇنداق ئالدىراشچىلىق، ـــ ئۇ خۇددى چوڭ ئادەم بىلەن سۆزلىشۋاتقاندەك ئۇستەلدىكى قەغەزلەرنى ئىشارەتلەپ، قوللىرىنى يېيىپ قويدى.

ئالدىراشلىق «ئالدىراش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شۇنداق قىزغىن، ئالدىراشلىق بىلەن قىلىنۋاتقان ئەمگەك پارتىزانلارنى بىردەمدىلا قىزىتىپ تەرلىتىشكە باشلىدى. * ئۇ، چېچىلىپ ياتقان تۆمۈر پۇللارنى ئالدىراشلىق بىلەن يىغىشتۇردى ـ دە، يانچۇقىغا سالدى.

ئالدىراشماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئانىلىرى ئۇنى بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن مېھمان قىلىشقا ئالدىرىشاتتى، ھەتتا جىگدە يىلىمىمۇ سوۋغا قىلىشاتتى. * بۇ ئالاھىدە خۇش خەۋەرنى ئۇمىد بىلەن قارىشىپ قالغان يېڭىيەر دادۇيى ئەزالىرىغا تېزرەك يەتكۈزۈشكە ئالدىرىشاتتى.

ئالدىراقسان سۈپ. ئالدىراپ تۇرىدىغان،

ئالدىراڭغۇ: ئاغمىچىلار قورقۇنچاق بولغاچقا، بۇرۇڭۇئازىيە بىلەن بولغان ئالاقىسىنى قەتئىي ئۈزۈشنى خالىمىغاچقا، بۇ بۇرۇلۇشتىن قورقىتى، بۇ بۇرۇلۇشنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىدى؛ ھۆكۈمەتسىزلەر بولسا ئالدىراقسان بولغانلىقى ياكى كەڭ كۆلەملىك ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ شارائىتىنى زادىلا چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇ بۇرۇلۇشنى كۆرۈشنى خالىمىدى.

ئالدىراقسانلىق «ئالدىراقسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەك ئالدىراقسانلىق قىلمىغىن، ئوغلۇم؛ خەقلەر سېنى مەيلى يامان كۆرسۇن، ياكى ياخشى كۆرسۇن، ئۆز ھەرىكىتىڭگە دىققەت قىلغىن.

ئالدىراڭغۇ سۈپ. دائىم ئالدىرايدىغان؛ ئالدىراقسان، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان: ئۇ پادىشاھنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ئىسمى بەھزات ئىكەن، كۆپ ئىلىملەرنى ئوقۇغان، ئەقىل ـ پاراسەتلىك يىگىت بولسىمۇ، ئالدىراڭغۇ، قانائەتسىز ئىكەن.

ئالدىراڭغۇلۇق «ئالدىراڭغۇ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھېزىمنىڭ ئالدىراڭغۇلۇقىنى بىلگەن ھاشىم ئاكا كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپتۇ.

ئالدىرىما ① «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ II شەخس بىرلىك سانىنىڭ بولۇشسىز بۇيرۇق رايى. ② قاراپ تۇر، كېيىن كۆر، شۇ ۋاقىتدا بىل: ئالدىرىما، قۇلقىڭنى قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويمىسام، دادامنىڭ بالىسى بولمايي كېتەي!

ئالدىرىماق پ ① بىرەر جايغا يېتىپ بېرىش ۋە بىرەر ئىشنى بېجىرىش ھەرىكىتىنى تېزلەشتۈرمەك؛ تېز يۈرمەك: ئاتكەم ناھايىتى سەھەر تۇردى. ناشتا ۋاقىتدا گالستۇك ئۇنىڭ بوينىنى راستىنلا سقۇالغانىدەك تۇيۇلۇپ، نانىنى خېلى يۇمشاق چايىنىسىمۇ كانىيىدىن ھېچلا ئۆتمەيتتى. ئۇ، چىلغان نانىنىڭ يېرىمىنى يەپلا مەكتەپكە ئالدىرىدى. * بەربىر سائەر كېتىسىلەرغۇ، ئەسكىرىگىلارنىڭ يېرىمى قېچىپ كەتتى، قالغانلىرى ئۆيگە كېتىشكە ئالدىرايدۇ. * ــ ياق، رۇقىيەم ياق! ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمىدىم، ــ مەۋلان ئالدىراپ چۈشەندۇردى، ــ ھەر ئىككىمىزنىڭ كۆڭلىنى دەپ، تويىنى ئىتتىكرەك قىلىۋېتىشكە ئالدىرىدىم. ② توساتتىن يۈز بەرگەن ئىش ـ ھەرىكەت سەۋەبىدىن ھولۇقماق، ھاياجانلانماق، ئەنسىرىمەك: ــ مېنىڭچە، ــ دېدى ئەنۋەر ئالدىراپ، ــ ئالدى تەرەپتىن ھەم ھۇجۇم قىلىش كېرەك ئىدى... * يېڭى چاپان كىيگەن جېلىل بوۋاي بۇنى ئاڭلاپ گويا بىر ئىش يادىغا چۈشكەندەك ئالدىراپ بانكىغا كىردى. بەھرىخان ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قالدى.

ئالدى ـ ساتتى سودا مۇئامىلىسى؛ سودا: ئۇلار يۇرۇش ـ تۇرۇشتا سىپايە، سۆزدە مۇلايىم، ئالدى ـ ساتتىدا ئادىل، ھەرىكەتتە تۆز بولۇپ كىشىلەرگە يىلىق مۇئامىلە قىلىدىكەن ۋە يول قويىدىكەن، قوشنىلار ئىناق ئۆتىدىكەن، بىر كوچىدا ئولتۇرىدىغانلارمۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك يېقىن ئىكەن.

ئالدى ـ كەتتى بىرىدىن ئالغان نەرسىنى بەرمەيدىغان، ئالغىنىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالىدىغان مۇئامىلە، ئالاقە.

ئالدى ـ كەتتى قىلماق قولغا ئالغىنىنى ئۆزىنىڭ قىلۋالماق: نىياز قۇربان ئۆز كېپىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا ئېيتتى، ــ قاسىمغا بۇ نەرسىلەرنى «ئالدى ـ كەتتى» قىلىپ دۇنيا قىلدۇرمايمىز ـ دە!

ئالدى ـ كەينى ① ئالدى ۋە ئارقا تەرەپى، ئەتراپى: ئۆينىڭ ئالدى ـ كەينى پاكىز تازىلاندى. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتتىن ئىلگىرى ھەم كېيىن: مۇشۇ ئىشلارنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مەيدان رەھبەرلىك ئورنىغا يېقىن ئورۇنلاشقان ئىككى دېھقانچىلىق لىيېنداۋىي يۆتكىلىپ كېتىپ، تۆت كورپۇس ــ 80 ئېغىز ئۆي بوشىدى.

ئالدى ـ كەينىگە قاراپ قالماق بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئىككىلەنمەك، ئارىسالدى بولماق: سىلەر دادىل، يۈرەكلىك بولۇڭلار، ئالدى ـ

كەينىگىلەرگە قاراپ قالماي، مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈڭلار.

ئالدى - كەينىگە قارىماق بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئەتراپلىق ئويلىماق: بۇ ئىشتا ئالدى - كەينىگىلارغا قاراپ ئىش كۆرمىسەڭلار ئاخىر يافاڭلارنى چىشلەپ قالسىلەر جۇمۇ!

ئالدى - كەينىنى ئويلىماق ھەر تەرىپىنى مۇلاھىزە قىلماق، ئاقىۋىتىنى ئويلىماق، ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزمەك: ئالدى - كەينىنى ئويلاپ ئىش قىلمىغان بىلەن بولمايدۇ.

ئالدىماق پ ① ئەخمەق قىلماق، گول- لىماق: ئۇلار جەنۇبتىكى كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى «ئالتۇن كولاپ باي بولۇپ قايتىسىلەر» دەپ ئالداپ، ئۇرۇشقا سالدى. ② يولدىن ئازدۇرماق: خەلقنى يامان يولغا باشلاپ، ئاممىنى ئالداپ، خاتا يولغا ماڭغىنىڭنى سەزمەي يۈرەمسەن؟

ئالدىن رەۋ. ئاۋۋال، ئىلگىرى، بۇرۇن: ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ قارارىنى چوقۇم ئىجرا قىلىش كېرەك. ئەتە گۈڭشې پارتكوم ھەيئەتلەر يىغىنى ئېچىپ، ئالدىن مۇزاكىرىلىشۈپلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئالدىن كۆرەر بىرەر ئىش يۈز بېرىشنى ئالدىن بىلەلەيدىغان، كېلىدىغان ئىشلارنى ئالدىن سېزىپەلەيدىغان: ئالدىن كۆرەر ئادەم.

ئالدىن كۆرەرلىك ئالدىن كۆرۈش قابىلىيىتى، ئالدىن كۆرۈش ئىقتىدارى: بەزى كىشىلەرنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكى يېتەرسىز بولغاچقا، ئىش يۈز بېرىپ بولغاندىن كېيىن «ئاپلا» دەپ قالدۇ.

ئالدىنئالا رەۋ. ئىشتىن بۇرۇن، دەسلەپتىلا، ئالدىنى ئېلىپ: ئەخەت مۇئەللىم ئوچۇق چىراي بىلەن كۈلۈمسىرەپ سۆزىنى تۈگەتتى - دە، ئالدىنئالا تەيىارلاپ قويغان سوئالىنى دوسكىغا يېزىشقا كىرىشتى.

ئالدىنقى سۈپ ① باشقىلارغا نىسبەتەن ئالدىدا، ئىلگىرى تۇرغان، ئالدى تەرەپتىكى، ئالدى تەرەپكە جايلاشقان: ئالدىنقى پوست. ئالدىنقى رەت. * ئالدىنقى ھارۋىدىكى پاختا بۇلۇتىتەك كۆپۈپ، كۆمۈشتەك رەڭلىنىپ تۇراتتى ۋە ناھايىتى تازا ئىدى. ② ئىلگىرى، بۇرۇن ئۆتكەن: ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى: بىز يېڭى دەۋردە، ئىنقىلابىي قۇر- بانلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ۋەتىنىمىز- نىڭ بېپايان زېمىنىدا ئالدىنقىلار قىلىپ باقمىغان ئۇلۇغۋار ئىشلارنى قىلايلى! * جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئەنە شۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنىڭ ئالدىنقىلىرىدىن بىرى ئىدى. ③ كۆچمە. ياخشى، ئەلا، ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان، پېشقەدەم: نۆۋەتتە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا تۇرسۇنجان ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش تۈرى بويىچە ئالدىنقىسى بولۇپ بىرىنچىلىكنى ئالدى.

ئالدىنقى سەپ ① بىرەر ئەمگەك ۋە خىزمەت ساھەسىدىكى ئەمەلىي مەشغۇلات مەيدانى، جاپالىق خىزمەت ئورنى: مەن ئالدىنقى سەپتە ئىشلەيمەن... بۇ ئاجايىپ يېڭى گەپ - ھە؟ مەن ئەزەلدىن ئالدىنقى سەپ دېسە ئۇرۇش مەيدانىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم، بۇ ئايال بولسا، يەسلى، بالىلار باغچىسى، باش- لانغۇچ مەكتەپلەرنى ئالدىنقى سەپ دەۋاتىدۇ - ھە؟ ② ئۇرۇش مەيدانى: ئىنقىلابىمىز ھەممىزنى — ياشلارنى، قېرىلارنى، ئوغۇللارنى، قىزلارنى ...ھەربىي سەپكە چاقىرىلقىتا، ئالدىنقى سەپ بولسۇن، ئارقا سەپ بولسۇن ھەممىسى شەرەپلىك!

ئالدىنقى شەرت بىرەر ئىش، ۋەزىپە بېجىرىش، ئورۇنلاشتىكى شەرتلەرنىڭ ئەڭ مۇھىمى: ھەل قىلغۇچ ئامىل: سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ئۇزلۇكسىز ياخشىلاش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاق- لىقىنى كۈچەيتىش — ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بارلىق خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

ئالدىنقى قىسىم ① ئالدىنقى سەپتە، چېگرا مۇداپىئەسىدە تۇرغان قوشۇن:

چېگرا مۇداپىئىسىدە تۇرغان ئالدىنقى قىسىم جەڭچىلىرى قەھرىتان سوغۇق، قار ـ شىۋىرغانلاردا زور قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ مۇداپىئە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىمەكتە. ② كۆپ قىسىملىق كىتاب ـ لارنىڭ دەسلەپكى قىسمى ياكى ئالدىنقى بۆلەكلىرى، بابلىرى: تولۇق ئوقۇتۇرا مەكتەپ 1 ـ يىللىقلىرىغا ئۆتۈلىدىغان دەرسلىك كىتابلاردىن ماتېماتىكا ئالدىنقى قىسىم (1 ـ كىتاب) نەشرىدىن چىقىپ ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىلدى.

ئالغا ① رەۋ. ئالدىغا، ئالدى تەرەپكە: ئالغا ماڭماق. ئالغا ئىلگىرىلىمەك. ئالغا چاممىماق. * جەڭگىۋار يىگىتلەر، قىزلار قولىدا، چۆللەردە يېڭىدىن ھايات باشلانىدى. قۇرۇغان دەريالار يېڭى يولىدا، ئۆركەشلەپ سۇ ئاقتى، ئالغا تاشلانىدى. ② ئىم. كۆچمە. ئالغا قاراپ سىلجىشقا، ئالدىغا قاراپ يۈرۈش قىلىشقا چاقىرىش، ئۇندەش: ئۇلۇغ غەلىبىلەر ئۈچۈن ئالغا! * ـــ بىزمۇ قاراپ تۇرمايلى. دۇشمەنىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئالغا! ـــ دېدى ياردار ۋارقىراپ.

ئالغا باسماق ① ئالدى تەرەپكە قاراپ يۈرمەك، ئىلگىرىلەپ ماڭماق: سەن مۇشۇ يول بىلەن بىر كىلومېتر يول يۈرۈپ ئوتقا بۇرۇلۇپ ئالغا نۆۋەت قەدەم باسساڭ مانا شۇ ئۈيىنىڭ ئىشىكىنى كۆرىسەن. ② كۆچمە. راۋاجلانماق، ئىلگىرىلىمەك: ئىدىيىدە ئالغا باسقانلارنى ۋاقتىدا تەقدىرلەپ، ئارقىدا قالغانلارغا ئىلھام بېرىش لازىم.

ئالغا سۈرمەك ① راۋاجلاندۇرماق، ئىلگىرىلەتمەك: يالغۇز سانائەتنىلا راۋاجلاندۇرۇپ قالماستىن دېھقانچىلىق ھەم چارۋىچىلىقنىمۇ بىردەك راۋاجلاندۇرغاندىلا، ئاندىن جەمئىيەتنى ئالغا سۈرگىلى بولىدۇ. ② قوۋۇۋەتلىمەك: ئۇ دائىم ئۆز پىكرىنى ئالغا سۈرىدۇ.

ئالغا كەتمەك ـــ **ئالغا باسماق.**

ئالغاي (توغرىسى: ئالىغاي) ـــ **ئالىغاي.**

ئالغۇ ـ بەرگۇ ئىلىش ـ بېرىش؛ ئىقتىسادىي مۇئامىلە، ئىقتىسادىي ئالاقە: نەچچە كۈندىن بۇيان كالىلىسىدىكى «ئۇلۇپ كېتىش» خىيالىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بىردەم ئالغۇ ـ بەرگۈلىرىنى ھېسابلاپ، بىردەم غەمكىن كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ رازىلىق سوراۋاتقان بۇ بىتاپ، دوختۇرنىڭ ئۆزى ئۈستىدىكى ھۆكۈمنى ئاڭلاپلا ھوشىدىن كەتكەنىدى.

ئالغۇر سۈپ ① ئۈۋنى ياخشى ئالىدىغان: چىن تۆمۈر باتۇر ھەر قېتىم ئۇۋغا چىقىقاندا مىسران قىلىچى بىلىدىن، ئالغۇر بۇركۈتى قولىدىن، ئارغىماق ئېتى ئاستىدىن، كاپىكاپ كۆچۈكى يېنىدىن ئايرىلمايدىكەن. ② **ھەقىقىنى كەتكۈزمەيدىغان:** ھەر باب بىلەن ئالىدىغان: ئۇ ناھايىتى ئالغۇر ئادەم بولغاچقا ئالىلىقاچان ئۆلگەن پۇللارنىمۇ تىرىلدۈرۈپ ئالالىدى.

ئالغا ئى [ر<گرېك] گرېك ئالفاۋىتىنىڭ بىرىنچى ھەرپىنىڭ نامى.

ئالفاۋىت ئى [ر<گرېك] ـــ **ئېلىپبە.**

ئالقات ئى. چاتقال تىپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئالقىش ئى ① رەھمەت سۆزى، رەھمەت تۇيغۇسى: ئازادلىققا ئېرىشكەن خەلقنىڭ ئۇ كۈنلەردىكى يۈرەك ئالقىشى، خۇشاللىق ھېسسىياتلىرىنى قەلەم تىلى بىلەن قانداقمۇ ئىزھار قىلىش مۇمكىن. ② ئالقىشلاپ چېلىنغان چاۋاك: ئۇ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشى ئىچىدە بايراقنى تاپشۇرۇۋالدى. * دۆلەتباي سۆزىنى تۈگەتكەندە، زال ئىچىنى قىزغىن ئالقىش سادالىرى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئالقىشقا ئېرىشمەك قوللاشقا، ھىمايە قىلىشقا، قارشى ئېلىشقا ئېرىشمەك: پارتىيىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدىكى فاكىجىن ـ سىياسەتلىرى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئالقىشىغا ئېرىشتى. * ئۇلار بارلىق كۈچى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىغە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىپ ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

ئالقىشقا ئىگە بولماق ـــ **ئالقىشقا ئېرىشمەك:** پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى نەمۇنىلىك بىلەن ئىجرا قىلغان ئورۇنلار ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئىگە بولدى.

ئالقشلاتماق «ئالقشلىماق» يېتىلىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالقشلاشماق «ئالقشلىماق» يېتىلىشنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئالقشلانماق «ئالقشلىماق» يېتىلىشنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئەزالارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئالقشلاندى.

ئالقشلىماق پ ① مەنۇنىيەت بىلەن ھۆرمەت بىلدۇرمەك، ئالقش سۆزلىرى بىلەن تەبرىكلىمەك؛ تەبرىكلەپ، قارشى ئېلىپ چاۋاك چالماق: * شائىر ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار شېئىرىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز ئورنىدا ئولتۇردى. كۆپچىلىك قىزغىن چاۋاك چېلىپ ئالقشلىدى.

ئالكوگول ئى [ر<ئە] <خىم> ① مولېكۇلىرىسى تەركىبىگە كىسلورود ۋە ۋودورود ئاتوملىرى گۇرۇپپىسى كىرىدىغان بىرىكمىلەر؛ ئىسپىرتلار. ② ھاراق، ۋىنو قاتارلىق ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر.

ئالكوگولىزم ئى [ر] ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرگە، ھاراقخورلۇققا بېرىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان، ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ بارىدىغان كېسەللىك.

ئالگېبرا ئى [ر<ئە. ئەسلى: ئەل جەبر] ماتېماتىكىنىڭ مىقدارلار ئۈستىدە (ئۇلارنىڭ سان قىممەتلىرىدىن قەتئىينەزەر) بېجىرىلىدىغان ئالامەتلەرنىڭ ئومۇمىي قائىدىلىرى ھەققىدىكى بۆلۈمى.

ئالگېبرالىق سۈپ. ئالگېبرا ئاتالغۇلىرىنىڭ ئىپادە. ئالگېبرالىق تەڭلىمىلەر.

ئاللا I ئى [ئە] <دىن> پۈتۈن مەۋجۇداتنى جۇملىدىن ئادەم، ھايۋانات ۋە باشقا مەۋجۇداتلارنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە بۇلارنىڭ تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرغۇچى دەپ تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغان ئىلاھىي كۈچ؛ خۇدا، تەڭرى، پەرۋەردىگار؛ ــ ئاللا، ئۆزەڭ بار، ــ دەپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى بوۋاي.

ئاللا II ① ئىم. ھەيران‌لىق، پۇشايمان ۋە ئېنىقسىزلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئاللا! ياماڭ بولدى. * ئاللا، ئاللا ۋاي باللا، ئېچىرىسىدە بىر گەپ بار، ئوينۇشلىكلار ياش باللا، ئېچىرىسىدە بىرگەپ بار. ② سوراق ئالماشلىرىغا قوشۇلۇپ بەلگىسىز ئالماش رولىدا كېلىدۇ: ئاللاكىم، ئاللىنىمە، ئاللىمقاچان، ئاللىقاندا‌ق، ئاللىقانچە.

ئاللاتائالا ئى [ئە] ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئاللا: مەن ھەممىدىن ئاۋۋال شۇنى ئېيتىپ قويايىكى، ۋاڭ غوجامىنىڭ مال ـ چارۋىلىرىنى «يوقاپ كەتتى، بۆرە يەپ كەتتى، ئۆلۈپ كەتتى ياكى ئوغىمدى» دەپ ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەرنى كۆرسەتسەڭلار بولمايدۇ. ئۇلۇغ ۋاڭىمىز ئاللاتائالانىڭ يېقىن ئادىمىدۇر.

ئاللا ـ توۋا پىغان، نالە ـ زار، ئازاب ـ ئوقۇبەتنى بىلدۈرىدىغان جۈپ ئىملىق: ئۆگەنچى خوتۇنى بىلەن ئۆلۈمنى ئاستا باشقا ئۆيگە ئۇزىتىۋلاپ ئەپچىقىپ، ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئۇر توقمىقىم، ئۇرا» دېگەنىكەن، ئۆلۈمدىن توقماق چاچراپ چىقىپ، ئۆگەنچى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنلىرىنى شۇنداق ئۇرغىلى ئۇرۇپتۇكى، ئاللا ـ توۋىنىڭ دەستىدىن جاھانىدا ئۇرۇپ بولغىلى بولماپتۇ.

ئاللا ـ توۋا دېگۈزمەك راسا ئەدەبنى بەرمەك، **توۋا** قىلدۇرماق، قىلغان ـ ئەتكەنلىرىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدۇرماق: شۇنداق قىلىپ خەلپەتنى ئاللا ـ توۋا دېگۈزۈۋەتتۇق.

ئاللا ـ توۋىسىنى بەرمەك ← **ئاللا ـ توۋا دېگۈزمەك.**

ئاللا ـ توۋىسىنى كۆرسەتمەك ← **ئاللا ـ توۋا دېگۈزمەك.**

ئاللا ـ كاللا دەپ ۋارقىراپ ـ جارقىراپ، يىغلاپ ـ قاقشاپ: پاتەمخان ئانا قىزىنىڭ سۇغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئاللا ـ كاللا دەپ باش ـ كۆزىنى مورلاپ كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق

بولۇپ ئەنسىزلىك ئىچىدە نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى.

ئاللاھۇئەكبەر ئى [ئە] بىرەر نەرسىنى ئۇلتۇرۇشتىن بۇرۇن، دۇئادىن كېيىن ئېيتىلىدىغان ئادەت سۆزى: ئۆزى يالماۋۇزنى پۈتى بىلەن تېپىپ ئويغىتىپتۇ ۋە «ئاللاھۇئەكبەر!» دەپ بىرلا چاپاپ كاللىسىنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. * ــ ئامىن ئاللاھۇئەكبەر، خۇدا رەھمەت قىلسۇن، باللىرىم؛ مەن يەنە ئۇچۇپ كېتىمەن، ــ دەپلا ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ خىزىر.

ئاللېگورىيە ئى [ر<گرېك] مەۋھۇم چۈشەنچىلەرنى كونكرېت ئوبراز ۋاستىسى بىلەن ئىپادىلەش؛ كىنايە.

ئاللېگورىيىلىك سۈپ. ئاللېگورىيىگە ئائىت، ئاللېگورىيىدىن، كىنايىدىن ئىبارەت بولغان، كىنايىلىق.

ئاللىبۇرۇن رەۋ [ئاللا+بۇرۇن] خېلى ۋاقىت ئىلگىرى، خېلى بۇرۇن: لەنگەرنىڭ يەرلىرىنى ئون نەچچە مېتر قازسىلا سۇ چىقىدۇ، لېكىن قىزىل سېغىزلىق قۇدۇقتىن چىققان سۇنىڭ زىرائەتلەر ئۈچۈن زىيانلىق ئىكەنلىكى لەنگەرلىك ئۈچۈن ئاللىبۇرۇنلا سىناق بولغان.

ئاللىبىر ئال [ئاللا+بىر] كىم ۋە نېمىلىكى نامەلۇم بولغان بىر، قانداقتۇر بىر: ئۇ ئالدىدىكى ئىستاكاندىن بىر ــ ئىككى يۇتۇم قايناق سۇ ئوتلىدى، لېكىن زادىلا ئاغزىغا تېتىمىدى، ئۇ شۇ ۋاقىتدا، ھاراق خۇمار قىلغانلىقىنى بىلدى، جىددىيلەشكەن ئەسەبىيلىرى بىردىنلا بوشىشىپ، قۇلقىغا ئاللىبىر سورۇنلاردىكى رومكىلارنىڭ جارانىشغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، كۆزىگە ھەشىمەتلىك داستىخانلاردىكى خىلمۇخىل نازۇنېمەتلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئاللىچان ئال [ئاللا+قاچان] خېلى ۋاقىت بۇرۇن، خېلى ۋاقىت ئىلگىرى: * تۇرسۇن بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن تۇرمىدىن چىقىپ يۇرتىغا كەلگەندە، بەدىنى ياپراقىتەك تىترەپ تۇرغان ئانا ئوغلىنىڭ پىراقىدا ئاللىقاچان كۆزىدىن ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

ئاللىقانچە ئال [ئاللا+قانچە] قانچىلىكىلىكى نامەلۇم، بىرقانچە: بۇ گەپنى مەن سەمەتكە ئاللىقانچە قېتىم تەكتىلىدىم، لېكىن ئۇ ۋۇقۇلىقىغا ئالمىدى.

ئاللىقانداق ئال [ئاللا+قانداق] قانداقلىقى ئېنىقسىز، قانداقتۇر، نامەلۇم، ناتونۇش: ئۇ باتۇرنىڭ چىرايىدا ئېچىنىش ئەمەس، بەلكى ئاللىقانداق بىر خىل خاتىرجەملىكنى كۆرۈپ، غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلىدى.

ئاللىقانداقتۇر ئال ← **ئاللىقانداق**: ئۇ ئادەملەرنىڭ سەپەرگە تەييارلانغان كېمىگە ئالىقانداقتۇر بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقىپ جايلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

ئاللىقاياق ئال [ئاللا+قاياق] قايسى تەرەپ ئىكەنلىكى ۋە قەيەر ئىكەنلىكى نامەلۇم جاي: مەن يولغا چىققۇچە سۆزلەش ئۈچۈن كۆكلۈمگە پۈكىكەن سۆزلەر ۋە شۇنچە رىيازەت چېكىشىمگە سەۋەبچى بولغان بۇ قىزغا بولغان غەزىپىم ئاللىقاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ كېتىپ، يېلى چىقىپ كەتكەن كامېردەك بوشىشىپ كەتتىم.

ئاللىقايسى ئال [ئاللا+قايسى] قايسىلىقى ئېنىقلانمىغان، نامەلۇم ياكى ئەستىن كۆتۈرۈلگەن: ئاللىقايسى بىر كۈنلەردە، ئالىقايسى بىر ئىشتا.

ئاللىقەيەر ئال [ئاللا+قەيەر] قايسى يەر ئىكەنلىكى ئېنىقسىز، نامەلۇم جاي: ئۇلارنىڭ باراۋەر باسقان ئاياغلىرىدىكى ئۆتۈكلىرىنىڭ ئۇنلۇك غىچلداشلىرى، تەڭكەشلەنگەن جەڭگىۋار سادالىرى ھەر يان ئۆتۈۋاتقان ماشىنلارنىڭ سىگنال ۋە گۈركىرەشلىرىنى، ھۆپىگەرلەرنىڭ ھەر يانىزا ئاۋازلىرىنى، زاۋۇتلارنىڭ گۈدۈكلىرىنى، مەزىنلەرنىڭ ئەزانلىرىنىمۇ ئاللىقەيەرلەردە قالدۇرۇپ، گۈزەل ئىلىخونىڭ ساپ ھاۋاسىدا پەلەكلەرگە پەرۋاز قىلماقتا.

ئاللىكىم ئال [ئاللا+كىم] قانداقتۇر نامەلۇم شەخس؛ كىمدۇ، بىراۋ: ئاللىكىملەر يەنە نېمىلەردە ئۆلىدى، يەنە قايسىمىز قانداق

قاپقىنىدا ئۆلىمىز، بۇنى كىم بىلىدۇ، ئۆلگەنلەر ئۇچۇن يىغلىدۇق، قاقشىدۇق، لېكىن ئىنتىقام ئالىدىغان ئەر چىقمىدى.

ئاللىنىمە ئال [ئالا+نىمە] قانداقتۇر ئېنىق-سىز، نامەلۇم بىرنەرسە، نېمىدۇ: ئۇ ھەر ھەپتىدە سېۋەت-سېۋەت مېۋە-چېۋىلەرنى ۋېلىسىپىتىنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ ئۆيىگە ئەكىلەتتى. بەزىدە مەن تونۇمايدىغان كىشىلەر ئاللىنىمىلەر بىسلىغان ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ ماموتىنىڭ قورۇسىغا كىرىپ كېتىشەتتى.

ئالما ئى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئىلىلىپىس شەكىلدە، گۈلى قىزغۇچ ئاق، قىزىل كېلىدۇ؛ مېۋىسى يۇمىلاق، تەمى تاتلىق ياكى چۇچۇمەل بولىدۇ؛ مېۋىسى ئادەتتىكى يەل-يېمىش ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئالما قورۇمىسى <يىم> قورۇپ پىشۇرۇلىدىغان سەيلەرنىڭ بىر تۈرى. بۇ سەينى تەيياراشتا ئالمىنى چوڭ-چوڭ قەلەمچە قىلىپ توغراپ ئۇنى پۇرچاق ئۇنى، ئاق ئۇن ۋە تۇخۇمغا ئارىلاشتۇرۇپ، ياغقا سېلىپ بوشراق قورۇيدۇ، ياغ قۇيۇلغان شېكەر قىيامىغا سېلىپ، ئۇچ-تۆت قېتىم ئارىلاشتۇرۇپ ئۈستىگە قورۇغان كۈنجۈت سېپىلىدۇ.

ئالما قېقى ئاقلاپ، تىلىمچە قىلىپ كۈن نۇرىدا قۇرۇتۇلغان ئالما مېۋىسى.

ئالماش ئى. ئۈيغۇر تىلىدىكى سۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، ئۇ ئىسىم، سۈپەت، سانلارنىڭ ئورنىدا قوللىنىلىدۇ: كىشىلىك ئالماش. سوراق ئالماش.

ئالماشتۇرماق «ئالماشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇرخانىدىكى بەزىلەرمۇئاق خالات بىلەن تىكىشغۇچىنى ملتىق بىلەن نەيزىگە ئالماشتۇرۇپ، «كونا دۇنيانى بۇزۇپ، يېڭى دۇنيا قۇرىدىغان مۇقەددەس كۈرەش» كەكەتكەن بولسىمۇ، لېكىن مەتروزى بىرنەچچە دوختۇر ۋە سېستىرانى دوختۇرخانىدا ئېلىپ قېلىشقا مۇۋەپپەق بولدى،

ئالماشتۇرۇلماق «ئالماشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايلىق، مەۋسۇملۇق ۋە يىلىلىق ئىمتىھان سوئالىلىرى مەكتەپ بويىچە بىر تۈتاش چىقىرىلىپ، ئىمتىھان ئېلىش ۋاقتىدا ھەرقايسى سىنىپلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇلۇپ، ئىمتىھانغا رىياسەتچىلىك قىلدۇرۇلدى.

ئالماشماق پ ① بىرى-بىرىنىڭ ئورنىنى ئالماق، ئىگىلىمەك، يېڭىلانماق: بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى پات ئارىدا ئۆرۈلىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ئۆيلەر ياسىلىدۇ، ئۇ چاغدا ھېچكىممۇ كونا ئۆيلەرنى ئەسلىمەيدۇ، ۋەھالەنكى، بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىدە ھايات داۋام قىلماقتا، ھەۋەس قايىنىماقتا، ئەۋلاد ئەۋلاد بىلەن ئالماشماقتا. ② ئالمىشىپ قالماق، يۆگىشىپ قالماق: ئوتلاقتىكى باغلاقلىق كالىنىڭ ئارغامچىسى ئالمىشىپ قاپتۇ. * ئەركەكنىڭ ئۇچىيى ئالمىشىپ قېلىپ، ئوپېراتسىيە قىلىندى. ③ بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكەلمەك: ئاتىسىنىڭ خىزمىتى ئورنى ئۇنىڭ شارائىتى ياخشى ئورۇنغا ئالمىشىۋېلىشىغا تامامەن ئىمكانىيەت بەرسىمۇ، ئۇ ھەرگىز بۇ بەيگىگە چۇشمەيدۇ.

ئالماق پ ① نەرسىنى ئوچۇملاپ، سىقىمداپ ياكى بىرەر ئەسۋاب بىلەن ئوتۇپ قولغا كىرگۈزمەك: چېلەكتىن سۇ ئالماق. يانچۇقتىن پۇل ئالماق. * يېڭىلا كىرىپ كەلگەن ئەكبەر ھېچكىم بولمىغاندىن كېيىن تېلېفونىنى قولىغا ئالدى. ② قوبۇل قىلماق: ئوقۇغۇچى ئالماق. ئىشقا ئالماق. ياتاقتا ئالماق. * قىز مېنى كۆردى-دە، ئانىسىغا پىچىرلاپ قويۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى، مەن ئانىنىڭ گەپ قىلىشىغا قاراپ ئۇنىڭ پىكرىنى ئالدى دەپ بىلدىم. * دوختۇرلار نېمە ئۈچۈن مېنى ياتاقتا ئالمىدى، — دېدى ئانا ئىگىرىغان ئاۋاز بىلەن... ③ بوشاتماق، بىكار قىلماق، چۇشۇرمەك: ۋەزىپىسىدىن ئالماق. * خىزمەت

دۆيى ئەھۋالنى برقۇر ئىگىلەپ يەرلىك هاكىمىيەتنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان بىر يەل تاپان رەۋەندىنى كەنت باشلىقلىقىدىن ئېلىپ ئورنىغا باشقا ئادەم قويدى. ④ قىرقماق، كەسمەك، سۇغۇروپ چىقارماق: چاچ ئالماق. تىرناق ئالماق. ساقال ئالماق. * ــ يوقسۇ ئۆمرۈمدە پادىشاهىنىڭ چېچىنى ئۆز دۆكىنىمدا ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى، ــ دېدى ساتىراش. ⑤ قولغا كىرگۈزمەك، ئىگە بولماق، قازاناق، هاسىل قىلماق، ئېرىشىمەك: دارامەت ئالماق. خامان ئالماق. هوسۇل ئالماق. پايدا ئالماق. ئولجا ئالماق. بەهرى ئالماق. نەپ ئالماق. ساۋاق ئالماق. ئىلهام ئالماق. * ئۇ دەسلەپ: ــ جاينى سېنىڭ داداڭ سالغان بولسىمۇ، ئانامنىڭ ئائىلىدە ئەجرى كۆپ، بىر ئېغىزنى مەن ئالىمەن، ــ دەپ «چىرايلىقچە» ئېيتىپ كۆزدى. * ــ ۋاي تەقسىر، مەن ساڭا خىزمەت قىلىشقا تەييارمەن، نېمە تىلىكىڭ بار؟ نېمە تىلەيسەن؟ نېمە تىلىسەڭ ئالىسەن، ــ دەپتۇ. ⑧ يېمەك، ئىچىمەك، ئىستېمال قىلماق: بىر كۈنلۈك هەمراهقا قىرىق كۈن سالام، دەپتىكەن، هەرقايسىلىرىدىن ئارتۇق ئەمەس، قېنى ئالسلا! * بىزە چۆچۈلرەك بولۇپ قالدى، ئىشتىن كېيىن قالغىنىغا يەنە ئېغىز تېگەرسەن ئۇكا، هازىرچە...قېنى ئال! ⑦ مەلۇم رەڭ، هالەتنى ئۆزگە سىڭدۈرمەك؛ پەيدا قىلماق: رەڭ ئالماق. تۈس ئالماق. خاراكتېر ئالماق. كۆزگە ياش ئالماق. * پۇتۇن تەبىئەت خۇددى قىزغۇچ ئالتۇن سۈيىدىن هەل بەرگەندەك، ئاجايىپ گۈزەل رەڭ ئالدى. ⑧ ئۆيلەنمەك: قۇربان كەتكەندىن كېيىن، زېمىندار مامۇت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار مايىسىغانىنى ئېلىشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ. * بۇ شەيتان قىزنىڭ سۆزىدە مەنە بار، بۇنداق پادىچى قىزنى ئەر ئالمايدىغان ئىش نەدە بولسۇن، يېزىمىزدىكى هەممە يىگىتلەرنىڭ كۆزى ئۇنىڭدا. ⑨ نەرسە ــ كېرەك سېتىۋالماق: بۇ ئاياغنى نەچچە پۇلغا ئالدىڭىز؟ * بوۋا، هېلى مەن سىزدىن ئون تېڭىنلىق ئالما ئېلىپ ئېسىمدە يوق، پۇلىنى بەرمەي كېتىپ قاپتىمەن. ⑩ ئۇستىگە قويماق: يەردە چېچىلىپ ياتقان كىتابلارنى يىغىپ جوزىغا ئالدىم. * هېلىقى ئادەم يېنىدىكى يوغان چامادانىنى هارۋىغا ئالدى. ⑪ بوشاتماق، چۈشۈرمەك، خالي قىلماق: مۇرىسىدىن خۇرجۇنىنى ئالماق. هارۋىدىن سانىدۇقىنى ئالماق. ماشىنىدىن يەشكىنى ئالماق. ⑫ ئورۇنلاشتۇرماق، مەلۇم جاي ۋە ئورۇنداقويماق: دالدىغا ئالماق. * هېلىقى ياش چوكان سېغىز چاينىشتىن توختاپ قالدى ــ دە، يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئالغان بولۇپ، ئاستىلا كىشىلەرنىڭ دالدىسىغا ئۆزىنى ئالدى. * بىرەر سائەت قادىلىپ ئىشلىگەن بولسامۇ، ئىشقا بەرداشلىق بېرەلمەي، چولاق تام سايىسىغا ئۆزەمنى ئالدىم. ⑬ ئىگىلىمەك، ئىشغال قىلماق: ئورۇن ئالماق. نام ئالماق. شەھەر ئالماق. * بىر پۇتى غۇچ ــ غۇچ بولۇپ كەتكەن ناسىركام ئۆز ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا پاخال ئۇستىدىن جاي ئالدى. * كەچقۇرۇنلۇقى، ئۇ ئەھۋالنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك بىلەن مەسلىھەتلىشىپ دايالڭ يېزىسىدىكى پوتەينى ئالماقچى بولدى. * ئۇزۇلمىدى تارىخ سېنىڭ ئېقىنىڭدەك، غەم ئورنىنى كۈلكە ــ شادلىق ئالدى، مانا. ⑭ قاپلىماق، ئورىماق: ئوت ئالماق. * يامغۇر ئالەمنى بىرئالدى. * يېڭى دەملەنگەن پولۇنىڭ هىدى ئۆيىنى بىرئالدى. * ئۇنىڭ ئالتاغىل ۋارقىرىغاق ئاۋازى جاهاننى بىرئالدى. ⑮ پەيدا قىلماق، هاسىل قىلماق: ئەت ئالماق. ياغ ئالماق. ياش ئالماق. * ــ ئەمدى... شۇنداق بولسىمۇ ئوپېراتسىيە قىلمىسۇن، ــ كېسەل ئايال كالپۇكلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى. * ئىشك ئالدىدىن ئېرىق ئالدىم ئاتلاپ ئۆتكۈدەك. سۇزۇك ــ سۇزۇك سۇلار كەلدى قېنىپ ئىچكۈدەك. ⑯ كەلتۈرمەك: ئەسكە ئالماق. يادىغا ئالماق. زېهنىگە ئالماق. * ــ مەن...مەن...ئۇنىڭ ئايىغىنىڭ يىرتىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سىز ماڭا ئېلىپ بەرگەن هېلىقى ئاياغنى ئېسىمگە ئالدىم. ⑰ يوقاتماق، كەتكۈزمەك: زەھەرنى زەھەر ئالدۇ (ماقال). ⑱ تەلەپ قىلماق، ئىزدىمەك:

ۋاقىپلانـماق: پىكىر ئالماق. جاۋاب ئالماق. دېرەك ئالماق. رۇخسەت ئالماق. ئىجازەت ئالماق. * قىدىر شاھ ھەر تەرەپكە كىشى ئەۋەتىپ، بىر يىلغىچە ئىزدىگەن بولسىمۇ، مەلىكە گۈلچېھرە-نىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ⑲ خاتىرىلىمەك، رەسىمنى قالدۇرماق: ئەنگە ئالماق. دەپتەرگە ئالماق. ھېسابقا ئالماق. سۈرەتكە ئالماق. * ئالىمجان بىر باقتى ـ دە، كەپشەرلەنگەن زاپچاسلارنى سۈرەتكە ئالدى. * «ئون ئىككى مۇقام»نى خەلقئارا نوتىغا ئېلىش مۇقام ھەققىدىكى كەسپىي ۋە ئىلمىي تەتقىقاتنى ئىلگىرى سۈردى. ⑳ باسماق، ماگماق: قەدەم ئالماق. يول ئالماق. * مەن بۇنىڭغا پىسەنت قىلماي، ئۆيىدىن چىقىپ، ئۇدۇل دۇي ئىشخانىسىغا قاراپ يول ئالدىم. * ئاخىر، مەن يانداپ قاچاقچى بولدۇم ـ دە، يانغا بىر قەدەم ئېلىشىم بىلەن كىمدۇ بىراۋنىڭ بېشىغا دەسسۇلغاندەك بولۇپ مولاق ئېتىپ چۈشتۈم. ㉑ مەھكەم تۇتماق، چىشلەمەك، كەسمەك: بىلىدىن ئالماق. ياقىسىدىن ئالماق. قۇلىقىدىن ئالماق. * بۇ سۆزلەردىن قاتتىق غەزەپلەنگەن پەخرىدىن ناسىركامنىڭ ياقىسىدىن ئالدى. * ئاق بوينىاق شۇنداق قىلىپ ئۇ ئىتنىڭ پاچىقىدىن ئالدى. * دوختۇرلار ئۇنىڭ ئاشقازىنىنىڭ يېرىمنى ئېلىپ تاشلىدى. * ئەمدىلا كەلگەندە بوۋاي تەرەپكە، رازاقمۇ كېچىكمەي كەلدى يان ياقتىن، ھۇجۇم قىلىپ ئارقىدىن تېزدىن بۆرىگە، ئالماقچى بولغاندا ئىككى قولاقتىن. * ㉒ قوشماق: ئارىغا ئالماق. قاتارغا ئالماق. ㉓ ئىگە دەپ قارىماق: ئىناۋەتكە ئالماق. ئېتىبارغا ئالماق. ھېسابقا ئالماق. ㉔ تۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ: ئەۋج ئالماق. ئارىيەت ئالماق. ئۆچ ئالماق. قىساس ئالماق. ھېساب ئالماق. تەسىر ئالماق. ئىمتىھان ئالماق. باش ئالماق. كۇن ئالماق. ㉕ رەۋىشداش بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۇس مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ. بۇ چاغدا رەۋىشداش ئاخىرىدىكى «پ» تاۋۇشى«ۋ» تاۋۇشىغا ئۆزگىرىدۇ ۋە تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۇرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئوبيېكتى ياكى ئۇنۇمنىڭ سۇبيېكت تەرەپكە يۆنىلىشى ياكى سۇبيېكت تەۋەلىكىگە ئۆتۈشىنى بىلدۇرىدۇ: ئۇلار بۇ يىل ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىۋالدى. * ئەپەندىم خېرىدارلارغا سەت كۆرۈنمىسۇن دەپ ئېشىكىنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىۋېلىپ، خوجۇنىغا سېلىۋاپتۇ. 2) سۇبيېكتنىڭ ھەرىكەتتىن مەنپەئەتدار بولۇشىنى بىلدۇرىدۇ: بىرتاز ئوخلاۋال، بۇگۈن ئاخشام يەنە ئىشلەيمىز. * تاماق يەۋېلىپ ئاندىن ئىشلەيلى. 3) ھەرىكەتنىڭ مەلۇم پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئورۇنلىنىشىنى بىلدۇرىدۇ: كۆچۈكنىڭ جېرىدا ئىشلىۋال. * يامغۇر ياغقۇچە ئۆيگە يېتىۋالايلى. 4) ھەرىكەتنىڭ مۇداپىئە ئوچۇن ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش ئوچۇن ئېلىپ بېرىلىشىنى بىلدۇرىدۇ: ئۇ ئولتۇرۇۋېلىپ ماگىلى ئۇنمىدى. * ئۇلار يوغان بىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، نەچچە سائەت ئېتىشتى. 5) بەزى پېئىللار بىلەن بىرىكىپ ھەرىكەتنىڭ يالغاندىن ئورۇنلىنىشىنى بىلدۇرىدۇ: ئۇ دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى كۆرۈش بىلەنلا توكۇر كىشى بولۇپ ئاقساقلىۋاپتۇ. * ئاكىلىمىغان بولۇۋېلىپ جىم ئولتۇرغىنىنى قاراڭلار ئۇنىڭ.

ئالماق ـ ساتماق ئېلىش، سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانماق، تىجارەت قىلماق: بېسمىدارلىق قىلىپ پايدا ئېلىشقا يېقىن كەلمە، ئالماق ـ ساتماقتا ھېچقانداق ئادەمگە يالغان سۆز قىلما. * چەت شەھەرلەرگە سېتىشقا باپ كېلىدىغان مالىلاردىن راسلاپ بېرىپتۇ، بۇلار شەھەرمۇ شەھەر يۈرۈپ ئالماق ـ ساتماق قىلىپتۇ.

ئالمان سۇپ ① ئېلىشتا ئىتتىك، تېز، چاقىقان: تېز ئالىدىغان: ئالغۇچە ئالمان، بەرگۈچە بەزگەك (ماقال). ② كۆچمە. ئۇۋدا سالغانىنى ئالىدىغان: ئالغۇر: ئالمان قۇش. * بۇ قارچىغا ناھايىتى ئالمان چىقتى، كۆزنىگە كۆرۈنگەننى قويماي ئالدۇ.

ئالمان ـ تالمان ئوپۇل ـ توپۇل، ئالدا-

راش ـ تېنەش، ئالدىراپ ـ سالدىراپ: ئۇلار ئالدىراپ كىرىپ كەلگەن سادىقنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە ھە دېگەندىلا «ئاخبارات» ئۇستىدە پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. * مەن چالا ـ بۇلا يۈيۈندۇم ۋە ئالمان ـ تالمان كىيىندىم ـ دە، ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ يۈگۈردۈم

ئالمۇتۇگۇل ئى [ئالمۇتۇ+گۇل] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، سوزۇق ئىللىپس ۋە يۇرەك-سىمان تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ؛ ياز، كۈز پەسىللىرىدە چېچەكلەيدۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، باش باھاردا تېرىلىدۇ.

ئالمزار ← **ئالمىلىق:** تېغىك شۇنچە، بېغىڭغا كىم تاپالايدۇ مۇناسىپ سۆز. تەبىئەت ساڭلا شۇنداق سېخىيمۇ ئالمزار نىلقا.

ئالمزارلىق ← **ئالملىق.**

ئالمىغان «ئالماق» سۆزىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى.

ئالمغان ـ بەرمىگەن ئېلىش ـ بېرىشى تۈگىمىگەن، ئاردىسى ئوچۇق بولغان: پۇل مۇئامىلىدە بىز ئالمغان ـ بەرمىگەن.

ئالمغان ـ بەرمىگەن بولماق ئېلىش ـ بېرىشنى تۈگەتمەك، ئاردىسى ئوچۇق بولماق: بىز ئۇلار بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ئالمغان ـ بەرمىگەن بولۇپ تۈگەشتۇق.

ئالمىلىق I ① سۈپ. ئالما دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن، ئالما دەرىخى بار: ئالمىلىق باغ. * مېنىڭ ئىككى مو كەلگۈدەك ئالمىلىق بېغىم بار. ② ئى. ئالما دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن يەر، مەيدان، باغ: ئادەتتىن تاشقىرى ھاياجانلانغان ۋە قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن بۇ ئالمىلىق قۇرتقا قارشى جىددىي جەڭ مەيدانىغا ئايلانغانىدى.

ئالمىلىق II ئى. توقۇش دۇكىنىدا جەينەك-نىڭ دەپتىنگە ھەرىكەتچان ئورۇنلاشتۇرۇلغان جايى.

ئالمىماق پ ① يىپ ئۆچلىرىنى ئالماش-تۇرۇپ تاڭماق، چاتماق: ئازادەمىنىڭ ماھىر قوللىرى ئاپتوماتتەك ھەرىكەت قىلاتىتى. كۆزنى يۇمۇپ ئېچىپ بولغۇچە يىپنى ئالماپ چىگىپ بولاتتى. ② بىرنەرسىنى ئىككىنچى نەرسىنىڭ ئۈستىگە ئالماشتۇرۇپ تۇرۇپ ئورۇنلاش-تۇرماق: پۇتنى ئالماپ ئولتۇرماق. شاختى ئالماپ قويماق. ئارغامچىنى ئالماپ قويماق.

ئالوي ئى [ر<گرىك] <بوت> ← **سەبرە.**

ئالۇچا ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان مېۋىلىك دەرەخ، گۈلى قىزغۇچ، قىزىل كېلىدۇ، مېۋىسى يۇمىلاق بولۇپ پىشقاندا قىزىرىدۇ؛ يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئالۇدە ئى [پ] ئۈچ ئېلىشىش، كۆڭۈل ئېغىش.

ئالۇدە بولماق ئۈچ ئېلىشماق؛ قۇرۇق ھۆ تۇتماق، كۆڭۈل ئاغماق: قاچىدىكى تاماقنى كۆرۈپلا ئېچىم ئالۇدە بولۇپ، قۇرۇق ھۆ تۇتقان-دەك بولدى.

ئالۇاستى ئى ① رېۋايەتلەردىكى ھەر خىل قىياپەتلەرگە كىرەلەيدىغان ئەپسانىۋى مەخلۇق؛ جىن: خۇددى پەرىزات تۇسىگە كىرگەن ئالۇاستىدەك كىشىلەرنى ئۆزىگە رام قىلىۋاتقىنىنى قارا، دەپ ئويلىدى ئاسىم. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆرۈمسىز بەتبەشىرە (ئالدامچى ئادەمگە نىسبەتەن ئىپتىلىدۇ): ...ئۆزىنىڭ پارتىيىگە، خەلقىگە قارشى يامان نىيىتىنى يوشۇرۇپ، كىشى ئالدايدىغان شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۆزىگە تارتىدۇ ـ دە، مەقسىتىنى ئەملگە ئاشۇرىدىغان قورچاقتا ئايلاندۇرىدۇ. ھىلەمۇ ياخشى سۆز ماھىنۇردەك بىر ئالۋاستىدىن قۇتۇلدىڭىز.

ئالۋاك (تۇغرىسى: ئالۋان) ← **ئالۋان.**

ئالۋان ئى. زورلۇق بىلەن تاپشۇرۇشقا بەلگىلەنگەن، ماددىي نەرسە ياكى ھەقسىز

ئىشلەپ بېرىدىغان مەجبۇرىي ئەمگەك: يول ياقىسى ئېگىز ئوردا، قاراپ ئوتلەمەيدۇ كىشى. ئالۋان ـ سېلىق دەستىدىن، ئۆيدە ياتالمايدۇ كىشى. * ئۇلار ھەر كۈنى يېزىلارغا ئالۋان سالاتتى؛ بىركۈنى سەكسىز يۇز جىڭ ياغ دەپ كەلسە، ئەتىسى يۇز جىڭ ئاچچىقسۇ دەپ كېلەتتى.

ئالۋان سالماق زورلۇق ۋە مەجبۇرلۇق بىلەن ئالۋان ـ سېلىق يۈكلىمەك، ئارتماق: ئوچ يىلدىن بېرى يۇز بېرىپ كېلىۋاتقان قۇرغاقچىلىق ئاپىتىنىڭ ئوستىگە، خەلقنە سالغان ئالۋان كۈندىن ـ كۈنگە كۆپەيىپ خەلق تۇرمۇشى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

ئالۋانچى ئى. ئۇستىگە ئالۋان مەجبۇرىيىتى چۈشكەن كىشى: تەشەككۇر ئېيتىسەن مىڭ بار، ئوغۇل بالا يۈزىن كۆرسەڭ. بىلىپ قوي! ئالۋانچى تۇغۇلغان قىز ۋە ئوغلانىڭ.

ئالۋان ـ سېلىق مەلۇم تۆلەشكە تېگىشلىك بولغان ۋە مەجبۇرىي ھەقسىز تاپشۇرۇلىدىغان ماددىي نەرسە ۋە ئۇنىڭغا بەدەل قىلىنغان ئەمگەك كۈنى: سۇ بەگلەر ئۈچۈن ئاقتى، پۇقرالارغا سۇ بولمىدى، لېكىن بىزنىڭ ئالۋان ـ سېلىقلىرىمىز ئۆزگەرمىگەنىنىڭ ئۇستىگە بارغانچە كۆپىيىپ كەتتى.

ئالۋان ـ ياساق ← **ئالۋان ـ سېلىق.** ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچكۆز خوجايىنلار، ئالۋان ـ ياساقلار، خورلۇق ـ ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى.

ئالۋۇن ئى. دىئال. ئېزىنتقۇ.

ئالىبوتا ئى [ئالا+بوتا] تاشلاندۇق يەرلەردە، بەزى ئېتىزلاردا ئۆسىدىغان يوپۇرمىقىنىڭ ئۇستى يالتىراق، ئاستى كۈل رەڭ ياۋا ئوت.

ئالىبۆرەك سۈپ [ئالا+بۆرەك] ① تولۇق بىر خىل رەڭگە كىرمىگەن، ئالا ـ بۇلا: پەمىدۇر توق قىزارمىدى، ئەمدى ئالىبۆرەك بولدى. ② تولمىغان، يېتىشىپ بولمىغان: بۇگۈن سويغان قوي ئالىبۆرەك چىقتى.

ئالىپ سۈپ. چوڭ، ئېگىز، كۆركەم: ئاي چىقىدۇ ئاخشامسېرى، ئالىپ تاغلار ۋالىلىدايدۇ. مەھەللىلەردە، تاش ئۆيلەردە، جىن چىراغلار پىلىلدايدۇ.

ئالىپاساق سۈپ [ئالا+پاساق] ئالا قوۋزاق، ئالىچىپار، قارا ـ قۇرا: قوناق ئالىپاساق بولدى. * يول ساياقلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەنىدى. ئالىپاساق شور ئۆرلىگەن پاتقاق يولىمۇ ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ئىدى.

ئالىپتە سۈپ. چىرايلىق، كۆركەم؛ يېتىلگەن: مەن ئىتتىك بۇرۇلدۇم، يېنىمدا ئېگىز بوي، ئاق پىشماق، ئالىپتە كېينىگەن بىر يىگىت تۇراتتى.

ئالىتاغىل سۈپ [ئالا+تاغىل] ① ئاق داغلىرى بولغان، ھەر خىل رەڭ ئالغان: ئالىتاغىل توپاق. * بوۋاي سۆزىنى تۈگىتىپ ئالىتاغىل ئايغىرىنىڭ ساغرىسىغا قامچا ئۇردى. ② بىر خىل بولمىغان تەرتىپسىز، قالايمىقان: ئېگىز ـ پەس، بوم ـ زىل، يۇقىرى ـ تۆۋەن: ئالىتاغىل ئاۋاز. * ئۇنىڭ ئالىتاغىل ئاۋازى قۇلىقىمغا غەلىتە ئاڭلىنىدۇ. * بۇ قىزنى ئوڭىگىزدا ئەمەس چۈشىگىزدە كۆرگەن ئوخشايسىز، چۈنكى بۇنداق ئالىتاغىل چۈش، ياكى كۆزگە كۆرۈنگەندەك قىلغان خىلمۇخىل خىيالىلار ھەر خىل تاماقنى ئېگىز ـ پەس يەۋەرگەنلىك ئۈچۈنمۇ يۇز بېرىدۇ.

ئالىتاغىل توۋلىماق ← **ئالىتاغىل ۋارقىرىماق.**

ئالىتاغىل ۋارقىرىماق ئېگىز ـ پەس، تەرتىپسىز، رېتىمسىز توۋلىماق: ـ ھەي ئۆلۈپ قالدىڭمۇ؟ ـ دېدى ئۇ زەردە بىلەن، ئاخشىمى بولسا ئىچىپ ـ چېكىپ، ئالىتاغىل ۋارقىراپ ياتمايسەن، ئەتىسى كۈن پىشىن بولغۇچىلىق قوپمايسەن.

ئالىتوپىلاڭ ئى [ئالا+توپىلاڭ] قالايمىقانچىلىق، غەلۋە ـ غوۋغا، تىنچسىز ھەرىكەت ۋە ھالەت: يەۋاتقان ئاشلىرىنى چالا تاشلىشىپ، ئالىتوپىلاڭ بولۇپ تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بۇنداق ئالىدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالمای، مەنمۇ ئەگىشىپ

تالاغا چىقتىم. * ــ ۋاي بالام، ــ جاۋاب بەردى شاكىر قووۇقچى، ــ بۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، مەن ساڭا ئېيتسام، بۇلار ئالتوپىلاك قىلىپمۇ شۇ كۈنگە قالغانلار، خۇدايىمنىڭ بەرگىنىگە شۇكۇر قىلغان تۈزۈك ئەمەسمىدى.

ئالتوپىلاك كۆتۈرمەك قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق، قالايمىقان ھەرىكەت، غەلۋە ــ غوۋغا پەيدا قىلماق: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا جىق ئەسكى ئىشلارنى قىلغانلىقىنى كىم بىلىپتۇ؟ مېنىڭچە، بۇنداق كىشىلەر ئەمىلى قانچە يۇقىرى بولسا، شۇنچە چوڭ ئالتوپىلاك كۆتۈرىدۇ.

ئالتوپىلاڭچى ئى. ئالتوپىلاڭنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى، ئالتوپىلاڭغا قاتناشقۇچى: ئالتوپىلاڭچىلار دەككىسىنى يەپ ئۆز تۆشۈكلىرىگە كىرىشتى.

ئالتوپىلاڭچىلىق ئى. ئالتوپىلاڭچىلار كەلتۈرۈپ چىقارغان ھەرىكەت ۋە ھالەت: ئەنە شۇنداق تارتىشماقنىڭ ئۈستىگە ھاسىراپ ــ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن پاتىگۇل ھەدە بۇ ئالتوپىلاڭچىلىقتىن پىشانىسىنى تۈتتى.

ئالىجوقا سۈپ. ئالدىراڭغۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان: ئالىجوقا ئادەم، * ھەي، ھېلىقى سەمەت دېگەن ئالىجوقا ئەجەب ئالدىراپ كېتىپ قالدى ــ دە، ــ سۇلتان ناھىيىلىك دوختۇرخانىدىن تەكلىپ قىلىنغان دوختۇرنى ئەلەم بىلەن ئەسكە ئالدى، ــ ئەگەر ئۇ تۇنۇگۈن ئېيتقان بولسا، ئۇمۇمەن، مېھرىبانمۇ مېھنىڭ خالىسلىقىمىدىن گۇمانلىنالمىغان ۋە كېسىش تەكلىپىنى رەت قىلىشقا ئامال قىلالمىغان بولاتتى.

ئالىجوقلىق ئى. ئالدىراڭغۇلۇق، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق، رەتسىزلىك: ئالىجوقلىق بىلەن قىلغان ئىش بەرىبىر ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ. * مەن بۇنى ئالىجوقلىق دېمىگەندىمۇ، بېخىلىق ۋە غەلىتە قىلىق دەپ ھۆكۈم قىلغان بولاتتىم ــ قىسقىسى، بۇ، بىر ئۇلۇغ ئەربابنىڭ ئاجىزلىقى خالاس.

ئالىچا ئى. رەڭلىك يىپلاردىن يوللۇق توقۇلغان رەخت.

ئالىچەكمەن [ئالا+چەكمەن] ① ئى. **يوللۇق توقۇلغان چەكمەن:** ئۇ «باي بولۇش-نىڭ يولى»نى خاتا تاللىغانلىقىنى شۇنچە كېچىكىپ تونۇغانلىقىدىن كۆڭلىدە قاتتىق ئۆكۈنۈەتتى، شۇڭا، ئارتۇقچە سۆزلىيەلمىدى ۋە ئالدىدىكى ئاشنىمۇ تاشلاپ، ئورنىدىن تۇرغان پېتى قوزۇقتىكى ئالىچەكمەن بەلباغنى ئېلىپ بېلىگە ئورىغىنىچە ئىشىك-تىن چىقىپ كەتتى. ② كۆچمە. سۈپ. ئالدىراش-لىق، ھەيرانلىق ياكى خاپىلىقتىن چىرايى ئۆزگەرگەن، كۆزلىرى يوغان-كىچىك ئېچىلغان: ئۇنىڭ كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كېڭەيگەنىدى.

ئالىچۇقان ئى [ئالا+چۇقان] ۋاراڭ-چۇرۇڭ بىلەن تولغان تىنىمسىز ھالەت: ئىش شۇنىڭ بىلەن بېسىقمىدى، سول يانىقى ئىشىپ چىققان چەت ئەللىك ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ مېھمانخانىنى بىرئالدى. * توخۇ بازىرىدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭلارغا قوشۇلۇپ، كەپتەرۋازلارنىڭ ئالىچۇقانلىرى بازارنى قاپلىغانسىكەن، ئۇ مېنىڭ دىققىتىمنى ئۆزىگە جەلپ قىلمۇالدى.

ئالىچۇقان سالماق ← **ئالىچۇقان كۆتۈرمەك:** ئوغۇتچىلار بىلەن سۇچىلار ئالىچۇقان سېلىشىپ كېتىپ قېلىشتى.

ئالىچۇقان كۆتۈرمەك ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماق، ۋارقىراپ-جارقىرىماق، غوۋغا چىقارماق: ئاخىر ئالماس ئاتىخانا ئۈستىدىكى بېدىگە ئوت قويۇپ، تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ بەگنى تەمتىرىتىپ، سۆڭگۈچ بىلەن كىرىپ سىلەرنى قۇتۇلدۇرۇشنى ئويلاپ تاپتى. * ئۇ مومىنىڭ ئۆچىنى چىڭ قۇچاقلاپ، پۈتلىرىنى مومىغا قاتتىق تاقاپ تۇرۇپ، مومنى شۇنداق قاتتىق لىڭشىتىكى، موما ئېغاڭلاپ، تۆۋى تەرىپى ئىرىسلاپ كەتتى. تۆۋىندە قاراپ تۇرغان كىشىلەر ئىچىدە ئالىچۇقان كۆتۈرۈلدى.

ئالىچۇق ئى. ئىككى يان تەرىپى يانتۇ، ئۇستى (چوقىسى) بىر نۇقتىدا تۇتاشىدىغان (چوقىسى) بىر نۇقتىدا تۇتاشىدىغان تۇرۇلۇپ، ئۇچ بۇرجەك ياسالغان، سىرتى

كىگىز ياكى قوموش ئوت-چۆپلەر بىلەن بۆكەلگەن كەپە: — ئالىچۇقىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇۋالغاي قوغۇنىدىن ياخشىراق خەۋەر ئالغىن جۇمۇ، — دېدى ئۇ ئايالىغا تاپىلاپ.

ئالىچىپار سۈپ. [ئالا-چىپار] ئاق داغلىرى بار؛ چىپار: ئالىچىپار ئات. ئالىچىپار كۆڭلەك. * بىراۋ ئىشكىنى يېنىك چەكىتى، باست بېشىنى كۆتۈردى، ئاپتاپىتىن كوسا يۈزلىرى ئالىچىپار بولۇپ كەتكەن تاشماق ئۆزى بىلەن باش تومۇزنىك ئىسسىقىنى باشلاپ ياتاقىغا كىرىپ كەلدى. * يېشىل مەخمەلدەك قىرلار ئالىچىپار رەڭگە كىردى.

ئالىزاردىن ئى [ر<فىران<ئە] ئوردان ئۆسۈملۈكى يىلتىزىدىن ئېلىنىدىغان ياكى سۈنئىي يول بىلەن تەييارلىنىدىغان بوياق ماددا.

ئالىسىرىق سۈپ [ئالا+سىرىق] سارغىيىشقا باشلىغان، تەكشى سارغىيىپ كەتمىگەن، ئالا-بۇلا سارغايغان: ئالىسىرىق غورا، ئالىسىرىق پەمىدۇر. * ئالتىنچى ئاينىڭ باشلىرىدا ئۆرۈك ئالىسىرىق بولىدۇ.

ئالىغاي سۈپ. قىڭغىر كۆز، كۆز قۇرۇلمىسى قىڭغىر؛ ئەلەس، ئەلەس قارايدىغان: ئالىغاي كۆز. ئالىغاي ئادەم.

ئالىقاپ سۈپ [ئالا+قاپ] يالىغان-ياۋىداق سۆزلەيدىغان، راست-يالغان بىلەن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرىدىغان: ئالىقاپ ئادەم.

ئالىقاپلىق ئى. يالىغان-ياۋىداق سۆزلەپ، راست-يالغان بىلەن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرىدىغان قىلىق: ئۆزەڭنى تۇتۇشنى، ئادەملەر بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگەن. سېنىڭ ھازىر قىلۋاتقىنىڭ ئالىقاپلىق.

ئالىقاپلىق قىلماق ئالىقاپلىق بىلەن شۇغۇلىنماق، ئالىقاپلىقتا ئادەتلەنمەك: ئەكسىچە ئالىقاپلىق قىلىپ نۇرغۇن كىشىلەرنى قايمۇقتۇردى.

ئالىقاراق ئى [ئالا+قاراق] توم تۈياق مالىلاردا بولىدىغان سانجىق كېسىلىنىڭ بىر خىلى ئىپادىسى. مال ئالىقاراق بولغاندا كۆزىنىڭ قارىقى تارتىشىدۇ.

ئالىقان ئى. قول پەنجىسىنىڭ ئىچ يۈزى: مەھبۇبە ئالىقىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى. تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە، پۈتلىرى ئۆلۈكىنىڭ پۈتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. * نۇرگۈل ئاخىر ئۆزىنى تۇتالمىدى، ئالىقانلىرىدا يۈزىنى توسۇپ ھۆكۈرۈپ يىغلىغىنىچە سېخىتىن يۇگۇرۇپ چىقىپ كەتتى.

ئالىقاندا كۆتۈرمەك ناھايىتى ئەتىۋارلىماق، ئىنتايىن ئىززەت-ھۆرمەتنى قىلماق: ئالىمنى بىر ئوغۇل دەپ ئانىسى ئالىقاندا كۆتۈرگەنىدەك قىلىپ ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغان.

ئالىقىندا ئويناتماق دېگەن گەپنى، سىزغان سىزىقىدىن چىقارماي باشقۇرماق، دېگىنىنى قىلدۇرماق.

ئالىقانغا چۈشمەك قولغا چۈشمەك، ئىلكىگە ئۆتمەك: — جېنىم، غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت، — دېدى سادىق قوللىرى بىلەن رەيھاننىڭ چاچلىرىنى ئاستا تاراپ تۇرۇپ، — ھازىر ئارام ئېلىشقا، ئۇخلاشقا ۋاقىت يوق. تېرىلغۇ ئېتىزلىرى زەي-شورنىڭ ئالىقىنىغا چۈشۈپ كاردىن چىقاي دەپ قاپتۇ.

ئالىقىندا ئۆسمەك ئۆز يېنىدا، كۆز ئالدىدا تەربىيىلەنمەك: — ئەجەب مۇلايىم، يېقىملىق يىگىتكەن، — ياخشى بولغاچقا ئۆزەم شوپۇرلۇققا قويۇپ قىلغان، ئالقىنىمدا ئۆستى، پىشتى، ھېنىڭ قولۇمغا چۈشكەن ئۆكۈزمۇ يورغىلايدىغان بولىدۇ.

ئالىقىنىغا ئالماق قولىغا ئالماق، قولغا چۈشۈرۈۋالماق، قولغا كىرگۈزۈۋالماق: دىلەيسەم بالام مۇئاۋىن دادۇيجاڭ بولۇپلا پۈتۈن دادۇينىڭ ئىشىنى ئالىقىنىغا ئالدى. پەخەس بولۇڭ، شېجاڭلىقىڭىزنىمۇ ئېلىۋالمىسۇن يەنە!

ئالىقىنى قىچىشماق ① بىرەر ئىش-ئەمگەك قىلغۇسى كەلمەك: يارايسەن، ئېنىم، كەتمەننى كۆرۈپ ئالىقىنىڭنىڭ قىچىشۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، بارغىن ئۇلارمۇ سېنى سېغىنىغان، ھەنمۇ ھارۇنى چىقىرىۋېتىپ، كەينىڭدىن يېتىپ

بارىمەن. ② خۇراپىي چۈشەنچىدە: قولغا پۇل ياكى بىرەر نەرسە كىرىشىنى سەزمەك، بولىدىغان پايدا ۋە مەنپەئەتنى سەزمەك.

ئالقىنى قىزماق ← ئالقىنى قىچىشماق: مۇزاكىرە قىلايلى، جۇمە نېمە ئۆرە تۇرىسەن، شانىياز ئۇكا، ئالقىنىڭ تازىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ — دە، ئولتۇر... — دەپ بىر — بىرلەپ ئولتۇرغۇزدى.

ئالقىنى كەڭ ← قولى ئوچۇق: ئايالىرى ئەدەبلىك (بەھايا‌غا غەزەپلىك)، ئالقىنى كەڭ، مېھماندوست، ئىكەن باتۇر نەسەبلىك.

ئالقىننى يالايدىغان كىشىلەرگە نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل، پىخسىق: ئۇ باي راسا پىشىشىق، ئالقىننىنى يالايدىغان ئادەم، شۇنداق بولسىمۇ ئالماي ئىلاجى قانچە!

ئالقىنى ئوچۇق ← قولى ئوچۇق: قىر ۋە ئۆستەڭ بويىدا شاخلاپ زاراڭزا ئوخشىغان، يەر دېگەن ئادىل سېخىي، كەڭ ئالقىنى ئوچۇق ئىكەن.

ئالقانات سۈپ [ئالا+قانات] كۆچمە. گەپ—سۆزى، ھەرىكىتى تۇراقسىز، ھەممە ئىشتا بار، تىنىم تاپمايدىغان: پۇل ئۆتۈۋالغۇچى مەندىن چوڭ ھەم كۆچلۈك، ئۇچىغا چىققان ئالقانات ئىدى، مېنىڭ سۆزۈم ئۇنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى. * ھېلىقى ئۇرۇش—جېدەل قاينىغان كۈنلەردە شەھەردە ئۆزى تونۇمايدىغان بىر ئوقۇغۇچى بالىنى تاياقتىن ساقلاپ قالمەن، دەپ ئەلەم كۆرىشىگە چىققان ئالقاناتلاردىن كالتەك يېگەنكەن، ئۇ شۇنىڭدىن قالغان ئىز.

ئالقاناتلىق «ئالقانات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئالقانچە سۈپ. كىچىككىنە، ئازراق: دېھقانلار مو بېشى مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالقانچە يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماي تېرىيدۇ. * ئۇ زامانلاردا بايلار بىپايان زېمىنغا ئىگە بولۇۋالغان، كەمبەغەللەرنىڭ بولسا ئالقانچىمۇ يېرى بولمىغان، بۇ ھال يەرنىڭ پومېشچىكلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئالقانچىلىك سۈپ ← **ئالقانچە:** ئاسماندا ئالقانچىلىكمۇ بۇلۇت يوق. ھاۋا كىشىگە قىزىتىلغان تونۇرنى ئەسلىتەتتى. شامال بولسىچۇ، كاشكى! * بۇ ئالەمنى كەڭ دەيدۇ، بىلەلمىدۇق زادىلا. ئالقانچىلىك يەر تۇرماق، يېتەلمىدۇق سايىغا.

ئالقانسىمان سۈپ. ئالقانغا ئوخشايدىغان، ئالقان شەكىللىك: ئالقانسىمان ئېرىق.

ئالقوڭغۇز ئى [ئالا+قوڭغۇز] قوڭغۇزنىڭ بىر خىلى.

ئالقول سۈپ [ئالا+قول] بىر قولىغۇق ئەمەس، ئالغۇ—بەرگۈدە باراۋەر مۇئامىلە تۇتمايدىغان: ئالقول ئادەم. * ئالقول ئادەملەر ئاخىرقى ھېسابتا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالىدۇ.

ئالقوللۇق ئى. باشقىلارغا بىر خىل مۇئامىلىدە بولماسلىق، ئالا مۇئامىلىدە بولۇش: مال ساتقۇچىلار ئالقوللۇق قىلماي ھەممە ئادەمگە ئوخشاش مۇئامىلىدە بولۇشى لازىم.

ئالگەدەن سۈپ [ئالا+گەدەن] تەرىبىيە كۆرمىگەن، ھەددىدىن ئوشۇق قوپال ۋە قاتتىق مۇئامىلە قىلىدىغان: ھوي، قاپاقباش ئالگەدەن، سىلىگە ئوخشاش بوھىتان چاپلاپ خەقنىڭ قېنىنى شوراۋاتقىنىم يوق. تىللىرىنى ئوڭشاپ گەپ قىلسىلا.

ئالگەدەنلىك ئى. ھەددىدىن ئاشقان قوپال ۋە قاتتىق مۇئامىلىلىك ھەرىكەت ۋە ھالەت.

ئالگرات (ئالگراتى) ئى ① ئەينۈلا تېپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك، مېۋىسىنىڭ تەمى چۈچۈمەل، ئاچچىق: بىزنىڭ باغدا بەش تۈپ ئالگرات بار. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاللىق ① «ئالا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② كۆچمە. كۆڭلىدە ساقلانغان نارازىلىق، نىيىتىدىكى ئىككى خىللىق، كۆڭلىدىكى دۇشمەنلىك: ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ ئالىلقىدىن قىلغان ئىشى راۋاج تاپمايدۇ.

ئالىم ئى [ئە] ① پەننىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە مەخسۇس يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغان

كىشى: ماتېماتىكا ئالىمى. فىزىكا ئالىمى.
② ئەرلەرگە قويۇلىدىغان ئىسىم.

ئالماچ سۈپ. ئالا-بۇلا، ھەر خىل رەڭ-تۈس ئالغان: ئالماچ بۇغا. ئالماچ ئاسلان.
* چىغىر-چىغىر قارلىغاچ، قاناتلىرى ئالماچ، ئىشىكىگە مەن كەلدىم، ئايسى خېنىم قوۋۇقىنى ئاچ.

ئالمادىس يۈك. [ئالەم+ھادىس] مۇبادا، ئېھتىمال؛ ئۇشتۇمتۇت، كۈتمىگەندە، كۈتۈلمىگەندە: ماتور باشقۇرغاندا ئالمادىس خەتەر چىقىپ قېلىشتىن ھوشيار بولۇش لازىم. * مۇشۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ جىگەر پارىسى بولغان يالغۇز ئوغلىنىمۇ ئالمادىس بىرەر بەختسىزلىككە دۇچار بولمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ ھەي، ئەجەب بىر مالىماتاك كۈنلەرگە قالدىغۇ كىشى....

ئالمان ئى. ئۆز-ئۆزىدىن ستىخىيىلىك رەۋىشتە توپلانغان ئادەملەر؛ خالايىق: كىرىلەتتى ھۆركۈل بۇقا شۇ پەيتتە، تۆگە يۈكى پەشمىتىگە سىغماستىن. تەنە يېنىپ تۇرغان قېيغاچ كۆزلىرى، ئالمانىنى ئارىلايتتى تىنماستىن.

ئالملىق ئى ① ئالملارغا خاس ئىش-ھەرىكەت: ئىپارگۈلدە ئەدەبىيات ئالملىقىنىڭ بىخلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىغانىدىن كېيىن ئىلىك بەك خۇش بولدى. ② كۆچمە. بىلەرمەنلىك، ئۆزىنى ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسىتىش: سەن مېنىڭ ئالدىمدا تولا ئالملىق قىلما!

ئالمۇپكە سۈپ [ئالا+ئۆپكە] تۇرالغۇسىز؛ ئىشىنى ئالدىراپ-تېنەپ چالا قىلىدىغان: ئالمۇپكە ئادەم.

ئالمۇپكىلىك ئى. تۇرالغۇسىز ھەرىكەت؛ ئىشىنى ئالدىراپ-تېنەپ چالا قىلىش ھالىتى: ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ئالمۇپكىلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

ئالمۇار ئى. سارغا ئوخشاش ئۇزۇقلىنىدىغان، چوڭلۇقى سارەدەك، قۇيرۇقىدا ئېقى بار بىر خىل قۇش.

ئالى سۈپ [ئە] ① ئورنى، مەرتىۋىسى، رەھبەرلىك رولى ۋە شۇ قاتارلىق جەھەتلەردىن ئەڭ يۇقىرى؛ باش: ئالىي سوت، ئالىي باش قوماندان. * جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدۇر. ② سۈپەت جەھەتتىن ئەڭ يۇقىرى، ئەڭ ياخشى: ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك، يۇكسەك: ئالىي سۈپەت. ئالىي مەقسەت. ئالىي نىشان. ③ ماتارىپ سىستېمىسىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى: ئالىي مەكتەپ. * تۇرسۇنمۇراي ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيدۇ. ④ يۇقىرى، مۇرەككەپ: ئالىي ماتېماتىكا. * بىزگە ئالىي ماتېماتىكا دەرسىنى رىشات مۇئەللىم ئۆتىدۇ.

ئالىي كوپېراتىپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھەمكارلىق گۇرۇپپىدىن ھالقىغان كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتى: دېھقانلار يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئالىي كوپېراتىپ بولۇپ ئۆيۈشتى.

ئالىي ئېھتىرام يۇقىرى ھۆرمەت، ئالىي ھۆرمەت: ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرمەك. ئالىي ئېھتىرام بىلەن سالام يوللىماق.

ئالىيجاناب سۈپ [ئالىي+جاناب] ① بەك ئەدەبلىك، ئادەمگەرچىلىكى ئىنتايىن ياخشى؛ ئۇلۇغ، ئېسىل: ئالىيجاناب ئادەم. * راستىمنى ئېيتسام، بۇ پېشقەدەم مۇئەللىمنىڭ بۇنداق ئالىيجاناب قەلبىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغان ئىكەنمەن. ② ئىنتايىن ياخشى، مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ياخشى: ئالىيجاناب ئىش. * يولداش خۇرشىدە گۈڭشىمزنىڭ ئەزاسى، كەمبەغەل دېھقان ئەمەتئاخۇنىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش، ئۇنىڭ ئانىسى رابىخانىنىڭ ئەما كۆزىنى ئېچىشتا كېچە-كۈندۈز دېمەي، جاپاغا چىداپ ئىشلىدى، كېسەللەرنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالدى، خۇرشىدىنىڭ ئۇزۇل-كېسىل خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان بۇنداق ئالىيجاناب روھىنى ئۆگىنىمىز....

ئالىيجانابلىق ئى. ئالىيجاناب ھەرىكەت، پائالىيەت: ئۇنىڭ ئالىيجانابلىقىنى بىر دېمەك. * بىر چاغلاردا ئويۇنچۇقتەك كۆرۈنگەن بۇ ئادەم ھازىر ئۆز قەلبىنىڭ ئالىيجانابلىقى بىلەن كۆز ئالدىمدا توساتتىن بويلىسا بوي يەتمەيدىغان گىگانت بىر ئادەمگە ئايلاندى.

ئالىيلىرى ئى. ئالىي تەبىقىدىكى مەنسەپ ياكى مەنسەپكە ئىگە كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ نامىنى ئۇلۇغلاپ ئېيتىلىدىغان مۇراجىئەت پورمىسى: ئۇ، پات ئارىدا ئۆزەم بىرىپ ۋەزىر ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشمەن دېدى.

ئالىيلىق «ئالىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ ئورنىنىڭ يۇقىرى، مەنسىپىنىڭ ئالىيلىقى بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىز يوق.

ئالىيۇمىن ئى [ر<لات] <خىم> مېتاللوئىد ئېلىمېنت، بەلگىسى Al (Aluminu) كۈمۈشسىمان ئاق، يەڭگىل، ئىلاستىكلىقى كىچىك، ئاسان توك ئۆتىدۇ. ئۇنىڭدىن توك سىمى، ئاشخانا سايمانلىرىنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ئالىيۇمىن قېتىشمىسى ئايروپىلان، راكېتا، ئاپتوموبىل، پاراخوت قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپدۇ.

ئالىيېشىل سۈپ [ئالا+يېشىل] ئاساسەن يېشىل تۈس بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان ئالا-بۇلا: ئالىيېشىل كۆڭلەك. ئالىيېشىل رەڭ. * ئۇ كوزۇپتىن سەكرەپ چۈشتى-دە، تاملاردىكى ئالىيېشىل شوتار ۋە چوڭ خەتلىك گېزىتلەرگە يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقتى.

ئالىيىشلىق ئى. ئالىيېشىل ھالەت: باھار پەسلى يېشىپ كېلىش بىلەن رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ باغچا ئىچى ئالىيىشللىققا تولدى.

ئالىيىشماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئادەملەر توپى مېنىڭ بۇ قىلغىنىمغا نارازى بولۇپ ئالىيىشتى. بەزىلەر غودۇكشىشتى.

ئام ئى. ئايالالارنىڭ جىنسىي ئەزاسى.

ئامال ئى [ئە] چارە-تەدبىر، ئىلاج، ئۇسۇل-چارە: ئاستا سۆزلىگەن كىشىنىڭ ئامالى كۆپ (ماقال). * سەۋەب قىلساڭ زاۋال يوق، قىلالمىساڭ ئامال يوق (ماقال). * ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر تېنىمۇ بولمىغانلىقتىن، ئاغزىغا كەلگەنى سېرىق سۇنى يۇتماقتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى.

ئامال تاپماق بىرەر مەسىلە ۋە بىرەر ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇسۇل-چارىسىنى ئويلاپ چىقماق، چارە تاپماق، ئىلاج قىلماق: ئۇ ئۇنىمۇ، بۇنىمۇ ئويلاپ ئاسان قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي، ئاخىر قېچىپ كېتىش قارارىغا كەپتۇ. * ئابدۇقادىر ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ ئاخىر بۇ ئىشقا ئامال تاپتى.

ئامال قانچە نېمە چارە بار، قانداق ئىلاج قىلغىلى بولسۇن، ئىلاج يوق: ئامال قانچە، ھەربىي بولغاندىن كېيىن، قومانداغا بويسۇنۇش كېرەك-تە، — دېدى يىگىت مۇلايىمغىنا. * مەنمۇ خىجىل، رەنجىمەك ئانچە. كۈندە ساتقان بېلەت ئاز ئەمەس، يېتىشمىسە، ئامالىم قانچە.

ئامال قىلماق چارە-تەدبىر قوللانماق، بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق: كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ چەكچەيمە كەتكەن بەگ ھەم ئۇنىڭ چاپارمەنلىرى بىر ئامال قىلىپ، ئاتلىرىغا مىنىشتى-دە، يۇرت ئىچىگە قاراپ تىكىۋەتتى. * ئۇنىڭ قىلمىغان ئامالى، كۆرسەتمىگەن تېۋىپى قالماپتۇ، قىز ساقايماپتۇ.

ئامال-چارە ئامال ۋە چارە: بارلىق ئامال-چارىلارنى قىلىپ، كوللېكتىپ مەبلەغنى كۆپەيتىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم. * ناھەيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ھۇججەت، دوكلاتلاردىن ئۆز ناھىيىسىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىغا پايدىلىق ئامال-چارىلارنى ئىزدەيتتى.

ئامالسىز سۈپ. ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ياكى ئالدىنى ئېلىشنىڭ ئىلاجسىز بولمىغان، چارىسى يوق، ئىلاجسىز: ئامالسىز ئىش. ئامالسىز مەسىلە. * ئۇ ھەر ئىككى ئىشنى تەڭ ئېلىپ بېرىشقا ئامالسىز ئىدى.

ئامالسىز قالماق چارە-تەدبىر تاپالماي،

ئىلاج قىلالماي قالماق: ئەزىز ئاخىرقى سۆز-لىرىنى قىلىپ تۈگىتىشكە ئامالسىز قالدى. چۈنكى چەكسىز پۈشايمان يىغىسى تەرەپ - تەرەپتىن ئولىشىپ كېلىپ ئۇنى قىساقتا ئىدى. * بۇ سوئال مېنى گاڭگىرىتىپ قويدى، ھەممەيلەن ماڭا تىكىلگەندە، مەن ۋەج كۆرسىتىشكە ئامالسىز قالدىم.

ئامالسىزلىق «ئامالسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ ھەسرەتلىك كۆلكە ئىدى، شۇنداقلا ئامالسىزلىق ئاستىدىكى كۈلكە ئىدى. * خېمىر باتۇر ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنىڭ بىر يانپېشىنىڭ گۆشىنى كېسۈۋېلىپ بېرىپتۇ.

ئامالىماق پ. ئامال قىلماق، چارە - تەدبىر تاپماق، ئىلاج قىلماق: ئۇ كۆڭلىدىكى ئىغىر ئەلەمنى بىر ئامالىلاپ يۇتۇپ، ئوسمانغا بولغان بۇرۇنقى قارىشىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى. * ئۇ رەقىبىنى بىر ئامالىلاپ ئۆز ئايىغى بىلەن بالاغا تىقماي دەپ ئويلاپتۇ.

ئامان سۈپ [ئە] ① ساق - سالامەت خېيىم - خەتەرسىز: باش ئامان بولسا، دوپپا تېپىلار (ماقال). * ئەل ئامان ــ شەھىرىڭ ئامان (ماقال). ئۇ دەھشەتلىك بۇ ھەربىكەتتىن ئامان قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمەي، قاماپ قويغان ئۆيدىن چىقتى - دە، يەنە قاچتى. ② تىنچ، ئاسايىشلىق، غەم - ئەندىشىسىز: ئانا يۈرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىرويۇڭ سامان بولماس (ماقال). ③ ئەرلەر ئىسمى.

ئامان بولماق ① ساق - سالامەت، ئامان - ئېسەن بولماق: ــ تىنچ قېچىڭ، تىنچ قېچىڭ، ــ دېدى قىز يىغلاپ تۇرۇپ، ــ ئامان بولۇڭ ئەپەندىم. * ئازادلىق زامان بولدى، خەلقىمىز ئامان بولدى. ② تىنچلىققا، ئاسايىشلىققا ئېرىشمەك، غەم - ئەندىشىدىن خالىي بولماق: شەھىرىم ھۇر دىيارىمىسەن، پەخرىم - ئىپتىخارىمىسەن، گۈللەن، بول ئامان مەڭگۈ، سۆيىگەن گۈل باھارىمىسەن.

ئامان تاپماق ← **ئارام تاپماق**: ئۇ بىزگە رەھىمەت ئېيتىپ ــ ئاۋۋال خۇدا، ئاندىن قالسا ھەربىرلىرىنىڭ ھىممەتلىرىدە بالا - قازادىن قۇتۇلۇپ، ئامان تېپىپ قالدۇق، ــ دېدى. * ئەي كىشى بولسا ھوشۇڭ ئىشقىغا سەن يولۇما، ئىشق ئوتىدىن تاپمىدى بۇ جېنىم بىردەم ئامان.

ئامان خۇدا ← **ئارام خۇدا**: ــ نېمە جاپا! ــ دېدى ئۇ تۇرغۇنىغا، ــ يەنە نېمانچىلا قىلىپ كېتىسىز؟ دۆلەت بېرىۋاتقان مۇئاشىمىز بولغاندىن كېيىن، ساق بېشىمىزغا ئاغرىق تاپماي، ئامان خۇدا كۈنىمىزنى ئالساق بولمىدىمۇ؟ * ئۇلار ئامان خۇدا ئۆتكەن ئون ئۈچ يىل ئۇستىدە ماختىنىپ سۆزلىشەتتى.

ئامان قالماق ① ساق قالماق، خەتەردىن قۇتۇلماق: ئادىل شاھ قاراقچىلاردىن ئامان قالغانلىقىغا شۈكۈر قىلىپ، تاغ ئۇستىگە چىقىپ كەتتى. ② ھايات قالماق: ــ سىلەر قانداق ئامان قالدىڭلار، ئۆيدە نېمە ۋەقە بولدى، ــ دېدى باي خوتۇنىغا قاراپ. * مۇشۇ ئۇچ شەرتىنى تولۇق ئورۇنلىسىڭىز ئاندىن دادام مېنى سىزگە بېرىدۇ ۋە سىزمۇ ئامان قالىسىز، ــ دەپتۇ قىز يىگىتكە.

ئامانەت سۈپ [ئە] ساقلاپ بېرىش، ۋاقتىنچە پايدىلىنىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان ياكى بىرەر كىشىگە ئەۋەتىپ بېرىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان: ئامانەت خەت. ئامانەت پۇل. * ئامانەتنى ئوتماڭ، يوقالسا تۆلەرسىز، تام ئۆۋىدە ئولتۇرماڭ، يىقىلسا ئۆلەرسىز (ماقال). * كەپتەر زۇۋانغا كېلىپ كارۋانلارغا قاراپ: ــ ئەي كارۋانلار! مېنىڭ سىلەرگە بىر ئامانەت سۆزۈم بار...، ــ دەپتۇ.

ئامانەت قويماق ساقلاپ بېرىشكە ياكى ۋاقتىلىق پايدىلىنىش ئۈچۈن تاپشۇرماق: بانكىغا پۇل ئامانەت قويماق. * ئۇ سۇ ئۈزۈش مەيدانىغا بېرىپ، كىيىم - كېچەكلىرىنى ئامانەت قويۇپ، بىر ئىستاكان پىۋا ئىچتى - دە، سايدىن ئۆتۈپ، دولقۇنلاپ تۇرغان دەريانىغا سەكردى.

ئامانەت قىلماق ① ساقلاپ بېرىشكە تاپشۇرماق: ئۇنىڭ ئاتىسى مېنىڭدىن مانا شۇ مال - مۈلۈك، نەق پۇل ۋە باشقىلارنى ئامانەت قىلىپ ئەۋەتتى. * ئۇ قىزىنى ئوقۇتۇۋاتقان داموللىسىغا ئامانەت قىلىپتۇ. ② يوللىماق:

ئۇ ئاتسى تۇردى خەلىپىگە سۆز ئامانەت قىلغان. تۇردى خەلىپە بولسا ھازىر ئاۋاتتا ئىكەن.

ئامانەت كاسسسى <س ئىق> پۇل ئامانەت قويۇلىدىغان، ئامانەت قويۇلغان پۇلنى باشقۇرىدىغان ئىش ئورنى: ئامانەت كاسسسىنىڭ خادىمى ئېيتار، چەكلەرگە يېزىلغان رەقەمگە قاراپ: ھاجىتى چۇشسە گەر پۇلغا دېھقانىنىڭ، دۇيجاڭنىڭ ئالدىدا تۇرمايدۇ جوراپ...

ئامانەت كىنىشكىسى <س ئىق> بانكا ۋە ئىناۋەتلىك قەرز كوپىراتىپلىرى قاتارلىق ئورۇنلاردىن پۇل ئامانەت قويغۇچىلارغا ئىسپات تەرىقىسىدە ئىشلىتىش ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلىدىغان كىچىك دەپتەر.

ئامانەتتەك رەۋ. جىمجىت، مىدىر ــ سىدىر قىلماي، گەپ ــ سۆزسىز: قادىر ياغاچچى بەكمۇ قورۇنۇپ، ئاستا بېسىپ يۇقىرى چىقتى ــ دە، قادىر تېخىنىكنىڭ يېنىدا ئامانەتتەك ئولتۇردى.

ئامانەتچى ئى. ئامانەت كاسسىسىغا پۇل قويغان كىشى.

ئامانەت ــ قەرز ئامانەت ۋە قەرز. بانكىغا پۇل قويۇش ۋە بانكىدىن پۇل قەرز ئېلىش ئىشلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى، ئومۇمىي ئاتالمىشى، ئادەتتە بانكىنىڭ قەرز ئىشلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئامانەت ــ قەرز كوپىراتىپى يېزىلاردا دېھقانلارنىڭ شەخسىي ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش يۈزىسىدىن يولغا قويۇلغان، پۇل ئامانىتى ۋە قەرز ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان كوپىراتىپ: ھاشىم: ــ ئامانەت ــ قەرز كوپىراتىپىغا ئەزا بولسىڭىز كالا سېتىپ ئېلىشقا پۇل قەرز بېرەتتى، شۇنىمۇ قىلماپسىز، ــ دېدى.

ئامانلاشماق پ. بىر ــ بىرى بىلەن سالاملاشماق، بىر ــ بىرىدىن ھال ــ ئەھۋال سوراشماق: ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇلارنى قارشى ئالدى ۋە بىرمۇبىر ئامانلىشىپ چىقتى. * گۆھەرخان كوچىدا ئۇچرىغانلار بىلەن قىسقىچە ئامانلىشىپ ئۆتۈپ گۈلسۇمىلەرنىڭ ئۆيىگە تەرەپكە بۇرۇلدى.

ئامانلىق ئى ① ساق ــ سالامەتلىك، ئېسىلىك: كىشىگە قىلساڭ يامانلىق، ئۆزەڭگە تېپىلار (ماقال). * بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەر ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭىدىغان بالىلىرىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن كېلىشكەنىدى. ئۇلار سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان بالىلىرىغا ئامانلىق تىلەيتتى. ② تىنچلىق، ئاسايىشلىق، بىخەتەرلىك: ئامانلىق بولسا يەنە كۆرۈشەرمىز.

ئامانلىق تىلىمەك ساق ــ سالامەتلىك، تىنچ ــ ئاسايىشلىق ۋە خاتىرجەملىكنى ئۈمىد قىلماق: دوستۇڭ ئامانلىق تىلەر، دۈشمىنىڭ يامانلىق تىلەر (ماقال). * كەچ كىرگەن چاغدا لوتپۇللانىڭ سۆھبەتداشلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، شائىرنىڭ يېڭى سەپىرىگە ئامانلىق تىلەپ قايتىشتى.

ئامان ــ ئېسىن ئامان ۋە ئېسىن: شاھى ماران ئوغلىنىڭ ئامان ــ ئېسىن كەلگەنلىكىگە تازىمۇ خۇشال بولۇپتۇ ۋە بايۇەچچىنىڭ ئوردىغا كىرىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ. * سۆيۈملۈك ئايشەم مۇئەللىم، ياخشىمۇسىز؟ مەن ئورۇمچىگە ئامان ــ ئېسىن يېتىپ كېلىپ داشۆگە ئورۇنلاشتىم.

ئامان ــ ئېسىنلىك ئامان ــ ئېسىن بولغان ھالەت: * ئاتلىقلار قۇيۇندەك چاپسان كۆزلىگەن يېرىگە يېتىپ بېرىپ، مېھمان بىلەن كۆرۈشۇپ ئامان ــ ئېسىنلىك سوراشقاندىن كېيىن ئانچە ھايال بولمايلا، ھەممىسى بىرلىكتە بۇ تەرەپكە مېڭىشتى.

ئامەت ئى [پ] ئىشنىڭ ئوڭىدىن كېلىشى ئىلگىرى بېسىشى: بەختى، تەلەي: ئامەت كەلسە قوش كېلەر، كەلمىسە مۇشت كېلەر (ماقال). * ئامەت كەلسە ئىشىك، تۆكۈلۈكتىن كىرەر (ماقال). * ئەمەت ئۇستا كۆتۈلمىگەن بىر ئامەت ئاسماندىن كېلىپ قولغا چۈشكەندەك چەكسىز خۇشال بولۇپ كەتتى.

ئامەتسىز سۈپ. ئامىتى، تەلىيى يوق، بەختسىز: ئامەتسىز ئادەم. ئامەتسىز يىگىت.

ئامەتلىك سۈپ ① ئامىتى، تەلىيى بار،

بەختلىك: ئامەتلىك ئادەم. ئامەتلىك ئائىلە. * بىلمىلىك كىشىلىرى كۆپ مىللەت ھەققەتەن ئامەتلىك كېلىدۇ. ② ئامەت ئاتا قىلىدىغان، ئامەت ئېلىپ كېلىدىغان: ئۇنىڭ بۇ ئامەتلىك كۆنلىرى ئۇزاققا بارمىدى. * ھەممەيلەن ئۇنىڭغا تەڭ ئېگىلىپ: ــ مۇبارەك بولسۇن ئامەتلىك قەدەملىرىگە، ئىززەتلىك دۇيجاڭ! ــ دەيىشتى.

ئامبار ئى [ئە] جىق نەرسىنى ساقلىغىلى بولىدىغان قۇرۇلۇش: ئاشلىق ئامبىرى. سۇ ئامبىرى. * ئۇ ئىشخانا سىرتىدىكى كېرەكسىز تۆمۈر ـ تەسەكىلەرنى كونا ماتېرىيالىلار ئامبىرىغا توشۇۋەتتى.

ئامبارچى ئى. ئامبار باشقۇرغۇچى خادىم: ماشىنا ئوغۇت چۈشۈرۈلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش دۇينىگە يېتىپ كەلگەندە ھويلىسىدا ئامبارچى بىلەن ئاشلىق ئالغىلى كەلگەن ئىككى ـ ئۈچ كىشى پاراڭلىشىپ تۇراتتى.

ئامبارچىلىق ئى. ئامبار باشقۇرۇش ئىشى، ئامبار ئىشلىرى كەسپى: ئەكىبەر سۇلايمانغا: ــ ئامبارچىلىقىمنى ئالساڭمۇ ئال، چەينەكىنى ئەكەل! ــ دەيدى.

ئامبارلاشتۇرماق پ. ئامبارغا سېلىنىدىغان نەرسىلەرنى ئامبارغا ئەكىرىپ، تۈرلەر بويىچە ئورۇنلاشتۇرماق، قاچىلىماق: ئۇلار سېخ ـ سېخلارغا خام ماتېرىيال توشۇۋاتاتتى ياكى يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئامبارلاشتۇرماقتا ئىدى. * 2 مىڭ 4 يۈز مو يەردىكى بۇغدايىنى ئون كۈندە ئورۇپ ـ تېپىپ ئامبارلاشتۇرۇپ بولۇش ئۇلار ئۈچۈن قارىغۇنى ياردا قىستىغانىدەك ئىش ئىدى.

ئامبال ئى. تارس ① چىمىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭ ۋە ئىچكى موڭغۇلىلاردا تۇرغۇزغان ئىش بېجىرگۈچى ۋەزىرلىرى. ② ناھىيىنىڭ باشلىقى، ھاكىم: ئۇلار گۇناھسىز كىشىلەرنى باغلاپ، بۇگۈر ئامبىلى ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلايىتتى. * ئۇ ئۆزىدىن بۇرۇنقى ئامبالارغا ئوخشاش كەينىگە مۇھاپىزەتچى سېلىپ ھەشەم كۆرسىتىپ يۈرمەيتتى. ③ كۆچمە. ئەمەلدار، مەنسەپدار: ئامبالىنىڭ ئېتىنى سۇغار، پۇلىنى ئال (ماقال). * جەم بولۇشتى ئامبالار، يەڭگۈشلىشىپ تامبالار، داچەي ھارۇنى قوش دەپ، يارلىق قىلدى دەرھاللا.

ئامبال ـ دارىن ئامبال ۋە دارىن: ئەمەلدار، مەنسەپدارلار: ھېسابسىز ياشلار شۇ ئۇرۇشتا ئۆلۈپ كەتتى. «قان پۇلى» دەپ بەرگەن ئازغىنا پۇلنىمۇ، ئامبال ـ دارىنلار، باي ـ بېگىملەر قان ئورنىدا ئۆزلىرى شورۇۋېلىشتى.

ئامبال ـ غوجام ئامبال ۋە غوجام: ئامبالباشچىلىقىدىكى بارلىق مەنسەپدار: لەڭگەردىن ئۆتكەنىدە غۇلام گەپنى ئۆزگەرتىپ، ــ مانا بۇ ئامبال ـ غوجاملار سەگدەپ ئۆتىدىغان جاي، ــ دەيدى.

ئامبالىق ① سۈپ. ئامبالغا خاس، ئامبالغا تەئەللۇق بولغان: كې ئەن شىنخەي ئىنقىلابى مەزگىلىدە بىر ئۇرکۇپ كېتىپ، شۇچۇڭ ناھىيىسىدىكى ئامبالىق تامغىسىنى تاشلاپ، ئۆزىگە گىرىم قىلىپ، مەركەزگە قېچىپ كېلىۋالغانىدى. ② ئى. ئامبالغا خاس مىجەز، ئامبالارغا خاس ئىش، ھەرىكەت: ھۆكۈمرانلىق: ئۇ ئىرىنىڭ قىلغىنىنى ئاز دەپ ھە دېگەندە ئامبالىق قىلغىلى تۇردى.

ئامبۇر ئى [پ] مېتاللارنى قىسىش، سۇغۇرۇش، سۇندۇرۇش، ئېگىش ۋە ئاجرىتىش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قىسقۇچ ئەسۋاب: ئاغرىغان چىشنىڭ دورىسى ئامبۇر (ماقال). * ئۇ يەنە ئۇرماقچى بولغانىدا، ئۇنىڭ قامچا تۇتقان قولىنى بايىز خالۇاپ ئامبۇردەك قىسىپ تۇتۇۋالدى.

ئامبۇر كۇلۇچ سىلىندىر شەكىلدىكى دېتاللارنى ئېگىش ياكى قىسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئامبۇلاتورىيە ئى [ر<لات] <تىب> قاتناپ داۋالىنىدىغان ياكى ئۆيدە يېتىپ داۋالىنىدىغان بىمارلارنى مېدىتسىنا ياردىمى بىلەن داۋالايدىغان شىپاخانا: شەھەر ئامبۇلا-

تۈرىيسى، زاۋۇت ئامبۇلاتۇرىيسى، ئامبۇلاتۇرىيە ۋىراچى.

ئومپۇل ئى [ر<لات] <تىب> ئىچىگە ئوكۇل دورىسى سېلىنىپ ئاغزى ھىم ئېتىلگەن نەيچە-سىمان كىچىك شىشە، ئىشلىتىلىدىغان چاغدا ئۇچى تەرەپ چېقىۋېتىلىدۇ.

ئامپېر ئى [ر<فران] <فىز> توك كۈچىنىڭ بىرلىكى، ئۆتكۈزگۈچتىن ھەر سېكۇنتتا ئۆتكەن زەرەت مىقدارى بىر كولون بولغاندا، توك كۈچى بىر ئامپېر بولىدۇ. بۇ نام فرانسىيە فىزىكا ئالىمى ئامپېر (ANDRE AMPERE) نى خاتىرىلەش ئۈچۈن بېرىلگەن.

ئامپېر سائەت <فىز> ئاكۇمۇلياتورنىڭ توك سىغىم مىقدارىنىڭ بىرلىكى، ئۇ توك كۈچى بىلەن توك ئۆتكۈزۈلگەن ۋاقتىنىڭ كۆپەيتمىسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

ئامپېرلىق سۈپ. ئامپېر كۈچىگە ئىگە بولغان، ئامپېرى بار: ئون ئامپېرلىق توك سائىتى.

ئامپېرمېتر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتر زەنجىرد-ىدىكى توك كۈچىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئامپېرمېترلىق سۈپ. ئامپېرمېترغا ئىگە، ئامپېرمېترى بولغان.

ئامپىلىتۇدا ئى [ر<لات] <فىز> توغرا دولقۇنىدىكى دولقۇن چوققىسىدىن ياكى دولقۇن ئازگىلىدىن ئابسىسسا ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق.

ئامراق سۈپ ① مېھىر-مۇھەببەتى بار، مېھرىدىن كېچەلمەيدىغان، مېھرىنى ئۈزەلمەيدىغان، ئىشتىياق باغلىغان، ياخشى كۆرگەن، يېقىن، ئېچىل: مۆشۈكنىڭ پۇلى يوق بەزگە ئامراق (ماقال). * كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە ئۆزى بىلەن سەمىمىي خۇش خۇي مۇئامىلە قىلىشقان كىشىلەرگە ئامراق بولىدۇ. * ئۇنىڭ 12 ياشلىق ئامراق نەۋرىسى سالامەت بوۋايغا ئۆزىنى ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى. ② ھەۋەس قىلغان، قىزىقىدىغان: خۇشتار: ياشلار ئويۇنغا ئامراق، قېرىلار ئۇيقۇغا ئامراق (ماقال). ③ سۆيۈملۈك، ئوماق: ئاققۇ ئەمەس بۇندا يەنە قولۇاق كېلىدۇ، قولۇاق بىلەن پانا بىر جۈپ ئامراق كېلىدۇ. * ئامرىقىم سېنى بار دەپ، مەن مەلەكدە ئويناپمەن، مەلەكدە كۆرەلمىسەم، تاك ئاتقۇچە ئويلايمەن. ④ ھەۋەسكار، ئىشقۇاز: ئۆزىتىپ قالار مېنى ئىش ئۈستىدە، قەلەمقاش سەنەملەرنىڭ ئوماقلىرى. يول بويى مەن كېلىمەن مۇقام ئاكىلاپ، چوك-كىچىك بۇندا ناخشا ئامراقلىرى.

ئامراقلاشماق پ. مېھىر-مۇھەببەتى كۆچەيمەك، ئىشتىياق باغلىماق، ياخشى كۆرمەك، يېقىنلاشماق: يېقىندىن بېرى ئۇ ئۇستىسى بىلەن تېخىمۇ ئامراقلىشىپ كەتتى. * ئۇرۇشمايلى كېتەيلى، ماكانغا تېز يېتەيلى. يا ئۇلارغا ئەل بولۇپ، ئامراقلىشىپ ئۆتەيلى.

ئامراقلىق «ئامراق» سۆزى ① «②»نىڭ ئىسىم شەكلى: مەن ئۇلارنى تىزمىغا ئولتۇر-غۇزۇپ، مەيلىمچە ئەركىلىتىپ ئويناپتتىم. ئۇلارمۇ ماڭا ئەركىلەپ ئامراقلىق قىلاتتى. * ئۇ كىچىك ۋاقتىدا ئەقىللىق ۋە زېرەك بولۇپ، مومىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراقلىق قىلاتتى.

ئامراقلىقى كەلمەك ئامراقلىق ھېسسىياتى قوزغالماق، مەسلىكى كەلمەك، زوقى كەلمەك، * ئۇ ئۆز ئورنىدا تاش چېقىۋاتاتتى «پولات ئادەم» دەيتتىم ئىچىمدە ئۇنىڭغا ئامراقلىقىم كېلىپ.

ئامفىبول ئى [ر] <گېئول> مىنېرال نامى، تەركىبىدە ماگنىي، تۆمۇر، كالتسىينىڭ سىلىكاتى بار: تۆتۈق يېشىل، قارا قاتارلىق رەڭلەردىكى كرىستاللاشقان جىسىم: ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، ئادەتتە تۆۋرۈكسىمان بولىدۇ: تۈرى ناھايىتى كۆپ، يۇمشاق قاشتېشى ۋە تاشپاختا قاتارلىقلار ئامفىبولغا كىرىدۇ.

ئامفىبول جىنس <گېئول> ئولتىرا ئېگىزلىك

جىنسنىڭ بىر خىلى، ئاساسەن ئامفىبولدىن تەركىب تاپىدۇ؛ تەركىبىدە يەنە ئاز مىقداردا زەيتۇن تاش، جولا تاش ۋە قارا چىرىمتال بولىدۇ.

ئامفىبولىت ئى [ر] <گېئول> رايونلۇق ئايلىنىش جەريانىدىكى ئوتتۇرا ئايلىنىش بەلبەغلىنىڭ مەھسۇلاتى، نېگىزلىك، ئوتتۇرا نېگىزلىك ماگمىلىق جىنسلار ياكى تۆمۈر، ماگنىيالارغا باي بولغان ھاكىلىق دولۇمىت جىنسلاردىن ئاينىپ ھاسىل بولىدۇ؛ ئاساسلىق مىنېرالىرى ئامفىبول ۋە پلاگىئوكلازدىن ئىبارەت، قېنىق يېشىل ياكى سۇس يېشىل رەڭلىك بولىدۇ؛ تارىشلىنىشى كۆچلۈك بولمايدۇ.

ئاممىا ئى [ئە] ① بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھنىڭ زور كۆپچىلىكى؛ ئومۇم، كۆپچىلىك، خەلق: دېھقانلار ئاممىسى. ئىشچىلار ئاممىسى. زىيالىيلار ئاممىسى. * ئاممىا ھەقىقىي قەھرىمان. * ئۇ ئۆزىنى ئورۇنلۇغان ئاممىغا قاراپ: — رەھمەت! رەھمەت سىلەرگە! ئاقىۋزغان قان - تەرلىرىمىز بىكارغا كەتمەپتۇ، — دېدى. ② كومپارتىيەگە، ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولمىغان ياكى رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتىمىگەن كىشىلەر: يۇقىرىغا ئىككى ۋەكىل سايلاپ بەردۇق، بىرى پارتىيە ئەزالىرىدىن، بىرى ئاممىدىن بولدى.

ئاممىۋىي ئى [ر<لات] <خىم> ئامىياك تۇغۇندىلىرىدىن ئېلىنىدىغان مۇسبەت زەرەتلىك رادىكال. ئۇ يەنە ئاممۇنىي ئىئونى ياكى ئاممۇنىي رادىكالى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاممۇنىي خلور <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_4Cl، ئاق رەڭلىك كرىستال؛ تەمى ئاچچىق ھەم تۇزلۇق. ئۇنىڭدىن دورا، ئوغۇت ۋە قۇرۇق باتارىيە قاتارلىقلار ياسىلىدۇ؛ تەبىئىي چىقىندىغان ئاممۇنىي خلور «نۇشادۇر» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاممۇنىي سولفات <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(NH_4)_2SO_4$، رەڭسىز، سۇزۇك كرىستال؛ تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولغاندا كۇل رەڭ ياكى ساغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ تەمى قىرتاق، ئۇ ئاساسەن ئوغۇت قىلىنىدۇ.

ئاممۇنىي فوسفات <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(NH_4)_2HPO_4$، $NH_4H_2PO_4$، رەڭسىز كرىستال ياكى كۇل رەڭ پاراشوك؛ بەزىدە دانىچە ھالىتىدە بولىدۇ، سۇدا تەستە ئېرىيدۇ، تەركىبىدە ئازوت بىلەن فوسفور بار، بىر خىل بىرىكمە ئوغۇت.

ئاممۇنىي گىدروكسىد ← **ئاممىياكلىق سۇ**.

ئاممۇنىي نىترات <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_4NO_3. رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك كرىستال، سۇدا ئېرىيدۇ، بىر خىل ئازوتلۇق ئوغۇت، يەنە پارتلىغۇچى دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاممباب سۆز [ئاممىا+باب] ئومۇمغا، ئاممىغا تېگىشلىك بولغان؛ ئاممىا ئۈچۈن يارىتىلغان، ئاممىغا قارىتىلغان؛ ئاممىا چۈشىنەلەيدىغان: ئاممباب ئەدەبىيات. ئاممباب تىل. * دوكلاتنىڭ ئاساسىي تېمىسى ئېنىق بولۇشى، مەزمۇنى قىسقا، ئىخچام بولۇشى، تىلى جانلىق، ئاممباب بولۇشى لازىم. * بەزى ئوقۇغۇچىلار ئەسلىدىلا ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ياكى پەنگە دائىر ئاممباب كىتابلارنى ئوقۇشنى خالىمايدۇ.

ئاممبابلاشتۇرماق «ئاممبابلاشماق» پىشىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەلۋەتتە، ئۇزۇن نەقىلەرنى كەلتۈرگەندە ماقالە ئۇزىراپ كېتىدۇ، ئاممبابلاشتۇرۇشقا قىلچە يارىدەم بەرمەيدۇ. * ئۇ چوڭ يىغىندا قىلغان دوكلاتىنى ئاممبابلاشتۇرۇپ سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن يىغىن قاتناشچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىنى دىققەت بىلەن

ئاڭلىدى.

ئاممىبابلاشتۇرۇلماق «ئاممىبابلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاممىبابلاشماق پ. ئاممىغا لايىقلاشماق، ئاممىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان، ئاما چۈشىنىلەيدىغان دەرىجىگە كەلمەك: ماقالە ھەتتا دېھقانلار ئوقۇسا چۈشىنىلەيدىغان دەرىجىدە ئاممىبابلاشقان تىل بويىچە يېزىلىشى كېرەك.

ئاممىبابلىق «ئاممىبات» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسەرلەرنى تەھرىرلىگەندە، ئەسەر تىلىنىڭ ئاممىبابلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش كېرەك.

ئاممىۋى سۈپ [ئە] ئاممىغا، كۆپچىلىككە ئائىت؛ ئاما، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ياكى ئاما ئارىسىدا بېجىرىلىدىغان: ئاممىۋى ئىش. ئاممىۋى خىزمەت. ئاممىۋى ھەرىكەت. * ياشلاردىن تەشكىللەنگەن نازارەتچى قاراۋۇللار ئاپتوبۇس بېكەتلىرى قاتارلىق ئاممىۋى سورۇنلارغا بېرىپ تەرتىپ ساقلىدى.

ئاممىۋى تەشكىلات دۆلەت ھاكىمىيىتى خاراكتېرىدە بولمىغان ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، ئايالار بىرلەشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق تەشكىلاتلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاممىۋى خىزمەت ئاما، كۆپچىلككە ئائىت خىزمەت؛ ئاما، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ياكى ئاما ئارىسىدا بېجىرىلىدىغان خىزمەت: تىل ــ يېزىق خىزمىتى ــ بىر ئاممىۋى خىزمەت. * خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئورۇمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنىڭ ھەرقايسى چوڭ ئورۇنلىرى ئاممىۋى خىزمەت مەسئۇلىيەت رايونى قۇردى.

ئاممىۋى قۇرۇلۇش <بن> ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سېلىنىغان ئىشخانا، كىتابخانا، مەكتەپ، دوختۇرخانا، تىياتىرخانا، تەنتەربىيە سارىيى، كۆرگەزمەخانا، مېھمانخانا، ماگىزىن، ئوگزال قاتارلىق بىنالار.

ئاممىۋى لۇشيەن <پەلس> پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن-توغرا مۇناسىۋەت ئورنىتىشى ۋە ئۇلارغا «توغرا رەھبەرلىك قىلىشى ئۈچۈن تۈزگەن لۇشيەنى.

ئاممىۋى مەدەنىيەت كۆپچىلىككە، خەلق ئاممىسىغا ئائىت ۋە مەنسۇپ بولغان مەدەنىيەت: ئاممىۋى مەدەنىيەت ــ خەلق ئاممىسىغا مەنسۇپ بولغان، جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى مەدەنىيەت، يېڭى دېموكراتىك مەدەنىيەت ــ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتى.

ئاممىۋى نۇقتىنەزەر <پەلس> تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي نۇقتىنەزەرلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: خەلق ئاممىسى، ئالىدى بىلەن ئەمگەكچى خەلق ــ تەبىئەت دۇنياسىنى ۋە جەمئىيەتنى بىلىش ئۆزگەرتىشتىكى ئاساسىي گەۋدە، ئىجتىمائىي، ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنىڭ يارىتقۇچىسى ۋە ھەقىقىي قەھرىمانى دېگەندىن ئىبارەت.

ئاممىۋى ھەرىكەت زور كۆپچىلىك، كەڭ خەلق ئاممىسى قاتناشقان سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي ھەرىكەت.

ئاممىۋىلاشتۇرماق «ئاممىۋىلاشماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاممىۋىلاشتۇرۇلماق «ئاممىۋىلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاممىۋىلاشماق پ. ئاممىۋىي تۈس ئالماق: يېزا ياشلىرى ئىچىدە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش ھەرىكىتى كەڭ قانات يېيىپ ئاممىۋىلاشتى.

ئاممىۋىلىق «ئاممىۋى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ھەرىكەت كۆچلۈك سىياسىۋىيلىققا ۋە ئاممىۋىلىققا ئىگە.

ئاممىياك ئى [ر<گرېك] <خىم> ئازوت بىلەن ھىدروگېننىڭ بىرىكمىسى، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_3، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق گاز، سۇدا

ئاسان ئېرىيدۇ، ئۇنىڭدىن توڭلىتىش دورىسى، شۇنداقلا نىترات كىسلاتا ۋە ئازوتلۇق ئوغۇت ياساشقا بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە قوزغاتقۇچى دورا قىلىنىدۇ.

ئاممىياكلىق سۆپ. تەركىبىدە ئاممىياك بولغان، ئاممىياكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئاممىياكلىق سۇ. ئاممىياكلىق بىرىكمە.

ئاممىياكلىق سۇ <خىم> ئاممىياكنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى. بىر خىل تېز ئۇنۇملۇك ئازوتلۇق ئوغۇت، ئادەتتە ئاممىياك تەركىبى 15—20 پىرسەنت بولىدۇ. ئاساسىي ئوغۇت ۋە قوشۇمچە ئوغۇت قىلىشقا بولىدۇ. تۆۋەن قويۇقلۇقتىكى ئاممىياكلىق سۇنى بەدەن سىرتىغا ئىشلىتىدىغان دورا قىلىشقا بولىدۇ. «ئامموني گىدروكسىد» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئامورتىزاتسىيە ئى [ر<لات] <س.ئىق> خورىغان مۇقىم مۇلۇكلەرنىڭ تولۇرۇلغان قىممىتى.

ئامورف سۆپ [ر<گرېك] ① تۈزۈلۈشى كرىستال شەكلىدە بولمىغان، كرىستاللانمىغان: ئامورف ماددىلار. ② شەكلسىز، فورمىسىز، ئۇيۇشمىغان: ئامورف ھالەت. ئامورف تىللار.

ئامورف تىللار <تىل> مورفولوگىيىلىك سىستېمىسى راۋاجلانمىغان ياكى تامامەن مورفولوگىيىسى يوق تىللار.

ئامورف كاربون <خىم> كاربونىنىڭ ئاللوتروپىدىن بىرى، كاللەك ياكى پاراشوك ھالەتتە، قارا رەڭلىك بولىدۇ، پارقىرىمايدۇ. مەسىلەن: ياغاچ كۆمۈرى، كوكس قاتارلىقلار.

ئامۇت ئى <بوت> ① نەشپۈتنىڭ بىر سورتى، پىشقاندا مېۋە شۆپۈكى سېرىق يېشىل رەڭگە كىرىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى سەل قىرتاق بولىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئامۇت قۇرتى <زوئول> ھاشارات، يېتىلگەن قۇرتنىڭ رەڭگى قارا، قانىتى قارا ياكى توق كۈل رەڭ، يېرىم سۈزۈك بولىدۇ؛ لېچىنكىسى ئورچۇق شەكلىدە، بېشى كىچىك، قارا رەڭلىك، گەۋدە قىسمى سۇت رەڭلىك بولىدۇ؛ ھەربىر بوغۇمىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدە قىسقا تۈكلۈك ئۆسىمىسى بار؛ لېچىنكىسى مېۋە دەرەخلىرىنىڭ يۇمران بىخى، پورەك ھەم يوپۇرماقلىرىنى يەپ، نەشپۈت، ئالما دەرەخلىرى قاتارلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

ئامۇتلۇق ① سۆپ. ئامۇت دەرىخى ئۆسكەن، ئامۇت دەرىخى كۆپ: ئامۇتلۇق باغ. ئامۇتلۇق ھويلا. ② ئى. ئامۇت دەرەخلىرى ئۆستۈرۈلگەن جاي (يەر): ئۇلار ئامۇتلۇقتا بېرىپ بىرمەھەل سەيلە قىلىشتى.

ئامۇخاس كۆپچىلىك ۋە شەخس، ھەممە كىشى، خالايىق نېچۈن قەشقەر ۋە يەكەنىدە ئامۇخاس، ئۇنىڭغا بۇ قەدەر باغلاپتۇ ئىخلاس؟

ئامپېرىتسىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىئوئاكتىپ مېتال ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Am، كۈمۈش رەڭلىك، پارقىراق — يۇمشاق ھەم سوزۇلۇشچان كېلىدۇ؛ ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 8 مىڭ يىل.

ئامېرىكا ئى <جۇغ> ① ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ قىسقارتىلما نامى، شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان؛ شىمال تەرىپى كانادا بىلەن، جەنۇب تەرىپى مىكسىكا بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شەرق تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيانىغا ھەمدە مىكسىكا قولتۇقىغا، غەرب تەرىپى تىنچ ئوكيانىغا تۇتىشىدۇ؛ ئۆز زېمىنىدىكى 48 شتات، بىر بۈاستە قاراشلىق رايون (پايتەخت جايلاشقان كولۇمبىيە رايونى) ۋە ئالياسكا، ھاۋاي شتاتلىرىدىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ئومۇمىي يەر مەيدانى 9 مىليون 353 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، نوپۇسى 216

مىليون 817 مىڭ (1977 — يىل)؛ پايتەختى ۋاشىنگتون. ② ئامېرىكا قىتئەسى.

ئامېرىكا ئاگاۋۇسى <بوت> تاشسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى گۆشلۈك ھەم قېلىن؛ يوپۇرماق شەكلى تەتۈر تۆمۈنسىگە ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى يېشىل ئارىلاش كۈل رەڭ، يوپۇرمىقىنىڭ گىرۋەكلىرىدە ئىلمەك تىكەنى بار، گۈلى يېشىل ئارىلاش سېرىق؛ كۆپ يىل ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن ئاندىن گۈللەيدۇ، مېۋىلىگەندىن كېيىنلا قۇرۇپ ئۆلىدۇ؛ ئەسلى مەكسىكىدىن تارالغان، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

ئامېرىكان سۈپ [ر] ئامېرىكىچە: ئامېرىكان ئۇسۇلى. ئامېرىكان مەسە.

ئامېرىكىلىق سۈپ. ئامېرىكىدا چوڭ بولغان، يۇرتى ياكى دۆلىتى ئامېرىكا بولغان: مەكتىپىمىزدە ئامېرىكىلىق، ئەنگلىيەلىك ئوقۇغۇچىلار خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. * مەن ئەتىگەندە مەكتەپكە كېتىۋاتقىنىمدا ئۇ يول ياقىسىدا ئىككى نەپەر ئامېرىكىلىق بىلەن سۆزلىشىپ تۇراتتى.

ئامىل ئى [ئە] ئىش — ھەرىكەت، ۋەقە — ھادىسە ۋە باشقىلارنىڭ بىر باشقا چىقىشى، سادىر بولۇشى ئۈچۈن سەۋەب بولىدىغان نەرسە؛ سەۋەب: ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەڭ جانلىق ئەڭ ئىنقىلابىي ئامىل بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل. * ئادەمنىڭ پىسخىكىلىق ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ئۇچ ئاساسىي ئامىل ئۆزئارا رول ئويناپىدۇ. بۇ ئۈچ ئامىل ئىرسىيەت، مۇھىت ۋە تەلىم — تەربىيەدىن ئىبارەت.

ئامىن تەق [ئە] پاتمەدە «ئىلاھى شۇنداق بولسۇن، ئېيتقىنىڭىز كەلسۇن» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: ئابدۇللا داموللا ئىختىيارسىز دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ: — شۇنداق بولغاي! ئامىن، ئاللا مەدەت قىلسۇن، جەبرائىل ئەلەيسالام قانات بولسۇن، ئامىن...، — دېدى.

ئامپوبا ئى [ر<گرېك] <بىئول> تاق ھۈجەيرىلىك ئەڭ كىچىك بىر خىل ھايۋان، ھەرىكەت قىلغانىدا تەن ھالىتىنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. ئادەتتە سۇدا ياشايدۇ. پۇتى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ ۋە ئوزۇقلۇق تېپىپ يەيدۇ.

ئامپوبا كېسەللىكى <تىب> ← **ئامپوبالىق تولغاق.**

ئامپوبالىق سۈپ. ئامپوباسى بار، تەركىبىدە ئامپوبا بولغان.

ئامپوبالىق تولغاق <تىب> ئامپوبا ئوچەي يوللىرىدا پارازىت ياشاشتىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل تولغاق. ئۇنىڭ ئىپادىسى: قورساق ئاغرىش، ئىچى سۇرۇش ۋە چوڭ تەرەت قان ھەم شىللىق سۈيۇقلۇقلار بىلەن ئارىلاش كېلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئان I ئى [ئە] قىسقا بىر زامان، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتكەن ۋاقىت، پەيت: شۇ ئان. * بۇلۇل گويا كۆرمىش ئاتام چۈشىدە، تاپماق شەرتتۇر ئۇنى ئۇچ ئاي ئىچىدە. كۆڭلۈم كېزەر كۈندۈزىيۇ كېچىدە، شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ — ئەپغان ئېتەرمەن.

ئان II رەۋ. جان ت ← **ئاندىن.**

ئانا ئى ① پەرزەنتلىك ياكى بالا — چاقلىق ئايال كىشى (ئۆز بالىلىرىغا نىسبەتەن): ئۆز ئانا. ئۆگەي ئانا. * ئانا ئايىغىدا جەننەت بار (ماقال). * شۇ ئاردا ئۇنىڭ ئانىسى كىرىپ كېلىپتۇ. ② يېشى چوڭ، قېرى ئايالىلارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىش، مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: ئانا، قەيەردىن كەلدىلە؟ ③ يېشى چوڭ، قېرى ئايالىلارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىشتا ياكى مۇراجىئەت قىلىشتا، ئۇلارنىڭ نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: رەۋىخان ئانا ئۆزۈندىن بېرى نەۋرىلىرى ئۈچۈن ساقلاپ قويغان كۆلە — قاقلىرى سېلىنغان سېۋەتنى بىلىكىگە ئۆتكۈ-

زۇپ، ئاستا قەدەملەر بىلەن شەھەرگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى. ④ بالا تۇغقان جانۇار: ئانا كەپتەر. ئانا توشقان. ⑤ كۆچمە. بىرەر ئىش، ھادىسە ياكى نەرسىنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان، ئۇنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ياكى ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىل؛ سەۋەب: — بىلىم ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ، بىلىمنىڭ ئانىسى ئىش، ئاكا! سىزدىن ئىش ئۆگەنگىلى كەلدۇق! — دېدى مۇئەللىم. * زۇكام كېسەلنىڭ ئانىسى. ⑥ شۇ نەرسىنىڭ غولىلۇق، ئاساسىي قىسمى: ئانا ئىبرىق. ئانا ئۆستەك. ئانا تىل. ⑦ ئانا ئۇرنىدا باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان، يارەملىشىدىغان، ياخشىلىق قىلىدىغان ئايال كىشى: ئانا بولماق. تۇغۇت ئانىسى.

ئانا بولماق ① بالىلىق بولماق، بالىلىق ئايالىلار قاتارىغا ئۆتمەك: تۆت-بەش يىل ئالدىدىكى گۆدەك قىز ماھنۇر ئىككى بالىغا ئانا بولغاندىن كېيىن تۇرمۇشنىڭ ئەلمى-تەلمىنى خېلى بىلىپ قالدى. ② ئانا ئۇرنىدا باشقىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان بولماق، ياخشىلىق قىلماق: پەرزەنتلەرگە مېھرى پۈتمەس ئانا بولىدۇك، كۇلىسەك ئۇلار كۇلىدۇ، غېمىدە غەمگە تولىدۇك.

ئانا تىل ① كىشىلەر گۆدەكلىكتە ئانىسىدىن ياكى شۇ كىشى مەنسۇپ بولغان مىللەت تەربىيىسىدىن ئۆگىنىۋالغان تىل يەنى سۆزلىگۈچى شەخس مەنسۇپ بولغان خەلق تىلى، ئۆز مىللىتىگە خاس خەلق تىلى: باشقا مىللەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆز ئانا تىلىنى ياخشى بىلىش كېرەك. ② باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل دەرسلىكى: ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەنىدە: — مانا مۇئەللىم، — دەپ، ھېسابقا ئىككى دەپتەر، ئانا تىلىغا ئىككى، رەسىمگە بىر، دەپ كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ئانا جەمەت ئانا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ياكى تۇيۇلۇشىش مۇناسىۋىتى بولغان تۇغقانلار: ھاشىم مېھرىنىساغا ئانا جەمەت يېقىن تۇغقانلاردىن ئىدى.

ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن ئەقىل-پاراسىتى تېخى يېتىلمىگەن، بېشىدىن ئىش ئۆتمىگەن، گۆدەك: — ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن بۇ بالىدا نېمە گۇناھ، — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ غەزەپ بىلەن.

ئانا سۈتىدىن ھالال ھېچقانداق ناپاكلىق، ساختىلىق ئارىلاشمىغان، ھالال تەر بەدىلىگە كەلگەن؛ پۈتۈنلەي ئۆزىنىڭ بولۇشقا تېگىشلىك: ماڭا بۇ پاقلان ئانا سۈتىدىن ھالال، چۈنكى بۇنى يېرىم ئاي كېسەك قۇيۇپ بەرگەن ھەققىمغە ئالغان، ئەمما سىلەر بۇنى ئوغرىلىۋاپسەن دەۋاتىسىلەر.

ئاناك ئۆرگۈلسۇن بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغانلىقىغا ئىنتايىن رازى بولۇش يۇزىسىدىن ئېيتىلىدۇ: — ئاناك ئۆرگۈلسۇن، ئەجەب ياخشى ئىش قىلىپسەن، — دېدى ئۇ ئوغلىنىڭ قىلغان ئىشىدىن رازى بولۇپ.

ئانا مەكتەپ ئىلگىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ياكى ئوقۇغان مەكتەپ: بۇگۈن ئۇنىڭ ئانا مەكتىپى بويىچە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزىتىش ۋە ئىلغارلارنى مۇكاپاتلاش يىغىنى بولۇۋاتاتتى.

ئانا ۋەتەن كىشى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇقەددەس سانالغان مەملىكەت: ئانا ۋەتەن رادىئوسىدىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشا تۇيغىسىچە بۇ نەچچە قۇر خەتنىڭ سىياھى يېيىلىپ كەتتى.

ئانا يۇرت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، چوڭ بولغان، مۇقەددەس سانىلىدىغان يۇرت، ئورۇن، جاي: ئانا يۇرت مېھرىنىڭ كۈچلۈك مۇھەببىتى — جەڭچى روھىنىڭ

سۈنماس ۋە تالماس قانىتى. * يەنە كۆپ يول ماڭغاندىن كېيىن، شانىياز ئۆزىنىڭ ئانا يۇرتىغا يېتىپ كېلىپتۇ.

ئاندىن تۇغما بارلىق كىيىم-كېچەكلىرى سالدۇرۇۋېتىلگەن، كىيىم-كېچەكسىز، قىپيالىڭاچ: ئۇنىڭ جەستى ئاندىن تۇغما ھالەتتە تۇراتتى.

ئانسى گەپكە تۇغقان تولا گەپ قىلىدىغان، كۆپ سۆزلەيدىغان، ۋالاقىتەككۇر: — بۇ تازىمۇ ئانسى گەپكە تۇغقان بىرنېمە ئوخشايدۇ، — دېدى ئۇ سۆزلىگۈچىدىن زېرىككەنىدەك ئۆزىگە غوتۇلداپ.

ئانسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك قاتتىق ئەدىبىنى بەرمەك: — بۇ خۇنپەرنىڭ ئانسىنى كۆزىگە كۆرسىتىش كېرەك، — دېدى ئەمەت ئالىقىنىنى ئالقىنىغا ئۇرۇپ.

ئانسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەن تەلەيسىز، ئىشى ئوڭغا تارتمىغان، شور پېشانە: — ئانسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەنلەر بۇ ئىشنى قىلىدۇ، سىلەر ئەتە-ئۆگۈن بىلىپ قالسىلەر، — دېدى ئۇ.

ئانا-بالا ئانا ۋە بالا: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئانا-بالا ئىككىيلەن بىر-بىرىگە ئېسىلىپ يىغلىشىپ كېتىپتۇ.

ئانا-بالا بولماق ئانا ۋە بالا بولۇشۇپ بىللە ئۆتمەك: — پەقەت ئۇ دۇنياغا بارغاندا مېنى تاشلاپ كەتمىسەڭ، مۇشۇ دۇنيادىكىدەك، ئانا-بالا بولۇپ ئۆتسەكلا بولدى...، — دېدى ئۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ تۇرۇپ.

ئانا-بالىلىق ئانا ۋە بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە ئائىت، ئانا ۋە بالىغا تېگىشلىك: ئۇلارنىڭ ئانا-بالىلىق مېھىر-مۇھەببىتىگە ھەممە كىشىنىڭ زوقى كېلىدۇ.

ئاناتوكسىن ئى [ر<گرېك] <تب> كېسەللىك باكتېرىيىسىنىڭ تاشقى زەھىرى ئۆزاق مۇددەت ساقلانغان ياكى خىمىيىلىك دورىلار ئارقىلىق زەھەرلىك خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئانتىگېنلىك رولى يەنىلا ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەت ئۆزگەرتەلەيدىغان تاشقى زەھەر ئادەتتە «ئاناتوكسىن» دەپ ئاتىلىدۇ. تاشقى زەھەر ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تېنىگە ئوكۇل قىلىنغاندىن كېيىن سۈنئىي ھالەتتىكى ئاكتىپ ئىممۇنىتېت كۈچىنى پەيدا قىلىدۇ.

ئاناتومىيە ئى [ر<گرېك] تىرىك ئورگانىزملارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تۈزۈلۈشى توغرىسىدىكى پەن: ئادەم ئاناتومىيىسى.

ئاناتومىيىلىك سۈپ. ئاناتومىيىگە ئائىت، ئاناتومىيىگە خاس، ئاناتومىيىگە مۇناسىۋەتلىك.

ئانار ئى [پ] ① <بوت> ئانار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم يۇمشاق؛ گۈلى قىزىل، ئاق ياكى سېرىق رەڭدە؛ مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ؛ ئىچىدە نۇرغۇن ئۇرۇقلىرى بار، ئۇرۇقىنىڭ سىرتقى پوستى شىرنىلىك بولۇپ، يېيىشكە بولىدۇ؛ يىلتىز پوستى ۋە شېخىنىڭ قاسراقلىرىدىن تاسما مەددە ۋە سازاڭسىمان مەددىلەرنى چۇشۇرگۈچى دورىلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى. ③ ئايالىلارنىڭ ئىسمى.

ئانار شەربىتى <يېم> ئانار دانىسىدىن چىقىرىلغان شەربەت.

ئانار يۇزلۈك يۇزى ئانارغا ئوخشايدىغان، مەڭزى قىزىل: بىرەمدىن كېيىن ئانار يۇزلۈك، شەھلا كۆزلۈك بىر قىز بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى.

ئانارخىزم ئى [ر<گرېك] ← **ھۆكۈمەتسىزلىك.**

ئانارخىست ئى [ر] ئانارخىزم (ھۆكۈمەتسىزلىك) تەرەپدارى.

ئانارخىيە ئى [ر<گرېك] ① ھەرقانداق دۆلەت ھاكىمىيىتىنى، ھەممە ئۇچۇن مەجبۇر

بولغان قانۇن-قائىدىلەرنى، ئەدەب-ئەخلاق پرىنسىپلىرىنى ئىنكار قىلىش، ھۆكۈمەتسىزلىك. ② كۆچمە. باشباشتاقلىق، قانۇنسىزلىق، تەرتىپسىزلىك.

ئانارخىيىلىك سۈپ. ھۆكۈمەتسىزلىككە ئائىت، ھۆكۈمەتسىزلىك توغرىسىدىكى.

ئانارداك سۈپ. ئانارغا ئوخشاش، ئانار كەبى، قىپقىزىل: قىز ئەكبەرنىڭ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقىنىنى شۇ چاغدىلا بىلدى-دە، قىپقىزىل يىپەك ياغلىقىنىڭ تەپتىدىنمۇ ياكى «بارىكاللا» لارنىڭ تەسىرىدىنمۇ ۋە ياكى... ئۇ ئانارداك قىزارغانىدى.

ئانارزار ئى [پ] ← **ئانارلىق.**

ئانارزارلىق (توغرىسى: ئانارلىق) ← **ئانارلىق.**

ئانارگۈل ئى [ئانار+گۈل]<بوت> ① ئانار دەرىخىگە ئوخشايدىغان، مېۋە بەرمەيدىغان بىر خىل مەنزىرە ئۆسۈملۈكى. ئۇ ئادەتتە تەشتەكلەردە ئۆستۈرۈلىدۇ. ② ئايال-لارنىڭ ئىسمى.

ئانارلىق سۈپ ① ئانار دەرىخى بار، ئانار دەرىخى ئۆسكەن: ئەنە، ئۇ كەلدى مۇز تاغدىن—گۈزەل قار لەيلىزارىدىن، ئەنە، ئۇ ئالمىلىق غۇلجا، قېتىق-قايماق بازارىدىن، ئەنە ئۇ قاشتېشى يۇرتى، ئانارلىق باغ ئۈزارىدىن، ئەنە، ئۇ ئۈزۈمزار تۈرپان، كۆمۈش رەڭ پاختىزا-رىدىن. ② ئى. مەخسۇس ئانار تىكىلگەن يەر، ئانار دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن باغ: بىز مەھەللە ئارىلاپ مېڭىپ، مەھەللىنىڭ ئايىغىغا جايلاشقان ئانارلىققا كېلىپ توختىدۇق.

ئانالىتىك سۈپ [ر] ئانالىز ئۇسۇلىغا ئاساسلانغان؛ تەھلىلىي: ئانالىتىك مېتود. ئانالىتىك تىل. ئانالىتىك مورفولوگىيە.

ئانالىتىك تىل <تىل> جۈملىدە سۆز بىلەن سۆز ئوتتۇرىسىدىكى گرامماتىكىلىق مۇناسىۋەت سۆزنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى بىلەن ئەمەس، بەلكى سۆز تەرتىپى ۋە يارىدەمچى سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان تىل.

ئانالىز ئى [ر<گرېك] ① تەكشۈرۈش ئوبيېكتىنى تۈرلەرگە ئاجرىتىپ تەتقىق قىلىش ئۇسۇلى، تەھلىل؛ ھەر تەرەپلىمە تەھلىل قىلىش، چوڭقۇر تەكشۈرۈش: ئوبيېكتنى ئۆزگەرتىشتە سۆز ئارقىلىق كۆرسىتىش بىلەن ئانالىز قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش كېرەك. * مانا بۇ يەردە بىرنەچچە تال بەتنىكە مىخمۇ تۇرۇپتۇ، نەق مەيدانداپ تەكشۈرۈپ كۆرۈش ۋە ئانالىز قىلىش نەتىجىسىدىن مەلۇم بولىدىكى، بۇ مىخلار يولدا يانىدىشىپ كېتىۋاتقان بىر يىگىت بىلەن بىر قىزنىڭ ئايىغىدىن دېرەك بېرىدۇ. ② ماددىنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلاش: خىمىيىۋى ئانالىز. ماتېماتىكىلىق ئانالىز. * ئۇنىڭ ئاۋازى، خۇددى تاۋۇش دولقۇنى مىكرو ئانالىز ئۇسكىدىكى تەجرىبە نەتىجىسىگە ئوقسان يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلغاندەك، ناھايىتى تۆۋەن ئىدى.

ئانالىز قىلماق ① تەكشۈرۈش ئوبيېكتنى تۈرلەرگە ئاجرىتىپ تەتقىق قىلماق؛ ھەر تەرەپلىمە، چوڭقۇر تەكشۈرمەك؛ مۇلاھىزە قىلماق: ئۇ بۇنداق مەسىلىلەرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئانالىز قىلدۇ. ② ماددىنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلماق: ئۇ مېدىتسىنا داشۇسىدە قانىنى ئانالىز قىلىش تېخنىكىسى توغرىسىدا قوشۇمچە لېكسىيە سۆزلەيدىغان بولدى.

ئانا-مانا ئانا ۋە ئانا قاتارلىقلار.

ئانا-مانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك ← **ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك.**

ئانت ئى ← **قەسەم.**

ئانت ئىچمەك ← **قەسەم ئىچمەك:** ← ئۇ بۇ يولدا ماڭماسلىققا بۇرۇنلا ئانت ئىچكەنىدى، بۇ قېتىم يەنە كونا مۇقامىغا دەسسەپتۇ-دە، ← دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن جوزىنى مۇشتلاپ.

ئانتانتا ئى [ر<فران] ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر، بىرلەشمە دۆلەتلەر.

ئانتاركتىكا ئى [ر<گرېك] <جۇغ> يەر

شارىنىڭ جەنۇبىي قۇتۇپى، يەنى يەر شارىدىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى.

ئانتاركتىكا قىتئەسى <جۇغ> ← **ئانتاركتىكا.**

ئانتاگونىزم ئى [ر<گرېك] <پەلس> كېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان قارىمۇقارشىلىق، زىددىيەت.

ئانتاگونىيە ئى [ر<گرېك] <پەلس> كەسكىن توقۇنۇش بولۇپ ئىپادىلەنگەن كۈرەش شەكلى، ئۇ زىددىيەتلەر كۈرىشىنىڭ ھەممە شەكلى ئەمەس، ئۇنىڭ بىر خىلى.

ئانتاگونىيىسىز سۈپ <پەلس> ئانتاگونىيە ئاساسلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، پارتلاش شەكلىدە بولمىغان يول بىلەن ھەل قىلغىلى بولىدىغان.

ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت <پەلس> «ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت»كە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا تۈپ مەنپەئەت بىرلىكى ئاساسىدىكى زىددىيەت ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا ئانتاگونىيىسىز بولىدۇ، تەبىئەت دۇنياسىدا، ئانتاگونىيە ئاساللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، شۇنداقلا پارتلاش شەكلىدە بولمىغان يول بىلەن ھەل قىلىنىدىغان زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت بولىدۇ.

ئانتاگونىيلىك سۈپ <پەلس> ئانتاگونىيە شەكلى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان. كېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان، بىر-بىرىگە تامامەن زىت بولغان.

ئانتاگونىيلىك زىددىيەت <پەلس> «ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت»كە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ، ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا دۇشمەنلەشكەن سىنىپلار ياكى گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى تۈپ مەنپەئەت توقۇنۇشى ئاساسىدا پەيدا بولغان زىددىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ؛ تەبىئەت دۇنياسىدا ئومۇمەن ئانتاگونىيلىك ئاملىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە ئاخىر بېرىپ تاشقى توقۇنۇش شەكلى ۋە ئانتاگونىيە شەكلى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان زىددىيەتلەر ئانتاگونىيلىك زىددىيەتتە بولىدۇ.

ئانتىخور سۈپ ← **قەسەمخور:** ئۇ تولىمۇ ئانتىخور ئادەم.

ئانتولوگىيە ئى [ر<گرېك] ← **ئەسەرلەر توپلىمى.**

ئانتىدېموكراتىك سۈپ [ر] دېموكراتىيىگە قارشى، خەلق مەنپەئىتىگە زىت، دۇشمەن بولغان.

ئانتىسكلون ئى [ر] ← **تەتۈر ھاۋا قاينىمى.**

ئانتىگېن ئى [ر<گرېك] ① <بىئول> ئورگانىك ماددا. ئۇ ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ قان سۇيۇقلۇقى ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن قان زەردىبىدە ئانتىتېلنى ھاسىل قىلىدۇ، شۇنىڭدەك ئانتىتېل بىلەن خىمىيىۋى رېئاكسىيىگە كىرىشىدۇ. ② <تىب> ئورگانىزىمدا ئىممۇنىتېتلىق رېئاكسىيە قوزغىيالايدىغان ماددىلارنىڭ ھەممىسى «ئانتىگېن» دېيىلىدۇ. بەلگىلىك ئانتىگېن ئورگانىزىمدا، پەقەت ئۆزىگە مۇناسىپ ئانتىتېللا پەيدا قىلالايدۇ.

ئانجىرغا سۈپ. دىئال. ئورۇق، ئاۋاق، يېگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.

ئانچە ئال ← **ئۇنچە.**

ئانچە ـ مۇنچە ئاز مىقدارىدا، ئاز ـ تولا، بەزى ـ بەزى، ئاندا ـ سانىدا: ھەجەر ئاپىپاي يېشى قىرىقتىن ئاشقان، يۈزىدە ئانچە ـ مۇنچە چېچەك ئىزى بار، خۇش پېچىم، ساددا، ياۋاش ئايال ئىدى. * مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە ـ مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم.

ئانچىكى سۈپ. ئاددىيلا، شۇنداقلا: مۇھىم، مۇرەككەپ ئەمەس: ئانچىكى بىر ئىش. * ئانچىكى دەپ قويغان بىرگەپ.

ئانچىكىم (توغرىسى: ئانچىكى) ← **ئانچىكى.**

ئانچىلا ئال ← **ئۇنچىلا.**

ئانچىلىك رەۋ ← **ئۇنچىلىك:** ئانچىلىك ئاچچىق پىيازدىمۇ بار (ماقال). * ئانچىلىك ئىش قانچىلىك ئىش (ماقال).

ئانچىنان رەۋ [پ] شۇنچە، خېلى بەك، شۇ قەدەر: قەلەندەر پادىشاھنى ئەتىسى ئانچىنان ئىزدەپ تاپالمىدى.

ئانچىۋالا ئال ← **ئۇنچىۋالا.**

ئاندا رەۋ. ① ئۇ يەردە، بۇ يەردە، شۇ يەردە: خانىمانىم ئاندا قالدى، گۈل چېھرىم بەندە بولدى، قاراقچىلار قولىدا قالدى، كىشى ئۆز يارىغا ئوخشارمۇ. ② ئۇ يەرگە، بۇ يەرگە، شۇ يەرگە: يۈرۈك ئاندا بارايلى، دەريا بويى بويلايلى. بېلىقلارغا ئەرز ئېيتىپ، بىز خۇداغا يىغلايلى.

ئاندا ـ ساندا رەۋ ① بەزى ـ بەزىدە، بىرە ـ بىرە، گاھ ـ گاھ: تالا قاراڭغۇ ۋە قورقۇنچلۇق بولۇپ، ئاسماندا بىرەر تال يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاندا ـ ساندا چاقماق چېقىپ ئۆتەتتى. * شەھەر سېپىلىنىڭ تۆت دەرۋازىسى ئوستىدىكى قاراۋۇل پوتەيلىرىگە كىرىۋالغان دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئاندا ـ ساندا ئوق چىقىرىپ قويىاتتى. ② ئۇ يەر، بۇ يەردە، ئۇندا ـ مۇندا: ئۇنىڭ چېكى چاچلىرىغا ئاندا ـ ساندا ئاق سانجىلغان، كۆزلىرىنىڭ جىيەكلىرىگە ئىنچىكە سىزىقلار تارتىلغاندى.

ئانداق ئال ← **ئۇنداق.**

ئانداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ ← **ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ.**

ئانداقچى ئال ← **ئۇنداقچى.**

ئانداقچى ـ مۇنداقچى ← **ئۇنداقچى ـ مۇنداقچى:** خاسىيەت زاۋۇتقا تېلېگرامما ئەۋەتكەندە ماڭا بەرمىگەنلىكى، تېلېفون بەرسە چاقىرىپ قويمىغانلىقى، ئىزدەپ كەلسە كۆرۈشتۈرمەيلا قالماستىن، مېنى ئاندا ـ مۇنداقچى دەپ تەتۈر تونۇشتۇرغانلىقلىرىنى سەن بېرىپلا چۈشەندۈرۈپ بولالامسەن؟

ئاندا ـ مۇندا ← **ئاندا ـ ساندا** ياتاقتىكىلەر شېرىن ئۈيقۇدا، ئاندا ـ مۇندا خورەك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. * ئۇلار ئاندا ـ مۇندا ساقلىنىپ قالغان تەبىئىي ئورمان، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئاسراشنى كۆچەيتتى.

ئاندىن ئال ① شەرت ـ بېقىندى جۈملىلەردە باغلىغۇچلىق ۋەزىپىسىدە كېلىپ، شۇ چاغدا، شۇ ۋاقىتتىلا دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئەگەر ئۇ، شۇ چېكىنگىنىچە كوزۇپقا ببرىپ تاقالسا، ئاندىن مەن ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ كوزۇپ ـ نىڭ يان ياغىچىغا كېلىشتۇرۇپ ئوستۇرۇشنى ئويلىغانىدىم. * خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ھۆكۈمى پەقەت ھەقىقىي ئىجرا قىلىنغاندىلا، ئاندىن ئۇ خەلقنى قوغداش، دۇشمەنگە زەربە بېرىش، جىنايەتچىلەرنى جازالاپ ئۆزگەرتىش رولىنى ئوينىيالايدۇ. ② ئۇنىڭدىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتىن كېيىن؛ ئۇلاپلا: ئاۋۋال ئىشلە، ئاندىن ئويىنا (ماقال). * ئارسلانوۋ بالىنست باشلىقى غۇلامجانىنىڭ پىكرىنى ئېلىپ، ئاندىن ئوپېراتسىيە قىلماقچى بولدى. ③ ئۇندىن، ئۇندىنمۇ، ئۇنىڭدىن، ئۇنىڭدىنمۇ: ئەل ئامان، دەردىڭ يامان، كۆيدۇرۇشۇڭ ئاندىن يامان.

ئاندىن باشقا ← **ئۇندىن باشقا.**

ئاندىن كېيىن ← **ئۇندىن كېيىن.**

ئانسامبىل ئى [ر<فران] بىر پۈتۈن بەدىئىي كوللېكتىپ بولۇپ ئويۇن كۆرسىتىدىغان ئارتىسلار كوللېكتىپى: ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبىلى.

ئانكىت ئى [ر<فران] تېگىشلىك مەلۇمات ئېلىش ۋە توپلاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن سوراق خاراكتېرلىكِ جەدۋەل، ۋاراق: ئانكىت تولدۇرماق. پارتىيە ئەزالىرىنى قايتا تىزىملاش ئانكىتى. * ئۇ ئارىمىزدا ھاشىردىن قالسا، ياشتىمۇ چوڭ، ئۇنىڭ يېگىرمە تۆت ياشقا كىردىم دەپ ئانكىت تولدۇرغىنى، ئايالى ۋە بىر بالىسى بار ئىكەنلىكى يادىمدا، ئۇ ئايالىنى قويۇۋېتىپ بىز بىلەن ماڭدى.

ئانېمومېتر ئى [ر<گرېك] ھاۋا، شامال ھەرىكەتلىنىش تېزلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئانىجان ئى. ئانىسىغا ياكى ياشانغان ئايالىلارغا يېقىنچىلىق قىلىپ ياكى ئۇنىڭغا ئەركىلەپ دېيىلىدىغان مۇراجىئەت سۆزى: ئانىجان، ئارزۇيۇڭدەكى زامان بولىدى. * قەدىمدىن ۋەتەننى دەيمىز بىز، سۆيۈنۈپ، ئەزىزلەپ ئانىجان. شۇ ئۇلۇغ نام بىلەن سېنى ئاتىدىم، قەلبىمدە ھايا‌جان. يۈرىكىم تېپىدۇ سەن ئۇچۇن، تومۇردا ئۇرغۇيدۇ قىزىل قان.

ئانىسى ئى ① «ئانا» سۆزىنىڭ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىشى. ② ئەرلەرنىڭ ئۆز ئايالىلىرىغا ئىسىمنى ئاتىماستىن مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: ــ ھەي ئانىسى، قارا‌ئال كىم كەلدى، ــ دېدى ئۇ مېھمانىنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىۋېتىپ.

ئانكا ئى. ئانىسى ياكى ئانىسى قاتارلىق ئايالىلارغا يېقىنچىلىق قىلىپ ئۇلارنى ھۆرمەتلەپ ئېيتىلىدىغان مۇراجىئەت شەكلى: ــ ئاھ، ــ دەپتۇ پەرىزات، ــ ياماندىلا ئانكا، مېنىڭ مايمۇن سۈرەتلىك نەقابىمنىڭ ئىس ــ تۇتەكلىرى ئاتا ــ ئانامنىڭ دىمىغىغا يېتىپ بارغان ھامان، ئۇلار مېنى ئىزدەپ كېلىدۇ.

ئانكام قاق دېگۈزۈۋەتمەك دىئال. ۋايىجىنىنى چىقىرىۋەتمەك، جۇگۇ ــ جۇگۇ دېگۈزۈۋەتمەك.

ئانلارچە رەۋ. ئانىلارغا ئوخشاش: ئانىلارغا خاس، ئانىلاردا بولىدىغان: ئانىلارچە غەمخورلۇق. ئانىلارچە كۆيۈنمەك. * ۋاڭ جاۋشىن ياۋۇزلارنىڭ مۇشتىنى بولغۇچە يېگەنلىكتىن. بۇ ئانىلارچە مېھرىبانلىقىنى كۆرۈپ، كۆز ياشلىرىنى زادىلا توختىتالمىدى.

ئانلىق سۈپ ① ئانىسى بار، ئانىسى ھايات: ئاتىلىقلار ئاتام دېسە قۇيۇلىدى ياشىم. ئانىلىقلار ئانام دېسە، ئېگىلىدى باشىم. ② ئانىغا خاس، ئانىغا ئالاقىدار: ئانىلىق مۇھەببەت. ئانىلىق مېھىر. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كېچىككىنە يۈمران بوۋاقنى چەكسىز ئانىلىق مېھرى بىلەن باغرىغا بېسىپ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ئايالىنىڭ قىياپىتى نېرى كەتمەيتتى. ③ <بوت> ئانا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ۋە ئۇرۇقداشلىق مۇناسىۋىتى بار بولغان: ئانىلىق تۇپ. ئانىلىق تەن. ئانىلىق گۈل.

ئاننای ئىم. دىئال. ۋېيەي.

ئانې سۈپ [ئە] بوزەك؛ ياۋاش: ئانىنى تاپسام، شىللىسىگە مىنىپ چاپسام (ماقال).

ئانې ئەتمەك ← **ئانې تاپماق** ــ ئۇكام ئادەمنى مۇنداقمۇزە ئانې ئەتكەن بارمۇ؟ ــ دەپ كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى توختى سەيپۇڭ.

ئانې تاپماق بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئەگەر كىم ئاق نىيەت كىشىلەرنى ئانې تېپىپ، ئۇلارنىڭ نەرسە ــ كېرەكلىرىنى سوقۇۋېلىپ بېيىۋالغان مۇشتۇمزورلارنى ئاڭلاپ قالسا، ئۇلار مەيلى قەيەردە بولسۇن، شۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتىپ، يىغىشتۇرۇپ كېلەتتى. * ئاتا ــ ئانىلىرى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇلار سىراس بۆلۈشۈپتۇ، بۆلۈشۈپمۇ بىر قورۇدا ياشاپتۇ، چوڭلىرى كېچىكىنى ئانې تېپىپ، ئالداپ ــ سالداپ ئۇنىڭ سىراسلىرىنى يەپ تۈگىتىپتۇ.

ئاھ ئىم ① مېھىر ــ مۇھەببەت، كۆچلۈك ھېسسىيات، سېغىنىش، ئىنتىزارلىق، خۇشاللىق قاتارلىق ھېس ــ تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدۇ: ــ ئاھ، خۇدا، قىزلىرىمنىڭ بەختىنى ئوڭ قىلغىن! ــ دېدى ئۇ ئۆز ــ ئۆزىگە پىچىرلاپ. * ئاھ، جېنىم بالام، سېنى كۆرمىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن ــ ھە. * ئېگىلىدىم مەن ساڭا ئاھ ئانا قۇياش، دىلىمدا بارىكى بىر تەلەپ ــ ئىلتىجا، گۈلخۇمار بۇلبۇلدەك تۆكىمەن ناۋا، ئەرزىمىنى ئىشتىكىل ۋە كەلتۇر بەجا. ② ئېچىنىش، دەرد ــ ئەلەم، ھەسرەت ــ نادامەت، نالە ــ تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدۇ: «ئاھ» دېسە ئۆپكىسى كۆرۈنۈپتۇ (ماقال). * ئاھ، شۇ كۈنى ئۆزەمنىڭ نېمە بولغانلىقىمنى ھېچ بىلمىدىم. * ــ ئاھ!... ــ دەپ زارلاپتۇ يىگىت، ــ شۇ باغ بىلەن ئىمارەت مېنىڭ

ئىدى... ③ ناله، زار، دەرد، پىغان: يىگىت ئايرىلىش ئازابىدىن بىر ئاھ ئۇرغانىكەن، ئۇنىڭ ئاھى يەتتە قات ئاسمانىنى، يەتتە قات زېمىنىنى تىترىتىپتۇ. * ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن، ئاھلىرىم تۆتقاي سېنى؛ كۆز يېشىم دەريا بولۇپ، بېلىقلىرىم يۆتقاي سېنى.

ئاھ تارتماق ← ئاھ ئۇرماق: زېرەك بۇ ئىشنى كۆرۈپ خوجا ۋاپانىڭ قېشىغا كىرىپ بىر ئاھ تارتىپتۇ.

ئاھ چەكمەك ← ئاھ ئۇرماق: توك قاغا تۆلكىنىڭ ئاھ چېكىپ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ: — ئەي تۆلكە، نېمىشقا بۇنچە خاپا بولىسەن؟ نېمىگە رەنجىپ چىشلىرىڭنى غۇچۇرلىتىسەن؟ — دەپ سورايتۇ.

ئاھ ئۇرماق ناله قىلماق، زارلانماق، پىغان چەكمەك: — غۇلام كۈندۈزى خىزمەت قىلىدۇ، كېچىسى ئۇخلىماي بىر بۆلۈكىدا يىغلاپ ئاھ ئۇرار ئىدى. * نەچچە ۋاقىتتىن ئاھ ئۇرۇپ مەن يارنى دەپ، باغدا يارىم بار ئىكەنىنى بىلمىدىم. ھەسرەت بىلەن سەنەم جانىم قايىدا دەپ، سەنەم جانىم باغدا ئىكەنىنى بىلمىدىم.

ئاھا ئى [پ] گىلەمچىلىك كەسپىدە ئۆرۈشكە سۇركەش ئۇچۇن تەييارلانغان سۇيۇق ئۇ ماچ، شىلىم.

ئاھا پېشىپى ئاھانىڭ ئاھا ياغلىقىدىن ئۆتمەي قالغان كېرەكسىز قىسمى.

ئاھا تېشى ئەتلەس دۇكىنىدىكى ئۆرۈش يىپلارغا ئاھا بېرىلگەندە ئىش تېشىغا قوشۇپ ئېسىلغان كىچىك تاش، ئېغىرلىقى بەش-ئالتە جىك كېلىدۇ.

ئاھاك ئى [پ] ← **ھاك.**

ئاھاڭ ئى [پ] ① بىر-بىرىگە ئۇلانغان، ئۇيغۇنلاشقان تاۋۇشلار ئېقىمى: قىزلار بولسا ئاللىقاچانلا ئۇيقۇغا كەتكەن. پاتىمىنىڭ قۇلىقىغا بىر خىل ئاھاڭدا گۈركىرەش ئاڭلىناتتى. ② <مۇز> تۇرلۇك تاۋۇشلارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە ئۇيغۇنلىشىپ، مۇزىكا پۈتۈنلۈكىنى تەشكىل قىلغان بىرىكمىسىدىن ئىبارەت مۇزىكا ئەسىرى، كۈي: بىرىنچى مۇقام يىگىرمە ئىككى ئاھاڭ ئېيتىلغانىدىن كېيىن تۈگىدى. * يوغان-يوغان ئۆيلەرنىڭ ئوچۇق دېرىزىلىرىدىن خۇش چاقچاق ئاۋازلار، تالىشىشلار، مۇزىكا ئاھاڭلىرى ئاڭلىناتتى. ③ نۇتۇقتا مەنىگە قاراپ ئاۋازنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە پەسىيىشى، كۈچلۈك ياكى ئاجىز ئېيتىلىشى: ئىنتوناتسىيە: مەن بۇڭايغا: — سىز دەرھال بېرىپ ئادىل شۇجىنى چاقىرىپ كېلىڭ! — دېدىم بۇيرۇق ئاھاڭىدا. ④ سۆزلىگۈچىنىڭ ھېس-تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدىغان تەلەپپۇز ئۇسلۇبى: يىغلامسىرىغان ئاھاڭدا سۆزلىمەك. * سەلەي تەمتىرەپ كەتمىدى، چۈنكى لېۋشيانىڭ ئاۋازىدا قورقۇدەك ئاھاڭ يوق ئىدى.

ئاھاڭ تەرجىمىسى <تل> بىرتىلنىڭ سۆز-ئىبارىلىرىنى يەنە بىر تىل تاۋۇش سىستېمىسىنىڭ ئىمكانىيىتى يار بەرگەن دائىرىدە، ئوخشاش قىلىپ ئېيتىش، تەلەپپۇز قىلىش، ئىپادىلەش ئۇسۇلى.

ئاھاڭ شەكلى <مۇز> مۇزىكا ئاھاڭلىرىنىڭ تۈزۈلمە شەكلى. بۇ، ئۇقۇش ئاھاڭ شەكلى، ئاساسىي كۆي شەكلى ۋە يۇرۇش ئاھاڭلىرى شەكلى دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئاھاڭغا سالماق تېكىست (شېئىر)نى ئاھاڭغا ماسلاشتۇرۇپ ناخشا ھالىتىگە كەلتۈرمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ قوشاقلىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ، ناخشا قىلىپ ئېيتاتتى. * «ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى»نىڭ ئەزالىرى دىلبەرنىڭ شېئىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ «مەھبۇسلار ناخشىسى» قىلىپ ئوقۇيدىغان بولدى.

ئاھاڭدار سۈپ [پ] ① قۇلاقتا خۇش ياقىدىغان، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، يېقىملىق. ناخشىچى سايرامنىڭ سۆيگۈنى ھۇرنىڭ ئاۋازى بۇلبۇلدەك ئاھاڭدار ئىكەن. ۋە بەلكى بۇلبۇلمۇ يەتمەسكەن ئاڭا، شۇڭلاشقا ئەل ئۇنى بۇلبۇل ئاتار ئىكەن. ② مەلۇم ئاھاڭغا ئىگە بولغان:

ئاھاڭلىق ، جاراڭلىق: بۇ شەھەر نەسەبكەن ئاھاڭدار ـ ھە!

ئاھاڭدارلىق «ئاھاڭدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: * «ئون ئىككى مۇقام» تەكشۈرۈلۈشى... شەھەرنى ۋەزىن جەھەتتىن كۈچلۈك ئاھاڭدارلىققا ئىگە.

ئاھاڭداش سۆپ [پ] ① ئېيتىلىشى ئوخشاش ، تەلەپپۇزدىكى ئاھاڭى بىر خىل: ئاھاڭداش سۆز. ② مەلۇم ئاھاڭغا ، مەلۇم كۈيگە ماس كېلىدىغان: ئاھاڭداش ناخشا. ئاھاڭداش شەھەر. * شاۋقۇنلىرىڭغا ئاھاڭداش ئۈيغۇر ، ئېيتىدۇ ساڭا دىلىدىن تەشەككۈر.

ئاھاڭداش سۆز <تىل> فونېتىك شەكلى ئوخشاش ، لېكىن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆز.

ئاھاڭداشلىق «ئاھاڭداش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاھاڭرەبا ئى [پ] ماگنىت.

ئاھاڭلىق سۆپ ① مەلۇم بىر ئاھاڭ ياكى مۇزىكىغا ئىگە ، مەلۇم بىر ئاھاڭ ، مۇزىكا بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ، چېلىنىدىغان ياكى ئېيتىلىدىغان: شەھەر ئاھاڭلىرى ئادەتتە سىپايە كىينىش ، پاكىز يۈرەتتى. مۇئاملىدە سىلىق ، قائىدىلىك ، ئۆزئارا سۆزلىشىشلىرى ئاھاڭلىق ۋە جاراڭلىق ئىدى. ② **ئاھاڭدار**: كېلىشكەن بۇرۇتنى بۇراپ يىگىت ، چالدى ـ دە ، خۇش ئاھاڭلىق دۇتارنى. يېقىملىق لەرزان ناخشا كەتتى ياڭراپ ، تىترىتىپ يۈرەكلەرنىڭ زىل تارىنى.

ئاھالە ئى [ئە] مەلۇم بىر ئورۇندا ، مەملەكەتلەردە ئولتۇراقلىشىپ ياشىغۇچى ئادەملەر توپى؛ خەلق: مەملىكىتىمىز دۇنيا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ مەملىكەت. بىر مىليارد ئاھالىسى بار مۇشۇنداق چوڭ مەملىكەتتە ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشنىڭ كۆلىمى مەملىكىتىمىز تارىخىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ، مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كەڭ بولدۇ.

ئاھانەت ئى [ئە] ① كىشىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان ياكى نامىغا زىيانلىق بولغان ئاساسسىز گەپ ـ سۆز؛ ھاقارەت ، تۆھمەت ، بوھتان: ئۆمرۈمدە ئاڭلاپ باقمىغان بۇ ئاھانەتكە چىداپ تۇرالماي ئىتتىك تالاغا چىقتىم. * نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك ، تاپا ـ تەنىلەر ، ئاھانەتلەردىن كېيىن ئۇ ئىشتىن قۇتۇلۇپ چىققان ئاپام ئەلىمگە چىدىماي مېنى قارغايتتى. ② **خورلۇق** ، ناھەقچىلىك ، ئۇۋالچىلىق: نومۇس ۋە ئاھانەتكە چىدىمىغان بەختسىزلىنىڭ دادىسى بىركۈنى كەچقۇرۇن غەزەپ بىلەن قۇددۇسنىڭكىگە بېرىپ ، بەختسىزلىنىڭ ئۆيىگە كىردى. * ئەمگەكلىرىم ، دىل ـ يۈرەكلىرىم ، ئاھ ، خۇش پۇراق گۈل ـ چېچەكلىرىم ، ئاياغ ئاستى بولدۇڭ قانچە يىل ، ئاھانەتكە تولدۇڭ قانچە يىل. ③ **نومۇس** ، ئىزا ، ئۈيات: چىقىرار ئادەمنى كاردىن ياراماس ئەخلەت قىلىپ ، قەلبى ساپ ئىنسان ئۇچۇن قاتتىق ئاھانەتتۇر تاما.

ئاھانەت قىلماق ھاقارەتلىمەك ، تىللىماق ، خارلىماق: قوشنام دونياي كالپۇك بىلەن بالا ئارىسىغا كىرىپ چاچلىشىپ قالدۇق... ئۇ «قەلەندەر» دېدى ، مەن «كاۋىچى» دېدىم. ئۇ «سەن كاۋىغا دۇم چۈشۈپ ، يۇرتۇڭدىن تېنەپ يۇرسەن ،» دەپ ئاھانەت قىلدى. * باي مەڭدەپ ھويلىغا چىقسا ئىستى بىرنەرسىنى غاجاپ ياتقان ، باي قاراپمۇ قويماپتۇ ، ئۆيگە كىرسە خوتۇنلىرى ئاھانەت قىلىپ ئارام بەرمەپتۇ.

ئاھانەتلىك سۆپ ① ھاقارەتلەنگەن ، تىل ـ ئاھانەت ئىشتىكەن ، قارىلانغان ، خورلانغان: زۇلال ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دېدى: ــ مېنىمۇ ، ئۆزىڭىزنىمۇ ئاھانەتلىك قىلىشىڭىزغا ئەمدى ھەرگىزمۇ چىداپ تۇرالمايمەن! چۈشەنىدىڭىزمۇ؟ * قامچىلارنى تەڭلەيدۇ ، كەتمەنچىنى ئىلغايدۇ ، بەزىسىنى تىللايدۇ ، ئاھانەتلىك ئاق ئۆستەڭ. ② كىشىنى سەسكەندۇرىدىغان ، نومۇس قىلدۇرىدىغان ، ئۇياللدۇرىدىغان: نامەت ئاكا بىرئاز پەسكويغا چۈشۈپ ، گېپىنى داۋاملاشتۇردى: ــ يېشىڭ

ئوتتۇزغا يەتـمەي تۇرۇپ ئۇچ قېتىم ئۆيلەندىك، شۇڭـا «خوتۇن بەدبـكى» دېگـەن ئاھانەتـلىك نامغا ئېرىشتىك. * خوتۇنپەرەسلىك ۋە نەشە بىلەن بۇلغىنىپ يۈرگەن دادا بۇ كۆڭۈلسىز، ئاھانەتلىك ھادىسـىگە، گويا ھېچنېمـە بولمىغانـدەك پەرۋاسىز قاراپ جىمجىت ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئاھ ـ ئەپغان ← **ئاھ ـ زار:** باشتىن سۆزلەي يەتـكـىل دادۇھـالىمـغا، شۇڭـا ھەر ئان ئاھ ـ ئەپغان ئېتەرمەن. قېرىنداشـلىرىم چۈشتى مېنىڭ يادىمـغا، شۇڭا ھەر ئان ئاھ ـ ئەپغان ئېتەرمەن.

ئاھ ـ پەرياد ← **ئاھ ـ زار:** قىز ھوشىغا كېلىپ قارىسا، تۇغقىنى بىر تۈكلۈك مايمۇن بالـىسى! ئۇ ئاھ ـ پـەرياد ئۇرۇپـتۇ، يېـشى قار ـ يامـغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ.

ئاھ ـ پىغان ← **ئاھ ـ زار:** 17 يىللىق خۇشال ـ خۇرام كۆلكەم بىلەن ئاھ ـ پىغانلىق ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشلىرىمغا گۇۋاھ بولغان بۇ كـىچىككىنە ناھىيە تەۋەسىدە مېنىڭ قەدىمىم تەگمىگەن يېزا ـ مەھەللـەر يوق دېيەرلىك.

ئاھ ـ زار ئېچىنىشـلىق، ھەسرەتـلىك يىغا، ئاھ بىلەن ئېيتىلغان نالە: بۇ قېتىم شەرىخانىنىڭ كۆزىدىن ئاققان يېشـىنى كۆرگەن، ئۇنىڭ تاشـنى ئەزگۈدەك ئاھ ـ زارىنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئـىچىدە كۆز يېشى قىلمىغان ئادەم قالمىدى.

ئاھ ـ نادامەت ئېچىنىش ۋە پۇشايـمان؛ ئاھ بىلەن ئېيـتىلـغان ئەپـسۇس: نە سەۋەبـتىن چەكـتـىڭ ئاھ ـ نادامەت، كىمـدىن چۈشـتى ساڭا ۋەھىمە قـىيامەت، سەن يىغلـىساڭ دۇشـمەن قـىلار مالامەت، كۆپ يىغلـىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاھاي ئىم. كـۈتۈلـمـىگەن ۋەقە ياكـى ھادىسىدىن ئەجەبـلىنىش، ھەيران قېلىش، ياكى خۇشاللىنىش ۋە ياقتۇرۇش تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدۇ: ئالماس: ـــ ئاھاي... ھەمـمىسى ھەق، مۇھىم گەپلەر، توغرا سۆز، ـــ دېدى.

ئاھۇ ئى [پ] كېيىك: بال، شېكەردىن بەلكى شېرىنـدۇر كۆمۈش رەڭ سۈلـىرىڭ، تاغـلىرىڭـدا يايرىشىپ ئەركىن ئۆسەر ئاھۇلىرىڭ.

ئـاھـۇپـەريـاد يېزت ← **ئاھ ـ پەرياد:** گۈلـخانـدىن چـوغ چېـچىلـدى ياۋلار ھەر يان قېچىلـدى. ئاھۇپەرياد ئىچىدە تـۆمۈر دەرۋازا ئېـچىلـدى. * يـىغا، ھەسـرەت يولـى بىلەن، مەقسىتـىمىز ھەل بولماس، كېچە ـ كۈندۈز ئىشىمە ئاھۇپەرياد بولغاندا.

ئـاھـۇپـىغان يېزت ← **ئاھ ـ پىغان:** 17 يـىللىق خـۇشال ـ خـۇرام كـۈلـكەم بىلەن ئـاھـۇپىغانـلىق ـ ئۇلۇغ كـىچـىك تىنىشلىرىمغا گۇۋاھ بولغان بۇ كـىچىككىنە ناھىيە تەۋەسىدە مېنىڭ قەدىمىم تەگمىگەن يېزا ـ مەھەللـەر يوق دېيەرلىك. * قايسى چاغ بىلمىـدىم، بولغانمىـش شۇنداق ئاجايىـپ بىر ۋەقە، ئەنە شۇ يۈرتـتا. بۇ ئىشتىن ئادەمـلەر چېكىپ ئاھۇپـىغان، كۆيگەنمىش دىللىرى ئورتىنىپ ئوتتا...

ئاھۇزار يېزت ← **ئاھ ـ زار:** مەن بۇگۈن بازاردا ئەنـجۈر ساتىـمەن، تاپـىمەن ھېرىسـمەن خېرىدارىمـنى. ئويـلايـمەن بىر چاغـدا ئەنـجۈر ساتالماي، كوچىدا چەككەن مۇڭ، ئاھۇزارىمـنى. * خازان بولـدى لالە ـ زارىـم، جانـدىن ئۈتـتى ئاھۇزارىـم، قولدىن كەتتى ئىختىيارىم، قالـمدى تەندە مادارىم.

ئاھۇنادامەت يېزت ← **ئاھ ـ نادامەت:** نە سەۋەبـتىن چەكـتىڭ ئاھـۇنادامەت، كىمـدىن چۈشـتى ساڭا ۋەھىمە قـىيامەت، سەن يىغلـىساڭ دۇشـمەن قـىلار مالامەت، كۆپ يىغلـىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاھ ـ ۋاھ ئېچىنىشـلىق نالە ـ زار، قايـغۇ ـ ھەسـرەتـىنى بىلـدۇرىـدۇ: ئۇ خېلى ئۇزاقـقىچە «ئاھ ـ ۋاھ» دەپ ھەسرەت چېكىپ يۈرەتتى.

ئاۋاپ سۆپ. دىئال. ئالدامچى.

ئاۋات سۆپ [پ] ① گۈلـلەپ ياشـنـىغان، راۋاج تاپقان: ئاتام بىلەن تاغلىرىم شەھەرلەردە بولۇپ ئۆتـكەن ئاجايىـپ ھادىسـىلەر، نەرسە ـ كېرەكـلەر ۋە ئاۋات شەھەرلەر ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولـتۇرۇشـتى. * ـــ ئۇنىڭ ئىسـمى قەمەرۇززامان ئىسكەن. ئۇ، ئادالەتـلىك، قولـى ئۇچۇق، مەرد، خەير ـ ئېھسانلىق، سېخىي پادىشاھ بولۇپ، مەملـىكىتى تىنىچ ۋە ئاۋات، شەھىرىمۇ گۈزەل! ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بىرى. ② ئادەم كۆپ يىغلىدە-

غان؛ ئادەم زېچ ياشايدىغان؛ قاينام ـ تاشقىنلىققا چۈمگەن، قاينىق، قىزىق: داستىخان مېھمان بىلەن ئاۋات (ماقال). * كۆڭلى ئالدىدىكى تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشى ئەزەلدىن ئاۋات جاي. ③ بەزى ئىسسىق ياكى ئايرىم سۇپەتلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، شەھەر، قىشلاق ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ خاس ئىسىملىرىنى ياسايدۇ: قوشئاۋات. يېڭىئاۋات.... ④ يەر، جاي نامى.

ئاۋاتچىلىق ئى ← **ئاۋاتلىق:** مەن ھۆرمەت يۈزىسىدىن مۇنداق دېدىم: ئايال كىشى ئۆيىنىڭ زىننىتى، چىرىغى. بىر ئائىلىنىڭ ئاۋاتچىلىقى ئايال كىشى بىلەن بولۇر.

ئاۋاتلاشتۇرماق «ئاۋاتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خوتەن دەرياسىنىڭ ئايىغىدىكى «ئېگەرچى» دېگەن كەنت كەنجى ئوغۇلىنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى ئاۋاتلاشتۇرغان جاي بولۇپ، ئېگەرچىلىك ھۈنىرى بۇيۇرتنىڭ نامى بولۇپ ئۆزلىشىپ قالغانمىش. * ... بىرمۇنچە بالىلار ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئاۋاتلاشتۇرغاندى.

ئاۋاتلاشتۇرۇلماق «ئاۋاتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەھەرلەر ئاۋاتلاشتۇرۇلدى.

ئاۋاتلاشماق پ. بارا ـ بارا ئاۋات بولماق: خەلقى بېسىپ يۇكسىلىپ كۇنىدە تۆش ـ پەش چاينىغان، ئاۋاتلىشىپ يېزىلار بەخت ئىچىدە يايرىغان... چېچەكلىگەن باھارى، ياشناپ ئارمان كېرىيە. * ھېلىلا جىمجىتلىققا چۆكۈپ قالغان بۇ ئۆي بىردەمدىلا پاراڭچىلارنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرى بىلەن ئاۋاتلىشىپ قالدى.

ئاۋاتلىق «ئاۋات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: * بىزگە كېرەك يېرىمىزنىڭ ئاۋاتلىقى، بىزگە كېرەك خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى.

ئاۋارە سۈپ [پ] ① بىرەر جايدا تىنىم تاپالمىغان: سەرسان ـ سەرگەردان: باقساق مېنىڭدەك دۇنيانىلارغا، ئىسيان چۆلىدە ئاۋارىلارغا. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت بىلەن بەنىد، مەشغۇل، شۇ ئىشقا ئارتۇقچە ئۇرۇنغان: ھازىر ھەر ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن ئاۋارە. * جىلە بولسام بېلىمدە ئالالمايى، ھەر قېتىم ئۇ «ئەتە كەل» دەيدۇ. تولا قاتناپ، نۆۋەتتە تۇرۇپ، ئاۋارىمەن بېلىمدە تەگمەيدۇ. ③ ئاۋالسىز، بىچارە؛ قېينالغان: ۋە يا داچەن دەردىدىن ئاۋارىمۇسەن؟ ياكى ئوغرى، بۇلاڭچى، قاراقچىمۇسەن. ④ ئاجىز، ئورۇق، جۇدەڭگۇ: ئاۋارە قوي. ئاۋارە ئات.

ئاۋارە بولماق ① ئۆزىنى كايىتماق، قېينالماق: مەسلەمنى ھەل قىلالمايى، بىر يىل ئاۋارە بولدۇم. ② بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن بەنىد، مەشغۇل بولماق؛ ئۆزىنى كايىتماق، قېينالماق: رەھىمجان كۇن بويى ئېتىز ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولاتتى.

ئاۋارە قىلماق بىراۋنى بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن قېينىاپ قويماق؛ كايىتماق: شىياۋمېي «دورا قاينىناتقۇرىمەن دەپ سىزنى بىرمۇنچە ئاۋارە قىلدىم» دېدى. * ئەركىنىڭ ئويلىمای قىلىپ قويغان بۇ قاملاشمىغان ئىشى، ئۇنىڭ ئۆزىنىلا ئەمەس، پۈتۈن ئائىلىسىنى، ساۋاقداشلىرىنى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىنىمۇ ئاۋارە قىلغاندى.

ئاۋارىچىلىك «ئاۋارە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ قوي ـ ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ يۈرمەك بىر ئاۋارىچىلىك ـ تە! ــ دەپ سۆزۈمنى بۆلدى ئاۋۇت ئاخۇن. * لاۋجاڭ بۇ سۆزىدىن بىرئاز خىجىل بولغانىدەك: ــ بىز كېلىپ سىلەرگە كۆپ ئاۋارىچىلىك سېلىپ قويدۇق، ــ دېدى ئاستاغىنا.

ئاۋارىز ئى. دىئال. ئارزۇ، ئارمان، تەلەپ، پۇخا.

ئاۋارىكەش ئى. ئاۋارە بولغان، ئاۋارىچىلىك تارتقان ئادەم: ھارۇنكەش ــ ئاۋارىكەش (ماقال). * ــ مەن ئاۋارىكەش، ــ دەپتۇ، دېھقان چېچىلىپ، ــ ئاغرىمىغان بېشىمغا ئالتە تاياق.... پادىشاھقا سوۋغات ئېلىپ كەلگەن...

ئاۋارىگەر ئى ← **ئاۋارىكەش:** ياغسا يامغۇر ئۆگزىگە كۆل قويۇپ، تۆشۈك ئېتىپ، قىشتا تار ياغسا بولار ئىدۇق ھەم تولا ئاۋارىگەر.

ئاۋازلىرىنى چىقىرىش «ئاۋازلىرى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: خوتۇنى: ـ توۋا، بۇ ئادەمنى! بۇ نېمە قۇرۇق ئاۋازلىرىنى چىقىرىش! ـ دەپ كايىپتۇ. * ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىش ماڭا كۆڭۈلسىز ۋە ئارتۇق ئاۋازلىرىنى چىقىرىش ئىدى.

ئاۋاز ئى [پ] ① ماددىلارنىڭ تەۋرىنىشى، نەرسىلەرنىڭ ئۇرۇلۇشىدىن پەيدا بولغان تاۋۇش: سائەتنىڭ ئاۋازى. ياماغۇر ئاۋازى. دۇمباق ئاۋازى. * قەيەردىندۇ نەي بىلەن راۋابنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② ئۆپكىدىن چىققان ھاۋانىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ تەۋرىنىشىدىن چىققان تاۋۇش: سادا: ـ ئەي ئوغلۇم، ـ دېدى ئۇ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، ـ نېمە سىرىڭ بار، ماڭا ئېيت. ③ پىكىر ـ تەلەپ، ناله: ئامما ئاۋازى. * يۇرىكىمگە ئورناشتى يېتىملارنىڭ ئاۋازى! * جاھان ئەھلىنى تاڭ قالدۇرىدىغان مۇزىكىلىرىڭلار، ئۇستىلىقىڭلار بىلەن دەۋر ئاۋازىنى ياڭرىتىڭلار، يېڭى ھاياتنىڭ ئىشقىۋازلىرى! ④ دۆلەت ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئۆتكۈزىدىغان سايلامىدىكى سايلىغۇچىنىڭ ئۆز پىكرىنى بايان قىلىش ھوقۇقى ياكى ئۇسۇلى: يوشۇرۇن ئاۋاز. بىر ئاۋازدىن ماقۇللىماق. * كومىتېتنىڭ رەھبىرلىرى ئورگىنىنى سايلاش ۋاقتىدا لېنىنچىلار كۆپ ئاۋازغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «بولشېۋىكلار» (كۆپ سانلىقلار) دەپ، ئاغمىچىلار ئاز ئاۋازغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «مېنشېۋىكلار» (ئاز سانلىقلار) دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان.

ئاۋاز ئارىلىقى ← **ئىنتېرۋال.**

ئاۋاز ئالماق مېخانىنكىلىق ئۇسۇل، ئېلېكتر تېخنىكىسى ياكى ئېلېكتروماگنىت ئۇسۇلى ئارقىلىق ئاۋازنى كۆچۈرمەك، خاتىرىلىمەك.

ئاۋاز باسقۇچى ← **گامما.**

ئاۋاز بەرمەك ① <كىنو> كىنو ياكى تەرجىمە فىلىم ئىشلەشتە، ئاۋاز ئارتىسلىرى ئۆز ئاۋازىنى شۇ فىلىمدىكى پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگى ياكى ناخشىلىرىغا ماسلاشتۇرۇپ لېنتىغا ئالدۇرماق. ② بىرەر مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا، ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەكلىپكە ياكى سايلامدا بىرەر شەخسنى سايلاش ـ سايلىماسلىققا ئۆز ئىختىيارىنى بىلدۈرمەك: بۇ تالاش ـ تارتىش ئاخىر ئاۋاز بېرىش يولى بىلەن يەنى ئۇچ ئاۋازغا قارشى بەش ئاۋاز بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى. * ھەمرا كۆپچىلىكنىڭ ئاۋاز بېرىشى بىلەن دادۇيگە باشلىق بولۇپ سايلانغان.

ئاۋاز بەلگىلىرى <مۇز> مۇزىكا نوتىسىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى، يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بەلگە.

ئاۋاز توسقۇنلۇقى <فىز> يۇقىرى تېزلىكتە ئۇچۇۋاتقان جىسىم (مەسىلەن: ئايروپىلان، راكېتا قاتارلىقلار)نىڭ تېزلىكى ئېشىپ ئاۋاز تېزلىكىگە يېقىنلاشقان چاغدا، شۇ جىسىم ئالدى تەرەپتىكى ھاۋانىڭ تارقىلىپ كېتىشىگە ئۇلگۈرەلمەسلىكىدىن سقىلىدۇ. زىچلىق، تېمپېراتۇرا توساتتىن ئۆرلەپ، بۇ جىسىمنىڭ ئۇچۇشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ خىل ھادىسە «ئاۋاز توسقۇنلۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاۋاز تۈسى <مۇز> دولقۇن تېپىنىڭ ياكى مۇزىكىلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان ئاۋازلاردىكى خاسلىق.

ئاۋاز تېزلىكى <فىز> تاۋۇش دولقۇنىنىڭ تارقىلىش سۈرئىتى، ئوخشىمىغان ۋاستىلەردە ئاۋاز دولقۇنىنىڭ سۈرئىتى ئوخشىمايدۇ. 15°C ھاۋادا ئاۋاز تېزلىكى ھەر سېكۇنتىغا 34° مېتر بولىدۇ.

ئاۋاز تېپى <مۇز> ← **رېتىم تېپى.**

ئاۋاز چاستوتىسى <فىز> ئادەم قۇلىقى ئاڭلىيالايدىغان دەرىجىدىكى تەۋرىنىش چاستوتىسى. بۇ ئادەتتە 20000 ـ 20 گېرتس بولىدۇ.

ئاۋاز دائىرىسى <مۇز> بىرەر ساز ياكى ئادەمنىڭ ئاۋازىدىكى ئەڭ تۆۋەن ئاۋاز

بىلەن ئەڭ يۇقىرى ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق.

ئاۋاز دەرىجىسى <مۇز> مۇزىكىدا ئوقۇش ئىسمى (DO، RE، MI، FA، SO، LA، SI) ياكى ئاۋاز ئىسمى (C،D،E،F،G،A،B)غا ئىگە ھەرقانداق بىر ئىسىملىك ئاۋاز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەربىر ئاۋاز دەرىجىسىدە بىرقانچە خىل ئاۋاز ئېگىزلىكى بولۇپ، بۇلار ئۆزگەرمە ئاۋاز بەلگىسىرى بىلەن پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

ئاۋاز رېتىمى <مۇز> مۇزىكىلىق ئاۋازلار سىستېمىسىدا، ئاۋازلارنىڭ ئېگىز-پەسلىك تەرتىپى بويىچە قاتار تىزىلىپ چىقىشى.

ئاۋاز قوشماق مەلۇم چاقىرىق ياكى تەشەببۇسقا قوشۇلىدىغانلىقىنى، قوللايدىغانلىقىنى، رازى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەك: ھېكمەت ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋام قوشۇپ، خىزمەتتىن چېكىنىپ يېزىغا چىقىۋالغىنى بولمىسا، يارامايلى كادىر. * ئۇستام ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغان كۈنلا ئەزەلدىن قىزىل بايراقدار بولۇپ كېلىۋاتقان «50007 — 27» نومۇرلۇق ماشىنىغا مۇسابىقە ئېلان قىلدى. «50007 — 27» نومۇرلۇق ماشىنىنىڭ شوپۇرىمۇ خۇشاللىق بىلەن دەرھال ئاۋاز قوشتى.

ئاۋازغا قويماق بىرەر مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ياكى سايلامدا كۆپچىلىكنىڭ قول كۆتۈرۈشى، ياكى بىلەت ئارقىلىق ئۆز رايىنى بىلدۈرۈشىگە سۇنماق: چۈشتىن كېيىن يىغىن بولىدى. ئايال شۇجى يۇقىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىمزمۇ ياكى ئەسمىتۇللانىڭ پىكرىچە بەيگە ئاتلىرىنى قالدۇرۇپ قويىمزمۇ، دېگەن مەسىلىنى ئاۋازغا قويدى. * يىغىنىنىڭ ئاخىرىدا تالاش-تارتىش قىلىنىۋاتقان مەسىلە ئاۋازغا قويۇلدى.

ئاۋاز كىرىشتۇرۇش <كىنو> ئاۋازلىق كىنو ئىشلەشنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە، كىنو فىلىمىدىكى ھەر خىل ئاۋازلارنى ئۆز رېتى بويىچە بىرلەشتۈرۈش ئىشىنى بېجىرگۈچى شەخس.

ئاۋاز ئامى <مۇز> ئېگىزلىكى ئوخشاش بولمىغان ئاۋازلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان نام، ھەربىر ئاۋاز ئۆزىگە مۇناسىپ ھەرپىلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: C،D،E،F،G،A،B لار.

ئاۋاز ئېگىزلىكى <مۇز> ئاۋازلارنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىلىرىنىڭ بىرى، بۇنىڭدا ئاۋاز بەرگۈچ جىسىملارنىڭ ھەربىر سېكۇنىت ئىچىدە تەۋرىنىگەن قېتىم سانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاۋاز چىقارغۇچى ماددىنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدىكى تەۋرىنىش سانى قانچە كۆپ بولسا، ئۇنىڭدىن چىققان ئاۋازمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ئاۋازى بەسلىماق ① ئۇۋنى ئۆچمەك، ئاۋاز چىقىرىشتىن توختىماق: سۆزلەشتىن توختىماق: ئىككىنچى ماتورلۇق كېمە جەنۇبتىكى قومۇشلۇققا بېرىپ ئۇسۇپ قېلىپ، ئاۋازى بەسلىدى. ② كۆچمە. پىكىر-تەلەپلىرى، ئەرز-شىكايەتلىرى ئۆگىمەك: ئارزۇ-تەلىپىگە قانماق: ئالتە قەۋەتلىك بىنادىن بىر يۇرۇش ئۆي ئېلىۋىدى، ئۇنىڭمۇ ئاۋازى بەسلىپ قالدى.

ئاۋاز يەتمەك ① ئاۋاز چىقارغاندا، ئاۋازى بەلگىلىك بىر ئېگىزلىك ۋە ئارىلىققا يەتمەك: ساز بەك ئېگىز تەڭشىلىپ كەتكەنىكەن، ئاۋازىم يەتمىدى. ② كۆچمە. پىكىر-تەلەپ، ئەرز-شىكايەتلىرى ياكى ئىنكاسلىرى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا ئۇقتۇرۇلماق، ئاڭلانماق: — رايون، ناھىيىگە دېدىڭلارمۇ؟ — دەپ سوردى يولۇچى، — بىز كەمبەغەللەرنىڭ ئاۋازى نەگە يەتسۇن، — دېدى يەنە بىر دېھقان.

ئاۋازسىز سۆپ. ئاۋازى يوق؛ گەپ قىلمايدىغان، تاۋۇشسىز: ئاۋازسىز كىنو. ئاۋازسىز تىياتىر. * ئۇنىڭ چىرايى ئاۋازسىز تۆكۈلۈۋاتقان

سۆگەت يوپۇرماقلىرىدەك سارغايغان، بەدىنى بولسا قۇرۇپ قالغان تېرەكتەك، بىر تېرە، بىر ئۈستىخانلا بولۇپ ئورۇقلاپ كەتكەنىدى.

ئاۋازشۇناس ئى. مەخسۇس ئاۋاز ھەققىدىكى پەننى تەتقىق قىلىدىغان، شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم.

ئاۋازشۇناسلىق ئى. ئاۋازنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، ئىلىم.

ئاۋازلىق سۈپ ① ئاۋازى بار، ئاۋاز چىقىرىدىغان: — ھەي، ئوكا، ماڭا قارىغىنا، بۇ يول بىلەن قەيەرگە بارغىلى بولىدۇ، — دەپ سورىدى يوغان ئاۋازلىق بىر كىشى. ② ئاۋازى كۆچلۈك، ئاۋازى چىڭ: دىلەيساخان ئاۋازلىق قىلىپ: — ھەي ئەخمەق، ھەي، بۇلغانغان ئەخمەق! تىللانى تېزەككە ئايرىباش قىلمۇاتقىنىڭنى قارا! — دېدى.

ئاۋاق سۈپ. يادا‌ڭغۇ، ئورۇق، سەمرىمىگەن: — ھەي ئاۋاق، نېمىشقا قورسىقىم ئېچىپ، ئۆچەيلىرىم تارتىشىپ قالغۇچە كەلمەيسەن؟! — دەپ ژارقىراپتۇ يولۇاس توشقانىغا. * تاشماق ئاۋاق بەستىنى سەل قىمىرلىتىپ قويۇپ گېلىنى قىردى.

ئاۋاقتا ئى. سولاق، تۇرمە، زىندان: قۇل - يېتىمنىڭ ياتقان يېرى، بېتىلىق ئاۋاقتا، قۇل - يېتىمغا ئاش بېرەر ئىكەن سۇنۇق تاۋاقتا.

ئاۋاقلاشتۇرماق «ئاۋاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاۋاقلاشتۇرۇلماق «ئاۋاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋاقلاشماق پ. ئورۇقلىماق، يادىماق؛ جۈدىمەك: ئۇ بەكلا ئاۋاقلىشىپ كېتىپتۇ.

ئاۋام [ئە] ① سۈپ. ئاممىۋى، ئومۇمىي: ئاۋام خەلق. ② ئى. ئاددىي خەلق، ئامما، پۇقرا: ئاۋام جۇملىسىدىن بولغان كىشى، قىلىدىغان ئىشلىرىغا ۋاقىت بەلگىلىمەي، قاچان بولسا شۇ ۋاقىتتا ئىشلەيدۇ. * بەگدە بارى ئاۋامدىمۇ بار.

ئاۋام پالاتا ① بەزى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى ئىكىكى خىل پالاتا تۈزۈمىگە ئىگە پارلامېنتنىڭ تۆۋەن پالاتاسىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى. ② بىر پالاتالىق تۈزۈم يولغا قويۇلغان دۆلەتلەردىكى پارلامېنتنىڭ نامى.

ئاۋام خەلق كەڭ خەلق، ئومۇمىي خەلق، ئاددىي خەلق: ئەتىسى ئاۋام خەلق ئوبدان «ساۋاق» ئېلىپ، مەدرىسىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەكلىكىنى چوڭقۇر «چۈشىنەتتى». * مۇقامىنىڭ كۈيلىرى ئاۋام خەلقنە بەك تونۇشلۇق.

ئاۋانتيۇرىزم ئى [ر] ئاسانلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشنى، پايدا ئېلىشنى كۆزلەپ تەۋەككۈلچىلىك بىلەن قىلىنغان ئىش، ھەرىكەت.

ئاۋانس ئى [ر<فران] قەرز: تويغا ئۇچ كۈن قالغاندا، ئەكرەم ھەددىسىگە تۆت يۈز سوم پۇل ئەكىلىپ بەردى. ئۇ پۇلنى ئاۋانس ئالىدىم، دەپ ئېيتتى.

ئاۋانگارت ئى (ر<فران) ① ھەربىي كۈچلەرنىڭ ياكى ھەربىي پاراخوتنىڭ دۈشمەنگە قارشى يۈرۈشتە ئالدىنقى سەپكە بارىدىغان ئىلغار قىسمى. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى سىنىپنىڭ ئالدىنقى سەپتە تۇرغۇچى ئىلغار يېتەكچى قىسمى: ئىشچىلار سىنىپى دۆلەتكە بولغان رەھبەرلىكىنى ئۆزىنىڭ ئاۋانگارت ئەترىتى — جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئارقىلىق ئەملىگە ئاشۇرىدۇ. * ئوقۇتقۇچى ئوقۇتۇشنىڭ بىرىنچى سېپىدە كۆرەش قىلىۋاتقان ئاۋانگارت جەڭچى.

ئاۋانگارتلىق ئى. ئىلغارلىق، يېتەكچىلىك: بۇ قېتىمقى كۆرەشتە ئۇلار ئاۋانگارتلىق رول ئوينىدى.

ئاۋايلاشماق «ئاۋايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئاۋايلىماق پ. ئېھتىيات قىلماق، دىققەت قىلماق، ئايىماق، ئاسرىماق: ئاۋايلىماي ئورۇۋىدىم، ئاغرىمايمۇ ئۆلۈپ قالدى (ماقال). * كېرىم كۆك كونۇبرتنى ئاۋايلاپ يىرتقۇچە يۇرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى.

ئاۋغۇست ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن (پاپالىرىدىن) بىرىنىڭ نامى. ئۇ، مىلادى كالېندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن 8 ـ ئاينى شۇنىڭ نامىدا ئاتىغان. ② مىلادىنىڭ 8 ـ ئېيى.

ئاۋلاق I ئى. دىئال. ئوۋ قىلىنىدىغان، ئوۋ ھايۋانلىرى ياشايدىغان جاي.

ئاۋلاق II <تب> پىسە كېسەللىكى.

ئاۋۇ ئال. سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان ئۆزىدىن يىراقراقتىكى شەيئىنى ئىپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ــ ھوي، ــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى دۆيجاڭ، ــ ئاۋۇ كېلىۋاتقان چاقماقجان ئەمەسمۇ؟. * ــ ئاكام نەگە بارىدىغانلىقىنمۇ دېمەي، پوپكىسىنى ماڭا بېرىپلا ئاۋۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى، ــ دېدى خالىدەم بېشى بىلەن ئاكىسى كەتكەن تەرەپنى ئىشارەت قىلىپ.

ئاۋۇتماق «ئاۋۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: * ئېتىم بىر پەسكە، بىر ئېگىزگە ماڭغاچقا يولنى ئاۋۇتالمىدىم.

ئاۋۇتۇشماق «ئاۋۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋۇتۇلماق «ئاۋۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋۇرماق پ. ئېتىلماق، ئېتىلىپ كەلمەك: يولۋاس ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.

ئاۋۇشقا ئى. دىئال. قېرى بوۋاي، چال.

ئاۋۇغاي سۆپ. دىئال. ئاۋاق، ئورۇق.

ئاۋۇل ئى. كۆچمەنچى چارۋىچىلار ئورۇنلاشقان جاي؛ قىشلاق: بىزنىڭ ئاۋۇلىغا كېلىۋاتقىنىڭلارنى يىراقتىن كۆرۈپ چېپىپ كەلدىم، قېنى ئۆيگە بارايلى...، ــ دېدى ئۇ. * ئاشۇ كىچىدىكى جەڭ ھەقىقەتەنمۇ غەلىبىلىك بولدى. ئاۋۇلغا چۈشكەن دۈشمەن پۈتۈنلەي يوقىتىلدى.

ئاۋۇلماق پ. دىئال. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك.

ئاۋۇماق پ. كۆپەيمەك، نۇرغۇنلىماق، ئاشماق، ئۇلغايماق: ئۇ ئۇرۇقنى قولدا سېلىۋىدى، ھەم سۈپەتكە دەخلى يەتتى، ھەم خېلى تېز مىدىرلىغان بولسىمۇ ئىش ئاۋۇمىدى. * لېكىن بۇ تىرىشچانلىقلار كارغا كەلمىدى. قىلىنغان نەسىھەتلەر ئاۋۇغانسېرى ئۇ تېخىمۇ كاججىلىشىپ كەتتى.

ئاۋۇن سۆپ. كۆپ، جىق، نۇرغۇن: ئۇرۇق يېڭى، ساپ ۋە خاسىيەتلىك بولغاندىلا ئاۋۇن ھوسۇل ئېلىش مۇمكىن.

ئاۋۇنچاق ئى. كۆڭۈلنى تىنجىتىدىغان، بەزلەيدىغان، خاتىرجەم قىلدىغان، دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن خالاس قىلىدىغان نەرسە: چىقاردىم بىر يەكۈن ئاخىر ئۆمۈر مەنزىلىدىن شۇنداق، ئۆمۈردۇر بىر كۈرەش، ھەرگىز ئەمەس ئۇ بىزگە ئاۋۇنچاق.

ئاۋۇندۇرماق پ «ئاۋۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇلاق سالدىم. بۇ ئاۋاز گايىدا ئاڭلانماي قالاتتى. ماڭا شۇنداق تۇيۇلۇۋاتسا كېرەك، يا بەلكىم، راستتىنلا بىرەر ماشىنا كېلىۋاتقاندۇ؟ مەن ئۆز ـ ئۆزەمنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشاتتىم. * گۈلچىمەن بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇۋاتقان قىزلار، پۈتۈن تەسەللى سۆزلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنى ئاۋۇندۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئاۋۇندۇرۇشماق «ئاۋۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋۇندۇرۇلماق «ئاۋۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋۇنماق پ. ئۆزىنى تىنجىتماق، بەزلەمەك، خاتىرجەم بولماق، دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن خالاس بولماق: ئانا قىزىنىڭ تەسەللىسىنىڭ كۈچى بىلەن ئاستا ـ ئاستا ئاۋۇنۇپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

ئاۋۇۋال رەۋ [ئە] ① باشلىنىش پەيتى، ۋاقتى؛ دەسلەپكى پەيت: ئاۋۇال ـ ئاخىر. ئاۋۇال ئاخشام. ② ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا؛ ئىلگىرى، بۇرۇن: ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئاۋۇال

قانداق بولسا، هازىرمۇ شۇنداق ئىكەن، ھېچقاندىق ئۆزگىرىش بولماپتۇ. ③ ھەممىدىن ئالدىن، ئالدىن، دەسلەپ: ئاۋۋال تاماق، بەداز كالام (ماقال). * كىرىشتىن ئاۋۋال چىقىشنى ئويلا (ماقال). * مۇزدىن ئۆتسەڭ ئاۋۋال ئۆت، دەز چىققۇچە ئۆتەرسەن. سۇدىن ئۆتسەڭ كېيىن ئۆت، چۆككىنىنى كۆرەرسەن (ماقال).

ئاۋۋال ئاخشام ئاخشامنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پەيتى، ئەمدىلا قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىت: بەزىلەر ئاۋۋال ئاخشامدا ئۇخلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇيقۇسى ئۇزاققا داۋاملىشالمايدۇ. تۇنىنىڭ كېيىنكى سائەتلىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزىدۇ.

ئاۋۋالقى سۈپ. ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن باشقىسىدىن ئالدىن، ئىلگىرى بولغان، ئىلگىرىكى، ئالدىنقى، بۇرۇنقى: ... زۆھرە شۇ ئان قەبرە ئىچىگە ئۆزىنى ئاتتى. قەبرە يەنە «گۈپ» قىلىپ ئاۋۋالقى ئەسلىگە كەلدى. * جۇڭگو بۇرژۇئا دېموكراتىسك ئىنقىلابىنىڭ 100 يىلى ئاۋۋالقى 80 يىل ۋە كېيىنكى 20 يىل دەپ ئىككى چوڭ بۆلەككە ئايرىلىدۇ.

ئاۋىئاتسىيە ئى [ر<لات] ① ھاۋادا ئۇچۇش توغرىسىدىكى نەزەرىيە ياكى ئۇچۇش ئىشلىرى: ئاۋىئاتسىيە تېخنىكىسى. ② ئۇچۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئاۋىئاتسىيە مېتېئورولوگىيىسى <مېتېئور> ئەمەلىي مېتېئورولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى ئاۋىئاتسىيىگە مۇناسىۋەتلىك ھاۋا رايى مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاۋىئاتسىيە ھاۋا رايى مەلۇماتى <مېتېئور> ئايروپىلانىنىڭ ئۇچۇش، كۆتۈرۈلۈشى ۋە چۈشۈشىنىڭ بىخەتەرلىكىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھاۋا رايى مەلۇماتى.

ئاۋىئاماتكا ئى [ر] دېگىز ئارمىيىسىنىڭ ئايروپىلانلىرى دېگىزدا ھەرىكەت بازىسى قىلىدىغان چوڭ تىپتىكى ھەربىي پاراخوت. ئۇ دېگىز قىرغىقىدىن يىراق بولغان جايلاردا جانلىق ئۇرۇش قىلالايدۇ، ۋەزىپىسى ۋە ئېلىپ يۈرگەن ئايروپىلانىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ھۇجۇم قىلغۇچى ۋە سۇ ئاستىغا چۆككۈچى ئاۋىئاماتكا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاۋسىي ئى. دىئال. ئابروي، ئىززەت-ھۆرمەت.

ئائىت تر [ئە] تېگىشلىك، تەئەللۇق، دائىر، مۇناسىۋەتلىك: مارشالىلار ئۆزلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىگە ئائىت نەرسىلەر ئۈستىدە سۆزلىشىپ كەتتى. * راستىنى ئېيتقاندا، شۇ تاپتا مېنى ئىككىسىمزنىڭ چوڭقۇرراق تونۇشۇشىمىزغا ئائىت پاراڭلار بەكرەك قىزىقتۇرىدۇ.

ئائىلە ئى [ئە] ① ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى نىكاھ ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلغان بىر تەشكىلىي شەكىل يەنى ئەر-خوتۇن ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى ھەم ئەڭ يېقىن تۇغقانلىرىدىن ئىبارەت بىرگە ياشىغۇچى كىشىلەر توپى: شۇ يول بىلەن بۇ ئائىلىنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە كىرىشىپتۇ. ② بىر مەقسەت، بىر مەسلەك بىلەن بىرلەشكەن كۆپ كىشىلەر: جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ چوڭ ئائىلىدە ئەللىك نەچچە مىللەت ياشايدۇ. ③ <بىئول> جانلىقلار سىستېمىسىدىكى تۈزۈلۈش جەھەتتىن بىر-بىرىگە ئوخشاش، كېلىپ چىقىش جەھەتتىن ئۆزئارا يېقىن بولغان ھەمدە بىرنەچچە ئۇرۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان گۇرۇپپا.

ئائىلە باشلىقى ① بىر ئائىلىگە باشچىلىق قىلغۇچى كىشى.

ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى <پەلس> قۇللۇق ياكى فېئودالىلىق جەمئىيەتلەردىكى ئائىلىدە ئائىلە باشلىقى ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىغا ئىگە بولغان ئائىلە تۈزۈمى، ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمىدىكى ئائىلىدە ئائىلە باشلىقى ئىقتىسادىي چوڭ ھوقۇقنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى ئورۇندا

تۇرىدۇ. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر ئۇنىڭغا شەرتسىز بويسۇنىدۇ.

ئائىلە تاپشۇرۇقى <ماتار> ئوقۇغۇچىلارغا دەرس سىرتىدا مۇستەقىل ئىشلەشكە بېرىلگەن تاپشۇرۇق.

ئائىلە تاۋابئات ← **ئائىلە تەۋە:** ئۇ ھاكىمنىڭ خاندانىغا كىرىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ئائىلە تاۋابئاتىنى قىرىپ تاشلىدى، قىزىنى ئولجىغا ئالدى.

ئائىلە تەربىيىسى <ماتار> ئاتا-ئانا ياكى چوڭلارنىڭ ياش-ئۆسمۈرلەرگە بولغان ئائىلىۋى تەلىم-تەربىيىسى: ئوخشاشمىغان جەمئىيەتتە ئوخشاشمىغان ئائىلە تەربىيىسى بولىدۇ. * ئائىلە تەربىيىسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىجتىمائىي پەزىلەتلىرىنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم رول ئويناپىدۇ.

ئائىلە تەۋە ئەر-خوتۇن ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى ئۆغۇللىرىدىن شۇ ئائىلىدە ياشىغۇچى كىشىلەر: داۋۇتكام ئائىلە تەۋەلىرىنى كۆچۈرۈپ يولغا چىقتى. * ئۇ ئاساسەن، ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇراتتى.

ئائىلە قۇرماق ← **تۇرمۇش قۇرماق:** ئۇلار ئائىلە قۇرغاندىن كېيىنمۇ بۇ كىنوخانىنى، بۇ پەلەمپەينى ئۇنتۇپ قالمىدى. ھەر قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ مۇھەببەت كەچۈرمىشىلىرى ئەسلىرىگە كېلەتتى، بىر-بىرىگە بولغان مېھرى تېخىمۇ ئاشاتتى.

ئائىلىلىك سۈپ. ئائىلىسى، بالا-چاقىسى ۋە رۇزغارى بار، ئۆيلەنگەن ياكى ئەرگە تەگكەن: زومىگەر يۇنۇس 35 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ 12 تەگلىك سۈيىگە توپ بېشى بولۇۋالغان. * ئۇنىڭدا گۈڭشې رەھبەرلىرى ئۆچۈن سېلىنماقچى بولغان بەش ئائىلىلىك قورۇلۇشىنىڭ لايىھىسى سىزىلغانىدى.

ئائىلىلىك بولماق ئۆيلەنمەك خوتۇن ئالماق، ياتلىق بولماق، ئەرگە تەگمەك، توي قىلماق: ئائىلىلىك بولۇپ قالغان ئادەم ئەتە-ئاخشىمىدا ھەر يەردە سوكۇلداپ يۈرسە بولمايدۇ.

ئائىلىلىكلەر بىناسى <بىن> ئائىلىلىكلەرنىڭ تۇرۇشى ئۈچۈن لايىھىلىنىپ ياسالغان بىنا.

ئائىلىۋى سۈپ [ئە] ئائىلىگە مۇناسىۋەتلىك، ئائىلىگە تېگىشلىك: ئائىلىدە بولىدىغان: ئۇ كىچىك ئىشخانىدا خىزمەت ۋە ئائىلىۋى تۇرمۇش توغرۇلۇق سۆزلەر بولدى. * ئۆتكەن يىلى ئائىلىۋى قوشۇمچە كەسىپتىن مىڭ يۈەندىن كۆپرەك كىرىم قىلغانلار 300 نەچچە ئائىلىدىن ئاشىدۇ.

ئاي ئى <ئاستر> ① يەر شارىنى ئايلىنىدىغان سەييارە، يۇزى ئوڭغۇل-دوڭغۇل بولۇپ تەكشى ئەمەس، ئۆزى نۇر چىقارمايدىغان قۇياش نۇرىنى قايتۇرىدۇ. دىئامېتىرى يەر شارى دىئامېترىنىڭ تۆتتىن بىرىگە، تارتىش كۈچى يەر شارى تارتىش كۈچىنىڭ ئالتىدىن بىرىگە توغرا كېلىدۇ: بىركۈنى كىشىلەر ئەپەندىمىدىن: — ئەپەندىم، يېڭى ئاي چىققاندا، كونا ئاي نەگە كېتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ② شەمسىيە يىلنىڭ ئون ئىككىدىن بىرى يەنى ئاي شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش داۋامىدىكى 28، 29، 30 ياكى 31 كۈن ۋاقىت دەۋرى: ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ (ماقال). * ئايدا يېگەن توق بولار، كۈندە يېگەن ئاچ بولار (ماقال). * ياغاچچى ئۆيىدە ئىككى ئاي ۋاقتىنى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ئوتكۈزۈپتۇ. ③ ئايغا ئوخشاش نۇرلۇق: چىرايلىق: تۇرمۇشۇمنى باي قىلارسەن كەتمىنم، ئېغىزىمنى ماي قىلارسەن كەتمىنم. ياخشى ئوتۇپ ئاسرىۋالسام كەتمىنم، يۈزلىرىمنى ئاي قىلارسەن كەتمىنم ④ ئايالار ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولىدۇ: ئايخان، ئاينۇر، ئايگۈل، گۈزەلئاي، تۇرسۇنئاي.

ئاي جىجە دىئال. ئاي مومما.

ئاي ئاخىرى <ئاستر> ① ھىجرىيە قەمەرىيىدە ئاينىڭ تاك سەھەردە كۆرۈنگەن

ئورغاقتەك ئاياغلاشقان كۆرۈنۈشى، ياكى يوشۇرۇنۇش ئالدىدىكى پەيتى. ② مىلادىيەدە ھەر ئاينىڭ ئاياغلاشقان 28 دىن كېيىنكى كۈنلىرى.

ئاي تۇتۇلۇش <ئاستر> يەر شارى ئۆز ئوربىتىسىدا ئايلىنىپ ئاي بىلەن قۇياش ئارىسىغا كەلگەندە، قۇياش نۇرى توسۇلۇپ قېلىپ، ئاي يۈزىگە چۈشمەي قالىدۇ. نەتىجىدە ئاي يۈزىدە قارا كۆلەڭگە پەيدا بولىدۇ. بۇ ھادىسە ئاي تۇتۇلۇش دېيىلىدۇ.

ئاي تۇغماق يېڭىدىن ئاي چىقماق، ئاي كۆرۈنمەك: ئاۋۋال ئاخشام ئاي تۇغدى، سەھەرلىكتە چولپان قىز. سېنى دەپ يۈرۈيمىز بىز، ئاچ قوينۇڭنى چوكان قىز.

ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس ئىنتايىن چىرايلىق، ئىنتايىن گۈزەل، ناھايىتى قاملاشقان: پادىشاھ ئات چاپتۇرۇپ قارىغۇدەك بولسا، قۇشنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس بىر قىز ھوشسىز ياتقۇدەك. * ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئالدىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس شۇنداق بىر ساھىبجامال پەيدا بولدىكى، ھاماماچام ھەيران قېلىپ، كۆزلىرىنى چوڭ ئاچتى.

ئايدىن ئاي، كۈندىن كۈن ئۆتۈپ خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئۆتۈپ: ئايدىن ئاي، كۈندىن كۈن ئۆتۈپ، ئۇ ئاخىر بۇ خىل تۇرمۇشقىمۇ كۆنۈپ قالدى.

ئاي قاراڭغۇسى ئاي چىقمىغان كېچىلەردىكى ھېچقانداق نەرسىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە بولىدىغان قاراڭغۇ: راسا ئاي قاراڭغۇسى بولغان بىر كېچىدە تۈن تەڭدىن ئۆتكەنىدى، دەرۋازا قاتتىق قېقىلدى. چوڭ قورۇغا قويۇپ بېرىلگەن «بوينىاق» بوسۇغىنى تىرەجەپ تۇرۇپ غەزەپ بىلەن ئاچچىق قاۋاپ كەتتى.

ئاي كالېندارى <ئاستر> ←← **دېھقانلار كالېندارى.**

ئاي كۆرمەك ←← **ئادەت كۆرمەك.**

ئاي كۆرۈنمەك ① ئاي چىقماق، ئاي كۆتۈرۈلمەك. ② ئايغا ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل كۆرۈنمەك: ئوغۇل بالا بالاغەتكە يەتكەندە ئانچىكى قىزلارمۇ كۆزىگە ئاي كۆرۈنىدۇ.

ئاي گەردىشى <ئاستر> ئاي نۇرى بۇلۇت قاتلىمىغا چۈشكەندە كۆرۈنىدىغان ئاي چۆرىسىدىكى رەڭلىك نۇر ھالقىسى.

ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار ھېچقانداق نەرسىنىڭ مۇكەممەل بولمايدىغانلىقىنى، جۈملىدىن خاتالىق كەمچىلىكسىز ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاي يۈزلۈك چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان؛ ئايغا ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل: شاھزادە مالاي خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ شۇنداق قارىسا، باشتىكى ئۆزىنىڭ ئاي يۈزلۈك، ئالتۇن كوكۇللىق پەرى خوتۇنى ئولتۇرغانىكەن.

ئايا ئىم [پ] يېزىت ←← **ھەي:** ئايا دوستلار، بىر سۆزۈم بار قۇلاق سېلىڭ، ۋەتەن مېھرى جاندىن ئەزىز بىلدىڭىزمۇ؟

ئاياز ئى [پ] **قەھرىتان قىش پەسلى، قىش:** ئاقتى ئەگىز، كەلدى كۆكلەم، كەتتى ئاياز، تۇرنىلارمۇ توي تارتىشىپ قالدى پەرۋاز. * دەل-دەرەخنىڭ پىرىمۇدۇر قارىغاي؟ ئاياز كەلسە ياز ئەگىلىنى سالماسكەن، لازىملىق ئۇ ئىمارەتكە ئىشلەتسە، چىدامىلىقى ئۇنىڭ گويا ئالماسكەن.

ئاياشماق «ئايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مېنى خېلى ئاياشتى، بولمىسا شۇ كۈنلا كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرەتتىم.

ئاياغ ئى ① ئادەم، ھايۋان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ تايىنىپ تۇرۇشى، يۈرۈشى ياكى ئۆمىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسىمى؛ پۇت: ئاياغ يۈگۈرۈكى ئاشقا، ئېغىز يۇگۇرۈكى باشقا (ماقال). * دوست باشقا قارايدۇ، دۈشمەن ئاياغقا (ماقال).

* ياخشىنىڭ ئايىغىدا قۇرت تۆلىمەس (ماقال). ② كۆن، خۇرۇم قاتارلىق رەختلەردىن پۇتقا كىيىش ئۈچۈن تىكىلگەن ئۆتۈك، توپلەي، كەشكە ئوخشاش ئاياغ كىيىمى: — پۇتۇك مۇزلىمىدىمۇ؟ قېنى، بۇ يەرگە قول قويۇڭلار، — دەيتتى بوغالتىر دېھقان بالىسىنىڭ پۇتىغا ئاياغ كىيگۈزۈۋېتىپ. * ئىشىم ھەل بولغۇچە ئايىغىمنىڭ چەمى تېشىلىپ كەتكۈدەك بولدى. ③يەنە بىر تەرىپى، يەنە بىر بېشى: كارىۋاتنىڭ ئايىغى. مەھەللىنىڭ ئايىغى. * شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ناماز ئاياغ مەھەللىدىكى يالغۇز مەسچىتنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مەسچىت سۇپىسىدا تەلىپكىنى چۆكۈرۈپ كېيىپ، تەسۈي تارتىپ ئولتۇرغان سۇلايمان تۇلكىنى كۆرۈپ قالدى. ④ئاخىر، داۋام: ئۇ شۇنداق زېرەك ئىدىكى، گەپنىڭ بېشى چىقىپ بولغۇچە، ئايىغىنى بىلىپ بولاتتى. * قۇربان ئەنە شۇنداق ئايىغى ئۈزۈلمەس خىياللار بىلەن شىپاخانىغا كەلدى.

ئاياغ ئاستى بولماق باشقىلار تەرىپىدىن خارلانماق؛ دەپسەندە قىلىنماق؛ ھۆرمەت ۋە ئىززىتى يوقالماق: شاھانە كەش ئاستىدا ئاياغ ئاستى بولغان برمۇنچە ئۇقۇمۇشلۇق جانابلارمۇ تەجرىبىلىك بولۇپ قالدۇق، دەپ ئاللىقاچان بار كۈچى بىلەن چۇقان كۆتۈردى.

ئاياغ ئاستى قىلماق باشقىلارنى زورلۇق كۈچ ئىشلىتىپ خارلىماق، زىيانكەشلىك قىلماق، دەپسەندە قىلماق: بەگ ئۆز ھاياتىدا ناھايىتى كۆپ قىز-چوكانلارنى ئاياغ ئاستى قىلدى. * دۆلەت قانۇنىدا كىشىلەرنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى ئاياغ ئاستى قىلىدىغان بۇنداق ئىشلارغا يول قويۇلمايدۇ.

ئاياغ باسماق ① دەسسىمەك، دەسسەپ ئۆرە تۇرماق: ئاياغ بېسىپ تۇرغۇدەك يەر يوق. ② قەدەم تەشرىپ قىلماق؛ ماڭماق، بارماق؛ باردى-كەلدى قىلماق: ئىنسان ئاياغ باسمىغان يەر. * شىر مۇھەممەت بۇ ئۆيگە قۇربان ئاقساقالنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈنلا ئانچە-مۇنچە كىرىپ قالمىسا، ئادەتتە ئاياغ باسمايتتى. * ئۆمەر باي: — سىلەدەك ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ بوسۇغىمزغا ئاياغ بېسىشىنىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن ئەڭ زور بەخت! ئەڭ زور شەرەپ! — دېدى.

ئاياغ جازىسى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئىككى يان تەرەپتىكى جازىسى.

ئاياغ چاقى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئايىغىغا بېكىتىلگەن تاسمىلىق چاق.

ئاياغ سالماق خامان تېپىۋاتقان ئۈلاغ ياكى تراكتورنىڭ ئايىغىغا زىرائەت ئۆزەلىرىنى يېيىپ قويماق: — بۇ نېمە؟ — ئېلى چېچىلىپ ياتقان كىچىككىنە بىر سىقىم ئۆنچىنى قولىغا ئېلىپ سىلكىدى. — سېنى بىز ئېتىزغا ئاياغ سىلىشقا ئەكەلدۇقمۇ - ھە؟

ئاياغ سۇ <سۇ> ① سۇ ئامبىرى، كۆل، سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسى، تۇگىمەن قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرىدىن ئېقىپ تۆۋەن تەرەپكە (ئاياغقا) ئۆتكەن سۇ. ② شال قاتارلىق زىرائەتلەرنى سۇغىرىپ، ئېتىزلىقنىڭ ئايىغىدىن چىقىرىۋېتىلگەن سۇ. ③ تۇپراقنىڭ شورىنى ئۆزى بىلەن ئېقىتىپ زەيكەش ئارقىلىق چىقىپ كېتىدىغان سۇ. ④ زىرائەتلىكنىڭ ئاخىرقى قېتىملىق سۇيى.

ئاياغ كىيىم ئۆتۈك، توپلەي، كەش قاتارلىق ئاياغقا كىيىدىغان كىيىملەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئايىغى-ئايىغىغا تەگمەي ← **پۇتى-پۇتىغا تەگمەي.**

ئايىغى چىقماق ① يول مېڭىشنى ئۆگىنىۋالماق، ماڭالايدىغان بولماق: كۈن، ئايلارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ مۇھەممەتجانمۇ چوڭ بولۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئايىغى چىقىپ، مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر بالىلىرى بىلەن بىللە قوم بارخانلىرىغا يامىشىپ چىقىپ، سىيرىلىپ ئويناشقا كىرىشتى. ② نەتىجىسى چىقماق، خۇلاسىلانماق؛

ئاخىرلاشماق، تۈگىمەك: تاشۋاي: — بۇ ئىشنىڭ ئايىغى چىقىشقا زادى كۆزۈم يەتمەيدۇ، شۇڭا يېپىقلىق تاۋاقنىڭ يېپىقلىق تۇرغىنى تۇزۇك...، — دېدى. * ئاخىر مولىلازىيدىن ئايغى چىقمايدىغان بۇ خىياللارنى ھەمراھلىرى بىلەن سۆزلىشىشكە كىرىشتى.

ئايغى چىقىپ قالماق ① ھەرىكىتى، يول مېڭىشى كۆپەيمەك: مەمەتنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئايغى چىقىپ، ئۆيدە ئولتۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. ② ياماق يولغا ماڭماق، ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلۇشقا باشلىماق (ئايالىلار ھەققىدە): ئايخاننىڭ يېقىندىن بېرى سەل ئايغى چىقىپ قالغاندەك قىلامدۇ نېمە؟

ئايغىدا ئۆلمەك ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىدە بولماق، بىر ئۆمۈر سادىق خىزمەت قىلماق: ئانام بولسا كۆرسەمەن، دادام بولسا كۆرسەممەن. ئانام بىلەن دادامنىڭ ئايىغىدا ئۆلسەممەن.

ئايغىدىن شامال ئۆتۈپ تۇرماق ئۆلمەي ھايات تۇرماق؛ ئىشقىلىپ تىرىك يۈرمەك: — ياخشى بالام، ياخشى، ئىشقىلىپ ئايغىمدىن شامال ئۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئانا ئارانلا. * ئۇ كۆچىلۇك، يوغان ئالىقىنى بىلەن دولامغا شاپىلاقلاپ قويۇپ: — مانا، ئايغىمزدىن شامال ئۆتۈپلا تۇرسا، ھامان بىركۈنى كۆرۈشىدىكەنمىز — ھە، — دېدى.

ئايغىغا باش قويماق پاناھ، نىجاتلىق تىلىمەك، يالۇۋۇرماق، يېلىنماق: گورىسىۋۇ بوۋاي: — قىزىمنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ سۆيۈمەن، دېگەن ئەمەسمىدى ئۇ؟ ھىم، ئەگەر قىزىمنى «تاك» قىلىپ چېكىدىغان بولسا، جېنىنى ئالمەن ئۇنىڭ. — دېدى غەزەپ بىلەن.

ئايىغىغا باش ئۇرماق ← **ئايغىغا باش قويماق:** — بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى ئۇ شاھنىڭ ئايغىغا باش ئۇرۇپ.

ئايغىغا سەجدە قىلماق ← **ئايغىغا باش قويماق:** — سەن قاچانغىچە ئۇنىڭ ئايىغىغا سەجدە قىلسەن؟ — دېدى ئۇ غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ

ئايغىغا يېقىلماق ← **ئايغىغا باش قويماق:** ئۇلار ھەرقانچە بىز باللىرىڭىز بولمىز، دېيىشىپ بوۋاينىڭ ئايغىغا يېقىلغان بولسىمۇ، بوۋاي ئىشەنمەپتۇ. * شۇ ئەسنادا گىراي ئاغىچا خېنىم ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، ئاتىسىنىڭ ئايىغىغا يېقىلدى: — مېنى كەچۈرۈڭ!

ئايغى قويۇلۇپ قالماق ئايغى ئىتتىكلەپ، يولى كۆپىيىپ قالماق: ئايخان: — يېقىندىن بېرى تاشماقنىڭ ئايىغى قويۇلۇپ قالدى، ھە دېسلا دادام بىلەن كۆسۈرلىشىدۇ، — دېدى.

ئايغى قۇرغاق بارغان يېرىدە پىشكەللىك كەلتۈرىدىغان؛ پالاكەت، بەختسىزلىك پەيدا قىلىدىغان؛ ئايغى ياراشمايدىغان، ئالدى جۈت: پادىشاھنىڭ ئايىغى قۇرغاق بىر قىزى بار، ئۇنى ھەر قېتىمدا قىرىق كېچە — كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ ياتلىق قىلدۇ. قىرىقىنچى كۈنى ئاخشامدا قىزنىڭ قېشىدا ساپمۇساق قالغان يىگىت قىرىق بىرىنچى كۈنى سەھەردە يەرلىكدە ياتىدۇ.

ئايغىنى يىغىشتۇرماق مەلۇم بىر ئىشنى خۇلاسىلىماق، توختاتماق، تامامىلماق: بولدى كەچ كىرىپ كەتتى، ئىشنىڭ ئايغىنى يىغىشتۇرايلى.

ئايغى ئۇزۇلمەك توختىماق، تۈگىمەك: — شۇنىسى، — دېدى ئۇ، — مەھكىمىلەردىكى ھۆكۈمەت ئىشلىرىنىڭ ئايغى ئۇزۇلمەيۋېتىپتۇ. * مېھمانلارنىڭ ئايغى ئۇزۇلدى. * سەئىدىنىڭ ئۆيىگە ھەر ساھە كىشىلىرى ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ — كېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ شەخسىي نامىغا كېلىدىغان مەكتۇپلارنىڭ سانىمۇ جىق ئىدى.

ئايغى ئېغىر ئىش خۇش ياقمايدىغان، ئىش قىلسىمۇ بەك ئالدىرىماي قىلىدىغان؛ ھورۇن: ئايغى ئېغىر ئادەم.

ئايغى ئىتتىك ← **ئايغى يېنىك:** ئۇ ئايغى ئىتتىك، يېزىق — ھېسابات ئىشلىرىغا ئۇستا بولغاندىن، تۆرە ئۇنى ئۆز ئائىلىسىنىڭ غوجىدارى قىلىپ قويغانىدى.

ئايغى ياراشماق ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەك: بەزى مۇنەججىم كىشىلەرمۇ: يېڭىدىن كېلىدىغان ئامبال ئىناپىلىق ئادەم بولۇشى ئېھتىمال، خۇدا خالسا، ئۇنىڭ ئايغى ياريشىپ، يۇرتىمىز ئاۋات، پۇقرالار ئامان ـ ئېسەن بولۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس دېيىشىپ مۇڭدىشاتتى.

ئايغى يېنىك ئىشنى تېز قىلىدىغان، ئىشتىن قاچمايدىغان، تېتىك: سۇلايمان ئايغى يېنىك بىرقانچە يىگىتنى ھارۋا ۋە دوختۇر تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى.

ئاياغلاپ رەۋ. ئاياغ بىلەن: — قاراڭ، غازلار ئىككى ئاياغلاپ قېچىۋاتىدۇغۇ، سىز نېمىنىڭقا يالغان گەپ قىلىسىز؟ — دەپتۇ پادىشاھ ئەپەندىمگە.

ئاياغلاشتۇرماق «ئاياغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوكتور چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلاپ، خېلى ئاۋارە بولۇپ تەيياركىلىغان قورسىقىدىكى گېپىنى ئاياغلاشتۇردى. * جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئابلىكىم ئۆزدەنىڭ خادىملىرى بىلەن زۆرۈر بولغان تەكشۈرۈشنى ئاياغلاشتۇردى.

ئاياغلاشتۇرۇلماق «ئاياغلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۆلىتىمىزدە خەلق سوت مەكتەپلىرى گەرچە تۆت دەرىجىلىك بولسىمۇ، لېكىن بىر ئەنزە پەقەت ئىككىنچى دەرىجىلىك سوت بىلەنلا ئاياغلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاياغلاشماق پ. ئاخىرلاشماق، تامامىلاشماق، توختىماق، تۈگىمەك: — ئاخىرى ناخشىچى، سازەندىلەر قىزىرىپ، تەرلەپ ـ پىشىپ ھارغاندا، بەزمە ئاياغلاشتى. * ناخشا ئاياغلاشقاندا قۇربان قىلىچ يەنە ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

ئاياغلىق سۆپ. ئايغى بار، ئايغى بولغان: ئۆزۈن ئاياغلىق نېمىس ئەسكىرى ۋاگونىدىن ۋاگونغا يۈگۈرەيتتى.

ئاياق ئى [پ] ① ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان، ياپىڭ تەخسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان چوڭ قاچا: كۆپ ئۆتمەي بىز يىغلىغان زالغا 40 ياشلاردىكى بىر دېھقان پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قولىدا دەز كەتكەن بىر قاپاق، يېرىقلىرى چەمبەرلەنگەن قوپال ئاياق ۋە باشقا ئەسكى ـ تۈسكىلەر بار ئىدى. ② تارىختا جام، پىيالە، قەدەھ قاتارلىقلارمۇ بۇ نام بىلەن ئاتالغان: مەختۇمقۇلا ئۆز قولىي بىلەن ئاياقلارغا سۇت ھارىقىنى تولدۇرۇپ كېنىزەك، نەۋكەرلەرگە بىرـبىرلەپ سۇنۇپ، بىردەمدە ھەممىسىنى مەست قىلىۋېتىپتۇ. * يول دېسەم يول بېرەمدىلا يارىم باغقا، سۇ دېسەم سۇ بېرەمدىلا چىنە، ئاياقتا.

ئايال (ئايالى) ئى [ئە] ① خوتۇن ـ قىزلارنىڭ ئومۇمىي نامى، خوتۇن كىشى: ئايالىلار بايرىمى، ئايالالار بۆلۈمى، ئايالالار كېسىلى. * — قىزىم، سەن بىلەن ياتقان ئايال كىشى كىم بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ مەلىكىدىن. ② ئېرى بار خوتۇن، رەپىقە: (ئۆز ئېرىگە نىسبەتەن) — ھەي مەخلۇق، قانداق يۈزۈڭ بىلەن مېنىڭ ئېرىم ئۈستىدە گەپ قىلىۋاتسەن، — دەپتۇ كەمەك ھەييارنىڭ ئايالى.

ئايالچە سۆپ ① ئايال كىشىگە خاس، ئايال كىشىگە ئاتالغان، ئايالىلارغا مۇناسىپ: ئايالچە كۆڭلەك. ئايالچە سائەت. ② ئايال كىشىگە ئوخشاش، ئايال كىشى شەكىلدە: ئايالچە سۆزلىمەك، ئايالچە ياسانماق.

ئايالالار بۆلۈمى <تىب> ئايالالار داۋالىنىدىغان، ئايالالار كېسەل كۆرسىتىدىغان بۆلۈم.

ئايالالار تاۋۇش قىسمى <مۇز> ناخشىدا ئايالالارنىڭ ئورۇنلايدىغان قىسمى. ئادەتتە ئۇ ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز، ئايالچە ئوتتۇرا ئاۋاز ۋە ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئايالالار تۆۋەن ئاۋازى <مۇز> تاۋۇش بۆلۈنمىلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ ئاۋاز رادىئوسى F دىن F2 گىچە جەمئىي 15 گرادۇس بولىدۇ.

ئايالالار ئوتتۇرا ئاۋازى <مۇز> ناخشىدىكى ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋاز. ئۇنىڭ ئاۋاز

دائىرىسى A دىن 2 A گىچە (كىچىك ھەرپ-لىك 1A دىن كىچىك ھەرپلىك 2 - گۇرۇپ-پىدىكى A/گىچە) ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كەڭرەك بولىدۇ. بۇنىڭغا نوتىدا يۇقىرى ئاۋاز ئاچقۇچى ئىشلىتىلىدۇ، ئومۇمىي خورلاردا «ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئايالىلار يۇقىرى ئاۋازى <مۇز> ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاۋاز پەردىسى 1 C دىن 3 C گىچە (كىچىك ھەرپلىك 1 - گۇرۇپپىدىن كىچىك ھەرپلىك 3 - گۇرۇپ-پىغىچە) بولىدۇ.

ئايالىلىق سۈپ ① ئايالىي بار، خۇتۇن ئالغان. ② سۈپ. ئايال كىشىگە خاس، ئايال كىشىدە بولىدىغان: ئۇ ئۆزىنىڭ ئايالىلىق تەبىئىتى بويىچە، مېھمانىنىڭ چىرايى تۆتۈق بولسىمۇ، لېكىن يۇرىكىدىكى مەلۇم بىر خىل كۆچلۈك ھەم مۇرەككەپ دەردىنى قەيسەرلىك بىلەن بېسىۋاتقانلىقىنى چېچەنلىك بىلەن بايقىدى. * ئۇنى شۇ تاپتا ئايالىلىق ۋىجدانى ئەيىبلىمەكتە ئىدى.

ئايالماق «ئايىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايالغان جان كۆيگۈچى پىراق ئوتنىغا ئوخشايدۇ.

ئايان سۈپ [ئە] ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان، روشەن، مەلۇم، ئېنىق: يېڭىيەرنىڭ تارىخى تۆمۈر بوۋامغا بەش قولدەك ئايان ئىدى. * ئوقۇتقۇچى قوبۇل قىلىشتا كادىرلار ئىشنىغا مەسئۇل بولغان ئابلىكىمنىڭ قولىدا ھوقۇقنىڭ چوڭ بېشى بارلىقى ھەممە كىشىگە ئايان، ئەلۋەتتە.

ئايان بولماق ① كۆرۈنمەك، پەيدا بولماق، نامايان بولماق: ئاپتوموبىل ئاخىرقى داۋانىدىن ئۆتۈپ ئوڭغا بۇرۇلۇش بىلەن كۆز ئالدىمىزدا «كۆمۈش بۇلاق»نىڭ مەنزىرىسى ئايان بولىدى. * قىز ئەنە شۇ كۆنىلەردە ئۇشتۇمتۇت چۈش كۆرۈپىتۇ، چۈشىدە ئاپىئاق ساقالىلىق بىر كىشى ئايان بولۇپ، قىزغا: — ئالدىراپ كەتمە، سېنىڭ نىگارىڭ يىراق شەھەردە، ئۇ پات يېقىندا يېنىڭدا بولىدۇ، — دەپتۇ. ② ئاشكارا بولماق، ئېنىقلانماق، بىلىنمەك: خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلىغان كىشىنىڭ سىرى ئېچىلىپ، ئىش ئايان بولدى. * ئايال دوختۇر: — ئەتە كېچىچە مېنى كۈتۈڭلار، مەن بارغاندىن كېيىن ھەممە ئەھۋال ئايان بولىدۇ، — دەپ ئاددىيلا جاۋاب بەردى.

ئايان قىلماق ① پەيدا قىلماق، نامايان قىلماق، كۆرسەتمەك: ئاشۇ ئاي چېھرى ئايان قىلدى نارات تېغى ھۆسنىنى، بىپايان يايلاقنا خۇش سەيلىدە بولدۇم مەن گويا. * قوللاردىكى يىڭنىمىز، ياسار چىمەن باغلارنى، ئايان قىلىپ چېچەكتىن، بۇ بەختىيار چاغلارنى. ② ئاشكارا قىلماق، ئېنىقلىماق، بىلدۈرمەك: سىرلىرىمىزنى تۆكۈپ ئىچ - باغرىمىزنى بىر - بىرىمىزگە ئايان قىلغان چېغىمىزدا سىزنىڭ قەلبىڭىزنىڭ ئاجايىپ گۈزەللىكى ئىپادىلەنگەنىدى. * زېھرەك مېھرىنىڭ ئەھۋالىنى، باشتىن كەچۈرگەنلىرىنى ئايان قىلىپتۇ.

ئايانچ سۈپ. كىشىنىڭ رەھىمسىزنى كەلتۈرىدىغان، ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنىشلىق: قېرى ماختانغانىدەك ئۇنىڭغا قارىدى. خىيالى باشقا نەرسىلەرگە بېرىلىپ كەتكەن ياش ئەسكەرنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭغا ئايانچ كۆرۈنىدى. * تۇتى بىلەتتى قوي بېچارىنىڭ ئايانچ ھالىنى يىرتقۇچ دەستىدىن. ھەربىر مىنۇتى ئۆتكەن ئۇنىڭ، خەتەر ئىچىدە بۆرە قەستىدىن.

ئايانچلىق سۈپ. ئېچىنىشلىق بىلەن، ئېچىنىشلىق ھالدا: رۇقىيەمنىڭ ئاۋازى تىترەپ، كۆزلىرى ئايانچلىق چاقنايتتى. * بالا دېھقان ئايانچلىق ئىگىردى. باغرى يۇمشاق ئانا ئىسىنى يىغىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلىدى.

ئايانماق ① «ئايىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دادام — ھەركىم بىرەر ئىشقا چىن كۆڭلىدىن ئىشتىياق باغلىسا، شۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھېچ ئايانماي تەر ئاققۇزۇپ ئەجىر قىلسا، ھەم ئۆزۈن يىل بوشاشماي قەتئىي داۋاملاشتۇرسا، ئۆز تىلىكىگە چوقۇم يېتەلەيدۇ، — دەيدۇ. * ئوغلۇقنىڭ ھۆسەن شاھنىڭ سوئاللىرىغا جاۋابەن ئەينەكتە كۆرگەنلىرىنى ئايانماي سۆز-

لىشى ئەنە شۇ قارارغا كەلگەنلىكىدىن بولغانكەن.

ئايەت ئى [ئە] <دىن> قۇرئاندا توختاپ ئوقۇلىدىغان بىر ۋە بىرقانچە جۈملىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۆلەك: باقى قويچى گۈلسۈمخانـ نىڭ باش تەرىپىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغا ئارىلاش ئايەت ئوقۇماقتا. * ئىشان ئۆرە تۇرۇپ نۇرغۇن ئايەتلەرنى ئوقۇپ، ئۇزۇن دۇئا قىلدى.

ئايەتچىلاپ رەۋ. ئايەت ئوقۇغانغا ئوخشىتىپ، ئايەت ئوقۇغانغا ئوخشاش: خەتنى نۇرۋان ئوقۇدى بەك تەستىمۇ، ھۆل بولۇپ كەتتى ۋاراقنىڭ ئۈستىمۇ. قالغىنىدا داڭ قېتىپ ئۇ گاڭگىراپ، قىلدى شۇ سۆزنى بوۋاي ئايەتچىلاپ.

ئايەم ئى [ئە] ① بارات ئېيىنىڭ ئون بەشىدىكى تۇنەيدىغان كۈن، تۇنەك كېچىسى. ② ھېيت كۈنى، ھېيت: ئايەملىرى مۇبارەك بولسۇن! * ئۇ مۇشۇ ئايەم كۈنلەردە ئۆز يېزىسىنى، يېزىدا ئۆتكۈزگەن ھېيتلىرىنى سېغىنىپ خىيالغا چۆكتى.

ئايەملىك سۈپ. ئايەم ئۇچۇن تەييارلانغان: ئايەم ئۇچۇن ئاتالغان: ئۇكامۇ ئايەملىك كىيىملىرىنى كىيىپ تەييار بولدى.

ئايەملىمەك پ. ئايەم كۈنى ئايەمنى مۇبارەكلەپ كەلمەك ياكى بارماق: بۈگۈن ھارپا، ئەتە ھېيىت، مەن جىقلا ساڭزا سالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم ئايەملەپ بىر دەستە ساڭزا ئېلىپ كېلىپتۇ.

ئايپاك سۈپ. تاقىر، ھېچ نەرسە ئۇنمىگەن، پارقىراپ تۇرىدىغان.

ئايپاك باش ← **ئايدىك باش**: ــ ياشلا تۇرۇپ ئايپاك باش بولۇپ كېتىپسەنغۇ، ــ دېدى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ.

ئايپالتا ئى [ئاي+پالتا] تىغى ئاي شەكلىدە قايرىلىپ ياسالغان پالتا: ئۇ قوش ئايپالتىسىنى كۆتۈرۈپ سەپىنىڭ ئالدىغا چىقتى. * ئەزىز ئايپالتىسىنى بېلىگە قىستۇرۇپ چاققانلىق بىلەن دەرەخكە ياماشتى.

ئايدالا (ئايدالاسى) ئى [ئا+دالا] چەكسىز كەتكەن يەر، كەڭ دالا: دەل شۇ چاغدا، كېۋەزلىكنىڭ ئايمغدىكى چەكسىز ئايدالادىن ــ ئاسمىنىدا قۇش قانىتى، توپىسىدا ئەر تاپىنى كۆيىدىغان چاڭقاق بوزلۇق ئىچىدىن ناتونۇش بىر يىگىت چىقىپ كەلدى.

ئايدا ـ يىلدا ئۇزاق ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ بىرەر قېتىم؛ ئاندا ـ ساندا، بىرە ـ بىرە، ناگاھان ـ ناگاھاندا: ئەمدىلىكتە، ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ پۈتۈن تىرىكچىلىكى قىزى چەت ئەلدىن ئايدا ـ يىلدا ئەۋەتىدىغان خالتىغىلا قاراشلىق بولۇپ قالدى. * ئالمىخاننىڭ ئېرىقى ئايدا ـ يىلدا بۇزۇلۇر. ئالمىخاندىن سوراڭلار، ئۇزى قاچان تۇزۇلۇر.

ئايدەك سۈپ. ئايغا ئوخشاش نۇرلۇق، چىرايلىق، گۈزەل: قەلەمدەك قاشلىرىڭ، ئايدەك جامالىڭ، مېنى ئۇتقا سېلىپ نەدۇر خىيالىڭ. * شاخ ـ شاخى بولغان بىلەن، مېۋىسىز بولسا بىكار. ئايدەك يۈزى بولغان بىلەن ئەقلى بولمسا بىكار.

ئايدىك سۈپ ① ئاي چىقىپ ھەممە ياق ئاي نۇرى بىلەن يورۇغان، يورۇق: ئايدىك كېچە. * ئايىنىڭ ئون بەشى ئايدىك، ئون بەشى قاراڭغۇ (ماقال). ② كۆچمە. ئېنىق كۆرۈنۈپ، بىلىنىپ تۇرغان؛ روشەن، چۈشىنىشلىك: ھەممە نەرسە ئايدىك بولدى، بۇنداق بىشىم خوتۇنغا نېمە دېگىلى بولىدۇ؟

ئايدىك باش بېشىدا چېچى قالمىغان، ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كەتكەن، تاقىر باش، ئايپاك باش.

ئايدىڭدا قېتىق ئىچىشمىگەن بىر مەقسەتنە بىرەر ئىشنى بىلىلە قىلمىغان، مۇناسىۋىتى يوق؛ بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشۇپ باقمىغان، تونۇشمايدىغان، بىلىشمەيدىغان: بىز ئۇنىڭ بىلەن ئايدىڭدا قېتىق ئىچىشمىگەن.

ئايدىڭلاشتۇرماق «ئايدىڭلاشماق» پېئە. لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆڭلىدىن بۇ ئىشنى جەزمەن ئىنقىلاپ ئايدىڭلاشتۇرۇش

كېرەك، دېگەنىنى ئۆتكۈزدى. * رەتلىك، قەيسەر ئىرادىلىك كىشى بىر كۈن تۈگىگەندىن كېيىن، يەنە شۇ كۈندىكى ئەھۋاللارنى تەھلىل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى قانداق قىلىپ ئەقىلغە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەكلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ.

ئايدىڭلاشتۇرۇلماق «ئايدىڭلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ شېئىرلارنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن سۆزلىرىدە گەرچە مەلۇم ئوخشىماسلىقلار كۆرۈلگەن بولسىمۇ، شېئىرلارنىڭ قەدىمكى تۈركي تىلىدا يېزىلغانلىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلغان.

ئايدىڭلاشماق پ. ئېنىق، روشەن، چۈشىنەرلىك بولماق، ئاشكارىلانماق، ئېنىقلانماق، يېشىلمەك: ئۇلارنىڭ ناھىيىدىكى بىر ئەنزە بىلەن بولغان مۇرەككەپ مۇناسىۋىتىمۇ ئايدىڭلاشتى. * جۇي خۇيىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن مەسىلە پۈتۈنلەي ئايدىڭلىشىپ، ئىزاھلاپ ئولتۇرۇشقىمۇ ھاجەت قالمىدى.

ئايدىڭلىق ئى ① ئايدىڭ بولغان ھالەت. ② ئاي چىقىپ ئاي نۇرى بىلەن يورۇتۇلغان ئورۇن، جاي: ئايدىڭلىقتا ئىككى ئادەم ئۇنتىنسز ئولتۇرۇشاتتى.

ئايروپىلان ئى [ر<گىرېك+فران] ماتور، قانات ۋە تەنىدىن تەركىب تاپقان، ھاۋادا قاتنايدىغان قاتناش ۋاسىتىسى. ئۇنىڭ خىلى ئىرى ئىنتايىن كۆپ بولىدۇ. ئۇ ھەربىي ئىشلار، يېزا ئىگىلىكى، كان مەھسۇلاتلىرى، ئالاقە ۋە تەكشۈرۈش-قىدىرىش ئىشلىرىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ: ئايروپىلان ئۇرۇمچىدىن قەشقەرگە كۈنىدە بىر قېتىم قاتنايدۇ. * مەن ئايروپىلان ئىچىدە يۈمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ چوڭقۇر خىيالغا كەتتىم.

ئايروپىلان خېتى مەخسۇس ئايروپىلان ئارقىلىق توشۇلىدىغان خەت-چەكلەر.

ئايروپىلانسازلىق ئى. ئايروپىلان ياساش سانائىتى.

ئايرودروم ئى [ر] ئايروپىلانىنىڭ تۇرۇشى، ئۇچۇشى ۋە قونۇشى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان شارائىتقا ئىگە كەڭ مەيدان: بىز ئايرودروم چېتىدىكى ئۆستەڭ قىرىنىڭ بىر يېرىگە كېلىپ ئولتۇردۇق.

ئايرودىنامىكا ئى [ر] ھاۋا ۋە گازلارنىڭ ھەرىكىتىنى ھەم ئۇلارنىڭ قاتتىق جىسىملار ھەرىكىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئايرودىنامىكلىق سۈپ. ئايرودىنامىكا پېنىگە ئائىت، ئايرودىنامىكا پېنىگە مۇناسىۋەتلىك، ئايرودىنامىكا خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئايروستات (ئايرۇستاتى) ئى [ر<گىرېك] ھاۋادا يەڭگىل ئۇچۇش ۋاسىتىسى.

ئايرىباش ئى [ئايرى+باش] تېگىشىش، ئالماشتۇرۇش: خوش، ئەگەر ئايرىباش قىلىنسا، سەنمۇ شۇلار بىلەن بىللە كېتەمسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن.

ئايرىباش قىلماق ← **ئايرىباشلىماق:** موگىلىنتسكى خېتىدە تىسبولاغا: «ئائىلەم ئەزالىرىنى بولشېۋىكلارغا ئايرىباش قىلىشقا رازى-مەن، مانا مۇشۇ تەرتىپتە ئايرىباش قىلىمىز: ئايرىباش قىلىنىدىغان كىشىلەر خۇلمەنىكا بىلەن سورىسۇۋكا ئوتتۇرىسىدىكى دالاغا كەلتۈرۈلىدۇ، ئارىلىق بىر كىلومېتر بولىدۇ» دەپ قىسقىلا جاۋاب قايتۇرغانىدى.

ئايرىباشلىماق پ. ئالماشتۇرماق، تېگىشمەك: مالنى مالغا ئايرىباشلىماق. * ئايرىباشلاپ ئالىدى باتۇر ئۇلاردىن، ئىككى يىلىپىز تېرىسىگە ئىككى ئات. قۇشتەك ئۇچۇپ كەتتى قاراپ كورلىغا، چىقارغاندەك بولۇپ گويا جۇپ قانات.

ئايرىتماق «ئايرىماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باي چاكىرىغا بۇغداي بىلەن تېرىقنى ئايرىتىپتۇ.

ئايرىشماق «ئايرىماق» پېئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئايرىغۇچى سۈپ. نەرسىلەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ، پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدىغان ياكى

ئاجرىتىدىغان: ئايرىغۇچى قەۋەت. ئايرىغۇچى ئامىل.

ئايرىلغۇسىز سۈپ. ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان، ئايرىلالمايدىغان: دوستقا دوست قىلىدىك مەنى، دۇشمەنگە دوست قىلىدىك مەنى، سۈرە ياسىنىنى ئوقۇپ، ئايرىلغۇسىز قىلىدىك مەنى.

ئايرىلماس سۈپ. ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان، ئايرىلمايدىغان: پارتىيە، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئايرىلماس قىسمى. * — ئىككى تەڭگە پۇلۇم بولسا، ئۆز يۇرتۇمدىن ئايرىلماس ئىدىم.

ئايرىلماق پ ① «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرە يەر (ماقال). * — بىردەم ئويناپ كەتمەسەن؟ — دېدى باتۇردىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەن كامال. ② «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ **ئۆزلۈك** دەرىجىسى: ئىشاننى دەپ ئېشەكتىن ئايرىلدىم (ماقال).

ئايرىلىش ① «ئايرىلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: — ئۇ ئايرىلىش ئالدىدا ھۆكۈمەپ يىغلاپ كەتتى. * ھەر ئىككىسى بىر-بىرىدىن ئايرىلىشقا ئالدىراشتى. ② ئى. يولنىڭ تارماقلارغا بۆلۈنگەن جايى: ئۇلار ئايرىلىشقا كەلگەندە بىر-بىرى بىلەن خوشلاشتى.

ئايرىلىشماق «ئايرىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزەمدىسى: ...ئۇلار خوشلاشتى. رەيھان سىنىپقا، سادىق دادۇي ئىشخانىسى تەرەپكە قاراپ ئايرىلىشتى.

ئايرىم سۈپ ① ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ئالاھىدە، يەككە: كۆك يۆتەل بولغان بالىنى ساق بالىغا قوشماي ئايرىم بېقىش كېرەك. ② بەزى، بەزىبىر: ...ئۇلار بەزىدە دۆلەت ياكى كوللېكتىپنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈۋالماقتا، بەزىلىرى ھەتتا پارتىيىنىڭ ئايرىم رەھبىرىي كادىرلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشمەكتە.

ئايرىم قىممەت <س ئىق> ئايرىم تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىسى مەلۇم بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپچىقىرىشتا سەرپ قىلغان بۇيۇملاشقان ئەمگەك ۋە جانلىق ئەمگەكنىڭ يىغىندىسى ھاسىل قىلغان قىممەت.

ئايرىم - ئايرىم باشقا-باشقا، ۋېۋلەك-بۆلەك، يەككە-يەككە: — ياق، ئايرىم-ئايرىم كەتسەك خەۋپ ئازراق بولار دەپ ئويلايمەن، — دېدى ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى سەمەتكە تىكىپ. * ھازىرقى ئاساسىي قانۇننىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا ئىلىم-پەن ئىشلىرىنى زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش بىلەن ماۋارىپ ئىشلىرىنى زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش ئايرىم-ئايرىم ماددا قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئىلىم-پەن ۋە ماۋارىپ خىزمىتىنىڭ مۇھىملىقى گەۋدىلەندۇرۇلگەن.

ئايرىما ئى. پەرق: ياش ئايرىمىسى، جىنسىي ئايرىما. * بىر چاغ ئىدىم ئەسىرى شۇ ئاجايىپ تۈيغۇنىڭ، ئايرىمىسى قانچىلىك ئىنسان بىلەن توخۇنىڭ.

ئايرىمچە رەۋ. باشقىلاردىن پەرقلىق ھالدا، باشقىچە، ئۆزگىچە، ئالاھىدە.

ئايرىملىق ئى. باشقىلاردىن پەرق قىلىدىغان، بۆلۈنۈپ چىقىقان ئەھۋال، ھالەت: ئومۇمىي قائىدىگە سىغمايدىغان ئايرىم ھالەت بولىدۇ. پۈتۈنلۈككە نىسبەتەن ئايرىملىق.

ئايرىمچى ئى. بىرلىك، ئۆملۈك، ئىنتىلماقلىقنى بۇزغۇچى شەخس.

ئايرىمچىلىق ئى. بىرلىك، ئۆملۈك، ئىنتىلماقلىقنى بۇزىدىغان قىلمىش: ئۇلار ئايرىمچىلىق قىلمىشقا باشلىدى.

ئايغاق سۈپ. ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ-سۆز توشۇيدىغان، پايلاقچىلىق قىلىدىغان، خەۋەرچىلىك قىلىدىغان: ئېغىز — ئايغاق، تىل — تايغاق (ماقال). * نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟ ئايغاق دوستۇم ئېيتساڭچۇ؟

ئايغاقچى ئى. ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ توشۇغۇچى، خەۋەرچى؛ پايلاقچى، جاسۇس: — ئايغاقچىلار دەررۇ پادىشاھقا خەۋەر قىلىپتۇ، پادىشاھ ھەم ئوردا ئەھلى يەنە بىر

قېتىم «سۈبھانالله» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىنىشپ قاراپ قېلىپتۇ. * بەكمۇ تەسىلكتە كەلدىم. كەينىمگە ئايغاقچى چۈشۈۋېلىپ مىڭبىر جاپادا قۇتۇلدۇم.

ئايغاقچىلىق ئى. گەپ توشۇش، خەۋەر يەتكۈزۈش، پايلاش، جاسۇسلۇق پائالىيىتى، ئىشى.

ئايغاقلىماق پ. مەخپىي تەكشۈرمەك، دېرىكىنى ئالماق، سۈرۈشتۈرمەك: ئۇلار بۇ ئۆينى ئاللىقاچان ئايغاقلاپ بىلۈۋالغانىدى.

ئايقىن سۈپ. ← **ئايقىن-سايقىن.**

ئايقىن-سايقىن قالايمىقان، چۈۋالچاق، ئوڭتەي-توڭتەي، رەتسىز: ئۇ يەردە ئاخ-شامقى قاچا-قومۇچلار ئايقىن-سايقىن تۇراتتى. * ئادەمزاتسىز كەڭرى ئېتىزلار گەرچە ئايقىن-سايقىن بولسىمۇ ئەسئەتىنىك كۆزىگە خۇددى بىر چېۋەر قول ھەممىلا نېمىنى جاي-جايىغا تىزىپ چىققاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئاي-كۈن ① ئاي ۋە كۈن. ② ۋاقىت: خېنىمغا ئايرىم كەشپىياتلارنىك ئاي-كۈنلىرى كېرەك ئەمەسمىكەن؟ ③ (2-تەركىبىگە III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا) تۇغۇتنىك ۋاقتى-سائىتىنى بىلدۈرىدۇ: زۆھرەنىك ئاي-كۈنى يېقىنلاشقانسېرى، پاتمىنىك ئايىغى قويۇقلىشىپ، كۈنسىرە دېگۈدەك سىگلىسىنى يوقلايدىغان بولۇپتۇ.

ئايگۈل ئى [ئاي+گۈل] ① گىلەمنىك ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل. ② قىز، ئايالارنىك ئىسمى.

ئايلا ئى ① ئۆزىدىن چوڭ ئايال بىر تۇغقىنى، ئاچا؛ ھەدە. ② ئۆزىدىن چوڭ ئايالارنى ھۆرمەتلەپ ئاتاشتا ئىشلىتىلىدۇ: دىلك جېپچۇن: — ئايلا! بولدى قىلىك، — دېگىنىچە سۇك سۈبونىك قۇچىقىغا ئېتىلدى. ③ تارس. ۋاك جەمەتىدىن بولمىغان ئوردا خىزمەتچىلىرىنىك خوتۇنلىرىنىك ھۆرمەت نامى.

ئايلاپ رەۋ. بىرنەچچە ئاي مابەينىدە، ئايلار داۋامىدا: بەزى دېھقانلار بولسا، خاكلارغا چىقىپ، زۇخاكىدىن يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىدۇ-دە، ئايلاپمۇ يۇقىرىغا چىقالمايدۇ. * مەن بۇ نەرسىلەرگە تۆلەنگەن پۇلنى ئېچىمدە ھېسابلاپ كۆرۈپ، ئۇنى ھاشىخان ئاچىنىك ماگىزىن-پەلەمپەيلىرىدە ئايلاپ ئولتۇرۇپ تاپىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم-دە، قەلبىمنى تولىمۇ ئېغىر تۇيغۇ چىرمىۋالدى.

ئايلاپ-ئايلاپ «ئايلاپ» سۆزىنىك تەكرارلىنىش يولى بىلەن كۆچەيگەن شەكلى: ئۇ ھازىر ئايلاپ-ئايلاپ ئۆيگە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. * ئېگىز بويلۇق، ياڭاق سۆڭەكلىرى چوقچىيىپ تۇرىدىغان، ساقال-بۇرۇتى جۇسىدەك شالاك ھەم قىرقىلمىغان بىر كىشى قولىتۇقىغا بىر يۆگەم قەغەزنى قىستۇرۇپ مۇرادلارنىڭكىگە پات-پات كېلىپ تۇراتتى، بەزىدە ئايلاپ-ئايلاپ يوقاپ كېتەتتى.

ئايلاپ-يىللاپ ئاي ۋە يىللار بويى، ئۇزاق بىرمەزگىل: ئۇ، ھەممىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى سىرتلاردا تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئايلاپ-يىللاپ كەلمەي يۈردى.

ئايلاندۇرغۇزماق «ئايلانماق» پېئىلىنىك قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئايلاندۇرماق پ ① «ئايلانماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىركۈنى دادامغىمۇ قالپاق كىيگۈزۈپ، يۈزىنى قارا بويىاپ كوچا ئايلاندۇرۇپ، سازايى قىلدى. * تىرىشچانلىق مۇشكۈلنى ئاسانغا، خەۋپنى بەختكە، يىراقنى يېقىنغا ئايلاندۇرالايدۇ. ② ئالدىماق، قايمۇقتۇرماق: ھىسامىدىن: — سېنى تازىمۇ ئايلاندۇرۇپتۇ-دە، بولدى، ۋاقىتدا بېرىپ چاپانىنى ئېلىۋالايلى، يۈرۈكلار، — دېدى. ③ <بىئول> بىر خىل سورتتىكى باكتېرىيە باشقا بىر خىل سورتتىكى باكتېرىيىدىن ئاجرىتىۋېلىنغان DNA (ئالمىشىش فاكتورى)نى سۈمۈرۈۋېلىپ، ئىرسىيەت خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلماق.

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم مېھرىبانىنى تامامەن ئاينىتىپ بولۇپتۇ. * زەيكەشلەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قارا لاي پۈرىقى بىلەن ئاتنىڭ بەدىنىدىن كۆتۈرۈلگەن قاڭسىق تەر ھىدى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىپ، ئىچىنى سىقاتتى. ② ئۆزىگە قارا تماق، رام قىلىۋالماق: قادىراخۇن: — ماۋۇتاخۇن قىزى ئارقىلىق ئوغلۇمنى ئۆزىگە ئاينىتىۋالماقچى، مەن ئۇنىڭ بۇ نىيىتىگە يول قويمايمەن، — دېدى.

ئاينىتماق II پ «ئاينىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىلتىزنىڭ ئاستىدىن تەخمىنەن ئوتتۇز سانتىمېتر ئارىلىقتا ئورا كولاپ كەپتەر مايمقىنى يانتاق بىلەن بۇيىغا ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈش، گاستىنىڭ قوغۇن ئاينىتىش، قوغۇنىغا ئاجايىپ لەززەتلىك تەم كىرگۈزۈشتىكى سىناڭغان تەجرىبىسى ئىدى. * ئىلغارلىقنى ئاينىتىپ، تراكتورنى ياڭىرىتىپ، خۇش سادالار ئاڭلىتىپ، گۈللىتەيلى ۋەتەننى.

ئاينىتلماق I «ئاينىتماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئالىقاچان ئاينىتلغاندى.

ئاينىتلماق II «ئاينىتماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مكېبر جاپادا ئاينىتلغان كۆچەتلەر ئۇلارنىڭ رەھىمسىز قوللىرى ئارقىلىق كېسىپ تاشلاندى.

ئاينىشماق «ئاينىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئاينىماق I پ ① تۈسى، رەڭگى ئۆزگىرىپ، بۇرۇنقى ھالىتىنى، بۇرۇنقى رەڭگىنى يوقاتماق، ئۆڭمەك. ② مىجەز-خۇلقى، ئەدەب-ئەخلاقى يامانلاشماق، يامان تەرەپكە ئۆزگەرمەك، بۇزۇلماق: يىراقتىكى دۇشمەندىن، ئاينىپ كەتكەن دوست يامان(قامال). ③ پىكىردىن، نىيىتىدىن، سۆزىدىن قايتماق، پىكرىنى، نىيىتىنى ئۆزگەرتمەك: مادوتەينىڭ خېتىنى مەندىن ئالدىڭىز، ئەمدى نېچۈن بىلمىدىم ئاينىپ قالدىڭىز؟ ④ ئەقىلدىن ئازماق، ئېلىشىپ قالماق، سارىڭ بولماق: — ھەي، كىچىك ئەپەندى، قارىغىنا، چوڭ ئەپەندىڭنى! ئاينىپ قالدىمۇ، نېمە؟ ⑤ ئېلىشماق: كۆڭلى ئاينىماق.

ئاينىماق II پ ① تۇتماق، ئۇڭاۋماق، كۆپەيمەك: ئۇ چىشلىرىغا ئالتۇن قاپلاتتى، چېچەمۇ ئۆسۈپ، ئاينىپ تاپىنىغا يېتىدىغان بولدى. * خوپ ئايىنىدى كۆچەتلەرمۇ چېچەكلەپ، مېۋە ئالدۇق كۆزدە راسا ئىتەكلەپ. ② كۆچەيمەك، ئېغىرلاشماق: ئەنۋەرنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئايىنىپ قالدى. * بارغانسېرى ئاينىۋاتقان بوران ئاپتوبۇسقا كۆچ بىلەن كېلىپ ئۇرۇلاتتى.

ئايھاي ئىم خۇشالىلىنىش، ھاياجانلىنىش ياكى ھەيران قېلىش سەۋەبىدىن قىلىنىدىغان نىدا، خىتاب، شاۋقۇن-سۈرەن: ئايھاي سالماق، ئايھاي كۆتۈرمەك. * بوۋاي بۆرىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن غەزىپى ئۆرلەپ ئۇنى كەتمەن بىلەن سالغىلى تۇرۇپتىكەن، ئايھاي، بۆرە دۇنياغا كەلگىنىگە مكېبر پۇشايمان يەپتۇ.

ئايھاي سالماق ← **ئايھايلىماق:** بىر خۇش خەۋەر بار، مەن ساڭا ئېيتاي، مېنىڭدىن قورقۇپ سالمىغىن ئايھاي.

ئايھايلاتماق «ئايھايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئايھايلاشماق «ئايھايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئايھايلىماق ① يىراقتىكى ئادەمنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن چاقىرماق. ② خىتاب قىلماق، شاۋقۇن-سۈرەن كۆتۈرمەك، ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماق، ۋارقىرىماق: ئۇ ئايھايلاپ جاھانىنى بېشىغا كىيىدى. * غۇرۇرلۇق ئىلكىدە كۆلكەڭ، كۆلۈپ ئايھايلىدىڭ كاككۇك.

ئايۇان ئى [ئە] ھويلىنىڭ ئوستى يېپىلغان قىسمى، پېشايۇان: پادىشاھ «بۇ ئادەمنى ئايۇاننىڭ تېمىغا شوتا بىلەن چىقىرىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ.

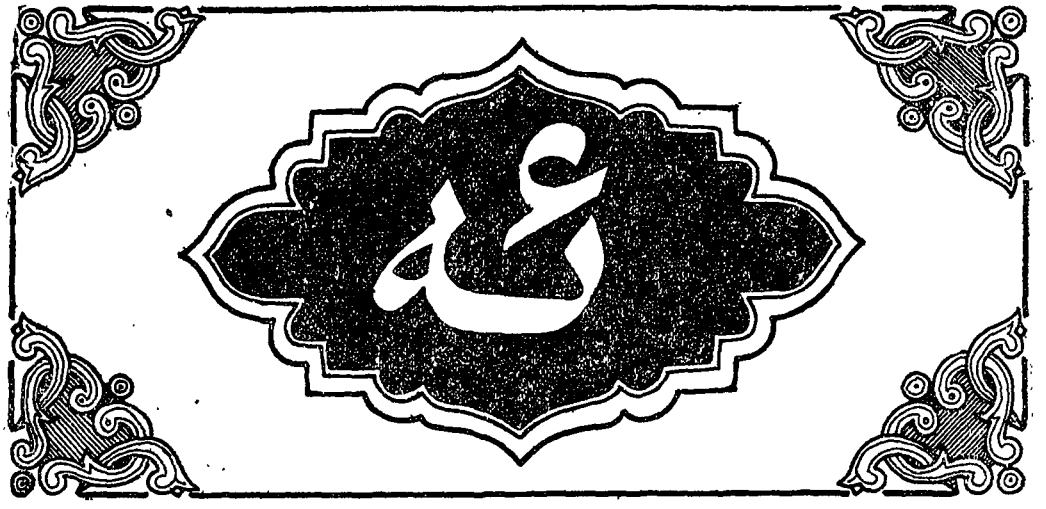
ئايۇان ساراي پېشايۇانلىق ساراي:

مانا شۇ گەپتىن غوجى بۇ كەلگە ئايۇان سارايدا ناۋاتخانىنىڭ يالغۇز ئىكەنلىكىنى بىلدى، ئۇ شۇنداق پۇرسەتنى خىلىدىن بېرى كۈتۈپ يۈرەتتى.

ئايۇانلىق سۈپ. ئايۇنىنى بار، ئايۇانغا ئىگە: ئۇلار ئايۇانلىق هويلىغا كىرىشتى.

ئايماق پ ① رەھىم-شەپقەت قىلماق، يۇز-خاتىرىسىنى قىلماق، ئەزىز دەپ بىلمەك: يامانىنى ئايماسلىق ياخشىلىق يوق (ماقال). ② ئېھتىياج قىلماق، ئاسرىماق، ئاۋايلىماق، تەجىمەك: دۇشمىنىڭنى قاتتىق ئۇر، كالتەكنى ئايما (ماقال). * ئات ئايمغان ئات منەر، كىيىم ئايمغان تون كىيەر (ماقال). ③ **يوشۇرماق، قىزغانماق:** خۇدا ئۇنىڭدىن ھېچنېمىنى ئايمايدۇ، سېمىزلىك ۋە ساغلاملىقنى ئەلگە ئالىي مۇكاپات سۈپىتىدە بەخشەندە قىپتۇ.

ئايمقمز ئى [ئايم+قمز] قىزلارغا ھۇرمەت يۈزىسىدىن مۇراجىئەت قىلىش سۆزى: بىرمەھەل خىزمەتكارلار قاتارىغا چۈشۈپ قالغان نارەسىدە قىز يەنە باشقىدىن ئايمقمز دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى.

ئە I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى. ② شۇ ھەرپنىڭ نامى. ③ رەت جەھەتتە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ.

ئە II يۈك. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تەكتىلەشنى بىلدۈرىدۇ: كۆر+ە=كۆرە، ياز+ە=يازە، ماڭ+ە=ماڭە.

ئە III تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە: تۈن+ە=تۈنە، تۈز+ە=تۈزە، كۈچ+ە=كۈچە.

ئەبەد [ئە] يېزىت ① ئى. ئاخىرى، پايانى يوق كېلەچەك زامان؛ مەڭگۈلۈك، ھەمىشە، دائىما: ئانا ۋەتەن ساڭا سادىق قەلبىم، مېنى كۆيلەپ تا ئەبەدكە ناخشام ياڭرار. ② رەۋ. مەڭگۈ، ئەبەدىي؛ ئۆمۈرۈڭايەت؛ بۈگۈن يازدىم ساڭا دوستۇم مۇسىبەت نەقىلزارىمنى، ئۇنتۇماي مەڭگۈ «بىخ» دوستۇڭ ئەبەد ساقلار ئىجادىڭنى.

ئەبەدىلئەبەد رەۋ [ئە] يېزىت. ئەبەدىي، مەڭگۈ، ئۆمۈرۈڭايەت، ھەمىشە: مەن ئەمدى ئائىلىمىزنىڭ بەخت گۈلىنىڭ ئەبەدىلئەبەد توزۇپ كېتىشىگە چىداپ تۇرالمايمەن. * گەرچە ھازىر بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بولسامۇ، مۇنۇ بىر پاجىئە ئەبەدىلئەبەد ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئاتا ـ ئانام ئۆلۈپ كېتىپ 11 يېشىمدا ئىسمائىل بەگنىڭ قوللۇقى زەنجىرىگە باغلاندىم.

ئەبەدىي سۈپ [ئە] ۋاقىتنىڭ چېكى بولمىغان، دائىمىي؛ مەڭگۈ: ئۇ، كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىيات ـ سەنئىتى تارىخىدا ئۆلمەس ئەسەرلەرنى يارىتىپ ئەبەدىي نۇر چاچىدۇ.

ئەبەدىيەت ئى [ئە] يېزىت. ئەبەدىيلىك، مەڭگۈلۈك.

ئەبەدىيلەشتۈرمەك «ئەبەدىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇتلەق تەكشۈرۈش ساددا چىنلىق نەزەريىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرىدۇ؛ نىسپىي تەكشۈرۈش يېگانە ئىدىئالىزمنى مەڭگۈ ئۆزگەرمەس دەپ جاكارلايدۇ.

ئەبەدىيلەشتۈرۈلمەك «ئەبەدىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەبەدىيلەشمەك پ. يېزىت. ئەبەدىي يوقالمايدىغان، بۈرۈلمايدىغان، ئۇنتۇلمايدىغان، ئەۋلادلارغا مەڭگۈ قالىدىغان بولماق.

ئەبەدىيلىك ئى. داۋاملىق، مەڭگۈلۈك: بۇ ھەممىسى بىرەر ھاياتقا ئەبەدىيلىك كۈچ ۋە چىن مەنە ئاشار شۇڭا ئۇنىڭ قىممىتى، زوق ئويغاتقۇچ تەسىرى يەنە.

ئەبجەت ئى [ئە] يېزىت. ئەرەب ھەرپلىرىدىن تۈزۈلگەن ۋە ھەرقايسى ھەرپىنىڭ سان قىممىتىنى ھەمدە قەدىمكى ئەرەب ئالفاۋىتىنىڭ تەرتىپىنى ئەستە ساقلاش ئۈچۈن ئويلاپ چىقىرىلغان سەككىز سۆزنىڭ بىرىنچىسى. بۇ سەككىز سۆز «ئەبجەت، ھەۋەز، ھۇتتىي، كەلەمەن، سەئۇفەس، قەرەشەت، سەخخەز، زەزەغ» بولۇپ، بۇ سۆزلەر تەركىبىدىكى ھەرپلەر سان قىممىتى بويىچە تىزىلغان: ا [ئەلىف] = 1؛ ب = 2؛ ج = 3؛ د = 4؛ ھ = 5؛ و = 6؛ ز = 7؛ ح = 8؛ ط = 9؛ ي = 10؛ ك = 20؛ ل = 30؛ م = 40؛ ن = 50؛ س = 60؛ ع = 70؛ ف = 80؛ ص = 90؛ ق = 100؛ ر = 200؛ ش = 300؛ ت = 400؛ ث = 500؛ خ = 600؛ ذ = 700؛ ض = 800؛ ظ = 900؛ غ = 1000.

ئەبجەت ھېسابى ئەبجەتتىكى ھەرپلەرنىڭ سان قىممىتى بويىچە بىرەر سۆز ياكى ئىبارىدىن مەلۇم بىر سان، ساناق ياكى يىلنامىنى چىقىرىش.

ئەبجەش سۈپ. ئارىلاشما بولغان، ئارىلاشتۇرۇلغان، ئارىلاشما: ئەبجەش ماي. ئەبجەش نان. * ئۇ بېشىدا ھەر خىل خىيال ئەبجەش بولۇپ، ئويلىغانچە كۆڭلى شۇنچە غەش بولۇپ. بويىنى باغلانغان كېيىكتەك مۆلدۈرەپ، بەزىدە يىغلاپ سالاتتى ھۆركىرەپ.

ئەبجەش بولماق ئارىلىشىپ كەتمەك، ئارىلىشىپ قالماق: يېقىندىن بېرى ئىشلارنىڭ رەت تەرتىپى بۇزۇلۇپ ئەبجەش بولۇپ كەتتى.

ئەبجەش قىلماق ئارىلاشتۇرماق: ئۇ ماڭا ھەسەل بىلەن ئەبجەش قىلىپ چاي بەردى، نەشپۈت ئاقلاپ تۇتتى.

ئەبجەق سۈپ. ئىشتىن، كاردىن چىققان، كېرەكسىز، بۇزۇلغان: ئىدارىنىڭ ئەلالىك قەدەمدە بىر قېتىم زەنجىر تاشلاپ تۇرىدىغان ئەبجەق ۋېلىسىپىتى بىلەن يول يۈرۈش ماڭا پىيادە ماڭغاندىنمۇ ئېغىر ئىدى.

ئەبجىقى چىقماق كېرەكسىز بولماق، ئىشتىن چىقماق، كارغا كەلمەس بولۇپ قالماق: بۇزۇلماق: كۆۋرۈك ئاستىدا پاسكىنا ۋە ئەبجىقى چىقىقان كونا بىر قېيىق تۇراتتى. * بۇ يەردە ھەتتا ئەڭ يېڭى پەلىسەپە، دەللالەنگەن پەلسەپە ياكى شۇبھىسىز پاكىت دېگەنلەرنىڭ ئازراق سايىسىمۇ يوق. بۇ يەردە پەقەت كونىراپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ئىدىئالىستىك كاززاپلىقلا بار.

ئەبزەل (توغرىسى: ئەۋزەل) ← **ئەۋزەل**.

ئەبگا (توغرىسى: ئەبگار) ← **ئەبگار**.

ئەبگار سۈپ [پ] ① ھال ـ ئەھۋالى ناچار، يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان: خاراب: تۈكلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ، تىرىسىدىن كېپەك ئۆرلەپ، دۈمبىسىدىكى تاياق زەربىسىدىن پەيدا بولغان جاراھەتلەر قاقاچ تۇتۇپ، ئۇنى تولىمۇ كۆرۈمسىز، ئەبگار كۆرسىتىپ تۇراتتى. ② ئورۇق، زەئىپ، جۈدەڭگۈ: ئاجىز: ئەتىياز كۈنى تاغدىن ھەيدەپ كېلىنگەن قويلارنىڭ ھەممىسى ئەبگار ئىكەن.

ئەبگارلاشتۇرماق «ئەبگارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىلقى تەبىئىي ئاپەت دېھقانچىلىققا زور زىيان كەلتۈرۈپ، دېھقانلارنى ئەبگارلاشتۇرۇۋەتتى.

ئەبگارلاشتۇرۇلماق «ئەبگارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەبگارلاشماق پ. ① ھال ـ ئەھۋالى ناچارلاشماق، تۈرمۇشى يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق؛ كەمبەغەللەشمەك، نامراتلاشماق: ئۇ، يىلدىن يىلغا ئەبگارلىشىپ كەتتى. ② جۈدەپ ئورۇقلاپ زەئىپلىشىپ كەتمەك، ئاجىزلماق: بۇ يىل ئەتىياز مالىلارنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈكى تۇغەپ، چوڭ ـ كىچىك مالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەبگارلىشىپ كەتتى.

ئەبگارلىق «ئەبگار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئەبلەخ سۈپ [ئە] قىلىمىشى، ھەرىكىتى چېكىدىن ئاشقان، ئۆتۈپ كەتكەن قەبىھ؛ ياردەماس، رەزىل: مۇشۇ ھالەتتە مېڭىۋېرىشىمۇ خەتەرلىك ئىدى. ئۆزۈم ئۈچۈن قېچىشقا ئەپلىك بىر يەرنى تاللاپ، بۇ ئەبلەخنى يەغىشتۇرۇپ قاچمىسام بولمايتتى.

ئەبلەخلىق «ئەبلەخ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كۆپكۈندۈزدە، قىزلارنىڭ ئالدىدىنى توسۇش ئۆتۈپ كەتكەن ئەبلەخلىق.

ئەبۇنە (توغرىسى: ئابۇنە) ← **ئابۇنە.**

ئەبدىل ـ ئەبەت (توغرىسى: ئەبەدىلئەبەد) ← **ئەبەدىلئەبەد.**

ئەپ سۈپ ① لايىق، مۇۋاپىق، ماس، قولاي، باپ: بۇ جاي ياز كۈنلىرى دەم ئېلىشقا ناھايىتىمۇ ئەپ. * ئۇنىڭ بالىدەك سۆزىدىن، بولۇپ قالدى كۆڭلۈم توق. ئەركىن تىنىق ئېلىشقا، ئۇ ئېيتقانىدىن ئەپ جاي يوق. * بۇ خوتۇننىڭ نىيىتى بايۇەچچىگە تازا ئەپ كېلىپتۇ. ② ئىناق، ئېجىل، يېقىن: ئۇ ئايالى بىلەن ئەپ. * شېرىپ بىلەن تالىپ ئىككىسى كۆيۈمچان دوست، تەڭ دېمەت. بىر ھويلىدا ياشايدۇ، قېرىنداشتەك ئىناق، ئەپ.

ئەپ بولماق ئېنىقلاشماق، ئىتتىپاق بولماق، يارىشىپ قالماق: ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى ئەپ بولۇپ قالدى.

ئەپ تاپماق پەيتىنى كەلتۈرمەك، پۇرسەت ياراتماق، مۇۋاپىق شەرت ـ شارائىتقا ئېرىشمەك: ئۇنىڭ شوپۇردىن دوستلىرى بار ئىدى. ئەپ تاپسىلا رول تالىشىپ يۈرۈپ ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىۋالدى. * خىيالى ئىدى ئەپلىك پەيت تېپىش، خاقان ئېشىغا ئوغلار سېپىش. بىراق، بۇنىڭغا تاپالمايتتى ئەپ، ساقچىلار ھوشيار يۈرگەچ تۇزۇپ سەپ.

ئەپ كەلمەك ماس، مۇۋاپىق، دەل، باپ كەلمەك: جايىغا چۈشمەك: بۇ ئىشكاپ ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا تازا ئەپ كەلدى.

ئېپىنى قىلماق بىرەر ئىشنىڭ چارىسىنى، ئامالىنى، يولىنى تېپىشقا كىرىشىمەك، شۇ يولدا ئىزدەنمەك: پات يېقىندا بولىدىغان تويمىزنىڭ تەييارلىقىغا ئۇچۇن بىرەر يېرىم ئېغىز ئۆي تېپىشنىڭ ئېپىنى قىلۇاتىمەن.

ئەپەندى ئى [گرېك] ① جاناب. ② ئۇقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ ھۆرمەت مەنىسىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: بۇ نەشرىنىڭ تەرجىمىسىنى ماركسنىڭ «كاپىتال» دېگەن كىتابنىڭ كۆپ قىسمىنى تەرجىمە قىلغان سامۇئىل مور ئەپەندى ئىشلىدى. ③ ئوقۇتقۇچى، مۇئەللىم: مەن داشۆنى پۈتتۈرۈپ ئۇرۇمچىدە شەھەرلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدە بەش يىل ئەپەندى بولدۇم. * ئاسىم ئەپەندى پادىچى يېگىتگە چۈشەندۈردى، بەگ تاج ـ تەختىنىڭ سورۇلغانلىقىنى، ئازادلىق كۈنلىرىنىڭ يېقىنلىشىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. ④ خوجا نەسىرىدىننىڭ سۆيۈتى ياكى لەقىمى: ئەپەندى لەتىپىلىرى (خوجا نەسىرىدىن لەتىپىلىرى).

ئەپەندى لەتىپىلىرى نەسىرىدىن ئەپەندى ھەققىدىكى لەتىپىلەر.

ئەپەندىچىلىك ئى. «ئەپەندى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئەپەندىچىلىك دېگەن ئاسان گەپ ئەمەس. بالىلارنى ھەر تەرەپلىمە يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن باش قاتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەپەندىلىك ئى. ئەپەندىچىلىك: دادام ئوتتۇز يىل ئەپەندىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، نۇرغۇن ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە بىلىم ئۆگىتىپ، مائارىپقا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشتى.

ئەپەندىم ئى. كىشى ئىسمىغا قوشۇلۇپ (ئىگىلىك قوشۇمچىسىنىڭ I شەخس بىرلىكى بىلەن كېلىپ) ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ ياكى كىشى ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمىنى

تەشكىل قىلدۇ: ئەخمەتجان ئەپەندىم: «دۇشمەن دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز» دېگەنىدى.

ئەپپەي دىئال. «ۋىيەي، ۋايجان» مەنىسىدىكى قورقۇش، ئەجەبلىنىش ۋە ھاياجانىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

ئەپەت ئى ① يۈز، چىراي، بەشىرە، بەت: «مەن» دېگەن ئاۋازدىن كېيىن قىيا ئېچىلغان ئىشكىتىن پەيزۇللانىڭ ھەجىيىپ تۇرغان ئەپتى كۆرۈندى. * توختى شۇجى ئۇنىڭ ئەلەمدىن پۈرۈشۇپ كەتكەن ئەپتىگە سىنچىلاپ قارىدى. ② تاشقى كۆرۈنۈش قىياپەت، تەقى ـ تۇرۇق، ھالەت: ئۇنىڭ بېجىرىم ۋە قاۋۇل كەلگەن ئەپتىدىن كۆچ يېغىپ تۇراتتى.

ئەپەت ـ بەشىرە ① كىشىنىڭ ئەپتى، بەشىرىسى، يۈزى، چىرايى، تەلەتى: ئۇنىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىدىن قايغۇ ـ ھەسرەت ۋە ئاچچىق ئەلەم تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى بىلىنىپ تۇراتتى. ② كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، مەنىۋى قىياپىتى: بۇ سۆزلەر ھامۇتنىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئامما ئالدىدا چىققا يايدى.

ئەپەت ـ بەشىرىسىنى ئاچماق كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسىي ۋە مەنىۋى قىياپىتىنى ئاشكارىلىماق، پاش قىلماق: پارتىيىمىز «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ زادى قانداق نېمىلەر ئىكەنلىكىنى خەلقىمىزگە تونۇتتى.

ئەپچىل سۈپ ① ھەرقانداق ئىشنى تېز ۋە چاققان قىلالايدىغان، چاققان، چېۋەر، چەبدەس: سادىقنىڭ ئەپچىل بىر ئىنسى قازناقنىڭ تۇغۇلۇكىدىن چۈشۈپ تۇلۇمنى يېشۈېتىپتۇ. ② ئەپلىك، قولاي، مۇۋاپىق، باپ: ئەخمەتجان ئۇنىڭ قولىدىكى ۋېلىسىپىتىنى ئېلىپ ئۆستەڭ بويىغا ئەكىلىپ، ئەپچىل بىر جايغا قويۇپ قويىدى. * ئۇستاز، شاگىرت بىر گەۋدە بولۇپ ئىشلار بېرىلىپ، پۈتۈپ چىقار زامانىلار، شۇنچە ئەپچىل قىرىلىپ. ③ كېلىشكەن، تۇزۇك، جايىدا: ئۇ بۇگۈن ئۆزىنگە ئانچە ـ مۇنچە پەرداز قىلىپ، چاچلىرىنى يۇيۇپ ـ تاراپ، خېلىلا ئەپچىل ئايال بولۇپ قالغانىدى.

ئەپچىللەشمەك پ. ئەپچىل بولۇپ قالماق، ئەپچىل ھالەتكە كەلمەك: سەنمۇ خېلىلا ئەپچىللىشىپ قېلىپسەن، مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى بىلگەندەك، نازۇك ئۆتكەلدىن چانىدۇرماي ئۆتۈپ كەتتىڭ.

ئەپچىللىك «ئەپچىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ رادىئونىڭ ئەپچىللىكىنى قارىغاي. * قىز ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپىتكە مىنىپ، پېدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيىنى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

ئەپخان (توغرىسى: ئەپغان) ← **ئەپغان.**

ئەپسانە ئى [پ] ① ئېغىزدىن ئېغىزغا، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا كۆچۈپ كېلىۋاتقان سىرلىق لاشتۇرۇلغان ھېكايە؛ رىۋايەت، داستان: يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى يەر ئوغلى ئۆز ئانىسىنىڭ مېھرى ـ بەھرىدىن بىرپەس ئايرىلغانلىقى ئۈچۈن گىراكلىنىڭ قولىدا ھالاك بولغان. ② كۆچمە. ئاساسسىز گەپ، يالغان ـ ياۋىداق سۆز؛ ئويدۇرما: مۇراتبېك تاغنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرى گەرچە بىر ئەپسانە بولسىمۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭدىن قەدىمكى ئاتىلىرىمىزنىڭ «تەبىئەت تىلسىملىرى» ئالىدىدىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم. ③ كۆچمە. ئەقىلغە سىغمايدىغان، مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن، مىسلى كۆرۈلمىگەن نەرسە، ئىش: ھازىرقى زامان پېنسىلىنىڭ تەرەققىياتى ئەپسانىلارنى رېئاللىققا ئايلاندۇردى. * تەجرىبە دېگەن سۆز ئارقىلىق ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزم ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى يوقاتقىلى بولىدۇ، دەيدىغان بىمەنە مۇقامنىڭ پۈتۈنلەي ئەپسانە ئىكەنلىكىنى بايقايمىز.

ئەپسانچى ئى. ئەپسانىۋى ھېكايە ۋە ئىبارىلەر ئېيتىدىغان، ئۇنى توقۇپ، ئويدۇرۇپ چىقىرىدىغان ئادەم، مەدداھ: ھەرقانداق بىر ئەپسانچى ئادەمۇ، قاراپ تۇرۇپلا ئەقىلغە سىغمايدىغان، مەۋجۇت بولمىغان مۇنداق بىر

ھېكايىنى توقۇپ چىقالمايدۇ.

ئەپسانىشۇناس ئى [پ] ئەپسانە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.

ئەپسانىشۇناسلىق ئى. ئەپسانە ھەققىدىكى ئىلىم.

ئەپسانىلاشتۇرماق «ئەپسانىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بۇ يەردىن ھېچ نەرسىگە نەزەر كۆزىنى سالماي ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن رەۋەندە مىللىي ئارمىيىنىڭ ياخشىلىقىنى بىرنى ئون قىلىپ سۆزلىگەن، ھەتتا ئەپسانىلاشتۇرۇۋەتكەن.

ئەپسانىلاشتۇرۇلماق «ئەپسانىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياش بالىلارنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئەپسانىشتۇرۇلغان نەرسىلەرنى تولا ئوقۇشىمۇ ئانچە مۇڭاپىق ئەمەس.

ئەپسانىلاشماق پ. ئەپسانىغا ئايلانماق.

ئەپسانۋى سۈپ [پ] ① ئەپسانە ژانىرىغا مەنسۇپ بولغان، فانتازىيىلىك: ئەپسانۋى ھېكايە. ② پەقەت ئەپسانىلاردىلا مەۋجۇت بولغان، ئەلەمدە يوق، خىيالىي: «ئىراق مۇقامىنىڭ باشلىنىش مۇزىكىسى»نىڭ تېكىستىدا مۇھەممەت سىدىق زەلىلىنىڭ ئەپسانۋى جەنىتى رەت قىلىدىغان، ئالەمگە تەبىئەت كۆز قارىشى بىلەن نەزەر تاشلايدىغان شېئىرىي جۈملىلەرنى ئۇچرىتىمىز. ③ كۆچمە. ئەقىلغە سىغمايدىغان، مىسلى كۆرۈلمىگەن، ئويدۇرما، توقۇلما: ئەپسانۋى گەپ.

ئەپسانۋىلىق «ئەپسانىۋى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئەپسۇس ئىم [پ] ئۆكۈنۈش، ئېچىنىش، پۇشايمانىنى بىلدۈرىدىغان سۆز؛ ئىسىت: ئۆتتى، ئەپسۇس، كۆپ كېچە يۇلتۇز ساناپ، ئايغا قاراپ. ھېلىمۇ بەك كەچ ئەمەس، ماڭسام ھامان ئالغا قاراپ.

ئەپسۇس قىلماق پۇشايمان قىلماق، ئېچىنماق، ئۆكۈنمەك: ئۇ تولىمۇ ئەپسۇس قىلاتتى. بۇ بەختلىك كۈنلەر ئەگەر ئۇنىڭ يىگىتلىك ۋاقتىدا، بەھرىخان ھەدەمنىڭ چاچ ئۆرۈملىرى مەجنۇنتالدەك ئېگىلىپ تۇرغان ۋاقتىدا بولغىنى بولسا نەقەدەر ياخشى بولاتتى.

ئەپسۇسكى ئىم «ئەپسۇس» سۆزىنىڭ كۈچەيتىش فورمىسى: ئەجەب ياخشى نەغمە قىلدى بۇلار. ئەپسۇسكى، ناخشىلىرىنى ئاڭلىيالمىدۇق. بۇلار كىملەركىن، بۇ قانداق ئادەمنىڭ ئۆيىكىن؟

ئەپسۇسلاندۇرماق «ئەپسۇسلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئىشلار ھېنى تولىمۇ ئەپسۇسلاندۇردى.

ئەپسۇسلانماق پ. پۇشايمان قىلماق، پۇشايمان يېمەك، ئۆكۈنمەك، ئېچىنماق: مەن بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن قاتتىق ئەپسۇسلاندىم. * ئۇ نجاتتىن ئارتۇقچە ئاغرىنىپ يۈرگەنلىكىگىمۇ قاتتىق خجىل بولدى، پۇشايمان قىلدى. شۇ ئاخشىمى نجات بىلەن كۆرۈشۈشكە بارالمىغانلىقىغا قاتتىق ئەپسۇسلاندى.

ئەپسۇسلۇق ئى. ئەپسۇسلىنىدىغان، ئەپسۇسلۇق ھېس قىلدىغان ھالەت: ئۇ، دۇنيادا شۇنچە گۈزەل مەدەنىيەت ياراتقان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ مۇشۇنداق بىر دوپپا تىكىپ كىيىشنى بىلمىگەنلىكىدىن تولىمۇ ئەپسۇسلۇق ھېس قىلدىكەن. * ئەزىز چوڭ بىر ئىشتىن زىيان تارتقاندەك چوڭقۇر ئەپسۇسلۇق ئىچىدە بوغۇلۇپ ۋارقىرايتتى.

ئەپسۇسلىنارلىق سۈپ. كىشىگە ئەپسۇسلۇق ھېس قىلدۇرىدىغان، كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان: شۇنىسى ئەپسۇسلىنارلىقكى، بىزنىڭ بەزى ئاپتورلىرىمىزمۇ ئۆزىگە ۋە ئەھىرىلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلمايدۇ. * مەكتەپقۇ ناھايىتى ياخشى ئىكەندۇق. ئەپسۇسلىنارلىقى، مەن پەقەت بىر يىللا ئوقۇغان.

ئەپسۇن ئى [پ] جادۇ، سېھىر قىلىش

مەقستىدە ئوقۇلىدىغان ھەر خىل دۇئا: ئۇ بۇ يەردىن بىرئاز توپا ئېلىپ كىشى چۈشەنمەيدىغان ئەيسۇنلارنى ئوقۇدى. * لېكىن ئەپسۇنىدىن پۈتكەچ ئەجدىھا، ئوق، نەيزە زەربى قىلمىدى پەرۋا. بۇ سىرنى بىلىدى دانىشمەن بىر زات، قىلماقچى بولدى ئەپسۇننى بەربات.

ئەپسۇن ئوقۇماق سېھىرلەش، جادۇ قىلىش مەقسىتىدە ئەپسۇن دۇئالىرى ۋە كالامىلىرىنى ئوقۇماق: كەمەك ھەيىار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، ھېرىپتۇ، بىر قوغۇنلۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ، قارىياغاچ سايىسىدا ئۇخلاپتۇ. ئۇخلاش ئالدىدا ئۆزىگە ئەپسۇن ئوقۇپ، بېشىنى قوغۇنغا، بەدىنىنى پىلەككە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ.

ئەپسۇنچى ئى. ئەپسۇن ئوقۇيدىغان كىشى؛ جادۇگەر، سېھىرگەر، سېھىرچى: ئىشتىكەچ شۇ تونۇش ئەپسۇنچى ئەينى، ئاجايىپ بىر جاسارەت بىرلە لەيلى. چۈشۈپ دېرىزىدىن شۇنچە دادىل، يۆنەلدى باغ تەرەپكە ھەمدە ئەپچىل.

ئەپسىز سۈپ. ئەپ بولمىغان، بىئەپ، قولايسىز: ساقى گېپىنىڭ داۋامىنى قىلىشىنى ئەپسىز كۆرگەنىدىلا بىردىنلا توختاپ قالدى. * ئاتىكە خېنىم ئىنتايىن ئەپسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. قىزنىڭ ئەقلىغە نىسبەتەن كۆڭلىدە باركاللا ئېيتقۇسى كەلسىمۇ، لېكىن ئىغىزدىن چىقىرالمىدى.

ئەپسىزلەنمەك پ. ئەپسىز دەپ بىلىمەك، ئەپسىز كۆرمەك؛ ئەپسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالماق: مۇئەللىمە سادىقنى يېراقتىن كۆرۈپ، بىر مىنۇتچە ئۆز ئورنىدا قېتىپلا تۇرۇپ قالدى ـ دە، بۇ ھالەتتىن ئۆزىمۇ ئەپسىزلىنىپ ئۇدۇل سادىق تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئەپسىزلىك «ئەپسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: روشەن بۇ يەردە ئارتۇقچە تۇرۇشنىڭ ئەپسىزلىكىنى بىلىپ دەرھال كەتتى.

ئەپشان ئى [پ] يېزىت. سۆز بىرىكمىسىدە «چاچقۇچى»، «تۆكۈكچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ: نۇر ئەپشان. شېكەر ئەپشان. * بۇلبۇل بوتۇپ شېكەر ئەپشان ئەيلەيمەن، گۈل ئىشقىدا بۇلبۇل قۇشتەك سايرايمەن. كەل غېرىبجان بۇ باغ ئىچىدە يايرايمەن، چىمەن گۈلۈم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

ئەپغان ئى [پ] يېزىت. پىغان، ناله ـ پەرياد، ناله ـ زار: شەمسى جانان ئەي نىگارا قايدىسەن، ۋىسالىڭغا. ئەمدى قاچان يېتەرمەن، قاي تامانغا باشىم ئېلىپ يۈرەر مەن، مەن نەيلىيىن ياردىن ئەپغان بولمىسا.

ئەپقاچماق پ [ئېلىپ+قاچماق] ئېلىپ كەتمەك، ئېلىپ يۈرمەك، ئېلىپ ماڭماق، ئېلىپ قاچماق: جەدە ئات مىنگەن ئېگىز بوي ئوغلاقچى توپ ئىچىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ، ئوغلاقنى ئەپقاچتى.

ئەپقاچتى خەۋەر چىنلىقتىن يىراقلاشقان، ئېنىق بولمىغان، ئىشەنچسىز ئۇچۇر: قۇلاقتىن قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەن ھەر خىل خەۋەر.

ئەپقاچتى گەپ چىنلىقتىن يىراقلاشقان، قۇلاقتىن قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەن ھەر خىل گەپ ـ سۆز: «پالانى پوكۈنى باشلىقتا بىر پارچە گىلەم كۆتۈرۈپ بېرىپتىكەن، مۇڭلۇق ھال بولۇپتۇ» دېگەندەك ئەپقاچتى گەپلەر قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى.

ئەپكار ئى [ئە] يېزىت. پىكىر؛ پىكىرلەر.

ئەپكار ئامما جامائەت پىكرى.

ئەپكەچ (توغرىسى: ئەپكەش) ← **ئەپكەش**.

ئەپكەش ئى [پ] چىلەك، سېۋەت ۋە باشقا يۇك ـ تاقالارنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، بالداق ياغاچىنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئىلمەك تۆمۈر ياكى ياغاچ ئىلمەك بېكىتىلگەن سايمان: ئارىدىن بىرەر سائەت ئۆتتى بولغاي، جاپپار ئىككى چىلەككە ئاتىنىڭ قېنىدەك دەملەنگەن چاينى ئۇسۇپ، ئەپكەشنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئاستى ـ دە، يۈرۈپ كەتتى. * ماڭمدى ئازاد يولىغا، مۇرىسىدە ئەپكىشى. شۇنچە چاققان ـ شۇنچە تېز، پۇتلىرىنى يۆتكىشى.

ئەپكەشچى ئى. ئەپكەش بىلەن سۇ ۋە باشقا نەرسىلەرنى توشۇيدىغان ئادەم: ئېتىزغا ئوغۇت يۆتكەۋاتقان ئەپكەشچىلەر بەس ـ بەس بىلەن ئىشلىمەكتە.

ئەپكەشچىلىك «ئەپكەشچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئەپكەشلىك سۈپ ① ئەپكەش كۆتۈرگەن، ئەپكىشى بار، ئەپكەشكە ئىگە: شۇنداق قىلىپ، مەنمۇ بىردەمدىلا بىر ئەپكەشلىك بولۇپ قالدىم. ② ئەپكەش قىلىدىغان، ئەپكەش بولىدىغان؛ ئەپكەشكە لازىملىق، ئەپكەشكە ئاتالغان: بىزنىڭ ئۆيدە بىر ئەپكەشلىك قومۇش ياغچى بار.

ئەپلاتون ئى [ئە<گرېك] قەدىمكى گرېك ئالىمى پلاتونىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى.

ئەپلاتونىڭ زەنجىرىنى ئۈزىدىغان ھېچ ـ نېمىدىن يانمايدىغان، جاھىل ۋە كاجىلىقتا ئۇچىغا چىققان: ئۇمۇ ئەپلاتونىنىڭ زەنجىرىنى ئۈزىدىغانلارنىڭ بىرى.

ئەپلەپ ـ سەپلەپ بىرەر ئامال تېپىپ، بىرەر چارە ـ تەدبىرلەر، ھەر خىل يوللار ئارقىلىق: ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرىنى كولايدىغان ـ لىقىدىن تويدۇم. تالىشىدىغان نېمە بار. قىش چىقىۋاتقۇچە ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئوقەت قىلىپ، بەش ـ تۆت تەڭگىلىك بولۇۋالساق بۇنىڭ نېمىسى ياماقنىكەن؟ * ئۇلار ئۆزىنى پەردازلاپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، جىددىي ۋە قىيىن مەسىلىلەر ئۈستىدىمۇ توختىلىشقا قارشى تۇرمايتتى، لېكىن ئۇلار بىر خىل «رېزىنكە خۇسۇسىيەتلىك» قارارلار ئارقىلىق ئىشنى ئەپلەپ ـ سەپلەپ تۈگىتىشنى مەقسەت قىلاتتى.

ئەپلەتمەك «ئەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەپلەشتۇرمەك «ئەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قاسقاندا پىشۇرۇلغان قوي گۆشى، كاۋاپ، سامسا، شاكىلات، تاتلىق ـ تۇرۇم، مېۋە ـ چېۋە، نان ـ توقاچ، پېچىنە ـ پىرە ـ نىكلەرنى ھەر خىل تەخسە ـ قەنتىدانلارغا ئەپلەشتۈرۈپ تىزدى. * سابىر سەن چۆچۈرىنى خام سانىما، توختا، مەن بۇ ئىشنى شۇنداق ئەپلەشتۈرەيكى، سېنىڭ گۈگۈمنى پارتكومى ۋە ئەزالار ئالدىدىكى يۈز ـ ئابرويۇڭ تاپىنىڭغا تەگمەيدىغان بولسۇن، ئۆزەڭنىڭ نەگە دومىلاپ چۆشكىنىڭنى بىلمەي قالغىن.

ئەپلەشتۇرۇپ قويماق ياراشتۇرۇپ، كېلىشتۇرۇپ، ياخشىلاشتۇرۇپ قويماق: تۇردى ئۇنىڭدىن غەم قىلما. چوڭ ئوغلۇڭ روزىنى باشلاپ كېلىپ سېنىڭ بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويىمەن.

ئەپلەشتۇرۇلمەك «ئەپلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەپلەشمەك پ ① مۇڭاپىقىلاشماق، ماسلاشماق، باپ كەلمەك، جايىغا چۈشمەك: ئىش ئەپلىشپ نەپ تەگكەنچە نەپسى يوغىناپ، ئىزباسارى ھېلىمنى پەننىي مەكتەپتىن توختىتىۋېلىپ زەيىندىن قارىيدا ئوقۇتۇش توغرىسىدا ھەسەلخان بىلەن كۆسۈرلاشتى. ② ياراشماق، ئىتتىپاقلاشماق، ياخشىلاشماق، چېقىشپ قالماق: بىز ئىككىمىز بەزىدە ئۇرۇشۇپ. بەزىدە ئەپلىشىپ يۈردۇق. * ئۇلار تويدىن كېيىن بىر ـ بىرى بىلەن بىرئوبدان ئەپلىشپ قالدى.

ئەپلىشپ قالماق ① ئىش دېگەن جايدىن چىقماق، كۆڭۈلدە ئويلىغاندەك بولۇپ چىقماق، ئويلىغاندەك بەجىرىلمەك: بۇ يۇرتقا ئاز ـ تولا ئوقەت قىلىپ، جاھاندارچىلىق قىلساق دەپ كەلگەندۇق، قېنى بىر ئىرادە بىلەن ئىشىمىز ئەپلىشىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ② ئىناق ئۇتۇمەك، ئەپ بولۇپ كەتمەك، ئۆزئارا چېقىشپ قالماق، مىجەزى كېلىشپ قالماق: تىل بىلەن تۇككەن تۇگۈچنى قول بىلەن بولماس يېشىپ، ئەپلىشپ قالغان كۆڭۈلنى گاڭ بىلەن بولماس كېسىپ. ③ ئۇگىنىپ قالماق: كۆنۈپ قالماق، ئۆزلىشىپ كەتمەك: ئىشكىتىن كىرىشمىگە دادام ماڭا قاراپ، ـــ قانداق

ئوغلۇم، ئىشلىك بىلەن خېلى ئەپلىشىپ قالغاندەك تۇرامسەن؟ — دەپ سورىدى.

ئەپلەنمەك ① «ئەپلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② تەمشەلمەك، تەرەددۇت قىلماق: لۇ جۇنيى يېزىپ بولۇشىغا ۋۇ يىلىك قۇمۇلىقىنى يىغىشتۇرۇپ، تازىم قىلدى — دە، مېڭىشقا ئەپلەندى. * شۇي شۇ تازىم — تەكرىم قىلىپ مېڭىشقا ئەپلەندى.

ئەپلىسۇن ئى (توغرىسى: ئاپپلىسىن) ← **ئاپپلىسىن.**

ئەپلىك سۈپ ① مۇۋاپىق، قولاي، ئوڭۇشلۇق: نادەم ئۆمىلەپ بىر قەبرە يېنىغا ماڭدى. بۇ پوتەيگە يېقىن ۋە ھۇجۇم قىلىشقا ئەپلىك جاي ئىدى. ۋاربىسجانمۇ نادەمنىڭ كەينىدىن شۇ يەرگە بېرىپ ئەپلىك بىر جايغا ئورۇنلاشتى. * دۇتار ئىككى تارلىق ساز بولۇپ ئۆگىنىشكە ئەپلىك، خەلق ئارىسىدا ئومۇملاشقان. ② چاققان: ئەپچىل: قىزچاقنىڭ ئەۋرىشىم بارماقلىرى ئاجايىپ ئەپلىك ئىكەن. * گالستۇك چەگدىم بويىنۇمغا ئەپلىك. سەپىنىڭ ئالدىدا تىزلىپ رەتلىك. ③ كۆپ ئىشلارنى قىلالايدىغان، چېۋەر، ماھىر: قادىرنىڭ قولى ئەپلىك بولۇپ، ئىشچىلارنىڭ چاچ — ساقالىرىنى ياساپ قوياتتى. ④ كۆچمە. ئىناق، ئىنتىپاق؛ يېقىن، ئىجىل: كەندىر تۇۋىدە كەكلىك، مەن يارىم بىلەن ئەپلىك. ئوك يېنىدا چېچى بار، تولغاپ سۆيگىلى ئەپلىك.

ئەپلىمەك پ ① مۇۋاپىق، جايىدا بېجىرىمەك، پەم بىلەن قىلماق: ئىمىن پالگان ياخشى ئەر، ھەممە ئىشنى ئەپلىگەن. ئۇركۇپ قاچقان دۇشمەننىڭ توغرىقا بېشىنى كەپلىگەن. ② قامىلاشتۇرماق، جايلىماق، بابلىماق: سايىم ئاكا ئۆز رەقىبىنى دالدا يەردە ئەپلەپ تۇرۇپ بىر سالدى — دە، ئۇنى جايىدىن قوپالماس قىلىپ قويدى. * كەنجى ئوغۇل بىلەن مالچى ھېلىقى بايىنى ئەپلەپ، ئۇنى تاغارغا كەپلەپ، ئاغزىنى چىگىپ، ئېشەككە بۇرۇنقىدەك ئارتىپ قويۇپ، مالنى ھەيدەپ يولغا راۋان بولۇپتۇ. * بۇگۈن ئاخشام روزى دېگەن قاقباشنى تازا ئەپلىدۇق، بىراق ئۇنىڭغا ئۈۋالمۇ قىلدۇق.

ئەپۇ ئى [ئە] كەچۈرۈم، ئۆزرە: ئەپۇ سورىماق. ئەپۇ قىلماق. * ئابدۇقادىر ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئېسىدىن چىقىرىۋەتتىمكىن؟ قانداقلا بولمىسۇن، مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەپۇ سورايمەن.

ئەپۇ ئەتمەك ← **ئەپۇ قىلماق.**

ئەپۇ سورىماق ئۆتكۈزگەن كەمچىلىك، سەۋەنلىكنى كەچۈرۈشنى ئۆتۈنمەك، ئۆزرە ئېيتماق: ئەخمەت مېنىڭ گېپىم تۇگىمەيلا، مېھمانىنىڭ ئالدىدىلا كىيىملىرىنى قېقىشقا باشلىدى. مەن ئۇنى ئاران توختىتۇالدىم ۋە ئاغىنەمدىن خجالەت بولۇپ ئەپۇ سورىدىم.

ئەپۇ قىلماق باشقىلارنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلماق، گۇناھىدىن ئۆتمەك، كەچۈرمەك: سىزنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، ئەپۇ قىلىڭ. * ئۇلارمۇ ئادەم بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاتا — ئانا بولغاندا ئاتا — ئانىنىڭ قەدرىگە يېتەر دەپ، ئانا بىنانىڭ ئىشىكىدىن چىقىپ بولغۇچە ئوغلى بىلەن كېلىنىنى ئەپۇ قىلىۋەتتى.

ئەپىيەتكە ئى. ئاكا — ئۇكىنىڭ خوتۇنلىرى (بىر — بىرىگە نىسبەتەن): ئۇلار بىر ئۆمۈر ياخشى ئەپىيەتكە بولۇپ ئۆتكەن.

ئەپيۇن ئى [ئە] ئەپيۇنگۈلىنىڭ تولۇق پىشمىغان ياكى پىشىش ئالدىدا تۇرغان غوزىسىنىڭ شىرنىسىدىن تەييارلىنىدىغان، قاتتىق مەست قىلىدىغان بىر خىل زەھەرلىك چېكىملىك.

ئەپيۇن ئۇرۇشى <تارىخ> 1840 — يىلدىن 1842 — يىلغىچە ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى دۆلىتىمىزنىڭ ئەنگلىيە سودىگەرلىرىنىڭ ئەپيۇن ئېلىپ كىرىپ سېتىشىنى مەنئى قىلغانلىقىنى باھانە قىلىپ، مەملىكىتىمىزگە قارىتا قوزغىغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى.

ئەپيۇنكەش ئى [ئە+پ] داۋاملىق ئەپيۇن

چېكىدىغان، ئەپيۇن چەكمىسە تۇرالمايدىغان، ئەپيۇن خۇمار ئادەم: خەلقنىڭ كۆز يېشى، نالىسى ئەپيۇنكەشلەرنىڭ ئىسلاشقان دىلىنى ئېرىتەلمەيدۇ. * ئەپيۇنكەش جاللاتلار، ماجاڭ ئويناپ ياتىدۇ. قاراڭغۇ زەي زىندانىدا، نوزۇك يالغۇز ياتىدۇ.

ئەپيۇنكەشلىك ئى. دائىم ئەپيۇن چېكىش ئادىتى.

ئەپيۇنگۈل ئى [ئەپيۇن+گۈل] <بوت> ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تېنى ئاق پارا-شوكلۇق، يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق يۇمىلاق شەكىلدە، گۈلى قىزىل، ھال ياكى ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ مېۋىسى شار شەكىلدە بولۇپ، تېخى پىشمىغان ۋاقتىدا پوستى تىلىپ قويۇلسا ئەپيۇن ئىشلەشكە بولىدىغان بىر خىل شىرنە ئېقىپ چىقىدۇ؛ مېۋە شاكىلىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش روللىرىغا ئىگە.

ئەت ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ گۆشى: ئەت قونماق، ئەت تۇتماق. * گۆشىدىن بىر مىڭ 6 يۈز 89 تۈياق مالنى 563 ئائىلىگە ئەسلى ئېغىرلىقىغا 19 مىڭ 579 كىلوگرام ئەت قوشۇش، ئەسلى ئېغىرلىقىدىن ئاشقان قىسمىنىڭ پۈلىنى كوللېكتىپ بىلەن شەخسىي تەڭ ئېلىش شەرتى بويىچە بورداشقا كۆتۈرە بەردى. * ھاشىم ئاكا ئەركىنگە نەسىھەت قىلىپ: ــ بىلەمسەن، ساڭا مۇشۇ لايەقتى تاپقۇچە، چېچمىغا ئاق كىرىپ كەتكىلى تاس قالدى. ئاناڭ بىلەن دادامنىڭ كۆزىگىمۇ ئۇيقۇ كىرمەي، بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتتى، ــ دېدى. ② بەزى مېۋىلەرنىڭ گۆش قىسمى: ئەتلىك قوغۇن. ③ كۆچمە. يەرنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى مۇنبەت، ھوسۇللۇق قىسمى: زەيتۇنەم ئۇرۇق سېلىنىۋاتقان ئېتىزنىڭ نەملىكىنى تەكشۈرۈپ، بىر سىقىم توپىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇلاپ كۆردى، ھۆل ئەت توپا ئالقىنىغا خېمىرىدەك چاپلىشىپ قالدى.

ئەت ئالماق ئەت قونماق، سەمرىمەك: بالا ئۇچ ئايلىق بولغاندا ئوبدانلا ئەت ئېلىپ قالدى.

ئەت توپا ئۆسۈملۈك، گۈل-گىياھ، زىرائەت ئۆستۈرۈشكە مۇۋاپىق، مۇنبەت، ئەتلىك توپا، تۇپراق: زەيتۇنەم تەشتەكتىكى گۈلنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئەت توپىغا تىكتى.

ئەت توپلىق توپىسى ئەتلىك، مۇنبەت: تراكتور تاغ باغرىدىكى شېغىللىق يولنى ئارقىدا قالدۇرۇپ مارجان بۇلاقنىڭ مۇنبەت ئېتىزلىرى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن يۇمشاق ئەت توپلىق چوڭ يولغا چۈشتى.

ئەت تۇتماق ← **ئەت قونماق.**

ئەت رەڭ ئاز مىقداردىكى قىزىل ۋە سېرىقتا تېخىمۇ ئاز مىقداردىكى كۆك قوشۇلۇپ سۇس تەڭشىلىپ ھاسىل بولىدىغان، رەڭگى ئەتكە ئوخشايدىغان مۇرەككەپ رەڭ: ئايشەم: ــ ئاپا مەن كەتتىم، كېچىكسەم ئەندىشە قىلما، جۇمۇ؟ ــ دېدى ــ دە، چىرايلىق ئەت رەڭ سومكىسىنى ئېلىپلا چىقىپ كەتتى.

ئەت قونماق ئەت پەيدا بولماق، ئەت قوشۇلماق، ئەتلەنمەك، سەمرىمەك: سىز ھەربىيلىكىكە كېتىپ يامان قىلمىغان ئىكەنسىز، جۇدەڭ چىرايىڭىزغا بىر ئىلىك ئەت قونۇپتۇ. * بوۋاينىڭ يۈزىگە بىر ئىلىك ئەت قونغان بولۇپ، ئون ــ يىگىرمە ياش ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئېتىدىن چۈشمەك جۇدىمەك، ئورۇقلىماق: ھاشىم بالىسىنىڭ خاپىچىلىقىدا بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتتى.

ئەتە ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈندىن كېيىنكى كۈن يەنى بۈگۈندىن كېيىنكى بىر كۈن: بۈگۈن ماڭا كەلدى، ئەتە ساڭا كېلەر (ماقال). * بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە

قويما (ماقال). * ھەمراھ سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجانىنى مەتنىيازنىڭ ھويلىسىغا باشلاپ باردى. ② ئى. يېقىن ۋاقىت؛ يېقىن كەلگۈسى، كېلەچەك: ئادا بولدى گۈل ئالدىدا شەرتىمز، كېلەر ئەمدى قەلتتىن تاتلىق ئەتىمز. * شۇ گۈزەل ئەتىگە يېتىمز چوقۇم، پارتىيەم مەدەتكار، ئىشەنچ كامىل.

ئەتە كەم بار، كەم يوق كېيىن كەم ئۆلۈپ، كەم قالىدىغانلىقىنى، نېمە ئىشلار بولىدىغانلىقىنى ئالدىن مۆلچەرلەش تەس ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئابدۇقادىر ئاكا ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ: — ئوغلۇم سەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭ، بىزنىڭ يېشىمىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، كۆزىمىز پىلدىرلاپ تۇرغاندا سېنىڭ تويۇڭنى قىلىۋاتىمساق، ئەتە كەم بار، كەم يوق، جان جۇدانىڭ ئىلكىدە، — دېدى.

ئەتىدىن كەچكىچە ① تاڭ ئاتقاندىن تارتىپ تا كۈن پاتقۇچە، كۈن بويى، پۈتۈن بىر كۈن: بازغاندا ئەتىدىن كەچكىچە تىنىم تاپماي ئىشلەۋاتقان نۇرگۈلنىڭ ئىشتىن چۈشكەندە قولىنى قىمىرلىتىشقىمۇ ھالى قالمايتتى. بىراق ئۇنىڭ روھى چۈشۈپ كەتمىدى. ② ھەمىشە، دائىم: ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە ئويۇننىڭلا كويىدا يۈرىدىغان بولدى. ئويۇنىنى ئويىنغانسېرى شۇنچە بېرىلىپ كەتتى.

ئەتە ـ ئاخشام ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ ئەتە ـ كۈنىنى ۋە ئاخشىمى: تاغامنىڭ قىزى ھەر كۈنى ئەتە ـ ئاخشامدا ئۇنىڭ يېنىغا كېرەتتى. * ئانارخانىنىڭ ئۆزى ئوبدان، ئانىسى يامان. ئەتە ـ ئاخشام باراي دېسەم، ۋەدىسى يالغان.

ئەتە ـ ئۆگۈن ئەتە ياكى ئۆگۈن؛ ئەتە ـ ئۆگۈنگە يېقىن كۈنلەردە، پات ئارىدا، يېقىن ئارىدا: ھازىر كۈنىمۇ خېلى ئىسسىپ قالدى، ئەتە ـ ئۆگۈن تېرىقچىلىق باشلىنىدۇ. * رىيازەتتە باشلار ئاقاردى، ئەتە ـ ئۆگۈن بولار نەۋرىمىز، بىلىشىۋىنكى، ساقلاپ ئەقىدە، ئۆتۈپ كەتتى ئالتۇن دەۋرىمىز.

ئەتەي رەۋ ① مەلۇم بىر مەقسەت يوشۇرۇنغان ھالدا، بىلمەسكە سېلىپ؛ بىلىپ تۇرۇپ، يالىغاندىن، قەستەن: مەن قىزنىڭ روھسىز ئىنتىلىشلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتەي ئۇنى كۆپ ـ رەك سۆزلەتتىم. * زىۋەرەم يولدىشىنىڭ كېلىشىنى بىلسەمۇ، قىزى پاتەمنى ئۇخلىتىش ئۈچۈن ئەتەي يالغان سۆزلىدى. ② ئالايىتەن، مەخسۇس، ئاتاپ: مەن ئەتەي سىزنى يوقلىغىلى كەلدىم. * ئۇنىڭ ھارام نېيىتى يوق. مۇشۇ لېنىتنى بۇگۈن ئەتىگەن ئەتەي بىر كىشىدىن ئەۋەتىپتۇ.

ئەتەيلەپ ← **ئەتەي**: — ھەمىشىرە، ئۇ سىزنى دەپ ئۆزىنى ئەتەيلەپ ئاغرىقا سالىدۇ، ئۆزى بولسا ئاتتەك ساق.

ئەتەيىن ← **ئەتەي**.

ئەتتار ئى [ئە] يېزىت. سودا دۇكانلىرىدا ئەتىر، ئۇپا ـ ئەڭلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەر خىل پەردەز، زىننەت بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان كىشى؛ ئەتتارچى: مەن بۇگۈن قاسساپتىن، سودىگەردىن، ئەتتاردىن، باققالدىن، مېۋە دۇكانلىرىدىن سېتىۋالغان نەرسىلىرىمىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلدىم.

ئەتتەڭ ئىم. ئەپسۇسلىنىش ياكى پۇشايمان تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: ئەتتەڭ مەن بارغان بولسام بولۇپتىكەن. * ئەتتەڭ، بۇ سىر ئېچىلىپ كەتتى، بۇنى سىزنىڭ بىلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى.

ئەتتەڭدە ← **ئەتتەڭ**.

ئەتتىكەن ئى [ئەت+تىكەن] ئادەمنىڭ تىرنىقى ئەتراپىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالىدىغان تىكەندەك ئىنچىكە تېرە.

ئەتراپ (ئەتراپى) ئى [ئە] ① كۆزەتكۈچىگە نىسبەتەن تۆت تەرەپ، پەرق ئەتكەن ھەممە ياق: كۈندۈزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقىنى قۇلاقىڭغا ياق (ماقال) . * پەرھات ھەيران بولغان

هالدا ئەتراپقا تىكىلىدى. * ھاۋا ئېچىلىغاندىن كېيىنكى سوغۇقتا جۇۋىدىن چىقالماي، ئەتراپقا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرغان ياسىت ئاتىلىقلارنى يىراقتىنلا تونۇدى. ② كۆزەتكۈچىگە نىسبەتەن يېقىن جاي: يېرىم سائەتتىن كېيىن يېقىن ئەتراپتا زەمبىرەكلەر گۈلدۈرلەشكە باشلىدى. ③ مەلۇم نەرسىنىڭ چۆرىسى: ھازىر كەلگەن مېھمانلار ئۇستەل ئەتراپىغا توپلىشىپ ئولتۇردى.

ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسى <تب> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى شىرتىدىكى نېرۋا توقۇلمىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ ھەر خىل نېرۋىلار، نېرۋا چېگىشى ۋە نېرۋا تۈگۈنلىرىنى ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئادەم بەدىنىدىكى ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ ئاساسلىق تەركىبلىرى: 12 جۈپ مېڭە نېرۋىسى، 31 جۈپ ئومۇرتقا نېرۋىسى ۋە ۋېگېتاتىۋ نېرۋا سىستېمىسىدىن ئىبارەت.

ئەتراپلىق رەۋ. ھەممە تەرەپنى تەڭ كۆزىتىپ، ھەممە تەرەپلىرىنى تەڭ ھېسابقا ئېلىپ، ئومۇمىي جەھەتلەرنى كۆزدە تۇتقان ھالدا: ئوقۇتۇشنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئوقۇغۇچىلارغا ئەتراپلىق، سىستېمىلىق پەنىي بىلىملەرنى بېرىش، ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت. * ئۇ ئۆزىنىڭ زېھنىگە ئاساسەن نەچچە ئون تەڭلىمىنى ۋە يۈزدىن ئارتۇق ئالاھىدە سانلىق ئاساسلارنى يادقا سۆزلەپ، فورمۇلىنى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق يېشىپ بەردى.

ئەتراپلىقلىق «ئەتراپلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ تۇتۇش ئەتراپلىقلىقتا ياتىدىغان قاراش.

ئەتراپىدا ① رەۋ. بىرەر نەرسىنىڭ تۆت تەرىپىدە، چۆرىسىدە: بالىلار جوزىنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ، تاماق يەۋاتىدۇ. * بىز قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە دالاغا ئوتۇن ئالغىلى باردۇق، ئۇ يەرنىڭ سوغۇقلۇقىغا چىدىمايلا، ئاخىر بىر دالىدا يەردە ئوت قالاپ، ئوتنىڭ ئەتراپىدا بىردەم ئىسىنىدۇق. ② تىر. كۆز مۆلچەرىدە، تەخمىنەن، چامىسىدا، ئۆپچۆرىسىدە: گەرچە ئۇنىڭ يېشى 40 تىن ئاشقان بولسىمۇ، بىر قارىماقتا 30 ياش ئەتراپىدا كۆرۈنەتتى. * ئۇ يازغان ماتېرىيالدا قاۋانلىق دېگەن جايدىن ئەتىيازلىقتا 3 مىڭ مو ئەتراپىدا يەر ئېچىشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

ئەتىرە (توغرىسى: ئەتىر) ← **ئەتىر**.

ئەتىرەت ئى [ر] ① ھەربىي گۇرۇپپا: ئىدۇارد باغ ئەتراپىدا باشلانغان ئېتىشىشنى ئاڭلاپ، ئۆزى تەشكىل قىلغان خەلق ساقچىسىدىن بىر ئەتىرەتنى ئەۋەتتى. * ئەتىرەت كوماندىرى ئەتىرەتنى ئارقىسىغا چېكىنىدۈرۈشكە بۇيرۇق بەردى. * بىز بەشىمىز رەتلىك تىزىلىپ، ھەربىي قائىدە بويىچە يېڭى ئەتىرەت باشلىقىمىزنى قارشى ئالدۇق. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت، خىزمەت ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان كىشىلەر توپى، گۇرۇپپا: ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، سىنىپ بويىچە بىرنەچچە تۈركۈمدە قىزىل گالستۇك تاقاپ ئوتتۇرا ئەتىرەت باشلىقى بولغان. * ئەگەر ناخشىچىغا مۇزىكا ئەتىرىتى تەڭكەش قىلىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئىككى تەرەپنىڭ ماسلىشىش ئۇنۇمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش بىرقەدەر قىيىنغا توختايدۇ. ③ <بىئول> بىئولوگىيىدىكى بىر سىنىپقا ياتىدىغان ۋە بەلگىلىرىنىڭ ئوخشاشلىقىغا ئاساسەن ئايرىلغان جانلىقلار توپى. مەسىلەن: قۇشلار سىنىپى، توخۇ شەكىللىكلەر ئەتىرىتى، قارىغاي سىنىپى، كۈمۈش ئۆرۈك ئەتىرىتى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئەتسىز سۈپ ① ئېتى، گۆشى يوق، ئەت قونمىغان، گۆشسىز، ياداڭغۇ، جۈدەڭگۇ، ئورۇق: ئۇنىڭ ئۆزىنى قۇتقۇزۇۋالغان نىجات چىسىغا بولغان مىننەتدارلىق ياشلىرى ئەتسىز مەگزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ② كۆچمە. ئوت-چۆپ ۋە باشقا ئۆسۈملۈك-

لەر ياخشى ئۆسمەيدىغان، كەم ھوسۇل، ئۇنۇمسىز: ئەتسىز يەر، ئەتسىز تۇپراق.

ئەتكاپ (توغرىسى: ئېتىكاپ) ← **ئېتىكاپ.**

ئەتكەس سۈپ [ر] دۆلەت ئېلىپ سېتىشنى مەنئى قىلغان، دۆلەت سودا سىياسىتىگە، باج تۈزۈمىگە خىلاپ، قانۇنسىز، چەكلەنگەن: ئەتكەس مال.

ئەتكەس قىلماق مەنئى قىلماق، بىكار قىلماق، ئىناۋەتسىز قىلماق.

ئەتكەسچى ئى <سودا> دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ ـ سېتىش چەكلەنگەن مالىلارنى ئېلىپ ساتقۇچى كىشى: ئەگەر ئالتۇننى دۆلەتكە سېتىپ بەرمەي، ئازغىنا پايدىنى دەپ ئەتكەسچىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويىدىغان بولساق، ئاش بەرگەن قازانىنىڭ تۆۋىنى چاقتان بولىمىز.

ئەتكەسچىلەر گۇرۇھى <سودا> دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ ـ سېتىش چەكلەنگەن مالىلارنى قانۇنسىز توشۇغان، يېنىدا ئېلىپ ماڭغان (كىرگەن) ۋە ئۇنى تەكشۈرۈشكە قارشى تۇرغان گۇرۇھ.

ئەتكەسچىلىك ئى. دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ ـ سېتىش، چەكلەنگەن مالىلارنى ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: ئاساسىي قانۇن ئەتكەسچىلىك بىلەن مۇرەسسە قىلمايدۇ. * ھازىر بەزى كىشىلەر خىزمەتتىكى قولايلىقتىن پايدىلىنىپ چەت ئەللىكلەردىن پارا ئېلىۋاتىدۇ، چەت ئەللىكلەردىن ئۆزىنى زىيارەتكە تەكلىپ قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، ھەتتا ئۇلار بىلەن ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئەتكەسچىلىك قىلىۋاتىدۇ.

ئەتكەنچاي ئى [ئەتكەن+چاي] قېيىنىق دەمگەنلەن قارا چايغا سۈت ۋە تۇز ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلگەن چاي: ئۇ ئۇزاق يىللار داۋامىدا ئەتكەنچايغا ئادەتلىنىپ قالغانىدى. * ئۇ بۈگۈنمۇ ئەتكەنلىك چايىنى ئىچىپ بولۇپ، قاچا ـ قومۇچلارنى يىغىشتۇرماي، ئەتكەن چايىنىڭ شامىسىنى چاينىپ، جوزىغا تايىنىپ خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇردى.

ئەتكۈزمەك I «ئەتمەك I» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۈنۈگۈن بالامغا ئېيتىپ باغنىڭ شورىسىنى ئەتكۈزۈۋەتتىم.

ئەتكۈزمەك II «ئەتمەك II» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆزەمچە ئۆيى تامىقىنى سېغىنىپ قېلىپتىمەن ئاكا، بىرەر ئۆيىگە كىرىپ تاماق ئەتكۈزۈپ يەي دەپ، ماڭا ـ ماڭا ئاخىر مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. * ئەخمەتجان: ـــ تومۇقاپ قالغانىدىم، شۇڭا ئاچچىق ـ چۈچۈك سۆيۈقئاش ئەتكۈزدۇم. قېنى مېھمانلار ئاشقا باقايلى، ـــ دېدى.

ئەتكۈزۈشمەك I «ئەتكۈزمەك I» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەتكۈزۈشمەك II «ئەتكۈزمەك II» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەس ـ بەس بىلەن يېگى ئوي جاھازلىرى ئەتكۈزۈشتى.

ئەتكۈزۈلمەك I «ئەتكۈزمەك I» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتكۈزۈلمەك II «ئەتكۈزمەك II» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېگى كەلگەن مېھمانلار ئۇچۇن ئايرىم تاماق ئەتكۈزۈلدى.

ئەتلەس ئى [ئە] بىر يۈزى يالتىراق ھەم گۈلسى ئوچۇق كۆرۈنىدىغان، يەنە بىر يۈزىنىڭ گۈلى سۇس يەرلىك يىپەك رەخت: ئەتلەس سۇغا چۆكمەس (ماقال). * ئۇلاردا بار نەرسىلەر ھازىر ھۆكۈمەتتىمۇ بار. ئۇلاردا ئەتلەسنىڭ بىر كىيىملىكى 80 كوي بولسا، ھۆكۈمەتتە 70 كوي.

ئەتلەسچى ئى. ئەتلەس توقۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: زەيتۇنەمخان بۇ ئىككى تاقا ئەتلەسنى خوتەنلىك قىزىق دەرۋا ـ زىسىدىكى بىر ئەتلەسچىدىن ئېلىپتۇ.

ئەتلەسچىلىك ئى «ئەتلەسچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: خوتەن خەلقى ئەتلەسچىلىك، گىلەمچىلىك، قاشتاش ئويمىچىلىقى قاتارلىق

ھۇنەر ـ سەنئىتى بىلەن تونۇلغان.

ئەتلەنمەك پ ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەدىنىگە گۆش قوشۇلماق، ئەت قونماق؛ سەمرىمەك: مەن ئۇچ ئايدىن بۇيان كېسەل تارتقان بۇۋامنىڭ كېسىلدىن ساقىيىپ، چىرايىنىڭ ئەتلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز كۆزۈمدىن ياش كەتتى. ② كۆچمە. ھال ـ ئەھۋالى، تۇرمۇشى، كۈنى ياخشىلانماق، ھاللانماق، بېيىماق: خۇدا بۇيرۇسا، كېلەر يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ، تۈك تاشلاپ، ئەتلىنىۋالىمىز، دېسىلە...ھۆددە يەر دېگەن بىلەن گەپ ئىكەن، تاپشۇرۇلىدىغان نورمىنى تاپشۇرساق، قالغىنى بىزنىڭ بولۇپبرىدىكەن ئەمەسمۇ! * بۇ يىل غەيرەت قىلىپ ئىشلىسەك ئەتلىنىۋالىمىز، كېلەر يىلى ئېشىنىۋالساق، يەنە بىر يىلى بېيىپ قالمايمىزمۇ؟

ئەتلىك سۈپ ① ئەت قونغان، ئېتى بار، سېمىز: توي چېيىدا يىگىتلەر ئامانگۈلگە قارىتا چاقچاق ئارىلاش پاراقىدە كۈلۈشۈپ چۈقان كۆتۈردى، ئامانگۈلنىڭ ئەتلىك يۈزى سەل قىزارغان بولسىمۇ، لېكىن دەرھاللا ئۆزىنى تۇتۇپ ئۈمۈ بوش كەلمىدى. ② كۆچمە. مۇنبەت، ھوسۇللۇق (تۇپراقتا نىسبەتەن): ئەتلىك يەر. ئەتلىك توپا. ③ كۆچمە. گۆشى بار، گۆش قىسمى قېلىن (قوغۇن ـ تاۋۇز، كاۋا ۋە ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىق مېۋىلەرگە نىسبەتەن): ئەتلىك قوغۇن. ئەتلىك شاپتۇل.

ئەتلىك يىلتىز ← **گۆشلۈك يىلتىز.**

ئەتلىمە سۈپ. بەدىنىگە تۈك چىقمىغان، ئەت كۆرۈنۈشىدىكى، قىزىل ئەت: ئەتلىمە باچكا. ئەتلىمە گۆش.

ئەتلىمە گۆش ئۇچار قانات ۋە چوشقىغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ يېكى تۇغۇلغان تۈكسىز ھالىتى ياكى تۈك تاشلاپ قىزىل ئەت بولۇپ قالغان ھالىتىگە ئېيتىلىدۇ: ئەتلىمە گۆش باچكا. ئەتلىمە گۆش توخۇ.

ئەتمەك I پ ① ئۇچۇق تۇرغان نەرسىلەرنىڭ ئىشكىنى ياكى ئاغزىنى ياپماق، تاقىماق: ئۇ ئاستاغىنا ئۆيگە كىرىپ، ئىشكىنى ئېچىدىن ئەتتى. * ئاخشام كىنودىن قايتىپ كېلىپ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرگەنىدە تۇرسۇن ئارقىدىن كىرىپ دەرۋازىنىڭ تاقىقىنى ئېتىپ قويدى. ② كىيىم ـ كېچەك ھەم ھەر خىل ئېغىزلىق نەرسە ـ كېرەكلەرنىڭ ئېغىز قىسمىنى ئۆزئارا تۇتاشتۇرماق: تۇگمىلىمەك، ئىزمە ـ لىمەك: مەن قىلىدىغان گېپىمنى تاپالمىغانسېرى نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇجۇركامنىڭ تۇگمىلىرىنى قايتا ئېتىشكە باشلىدىم. * بۇۋام مېنى يولىغا سالماقچى بولۇپ، خۇرجۇنۇمنىڭ ئىزمىسىنى ئالـ دىرىماي ئەتتى. ③ بىرەر نەرسىنىڭ يۈز قىسمىنى، تاشقى كۆرۈنۈشىنى، قىياپىتىنى توسماق، ياپماق: ئورىماق: تاكماق: دالدا قىلماق: يۈزىنى ئەتمەك. كۆزىنى ئەتمەك. * ئۇلارنىڭ سەل نېرىسىدا قىزىل ھىلىلە ياغلىقى بىلەن يۈزىنى ئېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقان بىر قىز تۇراتتى. ④ ئېقىۋاتقان سۇ ۋە سۇغا ئوخشاش سۇيۇقلۇقلارنى ھەر خىل توسما، توسۇق، تۇغانلار بىلەن توسماق، تورىماق، باشقۇرماق: سۇنى ئەتمەك. توغان ئەتمەك. باشلامنى ئەتمەك. * گەر تەۋرەنسە تاغنى يۆتكەپ باشقا جايغا تاغ قىلغۇدەك، سۇيى ئۇلۇغ دەريالارنى ئېتىپ ـ توسۇپ توختاتقۇدەك.

ئەتمەك II پ ① ھەر خىل خام يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلىمەك، ياسىماق، قىلماق: بۇ قىز دادىسىنىڭ ئاش ـ تامىقىنى ئېتىپ بېرىپ، ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىكەن. * ئۇ ئاش ئەتتى، ئۇگرىنىمۇ ئۆزى كەستى، ئەمما ئۆيدە بولۇۋاتقان ئىشلار خىيالىغا زادى كىرمىدى. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى بېجىرمەك، قىلماق: ئاۋۋال تام ئەت، ئاندىن باغ ئەت (ماقال). * شاپتۇلدا باغ ئەتمە، ئۆچكىدە مال ئەتمە (ماقال). ③ كۆچمە. دەپ بىلمەك، دەپ ھېسابلىماق، قاتاردا كۆرمەك: تۇتماق: مومايـ: ــ قىزىم، ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ، ھەر

هالىدا ئادەم ئەتىكەنگە تازىم ئەت. بۇ يىگىت سېنىڭ مۇھەببىتىڭگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى، — دەپتۇ. * دەريا بويىدا تاللار، تاللىۋالغىن تالىڭنى. بىۋاپانى يار ئەتمە، سورىمايدۇ ھالىڭنى. ④ «قىلماق» مەنىلىرىدىكى يارىدەمچى پېئىل رولىدا كېلىدۇ ۋە تۆ ن سۆزلەر بىلەن يانداشىپ كېلىپ، ئۇنى پېئىللاشتۇرىدۇ: مەن ئاتا كەسىپىنى داۋام ئەتتىم. * بىئولوگىيە سىستېمىسى ياكى بىئولوگىيىدىكى سىستېما ئۇنىڭغا ساپ ستىلستكا جەھەتتە شادلىق بەخش ئەتتى.

ئەتۆبركە ئى [ر] ھەر خىل ماشىنا ئۇسكۇنلىرىنى قۇراشتۇرۇپ ياساشتا، قالىپاقلىق بۇرما مەخلارنى بۇراپ چىكىتىش، بوشتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قول سايمىنى.

ئەتىر ئى [ئە] خۇش بۇي ماددىلارنىڭ ئىسپېرتتىكى ئېرىتمىسىدىن ئىبارەت سۇيۇقلۇق، پەرداز بۇيۇمى: * قىزلار تەيىارلىقى ئۈچۈن تويلۇق كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيىشتى ۋە ئۇستىبېشىغا ئەتىر سېپىشتى.

ئەتىرسوپۇن ئى [ئەتىر+سوپۇن] خام ئەشيالىرىغا ئەتىر ماتېرىيالىلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىگەن خۇش پۇراقلىق سوپۇن: تۇرسۇنگۈل بىر توقاچ ئەتىرسوپۇن ئالدى.

ئەتىرگۈل ئى [ئەتىر+گۈل] <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، غولى تىك، تىكەنلىرى ناھايىتى زىچ؛ كىچىك پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، يوپۇرمىقى ئىللىپىس شەكىلدە بولۇپ، گۈلى كۆپىنچە قىزىل، ئاق، سېرىق ئېچىلىدۇ ھەم پۇراقلىق؛ نىسبەتەن كەڭرەك ئۆستۈرۈلىدۇ؛ گۈلىنى چاي دەملەپ ئىچىشكە بولىدۇ، خۇش پۇراقلىق ماتېرىيال قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئەتىرلىك سۈپ. ئەتىر پۇرىقى بار، ئەتىر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئەتىر قوشۇلغان: چىن ئاشقىسەن تۇتقىل ئوتلۇق قولۇمدىن، باغۇمدىن بولۇپ ئۇزگىل تازا گۈلۈمدىن. نەپەس ئالغىن خۇش ئەتىرلىك بويۇمدىن، ئىشەنگىن سەن قەمەرشاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ.

ئەتىكى سۈپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتىسى يۈز بېرىدىغان: ئەتىكى ئىش. * ئەتىكى قۇيرۇقتىن، بۇگۈنكى ئۆپكە ئەلا (ماقال).

ئەتىگەن رەۋ ① تاڭ يورۇغاندىن تارتىپ كۈن چىقىقۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت: سەھەر: ئۇ يانغا باق، بۇ يانغا باق، ئەتىگەن تۇرۇپ قوشنائىغا باق (ماقال). * ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەن كۈن چىقماستا پوپكىسىنى ئېسىپ مەكتەپكە يۈگۈرەيدۇ. ② بەلگىلەنگەن ۋاقىتقا نىسبەتەن بالدۇر؛ ۋاقتى يېتىپ كەلمىگەن: بۇ گەپنى قىلىشقا تېخى ئەتىگەن. * مەن ئەمدى ئون سەككىز ياشقا كىردىم ،توي قىلىشقا تېخى ئەتىگەن * بۇ ھويلىدا كۆپچىلىك كىشىلەر تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىمىغانلىقى ئۈچۈن، چىداشلىق بېرەلمەي ئەتىگەنلا يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىگەنكى سۈپ. شۇ كۈنى ئەتىگەندىكى: ئەتىگەندىكى ئىش. ئەتىگەنكى تاماق. ئەتىگەنكى ۋەقە.

ئەتىگەنلەپ رەۋ. ئەتىگەندىلا، سەھەردىلا: ئۇلار ئەتىگەنلەپ يۈرۈپ كەتتى.

ئەتىگەنلىك سۈپ. ئەتىگەن ئۈچۈن تەييارلانغان، ئەتىگەن ئۈچۈن ئاتالغان: ئەتىگەنگە تەۋە، ئەتىگەنگە تەئەللۇق، ئەتىگەنگە مەنسۇپ: ئەتىگەنلىك چاي. ئەتىگەنلىك مەشىق. * يەكشەنبە كۈنى لېتىپ ئەتىگەنلىك چېينى ئىچىپ بولۇشىغا تۇرسۇن يېتىپ كەلدى.

ئەتىگەنلىككە رەۋ. ئەتىگەندە، سەھەردە: ئۇ: — ئەنسىرىمە ئاسىم، بىزمۇ ئىسسىق ئۆيىمۇنى بۇزمايمىز، ئىسسىق چېيىڭنى تەيىارلا، بىر ئوتلامدىن سۇمۇرىمىز — دە، ئۇخلايمىز، قالغان گەپلەر بولسا ئەتىگەنلىككە سۆزلىشەرمىز، — دېدى.

ئەتىلەتىن رەۋ. بۇگۈندىن كېيىن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا، ئەتىگىنچە: بىز ئىككىمىز ئەتىلەتىن سېنى يوقلىغىلى كېلىپ قالارمىز. * ئۇلار ئەتىلەتىن بېرىپ قېلىشى مۇمكىن.

ئەتىلىك سۈپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتە قىلىنىدىغان، ئەتە يۈز بېرىدىغان، ئەتىگە ئاتاپ قويۇلغان: ئەتىلىك ئىش. ئەتىلىك تاماق. * بۈگۈنكى ئىشنى بۈگۈن، ئەتىلىك ئىشنى ئەتە قىلىش كېرەك.

ئەتىلىككە رەۋ. ئەتىكى كۈندە، ئەتە: ئەتىلىككە بايرام قىلىمىز. * بۇلار تېخى ئەتىلىككە زىياپەت ئۈتكۈزۈپ مېنى ئۈزاتماقچى. * مەن ئەتىلىككە كۆچۈپ كېلىپ سىزگە ھەمراھ بولىمەن.

ئەتىمال (توغرىسى: ئېھتىمال) ← **ئېھتىمال.**

ئەتىمالىم (توغرىسى: ئېھتىمال) ← **ئېھتىمال.**

ئەتىۋار [ئە] ① ئى. ئاممىۋى ئارىسىدا قازانغان، نام، ئابروي، ئىشەنچ، نوپۇز، ئىناۋەت، ھۆرمەت: ئۇلۇم ئەۋزەل يېلىنماقتىن، تايان ئەجرىنگە جەۋلانى، ياشايدۇ ئەتىۋار ھەركىم، ئىجاد ـ مېھنەت گۈلى بولسا. * ئاق ساراي بولغان بىلەن، زەدىۋالى يوق ئىكەن. ئالدىراپ بەرگەن كۆڭۈلنىڭ ئەتىۋارى يوق ئىكەن. ② سۈپ. يۇقىرى باھالىق، قىممەت، ئاز ئۇچرايدىغان، ئېسىل ئەزىز، قىممەتلىك: بۇ تاش دۇنياديكى 72 خىل ئەتىۋار دورىلارنىڭ زەررىلىرىدىن ياسالغان. * بۇ نەرسە ناھايىتى ئەتىۋار. ③ سۈپ. ئەزىز، ئەركە: كىچىكىدە ئەتىۋار بولۇپ ئۆسكەن ساۋۇتجانىنىڭ مەسۇم قەلبىگە بۇ دەشنەمىلەر نەشتەر بولۇپ سانجىلىپ، يىگىنى گېلىدا قالاتتى.

ئەتىۋارسىز سۈپ ① ئەتىۋارى، ئابرويى، نوپۇزى يوق: ئەتىۋارسىز ئادەم. ② قىممىتى يوق، نەزەرگە ئىلىنمايدىغان: ئەتىۋارسىز نەرسە.

ئەتىۋارسىزلىق ئى «ئەتىۋارسىز» سۆزدىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەتىۋارلاتماق «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەتىۋارلاشتۇرماق «ئەتىۋارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىنى ئەتىۋارلاشتۇرۇپ، چاقىرغان يەرلەرگىمۇ بارمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەتىۋارلاشتۇرۇلماق «ئەتىۋارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتىۋارلاشماق ① «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇرمۇشتا ساختىلىقنى پەزىلەت دەيدىغانلار بولىدۇ. ئۇلارنى تېخى بەزى يەرلەردە ئەتىۋارلىشىدۇ. ② ئەتىۋار ھالەتكە كەلمەك: مول نەرسە ئازايسا، ئەتىۋارلىشىدۇ.

ئەتىۋارلانماق «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتىۋارلىق سۈپ ① ئابرويى، نوپۇزى بار، نوپۇزلۇق: ھۆرمەتكە ئىگە: مۇئەززەز: ئەكبەر بۇ ئائىلىنىڭ ئەتىۋارلىق بالىسى ئىدى. * بىر چاغلاردا بىلىملىك ئادەملەر ئەتىۋارلىق ئىدى. ② قىممىتى بار، قىممەتلىك، كەم ئۇچرايدىغان، ئەزىز: ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى قالايمىقان تۇتۇشنى، قالايمىقان ئوۋلاشنى قاتتىق مەنئى قىلىپ، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش لازىم. ③ ئاسراشقا تېگىشلىك، ئاسرىلىدىغان، قەدىرلىك: ھەيدەرنىڭ دادىسىدىن قالغان، تۇكىدىن تولا يامىقى بار بۇ شالۋۇر ئۇنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلىق كىيىمى ئىدى. * چامادانىدىكى سوكنا پەلتو بىلەن يەنە بىر قامىلىق قۇلاقچى تاغامنىڭ بىردىنبىر ئەتىۋارلىق كىيىمى ئىدى.

ئەتىۋارلىماق پ ① چوڭ كۆرمەك، ئابرويىنى قىلماق، ھۆرمەتلىمەك، ئەتىۋار كۆرمەك: ياش پادىشاھ ھېلىقى ئىككى ئۇستىنى خۇددى ئاتىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان خىزمەتچىلەردەك ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدىكەن. * تۇردى ئاخۇن ئاكا خەلق ئۇچۇن ئۆچمەس تۆھپە ياراتقان بولغاچ، كىشىلەر ئۇنى ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئەتىۋارلايتتى. ② ئاسرىماق، قەدىرلىمەك، قىممەتلىك دەپ بىلمەك: ئۇلار ئاتىسى بەرگەن بۇ بايلىقنى ناھايىتى ئەتىۋارلاپ، ئوغرىغا بېرىپ قويماسلىق ئۈچۇن، ئوزۇق ـ تۇلۇك ئىزدەشكىمۇ بارماي، قودۇق بېشىدا بېقىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. * ئۇ قەيەردە

تىبى ئىلىمگە دائىر قەدىمكى كىتاب بار دەپ ئاڭلىسا، دەرھال شۇ يەرگە بېرىپ، بۇ كىتابلارنى ئەتىۋارلاپ سېتىۋالدى. ③ ئەزىز كۆرمەك، ئەزىزلىمەك، ئارزۇلىماق: ئۇلارنىڭ سەمەت ئاتلىق ئارزۇلۇق بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئەر-خوتۇن ئىككىلەن بۇ ئارزۇلۇق بالىسىنى جېنىدىنمۇ بەك ئەتىۋارلايدىكەن.

ئەتىياز ئى [ئەتە+ياز] تۆت پەسىلنىڭ بىرىنچىسى، قىشتىن كېيىنكى يازنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، يەنى كۆكلەم مەزگىلى. مىلادى بويىچە تەخمىنەن 3-فېۋرالدىن 5-مايغىچە بولغان ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەمسىيە يىل ھېسابىدا يېڭى يىلنىڭ بىرىنچى كۈنى، يەنى مارت ئېيىنىڭ 21-كۈنىدىن باشلىنىدۇ: ئەتىياز پەسلى.

ئەتىيازلىق سۈپ. ئەتىيازدا بولىدىغان، ئەتىيازدا قىلىنىدىغان: ئەتىيازلىق تېرىلغۇ. * مەكتەپ كوچىغا بىر تەشۋىقات ماشىنىسى چىقىرىپ، ئامما ئەتىيازلىق تازىلىق بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلدى. * ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا ئالدىراش تەييارلىنىۋاتقان كۈنلەردە كۆزگى بۇغداي مايسىلرىنىڭ ئۈشۈپ كەتكەنلىكى بىزنى گاڭگىرتىپ قويىدى.

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئەتىياز ۋاقتىدا تېرىلىدىغان ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ ئىشى.

ئەتىيازلىق كۈن تەڭلىكى <ئاستر> يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ تۆتىنچى مەۋسۇمى، مىلادى بويىچە يىگىرمىنچى ۋە يىگىرمە بىرىنچى مارتتىن باشلىنىدۇ. بۇ ۋاقىتتا جەنۇبىي ۋە شىمالىي يېرىم شاردا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن-لۇقى تەڭ بولىدۇ.

ئەتىيان ئى [ئەت+يان] بەدەنىنىڭ ھەممىسى، پۈتۈن بەدەن؛ تەن: ئۇنىڭ كەندىر يىپى بىلەن بىرنەچچە يېرىدىن ماتىۋالغان كۆڭلىكىدىن ئاپتاپتا كۆيگەن قاپىقارا ئەتىيانلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەجەب رەۋ [ئە] ① ھەيران قالارلىق، قىزىق، غەلىتە: كىشى ئەجەب خەۋەرلەرنى ئاڭلايدىكەن-دە!... * ئەپەندىم ئۆيلىنىپتىكەن، خوتۇنى ئۈچ ئايدىلا تۇغۇپ قويۇپتۇ. ئەپەندىم ھەيران بولۇپ: — خوتۇن، باشقىلارنىڭ خوتۇنى توققۇز ئايدا تۇغسا، ئەجەب سەن ئۈچ ئايدىلا تۇغدۇڭغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ② جۇملىدە ئېنىق-لىغۇچى رولىدا كېلىپ، «ئىنتايىن، ناھايىتى، تازا، بەك، نېمىدېگەن»گە ئوخشاش كۈچەيتىش، ئاشۇرۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: يارنىڭ ئېتى رەيھانمۇ، چېچى سۈمبۈل بوستانمۇ؟ سۆزلىرى ئەجەب تاتلىق، ھەسەل-ناۋات قوشقانمۇ؟

ئەجەب ئەمەس ئېھتىمال، ئېھتىمالغا يېقىن، مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: — ئۇنداق بولسا، پادىشاھى ئالەم، بىزنىڭ سىلىگە بېرىدىغان مەسلىھىتىمىز شۇكى، سىلى يەنە بىر خوتۇن ئېلىشلىرى كېرەك. يەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئاۋرۇ-ئازمانلىرى ھەل بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ ئۇچىنچىسى. * ئەجەب ئەمەس زالىم شاھ، كېلىپ قالسا ئىنساپقا. يەڭگىن جەزمەن تىلسىمنى، بەرداش بېرىپ ئازابقا...

ئەجەب بولماق ① بىرەر كىشىنىڭ قىلغان قىلمىشىغا يارىشا تارتقان جازاسى ھەققىدە ئېيتىلغان «ياخشى بولدى، كۆڭۈلدىكىدەك بولدى، خوي بولدى» دېگەندەك مەنىلەر-دىكى ئىبارە: — ھە... ئەجەب بولدى، قىنىڭمۇغا پېتىپ ئولتۇرمىغاندىن كېيىن، — دېدى ئانىسى بالىسىنى جىملەپ. ② ئويلىغانلىنىڭ، تەتۇرىچە بولماق: ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن. كىشىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، غېرىپ بولغانغا يىغلايمەن.

ئەجەب بىر بىرقىسما، غەلىتە، يوچۇن، باشقىچە: ئەجەب بىر زامان بولدى، ئالەم چۆر-گىلەي دەيدۇ. يۈرەكتىكى زەردار سۇ، قانغا ئۆرۈلەي دەيدۇ. * ھىھ... ھىھ... ھىھ... دەپ ئەجەب بىر كۈلۈپ كەتتىڭغۇ؟ بىرەر يېرىم ئېچىلىپ قېلىپتۇمۇيا؟.

ئەجەب قىلماق ① ياخشى قىلماق، كۆڭۈل-

دىكىدەك قىلماق: ئۇ كېتىپ، ئەجەب قىلدى.
② ئويلىغانىنىڭ، ئارزۇ قىلغانىنىڭ تەتۈرىنى قىلماق: ــ سەن تۆنۈگۈن ئەجەب قىلدىڭا! بىز سېنى ئوندىق قىلار، دەپ ئويلىمىغان، ــ دېدى ئۇ دوستىغا سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن.

ئەجەب ئىش غەلىتە ھادىسە، غەلىتە ۋەقە، برقىسما ئىش، بۆلەكچە ئىش: ــ بىر يىل بولغان ئۇ بۇ ئۆيگە دەسسىمىگىلى، بۇگۈن ئۇشتۇمتۇت كېلىپ قېلىشى ئەجەب ئىشقۇ؟ ــ دەپ ئويلايتتى زاھىر.

ئەجەبا ئىم [ئە] تەئەجىجۇپ، قىزىق، ھەيران قالارلىق، غەلىتە: ــ ۋاھ ئەجەبا، ــ دەيتتى يىگىت، ــ بۇ قانداق ھادىسىدۇ؟ ئوقۇمۇ بۇ چۈشۈمۇ، ئادەممۇ ئۇ شەيتانمۇ؟... * ــ مېنى تېخىچىلا چۈشە نەمەيدىكەنسىز ــ دە! ــ دېدى تۇرغۇن رەنجىپ، ــ ئەجەبا، مەن پۈل ئۈچۈن شۇنداق قىلۇاتىمەنمۇ؟! ياق! خەلقىمزنىڭ پايدا ــ مەنپەئىتى ئۈچۈن!...

ئەجەبسىنمەك پ. ئەجەبلەنمەك، ئەجەبلىنىش ھېس قىلماق: چاۋار مەتقۇل تېخى بايىلا يېگىيەر يېزىسىدىن قايتىپ كەلگەندى. سابىرنىڭ ئىسمىنى ئاغلاپ، بىرئاز ئەجەبسىنىپ قاسمغا قارىدى.

ئەجەبكى تىر. ھەيران قالارلىقى شۇكى، غەلىتلىكى شۇكى.

ئەجەبكىم ← **ئەجەبكى**: تېپتىنچ كۆڭ ئاسمانىمىش، يۇلتۇزلار پارقىراپ تۇرغانىمىش. ئەجەبكىم، يەتمىشچە ئاي چىقىپ ھەربىرى زەر شولا چاچقانمىش.

ئەجەبلەندۇرمەك «ئەجەبلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۇنەرگە زور ئىشتىياق بىلەن كىرىشكەن زەيتۇننىڭ ئۇشتۇمتۇت سوۋۇپ قېلىشى ئادىلنى ئەجەبلەندۇردى.

ئەجەبلەندۇرۇلمەك «ئەجەبلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەجەبلەنمەك پ. ھەيران بولماق، ھەيران قالماق، تاڭ قالماق، تەئەجىجۇپلەنمەك: بىر كۆلپەتتىن قوتۇلۇپ، ئىككىنچىسىگە يولۇققىنىمغا ئەجەبلەندىم. * ــ توۋا خۇدايىم! ــ ئۇ ئۇغلىنىڭ جۆيلۈپ تۇرۇپ «مۇئەللىم» دەپ چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىپ ياقىسىنى تۇتتى، ــ ئۇنىڭ ئەس ــ يادى مۇئەللىمدە ئىكەن.

ئەجەبلىنەرلىك سۈپ. ھەيران قالارلىق، تاڭ قالارلىق، تەئەجىجۇپلەنگۈدەك: مۇنداق خېرىدارنى ھەرقانداق ھۇنەرۋەن ئۆمرىدە بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئۇچرىتالىشى تەس ئىدى. بولۇپمۇ ئىمام مۇھەممەتتەك ياش كاسىپقا بۇ ھال تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك تۇيۇلاتتى.

ئەجەبلىنىشمەك «ئەجەبلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مالىيە ئىشخانىسى، تېخنىكا ــ تەڭشەش بۆلۈمى ۋە كەسپىي ئىشخانىلارنىڭ بەزى خادىملىرى پەيزۇللانىڭ گۈزەل، كېلىشكەن بىر قىزنى ئەگەشتۈرۈپ ئىشخانىسى تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەجەبلىنىشتى.

ئەجەل ئې [ئە] كىشىنىڭ ياشاش ۋاقتى تۇغىگەن، ھاياتى ئاخىرلاشقان، ئۆمرى تاماملانغان پەيت، ئۆلۈم، قازا: ئەجەل يەتمەي جان چىقماس، بېخىل بايدىن نان چىقماس (ماقال). * ــ ئەمدى مۇنداق قىلايلى، مۇختار بۇ يىل توپتوغرا 30 ياشقا كىرىدۇ. مېنىڭ تېنىم ساق بولسىمۇ، لېكىن ئەجەل دېگەنگە بىرنەرسە دېگىلى بولمايدۇ، ئۇ كۆيۈۋاتقان چىراغدەك ئۆچىتىمۇ تۇغىدى. مەن ئەمدى ئاتلىق قەرزىمنى ئادا قىلاي دەيمەن، سىلەرچە قانداق؟ ــ دېدى ئالماس ئاكا ئايالى رابىخانغا.

ئەجەل پۇرىماق ئۆلۈمدىن بېشارەت بولماق، قازا شەپىسى كەلمەك: شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، يامانلاشتى بارغانچە كېسەل. تىنىشىمۇ ئاستا ھەم تۆۋەن، پۇراپ تۇرار شۇ تاپتا ئەجەل.

ئەجەل سۆرەپ كەلمەك بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا بېرىپ ئۇشتۇمتۇت ۋاپات بولماق: تاشماق قولىدىكى تاياقنى شىلتىپ ئالتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى: ــ سەن!... سەن كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان جاھىل ئۇنسۇر... ياخشى، سېنى بۇ يەرگە ئەجىلىڭ سۆرەپ ئەكىلىپتۇ!

ئەجەل كەلمەك قازا يەتمەك، ئۆمۈر تۈگەمەك، كۈنى توشماق: ئەجەل كەلسە ئەقىل قاچار (ماقال). * قازى داد-پەريياد كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقان بالىنى بەزلەپ: — سەۋر قىل، ئاتاڭ كېسەل ئازابى تارتىپ تولىمۇ قىينىلىپ كەتكەندى، بۈگۈن خۇدادىن ئەجەل كېلىپتۇ، ئۇنىڭغا ھېچ ئامال قىلغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ.

ئەجەلنىڭ ئاغزىدىن قايتماق ئۆلۈم گىردابىدىن يانماق، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالماق: قۇتقۇزدى بىزگە جان بەرىپ، كومىپارتىيە ۋە داھىمىز، قايىتۇق ئەجەلنىڭ ئاغزىدىن، پۈتتى يۈرەكتە ئاھىمىز.

ئەجەل يەتمەك ← **ئەجەل كەلمەك.**

ئەجىلى پۈتمەك ← **ئەجىلى توشماق.**

ئەجىلى توشماق ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلماق، ئاخىرەتكە يۈزلەنمەك، كۈنى تۈگىمەك، ئۆمرى ئاخىرلاشماق: — مەن دەيمەن، توختى چولاقنى شاقىدە ئوجۇقتۇرۇۋەتسەك قانداق؟ — دەيدى ئۇ يېنىدا ئۆرە تۇرغان باستقا غادىيىپ، — بۇنداق ئادەملەرنىڭ خۇنى نېمىگە ئەرزيىتى، ھازىر ئۇنىڭ ئەجىلىمۇ توشۇپ قالدى.

ئەجىلى تولماق ← **ئەجىلى توشماق.**

ئەجىلى مۇئەللەق ئۇشتۇمتوت كەلگەن قازا، ۋاقىتسىز يەتكەن ئەجەل، تاساددىپىي ئۆلۈم: مەن بۈگۈن كىملىكىمنى كۆرسىتىمەن، ئىغۋاگەرنى تاپتىم، ئاسمىنى سۇغا بېسىپ ئەجىلى مۇئەللەق قىلمىسام، ئەر ئوغلى، مەخسۇت بەگ بولماي كېتەي!...

ئەجىلى مۇئەللەق مۇقەررەر ئۆلۈم، قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئۆلۈم.

ئەجەللىك سۈپ. ① ئەجەل يەتكۈزىدىغان، ئەجەلگە ئېلىپ بارىدىغان: بىر ئادەمنى ئەجەللىك بالا-قازادىن قۇتۇلدۇرۇپ قويۇش كىچىك ئىش ئەمەس. ② كۆچمە. ھەل قىلغۇچ، قاقشاتقۇچ: ئۆز كارخانىلىرىدىكى ئىقتىسادىي ئۇنۇمنىڭ ناچار بولۇشىدەك بىرقانچە ئەجەللىك مەسىلىنى تۈتۈپ، ئاممىنى ئىنچىكە ھېسابلاشقا قوزغاپ، بىر-بىرلەپ تەھلىل قىلىپ، مۇناسىپ تەدبىرلەرنى تۈزۈش لازىم.

ئەجەللىك زەربە قاقشاتقۇچ دەكىكە، ھەل قىلغۇچ زەربە: سوۋېت كومپارتىيەسىنىڭ 1917-يىل ئاپرېلدىن ئۆكتەبرگىچە بولغان دەۋرىدىكى ستراتېگىيەسىنى زاپاس ئارمىيىدىن ئەنە شۇنداق پايدىلانغانلىقىنىڭ ئەملىي مىسالى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. شۇبھەسىزكى بۇ دەۋردە ئۇرۇشتا دۈشمەنگە ئەجەللىك زەربە بەرگىلى بولاتتى. * چۈنكى سەن ئىلمىنىڭ غەربىدە مەغرۇر، گىگانت قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاراۋۇل. بېرىسەن ھەر مەھەل ئەجەللىك زەربە، ياۋ ئەگەر ۋەتەنگە سوزسا قارا قول.

ئەجەللىك يېرى ئەڭ ئاجىز جايى، ھەل قىلغۇچ ئورنى، ھالقىلىق نۇقتىسى: بۇ ئىشنى ئۇزۇل-كېسىل ئېنىقلىماي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەجەللىك يېرىدىن تۇتۇش مۇمكىن ئەمەس. * بۇ ئەترەت جەڭ داۋامىدىكى ھالقىلىق پەيتلەردە دۈشمەننىڭ ئەجەللىك يېرىگە سانجىلىدىغان خەنجەر ئىدى.

ئەجەللىمەك پ. ئەجەل يەتمەك، قازا تاپماق: ئۆلمەك: — بۇرۇنقى ئېتىم ئەجەللەپ قالغانىدى.

ئەجەم ئى [ئە] ① يېزا. ئەرەبلەردىن باشقا خەلقلەر، خۇسۇسەن پارسلار، ئىرانلار: كۆرمىگەن ئەرەمەن-ئەجەمدە سىز كەبى باتۇرنى بىز، رۇمى، يۇنان، كوھىقاپ شەھسۇالار ئىچىدە. ② <مۇز> «ئۇن ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ 7-مۇقامى: تاپتونوم رايونلۇق مۇقام گۇرۇپپىسى ئەجەمنى نوتىغا ئېلىپ بولدى.

ئەجەم مۇقامى <مۇز> «ئۇن ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ 7-مۇقامى، بۇ مۇقام 17 نەغمە، 143 مىسرا‌غا بۆلۈنگەن، ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتە چوڭ نەغمە، 65 مىسرا، تۆت داستانغا؛ سەككىز نەغمە، 56 مىسرا، ئۇچ مەشرەپكە؛ ئۇچ نەغمە، 22 مىسرا‌غا ئورۇنلاشقان.

ئەجەمىپتى ئى [ئەجەم+پىتى] <بوت> **ياپونىيە پىجىقى.**

ئەجداد (ئەجدادى) ئى [ئە] بۇرۇن ئۆتكەن نەسىل-نەسەب، ئاتا-بوۋىلار: ئۇلار يېڭىدىن

يېڭى ئۇتۇقلارغا، شان ـ شەرەپلەرگە ئېرىشكەنسېرى ۋە ئەجدادلار ياراتقان كۆرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى، ئاشۇ ئەجدادلارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ.

ئەجدەر (توغرىسى: تەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجدەرھا (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجدىھا (ئەجدىھاسى) ئى [پ] ① ئەپسانىۋى چوڭ يىلان: پەرھات غارنىڭ ئاغزىغا يېقىن كېلىشگە، ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن كۆچلۈك گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، غار ئىچىدىن بىر ئەجدىھا ھەيۋە بىلەن پەرھاتقا ھۇجۇم قىلىدۇ. ② كۆچمە. قانخور، ياۋۇز، زالىم: سەن بولساڭ بىر ئادەم، بەگ بولسا ئەجدىھا، ئۇنىڭ ئېزىق گۆشى بولاي دەمسەن؟

ئەجدىھا دەرىخى ئى [ئەجدىھا+دەرىخى] <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىزلىكى 20 مېتىرغا يېتىدۇ، يوپۇرمىقى خەنجەرسىمان ۋە ئاقۇچ رەڭدە بولۇپ، كۆپرەك شېخىنىڭ ئۇچىغا مەركەزلىشىدۇ؛ گۈلى ئاق، مېۋىسى شىرنىلىك ھەم قىزغۇچ سېرىق بولىدۇ؛ تروپىك بەلباغىدا ئۆسىدۇ؛ يېلىمى قىزىل بولۇپ، جۇڭگىيە دورىسىـپالما يېلىمىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئەجدىھا گۈل ئى [ئەجدىھا+گۈل] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياكى ئىككى يىللىق، تىك ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرماقلىرى ئۆۋەتىلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ ئۇزۇنراقلىرى ئىللىپس ياكى تۆمۈنە شەكلىدە بولىدۇ؛ گۈلى ياز ۋە كۈزدە ئېچىلىدۇ، گۈل تاجى بىنەپشە، قىزىل، سېرىق، ئاق رەڭلەردە كېلىدۇ. ئۇنى تېرىش، قەلەمچە قىلىپ تىكىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق كۆپەيتكىلى بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپانىڭ جەنۇبى بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا مېۋىلىك مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ.

ئەجدىھا ئوتى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى يېپىسىمان، گۈلى كىچىك، ئۇمۇم گۈل رېتى، ئۇنىڭ غولى ۋە يوپۇرماقلىرىدىن يامغۇرلۇق، ئارغامچا، ساۋۇت خەي ۋە قەغەز قاتارلىقلارنى ياسىغىلى بولىدۇ.

ئەجدىھا يۇلتۇز تۇركۈمى <ئاستر> ئەگمە قۇتۇپ يۇلتۇز تۇركۈمىلىرىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 17 سائەت. ئېكۋاتور كەڭلىكى 65°. چوڭ ئېيىق ۋە كىچىك ئېيىق يۇلتۇز تۇركۈملىرىنىڭ ئارىسىدا، گېركۇلېس يۇلتۇز تۇركۈمىنىڭ شىمالىغا، سېفىي يۇلتۇز تۇركۈمىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ؛ ئىگىلگەن دائىرىسى ناھايىتى كەڭ ۋە ئەگرى ـ بۈگرى بولۇپ، خۇددى ئۇزۇن ئەجدىھاغا ئوخشايدۇ.

ئەجدىھا يىلى <ئاستر> 12 مۇچەلنىڭ بەشىنچىسى.

ئەجدىھار (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجرە (توغرىسى: ئەجىر) ← **ئەجىر.**

ئەجنەبىي [ئە] ① سۈپ. چەت ئەللىك، چەت ئەللىككە ئوخشاش: يۇرتداشلار سۆز ئاچقىنى سېنىڭ توغرائىدا، كەپتۇ بىر ئەجنەبىي بالا. ئوخشىمايدۇ قاپتۇ ئۇ يېزا ئوغلىغا، سەسكەندى يېزىمىز، بۇ سەھرا ـ دالا. ② ئى. چەت ئەل گىرازىدانى، چەت مەملىكەت ئادىمى، چەت ئەل پۇقراسى: چېكىلىۋاتقان بۇ تاماكىنى يېقىندا ئاقسۇنى زىيارەت قىلغان غەربىلىك ئەجنەبىيلەر تەقدىم قىلغانىدى.

ئەجۇج ـ مەجۇج جان ت. ← **يەجۇج ـ مەجۇج:** ـــ سىلەر، ـــ دېدى ئۇ داستىخانىدىكى نانىنىڭ ئۇۋاقلىرىنى تېرىپ يەپ، دۇنيا قىلغاندىن كېيىن، ـــ پەرىشىتە بىلەن ئەجۇج ـ مەجۇجنى ئايرىشنى بىلىش كېرەك.

ئەجبا (توغرىسى: ئەجەبا) ← **ئەجەبا.**

ئەجىر (ئەجرى) ئى [پ] ① ئىشلەنگەن ئىش، ئەمگەك، خىزمەت: ئەگەر ھارام مال يەيدىغان بولسام، قىلغان ئەجرىم بىكار بولىدۇ. * خەق نېمە دېسە دېمەمدۇ. مەن ئۇچۇن باغاق سېتىش بولامدۇ، تاغاق سېتىش بولامدۇ، ئىشقىلىپ ئىشلەيدىغان بىر ئىش بولسىلا، ئۆز ئەجرىم بىلەن پۇل تاپسامىلا بولاتتى. * دېھقان شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ، چار چۇرۇكنى ئىككى كاسا قىلىپ تىلدى. بىر كاسىنى ئابدۇللاغا تۇتتى: ـــ ئۆز ئەجرىمىزنىڭ مېۋىسى، ئېلىڭلار... دېھقانلار جەمئىيىتى كېسىپ بەرگەن يەرنىڭ قوغۇنى، تۇنجى قېتىم ئۆز يېرىمىزنىڭ ھوسۇلىدىن بەھرىمەن بولدۇق...، ـــ دېدى خۇشال بولۇپ. ② غەمخورلۇق، كۆيۈنۈش، كۆڭۈل بۆلۈش، تەلىم ـ تەربىيە: ئاغىلىسام ئۇ تېخى سىزنى پارتىيىگە تونوشتۇرغۇچىنىڭ بىرى ئىكەن، بۆلۈم باشلىقلىقىغا ئۆسۈشكىز ـ دىمۇ ئۇنىڭ ئەجرى ھەممىدىن كۆپ ئىمىش، سىزگە ئەپسىز بولارمىكىن دەۋاتىمەن...* تىكەندىن گۈل ئۇنگەندەك، ئاسمانغا پىچاق ئاتقاندىغان ئويۇن قېپىدىن خىلىلا ئۇمىدلىك ئوقۇغۇچى يېتىلىپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنىڭ ھەممىسى سىلىنىڭ ئەجرىلىرى.

ئەجىر تاپماق بېقىش تاپماق، كۈتۈشكە ئېرىشمەك، پەرۋىش قىلماق: مەن «بۇ ئۆكۈزنى ئالمايمەن، مال بولمايدۇ» دېسەم، «ئاتلارنىڭ ئاشقان بوغۇزىنى بەر، ئەجىر تاپسا ئالامەت مال بولىدۇ»، دېمىگەنمىدىڭ.

ئەجرى سىڭمەك خىزمىتى يەتمەك، تۆھپىسى قوشۇلماق، مېھنىتى سىڭمەك: ئالىم ھەممىدىن ئوبدان بىلىدۇكى، ئۇنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بۇيان باسقان ھەربىر قەدىمىگە، قولغا كەلتۈرگەن ھەربىر مۇۋەپپەقىيىتىگە تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئەجرى سىڭگەن! * ئۇستازىم دەپ نامىڭىزنى ئالسام تىلىمغا، دولقۇنلىنىپ ئاقار مېھرىم دەريالىرى. سىڭىپ ئەجرى، ئەقىلىڭىزنىڭ نۇرى مانىڭا، چېچەك ئاتقان ئوتلۇق ئارمان رەنالىرى.

ئەجىر قىلماق ئەمگەك قىلماق، خىزمەت ئىشلىمەك، تەر تۆكمەك: ـــ ھە، مۇنداق دېگىن، ـــ دېدى سادىق، ـــ بۇنىڭ تىلىغا ئالغۇدەك نېمىسى بار؟ يول تېخى ئۇزۇن، بىزگە ئېھتىياجلىق بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىشلار ئاز ئەمەس، ھەر ئىككىمىز كۆپرەك ئەجىر قىلىپ تۆھپە يارىتىشىمىز لازىم...

ئەجىرسىز سۈپ. ئەمگەك سىڭدۈرۈلمىگەن، ئەجرىسى يوق؛ مېھنەتسىز، ئەمگەكسىز: ھالال تەردىن تىزىپ ئونچە ۋەتەنىنى قىلمىساق گۈلشەن، كېلەرمۇ ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۇ، ئەجىرسىز بىر ئىشارەتكە.

ئەجىرلىك سۈپ. مېھنىتى سىڭگەن، ئەمگەك قىلىنغان، تەر تۆكۈلگەن: ياشلىقتا ياڭاقنى چاقىدۇ چىشلىك، تاشقا مۆھۈر باسقاندەك ئەجىرلىك ئىشلىك، مېھنەت ۋە كۈرەشتە ئۆتكۈزسەك ئۇنى، مەڭگۈلۈك باھاردەك بولىدۇ قىشلىك.

ئەجىن ئى. يېزىت. ئادەمنىڭ يۈز ـ كۆز ۋە بەدەنلىرىدە ھاسىل بولىدىغان قورۇق ۋە سىزىقلار: شۇندىمۇ پەسەيمەي ئىشەنچ يالقۇنلىق، ئىشلەپسەن، كۈن ۋە تۈن ئۇنتۇپ ئۆزۈڭنى، ئورۇقلاپ كېتىپسەن جاپالىق ئىشتا، قاپلاپتۇ كۆپ يېڭى ئەجىن يۈزۈڭنى.

ئەچۈشتۇرمەك «ئەچۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەچۈشۈلمەك «ئەچۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەچۈشمەك پ [ئېلىپ+جۈشمەك] ئېگىزدىن پەسكە چۈشۈرمەك، يۇقىرىدىن تۆۋەنگە يۆتكىمەك: شاكىر ئۆگزىسىدىكى قورۇتۇلغان كىشمىش ئۇزۇمىدىن بىر سېۋەت ئەچۈشۈپ، جۇرئەتكە يوللۇق تۇتتى.

ئەخبار ئى [ئە] يېزىت. خەۋەر، خەۋەرلەر، ئۇچۇر، مەلۇمات: نسايىمدىن يېتىلگەچ چۇنكى

ئەخبار، ئۇلار بولغان ئىدى گەپتىن خەۋەردار. * بۇ كەلگە دۇنيانىڭ قانداق پۇچقىقغا باش تىقىپ ياتىسالىڭ، بىلىم تارتىپ چىقار مەيدانغا ھېچ بىركىمگە ئەخبار يوق.

ئەختەر ئى [پ] يېزىت ① زۇھەل يۇلتۇزىنىڭ نامى؛ يۇلتۇز: قانائەت كۆكسىنى تىلغان شجاەت قەلبى بىرلە، بىلىمنىڭ كانىنى ئىزدە ۋەتەن بەختىگە ئەختەر تاپ. * سەن ئۆزەڭنى يەرگە تەڭ تۇت، ئەيلە كەمتەرلىكنى خۇي، مەۋقەيىڭ بولغاندىمۇ ئۇستۇن ــ پەلەكنىڭ ئەختەرى. ② ئايالىلار ئىسمى.

ئەخلاق (ئەخلاقى) ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ھەربىر جەمئىيەتكە خاس بولغان پائالىيەت مىزانى؛ ئادەب، خۇلۇق، پەزىلەت: مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاقنى قوغداشتا ھەممە كىشىنىڭ ھوقۇقى ۋە مەسئۇلىيىتى بار. * ئەخلاق بىلەن قانۇننىڭ پەرقىمۇ بار. ئۇنىڭ ئىپادىسى شۇ يەردىكى، بىرىنچىدىن، قانۇن جەمئىيەت سىنىپلارغا بۆلۈنگەندىن كېيىن ئاندىن پەيدا بولغان، ئەخلاق دېگەن پائالىيەت مىزانى بولسا ئىپتىدائىي جامائە جەمئىيىتى دەۋرىدىمۇ مەۋجۇت ئىدى.

ئەخلاق پەلسەپىسى <پەلس> مۇئەييەن جەمئىيەتتە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە شەخسلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تەرتىپكە سالىدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە، ھەرىكەت قائىدىلىرىنىڭ نەزەرىيىلەر يىغىندىسى.

ئەخلاق ــ پەزىلەت ئەخلاق ۋە پەزىلەت: پۇل، مال ــ مۇلۇك بولغاندىن سىرت بىلىم، ئاڭ، ئەخلاق ــ پەزىلەت بولۇشى، يەنە كەلگۈسى ھايات توغرىسىدا گۈزەل ئارزۇ بولۇشى، شۇ ئارزۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدىغان غەيرەت بولۇشى لازىم.

ئەخلاقسىز سۈپ. ياخشى تەربىيە كۆرمىگەن، ئەدەب ــ قائىدىلەرگە بويسۇنمايدىغان، ئەخلاقى بۇزۇق، ئەخلاق ــ پەزىلەتتىن ئايرىلغان، ئىنتىزامسىز، ئەدەبسىز: بۇ ئاتسىنى دورىماپتۇ، بۇخارادا ئوقۇپ كەلدىم دېگىنى بىلەن ئۇ ئەخلاقسىز بىر ئېشەك. * كۆر ــ دۈڭمۇ ئالىمجان، مانا مۇشۇنداق «ياماڭغا يولۇققاساڭ يارىسى» دەيدۇ. ئاتا ــ ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماي، مەكتەپتىن قېچىپ، يامانغا يولىلارغا كىرىپ كەتكەن ئەخلاقسىز بالىلارنىڭ كەينىگە كىرسەڭ، سېنىمۇ ئازدۇرۇپ كاردىن چىقىرىدۇ.

ئەخلاقسىزلىق «ئەخلاقسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئىش تۇزۇمىگە، زاۋۇتنىڭ مەشغۇلات پرىنسىپلىرىغا رىئايە قىلماڭانلىقى ئۈستىگە، ئەخلاقسىزلىق كوچىسىدا، ئەيش ــ ئىشرەت سورۇنلىرىدا خېلىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىغا باقماي چېچىپ يۇرىدىغىنى.

ئەخلاقشۇناس ئى [ئە+پ] كىشىلەردىكى ئەخلاق ــ پەزىلەت، تەرتىپ ــ ئىنتىزام ۋە ئەدەب ــ قائىدىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى: ئىككىمىزنىڭ بىر ــ بىرىمىزگە بۇنداق يار بولۇشىمىز گۇناھىمۇ ئەمەس، بۇنىڭ ئەڭ تەلەپچان ئەخلاقشۇناسلار قاپقىنى تۇرۇپ قارايدىغان يېرىمۇ يوق.

ئەخلاقشۇناسلىق ئى. ئەخلاق ــ پەزىلەت، تەرتىپ ــ ئىنتىزام، ئەدەب ــ قائىدىلەر ھەققىدىكى پەن: ئەخلاق ــ ئەخلاقشۇناسلىق بىلەن ئىجتىمائىيەتنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى؛ ئەخلاقي پەزىلەت بولسا، پسىخولوگىيە بىلەن پېداگوگىكنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى. * ئەخلاقشۇناسلىق كىشىگە ئۆزىنى تۇتۇشنى ئۆگىتىدۇ، لوگىكا ۋە ستىلىستىكا كىشىنى ناتىق قىلىدۇ.

ئەخلاقلىق سۈپ. ياخشى تەربىيە كۆرگەن، ئەخلاقى ياخشى، ئەدەبلىك: مۇئامىلىسى ياخشى، ئەخلاقلىق كىشىدىن ھەرقانداق كىشىگە پايدا كەلسە كېلىدۇكى، زىيان كەلمەيدۇ.

ئەخلاقىي سۈپ [ئە] ئەدەب ــ ئەخلاققا ئائىت، ئەدەب ــ ئەخلاققا دائىر، ئەخلاق ــ پەزىلەتكە خاس: ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاقي تەرىشچانلىقلىرى ئارقىلىق ئېسىل ئەخلاقي پەزىلەتنى يېتىلدۈرۈشى زور مۇۋەپپەقىيەت ھېسابلىنىدۇ.

ئەخلاقىي بىلىم ئەخلاققا ئائىت ساۋات،

ئەدەب ـ ئەخلاققا دائىر بىر يۈرۈش سىستېما ملاشقان بىلىم: ئەخلاقىي بىلىم دېگىنىمىز كونكرېت ھەرىكەت ئۇلچىمى بىلەن ئۇلارنى ئىجرا قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىدىن ئىبارەت.

ئەخلاقىي پەزىلەت ئەدەب ـ ئەخلاققا خاس ئېسىل خىسلەت، تەرتىپ ـ قائىدىگە ئائىت يۈكسەك ئادەت: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنىڭ شەكىللىنىش جەريانىمۇ تەربىيىنى ئاساس قىلغان تەربىيە بىلەن ئۆز ـ ئۆزىنى تەربىيىلەش قارىمۇقارشىلىقى بىرلىكىنىڭ راۋاجلىنىش جەريانى.

ئەخلاقىي تەربىيە ئەخلاق ـ پەزىلەتنى مەزمۇن قىلغان تەربىيە.

ئەخلەت ئى [ئە] ئۆي ئىچى، ھويلا ـ ئارام، كوچا قاتارلىقلارنى سۈپۈرۈپ تازىلاش جەريانىدا توپلانغان تاشلاندۇق، مەينەت نەرسىلەر؛ سۈپۈرۈندى: بۇ قېتىمقى «مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى پاسكىنا، قالايمىقان، ناچارلىقنى تۈگىتىش، مەنىۋى ئەخلەتنى سۈپۈرۈپ تاشلاشتا چوڭ تۈرتكە بولىدۇ.

ئەخلەت سۇزگۈچ <سۇ> سۇدا ئېقىپ كەلگەن ئەخلەتلەرنى ئۆتكۈزمەي سۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن ياسالغان سايمان؛ شالا ياكى تور.

ئەخلەت ئوغۇت <دېھ> ئاساسلىق ئوغۇتلاردىن باشقا ئوغۇت ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان ئەخلەتتىن ئىشلەنگەن ئوغۇت.

ئەخلەت ـ چاۋار ئەخلەت ۋە چاۋار قاتارلىق نەرسىلەر: شەھەرنى ئوراپ سوقىقان سېپىل ئۈچۈن توپا ئېلىنغان خەندەكلەر ناھايىتى كەڭ ۋە چوڭقۇر بولۇپ، بۇ يەر توختام سۇ ۋە شەھەر ئىچىدىن ئېلىپ چىقىپ تۆككەن ئەخلەت ـ چاۋارلار بىلەن چىرىپ سېسىپ پاسكىنىلىشىپ تۇرىدۇ.

ئەخلەتخانا ئى. [ئە+پ] ئەخلەت تۆكۈش ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان، تەييارلانغان جاي، ئورۇن: بىز تۇرغان ئۆي ئەخلەتخانىغا ئايلىنىپ قېلىپتۇ. * ئەخلەتخانا ئولتۇراق ئۆيىدىن يىراق بولۇشى لازىم.

ئەخلەتلىك ئى ئەخلەت بار، ئەخلەتكە تولغان جاي.

ئەخمەق سۈپ [ئە] ئەقلىي جەھەتتىن چەكلەنگەن، ئەقىل ئىشلەتمەيدىغان، نادان، ھاماقەت، ئەقىلسىز: ئەخمەقنىڭ چوڭ ـ كىچىكى يوق (ماقال). * ــ ۋاي ئەخمەق، شۇ گەپكە ئالدىنىپ شۇنچە يەردىن ئەگىشىپ كەلگىنىنى قارا، ــ دېدى ئۇ ئاستا پىچىرلاپ، ــ ئەخمەق دوستتىن ئەقىللىق دۈشمەن ياخشى.

ئەخمەق ئەتمەك ← **ئەخمەق قىلماق.**

ئەخمەق بولماق ئالدانماق، گوللانماق، ھاماقەت بولماق؛ ئەقىلسىزلىق قىلماق: ئادەم بولمىسا ئەقلىك بىلەن، ئەخمەق بولسەن ساقلىك بىلەن (ماقال). * ــ خۇرجۇن توشمايدۇ دېسەم نېمە بولسا بولسۇن دېدىلە، شۇ خۇرجۇنىڭ توشمىغان يېرىگە چالما سالدىم، ــ دەپتۇ، دېھقان. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئەخمەق بولغانلىقىنى بايقاپ دېھقانىنى جازالماپتۇ.

ئەخمەق قىلماق ئالدىماق، گوللىماق، بۇرنىدىن يېتىلىمەك: كۆپ سۆز ئادەمنى ئەخمەق قىلار (ماقال). * ئەخمەق دېگەن مۇشۇ ئۇكام، ۋاي قىزىڭلارنى قېتىپ بېرىڭلار، دېدىڭلار، خوپ دېدۇق، بۇگۈنكى كۈنگە كېلىپ، يەنە بۇ ئىشنى كەينىگە سۈرەۋاتىسىلەر، بۇ ئەخمەق قىلغان بولماي نېمە!

ئەخمەقلەرچە رەۋ. ئەخمەقلەرگە ئوخشاش، ئەخمەقلەردەك: ــ داداڭ بىزنى ھەرگىزمۇ ساڭا ئوخشاش مۇنداق ئەخمەقلەرچە يېمەيدۇ، ــ دېدى بورسۇق بۆرىگە.

ئەخمەقلەشتۈرمەك «ئەخمەقلەشمەك» پېئ. لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەخمەقلەشمەك پ. ئەخمەققە ئايلانماق، ئەخمەق بولماق: مۇشۇ ھەقىقەتنى ئۇنىڭ ئويۇن بىلەن ئەخمەقلىشىپ كەتكەن كاللىسىغا، ھاراق بىلەن قارىيىشقا باشلىغان كۆڭلىگە ئورناشتۇرۇشقا تىرىشتىم.

ئەخمەقلىك «ئەخمەق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياخشى ئوقۇۋاتقان بالىنى

مەكتەپتىن چىقىرۋالىمەن، دېيىش، ئۇچىغا چىققان ئەخمەقلىك.

ئەخمەقلىك قىلماق ئەخمەقىقە ئايلانماق، ئەخمەقىقە ئوخشاش ھەرىكەتتە بولماق: ــ مۇددىئاڭ ئىستىقبالى تېخى ئالدىدا، ــ دېدى شانىياز چولپانخان ئانىنى قىزىقتۇرۇپ، ــ ئىش بىز دېگەندەك بولسا ھەممىگىلارنىڭمۇ تويى بولىدۇ، ئەخمەقلىك قىلىپ، باشقا خىيالىلاردا بولۇپ يۈرمىسىلە.

ئەخمىقانە رەۋ [ئە+پ] ئەخمەقلەرگە خاس، ئەخمەقلەرچە: ھازىرقى جەمئىيەتتە غايە بىلەن ئەخمىقانە خىيالنىڭ پەرقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ. يەنە بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، «قولۇم-دىن كەلمەيدۇ» بىلەن «قولۇم بارمايدۇ»نىڭ پەرقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ.

ئەخمىقانىلىك ئى. ئەخمەقلىك: ــ بۇ چېكىدىن ئاشقان ئەخمىقانىلىك، ــ دېدى ئېلى كۆزلىرىنى قىسىپ، ــ قانداقمۇ قورساقتىكى ھامىلىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز بولۇشىنى بەلگىلەپ بەرگىلى بولسۇن؟

ئەدەب ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇئامىلىدە ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىشى؛ ئەخلاق، تەربىيە ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇچەملىرى: ئۇ شۇ كۈنى كەچتە زاۋۇت ئامبىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ياش ئامبارچىغا ئەدەب بىلەن سالام قىلدى. * شۇ ھالەتتە تۇرغىنىمنى كۆرۈپ قىز، ئەدەب بىلەن قىلدى تازىم ھەمدە تېز.

ئەدەب ساقلىماق كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكى قائىدە-يوسۇن، ئىجتىمائىي تەرتىپكە رىئايە قىلماق، ئەمەل قىلماق، بويىسۇنماق: ھاكىم ئىككىلا قولىنى تىزغا قويۇپ ئالدىغا بىرئاز ئېگىلىپ، پۈتۈن دىققەت-ئېتىبارى بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى. «ئۆز دادىسىنىڭ ئالدىدىمۇ مۇنچىلىك ئەدەب ساقلاپ ئولتۇرمىغان بولاتتى-ھە؟» دەپ ئويلىدى سېتى.

ئەدەبسىز بەرمەك زەربە بەرمەك، دەككە-سىنى، جازاسىنى بەرمەك: تۆلكە ئەمدىلا تامغا سەكرىگەنىكەن، ئىت، توخۇ، غاز، ئۆردەكلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ قۇيرۇقىدىن تارتىپ چۈشۈرۈ-ۋاپتۇ ۋە ھەممىسى بىر بولۇپ ھەييار تۆلكىنىڭ ئەدىبىنى بېرىپتۇ.

ئەدەبىنى يېمەك باشقىلاردىن دەشنەم ئاڭلا-ماق، زەربە يېمەك: ئىززىتىنى بىلمىگەن ئەدەبىنى يەر (ماقال). * ھامۇت ئىدارىنىڭ ئامبارچىسى بولۇپ، خىيانەتتىن قول ئۈزمىگەنلىكى ئۈچۈن دادام ئۇنى پاش قىلغان، تەنقىد قىلغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇ تەشكىل ئالدىدا ئەدىبىنى يېگەن.

ئەدەب-ئەخلاق ئەدەب ۋە ئەخلاق: ئەركىنجان ئەمدى ھەربىي قىسمىنىڭ بىر چوڭ مەكتەپ ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدا سىياسىينى، ھەربىي ئىشلارنى، ئەدەب-ئەخلاقنى ئۆگىنىپ، چىنىقىپ، تېز ئالغا باسقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

ئەدەب-ئەخلاقلىق ئەدەب ۋە ئەخلاقى بار، ئەدەب ساقلايدىغان ۋە ئەخلاققا رىئايە قىلىدىغان: «مەدەنىيەتلىك» دېگەن ئەسلى ئەدەب-ئەخلاقلىق، سىيلىق-سىپايە، قائىدە-يوسۇن لۇق، شېرىن سۆزلۈك بولۇش دېگەندەك مەزمۇنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

ئەدەبسىز سۈپ. ئەدەب-ئەخلاققا، تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىئايە قىلمايدىغان؛ تەرتىپسىز، ئەخلاقسىز، بىئەدەب: ئەدەبنى ئەدەبسىزدىن ئۆگەن (ماقال). * بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ: ــ ھەي ئەدەبسىز، سەن قايسى يۇزۇڭ بىلەن مېنىڭ دەرگاھىمغا مۇشۇنداق بىمەنە تەلەپنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭ؟! جاللات! ــ دەپ چاقىرىپتۇ.

ئەدەبسىزلەشمەك پ. ئەدەب-ئەخلاق، تەرتىپ-ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلماق، ئۇنىڭدىن چەتنىمەك: ئەخلاقسىزلىق قىلماق: ــ بۇ بالىلار ئەجەبمۇ ئەدەبسىزلىشىپ كەتتى، ــ دېدى رازىق ئىشكىنى يېپىۋېتىپ.

ئەدەبسىزلىك «ئەدەبسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم ئابستراكت شەكلى: ــ قوي مۇنداق گېپىڭنى، 6-ئايدا جۇڭا كىيىپ ۋاڭ غوجامنىڭ مەرىكىسىگە كېلىش ئەدەبسىزلىك بولىدۇ، ــ دېدى غوجاكا. * ــ بۇ خىزمەت قىلىدىغان ئورۇن. ئىشخانىدا مەست

بولۇپ ئولتۇرۇشنىڭ ئۆزى ئەدەبسىزلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقىلارنىڭ خىزمەت قىلىشىغىمۇ تەسىر يېتىدۇ، ـــ دېدى باشلىق.

ئەدەب ـ قائىدە ئەدەب ۋە قائىدە: «خوتۇنى بار تۇرۇپ خوتۇنۇم يوق دېسە، ئەمرىدىن جۇدا بولىدۇ...»غان ئىسلامىيەتنىڭ ئەدەب ـ قائىدىسىنى ئىمام مۇھەممەت ئوبدان بىلەتتى.

ئەدەبلەتمەك «ئەدەبلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەدەبلەنمەك «ئەدەبلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەدەبلىك سۈپ. ئەدەب ـ ئەخلاق قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىدىغان، ئەدەبنى بىلىدىغان، تەربىيە كۆرگەن؛ ئەخلاقلىق: ئەدەبلىك بولۇش پائالىيىتى ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ ۋە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا ياخشى يۆنىلىشىگە قاراپ ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈردى. * ئانا مەكتەپ بىزلەرنى ئۆستۇرمەكتە ئەدەبلىك. ئەخلاق، ئوقۇش، ئەمگەكنى بىلىمىز، ئەڭ شەرەپلىك.

ئەدەبلىمەك پ. باشقىلارغا جىسمانىي، روھىي جەھەتتىن زەربە، دەككە بەرمەك، جازالىماق: بەزىلەر يۇرت ئاقساقاللىرى، يۇزبېشىلەر، مىراب ـ دوغلارنى باغلاپ كېلىپ، راسا ئەدەبلەپ جازاسىنى بېرىشنى تەلەپ قىلسا، يەنە بەزىلەر كونىلىرىنى قىيما ـ چىيما قىلۋېتىپ. يېڭى ئاقساقال، يۇزبېشى، مىرابلارنى قويۇشنى تەلەپ قىلىپ ۋاقىرايتتى.

ئەدەب ـ ھۇرمەت ئەدەب ۋە ھۇرمەت: يۇسۇپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگ قىرىق يىگىتنى باشلاپ ئۆرگەنچ يۇرتىغا يېتىپ كەلدى. ئىر ئەلىخان تامامىي بەگلىرى بىلەن ئالدىغا چىقىپ ئىززەت ـ ھۇرمەت بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ تەختكە تەكلىپ قىلدى. يۇسۇپ بەگ ئەھمەد بەگلەر ئەدەب ـ ھۇرمەت ساقلاپ پەستە ئولتۇردى.

ئەدەب ـ ئىكرام ئەدەب ۋە ھۇرمەت: شاھزادە پەرىزاتنى كۆرۈپ، ئەدەب ـ ئىكرام بىلەن سالام بېرىپ، قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ئەدەبىي سۈپ [ئە] بەدىئىي ئەدەبىياتقا، يېزىقچىلىق ئىشلىرىغا، يازغۇچى، ئەدىبلەرگە دائىر، ئائىت؛ ئەدەبىيات تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرىدىغان: ئەدەبىي ئەسەر. ئەدەبىي تەخەللۇس. ئەدەبىي تىل. ئەدەبىي هايات. * بۇ ئادەمنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى مەن رومانىدا يازمىغان. ئۇ ئۆزى ناھايىتى كېلىشكەن، ئەدەبىي ماھارىتى ئۇستۇن بىر ئادەم ئىدى. * ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىلىرى كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئەدەبىي ئاخبارات <ئە> نەشرىي ئەسەرلەرنىڭ بىر خىلى، خەۋەر، ئاخبارات، زىيارەت خاتىرىسى، ئوچېركلارنىڭ ئومۇمىي نامى. رېئال تۇرمۇشتىكى تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار تېما قىلىنىدىغان مۇۋاپىق بەدىئىيلەشتۈرۈش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە خەۋەر.

ئەدەبىي ئەسەر بەدىئىي ئەدەبىياتتا يازغۇچىنىڭ تىل ۋاستىسى ئارقىلىق كىتابخانلارغا تەبىئەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ۋەقەلىكنى رېئال ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەپ تونۇشتۇرغان ئەسەر، ھېكايە، رومان، شېئىر، دراما، قاتارلىق ئەسەرلەر: تارىخىي خاتىرىلەردىكى، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى، رېئال تۇرمۇشتىكى شۇنداق ساناپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان تراگېدىيە ـــ پاجىئەلەر بۇگۈنكى كۈندە سۇ گۈمبەزنىڭ تەقدىرىدە نەچچە قېتىم تەكرارلانغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئەنئەنە <ئەد> ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ۋە ئۇنىڭ ئۇزاق يىللىق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا قەدەمگۇ قەدەم شەكىللەنگەن، ئۆزىگە خاس مىللىي تۈسكە ئىگە بەدىئىي نۇقتىسىنەزىرى، بەدىئىي ئۇسلۇبى، سەنئەت شەكلى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئەدەبىي تەرمىلەر <ئەد> بىرەر پارچە ماقالە

ياكى كىتابتىن تاللىۋېلىنغان ئۈزۈندىلەر.

ئەدەبىي تەلەپپۇز <تىل> ئەدەبىي تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى يەنى ئىستېمال ئۆستۈنلۈ-كىگە ئىگە بولغان دىئالېكتنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەدەبىي تەلەپپۇزى، ئۇرۇمچى تەلەپپۇزى، دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى.

ئەدەبىي تەنقىد <ئەد> بەلگىلىك سىنىپنىڭ سىياسىي نۇقتىئىنەزىرى ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت كۆز قارىشىغا ئاساسەن ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى تەھلىل-تەتقىق قىلىش، باھالاش ۋە خۇلاسلاش ۋەزىپە-سىنى ئۈستىگە ئالغان بىر خىل ئىلمىي پائالىيەت: «ئېچىلىش-سايراش» فائىجىنى ئەدەبىي تەنقىدنى ھەرگىزمۇ چەتكە قاقمايدۇ، ئەكسىچە، ئۇ ئەدەبىي تەنقىدنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەدەبىي تىل <ئەد> بەلگىلىك بىر مىللەت خەلقىنىڭ ئېغىز تىلىنى ئاساس قىلىپ ئۈزاق تارىخىي دەۋر جەريانىدا شەكىللەنگەن، پىششىقلانغان، قېلىپلاشتۇرۇلغان، ئەدەبىي ئەسەرلەر، گېزىت-ژۇرناللار، كىتاب ماتېرىياللار، خەت-ئالاقە ۋە رادىئولاردا ئىشلىتىدىغان ئورتاق تىلى.

ئەدەبىي سەنئەت <ئەد> ئەدەبىيات ۋە سەنئەتنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشى ياكى بىرىكىشى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيىتىگە قىزىقىدۇ، بەزىلىرى تەنتەربىيىگە قىزىقىدۇ. تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنى بۇ خىل ھەرىكەتلەرگە قاتناشتۇرۇپ ئۇنى ئۆگىنىش بىلەن باغلاشتۇرىدۇ.

ئەدەبىي لەقەم <ئەد> ← **تەخەللۇس.**

ئەدەبىي مىراس <ئەد> تارىختىكى يازغۇچىلار ۋە خەلق ئاممىسى ئىجاد قىلغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرى: «بۇلاق» مەجمۇئەسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىنى خەلقىمىزگە تونۇشتۇرىدىغان بىردىنبىر ژۇرنال.

ئەدەبىي ئوبزور <ئەد> يازغۇچىلىق كەسپىدە ئۆزئارا باغلانغان مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرگە دائىر مەلۇماتلار تىل ۋاستىسى بىلەن ئەدەبىي تەھلىل ئارقىلىق ناھايىتى قىسقا، ئىخچام، ئۆتكۈر قىلىپ خۇلاسلانغان يازما ئاخبارات: يېقىندا مىللەتلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان «ياخشىراق يازايلى، قىسقىراق يازايلى» دېگەن ئەدەبىي ئوبزورلار توپلىمى ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئەدەبىي ئۇسلۇب <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرنىڭ بىر قاتار ئىجادىيەتلىرىدە ئىپادىلىگەن يېزىش ئۇسۇلى، ماھارىتى.

ئەدەبىي ئېقىم <ئەد> بەلگىلىك تارىخىي دەۋردىكى ئەدەبىيات-سەنئەتكە بولغان قارىشى ۋە بەدىئىي ئۇسلۇبى ئوخشاش ياكى بىر-بىرىگە يېقىنراق بولغاق يازغۇچىلارنىڭ ئاكلىق ياكى ئاكسىز ھالدىكى قوشۇلمىسى.

ئەدەبىي ئىجادىيەت <ئەد> يازغۇچى، شائىرلارنىڭ قەلەمكەشلىك ئىشىدا ياراتقان تۆھپىسى، قولىغا كەلتۈرگەن نەتىجىسى: كۆچۈرمەكەشلىك ياكى ئوغرىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئەڭ پەسكەش خاھىش.

ئەدەبىي ئىستىل <ئەد> ← **ئەدەبىي ئۇسلۇب.**

ئەدەبىيات ئى [ئە] ① تىل ۋاستىسى ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى كۆرەش-لەرنى ئوبرازلىق ئىپادىلەيدىغان سەنئەت. ئۇ، سەھنە ئەسىرى، شېئىر، ھېكايە، نەسرىي ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: شاھ ھەسەن بەدرىددىنگە ئەدەبىيات ساھەسىدىن يەنە بىرنەچچە سوئال بېرىپتۇ. ② بىرەر خەلق ۋە بىر دەۋرنىڭ بەدىئىي، ئىلمىي، پەيلاسوپىيىلىك ۋە باشقا ئەسەرلەرنىڭ يىغىندىسى. ③ مۇئەييەن بىر پەن ياكى ساھەگە، مەسىلىگە ئائىت ئەسەرلەر، كىتابلار.

ئەدەبىيات تارىخى ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات جەريانى تەتقىق قىلىنىدىغان پەن. ئەدەبىيات تارىخىدا ئەدەبىياتنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققي قىلىش تارىخى ۋە قانۇنىيىتى شەرھىلىنىدۇ. ئەدەبىياتنىڭ ھەرقايسى تارىخي دەۋرلەردىكى سىنىپىي كۆرەش جەريانىدا ئوينىغان رولى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت پىكىر ئېقىملىرى ۋە ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى تەتقىق قىلىنىدۇ.

ئەدەبىيات مۇنبىرى ئەدەبىيات ساھەسى، ئەدەبىيات سەھنىسى.

ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ئەدەبىيات ھەققىدىكى ماركسىزم ـ لېنىنىزم پرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان نۇقتىئىنەزەر، قائىدە ـ قانۇنىلارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى: بىر يازغۇچى ئالدى بىلەن ئەدەبىيات نەزەرىيىسىدىن ياخشى خەۋەردار بولۇشى ھەتتا ئۇنىڭ ئەڭ ئۇستىلىرىدىن بولۇشى لازىم.

ئەدەبىيات ئىنقىلابىي «4 ـ ماي» ھەرىكىتىدىن ئىلگىرى ـ ئاخىر قانات يايدۇرۇلغان كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھەرىكەت. ئەدەبىيات ئىنقىلابىي ۋىنىيەن ئەدەبىياتىغا قارشى تۇرۇپ، ئامېرىكا ئەدەبىي تىلىنى يېتەكچى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ۋە يەنمۇ ئىلگىرىلەپ فېئودالىلىق مەزمۇنىدىكى كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، جاھانگىرلىككە، فېئودالىلىققا قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىدۇر.

ئەدەبىياتچى ئى. ئەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس: تويىنى قىزىتىدىغان سازچى بولغىنىدەك زامانىنى قىزىتىدىغان ئەدەبىياتچى، سەنئەتچىدۇر.

ئەدەبىياتچىلىق ئى. ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: بۇ دىياردا بىز سانى ئاز مىللەتلەرگە مەتبۇئاتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ۋە ئەدەبىياتچىلىق ساھەسىدە ھازىرقىدەك بىرىلىۋاتقان ئەھمىيەتنى تارىخىمىزنىڭ كۆزى كۆرگەن ئەمەس.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەدەبىيات ۋە سەنئەت: ھازىر كۆپلىگەن ناھىيىلەردىكى يېزا ـ قىشلاقلاردا ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۇرۇپپىلىرى بار.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت پىكىر ئېقىمى بەلگىلىك تارىخىي دەۋردىكى ئىقتىسادىي ئىسلاھات ۋە سىياسىي كۆرەشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە شەكىللەنگەن مەلۇم ئىدىيىۋى خاھىش.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ تۈپ ماھىيىتى، ئالاھىدىلىكى، تەرەققىيات قانۇنىيىتى ۋە ئىجتىمائىي رولىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان نەزەرىيە، نەزەرىيىۋى بىلىم.

ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىشى <تارىخ> ياۋروپادا (ئىتالىيەدە) XIV ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە داۋاملاشقان مەدەنىيەت ۋە ئىدىيىۋى گۈللىنىش ئېقىمى. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىنىڭ مۇھىم ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىكى ئىنسانپەرۋەرلىك بولۇپ، ئادەمنى ئاساس قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان، ئىلاھنى ئاساس قىلىدىغان دىنىي ئەقىدىلەرگە قارشى چىققان.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىلمى ئەدەبىيات ھەمدە سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىش قانۇنىيىتىنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى، ئەدەبىيات تارىخى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەدەبىياتشۇناس ئى [ئە+پ] ئەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس،

ئەدەبىياتچى.

ئەدەبىياتشۇناسلىق ئى <ئەد> ئەدەبىيات تارىخى، ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد قاتارلىق ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە دائىر مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئەدەبىيلىك ئى ① ئەدەبىي سەنئەت ئەسەرلىرى ئارقىلىق تۇرمۇشنى ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈش شۇنىڭدەك ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى توغرا، ئېنىق جانلىق ئىپادىلەش دەرىجىسى. ② يازغۇچى، ئەدىبلەرنىڭ يېزىقچىلىق ئىشلىرىدىكى كەسپىي ماھارىتى.

ئەدەتمەك «ئەدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپپاراتلارنىڭ كېلەڭسىز بولۇپ كېتىشى، ئۆز نۆۋىتىدە مۇقەررەر ھالدا بىيۇرو-كراتلىقنى ئەدىتىپ قويىدۇ.

ئەدەس ئى [ئە] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پاكار ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى جۇۋ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كەچىك يوپۇرماقلىرى تۆت جۇپتىن يەتتە جۇپكىچە بولىدۇ؛ گۈلى ياز مەۋسۇمىدا ئېچىلىدۇ. ئۇ تاق ياكى جۇۋ سانلىق ئومۇمىي گۈل رېتىدە ئۆسىدۇ، گۈل تاجى كېپىنەك شەكلىدە كېلىدۇ؛ مېۋىسى قاسراقلىق ۋە ياپىلاق كېلىدۇ، ئۇرۇقى بىر-ئىككى تال بولۇپ، ئۇنىڭ شەكلى كۆپۈنكە ئەينەككە ئوخشايدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپانىڭ جەنۇبى بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي شىمال رايونلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ؛ ئۇرۇقىدا لەڭپۇك ئۇنى ياكى يەم-خەشەك ئىشلەشكە بولىدۇ.

ئەدەشمەك «ئەدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەدرەك ئى[ئە] يەرلىك ئۇسۇل بىلەن شېكەر قىيامىغا دورا-دەرمان ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان بىر خىل تاتلىق يېمەكلىك: مەيدانىنىڭ تۆت تەرىپىدىن يازلىق مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇز، ئەدرەك، مەنپەسى، گۆش گىردە، كاۋاپ، ماروژنا، دوغاپ... سېتىۋاتقان ئوقەتچىلەرنىڭ يولدىن ئۆتكۈچىلەرنى ئۆز مېلىغا ئېغىز تېگىپ بېقىشقا چىلاپ، ھەۋەس بىلەن توۋلاشقان ياڭزىمۇياڭزا ئاۋازلىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەدگو سۆپ. تارس. ساۋابلىق، خەيىرلىك، ياخشى: كەتكەن قالغانلارغا ئەدگۈ نام قالدۇرۇپ كەتسە، ئاۋۇنىدا بۇنىڭدىن ئەدگۈ ئىش يوق، شۇنداق ئەمەسمۇ ھۇرمەتلىك بىلگە تېگىن؟

ئەدلى-ئادالەت توغرا، ئادىل، ھەققانىي: — ئەزىز ئىنىم، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىزنى ئۇلۇغۇچە ئۇنتۇمايمەن. ئەگەر خالىسىڭىز، ئاتىڭىز بىلەن بىللە مەيخانىنى يېغىشتۇرۇپ، كۈچاغا كېلىلى، بىرلىكتە ئەدلى-ئادالەت يولىنى تۇتايلى. قانداق دەيسىز؟ — دېدى ھۈسەيىن بەگ.

ئەدلىيە ئى [ئە] <قا> خەلق سوت ئىشلىرىدا قانۇنىنى ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى تۈرغۇزۇلغان ئەنزە دېلولىرى، ھۆكۈم ماتېرىياللىرىنى بۇاستە تەكشۈرۈپ كۆزدىن كەچۈرىدىغان تەپتىش ئورگان: ئوچۇق سوت ئاخىرلاشقاندا خەلق ساقچىلىرى ۋە ئەدلىيە خادىملىرى جاۋابكارنىڭ قولىغا كويىزا سېلىپ تۇرمىگە ئېلىپ ماڭدى.

ئەدلىيە ھەمكارلىقى <قا> خەلقئارالىق خۇسۇسىي قانۇنىدا ئىككى دۆلەت سوت مەھكىمىلىرى ھەق تەلەپ ئەنزىلىرى ياكى جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆزئارا ۋەكالىتەن بېجىرىپ بېرىش مەقسەت قىلىنغان ھەمكارلىق.

ئەدنا (ئەدناسى) سۆپ [ئە] جان ت. ئەڭ تۆۋەن، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك، ئەقەللىيىسى، ئاددىيىسى: بىرەر يېڭى ئىش قىلماقچى ئىكەنمىز، چوقۇم ئۇنىڭغا مەلۇم ئىقتىساد كېتىدۇ. ئەدناسى، قۇشقاچ تۇتۇش ئۇچۇنمۇ بىر سىقىم تېرىق بولمىسا

بولمايدۇ. * بىر چەتئەللەرەك ئولتۇرغان ئايالىلار جۇرىنى بايانىسىن بېرى نىياز قۇربانىنىك «ئەدەبناسى، قىشچە دادۇي ئىچىدە قىلىدىغان ئىشمۇ ئاز ئەمەس» دېگەن سۆزىنى ھېساب-چوت قىلىپ ئولتۇراتتى.

ئەدەب ئى [ئە] ئەدەبلىي ئەسەرلەرنى يېزىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى؛ يازغۇچى، شائىر، قەلەمكەش: بۇ مىسالاردىن ۋە قاراشلاردىن مەقسەت شۇكى، ئەدەبلەر مەيلى شائىر، مەيلى ھېكايە يازسۇن تۇرمۇشتىكى مۇشۇنداق ئالاھىدە «يېڭى» نەرسىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. * ساۋۇتوۋ ئىككىمىز ئۇزاقىچە كوچا ئايلاندۇق. ئۇ داڭلىق ئالىملار، ئەدىبلەر توغرىسىدا قىزىقارلىق ھېكايىلارنى سۆزلەپ بەردى.

ئەدەبلىك ئى «ئەدەب» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى.

ئەدەرەك (تۇغرىسى: ئەدرەك) ← **ئەدرەك.**

ئەدىمەك پ ① ئاۋۇماق، ئۇلغايماق: دىلەيساخان دەرۋازىغا مېڭىپ، — مەرەزگە خىزمەت قىلغىنىڭغا شۈنچە كالچارامسىنا، بىلىپ قوي، پاقا سېسىق سۇدا كۆركىرايدۇ. چىۋىن ئەۋرەزدە ئەدەيدۇ! — دەپ غودۇكشىدى. ② ئەۋج ئالماق، كۆچەيمەك: ئاتىلارنىڭ كىشنەش، پۇرقۇشلىرى جىمقىتى. بىراق قاراڭغۇلۇق قانچە يېيىلغانسېرى دۇشمەن ئوقىلىرىنىڭ ئۈچۈپ كېلىشى شۇنچە ئەدىمەكتە ئىدى. ③ ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلماي قالماق: ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ قولۇمغا ئېسىلغاندا، گۈلنى قاچۇرۇپ شۇك تۇردۇم. قول يانىدۇرمىدىم. ئۇ تېخىمۇ ئەدەپ ياقامغا ئېسىلدى.

ئەدەپ قالماق ① ئاۋۇپ قالماق، ئولغىيىپ، كۆپىيىپ قالماق: بىرنەچچە كۈندىن بۇيان بېسىلىپ قالغان باھار شامىلى يەنە ئەدەپ قالدى. ② ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلمەي قالماق.

ئەدەپ كەتمەك ① تازا ئولغايماق، ئەۋج ئالماق، كۆپىيىپ كەتمەك: بەزى ئەھۋاللار كىشىنى چۆچۈتىدۇ، بۇنداق ئەھۋاللارنىڭ ئەدەپ كېتىشىگە يول قويۇلسا، پارتىيىدە جەڭگىۋارلىقتىن نېمە قالسۇن! ② ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلمەي قالماق: ئاشۇنداق ئوتقۇيرۇقلارنىڭ جازاسىنى بېرىپ، يۇرىكىنى مۇجۇپ قويمىسا، باشقا مۇتتەھەملەرمۇ ئەدەپ كېتىدۇ.

ئەدىيال ئى [ر] يوتقان-كۆرپە ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان ھەم ئورۇن-كۆرپە ئۈستىگە يېپىلىدىغان، يۇڭ ۋە پاختا يېپتىن توقۇلغان يالاڭ قەۋەت يېپىنچا، ياپقۇچ: ئۇنىڭ ئاددىي ياسالغان مېھمانلىق ئۆيىنىڭ قىبلە تەمىغا قويۇلغان كۆك سانىدۇقىنىڭ ئۈستىگە بىرقانچە ئاددىي شاتۇار يوتقان-كۆرپىلەر تىزىلىپ، ئۈستىگە بىر پارچە يېشىل يوللۇق ئەدىيال يېپىپ قويۇلغانىدى.

ئەر ئى ① ئەركەك جىنسقا مەنسۇپ كىشى: ئەركەك: ئەر كىشى. ئەر خەق. * بىر سۆز بىلەن ئەر ئۆلىمەس. (ماقال). * ئاخشامقىدەك ياخشى ئەرنى مەن چۈشۈمىدىمۇ كۆرگىنىم يوق. ② خوتۇن كىشى بىلەن نىكاھ ئەھىدىسى بولغان ئەر كىشى (ئۆز خوتۇنىغا نىسبەتەن): بالاڭ ئۆلسە ئەرگە باق، ئېرىڭ ئۆلسە يەرگە باق (ماقال). * ئەر قەيەردە بولسا، خوتۇن شۇ يەردە (ماقال). * ئۆيۈم ھېيتتىكىدەك بولسا، ئېرىم توي كۈنىدىكىدەك بولسا (ماقال). * ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەرلىرى بىلەن كېتىشتى. ③ مەرد يىگىت، ئالىيجانناب، جەسۇر كىشى: بېلىق سۈدىن ئايرىلالماس، باتۇر ئەر ئەلدىن (ماقال). * ئەل بار يەردە ئەر بار (ماقال). * تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى، سۆزۈپ ئىچەر ئەر قېنى؟ مېنى قەشقەر شەھىرىگە، ئېلىپ كېتەر ئەر قېنى. * شۇ بوستانلار ئىچىدە بار ئىدى كۆپ قەبرىلەر. كۆمۈلگەنىتى بۇ يەرگە قانچە باتۇر-مەرد ئەرلەر.

ئەر خەق ئەركەك جىنسقا مەنسۇپ بولغان كىشىلەر؛ ئەر كىشىلەر: ئەر خەق دېگەنىنىڭ گېپى گەپ بولمىسا بىكار. * بۇگۈنكى تويدا ئەر خەقلەرگە مەخسۇس سورۇن تەييارلانىدى. * مەن

قۇربان هېيتتا ئەر خەقلەر بىللەن بىللە هېيتلىدىم.
ئەرگە بەرمەك قىز ۋە ئايالارنى تۇرمۇشقا چىقارماق؛ ياتلىق قىلماق، تالالىق قىلماق: ــ مېنىڭ ھەر دائىم تەلىيىم كاج كېلىۋاتىدۇ. ھېچ بولمىسا تېخىنىكۇملارغا كىرىپ بولسىمۇ ئوقۇپ، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ بىرەر بۆلۈملىرىدا ئىش-پىشىلىق بولۇپ قالغان بولسام بۇنچە خارلىنىپ يۈرمەس ئىدىم. يەتتىنچى سىنىپنى پۈتتۈرۈپلا دادام ئۆيگە قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالدى. ئەمدىلىكتە مۇشۇ يەردە ئەرگە بېرىمەن دەۋاتىدۇ، ــ دېدى بۇۋىمەجەر ياغاچچى يىگىت پىداغا.
ئەرگە تەگمەك ئەرلىك بولماق، ياتلىق بولماق، تالالىق بولماق، تۇرمۇشقا چىقماق: گۈلەمخانىڭ قوش پۇپۇكى يەرگە تېگەمدۇ، ئون بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئەرگە تېگەمدۇ؟ * ئۇ قىز: ــ بولۇپتۇ خاپا بولما، ئاپا. مەن ئەرگە تېگىمەن دەپ ئالدىرىغىنىم يوق، ساڭا يارىغۇدەك كادىر چىققۇچە ئولتۇراي...، ــ دېدى.
ئەرگە چىقماق ← **ئەرگە تەگمەك**: يېتىملىك ئۇستىگە تۇللۇقنىڭ دەردى قوشۇلغاندى، يىغلاپ-قاقشاپ بىر يىل قارىسىنى تۇتۇپ يەنە بىر ئەرگە چىقتىم. چۈنكى ئىگىلىكىمنى باشقۇرۇشتا يالغۇزلۇق قىلاتتىم.
ئەر يەتمەك ← **بالاغەتكە يەتمەك.**
ئەر-ئايال ① ئەر ۋە ئايال: يىراقتا ياپيېشىل مايسىلار ئارىسىدا ئالىيېشىل كىيىملەرنى كىيىشىپ، قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان ئەر-ئايال ئەزالار ماڭا خۇددى رەڭمۇرەڭ ئېتىز گۈلدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. * بۇ ئىشتا ئەر-ئايال دېمەي ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىلدى. * ئەر-ئايال ھوقۇقتا باراۋەر. ② ئەر ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى: بۇرۇن بىر ئەر-ئايال بولۇپتىكەن، ئۇلارنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، خۇدادىن بىر قىز سوراپ يىغلايدىكەن.
ئەر-ئايالىق ئەر-ئايالار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان، ئەر-ئايالار ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىدىغان: ئەر-ئايالىق مۇناسىۋەت. ئەر-ئايالىق مېھىر-شەپقەت.
ئەرەب ئى [ئە]← **ئەرەبلەر**: ئەرەب خەلقى. ئەرەب تىلى. ئەرەب رەقەملىرى. ئەرەب ئېلىپبەسى. * ئوقار ئىدىم قىسسىنى ئەرەبنىڭ، كىتابى بار «ملك بىر كېچە» دەيدىغان. ياشلىقىمدا كۆپ قېتىملاپ مەن ئۇنىڭ، ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى ئوقۇغان.
ئەرەب تىلى <تىل> ئەرەبلەر قوللىنىپ كېلىۋاتقان تىل. ئۇ سام-ھام تىللىرى سىستېمىسىنىڭ سام تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيا ھەم شىمالىي ئافرىقا رايونلىرىدىكى ئەرەب ئەللىرى دائىر-رىسىدە يۈز مىليوندىن ئارتۇق كىشى قوللىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە مول يادىكارلىقلىرى ئەنە شۇ تىل-يېزىقتا يېزىلغان. بۇ تىل خەلقئارادا كەڭ قوللىنىلىدىغان تىللارنىڭ بىرى، ھەمدە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا قوللىنىلىدىغان بەشىنچى خىزمەت تىلى.
ئەرەب رەقەملىرى <مات> ئوتتۇرا ئەسىردە ئەرەبلەر ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان ۋە ھازىر خەلقئارادا ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان، ناھايىتى كەڭ تارقالغان سان بەلگىلىرى، رەقەملەر يەنى 0، 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7، 8، 9.
ئەرەب كېۋىزى <بوت> كېۋەزنىڭ بىر تۈرى، تۈگمە گۈل ئاتلىسىدىكى بىر يىلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، گۈلى سۇس سېرىق، غوزىسىنىڭ شەكلى ياڭاققا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئاق تالا ۋە چىگىت بولىدۇ، تالالىرى پاختا دېيىلىدۇ، پاختىسى توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشيياسى؛ چىگىتىدىن ماي تارتىشقا بولىدۇ.
ئەرەب ئېتى <زوئول> ئاتلارنىڭ دۇنياغا مەشھۇر قەدىمكى نەسىللىرىدىن بىرى، ئەسلى ماكانى ئەرەب يېرىم ئارىلى بولۇپ، ئۇزاق

تارىخقا ئىگە؛ جۇغى ئوتتۇرا تىپقا كىرىدۇ، تەن قۇرۇلۇشى تەكشى ۋە چىرايلىق؛ بېشى كىچىك، بويىنى ئۇزۇن ۋە كۆركەم، يايلى ئېگىز ھەم قويۇق، بېلى قىسقا ۋە كۈچلۈك، ساغرىسى ئۇزۇن كېلىدۇ؛ تۆتلا پۇتىنىڭ مۇسكۇل پەيلىرى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان؛ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 148 — 152 سانتىمېتر، ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 450 — 500 كىلوگرام؛ شاش ۋە قەيسەر كېلىدۇ، يەڭگىل ھەم تېز چاپىدۇ، چىداملىق. ئۇ، دۇنيادىكى نۇرغۇن-لىغان ئەلا سورتلۇق نەسىللەرنى يېتىشتۈ-رۈشتە زور روللارنى ئويناغان.

ئەرەب يېزىقى <تل> ئەرەب تىلىنى خاتىرىلىگۈچى يېزىق، ئوڭدىن سولغا يېزىلىدۇ، ئۇزۇك تاۋۇش ھەرپلىرى ئاساسىي ئورۇنىدا تۇرىدۇ. ئەرەب ئېلىپبەسى تەركىبىدىكى ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ھ ن و ي دىن ئىبارەت 28 ھەرپ ئۇزۇك تاۋۇشلارنى ۋە سوزۇلما سوزۇق تاۋۇشلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ. قىسقا سوزۇق تاۋۇشلار ھەرپلەرنىڭ ئاستى-ئۈستىگە قويۇلغان بەلگىلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئەرەب يېلىمى دەرىخى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، تىكىنى بار، يوپۇرمىقى ئىككى قاتلىنىدىغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى ئاق، پۇراقلىق ۋە باشاقسىمان گۈل رېتىدە؛ ئافرىقىنىڭ شىمالىي قىسمىغا كەڭ تارقالغان، يېلىمى «ئەرەب يېلىمى» دەپ ئاتىلىدۇ ھەمدە دورىگەرلىك ۋە سانائەتنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە «ئەموغەيلان» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەرەبچە ① سۈپ. ئەرەبلەرگە، ئەرەب ئېلىپبەسى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيە-تىگە ئائىت، تەئەللۇق: ئەرەبچە كىتاب. ئەرەبچە ناخشا. * ئۇ ئەرەبچە سەفىرلارنى يوغان ئىككى بەتكە يېزىپ، نۇرغۇن قېتىم ھېسابلىغان بولسىمۇ، ھېسابىنى يەنىلا چىقىرالمىدى. ② ئى. ئەرەب تىلى ۋە يېزىقى: سىز ئەرەبچىنى بىلەمسىز؟ * ئەپەندىم مەدرىستە ئەرەبچە ئوقۇپ يۈرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە خەلىپەت ئىمتىھان ئېلىپتۇ. — ئەپەندىم، موزايىنى ئەرەبچە نېمە دەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئەرەبشۇناس ئى [ئە+پ] ئەرەب تىلى، يېزىقى، مەدەنىيىتى، ۋە تارىخى بويىچە مۇتەخەسسىس كىشى؛ ئالىم.

ئەرەبشۇناسلىق ئى. ئەرەب تىلى، يېزىقى، مەدەنىيىتى ۋە تارىخىنى ئۆگىنىدىغان، تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئەرەبىي سۈپ [ئە] ئەرەب تىلىدا ئېيتىلغان ياكى ئەرەب يېزىقىدا يېزىلغان؛ ئەرەبچە: مەخسۇم پارسىي ۋە ئەرەبىي كىتابلارغا تولۇق مەنە ئېيتالايتتى.

ئەرەپات ئى [ئە] ① مەككىگە يېقىن، ھاجىلار زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى ھەج ئەركانلىرىنى تاماملاش ئۈچۈن تۇرىدىغان بىر تاغ. ② ھاجىلار ئەرەپات تېغىدا تۇرغان ۋاقىت: ئەرەپات كۈنى. ئەرەپات ئېيى. ③ ئەرەپات تېغىدا ھەج ئەركانلىرىنى ئادا قىلىش پائالىيىتى: ئەرەپات قىلماق. ئەرەپاتتا بولماق.

ئەرەپات ئاي → **زۇلھەججە.**

ئەرەختەن-پەرەختەن ئوكتەبىر-نويابىر، تىرىپىرەن، بىنتچىت: خەلق ئارمىيىسى بۇ يىل تۆتىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى بىرلا ھۇجۇم بىلەن بۇ شەھەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، چوڭ يىلانىنىڭ ئۈۋۈسىنى ئەرەختەن-پەرەختەن قىلىۋەتتى.

ئەرەڭ-سەرەڭ دىئال. ھەر خىل-ھەر يانگىزا: ئوڭ-تەتۈر، ئېگىز-پەس.

ئەرەن ئى. ئەر، ئەر كىشى: يۇسۇپ خاس

ھاجىپ «ھەر ئىنسانغا قۇتادغۇبىلىك» دېسە، ئەخمەت يۇكنەكى «ئەرەن كۆركى ئەقىل، سۆزكەككە يىلىك» دېگەنىدى.

ئەرەنچە سۈپ. ئەرلەرگە خاس، ئەرلەرگە مەنسۇپ، ئەرلەرگە ئوخشاش، ئەرلەردەك: ئەرلەر پاسونىدا: ئەرەنچە ئاياغ. ئەرەنچە كۆڭلەك. * ھەلىمخان جىمجىت ئولتۇرغىنىدا، خەق ئۇنى ئەرەنچە ياسانغان ئىنتايىن گۈزەل قىز بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن. * قىز غەزەپىتە ھەممە ئىشنى غەلىدى، ھەم ئەرەنچە ياسىنىپ تىك-تىكلىدى.

ئەرەنلىك ئى. ئەرلەرگە خاس، ئەرلەردە بولىدىغان جىنسىي قۇۋۋەت: ئۇنىڭ ئەرەنلىكى ئاجىز. ئەرەنلىكى ئىشتىن چىققان.

ئەرباب (ئەربابى) ئى [ئە] ① پەن، مەدەنىيەت، سەنئەت ساھەلىرىدە ياكى دۆلەتنىڭ سىياسىي ئىشلىرىدا ئۆز پائالىيىتى بىلەن تونۇلغان، شۇ ساھەلەردە ئۆزىنى كۆرسەتكەن شەخس: خىزمىتىمىزگە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى كۆڭۈل بۆلۈپلا قالماستىن، بەلكى دۇنيادىكى ئەربابلارمۇ دىققەت قىلماقتا. ② باشلىق، ئەمەلدار: ئۇيناشماڭ ئەرباب بىلەن، ئەپلەپ سالار ھەر باب بىلەن (ماقال).

ئەربابلىق ئى. ئەربابلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، ئەربابلاردا بولىدىغان ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت.

ئەرپە (توغرىسى: ھارپا) ← **ھارپا**.

ئەرتەس (توغرىسى: ئارتىس) ← **ئارتىس**.

ئەرتەسلىك (توغرىسى: ئارتىسلىق) ← **ئارتىسلىق**.

ئەرتەك ئى. دىئال. رىۋايەت، ھېكايە، ياخشى گەپ، تەرىپ.

ئەرجىم ئى. دىئال. بىر تەرەپ، ھەل: ئەرجىم قىلماق.

ئەرجىم قىلماق دىئال. بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق، بېجىرمەك.

ئەرچە سۈپ ← **ئەرەنچە**: مەلىكە دادىسىغا تەسەللى ئېيتىپ، قىرىق كېنىزەك تەييارلاپ ئەرچە كىيىندۇرۇپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. * مەن سېنىڭ كۆچۈكىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، كەينىڭدىن ئەرچە ياسىنىپ چىقمەن.

ئەرچىلىك سۈپ. ئەر بىلەن تەڭ، ئەرگە ئوخشاش، ئەردەك: مومايى: «مەن كېتەي بالام، ياخشى چۈش كۆر، ھەي، يالغۇزدىن يالغۇز بىر ئۆيدە بىر ئاجىز بالا، ھېچ بولمىسا بىر ئاق خوراز بېقىپ قوي، يېرىم ئەرچىلىك قانات بولىدۇ، قارا باسمايدۇ...» دېدى-دە، ئۆيىگە يول ئالدى.

ئەر-خوتۇن ئەر بىلەن خوتۇن، ئەر ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى: چىرايلىق ياسالغان ئۆيى ئىچى يېڭى تويى بولغان ياش ئەر-خوتۇنلاردىن ھال سوراپ كەلگەن ياشلار بىلەن تولغانىدى. * ئايشەم: — بىزنىڭ ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىزگە ھېچقانداق توسالغۇ يوق، — دېدى.

ئەر-خوتۇنچىلىق ← **ئەر-خوتۇنلۇق**: ئۇ گەپكە ئارىلىشىپ: — شۇنداق، ئەمما دادىڭىز بىلەن ئانىڭىز ئەر-خوتۇنچىلىق قىلىپ، پەرزەنت كۆرۈپ، ئىناق ئۆتكەنغۇ! — دېدى.

ئەر-خوتۇنلۇق ئەر بىلەن خوتۇن ئارىسىدا بولىدىغان، ئەر بىلەن خوتۇنغا خاس: ئۇنىڭ بىلەن بىر تۇغقان ئاچا-ئۇكا بولۇپ كېتىشىمىز مۇمكىنىدى. ئەمما دادام بىزنى ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتى تەرەپكە تارتماقچى بولدى.

ئەرخۇ ئى [خەن] <مۇز> خەنزۇلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ئىككى تارلىق چالغۇ ئەسۋابى. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى يىلان تېرىسى بىلەن قاپلانغان باش، ساپ، قۇلاق، تار، ئوتتۇرا خەرەك، باش خەرەك ۋە كامالچىلاردىن تەركىب تاپقان.

ئەردەم ئى. يېزىت. ئەدەب-ئەخلاق، تەرتىپ-قائىدە، ئىسىل پەزىلەت: ئەي بېگىم، ئۇ ئۆلگۈسى كەلگەنلىكىدىن ئۆزلىرىنى خاپا قىلدى، بىراق ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتسىلە، ئۇ ئەردەم ساقلاپ شېھىت بولدى دېگەن نامغا ئىگە بولىدۇ-دە، ئۆزلىرى نامەرد دېگەن ياماڭ نامغا قالىدىلا

تەقسىر.

ئەرز ئى [ئە] ئاغزاكى ۋە يازما بايان قىلىنغان شىكايەت، دەرد تۆكۈش، ئىلتىماس: ئابدۇرەھىم قارىي ئاق رەختكە يېزىلغان ئەرز خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. * سەمەتجان يىغىنغا چىقىپ، ئۇنىڭ كېيىن مېنىڭ ئۈستۈمدىن پارتكومغا ئەرز يازغانلىقىنى ئاڭلىدىم.

ئەرز بەرمەك ← **ئەرز قىلماق.**

ئەرز قىلغۇچى <قا> جىنايى ئىشلار ھەققىدە سوت مەھكىمىسىگە بېۋاستە ئەرز قىلغۇچى ئادەم؛ شەخس.

ئەرز قىلماق <قا> سوت مەھكىمىلىرىگە ئەرز سۇنماق، ئەرز بەرمەك: ھەسەن ناھەقچىلىككە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلدى. * — ئىدارىمىزگە ئەرز قىلىپ كەلگەن كىشىلەر، ئىشى ھەل بولماي، بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئاشۇ يەردە يېتىۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى دېجورنى.

ئەرزان سۈپ [پ] ① باھاسى، نەرخى تۆۋەن، قىممەت ئەمەس: ئەرزان مال. ئەرزان ساتماق. ئەرزان بەرمەك. * ئەرزان گۆشنىڭ شورپىسى يوق (ماقال). * ئەرزان بىلەن قىممەتنىڭ بازاردا چىقىقان نەرخى بار (ماقال). * بىز دەسلەپكى كۈنلەرنى ياتاق باھاسى ئەرزان مېھمانخانىدا يېتىپ ئۆتكۈزدۇق. ② كۆچمە. ئەتە-ۋارى يوق، ئەتىۋارسىز قارىلىدىغان، تايىنى يوق، تۇتۇرۇقسىز: يۇرتقا كەلگەن بۇز ئەرزان، ئېغىزغا كەلگەن سۆز ئەرزان (ماقال). * بۇگۈن كەلسەم «ئەتە كەل» دەيدۇ، بەكمۇ ئەرزان ئۇنىڭ ۋەدىسى. «ئەتە»لەردىن زېرىكتىم ئەجەب، قاچان تۈگەر ئۇنىڭ ئەتىسى.

ئەرزان توختىماق تۆۋەن باھادا سېتىۋالماق، ئەرزان چۈشمەك: سەئۇدى ئەرەبىستاندا چىقىرىلغان نېفىت كۈۋېتتە چىقىرىلىدىغان نېفىتكە نىسبەتەن ئەرزان توختايدۇ.

ئەرزان چۈشمەك تۆۋەن باھادا سېتىۋالماق، ئەرزان توختىماق: بۇ يەردە ھەسەل كۆپ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلار ئەرزان چۈشىدۇ. * بۇ گەپ ياقتى چولاقىقا، بولىدى خۇشال، كىرىشتى تۇل ئايال تاپاقىقا دەرھال. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ مۇشكۈل بولىدى ئاسان، ۋە بەلكى توي ئىشمۇ چۈشتى ئەرزان.

ئەرزانچى ئى. مالنى ئەرزان باھادا ساتقۇچى: ئەرزانچىنىڭ مېلى تالاشتا قالىدۇ، قىممەتچىنىڭ مېلى تالادا قالىدۇ (ماقال).

ئەرزانچىلىق ئى. نەرخ-ھاۋا تۆۋەن، ھەممە نەرسە ئەرزان ھالەت. قىممەتچىلىكىنىڭ ئەكسى: سىلىنىڭ بۇ يۇرتلىرى خېلى ئەرزانچىلىق ئىكەن، نېمە دېسە، شۇ تېپىلىدىكەن.

ئەرزانلاتماق «ئەرزانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۆكۈمەت چارە-تەدبىر قوللىنىپ نۇرغۇن مالارنىڭ باھاسىنى ئەرزانلاتتى.

ئەرزانلاشتۇرماق «ئەرزانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مال باھاسىنى ئەرزانلاشتۇرماق.

ئەرزانلاشتۇرۇلماق باھاسى، تەننەرخى تۆۋەنلىمەك، باھاسى چۈشمەك، ئەرزان بولماق: كەڭ ئىستېمال قىلىنىدىغان مالارنىڭ ئەرزانلاشتۇرۇلدى.

ئەرزانلاشماق پ. باھاسى، تەننەرخى تۆۋەنلىمەك، باھاسى چۈشمەك، ئەرزان بولماق: بازاردىكى مالار خېلى ئەرزانلاشتى. * بىر يىلى ئاشلىق باھاسى ناھايىتى ئەرزانلىشىپ كېتىپ، ھېچكىم ئاشلىقنى پۇلغا ئالمىدى. * قوغۇن سەككىزىنچى ئايدا ئەرزانلىشىدۇ.

ئەرزانلىتماق «ئەرزانلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەرزانلىماق پ ← **ئەرزانلاشماق:** مېۋە-چېۋىلەر كۆندىن-كۈنگە ئەرزانلىدى. * بۇ يىل كۆكتات ئوخشىغاچقا باھاسى بىردىنلا ئەرزانلاپ كەتتى.

ئەرز-داد (ئەرز — دادى) ئەرز ۋە داد: ئەبۇ ساببر پادىشاھ بولۇپ خەلقنىڭ ئەرز-دادلىرىنى ئادىل سوراپتۇ.

ئەرز ـ شكايەت ئەرز ۋە شكايەت: بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكا شاھزادە ئاتىسىنىڭ ئورنىدا تەختكە چىقىپ ئولتۇرۇپ دۆلەت ئىشىنى ۋە خەلقىنىڭ ئەرز ـ شكايەتلىرىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپتۇ.

ئەرز ـ ھال ئەرز ۋە ھال: ئۇ دائىم خەلقنىڭ غېمىنى يەيدىكەن، ئاجىز كەمبەغەللەرنىڭ ئەرز ـ ھالىغا يېتىدىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ ئابرويى كۈندىن ـ كۈنگە كۆتۈرۈلۈپتۇ.

ئەرزىمەس سۈپ. ئەرزىگۈچىلىكى يوق، ئېتىبارغا ئالغۇچىلىكى يوق، بىرەر قىممەتكە ئىگە بولمىغان، ئەرزىمەيدىغان: ۋاقىت ئەڭ ئەرزىمەس نەرسە، شۇنداقلا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، چۈنكى ۋاقىت بولسلا ھەممىگە ئېرىشەلەيمىز. * مەردان ئادەتتىكى ئەرزىمەس ۋەقەلەرنىمۇ كىشى قىزىققۇدەك قىلىپ سۆزلەشكە ئۇستا ئىدى.

ئەرزىمەك پ ① لايىق، مۇۋاپىق كەلمەك، ماس كەلمەك: بۇ توپلامنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى ئىككى پارچە ماقالە ھەققەتەن قىممەتلىك، قەدىرلىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. * تۇپراقنى ياخشىلاش، ھەسۇلاتىنى ئاشۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بارغان ئىلمىي تەجرىبىلەرنى قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. ② زايە كەتمەسلىك: بۇنداق ياخشى ئادەمنى دەپ ئەس ـ ھوشۇڭدىن ئايرىلىساڭمۇ ئەرزىيدۇ. * ۋەتەن ئانا! ئانا ئۇچۇن ئوغلانلار، قانلار ئاققۇزۇپ قۇربان بەرسە ئەرزىيدۇ.

ئەرزىيەت ئى [ئە] زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىككە ئۇچرىغۇچى تەرەپتىن ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورنىغا يەتكۈزۈلىدىغان ئىنكاس، ئەرز، ئىلتىماس: بارلىق ناتوغرا كەيپىياتلارغا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم. خەلق ئامما ئىسىنىڭ ئەرزىيەت خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ بەرگەن تەكلىپلىرىگە ئىخلاس بىلەن قۇلاق سېلىشىمىز لازىم.

ئەرسات ئى [ئە] ① ئىنتايىن، جىددىيلىك، بەك ئالدىراشلىق: ئىشخانىغا كىردىمۇ بولدى، خۇددى بىر ئەرسات: بىر ياقتىن تېلېفون جارانلاۋاتقان، بىر ياقتىن ئەرز ئېيتقۇچىلار ئىشىك ماراۋاتقان... ماۋۇ ھۇججەت، ئالاقە، خەت ـ چەكلەرنى كۆرمەسە تېخى، بۇلارنى بىر تەرەپ قىلمىسا يەنە بولمايدۇ. ② قىيامەت: ئامبال دەرغەزەپ بولۇپ قىزىتىلغان يېڭىنى ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا تىقتى. مىس لېگەننى قىزىتىپ كۆكرەكىگە ياقتى. يامۇل ئىچى بىر ئەرسات، شاھەرنىڭ قازى ـ كالانلىرى ئامبالدىن ھەبىبۇللا مۇپتاجىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى.

ئەرسەك سۈپ. ئەرگە ئامراق، ئەرسىرىگەن: ئەرسەك ئايال.

ئەرسىرەشمەك «ئەرسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەرسىرىمەك پ. ئەر سېغىنماق، ئەر تەلەپ قىلماق.

ئەرش ئى [ئە] ① دىنىي چۈشەنچىلەرگە كۆرە پەلەكنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمى، ئەڭ يۇقىرى ئاسمان: ئەرشكە چىقماق. * مەن ئەگەر ئەرشتىن چۈشكەن پەرىزات بولۇپ قالىدىم. دېگەنىدىمۇ سەندىن مېھرىمنى ئۈزەلمەيمەن، بىز ئۆمۈرۋايەت بىللە ئۆتىمىز. ② ئەڭ يۇقىرى جاي، ئەڭ يۇقىرى ئورۇن.

ئەرشئەلا ئى [ئە] ① (دىنىي چۈشەنچىلەردە) ئاسمانىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمىدىكى ساراي، تەخت: بارات مەزمۇن: ـــ بالا دېگەن ئەرشئەلاغا چىقىپ كەتسىمۇ بالا ـ دە، ھەممە ئىشتا ئاتا ـ ئانىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماق بار، ـــ دېدى. ② كۆچمە. ھەرقانداق ئادەمگە مۇيەسسەر بولمۇەرمەيدىغان ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋە، سەلتەنەت: سېزەرمەن ئەرشئەلادا ئورۇن ۋە ئېتىبارىمنى، بولۇرمەن خۇددى تاپقاندەك چىمەنزار ئىچىدە يارىمنى.

ئەرشئەلاغا كۆتۈرمەك كۆككە كۆتۈرۈپ ماختىماق، كۆككە كۆتۈرمەك: سىز بىزنى تازىمۇ ئەرشئەلاغا كۆتۈرۈۋەتتىڭىز.

ئەرك ئى ① كىشىنىڭ ياكى كىشىلەرنىڭ ئۆز خاھىشى بىلەن ئىش ـ ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقى: ئىختىيارىي، مەيل، ئەركىنلىك: يامانىنى قويۇپ بەرسە ئەركىگە، كۈندە چىچىدۇ

بۆكىگە (ماقال). * ئەر - ئايالىلار نىكاھىدا ئۆز ئەركىگە ئىگە. * قەپەستىكى قۇشتەك باشقىلارغا يالىلىنىپ راھەت كۆرگەندىن كۆرە، ئۆز ئەركىم بىلەن مۇشۇنداق سەرىقىتال ئۆتكىنىمىمۇ ياخشى. ② مۇستەقىللىك: ئەركىنلىك، ھۆرلۈك، ئازادلىق، ھۆرىيەت: ئەرك ئۈچۈن كۈرەشمەك. * يارىگنى گۈل ئارىسىدىن ئىزدە، ئەركىگنى ئەل ئارىسىدىن ئىزدە (ماقال). * دۇشمەن بىلەن ئەرك ئۇچۇن جەڭ قىلىۋاتقانلار ۋەتەنىنىڭ ئوغۇللىرى بولسا، بىز ۋەتەننىڭ قىزلىرى.

ئەركان ئى[ئە] يېزىت ① ئۇلۇغ مەرتىۋە ئىگىسى، كاتتا ئەمەلدار، مەنسەپدار، ئەرباب: شەھەر تەرەپتىن مەۋلان شاھ بىلەن بەھرام، مەردان ۋە بىر توپ ئوردا ئەركانلىرى ئاتلارغا مىنىپ ھەيۋەت بىلەن چىقىپ كەلدى. ② دىنىي، قائىدە - مىزان، تەرتىپىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى، ئەڭ ئاساسلىق تەرىپى: ئەگەر بىر كىشى ئۆزىنى پەرىشتە، خىزىر قىلىپ كۆرسەتسە، ئالدامچىلىق قىلسا، بۇ ھۆكۈمەت سىياسىتىگىمۇ دىنىمىزنىڭ ئەركانلىرىغىمۇ توغرا ئەمەس.

ئەركە سۆپ. ئەتىۋارلاپ ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋېتىلگەن، ئارزۇلاپ ئۆگىتىپ قويغان، ئارزۇلۇق: بايىنىڭ بالىسىمۇ ئەركە، كالىسىمۇ ئەركە (ماقال). * كۆلىكىنىڭ ئۈستىگە ۋاڭىنىڭ ئەركە ئوغلى ئاقپاشا كىرىپ كەلدى. * توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. دادىسى ئۇنى نېمە قىلمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ئەركە بالا قىلىپ قويغان.

ئەركە - تايىتاڭ ← ئەركە - نايىناق: ھېلىقى ئەركە - تايىتاڭ ئىكىكى بايىۋەچچە ھېلىتىنلا پىشمىغان كۆك ئالمىلارنى ئوغرىلاشقا باشلاپتۇ. * كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرى چاچلىرى پاخپايغان، يۈز - كۆزلىرىنى قاسماق باسقان ھالدا كوچىلاردا پىرقىراپ يۈرىدۇ؛ دۆلەتمەن بايلارنىڭ بالىلىرى بولسا نوچى، سەتەڭ ۋە ئەركە - تايىتاڭ بولۇپ ئۆيلىرىدە پىرقىراپ يۈرىدۇ.

ئەركە - تايىتاڭلىق ← ئەركە - نايىناقلىق: ئاق پاشانىڭ ئەركە - تايىتاڭلىقى موللازەيدىننى زېرىكتۈرگەن بولسىمۇ، چىشىنى چىشلەپ ئولتۇردى.

ئەركەچ ئى. پىچىلغان ئەركەك ئۆچكە: سەركە: ئەركەچ ئېتى ئەم بولۇر، ئۆچكە ئېتى يەل بولۇر (ماقال).

ئەركەك ① ئى. ئەر جىنسىغا مەنسۇپ بولغان كىشى، ئەر كىشى؛ ئەر: ئۇ قىز يەنە باشقا بىر ئەركەك بىلەن كۈلۈشۈپ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاچقا، ئۇ باشتىن ئاخىر شۇ قىزدىن كۆز ئۈزەلمىدى. * سارىخان ئانا مەھەللە ئىچىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، يۈرت ئىچىدە ھېچبىر ئەركەكنىڭ قالمىغانلىقىنى سەزدى. ② سۆپ. ئەركەك جىنستىكى: (ھايۋانلار، قۇشلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرگە نىسبەتەن): ئەركەك قوي. ئەركەك مۇشۇك. ئەركەك چېچەك. * — مەن ئەركەك ئەجدىھا بىلەن چىشى ئەجدىھانىڭ تاماق ۋاقتىدا قىلىشقان سۆزلىرىنى ئاڭلىغانىدىم، — دەپتۇ مومای ئويلىنىۋېلىپ. ③ سۆپ. كۆچمە. تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ھەر خىل سايمانلارنىڭ مۇرۇتتى (تۆشۈكىگە كىرىپ تۇرىدىغان قىسمى): ئەركەك تۇرۇم. ئەركەك جەندىر. ④ سۆپ. ۋەدىسىگە ئەمەل قىلمىدىغان، قورقماس، مەرد، راستچىل: ئەركەك بولسىڭىز ۋاپادارىڭىزنىڭ قەبرىسى ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ياقىڭىزنى يىرتىپ يىغلاڭ. يۈرىكىڭىزدىكى قايغۇ - ھەسرەتلىرىڭىز چىن بولسا ياش تامچىلىرىغا ئايلىنىپ مەرھۇمنىڭ قەبرىسى ئۈستىگە تامسۇن!...

ئەركەك - چىشى ① ئەركەك ۋە چىشى: قوزىنىڭ ئەركەك - چىشىسىنى پەرق ئەتمەك. ② كۆچمە. ياخشى - يامان، ئېپى - جىپى: يولىنىڭ ئەركەك - چىشىسىنى بىلمەك. ئىشنىڭ ئەركەك - چىشىسىنى بىلمەك.

ئەركەك - چىشىنى بىلمەك ياخشى - يامانىنى ئايرىماق، ئېپى - جىپىنى ئىنچىكە بىلمەك، ئۇقماق.

ئەركەك چىۋىن قونمىغان ← ئەركەك چىۋىن كۆرمىگەن.

ئەركەك چىۋىن كۆرمىگەن ① ئەخلاقى

جەھەتتىن ساپ ـ پاك؛ يامان يولدا ماڭمىغان. ② تېخى ياتلىق قىلىنمىغان.

ئەركەك كەندىر <بوت> كەنەسرىنىڭ ئاتلىق تۈپى. ئۇ پەقەت ئاتلىق گۈللەرنىلا ئېچىلدۇرۇپ، دان تۇتمايدۇ.

ئەركەك مال ئەرلىك جىنىستىكى مال: توپاق چاغلىق بىرەر ئەركەك مال بېقىپ قويساق، ئۇزۇنغا قالماي، بىر ئۆكۈزلۈك بولۇپ قالارمىز دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭمۇ جايىنى قىلىپ قويدۇق.

ئەركەكچە رەۋ. ئەرلەرگە ئوخشاش، ئەرلەرچە، ئەرلەردەك؛ ئەرلەر پاسونىدا: ئەركەكچە ياسانماق. * كۈنلەردىن بىركۈنى ھۆرلىقا ئايالچە كىيىملىرىنى كىيىپ ئۆزىنىڭ سۈرىتىنى ئالدۇرۇپتۇ ـ دە، يەنە ئەركەكچە كىينىۋاپتۇ.

ئەركەكچىلىك ئى ← ئەركەكلىك.

ئەركەكسىزدەك سۈپ [ئەركەك+زەدەك] ① باش ئالمىغان سەۋزە. ② ئەركەكلەرگە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلىرى بار، ئەر مىجەز (ئايال ھەققىدە): ئەپەندىم پادىشاھنىڭ نېيتىنى بايقاپ: ــ ئېلىپ كەتكەن بېلىقنىم ئەركەكسىزەدەك ئىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەركەكلەرچە رەۋ. ئەركەكلەرگە ئوخشاش، ئەركەكلەردەك: ئەركەكلەرچە ئىش قىلماق.

ئەركەكلىك ① «ئەركەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ ئىشتا قىلغان ئوغۇلبالىچىلىقى ئەركەكلىكىنىڭ ئالامىتى. ② ئەركەكلەرگە خاس ئىش ـ ھەرىكەت ۋە خۇسۇسىيەتلەر.

ئەركە ـ ناياق ئۆز ئىختىيارى، خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشقا ئادەتلەنگەن، ئەركە ئۆگىتىپ قويۇلغان: ئەتىۋارلىق: ئۇ ئەركە ـ ناياق خوتۇنلاردەك كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. * ئەركە ـ ناياقلارغا مەن ئەسلا بېرەلمەيمەن كۆڭۈل، ھۆر زامان بەرناسغا ئەھدى قارارىم بار مېنىڭ.

ئەركە ـ ناياقلىق ئەركە ـ ناياقلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، قىلىق: بىز ئۇ بايۋەچچە ـ لەردەك ئەركە ـ ناياقلىق قىلىپ ئۆگەنمىگەن.

ئەركسىز سۈپ. ئۆز ئەركى ئۆزىدە بولمىغان، ئازادلىقتىن مەھرۇم؛ ئەركى يوق، ھوقۇقسىز: ئۇ چاغلاردا يېتىم، كەمبەغەل يېگىتلەر كۆپىنچە ھالىلىقتىن ئائىلىلەرگە ئىچ كۆيۈغۇل نامى بىلەن قۇلغا ئوخشاش ئەركسىز بولۇپ كەرەتتى. * مەلىكەخان ئاچام ئۆتمۈشتە ناھىيە بازىرىنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولمىغان بىر ئەركسىز ئايال ئىدى.

ئەركسىزلىك «ئەركسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مۇقام تېكىستلىرىدىكى مۇھەببەت ناخشىلىرى ۋە ئىشقى شېئىرىيەت كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ فېئودالىلىق ئەدەب ـ قائىدىلەرگە، فېئودالىلىق نىكاھ تۈزۈمىگە، فېئودالىلىق ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى ۋە فېئودالىلىق ئەركسىزلىككە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنىڭ بەدىئىي لىرىك ئىپادىسى.

ئەركىلەتمەك «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن نۇسرەت ئورنىدىن سەھەررەك تۇردى ۋە بوۋاقنى يېڭى يۆگەككە چىرايلىق قىلىپ ئورىدى ھەمدە ئەركىلىتىپ چېكىسىگە سۆيدى. * دادىسى ئۇنى كايىش ئورنىغا ھۆرمەتلەپ، دىلىغا مۇھەببەت پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ، كۆڭلىنى ئېلىپ ئەركىلىتىپتۇ.

ئەركىلەشمەك «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەركىلەنمەك ① «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② ئەركىلىك قىلماق، ئۆزىنى ئەركە ھالەتتە تۇتماق.

ئەركىلىك «ئەركە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئانا بالىنى ئەركىلەتكەنسېرى ئۇنىڭ ئەركىلىكى تېخىمۇ ئاشتى. * ئايىمگۈل ئۆز چېچىغا قىستۇرۇۋالغان پاختا گۈلىنى ئەركىلىك بىلەن زەيتۇنەمنىڭ چېچىغا قىستۇردى.

ئەركىلىمەك پ. ياخشى كۆرۈش، يېقىنچىلىق، سۆيۈنۈشنى ئىپادىلەيدىغان قىلىقلارنى قىلماق، ئەركىلىك قىلماق: داداڭ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان بولسىمۇ، يۈرتىمىز

ئامان قالغانىدى. سەن ئەركىلەپ ئويناپ چوڭ بولىدۇڭ. * مەن ئانامنىڭ ئېچىلىپ - يېيىلىپ مېھرىبانلىق قىلىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئۆزەمنى ئانا قۇچىقىغا تاشلىغىم كەلدى، بىراق كىچىك ۋاقتىمدا ئەركىلەپ ئوندىاق قىلغىنىم بىلەن، ھازىر چوپچوڭ يىگىت بولۇپ قالغىنىم ئېسىمگە چۈشتى.

ئەركىن ① سۈپ. ھەرقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان، چەكلىمىدىن خالىي، ئازادە، بىمالال، خاتىرجەم، ئارامخۇدا: ئەركىن ھايات. ئەركىن تۇرمۇش. ئەركىن رىقابەت. * ئۇنىڭ ئورنىنى ئەركىن رىقابەت ۋە ئەركىن رىقابەتكە ئۈيغۇن كېلىدىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە سىياسىي تۈزۈم، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىقتىسادىي ھۆكۈمرانلىقى ۋە سىياسىي ھۆكۈمرانلىقى ئېگىلىدى. ② رەۋ. ئەركى، ھوقۇقى ئۆز قولىدا بولغان، ئازاد: ئۆزىنى ئەركىن تۇتماق. * ئەمدى پارتىيىنىڭ ۋاقتىدا ساقا ئوخشاش بەختلىك قىزلار ئۆزى خالىغان يىگىت بىلەن ئەركىن تۇرمۇش قۇرالايدۇ. ③ سۈپ. سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھوقۇقىي مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان، ئازاد، ھۆر؛ خاتىرجەم، ئارامخۇدا، بەھۇزۇر: ئېنگېلس: «باشقا مىللەتنى ئېزىۋاتقان ھەرقانداق مىللەت ئەركىن مىللەت بولالمايدۇ» دېگەنىدى. مانا بۇ — يىمىرىلمەس ھەقىقەت. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەركىن ئاتموسفېرا <ئاستر> سۇركىلىش قاتلىمىنىڭ سىرتىدىكى ئاتموسفېرا. يەر يۈزىدىكى سۇركىلىشنىڭ ئەركىن ئاتموسفېرا دائىرىسى ئىچىدىكى ھاۋا ھەرىكىتىگە بولغان تەسىرى ئادەتتە ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. شۇڭا ئۇ، ئىدېئال ئاقار جىسىم سۇپىتىدە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىنقى چېگرىسى ئادەتتە يەر يۈزىدىن 500 — 1500 مېتر ئېگىزلىكتە بولىدۇ.

ئەركىن بازار ① شەخسىي تىجارەتچىلەر تىجارەت قىلىدىغان بازار، سودا - سېتىق مەيدانى: ساۋۇر يەكشەنبە كۈنى ئەركىن بازاردىن بىر جۈپ كالاچ سېتىۋالدى. ② باھاسى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنمىگەن، نەرخىنى ساتقۇچى بىلەن ئالغۇچى ئۆزئارا كېلىشىپ توختىتىدىغان تىجارەت: ئابدۇرەھىم ئاكا: — ئىناپ قىلىڭلار كادىرلىرىمىز، ھارۇننى ئەركىن بازاردىن 350 يۈەنگە سېتىۋالغانىدۇق. ھېچ بولمىغاندا، تاختاي باھاسى بويىچە پۇل بېرىڭلار، — دېدى.

ئەركىن باھا خېرىدار بىلەن تىجارەت قىلغۇچى، ساتقۇچى بىلەن ئالغۇچى ئۆزئارا كېلىشىپ توختاتقان كېلىشىم باھا: ئەركىن باھادا سېتىۋالماق. ئەركىن باھا پەرقى.

ئەركىن بۇرژۇئازىيە <س ئىق> ئادەتتە بېيۇروكىرات كاپىتالىزم شەكىللىنىشىتىن بۇرۇنقى ئەركىن رىقابەت بىلەن ئەركىن تەرەققىي قىلىش مەزگىلىدە تۇرۇۋاتقان بۇرژۇئازىيە: غەرب دېھقانلىرى بولسا بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە ئەركىن بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىكىدە كۆرەش ئېلىپ بارغان، مۇشۇ بۇرژۇئازىيە قولىدىن يەرگە ئېرىشكەن ھەمدە شۇنىڭ بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ زاپاس ئارمىيىسى بولۇپ قالغانىدى.

ئەركىن چېلىشىش <تەن> چېلىشىش تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى، مۇسابىقە تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ بەدەن ئېغىرلىقىغا ئاساسەن سەككىز دەرىجىگە ئايرىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. چېلىشقاندا قولى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ بەلدىن يۇقىرى قىسمىنى قۇچاقلاپ تۇتۇشقا بولىدۇ، ئەما پۇتى بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا بولمايدۇ، قارشى تەرەپنىڭ ئىككى تاغىقىنى (دۇمبىسىنى) بىرۋاقىت ئىچىدە يەرگە تەگكۈزگىنى مۇتلەق غەلبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولمىسا پۇتۇن مەيدان بويىچە ئېرىشكەن نومۇرى كۆپرەك بولغانلىرى غەلبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەركىن رىقابەت <س ئىق> كاپىتالىستىك

تۈزۈم شارائىتىدىكى كاپىتالىنىڭ ھەرقايسى كارخانىلار ياكى ھەرقايسى تارماقلار ئارىسىدا ئەركىن يۆتكىلىپ تۇرۇش خۇسۇسىيىتىدىكى رىقابەت.

ئەركىن سودا <س ئىق> سودىغا قارىتىلغان ھەر خىل بەلگىلىمىلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، ئەركىن رىقابەت ئاساسىدىكى سودا.

ئەركىن سۇ <سۇ> توپا دانچىلىرىنىڭ سۇمۇرۇش تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان سۇ. تۇپراقتىكى بىرىككەن سۇ (توپا دانچىلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن سۇ)دىن باشقا كاپىلىيارلىق سۇ، گراۋىتاتسىيون سۇ، پار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەركىن سۇ دېيىلىدۇ. ئەركىن سۇ تۇپراقتا ئۆز ئېغىرلىق كۈچىنىڭ تەسىرى ۋە كاپىلىيارلىق كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئەركىن شېئىر <ئەد> شەكىل چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدىغان، مىسرالىرىنىڭ قاپىيىداش بولۇشى شەرت قىلىنمايدىغان شېئىر، چاچما شېئىر: ئەركىن شېئىر يازماق.

ئەركىن قاپىيە <ئەد> قاپىيىداشلىقى ھەر خىل بولۇپ كېلىدىغان قاپىيە، يەنى تۆت مىسرالىق كۇپلېتلاردىكى ئىككىنچى ۋە تۆتىنچى مىسرالارنىڭ قاپىيىداش بولۇپ كېلىشى. مەسىلەن: ۋەتەن دەپ تۇغۇلدۇم، ۋەتەن دەپ ياشاپ، رازىمەن ۋەتەن دەپ تۆكسەم قىزىل قان. ۋەتىنىم بىر غېرىچ يېرىڭنى قوغداش يولىدا جان بەرسەم قالمايدۇ ئارمان.

ئەركىن گىمناستىكا <تەن> گىمناستىكا مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى. موللاق ئېتىش، تەتۈر تىكلىنىش، بەدەن ئايلاندۇرۇش، تەڭپۇڭلۇق ساقلاش، ئۇسسۇل ئويناش، سەكرەش قاتارلىق ھەرىكەتلەردىن تەركىب تاپقان. ئادەتتە گىلەم ئۈستىدە مۇزىكىنىڭ تەڭكىشى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (ئەرلەر-نىڭ ئەركىن گىمناستىكا مۇسابىقىسىدا مۇزىكا چېلىنمايدۇ).

ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان <ماتـ> قۇنكسىيە $y=f(X)$ تىكى ئۆزگەرگۈچى سان y نىڭ سانلىق قىممىتى، ئۆزگەرگۈچى سان X نىڭ سانلىق قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. X نىڭ قىممىتى y نىڭ قىممىتىنى بەلگىلەيدۇ. ئۆزگەرگۈچى سان X ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان دېيىلىدۇ.

ئەركىن ئۇزۇش <تەن> سۇ ئۇزۇشنىڭ بىر تۈرى، تەنھەرىكەتچىلەر ئۆزى خالىغان قىياپەت بىلەن بەلگىلەنگەن مۇساپىنى ئۇزۇپ ئۆتىدۇ.

ئەركىن ئېلېكترون <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ ئۆزىگە تارتىش دائىرىسىدىن ئايرىلىپ، ئاتوملار ئارىسىدا ھەرىكەتلىنىدىغان ئېلېكترونلار ناھايىتى ئاسانلا ئەركىن ئېلېكترونغا ئايلىنىپ كېتىدۇ، نەتىجىدە مېتالنى ئۆتكۈزگۈچ قىلىپ قويىدۇ. ئىزولىياتوردا ئەركىن ئېلېكترون ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

ئەركىن ـ ئازادە ئەركىن ۋە ئازادە: پارتىزانلار مانا ئەمدى ئەركىن ـ ئازادە ئولتۇرۇشۇپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى. * بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئىككى يول تۇرۇپتۇ. بىرى، دۇشمەنلەرگە ئەل بولۇپ، قۇللۇقتا سارغىيىپ ياشاش؛ يەنە بىرى، دۇشمەنلەرگە قارشى جەڭ قىلىپ، ۋەتەنىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ساقلاپ، ئەركىن ـ ئازادە ياشاش.

ئەركىنلەشتۈرمەك «ئەركىنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «ئېچىلىش ـ سايراش» فائىجىنى بۇرۇڭغا زىيىچە ئەركىنلەشتۈرۈش بىلەن ھەرگىز چېقىشالمايدۇ.

ئەركىنلەشتۈرۈلمەك «ئەركىنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەركىنلەشمەك پ. ئەركىن ھالەتكە كەلمەك، ئەركىن بولماق: بىز بۇرۇڭغا زىيىچە

ئەركىنلىشىش، چېكىدىن ئاشقان شەخسىيەتچىلىكنى تەنقىد قىلىشىمىز ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم.

ئەركىنلىك «ئەركىن» سۆزى «① ② ③»نىڭ ئىسىم شەكلى: پۇقرالارنىڭ پىكىر قىلىش ئەركىنلىكى، جىسمانىي ئەركىنلىكى ۋە تۇرالغۇ جاي ئەركىنلىكى بولىدۇ.

ئەرگۈل ئى ① بولت، گايكا ۋە چمشى مۇرىۋىەت قاتارلىقلارنىڭ يۇزىگە قىرىپ چىقىرىلىدىغان بۇرمىلىق سىزىقچىلار، رىزبە: ئۇ بۇ قۇرۇلۇشنى ئۆزلىرىمۇ قۇراشتۇرالايدىغانلىقى، لېكىن تۆمۇر تاياقچىلارنى ئېگىش، ئەرگۈل چىقىرىش، سۈۋارکا قىلىش ئىشلىرىدا ئەسۋاب يوقلۇقىنى ئېيتتى. ② باغلاپ قويۇلىدىغان ھايۋانلارنىڭ بوغۇلۇپ ياكى چىرمىشىپ قالماسلىقى ئۈچۈن نوختىنىڭ ئېگىدىكىگە ياكى بويۇن باغقا بېكىتىلىدىغان ھالقىسىمان تۆمۇر بۇرما: بۇگۇن مەن ئاۋۇت تۆمۈرچىگە بىر دانە ئەرگۈل سوقتۇردۇم. ئارغامچىغا ئەرگۈل بېكىتمىسەك قوي چىرمىشىپ قالىدۇ.

ئەرلىك ① سۈپ. پەقەت ئەر كىشىلەردىلا بولىدىغان، ئەرلەرگە خاس: ئەرلىك جىنس. ئەرلىك جىنسى قوزغالماق. ② ئى. ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى، ئەرلىك جىنسى، ئەرەنلىك: بۇ ئىككىسى ھۆسن ـ جامالدا، قەددى ـ قامەتتە ۋە باشقا گۈزەللىك دەپ سانالغان ھەممە جەھەتتە بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىكەن. پەقەت ئەرلىك ۋە قىزلىقتىلا بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلىدىكەن. ③ سۈپ. ئېغىر بار، ئەرگە تەگكەن، تۇرمۇشقا چىققان: ئەرلىك خوتۇن. ④ ئى. ئەرلەرگە خاس بولغان مەردلىك، باتۇرلۇق، مەردانىلىك، قەھرىمانلىق، جاسارەت، غەيرەت: يامۇلنىڭ تېگى زەيلىك، بۇ دەردلەرگە نېم دەيلىك، ئەرلىكە بەلنى باغلاپ، ياخشىلىقنى ئىزدەيلىك.

ئەرلىك گورمون <ىىئول> ھايۋانلارنىڭ ئاتىلىق ئەزالىرىنىڭ يېتىلىش ۋە قوشۇمچە جىنسىي بەلگىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ نورمال پائالىيىتىنى تەڭشەش رولىنى ئويناىدىغان بىر خىل گورمون.

ئەرمەك I تارس «ئىدى، ئىكەن، ئىمىش» يارەمچى پېئىللىرىنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى شەكلى بولغان «ئەردى، ئەركەن، ئەرمىش»لەرنىڭ يەلتىزى: كۆمۈش لاچىندا ئۇچقان بارچە سەنئەتكار، ئۇلۇغ كومپارتىيىدىن ئەردى مىننەتدار.

ئەرمەك II ئى. ۋاقتىنى كۆڭۈللۈك ياكى زېرىكمەي ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان نەرسە، مەشغۇلات: باللار ئەرمىكى. * ئۇرۇش ـ سوقۇش، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش دېگەنلەر ئۇنىڭ ئۇچۇن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان ئەرمەك ئىكەن. * قىزلار سەلىمخانىنى ئەرمەك قىلىپ، كۈلۈشۈپ ئولتۇرغاندا خەلىچىخان كىرىپ كەلدى. * ئۇزاق يىللار داۋامىدا يازغان خەتلىرىمىزدە نەچچە مىڭ قېتىم پەيدا بولغان بۇ ئىسىم ماڭا مەنىۋى ئەرمەك بولدى.

ئەرمەك بولماق مەلىكە بولماق، مەشغۇل بولماق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كالىسىنى نەسىلەندۈرۈش ئۈچۈن ناھىيىگە نەچچە قېتىم پىيادە بېرىپ ـ كېلىپ تارتىقان جاپاسى بىلەن، موزاي تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭغا ئەرمەك بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈللۈك كۈنلىرى ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئەرمەك قىلماق مەلىكە قىلماق، مەشغۇل قىلماق: بالىلار ئۇنىڭدىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ ئاشۇ چۆچەكنى باشلاپ، بالىلارنى ئەرمەك قىلاتتى.

ئەرمەن ئى ← **ئەرمەنلەر**: ئەرمەن تىلى. ئەرمەن خەلقى. ئەرمەن مىللىتى.

ئەرمەنلەر ئى <ئىرىق> ئەرمەنىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك رېسپۇبلىكىسىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدىغان خەلق؛ مىللەت. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى گرۇزىيە ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى بىلەن ئەزەربەيجان ئىتتىپاق-

داش جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدۇ. جەمئىي نوپۇسى 3 مىليون 850 مىڭ (1975-يىلدىكى سانلىق مەلۇمات). تىلى ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ ئەرمەن تىللىرى گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ، ئۇلار سلاۋيان يېزىقىنى قوللىنىدۇ، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بىر قىسمى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئەرمۇ ئى. يۇگى ئۇچ سانتىمېتردىن بەش سانتىمېترغىچە بولغان قوزا تېرىسى.

ئەرۋاھ (ئەرۋاھى) ئى [ئە] <دىن> ① روھ: ئاتا-ئانىنىڭ ئەرۋاھىغا دۇئا قىلماق. * ئۆز زامانىمىزدىكى ئادەملەرنى ئۆتكەن بىرنەچچە زامانداشلىرىدىكى ئادەملەرنىڭ ئەرۋاھىغا سېلىشتۇرىدىغان بولساق، بىزنىڭ سانىمىز ئۇلارغا ھەرگىزمۇ يېتىشەلمەيدۇ. ② ئۆلگەن كىشىنىڭ ھايات ئادەم خىيالىدا ياكى چۈشىدە كۆرۈنگەن كۆلەڭگىسى: يارىم بەرگەن ئۆزۈكىنى، ئوك قولۇمدا ساقلايمەن، يارىم سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ، ئەرۋاھىڭنى يوقلايمەن. * سېنىڭ مۇشۇنداق ئاقمۇھتىكە قېلىشىڭ، خۇددى ئەرۋاھىڭغا ئوخشايدىغان كىشىلەر ئۇچۇن ئېيتقاندا قالتىس ئىبارەت ئەمەسمۇ؟! ③ كۆچمە. ئادەمنىڭ جانسىز، گۆشسىز ئىسكىلىتى: بۇ ئادەم ئورۇقلاپ شۇنچىلىك ھالسىزلانغانكەن، غۇۋا پارقىراپ تۇرغان ئىككى كۆزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بەتەينى ئەرۋاھقا ئوخشايتتى.

ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىمەك ← **ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق:** پىخسىق باي بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ ۋە ئاغزىنى بۇزۇپ تىل سالغىنىچە قولىدىكى تۆمۇر ئارا بىلەن قېچىر ئۇستىدىكى مەرھۇمنى بىرنەچچىنى ئۇرۇپتۇ.

ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق ① جان-پېنى چىقىپ كېتەي دەپ قالماق، قاتتىق قورقماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئانامنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى. ② قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئىنتايىن ئاچچىقى كەلمەك: مۇھەممەت ئۇستام ئوغلى ئەسقەرجانىنىڭ سودىدا زىيان تارتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى.

ئەرۋاھى ئۇچماق ① قورقماق، ئەندىشە قىلماق: بىركۈنى ئەخمەت كېيىم-كېچەكلىرى لاي ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى، مەن ئەخمەتنىڭ كونا كېسىلى يەنە قوزغالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەنسىرەپ ئەرۋاھىم ئۇچتى. ② ئاچچىقى كەلمەك، غەزەپلەنمەك: بالىسىنىڭ مەكتەپكە بارماي قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن قاسىم ئاخۇنۇمنىڭ بىردىنلا ئەرۋاھى ئۇچتى.

ئەرۋاھى ئۆركىمەك ← **ئەرۋاھى ئۇچماق:** كۆلىمىرا ۋاھاپنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۆركۈدى بولغاي، غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا بىر تىكتى-دە، دەرھال ئۇنىڭدىن يۈزىنى ئۆرۈدى.

ئەرۋاھى يۇز گەز ئۆرلىمەك ← **ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىمەك:** بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەسەننىڭ ئەرۋاھى يۇز گەز ئۆرلىدى.

ئەرىن ئى. دىئال. كالپۇك، لەۋ.

ئەزا (ئەزاسى) ئى [ئە] ① <ئاناتىز> ئادەم ياكى ھايۋان ئورگانىزمىنىڭ مۇئەييەن ياكى مەلۇم بىر ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان قىسمى: باش ئەزا. سەزگۈ ئەزالىرى. ئادەمنىڭ ئىچكى ئەزالىرى. * دوختۇر ئىچكى ئەزايىمىنى تەكشۈرۈپ ئۆپكە كېسىلىدىن گۇمان قىلدى، چۈنكى مەن شۇ كۈنى قان يانداۋرغانىدىم. ② كىشىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى؛ جەمئىي، تېنى: كۆزلىرىم ئۇ قىزنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقىنىدا نېمە ئۈچۈندۇ پۈتۈن ئەزايىم تىكەنلىشىپ، تىترەك ئولىشىپ كەتتى. ③ بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھ، كوللېكتىپ ياكى جەمئىيەتتە مەنسۇپ بولغان ھەربىر كىشى، شەخس: پارتىيە ئەزاسى. سىياسىي كېڭەش ئەزاسى. * ئاشۇ يىللاردا قىيابەتنى ئۆزگەرتمىز، دەپ قىلمىغان ئىشلىرىمىز قالمىغان، ئەزاغمۇ، كادىرغمۇ ئارام يوق ئىدى. * ئەمدى خۇماخان بىلەن توي قىلئالماسلا بولدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ دۇيى بويىچە، ياق دادۇي بويىچە، بەلكى پۈتۈن دۇنيا بويىچە ئەك

بەختىلىك ئەزا بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق! ④ <مات> تەڭلىمىدە تەڭلىمىنى تەشكىل قىلغۇچى ياكى تەڭلىمىگە قاتناشقۇچى ھەربىر بۆلەك: ئەزا يۆتكىمەك. ئەزالارنى ئىخچاملىماق.

ئەزا بولماق بىرەر تەشكىلات، ئۇيۇشما، گۇرۇھ، ئىتتىپاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىلارغا رەسمىي قوبۇل قىلىنماق، كىرمەك ياكى سايلانماق: ئۇ كۆپ ئۆتمەي كومموندىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولدى. * مەن سىلەرنىڭ تەشكىلاتىڭلارغا ئەزا بولاي دېۋېدىم.

ئەزا يۆتكەش <مات> تەڭلىمىنى يەشكەندە، تەڭلىمىدىكى مەلۇم بىر ئەزانى تەڭلىك بەلگىسى (ياكى تەڭسىزلىك بەلگىسى) نىڭ بىر تەرىپىدىن ئىككىنچى بىر تەرىپىگە يۆتكەش، ئەزالار يۆتكەلگەندىن كېيىن پىلۇس بەلگىسى مىنۇس بەلگىسىگە، مىنۇس بەلگىسى پىلۇس بەلگىسىگە ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن: $ax+b=0$ دىكى b نى يۆتكىگەندىن كېيىن $ax=-b$غا ئۆزگىرىدۇ.

ئەزالىق ① «ئەزا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىقى. پارتىيە ئەزالىقى. * مەن پارتىيە ئەزالىق بەدىلىنى تاپشۇردۇم. * بەدەندىكى نېرۋا تالالىرى سەزگۈ ئەزالىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ، تاشقى مۇھىتنىڭ بەدەنگە بولغان تەسىرىنى چوڭ مېڭىگە ئىنكاس قىلىپ تۇرىدۇ. ② سۆپ <مات> ئەزاسى بار، ئەزادىن تەشكىل تاپقان، ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئۈچ ئەزالىق ئەمەل. بىر نامەلۇملۇق ئىككى ئەزالىق تەڭلىمە. * كۆپ ئەزالىق تەڭلىمىلەرنى يەشمەك.

ئەزالىق بەدىلى مەلۇم بىر تەشكىلات، ئۇيۇشما، جەمئىيەت ياكى ئىجتىمائىي گۇرۇھقا ئەزا بولغانلارنىڭ ئەزالىق نىزامنامىسىغا ئاساسەن قەرەللىك تاپشۇرىدىغان پۇلى: سىنىپىمىزدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ئەزالىق بەدىلىنى تاپشۇرۇپ بولدى.

ئەزالىق كىنىشكىسى بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى جەمئىيەتكە ئەزا بولغۇچىنىڭ قولىغا ئىسپات ئۇچۇن بېرىلىدىغان كىچىك دەپتەرچە، گۇۋاھنامە.

ئەزان ئى [ئە] <دىن> مەزگىلىنىڭ مەسچىتتە جاماەت بولۇشۇپ نامازغا ئوقۇش ئۇچۇن قىلىغان چاقىرىقى: ئەزان ئېيتماق. * تاڭ سەھەردە خورازغا جور بولغاندەك بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتۇاتقان مەزگىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئەزان ۋاقتى ① نامازغا ئەزان ئېيتىلىدىغان ۋاقىت. ② تاڭ يورۇغان پەيت، سۇبھى ۋاقتى: مەن بۈگۈن ئەتىگەندە ئەزان ۋاقتى بىلەن ئۇيغىنىپ كەتتىم. * ئەسقەر ئەزان ۋاقتىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلدى.

ئەزان ئېيتماق ① مەزگىن مەسچىتتە جاماەت بولۇشۇپ نامازغا ئوقۇش ئۇچۇن چاقىرىق قىلماق، چاقىرماق: مەزگىن نامازغا ئەزان ئېيتتى. ② يېڭى تۇغۇلغان بوۋاق بالىلارغا ئىسىم قويغاندا بالىنىڭ قۇلىقىغا تەگبىر ئوقۇماق، تىلاۋەت ئوقۇماق: بۇ ئىسمىنى ئۇنىڭغا دادىسى ئەزان ئېيتىپ قويغان. * جاپپار دېسەم نېمە بولۇپتۇ؟ ئىسمىنى ئۇنىڭغا دادىسى ئەزان ئېيتىپ قويغانغۇ؟

ئەزەل ئى [ئە] باشلىنىشى نامەلۇم بولغان ۋاقىت، قەدىمكى زامان: قەدىم: شۇ كەمگىچە كۆرمىدىم كۆندۈز ـ تۈننىڭ پەرقىنى- ئەزەل قارا قىلغانمۇ خوتەنلىكنىڭ بەختىنى؟

ئەزەلدە رەۋ. ئاۋۋالىدا، ئەسلىدە، پەيدا بولۇشىدا، قەدىم زامانلاردا: ئەزەلدە بۇ يەر بىر جاڭگال ئىدى. * ئۇچىنچى دۇي ئەزەلدە، ئاجىز، نامرات دۇي ئىدى. مەسئۇل قىلىپ رەھبەرلىك، «پەرۋاندەك كۆي» دېدى.

ئەزەلدىن رەۋ ① قەدىمكى زامانلاردىن بېرى، بۇرۇندىن، قەدىمدىن، ئەسلىدىن، پەيدا بولۇشىدىن: ئۇ ئەزەلدىن تەنتەربىيىنى

ياخشى كۆرىدۇ. * سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل، ئەمدى سايرىماس بولدى. ئەزەلدىن قارىغان يارلار ئەمدى قارىماس بولدى. * شىنجاڭ ئەزەلدىن بىر ياخشى ماكان، يەر بايلىقى مول، تۇرمۇش پاراۋان. ② ھېچقاچان، ئەسلا: مېن ئەزەلدىن باشقىلارغا زىيان سالغان ئادەم ئەمەس. * بۇنداق ئەھۋال تارىختا ئەزەلدىن كۆرۈلگەن ئەمەس.

ئەزەلىي سۈپ [ئە] ئەزەلدىن تارتىپ مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، ئەزەلدىنلا بار: تۇغما، قەدىمىي.

ئەزەلىيەت ئى [ئە] <پەلس> ئىدىئالىزملىق بىلىش نەزەريىسى. ئۇ ماتېرىيالىزملىق بىلىش نەزەريىسى بىلەن تۇپتىن قارىمۇ قارشى. ئۇ بىلىش ئوبيېكتىپ شەيئىدىن، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتىن، ھېس-تۇيغۇدىن بۇرۇن بولىدىغان نەرسە، ئۇ تۇغما (ئەزەلىي) بولىدۇ. ئۆزىنىڭ كاللىسىدا ئەزەلدىن بار بولىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

ئەزەلىيچىلىك ئى <پەلس> ئەزەلدىن تارتىپ بار، مەۋجۇت دەپ ھېسابلىنىدىغان كۆز قاراش، ئىدىيە، چۈشەنچە.

ئەزەلىيلىك «ئەزەلىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەزەلىيلىك ئىدىئالىزمى. ئەزەلىيلىك پەلسەپىسى.

ئەزەم ئى [ئە] يېزىت. ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ بۈيۈك، ئەڭ زور؛ كاتتا: شاھى ئەزەم بىر كېچىسى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆرۈپتۇ. * ۋەزىرى ئەزەم ئالىيلىرى نۇرغۇن لەشكەر بىلەن شىكارغا مېڭىپتۇ.

ئەزەن (تۇغرىسى: ئەزان) ← **ئەزان**.

ئەزبرايى ئىم [پ] راستىنلا، جەزمەن، قەسەم شۇكى، خۇدا ھەققى: ئەزبرايى مەن بۇ سۆزنى قىلمىدىم. * ئەزبرايى نان ئۈرسۈن، بىر كۆزۈمدە ئەيىب بولغىنى بىلەن قۇلاقلىرىم ساققۇ! قايسى كۈنى ماخونىڭ ئالدىدا بىر توپ ئادەم شۇنداق دېيىشتى.

ئەزبرايى خۇدا خۇدا ھەققى، خۇدا يولىدا، ئۆلۈپ كېتەي: ئەگەر گېپىمگە ئۇنىمىسا، ئەزبرايى خۇدا، بۇلارنىڭ ئەدىبىنى راسا كېلىشتۈرۈپ بېرىپ قويماي بولمايدۇ. * ئەزبرايى خۇدا، مەن ھېچنېمىنى ئۇقمايمەن.

ئەزدۇرمەك «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەزرائىل ئى [ئە] <دىن> ئىسلام دىنىنىڭ دىنىي ئەقىدىلىرىگە ئاساسلانغاندا، ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئالىدىغان ئەجەل پەرىشتىسى: بىز بەگىنى ئەزرائىلدەك ئۆچ كۆرىدىغان بولۇپ قالدۇق. * ئەپەندىم: — يا ئەزرائىل، كىمنىڭ ئاغرىق، كىمنىڭ ساقلىقىنى ئۆزەڭ بىلىسەن، جان ئېلىشتىمۇ شۇنىڭغا قاراپ ئىش كۆرىسەن، — دەپتۇ.

ئەززەم (تۇغرىسى: ئەزەم) ← **ئەزەم**.

ئەزگۈ سۈپ. خەيرلىك، ساۋابلىق، ياخشى: چىقماي نە ئۇچۇن قوچقىلى باغرىمنى ئېچىپ، ئۆمرۈمگە مېنىڭ ئەزگۈ شەرەپ-شان كېلىدۇ.

ئەزگۈچى ① «ئەزمەك» سۆزىنىڭ سۈپەتدىشى: يۇرەكلەرنى ئەزگۈچى جەمجىتلىق بىرنەچچە مىنۇت داۋام قىلدى. ② ئى. ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتى، ھوقۇقى ياكى كۈچىگە تايىنىپ زوراۋانلىق يۈرگۈزىدىغان، باشقىلارنى ئېزىدىغان ئادەم، سىنىپ ياكى تەبىقە: ئۇ ئەزگۈچىلەرگە قارشى كۈرەشكەن ئادەملەرنى چىن كۆڭلىدىن سۆيىدۇ.

ئەزگۈچى سىنىپ <پەلس> ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتى، ھوقۇقى ياكى كۈچىگە تايىنىپ تۇرۇپ، باشقا سىنىپلار ئۈستىدىن زوراۋانلىق يۈرگۈزىدىغان ۋە ئۇلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان، ئېزىدىغان سىنىپ، تەبىقە.

ئەزمە ① سۈپ. گەپنى تەكرارلاۋېرىدىغان، گەپنى سوزۇپ ئىنجىقلاپ قىلىدىغان: تولا ئادەملەر ئەزمە گەپلىرىنى قىلۋېرىپ دىققەتنىڭنى ئاشۇرۇپ قويىدۇ. * سىز تولا ئەزمە گەپلەرنى قىلىپ يۈرمەڭ، ۋاقتىنى قولدىن كەتكۈزۈپ

قويمسز. ② سۆپ. بوشاك، ئېزىلىپ يۇرۇيدىغان، ئېزىلەكگۆ: مۇشۇ زامانىنىڭ بالىلىرى تازىمۇ ئەزمە كېلىدىكەن جۇمۇ، بىز ئۆز ۋاقتىلىرىدا ئاتا-ئانىمىز ئىشقا بۇيرۇسا، ھەرقانداق ئىشنى ئۆكۈرگەن ئۆكۈرۈك قۇرۇغىچە پۈتۈرۈپ بولاتتۇق. ③ ئى. ئەزمە ئادەم: ملىجىكنى ئەزمە يېگىدۇ، ئەزمىنى خۇدادىن بەزمە يېگىدۇ (ماقال).

ئەزمىسنى ئەزمەك ① گەپنى سوزۇپ ئىنىجىقلاپ قىلماق: مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنىمۇ قىلىپ ۋاقتىنى ئالماق: ئۇ بىرھازا ئەزمىسنى ئەزدى، ئاخىلماي كېتىۋېرەي دېسەم، «ھال پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ»، دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم، ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. ② ھۆزۈنلۈق، ئېزىلەكگۆلۈك قىلماق: — ئۇكام، سىز تولا ئەزمىسىزنى ئەزمەي، بۈيرۇغان ئىشنى غاچ-غاچ قىلىڭ، — دېدى ھامۇت ئاكا ئاھلىرغا، رەنجىگەن ھالدا. * غۇلام دەسسەپ سالغان شاپتۇلدەك ئەزمىسنى ئېزىپ ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدىن چۈشتى.

ئەزمەك پ ① بېسىپ مىجىقلىماق، يەنىجىمەك: سىقىپ سۈيىنى چىقارماق: غۇلام ئالدىراش يۇگۇرۇپ كىردى-دە، پىشپ تۇرغىكە چۈشكەن بىر شاپتۇلنى دەسسەپ ئېزىۋەتتى. * — تەگمە ھوي، سېنىڭ بادرىدەك قوللىرىڭ قومۇشنى ئېزىۋېتىدۇ ئۆزى، قومۇش ئىكىكىنىچى سورتتا چۈشۈپ قالسا، ببغى بەش پۇك تۆۋەنلەيدۇ ئۆزى، ئىككى باغدا ئون پۇك زىيان ئۆزى.... ② ئۇرۇپ، سوقۇپ ئۇۋاقلىماق، يۇمشاتماق، ماكچايتماق: دادام ئۇستا تېشىپ بولۇپ ئۆزى دورا تەييارلايتتى، بۇگۈن ئۇ يۇمشىتىلىدىغان خام دورىلارنى چۆك چويۇن ھاۋانچىسىدا ئېزىۋاتاتتى. * چىشى قالمىغانلىقىدىن قوناقنى ئەزمەي يۇتۇشقا مەجبۇر بولغان ئېشەكنى ياش ئېشەك دەپ دەۋا قىلىدىغان مۇتتەھەمنى ئالەم بىنا بولغانىدىن بۇيان كىم ئۇچرىتىپتۇ، تەقسىر. * قاراقچىلار قاتتىق ئۇرۇپ ئۇنىڭ يۈز-كۆزىنى ئېزىۋېتىپتۇ. ③ نەمدەپ ياكى سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ تەمىنى چىقارماق، سۈيۇقلۇققا ئايلاندۇرماق: گۈلسۇم مېھمانلارغا تۇتقان چاي ئىستاكانلىرىغا ئۇلارنىڭ توسۇشىغا قارىماستىن تۆت چاقماق قەنت سالدى-دە، چاي قوشۇقى بىلەن ئاستا مالتىلاپ ئېزىشكە باشلىدى. ④ كۆچمە. جەبىر، زۇلۇم سالماق: ئېكسپىلاتاتسىيە قىلماق: ھۆسەينىنىڭ دادىسى چوڭ پومېشچىك، قوشۇمچە كاپىتالىست بولۇپ، خەلقنى ئېغىر ھالدا ئەزگەنىدى. * سىز ئاكتىپلىق بىلەن ئەرزىيەت ئېيتىپ، ئۇنىڭ سىزنى قانداق ئەزگەنلىكىنى، كۆچكىزدىن قانداق پايدىلانغانلىقىنى كۆپچىلىك ئالدىدا پاش قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن دادىل كۈرەش قىلىسىڭىز، بىر تېپىن ھەقىڭىزنى قالدۇرماي ئېلىپ بېرىمىز. ⑤ كېسەل ياكى قېيىنچىلىق جىسمانىي جەھەتتىن بوشاشتۇرماق: رەھمەت، چوڭام، ئۆزەمگۇ تۇزۇك، ئامما، زۇكام سەل ئەزدى، شۇ سەۋەبتىن نامازنى ئۆيدىلا ئوقۇۋالدىم. * خۇشالىلىقنى ئۇنتۇدى پەرھات، يۈزلىرىدىن كۆچتى قىزىللىق. كۆزلىرىدە ئويىنىدى ھەسرەت، ئەزدى ئۇنى مىسكىن يېتىملىك. ⑥ روھىي جەھەتتىن ئازابلىماق، چۈشكۈنلۈككە ئۇچراتماق، قىينىماق؛ بىئارام قىلماق: مەن بالىسىنىڭ قايغۇسىغا تەڭ شېرىك بولالمىساممۇ ئۇنىڭ ھازىرقى ھالى يۈرەك باغرىمنى ئەزدى. * بالام ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېزىپ نېمانداق ئولتۇرىسەن؟ ⑦ يۈرەكنى دولقۇنلاتتۇرماق، ھاياجانلاندۇرماق: قىزنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى يۈرىكىمنى ئەزدى. * بۇ مۇزىكىدىن ھېچ قەيەرگە قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ قانداقتۇر غەمكىن، يۈرەكنى ئېزىدىغان لەززەتلىك مۇزىكا. ⑧ بىرەر گەپنى ئەزمىلىك بىلەن سوزماق، گەپنى چاينىاپ ئۇزارتماق: ئۇ بىرھازا ئەزمىسنى ئەزدى، ئاخىلماي كېتىۋېرەي دېسەم، «ھال پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ»، دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم.

ئېزىپ ئىچىۋالماق ياخشى بىلىۋالماق، بەش قوللىدەك بىلىمەك، سۈدەك بىلىمەك: تۇيغۇن مۇئەللىم ئۆتكەن ھەر سائەتلىك دەرسنى

ئېزىپ ئىچۈالاتتى.

ئەزمىدە ئى. ھەزىم، سىڭىرىش: مەن بۇ تاماقنى ئەزمىدە قىلالمايمەن.

ئەزمىدە بولماق ① ھەزىم بولماق، سىڭمەك. ② تازا مەي باغلاپ ئېزىلمەك: باغدىكى مېۋىلەر پىشىپ ئەزمىدە بولۇپ كېتىپتۇ.

ئەزمىلەشمەك پ ① گەپنى تەكرارلاۋەرمەك، گەپنى سوزۇپ ئىنجىقىلاپ قىلماق: بىزنىڭ بۇ دۇيجاڭمىز ئەزمىلىشىپ يېغىن ئاچسا بىر كۈنىنى ئالىدىغان بولدى. ② بوشاپ كەتمەك، ئاستا، ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن قىلماق: ــ سايىم، ئەزمىلىشىپ كېتىپسەن، ئاخشام توي باغقىنى نېمە ئۈچۈن ئىگىسىگە يەتكۈزۈپ بەرمەيسەن؟ ــ دېدى ئۇ سايىمغا تونۇشلۇق بولغان شەرتلىك سۆزىنى ئىشلىتىپ.

ئەزمىلىك «ئەزمە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاۋۋال ئالدىرىماي تۇرۇپ ئۇستەلنى سۈرتتى. ئاندىن باشقىلارغا سۆزلىگەچ ئەزمىلىك بىلەن چاپىنىنى يېشىپ، ئىلغۇچقا ئاستى. * ــ ھە بولدى، شۇنىڭغا مىنىپ ھايالسىز بېرىڭ! ــ دېدىم مەن بۇ ۋاينىڭ ئەزمىلىكىگە تېرىكىپ.

ئەزمىلىك قىلماق ← **ئەزمىلەشمەك**: ــ ئەجەب بىر گەپ قىلىدىغان ئادەمكەن بۇ، ــ ھەۋزىنسا تەتۇر قارىۋالدى. سۆلايمان بولسا، ھە دەپ ئەزمىلىك قىلماقتا ئىدى. * سەن مۇشۇنداق ئەزمىلىك قىلىدىغان بولساڭ، پويىزدىن قالسەن.

ئەزۋەيلەتمەك «ئەزۋەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ دورا شىپا بولۇش يىراق تۇرسۇن، ئەكسىچە، ئۇنىڭ كېسىلىنى ئەزۋەيلىتىپ قويىدى.

ئەزۋەيلەشمەك «ئەزۋەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەزۋەيلىمەك پ ① سۆزدە، ھەرىكەتتە جىددىيلىشىپ بارغانسېرى ئۆرلەپ كەتمەك، كۆچەيمەك، ئەۋجىگە چىقماق، ئەدەب كەتمەك: تۇرسۇن ئايىمنىڭ جۇدۇنى تۇتقانىدا، ئۆزى سۆزلەپ، ئۆزى ئۆرلەپ، ئۆزى پەسكويىغا چۈشمىسە، بېرىلگەن تەسەللى كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىگە قۇيۇلغان ياغ بولاتتى ــ دە، تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ كېتەتتى. * ئۇلار سۆلايمان بوۋاينىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىگە كېلىپ گىتارنى تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ قاتتىق چالدى ۋە ئۇچەيلەن سەت ۋارقىرىشىپ غەلىتە ئاڭشىلارنى ئېيتتى. ② تېز پۇرسەتتە ئېگىز بولۇپ ئۆسمەك: بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى ھۆل ــ يېغىن بىلەن يول بويىدىكى دەرەخلەر بەس تاشلاپ ئەزۋەيلەپ ئۆسكەنىدى.

ئەزىز [ئە] ① سۇپ. ئىززەت ــ ھۆرمەتكە ئىگە، قەدىرلىك، سۆيۈملۈك: ئەزىز مېھمان. ئەزىز دوست. ئەزىز ئوغلۇم. * مەن بۇ ئەزىز مېھمانلارنى گەپ ــ سۆزسىز ساقلىتىپ قويغىنىمغا خىجالەتمەن. * ئەي ئەزىز ئوغلۇم ــ جىگەرىم، سەن قايان كەتتىڭ بۇگۈن، دەردتە قويۇپ داداڭنى باغرىنى قان ئەتتىڭ بۇگۈن. ② سۇپ. ئۇلۇغ، سۆيۈملۈك، بىباھا: ئەي ئەزىز ئانا دىيارىم ياشىندىڭ بوستان بولۇپ، كۆيلىنەر ئىشقىڭ تۈمەن دىلدا غەزەل ــ داستان بولۇپ. ③ سۇپ. ئەتىۋارلىق، قىممەتلىك، مۇقەددەس، تەڭداشسىز: ئۇنىڭ ئۈچۈن بىلىمدەك ئەزىز نەرسە يوق ئىكەن. ئىلىم ــ پەننى سۆيسە كىم ئاڭا ئۇ بەك زوق ئىكەن. * قەشقەر دەپ نامى چىقسا بىلىمەيمەن قالماس كىشى، «ئەڭ ئەزىز، مەشھۇر» دەپ نامداردۇر قەشقەر. ④ تى. ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى: ئەزىز ئاخۇن. ئەزىزخان. ئەزىزەم.

ئەزىز بولماق ھۆرمەتكە، ئېتىبارغا ئىگە بولماق: سېنىڭ تىزگىنسىز دەۋرىڭ تۈگەيدۇ پات ئاردا، قىممەتلىك، ئەزىز بولۇپ قالسەن جەزمەن خەلق قولىدا....

ئەزىز قىلماق ھۆرمەتلىنىدىغان، ئىززەتلىنىدىغان، ئېتىبار قىلىدىغان ھالەتكە ئېرىشتۈرمەك، ئىگە قىلماق: سېنى گۆش، پولو ببرىپ بېقسىپ، ئوقۇتۇپ يۇرت ئىچىدە، ئائىلىسىزدە ئەزىز قىلدىم. ئەمدى بۇرچىڭنى ئاقلىشىڭ كېرەك.

ئەزىزانە رەۋ [ئە+پ] يېزىت. ھۆرمەت،

ئېتىبار ۋە ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشكەن: قىيامەت ئىچىدە قالغانىدەك گويا، بىلىندى يىگتكە ئەزىزانە يۈرت. * ئەزىزانە قەشقەرنىڭ شەھرىن ـ شەربەت سۈيى بار، ھايات بىلەن قوشكېزەك ياڭراق ناخشا كۆيى بار.

ئەزىزلەشمەك ① «ئەزىزلىمەك» پېئىللىتىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر ئائىلىدىكى ئەر ۋە ئايال تەرەپ بىر ـ بىرىنى ئەزىزلەشسىلا، بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت قىلىشسىلا، ئائىلىدە ياخشى كەيپىيات بارلىققا كېلىدۇ. ② ھۆرمەتكە، ئېتىبارغا، ئالاھىدە ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشمەك: ئاشۇ كۇنىلەردە بازارنىڭ ھېچ قەيىرىدە سارجا بولمىغاچقا ئۇنى ئىزدەۋاتقانلار ئارىسىدا ئەزىز ـ لىشىپ كەتتى.

ئەزىزلەنمەك «ئەزىزلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دىلشات بۇ ئىككى قېرىنىڭ كۆز نۇرى، ئىككى دۇنياىلىقى بولغاچقا، ئۆيدە پاقلاندەك ئەزىزلىنىشكە مۇيەسسەر ئىدى.

ئەزىزلىمەك پ ① ئالاھىدە ياخشى كۆرمەك، ئەتىۋارلىماق، ھۆرمەتلىمەك، ئىززەت ـ ئىكرام قىلماق: خەلق ئۇچۇن ئىشلىگەن، خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلغان كىشىنى ھەممە ئەزىزلەيدۇ. ② ئۇلۇغ، ئەتىۋارلىق، سۆيۈملۈك دەپ بىلمەك، قارىماق: ئەۋلادلار يەنە بىر سەرسان بولماسقا، يېڭىچە روھ بىلەن يادلايدۇ ئۇنى، نادانلىق دەردىنى تارتقان ھەر كىشى ئەزىزلەپ دىلىدا ساقلايدۇ ئۇنى

ئەزىم سۈپ [ئە] ئۇلۇغ، بۈيۈك، چوڭ، زور؛ كاتتا: ئادەمنىڭ كۆڭلى ئەزىم دەريا بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە سىغىدۇ. * كوئىنلۇن تىزمىلىرىدىكى يېشىل قارىغايلار ۋە زەرەپشان قىرغاقلىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى، ئەزىم دەريا تىنىمسىز چايقىلىپ، خۇشال ئۇركەشلىگەنىدەك تۇيۇلاتتى.

ئەزىمەت [ئە] ① سۈپ. كاتتا، بۈيۈك، زور: ئىلىخو... ئىلىخو.... ئەزىمەت شەھەر، تاغلاردىن قوش قانات ئاچقان ئىشكەن. باغرىڭدىن باتۇر ـ لۇق ئوغۇزىنى ئېمىپ، پالۋانلار ئويغانغان ئالتۇن بۆشۈكىەن. * ــ بەللى ئوكا، ئەزىمەت ئىش قىلىپسىلەر، ــ دېدى بىر شياۋدۇيجاڭ خۇشالىلىق بىلەن سابىرنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ. ② سۈپ. ھەر ئىشنى قىلىشقا جۇرئەتلىك، قۇدرەتلىك، مەرد: مەن سېنى ئۇمىدسىزلەنمەيدىغان ئەزىمەت سۈپىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم، ئويلىغىنىم بولدى. بۇ ئۇمىد بىزنى ئۆز مەقسىتىمىزگە يەتكۈزىدۇ. * كۆردۈكلارمۇ بۇ ئەزىمەتنى، ئۇ يالغۇز ئەمەلدارلىق قىلىشنىلا ئەمەس يەنە تراكتور ھەيدەشنىمۇ بىلىدىكەن، يېزا كادىرى دېگەن شۇنداق بولسۇن ـ دە! ③ سۈپ. باتۇر، پالۋان، قەيسەر: ــ دوستۇم كامال، گەپ قىلساڭچۇ، سەن باتۇر ـ ئەزىمەت ئىدىڭغۇ! * بىز قېرىنداش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن كەلگەن چىلىشچى ئەزىمەتلەرنى قىزغىن قارشى ئالىمىز. * قۇرۇلۇش دۇيىنىڭ ئەزىمەتلىرى ئولتۇرغان ئازاد ماركىلىق ئاپتوموبىل بىرلەشمە جەڭ رايونى دائىرىسىگە كىرگەندە، باشقىلار ئالىلىقاچان ئىشقا چۈشۈپ كەتكەنىدى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەزىمەتلىك «ئەزىمەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ يىگىتلەر سىلەرنىڭ بۇ قېتىمقى تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرەشتىكى ئەزىمەتلىكىڭلار خەلقىمىزنىڭ تارىخىدا تېگىشلىك ئورۇن ئالىدۇ، ــ دېدى ئەترەت باشلىقى.

ئەزىيەت ئى [ئە] ① رەنج، ئازار، زىيان ـ زەخمەت: ــ بىز سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى تولۇق ئىگىلىدۇق، ــ دېدى كادىر، ــ سىز ئېغىر كۇنلەرنى باشتىن كەچۈرگەن، ئەزىيەت تارتقان ئادەمسىز. ② قىيىنچىلىق، جاپا ـ مۇشەققەت، ئازاب: چۈشۈمدە بىر يۈرتتا بىر توپ خەلق قوللىرى باغلىنىپ، يۈرەك باغرى داغلىنىپ ئەزىيەت ئىچىدە قېلىپتۇ.

ئەزىيەت تارتماق ← **ئەزىيەت چەكمەك**: كۆپ ئەزىيەت تارتىپلا، ئۆزلىرى ئەسلى كىمنىڭ پەرزەنتى بولىلىكىن؟ ــ سوردى داۋۇت موللام.

ئەزىيەت چەكمەك ئازار يېمەك، جاپا ـ

مۇشەققەت، قىينىچىلىقنى باشتىن كەچۈرمەك: ئۆمۈر بويى كىشىلەردىن يۆمشاق مۇئامىلە كۆرمىگەن، ئېرى داۋۇت توكۇر ھايات ۋاقىتىدىمۇ دائىم تاياق يەپ، تىل ئىشتىپ ئەزىيەت چەككەن، ئوغرىلىق قىلىپ ئەل ـ يۇرتنىڭ قارغىشىغا ئۇچراپ كەلگەن بۇ ئايال بۇگۈن موللازىيدىننىڭ يېقىملىق مۇئامىلىسى ۋە يۆمشاق سۆزلىرىدىن تەسىرلەنگەنىدى.

ئەزىيەتلىك سۈپ. جەبىر ـ زۇلمى، ئازاب ـ ئوقۇبىتى، جاپا ـ مۇشەققىتى، جەبىر ـ جاپاسى بولغان؛ جاپا ـ مۇشەققەتلىك: ئۇ، ئابدۇللانىڭ ئەزىيەتلىك ئېغىر قىسمەتلىرى توغرىسىدا ئاڭلىغان ۋە ئۆزى ئۆزى بىلەن تەقدىرداش ھېسابلاپ كەلگەنىدى.

ئەس ئى ① ئادەمنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى؛ ئاڭ، زېھىن، ھوش، ئەقىل: ئېسىنى يوقاتماق. ئېسىنى يىغماق. ئېسىنى تاپماق. ئېسىنى بىلمەك. * ئېسىڭ بارىدا ئېتەك يېپ (ماقال). * ئەر قەبرىسا كۆچىدىن قالار، خوتۇن قەبرىسا ئېسىدىن قالار (قامال). * ئەلاخان دېسە بۇ يۇرتنىڭ ئىچىدە، بارمىدۇ كەمبەغەل تىلىلمايدىغان؟! ھەتتاكى ئەس كىرگەن بىر سەبىي كۆدەك، بولىدۇ شۇ زامان يىغلىمايدىغان. ② يادىدا ساقلاش، يادقا ئېلىش قابىلىيىتى؛ ياد، خاتىرە: ئەسته تۇتماق. ئەسته قالدۇرماق. ئەسكە ئالماق. ئەسكە سالماق. ئېسىگە كەلمەك. * نىياز تۇنۇگۈن قىزىنىڭ «دادا نېمىشقا ماشىنا بىلەن چىقمىدىڭ» دېگەن گېپىنى ئېسىگە ئالدى. * ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئەتىسىگەن ئىدارىدە ئېيتقان سۆزلىرى بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى.

ئەس ئالدۇرماق دەم ئالدۇرماق، ھاردۇقىنى چىقارماق: ئېتىم بەك ھېرىپ كەتتى، سەل ئەس ئالدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ماڭايلى. * توشقان دەريادىن ئۆتۈپ خېلى ئۇزاق ئەس ئالدۇرۇلغان ئاتلار ئۈچقاندەك ئىلگىرىلەپ، ئاقيار بازىرىغا يېقىنلىشىپ قالدى.

ئەس تاپماق ئەقىل تاپماق، ئاق ـ قارىنى بىلىپ قالماق: ئۇلار ئىشنى تۈگىتىپ قايتىدىغان چاغدا، بەزى كىچىك بالىلارنى ئاكا ـ ھەدىلىرى چۈشۈرۈپ ئېلىپ قالدى، ئەمما سەل ئەس تېپىپ قالغان بالىلار باشقا مەھەللىلەرگە تراكتور بىلەن بىللىلا كەتتى.

ئەسته تۇتماق يادىدا، خاتىرىسىدە ساقلىماق، يادىدا قالدۇرماق: بىز لېنىنىنىڭ سۆزىنى ئەسته تۇتۇشىمىز كېرەك.

ئەسته ساقلىماق ← **ئەسته تۇتماق:** مەن دادامنىڭ سۆزىنى ھەر ۋاقىت ئەسته ساقلايمەن.

ئەسته قالدۇرماق ← **ئەسته تۇتماق:** ئۇ شۇنداق تۇرۇپمۇ، دەرسته ياخشى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قاتارىدا ماڭاتتى، مەن ئۇنىڭ ئەسته قالدۇرۇش قابىلىيىتىگە ھەيران ئىدىم. ئۇ ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قانداق ۋاقىتدا سوربىسىز، برمۇبىر سۆزلەپ بېرەلەيتتى.

ئەسته قالماق يادىدا، خاتىرىسىده ساقلانماق: بۇ ھېكايىنى بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى بېيشىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئېسىمده قالغىنىغا ئاساسەن يېزىپ چىقتىم.

ئەستىن چىقارماق ئۇنتۇپ كەتمەك، ئۇنتۇماق: مەن ئۆزەمنىڭ نېمىگە ئالدىراۋاتقانلىقىمنى بىر سېكۇنتمۇ ئەستىن چىقارماسلىقىم لازىم. * ئامبارنى ياساشنى ياساپتىمىزمۇ، مۇستەھكەملەشنى ئەستىن چىقىرىپتۇق، ئوبدان مۇھاپىزەت قىلماپتۇق.

ئەستىن كۆتۈرۈلمەك ئەستىن چىقماق، ئۇنتۇلۇپ كەتمەك، ئۇنتۇلماق: چەت ئەل تىلى دېگەننى دائىم ئۆگىنىپ تۇرمىسا، ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. * شۇغۇللانغان كەسپىنى تاشلىۋەتسە ئەستىن كۆتۈرۈلىدۇ.

ئەسكە ئالماق ئېسىگە، يادىغا، خىيالىغا كەلتۈرمەك، ئېسىگە چۈشۈرمەك، ئويلىماق: ئۇلار پەقەت ھاجىتى چۈشكەن چاغدىلا ئۇنى ئەسكە ئالاتتى. * زەيتۇنەم سۈرەتكە قارىپ ئولتۇرۇپ، يېقىملىق بىر تۇيغۇ بىلەن ئۆتكەنلەرنى ئەسكە ئالدى.

ئەسكە سالماق يادىغا، خىيالىغا كەلتۈر-

مەك، ئەسلەتمەك، ئويلاتماق: مومايىنىڭ قەددى ئوبدانلا پۈكۈلگەن بولۇپ، تارتىلغان يانىڭ كىرىچىنى ئەسكە سالاتتى.

ئېسى ئاغماق ئەقلدىن ئادا شماق، ئەقىل-هوشىنى يوقاتماق، خاتا قاراشتا بولماق: مەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ئېسىم ئاغدى، ئۆزەمنى يوقاتتىم.

ئېسىگە چۈشمەك ← **ئېسىگە كەلمەك:** مەن ئۇنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ، كىچىك چاغدىكى چىرايى ئېسىمغا چۈشتى.

ئېسىگە كەلمەك ① ئەس-هوشى بار هالەتكە كەلمەك، ئەس-هوشى ئەسلىدىكى هالىغا كەلمەك: ئۇ سۇدىن قۇتقۇزۇلۇپ، ئون مىنۇتتىن كېيىن ئاران ئېسىگە كەلدى. * سىگىلىم قاتتىق ئاغرىپ قېلىپ، ئىككىنچى دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغانىدا ئەنۋەر دوختۇرنىڭ كۆڭۈل قويۇپ داۋالىشى بىلەن تەستە ئېسىگە كەلدى. ② يادىغا چۈشمەك، يادىغا ئالماق، خىيالىغا كەلمەك: ئۇنىڭ قانچىلىك ۋاقىت ئىشلىگەنلىكى پەقەت، دادىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا ئېسىگە كەلدى.

ئېسىم قۇرۇسۇن ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن، ئېسىمدىن چىقىپتۇ: — ئاپىئاق قىزىم، خاپا بولما، — دەپ ئەركىلەتتى ئۇ كارىۋاتنىڭ چېتىدە بۇلۇڭلۇق ئاسماندەك توتۇلۇپ ئولتۇرغان قىزىنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ، — ئېسىم قۇرۇسۇن، سېنىڭ ئامراق ئەرسىلىرىڭنى ئېلىپ كېلىۋىدىم، ئۇنىڭ هەممىسى ئاشۇ خۇرجۇندا.

ئېسىنى بىلمەك ① ئەسلىيەلەيدىغان ۋە ئەستە ساقلىيالايدىغان هالەتكە كەلمەك: ئاز-تولا ئاق-قارىنى پەرق قىلالايدىغان ياشقا يەتمەك: مەن ئېسىمنى بىلىسەم، ئائىلەمىزدە بىر ئات-هارۋا، يىگىرمە تۆياق قوي، بەش كالىمىز بار ئىكەن. ② ئەقلى-هوشىنى يىغماق، ئەقلى-هوشىنى تاپماق، ئۆزىنى ئۆزى بىلمەك: — ئېسىڭنى يىل، بولمىسا، خامىرىڭنى يانجىيمەن، — دەيدى مەخسۇت ئاكا ئەسەتكە ئاچچىقلىنىپ. * — ئېسىڭنى يىلىپ يۈرگىن ئۇكام، بولمىسا، ئاغزىڭغا كەلگىنىنى دەۋېرىپ بېرىدىن تاياق يەۋالمىغىن يەنە، — دەپ نەسىھەت قىلدى مەريەم ئۇكىسى ئەركىنجانغا.

ئېسىنى يوقاتماق ئەقلى-هوشىدىن ئايرىماق، ئېسى ئاغماق، ئېسەنگىرىمەك: يىگىت مەلىكە ساھىبجامالنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ دەيدىغان گېپى تۇتۇل، ئېسىنىمۇ يوقتىپ قويدى.

ئېسىنى يىغماق ئەقىل-پاراسىتىنى، زېھنىنى بىر يەرگە جەم قىلماق، ئەس-هوشىنى يىغىشتۇرۇۋالماق: مەن ئۇيقۇدىن تۇرۇپ ئېسىمنى يىغىپ ئويلاپ بولغۇچە ئۇلار ئۆيگە كىرىپ كەلدى. * كېيىن بىرئاز ئېسىنى يىغىپ: — يولداش تۇراپ، سىز ئەقلىدىن ئازمىغانسىز؟! بۇ قانداق گەپتە بىلەمسىز؟! — دېدى.

ئەسەپ ئى [ئە] نېرۋا ۋە نېرۋا تومۇرلىرى سىستېمىسى: مۇنداق ئەسلەش ئادەمنىڭ ئەسەبلىرىنى شۇنداق كاردىن چىقىرىدۇكەنكى، ئەقلغە سىغمايدىغان نەرسىلەرنى ئويلايدىغان بولۇپ قالىدۇكەن كىشى. * ئايۇپ ئاكىنىڭ هېلىقى زەهەرلىك سۆزلىرى ئۇنىڭ ئەسەبلىرىنى قاقشىتاتتى.

ئەسەبىي سۈپ [ئە] ① مىجەزى ئۆزگىرىشچان، بولار-بولماس قىزىرىشىپ قالىدىغان، ئاچچىقى، غەزىپى، زەردىسى تېز كېلىدىغان: ئەسەبىي كىشى. ئەسەبىي بالا. * ئۇ خاسىيەتخاندىن ساقىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شۇنچىلىك قاتتىق غەزەپكە كەلدىكى، ئەزەلدىن تەمكىن ۋە خۇش چىراي بۇ هاكىم تاقەت قىلالماي ئەسەبىي ئادەمدەك ۋارقىراپ تاشلىدى. ② يامان خاراكتېرلىك، غەلىتە مىجەزلىك: سوتلار قانىلىق ۋە هەيران قالارلىق ۋەقەلەرنى مەززە قىلىپ ئاڭلىغۇچى ئەسەبىي خوتۇنلارغا تولۇپ كېتەتتى. ③ قاتتىق، ئاچچىق: باتۇرجان جان-جەهلى بىلەن سۆزلەيتتى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قانداقتۇر بىر خىل ئەسەبىي قەهرۇغەزەپ چىرمىۋالغاندى.

ئەسەبىيلەرچە رەۋ. ئەسەبىيلەردەك، ئەسەبىي كىشىلەرگە خاس يوسۇندا:

ئۇ تېزلا كەينىگە يېنىپ، سىرتىتىن بىر پالىتىنى كۆتۈرۈپ كىردى ـ دە، چېلىشىۋاتقان ھېلىقى ئىككى گەۋدىنى ئەسەبىيلەرچە چاناپ تاشلىدى. * ئۇلار خۇشال بولغانىدا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ كېتىدۇ.

ئەسەبىيلەشتۇرمەك «ئەسەبىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ قوزغىتىغا ئاڭلانغان بۇ شۇم خەۋەر ئۇنى تېخىمۇ ئەسەبىيلەشتۇردى.

ئەسەبىيلەشتۇرۇلمەك «ئەسەبىيلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەسەبىيلەشمەك پ. ئەسەبىي ھالەتكە كەلمەك؛ خۇيىنى بۇزماق، چېچىلىماق: دەل شۇ مىنۇتتا ئېلىشات بىردىن ئەسەبىيلەشتى. ئۇ ئاچچىقىدا ھېلىقى ئەسكىرىنىڭ كاچىتىغا بىرنەچچىنى سالدى. تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ يەنە بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى.

ئەسەبىيلەنمەك پ. ئەسەبىيلىكى، نېرۋىسى قوزغالماق؛ ئەسەبىي بولماق، ئاچچىقىدىن، غەزىپىدىن ئۆزىنى تۇتالماي قالماق، دەرغەزەپ بولماق: گۇلىنسانىنىڭ ئاۋازى ئۆزگەردى ۋە ئۇنىڭ رەڭگىرويىدا جىددىيلىك ئالامەتلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىدى، ئۇ خېلىلا ئەسەبىيلەنگەنىدى.

ئەسەبىيلىك «ئەسەبىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىرەم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ھېلىقى ئادەمگە لاپپىدە قارىۋالدى ـ دە، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. * ئۇلارنىڭ قايناق ھېسسىياتى ئەسەبىيلىك ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى ئۇنتۇغان قىزغىنلىق، ئىجاتچانلىق روھىدا كەم بولسا بولمايدىغان قىزغىنلىق.

ئەسەد ئى [ئە] <ئاستر> ① ئەسەد بۇرچى. ② شەمسىيە يىل ھېسابىدىكى 5ـئاينىڭ ئەرەبچە نامى (مىلادى 22ـ ئىيۇلدىن 12ـ ئاۋغۇستقىچە بولغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ). ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەسەد بۇرچى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرچىنىڭ بەشىنچىسى، بەلگىسى «ﻝ»، ئاستىرونومىيىلىك ئۇزۇنلۇقى 120° ـ 150°. ئەسلى ئورنى ئەسەد يۇلتۇزلار تۈركۈمى بولۇپ، يىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىگە كۆچكەن. قۇياش 23ـ ئىيۇلنىڭ ئالدىدا ـ كەينىدە بۇ بۇرچتا بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم «تومۇز» دېيىلىدۇ.

ئەسەد يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ بىرى: مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 10 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 16°. سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىغە، سۇنبۇلە ۋە ۋىرونىكا چېچى يۇلتۇز تۈركۈمىلىرىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ.

ئەسەر I ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىدىن قالغان ياكى ئۇنىڭدىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە، ئىز؛ ئالامەت: تېۋىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى ھەرقانچە تۇتۇپ باقتى بولسىمۇ، ھېچقانداق كېسەللىكىنىڭ ئەسىرىنى سېزەلمەپتۇ. * ئۇنىڭ چىرايىدىكى بايىقى ھارغىنلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ② تەسىر: سېنىڭ سۆزۈڭ ماڭا ئەسەر قىلدى. ③ كىشىلەردە بولىدىغان نېرۋا ئاجىزلىق ھالەت: ئەسىرى بار ئادەم. ئەسىرى تۇتماق.

ئەسەر قىلماق ئۆزىگە تارتماق، جەلىپ قىلماق؛ تەسىر قىلماق: سېنىڭ سۆزۈڭ ماڭا ئەسەر قىلدى.

ئەسىرى كېسىلمەك تەسىرى يانماق، ھوشىغا كەلمەك، ياخشىلانماق.

ئەسەر II ئى [ئە] <ئەد> ① ئىجادىي ھېھنەت مەھسۇلى: ئىلمىي ئەسەر يازماق. ئەسەر ياراتماق. * ئۇنىڭ دوستىگەرلىك ئىلمىغا ئائىت ئۇچ پارچە ئەسىرى نەشىر قىلىنىدى. * سىزنىڭ سەھنە ئەسىرىڭىز ھېنى ناھايىتى ھايا جانلاندۇردى. * قۇدرەتنىڭ سىزىپ چىققان بىر پارچە ماي بويىاق سىزما ئەسىرى موسكۋا گۈزەل ـ

سەنئەت كۆرگەزمخانىسىدا كۆرگەزمە قىلىندى.
ئەسەر قەھرىمانى <ئە> ئەدەبىي ئەسەر- لەردىكى ئالاھىدە ئېنىق خاراكتېرلىك بەلگىلەرگە، مىجەز-خۇلقىغا ئىگە ھەمدە ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن باشقا شەخس ۋە تۈرمۇش ھادىسىلىرىگە مۇقىم مۇناسىۋەتتە بولغۇچى شەخس. كۆپىنچە، ئەسەردىكى كۆپ تەرەپلىمە، تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن شەخسلەرمۇ ئەسەر قەھرىمانى دەپ ئاتىلىدۇ.
ئەستا ← **ئەستاغپۇرۇللا:** ئەستا ئۇ نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ. * ئەستا، ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ھەممىمىزنىڭ بېشى قاتتى.
ئەستاغپۇرۇللا ئىم [ئە] ① ئەجەبلىنىش، ھەيران قېلىش، تەئەججۇبلىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ؛ ياپىر، ياراەببىمغا ئوخشاش سۆزلەرگە توغرا كېلىدۇ: نۇرمۇھەممەت ياقىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: — ئەستاغپۇرۇللا، دەل ئۆزى شۇ، — دېدى. * ئەستاغپۇرۇللا، ئەستاغپۇرۇللا، نېمە بولۇپ كەتتى بۇ ئىش، بۇ جاھان. ② غەزەبلىنىش، ئاچچىقلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئالغاندا بىسمىللا، بەرگەندە ئەستاغپۇرۇللا (ماقال). * — ئۇ ئەستاغپۇرۇللا، بۇ بەكباش نەگە كەتكەندۇ؟ — دەپ بالىسىنى تىللىدى. ③ ئەپسۇسلىنىش، پۇشايمانىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ئۆيىگە بېرىپ چېينىنى ئېچە-ئىچمەيلا، — ئەستاغپۇرۇللا! ھېلىقى ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن ئەمەسمۇ، — دەپ ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.
ئەستايىدىل رەۋ [پ] ① چىن كۆڭلىدىن، كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ: ئۇ ئەستايىدىل كىتاب ئوقۇدى. * ئوسمان دوختۇر بالىنىڭ كېسىلىنى ئەستايىدىل تەكشۈردى. * ئەختەم بۇ سۆزلەرنى خۇددى چوڭ ئادەم بىلەن سۆز- لەشكەندەك ئەستايىدىل سۆزلىدى. * رۇقىيە ئۆي ئىچىنى ئەستايىدىل تازىلىدى. ② ھەممە تەرەپنى ھېسابقا ئېلىپ، ئەتراپلىق: پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاش- تۇرۇش لازىم. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ لوگىكىلىق، مۇستەقىل پىكىر قىلىش ۋە ئەستايىدىل ئويلىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ھەممە ئوقۇتقۇچى ئەھمىيەت بېرىش لازىم.
ئەستايىدىللىق «ئەستايىدىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دوختۇر ئۇنىڭ كېسىلىنى ئەستايىدىللىق بىلەن تەكشۈرۈپ چىقتى. * خەلق خىزمىتىگە نىسبەتەن ئادەمدە بىر خىل ئەستايىدىل- لىق بولۇش كېرەك.
ئەستەر ئى [پ] كىيىم-كېچەك ياكى كۆرپىگە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قەۋىتى، ئىچكى تەرىپىگە تىكىلگەن ماتېرد- يال، رەخت: چاپانىنىڭ ئەستىرى. كۆرپىنىڭ ئەستىرى. يوتقانىنىڭ ئەستىرى. * ئوسمان بىر پارچە خەتنى قادىرغا بەردى، قادىر خەتنى چىرايلىق قاتلاپ، دوپپىسىنىڭ ئەستىرى ئىچىگە تىقىۋالدى.
ئەستەرلەتمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پەلتوىۇمنى ئەستەرلەتتىم. * ئايالىم يوتقان-كۆرپىنى ئەستەر- لىتىپ كەلدى.
ئەستەرلەشمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.
ئەستەرلەنمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياۋروپانىڭ جەنۇبىدا ئوتتۇرا دېڭىزغا يانداشقان تۈرىدىغان بىر يېرىم ئارال دۆلىتى بار. بۇ دۆلەتنىڭ يەر شەكلى خۇددى تەتۈر ئۆرۈلگەن قوي تېرىسىدا ئەستەر- لەنگەن ئوتتۇككە ئوخشايدۇ. بۇ — ئىتالىيىدۇر.
ئەستەرلىك سۇپ ① ئەستەر قىلىشقا يارايدىغان، ئەستەر قىلىشقا بولىدىغان: ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى يېڭى تىكتۇرمەكچى بولغان چاپىنىمغا ئەستەرلىك رەخت سېتىۋالغىلى بازارغا باردىم. ② ئەستىرى بار، ئەستەرلەنگەن: ئابدۇكېرىم تۆت يانچۇقلۇق، ئەستەرلىك چاپىنىنىڭ ئىزمىلىرىنى يېشىۋەتتى. // ماموت تىكتۇرمەكچى بولغان پەلتوسىنىڭ ئەستەرلىكىنىمۇ ئۇ دۇكاندىن سېتىۋالدى.

ئەستەرلىك گەپ تېگى بار گەپ، ئىككى بىسلىق گەپ: سىز بۇ قوش ئەستەرلىك گەپنى چۈشەندىڭىزمۇ؟

ئەستەرلىمەك پ ① ئەستەرگە ئالماق، ئەستەر ئورناتماق: چاپانىنى ئەستەرلىمەك. يوتقاننى ئەستەرلىمەك. * ماشىنىچى ئۇستام پەلتونىڭ تېشىنى تىكىپ بولۇپلا، ئۇنى ئەستەرلىدى. ② كۆچمە. ئاز-تولا بىرنەرسە يېمەك، تويغۇزماق: جامال ئاكا ناتونۇش كىشىگە: ــ ئاۋۋال قورساقنى ئازراق ئەستەرلەيلى، ئاندىن يېراقتىكى ئاشۇ ئەزىز كىشىلەرنىڭ ئىسمىلىكىنى بىر-بىرلەپ ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

ئەستىلىك ئى ① بىرەر كىشىگە ياكى ئۆز يېقىنلىرىغا خاتىرە ئۈچۈن ھەدىيە قىلىنغان نەرسە، بۇيۇم، يادىكارلىق: بۇ ساڭا ئەستىلىك بولسۇن. * ئۇ ماڭا بىر تال قەلەمنى ئەستىلىك قىلدى. ② كۆچمە. ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن، كەچۈرگەن ياكى ئۆز ھاياتىدا يۈز بەرگەن ئىش، ھادىسە، ۋەقە ھەققىدىكى ئەسلىمە: دەريانىڭ كۆچلۈك شاۋقۇن ئاۋازى ئادىلغا ئاپىرىل ئەستىلىكلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. * ئۇنىڭ مەيۈس چىرايى، غەمكىن كۆزلىرى قانداقتۇر بىر ئاچچىق خاتىرە، كۆڭۈلسىز ئەستىلىكلەرنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

ئەسرا ئى [ئە] سىر، سىرداش، ھەمراھ: ئۇ ئۆگەتتى كىم بولۇشنى، كىم ئۈچۈن ئىشلەشنى ھەم، شۇ بىلەن بولدۇم خەلقنىڭ ئەڭ يېقىن ئەسراسىمەن.

ئەسرا بولماق سىرداشماق، ھەمسۆھبەت بولماق؛ تونۇشماق؛ ھەمراھ بولماق: مەن ئۇ كىشى بىلەن كۆپ ئەسرا بولغانىدىم. * ئۇ، ئەنۋەر بىلەن تاماقخانىدا ئەسرا بولدى.

ئەسرار ئى [ئە] يېزىت. سىر، سىرلار: نەرە تارتسام، غارقىراپ چىقسا تىيانشاندىن ساداڭ، گۈلدۈرلىگەن كۆكتەك بولۇپ، يەتسۇن دىل ئەسرارىمغا خەت. * بىرنىڭ ئىزىغا مىڭدۇر تەييار، ھەمىگە مەلۇم دىلدىكى ئەسرار.

ئەسسالام ئى [ئە] ← **سالام**: ــ ئەسسالام، ــ دەپ ئېگىشىپ سالام بېرىپتۇ قىز بوۋىسىغا. * ــ ئەسسالام، تىنچ تۇردىڭىزمۇ ئاپئاق قىزىم! ــ مەسۇمنىڭ ئاۋازى خۇشاللىقىدىن تىترەپ كەتتى.

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئى [ئە] ① كىشىلەر-نىڭ بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا تىنچ-لىق-ئامانلىق، ھال-ئەھۋال سوراش يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى بولۇپ، لۇغەت مەنىسى ــ تىنچ-ئامان بولۇڭ: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم!» دېسە، «بەش تەڭگەمنى بەر»، ــ دەپتۇ. (ماقال). * سەمەندەر ئىززەت-ئىكرام بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ: ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم بوۋا، ــ دەپ ھۆرمەت بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ② كۆچمە. قانداق، مەن دېگەندەك بولدىمۇ؟...غا ئوخشاش قارشى تەرەپنى ئۇيالدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز: ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇنىماي كېتىۋېدىڭىز، قايتىپ كېلىپسىزغۇ؟

ئەسقاتماق پ. كىرەكسىز كەلمەك، ئىشقا يارىماق، پايدا بەرمەك: مەن ئۇ يەردە خېلى ئەسقاتتىم. * سەن قۇلا تايچاقىقا ياخشى قارا، ئۇ ساڭا كېيىن ئەسقاتىدۇ.

ئەسقېتىشماق «ئەسقاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ بەللى، ياشاپ كەت ئاداش، ھەممە ئىشلارنى تۇڭىتىپسىلەرغۇ، ــ دەپ خۇشال سۆزلىدى ئۇ، ــ دوست دېگەن مۇشۇنداق ۋاقتتا بىر-بىرىگە ئەسقېتىشمىسا، ئۇنى دوست دېگىلى بولمايدۇ-دە.

ئەسكەر ئى [ئە] ① ھەربىي خىزمەت ئۆتە-ۋاتقان كىشى، ھەربىي قوشۇن ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك جەڭچى: پىيادە ئەسكەر. ئاتلىق ئەسكەر. ئەسكەر ئالماق. * ھەربىي ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر ئەسكەر پوستتا تۇراتتى. ② دۆلەتنىڭ قورال-لىق كۈچلىرى ياكى ئۇلارنىڭ بىر قىسمى: قوشۇن، ئارمىيە: مۇنتىزىم ئەسكەر. خەلق ئەسكىرى. * ئەسكەر باشلىقى ئەسكەرلىرىنىڭ

ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قالغانلىقىغا چىدىماي، شەھىرىنى سۇغۇرۇپتۇ-دە، ئوتتۇرا قولدەك تالالانغان ئەسكەرلىرىگە پەرمان بېرىپتۇ.

ئەسكەر ئالماق ئەسكىرىي خىزمەتكە قوبۇل قىلىماق: ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۈچۈن، يەنە يېڭى ئەسكەر ئالدى.

ئەسكەر بولماق ئەسكىرىي خىزمەتكە قوبۇل قىلىنماق، ئەسكەرلىككە كىرمەك؛ ئەسكىرىي خىزمەت ئۆتىمەك: مەن ياش ۋاقتىمدا ئۇچ يىل ئەسكەر بولدۇم.

ئەسكەرتكۈزمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەسكەرتمە ئى. ئەسكەرتىپ قويۇشقا تېگىشلىك، سۆز-ئىبارىلەرگە بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش، قوشۇمچە، تەكىت: كىتابنىڭ ئاخىرىغا نۇرغۇن ئەسكەرتمىلەر بېرىلدى.

ئەسكەرتمەك پ ① ئېسىگە سالماق، ياددىغا چۈشۈرمەك: قۇددۇس تالادا يامغۇر يېغىۋاتقاندىلىقىنى يەنە ئەسكەرتتى. * ئەخمەت راستىنى ئېيتىش ھەمدە دىلىشاتنىڭ ئۆز خىزمىتىگە توسالغۇ بولۇۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويۇش قارارىغا كەلدى. ② ئەسكەرتىش بەرمەك، چۈشەنچە بەرمەك: قاسىم ئۆزىنىڭ سۆچىلىقىنى ئوقۇغان ئادەم ئىككىلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتتى. * مۇئەللىم تىل دەرسىدە قائىدىنى ياخشى بىلىش، كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇش، يازغاندا قائىدىلەرگە سېلىپ ئالدىرىماي يېزىشنى ئەسكەرتىپ تۇراتتى. ③ ئاگاھلاندۇرماق، تەكىتلىمەك: باشقا پارتىزانلار ئۇنىڭ چىشىغا تولا تەگمەسلىكىنى پات-پات ئەسكەرتىپ قوياتتى. * كومىسسىيە باشلىقى ئۇلارنىڭ يەنە بەش مىنۇت ئىچىدە ئىمتىھان قەغىزىنى تاپشۇرۇپ بولۇش لازىملىقىنى تەكىتلىدى.

② «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئىشى. ② ئى. بىرەر نەرسە بىرىلگەن چۈشەندۈرۈش، قوشۇمچە ماتېرىيال: ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلمىي ماقالىسىگە نۇرغۇن ئەسكەرتمىلەرنى بەردى.

ئەسكەرتىشمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىلىيار خوجا دائىم بىر كۆزىنى قىسىپ يۇرگىنى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى قارىغۇ خوجا دەيىشەتتى. بىرنەچچە كىشى ئەتراپتىكى كىشىلەرگە قاراپ ئۇنى قارىغۇ خوجا دېمەي، ئۇنى ئىلىيار خوجا دەپ ئاتاشنى ئەسكەرتىشتى.

ئەسكەرتىلمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوقۇتۇرۇشتا دىلدارنىڭ ئىسمى يېزىلغان ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىكەنلىكى ئەسكەرتىلگەنىدى.

ئەسكەرچە رەۋ. ئەسكەرلەرگە خاس، ئەسكەرلەرگە ئوخشاش: ئەسكەرچە كىيىم. * چاپپاروۋ گېزىت قەغىزىنى ئۈچ بۇرجەك يىرتىپ، ئەسكەرچە قىلىپ تاماكا ئورىغاچ ئۇنى كۈتتى.

ئەسكەرچىلىك ئى. ئەسكەرلىك ھاياتى، تورمۇشى: — ئەسكەرچىلىك دېگەن ھەقىقەتەن تەس، تەقسىر، ئەسكەرنىڭ بويىنى قىل ئارغامچىدا باغلاقلىق بولىدىكەن، — دېدى يېنىدىكى ئەسكەرلەرگە ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ.

ئەسكەرخانا ئى [ئەسكەر+خانا] ئەسكەرلەر تۇرىدىغان جاي، كېزەرمە: دادام ئەسكەرخانىدا ھەربىي خىزمەت ئىشلەيتتى، ئۆيىمىز بولسا، ئەسكەرخانىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە ئىدى.

ئەسكەرلىك «ئەسكەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسكەرلىككە ئالماق. ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلماق. ئەسكەرلىككە چاقىرماق. * ياسىن قازى يېڭىدىن ئەسكەر ئېلىش بۇيرۇقىنى جاكارلىدى. شۇنىڭ بىلەن قۇمۇل شەھىرىدە يەنە ئۆي-ئۆيدىن ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش باشلىنىپ كەتتى.

ئەسكەرمەك پ. كۆز ئالدىغا، ياددىغا كەلتۈرمەك، ئاڭقارماق، ئەسكە ئالماق، ئەسلىمەك.

ئەسكى سۈپ ① ئىشلىتىلىپ، كۆپ

تۆتۇلۇپ كونىرىغان، كونا، سۈپەتسىدىن چۈشكەن: ئەسكى چاپان. ئەسكى كىگىز. * ئەسكى چايان ياغۇردا ياخشى، يامان تۇغقان تۆلگەندە ياخشى (ماقال). * مەشنىك كەينىدىكى بۇلۇڭدا، بىر پارچە ئەسكى كىگىزنى ئاستىغا سېلىپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بىر خوتۇن ئولتۇراتتى. ② ئىستىمالدىن قالغان، تاشلۇۋېتىلگەن، تاشلاندۇق: — بۇنداق ئەسكى، سۇنۇق نەرسىلەرنى ئېلىپ نېمە قىلسەن؟ — دەپ سوردى ھۇسەن چوقۇر. * بۇ پاكارغىنا، تاملىرىغا ئەسكى قىزىل قەغەزلەر چاپلانغان ئۆي ئىدى. ③ كۆچمە. يامان، بۇزۇق، ئوسال، ناچار: ئەسكى ئادەم. ئەسكى قىلىق. * ئۇ شۇمتەكنىك قىلىقى ئەسكى بولغان بىلەن كۆڭلى ياخشى ئىكەن. * مەن ئەمدى ئۇنداق ئەسكى ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن.

ئەسكى چاپانئاك ئىچىگە كىرىۋالماق ئۆزىنى كەمبەغەل، ھال-ئۇقىتى ناچار قىلىپ كۆرسەتمەك؛ ئۆزىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى يوشۇرماق.

ئەسكىپۇرۇش ئى. ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەرنى يىغىپ، ئېلىپ ساتقۇچى كىشى: سېنىڭ بۇ ئەسكى لاتا، ئەسكى ئاياغ ۋە تۆمۈر-تەرسەكلىرىڭنى پەقەت بازاردىكى ئەسكىپۇرۇشلارلا سېتىۋېلىشى مۇمكىن.

ئەسكىپۇرۇشلۇق ئى. ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەرنى يىغىش ۋە ئېلىپ سېتىش بىلەن شوغۇللىنىش ئىشى: ئۇ بوۋاي قېرىغىنىغا قارىماي، دائىم ئەسكىپۇرۇشلۇق قىلاتتى.

ئەسكى-تۇسكى ئەسكى، كونا، ئىشلىتىشتىن قالغان، تاشلاندۇق: شۆھرەت ئۇ قەلەمنى تالادىكى ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەر ئارىسىدىن تېپىۋالدى. * ئۆيىنىڭ ئۆيۈقىدا ئورۇن-كۆرپە بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغانىدى.

ئەسكىرەتمەك «ئەسكىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا شۇ كۈنى ئالغان ئويۇنچۇقنى شۇ كۈنلا ئەسكىرىتىۋاتتى. * كىچىك بالا دېگەن تۇنۇگۈن ئېلىپ بەرگەن كىيىمنى بۈگۈنلا ئەسكىرىتىدۇ.

ئەسكىرىمەك پ ① ئىشلىتىلىپ، كۆپ تۆتۇلۇپ ئەسكى بولماق، يارامسىز ھالغا كەلمەك، كونىرىماق: ئەسكىرىگەن چاپان. ئەسكىرىگەن ماشىنا. * ئۇنىڭ كىيىم-كېچىكى بەك ئەسكىرەپ كەتتى. ② يامان، ئەسكى، ئوسال قىلىقىنى يۇقىتۇرۇۋالماق، ئوسالىلاشماق، يامانلاشماق: ئۇ بالا يېقىندىن بېرى ئەسكىرىۋالدى.

ئەسكىرىي سۈپ. ئەسكەرگە، قوشۇنغا ئائىت بولغان: ھەربىي: ئەسكىرىي كۆچ. ئەسكىرىي خىزمەت. * دۇشمەن ئەسكىرىي كۈچىنى توپلىدى. بىزمۇ ئەسكىرىي كۈچىمىزنى كۆچەيتىشىمىز كېرەك.

ئەسكىرىي خىزمەت ئەسكەرلەرگە، ھەربىي ئىشلارغا ئائىت بولغان خىزمەت، ھەربىي خىزمەت: ئەنە شۇ يىللىرى مەن ئۇچ يىل ئەسكىرىي خىزمەتتە بولدۇم.

ئەسكىرىي كۈچ ئارمىيىنىڭ ئەمەلىي جەڭگە قاتنىشىدىغان جانلىق كۈچى ۋە ئۇلار قوراللانغان ئۇرۇش ئەسلىھەلىرى: ئەسكىرىي كۈچنى توپلىماق. * قىزىل ئارمىيە ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ، دۇشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۇچۇن تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى.

ئەسكىلەشتۇرمەك «ئەسكىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چاغدىكى ۋەزىيەت ياش ئوقۇغۇچىلارنى بەكمۇ ئەسكىلەشتۇرۇۋەتكەنىدى.

ئەسكىلەشمەك پ ① كونا، ۋەيرانە ھالەتكە كەلمەك، كونىرىماق: شۇنچە ياشتا تۇرۇپ بۇ ئەسكىلەشكەن چاپانىنى قاچانغىچە كىيىسەن. * ھازىرقى بۇ مەكتەپ بىناسى ناھايىتى ئەسكىلىشىپ ئۆرۈلەي دەپ قالدى. ② كەپسىز، ئەدەپسىز، بىھايا بولماق، ئوسالىلاشماق: كىچىك بالىنى ئوقۇتماي كوچىغا قويۇۋەتسە ئۇزىمايلا ئەسكىلىشىپ كېتىدۇ.

ئەسكىلىك ئى. ئەدەبسىزلىك، قىلىقسىزلىق، يامانلىق، ئوسالللىق: دۇنيادا ۋەدىسىدە تۇرمىغانىدىن ئارتۇق ئەسكىلىك بارمۇ؟ * ئارسلان بۇنداق ئادەملەرنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئەسكىلىك كېلىدۇ، دېگەن ئويغا كەلدى.

ئەسكىلىك قىلماق يامانلىق، ئەدەبسىزلىك، ئوسالللىق قىلماق، يامان ئىش قىلماق، يامان قىلىق قىلماق: ئۇلار بۇگۈن چوڭ كوچىدا خالىغانچە ئەسكىلىك قىلىدى. * مەن شۇنچە ئەسكىلىك قىلسامۇ ئۇ چاچلىرىمنى سلايتتى.

ئەسل ئى [ئە] ① دەسلەپكى ھالەت، ھەقىقىي ھالەت، نېگىز: سىزنىڭ كېسىلىڭىزگە زۇپا شەربىتى مەنپەئەت قىلىدۇ، بۇنى تەييارلاشقا زۇپانىڭ ئەسلىسى بولسا ناھايىتى ياخشى. * ئەي جۇڭغار چۆللىرى! نەدىدۇ چېكىڭ، قۇچىقىڭ بىر دۇنيا — كەڭسەن شۇ قەدەر. ھەقىقىي سۆيىتىتىڭ — ئەسلىڭنى ئىزدەپ، خىيالىم ئۇچىدۇ كېزىپ دەر — بەدەر. ② كېلىپ چىقىش، نەسەب: چىرايىڭغا قارىسام، خېلى ئىمانى بار مۇسۇلمانىنىڭ بالىسىدەك قىلىسەن، سېنىڭ ئەسل — زاتىڭ ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئەمەس. * ئېيىق ئويلاپ — ئويلاپ ئۆزىدىكى بۇنداق ئۆزگىرىشتىن ناھايىتى خۇشال بولۇپتۇ ۋە كاللىسىغا بىر ھىيلە كېلىپتۇ: «ئەمدى مېنىڭ ئەسلىمنى ھېچكىم بىلەلمەيدۇ، جاڭگالغا قايتىپ بارسام ھەممە ھايۋانلار چوقۇم مەندىن قورقىدۇ». ③ ئاۋۋالقى نۇسخا: تەرجىمان بولغان كىشى ھەم ئەسلىگە سادىق بولۇشى ۋە ئىجادىي تەرجىمە قىلىشى لازىم، لېكىن ئۆزىڭىز مەنسىنى ئانچە چۈشەنمىگەندە، ئۇنى خاتا ئىكەن دەپ ئويلاپلا «توغرىلاپ» يۈرمەڭ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئەسلىنى ساقلاپ قالغىنىڭىز تۈزۈك.

ئەسلىگە كەلمەك ① ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتماق، ئەمەلىيلەشمەك: خىزمىتى ئەسلىگە كەلمەك. ھوقۇقنى ئەسلىگە كەلتۈرمەك. * ياسىننىڭ بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن بەزىبىر بۇزۇق كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن قەست قىلىنغان دادىسى ھۇشۇر ئاكىنىڭ نامى ئەمدىلىكتە تولۇق ئەسلىگە كەلدى. ② ئەس — ھوشىغا كەلمەك، كۈچ — قۇۋۋەت، سالامەتلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلمەك، بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتماق؛ ياخشىلانماق، تۈزەلمەك، ساقايماق: سەمەتنىڭ چىرايى ئاستا — ئاستا ئەسلىگە كەلدى. * تاشۇايىنىڭ سالامەتلىكى ناھايىتى تەستە ئەسلىگە كەلدى. * ھازىر مېنىڭ سالامەتلىكىم پۈتۈنلەي ئەسلىگە كەلدى.

ئەسلىنى ئۇنتۇماسلىق كېلىپ چىقىش، كەچۈرمىشىنى يادىغا كەلتۈرۈپ تۇرماق: بوۋاي بالىسىغا: — بىرئاز مال — دۇنيانى كۆرۈپلا ئوڭچە — چوڭچە خەجلىگەن بىلەن بولمايدۇ، ئادەم بالىسى دېگەن بايلىقات تۇرمۇش كەچۈرگەندىمۇ ئەسلىنى ئۇنتۇماسلىقى كېرەك، — دەپ نەسىھەت قىلدى.

ئەسلا رەۋ [ئە] ① پەقەت، ھېچقاچان: زادى: بۇ گەپنى مەن ئەسلا دېمىدىم. * مۇنداق ئىشنىڭ بولۇشى ئەسلا خىيالىمغا كەلگەن ئەمەس. ② ئەسلىدە، بۇرۇنىسىدا: بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار، تېشى بار، توپىسى يوق، ئەسلا كۆيمىگەن يارنىڭ، دەردى بار ۋاپاسى يوق.

ئەسلەتمە ئى. مەلۇم مەسىلىنىڭ پاكىت ۋە جەريانىنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان دېپلوماتىيە ھۆججىتى. ئۇنى ئىككى تەرەپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقان مەزگىلدە نەق مەيدانىدا تاپشۇرۇپ بەرسىمۇ ياكى كېيىن مۇستەقىل ھۆججەت قىلىپ مۇناسىۋەتلىك دۆلەتكە تاپشۇرۇپ بەرسىمۇ بولىدۇ.

ئەسلەتمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ تال چۈشقىتەك ئېگىلمەي تۇرغان قامىتى، قىزغۇچ تاڭ نۇرىدەك جىلۋە قىلىپ تۇرغان ھۆسنى خۇددى چۆچەكلەردىكى پەرىلەرنى ئەسلەتتى. * ئۇنىڭ قىياپىتى شۇنچىلىك يىرگىنچلىك ئېدىكى، گويا يىرتقۇچ ھايۋانىنى ئەسلىتەتتى.

ئەسلەشمەك «ئەسلىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: سادەتىخان مېھمانىنى ئۆيگە باشلاپ باردى. ئۇلار ئۆتكەنكى ئىشلارنى ھاياجان بىلەن ئەسلەشتى. * ئۇلار قارا تاغ كەنتى كوللېكتىپلاشقان يېڭىرمە بەش يىلغا يېقىن جەريانىنى ئەسلىشپ مەھەللە ئىچىگە كىردى.

ئەسلەنمەك «ئەسلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆزگە ياش ئېلىپ ئەسلەندى رەناگۈل، ئىدى بەش جان كىشىنىڭ ھەممىسى بىر قۇل.

ئەسل ـ نەسل ئۇرۇق ـ ئەۋلاد، ئۇرۇق ـ جەمەت؛ ئاتا ـ بوۋا، كېلىپ چىقىش: شامەخسۇت ۋاڭ قول ئاستىدىكىلەرگە يارلىق چۈشۈرۈپ، تۆمۈر خەلپىنىڭ ئەسل ـ نەسلىنى پۈتۈنلەي قۇرۇتۇۋەتمەكچى بولدى، مەن نەسلىمنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن.

ئەسل ـ ۋەسل ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە مال ـ مۈلۈك، بالا ـ چاقا ۋە ئۆي ـ سەرەمجان: ئۇ پۈتۈن مال ـ مۈلكى بىلەن ئېلىپ بارغان كومموندىزم سىنىقى مەغلۇپ بولغانلىقى ئارقىسىدا ئەسل ـ ۋەسلىدىن ئايرىلىپ قالغاندى.

ئەسلى ← **ئەسلىدە:** مەن ئەسلى بىر شەھەر قىزى ئىدىم. * ئەسلى بۇ ھارامزادە دەريا ئۈستىدە بۇلاڭچىلىق قىلىپ تاپقان نەرسىلىرىنى مانا مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كېلىپ خەجلەيدىكەن.

ئەسلىدە رەۋ. تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا، ھەقىقەتتە، ئەمەلىيەتتە: ئەسلى: بۇۋاي ئەسلىدە ناھايىتى دانىشمەن، ھەممە ئىلىملاردىن خەۋەردار ئىكەن. * ئەسلىدە بۇ مومای بىر جادۇگەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئوغلى بۇ پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەن.

ئەسلىك سۈپ ① يادىدا ساقلىيالايدىغان، ئېسىدە، خاتىرىسىدە قالدۇرالايدىغان: ئابدۇللا مېنىڭ ئالدىمغا خېلى ئەسلىك چاغدا ئانىسىنى ئەگىشىپ كەلگەن. ② ئەقىللىق، ئەقىل ـ ھوشلۇق، ئەس ـ ھوشى بار؛ زېرەك: بۇ بالىنى ئەسلىك دەپ ئۈيدە قالدۇرۇپ كەتكەن.

ئەسلىمە ئى. ئەسكە ئېلىنغان، ئېسىگە كەلگەن كەچۈرمىش، خاتىرە: تاجىخان چوڭ ئانىنىڭ ئۆتمۈش ھەقىدىكى بۇ ئەسلىمىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەممىنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىرى تۆكۈلۈشكە باشلىدى. * شۇ چاغلاردىكى ياشلىق ئەسلىمىلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىرئاز كۆتۈرۈلدى.

ئەسلىمە كەيپىيات <تىبا> سەھنە ئەسەرلىرىدە پېرسونازلارنىڭ ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ئۆتكەن ئەسلىمىلىرىنى تۇيغۇ ۋە ھېسسىيات جەھەتتىن ئىپادىلەشكە قارىتىلىدۇ.

ئەسلىمەك پ ① ئەسكە ئالماق، ئېسىگە كەلتۈرمەك؛ خاتىرىسىگە كەلتۈرمەك؛ ئۇ ھەر كۈنى ئورنىدىن تۇرغاندا كېچىچە قانداق چۈش كۆرگەنلىكىنى ئەسلەيتتى. * ئۇ ھەمىشەم دوختۇرخانىدا ياتقان تۇراخۇنىنى ئەسلەيتتى. ② <فىزىئول> بولۇپ ئۆتكەن شەيئىلەرگە بولغان ئىنكاسىنى قايتا ئەكس ئەتتۈرمەك.

ئەسلىمە (ئەسلىمەسى) ئى [ئە] ① ئۇرۇش، جەڭ ئۇچۇن كېرەكلىك قورال ـ ياراغ ۋە ئوق ـ دورا ماتېرىياللار: دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇش ئەسلىمەلىرى بىسلىغان ھەربىي ئاپتوموبىل كالونىسى ئاپئاق قار قاپلىغان ھەيۋەتلىك كوتىنلۇن تاغ تىزمىلىرى ئارىسىدىن ئۆتمەكتە. ② ئۇسكۇنە، جاھاز: ئوقۇتۇش ئەسلىمەلىرى، قۇرۇلۇش ئەسلىمەلىرى. * تەجرىبە ئەسلىمەلىرى ھازىرلاندى. * ئىلگىرى بۇ ناھىيدە سودا ئەسلىمەلىرى ناچار ئىدى. * بۇ مېھمانخانىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى مىللىي ئۇسلۇبتا، ئىچكى ئەسلىمەلىرى زامانىۋى ئۇسۇلدا لايىھىلىنىپ قۇرۇلماقچى بولدى.

ئەسلىي سۈپ [ئە] «ئەسل» سۆزىنىڭ سۈپەت شەكلى: ئەسلىي پىلان بويىچە سىزنى بەش يىل زەربىدارلىق بىلەن تەربىيىلەپ باقماقچىكەن. يەنە بىر يىل بار. * ــ مەن سىزنىڭ ئەسلىي ئىسمىڭىزنى ئاتىسام مۇمكىنمۇ؟...

ئەسلىي ئەرز <قا> دەۋا جەريانىدا جاۋابكار دەۋاگەرگە قارىتا قارشى ئەرز ئوتتۇرىغا

قويغاندا، دەۋاگەرنىڭ ئەرزى ئەسلي ئەرز بولىدۇ.

ئەسلي سوت <قا> نارازىلىق ئەرز بېرىش تەرتىپى ياكى ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە تۆۋەن دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسى قارار چىقىرىپ ئاخىرلاشتۇرغان ئەنزە يۇقىرى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىگە يۆتكەپ بېرىلىسە، مەزكۇر تۆۋەن دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ قارار چىقىرىنى ئەسلي سوت بولىدۇ.

ئەسلي سۈپەت <تىل> شەيئىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتىنى، رەڭگىنى بىۋاستە ئىپادىلەيدىغان سۈپەتلەر. ئەسلي سۈپەتلەر ئىپادىلەيدىغان خۇسۇسىيەتلەر، كۆپىنچە كونكرېت، يەنى كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ئارقىلىق بىلىشكە بولىدىغان خۇسۇسىيەتلەردىن ئىبارەت. مەسىلەن: ئاق، قارا، كۆك، قىزىل، ئالا، يېشىل، چوڭ، كىچىك، ئېگىز، پەس.

ئەسمەك I پ. يېگەن تاماق ھەزىم بولماي قورساقنى كۆپتۈرمەك: ھازىر يېگەن شاپىتۈل قورسىقىمنى ئېسىپ، بىئارام قىلىۋەتتى.

ئەسمەك II پ. يېزىت. ئۇرماق، ئۆتمەك، يەلپۈمەك (شامال ھەققىدە): ئەي گۈزەل قىز، يېنىمىدىن ئۆتۈپ، ئىپار چېچىپ ئەسكەنىدەك شامال. زىباغىنا قامىتىڭ سېنىڭ گويا يېڭى گۈللىگەن نەھال.

ئەسنا ئى [ئە] بىرەر ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە سادىر بولۇپ تۇرغان پەيت، پۇرسەت، چاغ: شۇ ئەسنادا، ئىچكىرىدىن سوغا ئارتقان ئېشىكنى ھەيدەپ بالىنىڭ دوستى چىقتى. * مەن مەكتەپتىن ئەمدىلا كېلىپ تۇراتتىم، سائادەت بولسا دېرىزە ئالدىدا ماشىنىدا بىرنەرسە تىكىۋاتاتتى، شۇ ئەسنادا، جەلىنەتخان كىرىپ كەلدى ۋە سائادەتكە قاراپ ھەيران بولغانىدەك كۈلۈمسىرىدى.

ئەسنەتمەك «ئەسنىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاراۋۇلنى تاڭ ئۇيقۇسى ئەسنىتىپ، كۆزۈرۈك ئارا يۇرەر ئىدى ئۇ يەكىكە. ھامىد ئىرغىپ چىقىپ ئاڭا پۈت قويىدى، خەنجەر يېتىپ باردى قارا يۇرەككە.

ئەسنەشمەك «ئەسنىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوپال يۆگەلگەن موخۇركىلارنى قولىدىن قولىغا ئۆتكۈزۈپ چېكىشىپ، قۇرۇق ئەسنىشىپ، ئەتىدىن كەچكىچە تام يۆلەپ ئولتۇراتتى.

ئەسنەك ئى <فىزىئول> ئۇيقۇسىرىغاندا ئېغىزنى چوڭ ئېچىپ چوڭقۇر نەپەس ئېلىش ۋە چىقىرىش نەتىجىسىدە، قان سۈيۇقلۇقى تەركىبىدىكى كاربون (IV) ئوكسىدى كۆپىيىپ ۋە مېڭىدىكى نەپەسلەندۈرۈش مەركىزىنى غدىقلاش ئارقىلىق پەيدا قىلىدىغان بىر خىل فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە: ئۇلار ئۆتكەن-كەچكەنلەر ئۇستىدە پاراڭلىغا چۈشۈپ كېتىشتى. قىلىشىدىغان گەپلىرىمۇ تۈگەپ، ھەر ئىككىيلەننى ئەسنەك تۇتۇشقا باشلىغاندا، نىلۇپەر تۈيۇقسىز بىر ئىشنى سورىدى. * ئۇنى بىردىنلا ئەسنەك تۇتتى ۋە بېشىنى ئۇستەلگە قويۇپ بىرھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن، كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەسنەك باسماق ← **ئەسنەك تۇتماق:** ئۇلار تۇرۇپ-تۇرۇپ توقۇش يېڭىنلىرى بىلەن چىشلىرىنى كولاپ، ئەسنەك باسقان ئېغىزلىرىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ ئۆزئارا بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ ئولتۇراتتى.

ئەسنەك تۇتماق ① ئەسنەشكە باشلىماق: پەقەت كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، قايتا-قايتا ئەسنەك تۇتقاندىن كېيىنلا ۋاقتىنك بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى. ② ئۇيقۇ كەلمەك، ئۇيقۇ باسماق: ئۇنى بىردىنلا ئەسنەك تۇتتى ۋە بېشىنى ئۇستەلگە قويۇپ بىرھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۇزىمۇ تۇيماي قالدى.

ئەسنىمەك پ. چوڭقۇر نەپەس ئېلىش بىلەن ئىختىيارسىز كېرىلىپ ئاغزىنى يوغان ئاچماق: ئۇ سۈپىدا پۈتىنى مىنگەشتۇرۇپ، ئالقىنى بىلەن ئېغىكىنى تىرەپ ئەسنىدى. * ئەزىمەت ئاغزىنى

يوغان ئېچىپ ئەسنىدى.

ئەس - هوش ① ئەس ۋە هوش، ئەقىل ۋە زېھىن، ئەقىل ۋە سەزگۈ: ئۇنىڭ ئەس - هوشى جايىدا. * بۇ ئىككىسى قورقۇپ كېتىپ ئەس - هوشلىرىنى يوقاتتى. ② پىكىر - خىيال: سىز قايتىپ كەتتىڭىز، شۇنىڭدىن بېرى مېنىڭ پۈتۈن ئەس - هوشۇم سىزدىلا.

ئەس - هوشى جايىدا ئەسلەش ۋە سېزىش قابىلىيىتىنى يوقاتمىغان، ئەقلى ۋە سەزگۈر - لۈكى بار، ئېس - هوشلۇق: * ئەس - هوشلىرى جايىدىمۇ قانداق؟ ئۆزلىرىدە ئەسلا بىر تۇراقلىق پىكىر يوق ئىكەن. * ساراڭلىق دەشتىگە سالمىغاي ئاياغ، ئەس - هوشى جايىدا بولغان ھەر كىشى. قەلبىدە بولىدۇ مۇھەببەت دېگەن، تۈيغۇنىڭ ئاھ، شېئىرنى مېڭە - يېمىشى.

ئەس - هوشى جايىغا كەلمەك ئەسلەش - سېزىش قابىلىيىتى ئەسلىگە كەلمەك: مېنىڭ بەدىنىم يەنە «جۇغ» قىلىپ قايتىدىن قورقۇنچتا قالدىم. نېمىلا بولمىسۇن بۇ چاغدا ئەس - هوشۇم خېلىلا جايىغا كېلىپ قالغانىدى.

ئەس - هوشدىن كەتمەك بىھوش بولماق: ئېلىشتا ماھىرەم، ئەس - هوشدىن كەتكەنده؛ ئېلىپ قېچىپ ياۋ ئۆنى، تاغ باغرىغا يەتكەنده.

ئەس - هوشنى بىلىپ يۈرمەك ئەس - هوشى بىلەن، ئەقىل ۋە زېھنى بىلەن ئىش قىلماق: ئەس - هوشۇڭنى بىلىپ يۈر، بولمىسا زىيان تارتىپ قالىسەن.

ئەس - هوشنى تاپماق ① ئەقىل ۋە زېھىن بىلەن ئىش قىلالىغۇدەك بولماق: ئوسمان بىرئاز ئەس - هوشىنى تېپىپ قالغان كۈنلەردە «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەنىدەك، بۇ يۇرتقا قارا كېزىك تارقىلىپ ئارقا - ئارقىدىنلا ئىككى سىڭلىسى، ئانىسى دۇنيادىن ئۆتتى. ② ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، ياماق ئىشلاردىن قول ئۈزمەك: ئۇ بۇرۇنقى ئوسمان ئەمەس، هازىر خېلىلا ئەس - هوشىنى تېپىپ قالدى.

ئەس - هوشنى يوقاتماق ① ئەسلەش ۋە سېزىش ئىقتىدارىدىن ئايرىلماق، بىھوش بولماق: كۆتۈلمىگەن بۇ ئىككىنچى زەربىدىن ئۇ ئەس - هوشىنى يوقىتىپ كەينىدىكى - ئورۇندۇققا ئىختىيارسىز ئولتۇرۇپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. * ئۇكام ئەس - هوشىنى يوقىتىپ قويۇپ تىلمۇ قولاشماي قالغانىكەن، گەپ قىلالماپتۇ. ② ئىختىيارسىز ئۆزىنى ئۇنتۇماق، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق، خىيالىغا كەلگەننى قىلماق: ئۇ شۇ تاپتا شۇنچىلىك خۇشال ئىدىكى پۈتۈن ئەس - هوشىنى يوقىتىپ، ئۆيى ئىچىده پىرقىرايتتى. * كۆتۈلمىگەن بۇ هادىسىدىن ئەس - هوشىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى ئاننىڭ باغرىغا ئېتىپ كۆكسىگە باش قويدى.

ئەس - هوشنى يىغماق ← ئەس - هوشنى تاپماق: ئۇ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي شۇ تەقلىدته بىردەم شۇك تۇردى، ئاندىن ئەس - هوشىنى يىغدى - ده، بارغىنىچە ئىشكىنى بار كۈچى بىلەن تەپتى.

ئەس - هوشى يوق ← ئەس - هوشسىز: گۈزەل ئاتۇش دىيارىدا، پەرىسەن تەگدىشىڭ يوقتۇر. قاچانكى سېنى بىر كۆردۇم، بىلەمسەن ئەس - هوشۇم يوقتۇر.

ئەس - هوشسىز ئەس - هوشى يوق، ئەس - هوشىنى يوقاتقان، پەرىشان: ئۇ بالا ئۇچ كۈندىن بېرى ئەس - هوشسىز هالەتته ياتاتتى.

ئەس - هوشلۇق ئەس - هوشى بار، ئەس - هوشى جايىدا، سەزگۈر: ئەس - هوشلۇق بالا. ئەس - هوشلۇق ئادەم.

ئەسۋاب (ئەسۋابى) ئى [ئە] ①بىرەر هۈنەر، كەسىپ ۋە مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان قورال، سايمان، جابدۇق: تۆمۈرچىلىك ئەسۋابلىرى. توقۇش ئەسۋابلىرى. * ئۇ روهى چۈشكۈن هالدا، ئەسۋابلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ستانوكىنى تازىلاۋاتقاندا نېرىدىن سىدىق ئۈستىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② بىرەر نەرسىدىن بىرەر مەقسەت ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان بۇيۇم: ئۆلچەش ئەسۋابى. ئالتۇن ئەسۋابلار. * ئۇستەل ئۈستىده تىكلىمە ئەينەك، ساقال قىرىش ئەسۋابى ۋە ئاپئاق قول ياغلىق تۇراتتى.

③ مۇزىكا ئورۇنلاش ۋە سەنئەت ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم، قورال، چالغۇ؛ ساز: چالغۇ ئەسۋابلىرى. مۇزىكا ئەسۋابلىرى. * دادام ئۇرۇمچى شەھەرلىك چالغۇ ئەسۋابلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ.

ئەسۋاب - جابدۇق ئەسۋاب ۋە جايدۇق؛ ئەسۋاب ۋە جايدۇق دائىرىسىدىكى نەرسىلەر: ئۇلار ئۇچ ئاكا - ئۇكا ئەسۋاب - جابدۇقلىرىنى ئېلىپ، ئۇچ ئاي يول يۈرۈپتۇ، بىركۈنى شام ۋاقتىدا قىزنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كېلىپتۇ.

ئەسۋابسز سۈپ. ئەسۋاب ئىشلىتىلمەيدىغان، ئەسۋاب بىلەن ئېلىپ بېرىلمايدىغان؛ ئەسۋابى يوق: ئەسۋابسز گىمناستىكا. ئەسۋابسز كەلمەك.

ئەسۋابسز گىمناستىكا <تەن> بەدەننىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، مۇئەييەن تەرتىپ بويىچە كۆتۈرۈش، سىلكىش، پۇلاڭلىتىش، كەينىگە ياندۇرۇش، بۇرۇلۇش، ئېگىش ۋە تۇزلەش، ئايلاندۇرۇش قاتارلىق بىر يۈرۈش ئەسۋابسز ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان گىمناستىكا.

ئەسۋابلىق سۈپ. ئەسۋاب بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان؛ ئەسۋابى بار: ئەسۋابلىق گىمناستىكا.

ئەسۋابلىق گىمناستىكا <تەن> تەنتەربىيە ئەسۋابلىرى بىلەن ئورۇنلىنىدىغان گىمناستىكا.

ئەسۋە ئى [ئە] ← **ئىلغا**: كىرپىكىمنى شۇ يار ئۈچۈن يىگىنە قىلىمەن، شۇ ئەسۋىنى توختاڭلار ئۈزەم ئىلمەن.

ئەسىر I ئى [ئە] ①<تارىخ> يۇز يىلنى بىر ئەسىر قىلىپ ھېسابلايدىغان، يىللارنى ھېسابلاش بىرلىكى: ئەبۇ ناسىر فارابى X ئەسىردە «ئۇدۇ» مۇزىكىسىنى تىلغا ئالغان. * مىلادى I ئەسىر ئەتراپىدا، ھون دۆلىتى ئىككىگە بۆلۈنگەن دەۋرگە كەلگەندە، تۈركىي تىللار بىلەن تونگۇس - مانجۇ تىللىرى ۋە موڭغۇل تىللىرى بىر - بىرىدىن ئاجرالغان. ② دەۋر، زامان: ئوتتۇرا ئەسىر. * بىلىمدىن ھەممە ئىش مەيدانغا چىققان ئەسىردۇر بۇ، بىلىش لازىم بىلىمسىزلەرگە بۇ ئەسىردە خېرىدار يوق.

ئەسىر II ئى [ئە] ① ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىنغان كىشى: ئەسىرگە ئالماق. ئەسىرگە چۈشمەك. * ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىككى قولىنى ئەسىرگە ئوخشاش كۆتۈرۈپ تىترەپ تۇراتتى. * ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى قايسى قوشۇن، قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قورال تاشلاپ، قول كۆتۈرگەنكەن، خارلاشقا، ئىنسانىي ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشقا، ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. ② كۆچمە. بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ تەسىر كۈچىدىن ئۆزىنى بېرىلىپ كەتكەن، شەيدا بولغان كىشى؛ مەپتۇن، بەندە، قۇل: سازەندە ئۆزىنى توختىتىۋالىپ، ئالدىرىماستىن خەلق ناخشىلىرىدىن باشلىۋەتتى. مېھمانلار بىردىنلا جىم بولۇشۇپ دۇتارغا ئەسىر بولۇشتى.

ئەسىرگە ئالماق ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈشمەن تەرەپنىڭ كىشىلىرىنى تۇتۇۋالماق، قورالسىزلاندۇرۇپ، ئەركىنلىكىتىن مەھرۇم قىلماق، نەزەربەند قىلماق: ماموت زورىنىڭ قوشۇنى چېرىكلەرنىڭ كەينىدىن شىددەت بىلەن قوغلىدى. ئاخىرى ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئەسىرگە ئالدى.

ئەسىر بولماق ① دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولماق، نەزەربەند قىلىنماق: نېمىس ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى جېنىدىن ئايرىلدى، بىر قىسمى زەخمىلەندى، يەنە بىر قىسمى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە ئەسىر بولدى. ② بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك، مەپتۇن بولماق: ئۇنىڭدا پۇل كۆپ بولغاچقا قىزغا ھەر خىل نەرسىلەرنى سوۋغات قىلاتتى، بىللە تاماق يەپ، ئۇزاقتىن ئۇزاق پاراڭلىشاتتى. شەھەر تۇرمۇشىنى ئارزۇ قىلىدىغان بۇ قىز ئاخىرى نىياز ئەپەندىگە ئەسىر بولۇپ قالدى. * ئۇ، ناخشىنىڭ يۇرەك

تارىنى تىترەتكەن سېھىرلىك كۈچىگە ئەسىر بولۇپ، ئەخمەتنىڭ كەينىدىن ئاستا يېقىنلاپ كەلدى.

ئەسىرگە چۈشمەك ئۇرۇشتا تەسلىم بولۇپ، دۈشمەن تەرەپنىڭ قولىغا چۈشمەك: ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا نېمىسلارنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئەسىرگە چۈشتى.

ئەسىر قىلماق ① ئەسىر ھالىتىدە تۇتقۇن قىلماق: بىزنىڭ دېگىز ئارمىيىمىز دۈشمەنىنىڭ ئون ھەربىي كېمىسىنى پۈتۈنلەي ئەسىر قىلدى. ② ئۆزىگە قارىتىۋالماق، مەپتۇن قىلماق: شۇنىڭ بىلەن بالىلىق چېغىدىلا روھىي دۇنياسىغا چوڭقۇر سىڭىپ، چوڭ بولغانسېرى ئۇلۇغىيىپ كېلىۋاتقان بۇ مۇقەددەس ئېتىقاد ئۇنى شەيدايى ئەسىر قىلدى. * ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تامامەن ئەسىر قىلىۋالغان تۇيغۇ باشقا ئىدى.

ئەسىر III ئى [ئە] ① كۈن پېتىشتىن بىر سائەت ئىلگىرىكى ۋاقىت: ئەسىر ۋاقتى. ② ئەسىر ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان ناماز: ئەسىر ئوقۇماق.

ئەسىرلىك I سۈپ. بىر ئەسىر ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، يۈز يىللىق: كېلىمەن، ئويلايمەن: ماڭماقتىمىز بىز، ئەجدادلار ماڭمىغان يېپىيېڭى يولدا. ۋە ئۇلار قىلمىغان ئىشلارنى قىلدۇق، ئەسىرلىك يوللارنى بېسىپ ئاي-يىلدا. * ئۇزاق ئەسىرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىغا دائىر تارىخىي يېزىقلارنى چوقۇم تەتقىق قىلىش كېرەك. ئۇ يېزىقلاردا ئەجدادلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ زامانداشلىرى (دوستلىرى ياكى رەقىبلىرى) يېزىپ قالدۇرغان مۇھىم بايانلار بار.

ئەسىرلىك II «ئەسىر II» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۆكۈلىسە ئەل قېنى، ئىسيانغا ئەرلەر جان پىدا بولغاي، ئەسىرلىك بۇ قىساس بۇرچى قىلىچ بىرلە ئادا بولغاي.

ئەسىرلەپ رەۋ. ئەسىر بويى، ئەسىرمۇ ئەسىر: بۇيۇك تارىم، بۇ يۇرتۇمدا ئېقىنلار ئىچرە سەرۋەرسەن، تولۇق دولقۇن ئۇرۇپ ئاقتىڭ ئەسىرلەپ شۇنچە قەيسەرسەن.

ئەس-ياد ①ئەس ۋە ياد، ئەس-ھوش: مەن يەرنى ئاران-ئاران دەسسەپ، ئەس-يادىمنى يوقاتقان ھالدا، ئويمان-دوڭ، لاي-لاتقىلارنى كېچىپ، چەكسىز خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كېتىۋاتىمەن. * گۈرۈھ-گۈرۈھ ئادەملەر-نىڭ ھاياتى، يىراقلاشتى مەندىن تامام بولدى يات. كۈن چىققاندا سىڭىپ كەتكەن تۇماندەك، ئەس-يادىمدىن كۆتۈرۈلدى ئۇ ھايات. ② پۈتۈن ئوي، بارلىق خىيال: ئالماس ناھايىتى ئالدىراش ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئەس-يادى مەخسۇت بەگ ۋە ھېلىقى قاچقۇن ئىككى ئەكسىلىنقىلابچىدا ئىدى. * چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ پۈتۈن ئەس-يادى سىڭلىسى مەختۇمسۇلادا ئىكەن.

ئەش ئى. بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن چۈشىدىغان ھەمراھى.

ئەشئار ئى [ئە]<ئە> يېزىت. شىئىر؛ شىئىرلار: خەت-چەكلەر ئىچىدە ئابدۇرەھىم قارىي يېزىپ ئەۋەتكەن بىرپارچە ئەشئار بار ئىدى. * ھەر كېچە-كۈندۈز يارنى كۈتىمەن، يارغا مۇناسىپ ئەشئار پۈتىمەن. * قاپىيە ئەشئار ئەمەس، ئەشئار ئۇچۇن بىر خىل بېزەك، ئەلىنى تارتىماقتا ئېتىر پىكرىڭنى رەڭدار قاپىيە.

ئەشەددىي سۈپ [ئە] ئۇچىغا چىققان، ئۆتۈپ كەتكەن، ئەڭ ياماق، ئەڭ قەبىھ، ئەڭ ياۋۇز (پەقەت سەلبىي مەنىدە قوللىنىلىدۇ): ئۇ مېنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىم. * جاھانگىرلار پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى. * بىلىمسىزلىك يېڭىلىقنىڭ ئەشەددىي دۈشمنى.

ئەشەددىيلەشتۈرمەك «ئەشەددىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەشەددىيلەشتۈرۈلمەك «ئەشەددىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەشەددىيلەشمەك پ. ئەشەددىي ھالەتكە كەلمەك، ئەشەددىي بولماق: ئۇلارنىڭ سېنى ئېلىپ يېرىپ سوزاق قىلغانلىقىنى ھېچكىمگە تىنما، ئۇلارنىڭ ئەشەددىيلىشىپ نەقابىنى يىرتۇۋېتىپ سەكرەپ چىقىشىغا ئاز قالدى.

ئەشەددىيلىك ① «ئەشەددىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل خەلقلىرى بىلەن جاھانگىرلار ئوتتۇرىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئەشەددىيلىكنى تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ھېچكىم بېسىلدۇرالمىغان ئەمەس. ② قەبىھلىك، ياۋۇزلۇق: ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تازىمۇ ئەشەددىيلىك ھېسابلىنىدۇ.

ئەشتۇرمەك «ئەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساڭزا ئەشتۇرمەك. يېپ ئەشتۇرمەك. * مەن بىر كالىلەك پاختىنى يېپ ئەشتۇرۇپ كەلدىم. * قۇربان ھېيتتا ئايالىمىنىڭ قولىغا چاقا چىمقىپ قالغانلىقىتىن، ساڭزىنى قوشنىلارنىڭ قىزلىرىغا ئەشتۇردۇق.

ئەشتۇرۇلمەك «ئەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېپ ئەشتۇرۇلدى. ئارغامچا ئەشتۇرۇلدى.

ئەشرەپ ئى [ئە] يېزىت. كۆپ شەرەپكە مۇيەسسەر بولغان كىشى، ئەڭ شەرەپلىك ئادەم؛ ئۇلۇغ، مۆتىۋەر: پادىشاھ دەرھال ھۆكۈم چۈشۈردى. ياساۋۇللار شەھەرنىڭ ئىچى-تېشىدىكى ھۆكۈما، ئۆلىما، ئەمىر، ئاكابىر، ئەشرەپلەرنى جەملەپ ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن پۇتۇن كەنت، ئايماق، سەھرا، قىشلاقلاردىن ھاشار توپلاپ مەلىكە سەنەمگە بىر چارباغ بىنا قىلدى.

ئەششاپتۇل ئى [ئەش+شاپتۇل] ئۇرۇقچىسى بىلەن گۆش قىسمى چىمىڭ يېپىشقان، پوستى سويۇلمايدىغان، دانىسى چوڭراق بولىدىغان بىر خىل شاپتۇل.

ئەشمە سۈپ. ئېشىپ ياسالغان، ئېشىپ تورلانغان، پىششىق: ئەشمە چاچ. ئەشمە يېپ. ئەشمە قۇيماق. * ئۇ بىر تال ئەشمە قامچا سېتىۋالدى.

ئەشمە چاچ ئېشىپ ياسالغان سۈنئىي چاچ: چاچ ئاسقان ئايال. ئەشمە چاچ قادىغان

پ. ئايلاندۇرۇپ، بۇراپ، پىششىق قىلماق، پىشىلدۇرماق، ئېگىرمەك: يېپ ئەشمەك. تانا ئەشمەك. ئارغامچا ئەشمەك. * ساتاردىم تارىغا جان رىشتەسىدىن تار ئېشىپ سالدىم، ئۇنىڭكى نالىسىدىن بۇۋاپانىڭ كۆڭلىنى ئەزدىم.

ئەشمىقۇم ئى [ئەشمە+قۇم] <گېئول> قۇمنىڭ بىر خىلى، دانچىلار دىئامېترى 0.1–0.01 mm، يەنى ئادەتتىكى قۇم بىلەن سېغىز ئارىلىقىدا بولىدۇ، مىنېرال تەركىبى ئادەتتىكى قۇم بىلەن ئوخشاش. ئۇ ھازىرقى زامانىدىكى چۆكۈندىلەر تەركىبىدە كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

ئەشمىقۇم تاش <گېئول> دانچىلار دىئامېترى 0.1–0.01 mm بولغان ئەشمە قۇملارنىڭ ئۆزئارا يېپىشىپ چىڭىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان ئۇۋاق چۆكۈندى جىنس. مىنېرال تەركىبى قۇم تاش بىلەن ئوخشاش، بىراق تەركىبىدە ئۇراقلىق مىنېرال-لار سەل كۆپرەك بولىدۇ.

ئەشۇ (توغرىسى: ئاشۇ) ← **ئاشۇ.**

ئەشۇنداق (توغرىسى: ئاشۇنداق) ← **ئاشۇنداق.**

ئەشىيا (ئەشياسى) ئى [ئە] ھەرقانداق بۇيۇم، نەرسە؛ خام ماتېرىيال: خام ئەشىيا. * مەكتەپنىڭ خوجىلىق باشقارمىسى پۇتۇن مەكتەپنىڭ خىراجەت كىرىم-چىقىمىنى باشقۇرۇشقا ۋە ماددىي ئەشىيالار بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولىدۇ.

ئەشيان (توغرىسى: ئاشيان) ← **ئاشيان.**

ئەغيار [ئە] يېزىت ① سۈپ. غەيرىيلەر، ئۆزگىلەر: نۆبىتى سەن ھەم تىلىگىدىن يارىغا بىر خەت ئىبەر، كىم سىرىڭنى يار بىلسۇن بىلمىسۇن ئەغيار خەت. ② ئى. رەقىب، دۈشمەن: ئۆزەمنى چاغلىماي كۆڭلۈمنى بەردىم مەن ساڭا ئەي يار، شىكايەت ئەيلىمەكتە ھەر تەرەپتىن دوست بىلەن ئەغيار.

ئەقەللىي [ئە] ① سۈپ. ئەڭ ئاددىي، ھەممىگە چۈشىنەرلىك: ئەقەللىي چۈشەنچە،

ئەقەللىي بىلىم. ئەقەللىي ساۋات. * بوسۇغاڭسىدىن ئاتلاپ كىرگەن كىشى ئەگەر ساڭا دۈشمەن بولغان ھالەتتىمۇ، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈڭ ئەقەللىي قائىدە-يوسۇن ئەمەسمۇ؟! ② باغل. ھەتتا، ھېچ بولمىغاندا: راستىنى ئېيت. شۇ بويۇڭ بىلەن مۇشۇ كىچىككىنە كۆپىكە قانداق سىغدىڭ؟ بۇنىڭغا سېنىڭ بىر پۇتۇڭ ئەمەس، ئەقەللىي بىر قولۇڭمۇ سىغمايدۇ.

ئەقەللىيسىز رەۋ. ئەڭ ئاددىيىسى، ھېچ بولمىغاندا: شۇنداق بولسىمۇ كىچىك ئاخۇنۇمنىڭ سۆزىدە ياكى ھەرىكىتىدە، ئەقەللىيسىز چىراي ھالىتىدە بولسىمۇ، زەررىچە نارازىلىق، قارشىلىق ئىپادىسىنى تاپقىلى بولمايتتى.

ئەقىدە ئى [ئە] تۇيۇ ياكى نىكاھ قىلىشقا پۇتۇشۇش: ئەقىدە قىلماق.

ئەقىدە قىلماق تۇيۇ ۋە نىكاھ قىلىش ئۈچۈن پۇتۇشۇشمەك: يەنىلا سىزدىن سوراي، تويلىشىقا ئەقىدە قىلىپ تۇرۇۋقلۇق، يەنە نېمىشقا ئاستىرتىن بىر قىز بىلەن مۇھەببەت باغلاپ يۈرىسىز؟

ئەقرەب ئى [ئە] <ئاستر> 12 بۇرچىنىڭ بىرىنىڭ نامى بولۇپ، «چايان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەقرەب بۇرچى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرچىنىڭ سەككىزىنچىسى، بەلگىسى «m»، ئاسترونومىيىلىك ئۇزۇنلۇقى 210° ـــ 240° قىچە، ئەسلىي ئورنى ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مىزان يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن؛ ھەر يىلى 23 ـ ئۆكتەبرنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قۇياش بۇ بۇرچتا بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتا قىراۋ چۈشىدۇ.

ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ ئەڭ روشەن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 16 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 36°، ياز پەسلىدە جەنۇبىي ئاسمان بوشلۇقىدا پەيدا بولىدۇ. بۇ چاغدىكى شەكلى خۇددى چايانغا ئوخشايدۇ، قۇيرۇقىنى شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلۇلگەن بولۇپ پىلانچى يۇلتۇز تۈركۈمى، قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە مىزان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىغا ئورۇنلاشقان بولىدۇ.

ئەقرىبا ئى [ئە] يېزىت. يېقىن يار ـ بۇرادەر، قېرىنداش: باغ ـ ئېتىزلاردا ئىچىلغان گۈل ـ گىياھلارنى كۆرۈڭ، مېھنىتىڭدىن باغ يارانقان ئەقرىبالارنى كۆرۈڭ.

ئەقلىي سۈپ [ئە] ئەقىل ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىدىغان، پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئائىت: ئەقلىي قابىلىيەت. ئەقلىي ئەمگەك. * بىزنىڭ تەلىم ـ تەربىيە فاكۇلتېتىمىز تەربىيىلەنگۈچىلەرنى ئەقلىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن تەڭ يېتىشكەن سوتسىيالىستىك ئاڭغا ئىگە مەدەنىيەتلىك ئەمگەكچىلەردىن قىلىپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت بولۇشى لازىم.

ئەقلىي ئەمگەك <پەلس> ئەقىل ئىشلىتىش، پىكىر ـ ئىدراك قىلىش بىلەن ئورۇنلىنىدىغان ئەمگەك: جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارمۇ، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارمۇ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىكى ئەمگەكچىلەر.

ئەقلىي بىلىش <لوگ> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتى، ماھىيىتى ھەم ئىچكى باغلىنىشى توغرىسىدىكى بىلىش بولۇپ، ئۇ ئۈقۇم، ھۆكۈم ھەم خۇلاسە قاتارلىق تەپەككۇر شەكىللىرى ئارقىلىق يۈرگۈزۈلىدۇ.

ئەقلىي بىلىش باسقۇچى <لوگ> كىشىلەرنىڭ بىرەر شەيئىنى بىلىش جەريانىدىكى ئۈقۇم، ھۆكۈم ۋە ئەقلىي يەكۈن باسقۇچى.

ئەقلىي تەربىيە مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەن جەھەتتىكى تەلىم ـ تەربىيە.

ئەقلىي خۇلاسە <لوگ> لوگىكا ئىلمىدىكى تەپەككۇرنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، مەلۇم بولغان بىر ياكى بىرقانچە ھۆكۈم ئاساسىدىن يېڭى بىر ھۆكۈم (يەكۈن)

چىقىرىشتىن ئىبارەت پىكىر قىلىش جەريانىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ بىۋاستە، ئەقلىي خۇلاسە، ۋاستىلىك ئەقلىي خۇلاسە دېگەن تۈرلىرى بار.

ئەقلىي قابىلىيەت ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى بىلىش، تونۇش ۋە بىلىم تەجرىبىسىگە تايىنىپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش قابىلىيىتى. ئەستە ساقلاش، كۆزىتىش، پىكىر يۈرگۈزۈش، ھۆكۈم قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەقلىي ھېسسىيات <پسخول> ھېسسىيات بىلەن ئىدىيىنىڭ بىرىكمىسى يەنى ئوڭايلىقچە ئۆزگەرمەيدىغان بىر خىل روھىي ھالەت.

ئەقلىيە سۈپ [ئە] ئەمەلىيەت داۋامىدا ئەقىل ئىشلىتىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق خۇلاسىلانغان: ئەقلىيە سۆز.

ئەقلىيە سۆز ئەمەلىيەت جەريانىدىكى تەجرىبە ــ ساۋاقلارغا ئاساسەن خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن يەكۈنلەنگەن ھېكمەتلىك سۆز ــ ئىبارە: بۇ ۋەزىندىكى غەزەللەر ۋە خەلق بېيىتلىرى، ئەقلىيە سۆزلىرىنىڭ بەدىئىي ئىخچاملىنىشى ۋە قوشۇلۇشى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى شۈبھىسىز.

ئەقلىيلىك «ئەقلىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھېسسىيلىق بىلەن ئەقلىيلىك سۈپەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. لېكىن بىر ــ بىرىدىن ئايرىلىپ كەتكەن ئەمەس.

ئەقىدە ئى [ئە] ① چىن كۆڭۈلدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن پىكىر، ئىشەنچ: رەيھان سادىقنىڭ ئۆز ئەقىدىسى يولىدا جان پىدا قىلىشتىن يۈكسەك غايىلىك يوق ئىدى. * بىر سىگە نىسبەتەن ئىشقا نىسبەتەن ئۇنى قانداقمۇ ئورەش قىلىدىغان ② بىرەر نەرسە توغرىسىدا شەكىللەنگەن ھۆرمەتلەش ۋە ياخشى كۆرۈش ئادىتى، ئېتىقاد: ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن. ئەقىدەمگە يېغلايمەن. * ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇپ چېنىقىش ئادىتى بىر كۈنمۇ ئۆزگىرىپ باقمىدى. سەۋەب، بۇ بىر خىل ئەقىدە، ئادەت ــ تە! ③ ئىشەنچ ۋە ئېتىقادقا ئاساسەن شەك يوق دەپ قارالغان قائىدە ۋە ھۆكۈملەر: ئارتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ، خوددى دىنىي ئەقىدىنى يادلاۋاتقاندەك، سالماقلىق بىلەن جاۋاب بەردى.

ئەقىدە باغلىماق بىرەر كىشى ياكى مەلۇم شەيئىگە ئىشەنچ، ھۆرمەت، ئېتىقاد تۇرغۇزماق: ــ ئىسىت، سىز ئەقىدە باغلىغان كىشى ئۆلۈپ كەتتى، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭ چىن ھېسسىياتىنى كۆزەتمەكچى بولۇپ، ــ قانچە ئازابلانغانسىز ــ ھە! * بۇ گەپنى نېمىشقا بۇرۇنراق دېمەيسىز؟ مەن شۇنچىلىك ئەقىدە باغلاپتىمەن تېخى!

ئەقىدە قىلماق ← **ئەقىدە باغلىماق**: ــ سەن تۇمارنى ئىزدەپ كەلدىڭمۇ؟ ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە قەدىمى يەتكەن ئەمەس، سەن ئۇستازغا ئەقىدە قىلىپ، ئۇستازنىڭ خىزمىتىنى ئورۇندىشىڭ ئۈچۈن بۇ خەتەرلىك جايغا كېلىپسەن. * مەندە ئۇنىڭ ماڭا قىلغان ئەقىدىسىگە لايىق بۇ يەردىن تېزرەك قۇتۇلۇپ ئۇنى بەختلىك قىلىش خىيالىدا بار ئىدى.

ئەقىدىسىنى ئۈزمەك ئىشەنچ، ئۈمىدىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىغا ئىشەنمەك، ئەقىدىسىدىن ۋازكەچمەك: ئىشكىنگە گۈل تېرىپ، بىر گۈلۈڭنى ئۈزمىدىم. بۈگۈنمۇ دەپ، ئەقىدەمنى ئۈزمىدىم.

ئەقىدىسىنى يەردە قويماسلىق باشقىلارنىڭ ئىشەنچى، ئۈمىدى، ئېتىقادىغا مۇناسىپ ئىش قىلماق: ئەزىمەت يېتىپ ئاشقۇدەك دەردئەلەم چەككەن، جىگىرى بار، بىر سۆرلۈك يىگىت، ئۆز قەرىنداشلىرىنىڭ ئەقىدىسىنى يەردە قويمايدۇ.

ئەقىدىنى ئاقلىماق بىلدۈرۈلگەن ئىشەنچ، ئەقىدىسىگە مۇناسىپ ئىش قىلماق.

ئەقىدىچىلىك ئى. ئەقىدىلەرگە ئېسىـ

لىۋالىدىغان ھەرىكەت ۋە خاراكتېر، ئەقىدىپەرەسلىك.

ئەقىدىلىك سۈپ. ئىشەنچ، ئەقىدىسى بار: كازىم ئۆز كەسپىنىڭ چىن ئەقىدىلىك پىداكارى، ئەدەبىيات ــ سەنئەتنىڭ سەممىي ھۆرمەتلىگۈچىسى، قەدرىگە يەتكۈچىسى ئىدى.

ئەقىل (ئەقلى) ئى [ئە] ① ئىنسانىنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى: ئەقىل ئىگىسى. * تۆگىدەك بويۇك بولغۇچە، تۆگىمدەك ئەقلىك بولسۇن (ماقال). ② پىكىر يۈرگۈزۈش، چۈشىنىش: پەم، ئىدراك: ئاپىمزىنىڭ خۇشال-لىقى بىزگىمۇ چەكسىز خۇشاللىق بېغىشلىدى، دېمەك بىز ئەقىل ئىشلەتسەكلا، ئۆز ئالىلىرىمىزنى خۇشال قىلالايدىكەنمىز. * ئەگەر سەن يوقسۇل ئىكەنسەن، ئەقىل ــ ئىلىمىڭ، ھۈنەر ــ كەسپىڭ بولسا، بايسەن. چۈنكى، ئەقىل ــ بىلىم، ئۇ مال ــ مۈلۈك، بايلىقتىن ياخشى. ③ ئەس ــ ھوش، مېڭە: ئەقلىڭ جايىدىمۇ؟ * قاش لەۋھەگە ئەنىبەر بىلەن بەش مىسرا شېئىر يازدى، بىلۇر كۆكسىدە بەش بارماق كۆرۈپ قايتا ئەقىل ئازدى. ④ مەسلە-ھەت، پايدىلىق چارە ــ تەدبىر: مۇھەممەت دۇيجاڭغا ئاستاغىنا بىر ئەقىل كۆرسەتتى. دۇيجاڭ ئالدىراپلا، يىغىن تۈگىدى، دەپ ئىشنى بولدى قىلدى. * سېنىڭچە قايسىنى ساتساق بولار، ئەقىل كۆرسەتكىنە.

ئەقلى بار پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەقلىنى ئىشقا سالالايدىغان: مەن سېنى ئەقلى بار، ياخشى ئوقۇيدۇ دېسەم، نومۇس قىلماي شۇ نومۇرنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭمۇ؟ * قىلىچىڭنى سالدىڭمۇ؟ ئەقلىڭ ئاز ــ پاز بار ئىكەن، باتۇر ئىكەنسەن، سەندە مىڭ پالۋانىڭ كۈچى بار ئىكەن.

ئەقلى بۇلغانماق ① ياخشى ياماننى پەرق ئېتەلمەس بولۇپ قالماق، كۆڭلى ناپاكلاشماق: مەن بۇ خوتۇننىڭ كۆز ياشلىرىغا ئېرىلىپ، خۇشا-مەتتىن قىلغان بۇ سۇۋغىنى ئىلىپ قويغانلىقىمدىن ئەقلىم بۇلغىنىپتۇ. ② ئۆز نومۇسىغا تېگىدىغان بەتقىلىق ئىشلارنى كۆرمەس، بىلسىمۇ بىلمەس بولۇپ يۈرمەك، كۆڭلىگە ئالمايدىغان بولۇپ قالماق.

ئەقلى جايىدا ئەقلىدىن ئازمىغان، ئەس-ھوشىنى يوقاتمىغان: ــ مەن ئۇنىڭ كەچۈر-دۈم، ــ دەپ كۆزىنى ئاچتى بوۋاي، ئۇنىڭ ھالى خاراب، بۇنىڭغا ئەقلى جايىدا بولغان ئادەمۇ چىدىيالمايدۇ. * قانداق، ئۆزىڭىز سالامەتمۇسىز؟ مېنىڭ قارىشىمچە ئەقلىڭىز جايىدا كۆرۈندۇ.

ئەقلى چولتا ← **ئەقلى قىسقا**: ئۇنىڭ ھۆسىن-جامالىدا گەپ يوق، بىراق ئەقلى چولتىراق.

ئەقلى دۇمبىسىگە ئۆتۈپ قالماق ← **ئەقلى گەجگىسگە ئۆتۈپ قالماق.**

ئەقلىدىن ئادا شماق ← **ئەقلىدىن ئازماق**: مۇشۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، چوقۇم ئەقلىمدىن ئادىشىدىغان ئوخشايمەن.

ئەقلىدىن ئازماق: ئېسىنى يوقاتماق: سارىڭ بولماق، ئالجىماق: ــ ھەي، ئەقلىدىن ئازغان سارىڭ تاز، نېمىشقا بوغۇزۇڭغا كەلگەننى يۇتىمايسەن؟ كىمكىنى بۇلغىماقچىسەن؟ * مەن قىزىمدىن ئۇمىدىمنى ئۈزگەنىدىم، ئەقلىمدىن ئازغىلى تاسلا قالغانىدىم. بەختكە يارىشا سىلەرنىڭ يارىدەمچىلار بىلەن قىزىم قۇتۇلدۇرۇپ قېلىندى.

ئەقلى قىسقا پەم ــ پاراسىتى يېتەرلىك ئەمەس، ئەتراپلىق ئويلىمايدىغان.

ئەقلى كالتە ← **ئەقلى قىسقا**: ئېلىپتۇ ياغ، كۆڭگۈرت ۋە ئۆتكۈر پالتىنى، يوق قىلىشقا دېۋە ــ ئەقلى كالتىنى.

ئەقلى كەم ← **كەم ئەقىل**: بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەسەن سوغۇق كۈلۈپ، مەسخىرە ئاھاڭىدا مۇنداق دېدى: تۆتۈرۈقسىز گەپلىرىڭنى ماڭا ئەمەس، ئەقلى كەم بالىلارغا ئېيتساڭ ئىدى.

ئەقلى كوتا ← **ئەقلى قىسقا.**

ئەقلى گەجگىسگە ئۆتۈپ قالماق زىيانلىق ئىكەنلىكى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان نەرسىنىمۇ پەرق ئېتەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، دۆتلەشمەك، كالۋالاشماق: ــ چەتكە بۇرال، ئەقلى گەجگىسگە ئۆتۈپ قالغان ئەخمەق!

ئەقلىغە كەلمەك بىرەر مەسىلە ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەقىل ئىشلىتەلەيدىغان ھالەتكە كەلمەك؛ تەجرىبە ـ ساۋاققا ئىگە بولماق، چوڭ بولماق، ئادەم بولماق: ئۇنى دېمىسمۇ ئەقلىغە كەلگەندىن باشلاپ ئىبتىز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولغان بۇ ئادەم بىكار ئولتۇرۇشقا بەك ئۆچ ئىدى. * ئۇ ئەقلىغە كېلىش ئۈچۈن بىرئاز ساۋاققا موھتاجدەك كۆرۈنىدۇ. * — شۇنداق، ئەمدى ئەقلىگە كېلىپسەن، ياخشى ئويلاپسەن، ئۆيلىنىش توغرۇلۇق بالدۇرراق ئويلاش كېرەك ئىدى، — دېدى ئەمەت دۇيجاڭ.

ئەقلىنى تاپماق ئەس ـ ھوشىنى يىغماق، ساۋاق ئالماق، ئىشنى توغرا قىلىدىغان بولماق: — ئەقلىمنى تاپتىم ئانا! ئەمدى ھەممىنى چۈشەندىم! بۇگۈندىن ئېتىبارەن پايدىلىق قۇش قاناتلارغا زادى تەگمەيمەن! * بۇندىن كېيىن ئەقلىگىنى تاپسائلا بولدى. قوي ئەمدى يىغلىما!

ئەقلىنى يوقاتماق بىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتىدىن مەھرۇم بولماق، سارائ بولماق: سالمە بوۋا شۇندىن بېرى قىزىنىڭ ئىچ ـ ئاغرىقىدا بەش يىل يىغلاپ ئەقلىنى يوقاتتىپ قويدى. * مومام نەۋرىلەرنىڭ قىزىق پاراڭلىرىدىن كۈلۈپ ئەقلىنى يوقاتتىپ قويغىلى تاس قالدى.

ئەقلى يەتمەسلىك ئىشەنگۈسى كەلمەسلىك، تەسەۋۋۇر قىلالماسلىق: بۇلارمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ، بۇنىڭ نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىگە ھېچ ئەقلى يەتمەپتۇ. * — شۇنىڭغا ئەقلىڭ يەتمەمدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم، — ئەگەر ئىككى كۆزىنى قىسۋالسا قاندىق كۆرەلەيدۇ.

ئەقلى يەلكىسىگە مىنمەك ← ئەقلى گەجگەسىگە ئۆتۈپ قالماق: خۇددى بەزگەك كېسىلگە قالدى ئەمىر سۇر بېسىپ، ئەقلى مىندى يەلكىسىگە ھوشىدىن كەتتى ئېزىپ.

ئەقلى يوق پىكىر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتى يوق، ئەقلىنى ئىشقا سالالمايدىغان، مېڭمىسى ئىشلىمەيدىغان: بۇرادەر، ئۇنى چوڭ بالام دەپ شۇنچە ئارزۇلىغىنىمغا تۇشلۇق ئەقلى يوق بولۇپ چىقتى.

ئەقىل تاپماق يېڭى تەسىرات، يېڭى ساۋاق ۋە چارە ـ تەدبىرگە ئىگە بولماق، يېڭى بىر بىلىمگە ئېرىشمەك: كېرەم خوتۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەقىل تاپقاندەك بولدى. * ئەگەر ئەقىل تېپىپ ئوغلۇمنى ساقايتالىساك، قىزىتمىنى بېرىپ، سېنى ئۆزەمگە كۈيئوغۇل قىلىۋالىمەن. * كىتاب ـ دەپتەر، قەلەمنى، چۈشۈرمەيمەن قولۇمدىن. كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇنىپ ئەقىل تاپتىم ئۇنىڭدىن.

ئەقىل تارازىسىدا تارتماق ئەقىل بىلەن ياھالىماق، چوڭقۇر ئويلاپ بىر قارارغا كەلمەك: دادامغا كەلگەن بۇ بەختسىزلىك ماڭا ناھايىتى زور ئەلەم قىلغان بولسىمۇ، كېچىلەپ ئويلىنىپ ئەقىل تارازىسىدا تارتىپ كۆرۈپ، تەقدىرگە تەن بەرمەكچى بولدۇم.

ئەقىل تارازىسىدا ئۆلچىمەك ← ئەقىل تارازىسىدا تارتماق.

ئەقىل تارازىسىغا سالماق ← ئەقىل تارازىسىدا تارتماق.

ئەقىل چىش بالا 18 ياشتىن ئاشقاندا چىقىدىغان ئېزىق چىش.

ئەقىل سوردىماق يولبورۇق، مەسلىھەت ۋە تەدبىر كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلماق: ئۇ بۇ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن، تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلەن سىردىشىپ، ئۇلاردىن ئەقىل سوراپ، تەجرىبە ئۆگەنىدى. * ئەقىل سوراپ مۇئەللىمدىن ماڭغانىدى ئالدىراپ كامال. قىلدى ئۇنى تۇلىمۇ تىت ـ تىت يولدىكى بۇ كۆتمىگەن ئەھۋال.

ئەقىلغە سىغماسلىق ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەسلىك، ئويلاپ يەتكىلى بولماسلىق: لېكىن قىز بالىنىڭ بىر توپ غوۋغاچى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا چېپىپ يۈرۈشى ئاتا ئۈچۈن ھاقارەت، جامائەت ئىچىدە ئەقىلغە سىغمايدىغان بىر ئىش ئىدى.

ئەقىلغە مۇۋاپىق ئەھلىيەتكە ۋە كۆڭۈلدە ئويلىغانغا ماس ۋە ئۈيغۇن: باشقىلارغا قارىغاندا سېنىڭ بۇنىڭدىن كۆپرەك پايدىلىنىشىڭ

ئەقىلغە مۇۋاپىقتۇ؟! * بۇ ئەقىلغە مۇۋاپىق تەلەپ، تۆل ئولتۇرۇش ئايال كىشىگە راۋا ئەمەس.

ئەقىل كەلمەك كالىسىدا ياخشى چارە، تەدبىر پەيدا بولماق: كۆپچىلىك! مېنىڭ كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى، قېنى ئېيتىپ باقايمۇ؟

ئەقىل كۆرسەتمەك پايدىلىق چارە ــ تەدبىر ۋە مەسلىھەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويماق، مەسلىھەت بەرمەك، يول كۆرسەتمەك: تاغىلار، قېنى ئەقىل كۆرسىتىڭلار، ئىشنى نەدىن باشلىساق بولار؟ * جىددىي ۋەزىيە ئالدىدا ئۇيقۇسى قېچىپ ھەربىكەتكە كەلگەن ئادەملەر بىر ئېغىزدىن ھەر خىل ئەقىللەرنى كۆرسىتىشتى. * قېنى ئۆزلىرى مېنىڭ ئورۇمچىگە بېرىشىمغا بىر ئەقىل كۆرسەتسىلە.

ئەقىل كىرمەك پىكىر يۈرگۈزۈش، ئويلاش، ياخشى ــ يامانىنى بىلىش ئىقتىدارى پەيدا بولماق: ئەمىر خالىد ياسمىنگە: ــ خوپ، مەيلى، بۇ بالىغا ئەقىل كىرىپ، «مېنىڭ ئاتام كىم؟» دەپ سورىسا، سەن ئۇنىڭغا: «سېنىڭ ئاتاڭ باغداد شەھىرىنىڭ ھاكىمى ئەمىر خالىد» دەپ ئېيتقىن! ــ دەپتۇ.

ئەقىل ئۆگەتمەك بىرەر ئىش ــ ھەرىكەتنى ببجىرىش ئۇسۇلىنى چۈشەندۈرمەك، يولىيورۇق كۆرسەتمەك: ــ دادام، بۇ ئىش ھەل بولۇپ بولغۇچە ئاناڭلارغا ئۇقتۇرماڭلار، ھەل بولۇپ رەسمىي يولغا چىقىش ئالدىدا ئاناڭلارغا ئۇقتۇرۇپ ئېلىپ كېلىڭلار، ــ دەپ ئەقىل ئۆگەتكەن بولدى.

ئەقىل ئىشلەتمەك ئەقلىنى ئىشقا سالماق، پىكىر يۈرگۈزمەك، باش قاتۇرماق ئويلانماق: ھەي، ئالاۋىدىن، ئەقلىڭنى ئىشلىتىپ باق! ئويلا! مىسىردىن باغدادقىچە نەچچە كۈنلۈك يول؟

ئەقىل ئىگىسى ئەقلى بار، ئەقىل ئىشلىتەلەيدىغان كىشى: قارا، سەنمۇ بىر ئەقىل ئىگىسى، ئالدى بىلەن ئۆزەڭ ئوبدانراق ئويلىشىپ كۆر!

ئەقىل يۈرگۈزمەك ← **ئەقىل ئىشلەتمەك**: ئۇ بىرئاز ئەقىل يۈرگۈزگەندىن كېيىن جاماللا-دىنغا ئېيتتى.

ئەقىل ــ پاراسەت ئەقىل ۋە پاراسەت: ــ گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلىدۇ دېگەن شۇكەن ــ دە، مازارلارغا ياغ پۈرىتىپ ئالالىمغان مەھسۇلاتنى ئەقىل ــ پاراسەت بىلەن ئالغىلى بولىدىكەنغۇ، ــ دېدى بوۋاي ئۆز ــ ئۆزىگە. * ھاكىمنىڭ بايانىتىقى گېپى كۆڭلۈمگە ياغدەك يېقىپ ئىچىمدە ئۇنىڭ ئەقىل ــ پاراسىتىگە قايىل بولدۇم.

ئەقىل ــ پاراسەتلىك ئەقىل ــ پاراسەتكە ئىگە بولغان، ئەقىل ــ پاراسىتى بار: بۇ پادىشاھ ئۆزىنى دۇنيادا مېنىڭدەك ئەقىل ــ پاراسەتلىك ۋە سۆزمەن ئادەم يوق، دەپ ئويلايكەن. * ئۇ تۇغۇلۇشىدىن ئەقىل ــ پاراسەتلىك ئىدى. ئۇ 15 يېشىدا لاۋازىماتچىلىق ئىدارىسىگە كىرگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئەملىي بىلىمىنى ئاشۇرۇپ، پەيدىنپەي مۇكەممەللىشىشكە تولۇق مۇمكىنچىلىك تاپتى.

ئەقىلدار ئى [ئە+پ] ئەقىللىق، دانىشمەن ئادەم: نادانلار ئۆزىچە بولۇپ «ئەقىلدار»، «كونىلىق» ئۇسۇتىدىن كۆتۈردى «ئىسيان». پېشقەدەم كادىرلار «جاھىل ھوقۇقدار»، مۇئەللىم ــ ئۇستازلار بولدى «جىن ــ شەيتان». * بار، كاتتا شەھەرلەرگە قاناتلىنىپ، ئەقىلدار ئادەملەرگە قۇققۇەت بەرگىن. گاڭ بىلەك ئىشچىلارغا دەرمان بولۇپ، پەن ــ بىلىم تەشنالىغا مەدەت بەرگىن.

ئەقىلسىز سۈپ، ئەقلى يوق، بىئەقىل، ئەخمەق: ئەقىلسىز دوستتىن، ئەقىلىلىق دۈشمەن ياخشى (ماقال). * ھەي بەتبەخت، مانا مۇشۇنداق ئەقىلسىز چوڭ بولدۇڭ، ئاغزىڭغا كەلگەننى بوغۇزۇڭغا يۇتماي جۆيلۈيسەن، توغرا جاۋاب بېرەلمەي ھەر مۇقامدا يورغىلايسەن. * ئۇ ۋاقتىدا مەن ئەقىلسىز بولدۇم. ئەمدى مەن ئەقىل تاپقاندا ئانام بولمىدى. ئانامنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىكىمگە ئاھ ــ ئىسىت دەيمەن. //بۇ ئەقىلسىز دائىم ئۆزىگە ئىش تېپىپ يۈرىدۇ.

ئەقىلسىزلىق ئى ① «ئەقىلسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھەممىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، سېنى ئەقىلسىزلىق قىلىپ كېلىپ يۈرمىسۇن دەپ بۇ ياقتا كېلىشىم، ماڭا،

تۇزۇك كىيىن! * ئۇلار ئەقىلسىزلىقىدىن بېشى چۇشكەن ھالدا ئوردىغا كېتىشپىتۇ. ② ئويلانماستىن قىلىنغان ئەخمىقانە ئىش: ۋاي، ياق، بۇ تازىمۇ ئەقىلسىزلىق!

ئەقىللەشمەك پ. پىكىر ئېلىشماق، مەسلەھەتلەشمەك، باش قوشماق، كېڭەشمەك: مېنىڭ پىلانىم پەقەت ئەقىللىشىش بىلەنلا ئەمەس، ھەربىرىڭلەر بىلەنمۇ يارىدىم قىلىشىڭلارنى تەلەپ قىلىمەن.

ئەقىللىق سۈپ ① ئەقلى بار، كاللىسى ئىشلەيدىغان، ئۆتكۈر، ھوشيار، زېرەك: ئەقىللىق—يۇرتنىڭ ئاغىسى، ھۈنەرۋەن—يۇرتنىڭ چاكىرى (ماقال). * ئەقىللىق ئۆزىنى ئەيىبلەر، نادان دوستىنى (ماقال). * — توختى ئاخۇن ئاكا، نەۋرەڭنىڭ خېلى جىگىرى بار ئىكەن. ئەقىللىق بالا بولۇپتۇ بۇ! — دەپ كۈلۈپ قويدى. * — مەن ئۆزۈمنى ئەقىللىق ئادەم دېسەم، ئۇ بىر سارالڭ ئىكەن، — دېدى خوتۇنۇم. ② ئەقىل بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن، بىلىملىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان: مانا بۇ ئەقىللىق گەپ، تازا توغرا ئېيتتىڭ. * ۋاھ، بۇ ناھايىتى ئەقىللىق ئىش بولدىغۇ!

ئەقىللىقلىق «ئەقىللىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سىز بەلكىم ئەقىللىقلىقتا تىڭ—تىڭچىلار ئۆلچىمى بويىچە ھۆكۈم قىلۋاتسىڭىز كېرەك. * ئۇ بۇ قېتىمقى جېدەلدە ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ بىر ئەقىللىقلىق قىلدى.

ئەقىل—ھوش ئەقىل ۋە ھوش، پەھم—پاراسەت: نېمە دېسەم بولار، قېرىغاندا ئادەمنىڭ ئەقىل—ھوشى جايىدا بولمايدىكەن، تونۇدۇم دەي دېسەم، دەرھال ئېسىمگە ئالالمايۋاتىمەن، تونۇمۇدۇم دەي دېسەم بۇرۇن بىر جايدا كۆرگەندەكلا قىلىمەن. * مەن ئەخمەق قىلىدىغان سىزنىڭ كىچىك بالىڭىزمىدىم؟ سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئەقىل—ھوشۇم بىلەن ئولتۇرۇپتىمەن. قىلىدىغانىنى قىلىپ بولۇپ ئۆزىچە تېخى: — پارتىيىنىڭ خىلاپلىق قىلمىدىم، — دەپ ئېيتىڭچۇ؟

جايىدا ← **ئەقلى جايىدا:** مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار، ئەقىلى—ھوشى جايىدا ياخشى بالا بولىدى. * — بۇ نېرۋىسى ئاجىز كىشىلەرگە ئاز—پاز تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن، لېكىن ئەقىل—ھوشى جايىدا كىشىلەرنى بۇنداق قارا نىيەت ھەرگىزمۇ ئالدىيالمايدۇ، — دېدى ھېكمىگە دەككە بېرىپ.

ئەقىل—ھوشنى تاپماق ← **ئەقلىنى تاپماق:** ئۇ چاغدا مەن ئۆيدە ئەقلى—ھوشىنى تاپقان ئادەم ھېسابلىناتتىم.

ئەقىل—ھوشنى يوقاتماق ← **ئەقلىنى يوقاتماق:** بۇ خەتنى ئوقۇپ غەزەپكە چىدىمايلا ئەقىل—ھوشىڭىزنى يوقىتىپ قويىسىڭىز، بۇ مېنىڭ ئۆچۈن ئەڭ خۇشاللىنارلىق ئىش بولار ئىدى. * ئۇنى بىر كۆرۈشۈم بىلەنلا ئەقىل—ھوشۇمنى يوقىتىپ مۇھەببەت مەجنۇنى بولۇپ قالغانىدىم.

ئەكابىر ئى [ئە] يېزىت. ئەڭ ئۇلۇغلار، ئەڭ كاتتىلار.

ئەكابىر—ئەشرەپ يېزىت. ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ مۆتىۋەر زاتلار: كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھقا سەپەر ھەۋىسى چۈشۈپ، ۋەزىر—ئۇمرا، ئەكابىر—ئەشرەپلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، مىڭلىغان خىزمەتكار، ئون مىڭلىغان ياساۋۇللىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا داغدۇغا بىلەن يولغا چىقىپتۇ.

ئەكابىر—ئەكابىر چوڭ—كىچىك ئەمەلدارلار، يۇقىرى—تۆۋەن مۆتىۋەرلەر: بايانداي سېپىلنىڭ جەنۇبىي تۈمشۇقىدىكى ئۆستەڭ گىرۋىكىگە جاڭجۇن باشلىق ئەمەلدارلار ۋە يۇرتنىڭ باشقا ئەكابىر—ئەكابىرلىرى ئۆچۈن ھەشەمەتلىك مۇنبەر ياسىلىپ، مۇنبەر رەڭمۇرەڭ لاتىلاردىن پورەك چېقىرىپ ياسالغان گۈللەر، چوڭ پانۇسلار بىلەن بېزەلگەنىدى.

ئەكە (توغرىسى: ئەركە) ← **ئەركە.**

ئەكەتكۈزمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز دەرھال بۇلارنىڭ ئەسكى—تۈسكىلىرىنى ئەكەتكۈزۈۋېتىڭ، ئاندىن پاكىز تازىلاپ مېھمان كىرگۈزەك قىلىپ قويۇڭ.

ئەكەتمەك پ [ئېلىپ+كەتمەك] ئېلىپ كەتمەك، ئالغاچ كەتمەك: نەچچە يىلدىن بېرى

بالامنىڭ بالىسى دەپ كۆيۈپ ــ پىشىپ باقسام، چوڭ بولغانسدا ئەكەتكىنىنى قارا!

ئەكەك (توغرىسى: ئەركەك) ← **ئەركەك.**

ئەكەلدۇرمەك «ئەكەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېگىت ئاندىسىنى ۋە ئۇنىڭ تېگىۋالغان ئېرىنىمۇ قوشۇپ ئوردىغا ئەكەلدۇرۇپتۇ. * ئەخمەت بەگ دەرھال گېزەكچىنى چاقىرتىپ كېسىم سالىدۇقىنى ئەكەلدۇردى ۋە سالىدۇقىنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرۇپ ئىچىدىن بىر بوغچىنى ئالدى.

ئەكەلدۇرۇشمەك «ئەكەلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ــ مالىلىرىڭنى قانداق ئەكەلدۇرۇشتۇڭ، ئۇنىڭ بىلەن كارىم نېمە؟ ــ دېدى خوجايىن ئاچچىق بىلەن.

ئەكەلدۇرۇلمەك «ئەكەلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ چەتتىكى تۇغقانلىرى ئارقىلىق ئەكەلدۇرۇلگەن ئالتۇن بىلەزۈكنى كېلىنگە سېلىپ قويدى.

ئەكەلمەك پ [ئېلىپ+كەلمەك] باشلاپ، كۆتۈرۈپ، ئېلىپ كەلمەك: شۇ ئۆچرىشىشتىن كېيىن ئايالىم ئۇنى بالىلىرى بىلەن قوشۇپ ئىككى قېتىم ئۆيگە چاقىرىپمۇ ئەكەلدى. * 1972 ــ يىلى، ساۋۇت كېسەل بولۇپ قالغىنىدا، ئابدۇرەھىم ئۇنى باداۋان كۆمۈر كېنىدىن ئۆز ئۆيگە ئەكېلىپ، بىر يىلدىن ئارتۇق باقىدۇ.

ئەكتۈرمەك «ئەكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەكتۈرۈلمەك «ئەكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكچە رەۋ. ئايرىم، ئوڭچە: شۇ ئاخشىمى چاۋارغا زايىت بەگنىڭ ئۆيى ئەكچە قالدۇ.

ئەكچىتمەك «ئەكچىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەكچىتىلمەك «ئەكچىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكچىمەك پ. ئارتۇق نەملىكى كۆتۈرۈلۈپ نەمخۇش ھالەتكە كەلمەك، سۇيى قاچماق، چالا قۇرۇماق: باھار ئاپتېپىنىڭ تەپتىدىن توڭلار ئېرىپ، يەرلەر خېلى ئەكچىپ قالدى.

ئەكس [ئە] ① ئى. بىرەر نەرسىنىڭ سىلىق، يالتىراق يۈزىدە كۆرۈنگەن باشقا بىرنەرسىنىڭ تەسۋىرى، شەكلى: قىز ئاستا-ئاستا مېكىپ دەريانىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ-دە، ئېگىشىپ تۇرۇپ ئۆمىردە تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ چىرايىنىڭ سۈدىكى ئەكسىنى كۆرۈپتۇ. * ھەجەر گالىتۇكنى تاقاپ بولۇپ تامدىكى چوڭ ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆردى. ② سۇپ. زىت، تەتۇر، قارىمۇقارشى: زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەييەن شارائىتقا ئاساسەن، ئۆزلىرىنىڭ ئەكس تەرىپىگە ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

ئەكس ئەتمەك ① ئىچكى ھېس-تۇيغۇ، كەيپىيات قاتارلىقلار كىشىنىڭ يۈزىدە، تاشقى قىياپىتىدە كۆرۈنمەك: بۇ كىشىنىڭ كۆزلىرىدىن تەشۋىش، ئۈمىد ۋە ياشلىنىش ئەكس ئېتەتتى. * قىزنىڭ ياشقا تولغان قويۇق كىرپىكلىك، چوڭ كۆزلىرىدە ئۈيات، خورلۇق، ئۆكۈنۈش ئەكس ئېتەتتى. ② بىرەر چۈشەنچە ۋە تەسىرات مەلۇم كۆرۈنۈش ۋە تەسۋىردە ئىپادىلەنمەك، نامايان بولماق: گۆھەر كۆل، بۇگۈن سۈيۈكنى خۇددى كۆمۈش، شۇ سۇدا ئەكس ئېتەر بەختىك سېنىڭ. * ئېكراندا ئالتە جۈپ يېگىت-قىزلار-نىڭمۇ مۇڭدىشىۋاتقانلىقى ئەكس ئېتىدۇ. ③ ئۆز ئىپادىسىنى تاپماق: ئەكس ئېتەر شۇ ئالتۇن جۈملىدىن، ئارمىيىگە خەلقىنىڭ سۆيگۈسى. ④ پىكىر، خىيالدا بىرەر تەسىرات گەۋدىلەنمەك: «ئۆزگىرىش كېرەك، ئۆزگەرسەم ئاندىن ئاپامغا يۈز كېلەلەيمەن» بۇ يۇسۇپنىڭ ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن كاللىسىدا ئەكس ئەتكەن ئويى ئىدى.

ئەكس تەسىر <فىز> تەسىر كۈچىگە ئۇچراۋاتقان جىسىمنىڭ كۈچ ئىشلەتكۈچى جىسىمغا بولغان قارشى تەسىرى. ئەكس تەسىر كۈچ بىلەن تەسىر كۈچىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى

تەك، يۆنىلىشى قارىمۇقارشى ھەمدە بىر تۈز سىزىق ئۈستىدە بولىدۇ.

ئەكس سادا <فىز> ① ئاۋاز دولقۇنى توسالغۇغا يولۇققۇچ قايتىقاندىن كېيىن قايتا ئاڭلانغان ئاۋاز: ئىككى تەرەپتىن توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى پۈتۈن جىلغىلارنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى، ئۇقىنىڭ ئەكس سادالىرى بىراقلاردا جاراڭلايتتى. * ئايال چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ مەزمۇت ماڭغان قەدەم ئاۋازى نۇردۇن ھاكمىنىڭ قۇلىقىدا خېلى ۋاقىتقىچە ئەكس سادا بولۇپ تۇردى... ② كۆچمە. جاۋاب ساداسى، جاۋاب ھەرىكىتى، جاۋاب ئىشارىتى: بىر پارچە مەكتۇپ بىر قەلبكە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئەكس ساداسى بولىدۇ، شۇڭا تۈيغۇن كىشىلەر مەكتۇپىنى مۇھەببەتنىڭ قىممەتلىك سوۋغىتى دەپ بىلىدۇ. ③ <مۇز> بىر ئاۋاز بەرگۈچى جىسمىنىڭ تىترىشى يەنە بىر ئۇنىڭدىن چوڭراق جىسمىغا تەسىر كۆرسىتىپ پەيدا بولغان كۈچەيمە ئاۋاز.

ئەكس ساداسى بوشلۇقى <مۇز> تارلىق چالغۇلارنىڭ گەۋدىسىدىكى تارنىڭ تىترىكىنى كۈچەيتىپ چىقىرىپ بېرىدىغان بوشلۇق.

ئەكس سان <مات> ئەگەر a نۆلگە تەڭ بولمىسا، $\frac{1}{a}$ نى a سانىنىڭ ئەكس سانى دەيمىز.

ئەكسچە رەۋ ① كۆتۈلگەن ۋە ئارزۇ قىلىنغانغا پۈتۈنلەي قارشى ھالدا، تەتۈرىچە: مەن چوڭ يىغىنىنى كېچىكتۈرۈپ ئاچىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، لېكىن ئۇ پەرىزىمنىڭ ئەكسىچە، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئېچىلدى. * ئۇنىڭ ئورنىغا كەلگەن يېڭى باشلىق بۇرۇنقى باشلىقنىڭ ئەكسىچە ئادەم بولۇپ چىقتى. ② خاتا ھالدا: ـ جېدەلنى ئايرىغانكەنسەن توغرا ئايرىغىن، توپ مېنىڭ تۇرسا ئەكسىچە مېنى ئۇردۇڭ، ـ مۇشۇ جېدەل ئايرىغانلىق بولامدۇ؟ ـ دېدىم مەن. * بىز ئۇلارنىڭ تېپىشلىرىگە ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇپراق تېپىش بىلەن جاۋاب قايتۇرماي، ئەكسىچە بۇ بىچارىلەرگە رەھىم قىلىشىمىز لازىم ئىكەن.

③ قارىمۇقارشى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: بۇ ئۇچ دۈي پايدا ئېلىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئون مىڭ يۈەنىدىن كۆپىرەك زىيان تارتقانىدى. * ئارسلان نانغا قاراپمۇ قويمىدى، ئەكسىچە ئارقىغا سۈرۈلۈپ پارتىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىشقا ھەرىكەت قىلدى.

ئەكسلىھەرىكەت ئى [ئە] ئىنقىلابقا قارشى ئېلىپ بېرىلغان بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەت: جىياڭ چىڭ گۇرۇھىنىڭ قىلمىشلىرى پۈتۈنلەي ئەكسلىھەرىكەتتۇر.

ئەكسلىھەرىكەتچى ئى. ئەكسلىھەرىكەت تەرەپدارى، ئەكسلىھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

ئەكسلىھەرىكەتچىلىك ئى. ئەكسلىھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەكسلئىنقىلاب ئى [ئە] ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتكە قارشى، ئىنقىلابىي دېكتاتۇرىنى ئاغدۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنىدىغان ئەكسىيەتچىل ھەرىكەت.

ئەكسلئىنقىلابچى ئى. ئەكسلئىنقىلاب تەرەپدارى ياكى قاتناشچىسى: مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنى ئەكسلئىنقىلابچى دەپ قولغا ئالغان. * جەمئىيەت ئامانلىقىنى ياخشىلاپ تىنچ بولۇش ـ ئىتتىپاق بولۇشتەك سىياسىي ۋەزىيەتنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئەكسلئىنقىلابچىلار ۋە ھەر خىل جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشىمىز لازىم.

ئەكسلئىنقىلابچىلىق ئى. ئەكسلئىنقىلاب بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەكسلئىنقىلابىي سۈپ. ئىنقىلابقا قارشى تۇرىدىغان، ئىنقىلابقا دۈشمەنلىك قىلىدىغان: ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىدىغان ئوبيېكتلار ئەھۋالىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى.

قاماقتىكى جىنايەتچىلەر ئارىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتچىلەر ئازايدى.

ئەكسىنچە ← **ئەكسىچە**: سوتسىيالىستىك مۇلۈكچىلىك تۈزۈمىنىڭ بارلىققا كېلىشى مىللەتلەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ تاشلىمايدۇ، ئەكسىنچە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق، ھەمكارلىق ئىدىيىلىرىنى ئۆستۈرىدۇ.

ئەكسىيەتچى ① ئى. ئىلگىرىلەشكە، ئىنقىلاب ئىشلىرىغا قارشى، ئاغدۇرۇلغان تۈزۈم تەرتىپلىرىنى ساقلاپ قېلىش، تىكلەش تەرەپدارى ياكى ئۇنىڭ قاتناشقۇچىسى: 1947-يىلى 4-ئايدا ئەخمەتجان قاسىمى خوتەنگە كېلىپ، بۇ يەردىكى ئەمگەكچى خەلق ۋە زىيالىيلارنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرىشىگە ئىلھام ۋە مەدەت بەرگەنىدى. ② سۈپ. ئىنقىلاب تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغان سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان، ئاغدۇرۇلغان سىنىپلارنىڭ ئىدىيىسىگە مەنسۇپ بولغان: خەلقىمىز بىلەن بۇ ئەكسىيەتچى سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتۇر.

ئەكسىيەتچىل سۈپ. ئەكسىيەتچىگە خاس، ئەكسىيەتچىگە مايىل: جاھانگىرلىك دەۋرىدە، بۇرژۇئا قانۇنشۇناسلىقى تېخىمۇ ئەكسىيەتچىل بولۇپ كەتتى. * كونا جەمئىيەتنىڭ ۋە ئەكسىيەتچىل ئەدەب-قائىدىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراش جەھەتتە ئۇ بىزگە ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق باشقا جەھەتلەردە زادىلا ئوخشىمايدۇ.

ئەكسىيەتچىلەشمەك پ. ئەكسىيەتچى بولماق: ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە بەزى ئادەملەر ئىنقىلابىي سەپكە كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭنىڭ «تازىلاش» ھەرىكەتلىرىدىن قورقۇپ ئىنقىلابقا خائىنلىق قىلدى ھەم ئەكسىيەتچىلىشىپ كەتتى.

ئەكسىيەتچىللەشمەك ← **ئەكسىيەتچىلەشمەك**: جاھانگىرلىك دەۋرىدە، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە مونوپولىيە قىلىشىغا ۋە سىياسىي جەھەتتە كۈنسېرى ئەكسىيەتچىللىككە قاراپ مېڭىشىغا ئەگىشىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ قانۇنلىرىمۇ تازا ئەكسىيەتچىللىشىپ كەتتى.

ئەكسىيەتچىلىك ئى. ئەكسىيەتچىلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە پائالىيەت: 1927-يىلدىن كېيىنكى ئەكسىيەتچىلىك ئەنە شۇنداق نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى چۈشەنمەسلىكنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

ئەكسىيەتچىللىك ← **ئەكسىيەتچىلىك**: لېكىن بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ ۋەزىپىسى بۇ خىل تەسەۋۋۇرنىڭ چىن ئەمەسلىكىنى، خىيالىيلىقىنى ۋە ئەكسىيەتچىللىكىنى كۆرسىتىشتىن ئىبارەت.

ئەكمەك پ. ئۇرۇقنى يەرگە چاچماق؛ تېرىماق.

ئەكتىشمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دۈيجاڭ يۈگۈرۈپ ئېتىزغا كېلىپ بولغۇچە بۇ بالىلار ئېتىزدا باقماقان مالىلىرىنى ئالىلىقاچان ئەكتىشكەنىدى.

ئەكتىلمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دادام قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ ھاسا ئۆيىمىزدىكى قوزۇقىغا ئېسىلىپ قويۇلغانىدى. بىر ئايدىن بېرى ئۇ كۆرۈنمىدى، ئۇنىڭ كىم تەرىپىدىن قاچان ئەكتىلگەنلىكى بىزگە نامەلۇم.

ئەكىرمەك پ [ئېلىپ+كىرمەك] باشلاپ، كۆتۈرۈپ، ئېلىپ كىرمەك: بىر چاغدا خوتۇن چىقىپ قازاندا قالغان گۆشلەرنى تاۋاققا ئېلىپ، بايۋەچچىنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. * ئۇ ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، بىر قىسىملارنى چەتكە قاقتى، يەنە بىر قىسىملارنى ئۆز قوشۇنىغا ئەكىردى.

ئەكىرىشمەك «ئەكىرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭ ئۆيى كۆچۈشىگە ھەمكارلىشىپ نەرسە-كېرەكلىرىنى ئۆيىگىچە ئەكىرىشتى، ھەم ئورۇنلاشتۇرۇپمۇ بەردى.

ئەكىرگۈزمەك «ئەكىرمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ يىل چەتتىن نۇرغۇن ماللار ئەكىرگۈزدى.

ئەكىرگۈزۈلمەك «ئەكىرگۈزمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكىرىلمەك «ئەكىرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پاروق ئوغرىلىق جىنايىتى بىلەن ئەيىبلىنىپ كۆرسىتا ئەكىرىلدى.

ئەكىلەتمە (توغرىسى: ئەركىلەتمە) ← **ئەركىلەتمە.**

ئەكىلەتمەك (توغرىسى: ئەركىلەتمەك) ← **ئەركىلەتمەك.**

ئەكىلىك (توغرىسى: ئەركىلىك) ← **ئەركىلىك.**

ئەكىلىمەك (توغرىسى: ئەركىلمەك) ← **ئەركىلمەك.**

ئەكىلىنمەك «ئەكىلمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇگۈن كىتابخانىدىن نۇرغۇن لۇغەتلەر ئەكىلىندى.

ئەگەر باغل [پ] شەرت بېقىندى جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ «سا، سە» ۋە باشقا شەرت قوشۇمچىلىرى بىلدۈرگەن مەنىنى كۆچەيتىپ كېلىدۇ: ئەگەرسەن كەلمىگەن بولساڭ، بۇ چاتاق ئۈزۈلمەيتتى. * ئەگەر سىلەر ۋاقتىدا يېتىپ كەلمىگەن بولساڭلار، زىيان تېخىمۇ كۆپ بولاتتى.

ئەگەرچە ← **ئەگەر:** ئەگەرچە ئولتۇرۇپ بىر باغ ئىچىدە، تاماشا ئەيلىسەك ھەم كۆز ئۇچىدا. ئانار، شاپتۇل شېخى ئۆزرە تۆۋەنگە — نەزەر سالساڭ سۈيى ئۆركەش تۇمەنگە، ئەجەب ھېسلار بىلەن كۆڭلۈڭ بىتاقەت، دېگىزدەك چايقىلار تىنماي ئالامەت.

ئەگەرچىلەندە ← **ئەگەر:** ئەگەرچەندە ئابدۇللا مۇدىر بۇ ئوقەتنى ھەل قىلىپ بېرمىگەن بولسا، ئۆگەنمىگە سۈيىنى ئالقىنىمىزدا ئۇچۇملاپ تارتامدۇق؟ * ئەگەرچەندە بۇنىڭغا يەنە نارازى بولىدىكەنسەن، باريدىغان يېرىڭنى ئۆزەڭ ئويلاپ كۆر!

ئەگەردە ← **ئەگەر:** — ئەگەردە بەددىنىگىدە مەن كەم بولسام بەدىنىگىنىڭ ئۆسۈشى ئاستىلاپ كېتىدۇ، كۆزۈڭ ئاجىزلاپ نامازشام قارىغۇسى بولۇپ قالسەن، — دەپتۇ ئۇستامىن «A».

ئەگەشتۇرمەك «ئەگەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سادىق ئەمدى ئۆز ھەمراھلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، سۇ چىقىرىش ئېغىزى تەرەپتىكى دامبا ئۈستىگە يۇگۈردى. * ئەمدى مەن بېرىپ سۇلتانىنى مۇشۇ يەرگە ئەگەشتۈرۈپ كېلىمەن، — دەپتۇ ئالاھىدىن.

ئەگەشتۇرۇلمەك «ئەگەشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا ھويلىغا ئەگەشتۇرۇلۇپ كىرىلگەن ئەسئەت قىزاردى ۋە ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ھودۇقتى.

ئەگەشكۈچى سۆپ. ئەگىشىپ ماڭغۇچى: بۇ قېتىمقى ھەربىكەتتە باش جىنايەتچىلەر قاتتىق جازالاندى، ئەگەشكۈچى جىنايەتچىلەر سۈرۈشتۈرۈلمەدى.

ئەگەشكۈچى جىنايەتچى <قا> بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن جىنايەتتە، ئاساسىي جىنايەتچىگە يارىدەملىشىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەن ھەمدە قوشۇمچە رول ئوينىغان جىنايەتچى، ئەگەشكۈچى جىنايەتچى ئاساسىي جىنايەتچىلەردىن پەرقلىنىدۇ.

ئەگەشمە سۆپ. ئەگەشكۈچى، ئەگىشىپ كېلىدىغان: ئەگەشمە بۆلەك.

ئەگەشمە بۆلەكلەر <تىل> جۈملىنىڭ باش بۆلەكلىرىنى ياكى ئۆزئارا بىر-بىرىنى ئېنىقلاپ، تولۇقلاپ، ئىزاھلاپ كېلىدىغان جۈملە بۆلەكلىرى؛ ئۇلار تولدۇرغۇچى، ئېنىقلىغۇچى، ھالەتتىن ئىبارەت.

ئەگەشمە چاق <ماشىن> ئاساسىي چاقنى ئەگىشىپ ئايلىنىدىغان چاق.

ئەگەشمە كېسەللىك <تىب> بىرەر كېسەل سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان ئىككىنچى بىر خىل كېسەللىك. مەسىلەن: قىزىل ئۆپكە ياللۇغىنى كەلتۈرۈپ چىقارسا، ئۆپكە ياللۇغى ئەگەشمە كېسەللىك بولىدۇ.

ئەگەشمەك پ ① ئارقىسىدىن ماڭماق، كەينىدىن بارماق: باشقىلارغا رەھمەت ئېيتىپ،

ئەك ئاخىردا تەكلىپ قىلغان شۇ چوكانغا ئەگەشـ
تىم ـ دە، يۇرۇپ كەتتىم. ② بىرەر كىشىنى
دوراپ، تەقلىد قىلىپ، ئىش ـ ھەرىكەت
قىلماق؛ بىرەر كىشىنىڭ گېپىگە كىرىشمەك:
ئەنە بىر چاغلاردا ئابدۇللاغا ئەگەشكەن مۇمىن
مۇرىسىمۇ ئەمدى كەينىگە بۇرۇلۇپ، نەيزە
ئۇرۇپ پاش قىلىش ماتېرىيالى يېزىۋېتىپتۇ. * مەن
ئون يىل ساڭا ئەگەشتىم. ③ ئاخىرىغا «ئىپ،
ئۇپ، ئۇپ» رەۋىشداش قوشۇمچىلىرى
ئۇلىنىپ، «بىلەن، بىللە، ئارقىلىق» مەنىسىـ
دىكى تىركەلمە رولىدا كېلىدۇ: ئەلۋەتتە،
سىياسەتنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىشىگە ئەگـ
شىپ، قانۇنىنىڭمۇ تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىپ
تۇرۇشى كېرەكلىكى ئومۇمىي ئەھۋالدىن ئېيتىلغان.
* دۇنيانىڭ ئاۋاتچىلىقىغا ئەگىشىپ، قەشقەرمۇ
ئاۋاتلىشىپ كېتىۋېتىپتۇ.

ئەگدۇرمەك «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي
دەرىجىسى: ئاكتىپلارنىڭ قاۋانلىقىنى باش
ئەگدۇرمەكچى بولغانلىقى، ئاتا ـ بوۋىسى قىلىپ
باقمىغان ئىشنى قىلماقچى بولغانلىقى، نەچچە يۈز
يىللىق قەدىمىي قومۇشلۇقنى ھۆجۇم قىلىش
ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇلاھىزىلىرى ئۈنى
ھاياجانلاندۇرغانىدى.

ئەگدۇرۇلمەك «ئەگدۇرمەك» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: مانا قولۇمدىكى بۇ ھاسا
بۇلتۇر ئالما نوتىسىدىن ئەگدۇرۇلگەنىدى.

ئەگرى سۈپ ① تۈز سىزىق بويلاپ يۆنەلـ
مىگەن، قىڭغىر، ئېگىلگەن: بوۋاي ئەنە شۇ
ئەگرى دەرۋازىدىن چىقىپ، رەستىلەرنى ئايلىنىپ،
دوپپا بازىرىغا باردى. * قېشىنى خۇددى ئەگرى
يا دەيسەن، كىرپىكلىرىنى ياۋغا ئاتقان ئوق.
* دارغا ئاس! ـــ جەمئىت غەزەپتە تووۇلىدى بىر
غالىچىغا، قۇردى دار ئارغامچا باغلاپ ئەگىرى
شاخلىق ئارچىغا. ② كۆچمە. دۇرۇس بولمىغان،
ناتوغرى: ساپ بولمىغان، ناپاك: ئەگرى يول.
ئەگرى سۆز. ئەگرى قول. ئەگرى غەرەز.

ئەگرى ئاتىدىغان توپ <ھەرب> مىنامېيوت
ۋە ياغ زەمبىرىكى قاتارلىق دەسلەپكى
سۈرئىتى ئاستا، ئوق يولى ئەگرى بولىدىغان
زەمبىرەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئەگرى دەستە <ماشىن> دوك ئوقىنىڭ
ئەگرى قىسمى، ئۇنىڭ رولى: پۈۋزى ۋە
شاتون ئارقىلىق پورشېننىڭ قايتىلانما ھەرىكـ
تىنى دوك ئوقىنىڭ ئايلانما ھەرىكىتىگە، ياكى
دوك ئوقىنىڭ ئايلانما ھەرىكىتىنى پورشېننىڭ
قايتىلانما ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىشتىن
ئىبارەت.

ئەگرى دەسسىمەك ياماق يولغا ماڭىماق،
خاتا دەسسىمەك: تۇرنىسا، ئەگرى دەسسىمەي،
تۇز يولغا ماڭ، بولمىسا سەنمۇ داداڭ بارغان جايغا
بارىسەن.

ئەگرى سىزىق <مات> ھەرىكەتچان نۇقتا
ھەرىكەت قىلغاندا، يۆنىلىشىنىڭ ئۈزلۈكسىز
ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سىزىق.

ئەگرى قول ـــ ← **قولى ئەگرى:** ـــ ئۇنىڭمۇ
ئەمدى بۇرۇنقى ئەگرى قولى تۈزلىنىپ قالدى، ـــ
دېدى ئوسمان دۇيچاڭ.

ئەگرى قىسقۇچ: تۆمۇرچىلەر ئىشلىتىدىغان،
ئاغزى ئىچىگە ئېگىلگەن قەلەمقۇچ.

ئەگرى يول خاتا، ناتوغرا يول: نۇرنىسا
سابرىنىڭ يېقىندىن بېرى ئەگرى يولغا
دەسسەۋاتقانلىقىنى ئاز ـ تولا بايقىغان بولسىمۇ
بىلدۇرمىگەنىدى.

ئەگرى ـ بۇگرى ← **ئەگرى ـ توقاي:**
ئەگرى ـ بۇگرى ئېرىق ۋە بىرنەچچە قاتار چىت
گۈلباغنى مەكتەپتىن ئايرىپ تۇراتتى.
* ئاپتوموبىل ئەگرى ـ بۇگرى تاغ يولىدا توختىماي
ئىلگىرىلەيتتى. * بالا خەتنى قولىغا ئالىدى، ئۇ
بۇنداق ئەگرى ـ بۇگرى خەتلەرنى تونۇمىسىمۇ
خەتكە سىنچلاپ قارىدى.

ئەگرى ـ توقاي قىڭغىر ـ قىيسىق، ئوڭغۇل ـ
دوڭغۇل، تۈز ئەمەس، يىلان باغرى: بىر
كىچىك ئېقىن ئېگىز ـ پەس، ئەگرى ـ توقايلاردىن
ئوتۇپ، ئۆركەشلەپ ئالغا ئېقىۋاتقان چوڭ
دەريانىڭ قوشۇلۇپ، يېڭى ھاياتقا ئىگە بولدى.

ئەگرى ـ توقايلىق ① «ئەگرى ـ توقاي» هالەت: يولنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى. خەتنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى. ② كۆچمە. جاپا ـ مۇشەقـ قەت، توسالغۇ: كېيىن جۇڭگودا ۋە باشقا سوتسىيالىستىك ئەللەردە يەنە سىياسىي ۋە ئىقتسادىي جەھەتلەردە ئارقا ـ ئارقىدىن بەزى ئەگرى ـ توقايلىقلار پەيدا بولدى. * كىشىلەر ھاياتىدا ھەر خىل ئەگرى ـ توقايلىقلارغا يولۇقىدۇ. بەزىلەر ئەگرى ـ توقايلىقلار ئىچىدە ئالغا باسىدۇ. بەزىلەر بولسا، قوشۇندىن چۈشۈپ قالىدۇ.

ئەگرى ـ دوناي ← **ئەگرى ـ توقاي:** بىز كېتىۋاتقان ئاسفالت يول ئەسلىدە ئىككى ياقىسىدا جىگدە كۆتەكلىرى چوقچىيىپ تۇرغان ئەگرى ـ دوناي ھارۋا يولى ئىدى.

ئەگرىسۇناي ئى [ئەگرى+سۇناي] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ، يۇزىدە پۈرمىلىرى بولىدۇ؛ گۈلى سۇس سۆسۈن، يىلتىزى سېرىق، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئۇ قانىنى تولۇقلاش، يۇرەكنى كۈچەيتىش رولىغا ئىگە.

ئەگرىلىك «ئەگرى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سىلى ئايال تۇرۇقلۇق توغرا بىلەن ئەگرىلىكىنى بىلگەن يەردە، مەن ئەلۋەتتە بىلىمەن ـ دە. * ياڭرىدى شۇ سادا جاراڭلىق خىتاب، ساداقەت، ۋاپادىن دىلىم سۆيۈندى. ئەگرىلىك قەلىمىدىن كۆچىتى قەدىمگە، بىر پارچە قارا تاش تاغدەك كۆرۈندى.

ئەگزىك ئى. بېلىق تۇتىدىغان تورنىڭ ئىككى يان تەرىپى.

ئەگلەك (توغرىسى: ئەلگەك) ← **ئەلگەك.**

ئەگمە ① سۇپ. ئېگىلگەن، قايرىلغان؛ ئېگىپ پاسالغان؛ ياي شەكىللىك: كامىرلارنىڭ تېمى پىششىق خىش بولۇپ، سىمونت بىلەن سۇۋالغان، ئۈستى پىششىق خىش بىلەن ئەگمە قىلىپ ياسالغان. ② ئى. ئېگىلگەن جاي، يولنىڭ ئايلانمىسى: ئۇلار ھەربىر خەتەرلىك ئەگمىلەردىن خۇددى جەرەنىدەك چەبدەسلىك بىلەن ئەگىشىپ ئۆتەتتى.

ئەگمە دېرىزە <بىن> ئۈستى قىسمى تۇرلۇك ئەگمە شەكىللەردە ئىشلەنگەن دېرىزە.

ئەگمە كۆۋرۈك <بىن> ئوتتۇرىسى ئېگىز، تۆشۈكى ياي شەكلىدە بولىدىغان، ياي شەكلىدە ئېگىپ ياسالغان بىر خىل كۆۋرۈك: بىركۈنى ئۇ شۇ تەرىقىدە كېتىۋېتىپ ئەگمە كۆۋرۈكتە تاشقا پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ ۋېلىسىپىتىنىڭ ئۈستىدە چار پاقىدەك دۇم يېتىپ جېنىنىڭ بارىچە تېپىچەكلەيتتى.

ئەگمە ئىشىك <بىن> ئۈستى ياي شەكلىدە، ياكى ياي ۋە باشقا تۇرلۇك سىممېتىرىك ئەگرى سىزىقلارنى كېسىشتۇرۇش يولى بىلەن ئەگمە چىقىرىپ ياسالغان ئىشىك.

ئەگمەچ سۇپ ← **ئەگمە:** ئۇنىڭ ھۆسنىگە ماس كەلمەيدىغىنى ئوڭ قېشىنىڭ ئەگمەچ، سول قېشىنىڭ تۇزلۇكى، ئەكسىچە، ئوڭ كۆزىنىڭ جايىدا، سول كۆزىنىڭ سەل ئالغايلىقى ئىدى. * ئۇ كۆك خىشتىن ئەگمەچ قىلىپ قويۇرۇلغان، قاراڭغۇ، ئۇزۇن يولدىن ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ ئىچكىرىكى دەرۋازىسىدىن كىرىشى ھامان، شەھەردە بىر خىل ئەنسىزلىكنىڭ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئەگمەك پ ① ئېگىلگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئازدىن كېيىن شتاب باشلىقى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى ئەگمەكچى بولدى، بىراق ئەخمەت قاقىقان قوزۇقتەك قىمىر قىلماي تۇراتتى. * ئىشىك ئالدى چىناردۇر، ئەگسەم شاخى سۇنادۇر. يار ئۇستىگە يار تۇتسا، ئوغۇل ـ قىزغا گۇناھدۇر. ② قەددىنى پۈكمەك، مۈكچەيتىتۈرمەك: ئالدىرىماي تۇر، ئاشۇ مەغرۇر قامىتىڭنى يادەك ئەگمىسەم، ئومۇمەن، ئوغۇل بالا بولماي كېتەي! * نۇر بوۋاي ئۆتمۈشتە دەردـ ئەلەم چەككەن، زۇلۇمنىڭ تاغلىرى قەددىنى ئەككەن.

ئەگۈن ئى. ئۈستى ئەگمىلىك رېشاتكا شەكلىدە ياسالغان ياغاچ دەرۋازا.

ئەگىتمە سۇپ. ئەگرى قىلىنغان، ئەگرى

هالەتكە كەلتۈرۈلگەن: ئەگىتمە يولىار بىلەن سۆلكەن قىلىشنى بىلمەيدىغان مۇراد توپتوغرا ئېيتتى.

ئەگىتمە سۆز ← ئەگىتمە گەپ: سۆزادان تېرىكىدەك تۈز كەتكەن بۇ ئادەم ئەگىتمە سۆز، ياپتا گەپلەر قىلىشنى بىلمەيتتى.

ئەگىتمە گەپ <تىل> مەقسەتنى باشقىچىراق ئۇسۇل بىلەن ياكى باشقىچىراق يول بىلەن ئىپادىلەش كۆزدە تۇتۇلىدۇ: ــ ئەجەب ئەگىتمە گەپلەرگە ئۇستا بولۇپ كېتىپسىز! ــ دېدى نۇرۇم.

ئەگىتمەك «ئەگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاشۇ تاشلاردىن سالىنى ئەگىتىپ بىخەتەر ئۆتۈپ كېتىش ئاسان ئىش ئەمەس. * تەھلىلچى ئىكەنسىز لەيلى، نەلەرگە ئەگىتىپ كەتتىڭىز گەپنى؟

ئەگىتىلمەك «ئەگىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يۇقىرىدا گەپ بىرمۇنچە ئەگىتىلىپ ئۇنىڭ نامى ــ ئەمالى تونۇشتۇرۇلدى.

ئەگىر (توغرىسى: ئەگرى) ← **ئەگرى.**

ئەگىز ئى. ئەتىياز ۋاقتىدىكى ئېرىگەن قار ــ مۇز: باھارنىڭ يىللىق ئاپىتىپى يەر ــ يۈزىنى يىلتىپ، يان بېغىرلاردىن ئەگىز ئېقىپ، جان ــ جانىۋارلار ئۇچەكتىن چىقىشقا باشلىدى. * بۇ يىل ئەتىياز كېلىش بىلەن بىزنىڭ ئۆيگە بەرىكەت كېلىشكە باشلىدى. كالىمز ئەگىز كۆرمەي تۇرۇپلا تۇغدى. قويلارنىڭ ئۇچى ئىككىدىن قوزىلىدى.

ئەگىز سۇيى ① ئەتىيازدىكى قار ــ مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇ: ئەگىز سۇلىرى بىلەن ئۇلغىيىپ كەتكەن دەريا ئىچىدە تېخى تاختا ــ تاختا مۇزلار غاراسلاپ ئاقاتتى. ② <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 2 ــ مەۋسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 18 ــ 19 ــ ياكى 20 ــ فېۋرالدىن باشلىنىدۇ.

ئەگىزئوت ئى [ئەگىز+ئوت] <بوت> چىنگۈل ئاتىلىسىدىكى بىر يىللىق، كىچىك، سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئاجىز بولۇپ يەردە يېتىۋالىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە ئۇدۇل ئۆسىدۇ؛ گۈلى كىچىك، ئاق ۋە كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ. ئۇ دالىدا ئۆسىدىغان ئوت ــ چۆپ بولۇپ، دورا ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەگىشمەك «ئەگىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەگىلدۈرمەك «ئەگىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر ماشىنىسىنى شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىلدۈرۈپ يۇرۇپ خېلى ماڭدى.

ئەگىلمە ئى. ئەگىلگەن، قايرىلىغان جاي: ئەنۋەر كەنتىنىڭ ئايىغىدىكى، ئىككى يېقى بۇك تاللار، دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان چوڭ ئۆستەڭ ئەگىلمىسىدىكى سالى سوپىياڭىنىڭ خۇش ھاۋالىق قورۇسىغا يېتىپ كەلگەندە، قۇلىقى كېسىلگەن، تۇم قارا «تۆت كۆزلۈك» تايىغان ھەيۋە بىلەن قاۋغىنىچە ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى.

ئەگىلمەك «ئەگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەگىم ① سۇپ. ئەگىلگەن، قايرىلىغان: ئەگىم ــ ئەگىم يولىلاردىن ئىز كېلىدۇ يار سەنەم، قىزىل تونىنى پۇركىنىپ قىز كېلىدۇ يار سەنەم! ② ئى. ئەگىلگەن، قايرىلغان جاي: ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ يۇقىرىسىدىكى ئەگىم يېنىدا بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ تۇرغان يەنە بىر چوڭ بۇلاق بار ئىدى.

ئەگىمەچ (توغرىسى: ئەگمەچ) ← **ئەگمەچ.**

ئەگىمەش (توغرىسى: ئەگمەچ) ← **ئەگمەچ.**

ئەگىمەك پ ① ئۇدۇل ماڭماستىن يان تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ ماڭماق: ھەي مۇشۇ تاپتا ئاتقا بىر قانات پۇتسە، چوڭ يولدىن ئەگىپ يۇرمەي ئۇدۇل ئېتىزنىڭ ئۇستى بىلەن ئۇچۇپ بېرىپ باشلىقلارنىڭ ئالدىغا چۈشسە. * ماشىنا شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىپ يۇرۇپ خېلى ماڭدى ــ دە، ئاخىرى يول تاپالمىدى. شوپۇرغا قاراپ: ــ قالغىنىنى پىيادە ماڭىمىز، يۇر ئەركىن! ــ دېدى. ② بىرەر ئورۇن، بىرەر نەرسە، بىرەرى كىشىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۇرمەك،

يىراق كېتەلمەسلىك: ئۆزلىرىنىڭ بىرنەچچە ئايدىن بېرىقى گۈلشاتنى ئەگىپ قىلغان تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نەتىجىسى بۈگۈن مەلۇم بولىدىغانلىقى ئېنىق. * بۇ ھاراقكەش بويتاقلار مېنىڭ ئۆيۈمنى ئاز ئەگىدى دەمدىلا؟ * ئېگىز ــ ئېگىز تاغ باشىدا قۇرغۇي ئەگمىيدۇ. قۇرغۇي ئەمەس تاغ باشىدا يارىم ئەگمىيدۇ. ③ **پەيدا بولماق، كۆرۈنمەك:** ــ قويۇڭا ئاشۇ گەپنى، ئادىل ــ ئادىل دەپلا يۈرۈيدىكەنسىز، سىزنى جەننەتكە ئەكىرەمىتى، ــ زەيتۇنەمنىڭ كۆڭلى چېچىلىپ كۆزىدە ياش تامچىلىرى ئەگىدى.

ئەگمەن (توغرىسى: ئەگىم) ← **ئەگىم.**

ئەگ رەۋ. سۈپەتلەرنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىنى ياسايدىغان دەرىجە رەۋىشى: ئەگ ياخشى، ئەگ تاتلىق. * بىر سائەت ئوتتۇز مىنۇت. بۇ ــ چۈشلۈك تاماق ئۇچۇن بېرىلگەن ئەگ ئۇزاق ۋاقىت. * دەرسىمۇ ئۆتۈپ بېرەرسىز، ھازىر ئەگ مۇھىمى مۇئەللىمىمىز يوق.

ئەگ تۆۋەن ھاۋا تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى ئەگ تۆۋەن قىممىتى.

ئەگ چوڭ ئومۇمىي بۆلگۈچى <مات> بىرقانچە سانغا ئورتاق بولغان بۆلگۈچىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەگ كىچىك بىرى. يەنى بۇ بىرنەچچە سان پۈتۈن بۆلۈنىدىغان ئەگ چوڭ سان. مەسىلەن: 18 بىلەن 24 نىڭ ئومۇمىي بۆلگۈچىلىرى 2، 3، 6 بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 6 ئەگ چوڭ. شۇڭا ئۇ 18 بىلەن 24 نىڭ ئەگ چوڭ ئومۇمىي بۆلگۈچىسى بولىدۇ.

ئەگ كۆپ شامال يۆنىلىشى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە پەيدا بولغان، قېتىم سانى ئەگ كۆپ بولغان شامال يۆنىلىشى كۆزىدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ، ئادەتتە، كۈنلۈك ئەگ كۆپ شامال يۆنىلىشى، ئايلىق، يىللىق ئەگ كۆپ شامال يۆنىلىشى دېگەندەك بىرنەچچە خىل بولىدۇ.

ئەگ كىچىك ئومۇمىي بۆلۈنگۈچى <مات> بىرقانچە سانغا ئورتاق بولغان بۆلۈنگۈچىلەر ئىچىدىكى ئەگ كىچىك بىرى. يەنى مۇشۇ بىر قانچە سانغا پۈتۈن بۆلۈنىدىغان ئەگ كىچىك سان. مەسىلەن: 6، 12، 18 لەرنىڭ ھەممىسى 2 بىلەن 3 كە پۈتۈن بۆلۈنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 6 ئەگ كىچىك، شۇڭا 6 بولسا 2 بىلەن 3 نىڭ ئەگ كىچىك ئومۇمىي بۆلۈنگۈچىسى بولىدۇ.

ئەگ يۇقىرى شامال سۈرئىتى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى شامال سۈرئىتىنىڭ ئەگ چوڭ قىممىتى. مەلىكتىمىزدە يەر يۈزى ھاۋا رايىنى كۆزىتىشتە شامالنىڭ بەلگىلىك ۋاقىتتىكى (كۈنلۈك، ئايلىق، يىللىق) ئوتتۇرىچە (ئادەتتە ئون مىنۇت ئۆلچەم قىلىنىدۇ). سۈرئىتىنىڭ ئەگ چوڭ قىممىتى كۆزىدە تۇتۇلىدۇ.

ئەگ يۇقىرى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى ئەگ چوڭ قىممىتى. مەسىلەن: كۈنلۈك ئەگ يۇقىرى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ۋە يىللىق ئەگ يۇقىرى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى قاتارلىقلار.

ئەگلىكسىز ئى [ئەگلىك+سىز] <بوت> ئەگلىكسىز ئالىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تۆۋەندىكى يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ ۋە ساپاقسىز كېلىدۇ، شەكلى يىپسىمان تۆمۈنە شەكلىدە بولىدۇ، غولىدىكى يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى چەكلىك كونۇسسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ كانايسىمان، رەڭگى سۆسۈن ياكى سۇس سۆسۈن مېۋىسى قاتتىق، شەكلى تۇخۇمسىمان ۋە سۇس قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ يىلتىزى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ،

يىلتىزىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ قانىنى سوۋۇتۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۆچەيىنى تازىلاش ۋە چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش رولى بار.

ئەگگۈشتەر ئى [پ] ① ئالتۇن قاتارلىق قىممەت باھالىق مېتال، ياقۇت قاتارلىق قىممەت باھالىق تاشلاردىن ياسالغان ئۈزۈك. ② كۆچمە. خاسىيەتلىك، جىق ئىشقا يارايدىغان، نۇرغۇن نەرسىنى قىلىشتا قۇدرەتلىك نەرسە: بوۋاي كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىكىپ: ــ يېزا ئىگىلىك پەن ــ تېخنىكىسى بىزنىڭ ئەگگۈشتەر دېمىز، ــ دېدى.

ئەگگىز ① ئى. سوغۇق مىجەز، سوغۇققانلىق: بۇ بالىنىڭ ئەگگىزى ئېشىپ قالغان ئوخشايدۇ، كۆزىنىڭ ئېقى كۆكىرىپ، بۇرۇنلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ. * ھالۋا قىلىپ بېرەي، ئەگگىزلىرى ئېشىپ كېتىپتۇ! ② سۈپ. كۆچمە. تېرىككەك؛ يىغلاڭغۇ: بۇ بالا بەك ئەگگىز بالا بولۇپتۇ.

ئەگگىزلىك سۈپ ① سوغۇق مىجەزلىك: بۇ بالا سەل ئەگگىزلىك بالا بولۇپ قالدى. ② كۆچمە. ئى. تېرىككەكلىك؛ يىغلاڭغانلىق.

ئەگگىزلىك قىلماق تېرىككەكلىك، يىغلاڭغانلىق؛ خۇلۇق، مىجەزى نورمال بولماسلىق: نېمانچە ئەگگىزلىك قىلىسەن، بىرئاز سەۋر-تاقەت قىلىپ تۇرساڭ بولمامدۇ!

ئەگىلمەك ئى. ئايالالارنىڭ مەگزىگە، كالپۇكىغا سۈرتىدىغان قىزىل سۈرمە؛ قىزنىڭ ھەشەم بىلەن ئۇششاق بۈدۈر قىلىۋالغان چاچلىرىغا، ئەگىلمەك سۈركىۋالغان مەگزىلىرىگە ئوت تۇتىشىپ كېتىۋاتقاندەك بولدى.

ئەگىل (توغرىسى: ئېگىن) ← **ئېگىن.**

ئەگىن (توغرىسى: ئېگىن) ← **ئېگىن.**

ئەگىنىياق (توغرىسى: ئېگىن-ئاياغ) ← **ئېگىن-ئاياغ.**

ئەل I ئى ① بىرەر جايىنىڭ ئادەملىرى، ئاھالىسى، خەلقى: ئەلنىڭ قۇلىقى ئەلدىك (ماقال). * ئەل بىلەن ئۆلۈم، بەجايىكى توي (ماقال). * ئەلگە كىرسەڭ ئېلىكچە، سۇغا كىرسەڭ بېلىكچە (ماقال). * ئاتاڭنىڭ بالىسى بولغۇچە، ئەلنىڭ بالىسى بول (ماقال). ② يۇرت، دىيار، مەملىكەت: چەت ئەل. * ئەينى زامانلاردا ئېلى ۋادىسى باشقا ئەللەرگە «گۈزەل بوستانلىق»، «ئېسىل گۈلىستان» دېگەن ناملار بىلەن مەشھۇر ئىدى. ③ بىرەر قەبىلىگە مەنسۇپ ئادەملەر: قەبىلە.

ئەل ئايىغى بېسىقماق كەچ كىرىپ ۋاقىت بىر يەرگە بارغاندا كىشىلەرنىڭ گەپ-سۆز، مېڭىش-تۇرۇش ھەرىكەتلىرى توختاپ، ئەتراپىنى جىمجىتلىق باسماق: بىركۈنى كەچىسى ئەل ئايىغى بېسىققاندا، يېنىمغا يوغان بىر پىچاقنى ئالدىم ۋە بىر ئاتنى تاپتىم-دە، مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشتىم.

ئەل ئايىغى بېسىلماق ← ئەل ئايىغى بېسىقماق: ئۇلار قاراڭغۇ چۈشۈپ ئەل ئايىغى بېسىلغاندا يولغا چىقىپ، تاڭ سۈزۈلگەندە، سۈپىتايغا كەلدى.

ئەل ئايىغى جىمىلماق ← ئەل ئايىغى بېسىقماق: ئۇ ھەربىر بايرام ۋە قۇتلۇق كۈنلەردە تۈن يېرىم بولۇپ، ئەل ئايىغى جىمىققان پەيتلەردە ئۆزىنىڭ كابىنېتىدىكى سافادا يالغۇز ئولتۇرۇپ، بىر قولى بىلەن پېشانىسىنى ياكى ئېگىكىنى تۇتۇپ، قانچىلىغان كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئەل قاتارى ئەلگە ئوخشاش، ئەل بىلەن بىللە، ئەل قانداق بولسا شۇنداق: ئەل قاتارى ئۆتمەك. ئەل قاتارى تۇرمۇش كەچۈرمەك. * ئۆتكەن يىلقى سايلامدا ئاللىقاچان ئاممىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەن ھېلىقى دۇيجاڭ «موللاق ئاتقان»دىن كېيىنلا قاۋۇلكام ئەل قاتارى مۇئامىلىگە ئېگە بولغانىدى.

ئەل ئۆمۈردە پۈتۈن ھاياتىدا، پۈتۈن ئۆمرىدە: كوپىراتسىيىنىڭ ھوسۇل تويىدا، ئەل ئۆمرىدە تاغار تولدۇرۇپ ئاش ئالمىغان ئازنىخاندەك تۇل خوتۇنلارغىمۇ تاغار-تاغار ھوسۇل ھەم پۇل تەگدى.

ئەل II ئى ← **ئەل بولماق.**

ئەل بولماق ① ئۆز كىشىلىرى قاتارىغا ئۆتمەك، ئۆزلەشمەك؛ ۋاپا قىلماق: ئەرگە ئەل بولمايدىغان خوتۇن. * ساۋۇت بوۋاي ئوغلىغا: — ئوغلۇم ئەركىن، ئاڭلىسام، بىر ئەمەلدار- نىڭ قىزى بىلەن پەش تارتىشپ يۈرگۈدەكسەن، ئۇلار دېگەن ئۆزىنى يۈرتتا بىر دەپ چاغلايدىغان كاتتا خەق، ئۇ خەقنىڭ قىزى بىر ئاددىي پۇقرا- نىڭ ئوغلىغا يەنى بىزگە ئەل بولمايدۇ، بىزمۇ ئۆز خىلىمىزدىكىلەر بىلەن قۇدىلىشايلى، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. ② تەسلىم بولماق، باش ئەگمەك، بويسۇنماق (دۇشمەن ھەققىدە): ئۇلار ھەققەتنى چۈشىنىپ بىزگە ئەل بولدى. * خەلق ئەسكەرلىرى دۇشمەنىنىڭ ئىككى ئاتلىق ئەسكىرىگە مىلتىقنى تەڭلەپ تۇرۇپ: — تېز ئاتتىن چۈشۈپ ئەل بولۇش! بولمىسا ئاتىمەن! — دەپ توۋلىدى.

ئەل قىلماق ① ئۆزىگە قارىتۇالماق، ئۆز كىشىلىرى قاتارىغا كىرگۈزمەك: سادىق ئۆز- نىڭ بارلىق ئەقىل ـ پاراسىتى بىلەن خوتۇنى زۇلپىيىنى ئەل قىلىۋالدى. ② تەسلىم قىلدۇر- ماق، باش ئەگدۈرمەك، بويسۇندۇرماق، تىز پۈكتۈرمەك: ئۇلارنى ئەل قىلماقچى بولۇپ ئىككىيلەن خۇپىيانە مەسلىھەتلەشكەنىدى.

ئەلا (ئەلاسى) [ئە] ① سۈپ. سۈپىتى، پەزىلىتى جەھەتتىن ئەڭ ياخشى، ئەڭ يۇقىرى؛ ئېسىل: ئەلا سۈپەت. ئەلا سورت. * يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). * بالام، شۇدۇر ساڭا جاۋابىم، تىكەندىن گۈل، ھەسەل چىقار ھەرىدىن. بۇ ھەقىقەت تەبىئەتنىڭ ئۆز يولى، خەلقە تەر ئىككەك ئەلا ھەممىدىن. ② مەكتەپلەردە ئوقۇ- ئاسىي ئەتىجىسىنى كۆرسىتە- ئەلا ئەتىجە. ئەلا ئ. * كىشىمەن بولۇپ، بۇ يېڭى ئالغا قول تۇتۇپ! ى. پەنلەرنىڭ ھەممە- سىدە ئەلا ئەتىجىگە ئېرىشكەن، ئەلا ئوقۇغان: يولۇاس بىلەن جاپپار بىر مەكتەپتە، بىر سىنىپتا، بىر پارتىدا بىللە ئوقۇدى. يولۇاس ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولۇپ، جاپپار ئۆگىنىشتە ھەمىشە ئۈنىڭ سەمىمىي ياردىمىدىن بەھرىمەن بولۇپ تۇراتتى.

ئەلاچىلىق «ئەلاچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: دىلدار قىز دادىسىغا چاڭىلداپ تۇرۇپ: — مەن چوقۇم تىرىشىپ ئۆگىنىپ، باشلانغۇچ مەكتەپتىكىگە ئوخشاش، ئەلاچىلىقنى قولدىن بەرمەيمەن! — دېدى.

ئەل ـ ئاغىنە دوست ـ بۇرادەر، يار ـ بۇرادەر، دوست ـ يارەن: بوۋام بىلەن سۆھبەتسىز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئىشقا كەتكەن دادام بىلەن ئاپامنىڭ كېلىشىنىمۇ كۈتمەي، مەھەللىدىكى ئەل ـ ئاغىنىلەر بىلەن ئۇچرىشىشقا ئالدىرىدىم.

ئەل ـ ئاغىنچىلىق ← **ئەل ـ ئاغىندارچىلىق.**

ئەل ـ ئاغىندارچىلىق ئەل ـ ئاغىنىلىك، دوست ـ بۇرادەرلىك، يار ـ بۇرادەرلىك مۇناسىۋەت: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئەل ـ ئاغىندارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتىمەن. * ئىككىمزنىڭ ئەل ـ ئاغىندارچىلىقىدا گەپ يوق.

ئەل ـ ئاغىنىلىك ← **ئەل ـ ئاغىندارچىلىق.**

ئەلەس سۈپ. كۆزى بىر يانغا قىيپاش قارايـ- دىغان، ئالىغاي: قادىر ئاخۇن ئۇستام ئەلەسرەك كەلگەن بىر ناكار ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ ئاشپۇزۇلى ئىككى ئاكسىنىڭكىگە قارىغاندىمۇ ئاۋاتراق ئىدى. * بۇ ئادەمنىڭ ئەلەس كۆزلىرىدىن يا ئىچكەنـ- لىكى، يا چەككەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەلەسلەشمەك پ. كۆزى سەل يۇمۇلۇپ، خىرە كۆرىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئالدى ئوچۇق، كۆزلىرى مەستلىكتە ئەلەسلەشكەن ياشقىنا ئىككى يېزا يېگىتى ئەتراپتىكى كىشىلەرگە كۆشىيىپ قارىشىپ تۇراتتى.

ئەلەك ئىم. ئادەم ياكى باشقا بىرەر نەرسە- نىڭ ئىككى تەرەپىكە كۆچسىز چايقىلىش، ئېغىناش ھەرىكىتىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەلەك ـ سەلەك ئۇ يان ـ بۇ يانغا كۆچسىز

چايقالغان، ماغدۇرسىز ـ ھالسىز، ئەرۋەڭ ـ سەرۋەڭ: ئۇ بىرنەچچە يىل بالا دەردىدىن ئەلەك ـ سەلەك يۇرۇپ، ئاخىرى 1960 ـ يىلى مايسەم تۇغۇلغاندىن تارتىپ ئىچ ئاغرىقىنى ئۇنتۇشقا باشلىغانىدى. * ساقى، كەيپىنىڭ كۆچمىدە ئەلەك ـ سەلەك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا بوتۇلكا بىلەن رومكىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، ساقىلىقىنى داۋاملاشتۇرۇشقا كىرىشمەكچى بولدى.

ئەلەڭسىز سۈپ. تەرتىپسىز، رەتسىز، قالايمىقان: ئۇلارنىڭ ئوقلىرى نېرىقى قورۇغا ئۇچۇشقا باشلىدى ھەم ئۆستەڭ ياقىلىرىدا ئەلەڭسىز يۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ ئۈستىگە مۆلدۈردەك ياغدى.

ئەلەڭشىمەك پ ← **ئەلەڭلىمەك**: زالغا توپلانغانلار جاي ـ جايىلىرىدا ئولتۇرۇشۇپ، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ يېڭى ئوقۇش يىلىنىڭ باشلىنىشى ھەققىدىكى دوكلاتىنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇشتۇمتۇت ئاڭلانغان چىرقىراق كۈلكە بىلەن تەڭ زالنىڭ ئىشىكى «غاچ» قىلىپ ئېچىلىپ، ئىككى گەۋدە ئەلەڭشىپ كىرىپ كەلدى.

ئەلەڭگە ـ بەلەڭگە ئۇ ـ بۇ، ئۇنداق ـ مۇنداق... قاتارلىقلار: ــ ماۋۇ بالا كىچىكىنى قارا، بىزنى باشقۇرمىغان بىلەن ئاتىلارنىڭ قارنى، ھارۇنىڭ جابدۇقى، ئەلەڭگە ـ بەلەڭگىلىرىنى شۇ باشقۇرىدۇ ئەمەسمۇ، ــ ھېزىم تېرىق قىزىشىپ سۆزلەپلا كەتتى.

ئەلەڭگۇ ئى ① ئېزىنتقۇ، ئالۋۇن. ② يالقۇن، بېشارەت، بەلگە: مەن ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدىم، ئۇنىڭ ئاۋۇ كۆنكى شادلىق ئۇچقۇنلىرى نۇرلىنىپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ئەلەم ۋە ئۇمىدسىزلىك ئەلەڭگۇسى كۆرۈنەتتى.

ئەلەڭگۇلۇك «ئەلەڭگۇ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: قاسىم غەزەپلىنىپ شۇنداق دېگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئالىلىقانچان ئەلەڭگۇلۈك پەيدا بولغانىدى.

ئەلەڭلەشمەك پ. كۆزى قاراڭغۇلىشاي دەپ قالماق، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلماق: ئىشىك ئالدىدا زەڭگەر رەڭلىك يېپىيىگى بىر «بولكۇاي» پىكاپ كۆز چاقنىتىپ تۇراتتى. بۇنى كۆرگەن ئىلياسنىڭ مەستلىكتە ئەلەڭلەشكەن كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

ئەلەڭلىمەك پ. كۆزى قاراڭغۇلاشماق، ئېلىشماق: ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆزلىرى تورلىشىپ، ئاي يورۇتۇپ تۇرغانلىقىغا قارىماي كۆز ئالدى قاراڭغۇ كۆرۈنەتتى، ئۇ كەپىدىن چىقىپ ئەلەڭلەپ ئىككى تەرىپىگە نەزەر سالدى. * خەمىت ھە دەپ دېرىزە سىرتىغا ئەلەڭلەپ قاراپ، تاقەتسىزلىنىشنى باسماقچى بولاتتى.

ئەلەم I (ئە: لەم) ئى [ئە] <دىن> شەرەت ئەت يولى بىلەن چىقىرىلغان پەتىۋانى تەستىقلايدىغان ياكى رەت قىلىدىغان دىنىي زات؛ باش مۇپتى، دىنىي ئۇلىما: ئەلەم ئاخۇنۇم. * ئۆمەر شاڭيۇ غۇنچەمگە: ــ مانا بۇ ئۆزەڭنىڭ قولى، خاتىپ ئاخۇنۇم، ھاشىمبايلارنىڭ گۈۋاھلىق تامغىلىرى، مانا بۇ ئەلەم ئاخۇنىنىڭ تەستىقلىغان مۆھۈرى، سەن ئاللىقاچان بىزنىڭ ئېختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن، ــ دېدى.

ئەلەم ئاخۇنۇم <دىن>ئەلەم ئەملىنى بېجىرىۋاتقان دىنىي ئۇلىما: باتۇر ئۇشتۇمتۇت بىر ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ: ــ بوۋا، سېنىمۇ، موللا نىياز دادامنىمۇ ئاشۇ خوتۇن كەلگەن كۈنى ئەلەم ئاخۇنۇمغا چېقىشتۇردى، ــ دەپ سۆزلەپ كەتتى.

ئەلەم II ئى [ئە] ① جىسمانىي ئازاب، ئاغرىق: نىياز ئۇزاق يىلغىچە كېسەل ئازابىنى تارتىپ ئۆمرى ئەلەم بىلەن ئۆتتى. ② روھىي ئازاب، دەرد ـ ھەسرەت: ــ ئۇلار دادامنى چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر دەپ قېيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى! ــ دېدى قايغۇلۇق ئاۋازدا، ــ ئەلەمگە چىدىماي بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ قويسام، مېنىمۇ ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر دەپ سولاپ ئەمگەككە سالدى. ③ قەست، ئۆچ، قىساس: ... سىز بىكاردىن ـ بىكار شۇنچە ئاچچىقلاپ كېتىپسىز، ئۇنىڭدىن ئالالمىغان ئەلەملىرىڭىزنى مەندىن ئالماقچىمۇ؟

ئەلەم بولماق دەرد، ئازاب بولماق: بەختىيارنىڭ بۇنداق ئۇشتۇمتۇت قولغا ئېلىنىپ

كېتىشى ساتادەت ئۇچۇن بەكمۇ ئەلەم بولدى.

ئەلەم تارتماق ئازار يېمەك، ئازابتا قالماق، دەردكە دۇچار بولماق: سېنىڭ دوپپاڭنى مەن كىيسەم، ساڭا ئوخشامدىمەن يارىم. ھەرقانچە ئەلەم تارتسام، سېنى تاشلامدىمەن يارىم.

ئەلەم چەكمەك ← **ئەلەم تارتماق:** روزىخان ئانا نەۋرىسى ئەركىن ئۇچۇن كۆپ ئەلەم چەكتى.

ئەلەم قىلماق ① ئازار بەرمەك، روھىي-ئازاب سالماق، ئازابتا قويماق: بۇ ئىش ماڭا شۇنچە ئەلەم قىلدىكى، كۆزلىرىمدىن ئىختىيارسىز ياش چىقىپ كەتتى. * ئۇنىڭغا ھەممىدىن كۆپرەك ئەلەم قىلغان نەرسە ئۇنىڭ بۇنداق زورلۇقلارغا، قوپاللىقلارغا جاۋاب بېرىشكە قۇدرىتسىزلىك يەتمەسلىكى، ئاجىزلىقى بولدى، شۇنىڭ ئۈچۇن ئۇ بەقەت كۆز يېشى قىلاتتى. ② تىللىماق، ھاقارەتلىمەك. * ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئالدىدا بىراۋغا بۇنچىلىك ئەلەم قىلىشى توغرا ئەمەس.

ئەلەم يۇتماق ← **ئەلەم تارتماق:** مېنىڭ ناھىيە بازىرىغا بولسمۇ ئورۇنلىشالماي، قاتمۇقات تاغلار ئارىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىم ماڭا ئەلەم يۇتقۇزدى.

ئەلەم III ئى [ئە] ① بايراق، تۇغ: جەڭ مەيدانىدا ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى بىر-بىرىگە يېقىنلىشىپ كەلدى، ئەلەملەر كۆرۈنۈپ، دۇمباق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ② مازارلارنى تاۋاپ قىلغۇچىلار تەرىپىدىن شۇ مازارلارغا ئېسىلغان لاتا.

ئەلەم كۆرۈشى قورالنىڭ كۆرەش، جىسمانىي ۋە زورلۇق كۆچكە تايىنىپ ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاب، ئەلەم كۆرۈشىنىڭ ئەكسى: بۇنىڭدىن بىر ھەپتە بۇرۇن رېمونت زاۋۇتىدا ئەلەم كۆرۈشى بولۇپ، ئۇچ ئادەم ئۆلۈپ، سەككىز ئادەم يارىلانغان. * قايىنىدى شىددەتلىك ئەلەم كۆرۈشى، شۇم ئەجەل ئوقلىرى ئۇچتى ۋىزىلداپ. بىباھا قامۇسلار كۈل بولدى كۆيۈپ، پارتلاتقۇچ دوريدا بىنالار غۇلاپ.

ئەلەمداش ئى. دەرد-ئەلەمنى بىللە تارتقۇچى: مۇنار ئۇلىنى تىترەتكەن پىغانلىق ئاھ-ناداسىدىن ناۋاسىدىن بېرىپ ئىلھام ئەلەمداش يارىغا تاشۋاي.

ئەلەمدار ئى [ئە+پ] <ھەرب> بايراق، تۇغ كۆتۈرگۈچى؛ بايراقدار: جەڭ مەيدانىدا ئەلەمدارلار ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئەلەمزادە سۈپ [ئە+پ] يېزىت. يۇرتسىكى دەرد-ئەلەمگە توشقان، ئەلەم چەككەن، دەرد-ئەلەم تارتقان: ئىرپان سۈيى ئەلەمزادىلەر قەلبىگە يەتسۇن، ئوقۇش ئۇچۇن كەتكەن ئىنىم مۇرادىغا يەتسۇن.

ئەلەمسىز سۈپ. دەرد-ئەلەم تارتمىغان، دەرد-ئەلەمسىي يوق، ئەلەمدىن خالىي: سەھەر-سۈبھى چىمەن باغلار ئارا سايرايدۇ خۇش كاككۇك، ئەلەمسىز كۇلكە يار ئەمدى مېنىڭدەك كۆڭلى سۇلغۇنغا.

ئەلەمكارانە رەۋ [ئە+پ] يېزىت. ئەلەملىك ئىپادە بىلەن، ئەلەملىك قىياپەتتە: خۇسۇسەن شۇ كۇنى ھەربىي شتابىتا، بايان قىلغان پىكىرنى قايتا-قايتا، يەنە ئىيتتى روبىرتقا مەيۇسانە، ئۇزۇن-قىسقا تىنىپ ئەلەمكارانە.

ئەلەملىك سۈپ. دەرد-ئەلەم تارتقان، دەرد-ئەلەمگە گىرىپتار بولغان، دەرد-ئەلەمى بار: —مەن پارتىيە قىزىل بايرىقى ئاستىدا ئۇسۇۋاتىمەن! بۇ تۆھمەت! پارتىيە ئادىل، تەكشۈرۈڭلا! — دېدى قىز ئەلەملىك كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ تۇرۇپ.

ئەلەنجە ئى. دىئال. ئامال، ئىلاج، چارە، تەدبىر. ② ئىزا، ئاھانەت.

ئەلەبەتتە (توغرىسى: ئەلۋەتتە) ← **ئەلۋەتتە.**

ئەلپاز (ئەلپازى) ئى. ھالەت، قىياپەت، تۇرق، ئەپت: ئەلپازى ياخشى. ئەلپازى يامان. ئەلپازى قورقۇنچلۇق. * بوغالتىر خۇش ياقمىغان ئەلپاز بىلەن قول ئىشارىتى قىلىپلا، يانىدىكى بۆلۈمنى كۆرسىتىپ قويدى.

ئەلپازنى بۇزماق چىرايى ئۆڭمەك،

چىراي ـ شەكلى سەتلەشمەك، قىياپىتى بۇزۇلماق: شاكىر ئەلپازنىڭ بۇزۇپ، كىشىلەرنى ئەپسانە سۆزلەر بىلەن تاللاشقا باشلىدى.

ئەلتېرە ئى. تۇغۇلۇپ بىر ئايغىچە ئارىلىقتا سويۇلغان قوزىنىڭ تېرىسى: پىرىكازچىك 50 ياشلار ئۆپچۆرىسىدە بولۇپ، بېشىغا كۇچا كۆرپىسىدە تىكىلگەن چىرايلىق قۇلاقچا، ئۇستىگە ئەلتېرە ياقا تۇتۇلغان سوكنا چاپان كىيىۋالغانىدى.

ئەلتېرىچى ئى. ئەلتېرىنى ئېلىپ ـ سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئۇ يەر ئەلتېرىچىلەر بازىرى بولۇپ ئادەملەرنىڭ بىرى ساتسا، بىرى ئېلىپ تۇراتتى.

ئەل ـ جامائەت ئەل ۋە جامائەت، يۇرت خەلقى: ئۇزاق يىل كېسەل ئازابىنى تارتقان ئۆمەر ئاكىنى مەھەللىدىكى ئەل ـ جامائەت يىغىلىپ يوقلىدى. * ئۇ يوقتىلسا، يولنىڭ ئورنىنى ھۆسەينەمنىڭ ئوغلى ئالدىدىكى دەرەخلىككە ئۇلۇغەتكىلى بولاتتى ۋە يولىۋ خېلى كەڭرىيتتى. بۇنداق بولغىنىدا ئەل ـ جامائەتنىڭ ھەممىسى ئەلۋەتتە ئاپىرىن ئوقۇيتتى.

ئەلچى ئى ① بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپكە مەلۇم ھاجەت، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتكەن كىشى، ئىككى ئوتتۇرىدا ۋاستىلىك رول ئويناىدىغان ئادەم: ئەلچى قويماق. ئەلچى ئەۋەتمەك. * ئۆزەڭنىڭ كىملىكىنى بىلەي دېسەك، كىشىنىڭ قىزىغا ئەلچى ئەۋەتسە كۆر (ماقال). * ئەلچى ئىككى تەرەپنى بۇزار (ماقال). * ئەلچىگە ئۆلۈم يوق (ماقال). ② دىپلوماتىك ۋەكىلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى، ئۇنۇڭ ۋە شۇ ئۇنۇڭغا ئىگە بولغان ئادەم: دىپلومات: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى. * ئەلچى دەخلىسىزلىك ھوقۇقىغا ئىگە. ③ كۆچمە. دېرەك (خەۋەر) بەرگۈچى نەرسە، بەلگە: ناخشا كۈيلەپ نەۋباھارنىڭ شوخ ئەلچىسى ـ قارلىغاچلار ئۇچۇپ كەلدى يىراقلاردىن. باھار سۈيى شاۋقۇن سېلىپ ئاقار تىنماي، ئېتىزلارغا ئېرىق ـ ئۆستەڭ، بۇلاقلاردىن. ④ ئۇرۇش قىلىشۋاتقان مەملىكەتلەرنىڭ ئۆزئارا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن ئەۋەتكەن ۋەكىلى.

ئەلچى بولماق ئەلچىلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالماق، ئۆتمەك، ئەلچىلىككە تەيىنلەنمەك: ئۇ فېدېراتىپ گېرمانىيىدە باش ئەلچى بولۇپ تۇرغان. * ئۇزۇنمىنىڭ ئالدى چېكىلىشكە باشلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنىڭ ئۆيىگە تونۇمايدىغان ئىككى ئايال كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەيدىغان داۋۇت ئىسمىلىك بىر يىگىت نامىدىن باھار قىزغا ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىشتى.

ئەلچى قويماق ئەلچى ئەۋەتمەك: بەشكېرەمدىن ئەنجۇر ئالدىم يەكەندىن راۋاب، ئاتىڭىزغا ئەلچى قويسام بەرمەيدۇ جاۋاب.

ئەلچىخانا ئى. بىر مۇستەقىل دۆلەتنىڭ يەنە بىر مۇستەقىل دۆلەتتە تۇرۇشلۇق دىپلوماتىك ۋەكالەت ئورنى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىدە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى.

ئەلچىلىك «ئەلچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: رەنا: ــ ئوبدان ئاپا، ئەتىلىككە ئابلىز تاغام ئەلچىلىككە كەلمەكچى، سىز ماقۇل بولۇڭ جۇمۇ!، ــ دەپ ئاپىسىنى قۇچاقلىدى.

ئەلقىساس ئى [ئە] ← **قىساس**.

ئەلقىساسۇمىنەلھەق قىساس ئېلىش ھەق ۋە قىلىشقا تېگىشلىك ئىش، قىساس ئېلىش ھەق بولىدى، قىساس بەربىر ئېلىنماي قالمايدۇ، دېگەن مەنىلەردە يۇكلىمە سۆز رولىدا كېلىدۇ: خوجاپىز بەگ كىشىلەرگە دەھشەت سېلىپ، ــ ئەگەر ئەتە يەنە كاجىلىق قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا ھەممىڭنى باغلاپ ئېقىندىكى سۆگەتلەرگە ئېسىپ تاشلايمەن. قامچامدىن قان تامىمىغانىنى مەن بىر كۆرەي! ئەلقىساسۇمىنەلھەق، شەرىئەتتە قاتىلنى تېپىش ئۈچۈن ھەرقانداق چارىلارنى قوللىنىشقا يول بار، ــ دېدى.

ئەلقىسسە [ئە] ① ئى. ھېلىقى قىسسە. ② باغل. شۇنداق قىلىپ، خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا،

قىسقىسى: ئەلقىسسە، شۇنىڭدىن كېيىن، شاھ خىسراۋ شەھەرگە قايىتىپ، ئىككى ئاغىچىسىنى قويۇپ بەردى، ئۆزى خانىكەبىگە بارماقنى ئىختىيار قىلدى، ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي جابدۇنۇپ يولغا چىقتى.

ئەلكۇن ئى [ئەل+كۇن] جامائەت، خالايىق، يۇرت ئەھلى: ئەگەر بۇ ئىشنى ياخشى ئورۇندىسىاق ئەلكۇننىڭ ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالىمىز. * قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ ئەلنى قوغداش يارلىقى: ئۇلۇغخانىلارغا، خانلىقلار، ئۇلۇس ۋە ئۇلۇس ئۈيۇملىرىغا، بارلىق چېرىك ۋە چېرىكباشلىرىغا، جىمى خىزمەتچى ۋە ئەمەلدارلارغا، جىمى بودۇن ۋە ئەلكۇنگە!

ئەلكېزەر سۆپ [ئەل+كېزەر] يۇرتمۇ يۇرت، شەھەرمۇ شەھەر ئارىلاپ يۇرىدىغان: ئەلكېزەر ئادەم.

ئەلكېزەرلىك «ئەلكېزەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ يېرىم ئۆمرى ئەلكېزەرلىك بىلەن ئۆتتى.

ئەلگەك ئى. يۇمىلاق قاسقانلىق، ئاستىغا تور بېكىتىلگەن ئۇن تاسقايىدىغان سايمان: ئەلگەكىكە چىقىپ ئەرگە تېگىپتۇ (ماقال). * مەريەمخان ئانا قوشنىسىدىن ئەلگەك سوراپ ئەكىرىپ يېڭىلا تۇڭمەنىدىن تارتىپ كەلگەن بىر خالتا بۇغداي ئۇننىي تاسقاشقا باشلىدى.

ئەلگەكتىن ئۆتكۈزمەك ياخشى-يامانىنى ئايرىماق، ئىنچىكىلىمەك، قىلىنى قىرىق يارماق: ئانداق ئاسان ئىش يوق، ھەربىر ئوقۇغۇچىنى نەچچە ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئاندىن تەستىقلايدىكەن.

ئەلگەكچى ئى. ئەلگەك ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كەشى: ئەلگەكچى بوۋاي. ئەلگەكچىگە شاگىرت كىرمەك.

ئەلگەكچىلىك ئى. ئەلگەك ياساش ئىشى: ئەلگەك ياساش كەسپى: ئەلگەكچىلىك قىلماق. * مەن ئېسىمنى بىلگۈدەك بولسام، رەشىت بوۋام قېرىغىنىغا قارىماي، ئەلگەكچىلىك قىلدىكەن.

ئەللامە ئى [ئە] يېزىت ① ئىلىم-پەننىڭ بىر ياكى بىرنەچچە ساھەسىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن بىلىملىك ئادەم؛ ② مەلۇم ئىش، مەلۇم ساھەنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغىنى: ئۇ، قورقۇتۇش بىلەن ئۆزىنى «گاڭگۇك» ھېسابلايدىغان، دولىسىنى سىڭايان چىقىرىپ يۈرىدىغان قاپاق نوچىلارنىڭ تازا بىر ئەللامىسى ئىكەن. * بۇ پالۋانغا بۇ شەھەردىكى چېلىشچىلارنىڭ ئەللامىسىمۇ تەڭ كېلەلمەيدۇ.

ئەللەي ئى ① بوۋاق بالىنى ئۇخلىتىشتا ئېيتىلىدىغان سۆز: ئەللەي ئەتمەك. ئەللەي ئېيتىپ ئۇخلاتماق. ② بوۋاق بالىنى ئۇخلىتىشتا ئېيتىلىدىغان ئاھاڭلىق قوشاق: ئەللەي بالام، ئەللەي، سەن ئۇخلىغىن مەن پەپىلەي. ئېيتاي ئاڭلىساڭ چۆچەك، ھەرگىز يېنىڭدىن كەتمەي.

ئەللەي ئەتمەك ← **ئەللەيلىمەك**: دەرمان كېيىپ ھاردۇق يەتتى، بارغان بويى ئۇخلاپ كەتتى. شىلدىرلىغان كۆك قومۇشلار، دەردەمنى لەرنى ئەللەي ئەتتى.

ئەللەيلەتمەك «ئەللەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاقلار ئانىلىرىنىڭ كۆكسىگە چىڭ چاپلىشىپ چىرقىراشماقتا، ئانىلار ئەللەيلىتىپ بەزلىمەكتە.... مۇختەرمۇ ئويغىنىپ كەتكەندى، تالاغا چىقىپ ئاسمانغا كۆز تىكتى ۋە يانغا بۇرۇلۇپ شوتىغا پۈت قويدى.

ئەللەيلەنمەك «ئەللەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۆلىنىپ ناخشا-كۈيۈك بۆشۈكىگە، تەۋرەندىم خىيالىلاردا ئەللەيلىنىپ.

ئەللەيلىمەك پ. بوۋاق بالىنى ئۇخلىتىش ئۈچۈن بالىنى بۆشۈككە بۆلەپ ياكى يۆگەككە ئۇراپ، «ئەللەي، ئەللەي» دەپ ياكى ئەللەي قوشىقى ئېيتىپ مىدىرلاتماق. تەۋرەتمەك: تۇرسۇنگۇل بوۋاق بالىسىنى بۆشۈككە بۆلەپ ئەللەيلەپ ئۇخلاتتى. * قارايمەن ئۇ گويا كەپسىز بالىدەك، ئانىسى باغرىدا ماڭغىنى-ماڭغان. ئانىمۇ زېرىكمەي ئۇنى ئەللەيلەپ، تازا چىڭ قۇچاقلاپ باغرىغا تاڭغان.

ئەللىك I سۆپ. بىرەر ئەلگە مەنسۇپ،

بىرەر مەملىكەتكە تەۋە: چەت ئەللىك مۇخبىر. * كەيلات ئەپەندى بائىمە خانىغا سەمىمىي هالدا: ــ يەرمەنكىمىز 30 ــ مارتتا رەسمىي باشلىنىدۇ، مەرقايسى ئەللىك سودىگەرلەر كېلىپ بولىدى، سىلەر بۇ يەرگە كېلىپ تەييارلىق ئىشلىرىنى ئوبدان قىلىۋالمىلار، ــ دېدى.

ئەللىك II سان. ئوننىڭ بەش قېتىم قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان سان: ئەللىك ياش. ئەللىك ئادەم. * ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك (ماقال).

ئەللىكبېشى ئى. تارس [ئەللىك+بېشى] فېئوداللىق كونا جەمئىيەتتە يېزىلاردىكى ئەللىك ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەمۇرلار ئەمەلدارى: بىز 40 ــ 50 ماگدام ماگنادىلا، دەرۋازا ئېچىلىپ، ئالدىدا ئېتىنى يېتىلەپ ۋارىسجان چىقىپ كەلدى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئەختەمباي، مەنسۇر يۇزبېگى، قەمىردىن ئەللىكبېشى، هۇرنىساخان ۋە باشقىلار چىقىشتى.

ئەللىكنچى سان. تەرتىپ ئورنى 50 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 1 دىن باشلاپ سانىغاندا تەرتىپ ئورنى جەمئەتتىن 49 نىڭ كەينىدىلا تۇرىدىغان: ئەللىكنچى بەت. ئەللىكنچى قاتار. ئەللىكنچى ئورۇندۇق.

ئەلمەش ــ چەلمەش مۇناسىۋەتى ئىنتايىن يېقىن، ئاپاق ــ چاپاق، ئىچقويۇن ــ تاشقويۇن، ھەمىنەپەس: ئۇ ئۇستىگە جۇۋىسىنى تاشلاپ، بارماقتەك يۇگەۋالغان تاماكىسىنى پۇرقىرىتىپ تارتىپ تۇرۇپ، راھەتلىنىپ ناخشا ــ مۇزىكىلارنى ئاڭلايدىغان بولدى، مانا بۇ جانجان مەنىپەئەت نەمەت بىلەن سايىمىنى بىر ياقىدىن باش چىقىرىدىغان ئەلمەش ــ چەلمەشلەرگە ئايلاندۇرۇۋەتكەندى.

ئەل ــ مەھەللە ← **ئەھلىمەھەللە.**

ئەلمى ــ تەلمى ئىشىنىڭ يولى، ئېپى ــ جىسپى؛ شەرت ــ شارائىتى: بىز تېخىچە بۇ ئىشنىڭ ئەلمى ــ تەلمىنى بىلىپ بولالمىدۇق. * بىر ئىككى يىل بولدى، بۇ ئىش شەھەر ئەتراپىدىكى گۈڭشىلاردا نۇۋەت بىلەن ئىشلىنىۋاتىدۇ، قالتىس گەپ! مەن بۇ ئىشنىڭ ئەلمى ــ تەلمىنى بۇرۇنلا ئۇققان، كېيىن، ئۇ يەرگە بېرىپ كۆرۈپمۇ كەلدىم.

ئەلمىساق ئى [ئە] تارس. ئىنتايىن قەدىم زامان، ئەڭ بۇرۇنقى ۋاقىت: بۇ... بىزنىڭ مىللىتىمىز ئىچىدە ئەلمىساقتىن تارتىپ بار ئادەت. * تاغ ئىدى ئەلمىساقتىن كۆرەڭلىگەن، ئۆزىنى بىر مۇقەددەس ئىقلىم ساناپ. ئىشىنىپ قاتتىقلىقى، بەستىگە ئۇ، گويا كى تېگىپ بولماس «تىلىسىم» ساناپ.

ئەلمىساقتىن بېرى ← **ئەلمىساقتىن تارتىپ.**

ئەلمىساقتىن تارتىپ ئاتام زاماندىن بۇيان، ئىنتايىن قەدىم زاماندىن بۇيان: بۇ ئەلمىساقتىن تارتىپ بار گەپ. * سابىرغا ئۆز قەلبىنىڭ گۈزەللىقى بىلەن شۇ نەرسە ئېنىق ئىدىكى، بۇ جەسۇر قىز ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ۋۇجۇدىنى ئالىلىقاچان بۇ تاغلىق يېزىدا ئىسمى ــ جىسمىغا لايىق گۈزەل، مەدەنىيەتلىك يېزا قۇرۇش كۇرىشىگە ئاتاپ قويغان؛ ئەلمىساقتىن تارتىپ بىر قېلىپتا چوڭراق ئۆزگىرىشسىز توختاپ قالغان بۇ سۆيۈملۈك ئەل ــ ماكانىنى گۈللەندۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى.

ئەلمىساقتىن قالغان ← **ئادەمئاتامدىن قالغان.**

ئەلنەغمە ئى [ئەل+نەغمە] يەرلىك ئالاھىدىلىككە هەم ئومۇملۇققا ئىگە بولغان، بىر يۇرۇشلۇق نەغمە ياكى نەغمىلەر يېغىندىسى: ناخشىغا ئونلاپ ئادەم قوشۇلىدى، ئۇسسۇلغا ئونلاپ ئوغۇل ــ قىزلار چۈشتى، ئەلنەغمىگە ئىشقىۋاز خەلق ئېغىر ئەمگەك هاردۇقىنى ئەنە شۇنداق تېزلا ئۇنتۇدى.

ئەلنەغمىچى ئى. ئەلنەغمە بىلەن مەشغۇل بولىدىغان، نەغمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم؛ نەغمىكەش: نامازىگا بامداتتىن كېيىن ئىشكىتىن بىرىنچى بولۇپ ئەلنەغمىچىلەر كىرىپ كەلدى. توي ــ تۆكۈنىنىڭ جانلاندۇرغۇچىسى بولغان بۇ كىشىلەرنىڭ كىرىشى بىلەنلا، بۇ ئۆيدىن خۇشال توي نەغمىسى ياڭراشقا باشلىدى.

ئەلنەغمىچىلىك «ئەلنەغمىچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قەشقەر، كۇچا، غۇلجا كوچىلىرىدا، ساماۋار ـ چايخانىلاردا ئەلنەغمىچىلىك قىلىدىغان كەمبەغەل ساڑەنىدىلەر دائىم مۇقام چېلىش بىلەن كۈن كەچۈرگەن.

ئەلنەغمىلىك «ئەلنەغمە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ خوتەن تۆتنىچى رايونىدىكى سايىم ئاخۇن ئورۇنلىغان خوتەن سەنئىمى بىلەن «چەببىيات مۇقامى» سەنئىمىنىڭ نوتىسىنى سېلىشتۇرۇپ، سەنەم نەغمە شەكىللىرىنىڭ ئەلنەغمىلىك ئاساسى بىردەك ئىكەنلىكىنى، بىر مەنبەدىن تۇرسىلەشتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن.

ئەلھاسىل [ئە] يېزىت. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، يىغىپ ئېيتقاندا، قىسقىسى، ئومۇمەن دېگەن مەنىدە قىستۇرما سۆز رولىدا كېلىدۇ: ئەلھاسىل، داھىلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي رەھبەرلىكى، ئاتالمىش چىلىقى سايىسىدا ئۇلكىمىزنىڭ ئىقتىسادىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن خەلق تۇرمۇشى كۈندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىپ كېتىپ بارىدۇ. * مۇشۇنداق خىلمۇخىل ئىشلار ئەلھاسىل، بولاتتى سەيرىنىڭ دەۋردە ھاسىل.

ئەلھال رەۋ [ئە] يېزىت. ھازىر، مۇشۇ پەيتتە، ئەينى ۋاقىتتا: ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارغا ئەلھال بار بولغان بىلىمنى نەزەردە تۇتقان ھالدا جانلىق، قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارغا ھەربىر سائەتلىك دەرستە نەتىجە قازاندىغانلىقىنى ھېس قىلدۇرسا، شۇنىڭ بىلەن ئاڭلىق ئۆگىنىش ئادىتى يېتىلدۇ.

ئەلھايا ئى [ئە] ھايا قىلىش.

ئەلھەزەر ئىم [ئە] يېزىت. توۋا، خۇدا ساقلىسۇن، ھەزەر قىلىڭلار، ساقلىنىڭلار: ھېچقاچان خەلق ھالىغا بىر زەررىسۇ قىلماي نەزەر، قالدى ماڭارىپ يامغۇرىنىڭ تامچىسىدىن بىخەۋەر، كۆرمىگەن ئوڭ ـ سولدا دۇنيا بولسىمۇ زىرۋىزەۋەر، دەر ئىدى خەلقىم زۇلۇمىدىن «ئەلھەزەر، مىڭ ئەلھەزەر»، پېرىخۇنىڭ ئەللە ئويناپ كەلسە جىنىدار ئالدىدا.

ئەلھەق يوق [ئە] راست، شۇنداق، ھەقىقەتەن: قۇربان قىلىچ بەزى چوڭ مۇقاۋىلىق كىتابلارنى قولىغا ئېلىپ يۇزىگە سۈرتۈپ قويۇتتى ۋە ئۆزىنىڭ ئوقۇيالماي ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرىگە ھەسرەت بىلدۈرۈپ: ـ «ئالىم بولساڭ، ئالىم سېنىڭكى» دېگەن سۆز ئەلھەق راست ئىكەن ـ دە! ـ دەيتتى.

ئەلھەمدۇلىللا ئىم [ئە] <دىن> ئاللاغا شۈكۈر، خۇداغا شۈكۈر دېگەن مەنىلەردە خاتىرجەملىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: ئەلھەمدۇلىللا، مىڭ مەرتە شۈكۈر، لېكىن ئۆزلىرى مەھسۇلاتنى ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويۇپ كەتكەندىن كېيىن بىز تەرەپلەرگە ھۆددەس ئالدىلىرىنى قىلمىدىلا، ئولتۇرسام ـ قوپسام ئەس ـ يادىم سىلىدە، تاق قوپۇپ كېلەي دېسەم ئىشلار ئۆندەرەش،

ئەلھۆكمىللا ئىم [ئە] <دىن> تەقدىرنىڭ ھۆكمى شۇ، باشقا كەلگەننى كۆرمەي ئىلاجى يوق، دېگەن مەنىلەردە تەن بېرىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: باي خەق دېگەن ھەممە ئىشنى پۇل بىلەن ئوڭلايدۇ. بىزدە نېمە ئامال بار؟ كەلگەن بالا ـ قازاغا ئەلھۆكمىللا دېمەستىن باشقا چارىمىز يوق.

ئەلۋان سۈپ [ئە] يېزىت. تۈرلۈك، ھەر خىل: سەنەم ئېيتۇر، ئى مېھرىبان، ئۆمرۈمگە سالدىڭ دەردۇ ئەلۋان، نەچچە يىللار تارتتىم ھىجران، يۈرىكىمنىڭ ماداری يوق.

ئەلۋەتتە [ئە] ① پىكىرنىڭ ياكى ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قەتئىيلىكىنى، مۇقەررەرلىكىنى، شۈبھىسىز، سۆزسىز بېجىرىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: مېنى بارماي قالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلماڭ، مەن ئەلۋەتتە بارىمەن. * بۇ خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدە تۈرلۈك سەۋەبلەر بار، ئەلۋەتتە. ② شۈبھىسىز، تۈرغان گەپ، تەبىئىي دېگەن مەنىدە: ئەلۋەتتە، كىشىلەرگە سۈيىقەست قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن شۇ ئۆمرۈڭنى بىلىم ئۆگىنىش، ئىنسانىيەت يولىدا پايدىلىق مۆجىزىلەرنى يارىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلماڭ، نېمىدېگەن

ياخشى بولاتتى ـ هە!.

ئەلۋەك سۈپ. مول، كۆپ، ئاۋات: يىراقتىن قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان باغراش كۆلى ساھىلىدىكى ياپيېشىل قومۇشلۇق ۋە بوستانلىقلار، قارا شەھەر دەريياسىنىڭ قىرغاقلىرىنى چۈمكەپ تۇرغان تالزارلىقلار، ئۇيغۇر ئەلۋەك، ئوت ـ چۆپى مول، پايانسىز شىكىشىن، قارامۇدۇق دالاسىغا ئاجايىپ ھۆسن بېغىشلاپ تۇراتتى.

ئەلۋەكچىلىك ئى. مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق: قاراڭ، بازاردىكى ئەلۋەكچىلىكىنى، ھەممە نەرسە بار، مەھەللىدىكىلەر، ــ بىزنىڭ توي كۆرگۈمىز كەلدى، مۇشۇنداق كۈنلەردە توي قىلماي قاچان قىلاتتىك، ــ دەپ تۇرۇۋېلىشتى.

ئەلۋىدا ئەم [ئە] يېزىت. مەڭگۈلۈك خوشـ لىشىش، ئاخىرقى خوشلىشىشقا ئىپتىلىدۇ: دېدى خەلقىم شۇڭا چوڭقۇر يۇرەكتىن: «ئەلۋىدا ئۇغلۇم، ياشايدۇ بىز بىلەن روھىڭ، ئەمەس بىزدىن جۇدا ئوغلۇم!»

ئەلۋىدالاشماق پ. مەڭگۈلۈك خوشلاشماق: «ئۇچ ئىلىگىلار!...» شۇ ۋەسىيەتىنى قىلىپ ئەلگە جاكا، شۇ كۈنى كەچتە جاھاندىن ئەلۋىدا ـ لاشتى ئاتا.

ئەلىپماي ئى [ئەلىپ+ماي] ئۆسۈملۈك مېيىنىڭ بىر خىلى. ئۇ ھەر خىل سايمانلارغا سۈركەلگەندىن كېيىن قۇرۇپ بىر قەۋەت نېپىز پەردە ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن: زىنغر يېغى قاتارلىقلار، سانائەتتە سىرنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ئەلياتقۇ ئى [ئەل+ياتقۇ] ئەل ئايىغى بىسىقمان، ئەل ياتىدىغان ۋاقىت: مېنىڭ تەرتىپلىك تۇرمۇشۇم ئۆزگەردى، كېچىسى، ئەلياتقۇدىن كېيىن مەكتەپ قورۇسىنى ئايلىنىش، قىزلار ياتقىغا قاراش، كۈندۈزلىرى بىكاردىنلا نۇرغۇن ۋاقىتنى قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش مېنىڭ مەشغۇلاتىمغا كىلىپ قوشۇلدى.

ئەل ـ يۇرت ئەل ۋە يۇرت، يۇرت خەلقى: باقدۇ پەخرىي بىلەن ئەل ـ يۇرت ساڭا، ئاقىلسىڭ ئوغلۇم ئاناڭنىڭ سۈتىنى. مەڭگۈگە بولماس سېنىڭ رەڭگىڭ سامان، ساقلىساڭ دىلدا ۋەتەننىڭ ئىشقىنى.

ئەم ئى <تىب> چېچەك ۋە بەزى باشقا كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تېرە ئارقىلىق بېرىلىدىغان سۇيۇقلۇق.

ئەما (ئەماسى) سۈپ [ئە] كۆزى كۆرمەس؛ قارىغۇ: ئۇلار داستىخان ئۈستىدە خۇشال پاراڭ ـ لىشىپ ئولتۇردى. خۇرشىدە مومانىڭ نېمە ئۈچۈن ئەما بولۇپ قالغانلىقىنى ئىنچىكىلەپ سورىدى ۋە مومانىڭ كۆزىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ كۆردى.

ئەمالىق «ئەما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەمەت ئاكا كۆزىنىڭ ئەمالىقىدىن يورۇق دۇنيانىڭ ھۇزۇرىدىن بەھرىمەن بولالماي ئالەمدىن ئۆتتى.

ئەمەت ئى [ئە] ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەمەتنىڭ دوپپىسىنى سەمەتكە كىيدۈرمەك باشقىلارنى ئالدىماق، گۆللىمەك: قاسىم دېگەن ساختىپەز ئەمەتنىڭ دوپپىسىنى سەمەتكە كىيدۈرۈپ، نۇرغۇن ئادەملەرنى ئەخمەق قىلۇەتتى.

ئەمەس «ئەرمەك» يارىدەمچى پېئىـ لىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى بولۇپ، ئىنكار، رەت قىلىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز: رەخت پۇل ئەمەس، ھۈنەر پۇل (ماقال). * قارا قاشىم بار مېنىڭ، كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس. بىر ئاداشىم بار مېنىڭ ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

ئەمەك ئى. مەلىكە، مەشغۇلات: مەن ئۇ رەقىبىنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە ئىشىنىپ سەت بولسىمۇ، بىلمىسىز بولسىمۇ مەنسىپى، پۇلى بار ـ كەنلىگى، بوپتىلا تۇرمۇش قۇرسام قۇراي دەپ ئويلاپ نېمىلا دېسە ماقۇل دەۋېرىپتىمەن... ئۇنىڭ مېنى ئەمەك ئۈچۈنلا ئويناتقىنىنى، ئەس ـ يادى دوستۇمدا ئىكەنلىكىنى ئەدىن بىلەي. * بۇ ئايالنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ ھەممەيلەن ھېلىقى ئالىگەدەن يىگىتكە قاراشتى. ئىسىق ۋە زېرىكىشىتىن تۇنجۇقىقان ئادەملەرگە ئەمەك تېپىلغاندى.

ئەمەك بولماق مەلىكە بولماق، مەشغۇل بولماق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كالىسىنى نەسىلـ

لەندۇرۇش ئۇچۇن ناھىيگە نەچچە قېتىم پىيادە بېرىپ - كېلىپ تارتقان جاپاسى بىلەن، موزاي تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭغا ئەمەك بولۇپ ئۇتكەن كۆڭۈللۈك كۇنلىرى ئۇتۇشكە باشلىدى.

ئەمەك قىلماق مەلىكە قىلماق، مەشغۇل قىلماق: بالىلار ئۇنىڭدىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ ئاشۇ چۆچەكنى باشلاپ، بالىلارنى ئەمەك قىلاتتى.

ئەمەل I ئى [ئە] <مات> ماتېماتىكىلىق ھېسابىنىڭ ھەربىر تۈرى: تۆت ئەمەل. قوشۇش ئەمىلى. بۆلۈش ئەمىلى.

ئەمەل II ئى [ئە] مەنسەپ، ھوقۇق، ۋەزىپە: ئەمەل تۇتماق. ئەمىلى ئۆسمەك. * ئۇ چاغدا ھۆشۇر ئاكا بۇ كادىرنىڭ ئىسمى، شۇنداقلا، خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى ئەمىلىنمۇ بىلمەيتتى. * 1978 - يىلى ئەتىيازدا سادىق كادىرلار ئىدارىسىگە يۆتكەلدى. ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي، داۋۇتنىڭ ئەمىلىمۇ ئېلىپ تاشلىنىپ زاپخوزلۇققا چۈشۈرۈپ قويۇلدى.

ئەمەل تۇتماق ئەمەلدار بولماق: ئېلى شۇجى ئۇزاق يىل ئەمەل تۇتقان ئادەم.

ئەمەلگە قويماق بىرەر مەنسەپ ياكى ۋەزىپىگە تەينىلىمەك، بەلگىلىمەك: ئىدارە پارتكومى قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق سادىقنىڭ ئۇزاق يىللىق ھەم تەجرىبىلىك كادىرلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇنى بۇ قېتىم ئەمەلگە قويدى. سادىقنىڭ خىزمەتداشلىرىمۇ ئۇنىڭ ئەمەلگە قويۇلۇشىغا بىردەك قوشۇلدى.

ئەمەل III ئى [ئە] كۈندىلىك ئىش، پائالىيەت، ئەمەلىيەت: ئەمەلدە كۆرسەتمەك. ئەمەلگە ئاشۇرماق. * ئېغىزدا بار، ئەمەلدە يوق (ماقال). * ئەمىلى يوق سوپىدىن، تۇخۇمى يوق توخۇ ياخشى (ماقال). * سىز ئېيتقىنىڭىزدەك ئۇنىڭغا زورلۇق كۈچ بىلەن قارشى تۇرمىغاندا مەقسەتكە يېتىش مۇمكىن بولمايدىغانلىقى ئەمەلدە ئىسپاتلاندى. * ساۋۇت بوۋاينىڭ ئەتىدىن كەچكىچە قىلدىغان ئەمىلى پادا بېقىش ئىدى.

ئەمەلدە كۆرسەتمەك ئەمەلىي ھەرىكەتتىدە ئىسپاتلىماق، ئەمەلىيەتتە بېجىرمەك: ئۇ ئېيتقانلىرىنى ئەمەلدە كۆرسەتتى. * 1980 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا قادىر ئۇزىنىڭ ۋەدىسىنى ئەمەلدە كۆرسەتتى.

ئەمەلدىن قالماق بىكار قىلىنماق، كۈچتىن ئادەتتىن قالمىق: بۇرۇن چىقىرىلغان پېنسىيگە چىققان كادىرلارنىڭ بىرەر بالىسىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھۈججىتى ئەمەلدىن قالدى. * ھازىرقى ئادەت بويىچە بۇنداق كېچىلىك زىياپەت ئەمەلدىن قالدى.

ئەمەل قىلماق رىئايە قىلماق، ئىجرا قىلماق، ئاساسلانماق: بىز ئىشلەپچىقىرىشقا پايدا يەتكۈزۈش ۋە ئىختىيارىيلىق، ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ھەققىي ئەمەل قىلىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك بىرلەشمىلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز لازىم. * مەنمۇ دادامنىڭ نەسىھىتىگە ئەمەل قىلىپ، تىرىشىپ ئۆگەنىدىم. نەتىجىسىنى كۆرۈۋاتىمەن. ھازىرغىچە ئىمتىھان نەتىجەم توقسانىدىن يۇقىرى بولماقتا. * سەلىم راست سۆزلۈك ئادەم. ئۇ لەۋزىگە چوقۇم ئەمەل قىلىدۇ.

ئەمەلگە ئاشماق ۋۇجۇتقا كەلمەك، ۋۇجۇتقا چىقماق، بەرپا بولماق، بېجىرىلمەك: بىزنىڭ يېغىندا قويغان تەلەپلىرىمىز ئەمەلگە ئاشتى. * سەلىمنىڭ مەكتەپتە ئوقۇش ئارزۇسى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى.

ئەمەلگە قويماق يولغا قويماق، ئىشقا كىرىشتۈرمەك، يولغا سالماق: نۆۋەتتىكى تۈزۈلمە ئىسلاھاتتىدا بىرمۇنچە يېڭى قائىدە - تۈزۈم ئەمەلگە قويۇلدى.

ئەمەلپەرەس سۈپ [ئە+پ] ئەمەلنى ياخشى كۆرىدىغان، ئەمەلگە ئامراق، ئەمەلنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان، مەنسەپپەرەس: ئەمەلپەرەس ئادەم.

ئەمەلپەرەسلىك «ئەمەلپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ياقۇبنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن ئەمەلپەرەسلىك چىقىپ تۇرىدۇ.

ئەمەلچە (توغرىسى: ھەمەلچە) ← **ھەمەلچە**.

ئەمەلدار (ئەمەلدارى) ئى [ئە+پ] مەنسەپ ئىگىسى، مەنسەپدار: ئۆز ئىشىدا كۆپ قېتىم خىزمەت كۆرسىتىپ تەقدىرلەنگەن بۇ رازۇېتچىكلار ئەسلىدە ئۆلكىلىك ساقچى ئەمەلدارلار كۆرسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تۈگىتىپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۇېتكا بۆلۈمىگە ئەۋەتىلگەنلەر ئىدى.

ئەمەلدارلارچە رەۋ. ئەمەلدارغا ئوخشاش، ئەمەلدارلاردەك: قېيىۋىنى بىر كۈن ۋاقتىلىق گۈرۈپپا باشلىقى قىلىپ قويۇۋىدى، ئەمەلدارلارچە قولىنى سىلكىپ بۇيرۇق قىلىدىغان بولۇۋالدى.

ئەمەلدارلىق «ئەمەلدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ــ «پايدىسى يوق مازاردىن شەيخ كۆچۈپتۇ» دېگەنىدەك، مۇنداق بولسا كىم تۇرىدۇ، ــ دەپ زەردىسى بىلەن غودۇڭشىدى قاسىم، لېكىن ئۇ ــ چىقىك، بۇ ياق بىلەن مېڭىك، ــ دېدى سوغاقىنا، ئەمەلدارلىق تەلەپپۇزىدا.

ئەمەلىي سۈپ [ئە] ① كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتىگە، تۇرمۇشىغا ئائىت بولغان، ھايات بىلەن باغلىنىشى بار: سوتسىيالىزم قۇرۇش جۈڭگو خەلقىنىڭ ئەمەلىي ۋەزىپىسى. * دېھقانچىلىق ئىشلىرى دېھقانلارنىڭ كۈندىلىك ئەمەلىي ئىشىدۇر. ② ئەمەلىيەتكە تەتبىق قىلىنغان، تەجرىبە ــ سىناقلاردىن ئۆتكەن، تەجرىبە ئارقىلىق ئىسپاتلانغان، ھەقىقىي: ئەمەلىي تېخنىكا. ئەمەلىي بىلىم. ئەمەلىي تەجرىبە. * بىزگە قۇرۇق قالماق كېرەك ئەمەس، سىزدەك ئەمەلىي تەجرىبىسى بارلار كېرەك.

ئەمەلىي جەڭ <ھەرب> ئەمەلىيەتتە قىلىنغان جەڭ.

ئەمەلىي داراھەت ئەمەلىيەتتە قولغا تېگىدىغان پۇل؛ كىرىم: دېھقانلارنىڭ ئەمەلىي ئالىدىغان دارامىتى يىلدىن ــ يىلغا ئاشماقتا. * بۇ يىل گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمەلىي دارامىتى 88.73 پىرسەنت ئاشتى.

ئەمەلىي سان ئەمەلدە نەق بار، ئېنىق سان؛ سانلىق مەلۇمات: ئايماق خۇرۇم زاۋۇتى ئىشچىلىرىنىڭ يىللىق مۇكاپاتى زاۋۇت يىللىق ئومۇمىي كىرىمىنىڭ قانداق ئەمەلىي سانىغا ئاساسەن بەلگىلەندى.

ئەمەلىي ئۇنۇم <س ئىق> ئەمەلىيەتتە ھاسىل بولغان ئۇنۇم.

ئەمەلىي ئىش ھەققى <س ئىق> ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىش ھەقىقىغە ئالغان پۇل بىلەن ئەمەلىيەتتە سېتىۋالالايدىغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ سانى ۋە مۇلازىمەتلىكتىن بەھرىمەن بولۇشنىڭ ئازــكۆپلۈكىدە ئىپادىلىنىدىغان ئىش ھەققى.

ئەمەلىيەت ئى [ئە] ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى ۋە جەمئىيەتنى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتىكى پۈتۈن ھەرىكىتى؛ ئىجتىمائىي پائالىيەت، ئەمەلىي پائالىيەت، تەجرىبە: ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىمەك. * بىلىش ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ. * كىشىلەرنىڭ ئىزئىلوگىيىلىك ئېھتىياجلىرىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئىجتىمائىي ئېھتىياجلىرىدىن بولىدۇ. بۇ خىل ئېھتىياج ئەمەلىيەت جەريانىدا ۋە تەربىيە تەسىرى ئاستىدا پەيدا بولىدۇ.

ئەمەلىيەتچان سۈپ. ئەمەلىيەتكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئەمەلىيەتچىلىكى كۈچلۈك: ئەمەلىيەتچان ئادەم.

ئەمەلىيەتچانلىق «ئەمەلىيەتچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەدىلە يولدىشىغا: ــ سىز بارغاندىن كېيىن ئامېرىكا خەلقى، ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلار ۋە خىزمەتداشلار بىلەن چەتئەل ئۆتكۈنچىلىرى ئۆلار بىلەن دوست ئۆتكۈنچىلىرى. ئامېرىكا خەلقىنىڭ ئەمەلىيەتچانلىقىنىمۇ كەمتەرلىك بىلەن قېتىرقىنىپ ئۆگىنىڭ، ــ دېدى.

ئەمەلىيەتچى ئى. ئەمەلىيەتنى ئۇستۇن كۆرىدىغان، ئەمەلىي تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈشكە بېرىلگەن ئادەم: غالىب مۇئەللىم ئوقۇغۇچىسى مۇھەممەتكە: ــ بىر ئالىم ئۇچۇن ئەڭ ياخشى پەزىلەت، بىرىنچى، ۋەتەنىنى ۋە

خەلقنى قىزغىن سۆيۈش. ئەنە شۇ مۇھەببەتنى ئۆزىنىڭ كۈچ مەنبەسى قىلىش. ئىككىنچى، قىلچىمۇ ساختىلىق ۋە قۇۋلۇق قىلماسلىق، ئەمەلىيەتچى بولۇش، سىز مانا بۇ جەھەتلەردە ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇڭ! — دەپ تەربىيە بەردى.

ئەمەلىيەتسىز سۈپ. ئەمەلىيەتنى يوق: ئەمەلىيەتسىز نەزەرىيە بولمايدۇ. نەزەرىيە دېيىلسىمۇ، ئۇ — قۇرۇق سەپسەتە.

ئەمەلىيلەشتۈرمەك «ئەمەلىيلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نىياز تۈردى دادۇي پارتىيە ياچېيكسىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيىنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈردى.

ئەمەلىيلەشتۈرۈلمەك "ئەمەلىيلەشتۈرمەك" پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەمىبال ئى [خەن] خېمىرنى زۇۋۇلا قىلىش، ئېچىش ھەم گۆش، سەي توغراش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان شال تاختا.

ئەمچەك ئى ① ئاياللارنىڭ سۈت بەزلىرى جايلاشقان ئەزاسى: بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماس (ماقال). * ئەمچەك بېزى. ② سۈت ئەمگۈزگۈچى ھايۋانلارنىڭ سۈت بېرىدىغان ئەزاسى، يېلىن.

ئەمچەكتىن ئايرىماق ئانا سۈتىدىن ئايرىماق، ئەمگۈزۈشتىن توختاتماق: بوۋاقنى ئانا سۈتىدىن ئايرىپ باشقا ئوزۇقلۇقلار بىلەن باقماق.

ئەمچەكتىن چىقارماق ← **ئەمچەكتىن ئايرىماق.**

ئەمچەك سالماق ئەمگۈزمەك، ئېمىتمەك (بوۋاق بالىلارنى): بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماس (ماقال).

ئەمچىكى ئىششماق تەمە بىلەن قىينالماق، ... ۱ ھەگ ئۆزىنىڭ ھەج سەپىرىدىن تىقا بىر چاي بېرىش ھەققىدە نىڭ ئايالى ئاتىكە خېنىم مۇتىلا ىن ئادەم كەلمىسە بولماس،

قازى ـ كالان، مولا ـ ئىشان دېگەنلىرىدىن كەلمىسە، ئەمچىكى ئىششىيدۇ. يەنە ئۆزەك بىلدە ـ غان قەدىناسلار، ئەھلىمەھەللىدىكىلەر بولۇپ، ئەللىك ـ ئاتمىشتەك ئادەم بولار، — دەپ ئۆزىنىڭ ھېس قىلغانلىرىنى بىلدۈردى.

ئەمچەكداش ئى. ئېمىلداش.

ئەمچەكسىمان سۈپ. ئەمچەككە ئوخشايدىغان، ئەمچەك شەكىللىك: ئوپېراتسىيە بۆلۈمىدە دوختۇر سۇلايمان سەلىمنىڭ قولاق ئارقىسىغا چىققان ئەمچەكسىمان ئۆسمىگە پىچاق سېلىشقا باشلىدى.

ئەمچەكلىك سۈپ ① ئەمچىكى بولغان، ئەمچىكى بار: سۈت ئېمىتكۈچى ئەمچەكلىك ھايۋانلار. ② ئەمچىكى چوڭ، ئەمچىكى يوغان: ئەمچەكلىك ئايال.

ئەمچى ئى. ئەملىگۈچى تېۋىپ: تومۇرچى: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولۇر، كۆپ يۇرگەن يولچى بولۇر (ماقال).

ئەمچىلىك «ئەمچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئايۇپ ئانا مىراس كەسپى ئەمچىلىكنى قايتا قولىغا ئالغاندىن كېيىن ھال ـ كۈنى تېزلا ياخشىلىنىپ كەتتى.

ئەمدۇرمەك «ئەممەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چوڭكى سەن پەپىلەپ، ئاق سۈت ئەمدۇرۇپ، تۇنلىرى يېنىمدىن ئايرىلماي ياققان. يىغلىسام قايسى چاغ مەن قىلىپ خەقنى، قولۇڭغا سەن ئېلىپ باغرىڭغا ياققان.

ئەمدۇرۇلمەك «ئەمدۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەمدى رەۋ ① سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە، ھازىر: مانا ئەمدى ھەممە ئىش جايىدا بولدى. ② سۆز سۆزلىنىۋاتقان پەيتتىن كېيىن، ھازىر: بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كەلسە، ئەمدى باغ ئايلىنىپ كېلەر (ماقال). ③ مەنىنى تەكىتلەش، كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان سۆز: خوش ئانا، كېتەي ئەمدى، داشۆگە يېتەي ئەمدى. بىلىم ـ ھېكمەت يولىغا جانىنى بەخش

ئېتەي ئەمدى.

ئەمدىلەتىن رەۋ. ئەمدىرەك، ئەمدىلا: ئابدۇبەسەرلەر ئەمدىلەتىن يولغا چىققان بولۇشى مۇمكىن. * بىزنىڭ ئېلىمىزدىمۇ «قۇتادغۇبىلىك»نى تەرجىمە قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش ئىشى ئەمدىلەتىن باشلاندى.

ئەمدىلىكتە رەۋ. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بۈگۈنكى كۈندە: ئەمدىلىكتە ھېلىقى ئورۇق كالىلارمۇ بۇلۇتتەك سەمرىپ، تۈكلىرى پارقىراپ كەتتى. * قەدىمكى شۇئاق ئۆسىدىغان بوز يەرلەر ئەمدىلىكتە قومۇشلۇققا ئايلاندى.

ئەمر ئى [ئە] ① بۇيرۇق، پەرمان، يارلىق: تۆۋەنگە شاھىنىڭ ئەمرى يولىنىپ، ئاتىلىنىپتۇ يۇرت بىردەك قوزغىلىپ. ② ئىختىيار، ئىخ-تىيارلىق: ئىلىك: نىكاھ: سول قول ۋەزىر مۇشۇ شەھەرلىك بولۇپ، قولىنى قايىقا سوزسا شۇ يېقا يېتىدىغان ھالەتتە بولىسمۇ، بۆلەك شەھەردىن بىر نامرات ئادەمنىڭ يالغۇز قىزىنى ئەمرىگە ئالدى.

ئەمر قىلماق بۇيرۇق، پەرمان بەرمەك: يارلىق چۈشۈمەك: جەڭگە سال، يولۋاسقا سال، قايتسام ئۆلسۈم، خىزمەت ئەمەس، ئەڭ قىينىغا ئەمرى قىل، بىرئاز قىينىن مېھنەت ئەمەس. * پادىشاھ جاۋاھىرپۇرۇشلارغا، سودىگەرلەرنىڭ مەرۋايىتلىرىنى تېپىپ بېرىشنى ئەمر قىلىپتۇ.

ئەمردە ساقلماق ئۆز نىكاھىدا تۇتماق، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى داۋاملاشتۇر-ماق: قازى ئۇزۇنغىچە ئىككى خوتۇننى ئەمردە ساقلىدى.

ئەمرىگە ئالماق نىكاھىغا، خوتۇنلۇققا ئالماق: ئالغىن مەيلى ئەمرىگە، شۇنداق ئىكەن پېشانەم. تۇماردىكى قىزىلگۈل بولسۇن ساڭا نىشانەم.

ئەمر-پەرمان بۇيرۇق، بۇيرۇقلار؛ پەر-مانلار؛ مىزان: دۆلەت ئاساسىي قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، دۆلەت تۈزۈمىگە مۇناسىۋەت-لىك تۈرلۈك مۇھىم قانۇن، ئەمر-پەرمانلارنى تۈزۈپ چىقتى.

ئەمرىمەرۇپ ئى <دىن> دىنىي تەشۋىقات، پەندىنەسىھەت: مولىلازىيدىن ئۇلاپىلا يەنە پاراڭ باشلىدى: ــ بىرەر ئاي ئالدىدا يەنە بىر سوپى كېلىپ پەيغەمبەرىمىزنىڭ سۈننەتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ، ھەربىر مۇسۇلمان سۈننەت-لەرنى ئادا قىلىشى لازىم، ــ دەپ ئەمرىمەرۇپ قىلدى.

ئەمرىمەرۇپچى ئى. دىنىي پەندىنەسىھەت، قائىدە-يوسۇنلارنى تەشۋىق-تەرغىپ قىلغۇچى كىشى.

ئەمرىمەھەل ئى [ئە] ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى دەرگۇمان، ناتايىن ياكى ناھايىتى قىيىن بولغان مۇشكۈل ئىش.

ئەمگەك ئى. ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە قىلىنغان ئىش، پائالىيەت؛ سىڭدۈرۈلگەن ئەجىر؛ مېھنەت: ساقلىنى ساتقان قېرىندىن، ئەمگىكىنى ساتقان بالا ياخشى (ماقال). * ئادەم تۇرمۇشتىن كېلىدىغان زوقنى، ئۆز ئەمگىكىدىن كېلىدىغان زوقنى سېزىشى، بىلىشى، ئۇنى چۈشە-نەلىشى كېرەك.

ئەمگەك پىسخولوگىيىسى <پسىخول> پسىخولوگىيىنىڭ تارمىقى. ئادەمنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي ئەمگەك جەريانىدىكى پسىخولوگىيىلىك ھەرىكىتىنىڭ قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئەمگەك سۇغۇرتىسى <س ئىق> ئەمگەك جەريانىدا ئەمگەكچىلەرنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە سالامەتلىكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان ھەر خىل تەدبىرلەر.

ئەمگەك سۆيەر ئەمگەك قىلىشقا ئامراق، ئەمگەك سۆيىدىغان، ئەمگەكچان: شۇجى كىچىك ئاخۇنۇمنىڭ بۇ دۆيگە كەلگەن دەسلەپكى ئون يىلدىكى ئىشچانلىقى، ئەمگەك سۆيەر، ھالال ۋە ئاق كۆڭۈللۈكىنى ئەسلەپ ئۆتتى.

ئەمگەك سىجىللىقى <س ئىق> ئەمگەكنىڭ

جىددىيلىك دەرىجىسى، يەنى بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدىكى ئەمگەك كۈچىنىڭ سەرپ قىلىنىش دەرىجىسى: ئۇچ بەن، تۆت سەپىنلىق ئىش تۈزۈمى يولغا قويۇلسا، ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئىقتىدارىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى يەنىمۇ راۋاجلاندۇرغىلى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك سىجىللىقىنى يەڭگىللەتكىلى بولىدۇ.

ئەمگەك سىڭدۈرمەك ئەجىر قىلماق، كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلماق، تەر تۆكمەك: مەرىيەمنىڭ دادىسى بارات مۇئەللىمگە: ــ قىزىمىزغا سىز ئېرىنمەي، زېرىكمەي تەربىيە بەرمىگەن، ئەمگەك سىڭدۈرمىگەن بولسىڭىز، ئۇنىڭ بۈگۈنكىدەك ئالىي پەزىلەتكە ئىگە مۇنداق بىر ئەۋلاد بولۇپ چىقالىشى زادىلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ــ دېدى.

ئەمگەك قاراش ئەمگەككە بولغان تونۇش، چۈشەنچە؛ كۆز قاراش: ئۇنىڭ ئەمگەك قارىشى ياخشى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر خىل ئەمگەكلەرگە ئاڭلىق ھالدا ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن قاتنىشىدۇ.

ئەمگەك قانۇنى <قانۇن> ئەمگەك توختامى، ئەمگەك ھەقىقى، ئەمگەك سۈغۇرتىسى ۋە ئەمگەك ئىنتىزامى قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك قانۇن ـ مىزان.

ئەمگەك قىلماق جىسمانىي ئىش، پائالىيەت، مېھنەت بىلەن شۇغۇللانماق، ئىشلىمەك؛ ئەجىر قىلماق، تەر تۆكمەك، مېھنەت سىڭدۈرمەك: ھارۇدىن ئوغۇت چۈشۈرۈۋاتقان بىرى يېنىدىكى ھەمراھىدىن سورىدى: ــ مانا ئەمدى ئېرىنمەي ئەمگەك قىلسا، يېلىنماي قورساق تويىدىغان چاغلار بولدى. بۇ يەرگە نېمە تېراي دەيسەن، قاسىم ئاكا؟

ئەمگەك كۈچى <س ئىق> ئادەملەرنىڭ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارى يەنى ئەقلىي ۋە جىسمانىي كۈچىنىڭ يىغىندىسى.

ئەمگەك كۈچى تاۋارى <س ئىق> سېتىۋېلىش ـ سېتىش ئوبيېكتى قىلىنىغان ئەمگەك كۈچى.

ئەمگەك كۈچى تەقسىماتى <س ئىق> ئەمگەك كۈچىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىدا، ھەرقايسى جايلار، كارخانىلار ۋە خىزمەت ئورۇنلىرى ئارىسىدا تەقسىم قىلىنىشى.

ئەمگەك كۈچى قىممىتى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەمگەك كۈچىگە زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى. ئۇ: ① ئەمگەكچى ئۆزىنىڭ ئەقلىي، جىسمانىي كۈچىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى، ② يېڭى ئەمگەك كۈچلىرىنى ئۆزلۈكسىز تولۇقلاپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئىشچىلار ئائىلە ۋە پەرزەنتلىرىنى بېقىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى، ③ مەلەكلىك ئەمگەكنى تەمىنلەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تەربىيىلەش خىراجەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمگەك كۈنى <س ئىق> ئەمگەك ۋاقتىنى ھېسابلاشنىڭ بىرلىكى. مەملىكىتىمىزدە سەككىز سائەت بىر ئەمگەك كۈنى بولىدۇ.

ئەمگەك ئوبيېكتى <س ئىق> ئەمگەك بىلەن ئىلىنىدىغان ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان نەرسىلەر. ئۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەسلىي نەرسە (يەر ئاستىدىكى رودىغا ئوخشاش) بولۇشى مۇمكىن، پاختا، پولات ماتېرىياللىرىغا ئوخشاش پىششىقلانغان خام ماتېرىيال بولۇشىمۇ مۇمكىن.

ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى <س ئىق> ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى يەنى ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۈنۈمى.

ئەمگەك ۋاستىلىرى <س ئىق> كىشىلەر ئەمگەك ئوبيېكتىگە تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىشتە پايدىلىنىدىغان بارلىق ماددىي ۋاستىلەرنىڭ مەجمۇئەسى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش قورالى، يەر، ئۆي-ئىمارەت، يول، قانال، ئامبار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش قورالى ھەل قىلغۇچ رول ئويناپىدۇ.

ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى <س ئىق> سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ شەخس تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىش پرىنسىپى، ئۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ قابىلىيىتىگە يارىشا ئەمگەك قىلىشنى، جەمئىيەت تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك سانى ۋە سۈپىتى بويىچە تەقسىم قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش قانۇنىيىتى <س ئىق> سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى، ئەمگىكىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ تەقسىم قىلىشنىڭ ئوبيېكتىپ مۇقەررەرلىكى قانۇنىيىتى.

ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىملىقى <س ئىق> تاۋار ئىشلەپچىقىرىشتىكى كونكرېت ئەمگەك بىلەن ئابستراكت ئەمگەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەمگەكچان سۆپ. ئىشچان، ئەمگەك سۆيەر: ئۇلار پارتىيە سىياسىتىگە، ئەمگەكچان ئىككى قولىغا ۋە يۈكسەك ئەقىل-پاراسىتىگە تايىنىپ، باي، پاراۋان، گۈزەل يېڭى تۇرمۇش يارىتالايدۇ!.... * مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، ئانىلارنىڭ ياخشىسى. ئىشى چۈشمەس قولىدىن، ئېغىزىدىن ناخشىسى.

ئەمگەكچانلىق «ئەمگەكچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇگۈن دەل ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ باشقىلارغا زىيان سېلىش بەدىلىگە پايدا ئېلىپ، نادانلىق، گۇمۇشلۇق بىلەن ياشلىق باھارىنى بېھۇدە ئۆتكۈزۈشتىن، بۇگۈنكى كۈندىكى ئەمگەكچانلىقى بارلىققا كەلگەنگە قەدەر جەريانىنى ئەسلەپ، ئەمگەكنىڭ شەرەپلىكلىكىنى، ئەمگەك قىلماسلىقنىڭ نومۇس ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدى.

ئەمگەكچى ئى. ئەمگەك قىلغۇچى، مېھنەتكەش، ئىشچى: سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، سوتسىيالىستىك قانۇن ۋە كومموۇنىستىك ئەخلاق ئىشچىلار سىنىپى ۋە ئەمگەكچى خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئەمگەكسىز سۆپ. ئەمگەك قىلماي، ئەمگەك سىڭدۈرمەي، ئىشلىمەي: سۈسىز ھايات بولماس، ئەمگەكسىز راھەت بولماس (ماقال). * ئۈمىد — شېرىن، خىيال — شېرىن، ئەمگەكسىز چېچەك ئاچماس. مەردلىكە ۋسال ئاشنا، نامەردلەر مۇراد تاپماس.

ئەملەتمەك «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چېچەك ئەملەتمەك.

ئەملەش «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى.

ئەملەش يېڭىسى ① <تب> بەزى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ۋاكسىنىنى ئادەم ياكى ھايۋانات تېنىگە ئوكۇل قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان يېڭىنە. ② <بوت> مىكرو ئورگانىزملارنى يۇقىتۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىلىدىغان بىر خىل سايمان، ئاستىنقى ئۇچى يېڭنە شەكلىدە بولىدۇ. ئۇ ئادەتتە تېز ئىسسىپ، تېز سوۋۇيدىغان ۋە ئاسان ئوكسىدلانمايدىغان پلاتىنا ياكى نىكېل خروم سىممىدىن ياسىلىدۇ.

ئەملەنمەك «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەملىتىلمەك «ئەملەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەملىمەك پ. داۋالىماق: ئەمچى ئۇنىڭ يۇزىدىكى داغلارغا كۆيدۈرگە دورىنى تەگكۈزۈپ، ئاندىن شىپالىق ئېسىل دورىلار بىلەن ئەملىدى.

ئەمما باغل. ئىككى جۈملە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ئىپادىلەپ، قارىمۇقارشى باغلىغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەنە جەھەتتىن «لېكىن»، «بىراق» سۆزلىرى بىلەن ئوخشاش: مەن كۆزلىرىدىن كىشىنى ئۆگەيسىزلاندۇرۇر-غۇچى بىر خىل نۇر چاقناپ تۇرىدىغان بۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىدىمىيۇ، ئەمما ئىشقا بەلگىلەشكە تىلىم بارماي، ياغاچ چىلەكنى ئالدىم — دە، سىرتقا قاراپ ماڭدىم.

ئەممەك پ ① ئەمچەكتىن ياكى ئېمىزگىدىن سۈت سۈمۈرۈپ ئىچمەك: — جېنىم ئانا! سەندىن بۆگۈن ئايرىلىدىغان بولدۇم، سېنى ئاخىرقى قېتىم بىر ئېمىۋالسام، — دەپتۇ بالا. * ئەپەندىم سۈت سوراپ كىرگەن قوشنىسىنى كالا قوتىنىغا باشلاپ چىقىپ: — بۆگۈن موزاي ئېمىپ قويۇپتۇ. ئۆيدە بىر قوشۇقمۇ سۈت يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.② كۆچمە. ئۆزىگە سىڭدۈرمەك، بەھرە ئالماق، بەھرىمەن بولماق: گۈل چېكىمەن ئىشقىمدىن، تالا — تالا يول قىلىپ، تاغدەك كۆچكە تولدۇممەن، زامانەمدىن نۇر ئېمىپ.

ئەمۇغەيلان ئى [ئە] ← **ئەرەب يىلنامى دەرىخى.**

ئەمىر ئى [ئە] <تارىخ> بۇخارا ۋە بەزى مۇسۇلمان مەملىكەتلىكەتلىرىدە مەنسەپ نامى: خانلىق، پادىشاھلىق ئۇنۋانى ھەمدە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس: ئۇ چوڭ بىر ئەمىرنىڭ قىزى ئىكەن. * جىنايەتكار سۈنى ئىچىپتۇ ۋە ئەدەب — قائىدە بويىچە: — ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى ئالا سىزنىڭ ياخشىلىقىڭىزنى كۆپ قىلسۇن. ئەمدى مەن سىزگە مېھمان بولدۇم، مېنى تەشنالىق ھالىتىدە بىر قاچا سۇ بىلەن مېھمان قىلمىڭىز، مېھمانىنى ئۆلتۈرۈش رۇش سىزدەك ئىسلام خەلىپىسىگە لايىق بولسا، مېنى ئۆلتۈرۈڭ، ئەگەر مېھمانىنى ئۆلتۈرۈش توغرا بولمىسا، مېنى ئەپۇ قىلىڭ، — دەپتۇ.

ئەمىرزادە ئى [ئە+پ] خان ياكى پادىشاھنىڭ ئوغلى: مەلىكە — ھەي يىگىت! راستىڭنى ئېيتقىن، پادىشاھزادىمۇسەن، يا ئەمىرزادىمۇسەن، يا بەگزادىمۇسەن ياكى بايزادىمۇسەن؟ — دەپتۇ.

ئەمىرلىك سۈپ. ئەمىردە بولىدىغان، ئەمىرگە لايىق، ئەمىرگە تەئەللۇق: ئەمىرلىك ھوقۇق. * ئۇچىسىدىكى ئەمىرلىك كىيىمنى يېشىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا قۇللارنىڭ كىيىمىنى كىيگەنىكەن.

ئەمىر-ئۆمىرا خانىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى: ۋەزىرلەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خانىنىڭ يېقىنلىرى: شاھ مەھمۇتخان ئەمىر-ئۆمىرالىرىغا قاراپ: — ئەل-يۇرت بىزدىن رازىمۇ، يوق؟ — دەپ سوردى.

ئەمسە باغل. جاۋاب جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، «ئۇنداقتا، ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئەمسە، ئادەمنىڭ بىلىشى زادى قانداق قىلىپ ئەمەلىيەتتىن كېلىپ چىقىدۇ ۋە يەنە قانداق قىلىپ ئەمەلىيەت ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ؟ * — ماقۇل مومۇ، ئەمسە كەتتۇق، سەن ماڭا راستىنىلا بىر دانە پۇتبۇل توپى ئېلىپ بېرىسەن؟! — دېدى مومۇينىڭ نەۋرىسى ئىشكىتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ.

ئەملي (توغرىسى: ئەمەلي) ← **ئەمەلي.**

ئەملىيەت (توغرىسى: ئەمەلىيەت) ← **ئەمەلىيەت.**

ئەملىيەتسىز (توغرىسى: ئەمەلىيەتسىز) ← **ئەمەلىيەتسىز.**

ئەملىيەتچى (توغرىسى: ئەمەلىيەتچى) ← **ئەمەلىيەتچى.**

ئەملىيەتچىلىك (توغرىسى: ئەمەلىيەتچىلىك) ← **ئەمەلىيەتچىلىك.**

ئەملىيلەشمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشمەك) ← **ئەمەلىيلەشمەك.**

ئەملىيلەشتۈرمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشتۈرمەك) ← **ئەمەلىيلەشتۈرمەك.**

ئەملىيلەشتۈرمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشتۈرمەك) ← **ئەمەلىيلەشتۈرمەك.**

ئەملىيلىك (توغرىسى: ئەمەلىيلىك) ←

ئەھەلىيلىك.

ئەمن سۈپ [ئە] ①ئامان ـ ئېسەن؛ خاتىرجەم: مۇھاپىزەتچى: ــ مەن ئاتلىق، پىيادە بولۇپ ئۇچ يۈز لەشكەر بىلەن جانابلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ باراي، جانابلىرىنىڭ ئەمىن بېرىپ كېلىشىلىرىگە كاپالەت بېرىمەن، ــ دېدى. ② ئىشەنگەن: بىز پادىشاھىمزنىڭ پۇقرالارغا بۇنداق غەمخورلۇق قىلىدىغانلىقىغا ئەزەلدىنلا ئەمىن ئىدۇق.

ئەمىن تاپماق خاتىرجەم بولماق، خاتىرجەملىككە ئېرىشمەك؛ ئامان ـ ئېسەن بولماق، ئارام تاپماق: ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپتى ـ دە، ئۆيىگە كىرىپ ئىشىكىنى زەنجىرلىدى. * قاسىم تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان كىشى تۇرۇپكىنى قويۇپ، گويا كى ئېغىر يۈكتىن خالاس بولۇپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقان كىشىدەك يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ پېشانىسىنى سۈرتتى.

ئەمىنلىك «ئەمىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ساۋاقداشلار قەيسەرنىڭ ئانىسىنىڭ ئەمىنلىكىنى ئاڭلاپ ئەركىن نەپەس ئېلىشتى.

ئەن I ئى. قوي، كالا قاتارلىق ھايۋانلارنى تونۇۋېلىش ئۇچۇن، ئۇلارنىڭ قۇلاق ياكى يوتىسىغا سېلىنغان بەلگە، نىشان: ــ قويىڭىزنىڭ ئېنى بارمىدى؟ ــ دەپ سوردى قاسىم ئاخۇن ھېلىقى قوي ئىزدەپ يۈرگەن ئادەمدىن.

ئەن سالماق قوي ۋە كالا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ قۇلاق ياكى يوتىسىغا بەلگە قىلىپ قويماق: بايىنىڭ غالچىسى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي بېرىپ، قاسمىنىڭ كالىسىنىڭ قۇلىقىغا ئەن سېلىپ قويۇپ قايتىپ كېلىپتۇ.

ئەن II ① ئى. رەخت ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ كەڭلىكى؛ توغرىسى: ئېنى كەڭ رەخت. رەختنىڭ ئېنى. * بۇ، مەن سىزگە تونۇشتۇرماقچى بولغان قاپاق تېرەكلىك ھويلىنىڭ دەل ئۆزى، بۇنىڭ كالا ھارۋىسى بىمالال پاتقۇدەك ئەگىم دەرۋازىسى شەرقە قارىغان، ئېنى قىرىق ماڭدام كېلىدىغان بۇ ھويلىنىڭ زادى قاچان سېلىنغانلىقىنى ھېچكىمۇ بىلمەيدۇ. ② سۈپ. كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۇچۇن تېخى ئۆلچەپ كېسىلمىگەن؛ پارچىلانمىغان: ئەن رەخت. ئەن مەخمەل. * سۇ بولسا، سۇزۇك بولسىمۇ ئەتلەس بولسا، ئەن بولسا. كېلىن بولسا، قەنت بولسا، مېنىڭكىدەك بەلەن بولسا.

ئەن تارتقۇ توقۇلۇۋاتقان گىلەمنىڭ كەڭلىكىنى مۇقىملىقتا ساقلاش ئۇچۇن، ئىككى تەرەپتىن تارتىپ تۇرىدىغان تاناـ.

ئەن تارتماق I توغرىتىسىغا يوغىنىماق، توغرىسىغا يوغىناپ كەتمەك، سەمرىمەك: تۇرسۇن ئاشخانىدا ئىشلىگىلى بىر يىل بولمايلا ئەن تارتىپ كېتىپتۇ.

ئەن رەخت كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۇچۇن ئۆلچەپ كېسىلمىگەن، پارچىلانمىغان رەخت: مەسۇدىخان مۇكاپات بېرىلگەن بىر قوزىلىق قوي، بىر پارچە گۈللۈك كىگىز، ئىككى كىيىملىك ئەن رەخت، بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ھاياجانلانغان ھالدا تاپشۇرۇۋالدى.

ئېنى تاختا ئېنى كەڭ ئەمەس، ئېنى تار: ئېنى تاختا رەخت. ئېنى تاختا بۆز.

ئەن ياغاچ تىلىنمىغان، پارچىلانمىغان ياغاچ.

ئەن III سۈپ. سۇ ئىتتىك، راۋان ئاقىدىغان، چوڭقۇر: سۇيى ئەن. ئەن ئېرىق. * ئۇنىڭ ئېيتىشچە، شارقىراتمىنى سۇ بەك ئەن ئاقىدىغان جايىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تەرىپىدىن سەل كۆتۈرۈپ سالغاندا، بۇ ئارىلىقنىڭ تولىمۇ ئۇزۇن بولۇشى تۇپەيلىدىن، دەسلەپتە يۇقىرى تەرەپكە ھېچقانچە تەسىر كۆرسىتەلمىگەندەك قىلغان بىلەن سۇ چىڭقالغانسېرى لاي تىنىپ، كېيىنچە يۇقىرى ـ تۆۋىنى تەكشىلىنىدىكەن.

ئەن تارتماق II كەڭرىپ، يوغىناپ، چوڭقۇرلاپ كەتمەك: باشلامنىڭ ئېغزى تۇتۇلمىغانلىقتىن، ئېغىز ئەن تارتىپ كېتىپ، نۇرغۇن ئېتىزلارنىڭ قىرلىرىنى سۇ ئېلىپ كەتتى.

ئەن يەر ئېرىقتىن چوڭقۇرراق، سۇ تېز،

راۋان ئاقىدىغان يەر: ئۇنىڭ ئېيتىشىچە — شارقىراتمىنى سۇ بەك ئەن ئاقىدىغان يەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن تەرىپىدىن سەل كۆتۈرۈپ سېلىش لازىم ئىكەن، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ....

ئەن IV ئى [خەن] ← **ئەنگە ئالماق.**

ئەنگە ئالماق تىزىملىماق، خاتىرىگە ئورناتماق: ئورۇنچى قىسىملىرى پارتكومى بۇ ئىككى چېگرا مۇداپىئە پونكىتىنى كوللېكتىپ ھالدا 2 — دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ ئەنگە ئالدى. * ئېچىقلارغا، دامبا ئېغىزلىرىغا بېسىلغان كىگىز، چىتلارنىڭ ھەقىقى ھەممە ئەزالارغا تۇتاش چېچىلىپ، قەرز ھېسابىدا ئەنگە ئېلىنىدۇ.

ئەنە ① ئال. نېرىراقتا ياكى كۆز ئالدىدا تۇرغان نەرسىنى ياكى بولمىسا يۇز بېرىۋاتقان ۋەقە، ھادىسىلەرنى كۆرسىتىشتە قوللىنىلىدۇ: — سەمەت قېنى؟ — ئەنە، كېلىۋاتىدۇ. * يولۇاس چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، شالىنى چېچىپ ئەتراپقا بىرقۇر قاراپ چىقىقاندىن كېيىن: — ھەي ئاۋاق، قېنى ئۇ ئېپلاس؟! — دەپ ۋارقىراپتۇ. توشقان قۇدۇقىنى ئىشارەت قىلىپ: — ئەنە پادىشاھى ئالەم، ئەنە، سىلىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىلىرىنى كۆرۈپ قۇدۇقنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى، — دەپتۇ. ② يۇكلىمە. كۆرسىتىش، تەكتىلەش ۋە مۇئەييەنلەشتۈرۈش قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: بىپايان كەتكەن كەڭ دالا، شۇ دالا بىلەن گۈزەل بىر مەنزىلگە يەتمەكچىمەن. ئەمما، يول ئۇزۇن ھەم خەتەرلىك، ئەنە شۇنداق چاغدىمۇ مېنىڭ دادام يەنىلا ھېلىقى ھاسىسى بىلەن ئالدىمدا ماڭا يول ئېچىپ، مېنى جىددىي ھەم سالماق قەدەملەر بىلەن ئالغا يېتەكلەپ كېتىۋاتىدۇ.

ئەنەتكەك ئى. ھىندىستانىنىڭ تىلىمىزدا قوللىنىلغان قەدىمكى نامى.

ئەنە-مانا ھەر خىل باھانە-سەۋەب، ۋەج، قۇرۇق ۋەدە، گەپ-سۆز: — سەن ئەمدى «ئەنە-مانا»نى قوي. بۇ ھۆكۈمەتنىڭ پۈلى. بۇنىڭ بىلەن تولا ئۇيناشماي تېزرەك تۆلۈەت، — دېدى ياشلىق قاتتىق خاپا بولۇپ.

ئەنە-مانا دېمەك ھەر خىل باھانە-سەۋەب، ۋەج كۆرسەتمەك، قۇرۇق ۋەدە بەرمەك: ئاردىدىن ئون نەچچە كۈن ئۆتكەندە ماقالەمنى يەنە بىر قېتىم سۈرۈشتە قىلدىم. ئۇ «ئەنە-مانا دەپ يۈرۈپ ماقالىنى بىر بېرىم ئاي ئۆتكەندە قولۇمغا قايتۇرۇپ بەردى.

ئەنئەنە ئى [ئە] كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆرپ، ئادەت، ئەخلاق، ئىدىيە، ئىستىل، سەنئەت، تۇزۇم قاتارلىق تەرەپلەردە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا، ئاتىدىن بالىغا قېلىپ كېلىۋاتقان، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بىر خىل ئىجتىمائىي ئامىل: جۈڭگو خەلقى جاپاغا چىداپ ئىشلەش، ئاددىي-سادىدا تۇرمۇش كەچۈرۈشتىن ئىبارەت ئېسىل ئىنقىلابىي ئەنئەنىگە ئىگە. * مېھمانىدوست ئۇيغۇر بوۋاي ئۆز ئەنئەنىسى بويىچە ئاتىنى ئېغىلغا باغلاپ، يېپەك سەللىلىك يولۇچىنى ئۆيگە باشلىدى. * شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى مېۋىلىك دەرەخلەرنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئېسىل ئەنئەنىگە ئىگە.

ئەنئەنچى ئى. ئەنئەنە ۋە قائىدە-يوسۇنلارنى قوغدىغۇچى ۋە ياقىلىغۇچى: داۋاملاشتۇرغۇچى كىشى.

ئەنئەنچىلىك ئى. ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش، ئەنئەنە بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەنئەنىلىك سۈپ. ئەنئەنىگە ئىگە: ناۋايى ئانا تىلىمىزنىڭ ئەنئەنىلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، ئەدەبىيات مەيدانىغا چىقتى ۋە سەلبىي جەريانغا خاتىمە بەردى. * سەلىم بارات بىلەن پۈچۈناي توي قىلغاندا، ئەنئەنىلىك ئادەتلەر بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمىدى، بىر-بىرىنىڭ تەييارلىقىدىن «ئاخبارات» ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، كېچىشىپ زۆرۈر نەرسىلەرگىلا پۇل خەجلەپ سېتىۋالدى.

ئەنئەنىۋى سۈپ [ئە] ئۆزاق زامانلاردىن بېرى ئەنئەنە بويىچە داۋاملىشىپ كەلگەن، ئەنئەنە بولۇپ قالغان، ئەنئەنىگە

ئايلانغان، ئەنئەنىلىك: ئەنئەنىۋى بايرام. ئەنئەنىۋى ئادەت. * بىچارە دادام ئۆيگە ئىشلەـ ۋاتقىنىدا برقانچە قېتىم كېسىلى قوزغىلىپ، هوشىدىن كەتكەن چاغلىرىنى كۆرگەنىدىم. ئۇي پۈتكەنىدىن كېيىن، ئەتىگەنـ ئاخشاملىرى ياغاچچەـ لىق هۈنىرىنى ئىشلىتىپ، هەربىر ئويۇق، مېھرابغىچە ئەنئەنىۋى گۈللۈك نەقىشلەر ياساپ چىققانىدى.

ئەنئەنىۋى ئادەت ئۇزاق زامانلاردىن بېرى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۆرۈپـ ئادەت: ساۋۇت ئۆلگەنىدىن كېيىن، ئايىدۇرەھىم ئۇنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە ئۇزاتتى.

ئەنئەنىۋى ماڭارىپ بۇ ياۋروپا، ئامېرىكا ئەللىرىدىكى خېربارت (HERBART) قاتارلىقلارنىڭ ماڭارىپ نەزەرىيىسى ئاساسىدا شەكىللەنگەن دەرسخانا ئوقۇتۇش تۈزۈمى، ئوقۇتۇش نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇللىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: دەرسلىكلەرنى لوگىكىلىق تەرتىپ بويىچە تۈزۈش، پەنلەر بويىچە ئوقۇتۇش، سىستېمىلىق هالدا هەر خىل ئاساسىي مەدەنـ يەت بىلىملىرىنى ئوقۇتۇش، مەجبۇرىي ئىنتىزام ۋە ئوقۇتقۇچىلار نوپۇزىغا ئەھمىيەت بېرىشتىن ئىبارەت.

ئەنئەنىۋى تىياتىر مەلۇم بىر مىللەتنىڭ ئالدىنقى كىشىلىرى تۈزۈپ ئويىنغان ئۇسسۇل ۋە شەكىل بويىچە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىۋاتقان تىياتىر.

ئەنبەر ئى [ئە] كىت ئوچىيىدىن ئاجرىتـ ۋىلىنىدىغان مومسىمان ئۆتكۈر خۇش پۇراقلىق ماددا، رەڭگى كۈل رەڭ ياكى قارا بولىدۇ. بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ هەر خىل خۇش پۇراقلىق ماتېرىياللار تەييارلىنىدۇ: دىلىرەبانىڭ قولىنى هىجران ياقىسىنى قىلدى چاك، لالەـ ئەنبەر هىدىغا تولدى هاۋا، تۇپراقۇخاك.

ئەنبەر دەرىخى <بوت> ئەنبەر دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى توخۇم شەكىلىدە ۋە تولۇق گىرۋەكلىك بولىدۇ؛ گۈلىنى ئاق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مېۋىسىدە بىر تال ئۇرۇق بولىدۇ، ئەسلىي ماكانى سۇ ماترا قاتارلىق ئورۇنلار، دەرەخ غولىدىن بورنېئول ئالغىلى بولىدۇ.

ئەنبەرلىك سۈپ. ئەنبەر پۇرايدىغان، ئەنبەر پۇراپ تۇرىدىغان: يول بويى كەلدىم ساماغا يۆلىنىپ، مۇشكى ـ ئەنبەرلىك هاۋاغا چۆمۈلۈپ.

ئەنبىيا ئى [ئە] <دىن> پەيغەمبەرلەر: ئۇ، پۈتۈن ئەۋلىيا، ئەنبىيالارنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم ئىچىپ قوزغالماسقا ۋەدە بەردى.

ئەنت ئى. ئىنتىقام، قىساس، ئۆچ: مەن بۇ دوستلىرىمغا يەنە بۇنىڭلىق بىلەن لۇتپۇللا ئاكام بىلەن ئوسمان ئۇچۇن ئالىدىغان ئەنتىمىز چىقمايدۇ دېدىم. * ئۆلسەم ئورنۇمدا قالار ئىزىم بار، ئەنتىمنى ئالار ئوغۇل ـ قىزىم بار.

ئەنتىنى ئالماق ئىنتىقامىنى، قىساسىنى، ئۆچىنى ئالماق: نۇرۇم: ــ ئۇلارغا يالۋۇرۇش ئۆلۈمدىن يامان، غۇنچەم، بىزمۇ ئەنتىمىزنى ئالىدىغان بىر پەيت كېلىدۇ، ــ دېدى.

ئەنجام ئى [پ] بېزىت. ئائىلە سەرەمجانلىرى: هەرقايسى ساهەنىڭ ئۆزىگە خاس سايمانـ لىرى، ئەسۋابلىرى: نەرسە ـ كېرەكلەر: سەيدىخان ئاچمۇ ئۇنىڭ سەپەر ئەنجامىلىرىنى خۇرجۇنغا قاچلاپ، پىشايۋاندا هازىر بولدى. بۇ چاغدا، باشقىلار ئاللىقاچان ئاتلىرىنى يېتىلـ شىپ، تاشقىرىغا چىقىپ بولغانىدى.

ئەنجان ئى. ئۆزبېكىستاندىكى بىر ۋىلايەتـ نىڭ ئىسمى.

ئەنجان پاختىكى قىشتا كېتىپ يازدا پەيدا بولىدىغان، جۇغى ئادەتتىكى پاختەكتىن كىچىك، يېقىملىق سايرايدىغان بىر خىل پاختەك.

ئەنجان تېمى كۈملاچ قىلىنغان لاي بىلەن قوپۇرۇلىدىغان تام: باغ ئىكەنۇ باغ ئىكەن، ئەنجان تېمى باغ ئىكەن. ئەنجان تېمى تۆۋىدە، روزىلەمخان بار ئىكەن.

ئەنجان دوپپىسى دوپپىسىنىڭ بىر خىلى: ئەنجان دوپپام بار دەيسەن، كىيمەيدىغان نېمەڭگە. ئاخشام بولسا چىللايسەن، چىقمايدىغان نېمەڭگە. ۋاي جېنىم زەيتۇنخان.

ئەنجۇر ئى [پ] ① <بوت> ئۇجمە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، چوڭ، قېلىنراق ۋە يۇمىلاقراق كېلىدۇ، تۆۋى يۇرەكسىمان بولۇپ، ئادەتتە بەشكە پېرىلىدۇ؛ گۈللىرى تەتۈر تۇخۇمسىمان ياكى شار شەكىللىك گۈل تېگىگە يوشۇرۇنۇپ، يوشۇرۇن باشلىق گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ مېۋىسى گۆشلۈك بولۇپ، خام چېغىدا يېشىل، پىشقاندا سارغۇچ قوڭۇر ياكى سۆسۈن قوڭۇر رەڭگە كىرىدۇ. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا بولۇپمۇ قىزىلسۇ رايونىدا كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسى، شېخى، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىزىمۇ دورا قىلىنىدۇ؛ تەمى تاتلىق بولۇپ، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز؛ بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىپ، تالنى ياخشىلايدۇ، ئۇچەينى سىيلىقلاشتۇرىدۇ. رېماتىزمنى يوقىتىدۇ، قان توختىتىدۇ، سۈت ماڭدۇرىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئەنجۇر قېقى ئەنجۇر مېۋىسىنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئەنجۇر مۇرابباسى ئەنجۇر مېۋىسىدىن تەييارلانغان مۇراببا.

ئەنجۇرلۇك ① سۈپ. ئەنجۇر ئۆسكەن، ئەنجۇر بار: ئەنجۇرلۇك باغ. ئەنجۇرلۇك ھويلا. * بەدىشىنىڭ ئوڭ تەرىپى ئانارلىق، سول تەرىپى ئەنجۇرلۇك باغ ئىدى، باغ ئالدىدا ئۇزۇن كەتكەن گۈلزارلىقنىڭ ئايىغىدا قەد كۆتۈرۈپ، پۈتكۈل سەمەرقەنتكە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئوردا جايلاشقانىدى. ② ئى. ئەنجۇر تىكىپ ئۆسۈتۈرۈلگەن يەر، ئەنجۇر تىكىلگەن جاي: قەيسەر ئەتىگەندە ئىككى ئوغۇل ساۋاقدىشى بىلەن بىرگە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلغىلى ئەنجۇرلۇككە كەتتى.

ئەنجى (توغرىسى: ئۆنچە) ← **ئۆنچە**.

ئەنجىبار ئى [پ] <بوت> قامچا ئوت ئائىلىسىدىكى كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يىلتىزسىمان توم، تىك، يەككە ئۆسىدۇ؛ تۆۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى چوڭ، سېپى ئۇزۇن، شەكلى ئۇزۇن تۆمۈنىگە ئوخشايدۇ؛ غولىدا ئۆسكەن يوپۇرمىقى كىچىك، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ ۋە ساپاقسىز؛ گۈلى كىچىك ئاق ياكى ھال رەڭدە بولۇپ، باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ كىچىك، قاتتىق مېۋىسى ئۇچ قىرلىق، قارا، پارقىراق كېلىدۇ؛ يىلتىزسىمان غولى دورا بولىدۇ؛ تېنانشان، ئالتاي، كوئۇنلۇن قاتارلىق تاغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ؛ ئىسسىق قايتۇرۇش، زەھەرنى تارقىتىش، ئىششىق يانىدۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئەنداز (توغرىسى: ئەندىزە) ← **ئەندىزە**.

ئەندەتمەك «ئەندىمەك» پېشىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەزالار ئاستا ئېقىۋاتقان ئۆستەڭگە كەتمەن كۆتۈرۈپ چۈشۈپ لاي تارتىپ ئەندىتىشكە باشلىدى.

ئەندەرىمەك (توغرىسى: ئۆندەرىمەك) ← **ئۆندەرىمەك**.

ئەندۇ سۈپ. غەلىتە، باشقىچە.

ئەندۇۋا ئى [پ] <بىن> سۇۋاقچىلىقتا تامنى سۇۋاش، سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دەستىلىك، تېگى سىلىق مېتال ئەسۋاب.

ئەندىز (توغرىسى: ئەندىزە) ← **ئەندىزە**.

ئەندىزە ئى [پ] ① كىيىم-كېچەك ياكى بىرەر باشقا نەرسە پېچىش، تەييارلاش

ئۇچۇن قېلىن قەغەز، كاردون ۋە باشقا ماتېرىيالىلاردىن ياسالغان شەكىل: ئەۋرىشكە، ئۆرنەك، ئولگە: كېيىم ئەندىزىسى. گۈل ئەندىزىسى. * دادام، تۇرلۇك تېرىلەرنى دەسلەپ ئەندىزە بويىچە پارچە-پارچە قىلىپ كېسىپ تاشلايدۇ. ئاندىن ئولارنى بىر-بىرىگە چېتىپ ئاجايىپ ئىسكەتلىك تۇماقلارنى تىكىدۇ. ② كۆچمە. ئۆرنەك؛ نەمۇنە: سوتسىيالىستىك تۇزۇم شارائىتىدا پىلانلىق ئىگىلىكىگە قانداق قاراش ۋە ئۇنى قانداق يولغا قويۇش سوتسىيالىستىك ئىگىلىكىنىڭ ئەندىزىسى ۋە قۇرۇلۇش يولىغا مۇناسىۋەتلىك زور مەسىلە.

ئەندىزە ئالماق ① بىرەر نەرسىنىڭ شەكلىنى كۆچۈرمەك. ② ئۆرنەك ئالماق.

ئەندىزە قىلماق ئولگە، ئۆرنەك، نەمۇنە قىلماق: شۇ بوستاننى قىلىپ ئەندىزە، يېزىمىزنى گۈللەيمىز بىزمۇ. شۇ چاغ بىزنىڭ يېزىمىزغىمۇ، ھەۋەس بىلەن قارايسىز سىزمۇ.

ئەندىزچى ئى. ئەندىزە تەييارلاش، ئەندىزە ئېلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

ئەندىزچىلىك ئى. ئەندىزە ئېلىش ۋە ئەندىزە تەييارلاش ئىشى ۋە شۇ ئىش بىلەن شۇغوللىنىش كەسپى.

ئەندىزلەشمەك پ ① ئەندىزىگە ئېلىنغان، ئەندىزە قىلىنغان ھالەتكە كەلمەك. ② ئۆرنىكى، نەمۇنىسى بار بولماق.

ئەندىزلەشتۈرمەك «ئەندىزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇر دەرىجىسى.

ئەندىزلەشتۈرۈلمەك «ئەندىزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەندىزلىك سۆپ. ئەندىزىسى، ئولگىسى بار.

ئەندى (توغرىسى: ئەمدى) ⟵ **ئەمدى**.

ئەندىش (توغرىسى: ئەندىشە) ⟵ **ئەندىشە**.

ئەندىشە ئى [پ] بىرەر مەسىلە ياكى ئىشنىڭ ئاقىۋىتى، نەتىجىسى ھەققىدە قىلىنغان غەم، تەشۋىش: ئەندىشە قىلماق. ئەندىشىگە چۈشمەك. * ئەندىشىنىڭ ئېتى قورقاق (ماقال). * روزى ئاخۇنىنىڭ كۆڭلىگە بىر ئەندىشە كىرىۋالدى. قوللىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەشكە باشلىدى.

ئەندىشە قىلماق غەم قىلماق، تەشۋىشلەنمەك: يەمەن پادىشاھىغا «ئەبرىھە قېچىپتۇ» دېگەن خەۋەر يېتىپتۇ. شاھ دەرغەزەپ بولۇپ ھەر تەرەپكە ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ خەۋەر تاپالماپتۇ. پادىشاھ ئەبرىھەنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خېلى ئەندىشە قىلىپتۇ.

ئەندىشىگە چۈشمەك ⟵ **ئەندىشىگە قالماق**: پادىشاھ ئۆز ئۆلۈمىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ. * شەمسۇننارنىڭ كېنىزەك قىزى ئۇن تارتىپ يېغلاپ كىرىپتۇ. قىزنى بۇ ئەھۋالدا كۆرگەن زەرگەرنىڭمۇ رەڭگى تاتىرىپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ.

ئەندىشىگە سالماق غەمدە قويماق، تەشۋىشلەندۈرمەك: بەزىلەر: — تۇغما مايماقنى ئوپېراتسىيە قىلىپمۇ ساقايتقىلى بولمايدۇ، بەزىبىر توكۇر بولغىنى بولغان، — دەپ سارىخان ئاچىنىڭ كۆڭلىنى ئەندىشىگە سېلىپ بىئارام قىلدى.

ئەندىشىگە قالماق غەمگە قالماق، تەشۋىشلەنمەك: يېزىلاردا يەرلەرنى شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشى بىلەن ئەندىشىگە قالغان پۈتكۈل دېھقانلارنىڭمۇ كۆڭلى تىندى.

ئەندىشسىز سۆپ. غەم-ئەندىشسى يوق، خاتىرجەم، غەمسىز: بوغۇلۇپ قالغان تىلىڭنى قىل راۋان ئەندىشسىز، چەكمە غەم، تۇزلە بېلىڭنى كۆتۈرۈپ باشنى ئېگىز.

ئەندىشلىك سۆپ. غېمى، تەشۋىشى بار: مەن تۇنجى مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈك لەززىتى بىلەن مەست بولۇپ يۈرسەمۇ، لېكىن يەنە بەزىدە، خۇددى ئۈيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، كەلگۈسى ھەققىدە بەزى ئەندىشلىك خىياللارنىمۇ قىلاتتىم.

ئەندىكتۇرمەك «ئەندىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسماندىن چۈشكەن

دەكلا تۈيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ چىرايلىق قىزنىڭ خۇش تەبەسسۇمى قادىرنىڭ يۈرىكىنى ئىختىيارسىز ئەندىكتۇرۇۋەتتى.

ئەندىكتۇرۇلمەك «ئەندىكتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەندىكمەك پ. تاسادىپىيلىقتىن سىلكىنىپ كەتمەك، شۇركەنمەك، چۆچۈمەك: رەقىبنىڭ سۆزىدىن بىراۋ بېشىمغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكتىم. * ئاينۇر كۈتۈلمىگەن بۇ تونۇش ئاۋازدىن قاتتىق ئەندىكىپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلدى.

ئەندىكشىمەك «ئەندىكمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەندىلىكتە (توغرىسى: ئەمدىلىكتە) ← **ئەمدىلىكتە.**

ئەندىلەتىن (توغرىسى: ئەمدىلەتىن) ← **ئەمدىلەتىن.**

ئەندىمەك پ. كەڭرىپ، يوغىناپ، چوڭقۇرلىشىپ تېز، راۋان ئاقىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئەن تارتىماق (سۇ ھەقىقەتەن): توغاندىن ئاشقان سۇ بارغانسېرى ئەندەپ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەنزار ئى [ئە] <مەت> دەسلەپكى پىكىر، دەسلەپكى مۇلاھىزە، دەسلەپكى قاراش.

ئەنزە ئى [خەن] <قا> جەمئىيەتتىكى تەپتىش ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ۋە دەۋا ئىشلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە: جايلار ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن، سوراق قىلىنىپ بولغان ھەمدە توغرا ھۆكۈم چىقىرىلغان، مۇھىم ئەنزىلەردىن بىرقانچىسىنى ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىش ئارقىلىق كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىغا تەربىيە بېرىشتى.

ئەنزە ئاغدۇرماق تۈرغۇزۇلغان ئەنزىسى، جىنايىتىنى يوققا چىقارماق، ئىنكار قىلماق، بىكار قىلماق: ھېلىقى ياش 1974-يىلى كۈزدە باسقۇنچىلىق جىنايىتى بىلەن قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانىدى. جازا مۇددىتى تولغاندىن كېيىن، ئەنزە ئاغدۇرۇش غەرىزىدە ئەرز قىلىپ يۈردى.

ئەنزە تۈغدۇرماق قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، مەسىلە، ۋەقە، ھادىسىلەرنى سادىر قىلماق، پەيدا قىلماق: قەيسەر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى مۇۋەپپەقىيەتسىز تۈگەتكەندىن كېيىن، ئۆيدە توقلۇقتىن شوخلۇق قىلىپ يۈرۈپ، كېچىسى يول توسۇپ ئەنزە تۈغدۇرغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانىدى.

ئەنسىرەتمەك «ئەنسىرىمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشكىنىڭ تۈيۇقسىز قېقىلىشى زايىت بوۋايىنى بىرئاز ئەنسىرىتىپ قويدى. * بۇگۈن كەچتە ئانا ئېتىزدىن قايتىپ كېلىۋاتىپ، ھاشىم ئاخۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ھاشىم ئاخۇندىن ئاڭلىغان بەزى گەپلەر ئانىنى ئەنسىرىتىپ قويدى.

ئەنسىرەشمەك «ئەنسىرىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر قىزنىڭ «زۇنۇن لەقۇاغا ياتلىق بولماقچى ئوخشايدۇ» دېگەنگە ئوخشاش سۆز-چۆچەكلەرگە قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرىشەتتى.

ئەنسىرىمەك پ. غەم قىلماق، قايغۇرماق، ئەندىشە قىلماق: ئۇلار گۈلچېھرىنىڭ بۇ مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتەلمەسلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. * ئانا ئۆمەرجانىنىڭ ئىشچانلىقىغا بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەيتتى.

ئەنسىز I سۈپ. ئەن سېلىنمىغان، ئېنى يوق: ئەنسىز قوي. ئەنسىز كالا.

ئەنسىز II سۈپ. ئېنى تار، ئېنى تاختا: ئەنسىز رەخت.

ئەنسىز III سۈپ. تىنىچ، خاتىرجەم ئەمەس، ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك، قورقۇنچلۇق: ئەنسىز كېچە. * مەنسۇر خالتا كوچىغا بۇرۇلۇپ بىرنەچچە قەدەم ماڭماستىن، يېقىنلا بىر يەردە ئەنسىز ۋارقىرىغان ئايال كىشىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، سەل تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن

ئىختيارسىز ھالدا ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرۇلدى. * مۇھەممەت قايسى ھويلىدىن يۈگۈرۈپ چىقىقان ئىت پاچىقىدىن ئالاركىن، دېگەن ئەندىشە بىلەن ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ كېتىپ باراتتى.

ئەنسىزچىلىك ئى ← **ئەنسىزلىك:** بىر كۆرگە سۇ كىرسە، مىك گۆردە ئەنسىزچىلىك (ماقال).

ئەنسىزلەشمەك پ. خاتىرجەمسىزلەشمەك؛ ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك بولۇپ قالماق: قاپلان ئەنسىزلىشىپ، بىر يۇقىرىغا، بىر ئەتراپقا دىلەرگە ئالاق ـ جالاق قارايتتى.

ئەنسىزلەندۈرمەك «ئەنسىزلەنمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈلسۇمخان ئانا ئەنسىز قوڭغۇراق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا، كەچلىك غىزانىڭ تەرەددۇتىنى قىلىپ، ئوچاق بېشىدا يۈرەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن توختىماي ئۇرۇلۇۋاتقان قوڭغۇراق ئاۋىنى ئەنسىزلەندۈرۈۋەتتى.

ئەنسىزلەنمەك پ. تەشۋىشلىك، خاتىرجەمسىز، ئەنسىز ھالەتكە كەلمەك، ئەنسىزلىك ھېس قىلماق: «ئاپلا، يامغۇر ياغىدىغان بولدى!» رىشت ئۇستا ئاسمانغا قاراپ ئەنسىزلەندى. * ئەنسىزلىنىپ يۈرىكى، بېشى بەكمۇ قاتاتتى. ماڭلىينى تۇتۇپ ئۇ، خىياللارغا پاتاتتى.

ئەنسىزلىك «ئەنسىز III» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گۆر ئەنسىزلىكىدىن ئۆي ئەنسىزلىكى يامان (ماقال). * بىركۈنى كېچە تەڭ بولغاندا غەلىتە بىر ئاۋاز مېنى ئويغىتۋەتتى. مەن ئەنسىزلىك ئىچىدە چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

ئەنقا ئى [ئە] يېزىت. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە ناھايىتى چوڭ، ھەيۋەتلىك ئەپسانىۋى قۇش: ئەنقا دەيدىغان بىر قۇش بولۇپ، ئۇنىڭ گەۋدىسى تەڭرى تېغىدەك زور، قاناتلىرى بۇلۇتتەك كەڭ ئىكەن. قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ، كۆكنى قارا بۇلۇتلار قاپلىغاندا، ئۇ توسقۇنلارنى بۆسۈپ 90 مىڭ يول كۆتۈرۈلۈپتۇ ۋە دۇمبىسى بىلەن كۆكنى تىرەپتۇ.

ئەنقانىڭ تۇخۇمى ناھايىتى ئاز ئۇچرايدىغان، كەمدىن كەم تېپىلىدىغان بەك قىممەت باھالىق نەرسە: «ئەنقانىڭ تۇخۇمىدەك ئەجەب يوقاپ كەتتى. ۋاي ئىست»، دېدى قادىر بوۋاي زارلانغان ھالدا.

ئەنكاپ ئى <بىن> تام قوپۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خىش ئارىلىقلىرىدا قالغان كاۋاكچىلارغا لاي تولدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ئەنكاپلىماق پ <بىن> تام قوپۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خىش ئارىلىقلىرىدا قالغان كاۋاكچىلارغا لاي تولدۇرماق.

ئەنگىز (توغرىسى؛ ئەڭگىز) ← **ئەڭگىز.**

ئەنگۈشتەر (توغرىسى: ئەڭگۈشتەر) ← **ئەڭگۈشتەر.**

ئەنگىلىشىم ئى [ئىنگ] يىپەكتىن توقۇلىدىغان تېگى قېلىن، يۈزىگە ھەر خىل گۈل نۇسخىلىرى چۇشۇرۇلگەن، گۈلى پارقىراق بىر خىل رەختى، رەڭگى ھەر خىل بولىدۇ.

ئەنلەتمەك «ئەنلىمەك I» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەنلەشمەك «ئەنلىمەك I» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەنلەنمەك «ئەنلىمەك I» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەنلىتىلمەك «ئەنلەتمەك I» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەنلىك سۈپ. ئېنى نىسبەتەن كەڭ، ئېنى تاختا ئەمەس: ئەنلىك رەخت. ئەنلىك بۆز.

ئەنلىمەك I پ. مېتىرلىماق، ئېنى ئوخشاش ھالغا كەلتۈرمەك: ئۆلچىمەك: رەختنى ئەنلىمەك. ماتانى ئەنلىمەك.

ئەنلىمەك II پ. **ئەندىمەك.**

ئەنھار ئى [ئە] <سۇ> يېزىت. ئېرىق ـ ئۆستەڭ، دەريا: مەن سىزنى جەنىنەتۈلمەۋانىڭ تەھتە ئەنھار بويىدا ئاشقلار شاھلىرى بىلەن كۆتۈپ

تۇرمەن.

ئەھدە ئى [ئە] پۈتۈشكەن، بىرلىككە كەلگەن قەتئىي سۆز، ۋەدە، لەۋز؛ قارار: مۇتەللىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا مۇئەللىم بولۇشقا ئەھدە قىلغانسىكەن. * شاھ باشلىق بارلىق پەرىلەر كېلىپ ھاتەمنى زىيارەت قىلدى ۋە: — مۇندىن كېيىن ئىنسانلارغا ئەدەبسىزلىك قىلمايسىز، — دەپ تۆۋا قىلىپ ئەھدە بەردى.

ئەھدە باغلىماق ← **ئەھدە قىلماق:** ئەنجان بىلەن مەرغۇلانىدىن، قىرىق مىڭ ئۆيلۈك قوقان كېلۇر. بىر-بىرىگە ئەھدە باغلاپ، جاننى جانغا قاتقان كېلۇر.

ئەھدە قىلماق ۋەدە، لەۋز، قارار قىلماق: شاھ ئوغلىنىڭ بىر ئالىي پەزىلەتلىك قىزنى ئۆچراتقانلىقىدىن تولىمۇ مەمنۇن بولدى ۋە ئوغلىنى قىزنىڭ ئارزۇسى بويىچە ھۈنەرۋەن كاسىپ قىلىپ چىقىشقا ئەھدە قىلدى.

ئەھدىسىدىن چىقماق ھۆددىسىدىن چىقماق، گېپىدە، ۋەدىسىدە تۇرماق: جاپاكار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن خىلى ئۇزۇن يىللارغىچە ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالماي، مەكتەپنىڭ زاپىخوزى بولدى.

ئەھدۇپەيمان ئى [ئە+پ] يېزىت. قەتئىي ۋەدە: يوق ساڭا بۇنداق ئورۇن، سەن ئەھدۇپەيمان بۇلغىدىڭ، چىن مۇھەببەت يولىدا بىر سۆز ۋە بىر جان بولمىدىڭ. مال-جىنىمدىن كەچتىم مەن، ئەھدۇپەيمان بۇزمىدىم، سەنمۇ جېنىڭدىن كېچىپ، ئەھدىڭگە قۇربان بولمىدىڭ.

ئەھدىلەشمەك پ. شەرتلەشمەك، ۋەدىلەشمەك، سۆز بېرىشمەك: بۇرۇن بىز ئۇچەيلەن ئەھدىلەشكەن ۋاقتىدا، بىللە ياشاپ، بىللە ئۆلىمىز دەپ ئانت ئىچىشكەنىدۇق.

ئەھدىنامە ئى [ئە+پ] يېزىلغان ھۆججەت، شەرتنامە، كېلىشىم: چاغانىتوقاي ناھىيىسى كادىرلار ۋە ئامما تاپشۇرۇپ، يېزا قائىدىلىرى ئەھدىنامىسى تۈزۈپ، جەمئىيەت كەيپىياتىنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئەھكام ئى [ئە] يېزىت. ھۆكۈم، ئەمر-پەرمان، يولىيورۇق: ئۇ: — پادىشاھ پادىشاھقا لايىق بولسۇن، ۋەزىر ۋەزىرگە، ئاتا ئاتىغا، بالا بالىغا لايىق بولسۇن، دېگەن ئەھكام ۋە ئەركان جۈملىسىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ مېغىزىنىڭ مېغىزى، — دەپ قارايدۇ.

ئەھل ئى [ئە] ① بىرەر ساھە، كەسىپ ياكى دائىرە كىشىلىرى: كەسىپ ئەھلى. بىلىم ئەھلى. * مەن بۇ ساھەنىڭ ئەھلى بولمىغاچقا، بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچالمايمەن. ② مەلۇم بىر جايدا ياشايدىغان، توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر، ئاھالە: يۇرت ئەھلى. شەھەر ئەھلى. * بۇ توي پادىشاھنىڭ بۈيرۇقى بىلەن پۈتۈن يۇرت ئەھلى يىغىلىپ، كاتتا ئۆتكۈزۈلدى. ③ بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە قاتناشقۇچى، داخىل بولغۇچى كىشىلەر، جامەئەت: ئىككى-ئۈچتىن بولۇپ، بۇرجەك-بۇرجەكتە مۇنازىرە قىلىشۇاتقان مەجلىس ئەھلى ئەمدى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، ئۇستەل ئەتراپىغا يىغىلدى.

ئەھلى جامائەت بىر جامائەتنى تەشكىل قىلغان كىشىلەر.

ئەھلى سالا توغرا يول تۇتقۇچى، توغرا ئىش قىلغۇچى كىشىلەر: — بىز ھەممىز خىلى ئەھلى سالا ئادەملەر، — دېدى كوسا ئەتراپتىكىلەرگە تەكشى قاراپ يېلىنغان قىياپەتتە.

ئەھلى مۇسۇلمان مۇسۇلمان ئەھلى، مۇسۇلمانلار: قازىم: — گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئەھلى مۇسۇلمان بولۇش لازىم، قۇرئان ئايەتلىرىنى ياد بىلمەك شەرتتۇر، — دەپتۇ.

ئەھلى ئىلىم ئىلىم ئەھلى، ئىلىم ئىگىسى، ئىلىملىك: يۇسۇپ ئەھلى ئىلىم كىشىنىڭ پەرزەنتى بولىدۇ.

ئەھلىسەلىپ ئى [ئە] <تارىخ> ئوتتۇرا ئەسىردە مۇقەددەس زېمىننى ئىستىلا قىلىش ئۈچۈن غەربىتكى خرىستىئانلارنىڭ قىلغان ھەربىي يۈرۈشىگە قاتناشقۇچىلار، ئۇلار

كىيىملىرى ۋە قوراللىرىغا سەلىپ (كىرىست) بەلگىسىنى قادىۋالغان، ئەھلىسەلىپ دېيىلگەن.

ئەھلىمەھەللە ئى [ئە] بىر مەھەللىدە ياشاۋاتقان كىشىلەر، بىر مەھەللىنىڭ ئادەملىرى، ئەل ـ جامائەت: توختى شۇجى، كۆپچىلىككە: ـــ قېنى، جامائەت، ئەھلىمەھەللە مۇشۇ يەردە ئىكەنمىز، مەسلىھەتلىشىپ باقايلى، قەبرىلەرنى كۆچۈرىمىزمۇ ياكى مەڭگۈ مۇشۇ يەردە قالدۇرۇپ دەريا‌غا يەم قىلىپ بېرىمىزمۇ؟ ـــ دەپ سۆزلەپتۇ.

ئەھمىيەت ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ياكى ئىشنىڭ كىشىلىك ھاياتىدا، جەمئىيەتتە، ۋەقەلىكتە تۇتقان ئورنى؛ قىممىتى؛ مۇھىملىقى؛ رولى: ئەھمىيىتى بار. ئەھمىيىتى زور. * خەلق ئاممىسىنىڭ ئاڭلىق تۇردە قانۇنغا رىئايە قىلىشىدىن باشقا، قانۇنغا رىئايە قىلىشنىڭ يەنە تېخىمۇ ئاكتىپ، مۇھىم ئەھمىيىتى بار، ئۇ بولسىمۇ قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلەرگە قارشى قەتئىي كۆرەش قىلىش. ② ئېتىبار؛ دىققەت ـ ئېتىبار: ئەھمىيەت بەرمەك. * سادىق دەرس مېتودىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى بولۇپ چىقتى.

ئەھمىيەت بەرمەك دىققەت قىلماق، ئېتىبار بەرمەك، كۆڭۈل قويماق: ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كۆپ خىل ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، كوللېكتىپ ۋە شەخسىلەرنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بۇ يىل ئەتىياز ئۇجمە كۆچىتى تىكىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرمەكتە.

ئەھمىيەتسىز سۈپ. ئەھمىيىتى، ئېتىبارى، زۆرۈرىيىتى يوق، مۇھىم ئەمەس: بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالماس ئۈچۈن ئەھمىيەتسىز بىرنېمە ئىدى.

ئەھمىيەتلىك سۈپ. ئەھمىيەتكە ئىگە، ئەھمىيىتى بار: ـــ بۇگۈنكى سۆھبەت بىر ئەھمىيەتلىك دەرس بولدى، ـــ دېدى مۇئاۋىن مۇدىر قۇربان خوشلىشىپ.

ئەھەي ئىم. ئەپسۇسلىنىش، ئەجەبلىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ ئەھەي.... تۆگە مېنىپ تۇرۇپ، تۆگىسىنى ئىزدەپتۇ، دېگەنىنىڭ ئۆزى شۇ ـ دە! تونۇشۇڭلار، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئادىل. ئېنگىلىز تىلىنى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا ئۆگىنىۋالغان، ـــ دېدى ئەمەت ئۇستا مېھمانلارغا خۇشاللىق بىلەن قاراپ.

ئەھۋال ئى [ئە] ① مەۋجۇت بولغان ياكى يۈز بەرگەن ھالەت، پەيدا بولغان كەيپىيات، ۋەزىيەت: لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بۇ ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، توقۇز نەپەر رەھبىرىي كادىرنى گۇڭشې ـ دۆيىلەرگە ئەۋەتتى. * ئىنقىلاب دەۋرىدە ئەھۋالنىڭ ئۆزگىرىشى ناھايىتى تېز بولىدۇ. ئەگەر ئىنقىلابچىلار بىلىشنى شۇنىڭغا يارىشا تېز ئۆزگەرتمەيدىغان بولسا، ئىنقىلابنى غەلىبىگە ئېلىپ بارالمايدۇ. ② تۈرمۇش شارائىتى، ھال ـ ئەھۋالى، كۈنى: ئۇي ئەھۋالى. قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق. * ئۇيۇڭدىكى ئەھۋالنى قوشنالاردىن سورا (ماقال). * مەن ئۇنىڭدىن ئائىلە ئەھۋالىنى سورىۋېدىم، ئۇ دەمدەرەك بۇقۇلداپ سۆزلىيەلمەي قالدى. ئەمما ھېلىقى ھاجى دېگەن بالا ئۇنىڭ ئائىلە ئەھۋالىنى ياخشى بىلىدىكەن. ئۇ، ھەممىنى ئېيتىپ بەردى.

ئەھۋال سورىماق ھال ـ كۈنىنىڭ قانداقلىقىنى ئوقۇشماق، ئامان ـ ئېسەنلىكىدىن خەۋەر ئالماق: چوڭلارغا سالام بېرىش، ياشانغانلاردىن ئەھۋال سوراش ياشلار ئادەتلىنىشكە تېگىشلىك ئېسىل خىسلەت.

ئەھۋال ئېيتماق ئۆزىنىڭ ھال ـ ئەھۋالىنى ياكى شۇ نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ھەققىدىكى ئەھۋالنى بىركىمگە سۆزلىمەك، ئوقتۇرماق: پادىشاھنىڭ ئىككى خىزمەتكارى دانىشمەن بالىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ.

ئەھۋالات ئى [ئە] ھال ـ ئەھۋال، ۋەزىيەت، شارائىت: تەرجىمان ھىندىستانغا خېلى كۆپ قېتىم كەلگەن بولغاچقا، بۇ يەرنىڭ ئەھۋالاتى بىلەن پىششىق تونۇش ئىدى.

ئەھۋاللاشماق پ ① بىر ـ بىرىدىن ھال ـ ئەھۋال، تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشماق:

ئەختەم گۈلچەمخان چوڭ ئانامغا قاراپ كېلىۋېتىپ، گۈللۈك يېنىدا ئىككى قولىنى كۆكسىنىڭ ئۈستىگە جۈپلەپ تەزىم قىلدى. قەددىنى رۇسلاپ ئەھۋاللاشتى. ② **ھاللاشماق، پاراڭلاشماق،** سۆزلەشمەك؛ پىكىرلەشمەك: تاشۇاي بارات بىلەن بىللە سەھنىگە كىرىپ كېلىدۇ. كىشىلەر تۆشمۇتۇشتىن تاشۇايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنى ئورىۋالىدۇ. تاشۇاي كىشىلەرگە سالام بېرىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن قىزغىن ئەھۋاللىشىدۇ.

ئەھيا ئى [ئە] يېزىت ← **ئەھيا قىلماق.**

ئەھيا قىلماق بەرپا قىلماق، بارلىققا كەلتۈرمەك، ۋۇجۇدقا چىقارماق، شەكىللەندۈرمەك: ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشىچە، ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى يېزا-قىشلاق، شەھەرلەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، كىشىلەر ئېغىر خەۋپ ئىچىدە قالغانىدا بىر دانىشمەن كىشى چىقىپ: — ھايا تىمىزنى ساقلاپ قېلىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى قۇملۇقلارغا ئورمان ئەھيا قىلىش كېرەك، ئورمانلارلا بۇ دەھشەتلىك قۇم-بورانلارنى توسۇپ بىزنى قوغداپ قالالايدۇ، — دەپتۇ

ئەھيان رەۋ [ئە] يېزىت. ھەر زامان، بىرزامان، بەزىدە: سەبىرى گۆھەر، سىر ئالتۇن، سىرى ئەھيان ئۆزگىدۇر. سىرى ئايان ئەھلىگە، ئۆمرى گەريان ئۆزگىدۇر.

ئەۋارە (توغرىسى: ئاۋارە) ← **ئاۋارە.**

ئەۋارى (توغرىسى: ئاۋارە) ← **ئاۋارە.**

ئەۋاز (توغرىسى: ئاۋاز) ← **ئاۋاز.**

ئەۋەتكۈزمەك «ئەۋەتمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ رىماتىزم پۈتلىرى قانچىلىك ئاغرىۋاتقىدىكىن؟ مەيدان رەھبەرلىكىگە ئەھۋال ئېيتىشنى، ئالدىغا ئادەم ئەۋەتكۈزۈشنى ئويلىدىم.

ئەۋەتمەك پ ① بىرەر ئىش ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا كىشى بۇيرۇماق، ماڭدۇرماق، ئادەم ئەۋەتمەك: ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، ئابباسنىڭ كۆڭشىدىكى ھوقۇقى تارتىۋېلىنىدى. بىر چەتكە چىقىرىپ قويۇلغانلىقى، بەلكى ئۇنىڭ يىراق بىر دادۇيدە ئاممىنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئەمگەك قىلىشقا ئەۋەتىلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. ② بىرەر نەرسىنى بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا بىرەر ۋاستە ئارقىلىق يوللىماق، يەتكۈزمەك، ئەۋەتمەك: دادام سىلەرنى ئۆز قولى بىلەن تېرىغان بۇغدايدىن يەپ باقسۇن دەپ، بىر تاغار ئەۋەتتى.

ئەۋەتىشمەك «ئەۋەتمەك» پىئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۇقىرىدىن ياردەم ئۈچۈن كىملەرنى ئەۋەتىشكەنلىكى تېخى مەلۇم ئەمەس. كەلگەندە ئاندىن ئۇقارمىز.

ئەۋەتىلمەك «ئەۋەتمەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاكام گېزىتخانىنىڭ تېخنىكا ئىشلىرىنى قىلغاندىن سىرت، ماقالىلارنىمۇ تەھرىرلەيتتى. كادىرلار كۇرسىغا ئۇيغۇر تىلىدىن دەرس بېرەتتى. ئاكتىپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، كېيىن باشقا ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە بېيجىڭ داشۆگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەنىدى.

ئەۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← **ئاۋۋال.**

ئەۋەن (توغرىسى: ئېۋەن) ← **ئېۋەن.**

ئەۋپارىقۇن ئى [ئە] <بوت> سېرىق چاي ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ، يوپۇرمىقى سوقمىچاق تۆمۈنە ياكى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ؛ گۈلى سېرىق، چەكلىك كۇنلۇكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ مېۋىسى غوزا شەكلىدە، ئۇرۇقى كۆپ، قارامتۇل پور رەڭدە بولىدۇ؛ پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسقىنى تارقاتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئىششىقنى يانداۋۇرۇش، قاننى ماڭغۇزۇش رولى بار. ئۇ يەنە «سېرىق چاي ۋە دالا چاي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەۋج ئى [ئە] ① بىرەر ۋەقە، ھادىسە ئەڭ

قىزىغان پەيتى، كۆچەيگەن، زورايغان ۋاقتى، يۇقىرى نۇقتىسى، يۈكسەك دەرىجىسى، ئۇلغايغان پەللىسى: دېگىزغا قۇيۇلغان سانسىز دەريادەك، ئاقماقتا يېزىغا ئۇلۇغ بىر ئېقىن. مىسلىسىز دولقۇنى ئەۋجىدىن ئۇنىڭ ھەتتاكى لەرزىگە كەلمەكتە زېمىن. ② ناخشا، مۇزىكا، غەزەللەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى باسقۇچىغا كۆتۈرۈلگەن نۇقتىسى: ئېيتىمەن ياكرىتىپ ئوتلۇق ناخشامنى، ھۇر ئۇيغۇر ئوغلى دەپ ئاڭلىسۇن جاھان. ناخشامنىڭ ئەۋجىسى دوستنى كۈلدۈرۈپ، دۈشمەننىڭ قەلبىنى داغلىسۇن ھامان.

ئەۋج ئالماق كۆچەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق، يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلمەك، قىزىماق: تۆيۇقسىز قاتتىق بىر بوران چىقىپ دېگىز دولقۇنلىرى ئەۋج ئېلىپتۇ. * پارتىلىتىپ كۈكۈم-تالقىنى چىقىرىلغان قورام تاشتىن كېيىن، تەشمەنىڭ تۆرىدە ئۈششاق شېغىل قاتلاملىرى كۆرۈندى. جوتۇ، گۈرجەك، لوم تۆمۈرلەرنىڭ شىددەتلىك ھەرىكىتى ئەۋج ئالدى.

ئەۋجىگە چىقماق يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلمەك، چېكىگە يەتمەك، كۆچەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق: سوغۇق-زىمىستان ئەۋجىگە چىققانسېرى، غەزىپىم يالقۇنى شۇنچە ئۆرلىدى. * ئۇلار «ئۇلۇغ ئىنقلاب» تازا ئەۋجىگە چىقىقان چاغلاردا، ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي، ئۆزىنىڭ بىر-ئىككى مىلىنى كۆپچىلىكنىڭ مىلى بىلەن قوشۇپ بېقىپ ئونغا يېقىن مال قىلغانىدى. * مولامنىڭ قانچىكى كۆچەپ ۋارقىرىشىدىن قەتئىينەزەر ھەرە-پالتا ئاۋازلىرى ئەۋجىگە چىقتى.

ئەۋجىگە كۆتۈرمەك يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزمەك، ئۇلغايتماق، كۆچەيتمەك، زورايتماق: مەخسۇتنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان روشەن كۆلكىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى. * كۆتۈردى ئەۋجىگە شادلىق مۇقامىنى ئىلى-تارىم، يۇرەكىكە زوق-ھۇزۇر، ئىلھام شۇ دولقۇن قوينىدا ئاقسام.

ئەۋجىگە يەتمەك ← **ئەۋجىگە چىقماق.**

ئەۋجىلىك سۈپ. ئەۋجىگە چىققان، پەللىگە يەتكەن، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق؛ دولقۇنلۇق، جۇشقۇنلۇق: تېيىپجان ئىلىيۇ قاتارلىق شائىرلارنىڭ بۇ ھەقتىكى شېئىرلىرىدىن رومال ئۇسۇلنىڭ باربىتا ئورۇندىغان، داپ ۋە شاپالداق بىلەن رىتىملىنىدىغان، يانداخور ئوقۇلۇپ تۇرىدىغان ناخشىلىق ۋە ئەۋجىلىك، لىرىك ئۇسسۇل ئىكەنلىكىنى بىلمۇ الالايمىز.

ئەۋرە ئى. ئەۋرىنىڭ بالىسى: ئىلھىكتىرونلۇق رويال چالغان ھېلىقى ئالتە ياشلىق كىچىك قىزچاق تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەۋرىسى بولىدۇ.

ئەۋرەت ئى [ئە] <دىن> ① شەرىئەت بەلگىلىمىسى بويىچە تەنىنىڭ كىشىگە كۆرسىتىشىكە بولمايدىغان يېرى يەنى ئەرلەرنىڭ كىندىكىدىن تىزغىچە، ئاياللارنىڭ بىلەكىنىڭ بېغىشىدىن بويۇنغىچە، بويۇنىدىن ئۈشۈققىچە بولغان قىسمى. ② جىنسىي ئەزا: بۇ دەرەخزارلىقىنىڭ يېنىدا بىر يېزا بولۇپ، ھاۋاسى ئىسسىق بولغانلىقتىن نۇرغۇن كىشىلەر ئۇستىبېشىغا ھېچنېمە كىيمەيدىكەن، پەقەت بىر پارچە رەخت بىلەنلا ئەۋرىتىنى يېپىۋالىدىكەن.

ئەۋرەت لاتىسى ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىغا تۇتىدىغان لاتا.

ئەۋرە-چەۋرە ئەۋرە ۋە چەۋرە، ئادەمنىڭ ئۇچىنچى، تۆتىنچى پۇشتى؛ ئەۋلادى: جالالىدىن بوۋاينىڭ ھېلىمۇ تېنى ساق، بالىلىرىنىڭ چوڭى 80 دىن، كىچىكلىرى 60 ياشتىن ھالقىغان، 90 دىن ئارتۇق ئەۋرە-چەۋرىسى بار.

ئەۋرە-چەۋرىلىك ئەۋرە ھەم چەۋرىلىرى بار، كۆپ ئۇرۇق-ئەۋلادلىق: —ۋاي-ۋۇي! ئۇنداقتا، كۆچىتىڭىز ئەۋرە-چەۋرىلىك بولۇپ كېتىدىكەن-دە، لۇتپۇللا ئاكا! —دەرۋەقە شۇنداق، ئۇستىنى كېسىپ كەتسە، يىلتىزىدىن يەنە كۆكلەپ تۇرىۋېرىدۇ-دە، ساۋاقداش!

ئەۋرەز ئى [پ] ئۆينىڭ ئىچىگە يۆيۈنۈش ئۈچۈن ياسالغان ئۇستى يېپىق ئۇرا: ھەسەندىن داموللىنىڭ ئەۋرىزى ئۇستىگە كۆك رەڭلىك سىدام پىششىق خىش ياتقۇزۇلغانىدى.

* تامغا چاپلاپ يەرگە كۆمدۈم، قالمىدى ئەۋرەزمۇ ھەم، قېينىدىم شۇنداق سېنى، ئالىي جانابىم ئەلۋىدا.

ئەۋرەز پاقىسى ئاچكۆز، تويماس: ئاق يوغان سەلتەنەتلىك ئاستىدا ئاشۇ زەھەرلىك ئارمانلىق چاقى پىرقىرار، ئەگ ئىپلاس ئەۋرەزلىك پاقىسى كەبى پۇل، مەنسەپ تەمەسى تىنماي چىرقىرار.

ئەۋرىشكە ئى. ئۇلگە قىلىنىدىغان بۇيۇم؛ ئۆرنەك، نۇسخا: بىز كەچكىچە ئىككى ئورۇنلۇق مۇۋەپپەقىيەتلىك پارتلىتىپ، تەجرىبە ئۈچۈن رودا ئەۋرىشكىلىرىنى ئېلىپ چىدىرىغا قايتىتۇق. * بۇ يەرگە كەلگەن نۇرغۇن چەت ئەللىك دوستلار، ئەۋرىشكىگە قويۇلغان گىلەمنى كۆرۈپ: — بۇ نېمىدېگەن گۈزەل ھۈنەر — سەنئەت، ھە؟! — دەپ ماختاشتى.

ئەۋرىشكە تەكچىسى سودا ماگىزىنلىرىدا ھەر خىل تاۋار نۇسخىلىرىنى خېرىدارلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن مال تىزىلىدىغان جاھاز قەۋىتى.

ئەۋرىشىم [پ] ① ئى. يىپەك، مەشۇت. ② سۇپ. كۆچمە. ئېگىلىشچان، نازۇك، زىلۋا: ئەرنىڭ كۆڭلى ئەۋرىشىم (ماقال). * شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ قامىتىنىڭ قانچىلىك تولۇق، قانچىلىك كۆركەم ۋە تال چۈشىدىغانلىقىنى بايقىدىم. * ئۇ سائادەتنىڭ ئەۋرىشىم ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. * ئۇ سائادەتنىڭ ئەۋرىشىم، زىلۋا بويىغا، غەزەپكە بوغۇلغانلىقتىن تولۇق كۆكسىنىڭ دەم-دەم كۆتۈرۈلۈشىگە ئاچكۆزلۈك بىلەن قاراپ تۇردى.

ئەۋرىشىملىك سۇپ. يۇمشاقلىق، ئېلاستىكلىق، ئېگىلىشچانلىق: ئۆسمۈرلۈك مەزگىلى دەل چوڭ مېڭە، ئالىي نېرۋا پائالىيىتى فۇنكسىيىسى تېز تەرەققىي قىلىش، يېتىلىش مەزگىلى بولۇپ، بۇ مەزگىلدە ئۆسمۈرلەرنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرىدىكى ئەۋرىشىملىك چوڭ بولىدۇ.

ئەۋزەل I سۇپ [ئە] ياخشى، ئەلا، ئۈستۈن، ئارتۇق: مىلك ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەۋزەل (ماقال). * — توغرا، توغرا، — دەپتۇ قوشنىسى ئويلىنىپ تۇرماستىنلا، — چۈپۈرنىڭ كۆيۈپ كەتكىنىدىن سىزنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىڭىز ئەۋزەل ئوخشىمامدۇ؟

ئەۋزەل بولماق ياخشى، ئەلا، ئارتۇق بولماق: ئابدۇللانىياز ئۇنىڭ دولىسىنى قاقتى ۋە: — توغرا ئېيتتىڭ، ھازىر ماڭا ساق يۈرۈشتىن مەست يۈرۈش ئەۋزەل بولۇپ قالدى، — دېدى. * بولۇپ ئەۋزەل تۇيۇم يار يۈرت ۋە ئەلگە، چىگىپ كەشپ بەلىبغىنى يەنە بەلگە. ئۇ ماڭدى تۆت پەرىزات قورغىنىغا، زەپەر ياغدى يۈرۈشىنىڭ كارۇنىغا.

ئەۋزەل II ئى [ئە] ① لاي ھەم گەجدىن كىچىك ھەم نازۇك قىلىپ ئىشلەنگەن ياكى ئىشىك-دەرىزىلەرنىڭ كېشىكىنىڭ يۇزى تەرىپىگە چىقىرىلغان پىلىتە-ناۋا. ② پىلتە-ناۋا قاقىدىغان ئەسۋاب.

ئەۋزەللەشتۇرمەك «ئەۋزەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەۋزەللەشتۇرۇلمەك «ئەۋزەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەۋزەللىشمەك پ. ياخشى، ئەلا بولماق، ئارتوقلۇققا ئىگە بولماق.

ئەۋزەللىك ئى «ئەۋزەل I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دۆلىتىمىزنىڭ شەھەر-بازارلىرىدىكى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە يېڭى بىر ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

ئەۋزەيلىمەك (توغرىسى: ئەزۋەيلىمەك) ← **ئەزۋەيلىمەك.**

ئەۋقاپ ئى [ئە] <دىن> جاماەت ئىختىيارىغا ئۆتكەن، مەسچىت، مەدرىسىلەرگە ۋەخپە قىلىنغان مال-مۈلۈك، يەر-زېمىن ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: بىر ئالىي دېگەن ئوتتۇز كۈن، بىر يىل دېگەن ئۈچ يۈز ئاتمىش بەش كۈن، كۈنگە بولمىدى دېگەندە ئۈچ-ئۈچ سەر تەڭگە تاپسا، جەمئىيەتكۈلار قانچە بولۇپ كەتتى؟ بۇنىڭدىن باشقا توي-تۆكۈن، نەزىر-

چىراغ، ئەۋقاپ كىرىمى قانچە بولىدۇ؟

ئەۋلات (توغرىسى: ئەۋلاد) ← **ئەۋلاد.**

ئەۋلاد (ئەۋلادى) ئى [ئە] ① بىر ئاتا-بوۋىدىن تارقالغان ئۇرۇق-جەمەت، نەسىل: باست بوۋاينىڭ يۈزدىن ئارتۇق نەۋرە-چەۋرىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ تۆت ئەۋلادى ئىككى يۈز يەتمىشتىن ئاشىدۇ. ② بىر دەۋردە ياشىغان كىشىلەرنىڭ نەسلى: بۈگۈن چۈشەنمىسە ئەتە چۈشىنىدۇ. بۈگۈنكىلەر چۈشەنمىسە، كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلار چوقۇم چۈشىنىدۇ!... * ئۇ يەنە قىلىدى داۋام ئۆز يولىنى، چىڭ تۇتۇپ ئەۋلادلىرىنىڭ قولىنى. ③ بىر دەۋردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كىشىلەر: ياش ئەۋلاد. بىرىنچى ئەۋلاد.

ئەۋلادتىن ئەۋلادقا نەسىلدىن نەسىلگە، ئاتا-بوۋىدىن بالا-چاقىغا، بالىدىن بالىغا: تۇردى ئاخۇن ئاكا ھازىرمۇ ۋە كەلگۈسىدىمۇ ئۇيغۇر مۇقامچىلىقىنىڭ پىرئۇستازى. بىز ئۇنىڭدىن ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆگىنىمىز.

ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە ← **ئەۋلادتىن ئەۋلادقا.**

ئەۋلادسىز سۈپ. ئۇرۇق-تۇغقىنى، جەددى-جەمەتى بولمىغان؛ نەسلى يوق: مۇھەببەتسىز جەھەننەم دۇنيا، چۆلىگە ئوخشاش ئەۋلادسىز ھايات. سېنىڭ مېھرىڭ ئۆچمەس ئوت گويا، بولماس سەنسىز بازىرىم ئاۋات.

ئەۋلادلىق سۈپ. ئەۋلادى، ئۇرۇق-تۇغقىنى، جەددى-جەمەتى، قېرىنداشلىرى بار؛ نەسىلىك، بالىلىق، جەمەتلىك: توختى ئاخۇن بەك ئەۋلادلىق ئادەم. ئۇنىڭ پۈتۈن ئەۋلادىنى بىر يەرگە يىغسا يۈزدىن ئاشىدۇ.

ئەۋلىيا (ئەۋلىياسى) ئى [ئە]<دىن> ① ئېتىقادلىق، دىندار كىشىلەر نەزىرىدە گويا ئاجايىپ كارامەتلەرگە ئىگە، كارامەت كۆرسىتەلەيدىغان، مۆجىزىلەرنى يارىتالايدىغان مۇقەددەس، ئەزىز ئادەم: ھېنىڭچە بۇ پۈتۈن خۇدا يولىدا ئەۋلىيا ئاتىمىزغا دۇئا قىلدۇرۇۋېتەيلى، قانداق دەيسىلەر؟ * ئۇ، دەرەختىن چۈشۈپ، سەپىرگە قاراپ: ــ مەن بۇگۈنگىچە ئەۋلىيالارنىڭ بۇنداق كارامىتىنى كۆرگەن ئەمەس ئىدىم، ــ دەپتۇ. ② كۆچمە. گەپ، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ مەنبەسىگە چۈشىنىپ يەتكەن؛ دانىشمەن، ئۇلۇغ ئادەم: مەھمۇت قەشقەرى تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ ئەۋلىيا، ئۇلۇغ شەخس. ③ كۆچمە. مۇبالىغە، مەسخىرە قىلىشتا كىنايە ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ: ــ بەللى، پاسار ئاخۇن تازا ئەۋلىيا ئىكەنسىلە! چۈشۈگىلىگە نېمە كىرسە شۇنى دەمسىلە؟ ــ دېدى ھېكىم.

ئەۋلىيا-ئەنبىيا ئەۋلىيا ۋە پەيغەمبەرلەر: ئۇغرى تەمتىرەپ دۇدۇقلىغىنىچە: ــ ئىشانىم، مەن نېمە قىلسام بولىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى. ــ نېمە قىلاتتىڭ، ئەۋلىيا-ئەنبىيالارنىڭ روھىغا ئاتاپ ماڭا ئەللىك تەڭگە سەدىقە بېرىسەن.

ئەۋلىيالىق «ئەۋلىيا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇلار ياپياش بۇ چوكان نېمجان يىگىتكە بەند بولۇپ قالماس دەپ ئەۋلىيالىق قىلىشاتتى.

ئەۋۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← **ئاۋۋال.**

ئەۋدىمەك (توغرىسى: ئەدىمەك) ← **ئەدىمەك.**

ئەي I ئى ① تىرىلىش، قاتارغا قوشۇلۇش، ئايىنىش، كۆكلەش، تۇتۇش (ئۆسۈملۈك ۋە باشقا جانلىقلارغا نىسبەتەن): مەسئۇلىيەت تۇزۇمى ئەمەلىيلەشتۈرۈلمىگەنلىكى، پەرۋىش قىلىش ياخشى بولمىغانلىقى ئۇچۇن، ھەر يىلى كۆچەت قويۇلسىمۇ، ئەي بولماي كەلگەنىدى. * تۇرسۇن شېجاڭ بۇغدايىنى كۆرۈپ: ــ ئەي بولغان تەقدىر-دىمۇ ئۇرۇقى ئاران چىقىدۇ، شال ئۇرۇقى يۆتكەشكە ھارۋا، 15 ــ 20 تونىنىدەك خىمىيە ئوغۇتقا پۇل تەييارلاڭلار، ــ دېدى. ② كۇچ-قۇۋۋەت، ئۇزۇقلۇق، ئوغۇت: ئەي بەرمەك. ئەي قىلماق.

ئەي بەرمەك كۆچلىمەك، ئوغۇتلىماق، پەرۋىش قىلماق: باشلايلۇق ئىشنى، ئۇچ خىل خۇرۇچ بىلەن، ياسىغان ئوغۇتۇمنى ئەكىلەيلۇق. يەتمىسە توخۇ، كەپتەر مايسىقدا، تاپ ئېچىپ

هېچ كېچكمەي ئەي ببرەيلۇق.

ئەي بولماق ① ساق قالماق، چوڭايماق، قاتارغا قوشۇلماق، تۇتماق، كۆكلەمەك: هېچقانداق سۈتسىز، چاپناپ يېگۈزگەن نانىنىڭ كۆچى بىلەن بۇ بالىنىڭ پاقلان، بۇدرۇقىنە ئەي بولۇۋاتقىنىغا كىشىلەر هەيران قالاتتى... * كوللېكتىپ بىنا قىلغان ئورمان بەلباغلىرى ئۆز ۋاقتىدا سۈغىرىلىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئوتالغانلىقتىن، ياخشى ئۆسۈپ كۆپى ئەي بولدى. * قوينىڭ كۆپەيىپ، ئەي بولۇش نىسبىتى ئالدىنقى يىلغا قارىغاندا 6.3 پىرسەنت ئۆستى. ② <تب> ئوڭلانماق، ساقايماق، تۇزىلىپ قالماق، شىپا تاپماق: — قان توختىدى. سۆڭەك ساق ئىكەن، ئەي بولۇپ قالار، — دېدىم مەن مۇمكىنقەدەر ئۇزۇمنى بېسۈپلىپ.

ئەي قىلماق ساقايتماق، تۇتقۇزماق، قاتارغا قوشماق، ئۆستۈرمەك، ئايىنتماق: ئۇلارنىڭ كېسىپ ئۆرۈۋاتقىنى ئەمدىلەتىن قاتارغا قوشۇلغان چىنار، ياڭاق، سۈۋادان تېرەكلەر بولۇپ، ئادىل بۇلارنى بىر تالدىن تىكىپ، بوۋاقنى پەرۋىش قىلغاندەك مىك مۇشەققەتتە ئەي قىلغانىدى. * ھېمىدىخان بالا — چاقسىز، تىرىشچان، ئاق كۆڭۈل ئايال ئىدى. ئۇ يىغىپ — تەرگىننى سېتىپ، بوۋاقنى كالا سۈتى بىلەن ئەي قىلدى.

ئەي II ئىم. يېزىت. زوقلىنىش، هاياجانلىنىش، ھېسداشلىق، غەزەپلىنىش، پۇشايمان قىلىش قاتارلىق مەنسىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ، تىلىدىكى «ھەي» بىلەن تەڭ: سالام، ئەي مويسىپىتلەر، پېشقەدەم ئۇستاز! باھار بوستانىدا سايرايلى خۇش ئاۋاز! * ئەي دەرىخ، ئۆز ئايىغى بىلەن بىراۋنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ، ئاتا — ئانا، تۇغۇلغان ئەل — يۇرتىنى كېچىپ كەلگەنىنىڭ جازاسى شۇمۇ؟ * تىلىڭنى تارت، ھوي ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن ئەي نادان! بولمىسا، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن!

ئەيان (ئە: يان) ئى [ئە] يېزىت. يۇقىرى مەنسەپلىك، مەرتىۋىلىك كىشىلەر؛ ئەمەلدارلار، خوجايىنلار: ماڭا ئېگىلىپ توققۇز تەزىم قىلىدىغان، ئەجرى ئۆچۈن ئىنتىلىم — مۇكاپاتقا غەرق بولغان ئوردا ئەيانلىرىم مەندىن يۈز ئۆرۈدى.

ئەيتاۋۇر يۈك. ئىشقىلىپ، ھەر ھالدا، قانداقتۇر: ئۇنى قىمار دا ئۇتتۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى ئۇتقانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى قىمارۋازلارنى بوزەك قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر كىشىلەرنىڭ ئۇرغانلىقى ئىنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * ھارۋا يولدا ئەتىگەندىن بېرى ھېچ كىشى ماڭمىغانمۇ ياكى شامال قارلارنى ئۈچۈرۈپ ئىزلارنى كۆمۈپ كەتكەنمۇ ئەيتاۋۇر يولدا بىر ئۇتۇك كېيگەن كىشىنىڭ ۋېلىسىپىت يېتىلەپ ماڭغان ئىزىدىن بۆلەك ئىز يوق ئىدى.

ئەيش ئى [ئە] ① ھۇزۇر — ھالاۋەت — پاراغەت، لەززەت: كەلدى نوروز، كەلدى بۈگۈن، ئەيش بىنا ئەتكىلى، بارچە ئادەم كۆڭلىنى، شادۇخۇرام ئەتكىلى. ② كەيپ — ساپا، مەيخورلۇق، ئىشرەت: ئەي پەلەك، چەرقى بۇزۇق، قىلغان ئىشىڭ ئېيتىسام ئەگەر، بۇڭا ئالەمدە ئىشرەت ئەيشىنى نادان سۈرەر.

ئەيش — ئىشرەت شەھۋانىيلىق، كۆڭۈل ئېچىش، كەيپ — ساپا، مەيخورلۇق: باينىڭ ئىچكىرىكى قورۇسىدىكى ھەشەمەتلىك ئۆيلەردىن ئەيش — ئىشرەت قىلىۋاتقانلارنىڭ سەت كۈلكىلىرى ئۇزاققىچە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەيش — ئىشرەتلىك ئەيش — ئىشرەتنى بار، ئىشرەتكە تولغان: ۋاڭنىڭ ئەيش — ئىشرەتلىك تۇرمۇشى ئەنە شۇنداق يىلاپ — يىلاپ داۋام قىلاتتى.

ئەيلەتمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تېرىچىلىك كارخانىسى ئىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئاشتىن چىققان تېرىلەرنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى بويىچە شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىپ سۈپەتلىك ئەيلىتىپ بولدى.

ئەيلەتمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۈيگۈدىن سالدى ئەل ئاسفالت يولغا، قەلبىدەك غۇبارسىز پايانداز بىنى. گۈل دەستە تۇتۇشتى بىزگە ھەۋەستە، ئەيلىتىپ

جەۋلان ئۆز باھار، يازىنى.

ئەيلەش «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: ئەيلەش تۇزى. ئەيلەش تېخنىكىسى.

ئەيلەش تۇزى <خىم> تەركىبىدە ئاش تۇزى، كالىي نىترات ۋە باشقا ئارىلاشمىلار بولغان ناترىي سۇلفات. ئۇ دېڭىز سۇيى ياكى تۇز كۆلىنىڭ سۇيىنى قاينىتىقاندىن كېيىن چۆكتۈرۈلگەن كرىستال بولۇپ، رەڭسىز، سۇزۇك، تېرە ئاشلاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئەيلەشمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈكسىز تۇزۇمدىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئاشتىن چىقىقان تېرىلەرنى سۇپەتكە كېپىللىك قىلىش شەرتى بىلەن ھۆددىگە ئېلىپ بەس ــ بەس بىلەن ئەيلەشتى.

ئەيلەشمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈكسىز تۇزۇمدىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئاشتىن چىقىقان تېرىلەرنى سۇپەتكە كېپىللىك قىلىش شەرتى بىلەن ھۆددىگە ئېلىپ بەس ــ بەس بىلەن ئەيلەشتى.

ئەيلەنمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەيلەنگەن ئۆچكە تېرىسى سېلىنغان كاتىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان باي بېشىنى سىلاپ ــ ئەسىنەپ تورۇسقا قارىدى.

ئەيلەنمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نېچۈن ھاياتىنى بىزگە دەردىسەر قىلدىڭ؟ نېچۈن بۇلبۇلنى گۈلگە بەنەزەر قىلدىڭ؟ نېچۈن گۈل ــ غۇنچىغا قۇزغۇن راۋا ئەيلىنەر؟ نېچۈن يۈرەكلەر مۇنچە يارا ئەيلىنەر؟!...

ئەيلىبان رەۋ. يېزىت. ئەيلەپ، ئەيلەش بىلەن: تەپەككۇر ئەيلىبان ئەجدادلىرىم پۈتكەن شۇ تارىخنى، دېدىم: «زۇلمەتكە مىڭ لەنەت!» تولۇپ قۇدرەتكە ــ دەرمانغا.

ئەيلىتىلمەك «ئەيلەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاشلىتىلغان تېرىلەر ئەيلىتىلدى.

ئەيلىمەك I پ. تېرە، خېمىر قاتارلىقلارنى پىشۇرماق؛ پىششىقلىماق: توختى بوۋاي ئارغامچىنى بېشىپ، كۆمۈش پارچىسىنى ئالدى ــ دە، ئۈستەلگە بىر ئەدىيالنى يېيىپ، ئۆچكە قېرىسىنى يۆگەپ، ئۈستىدىن ئەيلىگىلى باشلىدى.

ئەيلىمەك II پ. يازما ئەدەبىياتتا «قىلماق»، «ئەتمەك» رولىدا كېلىدۇ: بىر بۇرادەر ئۆمرىدە كۆپىرەك خۇشامەت ئەيلىدى، بۇ «ھۇنەر»نى ئۆزىگە باب ھەمدە ئامەت ئەيلىدى. ئىشلىدى، پەرۋانە بولدى شۇ «ھۇنەر»نىڭ ئىشقىدا، بۇ «ھۇنەر»دىن بىرمەھەل قالتىس تاپاۋەت ئەيلىدى.

ئەيمەندۇرمەك «ئەيمەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن شۇ گەپنى قىلىۋاتقاندا، ماھىرەنىڭ چىرايىدىن كۈلكە ئۆچكەن بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئادەمنى ئەيمەندۇرگۈدەك ئوت چاقنايتتى.

ئەيمەنمەك پ ① بىرەر ئادەم ۋە نەرسىدىن ھايا قىلماق، تارتىنماق، قورۇنماق: خىجىلمەن، گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتسام، ساڭا ئوچۇق پىكىر بېرىشتىن ئەيمىنمەن. ② ھەيبەتماق، تەپ تارتماق، قورقماق، سۇر باسماق: يىگىت چاي ئىچىۋېتىپ ئىشىك تەرەپكە شۇنداق قارىغانىكەن، تالادىن بىر چوڭ يىلاننىڭ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەيمىنىپ قېلىپتۇ. * سەمەتنىڭ شۇنداق تەرسالىقى تۇتتىكى، بەش ئادەم ئەيمىنىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بارالمىدى.

ئەيمىنىشمەك «ئەيمەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈكسىز مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاي بىلەن مومايغا ئولارنىڭ گۈزەللىكىدىن ئەيمىنىشىپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي، گاڭگىراپ يوشۇرۇنۇشۇپ ئېتۋىتى.

ئەينەك ئى [پ] ① قاتتىق ۋە چۈرۈك بولغان بىر خىل سۇزۇك جىسىم، ئۇ ئادەتتە كۆۋارتسلىق قۇم، ھاك تاش، ساپ ئىشقار قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئاستىدا ئېرىتىلگەندىن كېيىن ياسىلىدۇ: بىرنەچچە يوچۇن ئادەم ساقچى بۆلۈمگە كىرىپ كەتتى، ئۇ يەردىن دېرىزە ئەينەكلىرىنىڭ جارانگ

لاپ سۈنغىنى ئاڭلاندى. ② قارشىسىدىكى نەرسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئادەتتە كىشىلەر ئۈز ئەكسىنى كۆرىدىغان، ئارقىسى سىلانغان مەخسۇس شەيئە: مەلكە ئۇنى كۆرۈپ ئورنىدىن قوپۇپتۇ، يانچۇقىدىن ئەينەكنى ئېلىپ، ئاۋۇال ئەينەكنىڭ ئالدىنى، كېيىن ئارقىسىنى كۆرستىپتۇ؛ بېشىدىكى تاغاقنىڭ چىشلىرىنى سۈندۇرۇپ كۆلچەككە تاشلاپتۇ ـ دە، شپالگىدىن چۈشۈپ گۈللۈك ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ③ يىراقتىكى نەرسىلەرنى يېقىنلاشتۇرۇپ كۆرستىدىغان، كىچىك نەرسىلەرنى چوڭايتىپ كۆرستىدىغان، كۆزنەك كۆرۈش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ بېرىدىغان مەخسۇس شەيئە ئەسۋاب: بۈگۈنكى ئالىملار ئاسمانىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئاستىرونومىيە ئەينىكى ئىجاد قىلدى... ④ كۆچمە. بىرەر ھالەتنى، ھادىسىنى كۆز ئالدىدا ئەكس ئەتتۈرۈپ ياكى يورۇتۇپ تۇرغان نەرسە؛ ئۇلۇغە نەمۇنە: ئابلىمىت خەتتىن كۆزنىنى ئېلىپ، سافاغا ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە، كۆزەينىكىنى تۇتقان پېتى خىيال سۈردى: ـــ تۇرغۇن ھەقىقەتەن قەيسەر جەڭچى. ئۇنىڭ پەزىلىتى مەن ئۈچۈن ئەينەك. ⑤ كۆزگە تاقايدىغان ئەينەك (كۆزەينەك): ئۇ ئەينەكسىز خەت كۆرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئەينەك بولماق نەمۇنە بولماق، ئۇلۇغە بولماق: ئۇچىنچى دۇنيا ئەللىرى ئىچىدىكى بىرمۇنچە دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە تېخنىكىسى بار، كۆپىنچىسىنىڭ مىللىي ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە باشقا دۆلەتلەرگە ئەينەك بولغۇدەك تەجرىبىلىرىمۇ بار.

ئەينەك پارقىراقلىقى <گىئول> غەيرىي مېتال پارقىراقلىقىنىڭ بىر خىلى، بەزى مىنېرالالار يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇشى ياكى پارقىراقلىقى خۇددى ئەينەكنىكىگە ئوخشايدۇ. شۇڭا ئۇ «ئەينەك پارقىراقلىقى» دەپ ئاتالغان. ئۇ سۈزۈك مىنېرالالاردا ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل خۇسۇسىيەت. مەسىلەن: دالاشپاتى قاتارلىقلارنىڭ پارقىراقلىقىغا ئوخشاش.

ئەينەك پولات <خىم> ئەينەك تالاسى ئۇنىڭ توقۇلمىلىرى ۋە بىرىكمە دېئوىرقايىلارنى يېپىشتۇرۇش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل ماتېرىيال. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: توك ئۆتكۈزمەيدۇ، مېخانىك كۈچىنىشى يۇقىرى، چىرىتىشكە چىداملىق، ئېگىلمەس ھەم يېنىك، ماشىنا سايمانلىرى، ئاپتوموبىل ۋە پاراخوتلارنىڭ سىرتقى قېپى قاتارلىقلارنى ياساشتا مېتاللارنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئەينەك تالا <خىم> ئادەتتىكى ئەينەك ماتېرىيالىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىنتايىن ئىنچىكە تالا. ئۇ ئىزولياتسىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئىسسىقلىققا چىداملىق، ئاسان چىرىمەيدىغان، مېخانىكىلىق كۈچىنىشى يۇقىرى، سانائەتتە ئېلېكترىك ئەسۋابلارنىڭ ئىزولياتورى ۋە ئەينەك پولاتنىڭ خام ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

ئەينەك تەنجە <تىب> كۆز ئالمىسىدا، كۆز گۆھىرى بىلەن كۆرۈش پەردىسى ئارىلىقىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان رەڭسىز، سۈزۈك يىلىمسىمان ماددا. ئۇ كۆز ئالمىسىنىڭ ئىچكى تامىلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

ئەينەك خىش <بىن> ① قېلىن ئەينەك تاختا. ② ئەينەكتىن ياسالغان خىشسىمان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى، كۆپىنچە ئىچى كاۋاك قىلىپ ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاۋاز توسۇش ۋە نۇر ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولىدۇ.

ئەينەك قەغەز <خىم> نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئوراشقا ياكى زىننەت بۇيۇملىرى قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل پارقىراق قەغەز. ئۇ نېپىز تىنىق بولىدۇ، قەغەز بوتقىسىنى

خەمسىيىلىك بىر تەرەپ قىلىش ياكى يالتىراقتىن پايدىلىنىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئەينەك قىلماق نەمۇنە قىلماق، ئۈلگە قىلماق: ئايرىش ئۈسۈللىرىنىڭ بەزىلىرىنى سوتسىيالىستىك قانۇنشۇناسلىقتا ئەينەك قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئەينەك ماددىسى <گېئول> ماگنىتلىق جىنسلار قۇرۇلمىسىنىڭ بىرى، يەر ئۈستىگە ئېتىلىپ چىققان ياكى يەر يۈزىگە يېقىن ئەتراپقا بۆسۈپ كىرگەن ماگما تېز مۇزلاپ توڭلىغاندىن كېيىن كرىستاللىنىشقا ئۇلگۈرەلمەي شەكىللەنگەن تەبىئىي ئەينەك.

ئەينەك ئوغۇت <خىم> تەركىبىدە بور، ئارسېن، مانگان، مولىبدېن ۋە كوبالت قاتارلىق ئېلېمېنتلار بولغان بىرىكمىلەر بىلەن ئەينەك پاراشوكىنى بىرگە ئېرىتىپ ياسىلىدىغان دانىچە ھالەتتىكى ئوغۇت. تۇپراقتا سۇ ئۇنى ئاسانلىقچە ئېقىتىپ كېتەلمەيدۇ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى ئۇنى بىۋاستە سۈمۈرۈۋالالايدۇ، ھەم ئۆسۈملۈككە ئۇزاققىچە كۈچ بېرىدۇ.

ئەينەك يىپ <خىم> ئادەتتىكى ئەينەك، يالتىراق ياكى باشقا سۈنئىي سىنتېز قىلىنغان ماددىلاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىنچىكە تالا. ئۇنىڭدىن ئەينەك رەخت، زىننەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ.

ئەينەكچى ئى. ئەينەك سېلىش، سېتىش ۋە ئۇنى خىلمۇخىل شەكىلگە كەلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئىمارەت ئالدىلقاچان پۈتكەن، ھازىر بولسا شەھەردىن تەكلىپ قىلىنغان ئەينەكچىلەر ئىمارەتنىڭ دېرىزىلىرىگە ئەينەك سېلىۋاتىدۇ.

ئەينەكچىلىك ئى ① ئۆي ــ ئىمارەت دېرىزىلىرىگە، ئىشىكاپ، جاھازلارغا ئەينەك سېلىش ۋە قۇراشتۇرۇش ئىشى، شۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دادام ئەينەكچىلىك قىلاتتى. پۈتۈن ئائىلىمىز دادامنىڭ شۇ ئەينەكچىلىكتىن تاپقان پۇلى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتۇق. ② ئەينەكنى ئېرىتىپ ھەر خىل بۇيۇملارنى ياساش كەسپى.

ئەينەكسىز لىنىش ئى <گېئول> ماگمىلىق جىنسلاردىكى تۇراقسىز ھالەتتە تۇرغان ئەينەك ماددىسى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ۋە بېسىم، تېمپېراتۇرا قاتارلىق فىزىكىلىق شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ كرىستالغا ئايلىنىش ھادىسىسى.

ئەينەكسىمان سۈپ. ئەينەك شەكىللىك، ئەينەكىكە ئوخشايدىغان، ئەينەكتەك: ھە، مانا چاڭئەنجې ــ ئەينەكسىمان يول، ھاياتنىڭ شاۋقۇنى قاينايدۇ ئۇنىدا. رەڭ ئېلىپتۇ باشقىچە جۇڭشەن گۈللىرى، قارىغايلار باراقسان گۈللەپتۇ بۇنداا...

ئەينەكلىك سۈپ ① ئەينىكى بار، ئەينەك سېلىنغان، ئەينەك ئورنىتىلغان: ئەينەكلىك ئىشىك. ئەينەكلىك دېرىزە. * ئۇ دەرھال بىر ماگىزىننىڭ ئىچىگە كىرىپ يوشۇرۇنۇپ، ئىشكىنىڭ ئەينەكلىك قانىتىدىن سىرتقا مارىلاپ قارىدى. ② ئەينەك تاقىغان، ئەينەكىكە ئىگە: ــ زادى نېمە گەپ؟ ــ ئەينەكلىك دوختۇر كۆزىدىن ئەينىكىنى ئېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئەينەن رەۋ [ئە] ① ھېچقانداق ئۆزگىرىشسىز، ئۆز پېتىچە، ئەينى بىلەن: ھايال ئۆتمەي ھېلىقى ئەقىلىق ئادەم دوستى بىلەن بىللە بېرىپ، بۇ ئىشنى قازىغا ئەينەن مەلۇم قىلدى. ② دەل، نەق: ئۇكىلاۋكىتىن كېڭرۇنگەن يۇلتۇزلارنى بىر پارچە كۆل رەڭ بۇلۇت كېلىپ توسۇۋالدى. بۇلۇت بىردىنلا شەكىل ئۆزگەرتىپ ئادەم سۈرىتىگە ئوخشاپ قالدى. بۇ ئادەم ئورۇق، يىرگىنچلىك روزەك بەزىنىڭ ئەينەن ئۆزى.

ئەينەن سۈرەت <گ سەن> جۇڭگوچە فورتىرىت رەسىمىنىڭ ئەنئەنىۋى ئاتالغۇسى بولۇپ، ئۇ «تىرىك سىزىش»، «ئەينى سىزىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، يەنى ئادەم ۋە

نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى بەئەينى تىرىكتەك ئوخشىتىپ سىزىش دېمەكتۇر.

ئەينەنسىز سۈپ. ئەينەن ئەمەس، ئەينى بولمىغان.

ئەينەنسىزلىك «ئەينەنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەينەنسىزلىك دەرىجىسى <فىز> ئەينەنلىك دەرىجىسىنىڭ ئەكسى. ئۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى: چىققان سىگنالدا، كىرگەن سىگنالدا بولمايدىغان بەزى گارمونىك دولقۇن ئاملىلىرىنىڭ بولغانلىقىدىن ئىبارەت. ئۇ يەنە، «سىزىقسىز ئەينەنسىزلىك كوئېففىتسېنتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەينەنلىك سۈپ. ھېچقانداق ئۆزگىرىشسىز بولغان، خۇددى ئۆز پېتىچە ساقلانغان، ئوپمۇ ئوخشاشلىقىغا ئىگە: بۇ ئىككى پارچە ھېكايە ئىلگىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغان بولسىمۇ، قول يازما ھالەتتە قولدىن قولغا ئۆتۈپ بىر قىسىم كىتابخانلارغا تونۇش بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ھېكايىلارنىڭ سۆز-ئىبارىلىرىگە قىسمەن تۆزىتىش كىرگۈزۈپ قويغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ مەزمۇن ۋە بەدىئىي قۇرۇلمىسى جەھەتتىكى ئەينەنلىكىنى تولۇق ساقلاپ قالدىم.

ئەينەنلىك دەرىجىسى <ئېل> ئەسۋاب-ئۇسكۇنىلەرنىڭ چىقىش سىگنالى بىلەن كىرىش سىگنالىنى قايتا ئىپادىلەشتىكى ئوخشاشلىق دەرىجىسى بولۇپ، رادىئو، تېلېۋىزورلارنىڭ ئەينەنلىك دەرىجىسى قانچە ياخشى بولسا ئۇلار چىقارغان ئاۋاز ياكى سۈرەتنىڭ شۇنچە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەينۈلا ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، سورتلىرى كۆپ بولۇپ، سوغۇققا چىداملىق؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك؛ باھاردا چېچەكلەيدۇ، گۈلتاجى ياپراقسىمان بەش تال ئاق، قىزىل، ھال رەڭ قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مېۋىسى شار شەكلىدە، رەڭگى يېشىل، پىشقاندا سېرىققا ئۆزگىرىدۇ. يېگىلى بولىدۇ. تەمى چۈچۈمەل. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئەينۈلا مۇرابباسى ئەينۈلا مېۋىسىنى قاينىتىپ ياسالغان مۇراببا.

ئەينى سۈپ ① خۇددى ئۆزى، دەل ئۆزى، نەق ئۆزى، ئوپمۇئوخشاش، ئەسلى: مەن تۆۋەنگە چۈشۈپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن ئەينى ئەھۋالنى يېزىپ، يۇقىرىغا دوكلات ئەۋەتتىم. * رەڭگى ئۆڭگەن، ئۆزى جىددىي تولىمۇ، جىمە بولۇپ ماڭار ئالدى-كەينىگە، ئويلاپ قالدىم: قاچان قايتار بۇ باشلىق، شۇ ھالەتتىن ئۆز ئەسلىگە، ئەينىگە. ② رەۋ. شۇ، ئۆتكەن: مەرھۇم رەھىم ناۋاي دەپنە قىلىنغان كۈنى قەشقەردىكى يوقسۇل نامراتلار، تاشۋايىنىڭ ئەينى يىللاردا كۆلاختا بىللە ياشىغان يېتىم-يېسىر سەپداشلىرى ھەيۋەتلىك سەپ تۈزۈپ، جىنازىنى كۆتۈرۈپ مېڭىشتى. * ۋېنېتسىيە ۋە گېنوىيە، بۈگۈنكى كۈندە ئىتالىيىنىڭ شەرقىي شىمالى ۋە غەربىي شىمالىدىكى دېڭىز بويىلىرىغا جايلاشقان ئىككى چوڭ شەھەر، ئەمما ئەينى يىللاردا، ئۇلار ئىككى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت ئىدى.

ئەينى چاغدا ⟵ **ئەينى زاماندا**: دۇرۇس، ئەينى چاغدىكى پارتكوم سۇ ئامبىرى قۇرۇشنى قارار قىلىشتا بۇ ئىشنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلمىدى، ئىلمىي روھ كەم بولدى. * چېڭگىزخاننىڭ نەۋرىلىرى مانا مۇشۇ كەلگە زېمىندا موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەرقايسى خانلىقلىرىنى قۇرغان، ئەينى چاغلاردىكى قىرىم باتۇخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى قىپچاق دۆلتىگە قاراشلىق ئىدى.

ئەينى زاماندا شۇ دەۋر، شۇ مەزگىل، شۇ پەيت، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە: يازغۇچى، شائىرلار ئەينى زاماندا مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرغۇچىلار ۋە ئىنسانىيەتنىڭ «روھىي ئىنژېنېر»لىرى. شۇڭا، بۇ پائالىيەتتە بىزنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك

ۋەزىپىمىز ۋە ئويناپدىغان رولىمىز چوڭ.
ئەينى مۇددىئا ئاساسىي مەقسەت، ھەقىقىي نىيەت، كۆڭۈلدىكى ئوي: بۇ جايغا ياخشى باغۋەنلەرنى ئەۋەتىپ بۇ يەرنى گۈزەللەشتۈرۈش، ئاۋاتلاشتۇرۇش ئەينى مۇددىئا.
ئەينى ۋاقىتتا ← **ئەينى زاماندا.**
ئەينىيەت ئى [ئە] ① يېزىت. ئەينەن، ئوخشاشلىق، بىر خىللىق، بىردەكلىك. ② <مات> تەركىبىدىكى بارلىق ھەرپ بەلگىلىرىنىڭ ھەممە قىممەتلىرىدە مۇتلەق ئۆزگەرمەيدىغان تەڭلىك، ئوخشاشلىق.
ئەينىيەت قانۇنىيىتى <لوگ> فورمال لوگىكىدىكى تۈپ قانۇنىيەتلەرنىڭ بىرى، ئۇ پىكىر قىلىشتا ۋە ھۆكۈملەرنى ئەينى بىر مەنىدە قوللىنىشنى، ئوخشاش بولمىغان ئۇقۇم ۋە ھۆكۈملەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئالماشتۇرۇپ قويماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. يەنى «ئا»نى«ئا» دېگۈلۈك دېگەندىن ئىبارەت.
ئەيھەننا (توغرىسى: ئەييۇھەننا) ← **ئەييۇھەننا.**
ئەيۋاش (توغرىسى: ئەيۋەش) ← **ئەيۋەش.**
ئەيۋەش ئى ← **ئەيۋەشكە كەلمەك.**
ئەيۋەشكە كەلمەك ① پەيلىدىن يانماق، يولىغا كىرمەك، پەسكويىغا چۈشمەك، ماقۇل بولماق، ئۇنىماق، كۆنمەك: ئايىخان: ماقۇل، ماقۇل، ئەمىسە مەن دەرھال ماڭاي، (تېز ماڭمۇ، بىرنەرسە ئېسىگە كېلىپ يەنە قايتىپ كېلىدۇ) بىلمەمسىز، سادىرمۇ ئەيۋەشكە كەلدى. قېنى، ماڭا قانچىلىك نەپ بېرىسىز؟ * ــ ھوي، ياخشىلىقنى بىلمىگەن مۇناپىق! قېنى كۆرەيلى! كىم كىمنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەركىن! ــ دېدى ۋە ئادەملىرىگە ۋارقىرىدى، ــ بۆرە تەبىئىتىلىك بەتبەخت. * توشقانىنىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزمىگەن تۈلكە: ــ بۇ ئەخمەق ئاسانلا ئەيۋەشكە كەلدى. ئۇ ئۆيىنى راسلىۋالغۇچە مەن بۆرىنى چاقىرىپ كېرەي. قېنى ماڭا تۈتۈق بەرمىگەن توشقانىنىڭ بۆرە چاڭگىلىدىكى ھالىنى بىر كۆرەي، ــ دەپ ئويلاپتۇ. ② ئەسلىي ھالىتىگە كەلمەك، ساقايماق: بۇ يىل مارجان بۇلاقتا ئىقتىسادىي زىرائەتلەر كۆپ تېرىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەزالار بۇرۇن تاشلىۋېتىلگەن ئۇلۇمسىز يەرلەرنى قايتىدىن ئەيۋەشكە كەلتۈردى.
ئەيىب ى [ئە] ① قائىدە ــ يوسۇنغا، تەرتىپ ــ تۈزۈمگە، ئەدەب ــ ئەخلاققا خىلاپ ئىش؛ كەمچىلىك، سەۋەنلىك: بىلمەسلىك ئەيىب ئەمەس، تىرىشماسلىق ئەيىب (ماقال). * ئۆزىنىڭ ئەيىبى ئۆزىگە كۆرۈنمەس، كۆزىنىڭ ئەيىبى كۆزىگە كۆرۈنمەس (ماقال). ② كىشى ئۈيلىدىغان، نومۇس قىلىدىغان، خىجالەت تارتىدىغان خاتا ھەرىكەت؛ ناچار قىلىق، بولمىغۇر ئادەت، خىجالەتلىك ئىش، ئۇيات: سىز دەرسىز، يىگىتكە ياش تۆكمەك ئەيىب، بىلمەن نومۇسى كۆز ياش يىگىتىنىڭ، ئېسىمدە ئاتامۇ ئېيتقان ئۆلۈمگە رازى بول ۋە ئەمما تۆكمە كۆز يېشىڭ! ③ نۇقسان، قۇسۇر، ئىللەت، جىسمانىي كەمتۈك: غېمى يوق ئىنسان بولماس، ئەيىبى يوق ھايۋان بولماس (ماقال). پۈتىدا بىرئاز ئەيىبى بارلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كېرەمنىڭ تەقى ــ تۇرقى كېلىشكەن يىگىت ئىدى.
ئەيىب قويماق ئەيىبلىك دەپ قارىماق، ئەيىب ئارتماق، ئېۋەن تاپماق، نۇقسان تاپماق: بەختىيار ئاچچىقلانغان ھالدا مۇدىرغا: ــ سىز ھەمىشە تىرناق تۈۋىدىن كىر ئىزدەپ ئۆگىنىپ قېلىپسىز... دائىم مېنىڭ ئىشىمغا ئەيىب قويمىسىزغۇ؟ ــ دېدى.
ئەيىبكە بۇيرۇماق ← **ئەيىبلىمەك:** ساقىيا، ئىچەيلى بىر قەدەھ، ئەيىبكە بۇيرۇما سەن مېنى. كېلەر گۈل ــ گۈلىگە سۆزلىرۇم، بولغاندا شارابنىڭ گۈلگۈنى!
ئەيىبنى بويىنغا ئالماق كەمچىلىك، خاتالىقنى تونۇماق، ئىقرار بولماق، باش ئەگمەك: قەيسەر كەسكىن سۆزەتتە ئەيىبنى بويىنغا ئېلىپ، ــ سىز توغرا ئېيتىڭىز مەن سىزنىلا ئەمەس ئۆزەمنىمۇ ئازابلىدىم، ــ دېدى.
ئەيىبدار [ئە+پ] ① ئى. نۇقسانى، ئەيىبى

بار، ئەيىبلەنگۈچى، گۇناھكار شەخس: ساقچى ئەيىبدارنى سوت مەيدانىغا ئېلىپ باردى. ② سۆپ. جىسمانىي جەھەتتىن بىرەر كەمچىلىك، نۇقسانى، ئىللىتى بولغان، ئەيىبناق، ئەيىبلىك: ئەيىبدار بالا.

ئەيىبسىز سۆپ ① ئەيىبى يوق، گۇناھسىز: ئەيىبسىز دوستنى ئىزدىگەن دوستسىز قالار (ماقال). * ئۇ ئەيىبسىزلا پادىشاھ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ② جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام، نۇقسانسىز: يالقۇن ھەر جەھەتتىن كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلارلىق دەرىجىدە ئەيىبسىز يىگىت بولدى.

ئەيىبكار ئى [ئەيىپ] خاتالىق ئۆتكۈزۈپ جىنايەت سادىر قىلغان، قانۇن ئالدىدا ئەيىبلەنگەن كىشى: گۇناھكار، جاۋابكار: سوتچى قەتئىي ھالدا: ــ قانۇننىڭ بەلگىلىمىسىنى شەخسنىڭ تەلىپى بويىچە ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، قانۇننىڭ ئەيىبكار ئۈستىدىن دەۋا قىلىش ھوقۇقى بار، ــ دېدى. * ئەسقەر شوخلۇق قىلىپ بىكاردىن ــ بىكار ئەيىبكار بولۇپ قالدى.

ئەيىبلەش «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى.

ئەيىبلەشنى كەچۈرۈم قىلىش <قا> تەپتىش ئورگانلىرى جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئەمما قانۇن بويىچە جازالاشقا تېگىشلىك بولمىغان ياكى جازانى كەچۈرۈم قىلىشقا بولىدىغان جاۋابكار ھەققىدە چىقارغان قارار.

ئەيىبلەشمەك «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مېنى بەزى كىشىلەر، ــ سەندە ئۆز كەسپىگە بولغان مۇھەببەت كەم، ــ دەپ ئەيىبلەيدۇ.

ك» پېئىلىنىڭ
يىغىن قاتناشچىلىرى
سى بار»، «دۇنيا
، زىيالىي، ــ دەپ
ك» پېئىلىنىڭ

ئەيىبلەنگەن ئەنزە <قا> تەپتىش ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ نامىدىن جىنايەتچىنىڭ جىنايى جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلىگەن ئەنزە.

ئەيىبلەنگۈچى ئى. سوت مەھكىمىلىرى تەرىپىدىن جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلغان شەخس.

ئەيىبلىك سۆپ. ئەدەب ــ ئەخلاققا خىلاپ، كىشى ئۈيلىدىغان ئىشنى قىلغان؛ جاۋابكار: زەيتۇنخان بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئەيىبلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇن چىقارماستىن جىملا ئولتۇردى. * ــ ئەپۇ قىل خوتۇن، ــ دېدى ئەخمەت ئايالىغا يالۇرۇپ، ــ مەن ئەيىبلىك، ئىككىنچى مۇنداق قىلماسلىققا ۋەدە بېرىمەن.

ئەيىبلىگۈچى ئى. دۆلەتكە ۋەكالىتەن سوت مەھكىمىسىدە جىنايى ئىش يۈزىسىدىن ئەيىبلەش پىكرىنى قۇۋۋەتلەيدىغان شەخس.

ئەيىبلىمەك پ ① ئەيىبلىك دەپ تونۇماق، گۇناھكار دەپ ھېسابلىماق: ئۇلارنى كىم خاتىرجەم قىلىدۇ؟ ھېچكىم! ھەتتا ئۇلارنى مۇشۇ قىسمەتكە مۇپتىلا قىلغانلارمۇ خاتىرجەم قىلمەيدۇ، بەلكى تىللايدۇ، ئەيىبلەيدۇ. ② تەنقىد قىلماق: شۇمۇ بىر يىلدىن بېرى مەتىيا قەيسەرنىڭ ئەيىبلەشلىرىدىن خېلى قۇتۇلۇپ قالغاندى، مانا بۈگۈن يەنە ئاڭلىماقتا.

ئەيىبناق سۆپ. جىسمانىي جەھەتتىن ئاجىز، بىرەر ئەزايىدا كەمچىلىكى، نۇقسانى، ئىللىتى بار، مېيىپ، مەجرۇھ: مەن، ئۇنىڭ مېنى يەرگە قاتتىق ئۇرۇپ ئەيىبناق قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدىم، لېكىن ئۇ، ئۇنداق قىلمىدى.

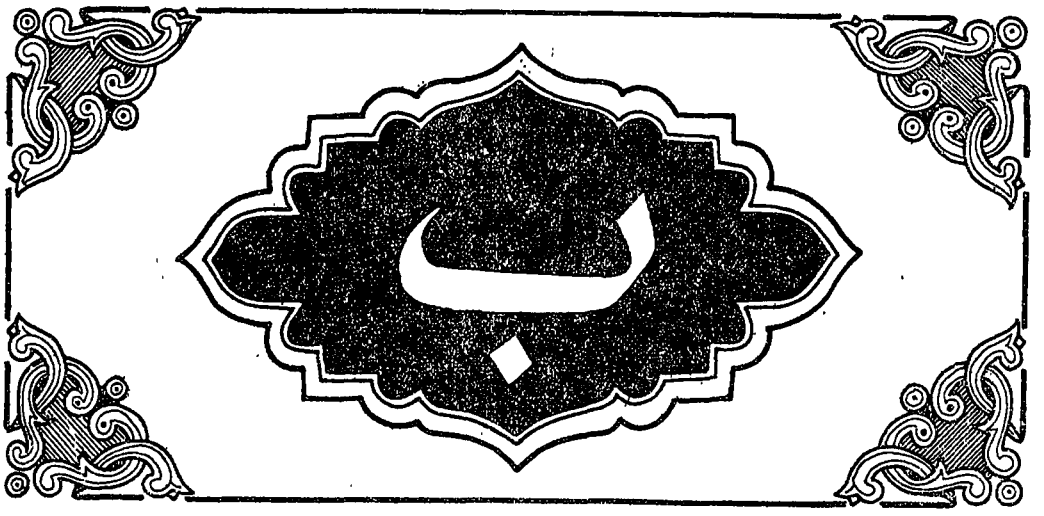
ئەيىبنامە ئى [ئەيىب+نامە] بىرەر خاتا ئىش ــ ھەرىكەت ياكى جىنايى قىلمىشنى پاش قىلىش ھەققىدىكى شىكايەت خېتى، ھۆججەت قاتارلىقلار: ئەيىبدارلار ئۇستىلىنىڭ ئۇدۇلىغا تىزىلغاندا، ھېلىقى كىشى كۆزەينەكنى تاقىدى ــ دە، ئورۇق قولى بىلەن ئالدىدىكى

قەغەزنى ئېچىپ، پۈكۈلگەن جايلىرىنى ئالىقىنى بىلەن تەكشىلەپ، سېرىق ياسىما چمشلىرىنى كۆرسىتىپ، ئەيىبنامىنى ئوقۇشقا باشلىدى.

ئەييام ئى [ئە] ① يېزىت. كۈن، كۈنلەر، ۋاقىت، ۋاقىتلار: ئارچىلار شىددىرلىدى، قۇشقاچلار كۆككە ئۇرلىدى، قوشۇلۇش ئەيىامىنى تورغايلار خەندان كۆيلىدى. ② بايرام، بايرام كۈنلىرى: ئەي ۋەتەن پەرزەنتلىرى، بايرىمىڭىز مۇبارەك، خۇشال ـ شاد ئۆتۈۋاتقان ئەيىامىڭىز مۇبارەك.

ئەييۇھەننەس ئىم [ئە] يېزىت ① كۆپچىلىككە، توپلانغان، جەم بولغان خالايىقىقا قارىتا قىلىنىدىغان خىتاب، نىدا؛ ئەي خالايىق، ئەي ئادەملەر: مولازىيدىن يەنە جاكارلاپ مۇنداق دېدى: ــ ئەيىيۇھەننەس ــ ئىشتىكلار ئامۇخاس، گۇناھ رىيا بولسىمۇ، جازا دېگەن راست. ② كۆچمە. ھاياجان، قايغۇ، غەزەپ ۋە ئازابلىنىش تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان داد ـ پەرياد، شاۋقۇن ـ سۇرەن، كۈچلۈك ئاۋاز: بىر چاغدا يېنىمدىلا بىرنېمە «كىش... كىش...» قىلىپ كۈشۈلدىغاندەك قىلدى. كەينىمگە بۇرۇلۇپ قارىدىم، ئەيىيۇھەننەس، تامنىڭ تۆشۈكلىرىدىن يوغان ـ يوغان يىلانلار باشلىرىنى چىقىرىپ، كۈشۈلدىشىپ تۇرمامدۇ، بەدەنلىرىم شۇركۈنۈپ كەتتى.

ئەيىل (توغرىسى: ئېيىل) ← **ئېيىل**.

ب ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە ئۇچىنچى چىنى كۆرسىتىدۇ: بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەر ئارا ئۆتكۈزۈلگەن تىكتاك توپ مۇسابىقىسىدا مەكتىپىمىزنىڭ «ب» گۇرۇپپىسى چېمپىيونلۇققا ئېرىشتى.

باب (بابى) ئى [ئە] ① كىتاب، ئەسەر، ماقالە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر ئايرىم بۆلىكى؛ قىسمى: كىتابنىڭ بىرىنچى بابى. * بۇ بابتا بىز ئالدى بىلەن ئالماسنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمىز. ② كۆچمە. دەۋر، سەھىپە: «4-ماي» ھەرىكىتى جۇڭگو ئىنقىلابى تارىخىدا يېڭى باب ئاچتى. ③ ئامال، چارە: ئويناشماققا ئەرباب بىلەن، جايلايدۇ ھەر باب بىلەن (ماقال).

بابىت ئى [ر<ئىنگ] <خىم> قەلەي، قوغۇشۇن ياكى ئاز مىقداردىكى باشقا مېتاللاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان، سۇركىلىشكە ئىنتايىن چىداملىق ھەمدە كۆزەينەكنىڭ مۇھىم ماتېرىيالى قىلىنىدىغان بىر خىل قېتىشما.

بابلىق سۈپ. بابىلارغا بۆلۈنگەن، بابىلىرى بار: بەش بابىلىق كىتاب. * XIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەدەب ئەھمەد يۈكنەكى «ئەتەبەتۈلھەقايىق» ناملىق 14 بابلىق ئومۇمىي ئەسەرىنى ئىجاد قىلدى.

بابمۇباب بىر باب-بىر بابتىن، باب تاشلىمايى: بابمۇباب ئوقۇماق. * بابمۇباب سېلىشتۇرماق.

بابۇنە ئى [پ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، شاخلىرى كۆپ، ئىنچىكە؛ يوپۇرمىقى پەيسىمان چوڭقۇر يېرىلغان؛ باشسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ، ئوتتۇرىسىدىكى گۈللىرى سېرىق، چۆرىسىدىكى گۈللىرى ئاق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ شىنجاڭدىن چىقىدۇ؛ گۈلى تىبابەتچىلىكىتە دورا قىلىنىدۇ، ئىچنى يۇمشىتىش، يەلنى تارقىتىش، مېڭە ۋە پەينى قۇۋۇەتلەندۈرۈش، سۈيدۈك، ھەيزلەرنى ماڭغۇزۇش، سۈت كۆپەيتىش قاتارلىق روللىرى بار.

بابىدا رەۋ. ساھەسىدە، جەھەتتە: دېدىم ئاخىرى رەئىس ماختىغان، قالىتىس تالانتلىق شائىرلىقىمنى، شېئىر بابىدا كەم ئۇچرايدىغان، تالانت ئىگىسى، ماھىرلىقىمنى.

بابىل ئى [ر<گرېك] <تارىخ> «ئىككى دەريا

ۋادىسى»نىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان قەدىمكى ئەڭ چوڭ شەھەر يەنى قەدىمكى بابىل پادىشاھلىقى بىلەن يېڭى بابىل پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى (ھازىرقى ئىراقتىكى باغداتنىڭ جەنۇبىدا).

بابىل پادىشاھلىقى <تارىخ> قەدىمىي شەرقتە ئۆتكەن، بابىل شەھرىنى پايتەخت قىلغان قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەت. ئۇ قەدىمكى بابىل پادىشاھلىقى (مىلادىدىن بۇرۇنقى XIX ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە) ۋە يېڭى بابىل پادىشاھلىقى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 626 — 538 ـ يىللىرى) دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

باپ سۈپ [پ] ① بىرەر ئادەم، مەقسەت، ئىش ياكى نەرسىگە ماس كېلىدىغان؛ مۇۋاپىق؛ لايىق: ئاشپەز ئوستىلار قازانغا باپ ساپلانغان يوغان كەپكۈرلەر بىلەن شۇيلىنىڭ ئوبدان بولۇشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلماقتا. * شۇڭغۇپ كىردىم سۆز دېگەنزى قايناملىرىغا، كومموۇنستىك خىسلىتىگە تاپماقىقا باپ سۆز.

باپ كەلمەك مۇۋاپىق، ماس، لايىق كەلمەك: فېيىبرباخ بۇنداق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ۋە: — بۇنداق تەلەپ مۇتلەق بولىدۇ، ھەرقانداق زامانغا ھەم ھەرقانداق ئەھۋالغا باپ كېلىدۇ، — دەپ ھېسابلايدۇ. * بىز تەجرىبىلەرنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە باپ كېلىدىغان تۈزۈم، چارىلارنى تېپىشىمىز كېرەك.

باپباراۋەر سۈپ [پ] ھەجمى، كۆلىمى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى، ئېگىز ـ پەسلىكى، قىممىتى قاتارلىق جەھەتلەردە تەپمۇتەك: دۆلىتىمىزنىڭ 1954 ـ يىلدىكى ئاساسىي قانۇنىنىڭ 85 ـ ماددىسىدا: «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بارلىق پۇقرالىرى قانۇنىدا باپباراۋەر» دەپ بەلگىلەنگەن.

باپباراۋەرلىك «باپباراۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئامېرىكىنىڭ «مۇستەقىللىك خىتابنامىسى»دا: «ھەممە ئادەم باپبارابراۋەرلىك ئاساسىدا تۇغۇلغان، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەخلىسىز بولغان تۇغما كىشىلىك ھوقۇقى، ھاياتلىق، ئەركىنلىك ۋە بەختكە ئىنتىلىش ھوقۇقىغا ئىگە» — دەپ جاكارلانغان.

باپكار (بابكارى) ئى [پ] قول دەستىگاھىدا پاختا يىپتىن بۆز (ماتا) توقۇغۇچى كاسىپ، ھۈنەرۋەن: ياشاپ ئۆتكەن ئاشۇ شەھەردە، قولى گۈل بىر باپكار ئۇستا. توقۇغان ئۇ كۆندە ئون گەز رەخت، كېچىكتۇرمەي يېڭى ئىش تۇتسا.

باپكارچىلىق (توغرىسى: باپكارلىق) ← **باپكارلىق.**

باپكارلىق «باپكار» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: خوتۇن ئېرىگە شۇنداق دەپتۇ: بۇرۇنقى زامانىدا يېزىلارنىڭ بىرىدە بىر باپكار ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە باپكارلىق دۇكىنىدا ئىشلەيدىكەن.

باپلاتماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باپلاشماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: — بۇ مۇناپىق ئىپلاسنى باتۇرلار تازا باپلىشىپتۇ ـ دە! — دېدى ساقىلى قاردەك ئاقارغان بىر مويسىپىت كىشى زۇنۇنىنىڭ ھازىرقى ھالىتىگە قاراپ.

باپلانماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆرەش تۇغدى داھىنى — ۋەتەن ئوغلى دانانى، ئاتتى قايتىدىن تاڭمۇ، شۇملار خويمۇ باپلاندى.

باپلىماق پ ① سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت ۋە كۆرەش بىلەن ئەدىبىنى، جازاسىنى بەرمەك: جايلىماق: — يەپ تويماس باجگىرلارنى راسا باپلاپتۇ ـ دە! — دېدى خېرىدارلاردىن بىرى * ئۇچ يىل ياتتۇق شۇ يولدا، ئاچا بىلەن ئوت قالاپ، باپلايلى دەپ راسلىنىپ، دۇشمەن يولغا قاراپ. ② بىرەر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك مۇۋاپىق بېجىرمەك، بەجا كەلتۈرمەك: ياخشى، قايىل بولارلىق دەرىجىدە ئىجرا

قىلماق، ئورۇندىماق: بۇ شەكىللەرنى ئۆزىگە خاس ئورۇنلىرىغا باپلاپ ئىشلەتمەسلىك، ئاسانلا خاتالىقلار كېلىپ چىقىدۇ. * ئالدى ــ دە خەنجەرنى سۇغۇرۇپ قىنىدىن، ئوردى باپلاپ زالىم سولان گەجگىسىدىن. ⑧ بىرەر ئىش ياكى گەپتە باشقىلارنى ئالدىماق، گوللىماق: تازا باپلىدۇقمۇ؟ ئۇنىڭ سوئاللىرىغا تەمتىرىمەي قالتىش جاۋاب بەردىڭ، ئۇمۇ راست دەپلا ئىشەندى. * ــ ئۇ بۇ قېتىم مېنى قالتىس باپلاپ كەتتى، ــ دېدى سودىگەر يېنىدا كېتىۋاتقان خوتۇنىغا ھەسرەتلىك بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ.

بات ئى. دىئال ← **بات قىلماق.**

بات قىلماق كۆز ـ كۆز قىلماق، داملىماق.

باتارىيە ئى [ر<فران] <ئىل> خىمىيىلىك ئېنېرگىيە ياكى يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى قاتار ـ لىقلارنى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان قۇرۇلما.

باتارىيىلىك سۈپ. باتارىيىسى بولغان، باتارىيىگە ئىگە: تۇرغۇن باتارىيىلىك ساقال ئېلىش ماشىنىسى سېتىۋالدى.

باتالىيون ئى [ر<فران] <كونا> ← **يىك:** بىز مۇزاكىرىلىشىپ، ئۇ يەرگە سىزنىڭ باتالىيونىڭىز ـ دىن بىر روتا ئەسكەر ئەۋەتىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

باتچى سۈپ. دىئال. ماختانچاق، پوچى؛ مىننەتخور؛ داملامچى. كۆز ـ كۆز قىلغۇچى.

باتخور سۈپ. دىئال. **باتچى**

باتراق ئى [ر] <كونا> ← **يالالانما دېھقان.**

باتراقلاشماق پ. يالالانما دېھقانغا ئايلانماق.

باتراقلىق ئى. يالالانما دېھقان بولۇشتىن ئىبارەت ھالەت.

باتىستراتسىن ئى [ر] <بىئول> ئانتىبىئو ـ تىكلارنىڭ بىرى، سۈس سېرىق رەڭدىكى پاراشوك ھالىتىدە بولىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ خىل شارىسمان باكتېرىيىلەرگە قارشىلىق رولى بار، شۇڭا ئۇزۇمسىمان شارچە باكتې ـ رىيىسى ياكى زەنجىرسىمان باكتېرىيىلەردىن بولغان يۇقۇملىنىشلارنى داۋالاشتا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

باتىسللونوستېللار ئى [ر] <تىب> ئۆزىگە كېسەللىك باكتېرىيىسىنى يۇقتۇرۇۋالغان، لېكىن كېسەل بولمىغان؛ كېسەل بولسىمۇ ساقايغاندىن كېيىن، كېسەللىك باكتېرىيىسى تېخى يوقالمىغان ھەمدە ئۆزىدىكى كېسەللىك باكتېرىيىسىنى باشقا كىشىگە يۇقتۇرىدىغان كىشىلەر.

باتناتماق «باتنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىردەمدىلا سەن ئۇنى باتنىتىپ قويدۇڭغۇ؟

باتناشماق «باتنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئۇلار خېلىدىن بېرى بىر ـ بىرى بىلەن باتنىشىپ يۈرىدۇ.

باتنىخور سۈپ. دىئال. قەيىدىغاق، ياماناتلىغاق.

باتنىماق پ. سۆز، بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت تۈپەيلى باشقىلاردىن يامانلىماق، قەيىدىماق، رەنجىمەك: سادىردىن رۇقىيمۇ: ــ سەن دادامنىڭ ئۇستىدىن گەپ قىلغان ئوخشايسەن، ــ دەپ باتناپ يۈرىدۇ. * ــ يۈرتىنى خوتۇن خەق سورىسا، ئاخىر زامانىنىڭ بولغىنى شۇ، ــ دەپ باتناپ يىغىندىن چىقىپ كەتكەن ئەر خەقىلەرمۇ چىقىپ قالدى. * زىئىرشا ئۆز كۆڭلىدە تۆۋەندىكى نارازىلىقلارنىڭ سەۋەبچىسى ئەبىلىغازى دەپ بىلىپ، مۇشۇ بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئەبىلىغازىغا باتناپ يۈرەتتى.

باتۇر ① سۈپ. خەۋپ ـ خەتەر، قىيىنچىلىق ـ لاردىن قورقمايدىغان: يۈرەكلىك، جەسۇر: باتۇر چۈشىدە دۈشمەن كۆرەر (ماقال). * بەرگەن باتۇر ئەمەس، سورىغان باتۇر (ماقال). * ــ بەكرى ئاخۇن ئاكامنىڭ ھويلىسىغا ئوغلاقنى كىم تاشلىسا، شۇ باتۇر، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى قىزلاردىن بىرى. * بۇ باتۇرلار پەقەت ئويغاق ۋاقىتلىرىلا

باتۇر ئىكەن، ئۇخلاپ قالغاندا، بۇرنىدىن چۈمۈن كىرىپ، ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى تۇيمايدىكەن. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

باتۇرانە رەۋ. ← **باتۇرلارچە**: گومىنداڭ باندىتلىرى بىلەن باتۇرانە جەڭ قىلغان بۇ قوشۇنغا ئوخشاش داڭقى خېلىدىن بېرى ئالماسلارغا مەلۇم.

باتۇرلارچە رەۋ. باتۇر، جەسۇر خۇسۇسىيەت بىلەن: ئامېرىكا داشۆلىرىدىكى ياشلار نامايىشنى باستۇرغان ھەربىي ساقچىلار بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشتى.

باتۇرلۇق «باتۇر» سۆزى ①نىڭ ئىسىم شەكلى: باتۇرلۇق قىلماق، باتۇرلۇق كۆرسەتمەك. * باتۇرلۇق كۆرەشلەردە بارلىققا كېلىدۇ، جاسارەت ھەر كۈنى قىيىنچىلىق بىلەن قەتئىي ئېلىشىش جەريانىدا يېتىلىدۇ. * ئەگەر باتۇرلۇق بىلەن پەمنى بىرلەشتۈرمىگەن بولسا، ھېچنېمە چىقمايتتى.

باتىل سۈپ [ئە] يېزىت ① ئىناۋەتسىز؛ يالغان: ــ مۇبادا بۇنىڭغا پېقىر ۋە مېنىڭ ئەۋلادىم نارازى بولۇپ دەۋا قىلسا، يۇرت، شەرئى ئالدىدا دەۋاسى باتىل بولغاي، ــ دېگەن گەپلەر يېزىلىپتۇ. ② قۇۋۇ، ھېيلىگەر: سايىت ئاشۇنداق بىر تۈرلۈك ھىجايغىنىدا ئۇنىڭ ئېگىسىنى ئالدىغان قۇشنىڭكىدەك باتىل كۆزلىرى ئەجەب بىر ياڭزا چىمىرلايتتى.

باتمن ئى [ئە] يېزىت. ئىچ؛ كۆڭۈل، ئىچكى دۇنيا: باتمنى زەققۇم بىلەن تولغان يىلانىدىنمۇ بەتتەر، شەپشەكى جادۇ كەبى شۇملۇقتا شەيتاندىن ئۆتەر.

باتمن كۆز كۆزسىز كۆڭۈل سەزگۈسى ئارقىلىق زاھىر نەرسىلەرنى بىلىش ئىقتىدارى: كۆرۈندى ئاخىر چولپان شەرق ئاسمىنىدا چاقناپ، كۈلۈپ بۇ يۇرت ئاڭا باتمن كۆزىدە تەلپۈنۈپ باقتى.

باج ئى [ئە] دۆلەت ھەر خىل تاۋارلار ئۈچۈن نىسبەت بويىچە يېغىۋالىدىغان پۇل: باج تۆلىمەك. باج ئالماق. * قەمەرۇززامان شاھلىق تەختىگە چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، پۇقرالار ئۈستىدىكى ھەممە ئورۇنسىز باج ۋە ئېغىر سېلىقلارنى ئېلىپ تاشلاپتۇ.

باج تۇرى دۆلەت باج كىرىمىنىڭ تۈرى، مەسىلەن: دېھقانچىلىق بېجى، سودا ـ سانائەت بېجى قاتارلىقلار.

باج تۈزۈمى دۆلەت ئالىدىغان ھەر خىل باجلارغا دائىر قانۇن، قائىدە ۋە باج ئېلىش جەريانىدىكى ھەر خىل تۈزۈملەر: شەھىرىمىزدىكى تىجارەتچىلەر پارتىيىنىڭ باج تۈزۈمى توغرىسىدىكى يوليورۇقلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، ئېڭىنى ئۆستۈرۈشتى.

باج خېتى تېگىشلىك باجنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن باج تاپشۇرغۇچىغا بېرىلىدىغان ئىسپات خېتى، ھۆججەت: باج خېتى ئالماق.

باج كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىك سەۋەبلەر بىلەن باج پۇلى تاپشۇرۇۋېلىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

باج كىرىمى دۆلەت باج ئېلىش بىلەن ئېرىشكەن كىرىم.

باج نىسبىتى باج نىزامىدا بەلگىلەنگەن مەلۇم باج ئېلىش ئوبيېكتىدىن ئېلىنغان باج سوممىسىنىڭ نىسبىتى.

باج ئوغرىلاش <مال> تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج پۇلىنى تاپشۇرماي ياكى كەم تاپشۇرۇپ، باج قانۇنىغا غەرەزلىك ھالدا خىلاپلىق قىلىش: ھازىر بىرمۇنچە كارخانىلاردا تەننەرخنى قالايمىقان بېكىتىدىغان، باج ئوغرىلايدىغان، يۇقىرىغا تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك پايدىنى تاپشۇرمايدىغان ئەھۋاللار خېلى ئېغىر دەرىجىگە يەتتى.

باجا ئى. ئاچا ـ سىڭىللارنىڭ ئەرلىرى (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): باجا باجىنى كۆرسە، كۆتى قىچىشىپتۇ (ماقال).

باجا بولماق باشقا بىرىنىڭ خوتۇنىنىڭ سىڭىلىسى ياكى ھەدىسىگە ئۆيلەنمەك: ئۇچ ئاي بولدى، مەن كېرەمگە باجا بولۇپ قالدىم.

باجخانا ئى [ئە+پ] باج ئالىدىغان جاي،

ئىداره: زەينەپ، سەن مېنى بىلىپ قوي! مەن دېگەن ئاۋات ناھىيىسىدىكى زوردۇن بەگنىڭ بالىسى. باجخانىدا چوڭ مەنسەپنىڭ ئېگىسى.

باج-خىراج باج ۋە ھەر تۈرلۈك سېلىق، تۆلەملەر: ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ، مېلىڭ ھالالغا تايىن تاپىدۇ، باج-خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرسەن.

باج-سېلىق خىلمۇخىل باج، سېلىق ۋە تۆلەملەر: دېھقانلار ئۆز تۈرمۇشىنى قامدايدىغان، ئۆز ئەمگىكىنى ئاساس قىلىدىغان ئۇقتىسادقا ئېگە بولسىمۇ، لېكىن فېئودالىلارغا ھەر خىل باج-سېلىقلارنى تۆلەشكە مەجبۇر بولىدۇ.

باجگىر ئى [ئە+پ] باج ئالغۇچى كىشى، باجخانىنىڭ باج يىغقۇچىسى خادىمى: باجگىرنىڭ يولۇچىلار ئۈستىدىن نازارەت قىلىش ئۇچۇن باققان باغلاقتىكى ئىتىمۇ تەڭلا قاۋاشقا باشلىدى.

باجگىرلىك «باجگىر» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: نۇقتىدا تۇرغان كادىرنىڭ ئېتى كېرىماجى، دادىسى كونا بېدىك، ئۆزى باجگىرلىك بىلەن شۇغۇللىناتتى.

باجلاتقۇزماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەكرەم سېتىۋالغان كالىسىنى باجلاتقۇزۇپ كەلگەندە، ئايالى بىلەن كەچلىك تاماققا توتۇش قىلىۋاتقانىدى.

باجلاتقۇزۇلماق «باجلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باجلاتماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساتقان ئېكىسى قوينى باجلىتىپ قويدۇم.

باجلانماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باجلىماق پ. تېگىشلىك باج پۇلىنى ئېلىپ، رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ بەرمەك: باجگىر بازارغا كەلگەن ھەممە چارۋىلارنى باجلاپ بولۇپ ئۆيىگە قايتتى.

باجىڭگىر ئى [خەن<ر] كۆن، خۇرۇم قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن كالتە قونچۇق، بوغقۇچلۇق ئاياغ كىيىمى؛ قونچلۇق توپلەي: ئابلىكىمنىڭ ئالدىدا باجىڭگىر كىيۈال-غان تەمبەل بىر يىگىت مەزمۇت قەدەملەر بىلەن كېتىپ باراتتى.

باجلىق سۇپ. باجسى بار.

باجماق پ.دىئال. باشقۇرماق، بېجىرمەك.

باجياۋ ئى [خەن] <بوت> ① بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ناھايىتى چوڭ؛ گۈلى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسى بانانغا ئوخشايدۇ ھەم يېگىلى بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ئىسسىق بەلباغ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

باچكا I ئى. كەپتەرنىڭ ئۇچۇرما بولمىغان بالىسى: ئۇ باچكىسىنى بېقىش ئۇچۇن يەم يېغىپ پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن ئانا كەپتەرگە ئوخشايتتى.

باچكا شورپىسى كەپتەر باچكىسىنىڭ گۆشىدىن سېلىنغان شورپا.

باچكا II ئى. جۇۋازنىڭ يۇك يانجىلىپ، مايى چىقىدىغان ئىچى كاۋاك قاچىسى.

باچكىلاتماق «باچكىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باچكىلىماق پ. كەپتەر تۇخۇمىدىن چۇجە چىقارماق: ئاسمىنىڭ ئاق كەپتىرى باچكىلىغىلى ئەمدىلا بىر كۇن بولغاندا، ئانا كەپتەر مۆلدۈرگە دۇچ كېلىپ ئۆلۈپ كەتتى. بۇ ئىش ئاسمىغا تولمۇ ئېغىر كەلدى.

باخ تەق ← **باخ ئەتمەك.**

باخ ئەتمەك باغرىغا باسماق، قۇچاقلىماق: بالىنى باخ ئەتمەك.

باخ-باخ «باخ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: باخ-باخ ئەتمەك. * — بالام، مېنى باخ-باخ ئېتىپ قويۇڭ، — دېدى ئەركىن ئوغلى تۇرسۇنجانىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ تۇرۇپ.

باخ-باخ ئەتمەك ← **باخ ئەتمەك:** كەلدى چۆلەرگە ھاياتتىن سەپ تۇزۇپ، سۇ بىلەن

بىلىقنى ياخ - باخ ئەتكۈزۈپ.

باخشى I ئى <دىن> ① دۇنيا ئوقۇپ، دەم سېلىپ كېسەل داۋالىغۇچى كىشى. ② تۇغ باغلاپ، پېرى ئويىنغۇچى؛ پېرىسۆزى: — شامال دۇرۇپ قالغان بىرنەچچە ئاغرىق - سلاقنى تېپىپ، تۇغ باغلاپ پېرى قىلدىم. يىراق - يېقىندىكىلەرمۇ قىزىقىپ قالدى ۋە نامۇ ئەمالىم يىراق - يېقىنغا پۇر بولدى، — دېدى باخشى ياغلىقىدا قالغان نانىنىڭ ئۈۋاقلىرىنى تېرىپ كاپ ئېتىپ.

باخشى II ئى. بۈركۈت، قارچىغا، لاچىن قاتارلىقلار بىلەن ئوۋ ئوۋلايدىغان كىشى؛ قۇشچى: قۇش باخشىسى.

باخشىلىق I «باخشى I» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ باخشىلىق قىلىپ، بىرمۇنچە ئادەمنى ئالداپ كەتتى.

باخشىلىق قىلماق <دىن> باخشىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانماق: سادىر باخشىلىق قىلىپ يۈرۈپ نۇرغۇن مال - دۇنياغا ئىگە بولۇۋالدى.

باخشىلىق II «باخشى II» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: مەمەتنىڭ ئورمانلىقتا باخشىلىق قىلىپ يۈرگىنىگە ئىككى يىل بولغانىدى.

باد ئى [پ] يېزىت. شامال.

باداشقان ئى. ئىككى پۇتنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، ئىككى تېقىمغا چاپلاپ ئولتۇرۇش هالىتى؛ چازا: بۇرادەر ئۆي تارچىلىق، باداشقانىنى يېغىپ ئولتۇرايلى!

باداشقان قۇرماق ئىككى پۇتنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، ئىككى تېقىمغا چاپلاپ ئولتۇرماق؛ چازا قۇرۇپ ئولتۇرماق: باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرماق. * يولداشلار، ئۆيىمىز كەڭ - كۇشادە، باداشقانىنى قۇرۇپ ئازادە ئولتۇرساقمۇ بولىۋېرىدۇ. * خانىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئۇلار كۆپچىلىككە يۈزلىنىپ شىرە ئالدىدىكى كۆرپىلەر ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

بادارغا ئى. دىئال. بادرا، چەنزە.

بادالا ① ئى. چىۋىق، چىمىغ، قومۇش قاتارلىق نەرسىلەردىن توقۇلۇپ، يۇمىلاق هالەتكە كەلتۈرۈلگەن ياكى دەرەخ تېنىدىن كۆپ شەكىلدە ئويۇپ ياسالغان ئاشلىق ساقلايدىغان چوڭ قاچا: ئىشنى كارداڭدىن سوراڭ، ئۇنىنى باداڭدىن (ماقال). * ئۈستىگە پاختا بادىگى قويۇلغان «يار - يار» هارۇنى هەيدەپ، تۇراخۇن يېتىپ كەلدى. ② سۇپ. كۆچمە. **چوڭ، يوغان:** گادايلارنى «نادان»، «ئەخمەق» دېگەن باداڭ قورساقلارغا، جاۋابىڭنى يازاتتىڭ سەن تىزىپ ئوتلۇق قوشاقلارغا.

باداڭ تاغار ئىچىگە جىق ئاشلىق سىغدىغان يوغان تاغار: ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى باداڭ تاغار - لاردا لىق بۇغداي قاچىلاقلىق تۇراتتى.

باداڭ قورساق يوغان قورساق: هېلىقى باداڭ قورساق پاكار ئادەم هاسىراپ - هۆمۈدەپ ئاپتوبۇستىن ئارانلا چۈشتى.

باداڭدەك سۇپ. يوغان، چوڭ: بۇرە يەپتۇ - يەپتۇ قورساقلىرى باداڭدەك بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن بۇرىدىن چىقماپتۇ.

بادام ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تېمىنسىمان؛ گۈلى سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ مېۋىسى تۇخۇم شەكىلدە، مېۋە گۆشى نېپىز، شىرنىسى ئاز بولىدۇ؛ ئۆزگەرگەن تۈرلىرى كۆپ؛ ئۇرۇقى ئاچچىق بولىدىغانلىرى ئاچچىق بادام، تاتلىق بولىدىغانلىرى تاتلىق بادام دېيىلىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

بادامبەز ئى [بادام+بەز] <ئانات> يۇقىرىقى نەپەس يولىنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان، لېمفا تۈگۈنىگە ئوخشايدىغان توقۇلما، ئادەتتە تاڭلايدىكى بادامبەزنى كۆرسىتىدۇ. تاڭلايىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە بىردىن ئىككىسى بولىدۇ، شەكلى بادامغا ئوخشاش بولغانلىقى ئۈچۈن «بادامبەز» دەپ ئاتالغان: بالا ئوغدىسىغا يېتىپ ئۇخلاۋاتقاندا توختىماي

خورەك تارتسا، ئاغزىنى ئېچىپ نەپەس ئالسا، چىرايى تاتىرىپ، قاشكىرى كېكىيىپ ئولتۇرۇشۇپ قالغاندەك قىياپەت پەيدا بولسا، بۇ، بالىنىڭ بادامبېزىنىڭ يوغىناپ نەپەس ئېلىشقا تەسىر يەتكۈزگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ھېسابلىنىدۇ.

بادامچاي ئى [بادام+چاي] بادامنىڭ مېغىزىدىن قىلىنغان چاي.

بادامدوپپا ئى [بادام+دوپپا] گۈلى بادام نۇسخىلىق دوپپا: لۇتپۇللانىڭ جاۋابىنى ئاكىلىغان ھامان راۋابچى بادامدوپپىسىنىڭ قېتىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، شائىرغا سۇنۇدى. * ئىشقا ماكىغان چېغىمدا كۈن چىقىپتۇ ئاسمانىدا. بادامدوپپا تېكتىم مەن، گۈزەل يارىم ئىشچانغا.

بادامقاپاق ئى [بادام+قاپاق] بادامغا ئوخشايدىغان قاپاق (ئادەمنىڭ قاپىقىغا نىسبەتەن): لېۋى ئاچتى غۇنچىنى، قاتار تىزغان ئۇنچىنى، جادۇ كىرپىك ياراشقان، بادامقاپاق مېغىزغا.

بادامكۆز ئى [بادام+كۆز] كۆزنىڭ كىرپىك ئورۇنلاشقان جايى، بادامغا ئوخشايدىغان كۆز: ئۆينىڭ تۆرىدە بادامكۆز بىر كىشى باشقان قۇرۇپ ھاكاۋۇرلارچە ئولتۇراتتى.

بادامگۈل ئى [بادام+گۈل] بادامغا ئوخشىتىپ تېكلىگەن گۈل: بادامگۈلى — بەختى كۈلگەن پامىر، تىيانشان؛ گېزەك گۈلى — دولقۇنلىغان تارىم، زەرەپشان.

بادامچە ئى. چىمەن دوپپىسىنىڭ تۆپىلىكىگە ئىككى شاخ ئايرىپ، بادام شەكلىدە تېكلىگەن گۈل.

بادامزار ئى [پ] ← **بادامىلىق**: كۆچانىڭ ھاۋا رەڭ گىلەمىلىرىدە، قوش شىرلار سەكرەيدۇ يېيىپ يايلىنى. خوتەنىنىڭ تاش بويىاق زىلچىلىرىدا، كۆرىسەن بادامزار گۈزەل ۋادىنى.

بادامزارلىق ئى ← **بادامىلىق**: مەھمۇت بادامزارلىققا كەتتى، — دېدى ئادىل ئايشەمگە.

بادامىلىق ئى. بادام دەرىخى كۆپ ئۆسىدىغان جاي: بادامىلىق باغ. * قارا كۆرۈنگەن بادامىلىق بىزنىڭ مەھەللە.

بادە ئى [پ] يېزىت. مەي، ئىچىملىك: تا قىيامەت چىقمىغاي كەيپى مۇھەببەت بادەسى، يارىنىڭ شەۋقى جامالى شەمئىغە پەرۋانە گۈل.

بادرا ئى. دىئامېترى تەخمىنەن ئالتە سانتىمېتردىن 12 سانتىمېترغىچە بولغان، ئۇيۇمۇرتىكە ئىشلىتىلىدىغان، ئۇزۇن ۋە تۈز ياغاچ: ئۆيىنىڭ ئاق تېرەك، سېرىق سۆگەت ۋە قاغا جىگدە بادرىلىرىدىن تەركىب تاپقان جەگىلىرى يادەك ئېگىلىپ تۇراتتى.

بادراك ئى. دىئال ← **بادراك كۆز**.

بادراك كۆز دىئال. بېلىق كۆز.

بادرەنجى ئى [پ] ← **بادرەنجى بۇيا**.

بادرەنجى بۇيا <بوت> كالىپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تېنى تۈكلۈك، چاسا غوللۇق بولىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ؛ گۈلى سۇس سۆسۈن كېلىدۇ ۋە غولىنىڭ ئۇچىغا يېقىنراق بولغان يوپۇرماقلارنىڭ قولتۇقىدا ئۆسۈپ، كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە پۇراقلىق ماي ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

بادىسابا ئى [پ+ئە] يېزىت. تاڭ شامىلى، سەھەر شامىلى: ئەي بادىسابا پەيام يەتكۈز، مېنىڭ يارىمغا سالام يەتكۈز.

بار I سۈپ ① مەۋجۇت؛ يوقنىڭ ئەكسى: بار ئىمكانىيەتتىن پايدىلانماق. * جان بار يەردە قازا بار (ماقال). * ئۇ مەلىدىن بۇ مەلىگە يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن. ② كۆپ ئىقتىسادقا، بايلىققا ئىگە بولغان؛ باي، دۆلەتمەن: بار بارنى قىلار، يوق نېمىنى قىلار (ماقال). * قول ئىلىكىدە بار ئائىلىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ئادەمنىڭ مۇنداق تۇرمۇشقا كۆنۈشى ئاسانغا چۈشمەيتتى. ③ ھەممە، جەمئىي، بارلىق: ئېگىز تاغقا چىققاندا، قولىڭىزنى

مەن تارتقان، بار ئويۇنىنى سىز ئويناپ، دەردىڭىزنى مەن تارتقان. * ئىرادەم — مەڭگۈگە بار كۆچۈم بىلەن، ئىلىم — پەن بېغىدا ئۆتۈش نۇر چېچىپ. ④ ئورۇن كېلىشتە كەلگەن سۆزدىن كېيىن خەۋەر ۋەزىپىسىدە كېلىپ: 1) مۆلچەرنى، چامىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ يېشى يىگىرمە نەردە بار. 2) «قولىدىن كېلىدۇ»، «قىلالايدۇ»، «بىلىدۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: پەرىدىگۈل دېگەن بالامنى خوتەنىڭ گۈلى دېسىلە، دۇتار، ئۇسسۇل، ناخشا.... ھەممىسىدە بار.

بار بولماق مەۋجۇت بولماق؛ نەق، ھازىر بولماق: «كېجۈي» جۇڭگودا ئەزەلدىن بار بولغان فېئوداللىق ئىمتىھان تۈزۈمىنى كۆرسىتىدۇ. * سىنىپتا بار بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئوتتۇز بەش، لېكىن ئىككىسى يوق.

بار ئىكەن، يوق ئىكەن ← بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زامانىدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن.

بارمۇ سىز (سەن، سىلەر) ئۇزۇن ۋاقىت دېرەكسىز، كۆرۈنمىگەن دوستلار ياكى يېقىنلارغا «كۆرۈنمىدىڭىز، يوقاپ كەتتىڭىز» دېگەن مەنىدە ئىبتىلىدىغان ئادەت سۆزى: مۇھەممەت، بارمۇ سىز! ئون بەش كۈندىن بېرى يوقاپ كەتتىڭىز!

بارنى تەڭ كۆرمەك شۇ چاغدىكى بار نەرسىدىن تەڭ بەھرىمەن بولماق: — بارنى تەڭ كۆرەرمىز، ئاپا، — دېدى باقى قويچى.

بار II مق س [ر<لات] <فىز> ئاتموسفېرا- نىڭ بېسىم بىرلىكى، بىر بار ھەربىر كۋادرات سانتىمېتر يۈزگە چۈشكەن بىر مىليون دىنا تەسىر كۈچىنىڭ بېسىمىغا تەڭ بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىكى ئاتموسفېرا بېسىمىمۇ تەخمىنەن بىر بارغا تەڭ.

بارا I ئى. تىك چۈشكەن يارنىڭ تاش ياكى شېغىل قاتلىمى.

بارا ئالتۇنى بارادىن ئىلىنىدىغان قارامتۇل ئالتۇن.

بارا II ئى. دىئال. بارقا پاقلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.

بارا-بارا ۋاقىت ئۆتكەنسېرى، بارغانسېرى، قەدەممۇقەدەم، پەيدىنپەي، تەدرىجىي، بىر-بىرلەپ: ئەكبەر خوشال-خۇرام ئۆگەندى، بارا-بارا تېنىمەي راۋاب چېلىپ ناخشىنى ئوقۇيدىغان بولدى. * بارا-بارا ئۇلار مېنىڭ باھايىمدىن نارازى بولۇشىدۇ.

بارابان (بارابانى) ئى [ر<پ] ئىككى يۈزىگە تېرە تارتىلغان، يۇمىلاق قاسقانلىق، چوكا بىلەن چالىدىغان مۇزىكا ئەسۋابى.

بارابانچى ئى. بارابان چالغۇچى: پەرھات باشلانغۇچ مەكتەپتە دۇيې بارابانچىسى ئىدى.

بارابانچىلىق ئى. بارابان چېلىش ئىشى: ئامىنە بارابانچىلىقىنى باشلانغۇچ مەكتەپتىكى چېغىدىلا خېلى پىششىق ئۆگەندى.

بارات ئى [ئە] ① قەدىمىيە يىل ھېسابىدا سەككىزىنچى ئاينىڭ نامى؛ شەبان: بارات ئاي. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

بارات ئاي ← شەبان: ھىجرىيىنىڭ 960- يىلى، بارات ئاينىڭ 15-كۈنى شەھىرى يەكەندە يېزىلدى.

بارات كېچىسى قەدىمىيە سەككىزىنچى ئاينىڭ 15-كۈنىگە ئۆتىدىغان كېچىسى.

باراخسان (توغرىسى: باراقسان) ← **باراقسان.**

بارار «بارماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى: بۇغداينىڭ بارار يېرى تۆگىمەن (ماقال). * بارار جايى بولمىغان باجىسىنىڭ ئۆيىگە بارار (ماقال).

بارار يېرى ساھانلىق قولىدىن كېلىدىغىنى، قىلالايدىغىنى چاغلىق.

باراقسان سۈپ. قويۇق، بوك، باغجانلاشقان: ئالماس ئەلەم بىلەن ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، سۇيى تېشىپ تۇرغان بىر ئېرىقتىن ئاتلاپ ئۆتتى-

دە، ئۆيىنىڭ كەينىدە بىر تۈپ باراقسان ياڭاق دەرىخى بار، قوش قاناتلىق كىچىك دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

باراقسان بولماق ← **باراقسانلاشماق:** بۇلاقنىڭ يېنىدا ئۇچ تۈپ قارىياغاچ باراقسان بولۇپ كۆكىرىپ تۇراتتى.

باراقسانلاشتۇرماق «باراقسانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باراقسانلاشتۇرۇلماق «باراقسانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باراقسانلاشماق پ. بۇك ـ باراقسان ھالەتكە كەلمەك: گۈلدىكى بۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشنى كۆرگەن كىشىلەر ھەيران بولۇپ: ـــ... يوپۇرماق ـ لىرى بىرئۇبدان باراقسانلىشىپ كېتىپتۇيۇ، گۈلى سەتلىشىپ توزۇشقا باشلاپتۇ، ـــ دېيىشىپتۇ.

باراقسانلىق «باراقسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىلى يولى بوستانلىق، باراقسانلىق گۈلباغلىق. يۇرىكىمدە ساقلاقلىق، يارىم بەرگەن قول ياغلىق.

باراقسانلىق دەرىجىسى <ئورم> ئورماندىكى دەرەخلەرنىڭ قويۇقلۇق ۋە يەر يۈزىنى قاپلاش دەرىجىسى.

باراقسانلىماق پ. قويۇقلاشماق، باغجانلىماق، ئايىنىماق: ئىككى بۇلۇڭدا سوغىغا كۆچۈرۈلگەن سۆگەتكۈلمۇ باراقسانلاپ كېتىپتۇ... * ئەگەر ئۇ بولمىغاندا، ئورمانلىرىمىز بۇگۈنكىدەك مۇنداق باراقسانلاپ، ساغلام ئۆسەلمىگەن بولاتتى.

بارالماق ئى ① كاۋا، قاپاق پىلەكلىرىنىڭ ۋە تەك شۇڭىنىڭ ئارتىلىشى ئۈچۈن ياغاچتىن ياسالغان جاھاز، چەللە: ئاكام سالغان بارالمىغا تۆت دانە تۇۋرۇك، يارىمغا مەن ئەكەلدىم بازار ـ دىن ئۆرۈك. ② كاۋا، قاپاق پىلەكلىرى، تەك شۇڭلىرى ئارتىلىپ سايىلانغان جاي: غۇنچەم، ناھايىتى قىزىق گەپ دەڭا! يۇرۇڭ، بارالمىدا ئولتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىمەن.

بارالىق ① ئى. بارالىق بولغان ھالەت: ھويلىغا قاپاق تېرىپ، قاپاق بارالىق قىلدىلا، يار ئۇستىگە يار ئۆتۈپ، ئەجەب سارالىق قىلدىلا. ② سۈپ. بارالىق بار، بارالىق جايلاشقان: نېمەت دېرىزە ئالدىغا كېلىپ دەرەخلىك ئارىسىدىن سايىمنىڭ بارالىق ھويلىسىغا تىكىلدى.

باران ئى. دىئال. شەپە، قارا؛ ھەيۋە.

بارانا ئى. دىئال. تىرنا.

باراۋەت ئى. بىرقانچە كىشىنىڭ بىر جايغا توپلىشىپ قىلغان سەيلە ـ تاماشاسى: باراۋەت قىلماق. * مەن دادامنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆنەك باراۋىتىگە قوشۇلۇش ئۈچۈن پۇل بېرىشىنى سورىدىم. * موللا قارىمنى سايباغ تەرەپلەردىكى باراۋەتلەرگە چىلاپ مېھمان قىلدى، ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسەتتى.

باراۋەت قىلماق بىرقانچە كىشى بىر جايغا توپلىشىپ سەيلە ـ تاماشا قىلماق.

باراۋەت ئوينىماق ← **باراۋەت قىلماق.**

باراۋەتخانا ئى. باراۋەت قىلىدىغان باغ، سەيلىگاھ: شاھزادىنىڭ باراۋەتخانىسى رەڭمۇرەڭ گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن، گازۋاي چىراغلار يېقىلغانىدى.

باراۋەر [پ] ① سۈپ. ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردە بىر خىل، تەڭ: پەرقى يوق، بىردەك: بۇ ئۆز ئىشىمىز، ھازىر سۇ دېگەن قان بىلەن باراۋەر، توسۇۋالغىنىمىز ئوبدان بولىدى. * سەيىيات: ـــ بويى بىلەن باراۋەر ئالتۇن بەرسە ساتماس ئىدىم، ـــ دېدى. * بىر تەرەپتىن ياسال ـ ماقتا بىنالار، ئىچى ـ تېشى ئوپۇمۇئوخشاش باراۋەر. مۇبارەكلەپ كېلەر تۇغقان بۇرادەر، زەپ چىرايلىق زامانىۋى ئىمارەت. ② رەۋ. بىرمەز ـ گىلىدە، بىرپەيتتە، بىرۋاقىتتا: باراۋەر يۇگۈرمەك. باراۋەر تۇرماق. باراۋەر ئىشلىمەك. * ئۆكۈز بىلەن باراۋەر بولمەن دەپ، پاقا يېرىلىپ كېتىپتۇ (ماقال). * يېڭى ھۆكۈمەت پۇتۇن مىللەتلەرنىڭ مىللىي مەدەنىيەتلىرىنى ۋە ئىقتىسادىي تۇرمۇشلىرىنى باراۋەر كۆتۈرۈش ئۈچۈن جاي ـ

جايلاردا سانائەت، زاۋۇت، ئورمانچىلىق ياردەم بانكىلىرى تەشكىل قىلدى. ③ مىق س.

ساناق سانىلارغا قوشۇلۇپ ھەسسە، كەررە، قېتىم مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ باراۋەر كەم. بەش باراۋەر ئارتۇق. * مېلىمىزنى ئون باراۋەر پايدىسىغا ساتتۇق. * ۋەزىر: ــ مېھرىنى ئۆزۈى بىلەن ئالىتە باراۋەر كۆمۈش بېرىپ سېتىۋالغانىدىم، ئۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈمنى ئاچمىسام، نېمە پايدىسى بار؟ ــ دەپ ئويلاپ مېھرىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

باراۋەر بولماق ← **باراۋەرلەشمەك:** بىز بىر ئەر ــ بىر خوتۇنلۇق بولۇشنى ۋە ئەر ــ ئايال-لارنىڭ ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشنى تەشەببۇس قىلىمىز.

باراۋەر تۇرماق ① ئورنىدىن بىرلا ۋاقىتتا تەڭ قوزغالماق، قوپماق. ② ئۆلچەمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ــ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردە تەڭ ئورۇنىدا تۇرماق: باشقارما بىلەن ئىشخانا ھوقۇق ۋە ئىمتىياز جەھەتلەردىن باراۋەر تۇرىدۇ.

باراۋەر قىلماق ئۆلچەمى، سانى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ــ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەڭ ئورۇنغا چىقارماق؛ تەڭلەشتۈرمەك: ھېكىم قاچىنىڭ ئاغزى بىلەن باراۋەر قىلىپ دورا سېلىپتۇ.

باراۋەرسىز سۈپ. باراۋەر بولمىغان؛ تەڭ، ئوخشاش ئەمەس.

باراۋەرسىزلىك ئى. تەڭسىزلىك، ئوخشاش ئەمەسلىك: سىياسىي جەھەتتىكى باراۋەرسىزلىك ئەۋج ئېلىپ، ئىجتىمائىي تۈزۈم بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغاچقا، يېڭى تەبىئىي ھالەت پەيدا بولغان.

باراۋەرلەشتۈرمەك «باراۋەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باراۋەرلەشتۈرۈلمەك «باراۋەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياخشى بىلەن يامان باراۋەرلەشتۈرۈلسە، ناھەقچىلىك كېلىپ چىقىدۇ.

باراۋەرلەشمەك پ. ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ــ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەڭ بولماق، بىردەك بولماق: دېڭىزدا دولقۇن باشلاندى، سۇ كۆتۈرۈلۈپ تاغقا باراۋەرلەشتى.

باراۋەرلىك ئى. تەڭلىك، تەڭ ھوقۇقلۇق: مىللەتلەر باراۋەرلىكى. * سىرتقا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش، باراۋەرلىك ــ ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە چەت ئەللەر بىلەن ئىقتىساد ۋە تېخنىكا ئالماشتۇرۇشنى كېڭەيتىش ــ مەملىكەت-مىزنىڭ تەۋرەنمەس ستراتېگىيىلىك فائىدىنى.

باربىت ئى [ئە] <مۇز> يۇزلۈكىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر تۆشۈكى، بويۇن پەدىسى بىلەن قوشۇلۇپ 30 پەدىسى بار، تۆت تارلىق، بارماق بىلەن چېكىپ چېلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابى: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غۇڭقا، باربىت، راۋاب، غىجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئېچكى ئۆلكىلەردىكى زۇرنا، سەي، چىلىك قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بارتو ئى. دىئال. ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى كىشى؛ غوجىدار.

بارچە ئال. بىر خىل تېپتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى؛ بارلىق، پۈتكۈل: ــ نېمىشقا كۆلمەيمەن پادىشاھىم، بارچە ئادەم يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئالسا، مەن يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئالغىنىمغا كۆلىمەن، ــ دەپتۇ. * بارچە دۆلەت مەندە دەپ، دۆلەتكە مازۇر بولمىغىن.

بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلماق ① ھەر خىل ژانىر، ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى ئەدەبىيات ــ سەنئەت ئەسەرلىرى ئەركىن راۋاجلانماق: دۆلەت، بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ــ بەستە سايراش فائىدىنىنى يولغا قويۇپ، سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىشىنى ۋە ئىلىم ــ پەننىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ،...

② ئەدەبىيات — سەنئەت ساھەسىدە گۈللەن-گەن مەنزىرە بارلىققا كەلمەك.

بارخان ئى. شامال، بوران قاتارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى تۆپەيلى پەيدا بولغان قۇم دۆۋىلىرى؛ **دۆڭلۈك:** دىۋە — پەرىلەر جەم بولۇشۇپ، ھەمراجانىنىڭ ئالدىغا كۆز يەتمەس قۇم بارخانلىرىنى پەيدا قىلدى. * ئەزىم دەريا... يەكەن ۋادىسىنى، مۇنبەت دولان ۋە سانسىز قۇم بارخانلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تارىم دەرياسىغا قۇيۇلدۇ. * ئۇ، سول تەرىپى ئاپئاق تون كىيگەن كۆز يەتكۈسىز قۇم — شور بارخانلىرى ئارىسىدىكى ئەگرى — بۈگرى ھارۋا يولىنى بويلاپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە...

بارخانلاشماق پ ← **بارخانلىماق**

بارخانلىماق پ. شامال، بوران قاتارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى تۆپەيلى قۇمدىن دۆۋە ۋە دۆڭلۈك پەيدا بولماق.

بارداق ئى. دىئال. سۇ قاچىسى، ئاياق.

باردۇرماق (توغرىسى: بارغۇزماق) ← **بارغۇزماق.**

باردى — كەلدى ئۆزئارا بېرىش — كېلىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت: بىرىنىڭ ئۇلار بىلەن باردى — كەلدىسىز يوق. * ئۇنىڭ باردى — كەلدىسى ساپلا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى، قىسقىسى پۇل بايىغا، سۇ سايىغا.

باردى — كەلدى قىلماق ئۆزئارا بېرىش — كېلىش قىلماق، ئالاقە باغلىماق، مۇناسىۋەت ئورناتماق: بىز خېلىدىن بېرى ئۇرۇق — تۇغقانلار بىلەن باردى — كەلدى قىلالمىدۇق. * ئۇنىڭ بۇنداق ھەۋىسى تاشقى دۇنيا بىلەن باردى — كەلدى قىلىشقا موھتاج.

بارزا ئى [ر<فران] بىرەر نەرسىگە سۆرىتىپ ماڭىدىغان ياكى ئۆزى يۈرىدىغان يۈك كېمىسى.

بارس ئى ← **يولۋاس.**

بارغانچە رەۋ ← **بارغانسېرى:** گۈلدۈرماما ئاۋازىمۇ بارغانچە يېقىنلىشىپ، ئارقا — ئارقىدىن توختىماي گۈلدۈرلەيتتى. * مەن ئادەتتىكى پارچە — پۇرات تەجرىبىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم — پەننىڭ ئورنىنى ھېچقاچان باسالمايدىغانلىقىنى بارغانچە چوڭقۇر ھېس قىلۋاتىمەن.

بارغانسېرى رەۋ. ۋاقىت ئۆتكەنچە، بارغانچە، كۈنسايىن: ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. * ئاپتوبۇر چوڭقۇر ئىشىنىدۇكى، ۋاقىتقا ئاقىلانىلىك ۋە ئىنسان-پەرۋەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسى بارغانسېرى جىددىي ئېھتىياج بولماقتا. * قالدى ئوخشاش بىر دېڭىزغا ئۈيى دېگەن، بەكىرى ھەيدەكسىز قېيىقتەك لەيلىگەن. ھوشىدىن ئايرىلدى ئۇ بارغانسېرى، قىز تەرەپكە قانچە ئىنتىلگەنسېرى.

بارغۇزماق «بارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆيدىكىلىرىڭ بارغۇزمىدىمۇيا؟ * شۇنچە يالۋۇرۇپمۇ، قاتتىق ئېيتىپمۇ ئوغلىنى ئۆزىنىڭ كۆكتات ساتىدىغان دۇكىنىغا بارغۇزالمىدى.

بارغىندى ئى. دىئال. بارغۇچى كىشى.

بارقا ئى. قىرقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.

بارگاھ ئى [پ] ھەربىي قوشۇن، پادىشاھ، خان، ۋالىي، بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلارنىڭ تۇرار جايى؛ **دەرگاھى:** ئەلقىسسە، يۈسۈپ ئەھمەدلەر بوۋاي قەمبەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپ، بارگاھلىرىغا قايتىپ كېلىپ، بىر — بىرى بىلەن ھال — ئەھۋال سوراشتى. * مەخسۇت بەگ بۇ چاغدا، چېدىر بارگاھتا قوللىرىنى شىلتىپ، ھە دەپ ئىمام خاتىپقا كايىۋاتاتتى. * سەۋەبكى، ئاندا مەنزىل يولىنى توسۇپ، چېرىكلەر تۇرار ئىدى بارگاھ قۇرۇپ.

بارلاس ئى. <تارىخ> تۆمۈر ۋە تۆمۈرىيلەر دەۋرىدە چوڭ رول ئويناغان ئۆزبېك قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ ناملى ۋە شۇ قەبىلىگە مەنسۇپ كىشى.

بارلىق I ① «بار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىتاب بارلىقى بار، لېكىن بۇ يەردە يوق. * تېخى قانىمىدىم، قورسىقىمدا بۇنچە جىق پىلانلارنىڭ

بارلىقىنى بىلمەپتىمەن ئاداش. * مۇنداق ئادەمنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن. ② سۈپ. مەۋجۇت، **ھاسىل:** گەرچە شارائىتىنىڭ مۇناسىۋەتسىز ناھايىتى چوڭ بولسىمۇ، لېكىن شارائىتىنى كىشىلەر بارلىققا كەلتۈرگەن. * بۇنداق بىرلىشىش پەقەت ئىختىيارىي يوسۇندا مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىشىنىشى ۋە دوستلۇقى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. ③ ئى <پەلس> ئوبيېكتىپ دۇنيا، پۈتۈن ئالەم، **مەۋجۇدات:** ماتېرىيالىزم ئومۇمەن بارلىق ئاڭسىغا ئەمەس، ئاڭ بارلىققا باغلىق دەپ قاراشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ④ ئى. ئادەمنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى، ئۆزىگە قاراشلىق ھەممە نەرسىسى: بارلىقىم ھەم سېنىڭ ئوچۇن يارىتىلغان، تىلەك ــ مەقسەت بەختىڭ ئۇچۇن قارىتىلغان. ⑤ سۈپ. باي، پۇلدار: بارلىق بولساڭ بېشىڭنى سلايدۇ، يوقلۇق بولساڭ بېشىڭ سىغمايدۇ (ماقال).

بارلىققا كەلمەك ھاسىل بولماق، مەۋجۇت بولماق، پەيدا بولماق، ۋۇجۇدقا چىقماق، بىنا بولماق، تۇغۇلماق: بۇنداق بىرلىشىش پەقەت ئىختىيارىي يوسۇندا مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىشىنىشى ۋە دوستلۇقى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. * ئەركىنلىك بارلىققا كەلگەن چاغدا، دۆلەت بولمايدۇ.

بارلىق II سۈپ. ھەممە، جەمئى، پۈتكۈل، ئومۇمىي: دەرس ئۆتۈش ــ بارلىق ئوقۇتۇش پائالىيەتلىرىنىڭ مەركىزىي ھالقىسى. * باغدىكى بارلىق مېۋىلەرنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ قويۇڭلار. * شاساقى بارلىق ھۈنەرلىنى ئىشلىتىپ، ئېسىل تاشتىن كۆز ئويۇپ، بەكمۇ قاملاشتۇرۇپ، بىر دانە ئېگەر ياساپتۇ.

بارماق I ئى. پۇت، قول پەنجىلىرىنىڭ ھەربىرى: بىرىنچى بارماق بىلەن بىرىنچى سىمنىڭ «لا ــ 6» پەدىسىنى تۇتۇپ، ئىككىنچى بارماق بىلەن ئىككىنچى سىمنىڭ «6» دىن بىر ئاھاڭ تۆۋەن پەدىسنى تۇتساق «فا ــ 4» ئاھاڭ بولىدۇ.

بارماق بىلەن سانىغۇدەك ئاز، چەكلىك: ھازىر بىزنىڭ ئەمەلىيەتتە، چەتتىن قوبۇل قىلغان ئاتالغۇلىرىمىزدا «ژ» ھەرپى بىلەن يېزىلىدىغان ئاتالغۇلار بارماق بىلەن سانىغۇدەكلا.

بارماق بىلەن سانىماق ئاز، چەكلىك ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەك: مەلۇم ئەمەس دېگى ئاز ــ تولا ھەققىي تالانتلىق ساتىرىكلارنىڭ ھەممىسىنى بارماق بىلەن ساناپ بېرەلەيمەن.

بارماق پەردىسى <زوئول> بەزى قوش ماكانلىق ھايۋانلار، سۆرەلگۈچىلەر، قۇشلار ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ پۈت بارماقلىرى ئارىسىدىكى نېپىز پەردە. ئۇ سۇغا چۈشكەندە، سۇ ئۇزۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: يېشىل پاقا، تاشپاقا، ئۆردەك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە بولىدۇ.

بارماق تىلى گاس، گاچىلارنىڭ قول ئىمائىشارەتلىرى، بارماق بىلەن ھەرپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزئارا ئالاقىلىشىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى.

بارماق چۆگىلمىچى بارماق ئوچىدىكى بۇرما شەكىللىك تېرە سىزىقلىرى.

بارماق سۆڭىكى قول بارمىقىنىڭ پارچە سۆڭەكلىرىدىن تەشكىل تاپقان بىر پۈتۈن گەۋدە. باش بارماقتا ئىككى، باشقا بارماقلاردا ئوچ پارچىدىن سۆڭەك بولىدۇ.

بارماق ۋەزىن <ئەد> شېئىر مىسرالىرىدىكى تەڭ مىقدارلىق بوغۇملار مەلۇم تەرتىپتە گۇرۇپپىلىنىپ، بىر خىل رېتىم ھاسىل قىلىدىغان شېئىرىي ۋەزىن. بۇ نام مىسرالاردىكى بوغۇملار سانىنىڭ بارماق بىلەن سانىلىشىدىن كېلىپ چىققان.

بارمىقىنى چىشلىمەك ھەسرەتتە، پۇشايماندا قالماق: 1973 ــ يىلى بىزمۇ چارباغ دادۇيىنى دوراپ، بۇنداق بەقەسەم ئېتىزلاردىن ئاز ــ تولا قىلىپ باققان، لېكىن يىلىنىڭ ئاخىرىدا چاچقان ئۇرۇقىمىزنى تاپالمايلا بارمىقىمىزنى چىشلەپ قالغانىدۇق.

بارماق II پ ① سۆزلىگۈچى ياكى كۆزەتكۈچى تۇرغان جايدىن، نەزىرىدىن نېرى كەتمەك، يىراقلاشماق، يول ئالماق: بارمايمەن دېگەن تۇگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ (ماقال). * ئۇ جەڭلەردە ئەك خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى. ② داۋاملاشماق، داۋام قىلماق: خېنىم، ئەگەر ھەممىنى مېنىڭ رېتىمچىم بويىچە بەجا كەلتۈرسىڭىز، ئانىڭىز مۇشۇ ھالىتىدە يەنە ئىككى ئاي ئۆمۈر كۆرىدۇ، ئۇنىڭدىن ئۇزاقىقا بارمايدۇ. * بۇ يەردە گەپ دۆلەت ھاكىمىيىتى پائالىيىتىنىڭ مەزمۇنى ئۇستىدىلا بارىدۇ. ③ بىرەر جايدا بىرەر كىشىنىڭ ھۇزۇرىدا بولماق، قەدەم تەشرىپ قىلماق: ياخشى بولسا ئويۇڭغا بارارمەن، ياماں بولسا ئۆلۈمۈڭگە (ماقال). * ئارسلانۇۋ قۇددۇس پەيزىنىڭ يېنىغا باردى. * ئىككىنچى قېتىم مەن يەنە ئۇنىڭ ئالدىغا بارىمەن. ④ رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۇس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: 1) ئىش-ھەرىكەتنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: مەن ھۇشۇر ئاكامغا ياندىشىپ كېتىپ باراتتىم. 2) ئىش-ھەرىكەتنىڭ پەللىمۇپەللە ئۆرلىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: دۆلەت بىكار قىلىنىدۇ ئەمەس، ئۇ ئۆز-ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ بارىدۇ. 3) ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى، تۇگىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ، بۇ كەمگىچە كورلىغا يېتىپ باردى. ⑤ يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، شۇ نەرسىنىڭ شۇ سان بىلدۈرگەن چەكىگە يەتكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ: ئۇنىڭ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلى 12 مىڭ يۈەنگە بارىدۇ.

بارسا كەلمەس بارغان ئادەم قايتىپ كېلەلمەيدىغان، ناھايىتى خەتەرلىك: ئۇلا مېڭىپ-مېڭىپ بىر يەرگە كەلسە، ئۇچ ئاچا يول ئۇچراپتۇ. ئۇنىڭ بىرى، بارسا كېلەر يول، يەنە بىرى، بارسا يا كېلەر، يا كەلمەس يول، ئۇچىنچىسى بارسا كەلمەس يول ئىكەن.

بارسا كەلمەسكە كەتمەك ئۆلمەك، قازا قىلماق: ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ زورلۇق-زومبۇلۇقلىرى ئەمدى بارسا كەلمەسكە كەتتى.

بارماقتەك سۆپ. ← **بارماقچىلىك:** سېنىڭ بارماقتەك نەرسەڭ نېمىگە يېتىدۇ.

بارماقچىلىك سۆپ. كىچىك، كىچىككىنە، ئۇششاق: پەرھات ئاچچىقلىنىپ، قوپالىلىق بىلەن ئاسلانىنىڭ بوينىدىن تۇتتى-دە، بارماقچىلىك نانىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقتى.

بارماقلىق سۆپ. بارمىقى بار، بارماقلارغا بۆلۈنگەن: بەش بارماقلىق قول. * قارا چىبەر-قۇتتىن نېپىز پاختا سېلىپ، بەش بارماقلىق قىلىپ تىكىلگەن بۇ پەلەي باشقا پەلەيلەردىن كۆركەملىكى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى.

باروگراف ئى [ر<گرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا بېسىمىنى شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن يېزىپ بېرىدىغان ئاپتوماتىك بارومېتر.

بارومېتر ئى [ر<گرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا بېسىمىنى، ھاۋا رايىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ، بارومېتردىكى سىماب يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ ياكى تۆۋەنلەيدۇ.

بارومېترلىق سۆپ. بارومېترى بار، بارومېتر ئورنىتىلغان: مەكتەپ تەجرىبە يۈزىسىدىن بارومېترلىق بىر كىچىك كۆزىتىش پونكىتى قۇردى.

بارون ئى [ر<فران] <تارىخ> غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ روسىيىدە يولغا قويغان گراف-دىن بىر دەرىجە تۆۋەن ئۇنۋانى ۋە شۇنداق ئۇنۋان ئالغان شەخس.

بارى ئال. ھەممىسى، بارلىقى، جىمىسى، ئومۇمىي: ئورىغا كۆمۈلگەن بۇغداينىڭ بارى ئوتتۇز تاغار. * نېرىنى كۆپ سۆزلىمەيلى، 50-يىللىرى، بارى 60 مىڭ ئىدى، ئات، قوي، كالا، توپاق، قولۇن.

بارىنى تەك تارتماق يولۇقۇش ئېھتىمالى

بولغان هەممە جاپا-مۇشەققەتلەرنى بىللە كۆرمەك: بىزمۇ شۇ يەرگە كۆچۈپ كەلسەك، بارىنى تەڭ تارتىپ دەرقەمتە ئۆتسەك.

بارىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى بارىي سۇلفات ($BaSO_4$)، ساپلىرى رەڭسىز ھەم سۇزۇڭ، ساپ بولمىغانلىرى كۇل رەڭ، ئاق، قىزىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ؛ سىلىشتۇرما ئېغىرلىقى چوڭراق. ئۇنى ئاق رەڭ ماتېرىيالى، ئېمال-لىق سىر، ساپال سىرى ۋە خىمىيىۋى تەجرىبە دورىلىرىنى ياساشنىڭ خام ئەشياسى قىلىشقا؛ قەغەز ۋە كاۋچۇك ئىشلەشتە قاچما-لاش ماتېرىيالى قىلىشقا؛ نېفىت ئېلىشتا، سىغىزلىق ئېرىتمىگە ئارىلاشتۇرۇپ، قۇدۇق فونتانلاش ھادىسىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بارىچە رەۋ. بارىنى، ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ، ھەممىسىنى ئىشلىتىپ؛ يېتىشىچە: بالىلار، چۆكۈپ كەتكەن چېلەكنى ئىزدىشەتتى. ئەكرەم بولسا سۆگەتنىڭ شېخىغا ئېسىلۋېلىپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرايتتى. * ساتتار كۆچمىنىڭ بارىچە ياڭاقنى چالما ئاتتى، لېكىن بىر تالمۇ ياڭاق چۈشمىدى. * موللازەيدىن بۇ چەكسىز چۆللەرگە قاراپ ئېختىيارسىز ھالدا ئۇھ تارتىپ ۋە ئاۋازىنىڭ بارىچە ناخشا ئېيتقۇسى كەلدى.

بارىدا رەۋ. بار شارائىتتا، بار ۋاقىتتا: چىشىڭنىڭ بارىدا گۆش يە، يېڭىڭنىڭ بارىدا قول سال (ماقال).

بارىسدا تىر. توغرىسىدا، ھەققىدە، خۇسۇ-سىدا: چىقىسام تۇرىدۇ رەت-رەت مەكتەپ دەرۋازىسىدا، تەرتىپ بىلەن سۆز بارماقتا ئىكەن دەرس بارىسىدا.

بارىكادا ئى [ر<فران] كوچا جەڭلىرىدە دۈشمەن ئوقىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان توساق؛ توسما: خوش، جېمماچۇ؟ ئۇ بارىكادىلار ئالدىدا جەڭ قىلدۇ.

بارىكاللا ئىم [ئە] بىرەر سۆز، بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە ئېيتىلغان رەھمەت؛ تەشەككۈر: مەيدانغا يىغىلغان كۆپچىلىك: «بارىكاللا! نۇسرەت شاھنىڭ ئەقىللىقلىقىغە ئاپىرىن! نېمە دېگەن دانالىق بۇ؟ ــ دېيىشىپ، نۇسرەتنىڭ تەدبىرىگە ھەيران قېلىشىپتۇ.

بارىكاللا ئوقۇماق بىرەر سۆز، ئىش-ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتماق؛ تەشەككۈر بىلدۈرمەك: ــ ھەببەللى، ئاغزىڭغا قەنت، ــ دېدى بىرى، كۆپچىلىك خۇشاللىقتىن كۈلۈپ كەتتى. ناسىر ئاكام تەسىرلىنىپ بۇ جاۋابتىن، بىزلەرگە بارىكاللا ئوقۇپ كەتتى.

بارىكاللا ئېيتماق ← **بارىكاللا ئوقۇماق:** داۋۇتكام ئوغلى ئادىلنىڭ ئەقلىغە بارىكاللا ئېيتتى.

بارىگا (توغرىسى: بارگاھ) ← **بارگاھ.**

بارىئون ئى [ر<گرېك] <خىم> ماسسىسى پروتوندىن چوڭ بولغان (پروتونىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئاساسىي زەررىچىلەر. بۇ زەررىچىلەر ئىچىدە، پروتوندىن باشقىلىرى-نىڭ ھەممىسى بىر دانە نۇكلېئون ۋە بىرنەچچە دانە مېزونلارغا ياكى ناھايىتى يېنىك بولغان زەررىچىلەرگە بۆلۈنەلەيدۇ.

بارىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Ba (Baryum). ئۇ بىر خىل ئىشقارىي يەر مېتالى بولۇپ، كۈمۈش رەڭدە كېلىدۇ؛ ئاسان ئوكسىدلىنىدۇ؛ كۆيگەن ۋاقىتتا سېرىققا مايىل يېشىل رەڭدە نۇر چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ تۇزلىرى رەڭ ئىشلەپچى-قىرىشتا، ئالىي سورتلۇق ئاق رەڭنىڭ خام ئەشياسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بارىي بوتقىسى <تىب> قىزىلئۆڭگەچ، ئاشقازان، ئۆچەي يوللىرىدىكى بەزى كېسەل-لەرگە دىئاگنوز قويۇشتا بارىينىڭ كېسەلگە

ئىچۈرۈلىدىغان دوغاپ ھالەتتىكى تۇزى، يەنى دوغاپ ھالەتتىكى بارىي سۈلفات.

بارىيلىق سۈپ. تەركىبىدە بارىي بولغان.

بار-يوق ھەممە، جەمئى، بارلىق: ئۇ كونا ئۇزۇن پەلتوسى ئۇستىدىن بىر كونا تاسما بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان، بار-يوق دەسمايىسى بىر ئالماس، بىر كىچىك يەشىك ۋە بىرنەچچە پارچە ئەينەكتىن ئىبارەت بولغان بىر كەمبەغەل ئەينەكچى ئىدى.

بار-يوق دېمەي سەۋەب كۆرسەتمەي، باھانە كۆرسەتمەي، يوپۇتماي: بېگىم، يول ئۈستىدىكى مۇساپىر ئىكەنمەن، ئېشىكىم ھېرىپتۇ، بار-يوق دېمەي بىر سېۋەت سامان بېرەرلا، ئېشەكنى مادارلاندۇرۇپ ھەمراھلىرىمغا يېتىشۋالاي.

بار-يوقنىڭ ئارىسىدا بار دېگىلىمۇ، يوق دېگىلىمۇ بولمايدىغان، ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق، كىچىككىنە: ئۇ يىللاردىكى تەقسىمات دېگەن نېمىمۇ بار-يوقنىڭ ئارىسىدىكى بىرنېمە بولىدىغان، قېنى دەپتەرنى كۆرۈپ باقايلى.

بار-يوقنىڭ ئورنىدا بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا، بار دېسىمۇ، يوق دېسىمۇ بولىدىغان: ئابلىكىم ئىشخانىدا بار-يوقنىڭ ئورنىدىكى ئادەمگە ئايلىنىپ قالغىلى تۇردى.

بار-يوقى ① قول-ئىلكىدە، ئىختىيارىدا بولغان ھەممە نەرسە: بىر توپ ئوغرىلارغا ئۇچراپ قالدىم، ئۇ يەردە مېنىڭ بار-يوقۇمنى تارتىۋېلىپ، ئۆزەمنى بىر ئورىغا سولاپ قويىدى. * قەدىردىن بار-يوقى بىر يوتقان، بىر كۆرپىسىنى قاتلىدى. ② ھەممىسى، جەمئىسى، بارلىقى: بۇ قېتىم بار-يوقى ئۇچ تېگىملا كىتاب كەلگەنكەن. * ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ: — مېنىڭ بار-يوقى ئىكىلا قويۇم بار ئىدىغۇ، بۇگۈن نېمىشقا ئۇچ كۆرۈنىدۇ؟ — دەپ ئويلاپ، كۆزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ، يەنە قارىغاندى، خاتاسى يوق ئۇچ ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆردى.

بارىيىر ئى [ر<فران] <تەن> يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىنىڭ توسۇق ئاتلاپ يۇگۈرۈش تۈرىدە ئىشلىتىلىدىغان، مەخسۇس ياغاچتىن ياسالغان جازا شەكلىلىك توسۇق.

بارىيىر مۇسابىقىسى <تەن> يۇگۈرۈش بىلەن بارىيىر ئاتلاش بىرلەشتۈرۈلگەن بىر خىل يۇگۈرۈش مۇسابىقىسى.

باز I باغ [پ] يېزا. يەنە، شۇنىڭدەك: ياشلىقىم، بەختىم، غۇرۇرۇم، ئەرك، ھوقۇقۇم-بارىنى. ئالدى تەقدىر قايتا-قايتا قالغىنى ۋىجدان ماڭا. شۇم پەلەك كەم بولسا باز ئال، ئاشۇ ۋىجدانىنى بىراق، ئالمىقىڭ تەستۈر گويا كۈنىنى ئۆچۈرمەكتىن ساڭا.

باز II ئى [پ] ← **باز-باز**.

بازا ئى [ر<فران] ① ئاساس، نېگىز، تايانچ: ئىقتىسادىي بازا. ھەربىي بازا. ② دەرۋازا ئورنىنتش ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگە خىش ياكى كېسەكتىن قويۇرۇلغان تۈۋرۈك.

بازار ئى [پ] ① ئاھالە سودا-سېتىق قىلىدىغان مەخسۇس جاي: مال بازىرى. ئاشلىق بازىرى. * ئىسكەندەر كەشتە ياغلىقىنى قاتلاپ قوينىغا سېلىپتۇ-دە، بازارغا كېتىپتۇ. ② ئاھالە سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەخسۇس كۈن: ھېيت، بايرام، بازار كۈنىدە ئاقار مىگلاپ بادامدوپپا، بادامدوپپا، چىمەن دوپپا ماكانسەن گۈزەل ھېيتكا. ③ دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا قارىتا تاۋار ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئورۇن: جاھان بازىرى، ئىچكى بازار. تاشقى بازار. * گۈاڭجۇ، شياڭگاڭ خەلقئارا سودا بازىرى. ④ كۆچمە. بىرەر جايدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭ، سۈرەن-چۇقان، تەرتىپسىزلىك ھالەت: بالىلىق ئۆيى — بازار، بالىسىز ئۆيى — مازار (ماقال). * ئىشتىن يانغان دېھقانلار بىردەمدىلا ئۇنىڭ ھويلىسىنى كەلكۈن سۈيىدەك بېسىپ، بازارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ⑤ ناھىيىلەرنىڭ مەركىزى.

بازار ئارقىلىق تەڭشەش <سودا> بازار مېخانىزمى ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ھەرقايسى

تارماقلاردىكى تەقسىماتنى ئاپتوماتىك ھالدا تەڭشەپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بىر خىل ئىقتىسادىي تەڭشەش شەكلى. ئۇ تاۋار ئىگىلىكى ئاساسىي قانۇنىنىڭ ئۇنىۋېرسىئال كونكرېت ئىپادىسى.

بازار ئالماق بازارغا بېرىپ سودا-سېتىق قىلماق: — مۇشۇ ئالدىمىزدىكى بازارنى ئىلگىرى ئاندىن ماڭىدىغان بولدۇم، — دېدى ئادىل دوستى سەمەتكە.

بازار ئەھلى ① بازار ئاھالىسى، بازاردا ئولتۇراقلاشقان خەلق. ② سودا-سېتىقنى بىلىدىغان، بازار ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئادەم.

بازار باشقۇرۇش <سودا> ① ئىجتىمائىي تاۋار ئوبوروت پائالىيىتىنى دۆلەتنىڭ سىياسىتى ۋە قانۇنلىرى بويىچە مەمۇرىي جەھەتتىن ئىدارە قىلىش. ② جان ت. بازار ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىدىغان تەشكىلنىڭ نامى.

بازار باھاسى <س ئىق> تاۋارنىڭ بازاردا سېتىلىش-سېتىۋېلىنىش باھاسى، بازاردىكى باھا: رەھىم ئاكا كۆچەتلىرىنى بازار باھاسىدىنمۇ ئەرزان بەردى.

بازار بولماق ① ئىشلەپچىقىرىلغان تۇرلۇك مەھسۇلاتلار بازاردا ئېلىپ سېتىلماق: ئۇنىڭ بېقىندىكى سايدا ئات، كالا، قوي بازىرى بولاتتى. * بۇ ئىككى مەملىكەت ياۋروپانى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا يەنە ياۋروپانىڭ سانائەت بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان بازار بولۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قالايمىقان بولماق، ۋاراڭ-چۇرۇك بولماق، تەرتىپسىزلەنمەك.

بازار بېگى تارس. بازاردىكى تىجارەت ۋە باھانى باشقۇرغۇچى ئەمەلدار.

بازار تاپماق ← **بازىرى چىقماق**: ئۇنىڭ پاكىز ئاشخانىسىدا تەملىك چۆچۈرە ياخشى بازار تاپتى. * ئەگەر ئەركىنلەشتۈرۈش خاھىشىغا قارشى تۇرۇلمايدىكەن، ئۇ «سول»چىلىق خاتالىقىغا بازار تېپىپ بېرىدۇ. * ئۇنىڭ دۆكىنى يوشۇرۇن ھالدا ئارقا كوچىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، خېلىلا بازار تاپقانىدى.

بازار تاشلاش مەلۇم تەلەپكە يېتىش ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش يۈزىسىدىن بىرلىشىپ تىجارەتنى توختىتىش: ئۇ 6-ئايىنىڭ باشلىرىدا شاڭخەي بىلەن نەنجىڭدا بولغان زور كۆلەملىك بازار تاشلاش ھەرىكىتىنىڭ خەۋىرىنى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇدى.

بازار تالاشماق <سودا> سودا-سېتىق، تىجارەتتە رىقابەتلەشمەك، بەسلەشمەك. ياۋروپادىكى چوڭ دۆلەتلەر ئارىسىدا ھىندىستان ۋە ئامېرىكا قىتئەسى بىلەن بولغان سودا جەھەتتىكى زوراۋانلىقنى ۋە مۇستەملىكە بازارلىرىنى تالىشىش يۈزىسىدىن XVII ئەسىر ۋە XVIII ئەسىردە بولغان بىر قاتار ئۇرۇشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بازار چاقىنىنىڭ ئىش ئالدىدا تۇتۇش قىلغانلىقى، بۇرۇن قىلىۋالغانلىقى: — سىزنى تالىشىش مەسلىسىدە ئەلۋەتتە بازار چاقىنىنىڭ بولىدۇ-دە، — دېدى مۇڭ دۆڭچاۋ زو يېڭنىڭ كۆزىنىڭ ئېچىگە قاراپ مۇغەمبەرلەرچە ھەجىيىپ قويۇپ.

بازاردا بار گەپ ھەممە ئادەم بىلىدىغان، يېڭىلىقى يوق گەپ: — بۇنىڭ ئانچە ھەيران قالغۇچىلىكى يوق، بازاردا بار گەپقۇ؟ — دېدى باتۇر ئايشەمگە.

بازار سودىسى <س ئىق> ① سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ باشقۇرۇشىدىكى دېھقانلار ۋە دېھقانلار بىلەن شەھەر ئاھالىسى ئوتتۇرىسىدىكى بار-يوقنى ئۆزئارا تەڭشەش ئاساس قىلىنغان تاۋار ئالماشتۇرۇش شەكلى. ② بازاردا بولىدىغان ئېلىپ-سېتىش پائالىيىتى.

بازارغا سالماق ① مالنى سېتىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ بارماق، خېرىدارغا كۆرسەتـ

مەك: هارۋىنىڭ كەينىدە بىر توپ ھەر خىل ئادەملەر — كوچىدىكى سەرگەردان باللار، قەلەندەرلەر، يول بويى مولاق ئېتىپ كېلىۋاتقان موللاقچى قىزىقچىلار ۋە ۋاقىراپ ماللىرىنى بازارغا سالىدىغان چاربازارچىلار — ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن بىرەر نەرسىنى كۆز-كۆز قىلماق، ئايلاندۇرۇپ كۆرسىتىپ داملاپ يۈرمەك: ئويلاپ باقمىغىن بىر-بىرلەپ قىلغان-ئەتكەن ئىشىڭنى، ھە دېسىلا «تۆھپەڭ»نى سېلىۋەرمەي بازارغا.

بازار قىلماق ① بازارلىماق ② كۆچمە. ۋاراڭ-چۇرۇڭ، قالايمىقان قىلماق: بۇ باللار ئۆيىنى بازار قىلىۋەتتىغۇ!

بازار قممىتى ← **بازار باھاسى.**

بازار كۆتۈرمەيدۇ ① مالنىڭ باھاسى مۇۋاپىق بولمىغانلىقتىن بازاردا خېرىدار چىقمايدۇ؛ ھېچكىم ئالمايدۇ. ② كۆچمە. باشقىلارغا ياقمايدۇ، ئاقمايدۇ، ئۆتمەيدۇ: — دېيىشنىغۇ دەيمىز، بىراق بازار كۆتۈرمەيدۇ، — دېدى ئابلەت سەمەتكە دەرد تۆكۈپ.

بازار كۈنى سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئورۇندا بازار قىلىنىدىغان مەخسۇس كۈن: بازار كۈنى بارسام يەسلى تاقىلىپتۇ...، — دېدى ئابدۇل رەجەپكە.

بازار نەرخى ① بازار باھاسى. ② سېتىۋالغۇچىنىڭ دېگىنىگە سېتىلىدىغان باھا.

بازار نېنى سېتىش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان نان: تۇرسۇن ئوغلىغا ئون دانە بازار نېنى ئېلىپ كېلىشنى تاپىلىدى.

بازار ئۇچۇرى <سودا> بازاردا سېتىلىشى جەددىي بولۇۋاتقان تاۋارلار ۋە ئۇنىڭ باھالىرى ھەققىدىكى خەۋەر: بازار ئۇچۇرى ئېگىلىنىپ، مال يۆتكەپ سەييارە سېتىش ۋە مال يۆتكەپ كېلىش كەسپى جانلاندۇرۇلدى.

بازار ئىگىلىكى <سودا> بازار ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ۋە بازار سودىسى ئارقىلىق ئالماشتۇرۇلىدىغان تاۋار ئىگىلىكى.

بازىرى بار ① خېرىدارى كۆپ، تېز سېتىلىدىغان: ئۇمۇ قولىلىرىدىكى بار مالىلىرىنى سېتىپ، ئۇ ياقتا بازىرى بار مالىلارنى ئالدى. كۆچمە. ② ئەتىۋارلىق، خېرىدارلىق.

بازىرى چاققان ← **بازىرى ئېتتىك.**

بازىرى چىقماق خېرىدارى كۆپەيمەك، تېز سېتىلماق: — قارىسام سودائى باش-باس بولۇۋاتىدۇ، مېلىڭنىڭ بازىرى چىقىپتۇ، — دېدى مەخمۇت داۋۇتقا.

بازىرى كاسات ① خېرىدارى يوق، ئۆتەمەيدىغان، سېتىلمايدىغان: ئېمىن بېدىكىنىڭ جاھانسازلىقتىكى مەككارلىقى ئۇلا ئەمەس ئىدى، ناھىيىدىكى ئۇلاغ بازىرى كاسات بولغانىدىن كېيىن، ئۇ بوتۇڭلۇق قىلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئاممىنىڭ ھمايىسىدىن ئايرىلغان، نەزىرىدىن چۈشكەن: سولچىللىقنىڭ بازىرى كاسات.

بازىرى ئۆلگەن ئىستېمال ۋە ئېھتىياجدىن قالغان: ئۆتەمەيدىغان: مەنمۇ تازا ئەخمەقتە، ئاللىقاچان بازىرى ئۆلگەن بۇ ھۇنەرگە شۇنچە يېپىشىۋالغىنىمنى قارىمامدىغان.

بازىرى ئېتتىك ① جىددىي ئېھتىياجلىق، تېز ئۆتىدىغان، ئېتتىك سېتىلىدىغان: — ئۆرۈكلەردە گەپ يوق، مېنىڭچە، ئاق ئۆرۈكتىن ئالسىڭىز بازىرى ئېتتىك، — دېدى ئۇ قولى بىلەن باغنى كۆرسىتىپ. ② كۆچمە. چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغانلار، ئىزدەيدىغانلار كۆپ. ئەخمەت باشقارما باشلىقى بولۇۋىدى، بازىرى ئېتتىك بولۇپ كەتتى. بىزگە بىرەر سائەت چۈلىسى تەگمەيدۇ.

بازىرى يوق ← **بازىرى كاسات.**

بازارچى ئى. سودا-سېتىق، ئېلىم-بېرىم ئېھتىياجى بىلەن بازارغا كەلگەن شەخس: كىشى: بىزگە مانا بۇ بازارچى سىڭلىمىز كېلىپ قوشۇلدى.

بازارچىلىماق پ. بازارمۇ بازار يۈرۈپ

سودا-سېتىق ياكى تاماشا قىلماق: ئەخمەت بۈگۈن قۇمباشقا بازارچىلاپ كەتتى.

بازارلىق ① سۆپ. سېتىش ئۈچۈن تەييارلانغان: بازارلىق ئاش ئىسمى-جىسمغا لايىق بولماپتۇ... ② ئى. سودا-سېتىق: ئانچە-مۇنچە بازارلىق قىلمساق تۇرمۇش دېگەندە يەنە بولمايدۇ. ③ ئى. بازاردىن ئۆيدىكى بالا-چاقىلارغا ئېلىپ كەلگەن سوۋغا: ئۇ يېنىشدا بالىلارغا بازارلىق ئېلىۋالدى. ④ ئى. بازاردا ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر: سەھرالىق دەيدۇ بىزنى ئۆزىنى بىلمەي بازارلىق.

بازارلىق ھۆكۈمەت ناھىيە ۋە يېزا بازارلىرىدىكى ناھىيىدىن تۆۋەن دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى: 3-ئايىنىڭ 1-كۈنىدىن 4-كۈنگىچە بازارلىق ھۆكۈمەت تەۋەسىدىكى 99 ئورۇندا ئۇچ قېتىم چوڭ تازىلىق پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى.

بازارلىق قىلماق سودا-سېتىق قىلماق: — بۈگۈن مەھەللىدىكى ياش بالىلارنىڭ كۆپىسى شەھەرگە بازارلىق قىلىپ كىرىپ كەتتى، — دېدى بوۋام كۆچەت قومۇرۇۋېتىپ، — بولمىسا ئۇلار ماڭا يارەملىشەتتى.

بازارلىماق پ. بازارغا بېرىپ سودا-سېتىق قىلماق، ئېلىپ ساتماق: ئەمەت ئايشەمگۈل بىلەن بازارلاپ كەلگەنلىكىنى دادىسىغا سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، تۈيۈقسىز ئىشىك يېنىككىنە چېكىلدى.

بازالت ئى [ر<لات] <گېئول> ماگما جىنسلارنىڭ بىر خىلى، يەر شارىنىڭ سىرتقى يۈزىگە كۆپ تارقالغان. مىنېرال تەركىبى پىروكسېن پىلاگىئوكلاز، زەيتۇن تاش قاتارلىقلار بولۇپ، كۆپىنچە قارا ياكى يېشىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ. ئۇ، دانىچىلىرى زىچ بولغان كۆپۈك كاۋاكچىلىق تۈزۈلمىگە ئىگە ھەم قاتتىق بولغاچقا، قۇرۇلۇش ماتېرىيالى ئورنىدا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

بازالتلىق سۆپ. خىمىيىلىك تەركىبىدە بازالت بولغان.

بازالتلىق قاتلام <گېئول> خىمىيىلىك تەركىبى بازالت جىنس بىلەن ئوخشاش بولغان يەر پوستىنىڭ ئاستىنقى قاتلىمى.

باز-باز ← **باز-بازغا چۈشمەك.**

باز-بازغا چۈشمەك ھۇرپەيمەك، دېۋىمەك (توخۇلارنىڭ سوقۇشۇش ئالدىدىكى ھەرىكەتلىرىدىگە ئېيتىلىدۇ): ئاق تېرە جۈۋىغا ئورىلىغان بۇ ئىككى ئادەم باز-بازغا چۈشكەن خورازلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈۋاتقاندەك، «ھە، قېنى، بەرىكە تاپ خەق» دېگەندەك، خىر-خىر كۈلۈپ، بىر-بىرىنى جەينەكلىشىپ، ھىجىيىپ تۇرۇشاتتى.

باز-بازغا سالماق سوقۇشۇشقا كۈشكۈرتمەك: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئالىم رىشت بىلەن ئەلنى باز-بازغا سېلىشقا باشلىدى.

باز-بازلىماق ← **بازلىماق.**

بازغان ئى. تۆمۈرچىلىكتە تۆمۈر قاتارلىق مېتاللارنى سوقۇپ، يېيىسلايدىغان، بولقىدىن چوڭ ئەسۋاب: بىر يىل ئۆتكەندە بازغان تۇتۇشنى ئۆگەندىم، يېشىم ئون توقۇزغا يەتكۈچە بازغان سوقتۇم.

بازغانچى ئى. تۆمۈرچىلىك دۈكىنىدا بازغان ئورىدىغان كىشى، بازغان ئۇستىسى: — بولدى، بولدى، — دېدى ھېلىقى ئادەم...، — مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىش بولامدۇ؟ — دېدى بازغانچى.

بازغانچىلىق «بازغانچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: شۆھرەت زاۋۇتقا نۇرغۇن زىيان سالدى، كېيىن «بۇرژۇئا تەتقىقات يولىنىڭ زىيانلىرى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى يېزىپ، ئالىمجانىنى سېخىتىن چىقىرىپ بازغانچىلىققا سېلىپ قويدى.

بازغانچىلىق قىلماق بازغان ئۇرۇش بىلەن شۇغۇللانماق: بۇ يەردە تۇراخۇن، سادىقلار ئىككى گۇرۇپپا بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ بازغانچىلىق قىلىۋاتاتتى.

بازغانلاتقۇزماق «بازغانلىماق» پېئىلىنىڭ

قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغانلاتماق «بازغانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغانلىماق پ. بازغان ئۇرماق: ئەخمەت قىزىتىلغان تۆمۈرنى بازغانلىدى.

بازغىتماق «بازغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغىشماق «بازغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككىسى بىر-بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تارتىشىپ قارىشىپ، خورازلاردەك بازغىشىپ، دېگىز تەرەپتىكى دېڭىزلىقتىن كىرىۋاتقان شامالدا مۇزلىغاندەك غوللىرىنى چىقىرىپ، ھودۇقۇپ گاگىگىراشتى.

بازغىماق پ. قىزىرىشماق، ئۇڭمەك، دۈنىماق، ھۇرپەيمەك: كۈنمۇ بۇلارنىڭ بازغاپ تۇرۇشىنى تاماشا قىلغاندەك تاغ ئارقىسىدىن ئارتىلىپ چىقىپ قاراپتۇ.

بازلاتماق «بازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازلاشماق «بازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاماقتا تۇتۇش قىلدى، لېكىن تاماق ئارىلىقىدا يەنە بىر-بىرىگە بازلىشىپ، گەپ-سۆزنى توختاتمىدى.

بازلىماق پ. ھۇرپەيمەك، سوقۇشۇشقا تەييارلانماق: مەشۇر ئاخۇن بىلەن ھېيىزىخان ئىككىسى يېزىنىڭ كۈنپېتىش تەرتىپىنى بويىلاپ رايونىغا قاراپ ماڭدى، مەشۇر ئاخۇن قولىنى قويىنىغا تىقىپ بازلىغان خورازدەك ماي تارتىپ ئالدىدا باراتتى.

بازېدوپ ئى [ر<نېم] بازېدوپ كارل (1799 — 1854) نېمىس، ۋراچ. 1840-يىلى «قالقان بەز خىزمىتىنىڭ كۆچمىپ كېتىشى» (بازېدوپ كېسىلى)نى يېزىپ چىققان.

بازېدوپ كېسىلى <تب> ← **كۆز پولتىيەدىغان قالقان بەز ئىششىقى.**

بازىس ئى [ر<گرېك] <س ئىق> جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ بەلگىلىك باسقۇچىدىكى سىياسىي-ئىقتىسادىي تۈزۈم. يەنى جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، ھوقۇق تۈزۈلۈشى ئاساسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى: ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتە تايىنىلىدىغان ئىقتىسادىي بازىسلار ئۈزۈكە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قانۇنلارمۇ ئۈزۈكە خاس بولغان مەلۇم خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

بازىمەن ئى [خەن] لەغمەن خېمىرنى سوزۇشنىڭ بىر خىلى، پۈتۈن خېمىر ئىككى بۆلەككە بۆلۈنۈپ، ھەربىر بۆلەك ئايرىم-ئايرىم بىر قېتىم ئوڭ، بىر قېتىم تەتۈر ئېشىلىدۇ؛ توم-ئىنچىكىلىكى بىردەك تەكشى ھالغا كەلگەندە، ئىككى بېشىدىن تۇتۇپ غۇلاچلاپ سوزۇلىدۇ؛ ئاخىرىدا ئىككى بېشىدىكى توم خېمىر كېسىۋېتىلىپ قايناۋاتقان سۇغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ.

باس سۆپ [ر<ئىنگ] <مۇز> پەس، تۆۋەن، بوم (ئاۋازغا ھەققىدە): باس ئاۋاز.

باس ئاۋاز <مۇز> پەس، تۆۋەن ئاۋاز.

باس-باس ئارقا-ئارقىدىن؛ تۆپە-تۆپەلەپ؛ تالىشىپ: — بۇگۈن يېڭى چىققان ئىكەن، كىشىلەر باس-باس بىلەن ئېلىۋېتىپتىكەن، مەنمۇ ساڭا بىر كېيىملىك ئالغاچ كەلدىم، — دېدى ئىمام مۇھەممەت ئاياللىغا.

باس-باسچىلىق باس-باس بولۇش ھالىتى: بىنەپىتە كۈنلۈكىمۇ باس-باسچىلىق بىلەن تۆتتىدىغان ئاشخانا، سامسىخانا، گۆش كىردەخانىلارنىڭ بىرەرىمۇ ئوچۇق ئەمەس.

باستون ئى [ر<ئىنگ] ئەلا سۆپەتلىك بىر خىل يۇڭ رەخت، سارجىنىڭ بىر خىلى.

باستۇرغۇزماق «باسماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ماتېرىيالنى يەنە ئەللىك نۇسخا كۆپەيتىپ باستۇرغۇزدۇق.

باستۇرما ئى. نەرسە-كېرەكلەرنى باسۇرۇپ قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئېغىر تەۋە: باستۇرۇق:

— بايانتىن ماخۇ ئۆگزىسىدىكى بەدىلەرگە باستۇرما كۆتەكلەرنى چىقاردۇق، — دېدى مەنسۇر قۇلاق-چىسىنى چۆكۈرۈپ تۇرۇپ، — ئەجەب چىقتىغۇ بۇ بوران!

باستۇرماق ① «باسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇ توغرا، بۇ كىتابلارنىمۇ باستۇرىمىز، ھە، راست، سۇلتان تېزرەك قايتىسا بولار ئىدى، — دېدى قىدىرخان. * تامام خاتىرجەم بولۇش ئۈچۈن بەلكى گۈرۈم ئۈستىگە تاشمۇ باستۇرۇپ قويار. ② تىنچىتماق، جازالماق: لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ماركسزىملىك پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى تەلىماتىنى بۇرمىلىدى. كادىرلار ۋە ئاممىنى دەھشەتلىك باستۇردى. * قورالى يوق ئىسيانچىنى باستۇرۇش سىزنىكىمۇ قولىكىمزدىن كېلىدۇ.

باستۇرۇپ سۇغارماق <دېھ> چۆنەكلىمەي تېرىلغان زىرائەت ئۈستىزلىرىنى تەكشى سۇ توختىتىپ سۇغارماق.

باستۇرۇپ قويماق ← بېسىپ قويماق.

باستۇرۇپ كەلمەك زورلۇق كۈچ بىلەن بېسىپ كەلمەك: سول تەرەپتىن شىپې جەن بىلەن كۇك لياك، ئوك تەرەپتىن كۇك مىك بىلەن شىپې باۋ ھەربىرى بەش يۈزدىن چاپارمەننى باشلاپ باستۇرۇپ كەلدى.

باستۇرۇپ كىرمەك زورلۇق كۈچ بىلەن بېسىپ كىرمەك: ئۇ ئوچۇق چىراي كۆرسەتمەي، بۇ ئىككىيلەننىك يېنىم كېچىدە ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ، يولدىشى ئەخمەتجاننى باغلاپ ئېلىپ ماڭغان قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. * كوچىدا شوتار توۋلاپ، ئاسمانغا مۇشت ئېتىپ يۈرگەنلەرنىك بىر توپى ئىشخانىغا باستۇرۇپ كىرىشتى.

باستۇرۇق ئى ① ئېگەر-توقۇم، ئۇچۇلۇقنىك ئۈستىدىن تارتىلغان تاسما ياكى توقۇلغان بەلباغ. ② بىرەر نەرسىنىك ئۈستىدىن باستۇرۇپ قويىدىغان ئېغىرتقۇ؛ باستۇرما: ئوغرى باستۇرۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھە دەپ يۇلقۇناتتى.

باستۇرۇلماق «باستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېينىچە قوزغىلاڭ ئېچىنىشلىق تۇردە باستۇرۇلۇپ، خېۋىرىنىك دادىسى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن بۇيان بۇ خەنجەر ئەنە شۇ قەلەي ساندۇقتا يوشۇرۇن ساقلىناتتى.

باسقان «باسماق» پېئىلىنىڭ سۇپەتدىشى.

باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق ئىرادىسىدىن، ۋەدىسىدىن يانماسلىق: — بولدى ئىشىكىنى داۋاملاشتۇرۇۋەر، ئوغۇل بالا دېگەن باسقان ئىزىدىن قايتمايدۇ، — دېدى مەخمۇت ئۇستا ئابلەتكە.

باسقان ئىزىدىن يانماسلىق ← **باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق.**

باسقۇچ I ئى ① پەلەمپەينىنىڭ ھەربىر پەللىسى: — مېھمانخانىدىمۇ مۇشۇنداق ئاجايىپ ئىشلار بولىدىكىنا! — دەپ ئويلاپ، پەلەمپەيدىن بىرنەچچە باسقۇچ چۈشۈپ قۇلاق سېلىپ، تەڭگىنىڭ جىرىڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. ② كۆچمە. تەرەققىياتنىڭ ھەربىر پەللىسى، دەۋر: ئىنقىلابىمىز ئىككى باسقۇچتىن ئۆتتى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇچىنچى باسقۇچقا كىردى. ③ <گېئول> بىرەر دۆلەت ياكى بىرەر چوڭراق رايون دائىرىسى ئىچىدىكى ئەسىردىن كېچىك بولغان گېئولوگىيىلىك ۋاقىت بىرلىكى. ④ كۆچمە. دەرىجە: شىيەن ھەدەمنىڭ پۈتىدىكى جاراھەتنىڭ خەتەرلىك باسقۇچقا يېتىپ قالغانلىقىنى، تېز تۇتۇش قىلمىغاندا تىزنىڭ توكۇر بولۇپ قېلىش خەۋپىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى.

باسقۇچ II ئى. تۆكۈلگەن سىياھنى سۈمۈرۈش، قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۈمۈرگۈچ قەغەز ئورنىتىلغان ئەسۋاب.

باسقۇچ III ئى. دىئال. شوتا.

باسقۇچلۇق سۇپ ① پەلەمپەيى، باسقۇچى بار: ئەنۇەر بايىنىڭ «قېنى، قېنى ئۆيگە» دېيىشى ۋە قولى بىلەن ئۆيى تەرەپنى كۆرسەتىش بىلەن تۆت باسقۇچلۇق پەلەمپەينى بېسىپ پېشايۋانغا چىقتى. ② كۆچمە. ئۆزئارا باغلانغان باسقۇچ-

لارغا، بۆلەكلەرگە، دەۋرلەرگە بۆلۈنگەن: ئىنقلابنىڭ تەرەققىياتى باسقۇچلۇق بولىدۇ، دۆلەتمىزنىڭ قانۇنلىرى ئوخشاش بولمىغان باسقۇچلاردىكى ئوخشاش بولمىغان ۋەزىپىلەرگە ئاساسەن تۈزۈلگەن. * خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرلىقىدىكى دۆلەت مەملىكەتنى سانائەتلەشتۈرۈش مەسلىسىنى باسقۇچلۇق رەۋىشتە ھەل قىلىشى لازىم. ③ كۆچمە. قەدەممۇقەدەم، دەرىجىمۇدەرىجە، باسقۇچمۇباسقۇچ: بۇ ئىشقا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ھەر جەھەتتىن ئوبدان تەييارلىق كۆرۈپ، ئۇنى پىلانلىق ۋە باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىش كېرەك. * تەرتىپ بويىچە پەيدىنپەي ئىلگىرىلەش پرىنسىپى دېگىنىمىز — ئوقۇتۇشنى... ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىش قانۇنىيىتى بويىچە تېيىزدىن چوڭقۇرغا، ئاساندىن قىيىنغا، تۆۋەندىن يۇقىرىغا ئۆتۈپ، پىلانلىق، باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىپ، ئوقۇغۇچىلارنى سىستېمىلىق ئاساسىي بىلىملەرگە ۋە ئاساسىي ئۇقتىدارغا ئىگە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

باسقۇچلۇقلۇق «باسقۇچلۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شۇنىڭدەك تۈپ زىددىيەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ياكى ئۇنىڭ تەسىرىدە بولغان نۇرغۇن چوڭ-كىچىك زىددىيەتلەرنىڭ بەزىلىرى كەسكىنلىشىدۇ، يەنە بەزىلىرى يېڭى تۈگۈلغان بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جەريان ئۆزىنىڭ باسقۇچلۇقلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

باسقۇچمۇباسقۇچ قەدەممۇ قەدەم، پەللىمۇ-پەللە، دەرىجىمۇدەرىجە، بىر-بىرلەپ، پەيدىنپەي.

باسقۇنچى ئى ① زورلۇق كۈچ بىلەن باسىتۇرۇپ كىرىپ باشقىلارنى بۇلاپ-تالايدىغان باسمىچى، بۇلاڭچى، باندىت: ئەگەر جامائەت لايىق كۆرسە، باسقۇنچىلارنىڭ كەينىدىن بىز ياشلار قوغلاپ بارايلى، بۇنىڭغا بىرىنچى بولۇپ مانا مەن تەييار. ② زورلۇق كۈچ بىلەن باشقا يۇرتنى، ئەلنى بېسىۋالىدىغان تاجاۋۇزچى: مەغرۇرلىنىپ ئالدانمىغىن ھېچ، ئۇتۇقلار سەن تەرەپ قاراپ ئاقىدۇ. «مەزلۇم ئەل قىساسى!» دەپ كۆتۈرگەن قىلىچ، باسقۇنچى ئەبلەخلەر گۆرىنى تاپىدۇ. ③ زورلۇق بىلەن ئايالارنى ئاياغ ئاستى قىلىپ نومۇسسىغا تەگكۈچى: كىچىك قىزلارنىڭ نومۇسىغا تەگكەن باسقۇنچى قانۇن ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ.

باسقۇنچىلىق ئى ① زورلۇق كۈچ بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ باشقىلارنى بۇلاپ-تالايدىغان باسمىچىلىق؛ بۇلاڭچىلىق، باندىتلىق: بۇلار ھەر خىل زومىگەرلىكلەردىن، ھەتتا باسقۇنچىلىقىنىمۇ قول تارتمايتتى. ② زورلۇق كۈچ بىلەن باشقا يۇرتنى، ئەلنى بېسىۋالىدىغان تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك: غەربىي خۇببىدىكى زور غالىبىيەت «ياپون باسقۇنچىلىرى چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ باسقۇنچىلىقىغا قارشى ئۇرۇشى تەھقىق غەلىبە قىلىدۇ» دېگەن نەزەرىيىنىڭ توغرىلىقىنى يەنى بىر قېتىم ئىسپاتلىدى. ③ زورلۇق بىلەن ئايالالارنىڭ ئېپىپەت-نومۇسىغا تېگىش، ئاياغ ئاستى قىلىش: ئەزەلدىن خوتۇن-قىزلارغا چېقىلىشنى ئادەت قىلىۋالغان قاشقىرباي ئىسمىلىك بۇ ئادەم بۇندىن يەتتە ئاي بۇرۇن بىر نارەسىدە قىزغا باسقۇنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانىدى.

باسما ① سۆپ. مەتبەئەدە بېسىلغان، نەشىر قىلىنغان: باسما ماتېرىيال. ② سۆپ. بىرنەرسىنىڭ ئۈستىگە ئىزى، شەكلى چۈشۈرۈلگەن: باسما كىنگىز. باسما گۈل. ③ ئى <مەت> مەتبەئە: چارشەنبە كۈنىنىڭ ئەتىگەنلىكى ھەپتىلىك گېزىتىنىڭ ماقالىلىرىنى باسمىغا بېرىش ۋاقتى بولۇپ، ئۇلار سەيشەنبە كۈنى كەچتە شۇ يەردە ماقالىلارنى تەييارلاپ بولۇشى لازىم ئىدى. ④ ئى. زاۋۇتتا پاختا يېپتىن نېپىز، گۈللۈك قىلىپ توقۇلغان بىر خىل رەخت: ئاق باسما، يېشىل باسما، كۆكلەك كىيسەم ياراشماس، ئايرىۋەتتى يارىمدىن، مېنى يارىم كۆرەلمەس.

باسما تاۋاق <مەت> بېسىلىدىغان، نەشىر قىلىنىدىغان ئەسەر ياكى تېكىستلارنىڭ قەغەز ئۈلچەم بىرلىكى. بىر باسما تاۋاق

16 فورماتلىق كىتابنىڭ 16 بېتىگە تەڭ.
باسما رەسىم <گ سەن> مەتبەئدە بېسىلغان ياكى تاختاي يۈزىگە ئويۇپ بېسىش يولى بىلەن كۆپەيتىلگەن رەسىم.
باسما زاۋۇت مەتبەئدە ئىشلىتىدىغان بىر يۈرۈش ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەر يىغىلغان ۋە بۇ خىل ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلىدىغان ئورۇن.
باسما شەكىل <تىل> ھەرپلەرنىڭ باسمىدا ئىشلىتىلىدىغان شەكىلى («يازما شەكىل»گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ).
باسما كۆرۈك تۆمۈرچىلىك، مىسكەرچىلىك، زەرگەرلىكتە ئوت ئۇلىغايتىش ئۈچۈن قول بىلەن بېسىپ ئىشلىتىلىدىغان ئۇلۇمسىمان تېرە شامالچە.
باسما ماتېرىيال <مەت> مەتبەئە يۈزىدە ئېلان قىلىنغان ئەسەر، رەسىم، ناخشا قاتارلىق قەرەللىك ۋە قەرەلسىز ماتېرىيال.
باسما ھەرپ باسما ئەسەرلىرىنى تىزىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ھەرپ.
باسما ھەرپ ھېتالى <مەت> ھەرپ قۇيۇش ئۈچۈن قوغۇشۇن، سۈرمە، قەلەي ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل قىلىنغان مېتال (بۇنىڭ ئىچىدە قوغۇشۇن تەخمىنەن 75 پىرسەنتنى، سۈرمە 20 پىرسەنتنى، قەلەي 5 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ).
باسما ئۇلغۇچ <ئېل> توك يولىنى ئېچىش ـ يېپىش ياكى توك لىنىيىسىنى ئۆزگەرتىشتە ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما، تۈرلىرى كۆپ، ئادەتتە تېلېگرافما بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كۇنۇپكا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
باسماق I ئى. ئۇششاق ئۇچار قاناتلارنى تۇتۇشتا ئىشلىتىلىدىغان قاپقان: ئۇنداقلار ئاقۇۋەتتە دان تېرىپ يەيمەن دەپ باسماقىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇۋچىنىڭ ئولجىسىغا ئايلىنىپ قالغان تۇمۇچۇقنىڭ كۇنىگە قالىدۇ.
باسماق II ئى. تاسما بىلەن ئۇستىدىن باستۇرۇپ ئېتىدىغان پەس پاشىنىلىق بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىم: ئۇ يازغۇچىلارنى دائىم پۇتىغا باسماق كىيىپ يۈرەتتى.
باسماق III پ ① يول يۈرمەك، دەسسەمەك، ماڭماق: ئەل باسمىغان يەردە كۆپ يۈرمە (ماقال). * گۈلمۇ دەپ باستىم تىكەننى، تارتىدۇر ـ مەن دەردىنى، بىلسەم ئىدىم باسماس ئىدىم، تارتماس ئىدىم دەردىنى. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە، ئىچىگە باشقا نەرسىنى قاچىلىماق، جايلاشتۇرماق: مەن ئېلىپ كەلگەن ماشىنا، تراكتورلار لىقمۇلىق ئوغۇت باسقان ھالدا تاشىيولدا سەپ تارتىپ گۈڭشىغا قايتماقتا ئىدى. ③ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قارىتىپ كۇچ بىلەن نەقتىماق: ئالماس يۇگۇرۇپ بارماقچى بولۇۋىدى، ئاسىم ئۇنىڭ مۇرىسىدىن باستى. ④ قاپلىماق، ئورىماق: ئايرىلغانىنى قارا باسار، بۆلۈنگەنىنى بوران (ماقال). * قار يالاپ تورۇق ئېتىم يۈگەن بىلەن، مۇز باسقان داۋانلاردىن ئۆرلىمەكتە. ⑤ نەشىر قىلماق: مەن بولسام يازمەن، ماۋۇ ئاغىنەم تۇردى بولسا كىتاب ـ ماقالە باسدۇ. * ئەمسە بۇنى بېسىپ چىقىرىش كېرەك، دەمسىز؟ ⑥ ئۇستۇن كەلمەك، ئارتىپ كەتمەك، ئېشىپ چۈشمەك: نەيگە تەڭكەش قىلىنغان بىر غىجەكنىڭ ئاۋازى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇنى نەينەك ئاۋازى بېسىپ كەتكەندى. ⑦ ياقماق، تەگكۈزمەك: ــ يېقىن كەل ئوغلۇم، ــ ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنى باغرىغا باستى. ⑧ بىرنەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ ئىز چىقارماق، تىكمەك: كىيىملىرى ئاددىي، لېكىن، كەشتە باسقان، يەلكىلەرگە يوغان بامبۇك ـ ۋەت ئاسقان. * مەلۇم كىشى ئېلىپ كەلگەن تۇجىجارنى ئۆز ئورنىدا يەمەنگە پادىشاھ قىلىپ، مۇھۇرىنى بېسىپ، كەلگەن ئەلچىگە قوشۇپ ئەۋەتتى. ⑨ پەسەيتمەك، تىنجىتماق، ھاي بەرمەك، يالتايماق:

ئالماسنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ، چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى زورغا بېسىپ، تەمكىنلىك بىلەن رابى ۋىت ـ ۋېتنىڭ ئالدىغا كەلدى. * ئۇ ئەرلەرگە خاس ئېغىرلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتسىمۇ، لېكىن ئۇزاققىچە ئۆزىنى باسالمايتتى. ⑩ ئۇرماق: ئالدى بىلەن ياش «ئايال»نى دەررىگە باستى. * بۇرۇن گۈناھ قىلغانلارنى زىندانغا تاشلاش، باغلاپ ئېسىش، ئۆلۈمگە بۇيرۇش، كالتەككە بېسىش ـ ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل چارە ئىدى. ⑪ ئۇستى ـ ئۈستىگە قويماق، تەخلىمەك: ئىككىمىز قىردىكى ئوت ـ چۆپلەرنى يۇلۇپ سۇ ئېلىپ كەتكەن يارغا باستۇق. ⑫ كۆچمە. زورلۇق بىلەن مەنىسى قىلماق، توسماق، تىنجىماق: ئامىنىڭ پىكرىنى باسماق. * گومىنداڭ خەلقنىڭ نارازىلىقىنى بېسىش ئۈچۈن ھەربىي تېررورلۇق باشلىدى.

بېسىپ چۇشمەك ① ئۇستىگە چۈشمەك: تۆتۈشۈۋاتقان ئىككىسى تەڭلا يىقىلىپ، ئېگىزرەكى پاكارراقنى بېسىپ چۈشتى. ② ئېشىپ كەتمەك، ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلىمەك: كىيىپسەن ئاققىنا لىباس، قىزىل بەلگە سېنىڭ قەلبىڭ، بېسىپ چۈشكەي قىزىل قامەت گۈلىستان ئارىنى دوختۇر.

بېسىپ قويماق ① نەرسە ـ كېرەكلەرنى بەلگىلىك بىر ئورۇنغا دۆۋىلەپ قويماق، ئۇستىگە ئېلىپ قويماق. — شۇنچە مۇھىم ماتېرىياللارنى «ئەسكى قەغەز ئىكەن» دەپ ئىسكىلاتنىڭ بىر بۆلۈكىگا بېسىپ قويۇپتۇ. ② كۆچمە. قەستەن ئىجرا قىلماسلىق، ئاشكارىلىماسلىق: ئامىدىن كەلگەن خەت ـ چەكلەرنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلماي بېسىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئەرزىيەت ئىشخانىسىنىڭ باشلىقىغا مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى.

بېسىپ كەلمەك ← **باستۇرۇپ كەلمەك.**

بېسىپ كىرمەك ← **باستۇرۇپ كىرمەك:** ئابلىمىت ئۆيگە بېسىپ كىردى.

بېسىپ ئولتۇرماق ① ئورنىدىن يۆتكەلمەس ـ لىك، جايىدىن قوزغالماسلىق. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى قادىلىپ تۇرۇپ قىلماق، بىرىلىپ بېجىرمەك، قاتتىق ئىشلىمەك: ئۇ قولىدىكى شۇنچە نۇرغۇن ماتېرىيالنى بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر ھەپتىدە يېزىپ تۈگەتتى.

بېسىپ ئۆتمەك مەلۇم جايغىچە يول يۈرمەك، ئۇستىدىن ياكى ياندىن ئۆتۈپ كەتمەك، ئارقىدا قالدۇرماق: قۇمۇلغا بېرىش ئۈچۈن تۇرپاننى بېسىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. * ئۇ ئالدىدىكى نۇرغۇن ماشىنىلارنى بېسىپ ئۆتۈپ كەتتى.

بېسىپ ئىشلىمەك بىرەر ئىشنى ئۈزلۈكسىز، ئۈزۈلدۈرمەي، بىرىلىپ بېجىرمەك: قولۇمدىكى ئىشنى يەنە بىر ھەپتە بېسىپ ئىشلىسەم تۈگەيدۇ.

بېسىپ يېمەك زورلاپ يېمەك: قىزغانچۇقنىڭ ئېشىنى بېسىپ يە (ماقال).

باسمادىماق پ ← **باسماقدىماق:** ساتتىدىغان گەپ نەدە، خۇرجۇن ـ خالتىلىرىنى يەرگە قويۇپ بولغۇچە، تۆتى تۆت تەرەپتىن كېلىپلا باسمادۇالدى. * بۇرە ئېتىلىپ كېلىپ، بورسۇقنى باسماداپتۇ.

باسماقدىماق پ. پۈت ـ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، بۇلجۇتماي، خۇددى باسماقتا باسقاندەك بېسۇالماق: ئېينى كەلتۈرۈپ، بىر باسماقداش ئۈچۈن دەيلىغۇ بەگ ئاكا!

باسماقلىق I سۈپ. بېسىش ئارقىلىق ئىشلەيدىغان: باسماقلارغا ئۈگە: باسماقلىق چالغۇلار گۈرۈپپىسى.

باسماقلىق II سۈپ. ① باسمىقى بار. باسماق كىيگەن. ② باسماق بولىدىغان، باسماق تىكىشكە يېتىدىغان: بىر باسماقلىق خۇرۇم. ئىككى باسماقلىق كۆن.

باسمالىماق (توغرىسى: باسماقدىماق) ← **باسماقدىماق.**

باسمىچى ئى. باسمىچىلىق ھەرىكىتىنىڭ قاتناشچىسى، بۇلاڭچى، باندىت: نىم شېھىت

ئالدىنقى سەپ ئالدىدا تۇرماقنى كۆتۈر، ھەر قەدەمدە باسمچىغا مەن دېسەم: قولۇڭ كۆتۈر!... * بۇنىڭ بىلەن تۇرماستىن باسمچى ئوسمانغا يارەم قىلىپ، ئۈچ ۋىلايەتكە قورالىق ھۇجۇم قىلدى.

باسمچىلىق ئى. خەلق ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىلىپ بېرىلغان بانديتلىق، قاراقچىلىق: ئوسمان بانديتنىڭ شىنجاڭدا ئىلىپ بارغان باسمچىلىق ھەرىكەتلىرىگە 1951 ـ يىلى ئۈزۈل ـ كېسىل خاتىمە بېرىلدى.

باسمىخانا ئى. كىتاب، ژۇرنال، گېزىت، ئەسەر نەشىر قىلىدىغان كارخانا؛ مەتبەئە.

باسمىل ئى <ئىرق> ← باسمىللار.

باسمىللار ئى <ئىرق> XI ئەسىردىكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ بىرى.

باسنوشكا ئى [ر] پۇتنى سالقىن تۇتۇش ئۈچۈن تىكىلىگەن ئايالىلارنىڭ بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى.

باسۇت (توغرىسى: بوسۇت) ← بوسۇت.

باسۇرماق ① «باسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى: مۇختەر غەيرىتىگە كېلىپ، ئەگەر ئاخىرقى قېتىم «كىمىنىڭ!» دەپ ئۇنىلۇق بىر ۋارقىرىدى ـ دە، ئاندىن كۆڭلى تىنىپ، بوغىنى يەنە چۆپىنىڭ ئاستىغا باسۇرۇپ قويدى. ② چۆجە چىقارتىش مەقسىتىدە بىرقانچە تۇخۇمنى كۈرۈك توخۇنىڭ ئاستىغا سېلىپ بەرمەك: كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، پەملىك ئايال توخۇلارنى بېقىپ، تۇخۇمنى يىغىپ، باسۇرۇپ، چۆجە چىقىرىپتۇ.

باش ① ئى. ئادەم بەدىنىنىڭ بويۇندىن يۇقىرى، ھايۋان بەدىنىنىڭ بويۇندىن ئالدىنقى يەنى كۆز، قۇلاق، ئېغىز، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالار ئورۇنلاشقان قىسمى؛ كاللا: سوقا باش. گىلدىك باش. * ئوقۇغۇچىلار ئىنتىك بېشىنى بۇراپ، ھېسداشلىق بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى. ② ئى. تىك، ئۈرە نەرسىلەرنىڭ يۇقىرى تەرىپى؛ چوققىسى: تاغ بېشى. دەرەخ بېشى. تونۇر بېشى. * تاغ بېشىدا قارىغاي، باغدا بۇلبۇل سايرىغاي، يۇرتىكى بىر دوستلارنى، دۇشمەن قانداق ئايرىغاي. ③ ئى. باشلىق، رەھبەر: يۇسۇپ بەگ ماقۇل بولۇپ، پالۋان يېگىتلەردىن ئۈچ يۈز ئاتمىشنى ئايرىپ، ھۇشۇر بەگ سەردارلىنى ئۇلارغا باش قىلىپ، ئىرولغا ماڭدۇردى. * ئەل توپىي كەلكۈن سۈدەك تەۋرىدى بىردىن، چېرىك بېشى ئاڭا يايى پەيلىدى بىردىن. ④ سۇپ. بىرەر كەسىپ ياكى ساھەدە باشقىلارغا رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئورنى باشقىلاردىن يۇقىرى: باش كاتىپ. باش ئىنژېنېر. * ـ ئاڭلىمىچە سەن گۈڭشېغا باش شۇجى بولۇپسەن، تەبرىكلەيمەن، ـ دېدى ئادىل قەيسەرنىڭ قولىنى سىقىپ. ⑤ سۇپ. ئەڭ مۇھىم، ئاساسىي: باش بۆلەك (گىرامماتىكىدا). باش ۋەزىپە. * خوش، مۇشۇ بارلىق تەشكىلاتلار خىزمەتتە ئەمەل قىلىشى لازىم بولغان لۇشيەننى يەنى باش يۆنىلىشىنى كىم بەلگىلەيدۇ؟ ⑥ ئى. كۆچمە. مېڭە، ئەقىل، ھوش، زېھىن، كۆڭۈل: ئۇنىڭ بېشى جايىدا ئەمەس، بولمىسا ئاشۇنداق گەپ قىلامدۇ؟ * بېشىڭ نەگە كەتتى؟ ⑦ ئى. كۆچمە. كىشى، ئادەم، جان. ئۆز: ـ ئەگەر بېشىڭ ئون بولسىمۇ بۇ ئىشنى قىلىپ ھۆددىسىدىن چىقالمايسەن، ـ دېدى ئايشەم مەخمۇتقا. * ـ بېشىڭنى ئېلىپ بۇ يەردىن چىقىپ كەت، ـ دەپتۇ ئايال ھامماللا. ⑧ رەۋ. ئاۋۋال، بۇرۇن، دەسلەپ، ئىلگىرى: يارنىڭ ئۆيى باغراشتا، بەلگىسى قارا تاشتا. ئانچە مەيلىڭ بولمىسا، نېمىشقا ئوينىغان باشتا. * «ھەرقانداق ئىشنىڭ بېشى قىيىن بولىدۇ.» دېگەن بۇ سۆز ھەرقانداق پەنگە تۇغرا كېلىدۇ. ⑨ سۇپ. بىرىنچى: باش كۆۋرۈك. باش بارماق. * شاھزادە بىلەن مەلىكە باش كۆۋرۈك بىلەن ماڭماي ئۇدۇل لىك ـ لىك كۆۋرۈك بىلەن مېڭىپتۇ. ⑩ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر باش پىياز. ئىككى باش چامغۇر. ئون باش قوناق. * ئازراق گۆش، بىر باش پىياز، ئىككى باش چامغۇر

توغراپ، تاتلىقىنا سۈيۈقىنىش ئېتىپېتىكەن، بىر چىنىدىن ئىچىتۇق. ⑪ ئى. ئەسىر، يىل، پەسىل، ئاي، كۈن، گەپ ـ سۆز قاتارلىقلار ياكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ باشلانغان جايى، قىسمى؛ يۇقىرى تەرىپى: يىلنىڭ بېشى. گەپنىڭ بېشى. ساينىڭ بېشى. دەريانىڭ بېشى. * XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا گېرمانىيىدە فېئودالىلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «تارىخىي قانۇن» ئېقىمى مەيدانغا چىقتى. * يەكەن دەرياسىنىڭ باش تەرىپى زەرەپشان دەپ ئاتىلىدۇ. * سۇغا چۈشۈش ئۇچۇن ئۆستەڭگە چىققان بالىلاردىن بىرى: — بۇ يەردە ئادەم بار ئىكەن، سەل باشقا چىقايلى، — دېدى. * — ئۇلار مانا مۇشۇ سايىنىڭ بېشىدا، — دېدى جۇنس گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ باتالىيون كوماندىرىغا. ⑫ ئى. بەزى زىرائەت ۋە كۆكتاتلارنىڭ كالىلەك بولىدىغان مېۋىسى، ھوسۇلى، باشاق: باش تەرمەك. باش پىياز. * توختى ئاخۇنۇمنىڭ قونىقى شۇنچىلىك چوڭ باش ئېلىپتۇكى، ھەربىر باشىنى 500 گرامدىن ئوشۇق كېلىدۇ، دېسە لاپ بولمايدۇ. * ئارىلاپ توختايدۇ، ئېڭىشىدۇ ئۇ، تېرىيدۇ ئېڭىزدا قېپقالىغان باشىنى. ⑬ ئى. كۆچمە. چاچ: باش ئاقارماق. باش چۈشۈرتمەك. * ئەكرەم ساتىراشخانىدا بېشىنى ئالدۇرۇۋاتىدۇ. * ئېغىر دەرد ـ ئەلەم ئۇنىڭ بېشىغا ۋاقتىسىز ئاق كىرگۈزۈۋېتىتۇ. ⑭ ئى. بەزى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ شۇ ئىسىم ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن نەرسىنى ياكى شۇ نەرسە ئورۇنلاشقان جايىنى بىلدۈرىدۇ: ئېتىز بېشى. ئېرىق بېشى. * ئۇلار ئېرىق بېشىدا پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرىدۇ. * ئاكام ئېتىز بېشىدا قالدى.

باش ئاتماق باش بىلەن ئۇرماق: ھاۋا رەڭدە بويالغان ئايىمخاننىڭ كۆڭلىكى. زالىملارغا باش ئاتتى، قاپتەك ئىكەن يۇرىكى.

باش ئاغرىقى ① بەدەننىڭ باش قىسمىنىڭ ئاغرىقى: دادامنىڭ تۆتىقاق باش ئاغرىقى بار. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىك، دەخمىزە، كۆڭۈلسىزلىك، تەشۋىش: بوربوت پادىشاھلىقى تىرىلگەندىن كېيىن، دربىستو بولۇپمۇ ھېلىقى بوۋاي ئۆچۈن بىر باش ئاغرىقى بولۇپ قالدى. * — خوش، ئەگەر سىلەر بۇنى ئۆزەڭلار ئۈچۈن يۈك، ئاۋارىچىلىك، باش ئاغرىقى، دەپ قارىساڭلار مەن ئېلىپ كېتەي...، — دېدى ئايشەم ماھنۇرغا.

باش ئاغرىقى تاپماق ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرمەك، كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرۈپ چىقارماق: ئۇ ھارۇنسىنى ئاۋايلاپ ھەيدىمەي بىخەستەلىك قىلىپ، بىر بالىنى دەستىپ قويۇپ، دادىسىغا بىكاردىن ـ بىكار باش ئاغرىقى تاپتى.

باش ئاغرىماق ① بەدەننىڭ باش قىسمى ئاغرىماق. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىككە قالماق، تەشۋىشلەنمەك، كۆڭۈلسىزلىكىكە، دەخمىزىگە يولۇقماق: بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق باش ئاغرىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى.

باش ئاكۇشېر <تب> ئاكۇشېرلىق كەسپىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك خادىم: باش دوختۇر: — سەكىلىم ئايىمقىز، بىزنىڭ قايتىش ۋاقتىمىز بولۇپ قالدى. بىز سىزگە قاراشقا باش ئاكۇشېر رەيھاننى قالدۇردۇق، — دېدى.

باش ئالماق ① باشنى كەسمەك، ئۆلتۈرمەك: ئەگەر پەرمانىنى ئورۇنلىمىساڭ، پادىشاھ بېشىڭنى ئالدۇ. ② باش چىقارماق، باشاقلىماق: ئاقار ئىدى سۆلار قۇدۇق تەشىمىدىن، مايسا بىغەم شۇڭا قۇرغاق ۋەھىمىدىن. ھەر تۈپ قوناق ئالغانتى باش بەش ـ ئالتىدىن، قورقماس ئىدى بېغىشلىرى ئاي پالتىدىن.

باش ئاۋاز <مۇز> كۈي شەكلىدىكى مۇتلەق تۇراقلاشقان ئاۋاز دەرىجىسى، باشقا ئاۋاز دەرىجىلىرى مۇشۇ ئاۋاز دەرىجىسىگە ماسلىشىپ بارىدۇ.

باش ئايلانماق ① ھوشىنى، خۇدىنى، سېزىش قابىلىيىتىنى يوقاتماق: بېشىم ئايلىنىپ كېتىپ يىقىلدىم. ② كۆچمە. پىكرى چېچىلىپ كەتمەك؛ بىرەر توغرا پىكىرگە كېلەلمەي

قالماق. — بېشىم ئايلىنىپ، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. ③ ھۆ بولماق ئايروپىلاندا بېشىم ئايلىنىپ، قۇسۇۋەتكىلى تاس قالدىم.

باش ئەتىياز ← **باش باھار:** 1944 - يىلى باش ئەتىياز كۆنلىرىنىڭ بىر يەكشەنبىسى سەھەردە لۇتپۇللانىڭ ھۇجرا ئىشكى چېكىلدى - دە، مۇنەۋۋەردىن بىلەن مۇزىكانت زەۋقى كىرىپ كەلدى.

باش ئەگمەك بويسۇنماق، قايىل بولماق، ئىتائەت قىلماق، تەسلىم بولماق: تۇتقۇن قىلىنغان ئېلىشا بىلەن قىزنىڭ باش ئېگىشىدىن ئۇمىد كۆتۈلمىدى، يۇرت قازىسى «ئىسلام شەرىپىنىڭ قائىدىلىرى»نى بۇزغانلىقى ئۈچۈن، يېگىت بىلەن قىزنىڭ بوينىغا تاش ئېسىپ دەريانىڭ تاشلاشنى ھۆكۈم قىلدى. * كۆرەش قىلماي باش ئېگەمدۇق زورلۇققا، تېگىشەمدۇق ئەركىنلىكنى قوللۇققا.

باش ئەلچى <ت ئىش> بىر دۆلەت باشقا بىر دۆلەتتە تۇرۇشقا ئەۋەتكەن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك دىپلوماتىك ۋەكىل.

باش بارماق ئادەم پۇت - قول پەنجىلىرىنىڭ بىرىنچىسى، چوڭ بارمىقى: قولنىڭ باش بارمىقى. * بىرىنچى قېتىم يالىڭاياغ يۈرگىنىم ئۈچۈن، ئوڭ پۇتۇمنىڭ باش بارمىقى تاشقا تېگىپ، پەشۋا يەپ زەخمىلىنىپ قالدى.

باش باھار يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ بىرىنچى مەۋسۇمى. مىلادى بويىچە 3 - ، 4 - ياكى 5 - فېۋرالدىن باشلىنىدۇ: باش باھارنىڭ سەلكىن شامالىرى زەرەپشان يېزىلىرىنى ئارىلاپ كېزىپ يۈرمەكتە. * بەختنىڭ باش باھارى بۇ، تېخى تاغ كەينىدە يازى.

باش بەرمەك ① كۆنمەك، ياۋاشلىماق (ھايۋانلارغا نىسبەتەن): ئۇ بۇرۇن ئىنتايىن ئاغزى قاتتىق. باش بەرمەيدىغان ئات ئىدى. ھازىر خېلى ياۋاشلاپ باش بېرىدىغان بولدى. ② كۆچمە. يېڭىلمەك، مەغلۇپ بولماق، تەسلىم بولماق: — مەنسۇرنىڭ دادىسى ئەكبەر - نىڭ دادىسى بىلەن جان دوست ئىكەن، ئەكبەر ھازىر كېچەيۇ كۈندۈز مەنسۇرلەر بىلەن، دېمەك، مېنى ئاغدۇرۇشقا كىرىشىپتۇ، ياق، مەن ئوڭايلىقچە باش بېرىپ قويمايمەن، — دەپ ئويلايتتى ئاسىم.

باش بوغالتىر <مال> ئىداره، زاۋۇت - كارخانىلاردىكى يۇقىرى دەرىجىلىك بوغالتىر خادىم: باش بوغالتىر قاسىم دەپتىرىنى ئېچىپ ھېسابلاشقا باشلىدى.

باش بولماق باشچىلىق قىلماق، رەھبەرلىك قىلماق: — چېينى ياندۇرۇۋەتسۇن، قىزنى مەن ئالىمەن، بۇ ئىشقا ئۆزىڭىز باش بولىسىز، — دېدى سەمەت بەگ ئۆمەر بايغا. * ئۇچ كۆرە بۇغداي ئۈن تارتتى، بىر چۈشلۈكە ئاش بولدى. تۆمۈر خەلىپە دېگەن باتۇر، دېھقانلارغا باش بولدى.

باش بۇرنى ھەممىدىن بۇرۇنقىسى، ئەڭ ئاۋۋالقىسى، تۇنجىسى: پادىشاھ بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ: — مۇشۇ چىلگىنىڭ باش بۇرنىنى پادىشاھ يېسۇن دەپ ئەكەلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىپتۇ. * ھە، مانا قوغۇنىنىڭ پىشتى باش بۇرنى، سارغىيىپ تەمىمۇ بولدى قەنت بۇگۈن.

باش بۇلغىماق دىئال ← **باش تولغماق.**

باش بېقىشماق ① بىر - بىرىنىڭ بېشىدىكى پىت - سىركىلەرنى ئۆلتۈرۈشمەك: ئايشەمخان بىلەن پاتەمخان باشلىرىنى بېقىشىپ بولۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ② كۆچمە. باشقىلار ئۈستىدىن غەيۋەت - شىكايەت قىلىشماق: ھەنىپەلەر يەنە باش بېقىشقىلى تۇردى، كىمنىڭ ئۈستىدىن گەپ تاپتىكىن؟ ③ كۆچمە. بىرەر ئىش ئۈستىدە ئالدىنئالا كېلىشۋالماق، پىكىرلىشۋالماق: — ئۇلارنىڭ گېپى ئەلۋەتتە بىر يەردىن چىقىدۇ - دە، چۈنكى ئۇلار ئاخشامىلا خېلى ئۇزۇن باش بېقىشىۋالغان، — دېدى دىلىبەر يۇنۇسقا.

باش پەدە <مۇز> ① دۆتار، تەمبۇر قاتارلىق پەدە باغلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ ئەڭ باشتىكى پەدىسى: قولنى سىيرىپ بوۋاي ئاستا باش پەدىدە توختاتتى، ئىشچانىنىڭ دىلىنى ئۇ يېڭى ناخشىدا ئويناتتى. ② بىر يۇرۇش

ئېيتىلىدىغان ناخشىلارنىڭ ئەڭ باشتا ئېيتىلىدىغان مۇقەددىمىسى.

باش پتى <زوئول> ئادەم چېچىنىڭ ئارىسىدا ياشايدىغان بىر خىل پىت.

باش پىياز <بوت> ئاساسلىق مېۋىسى يەر ئاستىدا كاللەك بولىدىغان پىياز: — بالام سۈپىياز ئەكەلمەي، باش پىياز ئەكەل جۇمۇ، — دەپ ئەۋەتتى زورىخان بازارغا بالىسىنى.

باش تاتلىغۇدەك ۋاقىت يوق ھېچقانچە، ئازراقمۇ ۋاقىت يوق: — بىز بەك ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق، باش تاتلىغۇدەك ۋاقىت يوق، — دېدى ئابلىز مەريەمگە.

باش تارتماق رەت قىلماق، خالىماسلىق، مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرماق، چەتكە ئالماق: — رەھمەت سىزگە، — دېدى ئابلەت بۇ نەرسىلەرنى ئېلىشتىن باش تارتىپ، — مەن يەنە ئىككى كۈن ماڭساملا ئۆيۈمگە يېتىۋالىمەن. * خەلق ئەسكەرلىرىمۇ ۋەزىپىنى ئۇرۇنلاشتىن باش تارتتى، ئاڭلىسام ئۇلار: — كادىرلار سۆزىدە تۇرمايدىكەن، خەلقتە يامان بولىغۇنىمىز قالمىغۇدەك، — دېيىشەرمىش. * نەتىجە يۈزىدىن نىقابىنى ئېلىشتىن باش تارتىپتۇ.

باشتا كۆتۈرمەك يۇكسەك دەرىجىدە ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئەزىزلىمەك: باشتا كۆچا خەلقى بۇ ئادەمنى مەۋلۇنىڭ ئوغلى دەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگۈدەك قىلدى.

باش تاۋاق تۆردە ئولتۇرغان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئەڭ دەسلەپ، بىرىنچى قېتىم كەلتۈرۈلىدىغان تاۋاق: — باش تاۋاقنا گۆشنى جىقراق بېسىڭلار، — دېدى ھاشىم يىگىتلەرگە قاراپ.

باش تەپتىش <قا> تەپتىش ئورگانلىرىدىكى رەھبىرىي خادىم. مەملىكىتىمىزدە باش تەپتىش خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ خىزمەتلىرىگە رەھبەرلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە شۇ دەرىجىدىكى خەلق سوت مەھكىمىسى ئاچقان سوت ھەيئەتىنىڭ يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتناشقان ھوقۇقى بولىدۇ، ئەيىبلىنىدىغان ئەنزىلەرگە قارىتا باش تەپتىش ياكى ئۇ تەيىنلىگەن تەپتىش قىلغۇچى خادىم دۆلەت ئەيىبلىگۈچىسىنىڭ سالاھىيىتى بىلەن سوتقا قاتناشىپ، ئەيىبلەشكە يارەملىشىدۇ ۋە سوت ئىشلىرىنىڭ قانۇنىغا ئۇيغۇن بولغان، بولمىغانلىقىغا نازارەتچىلىك قىلىدۇ.

باش تەندىن جۇدا بولماق بېشى (كاللىسى) كېسىلمەك، ئۆلمەك: — مېنىڭ قولۇمدا 550 كىشىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولغان، بىكار سەنمۇ شۇنداق بولمىغىن، — دېدى ئەجدىھا شاھزادىغا.

باش توخۇ ① تاك ئالدىدا بىرىنچى قېتىم چىللىغان توخۇ: مەن بالىخانىدىكى سارايغا ئوخلىغىلى چىققانىدا باش توخۇ چىللىغانىدى. ② تاك ئالدىدا بىرىنچى قېتىم توخۇ چىللىغان ۋاقىت: بۇگۈن ئالىم ئۆيدە يالغۇز قالغانلىقى ئۈچۈن باش توخۇغىچە كىتاب ئوقۇدى.

باش تولغىماق نارازى بولماق، رەت قىلماق، بويسۇنماسلىق: خان: — باش تولغىساڭ جايىڭ زىندان، — دېدى ناۋايىغا.

باش تومۇز يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ ئون بىرىنچىسى مىلادى بويىچە 6 — 7 — ياكى 8 — ئىيۇلدىن باشلىنىدۇ.

باش تېخنىك زاۋۇت، كان، قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك تېخنىك خادىم: زاۋۇت پارتىيە كومىتېتى بۇغداي سورۇش ماشىنىسى ياساش مەسىلىسىنى زاۋۇت كوللېكتىپىنىڭ چوڭ يىغىنىغا قويغانىدا، زاۋۇتنىڭ باش تېخنىكى ئورنىدىن تۇرۇپ: — مېنىڭچە بۇ مۇمكىن ئەمەس...، — دېدى.

باش تېرىسى <تب> باشنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان بىر قەۋەت تېرە.

باش تېما <ئەد> ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە پېرسوناژلار ئوبرازىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق

ئىپادىلىنىدىغان مەركىزىي ئىدىيە.
باش تىققۇدەك ئادەم كىرگۈدەك، سىغىقۇدەك: باش تىقىقۇدەك ئۆيى يوق، داك چىقىقۇدەك مېلى يوق (ماقال).
باش تىقماق ① كىرمەك (ئادەمگە نىسبەتەن): ــ شۇنچە يەردىن كېلىپ، بىزنىڭ ئۆيىگە باش تىقماي كېتەمسەن؟ ــ دېدى ئاينۇر شازادەمگە. ② ئورۇنلاشماق، جايلاشماق: ئەسكىگە ئەل ئىچىدە باش تىققىلى چىقماس ماكان، ياخشىلار ھەر جايىغا بارسا ئىززەتكە مېھمان بولغۇسى.
باشتىن ئاخىر باشتىن ئايلاغ: شۇنداق قىلىپ ھەرقانداق ئىشنى باشتىن ئاخىر پۈختا قىلمىسا، موللىۋاي تەكىكەن توقۇمىنىڭ ئالدى-كەينىنىڭ پەرقى يوق دېگەندەك ئىش بولىدۇ. * تەرتىپكە سېلىش داۋامىدا باشتىن ئاخىر ئاممىغا تايىنىش لازىم.
باشتىن ئايلاغ بېشىدىن تارتىپ تا ئايىغىنغىچە، ھەممە يېرى: ئۇ مېنى كەلدى دەپ ئويلاپ بۇرۇلۇپ قارىسا، باشتىن ئايلاغ ئاپئاق، غەلىتە كىيىنگەن بىر ئادەم تۇرغۇدەك.
باشتىن تۇتۇن چىقماق ھەيرانلىقتا تاك قېتىپ قالماق، قاتتىق تەئەججۇپلەنمەك، چۆچۈمەك: ئايالى: ــ ساندۇقتىكى پۇل يوق، ــ دېۋىدى ئېرىنىڭ بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى.
باشتىن كەچۈرمەك ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزمەك، كۆرۈپ ئۆتمەك، دۇچار بولماق، يولۇقماق: شۇ تاپتا جامال ئاكىنىڭ بۇ تەسىرالىنى مەنمۇ ئۆز بېشىمدىن كەچۈرۈۋاتقاندەك بولۇۋاتاتتىم. * دۆلىتىمىز ئۇزاق مۇددەتلىك سوتسىيالىستىك ئىنقلاب ۋە قۇرۇلۇشنى باشتىن كەچۈردى. * ــ شۇنداق دەھشەتلىك ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈرۈپمۇ بەرىبىر ئىشىگىزنى تاشلىمىغان بولسىڭىز، سىز مەن كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ئەڭ مەردانىسى سىز، ــ دېدى نۇرنىسا مەردانىغا زوقلىنىپ قاراپ. * ــ قانداق ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈردۈڭ؟، ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ۋەزىردىن.
باشتىن ئۆتكۈزمەك ① باشتىن كەچۈرمەك. ② ئويلىماق: يەن چىڭ: ــ لياڭشەن كۆلىگە بېرىپ، سۇڭ دانىشنى بۇ ۋەقەدىن خەۋەردار قىلىپ، قۇتقۇزۇشقا ئادەم ئەكەلمىسەم، قاراپ تۇرۇپ غوجامىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ قالماي-مەنمۇ، ــ دېگەن خىيالنى باشتىن ئۆتكۈزدى.
باشتىن ئۇرۇۋەتمەك كونا ئادەت بويىچە بىرەر خۇشاللىق ياكى خاپىلىق تۇپەيلى ئۆز مۇلكىدىكى بىرەر نەرسىنى ياكى مەلۇم پۇلنى باشقىلارغا بېرىۋەتمەك، سەدىقە قىلماق: ــ ئاخشام يامان بىر چۈش كۆرۈپ قېلىپتىكەن-مەن، ئەتىگەندە چاپىنىمنى بىر كەمبەغەلگە بېشىمدىن ئۆرۈپ بېرىۋەتتىم، ــ دېدى ھېيىزىخان ئايتۇراخانغا.
باشتىن ياغاچ ئوشتۇماق شۇ ئىشنىڭ بولغانلىقىغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى بىلدۈرمەك: لۇتپۇللا بىلەن يىگىت قورۇغا كىرىشى بىلەن تەڭلا يىگىتنىڭ ئانىسى شائىرنى كۆرۈپ: ــ كەل شائىر بالام، بېشىڭدىن ياغاچ ئوشتۇپ قويايمۇ؟ قېرى ئاناڭنى يوقلاپ كەلگىنىڭگە رەھمەت بالام، ــ دېدى.
باش جايىغا چۈشمەك ئەقلى، زېھنى نورمال ئىشلەشكە باشلىماق، خىيالى ھەر تەرەپكە چېچىلىشتىن يىغىلماق، خاتىرجەم بولۇپ قالماق: ــ ھازىر سەن ئانچە خاتىرجەم ئەمەس، سەل بېشىڭ جايىغا چۈشسۇن، بۇ ئىش توغرۇلۇق ئاندىن كېيىن سۆزلىشەيلى، ــ دېدى بەختيار زۇلپىقارغا.
باش جىنايەتچى <قا> جىنايەتچىلەر گۇرۇھىنى ئۇيۇشتۇرغان ۋە ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، پائالىيەت ئېلىپ بارغان جىنايەتچى: ئادەم ئۇيۇشتۇرۇپ قاتىلىق قىلغان باش جىنايەتچىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، شۇ ھامان ئىجرا قىلىندى.
باش چاپارمەن تارس. چاپارمەنلەرنىڭ باشلىقى: باش چاپارمەن شاتۇر دورغا دەرھال كېلىپ، ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ توپسىنى قاقتى.
باش چايقىماق ① رەت قىلماق، نارازى

بولماق: ــ مەنمۇ؟ ــ پادىچى يىگىت بېشىنى چايقىدى، ــ مېنىڭ ئىشىم بار...، ــ دېدى بەگ- زادىگە قاراپ. * ئادىل بېشىنى چايقاپ تىت- تىت بولۇپ: ــ ئەجەبمۇ كەلمەسكە قالدى، ــ دەپ پىچىرلىغانچە پار قازىنى تەرەپكە قارىدى.

② **گۇمانلانماق، دەرگۇمان بولماق:** ــ بۇنىڭغا قانداق ئامال قىلارمىز، ئوبۇل ھاجىمنىڭ ئۆيى بەك چىڭ، ئەركەك چۈشمۇ كىرەلمەيدۇ، ــ دېدى زۇمرەتخان بېشىنى چايقاپ.

③ **ئەپسۇسلانماق، ھەسرەت چەكمەك، پۇشايمان قىلماق:** بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شاھ بېشىنى چايقاپ يەغلاپ تاشلىدى.

باش چۆكۈرمەك بىرەر ئىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشمەك، قېتىرقىنىپ ئىزدەنمەك، چوڭقۇرلاپ كىرمەك: باش چۆكۈ- رۈپ ئوقۇۋاتىمەن، يېزىۋاتىمەن، ئاۋۋال مېڭەمدىن قىزنى ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىمەن. * خېلى ئۇزاقتىن بۇيان، يې يۇيخەن ھەمىشە تەجرىبىخانىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، كېيىنكى باسقۇچلۇق خىزمەتىنىڭ تەييارلىقىنى پۈختىلاپ قويغانىدى.

باش چۈجە شۇ يىلى ئەڭ دەسلەپ، بىرىنچى قېتىم چىقىرىلغان چۈجىلەر: باش چۈجە شۇ يىلى كۈزدە تۇخۇم تۇغدۇ.

باش چۈشۈرمەك ئۇستىرا بىلەن باشتىكى چاچنى ئېلىۋەتمەك: كېيىن ئانىسى قىزىنى ئېرىنىڭ يېشىنى چۈشۈرۈپ يۇرىدىغان ساتىراشقا بەردى.

باش چىقارماق زىرائەت دان تۇتۇپ، باشاقلىماق: كۆممىقوناق باش چىقىرىشقا باشلاپتۇ. * بۇغدايلار باش چىقىرىپ تاختا بولۇپتۇ.

باش خوردىلىقلار <زوئول> خوردىلىقلار ئىچىدىكى تېنى بېلىقتا ئوخشايدىغان، لېكىن باش قىسمى ئېنىق بۆلۈنمىگەن بىر خىل كەنجى تىپ. مەسىلەن: لانسىت بېلىقتا ئوخشاش.

باش دەپتەر <مال> بارلىق مالىيە، ئىقتىساد ئىشلىرى، ھېسابلاش تۈرلىرى بويىچە تۇتۇلىدىغان ھېساب دەپتەرلىرى ئىچىدىكى ئاساسىي دەپتەر.

باش دوختۇر <تىب> دوختۇرخانىلاردا دوختۇرلۇق كەسپى بويىچە باشقا دوختۇر- لارغا (كەسپىداشلىرىغا) يېتەكچىلىك قىلغۇچى دوختۇر؛ يېتەكچى ۋراچ: ئادىل بىردىن ئورنىدىن تۇرۇپ كېيىمنى كېيىدى- دە، باش دوختۇر ئابلىمىتنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى.

باش رول <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردىكى ئاساسىي رول.

باش رول ئالماق <كىنو> كىنو، تىياتىر- لاردا ئاساسىي رولنى ئورۇنلىماق؛ ئويناپ چىقماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كومېدىيىنى يازغان ۋە ئۇنىڭدا باش رولنى ئالغان لۇتپۇللامۇ بار ئىدى.

باش رولچى <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردىكى ئاساسىي رولنى ئورۇنلىغۇچى، ئويناپ چىققۇچى: ئامىنە بۇ درامىنىڭ باش رولچىسى.

باش ساقايماق قېيىنچىلىقى، مۇشكۈلى ھەل بولماق؛ غەم- ئەندىشىسى تۈگىمەك: ــ بۇرۇنلا مۇشۇنداق قىلغان بولساق، باش ساقە- ياتتىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇغلۇڭغا شۇ قىزنى ئېلىپ بېرىپلا بېشىڭنى ساقايتمامسەن؟ ــ دېدى بارات توختاخۇنغا.

باش ساقچى شۆبە ساقچى ئىدارىلىرى ياكى پەيچۇسولار قاراشلىق ساقچى ئىدارىسى.

باش سەردار تارس. مەلۇم گۇرۇھنىڭ ياكى لەشكەرلەرنىڭ ئەڭ چوڭ باشلىقى، ھەربىي باش قوماندان: بارگاھ قوشۇنغا سۈڭ جاڭ باش سەردار، ۋۇ يۈڭ مۇشاۋىر بولدى.

باش سەركەردە تارس. لەشكىرنىي قوشۇن ۋە سەركەردىلەر باشلىقى.

باش سوتچى <قا> بىرەر ئەنزىنى سوراق قىلىشقا مەسئۇل قىلىپ بەلگىلەنگەن سوت خادىمى: باش سوتچى ھامۇتنىڭ كۆڭلىدە- كىنى بىلگەندەك، ئىشككە قاراپ كېلىشكە باشلىدى.

باش سوراقچى <قا> ← **باش سوتچى:**

لۇتىپۇللا تىك تۇرۇپ باش سوراقچىغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ چاچلىرى ئۆسۈپ ئىككى قولىقىنى بېسىپ چۈشكەن.

باش سۆڭەك بوشلۇقى <ئانات> باش سۆڭىكىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بوشلۇق.

باش سۆڭىكى <ئانات> باشنىڭ پېشانە سۆڭىكى، چوققا سۆڭىكى، چېكە سۆڭىكى، كەجگە سۆڭىكى ۋە كېپىنەك سۆڭەك قاتارلىق سۆڭەكلەردىن تەركىب تاپقان بىر پۈتۈن گەۋدىسى.

باش سۈيى I يازلىق زىرائەتنىڭ تېرىلىپ، ئۇنۇپ مايسا بولغاندىن كېيىنكى بىرىنچى سۈيى، كۈزلۈك زىرائەتنىڭ ئەتىيازدا كۆكلەپ مايسا بولغان ۋاقتىدىكى دەسلەپكى سۈيى: كۈزگى بۇغداي پەرۋىشىدە 4 ـ ئايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا باش سۈيى بېرىش كۈزگى بۇغداينىڭ بالدۇر كۆكىرىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

باش سۈيى II <فىزئول> باش سۈيى پەردىسى ئىچىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان، تۆرەلمىنى تاشقى تەسىردىن ساقلاپ تۇرىدىغان سۈيۇقلۇق: يېشىندۇرۇپ ئايىم قىزنى تېز، تازىلىدى باش سۈيىنى ئۇ، مېھرى بىلەن سىلىدى ئۇزمەي، قورسقىنى ــ بار بويىنى ئۇ.

باش سۈيى پەردىسى <فىزئول> ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تۆرەلمىسىنى ئوراپ تۇرىدىغان، ئىچىدە سۈيۇقلۇق بار خالتىسىمان پەردە.

باش سۈيى پەردىلىكلەر <زوئول> باش سۈيى پەردىسىگە ئىگە ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار. سۆرەلگۈچىلەر، قۇشلار، سۈت ئەمگۈچىلەر مۇشۇنىڭغا كىرىدۇ.

باش سىلكىمەك ① ھوشىنى تاپماق، ھوشيار بولماق، سەگەكلەشمەك: ئەسىرلەر قاراڭغۇ تۇندە ئۆخلىدىڭ ــ ياتتىڭ ھامان، كۆرمىدىڭ ئاپتاپ يۈزىنى. بولدى چىرايىڭ سامان. گەر يەنە ئويغانمىساڭ «ئاھ!» تەقدىرىڭ ئاندىن يامان، ئاچ كۆزۈڭنى باشنى سىلكىپ. كۆتكىنىڭ قايسى زامان، يان بېغىڭدا شاد تۇرغان مەردۇ مەردانىڭغا باق. ② قوشۇلماق، تەستىقلىماق: ھاجى چايان: ــ راست، ھەربىرىكەتتە بەرىكەت دەيدۇ، قېنى بىر ھەربىرىكەت قىلىپ كۆرەيلى، ــ دېۋىدى، ئابۇل ھۇقۇش بىلەن مەمەدۇل تەستىقلاپ باش سىلكىدى.

باش شتاب ① ھەربىي قىسىملارنى باشقۇرغۇچى يۇقىرى ئورگان: ــ بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ھەربىي ئاكادېمىيىدە ئوقۇش توغرۇلۇق باش شتابقا يازغان ئىلتىماسىم ھەقىقىدە بىرەر خەۋەر بارمىدۇيا؟ ــ دەپ ئويلىدى مەردان. ② كۆچمە. رەھبەرلىك ئورگان: ئالدىنقىدىكى تاختىغا قىزىل قوغدىغۇچىلار باش شتابى، ــ دەپ يېزىقلىق تۇراتتى.

باش خوجدار باي، مۇلۈكدارلارنىڭ ئىگىلىكىنى باشقۇرغۇچى خىزمەتچىلەرنىڭ ئەڭ چوڭى، باشلىقى: ئۇنىڭ قول ئاستىدا چوتچى، دەپتەرچى، خەزىنىچى بولۇپ 40 ـ 50 چە ئادەم ئىشلەيتتى، بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى «باش خوجدار» دەپ ئاتىشاتتى.

باش غول سىم <ئىل> ئېلېكترىك ئىستانسىسى ياكى ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك يەتكۈزۈپ بېرىدىغان باش ئۆتكۈزگۈچ سىمى.

باش فوكۇس نۇقتىسى <فىز> لىنزىدا سۇنغان، قارىمۇقارشى يۆنىلىشكە قاراپ سوزۇلغان نۇرنىڭ باش ئوقتىكى بىر نۇقتىدا كېسىشكەن جايى.

باشقا ئاق سانجماق باش چېچىنىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرى ئاقارماق: ئاقىرىشقا باشلىماق، باشقا ئاق كىرمەك: بېشىغا ئاق سانجىغان ئادەم.

باشقا ئاق قونماق ← **باشقا ئاق سانجماق:** بوۋاي كۆلەر ئەتراپقا مەغرۇرانە كۆز سېلىپ، غەلبىسىدىن سۆيۈنۈپ تەڭگە سىغماس شادلىقى. تاغدىكى قار مىسالى ئاق قونۇپتۇ بېشىغا، لېكىن يۈرەك ــ قەلبىدىن قايتماس ئەبەد ياشلىقى.

باشقا ئاق كىرمەك ← باشقا ئاق سانجماق.

باشقا بالا بولماق قاتتىق باش ئاغرىقى، ئېغىر تەشۋىش، ۋەھىمە، كۆڭۈلسىزلىكىكە قالماق: جېنىم بالام، كالىمىز بېشىمىزغا بىر بالا بولىدىغان بولدى. ئىشتىن قايتىپ بىر چىنە قايناق سۇ ئىچەي دەپ تۇرسام، بىر ساقچى كىرىپ ئالدىمغا سېلىپ ساقچىغا ئاپاردى. * ــ بۇ بىر چوڭ كىشى ئىكەن، ۋاقىتانۇاق كېلىپ بېشىمغا بىر بالا بولىمىسۇن، كاللىمۇ يېمەي، چىشمۇ چاقماي، ــ دېدىم.

باشقا بالا تېپىۋالماق ئورۇنسىز، ئاۋارىچىلىك، ئارتۇقچە تەشۋىش، كۈلپەتكە ئۇچراپ قالماق: ــ سىز گۇمان قىلىۋاتامسىز كوللېكتىپلىشىش يولىدىن گۇمان قىلىپ كاپىتالىزمچى بولۇپ قالما، بېشىڭغا بالا تېپىۋالىسەن دېمەكچىمۇ؟ ــ دەپ سوردى نۇراخۇن سادىقتىن.

باشقا بالا كەلمەك زىممىسىگە، ئۆز ئۈستىگە ۋەھىمە، تەشۋىش، كۆڭۈلسىزلىك چۈشمەك، پەيدا بولماق: ــ ئۆمرۈڭنى جاڭگالدىن يانتاق توشۇپ ئۆتكۈزگىنىڭدىن مەلىكە بىلەن ئۆتكۈزگىنىڭ مىڭ مەرتىۋە ئەلا، ــ دەپتۇ تازىنىڭ ئانىسى، ــ بولدى، بېشىمغا ھەر بالا كەلسە مەن كۆرەي، سەن ماڭا تارتىشىپ تۇرماي شۇ گۈزەل مەلىكە بىلەن كەت.

باشقا بەخت قۇشى قونماق بەختى، تەلىيى، ئامىتى كەلمەك، ئىش يۈرۈشۇپ كەتمەك: لېكىن ئۇزۇنغا بارماي، ئۇنىڭ بېشىغا قونغان بۇ بەخت قۇشى قايتىپ بىرىپ توختى چاۋارنىڭ بېشىغا قونغاندا، ئۇ نەچچە كېچىلەرنى ھەسرەت ــ نادامەت بىلەن كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدى.

باشقا پېت چۈشمەك غەم ــ ئەندىشىگە گىرىپتار بولماق، ۋەسۋەسكە قالماق: ــ مۇشۇ يېقىندىن بۇيان، ــ دېدى دېھقان شائىرغا رەھمەت بىلدۈرگەچ، ــ گومىنداڭچىلارنىڭ بېشىغا پېت چۈشۈپ قالدى بولغاي، ئاشلىق ئالۇڭنى كۆچەيتىپ، مىڭلاپ بەگ، دورغا ــ يايلارنى ئاشلىق سەيىسىسى ئۇچۇن ئۇچمە، يېڭىشەرىق، ئايكۆل، سايىشەرىق... قاتارلىق رايونلارغا ئەۋەتتى.

باشقا پېت سېلىۋالماق بىكار ئاۋارىچىلىك، باش ئاغرىقى تېپىۋالماق: مۇشۇ ئىشنى قىلمەن دەپ، بىكاردىن ــ بىكار بېشىمغا پېت سېلىۋالدىم.

باشقا دۆلەت قۇشى قونماق ← باشقا بەخت قۇشى قونماق: ئەمەت ھەسرەتلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بېشىغا دۆلەت قۇشى يەنە قايتىدىن قوندى ــ دە، ئۇ تېرىسىگە سىغمايلا كەتتى.

باش قاتماق گاڭگىراپ قالماق، چارىسىنى تاپالماي قىينالماق: بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار، تاپانلارغا تاش پاتتى. دوۋاڭ خانىنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلالماي باش قاتتى. * ئۆلۈمنامەڭنى كۆرگەندە كۆكسۈمگە پىچاق پاتتى، قانداق قىلىمىز گاڭگۇڭ، ئەجەبمۇ بېشىم قاتتى.

باش قاتۇرماق چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزمەك، ئەستايىدىل ئويلىماق، بېرىلىپ چارە ــ تەدبىر ئىزدىمەك: ــ ئەي ۋەكىل، ــ دەپتۇ يەنە ئېلى نۇرىدىن، ــ ئەگەر سەندە بۇگۈن چۈشلۇق تاماقنا چۈشلۇق نەرسە بولسا، كەچقۇرۇنلۇق تاماقىنىڭ غېمىنى يەپ بېشىڭنى قاتۇرۇپ ئاۋارە بولما!. * ئوقۇغۇچىلارنى كىتاب ئوقۇغاندا باش قاتۇرىدىغان، باش قاتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيدىغان قىلىش، ئوقۇش بىلەن باش قاتۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش لازىم.

باشقا چىقماق ئەمەلگە ئاشماق، ۋۇجۇدقا كەلمەك: مەنمۇ ئۇزۇن يىللىق تېخنىك، راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشلار باشقا چىقمايدۇ. * بوۋايلار باشلىغان ئىشنى چىقارغىن ئەمدى بىر باشقا.

باشقا دەسسىمەك زۇلۇم سالماق، بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئاماننسا خېنىم، تېخى مېنىڭ بېشىمغا دەسسىمەكچىمۇسەن.

باشقا سوغۇق سۇ قۇيماق باشقىلارنىڭ روھىغا، ئاكتىپلىقىغا، قىزغىنلىقىغا زەربە بېرمەك: بۇ سۆزلەر سەلىمنىڭ بېشىغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيغاندەكلا تەسىر قىلدى. ئۇ ئۇمىدسىز-

لەنگەن هالدا بېشىنى سېلىپ ئەلەم بىلەن قورۇدىن چىقىپ كەتتى.

باشقا كەلگەننى كۆرمەك ئېھتىمالى بولغان بىرەر كېلىشىمەسلىك ياكى ئوڭۇشسىزلىقنى تەپىيار تۇرماق: ــ بولدى، تازىلمايلا قويۇڭ، بېشىمغا كەلگەننى كۆرۈرمەن! ــ دېدى ئەزىز چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ.

باشقا كەلمەك بىرەر ئىشقا دۇچار بولماق، يولۇقماق: كېيىنكى ئىشلار ئابدۇللانىڭ بېشىغا كەلمىگەن بولسا، ئۇ بۇ قەدەر چۈشكۈنلىشىپ كەتمىگەن بولاتتى.

باشقا كۈن چۈشمەك ئوڭۇشسىزلىقنى، پېشكەللىكنى ئۇچرىماق: قېيىن ئەھۋالدا قالماق: ئەر بېشىغا كۈن چۈشسە، ئۆتۈك بىلەن سۇ كېچەر (ماقال). * ناۋادا ياخشى كۈننىڭ يامنى بولۇپ بېشىگلارغا كۈن چۈشۈپ قالسا ئەسقېتىپ قالار. * سەن هاياتنى سۆيمەسمەك، هايات سېنى سۆيمەيدۇ. بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە، هېچكىم كۆڭۈل بۆلمەيدۇ.

باشقا كۈن كەلمەك ← **باشقا كۈن چۈشمەك:** باتۇر بەش ياشلارغا كىرگەندە، باقىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر كېلىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ دادىسى توقسان ياشقا كىرىپ ۋاپات بولدى.

باشقا كىيمەك ۋارقىراپ ــ جارقىراپ غوۋغا كۆتۈرمەك، ئالەمنى بىر ئالماق: دورغا ــ مىرابلا بولسا دېھقانلارنى تىللاپ، ۋارقىراپ ــ جارقىراپ مەھەللىلەرنى بېشىغا كىيىشتى. * ــ قانداق بولدى، ــ دېدى ئىسھاق قارا كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ. ــ ئاپاڭ غوۋغا كۆتۈرۈپ ئۆينى بېشىغا كىيدىمۇ؟

باشقا ئېلىپ چىقماق بىرەر ئىشنى ئاخىرغىچە قىلىپ تۈگەتمەك، ئەمەلگە ئاشۇرماق: دېمەك، قەتئىي نىيەتكە كەلمىسە، هېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ.

باشقا ئېلىپ يۈرمەك ← **بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرمەك:** ــ جېنىم ئايشەم سېنى ساق بولۇپ، قانچە بېشىمغا ئېلىپ يۈرسەمۇ ئەرزىيتتى، بىراق سالامەتلىكىم تازا يار بەرمەيۋاتىدۇ، ــ دېدى ئايگۈل هېسداشلىق بىلەن.

باش قايغان، پۈت تايغان يەردە يۈرمەك مەقسەتسىز، نىشانسىز لاغايلاپ يۈرمەك: قىز تاڭ ئاتقاندا بېشى قايغان، پۇتى تايغان ياققا مېڭىپتۇ.

باش قايغان تەرەپكە كەتمەك ← **باش قايغان يەرگە كەتمەك:** ــ غۇلام بېشى قايغان تەرەپكە كېتىدىغان بالا ئەمەس، ــ دېدى پەخىرىدىن ئىشەنچ بىلەن.

باش قايغان يەرگە كەتمەك مەقسەتسىز، نىشانسىز ئۆز بېشىمچە خالىغان يەرگە كەتمەك: ــ ئازراق رەنجىپ قالغانلىق ئۈچۈن بېشى قايغان يەرگە كېتىشكە بولمايدۇ ئوكام، ــ دېدى ئەمەت ئىنىسىغا نەسىھەت قىلىپ.

باش قايماق ① باش ئايلانماق، كۆز قاراڭغۇلاشماق: بېشىم قېيىپ هوشۇمدىن كەتتىم. ② كۆچمە. گاڭگىراپ قالماق تېڭىرقىماق، ئالجىپ قالماق: ئايتۇراخان: ــ شىرمەمەت ئاكا، بېشىڭ قايدىمۇ، نەدىكى گەپلەرگە ئىشىنىپ قالدىڭمۇ؟ دادامدىن كۆڭلۈڭ قالسا، مەندىنمۇ كۆڭلۈڭ قالدىمۇ؟ ــ دېدى.

باش قەھرىمان <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى يازغۇچى تەرىپىدىن نۇقتىلىق هالدا سۈرەتلەنگەن ئاساسىي قەھرىمان: غۇنچەم ــ «غۇنچەم» دراممىسىنىڭ باش قەھرىمانى.

باش قوشماق ① بىرنەچچە ئادەم بىر يەرگە توپلاشماق، يىغىلماق: ــ يولداشلار، ئەمدى مۇنداق بولسۇن، ــ دېدى سورۇنىنى باشقۇرۇۋاتقان يىگىت ئۈچ-تۆتتىن باش قوشۇپ پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنلەرنى ئۆزىگە قارىتىپ. ② بىرنەچچە ئادەم بىر يەرگە يىغىلىپ، بىرەر ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشمەك، كېڭەشمەك: ــ ئىلىم-پەن بويىچە تۆھپە يارىتىقانلارنىڭ باش قوشۇش يىغىنىدا ئۈچرىشىپ قالساق، ــ دېدى هاشىر هاياجان بىلەن، ــ ئەلا چوقۇم سەھنىدە، بىز پەگاھتا بولىمىز-دە!...

باش قوماندان <هەرب> پۈتۈن دۆلەتتىكى

قوراللىق كۈچلەرگە قوماندانلىق قىلىدىغان ئەڭ ئالىي رەھبەر: يولداش جۇدې خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى ئىدى.

باش قوماندانلىق شتابى <ھەرب> پۈتۈن دۆلەتتىكى قوراللىق كۈچلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان ئەڭ ئالىي ھەربىي ئىشلار ئورگىنى: بىز ئەسرلەرگە ئىنسانىي مۇئامىلە قىلىمىز، بۇ مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى، بۇيرۇق بىز ئۈچۈن قانۇن.

باش قويماق چوقۇنماق، قۇللارچە بويسۇنماق: ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئاشلىدى نەغمەت گېزىتىنى، باش قۇرنى ئوقۇپلا قالدىم تاڭ قېتىپ.

باش قېتىمچىلىق چارە-تەدبىر تاپالماسلىق، ئىنىق بىر پىكىرگە كېلەلمەسلىك، گاڭگىراپ قېلىش: كادىرلار يەنىنى شۇ تاپتىلا ئايالاشتى. راستىنى ئېيتسام ھەممىز باش قېتىمچىلىق بىلەن تارقاشتۇق.

باش قىش بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 19-سى، مىلادى بويىچە 7-، 8-نويابىردىن باشلىنىدۇ: باش قىش مەۋسۇمى ئىدى. ئالىم ئائىلىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يولغا چىقىشقا تەرەددۇت قىلۇاتاتتى.

باش قىلماق رەھبەر، باشلىق قىلىپ تەيىنلىمەك: بەلگىلىمەك: سۇڭ جىياڭ شېپ چېڭ بىلەن شېي باۋنى 500 لەشكەرگە باش قىلىپ، ۋېنشاڭ ناھىيىسىنى ئىلىشقا ئەۋەتتى.

باش كاتىپ ① پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى كۈندىلىك كونكرېت خىزمەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان مەسئۇل خادىم: دۇجۇن يوق بولسا باش كاتىپ قوبۇل قىلىشۇن! ② بىرەر ئىدارە، ئورگانىنىڭ رەھبەرلىرىگە يارەملىشىپ، خىزمەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا پىلان، مەلۇمات، رويخەت تۈزۈش، خاتىرە يېزىش قاتارلىق ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ھەمدە ھۇججەت، خەت-ئالاقىلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەسئۇل خادىم: ساقچىنىڭ تېياتىر ئۆمىكىگە پىلانلىق ھالدا «11-نومۇرلۇق» ئۆيدىكى گۇمانلىق زىياپەتنىڭ ساھىبخىنىنى باش كاتىپ، شۇ زىياپەتنىڭ مەككار ساقىيىسى يانتاۋ ئۇششاق ئاغىنىسى لوخۇرنى ئۆمەك باشلىقى قىلىپ بەلگىلىدى.

باش كەتمەك بېشىدىن ئايرىلماق، ئۆلمەك: — ئەي ئوغلۇم! نېمىشقا سەن مېنى ئايماي پۈلۈمۇ، بېشىمۇ كېتىدىغان ئىشنى قىلىسەن؟ — دەپتۇ ئاتىسى. * ئۆمۇرلۈك مۇھەببەتنى خارلاتمايمەن، باش كەتسىمۇ، سۆيگۈنۈمنى زارلاتمايمەن.

باش كۆتۈرەلمەسلىك ① قاتتىق خىجالەت، ئىزا، نومۇس تۈپەيلىدىن باشقىلارغا قارىيالماسلىق: ئۆز قېرىندىشىدىن بۇنداق گەپ-سۆز-لەرنى ئاڭلاش غوجى ئۈچۈن ئاسانمۇ؟ ئۇ يىغلىدا باش كۆتۈرەلمىدى. ② بىكار بولالماسلىق، قولى بوشىماسلىق: بىزنىڭ گۇلىنىسا قىزمۇ ئايىغى تۈگمەيدىغان ئوقۇشتىن باش كۆتۈرەلمىدى. ئىككىسى بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولۇپ باقمىغان.

باش كۆتۈرگۈسىز قاتتىق خىجالەت، ئىزا، نومۇس تۈپەيلىدىن باشقىلارغا قارىيالمىغۇدەك: ئۇ بىچارە ئاتا-ئانىسىنى ئەل-يۇرت ئىچىدە باش كۆتۈرگۈسىز قىلۇەتتى.

باش كۆتۈرمەك ① ئۇنۇپ چىقماق، باش تارتماق: تۆكۈلگەن تەر، قانۇياشلاردىن، ئۇمىد گۈلى كۆتۈرمەكتە باش. ② ئۆرلىمەك، كۆتۈرۈلمەك (ئاي ۋە قۇياش ھەققىدە): تاڭ ئاقىرىپ، ئۇپۇقتىن باش كۆتۈرۈپ چىقتى قۇياش پۈتۈن جاھانىنى يورۇتتى. ③ پەيدا بولماق، قايمتا جانلانماق، تىرىلمەك: ئۇ قەلبىدە زوربىدۇنغا قارىتا خەيرخاھلىق تۇيغۇسى باش كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى. * ئۆتمۇشنى ئۇنتۇش ھازىرقىغا خىيانەت قىلغان بىلەن باراۋەر. ئۇ ئۇنتۇلسا، شەخسىي غەرەز باش

كۆتۈردۇ، ئىشتا غەيرەت بولمايدۇ. ④ قوزغالماق، قارشى چىقماق: تەشۋىق ۋاراقلىرىغا گومنداڭغا قارشى باش كۆتۈرۈشنىڭ لازىملىقى يېزىلغانىدى. ⑤ قەد كۆتۈرمەك: بىزنىڭمۇ باش كۆتۈرۈپ چىقىدىغان كۈنىمىز كېلىدۇ، يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇشال بولىدىغان كۈنىمىز كېلىدۇ، ئۇزاق قالمىدى. * جۇڭگونىڭ باش كۆتۈرۈشى ئۇچۇن كىتاب ئوقۇيلى. ⑥ داڭ چىقارماق، مەشھۇر بولماق: ئۇ ئۇرۇمچىدە ھازىر خېلى باش كۆتۈرۈپ قالدى.

باش كۆتۈرمەي بېرىلىپ؛ ئۇزۇلدۇرمەي: شىرمەمەت باش كۆتۈرمەي ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەيتتى. * ئۇنىڭ كۆزلىرى مەخسۇتىنىڭ باش كۆتۈرمەي جىددىي يېزىۋاتقان قىياپىتىگە چۈشۈش بىلەن يەنە كەيپى بۇزۇلدى.

باش كۆتۈرۈپ يۈرمەك باشقىلارنىڭ ئالدىدا تىل قىسقىلىقى بولمىغانلىقتىن يەرگە قارىماي ئەركىن، مەغرۇر يۈرمەك: ئانا، بېشىڭنى كۆتۈرۈپ يۈرۈڭ، مېنى دەپ يىغلىمائ.

باش كۈز بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 13 — سى بولۇپ، مىلادى بويىچە 7 — 8 — ياكى 9 — ئاۋغۇستتىن باشلىنىدۇ: باش كۈز كېلىشى بىلەنلا بىزنىڭ يۇرتتا توي — تۆكۈن قاينىشقا باشلىدى.

باش كېپىكى <تب> باشنىڭ تېرىسىدىن چۈشىدىغان بىر خىل كېپەكسىمان قۇماق.

باش كېسەر ← **كاللا كېسەر**: — ۋاك غوجامنىڭ پەرمانىنى ئىجرا قىلمۇاتىمىز. ھېلىقى باش كېسەر ئىككى ئوغرى كېچە تۇرمىدىن قېچىپتۇ، — دېدى سالى ئۇچىيگى مامۇت تۆمۇرچىگە.

باش كېلىش <تل>ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ ھېچقانداق كېلىش قوشۇمچىلىرى ئۇلانمىغان نۆل شەكلى.

باش كىيىم ئىسسىق، سوغۇق، شامال، يامغۇر ۋە قۇياش نۇرى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىدىن باشنى ئاسراش ئۇچۇن يېپ، يىپەك، يۇڭ، تېرە ۋە ھەر خىل رەختلەردىن ئىشلەنگەن كىيىم. مەسىلەن: دوپپا، شلەپە، شەپكە، تۇماق، قۇلاقچا قاتارلىقلار: ئۇرۇمچى شەھەرلىك باش كىيىم زاۋۇتى ئىش تۇزۇمىنى ياخشىلاپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈردى.

باش لۇشيەن <پەلس> مەلۇم بىر تارىخىي باسقۇچنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان تۈپ فاكىجېن، سىياسەتلىرى.

باش لەڭشتماق ماقۇل بولماق، قوشۇلماق، رازى بولماق: — ياخشى، ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دېدى ئۇ ئىختىيارسىز بېشىنى لەڭشىتىپ، — مەن بۇ پىكرىڭىزنى مۇزاكىرىگە قويىمەن. كۆپچىلىك جەزمەن ياقتۇرىدۇ. * ئويلاپ كۆرسەم، دىلىمەرنىڭ دېگىنى توغرا، مەن بېشىمنى لەڭشىتتىم.

باش ماقالە <مەت> گېزىت — ژۇرناللاردا رېداكسىيە تەرىپىدىن نۆۋەتتىكى مۇھىم ئىش، مەسىلىلەر ھەققىدە ئېلان قىلىنغان يولۇرۇق، كۆرسەتمە ياكى بېغىشلىما خاراكتېردىكى ماقالە: ئاپتونوم رايونلۇق يېزا خىزمىتى يىغىنىنى كۆتۈۋېلىش يۈزىسىدىن شىنجاڭ گېزىتىنىڭ 15 — دېكابىردىكى سانىغا «يېزا ئىگىلىكىتىن ئىبارەت ئومۇمىيلىقتا بولغان تونۇشمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرايلى» دېگەن تېمىدا باش ماقالە ئېلان قىلدى.

باش مېڭە <ئانات> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ نېرۋا تالالىرىدىن تەركىب تاپقان ئەڭ مۇھىم قىسمى. باش مېڭە ئوك ۋە سول ئىككى بۆلەكتىكە بۆلۈنىدۇ، ئادەمنىڭ باش مېڭىسى بەك تەرەققىي قىلغان.

باش ناخشچى <مۇز> كوللېكتىپ ئورۇنلايدىغان ناخشا ياكى ئومۇمىي خورلارنىڭ باشلانما قىسمى ۋە ياكى ئوتتۇرا قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرغان يالغۇز كىشىلىك ناخشىنى

ئورۇنلىغۇچى.

باشنى تاتلىماق ئامال-چاره تاپالماي قېيىن ئەھۋالدا قالماق، باش قاتۇرماق، ئويلانماق: نۇرغۇن كىشىلەر خەت يازغاندا بۇنى ئايرىيالمايدۇ، قايسىنى «لىق»، «لىك» يازىمىز دەپ باشنى تاتلاپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ.

باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ ھەرقانچە كۆچىگەن بىلەنمۇ، ھەرقانچە چارە-ئامال قىلغان بىلەن: بېشىنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ سۆزىنى ئۆتكۈزەلمەيدۇ.

باشنى تامغا ئۇرغان بىلەن ← **باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ**: ← بىزگە بۇنداق پۇرسەت بۇنىڭدىن كېيىن يەغلاپ بېشىمزنى تامغا ئۇرغان بىلەنمۇ كەلمەيدۇ، ← دېدى ئابلەتىنىڭ بېشىدا ئولتۇرغان دىلشات ئىسىملىك بالا.

باشنى تۆتۈپ قالماق بىرەر ئىشقا دۇچ كېلىپ، چىقىش يولى تاپالماي گاڭگىراپ قالماق، ئىلاجسىز قالماق.

باشنى تىكىپ قويماق يولۇقۇش ئېھتىمالى بولغان ھەرقانداق خىيىم-خەتەرگە، ھەتتا ئۆلۈمگىمۇ تەييار تۇرماق: بولدى قورقۇپ نەگە بارىمەن، يەنە كەلسە شۇنچىلىك كىشىلەر، مېنى دېسە ئېتىۋەتمەمدۇ، بېشىمنى تىكىپ قويدۇم.

باشنى قاپاق قىلماق پىكىر قىلالمايدىغان بولۇپ قالماق، زېھنىنى يوقاتماق: ئۇ چاقىرغان مېھمىنى بىلەن ئەتىدىن كەچكىچە ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ، ناخشا ئېيتىپ بېشىمنى قاپاق قىلىۋەتتى.

باشنى قاشلىماق ← **باشنى تاتلىماق**: بالىلار تېخى كارغا يارىمايدۇ. ئۇ خوتۇنىمۇ ھەرقانچە قىلغان بىلەن ئايال كىشى ئەمەسمۇ؟ بولدىلا، باشنى قاشلاپ تۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى، ئەمدى يەنە نەگە باراتتىم؟

باشنى ئوچاق ئەتمەك ← **باشنى ئوچاق قىلىۋەتمەك**: ← نېمە داۋاتىسىز جىگىلى!... خەق بىر پۇڭىنىڭ جېدىلىنى قىلىپ، ئادەمنىڭ بېشىنى ئوچاق ئېتىۋېتىپ بارسا، بىكارغا مال بېرىدىغان ئۇنداق بوزەك ئادەم نەدە دەيسىز!؟

باشنى ئوچاق قىلىۋەتمەك مېڭىنى ئىشلەتمەك، قايدۇرماق، گاڭگىرىتىۋەتمەك: باي ئۆيگە كىرىپ ئويلاپتۇ، لېكىن خوتۇنلىرى تاپا-تەنە بىلەن بېشىنى ئوچاق قىلىپ ئويلىغىلى قويماپتۇ. * بىرىدىن ئارقاق چىقسا، بىرىدىن ئۆرۈش چىقىپ، بېشىمنى ئوچاق قىلىۋەتتى.

باشنى ئىچىگە تىقىپ يۈرمەك ئۇنچىقماي، گەپ قىلماي يۈرمەك، ئۆزىنى ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز قىلىپ كۆرسەتمەك، سىرىنى ئاشكارىلىماي مەخپىي تۇتماق: بىز ئىنقىلابىي ئارمىيە كەلگۈچە ھەر ھالدا، بېشىمزنى ئىچىمزگە تىقىپ يۈرۈشىمىز، ئۇلارغا سىر بېرىپ قويماسلىقىمىز لازىم.

باشنى ئىچىگە تىقۋالماق ← **باشنى ئىچىگە تىقىپ يۈرمەك**: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا مەيدىسىنى كېرىپ شۇنچە ھۆركىرەپ يۈرگەن نوچى، بۇگۈن ئەجەب ھېچنېمە كۆرمىگەندەك بېشىنى ئىچىگە تىقۋاپتۇ.

باشنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتماق ھېچقانداق چارە-ئامال قىلالماي قالماق، ئويلاپ ھېچقانداق يولىنى تاپالماي قالماق: ھەي، باشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ تازا قاتتى-دە، قانداق قىلساق بولاركىن؟ * باندىتنىڭ زەھەر تىللىق قامچىسىدا باش-كۆزى يېرىلغان مۇھەممەتجاننىڭ ئەندىلا ئىگىراشتىن توختاپ كۆزى ئۈيقۇغا كەتكەنلىكىنى كۆرگەن قاۋۇل ئاستا سىرتقا چىقىپ، ئۆيى پۇتۇنلەي كۆيۈپ تۈگىگەن بىر ئائىلىنى قانداق ۋە نەگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىلمەي بېشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قېتىپ قالغان پەيجاڭغا ئۆزىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنى بوشىتىپ بېرىش تەكلىپىنى قويدى.

باش ئوچى يوق ← **باش-ئايىغى يوق**: مەن ھەر كۈنى ناخشا ئېيتىمەن، ناخشا مېنى باش ئوچى يوق خىياللاردىن، تىنچىقتا غىڭلداپ ئارام بەرمىگەن چۈننىگە ئوخشاش جانغا تېگىدىغان غەلەتلەردىن خالاس قىلدۇ.

باش ئۇرماق بېشىنى تىكىپ، بېلىنى

پۇكۇپ تەزىم قىلماق؛ چوقۇنماق، تاۋاپ قىلماق: ئۇلار چوقۇنۇپ بولغاندىن كېيىن رۇيجۇ خەيچېنىنى يېتىلەپ قىزىل ئەدىيال ئۇستىگە ئەكىلىپ باش ئۇرغۇزدى. * چىن ئەمىر قىرغاقتا چىقىش بىلەنلا سۇئۇ جياڭ باشلىق ھەمىسى ئالدىغا بېرىپ، باش ئۇرۇپ تەزىم قىلدى. * ئاڭلىسام كىرىمىڭ ئاشقانمىش ھەسسە، باش ئۇرۇپ كەتكىلى كەلدىم باي بىلىپ.

باش ئۇستىگە «بەجانىدىل»، «پۇتۇن كۈچ، پۈتۈن ئىمكانىيىتىم بىلەن» دېگەن مەنىلەردىكى جاۋاب سۆزى: ــ ئاغىچا، سەنەم ئەتىدىن باشلاپ مەدرىسكە چىقمىسۇن! ــ دېدى شاھى ئاببىاس ئاغىچا ئانىغا، ــ باش ئۇستىگە، ــ دېدى ئاغىچا ئانا قوللۇق سىلدۇرۇپ.

باش ۋالىي <تارىخ> قەدىمكى دەۋردىكى ئەمەل نامى، جەنگو دەۋرىدە ۋىلايەت باشلىقلىرىنىڭ ھۇرمەت نامى ئىدى؛ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، خان تەرىپىدىن يەرلىكتىكى ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە نازارەتچىلىك قىلىش ئۈچۈن ۋاقىتلىق تەيىنلەنگەن ئەمەلدارلار شۇنداق ئاتىلىدىغان بولدى؛ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە ئۇلكىنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان دائىملىق ئەمەلدارلارنى بىلدۇرىدىغان بولدى.

باش ۋەزىپە <ئارخا> **باش** ← **لۇشىيەن.**

باش ۋەزىر پادىشاھلىق تۈزۈمى ئىجرا قىلىنىۋاتقان دۆلەتلەردىكى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئەمەل نامى. پادىشاھلىق تۈزۈمىدە بولمىغان بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ باشلىقلىرىمۇ بەزى چاغلاردا بۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەمەل دەرىجىسى يۇقىرىقى دۆلەتلەردە مىنىستىرلەر كابىنېتىنىڭ زۇڭلىسىغا تەڭ.

باش ئېلىپ كەتمەك ھەممە نەرسىدىن ۋازكېچىپ، باشقا يۇرتقا، باشقا يەرگە كېتىپ قالماق: مەن كېتەرمەن باش ئېلىپ، ئىككى قولۇمغا تاش ئېلىپ، ئامرىقىم يىغلاپ قالار، قارا كۆزىگە ياش ئېلىپ، * بېشىمنى ئېلىپ كېتىپ گۈلمەيرەم، قۇتۇلاي دېدىم دەردىتىن گۈلمەيرەم.

باش ئىچكى بېسمى <فىزىئول> مېڭە ـ يۇلۇن سۇيۇقلۇقىنىڭ باش ئىچى بوشلۇقىدىكى بېسىمى.

باش ئىرغىتماق ← **باش چايقىماق:** ئىدارە باشلىقى بېشىنى سەل ئىرغىتىپ قويۇۋىدى، قاسىم مۇدىر دېمەكچى بولغان سۆزىنى دەرھال توختىتىۋالدى.

باش ياچېيكا بىرەر پارتىيە ـ گۇرۇھ قارىمىقىدىكى بىردىن ئارتۇق ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى: ئۇ بۇ مەسىلە ئۈچۈن ھەتتا باش ياچېيكا شۇجىسىنىڭ قېشىغچىلىك باردى.

باش ياز بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 7ـسى، مىلادى بويىچە 5ـ، 6ـياكى 7ـمايدىن باشلىنىدۇ: باش ياز كېلىشى بىلەن ئادىل توي تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش بولۇپ قالدى.

باش ياستۇققا يەتكەندە كېسەل بولۇپ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغاندا: مۇنداقلا ئۆتۈپ كەتمەسمىز، قايتىپ كېلىپ ئاتا ـ ئاناڭدىن ئەپۇ سورايمىز، باشلىرى ياستۇقىغا يەتكۈچە خىزمىتىنى قىلمىز.

باش ياغلىق ئايالىلارنىڭ باشقا ئارتىدىغان ياغلىقى: ئايگۈل ئېھتىياتسىزلىقتىن باش ياغلىقىنى چۈشۈرۈپ قويدى.

باش يامغۇر شۇ يىلغا نىسبەتەن تۇنجى قېتىم ياغقان يامغۇر: شۇندىن تارتىپ بۇ يۇرتتىكى كىشىلەر باش يامغۇر ياغقاندا، گۈلەمەرەڭ كۆز يېشىنى ئەسلەپ، يامغۇر سۈيىگە ئېغىز تېگىدىغان بولۇپتۇ.

باش يۇرغا ئاتىنىڭ تەكشى، سىلىق ۋە ئەڭ تېز يۈرىدىغان يورغىسى.

باشى يېغىنى <تارىخ> 1938ـيىلى 8ـئايدا

جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسى تەرىپىدىن سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى «باشى» دېگەن جايدا ئېچىلىپ، جياڭ گوتاۋ-نىڭ مەركەزنى پارچىلاش جنايىي قىلمىشلىرىنى پىپەن قىلىپ، قىزىل ئارمىيىنىڭ داۋاملىق شىمالغا قاراپ يۈرۈش قىلىشىنى قارار قىلغان يىغىن.

بېشى ئاسمانغا تاقاشماق چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمەك، ئىنتايىن هاياجانلانماق: كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ قولۇڭدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن بىرەرى داكىلىق ئادەم بولۇپ قالسا، قېرىغىنىڭدا ئۇ سېنى يوقلاپ كېلىپ، ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ سالام بەرسە، سېنىڭ بېشىڭ ئاسمانغا تاقاشمامدۇ؟

بېشى ئاسمانغا يەتمەك ← **بېشى ئاسمانغا تاقاشماق:** بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشىم ئاسمانغا يەتكۈدەك بولدى.

بېشى ئاقارماق ① چېچى ئاقارماق، ② كۆچمە. يېشى چوڭايماق، قېرىماق: بېھەدەك سارغىيىپ قالدىم، شېخىمدىن ئۇز مېنى ئالىلا، ئاقارتتى غەم بېشىمنى، هەم ئېقىپ پۈتتى يۈرەك گويا.

بېشى ئامان بولماق ياشىماق، هايات كەچۈرمەك، سالامەت بولماق: تاشۋاينىڭ بېشى ئامان بولسا، تېخى نى-نى ناخشىلارنى ئىشلەيدۇ.

بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن قۇتلۇق بولسۇن، هەر يەردە بولسا ئامان بولسۇن: مەريەمخان ئانا سالامغا كىرگەن ئوغلى بىلەن كېلىنگە قاراپ «بېشىڭلار باش، ئايىغىڭلار تاش بولسۇن» دەپ دۇئا قىلدى.

بېشى باش پاقالچىقى تاش بولسۇن ← **بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن:** بېشىڭ باش، پاقالچىقىڭ تاش بولسۇن، ــ دەپ دۇئا قىلدى ئانا ئوغلىدىن ئايرىلىش ئالدىدا تۆكۈلۈپ تۇرغان ياشلىرىنى داكا ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ.

بېشى باغلاقلىق توي قىلىدىغان ئوبيېكتنىڭ ماقۇللۇق جاۋابى بەرگەن، لايىقى بار: بۇ گەپنى ئاڭلاپ خېلى ئۇزاقىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالدىم. ــ راست، ئەگەر ئۇنىڭ بېشى باغلىنىپ قالغان بولسچۇ. ئۇنداقتا، ئۇ قولۇمدىن چىقىپ كېتىپ قالارمۇ، ــ دېگەن خىيال يۈرىكىمنى قۇرتتەك غاجىلاشقا باشلىدى.

بېشى باغلانماق لايىق تۇتماق، توي قىلىدىغان نىشان بىلەن پۈتۈشمەك: ئەكسىچە دادام خۇرسەن بولدى. بېشىڭ باغلىنىپتۇ، دەپ بېشىمنى سىلاپ قويدى، بەختلىك ئۆتۈڭلار، دەپ دۇئا قىلدى.

بېشى بوش بىراۋغا باغلانمىغان، لايىقى يوق، توي قىلىشقا پۈتۈشمىگەن: خەلىپە هەسەن ئىبنى سۇھەيلىنى كۆرۈپ: ــ سېنىڭ خەدىچە ئىسمىلىك قىزىڭ بارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. ئۇ: ــ ئەي خەلىپە، بار، ــ دەپ جاۋاب بەردى. خەلىپە: ــ ياتلىق قىلىنغانمۇ؟! ــ دەپ سورىدى. ــ يوقسۇ، خەلىپە، قىزىمنىڭ بېشى بوش ئۆزى ئازادە، ــ دېدى.

بېشى بۇلۇتقا تاقاشماق ← **بېشى ئاسمانغا تاقاشماق:** بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان دىلشاتنىڭ بېشى بۇلۇتقا تاقاشتى.

بېشى بىر يەردە بولماق توي قىلماق، ئەر-خوتۇن بولماق، ئۇيۇشۇچاقلىق بولماق: ــ دادام ماڭا: قانداقلا بولمىسۇن، ئەمدى بېشىڭلار بىر يەردە بولسۇن، دېدى. مەن هازىر دادامغا تەۋە يەر-زېمىن، بىرنەچچە ساراي، دۇكانلارنىڭ ئارىلىقىدا مېڭىپ يۈرىمەن، ــ دېدى ئايشەم.

بېشى بىلەن ① پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن، بارلىق ئەقىل-پاراستىنى تولۇق ئىشلىتىپ، ئەستايىدىللىق بىلەن: رازاق ئۇز كەسپىگە بېشى بىلەن كىرىپ كەتتى. ② جېنى، هاياتى بىلەن: ــ مەن بۇ ئىشقا بېشىم بىلەن جاۋاب قىلالايمەن، ــ دېدى تۇرسۇن ئىشەنچ بىلەن.

بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك بىرەر ئىشقا،

كەسپىكە پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە بارلىق ئەقىل-پاراسىتىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ئەستايىدىل كىرىشىپ كەتمەك؛ پۈتۈن ھېسسىياتى بىلەن بېرىلمەك.

بېشى پەلەككە يەتمەك ← بېشى ئاسمانغا تاقاشماق: ئاتا-ئانىسىدىن كەلگەن خەتىنى كۆرۈپ چىمەنگۈلنىڭ بېشى پەلەككە يەتتى.

بېشى پىشماق تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىپ، تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئىگە بولماق؛ چېنىقماق، تاۋلانماق؛ ــ كۆپىنى كۆرۈپ بېشى پىشقان، ــ دېدى بۇجاق ئايىمخانغا.

بېشى تەۋرەپ قالماق ← بېشى تۆرىمەك: ــ ھە، ۋاربىجان، ــ دېدى نادەم ئۇنىڭغا ئەجەبلىنىپ قاراپ، ــ نېمە بېشى تەۋرەپ قالغان ئادەمدەك قىلىپ يۈرىسەن.

بېشى تۆرىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق: بۇ كەمگىرى كوچىغا كىرىپ ئابدۇللىنىڭ بېشى تۆرەپ قالدى.

بېشى تۆۋەنلىمەك ← بېشى چۈشمەك: مەزكۇر رۇبائىدىكى تۆتىنچى مىسرا ــ تەكەبۇرلۇقنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا ئاجايىپ جايىدا چىقىرىلغان يەكۈن. تارىخنىڭ بىزگە كۆرسەتكەن كىلۇپاتقىنى شۇكى، كىمكى غادايىدى، ئۇنىڭ بېشى تۆۋەنلىدى.

بېشى جايىدا ئەقىل-ھوشى بار: مېنىڭ بېشىم خېلى جايىدا، ئەما باشقىلارنىڭ بېشىنىڭ قانداقلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.

بېشى جايىدا ئەمەس مەلۇم دەرىجىدە ئەقىل-ھوشىدىن ئايرىلغان، شۇ مەزگىلدە ئويلاش ئىقتىدارىنى بىرئاز يوقاتقان: ــ ھازىر ئەمەتنىڭ بېشى جايىدا ئەمەس، بۇ ئىشلارنى كېيىنچە سۆزلەشسەك، ــ دېدى ئابلەت ئاۋۇتقا قاراپ.

بېشى جايىغا چۈشمەك پىكىر-خىيالى، ئەقىل-ھوشى ئورنىغا كەلمەك: ــ ئۇھ، ئەمدى بېشىم جايىغا چۈشتى، ــ دېدى خاسىيەت ئوغلى ئابدۇللانى كۆرۈپ.

بېشىچە كىرىپ كەتمەك ← بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك: ئالىم كەلدى-دە، باشقا ھەرقانداق ئارزۇ-ھەۋەسلەرنى قويۇپ، ئۆزىنىڭ كەسپىي ئىشىغا، پۈتۈن زوق، مېھرى بىلەن بېشىچە كىرىپ كەتتى.

بېشى چوڭ باشباشتاق، ئۆز بېشىمچى، ئۆز بىلگىنىنى ھېساب دەيدىغان: ھېلىقى بېشى چوڭ قىز بەك ئىچىمنى قاينىتتى. ــ ئاشلىقنى ساتايلى! ــ دەپ، مېنى خېلى ئويناتتى.

بېشى چوڭلۇق قىلماق ھېچنېمىدىن ئەيمەنمەي چوڭ يۈرەكلىك قىلماق: ھەي، قايسى مۇتتەھەمسەن، بۇ يەرگە بېشى چوڭلۇق قىلىپ كىرگەن؟

بېشى چۈشمەك ① ئوسال ئەھۋالدا قالماق، تەن بەرمەك: ئەمەلىي پاكىتلار ئالدىدا ئەمەتنىڭ بېشى چۈشتى. ② روھسىزلانماق، چۈشكۈنلەشمەك: ئاكتىپلارنىڭ بېشى چۈشتى، دۇينى ساقلاپ قېلىش راستىنلا ناھايىتى قىيىن ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن تەربىيىدىن باشقا يەنە پۇل لازىم ئىدى.

بېشىدا بولماق يېنىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالماق، كۈتمەك: ــ مەن بىرىپ دادامغا قارايمەن. ئۇنىڭ بېشىدا بولمەن، ــ دېدى ئايشەم كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ تۇرۇپ ئەنۋەرگە.

بېشىدا پەرۋانە بولماق قېشىدا خەۋەر ئېلىپ تۇرماق، ئايرىلماي ئۇستىدە تۇرماق: چوڭ دادىسى جان ئۈزۈش ئالدىدا تۇرسۇن بېشىدا پەرۋانە بولغانىدى.

بېشىدا تۇرماق ① يېنىدا تۇرۇپ كۈتمەك، قارىماق: ياقۇبنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشقاندا، ئەنۋەر بېشىدا تۇردى. ② باشچىلىق قىلىپ، باش بولۇپ تۇرماق: دېھقان بولساڭ قېشىدا تۇر، سىپاھ بولساڭ بېشىدا تۇر (ماقال).

بېشىدا زاغۇنى بار ← بېشىنىڭ سۈيى بار: ــ قانداق بېشىدا زاغۇنى بار ئاداش بۇ! ــ دېدى دىلشات ئەنۋەرگە ئېچىنغان ھالدا قاراپ قويۇپ.

بېشىدا قامچا ئويناتماق قاتتىق هۆكۈمرانلىق قىلماق، زۇلۇم سالماق، ئەزمەك، بوزەك ئەتمەك: كونا جەمئىيەتتە فېئودال باي، زومىگەر بەگلەر دېھقانلارنىڭ بېشىدا قامچا ئوينىتاتتى.

بېشىدا ئوت كۆيمەك ① بۇ، بىرنەرسىنىڭ ناھايىتى ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى يەنى ئۇ نەرسىنى باشقا بىر يەرگە ئىشلىتىش ياكى ياشقا بىرىگە بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ: — بالام، — دېدى ئانىسى گۈلسۈمگە يالۋۇرۇپ، — هازىرچە سەن شۇ پوپايكىنى ئالمەن دەپ بىزنى قىينىما، سەن دېگەن ئازراق پۇل راست ئۆيدە بار، ئەمما ئۇ پۇلنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتىدۇ ② قىيىن ئەھۋالدا قالماق: — هەربىر ئادەمنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتقان ئاشۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئىشىمىزنىڭ بىرەر-يېرىمىنى سېزىپ قالمىغان بولسا، مەنمۇ چەتتە قالمايتتىم، — دېدى ئابلاكام ماڭا قاراپ.

بېشىدا ئولتۇرماق ئايرىلماي يېنىدا، قېشىدا تۇرماق، قېشىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالماق: قۇتۇلقۇلۇپ خېلى ۋاقىتقىچە غەنىمنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ، كېيىن قەسىرگە قايتىپتۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك قىلماق، خورلىماق، ئايايغ ئاستى قىلماق: — مەنمۇ سىلىنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن مەسلىھەتكە چاقىرغان. قاراپ تۇرساق، لەي سى جۇڭۇاڭ بولۇپ، بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ، نەسەب ئۈزۈلىدۇ، سىلى ئېغىر كۆرمەي، كاھىنى ھەمراھ قىلىپ، ئاتۇشقا بېرىپ كەلسىلە قانداق؟ — دېدى ئايىنگار.

بېشىدىن تارتىپ تاپىنغىچە پۈتۈن ئەزايى-بەدىنى، ھەممە يېرى: — ھەي، لېۋ بەندى خەلقىمىز ئالدىدا بېشىدىن تارتىپ تاپىنغىچە جىنايەتكە بوغۇلغان بىر قانخور! ئۇ بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنى، ئىلى ۋەقەسى، دەپ ئاتىۋالغان، — دېدى سەمەت ئاكام غەزەپ بىلەن پاش قىلىپ.

بېشىدىن تۆتۈن چىقارماق ئوق بىلەن ئېيتىپ ئۆلتۈرمەك: ئوسمان زومىگەر پومپىسىنى بولغانلىقىدىن يەر ئىسلاھاتىدا ھۆكۈمەت بېشىدىن تۆتۈن چىقارغان.

بېشىدىن تۆتۈن چىقىپ كەتمەك قاتتىق قورقماق، ئالاقزادە بولماق، ئەندىشە قىلماق: دوختۇرنىڭ تازىلانمىغان خورمىنى جىق يەپ زەھەرلەنگەن دېگەن خۇلاسىنى ئاڭلىغاندا، قادىر ئاكا بىلەن مەريەمخانىنىڭ بېشىدىن تۆتۈن چىقىپ كەتتى.

بېشىدىن قورقماق بېشىنىڭ كېتىشىدىن، ئۆلۈشتىن، خەتەرلىك ئاقىۋەتلەرگە دۇچار بولۇشتىن قورقماق: — قويسىلا. بۇ ئىشنى خېنىم، كىشىنى تىنچ كۈن ئالغىلى قويسىلا. ئەگەر بېگىم سېزىپ قالغۇدەك بولسا، باشلىرىدىن قورقىماملا؟ قورقمىسلا مەيلى، مەن قورقمەن، — دېدى گۈلسۇمخان.

بېشىدىن ئۆتكەن پۈتۈن هاياتىدا دۇچ كەلگەن: يولۇققان، كەچۈرگەن: بۇ كىچە نىجات بىلەن پادىشاھ ياخشى غەزالارنى يەپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى بىر-بىرىگە بايان قىلىشتى.

بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتمەك تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىپ تەجرىبە-ساۋاقتا ئىگە بولماق: نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزمەك: — هەي، قۇرۇق ماختاش قانچىلارنى خاراب قىلدى-ھە! مانا، بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتمىگەن ياش نوتىلارمۇ ماختاشنىڭ بېھۇدە قۇربانى بولۇپ ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ! — دېدى قېرى توغراق ئېغىر تىنىپ.

بېشىسى سېلىنماق روھى چۈشۈپ كەتمەك، روھىي ئازابقا قالماق: — بۇ ئويۇن بولماي قالدى، قارىسىلا، خان غوجام يامانلاپ چىقىپ كەتتى. يەنە بىرنەچچە بەگ يىگىتلەرنىڭ بېشى سېلىنىپ كەتتى، — دېدى سپاھىلاردىن بىرى نەزەرنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلاپ.

بېشىغا تاغ كېيىلمەك ← بېشىغا تاغ يېقىلماق: ئۇنىڭ دادىسى: — ماڭ بالام، ئىنقىلابقا قاتناش، بۇ ئىنقىلابتىن بىزمۇ ئۆز ئۈلۈشىمىزنى ئېلىشىمىز

كېرەك، بۇنداق توپىلاڭدا كىشىنىڭ بېشىغا ئويلىمىغان يەردىن تاغ كېيىلىپ قالىدۇ، ئامەت كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، ھېچ بولمىغاندا، توپىلاڭنىڭ ئىچىدە تۇرغىنىڭ ياخشى، ــ دېدى.

بېشىغا تاغ يېقىلماق ئېغىر دەرد ــ ئەلەم، قايغۇ باسماق: دېدى لەيلى: بۇ قانداق زامان بولدى، بېشىمغا تاغ يېقىلدى، يامان بولدى.

بېشىغا تاڭماق ← چېكىسىگە تاڭماق: ــ مەن يەر تېرىمايمەن، كالا ــ قوشلىرىڭنى بېشىڭغا تاڭ! ــ دېدى كېچىك ئاخۇن پەرۋاسىزلىق بىلەن ئالقانلىرىغا تۈكۈرۈپ قوشىچى يىگىتكە قاراپ.

بېشىغا توپا چاچماق ← بېشىغا سۇ قۇيماق: ــ قاراپ تۇرۇڭ! ھە، قەلەم ھەققىڭىز كەلگەندە، ئالدى بىلەن 100 يۈەننىڭ بېشىغا توپا چاچمايدىغان بولساق، ــ دېدى داۋۇت ئەنۋەرگە چاقچاق قىلىپ.

بېشىغا چاڭگا تىزماق ئاجايىپ ئۇستىلىق قىلماق، چېۋەرلىك بىلەن ئالدىماق: مۇنداق دەڭ تېخى، تۆت كۈنلۈك يەردىن قېچىپ كېلىپ، بۇرنىمىزنىڭ تېگىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ بېشىمىزغا چاڭگا تىزسىمۇ ئۇقماپتۇق.

بېشىغا چۈشمەك بىرەر ئىشقا يولۇقماق، گىرىپتار بولماق: تاماشا بولۇش بېشىغا چۈشكەن كىشى ھېسابقا ئېلىنمىسا، مۇنداق نەرسىلەر ئادەمنى بەكمۇ قىزىقتۇرىدۇ. * قارا ساچىم يەلپۇنۇپ قاشىمغا چۈشتى، تۆمەن سەۋدا، مىڭ بالا بېشىمغا چۈشتى.

بېشىغا چىقماق ھالاكەتكە ئېلىپ بارماق؛ نابۇت قىلماق، ئۆلتۈرمەك: ئالدىرىماي تۇر، مۇشۇ قىزغانچۇقلۇقۇڭ، ئاچكۆزلۈكۈڭ بىركۈنى بولمىسا بىركۈنى سېنىڭمۇ بېشىڭغا چىقىدۇ. * ئاڭغۇچە نېرىقى باغنىڭ دوقمۇشىدىكى بايا بىرقانچە يىگىتنىڭ بېشىغا چىققان لەنىتى پوتەيمۇ گۈمبۈرلەپ پارتلىدى. * ئاھ، ئىست!... شۇنچە ئىشەنگەن گۈزەل جامالىمنىڭ ئاخىردا بېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي.

بېشىغا سۇ قۇيماق پۇل ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئورۇنسىز يەرگە ئىشلەتمەك؛ ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق: ــ مەسۇم ئاكا، يېڭى تاۋارا ئالاي دېۋىدىم، قارىسام خېلى كۆپ پۇلنىڭ بېشىغا سۇ قۇيىدىغان گەپ ئىكەن. مۇنۇ كونا تاۋارا ئىسكىلاتتا بار ئىدى، ئاخشامنىڭياقى ياماپ چېسىتەي قىلىپ قويدۇم، مۇشتىلاپ ــ تارتىپ ئىشلەتسەڭمۇ يەنە بىر يىل كۇچ بېرىدۇ، ــ دېدى ئابلەت مەسۇم ئاكامغا.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق ← بېشىغا پېت سېلىۋالماق: ــ بۇ قېتىم ئۆيلەنىدىم دېگۈچە راستىنى ئېيتسام، بېشىمغا سىركە قۇيۇۋالىدىم دېگىنىم تۇزۇك، ــ دېدى ئىسمەت دوستىغا ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىپ.

بېشىغا غەم چۈشمەك قېيىن ئەھۋالدا قالماق؛ قېيىنچىلىقتا، ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كەلمەك: مېنىڭ بېشىمغا يەنە غەم چۈشتى، پەرھات يەنە ئەلاچى بولسا، مۇئەللىم ئەلۋەتتە ئۇكاڭچىلىك بولالمىدىڭ، دەپ ئىزاغا قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى.

بېشىغا غەم كەلمەك ← بېشىغا غەم چۈشمەك: ئەتىمزنى ئويلىسام، ئەللەي بالام، ئەللەي، بۇ بېشىمغا غەم كەلدى، ئەللەي بالام، ئەللەي.

بېشىغا كېيىلمەك ھەممە جاۋابكارلىق، بارلىق ئېغىرچىلىق يۈكلىنىپ قالماق: ــ ھەي، بالام، سەن كەتكەندىن كېيىن كوپىراتىپنىڭ ھەممە ئىشى ئۇنىڭ بېشىغا كېيىلگەن تۇرسا، ئۇ نەگىمۇ كېتەلىسۇن، ــ دېدى ئانا ئوغلى سەلىمگە.

بېشىغا مىنمەك قېينىماق، بوزەك قىلماق، ئانىي تاپماق: ــ سەن بىزنىڭ بېشىمىزغا مىنمەكچىمۇسەن، بۇ ئۇخلىماي كۆرگەن چۇشۇڭ! ــ دېدى ئەلى غەزەپ بىلەن ۋاراقلىراپ ئەكبەرگە.

بېشىغا ئوت ياقماق قېينىماق، ئاۋارىچىلىك پەيدا قىلماق: ــ ئورۇن بىكار قىلىسامۇ مەيلىدى زادى، بىر ھەپتىدىن بۇيان بېشىمغا ئوت يېقىۋاتىدۇ. ئەسلىدىكى كەسىپىم غەلۋىسى يوق بىر ئىش ئىدى، ــ دېدى سەلەي داستىكى سۇنى چاچرىتىپ قول يۇيۇۋېتىپ تاھىرغا.

بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرمەك چەكسىز ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئىززەت ـ ئابرويىنى قىلماق: مېنىڭ رەھمىدىل دوستۇم رازىيىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن بۇنچىلىك ئازاب تارتقىنىنى بىلگەن بولسا، جەزمەن ئۇ رازىيىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بولاتتى.

بېشىغا ئىسىستما چۈشمەك بېشىغا غەم چۈشمەك: ئەتىھان سوئالىنى كۆرۈپلا ئايگۈلنىڭ بېشىغا ئىسىستما چۈشتى.

بېشى قاتتىق بوي بەرمەيدىغان، باشقۇرۇش تەس، قېيىن: ــ بۇ ئاتىنىڭ بېشى نېمىدېگەن قاتتىق ـ ھە! ــ دېدى داۋۇت ئاكام ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ. * بۇ بىر بېشى قاتتىق بالا بولۇپتۇ.

بېشى كۆككە يەتمەك ← **بېشى ئاسمانغا تاقاشماق:** ــ پارتىيە ۋە ماۋجۇشى مېنى يەر ئاستىدىن چىقالماي تۇرغان ئاشۇ سۆلارنى چىقىرىپ سىلەرنىڭ دېھقانچىلىق قىلىۋېلىشىڭلارغا ياردەم بېرىشكە ئەۋەتتى، ــ دېۋىدى، بېشىم كۆككە يېتىپ كەتتى.

بېشى گاڭگىرىماق بېشى قېتىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قالماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشىم گاڭگىراپ خېلى ۋاقىتغىچە ئۇخلىماي يالغۇز ئولتۇرۇپ قېلىپتىمەن.

بېشىڭىز نەدە ئاقارغان چوڭ تۇرۇپ پەمسىز، يولسىز ئىش قىلىدىغانلارنىڭ ئىشىنى يولىنى بىلەلمىگەنلىكىگە قارىتىلىدۇ: شۇنچە چۈشەندۈرۈپ تۇرسا يەنىلا ئۇنىمايسىز، غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەم ئىكەنسىز، بېشىڭىز نەدە ئاقارغان سىزنىڭ.

بېشىنى ئالماق بېشىنى كەسمەك، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلماق: چۈشۈپتۇ تەختىدىن شاھ بولۇپ دەرغەزەپ، شارت قىلىپ قولىغا قىلىچىنى ئېلىپتۇ؛ ــ تۈز كورلار نېمىشقا قىلىشمايسەن گەپ؟ ــ توۋلاپ بىر ھاكىمنىڭ بېشىنى ئېلىپتۇ.

بېشىنى ئايلاندۇرماق ① مېڭىسىنى قوچۇماق، زېھنىنى قاچۇرماق: ئۇ ئىككىيلەن ئەتىدىن كەچكىچە ناخشىنى تولا ئېيتىپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. ② قايمۇقتۇرماق؛ ئالدىماق، ئازدۇرماق: ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەر ـ نىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، «كارامەت» كۆرسەتكەنىكەن. * شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك، ئېشىكىنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ③ ئۆزىگە قارىتىۋالماق، مەپتۇن قىلماق: ئۇ ھېلىقى قىزنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالغانغا ئوخشايدۇ.

بېشىنى باغلىماق قىز ياكى يىگىتكە لايىق تېپىپ ئۇناشتۇرۇپ قويماق: ئەمدىلىكتە قادىر ئاخۇن ئۇچۇن، شەھەردىكى توختى شاڭخەي بىلەن بولىدىغان قۇدىلىشىش ئىشىنى تېزدىن بىر تەرەپ قىلىپ، ئوغلىنىڭ بېشىنى باغلىۋېتىشلا بىردىنبىر يول بولۇپ قالغانىدى. * ھازىر ياتسام، قوپسام غېمىم مۇشۇ ئىككى قىزىمنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشى، بولۇپمۇ گۈلەندەمدىن بېشىم قېتىۋاتىدۇ، دىلبەرنىڭغۇ بېشىنى باغلاپ قويدۇق.

بېشىنى بىر قىلىپ قويماق قىز بىلەن يىگىتنىڭ تويىنى قىلىپ، ئۇي ـ ئوچاقلىق قىلىپ قويماق: بالىلارنىڭ بېشىنى بىر قىلىپ قويۇپ، چوڭ بىر غەمدىن قۇتۇلدۇم.

بېشىنى بىر ياقلىق قىلماق ← **بېشىنى ئوڭلىماق:** قېرىنداشلارنىڭ بىر كۇنلۈك جەم بولۇشى بۇ قورۇنىڭ قىياپىتىنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى، ــ دىلشاتنىڭ بېشىنى بىر ياقلىق قىلىشنى ئويلاۋاتىمىز، ــ دېدى خەيرىلىشىش ۋاقتىدا راخمان بىلەن تۇرسۇنگۈل چوڭلارغا.

بېشىنى پەت باسماق ئىگە ـ چاقسىز قېلىپ، غېرىبلاشماق؛ قارا قالماق: يالغۇز ئانىسى ئۆلگەندىن كېيىن، بىچارىنىڭ بېشىنى پەت بېسىپ قالدى.

بېشىنى تاشقا ئۇرسىمۇ ← **باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ:** غالىب ھەرقانچە بېشىنى تاشقا ئۇرسىمۇ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئەمدى ئورنىغا كەلمەيدىغانلىقىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكە باشلىدى.

بېشىنى تۆۋەن سالماق خىجىل بولماق،

تۇياتماق: تۇ قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە ئۇنچىقماي بىرپەس تۇرغاندىن كېيىن دۇدۇقلاپ: — خاپا بولماڭ، ئىشىم چىقىپ قالغانىدى، — دېدى — دە، ئېغىر قەدەم ئېلىپ، يىراقلاپ كەتتى. * تۇ قىزىرىپ خېلى ئۇزاققىچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇردى، ئاندىن: — سىز مېنى چاقىرىغانىدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئاڭلىنار ئاڭلانماس قىلىپ. * تۇ قىز يىراقتىنلا كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بىمەززە كۈلۈشۈپ تۇرغان بىر توپ ياشلارنى كۆرۈپ بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئىككى تەرەپكە قارىماستىن ئۆتۈپ كەتتى.

بېشىنى تىك تۇتماق مەغرۇر يۈرمەك؛ مەردانە، باتۇر قىياپەتتە تۇرماق: بېشىمنى تىك تۇتۇپ ئۆتمەك ئۇچۇن ئۆمرۈمدە ئالەمدىن، بۇۋام سادىر كەبى ئەقلىي — پاراسەت، خىسلىتىم باردۇر.

بېشىنى چېتىپ قويماق ← بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: دۇشمەن ئۆزئارا مەسلىھەتلەشىپ كەندىن كېيىن يېگىتكە رازىلىق بىلدۇرۇپتۇ — دە، ئۆزلىرىنىڭ رەسمىيىتى بويىچە نەچچە كىچىك كۈندۇز توي قىلىپ، پەرىزات بىلەن يېگىتنىڭ بېشىنى چېتىپ قويۇپتۇ.

بېشىنى سالماق ← بېشىنى تۆۋەن سالماق: ئارسلان خەتنى ئوقۇپ بولا — بولمايلا ئەلى بېشىنى سالغىنىچە كېتىپ قالدى. ئارقىدىن تەلىمۇ كەتتى.

بېشىنى سىلماق غەمخورلۇق، ياخشىلىق قىلماق؛ ئۆز پاناھىغا ئېلىپ تەربىيىلىمەك، باقماق: سېنى كېلىپتۇ دەپ ئاڭلاپ خۇشال بولدۇق، بېشىمزنى سىلا، دېھقانغا خەير قىلغان قولۇڭنى خۇدايىم سەكسىز جەننەتكە سالغاي. * تۇ ئادەم مەھەللىمىزنىڭ شۇڭقارى ئىدى. رەھمىتى بىزنىڭ يۆلەنچۇكىمىز، بېشىمزنى سىلايدىغان ئاتىمىز ئىدى. * ئاغىچا ئانا ئۆزەڭ سىلا بېشىمنى، يارنىڭ گۈلى كەلدى ئۆزى كەلمىدى.

بېشىنى قايدۇرماق ← بېشىنى ئايلاندۇرماق: — سىز گۈلنىڭ بېشىنى قايدۇرۇۋاتىسىز! ھېلىتىن ئۇنىڭغا نېمە؟ كاللىسىنى ئۇماچ قىلىپ.

بېشىنى قايمۇقتۇرماق ← بېشىنى ئايلاندۇرماق: — بېگىمنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇرغىلى كېلىشتىڭىز؟! — دەپ زەھەرخەندىلىك بىلەن گۆلەيدى.

بېشىنى قوشۇپ قويماق ← بېشى بىر قىلىپ قويماق: ئائىلىدىكىلەر مەسلىھەتلىشىپ، ئەۋەر بىلەن ئايگۈلنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويدۇق.

بېشىنى قېتىپ قويماق ← بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: شەھەر قازىسى مېنىڭ ئورنۇمدا ئاتا بولسۇن، زاھىر شاھ خەزىنىسىدىن پۇل چىقارسۇن، چوڭ توي ئۆتكۈزۈپ ئىككىسىنىڭ بېشىنى قېتىپ قويۇڭلار.

بېشىنىڭ سۈيى بار گەپ — سۆز، ھەرىكىتى بەزىدە نورمال ئەمەس؛ سارىڭ قېتىش: — تازا بېشىنىڭ سۈيى بار بىرنەرسىمۇ، قانداق، — دەپ ئويلىدى لېتىپ ئېچىدە ئابلىكىمگە ئالىيىپ.

بېشىنى ئوڭلىماق ① ئۆيلەپ قويماق، ياتلىق قىلماق: مەھەللىگە بىر قېتىم راسا ياخشى قىلىپ چاي بېرەيلى، ئىشىنىڭ يولىمۇ شۇ، ئاندىن لايىقىنى تېپىپ، ئەكبەرنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويايلى. ② مۇشكۈلنى، قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىپ قويماق: بېرەرمەننىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوڭلاپتۇ (ماقال). * تەشكىل، ئۇنىڭ ئائىلە قىيىنچىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىر قىزىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ بېشىنى ئوڭلاپ قويدى.

بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتمەك ← باش ئېلىپ كەتمەك: دادامنىڭ ئالدىدا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچكەن بولسامۇ، لېكىن سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇم بارمىدى. بۇ يۇرتتىن بېشىڭنى ئېلىپ چىقىپ كەت. ئالەمنىڭ ئېتىكى كەڭ.

بېشىنى ئىككى قىلىپ قويماق ئوغۇل بولسا ئۆيلەپ، قىز بولسا ياتلىق قىلىپ قويماق: — داۋۇت ئاكام سەپەرگە چىقىش ئالدىدا غالىبنىڭ بېشىنى ئىككى قىلىپ قويماقچى بولغانىدى، لېكىن ئۇلىگۈرەلمەي قالدى، — دېدى مەمەت ئاكام ساۋۇت ئاكامغا.

بېشىنى يەيدىغان ئايالارنىڭ ئېغىر

ئاقئۆتكە، ھالاكەتكە يولۇقۇشقا تېگىشلىك-سەن»، «ئۆلۈشكە لايىقسەن» دېگەن مەنىدىكى قارغىش سۆزى.

بېشىنى يېمەك ئېغىر ئاقئۆتكە، ھالاكەتكە يولۇقماق؛ **ئۆلمەك**: ياخشى بولساك ئېشىڭنى يەيسەن، يامان بولساك بېشىڭنى يەيسەن (ماقال). * ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىزنى ئانچە ئۈزۈنغا بارماي بېشىنى يەيدۇ، دېيىشكەن. * بىرلىكنى بىلمىگەنلەر، ئۆز بېشىنى يېگەنلەر، تەيىار گۆشكە ھەيىاركەن، پۇرسەت كۈتۈپ يۈرگەنلەر.

بېشى ئوچۇق ← **بېشى بوش.**

بېشى ئون ئىككىس بىرەر يامان ئىش قىلىشقا تەۋەككۈل قىلغۇچى چوقۇم جاۋاب-كارلىققا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان تەنبىھ، ئاگاھلاندۇرۇش سۆزى: ــ ئەمەتنىڭ بىكاردىن سېنى ئۈرىدىغانغا بېشى ئون ئەمەس، ــ دېدى پاتمىخان ئوغلى ئادىلنى بەزلەپ.

بېشى ئېغىرلاشماق چارچىماق، ھاردۇق يەتمەك: كېچىچە ئىشلەپتىمىز، ئەمدى بولدى قىلساق بولار، بېشىم ئېغىرلىشىپ كەتتى.

بېشى ئىششىپ قالماق ئەخمەقلىك، نادانلىق، دۆتلۈك، سارىڭلىق قىلماق: ــ نېمە دەۋاتسەن ھوي؟ بېشىڭ ئىششىپ قالغان بولسا يېقىن كەل! ــ دېدى مىجىت قولىغا تاياقنى ئېلىپ ھەلىمىخانغا تەڭلەپ.

بېشى يوغىناپ كەتمەك بېشى چوڭلۇق قىلماق، خالىغىنىنى قىلماق؛ ئۆزىنى ھەممىنى قىلىشقا ھەقلىق دەپ چۈشىنىۋالماق: ــ مۇسا دۇيجاڭ، سادىقىڭ بېشى شۇنچىۋالا يوغىناپ كېتەمدۇ؟ مېنىغۇ قىلچە كۆزىگە ئىلمايدۇ، ھەتتا ئۆزلىرىنمۇ ئايىغىغا سالغان پېتەكچە كۆرمەي پۇتۇن قۇرۇلۇشقا يالغۇز ئۆزى خوجايىن بولۇۋاپ-تۇ، ــ دېدى جالال مۇساغا سادىق ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ.

باش-ئاخىرى ← **باش-ئايىغى.**

باش-ئاخىرى يوق ← **باش-ئايىغى يوق:** ئۆمەر باش-ئاخىرى يوق گەپلەرنى قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتىۋەتتى.

باشاق I ئى. بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان تۇتقان قىسمى، بېشى: ئۇ: ــ سىز خاتىرجەم ئۇخلاۋېرىڭ، بىز بىر تال باشاقنىمۇ قويماي يىغىۋالىمىز، ــ دېدى. * قېرى ۋە ياشلار ۋاقتىنى ئۇشلا، باشاق چېچىلىسا، خامانغا تاشلا.

باشاق تاللاش ئۇرۇق تاللاشتىكى بىر خىل ئۇسۇل، يېزىلاردا ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقلارنىڭ شەرتلىرىگە ماس كېلىدىغان باشاقلار تاللىۋېلىنىپ، ئۇرۇقلۇق ئۇچۇن ساقلاپ قويۇلىدۇ، بۇ ئارقىلىق زىرائەت سورتلىرىنىڭ سۈپىتىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

باشاق مۇڭگۈزى <بوت> باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغىنىڭ باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۇرۇقدانىدا پارازىت ياشىشى بىلەن ھاسىل بولغان زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسى، سىرتى تۈتۈق سۆسۈن رەڭلىك؛ ئىچى كۈل رەڭ ئاق؛ شەكلى سەل-پەل مۇڭگۈزگە ئوخشايدۇ؛ تەركىبىدە توكسىن بولىدۇ. ئۇنىڭ قان توختىتىش ۋە بالىياتقۇنى قورۇش رولى بار.

باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغى <بوت> خالىتىلىق زەمبۇرۇغلار سىنىپى، باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغى ئائىلىسىگە كىرىدىغان زەمبۇرۇغ. ئۇ قارا بۇغداي قاتارلىق باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقدان قىسمىدا پارازىت ياشاپ كېسەل پەيدا قىلىدۇ، ئەتىياز ۋە ياز پەسىللىرىدە ئۇنىڭ خالىتىلىق سپورىلىرى شامال ياكى ھاشاراتلارنىڭ ياردىمى بىلەن چېچەكلەۋاتقان باشقا تۈپلەرنىڭ ئانىلىق تۇمشۇقىغا يۇقىدۇ، بىخلانغاندىن كېيىن ئانىلىق بويىنى ئارقىلىق ئۇرۇقدانغا كىرىپ، زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسىنى

هاسىل قىلىدۇ؛ زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسى قاتتىق، مۈڭگۈزگە ئوخشايدۇ؛ ئىچى ئاق، سىرتى تۈتۈق كۆكۈش رەڭدە بولۇپ، باشاق مۈڭگۈزى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنى سۇنئىي ئۇسۇلدا يېتىلدۇرۇشكىمۇ بولىدۇ.

باشاق ئوقى <بوت> قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر باشقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئوق.

باشاق II ئى. ئوقيا ئوقىنىڭ بېشى، ئۇچ قىسمى.

باشاقسىمان سۈپ. باشاققا ئوخشايدىغان، باشاق شەكىللىك.

باشاقسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى، ئاساسىي ئوقى ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ؛ گۈل سېپى بولمايدۇ؛ گۈللىرى ئاساسەن ئوق ئۇستىدىن بىۋاستە ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ پاقا يوپۇرمىقىنىڭ گۈل رېتى مۇشۇ خىلغا كىرىدۇ.

باشاقلانماق «باشاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: 6 ـ ئاي كىرىشى بىلەن بۇغدايلار باشاقلىنىشقا باشلايدۇ.

باشاقلىق سۈپ. باشىقى بار، باشاقلانغان، باشاققا ئوخشىغان: زوقلىنىسەن ئالتۇن باشاقلىق زەپىرۇ تولۇق بۇغداي دېنىغا، قۇش قانىتى تەگمەي ئۆتەلمەس، دۆۋىلەنگەن خامان بېشىغا.

باشاقلىقلار ئائىلىسى <بوت> تاق پەللىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى، مۇتلەق كۆپ سانلىقى سامان غوللۇق بولۇپ، غولى كۆپىنچە كاۋاك ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى تار ھەم ئۇزۇن بولىدۇ؛ گۈلى كۆپ ھاللاردا قوش جىنسلىق، گۈل يېپىنچىسى بولمايدۇ؛ مېۋىسى قىلتىرىقلىق؛ بۇغداي، شال، ئارپا، قوناق، كۆممىقوناق، بامبۇك قاتارلىقلار بۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

باشاقلىماق پ (بۇغداي، قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): باش چىقارماق: بۇغداي باشاقلاشقا باشلىدى.

باش ـ ئاياغ باش ھەم ئاياغ: باشتىن ئاخىر: ئۇ كىشىمۇ غالىبنى باغرىغا بېسىپ، بېشىنى سىلىغان ھالدا، ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىغا قارايتتى.

باش ـ ئايىغى باش ھەم ئايىغى، ھەممە يېرى: بۇ كىتابنىڭ باش ـ ئايىغىنى تېپىپ ئاندىن رەتلەيلى. * بۇ ياغاچنىڭ باش ـ ئايىغى ئوخشاش ئىكەن.

باش ـ ئايىغى چىقماق بىرەر نەتىجىگە ئېرىشمەك، بىرەر خۇلاسىغا كېلىمەك: غۇلام ئاكا گېزىت قەغىزىنى يىرتىپ موخۇركا يۆگەشكە باشلىدى. ئەمما كۆزى كادىردا، «سوردىغىنىڭ باش ـ ئايىغى چىقمايلا نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشكاپلارنى ئاختۇرىدىكىنا»، دەپ ئويلاپ قالدى.

باش ـ ئايىغا قاردماق بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە نەزەر تاشلىماق، ھەممە يېرىگە سىنچىلاپ سەپسالماق: ــ سەن ئۆزەڭ نېمىگە كەلدىڭ؟ ــ دېدى ئىلىقۇل پادىچى يىگىتىنىڭ باش ـ ئايىغا قاراپ قويۇپ. * باش ـ ئايىغا بەك قاراپ كەتتىڭىزغۇ، تونۇمايۋاتامسىز؟

باش ـ ئايىغىنىڭ تايىنى يوق ← **باش ـ ئايىغى يوق:** باش ـ ئايىغىنىڭ تايىنى يوق ئىشلارنى قىلىش ۋاقتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋېتىش دېمەكتۇر.

باش ـ ئايىغى يوق ① بېشىدىن بىر قىسمى، ئايىغىدىن بىر قىسمى يوق: بۇ كىتابنىڭ باش ـ ئايىغى يوق ئىكەن. ② كۆچمە. رەتسىز، چۈۋالچاق، قالايمىقان: باش ـ ئايىغى يوق گەپ قىلماق. * ئىمىن ئۇنىڭ باش ـ ئايىغى يوق گېپىگە بىردىنلا چۈشىنەلمەي سورىدى.

باشباشتاق سۈپ [باش+باش+تاق] ھېچكىمگە ۋە ھېچقانداق قانۇن ـ قائىدىگە، تەرتىپ ـ ئىنتىزامغا بويسۇنمايدىغان، ئۆز بېشىمچە؛ بەكباش: ئۇ بەكمۇ باشباشتاق بالا ئىكەن.

باشباشتاقلىق «باشباشتاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شەھەرلىك پارتكومنىڭ قارارى بويىچە، يېڭىئاۋات گۈشىسى باشباشتاقلىق بىلەن

يولغا قويغان «ئوزۇقلۇق ئېتىزى» مەسئۇلىيەت تۇيۇمى بۇگۈندىن ئېتىبارەن بىكار قىلىنىدۇ. * نېمىدېگەن باشباشتاقلىق، شۇ چاغقىچە دەرسكە كىرمىسە...

باشباغ ئى [باش+باغ] چارۋا مالىلارنىڭ بېشىغا باغلىغان ئارغامچا: — ھەزرتى شاھزادە ئالىيلىرى، كەمىنلىرىنى ياد ئېتىپ كەلگەنلىرىگە رەھمەت، — دەپتۇ — دە، پايپاسلاپ بېرىپ ئۇزەڭگىگە سۆيۈپتۇ، بىر قولىدا ئاتنىڭ باشبېغىنى تۇتۇپ ئېگىشىپتۇ.

باشپاناھ (باشپاناھى) ئى [باش+پاناھ] ① قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى، قانات ئاستىغا ئالغۇچى: قۇتقۇزۇلدى خەۋپ ئېچىدىن تېزلا سالىخ ھەم ئاتا. بولدى ئەل غەمخور ئۇلارغا ھەم تايانچى، باشپاناھ. ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقتىنچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي: ئۇ ئامالسىزلىقتىن بالا-چاقىلىرىنى ئېلىپ باشقا يۇرتقا كۆچۈپ بېرىپ، باشپاناھ بولغۇدەك ئورۇن تاپتى.

باشپاناھ بولماق ① قوغدىماق، ھىمايە قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق: — مېنى ئۆيلىمىدى دەمسەن؟ — دېگەن زايىتنىڭ سەل خىرىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، — بىزگە دەرھال باشپاناھ بولىدىغان تۇغقىنىم بولمىسا؟ ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ۋە ۋاقىتلىق جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي، ياشاش شارائىتى يارىتىپ بەرمەك: ئەنۋەر شۇنىڭدىن كېيىن قان شورىغۇچ بايلارنىڭ باشپاناھى بولغان زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرمىغۇچە زۇلۇمدىن قۇتۇلغىلى بولمانلىقىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

باشپاناھسىز سۈپ ① قوغدىغۇچىسى، ھىمايە قىلغۇچىسى، قانات ئاستىغا ئالغۇچىسى يوق: مۇنداق تۇيغۇ مومايىنىڭ ئۇ ئالەمگە كېتىشىدىن قورققانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى تاتلىق ئالماسىنىڭ باشپاناھسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇش تۇيغۇسى پەيدا بولاتتى. ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقىتنىچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي ھەم شارائىت يوق: — ئۆيىمىز ئۆرۈلىدى، باشپاناھسىز قالىدىغان بولدۇق، — دېدى مومای ھەسرەت چېكىپ.

باشپاناھلىق سۈپ ① باشپاناھ بولىدىغان كىشىسى بار: بۇ يېتىم بالا كېيىن لەنگەرلىك بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ باش پاناھلىقىدا چوڭ بولغىنى ئۈچۈن، ئۇيغۇر تىلىنى ئۆز تىلىدىنمۇ پىششىق بىلەتتى. ② پاناھلىنىدىغان جاي، ماكانى بار: — باشپاناھلىق يېرىمىز بار، بىز ھېچنېمىدىن قىسلىماي ياشايمىز، — دېدى قادىر ئاكا كۆپچىلىككە قەتئىيلىك بىلەن.

باشتا رەۋ ① باش تەرىپىدە، يۇقىرىدا: يارىمىنىڭ ئۆيى باشتا، بەلگىسى قارا تاشتا، ئانچە مەيلىك بولمىسا، نېمىشقا ئويىنىدىك باشتا. ② دەسلەپكى ۋاقىتتا، دەسلىپىدە، ئاۋۋال، ئىلگىرى: بەزى جايلاردا ھۆددىگەرلىك توختىمىنى باشتا ئويلىشىپ تۇزمەيدىغان، تۇزۇپ بولغاندىن كېيىن ئەمەل قىلمايدىغان، دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى.

باشچى ئى. باشلامچىلىق قىلغۇچى، باشلىق، رەھبەر: بۇ ئەزىمەت قازاق يېگىتى خۇددى تاغ بۇركۈتىگە ئوخشاش ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، قەيسەر، تەدبىرلىك باشچى ئىدى.

باشچىلىق ئى. يولباشچىلىق، رەھبەرلىك: جەڭچىلەر شۇ زامان كومانىدىرنىڭ باشچىلىقىدا دۈشمەنگە قاراپ ئېتىلدى. * چوڭ بوۋىمىز 1789 - يىلدىن ئىلگىرى «قىساس» ناملىق پاراخوتقا باشچىلىق قىلغانمۇ؟

باشچىلىق قىلماق يېتەكچىلىك، رەھبەرلىك قىلماق: ساربخان ئوردىدا ئوردا كېنىزەكلىرىگە باشچىلىق قىلاتتى ۋە مەخسۇس سۇلتان مامۇت ئۈچۈن خوتۇن تاللايتتى.

باشسىز سۈپ ① بېشى، كاللىسى يوق: باغلار خازان، يوپۇرماق تاشلايدۇ، ئۇرغاچ چاپقۇنىدا بىر مۇدھىش جۇدۇن. ئەنە، قانىلىق ئىز، باشسىز گەۋدىلەر، ئەنە سەپداشلار ئېچىدە لوتۇن. ② كۆچمە. باشلىقسىز، باشقۇرغۇچسىز،

يېتەكچىسىز، باشلامچىسىز: ــ بۇ شەھەرنىڭ باشسىز قالدى. ئىلتىپات قىلىپ، بۇ شەھەرنى قوللىرىغا ئېلىپ بىز پېقىرلارنىڭ دەردىگە يەتسىلە، ــ ۋەزىر شۇ خەتنى يېزىپ قوللىغا تۇتقۇزۇپ ئەلچىنى يولغا سالدى.

باشسمان سۆپ. باشقا ئوخشايدىغان، باش شەكلىدىكى.

باشقا ① سۆپ. يات، غەيرىي؛ بىراۋ: **بۆلەك، ئۆزگە:** ئويى باشقىنىڭ مۇڭى باشقا (ماقال). * سىز جاپپار ئىكەنسىز ــ دە؟ سىز نېمىشقا باشقا يۇرتنىڭ ئىسمىنى ئېيتىتىڭىز ئەمسە؟ * لېكىن تۇرمۇش بۇ باشقا دۇنيا ئىكەن. * تىل ھەقىقەتە بايانلار تولا، تىل بىلەن دىل ئەسلىدە بىر گەپ. ئەل ئىچىدە ئالمىغۇلۇق ئات، «تىلى باشقا، دىلى باشقا» دەپ.② رەۋ. قايتا، يەنە: بۇگۈن ياخشى قارىيالمىدىم، باشقا كەل. ③ تاشقىرى، سىرت: شۇ ئېيتقانلىرىمدىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيمەن، ــ دېدىم. * دېمەك، خاسىيەت بۇ ئەھۋالنى كۆرگەنىكەن، خانانىنى تاشلاپ، كالىنى توسۇشقا مېڭىشتىن باشقا چارىسى يوق.

باشقا بىر كوچىغا كىرمەك ئۆزى ماڭغان يولنى ئۆزگەرتمەك. باشقىچە ئىش تۇتماق: ــ ئادىل ھازىر باشقا بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى، ــ دېدى ئاۋۇت پېشقەدەم ئۇستا سادىق ئاكىغا.

باشقا گەپ باشقىچە، ئۆزگىچە، ئوخشىمايدىغان، **بۆلەك ــ بۆلەك:** ياق، بۇ باشقا گەپ. * ــ باشقا گەپنى قويۇپ ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى! ــ دېدى مۇدىر جاپپارغا قاراپ.

باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالماق جاماەتچىلىكنىڭ ئاغزىدا سۆز ــ چۆچەك بولۇپ قالماق: ئەخەت ئۇ ئىشنى شۇنچە مەخپىي تۇتسىمۇ، لېكىن قانداقتۇر تېزلا باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى.

باشقىلارنىڭ جۈرئىسىدا تەرلىمەك باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا مەنپەئەت قازانماق: كوپېراتىپلار قوشۇلۇپ كەتسە سەمرىپ قالىمەن، دەپ خام خىيال قىلما! باشقىلارنىڭ جۈرئىسىدا تەرلەش بۇ ئانچە ئابرويۇ ئىمەس، بىلىپ قوي!

باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلىمەك ← **باشقىلارنىڭ جۈرئىسىدا تەرلىمەك:** باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلەشنىڭ ئۆزى تولىمۇ نومۇسسىزلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناماق باشقىلارنىڭ كۆرسەتمىسى، بۇيرۇقى بىلەن ئىش قىلماق؛ باشقىلارنىڭ دېگىنىنى قىلماق: قاچانغىچە باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناىسىز؟

باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۇرمەك ياشاش، تۇرمۇش كەچۈرۈشتە ئۆز ھالال ئەمگىكىگە تايانماي، باشقىلاردىن تىلەش، تەمە قىلىش ئارقىلىق جان بېقىش يولىغا كىرمەك: تاشۋاي باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۇرۈشتىن كۆرە، ئۆز كۈچىنى سېتىپ، ھېچ بولمىسا بىر ــ ئىككى زاغرا بولسىمۇ تېپىپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغانىدى.

باشقىلارنىڭ كەتمىنىنى چاپماق باشقىلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىشلىمەك، باشقىلار تەرەپتە تۇرماق: ئۇ ئۆز تەڭتۇشلىرىدىن قاچانلا بولسا باشقىلارنىڭ، بولۇپمۇ باشلىقلارنىڭ كەتمىنىنى چېپىشتەك قىلىقلىرى بىلەن ئايرىلىپ تۇراتتى.

باشقا ــ باشقا بىر ــ بىردىن پەرقلىق، ھەر خىل، بىر ــ بىرىگە ئوخشىمايدىغان، ئايرىم ــ ئايرىم: قەشقەر، كورلا، قۇمۇل سەنەملىرى گەرچە ئاھاڭ ۋە ناخشىلىرى باشقا ــ باشقا بولسىمۇ، ئۇلار بىردەك سەنەم نەغمە شەكلىنىڭ رىتىمىدە. * پەرھات بىلەن دۇرنەم باشقا ــ باشقا سىنىپتا بولسىمۇ، ئىتتىپاق ياچېيكسىنىڭ پائالىيەتىلىرىدە بىللە بولاتتى.

باشقارما ئى. دۆلەت ئورگانلىرىدىكى ئىش بېجىرىش ئورنى، بۆلۈم: مالىيە باشقارمىسى.

ئىلمىي باشقارما. * مۇتەلىلىپ مەكتەپ ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

باشقۇرتماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باشقۇرغۇچى ئى <بىئول> باشقۇرغۇچى گېنى شۇنىڭدەك يېقىن جايلاشقان قۇرغۇچى گېنىلاردىن تەركىب تاپقان فۇنكسىيىلىك بىرلىك.

باشقۇرغۇچى تور <بىئول> بىرقانچە باشقۇرغۇچى ۋە مۇناسىۋەتلىك تەڭشىگۈچى گېنىلاردىن قۇرۇلغان فۇنكسىيىلىك بىرلىك.

باشقۇرغۇچى گېن <بىئول> باشقۇرغۇچىنىڭ ھەرىكىتىنى تىزگىنلەيدىغان گېن، ئورنى باشقۇرغۇچىنىڭ بىر ئۇچىدا بولىدۇ.

باشقۇرماق پ ① زاۋۇت، كارخانا، تەشكىلات قاتارلىقلارنى ئىدارە قىلماق؛ يولغا سالماق: ئىلمىزدە خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمىدىن ئىبارەت بۇ تۈپ سىياسىي تۈزۈم دەل پۈتۈن خەلقنىڭ دۆلەتنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت ئالىي ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. * جەمئىيەتكە چېقىپ سىنىپىي كۆرەشكە قاتناشتىم. قارا، مانا ھازىر پۈتۈن مەكتەپنى باشقۇرۇۋاتىمەن. ② تېگىشلىك چارە-تۈسۈللاردىن پايدىلىنىپ ئىشقا سالماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك، يۈرگۈزمەك، ھەيدىمەك: ئامبارنىڭ سۈيىنى قانداق باشقۇرۇش مېنىڭ ئىشىم. * بەستىڭ يېنىك ئاق بۇلۇتتەك ئاق قۇمۇسەن، پەرىمۇسەن؟ تۆمۈر ئاتنى باشقۇرغۇدەك، كۈچنى ئالغان نەدىنمۇ سەن؟! ③ چارە كۆرمەك، مۇسادىرە قىلماق: ئۇنىڭ ئەتكەسچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ تاپقان قانۇنسىز پايدىسىنى بازار باشقۇرۇش خادىملىرى بەلگىلىمە بويىچە بىر تۇتاش باشقۇرۇپ ئالدى.

باشقۇرۇش «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

باشقۇرۇش تەۋەلىكى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىشتىكى خىزمەت تەقسىماتىنى كۆرسىتىدۇ.

باشقۇرۇش ھوقۇقى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىدا ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىش دائىرىسى.

باشقۇرۇش ئۇستىلى <سانا> كۆرسەتكۈچ ئەسۋابلار، توك يوللىرىنىڭ ئۇلىغۇچ ۋە باشقا بۆلەكلىرى ئورنىتىلغان ماشىنا ياكى ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ئايلىنىشىنى كونترول قىلىدىغان ئىش ئۇستىلى.

باشقۇرۇشماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رەھبەرلىك ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىپ، زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈمىنى ياخشى باشقۇرۇشتى.

باشقۇرۇلماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھەقىقەتەن «روشەن-باغ» ياخشى باشقۇرۇلۇپتۇ، — دېدى ئابدۇۋۇپلى.

باشقۇرۇلىدىغان بومبا <ھەرب> ئوق بېشى، قۇۋۋەت ئۇسكۇنىلىرى ئورنىتىلغان ھەمدە باشقۇرغىلى بولىدىغان، يۇقىرى سۈرئەتتە ئۇچىدىغان قوزال. ئۇنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇنى يەر يۈزىدىن، پاراخوتتىن ياكى ئايروپىلاندىن ئېتىپ، يەر يۈزىدىكى ۋە ھاۋادىكى نىشانىنى ۋەيران قىلغىلى بولىدۇ.

باشقىچە رەۋ ① باشقىلاردىن بىرەر جەھەتتىن ياكى پۈتۈنلەي پەرقلىنىدىغان؛ ئۆزگىچە، بۆلەكچە: چىش باشقىچە ئاغرىيدۇ، كۆز باشقىچە (ماقال). * بۇگۈن ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولۇپ كەتتى! * دائىمي ئارمىيە ۋە ساقچى — دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئاساسىي زور-لۇق قورالى، لېكىن، بۇنىڭدىن باشقىچە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ② ئالاھىدە، پەۋقۇلئاددە: شۇنىڭ بىلەن نەچچە يىلدىن بېرى پەرۋىش قىلىنماي كەلگەن مېۋىلەر بۇ يىل باشقىچە ئوخشاپ كەتتى. * ئۇلار بۇ يىل كۆتۈرە كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش ئۈچۈن باشقىچە غەيرەتكە كەلدى.

باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا باشقا سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئىكىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، يەنى: ياخشى ئەخلاق-پەزىلەت ئادەمنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ياخشى ئەخلاق-پەزىلىتى يوق ئادەمنى ھەقىقىي ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. * چۈنكى ئۇنىڭغا دائىر نۇرغۇن ماتېرىيال بار؛ باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، سانلىق ئاساسلار ناھايىتى كۆپ.

باشقىچە ئىش تۇتماق دېيىلۇاتقاندىن، قىلىنۇاتقاندىن پەرقلىنىدىغان، ئۆزگىچە ئۇسۇل بىلەن ئىش قىلماق: ئۇ بىرمەزگىل شۇنداق ئىشلەپ بېقىپ، نەتىجە چىقمىرالمىغانلىقتىن، كېيىن باشقىچە ئىش تۇتتى.

باشقىچە يول تۇتماق ← **باشقىچە ئىش تۇتماق:** بۇگۈنمۇ تاشۇايىنىڭ ئۆزۈنىراق باش قاتۇرۇشى مۇشۇ جەھەتتىن بولۇپ، پات كۈنلەر ئىچىدە ئامال قىلىپ گۈلچىمەن بىلەن ئالاقىلىشىپ، كېينىكى ھايات ھەقىدە باشقىچىراق بىر يول تۇتۇشنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈاتاتتى.

باشقىرت ئى <ئىرق> ← **باشقىرتلار.**

باشقىرتچە ئى ① باشقىرت تىلى-ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: باشقىرتچە كىيىم. باشقىرتچە ناخشا. ② باشقىرت تىلى: باشقىرتچە سۆزلەشمەك. * باشقىرتچىنى ياخشى بىلىدۇ.

باشقىرتلار ئى <ئىرق> ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باشقىرتىستان ئاپتونوم رېسپۇبلىكىسىدا ياشىغۇچى تۈركىي خەلقلەردىن بىرى، باشقىرتىستانىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى.

باش-كۆز بەدەننىڭ بويۇنىدىن يۇقىرى قىسمى، باش ۋە كۆز ئورۇنلاشقان جاي: باش-كۆزى يېرىلىپ كەتكەن ئەپەندىنى كۆرگەن خوتۇنى: — بۇ كىچىدە نەگە باردىڭىز، — دەپ سوراپتۇ.

باش-كۆزدىن سەدىقە ① تىلەمچىلەرگە، باش-كۆزدىن ئايلاندۇرۇپ بېرىلگەن سەدىقە، يارىدەم: ئۇ، يانچۇقىدا قالغان ئاخىرقى بىر كويىنمۇ «باش-كۆزلىرىنىڭ سەدىقىسى بولا غۇچام» دەپ قولىنى سۇنۇپ تۇرغان بىر تىلەمچىگە بېرىۋەتتى. ② باش-كۆزگە كېلىش ئېھتىمالى بولغان بالا-قازانى قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ بېرىلگەن، سەدىقە، **قەزىر-چىراغ:** ئۇ ئالدىنقى ئايدا دادىسىنىڭ قازا تاپقانلىقىغا ئاتاپ، باش-كۆزىدىن سەدىقە قىلىپ چوڭ نەزىر-چىراغ ئۆتكۈزدى.

باش-كۆزى قانغا بويالماق باش-كۆزىدىن قان ئاقماق: ئېغىر جاراھەتلەنمەك: باش-كۆزى قانغا بويالغان بىر ئادەم ئالچاڭشىپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

باشلاپ ① «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەگىڭ ئاۋۇال، ھەمىدىن ئاۋۇال، دەسلەپ، ئەگىڭ دەسلەپ: بۇ ئىشنى باشلاپ كىم قىلدى؟ ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە) بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ: شۇ كۈندىن باشلاپ قادىر، كېۋىر ئاكىنى ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىۋالدى. * كامىل شۇ كېچىسى پەقەت ئۇخلىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى قوۋم تىققاندەك ئاغرىپ كەتتى، ئەتىسىدىن باشلاپ كۆزىنى ئاچالماستىن يېتىپ قالدى.

باشلاتقۇزماق I «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ ئۆينى بىلمىگەنلىكتىن مۇشۇ مەھەللىلىك بىر ئادەمنى باشلاتقۇزۇپ كېلىپتۇ.

باشلاتقۇزماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاسىم سىدىق موزدۇزغا يېگىدىن بىر ئۆتۈك باشلاتقۇزۇپتۇ.

باشلاتماق I «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىراب ئۇستىدە تۇرۇپ يېگى چاپقان ئېرىقتا سۇ باشلاتتى.

باشلاتماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئالدىنقى يىلى ئالغان خورۇم ئۆتۈكۈمنى بۇ يىل يېگىدىن باشلاتتىم.

باشلاشماق «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ

ئۇملۇك دەرىجىسى: خان ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى چوڭ پايتەختتىن ناھايىتى ئۇزاقلاشقاندىن كېيىن ئاندىن رەسمىي ئوۋنى باشلاشتى. * ئاستا ـ ئاستا تەرتىپكە كېلىشتى، ۋوگزالنى ئىگىلۈۋېلىپ، ئۇ يەردە تۇرۇپ ئېتىشىشقا باشلاشتى.

باشلام ئى ① بىر يۇرۇش ئېتىزلارغا ئەڭ باشتا سۇ كىرىدىغان ئېتىز: سۇ ئەمدى باشلامغا چىقىپ تۇراتتى، باشتىن توسۇۋالدى. ② ئېچىش: كۆمدى ئوۋنى باشلامغا، ئوچۇق قويۇپ بېشىنى، كۆمۈپ بولۇپ چورۇق پوم، غۇچۇرلاتتى چىشىنى.

باشلامباش ئى [باشلام+باش] ① ئۇچار قاناتلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئۇچۇرما بالىسى. ② كۆچمە. مەلۇم بىر ئىش ـ ھەرىكەت، ئويۇن ـ تاماشىنى باشلاپ بەرگۈچى: ئۇ شوردىن ئاتلاپ باغقا كىرگەن بىر توپ باللارنىڭ ئالدىنى توسۇپ: — سىلەرنىڭ باشلامـ بېشىڭلار كىم، — دەپ سوردى.

باشلامچى ① ئى. بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلىگۈچى ئادەم: بىز كومۇنستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى بۇ كونا ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى بۇزۇشتا باشلامـ چى بولۇشىمىز كېرەك. * بىز ھازىر يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىۋاتىمىز، ئۇنى باشقىلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاكماي، باشلامچى بولۇپ ئۆزىمىز ئىجرا قىلساق ياخشى ئەمەسمۇ؟ ② سۆپ. بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلەيدىغان، باشلايدىغان: ئۆتكەنكى ئون يىل ئىچىدە بىئولوگىيە تەبىئىي پەنلەر ئىچىدىكى باشلامچى پەن بولدى. * قۇمۇل مۇقاملىرى، سىرىق ئۇيغۇر ئەلنەغمىلىرى غىجەكنى باشلامچى تارلىق چالغۇ (ساتار) قىلىپ كەلگەن.

باشلامچى بولماق بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ، باشقىلارنى يېتەكلىمەك؛ باشلىماق: تەشكىلىي رەھبەرلىك جەھەتتە، رەھبىرىي ئورگانلار ۋە رەھبىرىي كادىرلار باشلامچى بولۇپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە تەرتىپكە سېلىپ چىقىشتى. * شىجاڭ باشلامچى بولۇپ، قوي، توخۇ سويۇپ زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپ، مەشرەپ ئويناشنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئويۇن تاماشىغا بېرىلىگەندە، مەسئۇر ئۇنى پارتكوم يىغىنىدا تەنقىد قىلدى.

باشلامچىلىق ئى. بىرەر ئىشتا ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ، باشقىلارنى يېتەكلەش، باشلاش پائالىيىتى: كادىرلار، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار ئۆزى ئولگە بولۇپ، باشلامچىلىق بىلەن قانۇنغا رىئايە قىلغاندىلا، ئاندىن ئاممىنى قانۇنغا رىئايە قىلىشقا يېتەكلىگىلى بولىدۇ، خىزمەتىنىمۇ ياخشىلىغىلى بولىدۇ.

باشلامچىلىق قىلماق بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلىمەك: باشلىماق: بائىسىخان ئۆز تەجرىبىسىنى سۆزلىدى، ياشلارغا باشلامچىلىق قىلىپ كارخانىنىڭ ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈردى. * ئالتۇن يۇلتۇزلۇق بايراقنى لەپىلدىتىپ مەيدانغا كىرىپ كەلگەن ئالتە ماشىنىنىڭ ئالدىنقىسىدا پولات غەلبە مارشىغا باشلامچىلىق قىلىپ كەلمەكتە.

باشلانغۇچ سۆپ ① دەسلەپكى، ئەڭ ئاۋۋالقى، باشلىنىشتىكى، ئاددىي: ئىلانى بىرلىككە كەلتۈرۈشنىڭ باشلانغۇچ ئاساسلىرى يارىتىلدى، ئاتالغۇلارنى توغرا قوللىنىشنىڭ مەلۇم پرىنسىپلىرى بەلگىلەندى. ② بىرىنچى باسقۇچتىكى ئېتىبتدائىي: باشلانغۇچ مەكتەپ. باشلانغۇچ كومۇنا. * ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ مەھەللىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەنىدۇق.

باشلانغۇچ جامائە <پەلس> ئىنسانلار جەمئىيىتى تارىخىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىل. ئۇ ئېتىبتدائىي توپلارنىڭ (گۇرۇپپىلارنىڭ) بارلىققا كېلىشىدىن باشلاپ، ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى، ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئېتىبتدائىي جامائە پارچىلانغانغا

قەدەر داۋام قىلغان. ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تۈۋەن ھالەتتە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكتە بولغان، كىشىلەر بىرلىكتە ئىشلەپ، بىرلىكتە ئىستېمال قىلغان، ئېكسپلاتاتسىيە بولمىغان، كېيىن ئۇنىڭ ئورنىنى قۇلدارلىق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

باشلانغۇچ جەمئىيەت <تارىخ> ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ ئاۋۋالقى جەمئىيەت. باشلانغۇچ جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولغان؛ كىشىلەر ئورتاق ئەمگەك قىلىپ ئورتاق ئىستېمال قىلغان؛ ئېكسپلاتاتسىيەمۇ، سىنىپمۇ بولمىغان. ئۇ ئۆز بېشىدىن ئانىلىق، ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق باسقۇچلىرىنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىنى قۇللۇق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

باشلانغۇچ كومپارتىيە <تارىخ> ← **باشلانغۇچ جەمئىيەت.**

باشلانغۇچ ماتېرىيال ئۆسمۈرلەرگە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئومۇمىيۈزلۈك ئاساسىي تەلىم-تەربىيە ۋە چوڭلارغا بېرىلىدىغان باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىدىكى تەلىم-تەربىيە: ھازىر بەزى ناھىيىلەردە باشلانغۇچ ماتېرىيال ئومۇملىشىپ بولدى.

باشلانغۇچ مەكتەپ ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلارنى ئىپتىدائىي ماتېرىيال تەربىيىسى بويىچە تەربىيىلەيدىغان ئورۇن: ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ مەھەللىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەنىدۇق.

باشلانما ئى. بىرەر ئىشنى قىلىشتا بېسىلغان بىرىنچى قەدەم: ئىشنىڭ باشلىنىشى، دەسلىپى: بۇگۈنكى مېھماندارچىلىق بىر باشلانما ئىدى، ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ، مۇشۇ خىلدىكى مېھماندارچىلىق ئارقا-ئارقىدىن بەش يەردە بولىدى. * بۇ ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ چاقچىقى ۋە باشلىماقچى بولغان سۆھبىتىمىزنىڭ باشلانمىسى ئىكەنلىكى ماڭا چۈشىنىشلىك.

باشلانماق I ① «باشلىماق I» پېئىلى ①②نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ زالىغا كىرىشى بىلەن تەڭ كىنو باشلاندى. * قىز كۆچۈرۈپ كەلگۈچىلەر ۋە قىز تەرەپتىن كەلگەن مېھمانلار ئىدارىنىڭ كىچىك زالىغا باشلاندى. ② «باشلىماق I» پېئىلى ①نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تارىم دەرياسى تېيانشان تېغىنىڭ ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ. * 1952-يىلى كۈز، تەكلىماكان چۆلىدە سوغۇق بالدۇرلا باشلانغانىدى.

باشلانماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۆتۈك ياخشى باشلىنىپتۇ.

باشلىق I ① ئى. ئائىلە، ئىدارە، تەشكىلات، مۇئەسسەسە قاتارلىقلارغا باشچىلىق قىلغۇچى مەسئۇل كىشى؛ رەھبەر: ئائىلە باشلىقى، ئىدارە باشلىقى. * ياغاچچىلار گۇرۇپپىسى قادىر ياغاچچىنى ئۆزى بولمىسمۇ گۇرۇپپا باشلىقى قىلىپ سايلىدى. * ھەربىي باشلىق ھەسرەت بىلەن بېشىنى چايقىدى. * ئاشخانىدا ئەمدى ھېلىقى شۇجى بىلەن بىزنىڭ باشلىق ۋە مەنلا قالدۇق. ② سۈپ. باشچىلىقىدىكى، يېتەكچىلىكىدىكى، ۋەكىللىكىدىكى: ئائىلىسى ۋە ھەسەن ئاكام باشلىق ئالتە كىشى بۇ جەڭگە قاتنىشىۋاتىدۇ. * بۇ يەرگە ساۋۇت شۇجى باشلىق سېخ مەسئۇللىرىمۇ كەلگەنىدى. * يولداش ئەخمەتجان باشلىق ئىنقلابىي قۇربانلار دېموكراتىك ئىنقلابىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلدى. ③ سۈپ. بېشى (كاللىسى) بار، باشقا ئىگە: ئاق باشلىق بوۋاي. * كۆۋەجەپ، مارجانلار تىزىپ قىرغاقتا، ئاق باشلىق تاغلاردىن ئېقىپ كېلىسەن. تومۇردا قان كەبى تاراپ ھەر ياققا، تەبىئەت ھۆسنىگە بېقىپ كېلىسەن.

باشلىق II ئى ① خالات، يامغۇرلۇق قاتارلىق كىيىملەرنىڭ باشقا كىيىدىغان

قسمى: پۇتۇمدىكى پىيما، ئۇستۇمدىكى پاختىلىق چاپان، باشلىقى بار ئاق خالات ئۈنۈك بىلەن ئېلىشىشقا كاشىلا قىلاتتى. ② ئاياغ كىيىمىنىڭ يۇزىنى قاپلاپ تۇرىدىغان قىسمى: ئۆتۈككە باشلىق سالدۇرماق. * ئۆتۈكىنىڭ چەمى بىرئاز قورۇلۇپتۇ، باشلىق ۋە قونچىلىرىدىن شور ئۆرلەپ كېتىپتۇ.

باشلىقسىمان سۈپ. باشلىققا ئوخشايدىغان، باشلىق قىياپىتىدىكى: — دادا، ھېلىقى بىز گېپىنى قىلغان ئەلا مانا مۇشۇ يىگىت، — دېدى تۇرسۇن مۇئەللىم مېنى ياشانغان باشلىقسىمان بىر كىشىگە تونۇشتۇرۇپ.

باشلىقلىق I ① «باشلىق I» سۆزى ②نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: دەرۋەقە، ئۇنىڭغا مەنسەپ ياراشقاندەك باشلىقلىقىغا كۆتۈرۈلۈپ ئۆزاق ئۆتمەيلا سەمرەپ كەتتى. * ئۇ رەسەتخانىنىڭ ئەزەلدىن ئەنگلىيلىكلەر ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ كەلگەن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى 20 — يىللاردىن كېيىن جۇڭگولۇقلار ئۈستىگە ئالغان.

باشلىقلىق II ئى. ئاياغ كىيىمنىڭ يۈزىنى قاپلاشقا ئىشلىتىدىغان رەخت.

باشلىق-ماشلىق باشلىق ۋە باشلىق بىلەن بىر قاتاردىكى كىشىلەر: — بىرنەچچىنى ئىچكەندىن كېيىن ئاخىرىغىچە ئىچىمىسەك بولمايدۇ، باشلىق-ماشلىقتىن قورقمايمىز دەۋاتساق، ھاراقتىن قورقامدىكەن ئەخمەق! — دېدى ھاشمىمۇ ئۇنىڭ گېپىگە لوقما سېلىپ.

باشلىماق I پ ① بىرەر ئىشقا كىرىشمەك: سۆز باشلىماق. * ئەگەر رازى بولسىڭىز بۈگۈنلا ئۇيغۇراتسىينى باشلايمىز. ② يول كۆرسىتىپ، باش بولۇپ، يېتەكلەپ بارماق، ئەگەشتۈرمەك: ئاشپەز ئوتۇنچىنى ئاشخانىغا باشلاپ كىردى. * قىز شۇ گەپنى ئېيتقاچ، ئالماسنى دۈكان ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. ③ تەكلىپ قىلماق: ۋاي خۇدايىم، ئۆيگە باشلىماي قاراپ تۇرغىنىمنى قارامكىلار، قېنى ئۆيگە، ئۆيگە كىرىڭلار، ئۆيگە. * — قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، بولغۇلۇق بولۇپتۇ، نېمە كەلسە، ئۆزى كۆرۈر، — دېدى ھۇرنىساخان ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ. ④ بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارغا باش بولۇپ يېتەكلىمەك: بۇ ئىشنى ئەڭ دەسلەپ كىم باشلىغان، بىلەمسىز؟ ⑤ كۆچمە. باشقۇرماق، تەربىيە بەرمەك: بالىنى باشلىماق. * ئاتا باشلىمىغانىنىڭ پوردىقى چوڭ، ئانا باشلىمىغانىنىڭ ئەمچىكى چوڭ (ماقال). * ئوغۇل بالا دېگەنىنى ئاتا باشلاش كېرەك.

باشلىماق II پ. باشلىق سالماق، يېگى باشلىق سېلىپ تىكمەك (ئۆتۈك، مەسە قاتارلىقلارنى): تۇردى ئاخۇن ئۇستام ئۆتۈكنى بەك ياخشى باشلايدۇ.

باشلىنىش ① «باشلانماق II» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۇ پارتىيەمىزنىڭ ماركسزملىق توغرا لۇشىيەنىنىڭ ۋە مىللىي سىياسىتى، ئەدەبىيات — سەنئەت سىياسىتىنىڭ زور ئۈتۈقى، لېكىن بۇ تېخى بىر باشلىنىش. ② ئى <ئەد> كىرىش، مۇقەددىمە، ئېكسپوزىتسىيە.

باشلىنىش ھۇزىكىسى <مۇز> ① ئوپېرا، بالېت، كىنو قاتارلىقلار باشلىنىشتىن ئىلگىرى چېلىنىدىغان ئاھاڭلار. ② بىرلا بابلىق دۇخوۋوي مۇزىكا ئەسەرلىرى (كۆپىنچە تېمىلىق مۇزىكا بولۇپ كېلىدۇ). ③ ئاساسىي كۈي شەكىلىدە بولسىمۇ، بولمىسىمۇ بولىدىغان باشلىنىش قىسمى.

باشماق ئى. ئاياللار كىيىدىغان يەڭگىل، پۇت شاھالداپ تۇرىدىغان بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى: پۇتىغا يېنىك باشماق كىيىپ، چاچلىرىنى بېشىغا تۇرمەللەپ نېپىز ياغلىق بىلەن مەھكەم چىگىۋالغان بىر قىز كېلىۋاتاتتى.

باشمالتاق ئى. باش بارماق: قىز قولىغا ئىنتىك پېچاق ئېلىپ، ھەر ئىككى قولۇم ۋە ئىككى پۇتۇمنىڭ باشمالتاقلىرىنى كېسىپ تاشلىدى. ھوشۇمدىن كەتتىم.

باشمۇباش تەڭ قىممەتتە، ئۇستەكسىز؛

باشمۇباش تېگىشمەك.

باشمۇباش تېگىشمەك تەك قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئۇستەكسىز تېگىشمەك، ئالماش-تۇرماق: داۋۇت قاسىم بىلەن ئېشىكنى باشمۇباش تېگىشتى.

باشنماك ئى ← **تور دوپپا**: بۇ ۋاقىتتا بېشىغا باشنماك كىيىۋالغان بىر بوۋاي ئۆيدىن چىقىپ كەلدى.

باشۋاغ (توغرىسى: باشباغ) ← **باشباغ**.

باشى سۆپ [خەن] جان ت. بىرەر ھۈنەر-كەسىپ ياكى ئىشتا ئۇستا، ماھىر، چېۋەر: ئۇنىڭغا دادىسىدىن قالغان نۇسخا مۇشۇ گىلەمچىلىك بولىدى بولغاي، مەرھۇمۇ تۇنجى بالىمىزغا ئۆگىتىپ، بالىلارمۇ بۇ ھۈنەرگە باشى بولۇپ كەتتى.

باغ I ئى [پ] مېۋىلىك دەرەخ، تەك ۋە گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن يەر، مېۋىزارلىق: ئالمىلىق باغ. * بېغى بارنىڭ تېغى بار (ماقال). * ئاينىڭ بالىسى دەيمۇ، كۈننىڭ بالىسى دەيمۇ؟ چىرايلىقتىن چىرايلىق سەن، يېگى باغ ئالمىسى دەيمۇ؟

باغ سەيلىسى كىشىلەرنىڭ باغلارغا بېرىپ تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىشى: ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچە جاراڭلىق ۋە ئەركىن ئىدىكى، شۇ مىنۇتتا ئۇ ئۆزىنى سوراقخانىدا ئەمەس، گويا كۆڭۈللۈك باغ سەيلىسى ئۈستىدە سېزىۋاتقاندەك ئىدى.

باغ قىلماق بەلگىلىك بىر يەرگە كۆچەت تىكىپ، گۈل-گىياھ تېرىپ مېۋىلىك بەرپا قىلماق: قادىر ئاخۇن ئىككى مو يەرنى باغ قىلدى.

باغ II ئى ① باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە: يەنە ياريم سېنى دەپ، بولدۇم ئالەمگە يېغى. ئايرىلىپ كېتەي دېسەم، سەن يۈرىكىمنىڭ بېغى. ② توپلاپ بىلىدىن باغلىق بىلەن باغلانغان بۇغداي، پىچان، بېدە، ئوتۇن قاتارلىقلارنىڭ باغلانغان ھەربىر دانىسى: بىر باغ بۇغداي. * بىر باغ ئوتۇن قىلىپ، بېشىمغا ئېلىپ بازارغا باردىم. * ــ ھار-ۋىلار ئۆز-ئۆزىدىن قېغ توشۇپ، باغ تارتقانمۇ دېمەمسەن، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى. ③ مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇزلارنىڭ ساپىقى: بېغىدا پىشىپ قالغان يەلۈ-يېمىش. ④ سېۋەت، چۆگۈن، چىلەك قاتارلىقلارنىڭ ئوتقۇچى: سېۋەت، بېغى. چۆگۈن بېغى. چىلەك بېغى.

باغ باغلىماق ئورۇلغان بۇغداي، پىچان، بېدە قاتارلىقلارنى باغلىق بىلەن تېڭىپ، باغ ھالىتىگە كەلتۈرمەك: باغقا كىردىم گۈل ئۈزەي دەپ، گۈل ياتار شېخى بىلەن. گۈل ئېچىلغاندا كىرىڭ، باغلاپ بېرەي بېغى بىلەن.

بېغدا پىشىپ قالغان كىچىك تۇرۇپلا چوڭ كىشىلەردەك ئىش قىلىدىغان، ھەممىنى بىلىدىغان: بۇ بالا بېغدا پىشىپ قېلىپتىكەن-ھە! * ئۇ قارىغاندا كىچىككىنە تۇرىدۇ، قىلىقلىرى باشقىچە، بېغدا پىشىپ قالغان بالا ئىكەن.

باغاش ئى. قۇچاقلاش، باغرىغا بېسىش: يۈرەكنى ئىككى قولىلاپ مەن ئۇزاتسام سەن تۇتۇپ مازۇر، پۇتۇن ئەل ئالدىدا مەھكەم باغاش ئەتسەڭ مېنى رەنا.

باغاش ئەتمەك قۇچاقلىماق، باغرىغا باسماق: شۇ تاپتا، جىمجىت ئىسسىق كاڭ ئۇستىدە، يۇمشاق تۆشەكتە ئايتۇرا بىلەن باغاش ئېتىشىپ ياتساق قانداق ھۇزۇر ئىدى.

باغاشلاشماق «باغاشلىماق» نىڭ ئۇملۇق دەرىجىسى: يۈرىكىم ئېيتتى: «جەنۇب ئۇزۇق بولسا، كۆز بولۇپ يەكەن ئاڭا خوپ ياراشتى». سىنىكىدە تۇرغان قۇتلۇق كۇنلىرىمىزدە ئىلھاملار نەزمە بىلەن باغاشلاشتى.

باغاشلىماق پ. باغرىغا باسماق: قۇچاقلىماق: مەن بار ئۇچۇن بار-يوقۇمنى ئاتاپ قويغانمەن. ھېچ بولمىسا يارىم بار تاغنىڭ توپا-تاشلىرىنى باغاشلاپ كۆز يۇمالىسامۇ، ئۆزەمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن.

باغاق ئى. چاقىرىلىدىغان دېھقانلارغا ئەۋەتىلىدىغان تەكلىپنامە: 31-دېكابىر چۈشتىن

كېيىن لۇتپۇللا تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلەۋاتقاندا، كومپوزىتور مويدىن غوجا ئېلىپ كەلگەن بىر باغاقنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇ باغاقتا شائىر 31 — دىكابىر ئۆتكۈزۈلىدىغان تەبرىكلەش يىغىنىغا تەكلىپ قىلىنغانىدى.

باغاقچە ئى. خەت يېزىلغان كىچىككىنە قەغەز: دەل چۈشتى ئالدىمغا كىچىك باغاقچە، چۈشتى ۋە غۇژۇدە شۇركەندى تېنىم.

باغبانە ئى [پ] يېزىت. باغۋەن: باغ بىرلە ماڭا ئى زاھىد غېرىب بەزمە، باغ ساڭا بولسۇن، ماڭا باغبانە كېرەك.

باغ - بوستان ياشىنىغان، باراقسانلاشقان باغلار، بوستانلار: ياشا ساپ تۈيغۇدا ھەر دەم قىلىپ ھىممەتسىز، ئەر بولساڭ، ياسا چۆللەردە باغ - بوستان سۈيۈپ مېھنەتسىز.

باغ - بوستانلاشماق باغ - بوستان بولغان ھالەتكە كەلمەك: پۈتۈن يېزا - كەنتلەرنى باغ - بوستانلاشتۇرۇش ئۈچۈن كۆچەت قويۇش، جىرىم تىكىش ئىشىنى ھەممە ئادەمنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇش كېرەك.

باغ - بوستانلىق ياشىنىغان، باراقسانلاشقان باغلار، بوستانلار بار جاي: مانا بۇ دەشت - باياۋاننىڭ ھازىرقىدەك باغ - بوستانلىققا ئايلىنىشىدا ھەممىزنىڭىدىن ئۈنۈڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى كۆپ.

باغجانلىماق پ. ئاينىماق، باراقسانلىماق: ئۆسۈپ باغجانلىدى قايتا قەدىمىي ئۈجمزار باغلار، جاھان بازىرىغا يۈرتىنىڭ يېپەك ھەم قەغەزى... كەلدى. * ئۇمىدىنى قويدۇڭسەن يەردە، بىرمەھەل، ئاقتىكەن باغجانلاپ كەتكەنلىكىدىن.

باغچا (توغرىسى: باغچە) ← **باغچە.**

باغچە ئى ① كىچىك باغ: ئۇ باغچىنىڭ، بۇ باغچىنىڭ كۆچەتكىنىسى، مېنىڭ يارىم ئالەم خەلقىنىڭ چېچەككىنىسى. ② ھەر خىل گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ ئۆستۈرۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ ئىستىراھەت قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان جاي؛ ئامىۋى باغ: خېلى يىللاردىن كېيىن، مەن مەدەنىيەت ئىنقىلابى بولۇۋاتقان قالايمىقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ باغچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋېتىپ باشقىچە بىر مەنزىرىنى كۆرگەنىدىم. ③ مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش ئورنى: بالىلار باغچىسى. * مەن بالامنى بالىلار باغچىسىغا بەردىم. ④ ھەر خىل ھايۋانلار (بولۇپمۇ تەتقىقات قىممىتى يۇقىرى بولغان، بەزىبىر ئاز ئۇچرايدىغان ھايۋانلار)نى بېقىپ، كىشىلەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان ئورۇن؛ ئاجايىپخانا: ئەگەر ساڭا بەرگەن تەربىيىنى باغچىدىكى مايمۇنلارغا بەرسە، شۇ مايمۇن جېنىدا ئادەمچە ياشاشقا ئۆگەنگەن بولاتتى.

باغچى ئى <دېھ> ئورما ۋاقىتلىرىدا باغ باغلايدىغان ئادەم: ئورمىچىلار سول بېشىغا چىقىپ بولغۇچە، باغچى قىزلارمۇ باغلىرىنى باغلاپ ئۇلاردىن قالماي قىر ئۈستىدە تەييار بولاتتى.

باغدار ئى [پ] باغ ئىگىسى، باغۋەن: — خاتالاشمىسام، سىزنىڭ چاقماقلىق رەختىنى كۆڭلىكىڭىز بار ئىدىغۇ دەيمەن؟ — مۇمكىن. — ھا... ھا... ھا... سىزنى ئەزالار «باغدار تېخنىك» دەپمۇ چاقىرغانغۇ!

باغدىن - تاغدىن رەتسىز، ئىزچىل ئەمەس: ئۇ دەيدىغان سۆزلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ، باغدىن - تاغدىن سۆزلەپ قويۇپ، باغنى ئارىلىماقچى بولۇپ شىپاڭدىن چۈشتى.

باغلانتۇزماق «باغلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاشماق غوجىنى ئامبارنىڭ ئالدىدىكى ھاڭگا تېرەكىكە باغلاتقۇزۇۋېتىپ، كالتەك كۆتۈرگەنلەرگە يەنە بۇيرۇق قىلدى. * ئۇ، قولىدىكى دۇتارنى قويۇپ قويدى - دە، يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى: — تۇرمۇش ۋە روھىي غۇربەتچىلىك ئاخىر يۇرەك پىغانىمنى ئاشۇرۇۋەتتى ۋە مېنى سازغا ئىشتىياق باغلاتقۇزدى.

باغلاتماق «باغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى مەھكەم باغلىتىپ قويغانىكەنمەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق تۇرىۋېرىدۇ.

* بىر ئايدىن كېيىن ئۇلار قانۇنلۇق ئەر ـ خوتۇن بولۇپ، نىيازنىڭ ئائىلىسىگە پەيدا بولدى، ئەھۋال ئېنىق تۇرسىمۇ ساتتار نىيازنى خەلق ئەسكەرلەردىگە باغلاتتى، ئۇرغۇزدى.

باغلاشتۇرماق «باغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول باغلاشتۇرماق. جۈملىلەرنى باغلاشتۇرماق.

باغلاشتۇرۇلماق «باغلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باغلاشماق ① «باغلىماق» پېئىلى «①②»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: گۈناھىم شۇمكىن، بىلمىدىم زادى، تۇيۇقسىز تۇندە كېلىپ باغلاشتى مېنى. ② ماسلاشماق، باپ كەلمەك، مۇۋاپىقلاشماق: ئۇلار گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپ 4 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى بولسىمۇ، يازغان ماقالىلىرىنىڭ جۈملىلىرى خېلى باغلىشىپتۇ. ③ بىرەر نەرسە ھەقىدە ۋەدىلەشمەك، شەرتلەشمەك: مەن باغلىشىمەنكى، ئۇ مېنىڭ مۇلكۈمنى ھازىرلا ئەمەس، يەنە كېيىنمۇ ئۆز قولىدا تۇتىمەن دەيدۇ. * مانا مەن كاللامنى تىكىپ باغلىشىمەنكى، سەن كۆڭلۈڭگە ياقىقان بىرەر ئايالغا يولۇقساڭ، ئۇنىڭ كىم بولۇشى، قانچىلىك باي، سەتەڭ ۋە ياش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، شۇ ھامان ھەرىنىڭ ئۈۋىسىغا چۈشۈپ قالغاندەك بولىسەن.

باغلاق ① ئى. نەرسىلەرنى باغلايدىغان باغلىق: باغلاقتىكى ئېت ئۇۋغا يارىماس (ماقال). * تۇلىكە شۇ ئان يېشىپ ئۇنى باغلاقتىن، مىنىۋالدى ئوبدان پەيتىنى كەلتۈرۈپ. * ئۇ ئەسىتەكە ھويلىسىدىكى تېخى ئۇزۇلمىگەن ئۇزۇم، قىزىل سىرىق «مارشال» ئالمىلىرى، بېغىدىكى قورۇق تامنى ياقىلاپ ئۆسكەن تېرەكلىرىنى، باغلاقتىكى نەسىلىك سىيرلىرىنى كۆرسىتىپ ماختاندى. ② سۈپ. باغلانغان، باغلاغلىق؛ تېڭىلغان، تېڭىقلىق: بولۇڭدا، كونا بىر ساندۇق ئۈستىگە تىزىلغان رەتمۇرەت ئورۇن ـ كۆرپىسى. ساندۇقنىڭ يېنىدا تۇرار بايا ئۇ، توپلىغان كىر ـ قاتنىڭ باغلاق بوپسى. * بىر بالاغا ئۇچرىدىم، ئېكىسى بالاغا ئۇچرىدىم، بويىنى باغلاق بوز لاچىنەك، ئېنتىزارغا ئۇچرىدىم.

باغلاقسىز سۈپ. باغلانمىغان، تېڭىلمىغان: ئۇششاق باللار ئويناپ ئىشكىنى ئېچىۋېتىپتىكەن، باغلاقسىز ئات ئېغىلدىن چىقىپ كېتىپتۇ. *

باغلاقلىق سۈپ. باغلانغان، باغلاپ قويۇلغان، تېڭىلغان، تېڭىپ قويۇلغان: ئۆينىڭ ئوڭ تەرىپى قوتان، قوتانىنىڭ ئالدىدا يوغان توغراقتا بىر قىزىل تورۇق ئات باغلاقلىق تۇرۇپتۇ. * قاچقۇنىنىڭ قولى باغلاقلىق بولغاچقا، ئانچە يىراقتا كېتەلمىگەن بولۇشى مۇمكىن. * ئەپەندىمىنىڭ باغلاقلىق موزىيى ئارقاننى ئۈزۈپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئەپەندىم موزايىنى قوغلاپ تۇتالماي تازىمۇ چارچاپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپتۇ؛ ئاچچىقىدا باغلاقلىق سىيرنى ئۇرۇشقا باشلاپتۇ.

باغلام ئى ① توپلاپ، دەستىلەپ باغلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر بېغى: مېھمانخانىغا كىرسىڭىز ئەڭ دەسلەپ تەكچىلەرگە تىزىۋەتكەن يوغان باشلىق قوناق، باغلام ـ باغلام بۇغداي باشاقلىرى، ئاۋۇالداقتەك ئېچىلىپ كەتكەن كېۋەز شاخلىرىغا كۆزىڭىز چۈشىدۇ. * ـــ نېمە باردۇر بۇنىڭ ئىچىدە؟ ـــ دېدى قىزچاق، ئاچچىق سومكىنى. باغلام ـ باغلام پېچەتلەنگەن پۇل، بولدى ئۇنىڭ شۇندا كۆرگىنى. ② ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، باغلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر باغلام پىياز، بىر باغلام شاخ. * نۇرنىسانىڭ بىر قولتۇقىدا بىر باغلام شۇاق، يەنە بىر قولتۇقىدا بىر خالتا ئۇن بار ئىدى.

باغلام ـ باغلام ① «باغلام» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئايرىم ـ ئايرىم باغلانغان، بىر باغلام ـ بىر باغلامدىن قىلىنغان: تام بويلاپ قويۇلغان يېڭى جاھازلاردا تۇرغان باغلام ـ باغلام باغاقلاردىن باشقا گۈللۈك چىنە ـ قاچا، چوڭ ـ كىچىك تاۋاقلار دەستىلەگىلىك تۇراتتى.

باغلانما سۈپ. باغلانغان، باغلىنىدىغان: باغلانما تەسەۋۋۇرلۇق سەزگۈ. باغلانما ھەرىكەت.

باغلانما تەسەۋۋۇرلۇق سەزگۈ <پسىخول>

← ئاسسوتسىئاتسىيلىك سەزگۈ.

باغلانما هەرىكەت <تىبا> ئارتىسىنىڭ سەھنە هەرىكىتىنىڭ ئىزچىللىقى.

باغلانماق ① «باغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قارشىلىق قىلما! ئۇنىڭ كۆڭلى ساڭا باغلانغان. ② «باغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرنەچچە ئادەم قوللىرى باغلانغان هالدا تۇراتتى. ③ بىر-بىرىگە زىت ئىككى تەرەپ مۇئەييەن شارائىتتا ئۆزئارا چېتىلىشىپ ئوخشاشلىققا، ئورتاقلىققا ئىگە بولماق: مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار بىر-بىرىگە يېپىسز باغلىنىپ قېلىشتى. * ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇنىڭ هازىرقى روھىي هالىتى دەل ئەنە شۇ نەرسە بىلەن باغلانغان.

باغلىغۇچى ئى<تىل> جۈملىدە جۈملە بۆلەكلىرىنى ۋە مۇرەككەپ جۈملە تەركىبىدىكى ئاددىي جۈملىلەرنى بىر-بىرىگە باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان يارىدەمچى سۆز ۋە سۆز تۈركۈمى: تۇرلىگۈچى قوشۇمچىلار سۆزلەرنى بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزئارا باغلاپ كەلسە، باغلىغۇچىلار سۆزلەرنى تەڭداشلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزئارا باغلاپ كېلىدۇ.

باغلىق I سۈپ ① بېغى بار، باغقا ئىگە: ئۇنىڭغا خىزمىرنىڭ بىر باغلىق هويلىسى، ئۈچ ئېغىزلىق ئۆيى، 15 مو ياخشى يېرى، بىر دانە ئات-هارۋىسى تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ② باغ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، باغ قىلىنىدىغان: ئۇنىڭ بېغى بولمىغانلىقتىن بۇ قېتىم بىر مو باغلىق يەر بېرىلدى.

باغلىق II ① ئى. شاخ-شۇمبا، بېدە، بۇغداي، پاخال قاتارلىق نەرسىلەرنى باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۆزىدىن ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسىلىدىغان باغ: ئۇلار بىر تەرەپتىن باغلىق ئېشىپ، بىر تەرەپتىن ئۆزلىرى باغلاپ باراتتى. ② سۈپ. باغلاقلىق: يۇسۇپ ئاكا خەۋەر ئالغىن هالىدىن، قولۇم باغلىق زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن. قۇتۇلمىدىم باغرى قاتتىق زالىمدىن، قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن. ③ سۈپ. مۇناسىۋەتلىك، چېتىشلىق، ئالاقىدار: بۇ ئىش هەرقايسىلىرىغا باغلىق. * پويىزنىڭ تېز مېڭىشى ئۇنىڭ بوقىسىغا باغلىق. * كېيىنكى ئەۋلاد پۇقرالىرىنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقىغا باغلىق.

باغلىماق پ ① باغ، تۇغۇن سېلىپ ئۇلىماق؛ بىرىكتۈرۈپ تۇغمەك؛ چەگمەك: بەتىنكىنىڭ بوغقۇچىنى باغلىماق. * بۇ سوغۇقتا نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ قارىغا، بەتىنكىڭىزنىڭ يېپىنمۇ باغلىماپسىز. ② توپلاپ، دەستىلەپ بىلدىرىن چىگمەك؛ باغلىق سېلىپ تاڭماق: بېدە باغلىماق. * شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ تۆت باغ قىچىنى ئارغامچىدا باغلاپ، يېقىن ئاردىكى خامانغا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ③ ئارغامچا، بوغقۇچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىرەر نەرسىنى قىمىرلىيالمايدىغان قىلىپ تاڭماق؛ چىرمىماق، چۇشمەك: تىلسىز ئادەمنى باغلىغىچە ئىزا تارتىساڭچۇ! مانا مەندەك ئادەمنى باغلاڭلار. * ئاتامنىڭ يۈرتىغا بېرىشىم بىلەنلا شەھەر دەرۋازىسىدا بىرقانچە كىشىلەر مېنى ئورىۋېلىپ قوللىرىمنى ئارقامغا قىلىپ باغلىدى. ④ ئارغامچا، بوغقۇچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىرەر نەرسىگە چېتىپ قاچالىمايدىغان قىلىپ قويماق: بوينىدىن باغلىغان ئىت ئۇۋغا يارىماس (ماقال). * ئات ئورنىغا ئېشەك باغلىما (ماقال). * ئاتنىڭ يېنىغلا باغلاپ قويۇلغان قارا ئىت بىزنى كۆرۈپلا قاۋاشقا باشلىدى. ⑤ ئورناتماق، تۇرغۇزماق، تىكلىمەك: مۇھەببەت باغلىماق. * ئامانۇللا بولسا مۇشۇ مەھەللىدىكى بىر داڭلىق تۆمۇرچىدىن هۇنەر ئۆگەنگەچ، ئانارگۈل بىلەن مۇھەببەت باغلىغانىدى. * مېهنىتىمدىن گۈل ئېچىلدى كان، ئېتىز، لېيەندۇي ئارا، باغلىدى شاگىرتلىرىم چوڭقۇر ئىشەنچ-هۆرمەت ماڭا. ⑥ مۇناسىۋەتلەشتۇرمەك، يېقىنلاشتۇرماق، چېتىشتۇرماق: بۇ مەسىلىگە پەقەت ئىلمىي جاۋاب بېرىش كېرەك؛ بولمىسا سەن «خەلق ۋە

دۆلەت» دېگەن بۇ ئىككى سۆزنى بىر-بىرىگە نەچچە مىڭ قېتىم باغلىساڭمۇ، ئۇنىڭ بۇ مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا قىلچە ياردىمى بولمايدۇ. * قارىماققا كىچىك ئىشلار، ئەمما بىر-بىرىدىن سۈرۈشتۈرسە، ئۇلارنى بىر-بىرىگە ئەكىلىپ باغلىسا 3-دادۇيدە ئەكىبەرگە قارشى بىر يوشۇرۇن ھەرىكەتنىڭ بارلىقى ئېنىق. ⑦ قونماق، قاپلىماق: شىرنە باغلىماق. * ئۇنىڭ ياشلىقىنىڭ تەمىنى نۇرغۇن تېتىغان لەۋلىرى ئەمدى تەشنالىقىتىن قۇرۇپ گەز باغلىغان. ⑧ ياسىماق: — مېھمان، ئۇسسۇلۇق ئىچىۋالسىلا، — دېدى رەۋىخان رابىيەخاننى گۈللۈك ئاتكىرىتكىلار چاپلاغان تامغا يۆلەپ قويۇلغان ئۇچ كىشىلىك ئۇزۇن سافاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، — ھېرىپ چىققانلا، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇرسلا ياكى سۇپا باغلىغان ئۆيگە چىقايلىمۇ؟ ⑨ ئەسىر قىلماق، مەپتۇن قىلماق، ئۆزىگە قارىتىۋالماق: — چىرايلىق يۈزۈك بىلەن مېنى ئۆزەڭگە باغلىدىڭ. ئەمدى بىرئاز ئويناپ بەرگىن! — دەپتۇ بىر قىز. * ماۋجۇشىنىڭ مېھىر-شەپقىتىدىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇش بىزنى بىر-بىرىمىزگە چىڭ باغلىغانىدى. ⑩ ئەتمەك، ياپماق، توسماق، تاڭماق: جاللات كېلىپ ئۇنىڭ كۆزلىرىنى باغلاپتۇ. * تۇن پەردىسى يەر يۈزىنى قاپلىغانىدى، قاراڭغۇلۇق جەمئى كۆزنى باغلىغانىدى. ⑪ <دېھ> توسماق، تۇتماق، باشلىماق: سۇ باغلىماق. * ئۇ قالدۇرۇق يېرىگە تېرىغان بۇغدىينى سۇغىرىۋېلىش ئۈچۈن كېچىدە ببرىپ چوڭ ئېرىقتىكى سۇنى ئېتىزىغا باغلىۋالدى.

باغلىنىش ① «باغلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى ② ئى. كۆچمە. ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت؛ ئالاقە: ئەگەر بۇ خۇنپەرلەر بىلەن ھېچبىر باغلىنىشىم بولمىسا، ئۇلار مېنى نېمە قىلالايتتى. ③ ئى <پەلس> شەيئىنىڭ ئىچكى زىددىيەت تەرەپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ياكى شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا بېقىنىش، تەقەززا قىلىش ۋە بىر-بىرىگە ئايلىنىش مۇناسىۋىتى: كۆز كۆزىتىش ئەزاسى بولۇپ، دۇنيانى بىلىشنىڭ دېرىزىسى ھېسابلىنىدۇ. قول بولسا ئىشلەش ئەزاسى بولۇپ، دۇنيانى ئۆزگەرتىشنىڭ قورالىدۇر. بۇ ئىككىسىگەرچە ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئارىسىدا باغلىنىش بار.

باغلىنىشلىق ① سۈپ. باغلىنىشى بار، ئالاقىسى بار، چېتىشلىقى بار؛ مۇناسىۋەتلىك، ئالاقىدار: بىر-بىرىگە زىت نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولۇپ، ئۇلار مۇئەييەن شارائىتتا بىر پۈتۈنلۈكتە بىللە تۇرۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى مۇئەييەن شارائىتتا بىر-بىرىگە ئايلىنىدۇ. بۇ — زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقىنىڭ تولۇق مەنىسى. ② ئى <بىئول> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ تەڭ باراۋەر ئورۇنغا بولمىغان گېنىنىڭ ئىرسىيەتتىكى بىرىكىپ كەتكەن چاستوتىسى.

باغلىنىشلىق دولقۇن <فىز> ئۇستى-ئۇستىگە قاتلانغاندىن كېيىن روشەن ئىنتېرفېرېنسىيە ھادىسىسى پەيدا قىلالايدىغان دولقۇنلار.

باغلىنىشلىق سەزگۈ <پسخول> بىر خىل سەزگۈ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە بىر خىل تۇيغۇنىڭ پەيدا بولۇشىدەك پسىخىكىلىك ھادىسە.

باغمۇباغ باغ ۋە باغ، باغدىن باغقا: باغمۇ باغ يۇرۇپ سەيلە قىلماق.

باغۇ بوستان باغ ۋە بوستان.

باغ-ۋاران باغ ۋە باغ ئەتراپىدىكى دەل-دەرەخ، گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن جاي: ئەزالارنىڭ شەخسىي يەر، باغ-ۋاران، كۆللىرىگىمۇ ئەسلا سۇ يوق. * ھازىر ياغاچ-تاش سېتىۋېلىپ، تۇغقانلارنىڭ ياردىمى بىلەن قورۇ-جاي، باغ-ۋاران سېلىۋالدۇق.

باغ-ۋارانلاشماق پ. باغ-ۋارانلىقا ئايلانماق: — تەكلىماكان قىرغىقى باغ-ۋارانلاشقاندا مېنى ئېسىگىلاردىن چىقىرىپ قويماڭلار، — دېدى بوۋاي مىڭ تەسلىكتە.

باغ-ۋارانلىق باغ-ۋارانى بار، باغ-ۋارانغا ئىگە: شۇ ئىككىسى شۇ يۇرگىنىچە باغ-ۋارانلىق بىر يەرگە يېتىپ كېلىپتۇ. * چىرايلىق باغ-ۋارانلىق هويلىلار ئالدىدىن ئۆتكەنىنى تۇيماي قېلىپتىمەن.

باغۋەن ئى [پ] باغنى پەرۋىش قىلغۇچى كىشى: سېنىڭدەك بىر ياخشى گۈل، باغدا ياتامدۇ، سورايمۇ مەن باغۋەنلەردىن پۇلغا ساتامدۇ؟

باغۋەنچىلىك ئى ← **باغۋەنلىك**: — مۇددىر ئۆزىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى مەتسىيت ئاخۇنغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن سورىدى، — مېۋىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

باغۋەنلىك «باغۋەن» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: تۆت ئۆچكىسى بار ئادەمگە باغۋەنلىكىنىڭ نېمە كېرىكى، تۆت ئوغلى بار ئادەمگە ياخشى ئاتىنىڭ نېمە كېرىكى (ماقال). * — ئەي زامانىمىزنىڭ شاهى! — دەپتۇ كېمىنىڭ دورغىسى، — ئۇنى ئاتەشپەرەسلەر يۇرتىدا قالدۇرۇپ كەلدۇق. ئۇ، ئۇ يەردە بىر باغدا باغۋەنلىك قىلاتتى.

باغىبان ئى [پ] يېزا ← **باغۋەن**: زۇلۇمنىڭ چاھىدىن تارتىپ چىقارغان غەمگۇزارىمسەن، يۈرەك تەشنالىقىنى قاندۇرۇشتا گۈل ئۈزارىمسەن، بېغىمنى گۈللىتىپ ئازادە قىلغان باغىبانىمسەن.

باغىر (باغرى) ئى ① جىگەر، بېغىر: ئۇ ئىككىسى سەككىز كۈندىن بۇيان بىر-بىرىگە قاش ئېتىشىپ يۈرىدۇ، مۇمكىن بولسا باغرىنى يېيىرىپ كۆرسەتكۈسى بار ئۇلارنىڭ. ② كۆكرەك، كۆكس، تۆش: باغرىغا باسماق. * سۇپۇرگە ئاكا، بولۇپمۇ ئېلىقۇل مۆمىن، ياۋاش ئىنسانىڭ تەۋەررۇكى بولۇپ قالغان كىچىككىنە كەنجىتايغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇنى كېچىسى باغرىغا بېسىپ، كۈندۈزى قوينىغا سېلىپ يۈرۈپ، ئاخىر بەش ياشقا كىرگۈزدى. ③ كۆڭۈل، دىل، نىيەت، يۈرەك، قەلب: يۈقىرى يارنىڭ ئۆيىنى، ئاندىن تۆۋەن دوستىنىڭ ئۆيى، ئوتى باغرىمدا كۆيىدۇ، ئۇستىخىنىمدا چوغى. * بېگىم ئۆز باغرىنى بىزگە ئاتىدى. ④ كۆچمە. تۇغقان، قېرىنداش: ئېلىقۇل ئۆز باغرىم ئەمەسمۇ، مۇشۇ ئۆيدە تۇردۇم، قېرىنداشلار خەۋەر ئېلىشتى، كەتمە دېيىشتى. * ئۆز باغرىڭمۇ؟! بىر قېتىملىقا كەچۈرۈڭ بېتىك...! ⑤ ئېتەك، قاپتال، يان: بۇ يىلمۇ مۇزتاغ باغرىغا باهار كەلدى.

باغرى تاش باغرى قاتتىق؛ شەپقەتسىز، رەھىمسىز، مېهىر-مۇھەببەتنى كەم: بۇ باغرى تاشلار سېنىڭ كۆز ياشلىرىڭغا قارىمىدى. هەي گۈلەمخان، باغرىلىرى تاشمۇ؟ نېمە مۇشەققەتلەر بىلەن چوڭ قىلىمىدۇق بۇ بالىلارنى. * ئۆستەڭ بويى سۈزۈك تاش، ماڭغانلارنىڭ كۆزى ياش. بۇ پەرمانىنى چىقارغان، نىكۇلاي زالىم باغرى تاش.

باغرى تاشلىق شەپقەتسىزلىك، رەھىمسىزلىك؛ مېهىر-مۇھەببەتنى كەملىك: بۇ دەهشەتلىك سۆزنى نېمىدېگەن ئاسان، نېمىدېگەن باغرى تاشلىق بىلەن ئېيتتى ئۇ! ھېنىڭ دەۋاتقىنىم ئويۇنىنىڭ شۇ قىسمىدا باغرى تاشلىق چىرمىشىپ يېتىپتۇ.

باغرى تاشلىق قىلماق رەھىمسىزلىك قىلماق، شەپقەتسىزلىك قىلماق: — سىزمۇ ئۆمرىڭىزدە بىرەر باغرى تاشلىق قىلغانمىدىڭىز؟ — هە... بىر قېتىم، كۆپ ۋاقىتلار بۇرۇن، يامان باغرى تاشلىق قىلغانىدىم.

باغرى چىدىماق كۆڭلى چىدىماق: دېيىشكە ئەلۋىدا سىزنى چىدامىدۇ باغرىمىز بىزنىڭ، يېقىملىق كۆيىڭىز بىرلە ياشايدۇ روھىڭىز سىزنىڭ.

باغرى خۇن ← **باغرى قان**: ئېلىيۇغا يىگىتنىڭ باغرى خۇن، جىگىرى كاۋاپتەك بىلىندى.

باغرى خۇن بولماق ← **باغرى قان بولماق**: ئوغلىنىڭ قىلغان ئىشىدىن ساربخان ئانىنىڭ باغرى خۇن بولۇشقا باشلىدى.

باغرى سۇنۇق مۇساپىرت ۋە ئېغىر ئوگۈشسىزلىق سەۋەبىدىن كۆڭلى يارىلانغان، خۇشال ئەمەس: بۇ كىشى يۇرتىمىزغا مۇساپىر-دۇر، مۇساپىر دېگەنىنىڭ باغرى سۇنۇق، ئۆزى

غېرىبدۇر.

باغرىغا باسماق قوينىغان ئالماق، قۇچاقلىماق: ئاتا-ئانىسى: — ۋاي جېنىم بالام، بارمۇسەن؟ نەلەردە يۈرىسەن؟ ئاكاڭلار سېنى ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ كەلگەنىدى، دەردىگدە يىغلاپ يۈرۈپ كۆز نۇرىمىزدىن ئايرىلدۇق بالام، — دەپ يىغلاپ بالىسىنى باغرىغا بېسىپتۇ. * ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن «ئالىمجان سىنىپىمىزدىكى ئۇلگىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى» دېگەن ماختاشلارنى ئاڭلىغاندا، باشقا ئاتا-ئانىلارنىڭ ئالدىدا پەخىرلىنىپ بېشىدىن سىلىغانىدى؛ «داشۆدە ئوقۇپ ئىنژېنېر بولىمەن» دەپ ئېيتقاندا، «مەقسەتكگە يەت ئوغلۇم»، دەپ باغرىغا باسقانىدى.

باغرى قاتتىق ← باغرى تاش: — قاراڭلار ئاۋۇ تازىمۇ باغرى قاتتىق بوۋاي ئىكەن. شۇ ساقلى بىلەن ئۆزى ئېشەككە مىنۋېلىپ، كىچىكىنە بالىنى پىيادە ماڭدۇرۇپتۇ، — دەپ غودۇڭشىپتۇ يولىنىڭ بويىدا ئولتۇرغان بىرنەچچە كىشى.

باغرى قاتتىقلىق ← باغرى تاشلىق: — نېمانداق باغرى قاتتىقلىق قىلىدىغانسىز كىچىكىنە بالىغا، — دېدى ئايشەمخان يولدىشىغا.

باغرى قارا قان ← باغرى قان: ئەرزىمىنى ئىشتىگىل ئەمرزادىلار، باغرى قارا قان بولغان مەن ئەمەسمۇ، ئۆز تېغىمىدىن كەتكەن شېھىتزادىلار، ئىزدىگىنىڭ شاھى جاھان مەن ئەمەسمۇ.

باغرى قان غەم-قايغۇسى چەكسىز ئېغىر، دەردى تولا، ئېغىر بەختسىزلىككە ئۇچرىغان، بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن: ئېلىيوۋغا يىگىتنىڭ باغرى قان، جىگىرى كاۋاپتەك بىلىندى.

باغرى قان بولماق ئېغىر بەختسىزلىككە ئۇچرىماق، بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشمەك، ئېغىر دەرد تارتماق: باغرى قان بولغان كىشى.

باغرى قانماق ← كۆڭلى قانماق: ئەمدى مەن باغرىم قانغۇچە ژۇرنال كۆرەلەيدىغان بولۇپتىمەن.

باغرى كاۋاپ بىرەر نەرسىنىڭ دەردىدە، ئىشقىدا، ئارزۇسىدا كۆيگەن، ئۆرتەنگەن: قولۇڭ ئۇزات، قوينۇڭغا تارت باغرى كاۋاپىنى، تەشنا يۈرەك سەندىن كۆتەر شېرىن جاۋابنى...

باغرى كاۋاپ بولماق بىرەر نەرسىنىڭ دەردىدە، ئىشقىدا، ئارزۇسىدا كۆيمەك، ئۆرتەنمەك: كۈنلەر كۆتۈپتۇ، يىگىت مېلىكىنى كېچە-كۈندۈز ئويلاپتۇ، باغرى كاۋاپ بولۇپتۇ. ئاغزىدىن چىقىنى نەپەس ئەمەس، بەلكى كۆيۈۋاتقان يۈرىكىدىن چىققان ئىس بولۇپتۇ. * ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ يارىم، مېنىڭ ھالىم خاراب بولدى، سېنىڭ ئىشقىڭدا، دەردىگدە كۆيۈپ باغرىم كاۋاپ بولدى.

باغرى كەڭ ① قۇچىقى، ئېتىكى كەڭ: مېھرىڭ شۇنچە ئىسسىق ھەم باغرىڭ شۇنچە كەڭ، ئەي ماڭا جان بەرگەن ئانىجان ۋەتەن. ② كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، سېخىي، مەرد؛ ھەممىگە مەرھەمەتلى كەڭ ۋە قولى ئوچۇق: قىل ئەزىز ئۆمرۈڭگە مەردلىكنى بايراق، ئادەملەر ئەزەلدىن مەردلەرگە ئامراق، تارىختا ئۇنتۇلماس مەردلەر قىسسىسى، مەردلەرنىڭ باغرى كەڭ پايانسىز يايلاق.

باغرىنى ئەزمەك ① كۆڭلىگە، قەلبىگە قاتتىق تەسىر قىلماق؛ ئېرىتمەك: قوينى ھەيدەپ ئىككىسى، ساھىلارنى كېزىپتۇ. يىگىت نەيدە تۆككەن مۇڭ، قىز باغرىنى ئېزىپتۇ. ② كۆڭلىنى قاتتىق ئازابلىماق، يۈرىكىنى ئەزمەك: ئەگەر ماڭا چىن دوست بولىدىغان بولساڭ، مۇنداق گەپلەر بىلەن باغرىمنى ئەزمە.

باغرىنى تىلماق قاتتىق ئازاب ۋە دەردكە سالماق: ھەتتا تۇغۇلغان كىچىك بوۋاقمۇ، يىغلاپ سالاتتى ئېچىپ كۆزىنى، ئانىلارنىڭمۇ باغرىنى تىلىپ، سارغايتقاندى گۈدەك يۈزىنى.

باغرىنى چاك ئەتمەك ← باغرىنى تىلماق: غۇنچە لەۋ ئاچىتى كۈلۈپ مېھرى بىلەن باققاچ ھاۋا، قىلدى باغرىنى چاك ئېتىپ گۈل بەرگىدە بۈلبۈل ناۋا.

باغرى ئىسسىق مېھرىبان، غەمخور، خۇش چىراي: «بۇلاقبېشى» ئەي گۈزەل ماكان، باغرى ئىسسىق، ئۇلۇغ ئانجان. ساغلام ئۆسۈپ يېتىلگەن سەندە، نىزاردەك ئۇستاز — غەزەلخان.

باغرى يارا ئوڭۇشسىزلىق ۋە زەربىدىن كۆڭلى رەنجىگەن، كۆڭلى ئاغرىغان، كۆڭلىدە دەردى بار: مېھرىلىك سۆيىدى ـ دە، تۆكتى ئۇنىچە ياش، باش قويۇپ شۇ يار باغرىغا مېنىك.

باغرى يۇمشاق ← كۆڭلى يۇمشاق: ئۇ دادىسىنىڭ ئىرادىسىنى قانداق بويسۇندۇرالدى ـ سۇن! پەقەت شۇ مېھرىبان باغرى يۇمشاق ئانىغا ئۆز ھالىنى ئېيتىش كېرەك ـ تە!

باغرى يۇمشاقلىق ← كۆڭلى يۇمشاقلىق: تولىمۇ باغرى يۇمشاقلىق قىلىپ كەتسىمۇ جان توشىمىغۇدەك بۇ جاھاندا»، دەپ ئويلىدى ھاشىمجان بايانتىن بولغان ۋەقەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ.

باغرتاق ئى. تارس. ئايالالارنىڭ كۆكسىنى ئاسراش، كۆتۈرۈش ۋە يوشۇرۇش ئۈچۈن كۆكسىگە تاقايدىغان بۇيۇم.

باغرلاتماق «باغرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاڭ ئاتقاندا تۇرسۇن ئاكام بۇغدايلىققا چىقىپ قارىسا، كېچىچە يامغۇر ئارىلاش چىقىقان قاتتىق بوران دان تۈتۈۋاتقان بولۇق بۇغدايلارنى يەر باغرلىتىپ ياتقۇزۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مول ھوسۇلدىن ئۈمىدسىزلەندى.

باغرلاشماق «باغرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاغ باغرلىشىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ ئىلىشانىڭ يېنىغا يېتىپ كەلگەندە، ئىلىشا راۋابنى قورام تاشقا يۆلەپ قويۇپ تەمكىن ئولتۇرۇپ «زېرەك دېھقان» توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەشكە باشلىغانىدى.

باغرلىغۇچى سۆيەتدە. گەۋدىسى ياكى باغرىنى يەرگە يېپىشتۇرۇپ ماڭىدىغان: غولى يەرگە يېپىشىپ ئۆسىدىغان: يەر باغرلىغۇچى ھايۋانلار. باغرلىغۇچى ئۆسۈملۈكلەر.

باغرلىغۇچى ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يۆگىمەچ غولى ياكى ياماشقۇچى غولى بولغان ئۆسۈملۈكلەر.

باغرلىماق پ ① باغرىنى، گەۋدىسىنى يەرگە يېقىپ ياتماق: يەر باغرلاپ ئىلگىرىلىمەك. * قولى قاتتىق يارىلانغان پىلىموتچىك ياقۇبنى بىر جەڭچى يەر باغرلاپ ئېلىپ قايتتى. * ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قارىغا ئېتىش مەشقى، دۈشمەنگە ئېتىلىك ئۇرۇش مەشىقى، يەر باغرلاپ يۇرۇش مەشقى، گرانات ئېتىش مەشقى ئۆتكۈزمەكتە. ② گەۋدىسىنى يېقىن قىلىپ ياكى ياندىشىپ يۇرمەك: ياقىلاپ، قاپتالىلاپ، بويلاپ ماڭماق: قارلىغاچ يەر باغرلاپ ئۇچۇۋاتىدۇ. * شانيار تام باغرلاپ، قوناقلىقلارنىڭ ئىچى بىلەن يۇگۈرۈپ كەتتى. * تۆمۈر بوۋا قوتاندىن ئايرىلىپ، تاغ باغرلاپ يولغا چۈشتى.

باقار ① «باقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل سۈپەتدىشى. ② ئىسىم بىلەن قوشۇلۇپ كېلىپ «باقىقۇچى، قارىغۇچى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈندۇ: ئات باقار. ئىشىك باقار. * ئۇنىڭ 20 يىلغا يېقىن ئۆمرى مەخسۇت بەگنىڭ ئاتخانىسىدا ئات باقار، ئات يېتىلگۈچى بولۇپ رىياز ەت چېكىش بىلەن ئۆتتى.

باقالى ئى [پ] ئۇن، قوي يېغى، سۈت، شېكەر، ھەسەل، ياڭاق، ئۈزۈم، تۇخۇم، سودا، قەھۋە قاتارلىقلارنى سېلىپ خېمىرنى سۈيۇق قىلىپ يۇغۇرۇپ، دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

باقان ← **باقاندەك.**

باقاندەك سۈپ. راۋۇرۇس، كېرەككە كېلىدىغان: قابىل: توختى ئاخۇن ئاكامنىڭ باقاندەك تۆت ئوغلى بار. ئۇلار ھەر جەھەتتىن يېتىشىپ كەتتى.

باقاۋۇل ئى.تارس. پادىشاھ، خان سارايلىرىدا پادىشاھ ۋە خانلارغا تاماق تەييارلاشقا مەسئۇل مەنسەپدار: پادىشاھ ھېلىقى مەخلۇقنى جاڭگالغا مېھماندارلىقىقا تەكلىپ قىلىشقا باقاۋۇلارنى بۇيرۇپتۇ.

باقتۇرغۇزماق «باقماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـ مۇشۇ يەرگە چوڭ بىر باغ بىنا قىلدۇرۇپ دۇنيادىكى بارلىق قۇشلارنى

شۇ باغقا يمغدۇرۇپ باقتۇرغۇزسلا بولمامدۇ؟ — دېدى مەلىكە شاھزادىغا.

باقتۇرماق «باقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇجىلىقنى يەنە ئۆزەڭ ئۆتەۋاتىسەن، مەن نېمە ئۈچۈن قويۇمىنى باشقىلارغا باقتۇرىدىكەنمەن؟

باققال ئى [ئە] قوغۇن-تاۋۇز، مېۋە-چېۋە بىلەن تىجارەت قىلغۇچى: ئۇ بىر ئىش بىلەن كوچىغا چىقىپ، ھېلىقى ساقچىنىڭ قاسىم باققال بىلەن كاۋاپخانىدا ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.

باققاللىق (توغرىسى: باققاللىق) ← **باققاللىق.**

باققاللىق ئى. قوغۇن-تاۋۇز، مېۋە-چېۋە بىلەن تىجارەت قىلىش كەسپى: بۇ چاغلاردا ئۇ 28 — 29 ياشلارغا بېرىپ قالغان بولۇپ، بىر تەرەپتىن يەر تېرىدى، يەنە بىر تەرەپتىن باققاللىق قىلدى. دەرۋەقە ھال-كۈنى بىرئاز ياخشىلاندى.

باقما سۈپ. مەخسۇس بېقىش، ئۆستۈرۈش يولى بىلەن يېتىشتۈرۈلگەن، بېقىلغان.

باقماق پ. ① نەزەر تاشلىماق، نەزەر سالماق، قارىماق: كۆكىكە باقما، كۆپكە باق (ماقال). * ئەركىن چەكسىز ئىپتىخار ئىچىدە بۇ سوتسيالىستىك يېڭى ھاياتنىڭ مەنزىرىسىگە ھەۋەس بىلەن باقتى. * قىزىل گۈللەر ئىچىدە غۇنچىسىنى ساقلىدۇق، شۇنچە خەقلەر كېلىۋىدى ھېچ كىشىگە باقمىدۇق. ② قارىشىلىق بولماق: ئاغزىغا قارىماق: بايىغا باقىقان قۇل بولار، كەمبەغەلگە باقىقان گۇل بولار (ماقال). * باي بايىغا باقار، سۇ سايغا ئاقار (ماقال). ③ كۆزەتمەك، قاراپ تۇرماق، ساقلىماق، مۇھاپىزەت قىلماق: ئۇنى ئىككى پايلاقچى بېقىپ تۇرۇپتۇ. * ئۇ ھەر كۈنى كېچىدە خامان باقاتتى. بۈگۈن قانداقتۇر ساقسىز بولۇپ قېلىپ خامان بېقىش ۋەزىپىسىنى قاسىمغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. * — قوغۇن بېقىۋاتقان كىم؟ — دەپ توۋلىدى ئۇ يىراقتىن. ④ تەربىيىلىمەك، پەرۋىش قىلماق، ھالىدىن خەۋەر ئالماق: بالا باقماق. كېسەل باقماق. * بىز ئۇنى 13 يىل بېھىمەي بېدۇرۇپ، كېيىمەي كېيدۇرۇپ باقتۇق. * يۈرتقا بارغاندىن كېيىن ئاچام بىلەن ئىككىمىز ئانامنىڭ كېسىلىنى باقماچ، سىزنىڭ توغرىڭىزدا سۆزلەپ بەردىم. ⑤ ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئۆي قۇشلىرىنى پەرۋىش قىلماق، ئاسرىماق، ئۇلتلاتماق: پادا باقماق، توخۇ باقماق. * ياش چاغلىرىدا يېتىم قالغان سادىق ئاتا-ئانىسىنىڭ قەرزى ئۈچۈن خىزمىتىنى قويىنى بېقىشقا باشلاپتۇ. * ئالتاي باقتىم قويىڭنى، بىر كۆرمىدىم بويۇڭنى. كۆرسەتمىسەڭ كۆرسەتمە بۆرە يېسۇن قويۇڭنى. ⑥ ئاختۇرماق، ئىزدىمەك: يانچۇقنى باقماق. * ئاپا، ئاشخانىنى بېقىپ پىچاقنى تاپالمىدىم، نەدە قويغانتىڭ. ⑦ تېپىپ ئۇلتۇرمەك: پىت باقماق، باش باقماق. * — ئۇنىڭ بېشىنى بېقىپ قويساڭ بولمامدۇ، پىت بولۇپ قالغانغا ئوخشايدۇ، — دېدى قاسىم ئايالىغا. ⑧ كۆچمە. يېمەك، ئىچمەك: ئاشقا باقماق. * قېنى يولداشلار، نانغا بېقىڭلار، چايدىن ئېلىڭلار. ... * — خوش قېنى، — غۇلام قوشۇقنى چۆپكە پاتۇرۇپ ئېتىپ، بېشى بىلەن شوپۇرغا ئىشارەت قىلدى، — بېقىڭە، ئۇستام. ⑨ مۇڭاپىقلاشقان، ماسلاشقان ھالدا ئىش تۇتماق: زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق (ماقال). * ئەتىگەن تۇرۇپ قوشنىڭغا باق (ماقال). * ئاپتاپنىڭ چىقىشىغا باق، سۇنىڭ ئېقىشىغا (ماقال). * ئۇ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا بېقىپ تەرەققي قىلىدۇ. * — دادا، مەن ساڭا يەنە بىر ئېيتاي، — دېدى سابىر جاراڭلىق ئاۋازدا، — ئەمدى بۇ يېڭى دەۋر، ھەممە ئىش يېڭىچە بولىدىغان زامان! سەنمۇ ئەمدى زامانغا باق! ⑩ رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۇس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. 1) ئىش-ھەرىكەتنى بېجىرىشكە ئۇرۇنۇشنى بىلدۈرىدۇ: مەن ھېچقاچان يالغان سۆزلەپ باقمىغان. * بىز ئەمدى يەنە ئېنگىلىسنىڭ بايانلىرىنى كۆرۈپ باقايلى. 2) ئىش-ھەرىكەتنى سىناپ كۆرۈش، بېجىرىش، قىلىپ بېقىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: يەپ باقماق. تېتىپ باقماق.

* شۇنداق بولسمۇ سوراپ بېقش كېرەكمكىن.

باقمچى ئى. چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۇرۇش، كۆپەيتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

باقمچىلىق ئى. چارۋا ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىش ھەم كۆپەيتىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئېشىپ قالغان بىر قىسىم ئەمگەك كۈچلىرى مۇلازىمەت خىزمىتى، سودا، باقمچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى.

باقلە ئى<بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى چاسا شەكىلدە، ئىچى كاۋاك؛ گۈلى ئاق، يۇزىدە سۆسۈن رەڭلىك دېغى بار؛ قاسراقلىق مېۋە تۈتىدۇ؛ ئۇرۇقنى يېگىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى ياكى ئۇرۇقى.

باقمەندە سۆپ [ئە+پ] مەڭگۈلۈك، ئەبەدىيلىك، دائىمىيلىق: بۇ دۇنيا ھېچكىمگە باقمەندە ئەمەس.

باقمەندىلىك «باقمەندە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كونا كادىرلار بىلەن يېڭى كادىرلارنىڭ ئورۇن ئالمىشىشى تەبىئىي قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن، ئىلمىيلىققا ئىگە، باقمەندىلىك تۈزۈم ئىلمىي قانۇنىيەتكە خىلاپ.

باقي [ئە] ① سۆپ. دائىمىي، ئەبەدىي، مەڭگۈ، مەڭگۈلۈك، ئۆلمەس: باقي ئالەم. * مەن سائا باقي ئەمەس، كىمنىڭ قولىدا بولسام، شۇنىڭغا ئىشلەيمەن. * ئەگەر ياسىن خوجا خەت يازمىغان بولسا، ئۇكا، ئېھتىمال ئىككىمزنىڭ دىدار كۆرۈشۈشى ئۇ دۇنياغا باقي بولۇپ قالاتتىمكىن! ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

باقي ئالەم ← **باقي دۇنيا**: — ئامبارنى ئاچامسەن، يوق؟! ئاچمساڭ ئامبىرىڭ ئۆزەڭگە يەرلىك بولىدۇ، يەردىكى مانا شۇ تۇكۇرۇكۇم سىڭگىچە جاۋاب بەرمىسەڭ، ئۆزەڭنى باقي ئالەمدە كۆر!

باقي دۇنيا ئۇ ئالەم، قيامەت، ئاخىرەت: ئەگەر بۇ ئالما بولمىغان بولسا، قىز باقي دۇنياغا كېتەتتى. * سۇلايمان توپىبىشىنىڭ باقي دۇنياغا راۋان بولۇشى تەقدىرىي ئاللانىڭ ئىلىم ھېكمىتى.

باك ئى [ر<فران] سۇ ۋە ماي قاتارلىق سۇيۇقلۇق قاچىلىنىدىغان مېتال ياكى يالتىراق تۇك: باكتىكى سۇپىسۇزۇك ماي تەۋرىنىپ چايقىلاتتى.

باكالاۋر ئى [ر] بەزى دۆلەتلەردە ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلىدىغان ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان.

باكتېرىئوفاگ ئى [ر] <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ بىر خىلى، شەكلى قۇمچاققا ئوخشايدۇ، باكتېرىيىلەرنى ئېرىتەلەيدۇ. ئۇ قۇيرۇق قىسمى بىلەن باكتېرىيە تېنىگە بۆسۈپ كىرىپ، كۆپ مىقداردا كۆپەيىش ئارقىلىق باكتېرىيىنى ئېرىتىۋېتىدۇ. مەلۇم بىر خىلدىكى باكتېرىئوفاگ پەقەت ئۆزىگە ماس كېلىدىغان باكتېرىيىگىلا قارىتا رول ئوينىيالايدۇ.

باكتېرىئوفاگ دېغى <بىئول> تەركىبىدە باكتېرىيە بولغان قاتتىق ئۆستۈرگۈچ ئوزۇقتا باكتېرىئوفاگ باكتېرىيە ھۈجەيرىلىرىنى پارچىلىغاندىن پەيدا قىلغان سۇزۇك داغ؛ شەكلى كۆپ خىل بولىدۇ، بەزىلىرى گەردىش شەكلىدە كېلىدۇ، بەزىلىرى كۆپ قەۋەتلىك مەركەز داش چەمبەرگە ئوخشايدۇ، يەنە بەزىلىرى سەل يۇمىلاق كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىمۇ ئوخشاشمايدۇ.

باكتېرىئولوگ ئى [ر] <بىئول> ← **باكتېرىيىشۇناس.**

باكتېرىئولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> ← **باكتېرىيىشۇناسلىق.**

باكتېرىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> مىكرو

ئورگانىزملارنىڭ چوڭ بىر تۈرى، تېنى ئىنتايىن كىچىك بولۇپ، پەقەت مىكروسكوپلار ئارقىلىقلا كۆرۈشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ شارسىمان، تاياقسىمان، بۇرمىسىمان، يايسىمان ۋە يېپىسمان قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللىرى بولىدۇ. ئادەتتە بۆلۈنۈش ئارقىلىقمۇ كۆپىيىدۇ. ئۇ تەبىئەتكە كەڭ تارقالغان بولۇپ ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپىدۇ، بەزىلىرى ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق بولسا، بەزىلىرى ئىنسانلار ۋە چارۋىلارنى كېسەل قىلىدۇ.

باكتېريە ئانتىگېنى <بىئول> باكتېريە تېنىدىكى ئانتىگېنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ گىرام مەنپىي تاياقچە باكتېرىيىسىنىڭ ئانتىگېنى بولۇپ، خىمىيىۋى تەركىبى مايلىق شېكەردىن ئىبارەت.

باكتېريە بومبىسى <ھەرب> تۆرلۈك كېسەللىك باكتېرىيىسىدىن كېلىپ چىققان زەھەرلىك ماددىلار ئارقىلىق ئادەم ۋە ھايۋانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان بىر خىل بومبا.

باكتېريە توپلىمى <بىئول> يەكگە باكتېريە ياكى ئۇنىڭ سپورىسى قاتتىق ئۆستۈرگۈچ ئوزۇقتا كۆپىيىپ. كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان دەرىجىدە شەكىللەنگەن باكتېريە كالونىسى.

باكتېريە توشۇغۇچى <تىب> ئۆز تېنىگە كېسەللىك باكتېرىيىسىنى يۇقتۇرۇۋالغان بولسىمۇ كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈلمىگەن ياكى كېسەل بولۇپ ساقايغاندىن كېيىن كېسەللىك باكتېرىيىسى يوقالمىغان ۋە بۇ خىل كېسەللىك باكتېرىيىسىنى باشقىلارغا يۇقتۇرىدىغان ئادەم.

باكتېريە خلوروفىلى <بىئول> ئاز ساندىكى ئۆزلۈكىدىن ئوزۇقلىنىدىغان باكتېريىلەردىن تېپىلىدىغان، خلوروفىلغا ئوخشاپ كېتىدىغان خىمىيىۋى ماددا.

باكتېريە قورالدىرى <ھەرب> تۈرلۈك باكتېريە ۋە كېسەللىك باكتېرىيىسى پەيدا قىلىدىغان زەھەرلىك ماددىلار ئارقىلىق ئادەم ۋە ھايۋانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان قوراللار.

باكتېريە ئوغۇتى <بىئول> سۈنئىي ئۈسۈلدا ئۆستۈرۈلگەن ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېريە، يىلتىز باكتېرىيىسى ۋە فوسفور باكتېريىلىرى ئارقىلىق ياسالغان باكتېرىيىلىك ياسالما، ئۇ تۇپراق تەركىبىگە كىرگەندىن كېيىن ھاۋادىكى ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇپ، زىرائەتلەر شۇمۇرەلەيدىغان ماددىلارنىمۇ زىرائەتلەر شۇمۇرەللەيدىغان ماددىغا ئايلاندۇرىدۇ.

باكتېريە ئۇرۇشى <ھەرب> باكتېريە قورالىرىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق قىلىنىدىغان ئۇرۇش.

باكتېريە ئېرىتكۈچ <بىئول> باكتېريىلەرنى ئېرىتەلەيدىغان ماددىلار. بۇ خىل ماددىلار باكتېريە ھۈجەيرە پەردىسىنى تۈزگۈچى كۆپ قەنتلىك ماددىلارنى پارچىلاپ، باكتېريىلەرنىڭ ۋەيران بولۇشى ۋە ئۆلۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. كۆز يېشى، ماگىقا، شۆلگەي، ئاق قان دانچىسى ۋە تۈخۈم ئېقى قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە باكتېريە ئېرىتكۈچ بولىدۇ.

باكتېريىگە قارشى فاكتور <بىئول> باكتېريىلەرنىڭ ئۆسۈشى ۋە بۆلۈنۈشىنى توسىدىغان بىرخىل ياكى تەبىئىي ھالەتتىكى ماددىلار.

باكتېريىگە قارشى قان زەردابى <بىئول> كېسەللىك باكتېريىسىنى ھايۋانلار تېنىگە ئوكۇل قىلغاندىن كېيىن ئېرىشكەن قان زەر-

دابى. بۇ خىل قان زەردابىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئادەملەردىكى يۇقۇملۇق كېسەلكە-لەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى ۋە ئۇنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

باكتېرىيىلەرنى چەكلەش رولى <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ فىزىكىلىق، خىمىيە-لىك ۋە بىئولوگىيىلىك ئامىللىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئۆسۈش ۋە كۆپىيىشىنى چەكلەش رولى. بۇ ئامىللار يوقالغاندىن كېيىن مىكرو ئورگانىزملار ئۆزىنىڭ نورمال ھاياتىي پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ.

باكتېرىيىشۇناس ئى [ر<گرېك+پ] <بىئول> باكتېرىئولوگىيە ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، باكتېرىئولوگىيە مۇتەخەسسىسى، باكتېرىئولوگ.

باكتېرىيىشۇناسلىق ئى <بىئول> باكتېرىيە-لەرنىڭ ھالىتى، تۈزۈلۈشى، تۈرى ۋە ھاياتىي پائالىيەت قانۇنىيىتىنى؛ باكتېرىيە-لەرنىڭ سانائەتتىكى ئېچىتىش ھەم ئىنسان ۋە جانلىقلاردا بولىدىغان كېسەللىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم؛ باكتېرىئولوگىيە.

باكتېرىيىلىك سۈپ. باكتېرىيىسى بار، باكتېرىيىگە ئىگە: باكتېرىيىلىك تولغاق.

باكتېرىيىلىك تولغاق <بىئول> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل قوزغاتقۇچى تولغاق تاياقچە باكتېرىيىسى. ئالامەتلىرى: قىزىش، قورساق ئاغرىش، قۇرۇق ئىنجىقلاش، ئىچى سۇرۇش، تەرەت ئىچىدە يېرىڭلىق قان ۋە شىلىمشىق سۈيۇقلۇق ئارىلاش كېلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

باكتېرىيىلىك يەم-خەشەك <بىئول> چارۋىلار ئۈچۈن پايدىلىق مىكرو ئورگانىزملارنى ئىشلىتىپ ئېچىتىش ئارقىلىق تەييارلانغان بىر خىل ئوزۇقلۇق.

باكتېرىين ئى [ر] <بىئول> ← **ۋاكسىنا**.

باكىلىت ئى [ر] <خىم> فېنول بىلەن فور-مالدېگىتنى سىنتېز قىلىش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل يالتىراق، قاتتىق ۋە يۇزى سىلىق كېلىدۇ، ئاساسەن توك ئىزولياتور ماتېرىيالى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە «فېنول-فورمالدېگىت يالتىراق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

باگاژ (باگاژى) ئى [ر<فىران] <كونا> يولۇچىلار يۈكى.

باگۇ ئى [خەن] <تىل> ماقالە يېزىش، نۇتۇق سۆزلەش قاتارلىقلاردا قوللىنىدىغان بىر خىل مەنىسىز، قېتىپ قالغان، ئۆلۈك، ناچار ئىستىل؛ پارتىيە باگۇسى.

باگۇچىلىق ئى <تىل> باگۇ ئىستىلى بىلەن شۇغۇللىنىش: باگۇچىلىققا قارشى تۇرۇش.

بالۇك I ئى [خەن] ① ئېلان قىلىنغان تىزىملىك. ② يازما چوك خەتلىك ئېلان.

بالۇك چىقارماق ئېلان قىلىنىدىغان تىزىملىكنى ئۈقتۇرماق.

بالۇك كۆتۈرمەك قارتا ئويۇنىدا ئويۇن تۈتقۇچىنى بەلگىلەش ئۈچۈن قارىمۇقارشى تەرەپ قولىغا ئالغان قارتىنى سېلىشتۇرماق.

بالۇك II ئى [خەن] جان ت. قاداق.

بالۇك III ئى [پ] يېرىم مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قۇرۇق ياغاچتىن ئىچى كاۋاك قىلىپ ئويۇل-غان، چوك ئىككى چوكا بىلەن ئۇرۇلىدىغان يەرلىك ياغاچ ناغرا.

بالۇك چالماق باشنى چوكا ياغاچ بىلەن مەلۇم رىتىمدە ئۇرۇپ ئاھاڭ چىقارماق.

باشلىق سۈپ. جانت ← **قاداقلىق**: بىر باشلىق چايدان.

بال I ئى. يېزىت. **ھەسەل**: چىمەنلەرنىڭ لېۋىدىن تۆكۈلدى ئەنبەر، ئالما، ئانار باغرىدىن ئاقتى بال، شېكەر.

بال قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى

يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى يىڭنە شەكىللىك ۋە يىپسىمان بولىدۇ؛ ئاتلىق گۈلى سېرىق، ئانلىق گۈلى يېشىل قوڭۇر رەڭدە؛ مېۋىسى يۇمىلاق تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ، سىرتقى يۈزىدە تەڭگىچە لىرى بولىدۇ؛ ياغىچى پۈختا، چىك بولۇپ شېپال قىلىشقا بولىدۇ؛ دەرەخ مېيىدىن ئىسكىپىدار ئىشلەشكە بولىدۇ.

بال قوشۇقى ھەسەلنى ئىستېمال قىلىشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل كىچىك قوشۇق: بال قوشۇقىدا دورا ئىچمەك.

بال ھەرىسى ھەسەل ھەرىسى: ياش نېغىتچى قەلبىگە ئوت ياقتى قىزنىڭ ۋەدىسى، قىپقىزىل گۈل مەڭزىگە قوندى شۇ دەم بال ھەرىسى.

بال II مۇس [ر<فارس] <مېتېئور> يەر تەۋرەش ۋە شامال قاتارلىق تەبىئىي ھادىسىلەرنىڭ كۈچىنى بىلدۈرىدىغان ئۆلچەم بىرلىكى: بەش بال شامال. ئالتە بال يەر تەۋرەش. * بىركۈنى توقۇز بال بوران چىقىپ قاتناش توختاپ قالدى.

بالا I ① ئى. يېڭى تۇغۇلغان، تېخى ئانا باغرىدىن ئايرىلمىغان: بۇۋاق: بالىنى ئېمىتمەك. بالىغا ئەمچەك سالماق. ② ئى. ئاتا-ئانىسىغا نىسبەتەن قىز ياكى ئوغۇل پەرزەنت: مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا (ماقال). ③ ئى. بويىغا يەتمىگەن ئادەم؛ ياش: قىز بالا. ئوغۇل بالا. * ئادەمنىڭ مېۋىسى ــ بالا (ماقال.) * ــ ئەي مەلىكەم، بۇ چۈش ئەمەس، ئوڭۇم. چۈنكى ئۇ بالا تاش بىلەن ئۇرۇپ پېشانەمنى يارغانىدى، ــ دەپتۇ. ④ سۈپ. كۆچمە. يېشى چوڭ بولسىمۇ گۆدەكلەرچە ئىش، قىلىقلارنى قىلىدىغان: نادان: بالا، قىلىغان ئىشىڭ چالا (ماقال). ⑤ سۈپ. كىچىك، ياش: بالا ئىشچى، بالا پادىشاھ. * بادامخان: ــ قويىسىلا خېنىم، ئۆزىمىز بالا تۇرساق تېخى، ــ دېدى. ⑥ ئى. يېڭى تۇغۇلغان كىچىك ھايۋان ياكى تۇخۇمدىن چىققان قۇش: قاغا بالام ئاپئاق دەيدۇ، كەرپە بالام يۇمشاق دەيدۇ (ماقال). ⑦ سۈپ. بىر تۈردىكى چوڭ-كىچىك نەرسىلەرنىڭ كىچىكى: بالا مەش. بالا توقاچ. بالا يەڭ. بالا تام.

بالا باققۇچى باشقىلارغا يالليىپ ئولارنىڭ بالىلىرىنى باقىدىغان ۋە ئۆي ئىشلىرىنى قىلىدىغان ئايال.

بالا بولماق ① چوڭ بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىلمەك: بالا، بالا بولغۇچە، ئانىسى موما بولار (ماقال). * ئۇنىڭ بالىسى خېلى ياخشى بالا بولۇپتۇ. ② مەلۇم سەۋەب بىلەن باشقىلارنىڭ پەرزەنتلىكىدە، تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىلمەك، شۇ كىشىلەرگە ئۆز ئاتا-ئانىسى قاتارىدا مۇئامىلە قىلماق: ــ ئاتا سىزمۇ يالغۇز ئىكەنسىز، سىزگە بالا بولۇپ، قېشىڭىزدا تۇرۇپ خىزمىتىڭىزنى قىلساق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بالىلار.

بالا تاپماق (ئەرگە نىسبەتەن) پەرزەنت كۆرمەك، بالىلىق بولماق: ئۇ توي قىلىپ ئۈچ يىلغىچە ئارقا-ئارقىدىن تاپقان بالىلىرىنىڭ ھەممىسىلا قىز ئىدى.

بالا تاشلاش <زوئول> بوغازلىق جەريانى ئوتتۇرا يولدا ئۇزۇلۇپ قېلىپ، تۆرەلمىنىڭ ۋاقتىسىز تۇغۇلۇشى ياكى چۈشۈپ كېتىشى. ئۇ سەۋەبلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئادەتتىكىچە بالا تاشلاش، يۇقۇملۇق بالا تاشلاش، پارازىتلىق بالا تاشلاش قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ.

بالا تام <بن> ئۆي-ئىمارەت سىرتقى تاملىرىنىڭ ئۆگزىدىن ئېشىپ چىقىپ تۇرغان پاكار قىسمى. ئۇ بىنانىڭ كۆركەم كۆرۈنۈشى، ئۆگزىدىكى نەرسىلەرنىڭ سىرتقا كۆرۈنمەسلىكى قاتارلىق جەھەتلەردە رول ئويناىيدۇ.

بالا سزىپ كەتمەك ئۆزىنىڭ ئېغىرئايلىقى

هەققىدىكى گۈمانى توغرا چىقماسلىق.

بالا قوزغالماق بالا ئانا قورسىقىدىكى ئوغلىدىن قوزغىلىپ كەتمەك: بالا قوزغىلىپ كەتسە تۇغۇت قىيىن بولىدۇ.

بالا قىلماق ① بېقىپ چوڭ قىلماق؛ ئۆسۈرمەك، يېتىشتۈرمەك: ياشىنىپ قالغان ئاتا قېرىپ قالغانلىقىغا ئۆكۈنۈپ: — بۇنى بالا قىلغۇچە كۆزۈم يۇمۇلىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى. ② ئۆز تەربىيىسىگە، پەرزەنتلىكىگە قوبۇل قىلماق؛ بېقىۋالماق: ھەسەن بەدرىدىن ماقۇل كۆزدى، ئاشپەز ئۇنىڭغا يېڭى كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، بالا قىلىۋالدى.

بالا قۇلۇن ئاسرىۋالغان، بېقىۋالغان بالا: — مەنسۇر ئۇنى بالا قۇلۇنلۇقىغا ئەكىرىۋېلىشنى نىيەت قىلىپ يۈرگىلى نەكەم، بۇنى پۈتۈن خەلقى ئالەم بىلىدۇ، — دېيىلگەنىدى ئەرزنامىدا.

بالا كەش 12 ياشتىن 13 ياشقىچە بولغان بالىلار كىيىدىغان قىشلىق قونچلۇق ئايغ.

بالا كۆرمەك ① بالىلىق، پەرزەنتلىك بولماق: ئايال كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ: — بىزنىڭ بالىمىز يوق ئىدى، بالا كۆرۈشنى مەنمۇ شۇنداق ئارزۇ قىلاتتىم، — دەپ سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، بىر نەۋرە سىغلىسىغا. ② كىچىك بالا قاتارىدا ھېسابلىماق، تېخى ئەقىلغە توشمىغان دەپ قارىماق: — ئاكا! بىزنى بالا كۆرۈۋاتامسىز، بىزمۇ 25 لەرگە كىرىپ قالدۇق، ئۇنچىلىك ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايمىز جۇمۇ! — دېدى زاھىر باشلىقنىڭ گېپىنى بۆلۈپ.

بالا كىچىك نادان، پەمسىز، كەم ئەقىل: ئۇ ماڭا: — بىز نېمىدېگەن بالەنمۇ بالا كىچىك — دە! — دېدى.

بالا مالاي كىشىلەر ئىشكىدە ياللىنىپ ئىشلەيدىغان، تېخى بالاغەتكە (يىگىتلىك قۇرامىغا) يەتمىگەن بالا خىزمەتچى: بايۇەچچە سۆزلەۋېتىپ: — بالا مالايغا ئېيتىڭلار، ئۇنى تېزرەك باشلاپ كەلسۇن! — دېدى.

بالا مەش كاناي بىلەن ئەسلىي مەشىنىڭ ئارىلىقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، سوقىچاق مەش.

بالا ھەمراھى <تب> ئانا تېنىدىكى بالىياتقۇ دىۋارى بىلەن تۆرەلمە ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان يۇمىلاق توقۇلما. ئۇ كىندىك بىلەن تۆرەلمىنى تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق، تۆرەلمىنى ئانا تېنى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۈرۈپ تۇرىدۇ.

بالا ئىشچى ياللىنىپ ئىشلەيدىغان، تېخى قۇرامىغا يەتمىگەن ئىشچى: بىركۈنى ئىۋان سېرگىيېۋىچ ئۆزىنىڭ روسىيىدە تۇغۇلغانلىقىنى، كىچىك ۋاقتىدا ئائىلىسىنىڭ بەكمۇ نامراتلىقتا كۈن كەچۈرگەنلىكى، ئۆزى زاۋۇتتا بالا ئىشچى بولۇپ ئىشلىگەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

بالا يەڭ يەڭنىڭ قېيىپاش كېسىلگەن كىچىك پارچىسى.

بالا يۈزى كۆرمەك ← بالا كۆرمەك: ئەمدىلا بالا يۈزى كۆرگەن ئوسمان ئىسمىلىك بىر ياش مۇئەللىم نۇرنىسانى ئۆي خىزمەتچىلىكىگە ئېلىپ كەتتى.

بالىلار ئەدەبىياتى <ئەد> ئۆسمۈر بالىلارنىڭ يېشى، زېھنى ۋە ھەۋىسى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئىجاد قىلىنغان ئەدەبىي ئەسەر.

بالىلار باغچىسى <مائار> مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش ئورنى. ئۇ ئەھۋالغا قاراپ كۈنلۈك ياكى ھەپتىلىك بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئومۇمەن كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا ئەخلاقىي، ئەقلىي، مەدەنىي ۋە تەنتەربىيە تەلىم-تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىدۇ. تەربىيىنىڭ سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلىشىغا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن بالىلار چوڭ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك سىنىپلارغا ئايرىلىدۇ. چوڭ سىنىپلاردا مۇۋاپىق تىل، ھېساب، رەسىم ۋە قول ھۈنەر دەرسلىرى ئۆتۈلىدۇ.

بالىلار بايرىمى <ماۋار> پۈتۈن دۇنيادىكى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ بايرىمى. 1949 - يىلى موسكۋادا ئېچىلغان خەلقئارا دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ يىغىنىدا 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىنى خەلقئارا بالىلار بايرىمى كۈنى قىلىپ بېكىتكەن.

بالىلار بۆلۈمى <تىب> دوختۇرخانىلاردىكى بالىلارنىڭ كېسىلىنى تەكشۈرىدىغان داۋالايدىغان مەخسۇس بۆلۈم: ئاسىيە ئىككىنچى دوختۇرخانا بالىلار بۆلۈمىدە ئىشلەيدۇ.

بالىلار پالىچى<تىب> جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل. بۇ خىل كېسەلنى يۇلۇنغا ۋىرۇس بۆسۈپ كىرىپ پەيدا قىلىدۇ. ئۇ كۆپ ھاللاردا بىر ياشتىن ئالتە ياشقىچە بولغان بالىلاردا كۆرۈلىدۇ، ئاساسلىق ئالامەتلىرى: قىزىش، پۈت - قول قاتتىق ئاغرىش ۋە تارتىشىپ قېلىش قاتارلىقلار بولۇپ، ئېغىرلاشقاندا پالەچ قىلىپ قويىدۇ.

بالىلار پسىخولوگىيىسى بالىلار پسىخىكا تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى ۋە ياش ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بالىلار قىياتىرى مەخسۇس ئۆسمۈر بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تەييارلانغان؛ ئۆسمۈرلەرنى قىزىقتۇرىدىغان؛ ئۆگىنىشكە، تۇرمۇشقا ئىنتىلدۇرىدىغان سەھنە ئەسىرى.

بالىلار چۆچىكى بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، مول تەسەۋۋۇر ۋە مۇبالىغىلەشتۇرۇش ئارقىلىق، بالىلارنىڭ ھەۋەس قىلىشىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلغان چۆچەك.

بالىلار سارىيى ← ئۆسمۈرلەر سارىيى:

شەھىرىمىزدە يېڭىدىن سېلىنغان بالىلار سارىيى ناھايىتى كۆركەم بولۇپتۇ.

بالىلار فىلىمى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مەخسۇس ئۆسمۈر بالىلار ئۈچۈن ئىشلەنگەن، بالىلار ئاسان چۈشىنەلەيدىغان ۋە مەلۇم تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە، قىزىقارلىق فىلىم.

بالىلار قوشىقى <ئەد> بالىلار تېتىلى بىلەن ئوقۇلىدىغان ۋە بالىلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، شەكلى بىرئاز ئاددىي ناخشا - قوشاقلار: كىچىك بالىلارغا خاس، چۈچۈك تىل بىلەن يېقىملىق ئېيتىلغان بۇ تاكىسۇققىنا بالىلار قوشىقى مېنىڭ دىققىتىمنى ئۆزىگە تارتتى.

بالىلار كۇتۇپخانىسى ئۆسمۈر بالىلارغا ئائىت كىتاب، گېزىت - ژۇرنال ۋە باشقا ماتېرىياللارنى يىغىپ، رەتلەپ ۋە ساقلاپ، ئۆسمۈر بالىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كۇتۇپخانا.

بالىلار كۇلۇبى مەخسۇس ئۆسمۈر بالىلار ئۈچۈن سېلىنغان ۋە بالىلار تۇرلۇك مەدەنىي مەشغۇلاتلارنى ئېلىپ بارىدىغان كۇلۇب.

بالىلار كۆرگەزمىسى مەخسۇس ئۆسمۈر بالىلار ئۈچۈن ئېچىلغان ۋە تەربىيە قىممىتىگە ئىگە مەزمۇنلارنى تۇرلۇك ئەمەلىي شەكىللەر ئارقىلىق جانلىق ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ كۆرسىتىدىغان ياكى بالىلار ئۆزلىرى ياراتقان گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى قويۇلغان كۆرگەزمە.

بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى <تىب> مېدىتسىنا ئىلمىدىكى بىر خىل كىلىنىكىلىق پەن. ئۇ بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، ئوزۇقلىنىشى، ساغلاملىقى، بالىلار كېسەللىنىڭ سەۋەبلىرى، كېسەلنىڭ باشلىنىش پرىنسىپلىرى، كېسەل جەريانى، كېسەل ئەھۋالى، دىئاگنوزى، ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ. ئاساسلىق ۋەزىپىسى بالىلارنىڭ تەن ساغلاملىقىنى كۆچەيتىپ، سالامەتلىكىنى قوغداشتىن ئىبارەت.

بالىلار كىنوخانىسى مەخسۇس ئۆسمۈر

بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن سېلىنغان، بالىلار چۈشىنەلەيدىغان، بالىلار ھەۋەس قىلىدىغان كىنو ۋە تىياتىرلار قويۇلىدىغان كىنوخانا.

بالىلار كىيىملىرى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ بەدەن تۈزۈلۈشى ۋە ياش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تىكىلگەن كىيىملەر.

بالىلار لاگېرى ئۆسمۈر بالىلار يازلىق تەتىل ۋاقىتلىرىدا سىرتقا چىقىپ ساياھەت قىلىدىغان، دەم ئالىدىغان جاي.

بالىلار ماتارىپى ئوقۇش يېشىغا توشمىغان ئۆسمۈر بالىلارغا قارىتىلغان ماتارىپ.

بالىلار ناخشىسى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ تۇرمۇشى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، ئوبرازلىق شەيئىلەرگە بولغان قارىشى ۋە كەلگۈسى گۈزەل تۇرمۇشقا بولغان تەلپۈنۈشى ئەكس ئېتىلىدىغان ناخشا.

بالىلار ئويۇنى ① ئۆسمۈر بالىلار ئويناي-دىغان ۋە تۇرمۇشقا تەقلىد قىلىنىغان تۈرلۈك شەكىلدىكى قىزىقارلىق ئويۇنلار. ② بالىلار تىياتىرى: يېقىندىن بۇيان قويۇلۇۋاتقان بالىلار ئويۇنى خېلى ياخشى تەييارلىنىپتۇ.

بالىلار ئويۇنچۇقى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ خاراكتېرى، ئالاھىدىلىكىگە ماس ھالدا مەخسۇس بالىلارنىڭ ئويناپ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن ياسالغان ھەر خىل ئويۇنچۇقلار.

بالىلار ئۆمىكى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە مەملىكەت ئازاد بولۇشتىن بۇرۇن ھەرقايسى ئىنقىلابىي بازىلاردا قۇرۇلغان ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتى.

بالىلار ئۆيى 10—14 ياشتىكى يېتىم بالىلارنى يىغىپ تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇن. بالىلار بۇ يەردە تولۇقسىز مەلۇماتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەرگە ھۆكۈمەت تەمىناتىدا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ ۋە مۇۋاپىق خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

بالىلار ئىسكىرىپكىسى بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە خاس، كىچىك قىلىپ ياسالغان ئىسكىرىپكا.

بالا II (بالاسى) [ئە] ① ئى. باشقا كەلگەن ئاپەت؛ پالاكەت؛ خەۋپ-خەتەر: ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا (ماقال). * ساقلانساڭ بالا يوق، ساقلانمىساڭ داۋا يوق (ماقال). * ئادەمگە سىنىزلىكىمۇ بىر بالا ئىكەن. ② ئى. ئاپەت، خەۋپىنىڭ سەۋەبىي؛ ئىللىتى: بىر بالاسى بولمىسا، قۇيرۇق ياتامدۇ تاشتا (ماقال). * — ھەممە بالا مۇشۇ ئەزىزىخاندا، — دېدى دىلەيساخان. ③ سۈپ. قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدىغان؛ ئۇستا، چېۋەر، ماھىر: قاسىم دوستىنىڭ دولىسىغا قېقىپ تۇرۇپ: — سۆزگە بالا نېمە ئىكەنسەن، — دەپ ماختاپ قويىدى. ④ ئى. ناھايىتى زور ھېچ نەرسە كار قىلمايدىغان نەرسە.

بالا بوۋاق ① پالاكەت، كۈلپەت كەلمەك؛ ئاپەت يۈز بەرمەك: نېمە بالا بولىدى، ئۆزەمگە بىر دەرد تېپىۋالدىم. * بۇ يىل يۇرتىمىزدا چېكەتكە بالاسى بولدى.

بالا تاپماق ئاپەت تۇغدۇرماق، پالاكەت ئېلىپ كەلمەك، خاپىلىق پەيدا قىلماق: ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا (ماقال). * ئۇ: — مۇشۇ قېرى كەلسىلا بىر بالا تاپماي قويمايدىغۇ زادى، — دېدى كۆلكە ئارىلاش. * — مەن بالا تاپتىم دەپتىمەن! بېشىمغا بالا تاپقانىكەنمەن، — دېدى سايىت ئاخۇن خىرىلداپ.

بالا تەگمەك بالا كەلمەك: ھەلىمخان: — ۋاي خۇدايىم، بۇ ئادەمگە نېمە بالا تەگكەندۇ، چىرايى تاتىرىپ تامدەكلا بولۇپ قاپتىغۇ ئەمدى؟ — دېدى.

بالا تېرىماق خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، جېدەل-ماجىرالارنى كەلتۈرۈپ چىقارماق: توختاخۇن: — ھېلىقى ناسرىنىڭ ئوغلى نادىر دېگەنمۇ ئەپەندى ئەمەسمىدى، ئەنە شۇمۇ ھەممە

بالانی تهرپ، هۆکۈمه‌تکه قارشی چقپ، ئاخری ئۆز بېشنی يېدىغۇ، — دېدی. * — بېشنی تېنىدىن جۇدا قىلىش كېرەك، بولمىسا، كۆپ ئۆتمەي بالا تېرىيدۇ، — دەپتۇ هەيدەر.

بالادا قالماق ئاپەت، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىككە دۇچار بولماق: مەنمەنلىكتىن كىشى قالار بالادا، كەم بولغانلار ئاخىر بولار زىيادە، ياخشىلىق قىل، ئېتىك قالسۇن دۇنيادا، چوڭلار سۆزى شولدۇر، ئازاد ئەيلىگىل.

بالاغا تىقماق بالايىئاپەتكە، كۆڭۈلسىزلىككە، پېشكەللىككە دۇچار قىلماق: سۇئ جياك: — ئەتە پانۇس سەيلىسىنى كۆرۈپ بولۇپ، كېچىلەپ قايتقىنىمىز تۇزۇك، بولمىسا، بالاغا تىقىلىپ قالمىز! — دېدى. * — دەسلىپىدە سۇئ دانىش ئۆزلىرىنى بالاغا تىققان، ئەمدى لياڭشەن كۆلىگە بارماقتىن باشقا يول يوق، — دېدى يەنچىك.

بالاغا دۇچار قىلماق ← **بالاغا تىقماق**: **بالاغا سالماق** ← **بالاغا تىقماق**: بۇ يىل ئون ئىككى يىل بولۇپ قالدى ئۇكام، بۇ ئەپەندى بولماق، مېنى بىر بالاغا سالدى ئۇكام.

بالاغا قالماق ئاپەت، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىككە گىرىپتار بولماق: ئىشنى قىلغان كانايچى، بالاغا قالغان سۇنايچى (ماقال). * هارماق دېسە هاپاش بولۇپتۇ، تېخىمۇ دېسە بالاغا قالدىم، بۇ ئەخمەق گادايدىن، — دەپ ئۇنى قوغلاپ چىقىرىپتۇ. * يامۇلنى تېشىپ قويۇپ، ئىككى چىقتىم تالاغا. مېنى باقماق بەش يايى، ئەمدى قالدى بالاغا.

بالاغا قويماق ← **بالاغا تىقماق**: ئۆزى چىقتى تالاغا، مېنى قويدى بالاغا (ماقال). * دادام: — ئۇلار بۇ يەرنى بىلمۇالىسا، مېنىڭمۇ كارايىتىم چاغلىق، لېكىن مېنى ھىمايە قىلمۇاتقان بۇ كىشىلەرنى بالاغا قويمىز، — دېدى.

بالا كەلمەك ئاپەت، يامانلىق، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، پېشكەللىك كېلىپ چىقماق، پەيدا بولماق: يېغى ياندىن قويۇر، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال). * بېشىڭغا ھەر بالا كەلسە، ئۆزەڭنىڭ خۇيى-پەيلىدىن كۆر (ماقال). * دىۋە: — سەن كەك قورساق بول! يامانلارنىڭ قىلمىشلىرى ئاخىر ئۆزىگە بالا كەلتۈرىدۇ، دېگەن ماقال بار، — دەپتۇ.

بالانى ھاپ ئېتىدىغان ← **بالانى يەيدىغان**.

بالانى يەيدىغان ھېچ نەرسىدىن يانمايدىغان دەرىجىدە ئاچكۆز، قارنى يامان، تويماس: بالانى يەيدىغان بىر نانغىمۇ تويمىدىڭمۇ؟

بالا ئۈستىگە قازا كەلمەك بالايىئاپەت، ئۆلۈم-يېتىم ۋە پېشكەللىكلەر ئارقا-ئارقىدىن، ئۈستى-ئۈستىلەپ كەلمەك: ھاشىم بايىنىڭ يول ئۈستىدە ماشىنا ھادىسىگە ئۇچرىشى ۋە ئېلىپ ماڭغان چامادانىنىڭ يوقىشى بالا ئۈستىگە قازا كەلگەندەك بىر ئىش بولۇپتۇ.

بالا ياغماق ئاپەت، كۈلپەت قاتمۇقات كېلىپ تۇرماق: بۇگۈن ئاسماندىن يامغۇر ئەمەس، بالا ياغدى.

بالا يەتمەك ← **بالا كەلمەك**: — سىلەرگە نېمە بالا يەتتى؟ — دەپ ئۇلاردىن سوراپتۇ ۋەزىر.

بالا III (بالاسى) ئى. <بت> ئۆيىنىڭ ئۈستىنى يېپىشتا سىنجى ياغاچ ئۈستىگە توغرىسىغا قويۇلىدىغان ۋە ئۈستىگە ۋاسا ئورنىتىلىدىغان ياغاچ؛ جەگە.

بالا بېشى <بىن> ① تامنىڭ جەگە (لىم) قويۇلغاندىن كېيىن جەگە (لىم) ئارىلىقلىرىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن ئېتىلگەن قىسمى. ② بالا ياغاچنىڭ سىنجىغا قويۇلغان بېشى.

بالا-چاقا ① بىر ئائىلىدىكى چوڭ-كىچىك، قىز-ئوغۇل بالىلار، بالا-ۋاقا: يۇسۇپ توختى: — ئاتا-ئانا بىلەن بالا-چاقا ئوتتۇرىسىدا مەڭگۈلۈك ۋاپادارلىق؛ ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا تەۋرەنمەس ساداقەتلىك؛ دوست-ئاغىنىلەر ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر ئىخلاسمەنلىك بولۇشى كېرەك، — دەيتتى. ② ئائىلە ئەزالىرى؛

خوتۇن ۋە بالىلار: ئايىمخان ئاچا: ـــ ساۋۇت، مە، بالا ـ چاقاڭدىن خەت كېلىپتۇ، ـــ دەپ يانچۇ- قىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇندى.

بالا ـ چاقلىق بالا ـ چاقسى، ئاتىلىسى بار: لەشكەرلەر زىنداندىن چىققان قىزلارغا ئۆيلىنىپ، بالا ـ چاقلىق بولۇشۇپتۇ. * ئۇ، توغرا سىياسەت يۈرگۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۆيلىنىپ بالا ـ چاقلىق بولۇپ قالدى.

بالاخور سۈپ [ئە+پ] ① باشقىلارنىڭ ھەقىقىنى يەۋالىدىغان، ھارامتاماق: ئۇ غەزىپىنى زوربىغا بېسىپ، كۆزلىرىگە غەل ـ پال ياش ئالغان ھالدا: ـــ ھوي، تويماس بالاخور! سەن ئەسلىدە ئادەمنىڭ قان ـ يېشىنى ھاراققا تېگىشىپ ئىچىدىكەنسەن ـ دە! ـــ دەۋەتتى. * جاھالەت دۇنياسى ئاچتى ۋەھىمىلىك ئاغزىنى ئاخىر، كىرىپ كەتتى، ئۇنىڭ تويماس بالاخور قارنىغا تاشۋاي. ② بالايىئاپەت، خەۋپ ـ خەتەر پەيدا قىلىدىغان؛ پېشكەللىك كۆڭۈلسىزلىكلەر- نىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولىدىغان؛ جېدەلخور: نادىر: ـــ بۇ بالاخور ئايروپىلانلارنى يوقاتماي تۇرۇپ، قايسى يۈزۈم بىلەن قىسمىغا قايتىمەن؟! ـــ دېدى.

بالاخورلۇق «بالاخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بالادەك سۈپ. ناھايىتى زۇر، ھېچ نەرسە كار قىلمايدىغان: بالادەك نەرسە. بالادەك نەپسىدىن كەچمەك.

بالادەك نەپسىدىن كەچمەك ناھايىتى زور مەنپەئەت ياكى ئۆزىگە ئىنتايىن زور ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىدىن ۋازكەچمەك.

بالاغەت ئى [ئە] قىز ـ ئوغۇلالارنىڭ جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلىشى.

بالاغەتكە يەتكەن مەزگىل قىز- ئوغۇللارنىڭ كۆپىيىش ئەزالىرىنىڭ يېتىلىپ پىشقان مەزگىلى. ئادەتتە ئوغۇلالارنىڭ بۇنداق مەزگىلى 15ـ16 ياش ئەتراپىدا، قىزلارنىڭ 13ـ14 ياش ئەتراپىدا بولىدۇ.

بالاغەتكە يەتمەك جىسمانىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلمەك؛ بويىغا، ۋايىغا يەتمەك: بۇ قىز بالاغەتكە يەتكۈچە ئەقلى كامالەتكە يېتىپتۇ، گۈزەللىكتە ئانىسىدىنمۇ ئېشىپ كېتىپتۇ. * شاھزادىلار چوڭىيىپ بالاغەتكە يېتىپ قېلىپتۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرت ئىچىدىن بۇ ئىككى ئوغۇلغا لايىق تېپىلمايدۇ.

بالا ـ قازا (بالا ـ قازاسى) ئۆلۈم ۋە مۇسىبەت ئېلىپ كېلىدىغان تۇرلۈك بالا ۋە قازالار: بالا ـ قازا دەرەخ بېشىدا ئەمەس، ئادەم قېشىدا (ماقال). * ـــ بالام، چايىنى ئۆزلىرى ئېلىپ چىقىپ مېھمانلار بىلەن كۆرۈشسىلە، بۈگۈن بىزنى بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرغان ياخشى ئادەملىرىمىز شۇ، ـــ دېدى ئايال.

بالالايكا ئى [ر] <مۇز> رۇسلارنىڭ ئۇچ تارلىق چېكىپ چالىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى، ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ، دەستە- سىگە پەدە باغلانغان؛ ئۇرۇپ چېلىشقىمۇ، چېكىپ چېلىشقىمۇ ياكى بارماقلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ مەرغۇللىتىشقىمۇ بولىدۇ.

بالالىق I سۈپ. بالاسى بار، بالا سادىر بولغان: كۆرگىلى ھۆسنۈڭنى زارۇ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا، نە بالالىق كۈن ئىدىكى ئاشىنا بولدۇم ساڭا.

بالالىق II سۈپ ① بالاسى بار: بەش بالالىق ئۆي. ② بالا بولالايدىغان، بالاغا لايىق: بالالىق ياغاچ.

بالانس ئى [ر<فران] ① بىرەر كارخانا ياكى تەشكىلاتنىڭ بەلگىلىك بىر مۇددەت ئىچىدىكى قىلغان كىرىمى بىلەن چىقىمىنىڭ بىر ـ بىرىگە سېلىشتۇرۇلۇپ ۋە نىسبەتلەش- تۈرۈلۈپ چىقىرىلغان يەكۈنى: ئاكتىپ بالانس. پاسسىپ بالانس. بىر ئايلىق بالانس. ② تەڭپۇڭ ھالەت.

بالانس بولماق ← **بالانسلاشماق:** ئۇنىڭ ھېسابىسىز كۆپ تاماق يېيىشى، كۆپ يەل قويۇپ بېرىشى بىلەن بالانس بولۇپ تۇراتتى،

ئۇنى لەنگەر كوچىسىدىكى بالىلار «ئالىم ئوسۇر-غاق» دەپ ئاتىشاتىتى، لېكىن لۇتپۇللا ئۇنىڭغا «زەمبىرەكچى ئالىم» دەپ چىرايلىق نام قويۇپ قويدى.

بالانس قىلماق ① بىرەر كارخانا ياكى تەشكىلاتنىڭ بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە قىلغان كىرىم-چىقىمنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇپ ۋە نىسبەتلەشتۈرۈپ يەكۈن چىقارماق، بالانسلاشتۇرماق. ② كىرىم-چىقىمنى تەڭپۇڭ ھالەتكە كەلتۈرمەك.

بالانسلاشتۇرماق «بالانسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالانسلاشتۇرۇلماق «بالانسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر يىلىق كىرىم-چىقىم بالانسلاشتۇرۇلدى.

بالانسلاشماق پ. كىرىم-چىقىم تەڭلەشمەك، تەڭپۇڭلاشماق.

بالانسلانماق پ ← **بالانسلاشماق.**

بالا-ۋاقا ← **بالا-چاقا:** ئۆيگە كەلسەك بالا-ۋاقىمىز ئاچلىقتىن زار-زار يىغلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. * رەھمەتلىكىم، دامۇللام، قانداق چىداي ئوتۈڭغا. قالدى تۇتقان دۇتارىڭ، ئەزىز بالا-ۋاقاڭغا.

بالا-ۋاقىلىق ← **بالا-چاقىلىق:** ئالىم خەتنىڭ ئاخىرىدا يەنە: — دوستۇم، بالا-ۋاقىلىرىڭنى ئېلىپ بىز تەرەپلەرگە بارغىن، بىزمۇ بالا-ۋاقىلىق بولۇپ قالدۇق، باللار بىلىشىپ ئۆتكىنى ياخشى، — دەپ يېزىپتۇ.

بالايىئاپەت ئى [بالا+يى+ئاپەت] تۇرلۇك ئېغىر بالا، ئاپەتلەر: بالايىئاپەت بولمىسا، بەخت-سائادەت بولمايدۇ؛ بەخت-سائادەت بولمىسا، بالايىئاپەتمۇ بولمايدۇ. * ئون يىللىق بالايىئاپەت ئۇلارنىڭ يىلىكىنى ئۇزۇۋەتتى، چوڭ قازاننىڭ ئېشى قورساق تويغۇزۇشقا يېتىشمىدى.

بالايىئاپەتلىك سۈپ. تۇرلۇك ئېغىر بالا ۋە ئاپەتلەرنى پەيدا قىلىدىغان ياكى بالايىئاپەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: بالايىئاپەتلىك ھېلىقى يىللارغا كەلگەندە دادام 54 ياشلاردا ئىدى. * زەرەپشان دەرياسىغا ھەر بەش-ئون يىلدا بىر قېتىم ئوتتۇرا ھال، ھەر 20—30 يىلدا بىر قېتىم چوڭ، ھەر 50—100 يىلدا بىر قېتىم مىسلى كۆرۈلمىگەن بالايىئاپەتلىك گەلگۈن-قىيانىنىڭ يامراپ كېلىشى ئادەت ئىدى.

بالايىئەزىم ئى [بالا+يى+ئەزىم] ناھايىتى زور، ئىنتايىن چوڭ بالا: چۈشۈمدە بىراۋ ماڭا: — بۇ بالايىئەزىمدىن كىشىلەرنى قۇتقۇز، — دېدى.

بالايىبەتتەر ئى [بالا+يى+بەتتەر] ناھايىتى يامان ۋە زىيىنى ئىنتايىن زور بولىدىغان بالايىئاپەت: ھالۋىنى ھېكىم يېسە، تاياقنى يېتىم دېگەندەك، كونا جەمئىيەتتە بالايىبەتتەر خەلقنىڭ بېشىغا چۈشەتتى.

بالبال ئى <ئارخئول> قەدىمكى تۈرك ھۆكۈمرانلىرى قەبرىگاھ ياكى قورغان ئەتراپلىرىغا خاتىرە سۈپىتىدە ئورنىتىپ قويىدىغان، ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن خاتىرە تاش. بۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ئويما ياكى قاپارتما يېزىق ۋە بەلگىلەر بولىدۇ.

بالبۇئا ئى. پانامانىڭ پۇل بىرلىكى.

بالچى ئى. بال يىغقۇچى ياكى بال ساتقۇچى كىشى.

بالچىلىق «بالچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ھازىر ناھىيىمىزدە بالچىلىق ئىشلىرى خېلى راۋاجلىنىپ قالدى.

بالداق ئى ① سۇ ياكى يۇك قاتارلىقلارنى دولىدا كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياپىلاق ياغاچ؛ ئەپكەش: بىر بالداق سۇ. ② شوتا، كارىۋات، ئورۇندۇق ۋە شۇ تېپىتىكى نەرسىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىغا بېكىتىلگەن ياغاچ؛ چېتىق: مۇنبەر تەسلىكىتە بىر يۈدە ئوتۇننى يۇدۇپ ئاشخانا ئۆگزىسىگە چىقىشقا باشلىدىم، شوتىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن سەل ئېشىپ شوتىنىڭ بىر بالدىقىغا پۇتۇمنى يۆتكەي دېيىشىمگە

كۆچ ـ ماداريسم كېتىپ، ئۆشنەمدىكى ئوتۇن ئارقامغا بېسىپ كەتتى ـ دە، موللاقلاپ يەرگە چۈشۈپ كەتتىم. * ئوسمان بىلەن يۇنۇس پالتا بىلەن نۆۋەتلىشىپ، يەنە ھە دەپ «7 ـ نومۇرلۇق» كامېرىنىڭ قاتمۇقات بېكىتىلگەن تۆمۈر بالداق ـ لىرىنى، ئادەم كاللىسىدىن چوڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىشقا كىرىشىپ كەتتى. ③ كۆچمە. باسقۇچ، پەللە، دەرىجە: جەڭچىلەرنىڭ ھەربىي سۈپىتى ئىلگىرىكىدىن بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. * مېھمانخانىدا يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، غالىب ھەممىدىن بەكرەك كۈلگەنىدى، تېلىقىپ ھەتتا ئېغىناپ كەتتى. ئۇ چىڭقىلىشتىن زورۇقۇپ «تارت» قىلىپ يەل چىقىرىۋەتكەنىدى، كۈلكە يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ④ نەرسىلەر يۈزىگە توغرىسىغا چۈشۈرۈلگەن يول ياكى رەڭلىك بەلگە: بالا بالداق مايكا. * پەردە ئېچىلغاندا سەھنىگە قارا چاپان كىيگەن، ئىككى يېڭىگە ئىككى بالداق، تۆت چاسا تۆت يۈلتۈز بەلگە تاقىغان جۈرئەت كىرىدۇ.

بالداقلاتقۇزماق «بالداقلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بالداقلاتماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالداقلاشماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بالداقلانماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بالداقلىنىلماق «بالداقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بالداقلىق سۈپ. بالدىقى بار، بالداق سېلىنغان: بالداقلىق رەخت. * ئۇلار كوچىنىڭ ئاخىرىدىكى بىر قورۇنىڭ ئالدىدا توختىدى ـ دە، ئاستا شەپە چىقارماي ئىككى بالداقلىق قورۇدىن ئېڭىشىپ چۈشتى، ئۇ يەر، بۇ يەرلىرى ئۆرۈلۈپ كەتكەن پاكار تاملىق بۇ كىچىك قورۇ جىمجىت ئىدى. * ئۇ يەردىن يۇقىرىغا چىقىش ئۇچۇن يەتتە بالداقلىق شوتا بار ئىدى.

بالداقلىماق پ. بالداق ئورناتماق، چېتىق بېكىتمەك، چېتىقلىماق.

بالداقمۇبالداق ① بىر بالداق بىر بالداقتىن. ② كۆچمە. پەللىمۇپەللە، دەرىجمۇ دەرىجە، پەيدىنپەي: ئۇ ئۆزى ئولتۇرغان چۆكمە ئورۇندۇقتىن قوزغىلىپ، ماڭا گەۋدىسىنى تاشلاپ دېرىزىدىن تۆۋەنگە قاراشقا باشلىدى. مەن شۇ چاغدىلا ئايروپىلانىڭ بالداقمۇبالداق تۆۋەنلەپ يەرگە يېقىنلاپ قالغىنىنى سەزدىم. * داپنى چېلىشتا ئاددىي بىرلەشتۇرۇشتىن باشلاپ، تەدرىجىي ھالدا بالداقمۇبالداق مۇرەككەپلىككە قاراپ ئىلگىرىلەيمىز.

بالدۇر رەۋ. ئەسلى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بۇرۇن؛ ئىلگىرى، دەسلەپ: بالدۇر بارغان كۆش يەر، كېيىن بارغان مۇشت يەر (ماقال). * بۇ كېسەللىك قانچە بالدۇر سېزىلسە، قانچە بالدۇر داۋالىنىسا، ئۇنۇمى شۇنچە ياخشى بولىدۇ. * كوپىراتىپ ئىچىدىن تۇردى مەمەت ئېيتىدۇ: — بالدۇر ئېشىم يەتمىگەن، ئەمدى ئېشىم يېتىدۇ.

بالدۇر قېرىش <تب> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ مۇددەتتىن بۇرۇن ئاجىزلىشىشى.

بالدۇر يېتىلىش ① <فىزىئول> ئىششقىسمان بەزنىڭ بالدۇر چېكىنىشى جىنسىي بەزنىڭ بالدۇر يېتىلىشىگە تۈرتكە بولۇپ، ئۇزۇن سۆڭەك بىلەن سۆڭەك ئېپىفىزىنىڭ ئۆسۈشىنى ۋە ئۇلارنىڭ بالدۇر ئۇچرىشىشىنى تېزلىتىدىغان بىر خىل ھادىسە. بالدۇر يېتىلگەن بالىلار تەڭ قۇرامىلىق باللاردىن ئېگىز بولىدۇ. بالاغەتكە يېتىدىغان مەزگىلگە كەلگەندە، جۈغى ۋە بويى تەڭ قۇرامىلىق باللاردىن كىچىك ۋە پاكار بولۇپ قالىدۇ. ② <دېھ> زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى قىسقا ۋە پىشىشى تېز بولىدىغان ھادىسە.

بالدۇرقى سۈپ. دەسلەپكى، ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى، ئىلگىرىكى: موماي ئېرچىنىڭ تەكلىپىنى قۇۋۋەتلەپ: — بالدۇرقى زامان بولسا، بۇ بالىنىڭ ئېتى كۆچ ئۇستىدە تۇغۇلغانلىقتىن

كۆچباي، ياكى يول ئۈستىده تۇغۇلغانلىقتىن جولدىباي، يا بولمسا بورانىدا تۇغۇلغانلىقتىن بورانباي قويۇلاتتى، — دېدى.

بالدۇرلۇق «بالدۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بالدۇرلۇق قىلماق.

بالدۇرلۇق قىلماق شۇ ئىشنى قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋاقىتتىن بۇرۇن بولۇپ قالماق، ئەتىگەنلىك قىلماق: «قانۇنىيەت»نى تېپىش ئالىملارغا ۋە مۇتەخەسسىسلەرگە خاس ئىش، لېكىن، سۇي گۈەنلەن، دېگە جېيچۇندەك ياشلارغا ئۇنداق قىلىش تېخى برئاز بالدۇرلۇق قىلىدۇ ۋە مۇشكۈل چۈشىدۇ.

بالدىرغان ئى <بوت> كۆنلۈكسمان گۈلى لۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك، ئوتتۇرىسى كاۋاك كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئىككى-ئۈچ قايتىلانغان پەيىسمان مۇرەكىەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىده، هەره چىشلىرى بار؛ گۈل رېتى مۇرەكىەپ كۆنلۈكسمان بولۇپ، ئۈچىدا ئۆسىدۇ؛ گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق؛ قوش ئاسماق مېۋىسى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك بولىدۇ؛ دورا قىلىنىدۇ؛ ئاچچىق، تەبئىتى ئىسسىقتا مايىل، زەھەرسىز بولۇپ سوغۇق يەلنى، ھۆللۈكنى قايتۇرىدۇ؛ ئاغرىق باسىدۇ. ئۇ ئاساسەن تېيانشاننىڭ تاغلىق رايونلىرىدا ئىلى رايونىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

بالدىرغانلىق ئى. بالدىرغان ئۆسكەن ياكى بالدىرغان تېرىلغان يەر: — بۇ ئوتلارنى بالدىرغانلىقنىڭ ئەتراپىدىن ئورۇپ كەلدىم، — دېدى قاسىم ئەمەتكە قولىدىكى بىر تۇتام ياۋا ئوتنى كۆرسىتىپ.

بالغۇن ئى <بوت> يۇلغۇن ئائىلىسىگە كىرىدىغان چاتقال، يوپۇرمىقى تەڭگىگە ئوخشايدۇ؛ گۈللىرى غولىنىڭ ئۈچىغا توپلىشىپ ئۆسۈپ، ئومۇمىي گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ ئۇرۇقىدا تۈكلىرى بولىدۇ. كۆپىنچە دەريا ساھىلىده ئۆسىدۇ.

بالقماق پ ① كۆتۈرۈلمەك، ئېتىلىپ چىقماق، بەرق ئۇرۇپ كۆرۈنمەك: بەختى ئاكام مۇشۇ ئاي-كۈنلەردىن بېرى، ئەزالار ئېتىزدىن تارقىغان چاغدا ۋە هەتتا كەچلىكى كۆكتە جمىرلاپ، دەسلەپكى يۇلتۇزلار بالقىغان چاغدىمۇ ئىشلەۋاتىدۇ. * شەپەقتەك بالقساك كۆكتە، بۇلۇتتەك شۇنچىلىك پەسمەن، قولۇمنى تۇتمساك رەببىم، بۇ دەريادىن ئۆتمەسمەن. ② يارقىن نۇر چاچماق، يالتىرىماق؛ پارلىماق: بالقىپ تۇرغان ئالتۇن شارنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى دەريا ئۈستىدىن چاقناپ جمىرلاشقا باشلىدى. * تاڭ شەپەقى — ...بالقىپ كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان نۇرلۇق قۇياشنىڭ سەلتەنەتلىك خەۋەرچىسى.

بالكون ئى [ر<ئىتال] <بىن> بىنانىڭ هەربىر قەۋەتلىرىدىكى، دېرىزىسى كوچا، هويلا ياكى هاۋالىق تەرەپكە قارىغان، ئۆيلەرگە بىرىكتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان پېشايۋان ياكى بىنانىڭ ئۆگزىسىدىكى هاۋالىنىدىغان جاي: چوڭ ئىشكىنىڭ ئۈستىدىكى بالكوندا پاكار بويلۇق، هاياجانلانغان بىر كىشى پەيدا بولۇپ، قوللىرىنى سىلكىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشكە باشلىغانىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمىدى.

بالكونلۇق سۈپ. بالكونى بار، بالكون ئورۇنلاشتۇرۇلغان: مەن بالكونلۇق ئۆيگە قاراپ غەزەپ بىلەن يۈگۈردۈم.

باللادا ئى [ر<فران] <ئەد> شېئىر بىلەن يېزىلغان لىرىك قىسسە، ئېپىك داستان، سۈژېتلىق شېئىر.

باللستكا ئى [ر<گرېك] <فلز> ئوق يولىنىڭ هەربىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، كىشىلەر ئوق-دورىلارنى لايىھىلەش، ئىشلىتىش ۋە باشقۇرۇشتا بۇنىڭغا ئاساسلىنىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئىچكى باللستكا ۋە تاشقى باللستىكا دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ؛

ئىچكى باللىستىكا ئوقۇنۇشلۇق مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئۆز ۋەزىپىسىگە ئالىدىغان ھەربىي ئورگان، ئاشقى باللىستىكا ئوقۇنۇشلۇق ھاۋا بوشلۇقىدىكى ھەربىي قانۇنىيەتنى تەتقىق قىلىدۇ.

باللماق پ. ھەسەل ھەرىلىرى ھەر خىل گۈل چېچەكلىرىنى يېپ ھەسەل قۇسىماق: — بىزدە پۈل بار، ئابروي بار. خۇددى بال ئىچىگە باللىغان ھەرە لېچىكلىرىدەك ياشايمىز.

بالنىست ئى [ر] <تىب> ← **كېسەلخانا**: ئەتراپى گۈلىستان، كۆجۇم دەرەخزار، مىسالى قار رەڭلىك ئاپئاق بالنىست. ئالدىرار دوختۇرلار، سېسترا قىزلار، ئاڭلانماس ئاياغدىن ئەمما ئۇن-تىنىش.

بالون ئى [ر<فران] <ماشىن> ماشىنا، تراكتور، ئۆلىسىپىت قاتارلىق قاتناش قوراللىرىدىكى چاقنىڭ سىرتقى قەۋىتىدىكى ھالقا شەكىللىك رېزىنكە بۇيۇم: دولقۇن ئەنۋەرنىڭ ماشىنىسىنىڭ ئارقا چاقلىرىدىن كېسىۋالغان بىر قولدەك قان يۇقى بالون پارچىسىنى كۆپچىلىككە كۆرسەتتى.

بالىت ئى [ر<فران] <ئۇس> ئىتتالىيەدە ئۇيغۇرقا كەلگەن بىر خىل ئۇسسۇللۇق دراما. ئۇنىڭدا ئوقەلىك تەڭكەش قىلىنغان مۇزىكا ئاساسىدىكى بەدەن ئوينىكەتلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئايال ئۇسسۇلچىلار كۆپىنچە بۇ ئۇسسۇلنى پۈتۈنلەي ئۇچىدا دەسسەپ يۇرۇپ ئويناپدۇ.

بالىت ئۇسسۇلى ← **بالىت**.

بالىتچى ئى <ئۇس> بالىت ئۇسسۇلىنى ئوينايدىغان ئارتىس ياكى ئارتىسكا.

بالىجان سۇپ. كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ، يېقىن كۆرۈپ، ھۇرمەتلەپ چاقىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مەن باشاي مۇندا تۇخۇم ئاۋۇالقىدەك، بالىجان كۆرگۈم كېلۇر سەندىنمۇ بەك.

بالىچان سۇپ. بالىسى بار، بالىلىق.

بالىچانلىق سۇپ. بالا-چاقىلىرى كۆپ؛ بالىلىق: بۇ قېتىم سودىگەر بىر ھەپتە مېھمان بولۇپتۇ. ئۇي ئىگىسى بالىچانلىق، قول-ئىلكىدە يوق ئادەم بولىسمۇ يەنە بىلىنىدۇرمەي قوشنىلىرىدىن ئۇن-پۇن قەرز ئېلىپ يۇرۇپ كۈتۈپتۇ. * ئىمىن ئاخۇن ئاكام بالىچانلىق ئادەم، ھازىر تۇرمۇشتا قىينىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئاز-تولا ئوقەت قىلىپ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالمىسا، بۇ يىل قىشتىن چىقىشى تەسكە چۈشىدۇ.

بالىچۇق ئى ① نەرسىلەرنىڭ كىچىكى: بالىچۇق كاۋا. ② بۇغداي باشقىنىڭ بۆلىكى: بۇغداي ئوبدان باش ئالدى، بالىچۇقلىرى قوشۇلدى. سۇ ۋاقتىدا قويۇلغاچ، بۇغداي تولۇق دان تۇتتى.

بالىچىلاپ رەۋ. بالا ئورنىدا، بالا ھېسابىدا: بالىچىلاپ كىرمەك.

بالىچىلاپ كىرمەك كۆيئوغۇل بولغۇچى يىگىت قېيىن ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە بالا ئورنىدا كىرىپ بىرگە تۇرماق: تۇرسۇنئاي ئېرىنىڭ مۇرىسىنى نوقۇپ: — ماكا قاراڭلار، ھېچ بولمىغاندا، بىر بۆلۈم باشلىقى بولسىمۇ ئەملى بار، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، ماڭاشى يۇقىرى، نىكاھلانمىغان، سانجىقى يوق بىر ياش بولسا، بالىچىلاپلا ئۆيگە ئەكىرسەك دەپ ئويلىغىنىمىنىڭ يامىنى بارمىكەن؟ — دېدى.

بالىچىلىق ئى. بالا بولۇش ئىشى؛ باللاردا بولىدىغان قىلىق: — ئوغۇل بالىچىلىقتا نېمە ئىشلار بولمايدۇ، دەيسەن؟

بالىخانا ئى [پ] يەرلىك ئۇسۇلدا سېلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ ئىككىنچى قەۋىتى ۋە شۇ ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئۇي، ئۆگزىگە سېلىنغان كىچىك ئۇي: چۆرە خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن بالىخانىغا چىقىپ كېتىپتۇ.

بالىخانىلىق سۇپ. بالىخانىسى بار، قەۋىتى بار: ئۇنىڭ ئامۇت، نەشپۈت، ئانار، تەكلىك چوڭ بېغى، بالىخانىلىق ئۆيى، ئۆيىنى ساقلايدىغان بۆرە ئىتلىرىمۇ بار ئىكەن.

بالسرماق پ. پەرزەنت كۆرۈش ئازرۇسى

كۇچەيمەك.

بالسز سۇپ. بالسى يوق، بالا كۆرمىگەن، پەرزەنتسز: بالسزنىڭ مېلى هارام، ئىماندسزنىڭ جېنى هارام (ماقال). * بالىلق ئۆي بازار، بالسز ئۆي مازار (ماقال).

بالسزلىق «بالسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بالسزلىق ــ ئادەم ئۇچۇن چوڭ دەرد.

بالىغ سۇپ [ئە] بېزت. بالاغەتكە، ۋايىغا يەتكەن: بالىغ بولماق.

بالىغ بولماق جسمانىي جەهەتتىن يېتىلمەك، بالاغەتكە يەتمەك: ئۇ شاهزاده بالىغ بولغاندىن كېيىن، ئەلچىلەر نى ــ نى كاتتا باي، ۋەزىر، پادىشاهلارنىڭ قىزلىرىدىن لايىق كۆرسەتسە ئۇزەم تېپىپ ئالسەمەن، كۆڭلۈم چۈشمىگەنىنى ئالمەمەن دەپ ئۇنماپتىكەن.

بالىكا ئى. ئەرك س. ئاتا ــ ئانىلار ياكى چوڭلارنىڭ ئۆز بالىلىرى ياكى كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ، يېقىنچىلىق قىلىپ چاقىرىش شەكلى: شۇ سۆز بىلەن ئانىسى، ئىشككە ئوقتەك ئېتىلىپ، سۆزگە قان ــ ياش قېتىلىپ، بويىغا كىرە سىلىپ «هارماڭ بالىكام» دەپتۇ.

بالىلاتقۇزماق «بالىلماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالىلاتماق «بالىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالىلارچە رەۋ. بالىلارغا ئوخشاش، گۆدەكلەردەك: بالىلارچە ئوي. بالىلارچە سوئال. * ئەخمەتجان قاسىمدىكى مۇنداق بالىلارچە هۇزۇرلىنىپ كۆلۈش ئۇنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكى بولسا كېرەك، دېگەننى ئويلىغانسېرى. * ئۇرسۇن هەم هەيران، هەم خۇشال بولۇپ، خۇددى كىچىك بالىلارچە كۆلۈمسىرەيتتى.

بالىلاشماق ① «بالىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ②بالىلارغا ئوخشاش قىلىق قىلماق؛ بالىلارچە ئىش قىلماق؛ بالىلارچە هەرىكەت قىلماق.

بالىلىق سۇپ ① بالىسى، پەرزەنتىنىڭ بارلىقى: بالا ــ چاقىلىق: بالىلىق ئۆيي بازار، بالسز ئۆي مازار (ماقال). * بالىلىقنىڭ بالىسىنى باققۇچە، ئىشىنى قىل (ماقال). * يولۇچىلارنىڭ هەر خىل گەپ ــ سۆزلىرى، ۋاراڭ ــ چۇرۇكلىرى، ياشلارنىڭ قېرىلار ۋە بالىلىق ئايالىلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىۋاتقان، قېرىلار ۋە بالىلىق ئايالىلارنىڭ بۇنىڭدىن دىلى سۆيۈنۈپ، رەهمەت ئېيتىشلىرى ئاپىتوبۇس ئىچىنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى. ② بالىلارغا خاس: بالىلىق بۇرچ. بالىلىق خىيال. * دېمىسىمۇ ئۇنىڭ قېرىنداشلىق مېهرىمۇهەببىتى بىلەن تولغان ساپ بالىلىق قەلبى ئاكسىنى سېغىناتتى. * ئۇ بالىلىق هېسسىيات ئىلكىده باغىنى ئارىلاپ، باغۋەن مۇسا تاغىنىڭ قېشىغا باردى. ③ ۋايىغا، بالاغەتكە يەتمىگەن، ئۆسمۈرلۈك، گۆدەك: بالىلىق دەۋر. بالىلىق چاغ. * ياشلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدىكى گۈزەللىك هېسسىياتى بالىلىق مەزگىلىدىكىدىن چوڭقۇر بولىدۇ. * مەن هازىر بىزنىڭ باغچىنى، بۇرۇن بىللە ئويناغان هەمراهلارنى، بالىلىق ۋاقتىمدىكى چاغلارنى ئەسلەۋاتىمەن. * بالىلىقىم ئۆتتى سېنىڭ قوينىڭدا، ئارمىنىم يوق ئۆتكىنىچۇن ياشلىقىم. كۆرۈپ سەندىن ئەمگىكىمنىڭ كۆچىنى، قاينام تاشتى يۈرىكىمده شادلىقىم.

بالىلىق بولماق پەرزەنت كۆرمەك، بالىغا ئىگە بولماق، بالا تاپماق: شۇ چاغ ئايشەمنىڭ يۈزىده شادلىق نۇرى ــ بىرىنچى قېتىم بالىلىق بولغان ئانىلاردا بولىدىغان شاتلىق نۇرى چاقنىغانىدى.

بالىلىق دەۋر كىشىلەرنىڭ ۋايىغا، بالاغەتكە يەتمىگەن دەۋرى: گۆدەكلىك يەنى 13 ــ 14 ياشقا كىرگۈچە بولغان مەزگىلى: مەن ئۇچۇن ئۇ بالىلىق دەۋر خۇددى بىر ئۇنتۇلماس شېرىن چۈشتەك بولۇپ قالدى.

بالىلىق قىلماق ① كىچىك بالىلارغا ئوخشاش ئىش ــ هەرىكەتلەردە بولماق، كىچىك بالىلار قىلىدىغان قىلىقلارنى قىلماق: ــ هەي، سەن دېگەن يەتتە ئىقلىمنىڭ ئەڭ ئابرويلۇق پادىشاهى

نىڭ ئوغلى تۇرۇپ، بايا‌ۋانـدىن تېپىۋالغان قىزنى ئالماقچىمۇ؟ ياق، ئوغلۇم، سەن بالـلىق قىلما!، — دەپتۇ پادىشاھ. * ھەممىدىن ئابلەتـنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ: — سەن يەنىلا بالىلىق قىلىۋاتسەن، ئويۇن كۆرسەڭ، سەھنىنىڭ سىرتىدىكى بىرنېمـىلەرنى كۆرىدىكەنسەن، — دېدى. ② ئويلانماي، ئاددىي ئىش كۆرمەك: بىز بالىلىق قىلدۇق.

بالىلماق پ ① بالا تۇغماق؛ بالا چىقارماق: بوۋاي: — ئۇ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر چىنار دەرىخى بار؛ چىنارنىڭ ئۇچىدا ھەر يىلى سۇمۇرغ قۇش بالىلايدۇ، شۇ قۇشـنىڭ بالىلىرىنى ھەر يىلى بىر ئەجدىھا كېلىپ يەپ كېتىدۇ، — دېدى. ② بىر يەرگە ئۇۋا سېلىپ ئۆي قىلىپ تۇرماق، ئورۇن تۇتۇپ ماكانلاشماق (قۇشلار ھەققىدە): قۇشقاچ تام تۆشۈكىدە بالىلايدۇ. ئەمما ياۋا كەپتەر سۇيى يوق كاربىدا بالىلايدۇ. ③ كۆچمە. كۆپەيمەك، ئاۋۇماق: يىلىلاردىن بېرى بالىلاپ كەتكەن بىرنەچچە توقماق قەرزنى تۆلەش ئۈمىنىنى تۇغمەن تېشىدەك باستى.

بالىمان ئى <مۇز> ئۇيغۇرلارنىڭ بىر خىل يەلـلىك مۇزكا ئەسۋابى، ئۇ قۇرغاق يەردە ئۆسكەن قومۇشتىن ياسىلىدۇ، سەككىز تۆشۈكـلۈك، ئاۋازى يۇمـشاق چىقىدۇ، ئاساسەن كلاسسىك مۇزىكىلارنى ئورۇنلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى نەيگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

بالىمانچى ئى. بالىمان چالىدىغان كىشى: بۇ قېتىمقى كۆرەكـتە بالىمانچىلارمۇ خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەيتتى.

بالىياتقۇ ئى [بالا+ياتقۇ] <ئانات> ئاياللار ياكى سۈت ئەمـگۈچى چىشى ھايۋانلارنىڭ تۆرەلـمە يېتىلـدۇرۇش ئەزاسى، شەكـلى خالتىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇ دوۋساق بىلەن تۇز ئۇچەينىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئېغـزى جىنسـىي يول بىلەن، ئاستىـنىڭ ئىككى تەرىپى تۇخۇم توشۇش نەيچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ ئىچكى قاتلـمى شىلىق پەردە، ئوتتۇرا قاتلـمى سىلىق مۇسكۇل، سىرتقى قاتلىمى قوشقۇچى توقۇلـمىدىن ئىبارەت. تۇخۇمدان ئۇرۇقلانغانـدىن كېيىن بالىياتقۇ ئىچىدە يېتىلىپ، تۆرەلـمە بولۇپ شەكىللىنىدۇ.

بالىياتقۇلۇق تۇغۇت ئادەم ياكى بەزى ھايۋانـلارنىڭ بالىسى ئانا تېنىدە يېتىلىپ بەلگىلىك باسقۇچقا يەتـكەنـدە ئانا تېنىدىن ئايرىلىدىغان بىر خىل ھادىسە.

بامەسلىھەت رەۋ [پ+ئە] مەسلىھەت بىلەن، مەسـلىھەتلىشىپ، كېڭىشىپ، باش قوشۇپ، بىرلىككە كېلىپ: بامەسلىھەت ئىش قىلماق. — ئۇچەيـلەن بامەسـلـىھەت بۇ يەردە بىر كۈنـنى ئۆتـكۈزۈپ، ئەتىسى يولغا چىقىپتۇ.

بامبۇك ئى [ر<فران]<بوت> باشاقلىقـلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدۇ؛ غولى سىلىندىر شەكلىدە، ئوتـتۇرىـسى كاۋاك ۋە بوغۇمـلۇق كېلىـدۇ؛ يوپۇرمىقىـدا پارالـلىل كەتـكەن تومۇرلىرى بولىدۇ؛ تۇرى ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن: قارا بامبۇك، قېرىق بامبۇك قاتارلىقـلار. غولـنى قۇرۇلۇشلارغا، جابدۇق ياساشـقا ئىشلىتىشكە، نوتىسـنى ئىسـتېـمال قىلىشـقا بولىدۇ.

بامبۇك كەكلىكى <زوئول> بىر خىل قۇش، تېـنى ئورمان كەكلىكـگە ئوخشاپ كېتىـدۇ، تېـنـىنىڭ ئۈسـتى قوڭۇر زەيـتۇن رەڭـدە، كۆكرىكى قوڭۇر، كۆكرىكىنىڭ ئىكـكى يېنىدا نۇرغۇن قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار. كۆپىنچە بامبۇكزارلىقتا ياشايدۇ.

بامبۇكزار ئى ← **بامبۇكلۇق**.

بامبۇكسمان سۇپ. بامبۇك شەكىللـىك، بامبۇكقا ئوخشاش،

بامبۇكسمان قۇرت <زوئول> بىر خـىل ھاشارات، تېنى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە بولۇپ، بامبۇكقا ياكى دەرەخ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ؛

رەڭگى يېشىل ياكى قوڭۇر؛ بېشى كىچىك، قانىتى يوق؛ يوپۇرماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ دەرەخ شاخلىرىدا ياشايدۇ.

بامبۇكلۇق ئى. بامبۇك كۆپ ياكى زىچ ئۆسكەن جاي: باشلىق ئۇنىڭدىن بامبۇكلۇق قانچە مو يەرنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى سوراندى.

بامدات ئى [پ] <دىن> ① تاڭ سەھەردە، كۆن چىقىشتىن بۇرۇن ئوقۇلىدىغان بىرىنچى ناماز: بامدات ئوقۇماق. بامداتقا تەرەت ئالماق. ② تاڭ سەھەر پەيتى، بامدات نامىزى ئوقۇلىدىغان پەيت، قاق سەھەر: شايت: ــ مەشىتكە كەتكۈچە تايىنلىق تاڭ ئاتار، بۈگۈن بىرەر سارايدا قونۇپ قېلىپ، ئەتە بامدات بىلەن يولغا چىقىپ كەتسەكمكىن، ــ دېدى داۋۇتقا.

بامدات نامىزى <دىن> تاڭ سەھەردىن كېيىن، كۆن چىقىشتىن ئىلگىرى ئوقۇلىدىغان نامار: ــ ئەل مېھرىدىن ئايلىنايلا! ــ دېدى بامدات نامىزىدىن قايتقان ھېزىم ئاخۇن ئۇزاتقىلى يىغىلغان ياشلارغا قاراپ.

بامدات ۋاقتى بامدات نامىزى ئوقۇلىدىغان ۋاقىت، پەيت؛ سەھەر: ــ كېچىلەپ يول يۈرۈپ، بامدات ۋاقتى بىلەن كەلمىگىلى ئىككى ئاي بولغان ئۆيۈمنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىردىم. * ئەتىگەن بامدات ۋاقتى بىلەن نەچچە مىڭ ئاتلىق ۋە پىيادىلەر قوشۇنى قاتارلىشىپ، شەھەرگە كىرىپ كەلدى.

بانان (بانانې) ئى [ر] <بوت> بانان ئاتلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە چوڭ، ئۇزۇن سېپى بار؛ گۈلى سۇس سېرىق رەڭدە؛ مېۋىسى ئۇزۇن، سەل ئەگرى كېلىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، تەمى تاتلىق؛ تروپىك بەلباغ ۋە سوبتروپىك بەلباغدىن چىقىدۇ. بانانىنىڭ ئېگىز غوللۇق بانان ۋە پاكار غوللۇق بانان دېگەن تۈرى بار.

بانان ئالما تەمى بانانغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئالما.

بانتىك ئى [ر] كۆڭلەك ياقىسى ياكى ئايالالارنىڭ چېچىغا تاقايدىغان كېپىنەك شەكلىدىكى لېنتا ۋە شۇ خىلدا چىگىلگەن بوغقۇچ قاتارلىقلار.

بانتىكلاتماق «بانتىكلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بانتىكلىماق پ. ئايالالار چېچىنى ئېگىز ئۆرۈپ، بىر-بىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېشىنىڭ كەينى تەرىپىگە تۇگۇۋالماق.

باندا ئى [ر<فران] ئارتىلار ياكى بەزى سەمرىپ كەتكەن ئايالالار بەدەن مۇسكۇللىرىنى نورمال ھالەتتە تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئادەتتىكىدىن چىڭراق تارتىپ باغلىۋالىدىغان بەلباغ؛ تارتقۇ.

باندىت ئى [ر<ئىتال] ① قورالىنىغان ئوغرى، باسقۇنچى، كاللا كېسەر: خۇددى تاپىنىڭ ئاستىدىن چىققاندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولغان باندىتلارنى يوقتىش ئۈچۈن ئاتلانغان ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئاتلىق پولكى شىخو بىلەن شىخەنزە ئارىلىقىدىكى تاغلارغا يۆتكىلىپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. ② قورالىنىغان، مەلۇم سىياسىي كۆز قاراشقا ئىگە ۋە تەشكىللىك ھەرىكەت قىلىدىغان يەرلىك ئەكسىيەتچىل سىياسىي تەشكىلات: گومىنداڭ باندىتلىرى.

باندىتلىق «باندىت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاسىم قوشۇمسىنى بىر تۇردە، يىگىتلەرگە قاراپ: ــ باندىتلىق! مۇناپىق بەگ ئەمدى باندىتلىق قىلىشقا باشلاپتۇ-دە، يۈرۈڭلار، چاپسان ھەرىكەت قىلايلى، قېرىنداشلارنى قۇتقۇزايلى، ــ دېدى.

بانكا I ئى [ر<فران] پۇل ئامانەت قويۇش، پۇل قەرز بېرىش، پۇل پېرىۋىتلىق قىلىش قاتارلىق كەسىپلەر ئارقىلىق ئامانەت، قەرزنىڭ ۋاستىلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئامانەت،

قەرز ئاپپاراتى: ياندا قويساڭ 30 تەڭگە توققۇز بولۇر، بانكىدا قويساڭ توققۇز تەڭگە 30 بولۇر.

بانكا كاپيتالى <س ئىق> بانكا كەسپىنى يولغا قويۇشتا سېلىنىدىغان كاپيتال. ئۇ نەق پۇل ۋە باھالىق چەكتىن تەركىب تاپىدۇ، ئەسلىي مەنبەسى بانكىرنىڭ شەخسىي پۇلى ۋە ئامانەت قويۇلغان پۇللار بولۇپ، ئامانەت قويۇلغان پۇللار كېيىنچە بانكىنىڭ دائىم ئىشلىتىدىغان ۋە قەرز بېرىدىغان كاپيتالغا ئايلىنىدۇ.

بانكا II ئى [ر] شېشە ياكى مېتالدىن ياسالغان سىلىندىر شەكىللىك ئىدىش.

بانكىر ئى [ر] كاپيتالىستىك مەملىكەتلەردىكى زور كاپىتالغا ئىگە بولغان بانكا ئىگىسى: ئۇلار باشقىلارنىڭ پېرىدىكى بايلىقلارنى، چارۋا بىلەن تولغان گۈزەل يايلاقلارنى، تۈگمەس ئىقتىسادىي مەنبەلەرنى، تولىماس خالتا بانكىرلارغا يەم قىلماقچى.

باها (باھاسى) ئى [پ] ① نەرسىنىڭ، مالنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلەنگەن قىممىتى؛ نەرخى: يۇقىرى باها. تۆۋەن باها. بازار باھاسى. توپ باها. پارچە باها. * ئالىدىغا پىشۇرۇلغان تۇخۇم، سېۋەتلەپ ئۆرۈك ۋە ئۈجمىلەرنى قويۇۋالغان دېھقانلار كەچ قاراڭغۇسىنىڭ يېتىپ كېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆز مېلىنى باها تالاشمايلا سېتىشاتتى. ② كۆچمە. ئادەم، نەرسە ياكى قىلىنغان ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ ياخشى ــ يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى ۋە قەدىر ــ قىممىتى قاتارلىقلار ھەققىدە بېرىلگەن پىكىر ياكى چىقىرىلغان يەكۈن: باها بەرمەك. ياخشى باھاغا ئېرىشمەك. * مۇزىكىلار مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالغاچقا تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ برقانچە قېتىم يازغان ماقالىلىرى ياخشى باھاغا ئېرىشتى.

باها بەرمەك ئادەم، نەرسە ياكى قىلىنغان ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ ياخشى ــ يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى، قەدىر ــ قىممىتى قاتارلىقلار ھەققىدە پىكىر قىلماق، يەكۈن چىقارماق: ئۇچ يېگىت ئىختىيارسىز بىر ــ بىرىگە قاراشتى ــ دە، خۇش ياقمىغان ھالدا يېڭى ئۆينىڭ جاھازلىنىشى توغرىسىدا باها بېرىشكىلى تۇردى. * بىر ئادەمگە ئۇنىڭ بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى كۆز قارىشىغا قاراپلا باها بېرىشكە بولمايدۇ. كۆز قارىشى توغرا بولمىغان ياخشى ئادەملەرمۇ بولىدۇ.

باها پەرقى <س ئىق> ئوخشاش بىر خىل تاۋارنىڭ سېتىۋېلىش ــ سېتىپ بېرىش ھالقىلىرى، رايونلىرى، سېتىۋېلىش ــ سېتىپ بېرىش پەسىللىرى ياكى سۈپىتى، ئىستاداردىتى ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ باھاسىدا شەكىللەنگەن پەرق.

باها تۆۋۈلمىسى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى، مۇئامىلە خىراجىتى، باج ۋە پايدىدىن ئىبارەت تاۋار باھاسىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئامىللار، ئۇلارنىڭ باھادا تۇتقان ئورنى ۋە تەشكىللىنىش ئەھۋالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

باها چىقارماق <س ئىق> سودا ئورگانلىرى تەرىپىدىن سېتىلىدىغان تاۋارنىڭ نەرخىنى توختىتىپ ئۇقتۇرماق.

باها سۆزى <ماتار> ئوقۇتقۇچى ياكى مەكتەپ تەشكىلىنىڭ ھەربىر ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپتىكى ئىپادىسىگە قارىتا بەرگەن ۋە يېزىپ قالدۇرغان پىكرى.

باھاسىغا چىقماق تاۋارنى ساتقۇچى كۆزلىگەن باھاغا ياكى ئۆز نەرخىگە يېتىپ سورىماق: ئۇ: ــ تۇغچىلىقلار مېلى باھاسىغا چىقمىغۇچە ئېغىز ئاچمامدۇيا، ــ دېدى.

باها سياستى <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى ھەرقايسى سىنىپلار، تارماقلار، رايونلار ۋە ھەرقايسى كارخانىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مەنپەئەتنى باھادىن پايدىلىنىپ تەڭشەيدىغان ئىقتىسادىي سىياسەت.

باهاسی یوق ① نەرخی، قىممتی بەلگىلەنمىگەن، باهاسی بېكىتىلمىگەن. ② تەڭداشسىز قىممەتكە ئىگە، تېپىلمايدىغان؛ ئىنتايىن قىممەتلىك، بەباها: تۆمۈر بوۋام ــ باهاسی یوق كىشی ئىدی.

باهاغا سۈندۈرماق <س ئق> تاۋارنىڭ قىممىتىنی پۇل بىلەن هېسابلاپ كۆرمەك.

باها قویماق <س ئق> ① سېتىلىدىغان مالنىڭ نەرخىنی بەلگىلىمەك، بېكىتمەك: مەلىكە بۇدۇر دورغىغا: ــ سىلەر قانچە باها قویساڭلار شۇ باهادا ئالىمەن. زادی بۇنىڭ ئېنىق باهاسی قانچە؟ ــ دەپ قايتا سوراپتۇ. * ئەلی نۇرىدىن ئەنسۇلجەلسنی قۇلىلار بازىرىغا ئېلىپ بېرىپ، دەللالىغا تاپشۇرۇپ: ــ هەي هاجی سەن بۇنىڭغا باها قوي، ــ دەپتۇ. ② مالنىڭ باهاسىنی ئەسلی باهاسىدىن ئۆستۈرۈپ ئېيتماق: ــ بۇرادەر باها قويمای، ساتىدىغان يېرىڭىزنىلا ئېيتىڭا، ــ دېدی سەمەت ئۆتۈكنی قولىغا ئېلىپ كۆرۈۋېتىپ.

باها نسبیتی<س ئق> بىر خىل تاۋار باهاسی بىلەن باشقا بىر خىل تاۋار باهاسىنىڭ سېلىشتۇرما نىسبىتی.

باهادیر (توغرىسی: باتۇر) ← باتۇر.

باهادیرلیق (توغرىسی: باتۇرلۇق) ← باتۇرلۇق.

باهار (باهاری) ئی [پ] ① تۆت پەسىلنىڭ بىرىنچىسی، قىشتىن كېيىن يازدىن بۇرۇن كېلىدىغان پەسىل؛ كۆكلەم: 1963 ــ يىلىنىڭ باهار ئايلىرىغا كەلگەندە مېنىڭ هاياتىمدا ئاجايىپ ئۆزگىرىش بولدی. ② كۆچمە. تۇرلۇك نەرسىلەرنىڭ يەنی هايات، ئۆمۈر، ياشلىق، ئىلىم ــ پەن ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ گۈللەپ ياشنىغان، راۋاجلانغان چاغلىرى ۋە شۇنداق چاغلارنىڭ سىمۋولی: ياشلىق باهار. ئىلىم ــ پەن باهاری. * «ئون ئىككی مۇقام» مۇزىكىلىرىنىڭ يېڭی باهاری بولدی. ④ ئەر، ئايالىلار نىڭ ئىسمی.

باهار بایرىمی ← **چاغان**: بۇ يىلقی باهار بايرىمىدا دادامنی كۆرۈپ كەلدىم.

باهالاتماق «باهالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسی: ــ مەن بۇنی كۆپچىلىككە باهالىتىپ باقاي، قېنی ئۇلار نېمە دەيدۇ، ــ دېدی ئۇ كېتىۋېتىپ.

باهالاتقۇزماق «باهالىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسی: ئۇ كالىسنی سېتىشتىن بۇرۇن ئالدی بىلەن دەللالارغا باهالاتقۇزۇۋالدی.

باهالاش ئی. «باهالىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىملىشىش: كەچقۇرۇن باهالاش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئەكبەر سۇنۇرنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ مەهەللىگە قايتتی.

باهالاشماق «باهالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسی.

باهالانماق «باهالىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسی: ئەخمەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ كۆپ قېتىم ئىنچىكە سىياسىي ــ ئىدىيىۋی خىزمەت ئىشلىشی ئارقىلىق ئۆتكەن يىلی مەيدان بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسی بولۇپ باهالاندی. * ئۆتكەن يىلی بۇ مەكتەپ ئاقچى ناهىيىسی ۋە قىزىلسۇ ئوبلاستی بويىچە ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باهالاندی.

باهالیق سۆپ. باهاسی بار، باهاسی بېكىتىلگەن: ئاينۇر بوينىغا ناهايىتی قىممەت باهالیق يۇڭ شارپىنی ئورىۋېلىپ، ئانىسىنىڭ يېنىدا ئۇندىمەستىن ئولتۇراتتی.

باهالیق بۇیۇم <س ئق> ① كەم تېپىلىدىغان، ئەتىۋارلىق بۇيۇم. ② باهاسی بېكىتىلگەن بۇيۇم.

باهالیق چەك <س ئق> پۇل، كاپىتال، تاۋار ياكی باشقا مال ــ مۈلۈك قاتارلىق قىممىتی بار نەرسىلەرگە بولغان ئىسپات قەغىزی ياكی چەك. مەسىلەن: پاي چېكی، زايوم چېكی، هەر خىل فاكتور، تاۋار يۆتكەش تالونی، ئىسكىلات تىجارەتچىسی ساقلايدىغان

تاۋار تالونى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

باهالىماق پ ① سېتىلىدىغان مالنىڭ باهاسىنى، نەرخىنى بەلگىلىمەك؛ بېكىتمەك: كۆپچىلىك ئېنەكنى 400 يۈەن باهالىسۇ، كېرەم يەنىلا ساتماي تۇرۇۋالدى. ② كۆچمە. ئادەم، نەرسە ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ياخشى-يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى قاتارلىقلار ھەققىدە پىكىر بەرمەك، يەكۈن چىقارماق؛ باها بەرمەك: خىزمەت گۈرۇپپىسىنىڭ كادىرى لەيلىگۈل جوزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دېھقانلارنىڭ باهالىشى، دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشى بىلەن بېكىتىلگەن تەقسىم قىلىش تىزىملىكىنى بىر-بىرلەپ ئوقۇشقا باشلىدى. * كازىم ئەدەبىياتنى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ ئۆتكۈر تەرىپىچىسى، كۆرەشچىسى سۈپىتىدە ناھايىتى يۇقىرى باهالايتتى.

باهانە ئى [پ] ① بىرەر ئىشتىن باش تارتىش مەقسىتىدە كۆرسىتىلگەن ئورۇنسىز سەۋەب، ئۆزرە: سىيىت ئاكا ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم سىرداشماقچى بولۇپ ئۆيىگە تەكلىپ قىلغانىدى، بىراق ئادىل ھەر خىل باهانىلارنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى. ② باشلانغۇچ سەۋەب: توي باهانىسىدا تون پۈتتى (ماقال). * بۇغداينىڭ باهانىسىدا قارىمۇق سۇ ئىچىپتۇ (ماقال). * تىلىۋالدى بالىلارنىڭ بەشىنچىسى — ئەڭ كەنجىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا تۇغۇلغان تۆت بالا يېشىغا توشا-توشمايلا بىرلا ئاغرىغان باهانە بىلەنلا كۆز يۇمۇپ توختىمىغانىدى.

باهانە بولماق بىرەر ئىشتىن باش تارتىشقا سەۋەب، دەستەك بولماق: سايىم چوڭنىڭ سوئالى ئۇنىڭغا باهانە بولدى. * ياري باري كەلمىدى، شۇڭقاري باري كەلمىدى. يارىمنىڭ ئاياغى سۇنىدى، باهانە بولدى كەلمىدى.

باهانە قىلماق بىرەر ئىشتىن باش تارتىشقا سەۋەب كۆرسەتمەك: مەن ئات بېقىشنى باهانە قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن.

باهانە-سەۋەب تۈرلۈك باهانە ۋە سەۋەبلەر: كاتىپنىڭ ھەر خىل باهانە-سەۋەب بىلەن توي خىتى بەرمەسلىكى تۇرغۇن بىلەن قۇنداقلا ئازابلاپ، ھەسرەت ۋە ئەلەم تۈيغۇسى يۈرىكىنى ئامبۇردەك قىسماقتا ئىدى.

باهانىدىماق پ ← **باهانە قىلماق**: ئۇنىڭ نەزىرىدە جارۇپ ئىنتىزىنىرمۇ چوقۇم ئىشنىڭ كۆپىلۈكىگە باهانىداپ، بۇ ۋەزىپىدىن باش تارتىشى كېرەك ئىدى.

باۋئەن ئى <ئىرق> ← **باۋئەنلەر**.

باۋئەن تىلى <تىل> ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى موڭغۇل تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدىغان، باۋئەن مىللىتى قوللىنىدىغان تىل.

باۋئەن مىللىتى <ئىرق> ← **باۋئەنلەر**.

باۋئەنچە رەۋ. باۋئەن مىللىتىگە ئوخشاش؛ باۋئەن مىللىتىگە خاس ياكى باۋئەن مىللىتى ئىشلىتىدىغان: باۋئەنچە سۆزلىمەك. باۋئەنچە كىيىنمەك. باۋئەنچە كېسىم.

باۋئەنلەر ئى <ئىرق> ئىلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇلار ئاساسەن گەنسۇ ئۆلكىسى نىڭشا ناھىيىسىنىڭ داخېجياۋ دېگەن يېرىدە ئولتۇراقلاشقان.

بائىس ئى [ئە] يېزىت. سەۋەب، ۋەج: نۆكەر-لەر ساتىراشنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ، دار تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشتى. ئوردىدا پەم-پاراسەتلىك ئاقىل، دانالىقى بىلەن شۆھرەت چىقارغان ھاكىم بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تازىم قىلىدى-دە: — شاھىنشاھ. ساتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ بائىسى نېمىدۇر؟ — دەپ سورىدى.

باي ① سۈپ. ئىقتىسادىي ئاساسى مۇستەھكەم، ھېچ نەرسىگە موھتاجلىقى يوق؛ نۇرغۇن مال-دۇنياسى بار: باي مەملىكەت، باي ئادەم. * — پولات تاۋلاشتا يېيىلىۋاتقان ئاشلىق، خەجلەنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ ئۆزىمزنى تەڭداشسىز باي ھېسابلاپتىمەن، — دېدى ھاشىر. ② سۈپ.

تەركىبىدە، ئىختىيارىدا، باغرىدا، ئىچىدە كېرەكلىك ۋە پايدىلىق نەرسىلەر كۆپ؛ مول، يېتەرلىك: يېرى بايىنىڭ ئېلى باي (ماقال). * موماي تۇرلۇك رىدۋايەت، ئەپسانىلەرگە ۋە لەتىپە، چۆچەكلەرگە باي ئىدى. * «ئون ئىككى مۇقام» ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسىنىڭ، شۇنىڭدەك مۇزىكا ـ نەغمە شەكىللىرىنىڭ باي خەزىنىسى. ③ ئى. مال ـ دۇنيا يىغقۇچى؛ دۆلەتمەن كىشى: باي بارنى بەرمەس، كەمبەغەل قاراپ تۇرماس (ماقال). * باي بۇغدايلىرىنى يىغۇالماقچى بولۇپ، ئون تۇرمىچى يالليۇاپتۇ. ④ ئى. بايلارغا مۇراجىئەت قىلىشتا ياكى ئۇلار توغرىسىدا سۆز بولغاندا، ئۇلارنىڭ نامى ئورنىدا ياكى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: دېدىم تۇرۇپ: ــ باي ئاكا، ئوغرى دەمسىز مېنى سىز؟ قۇتانىدىكى ئىزلارنى، قاراپ كۆرۈڭ قانداق ئىز. ⑤ ئى. ھۆرمەت يۈزىسىدىن كىشى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ ھەم كىشى ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمىغا كىرىدۇ: ئەمەتباي. تاشباي. ⑥ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى.

باي دېهقان يېزىلاردىكى يالالانما ئەمگەكچىلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش (قوشۇمچە جازانىخورلۇق قىلىش ياكى بىر قىسىم يەرلىرىنى ئىجارىگە بېرىش)نى ئاساسلىق تۇرمۇش مەنبەسى قىلىدىغان كىشىلەر. ئادەتتە ئۇلار يەر ۋە بىرقەدەر ياخشى ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ھەم ھەرىكەتچان كاپىتالغا ئىگە بولغان بولىدۇ. ئۇزۇنمۇ ئەمگەككە قاتنىشىدۇ، بىراق ئاساسىي كىرىمى ئېكسپىلاتاتسىيىدىن كېلىدۇ. ئۇلار يېزىلاردىكى بۇرژۇئازىلاردۇر: مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان تەرىبىيەلەش، ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، پومېشچىك، باي دېهقانلاردىمۇ بۆلۈنۈش بولىدى، ھازىر سوتسىيالىزمغا تازا قارشى تۇرمايدىغانلىرىمۇ بار.

بايا رەۋ.جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل بۇرۇن؛ ھېلىراق: مەن قاياقتا مېڭىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم. كەينىمگە قايتاي دېسەم، چىغىر يول بىلەن بايا قاتراپ چۈشكەن تۆپىلىككە ئەمدى چىقىشقا كۆزۈم يەتمىدى. * ھېكمەت بايا شېجائىدىن روزىمەتنىڭ ناھىيىلىك ساقچىغا ئەۋەتىلىدىغانلىقىنى بىلدى.

بايات ئى [پ] <مۇز> ← **بايات مۇقامى.**

بايات مۇقامى <مۇز> ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقامنىڭ بىرى. ئۇ 19 نەغمە، 119 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە ــ ئون نەغمە، 93 مىسرادىن؛ ئۇچ داستان ــ ئالتە نەغمە، 16 مىسرادىن؛ ئۇچ مەشرەپ ــ ئۇچ نەغمە، 44 مىسرادىن تەركىب تاپقان.

بايا‌تمەن رەۋ. جان ت ← **بايا:** ــ سىز تېخىمچە شۇ گەپتىمۇ؟، ــ دېدى گۈلنىسا، ــ مەن بايا‌تمەن كونا خامانىنى سوردىماسلىقىڭىز كېرەك دېدىمغۇ؟. * ئادىل ئۆز ئورنىغا قايتىپ كەلگەندە، بايا‌تمەن ئوڭدا ـ سولدا بولۇپ يىقىلغان لۇكچەكلەر ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىدى.

بايا‌تىقى سۆپ ← **بايىقى:** ــ سەن بايا‌تىقى ئىشتىن خەۋەر تاپتىڭمۇ، ــ دېدى ئۇ ماڭا قاراپ.

بايا‌شات سۆپ [بايا+شاد] باي ۋە شاد، پاراۋان، راھەت ـ پاراغەتلىك، خاتىرجەم: ئۇ تەتقىقات يۇرتىدا ئىشلەشنى ياراتماي، ئېرى بىلەن سەھرالارغا، دېڭىز ساھىلىغا كېتىپ بايا‌شات، راھەت تۇرمۇش كۆچۈرۈۋېتىپتۇ. * دېهقان خوتۇن بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ئالتۇنىنى خەجلەپ بايا‌شات ياشاپتۇ.

بايا‌شاتچىلىق ← **بايا‌شاتلىق:** مەنسۇر كۆڭلىدە: ــ مەن قىلالمىغان ئىشلار ئەمدى ئورۇنلىنىدىغان بولدى، قولۇمدىن كەلگىنىچە ياردەم بېرەي، مۇنۇ كۆز ئالدىمىزدىكى قېينىچىلىقلارنى تېزرەك تۈگىتىپ، ئەزالارغا يېڭى جەمئىيەتنىڭ كونا جەمئىيەتتىن نۇرغۇن ياخشى ئىكەنلىكىنى، بايا‌شاتچىلىق، بەخت ـ سائادەت، مۇشۇ جەمئىيەتتە ئىكەنلىكىنى تېزرەك ئىسپاتلاپ كۆرسىتەيلى، ــ دەپ ئويلىدى.

بايا‌شاتلاشتۇرماق «بايا‌شاتلاشماق» پېئە.

لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بایاشاتلاشماق پ. بایاشات هالغا كەلمەك، بایاشات بولماق: قاسىم كەلگۈسىدىكى بایاشاتلاشقان تۇرمۇشنىڭ لایىق كېلىدىغان ھەم ياش ھەم چىرايلىق ئۆي كىشىسى بولۇشى لازىملىقىنى زۆرۈر تاپتى.

بایاشاتلىق «بایاشات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ شەھەرلەر ئۆزىنىڭ ئاۋاتلىقى، بایاشاتلىقى بىلەن مەشھۇر ئىكەن. * كۆنلەر يېزىغا بایاشاتلىق، باغلارغا رەڭ، ئېتىزلارغا سوۋغا، ئادەملەرگە خۇشاللىق تەقدىم قىلىشپ، يۈگۈرۈشۈپ تېز ئۆتۈشتى.

بایام رەۋ. جان ت ← **بایا**: بایام ئېتىزلىقتا ئۇچرىغان ھېلىقى بوۋاي كۆلۈپ، قەمەرنى ئۆز ئۆيىگە تاماققا باشلاپ، بارمىسىڭىز بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى.

بایان I ئى [ئە] ① ۋەقە، ھادىسە، پىكىر ۋە مۇلاھىزىلەرنىڭ ئاغزاكى ياكى يازما ئىپادىسى؛ ئىزھار، چۈشەندۈرۈش: ئاغزاكى بایان. پىكىر بایان قىلماق. * ئېژىن خىيال دېگىزىغا شۇنچىلىك غەرق بولۇپ كەتتىكى، قانچىلىغان ئوي ـ پىكىرلەر ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىپ چىققان بایان قىلىش تەس. * يۇقىرىدا يېزىلغان سۆزلەر پەقەت ئۇنىڭ قىسقىچىلا بایانى. * قەمەرۇزامان ئەلچىنىڭ بایانلىرىنى ئاڭلاش بىلەن قاتتىق «ئاھ» ئۇرۇپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. ② <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرنىڭ سادىر بولۇۋاتقان ۋەقەلەر ھەمدە ۋەقەنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە ھېكايە قىلىنىۋاتقان قىسمى: بایان خاراكتېرلىك ماقالە.

بایان ئەتمەك ← **بایان قىلماق**: كۆنىلەر كەيىنىدىن ھەپتە، ئايلار ئۆتۈشتى؛ قېرىنداشلار كەچمىشىنى بایان ئېتىشتى. قىز يۈرىكى سۈ ئىچتى مېھرىبان قولىدا، ئاي جامالى نۇر قۇچتى ئاستا ۋە ئاستا.

بایان ئەيلىمەك ← **بایان قىلماق**: نېچۈك ئاسمان ئاچمايىسەن چىرايىڭنى، بایان ئەيلە، ئاڭلايچۇ مۇددىئايىڭنى.

بایان جۈملە <تىل> ئىش ـ ھەرىكەت ياكى شەيئىنى خەۋەر تەرىقىسىدە بایان قىلىدىغان جۈملە. ئۇ سوئال جۈملە، بۇيرۇق جۈملە ۋە ئۇندەش جۈملىلىدىن پەرقلىنىدۇ ھەمدە شۇلارغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. يېزىق تىلىدا بایان جۈملىنىڭ ئاخىرىغا چېكىت قويۇلىدۇ. ئۇ يەنە «خەۋەر جۈملە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بایان قىلماق ۋەقە، ھادىسە، پىكىر ۋە مۇلاھىزە قاتارلىقلارنى ئاغزاكى ياكى يازما ئىپادە قىلماق؛ شەرھلىمەك، ئىزھار قىلماق، چۈشەندۈرمەك: ئەقلىسىز يىگىت دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى بایان قىلىپتۇ. * يىغىن ئاخىرلىشاي دېگەندە، قاسىم پىكىر بایان قىلدى.

بایان II ئى [ر] <مۇز> رۇسلارنىڭ ئوك قول مىلودىيىلىك تاۋۇش قىسىملىرىنى ئاھاڭغا كەلتۈرۈپ، سول تەرەپتىكى كلاۋىشاتورىسىنى تەڭكەش قىلىپ تۇرۇپ چالىدىغان چوك تىپتىكى يېرىم ئاۋازلىق گارمونى: بایان چالماق.

بایانات (بایاناتى) ئى [ئە] ① بایان قىلىۋاتقان بىرەر ئىش، ۋەقە ۋە ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ تەپسىلاتى، بایانى؛ بایانىنامە: ئۇ ساۋاتسىز بولغىنى ئۈچۈن سۆزى مۇقەددەم ـ ئاخىر بولسىمۇ، ئەمما كوپىراتىپ ئەھۋالىدىن، بولۇپمۇ ئارتۇقچىلىق ۋە كەمچىلىكلەر ئۈستىدىن خېلى ئوبدان بایانات بېرىپ ئۆتتى. ② دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەر، مۇزاكىرىلەر، خەلقئارا ئەھۋال ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە مەنپەئەتدار تەرەپلەر ھەم ئومۇمىي ئاخباراتلار ئۈچۈن ئاغزاكى ياكى يازما شەكىلدە ئېلان قىلىدىغان ئۇقتۇرۇش ۋە ياكى شۇ ھەقتىكى ھۆججەت: بایانات ئېلان قىلماق. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بایاناتى.

بایانچى ئى. بایان چالىدىغان ئادەم: ـ ئاپا، ئاكام ئاخشام تويدا بایان چالغان ھېلىقى بایانچى يىگىت بىلەن بىللە كەتتى، كەچرەك كېلىمەن دەيدۇ، ـ دېدى ئىسمائىل

ئاپسىغا.

بايانناما ئى [ئە+پ] بىرەر مەسىلە ئۈستىدە يېزىلغان يازما بايانات.

بايا ۋان بايا ۋانى ئى [پ] مەھەللە ـ يۇرتتىن يىراق بولغان ۋە ئادەم ياشمايدىغان سۇسىز چۆل؛ سەھرا، دەشت: پادىشاھ ئازادە بەختبىلەن خوتۇنى ئىككىسى ئارانلا جېنىنى ئېلىپ بايا ۋان تەرەپكە قېچىپتۇ.

بايتاسۇن ئى. دىئال. تاغنىڭ ئېگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسىمان ئۆسۈملۈك.

بايتال ئى <زوئول>ئاتنىڭ چىشىسى: بوۋاي بىر دانە قوناقنى جادۇگەرنىڭ يۇزىگە ئېتىپ ــ ئات بول، ــ دېگەنىكەن، جادۇگەر دەرھال بىر بايتال ئاتقا ئايلىنىپتۇ.

بايچېچەك ئى [باي + چېچەك] <بوت> دەسلەپكى باھاردا ئېچىلىدىغان پىيازگۈل، «شىرىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بايراق ئى ① دۆلەت، تەشكىلات، ھەربىي قىسىم ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ سىمۋوللىۇق بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن ياكى بىرەر ئىشارىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە گۈلسىز، رەڭلىك رەختتىن ياكى قەغەزدىن تۆت چاسا ۋە ياكى ئۇچ بۇرجەك شەكىلدە ياسالغان بۈيۇم؛ ئەلەم: قىزىل بايراق. دۆلەت بايرىقى. ئاق بايراق. * بۇدۇر چاچلىرى چاڭغا مىلەنگەن بىر قىز كىچىك بايراقنى پۈلاڭلىتىپ يىراقتىكى قىزلارغا ئىشتىن چۈشۈشكە بەلگە بېرىۋاتاتتى. ② كۆچمە. سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي تەشكىلات، گۇرۇپپا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرلىكى ھەم مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان يېتەكچى غايە: ماركسىزم ـ لېنىنىزم بايرىقى. كوممۇنىزم بايرىقى. * ئۇ چاغدا كونا ئەخلاقنى قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىش، كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئىككى چوڭ بايرىقى قىلىندى. ③ كۆچمە. كۆز قاراش، ئىدىيە، ئۇقتۇرۇشنەزەر: مەنىۋى جەھەتتە بۆرنىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇرادەرلەر دورا يېيىشىكە يەنىلا «ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تەۋەررۈك بولۇپ قالغان كونا كېسەل» دېگەن بايراق بىلەن قارشى تۇرمىسلا جۇڭگونىڭ ئالجىش كېسىلى ئاخىر بىركۈنى سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدۇ. * بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۇرۇشكە بايرىقىمىز روشەن ھالدا قارشى تۇرىمىز.

بايراق چىقارماق دۆلەت بايرىقى، ھەربىي بايراق قاتارلىق بايراقلارنى ئاستا ـ ئاستا تارتىپ بايراق خادىسى ئۇچىغا چىقارماق.

بايرىقى روشەن مەيدانى، كۆز قارىشى ئېنىق: بۇ مەسىلىدە ھەربىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ بايرىقى روشەن بولۇشى كېرەك.

بايراقچە ئى ① كىچىك بايراق: ئۇلار باشقىلارغا قوشۇلۇپ، ئۇنلۇك شوئار توۋلايتتى، قولىدىكى بايراقچىلارنى پۇلاڭلىتاتتى. ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا نىسبەتەن دەيتتى. ② خەرىتە ياكى دىئاگراممىلارغا، بايراقسىمان ئوخشىتىپ سىزىلغان ياكى قادالغان كىچىك بەلگە: تامغا ئېسىلغان ئۆلكە خەرىتىسىگە قىزىل ۋە قارا بايراقچىلار قادالغان قويۇلغانىدى.

بايراقچى ئى ① سەپنىڭ ئالدىدا بايراق كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى: ئىشىك يېنىدا توق بىغىر رەڭ كاستۇم كىيگەن كىچىك فۇگۇەن، ئاتلىق ئەسكەرلەر بايراقچىسى پەيدا بولدى. ② يەر ئۆلچەش، قاتناش ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا بايراقچە بىلەن ئىشارەت قىلىپ يېتەكچىلىك قىلغۇچى.

بايراقدار ئى ① بايراق كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ھەرىكەت، ئىلغار پىكىر، يېڭىلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا يېتەكچى ياكى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، نەمۇنە، ئۇلگە كۆرسىتىدىغان كىشى: باشلامچى: ناۋايى ــ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا نامايەندىسى، XV

ئەسىردىكى ئاسىيا ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى ۋەكىللىرىدىن بىرى، تۇركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىليونلىغان خەلقنىڭ پەخرى، تۇركىي تىلدا يېزىشنىڭ دەۋر بۆلگۈچ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى ۋە چوڭ ئۇستاز شائىرى. * لۇشۇن يېڭى مەدەنىيەت قوشۇنىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ باتۇر بايراقدارى.

بايراقلىق سۆپ ① بايرىقى بار، بايراققا ئىگە: شۇ چاغدا توساتتىن دۇمباق گۈپۈلدەپ، يىراقتىن بايراقلىق بىر توپ كۆرۈندى. خامانغا يول ئېلىپ كەلگەن. ئاشۇ توپ، ھەر كىشى كۆكلىدە سىر بولۇپ تۇيۇلدى. ② بايراق تەيياراشقا لايىق، باپ؛ بايراققا يېتىدىغان: بايراقلىق رەخت ئالماق.

بايرام ئى ① مۇھىم تارىخىي ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنى تەنتەنىلىك خاتىرىلەش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ياكى ئادەت بولۇپ قالغان خاتىرە كۈن: دۆلەت بايرىمى، «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى. نوروز بايرىمى. * ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار ۋە سىياسىي ئورگانلار بايرام مەزگىلىدىكى ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش - خەلقنى سۆيۈش پائالىيىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش كېرەك. ② مۇھىم، خۇشاللىنارلىق ھادىسە يۈز بەرگەن، زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلگەن ۋە شۇ سەۋەبتىن شادلىق بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈن: ئائىلىۋى بايرام. * ئاتىنىڭ ئۆلۈمى ئىتقا بايرام (ماقال). * يۇرتۇمدا بۇگۈن قىزغىن يېغىلىش، بولماقتا بايرام، قىزىماقتا توي، ھەممىنىڭ كۆڭلى گۈل ئېچىلغاندەك، ئازاد گۈلباغدا دىللىرى خۇش خۇي.

بايراملىق سۆپ. بايرامدا ئىشلىتىدىغان ياكى كېرەك قىلىدىغان: بۇ قېتىم مال سېتىۋالغۇچىلارنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرگە يۆتكىگەن بايراملىق مالىلىرىنىڭ ئۆرلىرى ۋە سانى كۆپ. * شۇ كۈنى ئەركىن بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ، مەكتەپكە مېڭىش ئالدىدا تۇراتتى. دادام ئادەتتى بويىچە چىرايلىق قىزىلغان گۈل دەستىنى ئەكىلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى.

بايزادە ئى. باينىڭ ئوغلى، باينىڭ بالىسى: مەلىكە ئۇنىڭدىن: — ھەي يىگىت! راستىڭنى ئېيتقىن، پادىشاھزادىمۇسەن، يا ئەمىرزادىمۇسەن، يا بەگزادىمۇسەن ياكى بايزادىمۇسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

بايقاشماق «بايقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قورشىۋالدى جىياڭ ۋە قېرى چالنى، بايقىشىپ بۇندا بولغان ئەھۋالنى.

بايقالماق «بايقىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆپچىلىك پاراققىدە كۆلۈشتى. گۈزەلئايمۇ پىسكىدە كۆلدى. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن چىشى بار ئىكەنلىكى بايقالدى.

بايقۇت ئى [ر<ئىنگ] رەت قىلىش، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىشىگە، نەرسە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلىدىغان ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش: ئۇ بولسىمۇ ئاشۇنداق ئوغرىلارنىڭ ئەتراپىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئەخلاقىي بايقۇتنى، يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىغان كەيپىياتنى پەيدا قىلىش.

بايقۇت قىلماق رەت قىلماق، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىمسىگە، نەرسىگە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا قارشى ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش ئېلىپ بارماق؛ چەكلىمەك؛ توسمىق؛ مەنئى قىلماق: جايلاردىكى سىياسىي ئىش تاشلاشلار، سىياسىي نامايىشلار، سىياسىي ئومۇمىي ئىش تاشلاشلار، دۇمانى بايقۇت قىلىش، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋە ئىنقىلابىي جەڭگىۋار شوئارلار مۇشۇ دەۋردىكى ئۆزئارا ئالمىشىپ تۇرغان كۈرەش شەكىللىرى ئىدى.

بايقۇت ئېلان قىلماق رەت قىلىش، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىشى نەرسە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىماق.

بايقۇش ئى ① ھۇقۇش: قالدى كۆپ ئات-

ئۇلاغنىڭ ئۆلۈكلىرى بايقۇشقا، يىلپىزلارغا ئوزۇق بولۇپ. قار ـ مۇزلار كۆمۈپ ئېغىزىنى ئېتىلدى ئۇ چاغ يەنە ئالتۇن قوللۇپ. ② كۆچمە. بەختسىز؛ شۇم پېشانە: ۋاي، بايقۇش! نۇرغۇن جاپالارنى تارتتىڭ.

بايقماق پ ① كۆرمەك، كۆزەتمەك: تاۋقىش كېچىككىنە كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ: — سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن بايقاپ كېلەي، — دېدى. ② ھېس قىلماق؛ ئاڭقارماق؛ سەزمەك؛ بىلمەك: دۇشمەن تۇيۇقسىز جىمىپ قالدى. جەڭچىلەر دۇشمەنلەرنىڭ قاراۋۇلخانىغا قاراپ چېكىنگەنلىكىنى بايقاپ قېلىشتى. * ئەتىسى كىشىلەر پىدانىڭ ئۈشتۈمتۇت مەھەللىدىن يوقالغانلىقىنى بايقاشتى. ③ ئېھتىيات قىلماق، پەخەس بولماق، دەققەت قىلماق؛ ئويلىماق: بايقاپ سۆزلىمەك. بايقاپ ماڭماق. * بۇ سۆزنى كېۋىر بايقىماي ئۇنلۇك دەۋەتتى.

بايلىق ① «باي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى. تەبىئەت دۇنياسىدىكى مەيلى كىشىلەر ئىختىيارىغا ئۆتكەن ياكى ئۆتمىگەن بولسۇن نەق قىممىتى بار ماددىي نەرسىلەر؛ پۇل ـ پۇچەك، مال ـ مۈلۈك قاتارلىقلار: يەر ئاستى بايلىقى، كان بايلىقلىرى. * — بۇ يەرگە راستىنلا ئوغرى كىرگەن بولسا بايلىقىمىزدىنمۇ ئايرىلىپ قالمايلى، دەپ قورقمەن، — دەپتۇ ئالىماس. * باغۇەن بوۋايدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان قەمەرۇزامان: — بۇ بايلىقنى مەن تاپقان بولساممۇ ئۇ سېنىڭ يېرىڭدىن چىقتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئىككىمىز تەقسىم قىلىپ ئېلىشىمىز كېرەك، — دەپتۇ. * دۆلىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي قانۇنلىرى مۇھىتنى ۋە تەبىئىي بايلىق مەنبەسىنى قوغداشقا پايدىلىق. ③ ئى. تەرەققىيات دەرىجىسىدىكى ياكى ئىختىيارىدىكى بار نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىسى: تىل بايلىقى. سۆز بايلىقى. * ئەقىلدىن ئارتۇق بايلىق يوق (ماقال). * ساقلىقىم — بايلىقىم (ماقال). ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى ئەسىرلەر داۋامىدا خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىپ، تولۇقلىنىپ، خەلقنىڭ پۈتمەس ھاياتىي كۈچىگە ئىگە مەنىۋى بايلىقىغا ئايلانغان.

بايناق ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بىلىتىزسىمان، تېگى بولۇپ يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ؛ قوۋزىقى كۈل رەڭ سارغۇچ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى تۈخۈمسىمان تۆمۈنە شەكىلدە، گىرۋەكلىرىدە چىشقا ئوخشاش تىكەنلىرى بار؛ گۈل رېتى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى قىزغۇچ سۆسۈن؛ مېۋىسى بىرئاز ياپىلاق كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە يىلىتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تالىنى كۈچەيتىش، نەملىكنى قايتۇرۇش قاتارلىق رولى بار، شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئۆسىدۇ.

بايۇەچچە ئى [باي+بەچچە] ① بايىنىڭ بالىسى، بايزادە: ئۇنىڭ بايۇەچچە ئوغلى 20 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، باينىڭ ئوغلى بولغىنىغا يارىشا بىر ماتا كۆڭلەكنى يېڭىغىنا كىيگەن، بەش تەڭگە پۇلنى ئۆز قولى بىلەن تۆتۈپ خەجلىگەن ئەمەس ئىكەن. ② بايلارنىڭ بالىلىرىغا مۇرا ـ جىئەت قىلىشتا، ئۇلارنىڭ نامى ئوررندا ياكى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: ئوت ياقار خىجالەت بولۇپ: — ياق، ياق، رەھمەت بۇ جۇل ـ جۇل كىيىملىرىم بىلەن سىزدەك بىر بايۇەچچە بىلەن ئولتۇرۇپ، بىر لېگەندە تاماق يېيىشىم كېلىشمىگەن بىر ئىش، — دەپ ئارقىغا بۇرۇلۇپتۇ. ③ ئۆزىنى باي بالىسىدەك چاغلايدىغان ئابرويىپەرەس، سۆلەتۋاز كىشى: قاسىم: — ئالدى بىلەن ئۇستىباشلىرىمنى راۋۇرۇس يېڭىلاپ، كېلىشكەن بايۇەچچە بولۇشۇم كېرەك، ئاندىن قورۇ ـ جاي ئېلىشقا ھەرىكەت قىلسىمۇ ئولگۈرىدۇ، — دېدى ـ دە، توپتوغرا ماگىزىنغا يۈگۈردى.

بايۇەچچىلىك ① «بايۇەچچە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھېيتەم ھەقىقەدە

سۆز ئېچىلغاندا، دادام ھەمىشە: — بايۇەچچىلىكى قۇرۇسۇن! ھۇ ئىتنىڭ بالىسىنىڭ، — دەپ تىللاپ قويۇاتتى. ② ئى. بايۇەچچىلەرگە خاس خۇسۇسىيەت، ھەرىكەت ۋە قىلىق: پەيتۇن ئارتوتا كوچىسىغا كېلىپ توختىدى. بوۋاي ئالدى بىلەن پەيتۇنىدىن چۈشۈپ، خۇددى مەنۇن بولغان چاغدا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان بويتاقلارغا ئوخشاش بايۇەچچىلىك قىلىپ، پەيتۇنكەشكە ئون فرانك بېرىۋەتتى.

بايۇەچچىلىك قىلماق بايۇەچچىلەرگە خاس ھەرىكەت، قىلىق قىلماق: سەن تولا بايۇەچچىلىك قىلما، ئەتە — ئۆگۈن ئۇ پۇلۇڭمۇ تۆگەيدۇ.

بايىقى سۈپ. بايا، ھېلى سادىر بولغان؛ بايا يۈز بەرگەن، كۆرۈلگەن، ئىشتىلگەن؛ ھېلىقى: ئاتام ئېيتقان بايىقى (ماقال). * مەن بايىقى ئادەمنىڭ سۆزىنى راست ئىكەن دەپ ھېس قىلدىم.

بەئەينى رەۋ [پ+ئە] پەرق ئەتكىلى، ئاجراتقىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئوخشاش؛ خۇددى، ئەينەن، ئۆزى: تارىخچى يېگىت رەسمىنى قولىغا ئېلىپ، سىنچىلاپ كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، مەمنۇنلۇق ئىزھار قىلىپ: — دەل ئۆزى بولۇپتۇ، كەم — كۆتىسىز، بەئەينى ئۆزىلا، — دېدى. * باتۇرنىڭ چىرايى — شەكلى بەئەينى دادىسىغا ئوخشايتتى.

بەپ — بەپ تەق س. گاس، گاچىلارنىڭ سۆز تەلەپپۇزى.

بەپبەپلەتمەك «پەپبەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەپبەپلەشمەك «بەپبەپلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمىلىۋك دەرىجىسى: — ئۇنىڭ ماڭا سايە قىلغىنى 50 ياشتىن ئاشقان گاچا ئوغلى بولۇپ، بۇ بىغەرەزگە شۇ يۇرتتا ھېچ خوتۇن تەگمىگەنىكەن، ئەمدى بېشىمغا كۈن كەلگەندە مەن تەگكەدەكەمەن. ۋاي قانداق قىلاي! ئۇنىڭ بىلەن نەدە بەپبەپلىشىپ يۈرىمەن، — دەپ ئويلىدى كۈلبوستان.

بەپبەپلىمەك پ. بەپ — بەپ قىلىپ مەقسىتىنى ئۇقتۇرالماي قالماق؛ گاس — گاچىلاردەك دۇدۇقلىماق.

بەت ئى ① ئادەم بېشىنىڭ ئالدى تەرىپى؛ يۈزى: مېنى سەندىن ئايرىدى نېگار، ۋادەرىغا! شورلۇق قىسمىتىم. ئۆتتى ئۆمرۈم ۋىسالىڭغا زار، جۇدالىقتىن زەپىران بېتىم. ② كىتاب، گېزىت — ژۇرنال ۋاراقلىرىنىڭ ھەربىر يۈزى، سەھىپىسى: نىم شەپەت گېزىتنىڭ ئاخىرقى بېتىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقاندا پەردە ئېچىلدۇ. ③ بەدەر نەرسىنىڭ ئۈستى، ئوك تەرىپى، سىرتى، يۈزى: بىر تەرەپتە زەربىدارلار ئۈستەك يارىدۇ، زاكۇ ئۈچۈن چاسا — چاسا تاشلار قازىدۇ. گۈمبۇرلىشىپ تەگكەن پولات بازغان زەربىدىن، تاش بېتىدە ۋال — ۋۈل قىلىپ ئوتلار يانىدۇ. * تۈرۈپ قېلىپتۇ ئىككىسى، بىرپەس سۈغا قارىشىپ. جىلۋە قېلىپتۇ شولىسى، سۇ بېتىگە يارىشىپ.

بەت ئاچماق يېڭى بىر ساھەگە ياكى ئايرىم بىر دەۋرگە قەدەم قويماق، يۈرۈش قىلماق، باشلىماق، ئاتىلانماق: ھەربىر يىلدا يېڭىچە شانلىق بەتلەر ئاچمىز، غەلىبىمىزنىڭ شەنىگە قوشاقلارنى قاتمىز.

بەت بېشى <مەت> گېزىت — ژۇرنالارنىڭ نامى ۋە سانى بېسىلغان ئۇستۇنكى قىسمى.

بەت سىلىش <مەت> كىتاب، گېزىت — ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ تىزىلىپ بولغان بېتىنى تۈزۈلگەن بەت تەرتىپى بويىچە ماشىنىغا ئورۇنلاشتۇرۇش.

بەت نۇسخىسى <مەت> ھەرپ تىزىلىپ، كورراكتورلۇقتىن ئۆتكەندىن كېيىن دەسلەپكى قەدەمدە بېسىپ چىقىرىلغان بەت شەكلى ياكى ئەۋرىشكە.

بەتئەخلاق سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ئەخلاقى بۇزۇق، ئەخلاقى ناچار؛ ئەخلاقسىز، قىلىقسىز: بەتئەخلاق ئادەم. * — بۇ خىل بەتئەخلاق، ياماندىن خۇيلاردىن ئۆزەمنى پاك ساقلاپ،

گۈناهلىرىمغا توۋا قىلىمەن. ئالىلادىن، يۈرت خەلقىدىن ئەپۇ سورايمەن، ــ دېدى ئىشان داموللا. * به‌دىدىن مەخسۇمنىڭ به‌ته‌خلاقىدىن قاتتىق رەنجىگەن قازىنىڭ قۇلىقىغا هەرقانچە شېرىن سۆزلەرمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيتتى.

به‌ته‌هقىق رەۋ [پ+ئە] يېزت. هەقىقەتەن، ئەمەلىيەتتە، جەزمەن، چوقۇم: ئەگەركى ئىلمۇئىرپان ئىشقىنىڭ چىن ئاشىقى بولسا‌ڭ، مۇهەببەت رىشتىسىگە جان تومۇر ئەيلە شجائەتنى. كىمكى هۆكمىگە كۆندۈرسە گەر قۇدرەت ۋە دەرمانىنى، ئاشۇ ئۇزگەي به‌ته‌هقىق روهىي مەهكۇملۇق ئاسارەتنى.

به‌تبەخت سۈپ [پ] تىل ها. به‌ختسىز، ته‌لىيسى كاج؛ بۇزۇق، پەس، ئەبلەخ: بوۋاي دەرغەزەپ بولۇپ: ــ ئەي له‌نىتى به‌تبەخت! شاهزادىغا قىلمىغان زىيانكەشلىكىڭ قالمىدى، ــ دېدى. * ئۇ به‌تبەختله‌رنى ئىنساپقا كېلەر دەپ هەرگىز ئويلىما، هازىر هەممىدىن مۇهىمى ئۇلار بىلەن كۆرەش قىلىش.

به‌تبەختلىك «به‌تبەخت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۇزۇنىڭ به‌تبەختلىكىدىن مۇشۇ كۈنلەرگە قالدى. بولمىسا، ئۇنىڭغا هېچكىم زىيان سالغىنى يوق.

به‌تبەشىره [پ+ئە] ① سۈپ. ئەلپازى، ئەپتى، چىرايى بۇزۇق؛ كۆرۈمسىز؛ سەت: ئۇ پاكار ۋە به‌تبەشىره بىر دوك كىشى ئىكەن. // ئۆيىنىڭ ئىچىدىن پىشانىسىدا پەقەتلا بىر كۆزى بولغان ئالامەت قورقۇنچلۇق بىر به‌تبەشىره چىقىپ، يىگىتكه: ــ ياخشى يىگىت! ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كېلىپسەن، مەرهەمەت قىلىپ ئىچكىرى كىرگىن. ــ دەپتۇ. ② ئى. يامان قىياپەت، ماهىيەت: ــ ئۇنداقلارنىڭ به‌تبەشىرىسىنى مەن بىر قاراپلا بىلىۋالنىمەن، ــ دېدى بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ.

به‌تبەشىرلىك «به‌تبەشىره» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

به‌تبۇي سۈپ [پ] پۇرىقى، هىدى يېقىمسىز؛ سېسىق پۇرايىدىغان: ئۇزۇن يىللار ياشىدى پاقا، به‌تبۇي، سېسىق قۇدۇق ئىچىده، ــ بۇ قۇدۇقۇم چەكسىز ئالەم، ــ دەپ، كۆركىرايتىتى هەر كۈن كېچىده. * ئىرغىتىپ تاشلاپ يىراق لاي ــ لاتقا به‌تبۇي لۆجىنى، كۈلىسه كاكىكۇك دىلىئارامىدىن مادام يايراپ جېنى، ئىشقىنىڭ جان رىشتىسىگه جەۋهەر قىلىپ ئەل ئەجرىنى، ئەيلىسه پەرۋازى ــ پەيزى زوقىدىن كۈلگەن خوتەن.

به‌تبۇيلۇق «به‌تبۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆستەك بويىدىكى تاپىنىڭ به‌تبۇيلۇقىدىن ئۇنىڭ يېنىغا هېچكىم يولۇمىدى.

به‌تته ئى ← **به‌تته پولۇ**.

به‌تته پولۇ <يىم> ئۇستىگه قورۇلغان سەي سېلىپ يېيىلىدىغان پولۇ: داستىخان تارتىلىپ، به‌تته پولۇ قاتارىدا مەيمۇ كەلتۇرۇلۇپتۇ. * ــ تىنچ كۆڭۈلگه تۇزسىز ئۇماچمۇ تېتىيدۇ، بۇ جېدەل ــ غوۋغالاردا كىشىگه به‌تته پولۇمۇ تېتىماس، ــ دەيتتى ئانا.

به‌ته‌ر سۈپ [پ] يامان، ئەسكى، ناچار، (سەلبىي مەنىده قوللىنىلىدۇ): مەسلىهەتنى ئاڭلاشنى خالىمىغان كىشى گاستىنمۇ به‌تته‌ر گاس بولۇۋالىدۇ. * پادىشاه ئۇچىچى بىرىنى بۇ يۇرتقا ئاقساقاللىققا تەينىلەپتۇ. «ئۇنىغانغا يونۇغان» دېگەنده‌ك، بۇ ئاقساقال هەر ئىككىلىسىدىنمۇ به‌تته‌ر چىقىپتۇ.

به‌ته‌رله‌شمه‌ك پ. ئەسلىدىكىدىن تېخىمۇ يامانلاشماق، ناچارلاشماق، ئەسكىلەشمەك: بۇ بالىنىڭ ئېغىزى به‌تته‌رلىشىپ كېتىپتۇ. * ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئەمەتنىڭ كېسىلى تېخىمۇ به‌تته‌رله‌شتى.

به‌تته‌م سۈپ [پ] ① تەمى يوق، تەمسىز؛ لاۋزا: به‌تته‌م قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقى تولا دەپ، بىز كەمبەغەللەرنىڭ بالىمىز تولا بولىدۇ. ② هۇزۇرسىز: خۇش ياقمايدىغان بۇنداقلارنى قاتناشتۇرماي ئۆتكۈزگەن مەشرەپ تۇز سالمىغان كۆجىدەك به‌تته‌م بولىدۇ.

به‌تخاه سۈپ [پ] يېزت. يامانلىقنىلا ئويلايدىغان، يامان نىيەتلىك: شۇ هالىدا ئىككى قەلب مۇڭ ــ زار تۆكۈشتى، زامانه پەيلىنى

قارغاچ سۆكۈشتى. سۆكۈشتى كۆزى كور گۈمراھ زاماننى، نە گۈمراھ شۇم پېشىل بەتخاھ زاماننى.

بەتخەج سۇپ [پ] ئورۇنسىز پۇل خەجلەيدىغان، ئىسراپخور: كىچىك بالىغا كۈندە پۇل بېرىپ ئۆگىتىپ قويسا، چوڭ بولغاندا بەتخەج ئادەم بولۇپ قالىدۇ. * ئۇنداقتا، ھاشىماخۇن بەتخەج ئوخشىمامدۇ؟ ياق! ئۇ، تۇرمۇشتا بەك تېجەشلىك ئىدى.

بەتخەجلىك «بەتخەج» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سادىرنىڭ يانچۇقتا بارنىڭ ھەمىسىنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلەپ، ئۆزىچە كۆرەڭلەپ باققان ۋاقتلىرىمۇ بولغان.

بەتخەجلىك قىلماق ئورۇنسىز پۇل خەجلەمەك، پۇلنى بۇزۇپ-چېچىپ ئىسراپ قىلماق: مالىيە چەمئىي جەھەتتە... چەكلىك پۇلنى جانغا ئەسقاتمىدىغان ئورۇنغا ئىشلىتىشىمىز، بەتخەجلىك قىلىش، قارىسىغا مۆلچەرلەپ ھېسابات قىلىش ۋە بۇزۇپ-چېچىپ ئىسراپ قىلىشتەك خاھىشلارنى تۆگىتىشىمىز لازىم.

بەتخۇي سۇپ [پ] خۇيى، قىلىقى يامان؛ مىجەزى ئەسكى: بەتخۇي بالا. * بەتخۇيىنىڭ بېتى قارا (ماقال).

بەتخۇيلۇق «بەتخۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: چورۇق ھېكىم مۇنداق بەتخۇيلۇقلاردىن خالىي بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىر ۋاقتى ئەل بەختىنى كۆزلەشتەك ياخشى ئەمەللەر بىلەن بەند ئىدى.

بەتىرەك سۇپ [پ] رەڭگى سەت، كۆرۈمسىز، خۇنۇك.

بەتقىلىق سۇپ ← **قىلىقسىز**: بەتقىلىق ئوغۇل، بەتقىلىق پاراڭ. * ئالماس مەدرىستىن قايتىپ چىقىۋېتىپ: ــ نەدىكى بەتقىلىق لاۋزا پاراڭلار بىلەن كۈن ئوتكۈزۈشنىمۇ ئوقۇش دېگىلى بولامدۇ؟ ــ دېدى.

بەتقىلىقلىق ① «بەتقىلىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شياۋ فاڭ ئاپىسىنى ئويغىتىپ، قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئاچچىق يىغلاپ: ــ ئاپا! يەتتە-سەككىز يىل بەتقىلىقلىق قىلىپ يۈردۈم، مەن دائىم ئۆمۈر بويى تۇگەشتىم، ھېچكىمنىڭ مېنى كۆزگە ئىلمايدىغۇ، دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. مەن چوقۇم ئۆزگىرىمەن، ــ دەيدۇ. ② غەيرىي ئەر-ئاياللىق مۇناسىۋەت: ئىككى لۇكچەك ئايشەملەرنىڭ كەينىگە كىرىۋالغان ھەم قىزغا بەتقىلىقلىق قىلىشقا ئۇرۇنغاندا جازاسىنى تاپتى.

بەتكەردە سۇپ [پ] ① كارغا كەلمەيدىغان، ئىشتىن چىققان، كېرەكسىز: دېھقان خىجالەت ئىچىدە: ــ تەقدىرنى تەگىبىر بۇزدى، دېگەندەك، مېنىڭ پىلانىمنى بالام بەتكەردە قىلىۋەتتى. ۋەدىگە ۋاپا قىلالمىدىم، ــ دېدى. ② ياماق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان، قەبىھ، ئىپلاس.

بەتكەردىلىك «بەتكەردە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەتگۇپا سۇپ [پ] دىئال. ۋاپا قىلمايدىغان، بىۋاپا، ۋاپاسىز.

بەتگۇمان سۇپ [پ] ھەركىمدىن، ھەربىر ئىشتىن گۇمان قىلىدىغان، ھەركىمگە، ھەر نەرسىگە شۇبھە بىلەن قارايدىغان؛ گۇمانخور: گەر مېنى «ئوغرى» دېسە پۈتكۈل جاھان، پاكلىقىمدىن قىلچە قىلمايمەن گۇمان. بەتگۇمانلار تۈتسا مېنى «ئوغرى» دەپ، بۇندىن ئارتۇق دەردمۇ بولمايدۇ ماڭا.

بەتگۇمانلىق «بەتگۇمان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەتگۇمانلىق قىلماق.

بەتكىردار سۇپ [پ] ھېزىت. ياماق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان؛ قەبىھ، ئىپلاس: خاقان غەزەپ بىلەن: ــ يوقال كۆزۈمدىن بەتكىردار خائىن، ــ دەيدۇ. خەزىنىچى باش قويۇپ: ــ ئۇزۇن ياشاڭ قۇدرەتلىك شاھىم، ــ دەيدۇ. غۇلاملار خەزىنىچىنىڭ تاجسىنى ئالىدۇ. * ئىشقى ئەھلىنىڭ قاتىلى خىسراۋ بەتكىردار.

بەتلەشمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەنسۇر شاڭيونىڭ يول باشلىشى بىلەن چېرىكلەر مىلتىقلىرىنى بەتلىشىپ، قەدەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن بېسىپ، ئەنۋەرنىڭ

ياتقى ئالدىغا كەلسە ـ دە، بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

بەتلەتكۈزمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساقچى باشلىقى ئون ساقچىنى مەھبۇسلاردىن ئون مېتر يىراقلىقتا تۇرغۇزۇپ مىلتىقلىرىنى بەتلەتكۈزدى.

بەتلەتمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەتلەگلىك سۈپ ① بەتلەپ قويغان، ئوق بېسىلىپ ئېتىشقا تەييارلانغان؛ بەتلەنگەن، ئوقلانغان: پارتىزان باشلىقى ئوق بەتلەگلىك مىلتىقنى دىلبەرنىڭ قولىغا بەردى. * مېھمانخانىدىكىلەر كەينىگە داجىپ، كىرىپ كېلىۋاتقان ئۇچ ئادەمگە يول ئاچتى. ئۇلارنىڭ يانچۇقىغا سېلىنغان قوللىرىدا بەتلەگلىك تاپانچا بار ئىدى. ② قارىغا ئېلىنغان، قارىتىلغان، توغرىلانغان: سەن قاچقۇن باندىت شىنجاڭغا ستۇول تەڭلەپ كىرگەن تۇرۇقلۇق، ئۇيالماي يەنە بۇ گەپلەرنى سۆزلەۋاتامسەن؟ ساڭا بەتلەگلىك تۇرغان يۈز مىڭلىغان قىساس ستۇوللىرىنى ئەك ئالدىن سېزىدىغانسەن؟

بەتلەنمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جۈمە تۇرۇپكىنى تۇتقان ھالدا كەينىگە بۇرۇلۇپ، سادىقنىڭ قولىدىكى تاپانچىنىڭ ئۆزىگە بەتلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

بەتلىك سۈپ. بېتى بار: 100 بەتلىك ئورىگىنال. 500 بەتلىك كىتاب. * باري ـ يوقى سەكسەن بەتلىك بۇ ماتېرىيالدا ئوسمان يۈك قىرقىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، رەھبەرلىكىنىڭ بۇ ئىشقا مۇئاپىق ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلغانىدى.

بەتلىگۈچ ئى. ئۇرۇش قوراللىرىنىڭ كەينى قىسمىدىكى ئوقنى ئېتىلىدىغان ئورۇنغا ئىتتىرىپ، تەپكە بېسىلغان ھامان ئېتىلىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىدىغان ھەرىكەتچان بۆلەك: كوللېن بەتلەگلىك تاپانچىلارنىڭ پارقىرىغان بەتلىگۈچلىرىگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ، خەۋپ ئاستىدا قالغانلىقىنى چۈشەندى ـ دە، ئىنسان بالىسىنىڭ ئەڭ يۇكسەك روھىي كۈچىنى كۆرسىتىپ، دەرھال ئۆزگەردى.

بەتلىمەك پ ① قورالغا ئوق سېلىپ ئېتىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ ئوقلاماق: دۈك تېخەن، جاپپاروۋ، ئالماسلار تاپانچىلىرىنى بەتلىدى. ② قارىغا ئالماق، تەڭلىمەك، ئۇدۇللىماق، چەنلىمەك: سادىق بوۋاي ھېكايىسىنى تۈگىتىپ ماڭا قارىدى ۋە ھېنىك خاتىرە دەپتىرىمىنى يېغىشتۇرماي، قەلەمنى بەتلەپ تۇرغانلىقىمنى كۆرۈپ: ــ يولداش مۇخبىر، ساڭا يەنە نېمىلەر كېرەك ئىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

بەتمۇقام سۈپ [پ+ئە] قائىدە ـ يوسۇن بىلمەيدىغان، تەرتىپسىز، ئەدەبسىز، قوپال: ئايالىم ئۇچ بالا تۇغۇپلا كېيىن تۇغماي قويدى. ئۇزى بىرئاز بىغەرەزرەك خوتۇن، بالىلارنى بەك بەتمۇقام چوڭ قىلىپ قويدى.

بەتنام (بەتنامى) ئى [پ] يامان نام، يامان ئات، تۆھمەت: بەتنام چاپلىماق. * تۇرسۇننىڭ دادىسى تۆگىمەس يوقلاڭ بەتنامىلار بىلەن روھىي ۋە جىسمانىي ئازابتىن ئۆلۈپ كەتتى، ئۇ ئانىسى ۋە ئۇچ ئۇكىسى بىلەن قالدى. * ئەگەر سېنىڭ ئەسكىرىڭ مەغلۇپ بولۇپ يېڭىلسە، پۈتۈن جاھاندا «سۇلتان مەھمۇت بىر ئايال بىلەن ئۇرۇشۇپ كۆچى يەتمەي مەغلۇپ بولۇپتۇ»، دەپ نامىڭ چىقىدۇ، بەتنام ساڭا قالىدۇ، ــ دېدى بوۋاي شاھقا قاراپ.

بەتنام چاپلىماق تۆھمەت قىلماق، قارا چاپلىماق، نامىنى بۇلغىماق، قارىلىماق: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەپ ئاتالغان شۇم ھەرىكەت باشلىنىش بىلەنلا ھېنى تارتىپ چىقىرىپ، «يەرلىك مىللەتچى»، «كونا جەمئىيەتنىڭ داشقالى»، «ئەكسىيەتچىل ئىسلىم نوپۇزلۇقى» دېگەن بەتنامىلارنى چاپلاپ، كۆرەش قىلىشتى، سازايى قىلىندىم، «ئۆگىنىش كۆرسى» ئاتالىق تۇرمىدە ياتتىم.

بەتنام قىلماق ← **بەتنام چاپلىماق**: ئەسلىدە «ھاسا ئوغرى بىلەن موسى ئوغرى بىر

ئىكەن»، ماڭا بىرنەچچىسى بىر بولۇپ بەتنام قىلىپ، مېنى ئاستى، ئۇردى، گاڭزىغا باستى، ــ دېدى قۇربان قىلىچ.

بەتنىيەت سۆپ [پ+ئە] يامانلىقىنى ئويلايدىغان، نىيىتى بۇزۇق، نىيىتى يامان: بەتنىيەتنىڭ يولى تار (ماقال). * دېھقانىنىڭ كىچىك ئوغلىنىڭ خۇيى ــ پەيلى ئەسكى، ئۆزى مەككار، ئالدامچى، بەتنىيەت ئىكەن. ئۇ كىشىلەرنى ئالداش، مەككارلىق، قىلىش يولىغا كىرىپ كېتىپتۇ. * توختى بوۋاي ئۆيگە كىرىپ: ــ ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، خۇدايىم بەتنىيەت مۇناپىقلارنىڭ جازاسىنى بەرسۇن! ــ دېدى.

بەتنىيەتلىك «بەتنىيەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ ئەگەر بەتنىيەتلىكتىن قايتىپ توۋا قىلساڭلار، يول توسىدىغان قاراقچىلىق ھەرىكىتىڭلاردىن ۋازكېچىپ ھالال كەسىپ قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا خاسىيەتلىك دۇئالىرىمنى ھەرگىز ئايىمايمەن، ــ دېدى مولا زەيدىن. * ئۇلارنىڭ ھاياسىزلىق، بەتنىيەتلىك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى قىزغا ئوقنەك قادالغانىدى.

بەتھەيۋەت سۆپ [پ+ئە] ھەيۋىتى يامان، كۆرۈنۈشى سەت، كىشىنىڭ قورقۇسى كېلىدىغان: ۋەھىمىلىك، قورقۇنچلۇق: مەيمۇنە جىن قىز يەنە بىرنى تەپكەنىكەن، ئۇ يەردىن شۇنداق بەتھەيۋەت بىر دۈۋە چىقىپ تۇكسى، ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالىدىكەن.

بەتنەس [ر<فران] پاختا يېپىتا توقۇلغان نېپىز ئاق رەخت.

بەتنىكە ئى [ر] كالا، ئات، قوي ۋە چوشقا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ كۆن ــ خۇرۇملىرىدىن تىكىلگەن قىسقا قونچلۇق بىر خىل ئاياغ كىيىمى: قادىر ئۇستا ئۇستىگە نىل رەڭ سارجىدىن كاستۇم ــ بۇرۇلكا، بېشىغا قىزىل مانچېستىر دوپپا، پۇتىغا پارقىراپ تۇرغان بەتنىكە كىيگەن بولۇپ، ساقال ــ بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدۇرغانىدى.

بەجا رەۋ [پ] يېزىت ← **بەجا كەلتۈرمەك.**

بەجا كەلتۈرمەك بىرەر ئىشنى، تاپشۇرۇقنى جايىدا ئورۇنلىماق، ئىجرا قىلماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئادا قىلماق: مەشۇر بۇ ۋەزىپىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى كېچىكتۈرمەي ۋاقتىدا بەجا كەلتۈردى. * ئەيسا پاششاپ: «قايسىلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈرەي» دېگەندەك قىلىپ مەقسۇت بەگكە قارىدى.

بەجا ئەيلىمەك ← **بەجا كەلتۈرمەك.**

بەجانىدىل رەۋ [پ] جان ــ دىل بىلەن، خۇشاللىق بىلەن، جان دەپ: ــ مەن بۇ ۋەزىپىنى بەجانىدىل قوبۇل قىلىمەن، ــ دېدى قۇربان قىلىچ قىزغىنلىق بىلەن. * بەكرى ئامبارغا كۆزەتچى قىلىپ بەلگىلەنگەندىن كېيىنمۇ ۋەزىپىنى بەجانىدىل ئورۇنداپ كەلدى.

بەجانىدىللىق «بەجانىدىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز ئۆز خىزمىتىمىزنى بەجانىدىللىق بىلەن ئىشلەپ، ئىلىمىزنىڭ تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا يارامللىق ئادەملەردىن بولۇپ چىقىشىمىز لازىم.

بەجايىكى رەۋ [پ] يېزىت. گويا، ئوخشاش، خۇددى: ئەل بىلەن ئۆلۈم ــ بەجايىكى تويۇ (ماقال). * مەزىن قوسىنى تەستە سۆنۈپ، پۈتلىرىنى تىزىغچە سىلاپ كۆرۈپ، بەجايىكى مۇزنى تۇتۇۋالغاندەك سەسكىنىپ كەتتى.

بەچچە ئى [پ] ① گۈدەك ئوغۇل بالا: خىزمەتكار بالا: يېقىنراق باردىم، كۆردۈمكى، پادىشاھلاردەك بىر كىشى ئولتۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ يېنىدا شاھزادە سۈپەت ئىككى بەچچە، بىر مەلىكە ئولتۇرۇپتۇ. ② ئەرلىك جىنسىي خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان، ئاياللاردەك مىجەز ــ خۇلقتا ئىگە بولۇپ قالغان ئوغۇل بالا، ئەر كىشى: خەلقەر دېيىشتىكى: ھەي سىيىت نوچى ــ سىيىت گاڭگۇك، ئالدىدىكى ئاتلىق ما بايۇەچچىدۇر، خۇنسىلىقتا ئۆتۈپ كەتكەن بىر بەچچىدۇر، ئاتار ــ مەن ــ چاپارنلىرى قىرىق نەچچىدۇر.

بەچچىخەر ئى [پ] تىل ھا. ئەسلى «ئېشەكنىڭ بالىسى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، نەپرەت،

غەزەپ بىلەن قاتتىق كايىشنى ئېيتىلىدۇ: ئاچ بەچچىخەردىن قاچ بەچچىخەر (ماقال) * ئەپەندىم قوزۇقنى دەررۇ بۇلاقنىڭ كۆزىگە تىقىپ: ــ ھەي بەچچىخەر، يامانلىقىڭدىن كۆزۈڭگە قوزۇق تىقىپ قويۇشقانىكەن، ــ دەپ يولىغا راۋان بولۇپتۇ.

بەچچۇاز ئى [پ] گۆدەك ئوغۇللارغا بەتقەلقىلىق قىلىدىغان ۋە شۇنىڭغا ئادەتلەنگەن كىشى: بەچچۇاز ئادەم.

بەچچۇازلىق ئى. بەچچىلەرگە بەتقىلىق قىلىش ئادىتى.

بەچچۇازلىق قىلماق بەچچىلەرگە بەتقىلىقلىق قىلماق.

بەچىدان ئى [پ] دىئال. چىشى ھايۋانلارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنىڭ بالا ئۆسۈپ چوڭىيىدىغان ئېچىكى قىسمى: قوينىڭ بەچىدىنى.

بەخت ئى [پ] ① كىشىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىن رازى بولغانلىق، ئارمانسىزلىق، خۇرسەنلىك ھالىتى: دوست ئۇچۇن، دوستنىڭ بەختى ئۇچۇن ئازاب چېكىشمۇ بىر باخت. لېكىن بۇ گەپنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشۇرماق، ئېيتماققا قارىغاندا، ئەچچە مىڭ ھەسسە قىيىن. * قىز بەختكە تولغان كۆزلىرىنى ئەكىرىدىن يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، لېكىن ئىمە دېيىشنى بىلمەيتتى. ② ئامەت، تەلەي، ئىقبال: ۋاقتىڭ كەتتى ــ بەختىڭ كەتتى (ماقال). * ۋەزىر ئوردىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ: ــ ئوغلۇم، بۇ كىچە ئۆتسۇن، ئەتە ساڭا بەخت تىلەپ، ياخشى تىلەكلەر بىلەن شاھ ئالدىغا بارىمەن! ــ دەپتۇ.

بەخت قۇشى بېشىغا قونماق ← **باشقا بەخت قۇشى قونماق.**

بەختكە قارشى يۇز بەرگەن، سادىر بولغان ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە ــ ھادىسىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ: * بەختكە يارىشا ئۇنىڭ ئىشىدىن ھېچكىمۇ قۇسۇر تاپالمىدى. * بەختكە يارىشا بولدى بۇرۇلۇش، ئىشلىگەن يۇز تاپتى يېڭى دەۋردە. تاشلىدى ھاراقنى بولۇشنى ئەسىر، كۆڭلىنى ئېرىتكەچ دەۋر، تەربىيە.

بەخت ئىشكى ئېچىلماق تۇرمۇشى بەخت، ئامەتكە قاراپ يۇزلەنمەك: ئۇينىڭلار قاقاقلاپ مارت چېچەكلىرى، ئېچىلدى بەختىنىڭ كەڭ ئىشكىلىرى.

بەختى قارا ھاياتتىن، تۇرمۇشتىن ياخشىلىق كۆرەلمىگەن: تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان؛ ئامەت، تەلىيى قاچقان؛ تەلەيسىز: ئاغچى ئېيتۇر: «قىسمەت نېچۇك يېزىلدى، نە سەۋەبتىن قىلغان ۋەدە بۇزۇلدى، قانداق قىلىپ قولۇڭ ياردىن ئۇزۇلدى، بەختى قارا سەرگەندانىنى نە ئەيلەدىڭ.» * رازى بول ئاق سۈتۈڭ، ئەجرىڭگە ئانا. كەچۇرگىن قىزىڭنى، بەختى قارىنى. خوشلاشتىم ھاياتتىن ساقايتىش ئۇچۇن، چارە يوق قەلبىمگە چۈشكەن يارىنى.

بەختى كەلمەك ئامىتى، تەلىيى كەلمەك؛ بەختى ئېچىلماق: ئىككى يېقى جەنەت ھۆسنىدەك، كەلدى قوشلاپ بەختى دېھقانىنىڭ. پەستە قالدى پامىر ــ كوئىنلۇن، چەشلىرىدىن ئالتۇن خامانىڭ.

بەختكە ئولتۇرماق باشقىلارنىڭ بەختىنى ئىگىلىۋالماق، باشقىلارغا كەلگەن ئامەتنىڭ قولىدىن كېتىشىگە سەۋەبچى بولماق: ــ ئاداش، مېنى كەچۇر، مەن سېنىڭ بەختىڭگە ئولتۇردۇمۇ، قانداق؟ ــ دېدى ھەببە كۆزلىرىگە كوچىغا چىقىۋاندا، بەختكە قارشى كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر مەكتەپ ۋەزىر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىپتۇ. ۋەزىر بۇ چىرايلىق خوتۇننى كۆرۈپ قېلىپ، ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئۇيىنى بىلىۋاپتۇ. * مەھمۇتنىڭ دادىسى بۇ يىل 3 ــ ئايدا بەختكە قارشى ۋاپات بولدى:

بەختكە يارىشا يۇز بەرگەن، سادىر بولغان ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە ــ ھادىسىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ: * بەختكە يارىشا ئۇنىڭ ئىشىدىن ھېچكىمۇ قۇسۇر تاپالمىدى. * بەختكە يارىشا بولدى بۇرۇلۇش، ئىشلىگەن يۇز تاپتى يېڭى دەۋردە. تاشلىدى ھاراقنى بولۇشنى ئەسىر، كۆڭلىنى ئېرىتكەچ دەۋر، تەربىيە.

بەخت ئىشكى ئېچىلماق تۇرمۇشى بەخت، ئامەتكە قاراپ يۇزلەنمەك: ئۇينىڭلار قاقاقلاپ مارت چېچەكلىرى، ئېچىلدى بەختىنىڭ كەڭ ئىشكىلىرى.

بەختى قارا ھاياتتىن، تۇرمۇشتىن ياخشىلىق كۆرەلمىگەن: تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان؛ ئامەت، تەلىيى قاچقان؛ تەلەيسىز: ئاغچى ئېيتۇر: «قىسمەت نېچۇك يېزىلدى، نە سەۋەبتىن قىلغان ۋەدە بۇزۇلدى، قانداق قىلىپ قولۇڭ ياردىن ئۇزۇلدى، بەختى قارا سەرگەندانىنى نە ئەيلەدىڭ.» * رازى بول ئاق سۈتۈڭ، ئەجرىڭگە ئانا. كەچۇرگىن قىزىڭنى، بەختى قارىنى. خوشلاشتىم ھاياتتىن ساقايتىش ئۇچۇن، چارە يوق قەلبىمگە چۈشكەن يارىنى.

بەختى كەلمەك ئامىتى، تەلىيى كەلمەك؛ بەختى ئېچىلماق: ئىككى يېقى جەنەت ھۆسنىدەك، كەلدى قوشلاپ بەختى دېھقانىنىڭ. پەستە قالدى پامىر ــ كوئىنلۇن، چەشلىرىدىن ئالتۇن خامانىڭ.

بەختكە ئولتۇرماق باشقىلارنىڭ بەختىنى ئىگىلىۋالماق، باشقىلارغا كەلگەن ئامەتنىڭ قولىدىن كېتىشىگە سەۋەبچى بولماق: ــ ئاداش، مېنى كەچۇر، مەن سېنىڭ بەختىڭگە ئولتۇردۇمۇ، قانداق؟ ــ دېدى ھەببە كۆزلىرىگە

ياش ئېلىپ ھەنىپىگە.

بەختى ئوچۇق ئامىتى، تەلىيى بار: ــ بالىگىزنىڭ بەختى ئوچۇق ئىكەن، كېينىكى ھاياتى ئۇستىدە ئانچە قايغۇرۇپ كەتمىسىگىزمۇ بولىدىكەن، ــ دېدى پالچى ساتىراشقا.

بەختى ئولۇغ كەلمەك ← **بەختى كەلمەك.**

بەختى ئېچىلماق ئامەت، تەلەي يۇزلەنمەك، بەختكە ئىگە بولماق: مەريەمخانىنىڭ بەختى ئېچىلدى، كېينىكى تەگكەن يولدىشى بەك كۆيۈمچان ئەر بولۇپ چىقتى.

بەختى يانماق بەخت ــ تەلىيى قاچماق؛ كۆڭۈلسىزلىكىكە، بەختسىزلىككە ئۇچرىماق: بەختيار: ــ ئى پادىشاھى ئالەم! ئۆمرىڭىز ئۇزۇن بولسۇن، بىر سۆزۈم بار ئېيتاي، خۇدا گۇۋاھ-تۇركى، مەن بۇ ئىشتا بىگۇناھمەن. لېكىن مېنىڭ ئىشىم بەختى يانغان سودىگەرگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭمۇ بەختى يانغان ۋاقتىدا، ئۇنىڭغا جاپا ۋە بالا ــ قازا يۇزلەنگەنكەن، ــ دەپتۇ.

بەخت ــ پېشانە پېشانىغا پۈتۈلگەن ئامەت، تەلەي، رىزىق: شاھزادە ئامان مەلىكە گۈلچېھرىگە ئۆيلەنگەندىن كېيىن، ئۆز بەخت ــ پېشانىسىدىن مەنۇن بولۇپتۇ. * ئەزىزىخان مومايىنى گەپكە سېلىپ: ــ ئەمدى بۇنىدىن كېينىكىلەرنىڭ بەخت ــ پېشانىسى ئۆزگەرمەس؟ ــ دېدى.

بەخت ــ تەلەي بەخت ۋە تەلەي: دانىشمەنلەر، بۇ سىرنى ئۆزلىرى ئېچىپ بېرىشىغان بولىدىلا، بەخت ــ تەلىيىمىز بار ئىكەن.

بەخت ــ سائادەت بەخت ۋە سائادەت: ئاياغ ئاستى بولغان ئەمگىكىم، تاپتى بۇگۈن ھۇرمەت ۋە ئىززەت. ناخشا بولۇپ تاشتى شادلىقىم، قۇچتى مېنى بەخت ــ سائادەت.

بەختسىز سۈپ ① بەختى يوق، بەخت تاپمىغان، بەخت ــ سائادەتتىن يىراق، ئامىتى قاچقان، تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان، بەختى قارا، تەلەيسىز: بەختسىز ئادەم. * جۇڭگو ئىنقىلابى ئازاب ــ ئوقۇبەت ئىچىدىكى بەختسىز ئايالىارنى نەچچە مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن فېئودالىلىقنىڭ قۇلىۇق ئاسارىتىدىن ئازاد قىلىدى. * دۇە بىلىقچىنى كۆرۈپ: ــ ئەي بەختسىز، مەن سېنى ھازىر ئازابلاپ ئۆلتۈرىمەن! ــ دەپتۇ. ② كۆڭۈلسىز ھادىسىگە، بەختسىزلىككە يولۇققان؛ بىچارە: ئەخمەت تۇغۇلۇپ يېشىغا يەتمەيلا ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ بەختسىز بالا بولۇپ قالدى.

بەختسىزلىك ① «بەختسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: نېمىشقىمۇ رازىيىنىڭ ھېسسىياتلىرىنى سىزگە بىلدۈرۈپ قويدۇم! بىلەمسىز، رازىيىنىڭ بەختسىزلىكىگە مەن سەۋەبچى بولدۇم. * ۋوتربن: ــ ھەي، گۈناھسىز ئاياللار، بەختسىزلىككە، خارلىنىشقا ئۇچراۋاتسىلەر، ــ دېدى. ②بالا ــ قازا، پېشكەللىك، كۆڭۈلسىزلىك، كېلىشمەسلىك: شۇ چاغدا ئۇرغاچى غاز: ــ بەختسىزلىككە يولۇقۇشتىن قورقمەن. بىراق تىكىلىپ كەلگەن بالا ــ قازادىن قاچقانىنىڭمۇ پايدىسى يوق، ــ دەپ تۇرۇپتۇ. * لېكىن ھەببۇلىلاخان بىلەن كېلىشتۇق، ئۇ، ئالدىمىزدىكى قىشنى ئۆتكۈزۈپلا دادىسىنى يوقلاپ كەلمەكچى بولدى. ئويلىمىغان يەردە 1 ــ ئاينىڭ قەھرىتان سوغۇق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، چوڭ بىر بەختسىزلىك يۈز بەردى.

بەختلىك سۈپ. بەختى بار، بەختيار؛ بەختكە ئېرىشكەن: كېلىن كۆپ ئۆتمەيلا: ــ ئىتتىپاقلىق بولسا، ھەممە ئىشمىز راۋاج تاپىدۇ، ئۆيىمىزگە بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل ــ ماجىرادىن خالىي بولۇپ بەختلىك ياشايمىز، ــ دەپتۇ. * بىرنەچچە كۈندىن بۇيانقى خىيالىرىم مېنى، سىز بىلەن تونۇشقانلىقىم بەختلىك ئىش بولدى، سىز بىلەن بىللە ئۆتۈش بەختلىك ئىش، قەلەمنى قولىغا ئېلىپ سىزگە خەت يېزىشىمۇ بەختلىك ئىش، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈردى. ② ئامىتى بار، تەلىيى بار، ئامەتلىك، تەلەيلىك: ئانا! سەن بەختسىزمۇ؟ ياق، سەن بەختسىز ئەمەس، سەن مېنى ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشتۇڭ، سەن ئۆز خەلقىنىڭ بەختى ئۈچۈن چېلىش سېپىدە قۇربان بولغان، بەختلىك ئوغلۇڭنىڭ بەختلىك ئانىسى سەن!

بەختيار سۈپ [پ] بەختكە تولغان، ئامەت،

تەلىيى كەلگەن، پاراۋان، تەلەيلىك: ياتاق ئىچىدىن ئەنۋەر ئاكىنىڭ: ــ بىز نېمە ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلدۇق، ــ دېگەن تەمكىن ئاۋازى چىقتى. ــ يوقسۇللارنى ئازاد قىلىپ، بەختىيار هايات قۇرۇش ئۈچۈن. * ئۇلارنىڭ بەختيار خۇشال هاياتى ۋە بەختيار دەۋر ئۈچۈن زوق ـ شوق بىلەن ئېيتقان مەدهىيە قوشاقلىرى، «ئەجەم» بىلەن تەڭلا كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا بىر ـ بىرلەپ ئايان بولۇپ، مۇزىكىنىڭ هەربىر تىڭشىغۇچىسىنى گويا ئۆزگىچىلا بىر لىرىكا دۇنياسىغا باشلايدۇ. * ئۇ ئۆزىنى بەختىيار دەپ سانىماي قانداق قىلسۇن؟ بىراق بۇ بىرىنچى قېتىم ئەمەس. بەختىنىڭ بوۋايىنىڭ ئائىلىسىگە قەدەم قويغىنىغا يەتتە يىل بولدى.

بەختيارلىق «بەختىيار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار چەكسىز هاياجان، بەختيارلىق ئىچىدە قۇچاقلاشتى. يۈرەكلەرنىڭ دۈپۈلدىشى، تومۇرلارنىڭ سوقۇشلىرى ئۇنداق ئېنىق ئاڭلىناتتى.

بەخش ئى [پ] يېزت ← **بەخش ئەتمەك.**

بەخش ئەتمەك يېزت. ئاتا قىلماق، ئاتەماق، بېخشىلماق، بەرمەك: دوختۇرخانا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا گويا ئۇنى كۈتۈپ تۇرغانىدەك، هەببە يېتىپ بېرىشى بىلەن هاياتلىق ۋە خاتىرجەملىك بەخش ئېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. * تەبىئەت ئادەملەرگە بەخش ئەتكەن كېلىشىمسىلىكلەر ناهايىتى كۆپ. ئادەملەرنىڭ سولىشىپ، چۈشكۈنلىشىپ، ئارقىغا چېكىنىپ كېتىدىغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس، لېكىن هايات شۇ ۋەجدىن هەرگىز ئارقىغا قايتمايدۇ.

بەخشەندە سۈپ [پ] مىراس قالغان، ئاتا قىلىنغان، بەخش ئېتىلگەن: قاسىم يېلىنغاندەك قىلىپ: ــ دادا، هاكىملىقمۇ، بۇ ئۆيىلەرمۇ ماڭا ئۆمۈرۋايەت بەخشەندە ئەمەس، ئەلۋەتتە توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ، ئۆلۈم ـ يېتىم بولىدۇ، ئۆزەڭنىڭ رۇزىغارى بولغانغا يەتەمەيدۇ ـ دە، ــ دېدى. * غېرىبدۇرمەن، غېرىبدۇر ـ مەن، غېرىبلىق ماڭا بەخشەندە. يېتەرمۇ ۋەسلىگە كاككۇك، خازان بولغان بۇ گۈلشەندە.

بەخشەندە قىلماق مىراس قىلىپ قالدۇرماق: ئاتا قىلماق، بەخش ئەتمەك: بېغىشلىماق، ئاتىماق: هەي، خۇدايىمەي! بىزنى بەختلىك قىلغان ئادەم بىلەن جاپادىمۇ بىللە، راهەتتىمۇ بىللە بولۇش ناهايىتى تەبىئىي ئىش ئەمەسمۇ؟ ئۆزەڭنىڭ هەممە نېمەڭنى بىراۋغا بەخشەندە قىلغان تۇرۇپ، يەنە ئۇ نەرسىلىرىڭنىڭ ئىچىدىكى كىچىككىنە بىر قىسمىنى ئاياپ قالاتتىڭمۇ؟. * ئۇلۇغلۇقنىڭ هەممىسى هەيۋەتلىكلەرگە بەخشەندە قىلىنىپ، يۈكسەك مەرتىۋىگە قېقىۋېتىلگەن ئەمەس.

بەخىراماں رەۋ [پ] غەم ـ ئەندىشىسىز، خاتىرجەم، بىمالال، خۇدۇكسىرىمەي، بىخۇدۇك: بۇ چاغدا قولى باغلانغان شانىياز بەخىرامان ئولتۇرغان ئەسكەرنىڭ بېشىغا كەينىچە بىر كاللا قويۇپ، ئوڭدىسىغا چۈشۈردى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدى. * باست ئەشرەپ بوۋايغا مەنستىمگەندەك قاراپ قويۇپ سورىدى: ــ سىز قايسى باغنىڭ ناخشىسىنى ئېيتماقچىدىڭىز؟ ــ مەن لەنگەرنىڭ ناخشىسىنى ئېيتمەن ـ دە! ــ دېدى بوۋاي بەخىرامان هالدا.

بەخىرامانلىق «بەخىرامان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ كۆرۈڭ سىزنىڭ چاقچىقىڭىزنى، ــ دېدى مۇنىرىدىن، بەخىرامانلىق شاهلىقتىن ئارتۇق ـ تە! هازىر ئىش باشقىچە.

بەداز رەۋ [ئە+پ] يېزت. ئاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن كېيىن: ئاۋۋال تاماق، بەداز كالام (ماقال).

بەدەر رەۋ [پ] ← **بەدەر قاچماق.**

بەدەر تىكىۋەتمەك ← **بەدەر قاچماق:** قورقۇپ كەتكەن باي هېكمەتلىك كىتابنىمۇ ئۇنتۇپ ئالدى ـ كەينىگە قارىماي بەدەر تىكىۋېتىۋ.

بەدەر قاچماق تېز، دەرهال غايىب بولماق: شۇ هامان قېچىپ، ئىز ـ دېرەكسىز يوقالماق: مۇشتلىشىش ئۇزاققا بارمىدى، بۇلاڭچى يىگىتلەرنىڭ بىرى ئىككى قېتىم، يەنە بىرى بىر قېتىم يەر قۇچاقلىغاندىن كېيىن بەدەر قېچىشتى. * نېرىدىكى چاتقاللىق ئىچىدىن يەتتە ـ سەككىز

جەرەن دۆپۇرلىشىپ چىقىپ يەنە چۆلىنى بويلاپ بەدەر قاچتى.

بەدەشقان (توغرىسى: باداشقان) ← **باداشقان.**

بەدەل ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىغا بېرىلگەن ھەق، بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان باشقا بىرنەرسە: بۇۋاي ھال-مۇڭىنى سۆزلەپ كېلىپ: ــ مېنىڭ مۇنداق ياشاۋاتقىنىمغا ئۆزۈن يىللار بولدى، ھەر كۈنى ئۆزۈن يول بېسىپ، بازارغا ئوتۇن ئېلىپ كىرىپ ساتىمەن، ــ دېدى. * ھەقىقەتنى تېپىش يولىدا كۆرسىتىلگەن تىرىشچانلىقنىڭ بەدىلى، خېيىم-خەتەرسىز ئىگىلىۋالغانغا قارىغاندا ھامان كۆپ يۇقىرى بولىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىلمىي تەشكىلات ياكى پارتىيە-گۇرۇھ ئەزالىرى تۆلەپ تۇرىدىغان ئەزالىق پۇلى: پارتىيە ئەزالىق بەدىلى. ئىتتىپاق ئەزالىق بەدىلى.

بەدەل تۆلىمەك ① مەلۇم مەقسەت، نىشانغا يېتىش ئۈچۈن چىقىم تارتماق؛ ھەق تۆلەمەك، قۇربان بەرمەك: ھوقۇق نۇرۇللانىڭ جېنى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ھوقۇقتىن ئايرىلىش جانىدىن ئايرىلىش بىلەن ئوخشاش، شۇڭا ئۇ بۇ يولدا ھەرقانداق بەدەل تۆلەشكە تەييار ئىدى. ② ئەزالىق پۇلىنى تۆلىمەك: پارتىيە ئەزالىق بەدىلى تۆلىمەك. ئىتتىپاق ئەزالىق بەدىلى تۆلىمەك.

بەدەلسىز سۈپ. بەدىلى يوق، ھەقسىز، تۆلەمسىز، بىكارغا.

بەدەللىك سۈپ. بەدىلى بار، بەدەل تۆلەيدىغان: بەدەللىك ئەمگەك. بەدەللىك ئۇرۇش. * تاغ دەپ ئېيتماق بەدەلسىز ھامان، تاش يوندىماق بەدەللىك بىراق. قۇياش دېمەك مىڭ قېتىم ئاسان، مىڭ ئېيتقانغا يانماس بىر چىراغ.

بەدەن ئى [ئە] ① ئادەمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشىدىن ھاسىل بولغان بىر پۈتۈن گەۋدىسى: ئەگەر ئادەمنىڭ ئەقلى يوقالسا، بەدەن ئۆز ھالىتىدە تۇرالمايدۇ، يىقىلىدۇ. * تەنتەربىيە دەرسىنى ئوقۇتۇشتا ئاساسەن ئوقۇغۇچىلارغا بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق تەنتەربىيە بىلىملىرى ۋە ئېقتىدار ئىگىلىتىپ، بەدەننىڭ ساغلاملىقىنى ئاشۇرۇش مەقسىتىگە يېتىلدۇ. ② ۋۇجۇد، تەننىڭ سىرتقى قىسمى، سىرتى: بەدىنى قارا ئادەم. * ئۇنىڭ بەدىنىدە قامچا ئىزلىرى بار ئىدى.

بەدەن تەربىيە ← **تەنتەربىيە.**

بەدەن پېتى <زوئول> پېتىنىڭ بىر خىلى، شەكلى باش پېتىغا ئوخشايدۇ، تېنى سەل چوڭ، تېز كۆپىيىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ كېسىمى ۋە يوتقان-كۆرپىلەردە پارازىت ياشاپ، قايتۇرما كېزىك، قارا كېزىك قاتارلىق كېسەللەرنى تارقىتىدۇ.

بەدەن تەڭپۇڭلۇقى <بىئول> بىرقەدەر يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ تاشقى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماسلىقتىن ئىچكى تۇراقلىقىنى ساقلاپ تۇرۇش ھادىسىسى.

بەدەن تەمرەتكىسى <تىب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى. ئۇنى ئاساسەن زەمبۇرۇغ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ كۆپرەك يۇز، بويۇن، گەۋدە ۋە پۇت-قول قاتارلىق ئەزالاردا پەيدا بولىدۇ. ئۇ ئاچ قىزىل ھالقىسىمان داغ ھالىتىدە بولۇپ، ئۈستىدە ئاق قاسىرىقى بولىدۇ؛ تەمرەتكە چىقىقان ئورۇن بوش قىچىشىدۇ.

بەدەن تېمپېراتۇرىسى <تىب> بەدەننىڭ ئىسسىقلىق دەرىجىسى. ئادەم بەدىنىنىڭ نورمال تېمپېراتۇرىسى ئادەتتە 37°C ئەتراپىدا بولىدۇ، كېسەل سەۋەبىدىن تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، قاتتىق ھەرىكەتمۇ بەزىدە تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ.

بەدەن تىپى <ئانات> ئادەم بەدىنىنىڭ

ئوخشاش بولمىغان تېپى.

بەدەن سۇيۇقلۇقى <بىئول> بەدەنىنىڭ ئىچكى توقۇلمىلىرى ئارىسىدىكى سۇيۇقلۇق.

بەدەن سۇيۇقلۇقى ئىممۇنىتېتى <بىئول> بەدەن سۇيۇقلۇقىي تەركىبىدىكى (قان پلازمىسى، لىمپا ۋە توقۇلما سۇيۇقلۇقىدىكى) ئانتىتېلالار قاتناشقان خاس ئىممۇنىتېت.

بەدەن سېزىمى بىرەر جىسىم تېرە ۋە تۆكچىلەرگە تەگكەندە ھاسىل بولىدىغان سېزىم.

بەدەنلىك سۈپ. بەدىنى بار، بەدەنگە ئىگە: ئۇنىڭ يېنىدا يۈزى يۇمىلاق، تولۇق بەدەنلىك، قاشلىرى ئىنچىكە بىر قىز قىسقا يەڭلىك گۈللۈك شېپون كۆڭلەك ئىچىدىكى چىرايلىق گەۋدىسىنى ماشىنىنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ، جىمجىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. * بەزمەن قاتار ــ قاتار بولۇپ ماشىنا سېپى، توختار بوندا، چۈقان بىلەن تاشىدۇ كۆلكە. گاڭ بەدەنلىك ئوغۇللار ھەم ئالمىدەك قىزلار، دەيدۇ: بۇۋا ماكانىڭنى ئورايمىز گۈلگە.

بەدەۋى سۈپ [ئە] ① كۆچمەنچى ۋە يېرىم كۆچمەنچى ئەرەب قەبىلىلىرىگە تەۋە كىشى. ② كۆچمە. مەدەنىيەتسىز، ياۋايى: بىز ئۇيغۇرلار تولا شەپقەتلىك، ئادەملەرنىڭ قەدرىنى بىلمىز. ياش جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، سۆزلە ئىتتىك، ئەي بەدەۋى قىز.

بەدەۋىلەر ھەربكتى <تارىخ> ئەدەبىيات ــ سەنئەت سېپىدە، كىلىنگسر، گىدسىللىرى ۋە ياش ھېرد قاتارلىقلار باشچىلىقىدا، شەخسىيىتىنىڭ ئىنىدىۋىدۇئال ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش، چىرىك فېئودالىق تۈزۈمىنى ۋە پادىشاھىنىڭ مۇستەبىت دىكتاتۇرىسىنى گۈمران قىلىش، تۈرمۈش ۋە سەنئەتتىكى خىلمۇخىل توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈش ئۈچۈن، XVIII ئەسىرنىڭ 70 ــ يىللىرى گېرمانىيىدە ئېلىپ بېرىلغان بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكىتى.

بەدەۋىلىك «بەدەۋى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەدرەك سۈپ [پ] تىل ھا. نەسىلىڭ پەس، پەسكەش، رەزىل، ئېپلاس: زەۋقى دەرھال ئۇستامغا كۆز قىسىپ قويۇپ: ــ يوقال بەزگەك، ئىت يالىقىنى يالاپ كۆن ئالىدىغان بەدرەك!...، ــ دېدى. * لۇ جۈنيى: ــ ھۇ بەدرەك، پوق چاينىما، ــ دەپ چالۋاقىدى.

بەدۆلەت سۈپ [پ+ئە] ① كاتتا دۆلەتكە، بايلىقىغا ئىگە بولغان: دۆلەتمەن، باي: بەدۆلەت ئادەم. * بەدۆلەت ھەم ئەمەلدار ھەمدە تاقۇا، ئۇنىڭ قىلغان سۆزى ھەر جايدا پەتىۋا. ② تارس. 1865 ــ 1877 ــ يىللىرىدىكى قەشقەرىيە خانلىقىنىڭ خانى ياقۇب بەگنىڭ يەنە بىر نامى. ياقۇب بەگ قەشقەرىيىگە ھۆكۈمران بولۇۋالغاندىن كېيىن ئۆزىگە «كاتتا دۆلەتمەن خان» دېگەن مەنىدىكى «بەدۆلەت خان» نامىنى بەرگەن. بۇ نام ئاستا ــ ئاستا قىسقىراپ خەلق تىلىدا «بەدۆلەت» بولۇپ مۇقىملىشىپ قالغان.

بەدئىي سۈپ [ئە] <ئەد> ۋەقەلىكنى نەپىس سەنئەت ۋاسىتىلىرى، ئوبرازلار ئارقىلىق ئىسپاتلىيدىغان، گۈزەل، نازۇك: ئەسەردە تۇپ ئىدىيە ۋە مۇددىئانى، غايە ۋە ئىرادىنى كونكرېت بەدئىي ئوبرازغا سىڭدۈرۈش ئەدەبىيات ــ سەنئەتنىڭ ئاساسلىق قانۇنىيىتىدۇر. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىلىق بەدئىي ئەسەر سۈپىتىدە ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مەھسۇلى، ئالدى بىلەن خەلق ناخشىلىرى ۋە ئەلنەغمىلىرى تەرەققىياتى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن بەدئىي نەتىجە.

بەدئىي ئامىل <ئەد> ئەدەبىيات ــ سەنئەتتىكى ئوبراز ئارقىلىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش: ئىدىيەۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش ھەم ئۇلارنىڭ توغرىلىق، روشەنلىك، جانلىقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇرۇرۇش:

شەكىل، قۇرۇلما ۋە ئىپادىلەش ماھارەتلىرىنىڭ گۈزەللىك دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى: تاك دەۋرى شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل سەنئىتىدە مۇزىكانت ۋە ئۇسسۇلچىلارنىڭ كىيىنىشى، زىبۇزىننىتى مۇھىم بىر بەدىئي ئامىل.

بەدىئي تەپەككۇر <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىپ ماتېرىيال يىغىشتىن تارتىپ تاكى بەدىئي ئوبراز يارىتقانغا قەدەر بولغان بىر پۈتۈن ئىجادىيەت جەريانىدىكى ئاساسلىق تەپەككۇر پائالىيىتى ياكى تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى.

بەدىئي تەسەۋۋۇر <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ بەدىئي ئوبراز ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى مۇئەييەن تۇرمۇش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ قىلغان تەسەۋۋۇرى: كۆچادىكى مىك ئۆيى تىزمىلىرى، قىزىل ۋە قۇمتۇر مىك ئۆيىلىرى قەدىمكى بەدىئي تەسەۋۋۇر ۋە بەدىئي ماھارەتنىڭ يادنامىسى سۈپىتىدە III ئەسىرنىڭ ئالدى-كەينىدىن باشلاپ تا ھازىرغىچە ئۇزىنىڭ كۆچمنى يوقاتقىنى يوق.

بەدىئي تىل <تىل> بىر مىللەتنىڭ مەخسۇس ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىلا قوللىنىلىدىغان ۋە ستىلىستىكىلىق ۋاستىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەدەبىي تىل.

بەدىئي قۇرۇلما ← كومپوزىتسىيە.

بەدىئي گىمناستىكا <تەن> گىمناستىكىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ ئۇسسۇل، سەكرەش، تەڭپۇڭلۇق، دولقۇنسىمان ھەرىكەت ۋە مەلۇم تۈردىكى چەبدەسلىك ھەرىكەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئادەتتە مۇزىكىنىڭ رىتمىغا ئەگىشىپ ئويناىدۇ؛ بەدىئىلىكى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇ بەدەنىنىڭ ئەۋرىشىملىك، چاققانلىق، ماسلىشىچانلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ۋە كىشىلەرنىڭ مۇزىكا سېزىمى ۋە ماھارەت كۆرسىتىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشتە ياخشى رول ئويناىدۇ.

بەدىئي ماھارەت <ئەد> يازغۇچىنىڭ سەنئەتكارلارنىڭ ھەر خىل بەدىئي ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى قابىلىيىتى، ئىقتىدارى.

بەدىئي ئوموملاشتۇرۇش <ئەد> ئوخشاش خىلدىكى شەخسلەرنىڭ ماھىيىتىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدىلىكلىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، بىرەر كونكرېتنى پېرسونا‌ژنىڭ ئۇستىگە يىغىش، توپلاش.

بەدىئي ئۆلچەم <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىيلىكىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنى بىلىش ئۆلچىمى.

بەدىئي ئىجادىيەت <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ توغرا ئىجادىيەت پرىنسىپى ۋە ئۇسۇلى بويىچە ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى بەدىئي ۋاستىلەرنىڭ يارىتىلمىدە بەدىئي ئوبراز يارىتىش ئارقىلىق، رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش پائالىيىتى.

بەدىئي ھۇججەتلىك فىلىم <كىنو> ئارتىسلار رول ئالمايدىغان؛ ھەقىقىي ئادەم، چىن ۋەقەلىكنى ئەينەن كۆرسىتىدىغان ۋە ھېكايە فىلىمنىڭ دەسلەپكى تەييارلىق باسقۇچى بولغان سەنئەت خاراكتېرىدىكى ھۇججەتلىك فىلىم.

بەدىئىيلەشتۇرمەك «بەدىئىيلەشمەك» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەدىئىيلەشتۇرۇلمەك «بەدىئىيلەشتۇرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەدىئىيلەشمەك پ. ۋەقەلىك نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى، ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەنمەك، گۈزەللەشمەك، نازۇكلاشماق.

بەدىئىيلىك «بەدىئي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭدا بىر كۆپلەت خەلق قوشقىنى ئىدىيىۋىلىك

هەم بەدىئىلىك جەھەتتىن تەھلىل قىلىش تەلەپ قىلىنغانلىدى.

بەرەس ئى [ئە] <تىب> ← **ئاق كېسەل.**

بەرەھنە سۈپ. يېزىت ① كىيىمى تېنىنى ياپالمايدىغان. ② قېپىيالمىگاچ، ئانىدىن تۇغما: شۇ جايىدا 14 يىل تۇردى. ئېگىن ـ ئاياغلىرى چىرىپ بەرەھنە قالدى. * بۇ جەزىرىگە كەلگىلى 14 يىل بولۇپتۇ، ئادەم پەرزەنتىنى كۆرمىدىم، ئەمدى ئادەم بار يەرگە بارسام، نە قىلايكى ئۆزەم بەرەھنە، بەدىنىمنى تۇك بېسىپتۇ...

بەربات سۈپ [پ] يېزىت. خاراب، ۋەيران، سورۇلغان، بۇزۇلغان، تۇگەشكەن: پىراق مېنى ھازىر ئەيلىدى بەربات، بىر خۇداغا يىغلاپ ئېيتارمەن پەريات. * نېمە قىلسۇن، كىمگە ئەيلىسۇن داد، جىسمى كۆتسەن ئۆمىدى بولدى بەربات.

بەربات بولماق ① خاراب بولماق، ۋەيران بولماق، بىھۇدە سەرپ بولماق، سورۇلماق: بۇ مېنىڭ غەملىك كۆڭلۈم، بولار ـ مىكىن بىر كۈن شاد، غەم تاغلىرىدىن ئۇچۇپ، بولارمەنمۇ مەن ئازاد. يا ھەمىشە قېينىلىپ، زۇلۇم ئوتىدا كۆيۈپ، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرمەي، بولارمەنمۇ مەن بەربات. ② **يوققا چىقماق:** «مېنى ھېچكىم كۆرمىدى، دەرھال قېچىپ، بۇ پالاكەتتىن تىنچ ـ ئامان قۇتۇلدۇم» دېگەن خىيا ـ لىنىڭ بەربات بولغانلىقىنى سەزدىم. ③ **مەغلۇپ بولماق، تارمار بولماق:** ـــ مانا مۇشۇنداق جىددىي بىر پەيتتە قولغا چۈشۈپ قالىسىڭ ناھا ـ يىتى پاخشى ياردەم قىلغان بولىسىز ـ دە! ئاخىر سىزنىڭ قامىلىشىڭىز پۈتۈن ئىشىنىڭ بەربات بولۇشى دېگەن سۆزغۇ!. * ئاممۇ قوزغىلىپ كېتىپ، ئەتراپىتا قوغداش تەدبىرلىرى كۈچەيتىلگەنلىكتىن، توختى قارىينىڭ يېزىدىن چىقىپ كېتىش پىلانى بىرنەچچە قېتىم بەربات بولغان.

بەربات قىلماق ① خاراب قىلماق، ۋەيران قىلماق، بىھۇدە سەرپ قىلماق؛ سورۇماق: چېكى بار قارا تۇنۇنىڭ، ھامان غالىب قۇياش ـ ئاپىتاپ، جاھالەت ساقچىسى ياۋىنى قىلار تاك خەنجىرى بەربات. ② **يوققا چىقارماق،** بىكار قىلماق: يارىم مېنى كەتتى دەپ مالال بولمىغىل، چىن سۆزۈڭنى ماڭا ھەر دەم يوللىغىل. ۋەدىمىزنى سەنمۇ بەربات قىلمىغىل، پات كېلۇرمەن پەرىزاتىم ياخشى قال. ③ **يوقاتماق، مەغلۇپ قىلماق:** ئالىدى ياۋدىن ئۆچۈمىنى ئادەمزات، تۆشۈك ئېچىپ دۇشمەننى قىلدى بەربات.

بەرباتلىق «بەربات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوقۇپ بىلىپ يېتىشىڭ، بىرلىك بىلەن بىلىشىڭ. زالىم جاھانگىرلارنى بەرباتلىققا يەتكۈزەر.

بەرپا سۈپ [پ] بارلىقا كەلگەن، ۋۇجۇدقا كەلگەن.

بەرپا بولماق پەيدا بولماق، بارلىقا كەلمەك، ۋۇجۇدقا كەلمەك: يۇرتىمدە تۇمەن بۇلاق بولدى بەرپا، بۇلاقلاردىن ئوقچۇغان كۆي ساڭا ئىنئام. * ئۇنىڭ مىسالى دۇنيادا بىرلا، ھۇر باغ ئادەملەر بەرنا، سەنمۇ بىر ئادەم، دەيدۇ، كۆرەش قىل، بولۇر كۆرەشتە ئۇمىدلەر بەرپا.

بەرپا قىلماق بارلىقا كەلتۈرمەك، ۋۇجۇدقا چىقارماق، پەيدا قىلماق: بىز ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈلىلەنگەن، بەخت ـ ساڭادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چاممىساقتىمىز. * يېقىنقى ئۇچ يىلدىن بۇيان ئوبلاست بويىچە چارۇچىلىق رايونلىرىدا 52 مىڭ 800 نەچچە مو ئوتلاق بەرپا قىلىندى.

بەرجەس سۈپ [پ] ① زور، كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان: غازى ئوتتۇز بەش يىللىق ئۆمرىدە تاۋلىنىپ پىشىپ يېتىلگەن بەرجەس قولى بىلەن شەرەنى تىرەپ تۇرۇپ قاشلىرى ئاستىدىكى ئوتلۇق كۆزىنى كۆپچىلىككە تىكتى. * جوتۇ ـ كەتمەنلەر بەرجەس مۇرىلەردە پارقىرايتتى. ② **ساغلام؛ روھلۇق؛** تېتىك: قۇددۇسىنىڭ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىغا قورۇق چۈشكەن بولسىمۇ، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆز قارىچۇقلىرى روھىنىڭ ناھايىتى تېتىك ئىكەنلىكىنى ۋە ئاپەتلىك يىللار ـ دىمۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتمەي، روھسىزلانمای، بەرجەس تۇرغانلىقىدىن بىشارەت بېرەتتى.

* تۆغۇلغىنىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە بەرجەس تۇرۇپ كېلىۋاتىمەن. ③ سالماق، تەمكىن، مەزمۇت: يېشى 50 تىن ئېشىپ قالغىنىغا قارىماي، ياشلار ئارىسىدا بەرجەس قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان بۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن بىرھازاغىچە ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ قالدىم.

بەرچەتكە ئى. پەش ۋە يەڭنىڭ چۆرىسىگە قارا دۇخاۋا تۇتۇلىدىغان قىشلىق قىسقا چاپان ياكى قىسقا جۇۋا.

بەرداش ئى [پ] چىدام، سەۋر-تاقەت: ئانىجان كۆتۈر باشكۈنى، تۆكمە ئەمدى كۆز ياشكۈنى، قالدۇرغاچ كۆرەي بەرداشكۈنى، يۈسۈپ ئەھمەد ئوغلانىڭ كەلدى. * تۇيۇلغان بولسىمۇ ئۇچ ئاي گويا كى قىز ئۇچۇن ئۇچ يىل، ئامان قالدى كېسەللىككە ببرىپ بەرداش قىلساكار دىل.

بەرداشسىز سۈپ. سەۋر-تاقەتسىز، چىدام-سىز: — يولداشلار ئالدىمىزدىكى ئۇچ كۇنلۇك جاپا-مۇشەققەتلىك جەڭ كىمنىڭ بەرداشلىق، كىمنىڭ بەرداشسىز ئىكەنلىكىنى سىنايدۇ، — دېگەن سۆزلەر كانايدىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بەرداشلىق سۈپ. سەۋر-تاقەتلىك، چىداملىق: ھەر ھالدا بۇ ئۆتكەن ئىش، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، بۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىڭىزنى بەرداشلىق بىلەن تەمكىن تۇتقانلىقىڭىزنى كۆرۈپ، ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم. * ياشاردىم مىسلى قارىغايدەك بوران-چاپقۇنغا بەرداشلىق، يىگىت بولدۇم جەسۇر پالۋان، بۇنىڭدىن زور شەرەپ-شان يوق.

بەرداشلىق بەرمەك ① چىداشلىق بەرمەك، سەۋر-تاقەت قىلماق، چىدىماق: ئادىلىنىڭ مالچىلارغا خاس پىشىشق گەۋدىسى ھەرقانداق قىينىچىلىققا بەرداشلىق بېرەلەيتتى. * مەن ھەر كۈنى پەقەت چارچاپ ھالسىرىغاندىلا ئۇخلايمەن. مېنىڭ ياشلىق ھەۋىسىم، ياشلىق كۈچ-قۇۋۋىتىم بولغاچقىلا بۇ ئىشقا بەرداشلىق بېرەلىدىم. ② بوي ئەگمەسلىك، ببرىسلىمەسلىك: بىر ئوقۇغۇچىسى روھىي تۇرمۇشقا باي، مۇستەھكەم توغرا سىياسىي يۆنىلىشكە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى جىسمانىي جەھەتلىرىدىن بالدۇر يېتىلىسە، ئاندىن ئۇ غەلىتە كىيىم «مودىلار»نىڭ، سېرىق مۇزىكىلارنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ.

بەردەم سۈپ [پ] كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغان، چىداملىق، مەزمۇت: ئەخمەتجان قاسىمى بېشىغا ھەر بالا كەلسىمۇ روھىي جەھەتتىن بىلىنى قويۇۋەتمەيدىغان بەردەم بىر ئۇيغۇر ئوغلى ئىدى. * ئانا كۆز ئالدىدا يېڭى چوڭ ئۆزگىرىش، جۇشقۇن يېڭى ھايات مەنزىرىسى قۇچاق ئېچىۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئۆزىنى ئىشەنچلىك، بەردەم سانايتتى.

بەردەم بولماق مەزمۇت، چىداملىق، ساغلام، بەرداشلىق بولماق، كۈچلەنمەك، غەيرەتلەنمەك: دېدى پالۋان پولات قىزغا: — ئەقىللىق سىز، بولۇڭ بەردەم، ئەمەسمىز يۈرتتا بىز يالغۇز، جەمى ئەل يار-يۆلەك ھەمدەم!. * شۇ قارارغا كەلدى دەرھال بارچىسى ھەمدەم بولۇپ، يۈرىكى ئاغزىدا ئەما سۆزىدە بەردەم بولۇپ.

بەردەملىك «بەردەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەخسۇت بەگ نوكچا ئالتۇننى ئايماي-دىغانلىقى ھەققىدە، جاڭ تۆەنجاڭ ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ بەردەملىكى توغرىسىدا ماختاندى.

بەردەنكە ئى [ر] يالغۇز ئاتار مىلتىق: سادىرنى ئاتار بولسا، بەردەنكە بىلەن ئاتسۇن. مەن جاڭجۇنگە خەت يازدىم، كالامنى كېسۈەتسۇن.

بەررە ئى [پ] يېزىت. قوزا، پاقلان: بەررە كاۋاپ.

بەررە كاۋاپ پاقلان گۆشىدە قىلىنغان كاۋاپ: ئۇلار قىزغىن پاراڭ بىلەن چىمەن ئۇستىگە سېلىنغان داستىخان ئەتراپىغا يېقىنلاشتى. زىرە، لازا بىلەن پىشۇاتقان بەررە كاۋاپىنىڭ پۇرىقى بۇرۇنلارغا گۇپۇلدەپ ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. * ھەر كۈنى شام ئولىشار چېدىر قۇرۇپ، قۇشنى تاۋلار ھەممىسى سەھەر تۇرۇپ. قونالغۇدا تەييارداۋر بەررە كاۋاپ، شورپىمۇ بار ۋە يەنە

تەمبۇر ـ راۋاب.

بەررە گۆش پاقلان گۆشى؛ يۇمران گۆش.

بەر غەموت ئى [لات] <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكسىپ تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق، گۈلى ئاق، مېۋىسى توق سېرىق رەڭدە، ئاستىنقى ئۇچىدا يېرىقى بار، شەكلى يېرىم سىقىشىپ تۇرغان قولغا ئوخشايدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

بەرق ئى [ئە] چاقماق، چېقىن، يېشىن: بەرق ئۇرماق، بەرق ئۇرغان. * ئېھ تەيۋەن، سەن گويا بىر كىچىك كېمە، ۋەتەننىڭ بىر پارچە ئالتۇن زېمىنى. جۇڭخۇا ــ ئۇ شاخلىرى بەرق ئۇرغان چىنار، ئاھ، شاخسىز قانداقمۇ بولسۇن جان ـ تېنى؟

بەرق ئۇرماق ① چاقماق، پارقىرماق، يالتىرماق: تاۋلىنىپ رەڭدار گىلەمدەك بەرق ئۇرار ئوتلاق ـ ئېتىز، قايىنغان يايلاق ھاياتى مىسلى ئۆركەشلىك دېڭىز. * ئەلىنى سەن كۆيلەپ، سېنى ئەل كۆيلىسە ئۆلمەس ئىشىڭ، بەرق ئۇرار ھەسەن ـ ھۈسەن گويا بولۇپ ئاسماندا يا. ② نامايان بولماق، سېزىلىپ تۇرماق، كۆرۈنمەك: چىرايىدىن ھېسابسىز شادلىق تەبەسسۇمى بەرق ئۇرۇپ تۇرغان ياش ئاتا قابىلىيىڭ چېقىپ كەلدى. * ئاق يۈزۈڭنى ئاي دېسەم، ئاي نە قىلۇر يول ئۇستىدە، ئاي ۋەسالىڭ بەرق ئۇرۇپتۇ لالە رەڭ گۈل ئۇستىدە. ③ ئۇلغايماق: قىزىدى ئۇسسۇل، ساما، دىللاردا شادلىق بەرق ئۇرۇپ، بولدى مەنبەسى ئۇزۇلمەس دەريا، فونتان قەشقىرىم. * قەدىرلەپ تۇرمۇشنى، كەلدۇق بىرلىكتە، ئەجرىمىز بەرق ئۇرۇپ چېچەكلەپ تۇردى.

بەرقرار سۈپ [پ+ئە] ① قارار تاپقان، قەتئىي، ئۇزۇل ـ كېسىل: قەدىرگە يەتمەك ئۇچۇن قىينال ئۇنىڭ دەردىدە، بەرقرار تۇر بىر ئۆمۇر بەخش ئەيلىگەن ئەھدىدە سەن! ② مۇستەھكەم، ئۇرغۇن، مۇقىم: تارازا بولمىغۇنچە ھەق ۋە ناھەق ئاشكارا بولماس، تارازا يۇلتۇزسىز كۆكتە تەڭپۇڭ بەرقرار بولماس.

بەرقرار بولماق قارار تاپماق، مۇقىملاشماق، ئارام تاپماق.

بەرقرارلىق «بەرقرار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەرقۇت (توغرىسى: چىبەرقۇت) ← **چىبەرقۇت**.

بەرگ ئى [پ] يېزىت ① يوپۇرماق: ئايىنۇر دەيدىغان گېپىنى توختىتىپ، ئولتۇرغان پېتى سېكىلەك گۈلنىڭ بەرگلىرىنى پارچىلاپ يۇلۇشقا باشلىدى. ② ساپاق: دەل ـ دەرەخلەر، گۈل ـ گىياھلار ئۆسۈش جەريانىدا تەرەققىي قىلىپ، مەلۇم دەۋرىگە كەلگەندە، ئۆسۈشتىن توختاپ ئۈيقۇ دەۋرىگە يۈزلىنىدۇ، مۇشۇ چاغدا يوپۇرماقلار سارغىيىپ تەبىئىي ھالدا بەرگىدىن ئاجراپ يەرگە چۈشىدۇ. * يارنىڭ بېغىدا ئالما پىشىپتۇ، بەرگى ئۈزۈلۈپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

بەرگلىمەك پ. ساپاق ۋە يوپۇرماق چىقارماق: ئاچتى پەن بېغىدا تۇنجى غۇنچىلار، بەرگىلەپ پورەك بولۇپ ئۈز شۇنچىلا.

بەرگۈزمەك «بەرمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەرمەك پ ① ئۆزىدە ياكى يېنىدا بولغان بىرنەرسىنى باشقىلار قولىغا تۇتقۇزماق؛ ئىختىيارىغا تاپشۇرماق: بېرىپ يامان بولغۇچە، بەرمەي يامان بول (ماقال). * ئالماقتا بار، بەرمەكىكە يوق (ماقال). * ــ كارامەت ئېسىل پەلەيغۇ، بۇ، ــ دېدى دۇيجاڭ پەلەيگە زوقلىنىپ قاراپ، ــ قايسى قولى گۈل تىككەندۇ، ئەمدى بۇنى قايسىڭلارغا بېرىش كېرەك؟. ② تەمىنلىمەك، تارقاتماق: دارامەت بەرمەك. ماڭاش بەرمەك. قۇتقۇزۇش بەرمەك. ئۇغۇت بەرمەك. * ــ مانا مەن كەلدىم، ئەمدى مېنى ھېچكىم كەتكۈزەلمەيدۇ. قېنى يۇر، ئاتلارغا يەم بېرەيلى، ــ دېدى بوۋاي جۇڭسىنى سېلىۋېتىپ. * ــ ئۇنىنى چوڭ ئەتراپتىن بېرىۋاتسا، تۇگمەننى نېمە قىلىمىز؟ ــ

سوربدى دادۇي باشلىقى ھەيران بولۇپ. ③ **ھاسل قىلماق**، نەتىجىگە ئېرىشتۈرمەك: ئۇنۇم بەرمەك. پايدا بەرمەك. مېۋە بەرمەك. * ئابدۇرەھىم ئاكىنىڭ مېھنەت تەرى ئاخىرى مول مېۋە بەردى. * شۇنداق قىلىپ، ئون يىلدىن بېرى سۈت، قېتىق، سېرىق ماي، ھەتتا پۇلمۇ بەرگەن ئاشۇ بىر كالىمىز قولدىن كەتتى. ④ **بىرەر مۇئەسسەسەگە ياكى ئورۇنغا، كىرگۈزمەك**، ئورۇنلاشتۇرماق: يەسلىگە بەرمەك. مەكتەپكە بەرمەك. * ئۇچ كۈندىن كېيىن پۈتۈم يەرگە دەسسىگۈدەك بولغانىدى، دادام مېنى يەنە مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. ⑤ **قەرز ياكى ئۆتىنىنى تۆلىمەك**؛ قايتۇرماق: تۈغۈلۈپ ئۆلمىگىنىگە كۆرەي، قەرزدار بولۇپ بەرمىگىنىگە كۆرەي (ماقال). ⑥ **بىرەر تۈس، كۆرۈنۈش، كەيپىيات ھاسىل قىلماق**؛ بەخش ئەتمەك، بېغىشلىماق: ئارام بەرمەك. تەسىر بەرمەك. * مۇزىكا مېڭىنى ئارام ئالدۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ. * ئەل ئۆچۈن بەرگەچكە جان، قۇچتى ھاياتلىق مەڭگۈ شان، يۇرتىمەن بىلله ھامان، ئىلھام بېرىپ يېنىمدا سەن. ⑦ **نەشىر قىلىدىغان نەرسىگە كىرگۈزمەك**؛ باسماق، ئېلان قىلماق: بۇ ماقالىنى ژۇرنىلىمىزنىڭ 3 ــ سانىدا بېرىمىز. ⑧ **ئوقۇتماق، ئۆگەتمەك**؛ تەربىيىلىمەك: سىز بىزگە خۇش خەت بىلەن ھېسابتىن دەرس بېرەتتىڭىز. ⑨ **ياتلىق قىلماق، تالالىق قىلماق، ئەرگە چىقارماق**: ئاتاڭنى ئۆلتۈرگەنگە ئاناڭنى بەر (ماقال). * ــ ئەمدى مەن ئۆلگۈچە يىغلايمەن سېنىڭ سۆزۈڭ توغرا، ئوغلۇم، ئەگەر سەن قارشى بولمىساڭ مەن ساڭا ئۇلارنىڭ ئەڭ كىچىك سىڭلىسىنى ــ كىچىك قىزىمنى بېرەي، ــ دېدى ۋەزىر باتۇرغا. ⑩ **سۈنماق، ئۇزاتماق، ئىلتىپات قىلماق**: ئەكبەرنىڭ سۆزلىرى قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئىشتىلگەن ئابدۇۋاھىت تەرىنى تۇرگەن ھالدا، خۇش ياقماسلىق بىلەن قولىنى ئۇنىڭغا بەردى. * ئاقساقاللاردىن بىرى: ــ ھوي مەشرەپ! ماۋۇ يولۇچى ئوبدان كىلىپ قالدى، قولىغا سۇ بېرىپ ئۆيگە باشلا، ــ دېدى. ⑪ **يوللىماق**، ئەۋەتمەك: تېلېفون بەرمەك. سىگنال بەرمەك. خەت بەرمەك. ئەرز بەرمەك. ⑫ **بايان قىلماق، ئېيتماق، دېمەك، ئۇقتۇرماق**: رازىلىق بەرمەك. رۇخسەت بەرمەك. ئىجازەت بەرمەك. * ــ پىكرىمىز بولسا بىر دەرىجە يۇقىرى ئورگانغا بەرسەك بولىدۇ! بۇ پارتىيە ئىنتىزامى! ــ دېدى ئىدارە پارتكوم شۇجىسى. * شۇنداق قىلىپ، زۇبەيدە قىزىنى ماڭا نىكاھ قىلىشقا رازىلىق بەردى. ⑬ **ئىگە قىلماق، ئېرىشتۈرمەك**: ۋەزىپە بەرمەك. ئۇنۋان بەرمەك. * ئەلۋەتتە ئۇ ئىسمىنى ئاتىغان بىرقانچە ئىشچى ــ خىزمەتچىلەرنىڭ باللىرىغا خىزمەت بېرىش كېرەك ئىدى. * ئىرادىنىڭ مۇھىرى دىلغا بېسىلغاچ، غالىب چىقتى شېئىر ئىشقى جاپادىن. چىگىش ئويلار چىگەلمەستىن ئۇمىدىنى، تەپەككۇرغا ئورۇن بەردى مىسرادىن. ⑭ **ساتماق**: ــ قانچە پۇلغا بېرىسىز؟ ــ ئالىسىڭىز بەش كويغا ئېلىك، بىر پۇڭ كەم بولسا بەرمەيمەن. ⑮ **كۆرسەتمەك، ئاڭلاتماق**: بۇگۈن رادىئودا كونسېرت ۋە ناخشا بەردى. ⑯ **ئايرىم ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ، پېئىل ياسايدۇ**: ئەھمىيەت بەرمەك. تۇنۇشلۇق بەرمەك. سالام بەرمەك. بەرھەم بەرمەك. ⑰ **رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ**. 1) ھەرىكەتنىڭ باشقا شەيئى ئۈچۈن ياكى باشقا بىركىمگە قارىتىپ ئورۇندىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: يىگىت قايتىپ بارغاندىن كېيىن بولغان ۋەقەنى، پادىشاھنىڭ ھاجىتىنى خوتۇنىغا دەپ بېرىپتۇ. * ــ ياق. ئەمدى ئۇسسۇل ئويناپ بەرسۇن! ــ قارشى چىقتى ئۇنىڭدىن سەل چوڭراق بىرى. 2) ھەرىكەت ۋەھلۇم بىر ئىشنىڭ بولۇشى ئۈچۈن پايدىلىق بولۇشنى بىلدۈرىدۇ: ــ قايسى گەپنى دەيسىز؟ «مۇشۇ يەردە تۇرۇپ بەرگىنىڭىز بىزنى ئەرشىگە ئاغا كۆتۈرگىنىڭىز»، ــ دېگەن سۆزىڭىزچۇ؟ * تېگىنى سۈرۈشتۇرسىڭىز دېھقانچىلىقنى بىز ئايالار باشلاپ بەرگەن. بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز.

بەرنا سۈپ [پ] يېزىت. ياش، نەۋقىران؛

گۇزەل، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن: بۇگۈن ئالدىمغا ھەممە بەرنا يىگىتلەر يىغىلىدىغانغا ئوخشايدۇغۇ؟ * تومۇرىدا ئىلى دەريا، سۆزىدە بىباھا مەنە، تىيانشان ئەھلىنىڭ بەرنا، باھادىر رەھبىرى كەلدى. * جادۇگەر كەمپىر پەلەك كۆرسەتتى ئاخىر شۇم ئويۇن، ئۇ گۇزەل بەرنا ئايالنى كۆمدى تۇپراققا قۇيۇن.

بەرھەق سۈپ [پ+ئە] ھەقىقەت؛ ھەق، چىن، راست، توغرا، ھەقىقىي: ــ بەرھەق، بەرھەق، ــ كېۋىر ئاخۇن ئىمامىنىڭ سۆزىنى تەستىقلىدى ۋە كۆڭلىگە بىر ئىش پەتتى، ــ ئەگەر قىزىم سەلىمە بويىغا يېتىپ قالمىغان بولسا، قۇشناچىمدا ئوقۇتاركەنمىز. * ۋەزىر شاھ ئالدىغا كىرىپ: ــ ئى پادىشاھى ئالەم! قىزى بارنىڭ ئالدىغا ئەلچى كىرىش ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى، شەرىئەتتە ھېچقاچان ئەلچىگە ئۆلۈم جايىز ئەمەستۇر، ناھەق تۆكۈلگەن قان ئۇچۇن ئاخىرەتتە جاۋاب بەرمەك بەرھەقتۇر، ــ دېدى.

بەرھەم ئى [پ] ← **بەرھەم بەرمەك.**

بەرھەم بەرمەك زىيان سالماق، توسالغۇ بولماق، دەخلى يەتكۈزمەك: ئۇي ئىچىگە توپلانغان توختاخۇنىڭ دىلكەشلىرى بەھوش ياتقان توختاخۇنغا بەرھەم بەرمەسلىك ئۇچۇن پىچىرلىشىپ، بۇ غەلىتە ئىش توغرىسىدا ھەر خىل پەرەز ـ مۆلچەرنى قىلىشۇاتاتتى. * سابىر ئۆز دادۇيى يېگىيەردە سۇنىڭ قىس ئىكەنلىكىنى، قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشكە ھەمىشە بەرھەم بېرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن، قوشنا دادۇيلەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئەھۋالىنىڭ بۇ قەدەر جىددىي ئىكەنلىكىنى ئويلاپ كۆرمىگەنىدى.

بەرھەم يەتمەك زىيان يەتمەك، دەخلى يەتمەك، زىيانغا، توسالغۇغا ئۇچرىماق.

بەرھەم يېمەك زىيان تارتماق؛ زىيانغا، توسالغۇغا، توسقۇنلۇققا ئۇچرىماق؛ زەربە يېمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ روھىي ئازابىنى «بالىلىرىمنىڭ دىلى بەرھەم يېمىسۇن» دەپ، يەنىلا يوشۇرۇن ساقلايتتى، شۇڭا چولپان كۆپ چاغلاردا دادىسىدىن خاتىرجەم بولۇپ، خېلى ئۇمىدۋار ياشايتتى.

بەرۋەن ئى. دىئال. پىچاق، قىسقىراق قاتارلىق ئەسۋابلارنىڭ تىغ بىلەن دەستىسىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان قىسمى.

بەرى مق س. جان ت. داكا قاتارلىق رەختلەرنىڭ كەڭلىكىنى بىرلىك قىلغان، كۆادرات قىلىنغان بىر پارچىسى ياكى قاتلىمى: خان غوجام: ــ ھەي ئىسمائىل، بىلمىدە ئون يەتتە بەرى دۇردۇنۇم بار، بىر بەرىسىنى يىرتىپ يوتامنى تېڭىپ قوي، ــ دېدى.

بەربىر رەۋ [بارى+بر] ① ھەممىسى بىر، ئوخشاش، بىر خىل، بىردەك، پەرقسىز: ھېكمەت قانداق جايدا بولسا ھېكمەتتۇر. گۆھەر نەدە بولسا ئۇ بەربىر گۆھەردۇر. * كۆكۈيۇن ئۇنىڭ سۆزىنى چورت بۆلۈپ: ــ توغرا ئەمەس! ئۇ مەن ئۇچۇن بەربىر، گەرچە مەڭگۇ يۇز كۆرۈشەلمىسەكمۇ! ــ دېدى. ② ھەرقانچە قىلغان بىلەن، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى ھېسابتا، چوقۇم، ھامان: ئادەمنى ئاغرىق تۇتىدىغان بولسا بەربىر تۇتۇۋېرىدۇ. * سەن ھېچكىمگە قارشى تۇرمايمەن دېگىنىڭ بىلەن باشقىلار بەربىر ساڭا چېقىلۇېرىدىكەن، شامالنىڭ چىقىشى سېنىڭ چىلىشىڭ بىلەن بولمىغاندەكلا بىر ئىش ئىكەن! * قىز بالا دېگەن ئۆز ئۆيىگە مېھمان ئىكەن، تەقدىر شامىلى ئۇنى بەربىر ئۇچۇرۇپ كېتىدىكەن.

بەرىكات ئى [ئە] ① غەمخورلۇق، ئىلتىپات: ــ پارتىيىنىڭ توغرا سىياسىتىنىڭ بەرىكاتى بىلەن يەنە كۇنۇم ئۆتۈۋاتىدۇ، ــ دېدى ياسىن شاڭجەي مەمنۇنىيەت بىلەن. * مانا بۇلار پارتىيىنىڭ يېڭى يېزا سىياسىتىنىڭ بەرىكاتىدىن كۈچ ـ قۇدرەت تېپىپ، ھالال مېھنىتى بىلەن باي بولۇۋاتقان كۆڭلى شاد كىشىلەر. ② كۈچ ـ قۇدرەت، مەدەت: ــ ئاتا ـ ئانىمز: «ئەخلىتكىلار ئالتۇن، كۇلۇكلار كۆمۈش بولسۇن»، دەپ دۇئا قىلىپتىكەن. مانا شۇ دۇئانىڭ بەرىكاتى بىلەن خۇداغا شۈكۈر، ئايىغىمىزدىن ئەمدى شامال ئۆتۈشكە باشلىدى، ــ دېدى دىلىشات خۇشاللىق ئىلكىدە تۇرغۇنغا جاۋاب بېرىپ.

بەرىكە ئى [ئە]ــ← **بەرىكەت:** ئەپەندىم دەرھال كۆزنى يۇمۇپتۇ ـ دە، قولىنى سوزۇپ: ــ بولۇپتۇ، باردىغا بەرىكە، توقۇز تەڭگە بولسۇن، بەرگىن ـ دە، خورازنى ئېلىپ كېتىۋەر، ــ دەپتۇ. * ئۇزۇن يىللار ئاش تېرىدىم هارماي، ئىشلەپ دوك بولۇپ كەتتىم تىنماي، ئالغان هوسۇلۇمدا بەرىكە يوق، سەن ئىپلاسلار ئوغرىلاپ قويماي!... **بەرىكە تاپ** سودا ـ سېتىقتا «پۇلۇڭ ئاۋۇ ـ سۇن»، «بېيىي»، «قۇرۇق قول بولما»، «شۇ نەرسە قۇتسۇن»، «پۇلۇڭ ئەسقاتسۇن» دېگەندەك مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ.

بەرىكەت ئى [ئە] ① جەق نەرسىنىڭ ئور ـ نىنى باسىدىغان، ئۇزۇلۇكسىز كۆپپىيىدىغان ئۇنۇم: تۇردى: ــ بۇ سىزغىنىڭ خانغمۇ يارايدۇ، قولۇڭغا بەرىكەت بەرسۇن، ــ دېدى. * پەقەت بىر يىل كالا ئۇچۇن ئىشلە دېدىم، سەپەر ئۆزى ماقۇل بولدى قارشى كەلمەي، خۇدا ساڭا بەرىكەت بەرسۇن ياخشى ئىشلە، دەپ كەڭچىلىك قىلدىم ئاڭا ئازار بەرمەي. ② موللۇق، كەڭ ـ كۇشادىلىق، بايلىقاتلىق: يۇرتۇمىنىڭ يېرى بەرىكەت، مۇنبەت، سېخىي، تۇگىمەس خەزىنە ئۇ ئالتۇن قوزۇق. قانچىلاپ جۇت، دوقالىلار كەزسۇن ئۇنى، يەنىلا ئىنسانلارغا بېرەر ئوزۇق. * ئۆتتى چاغ هەر كۈنلۈكى بەرىكەت بىلەن، ئەر ـ ئايالىنىڭ هەمىسى ئەمگەك بىلەن، نەچچە مىڭلاپ تاش توشۇپ هەيۋەت بىلەن، هەممە كادىر ئىشلىشەر غەيرەت بىلەن. ③ پايدا، مەھسۇلات، هوسۇل، مېۋە، نەپ، نەتىجە: ئەمگەك بىلەن هەرىكەت ــ ئالتۇن بىلەن بەرىكەت (ماقال). * هەرىكىتى كېتەر، بەرىكىتى قالار (ماقال). * هەرىكەتسە بەرىكەت، بىكار ـ چىلىقتىن نېرى كەت (ماقال).

بەرىكەت بەرسۇن ←**بەرىكەت قىلسۇن.**

بەرىكەت قاچماق←**بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك.**

بەرىكەت قىلسۇن ① سېتىلغان مال ياكى تاپشۇرغان پۇل «پايدا بەرسۇن، مەنپەئەت قىلسۇن» دېگەن مەنىدە سودىدا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئادەت سۆزى: ئۇلار ئۇ يان تارتىشپ، بۇ يان تارتىشپ، بۇ خېرىدارنىمۇ بەش كويىنى ئالدى ـ دە: ــ نەسىپ بولسۇن، بەرىكەت قىلسۇن ــ دېيىشپ ئايرىلىشتى. ② داستىخاندىن كېيىن دېيىلىدىغان «يېيىلگەن نېمەتلەرنىڭ ئورنىغا هەسسىلەپ بېرىلسۇن» دېگەن مەنىدىكى مىننەتدارلىق سۆزى.

بەرىكەت قىلماق ئۇنۇمى زور بولماق، جەق نەرسىگە ئىشلىتىشكە يەتمەك: بولۇڭ ئامان، ئۇزۇن بولسۇن ئۆمرىڭىز، تاپقىنىڭىز بەرىكەت قىلسۇن بۇرادەر.

بەرىكەت كەتمەك←**بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** شۇنىڭ بىلەن خىسلەتلەر ئۇچۇپ، كېرەمىلەردىن يىراقلاپ كۆچۇپ، ئەل ئىچىدىن بەرىكەت كېتىپتۇ، ئەل ۋە يۇرتقا كۈلپەت يېتىپتۇ. * كىچىككىنە قازناقتا موك يېتىپ، موك قويۇپ يۇرگەن رۇزىمەت: ــ ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى، ــ دېدى ـ دە، كېيىنچە چويلا توقۇپ ساتىدىغان، بەزىدە جاڭگالغا بېرىپ چىغ ئورۇپ كېلىپ سۇپۇرگە، كىگىزچىلەرگە چىغ ياساپ كۈن ئالدىغان بولۇپ قالدى.

بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك بېرىدىغان ئۇنۇمى، هوسۇلى كېمەيمەك، ئازايماق، يوقالماق: قاسىم ئاخۇنىنىڭ پۇل تېپىش ئۇچۇن ئۆز كەسپىگە هېيلە ئىشلەتكىنىدىن كېيىن، بارا ـ بارا ئىشىدا بەرىكەت كۆتۈرۈلۈپ، مالىرى سېتىلمايدىغان بولۇپ قالدى.

بەرىكەت كۆچمەك←**بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** ــ ئۇششاق ـ چۇششەك بولامدۇ، يولداش ئاسىم، بىزنىڭ بايلىقىمىز يېزا، كۆچمىزمۇ يېزا، يېزىدىن بەرىكەت كۆچسە، قۇرۇغىنىمىز شۇ!

بەرىكەت ئۇچماق←**بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** * شائىۋ قولىنى پاتمىخانغا شىلتىپ: ــ ساڭا ئوخشاش ناپاك خوتۇنلارنىڭ قەدىمى تەگكەن يەردىن بەرىكەت ئۇچىدۇ. يوقال مېنىڭ ئۆيۈمدىن، ــ دېدى. * بەرىكىتى ئۇچقان خامان كېكىيىپ، ئىلگىدە داندىن ئېگىز تاغ كۆردى.

داستىخانلار ئېچىلدى كەڭرى، قازان ـ قومۇچ يەنە ياغ كۆردى.

بەرىكەت ياغماق ببرددىغان پايدىسى، ئۇنۇمى، ھوسۇلى ئاشماق، كۆپەيمەك: ئانام ماڭا: ــ ئوغلۇم... ئۆيۈڭدە قارلىغاچ ئۇۋا سالسا، ئۆيۈڭگە بەرىكەت ياغمدۇ، ــ دېگەنىدى. * شۇ يىلى ئوخشىدى ئاشلىق شۇنچىلىك، بەرىكەت ياغدۇرۇپ كەلدى سېخىي كۆز. تەنتەنە قاپلىغان كۈنلەر چىمەنىنى، ئايجامال دۇنياغا كەلدى، ئاچتى كۆز.

بەرىكەتسىز سۈپ. بەرىكتى يوق، بەرىكتى ئۇگىگەن، بەرىكەت قىلمايدىغان: بەرىكەتسىز نەرسە.

بەرىكەتسىزلىك «بەرىكەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ چاغلاردا بىر كۈنلۈك نورمىمىز بىر جىك قوناق ئىدى، كۆش ـ ياغ كۆرمىگەنىنىڭ سىرتىدا ئاشۇ بىر جىك قوناقمۇ يېرىك تارتىلغاچقا، ئۇ يېرىك ئۇنىنىڭ بەرىكەتسىزلىكىدە يەنىلا ئاچ قالاتتۇق.

بەرىكەتلىك سۈپ ① بەرىكتى بار، بەرىكەت قىلىدىغان؛ ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرىدىغان: كاناپ چىقىقان جايلىرىدا ئاشۇ، دۇردۇن چىقىقان بوستانلار ئاشۇ، زەر نېمىتى تۇگىمەيدىغان. بەرىكەتلىك داستىخانلار ئاشۇ. ② ئاز بولسىمۇ، كۆپكە توغرا كېلىدىغان؛ كۆپكە تېتىيدىغان؛ ئايىنىشلىق: ئۇنىڭ ئۇچۇن كۈن ئايدەك، ئاي يىلدەك بەرىكەتلىك بولۇپ تۇيۇلۇپتۇ. ③ پايدىلىق، مەھسۇلاتلىق، نەتىجىلىك، ئۇنۇملۇك، ھوسۇللۇق: بۇنى كۆرگەن قاراۋۇللار باشلىقى ئەھمەد قاقىم: ــ خۇدا نامى بىلەن ئىش باشلايمەن! قەدىمىز بەرىكەتلىك بولىدى. مانا بۇ يەردىن يوشۇرۇن خەزىنە چىقتى، ــ دەپتۇ. * زەرەپشان بويلىرى بەرىكەتلىك كۆز ئايلىرى كېلىشى بىلەن تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ.

بەريان سۈپ [پ] يېزىت. كاۋاپ، كاۋاپ بولغان، ئۆرتەنگەن، كۆيگەن: كۆكرەكىدىن ئوت چىقتى، ماڭا تەگىدى دۈت چىقتى، ئىشق ئوتۇڭدا ئۆرتىنىپ، يۈرەك بولدى بەريان قىز. * نەرگىسى كۆزلىرىڭ ياشقا تولۇپتۇ، شەكەستە دىلىڭ بەريان بولۇپتۇ.

بەز ① ئى <ئانات> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ تېنى ئىچىدىكى بەز ھۈجەيرىلىرىدىن تۈزۈلگەن ۋە بەلگىلىك دەرىجىدە خىمىيىۋى مادىلارنى ئاجرىتىپ چىقىرالايدىغان تۇقۇلما: تەر بېزى. شۆلگەي بېزى. * مۇشۇكنىڭ پۇلى يوق، بەزگە ئامراق (ماقال). ② ئى. ئورگانىزمنىڭ يالۇغلىنىشىدىن تومپىيىپ چىقىقان جاي: ــ ئوغلۇم، تولا ئاقسىماي ماڭ، تېقىمىڭغا بەز چۈشۈپ قالمىسۇن يەنە. ③ سۈپ. كۆچمە. گەپ، سۆز تەسىر قىلمايدىغان، يۇزى قېلىن: تۇرسۇنكامىنىڭ بالىسى بىر بەز ئادەم بولۇپتۇ، گەپ قىلسا ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراپلا تۇرىدىكەن. ④ سۈپ. سوۇ سىڭمەيدىغان، قاتمايدىغان ھەم يۇمشىمايدىغان: بەز تۇپراق. بەز لاي.

بەز تۇپراق <دېھ> سېغىز تەركىبى كۆپ، سوۇ سىڭمەيدىغان ھەم يۇمشىمايدىغان تۇپراق.

بەز قۇلاق گەپ تەسىر قىلمايدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان؛ بىزەڭ، قاشاڭ (بالىلار ھەققىدە): ئالىم كوچىغىلا چىقىدىكەن، ئاز ئۆتمەي ئانىسىغا ئەرز كىرەتتى، بىرى: بەختىخان، بالىڭنىزغا گەپ قىلىڭ، ئۇ بەز قۇلىقىڭىز بالامنى ئۇرۇپتۇ، ــ دېسە، يەنە بىرى ئالمىنىڭ ئەدەبسىزلىكىدىن قاقشاپ نەشتەردەك سانجىلاتتى.

بەز مارىغان مۇشۇكتەك ئاچكۆزلۈك، تەمەخورلۇق ھەققىدە ئىشلىتىلىدۇ: غۇلام: ــ بايا تىن شۇنچە قىلساق ماشىنا بىلەن كەلگىلى ئۇنىمايى، ئاخىر كەينىمىزدىن پىيادە سوكۇلداپ كېلىپسىز. مانا ئەمدى ئالدىڭىزغا ئاش كەلگەندە، بەز مارىغان مۇشۇكتەك تۇگۇلۇپ ئولتۇرغىنىڭىز نېمىسى؟ ــ دېدى ئادىلغا.

بەز ھۈجەيرىسى <بىئول> ئورگانىزملارنىڭ ھەربىر توقۇلمىسىنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى بەلگىلىك تۈردە سۈيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىد-

دىغان ۋە ئاجرىتىدىغان ھۈجەيرە. مەسىلەن: تەر بېزى، شۆلگەي بېزى قاتارلىقلارنى تۈزگۈچى ھۈجەيرىلەر.

بەز ۋىرۇسى <بىئول> قىزىتما خاراكتېرلىك شىللىق پەردە يالۇغىنى ۋە باشقا نەپەس يولى كېسەللىكلىرىنى پەيدا قىلىدىغان بىر تۈرلۈك ھايۋان ۋىرۇسى.

بەز يېگەن مۇشۈكتەك پوزىتسىيە بىلدۈرمەي تۇرۇۋالىدىغان كىشىلەرگە قارىتا ئىشلىتىلىدۇ؛ — نېمە بەز يېگەن مۇشۈكتەك قاراپ تۇرىسىز، ياكى تاڭگازا چىشلۇۋالدىڭىزمۇ يە، گەپ قىلسىڭىزچۇ، — دېدى ئامىنە يولداشى ئابلىمىتكە يىغلامسىراپ تۇرۇپ.

بەزدۈرمەك «بەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆيدۈرگەنمۇ تىل، بەزدۈرگەنمۇ تىل (ماقال). * ھازىر مەتبەزنى يالغۇزلۇق، روھىي چۈشكۈنلۈك، كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان تىنچىق ئەھۋال بەزدۈرۈپ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق ـ شوق قىزىقتۇرغاندى.

بەزدۈرۈشمەك «بەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بەزدۈرۈلمەك «بەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەزگەك ئى <تىب> ① جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل، بەزگەك پىلازمودىيىسى كەلتۇرۇپ چىقىرىدۇ؛ پاشا ئارقىلىق يۇقىدۇ؛ مەزگىل بويىچە تۇتىدۇ. بەزگەك پلازمودىيەسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، بەزلىرى بىر ياكى ئىككى كۈن ئارىلاپ تۇتىدۇ؛ بەزىلىرىنىڭ تۇتۇشى مەزگىلسىز بولىدۇ. ئالامەتلىرى: بەدەننى تىترەك باسىدۇ؛ قىزىتىپ قاتتىق تەرلىتىدۇ؛ باشنى ئاغرىتىدۇ؛ ئېغىزنى قۇرۇتىدۇ؛ ماغدۇرسىزلاندۇرىدۇ؛ ھەر كۈنى كۈن پېتىش بىلەنلا ئۇنىڭ بەزگىسى تۇتاتتى. تىترەپ چىشلىرى كاراسلاپ كېتەتتى، پۈتۈن ئەزايى بەدىنى قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتى.

* خىزمەتكار خۇددى بەزگەك بولغان كىشىدەك جالاقلاپ تىترەپتۇ، كىيىملىرى سۇغا چىلىشىپ چۆپ بولۇپ كەتكەنلىكتىن چىشلىرى كاسىلداپتۇ.

② شۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشى: ۋاڭنىڭ سەپرايى ئۆرلىدى چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئاچچىقىدىن بەزگەكتەك تىترەپ كەتتى. * نىغمەت بەزگەكتەك تىترەپ، ئوغلىنى چوڭ كوچىغىچە قوغلاپ چىقتى.

بەزگەك پاشىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ئىككى ـ ئۈچ مىللىمېتر كېلىدۇ؛ رەڭگى قارا، بېشى كىچىك، سەزگۈچى مۇڭگۈزچىسى توم ۋە قىسقا، مۇرەككەپ كۆزى ئېنىق، قانىتى كەڭ ھەم سۈزۈك؛ ئادەم ۋە چارۋا مالالرنىڭ قېنىنى شورايدۇ. لېچىنكىسىنىڭ بېشى چاسا شەكىللىك، قۇيرۇقى كەڭرەك، سۇ بويىدا ياشايدۇ.

بەزگەك پلازمودىيىسى <زوئول> بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋان، پروتوپلازما بىلەن ھۈجەيرە يادروسىلا بولىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ قىزىل قان دانىچىسىدا پارازىت ياشاپ، بەزگەك كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ كۈن ئارىلاپ تۇتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى، ئۈچ كۈندە بىر تۇتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى ۋە يامان سۇپەتلىك بەزگەك پلازمودىيىسى دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ.

بەزلەتمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەزلەشمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بەزلەنمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەزلىك سۈپ. تەركىبىدە بېزى بار، بەز بولغان.

بەزلىمەك I پ. كۆڭلىنى ياسماق، راۋىيتەماق، كۆڭۈل ئېيتماق، تەسەللى بەرمەك: مۇزەپپەر قىزنى يېقىملىق سۆزلىرى بىلەن بەزلەپ:

ــ ياخشى قىز، ئازراق سەۋر قىلىڭ، ئازلا قالدى. نېمە، ئاغرىۋاتامدۇ؟ ھېچقىسى يوق، بىرئازدىن كېيىن ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، ــ دەيتتى. * قويچى: ــ بالام، سەن ئوغۇل بالىغۇ، بوۋاڭ «يىگىت ئىشتا چېنىقىدۇ، يوپۇرماق بەرگىدە» دەيدىغان ئەمەسمۇ؟ بىرنەچچە يىل چىدىغىن. سەن چىدىمىساڭ، ئاناڭ بىلەن مېنى ئېغىرچىلىققا سېلىپ قويىسەن، ــ دەيتتى ئوغلىنى بەزلەپ.

بەزلىمەك II پ. ماي ئارىسىدىكى بەزنى ئايرىپ چىقىرىۋەتمەك، ماي قاتلىمىدىكى بەزنى ئالماق.

بەزمە ئى [پ] دوستلار، يار-بۇرادەرلەر ياكى قۇرداشلارنىڭ نۆۋەت بىلەن بىر يەرگە جەم بولۇپ، يەپ-ئىچىپ، ناخشا، ساز بىلەن قىلغان ئويۇن تاماشىسى: ئەمدى ئۇ غۇپۇر ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىدە بولۇپ ئوتكەن ھېلىقى بەزمە توغرىسىدا ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى يوشۇرماي تولۇق ئېيتىپ بەردى. * ئىلى نۇرىدىن شۇ يوسۇندا ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا ھەر كۈندە بىرنەچچە قېتىم داستىخان سېلىپ، ئىنئام بېرىپ بەزمە، ئولتۇرۇش بىلەن راسا بىر يىلنى ئوتكۈزۈپتۇ.

بەزمە ئوزمەك ← بەزمە قۇرماق: پەن-ئىرپان خەزىنىسى گۈزەل يەكەن، مېھرىگىدىن يۇرىكىمگە ئوت تۇتاشتى. يولتۇزدەك پارلاق ئالىم، ئەدىبلىرىڭ، دەرس بەردى بەزمە ئوزۇپ ھال سوراشتى.

بەزمە قۇرماق ئويۇن-كۈلكە، كۆڭۈللۈك سۆھبەت، زىياپەت ئۇيۇشتۇرماق، ئوتكۈز-مەك: مەشۇر: ــ بۈگۈن ئۇچ ۋاخ تامىقىمغا پېتىر مانتا يېدىم، كەچتە ئاشخانىدا مېھمان بولدۇم، بەزمە قۇرۇپ كۆڭۈل ئاچتىم، ــ دەپ ئۆيلايتتى ئېچىدە. * قوللارنى كۆتۈردۈق ئۇسسۇلغا يەنە، باشقىدىن بېرىلدۇق ناخشا-قوشاقتا. قۇرۇلدى بەزمىلەر، ئۇرۇلدى چاۋاك، تەمبۇرلەر سايرىدى «ئەجەم»، «ئوشاققا».

بەزمە قىلماق ئويۇن-كۈلكە، كۆڭۈللۈك سۆھبەت، زىياپەت قىلماق: چوڭ-كىچىك ئاتارمەنلەر بىر-بىرىگە ئوزۇت قىلىشىپ، مەي-شاراب ئىچىپ بەزمە قىلىشتى.

بەزمە-باراۋەت بەزمە ھەم باراۋەت؛ ئويۇن-تاماشا: بەزمە-باراۋەت نۇردۇن ھاكىمنىڭ كۈندىلىك ئورمۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ئىدى. * نەزەر شاھزادىمۇ سىگلىسىنىڭ توي-مەرىكىسىنى ھەشىمەتلىك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، كۈندە ئۆتكۈزۈۋاتقان بەزمە-باراۋەتلىرىنى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى.

بەزمە-مەشرەپ بەزمە ۋە مەشرەپ؛ بەزمە ئولتۇرۇشى: نە كېرەك باغ سەيلىسى دۇتار، راۋابى بولمىسا، بەزمە-مەشرەپ نە كېرەك قوينىڭ كاۋاپى بولمىسا.

بەزمەك پ. بىزار بولماق، ۋازكەچمەك، يالتايماق، زېرىكمەك: ئاتىسى تۇرۇپ ئوغلى سۆزلىگەندىن بەز (ماقال). * مەتنىياز بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئالغايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ، قالغان قىچىسىنى پاك-پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ھورۇنلۇقى قوزغىلىپ بىرەدىلا ئىشتىن بېزىدۇ.

بەزەن [ئە] ← **بەزى:** مەن سەمەندىن كونىشەھەرگە پىيادە كېلىۋاتاتتىم، بەزىدە يول بويىدىكى دەرەخلەر سايىسىدا ماڭاتتىم ۋە بەزەن جايلاردا ئوشۇققىچە ئىختىيارسىز توپا كېچىشكە توغرا كېلەتتى. * بەزەن كۆكتىن ئۇچار ئىكەنسەن، يەرگە ئاققان يۇلتۇزدەك گويا. بەزەن چەكسىز ئۇپۇق قويىنىدا، ئېچىلىسەن ئاق گۈلدەك گويا.

بەزەن-بەزەن بەزى-بەزى، ئارىلاپ-ئارىلاپ، گاھ-گاھ: ئۇ كەينىگە قارىمايتتى. كۆك قەرىدە بەزەن-بەزەن يالتىرىغان چاقماق نۇرلىرى ئۇنى ئارقا تەرەپىدىن غىل-پال يورۇتۇپ قالاتتى. * نېمىشقىدۇ، كۆزلىرىدە ئۇنىڭ ياش چاقنار، بەزەن-بەزەن تىترەپ تېنى، ئېغىر ئۇھ تارتار.

بەزى [ئە] ① ئال. بىر تۈردىكى ياكى ھەر خىل نەرسىلەر، ئادەملەر، ۋەقە-ھادىسىلەر-

دىن ئايرىملىرىنى ئايرىپ كۆرسىتىش ئۇچۇن قوللىنىلىپ، «بىر قىسىم»، «ئايرىم» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ. بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكۈسى كەلمىگەن بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنەدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم بولمايدۇ. * مەن ئۇ خەتنىڭ بەزى جايلىرىنى ئىككى قېتىمدىن ئوقۇپ بەردىم. ② باغل. جۇملىنىڭ بىر خىل بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بەزى ئۇنداق، بەزى مۇنداق. ③ ئىسىم رولىدا كېلىپ ئايرىم ئادەم، نەرسە ۋە باشقىلارنى بىلدۈرىدۇ: مەجلىسكە يىغىلغانلاردىن بەزىلىرى ئۆزئارا پاراڭلاشسا، بەزىلىرى مۇگدەپ ئولتۇراتتى. * ئۇ ئىشكاپتىكى كىتابلارنىڭ بەزىسى قاتتىق مۇقاۋىلىق، بەزىسى قەغەز مۇقاۋىلىق، ھەتتا بەزىسى يېرتىۋېلىنغان كىتابلار ئىدى.

بەزىبىر ئال [بەزى+بىر] مەلۇم بىر، ئايرىم بىر: ئابدۇكېرىم ئاۋۇال نىلىقا قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ يېقىنقى ھەربىكەتلىرىنى — گومىنداڭنىڭ بەزىبىر ئورگانلىرىغا تېگىپ، ئۇلارنى ئالاقزادىلىككە سېلىۋاتقانلىقىنى بايان قىلدى. * ئابلىكىم سۆزلەۋاتقاندا، ئالماسنىڭ كۆز ئالدىدىن بەزىبىر خاتىرىلەر تىزىلىپ ئۆتتى.

بەزىدە ① رەۋ. ئايرىم ۋاقىتتا، گاھىدا: ئۇ بەزىدە مېنىڭ «چاغىتاي تىلى»دا يېزىلغان شېئىرلارىدىكى ئەرەبچە-پارسچە سۆزلەر ئۈچۈن تۇزۇپ چىققان قىسقىچە ئىزاھلىق لۇغىتىنى سوراپ ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى... * قادىر مۇشۇ گۇلىنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ دەم ئالاتتى، ئۆگىنەتتى، بەزىدە گۇلىرگە قاراپ ئۇزاق-ئۇزاق تۇرۇپ كېتەتتى. ② باغل. جۇملىنىڭ بىر خىل بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بەزىدە كېلىدۇ، بەزىدە كەلمەيدۇ. * بەزىدە بار، بەزىدە يوق.

بەس I ئى [ئە] ① بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى تالاش-تارتىش؛ رىقابەت، مۇنازىرە: بەس تالاشماق. بەس قىلماق. * راۋاقنىڭ ئېگىز-لىكى گويا كۈن بىلەن بەستە، قەسىرلىرى قاتمۇ قات تۇرار ئايغا تەڭ رەتتە. ② بىر-بىرىگە نىسبەتەن ھەركىم پىكىردە تۇرۇش، ئۆز پىكرىنى باراۋەر، ئوخشاش ئورۇنغا قويۇش: بەس كەلمەك.

بەس تالاشماق رىقابەتلەشمەك، مۇسابىقىلەشمەك، مۇنازىرىلەشمەك: خاتىپ ئېيتقان ئارزۇنى شەھەر مۇئەككىلى چۈشەنمەي تۇرۇپلا مەلۇم سورۇندىكىلەر بىلەن بەس تالاشقان.

بەس سالماق بىرەر ئىش، ئەمگەك، ۋەزىپە قاتارلىقلارنى بېجىرىشنى بىر-بىرىگە ئىتتىرىشمەك، بىر-بىرىگە قاراپ ئىشلىمەك: ئەبىلغازى ھېيتەكلەرگە بۇرۇلدى-دە: — تۇرۇشمامسەن! مۇنۇ كۆتەكلەرنى چىقىرىپ بولۇپ گوداڭلارنى تۈزلۈۋېتەيلى، بەرىبىر بۇ كۆپچىلىك قىلىدىغان ئىش. بەس سالىدىغان يېرىگە بېرىپ بەس سېلىشتۇال! — دېدى.

بەس قىلماق I ← بەس سالماق.

بەس كەلمەك ① تەڭ، باراۋەر كەلمەك: تەڭلەشمەك، باراۋەرلەشمەك: بوۋاي... ھاياجانلىنىپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ: بۇ چۆل، باياۋاندىكى لەنىتى قۇم ئەجدىھاسىغا، رەھىمسىز قارا بورانلارغا پەقەت سىلەرلا بەس كېلەلەيسىلەر. * خاۋ سۇبىن دەرغەزەپ بولۇپ لىن چوڭغا ئېتىلدى، ئىككى ئاتلىق بىر-بىرى بىلەن كۆپ ئېلىشتى، شۇ ئارىلىقتا خۇا رۇك يېتىپ كېلىپ ھەمدەم بولدى، خاۋ سۇبىن بۇلارغا بەس كېلەلمەي ئېتىنى بۇراپ قاچتى. ② بەرداشلىق بەرمەك، چىدىماق: ئاغرىقىغا بەس كەلمەك. * شوپۇر ئاغزىنى سۈرتۈپ، ئىسسىقىغا بەس كېلەلمەي، ئۆزىنى تاشلاپ پۇشۇلداپ ئولتۇرغان ئوغلىغا خاۋاتىرلەنگەن ھالدا قاراپ قويۇپ گازنى كۈچەپ باستى.

بەس II [پ] «بولدى، يېتەر، يېتەرلىك؛ قوي، توختات مەنىسىدىكى ئۈندەش رولىدا كېلىدۇ»: — بەس! بولدى، بۇ يەر قالايمىقان تاكالىشىدىغان ئورۇن ئەمەس! — دېدى سودىيە قۇلان ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ. * ئەي رەشىدى ئىچىمگىن

بىخۇد شارابىن ئەمدى بەس، جامدا شاراب بارمىكىن ياكى زەھەر بىلمەپتىمەن. * ئاتساڭ ــ چاپساڭ گېپىم شۇ، ئىللا ــ بىللا بولدى، بەس.

بەس قىلماق II بولدى قىلماق، توختاتماق: ــ بەس قىلىڭ، ــ دەپتۇ قىز ئۆز ئاتىسىغا، ــ كېچە دوكىنىڭ ئۈستىدىن ئادەمىلەرنى كۈلدۈرگەنىكىمۇ يېتەر.

بەسەي ئى [خەن] <بوت> كرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى چوڭ؛ گۈلى ئاچ سېرىق؛ سورتى كۆپ بولىدۇ. ئادەتتە كۆكتات ھېسابلىنىدۇ.

بەسەيلىك ① سۈپ. بەسىيى بار، بەسەي تېرىلىدىغان: بەسەيلىك يەر. ② ئى. بەسەي تېرىلىدىغان جاي، بەسەي ئۆسكەن جاي: بەسەيلىكتىن بىر تۇپ بەسەي يۇلۇپ چىق.

بەس ــ بەس بىر ــ بىرىدىن قېلىشماي ھەركەت قىلىش تۇيسىنى ئالغان بىر خىل كەيپىيات: سەيلە مەيدانى ئەمەلدە جانلىق ناخشا ــ ئۇسسۇل كۆرىكى تۇيسىنى ئالاتتى. خەلق تەرىپىدىن ياقتۇرۇلغانلىرى كەڭ تارقىلاتتى ۋە بۇ ھال كېلەر يىلقى سەيلە كۆرىكى ئۈچۈن بەس ــ بەس پەيدا قىلاتتى. * ناخشا بىلەن باشلىدى تېرىم، چېۋەر قىزلار چۈشتى بەس ــ بەسكە، خۇددى بىر توي، قانىمايدۇ دىلىڭ، مىڭ كۆز بىلەن باقساڭ ھەۋەستە.

بەس ــ بەس بىلەن ← **بەس ــ بەستە:** چوڭ لامپىلار بىلەن ئاپئاق يورۇتۇلغان كىنوخانا ئالدىدىكى مەيدانىدا گازىرچىلار، كاۋاپچىلار، باققاللار، ناۋايىلار بەس ــ بەس بىلەن توۋلىشىپ خېرىدار چاقىرىشماقتا ئىدى.

بەس ــ بەستە بىر ــ بىرىدىن قېلىشماي، بەسلەشكەن ھالدا: بۇ خىزمەت يەنىلا زۇرۇر، كەلگۈسىدە كىشىلەر بۇ خىزمەتنى بەس ــ بەستە تالىشىپ ئىشلەيدۇ * يېغىن داۋام قىلماقتا، ئولاغ باققۇچىلار بەس ــ بەستە سۆزلىمەكتە.

بەس ــ بەسچى داۋاملىق بەس ــ بەس بىلەن ھەركەت قىلىدىغان، باشقىلاردىن ئۈستۈن كېلىشكە قىزىقىدىغان، رىقابەتچى.

بەست ئى. [پ] قەددى ــ قامەت، تەقى ــ تۇرۇق، گەۋدە: بۇ ئاددىي كىيىملەر ئۇنىڭ ئايدەك جامالى ۋە تەبىئىي گۈزەل بويىستىگە يارىشىپ كەتكەنىدى... * مامۇت زورنى تۇتقىلى كەلگەن ئون چېرىك پالۋاننىڭ بەستىنى كۆرۈپ، ئىشك تۇۋىدە ھودۇقۇپ تۇرۇپ قالدى. * ئۇنىڭ بەستىدىن ياشلىقنىڭ ئاجايىپ كۈچى تېمىپ تۇراتتى.

بەستلىك سۈپ. قەددى ــ قامىتى بار، قەددى ــ قامەتلىك، گەۋدىلىك، قابىل، ئۇستىخانلىق: يېشىغا نىسبەتەن بەستلىك، يوغان كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان غەيرەت بۇ ئادەمنىڭ تاقىقا ــ تۇققا گەپلىرىدىن گۇمانلىنىپ، دادىسىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ قويىدى، * بەزىلەرنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، باقى ئاكام ياش ۋاقتىدا ئوغلى ياقۇبتىنمۇ نەچچە ھەسسە بەستلىك ئىكەن.

بەسلەشتۈرمەك «بەسلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەسلەشتۈرۈلمەك «بەسلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەسلەشمەك پ. بىر ــ بىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالاشماق، مۇسابىقىلەشمەك، بەس ــ بەسكە چۈشمەك: شۇنداق قىلىپ مەمەتجان بىلەن ئاماڭگۈل ئورمىدا بەسلىشىپ قالدى. مەمەتجاننىڭ ئەترايدىكى يىگىتلەر ئۇنى دەيدىگە سېلىپ قۇشلىسا، ئامانگۈلنىڭمۇ چۆرىسىدىكى قىز ــ چوكانلار ئۇنى خۇددى چېقىر تاشقا بىلىگەندەك بىلەيتتى. * بەزىلەر، بىرقۇر ياخشى كىيىنى ھەققىي لەززەت دەپ ھېسابلايدۇ، بۇنداق ئادەملەر بىلەن بەسلىشىنىڭ نە ھاجىتى؟

بەس ــ مۇنازىرە [پ+ئە] ھەركىم ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان قىزغىن مۇنازىرە، تالاش ــ تارتىش، دەتالاش: لوپنۇر توغرىسىدىكى بەس ــ مۇنازىرە باشلانغىنىغا يۇز يىلدىن ئاشتى. * سۇخەنچىنىڭ پىكرى يېغىندا چوڭ بەس ــ مۇنازىرىگە سەۋەب بولدى.

بەسىر سۈپ [ئە] لۇغەت مەنىسى: «كۆرەـ

دىغان، كۆرگۈچى» دېگەن بولاتتى، ئەمما ھازىر ئۇيغۇر تىلىدا: «كۆزى كۆرمەيدىغان، كور، قارىغۇ، كۆرمەس» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ: ئىچىمدىكى دەردىمنى، قاچىلايمۇ تۆلۈمغا. بەسىر بولدى كۆزلىرىم، قاراڭغۇرۇپ يولۇڭغا. * ئىجازەت بەر بېرىشقا، شاھقا شىپا تېپىشقا، بەسىر بولغان كۆزىگە نۇرى گۈھەر سېلىشقا.

بەش سان. تۆتتىن كېيىن ئالتىدىن بۇرۇن كەلگەن سان ۋە بۇ سانىنى ئىپادىلىگەن «5» رەقىمى؛ 4 بىلەن 1 قوشۇلغاندا ھاسىل بولغان مىقدار: 5 كىشى، 5 كىلوگرام نەشپۈت. * ئۇنىڭ قايتىپ كەلگىنىگە 5 كۈن بولدى.

بەش ئاچا مەرۋايىت <زبوي> بويۇنغا ئاسىدىغان بەش تىزىق، بەش قۇر مەرۋايىت مارجان.

بەش تاش قىزلارنىڭ كىچىك ھەم يۇمىلاق بەش دانە تاش بىلەن ناخشا ئېيتىپ ئويناي-دىغان بىر خىل ئويۇنى: بەش تاش ئويىنماق.

بەش تۇر بويىچە تەنھەرىكەت <تەن> يېنىك ئاتلىتىكا مۇسابىقىسىدىكى ئومۇمىي ماھارەت كۆرسىتىش تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. ئەرلەرنىڭ بەش تۈرى: يىراقتا سەكرەش، نەيزە ئېتىش، 200 مېتىرغا يۈگۈرۈش، دىسكا ئېتىش، 1 مىڭ 5 يۈز مېتىرغا يۈگۈرۈش تەرتىپى بويىچە بولىدۇ؛ ئاياللارنىڭ بەش تۈرى: پەس باريېردىن ئاتلاپ 100 مېتىرغا يۈگۈرۈش، چويۇن توپ ئېتىش، ئېگىزگە سەكرەش، يىراقتا سەكرەش، 800 مېتىرغا يۈگۈرۈش تەرتىپى بويىچە بولىدۇ.

بەش خانلىق <تارىخ> تاڭ سۇلالىسىدىن كېيىن، مىلادى 907 — 960 - يىللىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ھاكىمىيەت قۇرغان لياڭ، تاڭ، جىن، خەن، جۇ خانلىقلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بەش قول تەڭ ئەمەس ھەممە نەرسە بىر خىل، بىردەك ئەمەس: — ھە دېسلا ھەممىنى سېلىشتۇرۇپ يۈرمە، شىياۋدۇي دېگەندە چارۋىسى بارلىرى بولىدۇ، نوپۇسى كۆپلىرى بولىدۇ، ئازلىرى بولىدۇ، بەش قول تەڭ ئەمەس، شۇنىڭغا قاراپ ئوغۇت پىلانىنى مۇۋاپىق تۈزگىنىمىز ياخشى، — دېدى قاريكام.

بەش قولدەك ① داۋاملىق كۆرۈپ تۇرغاندەك، ناھايىتى ئېنىق: ئىشقىلىپ، ئۇ ھەممىسىنى بەش قولدەك ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. * چاقمىنىڭ يالىڭىاياغ دوختۇرى مۇزەپپەر بۇ يەردىكى چارۋىچىلار ئۈچۈن ئۇز كىشىسى بولۇپ، ھەممىگە بەش قولدەك تونۇش ئىدى. ② قاتار، رەتمۇ-رەت، زىنچ، كەينى - كەينىدىن: ئۇلارنىڭ كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىشى ئارقىسىدا، جىگدە ۋە ئۇجمە بەش قولدەك ئۇنۇپ چىقتى، قەلەمچىلەر تەكشى كۆكەردى. * بۇ يەر ئەسلىي تېرىلغۇ بولۇپ ئەتراپىدا بەش قولدەك قويۇق ئۆسكەن دەل-دەرەخلەر بار ئىدى.

بەش قولنى ئاغزىغا سالماق ← بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىقماق.

بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىقماق بىرقانچە خىل ئىشنى بىر قېتىمدىلا قىلىشقا ئۇرۇنماق ياكى بىر ئىشنى بىر ۋاقتىنىڭ ئىچىدە، بىردەمدە قىلىشقا ھەرىكەت قىلىق: بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىققىلى بولمايدۇ.

بەش كۈن <مېتېئور> ئۇدا بەش كۈن. كىلىماتولوگىيىدە ھەپتە قوللىنىلماي، بەش كۈن قوللىنىلىدۇ. چۈنكى بەش كۈن، دەل بىر يىلدىكى 365 كۈنىنىڭ بىر فاكتورىدۇر.

بەش كۈنلۈك ئالەم ← **ئالتە كۈنلۈك ئالەم.**

بەش كۈنلۈك دۇنيا ← **ئالتە كۈنلۈك ئالەم.**

بەش مالتاق (توغرىسى: باش بارماق) ← **باش بارماق.**

بەش يىللىق پىلان بەش يىلغا مۆلچەرلەن-

گەن، بەش يىلدا ئورۇنلىنىدىغان پىلان: ھازىر پۈتۈن مەملىكەت، پۈتۈن مىللەت ۋە پۈتۈن پارتىيىنىڭ ۋەزىپىسى برقانچە بەش يىللىق پىلان مەزگىلى ئىچىدە قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك مەملىكەت قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت.

بەشئاتار ئى [بەش+ئاتار] بەش تال ئوق قاچىلىنىدىغان ۋە بىر-بىرلەپ ئېتىلىدىغان مىلتىق: ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، بەشئاتارنى ماڭا سۇنۇپ، تاغدىن شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەكنى قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخانىنى كۆرسەتتى.

بەشئاتار مىلتىق ← **بەشئاتار.**

بەشەرتى باغل [پ+ئە] يېزىت. شەرت بېقىندى جۈملىلىك قوشما جۈملىدە باش جۈملە بىلەن ئەگەشمە جۈملىنى باغلاش رولىدا كېلىپ، «ئەگەر، ئەگەردە، مۇبادا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: بەشەرتى بۇرۇن قوشۇنمىز بىلەن بىللە بولغانىكەنمىز، ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەسرىتىگىمۇ ئورتاقلىشىمىز زۆرۈر ئىدى. چۈنكى ھەرقانداق سۈنۇق كۆڭۈل تەسەللىگە موھتاج-دە! ئەپسۇسكى، بىزنىڭ سەمىمىي ئەقىدىلىرىمىز بىكار بولۇپ چىقتى.

بەشەيلەن سان. بەش كىشى: بەشەيلەن ئالدىراپ كەلدۇق، قالغانلار ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.

بەشلەڭ ئى [بەش+لەڭ] قارتا ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى.

بەشلەڭ قەغەز بەشلەڭ ئويۇنىنى ئويناش ئۈچۈن تەييارلانغان بىر خىل قارتا، ئۆزى ئۇزۇنچاق، ئوڭ يۈزىدە سانىنى بىلدۈرىدىغان ھەر خىل بەلگىلىرى بولىدۇ.

بەشلىك سۈپ ① بەش كىشى ياكى بەش نەرسىدىن تەركىب تاپقان. ② ئۇستىگە «5» بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن؛ «5» ئۆلچەم قىلىنغان: بەشلىك قاغا. ③ <ئەد> بەش مىسرادىن تەركىب تاپقان شېئىر تۈرى؛ مۇخەممەس.

بەشلىك تۇزۇم ئوقۇغۇچىنىڭ نەتىجىسىنى باھالاشتىكى بىر خىل نومۇر خاتىرىلەش ئۇسۇلى، ئەڭ يۇقىرى نەتىجە «5» ھېسابلىنىدۇ. «3» نومۇر لايىقەتلىك، «2» نومۇر لايىقەتسىز ھېسابلىنىدۇ.

بەشلىمەك پ. سانىلىدىغان نەرسىلەرنى بەشتىن، بەشتىن قىلىپ قويماق: ئايمەخان ناۋايخانىدىن بەشلەپ قويغان ناندىن ئىككى دەستە نان ئېلىپ داستىخانىغا يۆگىدى-دە، ئارقىسىغىمۇ قارىماي مېڭىپ كەتتى.

بەشمەرەك ئى دېئال ← **بەش بارماق.**

بەشىرە ئى [ئە] ① يۈز، چىراي، قىياپەت: كۆلگەندە ئۇلارنىڭ بەشىرىسى ئاشۇنداق بولۇپ كېتىدۇ. * بۇ مەھبۇسنىڭ بەشىرىسىدە غەيرىي بىر تۇس بار ئىدى. ② كىشىنىڭ روھىي ھالىتى، تەبىئىتى ۋە ئىچكى قىياپىتىنى ئىپادىلەيدىغان سىرتقى كۆرۈنۈش: كۆزلىرى نېمىدېگەن كۆك، چېقىر كۆز، — دەپ يېقىمسىز ئۆيلىدى مەتقۇربانىباي، — چېقىر كۆزلۈك شەيتاننىڭ بەشىرىسى دەيدىغان. ③ ياماق خاراكتېر، يامان نىيەت: ئۇنىڭ بۇ قىلمىشىدىن ھەقىقىي بەشىرىسىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ.

بەشىنچى سان. تەرتىپى «5» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، تۆتىنچىدىن كېيىن ئالتىنچىدىن ئىلگىرى بولغان، بەشىنچى نومۇرلۇق: بەشىنچى ئورۇن. بەشىنچى كۆرۈنۈش. بەشىنچى بىنا. * كەچكى تاماق ۋاقتىدا ئۆگەي ئانام بىلەن چوڭ ئاكام ئىككىسى تۆتىنچى كىچىك ئاپام، بەشىنچى كىچىك ئاپام ۋە چېن كىچىك ئاغىچىلارنىڭ تاكتىكىلىرى ھەققىدە سۆزلىشىپ كەتتى.

بەشىنچى ئاپرىل ھەربكتى <تارىخ> بېيجىڭ خەلقى 1976-يىلى 4-ئاينىڭ 5-كۈنى تىيەنئەنمېن مەيدانىدا جۇ ئېنلەينى خاتىرىلەپ گۈل چەمبىرەك، شېئىر، قەسەمنامىلەرنى تەقدىم قىلىپ، تەزىيە بىلدۈرگەن؛ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ قىلمىشىنى ئەيىبلىگەن ئاممىۋى ھەرىكەت. لېكىن بۇ ھەرىكەت «تۆت

كىشىلىك گۈرۈھىنىڭ قانلىق باستۇرۇشىغا ئۇچرايدۇ ھەمدە ئەكسىلئىنقلابىي ھەرىكەت دەپ بۇرمىلىنىدۇ. 1978 ـ يىلى 1 ـ ئايدا پارتىيىنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا تولۇق ئىنقىلابىي ھەرىكەت دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

بەشنچى ئاي ← ماي.

بەشنچىلىك «بەشنچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بەشيۈلتۈز ئى [بەش+يۈلتۈز] <ھەرب> بەش بۇرجەكلىك يۈلتۈز شەكلىدە ياسالغان كاكار، بەلگە: ئەركىنلىك كۆزى دوختۇرنىڭ شەپكىسىدىكى چىراغ نۇرىدا يالتىراۋاتقان چوغدەك بەشيۈلتۈزغا چۈشتى.

بەشيۈلتۈزلۈق سۈپ. بەشيۈلتۈز بەلگىسى بار، بەشيۈلتۈز بەلگىسى ئورنىتىلغان: قاۋۇل مىنناتدارلىق كۆزى بىلەن ئۆز ئەتراپىدىكى بەشيۈلتۈزلۈق شەپكە كىيگەن قېرىنداشلىرىغا تەكشى قاراپ چىقتى.

بەقابىل سۈپ [پ+ئە] ھەرقانداق ئىشقا قابىلىيىتى بار؛ قۇدرەتلىك، قابىلىيەتلىك، لاياقەتلىك: توختاخۇن خىيالغا چۆككەن ھالدا ئۆز ـ ئۆزىگە خىتاب قىلىپ سۆزلىدى: ــ يوق گەپ. سەن پىشانەڭگە دەرد ـ ئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەت تامغىسى بېسىلغان بەقابىل بىر ئەر ئەمەسمىدىك؟

بەقاۋۇل (توغرىسى: بەقابىل) ← **بەقابىل.**

بەقەسەم ئى. يىمىك ۋە ئارىلاشما يىمىتا يول ـ يول توقۇلغان بىر خىل يەرلىك رەخت.

بەقەسەم پولۇ خۇرۇچى ۋە ئېتىش ئۇسۇلى ئادەتتىكى پولۇلارغا ئاساسەن ئوخشاش، ئەما توغرا ئىغان گۆش، قۇرۇق ئۆزۈم قاق قاتارلىقلارنى سېلىپ گۈرۈچ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلىدىغان رەڭگى ئالا ـ بۇلا بىر خىل پولۇ.

بەقەسەم تاش <كېئول> ئالتۇن كانلىرىدا ئالتۇننىڭ يېنىغا جايلاشقان ئالا يولۇق تاش.

بەقەسەم تون بەقەسەمدىن تىكىلگەن تون.

بەقەسەم يوللۇق قاشتېشى قاشتېشىنىڭ بەقەسەمگە ئوخشاش يولى بار بىر تۈرى.

بەقەم ئى [پ<ئە] <بوت> ① قىزىل رەڭ ماتېرىياللىرىنى ئايرىتۇپلاشقا بولىدىغان بىر خىل ياغاچ. ② يۇلغۇنىنىڭ قۇم ئاستىدىن كولىۋېلىنىدىغان قىزىل يىلتىزى، قىزىل كۆتىكى: سۆزلەندى كەچمىش، «يات»لار ئۆز بولدى، پاراڭلار قىزىپ، تالاي سۆز بولدى. گۈلخان يېقىلدى توغراق، بەقەمدە، ئولتۇردى ئۇلار بىللە ــ دەرقەمتە.

بەقۇۋۇەت سۈپ [پ+ئە] زور جىسمانىي كۈچكە ئىگە بولغان، جىسمانىي جەھەتتە ساغلام ھەم كۈچلۈك: بەقۇۋۇەت ئادەم. * سەن نېمىشقا دەمسەن ئۇكا؟ دۇنيادا يۈز بەرمەيدۇ سەۋەبى يوق ئاقىۋەت. سەن كۆردۈڭغۇ مېنى؟ شۇنداق چىبدەسمەن، زېھنىم تازا ۋە ياش جىسمىم بەقۇۋۇەت.

بەك I رەۋ. ناھايىتى، ئالاھىدە، ئىنتايىن، قالتىس، تازا، راسا: بەك قاتتىق. بەك ياخشى. بەك چاپماق. بەك خارلانماق. * ــ ھە، شۇنداقمۇ، بەك سېخىي دېسىلە، ــ دەپ ئالدىراپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى باخشى. * ئايشەمخان ئاچا مايسىخانىنى بەك ياخشى چۈشىنەتتى. بۇلار ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن سىر ساقلانمىغان قەدىردان كىلىنلەر ئىدى.

بەك II سۈپ. چىك، پىشىق، مەزمۇت، مۇستەھكەم: جېنى بەك. * يەپ تۇر، بەك تۇر (ماقال).

بەكە ئى ← **قەلەمىتىراش:** ــ سالام خەت يازىسىز؟ ھە مۇنداق دەڭا، ــ دېدىم مەن بىر تال ئالمىنى قولۇمغا ئېلىپ بەكە بىلەن سويغاچ، ــ بۇنىڭ ھەممىسى مېنىڭ قەلەمىمنىڭ يۇزى ئۇچۇن ئىكەن ــ دە؟!

بەگ ئى. تارس ① فېئودالىزم دەۋرىدە شەھەر ۋە يېزا ـ قىشلاقلاردىكى رايون دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى: بۇرۇنقى زامانىدا بىر ئادەل پادىشاھ ئۆتكەنسىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون ئۇچ بەگ بار ئىكەن. * يىگىرمىگە يېقىن كىشى بەگنىڭ ئەل ـ ھاقارىتى ئاستىدا قورقۇپ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىشىپ تۇراتتى. ② ئۆز خوجايىنىغا مۇراجىئەت قىلغاندا ياكى ئۇلار ھەققىدە گەپ قىلغاندا ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى. ③ كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە كېلىپ، ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ: توختى بەگ. قاسىم بەگ.

بەگ ـ بىگات بەگ ۋە بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلار: پۇتۇن قەشقەرغە تەۋە بەگ ـ بىگاتلار، ئۇلار تارقاتتى بۇ پەرماننى پاتلا.

بەگچەك ① ئى ← «بەگزادە I» ② سۆپ. تەكەببۇر؛ ھارامزادە.

بەگزادە I ئى. بەگ، باي، ئەمەلدارلىنىڭ بالىلىرى؛ بەگ نەسلى: يىگىت... بوۋاي بېقىپ ئۆگەتكەن يولۋاس، بۆرىلەرنى ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈپ، ئىككى بەگزادە كەتكەن تەرەپكە مېڭىپتۇ.

بەگزادە II ئى. قوغۇننىڭ بىر تۈرى، ئۆزى كىچىك، ئۇزۇنچاقراق، شاپبقى نېپىز، سىرتى تۆكلۈك، بىرتاز تىلىم ـ تىلىم، ئىچى قىزىل ۋە كۆكۈش بولىدۇ؛ تەمى بەك تاتلىق.

بەگلىك ① ئى. بەگلەرنىڭ ئورنى، ۋەزىپىسى؛ بەگلەرنىڭ قىلدىغان ئىشى، ئەمىلى: خوجاپىز بەگ ھايات ۋاقتىدا ئەگەر ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، ئۇنداق قىلماڭ، خەلقىگە زۇلۇم سالماڭ. ئالدى ـ كەينىگىزگە قاراپ ئىش قىلىڭ، بەگلىك كېتىدۇ، يۇرت قالدۇ، دەيدىغان بولساق قۇلىقىغا تاش بىلەن ئۇرغانىدەك ئاڭلىناتتى. ② سۆپ. بەگ قارىمىقىدىكى، بەگلەرگە ئاتالغان: بىزنىڭ يۇرتنى ئوتتۇز ئىككى بەگلىك دەپىشىدۇ. * ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە بەگلىك قازىسى بىلەن سوپى ئىشان تەسۋى سېيرىغان ھالدا بېشى بىلەن نېمىنىدۇ ماقۇللاپ ئولتۇرۇپتۇ. * دوغا ھەيدەپ ماڭدى بوۋاڭنى، بەگلىك ھويلا، قانلىق دەرەخكە. ئۇ كىيگەن ئاق ماتا يول بويى، ئوخشاپ قالدى قىزغۇچ شەپەققە.

بەگلىك تۈزۈم <تارىخ> ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئوتتۇرا ئەسىرلەردە يولغا قويغان ئەمەل تۈزۈمى.

بەك ئى [پ] ← **نەشە**: بەگنىڭ كۈچى بىلەن كاللىسى چۆگىلەپ، ئۆزى لەيلەپ قالغان مەست باخشىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ بىلجىرلاشلار رەپىق ئاكىنىڭ ئاق كۆڭلىگە ئاستا ـ ئاستا قارا رەڭلىك داغ بولۇپ يېيىلماقتا ئىدى.

بەگباش سۆپ [بەك+باش] ئۆزى بىلگەننى، كۆڭلى خالىغانىنى قىلدىغان: باشباشتاق: شۇ گۈزەلگە ئوخشىتىپ كەزدىم مۇھەببەت دەشتىنى... نە قىلاي ياشلىق دېگەن بەگباش ئىكەن، بەگباش ئىكەن. * ئايال: ــ توختاپ تۇرغىن ھەي بەگباش، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ؟ داداڭ كەتمەن چاپقاندا، سەن «تاش تەمەك» ئوينايتتىڭ، ــ دېدى.

بەگباشلىق «بەگباش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى مەيلى راست ياكى يالغان بولسۇن، بارا ـ بارا مېنىڭ بالىلارغا خاس تەلپۈنۈشۈمنى قوزغاپ، بەگباشلىق تۇيغۇمىنى ئاشۇرۇپ بارماقتا ئىدى.

بەگباشلىق قىلماق ئۆزى بىلگەننى، كۆڭلى خالىغاننى قىلماق؛ باشباشتاقلىق قىلماق: زوربىخان: ــ ھە، ئاندىن بولغاندىن كېيىن، كېلىشمىگەن ئىشلارغا ئارىلاشماي، بەگباشلىق قىلماي «سىلىنىڭ راست، خوپ» دەپ قويساڭ سەندىن ھېچ نەرسە كەتمەيدۇ.

بەگلىك ئى [پ] ① نەشە چېكىدىغان ئادەم: ئۇ خۇددى مەجنۇن شوراپ، توختىماي كۈلىدىغان قوتۇر چىراي بەگلىگى قىياپىتىگە كىرگەنىدى. * ئۇلپىتىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان بەگلەر باشلىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ، پۈرۈلۈپ كەتكەن كۆزلىرىنى

دوستىغا تىكىپتۇ ـ دە: ــ ئۇنچىلىك پەيزى قىلمىساڭ، بەڭ چېكىپ نېمە قىلسەن؟ ــ دېيىشىپتۇ. ② كۆچمە. تاماكا، ناس قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆپ چېكىشكە ئادەتلەنگەن كىشى.

بەڭگى خىيال بەڭگىلەرگە ئوخشاش قىلىنغان خام، ئورۇنسىز خىيال: مۇزەپپەر بەگ: ــ مانا، سۇنى تاپتۇق مەيلى بېيى، مەيلى گادىيى بولسۇن، مەندىن سۇنى ئۆلچەم بىلەن سېتىۋالىدۇ. شۇنداق، بىر يىلدا مۇنچە، بەش يىلدا مۇنچە، بولىدۇ، ــ دەپ بەڭگىنىڭ خىيالىنى قىلغىلى تۇردى.

بەڭگىدۇانە ئى [پ] <بوت> چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ساماندا غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك، ئۇستۇنكى قىسمىنىڭ شاخلىرى ئاچماق بولىدۇ؛ ئاددىي يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ سېپى ئۇزۇن، شەكلى تۇخۇمسىمان، گىرۋىكى رەتسىز، دولقۇنسىمان چىشلىق بولىدۇ؛ گۈلى يوپۇرمىقىنىڭ قولتۇقىدىن ياكى شاخچىنىڭ بۆلۈنگەن جايىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ رەڭگى ئاق كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى يۇمىلاق كېلىدۇ، پىشقاندا يېرىلىدۇ؛ ئۇرۇقى قارا بولىدۇ؛ مېۋىسى ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ؛ تەمى ئاچچىق بولۇپ، زەھەرلىك، مەست قىلىپ ئاغرىق توختىتىدۇ؛ رېماتىزمنى داۋالايدۇ؛ يۆتەل ۋە دەم سقىلىشنى پەسەيتىدۇ.

بەڭگىلىك «بەڭگى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەڭۋاش (توغرىسى: بەڭباش) ← **بەڭباش.**

بەل I ئى ① <ئانات> ئارقا ئومۇرتقىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى؛ گەۋدىنىڭ كۆكرەك قاپقىسى بىلەن داس سۆڭەك ئۇستىدىكى ئارىلىقى: ئادەمنىڭ بېلى. * ــ بىزمۇ جەمئىيەتتە ياشاۋاتقاندىن كېيىن «ئەلگە كىرسەك ئېلىگچە، سوغا كىرسەك بېلىگچە» دېگەندەك، جەمئىيەتكە قاراپ بىر ئىش قىلمىدۇق، ــ دېدى ھېگىلى شۇجىغا. * تۇرسۇنئاي قىزنىڭ ئىنچىكە ئۆرۈلگەن چاچلىرى، ئۇنىڭ ئىنچىكە بېلىگە چۈشۈپ تۇرىدۇ. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى، تەڭ ئوتتۇرىدىن بۆلۈنگەن جايى: ياغاچنىڭ بېلىدىن كەسمەك، تاياقنىڭ بېلىدىن ئوشتۇماق. ③ كۆچمە. جىسمانىي ياكى ماددىي كۈچ: بېلى بوش. * تازىمۇ بېلى بوش نېمە ئىكەنسەن، باشقىلار ئۆلە ـ تىرىلىشىگە باقماي ئىشلەۋاتسا، سەن ياش تۇرۇپ بېلىڭنى سلاپ تۇرۇشقا ئىزا تارتامسەن؟ ــ دېدى ئەتىرەت باشلىقى ھېلىقى يىگىتكە. ④ ئېگەرسىمان تۆپىلىكنىڭ پەسەيگەن جايى: ماشىنا كېچىك بىر بەلدىن ئېشىپ چۈشۈۋاتقاندا قۇربان شۇجىنى نازىمە قۇلدىن: ــ سىز بىزنى بۇگۈن نەگە باشلايسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

بەل باغلىماق بىرەر ئىشقا ئەستايىدىل كىرىشمەك، نىيەت قىلماق، ئىرادە تۇرغۇزماق: تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماي، ئېلىمىزنىڭ مۇزىكا تارىخىدا مەڭگۈ خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان بۇ ئۇلۇغۋار ئىشقا بەل باغلاپ رەسمىي كىرىشتى.

بەل پۈرمە ئۆڭكەك بەل قىسمى پۈرمە قىلىنغان كۆڭەك: سەمەتجان «تۆت كونا» ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈش باشلانغان كۈنىلا ئايالى ۋە بالىلىرىنىڭ دوپپىلىرىنى ھەم ئايالىنىڭ تېخى يېقىندىلا تىكتۇرۇتۇپ بىرەر قېتىمۇ بويىغا ساپمىغان ئىككى دانە بەل پۈرمە تاۋار كۆڭلەكنى خەلقنىڭ كۆز ئالدىدا يىرتىپ ئوتقا ئاتتى.

بەل تۇتۇشماق كۈچ سىناشماق، چېلىشماق: نىياز پالۋان ھازىرغىچە ئالته كىشى بىلەن بەل تۇتۇشۇپ، يەتتىنچىسىدە زەڭگى بىلەن بەل تۇتۇتۇشماقتا.

بەل قويۇۋەتمەك بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشقا نىسبەتەن ئىشەنچ ـ ئىرادىسىنى بوشاشتۇرماق، يوقاتماق: مەندە نېمە ئامال، شۇنچە تىرىشىمۇ ئەلاچى بولالمايدىكەنسەمەن. شۇنىڭدىن كېيىن بەل قويۇۋېتىپ بوشىشقا باشلىدىم. مانا 5 ـ سىنىپمۇ

مك تەستە پۈتتى.

بەلنى چىڭىتماق ئىرادىنى چىڭىتماق، ئىرادىنى مۇستەھكەملىمەك، ئىرادىگە تولماق، غەيرەتلەنمەك، غەيرەتكە كەلمەك: بەلنى چىڭىتىش دېگەنلىك قارامىلىق بىلەن ئىش قىلىش، تىرە تاراقشىتىش، قالايمىقان تەنقىد قىلىش، قالايمىقان كۆرەش قىلىش دېگەن سۆز ئەمەس.

بەلنى سلاپ تۇرماق كۆز ئالدىدا قىلىنىۋاتقان ئىشقا قول سالماي بىكار قاراپ تۇرماق: بەلنى سلاپ تۇرغانىغا ئىش پۈتمەيدۇ ئۇكام، ــ دېدى تۇرغۇن ئىنىسىغا قاراپ، ــ ئالدى بىلەن ئۆزىمىز قول سېلىپ ئىشلىشىمىز كېرەك.

بەلنىك تۆۋىنى جىنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ، ئەگىتىپ ئېيتىلىشى: ئۇ دائىم بەلنىك تۆۋىنىدىن گەپ قىلىدىغان ئاغزى بىزەپ ئادەم.

بەل ئېلىشماق ← **بەل تۇتۇشماق.**

بېلى بوش بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئىرادىسى ئاجىز؛ ئىرادىسىز، غەيرەتسىز: بېلى بوش ئادەم. بېلى بوشنىڭ ئىشى بوش (ماقال). بىزنىڭ ئائىلە جەمەتىمىزدە ئەزەلدىن بېلى بوش ئادەملەر كېلىپ چىققان ئەمەس.

بېلى بوشاپ كەتمەك بىرەر ئىشنى قىلىشتىكى غەيرىتى، ئىرادىسى ئاجىزلاپ كەتمەك: ــ ھوي، ئاغىنە، ــ دېدى تاھىر ئاغىنىسى ئوسمانىغا، ــ تېخى يېقىندىلا خېلى چىڭ گەپ قىلىپ تۇراتتىڭ، ئىشنى باشلا ــ باشلىمايلا بېلىڭ بوشاپ كېتىپتىغۇ؟ ــ دېدى ھەيران بولۇپ.

بېلى پۈكۈلمەك ← **بېلى ئېگىلمەك.**

بېلى چىڭ بىرەر ئىشقا كىرىشىشكە ياكى باشلاشقا تەييارلىقى، غەيرىتى بار: ئىرادىسى مۇستەھكەم، بېلى چىڭ ئادەم. بېلى چىڭ ئەر. * مۇسا تاغام: ــ ماڭا يارەملەشكىن، ئۆتكەن يىلدىن باشلاپ بۇ باغدا مېۋىسىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى پەيدا بولۇپ قالدى، بىز ئاشۇ دۈشمەن بىلەن كۆرەش قىلىمىز. قانداق ئوغلۇم، بېلىڭ چىڭمۇ؟ ــ دېدى سىناق نەزىرى بىلەن ئابدۇرەھىمغا قاراپ.

بېلىگە تەپمەك بىراۋ بىرەر ئىشقا ئىنتىلىۋاتقان، جىددىي كىرىشىۋاتقان پەيتتە توسقۇنلۇق قىلماق؛ قارشىلىق قىلماق؛ زەربە بەرمەك: ھاشىم ئاكام زەردە بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنىڭ بېلىگە تەپتى. * ئالتىنچى ئاي مەزگىلى. گۈلسۇمخان ئاچا توساتتىن قاتتىق ئاغرىپ قالدى. بۇ كېلىشمەسلىك گۈلنىسانىڭ تەتىلدىن پايدىلىنىپ شەھەرگە بېرىپ ئاتا ــ ئانىسىنى يوقلاش ئارزۇسىنىڭ بېلىگە تەپتى.

بېلىنى تۇزىۋالماق ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق، تۇرمۇشىنى، ھال ــ ئوقىتىنى ياخشىلىماق: سەئىدىخان لەشكەر ۋە ئەمەلدارلارنى خەزىنىدىن بېقىپ، پۇقرالار ئۈستىدىن بەش يىللىق باج ــ سېلىقنى كۆتۈرۈۋەتكەن، ئەل بۇنىڭ بىلەن بېلىنى خېلى تۇزىۋالغاندى.

بېلىنى رۇسلىۋالماق ← **بېلىنى تۇزىۋالماق.**

بېلىنى سۇندۇرماق ← **بېلىنى ئۇشتۇماق.**

بېلىنىڭ تۆۋىنىگە سۇيۇقئاش بارمىغان بېلى بوش، ئىرادىسى ئاجىز، كۆچسىز: قادىر شاگىيو دوغىسىغا قاتتىق كايىپ شۇنداق دېدى: ــ نەدىن تېپىپ كەلدىڭ بۇ بېلىنىڭ تۆۋىنىگە سۇيۇقئاش بارمىغان نېمىلەرنى، بۇ نېمىلەر بىلەن بۇ ئىشنى بىر ئايدا ئەمەس، بىر يىلدىمۇ قىلىپ بولالمايسەن.

بېلىنى ئۇشتۇماق ماددىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن زور زىيان يەتكۈزمەك.

بېلى ئېگىلمەك ئىغىرچىلىق، جاپا ــ مۇشەققەت، دەرد ــ ئەلەمنى كۆتۈرەلمەي قىيىن ئەھۋالدا قالماق.

بەل II ئى. ئەنجان تېمى سېلىشتا تامغا لاي ئىتىپ بېرىشكە ئىشلىتىدىغان ئۇزۇن ياغاچ ساپلىق تۆمۈر سايمان، يۇزى ئادەمنىڭ ئىككى ئالقىنىدەك چوڭلۇقتا بولىدۇ.

بەل كەتمەن زىرائەت ۋە كۆكاتلارنىڭ تېگىنى يۇمشىتىش، ئوتنى ئوتاش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىدىغان يۇزى كىچىك، سېپى

ئۈزۈن كەتمەن.

بەل گۈرجەك ئائىلىلەردە مەش، ئوچاق-لارغا كۆمۈر سېلىش، كۈل ئېلىش قاتار-لىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب. شەكلى گۈرجەككە ئوخشاش، ساپاقلىق، تۆتقۇچلۇق بولىدۇ.

بەل ئومۇرتقىسى <ئانات> بەلدىكى ئومۇرتقا سۆڭىكى. جەمئىي بەش تال بولۇپ، كۆكرەك ئومۇرتقىسىدىن چوڭراق كېلىدۇ.

بەل ياغاچ <بەن> ئىككىدىن ئارتۇق تايەنىش نۇقتىلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان، شۇ نۇقتىلار ئارىلىقىدىكى ئېغىرلىقنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان چوڭ ياغاچ. «لىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەل يۆگەك بۆشۈكىكە سېلىنغان بالىنىڭ بېلىنى يۆگەش ئۈچۈن ئۇۋدا ئۈستىگە سېلىنىدىغان يۆگەك.

بەلەن سۈپ [پ] ① ئوبدان، ياخشى، ئېسىل: سەن سۆزسىز بەلەن ئادەم، مەن بۇنى سېنىڭ ئوچۇق پېشانەڭدىن، كۆز نۇرىڭدىن، ساغلاملىقىڭدىن كۆردۈم. ② كۆچلۈك، يۇقىرى؛ قاتتىق: ئىلىم-پەنگە ۋەتىنىم يۇردۇڭ بۇگۈن، روھىم بەلەن! ئارزۇيۇم شۇ ئىدى، بىر كۈلسە دەپ بىزنىڭ ۋەتەن... * گۈلباھار ئىلھامىدىن زوققا تولۇپ ئېيتتىم غەزەل، تەنتەنە-شاۋقۇنىغا تەڭكەش بەلەن ئاۋاز بىلەن.

بەلەن بولماق بەلەن ھالەتكە كەلمەك: تۆمۈر بۇۋا ھاياجانلانىدى، كۆزلىرى نۇرلاندى ۋە خۇشاللىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ: — بەك بەلەن بولدى ئوغلۇم مەن سىزگە يەنە بىر قېتىم يول باشلاي، — دېدى.

بەلەن قىلماق بەلەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ ئەجەب بەلەن قىلدۇق. * بۇ ئىشنى كۆڭلىمىزدىكىدەك بەلەن قىلدۇق.

بەلەنلىك «بەلەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇلۇت ئۈستىدە كۈيلەيتتى بىغەم، ئاشۇ شۇم قۇيۇن چېگرىغا قاراپ، — كۆكتە شۇنداق بەلەنلىكتىمەن، جىنىمۇ كۆرمەيدۇ، — دەپ ھەر يان ماراپ.

بەلباغ ئى [بەل+باغ] ① بەلگە باغلايدىغان پوتا: ئالماس بەلبېغى بىلەن دادىسىنىڭ ئېغىزىنى سۈرتتى. ② ئات ئۇلاغلارنىڭ ئېگەر ۋە مۆلىلىرىنىڭ ئۈستىدىن باستۇرۇپ باغلايدىغان ياكى ھارۋىنىڭ شوتىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان تاسما: ئەمەت ھارۋىنىڭ ئۈزۈلۈپ كەتكەن بەلبېغىنى تېكىۋاتقاندا، ھەمراھلىرى ھارۋىلىرىنى قوشۇپ تەييار بولغانىدى. ③ ھەر نەرسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئۆتكەن دەپ پەرەز قىلغان سىزىق، ھالقا: ئىسسىق بەلباغ، ئورمان بەلبېغى.

بەلتوسما ئى [بەل+توسما] <سۇ> سۇنىڭ قاشنى چېقىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قاشنىڭ خەتەرلىك يېرىدىن ئېقىنىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ ياسالغان «T» شەكىللىك توسما. سۇ ئۇنىڭغا ئۇرۇلۇپ قايتىدۇ. بۇ «چېقىلغۇ توسما» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلچە I ئى. ئايىغ كىيىمنىڭ پاشنا ۋە چەم چۆرىسىنى تۇزلەپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۇتقۇچلۇق تۆمۈر ئەسۋاب: ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا، ئۆتۈكنىڭ قېلىپىنى چاپىدۇ، بەلچە، بۇرەندە، بىگىز، يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسۋالىدۇ.

بەلچە II ئى. كۆكتات ۋە زىرائەت مايسىلىرى ئارىسىدىكى ئوت-چۆپلەرنى ئوتاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب.

بەلچە III ئى. دىئال. ① مەش ۋە ئوچاقتىن كۈل ئالىدىغان بەل گۈرجەك. ② ھارۋىنىڭ ئىككى شوتىسىغا ئورنىتىلغان، شۇتىغا قېتىلغان ھايۋاننىڭ بېلىگە تارتىلىدىغان تاسما، بەلباغ.

بەلچىر ئى. ئىككى ئېقىنىنىڭ قوشۇلغان

يېرى، جايى.

بەلدەتمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەلدەشمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەلدەڭ ئى. دىئال ← **ئەپكەش.**

بەلدەم ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ بۆلۈنىدىغان جايى؛ بوغۇم. ② بىرەر نەرسىنىڭ بۆلۈنىدىغان جايىدىن كېسىلگەن بۆلەك.

بەلدەنمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەلدىرەڭگە (توغرىسى: بەردەنكە) ← **بەردەنكە.**

بەلدىمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ مەلۇم جايلىرىغا بەلگە سېلىپ، بەلدەم-بەلدەم قىلىپ قويماق. ② بىرەر نەرسىنى بەلدەم-بەلدەم قىلىپ كەسمەك.

بەلغەم ئى [ئە] <تب> شىللىق ئۆپكە پۈۋەك-چىسى. ئۇ كانايچە ۋە كاناي ئاجرىتىپ چىقارغان سۇيۇقلۇق بولۇپ، نورمال ئەھۋال ئاستىدا ئاجرىلىپ چىقىشى ئازراق بولىدۇ؛ ئۆپكە ياكى نەپەس يولى يالۇغلانغاندا كۆپىيىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا ئۇنىڭ تەركىبىدە كېسەل باكتېرىيىلىرى بولىدۇ: قان تولغان كۆزنىگە كۆلەڭگە سالغان، قاپقى ئېچىلماس ئىكەن تۇرۇلۇپ، ئۆلۈمنىڭ قايغۇسى بىلەن پەرىشان، ئولتۇرار ئىكەنۇ بەلغەم تۆكۈرۈپ.

بەلكى باغل [پ] ① بۇرۇلۇش مەنىسىدە كەلگەن جۈملە بىلەن جۈملىنى ۋە جۈملە بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: روسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ نەتىجىسى بۇرژۇئا-زىيىدىن ئىبارەت بۇ سىياسىي كۈچنى كۈچەيتمىدى، بەلكى ئۇنى ئاجىزلاشتۇردى؛ ئۇنىڭ سىياسىي زاپاس ئارمىيىسىنى كۈچەيتمىدى، بەلكى ئۇنى ئاساسىي ئارمىيىدىن مەھرۇم قىلدى يەنى دېھقانلاردىن مەھرۇم قىلدى. ② «ئېھتىمال» دېگەن مەنىدە ئۇكلىمە رولىدا كېلىدۇ: بەلكى ئۇ مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلىمىغان بولسا كېرەك.

بەلكىم باغل [پ] ← **بەلكى:** ئۇنىڭ كەلتۇرگەن مىسالى ئۆز پىكرىنى ئىسپاتلىمىدى. بەلكىم رەت قىلدى. * بەلكىم پايدىلىق مەسىلىھەت چىقىپ قالار، ئەمما، تونۇش بولمىغان بۇ كىشىلەرنى نەدىن تاپىمەن؟... دەپ ئويلايتتى ئالماس. * بەلكىم ئۇ يېمەك كىيىملىرىنى كىيىپ كەلگەن بولسا ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان بولاتتى.

بەلگە ئى ① تونۇشلۇق بولۇش ۋە پەرقلەنىپ تۇرۇش ئۈچۈن شەكىللەندۈرۈلگەن نىشان، ئالامەت؛ تامغا: جەينەكتىن ئۈزۈۋېتىلگەن ئوك قولى ئۇنىڭ ئەنە شۇ جەڭ يىللىرىدىكى باتۇرلۇقىنىڭ شەرەپلىك بەلگىسى ئىدى. ② بىرەر مەنە، مەزمۇن ياكى مىقدارنى ئىپادىلىگۈچى گرافىك، ئالامەت، ئىشارە: سوراق بەلگىسى، تەڭلىك بەلگىسى. ③ نەرسە، ۋەقە ھادىسىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى، سۈپىتى: ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش شارائىتلىرى دېگەن زادى نېمە؟ ئۇلارنىڭ بەلگىلىرى زادى قانداق بولىدۇ؟ ④ <لوگ> ئوبيېكتنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشايدىغان ياكى بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلىرى لوگىكىدا «بەلگە» دەپ ئاتىلىدۇ. ⑤ ئىچكى ھېسسىيات، كەچۈرمىشلەرنىڭ، پىسخولوگىيىلىك ھالەتلەرنىڭ تاشقى ئالامىتى، ئەسىرى، كەچۈرمىشى: ئايشەمنىڭ چىرايىدىن دەرد-ئەلەم بەلگىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ⑥ دېرەك بېرىدىغان ئالامەت، نىشان: مەمەتنىڭ چىرايىدىكى سېرىقلىق ــ كېسەللىكنىڭ بەلگىسى. ⑦ <ئارخىئول> يەر ئۆلچەشتە ئىشلىتىدىغان ئاق ۋە قىزىل قىلىپ سىرلانغان ئالا كالتەك ياكى مەخسۇس ئۆلچەملىك سىزغىلار سېلىنغان ئۈزۈن تاختاي. "رايكا" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە بەرمەك بىرەر مەقسەت ۋە ھەرىكەت

يۆنىلىشىنى بەلگە، ئالامەت ئارقىلىق ئۇقتۇرماق، بىلدۈرمەك، سەزدۈرمەك، خەۋەر قىلماق: سەلەي جانانىنىڭ بىلىكىگە ئارغامچا باغلاپ ئۆگزىدىكىلەرگە بەلگە بەردى. * ئانا بالىغا: — مەلىكە ھەر ھەپتىنىڭ جۈپ كۈنلىرى ئويناپ - كۈلگىلى چار بېغىغا كىرىدۇ. كېچىسى باغنى ئارىلايدۇ، شۇ چاغدا سەنمۇ بېرىپ ماراپ تۇرغىن، مەلىكىنىڭ ساڭا راستىنلا مەيلى بولسا، سېنى كۆرگەندىن كېيىن بەلگە بېرىدۇ، ئېسىگدە ساقلاپ ماڭا كېلىپ دېگىن، — دېدى.

بەلگە تاپانچىسى <ھەرب> بەلگە ئوقىنى ئاتىدىغان تاپانچا. ئۇ ئادەتتە «سىگنال تاپانچىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە زەمبىرىكى <ھەرب> بەلگە ئوقىنى ئېتىپ، سىگنال يەتكۈزۈشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل زەمبىرەك.

بەلگە سالماق تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تامغا، نىشان شەكىلەندۈرمەك؛ بەلگە قىلماق: شى چۈەن بېرىپ، بىر كۈن ئىچىدىلا ئەھۋالنى تەپسىلىي ئۇقۇپ، ئورەك - خەندەكلەرگە بەلگە سېلىپ قايتىپ كەلدى ۋە ئەھۋالنى مۇشاۋىرغا مەلۇم قىلدى.

بەلگە قىلماق ① تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تامغا، نىشان شەكىلەندۈرمەك؛ بەلگە سالماق. ② بىرەر ئىش ھەرىكەت، پىكىر بىرلىكى ئۈچۈن نىشان تۇرغۇزماق: بىرىنچى دەۋر 1919 - يىلدىكى «4 - ماي» ھەرىكىتىدىن تارتىپ 1921 - يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانغا قەدەر بولغان دەۋر. بۇ دەۋر «4 - ماي» ھەرىكىتىنى ئاساسىي بەلگە قىلىدۇ.

بەلگە گەز <بىن> يەر يۈزىنى، ئېگىزلىك ياكى سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ۋە ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بەلگىسى سېلىنغان گەز.

بەلگە ئوق ئېتىلغاندىن كېيىن رەڭلىك نۇر ياكى تۈتەك ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل ئوق، خەۋەرلىشىش، ئالاقە قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ «سىگنال ئوقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە ئۇقۇمى <لوگ> شەيئىلەرنىڭ بەلگىسى توغرىسىدىكى ئۇقۇم، «شەيئى ئۇقۇمى» دېگەنگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بەلگۇ (توغرىسى: بەلگە) ← **بەلگە.**

بەلگىچىلىك ئى <پەلس> بىر خىل سۇبييېكتىپ ئىدىيالنىڭ زەھرىسىيە. ئۇ ئادەمنىڭ تۇيغۇسى ۋە ئىدىيىسى تاشقى دۇنياديكى شەيئىلەرنىڭ ئىنكاسى ئەمەس، بەلكى پەقەت تاشقى دۇنياديكى شەيئىلەر بىلەن ھېچقانداق ئوخشاشلىقى بولمىغان دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇ «تەسۋىرىي يېزىق نەزەرىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگىسىز سۈپ ① بەلگىسى يوق، بەلگە قويۇلمىغان، بەلگە سېلىنمىغان. ② نامەلۇم، ناتايىن، ئېنىق ئەمەس: ۋۇما ئۇزۇن بولدى كۆرۈنمەيدۇ؛ ئۇنىڭ نەگە يوقلىپ كەتكەنلىكى بەلگىسىز.

بەلگىسىز ئالماش <تىل> ئېنىقسىزلىقنى بىلدۈرىدىغان ئالماش. مەسىلەن: ئاللىقاچان، ئاللىكىم، ئاللىقانداق، قايسىبىر، پالانى، بىرمۇنچە....

بەلگىلەتمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەلگىلەش «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: — قاچقۇننى تۈتۈپ كېلىش ئۈچۈن دەرھال ئادەم بەلگىلەش كېرەك، — دېدى ساقچى باشلىقى ئوفىتسېرلەرگە قاراپ.

بەلگىلەش ئالماش <تىل> تەكىتلەش، ئېنىقلاش مەنىسىدە كەلگەن ئالماش. مەسىلەن: ھەركىم، ھەرقاچان، ھەربىرىمىز...

بەلگىلەشمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆتمۈش دەرىجىسى: — مېنىڭچە، ناھىيىگە نېمە

دېيىش كېرەكلىكىنى كۆپچىلىك ئۆزلىرى بەلگىلەشكىنى ياخشىراق، ــ دېدىم مەن. جاپاپار شۇجى ئۇندىمىدى، دېرىزە سىرتىغا قاراپ ئولتۇرغىنىچە خىيالغا چۆكتى.

بەلگىلەنگەن «بەلگىلەنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى: بىر توشۇغۇچى راكېتا بىلەن ئۇچۇش سۈنئىي ھەمراھنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك قويۇپ بېرىلگەنلىكى ئېلىمىزنىڭ پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدە، بولتۇر تىنچ ئوكيانىدىكى بەلگىلەنگەن دېڭىز رايونىغا توشۇغۇچى راكېتا قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن قازىنىلغان يەنە بىر يېڭى مۇۋاپىقىيەت بولدى.

بەلگىلەنگەن مۇھىت <تىبا> سەھىنىدە پېرسونا‌ژلارغا يارىتىپ بېرىلگەن مۇھىت ۋە شارائىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بەلگىلەنگەن ھەرىكەت <تەن> گىمناستىكا، چاملىشىچىلىق، سۇغا سەكرەش، فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش قاتارلىق مۇسابىقىلارغا قاتناشقان تەنھەرىكەتچىلەر ئورۇندايدىغان بىر يۈرۈش ياكى ئايرىم ھەرىكەتلەر. بەلگىلەنگەن ھەرىكەتلەرنى مۇسابىقە ئۆتكۈزگۈچى ئورۇن تۈزۈپ بېكىتىدۇ ياكى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

بەلگىلەنمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئورمان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۇچۇن، ئورمان ئاسرىغۇچىلارنى سىرتقا ئەمگەككە ئەۋەتمەسلىك، ئۇلارغا ئۇزۇقلۇق يېرىلا بېرىپ، مەسئۇلىيەت ئېتىزى بەرمەسلىك بەلگىلەندى.

بەلگىلىك سۈپ ① بەلگىسى، نىشانى بار؛ بەلگە قويۇلغان، بەلگە ـ نىشان سېلىنغان: بەنجاڭ ئالدىراپ كېتىپ قالدى، بىر چاغدا ئۇ كىرىست بەلگىلىك سومكا كۆتۈرگەن بىر ئەسكەرنى باشلاپ كەلدى. ئۇ ئەسكەر قولۇمنى يېشىپ قايتىدىن تاكىدى ۋە دورا بەردى. ② مەلۇم، مۇئەييەن، ئېنىق، بەلگىلىك مۇددەتتە، بەلگىلىك ۋاقىتتا: مەن كۆپرەك ئالتۇن ـ كۈمۈش ئالماچ بېرىپ، شەھەرگە يوشۇرۇنۇپ، شىنىك ئۆيگە جايلىشاي، ھەزرەتلىرى دېيىشىپ قويغان بەلگىلىك سائەت ئىچىدە شەھەرگە تېگىش قىلسىلا.

بەلگىلىمە ئى. بىرەر ئىش ياكى مەلۇم مەسىلە ھەققىدە بىرەر ئورگان، تەشكىلات ۋە مەلۇم بىر يىغىن بامەسلىھەت قوبۇل قىلغان توختام، تۈزۈم، قارارلار ۋە ئۇنىڭ تېكىستى: ئاسىم مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى ۋە: ــ قەغەزدىكى بەلگىلىمە بۇ يەردە ئاقمامدۇ؟ ــ دېدى نارازى قىياپەتتە.

بەلگىلىمەك پ ① بىرەر شەرتلىك بەلگە، ئىشارەت بىلەن ئىسپاتلىمەك: خىمىيىدە ھىدروگېن «H» بىلەن بەلگىلىنىدۇ. ② بىرەر خۇسۇسىيەت، ماھىيەتكە ئاساسەن مەلۇم يەكۈننى ئىپادىلىمەك: يازنىك كېلىشىنى باھار بەلگىلەيدۇ. * ئادەمنىڭ روھىي پەزىلىتىنى بەلگىلەيدىغان نەرسە ئۇنىڭ ھەرىكىتىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مۇددىئاسى دېگەن بىر سۆز بار. ③ بىر قارارغا كەلمەك، قارار قىلماق: ــ بولدى، بولدى، ئادىلە، سەن گۈزەلئايىنى باشلاپ كېلىۋەر. كەچكى تاماق مەشھەدە يېيىلىدۇ، شۇ كۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ مەزمۇنىنى بىز بەلگىلەيمىز، نېمىشقا دېسەڭ، بۇ ساھىبخانىنىڭ ئىشى! ــ دېدى رەقىب. ④ بىرەر مەقسەت ئۈچۈن تالالماق، كۆرسىتىپ بەرمەك: ئابلىمىت ئەختەمگە داۋاملىق تەكرار قىلىش ئۈچۈن دەرسلىك كىتابىنى بىرنەچچە جايلارنى بەلگىلەپ بېرىپ ئۆزى شەھەرگە كىرىپ كەتتى. ⑤ ئىشقا قويماق، تەيىنلىمەك: ئەركىن قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن تەقسىمات بويىچە يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىكى ياندۇرما بازار باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگىلەنگەن، شۇ جەريانداڭ مەمتىلى بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدى...

بەلگىلەپ سېتىۋېلىش دۆلەت پىلانى، خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىلان بەلگىلەپ بىر تۇتاش سېتىۋېلىشتا قوللىنىدىغان سىياسەت.

بەللۇت ئى [ئە] <بوت> دۇب دەرىخىنىڭ مېۋىسى، ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ، تەركىبىدە كراخمال ۋە ئاز مىقداردا تانىن بار؛ پوستىدىن ياريېلىم ئېلىشقا بولىدۇ؛ ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ ئۇچەيىنى قورۇپ ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش رولى بار.

بەللى ئى [پ] ① ماختاش، ماقۇلاش، مەدھىيە، ئالقىشنى بىلدۈرىدۇ: دىلشاتىنىڭ دادىسى كۆلۈپ تۇرۇپ: ــ بەللى، شۇنداق قىل ئوغلۇم! بۇگۈندىن باشلاپ بۇلار سېنىڭ ئەسكەرلىرىڭ بولسۇن، سەن ئۇلارنىڭ كوماندىرى بول، قانداق؟ ــ دېدى. ② قوشۇلماسلىق، ياقتۇرماسلىقنى بىلدۈرىدۇ: ــ ھوي شۇجى، سىزمۇ؟ كىم سىزنى بۇ يامغۇرلۇق كېچىدە بۇ يەرگە كېلىشكە ئۇندىدى. بەللى، بولماپتۇ ئىنىم، قايتىك، قايتىڭ، ئاۋۇال ساقىيىڭ، تەنىنىڭ سالامەتلىكى ھەممىدىن ئەۋزەل، ــ دېدى ۋېلىم ئاكا شۇجىغا.

بەللىك ئى ① شىمنىڭ ئۈستى، بەلباغ بېكىتىلىدىغان قىسمى: شىمنىڭ بەللىكى. ② ئات ــ ئۇلاغلارغا توقۇلىدىغان ئېگەر، چوم، مۆلە قاتارلىقلارنىڭ ئىككى قېشىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياپىلاق تۆمۈر.

بەللىمەك (توغرىسى: بەتلىمەك) ← **بەتلىمەك.**

بەلۋاغ (توغرىسى: بەلباغ) ← **بەلباغ.**

بەلىزگۈل ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۆزى پاكار، يوپۇرمىقىنىڭ كۆپ قىسمى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى قوشۇق ياكى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ گۈلى باشسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، غولىنىڭ ئۇچىدا تاق ئۆسىدۇ؛ تىلسىمان گۈللىرى ئاق، ئاچ قىزىل، ياكى قىزىل رەڭلەردە؛ كانايسىمان گۈللىرى سېرىق رەڭدە بولىدۇ؛ ئۇرۇقىنى تېرىپ كۆپەيتىشكە بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپا بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈرۈلمەكتە.

بەلىش ئى. خېمىرىغا تۇخۇم، ئەبجەش ياغ، سودا، ئاق شېكەر، سۈت قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

بەلىش پوشكال <يېم> خېمىرنى بەلىش خېمىرىغا ئوخشاش يۇغۇرۇپ سالىدىغان پوشكال.

بەمەل ئى. ← **بەمەلچەك.**

بەمەلچەك ئى ① قول بارماقلىرىنىڭ ھەربىر ئۇگىسى، بېغىشى. ② قۇشلار، ئۇچار قاناتلارنىڭ چوڭ بارمىقى.

بەمەلدىرەك پ. قامچا سېپىنىڭ تۇتىدىغان يېرى، جايى: ئات ئۈستىدىكى ئادەم ئۆزىنى بىرەر ئاتنىڭ ئۇ يېنىغا، بىرەر بۇ يېنىغا تاشلايتتى. قامچىسىنىڭ بەمەلدىرىكىنى چىشلەپ لىپ، ئاتنىڭ يالىسىدىن چىڭ تۇتۇپ، يوغان ئۆتۈكلىرى بىلەن قارا غوناننى كۆچەپ دېۋىتەتتى.

بەن (بەنى) ئى [خەن] <ھەرب> پەيدىن كېچىك بولغان ھەربىي بۆلۈنمە؛ تەشكىل: بىر بەن ئەسكەر. بىر بەن ئادەم. * قادىر بىر بەن ئەسكەرنى باشلاپ يولغا چىقتى.

بەنجاڭ ئى <ھەرب> پەيدىن كېچىك بولغان ھەربىي بۆلۈنمىنىڭ باشلىقى، يېتەكچىسى: تۇرسۇن ھەربىي سەپكە كىرىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا مەلۇم قىسىم ئىككىنچى پەي ئۇچىنچى بەنىنىڭ بەنجىگى بولدى.

بەنجاڭلىق «بەنجاڭ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۇرسۇن بەنجاڭلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ مۇكاپاتلاندى.

بەند I [پ] ① ئى. بېكىتىلگەن، مىخلانغان جاي: چىن ئاشقىلار چاقار قەپەس بەندىنى، ئىشەنگەن ئەي قەمەرشاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ. ② ئى. باغلاق، سولاق، تۇگۇن، تۇزاق،

قاپقان: پادىشاھ ئوردا مىرزىسىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال بالىسىنىڭ يۈز-كۆزىگە سۆيۈپتۇ، شۇ زامان: — بەند ۋە كىشەنلەرنى ئېلىۋېتىڭلار، — دەپ بۇيرۇيتۇ. * چۈنكى ئۇنىڭ ئەزايى، تەقى-تۇرقى بەجايى، ئوخشىغانىكەن تۇلكىگە، چۈشكەچكە بەند ئىلىكىگە. * يا بىر ياماندەردكە قالىدى، ياكى ئۇنى بەندكە سالىدى، يا زىندانىغا سولاپ ئالىدى، نە بولىدى يارىم كەلمىدى. ③ ئى. ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق ھالىتى: سەن ۋاپادار قېرىندىاش بىلىسەڭ ئىدىك، مەن نېمە... مەن پۈت-قولۇم ئازادە بولغىنى بىلەن قەلبىم بەند قىلىنغان، كىشەنلەنگەن ئادەمىمەن... مېنىڭ سۆز قىلىشىم چەكلەنگەن، سۆز قىلماسلىققا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلغانىمەن. * «مەھبۇس» قىلىپ «قۇل» دەپ بىلىپ قولغا ئالاتتى، كۇن كۆرۈنمەس زىندان ئارا بەند قىلاتتى. ④ سۆپ. بىرەر ئىش بىلەن مەشغۇل، بوش ئەمەس: ئابلىمىت يورۇقتا بولغىنى ئۇچۇن تالادىكى ئادەمنى دېرىزىدىن كۆرەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ جىددىي ئىش بىلەن بەند ئىدى. * ئېگىز بوي، قارا ساقال، ئۇزۇن قاشلىرى كۆزلىرىنى يېپىپ تۇرغان بۇ ئادەم سودىغا قىزىقمىغانلىقىنى باشقىلارغا سەزدۈرگۈسى كەلمىگەندەك، ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى. ⑤ ئى. بىرەر نەرسىگە بېرىلگەنلىك، مەپتۇنلۇق ياكى ئۇنىڭ تەسىرىگە ئېلىنغانلىق: ئامىنە ئىسكىرىپكىنى شۇنداق ياخشى چالىدىكەن، كىشىنى ئاجايىپ مەپتۇن قىلىدىكەن، ئەمما تەسىرلىك ئىسكىرىپكا كۇيلىرى يەنىلا مېنى بەند قىلالمىدى. * مەن قايتاي دەپ تۇرۇۋېدىم، ئانامنىڭ قەبرىسىگە ئانچە يېراق بولمىغان بىر قەبرە تەرەپتىن كېلىۋاتقان مۇڭلۇق يىغا ئاۋازى قۇلقىمنى بەند قىلدى. ⑥ سۆپ. باغلىنىلغان، مۇپتىلا بولغان: ئەي جاپا دەستىدە سەرگەردان يىگىت، نەدىسەن، تۆھمەتكە بەند، قۇربان يىگىت؟

بەند بولماق ① سولانماق، بېكىتىلمەك: قاراڭغۇ خاڭلاردىن قوزغالدى ئىشچى، شىددەتلىك بوراندەك كۆتۈرۈپ دولقۇن، شەھەردە ھۇنەرۋەن يېزىدا دېھقان، قوزغالدى زىندانغا بەند بولغان تۇتقۇن. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق: تۇتۇش قىلماق، كىرىشمەك: سايىم ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن بىرھازا گۇللۇكنى پەرۋىش قىلىش بىلەن بەند بولاتتى. ③ بىرەر ئىش ۋە نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك: مەپتۇن بولماق: پەرىشانلىق ئىچىدە ھەر خىل خىياللار بىلەن بەند بولۇپ، سۇكۇت ئىچىدە ئولتۇرغان ئالماس ئاكا بىلەن مەلىكە ھەدە تۇيۇقسىز جىرىڭلىغان تېلېفون ئاۋازىنى ئاڭلاپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ④ توسۇلماق: بىر مەھەل قاغا قاقاقلاپ، بولىدى بۇلبۇل ئاغزى بەند، كىم «ھەققەت» دېسە، قىلدى ئىت تالاپ جۇلجۇل يەنە.

بەند قىلماق ① باغلىماق، بېكىتمەك: چۈنكى ئاتام بۇ ئۇسۇل بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئۇنىڭغا بەند قىلىپ قويىدى. * — تۇرمىسىڭ راست بولسا گەر، — دەپتۇ بوۋاي، — ئاڭغۇچە سېنى تېرەكىكە بەند قىلاي. ② سولىماق، تۇتۇپ تۇرماق: ئايلار ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ قىزنى قورۇغا كىرگەن خوتۇنلاردىنمۇ قاچۇرىدىغان بولۇپتۇ، ئاخىرى بېرىپ، ئۇنى قورۇنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر ئۆيگە بەند قىلىپتۇ. * دەيدۇ لايچى: «يولۇقما، بەڭباش ئاتلىق مەرەزگە...» قۇشمىدىم مەن بىر ئۇمۇر بەند قىلىنغان قەپەسكە؟ ③ توسۇۋالماق، توختىتىۋالماق: بىراق ئۇنداق ھەسىرەتنى بەند قىلىپ قويۇش، يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. * قەلبىم ئوت، كۆزۈم ئوت، مۇزلىماس تېنىم، بەند قىلىپ تۇرسىمۇ دەھشەت زىمىستان. ④ ئۆزىگە تارتماق، قاراتماق، مەپتۇن قىلماق: ۋەھىمىلىك شاۋقۇنى ئەتراپنى قاپلىدى، سېھىرلىك دەريا ئاننا قەلبىنى يەنە ئۆزىگە بەند قىلۋالدى. * يازلار ئۆتتى باغدا بۇلبۇل خەندان ئۇرۇپ، ئېتىز-قىرلار گۇل-چېچەكىكە شۇنچە تولۇپ، ئىش قايىنىمى بەند قىلدى قىز-يىگىتنى، شاد ناخشىدىن ھەممە جايدا بەزمە قۇرۇپ.

بەند II ئى [پ] ① <ئەد> ① قاپىيە، رېتىم

ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ئۆزئارا باغلانغان شېئىرىي پارچە: بىر بەند شېئىر. ② <مۇز> مۇزدىكا ئەسىرى ياكى ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر قىسمى.

بەندە ئى [پ] ① <دىن>دىنىي ئېتىقاد بويىچە خۇداغا ئىشەنگەن ۋە ئۆز ئىختىيارى ھەم تەقدىرى خۇدانىڭ ئىلكىدە بولغان ئادەم، خۇدانىڭ قۇلى: — ئاغىنىلەر، خۇدايىم بەندەمنى كەچ قويسام قويارمەن، ئاچ قويماسمەن دەپتىكەن، قانداقلا بولمىسۇن قونالغۇغا كېلىۋالدۇق. ئەمدى تاماق يەپ ئارام ئالايلى، — دېدى ئەترەت باشلىقى سايىم. ② (جانلىقلارغا نىسبەتەن) ئادەم، كىشى: — ئۇنىمۇ بىلىمەن، — دەپتۇ ئەپەندىم، — بەختلىك بەندە ئىكەنسەن، قازىنىڭ ئالدىدا يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئۆزۈڭ قۇتۇلدۇڭ دەيمەن، خالاس. * ئۆستەڭ بويىدا نەمدە، راۋاب چالمەن غەمدە، ئىزدىمەكلار، سورىماكلار، مەن دەردى تولا بەندە. ③ كۆچمە. پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن نەرسىگە، كىشىگە بېرىلگەن، ئۇنىڭ قۇلى، شەيداسى بولغان كىشى ھەققىدە: كىتاب بەندىسى. * ئەرزىم ئىشت يۈسۈپ ئاغا، غەم ـ قايغۇدا دىلىم مېنىڭ. بەندە بولۇپ قىزىل باشقا، قالدى داغدا مېنىڭ دىلىم.

بەندەر ئى [پ] ① سودا بازارلىرىدىكى كوچىلارنىڭ كېسىشكەن دوقمۇشى: توپ مال سودىگىرى مەتقۇۋانباي تۆت كۈچىنىڭ بەندىرىدىكى پىشىق خىشلىق، كۆتۈرۈپ سېلىنغان، ئالدىغا ئاق رەختتىن سايىۋەن تۇتقان ئەينەكلىك چوڭ دۇكاندا — پوكەي ئۇستىگە چەينەك، پىيالە قويغان ھالدا يۆلەنچۈكى بار ئورۇندۇقتا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ قىزىق سودا قىلىۋاتاتتى. ② يول ئۇستىدىكى ئاچال ۋە قونالغۇ ئورۇنلاشقان جاي: ئۇلار پاراڭلىشىپ، ئاچا يولىنىڭ بەندىرىگە كەلگەندە توختاخۇن: — ئوغلۇم، سەن كېتىۋەرگىن، مەن كۆكقۇم كەنتىگە باراي. يېزا باشلىقى ئۇيۇچ كۇن بولىدى، شۇ يەردە، بۇگۈن كەچتە كەنت يىغىنى ئېچىپ كەنت باشلىقى سايلىماقچى، بىز شۇ يەردە ئۇچرىشىدىغان بولغان، — دېدى.

بەندەرگاھ ئى [پ] ① كوچا ـ رەستىلەردىكى سودا ـ تىجارەت ئورۇنلىرى. ② يول ئۇستىدىكى ئۆتەڭ ـ قونالغۇلار جايلاشقان ئاچال: پادىشاھقا: — ئى پادىشاھى ئالەم، بىزلەر بەش يۈز سودىگەردۇرمىز، بەندەرگاھقا چۈشتۇق، بەش يۈز سودىگەرنىڭ چوڭىدۇرمەن، ئەتىلىككە ماللىرىمىزنى كۆرۈپ بېجىنى ئالدۇرسۇڭ، — دەپ يانماقتا ئىختىيار قىلدى سودىگەر.

بەندىچىلىك ئى ① بەندىلەر قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، ئىش ـ ھەرىكەت: رۇستەم باغقا چۈشەيمۇ، چۈشمەيمۇ دەپ ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندا، بىردىنلا ئايۇانىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ سەيدىن قارىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى: — كىشىنىڭ ھەققىدىن، يامان ئىشتىن پەرز قىلىپ، خۇداغا ھالاللىق بىلەن ئاتمىش يىل بەندىچىلىك قىلدىم. ② ئىقتىدارسىزلىق، موھتاجلىق: — پېقىر بەندىچىلىكتە ئۆزلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا ئۇقۇشماي كىرىپ قېلىپتىمەن، رەھىم قىلسىلا، — دېدى ئوتۇنچى بوۋاي پادىشاھقا ئېگىلىپ تازىم بىلەن.

بەندىچىلىك قىلماق ① قۇللۇق قىلماق. ② قارا تاپماق: ۋاپات بولماق: موماي كۆزىگە غىلىنىدە ياش ئېلىپ: — خۇداغا شۈكۈر، مۇشۇنچىلىكلا تۇردۇم، رەھمەتلىك، خۇداغا بەندىچىلىك قىلدى، — دېدى سۆزىنى داۋام قىلىپ. ③ ئىقتىدارسىزلىق، ئاجىزلىق ۋە موھتاجلىقنى ئىپادىلەپ قويماق.

بەندىك ئى [خەن] ئورۇندۇق: ئايۇانىنىڭ تام تەرىپىگە ياغاچتىن ياسالغان كەڭ بەندىك قويۇلغانىدى.

بەنزە ئى [خەن] مەلۇم بىر ۋەزىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن قۇرۇلغان تەشكىل: رەھبەرلىك بەنزە. * كارخانىلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسىنى سەپلەش ۋە رەھبەرلىك تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىشنى نۇقتىلىق ياخشى تۈتۈش لازىم.

بەنشىرە ئى. گۆشنى ئۇششاق چاناپ، كۆك

ئاردلاشتۇرۇپ قېيما قىلىپ، جىلتە قىلىنغان خېمىردىن تۇگۈپ ياسىلىدىغان بىر خىل تاماق.

بەھر I ئى [ئە] ① دېگىمز، ئوكيان: سىرلىق سوئال ئىلكىدە مالچى باقىدۇ، يۇرىكىدە بىر دەريا مېھرى ئاقىدۇ. تەئەججۇپتە ياساپ ئۆركەش كۆكۈل بەھرى، تەپەككۇرنىڭ ئاسمىنىدا كېزەر ئەقلى. * كۆزۈم بىر نۇقتىغا قاراپ قېتىپ قالدۇ، ۋۇجۇدۇم خىيال بەھرىگە پېتىپ قالىدۇ. ② كەڭلىك؛ ئوچۇقلۇق، يورۇقلۇق: نۇرى جاھان بەھرىدە، مەلۇم مەنزىل قەھرىدە، قەبرىستاننىڭ كەينىدە، غېرىبانە مەلىدە.

بەھر مۇھىت ئۇلۇغ ئوكيان: «بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن» زامانىنىڭ بېشىدا، بەھر مۇھىت قېشىدا.

بەھر II ئى [ئە] <ئەد> ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئاروز ۋەزنىنىڭ ھەربىر تۈرى.

بەھەيۋەت سۈپ [پ+ئە] ① ناھايىتى كاتتا، زور، چوڭ: مەن ئاڭا ئېگىشتىم تۇتۇتۇم قولىدىن، يېنىمغا يانداتتىم، چوقىقىغا يەتتىم. بەھەيۋەت مۇنار بار ئىدى بۇنىدا، ئۇھ دېدىم، يۆلىنىپ بىر نەپەس ئالدىم. * شۇنچە زور تاغنىڭ بەھەيۋەت قامىتى، قېپقىزىل يالقۇن سۈپەتلىك تاشلىرى. كۆچمەن بۇلۇتلار كۆكسىگە، كۆك تېرەپ تۇرماقتا مەغرۇر باشلىرى. * مەن ئاڭا ئېگىشتىم تۇتتۇم قولىدىن، يېنىمغا يانداتتىم، چوقىقىغا يەتتىم، بەھەيۋەت دۇمباقلار، تاغلاردەك ئېغىر قاپ، نە قىلسا كۆزىدىن كەتمەس ئىدى ھېچ. ② ھەيۋەتلىك، ھەيۋەتلى قالىتىس، ۋەھىمىلىك: ئۇ ئالتىنچى كۇنىنىڭ ئاخىرىغىچە ئادەتتىكى بەھەيۋەت قەيسەرلىكى بىلەن چىداپ كەلدى. كېيىن غۇرۇرى ئاستا-ئاستا سۇنۇشقا يۈزلەندى.

بەھرە ئى [پ] ① پايدا، مەنپەئەت، نەپ: تۇراپ شۇجى ئۆز قەلبىنى ئەنە شۇ ئايدەك يورۇق ھېسابلىسىمۇ، لېكىن خەلقىقە تېخى ئاشۇ ئايدەك بەھرە بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈنلا مەيۈسلىنەتتى. ② لەززەت، مەززە، ھۇزۇر: بىرمەھەل زەپىمۇ سۆيۈنىدۇردى مېنى، ۋەتەن خويمۇ شېرىن بەھرە بىلەن. * ئايلىنىپمەن رەستىلەرنى ھارغىنمنى بىلمىدىم، ئەل يۇرۇپتۇ، يۇرت ئۇزۇپتۇ مەمۇرچىلىق بەھرىدە.

بەھرە ئالماق ← **بەھرىلەنمەك**: سۇتسىيالىزمدىن بەھرە ئالغان خەلق ئەلۋەتتە كاپىتالىزم يولىغا مېڭىشنى خالىمايدۇ. * ئۇلار خەلقنىڭ ناخشا-قوشاق بېيتلىرىنى، ھېكايە-چۆچەكلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلايدىغان، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالىدىغان بولۇپ قالدى.

بەھرە بەرمەك پايدا، مەنپەئەت، نەپ يەتكۈزمەك: بېرەر چوقۇم ۋىجدانلىق كىشى، ئەل-ۋەتەنگە تەرىدىن بەھرىنى. كۆڭۈللەرنى قىلار شاد-خۇرام، ئادا قىلىپ بۇرچى، ئەھدىنى.

بەھرە ئېچىلماق كۆڭلى ئېچىلماق، خۇشاللانماق: ناخشا پەيزىدىن بەھرى ئېچىلغان سابىر بىلەن يېزا باشلىقى مېنىڭ ئالدىمدا بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، ناخشا-ناۋا قاينىغان ئاياغدىكى چوڭ چېدىرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

بەھرىسىز سۈپ ① پايدا، مەنپەئەت ئېلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولغان: ھايات بېغىدا سەير ئەتكەنده مەن بىر گۈلنى ئەسلەيمەن، قىزىلگۈل خۇشپۇراق چاچقاندا بىر بۇلبۇلنى ئەسلەيمەن. چېپىش مەيدانىدا ئىلگىرىلىگەن دۇلدۇلنى ئەسلەيمەن، باھارىدىن بەھرىسىز كەتكەن چېۋەر ئوغۇلنى ئەسلەيمەن. ② پايدىسىز، مەنپەئەتسىز يوق: ئوغۇل-قىزلار باغۋەن بولسۇن ئەل ئۈچۈن، بۇ دەرەخنى قالدۇرمىسۇن بەھرىسىز. * بىلەتتىم بۇرۇن نامئىنى مايتاغ، ئەزەلدىن قاقاس، مۇڭلۇق جاي ئىدىك. نەپ بېرەلمەي ۋەتەن خەلقىمغە، بەھرىسىز ياتقان چۆللۈك ساي ئىدىك.

بەھرىلەندۇرمەك «بەھرىلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆكتە ئىسمىر-چىمىر يۇلتۇزلار، پەستە ئېلېكتر چىراغلىرى ئۆزىگە خاس نۇرىدىن يولۇچىلارنى بەھرىلەندۈرۈپ تۇراتتى.

بەھرىلەنمەك پ ① پايدا، مەنپەئەت،

نەپكە ئىگە بولماق؛ پايدا، نەپ، مەنپەئەت
كۆرمەك؛ پايدىلانماق؛ بەھرىمەن بولماق:
تەر ـ ئۇنچىدىن بەھرىلىنىپ مېۋىسىگە شېرىن تەم،
گۈللىرىگە پۇراق ئالغان بەشكىرەمنىك بېغى ئۇ.
دېھقان قەلبى تولۇپ پەۋەس خۇشاللىقتا، راسا
ئىشلەپ خۇشال ـ خۇرام قەنت چىشلەشىنىك چېغى
بۇ. ② لەززەت ئالماق؛ مەززە، ھۇزۇر
قىلماق: ئۇ كۈنلەردىن بىركۈنى بېغىنى ئارىلاپ،
ئۇنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرىدىن بەھرىلىنىپ سەيلە
قىلىپتۇ ۋە ھارغاندىن كېيىن ، باغىنىڭ ئوتتۇرا-
سىدىكى ئەتراپى رەڭمۇرەك گۈللەر بىلەن قاپلانغان
باراڭدا دەم ئېلىپ يېتىپتۇ.

بەھرىلىك سۈپ. بەھرە ئالغان، بەھرىلەن-
گەن: نېسىپ ئەتىكەچ ۋىسالىگىنى، بويۇڭدىن
بەھرىلىك بولدۇم، گۈلىستانىدىكى بۇلبۇلدەك
قاندىلەر ئەمدى ئارمانىم.

بەھرىمەن سۈپ. [پ] بەھرە ئالغان، بەھرە
ئالغۇچى: قەدىمدىن پەقەت قۇشلارلا بۇ يەردىن
نەپ ئېلىپ كەلگەن ئەمەسمىدى! مانا بۇگۈن
بولسا بۇ يەردىن خەلق گۈزىشىنىڭ ئەزالىرى
بەھرىمەن. * ــ يەرلىك مەھسۇلاتلارغا تولۇق
ئېغىز تەگكۈزۈڭلار، ــ دېدى دادۇي شۇجىسى
ئاشخانا تەرەپنى شەرەت قىلىپ: ــ ۋەكىلەر
سىلەرنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىكتىن بەھرىمەن ئىكەنلە-
كىڭلارنى كۆرۈپ قايىل بولسۇن.

بەھرىمەن بولماق ← بەھرىلەنمەك: تارىختا
جايلار، ئوبلاستلار ۋە باشقىلار قوشما شتات
تۈزۈمىدىكى جۇمھۇرىيەتتىن ئەمەس، بەلكى
مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىدىكى جۇمھۇرىيەتتە
ئەركىنلىكتىن ئەڭ كۆپ بەھرىمەن بولالىدى.

بەھرىمەن قىلماق پايدا يەتكۈزمەك، نەپ
بەرمەك، مەنپەئەتدار قىلماق: ھۆكۈمەت
بىزنىمۇ شۇلار قاتارىدا ساناپ، ئاشۇ پۈلدىن
بەھرىمەن قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن
قانچە رەھمەت ئېيتساق ئەرزىيدۇ.

بەھرىمەنلىك «بەھرىمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم
شەكلى: دەپ ئۆزۈمنى ئەل سۆيەر ئەل سۆيگۈ-
نىنى بىلمىسەم، چىن سۆيۈشتىن بەھرىمەنلىك
نەدە ئىكەنلۇر ماڭا؟

بەھرىۋەر سۈپ [پ] يېز ت. ← **بەھرىمەن:**
جامالىدىن ئاي بەھرىۋەر ئىدى، قېشىغا قەلەم
ھەم سەپەر ئىدى.

بەھەمەن ئى [پ] <بوت> بەھەمەن
ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق
ئۆسۈملۈك، غولى يۇقىرى قىسمىدىن شاخ-
لايدۇ، بىر تەرەپكە قىيپاش ھالەتتە ئۆسىدۇ؛
تۆۋەن قىسمىدىكى يوپۇرماقلىرى تۇخۇم
شەكلىدە ياكى سوقىچاق بولۇپ، توپلىشىپ
ئۆسىدۇ، غولىدىكى يوپۇرماقلىرى تەڭگىگە
ئوخشايدۇ؛ گۈلى چەكلىك كۈنلۈكسىمان
گۈل رېتىدە بولۇپ، كۆكۈش سۆسۈن
رەڭلىك بولىدۇ؛ پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى
دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ قان توختىتىش،
تۇرۇپ قالغان قانىنى تارقىتىش رولى بار.

بەھۇزۇر رەۋ [پ + ئە] ① ھۇزۇرلە-
نىپ، راھەتلىنىپ، بىمالال: باتۇر دادىسى
بىلەن بىللە، ئۇ كىچىچە دادىسى بىلەن بەھۇزۇر
مۇڭدىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئۇ بەكمۇ خۇشال
ئىدى. ② توسقۇنسىز، پەرۋا قىلماي،
خاتىرجەم: بەھۇزۇر ئويناماق. * ئابدۇللانىڭ
كۆلكىسى شۇنچىلىك بەھۇزۇر ئىدىكى، مېنىڭ
نەزىرىمدە پەقەت ئۆزىگە ئىشەنگەن ئادەملەرلا
ئاشۇنداق كۆلەلەيتتى.

بەۋا رەۋ [پ] مۇۋاپىق، لايىق،
تەڭ: ــ دەھشەت، ــ دېدى ئوسمان تاران ئېغىر
تەشۋىش ئىچىدە، ــ بىز بۇ تەرەپكە چاپقاندا،
ئەھۋال چاتاقلاشقان، بۇ چاغقا ئۇ يەردە قىيامەت
قايىم بولغاندۇ، لەپمۇلەپ تولغان سۇغا نېمە بەۋا
كېلىدۇ.

بەۋا كەلمەك مۇۋاپىق كەلمەك، لايىق
كەلمەك، تەڭ كەلمەك: ــ شۇنداق، تاغلار
داۋالغۇسا، دەريالار غەزەپكە كەلسە، مەن ـ مەن
دېگەنلەرمۇ بەۋا كېلەلمەيدۇ، ــ دېدى ئارسلان
ئۆزىگە ـ ئۆزى. ئۇ ئۆستەڭ سۈيى بىلەن مۇنداق

ئوبدان مۇئداشقانلىقىدىن خېلى رازى بولغانلىغا ئوخشايتتى. ئۇ يەنىلا سۆنمەك «ناخشىلىرى»نى ئاڭلاپ، كۆپ ئۇكلۇك سەكرەشلىرىگە قاراپ ئولتۇردى...

بەيئەت ئى [ئە] ← **بەيئەت قىلماق.**

بەيئەت قىلماق بىراۋغا ئۆز ئەركىنى تاپشۇرماق، قول بېرىپ مۇرىت بولماق؛ توختامغا ماقۇل بولۇپ قول ئېلىشماق؛ بىرەر پادىشاھ ياكى ھۆكۈمەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتمەك، ۋەدە بەرمەك: ــ مۇشۇ ئون كۈن ئىچىدە باج-خىراجىنى تەييارلاپ، ئالدىڭلارغا چىقىپ بەيئەت قىلايلى، ــ دەپ ئەلچىنى يانىدۇردى سودىگەر. * ئۆزۈلدى ئىختىيار تىزگىنى دەھشەت، يۇرەك قىلماس ئەقلغە ئەمدى بەيئەت.

بەيتۈلمال ئى [ئە] يېزىت ① دۆلەت خەزىنىسى، خەزىنە: ــ ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەك، مېلىك ھالالغا تايىن تاپىدۇ، باج-خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرسەن، ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلمىسەك، ئەللىك دەررە ئۆرۈپ، مېلىڭنى ھارامغا تايىن قىلىپ بەيتۈلمالغا ئالىمىز، ــ دېدى قاراقچىلار سودىگەرگە. ② دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكەن مال-مۈلۈك ۋە شۇ خىل مال-مۈلۈكنى ساقلايدىغان مەخسۇس بىنا.

بەيزۇ ئى <ئىرق> ← **بەيزۇلار.**

بەيزۇ تىلى <تىل> بەيزۇ مىللىتى ئىشلىتىدىغان تىل. ئۇ خەن-زاڭ تىللىرى سىستېمىسى، زاڭ-مىيەن تىللىرى تۈركۈمى، يى تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ.

بەيزۇلار ئى <ئىرق> دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، ئۇلار ئاساسەن يۈننەن ئەتراپىغا جايلاشقان.

بەيزى ئى <تارىخ> گۈڭنىڭ خان تەرىپىدىن گۈڭغا ئىزباسار قىلىپ بېكىتىلگەن ئەمەل ۋە شۇ بەيزىلىك ئەمىلگە تەيىنلەنگەن كىشى. ئۇ ۋاڭ بولغان مەزگىلەردىمۇ ئوردا ئىشىغا قاتنىشىدۇ.

بەيگە ئى ① ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى: سادىق روزى شۇ تاپتا گۈڭشېدىكى نۇرغۇن كادىر ۋە ئەزالارنىڭ بەيگىگە چۈشۈشكە تەييارلانغان ئاتلارىدەك تېپىچەكلەپ تۇرغانلىقىنى ئويلاپ خۇشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. ② كۆچمە. مۇسابىقە، بەسلىشىش: كېلىڭلار بەيگىگە دوستلار، سىنايىلى جەڭدە غەيرەتنى، جاسارەتنى كۆرەك ئەيلەپ تەشەككۇر مۇنبىرى كەلدى.

بەيگە ئالماق دىئال. بىرىنچى بولماق، ئۇزۇپ چىقماق.

بەيگىگە چۈشمەك پ ① چېپىشىش مۇسابىقىسىغا چۈشمەك: ئون نەچچە ئاتلىق بەيگىگە چۈشتى كىمنىڭ ئۇزۇپ چىقىشى ھازىرلا مەلۇم بولىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش-ھەرىكەتتە مۇسابىقىلەشمەك، بەسلەشمەك: ئون يىلىق ئىچكى قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە بەزى كىشىلەر تەلۈلىكتە، نادانلىقتا بەيگىگە چۈشكەنىدى. * داغ كەلتۈرمەي ئوقۇيسەن، گالستۇكنىڭ شەنىگە. قېنى دوستلار يۈز ئۇچۇن، بىز چۈشەيلى بەيگىگە.

بەيگىلىك سۈپ. ئات بەيگىسى ئۆتكۈزۈشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان، لايىق (مەيدان، جاي ھەققىدە): بىر بەيگىلىك يەرگە ئۆستەڭمۇ ئېلىنغانۇ، لېكىن ئۇنى ياۋا چوشقىلار بىرلا كېچىدە تىلىغاپ تىندۇرۇۋەتكەن. كەتكەن گۈڭ، چىقىقان چىقىم دېھقانلارنىڭ ئۇستىگە سېلىق بولۇپ چۈشۈۋەرگەن...

بەينەلمىلەل ئى [ئە] تارىخ. خەلقئارا، ئىنتېرناتسىئونال: شائىر ئاق مەسچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، شۇ يەرغان سەل پەسەيگەندەك بولدى. ئۇ قەدىمنى تېزلىتىپ، «بەينەلمىلەل كىتابخانىسى» ئالدىغا بېرىۋالدى-دە، كىتابخانىغا كىرىپ، چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن چۈيۈن مەشكە بىرئاز قاقلىنىپ ئىسسىندى.

بەينىسپىرىق ئى <بوت> يوپۇرماق ۋە غوللىرى سېرىق ئۆسۈدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ سېرىق چېچەكلەيدۇ؛ مال

بەك يەيدۇ.

بەيئى ئى [ئە] سېتىش.

بەيئى قىلماق ساتماق، سودا قىلماق؛ كېلىشمەك: بازار ئەھلى ھەممىسى بولدى جەمئىي، ئۇنىڭ باھاسىنى قىلماقچى بەيئى.

براخما ئى [سانس] <دىن> ھىندىلارنىڭ دىنىي چۈشەنچىسىدە بارلىقنى ياراتقۇچى، تەڭرى، خۇدا.

براخمان ئى [سانس] <دىن> ① براخما دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى. ② ھىندىستانداىكى براخما دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئەڭ يۇقىرى بىر تەبىقە.

براخمانىزم ئى [سانس+ر] براخمان دىنى.

براشۇرا ئى [ر] <مەت> كىچىك كىتاب، كىتابچە؛ رىسالە.

براك سۈپ [ر] ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆلچەمگە توشمىغان، يارامسىز؛ سۈپەتسىز: براك مال.

* ئۇلار ئايلىنىپ قىلىنۋاتقان ئىشلارنى، ئىشلىنىۋاتقان ماتېرىياللارنى كۆزدىن كەچۈردى. بۇ يەردە ئىشلىتىۋاتقان نەرسىلەرنىڭ تولىسى براك ماتېرىياللار ئىدى.

براكچى ئى. ئۆلچەمگە توشمايدىغان، يارامسىز مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغۇچى ئىشچى.

براكلاشماق پ. يارامسىزلاشماق، كېرەكسىزلەشمەك، سۈپەتسىزلەشمەك.

براكلىق «براك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بروتسىللىيوز ئى [ئىنگ] <زوئول> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل، كېسەل قوزغاتقۇچىسى بروتسىللىيوز تاياقچە باكتېرىيىسى. ئۇ ئۆچكە، كالا، قوي، چوشقا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ بالا تاشلاش كېسىلى بولۇپ، نەسىلىنىش ئەزالىرىنىڭ يالليۇغلىنىشى، بالا تاشلاش، تۇغماسلىق ۋە باشقا ئەزالارنىڭ يالليۇغلىنىشى قاتارلىق ئالامەتلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ؛ ئېغىز، جىنسىي يول ۋە تېرىدىكى زەخمىلەر ئارقىلىق يۇقىدۇ. ئۇ يەنە كېسەل ھايۋانلارغا دائىم يېقىن تۇرىدىغان مالچىلارغىمۇ يۇقىدۇ. بۇ نام ئەنگلىيىلىك دوختۇر داۋىد بروتسې (David Bruce)نىڭ نامىغا بېرىلگەن.

بروم ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى Br(Bromium)، توق قوڭۇر رەڭدىكى تۇتۇنلۇك سۇيۇقلاۋۇق؛ تەسىر قىلغۇچى ئۆتكۈر پۇراققا ئىگە؛ خىمىيۋى خۇسۇسىيىتى بىرقەدەر ئاكتىپ بولۇپ، كۆپ ئېلېمېنتلار بىلەن بىۋاستە بىرىكەلەيدۇ؛ تېرىنى قاتتىق چېرىتىش رولىنى ئوينايدۇ؛ سانائەتتە بوياق ئىشلەپچىقىرىشتا قوللىنىلىدۇ؛ خىمىيۋى بىرىكمىسى تىنچلاندۇرۇش دورىسى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

بروني ئى [ر] <ھەرب> ھەربىي پاراخوت ياكى برونېۋىكلارغا ئوق ئۆتمەسلىك ئۈچۈن سىرتىدىن قاپلىنىدىغان پولات ياكى باشقا قاتتىق مېتال.

بروني تېشەر ئوق <ھەرب> تانكا، برونېۋىكلارنىمۇ تېشىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان زەمبىرەك ئوقى.

برونېۋىك ئى [ر] ئۇرۇشلاردا ئىشلىتىلىدىغان ۋە سىرتى ئوق ئۆتمەيدىغان پولات تاختا بىلەن قاپلانغان ھەربىي ئاپتوموبىل ياكى پويىز: ئەنە گومنداڭدىن ئولجا چۈشكەن بىر برونېۋىك ۋە ئىككى تانكىمۇ زەنجىر تاپاندىلىرىنى شاراقلىتىپ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى توشۇماقتا.

برونېۋىك ئاپتوموبىل <ھەرب> پولات قاپقاق ۋە قورال ئورۇنلاشتۇرۇلغان بالونلۇق ئۇرۇش ئاپتوموبىلى.

برونېۋىك قىسىم <ھەرب> تانكا، برونېۋىك، ئۆزى يۈرەر زەمبىرەك ۋە توشۇش ئاپتوموبىلى قاتارلىقلارنى ئاساسىي قورال-جابدۇق قىلغان قىسىم.

بروئون ئى. ئەنگلىيە بوتانىكا ئالىمى روبېرت بروئون (Robert Brovn).

بروئون ھەرىكتى <فىز> مىكرو زەررىچىلەر ئاقما جىسىمدا لەيلەپ تۇرغاندا، ئەتراپتىكى مولېكۇللارنىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن ئۇزلۇكسىز ھالدا تەرتىپسىز ھەرىكەت قىلىدۇ. زەررىچە قانچە كىچىك بولسا ھەرىكىتى شۇنچە تېز بولىدۇ. ئەنگلىيە بوتانىكا ئالىمى بروئون مىكروسكوپ ئارقىلىق بۇ خىل ھادىسىنى سەزگەچكە «بروئون ھەرىكتى» دەپ ئاتالغان.

بريگادا ئى [ر] كونا ① لۇي. ② ئەمگەك-نىڭ مۇئەييەن بىر تۈرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان كوللېكتىپ: پاختىكارلىق بريگادىسى.

بريگادىر ئى [ر] كونا. ئىشلەپچىقىرىش بريگادىسىنىڭ باشلىقى.

بريليانت ئى [ر<فران] <گېئول> كېسىلىپ، تاراچلىنىپ، ھەر خىل شەكىلگە كەلتۈرۈلگەن؛ ئۈستىگە ھەل بېرىلگەن ئالماس.

بلوك ئى [ر<ئىنگ] كونا ← **گۇرۇھ**.

بلىنداژ ئى [ر<پ] <ھەرب> ئۇرۇش مەيدانلىرىدا يەرنى قېزىپ تەييارلىغان ھەربىي ئىستىھكام ياكى گازارما. بۇ خىل ئىستىھكامنى تەييارلاشقا بېتون، لاي، ياغاچ قاتارلىق ماتېرىياللار ئىشلىتىلىدۇ: زەپەر ئاكا ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ئاشۇ بوران-چاپقۇنلۇق يىللارنى — ئارغىماق منىپ، دۇشمەن بلىنداژلىرى ئۈستىدىن ئۈچۈپ ئۆتكەن قىران ياشلىق چاغلىرىنى سېغىنىش بىلەن ئەسكە ئالدى.

بوپا ئى ① رەخت، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەرگە ئوراپ، تېڭىلغان، چىگىلگەن تۇگۈنچە، يۈك: ئايمۇخانىنىڭ ئېسىگە خېلى يىللاردىن بېرى ئوراپ، ساقلاپ يۈرگەن بوپىسى كەلدى — دە، بوپىسىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. * رەخت ساتقۇچى سول تەرەپتىكى شېرىنكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوڭان بىر بوپىنى ئالدىدىكى كىشىگە ئۇزاتتى. ② كۆچمە. كۆڭۈلدىكى ئەندىشە، ھاجەتسىز غەم-غۇسسە؛ مەسىلەن: ئىدىيىۋى يۈك.

بوپا تاشلىماق پ. كۆڭۈلدىكى ئەندىشە-لەرنى، ئىدىيىۋى مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ يەڭگىللەشمەك: بەزى يولداشلارنىڭ ھازىرغا قەدەر بوپا تاشلىغىنى يوق.

بوپبوش سۈپ. پوتۇنلەي بوش، ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق، پوتۇنلەي قۇرۇق: بوۋاي ئۆزىنى زەئىپ، قېرى ۋە بىرىنچى سوغۇق ئۇرۇپ كەتكەن خازانغا ئوخشاش ھېس قىلدى. ئەمدى ئويغاندى، ئەتراپى بوپبوش ۋە قاپقاراڭغۇ ئىدى.

بوپلاتقۇزماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئوغلۇم، ئەمدى بىز بۇ يەردە يەنە تۇرالمايمىز، سەن بېرىپ تىجارەت دۇكىنىدىكى گەزلىمە رەختلەرنى دەرھال بوپلاتقۇزغىن، ئات-قېچىرلارغا ئارتىشقا ئەپلىك بولسۇن! — دەپتۇ سودىگەر ئوغلىغا.

بوپلاتماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خوجايىن خىزمەتچىسىگە كىيىم-كېچەك ۋە باشقا يۈكلىرىنى چوك-چوك قىلىپ بوپلاتتى-دە، يولغا چىقىشقا تەييارلىنىشنى ئېيتتى.

بوپلاشماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەمدى ئىش ئورنىدىن چوك چېدىرغا كېلىۋاتقان ئەزالار يىراقتىن كېلىۋاتقان تراكتورنى كۆردى، كىمدۇ بىرى ئۈيگە قايتىدە-كەنمىز دەپ بولغۇچە ھەممىسى دۇركىرەپ يوتقان-كۆرپىلىرىنى بوپىلىشىپ، كۆتۈرۈشۈپ چىقىشتى.

بوپلانماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — يولداش! ئاشۇ قىزىل قەغەزگە بوپلانغان يۈك يېپىلارنى ئېلىڭ! مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى خېرىدار پركاز چىكقا.

بوپلىق سۈپ ① بوپا قىلىنغان، بوپلانغان: كارۋانلارنىڭ قوڭغۇراق ئاۋازلىرىنىڭ يېقىنلىشىشىغا

دەرىجىسى: قويىنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈشكەن ئىككى قاسساپ ئوتتۇز بەش كىلوگرام كەلگۈدەك دەپ بوداشتى.

بوداق ئى. بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارى، ھالىتى توغرىسىدا قىلىنغان مۆلچەر، پەرەز؛ بوداق بوداققا كەلمەك.

بوداق بوداققا كەلمەك مۆلچەرلەنگەن ئىش ۋە نەرسە شۇ مۆلچەر بويىچە چىقماق: بۇ ئىشنى بەك ئاددىي چاغلىماڭ، چۈشچىكدا بىرەر ئىشنى ئوڭۇشلۇق ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئانچىلا ئوڭاي ئەمەس. جاھاندا بۇنداق بوداق بوداققا كەلمەيدىغان ئىش كۆپ.

بودالماق «بودىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆيىمىزنىڭ ئارقىسىدىكى كىچىك مېۋىلىك باغ بوغالتىرنىڭ قەدەملەپ كۆرۈشىچە بەش پۇڭ بودالغانىدى، ئەمما بۇ قېتىم گۈڭ سالغاندا تۆت پۇڭ ئالتە لى چىقتى.

بودەك I ئى. ئالتۇن، كۈمۈش، تۇچ، مىسلارنى شار شەكلىگە كەلتۈرىدىغان قېلىپ.

بودەك II سۈپ. تولغان، تولۇق ئەت ئالغان: بودەك ئۇجمە. * — نېمە ئۇچۇن تىللىدى، نېمىدەپ؟ — ئاق ئۇجمىنىڭ بودىكى دەپ!

بودەكشىمەك پ. تولۇق ئەت ئالماق، تولماق: سۇ ۋاقتىدا كىرگەچكە بۇغداي دانلىرى بودەكشىكە باشلىدى.

بودىماق I پ. بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارى، ھالىتىنى ئۆزىچە پەرەز قىلماق، مۆلچەرلەمەك، قىياس قىلماق: ئالدىنقى كۈنى غەيرەت سايلىققا چۈشۈپ، كۆچەتزارنى كۆزدىن كەچۈردى، ئۆزىچە ھەربىر تۈپ كۆچەتنىڭ نەرخىنى قورسىقىدا بوداپ چىقتى. * بۇۋاي يېكلىرىنىڭ نەرخىنى قايتا بوداپ كۆرۈپ پىسكۈندە كۈلدى.

بودىماق II (توغرىسى: بوردىماق) ← **بوردىماق.**

بور I ئى [ر «لات] <خەم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى B (Borum)، كرىستال ئەمەسلىرى يۇمشاق ۋە پاراشوكسىمان بولۇپ، يېشىل قوڭۇر رەڭدە، كرىستال ھالەتتىكىلىرى ناھايىتى قاتتىق بولۇپ، پارقىراق كېلىدۇ. بور نېيترون سۈمۈرىدۇ، شۇڭا يادرو رېئاكسىيىسىدە كونترول قىلغۇچى كالىتەك قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قېتىشما، راكېتا يېقىلغۇسى ۋە فارفور ئېمالى تەييارلاشتا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

بور II ئى① <گېئول>① كالتسىي كاربوناتنىڭ يەنى ھاكتاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق بىر تۈرى. ② ھاكتاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق تۈرىدىن ياسالغان ھەمدە دوسكىغا خەت يېزىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل بۇيۇم.

بور دەۋرى <گېئول> ئوتتۇرا ھايات ئىرا-سىنىڭ ئۈچىنچى دەۋرى، تەخمىنەن 60 مىليون يىلغا سوزۇلغان. بۇ دەۋردە تاغ ھاسىل بولۇش ھەرىكىتى ناھايىتى تېز بولغان؛ بور جىنسلىرى ئىنتايىن قېلىن بولغان يەر قاتلاملىرىنى شەكىللەندۈرگەن؛ ھايۋاناتتىن دىنازاۋرلار بەك تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاخىرقى مەزگىلگە كەلگەندە تەدرىجىي يوقالغان، بېلىق ۋە قۇش تېپىدىكى ھايۋانلارمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار كۆرۈلۈشكە باشلىغان؛ ئۈسۈملۈكلەردىن گۈلۈك ئۈسۈملۈكلەر ناھايىتى تەرەققىي قىلغان، ئىسسىق بەلباغ ئۈسۈملۈكلىرى ۋە كەك يوپۇرماقلىق دەرەخلەرمۇ كۆرۈلۈشكە باشلىغان.

بور سىستېمىسى <گېئول> ئوتتۇرا ھايات گۈرۈپپىسىنىڭ ئۈچىنچى سىستېمىسى. ئۇ بور دەۋرىدە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بورا ئى. ئاقلاپ يېرىلغان قومۇش ياكى چىغدىن توقۇلغان بىسات: قىرلىرى تىتىلىپ كەتكەن بورا ئۇستىدە چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن

بىر ئادەم ئولتۇراتتى.

بۇرا توقۇماق ئاقلاپ تەيىارلانغان قومۇش، چۆپ تاللىرىنى بىر-بىرىنىڭ ئارىلىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، كىرىشتۇرۇپ، توقۇلما ھالەتكە كەلتۈرمەك: ــ ئۇلارنىڭ تەننەرخى بەك ئەرزان دەيدىغۇ؟ ــ سۇلايمان ئالدىغا ئېتىنى دېۋىتتى، ــ ئۇلار بىر بېغىنى ئون بەش پۈتۈمدىن ئالدىكەنغۇ، ئۇنچىلا ئەرزان ساتقۇچە بورا توقۇيلى بولمسا!

بۇرا قىياق <بوت> قىياق ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق، سامان غولۇق ئۆسۈملۈك، سۇدا ئۆسىدۇ؛ غولى ئۇچ قىرلىق، يوپۇرمىقى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن، گۈلى يېشىل قوڭۇر رەڭدە؛ بورا توقۇشتا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇرا ياندۇرماق توقۇلغان بورا مەلۇم ئۆلچەمگە يەتكەندىن كېيىن قومۇش تاللىرىنىڭ ئۇچلىرىنى ئېگىپ چاسىلماق.

بورات ئى [ر<لات] ← **بورات كىسلاتا**.

بۇرات كىسلاتا <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى H_3BO_3، ئاق رەڭلىك كرىستال؛ بېلىق قاسىرىقى شەكىللىدە بولىدۇ؛ سۇدىكى ئېرىتمىسى ئاجىز كىسلاتالىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ ئەينەك ۋە فارفور قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ؛ دورىگەرلىكتە دېزىنفېكسىيىلىگۈچى ۋە چىرىشتىن ساقلىغۇچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بوران ئى ① توپا-چاڭ ئارىلاش چىقىقان شىددەتلىك شامال: گۈلەمبەر نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا، تۆيۈقسىز بوران چىقىپ، قۇيۇنلار ئۆچۈشقا باشلاپتۇ. * «شامالباغ» گۈزىشىغا كەلگىنىمگىمۇ بىر يىل بولاي دەپ قالدى. ماي ئېيىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا تۆيۈقسىز بوران ئاپىتى يۈز بەرگەچكە، گۈزىشى پارتكومى قۇتقۇزۇش خىزمىتى ئىشلەش ئۈچۈن كادىرلارنى بىرقانچە نۇقتىلارغا ئەۋەتتى. ② كۆچمە. داغدۇغا ۋە شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەت: ــ ھە، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ قانداق شامال بولاتتى، شامال ئەمەس، ئىنقىلاب بوردى-دە! ــ دېدى رەيھان كامىلغا.

بوران چېچىكى دىئال ← **مامكاپ**.

بۇران چىقماق ① توپا-چاڭ ئارىلاش شىددەتلىك شامال پەيدا بولماق، كۆتۈرۈلمەك: دورغا دېگەن بوراندا يول ماڭماي دۇ، ــ دېدى بوۋاي، ــ ئۇلار بوران چىقسا بىرىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ياتىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئېلىپ بارغاندا تەھدىت سالغاندىن، ۋەھىمىلىك شىددەتلىك ھالەت پەيدا بولماق: ئاتالمىش «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش بوردى چەقىپ تىنچ-ئىنتىپاق ۋەزىيەتكە ۋە خەلق ئىگىلىكىگە ئېغىر بۇزغۇنچىلىق سالدى.

بوران-چاپقۇن ① يامغۇر ئارىلاش چىققان قاتتىق بوران: ئات-ئۇلاغلىرى چارچىغان، بوران-چاپقۇن، ھۆل-يېغىندا قالغان يولۇچىلارنى يۇمشاق ئورۇن، ئاش-ئوزۇق، ئۇسسۇلۇق بىلەن تەمىنلەشتىنمۇ ئۇلۇغراق ئىشمۇ بارمىكىن؟ ② كۆچمە. ئىلگىرىلەش داۋامىدىكى ئېغىر توسقۇنلۇق، قاتتىق قېينىچىلىق، ئوڭۇشسىزلىق: پەرھات دوستىغا سەممىي تەسەللى بېرىپ: ــ تۇرمۇش بىز مەكتەپتە ئويلىغاندەك ئەمەس ئىكەن، بۇنىڭدىنمۇ قاتتىق بوران-چاپقۇنغا دۇچ كېلىشىمىز مۇمكىن، ئۆزىمىزنى يوقتىپ قويساق بولمايدۇ، ــ دېدى.

بوران-چاپقۇنلۇق بوران-چاپقۇنى بار، بوران-چاپقۇنغا تولغان: ــ جۇڭغار داللىرى بوران-چاپقۇنلۇق، بىرئاز قاردىاپ قالغاندەك كۆرۈنىسىز، ــ دېدى ئەخمەتجان قاسىم. * ئەمدى ئىنقىلابنىڭ بوران-چاپقۇنلۇق دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى. يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بەرپا قىلىندى.

بوراندەك رەۋ. تېز، چاپسان، ئىنتىلىك: قاسىم قارىي ئايالىنىڭ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ يالۋۇرۇشلىرى، نەسىھەت قىلىشلىرىغا قارىماي،

دەرغەزەپ بىلەن ئۆيدىن بوراندەك چىقتى ـ دە، ئۇدۇل ئابدۇقېيۇم كېسەرنىڭ ئۆيىگە ماڭدى.

بورانقۇش ئى [بوران+قۇش] <زوئول> تېنى قارىلىغاچقا ئوخشايدىغان، ئېغىزى ئىلمەك، قاناتلىرى قارا، پۇتىدا ئۇزۇش پەردىسى بار، تىرنىقى قارا، دائىم دېڭىز ئۈستىدە ئۇچۇپ يۈرۈپ بېلىق ۋە راك قاتارلىقلارنى يەيدىغان بىر خىل قۇش: ئالغا! ئالغا! ئالغا! بۇيۇك ئىقبالىغا... يالقۇنلۇق ساداسىن تەۋرىنىپ تاغ، تاش، يۇكسەككە ئىنتىلەر بورانقۇشىدەك، مۇرىگە تېرەپ بارلىق ۋەتەنداش.

بورانلىق سۈپ ① بورىنى بار، بورانغا تولغان: مۇزەپىپەر سۆزىنى تۇگىتىپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ بىرپەستىلا يامغۇر ۋە بورانلىق تۈن قويىندا غايىب بولدى. ② كۆچمە. كەسكىن، شىددەتلىك، كۈرەشكە تولغان: بورانلىق يىللارنىڭ شائىر لاچىنى، كۆكسىدىن چېچىپ قان، كېلەچەككە پارلاق ئۈمىدلەرنى يېزىپ كەتتى.

بورداتماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باي ئۆزى بورداتقان ئىككى قويۇنىڭ بىرىنى قازىغا، يەنە بىرىنى يۈسۈپ بەگكە خۇپىيانە ھالدا ئاپىرىپ بېرىپ، تەلىپىنى ئېيتقان بولسىمۇ ھېچىبىر ئۈنۈمى بولمىدى.

بورداشماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ يىل چارۋىچىلىق كەسىپى ئائىلىلىرى دۆلەتكە سېتىپ بېرىدىغان تاۋار چارۋىلارنى ئەستايىدىل مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن بورداشتى.

بورداق سۈپ. گۆش ئۈچۈن بېقىپ سەمرەتىلگەن؛ سېمىز: سۈپىنىڭ بىر چېتىگە كانار ئورنىتىلغان بولۇپ، بورداق قوينىڭ گۆشى ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. * ھە ئۇنىتۇپ قېلىپتىمەن، ساتىدىغان ئىككى بورداق قويىم بار كادىر سىلىمۇ يا؟ نەچچىدىن كېلىشكەن، قويىنى ئەكىلىپ، ئاندىن پۇلغا قول سۇنسىلا يېگىت، جۇگۇسىلا!

بورداق گۆش بوردالغان چارۋىنىڭ گۆشى؛ سېمىز **گۆش**: — بۇگۈن تەمىنلەشىنىڭ بورداق گۆشىگە ئۇچراپ قالمىدىڭمۇ، نېمە؟ ئەركىن بازارنىڭمۇيا؟ — دەپ سوراپ قالدى غەنىدىن دوستى ئەنۋەر.

بوردالماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل پىرمىدا ئىككى قوتان قوي ۋە بىر قوتان ئۆكۈز سېمىز بوردالدى.

بوردانماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بوردىماق پ. مەخسۇس بېقىپ سەمرىتمەك: ئەپەندىمىنىڭ قوي بوراۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپقان مەھەللە بايلىرىنىڭ بالىلىرى ئەپەندىمىنى ئالداپ قويىنى يەۋېلىشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ.

بوردۇ ئى [فران] ← **بوردۇ سۇيۇقلۇقى.**

بوردۇ سۇيۇقلۇقى <دېھ> مىس سۇلفات، ھاك ۋە سۇ بىلەن ياسالغان دېھقانچىلىق دورىسى، زىراتىلەرگە پۈركەلگەندە بىر قەۋەت نېپىز پەردە شەكىلدە قېتىۋېلىپ كېسەل مىكروبلىرىنىڭ ئۆسۈملۈك تېنىگە كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. بۇ دورا فرانسىيىنىڭ بوردۇ (Bordeaux) دېگەن يېرىدە بۇرۇن ئىشلىتىلگەنلىكى ئۈچۈن شۇ جايىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

بورسۇق ئى <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان، تۇكلىرى ئومۇمەن كۈل رەڭ، قورساق بىلەن تۆت پۇتى قارا بولىدۇ، بېشىدا ئۈچ تال ئاق ئالىسى بار؛ بارماق ئۇچىدا ئۇزۇن ۋە ئۆتكۈر تىرناقلىرى بولىدۇ، توپا كولاشقا ماھىر، تاغ باغرىلىرىدا كامار كولاپ ياشايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ھېيىنىڭ كۆيۈكىنى داۋالاشتىكى ئۈنۈمى ياخشى؛ «قاشقىئوغلاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بورغۇل ① سۈپ. پاختەك تۇكى رەڭلىك (ئات ھەققىدە): بورغۇل ئاتقا مىنىپ ناتونۇش بىر ئادەم كېلىۋاتاتتى ② ئى. پاختەك تۇكى رەڭلىك ئات: ناسىر ئات ئېغىلىدىن ئېگەر-

له‌گلىك بورغۇلنى يېتىلەپ چىقتى ـ ده، هويلىدىن مىنىپ چىقىپ كەتتى.

بورۇن ئى [خەن] جان ت. باشقا بىرسىگە ۋەكالىتەن مەسئۇلىيەتىنى ۋاقىتلىق ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى؛ كېپىل: ئۇلار «قىز ئوغرىلاش» ئويۇنى قىلماقچى، ئەپلەشمىسە، قىزنى ئالماس ئۇچۇن بورۇنغا ئالماقچى بولۇشتى.

بورۇن بولماق باشقىلار ئۈچۇن مەسئۇلىيەتىنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالماق؛ كېپىل بولماق: ئەخمەت 5000 يۇەنگە بىر ئايلىق بورۇن بولۇپ ئوسماننى قۇتۇلدۇرۇپ قويدى.

بورۇن قىلماق باشقا بىراۋنى ئۆزى ئۈچۈن مەسئۇلىيەتىنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى كىشى قىلىپ بېكىتمەك، كېپىل قىلماق: مەن بۇ ئىشتا تاغام ئەخمەتنى ئۆزەمگە بورۇن قىلىمەن، چۈنكى تاغام مېنى تولۇق چۈشىنىدۇ.

بورۇنلۇق «بورۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: نادان ئادەملەر ئۆزىگە ئىشەنچلىك بولمىغان ئادەملەرگە بورۇنلۇق قىلىدۇ.

بورىچى ئى. بورا توقۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: شۇنداق قىلىپ، بايىنىڭ كۆزى ئاشۇ بوردىچىنىڭ قىزىغا چۈشۈپ قالدى ـ ده، ئۇنى قانداق قىلىپ قولىغا كەلتۈرۈش هىيلىلىرىنى ئويلاپ تاپتى.

بورىچىلىق ئى. بورا توقۇش ۋە سېتىش كەسپى: بىرقانچە يىل ئۇ يەر، بۇ يەردە قاڭقىپ يۈرگەن رىشىت هاجىم ئاخىر ئۆز يۇرتىغا كېلىپ ئەر ـ خوتۇن بوردىچىلىق قىلىشقا كىرىشتى.

بوردىچىلىق قىلماق بوردىچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق: ـــ هە، ئەمدى بوردىچىلىق قىلماقچى بولۇپسەن ـ ده، تېخى، ـــ دېدى تۇردى مۇھەممەتكە.

بورىيا ئى [ئە<پ] يېزت. ←بورا: ماڭغان دەريا، ياتقان بوريا (ماقال). * تەكەببۇر ئەيلىدى شەيتان، ئۇنىڭدىن روھى سىياھ بولدى. قومۇشنى كۆرمىدىڭلارمۇ، باش چىقاردى بوريا بولدى.

بوز I سۈپ. كۆكىسە مايىل ئاق رەڭ: بوز ئات. بوز قوي. بوز ئېشەك. بوز كېيىك. * كۆزگەزمىگە قويۇشقا يارىغۇدەك بوز ئېشەكتىن بىرى ئۇزۇن قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، بىزگە قاراپ تۇراتتى. * ئېتىم بوز ئات، ئېتىم بوز ئات يالىڭنى ئۇزات. بۇگۈن ئاخشام يار قېشىغا يەتكۈزگىن بوز ئات.

بوز ئالا ئاساسەن بوز تۈسى بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان ئالا: بوز ئالا تايىنى مىنىپ، ساي تۆۋەن قاچقان. دۇشمەن ئاتلىق قوغلاپ كەلسە بېشىنى چاپقان.

بوز تورغاي <زوئول> بىر خىل قۇش، پەيلىرى قىزغۇچ، قوڭۇر سەپكۈنلىرى بار، تۇمشۇقى كەچىك هەم ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ قانىتى چوڭ بولۇپ ئېگىز ئۇچىدۇ؛ يېقىملىق سايرايدۇ: هاۋادىكى بوز تورغاي، سايرىمىسا ئۇ نە بولغاي، بۇ چۆللەردە جېنىمنى قېينىمىسا ئۇ نە بولغاي.

بوز توشقان <زوئول> تۈكلىرى كۈل رەڭگە مايىل توشقان: ئەتىگەندە شەبنەمدە، يورغىلايدۇ بوز توشقان، يېڭى تۇتقان يارىمىنى، ئاغزىغا شىكەر قوشقان.

بوز تۈلەك <زوئول> تۇغۇلغىلى ئىككى يىل بولغان، ئەمدى بىرىنچى قېتىم تۈلەش ئالدىدا تۇرغان قارچىغا. بۇنداق قارچىغىنىڭ قۇيرۇقى ئون بىر تالدىن ئاشمايدۇ، رەڭگى بوز كېلىدۇ.

بوز تۈلكە <زوئول> تۈلكىنىڭ بىر خىلى، تۈكى ئاچ سېرىق بولۇپ، كۈل رەڭگە مايىلراق كېلىدۇ، تۇتىلىرى سەل نېپىز بولىدۇ.

بوز غورۇلاي <زوئول> چوڭلۇقى قارا قۇشقاچتەك، قۇيرۇقىدا قارامتۇل بەلدەم بار، تۇمشۇقى ئىلمەك، بېشى يوغان بىر خىل غورۇلاي.

بوز لاچىن <زوئول> تۈلەككە كىرمىگەن لاچىن: تام بېشىدا ئولتۇرغان، بويىنى ئالا بوز لاچىن. مەھەللىگزگە مەن كەلدىم، ئۆيىگزگە يول ئاچبلك.

بوز يۇلغۇن قوۋزىقى ئورۇق، چېچكى بوز، تېگىدىنلا شاخلايدىغان يۇلغۇن.

بوز II سۈپ ① ئېچىلمىغان، تېرىلمىغان، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن: بوز يەر، بوز توپا. * بۇغداي تەرسەك كۆزگە تەر، ئارپا تەرسەك بوزغا (ماقال).//ئۇلار ناشتىدىن كېيىن گەمە ئارقىسىدا ئاچقان بىر پارچە بوزغا كەلدى. ② ئۆيلەنمىگەن، تۇرمۇش تەجرىبىسى كەم، چېنىقمىغان: بوز يىگىت.

بوز توپا قۇۋۇتى ئاجىز، زىرائەت تېرىلىپ مۇنبەتكە ئايلانمىغان، بوز قۇم ئارىلاش تۇپراق.

بوز يەر <دېھ> تېرىقچىلىق قىلىنىپ باقمىغان، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن يەر: ــ راستىنى ئېيتسام، كەتمەندىن تېخى زېرىككۈدەك بولمىدىم، لېكىنزە، قارىسام، دېھقان ئۇچۇن بارغانسېرى ياخشى كۈنلەر بولۇۋاتىدۇ. ھۆكۈمەت بوز يەرلەرنى قانچىلىك ئېچىۋالسا ئالار ئۆزەكلارغا ھېساب، ــ دېدى.

بوز يەر ئاچماق← **بوز يەر ئۆزلەشتۈرمەك:** خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىش ئۇچۇن ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قول تەۋرىتىپ بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلىشى خەلق دۆلىتىنى ئوبدان قۇرۇش ئۇچۇن ناھايىتى چوڭ مەدەت.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرمەك بوز يەرگە سۇ باشلاپ، ئېتىز ياساپ تېرىمغا ئايلاندۇرماق: بۇ بىر يىل ئىچىدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سېپىدىكى يولداشلار جاپا ــ مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك يارىتىش روھىنى چوقۇم جارى قىلدۇرۇش لازىم.

بوز يىگىت ئۆيلەنمىگەن، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ــ چۇچۇكىنى تېتىمىغان، تۇرمۇش تەجرىبىسى كەم، چېنىقمىغان يىگىت: ــ قېنى ئالدى بىلەن ئۆزەڭنىڭ گېپىڭنى قىل، تېخىچىلا تىزىڭنى قۇچاقلاپ يۇرەمسەن، ئۆيلەنمىگەن بوز يىگىت، چىڭگىلىك باشتىن بىرەرنى تاپمىدىڭمۇ تېخى...، ــ دېدى ئاۋۇت ئاكا تۇرسۇنغا چاقچاق قىلىپ.

بوزا ئى. تېرىق، ئارپا قاتارلىق ئاشلىقلارىدىن ياسىلىدىغان: كەيپ قىلىش رولىغا ئىگە بىر خىل ئىچىملىك: سۆيۈملىقان يېگى پىشقان گۆش، شورپا ۋە بىر چىنىدىن بوزا ئېلىپ كىرىپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى.

بوزا سالماق يېرىك تارتىلغان تېرىق، ئارپا قاتارلىقلارنى دەسىلەپ قاينىتىپ، كېيىن ئېچىتىش ئارقىلىق ئىچىملىك تەييارلىماق: ــ بىزگە چاي قاينىتىپ بېرىدىغان خوتۇنۇمۇ يوق، بىزگە خوتۇنۇمۇ شۇ، بالا ــ ۋاقىمۇ شۇ، ئۆي ــ جاھانمۇ شۇ دېگىنە، مانا مۇشۇ سالغان بوزامدىن باشقا نېمەم بار ئەمدى؟ ــ دېدى رازىق دوستى نامانغا.

بوزارتماق «بوزارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارقىمۇئارقا ياغقان يامغۇر، ئارىلاپ قىزىتىپ تۇرىدىغان ئاپتاپ خادا ياغاچقا ئېسىلغان بايراقنى بوزارتىۋەتكەنىدى.

بوزارماق پ. رەڭگى ئۆزگىرىپ بوز ھالەتكە كەلمەك: مەستۇرە بوزىرىپ كەتكەن كۆك بوغچىسىنى ئۆيدىن ئىزدەپ ئاران تاپتى. * ھاۋا سەل يېلىپ قالغان بولسىمۇ، دەرەخلەر تېخى قىشلىق ئۇيقۇدىن ئويغانمىغانىدى، تام تۇۋىلىرىدە توپا ــ چاڭ قونغان قالدۇق قارلار بوزىرىپ كۆرۈنەتتى.

بوزاڭ سۈپ. بوزارغان، بوز ھالەتتىكى: ئۆگەي ئانا ئەمدى بوز قويىنى ئۆلتۇرۇپ بالىغا يېگۈزگىلى تۇرۇپتۇ. بوز قوينىڭ گۆشىمۇ تۇگەي دېگەندە بالا: ــ ھە ئانا، ئالەم بوزاڭ تۇردىغۇ؟ ــ دەپتۇ.

بوزاڭ توپا بوزارغان، بوز تۇسكە كىرگەن توپا.

بوزاڭلاشماق پ. بوزارغان ھالەتتىكى رەڭ ياكى تۇسكە كەلمەك: ھاۋا بوزاڭلاشتى.

بوزەك سۈپ. باشقىلارغا تاقابىل تۇرالمايدىغان، قارشىلىق قىلىش ئىقتىدارى كەم؛

ئانىي: ئارزۇگۈلنىڭ نەزىرىدە زورىخان «كىچىك بالا» ئىشقا بۇيرۇسىمۇ ماڭىدىغان «ئەخمەق»، بوزەك خوتۇنلاردىن ئىدى.//بوزەكنى بوزەك ئەتمىسەڭ، قىيامەتتە سورىقى بار (ماقال).

بوزەك ئەتمەك ← بوزەك قىلماق: ــ سېنى كىم بوزەك ئەتتى؟ ــ دېدى دادىسى خاپا بولۇپ، ــ «ئادەمنىڭ كىچىكى بولغۇچە، ئىتنىڭ كۆچۈكى بول» دېگەن راست گەپكەن ــ دە.

بوزەك بولماق باشقىلارنىڭ ھاقارەت ۋە پەس كۆرۈشلىرىگە ئۇچرىماق: ــ مۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنىمۇ توغرا، ئابدۇۋۇپلىكا، ــ دېدى ئۇ پارىڭنى داۋاملاشتۇرۇش مەقسىتىدە، ــ سىزغۇ مۇسا دۇكانچىغا بوزەك بولماپسىز، لېكىن ئۇنىڭ خاتا ھەرىكىتى ئاشكارىلانمىغاچقا، شۇ كەمگۈچە قانچىلىغان ئادەملەر ئۇنىڭغا بوزەك بولغاندۇ.

بوزەك تاپماق ← بوزەك قىلماق: ــ ئەگەر مېنى ھېلىمباي دېگەن خۇنسا بوزەك تاپمىغان بولسا، مەن بۇنچىلىك ئەسكى يولغا كىرىپ قالمايتتىم، ــ دېدى ئەكبەر كۆزىگە ياش ئېلىپ.

بوزەك قىلماق باشقىلارنى خورلىماق، كەمسىتمەك، ئانىي قىلماق: ــ قانداق؟ ــ دېدى ئالتۇن چىش سوغۇق كۈلۈپ قويۇپ، ــ گېپىڭنى قىل! شاگىرتىمنى نېمىشقا بوزەك قىلىسەن؟. * سىلەر قانچە بوزەك بولساڭلار، ئۇلار سىلەرنى شۇنچە بوزەك قىلىدۇ. ئەمدى بۇنىڭغا قول قوشتۇرۇپ يۈرىۋېرىش مۇمكىنمۇ؟

بوزەكلىك «بوزەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەك ياۋاشلىق ئادەتتە بوزەكلىكمۇ بولۇپ قالىدىكەن.

بوزەكلىمەك پ. بوزەك قىلماق، بوزەك تاپماق: ئۆتمۈشتىكى پاراقنى، كەمبەغەللەر بېرەتتى. كەمبەغەلنى بوزەكلەپ، دورغا، يايى ئۇراتتى.

بوزتىكەن ئى [بوز+تىكەن] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنىدە ئاق سۈت بار؛ غولى تىك، تۈكسىز، سىلىق كېلىدۇ، تۆۋەندىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ قىسقا سېپى بولىدۇ، غوللىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى پەيسىمان تېرىز ياكى چوڭقۇر يېرىلىدۇ، تۈۋى قۇلاقسىمان بولۇپ، غولىنى ئۇرايدۇ، گىرۋىكىدە تىكەنلىك چىشلىرى بولىدۇ؛ پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسسىقنى تارقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قانىنى جانلاندۇرۇش، تۇرۇپ قالغان قانىنى ماڭغۇزۇش ۋە يىرىڭنى چىقىرىپ غەلۋىرەكنى ساقايتىش رولى بار.

بوزلاتماق «بوزلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىركىۋنى ئەپەندىم پادىشاھنىڭ تۆگىلەرنى ئالدۇرۇپ كېلىپ بوزلاتقانغا قاراپ، بويى تىكەنلەشكەندەك بولىدى ــ دە، تۆگە بوزلاپ ھازا قىلغان يەردە، ئېشىكىم ھاڭراپ ھازا قىلسا بولمامدىكەن، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئاتايىن ئېشەك مىنىپ جىنازا نامىزىغا قاتناشتى.

بوزلاشماق «بوزلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىراقتىن تۆگىلەرنىڭ بوزلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بوزلۇق ئى. بوز يەر، بوز توپا كۆپ يەر: تىببىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسى يېنىككىنە قوزغىلىپ، بوزلۇقتىكى يېگى يولدىن غۇيۇلداپ يۈرۈپ كەتتى. * يولنىڭ ئىككى تەرىپى ئېچىلمىغان مۇنبەت بوز يەر بولۇپ، بوزلۇقنىڭ ئايىغى يېراق تەكلىماكانغا تۇتىشىپ كېتەتتى.

بوزلماق پ ① ھېڭگان (چېشى تۆگە) نىڭ تايلىقىنى، تايلاقنىڭ ئانىسىنى سېغىنغان ۋاقتىدا چىقارغان ئاۋازى ھەققىدە ئېيتىلىدۇ: ــ نېمە ئاۋاز بۇ، ــ دېدى ئوسمان ئۇيقۇدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ــ ئۇخلاۋەر، تۆگىنىڭ تايلىقى سىرتتا قالغانغا ئوخشايدۇ، شۇڭا ئانىسى تايلىقىنى ئىزدەپ بوزلاۋاتىدۇ، ــ دېدى يېنىدا ياتقان دوستى سەمەت. ② كۆچمە. ئاۋاز چىقىرىپ يىغلىماق، ناله قىلماق: كېيىن ئۇ بالا جىنازىغا ئۆزىنى ئېتىپ شۇنداق بوزلىدىكى، ئونىڭ مىسكىن زارىدىن يەر يېرىلىپ، تاغۇتاشلار ئېرىپ كەتكۈدەك بولدى.

بوزون ئى [هند] <فىز> ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىشتىكى ھەربىر ھەرىكەت مىقدارى مومېنتى $\frac{1}{2}\frac{h}{2\pi}$ نىڭ جۈپ ھەسسىسىگە باراۋەر بولغان مىكرو زەررىچە. مەسىلەن: فوتون، π مېزونى، a زەررىچىسى ۋە جۈپ سانلىق نۇكلېئونلاردىن تۈزۈلگەن ئاتوم يادروسى قاتارلىقلار.

بوزىچى ئى. بوزا ئىچىملىكىنى تەييارلاش ۋە ئۇنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بوزىچى ھالۋىچى بولسا كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ، دېگەندەك، بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي نېمە بولدۇ دەيسىز.

بوزىچىلىق ئى. بوزا ئىچىملىكىنى تەييارلاش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بوزىچىلىق قىلىدىغان سۆيۈمەقان دېگەن بىر قىز بار ئىدى.

بوزىخانا ئى. بوزا سېتىلىدىغان ۋە بوزا ئىچىلىدىغان جاي: ئۇزاق ئۆتمەي بوزىخانىغا بىر كىشى دەلدەگلەپ كىرىپ كەلدى.

بوزىرىشماق «بوزارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بوسە ئى [پ] يېزىت. مېھىر-مۇھەببەت ۋە ھۆرمەتنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن لەۋنى بىرەر كىشىگە ياكى نەرسىگە تەگكۈزۈش؛ سۆيۈش: خۇددى يارى پەرىزاتنى كۆرگەندەك ئۇنى بوسە قىلىپ كۈچ-مادار تاپقاندەك بولۇپتۇ.

بوسە قىلماق مۇھەببەت ۋە ھۆرمەت ئىزھار قىلىپ لەۋ تەگكۈزمەك؛ سۆيمەك: مەكزىمدىن بوسە قىلدى ئامانىسا، قەلبىمدە «ئىشرەت ئەنگىز» ئۇرغۇپ تاشتى، تالانتلىق مۇقامشۇناس بۇ گۈزەلگە، ئەقىدە مۇھەببىتىم يەنە ئاشتى.

بوستان ئى [پ] دەل-دەرەخ ۋە يېشىلىقتا تولغان باغ، جاي: ئىشك ئالدى دەرەخ بوستان، قىزىل گۈل غۇنچىسى يارىم. قىزىل گۈللەر ئېچىلغانىدا، قايان بارىدىك تولۇن ئايىم. * ئىچكىلى مېھرىبك سۆيىنى سەن تامان ئۇچقانىدا مەن، ئۆز ئانام قويىنىنى تاپتىم بۇ گۈزەل بوستاندا مەن.

بوستان چاچ ئۇزۇن ھەم قويۇق ئۆسكەن چاچ: زەيتۇنەمنىڭ بېشىدا گۈللۈك چىمەن دوپپا، ئۇستىدە كۆكرەك پۇرمە ئەتلەس كۆڭلەك بولۇپ، تال-تال ئۆرۈلگەن ئۇششاق بوستان چاچلىرى مۇرىسىنى يېپىپ تۇراتتى.

بوستانلاشتۇرماق پ. باغ-بوستانغا ئايلاندۇرماق: ھەر يىلى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ئارقىلىق بۇ چۆللەرنى بوستانلاشتۇرۇش ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى.

بوستانلىق ئى. باغۇبوستانلار بىلەن قاپلانغان ئاۋات يەر: ھازىر مەكتەپنىڭ مېۋىلىك دەرىخى ئون مىڭ تۇپكە، بېغى ئون تۆت موغا يېتىپ مەكتەپ ئىچى بوستانلىققا ئايلاندى.

بوسو ئى [خەن] پىشۇرۇلغان چۆپ بىلەن قورۇلغان سەيىنى بىر قىلىپ قايتا قورۇپ تەييارلانغان لەغمەن.

بوسۇت ئى. تويدا ئادەمگەرچىلىك يۈزدىسىدىن قويىدىغان سوۋغا-سالام: بىرپەسلىك ئويۇن تاماشىدىن كېيىن توي بوسۇتىنى يوغان پەتنۇستا كۆتۈرگەن ئەختەر سەپىنىڭ ئالدىغا ئۆتتى.

بوسۇغا ئى. ① ئىشىك، دەرۋازا كەشەكلىرىنىڭ ئاستىغا قويۇلغان توغرا ياغاچ ياكى خىش، تاش، سېمونت قاتارلىقلاردىن قىلىنغان توسما: ئەكبەر دادۇي ئىشخانىسىغا كىرىۋېتىپ بوسۇغىدا توختاپ قالدى. * ئەزىز بوسۇغىغا قەدەم قويۇشى بىلەنلا قۇددۇس، قەلبىمۇرلار تەڭ سالام بەردى. ② كۆچمە. ئۆي، قورۇ، دەرگاھ: بۇ ئىككى ئەۋلاد ئەلمىساقتىن تارتىپ ياتقا قىز بەرمەيدىغان، ياتنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان كىشىلەر ئىدى. ③ كۆچمە. شەھەر، يېزا-قىشلاققا كىرىشتىكى جاي: —ئاپلا... دۇشمەن بىزنىڭ بوسۇغىمىزدىلا يۇرۇپتۇ-دە، مەن بۇ خەۋەرنى ھازىرلا باتۇرغا يەتكۈزەي، سەن يەنە تەكشۈرۈپ كۆر، —دېدى كامال ۋە ئالدىراپ باتۇر تەرەپكە كەتتى. ④ كۆچمە. بىرەر نەرسە، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ باشلىنىش

شغا يېقىن قالغان پەيت؛ باشلىنىشى، كىرىش قىسمى: — ھەي بالا، — دېدى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى، — سىز ئەمدى ھايات بوسۇغىسىغا كەلدىڭىز. * راست ئىكەن-دە، بۇ ئايالنىڭ بالىسى ئۆلۈم بوسۇغىسىغا كېلىپ قېلىپتۇ. * بىز ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بوسۇغىسىنى كۆرمىدۇق، قىسقىسى، بىز كەشپىيات ئەمەس، دورامچىلىقنىمۇ قاملاشتۇرالمايمىز. * يەر ئايلىنار، ۋاقىت ئۆچار، بۇگۈننىڭ بوسۇغىسىدا ئەتە ساقلاپ تۇرار. ⑤ ئۆستەڭ، ئېرىقلاردىكى زاكو، ئازما، سەكرەتمىلەرنىڭ تاختاي بىلەن سۇنى توسقاندا تاختايغا ھەمىلىشىپ تۇرىدىغان ياغاچتىن ياكى سېمونتتىن تەييارلانغان تاپان: ئازمىنىڭ بوسۇغىسى.

بوسۇغىسىدىن ئاتلىماق ئۆيىگە كىرمەك: ئۇلارنى رەنجىتىپ قويارمەنمىكىن دەپ ئۇلارنىڭكىگە بېرىشقا جۇرئەت قىلمىدىم، شۇنداق قىلىپ مەن قىزلىرىمنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم.

بوسۇغىسىغا پۇتىنى ئالماق ئۆيىگە كەلمەك: ئۇ ئەتىدىن بېرى بوسۇغىمىزغا پۇتىنى ئېلىپ باقمىدى.

بوسۇغىسىغا دەسسىمەك بىرەرسىنىڭ **ئۆيىگە كەلمەك، ئۆيىگە كىرمەك:** — مەن ئۆزلىرىنى بۇگۈن چاقىرغان يەرگە بارغۇزمايمەن، ئەگەر مېنىڭ گېپىمگە كىرمەي كېتىدىغان بولسىلا ئىككىنچى بوسۇغامغا دەسسىگۈچى بولمىسىلا، — دېدى ئۆي ئىگىسى.

بوسۇغىسىغا كېلىپ قالماق يېقىنلاشىپ قالماق: ئازادلىق ئارمىيە بوسۇغىمىزغا كېلىپ قالغان تۇرسا، بىز يەنە نېمىدىن قورقاتتۇق.

بوسۇغىسىنى توپا باسماق ئۆيىگە باشقا كىشىلەر كىرمەسلىك: «جىن-شەيتان» قىلىپ ئايرىپ قويۇلغان ئاشۇ ئون يىللىق ئاپەت يىللىرىدا ھەممە كىشىلەر ئۇنىڭدىن قېچىپ بوسۇغىسىنى توپا باسقانىدى.

بوسۇغىسى ئېگىز باشقىلار ئۆيىگە ئەيمىنىپ كىرەلمەيدىغان، ھالى چوڭ، ئۆزىنى باشقىلاردىن يۇقىرى تۇتىدىغان: — ئۇلارنىڭ بوسۇغىسى ئېگىز، بىز كىرەلمەيمىز، دېگىنە، — دېدى ئىسمائىل غەمكىن ئولتۇرغان دوستى ئىبراھىمغا.

بوسۇغىسى ئېگىز لەمەك ھاكاۋۇرلاشماق، ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان بولۇپ قالماق: شەمەر چاقچاقتا يۆلىدى: — بوسۇغاڭ ئېگىزلەپ قېلىپتۇ، ئاتلىيالماسلىقتىن قورقتۇم. — تۇراپ شۇجىمۇ بوش كەلمىدى: — ئاتلاشتىن قورققان ئادەم يول يۈرمىسمۇ بولىدۇ.

بوسۇغا-داۋان ① داۋانىدەك بوسۇغا: بوسۇغا-داۋىنى ئېگىز. ② بۆسۈپ ئۆتىدىغان ئۆتكەل: بوسۇغا-داۋىنىدىن ئۆتمەك.

بوسۇغا-داۋىنى ئېگىز ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان: يېقىنلاشقىلى ھەم ئالاقە قىلغىلى بولمايدىغان: ئوغلۇم، رەنا ئۆزى ياخشى قىز بولسىمۇ ئۆيىدىكىلەرنىڭ بوسۇغا-داۋىنى ئېگىز، بىز بويتۇرالمايمىز، ئەڭ ياخشىسى ئۇنىڭدىن مېھرىڭنى ئۈز.

بوسۇق I ئى. دىئال. بوسۇغا.

بوسۇق II ئى. دىئال. بوغۇرساق.

بوسۇنچۇق سۈپ. دىئال. بوزەك، ئانىي.

بوش سۈپ ① ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق؛ قۇرۇق: — بۇ ئىشىكلار ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ، — دېدى رەمزىيە مۇئەللىم كۈلۈپ، — مەندىمۇ سىلەر راسا قىزىقىدىغان كىتابلاردىن خېلى بار، ھەممىنى سىلەرگە بېرەي. ھازىر مانا ماۋۇ بوش ئىشكاپنى ئېلىپ، تۇرۇڭلار. * ئاشپەز قولىغا بىر بوش قاچىنى ئېلىش، جوزا ئۈستىگە ۋە يەرگە چۈشۈپ كەتكەن چۆپلەرنى بىر-بىرلەپ تېرىشكە باشلىدى. ② ئادەم ياكى نەرسىدىن خالىي، ئىگىلەنمىگەن؛ بىكار: — مۇئەللىم، بىزنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيىمىز پۈتۈنلەي بوش تۇرۇۋاتىدۇ. شۇ ئۆيىگە كۆچۈپ كېلەمدىلا؟ — دېدى مېھراي مۇئەللىمگە سەممىي ئىلتىماس قىلىپ. * ساۋۇت بۇلۇڭدىكى بىر بوش ئورۇندۇقتا چىقىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋىدى، كۆتكۈچى كېلىپ ئۇنىڭ پۈتىنى چۈشۈرۈپ ئولتۇرۇشىنى ئېيتتى. * ھېيتەم ئاكىسى بىلەن باغنىڭ بوش يېرىنى ئاغدۇرۇپ بولدى، ئۇ

يەرگە كۆكتات تېرىماقچى. ③ هېچ نەرسە كۆتۈرمىگەن، بىكار: هەرقاچان ئايالار ئۇ بۇلاققا سۇغا كەلسە بىر ئايال چېلەك كۆتۈرمەستىن بىللە كېلىدۇ. چېلەك كۆتۈرمەي بوش كەلگەن ئايال يولدىكى قۇرتلارنى كىشلەر دەسسەپ ئەتمەسۇن دەپ يولدىن يىراق قىلىدۇ. ④ ئىش، خىزمەت بىلەن مەشغۇل بولمىغان: ئۇششىتىن خالىي، بىكار: — بالىمىز دەرسلىرىنى ئوبدان ئوقۇۋاتىدۇ، تاپشۇرۇقلىرىنى ۋاقتىدا ئىشلەۋاتىدۇ، بوش ۋاقىتلىرىدا مۇشۇنداق نەرسىلەرنى ياساپ ئويناسا، زېھنى ئېچىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ — دېدى سېلىم ئاكا ئايالىغا. ⑤ ئاسان ئۇزۇلۇپ، يىرتىلىپ، سۇنۇپ كېتىدىغان، پۇختا ئەمەس: بوش يىپ. بوش رەخت. بوش كېسەك. بوش ياغاچ. * ماشىنىچى تۇگمىنى بوش يىپ بىلەن قاداپ قويغاچقا، ئۇزاققا قالماي چاپانىنىڭ تۇگمىسى چۈشۈپ قالدى. * — بەللى، بەللى! تۆمۈرچى ئۇستام بازغانلىرىدىن ئايلىناي، قارىمامدىلا، سىلەنىڭ بازغانلىرى تەگگەن كەتمەن مۇشۇنداق بوش بولامدۇ؟ — دېدى سادىق ئاكا. ⑥ كۇچسىز، زەئىپ، ئاستا، سۇس: بوش ئاۋاز. بوش شامال. * — نادىر... نادىر! ماڭا قارا، كۆزۈڭنى ئاچە، — دەپ بوش ۋارقىرىدى كوماندىر. * تاك... تاك... تاك! ياتاقنىڭ ئىشىكى بوش چېكىلدى. * شامال دېرىزىدىكى ئىككى تەشتەك قۇشرۇيگۈلنىڭ بەرگ — يوپۇرماقلىرىنى بوش ئىرغاڭلاتماقتا ئىدى. ⑦ كۆچمە. قاتىتىق قول، تەلەپچان ئەمەس، بوشاڭ: بوش رەھبەر. * — بۇ جايغا كېلىپ تەخىتىنى چېقىۋەتكۈچە بولغاندىن كېيىن، ئۇ بوش ئادەم ئەمەس، باشقىلار زېيان — زەخمەت سېلىپ قويمىسۇن دەپ يالغاندىن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالغان ئوخشايدۇ، — دېدى سول قول ۋەزىر شاھقا ئېگىلىپ تازىم قىلىپ. * — جەم تۇرسا بوش دەۋاتامسەن؟! — هم! — دېدى مۇسا دىمىغىنى قېقىپ، — سەندەك چىڭلارنى تاپالمای يۈرەتتىم، قېنى بىركۈنى كۆرۈپ باقايچۇ؟. * تۇرسۇنمۇ بوش يىگىت ئەمەس، قىزلارغا قانداق كۆرۈنۈشنى بىلىدۇ. ⑧ يېتەرلىك ئەمەس، كەم: زاهىر خەنزۇ-چىدە بوشراق ئىدى. شۇڭا ئاساسىي پەن ھېسابلانغان خەنزۇ تىلىدىن نەتىجىسى تۆۋەنرەك بولغانلىقتىن، بۇ مەۋسۇمدە ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمىدى. ⑨ قىزغىن ئەمەس، سۇس: ئەمما قادىرنىڭ سوپىتايغا بولغان مۇھەببىتىنى بوش دېيىشكە بولمايتتى. * دادىسى ھەتتا قىز رەنجىپ قالسا كەلمەي قالارمىكىن، دېگەن ئەندىشە تۇپەيلى، كۆڭلىدىكى سۆزلىرىنىڭ بىرىنمۇ تېشىغا چىقىرالمىدى. بىر — ئىككى قېتىم بوشقىنا كايىپ قويدى.

بوش ئەمەس تەدبىرسىز، چارىسىز ئەمەس، ياماق: سىلىمۇ بوش ئەمەسكەنلا، ئېسىمدە قېلىشچە شاكىرىنى ئۆزلىرى تۇرمىگە ئاپىرىپ قاماتقان.

بوش پەللە <ئىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ توك ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىنى تەسۋىرلەپ بېرىدىغان بىر خىل ئۇقۇم. يېرىم ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ لېنتىسى ئېلېكترونلار تەرىپىدىن ئىگىلىنىپ بولىدىغان ئەھۋال ئاستىدا بارلىققا كەلگەن ئاز مىقداردىكى بوش ئېنېرگىيە دەرىجىسى «بوش پەللە» دېيىلىدۇ.

بوش توپا ① قاتمىغان، يۇمشاق بوزاڭ توپا: دادامنىڭ پۇتى بەختكە قارشى بوش توپىغا پېتىپ سىيرىلىپ كېتىپتۇ — دە، جىگدە دەرىخىنىڭ غولى ئاستىدا بېسىلىپ سۆڭەكلىرى پەقىش — پەقىش بولۇپ كېتىپتۇ. ② قۇرۇلۇش، تاغ جىنسلىرى ئىلمىدە يەر پوستىنىڭ يۇزىدىكى بوش توپا قاتلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بوش توپىلام <مات> بىرمۇ ئېلېمېنتى بولمىغان توپىلام.

بوش تۇتماق ئۆز ئەركىگە، ئۆز ئىختىيارىغا قويماق: ئۇلارنى سى لويىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن، ئۇ سەل بوش توتقان ئوخشايدۇ.

بوش تۇرماسلىق ئوڭۇشسىز، پايدىسىز ئەھۋالدا قالماسلىق، بەرداشلىق بېرىپ، چىڭ تۇرماق: — ياق بىزمۇ ئۇ يەردە بوش تۇرمىدۇق، دەرھال قايتىمەن، ئەتىلا، — دېدى ئالماس.

بوش قارىماق ← **سەل قارىماق:** ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆز ئوقۇغۇچىلىرى ئارسىدىكى بەزىدىلەرنىڭ تاپشۇرۇقىنى تولۇق ئورۇندىماسلىق ئەھۋالىغا بوش قارىسىلا، بۇنداق ئوقۇغۇچىلارنى كۆپەيتىپ قويىدۇ.

بوشقا كەتمەك بىكار، زايە، مەنپەئەتسىز بولماق: ھەسەن ئۆزىنىڭ بۇ يېزىلار توغرىسىدىكى شېرىن خىياللىرىنىڭ بوشقا كېتىۋاتقىنىغا چىدىيالمىدى. * چىمەنگۈلىنىڭ، چىقىپ كەتكەن پۇتىنى ئورنىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇنغان بارلىق ھەرىكەتلىرى بوشقا كەتتى.

بوش قويماسلىق ① دىققەت ئېتىبارىنىڭ سىرتىدا قويماسلىق، ئۆز مەيلىگە قويماسلىق، ئۆز ھالىغا قويۇۋەتمەسلىك: — دادام بىزنى مەكتەپتىن قايتقاندىن كېيىن بىرەر سائەتمۇ بوش قويمايدۇ، ھېلى ئۇنى قىل دەۋاتقان، ھېلى بۇنى قىل دەۋاتقان، — دەيدى ھەسەن نارازى قىياپەتتە. ② جازالىماق، ئەدىبىنى بەرمەك: — ئەگەر بىز بىرەر گەپ-سۆز تارقىتىپ قويساق، كۈنلەردە بىر كۈن شەھەرگە كىرىپ قالسا، ئۇ چاغدا بىزنى بوش قويمايدۇ، — دەيدى بوۋاي. * — كاپشىما! — چالۋاقاشقا باشلىدى گۈلسۇمخان جۇدۇنى تۇتۇپ، — ئۇلارنى يەنە ئاغزىڭغا ئالغۇچە بولما! ئەگەر سىرىمىز پاش بولۇپ قالسا، ھۆكۈمەت ھەر ئىككىمىزنى بوش قويمايدۇ.

بوش قويماق قۇرۇق، بىكار قويماق: شۇ كۈنى كەچتە بىردىنلا ئومۇمىيۈزلۈك ھەرىكەتلىنىپ، بىرىمۇ قالماي يېتىپ كېلىشتى ۋە بىر ئورۇننمۇ بوش قويمىدى. * شۇنى ئويلاپ چولاق ئۆزۈ كۆڭلىدە خۇش، ناماز خۇپتەنگە ماڭدى، ئۆيىنى قويۇپ بوش.

بوش كەلمەك ① كەم كەلمەك: بۇغداي پاتمىغان ئاغزىمغا، قوي كاللىسى بوش كەلدى. * ئاي دېدى ۋە كۈن دېدى... بۇ نامغا ماقۇل دەي دېسەم، بوش كېلور «ئانام» دېگەندىن باشقا ئۇنۇۋان قەشقىرىم. ② چوڭ كەلمەك: — يېڭى ئالغان توپلىيىم پۇتىمغا بوش كېلىپ قالدى، ئالدىغان ئادەم بولسا، سېتىۋەتسەم بولاتتى، — دەيدى ئايشەمگۈل دوستىغا قاراپ. ③ ئۇتتۇرۇپ قويماق؛ يېڭىلمەك: كۆچسىز، ئاجىز كەلمەك: — ماڭا قارا ھاشىم، كاللاك ماشىنىدەك ئىشلەيدۇ جۇمۇ. دەرھال شامالچىنى ئويلاپ تاپقىنىڭنى قارا، بوش كەلمە، بىز سېنى قوللايمىز، — دېدى سايىم ھاشىمنىڭ غولىغا ئۇرۇپ.

بوش گەپ ئەمەس ئاز، كىچىك، ئادەتتىكى، ئاسان ئىش ئەمەس: ھېلىتىلا بۇزۇلدى پەيلى ئەلنىڭ، ماڭا ھەم سىر ئەمەستۇر مەيلى ئەلنىڭ. تۇنۇگۈن بولغان ئىش بوش گەپ ئەمەستۇر، شۇنى ئويلاش ئۆزى ئاقىلغا بەستۇر.

بوش گەپمۇ؟ ئاسان ئىشمۇ: ھەممە ئادەم جۇرىنى دېگەن سۆزنى شۇ كىشىنىڭ ھەم ئىسمى ھەم فامىلىسى دەپمۇ ھېسابلايتتى. شۇنداق كىشىنىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىش دېگەن گەپ بوش گەپمۇ؟

بوشاتماق «بوشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆي بوشاتماق، قولىنى بوشاتماق. * ئۇلار ھەر كۈنى كەچنى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزىدۇ. رەقىپ گۈش-ياغ، ئۇن-مايلىرىنى ئايانماستىن توشۇپ تۇرىدۇ، ھەر كۈنى بىر بوتۇلكىنى بوشىتىمىز. * ئۇنىڭ ئۇستىگە سۇلتان بىلەن رۇقىيىنىڭ داۋالاش ئەھۋالى ھەققىدە شىكايەت قىلغىنى بىلەن مەتروزى ئۇلارنى خىزمەتتىن بوشتۇۋېتىلەرمىدى؟ يەنىلا شۇلارنىڭ قولىغا قالىدىغان گەپ. * سونۇر بولسا ئوڭدا يېتىپ ئېغىر زاپچاسىنى كۆچ بىلەن مىدىرلىتىپ بوشاتماقتا ئىدى. پاتمە سونۇردىن زوقلاندى.

بوشاشتۇرماق «بوشاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا قانداقمۇ جىددىيلىكىنى بوشاشتۇرغىلى بولسۇن. * مەرىكەزنىڭ يوليورۇقلىرىنى ئىزچىلاشتۇرۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ھەرگىز بوشاشتۇرماي كۆپ خىل ئىگىلىكنى تىرىشىپ راۋاجلاندۇرۇش لازىم.

بوشاشماق ① «بوشىماق» پېئىلى «②③»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② قاتتىقلىقىنى ۋە چىڭلىقىنى يوقاتماق: بۇ تېلېفون سىملىرى ئىسسىقتىن سوزۇلۇپ بوشىشىپ قالغاچقا، بىرى يەنە بىرىگە

تېگىپ قېلىشتىن چىققان چاتاق ئىدى. * تۆيۈقسىز باسقان سۇ ئاپىتىدىن تاملار بوشىشىپ ئۆرۈلۈشكە باشلىدى. * يامغۇرنىڭ نەملىكىدىن دۇتارنىڭ تارلىرى بوشىشىپتۇ. ③ ماداردىن كەتمەك، كۇچسىزلەنمەك، زەئىپلەشمەك: ساقسىز بولۇپ قالدىڭمۇ چىمەن؟ نەچچە كۈندىن بېرى بوشىشىپلا كەتتىڭغۇ؟ * نېمىشقىدۇ ئەركىنىڭ يۈزى قىزىرىپ، لەۋلىرى تىترەشكە، بەدىنى بوشىشىپ، پىشانىسىدىن تەر چىقىشقا باشلىدى، بۇ ھالەت قار تازىلىغاندىن نەچچە ھەسسە ئېغىر تۆيۈلۈشقا باشلىدى. * ئەمدى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىز-قورۇقلار كۆپەيىپ، ئاق سېرىق يۈزى پۈتىدىكى مەسىنىڭ قونچىغىلا ئوخشاپ قالدى، تەندىن گۆش قاچتى، تېرىلەر توڭلاپ ئېرىگەن گۆشتەك بوشىشىپ كەتتى.

بوشاك سۈپ. ئىشنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان؛ لايغەزەل، ئىرادىسىز: — شۇنچىلىك گەپنى ئوڭلاپ قىلالماي خەقتە كۈلكە بولغىنىڭ نېمىسى، ئەجەبسۇ بوشاك بالا بولدۇڭغۇ؟ — دەپ كايىپ كەتتى ئاسىم قارىي. * ھېكايىنى ئوقۇپ چىقىقان كىتابخان باشتىكى بوشاك، ئىرادىسىز مەتنىيازنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاڭلىق ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ، چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلدى. * يەنىلا بۇ كىچىك ئىش، لېكىن ئۇ مېنى ئۆزەمگە قويغان تەلەپلىرىم ئالدىدا بوشاك كۆرسىتىدىغان ئىش.

بوشاكلىق «بوشاك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بوشاكلىق قىلسا ئاتتىن سېرىلىپ چۈشىدىغانلىقىنى سەزگەن دورغا ئۇزەكنى چىڭ تېپىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. * — بۇ ئىشنى ھۆكۈمەتكە ۋاقتىدا مەلۇم قىلىش كېرەك، كېچىكتۈرۈشكە ھەرگىز بولمايدۇ، زادى بوشاكلىق قىلما، — دېدى ئەخمەتجان مەنسۇر شاگىيوغا.

بوشاندۇرماق «بوشانماق» پېئىلى ②نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق بولسىمۇ ئايسەخان «دوستقا تاپا، دۈشمەنگە كۈلكە» قىلماسلىق ئۇچۇن، زىلەيىنىڭ ئاي-كۈنى توشقاندا بىر چىرايلىق «تىلەپ» كەلدى، سالامەت بوشاندۇردى.

بوشانماق ① «بوشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كۈلسى ئىشكىتىن كىرە-كىرمەيلا ئاپىسىنىڭ قولىدىن بوشاندى-دە، ئۇدۇل چامادانلارنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ باردى ۋە قوللىرى بىلەن خۇددى ئاسلانىنى ئەركىلەتكەندەك چامادانلارنى سلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. كۆز يورىماق، تۇغماق: ئىخلاس بۆۋى شۇندىن كېيىن دەرۋازىدىن چىقماستىن كىتاب ئوقۇدى. ھېلىقى ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئىككىنچى يىلى باھاردا تاڭ سەھەردە ئۇ بوشاندى. * نىزام بولسا چاپىپارنىڭ يېقىن ئاغىنىسى، ئۇنىڭ ئايالى بوشانغىلى ئالتە ئايدىن ئاشتى. نىزامنىڭ ئايالى بىر يوقلاپ كىرىمەن-كىرىمەن دەپ زادىلا ۋاقىت چىقىرالماي يۈرەتتى.

بوشلۇق ①«بوش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى — پۈت-قولۇمنىڭ بوشلۇقى (ماقال). * قېنى بالىلار، ھازىر مېھمانسىمۇ يوق، ئۆيىمىزنىڭ بوشلۇقىدا تاماشا ئاقارتىۋالايلى. * يازدىغان خەتنى قولۇمنىڭ بوشلۇقىدا ئەكەلسەك ناھايىتى ياخشى بولاتتى. ② ئى. ئەتراپى مەلۇم نەرسە بىلەن ئورالغان دائىرىلىك، خالىي جاي: دىماغ بوشلۇقى. ئېغىز بوشلۇقى. * تاش ئاستىدىكى پەلەمپەي سېنى يەر ئاستى بوشلۇقىغا ئېلىپ بارىدۇ. ③ ئى. زېمىندىن خالىي باشقا يۇلتۇزلار ئارىلىقىدىكى مۇساپىلار: ئالەم بوشلۇقى. ئاسمان بوشلۇقى. * ھېسسىيات مەيلى نېمىدىلا بولسۇن ئۆزىنىڭ ئىزىنى قالدۇرىدۇ، بەلكى ئۇ بوشلۇقتىن ئۇچۇپ ئۆتىدۇ. * نۇرنىسا كۆز ياشلىرىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ بوشلۇققا قاراپ يەنە سۆز باشلىدى. ④ ئى. بوش ياتقان يەر، جاي: باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر كەلك بوشلۇققا بىرەمدىلا نۇرغۇن بالىلار توپلاندى. * نەسىردىن ئاكا چۆچۈپ قارىۋىدى بايتال يول چېتىدىكى بوشلۇقتا ئېغىناپ تېپىرلاۋېتىپتۇ. ⑤ ئى. ماددىلار مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىر خىل ئوبيېكتىپ شەكلى. كەڭلىك، ئۇزۇنلۇق، ئېگىزلىك ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ⑥ تولۇقسىزلىق، كەملىك: بۇ لۇغەت ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكىدىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇردۇ.

بوشلۇق پەنجىردىسى <فىز>كرىستالنى تەشكىل قىلغان ئاتوم، ئىئون ياكى مولېكۇلالارنىڭ ئورۇنلىشىش قانۇنىيىتىنى كۆرسىتىدىغان ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل پەنجىرە سىستېمىسى. ئۇلارنىڭ بىرى ئاتوم، ئىئون ياكى مولېكۇلالار ئورۇنلاشقان نۇقتىلارنى كۆرسىتىدىغان پەنجىرە سىستېمىسى بولۇپ، ئۇ كرىستالنىڭ ئاتوم قۇرۇلمىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەنە بىرى ئاتوم، ئىئون ياكى مولېكۇلالار ئورۇنلاشقان نۇقتىلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان يۆنىلىشلىرىنى كۆرسىتىدىغان پەنجىرە سىستېمىسى بولۇپ، ئۇ كرىستالنىڭ يۆنىلىش قانۇنىيىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كىل قىلغۇچى زەررىچىلەر (مولېكۇلا، ئىئون ياكى ئاتوم) نىڭ مۇئەييەن قانۇنىيەت بويىچە بوشلۇقتا تىزىلىپ تۇزگەن سېپى. خىمىيىلىك تەركىبى ئوخشاش، بوشلۇق پەنجىرىسى ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ماددىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتىمۇ ئوخشىمايدۇ. بۇ يەنە «كرىستال پەنجىرىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بوشلۇق توپى <گېئول> كرىستاللار ئىچكى قۇرۇلمىسىدىكى سىممېترىيە ئامىللىرىنىڭ توپلىمى. ھەرقانداق كرىستاللار قۇرۇلمىسىدا ئومۇمەن 230 خىل بىر-بىرىگە ئوخشاش بولمىغان بوشلۇق توپى بولىدۇ.

بوشلۇقتىكى شەكىل <ماتېماتىكا> بارلىق نۇقتىلىرى بىر تەكشىلىكتە ياتمىغان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

بوشلۇق دولقۇنى <فىزىكا> يەر شارى يۈزىدىن ئايرىلغان ھالدا تارقىلىدىغان رادىئو دولقۇنى.

بوشىتىلماق «بوشاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەرىپە يېرىم سائەت ئىچىدە بەش خىل سەي قورۇپ ئەكىردى. مېھمانلار ماختاپ-ماختاپ يېيىشتى. بوتۇلكىلار ئارقا-ئارقىدىن بوشىتىلدى. * — قېنى، ماڭايلى، بۇلارنىڭ قولى بوشىتىلىپ، پەقەت قول بىغىشلىنىلا بوشراق باغلانسۇن! — دەپ بۇيرۇدى-دە، فۇگۇەن ئۆزى ئالدىدا يولغا چۈشتى.

بوشقى ئې. تارس. ۋاكىغا ئادەم چاقىرىدىغان، ۋاك بۇيرۇغان ئىشلارغا ماڭىدىغان كىشى.

بوشماق پ ① ئىگىلىگەن ۋە ئىشغال قىلغان نەرسىدىن خالىي بولماق: ئۆي بوشىدى. يول بوشىدى. * ئۇ بوشقان چىننى ئۈستەلگە جاقىقىدە قويىدى-دە، تام تەرەپكە بۇرۇلۇپ، بېشىنى ياستۇقىغا تاشلىدى. * خەتمۇ پۈتتى چاپلىدى، تام گېزىتىنىڭ بېشىغا. كۆكسى-قارنى سەل بوشاپ، يانىدى ئۇلار ئىشىغا. ② ئىشتىن، مەلۇم ھەرىكەتتىن چۈشمەك: بىكار بولماق: گېپى گەپكە ئوخشىماس، ئاغزى گەپتىن بوشىماس (ماقال). * يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ قولى خېلى بوشايدۇ. * — ئالدىرىما ئۇكام، قول سەل بوشسۇن، ئاندىن سېنىڭ توي ئىشىڭنى بىر تەرەپ قىلايلى. — دېدى سايىت ئاخۇن ئىنىسى ھەسەنگە. ③ قۇتۇلماق، بىكار بولماق: ئىشتىن بوشىماق. خىزمەتتىن بوشىماق. تۇرمىدىن بوشىماق. ئەملىدىن بوشىماق. * — تۇرسۇن بەنجاڭ، سىزنىڭ ئاشپەزلەر بەنگە چېقىپ ئىشلىشىڭىزنى قارار قىلدۇق. كونا ئاشپەز بەنجىڭى ھەربىي سەپتىن بوشاپ قايتماقچى، — دېدى كوماندىر.

بوغا ئى. ھارۋىغا قېتىلىدىغان ئات، ئېشەكنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان رەختتىن تەييارلانغان ھارۋا جابدۇقى؛ جەمبو: توم تۇياقلىق، قابىل سۈر ئېشەك بۇگۇنكى ھارۋىكەشتىن ئەجەبلەنگەنىدەك قۇلاقلىرىنى شىڭگايتىپ بوغا كىيگۈزۈلگەن بېشىنى ھە دەپ سلكىيتتى.

بوغاز سۇپ <زوئول> قورسىقىدا بالىسى بار: سەييات تورنى تارتىپ بېلىقنى ئالدى. بوغاز بېلىقنىڭ قارنىنى يارىدى. * قىزنىڭ ئاتىسى مېھمانغا سويۇشقا ئەركەك قوي ئىزدەپ، ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئاخىر كېلىپ ئۆزىنىڭ بوغاز قويىدىن بىرىنى سويۇپتۇ.

بوغاز بولماق ئۇرۇقلىنىش ئارقىلىق چىشى ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا تۇخۇملىمە ھاسىل بولماق.

بوغاز قىلماق ئۇرۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق چىشى ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا تۇخۇملىمە ھاسىل قىلماق.

بوغالتىر ئى [ر <نەم] ئىدارە-جەمئىيەت، كارخانا قاتارلىقلارنىڭ ھېساب-كىتاب ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغۇچى خادىم، ھېسابچى: — مۇدىر، — دېدى ئۇ، ياغاچلارنى كىمگىدۇ سېتىش توغرىسىدا بوغالتىر بىلەن مەسلىھەتلىشىۋاتقان پەخرىدىنگە، — نېمە قىلغان ئىشكىز بۇ؟

بوغالتىرلىق ئى. بوغالتىرلار ئىشىنىڭ كەسىپ نامى: شۇنىڭدىن ئۇزاق ئۆتمەي مۇدىر

ماڭا بەكمۇ مېھرىبان بولۇپ كەتتى، مېنى يەنە بىر ھەيران قالدۇرغىنى شۇكى، مەن تۇيۇقسىزلا بوغالتىرلىق بۆلۈمىگە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولۇپ تۇرىتۇم.

بوغالتىرىيە ئى [ر] ھېساب-كىتاب نەزەرى-يىسى ۋە پراكتىكىسى: بىز بۇگۈن بوغالتىرىيە-دىن دەرس ئاڭلىدۇق.

بوغجۇما ئى. كىيىم-كېچەك، ۋە كىيىملىك رەختلەرنى ئوراپ تۇگۈپ قويۇلغان بوپا: — دوست بار، دۈشمەن بار. يالغۇز قىزنىڭ بوغجۇمىسى ياخشىراق بولسۇن. چۈنكى، بوغجىمىنى ھەممىنىڭ ئالدىدا ئېچىپ كۆرسىتىدىغان ئىش ئەمەسمۇ؟ — دېيىشتى ئايالار.

بوغجۇملاتماق «بوغجۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇۋىم تويلۇقلارنى بوغجۇملىتىپ قىز ئۆيىگە ئېلىپ ماڭدى.

بوغجۇملانماق «بوغجۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىگىتلەر مالىلارنىڭ بوغجۇملانغانلىرىنى ئاستىغا، تېڭىلغانلارنى ئۈستىگە بېسىپ تەپتەخ قىلىپ قويۇشتى.

بوغجۇملىق سۈپ. بوغجۇما قىلىشقا لايىق، مۇۋاپىق؛ بوغجۇما بولغۇدەك: سىڭلىم، بىر-ئىككى بوغجۇملىق رەخت بارمىدۇ؟

بوغجۇملىماق پ. نەرسىلەرنى ياغلىقلارغا تۇگۈپ بوغجۇما قىلماق.

بوغچا ئى. رەخت ياكى تېرىدىن تىكىلگەن، ئوقۇغۇچىلار دەپتەر-قەلەملىرىنى سالىدىغان، دولىغا ئاسىدىغان ياكى قولىدا كۆتۈرىدىغان خالتا: — بوغچىنى تۇنۇگۈن تىكىپ بەرسەم بۇگۈن يەنە يىرتىپسەنغۇ؟! — دېدى مەريەمخان ئاچا ئوغلىغا كايىپ.

بوغدۇرماق «بوغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شياۋخۇانىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى ئوقۇشتىن چەكلەپ، مەجبۇرىي ھالدا ئۇنىڭ پۈتىنى بوغدۇرغاندى.

بوغدۇرۇلماق «بوغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دوختۇرلار ماشىنىدىن بوۋاينى كېسەلخانىغا ئېلىپ كىردى-دە، جاراھەتنى تاڭدى ۋە بوغدۇرۇلغان يىلىكنى يېشۋەتتى.

بوغرۇل سۈپ. قارىغا مايىل قىزىل.

بوغرۇل ئات بوغرۇل رەڭلىك ئات.

بوغقۇچ ئى. قاپ-خالتىلارنىڭ ئېغىزىنى، بەتنىكە، توپلەيلەرنى، قۇش-ھايۋانلارنىڭ پۇت-قانىتىنى بوغۇشقا ئىشلىتىدىغان يىپ: — ساڭا بۇ ئىش ياراشمايدۇ، — دەپتۇ قىز ئاللىقاندىق بىر قىياپەتتە، — چۈنكى مېنىڭ كىيىملىرىمنىڭ بوغقۇچلىرىغا ناھايىتى چوڭ بىر كىشىنىڭ تامغىسى بېسىلغان.

بوغقۇچلاتماق «بوغقۇچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

بوغقۇچلانماق «بوغقۇچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىراق ئىككىلا قانىتى مەھكەم بوغقۇچلانغان بۇ تېيانشان بۇركۇتى ھازىر تۆمۈر قەپەس ئىچىدە تۇراتتى.

بوغقۇچلىماق پ. بوغقۇچ بىلەن بوغۇپ، چىگىپ بەنىد قىلماق: بىر ئوۋچى قاپقان قۇرۇپ تۇتۇۋالغان بىر سېرىق جەرەنىڭ پۇت-قولىنى مەھكەم بوغقۇچلاپ، ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېتىۋاتقانىكەن.

بوغما I سۈپ. بوغۇپ قويۇلغان ياكى پۇرۇپ قويۇلىدىغان، پۇرمىلىك: بوغما ياقلىق كۆڭلەك.

بوغما II ئى <تىب> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل، كېسەل قوزغاتقۇچىسى بوغما تاياقچە باكتېرىيىسى؛ ئادەتتە ياز ۋە كۈزدە كۆپرەك تارقىلىدۇ. كېچىك بالىلار بۇ خىل كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىدۇ. بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىنىڭ پۇتۇن بەدىنى زەھەرلەنگەن بولىدۇ؛ يۇتقۇنچاقتا سۇس كۈل رەڭ بىر قەۋەت پەردە پەيدا بولۇپ، ئاسانلىقچە ئاجرالمايدۇ؛ بەزى ئاغرىقلارنىڭ ئاۋازى پۇتۇپ قالىدۇ. بۇ خىل كېسەل بەزىدە يۇرەك مۇسكۇللىرىنىڭ يالىلۇغلىنىشى ۋە پالەچ كېسەل-

لمكىنمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بوغما پولات چۈنقى <بىن> پولات بېتۈنلىنىك ئىچىگە توغرىسىغا سەپلەنگەن پولات چىۋىق.

بوغما قاپاق ئېغىز تەرىپى سەل تار، قورساق تەرىپى خېلى كەڭ، ئوتتۇرىسى خۇددى بوغۇلغاندەك تار بولغان قاپاق: ئېرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۈرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان-يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى.

بوغما ياقا يۇقىرى تەرىپى خالتىغا ئوخشاش ئېتىلىدىغان ئۇزۇن ياقا.

بوغما يەڭ ئۇچى پۈرۈلۈپ رېزىنكە ياكى بىنت بىلەن بوغۇلغان يەڭ: ئۇ، بوغما يەڭلىك چاپان كىيىۋالغان بىر يىگىت بىلەن كېتىۋاتاتتى.

بوغماق I پ ① قاتتىق يىغىپ سىقىماق؛ سىقىپ باغلىماق: بىردىنلا قار ئىچىدىكى كىچىك كۆتەككە پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم. ئۇ يەنە كۆكرىكىمگە مىنۋېلىپ، گېلىمنى ئىككى قولى بىلەن بوغۇشقا باشلىدى. * ئەپەندىم پادىشاھىنىڭ تازا ئوبدان قارچىغىسىدىن ئۈچىنى ئېلىپتۇ ۋە قاپىقا سېلىپ ئاغزىنى مەھكەم بوغۇپتۇ. ② مەلۇم ئارداملىقىنى بىرەر توساق بىلەن توتاشتۇرۇپ توسماق: دەريانى بوغماق. يول ئېغىزىنى بوغماق. ③ كۆچمە. توسقۇنلۇق قىلماق، ئۆسۈش، راۋاجلىنىش يولىنى توسماق: ئاينۇر ھېلىقى ماجىرادا قادىرنىڭ خاپا بولۇپ چىقىپ كەتكىنىدىن كېيىن، بۇ ئەھۋالغا زادىلا چىداپ تۇرالمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىيىتىگە تەگكەنلىكى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئارۇپنىڭ ئاكتىپ، ئىلغار تەشەببۇسلارنى بوغۇپ، ياش كۆچلەرگە ھەدەپ زەربە بېرىۋاتقانلىقىغا چىدىيالمىدى. ④ گېلىدىن چىشلەپ ئۆلتۈرمەك: — توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرە يەر، بۇ ھەمراھلىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك. بىچارىنى بىرنېمە بوغۇپ قويۇپتۇ-دە، — دېدى ئايۇپ ئاكام. ⑤ خۇلاسىلىماق: ئۇنىڭ ئاڭلىق ئىنتىزامى يەنىلا كۆچكە ئىگە، بىراق ھېسابىنى بوغقاندا كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ ئۆز خىراجىتىنىڭ ھۆددىسىدىن مۇتلەق چىقالمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

بوغماق II سۆپ ① باغلاپ، تېڭىپ قويۇلغان: ھى-ھى... بۇ يەردە پۇل بار ئەمەسمۇ؟ ئاز پۇل ئەمەس-تە، تاراقلاپ تۇرىدىغان، ساپمۇ ساق تۆت بوغماق دەڭلا! ② بوغۇم-بوغۇم قىلىنغان: قوللىرىدا ئۇچ ئاياغلىق دۇربۇن ۋە ياكى بەزىسىدە ئالا بوغماق ئۆلچەم خادىسى. قول يايرىقى ئېگىز-پەسكە يەلپۈنەر بەزەن، خادىلار تەڭ يېقىن-يىراق يۆتكىلەر بەزەن.

بوغماق ئۇچەي <تب> چوڭ ئۇچەينىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاساسىي قىسمى. قارىغۇ ئۇچەي بىلەن تۈتاشقان ۋە يۇقىرىغا قاراپ ئۆرلىگەن قىسمى «ئۆرلىمە بوغماق ئۇچەي»، ئۇنىڭدىن كېيىنكى قورساق بوشلۇقى ئىچىدە توغرىسىغا سوزۇلغان قىسمى «توغرا بوغماق ئۇچەي»، تۆۋەنگە قاراپ سوزۇلغان قىسمى «تۆۋەنلىمە بوغماق ئۇچەي»، يانپاش سۆڭەكنىڭ سول تەرىپىدىكى ئەڭ ئاخىرقى «s» شەكلىدە سوزۇلغان قىسمى «s» سىمان بوغماق ئۇچەي» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇچەي گەۋدىسى بوغۇم-بوغۇم بولغاچقا «بوغماق ئۇچەي» دەپ ئاتالغان.

بوغماق ئۇچەي ياللۇغى <تب> بوغماق ئۇچەي شىللىق پەردە يالىلۇغى. ئىپادىسى: ئىچ سۇرىدۇ، قورساق ئاغرىيدۇ، ھەمىشە قۇرۇق ئىنجىق تۇتىدۇ؛ چوڭ تەرەت كۆپىنچە شىللىق سۇيۇقلۇق، قان ۋە يىرىڭ ئارىلاش كېلىدۇ.

بوغماق يىلان <زوئول> زەھەرى يوق بىر خىل چوڭ يىلان، ئۇزۇنلۇقى ئالتە مېتردىن يېتىدۇ؛ بېشى ۋە ئېغىزى چوڭ، تىلىنىڭ ئۇچى ئاچماق، دۈمبە تەرىپى قوڭۇر قارا، قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار، قورساق قىسمى

ئاق. كۆپىنچە تروپىك بەلباغلاردىكى سۇغا يېقىن ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ كىچىك سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ: — ئۇنىڭ نەزىرىدە دادىسىنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق ئىدى. دادىسى ئۇنى مېھرى بىلەن تىزىغا ئېلىپ، دۇنيادىكى غەلىتە نەرسىلەر توغرىسىدا — ئامازۇنكا دەريا‌سى ۋادىسىدىكى ئېپتىدائىي ئورمانلىقتىكى يوغان بوغاق يىلانلار، نىل دەريا‌سى بويىدىكى سېرىق تەنلىك ئادەملەر، تىمساھلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى.

بوغۇقماق پ ① ئەركەك نەپەس ئالالماي، تۇنجۇقۇپ قالماق: يادىمدا قاپلاردا بوغۇققان جانلار، يادىمدا ياغ چېچىپ ئۆرتىگەنلىرىڭ! ② كۆچمە. بېسىم ۋە قىسىلىش سەۋەبىدىن ئەركەك ئىش قىلالماسلىق: بىز بۇنداق ئەھۋاللارنى ھەممە يەردە ئۇچرىتىمىز. قىزلىرىنىڭ مېھمانخانىلىرىدا ئۇ كىشى كىيىمگە چۇشكەن ماي دېغى بولۇپ كۆرۈنمەيدۇ دەمسىلەر؟ ئۇ ئۇلارنىڭكىدە قىسىنىپ - قورۇنۇپ، بوغۇقۇپ كەتكەن.

بوغۇرساق ئى. بوشراق بولدۇرغان، ماي شىكەر ئارىلاشتۇرۇلغان خېمىردىن بارماقتەك تومىلاقتا، ئىككى سانتىمېتر ئۇزۇنلۇقتا ئۇزۇپ ياغدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك: ئۆيگە كەلگەندە باي ئاتام بىلەن ئاغىچا ئاپام قەنت بىلەن چاي، بوغۇرساق بىلەن چاي بېرىدۇ.

بوغۇز I ئى. ئات - ئۇلاغلارنىڭ ئاشلىقتىن تەييارلانغان ئوزۇقلۇقى: قالماق ئېتى بوغۇز يېمەس، بوغۇز يېسە توۋۇرا تېشەر (ماقال) * مەسۇم ئاكا يەنە ئاللىنېمىلەرنى جېكىلەپ، ئاتخانىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئابدۇۋېلى گويا ئاتنىڭ بوغۇز يېيىشىگە مەستلىكى كەلگەندەك، ئۇنىڭ يالىنى تاراشقا باشلىدى.

بوغۇز II ئى ① ئېغىز بوشلۇقىنىڭ قىزىل-مۇڭگەچ ۋە كېكىردەك باشلانغان يېرى؛ يۇتقۇنچاق، گال: سېنىڭ ئىشىق - دەردىڭدە، بوغۇزىمدىن غىزا ئۆتمەس. بىر يىل بولدى كۆيگىلى، ئوت تەپتى ساڭا ئۆتمەس. * ئوق ئەجەل يوللاپ مەخلۇق ياۋۇزغا، سانجىلدى ئۇدۇل بېرىپ بوغۇزغا. * مۇشۇك بېلىقنىڭ باش تەرىپىنى ئۇزۇپ يەپ، تېنىنى ئىتقا بېرىپتۇ. مۇشۇك ئەڭگۈشتەرنى بېلىقنىڭ بوغۇزىدىن تېپىۋېلىپ ئىتقا تۇيدۇرماي ئاغزىغا سېلىپتۇ. ② كۆچمە. ئەجەللىك جاي، ئۆلۈم گىردابىدىكى جاي: جان بوغۇزىغا كەلمەك. ③ تۇرلۇك چۆگۈن، ئىدىش، قاپاق، ئاپىتۇۋا قاتارلىقلارنىڭ ئاغزىدىن قورسىقىغىچە بولغان تار جاي: باتۇر ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي، قولىدىكى ئاپتۇۋىنىڭ بوغۇزىدىن تۇتۇپ يەرگە بىرنى قويۇۋىدى، يېيىڭى ئاپتۇۋا خۇددى ئېتىنى يەپ تاشلۇەتكەن قوغۇن كاسسىدەك ماكچىيىپلا قالدى. ④ ئىككى سۇ كۆلى ياكى دېڭىزنى تۇتاشتۇرغۇچى تار سۇ يولى: تەيۋەن بوغۇزى.

بوغۇز ئاغرىقى <تب> يۇتقۇنچاق — كېكىردەكىنىڭ يالليۇغلىنىشى، قىزىرىپ ئىششى، قاتتىق ئاغرىشى قاتارلىق كېسەل ئالامەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بوغۇز پارتلىغۇچ تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىقىۋاتقان ھاۋا ئېقىمى بوغۇزدا توسقۇنلۇققا ئۇچرىغاندىن كېيىن پارتلاپ چىقىشتىن ھاسىل بولىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدىكى ھەمزە، «ع» تاۋۇشلىرى.

بوغۇز سىيرىلاڭغۇ تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىقىۋاتقان ھاۋا ئېقىمى بوغۇزدا توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، سىيرىلىپ چىقىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن: «ھ».

بوغۇزخانا ئى. ئۇلاغلارنىڭ يېمەكلىكىنى ساقلايدىغان ئورۇن؛ ئامبار: خۇپىتەن ۋاقتى، مەتقۇلى بوغۇزخانىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، موللا زەيدىننى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ كىردى. بۇ چاغدا ئاتخانىنىڭ دەرۋازىسىغا قۇلۇپ سېلىپ قويۇلغان، سىرتتا ئەل ئايىغى بېسىلىپ تىمتاسلىق ھۆكۈم سۈرگەنىدى.

بوغۇزلاتماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىكياندىن بىرىنى تۇتۇپ كىرىپ بوغۇزلاپ بېرىك دېسەم نەجىمدىن تۇنمىدى. قوشنىلاردىن بىرىگە بوغۇزلىتاي دەپ ماڭسام توخۇنى تارتىۋېلىپ قويۇۋەتتى.

بوغۇزلاشماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ تۈۋىلۈك دەرىجىسى: قارىغۇدەك بولسا يولدا تۇچ تۈلۈك ياتقۇدەك، ئېرىقتا ئىگىراۋاتقان ئايالىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغانىدا بۇلار نەپسانىيەتچىلىكتىن بىر-بىرىنى بوغۇزلاشقان مەستلەر ئىكەن.

بوغۇزلاندۇرماق پ. ئات-ئۇلاغلارغا بوغۇز يېگۈزمەك: بىز خاڭگوڭدا بىر ئاخشام خاتىرجەم دەم ئېلىپ، ئاتلىرىمىزنى بوغۇزلاندۇرۇپ، ئۇچىنچى كۈنى تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ ئاقسۇ شەھەر ئىچىگە قاراپ ماڭدۇق.

بوغۇزلانماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شاھزادە رومالىنى ئېچىپ قارىغانكەن، بوغۇزلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن ناھايىتى چىرايلىق بىر ئايال چىقىپتۇ. * ئاسىم «قاۋانلىق»قا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، بوغۇزلانغان كېيىكنىڭ يېنىدا كۆلۈشۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆردى.

بوغۇزلۇق I ① ئى. ھايۋانلار يەم-خەشەك قىلىشقا مۇۋاپىق ئاشلىق، ئوزۇقلۇق. ② سۈپ. يەم-خەشەك تاللىماي، ئىشتىھا بىلەن يەيدىغان (ھايۋان ھەققىدە): بوغۇزلۇق ئات.

بوغۇزلۇق II ئى. چارۋا مالالرنىڭ پېچاق سۇرىدىغان، بوغۇزلىنىدىغان جايى.

بوغۇزلىماق پ. بوغىزىغا پېچاق سۇرمەك؛ ئۆلتۈرمەك: بىر بەگ بۇرۇنىڭ ئاغزىدىن بىر قوينى قۇتۇلدۇرۇپ ئۆيىگە ئەكىلىپتۇ-دە، ئۇنى بوغۇزلىماقچى بولۇپ يەرگە يېقىتىپتۇ. * سۇلايمان-نىڭ ئۆيىدە ھېلىقى «قايناق» دېگەن سېمىز كىشى مېھمان بولۇۋاتىدۇ. سۇلايمان قوي سويىمەن دەپ كېچىدە موزىيىنى بوغۇزلىۋېتىپتۇ.

بوغۇشماق ① «بوغماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرى يېغقان ئوغۇتنى تاغارلىرىغا ئېلىشىپ، ئېغىزلىرىنى بوغۇشۇپ يەنە يۇدۇپ كېتىشتى. ② ياقا سىقىشىپ ئۇرۇشماق: غەنى ئىشكاپنى ئېچىۋاتقاندا ئوڭ-دىن سەكرەپ ئوغان ئالمجان ئۇنىڭغا ئېسىلدى. ئىككىسى ياقا سىقىشىپ بوغۇشۇپ كەتتى. * سايىم كېلىشتۇرۇپ، بىرىنى تېپىۋېدى، نېمەت داجىپ بىرىپ تامغا يۆلىنىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ، سايىمغا تاشلاندى، ئىككىسى بوغۇشۇپ كەتتى.

بوغۇق سۈپ. بوغۇلغان، بوغۇلۇپ، خىرىل-داپ قالغان: — بۇلبۇل بولىسىڭ سايىراپ باققىنا، — دەپتۇ باغۋەن. ئەپەندىم ھەم بوغۇق ھەم قوپال ئاۋاز بىلەن سايراشقا باشلاپتۇ. * ۋاقىت سائەت ئون ئىككىگە يېقىن بېرىپ قالدى. ھېچقا-ياقتىن كىشىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پەقەت يىراقلاردىن قاۋىغان ئىتلارنىڭ بوغۇق، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى.

بوغۇقلۇق سۈپ. بوغۇلغان، بوغۇپ قويۇل-غان: كەپتەرنىڭ قانىتى بوغۇقلۇق ئىكەن. * ئاغزىم بوغۇقلۇق. ۋاقىرالمىسام! دەريادەك تېشىپ شارقىرالمىسام.

بوغۇلماق ① «بوغماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ئاغزى بوغۇلغان كالىدەك پۇشۇل-داپ يۇرىسەنغۇ؟ — دېدى ئابىلەت تۇرغۇنغا. * ۋاقىرىدى ئۇنىڭ ئۇنى چىقمىدى، تېپىرلىدى سىرتىماقتا بوغۇلۇپ. كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى، ھەممە نەرسە كەتتى بىردىن يوقلىپ. ② خىرىلداپ نەپەس ئالماق، ئاۋاز چىقىرىش تەسلەشمەك: بوغۇق ئاۋاز بىلەن سۆزلىمەك: ئۇنىڭسىزمۇ ھاۋانىڭ شالاڭلىقىدىن نەپسىم بوغۇلۇپ ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالاي دېگەنىدى. * چوڭ ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ياغاچ ئورۇندۇقتا ئاتمىش ياشلاردىكى بىر كىشى ئاپتاپ سۇنۇپ ئولتۇراتتى، ئۇ پات-پات بوغۇلۇپ يۆتىلەتتى ۋە خىرقىراپ نەپەس ئالاتتى. ③ غەزىپىنى ئىچىگە يۇتماق: ئۇ تازا بوغۇلۇپ تۇرغاندا، بىردىنلا قومۇشلۇق ئىچىدىن بىر بىلىقچى كىچىككىنە قېيىقنى ھەيدەپ چىقىپ كەلدى. ④ چىرمالماق، مۇپتىلا بولماق؛ پاتماق: ئاردىدىن ئانچە ئۆتمەي

ئككىنچى ئوغلۇم ئاغرىپ، دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ئاڭلىسام، قەرزگە بوغۇلۇپ كېتىپتۇ، قالغان پىساتىمنى ساتتىم. * قەرزگە ئۆمىدىم بار ئىدى سەندىن ئەدەبلىك بولسا دەپ ئوغلۇم. بوغۇلدۇڭ كۆپ جىنايەتكە، يارا بولدى يۈرەك ـ كۆڭلۈم.

بوغۇم ئى. ① نەرسىلەرنىڭ ھەربىر بۆلەكلىرىنىڭ ئۆزئارا تۇتاشقان جايى: بوغۇم پۈتلۈقلار. قومۇشنىڭ بوغۇمى. ② <فىزىئول> بەدەن سۆڭەكلىرىنىڭ ئۆزئارا بىرىككەن جايى: ئۇستىخانلىرىم بوغۇملىرىغىچە ئاغرىپ كەتتى. ③ <تىل>بىر ياكى بىرقانچە تاۋۇش ئېلىپمېنىتىدىن ھاسىل بولغان ئەڭ كىچىك فونېتىكىلىق بىرلىك: ئوچۇق بوغۇم. يېپىق بوغۇم.

بوغۇم ئاياغلىقلار <زوئول> ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارنىڭ بىر تىپى، تېنى نۇرغۇنلىغان بوغۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ، ئادەتتە باش، كۆكرەك ۋە قورساق دەپ ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ؛ سىرتىدا قاسىرىقى بولۇپ، ئىچكى ئەزالىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرىدۇ؛ ئاياغلىرى جۈپ ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ تۇرى ناھايىتى كۆپ، مەسىلەن: قىرىقئاياغ، ئۆمۈچۈك، ھەرە، كېپىنەك، راك، قىسقۇچپاقا قاتارلىقلار.

بوغۇم ئايرىش بەلگىسى <تىل> يېزىقىمىزدىكى ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن ئاياغلاشقان بوغۇمنى سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدىن ئايرىپ ئوقۇشتا قوللىنىلىدىغان شەرتلىك بەلگە.

بوغۇم تەنلىكلەر <زوئول> ھايۋانلارنىڭ بىر تىپى، تېنى ئۈزۈن ۋە يۇمشاق بولۇپ، نۇرغۇنلىغان بوغۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ سىرتىدا ئەينەككە ئوخشايدىغان نېپىز پەردىسى بولىدۇ؛ باش، كۆكرەك ۋە قورساق قىسىملىرى ئايرىلمايدۇ؛ ئۇچىيى ئۈزۈن ۋە تۇز كېلىدۇ. مەسىلەن: سازاڭ، سۇلۇك قاتارلىقلار.

بوغۇم كۆچۈرۈش <تىل> قۇر ئاخىرىغا سىغمايلا قالغان سۆزلەرنىڭ بىر قىسمىنى يېڭى قۇردىن يېزىشقا توغرا كەلگەندە بوغۇمنى بىرلىك قىلىپ بۆلۈپ يېزىش.

بوغۇم ياللۇغى <تىب> بوغۇم يالىلۇغلانغان بىر خىل كېسەللىك، ئالامەتلىرى: بوغۇم قىزىرىپ ۋە ئىششىپ قاتتىق ئاغرىيدۇ؛ بەزى ۋاقىتلاردا قىزىتىدۇ، ئېغىرراقلىرىدا بوغۇمنىڭ شەكلى ئۆزگىرىدۇ ياكى ئورنىدىن قوزغالمىپ كېتىدۇ.

بوغۇم - بوغۇم ① «بوغۇم» سۆزى «②»نىڭ تەكرارلىنىشى. ② بىر بوغۇم-بىر بوغۇم، بۆلەك ـ بۆلەك: باي ئۇنىڭ بوغۇم ـ بوغۇم بولۇپ تۇرغان كىگىز پايپاقلىق ئايىغىغا قاراپ كۆلۈمسىرەپ قويدى.

بوغۇملۇق سۈپ. بوغۇملىرى بار، بوغۇملارغا ئىگە: ئۇلارنىڭ ھەممىسى «نازاكەتلىك»، «سىلىق»؛ ئۇلاردا بومبا ۋە تاپانچا تۇگۈل توقۇز بوغۇملۇق سىم قامچىمۇ، ئۈچ قىرلىق ئىككى بىسلىق خەنجەرمۇ يوق.

بوغۇملۇق يېزىق <تىل> بىر خىل ئېلىپبەلىك يېزىق. ئۇنىڭ ھەرپى بىر پۈتۈن بوغۇمنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: سانسكرىت يېزىقىغا ئوخشاش.

بوغۇن I ئى. ئەۋلاد، نەسىل: ھازىر پىشقەدەم بوغۇنلار ئۆلۈپ بولدى. كېيىنكى بوغۇنلارنىڭ ئۆز تۇرمۇشىنى قامدىغۇدەكمۇ ھالى قالمىدى؛ ياش بوغۇنلاردىن بەزىلىرى جۇڭگو ئىنقىلابى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئىسىق قانلىرىنى ئاققۇزدى.

بوغۇن II ئى ← **ھەرە.**

بوغۇناق ئى. بوراندىن ۋە ئادەم، ھايۋانلارنىڭ جىددىي ھەرىكىتىدىن ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ: ئۇلار شۇ سۆز ئۈستىدە تۇرغان چاغدا، بىراقتىن يەنە چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپتۇ. كۆكىنىڭ يۈزىنى بىر قەۋەت بۇلۇتتەك بوغۇناق قاپلاپتۇ.

بوغۇنداش ئى. ئۇرۇق ـ ئەۋلاد؛ نەسىل-

داش: بىزنىڭ بوغۇنداشلىرىمىزدىن مەيلى ئوغۇل، مەيلى قىز بولسۇن ئۇنى ياخشى كۆرمەيدىغىنى يوق.

بوغۇنماق پ. نەپەس ئالالماسلىق.

بوقتاق ئى.دىئال. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.

بوقتوغ ئى.دىئال. قولىنىڭ جەينەكتىن يۇقىرى مۇرىگىچە بولغان ئارىلىقى، بىلەك.

بوقۇسا ئى. ياغاچتىن ياسالغان، تۆمۈر چىش بېكىتىلگەن ۋە يەر ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئاددىي سايمان: ئىختىيار ئەيلىسەڭ بىلمەكنى تۆگۈل، سورىغىن، چېكەمگە چۈشكەن ئەجىنىدىن، ۋە ياكى ساماندەك سارغايغان يۇزۈم، چۈشەنگىن بوقۇسا قالدۇرغان ئىزىدىن.

بوكس ئى [ر<ئىنگ] <تەن> مەخسۇس قولقاپ كىيىپ، مەلۇم قائىدىلەرگە ئاساسەن مۇشتلىشىش ھەرىكىتى.

بوكسچى ئى <تەن> بوكس ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىسپورتچى.

بوكست ئى [ر<فران] <خىم> **ئالىيۇمىن ئوكسىدى.**

بوك تەق. بوغۇق قاتتىق ئاۋاز ۋە ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان سادا.

بوك-بوك «بوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بوك-بوك قىلغان ئاۋاز چىقتى.

بوكبوكقوكغوز ئى [بوكبوك+قوكغۇر] بوك-بوك، ئاۋاز چىقىرىپ ئوچىدىغان بىر خىل قوكغۇز: ئاسماندا ئوچۇپ يۈرگەن، بوكبوكقوكغوز ئەمەسمۇ؟ يىگىتلەرنى توتۇپ بەرگەن، ئازاد توكغۇز ئەمەسمۇ؟

بوكشماق پ «بوك-بوك» قىلغان ئاۋاز چىقماق؛ بوكۇلدىماق: ئۇ يەردە بوكشىغان ئاۋاز ئارقا-ئارقىدىن چىقىشقا باشلىدى.

بوكۇلداتماق «بوكۇلدىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بوكۇلداشماق «بوكۇلدىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بوكۇلدىماق پ «بوك-بوك» قىلغان ئاۋاز چىقماق: يىراقتىن بوكۇلدىغان ناغرا ئاۋازى ئاڭلاندى.

بولا I ئى [خەن] كېپىل.

بولا بولماق كېپىل بولماق، ۋەكالەتەن ئۆز ئۈستىگە ئالماق: تۇرسۇنىنى ئاتىسى بولا بولۇپ ساقچىدىن ئېلىپ كېلىپتۇ.

بولا II ئى [خەن] بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇندىلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ھەرىكەت: بولا بولماق. بولا قىلماق.

بولا بولماق بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلماق ۋە شۇ سەۋەبتىن جازاغا ئۇچرىماق.

بولا قىلماق بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلغانلىقتىن جازالىماق.

بولغا كەتمەك بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا قائىدىنى بۇزغانلىقتىن جازاغا ئۇچرىماق: تۇرسۇن بۇ قول قارتىدا يەنە ئۇتتۇرۇپ ئىككى رومكا ھاراق بولغا كەتتى.

بولاتماق «بولىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم پوچتىدىن ئەۋەتىدىغان كىتابلارنى بولىتىپ تەييار قىلىپ قويدى.

بولار ① «بولماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر سۈپەتتىدىشى: بولغۇنچە بولار * بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۈلى (ماقال). ② كۆچمە. «يېتەر، بەس، كۇپايە» دېگەن مەنىدە ئىسىملىڭ خەۋەر ۋەزىپىسىدە كېلىدۇ: — ئەمدى، بولار، سۆزلىمەيلا قويۇڭ. كۆڭلۈمىزنى ئېزىۋەتتىڭىز، — دېدى ئامىنە يولدىشى ئابلىمتكە.

بولار ئىش بولدى ئالدىنى ئالىدىغان، تەدبىر كۆرىدىغان پەيت ئۆتتى؛ كەتتى.

— بولار ئىش بولدى، ئەمدى پۇشايمان قىلغانىڭ پايدىسى يوق، — دېدى ئاپام ماڭا قاراپ.

بولار يېرى شۇ ① ياخشىلىنىش، ئادەم

بولۇش ، تۇزۇلۇش جەھەتلىرىدىكى ئەھۋالى شۇ، شۇنچىلىك: — بىز شۇنچە تەرىبيە بەردۇق، ئادىل ھاراقىقا شۇنداق ئۆگىنىپ قالغان، ئۇنىڭ بولار يېرى شۇ، — دېدى غەيرەت نارازى بولۇپ. ② كۆچمە. راست؛ توغرا؛ ئەمەلگە ئاشىدىغان، مۇۋاپىق كېلىدىغان جايى شۇ: — بەربىر بىر كىچىككە كىرىسەن، يا ئوغلىغا، يا تەتۇرىگە ئاقسەن، گەپنىڭ بولار يېرى شۇ، ۋاقتىدا يول تاللا، كېيىنكى پۇشايمان ئۆزەڭگە دۇشمەن، — دېدى ئىمىر سونۇرغا.

بولار - بولماس بولمىغۇر، ئەرزىمەس، تايىنى يوق: ئەگەر سېنى بىر ئادەم چاقىرسا، بولار - بولماس ئادەمنىڭ ئۆيىگە بارما. سېنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭغا ۋە ھۆرمىتىڭگە زىيان يېتىدۇ.

بولار - بولماي بەلگىلىك بىرمەزگىل تولۇق ئۆتمەي: مەن خىزمەتكە چىقىپ بىر يىل بولار - بولماي دادام تۆگەپ كەتتى - دە، پۈتۈن ئۆي بېشىمغا كىيىلدى.

بولارلىق سۈپ. بولىدىغان، بولۇشقا ئەرزىيدىغان: سىنىپىمىزدا گۈلنىسا، رەيھانگۈل قاتارلىق يەتتە نەپەر ئوقۇغۇچى ئۆزلىرىنىڭ ئۇلگە بولارلىق ياخشى ئىشلىرى ئۈچۈن قىزىلگۈل تاقىدى ۋە خاتىرە بۈيۇملار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

بولاشماق «بولماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بولاق I سۈپ. ئۇستى رەخت ياكى قەغەز قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئوراپ تېڭىلغان، بولانغان: — سىزگە سوۋغا قىلىپ بىر بولاق ئالتۇن - كۈمۈش ئالغاچ كەلدىم، — دېدى سودىگەر شاھزادىغا. * بارات دېرىزىگە يامىشىپ چىقىپ، تورۇسىتكى لىمنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويغان بىر بولاق نەرسىنى ئالدى.

بولاق II سۈپ. خېمىر تۇرۇچ سېلىپ بولدۇرۇلغان: بولاق مانتا. * ئەمەتنىڭ يۇتۇش - لىرىنى، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىغان مېھرىبان ئەمدى بىر بولاق مانتىنىمۇ ئۇنىڭغا بەردى.

بولاق مانتا خېمىرى بولدۇرۇلغان مانتا.

بولاق ياپما خېمىرى بولدۇرۇلغان ياپما.

بولاقلىق سۈپ ① بولاق قىلىپ قويۇلغان، بولانغان: كىتابلارنىڭ ھەممىسى بولاقلىق. ② بولاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، بولاق قىلىشقا لايىق: ئىككى بولاقلىق قەغەز.

بولاكخوي رەۋ [خەن] ① سۇپىتىگە ھۆددە قىلغان ھالدا: بولاكخوي ساتماق. بولاكخوي ئالماق. ② ھۆددە قىلىمەن، چاتاق يوق: بۇ تاۋۇزنىڭ قىزىل چىقىشىدا گەپ يوق، بولاكخوي.

بولاكخوي قىلماق سېتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ سۇپىتىنى ھۆددە قىلماق.

بولالماي رەۋ «بولماق I» ئىمكان پېئىلىنىڭ بولۇشسىز رەۋىشدىشى: - تۇرسۇن بۇگۈن كەچ ئىشخانىدا بولالمايدۇ.

بولالماي قالماق چىداشلىق، بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان دەرىجىگە يەتمەك: ماھىرە چۈشتىن ئاۋۋال خېلى تېتىك يۇرگەنىدەك قىلغان بولسىمۇ، بىراق چۈشتىن كېيىن بولالماي قالدى. بىردەم - بىردەم تۇرۇۋالغۇسى ۋە يېتىۋال - غۇسى كېلەتتى. * بۇرە غەيرىتىگە كېلىپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن خېلى يەرلەرگىچە مېڭىپ بېقىپتۇ. ئاخىرى بولالماي قېلىپتۇ - دە، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا يېتىۋاپتۇ.

بولانماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولانغان قەنت. بولانغان تاماكا.

بولتا ئى [ڑ] بىر ئۇچىدا كالىكى، يەنە بىر ئۇچىدا رەزبىسى بولغان چىڭىتىش دېتالى: — مانا، — دېدى سىدىق ئۇستام ئىشكىتىن كىرىپلا ئىككى بولتىنى كۆرسىتىپ، — بۇ ئاشۇ ماشىنىغا سالغان بولتىدىن ئېشىپ قالغىنى، قارىسام سەل چاتاقتەك تۇرىدۇ.

بولتىلماق پ. بولتا بىلەن چىڭىتماق: مەردان ئوت باكقا تۇتاشقىچە كوزۇپىنىڭ تەكتىگە بولتىلانغان باكىنىڭ قامۇتلىرىنى يېشىپ، سىم ئارقان بىلەن چېتىپ، باكىنى كۆيۈۋاتقان ماشىنا گەۋدىسىدىن ئاجرىتىۋالدى.

بولجا I ① سۆپ. يىلتىزدىن كۆكلەپ چىققان: ئۇ ئاشۇ بولجا تېرەككە تىكىلگىنىچە تۇرۇپ قالدى. ② ئى. يىلتىزدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك: نىياز ئاخۇن بېغىدىكى ئىككى بولجانى كېسىپ، ئۆز يېزىسىغا يېگۈى سېلىنمۇاتقان مەكتەپكە ياردەم قىلدى.

بولجا II ئى. دىئال. مۆلچەر، قىياس.

بولجالىق ئى. بولجا تېرەك ئۆسكەن جاي: — مەن سۇلايمانئاك ئىشكى ئالدىدىكى بولجالىقتا سۇلايمانئاك ئۆيىگە يوشۇرۇنغان يوچۇن ئادەمنى پايلاپ تۇرغانىدىم، — دېدى توختى ئاتىنئاك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سابىرغا.

بولدۇرماق I «بولماق I» پېئىلىنئاك مەجبۇرىي دەرىجىسى: بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن - قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم. (ماقال).

بولدۇرماق II «بولماق II» پېئىلىنئاك مەجبۇرىي دەرىجىسى: باھارنئاك ئاپىتىمىدا يايرار بارلىق، بولدۇرغان خېمىر كەبى ئەكچىيدۇ يەر. گۈرۈلدەر باھار يەردە ياكى كۆكتە، ھەر دىلغا پۈتمەس ئىشق سېلىپ ئۆتەر.

بولدۇرۇلماق «بولدۇرماق II» پېئىلىنئاك مەجھۇل دەرىجىسى: بولدۇرۇلغان خېمىر.

بولدى ① «بولماق I» پېئىلىنئاك ئېنىق ئۆتكەن زامان III شەخس بىرلىك فورمىسى: — سائەت ئون ئىككى بولدى. تېخى كەلمەيدۇ، — دېدى قېيۇم تىت-تىت بولۇپ. ② كۆچمە. كۆپايە، يېتەرلىك: — ماڭا بىرەر نان بەرسەئ بولدى. مېڭىۋېرىمەن، — دېدى يولۇچى شاھزادىغا. * بىرەر ئويۇنغا كىرىشىپ قالدىڭمۇ بولدى، ھەممىنى ئۇنتۇپ ئويناۋېرىسەن. ③ كۆچمە. بەس، توختا: — بولدى، داڭلاۋەرمە، مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈكلەر ئىكەن، — دېدى ئەخمەتجان بىر تال ئۈزۈكنى تاسقدا ئېزىپ. * — بولدى، — ئاسمىكام ئەخمەتنئاك سۆزىنى بۆلۈۋەتتى، — نېمە بولسا بولسۇن، ئەسقەرگە ماشىنىنى بېرىڭلار.

بولدى قىلماق تۈگەتمەئ، ئاياغلاشتۇرماق، توختاتماق: رۇقىيە: بولدى قىلسلا بوۋا، كۆڭۈلىزىنى بۇزمىسلا، — دېدى. * — بولدى قىلئاك، ئۆيۈمدىن چىقىپ كەتمىسىگىز، كىشىلەرنى چاقىرىمەن! — دەپ ئۇنئاك سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ھەمرا.

بولسا ① «بولماق I» پېئىلىنئاك شەرتچى رايى: ئوغرى بولسئاك ئىنساپ بىلەن بول، قازىنىنى ئالسئاك تۆۋەنىنى قوي (ماقال). * ھەر كىشىنئاك يارى بولسا قېشىدا بولسا، پەرەئاك ياغلىق ئاشۇ يارىنئاك بېشىدا بولسا. ② باغل. جۈملىدە ئىگە بىلەن خەۋەرنئاك ئوتتۇرىسىدا ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: مەن بولسام ئوقۇتقۇچى، ئەخمەت بولسا دېھقان. ③ ئىلگىرىلەش باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: جوزا توغرالغان نان، پىشىق گۆش، سېرىق ماي، قېنا، سامسىلار بىلەن تولغان، تاشقىرىقى ئۆيدىن بولسا قاينىۋاتقان سۇر گۆشنئاك پۇرىقى كېلەتتى... ④ «غان، قان، گەن، كەن» قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان سۆپەتداشلار بىلەن بىللە كېلىپ، قوشما جۈملە تەركىبىدىكى شەرت جۈملە بىلەن پەرەز جۈملىسىنى باغلاش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ: تۆت كىشىلىك گۇرۇھ بۇرۇنراق يوقالغان بولسا، خەلق بېشىغا مۇنچىلىك دەرد - ئەلەم كەلمەسگەن بولاتتى. * سەن كەلمەگەن بولساڭ، مەن باراتتىم.

بولسا كېرەك بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال: يېنىمدا ئولتۇرغان كىشى بەكمۇ ھاياجانلانغان بولسا كېرەك: — شۇنداق ئەلۋەتتە، شۇنداق! تۆت كىشىلىك گۇرۇھ زىمىستان ئىلىپ كەلدى، — دەپ ئاۋازىنى چىقىرىپ ئىختىيارسىز سۆزلىۋەتتى.

بولسۇن ① «بولماق I» پېئىلىنئاك III شەخس بۇيرۇق - تەلەپ رايى: — ئۇنئىغا ئېيتىپ قويۇڭ، — دېدى بۆلۈم باشلىقى، — بىز كەلگۈچە قولىدىكى ئىشنى جەزمەن ئورۇنداپ بولسۇن. ② قارىمۇقارشى شەرت باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: — ئالدىنقى سەپ بولسۇن، ئارقا سەپ بولسۇن، — دېدى ھەربىي كىشى، — ھەممىسى ئازادلىق، ئەركىنلىك ئۈچۇن ئەمەسمۇ؟

بولشېۋېزم ئى [ر] <پەلس> ئىشچىلار ھەرقايسى

كىتىنىڭ ئىنقىلابى ئارقىلىق كاپىتالىستىك جەمئىيەتنى ئاغدۇرۇپ، كوممۇنىستىك جەمئىيەت قۇرۇشتا روسىيە ۋە خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتى تەجرىبىسىنى ئۆگىنىش ئاساسىدا لېنىن تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان نەزەرىيە ۋە تاكتىكا.

بولشېۋېزملىق سۈپ [ر] <پەلس> بولشېۋېزم نەزەرىيىسى ۋە تاكتىكىسىغا ئىگە.

بولشېۋىك ئى [ر] <پەلس> لېنىن قۇرغان سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىشلەتكەن ئاتالغۇ بولۇپ، «كۆپ سانلىقلار» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى 1905ـ يىلى روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى چاقىرغان 2ـقېتىملىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا پارتىيە پروگراممىسى ۋە تەشكىلىي جەھەتتىكى پرىنسىپال مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىش جەريانىدا ۋەكىللەر ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈندى. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنىنى سايلىغاندا لېنىننىڭ تەشەببۇسىنى ھىمايە قىلغۇچىلار كۆپ سانىنى ئىگىلەپ «بولشېۋىك» (كۆپ سانلىق) نامى بىلەن ئاتالغان. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىسىم بولشېۋىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى ــ كوممۇنىست دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان بولدى.

بولشېۋىكلارچە رەۋ بولشېۋىكلارغا خاس يوسۇندا، بولشېۋىكلارغا ئوخشاش، بولشېۋىكلار كەبى.

بولشېۋىكلىق ئى «بولشېۋىك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بولغاي ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بۇيرۇق ـ تەلەپ رايىنىڭ يەنە بىر شەكلى: ــ ئۆزلىرى دېگەندەك بولغاي قازى ئاخۇنۇم، ــ دېدى قادىر ئىمام قول باغلاپ تۇرۇپ. ② كۆچمە. بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال: بوۋاي مېنىڭ سۆزلىرىمدىكى جىددىيلىكنى سەزدى بولغاي، ئۇندىمەي ئارقىغا قايرىلغىنىچە تېز يۇرۇپ كەتتى. * ئولتۇرۇش ئاياغلاشتى بولغاي، بىرىنىڭ تاشقىرىغا ماڭغان ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلاندى.

بولغۇسى ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى. ② سۈپ. كۆچمە. كەلگۈسىدە بولۇشى مۇمكىن ياكى ئېھتىمالغا يېقىن بولغان: تۇنۇ ئايدىڭ ئىدى، مەن شۇ چوكانىڭ ئۆيىدە ئىدىم. بىر كىنىزەك كىرىپ ماڭا: ــ سەن ئۆگزىگە چىقىپ، بولغۇسى ئىشنى تاماشا قىل! ــ دېدى. * خەتتە دۇنياىي سالامدىن كېيىن مۇنداق دېيىلگەنىدى: «بىرنەرسە، مەن چەت ئەلگە چىقماقچىمەن، بولغۇسى ھاكىم ئۆزلىرىگە مۇبارەك بولسۇن».

بولغۇلۇق ① سۈپ. بولۇشى لازىم، بولۇشى كېرەك: ــ سۆزلە، ــ دەپتۇ باي، ــ كىم سېنى ھاكىم بول دەپ قىستىدى؟ تاغارغا كىم سولىدى؟ قانداق قىلىپ ھاكىم بولغۇلۇق؟ * «ھوشيار بولغۇلۇق!» دەيتتى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ. ② ئى. بولىدىغان ئىش، بولۇشقا تېگىشلىك ئىش: ــ قېنى ئۆيگە كىرىگىلار، بولغۇلۇق بولۇپتۇ. نېمە كەلسە، ئۆزى كۆرەر، ــ دېدى ھۆزنىساخان ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ.

بولغۇلۇق بولدى ــ بولار ئىش بولدى: ــ بولغۇلۇق بولدى، قاقشىغانىنىڭ پايدىسى يوق، ــ دەپ ئۆزىگە ھاي بەردى ھۆشۇر ئىچىدە.

بولقا ئى. مىخ قاتارلىق نەرسىلەرنى قېقىش، تۆمۈر ماتېرىياللىرىنىڭ ئۈستىنى تەكشىلەش ۋە ئېگىشكە ئوخشاش ئىشلاردا قوللىنىلىدىغان ياغاچ دەستىلىك پولات ياكى ياغاچ سايمان: تۆمۈر بولقا. ياغاچ بولقا. * ياقۇبنىڭ خىيالى بىر يەردە بولمىغانلىقتىن، قولىدىكى بولقا بىلەن مىخنى قاقمەن دەپ بىر ئۇرۇۋىدى، بولقا مىخقا تەگمەي قولىغا تەگىدى ـ دە «ۋاي!...» دېگىنىچە بولقىنى تاشلاپ قولىنى چاڭگاللاپ قالدى.

بولقا سۆزلۈك <فىزىئول> ئاڭلاش سۆزلۈكلىرىنىڭ بىرى، شەكلى بولقىغا ئوخشاش بولۇپ، قۇلاقنىڭ ناغرا پەردىسىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئاۋازنىڭ تەرەش دولقۇنىنى

سەندەل سۆڭىكى ۋە ئۇزەڭگۈ سۆڭەكلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

بولقىلاتماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بولقىلاشماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بولقىلانماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بولقىلماق پ. بولقا بىلەن ئۇرماق، قاقماق.

بولكا ئى. [ر] ئاق ئۇنىنىڭ بولدۇرۇلغان خېمىرىدىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان. ئۆزى ئۇزۇنچاق، ئىچى ھەرە كۆنىكىدەك كاۋاكچە بولىدۇ؛ تەمى تاتلىق.

بولكىچى ئى. بولكا پىشۇرۇش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

بولكىچىلىق ئى. بولكا سېتىش ياكى پىشۇرۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كەسىپ نامى: رەھىم 1983 - يىلىدىن باشلاپ بولكىچىلىققا كىرىشىپتىكەن.

بولماق I پ ① يۈز بەرمەك، سادىر بولماق: ھايۋانلارمۇ بوش كەلمەپتۇ. قىرىق كېچە - كۈندۈز جەڭ بولۇپتۇ. * ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەنىدەك ئىش بولدى، — دېدى قادىر نارازى بولۇپ. * شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن قومانداللىق شتابىنىڭ چېدىرىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا چوڭ يىغىن بولدى. ② كەلمەك: باشلانماق: چۈش بولدى. زاۋال بولدى. * كۈن ئېگىلدى كەچ بولدى، شاخ ئېگىلدى پەس بولدى. بۇ زۇلۇمنىڭ دەستىدىن ياشاش بىزگە تەس بولدى. ③ بىرەر يەردە مەلۇم ۋاقىت تۇرماق، ھازىر بولماق: شەنبە كۈنى گۈلباھار كەچكىچە ھەجەر ئاچىنىڭ ئۆيىدە بولدى. ئائىلىسى يىراقتا قالغان بۇ قىزنىڭ ئىشتىن سىرتقى كۆپ چاغلىرى مۇشۇ ئۆيدە ئۆتەتتى. * — بۇگۈن چۈشتىن بۇرۇن مەكتەپ مەمۇرىيىتى بىناسىنىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدىكى مەجلىسخانىدا يىغىندا بولىمەن، — دېدى مۇدىر زەپەرجان. ④ ئورۇنلاشماق: سونۇر ھەيران بولۇپ ئەكىرگە قارىدى: — ئىشخانا ئۈچ چاغدا نەدە بولىدۇ؟ * توي كۈنى قېرىلار ئېر يەردە، ياشلار بىر يەردە بولىدۇ. ⑤ ئۆسمەك، ئايلانماق، ئوخشىماق: بۇ يىل بۇغدايىنىڭ بولۇشىدا گەپ يوق ئىدى. * غورا بولماي مېغىزى بولماس. * بۇ يىل ھۆل - يېغىن نورمال يېغىپ، يىل ياخشى كەلگەنلىكىدىن مېۋە - چېۋىمۇ قالتىس بولدى. ⑥ ئۆتمەك: — بۇڭاي بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، — دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، — بۇ قۇدۇقنى كولىغىلى يىگىرمە بەش يىل بولدىغۇ؟ * ماڭا مۇشۇ يەردە ياشىغىلى ئۇزاق يىللار بولدى، — دېدى كېيىك. ⑦ مەۋجۇت، بار، ھالەتكە كەلمەك: ئۇلارنىڭمۇ دائىم ماڭمىدىغان يولى بولىدۇ. * ئەلۋەتتە ئەمگەك بىلەن ئۆزىگە ھايات يولى تېپىشنى مەقسەت قىلغۇچىنىڭ بۇنچىلىك گەپ قىلىش ھوقۇقى بولىدۇغۇ! * — پارتىيە ماۋجۇشى بىزگە ئېگە سىڭلىرىم، — دېدى روزاخۇن بوۋاي ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، — دۇيىمىز قىينىچىلىققا يولۇققىنى راست، تەخىر قىلايلى. بىز ھالىڭلارغا يېتىمىز. ئاشلىقمۇ بولىدۇ. پۇلمۇ بولىدۇ. ئۆيۈڭلەرگە كېتىڭلار. ⑧ ۋەزىپىگە تەيىنلەنمەك، بىرەر دەرىجە ۋە ئورۇنغا ئىگە بولماق: مەن ھازىر مەكتەپ مۇدىرى بولدۇم، لېكىن مەكتەپ خىزمىتىنى بىر كۈنمۇ ئىشلىگىنىم يوق. * بايۋەچچە بىر كىتابتىن: — كىمكى گۆھەر تۇغدىغان توخۇنىڭ بېشىنى يېسە پادىشاھ، قانىتىنى يېسە ۋەزىر بولىدۇ، — دېگەن گەپنى كۆرگەنكەن. ⑨ مەلۇم قىممەتكە يارىماق: زىۋىرشانىڭ ھېسابىدا ئۇلارنىڭ 30 مىڭ باغ قوموشى 7 مىڭ 5 يۈز يۆەن بولاتتى. ⑩ توغرا، مۇۋاپىق كەلمەك: — ھەي ھارامزادە تۆلكە، — دەپتۇ ئۇشتىگەر تۆلكىگە خىتاب قىلىپ، — مەندىن بىر دېۋىگە پۇل ئالغىلى ھەپتە بولدى. ئۈچ كۈندە كېلىمەن دەپ كېلىشىڭ بۇگۈنمۇ؟ بۇمۇ مەيلى، يەنە كېلىپ مېنىڭ ئاغىنەمنى ئالداپ كەلگىنىڭ ئۈچۈن مەن سېنى قانداق قىينىماپ ئۆلتۈرسەم بولىدۇ.

قېنى، ئۆز تىلىك بىلەن ئېيتىپ باقە؟! * سابىر كۆپچىلىك بىلەن دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپ: — ياخشى، قېنى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ كۆرەيلى، بۇ سۇ مەسىلىسىنى قانداق قىلساق بولار؟ — دېدى. * ئاخىر ساۋۇت بۇ ئىش ئۈستىدە ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىغىنىم ئۆزۈك، يېنىكلىك بىلەن قوشنامنى يامان ئادەمگە چىقىرىۋەتسەم بولماس، دېگەن ئويغا كەلدى. ⑪ مەلۇم ھالەتتە ئۆتىمەك، مەلۇم ھالەتكە كەلمەك: — سىز بىلەن تەڭتۇش، ھەر ئىككىمىز تۇرمۇشلۇق بولمىدۇق. ئۇ ئىش بەرىبىر بىزنىڭ بېشىمىزدا بار. ئېيتىڭا، كۆڭلىڭىز تارتقان بىرىگە خەت يازغانمىدىڭىز؟ — دەپ سورىدى ئايگۈل گۈلنارىدىن. * قولدىن كەتكەن بولسا ئەگەر ھاكمىيەت تەختىمىز، قۇل بولمامتۇق يېڭىباشتىن، كۇل بولماتى بەختىمىز!؟ * ئۆتتى ھەر باشتىن كەچۈرمىش بەردى تارىخ بىر ساۋاق، ئىتتىپاق بول! ئىتتىپاق بول! ئىتتىپاق بول! — ئىتتىپاق! ⑫ بەزى ئىسىملارغا باغلىنىپ كېلىپ يېتىلىشتۈرۈش رولىدا كېلىدۇ: ئىلاج قانچە؟ كېچىكىدىن شۇنداق تەربىيە ئېلىپ ئادەتلەنگەن سۆيتاي ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرمىسە گۇناھكار بولىدۇ. ⑬ سۆيەتلەر ۋە رەۋىشلەر بىلەن بىرىكىپ ئۆتۈمسىز يېتىلىشتۈرۈش رولىدا كېلىدۇ: چوڭ بولماق، ھەيران بولماق، خۇشال بولماق. — ئاكاڭ نېمە كېسەل بولۇپ قالغانىدۇ بالام، چاتاق بولدى، ئىمتىھان ۋاقتىدا تازا چاتاق بولدى! — دەپ قويا تتى قادىر ئاكا. * ئىشلەيسەن باھار تاڭدا، گۈشپ قويىنىدا باغدا. ئەجرىڭدىن ئەجەب تاتلىق، مول بولدى ئانار، ئالما. ⑭ «ـسا، بولۇپتىكەن» فورمىسىدا كېلىپ ياخشى ئىدى، مەنىسىدە كېلىدۇ: ئەكبەر خۇددى بۇ گەپنى بۇرۇن ئاڭلىغانىدەك خاتىرجەملىك بىلەن پاتمىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى: — بايىقى ئىككى سوئالنى باشقىچە قويىسىڭ بولۇپتىكەن. ⑮ بولۇشسىز فورمىدا كېلىپ ئىقتىدارىدىن، پائالىيەتتىن قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئون ياشقا كىرگەنىدە دادىسىدىن ئاغرىپ يېتىپ قېلىپتۇ. — بالام، — دەپتۇ بىركۈنى ئوغلىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، — مەن بولالمايدىغان ئوخشايمەن. ⑯ تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ئالماس بىلەن ئېلىقۇل: — لەيلىگۈل، ئانار قەيەردە؟ بول ئىتتىكرەك ئېيت، — دەپ سوردى ئۇنىڭدىن. ⑰ ـار، ـدىغان، ـماق، ـماقچى قوشۇمچىلىرى بىلەن ئاياغلاشقان پېئىللار بىلەن قوشۇلۇپ ئۇمىد، تىلەك مەيلىنى بىلدۈرىدۇ: شۇنىڭدىن باشلاپ سۆيتاي مىجىت بىلەن بىللە كۈنىگە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم كۆرۈشىدىغان بولدى. * لياڭ مىرزا بەگكە كەلسەك، ئۇ قۇتۇلۇش يولىنى تاپماق بولۇپ، قول ئاستىدىكىلەرنى مىرزىبەگ مەھكىمىسىگە يىغىپ، ئۇلارغا مەسلىھەت سالدى. شېرىنىنى كۆرەر بولساڭ، پەرھاتنىڭ كۆزى بولغىن، شېرىنىنى سۆيەر بولساڭ، پەرھاتنىڭ ئۆزى بولغىن. ⑱ «ـىپ، ـۇپ» بىلەن ئاياغلاشقان رەۋىشداشلار بىلەن قوشۇلۇپ ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ تامامىلىنىپ بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: — نۇرۇم، چېيىڭنى ئىچىپ بولۇپ، ئالمىلارغا سۇ بارىدىغان ئېرىقنى قېزىۋەتكىنە، — دېدى زورىخان نۇرغا. * — بۇگۈن تۆتىنچى كۈنى، — دېدى زىۋىرشا ئۇششاق قوللىرىنى كۆرسىتىپ، — مىدىرلاۋەرسەك بىر گەپ بولىدىكەن، قاراڭ، قاۋانلىقنىڭ خېلى يېرىنى يەپ بولدۇق. ⑲ ئىسىملىك خەۋەرگە يانداشىپ كېلىپ «...دۇر» مەنىسىدە خەۋەر جۈملە باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ: — بۇ مېنىڭ ئېرىم، سۆيتاي بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى ھېلىقى ئايال. ⑳ چىقىش كېلىشتە تۇرلىنىپ كەلگەن ئىسىم بىلەن كېلىپ «دۇنياغا كەلمەك»، «تۇغۇلماق» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ھارامدىن بولغان. * — بۇ كىشى خوتەندىن بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى مېنى ئۇ باشلىقا. ㉑ يۆنىلىش كېلىشتە تۇرلىنىپ كەلگەن ئىسىملار بىلەن سۆيەتداش فورمىسىدا باغلىنىپ كېلىپ «نىسبەتەن»، «قارىتا» مەنىسىدىكى تىركەلمە رولىدا

كېلدۇ: بەزىدە يۇز بەرگەن كىچىككىنە ۋەقەلەرمۇ سېنىك يىللار داۋامىدا يېتىشتۈرگەن پىسخولوگىيەگىنى، تۈرمۇش ھادىسىلىرىگە بولغان كۆز قارىشىنى ۋە ھايات ئۇچۇن باسقان قەدەملىرىنىمۇ ئۆزگەرتىۋېتىشكە قادىر. ② شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنگەن بىرىكمىنىك خەۋىرى بولۇپ كېلىپ «...دەپ ھېسابلانماق» مەنىسىدە كېلدۇ: يامانىنىك ياخشىسى بولغۇچە، ياخشىنىك يامىنى بول (ماقال). * ئۇنىك قايسى قولى سول قولى بولىدۇ. ③ «...بىلەن بولماق» فورمىسىدا كېلىپ «...بىلىە بىر تەرەپتە تۇرماق»؛ «شۇغۇللانماق»؛ بىرىلمەك» مەنىلىرىدە كېلدۇ: چۆشىن چوڭلار بىلەن بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ھەممەيلەنىنىك ماجاك بىلەن بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى. مەنغۇ سېنىك بىلەن، سەن بولمىدىك مېنىك بىلەن. بولمىساك بولما يارىم، يېنىڭدىكى سېنىك بىلەن. ④ «...دەك، تەك» بىلەن كەلگەن سۈپەتداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئاشۇنداق ھالەتكە كەلگەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ: باي «ھىم» دەپ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپتۇ. * خەتتىكى ھەربىر سۆز ئۇنىك قۇلىقىدا جاراڭلىغاندەك بولدى. ⑤ «غىلى، قىلى...» بىلەن كەلگەن پېئىللارغا «...قا، غا، كە، گە» بىلەن كەلگەن ئىسىمداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىنلىكىنى بىلدۇرىدۇ: بىر قولدا چاۋاك چالغىلى بولماس (ماقال). * سابىر «تاش مىنا»چە پارتلىتىش چارىسىنى تېپىپ چىقتى، بۇ ئۇسۇل بىلەن قورام تاشلارنى بىر تەرەپ قىلۇەتكىلى بولىدۇ. * مانا بۇنىسى بولماپتۇ-دە! بۇنى ئەمدى كىمدىن كۆرگىلى بولىدۇ. * بۇنىك قىلغان ئىشلىرىغا قاراپ نەمۇنچى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ * كەينى تەرەپتىن ئۇ كىشىنىك كىملىكىنى بىلگىلى بولمايتتى * بۇنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ. ⑥ شەخسلەنگەن سۈپەتداش بىلەن بىللە كېلىپ سۈپەتداش بىلدۇرگەن ئىش-ھەرىكەتنىىك ئەمەلگە ئېشىشىغا تىلەكداش ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ: — بولۇپتۇ، دېگىنىڭىز بولسۇن، — دەپتۇ كەمبەغەل.

بولماق II پ. خېمىر-تۇرۇچ ياكى سودا سېلىپ چەيلەنگەن خېمىر بەلگىلىك مىقداردا ئېچىپ پېتىر ھالەتتىن كۆپتۈرۈلگەن ھالەتكە كەلمەك: ئەتىگەن يۇغۇرۇپ قويغان خېمىرىم بۇ كەمگە بولدى. ھازىر كىرىپ غاچچىدە تونۇرغا ئوت سالسام، بىردەمدە يېقىپ بولىمەن. ئاندىن بىللە بارايلى. بىر سائەت ساقلاپ تۇرساڭلار، — دېدى ساربخان ۋە شاپاشلاپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

بولمىسا ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بولۇشسىز شەرت رايى: بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۇلى بولار (ماقال). * بۇ ئىش بۇگۈن بولمىسا ئەتە بولار. ② قارىمۇقارشىسى باغلىغۇچى «ياكى»، «ئەگەر ئاشۇنداق قىلىنمىسا» مەنىلىرىدە كېلدۇ: — نېمە بولدۇك يېتىمچى؟ — دەپ سوراپتىكەن، ۋاھىت: — ئاكامنى ئۆلتۈرۈۋەتتىك، تۆلەپ بەر، بولمىسا، يۇر پادىشاھ ئالدىغا بارىمىز، — دەپ ئېسىلۇاپتۇ. * — مەززىسىنى قورساقىغا چۇشكەنىدە بىلىسەن، بولمىسا، ئەكەلگىنە قوۋۇرغاڭنىك قالغىنىنى مەن يەۋېتەي، — دەپتۇ تۆلكە. ③ ئۇنداق بولمىغان تەقدىردە، ئۇ ھالدا: — ئۆز ۋاقتىدا بۇ توي ئىشىنى ياخشى ئويلىمىدىڭلار، بولمىسا بۇنداق ئىش چىقمىغان بولاتتى، — دېدى ۋاھاپ كېۋىرگە. * شۇنداق، بولمىسا نېمە چارە بار؟ — دېدى ئەختەم سۆلايمانغا.

بولمىغان «بولماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى.

بولمىغان گەپ ئاساسسىز، قۇرۇق، قاملاشمىغان گەپ: شېئىرنى چىرايلىقلاشتۇرىمەن دەپ، ئۇنىك مەزمۇنىنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇش بولمىغان گەپ.

بولمىغۇر سۆپ ① ئاساسىي بولمىغان، بولۇشقا تېگىشلىك ئەمەس، قۇرۇق: ۋاقىت ئۆتكەنسېرى بەزى بولمىغۇر خىيالىلار كۆڭلۈمگە

ئەندىشە سېلىشقا باشلىدى. * قورقۇپ، ھەر تۈرلۈك بولمىغۇر پىكىرلەرگە بېرىلگەن ھالدا ئۆيگە يېتىپ باردىم. ② ئەدەبسىز، بىھايا، يارىماس، رەزىل، پەس: باللار ئاتا-ئانا، ئاچا-سىڭىللىرىنىڭ ئالدىدا بولمىغۇر سۆزلەرنى قىلماسلىق كېرەك. * ئۇلار بۇ بەيگىدە مۇمكىنقەدەر تېز ئىلگىرىلەپ ھەممىدىن ئۇزۇپ كېتىشكە ئۇرۇنۇپ، خىلمۇخىل بولمىغۇر قىلىقلارنى چىقارماقتا. * بەلكىم سەن بىركۈنى بۇنىڭدىنمۇ بولمىغۇر ئىشلارنى قىلارسەن، چىرايلىق ئايالغا خۇشامەت قىلىپ، ئۇنىڭ پۇلىنى قوبۇل قىلارسەن. بۇنداق قىلىشىنى سەن ئويلاپمۇ قويدۇڭ. // — بىردە ئەمەس بىردە، شۇنداق سۆزلىرىڭ بىلەن بىرەر بولمىغۇرنىڭ قولىغا چۈشسەن-دە، ئۆزەڭنى-ئۆزەڭ ئۆلۈمگە تۈتۈپ بېرىسەن، — دېدى سەمەت ئاستاغىنا.

بولمىغۇر گەپ ① ئاساسسىز، خىيالىي گەپ: سىڭلىسىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئاكىسى: — قوي، بۇنداق بولمىغۇر گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ — دەپتۇ. سىڭلىسى بولسا: — چۈشۈمدە كۆردۈم، جېنىم ئاكا، مېنى سىڭلىم دېمىگىز، ياق دېمەيسىز، — دەپ يىغلاپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. * — بىز دېگەن جۈڭگولۇق، كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن ۋەتەننى تاشلاپ قاياققا كېتەتتۇق. ئۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قويۇڭ، مۇشۇ يەردە ياشاپ، تەر تۆكۈپ ئىشلىسەكلا بەخت ئەمەسمۇ؟! — دېدى كامال. ② قاملاشمىغان، ئەدەبسىز، بىھايا گەپ: شۇ ئارقىلىق نىيازنىڭ ئۆگەي ئانىسى نىيازغا گۈلى توغرىسىدا بەزى بولمىغۇر گەپلەرنى قىلغانلىقىنى، شۇنىڭدىن كېيىن نىيازنىڭ گۈلىگە بولغان كۆز قارىشى ئۆزگىرىپ، پىچاق ئىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرمەن دەپ، تەھدىت سېلىپ يۇرگەنلىكىنى بىلدى.

بولمىغۇرلۇق «بولمىغۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ئوغلۇم بۇنچە ياشتا تۇرۇپ بۇنداق بولمىغۇرلۇق قىلما! — دېدى دادىسى ئوغلىغا.

بولۇپ ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: سۈنۇر ھەيران بولۇپ ئەكىرگە قارىدى. * — بوۋاي بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، — دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، — قۇدۇق سۈيى توختاپ كەتكىلى ئۇچ كۈن بولدى. ② بەزى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ «ۋەزىپىسىدە، سۈپىتىدە» مەنىسىدە كېلىدۇ: مەن شۇ چاغدا خەلق گۇڭشېسىدا تراكتورچى بولۇپ ئىشلىدىم، ئۇكام بولسا شاگىرت بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

بولۇپمۇ باغل. ئومۇمىي ئۇقۇم تەركىبىدىكى ئايرىم بىر تارماقنى ئالاھىدە تەكىتلەپ «ھەممىدىن بەك»، «خۇسۇسەن» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بولۇپمۇ دېموكراتىك ئاساسىدا نازارەت قىلىش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش كېرەك.

بولۇشتۇرماق «بولۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بولۇشسىز سۈپ ① مەۋجۇت بولمىغان، بولمايدىغان؛ يۇز بەرمىگەن، يۇز بەرمەيدىغان. ② <تىل> يوقلۇق، ئىنكار: بولۇشسىز ئالماش. بولۇشسىز پېئىل.

بولۇشسىز ئالماش <تىل> يوقلۇق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئالماشلار، مەسىلەن: ھېچكىم، ھېچقانداق، ھېچقاچان.

بولۇشسىز پېئىل <تىل> يوقلۇقنى، ئىنكارنى بىلدۈرگۈچى پېئىل.

بولۇشسىز شەكىل <تىل> يوقلۇق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان شەكىل.

بولۇشسىز قوشۇمچە <تىل> سۆزلەرگە ئۇلىنىپ ئەسلى سۆزنىڭ ئىنكار مەنىسىنى ئىپادىلىگۈچى قوشۇمچە، مەسىلەن: ما، مە... قاتارلىقلار.

بولۇشقاق سۈپ. بىرگە بولۇشقۇچى، يان باسقۇچى: ئاتىسى بولۇشقاقنىڭ ئوغلى ئۇرۇشقاق، ئانىسى بولۇشقاقنىڭ قىزى يىغلاڭغۇ (ماقال).

بولۇشلۇق سۈپ. مەۋجۇت بولغان ۋە بولىدىغان، بولارلىق: بولۇشلۇق پېئىل.

بولۇشلۇق پېئىل <تىل> ئىش-ھەرىكەتنىڭ

ئېنىقلىقنى بىلدۈرىدىغان پېئىل.

بولۇشلۇق شەكىل <تىل> ئېنىقلىقنى بىلدۈرىدىغان شەكىل.

بولۇشماق ① «بولماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەنە بىرى: — قايسى بىاينىڭ ئەركە قىزىدۇ؟ — دەپ ھەيران بولۇشۇپ قېلىپتۇ. * يىگىت ھودۇقماستىن يولدىن تېپىۋالغان ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى پىرقىرىتىپ ئاتقانىكەن. بۇنى كۆرگەن دۇنيالەر ھەيران بولۇشۇپتۇ. * لېكىن يەركەن، قەشقەرگە ماڭمىدىغان ھارۇنلار بولسا، يەنە بىر كۈن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇشتى. ② يان باسماق، يارەمسىلەشمەك، قانات ئاستىغا ئالماق: ماۋۇ دەللە بۇنىڭغا بولۇشۇپ (غۇنچەمنى كۆرسىتىپ) بىزنى تېخى زالىملار دەۋاتىدۇ. * خوراز سۆزگە كېلىپ، ئۆگزىگە ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ: — قى...قى...قى...ق! ئارىلىشىپ كەتتى تېرىق. ھەممىمىز ئولىشايلى، يېتىم قىزغا بولۇشايلى! — دەپتۇ. ③ مىجەز — خاراكتېرى كېلىشمەك، ئەپ ئۆتمەك (ئەر — ئايالىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە): نادىركام ئوغلىغا يىراق بىر يېزىدىن تۇغقىنىنىڭ قىزىنى ئەكىلىپ بىر كېچىدىلا تويىنى قىلىپ قويۇۋىدى، بىراق ئۆزلىرى تېپىشمىغانلىقىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر بولۇشالمىدى.

بولۇشۇپ قالماق مىجەز — خاراكتېرى كېلىشىپ قالماق، ئەپ ئۆتمەك (ئەر — خوتۇن چىلىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە): ئەسقەر بىلەن مېھراي يېڭى توي قىلغانىدى. ئۇلار ئوبدانلا بولۇشۇپ قالدى.

بولۇشچە رەۋ ① ئىمكانىقەدەر، قولىدىن كېلىشىچە، قىلالىغىنىچە، ئانچە كۆچەپ كەتمەي: بولۇشچە قىلماق. ② پۇتۇن ئىمكانىيىتى بىلەن؛ جېنىنىڭ بارىچە: — ئېتىڭنى بولۇشچە چاپتۇرۇپ قوغلا، بولمىسا يېتىشەلمەيسەن، — دېدى يولۇچى ئاتلىق بالىغا.

بولۇشغا رەۋ — ← **بولۇشچە**: ئىككى چېرىككە يەنە ئىككى ئاپىتومات ئاسقان ئاتلىق ئەسكەر قوشۇلدى. ئۇلار ناھايىتى ئالدىراشچىلىقتا كېمىدىن چۈشتى — دە، ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى.

بولۇشغا قويۇۋەتمەك ① ئىقتىدارى يەتكۈچە، يۇقىرى پەللىگە، چېكىگە يەتكۈچە قويۇۋەتمەك: مەن شەھەر يولىغا قاراپ ئېشەكنى بولۇشغا قويۇۋەتتىم. ② كارى بولنىماسلىق: — كىچىككىنە ياۋاش بىر بالىنى بولۇشغا قويۇۋېتىپ ئاخىرى ئوغرى بولۇپ چىقتى، — دېدى سادىق ئايالىغا.

بولۇغا ئى [ئە] يېزىت. سۆز ئۈستىلىرى، ناتىقلىرى: ئۇيغۇر بولۇغالىرىدىن بولغان نەفىسى، سەككاكى، لۇتپىغا ئوخشاش زور ئالىملىرىمىز بۇ سەلىبىي جەريانغا قارشى چىقىپ، ئۆز ئىجادىيىتىنى ئانا تىلى بىلەن باشلاپ، بۇ ئېقىمنى تۇز يولىغا سېلىش ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ باردى.

بولۇق سۇپ ① قويۇق، زىچ: دەريانىڭ شەرق تەرىپىدىكى بولۇق قىرچىنتاللار، خۇددى دەريا قېشىغا قويغان ئوسمىدەك كۆپكۆك بولۇپ كۆرۈنەتتى. ② ھوسۇللۇق، ئوخشىغان: بولۇق بۇغداي.

بولۇمسىز سۇپ. ھېچ ئىشنى قىلالمايدىغان، يارىماس: بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن-قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال). * «بۇ — بولۇمسىز ھۇرۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن.

بولۇنماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سارۇچىندا بولۇنغان ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپ يولغا چىققان توققۇز تارا ناھىيىلىك ساقچىنىڭ سارۇچىمن پونكىتىدىن ئىككى چېرىك، ئاتلىرىنى قارا تەرگە چۆمدۇرۇپ، ياماتۇ كېمە بويىغا يېتىپ كەلدى.

بولىماق ئى. ئۇستىنى رەخت ياكى قەغەز بىلەن ئوراپ، يىپ بىلەن تاڭماق.

بولىۋار ئى. ۋىنىسۇئېلا پۇل بىرلىكى.

بوم I تەق. بورۇقتۇم ئاۋاز: تۈيۇقسىز كوچا تەرەپتىن پوجاڭزا تاۋۇشىغا ئوخشىمايدىغان «بوم!» قىلغان ئاجايىپ بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

بوم II سۇپ. زىل ئەمەس: ھاشىر بوم ۋە

يېقىملىق ئاۋازى بىلەن شوخ ۋالىس پەدىسىگە كەلتۈرۈپ ناخشا باشلىۋەتتى.

بوم ئاۋاز ئىنچىكە ياكى زىل بولمىغان توم، ئاۋاز: — تېزرەك ئاھاڭغا سال، مېنىڭ يېڭى ناخشا ئېيتىقۇم بار، — دېدى ئارزىگۈل ئوغۇل بالىدەك بوم ئاۋاز بىلەن.

بوم تار <مۇز> بوم ئاۋاز چىقىرىدىغان تار: — شۇنداق ئانا، دادۇيىدىن كېلىۋاتىمەن، — ئابا- بەكرى زەخمەكنى بوم تارغا بىرنەچچىنى چېكىپ توختىدى - دە، — ھازىر ياشلارنىڭ يىغىنىغا كېتىۋاتىمەن، — دېدى.

بومبا ئى [ر<فران] <ھەرب> بىر خىل پارتلايدىغان قورال. ئادەتتە ئۇنىڭ تاشقى قېپى پولاتتىن ياسىلىدۇ، ئىچىگە پارتلاتقۇچى دورا قاچىلىنىدۇ، پىلتىگە تېگىپ كەتسىلا پارتلايدۇ: ئاتوم بومبىسى. قول بومبا. * قوللاردا ئاپتومات، بەلىدە بومبا، باشلاردا مۇقەددەس بايراق سايىسى. مەيدانغا ماگنىتتەك تارتاتتى جاننى، ئانا يۇرت مېھرىنىڭ ئوتلۇق غايىسى.

بومبا ساقال قويۇق، بومبايغان ساقال، ۋە شۇنداق ساقاللىق كىشى: — دادۇي بىلەن گۈڭشېنىڭ پىكرى قانداقكەن؟ — بومبا ساقاللىق بىر ئادەم سورىدى. — نېمىدەپ چۈشەنسەڭ چۈشىنىۋەرگىن، ئېلىپ بار، يولىنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۈپ، جېنىنى خۇداسىغا سوۋغا قىل، — دەپ بومبا ساقال قولىنى سلكىدى.

بومبىغا تۇتماق بومبارداتمان قىلىش ئارقىلىق زەربە بەرمەك.

بومبارداتمان ئى [فران] <ھەرب> بومبا تاشلاش، بومبا ياغدۇرۇش، بومبا تاشلاپ قىرىش: كىشىلەر گويا ساداقتىن ئېتىلىپ چىققان ئوقتەك ھەيۋەت بىلەن ئالغا ئېتىلىماقتا ئىدى. ئاسماندا غۇڭۇلداپ يۇرگەن قوش قاناتلىق ئىككى ئايروپىلان تۆرۈپ - تۆرۈپ پەسكە شۇڭغۇپ كىشىلەرنى ئوققا تۇتاتتى. بومبارداتمان قىلاتتى.

بومبارداتمان قىلماق <ھەرب> ئايروپىلاتتىن ياكى زەمبىرەكتىن يەر ئۈستىدىكى، سۇ ئۈستىدىكى تۈرلۈك نىشانغا بومبا تاشلىماق، ياغدۇرماق: چۈشتىن كېيىن ئايروپىلانلىرىمىز فۇجيەن دېگەن يەردىكى تۆمۈريولنى بومبارداتمان قىلغان.

بومبارداتمانچى سۈپ. بومبارداتمان قىلىدىغان، بومبا تاشلايدىغان.

بومبارداتمانچى ئايروپىلان <ھەرب> ھاۋادىن يەر ئۈستى ياكى سۇ ئۈستىدىكى نىشانلارنى بومبارداتمان قىلىدىغان ئايروپىلان. بۇنداق ئايروپىلانغا بومبا قاچىلايدىغان مەخسۇس ئۈسكۈنە ۋە مۇداپىئە خاراكتېرلىك ئېتىش قورالى ئورنىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئىقتىدارى يوق، ئۇچۇش مۇساپىسى ئۇزۇن، سۈرئىتى تېز بولىدۇ.

بومبارداتمانچىلىق ئى. بومبارداتمان قىلىنغان ھالەت

بومبايتماق (توغرىسى: دومبايتماق) ← **دومبايتماق.**

بومبايماق (توغرىسى: دومبايماق) ← **دومبايماق.**

بوم-بوم «بوم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

بوھتان (بوھتانى) ئى [ئە] بىرەر كىشىنى ئەيىبلەش ياكى قارىلاش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان، ئاساسسىز بولمىغان پىكىر؛ تۆھمەت، يالا: ئەي بالام، ساق بول ئۆزەڭگە، ساقلىسۇن تەڭرم ئامان. قالمىغىن تۆھمەتكە ھەرگىز، ھەممىدىن بوھتان يامان.

بوھتان چاپلىماق باشقىلارغا ئاساسسىز پىكىر بېرىپ قارىلىماق، ئەيىبلىمەك، تۆھمەت قىلماق: «مەدەنىيەت ئىنقلابى»دا بەزى ئالقاپلار بىرمۇنچە ياخشى ئادەملەرگە بوھتان چاپلاپ، ئۇلارنى ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە دۇچار قىلدى.

بوھتانچى ئى. بوھتان قىلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئالماس «بۇلاڭچى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەن تومۇرىدا ئۇرغۇپ تۇرغان قان «ۋاشىدە» بىر قىزىدى - دە، رابى

ۋىت ـ ۋىتىنىڭ بىلىكىدىن سىلكىپ تارتتى: — ئەمدى جۆيلۇمە! يەنە ئېگىز ـ پەس گەپ قىلمىدىغان بولساڭ، چىشىڭنى ئېزىۋېتىمەن، بوھتانچى! — دېدى غەزەب بىلەن.

بوھران (بوھرانى) ئى [پ] ← **كرىزىس:** ئىقتىسادىي بوھران. سىياسىي بوھران.

بوۋا ئى. ئانىسىنىڭ ۋە دادىسىنىڭ دادىسى: بوۋامىلار ۋەسىلىنى ئىزدەپ خىيالىم ئەيلىگەن پەرۋاز، مەھەل سازەندە تەيىار دەپ سىنەمنى بىغۇبار قىلدىڭ.

بوۋاسىر ئى [ئە] <تب> بىر خىل كېسەللىك. بۇ خىل كېسەل مەقئەت بىلەن تۆز ئۇچەيىنىڭ ئاخىرقى ئۇچلىرىدىكى كۆك تومۇر قان ئۇيۇپ قېلىش نەتىجىسىدە كېڭىيىپ، كىچىك تۆگۈنچىلەرنى پەيدا قىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئېچكى بوۋاسىر ۋە تاشقى بوۋاسىر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. ئالامىتى: قىچىشىدۇ، قاتتىق قىزىرىدۇ، ئاغرىيدۇ، چوڭ تەرەت قان ئارىلاش كېلىدۇ.

بوۋاق ① ئى. يېڭى تۇغۇلغان، ئىمىدىغان بالا: — ئەپەندىم، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنا، «ھاجى» دېگەن ئىسىم قويغىنىڭىز نېمىسى؟ — دەپ ھەيران بولۇپتۇ قوشنىسى. ② سۈپ. يېڭى تۇغۇلغان، ئىمىش دەۋرىدىكى: بوۋاق بالا. بوۋاق چاغ.

بوۋاق غوجا <تارس> ۋاڭنىڭ ئىنىسىنىڭ ئەركىلىتىپ چاقىرىلىشى.

بوۋاقلار قاتىما كېسەللىكى <تب> يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردا بولىدىغان بىر خىل قاتما كېسەللىك، كۆپ ھالىلاردا دېزىنفېكسىيە قىلىنمىغان ئەسۋابلار بىلەن كىندىك كېسىش تۆپەيلىدىن، بوۋاق قاتما تاياقچە باكتېرىيىسى بىلەن يۇقۇملىنىپ بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىك ئادەتتە بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن تۆت كۈندىن ئالتە كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ.

بوۋاقلىق ① «بوۋاق» سۆزى ① نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بوۋاقلىق قىلماق. ② سۈپ. بوۋاق بالىسى بار، بوۋاق ھالىتىتكى: توي قىلىپ بىر يىلدىلا بوۋاقلىق بولۇپ قېلىپسىلەر. ③ ئى. يېڭى تۇغۇلغان، ئىمىدىغان دەۋر: بوۋاقلىقىمدا تاغامىلارنىڭ يېنىدا تۇرغانىكەنمەن. ④ ئى. بوۋاقلارغا خاس ھەرىكەت، قىلىق: بوۋاقلىقىڭنى تاشلا!

بوۋاي ئى. ① ياشانغان، قېرى كىشى: شۇنداق قىلىپ، بوۋاي بىلەن مومانىنىڭ مىڭ جاپادا يىغقان ئوتتۇز تىللاسمۇ تۆگەپتۇ. ② ياشانغان ئاتىسىنى ياكى يولداشىنى ھۆرمەتلەپ ئاتاش فورمىسى: — ياسىن ئاتاڭ نېمىشقا بۆگۈنكى تويغا كەلمىدى؟ — دەپ سورىدى ئايشەم. — بوۋاينىڭ بىرئاز مىجەزى يوق، — دېدى ئەركىن جاۋاب بېرىپ.

بوۋىنقۇش ئى. [بوۋا+قۇش] <زوئول> قەدىمكى ئۇمۇرتقىلىق ھايۋان، بېشى قۇشنىڭكىگە ئوخشايدۇ، ئادەتتە قۇشلارنىڭ بوۋىسى دەپ قارىلىدۇ.

بوي ① ئى. كىشى قامىتى: بىرىنچى بولۇپ ساما توغرىسىدا گەپ ئاچقان يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بوي، دوغلاق يىگىت ئەترايىدىكىلەرگە قاراپ يېقىملىق بىر كۈلۈپ قويۇپ پەلەمپەيدىن چۈشتى. * بۇ ئىككى ئۆرۈم چاچنىڭ ئۇزۇنلۇقى دوختۇرنىڭ بويى بىلەن تەڭ ئىدى. ② ئى. تىك نەرسىلەرنىڭ ئېگىزلىكى: تېرەك بويى. تام بويى. * مەدرىسىنىڭ سول تەرىپىدە مەخسۇت بەگنىڭ، ئۇ تەرىپىدە ئاكىسى ھېسامىدىن غوجىنىڭ پۈتۈنلەي ئاق گەج، كۆك سىر بىلەن نەقىش ـ ناۋا چىقىرىپ ياسالغان بىنالىرى گويا بوي تالاشقاندەك سىرلىق قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ③ ئى. ئۇزۇنلۇق ۋە كەڭلىككە ئىگە نەرسىلەرنىڭ ئۇزۇن تەرىپى: ئۇ گىلەمنىڭ بويى قانچىلىككەن؟ ④ ئى. قىرغاق، ساھىل، چەت: — تۇنۇگۈن سېنى كېلىشىڭ

بىلەنلا تۆتۈش ئۇچۇن دەريا بويىغا ئادەم قويدى، ــ دېدى قىسمەت چوروق ئالماسقا. * ئۇ پۇلنى ئېلىپ ئۆستەڭ بويىدىن ھېيتگاھقا قاراپ ماڭدى. ⑤ رەۋ. III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىنىڭ بىرلىكىدە كېلىپ «داۋامىدا، مابەينىدە»: قوغۇن پىشىشقى ــ دېھقانلار يىل بويى تۆككەن تەرىنىڭ ئەجرىدىن ئەڭ كۆپ بەھرىمەن بولىدىغان، ئەڭ مەمۇرچىلىق، ئەڭ خۇشالچىلىق كۈنلەر. * قوزغىلىپتۇ ئۇلاردا، پەنگە شۇنداق مۇھەببەت. ئۇزمەي داۋام قىلىپتۇ، تەتىل بويى بۇ ئادەت. ⑥ رەۋ. قىلغان پېتى، ئەتكەن ھالدا: بېھىنى قولۇمغا تۆتقان بويى ئۆيگە كەلدىم ⑦ ئى. مەلۇم ئۇزۇنلۇققا يېتىدىغان نەرسە: بىر بوي تال. بىر بوي تاسما.

بوي ئەگمەك ← **باش ئەگمەك:** دۇشمەنگە بوي ئېگىپ، خانىلىق بىلەن ياشىغاندىن، مەردانىلىك بىلەن ئۆلگەن ياخشى.

بوي بەرمەك ① سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى سۇغا چۈشكەن ئادەمنىڭ بويىدىن (ئېگىكىدىن) تۆۋەنىرەك كەلمەك. ② سۆزگە، گەپكە كىرمەك؛ بويسۇنماق: لېكىن، جاسارەتلىك گۇلەمخان شاگىيونىڭ پوپوزا قىلىشى ۋە ئالداپ بېقىشىغا بوي بەرمەي، قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىدىكەن. * مەن بەگنىڭ قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم، بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ نەدىنىدۇ ئىككى چىرىك يۈگۈرۈپ كەلدى.

بوي بېشىدا قالماق ← **بويىدا قالماق.**

بوي تارتماق بويى ئېگىزلىمەك، ئۆسمەك: دەريا ۋادىسى يەنە باشقىدىن گۈزەل تۈسكە كىردى، قوناق مايسىلىرى تېخىمۇ بوي تارتىپ، يېشىل دېڭىزدەك مەيىن تەۋرىنەتتى. * ئۆيدە ئابدۇقادىر بىلەن رىزۋان بار ئىكەن، بوي تارتىپ چوڭ بولۇپ قالغان زۇمۇرەت قىز ھويلىدا گۈللەرنىڭ ئارىسىدا كېپىنەك قوغلاپ يۈرەتتى.

بوي تالاشماق بىر ــ بىرىدىن ئېگىزلىك تالاشماق، بىر ــ بىرىدىن قېلىشماي ئۆسمەك: ئېتىزلىرى تۇتاشقان، نۇرلۇق كۆزلەر قاراشقان، دەل ــ دەرىخى ياراشقان، كۆڭ بىلەن بوي تالاشقان. * مىسلىسىز كۆركەم ــ گۈزەللىك يار ئۇنىڭغا تا ئەبەد، كۆڭ بىلەن بوي تالىشار تاغدىن ئېلىپ زور كۈچ ــ قۇۋۋەت.

بوي دولقۇن <فىز> دولقۇننىڭ بىر خىلى، ئالاھىدىلىكى: تەۋرىنىشىنىڭ يۇنىلىشى دولقۇننىڭ تارقىلىش يۆنىلىشى بىلەن بىردەك بولىدۇ. مەسىلەن: ئاۋاز دولقۇنى.

بوي ئوق تىككۈچىلىك ماشىنىسىنىڭ قورسىقىغا بېكىتىلگەن ۋە ماشىنىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئاساسىي ئوق.

بويى تىكەنلەشمەك تېنى غۇرۇلدىماق، شۇركۇنمەك: ھاۋاخانىنىڭ بىرىنىلا بويى تىكەنلىشىپ، ئۆزى تىترەشكە باشلىدى.

بويىدا قالماق ھامىلدار بولماق، قورسىقىدا قالماق: ئەمما ئايالىنىڭ بويىدا قالغان بولۇپ، ئۇ بىر قىز تۇغىدىكەن. قىزغا نۇرانەم دەپ ئىسىم قويىدىكەن. كېيىن شۇ ئىسىملىك قىزى ھەققىدە سۆزلىگەنلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ دادىسىغا خەۋەر بېرىدىكەن.

بويىدىن ئاجرىماق بويىدا قالغان بالا ۋاقتى كەلمەي چۈشۈپ كەتمەك، يەنى ھامىلدار بولغان ئايالنىڭ قورسىقىدىكى تۆرەلمە 28 ھەپتە ئىچىدە چۈشۈپ كەتمەك.

بويى شۇركۇنمەك بىرەر نەرسىنىڭ كۆكۈلگە ياقماسلىقى، بەدەنگە تەككەن بىرەر نەرسىنىڭ يامان تەسىرىدىن بەدىنى جۇغۇلىدىماق، تىترەك ئولاشماق: ئۆز ۋاقتىدىكى ئېغىرچىلىقلار، شۇ ئارقىلىق قانلار ئىچىدە بويىلىشلار، «زامانە زورىنىڭ، تاماشا كورىنىڭ» بولۇشى توغرىسىدىكى قېرىلارنىڭ ئوتلۇق سۆزلىرى چىرايلىق جۈملىلەر ئارقىلىق تىزىلىپ چىقىشى بىلەن تىكشىگۈچىلارنىڭ يۈرەكلىرى ئۆز ــ ئۆزىدىن جىغىلداپ، بويى شۇركۇنەتتى. ــ بۇنىڭدىنمۇ قۇتۇلارمىزمۇ؟ ــ دەپ ياشلار قېرىلارغا سوئال بېرىشەتتى.

بويى كىر ① ئايالىلارنىڭ ئادەت كۆرۈۋاتـ

قان ۋاقتىغا نسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ② جىنسىي ئالاقىدىن كېيىن ياكى ئېھتىلام بولغاندىن كېيىن بويىنى سۇغا سالمىغان ۋاقتقا نسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بويى كىر بولماق ① ئادەت كۆرمەك، ئاي كۆرمەك، ھەيز كەلمەك: ئايالىلارنىڭ بويى كىر بولۇش نورمال بولماسلىقىمۇ بىر خىل كېسەل. شۇنداق ۋاقتتا ئۇلار مۇۋاپىق دەم ئېلىشى كېرەك. ② جىنسىي مۇناسىۋەتتىن كېيىن بويىنى سۇغا سالماسلىق.

بويىغا يەتمەك بويى ئۆسۈپ بالىغ بولماق: شاھ بەھرام مەجۇسىنىڭ بويىغا يەتكەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى بوستانىكەن.

بويىتماق «بويىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغلىقىمنى كۆك بويىتتىم، بەلبېغىمنى ھاۋا رەڭ، يېڭى باغدا ئالما پىشتى كۆندە كېلىپ ئالما يەڭ.

بويىشماق «بويىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يەسلىدىكى بالىلار رەسىم بويىقلىرىنى ئىشلەتمەي دەپ ساپ قوللىرىنى بويىشۇىپتۇ.

بويىاق ئى. بويىاش، رەڭ بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ماددا: بويىاق بىلەن بويىغچە تېشىكنى، بىلىم بىلەن زىننەتلىگەن ئېچىكىنى. * ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئىككى مەڭزى خۇددى قىزىل بويىاق سۈركەپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى.

بويىاق ساپال <ئارخېئول> يېڭى تاش قورال دەۋرىنىڭ تىپىك ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى. بۇنداق ساپاللار ئاۋۇال بويىاق بېرىلىپ ئاندىن خۇمدانىدا پىشۇرۇلىدۇ، بېرىلگەن بويىاق ئۆچمەيدۇ.

بويىاقچى ئى. رەخت، يىپ قاتارلىقلارنى بويىغۇچى ئۇستا: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زامانىدا بىر پادىشاھنىڭ بىر ياغاچچىسى بىلەن بىر بويىاقچىسى بار ئىكەن. * ئەسلىدە ھېلىقى ئۆي بىر بويىاقچىنىڭ ئاشخانىسى بولۇپ، ئۆزى يىقىلغان تۇڭلارنىڭ بويىاق چىلانغان تۇڭلارغا ئىكەنلىكى خىيالىغىمۇ كەلمەپتۇ.

بويىاقچىلىق ① ئى. بويىاق بويىاش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپىنىڭ نامى: مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شەھەنزە توقۇمىچىلىق ــ بويىاقچىلىق زاۋۇتىنىڭ خەلق قورالىلىق بۆلۈمى خەلق ئەسكىرى بەنىنى تەشكىللەپ، قارىغا ئېتىش مەشقى ئېلىپ بارماقچى بولدى. ② ئى. كۆچمە. ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك: ــ قىلمىشلىرىڭنى پەردازلىماقچى بولۇپسەن ــ دە، ــ دېدى باشلىق بوغۇلۇپ، ــ ئىنقلابىي ئاممىنىڭ كۆزى روشەن، بويىاقچىلىق قىلىپ ئۆتۈپ كېتەلمەيسەن.

بويىاقخانا ئى. بويىاقچىلىق قىلىدىغان جاي، ئورۇن: ــ ئاناڭ بويىاقخانىدا ئىشلەمدۇ؟ ــ دەپ سوردى مۇئەللىم بالىدىن.

بويىاقلىق سۈپ. بويىاق بېرىلگەن، بويىالغان، رەڭلىك: بىراق، كۆتمەك ئۈنى رەڭدار بويىاقلىق، بويىاقتا ئىستېدات، رايىمۇ چاغلىق.

بويىلماق «بويىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قانچە ــ قانچە قېرىنداشلىرىمىز بەگ ــ دورغىلارنىڭ قامچىسى ئاستىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى، ئىش ئورنىدىن قاچقانلار تۇرمە ۋە زەي قارانغۇ گەمە ــ زىنداىلارغا سولاندى. تاغ ــ تاشلار قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىسسىق ياش، قىزىل قېنى بىلەن بويالدى.

بوي ــ بەست قەددى ــ قامەت، گەۋدە: گۈل سۈم بوي ــ بەستى كېلىشكەن، قولىدىن ھەممە يېگىنە ئىشى كېلىدىغان، كۆڭلى ياخشى بىر قىز ئىدى.

بويتاق سۈپ [بوي+تاق] توي قىلمىغان ياكى توي قىلىپ ئاجراشقان (ئەرلەر ھەققىدە): ــ لۇتپۇللا ئۆزىنىڭ بۇ بويتاق، قەدىناس، كونا ئاراتام قوشنىسىنى خۇش پېئىللىق بىلەن كۈتۈۋالىدى ــ دە، يېگىتنىڭ قولىدىكى شاھماتىنى كۆرۈپ بۇگۈن ئاخشام يېڭى بىناغا بېرىشتىن ۋازكېچىش قارارىغا كەلدى.

بويتاق ئۆتمەك توي قىلماي يالغۇز تۇرمۇش كەچۈرمەك: خىزمەتدىشىم سۆيگۈنى ئۈچۈن

ئۆلۈپ تىرىلەتتى. لېكىن توي قىلىشقا ئالدىرىمايتتى. مەن بىركۈنى ئۇنىڭغا: — بويتاق ئۆتۈۋېرەمسەن؟ ئالدىغان قىزىڭ قېرىپ كېتىدۇ، — دەپ چاقچاق قىلدىم.

بويتاقچىلىق ئى. بويتاقلارغا خاس ھەرىكەت — ھالەت: بايىقى گۆش نان سېلىشتىن باشلاپ، بويتاقچىلىقىڭ دەردىدىن زارلانسۇنمۇ؟ ياكى توغرىدىن توغرا «تويىنى قاچان قىلىمىز» دېيىشمۇنمىكىن.

بويتاقلىق «بويتاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەتىگەن، بىلمەيمەن كۆڭلۈم نېچۈن غەش، نە ئۈچۈن تومۇرۇم سالار ئېغىز — پەس؟ كېيىندىم بويتاقلىق ئادىتىم بىرلە، ناشتىسىز سىنىپقا ماڭدىم شۇ نەپەس.

بوي — تۇرۇق ئادەمنىڭ ئېگىزلىك ۋە تاشقى قىياپىتى: قىزنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسى ماڭا بىرئاز ئېغىر كەلدى. ئۇنىڭ بوي — تۇرقىغا قاراپ: — ھېلىقى ئاغىنىلەرنىڭ ھەسەت قىلغىنى بىكار ئەمەسكەندە، — دەپ ئويلىدىم.

بويچىلىق دىئال. بويتاقلىق.

بويسۇندۇرغۇزماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى:

بويسۇندۇرماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرۇنئازىيە يېزىنى شەھەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇردى. * شەخسىي ھېسسىيات بىلەن ئومۇمىي ئىش توقۇنۇشۇپ قالغاندا، مېنىڭچە، ھېسسىياتنى ئومۇمىي ئىشقا بويسۇندۇرۇش لازىمغۇ دەيمەن، ئايرىم ھاكىم، شۇجىلار نېمىشقا ئۇنداق قىلالمىدى!؟

بويسۇندۇرۇلماق «بويسۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بويسۇنماق پ [بوي+سۇنماق] ① ئىتائەت قىلماق: موللازەيدىن ۋاڭنىڭ دىنىغا يېقىپ داستىخانىنى ئېلىپ كەتمەكچى بولغانىدا، ئۇلار ھېچ ئامال قىلالماي بۇيرۇققا بويسۇندى. * بىز سىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىزغا بويسۇنمىز، — دېدى مۇختار مەرگەن. ② تەن بەرمەك، ماسلاشماق، كۆنمەك: ئەمما غەيرەت مۇشۇ يەرنىڭ ئادىتىگە بويسۇنمىسا بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ ئىلاجسىز ئۇنى دوراپ سۇ ئېلىپ ئىچتى ۋە چىقىپ كەتتى. ③ كىرمەك، رىئايە قىلماق: ئالاۋىدىن ئۇنىڭ گېپىگە بويسۇنۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. * مەن ھېچقانداق ئەنئەنەۋى ئەخلاققىمۇ ئىشەنمەيمەن، ئۇنىڭ قائىدىسىگىمۇ بويسۇنمايمەن.

بويسۇنۇشماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بويسىرە رەۋ بويلارنىڭ ئېگىز — پەسلىكىگە قاراپ، بويلارنىڭ ئېگىز — پەسلىكى بويىچە: يادىمدا قىزىل پاگون، ئالتۇن بالداق، يۇلتۇزلار، كۆزلىرىمدە نۇر چاقناتقان كۆكرەكتىكى قوش مېدال. بويسىرە بولۇپ سەپكە تۈرغان جاسارەتلىك جەڭچىدەك باھادىرلىق، «ساداقەت» ھەم «پىدائىي» ۋە «ئىستىقلال».

بويسىرە بولماق بويىغا قاراپ سەپتە تۇرماق.

بويسىرە قىلماق بويىغا قاراپ سەپتە تۇرغۇزماق: جىرتاق كۆز تەرتىپ مۇدىرى ھەر كۈنى ئەتىگەندە تەكرارلىنىدىغان قائىدە بويىچە بۈگۈنمۇ كېچىككەن ئوقۇغۇچىلارنى سەپنىڭ ئالدىغا چىقىرىپ بويسىرە قىلدى.

بويلاتماق «بويلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تام بويلىتىپ ئىككى قاتار قىلىپ تىزىلغان ئۇستەللەرگە كەمپۇت، گازىر — پۇرچاق، ئالما — نەشپۈت تىزىلغاندى. * جەننەت ئارا يول تۈتۈپ، قوينى شۇ يان بويلىتىپ، جىرەن ئاتنى ئوينىتىپ، قوي ھەيدىگەن چوپان ئۇ!...

بويلاتقۇزماق «بويلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بويلاشماق ① «بويلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: سەھەر ئىدى قۇياش يېڭى يۇز ئاچقان، بارار ئىدۇق ئېتىز — ئېرىق بويلىشىپ. ئوتلۇق يۇرەك ئوينار ئىدى شادلىقتىن، گۈڭشىچىلار ئىش قىزىتقان توپلىشىپ. ② يېتىشمەك، چىقىشماق: قەرزدارلىقىنىڭ يامانلىقىدىن ئىمىن ئاخشۇن ئاكا ئاياغلىرىنى ئىلاجسىز باھا تالاشماي ئېلىشىغا ساتتى، لېكىن بۇ پۇل سەرپ

ئەتكەن دەسمايىغا ئاران بويلاشتى.

بويلام سۆپ. بويىغا، ئۇزۇنىغا كەتكەن.

بويلۇق سۆپ. بويى بار، بويىغا ئىگە، قامەتلىك: مېنىڭ يېنىمدا بىر پېشقەدەم ھەربىي ئولتۇراتتى. ئۇ، ئېگىز بويلۇق، كەڭ يەلكىلىك، ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى ئادەم بولۇپ، ئۇچىسىغا ھەربىيچە پاختىلىق پەلتۇ يېپىنچاقلىۋالغانىدى. * كۆڭلى خۇشتار، لەيلى بويلۇق مەڭزى گۈلدەك ئوت يۈرەك، ياكى شېرىن ياكى زۆھرە ۋەسلىنى ئاقسۇدا كۆر.

بويلىما سۆپ. بويىغا، ئۇزۇنىغا كەتكەن، بويلام: بويلىما يېرىق.

بويلىما يېرىق <بىن> ياغاچ ماتېريالنىڭ تەكشى قۇرۇماسلىق سەۋەبىدىن يۈز بېرىدىغان يېرىق. ئۇ توغرا كەسمە يۈزدىكى يېرىق بىلەن ياغاچ سىرتىدىكى يېرىقنىڭ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولىدۇ.

بويلىماق پ ① ئۆز بويى بىلەن ياكى مەلۇم ئۇزۇنلۇقتىكى نەرسىنىڭ بويى بىلەن ئۆلچىمەك: ئۇ: — مەن دېمىدىمۇ، كەتمەن بويلىمىدى، سۇنىڭ تېرەنلىكى زادى ئىككى گەزدىن كەم ئەمەس، — دېدى. ② دەريا، يول قاتارلىقلارنىڭ ياقىسى، بويى بىلەن ماڭماق: سابىر تەرەپ — تەرەپتىن خۇشال ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلارغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، چوڭ يولدىن بۇرۇلۇپ، يان تەرەپتىكى ئانا ئېرىقنى بويلاپ كېتىۋاتقاندا، ئالدى تەرەپتىن شاپ بۇرۇتلىرىنى تولغاپ، دادۇي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى نىياز قۇربان چىقىپ كەلدى. ③ بويىنى سوزماق: قەپەزنىڭ ئىگىسى ئوتۇنچىغا: — ھە، نېمىشقا قەپەسنى بويلاپ قالدىڭ؟ ئوغرىمۇسەن؟ كەت نېرى! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بويناق ئى [بويىنى+ئاق] بويىندا ئاق بولغان ياكى بويىندا باشقا بەلگىلىرى بولغان ئىت: كۆچۈك: بوسۇغامنى بېسىپ ياتقان، كىچىك كۈندۈز قاۋاپ ياتقان، جاپايىمنى تولا تارتقان، بويناقلىرىم ئامان بارمۇ؟

بويۇن (بويىنى) ئى ① ئادەم ۋە ھايۋان گەۋدىسىنىڭ باش بىلەن تەنىنى بىرىكتۈرگۈچى قىسمى: ھەربىي ۋە مەمۇرلار كېلىپ، بۇلارنىڭ ھەم مېنىڭ بوينۇمغا تاقاق، قولىلىرىمغا كويزا سېلىشتى. ② قاپاق، چۆگۈن قاتارلىقلارنىڭ بېشى بىلەن قورسىقى ئارىلىقىدىكى ئىنچىكە قىسمى: ئاپتۇئۇسنىڭ بويىنى. قاپاقنىڭ بويىنى. ③ ئۇستى، زىممىسى: شۇ چاغدا قۇربان نىياز غوجا توختىنى ئالدىغا چاقىرتىپ، ئونى ئۆزىگە ئۆمۈرلۈك «بالا» بولۇشقا رازى قىلىپ، ساۋابلىق ئۇچۇن توختىنىڭ بوينىدىكى قەرزنى «ئېلىپ تاشلۇەتتى».

بويۇن ئەگمەك ① تازىم قىلماق: ئاستا كېلىپ سالام قىلدىم بوينۇمنى ئېگىپ، ئەجەبمىغۇ سەزمىدىلە كۆڭلۈمنى چىگىپ. ② كۆچمە. ئەيىبىنى بوينىغا ئالماق، ئەيىبىگە ئىقرار بولۇپ بېشىنى سالماق: — ئۆزۈم قىلغان ئىشكەن. بويۇن ئەگمەي نەمە ئىلاجىم، — دېدى ئۇ. ③ كۆچمە. بويسۇنماق: ئاستىن-ئۈستۈن قىلدى جاھاننى، ئەمما ئاڭا ئەگمىدۇق بويۇن.

بويۇن بەرمەسلىك ← بوي بەرمەسلىك:

بۇ چاغ لەشكەرلەر ئون گەز ئېگىزلەپ، ئاسمان قەسرى — مەنزىلىنى كۆزلەپ، ئۆرلىگەنىدى زېمىنىدىن — پەستىن، تېپىرلايتتى قىز بويۇن بەرمەستىن.

بويۇن تولغماق باش تارتماق، نارازىلىق قىلماق: بويۇن تولغىما، مەن بىلەن سودىلاشماڭچىمۇسەن، ئاچىق قوتاندىن ئۆكۈزنى. * رەھىمەتمۇ ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغىماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى.

بويۇندىن ساقىت ← گەدەندىن ساقىت.

بويۇن سۇنماق ← بويسۇنماق: گەر ھەۋەس قىلساڭ، كۆرۈشىنى ئورنىدۇر سايباغ رايون. مۇمكىن ئەمەس كۆز بىلەن كۆرگەندە سۇنماسقا بويۇن.

بويۇنغا يەل تۇرۇپ قېلىش <تىب> ئۇخلىغاندا بويۇنغا سوغۇق تېگىش ياكى ياستۇقنىڭ توغرا قويۇلماسلىقى تۈپەيلىدىن بولىدىغان

بويۇن ئاغرىقى.

بويۇن ئومۇرتقىسى <فىزىئول> بويۇندىكى ئومۇرتقا سۆڭىكى. ئۇ ئادەتتە يەتتە تال بولىدۇ، كىچىكرەكلىرى بىرىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى ۋە ئىككىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ تۈزۈلۈشى باشقا بويۇن ئومۇرتقىلىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

بوينۇم قىلدا باغلاقلىق ھەرقانداق جازالىنىشقا تەييار: يوق گەپ، ماڭا ئىشىنىڭلار، يالغان ئېيتسام، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق.

بويندا شاپتۇل قاقماق نارازى بولۇپ، ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ بويۇن تولغاماق: يەنە بوينۇڭدا شاپتۇل قېقىۋەرسەڭ ھەممىدىن قۇرۇق قالىسەن.

بويىندىن باغلىغاندەك مەجبۇرىي، سۆزدىگەندەك: ئۇ خۇددى بويىندىن باغلىغاندەكلا كېتىپ قالدى.

بويىندىن ساقىت بولماق ← گەدەنىدىن ساقىت بولماق: بۇ ئىشلار ئۇنىڭ بويىندىن پۈتۈنلەي ساقىت بولدى.

بويىندىن ساقىت قىلماق ← گەدەنىدىن ساقىت قىلماق.

بويىنى سۇنغۇر «بويىنۇڭ سۇنۇپ كەتسۇن» دېگەن مەنىدىكى تىل-ھاقارەت، قارغىش سۆزى.

بويىنغا ئارتماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىنى زىممىسىگە يۈكلىمەك: يوقاپ كەتكەن ھارۋىنى ئۇنىڭ بويىنىغا ئارتىشتى.

بويىنغا ئالماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالماق، خاتالىق، كەمچىلىكىنى ئىقرار قىلماق: — ھېچقىسى يوق ئانىسى، — دېدى داۋۇت ئاكام، — ئۇ يىگىت بولىدىغان بولسا، ئەيىبىنى بويىنىغا ئېلىپ، بۇگۈن بولمىسا ئەتە ئىشقا چىقىدۇ. * سېپتىنىياز ئالىيجانابمەردانە كىشى بولغاچقا، ئايالى قىلغان گۇناھىنى بويىنىغا ئېلىپ تۇرۇا قىلغان چاغدىمۇ ئۇنىڭدىن ئاجرىشىپ كەتمىدى.

بويىنىغا چۈشمەك زىممىسىگە، ئۈستىگە ئارتىلماق، يۈكلەنمەك: ئەلشىر بويىنىغا چۈشكەن بۇ ئېغىر ئىشتىن قۇتۇلۇش يولىنى تاپالماي پىكىرلىرىنى توغرىدىن-توغرا ئېيتتى. * ئۇ بويىنىغا چۈشكەن ھەرقانداق ئېغىر ۋەزىپىنى ئورۇندىشىغا تەييار ئىدى.

بويىنىغا سىرتماق چۈشمەك قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بىسىم ۋە ئاسارەتكە مۇپتىلا بولماق: مەنسىز ياشاشتىن مەنىلىك ياشاشقا ئۆتكەن، ئۇلۇغ كۆرەشكە ئۆزىنى ئاتىغان، خەلقنىڭ بوينىغا چۈشكەن سىرتماقىنى ئۈزۈش ئۈچۈن قولىغا قورال ئېلىپ، ھازىرغىچە ياخشى جەڭلەرنى قىلغان، بۈگۈن مەردلەرچە قۇربان بولغان سەپدىشىمىز كېيىنكى قەھرىمانلىقى بىزنىڭ ئازادلىق ئۈرۈش تارىخىمىزغا يېزىلدى.

بوينىغا قويماق گەدىنىگە، زىممىسىگە، ئۈستىگە يۈكلىمەك: ھېكىم نۇرا! بۇرۇنقىسىنى دېمەي تۇرۇپ گۇناھىنىدىكى گېپىنى بوينىغا قويۇڭ، — دېدى زومىك.

بوينىغا قىلىچ كەلگەندەمۇ ئۆلۈم ئالدىدىمۇ: ئۇ، بوينىغا قىلىچ كەلگەندەمۇ مەغرۇر ۋە مەردانە قىياپىتىنى بۇزماي دۈشمەننى قىلچە مەنسىتمىدى.

بوينىغا گىرە سالماق بوينىدىن قۇچاقلىماق: ئۇ، ئانىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ھۆكۈرۈپ يىغلىۋەتتى. * بۇ چاغدا سەرسان دادىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىۋالغان بولۇپ، ئابلىزنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن ساقال-بۇرۇتلىرىغا يۈزىنى يېقىپ ئولتۇراتتى.

بوينىغا مىنمەك بوزەك قىلماق: — ئۇلار ھازىر بوينىمىزغا مىنىۋالدى، قاچانغىچە كۆتۈرىمىز؟! — دېيىشىپ ۋارقىرىشاتتى توپلانغان ئىشچىلار.

بوينى قاتتىق بويۇن ئەگمەيدىغان، تىز پۈكمەيدىغان؛ جاھىل: سېنى ئالدىمغا كېلىدۇ، ياردەم، مەسلىھەت سورايدۇ دەپ كۈتتۈم، لېكىن بوينۇڭ قاتتىق ئاۋاق جۈمۇسەن، ئاخىر يەنە مەن سېنىڭ ئايىغىڭغا يىقىلدىم.

بوينى قسسق بويـنى قسلـغان، بـچاره، يار ـ يۆلەكسىز، غېرىب: ئۇ بالىنىڭ بوينى قسسق، بېشىنى سىلىمساق ئەلۋەتتە بولمايدۇ ـ ده.

بوينى قسسلماق غېرىبسىنماق، يار ـ يۆلەكسىز قالماق: ــ دوست ـ دۇشمەنـنىڭ ئالـدىدا ئاشۇ باللارنىڭ بوينى قسسلمسا دەيمەن، ئانسى رەھـمەتـلىكنىڭ شۇ باللارنى چوڭ قىلمەن دەپ كۆرمىگەن كۈنى قالـمغان، ــ دېدى داۋۇت ئاكام كۆزىگە ياش ئېلىپ.

بوينى ئۆره ← **بوينى قاتتىق.**

بوينى ئۇزۇلگۇر «بوينى سۇنۇپ، ئۇزۇلۇپ ئازابلىنىشقا لايىـق» دېگەن، قارغاش مەنـدسىدىكى سۆز: ــ ئۇ بوينى ئۇزۇلـگۇر سىلىنىڭ يۇرەكلىرىنى يۇلۇۋاتسىمۇ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرامىلا ئەمسە؟ ــ دېدى گۈلەمخان.

بوينى يۇمشاق ① باشـبـاغ باغـلاپ يېتـەلەشكە، باشقۇرۇشـقا بولـىدىغان: كۆنـگەن: يـاۋاش: بوينـى يۇمـشاق كالا. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ باشقۇرۇشىغا قارشىلىق قىلمايدىغان: ئۇنىڭ بوينى بەكلا يۇمشاق ئىكەن، ئەگەر ئۇنىڭ ئورنىدا مەن بولىدىغان بولسام، ھەي...

بويۇنتاۋلىق ئى. ئىتائەت قـىلـماسـلىق، بويسۇنماسـلىق؛ قارشـىلىق قىلىش: لى كۈي بىرنەچچە قېتىم پەشۋا يېگەنـلىكىتىن، ئۇنىڭ ئالـدىدا بويۇنتاۋلىق قىلالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. * ئۇنىڭ تۇرقـى ـ سـىياقـى باشـقىچىلا، ئۆزىـمۇ خىيالچان بولۇپ قېلىپـتۇ. تۆكىنى تارتـقان ئۆچـكىنىڭ مەڭگىنـدەك سارىڭ كۆلكسىمۇ يوق، گەپ قىلسا نەزەر قىلمايدىغان، نېزىقايدىغان بويۇنتاۋلىقى ھەم يوق.

بويۇنتاۋلىق قىلماق ئىتائەت قىلـماسلىق، بويسۇنماسلىق، قارشـىلىق قىلىش ئىپادىـسى ياكـى ھەرىكـىتىدە بولـماق: چوڭ ـ كـىچىك بۇرادەرلەر تەيىنلەنگەن ۋەزىپىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا تولۇق ئەمەل قىلىشـسـلا، بويۇنـتاۋلىق قىلىشـمـسـلا، ئۇلارنىڭ مەردلىكىگە زىـيان يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ.

بويۇنتۇرۇق ئى ① قوش، جۇۋاز، تۇلۇق، ھارۋا قاتارلىقلارغا قېتىـلىدىغان ئۆكۈزلەرنىڭ بويـنـىغا سېلىنـىـدىغان ئەگـرى ياغاچ: ھېـيزە بولـسا يېگىـدىن بويۇنـتۇرۇق سېلىنـغان تاغىل توپاقنىڭ ئىككى يېرىدىن ئۇلانغان تانسىنى قىسقا تۇتۇپ يېتىلەپ بەرمەكتە ئىدى. ② جەبىر ـ جاپا، ئازارەت، چـەكـلـمە: ئېزىلـگۈچى مىللەتلەر جاھانگىرلىكنىڭ بويۇنتۇرۇقـىدىن ئازاد بولىدۇ. * «سول» ئىدىيـسىنىڭ بويۇنـتۇرۇقـىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەھەتـتىكى يېتەكچى ئىدىيە توغرىلاندى.

بويۇنچاق ئى. قىز ـ ئاياللار بوينىغا ئاسىدىغان، يىپ ئۆتـكۈزۈلگەن مارجان: ئاق بەدەن قىزلار بويۇنچاق ئاسسا مەڭزايىت تىزىـپ، چىشـلىرىگىدىن بەلگە دەپ يازسام پىداكارىمغا خەت.

بويۇنچە ئى. تۆگە كارۋىنىنىڭ ئەڭ ئالدىـدىكى تۆگسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىدىغان پۈپۈك.

بويۇنچۇق ئى. قوش ياكى ھارۋىغا قېتىلـىدىغان ھايۋانـلارنىڭ بوينـىغا سېلىنـىـدىغان سايـمان، جىمـبو: ئالـدى بىلەن بۇ جانـۋارغا بويۇنچۇق سالايلى.

بويۇنداشماق «بويۇنـدىماق» پېئىـلـىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ ھەي، قوڭـغۇز ماشـنا كېلىۋاتىدىغۇ...، ــ دېدى بىرى قولىنى سايـۋەن قىلىپ. ھەممەيلەن بويۇنىدىشىپ يولـغا تىكىلـدى. * توپنىڭ ئارقىسىدا تۇرغانلار نېمە ۋەقە بولغانـلىقىنى بىلـمەك بولۇپ، پۇتـلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن دەسسەپ بويۇنداشماقتا ئىدى.

بويـۇنىدىماق پ. بويـنـىنى سوزمـاق: گۈلسۈمخان ئۇلارنى كۆرمەكچى بولغانـدەك، شوخ كۆلـكە ئاۋازى چىقـۋاتـقان يانـدىكى ھۇجـرىغا بويۇنـداپ قاراپ قويـدى. * راھىلە تراكـتورغا چىقىپ شەھەرگە ماڭـدى، ئۇ كېتىۋېتىپ ھە دەپ ئالدىغا بويۇنداپ قاردى.

بويۇنكەش سۆپ ← **گەدەنكەش.**

بـويـۇنـكەشـلىك ئى ← **گەدەنـكەشلىك:** ھازىـر ئۇ خېنىـم بىلەن بىرگە ئۆتۈۋاتـىدۇ. مېنى بويۇنـكەشـلىك قىلـدى دەپ ئۆيـدىن ھەيـدەپ

چىقاردى.

بويۇنلۇق سۈپ ① بوينى بار، مەلۇم شەكىلدىكى بويۇنغا ئىگە: پاتەم ئۇزۇن بويۇنلۇق سۇ قاچىسىدىن تەشتەكىكە سۇ قۇيدى. * ئۇ ئىشكاپتىن غاز بويۇنلۇق قورساقلىق بىر بوتۇلكا ۋە ئىككى رومكا ئالدى. ② بويۇنغا سېلىشقا تەيياردىلانغان: ئۇ: — بۇ قېتىم قىز تۇغسىڭىز بىر بويۇنلۇق مەرۋايىت، ئوغۇل تۇغسىڭىز ئالتۇن بىلەزۈك ئالىمەن، — دەپ قالدى. * بۇ قېتىم دانىلىرى يوغان ئون تۆت تىزىقلىق مەرۋايىتتىن بويۇنلۇق كېرەك.

بويىتىلماق «بويىاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاسىم شاپىتۇل چېچىكى رەڭگىدە بويىتىلغان بەلىبېغىنى باغلاپ، ئېتىنى مىنىپ شەھەرگە يول ئالدى.

بويىتىشماق «بويىاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بويىچە رەۋ ① ...گە ئاساسەن، مۇۋاپىق، بىنائەن: مامۇت ۋەدە بويىچە كۆك ئېتىنى چۆگۈنگە تېگىشىپ، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئۆيىگە مېڭىپتۇ. * مۇددەر ئادىتى بويىچە ئالدى بىلەن كۆپچىلىككە سالام بەردى، ئەھۋال سورىدى. ② مەلۇم ئورۇن، دائىرىنى بىلدۇرىدىغان ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، «مەرىكەت، ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ شۇ جايىغا تەئەللۇق» ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ: ئەمدى بىزمۇ ئائىلىمىز بويىچە بىرنى يازساق قانداق؟ * جەڭ مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئورۇنلاشقان ئەنۋەرنىڭ قىسمى سەپ بويىچە قاتتىق ئۇرۇشماقتا ئىدى.

بويىماق پ. رەڭ بەرمەك، رەڭگە سالماق: ئۇ گەۋدىسىنى كۆتۈرگەنىدە، بۇرنىدىن چىققان قان ساقالىلىرىنى قىپقىزىل بويىۋەتكەنىدى.

بۇ ئال ① سۆزلىگۈچىگە يېقىن، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى، ئۇنىڭ يېنىدىكى ياكى قولىدىكى نەرسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىدۇ: — بالام، بۇنى دەرھال ئاپىرىپ، ئاكاڭغا بېرىپ كەل، — دېدى ئانىسى قولىدىكى قەغەزگە يۆگەكلىك نەرسىنى بالىسىغا بېرىپ. ② سۆز بولۇۋاتقان پەيتىنى ياكى ئۇنىڭغا يېقىن ۋاقىتنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: ئۇ، بۇ كۈنلەردە ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتاتتى. * بۇ يىل قىش بالدۇرلا چۈشۈپ كەتتى. ③ ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئالدىغۇچى يېقىن دەپ ھېس قىلغان ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش ياكى ئۇلارغا ئىشارە قىلىشتا قوللىنىلىدۇ: تۇرسۇن بىر ماقالە يازدى. بۇ ماقالە يېقىندا ئېلان قىلىنىدۇ. * ھېلىقى لۇغەتتىن يەنە بىرنى ئالدىم، بۇنى ئۇكامغا بېرىمەن.

بۇ ئالەم كىشىلەر ئۆلۈشتىن ئىلگىرىكى ياشىغان مەۋجۇتلۇق؛ بۇ دۇنيا: شاھزادىنىڭ ئانىسى: — ئوغلۇم غايىب بولۇپ كەتكەندىن بېرى ھەممە ياقنى ئىزدەپ، ھېچ يەردىن ئىز-دېرەكنى ئالالماي، ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ يىغلاپ ھازا ئېچىپ ئولتۇرغانىدىم. مانا بۇگۈن ئوغلۇمنىڭ بۇ ئالەمدە ھايات ئىكەنلىكىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىپسىلەر، — دەپ خۇرسەن بولۇپ، بۇلارنى ياخشى مېھمان قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ.

بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە سۆز بولۇۋاتقان ئاي، ۋاقىت ئىچىدە: قاسىم جىڭسانىڭ بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە كەينىگە ئادەم سالماي بۇ يەرگە چىقىشى بىكار ئەمەس. * بۇ ئىشنىڭ ھەل بولۇشىدىن بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئۈمىد يوق.

بۇ تاپتا سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە.

بۇ چاغ بەرەر ئىش، ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن ياكى سۆز بولۇۋاتقان پەيت؛ ۋاقىت: بىز تاغدىن قايتقان بۇ چاغ قىش مەزگىلى ئىدى. * ئاينىساخان ئانا: — ئوغلۇم تۇرسۇن مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ، بۇ چاغقىچە سۇ ئەكىلىپ ئۆيىنى ئىسسىتىپ ئولتۇرغاندۇ، — دەپ ئويلىدى.

بۇ دور ← بۇ دورەم: غۇپۇر بۇ دور ئۇنۇپ چىقتى — دە، خۇشال — خۇرام ئۆيىگە كەتتى.

بۇ دورەم بۇ نۆۋەت، بۇ قېتىم: شۇنداقتىمۇ ئۇ، بۇ دورەم «ئۆگەنگەن كۆڭۈل

ئۇجمه پىشقەچه» دېگەندەك كۆنۈپ قالغان گېپىنى بىرقۇر تەكرارلىغاندىن كېيىن، ئەينەكتىن يىراق-لىشىپ كەشتىنى قولىغا ئالدى. * باقى قويچى: — سېنىڭ كېسىلگىنى ئويلاپ، ئاغزىمدىن چىقىرالمى-غانىدىم، هازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭ، بۇ دورەم مەن بېرىپ كېلەي، يەنە بىر نۆۋەت سەن بېرىپ كېلەرسەن، — دېدى.

بۇ دورقى بۇ نۆۋەتتىكى، بۇ قېتىمقى: بۇ دورقى يىغىندا يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ هەممىسى دېگۈدەك پىكىر بايان قىلدى.

بۇ دۇنيا هازىرقى مەۋجۇت دۇنيا، كىشى-لەر ياشاۋاتقان دۇنيا؛ بۇ ئالەم: بۇ دۇنيادا بىزدەك خۇشال، هاياجانلانغان هېچكىم يوق. * بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلىقى تۇۋدە ئەركىنىڭ «نىجات-لىك بۇ دۇنيادا دادىسى بولغان ئەمەس، ئىشەن-مىسىگىز كىنوخانا يېنىدىكى چايخانىغا بېرىپ بېقىڭ» دېگەن سۆزلىرى يەنە ئاڭلانغاندەك بولدى.

بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا ← **ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا.**

بۇ دۇنيالىق هازىرقى مەۋجۇت بولغان كىشىلىك دۇنياسىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ۋە ئۇنىڭدا قىلىشقا، ئورۇندىشىغا تېگىشلىك بولغان: سەيدىن قارى: — هە، بۇ دۇنيالىق ئىشنى ئاخىرەتكە قالدۇرماي دېدىم، ئالاهازەل غوجاخۇنمۇ ئالدىرىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى. * مەزىن: — بۇلارنىڭ هەممىسچۇ، بۇ دۇنيالىق ئىشلار، بىزگە ئۇ دۇنيالىقنى بەرگەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ ئۇ دۇنيالىقنى — ئاخىرەتلىكنى ئويلىمىغان ئائەه-لىلەرنى مۇسۇلمان دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇنداقلارغا قىز بېرىش تۇرماق، بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشمۇ هارام، — دېدى.

بۇ قەدەر بۇنچىلىك دەرىجىدە، بۇنچۇالا: مەن بۇ مەسىلىنىڭ بۇ قەدەر چىگىشلىشىپ كېتى-شىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلمىغانىكەنمەن.

بۇ كەم سۆز بولۇۋاتقان پەيت، مەزگىل: جاپىپار ئامالسىز يەنە قورال-ياراغ زاۋۇتىغا باردى. ئەمما، بۇ كەمدە بۇ زاۋۇت گومىنداڭ هاكىمىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن بولۇپ، توختاپ قېلىش هالىتىگە چۈشكەنىدى.

بۇ گەپچە دېيىلگەن ياكى ئاڭلىنىڭ گەپكە ئاساسلانغاندا، قارىغاندا: ئەپچىلەم: — بۇ گەپچە مەن پۈلىنىڭ ساينىسىدا ئولتۇرۇپتىمەن-دە؟ — دېدى.

بۇ نۆۋەت ئىش-هەرىكەتنىڭ سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت ئىچىدە ئورۇندىلىۋاتقان ياكى باشلانغان قېتىمسى؛ بۇ قېتىم: — بۇ نۆۋەت مەن باراي، كېيىنكى نۆۋەت سەن بار، — دېيىشىپ كېلىشتى ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن.

بۇنىڭدىن باشقا ئادەم، نەرسە، ۋەقە، هادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن ئېيتىپ ئۆتۈل-گەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىرىدىن باشقىلىرىنى تەكىتلەشتە ئىش-لىتىدۇ: بۇ قېتىمقى يىغىندا بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن يېڭى مەسىلەلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ← **بۇنىڭدىن باشقا.**

بۇنىڭدىن سىرت ← **بۇنىڭدىن باشقا.**

بۇنىڭدىن كېيىن سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىن: كۇرسانتلار بۇ قېتىملىق كۇرس ئاخىر-لاشقاندا، ئىرادىنامە يېزىپ، بۇنىڭدىن كېيىن خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇرۇپ، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈپ، زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، يېڭى غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرىدىغان-لىقىنى بىلدۈرۈشتى.

بۇنىڭ سىرتىدا يۇقىرىقىسىنى هېسابلىمىغاندا: يىغىنغا كەلگەنلەر جەمئىي ئوتتۇز كىشى بولۇپ، بۇنىڭ سىرتىدا يەنە ئۇچ نەپەر كاتىپمۇ بىللە كەلگەنىدى.

بۇنىڭلىق بىلەن ئېيتىپ ئۆتۈلگەنچىلىك ئىش ياكى هەرىكەت بىلەن: ساۋۇت ئاكام ماڭا: — ئارقا ئىشىكىتىن ماڭ، پارە بەر دەيسەن، يالغۇز بۇنىڭلىق بىلەنلا ئىش تاڭ ئاتمايدۇ، — دېدى ئېتىراز بىلدۈرۈپ.

بۇ هال يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن هالەت؛ بۇ ئىش: شەهەر ئىچىدىكى بىر قىسىم ئادەملەر هە دەپ يېزىلارغا قېچىشىۋاقىتا ئىدى. بۇ هال خەلق ئىچىدە هەر خىل گەپ-سۆزلەرنىڭ ئاۋۇپ

كېتىشگە سەۋەب بولغاندى. * پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلىنى بىلدىغانلار يىگىتنىڭ بۇ ھالدا سەپەردىن يېنىشىغا ھەيران قېلىپتۇ.

بۇ ھەقتە ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئىش ياكى مەسىلە توغرىسىدا: مەن بۇ ھەقتە ئۇنىڭ بىلەن كۆپ قېتىم سۆزلەشتىم.

بۇت ئى [پ] <دىن> بۇددا دىنى ۋە بەزى دىن مۇرىتلىرىنىڭ خۇدا دەپ بىلىپ سەجدە قىلىش ئۈچۈن تاش، ياغاچ، لاي، گەچ ياكى مېتال قاتارلىقلاردىن ئادەم شەكلىدە ياسىۋالغان ھەيكىلى: يېرىم كېچە، ياتاقخانىدىكى كارىۋاتىتا ياتاتتىم. بىردىنلا ئىككى بىرنەمە كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ بىرى «مۇنكىر»، يەنە بىرى «نەكىر». لېكىن بۇلاردىن ھەيرانمۇ بولمىدىم. چۈنكى بۇلار چىڭخۇاكىمياۋىنىڭ بۇتىغا ئوخشايتتى.

بۇتادىئېن ئى [رگرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_6، رەڭسىز گاز، ئاسان ئۈيۈشىدۇ ۋە سۇيۇقلىنىدۇ؛ نېفىت ياكى ئىسپىرتلارنى دىستىللىغاندا ئاز قىلىق ئېلىنىدۇ؛ بۇتىل بېنزوللۇق كاۋچۇك، پىر-بۇنان قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بۇتان ئى [رگرېك] <خىم> ئالكانلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_{10}، رەڭسىز يېنىشچان گاز، نېفىت ۋە تەبىئىي گازلاردا بولىدۇ.

بۇتپەرەس سۆپ. بۇتقا چوقۇنىدىغان، بۇتقا ئېتىقاد قىلىدىغان: بۇتپەرەس ئادەم.

بۇتپەرەسلىك «بۇتپەرەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بۇتتەك سۆپ. مىدىر-سىدىر قىلماي، زۇۋان سۈرمەي ياكى جىمجىت، ھەرىكەتسىز: بۇتتەك تۇرماق. * ئادەتلە بىر سائەت ياتتى، مېنى ئاستا قوچاقلىدى، يۈزىنى ياقتى. مەن بۇتتەك ياتقاندىن كېيىن، ئۇ تامغا بۇرۇلدى-دە، بىر ئۆھ تارتىپ قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى.

بۇتتەك تۇرماق مىدىر-سىدىر قىلماي، زۇۋان سۈرمەي، جىمجىت، ھەرىكەتسىز تۇرماق: سوراقچى ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ كېلىپ: — ئېيتە، نېمە بۇتتەك تۇرىسەن؟ — دەپ يەنە قىستاپ سورىغىلى تۇردى.

بۇتتەك قېتىپ قالماق بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ياكى كۈتۈلمىگەن بىرەر ھادىسە تۇپەيلى گاڭگىراپ تۇرغان يېرىدە قىمىر قىلماي تۇرۇپ قالماق: رازۇبتچىك دوكلاتىنى تاغدىن-باغدىن سۆزلەپ تۇگەتتى، لېكىن ئۇ، خوجايىن يەنە نېمە دەرىكىن، دەپ ھودۇقىنىدىن خۇددى بۇتتەك قېتىپ قالغاندى.

بۇتخانا ئى [پ] <دىن> بۇت ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاي يەنى بۇددا دىنىنىڭ ئىبادەتخانىسى.

بۇتناشماق (توغرىسى: باتناشماق) ← **باتناشماق.**

بۇتنماق (توغرىسى: باتنماق) ← **باتنماق.**

بۇتىل ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **بۇتىل كىسلاتا.**

بۇتىل بېنزوللۇق كاۋچۇك <خىم> بىرىكمە كاۋچۇكنىڭ بىر خىلى، بۇتادىئېن ۋە فېنىل ئېتىلىنىدىن پايدىلىنىپ ياسىلىدۇ؛ سۇركىلىشكە چىداملىق، سۇپىتىنى ئاسان ئۆزگەرتمەيدۇ؛ تەبىئىي كاۋچۇكنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بۇتىل كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $CH_3(CH_2)_2COOH$، رەڭسىز مايسىمان سۇيۇقلۇق، ئۆتكۈر سېسىق پۇراقتا ئىگە، تۆۋەن دەرىجىلىك ماي كىسلاتالىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ خۇرۇم، كاۋچۇك، پۇراقلىق ماتېرىيال قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بۇجۇغۇر سۆپ. تۇرۇلگەن، قورۇلغان؛ بۇدۇر-بۇدۇر: بۇجۇغۇر چاچ.

بۇجۇغۇر بۇلۇت <مېتېئور> يۇقىرى بۇلۇت تۈركۈمىگە مەنسۇپ بولغان بىر خىل ئاساسىي بۇلۇت تىپى، رەڭگى ئاق ۋە كۆلەڭگىسىز بولىدۇ، يۇمشاق مەشۇت تالالىرىغا ئوخشاش پارقىرايدۇ. ئۇ يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىغا بۆلەك ـ بۆلەك ھالدا تارقىلىدىغان بولۇپ، شەكلى خۇددى قۇشنىڭ پېيىگە، ياكى ئىلغۇچقا ۋە ياكى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا ئوخشاپ قالىدۇ؛ تەركىبىدە مۇز كرىستاللىرى بولۇپ، 5 مىڭ مېتردىن ئارتۇق بولغان يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىدىكى سۇ پارىنىڭ قېتىشىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدۇ.

بۇخسۇماق پ. جىنسىي تەلىپى ئاشماق: قاناتلىنىپ بۇخسۇپ قالغان سېمىز ئات، ئۇچۇپ تۇرغان شامالارغا قېتىلدى.

بۇدجېت ئى [ر<فران] ئارخا← **خامچوت.**

بۇددا ئى [سانس] ① <دىن> بۇددا (BUDDNA) قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «بۇرھان» (BURHAN) دېيىلىدۇ. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «ئەس ـ ھوش» بولۇپ، «بۇددا» (ئەس ـ ھوش) سەددىغارتىنىڭ (ساكىيامۇنىنىڭ) سېزىمگە كىرىپ، ئەس ـ ھوشىنى تېپىپ ئەۋلىيا بولغاندىن كېيىنكى ھۆرمەت نامى. ② بۇددا دىنى.

بۇددا ئەدەبىياتى بۇددا دىنى ئاساسىدا شەكىللەنگەن ئەدەبىيات. ئۇ بۇددا ئەقىدىلىرىگە باغلانغان، بۇددا رىۋايەتلىرىگە ئاساسەن ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلەنگەن نەسرىي ئەسەرلەر ــ ھېكايە، قىسسە، دراملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇددا تەلىماتى <دىن> بۇددا سۆزلىگەن دىنىي تەلىماتلار بولۇپ، بۇددا دىنىنىڭ تۈرلۈك ئەقىدىلىرى ۋە شۇ ئەقىدىلەر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن بۇددا دىنى «ھەقىقەت»لىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇددا دىنى دۇنياداسكى ئاساسىي دىنلارنىڭ بىرى. مىلادىدىن ئىلگىرى V، VI ئەسىرلەردە قەدىمكى ھىندىستاننىڭ كاپىلاۋاستۇ دۆلىتى (ھازىرقى نېپالنىڭ چېگرىسى ئىچىگە توغرا كېلىدۇ)نىڭ شاھزادىسى ساكىيامۇنى تەرىپىدىن يارىتىلغان. بۇ دىن ئاسسىيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرگە تارقالغان، جۈملىدىن غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى دۆلىتىمىزگە تارقالغان.

بۇددا نوەى <دىن> بۇددا دىنىنىڭ بارلىق كلاسسىك كىتابلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇددىچىلىق ئى. بۇددا نوملىرىدىكى ئىدىئالىستىك پەلسەپە.

بۇددىزم ئى [سانس+ر] بۇددا دىنى.

بۇددىست ئى [سانس+ر] بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى شەخس؛ بۇتقا چوقۇنىدىغان ئادەم.

بۇددىستلىق ئى. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىش، بۇتقا چوقۇنۇش پائالىيىتى.

بۇدرۇق سۈپ. بەدەن گۆشلىرى يۇمران، بوغماق ـ بوغماق، سېمىز، ساغلام: بۇدرۇق بالا. * لۇتپۇللا مەكتەپ يېشىغمۇ كېلىپ قالدى. ئۇ شوخ، ئوماق، بۇدرۇق، كىشىنىڭ ئامراقلىقى كەلگۈدەك يېقىملىق چوڭ بولدى. * قىزنىڭ تۇرۇلگەن يەڭلىرىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپئاق، بۇدرۇق بىلىكىدە كىچىككىنە سائەت يالتىراپ، يەنە بىر قولىدا پۇل سومكىسى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

بۇدۇشقاق ① ئى. <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇچ بۆلۈكلۈق؛ مېۋىسىنىڭ سىرتىدا تىكەنلىرى بار، ئۇرۇقى جۇڭىيى تىبابەتچىلىكىدە دورا قىلىنىدۇ؛ ئىشىشىق قايىتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللۈكنى ھەيدەش، يەل تارقىتىش رولى بار. ئۇنىڭدىن ماي ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② سۈپ. كۆچمە.

(ئادەمىلەرگە نىسبەتەن) ئاجرالمايدىغان، چاپلاشقاق: لۇتپۇللا، نەزىرىنىڭ قېچىپ كەتكىنىنى مۇنىردىنىدىن تېخى ئالدىنقى كۇنىلا ئاكىلاپ، كۆڭلىدە «بىر بۇدۇشقاق رودىپايدىن ئازاد بولۇپتىمەن»، دەپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. * شاۋۇاڭ دەيتتى ئىسمىنى، ئىدى شۇنچە ئۇرۇشقاق. ئۆچ كۆرەتتى باللار، دەيتتى ئۇنى بۇدۇشقاق.

بۇدۇشقاقلىق ① سۈپ. بۇدۇشقاق بار، بۇدۇشقاق ئۇسكەن: بۇدۇشقاقلىق يەر. بۇدۇشقاقلىق ئېتىز. ② ئى. بۇدۇشقاق كۆپ ئۆسكەن جاي: بەگباش قويلار سوپتاينىڭ شۇنچە توسۇشلىرىغا قارىماي، ئۇدۇل بۇدۇشقاقلىققا قاراپ چېپىپ كېتىشتى. ③ ئى. ھە دېگەندە كىشىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالىدىغان، يېپىشىۋالىدىغان بىر خىل قىلىق، يېپىشقاقلىق: تويغا جىددىي جابدۇنۇۋاتقان ياش ئايال، ئۆزىگە ئەگىشىپ يىغلاۋاتقان ئوغلىغا قاراپ: — بۇدۇشقاقلىقنىڭ قاچانمۇ تۈگەر — ھە؟ — دەپ سوراپ قويدى.

بۇدۇكتەي رەۋ [خەن] ① تەۋرەنمەي، مەزمۇت: ئۇ بۇدۇكتەي تۇراتتى. ② كۆچمە. ھېچنېمىنى غەم قىلماي، خاتىرجەم، غەمسىز: ئۇ: — ئاكاڭ قارىغاي ئابلەق بۇدۇكتەي ھارىقىنى ئىچىپ ئويناۋاتىدۇ، ھېلى سەلەي دېگەن قەلەندەر 70 يۇەننى ئەكىلىپ بېرىدۇ. ئۇ ئېھتىمال، تاپان ھەققى تاما قىلىپ قالار. كېيىنكى مۇناسىۋەت يۇزىسىدىن، بىرەر رومكا قۇيۇپ بېرىمەن. ھەددىدىن ئاشسا، كۆرگۈلۈكسىنى كۆرىدۇ. مەن كىم؟ — دەپ خىيال سۈردى.

بۇدۇكتەي تۇرماق تەۋرەنمەي، مەزمۇت تۇرماق: كىبرىم ئۆتكۈزگەن خاتالىقى بولمىغاچقا، سوراقچىنىڭ ئالدىدا بۇدۇكتەي تۇردى.

بۇدۇكشىماق پ. دىئال. باغلاق، سولاق قاتارلىقلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تېپىرلاپ ھەرىكەت قىلماق.

بۇراتماق «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇر ئى [پ] ① ئاكا-ئۇكا، ئاغا-ئىنىلەردەك يېقىن دوست؛ ئاغىنە، يولداش: بىركۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلغا بىر بۇرادەر مەسەل يېزىپ كېلىپتۇ. * خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ باغ سەيلىسى ئۈتكۈزۈلۈۋاتقان كۈنىلەرنىڭ بىرىدە، مەنمۇ بىرنەچچە بۇرادىرىم بىلەن بىللە مەركىزىي باغچىغا باردىم. ② «دوستۇم، ئاغىنە» دېگەن مۇراجىئەت مەنىسىدە كېلىدۇ: بۇرادەر! نەچچە كۈندىن بېرى قەيەرلەردە بولدۇڭ.

بۇرادەرچىلىك «بۇرادەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەخسۇت ئاكا بىلەن شائىر لۇتپۇللانىڭ بۇرادەرچىلىكى كېيىنكى چاغلاردا بەك يېقىن بولۇپ كەتتى.

بۇرادەرلىك ئى ← **بۇرادەرچىلىك**: دۇنيادا دوستلۇق، بۇرادەرلىك، قېرىنداشلىق دېگەندەك گۈزەل چۈشەنچىلەرمۇ بار.

بۇراش «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

بۇراش كۆچى <فىز> جىسمدا بۇرۇلۇش دېفورماتسىيىسى سادىر قىلىدىغان كۈچ.

بۇراق سۈپ. رەتكە ئۆتمىگەن، يارامسىز: بۇراق تېرە. بۇراق مال. بۇراق پاقلان.

بۇرالدۇرماق «بۇرالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرالماق «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ، ئايخان يىراقلاپ كەتكەنىدىن كېيىنلا كەينىگە بۇرالدى، لېكىن مەكتەپىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىۋېچە قانچە قېتىم ئارقىغا قارىغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

بۇرام ① ئى. بىر قېتىم بۇراشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە؛ ھالەت؛ ئورام. ② مىق. ئورام، يۆگەم: سۈنۇر ئىككى-ئۈچلا شوراپ بىر بۇرام تاماكىنى تۈگەتتى.

بۇرج ئى [ئە] <ئاستر> قۇياشنىڭ يىللىق ھەرىكەت يولىنى بويلاپ جايلاشقان ئون ئىككى يۇلتۇزلار تۈركۈمىنىڭ جەمئىسى ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرى.

بۇرجەك ئى ① نەرسىلەرنىڭ تەرەپلىرىنىڭ كېسىشكەن جايى؛ ئۇچ: كارىۋاتقا لىق ئورۇن- كۆرپىسىلەر تىزىلىغان بولسا كېرەك، ئۇستىگە قىممەت باھالىق يۈك ئەدىيال يېپىلىپ، ئىككى تەرىپىگە بۇرجەكلىرى چوقچايتىپ چىقىرىلغان ئىككى ياستۇق تىزىلىغانىدى. ② ئۇي، بىنا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تەرەپلىرى تۇتاشقان جايى؛ بۇلۇڭ: ئۇلار ئۆزلىرىگە ئارتۇقنى قالدۇرۇپ ئون مىڭ تەڭگىنى ئۆيىنىڭ بۇرجەكلىرىگە كۆمۈپتۇ. ③ كوچىلارنىڭ، يوللارنىڭ بۇرۇلغان، قايرىلغان جايى؛ دوقمۇش: كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر دېھقان كوچىنىڭ بۇرجىكىدىن ئىلدام ئايلىنىپ كېتىۋاتسا، ھۇرۇن ئۇنىڭغا: — ھوي دېھقان ئاكا، نېمانچە پايپاسلاپ يۇرىسىز...، — دەپتۇ. ④ چەت، يىراق جاي؛ بۇلۇڭ- پۇچقاق: يىغىنغا دۇنيانىڭ ھەرىبىر بۇرجەكلىرىدىن تەبرىك خەتلىرى ئەۋەتىلگەنىدى.

بۇرجۇن ئى <بوت> ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان چاتقال، يوپۇر- مىقى تۇخۇم شەكىلدە، گۈلى ئاق بولىدۇ؛ مېۋىسى ئۇزۇن ۋە ئىللىپىس شەكىلدە كېلىدۇ. موم قۇرتى بۇرجۇن دەرىخىنىڭ شاخ، يوپۇر- ماقلىرىدا يوپۇرماق شىرنىسىنى شۇمۇرۇپ پارازىت ياشايدۇ؛ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي جەنۇبىي رايونلىرىدا مۇشۇ خىل دەرەخنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق موم قۇرتلىرى بېقىلىدۇ.

بۇرچ ئى. مەجبۇرىي ئۆتەشكە، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپە: ۋەتەننى قوغداش ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇقەددەس بۇرچى.

بۇردا I سۈپ [پ] كىچىك پارچە، بۆلەك (ئاساسەن نان قاتارلىق يېمەكلىكلەر ھەققىدە): بۇردا بولماق. بۇردا قىلماق. * ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخاندا رەھمەتنىڭ ئۆرۈۋۈتۈكەن چىنىسى ۋە سۇتلۇك چايغا چىلانغان، كۆپۈپ قالغان نان بۇردىلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. * شىرەگە ئون ئالتە بالا ئۇچۇن ئاران تۆت دانە تۇخۇم بولىدىكەن قويۇلغانىدى، ماڭا پەقەت بىر بۇردىسىلا تەگدى.

بۇردا بولماق ① پارچىلانماق، ئۇششاقلانماق. ② كۆچمە. قاتتىق تىت-تىت بولماق.

بۇردا قىلماق ① پارچىلماق، ئۇششاقلماق: قىلىچ ھازىرلىغان قۇل: — خوجام مەن بۇنى قىلىچ بىلەن ئىككىگە بۆلىمەن، بىر بۇردىدىن قىلىپ دەجلە دەرياسىغا تاشلايمەن. بېلىقلار يېسۇن، — دېدى. ② كۆچمە. قاتتىق تىت-تىت قىلماق.

بۇردا II ئى. ئالدام، ساختا.

بۇردا بولماق ئالدىنماق، گوللىنىپ قالماق.

بۇردا قىلماق ئالدىماق، گوللىماق.

بۇردا-بۇردا پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك، ئۇششاق-ئۇششاق: ئات ئۇنى ھەم چىشلەپ، ھەم تېپىپ، ھەش-پەش دېگۈچە بۇردا-بۇردا گۆشكە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

بۇردىلماق پ. بۇردا-بۇردا ھالەتكە كەلتۈرمەك، بۇردا-بۇردا قىلماق، پارچە- لىماق، ئۇششاقلىماق: ئۇ ئالدى بىلەن نانىنىڭ بىر پارچىسىنى بۇردىلاپ «بىسمىللا»نى مەن ئاڭلىغۇدەك ئېيتىپ ئاغزىغا سالدى.

بۇرژۇئا ئى [ر<فران] ← **بۇرژۇئازىيە**: بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى. بۇرژۇئا ئىدىيۇى خاھىش.

بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى <پەلس> بۇرژۇئازىيە بەھرىمەن بولىدىغان دېموكراتىيە، شۇنداقلا بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنىڭ بىر خىل ۋاستىسى.

بۇرژۇئا ئىنقىلابى <پەلس> بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلىدىغان دېموكراتىك ئىنقىلاب. بۇ بۇرژۇئازىيە كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىش يولىدىكى توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، فېئودالىلىق تۈزۈمگە قارشى تۇرۇپ، بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىدىغان ئىنقىلابدۇر.

بۇرزۇئاز ئى [ر<فران] بۇرزۇئازىيە سىنىپىنىڭ ۋەكىلى.

بۇرزۇئازلاشماق پ. بۇرزۇئازغا ئايلانماق، بۇرزۇئا روھى بىلەن سۇغۇرۇلماق: يېڭى بۇرزۇئازلاشقان دۆلەت دىنىي جەمئىيەتى بولسا كېيىنكى يەكشەنبىنى قوللاندى، بۇ يەكشەنبە ھازىرغىچە ئەنگلىيىنى بېزەپ تۇرماقتا.

بۇرزۇئازىيە ئى [ر<فران] <پەلس> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا ئىگە بولغان ھەمدە ياللانما ئەمگەكنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت شورىۋالىدىغان سىنىپ. ئۇ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ھۆكۈمران سىنىپ، شۇنداقلا ئىنسانلار تارىخىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپ.

بۇرزۇئازىيە دىكتاتۇرىسى <پەلس> بۇرزۇئازىيىنىڭ پرولېتارىيات ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلق ئۇستىدە زورلۇق كۈچ بىلەن يۈرگۈزىدىغان دىكتاتۇرىسى. ئۇ كاپىتالىستىك دۆلەتنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىدۇر. ھەرقانداق كاپىتالىستىك دۆلەتتە دىكتاتۇرا مەيلى شۇ دۆلەتنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشىدىن (پادىشاھلىق تۈزۈمىدە ياكى جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىدە بولۇشىدىن) قەتئىينەزەر، ماھىيەتتە، ھامان بۇرزۇئازىيە دىكتاتۇرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قوغداش، پرولېتارىياتنى ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقنى ئېزىشتىن ئىبارەت.

بۇرزۇئازىيە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى <پەلس> بۇرزۇئازىيە دۇنيا قارىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇ شەخسىيەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ؛ پايدىغىلا ئىنتىلىش، نەپسانىيەتچىلىك قىلىش، باشقىلارغا زىيان سېلىش ھېسابىغا ئۆزى نەپ ئېلىش، پايدا ۋە پارا-غەت قوغلىشىشنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئالىي مەقسىتى قىلىش بىلەن ئېپادىلىنىدۇ.

بۇرزۇئازىيىچە سۆپ. بۇرزۇئازىيىگە ئائىت، بۇرزۇئازىيىگە خاس: بىز مەسئۇلىيىتسىزنى ئېنىق تونۇپ، بۇرزۇئازىيىچە ئەركىنلەشتۇرۇش خاھىشىنى ئەدەبىي تەنقىد ئارقىلىق قەتئىي تۇگىتىپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىيات-سەنئىتىنى يەنمۇ گۈللەندۇرۇش ئۈچۈن تىرىشايلى!

بۇرغا I ئى <ماشىن> كانچىلىق نېفىت، خىمىيە سانائىتى گېئولوگىيىلىك قىدىرىش ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلاردا قېزىش، كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈسكۈنە؛ پەرمە: يولداش قادىر نامان بۇ ئىشنى بىلىپ دەرھال بۇ گۇرۇپپىغا يېتىپ كېلىپ، ئىشنىڭ ئەڭ ئېغىرى بولغان بۇرغا بىلەن تۆشۈك تېشىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئىشچىلار بىلەن بىللە ئۈدا بىرقانچە كۈن جاپالىق ئىشلەيدۇ.

بۇرغا ماشىنىسى <ماشىن> كانچىلىق، نېفىت، خىمىيە سانائىتى، گېئولوگىيىلىك قىدىرىش ۋە شۇ خىل ئىشلاردا قېزىش، كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ۋە بۇرغىنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان ماشىنا.

بۇرغا II ئى. كالا، تاغ تېكىسى قاتارلىقلارنىڭ مۈڭگۈزىدىن ياسىلىدىغان، پۈۋلەپ چېلىنىدىغان، بىر خىل قەدىمىي چالغۇ ئەسۋابى: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غوگقا، باربىت، راۋاب غېجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى زۇ، زىلك، سەي، چىلك قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بۇرغىلاتماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرغىلاشماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بۇرغىلانماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇرغىلماق پ. بۇرغا بىلەن كولىماق، قازماق؛ پەرمىلىمەك: جازا ئىشچىسى ئەخمەت ــ بۇرغىلاش سەھىنسىنىك تەييارلىق ئىشلىرىنى پۈتتى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

بۇرما ① ئى. ياغاچ ياكى قاتتىق نەرسىلەرگە تۆشۈك ئېچىشقا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب؛ ئۇشكە: بۇرما بىلەن تۆشۈك تەشمەك. ② ئى. دېتاللارنىك تاشقى ياكى ئىچكى يۈزىگە ئايلاندۇرۇپ چىقىرىلغان ئورام شەكىللىك چىش، رېزبا: بۇرما چىقارماق. ③ سۈپ. ئايلانما ھالەتتە يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان ياكى ئىلگىرىلەيدىغان: بۇرما شەكىلدىكى ھەرىكەت. * ئۇ ھەرىكەتنىك بۇرما شەكىلدە بارىدىغانلىقىنى ھەم مۇقەررەر ھالدا سەيياردىلەر ھەرىكىتىگە ئوخشاش مەركەزگە سوقۇلۇپ تۇرغىشىدىغانلىقىنى بايقىيالمايتتى.

بۇرما لامپۇچكا بۇرمىلىق، بۇراپ بېكىتىدىغان لامپۇچكا.

بۇرما مىخ بۇرما چىقىرىلغان، بۇراپ كىرگۈزۈلىدىغان مىخ.

بۇرمىسمان سۈپ. بۇرما شەكىللىك، بۇرما شەكلىنى ئالغان.

بۇرمىسمان تەنچە <بىئول>باكتېرىيە بىلەن ئېپىتىدائىي ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مىكرو ئورگانىزم، شەكلى ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، خېلىلا كۆپ بۇرمىسى بار؛ ھۈجەيرە پەردىسى يوق، بىخ سپورا ھاسىل قىلمايدۇ، سوزۇلۇپ قىسقىراش ئىقتىدارىغا ئىگە؛ سىفىلىس، قايتۇرما كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بۇرمىلاتماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرمىلاشماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىك ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بۇرمىلانماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىك مەجھۇل دەرىجىسى: روشەنكى، بۇ ھېكايىدا تارىخىي پاكىتنىك تۈپ ماھىيىتى، رېئاللىقنىك قانۇنىيىتى پۈتۈنلەي بۇرمىلانغان.

بۇرمىلىماق پ ① بۇرما مىخ بىلەن چىكىتماق: تاختاينىك ئاجراپ كەتكەن جايىنى بۇرما مىخ بىلەن بۇرمىلاپ قويۇڭلار. ② ئەسلى ھالىتىنى، قىياپىتىنى، مەنىسىنى ئۆزگەرتمەك، پاكىتنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلماق: ئۇلار سوتسىيالىستىك ماارىپ فاكىجىنىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ بۇرمىلىدى، «مەكتەپنى يوقىتىش نەزەرىيىسى» ۋە «ئوقۇش پايدىسىزلىق نەزەرىيىسى»نى تەرغىپ قىلدى.

بۇرناكۇن رەۋ [بۇرۇن+ئاۋۇ+كۇن] ئۆتۈپ بولغان كۈننىك ئالدىدىكى كۈن؛ ئۇلۇشكۇن: بىز بۇرناكۇن ئېكسكۇرسىيەدىن قايتىپ كەلدۇق.

بۇرناكۇنكى سۈپ. ئۇلۇشكۇنكى.

بۇرۇت ئى ① ئادەملەرنىك بۇرنىنىك ئاستى ۋە يۇقىرىقى لېۋىنىنىك ئۈستىگە چىقىدىغان موي، تۈك: بۇرۇت چىقىمغان بالا. بۇرۇتى خەت تارتقان بالا. * يىگىت بۇرۇتىنى سىلاپ، كۆزىنى قىسىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى. ② بەزى ھايۋانلارنىك ئۈستۈنكى تۇمشۇقىغا چىقىقان سېزىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان تۈك: مۇشۇكنىك بۇرۇتى. بېلىقنىك بۇرۇتى.

بۇرۇتى خەت تارتماق بۇرۇت ئورنىدىكى سېرىق تۈكلەر قارىداپ ئاشكارا مەلۇم بولماق: ئۇ چاغدا ئۇ بۇرۇتلىرىمۇ خەت تارتمىغان، چىرايىدىن سەبىيلىكى چىقىپ تۇرىدىغان، ئۈستېبشى ئاۋارە قىياپەتتىكى بالا ئىدى.

بۇرۇتىغا چاڭگا تىزماق ھېيلە ئىشلەتمەك، ھېيلە بىلەن ئالدىماق: ئۇ چاغدا دادام مېنى: ــ سەن شۇم تېخى دادانىنىك بۇرۇتىغا چاڭگا تىزغۇدەك بولدۇڭمۇ؟ ــ دەپ قوغلاپ، ھويلىنىك سىرتىغچە سۆرەپ چىققانىدى.

بۇرۇتىغا چالما تىزماق ← **بۇرۇتىغا چاڭگا تىزماق.**

بۇرۇتنى تولغاپ يۈرمەك كۆڭلى توق،

بىغدەم، خاتىرجەم يۇرمەك: ئۇ ھەممە ئىشتىن خاتىرجەم، توققۇزى تەل، كۆڭلى توق، شۇڭا بۇرۇتىنى تولغاپ ئويناپ يۈردۇ.

بۇرۇتلۇق سۈپ. بۇرۇتى بار، بۇرۇت قويغان: — ئۆزلىرى ئەيسا پاششاپقۇ دەيمەن؟ — دېدى پادىچى يىگىت بۇرۇتلۇق، بۇقا بويۇن ئادەمنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

بۇرۇقتۇرما سۈپ ① كىشىنىڭ نەپسىنى بوغدىغان، دېمىنى سقدىغان؛ تىنجىق: ئۇنىڭ ئۆيدىكى بۇرۇقتۇرما سېسقلىقتىن قىلچە كۆڭلى ئايىنىمايتتى. * بۇرۇقتۇرما ئۆي ئىچىدە ھەر ئىككىيلەن قاسقانغا دۇملەنگەن ھور نانىدەك چىلىق — چىلىق تەرگە چۆمگەندى. ② كۆچمە. كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان، ئىچىنى پۇشۇردىغان، زېرىكتۈرىدىغان: مەن پەقەت بۇ ئۆيگىلا ئەمەس، بەلكى دۇنياغىمۇ ئۇقۇشماي كېلىپ قالغان ئادەمدەك غەمكىن ۋە بۇرۇقتۇرما كۇن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدىم.

بۇرۇقتۇرما بولماق ① نەپىسى بوغۇلماق، دېمى سقىلماق، تۇنجۇقماق: سېۋەت باش خوتۇن بولسا كەينى — كەينىدىن كېرىلىپ تۇرۇپ: — بۇنداق كۇن كۆرگۈچە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ئۆلۈۋالغان مىڭ ئەلا، — دەپ ناله قىلدى. * بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالغۇسى كېلەتتى. ② كۆڭلى غەش بولماق، ئىچى پۇشماق، تىت — تىت بولماق، زېرىكمەك: بىرنەچچە كېچىنى بۇرۇقتۇرما بولۇپ، ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈش، كۇندۇزى مىدىرلاپ تۇرغان ئادەم ئۇچۇن قېيىن ئىدى. * بىراق ئۇ قانداق كەچۈرۈم سوراشنى بىلمەي، بىرقانچە كۇنگىچە بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈردى.

بۇرۇقتۇرما قىلماق ① نەپىسنى بوغماق، دېمىنى سقماق، بۇرۇقتۇرماق؛ تۇنجۇقتۇرماق: تومۇزنىڭ ئاشۇ دىمىق كۇنلىرىدىكى بۇ ئۆينىڭ ھاۋاسى مېنى بۇرۇقتۇرما قىلىپ ھالىمدىن كەتكۈزۈۋەتكەندى. ② كۆڭۈلنى غەش قىلماق، ئىچىنى پۇشۇرماق، تىت — تىت قىلماق، زېرىكتۈرمەك: ئۇي ئىچىدە كىشىنى بۇرۇقتۇرما قىلىدىغان ئېغىر جىملىق يەنە ھۆكۈم سۈرمەكتە.

بۇرۇقتۇرمىچىلىق ئى ← **بۇرۇقتۇرمىلىق:** ھاۋا دىمىقاندا يايرار كۈمۈتا، بەرمەس ئادەمگە كەڭ — كۇشادىچىلىك. ھەر ئىشقا تۇزگىلى بولىدۇ. بىراق، ھەمىدىن يامنى بۇرۇقتۇرمىچىلىق.

بۇرۇقتۇرمىلىق «بۇرۇقتۇرما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇي ئىچىنى كىشىنىڭ نەپىسى سقىلىغۇدەك بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلىدى. * بۇ بىرنەچچە كۇندىن بېرى ئۆردەكلىكنى جىمجىتلىق قاپلاپ، دېھقانلار بۇرۇقتۇرمىلىقتا چۆمدى.

بۇرۇقتۇرۇشماق «بۇرۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇرۇقتۇرۇلماق «بۇرۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇرۇقتۇم سۈپ ← **بۇرۇقتۇرما.**

بۇرۇقتۇم بولماق ← **بۇرۇقتۇرما بولماق.**

بۇرۇقتۇم قىلماق ← **بۇرۇقتۇرما قىلماق.**

بۇرۇقتۇملۇق ئى ← **بۇرۇقتۇرمىلىق.**

بۇرۇقماق پ. نەپىسى بوغۇلۇپ، دېمى سقىلماق، تۇنجۇقماق: ئۇ ئۆي ئىچىنى قاپلاپ كەتكەن ئىس ئىچىدە بۇرۇقۇپ كەتكەنلىكتىن، يورۇق كۆرۈنگەنلىكى جايغا ئۆزىنى ئاتاتتى.

بۇرۇلكا ئى[ر] ئىشتان، شىم: — مۇنۇ خوتۇن قاراپ تۇرۇپ بۇرۇلكامنى لاي قىلىۋەتتى، كۆڭۈلسىزگە قارىسىڭىز بولمامدۇ ئاچا! — دېدى تاھىر ئايالىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ.

بۇرۇلماق پ. گەۋدىنى، يۆنىلىشىنى يەنە بىر تەرەپكە ئايلاندۇرۇپ يۈزلەنمەك: ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ، ئىتنىڭ تەرەپكە بۇرۇلدى.

بۇرۇلۇش ① «بۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۇ ئارقىلىق ئاپتوتور مەتنىيازدىكى ماھىيەتلىك بۇرۇلۇش يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر ئۆزگىرىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئىچىپ بېرىپ، خاراكتېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۈكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ. ② يولنىڭ بۇرۇلۇپ ئايلىنىپ

ماڭمىدىغان قىسمى؛ ئەگىم: پويىز بۇرۇلۇشلاردىن ئۆتۈشكە باشلىدى. * بارگاھلار بارغانسېرى كىچىكلەپ، پەسىيىپ باراتتى، ئاخىرقى بۇرۇلۇشتىن كېيىن بارگاھ كۆزدىن غايىپ بولدى.

بۇرۇلۇش ياسماق ئۆزگىرىش ھاسىل قىلماق، ئۆزگىرىش پەيدا قىلماق.

بۇرۇن I ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۇراش، نەپەسلىنىش ئۆرگىنى، باشنىڭ ئالدى قىسمىغا (كۆز بىلەن ئېغىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا) جايلاشقان. ئۇنىڭ ئىككى تۆشۈكى بولىدۇ: بۇرنى چوڭ. بۇرنى قانماق. * باللاردىن بىرى: ــ جىگىدەكسىز چېچىلدى، جىگىدە! ــ دەپ ۋارقىرىغاندىن كېيىنلا «قىزىل بۇرۇن» ئۇسۇلىدىن توختىدى. ② قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ ساپىقى ئورۇنلاشقان يېرىنىڭ قارشى تەرىپى؛ قوغۇننىڭ بۇرنى.

بۇرنۇڭنى تارتىپ كەل سەن بۇ ئىشنى تېخى قىلالمايسەن، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرنىدىن بۇلاق ئاچماق ← بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق: بۇ ئىشىك تۆۋىگە بارغاندا ئارقىغا بۇرۇلۇپ ھېزىمغا قاريدى ــ دە: ــ خەپ، توختاپتۇر، ئۆلۈپ كەتمىسەم، كۈنلەردىن بىركۈنى مۇشۇ تۆھمەتلىرىڭ ئۈچۈن بۇرنۇڭدىن بۇلاق ئاچمەن! ــ دېدى.

بۇرنىدىن بۇلاق بولماق قاتتىق ئەدىبنى يېمەك، جازاسىنى تاپماق: كۈنىگە يېگەن بىر ــ ئىككى تاۋاق غىزاسى بالىنىڭ بۇرنىدىن بۇلاق بولۇشقا باشلىدى.

بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق قاتتىق ئەدىبنى، تېگىشلىك جازاسىنى بەرمەك: مىركىرەم: ــ تىلىڭنى چاينىساڭ ئاناڭدىن ئەمگەن سۈتۈڭنى بۇرنۇڭدىن بۇلاق قىلمەن، ــ دېدى. * ئۇرۇشنى كىم قوزغىغان بولسا، جاۋابكار شۇ بولىدۇ. ئۇرۇش قوزغىغانلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرىنى ئاخىر بىركۈن خەلق بۇرنىدىن بۇلاق قىلىدۇ.

بۇرنىدىن تامغۇزۇۋالماق توۋا قىلغۇزۇ ــ ۋەتمەك، بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق: ئابدۇل: ــ ياق تاغا، خوجايىنىنىڭ تايىقىنى ئىزدەۋاتىمەن، ئۇنى تاپمىسام خوجايىن بەرگەن نەھىنىنى بۇرنۇمدىن تامغۇزۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇرنىدىن چۈلۈك ئۆتكۈزمەك بۇيرۇقىدىن، گېپىدىن چىقمايدىغان، نېمە دېسە شۇنى قىلىدىغان قىلىۋەتمەك: ئاتىسى قېيىدىغاندەك قىلىپ: ــ كىشىلەر سېنىڭ بۇرنۇڭدىن چۈلۈك ئۆتكۈزۈۋاپتۇ، مەيلى قانداق قىلساڭ شۇنداق قىل! مەن بەربىر سېنى گەپكە كىرگۈزەلمەيمەنغۇ! ــ دېدى.

بۇرنىدىن چىقارماق قاتتىق ئەدەبلىمەك، ئاللا ــ تۇۋىسىنى كۆرسەتمەك.

بۇرنىدىن چىققۇچە راسا تويغۇچە (يېمەكلىك ھەققىدە): تۇلكە بۆرىگە: ــ بۇ ياغدىكى ئۇجمە ناھايىتى شېرىن، قانچە كۆپ يېسەك، شۇنچە سىگۈبرىدۇ. بۆرىنمىزدىن چىققۇچە يېيىش كېرەك، بولمىسا قورساق تويغان ھېسابلانمايدۇ، ــ دەپ جېكىلەپتۇ.

بۇرنىدىن ئۇزۇقلاندۇرۇش <تىب> ئاغرىق كىشى ئېغىز ئارقىلىق ئوزۇقلىنالماي قالغاندا، ئالاھىدە ياسالغان نەيچىلەر ئاغرىقنىڭ بۇرۇن بوشلۇقى ئارقىلىق ئاشقازانغا كىرگۈزۈلۈپ سۈيۇقلاندۇرۇلغان ئوزۇقلۇق شۇ ئارقىلىق ئاشقازانغا قۇيۇلىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل «بۇرنىدىن ئوزۇقلاندۇرۇش» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇرنىدىن ئىلىنماق ① ئۆز قىلمىشلىرى ئارقىلىق تۆتۈلماق، ئاشكارىلانماق: مۇسا تاغا: ــ «قۇۋ تۇلكە بۇرنىدىن ئىلىنىپتۇ» دېگەن مانا شۇ! ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ. ھېيلە ــ مىكىرنىڭ پاش بولىمايدىغنى يوق، ــ دېدى. ② بىراۋنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ قالماق، چېتىلىپ قالماق.

بۇرنىدىن پېتىلمەك خالىغانچە باشقۇرماق، قارشىلىق قىلالمايدىغان ھالغا كەلتۈرمەك، دېگىنىنى قىلدۇرغان قىلماق: ئەتىگەندىن بېرى

دۇشمەنىنىڭ بۇرنىدىن يېتىلەپ يۈرۈپ پۇتۇن ساينى ئايلىنىپ چىققان ئەنجانباي ئۇ يەر، بۇ يەردە دۇشمەن بىلەن جىددىي ئېلىشىۋاتقان ئۆز ئاتلىق لىرىنى كۆرۈپ قالدى.

بۇرنىغا سۇ كىرمەك قاتتىق ئاچچىق ساۋاقتا ئىگە بولماق: قاسىم بۇرنىغا بىر قېتىم سۇ كىرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بىرنەچچە ئەنقەدەر تەرىپىە تەسىر قىلغان، ساۋاقتا ئىگە بولغان بولۇشى مۇمكىن. * ئەپەندىم بىر ھەپتە ئېغىلغا باغلانغاندىن كېيىن پادىشاھ: ــ ئەمدى بۇرنىغا سۇ كىرگەندۇ، بۇ قېتىم ئېيتىرمىنى ماختىسا ئەجەب ئەمەس، ــ دەپ ئويلاپ، ئەپەندىمنى چاقىرتىپتۇ ۋە يېڭىدىن يازغان بىر ئېيتىرنى ئۇنىلۇك ئوقۇپ بېرىپتۇ.

بۇرنىغا قان پۇرىماق قان تۆككىسى كېلىپ قالماق: ئۇمۇر سائىتى يىگىرمە ئۆچكە سوققاندا مانا مەن ھازىر قارىغۇ زىندانىدا يېتىپتىمەن، بۇرنۇمغا قان پۇرايدۇ.

بۇرنىغا مۇشت يېمەك زەربىگە ئۇچرىماق، پەشۋا يېمەك: ھاپىز بوۋاي: ــ ئىدىرىس بۇرنىغا مۇشت يەپ ئادەم بولدى...، ــ دېدى.

بۇرنىغا يېمەك ← **بۇرنىغا مۇشت يېمەك:** بەگباش بالىلار بىر ــ ئىككى قېتىم بۇرنىغا يېگەندە ئاندىن ئادەم بولىدۇ.

بۇرنى قۇلقىغىچە تويماق ① ئاشقازىنى سىگىرەلمىگۈدەك دەرىجىدە يەپ تويماق، ھەددىدىن زىيادە تويۇپ كەتمەك (تاماق ھەققىدە): چۆلدە يۈرۈپ ئۇچ كۈن ئاچ قالغانلىقىم ئۈچۈن، تاماقنى بولۇشىغا يەپ بۇرنى ــ قۇلىقىمغىچە تويۇپ كەتتىم ② كۆچمە. قاتتىق پۇشايمان قىلماق، ئۆكۈنمەك: ئىدىرىس: ــ ئەگەشكىنىمگە بۇرنى ــ قولىقىمغىچە تويدۇم، بوۋا، ــ دېدى. ③ كۆچمە. بىزار بولماق، سەسكەنمەك: ــ قىزىق ئىش، قاسىم ناۋاي ئۆز ۋاقتىدا يېزىدىن بۇرنى ــ قۇلقىغىچە تويغان ئەمەسمىدى؟ ئەمدى يەنە يېزىغا نېمىشقا كەتكەندۇ؟ ــ دەپ ئويلىدىم.

بۇرنى كۆپمەك ھالى يوغىنىماق، ھاكاۋۇرلاشماق، تەكەببۇرلاشماق: باھار كەتكەندىن كېيىن مېنىڭ قاپقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالىمەن، دادام: ــ ھە، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى، ــ دەپ قويۇاتتى.

بۇرنىنى تارتالماي قالماق ئىنتايىن ئالدىراش بولۇپ يېتىشمەلمەي قالماق.

بۇرنىنى تارتقۇچلىك ھالى يوق سالامەتلىك ئەھۋالى بوش، مىجەزى بەك تۆۋەن.

بۇرنىنى تاشلىماق مىشقىرماق: بۇرنۇڭنى تاشلاپ كەل.

بۇرنىنى تىقماق ① ئۆزىگە ئالاقىسى بولمىغان ئىشلارغا ئارىلاشماق: قارىماتاق ئېگىز ئادەم كەلگەنچە مۇراتىنىڭ مەيدىسىگە بىرنى سالدى ــ دە، قوپالىلىق بىلەن: ــ ھەي مورا تازىلىغۇچى، سەن ئوچىقىڭدىن كۆلۈڭنى تارتماي نېمە بۇ يەرگە بۇرنۇڭنى تىقىپ يۈرىسەن؟، ــ دەپ ۋارقىرىدى. ② كىرمەك: قاسىم دېگەن بالا بەش كۈندىن بېرى ئۆيىمىزگە بۇرنىنى تىقىپ قويمىدى.

بۇرنىنىڭ ئاستىنى كۆرمەك ← **بۇرنىنىڭ ئۈچىنى كۆرمەك.**

بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالماق كېلىشتۈرۈپ ئەدەبىنى بەرمەك؛ جايلىماق: سىيىت ئاكا يىغلامسىراپ: ــ توختاپىتۇر، سەن خۇنىسلارنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمىسام، ــ دېدى.

بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق مەلۇم ئىش ــ ھەرىكەتنى دېگىنىنىڭ ئەكسىچە قىلدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: قورسىقىم توق دەۋاتىسەن، ھېلى تاماق قىلسام بۇرنۇڭنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ قويارسەن.

بۇرنىنىڭ ئۈچىنى كۆرمەك يىراق كەلگۈسىنى ئەمەس، پەقەت ھازىرنىلا كۆرمەك: ئەقىللىق يىراقنى ئويلاپ يول يۈرەر، كەم ئەقىل بۇرنىنىڭ ئۈچىنى كۆرەر. نەزەرنى يىراقتا تاشلىغان كىشى، ھاياتىتا يېڭىلمەس، شاد دەۋران سۈرەر.

بۇرنى ئۇق ① پۇراش، سېزىش قابىلىيىتى تۆۋەن؛ سېزەلمەس. ھەي بۇرنى يوق، يوتقان

كۆيۈۋاتسا شۇنىمۇ سەزمىدىگۈمۇ؟ ② كۆچمە. ياخشى ـ ياماننى، ھەق ـ ناھەقنى پەرقلەندۈرەلمەيدىغان: ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلاپ يېتەلمەيدىغان: ئەخمەتكامنىڭ ھېلىقى شۇمتىكى تازا بۇرنى يوق لالىما بولۇپتۇ، كىم مە دېسە شۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋاتامدۇ.

بۇرۇن II رەۋ ① ئىلگىرى، ئىلگىرىكى چاغلاردا: بۇرۇن بىر يىزىدا ئوبۇل دېگەن بىر كىشى بار ئىكەن. * ئاسىم ياسىن خوجىنى بۇرۇن كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلىغانىدى. ② ۋەقە، ھادىسە ياكى شۇ ھەقتە سۆز بولۇۋاتقان پەيتتىن ئالدىن، بالدۇر: تويغا بارساڭ بۇرۇن بار، بۇرۇن بارساڭ ئورۇن بار (ماقال). * بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇنلا «كاللىسى ئىلىنىدىكەن» دېيىلگەن ئادەملەر بۇگۈن كىشىلەر ئالدىدا تۇراتتى. * مەن ئۇ كىشىتىن بۇرۇن كېرەكلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ھازىرلىغانىدىم.

بۇرۇندىن رەۋ. ئەزەلدىن، قەدىمدىن: بۇ ئادەمنىڭ مىجەزى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق. * مەن بۇ ئىشقا بۇرۇندىن تارتىپلا قوشۇلماي كەلدىم.

بۇرۇنقى سۈپ ① ئاۋۋالقى، ئىلگىرىكى: كونا، قەدىمكى. ئۆتمۈشتىكى: بۇرۇنقى ئادەملەر. بۇرۇنقى مەكتەپلەر. بۇرۇنقى زامان. بۇرۇنقى ئاسارىتەتىلەر. * بېلىقچى كۆلگە بېرىپ تور سېلىپتۇ. تورنى كۆتۈرۈپ قارىسا، بۇرۇنقىدەكلا تۆت بېلىق تۇرغۇدەك. ② بىرەر پەيتتىن؛ ۋەقە، ھادىسىدىن ئالدىن بولغان؛ ئىلگىرىكى: ئۇ بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇنقى ئىش ئىدى. * توپىلاڭغان ئوغۇت بۇرۇنقىدىن بىر ھەسسىدىن كۆپرەك ئېشىپ، 2 مىليون جىڭغا يەتتى.

بۇرۇنقىلار ئى. قەدىمكى ئادەملەر، ئاتا ـ بوۋىلار، ئۆتكەن ئەجدادلار.

بۇرۇنلۇق ← چولۇك.

بۇرۇنسىدا رەۋ. قەدىمكى زامانىدا، ئىلگىرىكى دەۋردە: ئۇنىڭ مىڭگەن ئېتى بۇرۇنسىدا دۇمەن جىڭجۇدىن تارتىۋالغان، كۈنگە مىڭ يول باسىدىغان، گۆھەردەك يالتىرايدىغان شىر ئات ئىدى.

بۇروۋاي ئى [د] ← **بۇرغا**: ـ لېتىپ ئاكا: مەن بۇرغىلاش دۇيىدە ئىشلەۋاتقىنىمغا ئالاھازەل يىگىرمە تۆت يىل بولۇپ قالدى، بىر كۈن بۇروۋايدىن ئايرىلىپ باقمىدىم دېسەمۇ بولىدۇ، ـ دېدى ئەختەم.

بۇرىماق پ ① باشقا تەرەپكە قاراتماق، قايرىماق، ئەگمەك: ئادىل بېشىنى يېرىم بۇراپ قادىرغا بىر قاراپ قويىدى ـ دە، قولىدىكى كۈلۈچنى سېرىلىدۇرۇپ تاشلۇۋېتىپ يەنىلا جىم ئولتۇرۇۋەردى. ② ئايلاندۇرماق، تولغىماق: سائەتنى بۇرىماق. گايكىنى بۇرىماق. * ساقچى ياندىكى يەنە بىر تېلېفوننىڭ نومۇرىنى بۇرايدۇ. * جامال ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ رادىئونىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، قۇلقىنى بۇراپ ئاڭتى. ③ ھەرىكەت يۈنىلىشىنى ئۆزگەرتمەك: ھارۋا تۆپەدەك مەھەللىسىدىن ئۆزاپ چىققاندا، نادەم ئاتلارنىڭ بېشىنى ئۆزى بىلىدىغان ئېتىز يولىلىرىغا بۇرىدى. * ئۇ ماشىنىنى ئوڭغا بۇراپ، ئۇچقاندەك ھەيدىدى. ④ كۆچمە. يۆنەلدۇرمەك، قاراتماق: مەركىزىي كومىتېتنىڭ چاقىرىقى بويىچە خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشىغا بۇرىدۇق. * شېجاڭ كەتكەندىن كېيىن دادۇي پارتىيە ياچېيكىسى مۇشۇ كۆرەش يېغىنىنى ئېچىپ، كۆرەشنىڭ يۆنىلىشىنى بۇراشنى قارار قىلدى. ⑤ كۆچمە. كۆچۈرمەك، يۆتكىمەك (گەپ ـ سۆز مەزمۇنى ھەقىدە): ئايالىم مېنىڭ راستىتىن ئاچچىقلانغانلىقىمنى كۆرۈپ، گەپنى باشقا ياقتا بۇرىدى. * سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە، مەتروزى نېمىشقىدۇ سۆزنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋېتىپ، گەپنى باشقا ياقتا بۇرىۋەتتى.

بۇزا ئى. ئىشكىنىڭ ئۈستۈنكى ياغاچىنىڭ ئېگىز ـ پەسلىكىنى تۇراقلاشتۇرىدىغان تىرەك ياغاچ.

بۇزدۇرماق «بۇزماق» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قۇرۇلۇشنى بۇزدۇرغان ئېغىر گۇناھقا ئىگە بولىدۇ.

بۇزدۇرۇشماق «بۇزدۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بۇزدۇرۇلماق «بۇزدۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇزغۇنچى ئى. بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: بۇزغۇنچى ئۇنسۇر. * ئەسىئەتنىڭ ئاپىسى تېرىكىپ: — سەن زادى بىزگە زىيان سېلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان بۇزغۇنچى بولدۇڭ! — دېدى.

بۇزغۇنچىلىق ئى. بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر: 1958 - يىلدىكى پولات - تۆمۈر تاۋلاشتا بەزى جايلاردا ئورمانلار مەلۇم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، شۇ مەزگىلدە ئامىمنىڭ غەيرىتى ناھايىتى زور بولغانلىقتىن، جەرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشمۇ راۋاجلاندۇرۇلغانىدى. * دۆلىتىمىزدە قانۇنلارنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى، دۇشمەنلىنىڭ بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن ساقلىنىشتىن، جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاشتىن ئىبارەت.

بۇزغۇنچىلىق سالماق ← **بۇزغۇنچىلىق قىلماق.**

بۇزغۇنچىلىق قىلماق بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق؛ بۇزماق، ۋەيران قىلماق: ۋېيتنامنىڭ كامبۇدژىغا قىلغان تاجاۋۇزى كامبۇدژنىڭ مۇستەقىللىكى، ئىگىلىك ھوقۇقى، زېمىن پۈتۈنلۈكى ۋە تىنچلىقى، بىتەرەپلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئاسىيا ۋە دۇنيا تىنچلىقىغا ئېغىر ھالدا تەھدىت سالدى. * بۇزغۇنچىلىق قىلدى دۇشمەن ئىچكىرىلەپ، پارتلاتىتى تۆمۈر-يولنى، كۆۋرۈكنى. مەخپىي قورال ئامبىرىمىز يوق بولدى، تاشيولىلاردا ياتقۇزدى كۆپ ئۆلۈكنى.

بۇزماق پ. بىر يۈرۈش ياكى بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچىلىماق، چۈۋۈماق، سۆكمەك، ئاغدۇرماق، ۋەيران قىلماق، كېرەكسىتىن چىقارماق: ئۆيىنى بۇزماق. ماشىنىنى بۇزماق. باغنى بۇزماق. * جەپەر بىلەن مەسرۇر ساندۇقنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ. * قادىر ئېتىشىۋېرىپ، رادىئونى بۇزۇپ قويدى. ② يوق قىلىۋەتمەك، يوقاتماق: ئۇ شىمنىڭ قىرىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن تىزىنى ئۈستىگە سەل تارتىپ ئاۋايلاپ ئولتۇردى. ③ يارامسىز، لايىقسىز، سۈپەتسىز قىلىپ قويماق؛ ئەپلەشتۈرەلمەي قالماق: ئۇ تۇزنى تەڭشىيەلمەي، ئاشنى بۇزۇپ قويۇپتۇ. ④ ھەقنەتتىكىدىن، ئەسلىدىكىدىن باشقىچە قىلىپ ئىپادىلىمەك (گەپ-سۆز ھەققىدە): ئۇ يېتىپ كېلىپ نادەمنىڭ مەيدىسىگە نوقۇپ: — ما ياققا ماڭ، بىزنىڭ سەينى ئالدۇ مەن پۇل بېرىدۇ، — دېدى ئۇيغۇر تىلىنى بۇزۇپ سۆزلەپ. ⑤ مەۋجۇت ۋەزىيەتنى، كەيپىياتنى، ھالەتنى ئۆزگەرتمەك؛ دەخلى قىلماق: تىنچلىقنى بۇزماق. جىملىقنى بۇزماق. تەلەتنى بۇزماق. ئاۋازنى بۇزماق. * ساۋۇتكام ئوغلىنىڭ ھازىرقى بۇ خۇشاللىق كەيپىياتنى بۇزۇشنى خالىمىدى - دە، ئانىسى توغرىسىدىكى كۆڭۈلسىز خەۋەرنى ھازىرچە ئېيتماسلىقنى قارار قىلدى. ⑥ ماس كەلمەي قالماق، نۇقسان يەتكۈزمەك: يېڭى سېلىنغان بىنالار ئارىسىدىكى بۇ قەدىمىي ئۆيلەر قورۇنىڭ يېڭىچە ھۆسنىنى بۇزۇپ تۇراتتى. ⑦ بەربات قىلماق، بىكار قىلماق، يوققا چىقارماق: پىلانىنى بۇزماق. * بۇگۈن بازار راسا قىزىۋاتقاندا، چېرىك تۇتقىلى چىققانلار كېلىپ، ھەممە ئىشنى بۇزۇپ تاشلىدى. * ئىشنى يەنىلا نۇر مۇھەممەت بۇزدى. ⑧ رىئايە، ئەمەل قىلماي، خىلاپ ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق: قانۇننى بۇزماق، ۋەدىنى بۇزماق. * جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزغانلار ئەلۋەتتە قانۇن بويىچە جازالىنىشى كېرەك. ⑨ سوغۇقچىلىق چۈشۈرۈپ يامان ئاقىۋەت پەيدا قىلماق؛ يامانلاشتۇرماق، چاتاقلاشتۇرماق، ئايرىۋەتمەك: ئارىنى بۇزماق. ئائىلىنى بۇزماق. * يامان ھارۋا يول بۇزار، يامان ئادەم يۇرت بۇزار

(ماقال). * ئۇ هازىرغىچە ئىككى قېتىم ئۆيلەنگەن بولسىمۇ، ئانىسى كېلىنىنىڭ بىرىنى «قولى ئەگرى»، بىرىنى «مەينەت»، دەپ ئۆيىنى بۇزۇۋەتكەندى. ⑩ ئەسلىدىكى چەكسىز بۇسۇپ ئۆتمەك؛ هالقماق: رېكورتنى بۇزماق. ⑪ روهىي جەهەتتىن چىرىتمەك؛ توغرا يولدىن ئازدۇرماق؛ ئاينىتماق: چاقنى بۇزغان خانىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال). * — سىز بالىنى بۇزۇۋاتسىز، — دەيتتى مېهراي جاپىيارغا قايناپ. ⑫ ئىپىپەت — نومۇسنى دەپسەندە قىلماق، ئىپىپەت — نومۇسىغا تەگمەك، ئاياغ ئاستى قىلماق (قىزلار هەققىدە): نامەتنىڭ پۇل بىلەن ياش قىزلارنى بۇزغانلىقى هەققىدىكى ماتېرىيالغا ئاساسەن يېقىندا ساقچى ئىدارىسى ئۇنى قولغا ئالدى. ⑬ بىھۇدە سەرپ قىلماق، ئىسراپ قىلماق، زايە قىلماق: پۇلنى بۇزماق.

بۇزۇشماق «بۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى يىغىنىنىڭ قارارىنى ئاخىرقى هېسابتا ئۇلار ئۆزلىرى بۇزۇشتى.

بۇزۇق سۈپ. ① بىرەر قىسمى زەخمىلەنگەن، بۇزۇلۇپ ئىشلىمەيدىغان هالغا كەلگەن، ئىشتىن چىققان: مەن گۈشلۈك تراكتور پونكىتىدىكى «بوستان» دادۇيىنىڭ بۇزۇق بىر تراكتورىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ② ئەخلاقىي پەزىلىتى ناچار، تۇرمۇش ئىستىلى بۇزۇلغان؛ ئەخلاقسىز: جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى يېقىندا جەمئىيەتتە ئېقىپ يۈرگەن بەزى بۇزۇق ئاياللارنى يىغىۋېلىپ، ئۆزگەرتىش ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بەردى. ③ نېيىتى يامان؛ نىيىتىنى، پەيلىنى بۇغان؛ يامان نىيەتكە كەلگەن. بىز بۇزۇق ئادەملەرنى قەتئىي جازالايمىز.

بۇزۇق ئۇنسۇر جەمئىيەت تەرتىپىگە، قانۇنىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلغان كىشى: جەمئىيەتتىكى بۇزۇق ئۇنسۇرلار بىلەن بولغان كۆرۈشىنى قەتئىي، غەلىبىلىك ئېلىپ بېرىپ، خەلقنىڭ ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

بۇزۇقچىلىق ئى. بۇزۇق كىشىلەرگە خاس ئىش — هەرىكەت؛ ئەخلاقسىزلىق: ئۇرۇم: — ئۇياتسىزلىق، ناهەقلىق، تۆھمەت، خىيانەت، بۇزۇقچىلىقنىڭ ئۈستىلىرى، يەنە بۇ ئۆزلەرنى باشقىلارغا سۈۋاپ قويغان هېيلىگەرلىكىگىلارغا لەنەت! — دېدى.

بۇزۇقچىلىق قىلماق بۇزۇق كىشىلەرگە خاس ئىش — هەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق؛ پاهىشۋازلىق قىلماق.

بۇزۇقلۇق «بۇزۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: باشلىق ماشىنىنىڭ بۇزۇقلۇقىدىن خەۋەر تاپمايلا شوپۇرغا كايىپ كەتتى. * ئۇنىڭ نېيىتىنىڭ بۇزۇقلۇقى خېلىدىن بېرى مەلۇم ئىدى. * بۇرۇن مەلۇم بىر يۇرتتا بۇزۇقلۇقتا ئۇچىغا چىققان بىر باي ئۆتكەنكەن. * ئۇنىڭ چىرايىدىن بۇزۇقلۇقىنىڭ نېرى يېقىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

بۇزۇلماق ① «بۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاناڭ ئۆگەي بولسا، تويۇڭ بۇزۇلار (ماقال). * ئەر كۆنلىسە ئۆي تۇزۇلىدۇ. خوتۇن كۆنلىسە ئۆي بۇزۇلىدۇ (ماقال). ② «بۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چۈشتىن كېيىن ئۇشتۇمتۇت هاۋا بۇزۇلدى. ③ نىكاهلىق يولدىشىدىن يۈز ئۆرۈپ، باشقا بىرىگە قارىماق، بېرىلمەك: پاتەمخان بالىسىغا ئېچىنىش بىلەن قارىغاندىن كېيىن: — بۇنىڭ دادىسى... كېيىن هازىرقى خوتۇنىغا بۇزۇلۇپ، مېنى ئاجرىشىشقا قىستىدى، يەتتە ياشلىق بالام سەندىنى يېتىلەپ ئۇنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم، — دېدى.

بۇزۇن ئى <بوت> ئۇچقات ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدىغان تاق سانلىق پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى بەش تال بولۇپ، سوقىچاق كېلىدۇ؛ گۈلى كونۇس شەكىلدىكى چەكلىك كۇنۇلۇكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، رەڭگى ساغۇچ ياكى

ئاقۇچ يېشىل رەڭدە؛ مېۋىسى شىرنىلىك، رەڭگى توق قىزىل ۋە شارسىمان كېلىدۇ؛ يىلتىز پوستى ۋە يۇمران شېخى دورا قىلىنىدۇ، پەينى بوشىتىش، قاننى جانلاندۇرۇش، رېماتىزمنى داۋالاش رولى بار.

بۇزلىماق پ. ئىشكىكە بۇزا بېكىتمەك، ئورناتماق.

بۇڭ تەق. كۆپىنچە سۈيۇقلۇقنىڭ كۆپۈكلىشىشى ياكى قاينىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

بۇڭ-بۇڭ «بۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: چىنىلارغا قۇيۇلغان قىرغىز بوزىسى خېلىغىچە بۇڭ-بۇڭ قىلىپ تۇراتتى.

بۇڭزىدە رەۋ «بۇڭ» قىلغان ھالدا: ئەمەت ئۆتۈپ رەڭگىنى يوقاتقان دۇخاۋا دوپپىسىنىڭ ئاستىدىن قولىنى تەقپ بېشىنى تاتىلىدى، دولىسىدا سالۋاڭلىغان قۇرۇق خۇرجۇن، چېكىسىدە، توپا قونغان يۈزىدە، قۇلاق تۈۋىدە بۇڭزىدە ئۆرلەپ چىققان تەر تامچىلىرى يالتىرايتتى.

بۇڭغۇن ئى. سۇنىڭ دولقۇنلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاق كۆپۈك: دەريادىكى ئۇلۇغ سۇ تاشىتىن تاشقا سەكرەپ، ئاق بۇڭغۇن چىقىرىپ، قىرغاقلارغا قاراپ يېيىلماقتا، سالقىن كۈز شامىلى سارغايغان دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى بەرگىدىن ئايرىماقتا.

بۇڭغۇنلانماق «بۇڭغۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دولقۇن كۆتۈرۈلگەندە، پۈتۈن دەريا قاتمۇقات ئۆركەش دۆڭلىرى ھاسىل قىلىپ شىددەت بىلەن ۋاشىلداپ قايىنايتتى، دولقۇن تارىغاندا بولسا چايقىلىپ تۇرغان قىزغۇچ لاي سۇ خۇددى ئىككى بىسىلىق خەنجەردەك ئىككى قىرغاقنى تاراسلاپ ئۆرۈلۈپ، دەستىلەنگەن ئاق چېچەكسىمان بۇڭغۇنلىنىپ ۋەھىمىلىك شارقىرايتتى.

بۇڭغۇنلىماق پ. بۇڭغۇن ھاسىل قىلماق: ماي ئايلىرىدا قىزىل دەريا ۋادىسى تولىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ؛ يېشىل چىملىق قىرغاقلاردا مامىكاپ، ئاق لەيلىلەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ، باراقسان سۆگەت تاللىرى بۇڭغۇنلاپ ئېقىۋاتقان سۇ يۈزىنى سۆيۈپ ئەركىلەيدۇ.

بۇڭۇلداتماق «بۇڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇڭۇلداشماق «بۇڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇڭۇلدىماق پ. «بۇڭ-بۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «بۇڭ-بۇڭ» قىلماق: ھاپىز مولا قاتتىق قېقىلىپ كۆزىدىن ياش چىققۇچە يۆتەلدى، ئاغزىدا كۆپۈك بۇڭۇلداپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

بۇس ئى ① نەرسە-كېرەكلەردىن، ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تىنىقىدىن چىققان سېسىق ئاچچىق پۇراق؛ ھىد: ئاغرىقنى بۇس ئۆلتۈرەر، يىگىتنى نومۇس (ماقال). * سەيدىن قارىي ئۇلۇغ-كىچىك تىندى، ئۇنىڭ بۇرۇن كۆمۈرچەكلىرى كېرىلىپ، ئىچىدىن ئاچچىق بۇس چىقىقاندەك بىلىندى. ② پۈشۈرۈلغان نەرسىلەردىن چىققان ھور: تونۇرنىڭ بىر تەرىپىدىن بۇس چىقىپ تۇراتتى.

بۇس نان تەكشى، نېپىز يېيىلغان خېمىرنىڭ يۈزىگە قايماق ياكى ئەبجەش ياغ بىلەن ھەر خىل خۇرۇچ ئارىلاشتۇرۇلغان قېيمىنى سۈركەپ، ئاندىن بىر چەتتىن ئۇزۇنچاق تۈرۈپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.

بۇسنى چىقارماسلىق ① ھىدىنى، ئاچچىق پۇرىقىنى تاراتماسلىق؛ ② كۆچمە. ئاشكارا قىلماسلىق، باشقىلارغا تۈيدۈرماسلىق، شەپسىنى بىلدۈرمەسلىك: ئۇلار بىرنەچچە قوينىڭ بۇسنى چىقارماي يەۋەتتى.

بۇسلۇق سۇپ. بۇسى بار، بۇس چىقۇاتقان، بۇسقا تولغان: بۇسلۇق ئۆي.

بۇغ ئى. سۈيۇق جىسىملارنىڭ قىزىتىلغاندىن كېيىنكى گاز ھالىتى.

بۇغا ئى <زوئول> ① سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى كۆشگۈچىلەر ئائىلىسىگە

كىرىدىغان ھايۋان، تۇرلىرى كۆپ، تۆت ئايىغى ئىنچىكە ئۇزۇن، قۇيرۇقى قىسقا كېلىدۇ؛ ئەركەكلىرىنىڭ بېشىدا مۈڭگۈزى بولىدۇ، بەزى تۈردىكى چىشلىرىنىڭمۇ مۈڭگۈزى بولىدۇ؛ تۈكلىرىنىڭ ھەممىسى بېغىر رەڭ، بەزىلىرىنىڭ ئالىسى ياكى يوللىرى بولىدۇ؛ ئاڭلاش ۋە پۇراش سەزگۈلىرى ئۆتكۈر كېلىدۇ. ② شۇ ھايۋانىنىڭ ئەركەكىنىڭ نامى.

بۇغا تىنجىقى <مېتېئور> يازنىڭ پەقەت شامىلى يوق، ئادەمنى كۆيدۈرگۈدەك تومۇز كۈنلىرىدىكى تىنجىق: كۈن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۈرىدىغان بۇغا تىنجىقى يەنە باشلاندى.

بۇغا ـ مارال بۇغا ۋە مارال: ئورماندىن چىقار ئۇركۈپ بۇغا ـ مارال، نەدىدۇر ھۆركىرەيدۇ ئېيىق پالۋان.

بۇغداي ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق ساماندا غولىدۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك ئۆسىدۇ، غولىنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك، يوپۇرمىقى كەڭ تاسمىسىمان كېلىدۇ؛ دېنى ئىللىپسىس شەكىلدە بولۇپ قورساق تەرىپىدە ئېرىقچىسى بولىدۇ. ئۇ دېنىدىن ئۇن تارتىشقا بولىدىغان ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى. تېرىش ۋاقتىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ يازغى بۇغداي، كۈزگى بۇغداي دەپ ئايرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

بۇغداي پەرۋانىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، يېتىلگىنى ئاچ سېرىق رەڭدە، قانىتى تار ھەم ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ كەينى قىرىدا بىر قاتار ئۇزۇن تۈكلىرى بولىدۇ؛ لېچىنكىسى سۈت رەڭگىدە كېلىدۇ. ئۇ شال، بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ دېنى ئېچىدە پارازىت ياشاپ، ئۇلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

بۇغداي پولۇ گۈرۈچ ئورنىغا بۇغداينى كۆپتۈرۈپ ئەتكەن پولۇ.

بۇغداي پىتى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ناھايىتى كىچىك، يېشىل ياكى قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ. ئۇ بۇغداي تېپىدىكى دانلىق زىرائەتلەرنىڭ زىيانداشى بولۇپ، پىشمىغان بۇغدايىنىڭ غولى، يوپۇرماق ۋە باشاقلىرى تەركىبىدىكى سۈيۇقلۇقنى سۈمۈرۈپ ھايات كەچۈرىدۇ.

بۇغداي تېرىمى بۇغداي تېرىلىدىغان ۋاقىت، مەزگىل.

بۇغداي سۆز يېقىملىق، چىرايلىق گەپ ـ سۆز: بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى؟ (ماقال). * مەن ئۇنىڭ بۇغداي سۆزىگە تەشەككۈر ئېيتىپ يولنى بوشاتتىم.

بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، تېنى كىچىك كېلىدۇ. ئۇنىڭ يۇمىلاق تەنلىك بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى ۋە ئۇزۇن پۇتلۇق بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى دېگەن ئىككى تۈرى بولىدۇ. يۇمىلاق تەنلىك بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تېنى يۇمىلاق، قارا قوڭۇر ياكى قىزىل قوڭۇر بولىدۇ، دۈمبىسىدە قىزىل ئالىسى بولىدۇ، پۇتلىرى قىزىل كېلىدۇ؛ ئۇزۇن پۇتلۇق بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تېنى ئۇرچۇق شەكىلدە، رەڭگى ئاچ، ئالدىدىكى ئىككى جۈپ پۇتى بەك ئۇزۇن بولۇپ ئۆسىلەشكە ماھىر كېلىدۇ. بۇغداي ئۆمۈچۈكلىرى بۇغداي، ئارپىلارنىڭ ئاساسىي زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ، بەزى جايلاردا «قىزىل ئۆمۈچۈك» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇغداي ئۆڭلۈك چىرايى، بەدىنى بۇغداي ئۆڭ كەلگەن: يان تەرەپتىكى دۈمبىدا بولسا، بەستىلىك كەلگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك، قويۇق قاشلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن مېھرىبانلىق چېقىپ تۇرىدىغان، سالاپەتلىك سۆلتان مىرغەزەپ ئولتۇراتتى.

بۇغداي يىپچە قۇرتى <زوئول> يىپسسمان هايۋان، تېنى ناھايىتى كىچىك بولۇپ بۇغداي توقۇلمىلىرىدا پارازىت ياشايدۇ. ئۇ قۇرت ئۆسمىسىنى ھاسىل قىلىپ بۇغداي يىپچە قۇرت كېسىلى پەيدا قىلىدۇ، زىيانغا ئۇچرىغان مايسىنىڭ غولى تومىلىشىپ ئېگىلىپ كېتىدۇ، يوپۇرماقلىرى سولىشىدۇ، بۇ ھال ئېغىر بولسا باشاق چىقارمايدۇ.

بۇغدايزار ئى ← **بۇغدايلىق:** كېچىنىڭ سالقىنى يىپەكتەك يۇمشاق، يۇزۇڭنى سىپايدۇ. ئاھ قانداق ھۇزۇر! چوققىلار كەينىدىن كۆتۈرۈلۈپ ئاي، بۇغدايزار ئۈستىنى ياپتى كۈموش نۇر.

بۇغدايزارلىق ئى. ← **بۇغدايلىق:** ئۇ، ئون كۈندىن بۇيان ھەر سەھەر سۈبھى كۆتۈرۈلۈش بىلەنلا «مۇدەن» مارىكىلىق سۈرەت تارتىش ئاپپاراتىنى كۆتۈرۈپ، پىشاي دەپ قالغان بۇغدايزارلىققا كېلدۇ.

بۇغدايلىق ① ئى. بۇغداي تېرىلغان ياكى ئۆسكەن ئېتىز: ھېلىقى بىر توپ ئادەملەر بۇغدايلىقنى ئارىلاپ چىقىپ چوڭ يولدىكى ماشىنا يېنىدا توختىدى. * ئۇ ئېشكىنى بىر يەرگە باغلاپ قويۇپ، ئۇ ياق، بۇ ياقىقا قاراپ يۈرۈپ، بىر بۇغدايلىقنىڭ چېتىدىكى چۆپلەرنى كۆرۈپتۇ ۋە ئاستا ئورۇشقا باشلاپتۇ. ② سۈپ. بۇغدىيى بار، بۇغدايغا ئوگە: تراكتورلار يول سالدى، سالا ئېتىز باغرىغا. بۇغدايلىق بولۇپ قالدۇق، تويمىغانلار زاغرىغا.

بۇغدىيەك ئى <ئانات> ئەرلەر بوينىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا بولىدىغان قالقانسىمان كۆمۈرچەك.

بۇغدىيەكلىك سۈپ. بۇغدىيىكى بار، بۇغدىيىكى بولغان: ئۇزۇن بويۇن بۇغدىيەكلىك قارامتۇل بىرى كېلىپ لام-مىم دېمەي ئۇنىڭ يېنىدا كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇردى.

بۇغرا ئى. ئەركەك تۆگە.

بۇغرىغا كىرمەك ئەركەك تۆگە قايمال سېغىنماق، كۆيلىمەك.

بۇغىتاپان ئى [بۇغا+تاپان] <بوت> بۇغىتاپاندىلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ گۈلى ئاق بولۇپ، غولىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدا توپلىشىپ ئۆسۈپ، ئومۇمىي گۈل رېتىنى ھاسىل قىلىدۇ؛ غوزىسى شارسىمان بولىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن تېنى تەبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئۇ پەي، سۆگەكلەرنى كۈچەندۈرۈش، رېماتىزمنى داۋالاش، قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

بۇفپت ئى [ر<فران] پېچىنە-پىرەنىك، قەنت-گېزەك تاماكا ۋە ھەر خىل ئىچىملىك قاتارلىقلارنى ساتىدىغان كىچىك ماگىزىن، دۇكان: سەلىمە يۇگۇرۈپ چىقىپ ئىشىكى ئالدىدىكى بۇفپتىتىن ئىككى بوتۇلكا گاز سۈيى ئەكىرىپ دوستلىرىنىڭ ئالدىغا قويدى.

بۇفپتچى ئى. بۇفپتنا ئىشلەيدىغان، ياكى بۇفپت ئاچقان سودا خادىمى، سودىگەر.

بۇق تەق. كەپتەر دەم تۇتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز: چىرايلىق دەمدەر پېشايۋانغا قونۇۋېلىپ «بۇق-بۇق» قىلىپ سايراپ تۇراتتى.

بۇقا I ئى. كالىنىڭ پىچىلمىغان ئەركىكى.

بۇقا II ئى. دەريا، ئېقىن سۇلىرىنى قايتۇرۇش ياكى مەلۇم ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن تۈرمەل سالغاندا كېرەك بولىدىغان ئۈچ ئاچا قىلىپ باغلانغان ياغاچ.

بۇقا ساماق دەريا، ئېقىن سۇلىرىنى قايدۇرۇش ياكى مەلۇم ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن بۇقا ئورناتماق.

بۇقۇلداتماق «بۇقۇلدىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇقۇلداشماق «بۇقۇلدىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇقۇلدىماق پ «بۇق-بۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «بۇق-بۇق» قىلماق: ئۇ ئانسىنىڭ

ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

بۇقسىرىماق پ. ئىنەك كۆيلىمەك.

بۇل I ئى ① تۆگىمەن ئوقىغا بېكىتىلگەن چۆرىسىگە قانات قېقىلغان يۇمىلاق كۆتەك. ② ھارۋىنىڭ ئوقىنى ئايلاندۇرۇپ تۇرىدىغان، ئىچىگە ياپىلاق تۆمۈر ئورنىتىلغان ئىچى كاۋاك يۇمىلاق كۆتەك. ③ چىغىرىقىنىڭ ئايلىنىش پرىنسىپىغا ئاساسەن ياسالغان بىر خىل ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئۇسكۇنىسى. ئادەتتە قۇدۇقتىن سۇ تارتىش، كېمە، پارا ـ خوتلاردا لەڭگەرنى تارتىش، مال بېسىش ۋە چۇشۇرۇش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇل II سۈپ. ئۆزىگە ئۆتكەن نەمنىڭ تەسىرى ئارقىلىق ئىچىدىن بىخسىغان، ئېچىغان، ئەسلىي ھالىتى بۇزۇلغان: بۇل بۇغداي. بۇل بولغان ئاشلىق.

بۇل بولماق نەم ئېلىپ بىخسىماق، ئېچىماق، سېسىماق: بۇ يىل خامان ۋاقتىدا ھۆل ـ يېغىن كۆپ بولغانلىقتىن بەزى جايلاردا بۇغدايلار بۇل بولۇپ كەتتى.

بۇل قىلماق نەم ئالدۇرۇپ بىخسىپ، ئېچىتىپ، سېسىتىپ قويماق: ھەسەن چورۇق ئايالغا: ــ ئاغزىمنى غېرىچلىما! ئېيتە، تېخى بىر ئاي بۇرۇنلا بىكارغا كەلگەن بوۋىنى ئايال، كەھرىۋادەك قۇرۇيدىغان تۆت چارەك گۈلىنى بۇل قىلغىنىڭ يادىڭدا بارمۇ، يوق؟ ــ دېدى.

بۇلاپكا ئى. مېتالدىن ئىشلىنىپ ئالتۇن ياكى كۈمۈش رەڭگىدە ھەل بېرىلىدىغان، بەزىلىرىگە كۆز قويۇلىدىغان ۋە زىننەت ئۈچۈن مەيدىگە تاقىلىدىغان بۇيۇم: ئۇگرە سودىگىرىنىڭ شايى گالستۇكىغا تاقۇالغان، ئوتتۇرىسىغا كىچىك زەنجىر ئوتكۈزۈلگەن ئىككى دانە بىرلىيانت بۇلاپكىسى كۆڭلىكىنىڭ رەختىنى تېخىمۇ ئېسىل ۋە پاكىز كۆرسىتەتتى.

بۇلاتماق I «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلاتماق II «بۇلىماقII» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلاشماق I «بۇلىماقI» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇلاشماق II «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇلاق ئى ① يەر ئاستىدىن چىقىقان سۇ مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ ئېغىزى: سۇ ئانىسى ــ بۇلاق، سۆز ئانىسى ــ قۇلاق (ماقال). * ئۇلار تاغ باغرىدىكى بىر كىچىك بۇلاق بويىدا ئاتلىرىنى ئوتقا قويۇپ، بىردەم ئارام ئالدى. ② كۆچمە. باي، پۇتمەس ـ تۆگمەس مەنبە: ئىجات بۇلىقى. ئىلھام بۇلىقى. * كىتابنى سۆي، ئۇ ئىلىم بۇلىقى. * مەن باشتىن ئاخىر ئېسىمدە ساقلاپ كەلمەكتىمەنكى، ياشلىق گۈزەل نەرسە. ئۇ ئەزەلدىن مېنىڭ ئىلھام بۇلىقىم بولۇپ كەلمەكتە.

بۇلاق سۇيى بۇلاقتىن چىقىقا سۇ: مازار ئىچىدىن بىلەكتەك بۇلاق سۇيى ئېقىپ چىقىماقتا ئىدى.

بۇلاق كۆزى بۇلاقنىڭ سۇ بۇلدۇقلاپ چىقىدىغان ئېغىزى، كۆزى.

بۇلاڭ ئى ← **بۇلاڭچۇ.**

بۇلاڭ تىلى <تىل> جەنۇبىي ئاسىيا تىللىرى سىستېمىسىغا كىرىدىغان ۋە مەلىكتىمىزنىڭ يۇننەن ئۆلكىسى شىشۇاڭبەننا دەيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى قاتارلىق جايلاردا ياشىغۇچى بۇلاڭلار ئىشلىتىدىغان تىل.

بۇلاڭ ـ تالاڭ زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋېلىش ھەرىكەتلىرى؛ تالان ـ تاراج، بۇلاڭچىلىق: پۇتكۈل دېڭىز سەپىرى داۋامىدىكى ئەڭ چوڭ خەتەر دېڭىز قاراقچىلىرىنىڭ بۇلاڭ ـ تالىڭىغا ئۇچراشتىن ئاشمايدۇ.

بۇلاڭ ـ تالاڭ بولماق بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىماق؛ يولۇقماق.

بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلماق زورلۇق كۈچ بىلەن

باشقىلارنىڭ ئەرسىلىرىنى بۇلاپ-تۆزىنىڭ قىلىۋالماق؛ تالان-تاراج قىلماق، بۇلاپ-تالىماق: رىزۋان «تۇيۇقسىز تۇتقۇن قىلىش ۋە پات-پات قوراللىق بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش بولۇۋاتقانلىقى» توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەنىدى. * بىز يولغا چىقىپ يولۇاسلار توقايلىقىغا كەلگەندە قاراقچى ئەرەبلەر تۇنىدە بىزگە ھۇجۇم قىلىپ، بۇلاڭ-تالاڭ قىلىشتى.

بۇلاڭچى ئى. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ ئەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالغان، تالان-تاراج قىلغۇچىلىق قىلغان كىشى: ئۇ كېچە-كۈندۈز ئاكسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ قارا ئۇۋىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ.

بۇلاڭچىلىق ئى. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ ئەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالغان، تالان-تاراج قىلغۇچىلىق بىر خىل قىلمىش: باي، سودىگەرنىڭ جاكارلىغىنىگە ئادىل تەقسىمات ئەمەس، بەلكى ئوپ-ئوچۇق ئالدامچىلىق، بۇلاڭچىلىق!

بۇلاڭچىلىق قىلماق زورلۇق كۈچكە تايىنىپ، باشقىلارنىڭ ئەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالماق، تالان-تاراج قىلماق: ئوسمان ئاكا ئوغرىنىڭ غولىدىن ئىتتىرىپ: — ئىپتىقىنا؟ بۇ يەردىن قېچىپ يەنە كىملەرنى قاقشاتىتىڭ؟ نەلەردە بۇلاڭچىلىق قىلدىڭ؟ بۇرنى يوق ئېشەك، ئىپتە! — دېدى.

بۇلاڭزۇ ئى <ئىرق> ← **بۇلاڭزۇلار.**

بۇلاڭزۇچە ① سۈپ. بۇلاڭزۇلارغا خاس، بۇلاڭزۇلارغا ئائىت: بۇلاڭزۇچە كىيىنمەك. ② ئى. بۇلاڭ تىلى: ئۇ بۇلاڭزۇچىنى ياخشى سۆزلەيدۇ.

بۇلاڭزۇلار ئى <ئىرق> مەلىكتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. يۇنىنەندە ياشايدۇ.

بۇلانماق I پ «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇلانماق II ① «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ تۆزۈلۈك دەرىجىسى: ئىككى تەرەپنىڭ ئىككى نەپەر ماھىر چېلىشچىسى بارلىق ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپمۇ بىر-بىرىنى يېڭەلمىدى، ئەكسىچە مەيداندىن ھالقىپ چىقىپ زەيىكەش تەرەپتىكى ئازگالغا چۈشۈپ كەتتى-دە، لاي ۋە پاتقاقتا بۇلىنىپ كەتتى. ② «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تالاغا چىقاي دەپ تۇرۇشۇمغا، ئىنىم توپىغا بۇلانغان بىر پارچە گۆشنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىردى.

بۇلبۇل ئى [پ] <زوئول> بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى قۇشقاچچىلىك كېلىدۇ، چىرايلىق سايرايدۇ؛ دائىم ئۇچرايدىغانلىرى قىزىلگال بۇلبۇل ۋە كۆكتولغاق قاتارلىقلار: بۇلبۇلغا باغ ياخشى كەكلىكە تاغ (ماقال). * باغىدىكى گۈلىلەرگە، بۇلبۇل قونسا سايرايدۇ، ساڭا كۆيگەن يۈرەكتە، چەينەك قويسا قاينايدۇ.

بۇلبۇلەك ئى. خەرەك.

بۇلبۇلگويا ئى. خەلق چۆچەكلىرىدىكى ناھايىتى چىرايلىق بولغان، ئادەمدەك گەپ قىلىدىغان ۋە چىرايلىق سايرايدىغان بىر خىل قۇش.

بۇلتۇر رەۋ. ئۆتكەن يىل، ئالدىنقى يىل: بۇلتۇر 9-ئاينىڭ 3-كۈنى ئالمجان ئوقۇيدىغان پەرزەنتلەر مەكتىپىدە دەرس باشلانغانىدى.

بۇلتۇرقى سۈپ. ئۆتكەن يىلدىكى، ئۆتكەن يىل بولغان، ئالدىنقى يىلدىكى: بۇلتۇرقى پاقلان بۇ يىل ئىككى ياش قوي بولدى.

بۇلجۇتماي رەۋ. مىدىرلاتماي، قىمىرلاتماي: ئوتقان پېتى: ئۇنىڭ قارچىغىسى ئالغان توشقاننى ئىگىسى يېتىپ كەلگۈچە بۇلجۇتماي ئوتۇپ تۇراتتى.

بۇلجۇڭ ئى ← **بۇلجۇڭ گۆش.**

بۇلجۇڭ گۆش ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۈت-قوللىرىدىكى تۇرۇلۇپ، كۆپۈپ چىققان لوق گۆش: شۇ تاپتا بۇ ئادەمنىڭ سېمىز

بۇلجۇڭ گۆشلىرىنى بىر چىمدىۋالسىمۇ تۇيمايتتى.

بۇلدۇق تەق. تۇرۇبا ياكى بۇلاق قاتارلىق-لاردىن ئېتىلىپ چىققان، قازانداقاينىۋاتقان سۇنىڭ ئاۋازى: باكىتكى سۇ بۇلدۇق قىلىپ ئېقىپ چۈشتى.

بۇلدۇق-بۇلدۇق «بۇلدۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بۇلاقتىن بۇلدۇق-بۇلدۇق قىلىپ سۇ چىقىپ تۇراتتى.

بۇلدۇقلاتماق «بۇلدۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېلىيۇ قاپاقنى ئاۋايلاپ سۇنى كېرىم چاپقان ئورەككە بۇلدۇقلىتىپ قۇيىدى.

بۇلدۇقلاشماق «بۇلدۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: بىز كىرگەندە چوڭ زالغا ئېسىلغان داش قازانلار بىر خىل بۇلدۇقلىشىپ قاينىۋاتاتتى.

بۇلدۇقلىماق پ ① «بۇلدۇق-بۇلدۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «بۇلدۇق-بۇلدۇق» قىلماق: تۇرۇبىدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان يىلىق سۇنىڭ بۇلدۇقلىشى ئاڭلىناتتى. ② كۆچمە. جۇش ئۇرماق، ئۇرغۇماق، دولقۇنلانماق: مەن كېلەمەن ساڭا بېقىپ تويماستىن، كۆلۈپ تۇرغان بەختىم بىلەن تويلىشىپ، ئىلھاملىرىم بۇلدۇقلايدۇ، قاينايدۇ، باغرىڭدىكى دولقۇن بىلەن قوغلىشىپ.

بۇلغاتماق «بۇلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلغار I ئى. ماي تەركىبى بولغان بىر خىل يۇمشاق خۇرۇم: بۇلغار ئۆتۈك. * بىلەدىكى بەلبېغى، ئېسىل قىزىل يىپەكتۇر، پۇتلىرىغا كىيگىنى، مەزمۇت بۇلغار ئۆتۈكتۇر.

بۇلغار II ئى <ئىرق> ← **بۇلغارلار.**

بۇلغارلار ئى <ئىرق> بۇلغارىيىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدىغان، جەنۇبىي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ خەلق.

بۇلغاشماق «بۇلغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئۇششاق بالىلار سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىققا ئەسكى-تۈسكى نەرسىلەرنى تاشلاپ، سۇزۇك سۇنى بۇلغاشتى.

بۇلغانماق «بۇلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باتۇر: — ئەلۋەتتە سىزنىڭ يۇرەكسىز ئۇنىمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن بىر ئېقىمدا بۇلغىنىپ بولمىدىڭىز، — دېدى.

بۇلغۇن ئى <زوئول> سۆسەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، تۆت پۇتى ئوخشاشلا قىسقا، قۇلىقى ئۇچ بۇرجەك، ئاڭلاش سەزگۈسى ئۆتكۈر. ئۇنىڭ تۇرى خىلمۇخىل بولۇپ، تېرىسى بەك ئەتىۋار.

بۇلغىماق پ ① كىر، پاسكىنا قىلماق: ئىشچىلاردىن بىرى ئوت ئۆچۈرۈش سۈيۇقلۇق گازنىڭ ئاغزىنى تەتۈر توتۇپ ئاچقانلىقتىن سۈيۇقلۇق ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ باشىكۆزىنى بۇلغىۋەتتى. ② كۆچمە. داغ چۈشۈرمەك، قارا سۈركىمەك: بىركۈنى كەچتە ياسىن ئاكامنىڭ: «يا ھۆكۈمەتنىڭ سۆزىگە كىرمىدىڭ، يا مېنىڭ نەسىھىتىمنى ئاڭلىمىدىڭ، ئاخىرى ئائىلىمىزنىڭ شەنىنى بۇلغىدىڭ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدىم. ③ كۆچمە. تەركىبسىگە پاسكىنا، ناپاك نەرسىنى ئارىلاشتۇرماق: ھاۋانى بۇلغىماق. سۈنى بولغىماق. ④ باش ۋە قولىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئايلاندۇرۇپ بېشارەت بەرمەك: جاۋاب بەرمەك: — ياق، ياق، — پروفېسسور قول بۇلغىدى، جوزىدىكى ئىستاكاننى قولىغا ئېلىپ بىر يۇتۇم چاي ئىچىۋېلىپ، ئۆزىنى توختاتقادىن كېيىن بىرئاز ئويلاندى، — ئۇ ئەللىكتىن ئاشتى...

بۇلغىنىش ① «بۇلغانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <بىئول> ھاۋا، تۇپراق، سۇ مەنبەسى قاتارلىقلارغا مۇھىت تازىلىقىنى بۇزىدىغان ياكى جانلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان ماددىلار ئارىلىشىپ قالىدىغان بىر خىل ھادىسە.

بۇلماق ئى. بوۋاق بالىلار ئۆچۈن سۈت، قوي يېغى، ئۇن، شېكەر قاتارلىقلارنى ئارد-

لاشتۇرۇپ تەييارلايدىغان بىر خىل ئوزۇقلۇق: مومای، بوۋاقنىڭ ئىچى قاتتىق سۈرۈپ كەتسە، قوي يېغى بىلەن بۇلماق ئېتىپ بېرىش ئارقىلىق ساقايتاتتى.

بۇلماقتەك سۈپ. سېمىز ھەم بۇدرۇق: بۇلماقتەك بالا. * بۇلار بارمىغان شەھەر، چىقمىغان سەھرا، كىرمىگەن قورۇ، ئاختۇرمىغان ئۆي قالماپتۇ. بۇلماقتەك ئاتلار تايغانىدەك تارتىلىپتۇ.

بۇلۇت ئى <مېتېئور> سۇ تامچىلىرى ۋە مۇز كرىستاللىرىنىڭ توپلىنىشىدىن شەكىللەنگەن ۋە ھاۋا بوشلۇقىدا لەيلەپ يۈرىدىغان بىر خىل جىسىم: بۇ تاغنىڭ ئېگىزلىكى بۇلۇتقا تاقىشىدىكەن، ئۇ تاغقا بىرەر كىشىنىڭ چىقىقانلىقىنى ئاڭلىغان ياكى كۆرگەن ئادەمدۇ يوق ئىكەن.

بۇلۇت قاتلىمى <مېتېئور> بۇلۇتنىڭ قەۋەتلەرگە بۆلۈنگەن ھەربىر قاتلىمى.

بۇلۇتسىز سۈپ. بۇلۇت بىلەن قاپلانمىغان: ئوچۇق: ئاسمان پۈتۈنلەي بۇلۇتسىز ئىدى. كۆپكۆك ئوكيانىدا يېگانە ۋە چەكسىز كەتكەن تولۇن ئاي سەپەر قىلاتتى.

بۇلۇتسىمان سۈپ. بۇلۇتقا ئوخشايدىغان، بۇلۇت سىياقىدىكى، بۇلۇت شەكىللىك.

بۇلۇتلانماق پ. بۇلۇت بىلەن قاپلانماق: ئەخمەتباي ئاسمانىنىڭ بۇلۇتلانغانلىقىنى كۆرۈپلا خامانغا يۈگۈردى ۋە ئۇنىچىلەرنى بىر جايغا يىغىشقا باشلىدى.

بۇلۇتلۇق سۈپ. بۇلۇت بىلەن قاپلانغان، بۇلۇتلانغان: قەدىردىنىڭ كۆلۈپ تۇرغان چىرايى بىردىنلا قايغۇلۇق تۇس بىلەن ئالماشتى، ئۇنسىز ھالدا يوپۇرماقلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇلۇتلۇق ئاسمانغا تىكىلگىنىچە ئېغىر ئۇھ تارتتى.

بۇلۇق تەق. ئېتىلىپ چىققان سۇنىڭ ئاۋازى: سۇزۇك بۇلاقتىن بۇلۇقلاپ چىقىۋاتقان سۇنىڭ ئاۋازى خۇددى يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشىدەك يېقىملىق ئاڭلىناتتى.

بۇلۇق - بۇلۇق «بۇلۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

بۇلۇقلىماق پ. «بۇلۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: بالا شۇ يەرنى قېزىپتىكەن، دېگەندەك بۇلۇقلاپ سۇ چىقىپتۇ.

بۇلۇك ئى <مات> بىر نۇقتىدىن چىققان ئىككى نۇردىن ھاسىل بولغان شەكىل.

بۇلۇك ئۇلچىگۈچ <ماشىن> تەكشۈرۈش ۋە سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سايمان.

بۇلۇك - پۈچقاق ① بۇلۇك ۋە پۈچقاق: ئۆيىمىز ماڭا گويا مۇزخانىدەك كۆرۈنەتتى. ئانچە ئۆتمەي تام - تورۇسلاردا چاشقانلار چىرىلداپ، بۇلۇك - پۈچقاقلارغا ئۆمۈچۈكلەر تور سېلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. كىشىلەرنىڭ نەزىرى چۈشمەيدىغان، يىراق، چەت جاي، ئورۇن: پاسكىنىچلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچار بولۇشتەك ھادىسىلەر بۇگۈن تۇغتىلىسە، ئەتە يەنە پەيدا بولىدۇ. بۇ جايدا تۇغىسە، يەنە باشقا بۇلۇك - پۈچقاقلاردا باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. * يېقىن كەلگۈسىدە ئاپتونوم رايوننىڭ پۈتۈن شەھەر، يېزا ۋە باشقا بۇلۇك - پۈچقاقلىرىغچە بېرىپ، فولكلور يىغىپ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشمىز مۇمكىن.

بۇلۇكچى ئى. تامنىڭ بۇلۇك سۇۋاقلىرىنى تۈزلەيدىغان ئەسۋاب.

بۇلۇكلۇق سۈپ. بۇلۇكى بار، بۇلۇك چىقىرىلغان: بۇلۇكلۇق ئېتىز.

بۇلۇكلۇق پولات <سانا> توغرا كەسمە يۈزى «L» شەكلىدە بولغان پولات ماتېرىيالى. كۆۋرۈك، ئىمارەت قۇرۇلۇشى ۋە سانائەتتە كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ.

بۇلماق I پ. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئېلىۋالماق، تالان - تاراج قىلماق: «مامۇت چايان» خەلقىتىن بۇلىۋالغان مال - چارۋىلارنى ئالدىغا سېلىپ ماڭار چېغىدا ئۇدۇل كەلگەن بىرقانچە ئۆيگە ئوت

قويۇۋېتىپ، تاغ ئىچىگە قاراپ تىكىۋەتتى.

بۇلماق II پ. يۇقۇشىدىغان نەرسىگە پاتۇرماق، تۆگۈرمەك، مىلىنمەك: ئۇ قولىدىكى نانىنى لازىغا بۇلاپ يەپ تۇگەتتى.

بۇمازى ئى [ر] بىر تەرىپى تۇتۇقلۇق رەخت.

بۇنچە ① رەۋ. بۇ قەدەر: ــ بۇنچە ئالدىراپ نەگە بارالىتىسەن، ــ دېدى ئايالى ئېرى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن. ② سۈپ. مۇنچىۋالا: بۇنچە نەرسىنى كۆتۈرەلمەيسەن، ئەكە، بىرىنى مەن كۆتۈرۈۋالاي.

بۇنچىلا «بۇنچە» سۆزىنىڭ كۆچەيتمە شەكلى: ياش ماخوچى ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپ: ــ بارغىن، بىر مۇھىم ئىشىڭ بولمىسا سەن بۇنچىلا ئالدىرىمايتتىڭ! ــ دېدى. * بۇگۈنكى يىغىنغا بۇنچىلا ئادەمنىڭ يىغىلىشى تەسەۋۋۇر قىلىنمىغانىدى.

بۇنچىلىك ① رەۋ. بۇ قەدەر، بۇ دەرىجىدە: رۇستەم غوجىنىڭ غۇرۇغۇن مىجەزلىكىنى بىلەتتى، لېكىن بۇنچىلىك قوپالىلىقىنى تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى. * كامىل زەينەپنىڭ مېھماندوستلۇقى ۋە ھەرىكىتىنىڭ بۇنچىلىك چاققانلىقىغا كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇسىمۇ، لېكىن ھە دېگەندىلا تەمتىرەپ قالدى. ② سۈپ. ئۆزى ئېنىقلاپ كەلگەن ئىسىم ئىپادىلىگەن شەيئىنىڭ مىقدار، ھەجىم، دەرىجە، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىق جەھەتلەردىن تۆۋەنلىتىپ ئىپادىلەشتە قوللىنىلىدۇ: پوچتالىيون: ــ كىرەك يوق، بۇنچىلىك يول دېگەن نېمىتى؟ ــ دېدى. * پايلاقچى: ــ مېنى بۇنچىلىك ئىشنى قامىلاشتۇرالمايدۇ، دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ ــ دەپ مەغرۇرانە ھېجايدى.

بۇنچىۋالا «بۇنچىلا» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل كۆچەيتمە شەكلى: ــ سەۋرى قىلىڭ قىزىم، ئۆلۈم دېگەن ھەممىمىزنىڭ بېشىدا بار. مۇسىبەت كۈنى بۇنچىۋالا يىغلاپ كېتىش ياخشى ئەمەس، ــ دەپ تەسەللى بېرەتتى مومايى. * ــ ئون يىل ئىچىدە بېشىڭغا كەلگەن بۇنچىۋالا دەردكە چىدىڭ، ئەمدى كۈنىڭنىڭ سېرىقىنى كۆرىدىغان ۋاقتىمىزدا بىزنى تاشلاپ كېتەمسەن جېنىم دادا، ــ دەپ يىغلايتتى بالىلىرى.

بۇنداق ① ئال. بۇ خىل، بۇنىڭغا ئوخشاش: چوڭ گىلەم سودىگىرى بولغان كەيلات شېنجاڭغا كەلگەندە ھەيران بولۇپ: ــ شىنجاڭدا بۇنداق ئېسىل گىلەم توقۇلىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىكەنمەن، ــ دېگەنىدى. * يەنچىك: ــ ئاكا، ئاغزىڭىزغا كەلگەنچە جۆيلۈمەك، نەدە بۇنداق ئىش بولسۇن! ــ دېدى. ② رەۋ. بۇ تەرىقىدە، بۇنىڭدەك: ئەخمەتنىڭ بۇنداق دېگىنى توغرا بولماپتۇ. سىز رەنجىمەك.

بۇنيات سۈپ [پ] يېزىت ← **بۇنيات قىلماق.**

بۇنيات قىلماق پەيدا قىلماق، ۋۇجۇدقا چىقارماق: يەنە ھىجران، جۇدالىق داغى پەرياد، پەلەك قىلدى يەنە زۇلمىنى بۇنيات.

بۇۋانە ئى <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئولى تىك؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئالقانسىمان يېرىلىغان بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، گۈلى چوڭ، سۆسۈن رەڭلىك؛ يىلتىزسىمان غولى قاغىنىڭ بېشىغا ئوخشاش كاللەك كېلىدۇ. ئۇ زەھەرلىك بولۇپ ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇي ئى [پ] پۇراق، ھىد: زېمىنغا تۆكۈلگەن ئېسىل ياپراقنىڭ قېتىدىن كېلىدۇ ئاجايىپ بىر بۇي.

بۇيا ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، 30 ــ 80 سانتىمېتر ئۆسىدۇ؛ پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنىدە قىسقا ۋە يۇمشاق ئاق تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ غولى شاخلىنىپ تىك ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان ئاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، سوقچاق كېلىدۇ؛ قاسراقلىق مېۋىسى تەسۋىسىمان بولىدۇ؛ ئۇرۇقى سارغۇچ،

تۇخۇمغا ئوخشايدۇ، تەمسى ئىنتايىن قېرىق؛ يىلتىزى تىك ئۆسىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە پۈتۈن چۆپىي ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرلىك بولۇپ ھۆل ئىسسىقنى تارقىتىدۇ، ئاغرىقنى باسىدۇ، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

بۇياق ئى [بۇ+ياق] ① سۆزلىگۈچى ئىشارە قىلغان ياكى كۆرسەتكەن تەرەپ: — ئەنۇەر، ئۆرە تۇرۇپ قالدىڭىز، بۇ ياقتا كېلىپ ئولتۇرۇڭ، — دېدى ئۇ ئۇنىلۈك ئاۋازدا. * مەرھۇم: — گۈلەمخان ئاچا، بۇ ياقتا چىقسىلا، — دەپ توۋلىدى. ② «بۇ كىشى، بۇ ئادەم» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: — يولداش خەمىت، — دېدى ئادىل بىللە كەلگەن ئادەمنى كۆرسىتىپ، — بۇ ياق سىزنى ئىزدەپ كېلىپتۇ. ③ تەۋەلىك III شەخس قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، «مابەينىدە، بۇ تەرىپىدە» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇلار ئىككى-ئۈچ كۈنلۈك بۇيىقى سوقىدا يېتىپ، سوقىنىڭ قاتتىق-قۇرۇقلىرىغا خېلى كۆنۈپ قالغانىدى.

بۇ ياقتا تۇرسۇن جۈملىدە نۇقتا قىلىنغان بۆلەكنىڭ ئاخىرىدا كېلىپ، «تۇگۈل» دېگەنگە ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇ ئىشلىرىمىزغا يارەملىشىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۆرۈشكەن يەرلەردە سالام-سائەتمۇ قىلمايدۇ. * موماي ئالدىراپ: — بالام! قىزىمدىن خاپا بولماڭ، ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇ، ئۆمۈر بويى كۈنىنىڭ نۇرىنى كۆرەلمىگەن، سۆزلەش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۈلۈشنىمۇ بىلمەيدۇ، — دەپتۇ.

بۇيان تر [بۇ+يان] چەكىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، «بېرى، باشلاپ، مابەينىدە» دېگەنىدەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئابلا شەھەرگە كەلگەن ئۇچ يىلدىن بۇيان «زەنجىر تاپان»، «كران» دېگەن لەقەملەر بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى.

بۇيانقى سۈپ. بېرىسىدىكى، مابەينىدىكى، بۇ تەرىپىدىكى: بىرنەچچە ئون يىلدىن بۇيانقى سانائەت ۋە سودا تارىخى ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە قارشى تۇرغان تارىختىنلا ئىبارەت.

بۇيروت ئى <ئىرق> ← **بۇيروتلار.**

بۇيروتلار ئى <ئىرق> چىكى سۇلالىسى دەۋرىدىكى قىرغىزلار.

بۇيروتما ① ئى. بىرەر نەرسە ئىشلەپ بېرىش ياكى ياساپ بېرىش ھەقىقىدە بېرىلگەن تاپشۇرۇق، زاكاز: كارخانىمىزدا ھۆددىگە ئېلىنغان بۇيروتمىلار، نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار ياغاچ يېتىشمەسلىك تۈپەيلى كەينىگە سۈرۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ. ② سۈپ. ياساش، ئىشلەپ بېرىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان، زاكاز قىلىنغان: بۇيروتما كىيىم. بۇيروتما ئىشكاپ.

بۇيروتماق «بۇيرۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كارىۋاتتىكى ئاتايىتەن بۇيروتۇپ توقۇلغاندەك كۆرۈنىدىغان گىلەمدە چاچما گۈللەر جۇلالىنىپ تۇراتتى. * ئۇلار ئاشخانىنىڭ ئىشكىدىن كىرىپلا تۇخۇم، قارا بولكا، ھاراق بۇيروتتى.

بۇيروتمچى ئى. بۇيروتما قىلغان ياكى بۇيروتما بەرگەن كىشى.

بۇيروتۇلماق «بۇيروتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ مەپتىلىك تامىقى ئالدىن بۇيروتۇلدى.

بۇيروشماق «بۇيرۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىنى ئىشقا بۇيروشۇپ، قىلماقچى بولغان ئىشلارنى پىلاندا كۆرسىتىلگەن ۋاقىتتىن كېچىكتۈرۈپ قويدى.

بۇيروق ئى. ئىدارە، مۇئەسسەسە، مەربىي قىسىم ۋە شۇ قاتارلىق تارماقلاردىكى باشلىقلارنىڭ مەلۇم ۋەزىپىلەرنى بېجىرىش، مەلۇم قائىدە-تەرتىپلەرنى ئىجرا قىلىش مەقسىدە ئۆز رەھبەرلىكى ئاستىدىكىلەرگە چۈشۈرگەن

يازما ياكى ئاغزاكى پەرمان: شۇ ئاخشىمى ئۇلارغا ئىدارىنىڭ تەرەتخانىسى يېنىدىكى بۇزۇلغان سۇخانىغا كۆچۈش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلدى. * — دۇشمەننى قىزىلئۆگەچ كاربىدورىدا توساپ يوقىتىڭلار! — دېگەن جەددىي بۇيرۇق كەلدى. ② كەسكىن تاپشۇرۇق: سارايۇەنىڭ پۈت-قولى يەرگە تەگمەي بېرىپ، ھېلىقى بالىلارغا مەلىكنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈپتۇ.

بۇيرۇق بەرمەك ۋەزىپىنى دەرھال ئورۇنداشنى تاپشۇرماق ياكى بېرەر ئىشنى دەرھال قىلىشقا بۇيرۇماق: شۇ كۈنى قەسىم شتابىدىن رازۋېت لەينىدىكى سوپىتايغا باندىتلار ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىش بۇيرۇقى بېرىلدى. * پادىشاھ بۇيرۇق بېرىپ مەھرەمنى كەلتۈرۈپتۇ.

بۇيرۇق پېئىل <تىل> سۆزلىگۈچىنىڭ مەلۇم ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئورۇندىلىشى ياكى ئورۇنداماسلىقى ھەققىدىكى بۇيرۇقنى، خاھىشنى، تەلىپىنى، ئىلتىماسىنى ئىپادىلەيدىغان پېئىللار.

بۇيرۇق تاپانچىسى <تەن> يۈگۈرۈش، سۇ ئۈزۈش قاتارلىق مۇسابىقىلاردا، تەنھەرىكەتچىلەرگە ئاۋاز سىگنالى ئارقىلىق مۇسابىقىنى باشلاش بۇيرۇقىنى بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان تاپانچا.

بۇيرۇق جۈملە <تىل> باشقىلاردىن بېرەر ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىقنى تەلەپ قىلىش ياكى ئىلتىماس، خىتاب قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل جۈملە شەكلى، يېزىق تىلىدا بۇيرۇق جۈملىنىڭ ئاخىرىغا چېكىت ياكى ئۈندەش بەلگىسى قويۇلىدۇ.

بۇيرۇق قىلماق ۋەزىپە تاپشۇرماق ياكى بېرەر ئىشنى قىلىشقا بۇيرۇماق: — ھازىر ئىلى نۇرىدىننىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار! — دەپتۇ سۇلتان ئۇلارغا بۇيرۇق قىلىپ. * شېرىپ: — باغلاڭلار، بۇ خوتۇن تالاقنى! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ھەمراھلىرىغا.

بۇيرۇقنى تۇتماق بۇيرۇقنى ئېسىدە، قۇلىقىدا چىڭ تۇتۇپ ئەمەل قىلماق، ئىجرا قىلماق: ئۇ باشلىقنىڭ بۇيرۇقنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭغا بولغان ئىتائەتمەنلىكىنى ئېنىق بىلدۈردى.

بۇيرۇقچى ئى ← **بۇيرۇقۇاز**.

بۇيرۇقچىلىق ئى ← **بۇيرۇقۇازلىق**: دېھقانلارنىڭ تەلىپى ئاشلىقنى مول ئېلىش، ئەگەر ئاشلىقنىتىن مول ھوسۇل ئېلىش توغرىسىدىكى تەشەببۇس بولسا، بۇنى دېھقانلار خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەجبۇرىي بۇيرۇقچىلىق قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

بۇيرۇقۇاز ئى. بولار-بولماس بۇيرۇق چۈشۈرۈشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.

بۇيرۇقۇازلىق ئى. بولار-بولماس بۇيرۇق بېرىش، ھەممىلا ئىشنى پەقەت بۇيرۇق بېرىش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش ئادىتى: لېنىن ئويدۇرمىچىلىقتا ۋە بۇيرۇقۇازلىقتا خۇراپىيلارچە ئىشىنىدىغان بۇنداق كېسەلنى «كوممۇنىستلارنىڭ تەكەببۇرلۇقى» دەپ كەمسىتكەنىدى.

بۇيرۇقۇازلىق قىلماق بۇيرۇقۇازلىق بىلەن ئىش ئېلىپ بارماق.

بۇيرۇماق پ ① بېرەر ئىشنى قىلىشقا، بېجىرىشكە بۇيرۇق بەرمەك: تاپشۇرماق: تاپىلىماق: ئىت مۇشۇكنى بۇيرۇسا، مۇشۇك قۇيرۇقىنى بۇيرۇپتۇ (ماقال). * شاھزادە ئاخىرى ئۇستا بىر ياغاچچىنى قىچقارتىپ، چىنارنى كېسىپ، بۆشۈك ياساپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. ② ھۆكۈم قىلماق، ھۆكۈم چىقارماق: خەلىپە ھارۇن رەشىد ئۇنى شۇ يەردە ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. ③ بېرەر ئىشنى ئالدىن ھاۋالە قىلماق، زاكاز قىلماق، بۇيرۇتماق: قاسىمجان كەلگۈسىدىكى ئۆيگە يوغان تام ئەينەكلىك كېيىم ئىشكاپى ياستىتىش ئۈچۈن بىر مۇناسىۋەتلىك كىشىگە ياغاچ ياغىچى بۇيرۇپ قويۇپتۇ. * گۈل خېنىم شەرىخانغا بىر دوپپا بۇيرۇغانىدى. ④ قانۇنىي يول بىلەن ئېگىلىكىدە، تەۋەلىكىدە

قىلىپ بەرمەك: شۇنداق قىلىپ ئېگىچە — سىكىل ئىككىسى تالىشا — تالىشا ئۆزئارا كېلىشەلمىگەندىن كېيىن: — بولمىسا، قازىغا بارىمىز، قازى قايسى-بىرىمىزگە بۇيرۇپ بەرسە يېگىت شۇنىڭ بولىدۇ، — دەپ دەۋىلەرنىڭ قازىسىغا بېرىپتۇ. ⑤ مەلۇم ئىشنى قىلىش ياكى مەلۇم بىرىنى قىلماسلىققا ۋەسىيەت قىلىماق، يېزىپ بەرمەك (دوختۇر، تېۋىپلارنىڭ كۆرسەتمىلىرى ھەققىدە): دورا بۇيرۇماق. * ئۇ دوختۇر بۇيرۇغان ھەممە ئامال — چارىلارنى قىلىپ كۆرگەن بولسىمۇ، كېسىلى ھېچبىر شىپا تاپاي دېمەيتتى. ⑥ بىرەر ئىش، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتمەك: مۇزەپپەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىزنى شۇ كۈنلا تاغقا بۇيرۇدى. ⑦ نېسىپ بولماق، نېسىپ قىلماق: يۇگۇرگەن قالار، بۇيرۇغان ئالار (ماقال). * بۇيرۇسا بالا، بۇيرۇمسا بالا (ماقال). * ئۇ: — خۇدايىمنىڭ ساڭىمۇ بۇيرۇغىنى باردۇ، — دېدى — دە، كېتىپ قالدى.

بۇيلۇق سۆپ. بۇيى، پۇرىقى، ھىدى بار، ھىدلىق: يەتكۈز سابا يارىمغا، مېنىڭ ناله-زارىمنى. ئۆلمىسەم بىر كۆرەرمەن ئەتىر بۇيلۇق يارىمنى.

بۇيۇم ئى. تىرىكچىلىك ۋە ئائىلىگە كېرەك بولىدىغان ھەربىر نەرسە: تۇرمۇش بۇيۇملىرى. ئىشلەپچىقىرىش بۇيۇملىرى.

بۇيۇملاشقان ئەمگەك <س ئىق> مەھسۇلاتقا مۇجەسسەملەنگەن ياكى ئۇنىڭدا گەۋدىلەنگەن ئەمگەك. جانلىق ئەمگەكنىڭ ئەكسى.

بۇيى ئى <ئىرى> ← **بۇيىلار**.

بۇيى تىلى <تىل> بۇيىلار ئىشلىتىدىغان تىل. ئۇ خەن-زاك تىللىرى سىستېمىسى جۈك-دۇڭ تىللىرى تۈركۈمى، جۇاڭ-دەي تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ گۇيىجۇ ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى ۋە غەربىي-جەنۇبىي قىسمىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇيىچە سۆپ ① بۇيىلارغا ئوخشاش، بۇيىلارغا ئائىت: بۇيىچە كىيىنمەك. ② ئى. بۇيىلار ئىشلىتىلىدىغان تىل، بۇيى تىلى: بۇيىچە سۆزلىمەك.

بۇيىلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، گۇيجۇدا ياشايدۇ.

بۇيىلىق ئى ① بۇيىسى بار، بۇيا كۆپ ئۆسكەن جاي: ئۇركۈپ كەتكەن ئات ئۇدۇل يۇقىرى مەھەللىدىكى بۇيىلىققا قاراپ چېپىپ كەتتى. ② تۇرپان ناھىيىسىدىكى ئۇزۇمچىلىكتە داڭقى بار بىر يېزىنىڭ ئىسمى.

بۇ ئى. دېئال. دۆ.

بۇجەن ئى. توشقاننىڭ بالىسى.

بۇجەنلىمەك پ. توشقان تۇغماق.

بۇجەيگەك سۆپ. ئالايغاق، ھومايغاق: ئالايغان، ھومايغان: ئۇ دوپپىسىنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيىپ، ھەربىرىنىڭ دەستىسىنى تۇتۇپ خۇدۇكچان، بۇجەيگەك كۆزلىرى بىلەن يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ، دۇمچىيىپ ئورنىدا تۇراتتى.

بۇجەيمەك پ. كۆزىنى ئالايتىپ قارىماق، ھومىيىپ قارىماق: ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانچىلىقى ئۆز يولىدا، ئەمما ئىسلام-پەندە يېتىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىز ياۋا ئاسلاندەك بۇجىيىپ قالىدىكەنمىز.

بۇجىمەك پ. ھەممە يېرىگە يېتىنە بىلەن گۈلگە ئوخشاش نەرسىلەرنى تىكمەك، بېزىمەك: گۈل بۇجىدىم يۈرەككە، تىل تورغىيىم سۆزۈڭدىن. ساڭا بەرگەن كۆڭلۈمنى، كۆرگەنمىدىك كۆزۈمدىن.

بۇدۇنە ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، بېشى كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا، پەيلىرى بېخىر رەڭ كېلىدۇ. ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ.

بۇدۇنەۋاز ئى. بۇدۇنە خۇمار، بۇدۇنىنى ياخشى كۆرىدىغان، سوقۇشتۇرىدىغان، بۇدۇنە باققۇچى كىشى.

بۆدۇنسۇزلىق ئى. بۆدۇنە بەقىش، سوقۇش-تۇرۇش ئىشى: بۆدۇنسۇزلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزمەك.

بۆرە ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، شەكلى ئىتقا ئوخشايدۇ، يۇزى ئۇزۇن، قۇلىقى تىك، تۆكلىرى سېرىق ياكى سۇس قوڭۇر رەڭدە؛ قۇيرۇقى پەسكە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ؛ كۆپىنچە كۈندۈزى يوشۇرۇنۇۋېلىپ، كېچىسى ھەربىكەت قىلىدۇ؛ ئاچكۆز ھەم ۋەھشىي كېلىدۇ؛ توشقان، بۇغا قاتارلىقلار بىلەن ئۇزۇقلىنىدۇ؛ ئادەم ۋە چارۋىلارغىمۇ زىيان يەتكۈزىدۇ؛ تېرىسىدىن جۇۋا، يوتقان-كۆرپە قاتارلىقلارنى تىككىلى بولىدۇ.

بۆرە بورسۇق <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى ۋە تۆت پۇتى قىسقا توم بولۇپ، ئېيىققا ئوخشايدۇ؛ قۇيرۇقى ئۇزۇن، قۇيرۇقىنىڭ تۈكلىرى شالاڭ، پۇتۇن تېنى قارا قوڭۇر كېلىدۇ؛ سوغۇق بەلباغلاردا ياشايدۇ، دەرەخكە چىقالايدۇ، سۇدىمۇ ئۈزەلەيدۇ؛ ۋەھشى بولۇپ، كۈچلۈك كېلىدۇ؛ توشقان، بۇغا، تىيىنلارنى يەيدۇ.

بۆرە پۇرچىقى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غولىۇق ئۆسۈملۈك ياكى كۆپ يىللىق چاتقال، تېنىدە ئۇششاق تۈكلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە. ئۇ گۈلىنىڭ رەڭگىگە قاراپ «سېرىق بۆرە پۇرچىقى»، «ئاق بۆرە پۇرچىقى» دەپ ئايرىلىدۇ، يەم-خەشەك ۋە يېشىل ئوغۇت تەييارلاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

بۆرە چاقسى <تب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى، كېسەل قوزغاتقۇچىسى سىل تاياقچە باكتېرىيىسىدۇر. ئۇ كۆپرەك يۇزدە پەيدا بولىدۇ، ئالامەتلىرى: تېرىدە توق قىزىل رەڭلىك تۈگۈنچە پەيدا بولۇپ، تەدرىجىي چوڭىيىدۇ ۋە جاراھەتكە ئايلىنىپ، سارغۇچ جىگەر رەڭلىك قاقاچ بولۇپ قاتىدۇ، ساقايغاندا ئورنى كۆپىنچە تاتۇق بولۇپ قالىدۇ.

بۆرەك ئى <فىزئول> ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ سۈيىدۈك ئاجرىتىش ئەزاسى، ئومۇرتقا تۈۋرۈكىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە بىردىن ئىككىسى بولىدۇ، سىرتقى گىرۋىكى كۆپۈپ چىققان، ئىچكى گىرۋىكى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ھالەتتە بولىدۇ؛ رەڭگى توق قىزىل كېلىدۇ؛ يۇزىدە تالالىق توقۇلمىدىن تۈزۈلگەن بىر قەۋەت نېپىز پەردىسى بولىدۇ؛ قان تومۇرى ئىچكى گىرۋىكى ئارقىلىق بۆرەك ئىچىگە كىرىدۇ؛ قان سۈيۇقلۇقى ئېقىپ كىرگەندە، قان تەركىبىدىكى سۇ ۋە سۇدا ئېرىگەن ماددىلار بۆرەك تەرىپىدىن سۈمۈرۈۋېلىنىپ، ئاجرىتىلغاندىن كېيىن سۈيدۈك بولۇپ شەكىللىنىدۇ ۋە سۈيدۈك توشۇش نەيچىسى ئارقىلىق سىرتقا چىقىپ كېتىدۇ.

بۆرەك جامى <فىزئول> بۆرەكنىڭ بىر قىسمى، شەكلى كونۇس شەكلىدىكى خالتىغا ئوخشايدۇ، تۆۋەن تەرىپى سۈيدۈك توشۇش نەيچىسىگە تۇتىشىدۇ.

بۆرەك خالتىسى <تب> تىنابەتچىلىكتە ئۇرۇقدان خالتىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆرەك خۇرجۇن بۆرەك شەكلىدە تىكىلگەن خۇرجۇن.

بۆرەك ياقا بۆرەك شەكلىدە تىكىلگەن ئالدى ئېگىز، ئارقىسى پەسرەك تىك ياقا.

بۆرەك ياللۇغى <تب> بۆرەك ياللۇغلىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك، ئاساسلىق قوزغاتقۇچىسى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە؛ ئالامەتلىرى: سۈيدۈكتىن قان شارچىلىرى ۋە ئاقسىل چىقىشى؛ قان بېسىمى ئۆرلەش،

ئىششىش، باش ئاغرىش ۋە كۆڭۈل ئېلىشىش-تىن ئىبارەت. ئېغىرراقلىرىدا، سىپازمە-لىنىپ، ئەس-ھوشىنى يوقىتىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ.

بۆرەك يېغى قوي قاتارلىق چارۋىلارنىڭ بۆرەك قىسمىغا جايلاشقان، بۆرەكنى قاپلاپ تۇرغان ئىچ مېيى.

بۆرتمە سۈپ. بۆرتۈپ چىقىقان، قاپارتما چىقىرىپ ئىشلەنگەن: بۆرتمە گۈللۈك ياغلىق. بۆرتمە نەقىش. بۆرتمە شال.

بۆرتمە شال قاپارتما گۈل چىقىرىپ توقۇلغان چۈچىلىق رومال: ئۇستىگە قارا ماري دۇخاۋە-سىدىن ئۆزۈن پەلتو كىيگەن، ھال رەڭ بۆرتمە شال بىلەن يۆزىنى ياپقان بىر ئايال كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ قازىخانىغا كىرىپ كەتتى.

بۆرتمە گۈل بۆرتۈپ چىقىرىلغان قاپارتما گۈل، قاپارتما شەكىللىك گۈل: بۆرتمە گۈللۈك ياغلىق.

بۆرتمە نەقىش <بەن> قاپارتما شەكىللىك نەقىش.

بۆرتمەك پ. تۇرتۈپ چىقماق، كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ تۇرماق، بۆرتۈپ چىقماق: ئۇستىخان-لىرى بۆرتۈپ چىققان تۇرسۇن ئۆشىنسىدىكى نان خالتىسىنى يەرگە قويۇپ، تىز پۈكىكەن ھالدا تۇرمە باشلىقىغا يېلىنۇاتاتتى.

بۆرتۈپ چىقماق كۆتۈرۈلۈپ، تۇرتۈپ، ئۆرلەپ چىقماق: ھاياتى قايتىدىن ئۇمىدكە ئىگە بولغان بۇ نەۋقىران يىگىتنىڭ بۆرتۈپ چىققان يۇز سۆڭەكلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن تەرلىرىدە بىر خىل مەمنۇنلۇق، كۆلۈمسىرەشنىڭ بەلگىلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بۆرتىسىقى ئى [بۆرە+ساساق+ى] بىر خىل سېمىز ئەتلىك پارازىت ئوت.

بۆرتىكۆز ئى [بۆرە+كۆز] مېۋىسىنى يېگىلى بولىدىغان، تىكەنلىك بىر خىل ئۆسۈملۈك.

بۆرىيېمەس ئى [بۆرە+يېمەس] <ئانات>
ئاچچىق ئۇچەيىنىڭ ياغلىق ئۇچەي بىلەن تۇتاشقان جايىدىكى يوغان بوغاق قىسمى.

بۆز ئى [ئە] ① پاختىدىن ئېگىرىلگەن يىپ: بۆز يىپ. بۆز تاغار. ② قول دۇكىنىدا پاختا يىپىدىن توقۇلغان رەخت، ماتا: ئۆزى كەلسە كەلسۇن، بۆز خالتىسى كەلمەسۇن (ماقال). * تويغا بارساڭ تويۇپ بار، بۆز خالتاڭنى قويۇپ بار (ماقال).

بۆز تاغار پاختا يىپى بىلەن توقۇلغان تاغار؛ چوڭ تاغار.

بۆز يىپ پاختىدىن ئېگىرىلگەن يىپ.

بۆزچى ئى. بۆز توقۇش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، بۆز توقۇغۇچى كاسىپ: بۆزچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ (ماقال). * بۆزچى يىگىت قولىدىكى بۆز توقۇيدىغان موكىسىنى چاشقانغا بىر ئاتقانىكەن، چاشقان ئۆلۈپ قاپتۇ.

بۆزچىلىك ئى. بۆز توقۇش كەسپى: ساۋۇت ئازادلىقتىن بۇرۇن بۆزچىلىك قىلاتتى.

بۆستۇرمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، ئاتىنى چاپتۇرغىنىچە توپتىن بۆستۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

بۆسمە سۈپ. بۆسۈپ چىققان: بۆسمە گەۋدە.

بۆسمە جىنس <گېئول> يەر پوستىنىڭ چوڭقۇر قىسمىدىكى ئېرىتمە ھالەتتىكى ماگمىنىڭ بەزى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە-لەرنىڭ تەسىرى ئاستىدا يەر پوستىنىڭ يۇقىرى قاتلىمىغا ئۆرلەپ چىقىپ (يەر يۈزىگە تېخى چىقمىغان ھالەتتە) ئاستا-ئاستا قېتىشىدىن شەكىللىنىدىغان بىر خىل تاغ جىنس.

بۆسمە گەۋدىسى <گېئول> توپا قاتلىمىدىكى سىرتتىن كىرگەن ئارىلاشمىلار يەنى قۇلۇلە قېپى، سۆڭەك، ساپال، خىش پارچىلىرى قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۆسمە گەۋدىسىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ ئېشىلەپچە-

قىردىش ئەھۋالىدىنى ئېنىقلاشقا بولىدۇ. تۆپراق تەركىبىدە بۆسمە گەۋدىسى قانچە كۆپ بولسا، تېرىقچىلىققا شۇنچە پايدىسىز.

بۆسمەك پ ① قورشاۋ، توسالغۇنى يېرىپ، ئۆتمەك: باشلىدى قالغان يىگىتنى ئېتىلىپ دۈشمەنگە قىز، بۇيرۇدى قورشاۋنى بۆسمەكنى ئۇلارغا شۇنچە تېز. ② قول ياكى پىچاق قاتارلىقلار بىلەن يېرىپ پارچىلىماق: قاسساپ كانارىغا پۇتۇن پېتى ئېسقىلىق تۇرغان قويىنىڭ گۆشىدىن بىر ئارقا پۇتىنى شارتىدە بۆستى — دە، گىرغا سالدى. ③ يارماق، سۆكمەك: تاغارنى تىكشىدىن بۆسۈۋەت.

بۆسۈپ كىرمەك يېرىپ، ئۈسۈپ كىرمەك: لوقمانىڭ دوستلىرى ئارغىماقلىرىنى چاپتۇرۇپ قىلىچ — نەيزىلىرىنى ئويىنىتىپ، قاراقچىلار سېپىگە بۆسۈپ كىرىپتۇ. * ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئورۇنداش سەنئىتىگە يەنە بىر يېڭى شەيئى بۆسۈپ كىردى.

بۆسۈپ ئۆتمەك ئىلگىرىلەش يولىدىكى توسالغۇنى كۈچ بىلەن يېرىپ ئۆتمەك: بۇگۈنكى ئوغلاق تارتىش ئويۇنىدا قاسىم ئاكا ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە توپنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كەتتى. * سۇ بىزدە يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بۆسۈپ ئۆتمىسە بولمايدىغان جىددىي توسالغۇسى بولۇپ قالدى.

بۆسۈشمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بۆسۈلمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاغار ئوتتۇرىدىن بۆسۈلۈپ كەتتى.

بۆشۈك ئى ① بوۋاق بالىنى بۆلەپ بېقىش ئۈچۈن ياسالغان كارىۋات شەكىللىك جابدۇق: قوشاق بىلەن بىلەن ئەللەي ئېيتار رائىلە، ئۇزاقلاردا كېزەر ئۇنىڭ خىيالى. ئېمىپ يېتىپ كېتەر ئاستا ئۇيقۇغا، ئۇنىڭ رەڭدار بۆشۈكتىكى ئوغلانى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ، ۋەقە — ھادىسىنىڭ تۇغۇلغان يېرى، ماكانى: ئىنقىلاب بۆشۈكى — يەنئەن. * بۇ يەر ئىسلىم — پەن ئوچىتغا، ئىسلام ئەھلى يېتىلىدىغان بۆشۈككە ئايلانماقتا.

بۆشۈك ئەگمىسى بۆشۈكنىڭ ئېيكى بېشىدىكى ئەگمە ياغاچ.

بۆشۈك تويى بالىنى بۆشۈكە سېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىم. بۇ مۇراسىم ئادەتتە بالا تۇغۇلۇپ 40 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدۇ: بالىدىن تەلىيى بولمىغان ساۋۇت ئاكا كەنجى ئوغلى ياسىن تۇغۇلغاندا خۇرسەن بولۇپ، كەمبەغەللەر كىگە باقماي، ئەل — يۇرتنى چاقىرىپ بۆشۈك تويى قىلىپ بەردى.

بۆشۈك خالۇسى بۆشۈك ئەگمىسىنىڭ چوقۇمىسىغا قوندۇرۇلغان توغرا ئۈزۈن ياغاچ.

بۆشۈك يورغىسى بۆشۈك پۇتىنىڭ تەۋرەتمىشكە باپ بولغان يايسىمان قىسمى.

بۆشۈكدە تۇنجۇقتۇرماق ← **بۆشۈكدە ئۇجۇقتۇرماق:** ئۇلار شۇ تۇزۇمنىمۇ بۆشۈكدىلا تۇنجۇقتۇرغاندى.

بۆشۈكدە ئۇجۇقتۇرماق يېڭىدىن پەيدا بولۇشىغىلا يوق قىلىۋەتمەك: گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى پارتىيىمىزنى بۆشۈكىدىلا ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەكچى بولغاندى.

بۆشۈكىنى تەۋرەتكەنمۇ؟ بېقىپ چوڭ قىلغانمۇ، تۇغۇلغاندا بارمىتىڭ: ئۇ: — ۋاھ! خۇددى بۆشۈكۈمنى تەۋرەتكەندەك گەپ قىلىسىز، ئۇقۇپ قويۇڭ، مەن بۇ يىل توپتوغرا 41 ياشقا كىردىم، — دېدى.

بۆشۈك ياپقۇچ بۆشۈكتىكى بالىنى چۈدەن، پاشا قاتارلىقلاردىن ئاسراپ قېلىش ئۈچۈن بۆشۈك ئۈستىدىن يېپىلغان ياپقۇچ.

بۆشۈكتەۋرەتكۈ ئى [بۆشۈك+تەۋرەتكۈ <زوئول> ← **ياچۇەگ.**

بۆك ئى ← **دوپپا:** بېشى بارلىق بۆكى بار (ماقال).

بۆكى سۇغا چىلاشماق ← **دوپپىسى سۇغا چىلاشماق:** قوغۇنچىدىكى ئەھۋالدىن بۆكى سۇغا چىلىشىپ قالغان يۇنۇس پۇشايمان ۋە ئېچىنىش بىلەن ئۆزىگە ئۆزى كايىماقتا ئىدى.

بۆكسىگە جىگدە چۈشمەك ← **دوپپىسىغا جىگدە چۈشمەك.**

بۆكسىگە جىگدە سالماق ← **دوپپىسىغا جىگدە سالماق.**

بۆكسىنى ئاسمانغا ئاتماق ← **دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق:** بۇنداق ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا بىرەر پارچە ئەسىرىم مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىپ قالغۇدەك بولسا، بۆكۈمىنى ئاسمانغا ئاتقۇدەك خۇشال بولۇپ كېتەتتىم.

بۆكەن I ئى <زوئول> سۇت ئەمگۈچىلەرنىڭ بىر تۈرى، تەن شەكلى ئۆچكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئادەتتە شىنجاڭدىكى قاڭشارلىق بۆكەن كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ئەركەك-چىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە مۇڭگۈز بولىدۇ، تۆكلىرى سېرىق كۈل رەڭ، يۇزىدە قوڭۇر كۈل رەڭ ئالىسى بار؛ تۆت ئايىغى ئىنچىكە، ئۇزۇن بولۇپ، يۇگۈرەك ۋە ئۇسسۇزلۇققا چىدامىلىق؛ مۇڭگۈزلىرى ئاقۇش ياكى ساغۇچ بولۇپ، سەل يايسىمان، ئاستى تەرىپى كاۋاك كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە ئىستېمنى قايتۇرۇش، زەھەرسىزلەندۈرۈش، جىگەرنى كۈچلەندۈرۈش ۋە ئۇششاق ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ئالاھىدە رولى بار.

بۆكەن كالا <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان، سۇ كالىسىغا ئوخشايدۇ؛ ئەركەك-چىشىسىنىڭ ھەممىسىدە قارا، قىسقا مۇڭگۈز بولىدۇ؛ تاغىقى ساغرىسىدىن ئېگىز، قۇيرۇقى قىسقا، تۆكلىرى سېرىق قوڭۇر ياكى بېغىر رەڭ كېلىدۇ؛ ئېگىز تاغلاردا يېشىل ئوت-چۆپ، دەرەخ شېخى ۋە بامبۇك نوتىلىرىنى يەپ ھايات كەچۈرىدۇ؛ «قىسقا مۇڭگۈزلۈك بۆكەن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بۆكەن II ئى. دىئال. لوككا.

بۆكتەر ئى ① تاغنىڭ ئاستى ۋە يان تەرىپى ئويۇلۇپ، خۇددى پېشايۋانغا ئوخشاپ قالغان جاي: سۇلايمان سۇخەنچى تاغ بۆكتەرلىرىدە يالغۇز مېڭىشتىن، كەچ قېلىشتىن قورقاتتى. ② ئاتلىق سەپەرگە چىققاندا ئېگەرنىڭ كەينىگە تېڭىپ قويىدىغان نەرسە.

بۆكتەرلىمەك پ. ئاتلىق سەپەرگە چىققاندا ئېگەرنىڭ كەينىگە خۇرجۇن-قاچا قاتارلىقلارنى بۆكتىرىپ تاڭماق: موللازىيدىن كالا تېرىسىنى بۆكتەرلەپ، پاددىچى ۋە بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ يۇرۇپ كەتتى.

بۆكتۈرمە ئى ← **مۆكتۈرمە:** قوشۇنىنىڭ ئالدى بىزنىڭ ئاخىرقى بۆكتۈرمىمىزگە كەلگەندە بۇيرۇق بېرىلدى. * شەھەردىن قوشۇمچە ياردەم كېلىپ قالسا، يولىنى توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن ئالاھىدە بۆكتۈرمە قويۇلدى.

بۆكتۈرمە جەڭ ← **مۆكتۈرمە جەڭ.**

بۆكچان رەۋ. بۆك كىيگەن ھالەتتە، بۆك كىيىپ: موماي ئوغلىنىڭ قىلقىلرىنى زوقمەنلىك ۋە پەخىرلىنىش بىلەن سۆزلەپ كېلىپ: — بىز قېتىم تېخى چىگىقى قىشتا بۆكچان قېلىۋىدى، قۇلاقچا ئال دەپ پۇل بەرسەم، شۇنىڭغىمۇ كىتاب ئاپتۇ! — دېدى.

بۆكسە سۇپ. دىئال. پەس، تۆۋەن.

بۆكسە بولماق دىئال. ئېگىلمەك، ئېگىشمەك، پەسلىمەك.

بۆكىمەك پ. دىئال. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق؛ تەسلىم بولماق، ئەل بولماق.

بۆكۈل ئى. تارس. ① توي-تۆكۈن ۋە نەزىر-چىراغلاردا تاماق تەقسىم قىلىدىغان كىشى. ② ۋاڭنىڭ ئالدىغا داستىخان سالىدىغان، تاماق تەييارلاپ ئېلىپ كېلىدىغان كىشى.

بۆگەك سۇپ. ← **بۆگەك كۆرپە.**

بۆگەك كۆرپە پەقەت مېهمانلارنىڭ ئاستىغا سېلىشقىلا ئىشلىتىلىدىغان، يېكەنداز‌غا ئوخشايدىغان بىر خىل كۆرپە: ئۆيىنىڭ تۆر تەرىپىگە سېلىنىغان كىگىزنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇن يىل تۇتۇلغانلىقىدىن ئۆڭۈپ سەل ئەسكىرىگەن بىر گىلەم تاشلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قارائەتلەستىن تىكىلگەن بىر بۆگەك كۆرپە سېلىنغانىدى.

بۆگەن ئى. بىر ــ بىرىگە يېپىشىپ كاللەكلەشكەن، مونەكلەشكەن مايماق.

بۆگەنلىمەك پ. كاللەك ــ كاللەك مايماقلىماق: قوي سەمرىشكە باشلىغاندا بۆگەنلەيدۇ.

بۆلە ئى <دېھ> خامان تەپكەندە بۇغدىيى ئايرىلمىغان سامانىنى سورۇش ئۈچۈن دۆۋىلەنگەن دۆۋە: ئابلا قولىدىكى ئارىسىنى بۆلىگە سانجىپ قويۇپ، شاپاق دوپپىسىدا ئاپتاپتا كۆيگەن بويىنىڭ تەرلىرىنى ئېرتىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇراتتى.

بۆلە قىلماق <دېھ> ← **بۆلە يارماق.**

بۆلە يارماق <دېھ> بۇغدايىنى سورۇش ئۈچۈن يىغىپ، دۆۋىلەپ، بۆلە ھالەتكە كەلتۈرمەك: تراكتور خامانىنىڭ سىرتىغا چىقتى، توختىكام توزدەك يۇمشىتىلغان ئونچە سامانلىرىنى سىقمداپ كۆرۈپ: ــ قېنى يىگىتلەر بۆلە يېرىپ قويۇپ ئاندىن قايتايلى، تازا يۇمشاپتۇ، ئالما‌دىس يامغۇر قۇيۇۋەتسە، ئەستاغپۇرۇلا دەپ قالمايلى، ــ دېدى.

بۆلەتمەك «بۆلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاغرىپ ياتقان پاتمخان ئانا بوۋاق بالىسىنى سىگلىسى ئايشەمگە بۆلىتىپ، بۆشۈكىنى يېنىدا قويۇپ يېتىپ ئارام ئالدى.

بۆلەك ① ئى. بۆلۈنگەن نەرسىنىڭ بىر قىسمى؛ پارچىسى: نانىنىڭ بىر بۆلىكى. سوپۇنىنىڭ بىر بۆلىكى. * كىمە تاختايلىرى نەچچە بۆلەك بولۇپ كەتتى. ② ئى. تەشكىل قىلغان ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمى؛ تەركىبىي قىسمى: جۈملە بۆلەكلىرى. ماقالىنىڭ بۆلىكى. * بىز تەبىئەت دۇنياسىنى ئۆە ئۇنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىنى نىسپىي ھالدىلا بىلەلەيمىز. ③ سۇپ. باشقا، ئۆزگە: ئۇنىڭ قەلبىگە ھازىر يەنىلا زۇلالدىن بۆلەك ھېچكىم سىغمايتتى. * ئۇيدە ئۇرناقنىڭ دۇتار تارىسىغا تەگكەندە چىققان ئاۋازىدىن بۆلەك ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمايتتى. ④ سۇپ. باشقىلاردىن پەرق قىلىدىغان، ئالاھىدە، باشقىچە: جايتېرەك، پەيزىك بۆلەك، ياشنار سېنى كۆرگەن يۈرەك. ⑤ سۇپ. ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ئالاھىدە، ئايرىم: ئۆيىنى بۆلەك قىلماق. * ئۇلارنىڭ رۇزنغارى بۆلەك. ⑥ رەۋ. باشقىدىن، قايتىدىن: ــ ھەرقانداق ئىش بىر نۆۋەتتىلا ئەپلىشىپ بېرىۋەرمەيدۇ. قايتا ياساپ، بۆلەك سىناپ كۆرمەيمىزمۇ؟ ــ دېدى.

بۆلەك چىقارماق ئايرىم ئۇيۇ تۇتۇپ بەرمەك، ئۆيىنى ئايرىم قىلىپ بەرمەك: زايىت ئاخۇن ئۆتكەن يىل ئىككى ئوغلىنى ئۆيلەگەندە، بۇ يىل چوڭ ئوغلىنى بۆلەك چىقاردى.

بۆلەك ــ بۆلەك پارچە ــ پارچە، ئايرىم ــ ئايرىم: ئېتىزدىكى دۆۋىلەنگەن ياڭيۇنى ئۈچ خىلغا ئايرىپ، خىلى بويىچە بۆلەك ــ بۆلەك قىلىپ دۆۋىلەپ قويدى.

بۆلەكتىن رەۋ. باشقىدىن، قايتىدىن، يېڭىباشتىن: ئاشۇ كۆنلەر يالقۇنلۇق ھايات، چىقماس بىزنىڭ ئوتلۇق يۈرەكتىن، ئەسلىگەندە قەھرىمانلارنى، كۆچكە تولار يىللار بۆلەكتىن.

بۆلەكچە ① سۇپ. باشقىچە؛ غەيرىي: بۆلەكچە ئادەم، بۆلەكچە مىجەز. ② رەۋ. ئادەتتىن تاشقىرى، پەۋقۇلئاددە: پېشايۋانىنىڭ بارلىق ئۇسكۇنىلىرى: سۇپا، تۆۋرۈك، لەمپە، سالاسۇن ۋە دەرىزە قاپقاقلىرى پۈتۈنلەي چىنار ۋە ياڭاق ياغاچلىرىدىن ئىشلەنگەنلىكتىن بۆلەكچە كۆركەم، سىپتا ۋە ئالاھىدە بولۇپ كۆزگە چۈشەتتى.

بۆلەكلەتمەك «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۆلەكلەنمەك ① «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۆلەكلىك سۈپ. بۆلىكى بار، بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن: باش بۆلەكلىك جۇملە.

بۆلەكلىمەك پ. بۆلەكلەرگە بۆلىمەك، قىسىملارغا ئاجراتماق.

بۆلەنمەك «بۆلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالىنىڭ يىغىسى بۆشۈككە بۆلەنگەندەك كېيىن توختىدى.

بۆلجۇرگەن ئى <بوت> ئەتىر گۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقىنىڭ سېپى ئۈزۈن؛ گۈلى ئاق؛ مېۋىسى پىشقاندا گۈل تېگى قىزىرىپ گۆشلىنىدۇ؛ سۈلۈق ۋە تاتلىق، يېگىلى بولىدۇ.

بۆلجۇرگەنلىك ئى. بۆلجۇرگەن كۆپ ئۆسىدىغان يەر.

بۆلدۇرگەن تۇغرىسى: بۆلجۇرگەن ←

بۆلجۇرگەن.

بۆلدۇرمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھمەت: — ئۇكام، مەن ئالتۇنىنى بازارغا ئېلىپ بېرىپ تەڭمۇتەك ئىككىگە بۆلدۇرۇپ كېلەي، — دەپتۇ — دە، ئالتۇنىنى ئېلىپ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

بۆلگۈچ سۈپ. بىر-بىرىدىن ئايرىيدىغان، بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان: ئېنگىلس مۇنداق دېگەنىدى: «تەبىئىي پەن ساھەسىدىكى ھەربىر دەۋر بۆلگۈچ كەشپىياتقا ئەگىشىپ، ماتېرىيالىزم ئۆزىنىڭ شەكلىنى مۇقەررەر ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ».

بۆلگۈچى ① سۈپ. بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان. ② ئى <مات> بۆلۈنگۈچى بۆلۈنىدىغان سان: بۆلۈنگۈچى ئون، بۆلۈنمە ئىككى بولسا، بۆلگۈچى بەش بولىدۇ.

بۆلگۈنچى ① سۈپ. بىرلىكنى پارچىلايدىغان، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالىدىغان، ئارىنى بۇزىدىغان: بۆلگۈنچى ئۇنسۇر. * ئۇيۇشتۇق چىڭ جىمى مىللەت ئەلگە بولۇپ قورغان، غەزەپلىك قەھرىمىز ژولقان ھامان بۆلگۈنچى شەيتانغا. ② ئى. شۇ خىل قىلمىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

بۆلگۈنچىلىك ئى. بىرلىكنى پارچىلايدىغان، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالىدىغان، ئارىنى بۇزىدىغان قىلمىش: دۇمەن جاۋشۇ: — ئەمدى ئۇيغۇر تىلىدا بىر پارچە ماقالە يېزىڭ، سادىر پەلۋان توغرىسىدا يېزىڭ، سىزنىڭ پىكرىڭىز توغرا، شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىت بويىچە «ئىلى سۇلتانلىقى»نى تەھلىل قىلىش كېرەك، ئۇ ھەرگىزمۇ بۆلگۈنچىلىك بولمايدۇ. بۇ بىر ئىلمىي مەسىلە...، — دېدى.

بۆلگۈنچىلىك سالماق بۆلۈنۈش پەيدا قىلماق، مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرماق: «جەڭنامە» سۆزلەشنى باھانە قىلىپ، ئامېرىكا مۇناسىۋىتىگە ۋە مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىشقا، دىندىن پايدىلىنىپ، ماركسىزم-لېنىنىزمغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇلمايدۇ.

بۆلگۈنچىلىك قىلماق بىرلىكنى پارچىلاشقا، بۆلۈنۈش پەيدا قىلىپ، مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرۇشقا ياكى ئارىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنماق.

بۆلمە ئى. خانا، ئۆي: شەھەردە بىر كۆك راۋاق بار: بۇ راۋاقنىڭ ئاستى-ئۈستىدە چوڭ-كىچىك بىرەر يۈزچە بۆلمە بار.

بۆلمەك پ ① سۇنداۋرۇپ، يېرىپ ياكى باشقا يول بىلەن پۈتۈن نەرسىنى بۆلەكلەرگە ئاجراتماق، پارچىلىماق، بۆلەك-بۆلەك قىلماق: نانىنى ئىككىگە بۆلمەك. قەغەزنى بۆلمەك. ② مەلۇم بەلگىلىرىگە قاراپ قىسىملارغا ئاجراتماق: ئەسەرنى بابلارغا بۆلمەك. ئوقۇغۇچىلارنى سىنىپلارغا بۆلمەك. ③ <مات> بۆلۈش ئەمىلىنى بېجىرمەك: چوڭ سانىنى كىچىك سانغا

بۆلەمەك. * تۆتنى ئىككىگە بۆلەمەك ئىككىدىن تېگىدۇ. ④ تەقسىم قىلماق، ئۈلەشمەك: مىراسنى بۆلەمەك. پايدىنى بۆلەمەك. * يەرنى ھۆكۈمەت شەخسلەرگە بۆلۈپ بەردى. ⑤ داۋام قىلدۇراتقان گەپ-سۆز سۆھبەت، خىيال، ئوي-پىكىر قاتارلىقلارنى ئۈزمەك، توختىتىپ قويماق ياكى ئۈنىڭغا تەسىر يەتكۈزمەك: ئەكىبەر تەرىنى تۇرۇپ، دوستىنىڭ سۆزىنى كەسكىن بولدى. * مومانىڭ سوئالى بوۋايىنىڭ خىيالىنى بۆلدى.

بۆلۈش ① «بۆلەمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② ئى <مات> بۆلۈش ئەمىلى. ③ ئى <لوگ> تەپەككۇردە ئەينى بىر جىنس ئۈقۇمنى شۇ جىنس ئۈقۇم تەركىبىدىكى بىرقانچە تۈر ئۈقۇمغا ئايرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆلۈش ئەمىلى <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر خىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. پۈتۈن بۆلۈنىدىغان مۇسبەت پۈتۈن سانلارنى بۆلۈش ئەمىلى يەنى بىر ساندىن ئوخشاش سانلارنى ئېلىشنى ئاددىي يول بىلەن ھېسابلاش ئۇسۇلى. مەسىلەن: «10»دىن «2»نى ئوخشاش يول بىلەن 5 قېتىم ئېلىشقا بولىدۇ، بۇ «10»نى «2»گە بۆلۈش دېگەنلىكتۇر.

بۆلۈش بەلگىسى <مات> A سانىنى B سانىغا بۆلۈشنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (÷). بەزىدە ئۈنىڭ ئورنىغا توغرا سىزىق، يانتۇ سىزىق ياكى قوش چېكىت (:) ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: a سانىنى b سانىغا بۆلۈش $a \div b$، ياكى a/b، $a:b$، $\frac{a}{b}$ قىلىپ يېزىلىدۇ.

بۆلۈشنىڭ ئاساسى <لوگ> ئۈقۇمنى بۆلۈشتە ئاساس قىلىش ئۈچۈن، ئوبيېكتنىڭ بەلگىلىرى ئىچىدىن مەقسەتكە قاراپ تاللاۋېلىنغان مەلۇم بىر بەلگە.

بۆلۈشنىڭ تۈرى <لوگ> لوگىكىلىق بۆلۈشنىڭ ئوخشىمىغان تۈرلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆلۈشنىڭ تۈزۈلۈشى <لوگ> لوگىكىلىق بۆلۈش بۆلۈنگۈچى (ئۈقۇم)، بۆلۈنمە ۋە بۆلۈشنىڭ ئاساسىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمىدىن تۈزۈلىدۇ. بۇ بۆلۈشنىڭ تۈزۈلۈشى بولىدۇ.

بۆلۈشمەك «بۆلەمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ئاكام بىلەن ئىككىمىز مىراس بۆلۈشكەندە، ئاخۇنۇملار بۇ چاپانىنى قىشتا ئاكىسى كىيسۇن، يازدا ئىنىسى كىيسۇن دەپ تەقسىم قىلدى.

بۆلۈم ئى ① قىسىم، خانا ۋە شۇ قاتارلىق ئاجرىتىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قىسمى؛ ئىشخانا: بىنانىڭ بۆلۈملىرى، كېمىنىڭ بۆلۈمى. * ئۇ، سۆزنى ئايلاندۇرۇپ كېلىپ تۇنۇگۈن بۆلۈمدە قىلىشقان پاراڭغا كېلىپ توختالدى. ② ئىدارە، مۇئەسسەسە، كارخانا، ماگىزىن، مۇزېي قاتارلىقلارنىڭ مەلۇم ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، بىر تۈردىكى نەرسىلەر توپلانغان ھەربىر قىسمى؛ شۆبە: مالىيە بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى. * تۆتىنچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتتى. ③ ئىلمىي ياكى بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ مەلۇم مەسىلىگە بېغىشلانغان ھەربىر مۇستەقىل قىسمى: بۇ كىتابچىدا «ئىجتىمائىي ئىنقلابنىڭ شەكلى ۋە قورالى» مەسىلىسى مەخسۇس سۆزلەنگەن بىر بۆلۈم بار. ④ بۆلەك، قىسىم: ئورمىنى بۆلۈم تۇگىتەر، ئادەمنى ئۆلۈم (ماقال). * — تەرتىپ! تەرتىپ! — دەپ ۋارقىراشتى بىر بۆلۈم ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلىنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ.

بۆلۈمچە ئى. بۆلۈم ياكى باشقارما تەركىبىدىكى شۆبە خىزمەت تارمىقى، كىچىك بۆلۈم: ئۇ لاۋازىمەتچىلىك ئىدارىسىدە تۆتىنچى بۆلۈمچىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئوتتۇز يىل ئىشلىدى.

بۆلۈنگۈچى ① سۇپ. بۆلۈنىدىغان، پارچىلىنىدىغان: بۆلۈنگۈچى شەيئى. بۆلۈنگۈچى ماددا.

② ئى <مات> بۆلەمەكچى بولغان سان: بۆلگۈچى ئىككى، بۆلۈنمە تۆت بولسا، بۆلۈنگۈچى سەككىز بولىدۇ. ③ ئى <لوگ> بۆلۈنمەكچى بولغان جىنس ئۇقۇم.

بۆلۈنمە ① سۈپ. پارچىلانغان، ئايرىلغان؛ پارچە، ئايرىم: بۇ ئىككى مىللەت شۇ ۋاقىتقىچە بۆلۈنمە ھالەتتە تۇرۇش ۋە ئىچكى جاڭجاللارنىڭ بۆلۈشى ئارقىسىدا ئاجىزلاپ كەتكەن ھەم شۇ سەۋەبتىن چەت مىللەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا چۈشۈپ قالغانىدى. ② ئى <مات> بۆلۈشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە: سەككىزنى تۆتكە بۆلسەك بۆلۈنمە ئىككى بولىدۇ. ③ ئى <لوگ> بۆلۈنگۈچى جىنس ئۇقۇم بۆلۈنگەندىن كېيىن كېلىپ چىققان برقانچە تۈر ئۇقۇم.

بۆلۈنمەك ① «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۆلۈنگەنىنى بۆرە يەر (ماقال). * ئاتوم، ئاتوم يادروسى بىلەن ئېلېكترونغا بۆلۈنىدۇ. ② «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەتكە ئۆتكەن يىلى ئون بەش مو يەر بۆلۈنگەنىدى. * قىزلارنى كۆرۈپ ياشلارنىڭ سۆھبىتى بۆلۈندى. ③ <بىئول> باكتېرىيە، يۇسۇن ۋە ئىپتىدائىي ھايۋانلارنىڭ بىر خىل جىنسسىز كۆپىيىش ئۇسۇلى يەنى ئورگانىزم ئىككىگە ياكى برقانچىغا بۆلۈنگەندىن كېيىن، ھەربىر قىسمى (بۆلۈكى) مۇكەممەل يەككە تەنگە ئايرىلىدۇ.

بۆلۈنۈپ كۆپىيىش <بىئول> بىر جانلىقنىڭ بۆلۈنۈپ بىر جىنسلىق يەككە تەن ۋە بىر جىنسسىز يەككە تەنىنى ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت كۆپىيىش شەكلى.

بۆلۈنۈپ كۆپىيىدىغان باكتېرىيە <بىئول> بۆلۈنۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق كۆپىيىدىغان باكتېرىيە، كۆپ ساندىكى باكتېرىيىلەرنىڭ ھەممىسى بۆلۈنۈپ كۆپىيىدىغان باكتېرىيىلەردۇر.

بۆلىمەك پ. بوۋاق بالىنى بۆشۈككە سېلىپ تاڭماق: ئايشەم بوۋاقنى بۆشۈككە بۆلىدى.

بۇجۇ ئى. دىئال. بالىلارنى قورقۇتۇش ياكى ئالداش ئۇچۇن، «جىن» دېگەن مەنىدە قوللىنىدىغان سۆز.

بۇدرە (توغرىسى: بۇدۇر) ← بۇدۇر.

بۇدۇر سۈپ. چاچ، موي ۋە يۈڭلارنىڭ تۇرۇلگەن، ھەر تەرەپكە ياتقان ھالدا كىرىشىپ يۆگىلىپ ئۆسكەن ھالىتى: بۇدۇر چاچ. * ئاسفالتلانغان كەڭ يولدا ماشىنا ئۇچقاندەك كېتىۋاتىدۇ. ماشىنا دېرىزىسىدىن كىرگەن شامال سەۋلەشنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىتىپ، ئەتىر-لەرنىڭ خۇش بۇيى ھىدىنى دىماغىمغا ئۇراتتى.

بۇدۇر چاچ بىر-بىرىگە كىرىشىپ يۆگىلىپ ئۆسكەن چاچ: بېلەت كەسكۈچى چوكان بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىتىپ، باشقا كىشىنىڭ ھېسىياتىنى قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

بۇدۇر قەغەز <گ سەن> سۇرەت يۇيۇش ئۇچۇن مەخسۇس ئىشلەنگەن بۇدۇر يۈزلۈك قەغەز.

بۇدۇر قىلماق بۇدۇر ھالەتكە كەلتۈرمەك: قىزچاقنىڭ يېڭىلا بۇدۇر قىلىنغان چاچلىرى ئۇنىڭ ئوچۇق تۇرغان يەلكىلىرىگە يېيىلغان، ئۇ ئۇستىگە ئالا-بۇلماچ نېپىز پوپايكا، ئوچۇق ھاۋا رەڭ رەختتىن تىكىلگەن كەڭ پۇچقاق ئىشتان كىيگەن ئىدى.

بۇدۇر-بۇدۇر ① «بۇدۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ چېچى تۇغۇلۇشتىلا بۇدۇر-بۇدۇر بولۇپ، ھەم چىرايلىق ھەم كۆركەم ئىدى. ② بىرەر نەرسە يۈزىنىڭ كۆرۈنۈشىدىكى تەكشى بولمىغان ھالىتى: بۇ چىتقا بۇدۇر-بۇدۇر قىلىپ گۈل بېسىلىپتۇ.

بۇدۇر-چوقۇر بۇدۇر ھەم چوقۇر: ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنەرسە ئۇرلەپ بۇدۇر-چوقۇر بولۇپ كېتىپتۇ. * بۇ ياغاچ ياخشى تىلىنمىغانلىقتىن، يۈزى پۈتۈنلەي بۇدۇر-چوقۇر بولۇپ كېتىپتۇ.

بۇدۇرلەتمەك «بۇدۇرلىمەك» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: دولقۇن چېچىنى بۇدۇرلەتتى.

بۇدۇرلەنمەك «بۇدۇرلىمەك» پېئىللىنىك مەجھۇل دەرىجىسى: ــ كۆزۈكنىڭ ھەقىقەتەن تۆتكۈر ئىكەن، ــ ئۇ سەل بۇدۇرلەنگەن ساغۇچ ئۇزۇن چېچىنى سول قولى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ، باشقىچە قىياپەتتە سۆزلىدى.

بۇدۇرلىمەك پ. بۇدۇر ھالەتكە كەلتۈرمەك، بۇدۇر قىلماق: جۇۋىچى بۇ تېرىنى ياقىلدق قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە بۇدۇرلەپ ياسىدى

بۇرەندە ئى. موزدۇزلارنىڭ كۆن، خۇرۇم قاتارلىقلارنى كېسىدىغان، تىغى ئاي شەكىللىك، ئەگرى ساپاقلىق ئەسۋابى: مەتبىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇز-لۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ، ئۇ موزدۇرلۇق قىلسا، ئۆتۈكنىڭ قېلىپىنى ئۇزى چاپىدۇ، بەلچە، بۇرەندە، بىگىز، يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسۋالىدۇ.

بۇركۈت ئى.<زوئول> قارچىغىسىمانلار ئائىلىسىدىكى چوڭ يىرتقۇچ ئۇۋ قۇشى، ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئىلمەك، بارماق تىرناقلىرى ئۇچلۇق، قانات پەيلىرى چوڭ، كۆزى ئىنتايىن ئۆتكۈر. كىشىلەر ئۇنى قولدا بېقىپ، جەرەن، كېيىك، تۈلكە قاتارلىق ھايۋانلارنى ئۇۋلايدۇ.

بۇركۈت سالماق ئۇۋچى بىرەر نەرسىنى ئۇۋلاش ئۈچۈن بۇركۈتنى قويۇپ بەرمەك: ئۇ يىراقتىن بىر كېيىكنى كۆرۈپ بۇركۈتنى سالدى.

بۇركۈت يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئىكۈاتور يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئىكۈاتور ئۇزۇنلۇقى 19 سائەت 40 مىنۇت، ئىكۈاتور كەڭلىكى °3، يا ئوقى يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ جەنۇبىغا، قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى كۆپچىلىك يۇلتۇزلار سامانيولى ئىچىدىكى يۇلتۇزلاردۇر.

بۇرگە ئى <زوئول> ھاشارات، قېنىق بېغىر رەڭ ياكى سېرىق قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ تېنى كىچىك، پۇتلىرى ئۇزۇن، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ؛ شوراش ئەزاسى بار، ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تېنىدە قان شوراپ پارازىت ياشايدۇ؛ چاشقان يارىسى ۋە قارا كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرىدۇ.

بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالماق چوڭ-كىچىك ھەرقانداق نەرسىدىن پايدا-مەنپەئەت شىلۇئالماق: مەتىيازنى ساددە چاغلىما، بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالمىدىغان نېمە ئۇ.

بۇزرۇك سۈپ [پ] يېزىت. كاتتا، چوڭ، ئۇلۇغ: ئوسمان بۇزرۇك ھەزرەتلىرى چەت ئەللەردىكى زىيارەتنى ئايلىنىشتۇرۇپ دۆلىتىگە سالامەت قايتىپ كەلدى.

بۇزرۇككاھ ئى [پ] <دىن> ئۇلۇغلار، ئەۋلىيالار تۇرىدىغان ياكى تۇرغان جاي؛ مۇقەددەس ئورۇن-جاي.

بۇزرۇكۋار سۈپ [پ] يېزىت. ئۇلۇغ، ئۇلۇغ-ۋار؛ ھۆرمەتكە لايىق؛ مەرتىۋىلىك: ــ ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا، ئەي مېھرىبان ئانا، ماڭا رۇخسەت بېرىڭلار! مۇندىن زىيادە ھايال بولۇپ قالسام، زالىم شاھ كەينىمدىن ئادەم ئەۋەتسە، ھەممىمىز ھالاك بولىمىز، ــ دەپ بالا ئاتا-ئانىسىغا يالۋۇرۇپتۇ.

بۇزۇرگا (توغرىسى: بۇزرۇكگاھ) ← **بۇزرۇككاھ.**

بۇزۇرگاھ (توغرىسى: بۇزرۇكگاھ) **بۇزرۇككاھ.**

بۇك سۈپ. قويۇق ھەم زىچ ئۆسكەن، باراقسان، باغجانلاشقان: مەن ئۆزەمنى ئۇچ دەرۋازىنىڭ بۇك تېرەكلىك كوچىسىدا كېتىپ بارغاندەك ھېس قىلماقتىمەن.

بۇك-باراقسان بۇك ۋە باراقسان: قويۇق ئۆسكەن ۋە باغجانلاشقان: رەپىق ئاكا

پەسىلكىتە ئالىقاندەك كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇك ـ باراقسان باغلارغا، كۆچۈم مەھەللىلەرگە، چەكسىز كەتكەن سالا ئېتىزلارغا نەزەر تاشلىدى.

بۇك ـ باراقسانلىق بۇك ـ باراقسان بولغان ھالەتتە، بۇكلۈك ۋە باراقسانلىق: تراكتور توختىماي ئۈچ سائەت ماڭغاندىن كېيىن، يىراق ـ تىنلا بۇك ـ باراقسانلىق ئىچىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاتار ـ قاتار ئاپتاق ئۆيلەر خىرە ـ شىرە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بۇككىدە رەۋ. بۇك ـ باراقسان ھالەتكە كەلگەن ھالدا: بىردىنلا بۇككىدە ئۆسكەن دەرەخلىك ھويلىدىن ئاڭلىنىۋاتقان بالىلارنىڭ زىل، يېقىملىق ناخشا ئاۋازى ئېختىيارسىز مېنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلۋالدى.

بۇكلۇك ئى. زىچ ئۆسكەن دەرەخلىك جاي، قويۇق ئورمان بار جاي: ئەتىسى كەچقۇرۇن يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تۇرسۇن كېلىپ زايىت ئىككىمىزنى ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. بىز ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى بۇكلۇكتە يانپاشلاپ يېتىپ تاكى يېرىم كېچىگىچە مۇڭداشتۇق.

بۇگلۇك ئى. سۇپا ئورنىدا يۆتكەپ ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ كارىۋات: ئۇ باي يازلىقى باغدا گۈللەرنىڭ ئارىسىغا قويۇلغان بۇگلۇكتە ياتىدىكەن، چاكىرى بولسا، ئۇنى قورقىمسۇن دەپ نېرىراق بىر يەردە سۇپىدا ياتىدىكەن.

بۇگۈن [بۈ+كۈن] ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈن، كېچە ـ كۈندۈز: بۇگۈن پەيشەنبە، خۇدا بۇيرۇسا، ئۆلمىسەم بۇ ئىشنى يەكشەنبە كۈنى قوللىرىغا تاپشۇرىمەن. * مېنىڭچە دۇنيادا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە «بۇگۈن»، ئەڭ ئاسان قولدىن كېتىدىغىنىمۇ «بۇگۈن»، شۇڭا بۇ ئەڭ قىممەتلىك بىلىنىدۇ. ② ئى. ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان پەيت، ھېجىرىۋاتقان ئىش ئۈستىدىكى ۋاقىت: ھازىر، ئەمدى: بۇگۈننى ئۆيلىماي، ئەتىنى ئويلا. ـــ جۇڭگو ياشلىرىنىڭ بۇگۈنى پارلاقتۇر.

بۇگۈن ـ ئەتە پات ـ پۈرسەتتە، يېقىن ـ ئارىدا، يېقىندا: ئەسەتكە دادىسىدىن، بۇگۈن ـ ئەتە ئۇرۇمچىگە كېلىدىغانلىق توغرىسىدا خەت كەلدى. * چارەكلىك ئىمتىھان بۇگۈن ـ ئەتە باشلىنىدۇ.

بۇگۈن ـ ئەتىلىك ئاز كۈنلۈك، ئاز ۋاقىتلىق: ئۇنىڭ كېسىلى خېلى ئېغىر، بۇگۈن ـ ئەتىلىك ئۆمرى قالدى. * بۇ بىنانىڭ پۈتىدىغانغا بۇگۈن ـ ئەتىلىكى قالدى.

بۇگۈن ـ ئەتىلىكى قالماق بىرەر ۋەقە، ھادىسە يۈز بېرىشىنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى يېقىنلاشماق: ۋاقتى توشۇپ قالماق: بوۋاي تاشۋايغا: ـــ بايىمۇ ئېيتتىم ئۇكا، بۇگۈن ـ ئەتىلىكىملا قالغان ئادەممەن. مۇشۇ گۈندىخاندا كۆزەتچىلىك قىلۋاتقىنىمغا ئوتتۇز يىلدىن ئاشتى. بۇ گۈندىخانىغا كىرىپ ـ چىقىپ تۇرغانلار ئاز بولمىدى، بەزىلەرنىڭ بۇ يەردىن ئۆلۈكى چىقىپ كەتتى، ـــ دەپ سۆزلەپ بەردى.

بۇگۈنچە رەۋ. شۇ بىر كۈنگە: بۇگۈنچە قەلەمكەزنى خالىق ئىشلىتىپ تۇرسۇن. * سادىق ئاغرىق ئىكەن، بۇگۈنچە ئۇنىڭ ئورنىغا ھاۋاخان ئىشلىسۇن.

بۇگۈنكى سۈپ ① سۆز بولۇۋاتقان كۈنى سادىر بولغان، يۈز بەرگەن ياكى شۇ بىر كۈندىكى: بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما (ماقال). * بۇگۈنكى يىغىن ئۆز ۋاقتىدا باشلاندى. * بۇگۈنكى تويغا ئەكرەم قاتناشمىدى. ② كۆز ئالدىدىكى، ھازىرقى پەيتتىكى، ھازىرقى: ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ تۇرلۈك پۈتلىكاشاڭلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، سوتسىيالىزم دەۋرىدە ئۆزلۇكسىز راۋاجلىنىپ، بۇگۈنكى ھالەتكە كەلگەنلىكىنى خۇشاللىق بىلەن تەتقىق قىلىمىز.

بۇگۈنلۈك سۈپ ① بۇگۈنگە خاس، بۇگۈن بولىدىغان، بۇگۈنگە تەئەللۇق: غالىب ئاخىرقى ئىككى سائەتلىك دەرستىن كېيىن يەنە ئىككى سائەت ئولتۇرۇپ بۇگۈنلۈك تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلىدى. ② مۇشۇ بىر كۈنگە مۆلچەرلەنگەن: بۈ، مېنىڭ بۇگۈنلۈك ئوزۇقۇم.

بۇلدۇرگە ئى. دىئال. قامچىنى قول بىغىشىغا

سېپىۋېلىش ئۇچۇن ساپ ئۇچىغا بېكىتىلگەن بوغقۇچ، قامچا بېغى،

بۇۋى ئى ① <دىن> ئىشانلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئايال، سوپى ئايال: پادىشاھ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ - چىقىش ۋە ئۇنى كۇتۇش، ساقلاش ئۇچۇن مەخسۇس تەربىيىلەنگەن بۇۋىلەر - دىن بىرنەچچىنى قويۇپ قويۇپتۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ كېلىپ ھۇرمەتلەش مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ: بۇۋى پاتىمە. بۇۋى ئايىشە. ئايىم بۇۋى.

بۇيۇك سۇپ ① ئۇلۇغ، زور، كاتتا: بۇيۇك ئىتتىپاقلىق. بۇيۇك ئادەم. * مېھمان سېنى بىللە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلسا سائادەت بىل، ئەمما مېھماندىن تۆۋەندە ئولتۇرغىن، مېھمان سەندىن بۇيۇك ئادەم بولسا ئولتۇرماق ئەدەب ئەمەس. ② يۇكسەك: يۇقىرى، ئېگىز: ئەقىدە بۇيۇكتۇر، رەھمىتىڭ كەڭدۇر. تەبەسسۇم ئەيلىشىڭ قۇياشقا تەڭدۇر.

بۇيۇكلەشمەك پ. بۇيۇك ھالەتكە كەلمەك، بۇيۇك بولماق، ئۇلۇغلاشماق، كاتتىلاشماق؛ **يۇكسەكلەشمەك**: ئۇ ئويلىغانسېرى ھېرىپ - چارچاشتىن قورقمايدىغان، خەلقنى داۋالاش ئىشىغا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئاتىغان مۇزەپپەر كۆز ئالدىدا تېخىمۇ بۇيۇكلىشىپ باراتتى.

بۇيۇكلۇك «بۇيۇك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىنسانىنىڭ بۇيۇكلۇكى ئەقىل - ئىدراكى بىلەن. * گۆدەكلەر دوستلۇقنىڭ سىمۋولى، كۆز يەتمەس ئېگىزلىكتە يەلپۇنەتتى. جۇپ كۆكۈل شادلىقتىن تېپىپ قۇۋۋەت، تېخىمۇ بۇيۇكلۇككە تەلپۇنەتتى.

بې «ب» ھەرپىنىڭ نامى.

بېتا ئى [ر<گرېك] گرېك ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى «B» نىڭ نامى بولۇپ، يەن - تېخنىكىدا ئىككىنچى ئورۇن ياكى دەرىجىنى كۆرسىتىش ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ. **بېتا زەررىچە** <فىز> بەزى رادىئوئاكتىپ ماددىلار يىمىرىلگەن چاغدا چىقارغان تېز سۇرئەتلىك، مەنپىي زەرەتلىك ئېلېكترون ھەرىكىتىنىڭ تېزلىكى نۇرنىڭ تېزلىكىگە يېقىن كېلىدۇ.

بېتا نۇر <فىز> رادىئوئاكتىپ ماددىلار يىمىرىلگەندە قويۇپ بەرگەن بېتا - زەررىچىلەر ئېقىمى. ئۇ تېشىپ ئۆتۈش ئىقتىدارىغا ئىگە يەنى نەچچە سانتىمېتر قېلىنلىقتىكى ئالىيۇمىن تاختىنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ، گازنى ئىئونلاشتۇرىدۇ، فوتو سۈرەت لېنتىسىغىمۇ يورۇقلۇق سەزدۈرەلەيدۇ.

بېتالدى رەۋ. دېئال. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.

بېتەمتىرا سۇپ. دېئال. ئالدىراڭغۇ.

بېتون ئى [ر<فران <لات] <بىن> سېمونت، قۇم، سۇ ۋە شېغىل قاتارلىقلار مەلۇم نىسبەتتە ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلانغان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ئۇ بېسىلىشقا، ئوتقا، سۇغا چىداملىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە ئەۋرىشىملىك خۇسۇسىيىتىمۇ بولىدۇ.

بېتون تاختا <بىن> قېتىغا پولات چۇۋۇق ئېلىنغان ۋە ھەر خىل ئۆلچەملىك تاختاي شەكلىدە ئىشلەنگەن بېتون.

بېتون تام <بىن> لايمە ئۆلچىمى بويىچە سۇ، سېمونت، قۇم، شېغىل، پولات چۇۋۇق قاتارلىقلاردىن تەييارلانغان تام.

بېتون چىگدىغۇچ <بىن> تەۋرىنىش رولىدىن پايدىلىنىپ بېتون چىگدايدىغان ئۇسكۇنە. ئۇ ھاۋانى قىسىش ياكى ئېلېكتر ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ ئارقىلىق ماشىنا دېتاللىرىنى مەركەزدىن قاچما ھالەتتە ئايلاندۇرۇش ياكى تەكرار ئۇرۇلدۇرۇش ئارقىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلىدۇ.

بېجىرتمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇكام قاسىم ھازىرلا شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە بار، بىزگە تەقسىم قىلىنغان

ئون مك يۈەن پۇلىنك رەسمىيىتىنى بېجىرتىپ كەل ، — دېدى شەھەرلىك قول سانائەتچىلەر برلەشمىسىنك باشلىقى قاسىمغا.

بېجىرمەك پ. بىرەر ئىشنى ئىشلىمەك، ۋەزىپىنى بەجا كەلتۈرمەك، ئورۇندىماق: ئاسىم تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى تولۇق ھەتتا ئاشۇرۇپ بېجىردى.

بېجىرىشمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېجىرىلمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىك مەجھۇل دەرىجىسى.

بېجىرىم ① سۈپ. بۇزۇلمىغان، تازا، ساق: بېجىرىم قوغۇن. بېجىرىم چىنە. بېجىرىم ئەينەك. ② سۈپ. باشقا نەرسە ئارىلاشمىغان: ئەينى، تەبىئىي، ساپ: بېجىرىم ئالتۇن.③ سۈپ. بارلىق ئەيىب، قۇسۇر، نۇقسانلىرى بولمىغان، ساغلام، پاك: بېجىرىم ئادەم. بېجىرىم يېگىت. * باغدات قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئورۇقراق كەلگەن، ئۇستىخانلىرى تۇرمۇشنىك جاپا-مۇشەققىتى بىلەن تارامۇشتەك قاتقان بېجىرىم ئادەم ئىدى. ④ رەۋ. راۋرۇس، مەزمۇت: بوۋاي، ھاكمىنىك گېپىنىمۇ كۆتمەستىن، ياش يىگىتلەردەك يەرنى بېجىرىم دەسسەپ ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

بېخى ئى [پ] ئاياغ كىيىملەردىكى چاكنىك ئىككى تەرىپىگە تىكىلگەن ئىنچىكە تىكىش.

بېخى سالماق بېخى تىكمەك.

بېخىچىلىق ئى. بېخى سېلىش ئىشى، بېخى سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىش.

بېخىل سۈپ [ئە] باشقىلارغا بىرەر نەرسە بېرىشنى خالىمايدىغان؛ پىخسىق: بېخىل ئادەم. بېخىل كاسىپ. * بېخىل بايدىن سېخى گادای ياخشى (ماقال). * بېخىلنىك بېغى كۆكەرمەس (ماقال).

بېخىللاشتۇرماق «بېخىللاشماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېخىللاشماق پ. بېخىللىق، پىخسىقلىق ھالەتكە كەلمەك؛ پىخسىقلاشماق: بەزى ئادەملەر بېيىغانسېرى بېخىللىشىپ كېتىدىكەن.

بېخىللىق «بېخىل» سۆزىنىك ئىسىم شەكلى: بېخىللىق قىلماق. * دادىسى ئۇنىڭغا: — كىشى بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ساپ دىل، توغرا، ئىناپلىق بول، ھەرگىز يالغان سۆزلىمە، بېخىللىق، تەكەببۇرلۇق قىلما، — دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

بېخىللىق قىلماق كىشىلەرگە بېخىل، پىخسىق ھالەتتە مۇئامىلە قىلماق.

بېدە ئى<بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، مۇرەككەپ يوپۇرمىقى ئۇچ تال كىچىك يوپۇرماقتىن تۈزۈلىدۇ، كىچىك يوپۇرماقلىرى دۇگىلەك كېلىدۇ؛ گۈلى كېپىنەك شەكلىدە ئېچىلىدۇ، رەڭگى سۆسۈن كېلىدۇ؛ چوكا شەكلىدە مېۋە تۈتىدۇ. بۇ ئاساسەن چارۋا مالالار ئۇچۇن ئوت-چۆپ قىلىنىدۇ، ئۇنىدىن باشقا دېھقانچىلىقتا يېشىل ئوغۇت ئۆسۈملۈكى ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بېدە پۆرىسى قىيمىسى بېدە كۆكىدىن تەييارلىنىدىغان پۆرە.

بېدە چۆچۈرىسى قىيمىسى بېدە كۆكىدىن تەييارلىنىدىغان چۆچۈرە.

بېدە كۆكى بېدىنىك باش ئەتىيازدا كۆكلەپ چىققان يۇمران مايىسى. بۇنى باش ئەتىيازدا كىشىلەر سەي ئورنىدا ئىستېمال قىلىدۇ.

بېدىچىلىك ئى. يېزا ئىگىلىكىدە بېدە تېرىش ۋە ئۇنى يېتىشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ ۋە ئۇنىڭ نامى.

بېدىش ئى. ① تەك شۇكلىرىنى ئارتىش ئۇچۇن ياغاچتىن تەييارلانغان جاھاز، چەللە: ھويلا ئىچى ئازادە بولۇپ، بېدىشلەرگە ئېلىنغان قويۇق ئۆزۈم تالىرى قارىيىپ كۆزگە

چۈشەتتى. ② مۇشۇنداق تەييارلانغان ئۇزۇم بارىكى: تۇلكە ئۆزىنىڭ دۈشمنى بولغان بۆرىنىڭ ئۆلۈمىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇزۇملۇك باغدا بېدىش ئاستىدا تىنچ ۋە خاتىرجەم ياشاشقا باشلاپتۇ.

بېدىشلىك ئى. بېدىش ئورنىتىلغان، بېدىش بار يەر: تەرەپ - تەرەپتىن سوئاللار، تەسلەر، خۇددى ئاقۇالداقتەك ئېتىلىشقا باشلىدى. زۇلا بېدىشلىكنىڭ يېنىدىكى سېمونت سۇپىغا سەكرەپ چىقىپ ۋارقىرىدى.

بېدىك ئى ① چارۋا مالىلارنى ئېلىپ - ساتقۇچى ياكى ۋەكالىتەن سېتىپ بېرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئەپەندىمىنىڭ خۇيى يامان بىر ئېشەكى بار ئىكەن. ئۇنى بازارغا ئاچقىچ بىر بېدىككە سېتىپ بېرىپتۇ. ② چارۋا مال سودىسىنى كېلىشتۈرۈپ قويغۇچى.

بېدىكلىك ئى. چارۋا مالىلارنى ئېلىپ سېتىش ياكى ئۇنىڭ سودىسىنى كېلىشتۈرۈپ قويۇش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى ۋە كەسپى: كىشىلەر ئۇنى ئىمىن بېدىك دەپ ئاتايتتى. * يىگىتلەر ئۇنى ئىزدەپ سوراش جەريانىدا، ئۇنىڭ بېدىكلىك هۈنىرى هەققىدىكى قىزىقارلىق هېكايىلارنىمۇ ئاڭلاشقا ئۇلگۈردى.

بېدىلىك ① سۈپ. بىدە بار، بېدە تېرىلغان: بېدىلىك ئېتىز. ② ئى. بىدە تېرىلىدىغان يەر: زۇمرەت، سۈلايمانىنى ئىزدەپ ئۆيىگە كەلسە، ئۇ ئاللىقاچان بېدىلىككە كەتكەنىدى.

بېرەزمەن ئى. بېرىدىغان كىشى: بېرەزمەنلىك ئەتىسى تۈگىمەس (ماقال). * بېرەزمەنلىك بېشىنى ئالارمەن ئۇڭلاپتۇ (ماقال).

بېركېلىي ئى [رىلات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Bk (Berkelium)، a زەررىسى بىلەن ساماريېنى بومبارىدىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ماسسا سانى 249، ئىزاتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى 314 كۈن بولىدۇ.

بېرى ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان كىشى، سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت ياكى ئورۇنغا يېقىن: بېرى كەلگىن! بېرى ئولتۇرۇڭ! * سەلىمخان ئابدۇللى: — بېرى كەل بالام. مەن سېنى ئوبداڭ راق كۆرۈۋالاي. — دەپ ئالدىغا تارتىپ، ئاجايىپ بىر هېرىسمەنلىك بىلەن قازاشقا باشلىدى. ② تىر (چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى «دىن، تىن» بىلەن كەلگەندە) بەلگىلىك پەيت، «...دىن باشلاپ، داۋامىدا، مابەينىدە، بۇيان، تارتىپ، ئېتىبارەن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇزۇندىن بېرى. * ناسىر بەش يىلدىن بېرى سۇ ئىشلار ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

بېرىپ ① «بارماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: ئايىمخان ئۆتكەن ئايدا ئۇرۇمچىگە بېرىپ، ئوغلىنى كۆرۈپ كەلدى. ② «شۇنداق قىلىپ، نەتىجىدە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بۇ ئىش ئاخىرى بېرىپ سۇغا چىلاشتى.

بېرىپ - بېرىپ ① «بېرىپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② بارا - بارا؛ ئاخىرقى هېسابتا؛ كېيىنچە: — بۇ گەپنىڭ ئېيتىلىشقا ياخشى، لېكىن بەزىلەرنىڭ دېگىنىدەك ئاشۇرۇۋەتسەك، نان بەرمەيدۇ. بېرىپ - بېرىپ ئۇلار قولۇڭدىكى بىر پارچە نانىدىنمۇ قۇرۇق قويىدۇ! — دېدى مەنسۇر ئەكبەرگە كەسكىن قىلىپ.

بېرىچە (توغرىسى: بارىچە) ← **بارىچە**.

بېرىش «بارماق I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۇگۈن ئۆيدە ئۇنچە ئالدىراش ئىشىمۇ يوق، بېرىپ باقمايمەنمۇ، مەن شۇ خىيال بىلەن ئەيسانىڭ ئۆيىگە بېرىش قارارىغا كەلدىم.

بېرىش كېلىش <تىل> ← **يۆنىلىش كېلىش**.

بېرىش - كېلىش بىر - بىرىنىڭكىگە بېرىپ - كېلىپ تۇرۇش، ئۆزئارا بارىدى - كەلدى مۇناسىۋەت، ئالاقە: يۇرۇقشاش دەريادا سىدا كەلكۈن تازا ئەۋجىگە چىققان مەزگىل ئىكەن. ئۇ كەمىدە دەريادا كۆۋرۈك بولمىغاچقا، ياز كۈنلىرى شەرقتىكى تۆت ناهىيە بىلەن خوتەن

شەھەرنىڭ بېرىش ـ كېلىشى ئۈزۈلۈپ قالدى.

بېردش ـ كېلىش قىلماق ئۆزئارا باردى ـ كەلدى قىلماق، يېقىن مۇناسىۋەت، ئالاقە قىلىشىپ تۇرماق: يەڭگەم: ـــ سىزگە دەيدىغان بىر گەپ بار، ـــ دېدى ۋە بىلكىمدىن تۇتۇپ تۇرۇندۇققا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن، ـــ ھازىرمۇ ھەنىپەم بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلىۋاتامسىز؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى.

بېرىشماق «بارماق» پېئىلى «①②③④⑤» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بېشىغا ئاق سەللە ئورىۋالغان قېرى ـ ياش ئادەملەر بىرلەپ ـ ئىككىلەپ مەسچىت تەرەپكە كېتىپ بېرىشاتتى.

بېرىشمەك «بەرمەك» پېئىلى «①②③④⑤⑥» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چېدىرنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان، ئۆرە تۇرغان ياشلار قىقاس ـ چۇقان بىلەن ئالـلا ـ بارىكالـلا ئېيتىپ چاۋاك چېلىپ، ئۇسسۇل ئوينىغۇچىلارغا قىزغىن مەدەت بېرىشەتتى.

بېرىقى سۆپ. سۆزلىگۈچىگە ياكى سۆز بولۇۋاتقان يەرگە يېقىنراق بولغان؛ بۇ ياقتىكى، بۇ تەرەپتىكى: بېرىقى ئىشىك. بېرىقى بىنا. * ئۇ ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى ـ دە، يەنە شۇ ئەگمە كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، بېرىقى قىرغاققا قايتىپ كەلدى.

بېرىلگەن «بېرىلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

بېرىلگەن سان <مات> ئالگېبرالىق ئىپادە ياكى تەڭلىمىلەردىكى سانلىق قىممىتى ئېنىق بولغان سان. مەسىلەن: «X + = Y = 5» تەڭلىمىسىدىكى «5» سانى بېرىلگەن سان بولىدۇ.

بېرىللىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Be (Beryllium)، رەڭگى سۇس كۈل رەڭ كېلىدۇ، ئەڭ يېنىك مېتاللارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ X نۇرىنى ئۆتكۈزۈش قابىلىيىتى ئەڭ كۈچلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن X نۇر تۈرۈپكىسى ياسىشقا بولىدۇ. بېرىللىي بىلەن ئالىيۇمىنىڭ قېتىشمىسى ئىنتايىن قاتتىق ھەم يېنىك بولغاچقا، ئايروپىلان، راكېتا ياسىشتا كەڭ قوللىنىلىدۇ. بېرىللىي بىلەن مىس قېتىشمىسىنىڭ ئېلاستىكلىقى بەك يۇقىرى، شۇڭا ئۇ پۈرۈنا ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بېرىللىي ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بېرىلمەسلىك ① «بېرىلمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز شەكلى. ② بوش كەلمەسلىك.

بويۇن ئەگمەسلىك: كىچىك جەڭچى دۇشمەننىڭ تەھدىت سېلىپ ئۇرۇپ، تىللاپ ئازابلىشىغا پەرۋا قىلمىدى، شۇنىڭدەك دولىسىنى قېقىپ، چاي تۈتۈپ قىلغان چىرايلىق سۆزلىرىگىمۇ بېرىلمىدى.

بېرىلمەك ① «بەرمەك» پېئىلى ① ② ④ ⑥ نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئامانەت ئىگىسىنىڭ ئۆز قولىغا بېرىلىدۇ. * ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلارنىڭ قۇرۇلۇشىغا ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىلىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، نەرسە ياكى كەسپىكە قىزىقىپ قالماق، ئۆزىنى ئۇنىتۇغان ھالدا كىرىشمەك: ئىلمىگە بېرىلمەك. تەتقىقاتقا بېرىلمەك. * مەن لېنىن توغرىسىدىكى ھېكايىلارنى بىرنەچچە كۈن بېرىلىپ ئوقۇدۇم. * ئىپار گۈل مانا ھازىر پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب ئوقۇشقا بېرىلىپ كەتتى. ئىشىك قاتتىق چېكىلگەندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتۈردى. * ماشىنىدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى مەنسۇرنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى، بەزىلەر بولسا شېرىن خىيالىلارغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقان بۇ 20 ياشلار چامىسىدىكى يىگىتكە نارازى بولۇپ غودۇڭشيتتى.

بېزەپ سۆپ [پ+ئە] ①ئىسراپ، زايە: ـــ قوناقنى توخۇلار بېزەپ قىلۇبتەر، كەچتۇرۇن ئاپارساممىكىن دەيمەن، ـــ دېدى بوۋاي جامالنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ. ② پاسكىنا، كىر: بۇ قورۇنىڭ ئىچى بەك بېزەپ ئىكەن.

بېزەپ بولماق ① چېچىلىپ، بۇزۇلۇپ ئىسراپ بولماق، زايە بولماق: ئۇ خاماندىكى بۇغدايىنى تاغارغا قاچىلاپ قويمىغانلىقتىن چېچىلىپ، دەسسىلىپ تولىمۇ بېزەپ بولغانىكەن. ② پاسكىنا، كىر بولماق: كىيىمىڭ بەك بېزەپ بولۇپ كېتىپتۇ.

بېزەپ قىلماق ① چېچىپ، بۇزۇپ ئىسراپ قىلماق. زايە قىلماق، ② پاسكىنا، كىر قىلماق.

بېزەپچىلىك ئى ① بېزەپ بولۇپ كەتكەن ھالەت، ئىسراپچىلىق: بۇگۈنكى زىياپەت پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانلىقتىن يېمەك-ئىچمەكتە تولىمۇ بېزەپچىلىك بولدى. ② پاسكىنىچىلىق: ئەتىيازدا قار ئېرىگەندە بولىدىغان ئارقا كوچىلاردىكى بېزەپچىلىك ھازىر تۈگىدى.

بېزەتكۈزمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايىمخان ئەتىكى توي تەييارلىقى ئۈچۈن بىرنەچچە قوشنىسىنى چاقىرىپ ئۆيىنى چىرايلىق بېزەتكۈزۈۋالدى.

بېزەتمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېزەرتمەك «بېزەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېزەرمەك پ. يۇزىنى قېلىن قىلۋالماق، گەپ تەسىر قىلمايدىغان بولۇۋالماق، گۆشەيمەك، بېزەكلەشمەك: — يوقال! ھۇ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان! قۇشقاچتەك جېنىڭنى ئوڭلاپ باقالمايسەنۇ، گەپنى چوڭ قىلسەن، كۆزۈمدىن ھازىر يوقال! ئۆيۈمگە ئىككىنچى ئاياغ باسقۇچى بولما! ھە، نېمىگە بېزىرىپ تۇرىسەن؟ — دەپ ۋارقىردى ئۇ، ئارا بىلەن ھەيۋە قىلىپ قىزىل بۇرۇنغا. * — داداڭ ئىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن ماڭمامسەن بېزىرىپ تۇرماي، — دېدى نىيازنى سەل ئىتتىرىپ ھېلىقى چار ساقال كىشى.

بېزەشتۇرمەك پ. بېزەلگەن، زىننەتلەنگەن، رەتلەنگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ھويلىنى بېزەشتۇرمەك.

بېزەشتۇرۇلمەك «بېزەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېزەشمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كەچكى كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار مەكتەپ كۇلۇبىنى قولىمۇقول بېزەشتى.

بېزەك ئى ① مارجان، بىلەزۈك قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى، زىبۇزىننەت: باللار شادلىقدىن چاپانلىرىغا تىللا تۇگمىلەر قادىشىپتۇ، قىز-جۇۋانلار قۇلاق، بويۇنلىرىغا بارماق ۋە بىلەكلىرىگە ئالتۇن بېزەكلەر تاقاپتۇ. ② بېزەر نەرسىگە ئىشلەنگەن نەقىش گۈل: تامغا قاپارتما شەكلىدە ئىشلەنگەن بېزەكلەر نەمىلىشىپ بۇزۇلۇشقا باشلىغانىدى.

بېزەكلىك ① سۈپ. ئۇستىگە نەقىش ئىشلەنگەن، بېزىكى بار، بېزەلگەن: زىننەتلىك: بېزەكلىك تام. ② سۈپ. بېزەك قىلىشقا بولىدىغان، بېزەك بۇيۇمى قىلىشقا لايىق: ئامىنە، قارا، قولۇڭغا سالىدىغان بېزەكلىك ئۇچۇن ساپسېرىق ئالتۇن ئالىمەن، ئۇ چاغدا نېمە دەيسەن. ③ ئى. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ساقلانغان بىر جاي.

بېزەلمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلا رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن شۇنچىلىك بېزەلگەن ئىدىكى، خۇددى يېزىنىڭ خۇش ھاۋالىق باغلىرىنى ئەسلىتەتتى. * سۇلتان ھاجىنىڭ تۇرار جايى رەڭمۇرەڭ گىلەمىلەر بىلەن بېزەلگەنىدى.

بېزەنمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دەيدىكى، نە ھاجەت بېزەنمەك، ئۆگەنگىن، سۆزلىرىڭ گۈل ئاچسۇن. دەيدىكى، نە ناموس ئۆگەنمەك، ناموسكى، نادانلىق، يەر يۇتسۇن!

بېزىتىلمەك «بېزەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىدا چىرايلىق بېزىتىلگەن ئىككى چاقلىق پەيتۇنغا قېتىلغان، جابدۇقلىرى رەتلىك ئات چاپچپ تۇراتتى.

بېزىمەك پ. ھەر خىل چىرايلىق، زىننەتلىك نەرسىلەر بىلەن زىننەتلىمەك: ھۆسن كىرگۈزمەك: ئۆينى بېزىمەك. زالنى بېزىمەك. * ئاق يېپەكتە تىكتىم كەشتە، نازۇك، چېۋەر قول بىلەن. يىللىق سەھەر، ئايدەك كەچتە، بېزەپ ئۇنى گۈل بىلەن. * كەل دىلبىرىم، گۈللەر ئۈزەيلى،

ئانا يۇرتنىڭ ئۇل دە بېزەيلى. سەن بول زۇھرە، مەن بولاي تاھىر، ئۇل ھاياتنىڭ پەيزىن سۈرەيلى.

بېزنده ئى .دىئال. ← **قولتارتقۇ.**

بېسبول ئى [ر] <تەن> ← **كالتەك توپ.**

بېسش «باسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: بېسش ماشىنىسى.

بېسش ماشىنىسى <مەت> ← **مەتبەئە ماشىنىسى.**

بېسشماق «باسماق III» پېئىلى «①②③④⑤⑥⑦»نىڭ ئۇملۇك دەرىجىسى: لېتىپ ئۇي كۆچەكەندە ئىداريدىكى ياشلار ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ، ئۇي جاھازلىرىنى ماشىنىغا بېسشىپ بەردى. * پەقەتلا شۇ يۇرەك ئىسسىق ـ سوغۇق كۆرگەن، بولىدۇ مۇڭ تولا كۆڭۈلگە سىرداش. بېسىشىپ ئۇمۇرنىڭ دەشت ـ چۆللىرىنى، ئاي ئەمەس، يىل ئەمەس، ئەسرلەپ ئۇزاق.

بېسىق سۈپ. ① بىكار ئەمەس، ئالدىراش، باس ـ باس: دۇيجاڭ: ـــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ياراملىقلىرىنىڭ قولى بېسىق، قولى بوشلىرىغا بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرغىلى بولمايدۇ، ـــ دەپ ئىزاھات بەردى. * ـــ مۇشۇنداق ئىشنىڭ بېسىق ۋاقتىدا نۇرۇم نەدە يۇرىدىغاندۇ، خېلى كۈن بولدىغۇ شۇ بالا ئۆيگە كەلمىگىلى، ـــ دېدى زورىخان. * تۇڭمەندە ئۇگۈت بەك بېسىق ئىكەن، شۇڭا بىزنىڭ بۇغدايىنى بەش كۈندىن كېيىن تارتىپ بەرمەكچى بولدى. ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، سالماق، تەمكىن: مىجەزى بېسىق. ئۇلار ئالىمجانغا قاراشتى، ئالىمجان ھېچ نەرسە بولمىغاندەك خاتىرجەم ۋە بېسىق ئىدى.

بېسىقتۇرماق ① «بېسىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: 5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئەڭ ئالدى بىلەن بېيجىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يىغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە نامايىش قىلىپ بۇنىڭغا قەتئى قارشى تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شىمالىي مىلىتارىست ھۆكۈمىتى بېسىقتۇرۇشقا كىرىشىپ 30 ئوقۇغۇچىنى قولغا ئالدى. * ئېھتىمال، ئۇ، كۆپچىلىكىكە بىر ئىككى ئېغىز سۆز قىلىپ بۇ ئىشنى چىرايلىقچە بېسىقتۇرار. ② جاي ـ جايىغا ئورۇنلاشتۇرماق، جايلاشتۇرماق، تۇزەشتۇرمەك: شۇ ئەسنادا ئىچكىرى ئۆيدىن تۇراپ شۇجمۇ ھويلىغا چىقتى. زوـرىخان بولسا ئۆيۈ ئىچىنى بېسىقتۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. * ئۇستامنىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ سانـدۇقلارغا قاچىلىنىپ دالاندا ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئىلىپتۇ. ئويۇقىتىكى كوزىلار، قوزۇقتىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك جاھازلىرىنىڭ پاكىز، چىرايلىق تەرتىپتە بولۇپ تۇرۇشى بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ، بېسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان ۋە سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرانتى. ③ كۆچمە. ئۆلـتۇرمەك: يەر ئىسلاھاـتىدىن كېيىن يېڭى ھۆكۈمەت ھەددىدىن ئاشقان قان قىسىسى بار بەش زومىگەرنى بېسىقتۇردى.

بېسىقتۇرۇشماق «بېسىـتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دېھقانلار جىددىي سەپەرۋەرلىك بىلەن كەلكۈنگە قارشى كۈرەش قىلىپ، زور ئەنسىزچىلىكنى بېسىقتۇرۇشتى.

بېسىقتۇرۇلماق «بېسىقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ كوپىراتىپ توغرىسىدا تارقىتىپ يۈرگەن پىتنە ـ ئىغۋالىرى، قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى پۈتۈن جامائەت ئالدىدا پاش قىلىنىپ، شەرمەندە بولۇپ بېسىقتۇرۇلدى.

بېسىقلىق سۈپ ① ئۇستى ـ ئۇستىگە ئېلىپ قويۇلغان، بېسىلغان، قاچىلانغان: بىردەم ماڭغاندىن كېيىن قۇربان قىلىچىنىڭ ھارۋىسى ئۇدۇل تەرەپتىن كېلىپ پاتقاقتا پېتىپ قالغان، ئۇستىدە لەك بېسىقلىق ھارۋىنىڭ ئالدىغا بېرىپ توختىدى. ② مەتبەئەدىن چىققان، نەشىر قىلىنغان: شۇجى يۇقىرىغا چوڭ قىزىل خەت بېسىقلىق بىرنەچچە بەت ماتېرىيالنى يانچۇقىدىن چىقىرىپ: ـــ ئەزالار، خۇش خەۋەر، مەركىزىي كومىتېت ھۇججەت چۈشۈرۈپتۇ، ـــ دەپ ئالدىراپ ئوقۇشقا باشلىدى.

بېسىقماق پ ① بېسىلماق، پەسلىمەك، جىممىماق، تىنجىماق، توختىماق: ئەمەت ئۇستا ئۆيىگە كىرە ـ كىرمەي ئىشىكىنى جالاق ـ جۇلۇق ئېچىپ ـ يېپىپ، ئايالىغا ئورۇنسىز بىرمۇنچە قوپال گەپلەرنى قىلىۋەتتى ـ دە، ئۆزىچە تېرىكىپ ـ

چېچىلىپ يەنە بېسىقىپ قالدى. * سەھەردىن بېرى قار ئارىلاش چىققان ئاچچىق شامال كەچكە يېقىن ئاستا-ئاستا بېسىقىشقا باشلىدى. * گۈدۈك ئاۋازى ۋە پىلىموت ئاۋازى بېسىقتى. ② ئازلىماق، شالاڭلاشماق، پەسەيمەك: * كۆز كېلىپ ئېتىز-ئېرىقلاردىكى ئالدىراشلىقلارمۇ بېسىقتى.

بېسىلغاق ئى <بوت> كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، غولىدىن ئۆسكىنى ساپسىز كېلىدۇ، يوپۇرماق شەكلى سوقىچاق ياكى تۆمۈنسىمان؛ گۈلى كىچىك ۋە ئاق بولۇپ ئومۇم گۈل رېتىنى ھاسىل قىلىدۇ؛ مېۋىسى مۈڭگۈزلۈك ۋە ياپلاق كېلىدۇ، چەكلىرىدە قانىتى بولىدۇ؛ ئۇرۇقى توخۇمسىمان، تەبابەتچىلىكتە يەر ئۈستىدىكى قىسمى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ئۇ جىگەرنى ياخشىلاپ كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، تال ۋە ئاشقازانىنى تولۇقلاش، قۇۋۇەتنى ئاشۇرۇش رولىغا ئىگە.

بېسىلماق ① «باسماق III» پېئىلى «①،②،⑤، ⑥،⑧،⑩،⑪» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇگۈنكى «كەچلىك گېزىت» كە دۇنيادىكى ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكا ئىجادىيىتى ھەقىقىدە بىر ماقالە بېسىلدى. * ماشىنىغا قاچىلانغان يۈك نورمىسىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ سورى بىلەن چاقى خېلىلا بېسىلىپ كەتتى. * — ئاش دەم يېگىلى نەۋاق!... تېۋى كەتكىلى تۇردى ئاشنىڭ، — دېدى بۇۋىنىيازخان ئاچا كۈلۈپ ۋە ئاشقا بېسىلغان گۆشنى توغراش ئۈچۈن ئۆستىگە پىچاق قويۇلغان ئاق نانىنى جامال ئاكىنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ② «باسماق III» پېئىلى «③،④،⑨» نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەمدى بىرئاز ئولتۇرۇۋۇپ-لىش كېرەك، شۇنداق قىلسا، ئاغرىقى بېسىلىدۇ، ئاندىن ئىشقا چۈشىدۇ. بىر-ئىككى مىنۇتتىن كېيىن ھەممە ئاغرىق تۈگەيدۇ. * قىزلارنىڭ ئاغزى بېسىلماي بىرنىڭ كەينىدىن بىرى گەپ قىلىپ ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك قاقاقلاپ كۈلۈشتى. * ئالمىخان دەپ قىچقارسام، ئۇنى باغلاردىن چىقۇر. كۆيۈكى ئەمدى بېسىلدى، دەردى ئۆلگەندە چىقۇر. ③ جىددىيلىك پەسەيمەك، تەرتىپكە چۈشمەك: توختىماق: ئۇ دەپ، بۇ دەپ ئويلاشقاندىن كېيىن، ئانا چارە تاپتى. ھېيتقۇم بىلەن گۈزەلنى پاختەكلىدىكى ھامما ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋال بېسىلغۇچە چەتتەرەك تۇرۇشنى ئېيتتى.

بېسىمپ قالماق ① جىمىپ، تىنجىپ قالماق، توختاپ قالماق: ئايىم ئاغچا خېنىم ئەسلى بېسىلىپ قالغاندى. لېكىن ئوغلىنىڭ سۆزىدىن ئاڭلاپ يەنە كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى. ② ئىجرا قىلماي، ئەمەلىيلەشتۈرمەي، ئۆز پېتىچە قويۇپ قويماق: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى دېھقانلارغا ھۆددىگە بېرىش توغرىسىدىكى ھۆججىتى ناھىيە ۋە يېزىلارغا چۈشۈرۈلگەندە بەزى ئورۇنلاردا بىرمەزگىل بېسىلىپ قېلىپ ئاندىن ئىجرا قىلىندى. * ياقۇبنىڭ خىزمەت ئالماشتۇرۇش ئىشى ھەل بولماي بېسىلىپ قالدى. ② <سودا> سېتىلماي، خېرىدار چىقماي دۆۋىلىنىپ قالماق، كاساتلاشماق: بۇ كىتابخانا بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى كىتاب بېسىلىپ قېلىپ زىيان بولۇشتەك ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، ھەربىر خادىمنىڭ ۋەزىپىسىنى بەلگىلىدى. * ئۆتكەن يىل بۇ زاۋۇت مەھسۇلات ئىشلەشتە بازار ئېھتىياجىنى تولۇق نەزەردە تۇتمىغانلىقتىن، بىر قىسىم مەھسۇلاتلار خېرىدار چىقماي بېسىلىپ قالغان، ئاز ئىشلەنگەن بىر قىسىم مەھسۇلات بولسا بازار ئېھتىياجىنى قاندۇرالماي قالغانىدى.

بېسىم ئى ① <فىز> مەلۇم نەرسىنىڭ بىرلىك يۈزىگە چۈشكەن ئېغىرلىق كۈچى: قان بېسىمى. ئاتموسفېرا بېسىمى. * قاشقا ئۇرۇلۇپ يانغان دولقۇن غازىنىڭ بېشىدىن ھالقىپ دامبىغا يامرىدى. غازىنىڭ گەۋدىسى كۆرۈنمەي قالدى، ئۇنى سۇنىڭ بېسىمى تۇۋرۇكتىن ئاجرىتىۋەتكەنىدى. كۆپچىلىك «ئاپلا» دېيىشىپ كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىشتى. ② قىسىش، ئېزىش، زۇلۇم سېلىش: ئۇ تېخى توختى

شۇجىنى بۇ ئىشتىن ۋاقىپلاندۇرۇش ئارقىلىق قاتتىق بىر روھىي بېسىم پەيدا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. لېكىن ئىش ئۇنىڭ كۈتكىنىدەك بولمىدى. * زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدا ئېتىۋاللىق ئېكسپىلاتاتسيە بېسىمى ئاستىدا، روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مەجبۇرلىنىپ ھالىدىن كەتكەن دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلەپ بەردى. ③ ئېغىر ۋەزىيە، مەسئۇلىيەت: ئۇنىڭ يۈرىكى ھازىر ئىككى خىل بېسىم ئاستىدا قىينىلاتتى: بىرى، ھازىرقى بۇ مەجبۇرىيەتنى قانداق قىلىش، يەنە بىرى، كېيىن خەلقىگە نېمىدەپ جاۋاب بېرىش. «ئادەم بالىسى» بولغىنى ئۈچۈن ھەر ھالدا ئۇ كېيىنكى ئاقۇۋەتنى ئويلىماي ئازىراق ئويلىماي قالمايتتى.

بېسىم ئاستىغا ئالماق بىرەر ئىشنى زورلۇق بىلەن قىلىشقا مەجبۇرلاش: ئۇ، قىزنى شەخسىي دۈشمىنىگە ئوخشاش ناھايىتى قاتتىق بېسىم ئاستىغا ئالدى.

بېسىمغا چىداش كۈچى <فىز> ماتېرىيالنىڭ بېسىمغا بولغان قارشىلىق ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ماتېرىيال بېسىلغان چاغدىكى بىرلىك توغرا كەسمە يۈز ئۈچۈرىغان بېسىم كۈچ ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

بېسىم كۈچى <فىز> جىسىم ئۈچۈرىغان ۋە جىسمىنىڭ يۈزىگە تىك بولغان تەسىر كۈچ.

بېسىم ئۆزگەرتىش پونكتى <ئېل> توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىدىغان ئۈرۈن. ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشلەپچىقارغان ئېلېكتر قۇۋۋىتىنى يىراق جايلارغا ئەۋەتىش ئۈچۈن، توك بېسىمىنى كۆچەيتىپ يۇقىرى بېسىملىق توكقا ئۆزگەرتىپ، توك ئىشلىتىدىغان ئورۇنغا يېقىنلاشقاندا، ئاندىن ئېھتىياجغا قاراپ بېسىمنى تۆۋەنلىتىش كېرەك بولىدۇ. بۇنداق توك بېسىمنى يۇقىرىلىتىش ۋە تۆۋەنلىتىش خىزمىتى بېسىم ئۆزگەرتكۈچى پونكىتقا تايىنىپ ئورۇنلىنىدۇ. بېسىم ئۆزگەرتكۈچى پونكتىنىڭ ئاساسلىق سايمانلىرى ئۇلىغۇچ بىلەن تىرانسفورماتوردىن ئىبارەت بولىدۇ.

بېسىم ئىشلەتمەك ھەر خىل ۋاستىلەر بىلەن قىستىماق، مەجبۇرلىماق، زورلىماق، بويسۇندۇرۇشقا ھەرىكەت قىلماق: ئۇ نامەرد بۇ قىزغا ھەرقانچە بېسىم ئىشلەتسىمۇ، لېكىن جەسۇر قىز قىلچە بويسۇنماستىن ئۆز نومۇسىنى ساقلاپ قالدى.

بېسىمدار ئى. تاۋار، ئاشلىق ۋە ئېھتىياجلىق مالالارنى ئەرزان، ۋاقتىدا ئېلىپ قويۇپ بازار جەدۋىلەشكەندە، قىممەتلىگەندە، قەھەتچىلىك ۋاقتىدا يۇقىرى باھادا ساتقۇچى ھايانكەش: شۇڭا ئارتۇق گۇرۇچتىن، 600 جىك ساتىمەن. رەۋەندى بېسىمدارنىڭ سىرلىرىنى ئاچمەن.

بېسىمدارلىق «بېسىمدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ــ ئېيتىڭا، ئۇلار نېمە ئۈچۈن قىزىلكۆزلۈك قىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن گېلىمزنى بوغۇشقا جۇرئەت قىلالايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بېسىمدارلىق بىلەن كۆز ــ كۆز قىلىدۇ؟ ــ دېدى غۇپۇر تېيىپ مۇئەللىمگە.

بېسىملىق سۈپ. بېسىمى بار، بېسىمغا ئىگە، بېسىمى بولغان: بېسىملىق سۇ. بېسىملىق گاز.

بېسىملىق سۇ يۇقىرىقى ۋە تۆۋەنكى سۇ توسۇش قاتلىمى ئارىسىدىكى بېسىمغا ئىگە يەر ئاستى سۇيى. ئۇ يەر ئاستى سۇيىنىڭ بىر خىل ئاساسىي تېپى بولۇپ، بۇ خىل سۇنىڭ سۇپىتى ياخشى، مىقدارى تۇراقلىق بولىدۇ. ئۇنى ئۇنۇملۈك سۇ مەنبەسى قىلىشقا بولىدۇ.

بېشارەت ئى [ئە] يېزىت. ① ئالدىن بېرىلگەن خەۋەر، خۇش خەۋەر: توي كىشىنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش. ئۇ، قىز يىگىتلەرنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشقا مۇستەقىل قەدەم تاشلىغانلىقىنىڭ بېشارىتى. * ــ قارىنىڭ مۇنداق كۆپ ياغقىنى مول ھوسۇلنىڭ بېشارىتى، ــ دېدى ئۇ بۇرۇن ــ قۇلاقلىرىنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىنى ئۇنتۇشقا تىرىشىپ. ② ئىپادە، ئىنكاس، ئىشارەت: قاسىمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى. باشلىقنىڭ سۆزىدىن ئۇ ئاللىقاند-

داق بىر ھېكمەتنىڭ بېشارىتىنى سەزگەنىدى. * رۇستەم قولىدىكى يايراقنى قەبرىستانلىقنىڭ بىر چېتىگە قاداپ قويىدى. بۇ «ئىشنى باشلايلى» دېگەندىن بېشارەت ئىدى. * قەھرىمانلار تۇرقىدىن يېغىپ تۇرار جاسارەت، كۆكسىدىكى مېدالىلار مەرتلىكىدىن بېشارەت.

بېشارەت بەرمەك خەۋەرلەندۈرمەك، كۆرسىتىپ قويماق، ئايان قىلماق: ئۇنىڭ سالماق سۆز ـ ھەرىكىتى ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇرغان بىر ئىش توغرىسىدا ئاخىرقى قارارغا كېلىپ بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. ② ئىپادە بىلدۈرمەك، ئىشارەت قىلماق، ئىنكاس قايتۇرماق: ساھىبخانا يەنە ساقىيغا كۆز قىسىپ، لۇتپۇللا مۇتەلىلىپكە قۇيۇ، دەپ بېشارەت بەردى. * بىز تاغدىن ـ باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتۇق. ئۇلار كۆڭلىدىكىنى دېيەلمەي خىلى ئۇزاققىچە قىسىلىپ ئولتۇرۇشتى. مەن ئۇيقۇم كېلىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كېرىلدىم.

بېشارەتلىمەك سۆپ. ئالدىن كۆرىدىغان، كەلگۈسىدىكى ۋەقە ھادىسىلەر ھەققىدە ئالدىن خەۋەر بېرىدىغان: شېئىرىي تىل ئىدىيە ۋە ھېسسىياتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇش كېرەك؛ تىلىدىمۇ بېشارەتلىك ۋە ئىلھام بېرەرلىك ئاممىلار مول بولۇش كېرەك.

بېشىچە رەۋ. بېشى بىلەن، بېشى تەڭ بىلەن: ھارۇندىن ئۇچۇپ چۈشكەن بالا سۇغا بېشىچە كىرىپ كەتتى. ئادەملەردىن بېرى يۈگۈرۈپ كېلىپ بالىنى سۇدىن چىقىرىۋالدى. * تاھىر شۇ چاغدا باقىنىڭ «ھەرە چاقىقان يەرگە لاي سۈۋىسا ساقىيار ئىمىش» دېگەن سۆزلىرى ئېسىگە كېلىپ، پاتقاقلىققا ئۆزىنى بېشىچىلا تاشلاپتۇ.

بېشىچە كىرىپ كەتمەك ← **بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك.**

بېغىر (باغىر) ئى <ئانات> جىگەر.

بېغىر باسماسلىق ئۈي بولماسلىق، بىرگە ئۆتمەسلىك: ــ قىزلار، ــ دەيتتى ئۇ، ــ ئۇ مەندىن كىچىك، ياش بىر يەرگە بېرىپ، ئەمەن يۇراپ قالغاندا ساڭا بېغىر باسمايدۇ.

بېغىر رەڭ ← **جىگەر رەڭ.**

بېغىر قۇرتى <زوئول> قوي ۋە ئۆچكىلەرنىڭ بېغىرغا چۈشىدىغان بىر خىل زىيانداش قۇرت.

بېغىرتاق ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى، چوڭ ـ كىچىكلىكى كەپتەرگە ئوخشايدۇ، ئاغزى كىچىك، پۇتى قىسقا، بارمىقى ئۇچ بولىدۇ؛ دۇمبىسى جىگەر رەڭ، قارا يولۇق، باش تەرىپى سارغۇچ كۈل رەڭ، كۆكرىكى قارامتۇل كۈل رەڭ كېلىدۇ؛ ئوتلاقلاردا ياشايدۇ؛ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ.

بېغىش I ئى ① بىلەكنىڭ ئالقان بىلەن تۇتىشىدىغان ئۇگىسى: ئۇ بۇرۇۋاي دەستىسىدەك قۇۋۇشلىك قوللىرى بىلەن ھاياجان تەسىرىدە يېنىك تىترەۋاتقان چىمەننىڭ بېغىشلىرىنى تۇتتى. ② ئۇستىخان ۋە غولنىڭ تۇتىشىپ تۇرىدىغان ھەربىر ئۇگىسى: ئۇلار ئۇخلىغان چاغدا تېنىنى بېغىش ـ بېغىشلىرىدىن چېپىپ پارچىلىۋەتسىمۇ ھەرگىز ئويغانمايدۇ. ③ زىرائەتنىڭ ھەربىر بوغۇملىرىنىڭ تۇتىشىپ تۇرغان، مېۋىلەرنىڭ غولىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان جايى: ھەر تاۋۇز، ھەر تاۋۇز، ھەر بېغىشتا بىر تاۋۇز.

بېغىش II ئى. تۇغمەننىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازراق ئاشلىق، ئوغۇت: تۇغمىنىڭ تېگەر بولسا، بېغىشىنى قۇيدۇرما. ئاشقىدىن سۆز ئالساڭ، دۇشمىنىڭگە تۈيدۇرما.

بېغىشلاشماق «بېغىشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېغىشلانماق «بېغىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى يىلغا بېغىشلانغان شېئىر. * يىگىتلەرنىڭ بەزىلىرى ھاراق، بەزىلىرى زاكۇسكا كۆتۈرۈپ كىرىشتى. تۇنجى قەدەھ مۇھەممەتنىڭ مۇشۇ كوللېكتىپقا قوشۇلغانلىقىغا بېغىشلاندى.

بېغىشلىما ئى. بىرەر پائالىيەت، ۋەقە، چوڭ

قۇرۇلۇش، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ مۇۋەپپە-قىيىتىگە ئاتاپ ياكى تەبرىكلەپ يېزىلغان چاقىرىق، ئۈمىد ئىپادىلەنگەن كىرىش سۆز ياكى ھەر خىل قول يازما: يېڭى يىلغا بېغىشلىما. * رەئىس «ئىنجاق ئۆسمۈرلىرى گېزىتى»نىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلىما يېزىپ بەردى. * ھاشىر شىپال تاشلارغا، ھەيۋەتلىك دۇگلەك تۈۋرۈكلەرگە، قەھرىمانلار مۇنارىسىدىكى نەقىش سۈرەتلەرگە زور قىزىقىش بىلەن قارايتتى، سىلاپ باقاتتى. ماڭا يازما بېغىشلىمىلارنى ئوقۇتاتتى، ھېلىدىن-ھېلىغا ئۇنى-بۇنى سورايتتى.

بېغىشلىماق پ ① سەرپ قىلماق، تىكلەمەك، تەقدىم قىلماق، ئاتىماق: تۇردى ئاخۇن ئاكا پۇتۇن ئۆمرىنى ئەلنەغمە، مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن بېغىشلىغانىدى. ② بەخش ئەتمەك؛ بەرمەك؛ ئېلىپ كەلمەك: ھايات بېغىشلىماق. — دېرىزىدىن كىرگەن سالقىن شامال ھەببىگە راھەت بېغىشلىدى. * رادىئو كانىيىدىن شادىيانىغا ئۇرۇلۇۋاتقان قەشقەر راۋابىنىڭ يېقىملىق ساداسى كۆڭۈللەرگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى. ③ ئاتاپ يازماق: — مەن كلاسسىك شائىرلاردىن بىرنەچچىسىنىڭ گۈزەللەرگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرەي، — دەپ سەككاكنىڭ بىر غەزىلىنى ئوقۇپ بەردى ئىسھاق.

بېقىش «باقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىداش شەكلى.

بېقىش تاپماق ياخشى بېقىلماق، ياخشى كۈتۈلمەك؛ ئوبدان پەرۋىش قىلىنماق: — بۇ تېگى ساق مال ئىكەن، ئەگەر ياخشى بېقىش تاپسا تېز ئارىدا سەمرىپ، راۋۇرۇس ئات بولىدۇ، — دېيىشتى ئەتراپتا تۇرغانلار.

بېقىشتۇرماق «بېقىشماق» پېئىلى①نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساۋۇتىكام، ئوغلى ئادىلنى، ئاياغ مەھەللىدىكى ھاشىمكامنىڭ توي ئىشىغا بېقىشتۇردى.

بېقىشماق ① «باقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قاسىم دوختۇر، ساربخان ۋە ماشىنا ئەترىتىنىڭ بىر قىسىم كومانىدىر-جەڭچىلىرى قاۋۇللىنىڭ ئىككىنچى قېتىم ھوشىغا كەلگىنىنى كۆرۈپ، خۇشاللانغان ھالدا بىر-بىرىگە بېقىشتى. * مېھمانلار ئۆزئارا پاراڭلاشقاچ بىر-بىرىگە تەكەللۇپ بىلەن داستىخاندىكى مەزىلەرگە قىزغىن بېقىشتى. ② ياردەملەشمەك، ھەمكارلاشماق، قارا-شماق: پەخىردىن بىرقانچە ساۋاقداشلىرىنى باشلاپ كېلىپ، ياسىنكامنىڭ كېۋەز چاغلىمىغا بېقىشتى.

بېقىشىپ ئويناماق كۆز تاشلىشىپ، قاش ئېتىشىپ، بىر-بىرىگە قارىشىپ ئويىنىماق: مۇساجان بىلەن ئەلانۇر ئىككىسى بۇگۈنكى باراۋەتتە بىر-بىرىگە بېقىشىپ ئويىندى.

بېقىلماق «باقماق» پېئىلى «④⑤⑥⑦»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈلسۈمخان ئانا دوختۇر-خانىدا ياتقان مەزگىلىدە ياخشى داۋالاندى ۋە ئوبدان بېقىلدى. * قۇمۇل تەۋەسىدە ۋاڭغا قاراشلىق 18 تۈگمەن بار بولۇپ، ھەربىر تۈگمەندە 160 تىن توخۇ، ئۈردەك بېقىلاتتى. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يايلاقلىرىدا چارۋا مالىلار ھازىر ئاساسەن يەنىلا تەبىئەتكە تايىنىپ بېقىلۋاتىدۇ.

بېقىم ئى. بېقىلىش، پەرۋىش قىلىنىش: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولۇپتۇ.

بېقىمتۇل ئى. دىئال. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىقىدىكى رەڭ.

بېقىمسىز سۈپ. ياخشى بېقىلمىغان، ياخشى پەرۋىش قىلىنمىغان، قاراقسىز: بوۋاي: — ئۆتمۈشتە بالىلىرىم ئاچ-يالىڭاچلىقتا بېقىمسىز قېلىپ، ئۆمۈر سۈرەلمەپتىكەن، — دېدى، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قىزچاق: — ۋاي قويايلىچۇ، بۇرۇنقى ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرەكلىرى ئېقىپ كېتىدۇ، — دېگىنىچە بوۋايىنىڭ سۆزىنى بۆلدى.

بېقىندۇرغۇچى «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

بېقىندۇرغۇچى ئۇقۇم <لوگ> بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتىكى ئىككى ئۇقۇمدىن ھەجىم جەھەتتىدىن كەڭ ئۇقۇم.

بېقىندۇرماق «بېقىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارپىلىق جىلىغىسىغا يېقىلاشقاندا، بۇ كېچىنى بۇ يەردە ئۆتكۈزۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن فۇگۇەن قىزىنىڭ قەلبىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇش نىيىتىدە ئەسكەرلەرگە توختاشقا شەرەت قىلدى.

بېقىندۇرۇشماق «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېقىندۇرۇلماق «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېقىندى سۈپ. مۇستەقىل ۋە ئىختىيارىي ئەمەس: ئەركىن ۋە ئۆز ئالدىغا خوجىلىقى بولمىغان: بېقىندى دۆلەت. بېقىندى ئەل. * // بۇ خىل باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدە، كارخانىلار پەقەت مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ بېقىندىسىغا ئايلىنىپ قالدۇ. كارخانىلارنىڭ نىسپىي مۇستەقىل تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلىق ئورنى ئىنكار قىلىنىدۇ.

بېقىندى ئەل كۆرۈنۈشتە ئىگىلىك هوقۇقى، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش هوقۇقىي بولغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي جەهەتلەردە يەنىلا جاھانگىر دۆلەتنىڭ ئىلكىدە ياشايدىغان دۆلەت.

بېقىندىلىق ① ئى. ھەرقانداق ئىشتا، ھەرقايسى جەھەتتە مۇستەقىل ئىختىيارلىقى، ئەركىنلىكى ۋە ئۆز خوجىلىقى بولمىغان ھالەت: ھەرقانداق بىر يېڭى كەشپىيات بىلىمىزنىڭ يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى نامايەندە قىلىپ كەلدى، بېقىندىلىقنىڭ بۇگۈنگە قەدەر تېخى بايقالمىغان قالدۇقىنى كۆرسىتىپ كەلدى. ② سۈپ. بېقىندى ئورۇنداتۇرغان، بېقىندى ھالەتتىكى: بېقىندىلىق مۇناسىۋەت. بېقىندىلىق ھالەت.

بېقىندىلىق مۇناسىۋەت <لوگ> ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مۇناسىۋەت بولۇپ، بىر ئۇقۇم يەنە بىر ئۇقۇمنىڭ پۈتۈن ھەجمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى ئۇقۇم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلىدۇ.

بېقىنماق پ. ھەرقانداق ئىشتا، ھەرقايسى جەھەتتە باشقىلارنىڭ ئىختىيارىدا بولماق: بويسۇنماق: پۇچۇناي، ئەختەمگە — ئاۋۋال بىر سوئالىم بار، چوقۇم جاۋاب بېرىپېن. مۇھەببەت كىشىنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ، دېگەن توغرىمۇ؟ بېقىنىدۇ، دېگەن توغرىمۇ؟ — دېدى.

بېقىنىش «بېقىنماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمداش شەكلى.

بېقىنىشلىق سۈپ. بېقىنغان: فىزىكا، خىمىيە مادداللارنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئۇلارنى تۈزگەن مولېكۇللىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسى تەرىقىدە بېقىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئىزدەيدۇ.

بېكەت ئى <قاتنى> پويىز، ئاپتوبۇس قاتارلىق قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ يول ئۈستىدە توختاش ئۇچۇن بەلگىلەنگەن جايى، ئورنى: شوپۇر بېشىنى بىلىنمەس لىكشىتىپ قويۇپ، خوت يۆتكىدى — دە، توختىماي ئۇدۇل يۈرۈپ كەتتى. ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتىن ئۆتكەندە، يولۇچىلار چۇقان سېلىپ قېلىشتى. * ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ ئىدى. ئانا ئىشكىنىڭ بېقىنىدا سىقىلىپ تۇرۇۋالدى. ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتە توختىغاندا چۇشۇپ — چىققۇچىلار ئۇنى قىستاپ پۈتلىرىنى دەسسەپتەتتى.

بېكىتكۈزمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېكىتمەك پ ① قاپقاق ياكى ئىشكىنى، ئېچىلىپ — يېپىلىپ تۇرىدىغان ئوچۇق جايىنى ۋە نەرسىلەرنىڭ ئېغزىنى مەھكەملىمەك، ئېچىلىمايدىغان قىلماق: ئىسلاھاتتىن كېيىن، جۇڭگو قۇدرەت تاپتى، شۇنىڭ بىلەن ئۆگەنگەن يېڭىلىقلىرىمىز چەتتىن كىرگەن يېڭىلىقلارنى دۇمبالاپ چىقىرىۋېتىپ، دەرۋازىمىزنى بېكىتىپ، يەنە كونىلىقىنى ساقلاپ ياتتۇق. ② ئورناتماق: دېرىزە بېكىتمەك. ئىشىكنى ئوتقۇچ بېكىتمەك. ئۆيگە چىراغ بېكىتمەك. ③ پىلان، قارار، لايىھە، ئىش تۈرلىرىنى مۇزاكىرە

قىلىپ مۇقىمدىماق، توختاتماق: كوپىراتىپ رەھبەرلىكى يىلىنىڭ بېشىدىلا ۋەزىپىسىنى ھەربىر پۈل مۇئامىلە خادىملىرىغچە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، مۇكاپاتلاش-جازالاش تۈزۈمىنى ئېنىق بېكىتىپ، سوتسىيالىستىك مۇسابىقىنى قانات يايدۇردى. ④ بەلگىلىمەك، قارارلاشتۇرماق: ناھىيىلىك پارتكوم ئۇنى يەنە بىرمەزگىل خىزمەت جەريانىدا ياخشى ئويلىنىشقا قالدۇردى. گۇڭشې پارتكومى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ پىكرى بويىچە ئۇنى ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى.

بېكىتىشمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئابدۇكېرىم باشلىق بىرقانچە يەكىكە تىجارەتچىلەر شەھەرلىك يېنىك سانائەت ئىدارىسى بىلەن خېرىدارلارنى ھەر خىل يېڭى پاسوندىكى ئاياغ كىيىم بىلەن تەمىنلەش ھەقىقىدە ئۆزئارا توختام بېكىتىشتى.

بېكىتكىلىك سۈپ. بېكىتىلگەن، بېكىتىپ قويۇلغان؛ تاقالغان؛ يېپىلغان: سۇ ۋە ئوزۇقلۇققا موھتاج بەزى نامرات‌لارنىڭ ئىشىك ئېچىپ چىققىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپىنچە ئۆيلەرنىڭ ئىشكى تېخى ئېچىدىن مەھكەم بېكىتىگلىك ئىدى. * ئاۋاز چىقىۋاتقان جايىنىڭ ئىشكى بېكىتكىلىك ئىدى.

بېكىتىلمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاق تۇغۇلۇپ ئۇچ كۈن بولغاندا، ئونىڭغا قويۇلىدىغان ئىسىم بېكىتىلدى. * ئاپتونوم رايونلۇق 5-نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4-يىغىنى غەلىبىلىك يېپىلدى. يېڭى يىل باشلاندى، چوڭ ئىشلار بېكىتىلدى.

بېكىشمەك پ. دىئال. پۇتۇشمەك.

بېكىمەك پ. چىڭماق؛ مۇستەھكەملەنمەك.

بېكىندۈرمەك «بېكىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېكىنمە سۈپ. تاقالغان، مۇناسۇەت ئۈزۈلگەن: ئۆزاق ۋاقىتتىن بۇيان بېكىنمە ھالەتتە تۇرۇپ كەلگەن شىنجاڭنىڭ ئىشكىنى سىرتقا يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېچىۋېتىش، رايونىمىز ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى.

بېكىنمەك ① «بېكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② يوشۇرۇنماق، سۇقۇنماق: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئەزىمەتلەر ئاشۇلارنىڭ چاڭ-توزانلىرىغا ئارىلىشىپ يۈگۈرۈپ، قارا دۆڭ بىلەن شەھەر ئارىلىقىدىكى «شىخو كۆۋرۈكى»گە يېتىۋالدى ۋە ئۇنىڭ ئاستىغا بېكىنىۋالدى.

بېكىنمىچىلىك ئى. بىرەر دۆلەتنىڭ تاشقى سىياسىتىدىكى چەتنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەر-ذىكى يېڭىلىقلىرىنى قوبۇل قىلمايدىغان، ئۆزىنىڭكىنىمۇ سىرتقا چىقارمايدىغان بىر خىل بىر ئىزدا تۇرۇۋېلىش نۇقتىئىنەزىرى، ئىدىيەسى: جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 3-ئۇمۇمىي يىغىنىدا «بېكىنمىچىلىك قىلماسلىق كېرەك، بېكىنمىچىلىك قىلغاندا، دۆلەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدۇ،» دەپ ئېنىق بېكىتىلگەنىدى.

بېڭلۇڭ ئى <ئىرق> ← **بېڭلۇڭلار.**

بېڭلۇڭ تىلى <تىل> بېڭلۇڭلار قوللىنىدىغان تىل.

بېڭلۇڭچە ① سۈپ. بېڭلۇڭ تىلى ۋە يېزىقىغا مۇناسۇەتلىك، ئائىت: بېڭلۇڭچە كىيىم. ② ئى. بېڭلۇڭ تىلى: سەن بېڭلۇڭچىنى بىلەمسەن؟

بېڭلۇڭلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، يۈنىنەنگە جايلاشقان.

بېگەن ئى. تېغى دەستىسىگە نىسبەتەن كۆندىلەك ئورنىتىلغان، ياغاچچىلىقتا يوغان ياغاچلارنى قىر چىقىرىپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تېغىلىق سايمان، يوغان چاپا چوت.

بېگەنىدە بۇرۇت ئالىدىغان ← **يېكەندە بۇرۇت ئالىدىغان.**

بېگېموت ئى[ر] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. ئۇنىڭ تېنى چوڭ، بېشى يوغان

ۋە تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە كېلىدۇ؛ ئېغىزى كەڭ ھەم چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، تېرىسى قېلىن بولىدۇ؛ تۈكلىرى بولمايدۇ، تېرە رەڭگى قارا قوڭۇر كېلىدۇ؛ كۆپ ۋاقىتلاردا سۇدا ياشايدۇ، ئادەتتە بېشىنى سۇ يۈزىگە چىقىرىپ تۇرىدۇ؛ ئافرىقىدىن چىقىدۇ.

بېل ئى [ر] <ئېل> ئېلېكتر ئىلمى ۋە ئاۋاز ئىلمى (ئاكۇستىكا)دە قۇۋۋەتنى ياكى قۇۋۋەت زىچلىقىنىڭ نىسبەت قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل بىرلىك. بۇ نام تېلېفوننى ئىختىرا قىلغۇچى بېل (A·G·BELL)نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

بېلەت ئى [ر] بىرەر نەرسىدىن قانۇنىي پايدىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە، مەتبەئىدە بېسىلغان ياكى يېزىلغان قەغەز: ئاشلىق بېلىتى. رەخت بېلىتى. كىنو بېلىتى. گۆش بېلىتى. ماشىنا بېلىتى.

بېلەتچى ئى. كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا تاماشىبىنلارغا؛ ئايروپىلان، پويىز، ماشىنا قاتارلىقلاردا سەپەر قىلىدىغان يولۇچىلارغا بېلەت ساتىدىغان ۋە بېلەتنى تەكشۈرىدىغان خادىم: كوچا ئاپتوبۇسى ئاخىرقى بېكەتكە يېتىپ كېلىشكە ئاز قالدى. بېلەتچى يىگىت قائىدە بويىچە ھەربىر ئادەمنىڭ بېلىتىنى تەكشۈرۈشكە باشلىدى. نۆۋەت مەن بىلەن قاتارلىشىپ ئولتۇرغان بىر قىزغا كەلدى.

بېلەتسىز سۈپ. بېلەتتىن پايدىلانماي ئېلىشقا بولىدىغان، بېلەت كېرەك قىلىنمايدىغان: بېلەتسىز گۆش. بېلەتسىز ئۇن. * ئۇرۇمچى شەھەرلىك پېمەكلىكلەر شىركىتى بۇ يىل پېچىنىنىڭ تۇرىنى كۆپەيتىپ، سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، بېلەتسىز پېچىنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنى نۇقتىلىق ھالدا تەمىنلىدى.

بېلىجان ئى. كىچىك بېلىق، بېلىق بالىسى: ئەخمەتجان قۇرۇق قاپاقنى كۆل بويىغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى تاشلاپ بەرگەن ئۇششاق نان پارچىلىرىنى بېلىجانلارنىڭ قانداق ئېلىپ قاچقانلىرىغا زوق بىلەن قاراپ ئولتۇراتتى.

بېلىق ئى <زوئول> ① سۇدا ياشايدىغان ئومۇرتقىلىق ھايۋان. ئۇنىڭ بەدەن تېمپېراتۇرىسى سىرتقى مۇھىت تېمپېراتۇرىسىغا ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ؛ تېنى ئادەتتە ياپىلاق كېلىدۇ، سىرتىدا قاسىرىقى ۋە ئۆزگۈچى چوڭچوسى بولىدۇ؛ ساقاق ئارقىلىق نەپەسلىنىدۇ؛ تۇرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، كۆپلىرىنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى بېلىق يېلىمى ئىشلەشتە ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ② شۇ ھايۋاننىڭ گۆشى: قورۇلغان بېلىق. بىز بۈگۈن بېلىق بىلەن گاكىيەن يېدۇق.

بېلىق سىرتى ① بېلىقنىڭ دۈمبە قىسمى. ② كۆچمە. بېلىقنىڭ دۈمبىسىگە ئوخشاش تەدرىجى پەسەيگەن، بېلىقنىڭ دۈمبىسىگە ئوخشايدىغان شەكىل: تامنىڭ ئۈستىنى بېلىق سىرتى قىلىپ قويسا يامغۇر توختاپ قالمايدۇ.

بېلىق قاسىرىقى <زوئول> بېلىق تېنىنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى تەڭگىچە ماددا. ئۇ ئارقىلىق بېلىق يېلىمى ئىشلەشكە بولىدۇ.

بېلىق كاۋىپى بېلىق گۆشىدىن ئېتىلگەن كاۋاپ. بۇ خىل كاۋاپ پاكىز ئادالانغان بېلىقنى جاكىيۇ، ئاچچىقسۇ، تۇز، كاۋاۋىچىن، چانالغان سۇگېپىياز ۋە سامساقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بىر سائەت قويغاندىن كېيىن، پۇرچاق ئۇنىغا مىلەپ دۇخوپكىغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ.

بېلىق كۆزى ① بېلىقنىڭ كۆزى. ② كۆچمە. لىق، لىقمۇلىق، قاچىنىڭ گىرۋىكى بىلەن تەڭ (بولۇپمۇ ھاراق ھەققىدە): بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيماق. دىلمۇرات، ئەسقەرگە: — قۇرۇق گەپنى قوي؛ ماۋۇنى گۇپپىدە كۆتۈرۈۋەتكىنە، بېلىق كۆزى قۇيدۇم، بېلىق كۆزى! تارىخ ـ پارىخ، جۇغرافىيە ـ پۇغرافىيە دەمسىنا؟ ئۇنى سويمىز دېگىنە؛ ياش چېغىدا ئويناي، قاچان ئويناي دۇكشى، قانداق دېدىم، — دېدى ئۆزىچە مەمۇن

بولغان هالدا.

بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيماق لىق تولدۇرۇپ، لىپمۇلىپ قۇيماق: ئابدۇرىشت، ئۆزىنىڭ تاسادىپىي توي مەرىكىسىدە بىللە ئولتۇرۇپ قالغان قوشنىسىغا: — هە، قېنى، كۆڭلىمىزدىكى چىگىشلەرنىڭ يۈيۇلۇپ كېتىشى ئۈچۈن بىر رومكا كۆتۈرەيلى، — دېگىنىچە بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيۇلغان چوڭ رومكىدىكى هاراقنى سۇندى.

بېلىق يېلىمى <خىم> بېلىق سۆڭىكى، بېلىق پۈۋكى ياكى بېلىق قاسىرىقى سۇدا قاينىتىلىپ تەييارلىنىدىغان يېرىم سۇزۇق هالەتتىكى قاتتىق جىسىم. ئېرىتىلسە يېپىشقاقلىقى ناهايىتى كۈچىيىدۇ، ئادەتتە يېپىشتۇرغۇچى ماددا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ، يەنە فوتو سۈرەت قەغىزىنى ئىشلەشتىمۇ پايدىلىنىلىدۇ.

بېلىق يىلى <ئاستر> 12 مۆچەلنىڭ بىرى يەنى مۆچەل يىل هېسابىدىكى 5-يىلنىڭ نامى.

بېلىقئالغۇچ ئى [بېلىق+ئالغۇچ] <زوئول> ← **قارنا.**

بېلىقچى I ئى <زوئول> **چايكا.**

بېلىقچى ئۇردەك <زوئول> ئۇردەكنىڭ بىر خىلى. قانىتىنىڭ ئۇستى كۆك، كۆكسى ئاق، بوينى قارا بولىدۇ، سۇدىن بېلىق تۇتۇپ ئوزۇقلىنىدۇ.

بېلىقچى II ئى. بېلىق بېقىش، بېلىق تۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم: بېلىقچىنىڭ كۆنى سۇدا (ماقال). — مەلۇم بىر ئەزىم دەريا بويىدا بىر بېلىقچى ياشايدىكەن. بېلىقچى هەر كۈنى دەرياغا ئىككى قېتىم تور سالىدىكەن.

بېلىقچىلىق ئى. بېلىق بېقىش، بېلىق تۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى؛ ئىشى: — بۇ گېپىڭ جايىدا مەنسۇر، بۇ يەرلەردە دېھقانچىلىق قىلىشنىڭ هاجىتىمۇ يوق. ماڭا قويۇپ بەرسە، بېلىقچىلىق، توخۇ-ئۇردەك، قوي-كالا قېرىمسى قاتارلىق نەرسىلەرگە ئاجرىتىمەن، — دېدى ئاسىم روهلىنىپ. * بۇرۇن-بۇرۇندا بىر شەهەردە بىر بېلىقچى ياشىغانىكەن. ئۇنىڭ بالىلىرى كۆپ، هال-ئۇقتى ناچار ئىكەن. يىغلاپ-قاقشاپ بېلىقچىلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، تورغا ناهايىتى يوغان، تېرىسى بەكمۇ چىرايلىق بىر بېلىق چۈشۈپتۇ.

بېلىقدان ئى. ئىچىدە بېلىق بېقىلىدىغان ئەينەك قاچا: چاۋار، جوزىنىڭ قېشىغا كېلىپ بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ قاتتىق-قاتتىق شورىدى ۋە كېرىمدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، تەكچىگە قويۇلغان بېلىقدانىدىكى رەڭمۇرەڭ بېلىقلارغا بىرپەس قاراپ تۇردى.

بېلىقسىمان سۈپ. بېلىققا ئوخشايدىغان، بېلىق شەكىللىك: بېلىقسىمان قۇش.

بېلىقگۈل ئى [بېلىق+گۈل] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرماقلىرى تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ تارىلىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى ئومۇم گۈل رېتىگە كىرىدۇ، رەڭگى سېرىق؛ غوزىسى تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ؛ تېنىنىڭ يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ. ئۇ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ ياللۇغنى يوقىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولىغا ئىگە.

بېلىقلېشى ئى [بېلىق+لەش+ى] <بوت> يار-لىقىتوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئىنچىكە هەم ئۇزۇن بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۆمۈنسىمان بولۇپ، ئايلانما هالەتتە ئۆسىدۇ؛ گىرۇەك-لىرىدە هەرە چىشىغا ئوخشاش ئىنچىكە چىشلىرى بولىدۇ؛ گۈلى كىچىك بولۇپ، سۇس سۆسۈن رەڭدە ئېچىلىدۇ؛ بىر جىنسلىق تۈپكە كىرىدۇ.

بېلىقئوتى ئى [بېلىق+ئوت+ى] <بوت> بېلىق ئوتى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاتلىق سۇدا ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى لېنتا شەكىلدە بولۇپ، سېپى

بولمايدۇ؛ غولى ئىنچىكە ئۈزۈن كېلىدۇ؛ كۆپىنچە بېلىق باقىدىغان قاچىلاردا زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە ئۆستۈرۈلىدۇ.

بېمول ئى [ر] <مۇز> ← **چۈشۈرۈش بەلگىسى.**

بېنەپتە ئى [ئە+پ] جان ت ← **بېنەپتە كۈنى.**

بېنەپتە كۈنى نۆۋەت بىلەن بازار بولىدىغان قوشنا يېزا بازارلىرىدا ھەپتىنىڭ بازار بولمايدىغان كۈنلىرىگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بېنزىل ئى[ر] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ بىر خىلى، ئورگانىك خىمىيىدە بىرىكىش بىرلىكى دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا ئۇ «بېنزىل» دەپ ئاتىلىدۇ.

بېنزىن ئى [ر] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ ئارىلاشما سۇيۇقلۇقى، نېفىت دىستىللىگەندە، تەخمىنەن 40°C — 200°C بولغان قايناش ئۇقتىسى دائىرىسى ئىچىدە ئايرىۋېلىنىدۇ، ئاسان پارغا ئايلىنىدۇ. يېنىش نۇقتىسى بەك تۆۋەن بولغاچقا، ئىچىدىن يانىدىغان دۆنگاتېلىلارنىڭ يېقىلغۇسى ۋە ئېرىتكۈچى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

بېنزىن ماتور <ماشىن> بېنزىننى يېقىلغۇ قىلىدىغان ئىچىدىن يانىدىغان دۆنگاتېل.

بېنزول ئى [ر<لات] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىسى، مولېكۇلا فورمولىسى C_6H_6، رەڭسىز خۇش پۇراقلىق سۇيۇقلۇق؛ يېنىش نۇقتىسى تۆۋەن بولۇپ ئاسان پارلىنىدۇ؛ تاشكۆمۈر مېيى ھەم نېفتىتىن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ؛ سانائەتتە يېقىلغۇ، ئېرىتكۈچى ۋە پۇراقلىق ماتېرىيال قىلىنىدۇ، ئورگانىك سىنتېزنىڭمۇ مۇھىم خام ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

بېنزوي ئى [ر<لات] <خىم> ← **بېنزوي كىسلاتا.**

بېنزوي كىسلاتا <خىم>ئو رگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_7H_{602}، ئاق رەڭلىك كرىستال. ماسسىسى يېنىك، دېزىنفېكسىيىلەش، چىرىتىش ۋە مۇداپىئە كۆرۈش رولىغا ئىگە، مېدىتسىنىدا تەمرەتكە، يۇتقۇنچاق ياللۇغى ۋە بۇرۇن ياللۇغى قاتارلىقلارنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

بېھى ئى [پ] <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە يومىلاق، ئارقا تەرىپىدە زىچ ئۆسكەن تۈتىتى بولىدۇ؛ گۈلى سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭدە؛ مېۋىسى خۇش پۇراقلىق، تەمى چۈچۈمەل بولۇپ، مۇرابا قاينىتىشقا ياكى دورا ياساشقا بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

بېھى دۇملىمىسى پاكىز سۇرتۇپ، قاسقان ياكى جىمبىلدە دۇملەپ، ھورداپ پىشۇرۇلغان بېھى.

بېھى مۇرابباسى بېھى مېۋىسىدىن ياسالغان مۇرابا.

بېھىش ئى [پ] <دىن> ← **جەننەت.**

بېھىلىك ① سۇپ. بېھى ئۆسكەن، بېھىسى بار، بېھى سالغان: بېھىلىك پولۇ. بېھىلىك باغ. بېھىلىك مەھەللە. ② ئى. بېھى دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي.

بېيجىڭ ئى [خەن] دۆلىتىمىزنىڭ پايتەختى.

بېيجىڭ شەرتنامىسى <تارىخ> 1860-يىلى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە ئىككىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشىنى ئاياغلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن چىڭ ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ بېيجىڭدا ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە. چارروسىيە ھۆكۈمىتى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ بېيجىڭنى ئىشغال

فىلىشتكى ھەربىي بېسىمدىن پايدىلىنىپ، چىك ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ شۇ يىلى 11-ئاينىڭ 14-كۈنى ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامىسىنى بۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ.

بېيجىك ۋاقتى <ئاستر> دۆلىتىمىزنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى. ئۇ شەرقىي ئۇزۇنلۇق «120°»لۇق مېرىدىئانىنى ئۆلچەم قىلغان خەلقئارا 8-ۋاقىت رايونى ھېسابلىنىدۇ.

بېيىت ئى [ئە] <ئەد> ① ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان ياكى ئېيتىلغان ئىككى مىسرالىق نەزمە. ② شۇ ژانىردا يېزىلغان شېئىرىي پارچە.

بېيىتماق «بېيىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كوپېراتىپلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يەرلەرنى ھۆددە بېرىش سىياسىتى دېھقانلارنى بېيىتتى. * ھەجەر ئاچا بۇ سۆھبەتنىڭ مەزمۇنىنى ئۆزىنىڭ ئانىلارچە كۆڭلى ۋە ئارزۇلىرى بىلەن تېخىمۇ بېيىتىپ، گۈلباھارغا يەتكۈزگەنىدى.

بېيىتىلماق «بېيىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېيىشماق «بېيىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېيىماق پ ① بايلىققا، دۆنياغا، دۆلەتكە ئىگە بولماق: 3-ئۇمۇمىي يىغىندىن كېيىن تارباغاتاي ۋىلايىتىدە ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ئىنتايىن تېز بولدى؛ دېھقان-چارۋىچىلار بارغانسېرى بېيىدى. ② مۇكەممەللەشمەك، يېتىلمەك، تەرەققىي قىلماق: بىزنىڭ خەلقىمىز ئەزەلدىن سەنئەت بىلەن بىللە ياشاپ كەلگەن، سەنئەتنى ئۆزىگە ئاش-نانىدەك مەنىۋى ئوزۇق قىلىپ كەلگەن خەلق، بىزنىڭ سەنئىتىمىز ئۆسىدۇ، بېيىيدۇ. ③ كۆپلەپ يىغىلماق، توپلانماق: ئىشلىگەنسېرى تەجرىبىمىز بېيىدى.

بېئارام رەۋ [پ] ئارامى، خاتىرجەملىكى يوق، ئەنسىز؛ تىنىچ، خاتىرجەم ئەمەس: قۇددۇس كېتەر ۋاقتىدا قەلبىنۇرنى قايتا ئويغىتىپ، بېئارام قىلىپ يۇرمەسلىك ئۈچۈن، دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ كەتكەنىدى. * ھەسەن ئولتۇرۇش يېرىملاشماستىن غىپپىدە قايتىپ چىقىپ، ئۇدۇل بۇ تەرەپكە چاپتى. يېرىم يولغا كەلگەندە، قىزىنى بېئارام قىلغۇسى كەلمەي كەينىگە ياندى. * كەلتۇر ئەي ساقى دەرھال ماموتقا جام، بولدى ياۋ قەستى بىرلە دىل بېئارام.

بېئارام بولماق تىنچلىقى، خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك: ياسىن خوجا بېئارام بولغان ھالدا گىلەم ئۈستىدە توختىماي ماڭاتتى، قوللىرىنى ئۇۋۇلايتتى ۋە ئىنسىنىڭ جاھىلانە ئەخمەقلىقىدىن رەنجىيتتى.

بېئارام قىلماق ئارامسىنى، تىنچلىقىنى، خاتىرجەملىكىنى بۇزماق؛ خاتىرجەمسىزلەندۇرمەك: — بىمەنە بىرۋاقتتا كېلىپ، سىلىنى بېئارام قىلىپ قويىدۇمۇ نېمە شاكىيۇ ئاكا، — دېدى باستىن. * مەتنىيازنىڭ يۈمشاق تېنىگە چاۋار-چاتقاللار پېتىپ، بىزەك چىۋىنىلەر بولسا، ئۇ يېنىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بېئارام قىلىۋەتتى؛

بېئارامچىلىق ئى. بېئارام قىلىدىغان كەيپىيات ۋە ئەھۋال: ئۇ بىردەم يېتىپلا يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ ياق، بۇ ياقنا ماڭاتتى. ئەنە شۇنداق بېئارامچىلىقتا كېچە سائەت ئىككىدىن ئېشىپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا بىر كىشى ئىشىكنى چەكتى.

بېئارامىلانماق پ. تىنچلىقى، خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق؛ خاتىرجەمسىزلەنمەك؛ بېئارام بولماق: ئۇ لېتىپنى ھەقمۇ-ھەق ياخشى كۆرەتتى، شۇڭا ئاجرىشىپ كېتىشكە كۆڭلى زادى ئۇنىمايتتى. ئۇ بىئارامىلىنىپ ئۇخلىيالمىدى.

بېئارامىلىق ئى. ئەنسىزلىك، ئارامسىزلىق، خاتىرجەمسىزلىك: ئىشخانا ئىچىنى جىمجىتلىق قاپلىدى. نېمەت بېئارامىلىق ئىچىدە قالدى. * لەيلىگۈلگە «سوراققا ئېلىپ كېتىلگەن مەھبۇس قايتمايدۇ، ئۆلۈتۈرۈشۈۋېتىدۇ» دېگەن دەھشەتلىك سۆز قاتتىق بېئارامىلىق ئېلىپ كەلگەنىدى.

بېئارمان سۈپ [پ] ← **ئارمانسىز**: گۈل-چېچەكلىك يېيىيىگى دۇنيا، بەخىش ئەتكەن

ئېلىمگە باھار. ئېچىلغان گۈل باغدا بىئارمان، تاغ ـ داللار تۇس ئالغان رەڭدار.

بىئەپ سۈپ. ← **ئەپسىز:** رابىخانىڭ يەنە خۇيى تۇتىتى، گەپ قىلاي دېۋىدىيۇ، سورۇننى بىئەپ ھېس قىلدى.

بىئەجەل سۈپ [پ+ئە] ئەجەل يەتمەس ـ تىن، ۋاقتى توشماي، ۋاقتسىز: ــ ئاپا، ئويلىغىنا، قانخورلاردىن قىساس ئالماي قانداقمۇ تۇرالايمىز؟ ئۇلار ماڭا نېمە كۈنلەرنى سالمىدى، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تۇرمىلەردىكى ئازاپلىرىنى، بىئەجەل ئۆلۈملىرىنى ئاڭلىدىڭىزغۇ؟ ــ دېدى قىز ئانىسىغا يېلىنىپ.

بىئەدەب سۈپ [پ+ئە] ← **ئەدەبسىز:** نېمە ھەقىقىڭ بار، مەندىن سوراشقا؟ مەندەك كىشىنىڭ يولىن توراشقا؟ مەندۇرمەن سېنىڭ چوڭ پادىشاھىڭ، سەن بىئەدەبنىڭ كۆپتۈر گۈناھىڭ.

بىئەدەبلىك ئى ← **ئەدەبسىزلىك:** ھاشىم يېڭى تونۇشنىڭ بىئەدەبلىكىنى كەچۈردى، ئىككىسى دوست بولىدى. شۇنداق قىلىپ ھاشىم ئۇنىڭ مېھمىنى بولۇپ بىللە ئۆيىگە كەتتى. * ــ ئۇلار بىزنى شۇنچىۋالا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋاتقان يەردە، بىز بىئەدەبلىك قىلساق بولماس، ــ دېدى ئاكىسى.

بىئەقىل سۈپ [پ+ئە] ← **ئەقلسىز:** ــ ئەي بىئەقىل! خەير. ئۆزەڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭمۇ قىلدىڭ. ئەمدى مەڭگۈلۈك ئايرىلدۇق، ــ دەپتۇ يىگىت ۋە دەرھال بىر ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپ غايىب بوپتۇ.

بىئەيىب سۈپ [پ+ئە] يېزىت ← **ئەيىبسىز:** مەن بۇ ئىشتا بىئەيىبمەن، بىخەۋەر. ئەپۇ قىلغىن ئادىل قىلساڭ سەن ئەگەر. مەن زەئىپ بىچارىدە يوقتۇر گۇناھ، سۆزلىرىمنىڭ راستلىقىن بىلگەي خۇدا.

بىباش سۈپ. يېزىت ① بېشى، كاللىسى يوق؛ باشسىز. ② كۆچمە. باش بەرمەيدىغان، گەپكە كىرمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئۆز بېشىمچە: جىن ـ شەيتان پۈتىدا مەڭگۈلۈك كىشەن، ئەتىكى دۇنيادا كۆرۈنمەس ئىزى. ھەر تامان ئۆزىمەن بىباش قېيىقتەك، بوراندا دولقۇنلار ھايات دېگىزى.

بىباھا سۈپ[پ] ① باھاسىغا يەتكىلى بولمايدىغان، ئىنتايىن يۇقىرى باھالىق، بەك قىممەتلىك: دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام، ياردىن خۇش خەۋەر كەلدى. ئالتۇن قەلەم ئىزىدىن بىباھا گۆھەر كەلدى. * ئاھا، مۇقام، كۈيلەرنىڭ شاھسەن، خەلقنىڭ بىباھا تاجىسەن، قان ـ تەرىسەن، ئارزۇسەن، تىلەكسەن! گۈپۈلدەپ توختىماس يۇرەكسەن!

بىبەھرە سۈپ [پ] يېزىت ← **بەھرىسىز:** قۇتسىقۇزۇش بۇرچۇم مېنىڭ بىبەھرە زىنداندىن ئۇنى، بۇ تىلەككە يەتمىگۈنچە ئۇخلىمايمەن بىر تۇنى.

بىپايان سۈپ [پ] ① پايانى، ئاخىرى، چېگراسى، چېكى يوق؛ چەكسىز، پايانسىز: يۇلتۇزلار ھېسابسىز، ئالەم بىپايان، ۋەلېكىن يۇلتۇزدىن كۆپ شېئىر ـ قوشاق. شائىرلار بارمىدۇ قوشاق قاتمىغان، ۋەتەنگە قەلبىدىن باغلاپ ئىشتىياق. * كۆرۈنەر گويا كى شېشىدەك سۈزۈك، كەڭ ئالەم بوشلۇقى بىپايان ئاسمان. كۆرۈنەر ھەيۋەتلىك ئىلى دەريا سى، تىنىمسىز شاۋقۇنلاپ ئاققان.

بىپەرداز سۈپ [پ] ← **پەردازسىز:** ئاناڭنى داداڭغا بىپەرداز كۆرسەتمە (ماقال).

بىپەرۋا سۈپ [پ] ① ھېچ نەرسىگە دىققەت قىلمايدىغان، پەرۋاسىز، بىغەم: ئەلا شۇنچە سوغۇق ۋە بىپەرۋا كۆرۈنۈشكە تىرىشسىمۇ گۈزەللىكى ئەلانىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنىدى. ② نەرسىگە، ئىشقا ئېتىبارسىزلىق، سوغۇققانلىق بىلەن قارايدىغان: قايغۇرۇشنى ۋە جان كۆيدۈرۈشنى بىلمەيدىغان: پارتىيە ئەزالىرى بىرەر مەسىلىگە يولۇققاندا بىپەرۋا بولماسلىقى، سەگەك تۇرۇشى لازىم.

بىپەرۋالىق «بىپەرۋا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يېگىت ھامان قىزنىڭ نازۇك سىرلىرىغا بىپەرۋالىق بىلەن جاۋاب بېرەتتى. * ئۇرۇش ۋاقتىدا ھەرقانداق بىپەرۋالىق دۇشمەنگە پايدىلىق.

بىپەرۋالىق قىلماق بىرەر ئىش ياكى نەرسىگە ئېتىبار بەرمەي، ئېھتىياتسىزلىق قىلماق، سەل قارىماق: يېزا ئىگىلىكىدە مەيلى تېرىم، مەيلى يېغىم، مەيلى پەرۋىش ئىشلىرى بولسۇن، ھېچقايسىسىدا بىپەرۋالىق قىلىشقا بولمايدۇ. * تۆپتۈز چوڭ يولدىمۇ ئورا بولامدىكەن، دەپ بىپەرۋالىق قىلمىغان بولسا، ھەرگىز ناكار بولمىغان بولاتتى!

بىسپەم سۈپ [پ+ئە] ← **پەمسىز**: ناسىر بۇغدايىنى سۇغاردىم دەپ ئىككى مو يەرنىڭ بۇغدىيىغا لاي ياتقۇزۇۋاتقانىدى، ئۇنىڭ بۇنداق بىسپەم گۆدەكلەرچە قىلىقىغا ھەممە ئادەم غەزەپلەنىدى.

بىپەملىك «بىپەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىپەيز سۈپ [پ+ئە] پەيزى، كۆركى يوق، روھ ۋە دىلىنى سۆيۈندۈرمەيدىغان؛ پەيزسىز: ئۇ يەر جىمجىت، بىپەيزى بولۇپ، ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، يامغۇر ياغىدىغاندەك تۇراتتى.

بىتاب [پ] سۈپ. بىرەر كىسەللىك بىلەن ئاغرىغان؛ ئاغرىق، كېسەل: ئۇ بىرنەچچە كۈن-گىچە ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى، سۈرۈشتۈرگۈچىلەر ئۇنىڭ تۇيۇقسىز بىتاب بولۇپ، يېتىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. * خاسىيەتسىزلىك بىتاب ياتقان ئادىمى ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىغان ھارۋىدىن قىزىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدى.

بىتاب بولماق بىرەر كىسەللىك بىلەن ئاغرىماق؛ كېسەل بولماق: مەسۇدىخان بىتاب بولۇپ قالغاچقا، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن.

بىتابلىق «بىتاب» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بېشىڭ ياستۇقىغا يەتكەندە ئەگەر دوست قېلسا چىن يارەدەم، جاسارەت — كۆچىكە تولغاي تەن، بىتابلىق سەزمىگەي ئادەم.

بىتاقەت سۈپ [پ+ئە] تاقەتى يوق، سەۋر — تاقەت قىلالمايدىغان، تاقەتسىز، چىدامسىز: بىتاقەت ئادەم. * باسىت قولىنى ئارقىغا تۇتقىنىچە يىغىن مۇنبىرىگە چىقتى، تۆۋەندىكى بىتاقەت كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى.

بىتاقەت بولماق ① تاقەتىنى يوقاتماق، تاقەتسىزلەنمەك: قاچقۇن شۇنىڭدىن كېيىن بىرئاز بىتاقەت بولۇپ بوۋاينىڭ ئورۇق قوللىرىنى ئالىقىنىغا ئالدى. ② تاقەتى تاق بولماق، ئىنتىزار بولماق: روزىخان كۈندە يولغا قاراپ بەكمۇ بىتاقەت بولۇپ كەتكەنىدى.

بىتاقەتلەنمەك بىتاقەت بولماق، تاقەت قىلالماي قالماق، تاقەتسىزلەنمەك: — ھوي، سىڭلىم، كىچىكىنە توختاپ تۇرۇڭ، — دېدى ساقچى بىتاقەتلىنىپ، چۈنكى ئۇ كېتىپ قالسا، «سىر»نىڭ يېرىمى ئۇزۇلۈپ قالاتتى — دە، بىرنەچچە ۋاقىتلىق رازۋېتكا بىكار بولاتتى.

بىتاقەتلىك «بىتاقەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەركىن قاپقىنى سېلىپ، بىتاقەتلىك بىلەن ھە دەپ قىمىرلايتتى.

بىتەخىر سۈپ [پ+ئە] بېزىت. كېچىكتۈرمەي، تەخىرسىز: مانا شۇ قەشقەرلىقلار يەڭدى ئاخىر، ئىچىلدى دەرۋازىلار بىتەخىر. بوشاندى نەچچە ئون مەھبۇس ھامانە، كېرىمدىن يوق ئىدى لېكىن نىشانە.

بىتەرەپ سۈپ [پ+ئە] ھېچقايسى تەرەپكە يان باسمايدىغان، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلمايدىغان؛ ئىككى ئوتتۇرىدا: بىتەرەپ پوزىتسىيە. بىتەرەپ دۆلەت.

بىتەرەپ بولماق ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي، ئىككى ئوتتۇرىدا تۇرماق.

بىتەرەپ تۇرماق ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي تۇرماق: غوجا مانا مۇشۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ كىرىشتۈرۈپ تېرىش مەسلىسىدىكى مۇنازىرىدە بىتەرەپ تۇرغانلىقتىن ئىچىدە خۇشال بولدى.

بىتەرەپ دۆلەت ① خەلقئارا ئۇرۇشلاردا بىتەرەپ سىياسەت يۈرگۈزىدىغان ۋە قوللانغان، ئۇرۇشقۇچى دۆلەتلەرنىڭ ھېچقايسىسىغا بولمىسا دۇشمەنلەشمەيدىغان، ھېچقايسىغا ياردەم بەرمەيدىغان دۆلەت. ② خەلقئارا

شەرتنامىلارنىڭ كاپالىتى تۈپەيلىدىن مەڭگۈ باشقا دۆلەتلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمايدىغان، ۋاستىلىك ھالدا ئۇنى ئۇرۇش قىلىشقا چاقىرىدىغان ۋە ئۇنىدەيدىغان ھەرقانداق خەلقئارا مەجبۇرىيەتنى ئۇستىگە ئالمايدىغان، ھەرقانداق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارغا قاتناشمايدىغان دۆلەت.

بىتەرەپچىلىك ئى. بەزى دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر جەھەتتە قوللانغان پرىنسىپى ۋە سىياسىتى بولۇپ، ئۇلار ئۆز دۆلىتىنىڭ سىياسىي مۇستەقىللىكى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ساقلاشنى ھەرقانداق ھەربىي گۇرۇھقا قاتناشماسلىق، ئۆز زېمىنىنى باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي بازىسىغا ئايلاندۇرماسلىق، ھەرقانداق دۆلەت بىلەن دۇشمەنلەشمەسلىكنى كۆزدە تۇتىدىغان ۋە شۇنى تەشەببۇس قىلىدىغان بىر خىل دىپلوماتىك بەلگىلىمە؛ قارارنامە.

بىتەرەپلەشتۈرمەك «بىتەرەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىتەرەپلەشمەك پ. بىتەرەپ ھالەتكە كەلمەك، بىتەرەپ بولماق.

بىتەرەپلىك «بىتەرەپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: جاھانگىرلار باشقا دۆلەتكە ئەسكەر كىرگۈزۈشنى، ئۇنىڭ «بىتەرەپلىكى»نى «قوغداش» ئۈچۈن دەيدۇ.

بىتەرەت سۈپ [پ+ئە] ①تەرتىپى يوق، تەرتىپى سۈنغان: قېيۇمىنىڭ دادىسى بىتەرەت يەرگە دەسسىمەيدىغان ئادەم ئىدى. ② بويى پاكلانمىغان، پاسكىنا.

بىتەكشى سۈپ [پ] يېزىت ← **تەكشىسىز**: نېچۈن بىرىنىڭ كۈنى ھامان ئىشرەتتە؟ نېچۈن مىڭنىڭ كۈنى دەردۇھەسرەتتە؟ نېچۈن مۇنچە بىتەكشى ئىنسان تەقدىرى؟ نېچۈن مۇنچە بىرەھىم زۇلمەت زەنجىرى؟

بىتەلەي سۈپ [پ+ئە] ← **تەلەيسىز**: بىتەلەي ئادەم. بىتەلەيگە سۇ كەلسە، ئالىلا كۆلدىن يار كېتىپتۇ (ماقال). * بىچارە ئايالنىڭ ئېتى تەلەيخان بولغان بىلەن ئۆزى بىتەلەي ئىدى.

بىتەلەي بولماق تەلەيسىز بولماق؛ تەلەيى، بەختى قاچماق: ھەرقانداق ئاتا ـ ئانا ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ بىتەلەي بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ.

بىتەلەي قىلماق تەلەيسىز قىلىپ قويماق، تەلەيىنى، بەختىنى قاچۇرماق: تەلەيخان ئاچا قىزىنى زورلاپ بىر تۇغقىنىنىڭ ئوغلىغا بېرىپ، ئاخىرى قىزىنى بىتەلەي قىلدى.

بىتەلەيلىك «بىتەلەي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىتچىت رەۋ. تارمار، گۇمران؛ ۋەيران.

بىتچىت بولماق ① تارمار بولماق، گۇمران بولماق، يىمىرىلمەك؛ يوق بولماق: دۇشمەننىڭ ھەربىي كۈچى بىتچىت بولدى. * دۇشمەننىڭ سۈيىقەستى بىتچىت بولدى. ② پارچىلانماق، چەيلەنمەك، ۋەيران بولماق: ــ ئىست، ئىككى مويەردىكى قوغۇنۇمنى ئۇششاق باللار دەسسەپ بىتچىت قىلىۋېتىپتۇ، ــ دېدى توختى ئاخۇن يىغلامسىراپ.

بىتچىت قىلماق ① گۇمران قىلماق، تارمار قىلماق، يوق قىلماق: جەڭ قىلمەن غەيرىتىمەندىن ھوسۇل ئىلىشقا، دۇشمەنلەرنىڭ قەستلىرىنى بىتچىت قىلىشقا. ② پارچىلماق، چەيلىمەك، ۋەيران قىلىۋەتمەك: قوتاندىن چىقىپ كەتكەن بىر توپ كالا ئىككى مو يەرنىڭ پۇرچىقىنى بىتچىت قىلىۋەتتى.

بىتۈيۈق رەۋ. تۈيۈقسىز، توساتتىن: بىلمىدىم، دوستۇم، بۇگۈن نەئىشنى نىشان قىلدىلا؟ بىتۈيۈق نامە ئەۋەتىپ مېنى ھەيران قىلدىلا.

بىتۈيۈقلۇق «بىتۈيۈق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىرىشتە بىتۈيۈقلۇق بولسا قانداق، چىقىشتا ھەم تاسادىپ بولدى شۇنداق.

بىتىم ئى <تارخ> كېلىشىم، توختام، قارار، پۈتۈم: ئۇچ ئۆلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىر

تەرەپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى يەنە بىر تەرەپ بولغان ھالدا، 1945 ـ يىل 17 ـ ئۆكتەبىر كۈنى ئۇرۇمچىدە تىنچلىق سۆھبىتى باشلاندى. سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىدە 1946 ـ يىل 6 ـ ئىيۇل كۈنى 11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىم ئىمزالاندى.

بىجاق ئى ← **بىجاق نان.**

بىجاق نان بازار نىنىدىن سەل نېپىز ۋە سەل چوڭراق، يۇزىگە چەككۈچ چېكىپ، تۇنۇرغا ئۇدۇللۇق يېقىپ، ئۇدۇللۇق قومۇ-رۇۋالىدىغان بىر خىل نان. بۇ خىل نان كۇچا ناھىيىسىنىڭ بىجاق دېگەن يېرىدىن تارالغانلىقى ئۈچۈن شۇ يەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان: قايماق بازىرىدىكى ئەتىگەنلىك سۈت ـ قايماق سودىسى، بىجاق نان سودىسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئۆرۈك ـ شاپتۇل سودىسى كەچكىچە بولاتتى.

بىجاقىي سۈپ ← **بىجاقىي ئۇزۇم.**

بىجاقىي سايۋا سايۋا ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى، دېنىنىڭ بېشى توم، ئوتتۇرىسى ئىنچىكە، مېۋىسى غۇژمەك بولىدۇ.

بىجاقىي ئۇزۇم ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى، ئادەتتىكى ئۇزۇملەردىن كېيىنرەك پىشىدۇ، چۈرۈكرەك كېلىدۇ، تەمىمۇ ئادەتتىكى ئۇزۇم-لەرگە قارىغاندا سەل قىرتاق بولىدۇ.

بىجە سۈپ. دىئال. بۇدۇر.

بىجى ئى ← **بىجى كىرمەك.**

بىجى كىرمەك بوۋاق باللارنىڭ بېشىنىڭ ئايپاڭ شەكلىدە چېچى چۈشۈپ كەتمەك.

بىجىق ئى. دىئال. ئەمچەك (ئاياللارنىڭ).

بىجىقىم سۈپ. ھۆرۈن، ئىنجىق، يالقاۋ؛ گىجىك: بىجىقىم خوتۇن چاي قاينىتقۇچە، چاققان خوتۇن ئاش پىشۇرار (ماقال).

بىجىك ، ئى <بوت> ① قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق، ئۇرۇملۇك، ئادەتتە سۇلۇق ئېتىزلاردا ئۆستۈرۈلىدۇ، يەر ئاستى غولى ياپىلاق ۋە دۇگىلەك؛ پوستى قىزغۇچ قوڭۇر ياكى قارا قوڭۇر رەڭلىك؛ ئېتى ئاق بولۇپ يېيىشكە بولىدۇ، كراخمال ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۇرۇملۇكنىڭ يەر ئاستى غولى.

بىجىنگەن (توغرىسى: مىجىگەن) ← **مىجىگەن.**

بىجىنار ئى. دىئال. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى؛ ياغلىق ئۆرۈك، ئاق ئۆرۈك.

بىجىنبوش سۈپ. ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئىقتىدارسىز، بىر ئىشقا قۇربى يەتمەيدىغان، قولىدىن بىر ئىش كەلمەيدىغان، ئۆزىنى تاشلۇۋەتكەن: بوشاڭ، غەيرەتسىز: گۈلەمخان ئۇچىسىغا مازلىرى بۆلۈنگەن شىرما چاپان كىيىپ، بېلىنى كەندىر تانا بىلەن باغلۇۋالغاندى. چېكە چاچلىرى ئاقارغان بېشىمۇ پاخماق ئىدى، شۇڭا ئۇنى كۆرگەنلەر تازا بىر بىجىنبوش خوتۇن ئوخشايدۇ، دەپ ھېس قىلىشاتتى.

بىچارە سۈپ [پ] ① چارە، ئامالى يوق؛ چارىسىز، ئامالسىز، ئىلاجسىز: ئىشىك ئېچىلىشى بىلەنلا ئۆيگە ئوقتەك ئېتىلىپ كىرگەن بۆرە قوزىنى كۆرمەي قېلىپتۇ، بىراق كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان ئاچ بۆرىنى كۆرگەن بىچارە قوزا قورقىنىدىن ۋارقىرىۋېتىپتۇ. * دادىسىنىڭ مۇبارەك يۈزىنى كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان بىچارە ئوغۇل راست غېرىب بولۇپ قالدى. ② ماددىي ئەھۋالى ئېغىر، موھتاجلىقتا، قىينىچىلىقتا كۈن كەچۈرىدىغان كەمبەغەل: بۇرۇنقى زامانىدا بىر بوۋاي بار ئىكەن، بىراق، ئۇ ناھايىتى كەمبەغەل ئىكەن، كەمبەغەل بولغاندىمۇ ھېچ نەرسىسى يوق بىچارە ئىكەن. ③ «بەختسىز»، «بىتەلەي» دېگەن مەنىدە، ئايانچ ۋە ئېچىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي بىچارە. * ياماڭ بوپتۇغۇ، بۇ بىچارە ئايالنىڭ پۇتۇن بەدىنى قانغا بويىلىپتۇ. * بىچارە كالام ئاغرىپ قېلىپتۇ.

بىچارىلەشمەك پ. بىچارە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق، بىچارە بولۇپ كەتمەك: تۆمۈر ئەسلىدە خېلى قول ئىلكىدە بار كىشى ئىدى، نېمە

ئۇچۇندۇ كېيىن بىردىنلا بىچارىلىشىپ، ئاران-ئاران كۈن كەچۈردىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى.

بىچارىلىك «بىچارە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىچاغ سۈپ. دىئال. ۋاقىتسىز، خالىغان چاغدا.

بىچەل سۈپ. ئوڭۇشسىز، قولايسىز: بۇمۇ ئۈيقۇسىزلىقتىن گاڭگىراپ بولۇۋاتقان ئالامەت ئەمەستۇ، قايسى كۈنكى ئىشمۇ مۇشۇنداق بىچەل ۋاقتىدا كۆزۈمگە كۆرۈنگەن.

بىچىقىم سۈپ. چىقىم، خىراجەت تەلەپ قىلمايدىغان؛ چىقىمسىز.

بىچىم ئى. دىئال. ئادەم يۈزىدىكى ياكى ئالقىنىدىكى سىزىقچىلار.

بىخ [پ] ئى ① ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز، غول ۋە شاخلىرىدىن يېڭى ئۆسۈپ چىققان قىسمى، تېرىلغان ئۇرۇقلاردىن چىقىقان ئۇنداۋرمە: بىخ سۈرمەك. بىخ چىقارماق. * ــ ھېلىغۇ بىرلا مىس باش پادىشاھ ئىكەن. پۈتۈن يەر يۈزىنى ئەنە شۇنداق مىس باشلار قاپلاپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇلارنى بىخىدىن يوقىتىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، ــ دەپ ئۇ مەككار پو ئېتىپ شاھنى ئىشەندۈرۈپتۇ. ② سۆپ <بىئول> بىخ ھالەتتىكى، يېڭى: بىخ سپورا. ③ كۆچمە. ئى. مەيدانغا كەلگەن يېڭى يۈزلىنىش، خاھىش: يېڭى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا كاپىتالىستىك خاراكتېر ئالدۇرغان بۇ زىددىيەت ھازىرقى زامانىدىكى بارلىق توقۇنۇشلارنىڭ بىخلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بىخ تەڭگىچسى <بوت> بىخىنىڭ سىرتىنى ئوراپ، ئۇنى قوغداش رولىنى ئويناىدىغان، شەكلى تەڭگىگە ئوخشايدىغان، شەكلى ئۆزگەرگەن يوپۇرماق.

بىخ چىقارماق <بىئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىخلىغان تەنچسى ئۆسىمەك.

بىخ چىقىرىپ كۆپەيتىش <بىئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋانلارنىڭ بىر خىل جىنسسىز كۆپەيتىش شەكلى. مۇنداق كۆپەيتىشتە ئانىلىق تەندىن ئۆسۈپ چىقىقان يەكىكە تەن شەكىل جەھەتتىن ئانىلىق تەن بىلەن ئوخشاش، ئەمما چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشاشمايدۇ. ئۇ ئاجىراپ چۈشكەندىن كېيىن مۇستەقىل يەكىكە تەنىلەرگە ئايلىنىدۇ.

بىخ سپورا <بىئول> بەزى تاياقسىمان باكتېرىيىلەر ھۈجەيرىسىنىڭ ئىچىدە شەكىللىنىدىغان توخۇمسىمان ياكى دۈگىلەك سپورا. بۇ خىل سپورا تەبىئىي شارائىتتا ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىنىدۇ، مۇۋاپىق شارائىتتا بىخ سپورا يېرىلىپ يېڭى باكتېرىيە ئۆسۈپ چىقىدۇ.

بىخ سۈرمەك ← **بىخ يېرىپ چىقماق:** بۇغداي ئۇرۇقلىرى بىخ سۈرۈپ ئاي ئۆتۈپ يېشىل مايسا ئېتىزغا پاتماي قالدى. * كېيىن ئۇ قەبرىمۇ قاتۇرۇلمىغان، ئارقار ياكى قوچقار مۈڭگۈزىگە ئوخشاش نەرسىلەرمۇ قويۇلمىغان، پەقەت بىرقانچە تال ياش يۇلغۇن نوتىسى بىخ سۈرۈپ چىققان ئاددىي تۈپراق سېشىغا كېلىپ توختىدى.

بىخ ئۇرماق ← **بىخ يېرىپ چىقماق:** دەل-دەرخەلەر بىخ ئۇردى. * 1902-يىلى روسىيە ئىنقىلابى ئەمدىلا بىخ ئۇرۇۋاتقان چاغ ئىدى. * قىزىنىڭ قەلبىدە ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا-بارا ھاياتىي كۈچكە ئىگە بىر تۈيغۇ بىخ ئۇرۇشقا باشلىدى.

بىخ ئۇلاق <بوت> ئۇلاش ئۆسۈللىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدا، ئۆسۈملۈكنىڭ ياش بىخى ئۇلاق تۈپىگە سانجىپ قويۇلىدۇ.

بىخ يېرىپ چىقماق ① بىخ ئورۇقنى ياكى نوتا كۆزلىرىنى يېرىپ چىقماق: توختاخۇنىڭ ئون مو يەرگە قەلەمچە قىلىپ قويغان كۆچىتىنىڭ ئالدى 4 - ئايدىلا بىخ يېرىپ چىقىتۇ. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، يۈز بەرمەك: بۇ كىچىكىنە ئىشتىن بۇۋاي كىچىك ئوغلى قادىرنىڭ ئىدىيىسىدە بەزىبىر بولمىغۇر خاھىشلارنىڭ بىخ يېرىپ

چىقۇاتقانلىقىنى سىزىپ قالغاندى.

بخانىمان سۇپ [پ] يېزىت. ئۆي ـ ماكان ـ دىن، ئائىلىسىدىن ئايرىلغان؛ ئۆي ـ ماكانسىز: ھالقا ـ ھالقا زۇلپىنى بوينۇمغا ئەيلەپ كەمەن، ئاقۇەت بخانىمان ئەيلەپ گادا ئۆلتۇرگۇدەك.

بخەتەر سۇپ [پ+ئە] خەۋپ ـ خەتەردىن خالىي، زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيدىغان، قورقۇنچسىز، خەتەرسىز: بخەتەر ساندۇق.

* شوپۇرلار بىر ئېغىزدىن قوشۇلۇپ: ـــ روزى 20 مىڭ كىلومېتر بخەتەر يول يۈرگەن شوپۇر، ئۇنىڭغا يېڭى ماشىنا بېرىش كېرەك، ـــ دېيىشتى.

* ماشىنا بخەتەر يول يۈرۈۋاتىدۇ.

بخەتەر ساندۇق مالىيە، بانكا قاتارلىق تارماقلار نەق پۇل ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بىر خىل پولات ساندۇق.

بخەتەر ئېلېكتر بېسمىسى <ئېل> ئادەمنى سوقۇپ ۋەقە سادىر قىلالمايدىغان دەرىجىدىكى توك بېسمىسى. بۇ ئادەتتە 36 ۋولتتىن تۆۋەن بولىدۇ.

بخەتەرلەشتۈرمەك «بخەتەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سېخ رەھبەرلىكى ئىشچىلارنىڭ تېخنىك يېڭىلاش روھىنى ئۇرغۇتۇپ يېقىندا بازغان باشقۇرۇشنى بخەتەرلەشتۈردى.

بخەتەرلەشمەك پ. خەتىرى يوقالماق، خەتەرسىز ھالەتكە كەلمەك: ئائىلىلەردە ئىشلىتىدىغان گاز ئوچاق ھازىر تېخىمۇ بخەتەرلەشتى.

بخەتەرلىك «بخەتەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بخەتەرلىك توري. بخەرلىك قالپىقى.

* بۇ قېتىمقى ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق ئېگىزلىك سەكرەش تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدا دوستلۇق ۋە بخەتەرلىك بىرىنچى، مۇسابىقە ئىككىنچى دېگەن ئىدىيە ئاساسلىق گەۋدىلەندۈرۈلدى.

بخەتەرلىك ئەينىكى <سانا> <بىن> قاتناش ئۇسكۇنىلىرى ۋە ئىمارەتلەردە ئىشلىتىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن، ئاسان سۇنمايدىغان، سۇنغان تەقدىردىمۇ، ئوڭاي ئۇۋۇلمىپ چۈشۈپ كەتمەيدىغان چىداملىق ئەينەك.

بخەتەرلىك توري <بىن> ئېگىز قۇرۇلۇش ـ لارنى سالغاندا ۋە ئېگىزلىكتە ماھارەت كۆرسەتكەن ۋاقىتتا، خېيىم ـ خەتەر چىقىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بىنانىڭ يان تەرىپىگە ياكى تۆۋەنرەك قىسمىغا تارتىلىدىغان چىداملىق يىپ تور.

بخەتەرلىك سىمى <ئېل> ئېلېكتر يولىدىكى ئېھتىياتى قۇرۇلمىسىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۆتكۈز ـ گۈچ سىم. ئادەتتە قوغۇشۇن، قەلەي قاتار ـ لىق ئېرىش نۇقتىسى تۆۋەن بولغان قېتىش ـ مىلار ياكى ئىنچىكە مىس سىم، مىس ـ كۈمۈش قېتىشما سىملىرىدىن ياسىلىدۇ. ئېلېكتر يولىدىكى توك چەكلىمىدىن ئېشىپ كەتكەندە، سىم كۆيۈپ ئۈزۈلىدۇ. نەتىجىدە ئېلېكتر يولىمۇ ئۈزۈلۈپ، ئوت ئاپىتىدىن ياكى ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنىڭ كۆيۈپ بۇزۇلۇشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

بخەتەرلىك قالپىقى <بىن> كان ياكى قۇرۇلۇش ئىشچىلىرىنىڭ بېشىنى خەتەردىن ساقلاش ئۈچۈن ئىش ۋاقتىلىرىدا كىيىۋالىدىغان پولات قالپاق.

بخەتەرلىك كىيىمى مەشغۇلات جەريانىدا كىيىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن، خەتەردىن ساقلىنىش، قوغدىنىش كىيىمى.

بخەتەر ئىشلىك <بىن> جىددىي ئەھ ـ ۋاللار يۈز بەرگەندە، ئىمارەت ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ تېزدىن سىرتقا چىقىپ كېتىشى ئۈچۈن قويۇلغان ئىشلىك.

بخەستە سۇپ [پ] دىققەتسىز، بىخۇد، بېپەرۋا، پەرۋاسىز: ئۇ، ئىبرىنىڭ بخەستە تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، تۈيدۇرماي ئۆيدىكى نەرسىلەرنى ئۆز ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە توشۇپ كېتىپتۇ.

* تۇرغۇن بىرىنچى بولۇپ بخەستە تۇرغان رەجەپنىڭ سول چېكىسىنىڭ سەل ئۆۋەن تەرىپىگە

بىر مۇشت ئۇردى.

بىخەستەلىك «بىخەستە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: رەيھانگۈل بىخەستەلىك قىلىپ مۇھىم خەتنى ئەخلەت بىلەن بىرگە قوشۇپ سۈپۈرۈندى ئارىسىغا تاشلۇۋېتىپتۇ.

بىخەستەلىك قىلماق دىققەتسىزلىك، بىخۇدلۇق، بىپەرۋالىق قىلماق: ھەمىتنىڭ دادىسى پات ـ پاتلا: ــ بالام، ئاۋۇ يېڭى ئۇلاقنى ئاۋايلىغىن، سەللا بىخەستەلىك قىلساڭ، يېرىلىپ كەتسە، ئەجرىمىز بىكار كېتىدۇ، ــ دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قويا تتى.

بىخەۋەر سۈپ [پ+ئە] ① خەۋدار بولمىغان، خەۋىرى يوق، خەۋەرسىز: ئۇ زىۋىر-شانىڭ ھازىرقى ھالىدىن بىخەۋەر ئىدى. ② مەلۇماتى يوق، بىلىمى ياكى چۈشەنچىسى بولمىغان، بىلىمسىز: يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرى ئىشلەپچىقارغۇچىلاردىن دۇنيادىن بىخەۋەر، نادان يانچىلارغا قارىغاندا، مەدەنىيەتلىكرەك، پەملىكرەك بولۇشىنى، ماشىنىلارنى بىلىدىغان ۋە ئۇلارنى توغرا ئىشلىتەلەيدىغان بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىخەۋەرلىك «بىخەۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ كەچۈرۈڭ، ــ دېدى ئامىنە مۇئەللىم، يېنىدا ئۆكسۈپ يىغلاپتۇرغان ئايالغا، ــ سىزنىڭ بۇ ۋەقەدىن بىخەۋەرلىكىڭىزنى بىلىمەي دەپ ساپتىمىز.

بىخسىمان سۈپ. شەكلى بىخقا ئوخشايدىغان: بىخسىمان تەنە.

بىخسىمان تەنە <بىئول> تۆۋەن دەرىجىلىك جانلىقلاردىكى كۆپەيىشى بىخقا ئوخشايدىغان تەنە يەنى بىخ شەكىللىك تەنە.

بىخلاندۇرماق «بىخلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىخلانماق «بىخلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ياڭيۇ ئەتىيازدا ئىسسىق ئۆيدە تۇرۇپ قالسا، ئاسان بىخلىنىپ قالىدۇ.

بىخلىماق پ <دىھ> ئۇرۇق تۆرەلمەسلىرى يېتىلىپ ئۇرۇق پوستىنى يېرىپ چىقماق؛ دەرخىلەرنىڭ يىلتىز ۋە غول شاخلىرى بىخ چىقارماق، بىخ ئۇرماق، بىخ سۈرمەك: ــ كىشىلەر ھەقىقىي مۇھەببەت بىر ئۆمۈر قېتىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ، دەيدىكەن، بىزنىڭچۇ يېرىم يىل بولمايلا گۈلىمىزنىڭ يوپۇرماقلىرى سولىشىپ، قورۇلۇشقا باشلىدى. قەلبىم بېغىدا باشقا بىر غۇنچە بىخلىدى، ــ دەپ داۋاملاشتۇردى خېتىنى مەھەممەت.

بىخلىنىپ ئۆسكەن ئورمان كېسىلگەن دەرەخ كۆتىكىدىن بىخلىنىپ ھاسىل بولغان ئورمان.

بىخلىنىش «بىخلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

بىخلىنىش پوتېنسىيالى <بوت> ئۇرۇقنىڭ دەسلەپكى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىكى ئونۇش نىسبىتى. مەسىلەن: ئۇچ كۈن ئىچىدە 100 ئۇرۇقنىڭ 80 نى بىخلانسا، بۇ خىل ئۇرۇقنىڭ ئۇچ كۈن ئىچىدىكى بىخلىنىش پوتېنسىيالى 80 پىرسەنت بولىدۇ.

بىخۇد سۈپ [پ] ① خۇدى يوق، ھوشيار ئەمەس، بېپەرۋا، بىخەستە: بىخۇد يۈرمەك. * بىز ھەر دائىم دۈشمەننى بىخۇد دەپ ھېسابلىماسلىقىمىز لازىم. * كۆپ يىغايلى ئوغۇتنى، ئويغىتايلى بىخۇدنى، يارىتايلى رېكورتنى، تۇرمۇش بولسۇن پاراۋان.

بىخۇدلاشتۇرماق «بىخۇدلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلقنى زەھەرلەيدىغان، بىخۇدلاشتۇرىدىغان ئەپيۇن، نەشە قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە قارشى كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش لازىم.

بىخۇدلاشتۇرۇلماق «بىخۇدلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىنىڭ شىرە ئۇستىدىكى بىر بوتۇلكا ھاراق بىلەن بىخۇدلاشتۇرۇلغانلىقىنى بىلەلمەي قالدى.

بىخۇدلاشماق پ. بىخۇد ئەھۋالغا كەلمەك: ئادەم ئۆزىنىڭ بىخۇدلىشىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالىدىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ.

بىخۇدلۇق «بىخۇد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ: — ئاتا — بوۋامنىڭ بۇ ھېكمەتلىك گېپىنى قۇلاقتا ئالماي، بىخۇدلۇق قىلىپ، مەككار چاشقان بىلەن ئاپاق — چاپاق دوست بولغانىنىڭ جازاسىنى تارتتىم، — دەپ ناله — پەريات قىلىپ ۋارقىراپتۇ.

بىخۇدلۇق قىلماق ① بېپەرۋالىق، دىققەتسىزلىك، بىخەستەلىك قىلماق: ئۇ ئاتا — ئانىسىنىڭ گېپىنى قۇلاقتا ئالماي، بۇ ئىشتا بىخۇدلۇق قىلدى.

بىخۇدۇك رەۋ [پ] خۇدۇكسىرىماي، خۇدۇكسىز: بۇگۈن كەچتە قويۇلىدىغان «تاھىر — زۆھرە» ئوپېراسىنىڭ سەھنە تەييارلىقىغا ۋە باشقا خىزمەتلەرگە ئۈيغۇر ئۈيۇشمىسىدىن بېتەرلىك ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇق. مېھمانلىرىمىزنىڭ بىخۇدۇك ئولتۇرۇپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز، — دېدى سەھنە باشقۇرغۇچى تاماشىبىنلارغا.

بىخۇدۇكلۇك «بىخۇدۇك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىداد رەۋ [پ] يېزىت ← **بىداد بولماق.**

بىداد بولماق ھېچبىر كىشىگە داد، ئەرز، شىكايەت قىلالمايدىغان ئائىلاج قالماق: دادام كونا جەمئىيەتتە تولىمۇ بىداد بولۇپ ھەممە دەرد — ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئۆلگەنىگەن. بىز ئەقلىمىزگە كېلىپ ئاندىن بۇنى بىلدۇق.

بىدادلىق «بىداد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىراۋلار داد دېدى زالاپ زامانىدىن، بۇ بىدادلىق بىلەن زۇلمى ياماندىن. * ئايا چەرخ، قىل بۇ نۆۋەت بىر مۇرۇۋۋەت، زۇلۇم، بىدادلىقىڭنى قوي بۇ نۆۋەت. يېتەر شۇنچە ئۇنى كۆيدۈرگىنىڭمۇ، پىراق بىلەن تېرىك ئۆلتۈرگىنىڭمۇ؟

بىدار سۈپ [پ] يېزىت ① ئۈيقۇغا كەتمەگەن، ئۈيقۇسىز، ئۈيغاق: تۇنىلەر بىدار، تىقىپ قويىنىغا، ئۇزاق — ئۇزاق پۇراپ چىقاتتى. نەۋرىسىنىڭ يېتىم ھالىتى، يۇرىكىگە پىشتەر تىقاتتى. ② كۆچمە. ھوشيار، سەگەك، زېرەك: مەرىپەتنىڭ نۇردىمۇ ھۇقۇش ئۇچۇن جان قايغۇسى، مەرىپەتسىز دىلدا غەپلەت ھۇقۇشى بىداردۇر. * ئابدۇخالىق، كۇن ۋەتۇنلەر ئۈيقۇدىن بىدارسەن، خۇددى بىر پەرۋانە بول، كەتمە لېكىن نۇردىن يىراق. * بۇلبۇلى بىچارەسەن گۇل ئىشقىدا پەريادى قىل، ئاشقى سەرگەشتە بولساڭ ئۈيقۇنى بىدارى قىل.

بىدار بولماق ئۈيقۇسىز تۇرماق، ئۇخلىماي سەگەك تۇرماق: كېچىلەردە بىدار بولغان، ئاق سۈتىنى دائىم بەرگەن، كامالىغا يېتىشتۈرگەن، مېھرىبانىم قايداسەن.

بىدارلىق "بىدار" سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: نەچچە كۇن بولدى جاراھەتتە روھى — جىسمىم زەئىپ، ئەيلىبان يار كويىدا سۇبھى — شام بىدارلىق.

بىدانە ئى [پ] ئۇرۇقسىز قارا كىشمىش ئۇزۇم: باغدا مەن، مىڭ چۆرۈلۈپ چۈشتى شېخى بىدانە دەپ، سىز مېنى يار ئەتىمىدىڭىز ئەقلى كىچىك نادانى دەپ.

بىداۋا سۈپ [پ+ئە] .داۋاسى يوق، داۋاسىز، ساقايمايدىغان: بىداۋا ئاغرىق. بىداۋا كىشى. * چۈنكى ئۇ زۇلمەت — جاھالەتنىڭ تەلەپكار جارچىسى، ئايرىلىپ قالسا ئۇنىڭدىن، بىداۋا بىمارىدۇر. * بەردى خەتەرگە تۇمانلىق ھاۋا، دىللارغا دەردىنى قويدى بىداۋا.

بىدايىاق ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزسىمان غولى ئۇزۇن، يوپۇرمىقى قېلىن، قاتتىق ۋە ياپىلاق كېلىدۇ، قۇرۇغاندا يۆگىشىپ قالىدۇ؛ گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ. ئۇ چارۋىچىلىقتا ئالىي سورتلۇق ئوت — چۆپ؛ يېزا ئىگىلىكىدە بولسا قۇمنى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئاكتىپ ئۆسۈملۈك ھېسابلىنىدۇ.

بىدئەت ئى [ئە] <دىن> دىنىغا خىلاپ يېڭىلىق، دىندا كېيىن پەيدا بولغان نەرسە: مولىلامنىڭ غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلىدى، شۇڭا مۇنداق بىدئەت سوئاللارنى سورىغۇچىلارغا ئىبرەت قىلىش غەرىزىدە غەزەپلىك ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى.

بىدئەتچى ئى <دىن> دىنىغا خىلاپ يېڭىلىق-

لارنى كىرگۈزۈش تەرەپدارى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى.

بىدئەتچىلىك ئى <دىن> بىدئەتچىلەر ۋە بىدئەتكە بېرىلگەنلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە خاراكتېر: بەزىلەر ئازادلىقتىن بۇرۇن شاڭخەيدە ئوقۇغانلارنى: ــ شاڭخەيدىكى مەكتەبلەردە بىدئەتچىلىك تېخىمۇ ئېغىر، ئۇ يەردە ئوقۇغانلار بىر بولسا ئۆكتەم بايۋەچچە بولۇپ چىقىدۇ، بىر بولسا ئۇچىغا چىققان تاياقچى بولۇپ چىقىدۇ، ــ دېيىشەتتى.

بىسەرمان سۈپ [پ] يېزىت. دەرمانى، كۈچى، ماغدۇرى يوق: قۇۋۋەتسىز، ھالسىز، زەئىپ، دەرمانسىز: مۈڭبىر تەسلىكتە، مۈڭبىر جاپادا «يولچى»نى ئېلىپ چىقىتى قىرغاقتا ئامان، بىراق قاتتىق ئۇرۇلغان دولقۇن شۇ چاغدا، ئېلىپ كەتتى يىگىتنى بۇنداق بىدەرمان.

بىدېرەك سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ھېچقانداق خەت ــ خەۋەرسىز، ئىز ــ دېرەكسى يوق، دېرەكسىز: بىدېرەك كەتتىم.

بىر ① سان <مات> ئەڭ كىچىك ساناق سان ۋە بۇ سانىنى ئىپادىلىگەن «1» رەقىمى: گەپ بىر، قۇلاق ئىككى (ماقال). * بىرنى بىرگە قوشسا ئىككى بولىدۇ. ② ئى. ئۇچىنچى شەخس قوشۇمچىسى «ى، سى» بىلەن كېلىپ مەلۇم بىر «كىشى، ئادەم» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىرىدىن قۇتۇلۇپ ئونىغا تۇتۇلدۇم (ماقال). * ــ ئىشىك ئالدىدا بىرسى سىلە بىلەن كۆرۈشەتتىم دەپ تۇرىدۇ، كىرسۇنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى خىزمەتچى ئايال باشلىقتىن. ③ ئال. ئىسىملارنىڭ ئالدىدا كېلىپ «شۇ»، «مۇشۇ»، «ئوخشاش بىر» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھېيتەم ئەر ــ خوتۇن بىر مەكتەپتە ئىشلەيدۇ. * ھەمدۇلنىڭ ئىككى بالىسى بىر سىنىپتا ئوقۇيدۇ. * مېھراي نازاكەت بىلەن قەشقەردىن بىر ئايروپىلاندا كەلدى. ④ ئال. ئېنىقسىز قوشۇمچە ۋەزىپىسىدە كېلىپ «قانداقتۇر، ئاللىقانداق، قايسىدۇر، قاچاندۇر»غا ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىركۈنى. بىرئاخشىمى سىزنى بىر ئادەم ئىزدەپ كەلگەنىدى، سىز يوق، ئۇ كېتىپ قالدى. * ــ سەن بىر ئامال قىلىپ، ئەمەتنىڭ كېسىلىنىڭ ئەھۋالىنى ئانىسىغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن، ــ دېدى زايىت ئوغلىغا. * بىرچاغلاردا ئۇلار قانچىداقراق ئادەم بولۇشنى ئۆزلىرىچە تاللايتتى، يە ئانداق، يە مۇنداق ئادەم بولسامكەن دەپ ئارزۇ قىلاتتى. ⑤ پېئىللارنىڭ ئالدىدا ھالەت بولۇپ كېلىپ، ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ: بۇ خەۋەر مەھەللىگە بىر كەلدى. * چېرىك مەسخىرە قىلغاندا غەلىتە بىر كۈلدى. * ــ قاراڭلار، ئاۋۇ غازلارنىڭ ئەقىللىقلىقىنى! پاقىنى بىرئوبدانلا ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى! ــ دېيىشىپتۇ قاراپ تۇرغان كىشىلەر. ⑥ «كىم»، «نېمە» سوئال ئالماشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئېنىقسىز ئالماش رولىدا كېلىدۇ: ئايگۈل يولدا تونۇش بىركىم ئۇچراپ قالسا بولاتتى، دەپ پات ــ پاتلا ئەتراپىغا قاراپ قويۇاتتى. * ــ بىرنېمە دېگەندەك قىلىۋىدى، ئىسمىدىن چىقىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى زەينەپ ئاچىنىڭ: ــ ئاكاڭ نېمە دېدى، ــ دېگەن سوئالىغا. ⑦ ئېنىقلىغۇچى بولۇپ كېلىپ ئېنىقلانغۇچىنى گەۋدىلەندۇرۇش، بەلگە ۋە خۇسۇسىيەتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بۇ ناھايىتى مۇرەككەپ بىر مەسىلە. * ئۇ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل بىر ئادەم ئىكەن. * بۇ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر كۈن. * ئۇ، بىرئوبدان بالا. * بۇ بىرچىرايلىق رەسىم. ⑧ «يالغۇز»، «پەقەت» دېگەن مەنىدە تەكىتلەپ كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: ئوقۇتقۇچى: ــ ھەممە ئوقۇغۇچىلار دەرسنى چۈشەندىڭىزمۇ؟ ــ دېدى. * بۇ ئىشنى بىر تۇرسۇنلا بىلىدۇ، باشقىلار بىلمەيدۇ. ⑨ ئىسىملىق جۈملىنىڭ خەۋىرى بولۇپ «ئورتاق»، «ئوخشاش» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: ئەرەبلەر 23 دۆلەت ۋە رايونغا بۆلۈنگەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ تىلى بىر، يېزىقى بىر، ئېتىقادى بىر. ⑩ باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ سۆز ياساش رولىنى ئوينايدۇ: بىرۋاقىت. بىرمەھەل. بىر تەرەپ. بىر قاتار.

برئاز. برقۇر. ⑪ «بىردە»، «بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ، «ئايرىغۇچى»، «باغلىغۇچى» ۋەزىپىسىدە كېلىدۇ: — بىر ئۇنداق دەپ، بىر بۇنداق دەپ دىققىتىمنى چېچىۋەتتىڭىز ئەپەندىم، گېپىڭىز بولسا بىر قىلىڭ، ئىشىڭىز بولسا دەپلا قويۇڭ، كاسسپ ئادەمنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماڭ، — دەپتۇ ھەسەن زەكەر.

بىر ئات، بىر قامچا ئات، قامچا بىلەنلا سەپەرگە چىققان، ئارتۇق يۈك-تاق ئالمىغان.

بىر ئاسماندىن، بىر يەردىن ← بىر تاغدىن، بىر باغدىن.

بىر ئاش پىشىم بىر قېتىم ئاش پىشىرىملىك ۋاقىت، پۇرسەت: بىز كىنو كۆرگىلى كىنوخانىغا بېرىپ، بىر ئاش پىشىم ئولتۇرغاندىن كېيىن، كىنو باشلاندى. * لەيلىگۈل: — نېمىشقا ئىشىم بولمىسۇن، مەن سىزنى ئىزدەپ يۈرگەنگە بىر ئاش پىشىم بولدى، — دېدى.

بىر ئالماق بىرەر ئورۇننىڭ ھەممە يېرىنى پۈتۈنلەي قاپلىماق: ئىگىلىمەك، ھەممە يېرىگە تارالماق، بىركەلمەك: چۆچەكلەردىكى يەتتە باشلىق ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن پۈركىلىپ چىقىۋاتقان ئوتقا ئوخشاش تۈن قوينىنى يېرىپ ئاسمانغا يامراپ كېتىۋاتقان يالقۇنىنى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ قىيا-چىيا ئاۋازلىرى ئەتراپنى بىر ئالدى. * كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا سېتىۋاتقان سامسا، كاۋاپ، پەرمۇدىلەرنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كوچىنى بىر ئالغاندى.

بىر ئامال قىلماق قوللىنىشقا تېگىشلىك چارە-تەدبىرنىڭ ھەممىسىنى قوللىنىپ باقماق، بىر ئىلاج قىلماق، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىرەر چارە-تەدبىر ئىزدەپ تاپماق: ئەركىن ئاخىرى بىر ئامال قىلىپ تۇرمىدىن قېچىپ كەتتى.

بىر ئاۋازدىن ھەممەيلەننىڭ بىردەك ئاۋاز بېرىشى بىلەن، قارشىلىقسىز، بىر ئېغىزدىن: بۇ قېتىمقى قارار، بىر ئاۋازدىن ماقۇللاندى.

بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق تۇزۇم <تار> بىر ئەر بىر ئايال بىلەن ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتىدىغان نىكاھ ۋە ئائىلە شەكلى.

بىر ئەر كۆپ خوتۇنلۇق تۇزۇم <مات> ئېنىقتا جەمئىيىتىدىكى بىر ئەرنىڭ بىر ۋاقىتتىنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە ئايال بىلەن ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتىدىغان نىكاھ ۋە ئائىلە شەكلى.

بىر ئەزالىق <مات> قوشۇش ۋە ئېلىش ئەمەلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان پۈتۈن ئېپادە. مەسىلەن: 2_x، $\frac{2}{3}a^2$ قاتارلىقلار.

بىر ئەزالىق ئىپادە <مات> ← **بىر ئەزالىق.**

بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن ئۇيغۇرلارنىڭ چۆچەك ئېيتىش ئادىتىدە چۆچەكنى باشلايدىغان ئىبارە: بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن.

بىر باشتىن ① باشلىنىدىغان جايىدىن: تەھرىر ئالدىغا تىزىلغان ماقالىلارنى بىر باشتىن كۆرۈپ تۈزىتىشكە كىرىشتى. * دولقۇن ھېكايىسىنى بىر باشتىن سۆزلىگىلى تۇرۇۋىدى، ھېكايىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار يېرىم كېچە بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. ② بىر تەرەپتىن، بىر ياقتىن، تەرتىپى بىلەن: ئاپتوبۇس ئالدىغا توپلانغانلار بىر باشتىن كىرىشكە باشلىدى.

بىر باشقا ئېلىپ چىقماق بىر ئىشنى تۈگەتكىچە، ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرماق: ۋۇجۇدقا چىقارماق: ئىشقا ئاشۇرماق: — سادىر، مەن سىز بىلەن مەڭگۈ ئۆيلى بولىمەن. بىراق بۇ يەردىكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقماي، ھېچ يەرگە بارمايمەن، — دېدى گۈلخان تىترەك ئاۋازدا.

بىر باغدىن، بىر تاغدىن قولاشمىغان، باغلاشمىغان، رەتسىز، چۈۋالچاق (گەپ-سۆز ھەققىدە): ئۇ ئوتتۇز سەككىزگە كىرگىنىگە قارىماي بىر باغدىن-بىر تاغدىن سۆزلەۋاتقان يىگىتىنىڭ

باش ـ ئاخىرى يوق گەپنى بۆلدى.

بىر بايراق ئاستىدا بىر مەقسەت، بىر نىشانىنى ئەملەگە ئاشۇرۇش يولىدا: ئۇلار بىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن يەنى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ 1866 ـ يىلىدىكى جەنۋە قۇرۇلتىيى ئېلان قىلغان ۋە كېيىن يەنى 1889 ـ يىلىدىكى پارىژ ئىشچىلار قۇرۇلتىيى قايتا ئېلان قىلغان سەككىز سائەتلىك نورمال ئىش كۈنىنى قانۇندا بېكىتىش ئۈچۈن، بىر بايراق ئاستىدا سەپەرۋەرلىككە كېلىپ بىر قوشۇن بولدى.

بىر بوغۇملۇق سۆز <تىل> «مەن، سەن، بار...»غا ئوخشاش پەقەت بىرلا بوغۇمدىن ئىبارەت بولغان سۆز.

بىر بولماق ① بىرلەشمەك، بىر جان ـ بىر تەن بولماق: بەزىدە خامباس ئويۇنلىرىنى ئويناپ، ھەممىسى بىر بولۇپمۇ سادىرنى باسالمايتتى. ② كۆچمە. بىر خىل، ماس، مۇڭاپىق بولماق: ئۇنىڭ دېگىنى بىلەن قىلىقى ئەمەلىيەتتە بىر بولمىغاچقا كۆپچىلىك ئۇنى ياقتۇرمىغاندى.

بىر بۇردا كىچىككىنە بىر پارچە، بىر چىشلەم: بىر بۇردا نان. * بىر بۇردا ناننى ئالدى ھۇسەن ھۇنداڭ، بىر ئوتلام ئوتلىۋالدى قېنىنىق چاينى. ژاراقلاپ كىتابنى بىر قولىدا، قېرىنداش بىلەن سىزدى مۇھىم جاينى.

بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالماق سۆز ـ ھەرىكەت ۋە يۈرۈش ـ تۇرۇشتا تولۇق ماسلىشىۋالماق، بىر ئادەمدەك بولۇپ كەتمەك: ئۇلار بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالدىغان ئادەملەر.

بىر بۆلەك بىر قىسىم، بىر تۈركۈم: خەلقنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئارمىيىدىن، پارتىزان يىگىتلەردىن بىر بۆلەك ئادەم ئېلىندى. * مەن ئۇنىڭ چوقۇم ئاغىنىدارچىلىق قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەچكە، پىلانىدىن سىرت بىر بۆلەك ئوغۇت قوشۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم.

بىر بۆلۈم ① بىر بۆلەك، بىر قىسىم: ئۇ بىر بۆلۈم ئوقوغۇچىلارغا رەھبەرلىك قىلىپ، ناھىيە بويىچە زاۋۇتتا ئېچىلغان تېخنىكا كۇرسىدا لايىھىلەش كەسپىدىن دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. ② ئوخشاش بۆلۈم، شۇ بۆلۈم: شاھزادەم بىر بۆلۈمدە ئىشلەيدىغان دوستى ئامىنىڭ توي ئىشلىرىغا ياردەملىشىش ئۈچۈن ئىككى كۈنلۈك رۇخسەت سورىدى.

بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئاستا ـ ئاستا، ئالدىرماي، سالماق قەدەم بىلەن: 105 ـ نومۇرلۇق تۆۋرۈك بار كوچا شەھەر سىرتىغىراق توغرا كېلەتتى. ماھنۇر بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ئاشۇ ھەم تار، ھەم چوڭقۇر كوچا دوقمۇشىغا يېتىپ كەلدى.

بىر بېشىمغا بىر يالغۇز ئۆزەم ئۆچۈن: بەزى چاغلاردا كىچىك ئاخۇنىنىڭ ئۆزى گۆش، كۆكتات ۋە ئۇن كۆتۈرۈپ كېلىپ: ــ گۈلنارخان تاماق قىلىسىز بۇلارنى قوشۇۋەتسىڭىز، مەن بىر بېشىمغا قازان قاينىتىمەن دەپ نەلەردە يۈرەي، ــ دەيتتى.

بىر پاتمان ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى جىق، نۇرغۇن: بىر پاتمان ئىش. بىر پاتمان گەپ. * ئۇ پۈتلىرىنى بىر پاتمان يۇكنى كۆتۈرگەندەك ئاران يۇتكەيتتى. ئۇنىڭ ئارام ئالغۇسى، پۇت ـ قوللىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتقۇسى كېلەتتى.

بىر پار كىيىم ← بىر قۇر كىيىم.

بىر پالاقلىق قولۇاق <تەن> شەكلى ئۆلۈم قېيىققا ئوخشايدىغان، سېپى قىسقا بىر باشلىق پالاق بىلەن ھەيدەيدىغان قولۇاق. تەنتەربىيىدە بۇ خىل قولۇاقنى ھەيدەش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

بىر پەردىلىك سەھنە ئەسىرى <تىيا> پەردە يۆتكەلمەيدىغان كىچىك تىپتىكى سەھنە ئەسىرى. كۆرۈنۈشى نىسبەتەن ئاددىي ۋە ئىخچام بولىدۇ.

بىر پەللە ① بىر دەرىجە، بىر بالداق: بىر پەللە كۆتۈرۈلمەك. * بۇ تولىمۇ كۆلكىلىك بىر ئىش بولسىمۇ، لېكىن بۇرنىدىن ئايرىلىپ

قالغان تۇرۇقلۇق، ئۇنى يەنە ئاتا-بوۋىسىزدىن ئەۋەررۈك بولۇپ قالغان كىسەل دەپ، شۇنىڭ بىلەن خالايىق ئالدىدا ماختىنىدىغان ئادەملەرگە قارىغاندا ھەر ھالدا بىر پەللە ئۇستۇن تۇرىدۇ. ② مەلۇم بىرۋاقىت، بىرمەھەل، بىرمەزگىل: ئۇ بىر پەللە شۇنداق ئويلىنىغاندىن كېيىن ئاقپاشا ئات مىنىشتىنمۇ زېرىكىپ، ئاتتىن چۈشتى-دە، ۋاڭنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

بىر پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئۇرۇقدىنىڭ تۆرەلمىسىدە بىرتال پەللە يوپۇرمىقى بولىدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مۇنداق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز ۋە غوللىرىدا ھاسىل قىلغۇچى قەۋەت بولمايدۇ؛ يوپۇرمىقىدا پاراللېل تومۇرلىرى بولىدۇ؛ پەللە پوپۇرمىقى ناھايىتى كىچىك بولىدۇ. مەسىلەن: شال، بۇغداي، كۆممىقوناق قاتارلىقلار.

بىر پوغا يارىمايدىغان تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى يوق، ھېچ ئىشقا كېرەككە كەلمەيدىغان، ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان: ئۇنىڭ شۇنچە ۋاقتىتىن بېرى تەييارلىغان ماتېرىياللىرى بىر پوغا يارىمىدى.

بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىماق ئۆلۈمى يېقىنلىشىپ قالماق، ئۆمرى ئاز قالماق، قېرىماق: تاشۋاي رەھىم ئاخۇن ناۋاينىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئەسكە ئالدى: مەن بۇ ئالەمدىن ئۆتكەنده بولسا، روھىمغا ئاتاپ بىر ئىككى كەلىمە قۇرئان ئوقۇتۇپ تۇرساڭ، بىر چاغلاردا ناۋاي ئاتام بار ئىدى، دەپ يادىڭغا ئالساڭ، ئەمدى بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، ماڭا يەنە ئۇنىڭدىن باشقا نېمە لازىم ئىدى؟!

بىر پۇتى يەردە، بىر پۇتى گۆردە ئۆلۈمى يېقىن، ئۆمرى ئاز قالغان: ئەخمەت قازى بىر پۇتى يەردە بىر پۇتى گۆردە تۇرۇقلۇق ئەتراپىدا رازىلىق بېرىپ دۇئا-تەكبىر قىلدۇاتقان جامائەتكە يەنە ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە يەرنى ئۆپكە قوشۇپ بېرىش ۋە باشقا مال-دۇنيا قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەۋاتاتتى.

بىر پۇلغا ← بىر تىيىن: سەن ئەگەر ئەجدادىڭ ئىزدىسەڭ دوستۇم، ئەڭ ئاۋۋال ھاياتلىق ئەجرىگە قارا. قەبرىسى ھەيۋەتلىك، تۆھپىسى بىر پۇڭ بولسىزە دىللارغا چۈشىدۇ يارا.

بىر پۇڭ بولماق ← بىر تىيىن بولماق.

بىر پۇڭنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق ← بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق.

بىر پۇڭ قىلماق ← بىر تىيىن قىلماق.

بىر پۇل ← بىر تېپىن.

بىر پۇل بولماق ← بىر تىيىن بولماق.

بىر پۇل قىلماق ← بىر تىيىن قىلماق.

بىر پۈتۈن ئايرىم قىسىملارغا بۆلۈنمەيدىغان، ئومۇملاشتۇرۇلغان: شەيئىلەرنىڭ ھادىسىلىرى بىلەن ماھىيىتى ۋە بىلىش جەريانىدىكى ھېسسىي بىلىش بىلەن ئەقلىي بىلىش بىر پۈتۈن نەرسە، ھېسسىي بىلىش بولمىسا، ئەقلىي بىلىش ماتېرىيالسىز قالىدۇ.

بىر تاپان يەر ① بىر تاپان پاتقۇچىلىك يەر. ② كۆچمە. كىچىككىنە يەر: بۇ ئادەم ياۋاش، خۇدانىڭ مۆمىنى ھەم ياشانغان، بىر تاپان يېرى يوق كۆك نامرات. بۇ ئادەمنى نەگىلا ھەيدەپ بارغىنىڭ بىلەن خۇدانىڭ زارىدىن باشقا ھېچنېمە چىقمايدۇ.

بىر تاتلىق ① تاتلىقلا: —بۇ بىر تاتلىق قوغۇن ئىكەن، مۇشۇنداق قوغۇننى يېمەي نېمە يەيدىغانسەن بۇ خەق، —دېدى مومای قوغۇننى يوق چىشلىرى بىلەن غاجاپ تۇرۇپ. ② كۆچمە. كۆڭۈلگە ياقىدىغان: بۇ ئۇكام بىر تاتلىق گەپ قىلدى. شۇنىڭ دېگىنىچە ئەتە بارايلى.

بىر تاغار ① ھەجمى بىر تاغار كېلىدىغان. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن: بىر تاغار گەپ. * ئاچام ماڭا تۇرمۇشۇم توغرۇلۇق نەسىھەت بېرىمەن دەپ بىر تاغارلا گەپ قىلۇەتتى.

بىر تاغدىن، بىر باغدىن ← بىر باغدىن، بىر تاغدىن.

بىر تالاي ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن، نۇرغۇنلىغان: ئادەل مۇئەللىم يەنە بىر تالاي تەسىرلىك سۆزلىرى بىلەن بەختىخانغا تەسەللى

ببرىپ قايىل قىلدى.

بىر تال مويىنى تەۋرىتەلمەسلىك ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەسلىك، قىلچە زىيانغا ئۇچرىتالماسلىق: ــ سىز ئاغزىڭىزدا ئۇنلۇك ئەدىبىنى ببرىمەن، ئۇنداق قىلمەن، مۇنداق قىلمەن دېگىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئۇنلۇك بىر تال مويىنىمۇ تەۋرىتەلمەيسىز، ــ دەيتتى خوتۇنى ئېرىنى دەپ ــ دەيگە سېلىپ.

بىر تامچە ① بىر تېمىم: ئۇ كۆزىدىن بىر تامچە ياش چىقارماي ۋارقىراپ يىغلىغىلى تۇرسا، مەھەللىنىڭ ئىتلىرىمۇ قاۋاپ كېتەتتى. ② كۆچمە. ئازغىنا، ئاز بىر قىسىم: ئۇنلۇك بىلگەنلىرى دېگىزنىڭ پەقەت بىر تامچىسى.

بىر تامچە قان قالغۇچە ئاخىرقى نەپەسكىچە، جېنىنى ئايىماي: ئۆزىنى ۋە جىنىنى پىدا قىلىپ.

بىر تاياقتا ھەيدىمەك ھەممىنى قارىقويۇق تەك ــ باراۋەر ئورۇنغا قويماق، پەرقلىق مۇئامىلە قىلماي ھەممىسىنى ئوخشاش دەپ قارىماق: تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى تېمىپ تۇرغان بالىنى چوڭلار بىلەن بىر تاياقتا ھەيدەشكە بولمايتتى. * ئەكسىچە شۇجى ماڭا: ــ داداڭغا ئېيت، ئەندىشىدىن نېرى بولۇپ، پارتىيە ھۆكۈمەتكە ئىشەنسۇن، بىز ھەيدەركامنى يامان ئادەملەر بىلەن بىر تاياقتا ھەيدىمەيمىز، ــ دېگەنىدى.

بىر تەرەپ بىر يۆنىلىش، بىر يان، بىر ياق: بىر تەرەپتە ماڭماق. بىر تەرەپتىن كەلمەك. * ئەمەلىيەتتە، ئۇلار بىر تەرەپ، بىز بىر تەرەپ بولۇپ قالدۇق.

بىر تەرەپ بولماق ① بىرەر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكى، بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقى ئايرىلماق، قانداق بېجىرىلىدىغانلىقى بەلگىلەنمەك: * دادامنىڭ مەسىلىسى بىر تەرەپ بولدى، ئەمما ئاپامنىڭ مەسىلىسى تېخى بىر تەرەپ بولمىدى. ② بىرەر ئىش ياكى مەسىلە ھەل بولماق: مۇختار: ــ ھەببەللى بىزگە ئاشۇنداقلا تومپاي لازىم. ئەگەر بۇ قېتىمقى مال مەسىلىسى بىر تەرەپ بولۇپ كەتسە بۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدا ئاز بولمايدۇ، ــ دېدى.

بىر تەرەپ قىلماق ① بىر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكىنى، بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقىنى ئايرىماق؛ قانداق بېجىرىلىدىغانلىقىنى بەلگىلىمەك: خەلق سوت مەھكىمىلىرى ئەنزىنى سوت قىلىش جەريانىدا سوت قىلىش تۈزۈمىگە ريئايە قىلىش ئاساسىدا تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك. * ئومۇمىي ۋەزىيەت نۇقتىئىنەزىرىنى تىكلەپ دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش لازىم. * كارخانا ئورۇنلىرىدا يۇز بەرگەن باج ئوغرىلاش، باج تاپشۇرماسلىق ھەرىكەتلىرىنى باج قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. ② ئورۇندىماق، ھەل قىلماق ــ دوختۇرلار داۋالاپ بىر تەرەپ قىلالمىدى دېدىڭىزمۇ؟... ئۇ شۇنداق ئېغىر كېسەلمىكەن؟ ــ دەپ ئەنسىزلىك ئىچىدە سوراشقا باشلىدى توختى مەمەت. * پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ۋە توغرا بىر تەرەپ قىلىش ــ ئىسلاھ قىلىشتىكى ئاچقۇچلۇق مەسىلە.

بىر تەرەپلىمە ① بىرلا جەھەتتىن، قىسمەن، ئايرىم جەھەتتىن: بۇ پولاتنى تۇتقا قىلىپ، ئېغىر سانائەتنى بىر تەرەپلىمە راۋاجلاندۇرۇشتىن نۇقتىلىق ھالدا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش يولىغا بۇرۇلۇش دېگەن سۆز ② يۈزەكى، ئاددىي: ــ ھاشىر بېپەرۋا ئەمەس! ــ دېدىم مەن قىزغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ــ ئۇ تولىمۇ تەلەپچان يىگىت، ئالدى بىلەن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدۇ. ئۇنلۇك قارىشىچە ئۇلۇغ مەقسەتنى كۆزلىگەن ئادەم ئۇچۇن ھېسسىياتقا، شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىش ئىرادىسىزلىك سانىلىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنلۇك قارىشى بىر تەرەپلىمە بولۇشى مۇمكىن. * ــ بۇ پىكرىڭىز بىر تەرەپلىمە، ھازىرقى ۋاقىتتا كادىرنىڭ يۇقىرى، ئىشچىنىڭ

تۆۋەن دەپ كەتكىلى بولمايدۇ، — جىڭلى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشخانىدا ئۇ ياق، بۇ ياقتا مېڭىشقا باشلىدى.

بىر تەرەپلىمىلىك <پەلس> مېتافىزىكىلىق ئىدىيىۋى ئىستىلىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئۇ مەسىلەرنى كۆزەتكەندە ۋە بىر تەرەپ قىلغاندا، زىددىيەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتىدىن ئىگىلىمەي، كۆپىنچە ئىشنىڭ بىرلا تەرىپىگە قاراپ، يەنە بىر تەرىپىگە قارىمايدۇ، دەرھىنىلا كۆرۈپ، ئورمانىنى كۆرمەيدۇ. بۇنداق ئىستىل ماركسىزمنىڭ مەسىلىگە ئەتراپلىق قاراشنى تەلەپ قىلىدىغان ئىلمىي پوزىتسىيىسى بىلەن قارىمۇقارشىدۇر.

بىر تەكشى پۈتۈنلەي تەكشى، باشتىن-ئاياغ تەكشى: پەنجىرىنىڭ ئىنچىكە ياغاچلىق سايمۇھىللىرى كۆتۈرۈلگەندە، ئېگىز-پەس بولۇپ، بىر تەكشى كۆرۈنمەيتتى. * چەكسىز كەتكەن ساي تۆزلەڭلىكى بىر تەكشى كۆرۈنىدۇ.

بىر تەكىيگە باش قويماق ← بىر ياستۇققا باش قويماق: ئۇلار يېڭى توي قىلىپ بىر تەكىيگە باش قويغان ئۇزۇن تۇنىلەردە سابىرنىڭ ئۇنىڭ قۇلىقىغا شۇنىرلاپ: — جېنىم، مەن سەندىن ئۆمۈر بويى ئايرىلمايمەن، — دېگەن سۆزلەرنى نۇرغۇن قېتىم تەكرارلىغان، بۇ سۆز نۇرنىساغا خۇشاللىق، ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بېغىشلىغاندى.

بىر تەن-بىر جان بولۇپ ← بىر جان-بىر تەن بولۇپ: مەش بىلەن بىر تەن-بىر جان بولۇپ كەتكەن سۇنماس ئىرادىلىك ماھىر ئۇستىنىڭ قەيسەر روھىدىن ئىلھاملانغان سېخ ئىشچىلىرى دەم ئېلىشتىن ۋازكېچىپ دەرھال يىغىلدى-دە، مەشكە ئوتۇن قاچىلاشقا تۇتۇش قىلدى.

بىر تۇتاش ① بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، ھەممىگە ئورتاق ھالدا: يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن كوپېراتسىيىلىشىشنىڭ تەرەققىي قىلىش ئۈچۈن دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش سىياسىتى بولۇشى، بىر تۇتاش سىستېما بويىچە سىياسىتىنى قوللىنىش ئارقىسىدا باي دېھقانلار ئىگىلىكى زور دەرىجىدە چەكلىمىگە ئۇچرىدى. * بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە بىر تۇتاش ئىمتىھان ئېلىندى. ② **ئۆزئارا تۇتاشقان، ئۆزئارا باغلانغان:** جانجان ماۋجۇشى باشلىغاچ بىزنى، يۈز ئاچىتۇق تاكىدىكى گۈللەرگە ئوخشاش. ئۇزۇلمەس بىر رىشتە باغلىغان بىزنى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبى بىر تۇتاش.

بىر تۇتاش پىلانلىماق <س ئىق> بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ۋە ھەممىگە بىردەك ئېتىبار بېرىلگەن ھالدا پىلان تۈزمەك.

بىر تۇتاش تەمىنلىمەك <س ئىق> خەلقنىڭ تۇرمۇشىدا مۇھىم دەپ قارالغان بەزى ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت بەلگىلىگەن پىلان بويىچە ھەممىگە تەڭ ئېتىبار بېرىلگەن ھالدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ تەقسىم قىلماق.

بىر تۇتاش ساتماق <س ئىق> بەزى ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت بەلگىلىگەن پىلان بويىچە ھەممىگە تەڭ ئېتىبار بەرگەن ھالدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ سېتىپ بەرمەك.

بىر تۇتاش سېتىۋالماق <س ئىق> بەزى مۇھىم ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت تەرىپىدىن بىر تۇتاش پىلانلىق سېتىۋالماق.

بىر تۇتاش كونترول قىلماق <س ئىق> ئىقتىساد، ھەربىي، ماددىي ئەشيا ۋە باشقا بارلىق ئەسلىھەلەرنى دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن پىلان بويىچە باشقۇرماق.

بىر تۇتام ① تۇتامغا بىر كېلىدىغان. ② كۆچمە. بىر باغلام، بىر دەستە: تاك سەھەر ۋاقتى ئىدى، تۈچتى شامال يولى بىلەن، مەن يارىمغا گۈل ئەۋەتتىم بىر تۇتام غۇنچە بىلەن.③ بىرنەچچە تال، ئازراق: يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام (ماقال). * ئابدۇرەقىب بەشى بىلەن مېنى ئورۇندۇققا شەرەت قىلدى. ئۇ، مەن ئولتۇرغاندىن كېيىن، قولىدىكى بىر تۇتام قەغەزنى پۈلاڭلىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى. ④ كۆچمە.

قىسقا، كالىتە: «قىشنىڭ كۈنى بىر تۇتام» دېگەندەك ھەش-پەش دېگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىدۇ.

بىر تۇغقان بىر ئاتا ياكى ئانىدىن تۇغۇلغانلار: ئۇ مېنىڭ بىر تۇغقان سىڭلىم بولىدۇ. * قەيسەر ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى، ئانىسى، بىر تۇغقان قېرىنداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ بېيجىڭغا ئوقۇشقا ماڭدى.

بىر تۆشۈككە سىيمەك ھەممە ئىش-ھەرىكىتى بىر بولماق: ئۇلارنىڭ قىلمىشى بىر-بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. ئۆزلىرىمۇ بىر تۆشۈككە سىيدىغانلار.

بىر تۇركۈم مەلۇم سانىدا، خېلى كۆپ: بۇقىنىدا ۋىلايەت بىر تۇركۈم كادىر ئاجرىتىپ، يېزىلاردا مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنى سىناق قىلىشقا ئەۋەتىدىكەن. * ئېكسكۇرسىيە، نەق مەيدان يىغىنغا كەلگەنلەر ئىچىدە بىر تۇركۈم دۇي-گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئالدىن بېيشىنى قوللىغان ۋە ئۇنىڭغا مەدەت بەرگەن كادىرلار بار ئىدى.

بىر تۇگمىلىك كاستۇم قايرىما ياقلىق، كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، بىرلا تۇگمە بىلەن ئىلىنىدىغان، كاسسىنى بېسىپ تۇرىدىغان، سىرتقا كىيىلىدىغان چاپان.

بىر تېرە سۆڭەك بولۇپ قالماق ← بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق: يېگىت ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان بولۇپ، كېسەل ئازابىدىن بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانىدى.

بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق بەك ئورۇقلاپ كەتمەك: يېگىت بالىنىڭ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان قوۋۇرغا، پاچاق ۋە چوقچىيىپ چىققان مۇرە سۆڭەكلىرىگە، پىلىكىتەك تولغىنىپ تۇرغان بويۇن ھەم تۇغۇلغىنىدىن بۇيان سۇ كۆرمىگەن قاسماق بېسىپ كەتكەن بەدىنىگە ئىچى سىيرىلىپ قارىدى.

بىر تىزىق بىر يېپقا ياكى بىر سىزىققا تىزىلغان: بىر تىزىق بارماق. بىر تىزىق داچا. بىر تىزىق تەڭگە.

بىر تىللىق ① بىر تىل بىلىدىغان، بىرلا تىل بىلەن ئالاقىلىشالايدىغان: مەن بىر تىللىق بولغانلىقىم ئۈچۈن، باشقا تىللاردا چىقىدىغان گېزىت-ژۇرناللاردىن پايدىلىنالمايمەن. ② كۆچمە. **ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈۋالغان:** مەقسىتى، ئىش-ھەرىكىتى بىر: ئۇنىڭ بۇ شەرمەندە قارا نىيەتلەرنىڭ بىر تىللىق بولۇپ قىلغان زىيادە كەشلىكىگە ئۇچراپ، ئۆلۈم زىندانىغا تاشلانغانلىقىنى تۇغقانلىرى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى.

بىر تىيىن ① بىر مونىڭ ئونىدىن بىرى: مۇشۇكىنىڭ بىر تىيىنى يوق، گۆشكە ئامراق (ماقال). ② كۆچمە. قىممىتى يوق، ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان، ئەرزىمەس: يېزىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى رەھىمخان بىلەن گەپلەشمەيدىغان بولۇپ قالدى، ئەمما رەھىمخانغا بۇ بىر تىيىن ئىدى. * چىرايلىق گەپ قىلىش ئاسان، ئۇنى ئىشلەش قىيىن يولداش، ئەمەلدە يوق مىڭ تاغار گەپنىڭ باھاسى بىر تىيىن يولداش.

بىر تىيىن بولماق قىممىتىنى پۈتۈنلەي يوقاتماق؛ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس، يارىماس بولۇپ كەتمەك: — بىر ھەپتە كېچىسى ئۇخلىماي كۆچۈرگەن 100 بەت ئورىگىنال سۆغا نەمدىلىپ ھەپتىلىك ئەمگىكىم بىر تىيىن بولدى، ھەرقايسىڭنىڭ ماڭا كەلتۈرگەن پايدالىق مۇشۇمۇ؟ — دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى ھېلىقى كۆچۈرمە كاتىپ.

بىر تىيىنغا يارىماسلىق ھېچقانداق قىممىتى قالماسلىق، ھېچنېمىگە ئەرزىمەسلىك: سېنىڭ سۆزۈڭ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر تىيىنغا يارىمايدۇ. * ئادەم قانچە يوغان بولۇپ كەتكەن بىلەن ئەل-جامائەتكە ئېھتىياجلىق، دۇنيادا ھەممىدىن خەلق بۇيۇك، شەخس ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن بىلەن خەلقنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلسا بىر تىيىنغا يارىمايدۇ.

بىر تىيىن قىلماق قىممىتىنى پۈتۈنلەي يوقاتماق؛ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس، يارىماس ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: بۇگۈن ئەمدى شۇم نىيەتلىك ئاي سىلىگ، ئامۇتۇمنى قىلماق-چىمىش بىر تىيىن. ھاسىل بولسا ئەگەر ئۇنىڭ

مەقستى، كۈن ئالماقمۇ بولار ماڭا كۆپ قېيىن.

بىر تىينىنىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ ئۆتىدىغان ← بىر داچەنىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ قېتىم ئۆتىدىغان: — گېپىڭىزغۇ جايىدا، — دېدى زۇبۇرشا كېۋىرنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — گۈڭشېدىن بەرگەن ئادەم — يىلتىزى يوق قامىقاق، بىزدەكلەر دۇنياغا پۇل دەپ تۇغۇلىغان ئىكەنمىز، پۇل دەپ جان ئۈزىدىغان ئوخشايمىز، بىر تىينىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ ئۆتىدىغان ھەيدەر ئاكاملارمۇ بار تېخى، مانا مۇشۇلارمۇ گۈڭشې ئەزاسىغۇ!

بىر تىينىڭ ئۇستىدە تىك تۇرماق ئازراق بولسىمۇ پۇل تېپىش ۋە ئۇنى قولدىن چىقارماسلىق يولىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشماق. ئۇنى مەن بۈگۈن بۇنچىلىك پۇل خەجلەپ بىزنى مېھمان قىلىدۇ، دەپ زادى ئويلىمىغانىدىم، چۈنكى ئۇ بىر تىينىڭ ئۇستىدە تىك تۇراتتى.

بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى يامان، بۈزۈق ئىشلارنى قىلىشتا، نېيىتى، مەقسىتى، ھەرىكىتى بىر؛ ھەمشېرىسىگە: بۇ خۇنپەر بىلەن مەخسۇت بەگ بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى. * ئۇلار كۆرۈنۈشتە باشقا-باشقىدەك كۆرۈنسىمۇ، تېگىنى سۈرۈشتۇرۇپ كەلسە، يەنىلا بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى.

بىر جان بىر، تەن بولۇپ ھەممە جەھەتتىن چىڭ بىرلىشىپ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ: شۇنداق، بۇ ئەر-خوتۇن ئىككىسى بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن، ئۇلار تۇرمۇشتا، تەقدىردە بىر، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىمۇ بىر، قېنىمۇ بىر، ئۇلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس.

بىر جېنىمغا بىرلا ئۆزەم ئۆچۈن، يالغۇز: — مەن بىر جېنىمغا بۇنچىۋالا جىق ئۆيىنى نېمە قىلاتتىم، ماڭا ئىككى ئېغىز ئۆي بولسا بولدى، قالغىنىنى ساتىمەن، — دېدى قاسىم ئاخۇن باجىغانا كادىرغا قاراپ.

بىر جىنسلىق <بوت> پەقەت ئاتلىقىي ياكى ئانىلىقلا بولغان: بىر جىنسلىق گۈللەر. بىر جىنسلىق كۆپەيىش. بىر جىنسلىق مېۋىلەش.

بىر جىنسلىق كۆپەيىش <بىئول> جىنسلىق كۆپەيىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلارنىڭ تۇخۇملىرى ئۇرۇقلانمايلا ئۆز ئالدىغا ئەۋلاد يېتىلدۇرىدىغان بىر خىل كۆپەيىش شەكلى.

مەسىلەن: ئاتا ھەرە، يازلىق كۆك پېت، سۇ بۇرگىسى قاتارلىق ھاشاراتلار ۋە مامىكاپ قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەردە مۇشۇ خىل كۆپەيىش مەۋجۇت. ھازىر پىلە قۇرتى، بېلىق، پاقا، توشقاق قاتارلىق ھايۋانلار ۋە پېمىدۇر قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرگە سۈنئىي يول بىلەن بىر جىنسلىق كۆپەيىش ئۇسۇلى قوللىنىلماقتا.

بىر جىنسلىق گۈللەر <بوت> بىر تال گۈلدە پەقەت ئاتلىق ياكى ئانىلىقلا بولىدىغان گۈل. بىر جىنسلىق گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئاتلىق ھەم ئانىلىقى بىر تۇپتە؛ (مەسىلەن: كۆممىقوناق)؛ بەزىلىرىنىڭ ئاتلىق ھەم ئانىلىقى ئايرىم-ئايرىم تۇپلەردە (مەسىلەن: كەندىر) بولىدۇ.

بىر جىنسلىق مېۋىلەش <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقدانى چاڭلىششىتىن ئۆتەمەيلا يېتىلىپ، مېۋە ھاسىل قىلىشى. بۇنداق يېتىلگەن مېۋىلەر «ئۇرۇقسىز مېۋە» دېيىلىدۇ.

بىر چاپسىنى ئىككى بولماسلىق داۋىم غۇربەتچىلىكتە، نامراتچىلىقتا تۇرمۇش كەچۈرمەك: ئون يىل بايىغا ئىشلىدىم، بىر چاپسىنم ئىككى بولمىدى.

بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقماق بىر ئىشنى قىلىش ئارقىلىق ئىككى خىل نەتىجىگە ئېرىشمەك، يەنى بىرلا ۋاقىتتا ئىككى خىل پايدا ئالماق: سۇلتان بۇ ئىشتا كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان ئۇسۇل بويىچە بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقىدۇ. * لۇتپۇللا چاقچاقتا بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى ئۇرۇش ماھارىتىنى كۆرسەتتى-دە، مۇزىكانت كۆلكىگە زورلاپ ئۆتكۈزۈۋېتىشتىن باشقا ئىلاج قىلالمىدى. مېھمانلار ئۇزاققىچە كۈلۈشتىن توختىمىدى.

بىر چاي قاينىمى بىر قېتىم چاي قاينىغۇ-

چىلىك ۋاقىت، بىرئاز ۋاقىت: ماھنۇر ياستۇققا يۆلەنگىنىچە بېشىنى سىلىپ ئاخىرقى قارار ئۇستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى. ئالاھازەل، بىر چاي قاينىمى ئۆتكەندىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈردى.

بىر چەتتىن بىر ياقتىن، بىر تەرەپتىن، رەت بويىچە: مەن قەدىمكى چاغلىرىمنى يېزىقى بىلەن يېزىلغان قول يازمىنى بىر چەتتىن كۆچۈرۈۋالدىم.

بىر چوقۇپ ئالماق بىر گەپ بىلەن ياكى بىرلا ھەرىكەت بىلەن يەكۈمەك، ئۆتىماق: داۋۇت ئاكا، ئاغزىغا خۇدا بەرىكەت بېرىۋەتكەن ئادەم جۇمۇ، ئۇ ئولتۇرۇش ياكى ھەرقانداق سورۇنلاردا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدۇ ھەم باشقىلارنىمۇ گەپتە بىر چوقۇپلا ئالىدۇ.

بىر چىشلەم ① بىر قېتىم چىشلىگۈچىلىك، بىر چىشلەم كېلىدىغان: ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىر چىشلەم گۆش يەرگە چۈشتى. ② كۆچمە. ئاز، ئازراق، بىزە، كىچىك، كىچىككىنە: بىر چىشلەم نەرسە. بىر چىشلەم نان. * تەكشۈرۈپ كۆرسەك ئولارنىڭ بىر چىشلەمىمۇ ئۆزۈقى قالماپتۇ.

بىر چىمدىم ① بىر قېتىم چىمدىپ ئالغۇچىلىك، بىر چىمدىم كېلىدىغان: بىر چىمدىم تۇز. بىر چىمدىم زىرە. * ئاشپەز ئۇستام ئاشقا بىر چىمدىم تۇز سالدى. ② كۆچمە. بىرئاز، كىچىككىنە: ئابلىز: ــ ئۆيدە چۈشلۈك ئاماقىقا بىر چىمدىمۇ ئۇن قالماپتۇ ئۇن تەكىلۋالسام، ــ دەپ سوراپ چىقىپ كەتتى.

بىر خانىلىق سان <مات> بىر رەقەمدىن تۆۋۈلگەن پۈتۈن سان.

بىر خوتۇن كۆپ ئەرلىك تۈزۈمى <تارىخ> بىر ئايال بىرنەچچە ئەرگە ئوخشاش ياتىلىق بولۇش نىكاھ شەكلى.

بىر خىل ① بىر تۈرلۈك، بىردەك، ھەر جەھەتتىن تەڭ، باراۋەر، ئوخشاش: ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ سىلەرنىڭ ئادەملىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىمى ئوخشاش، ئاتلىرىڭلارنىڭ ئېگەر ــ جابدۇقلىرىمۇ بىر خىل. يەنە دەپ بېرەيسىمۇ؟ ئاتلىرىڭلارنىڭ يۈرۈشى بىر خىل ئەمەس. ② كۆچمە. ئىزچىل، تەكشى، نورمال، باشتىن ــ ئاخىر ئوخشاش: ئۇ گۈرۈپپىغا كىرگەندىن كېيىن بۇرۇن ئازراق ھۇرۇنلۇق قىلمىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، ئەمما كېلەچىكىنى ئويلىغىنىدا ئۆزىنىڭ يامان مىجەزىنى بېسۇېلىپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ بىر خىلدا ئىشلەۋەردى. * بۇرۇن بەزىدە سىزگە يۇز كېلەلمەيدىغان چاغلىرىمۇ بولدى، مەن باشتىن ــ ئاخىر بىر خىل بولمىدىم. ئەزىزىم، مېنى كەچۈرۈڭ. * بىرئازدىن كېيىن يۇرىكى ئاستا ــ ئاستا ۋە بىر خىلدا ئۇرۇشقا باشلىدى. ③ كۆچمە. باشقىچە، ئۆزگىچە، غەلىتە، ئاجايىپ: ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل خۇشاللىق ۋە ھاياجان بار ئىدى. مەن بەختتىن كۈلۈمسىرىدىم. * شەپسىرەڭ ئاغزىدىن بىر خىل ئاۋاز چىقىرىدۇ، ــ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى مۇشۇك ياپىلاق. * ئۇ بالىنىڭ مېڭىش ــ تۇرۇشى، گەپ ــ سۆزى بىر خىل بولغاچقا كوچىدا ماڭسا، كىشىلەر ئۇنىڭغا ھاڭۇبقىپ قاراپلا قالاتتتى.

بىر داۋاھىنىڭ تۆشۈكىدىن مەڭ قېتىم ئۆتىدىغان بەخىل، پىخسىق: سەن ئۇنى بىلمەمسەن، بىر داۋاھىنىڭ تۆشۈكىدىن مەڭ قېتىم ئۆتىدىغان ئادەم ئۇ.

بىر داۋاھىنىڭ ئۈستىدە تەك تۇرماق ← بىر تېمىنىڭ ئۈستىدە تەك تۇرماق.

بىر دوملاپلا ① بىر قېتىم دوملاپلا. ② كۆچمە. مەيدانى، مەۋقەسىنى تېزلا ئۆزگەرتىپ: موللاق دۆيجاڭ يوق يەردە ھەرنېمە دېگەن بىلەن، بۇگۈن ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دوملاپلا ماختاشقا باشلىدى.

بىر دۇنيا غەلىتە، باشقىچە بىر ئادەم: ئۇنىڭ خۇي ــ پەيلى، مىجەزى، سۆز ــ ھەرىكىتى ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشمايدۇ، باشقىلارنىڭ قىلمىغان نەسىھىتىنى ئاڭلىمايلا، ئۆزى بىلگەنىنى قىلىدۇ. قىسقىسى، ئۇ بىر دۇنيا.

بىر دۆۋە دۆۋىلەنگەن؛ خېلى كۆپ، نۇرغۇن: ئۇ خەلقىتىن كەلگەن خەت ــ چەك، ئەرزلەرنى كۆرۈشكە ئەھمىيەت بېرەتتى. ھازىرمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دۆۋە خەت ــ چەكلەر تۇراتتى.

بىر دېمەتلىك ياش ـ قۇرامى تەڭ: تەڭتۇش، قۇرداش: بۇ، پاتسمە بىلەن بىر دېمەتلىك، ھېپسزەم ئىسسملىك قىز بولۇپ، باشقىلار ئۇنى ھاكاۋۇر دەيتتى.

بىر دېمەك بىر ئېغىز گەپ بىلەن تۈگەتكىلى بولمايدۇ: ــ دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن ماراپ قارىساق، شۇنداق چىرايلىق بىر چوكان ھويلىنى سۈپۈرۈپ يۇرۇپتۇ، ئېھتىمال، شۇ يىگىتنىڭ خوتۇنى بولسا كېرەك، ئۇ چوكاننىڭ چىرايلىقلىقىنى بىر دېمەك، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ــ دەپتۇ شاھزادە.

بىر سويام ① ئارىلىقى بىر چاقىرىم كېلىدىغان، بىر سويام ئۈزۈنلۈكتىكى: بىر سويام ياغاچ. بىر سويام تۈمۈر. ② كۆچمە. قىسقا، كالتە: ياغاچچى ئۇستام: ــ ئۆي جاھازىسى ياساپ بېرىڭ دەپ كەيىنىمگە كىرىۋالدى، ماقۇل دەپ كەلسەم، ياغاچلىرى ساپ بىر سويام ياغاچلار، بۇ ياغاچلاردىن قانداق ئىشكاپ ياسىغىلى بولسۇن، ــ دەپ چالۋاقاپ كېتىۋاتاتتى.

بىر سۆزلۈك گەپنى بىرلا قىلىدىغان، ئېيتقىنىدا تۇرىدىغان، لەۋزىدىن يانمايدىغان: بىر سۆزلۈك ئادەم. بىر سۆزلۈك كىشى.

بىر سۆڭەك، بىر تېرە بولۇپ قالماق ← بىر تېرە، بىر ئۇستخان بولۇپ قالماق: ئۇ كۆنىلىرىنى ئەندىشە ۋە قايغۇ ئىچىدە ئۆتكۈزگەچكە يېرىم ئايدىلا ئورۇقلاپ بىر سۆڭەك، بىر تېرە بولۇپ قالدى.

بىر سېرى بىر خىل، بىر تەرىقىدە، بىر ياكىزا: ئۇنىڭ مېڭىشى بىر سېرى، ئەمما يۈگۈرۈشى يەنە بىر سېرى.

بىر شاھمات بولماق ھەرقايسى ئورۇنلار، شاھمات ئۇرۇقلىرىغا ئوخشاش بىر ـ بىرىگە مۇناسىۋەتلىك ۋە بىر تۇتاش قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلماق: دۆلەت قۇرۇلۇشىدا پۈتۈن مەملىكەت بىر شاھمات بولۇشى كېرەك.

بىر غېرىچ ① ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ كېلىدىغان، بىر غېرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى: بىر غېرىچ ياغاچ. بىر غېرىچ تۆمۈر. ② كۆچمە. قىسقا، قىسقىغىنا، كالتە، ئاز، كىچىككىنە: ئۇلار پارتىيىنىڭ «بىر غېرىچ يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماسلىق» دېگەن چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، ئۆتكەن يىلى خېلى كۆپ بوز يەرلەرنى ئاچقان بولسا، بۇ يىل شۇ يەرگە ئۇلاشتۇرۇپلا بىرقانچە يۈز مۇ يەر ئاچتى.

بىر قاتار ① بىر يۆرۈش، ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىرقانچە: بىر قاتار مەسىلىلەر. بىر قاتار يولىورۇقلار. * لەيلىگۈل ناھىيىدىن چىقىپلا ئۆز ئىشىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ياشلار، ئايالىلار ئىچىدە بىر قاتار تەشكىلىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇۋەتتى. ② تەڭ، باراۋەر: بەخت تېڭى ئاتتى ئاخىرى، سەنمۇ بىرگە بولىدۇڭ بەختىيار. مىليونلىغان مەزلۇم خەلقىتەك، بەخت بىلەن تۇرىدۇڭ بىر قاتار. * شۇنى كۆردۇڭمۇ، «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»، «پرولېتارىياتنى ھۆكۈمران سىنىپقا ئايلاندۇرۇش» بىلەن «دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش» دېگەن بۇ ئىككى ئۇقۇمنى كەسكىن تۇردە بىر قاتاردا قويىدۇ. ③ «بىلەن» باغلىغۇچىسى بىلەن بىللە كېلىپ، «بىلەن، بىللە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: شىنجاڭدا باشقا ئىلگىرىلەشلەر بىلەن بىر قاتاردا مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ۋاستىسى بولغان تېل ـ يېزىقتىمۇ بىرمۇنچە ئىلگىرىلەشلەر بولدى ۋە بولماقتا.

بىر قارارغا كەلمەك ئوخشاش پىكىرگە، خۇلاسىغا، توختامغا كەلمەك: سادىق ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، خېلىغىچە بىر قارارغا كېلەلمىدى. ئۇ ئۇمىدۋار ئىدى. مۇشۇ ئۇمىد ئۇنى ئىشەنچىگە ئىگە قىلغانىدى.

بىر قاراشتا ① شۇنداق بىر قارىغاندا، يۈزەكى قارىغاندا، بىر قارىماققا: بۇ كىشى بىر قاراشتا قازاققا، يەنە بىر قاراشتا قىرغىزغا ئوخشايدىكەن. ② بىر قاراپلا، بىر قېتىم قاراپلا: بۇ ئادەمنىڭ يېزىدىن كەلگەنلىكىنى بىر قاراشتا بىلۈالغىلى بولاتتى.

بىر قارىماققا يۇزەكى قارىغاندا، بىر قاراشتا: ئۇ بىر قارىماققا ياش كۆرۈنىدۇ.

بىر قامچىلىقى بار چىرايلىق، كىشىنىڭ زوقىنى، مەسلىكىنى كەلتۈرەلەيدىغان؛ ئۆز (ئايالالار ھەققىدە): گۈزەللىكى بىر قامچىلىقى بار ئايال.

بىر قەدەم كېيىن بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ ئارقىدا؛ سەل كەينىدە: ھازىر بىزنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىمىز، زۆرۈرىيەتتىن بىر قەدەم كېيىن كەتمەي بارىدۇ.

بىر قەدەم ئىلگىرى بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ ئالدىدا؛ سەل بۇرۇن.

بىر قوشۇق سۇ بىلەن يۇتۇۋەتكۈدەك كىشىنىڭ مەسلىكىنى، زوقىنى، ھەۋىسىنى كەلتۈرىدىغان؛ گۈزەل، چىرايلىق؛ ساھىبجامال: ئۇ مەلىكىنىڭ گۈزەللىكىنى شۇنداق تەسۋىرلىسىمۇ مۇبالىغە بولمايدىكى، ئۇ بىر قوشۇق سۇ بىلەن يۇتۇۋەتكۈدەك قىز ئىدى.

بىر قوشۇق قېنىدىن كەچمەك تىرىك قالدۇرماق، ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىدىن يانماق: ــ قانداق خەۋەر، سۆزلە تېز، ــ دەپتۇ پادىشاھ. ــ ئەگەر بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسەڭىز ئېيتاي، پادىشاھى ئالەم، ــ دەپتۇ خىزمەتكار.

بىر قوشۇق قېنىنى تىلمەك ئۆلتۈرمەي تىرىك قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلماق: ــ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي، مەن خام سۈت ئىچكەن بەندە، ــ دەيتتى ئۇ لاغىلداپ تىترەپ، ــ ئۆلتۈرمەكلەر، بۇلاڭچىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئېزىپتىمەن، بەش بالام، چۆچۈرىدەك بەش بالام بار، ئۆلتۈرمەكلەر.

بىر قول ① بىر قېتىم، بىر مەيدان: بىر قول قارتا ئوينىماق. ② بىر يۈرۈش، بىر قاپ: بىر قول قارتا سېتىۋالدىم.

بىر قوللۇق ① بىرلا ئادەم ئىشلىتىدىغان (نەرسىلەرگە قارىتا): ــ ئاغىنىلەر، يېڭى ۋېلىسىپىت ئالدىم، بىر قوللۇق منىمەكچىمەن، يۈزتۇرا ئېيتىپ قويماي، سوراپ خىجىل قىلماڭلار! ــ دېدى بۆلۈمگە كىرىپ كەلگەن ھامۇت. ② بىر يۈرۈش: مەن بازاردىن بىر قوللۇق رېمونت سايمانلىرىنى سېتىۋالدىم.

بىر قولنى ئىككى قىلالماسلىق چولىسى تەگمەيدىغان، يېتىشەلمەيدىغان: ــ ئوغۇل بالدەك كادىر ئىكەن! ــ دېدى ئابدۇۋېلى ئاكىمۇ چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ، ــ ئەجەب بەلەن ئىش قىلىپتۇ. دېھقان خەق بىر قولنى ئىككى قىلالمايۋاتقان چاغدا، بۇ ئىككى ھارامزادىنىڭ قىلىقىنى قارىڭلار، ھۇ ئالدامچى دۆيۈزلەر.

بىر قولنى ئون قىلالماسلىق ← **بىر قولنى ئىككى قىلالماسلىق.**

بىر قوۋۇز سۆز بىر ئېغىز سۆز، بىر ئېغىز گەپ.

بىر قېتىم بۆلۈش <لوگ> بۆلۈنگۈچى بىلەن بۆلۈنمىدىن ئىبارەت ئىككىلا قەۋەتتىن تەركىب تاپقان بۆلۈش ئۇسۇلى.

بىر قېرىندىن چۇشكەن بىر ئاندىن تۇغۇلغان: ــ ھوي، ئىككىڭ بىر قېرىندىن چۈشكەن تۇرۇقلۇق مۇشۇنداق ياتلاردەك تونۇشماي يۈرۈشسەڭ بولامدۇ؟ ــ دېدى قادىر ئاخۇن ئوسمانغا نەسىھەت قىلىپ.

بىر قېلىپتا بىر ئىسكەتتە، بىر خىل، بىر خىلدا: ئۇ بىر قېلىپتا تىناتتى، كۆكرىكى كۆتۈرۈلۈپ ــ كۆتۈرۈلۈپ چۈشەتتى. * ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مايلانمىغان چىشلىق چاقلارنىڭ بىر ــ بىرىنى چۆگىلەتكىنىدەك بىر قېلىپتىكى تۇرمۇش ئىدى.

بىر قىسىم بىر بۆلۈك، قىسمەن: ئۇنىڭ ئۆيىدە ئالاھىدە يوشۇرۇن تۇتىدىغان بىر قىسىم كىتابى بار. * ئىدارىمىزدە بىر قىسىم كادىرلار قانۇن ئۆگىنىۋاتىدۇ.

بىر قىلماق ① ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق، ئىككى بۆلەك نەرسىنى قوشۇپ بىرلەشتۈرمەك: قوناق ئۈنى بىلەن بۇغداي ئۈنىنى بىر قىلماق. * ئۇ ئۈن بىلەن كېپەكنى بىر قىلۇەتتى. ② كۆچمە. يايماق، يېيىۋەتمەك،

ئاشكارا قىلىۋەتمەك: ئۇ بۇ ئىشنى جاھانغا بىر قىلدى. ③ كۆچمە. بۇزماق، پاسكىنا قىلماق: — ۋاي بالام، — دېدى پاتەمخان قىزىنى كۆرۈپ، — قېتىقنى ئاغزىڭغا ئىچمەي نەگە ئىچتىڭ، ئالدىڭغا تۆكۈپ كېيمىڭنى بىر قىلىۋېتىپسەن.

بىر كاپام ① بىر قېتىم كاپ ئەتكۈچىلىك، ئېغىزغا پاتقۇدەك: ئەجىپىنىڭ قورسىقى بەكمۇ تويغان ئىكەن، شۇنداق بولسىمۇ، مومىسىنىڭ يۈزىنى قىلىپ بىر كاپام ئېلىپ: — بۇ ناھايىتى تەملىك ئىكەن، — دەپتۇ. * — ئۇكام نېمە قىلغىنىڭىز بۇ!... داستىخان ئۈستىگە كىرىپ بىر كاپاممۇ ئالمايسىزا؟ — دەپ ئەخمەتكام يېڭى كەلگەن خىزمەت گۈرۈپپا كادىرىغا تۇزۇت قىلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. كىچىكىنە، ئازغىنا: تاۋاقنى تولدۇرۇپ ئۇسساڭچۇ، بىر كاپام ئېشىڭغا كىم تويىدۇ.

بىر كالتەك بىلەن يوقاتماق بىر قېتىملىق زەربە بىلەن يوقاتماق: جەمئىيەتتە بەزىبىر يامان كىشىلەر باركى، ئۇلار ھامىنى تۇرلۇك ئامالالاردىن پايدىلىنىپ پارتىيىنىڭ ئالىي ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىكى بەزىبىر شەخسىي دېتىغا ياقمايدىغان ياخشى كىشىلەرنى بىر كالتەك بىلەن يوقىتىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئۆز يېقىنلىرىنى دەسستىدۇ.

بىر كەلمەك توشماق: تولماق، قاپلىماق: تارالماق: كاۋا پىلىكى يېيىلىپ چوڭ ئېتىزغا بىر كېلىپتۇ. * ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر پۈتۈن يۇرتقا بىر كەلدى.

بىر كەلىمە سۆز ← **بىر ئېغىز سۆز.**

بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ئىچى دەرد — ئەلەمگە توشۇپ كەتكەن، ئىنتايىن ئېغىر ئازاپلانغان: ئانىسى: — بېرىڭلار! سىلەرنى مەن ئوغۇل دەپ تۇغقان، بوش كەلىمەڭلار! مۇشۇ كۈنلەردە يوقسۇللارنىڭ بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ئىكەنلىكىنى ھەرگىزمۇ ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار؛ مەن سىلەردىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى، — دەپ سۆزلەپتۇ.

بىر كۆزى كۆلمەك ھەم يىغلىماق، ھەم كۆلمەك.

بىر كۈندەك ئۆتكۈزمەك زېرىكىمەي، ئۈزۈنلۈق ھېس قىلماي ئۆتكۈزمەك: ئۇ دېھقانلار ئارىسىدا يىگىرمە نەچچە يىللىق ھاياتىنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزدى، دېھقانلارنىڭ جاپالىق ئىشلىرىنى ئۆز ئىشىم دەپ بىلدى.

بىرگە بىر بىرگە قارشى بىر، تەڭ، باراۋەر: — ھەي!...، — دېدى نىياز ئۇلارغا ۋارقىراپ، — بىر ئادەمگە چۈمۈلىدەك سەككىزنىڭ يېپىشىۋالمايى، نوچى بولساڭ چىقە، بىرگە بىر.

بىرگەپ ① مەلۇم بىر مەقسەت، مۇددىئا، ئىش، مەسىلە: ئېغىلدىن چىقىپ ئىككى قېتىم قېچىشىدا زادى بىرگەپ بار. * ئۇنىڭ بىر كۈنمۇ ئىشلىمەي تۇرۇپ، پۇلىنى ئاشۇنداق بۇزۇپ — چېچىپ خەجلىشىگە قارىغاندا چوقۇم بىرگەپ بار. ② كۆچمە. قىيىن، تەس: بۇنچىۋالا ئېغىر ۋەزىپىنى تۈگەتمەك بىرگەپ.

بىرگەپ بولار بىرەر چارە — تەدبىرى تېپىلار، ئىلاجىسى بولار: ئەگەر، ھازىرلا بوشىشىپ كەتسەك، ھەتتا قانائەتلىنىپ قالساق ياكى كېلەر يىل 3 — ئايدا بىرگەپ بولار دەيدىغان بولساق، بۇ ئىنتايىن يۇزەكى چۈشەنچە بولۇپ قالىدۇ. * سىز پۈلۈم تۈگەپ قالدى دەپ غەم قىلماڭ، تۈگەپ قالغاندىمۇ بىرگەپ بولار. * جېنىمىز ئامان بولسا، باشقا كەلگەندە توي ئىشلىرىمۇ بىرگەپ بولار دەپ خاتىرجەم ئىشلەپ يۈرۈپتىمەن.

بىرلا دوملاپ ← **بىرلا ئېغناپ.**

بىرلا ئېغناپ ① بىرلا ئېغناش بىلەن: ھېلىقى ئات بىرلا ئېغناپ مايمۇنغا ئايلىنىپتۇ. ② كۆچمە. بىرلا ھەرىكەت بىلەن، ناھايىتى تېز: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلۇۋېدى، قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان بەزى ئادەملەر بىرلا ئېغناپ دەرد تارتقان كىشىلەر قاتارىغا ئۆتۈۋالماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

بىر مەنبەچىلىك <پەلس> دۇنيانىڭ مەنبەسى پەقەت بىر، دەپ قارايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ماددىنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ

قاراش ــ ماتېرىيالىستىك بىرمەنبەچىلىك؛ روھنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ قاراش ــ ئىدېئالىستىك بىر مەنبەچىلىك بولىدۇ.

بىر مەنىلىك سۆز <تىل> مەنىسى بىر، بىرلا مەنىدە قوللىنىدىغان سۆز.

بىر نامەلۇملۇق تەكلىمە <مات> بىر نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەكلىمە ياكى تەركىبىدە بىرلا نامەلۇمى بولغان تەكلىمە. مەسىلەن: $2\times4+4=8$.

بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان سېنىڭ ــ مېنىڭ دېيىشىمەيدىغان؛ بارنى، تاپقانىنى تەڭ كۆرىدىغان؛ ناھايىتى ئىناق، يېقىن: ئۇلار خەلچەم بىلەن بىر مەھەللىدە بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان دوست بولۇپ چوڭ بولغانىدى.

بىر نەۋرە بىر تۇغقان ئاكا ــ ئوكا ياكى ئاچا ــ سىڭىللارنىڭ پەرزەنتلىرى، ئىككى تۇغقان: ــ دېھقان بالىسى ئوقۇپ نېمە بولماقچى، ھازىر يېزا نوپۇسى دەپ دېھقان بالىلىرىنى ئالمايدۇ، ــ دېدى ئايالىلار تەرەپتە ئولتۇرغان ئايشەمخاننىڭ بىر نەۋرە ئاچىسى ھۆسنىخان.

بىر نۇقتىچىلىق <پەلس> ماۋ زېدۇڭنىڭ، مېتافىزىكىلىك بىر تەرەپلىمە قاراشنى چۈشىنىشىڭ، جانلىق، ئاممباب قىلىپ ئاتىشى.

بىر نېگىزلىك كىسلاتا <خىم> ھەربىر مولېكۇلىسى سۇدا بىر ھىدروگېن ئىئونى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن: نىيترات كىسلاتاسى، تۇز كىسلاتاسى قاتارلىقلار.

بىر نېنى ئىككى بولىماسلىق تۇرمۇشى ئىلگىرى باسماسلىق، تاپقىنى ئۆزىدىن ئاشماسلىق: ھېلىقى سودىگەرنىڭ «ئۆمۈر بويى بىر نېنىڭ ئىككى بولماي ئۆتتى» دېگەن گېپى بۇ ئاينىڭ قەلبىگە تۇز سەپكەندەك غەزىپىنى قوزغىۋەتتى.

بىرنى قويماي ھەممىسىنى، پۈتۈنلەي، تەلتۆكۈس: سادىر قورمال ياخشى ئەر، ھەممە ئىشنى ئويلىغان. ھۇجۇم قىلغان چېرىكىنىڭ بىرنى قويماي قوغلىغان.

بىرنى ئىككى قىلالماسلىق ئېشىنالماسلىق، ئىقتىسادقىلالماسلىق: بىر ئاتا ــ ئانىدىن ئالتە بالا ئىدۇق، بۇ ئالتە بالىنى بېقىش ئۇچۇن ئاتا ــ ئانام كېچە ــ كۈندۈزلەپ سەرتىتا ئىشلىسەمۇ، تاپقىنى ئۇدۇللۇق، بىرنى ئىككى قىلالماي كۈن كەچۈرەتتۇق.

بىرنى ئىككى قىلماق پايدا تاپماق، كىرىمنى ئاشۇرماق: سودىگەرلەر مالنى بازار باھاسىدىن ئەرزان ئېلىپ، يەنە باھا قوشۇپ قىممەتكە ساتىدۇ. يەنى بىرنى ئىككى قىلىدۇ ــ دە، نەتىجىدە تېز بېيىپ كېتىدۇ.

بىر ھۇجەيرىلىك جانلىقلار <بىئول> بىرلا ھۇجەيرىدىن قۇرۇلغان جانلىقلار. مەسىلەن: ئىپتىدائىي ھايۋانلار، باكتېرىيەلەر ۋە بەزى يۇسۇنلەر.

بىر ھېسابتا بىر جەھەتتىن قارىغاندا، مەسىلىنىڭ باشقا تەرىپىنى ھېسابقا ئالغاندا: ــ ئاكاڭغا نېمانچە قاراۋېرىسەن؟ ــ دېدى قۇدرەت ئاكا كايىغاندەك تەلەپپۇزدا، ــ بايىقى گەپلىرىڭنى ئاڭلىدىم. مەتنىيازنى شۇ ئىش ئۈچۈن چاقىرىپ ئىكەنسەن ــ دە، بۇمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى. قېنى، مەتنىياز كىم تەرەپتە بولاركەن؟

بىر ئوتلام ① بىر يۇتۇم، بىر يۇتقىچلىك: بىر بۇردا نانىنى ئالدى ھۇسەن شۇندا، بىر ئوتلام ئوتلۇۋالدى قېنىق چاينى. ۋاراقلاپ كىتابنى بىر قولىدا، قېرىنداش بىلەن سىزدى مۇھىم جايىنى. ② ئىچىدىغان ئازغىنا نەرسە: ئۆيدە بىر ئوتلام چايمۇ قالماپتۇ.

بىر ئوقلۇق كىرىستال <كېئول> پەقەت بىرلا ئوپتىكىلىق ئوقىغا ئىگە بولغان كىرىستال. ئوتتۇرا دەرىجىلىك كىرىستال گۇرۇپپىسىدىكى كىرىستاللارنىڭ ھەممىسى بىر ئوقلۇق بولىدۇ. مەسىلەن: كۋارتس، كالىتسىت قاتارلىقلار.

بىر ئوچۇم ① ئوچۇمغا كېلىدىغان، ئوچۇم ئوشىدىغان: بىر ئوچۇم مېغىز. بىر ئوچۇم بۇغداي. ② كۆچمە. بىر قىسىم، بەزى، قىسـ

مەن، ئاز ساندىكى: مەدەنىيەت ئىنقلابىدا بىر ئوچۇم سۈيىقەستچىلەر ئالىتوپىلاك كۆتۈرۈپ، ھەق ـ ناھاقنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىشكە ئۇرۇنغاندى.

بىر ئۇچقاش بىر يولى، بىر تۇتاش، ئۇزۇلدۇرمەي: ئۇلار بۇ ئىشنى بىر ئۇچقاشلا قىلىۋېتىپ، ئاندىن دەم ئالماقچى بولۇشتى.

بىر ئۈستىخان، بىر تېرە بولۇپ قالماق ← بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالماق: ئۇ ئۇزاق ۋاقىت كېسەل تارتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇزۈك غىزامۇ يېمەيدۇ، ئوبدان ئۇخلىيالمايدۇ. ھازىر ئۇ ئورۇقلاپ بىر ئۈستىخان، بىر تېرىلا بولۇپ قالدى.

بىر ئۇۋۇنىڭ كۆچۈكلىرى ← بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى.

بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچكەن بىر يەردە چوڭ بولغان، بىر يەرلىك: بىز بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان، بىر ـ بىرىمىزنى ئىنتايىن ياخشى بىلىشىمىز.

بىر ئۆمۈر ئۆمۈرۋايەت، ئۆمۈر بويى، پۈتۈن ئۆمۈر: ھۇنەر دېگەن ئادەمگە بىر ئۆمۈر ئەسقاتىدۇ. مەن سىزگە بىر ئۆمۈر ياخشىلىق قىلسامۇ، سىزنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى يانىدۇرۇپ بولالمايمەن.

بىر ئۆيىنى پىرقىراتماق بىر ئائىلىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقماق، بىر ئائىلىنى ياخشى باشقۇرماق: سەن گۈزەلئاينى «بۇرژوي» دەۋرىمىگىن. ئۇ ھازىر بىر ئۆيىنى پىرقىرىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ. دېمەك ئەمگەكچى.

بىر ئۇلۇش بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ بىرقانچىگە بۆلۈنگەندىكى بىر بۆلۈكى ياكى بىر قىسمى: مەن ئۆزەمگە تەگكەن بىر ئۇلۇشنى ئالسام بولىدۇ، باشقىلار بىلەن چاتقىم يوق.

بىر ئېغىزدىن بىر ئېغىزدىن چىقىپدەك، قارشىلىقسىز، بىردەك: بۇ مەسىلىگە كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن قوشۇلدى. * مەجلىسته دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇلاغ ۋە سايمانلارنىڭ باھاسىنى كېمەيتىشكە ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن رازى بولۇشتى.

بىر ئېغىز سۆز ← بىر ئېغىز گەپ.

بىر ئېغىز گەپ بىر جۈملە گەپ؛ ئاز، قىسقا گەپ: مېنىڭ سىزگە دەيدىغان بىر ئېغىز گېپىم بار ئىدى.

بىر ئېلىك بىر بارماق قېلىنلىقتا، خېلى قېلىن: قوي دېگەننى ئوبدانلا بىر ئاي باقسا بىر ئېلىك ئەت قوندۇ.

بىر ئىزدا بىر خىل ھالەت، بىر خىل سەۋدەيىدە، ئىلگىرىلىمەي: ئۆتتى كۈن بىر ئىزدا «چوڭ سەكرەش» بىلەن، يوقلا بىر يەردىن پۈتاق ئىزدەش بىلەن.

بىر ئىزغا چۈشمەك بەلگىلىك تەرتىپكە، رەتكە چۈشمەك: نورماللاشماق: ئوڭشالماق: ئىدارىنىڭ خىزمەتلىرى ئەمدى بىر ئىزغا چۈشتى.

بىر ئىشتانىنى ئارتۇق يىرتقان سېلىشتۇرۇلغان كىشىگە نىسبەتەن ياشتا چوڭ، كۆپىنى كۆرگەن: ــ ئۇكام مەن ساڭا قارىغاندا بىر ئىشتانىنى ئارتۇق يىرتقان، شۇڭا بۇنى مەن سەندىن ياخشىراق بىلىمەن، ــ دېدى سايىت قاسىمۇپ ئەمەتكە نەسىھەت قىلىپ.

بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق بىرەر ئىشقا كىرىشمەك، بىرەر ئىش بىلەن شۇغوللانماق: ئاتىدىن ئايرىلغان ئۇچ بالا ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق، ئۆم ياشاپتۇ، بىراق بۇلار بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقان بالىلار ئەمەس ئىكەن.

بىر ئىلاھلىق دىن <دىن> ئىسلام دىنى ياكى خرىستىئان دىنىغا ئوخشاش پەقەت بىرلا ئىلاھقا ياكى خۇداغا ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە چوقۇنىدىغان دىن.

بىر يادرولۇق ھۇجەيرە <بىئول> ئاق قان ھۇجەيرىلىرىنىڭ چوڭراق بىر خىلى، دېئا ـ مېتىرى 12 ــ 15 مىكرومېتر كېلىدۇ، ئادەم تېنىدە، ئاق قان ھۇجەيرىلىرىنىڭ ئۈچ پىرسەنتىتىن سەكسىز پىرسەنتىكىچىسىنى ئىگىلەيدۇ. ھۇجەيرە يادروسى تۇخۇم،

بۆرەك ياكى تاقا شەكلىدە كېلىدۇ. ئۇ تىنىچ تۇرغاندا يۇمىلاق كۆرۈنىدۇ؛ ھەرىكەت قىلغاندا بولسا، يالغان پۇت پەيدا قىلىدۇ؛ يالۇغلىنىش يۈز بەرگەندە، توقۇلمىلار ئىچىگە كىرىپ، يۇتۇش رولىنى ئويناپىدۇ.

بىر ياستۇققا باش قويماق ئەر ــ خوتۇن بولماق: ئۇ خوتۇنىغا قاراپ: ــ مەن بۆتكەن ئىشقا سالاۋات، دەيمەن ــ دە، سىز بىلەن بىللە ئاۋۇال ــ قىدەكلا بىر ياستۇققا باش قويۇپ يېتىۋېرىسەن، بىزنىڭ بالىلىرىمىز بار، ــ دېدى.

بىر ياق ① مەلۇم بىر تەرەپ: بىر ياققا بۆتمەك. بىر ياققا تۇرماق. ② مەلۇم بىر جاي، مەلۇم بىر يەر: بىر ياقىقا بارماق. بىر ياقىقا چۈشمەك. ــ سەن بۇگۈن چۈشتە بىر ياققا بارامسەن؟

بىر ياقتا تۇرسۇن بۇ ياقتا تۇرسۇن، تۇگۈل: روشەن مېنىڭ تۇيۇمدا يارىدەم قىلىش بىر ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا كېلىپمۇ قويمىدى.

بىر ياقتىن ← بىر باشتىن.

بىر ياقلىملىق ← بىر تەرەپلىملىك.

بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق قەتئىي بىرلەشمەك، مۇستەھكەم ئۇيۇشماق، چىڭ ئىتتىپاقلاشماق: كۆپچىلىك بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، بەلنى باغلايدىغانلا بولساق، چىققىلى بولمايدىغان تاغ، ئۆتكىلى بولمايدىغان دەريا يوق. * كۆپچىلىك قەتئىي نىيەتكە كەلسە، بىر ياقىدىن باش چىقارساق، بۇ ئىش جەزمەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

بىر ياقىدىن باش چىقارماق ← بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق.

بىر ياقلىق بولماق ← بىر تەرەپ بولماق.

بىر ياقلىق قىلماق ← بىر تەرەپ قىلماق.

بىر يەر مەلۇم جاي، مەلۇم يەر: بۇ قېزىنى قەيەردىدۇ، بىر يەردە كۆرگەنىدەكلا قىلاتتى. * بۇگۈن بىر يەرگە بارماي ئۆيدە ئولتۇردۇق.

بىر يەردىن چىقماق ① ئۆزئارا ئوخشاش چىقماق: بىردەك بولماق (پىكىر، مەقسەت، نىيەت، ئارزۇ ــ ئۇمىد ھەققىدە): ئىككىمىزنىڭ پىكرى زادىلا بىر يەردىن چىقمايدۇ، شۇنداقتىمۇ، مەن ئۇنىڭغا باشلىق دەپ تولۇق ھۆرمەت قىلىمەن. * ئەزىز ئاكا بىلەن مېنىڭ پىكرىم ھەمىشە بىر يەردىن چىقىدۇ. ② نەتىجىسى ياكى ئاقىۋىتى يا ئۇنداق ياكى مۇنداق بولۇپ ئايرىلماق: ــ دادا، سىز ياشقا چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، بۇ ئىش توغرۇلۇق كۆپ باش قاتۇرۇپ كەتمەك، ۋاقتى كەلگەندە بىر يەردىن چىقىدۇ، ــ دەپ دادىسىنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كىرىشتى ئەكبەر.

بىر يەرگە بارماق ئاخىرلىشىپ، تۈگەي دەپ قالماق: ئىشمۇ بىر يەرگە بارغان ئىدى، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بىر كېرىلدى ــ دە، كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. * سەمەت ۋېلىسىپىتنى قۇراشتۇرۇپ بولغۇچە كۈنمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ئىدى.

بىر يەرگە كەلمەك بىر نۇقتىغا مەركەزلەشمەك، بىر قارارغا كەلمەك: بۇ ئىشتا رەھبىرىي كادىرلار بىلەن ئاممىنىڭ پىكرى ئاللىقاچان بىر يەرگە كېلىپ بولدى.

بىر يۇرۇش ① ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك ھەممە قىسىم، تۈرلىرى تولۇق بولغان (سايمان، قورال، ئەسۋاب، كىيىم قاتارلىقلار ھەققىدە): بىر يۇرۇش كىيىم. بىر يۇرۇش سايمان. ② بىر قاتار: ئۇ ئەدەبىيات ــ سەنئەتنىڭ ئومۇمىي ئىلمىي نەزەرىيىسى ۋە سەھنە سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس بىر يۇرۇش قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، سەھنە ئەمەلىيىتى بىلەن جاپالىق شۇغۇللانغاندا، ئاندىن ئارتىست بولالايدۇ.

بىر يىللىق ئۆسۈملۈك <بوت> بىر يىل ئىچىدە ئۇرۇقىنىڭ ئۇنۇشى، غول تارتىشى، يوپۇرماق چىقىرىشى، چېچەكلەپ مېۋە بېرىشى، ئاخىرى ئۆلۈشى قاتارلىق پۈتۈن ھايات مۇددىتىنى تاماملايدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن: دادۇر، خاسەك، شال.

بىرئاخشىمى ئى [بىر+ئاخشام+ى] مەلۇم بىرئاخشىمى، بەلگىلىك بىرئاخشىمى:

بىرئاخشىمى بىز ئۆيدە بىخارامان تېلېۋىزىيە كۆرۈپ ئولتۇراتتۇق، ئۇشتۇمتۇت يەر تەۋرەپ بىزنى بەك قورقۇتۇۋاتقاندى.

بىرئاز سۆپ [بىر+ئاز] كۆپ ئەمەس، ئازراق: بىرئاز سەۋرى قىلىڭ.

بىرئەتىگەنلىكى: ئى [بىر+ئەتىگەن+لىكى] مەلۇم بىرئەتىگەنلىكى، بەلگىلىك بىرئەتىگەنلىكى: بىرئەتىگەنلىكى بىز تېخى ئورنىمىزدىن تۇرماستا ئۇ بىزنىڭكىگە كەلگەنىدى.

بىراق باغل. تەكداش جۈملىلەرنى قارىمۇ قارشى مۇناسىۋەتتە باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئوقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئوقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ: بومبىلار پوتەيىنىك ئەتراپىدا پارتلاپ، قار ئارىلاش تۇتەكلەر كۆتۈرۈلدى. شۇ پەيتتە ئسماق پىلىموتنى كۆتۈرۈپ ئۇچقاندەك يۇگۇردى، بىراق تۇتەكلەر ئارىسىدىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار ئۇنى بىردىنلا توختىتىپ قويدى.

بىراقلا رەۋ ① بىرلا ۋاقىتتا، بىردىنلا، بىريولى: دىلىبەرنىڭ بۇ سوئالىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شائىر ئەمدى يۇرىكىنى باسالماي قالدى- دە، ئىككى كۆزىدىن بىراقلا ياش تۆكۈلۈپ كەتتى. * ئەزىزنىڭ ئامىتى كەلدى. ئۇ ئاددىي كادىرلىقتىن بىراقلا نازىرلىققا كۆتۈرۈلدى. ② بىريولى، پۈتۈنلەي، ھەممىسى: تۆكىدىكى ماي بىراقلا تۆكۈلۈپ كەتتى.

بىراۋ ئال. كىمدۇ بىر كىشى، مەلۇم بىر ئادەم، ئاللىكىم، ئۆزگە: شۇنچە كۆپ خەلقنىڭ كۆزىچە بىراۋنىڭ بوينىغا سىرتماق سېلىش ئۇچۇن، ئالدى بىلەن ئۆزەڭلارنىڭ بوينىغا سالىدىغان سىرتماقنى تەييارلاپ قويۇشۇڭلار كېرەك. * بىراۋغا قىلغان ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ ئۇڭاي ئۇنتۇلمايدۇ.

بىرە-بىرە ئاندا-ساندا، ناگاھ-ناگاھ، ئارىلاپ-ئارىلاپ، گاھىدا: 12-ئاينىڭ 29-كۇنى كەچ، كوچىدا ئادەملەر شالاڭلاپ كەتكەن، بەلەت سېتىش ئورنىمۇ بۇرۇنقىدەك ئاۋات ئەمەس ئىدى. بەزىدە يولۇچىلار بىرە-بىرە كېلىپ، قاراپ قويۇپلا كېتىپ قالاتتى.

بىرەر ئال. قانداقتۇر بىر، ھەر ھالدا بىر: بۇ قاراش شۇنچىلىك قەتئىي ۋە نەپرەتلىك ئىدىكى، قاسىم ئۇنىڭدىن بىرەر ياخشىلىقنىڭ ئالامىتىنى كۆرەلمىدى. * مەن بىرەر نەۋۈەت ئېتىبار بېرىلەرمىكىن دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىككى پىشقەدەمگە ھېچ نەرسىنى قالدۇرماي ئېيتتىم.

بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق ← **بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق.**

بىرەرى ئال ① قانداقتۇر بىركىم، بىرەر كىشى، بىركىم، بىرى: ئىشخانىدا بىرەرى بارمۇ؟ * ئۆيىڭىزدە بىرەرى ئاغرىپ قالدىمۇ؟ ② قانداقتۇر بىرنەرسە، قانداقتۇر بىرەر ئىش، بىرەر ھەرىكەت: بۇ دۇكاندىن مەن ئالىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرەرىمۇ تېپىلمىدى.

بىرەر-يېرىم بىر ۋە بىر ئەتراپىدا، بىردىن ئاشمىغان: ئۇكام، بازارغا بارساڭ بىرەر-يېرىم قوغۇن ئالغاچ كەلسەڭ.

بىرە-سىرە ← **بىرە-بىرە:** ئۇ بىرە-سىرە كېلىپ تۇرىدۇ.

بىرەن-سىرەن ← **بىرە-بىرە.**

بىرەھىم سۆپ [پ+ئە] ھەممىسى يوق، ھەممىسىز: ھوي بىرەھىم، قىلغۇلۇقنى قىلىپ يەنە كۆلىسەنغۇ؟ * ھەددىدىن ئاشار بولدۇڭ شۇنچە بىرەھىم، بارمۇ سەنلەردە قىلچە ئىنسانىي شەرەم.

بىرەھىملىك ← **ھەممىزلىك.**

بىرەيلەن «بىر ئادەم، بىر كىشى» ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدىغان كىشىلىك سان: ھېيھان مۇئەللىم ئاشۇ مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلاۋاتقان چېغىدا، بىرەيلەن ئۇنى مۇئاۋىن مۇدىر مەخمۇتنىڭ چاقىرىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. * بىزنىڭ ئۆيىگە بىرەيلەن كەلدى. * ئىشىك تۆيۈقسىز ئېچىلىپ بىرەيلەن چىقىپ كەتتى.

بىربولسا باغل [بىر+بولسا] ① «ئېھتىمال، بەلكى» دېگەن مەنىدە قىستۇرما سۆز رولىدا كېلىدۇ: بىربولسا، ھازىر بېيجىڭنىڭ پويىزى كېتىپ بولدى. ② تەكرارلىنىپ كېلىپ «يا، ياكى» دېگەن مەنىدە تاللاش باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ: ــ شۇجى ھازىر ئۆيدە يوق. قانداق قىلىمىز، ــ دېدى ھاشىم ئاكامغا. دۇينىڭ ئامانلىق ھەيئىتى ھاشىم ئاكام: ــ ھازىر دەل چۈش ۋاقتى، شۇجى يىراقتا بارمايدۇ، ئۇ بىربولسا ئامبارىدا بار، بىربولسا خامانغا كەتكەندۇ، يەنە بىر ئىزدەپ باققىن ئۇكا، ــ دېدى.

بىر ـ بىر ئۆز تەرتىپى بىلەن، بىرمۇبىر، بىر ـ بىرلەپ: قېنى مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى بىر ـ بىر تەكرارلاپ كۆرۈڭ؟ * ئۇ ئېتىۋق بىز ئارقانغا ئېسىلىپ بىر ـ بىر، قىرغاقتا يەتكەندە سۆيۈندۇق خۇشال. ۋەلېكىن، ماشىنا تېخىچە لايدا، تاپقىلى بولارمۇ بۇنىڭغا ئامال.

بىر ـ بىردىن بىردىن ـ بىردىن، بىر ـ بىرلەپ.

بىر ـ بىرلەپ ① بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى، ئارقا ـ ئارقىدىن: مەن دوستلىرىم بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقلاشتىم. * رەيھان سومكىدىكى ئالمىلارنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ چىقتى. * يولى بارلارنىڭ بالىلىرى بىر ـ بىرلەپ ئىشقا ئورۇنلىشىپ كەتتى. ② كۆچمە. تەپسىلىي، ئىنچىكە: مەختۇمسۇلا ھەممىنى بىر ـ بىرلەپ ئېيتىپ بېرىدۇ. * پاتىمە مۇئەللىم ئۆزىگە يارەمچى ئىزدىگەندەك، يېنىدىكىلەرگە بىر ـ بىرلەپ قاراپ چىقتى.

بىر ـ بىردىن بىرى يەنە بىرىدىن، بىرى ئىككىنچىسىدىن: ئۇلار ئاشۇنداق ئادەتتىكى گەپلەر بىلەن بىر ـ بىردىن ھال سوراشتى. * گەرچە بۇرژۇئازىيىنىڭ قانۇنلىرى بىلەن باشقا ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ قانۇنلىرى بىر ـ بىردىن پەرقلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ سىنىپىي ماھىيىتى ئوخشاش.

بىر ـ بىرىگە بىرى يەنە بىرىگە، بىرى ئىككىنچىسىگە: ئۆزئارا: سابىر بىلەن زەيتۇنەم بىر ـ بىرىگە بېقىپ ياشىلارنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە «قوغلاپ ـ قېچىپ» يايراپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقانىدا، ئىشىك تۈۋىدە تۇيۇقسىز قاسىم پەيدا بولدى.

بىر ـ بىرىنى بىرى يەنە بىرىنى، بىرى ئىككىنچىسىنى: بالىلار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ ئۆزاق ئوينىغاندىن كېيىن ئويلىرىگە تارقاشتى.

بىرپەس رەۋ [بىر+پەس] بىردەم، بىرئاز (پەقەت ۋاقىت ھەققىدىلا قوللىنىلىدۇ): ئۇلار بىرپەس خىزمەت ئۇستىدە نېرى ـ بېرى پاراڭلاشتى. * ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ پېلەكلەرنىڭ ئارىسىدا ساينىڭ تېشىدەكى پارقىراپ كۆرۈنگەن تاۋۇزلارغا بىرپەس قاراپ تۇردى.

بىرتوقاي سۆپ [بىر+توقاي] بىر تالاي، بىرمۇنچە، نۇرغۇن، تولا: بۇ تازا يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ساۋۇتچان يالغۇز ئۆزى قولىدا ئەسكى داس بىلەن چولاق سۆپۈرگىنى تۇتقان ئابلىز شۇجىنى كوچىدا ھەيدەپ ماڭدى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا بىرتوقاي بالىلار ئەگەشكەن بولۇپ، ئۇلار خۇددى ئىست تالىششىنى كۆرۈشكە قىزىقتان تاماشىچىلاردەك گۈرۈلدەپ كېلىشۇاتاتتى.

بىرتۇرۇپ باغل [بىر+تۇرۇپ] «بىردەم»، «ھېلىقى» دېگەن مەنىدە ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: بىر تۇرۇپ بارىمەن دەيسەن، بىر تۇرۇپ بارمايمەن دەيسەن، زادى قانداق قىلىسەن؟ بارىمەن دېسەڭ ماشىنىغا چىق، بولمىسا خۇداغا ئامانەت. * شۇ كۈنى ھاۋا بىر تۇرۇپ ئېچىلسا، بىر تۇرۇپ تۇتۇلاتتى.

بىرتۇرلۇك رەۋ [بىر+تۇرلۇك] باشقىچە غەلىتە، ئاجايىپ: ــ نېمە قىلىمەن دەيسەن؟ ئۇمۇ ئادەم! ــ دېدى كېۋىر ئاخۇن ئۆزىگە خاس بولمىغان بىرتۇرلۇك ئاچچىق بىلەن. * بۇگۈن مەجەزىم بىرتۇرلۇك بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، بېرىپ بىردەم دەم ئالاي.

بىرچاغ رەۋ [بىر+چاغ] مەلۇم بىرۋاقىت، مەلۇم بىرمەزگىل: ئۇ نەقىقاش ئىشلىگەنىدىن بېرى خۇشاللىنىپ بىرچاغ ئۆتكەندە قولىدىكى گۈزەل ـ

نەپس ئويمىنى تۇتقىنچە ھوشىدىن كېتىپتۇ. * بىرچاغدا ماشىنا توختىدى، قارىسام ئىش ئورنىغا يېتىپ كەپتىمىز، ھەممىمىز ماشىنىدىن چۈشۈپ جۈۋىلىرىمىزغا ئورالغىنىمىزچە كۆچمە قازان ئورنۇتۇلغان ئۆيگە كىردۇق.

بىردە باغل. بىردەم، بىر تۇرۇپ، بەزىدە: مەن ئىشكىنى مەھكەم ئېتىپ قويغانىدىم. زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى. سىرتىتا ھۇۋلىغان بوران بىردە تۆپە پەنجىرىنى تاراقلىتىدۇ، بەزىدە نېمىلەرنىدۇ تاملارغا ئۇرىدۇ. * ئۇ غەزىپىنى بېسىش ئۈچۈن بىردە شاگىيۇنى، بىردە چېرىكلەرنى تىللىدى.

بىردە ئەمەس بىردە بىر قېتىمدا بولمىسا يەنە بىر قېتىمدا، قانداقلا بولمىسۇن بىر نۆۋەتتە؛ چوقۇم: ــ ماۋۇ سىرپايچى ئوغرى سوغۇقتا بىر كېچە ياتقۇزغانغا خۇش بولۇش يوق، ئىككى پاي پىيمىنى كېيىپ قېچىتۇ تېخى! بىردە ئەمەس بىردە ھامان قولۇمغا چۈشۈرسەن مۇناپىق، ــ دەپ مەزىنىنىڭ توۋلاۋاتقانلىقى سىرتقا ئاڭلىنىپ قالدى.

بىردە ئۇنداق، بىردە مۇنداق بەزىدە ئۇنداق، بەزىدە مۇنداق؛ بىردەم ئۇنداق، بىردەم مۇنداق.

بىردەك سۈپ ① بىر خىلدا، ئوخشاش، تەكشى، باراۋەر: مەيلى ياشانغانلار ۋە ياكى كىچىكلەرگە بولسۇن بىردەك مۇئامىلە قىلىش لازىم. * ئالدىدا ۋە كەينىدە بىردەك بولمىز. * جەڭچىلەر ھوررا ئاۋازلىرى بىلەن بىردەك ھۇجۇمغا ئاتلاندى. * بۇ يىل سالغان ئورمانلار بىردەك ئۆستى. ② بىر نەرسىدەك، مەھكەم: ھەر مىللەت خەلقى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك.

بىردەكلىك «بىردەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقايسى مۇقاملاردىكى چوڭ نەغمە ۋە ئۇنىڭ تەركىبىدىكى مۇزىكىلىق بۆلەكلەر باشقا مۇقاملارغا ئالماشتۇرۇلسا، ئاھاڭ شەكلىدىكى بىردەكلىك ۋە مۇزىكا راۋاجىدىكى راۋانلىق بۇزۇلىدۇ.

بىردەم رەۋ [بىر+دەم] ① بىرپەس، بىرئاز: دادام ماڭا قاراپ بىردەم ئۇنسىز تۇردى. مەن ئۇنىڭ خىيالىچان كۆزلىرىنىڭ بىردىن چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. * بىز ئىشەكلىرىمىزنى دېڭىتتۇق ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ، سۇزۇك سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپ چىمەنلىكتە يېتىشتۇق. ② تەكرارلىنىپ كېلىپ «بەزىدە، گاھىدا» دېگەن مەنىدە ئايرىغۇچى ياغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: دۇشمەنلەر بالىنى بىردەم ئۇرۇپ، بىردەم قورقۇتۇپ ئېلىپ كەلدى.

بىردەملىك «بىردەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تۇغۇتتىن كېيىن بىردەملىك ئۇيقۇغا كەتكەن ھەببە ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچقاندا، نۇسرەت ئىشىك ئالدىدا كىرسىن ئوچاقتا ھەببىگە شوۋنگۇرۇچ قاينىتىۋاتاتتى.

بىردەم-يېرىمدەم بىردەملىكە، قىسقا بىرۋاقىت، بىرپەس: ئۇ ئىشتىن بۇرۇنراق قايتقان كۈنلىرى بالىلىرى بىلەن بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولالايتتى.

بىردىن رەۋ. تاسادىپىي، ئۇشتۇمتۇت، توساتتىن، تۇيۇقسىز، كۈتۈلمىگەندە: جامائەت بىردىن كەينىگە بۇرۇلۇپ ئاسمىنى كۆردى. * دادام ماڭا قاراپ بىردەم ئۇنسىز تۇردى. مەن ئۇنىڭ خىيالىچان كۆزلىرىنىڭ بىردىن چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم.

بىردىنبىر سۈپ [بىر+دىن+بىر] بىرگىنە، يالغۇز، مۇھىم، پەقەت بىرلا: بىردىنبىر چارە. * بوۋاق بىلەن ئانىنى ئوخشاشلا قۇتقۇزۇش بىزنىڭ ھازىرقى مىنۇتتىكى بىردىنبىر بۇرچىمىز. * مەھسۇلات ئىشىشنىڭ بىردىنبىر سەۋەبى ئىلمىي تەرىقىچىلىقنى يولغا قويغانلىق. * دىلدار، گۈلنارنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق قىزىدۇر. ئۇنىڭ باشقا تۇغقىنى يوق، بىردىنبىر تۇغقىنى مۇشۇ بالا.

بىردىنلا رەۋ. توساتتىن، ئۇشتۇمتۇت، تۇيۇقسىز، تاسادىپىي: ھاۋا بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى. * تۇتەكلەر ئارىسىدىن ئوچۇق كەلگەن ئوقلار ئۇنى بىردىنلا توختىتىپ قويدى. * ئۇنىڭ قاپىقى بىردىنلا تۇرۇلدى ــ دە. كۆڭلىگە ئەندىشە

چۈشتى.

بىرزامان رەۋ [بىر+زامان] مەلۇم بىرچاغ، مەلۇم بىرمەزگىل، مەلۇم بىرۋاقىت.

بىرزامانلاردا رەۋ [بىر+زامان+لار+دا] مەلۇم بىرچاغلاردا، مەلۇم بىرمەزگىلدە، مەلۇم بىرۋاقىتتا: بىرزامانلاردا دۇنيانى تىترەتكەن، كېيىنچە ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ئالتۇن ئوردىدا، ئىلكخان ھاكىمىيىتىدىكى موڭغۇللارمۇ ئەرەبچە ئىسىم ـ فامىلە قوللىنىشقا باشلىدى.

بىرر ئى. ئېغىزئوپىيە پۇل بىرلىكى.

بىرقانچە سۈپ [بىر+قانچە] بىردىن ئارتۇق، بەلگىلىك مىقدارداً: ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرقانچە قۇللار ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئايال ئۆتۈشى بىلەن، ھەممە تەرەپنى ئىپار، ئەتىرنىڭ خۇش بۇيى بېسىپتۇ. * بىز بىرقانچە ئادەم بىرگە بازارغا باردۇق.

بىرقاناق رەۋ [بىر+قانداق] قانداقتۇر بىر يوسۇندا، قانداقتۇر بىر خىلدا، قانداقتۇر بىر ھالەتتە: سەن ئاپتوبۇسقا چىققاندا بىرقانداق بولمىغانسەن؟ * ئانام بىرقانداق بولۇپ قالسا، دەرھال ماڭا خەۋەر قىلىڭلار!... ــ دەپ تېلېفونىنى ئاستا قويدى سىدىق قاسىم.

بىرقايسى ئال [بىر+قايسى] كىملىكى نامەلۇم، قانداقتۇر بىر، قايسىبىر: ماموت ئاخۇن قىزغا: ــ بىرقايسىسى مېنى ئىزدەپ كېلىپ قالسا «ھازىر كېلىدۇ» دەڭ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ تۇرسۇن، ــ دەپ تاپىلاپ قويۇپ، تېز ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

بىرقەپەس رەۋ [بىر+قەپەس] بىر نۆۋەت، بىر مەيدان: مەخسۇت بەگ چېرىكلەر بىلەن بىر قەپەس تۆتۈشۈپ باقىقان بولسىمۇ، لېكىن مەخسۇت بەگنى بۇلاپ، ئۇنىڭ ھەمىيانىنى تارتىۋالدى. * ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن دۇشمەنلىك نىيەتتە ئۆزلىرى بىلەن بىرقەپەس ئېلىشىشقا كېلىۋاتقانلىقى ئېنىق چىقىپ تۇراتتى.

بىرقەپەس ئېلىشماق بىر مەيدان جەڭ قىلماق، بىر قېتىم سىناشماق، بىر قېتىم تۆتۈشماق: جەڭچىلەر دۇشمەن ئەسكىرى بىلەن بىرقەپەس ئېلىشتى. * ئەگەر جەڭچىلەرنىڭ مەشىقىنى كۆرۈپ قايتىۋاتقان پەيجاڭ بىنا ئىچىدىن چىقىپ ئۇلارغا يەتكۈدەك تەنتەربىيەرمىگەن بولسا ئىدى، ئۇلار يەنە بىرقەپەس ئېلىشقان بولاتتى.

بىرقەدەر رەۋ [بىر+قەدەر] مەلۇم دەرىجىدە، خېلى: يېقىندىن بۇيان چالغۇچىلىرىمىز بىزنىڭ سەھنىلىرىمىزدە ۋە بەزى كىنو مۇزىكىلىرىنى ئورۇنلاشتا ئېلېكترونلۇق چالغۇلارنى قوللىنىپ كېشىلەرنىڭ بىرقەدەر ياخشى باھاسىغا ئېرىشمەكتە.

بىرقۇر [بىر+قۇر] رەۋ ① بىر قېتىم، بىر باشتىن: يىگىت ئۇلارغا بىرقۇر قاراپ چىقتى، تۇن قاراڭغۇسىدا ئۇلارنىڭ كىملىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمىسىمۇ، ئاق كۆڭۈل ئادەملەر ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەپ قېيىن ئەمەس ئىدى. * مولام قولىدىكى كىتابنى بىرقۇر ۋاراقلاپ چىقتى. * خېلىدىن كېيىن ئۇ خۇددى ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئەتراپىقا بىرقۇر قاراپ چىقتى ــ دە ئالدىراپ تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى. ② سۈپ بىر يۈرۈش، بىر پار (كىيىم ـ كېچەك ھەققىدە): مەن ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى بىرقۇر كىيىم تىككۈزدۇم. * ئۇ ھېيىت باھانىسى بىلەن بالىسىغا بىرقۇر كىيىم ئېلىپ بەردى.

بىرقىسما سۈپ [بىر+قىسما] بىرتۇرلۈك، باشقىچە، نورمالسىز، غەيرىي: ھويلا ئىچىدىن ئايال كىشىنىڭ غۇدۇراپ چالۇاقىغان بىرقىسما ئاۋازى ئاڭلاندى. * ئۇنىڭ سېھىرلىكىدىن پۈشۈلداپ، قوللىرىنى كەينىگە تۆتۈپ مېڭىشلىرى بىرقىسمىلا ئىدى. * جىددىي خىزمەت ھەم تىنىم تاپماي كېسەل بېقىش، ھارغىنلىق، ئۈيقۇسىزلىق نەتىجىسىدە مەرھابانىڭ قوللىرى ئاشلانمىغان تېرىدەك يېرىكلىشىپ، رەڭگى ـ رۇخسارىمۇ بىرقىسما ئۆزگىرىپ كەتتى.

بىرقىسما بولماق بىر تۈرلۈك، باشقىچە، بۆلەكچە، غەلىتە بولماق: نورمالسىزلاشماق:

ئۇ يىغلىغانسېرى باللىق چاغلىرىمدىكى ئوت كەتكەن كېچىده كۆيۈپ كەتكەن ئاتا ـ ئانام، يېتىملىكته ئۆتكەن كۈنلىرىم يادىمغا يېتىپ، كۆڭلۈم بىرقىسما بولاتتى، بىچارە بالىغا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىيتتى.

بىركەم ئى (بىر+كەم) بىرۋاقىت، بىرچاغ، بىرمەزگىل: لۇتپۇللا يەنە خاتىرە يېزىشقا كىرىشىپ، خېلى بىركەم بولغاندا ئاندىن ئۇخلىدى. * تاڭ سۈزۈلمەكته، چوڭ ـ كىچىك مەسچىتلەردىن ئاڭلانغان ئەرزان ئاۋازى خېلى بىركەمگىچه شەھەرنى قاپلىدى.

بىركۈنى ئى (بىر+كۈنى) مەلۇم بىركۈنى، بەلگىلىك بىركۈنى، كۈنلەرنىڭ بىرى: بىركۈنى غۇلام چاھار باغىدا سەيلە قىلىپ، رەڭگا ـ رەڭ گۈللەر، ھەر تۈرلۈك جانۋارلارنى كۆردى. * مەن ئۆتۈرمەن بىركۈنى، يارىم يىراقتا بولسىلا. ئېچىلۇرمەن غۇنچىدەك بىرلا قاراپ قويسىلا. * ئانداق ئەتمەڭلار مېنى، مۇنداق ئەتمەڭلار مېنى؛ بىركۈنى لازىم بولارمەن، تاشلۇۋەتمەڭلار مېنى.

بىركىم ئال (بىر+كىم) نامەلۇم بىر كىشى، كىمدۇ بىرى: بىرىنى بىركىم بېرەر، كۆپنى ئەمگەك بېرەر (ماقال). * پىخسىق باي ئەزەلدىن ھېچنېمىنى بىركىمگە ئارىيەت بەرمەيتتى. * ئەكىبەر بىرىكىملەر ئۇستىدىكى خىمىيۋى تەكشۈرۈشىنى باشلاش ئۈچۈن پروبىركىنى ئەمدىلا قولغا ئېلىۋىدى، ئىشكىنى بىركىمنىڭ رېتىملىق، يېنىككىنە چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

بىرگە رەۋ ① بىر بولۇپ، بىرلىشىپ، قوشۇلۇپ، بىللە، بىرلىكته: بىز بىرگە ئوقۇدۇق، بىرگە خىزمەت قىلدۇق، بۇ جەرياندا تېخىمۇ چىنچە ھېنى چۈشىنىپ بولمىغانمىدىڭ؟ * كېتەرىڭنى بىلەر بولسام، يولدا تۇراتتىم. يىغلاپ ـ يىغلاپ قالغىنىمدىن بىرگە باراتتىم. ② «بىلەن» سۆزى بىلەن كېلىپ «بىر قاتاردا» دېگەن مەنىنى كېلىدۇ: بەدەننى كۆچەندۈرۈش ئۈچۈن مۇڭاپىق ئوزۇقلىنىش بىلەن بىرگە تەنھەرىكەت بىلەنمۇ داۋاملىق شۇغۇللىنىش كېرەك.

بىرلە باغل. يېزىت. بىلەن، ئارقىلىق: ئوخشىسىمۇ گەر سىياقىغا دەرەخنىڭ پارچىسى، ئۇل ئېسىل خىسلەتلىرى بىرلە دەرەخنىڭ تاجىسى.

بىرلەر ئى <مات> سانلارنىڭ ئونلۇق سىستېمىدا بويىچە يېزىلىشىدىكى بىرىنچى خانىدىكى رەقەم.

بىرلەر خانىسى <مات> سانلارنى ئونلۇق سىستېمىدا بويىچە يېزىشتىكى بىرىنچى خانە.

بىرلەشتۈرگۈزمەك «بىرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى شەكلى: ئازادلىقتىن ئىلگىرى سازەندىلەر نوتا بىلمىگەچكە، ئۆز شاگىرتىنى تەربىيىلەشته داپ بىلەن، شۇنىڭدەك ساتار بىلەن يۇزلىگەن قوشاق ۋە غەزەللىنى يادا ئالدۇراتتى. شېئىرىي ۋەزنىلەرنى ساز رېتىمىگە بىرلەشتۈرگۈزەتتى.

بىرلەشتۈرمەك «بىرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەخسۇس ھۇججەت چۈشۈرۈپ، رايون ـ مىزدىكى خىزمەتنى، ۋەزىپىسى ۋە خاراكتېرى ئوخشاش ياكى ئوخشاپ كېتىدىغان بەزىبىر ئىدارىلەرنى دەسلەپكى قەدەمدە بىرلەشتۈردى.

بىرلەشتۈرۈلمەك «بىرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ناھىيىدە كۆچەت تىكىش بىلەن پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش ئىشلىرى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلدى. * شىنجاڭ داشۆدە مەخسۇس تېمىدا لېكسىيە سۆزلەش بىلەن سىستېمىلىق ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىرلەشتۈرۈلدى.

بىرلەشكەن ① «بىرلەشمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئايرىلغانىنى بۆرە يەيدۇ، بىرلەشكەنلەر كۆپ ياشايدۇ (ماقال). ② بىر تۈردىكى ياكى ئوخشاش مەقسەتتىكى كىشىلەر ۋە تەشكىلاتلاردىن تەركىب تاپقان: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، 1945 ـ يىلى قۇرۇلغان خەلقئارا تەشكىلات، قىسقارتىلىپ «ب د ت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ باش ئورگىنى ئامېرىكىنىڭ نيۇ ـ يورك شەھىرىدە. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئاپپاراتلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر

تەشكىلاتىنىڭ يېغىنى، خەۋەپسىزلىك كېڭىشى، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي كېڭەش، كاتىبات باشقارمىسى قاتارلىقلاردۇر. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاساسىي نىزامنامىسىدا بەلگىلەنمىگەن، ئۇنىڭ مەقسىتى خەلقئارا تىنچلىق ۋە خەۋپسىزلىكنى قوغداپ، خەلقئارا دوستانە مۇناسىۋەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش؛ ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى خەلقئارا ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت.

بىرلەشمە ① سۆپ. بىرقانچە تەرەپ ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن، بىرلىكتە ماسلىشىپ ئېلىپ بارغان: بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش. * باقى بىرلەشمە جەڭگە قاتناشقانلىقىدىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئايالى كېسەل بولۇپ قالدى. * چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇيدىغانلاردىن بىرلەشمە ئىمتىھان ئېلىنىشىغا بىر ئايدەك بولۇپ قالدى. ② ئى. مەلۇم بىر ئىجتىمائىي ئاساستا ياكى مەلۇم مەقسەتلەرنى كۆزدە تۇتۇپ بىرلىشىش ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى ئۇيۇشما: چۈشتىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسى، كوئېنلۇن مېھمانخانىسىدا باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن سۆھبەت يېغىنى ئۆتكۈزدى.

بىرلەشمە ئاخبارات ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق دۆلەت، ھۆكۈمەت، پارتىيە ــ گۇرۇھلارنىڭ بىرلىشىپ ئېلان قىلغان ئاخباراتى.

بىرلەشمە ئارمىيە <ھەرب> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق قوراللىق تەشكىلاتلار بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ئارمىيە.

بىرلەشمە كارخانا <س ئىق> ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان ھەم ئۆزئارا پەرقلىنىدىغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ياكى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى بىرلەشكەن كارخانا: غۇلجا ناھىيىسىدە يېڭى قۇرۇلغان تەمىنلەش بىلەن رېمونت قىلىش بىللە ئېلىپ بېرىلىدىغان، سودا ــ سانائەت بىرلەشتۈرۈلگەن يېزا ئىگىلىك بىرلەشمە كارخانىسى 1 ــ ئاينىڭ باشلىرى رەسمىي تىجارەت باشلىدى.

بىرلەشمە ھۆسابسىقە <تەن> ۋالىيول، ۋاسكىتبول، پۇتبول قاتارلىق مۇسابىقىلاردىكى ئۇچتىن ئارتۇق تەڭ دەرىجىلىك ئوپ كامانداىلىرى ئارىسىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇسابىقە.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق پارتىيە ــ گۇرۇھ بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ھۆكۈمەت.

بىرلەشمەك پ ① ئۆزئارا تۇتاشماق، ئۇلانماق، بىر ــ بىرىگە تېگىشمەك: ئاستا ــ ئاستا ئىككى گەۋدە بىرلەشتى، بۇ كۆرۈنۈشتە ئۇلار گويا مەڭگۈ مۇشۇنداق قوچاقلىشىپ تۇرىدىغاندەك، بىر مىنۇتمۇ ئاجراشمايدىغاندەك ئىدى. ② مەلۇم مەقسەت ياكى مەلۇم ئاساستا بىر ــ بىرىگە قوشۇلماق، ئۇيۇشماق: بىر ئېيىق بىلەن بىر دېھقان ئاغىنە ئىكەن. ئۇلار بىر يىلى بىرلىشىپ ياڭيو تېرىپتۇ. * سوتسىيالىستىك پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ كەلگۈسىدىكى كومپونېنتلىرى پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن ئوخشىمايدىغان يېرى، ئۇنىڭ تاۋار ئىگىلىكى بىلەن بىرلىشىپ كېتىدىغانلىقىدا.

بىرلەمچى سۆپ <پەلس> بىر خىل جەريان ياكى ھادىسىدە بىرىنچى ئورۇننى ئۇتقان، ئاساسىي ئورۇندا تۇرغان: ماددا بىرلەمچى، چۈنكى ئۇ تۈيۇقۇ، تەسەۋۋۇر ۋە ئاڭنىڭ مەنبەسى؛ ئاڭ ئىككىلەمچى، ھاسىلى نەرسە، چۈنكى ئۇ ماددىنىڭ ئىنكاسى، مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى. * ئوبىيېكتىپ رېئاللىق بىلەن پسىخىكىنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىگە كەلگەندە ماددا بىرلەمچى، پسىخىكا ئىككىلەمچى دېگەن نۇقتىنىزەردە چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم.

بىرلەمچى سۇ <سۇ> ماگما مۇزلاش جەريانىدا پەيدا بولغان يەر ئاستى سۇيى، ماگما مىنىڭ مۇزلىشى بىلەن گاز ھالەتتىكى ماددىلار بۆلۈنۈشكە باشلايدۇ، تەركىبىدىكى ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن يۇقىرى تېمپېراتۇرا ۋە يۇقىرى بېسىمدا بىرىكىپ سۇنى پەيدا قىلىدۇ.

بىرلەمچى كاتۇشكا ئىندۇكسىيىلىك كاتۇشكا ۋە ترانسفورماتورنىڭ توك مەنبەسىگە

ئىچىدىن ئۇلىنىدىغان كاتۇشكا.

بىرلەمچى مىنبرال <گېئول> كان ياتمىسى تەركىبىدىكى، شەكسىللەنگەن ۋاقىتتىدىكى ھالىتى ۋە تەركىبىنى ساقلاپ قالغان مىنبرالالار.

بىرلەن باغل. يېزىت. بىلەن، ئارقىلىق.

بىرلىك ① ئى. ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق: ئارمىيىمىزنىڭ ۋە خەلقىمىزنىڭ رايى مۇقەررەر ھالدا دۆلەتنى سوتسىيالىزم ئاساسىدا باي ۋە قۇدرەتلىك قىلىش، ۋەتەنىنىڭ تەيۋەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي تەلەپ ئۇستىگە مەركەزلەشتۈرۈلۈشى كېرەك. ② سۈپ. كۆپچىلىككە تەئەللۇق بولغان، ئومۇمىيلەشتۈرۈلگەن: چەت ئەللەردىكى مۇھاجىر قېرىنداشلاردىن تەركىب تاپقان ئەڭ كەڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سىپىنى يەنمۇ مۇستەھكەملەش ۋە كۆچەيتىش يولىدا كۆچىنىڭ بىرىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك. ③ ئى <مات> شەيئىلەرنى ئۆلچەشتە ئۆلچەم قىلىۋېلىنغان مىقدارنىڭ نامى. مەسىلەن: سانتىمېتر ــ ئۇزۇنلۇقنى ھېسابلاش بىرلىكى: گىرام ــ ماسسىنى ھېسابلاش بىرلىكى؛ سېكۇنت ــ ۋاقىتنى ھېسابلاش بىرلىكى ۋە باشقىلار: بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى 500 جىڭدىن ئاشۇرۇپ، ئىلى ۋادىسىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرايلى. ④ ئى <تىل> ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ سان كاتېگورىيىسىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، كۆپلۈك سانغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ؛ بىرلىك سان ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ⑤ ئى <پەلس> دىئالېكتىكىدا زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقى، بىرلىكى ۋە بىرەكلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بارلىق شەيئىلەردىكى زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ بىر-بىرىگە سىڭىشىشى، بىر-بىرىگە ئۆتۈشۈشى، بىر-بىرىگە بېقىنىشى، بىر-بىرىگە باغلىنىشى ۋە بىر-بىرىگە ئايلىنىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان پەلسەپىۋى كاتېگورىيە.

بىرلىك چەمبەر <مات> بىر بىرلىك ئۇزۇنلۇقتىكى كېسكىنى رادىئۇس قىلغان چەمبەر.

بىرلىك سەپ بىرقانچە سىنىپ ياكى بىرقانچە پارتىيىنىڭ مەلۇم سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن تۈزگەن ئىتتىپاقى: ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سېپى. خەلق دېموكراتىيىسى بىرلىك سېپى. * يېغىنغا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، مىللىي ئىشلار كومىتېتى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بىر قىسىم مەسئۇللىرى قاتناشتى.

بىرلىككە كەلمەك ① بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولماق، بىر پۈتۈن بولماق: تەيۋەن، شاڭگاڭ، ئاۋمېنلارنىڭ تىنچ يول بىلەن ۋەتەن قوينىغا قايتىشى مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، ۋەتەنىمىزنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، بىرلىككە كەلگەن قۇدرەتلىك دۆلەت قىلىپ چىقىش كېرەك. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى بىرەر پىكىردە بىرلىك ھاسىل بولماق؛ ئورتاقلاشماق، بىرلەشمەك: بۇ يېغىندا ئىككى ئىش توغرىسىدا بىرلىككە كەلدۇق.

بىرلىك مەھسۇلات <دېھ> بىر يىل ياكى بىر پەسىلدە بىرمو بىرلىك قىلىنغان يەر كۆلىمىدىن ئېلىنغان ھوسۇل، مەھسۇلات: ناھىيە بويىچە بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 400 جىڭغا، كۆممىقونىڭ 700 جىڭغا يەتتى.

بىرلىك ۋېكتور <مات> ئۇزۇنلۇقى بىر بىرلىك ئۇزۇنلۇققا تەڭ بولغان ۋېكتور.

بىرلىكتە رەۋ ① بىللە، بىر بولۇپ، قوشۇلۇپ: غۇلام ئۆي ئىگىسى بىلەن بىرلىكتە قوي سويۇۋاتاتتى. ② بىرلىشىپ، قوشۇلۇپ: بۇ قېتىمقى يېغىننى ئورۇمچى شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، شەھەرلىك ياشلار بىرلەشمىسى ۋە ئورۇمچى رادىئو ئىستانسىسى بىرلىكتە ئۆتكۈزدى.

بىرمەزگىل رەۋ (بىر+مەزگىل) بەلگىلىك بىر جەرياندا، مەلۇم بىرۋاقىت: دەسلەپكى چاغلاردا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ئەرەب يېزىقى بىلەن

بىرمەزگىل تەڭ ئىشلىتىلگەن. * باسىت ئۇنى خۇددى باھاردىكى گۈلگە ئوخشاش بىرمەزگىل پۇراپ ـ پۇراپ تاشلۇەتتى.

بىرمەھەل رەۋ (بىر+مەھەل) مەلۇم بىر چەكلىك پەيت، ۋاقىت، چاغ: مەزگىل: ئىنسان ئۇچۇن بىرمەھەل زېرىكىشلىك ياكى يىرگىنچلىك كۆرۈنگەن شارائىت ۋاقتىنڭ ئۆتۈشى بىلەن سېنىڭ ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ۋە گۈزەل بولۇپ قالىدىكەن. * مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە چوڭ بولغان، بىرمەھەل ئۇنى ناھايىتى ھۇرمەت قىلغانىدىم.

بىرمۇبىر ① ئۆز رەت ـ تەرتىپى بىلەن: بىرىدىن كېيىن يەنە بىرى: مەن ئۇنىڭغا بولغان ئەھۋالنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردىم. * ئۇنىڭ خىيالىدىن رەھىمسىزلىك ئىستىلىدىكى توغرا بولمىغان خاھىشلارنى تەنقىد قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرى بىرمۇبىر ئۆتۈشكە باشلىدى. ② ھەربىرىنى، ئالاھىدە، ئايرىم، بىر ـ بىرلەپ: رەقىب بىزنى ئۇنىڭغا بىرمۇبىر تونۇشتۇردى. * مەن بۇگۈن سىلەرنىڭ ئۆيگە يېتىپ كەلگۈچە بىرنەچچە يەردە سوراقتا تارتىلدىم. ئۇچرىغانلا ئادەم خەت ـ ئالاقىلىرىمنى بىرمۇبىر تەكشۈردى.

بىرمۇنچە ئال [بىر+مۇنچە] ① بىرنەچچە، بىرقانچە: بىرمۇنچە ۋاقىت. * 1981 ـ يىلى ناھايىتى زور نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن بولساقمۇ، لېكىن ئىلگىرىلەش داۋامىدا يەنە بىرمۇنچە مەسىلىلەر ساقلانماقتا. ② مەلۇم مىقدارداً، بەلگىلىك ساندا، مەلۇم دەرىجىدە، خېلى، جىق: ئۇ يېنىغا قارىۋىدى، بىرمۇنچە دۇشمەنلىك قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. * ئازگال ئەتراپىدا بىردەمدىلا بىرمۇنچە كىشى پەيدا بولۇپ، ئۇلاردىن بىرنەچچىسى ئالمىنىڭ يېنىغا چۇشتى.

بىرنەچچە ئال [بىر+نەچچە] قانچە ئىكەنلىكى نامەلۇم، بىردىن كۆپ، ئاز بولمىغان: ئالماسنىڭ قۇلىقىنىڭ تۆۋىدىن يەنە بىرنەچچە پاي ئوق ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەتتى. * ئەزىمەتنىڭ قوغۇنلارنىڭ ئىچىدىن بىرنەچچە خىل قوغۇنلارنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلگۈچە داۋام قىلدى.

بىرنەرسە ئال [بىر+نەرسە] ① مۇئەييەن شەيئىي، ياكى قانداقتۇر سادىر بولغان مەلۇم بىر ھادىسە، ۋەقە، ئىش: كۆزۈمگە بىرنەرسە كۆرۈندى. * بىرنەرسە سېتىۋېلىشقا بازارغا بارىمەن. * بىرنەرسە يېدىڭمۇ؟ ② مۇئەييەن بىر پىكىر، قاراش، گەپ سۆز: ــ ئوغلۇم داداڭ ساڭا بىرنەرسە دېدىمۇ؟ ــ دېدى ئانا جوزىنىڭ يېنىغا كېلىپ ۋە كارىۋاتقا ئولتۇرۇپ. ③ كىشىلەرگە قارىتىپ ئېيتىلغاندا كەمستىشنى بىلدۈرىدۇ: ــ قانداق بىرنەرسە بۇ، خەتنىڭ ئۆيىگە ئىشكىنى چەكمەي كالىدەك كىرىپ كەلگىنىنى؟ ــ خاپا بولدى نىساخان ئاچا ئۆيگە كىرگەن كىشىگە چىرايىمۇ ئاچماي غۇدۇراپ.

بىرنۆرى باغل [بىر+نۆرى] مەيلى، تۈرۈپ تۇرسۇن: ئېيتىڭا، ماڭا ئوخشاش ئولتۇرسا ـ قوپسا دۇينىڭ پايدىسىنى كۆزلەيدىغان ئادەمنى يولدىن ئازدىڭ دېسە قاملىشامدۇ، باشقىسمۇ بىرنۆرى، مېنىڭ ھار ئالغىنىم ئەبىلغازنىڭ مۇشۇ سۆزى، ئېيتىڭا ئۇكام، مېنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىم ئورۇنسىزمۇ؟

بىرنېمە ئال [بىر+نېمە] ← **بىرنەرسە**: ــ ئاپا ـ ئاپا، ــ دەپ يۇگۈرۈپ كىردى غەيرەت، ــ كۆزۈمگە بىرنېمە كىرىپ كەتتى. * ئانا نېمە بولدى؟ دادام بىلەن بىرنېمە دېيىشىپ قالدىڭلارمۇ؟ * مۇنۇ بۇگۈنكى ئىش توغرىسىدا شۇ ئادەم بىرنېمە دېيىلەيدۇ، مانا شۇنىڭ مەسىلىھەتى ھازىر كېرەك. * بۇگۈن يەكشەنبە، كوچىغا چىقساڭ خەجلىگۈدەك بىرنېمەڭ بارمۇ؟ بولمىسا مەن بېرەي. * ئۇ قانداق بىرنېمە؟ * ھاشىمكامنىڭ ئەخمەت دېگەن بىرنېمىسى شۇنداق ئەسكى شۇمتەك بولۇپتۇ.

بىرنېمە بولار يا ئۇنداق، يا مۇنداق نەتىجىسى چىقار؛ خۇلاسىلىنار: ئانچە ئەنسىرەپ كەتمە، ئاخىرى بىرنېمە بولار.

بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ مۇلچەرلىگىلى، ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ: پاكىتلار كۆپەيمىگۈچە

بۇ ئىشقا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

بىرنېمە دېمەك مۇئەييەن بىر پىكىر، قاراش، تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويماق: بىرەر خۇلاسىغا كەلمەك: — سىز ببرىپ يۇقىرىنى بىرنېمە دەپ ئۇنتىلىڭ، ئۇلار بىرنېمە دېسە، مېنىڭ بېجىرمىكىم تەس ئەمەس — تە، — دېدى دادۇي شۇجىسى. * شۇنى دېمەمسەن، لېكىن بۇ قىز مەن ئويلىغان قىزلاردىن ئەمەس، سەن ئۆزەڭ بىرنېمە دېيەلمىگەن يەردە، مەن قانداق بىرنېمە دېيەلەيمەن.

بىرنېمە قىلماق بىرەر چارە ۋە ئىلاجىسىنى تېپىپ ئىشلەپ باقماق: — بۇگۈن كەچ كىرىپ خۇپتەن بولدى، بۇ چاغدا ئۇ يەرگە ببرىپ سىز دېگەن ئادەملەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئىنشائاللا ئەتە ببرىپ بىرنېمە قىلارمىز ئۇكام، — دەپ يولغا سالدى مەھەممەت خەلپەت.

بىرھازا رەۋ [بىر+ھازا] خېلى بىرۋاقىت، خېلى ئۇزاق ۋاقىت: بىز تونۇشۇپ بىرھازا پاراڭ قىلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، راشىدىن ئاكام ئەسلى گېپىگە چۈشتى. * توختى پۇلنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن سانمايلا يېنىغا سېلىپ قويدى.

بىرھازالىق «بىرھازا» سۆزىدىنلىك ئىسىم شەكلى: بىرھازالىق نەغمە — ناۋادىن كېيىن يىگىتبېشى ناسىرغا ھەر خىل تەلەپلەر كېلىشكە باشلىدى.

بىرھالدا رەۋ [بىر+ھال+دا] بىر خىل رەۋىشتە، ئوخشاش ھالەتتە.

بىرۋاراقى رەۋ [بىر+ۋاراق+ى] قەدەممۇ-قەدەم، بىر — بىرلەپ، پەيدىنپەي، باراباراً، تەدرىجىي: بىرۋاراقى ئىشلەپ تۆگىتىمەن.

بىرۋاقىت رەۋ [بىر+ۋاقىت] بىرمەزگىل، بىرچاغ: بىرۋاقىتتىن كېيىن ئوقۇتقۇچى كىرىپ ھە دەپ ئابلىكىمنى تەنقىدلەشكە كىرىشىپ كەتتى.

بىرۋاقىتتا رەۋ [بىر+ۋاقىت+تا] ئوخشاش بىر چاغدا، شۇ بىر ۋاقىتتىكى ئىچىدە: بۇرژۇئازىيە دېھقانلارنى ۋە بازلىق ئۇششاق بۇرژۇئازىيە قاتلىمىنى پارچىلاش ۋە تارقىتىۋېتىش بىلەن بىرۋاقىتتا، پرولېتارىياتنى ئىتتىپاقلاشتۇرىدۇ، بىرلەشتۈرىدۇ ۋە تەشكىللەيدۇ.

بىرۋاقىتلاردا رەۋ [بىر+ۋاقىت+لار+دا] ئۆتكەن بىرچاغلاردا، بىرزامانلاردا: بىرۋاقىتلاردا ھەتتا، مېنىڭ كېلەچەكتىكى جۇپتۇم جەزمەن شۇ بولىدۇ، دەپمۇ ئويلىغان ھەم جەزمەن شۇ بولۇشىنى تىلىگەنىدىم. * بىرۋاقىتلاردا باشلىقلار بۇرژۇئازىيە تۈمەنلىگەن ئىشچىلارنىڭ قېىنىنى شوراپ كۇن كەچۈرىدىغان پارازىتلار، دەۋاتاتتى.

بىرىتۇا ئى [ر] ساقال ئالغۇچقا بېكىتىدىغان يۇپقا مېتال پىچاق، تىغ.

بىرىكتۇرگۈچى «بىرىكتۇرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

بىرىكتۇرگۈچى توقۇلما <بىئول> ئادەم ياكى ھايۋان تېنىدىكى سۆڭەك، كۆمۈرچەك، سىكىر قاتارلىق بەرداشلىق ببرىش، ئوزۇقلاندۇرۇش، ئاسراش ۋە بىرىكتۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە توقۇلما.

بىرىكتۇرگۈزمەك «بىرىكتۇرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بىرىكتۇرمەك «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەگەر ئوكسىگېننى ئازوت ياكى گۈگۈرت بىلەن ئوخشاش بولمىغان نىسبەت بويىچە بىرىكتۇرسەك، بۇنىڭدىكى ھەربىر بىرىكمىدىن سۇپەت جەھەتتە باشقا ھەرقانداق جىسىمغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل جىسىم ھاسىل بولىدۇ.

بىرىكتۇرۇش «بىرىكتۇرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

بىرىكتۇرۇش مېتابولىزمى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئوزۇقلۇق ماتېرىياللاردىن ھەر خىل مۇرەككەپ ئورگانىك ماددىلارنى بىرىكتۇرۇۋېلىش جەريانى. مەسىلەن: ئۆسۈملۈك-لەرنىڭ كاربون (IV) ئوكسىدى ۋە سۇدىن

فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق قەنتلەرنى بىرىكتۈرۈۋېلىشى؛ بەزى جانلىقلارنىڭ ئاددىي ئازوتلۇق ماددىلاردىن ئاقسىللارنى بىرىكتۈرۈۋېلىشىگە ئوخشاش.

بىرىكتۈرۈشمەك «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىرىكتۈرۈلمەك «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىرىككەن سۈپ ① ئۆزئارا قوشۇلغان، بىرلىشىپ كەتكەن: بىرىككەن خۇلاسە. بىرىككەن سۆز. ② <خىم> خىمىيىلىك قانۇنىيەتلەر بويىچە ئۆزئارا رېئاكسىيىلەشكەن: بىرىككەن ماددا.

بىرىككەن خۇلاسە <لوگ> ئىككى كەسىمە ئوچ ھۆكۈملۈكتىن ھاسىل بولغان، ئالدىنقى ئوچ ھۆكۈملۈكنىڭ يەكۈنى كېيىنكى ئوچ ھۆكۈملۈكنىڭ ئاساسى قىلىنىدىغان بىر خىل مۇرەككەپ خۇلاسە.

بىرىككەن سۆز <تىل> «بويتاق، ئەتىياز، بۇگۈن...»گە ئوخشاش ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئارتۇق سۆزدىن بىرىكىپ بىرلا ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدىغان ياسالما سۆز.

بىرىكمە ① ئى. بەلگىلىك نىسبەتتە ئۆزئارا قوشۇلۇش ۋە ئارىلىشىش بىلەن ھاسىل قىلىنغان ئارىلاشما: ئەگەر بۇ ئىككى بىرىكمە قوشۇلۇپ ماشىنا زاپچاسلىرىنى مايلاپ بېرىشتىن باشقا ئەكس تەسىر كۆرسەتمىسە، ھازىرقى ئەھۋال بىلەنمۇ ماشىننىنى قوزغاپ بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ بېرىشقا بولاتتى. ② ئى <خىم> بىرىكىش رېئاكسىيىسى نەتىجىسىدە ئىككى ياكى بىرنەچچە خىل ماددىنىڭ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولغان يېڭى ماددا. مەسىلەن: سۇ ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېننىڭ بىرىكمىسى. ③ سۈپ. بىرىكىشكە ئىگە، بىرىكىش رولى بولغان، بىرىككەن: فوسفورلۇق ئوغۇت 20 تونىنىغا، سۈيدۈك ۋە بىرىكمە ئوغۇت 15 تونىنغا يەتتى.

بىرىكمە ئاھالىڭ <مۇز> بىرقانچە مۇزلىكنىڭ ئاھالىشىدىن تەركىب تاپقان بىر يۈرۈش ئاھالىڭ.

بىرىكمە سۇ <گېئول> مىنېرال ياكى باشقا خىمىيىۋى بىرىكمە تەركىبىدە H، O_8 H، (OH)+ شەكىللىرىدە ساقلىنىدىغان سۇ. كرىستال كاتەكچىسىدە ئۈنىڭ مەلۇم ئورنى بولىدۇ، ئۇنى خالىغانچە ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ، پەقەت يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇپ، كرىستال كاتەكچىسىنى ئۆزگەرتكەندە ياكى بۇزغۇنچىلا ئۇنى مىنېرالىلار تەركىبىدىن ئاجرىتىۋالغىلى بولىدۇ.

بىرىكمە كۆمۈر قازغۇچ كۆمۈر قېزىش، پارچىلاش ۋە قاچىلاش ئىش تۈرلىرى مۇجەسسەملەنگەن ئۈنۈمبرسال ماشىنا.

بىرىكمە ئوغۇت <دېھ> تەركىبىدە ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئوشۇق ئاساسلىق ئوزۇقلۇق ئېلېمېنتلىرى بولغان ئوغۇتلار.

بىرىكىش ① «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىرخىل ئىسمىدىشى. ② ئى <خىم> ئىككى ياكى كۆپ خىل ماددىلارنىڭ خىمىيىۋى رېئاكسىيە ئارقىلىق يېڭى ماددا ھاسىل قىلىشى. مەسىلەن: ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن بىرىكىپ سۇ ھاسىل بولغانغا ئوخشاش.

بىرىكىشمەك «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىرىنچى ① سان. تەرتىپى «1» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 1 — نومۇرلۇق: بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە سوتسىيال ئىنقىلابچىلار سوتسىيال شوۋىنىزملىق مەۋقە تۇتتى. ② سۈپ. مەلۇم ۋەقە — ھادىسىلەردە ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلاردا تەرتىپى جەھەتتىن ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرغان، باشقىلارغا نىسبەتەن ئەڭ ئالدىنقى: ئۆزىنى ماختىغان بىرىنچى

ئەخمەق، خوتۇننى ماختىغان ئىككىنچى ئەخمەق (ماقال). * مېنى برنچی بولۇپ يوقلاپ كەلگەن ئادەم مۇشۇ قىز بولغىنى ئۈچۈن ناھايىتى خۇشال ئىدىم. ③ رەۋ. باشتىن كەچۈرۈلمىگەن، كۆرۈلمىگەن؛ هاياتىدا ئەمدى برلا قېتىم يۈز بەرگەن، سادىر بولغان: ئۇلار شۇنداق مېڭىپ چۈشكە يېقىن شەھەرگە كىرىپ كەلدى، بۇگۈن جۈمە ئىدى، نالەم غۇلجا شەھىرىنى برنچی قېتىم كۆردى. * بۇ مېنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا برنىچی قېتىم دەرس ئۆتۈپ بېقىشىم ئىدى. ④ سۈپ. هەممىدىن ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان، ئەڭ ماھىر، ئىلغار، ئەلا، پىشقەدەم: بۇ يىلقى مۇسابىقىمىزدە كوماندىرىمىز ساۋۇت برنچی. ⑤ سۈپ. هەممىدىن زۆرۈر، ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان، ئەڭ مۇھىم، ئاساسىي؛ باش: ۋاقىتنى كۈندۈزى ئالتە سائەت، ئاخشىمى ئىككى سائەت قىلىپ ئورۇنلاشتۇرساق بولار. ئون ئىككى سائەتلىك پىلانىڭنىز بېيجىڭغا بارغاندا ئىشلەيدۇ. بۇ يەردىكى برنچی ۋەزىپە دەم ئېلىش، ئاندىن قالسا ئۆگىنىش. * ساۋاقداش باتۇرجان بەرگەن ئىمتىهان ئۆز كەسپى بويىچە ئەلا — برنچی. * بۇ كىشى ئۆز كەسپىدە شەھىرىمىزدە برنچی ئۇستا.

برنچی ئاۋغۇست نەنچاڭ قوزغىلىڭى <تارىخ> 1927 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇ ئېنلەي، جۇ دې، خې لۇڭ، يې تىڭ، لىۋ بوچېڭ قاتارلىقلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەگەشكەنلەردىن 30 مىڭ كىشىلىك شىمالغا يۈرۈش قىلغان قوشۇنىغا رەھبەرلىك قىلىپ، نەنچاڭدا قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى، قوزغىلاڭ غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، ئىنقىلابىي كومىتېتلار قۇرۇلدۇ. نەنچاڭ قوزغىلىڭى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى برنچی توپنى ئاتقان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مۇستەقىل رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشى هېسابلىنىدۇ.

برنچی ئاي ⟵ يانۋار.

برنچی ئەۋلاد <بىئول> جانلىقلارنىڭ جىنسىلىق كۆپىيىش جەريانىدا هاسىل قىلىدىغان برنچی ئەۋلادى.

برنچی باسقۇچلۇق ئەمەل <مات> ئەمەللەر ئارىلاش كەلگەن ۋاقىتتا ئالدىن بېجىرىلىدىغان ئەمەل.

برنچی بولۇپ ئەڭ بالدۇر، هەممىدىن ئىلگىرى: ياسىن ئۆتكەن يىلى يېزىمىزدىن برنچی بولۇپ داشۆگە كىردى.

برنچی دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> دەرىجىسى بىر بولغان ئالگېبرالىق تەڭلىمە.

برنچی دۇنيا ئۇرۇشى <تارىخ> جاهانگىر دۆلەتلەرنىڭ 1914 - يىلدىن 1918 - يىلغىچە مۇستەملىكىلەرنى قايتىدىن بۆلۈۋېلىش ۋە دۇنيا زومىگەرلىكىنى تالىشىش ئۈچۈن برىنچی قېتىم ئېلىپ بارغان دۇنياۋى ئۇرۇشى. ئۇرۇشقا قاتناشقان بىر تەرەپ گېرمانىيە، ئاۋستىرىيە، ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى بولۇپ، «ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر» دەپ ئاتالغان؛ يەنە بىر تەرەپ ئەنگلىيە، فرانسىيە، روسىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەر بولۇپ، «ئانتانتا دۆلەتلىرى» دەپ ئاتالغان، جۇڭگومۇ كېيىنرەك ئانتانتا دۆلەتلىرى قاتارىغا كىرگەن. ئۇرۇش ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ مەغلۇبىيىتى بىلەن ئاياغلاشقان.

برنچی سگنال سستېمسی <فىزئول> شەيئى ۋە هادىسە سەزگۈ ئەزاسىغا بىۋاستە تەسىر قىلىش ئارقىسىدا چوڭ مېڭە پوستىنىڭ مۇناسىپ دائىرىسىدە شەرتلىك باغلىنىش هاسىل قىلىدۇ، چوڭ مېڭە پوستىنىڭ مۇشۇنداق ئىقتىدار سستېمسی برنچی سگنال سستېمسی دەپ ئاتىلىدۇ. برنچی سگنال سستېمسی ئىنسانلار ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك هايۋانلاردا بولىدۇ.

بىرىنچى قول ① رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقانلار ئىچىدىكى ئاساسىي مەسئۇلۇق ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان كىشى، بىرىنچى باشلىق: ئۇلارنىڭ مۇنداق قاراشتا بولۇشىنىڭ ئاساسى بار ئىدى. چۈنكى مېھرىگۈلنىڭ تاغىسى ۋىلايەتلىك كادىرلار باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى ئىدى. ② دەسلەپ قولغا كەلتۈرگەن، دەسلەپ ئىگە بولغان: يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالىنى ئومۇمىلاشتۇرۇپ تەكشۈرۈشى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ 1982 ـ يىللىق ئىشلەپچىقىرىشىنى توغرا ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بىرىنچى قول ماتېرىيال توپلاپ بەردى. * دۇك تېخەن بۇ بىر ـ ئىككى ئايدىن بۇيان ھەرقايسى يېزا ـ كەنتلەرنى ئارىلاپ، پىشقەدەم دېھقانلار بىلەن سىردىشىپ، ناھايىتى كۆپ بىرىنچى قول تېپىك ماتېرىيالغا ئىگە بولدى.

بىرىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش <تارىخ> 1924 ـ يىلىدىن 1927 ـ يىلىغىچە، جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ھەمكارلىقىدىكى بىرلىك سەپنى ئاساس قىلغان، جاھانگىرلىكە، فېئودال مىلىتارىستلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇش. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا (1926 ـ ، 1927 ـ يىللىرى) قوشۇن گۇاڭدۇڭدىن چىقىپ، شىمالغا يۈرۈش قىلغاچقا، «شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۇرۇشى» دەپمۇ ئاتالغان.

بىرىنچى ماي ① 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② <تارىخ> 1 ـ ماي خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمىنىڭ قىسقارتىلغان نامى.

بىرىنچى ماي ئەمگەكچىلەر بايرىمى <تارىخ> 1889 ـ يىلى ئېنگېلس تەشكىلاتچىلىقىدا چاقىرىلغان، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىونالنى قۇرۇش قۇرۇلتىيىدا تەسىس قىلىنغان، پۈتۈن دۇنيا ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىق بايرام كۈنى، قىسقارتىلىپ «1 ـ ماي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بىرىنچى نەشرى <مەت> ← ئىككىنچى نەشرى.

بىرىنچى ئوتاق زىرائەتلەر ئۇنۇپ تەكشىلەنگەندىن كېيىن بىرىنچى سۈيىدىن ئىلگىرىكى ئوتاق.

بىرىنچى ئورۇنغا قويماق ئەڭ مۇھىم دەپ ھېسابلىماق، ھەممىدىن بۇرۇن قىلىشقا تېگىشلىك دەپ قارىماق: ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا ئورغۇزماق: ئېنگېلس «دۆلەت ئۆزئۆزىدىن ھالاك بولۇپ باردۇ» دېگەن پرىنسىپتىن چىقارغان ئاغمچىلارغا قارشى يەكۈنىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويغان.

بىرىنچى ئۆكتەبىر ① 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② <تارىخ> 1949 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان كۈنى. بولۇپ، بۇ كۈن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت بايرىمى كۈنى قىلىپ بەلگىلەنگەن.

بىرىنچى ئىنتېرناتسىونال <تارىخ> 1864 ـ يىلى 28 ـ سېنتەبىردە لوندۇندا ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە، فىنلاندىيە قاتارلىق دۆلەت ئىشچىلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئېچىلغان خەلقئارا ئىشچىلار يىغىندا قۇرۇلغان خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ تۇنجى ئىنقىلابىي تەشكىلاتى. ماركس بىرىنچى ئىنتېرناتسىونالنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە داھىسى.

بىرىنچى ئىيۇل ① 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى دۇنياغا كەلگەن خاتىرە كۈن. 1921 ـ يىلى 1 ـ ئىيۇل كۈنى شاڭخەيدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مەملىكەتلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە ـ

سىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنغان.

بىرىنچىدىن سان. گەپ-سۆزدە ساناپ ئۆتۈلىدىغان شەيئى، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقىسىنى كۆرسىتىشتە قوللىنىلىدۇ: دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىنىڭ توغرا تەتبىق قىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، سىياسىي-قانۇن ئورگانلىرى ئۆزلىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ياخشى ئورۇنلايدىغان قىلىش ئۈچۈن بىرىنچىدىن، پارتىيەنىڭ سىياسىي قانۇن خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش لازىم.

بىرىنچىلىك ئى. سۈپەت، خۇسۇسىيەت، ماھارەت قاتارلىق جەھەتلەردىن ئەڭ ئۈستۈنلۈك، يۇقىرىلىق: ئۇ ئادەتتىمۇ دەرس ۋە باشقا پائالىيەتلەردە سىنىپتا ھەمىشە بىرىنچىلىكنى تالىشاتتى. * ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئەلاچى بولۇپ ئوقۇدى، ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندە، مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا بىرىنچىلىكنى ئالدى.

بىريولى رەۋ [بىر+يول+ى] بىراقلا، بىر قېتىمدىلا: مۇھەممەت يىغىن زالىدىن ئەڭ ئاخىرىدا چىقتى، ئۇ بىريولىلا قېرىپ كەتكەندەك تۇراتتى.

بىريىلى ئى [بىر+يىل+ى] ئۆتكەن، بەلگىلىك، مەلۇم بىر يىل: بۇ كىشى بىريىللى بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن ساۋۇتوۋ دېگەن كىشى شۇ.

بىز ئال ① سۆزلىگۈچى ۋە ئۇ كۆزدە تۇتقان، بىرگە بولغان بىرقانچە كىشى: بىز بۈگۈن بازارغا بارىدۇق. * بىز ـــ شىنجاڭ داشۆنى تۈنجى قېتىم پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار. ② بىرىنچى شەخس «مەن» ئورنىدا ئىشلىتىلىپ كەمتەرلىك ياكى ماختىنىش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ: بىزنى كۆزگە ئىلمايۋاتامسىز؟ بىزچۇ!؟ ـــ ئورۇمچىدە باش كۆتۈرگەن يېڭىلىقنىڭ بىرسى. * سىز بىلەن بىز ياخشىدۇقتۇ ھاشىم ئاكا.

بىزار سۈپ [پ] بەزگەن، تويغان، زېرىككەن: بىكاردىن خۇدا بىزار (ماقال). * بۇ يەردىكى تاغلىقلارنىڭ ھەممىسى دوغدىن بىزار. // ئاكا-ئۈكىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال).

بىزار بولماق تويۇپ كەتمەك، زېرىكمەك، يامان كۆرمەك: ئۇي ئىگىسى ئاستا-ئاستا بۇ مېھمانىدىن بىزار بولۇپتۇ. * ئازغان ياش-ئۆسمۈرلەر يامان ئىشلارنى قىلغان، يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالغان، شۇڭا كىشىلەر ئۇلاردىن بىزار بولۇپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىشنى خالىمايدۇ.

بىزار قىلماق تويدۇرماق، بەزدۇرمەك، زېرىكتۈرمەك: ۋاي ئوغلۇم، سىزنى خۇدا يەتكۈزدىمۇ نېمە، ئېشەك دېگەننىڭ نامىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە، قېرىغاندا كىشىنى ئېشەكمۇ بوزەك قىلىدىكەن، ئەتىگەن يولغا چىققانىدىم، ئەسكى قوتۇر بىزار قىلىۋەتتى.

بىزە سۈپ. جانىت. بىرئاز، ئازراق: يارىم ئاڭلا بۇ سۆزنى، ساڭا بىزە گېپىم بار، خويمۇ كۆيدۇم مەن ساڭا، يۈرىكىمدە ئوتۇڭ بار.

بىزەرەر سۈپ [پ+ئە] زەرەرسىز، زەرەر قىلمايدىغان: تۇرسۇنكا، سىز ئەندىلا سەپەردىن كەلدىڭىز، ئېلىڭ، بۇ سۇيۇق-سەلەڭ ئاش بولۇپتۇ. بۇ ـــ سىزنىڭ ھاردۇقىڭىزغا بىزەرەر.

بىزەرى رەۋ. جانىت. بىرئاز، كىچىكىنە، بىزە: قەغەزدىن بىزەرى بەرگىنە.

بىزەڭ سۈپ. يۈزى قېلىن، ئىزا تارتمايدىغان، ئۇياتمايدىغان: نېمە رودۇپاي نېمىسىز؟! ئادەمىمۇ شۇنداق بىزەڭ بولامدۇ؟ * ئۇ بىزەڭنى كۆرىدىغان كۆزۈم يوق.

بىزەڭلەشمەك پ. يۈزى قېلىنلىق قىلماق؛ ئۇياتمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان بولۇپ كەتمەك: ئاچچىقىڭ كېلىپ قالغانىدا خۇددى شۇ قاملاشمىغان ئىشلىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن، ئۇرىسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىزەڭلىشىپ، سۆزۈڭنى ئاڭلىمايدۇ.

بىزەڭلىك «بىزەڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تولا بىزەڭلىك قىلىپ گۆشىيىپ تۇرما! * بىزەڭلىك قىلىۋاتسەنغۇ ھارامزادە، كۆتەر قاسقىنىڭنى!

بىزەكلىك قىلماق يۈزى قېلىنلىق قىلماق، بىزەكلەشمەك.

بىزەۋتە سۆپ. بىئارام، تەشۋىشلىك، بىسە ـ رەمجان: بىزەۋتە بولماق. بىزەۋتە قىلماق.

بىزەۋتە بولماق بىئارام، بىسەرەمجان بولماق، تەشۋىشلەنمەك: بىزەۋتە بولماڭ، مەن ھازىر قايتىمەن.

بىزەۋتە قىلماق ئاۋارە قىلماق، بىئارام، بىسەرەمجان قىلماق: تەشۋىشلەندۈرمەك: — ئاغىچا خېنىم، — دېدى ئۇ تىترىگەن ئاۋازدا، — مۇھىم ئىشىم بولمىسا سىزنىمۇ بىزەۋتە قىلمايتىتىم، ئەپۇ قىلغايسىز، كېيىنرەك كېلەرمەن.

بىزچە رەۋ ← **بىزنىڭچە**: — بۇ قانداق سالام، — دېدى زۇبەرشا كۈلۈپ، — يېرىمى بىزچە، يېرىمى رۇسچە.

بىزنىڭچە رەۋ. بىزنىڭ ئويلىشىمىزچە، بىزنىڭ چۈشىنىشىمىزچە، بىز قىلغانغا ئوخشاش، بىز قىلغاندەك: بىزنىڭچە بۇ پىكىر توغرا.

بىزنىڭكى ① ئال. بىزگە قاراشلىق، بىزگە تەئەللۇق، بىزگە تېگىشلىك: بالا بىزنىڭكى، ئەقىل ئۆزىنىڭكى (ماقال). * بۇ ئۆيـ ئىمارەت، باغ ـ ۋارانلار بىزنىڭكى. ② ئى. بىزنىڭ ئۆيى، بىزنىڭ ئىمارەت: بۇ مېھمانلارنى بىزنىڭكىگە ئېلىپ بېرىڭ. * دوستۇم سەن بۈگۈن بىزنىڭكىدە قونۇپ قال.

بىزمان رەۋ [بىر+ئاز+زامان] جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل كېيىن، بىرئازدىن كېيىن، كېيىنرەك: بىز بىزمان بارىمىز. * بىزمان ئۇلار كېلىدۇ.

بىزمانلىقا رەۋ. جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىنكى بىرۋاقىت ئىچىدە: بىزمانلىقا ئۆيگە مېھمان كېلىدۇ. * سىز بىزمانلىقا ئۆيگە بىر كېلىپ كېتىڭ.

بىزۇرولبەنجى ئى <بوت> ← **مىڭدۇانە**.

بىزۇۋان سۆپ [پ] يېزت ← **زۇۋانسىز**.

بىزىندە ئى. دىئال. بالىلارنى بۆشۈكىكە بۆلىگەندە تېڭىپ قويىدىغان قولتارتقۇ، باغ.

بىس ئى. پىچاق، ئۇستىرا، ئورغاق، قىلىچ قاتارلىق تېغىلىق ئەسۋابلارنىڭ ئۆتكۈر قىرى: ئاتلىق ئەسكەر ئېتى ئالدىنقى ئىياغلىرىنى يەرگە قويغاندا، دۈشمەننى قىلىچ بىلەن شۇنداق چاپتىكى، قىلىچنىڭ بىسى سۇنۇپ كەتتى.

بىسات ئى [ئە] ① ئۆي سەرەمجانلىرى: ئۇلار قاتتىق قىشتا ئۆي بىساتى بېسىلغان ئۇستى ئوچۇق ماشىنىغا ئولتۇرۇپ كەلگەنىدى. * ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا پەقەت ئىككى سېرلانمىغان سانـدۇق تۇراتتى، بۇنىڭدىن باشقا بىسات كۆرۈنمىدى. *شەرپە تەخسىلەرگە يېمىش تىزىۋاتقان ئابدۇشۇكۈر دىن سورىدى: — ئابدۇشۇكۈر ئاكا، يالغۇز جېنىڭىزغا نېمانچە كوپ بىسات يىغىۋالدىڭىز؟ — قىزىقكەنسىز سىكىلىم، ئەتە ـ ئۆگۈن توي قىلمەن ـ دە، بۇ زامانىنىڭ قىزلىرى ئادەمگە ئەمەس، بىساتقا ئامراق، — دېدى ئابدۇشۇكۈر. ② كىشىدە بولغان ھەممە نەرسە، بايلىق: مېنىڭ بارلىق بىساتىم مانا مۇشۇ بىر سانـدۇق كىتاب. مەن بۇ كىتابلارنى جېنىمدەك ئاسراپ، شۇنداق ئېغىر كۈنلەردىمۇ يوقاتماي ساقلاپ كەلگەنىدىم. * بىساتىمنى ئاختۇرسام چىققىنى مانا مۇشۇ بىر تال ئۇزۇك. بۇ ئۇزۇك مېھرىبان ئانامدىن قالغان تەۋەررۈك ئىدى.

بىساتسىز سۆپ. بىسات سېلىنمىغان، بىساتى يوق.

بىساتلانماق پ. ئۆي ئۆي سەرەمجانلىرى بىلەن بېزەلمەك، جابدۇلماق: مۆمىن ئاخۇنـ نىڭ ئىككى دېرىزىلىك پاكىز، ئاددىي بىساتلانغان ئۆيى. دېرىزىدىن سىرتتىكى دەرەخلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بىر چەتكە ئۇستەل ۋە ئورۇنـدۇقلار قويۇلغان.

بىساتلىق سۆپ. بىساتى بار، بىسات سېلىنغان.

بىساتلىقا رەۋ. دىئال. ئازغىنا ۋاقىتتىن كېيىن، بىرەمدىن كېيىن.

بىسات ـ مىسات ئائىلىگە قاراشلىق ھەر خىل سەرەمجانلار، مال ـ دۇنيالار: بۇلارنىڭ

كالچىراشلىرىنى كۆرسەم، پۈتۈن بەدىنىمدىن زەرداپ تامچىلايدۇ، ئامال بولسا مۇشۇ زەينى تېخىمۇ كۆپەيتمىدىغان! ئامال بولسا بۇلارنىڭ بىسات ـ مىساتىنى يەتتە قات يەرنىڭ تېگىگە تىقۋېتىدىغان! ھەي....

بسەرەمجان رەۋ [پ] ① سەرەمجانلاش ـ تۇرۇلمىغان: ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تەرتىپسىز، رەتسىز: ھاشىم ئاكام يۈسۈپ مەكتىنى قۇدىسىنىڭكىگە باشلاپ كەلگەندە، ئۆي ئىچى تولىمۇ بسەرەمجاندى. ② بىئارام، تەشۋىشلىك، خاتىرجەم ئەمەس: مەن سىلىنىڭ تۇز ـ تاتاملىرىنى كۆپ يېدىم، مېنى تۇتۇپ كەتكەندىن كېيىن كۆپ ئىزدەپ، شۇنچە ئاۋارە بولۇپلا. ئاخشامدىنمۇ ئۆيلىرىدە قونۇپ، بسەرەمجان قىلدۇق. * تۇن قوينىدىن ئوتلۇق ئىزلار قالدۇرۇپ ۋېگىلداپ ئۇچۇپ ئۆتىدىغان ئوقلارغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ سۇرى يامانراق ئىدى، مۇشۇنداق تىنچسىز، بسەرەمجان كۇنلەردە ئانا يالغۇز ئوغلى، كۆزىنىڭ نۇرى تىلۋالمىدىن نېمىشقا ئەنسىرىمەسۇن.

بسەرەمجان بولماق ① سەرەمجانلىرى تەرتىپسىز، رەتسىز ھالەتكە كېلىپ قالماق: ئۆي ئىچى تولىمۇ بسەرەمجان بولۇپ كەتتى. ② بىئارام بولماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك، تەشۋىشلەنمەك، ئەنسىرىمەك: غۇنچەم ئەنسىرەپ بۆلەكچىلا بسەرەمجان بولۇۋاتىدۇ. * سىز مۇنداق يىغلىسىڭىز، ئۇنىڭ كۆڭلى بسەرەمجان بولۇپ كېتىدۇ. * ئايشەم نېمە قىلىشىنى بىلمەي بسەرەمجان بولۇپ تۇرغاندا، گۈلسۇمخانىڭ بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلىدى.

بسەرەمجان قىلماق ① بسەرەمجان، تەرتىپسىز ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ ھويلا ـ ئارامىلارنى بسەرەمجان قىلىۋەتتى. ② بىئارام قىلماق، تەشۋىشلەندۈرمەك، ئەنسىرەتمەك: جېنىم قىزىم، بىزنى تازىمۇ بسەرەمجان قىلىۋەتمىگىن. ئاپاڭ بىلەن رازىلاشقىلى تاس قالدۇق.

بسەرەمجانلىق «بسەرەمجان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئائىلىمىزدە بىرەر توخۇ كاتىكى سالساقمۇ ئاز ـ تولا بسەرەمجانلىق بولىدۇ، لېكىن بىز تۇخۇم بىلەن توخۇ گۆشى يېيىش ئۈچۈن بۇنداق بسەرەمجانلىقتىن قورقمايمىز. * ئۇ يارلىرى باغلانغان ئوك قولىنى بېشىغا ياستۇق قىلىپ، پاخال تۆشكىدە بسەرەمجانلىق بىلەن ئۇ ياق، بۇ ياققا ئۆرۈلەتتى.

بسەۋەب سۆپ [پ+ئە]يېزىت ← **سەۋەبسىز**: ئۆلۈم ھەربىر كىشىگە مۇقەررەر، لېكىن مەرھۇمنىڭ بسەۋەب ئۆلۈمى ھەممىمىزنى دەردتە قالدۇردى.

بستەر ئى [ئە] ← **سىزغۇچ**

بسلىق سۆپ. بىسى بار، بىس چىقىرىلغان: يېگىت ئىككى بسلىق قىلىچىنى ئېلىپ ئەجدىھا كەلگەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپتۇ. * بۇ چاغدا سۇلايمان ئىشتىننىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ ئېسىۋالغان ئىككى بسلىق خەنجەرنى قولىغا ئالدى.

بسمىللا ئى [ئە] ① <دىن> قۇرئان سۈرىلىرىنىڭ ۋە ئۇمۇمەن كونا كىتاب، كونا خەت ـ چەك قاتارلىقلارنىڭ باشلىنىش فورمۇسى، سۆزى: «بسمىللا»نى دەپ بولۇپ، «ئاللاھۇئەكبەر»نى ئېيتقۇچە، «ئازادلىق» دەپ قوزغالغان، چوڭ دولقۇنىنى ئۇنتۇما! ② بىرەر ئىشقا كىرىشكە، خۇسۇسەن تاماق يېيىشتىن ئىلگىرى ئىشلىتىلىدىغان باشلىنىش سۆزى: بۇۋاي «بسمىللا» دەپ يولغا چۈشتى. * دادام بىر پارچە نانىنى «بسمىللا» دەپ ئەمدى ئاغزىغا سېلىپ تۇراتتى، كوچىدىن «قادىركا» دەپ قىچقارغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ باشلىنىشى، مۇقەددىمىسى: مەن دەرھال كېلىشىمنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىشقا باشلىدىم، ئەپسۇسكى، تېخى سۆزۈمنىڭ بسمىللاسىنى ئېيتماي تۇرۇپ، تېلېفون يەنە جىرىڭلاپ كەتتى.

بسوراق رەۋ. يېزىت ① رۇخسەت ئالماي: سورىماي، رۇخسەتسىز: بسوراق ئىش قىلماق. * مەن سىزنىڭ يەنە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغىنىڭىزنىمۇ، ھەتتا مۇخبىرلىق قىلىمەن دەپ بسوراق ماڭغانلىرىڭىزنىمۇ بىلىمەن. * ھايا‌جان

ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى بىسوراق سەكرەپ، ئەلانىڭ قۇلىقىغا تېگىپ كەتتى. ② **سوراق قىلىنماي، سورالماي؛ سوراقسىز:** بىسوراق قاماقتا ياتماق.

بسيار رەۋ [پ] يېزت. كۆپ، زور، تۇلا: ئاتام ئىدى بىزگە غەمخار، ئانام يېغلاپ دائىم بىسيار، ئاغام ئىدى ماھى رۇخسار، تەقدىردىن كەلسە نەيلەردۇق.

بىشەكچى ئى ← **بىشەكشىرىن:** قوغۇن يۇرتى دەپ ئاتالغان ھوقدا بىشەكچى، ئاق ناۋات قاتارلىق قوغۇنلار ئاجايىپ ئوخشايدۇ.

بىشەكشىرىن ئى [پ+ئە+پ] قوغۇننىڭ بىر تۈرى. بۇ خىل قوغۇنىنىڭ پوستى تالالىق، ئېتى قېلىن، سۇلۇق ھەم ناھايىتى تاتلىق بولىدۇ: تام تۆپىسىدە تۆت قوغۇن، ئىككىسى بىشەكشىرىن. يانىدىشىپ تۇرغان يىگىتنىڭ، لەۋلىرى ئەجەب شېرىن.

بىشەم سۈپ [پ] ئىزا تارتمايدىغان، بەتخۇي؛ قىلىقسىز: يۇنۇس ئەسلىدىمۇ كالته پەم، بىشەمرەك ئادەم ئىدى. ھازىرمۇ بىردىنلا ئىشنى يوغناتقىلى تۇردى.

بىشەملىك «بىشەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ساربىخان ئىشنىڭ ئالدى ــ كەينىنى پۈختا ئويلايدىغان تەدبىرلىك ئايال بولسىمۇ، ئۆي ئىشلىرىدىن باشقا چوڭراق ئىشلاردا موللاخۇنۇنىڭ بىشەملىكىدىن ئامالسىز ھالدا ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ يۈرەتتى.

بىشەملىك قىلماق بەتخۇيلۇق، قىلىقسىزلىق قىلماق: مەخسۇت بەگ ھېلىقى چېرىكلەر بىلەن كېچىچە مەھەللە ئىچىدە قانداق بىشەملىك قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىڭلارغۇ، چىداش يوق، بولدى، بىزنىڭ نەرسىمز ئەر؟

بىشۇ ئى. قوي، ئۆچكە تېرىسىدىن كۆن، خۇرۇملارنى ئىشلەش ئۈسۈلى بىلەن ئىشلەنگەن ئۆتۈك، مەسە قاتارلىق ئاياغ كىيىملىرىنگە ئەستەر قىلىنىدىغان يۇپقا تېرە.

بىغەرەز سۈپ [پ+ئە] غەرەز ئۈقمايدىغان، غەرەز بىلمەيدىغان، ئۇشۇشۇق: بىغەرەزدىن دوزاخ قېچىپتۇ (ماقال). * ئۇنىڭ زەينەپكە سايى قىلغىنى 50 ياشتىن ئاشقان گاچا ئوغلى بولۇپ، بۇ بىغەرەزگە شۇ يۇرتتا ھېچ خوتۇن تەگمىگەنىكەن.

بىغەرەزلىك «بىغەرەز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوغلۇم مۇشۇنداق بىغەرەزلىك قىلىۋەرسەڭ، بىر چىرايلىق تۇتقان ئۆيۈڭنىمۇ ۋەيران قىلىپ قويىسەن.

بىغەم سۈپ [پ+ئە] ① غەم ۋە تەشۋىشنى بىلمەيدىغان، پەرۋايى پەلەك، پەرۋاسىز: ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈپ قالسا ئۇنىڭ دۇنيادىن كەتكەنلىكىگە ھېچكىم ئىچ ئاغرىتمايدۇ. ئاجايىپ كىشىلەر ــ بىغەم، باغرى تاش كىشىلەر. * ئەي سۆيگۈ كۈنسېرى كۆچەيتتىڭ غەمنى، بۇ دۇنيا كۆرگەنمۇ، زادى بىغەمنى!؟.... ② غەم ۋە تەشۋىشتىن خالىي، غەمسىز، خاتىرجەم: ئۇ، بىغەم ئولتۇرۇپ تۆمۈر سىملارنى كېسىۋاتاتتى. * بىز كۆرەشچان ئەۋلاد، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەتتا بىر مىنۇت كۆرەشنى تەرك ئەتمىدۇق، بىغەم ياتمىدۇق.

بىغەملىك «بىغەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆز كۆچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش ئىشەنچىلىك بولىدۇ، ھەممە ئاكتىپ ئامىللارنى سەپەرۋەر قىلىشقا تۇرتكە بولىدۇ، ھۆرۈنلۇقتىن، بىغەملىكتىن، باشقىلارغا تايىنىۋېلىشتىن ساقلايدۇ.

بىغۇبار سۈپ [پ+ئە] يېزت ← **غۇبارسىز:** بىلدىم ئەمدى، قەلبىڭلار ئىكەن سۈتتەك بىغۇبار. ۋەتەن ئىشقى، ئەل مېھرى، ئىكەن ئاڭا ھەمراھ ــ يار.

بىقارار [پ+ئە] ① سۈپ. بىر خىل تۇرمايدىغان، تۇراقسىز، ئۆزگىرىشچان: ئۇ خۇددى ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، زور ئىرادىگە كەلگەندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پۈتۈنلەي بىقارار بىر ھالەتتە ئىدى. ② رەۋ. بىر قارار، بىر پىكىرگە كېلەلمەسلىك: قارارسىز، ئىككىلەنگەن: ئامان ئېغىزى تەگمەي جاۋابلاۋەردى. ئاخىر قاسىم سەل بىقارار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ

گېپىنى بۆلدى. ③ رەۋ. كۆتۈپ تۇرالمايدىغان، ئىنتىزار، بىتاقەت: بۇ يىگىت ئەسلىدە باشقا بىر شەھەر پادىشاھىنىڭ ئوغلى بولۇپ، مەلىكىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرمەستىن ئاشىق بىقارار بولغانىكەن. * مەن كۆرۈپ سېنى جانان، غەمگە مۇپتىلا بولدۇم. ئوتنى ياقتىك يۈرەككە، ئاشىق بىقارار بولدۇم.

بقارارلىق «بىقارار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: غوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ بۇ سۆزلىرى قادىر دۆيجاڭنىڭ بىقارارلىق بىلەن داۋالغۇپ تۇرغان كۆڭلىگە ناھايىتى چوڭ ۋەھىمە ئوتنى يېقىۋەتتى.

بقسىتماق «بىقسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بقسق سۆپ. پۇرىغان، بىقسىغان، سېسىغان: ئۆينىڭ ھاۋاسى نېمىدېگەن بىقسىق، دېرىزىنى ئېچىۋېتەيلى. * كوچا-كويىدا قىلدى سازايى، قەغەز قالپاق كىيگۈزۈپ ئاندىن. سولاپ قويدى بىقسق قوتانغا، كەتكەن چاغدا تامامەن ھالدىن.

بقسماق پ. سېسىپ، ئېچىشقا باشلىماق، بەتبۇي پۇراق چىقارماق: بازاردىكى ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن بەزى كۆنلىرى ئات-ھارۋىلار بۇ يەردىن ئۆتەلمەي قالىدۇ، ھاۋاغا چاڭ-توزان، بىقسىغان بۇس ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. * قارىنغا يۇتىتى مېنى قان بىقسىغان زىندان — قەپەس، ۋەھشىلىك ئىچرە بوغۇلدى سۆز بىلەن ئەركىن نەپەس.

بقۇۋۇەت سۆپ [پ+ئە] يېزىت. قۇۋۇەتسىز، كۈچسىز، ماغدۇرسىز: شۇ تاپىتا ئۇ ئۆزىنى ئاجىز، بىقۇۋۇەت ھېس قىلدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، دەلدەڭشىگەن ھالدا ماڭىنىڭ قولىنى تۇتتى.

بقىن ئى ① <ئانات> گەۋدىنىڭ قولتۇقتىن يانپاش سۆڭىكىگىچە بولغان ئوك ۋە سول يان تەرىپى: ئوك بقىن. سول بقىن. * مىركىرەم تۆگۈلۈنۈپ بىرلا سەكرەپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، لېكىن شۇ ئەسنادا نىزام قىلىچىنى ئۇنىڭ بقىنىغا تىقىۋېتىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ يان قىسمى، يان تەرىپى: ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ ئىدى. ئانا ئاپتوبۇس ئىشكىنىڭ بقىنىدا سقىلىپ تۇرۇۋالدى، ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتە توختىغاندا، چۈشۈپ چىققۇچىلار ئۇنى قىستاپ پۈتلىرىنى دەسسۈبتەتتى.

بقىنىدن تۆشۈك ئاچماق ← **بقىنىدن ئوقلۇق ئاچماق.**

بقىنىدن ئوقلۇق ئاچماق بقىنىغا قاتتىق ئوقۇپ زەخمىلەندۇرمەك، خۇددى بقىنى تېشىلىپ كەتكەندەك ئەھۋالدا قالدۇرماق: — قادىر، سەن نوچىلىقىنى ئازراق قىل! ھېلى بىكار بقىنىڭدىن ئوقلۇق ئاچىمەن، — دېدى ئوسمان چىرايىنى جىددىيلەشتۇرۇپ.

بقىنىدن ئىشىك ئاچماق ← **بقىنىدن ئوقلۇق ئاچماق.**

بقىنى قېچىشماق ← **دۇمبىسى قېچىشماق:** بۇ تازا بقىنى قېچىشپ قالغان نېمە ئوخشايدۇ.

بقىنداشماق «بقىنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: بىر-بىرى بىلەن تۇتۇشۇپ، بقىنىشىپ ئويناۋاتقان بالىلار بىزنى كۆرۈپ نېمە ئۇچۇندۇ جىم بولۇپ قالدى.

بقىنىماق پ. بقىنىغا ئورماق، نوقۇماق: دېۋانتەمك: يولۇچىلار بىر-بىرىنى بقىنىداپ، ئارىسىدا كېتىۋاتقان ھېلىقى ئادەمنى كۆرسىتىشەتتى. * موللازەيدىن ئاتنى بقىنىداپ، دۆڭلۈكلەر ئارىسىدىن تېزرەك ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى، لېكىن بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن تۇيۇقسىز ئىككى ئادەم چىقىپ، بىرى موللازەيدىنگە ئېسىلدى.

بقىنلاشماق «بقىنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

بقىنلىماق پ ← **بقىنىماق:** ھاياجاندا پاتتىم خىيالغا، قالغانسېرى مەنزىل يېقىنلاپ. — كەلدۇق، — دېدى ھېلىقى جەڭچى، بىرچاغ مېنى ئاستا بقىنلاپ.

بكار [پ] ① سۆپ. ئىشىدىن خالىي، بوش، ئىشى يوق، ئىشسىز: بىر بىكار ئونىنى بىكار قىلىپتۇ (ماقال). * مۇساتاغا ئابدۇرەھىمنىڭ سوئالىنى ئاڭلىمىغاندەك: — بالام، بىكار مۇسەن،

ــ دەپ سوربدى. * سايمىنىڭ دەرۋازا ساقلاپ كېلىۋاتقىنىغا 20 يىلدىن ئاشتى. ئىشىنىڭ ھەققىنى سۇرۇشتۇرگەندە ئۇنىڭ ۋەزىپىسى بىكار ئىشەككە توقۇم توقۇپ قويغاندەك قۇرۇق نامدىنلا ئىبارەت بولۇپ، كۆپ ۋاقتى باشلىقىنىڭ ئۆيىدە ئۆتتى. ② سۈپ. ئەھمىيەتسىز، پايدىسىز، كېرەكسىز: سونۇر غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ قاۋانلىقىنى كۆرسەتتى: مۇنۇ يەرلەرنى ئاغدۇرۇشقا تراكتور دېگەن جانىۋاردىن باشقىسى بىكار ــ دە ! * مەن گەپ ــ سۆز قىلمىدىم، ئەلۋەتتە. شۇ تاپتا جەننەتخانىغا مىڭ ئېغىز دېگەن بىلەنمۇ بىكار ئىدى. * بولغان بىلەن سۇرىتى ئادەم، ھەقىقەتنى سۆيمىسە بىكار. ئوت بولسىمۇ يۇرەك قېتىدا، ۋەتەن ئۈچۈن كۆيمىسە بىكار. ③ رەۋ. ئورۇنسىز، سەۋەبسىز: گومىنداڭچىلار ئاشۇنداق ھەيۋىلىرىگە قارىماي بۇ يەردىنمۇ جۇددى ئۈۋىسى چۈۋۈلغان چۈمۈلىدەك پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى. «گومىنداڭچىلار قېچىشقا ئۇستا، بىزنىڭ جەڭچىلەر ئېتىشقا ئۇستا» دېگەن سۆزنى خەلق بىكار ئېيتمىغان-دە. * مەن يېگىتلەرنىڭ قىزلار ئۈچۈن ئۆلگەنلىكى، ساراڭ بولغانلىقى ۋە سەۋدايى مىجەز بولۇپ قەھرىتان، تومۇزلاردا نەچچە كۈنلۈك يولىلارنى باسقانلىرىنى ئاڭلىغان، بىراق، ئۇلارنى ئىرادىسىز ۋە ھاماقەت يىگىتلەر ھېسابلىغانىدىم. مانا ئەمدى ئۆز بېشىمغا كەلگەندىلا ئۇلارنى بىكار ئەيىبلىگەنلىكىمنى بىلدىم. ④ سۈپ. ئىگىلەنمىگەن، بوش، قۇرۇق: شۇنچە چوڭ، ئازادە زالدا بىكار ئورۇندۇق كۆرۈنمەيتتى. ⑤ رەۋ. ھەقسىز، پۇلسىز؛ ئەجرىسىز («غا، قا، گە، كە: دىن، تىن» قوشۇمچىلىرى ئولۇنۇپ كېلىپ): جەمىلىخان ئاچا بالىسىغا دائىم: ــ بالام، كېيىم بىكارغا كەلمەيدۇ، ئۇنى ئاسراپ، ئايابا كېيىش كېرەك، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى، * ئاكا، ئۇكامنى بىكاردىن ئەنجىتىڭ، ئۇ بۇگۈن مەكتەپتىن كېلىپ ھېچقەيەرگە چىقماي دەرس تەييارلىغانىدى، ــ دېدى گۈلئايىم ئاكىسىغا.

بىكار بولماق ① ئىشىنى تۈگەتمەك، ئىشتىن چۈشمەك: مەن نەچچە كۈندىن بېرى دەم ئالماي ئىشلەپ، بۇگۈن بىكار بولۇپ قالدىم. ② بوشانماق، قويۇۋېتىلمەك: ياسىن توشقان ئەتىيازدا تۇرمىدىن بىكار بولۇپ چىقتى. * بۇ مۇزاي خامان قوشۇقىدىن بىكار بولۇپ كېتىپتۇ. ③ يوققا چىقماق، كېرەكسىز بولۇپ چىقماق: قىلىنغان ئەمگەكنىڭ ھەممىسى بىكار بولۇپ كەتتى. ④ بوشىماق، قۇرۇقدالماق: قاسىم ئاخۇنۇمنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنى بىكار بويتىكەن، ھازىرچە شۇ ئۆيگە كۆچۈپ كەلدىم. * ــ قىزىم، ــ دېدى ئايشەمخان ئىچكىرىكى ئۆيگە قاراپ، ــ چامادان بىكار بولدى، ــ دېدى، نەرسە ــ كېرەكلىرىڭنى ئاچمىق.

بىكارغا كەتمەك يوققا چىقماق، ئەھمىيىتى بولماسلىق: ئوغلىنغا قىلغان بىرمۇنچە نەسىھەتلىرىنىڭ بىكارغا كەتكەنلىكىگە چىداپ تۇرالماي، دەرھال ئۇنى كۆچىلىك ئالدىدا تەنقىد قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

بىكار قىلماق ① بوشاتماق، قۇرۇقداتماق: سېۋەتنى بىكار قىلماق. * ئاداش، تولا خىرقىراۋەرمەي، ئۆيۈڭنى بىكار قىل، بولمىسا، لاقا لۇقاڭ توپا ئاستىدا قالىدۇ. ② ئەمەلدىن قالدۇرماق، كۆچىدىن قالدۇرماق، ئىناۋەتسىز قىلماق: ئازادلىقتىن كېيىن بۇ تۈزۈم بىكار قىلىنىپ، ئوغۇللار 20، قىزلار 18 ياشتا توي قىلدىغان ئىش ئادەتكە ئايلاندى. ③ بىكار دىن ــ بىكار ئىشلىمەك، پايدىسى بولمىسىمۇ بېجىرمەك: سەن ئۇ ئىشنى بىكار قىلدىڭ، ئۇنداق قىلىشنىڭ بىزگە ھېچقانداق پايدىسى يوق ئىدى.

بىكار كەتمەك زايا كەتمەك، پايدىسىز بولماق: كونا جەمئىيەتتە ئانام مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغان بولسىمۇ، كونا جەمئىيەتتە ئۇنىڭ ئارزۇسى بىكار كەتكەندى.

بىكار گەپ ئەمەلگە ئاشمايدىغان، قۇرۇق ئەرزىمەس، ئورۇنسىز گەپ، يوق گەپ: بىكار گەپ قىلىش ئەخمەقنىڭ ئىشى (ماقال). * يۇرت ئېتىكى كەڭ دېگەن بىكار گەپ ئەمەس.

بىكار تەلەپ سۈپ [بىكار+تەلەپ] ئەمگەك

قىلمايدىغان، ئىش خۇش ياقمايدىغان، ھۇرۇن: بۇرۇن بىر يۇرتتا ئۇچ كىشى بار ئىكەن، ئۇچىلىسى يىگىتكەن، يىگىت بولغاندىمۇ قۇرۇق سۆلەت، بىكار تەلەپلەردىن ئىكەن.

بىكار تەلەپلىك ئى. ئەمگەك قىلماسلىق، ئىش خۇش ياقماسلىق، ھۇرۇنلۇق: ... جەمئىيەتتە بەزى كىشىلەر بارىكى ئۆلار ئىش قىلىشنى خالىمايدۇ، بىكار تەلەپلىك، ھۇرۇنلۇق ئۆلارنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

بىكار تەلەت [بىكار+تەلەت] ← **بىكارتەلەپ:** گۈزەرنىڭ دوقمۇشىدا ئۈچ ـ تۆت بىكار تەلەت بىر يەرگە كېلىپ قالسا بىردىنلا گەپ ئۇلغىيىپ كېتەتتى.

بىكارچى ئى. بىكار يۈرگۈچى؛ ئىشى يوق، بوش ئادەم: بىركۈنى ئەپەندىنىم بازاردىكى بىكارچىلارنىڭ سۆھبىتىگە قېتىلىپ قېلىپتۇ. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرى كۆرگەن ياكى ئاڭلىغان ئاجايىپ ـ غارايىپلاردىن پۇ ئېتىشقا باشلاپتۇ.

بىكارچىلىق ئى. ئىشتىن خالىيلىق، ئىشسىزلىق، ئىشى يوقلۇق، ئىشتىن قولى بوشلۇق: يولۇاس ئىشخانىغا كەلگەندە، جاپپار بىر كىشى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى. سەلەي بولسا بىكارچىلىقتىن زېرىككەندەك بىر رەسىملىك ژۇرنالنى ۋاراقلاش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

بىكاردىن ـ بىكار ھېچبىر ئاساسسىز، سەۋەبسىز، ئورۇنسىز: سىز نېمىشقا مېنى بىكاردىن ـ بىكار ئازابلايسىز؟ * دادام توكچىلارغا تولا دەپ جىلە بولۇپ كېتىدىغان بولدى. قارىسام، توك بىكاردىن ـ بىكار ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. سىزگە دەپ قويايى دېدىم.

بىكارلاتقۇزماق «بىكارلاتماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بىكارلاتقۇزۇلماق «بىكارلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىكارلاتماق «بىكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىكارلاشماق «بىكارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بىكارلانماق «بىكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىكارلىق «بىكار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆزىڭىزنى دەۋرى بالىسى، بەختلىك بىلىك، بۇ ۋاقىتتا بىكارلىقنى ھارام قىلىك!

بىكارلىماق پ. مەلۇم ئورۇن ياكى جايىنى بوشاتماق، نەرسە ـ كېرەكتىن خالىي قىلماق، قۇرۇقدىماق: ئەجدىھا سۇرەتلىك پىيالەڭنى نېمىگە بىكارلاپ قويدۇڭ. * قاڭرۇق ئوغۇل ئۆيدىن قاچا بىكارلاپ تالاغا چىقىپ، تالادىن كوچا بىكارلاپ ئۆيگە كىرىپ يۇرىدىكەن.

بىكۆيۈم سۇپ. ← **كۆيۈمسىز:** جامى لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ كۆزىگە ياش ئېلىپ: ــ مېنىڭ بالا ـ ۋاقام بىكۆيۈم، ئۇلار مېنى پاتراق ئۆلسىكەن، دەيدۇ، ئۆزە بولۇپ ئالسامىلا ھەممىنى قوغلاپ چىقىرىمەن! ــ دەيتتى.

بىكېرەك سۇپ. ← **كېرەكسىز:** شۇنچە نەرسىنى بىكېرەك قىلىۋەتكەن چوڭ دادىسىغا ئەركىنلىك ئۆچلۇكى كەلدى.

بىگانە سۇپ [پ] يېزىت. ① قېرىنداشلىقى، يېقىنلىقى بولمىغان؛ يات، ناتونۇش: ئەقىللىق ۋە جەسۇر ئايخان دەرھال ياساۋۇللارنى قىچقىرىپ: ــ نېمە ئۈچۈن بۇنداق بىگانە كىشىنى ئۆيۈمگە يېقىن كەلتۈرۈسلەر؟! ــ دەپ توۋلاپتۇ. * قولۇم تىترەپ، قەلەم ماڭماس راۋانە، گويا جىسمىم ئىرادەمگە بىگانە. ② مۇساپىر؛ غېرىب: مەندەك بىگانە ئادەمنىڭ ئۆز گۈمانلىرى بىلەن ئانىلارنىڭ مېھرىبان قەلبىگە غۇلغۇلا سېلىشقا نېمە ھەددىم بار؟ * يارنىڭ كويىدا مەن دىۋانە بولدۇم ئاقۇۋەت، خەلق ئارىسىدىن چىقىپ بىگانە بولدۇم ئاقىۋەت. * يارنىڭ ۋەسلى جامالىنى تىلەيدۇر نۆبىتى، دوستقا سادىق ئىرۇر مەنكىم ئەمەس بىگانە. ④ ئايرىلغان، جۇدا بولغان: ئانار يۈزۈڭگە، مەستانە بولدۇم، ئەقلى ھوشۇمدىن بىگانە بولدۇم، ئايدەك جامالىڭ، سەۋرى نەھالىڭ، كۆيدۈردى مېنى، سەرسانە بولدۇم.

بىگانىلىك «بىگانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىگۇمان سۈپ [پ] يېزىت. گۇمانى يوق، گۇمانسىز؛ ئىشەنچلىك: بىگۇمان ئالغانىدىم تاتلىق مېغىز، ئارىدىن قالدى چىقىپ ئاچچىق مېغىز. * سۈندۈرالماس ھەق ـ ئادالەتنى جاھالەتـ لىك سۈرى، ئىلمۇئىرپان مەشئىلى پارلار جاھاندا بىگۇمان.

بىگۇناھ سۈپ [پ] گۇناھى، جىنايىتى يوق؛ گۇناھسىز: بىگۇناھ ئادەم. * سودىگەرنىڭ ئالتۇنىنى ياغاچچى بالا ئېلىپ كەتسە، سودىگەر ئاچچىقىدا بىگۇناھ بوۋاينى ئۆلتۈرۈۋەتتى. * پادىشاھنىڭ بىگۇناھ ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغىنىغا غەزەپلەنگەن تۇرسۇن ياماقچى قىلىچىنى يالتاڭلاپ: ــ نېمە بولسام شۇ بولاي، بۇ قانخورنىڭ بىر ئەدىبىنى بېرەي، ــ دەپتۇ ـ دە، تەختتە ئولتۇرغان پادىشاھنىڭ كاللىسىنى ئېلىپتۇ.

بىگىز ئى. موزدۇزچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان، مېتالدىن يېڭىسىگە ئوخشاش ئۇچلۇق قىلىپ ياسالغان ياغاچ ساپلىق ئەسۋاب: بىگىز سانجماق. مەن موزدۇرغا يېڭى شاگىرت بولۇپ كىرگىنىمدە ھە دېسىلا بىگىزنى قولۇمغا سانجۇالاتتىم.

بىگىز تۇمشۇق [بىگىز+تۇمشۇق] <زوئول> ← **چىغچىغىر**.

بىگىز بارماق [بىگىز+بارماق] <ئاناتىن> ← **بىگىزقول**.

بىگىزقول ئى [بىگىز+قول] <ئاناتىن> باش بارماقنىڭ يېنىغا جايلاشقان ئىككىنچى بارماق.

بىگىتۈەن ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيە ئىچىدىكى بىر دەرىجىلىك تەشكىل. ئۇ بىرقانچە كورپۇس ياكى دىۋىزىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىگىسى ئى [خەن] كۈچ ـ قۇۋۋەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت، كارامەت، ماھارەت، گۈمپا: بىگىسى بار كىشى. * ئادەمنىڭ بىگىسى قورساقتا، ھايۋاننىڭ بىگىسى تۇياقتا (ماقال).

* قېچىرنىڭ بىگىسىنى سايدا كۆر، تاماشىسىنى لايدا كۆر (ماقال). * ــ قارىغاندا سېنىڭ بىگىڭ بار ئىكەن جۇمۇ. قېنى، خەتنى ئوقۇپ باقايلىلا، ــ دېدى ئەلى سوغۇق كۈلۈپ تۇرۇپ.

بىگىگۇر ئى [خەن] بىر خىل سوغۇق يېمەكـ لىك. ئۇ سۇ، ئالما شەربىتى ۋە شېكەر قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ مۇزلىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ، ھەربىرىگە بىر تالدىن چوكىچە ياغاچ ئىشلىتىلىدۇ.

بىگىگۇرچى ئى. بىگىگۇر سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم.

بىگىگۇرچىلىق «بىگىگۇرچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئايىمخان ئۆيىدە بىكار ئولتۇرغۇچە بىگىگۇرچىلىق قىلدى، چۈنكى ياز كۈنلىرى بىگىگۇرنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى.

بىلەتمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: غالىب قويىنى بوغۇزلاشتىن بۇرۇن نىجاتقا پىچاقنى بىلەتتى.

بىلەر ـ بىلىمەس ئېنىق بىلىمىگەن ھالدا، ئېنىق بىلمەستىن تۇرۇپ، ئائېنىق: بىلەر ـ بىلمەس گەپ قىلماق.

بىلەرمەن سۈپ ① ھەممە ئىشتىن خەۋەردار؛ كۆپىنى بىلىدىغان؛ بىلىملىك؛ ئۇستا: بىلەرمەن كىشى. * بىز بۇ ئىشنى ئالىلىقاچان كۆتىلمىزگە پۈككەن، بىراق دادامدەك بىر بىلەر ـ مەننىڭ جىم بولۇۋېلىشى بىزنىڭ يولىمىزنى توسۇپ تۇرىدۇ ئەمەسمۇ، ئەگەر ئۇ «مۇشۇ يەردە ئالتۇن بار» دەپ بىرەر يەرگە قولىنى سوزسىلا شۇ يەردىن ئاز ـ تولا نەرسە چىقماي قالمايدۇ. ھازىر بىز شۇنىڭغىلا قاراپ قالدۇق. ② ئۆزىنى بىلىمـ لىك دەپ ھېسابلايدىغان؛ ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان: بۇرۇنقى زامانىدا بىر ـ بىرىدىن «بىلەرمەن» ئەر ـ خوتۇن بولغانىكەن. خوتۇنى ئېرىگە بىر مەسىلىھەت سالسا، ئېرى گەپنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يەتمەيلا «بىلىمەن» دەيدىكەن. خوتۇنىمۇ ئېرىنىڭ گېپىنى تۇغقا ـ تۇغقىمەيلا «بىلىمەن» دەپ تۇرىدىكەن.

بىلەرمەنلىك «بىلەرمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىركۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇلار قۇلۇپ سېلىنغان ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن، ئۆي ئىچىدە نۇرغۇن كىتابلارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ ئىشكىنى چېقىپ، كىتابلارنى ئوغرىلاپ چىقتى. نەچچىسى بۇ كىتابلارنى ۋاراقلاپ باققان بولسىمۇ، ھېچقايسىسى بۇ كىتابتا نېمىلەرنىڭ يېزىلغانلىقىنى بىلەلمىدى. بىر ساۋاقداش بىلەرمەنلىك قىلىپ: — بۇ كىتابلار جەزمەن ئەكسىيەتچى كىتابلار بولۇشى مۇمكىن، بۇنى سېتىۋېتەيلى، — دېدى.

بىلەرمەنلىك قىلماق ئۆزىنى باشقىلاردىن بىلەرمەن، بىلىملىك دەپ ھېسابلىماق؛ ئۆزىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسەتمەك: — ھازىر ئىلى باتۇرلىرىنىڭ باشلىقى بىلەن چۈشچىدىن كەلگەن ئەمەلدار دوتەي يامۇلدا بەھىس قىلىۋاتقۇدەك، — دەيتتى بەزى ھارۋىكەشلەر بىلەرمەنلىك قىلىپ.

بىلەزۈك ئى [بىلەك+ئۈزۈك] ئادەتتە ئالتۇن، كۈمۈش، تۇنج ياكى قاشتېشى قاتارلىقلاردىن ياسىلىدىغان، بىلەككە سالىدىغان ھالقا شەكلىدىكى زىننەت بۇيۇمى: بىلەزۈك سالماق. ئالتۇن بىلەزۈك. * قۇربان قىزىنىڭ قولىدىكى بىلەزۈككە، قۇلقىدىكى زىرىگە قاراپ، بېشىنى چايقىدى.

بىلەشمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار ئورمىچىلارنىڭ دەم ئېلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ئورغاقلىرىنى بىلىشىپ بەردى.

بىلەك ئى ① قولىنىڭ بېغىشىدىن جەينەكىكىچە بولغان قىسمى: بىلىكىدە كۈچى بار ئادەم. بىلەك سۆڭىكى. * ئالتۇن بولسا كۈمۈش بولسا، سالسام بىلەككە، يىراقتىكى يارنىڭ ئۈتى تەگدى يۈرەككە. ② قول: بىلىكى يوغان بىرنى يېگەر، بىلىمى يوغان مىڭنى (ماقال). * ئۇكا، غەم قىلما، بۇنچىلىك زىيان نېمىدى. ئەگەر بىلىكىڭنىڭ كۈچى بولسا، تېخى مۇنداق پۇلدىن نەچچىنى تاپسەن.

بىلەك ئارتېرىيىسى <ئاناتىيە> بىلەكنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر تال قىزىل قان تومۇرى، ئۇ بىلەكتىن بېغىشقىچە بولغان ئارىلىقتا بولىدۇ.

بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى <ئاناتىيە> ئالقاننى تەشكىل قىلغۇچى سۆڭەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار سەككىز تال بولىدۇ.

بىلەك سۆڭىكى <ئاناتىيە> ئۇستۇنكى ئۇچى پىرىزما شەكلىدە بولىدىغان ئۇزۇن سۆڭەك، ئورنى يان بىلەك سۆڭىكىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ، ئۇستۇنكى ئۇچى توم ۋە چوڭ بولۇپ، يۇقىرىقى بىلەك سۆڭىكى بىلەن تۇتىشىدۇ، تۆۋەنكى ئۇچى بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ.

بىلەك قىزىل تومۇرى <ئاناتىيە> ← **بىلەك ئارتېرىيىسى.**

بىلىكىدە كۈچى بار كۈچ-قۇۋۋىتى بار، ئەمگەككە يارامليق، قۇدرەتلىك: بىلىكىدە كۈچى بار ئادەم. * بىلىكىدە كۈچلۈك بولسا ھېچنېمە قىلالمايسەن، ئوغۇل بالا دېگەن بىلەك كۈچىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك.

بىلەكلىك I سۈپ. بىلىكى بار؛ قوللۇق: ئۇزۇن پاچاق، يوغان بىلەكلىك بىر ئادەم قېشىمغا كېلىپ، گەپ قىلماستىن قولۇمنى تۇتۇۋىدى، قورقتۇمدىن تىترەپ كەتتىم.

بىلەكلىك II سۈپ. بىلەپ قويۇلغان، بىلەنگەن: بىلەكلىك پىچاق، بىلەكلىك ئورغاق. * ساتىراشلار بىلەكلىك ئۈستىرىلار بىلەن خېرىدارلارنىڭ چاچ-ساقاللىرىنى ئېلىۋاتىدۇ.

بىلەن باغل ① ئىككى جۈملە ياكى جۈملە بۆلەكلىرىنى تەڭداش مۇناسىۋەتتە باغلاپ كېلىدۇ: ئاقسۇ سەنئەت ئۆمىكى ئويناپ چىققان دراممىنىڭ مەزمۇنى بىلەن خوتەن سەنئەت ئۆمىكى ئويناپ چىققان دراممىنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن ئوخشاش. * مەن ئادىل بىلەن مۇختەرنى بازاردا ئۇچراتتىم. * «ئىتتىپاق» تىياتىرى بىلەن «ئۇزۇن سەپەر» كىنوخانىسىدا يېڭى كىنولار قويۇلۇۋاتىدۇ.

② «غان، قان، گەن، كەن» بىلەن ئاخىرلاشقان سۈپەتداشتىن كېيىن كېلىپ، مەنە جەھەتتىن قارشى بولغان ئەگەشمە جۈملە بىلەن باش جۈملىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: مەن بۇ شەھەرگە كەلمىگەن بىلەن، باشقا جايلارغا بارغانمەن. * بەزى جايلاردا ۋەكىللەر كېڭىشى بولغان بىلەنمۇ پەقەت ئىجرائىي كومىتېتنى سايلىغۇچى ۋاقىتلىق ئورگان دەپ قارالماقتا. ③ ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ۋاستىسىنى بىلدۈرىدۇ: قولى بىلەن ئېلىپ، يۈتى بىلەن بېرىپتۇ (ماقال). * مەن بېلىمنى باغلۇالدىم، قىل بىلەن ھەم سىم بىلەن. مەن كېتەرمەن، سەن قالۇرسەن، ئۆيدە يالغۇز كىم بىلەن. ④ ئابستراكت مەنىدىكى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قانداق روھىي ھالەتتە ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇلار بىزنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالدى. * ئۇ غەزەپ بىلەن كېرىپ كەلدى. ــ كىچىك ئەزىمەتلەر ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ساداقەتلىك بىلەن ئورۇندىدى. ⑤ ۋاقىت، مەنىسىدىكى سۆزلەر بىلەن كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قاچان سادىر بولغانلىقىنى، قانچە ۋاقىت داۋاملاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: خۇپتەن بىلەن كېۋىر ئاكىنىڭ قىزى خەلچەم دوختۇرخانىغا تاماق ئېلىپ كەلدى. * ئۇلار قەشقەرگە تاڭ سەھەر بىلەن يېتىپ كەلگەنىدى. * شۇ كۈنى چۈشلەر بىلەن پادىشاھ ئادەت بويىچە قىزى مەلىكىنى يوقلاپ چۈشكىلى ئاسمانغا چىقىپتۇ. ⑥ ئورۇن، جايىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ شۇ جايىنى بويلاپ يۆنەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: مەن بازار بىلەن كەلدىم. * شانياز قوناقلىقنىڭ ئىچى بىلەن يۈگۈرۈپ كەتتى. ⑦ «بىللە»، «بىرلىكتە» رەۋىشلىرى بىلەن كېلىپ، بىللىلىك ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدۇ: ئاسىم ئۆزىنىڭ پارتىزان يىگىتلىرى بىلەن بىللە يېتىپ كەلدى. * مەكتەپ رەھبەرلىرى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە ئەمگەككە قاتناشتى. ⑧ ئىككى تەرەپ قاتنىشىش بىلەن بولىدىغان ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قارشى تەرىپىنى بىلدۈرىدۇ: مەن تۇرسۇن بىلەن ئىككى سائەت پاراڭلاشتىم. * ئانا ئىشىك ئالدىدىكى ناتونۇش يىگىتنى بىلەن سالاملاشتى. ⑨ ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ، ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىگە ئۆزىدىن ئالدىنقى سۆز ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن نەرسە سەۋەب، ئاساس بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلمەك. * قان بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقار (ماقال). * ئون يىللىق قالايمىقانچىلىقنىڭ تەسىرى بىلەن مۇنداق ساغلام بولمىغان ئىدىيىلەر پارتىيە ئىچىدە يامراپ كەتتى. * ئۇ كومانىدىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەلدى. ⑩ رەۋىشداشلار بىلەن بىللە كېلىپ، مەلۇم بىر ئىش، ئوي ـ پىكىرگە بېرىلىپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: مەن پاراڭ بىلەن بولۇپ، ماۋتكامنىڭ كۆڭۈل غەشلىكىنى ئۇنتۇپىلا كېتىپتىمەن. * ئۇ خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ، مېنىڭ كىرگىنىمنى سەزمەي قالدى. ⑪ ۋاقىت، پەيت مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئەگەشمە جۈملىلەردە ئىسىمداشتىن كېيىن كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ باش جۈملىدە ئىپادىلەنگەن ئىشتىن بۇرۇن بېجىرىلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: باش ئەتىياز كېلىشى بىلەن مەن سەرسان بولۇپ كېتىپ قالدىم. * ماشىنىنىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە يېنىك سىلكىنىشى بىلەن مەھمۇتجاننىڭ خىيالى بۆلۈنۈپ كەتتى.

بىلەنمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پىچاق بىلەنىدى. * ئەزىز بەگ بېشىدا ئەگىدى ماتەم، يىرتقۇچ يۈرىكىنى باستى ئېغىر غەم. جاھالەت سۆلتانىدىن يارىدەم تىلەنىدى، قايىرىلغان تىغى ئۇنىڭ قايتا بىلەنىدى.

بىلەي ئى. تىغلىق سايمانلارنى بىلەپ ئىتتىكلىتىش، پارقىرىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قۇم تاش. بۇنىڭ بىر خىلى تەبىئىي تاشتىن، يەنە بىر خىللىرى سۇنئىي ئۇسۇلدا قاتۇرۇلۇپ ياسالغان سۇنئىي

تاشتىن بولىدۇ: ئۇ ئەمدىلا بىلەيىنى ئىككىنچى قېتىم ھۆللىگەنىدى، ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. مامۇت ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچقۇچە ئىككى چېرىك ھويلا تېمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئىشكىنى ئېچىۋەتتى.

بىلەيزۇك (توغرىسى: بىلەزۇك) ← **بىلەزۇك.**

بىلجىرلاتماق «بىلجىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىلجىرلاشماق «بىلجىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: جۈمە مۇشتۇمىلىرىنى چىڭ تۈگۈپ، بايىز خالىۋاپىنىڭ يېنىدا — ئامبارنىڭ سۈپىسىدا پەيدا بولىدى: — ھوي خەق، ھەرقايسىڭغا نېمە بولۇشتى، نېمە دەپ بىلجىرلاشقىنىڭنى ئۇنتۇما، ھەممىسى تەتۈر گەپ، پىتنە، تېخى بېشىڭ بىلەن جاۋاب بېرىشسەن! — دېدى ئۇ غەزەپتىن بوغۇلۇپ.

بىلجىرلىماق پ. ئاساسسىز، بولمىغۇر گەپ قىلماق؛ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك؛ ئالجىماق؛ جۆيلۈمەك: دانىشمەن دەپ بىلۈر كىمدۇر ئۆزىنى، ماركستىن باشلايدۇ ھەربىر سۆزىنى، بىراق، كېتەر بىلمەي ئىشنىڭ سىرىنى، كۆپ بىلجىرلاپ ئاخىر يۇمۇپ كۆزىنى.

بىلجىرلىماق (توغرىسى: بىلجىرلىماق) ← **بىلجىرلىماق.**

بىلدۇرمەك ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، توپ ـ زەمبىرەكلەرنى قانداق ئىشلىتىشنى خەلق ئەسكەرلىرىگە بىلدۇردى. * مۇئەللىملەر ئوقۇتتى، بىلمىگەننى بىلدۇرۇپ. ياخشى يولغا باشلىدى، كۆڭلىمىزنى كۆلدۇرۇپ. ② ئىپادىلىمەك: مەستۇرە كۈلۈپ قويدى ۋە «ياق» دېگەننى بىلدۇرۇپ بېشىنى چايقىدى. * مەسچىت دېگەن سۆز ئەرەبچە «سەجدە قىلىدىغان جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ. ③ ئىزھار قىلماق، ئېيتماق: تەشەككۇر بىلدۇرمەك. ئىپادە بىلدۇرمەك. * ئۇ ئىنقىلابنىڭ يېقىن ئاردىدا تولۇق غەلبە قىلىدىغانلىقىنى ۋە پۈتۈن دۇنيانىڭ ئىناق ئاكا ـ ئۇكىدەك بىرلىشىپ كېتىشىگە ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. ④ كۆرسەتمەك: قارشىلىق بىلدۇرمەك.

بىلدۇرۇشمەك «بىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەزالار ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بىردەك رەئىسىنىڭ دوكلاتىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىگىلىك ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرى ئىشەنچلىك ۋە ئەملىيەتكە مۇۋاپىق دەپ ھېسابلىدى ھەم ئۇنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى.

بىلدۇرۇلمەك «بىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىلگەن «بىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆتكەن زامان سۈپەتداشى: بىلگىننى قىلماق. * بىلگەن بىلگىننى قىلار، بىلمىگەن نېمىنى قىلار (ماقال).

بىلگەن پوقۇڭنى يە سەلب. نېمىنى خالىساڭ شۇنى قىل، قانداق قىلغۇڭ كەلسە شۇنداق قىل.

بىلگىنىنى قىلماق ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلماق، ئۆز مەيلىچە ئىش قىلماق: سەنمۇ شۇ چاغدا ئۆز بىلگىڭنى قىل!

بىللاھ ئىم [ئە] خۇدا ھەققى، ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى: بىللاھى ئەزىم.

بىللاھى ئەزىم ئۇلۇغ خۇدا ھەققى، ئۇلۇغ ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى: — بىللاھى ئەزىم، ھازىر نەق پۇلۇم يوق، — دېدى تۇرسۇن.

بىللە رەۋ «بىرگە، بىرلىكتە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۇرىدۇ: بىللە بارماق. بىللە ماڭماق. * ۋىلايەتلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمىدىن بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلار يەكەن، مارالبېشى ناھىيىلىرىگە بېرىپ ئامما بىلەن بىللە كۆچەت، جىرىم تىكتى. * كەتمەكچى بولۇپ قالدۇق، يار كېتەمدىكىن بىللە. يار كەتسە بىللە كەتسەك، ئويۇن ـ كۈلكىمىز بىرگە.

بىللە ماكانلىشىش <زوئول> بەزى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغان ئىككى خىل جانلىق،

بىر-بىرىگە تايانماي بىللە ياشىسا بىرسىگە پايدىلىق بولۇپ، يەنە بىرسىگە پايدىسىمۇ، زىيىنمۇ بولمايدۇ. بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى «بىللە ماكانلىشىش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: لۇنخۇر قۇشى مەخسۇس سېرىق ھەرە ئۇۋۇسىنىڭ يېنىغا چاڭگا سالىدۇ. سېرىق ھەرە زەھەرلىك بولغاچقا، نۇرغۇن ھايۋانلار يېقىنلاشالمايدۇ. نەتىجىدە لۇنخۇر قۇشى قوغدىلىپ قالىدۇ.

بىللە ياشاش <زوئول> بەزى بىر-بىرىگە ئوخشىمىغان ئىككى خىل جانلىق بىر-بىرىگە تايىنىپ بىللە ياشىسا، ھەر ئىككىسىگە پايدىلىق بولىدۇ. بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى «بىللە ياشاش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: ئاق چۈمۈلە ئۇچىسىدە ياشىغۇچى قىل ئاياغ ئاق چۈمۈلىنىڭ ياغاچ تالالىرىنى ھەزىم قىلىشىغا ياردەم بېرىدۇ؛ ئاق چۈمۈلىسىمۇ قىل ئاياغنى ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ؛ بۇلار بىر-بىرىدىن ئايرىلىسا، مۇستەقىل ھايات كەچۈرەلمەيدۇ.

بىللۇر ئى. [ئە] رەڭسىز ھەم سۈزۈك ھالەتتىكى كۇارتس. ئۇ قىممەت باھالىق بىر خىل رودا بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى ئاز. ئۇنىڭدىن ئوپتىكا ئەسۋابلىرى، سىمسىز رادىئو سايمانلىرى ۋە زىننەت بۇيۇمى قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ.

بىللىلەشمەك پ. بىرگە بولماق، بىرلەشمەك، ئۈيۇشماق، ئۆملەشمەك: ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە كىشلەر ئورمان ئىچىدە مېۋە يىغىش، سۇدا بېلىق تۇتۇش ۋە تۇرار جايلارنى بىنا قىلىش ئۈچۈن، بىللىلىشىپ ئىشلەشكە مەجبۇر ئىدى. ئۇنداق قىلمىسا، ئاچلىقتىن ئۆلەتتى، ياۋايى ھايۋانلار ياكى قوشنا قەبىلىلەرنىڭ قۇربانىغا ئايلىناتتى.

بىلمەس سۈپەتد. بىلمەيدىغان، ئۇقمايدىغان: بىلمەسكە سالماق. * ياماننىڭ يامانلىقى بار، كىشى بىلمەس ھېيلىسى بار (ماقال).

بىلمەسكە سالماق بىلسىمۇ بىلمىگەن قىياپەتكە كىرىۋالماق، بىلمەس بولۇۋالماق: ھاكىم بالىسىنىڭ ئەدەبسىزلىك قىلغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، باشقىلاردىن نومۇس قىلىپ لېۋىنى قاتتىق چىشلەپ بىلمەسكە سالدى.

بىلمەك پ ① بىرەر ساھەدە مەلۇماتقا، بىلىمگە ئىگە بولماق: خەت بىلمەك. * كۆپ ئوقۇغان كۆپ بىلەر (ماقال). * بىلگەنگە ئون ئىككى، بىلمىگەنگە ئوتتۇز ئىككى (ماقال). * شىنجاڭ ماتارىپ ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇئەللىمى غوپۇر فىزىكىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. * سىز ئەرەبچىنى پىششىق بىلەمسىز؟ ② خەۋەردار بولماق، ۋاقىپ بولماق، خەۋەر تاپماق: پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ھەممىنى بىلىدى. * سىيىت ئاكا ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئادىل ئىكەنلىكىنى، كۆمۈر يەتكۈزۈپ بېرىش ماشىنا بۆلۈمىدە ئىشلەيدىغانلىقىنى، بۇ يەرگە ئالىلبۇرۇن كەلگەنلىكىنى بىلدى. ③ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەنمەك، ئۇقماق، پەرق قىلماق، ئاجراتماق: گەپنىڭ تېگىنى بىلمەك. ئىشنىڭ تېگىنى بىلمەك. قازان ئالىساڭ چېكىپ ئال، خوتۇن ئالساڭ بىلىپ ئال (ماقال). * ھەممە ئىشنى مولا بىلەر، مولا قوپۇپ كۆلگە سىيەر (ماقال). * مەن بىلمەن، سىزگە بەزىلەرنىڭ چوڭ گۇمانى بار. سىز ئۇنچىلىك يامان ئادەم ئەمەس. * مەن ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم. ④ تونۇماق، تونۇش بولماق: بىلگەن يولۇڭنى ئاتاڭغا بەرمە (ماقال). * بۇ يەردە مېنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. * زەيتۇنەم، سەن گۈلسۇمخان ئاچامنى بىلەمسەن؟ ⑤ ھېس قىلماق، سەزمەك: قولۇمنىڭ ئاغرىۋاتقانلىقىنى ئەمدى بىلدىم. * گۈلسۇمخان ئانا كەچتە سابىرنىڭ خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە كىتاب ئوقۇيدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قانداق ۋاقىتتا ئۇخلاپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ⑥ قايىل بولماق، يەتمەك، قەدىرلىمەك: ئىززىتىنى بىلمەك. * ئۆزىنى بىلمىگەن خەقنى بىلمەس (ماقال). * ياخشىنىڭ قەدرىنى بىلمەي بىر يامانغا دوست بولۇپ، دۈشمىنى ئوتسا

قەدەھنى سىر بېرىپ ئىچكەن نومۇس. ⑦ ھېسابـ
لىماق، سانىماق، چاغلىماق...دەپ ھېسابـ
لىماق، ...دەپ تونۇماق: غەنىيمەت بىلمەك.
* ئۆزەڭنى ئەر بىلسەڭ، ئۆزگىنى شىر بىل
(ماقال). * سابىرنىڭ ئەل ـ جامائەت ئالدىدا
يوز ـ ئابرويى چوڭ، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى خۇدادەك
بىلىدۇ. * ياۋروپا بۇرژۇئازلىرىمۇ روسىيىنىڭ
ئارىلىشىشىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەمدىلا ئويغىنىپ
كېلىۋاتقان پرولېتارىياتقا تاقابىل تۇرۇشىغا ياردەم
بېرىدىغان بىردىنبىر نىجات يولىتۇز دەپ
بىلەتتى.

بلىپ ـ بلمەي گاھىدا بىلىپ، گاھىدا بىلمەي: ئەھۋال ئېنىق بولماي تۇرۇپ: ئۇ چاغدا بىز قايمۇقتۇرۇلغان. ھازىر ھەممىمىز ئىشىنىڭ تېگىنى چۈشەنىدۇق، بلىپ ـ بلمەي قىلغان يامان ئىشلىرىمىزغا تۆۋا قىلدۇق.

بلىرۇبن ئى [ر<لات] <بىئول> ئۆت شىرنىسى ئىچىدىكى بىر خىل پىگمېنت. ئۇنىڭ نورمال ئادەملەرنىڭ قان سۇيۇقلىقىدىكى مىقدارى ئىنتايىن ئاز بولىدۇ، مىقدارى ئېشىپ كەتكەندە سېرىق كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بلىش ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئاكىسى بىرقانچە ئاي جاپالىق يوللارنى بېسىپ، بىر شەھەرگە كېلىپ قېلىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شەھەردە ئادەم دىدارى يوق، ھەممىلا ئادەم دېگۈدەك شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن. بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىش ئۈچۈن بالىمۇ شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ. * ئائىلىلەرنى زىيارەت قىلىشتىكى مەقسەت، ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالىنى، ئوقۇغۇچىنىڭ ئائىلىسىدىكى ئىپادىسىنى بىلىشتىن ئىبارەت. ② ئى <پەلس> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبىيېكتىپ دۇنيا توغرىسىدىكى ئىنكاسى. ئۇ ھېسسىي بىلىش ۋە ئەقلىي بىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت ـــ بىلىشنىڭ مەنبەسى ھەم ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئاساسى، بىلىشنىڭ توغرا ياكى خاتالىقىنى تەكشۈرىدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم.

بىلىش جەريانى <لوگ> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبىيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈش جەريانى.

بىلىش نەزەريىسى <لوگ> ئىنسانلارنىڭ بىلىش مەنبەسى، بىلىش جەريانى، بىلىشنىڭ ئەمەلىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەمدە تەرەققىياتى توغرىسىدىكى تەلىمات. بىلىش نەزەريىسى تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ قايسىسى بىرلەمچى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى جاۋابىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقى ۋەجىدىن «ئىدىئالىستىك بىلىش نەزەريىسى» ۋە «ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەريىسى» دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

بىلىش ھەرىكىتى <لوگ> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبىيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈش ھەرىكىتى.

بىلىشمەك ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: زېھنىدىن بىلەن سۆلايمان ئىككىسى ئەكبەر بىلەن گەپ تالىشىپ نەپ ئالالمايدىغانلىقىنى بىلىشەتتى، ئۇلار ئەمدى ئۆكتەملىك قىلىشقا ئۆتتى. ② تونۇشماق، تونۇش ـ بىلىش بولماق. * بىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن ياخشى بىلىشىمىز.

بىلىم ئى ① كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى ئۆزگەرتىش، بويسۇندۇرۇش يولىدىكى ئەمەلىيەت جەريانىدا ئېرىشكەن بىلىشى ۋە تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ياكى مۇئەييەن ساھەگە ئائىت بولغان مەلۇماتلار يىغىندىسى: بىلىم ئالماق. بىلىم ئاشۇرماق. بىلىم يۇرتى. بىلىم ـــ ئەقىلنىڭ چىرىغى. ② مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ دەرىجىسى، مەلۇمات: ئۇنىڭ بىلىمى كۆپ. * كۆرەش قىلىش ئۈچۈن بىلىم

كېرەك. ئەگەر سىز خالىسىڭىز مەن سىزگە ياردەم قىلاي. مەندە نۇرغۇن كىتاب بار، تاللاپ ئوقۇڭ.

بىلىم ئاشۇرماق بىرەر مەخسۇس كۇرسىتا ئوقۇش ياكى ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئەسلىدىكى بىلىم سەۋىيىسىنى ئۆستۈرمەك؛ بىلىمىنى تولۇقلىماق: غوپۇر پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بېيجىڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىدا ئىكىكى يىل ئوقۇپ بىلىم ئاشۇردى.

بىلىم ئوچىقى <ماكار> بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىدىغان تەربىيەلەش ئورنى، مەكتەپ.

بىلىم يۇرتى <ماكار> ① ئومۇمەن، مەكتەپ قاتارلىق بىلىم ئىلىش ئورۇنلىرىنىڭ نامى، بىلىم ئالىدىغان جاي: كارخانا ئىچىدە ئىشچىلار باھالار مەھسۇلاتىنىڭ يېڭى سورتىنى، قەيەرگە قۇرۇشنى قىلىدۇ مۇلچەر، ئاممىۋى كۇلۇبنى، بىلىم يۇرتىنى. ② ئۇيۇچ ۋىلايەت دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئېچىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە پىداگوگىك ئىنستىتۇت دەرىجەلىك ئوقۇش يۇرتىنىڭ نامى: ئۇ غۇلجىنىڭ سۈيدۇڭ ناھىيىسىدىن بولۇپ، ئىلىدا ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا ئوقۇغانىكەن.

بىلىمەك پ. تېغلىق سايمانلارنىڭ تېغىنى بىلەي تاش ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يۇزىگە سۇركىمەك، ئىنتىكلەتمەك: پىچاق بىلىمەك. ئۇستىرا بىلىمەك. * ئالتۇن پىچاق، كۇمۇش پىچاق، بىلىسە ئۆتمەس. يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى، سۇ قۇيسام ئۆچمەس.

بىلىمچان سۈپ. بىلىمى بار، بىلىملىك: بىلىمچان ئادەم. * تۇردى: — مانا بۇ ياخشى گەپ بولدى — دە، رەھمەت ھاشىم ئاكا، سېنىڭ ئۇچۇن مەن رەھمەت دەپ قويدۇم، گەپ قىلمايسەنغۇ؟ ھاشىم: — ھەممىسى بىلىمچان بولۇپ كەتتى.

بىلىمچانلىق «بىلىمچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ۋاي — ۋۇي بىلىمچانلىقىڭنى سېنىڭ! زاۋۇت قۇرۇلغىلى يىگرمە ئىككى يىل بولۇپ قالدى. سەن كەلمەستە بۇ زاۋۇتتا بىزمۇ رېمونتچى بولۇپ ئىشلىگەن، بىر چاقنى كەپشەرلىيەلمەيمەن دېيىشكە قانداق تىلىڭ بارىدى؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم مازاق ئارىلاش كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ.

بىلىمدار ئى. بىلىملىك، بىلىمى بار كىشى: شۇ چاغدا ئورنىدا تۇرالماي قالغان قاراۋۇل ئۇنى يەنە بىر سىناش ئۈچۈن: — چىرەنىشە، سەن بىلىمدار ئىكەنسەن. ئېيتىپ باققىنا، يېتىم نەچچە، غېرىب نەچچە؟ — دەپ سوراپتۇ.

بىلىمدان ئى. مول بىلىمگە، يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولغان: ئۇقۇمۇشلۇق، بىلىملىك: مەلۇماتلىق ئادەم: شەھەرنىڭ داڭلىق بىر بېيى ئەپەندىمنى ئۆيىگە چاقىرتىپ، ئۇنىڭدىن: — ئەپەندىم، سىزنى ناھايىتى موللا، بىلمدان دەپ داڭلىدىم. ئېيتىپ بېقىڭا، قاچان قىيامەت بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بىلىمدانلىق «بىلىمدان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ساختا بىلىمدانلىق بىلىمسىزلىكتىنمۇ يامان، بىلىمسىزلىك ھەيدىگىلى ۋە تېرىغىلى بولىدىغان ئاق يەرگە ئوخشايدۇ. ساختا بىلىمدانلىق بولسا، تۇگەتكۈسىز ئوت — چۆپ بېسىپ كەتكەن بىنەمگە ئوخشايدۇ.

بىلىمسىز سۈپ. بىلىمى، مەلۇماتى يوق؛ بىلىم سەۋىيىگە ئىگە ئەمەس؛ نادان: بىلىملىك ئاسمانغا چىقىپتۇ، بىلىمسىز ساماندا يېتىپتۇ (ماقال). * پادىشاھ: — ماڭا ئوخشاش بىلىمسىز ئادەملەر پادىشاھ بولغۇچە، مۇشۇنىڭدەك بىلىملىك ئادەم پادىشاھ بولسۇن، — دەپ پادىشاھلىقىنى كۆيئوغلىغا بېرىپتۇ.

بىلىمسىزلىك «بىلىمسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىلىمسىزلىك ئەقىل — پاراسەتنى ئۇرۇقسىز قالدۇرۇپ جۇدىتىۋېتىدۇ. — بىلىمسىزلىكنى پەقەت ئوقۇش، ئىزدىنىپ ئۆگىنىش ئارقىلىلا يەڭگىلى بولىدۇ.

بىلىملىك سۈپ. بىلىمى بار، بىلىمگە ئىگە، بىلىمى مول: بىلىملىك زىيالىي. * بىلىملىكنىڭ كۆزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كۆزىدە مالەم بار

(ماقال). * يەر تەۋرەشتە ئاتا-ئانىسىز قالغان بالىلار پارتىيىنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقىدا تەربىيىلىنىپ بىلىملىك كىشىلەردىن بولۇپ قالدى.

بىلىملىك بولماق بىلىمگە ئىگە بولماق، بىلىم ئەھلىگە ئايلانماق: مەن گىمنازىيىگە كىشىلەر بىلىملىك بولسىلا، باشقىلارغا بوزەك بولمايدۇ دېگەن قاراش بىلەن ئوقۇشقا كىرگەن، لېكىن ئىككى يىللىق ھايات مېنى ئۆزگەرتىۋەتتى.

بىلىملىك قىلماق بىلىمگە ئىگە قىلماق، بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرماق: ئاتا-ئانىلار بىزنى كىچىكىمىزدىن بېقىپ چوڭ قىلىپ، ئوقۇتۇپ بىلىملىك قىلىپ قويىدى.

بىلىنەر-بىلىنمەس سۈل-پەل ياكى ئانچىكى بىلىنىدىغان، دېيەرلىك سېزىلمەيدىغان، ئانچە بىلىنمەيدىغان: بايىقى كىشى قولىدىكى ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى تۆتاشتۇردى. ئۇنىڭ سەرەڭگە تۇتقان قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. * ھەجەر ئاچا بىرھازادىن كېيىن كۆزىنى كېسەلدىن يۆتكەپ، بېشىنى بىلىنەر-بىلىنمەس لىكشىتىپ گۈلباھارغا قاراپ قويىدى.

بىلىنەرلىك سۈپ. بىلىنىدىغان، سېزىلىدىغان: پەرق ئەتكىلى بولىدىغان، پەرقلىق: ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئۆتتى. تەبىئەت ئۆز بەگباشىلىقىنى ئاخىر قىلدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ھاۋا بىلىنەرلىك سوۋۇدى. * ئۇنىڭ نېمىدۇ بىرنەرسىنى ئېلىش ئۈچۈن قوينىغا ئۇزاتقان قولى بىلىنەرلىك تىترەيتتى.

بىلىندۇرمەك «بىلىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۆيگە كىرگىنىمنى ئۇنىڭغا بىلىندۇرۇش ئۈچۈن يۆتەلدىم. ئۇ شۇ زامانلا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئورنىدىن تۇردى.

بىلىندۇرۇشمەك «بىلىندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىلىنمەك ① «بىلىمەك» پېئىلى ③ ④ ⑤ ⑥ نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى ئەمدى بىلىندى. * مەن مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايا كېتىۋاتقانىدەك ھېس قىلىمەن، ئويلىساملا ئالغا باسمايۋاتقانىدەك، بىلىملىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقانىدەك بىلىنىدۇ. ② «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىنىڭ زېھنى-قۇۋۋىتى بىلىپ بولۇنغان ھەقىقەت ئۈستىدە توختاپ قالمايدۇ، ئۇ ئۆزلۈكسىز تۇرمە تېخى بىلىنمىگەن ھەقىقەت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ. * بوۋايغا سابىرنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن يېنىۋاتقانىدەك، قاپاقلىرى لىپ-لىپ قىلىپ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقانىدەك بىلىندى. ③ سېزىلمەك، ھېس قىلىنماق: تالىپقا ئەتراپىدىكى ھاۋا بىردىنلا ئىسسىپ كېتىپ تامقى قۇرۇپ كېتىۋاتقانىدەك بىلىندى. * غۇلامجانىڭ مۇنداق قوپال پوزىتسىيىسى ئارسلانوۋغا ئىنتايىن ھاقارەت بىلىندى. ④ نامايان بولماق، ئاشكارا بولماق. سېزىلمەك: ئەكىس ئەتىمەك: ئالتۇن ئوتتا، ئادەم مېھنەتتە بىلىنەر (ماقال). * مامۇتكام خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى گەپ-سۆزىدىنلا ئەمەس، چىرايىدىن ھەتتا گەپ قىلغان چاغدىكى ھەربىرتەلىرىدىنمۇ بىلىنىپ تۇراتتى.

بىلىۋېردىن ئى [د<لات] <بىئول> ئۆت سۆيۈقلۇقى تەركىبىدىكى بىر خىل پىگمېنت يەنى بىلىرۇبىننىڭ ئوكسىدلىنىشىدىن كېيىنكى ھاسىلات. قۇشلارنىڭ ئۆت پىگمېنتى بىلىۋېردىننى ئاساس قىلىدۇ، ئادەمنىڭ ئۆت سۆيۈقلۇقى تەركىبىدە ئۇ ناھايىتى ئاز مىقداردا بولىدۇ.

بىليارت ئى [د<فران] <تەن> ① مەخسۇس ياسالغان ئۈستەلدە شارلارنى مەخسۇس تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئۇستەلنىڭ يېنى ۋە بۇرجەكلىرىدىكى تۆشۈكچىگە چۈشۈرۈش ئويۇنى: بىليارت ئوينىماق. * — بۈگۈن زېرىكىپ يە بىليارت، يە شاھمات ئويناش خىيالىدا بولۇپ تۇراتتىم. * كىلىك، ئىككىمىز بۈگۈن بىليارت ئوينايمىز، — دېدى لۇتپۇللا ئۇ يىگىتكە تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ. ② شۇ ئويۇننىڭ ئۇستەل ۋە تاياق-شارچىلىرى.

بەمار سۈپ [پ] بىرەر كېسەللىك بىلەن

ئاغرىغان، كېسەل، ئاغرىق: بىمار ئادەم. بىمار كىشى. * بۇ يىل ئايالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ئەسلىدىكى يەتمىش ئالتە كېسەل كارىۋىتىنى يۈزگە يەتكۈزۈپ، ئاپىتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايىلىرىدىن داۋالىنىشقا كەلگەن بىمارلارنىڭ داۋالىنىشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىپ بەرمەكچى.

بمارلىق «بىمار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىمارلىقنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇق نەۋباھار بىرلە، ئېچىلدى ساڭا ھۇرلۇكىنىڭ بۇگۈن دەرۋازىسى قەشقەر.

بماس سۇپ [پ+ئە] يېزىت. ماس ئەمەس، ماس بولمىغان.

بماكان سۇپ [پ+ئە] يېزىت. ماكانى يوق، ماكانسىز: ئەسىرلەردىن بېرى ئەجدادلار جەبىر-زۇلۇمدىن قاچقىنىر قاقشىدى. ئۇلارنى ئەزدى مۇدھىش شۇم زامان، قامىغاقتەك قىلىپ بماكان، ئىرغىتىپ چۆللەرگە تاشلىدى.

بمالال رەۋ [پ+ئە] ① ئوڭايسىزلىق ھېس قىلماي، تارتىنماي، ئەركىن، بەھۇزۇر: بمالال سۆزلەشمەك. * ئۇ كىشى سارايغا خالىغان چاغدا بىمالال كىرىپ-چىقىپ يۈرەلەيتتى. * شاھزادىغا: ــ يىگىت، ئوقنىڭ ئۆڭي ئېچىدە، ئەگەر ئۇنى ئالماقچى بولسىڭىز، ئۇيىقۇدا ياتقان دادىڭىزنىڭ يانچۇقىدىن ئاچقۇچىنى ئېلىڭ، قاراۋۇلىمۇ ئۇيىقۇدا، بىمالال ئىشكىنى ئېچىپ كىرسىڭىز بولىۋېرىدۇ، ــ دېگەن بىر كىشىنىڭ يېقىملىق گېپى ئاڭلىنىپتۇ. ② خاتىرجەم: زۆھرەخان ئاچا: ــ ئوغلىمىز مۇھەممەت دوختۇر بولسا نېمىدېگەن ياخشى-ھە؟ بىمالال كېسەل كۆرسىتىپ داۋالىنىدىغان بولدۇق، ــ دەپ كۈلۈپ قويدى. ③ توسقۇنسىز، قارشىلىقسىز: قىينالماي، ئاسان: پاتەمخان خەنزۇچە مەكتەپتە ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن سۆزدە چانىيىتتى. خەنزۇچە ماتېرىيالىلاردىن بىمالال پايدىلىنالايتتى. ④ كاملىق قىلماي، تولۇق: بۇ بىر باك ماي ماشىنىمىز خوتەنگە بارغۇچە بىمالال يېتىدۇ.

بمەزە سۇپ [پ+ئە] ① ئېغىزغا تېتىمايدىغان، تەمسىز، لەززەتسىز: بىمەززە قوغۇن. ② يارىماس، ياماق، بولمىغۇر: بىمەززە گەپ. * ئونىڭ قىلىقلىرى زەيتۇنەمگە بىمەنە ۋە بىمەززە تۇيۇلاتتى. ③ قامىلاشمىغان، مەنىسىز: شۇنداق بولسىمۇ، سىزگە ئېيتىپ قويايمىكى، بۇ كېچە بىمەززە، كۆڭۈلسىز ئۆتىدۇ. چۈنكى قىزىق دوستلارنىڭ يېرىمى بارمايدۇ.

بمەززىلىك «بىمەززە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بمەزگىل رەۋ. مەزگىلى، ۋاقتى كەلمەستىن، ئۆز مەزگىلىدىن بۇرۇن؛ ۋاقتىسىز: تازا بىمەزگىل ۋاقتىتا كېلىپ قېلىپتۇق، سەل كېچىكىپ كېلىدىغان ئىش ئىكەن. * كېچە قوڭغۇزى غوڭۇلداپ ئۆتەتتى، نەدىندۇر «بوك، بوك، بوك» قىلىپ سايىرغان كۆل بۇقىسىنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازى، يېقىنلا بىر يەردىن بىمەزگىل ھاڭىرغان ئېشەك بىلەن قاۋىغان ئىتلارنىڭ ئاۋازلىرى كېلەتتى.

بمەسەل سۇپ [پ+ئە] ھېكمىتى يوق سۆز؛ مەنىسىز، تېتىقسىز: ئېزى ھەسەل، تولىسى بىمەسەل (ماقال).

بمەنە سۇپ [پ+ئە] ① مەنىسى، مەزمۇنى يوق؛ مەنىسىز: بىمەنە سۆز. بىمەنە ئىبارە. ② كۆچمە. قۇرۇق سەپسەتىدىن ئىبارەت بولغان، تېتىقسىز، بولمىغۇر، ئورۇنسىز: بىمەنە گەپ. * ــ تولا بىمەنە گەپ قىلمايلا. كىم بىلىدۇ ئۇمۇ بىر مۇساپىر بەندىدۇر، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ. * جاھىللارمۇ دەل ئۆزىنىڭ بىر پارتىيە مەسلىكىنى يۈرگۈزمەكچى بولغانلىقى ۋە بىرلىك سەپنى ئىنكار قىلماقچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا كومۇنىزمنى ئىنكار قىلىدىغان ئەنە شۇ بىمەنە سۆزلەرنى چىقاردى. ③ ئەقىلغە سىغمايدىغان، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس؛ ئاساسسىز: ئادەملەر ھەر خىل شۇم خەۋەرلەرنى تېپىپ يۈرەتتى، ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئاڭلىغان گەپلەرنى، بىمەنە خەۋەرلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. گېزىتىنىڭ بىرەر قۇرلۇق خەۋىرىدىن جانلىنىپ كېتىشەتتى. * ئونىڭ بۇ سۆزى پۈتۈنلەي توغرا،

لېكىن ئۇنىڭ يەكۈنى پۈتۈنلەي بىمەنە يەكۈن. ④ ئىنسانغا مۇناسىپ بولمىغان، ئەخلاقسىز، ئەرزىمەس، بولمىغۇر، يارىماس: بىمەنە قىلىق. بىمەنە ئىش. * سىيىت: — قانداق بىمەنە ئىشلارنى قىلمايدۇ، دەيسەن؟ خوجىمىز بولسا ئۇقمايدۇ، — دېدى. * بەزى كىشىلەر ۋاقىتنى بولۇشچە، كەلسە — كەلمەس ئىشلىتىپ، خىلمۇخىل بىمەنە ئىشلارغا سەرپ قىلىدۇ. ⑤ لەززىتى يوق، لەززەتسىز: گېنېرال ھەربىي خىزمەتتىن بوشىنىپ 1812 — يىلىدىكى ئۇرۇشتىن كېيىن قايتىدىن قۇرۇلغان موسكۋاغا كۆچۈپ كەلگەندە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا كېچە — كۈندۈز بىر خىل تۇرمۇدىغان، زېرىكەرلىك، بىمەنە تۇرمۇش مەنزىرىسى ئېچىلدى.

بىمەنىلەشتۈرمەك «بىمەنىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىمەنىلەشمەك پ. بولمىغۇر، بەتقىلىق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان بولۇپ قالماق، لاۋزىلاشماق: ئۇلار بۇ ئىشتا تولىمۇ بىمەنىلەشتى.

بىمەنىلىك «بىمەنە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش يولىدا غايەت زور تۆھپە قوشۇۋاتقان ھازىرقى زامان ئارتىسلىرىغا نىسبەتەن باشقىچە كۆز قاراشتا بولۇش ھەققەتەنمۇ بىمەنىلىك. * ئۇلار بەزىدە بەزى شەيئىلەرگە تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىش تۈپەيلىدىن بىمەنىلىك بىلەن ھەمىدىن گۇمانلىنىدۇ.

بىمەھەل رەۋ [پ+ئە] ① ۋاقتى كەلمەستىن، ۋاقىتسىز: بالدۇر: ئىشكىنىڭ بىمەھەل چېكىلىشى شەمەرنىڭ چۈشلۈك ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋەتتى. ②تاسادىپى، ئويلىمىغان يەردىن: قەمەر يېقىندىن بۇيان، بىرنەچچە كىشىنى بىمەھەل ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ، ئۇلارنىڭ رەھمىتىنى ئالدى. * ئۇ ئۆز سىرىنى بىمەھەل ئېيتىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىمەكتە.

بىمىنەت سۈپ [پ+ئە] مىننەت قىلماي، مىننەتسىز: مىننەتدارلىق تەلەپ قىلماي: بۇنىڭغا مەن بىمىنەت رازى، لېكىن ھالا بۇگۈنگۈچە سەن مېنىڭ ئالىملىق نەسىھەتلىرىمىنى بىر پۇلغا ئالمىدىڭ.

بىنا (بىناسى) [ئە] ① ئى. بىرقانچە بۆلمە ياكى كۆپ قەۋەتلەردىن تەركىب تاپقان چوڭ ئۆي: ئىمارەت: بىنانىڭ ئالدىدا چوڭ يول، يولدىن ھەر خىل چىرايلىق كىچىك ماشىنىلار، كوچا ئاپتوبۇسلىرى ئۈزۈلمەي ئۆتۈپ تۇراتتى. * بۇلتۇر ياز ئايلىرى باشلانغان ئۇچ قەۋەتلىك ئائىلىلىكلەر بىناسىدىن بىرى ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرلىرى پۈتۈپ، ئىشچىلارنىڭ بىر قىسمى شۇ بىناغا كۆچۈپ چىقتى. ② كۆچمە. سۈپ. بەرپا، پەيدا، مەۋجۇت: بىنا بولماق. بىنا قىلماق. * دۇنيا بىنا بولغاندىن بۇيان جاھان شاھلىرىدىن: سۇلايمان، ئىسكەندەر، نەمرۇت ۋە شەددات قاتارلىقلار ئۆتتى.

بىنا بولماق ۋۇجۇدقا كەلمەك، بارلىققا كەلمەك، بەرپا بولماق، قۇرۇلماق: يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئۇرۇمچىدە ئون نەچچە قەۋەتلىك مېھمانخانىلار بىنا بولۇشقا باشلىدى. * ئۇمرۇم بىنا بولۇپ مۇنداق ئاجايىپ ئويۇنىنى كۆرگەن ئەمەسمەن. * ئالەم بىنا بولغاندا پۈتۈن زېمىن دەشت — باياۋانغا ئوخشاش يارىتىلغان بولۇپ، ئىنسانلار كېيىنچە قوللىرىنى مىتىن ۋە باشقا قوراللارنى ئىلىپ ئېرىق — ئۆستەڭ، قانال-لارنى ئېچىپ، قاغجىراپ ياتقان چۆللەرگە سۇ كەلتۈردى.

بىنا قىلماق يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرمەك، بەرپا قىلماق: ياراتماق: قۇرماق: سۇ بولمىسا، جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلغىلى بولمايدۇ، بىنا قىلغاندىمۇ قۇرۇپ كېتىدۇ. * يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر كۆچۈپ كېلىپ بىر چىمەنزارلىققا چۈشتى. ئۇ يەر ئاجايىپ خۇش ھاۋا جاي ئىدى. بۇلار ھەر تەرەپكە ئۆستەڭ قېزىپ دېھقانچىلىق قىلىپ، بىر گۈزەل شەھەر بىنا قىلدى.

بىناڭەن رەۋ [ئە] يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن ئىسىملارنىڭ كەينىگە يانداپشىپ كېلىپ، «بويىچە»، «ئاساسەن» دېگەن

مەنىدە كېلىدۇ: ئەپەندىم توپتوغرا پادىشاھىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېشكىدىن چۈشۈپىتۇ ــ دە: ــ خوش پادىشاھى ئالەم، بۇيرۇقلىرىغا بىنائەن كەلدىم، ــ دەپتۇ. * بوۋاينىڭ ئىلتماسىغا بىنائەن، ياشانغان ئانا ۋە كېلىن ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، نان ــ چاي تەييارلىدى.

بىناكار ئى [ئە] بىنا، ئۆي ــ ئىمارەتلەرنى سېلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى، مەخسۇس قۇرۇلۇش ئۇستىسى: كۆكسۈڭىدە ھەر بىنا كۆتۈرگەنىدە قەد، بىناكار ئوغلۇڭنىڭ قەلبى شادلىنار. چۈنكى شۇ بىنانىڭ كۆركەم ھۆسنىدە ئۇنىڭ ساپ مېھنىتى، ئەجرى ــ تەرى بار.

بىناكارلىق ① «بىناكار» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: بىناكارلىق مېنىڭ ئاتا كەسىپىم بولىدۇ. ② قۇرۇلۇش ئىشى، قۇرۇلۇش: بىناكارلىق فوتوگرافىيىسى. * شىنجاڭ 1 ــ بىناكارلىق ــ قۇرۇلۇش شىركىتى 1 ــ پەسلىدە 144 مىڭ 858 كىۋادرات مېتر قۇرۇلۇش سېلىپ، ئەسلىي پىلاننى 11.74 پىرسەنت ئاشۇرۇپ ئورۇنلىدى.

بىناكارلىق ئاۋاز ئىلمى <بىن> زال ۋە كۇلۇبلاردىكى ئاۋازنىڭ ئاڭلىنىش سۈپىتى، ئۆي ــ ئىمارەتلەردىكى شاۋقۇننى پەسەيتىش ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنىڭ ئاۋاز قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىناكارلىق سانائىتى <بىن> بىناكارلىق قۇرۇلۇش كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى، يەنى بىناكارلىقنىڭ ئاساسىي تەشكىلىي قىسمى.

بىناكارلىق سەنئىتى <بىن> قۇرۇلۇش توپلىرىنىڭ تەشكىللىنىشى، بىنالارنىڭ سىرتقى شەكلى، گەۋدە قۇرۇلمىسى، ئىچكى ــ تاشقى بوشلۇقلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، بېزەلىشى، رەڭگى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىملىك ئورۇنلاشتۇرۇشلار ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان ئۇنۇمۇبرسال سەنئەت. ئۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇش، روھىي كەيپىيات ۋە ئىقتىسادىي بازىسنى گەۋدىلىك ھالدا ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

بىناكارلىق قۇرۇلۇشى <بىن> ئۆيۈ ئىمارەت ۋە ھەر خىل ئەسلىھەلەرنىڭ ياسىلىشى، ئۆزگەرتىلىشى ۋە رېمونت قىلىنىشى؛ پار، تازىلىق، ھاۋا ئالماشتۇرۇش، يورۇتۇش، پار ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى؛ ماشىنا ئۇسكۇنىلىرىنىڭ دەسلەپكى قۇراشتۇرۇلۇشى ۋە تۇرۇبا يوللىرىنىڭ ھەل قىلىنىشى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرۇلۇش مەشغۇلاتى.

بىناكارلىق ئىلمى <بىن> بىناكارلىق سەنئىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، بىنالارنىڭ قۇراشتۇرۇلۇشى، قۇرۇلۇش قىلىش ۋە لايىھىلەش قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە خىزمەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىناكارلىق فوتوگرافىيىسى <كىنو> فوتوگرافىيە سەنئىتىدە تۇرلىرىنىڭ بىرى. فوتوگرافىيىچى مەلۇم دەرىجىدە فوتو سۈرەتچىلىك تېخنىكا ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، رەڭلەرنى ھەر خىل تەڭشەش يولى بىلەن بىنالارنىڭ ماتېرىيالى، شەكلى، ھالىتى ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى فوتو سۈرەت ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

بىناماز سۈپ [پ] ناماز ئوقۇتىمەيدىغان، ناماز ئوقۇشقا ئادەتلەنمىگەن: بىركۈنى ئىمام كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغان ئەپەندىمگە كايىپ: ــ ھەي، بىناماز! بۇندىن كېيىن نامازغا كەلمىسەڭ، يېزىدىن كۆچۈپ كەت! ــ دەپتۇ.

بىنامازلىق «بىناماز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەپەندىم بىنامازلىق بىلەن ئەيىبلىنىپ، سوراققا تارتىلىپتۇ.

بىناھايەت [پ+ئە] يېزىت. ① سۈپ. ئاخىرى،

چېكى يوق؛ پۈتمەس-تۈگىمەس؛ چەكسىز: سەن ئەگەر لۇتپى ئىنايەت ئەيلىسەڭ، بىناھايەتدۇر ساۋابى بىر قەدەھ. ② رەۋ. غايەت زور دەرىجىدە، ناھايىتى، ئىنتايىن، تولىمۇ، بەكمۇ: ئۇ — قەدىرلىك ئاچا، غايەت شاد ۋە بىناھايەت مىننەتدارمەن، — دېدى ۋە يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى. * سېغىنىدۇق بىناھايەت ئۆز-لىرىنى، تولا شېئىرىن مۇبارەك سۆزلىرىنى. نى سائەتتە كۆرەرمىز قىزىلگۈلدەك يۈزلىرىنى.

بناؤا [پ] سۈپ. يېزىت. ھاياتنىڭ لەززىتىنى، ھۇزۇر-ھالاۋىتىنى، راھەت-پاراغىتىنى كۆرمىگەن، ئاجىز، بىچارە: نېچۈك قىسمەتكى بۇ دوستلار، ئەجەب بەختى قارا بولدۇم، تۇغۇلغان ئۆز دىيارىمدا مۇساپىر، بىناؤا بولدۇم. * دەۋر ئىلكىدە بۇ جانىم، بۇلبۇل بىناؤا بولدى. سەيرى ئەتمەككە جانىم، شەيدائى ھاۋا بولدى.

بناؤالىق «بىناؤا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىنەپ سۈپ [پ+ئە] ئىجابىي نەتىجە، پايدا، مەنپەئەت يەتكۈزمەيدىغان، پايدىسىز: بىنەپ ۋە پاسىق ئىشاندىن سەمىمىي بىر دېھقان ياخشى. بۇزۇلغان، سېسىغان مايدىن سىكەرلىك زاغرا نان ياخشى. * كىلىتسىز قۇلۇپ ئەمەس شېئىر ئاچقىلى بولمايدىغان، ھەم ئەمەس سىرلىق تېپىشماق تاپقىلى بولمايدىغان. گەر ئاشۇنداق بولسا ئۇ تەڭ ئىچى بوش لاي توپ بىلەن، نېمە ھەددىڭ ئۇ بىنەپنى ئەلگە سوۋغام دەيدىغان.

بىنەپشە [پ] ① ئى <بوت> بىنەپشە ئائىلە-سىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈم-لۈك، يوپۇرمىقى بۆرەك شەكلىدە بولۇپ، گىرۋەكلىرىدە ھەرە چىشىغا ئوخشاش چىش-لىرى بولىدۇ؛ گۈل تاجى ياپىراقچىسى ئاق كېلىدۇ، ئۇستىدە بېغىر رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ. ② سۈپ. رەڭگى بىنەپشىگە ئوخشايدىغان، بىنەپشە رەڭگىدىكى، سۇس سۆسۈن: بىنەپشە بىللۇر. بىنەپشە پىروكسىن.

بىنەپشە ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭغا كۆپىرەك كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياكى چاتقال تېپىدىكى ئۆسۈم-لۈكلەر كىرىدۇ. سامان غوللۇقلىرىنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولىدۇ، يوپۇرمىقى تاق ۋە ئۈزۈن ساپاقلىق كېلىدۇ. گۈلى قوش جىنسلىق بولۇپ، يالغۇز ئۆسىدۇ ۋە كونۇس-سىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ مېۋىسى يېرىلمىغان غوزىلىق مېۋە بولۇپ، شىرنىلىك كېلىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ سىرتى گۆشلۈك بولىدۇ.

بىنەپشە بىللۇر <گېئول> بىنەپشە رەڭلىك كۇارتس.

بىنەپشە پىروكسىن <گېئول> پىروكسىن تېپىدىكى مىنېرال-لارنىڭ بىر خىلى، خىمى-يەۋى تەركىبى ($(Mg, Fe)_2 (Si_2 O_6)$).

بىنەپشەرەڭ بىنەپشە گۈلى رەڭگىدىكى، سۇس سۆسۈن رەڭ.

بىنەپشىلىك سۈپ. بىنەپشە گۈلى تېرىلغان، بىنەپشە گۈلى ئۆستۈرۈلگەن: قابا پەلەكنىڭ دەرىدىدە يۇرىكىمدە داغلار قالدى، بۇلبۇلنى ئايرىدى گۈلدىن بىنەپشىلىك باغلار قالدى.

بىنەزەر [پ+ئە] ① سۈپ. نەزەر كۆزىنى سالغۇچىلىكى يوق، نەزەرگە ئالغۇسىز، نەزەر سالغۇسىز، ئەرزىمەس، يارىماس، كېرەكسىز: ئادەم مەيلى ئالىيجاناپ، ئۇلۇغ بولسۇن، ياكى يارىماس بىنەزەر بولسۇن، ھامان بىركۈنى قارا توپىغا كۆمۈلۈپ كېتىدىكەن. ئەمما، ئادەمنىڭ ھايات چېغىدا قالدۇرغان تەسىرى خېلى زامانلار-غىچە ئەل-جامائەت ئارىسىدا ياشايدىكەن. ② رەۋ. نەزەر سالماسىتىن، پەرۋاسىز: ئۇچىسىغا كەمزۇل كىيگەن، پۇتىغا ئۇچى ئاسمانغا قاراپ تۇرىدىغان قېلىن چەملىك لاتا ئاياغ كىيگەن، قولىدا گۈللۈك بامبۇك يەلپۈگۈچ تۇتقان ھېلىقى كىشى گېدىيىپ بىنەزەر تۇرۇپتۇ.

بىنەم [پ] ① سۈپ. پەقەت يامغۇرنىڭ يارىدىمىگە يۆلىنىپ تېرىلىدىغان: بىنەم

يەر. ② ئى. پەقەت يامغۇرنىڭ ياردىمىگە يۆلىنىپ تېرىلىدىغان يەر: بولسا ــ سۇلۇق، بولمىسا ــ بىنەم (ماقال). * باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى 3 ــ ئاي كىرىش بىلەنلا دەرسكە تەسىر يەتكۈزمىگەن ئاساستا ئالتە پۇڭ بىنەم ئېچىپ، ئون مىڭ تۇپ تېرەك، سۆگەت قەلەمچىسى تىكتى.

بىنەمچى ئى. بىنەم تېرىيدىغان كىشى؛ دېھقان: ئۇ يىللى بۇلاق ئەتراپىدىكى مانتىخانىلاردا مانتىچىلار بىر ــ بىرلىرى بىلەن بەسلىشىپ ۋارقىرىشاتتى. يېتىمچىلار ۋە ئاشلىقىدىن ئۇمىد ئۈزگەن دېھقانلار ئۇ يەردىكى سەيناداتوپ ــ توپ بولۇپ يۇرۇشەتتى. ئۇلارنى بىنەمەچىلەر ئېلىپ كېتەتتى.

بىنەملىك ئى. بىنەم قىلىپ تېرىلىغان يەر، بىنەم يەر: بۇ يېزا باشقا يېزىلارغا قارىغاندا، دەل ــ دەرەخلەرنىڭ كۆپلۈكى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، ياز كۈنلىرى سىرتىتىن قارىغاندا، قويۇق جاڭگاللىقتەك كۆرۈنىدۇ. يېزىنىڭ ئۇچ تەرىپى بىنەملىكلەر بىلەن ئورالغان.

بىنۇقسان سۈپ [پ+ئە] يېزىت. نۇقسانسىز: بىنۇقسان كىشى. * خاتالىق ھەم ئۇتۇق بولغاي جېنى جىسمىدا مەۋجۇتتا، خاتا قىلساڭ تۈزەت، ھېچكىمنى بىنۇقسان قىياس قىلما.

بىنومۇس سۈپ [پ] ئار ــ نومۇسنى، ئۇيىلىشنى بىلمەيدىغان؛ نومۇس قىلمايدىغان؛ نومۇسسىز: بىنومۇس ئادەم. * ياشلىقنىڭ زىننىتى ــ ھۆسنىدۇر ئەخلاق، ياشلىقنى خار ئېتەر بىنومۇس ھەر ئان. ھاڭغا دۇم يىقىلار «مەن» دېگەن ئەخمەق، بولمىسا جىسمىدا گەر ھايا، ۋىجدان.

بىنومۇسلۇق «بىنومۇس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زۇلال چىشلىرىنى غۇچۇلدىتىپ: ــ قېنى! ئەگەر سىزنىڭ بۇنچە قېلىن، بۇنچە بىنومۇسلۇقىڭىزنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسام... خەير... بولدى، بۇگۈندىن باشلاپ ئارىمىز ئوچۇق! ــ دېدى قىزغا، ــ بىچارە قىز ئورۇندۇققا چاپلاپ قويۇلغان ھەيكەلدەك قېتىپ قالغاندى.

بىنىپسىپ سۈپ [پ+ئە] يېزىت. تېگىشلىك نەسۇدىسىدىن، ھەققىدىن مەھرۇم قالغان؛ بەھرىمەن بولالمىغان: بولغان ئىدۇق ئەسىرلەر ئەركى جاھاندىن بىنىپسىپ، دۇنياغا پاقىۋرمىغان نائەھلى گەردەندىن بېسىپ، باش كۆتۈرسە يوق قىلاردى باش كېسىپ، دارغا ئېسىپ، شۇڭلاشقا زىندانلىرىغا مۇردىلار تولغان سېسىپ، قان يۇتارمەن ئويلىسام، بۇ چەرخى زەڭگار ئالدىدا.

بىنىت ئى[ر] ئۇستىگە چاپلىشىدىغان كاۋۇچۇك سۇرۇلگەن، جاراھەت تاڭىدىغان رەخت: جانىبكىنىڭ پەقەت ئىككى كۆزىلا ئوچۇق، قالغان جايلىرى بىنت بىلەن تېڭىۋېتىلگەن ئىدى.

بىنتىلماق پ. بىنت بىلەن ئوراپ تاڭماق، باغلىماق: چاچنى بىنتىلماق.

بىنىي ئى. [ئە] <تارىخ> ← **ئىبن**: خوتەنلىك شائىر ۋە سازەندە ئىسمىتۇللا بىنىي نېمىتۇللا 1854 ــ يىلى خوتەن ھۆكۈمرانى ئىلىشىر ھېكمىبەگنىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن يازغان «تارىخى مۇسىقىيۇن (مۇزىكانتلار تارىخى)» نامىلىق كىتابىدا بۇ ھەقتە خېلى توختالغان.

بىھاجەت سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ئېھتىياجى، ھاجىتى يوق، ئېھتىياجسىز، ھاجەتسىز: مېنى ئەمدى يولدىن توسماق بىھاجەت، رۇخسەت ئەيلەڭ قىلىپ بىزگە شاپائەت. مەنكى ياردىن ئايرىلىشقا بىتاقەت، ھەققىڭىزدە ھەقسىز قىلغۇم ئىبادەت.

بىھايا سۈپ [پ+ئە] شەرم ــ ھايانى، ئار ــ نومۇسنى، ئۇيىلىشنى بىلمەيدىغان؛ ئۇيالمايدىغان؛ ھايا قىلمايدىغان؛ ھاياسىز؛ ئۇياتسىز: بىھايا ئادەم. * بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ غەزەپلىنىپ ھەرەمگە كىرىپتۇ ۋە پەررۇخ زادىگە: ــ ھەي بىھايا قۇل! مېنىڭ ھەرەمگە خىيانەت قىپسەنغۇ، ــ دەپ ئۇرقىراپتۇ. * ئەخلاقسىز كىشىدە يوقتۇر پەزىلەت، ئۇنداقلار بەئەينى يەردىكى ئەخلەت، سەنمۇ شو ئەخلەتكە قالىسەن ئوخشاپ، بىھايا ئادەمدىن ئالمىساڭ ئىبرەت.

بىھايالىق ئى. بىھايا كىشىلەرگە خاس

ئىش ـ ھەرىكەت، قىلىق: بهايالىق قىلماق.

بهوش سۈپ [پ] ①ھوشىدىن كەتكەن، ھوشىنى يوقاتقان، ھوشسىز: بهوش بولماق. * بهوش هالەتتە ياتقان بالا كىشىنىڭ يۈرەك باغرىنى ئېچىشتۇرۇپ «ئېھ ـ ئېھ» دەپ ئىنجىقلايتتى. * مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان يېتىپ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا خان غوجام قان دەريا سى ئىچىدە بهوش يېتىپتۇ، ئۇلار ئۇكسىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئېتىپ زار ـ زار بوزلىنىپ خان غوجامنىڭ بېشىنى يۆلەپتۇ. ② ئەقىلى، دىققىتى جايىدا ئەمەس؛ پەرىشان: مەن دۇنياغا، تۇرمۇشقا مەستىنىڭ كۆزى بىلەن، مەستىنىڭ بهوش ئەقلى بىلەن قارىغان ئىكەنمەن.

بهوش بولماق ھوشىنى يوقاتماق، ھوشىدىن كەتمەك، ھوشسىزلانماق، بهوشلانماق: بۇ لەخمىنىڭ چىقىش ئېغىزى دەل قىز ئولتۇرۇپ تاماق يەيدىغان ئورۇندۇقنىڭ تېگىدە بولۇپ، شۇ تاپتا قىز يالغۇز ئولتۇرۇپ غىزالىنىۋاتقان ئىكەن. ئوغۇل بۇ خۇمار كۆزلۈك پەرىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي بهوش بولۇپ يىقىلىپتۇ.

بهوش قىلماق ھوشىدىن كەتكۈزمەك، بېشىنى ئايلاندۇرۇپ ئوخلىتىپ قويماق: دىۋە چېچىنى بىر كېسىلكىپ، بىر دەريا پەيدا قىلىپ، ئالقىنى بىلەن شەرەت قىلسا، دەريا ئۈستىدە مەرۋايىت تاختىپۇش پەيدا بولدىكەن. ئاندىن خالىغانچىلىك بهوش قىلىپ، ئۆزى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىكەن.

بهوشلانماق پ. بهوش هالەتكە كېلىپ قالماق؛ ھوشىنى، سېزىمىنى يوقىتىپ قويماق: مېھمانخانا يەنىلا پاراكەندە ئىدى، يېرىم بهوشلانغان كېسەل يىگىت بىئارام بولاتتى. ئانىنىڭ كۆز يېشى قۇرۇمايتتى.

بهوشلۇق «بهوش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئالماس ئاكا يېرىم بهوشلۇق هالىتىدە ياتاتتى. * سىز بۇنداق هالەتنى بېشىڭىزدىن كەچۈرمىگەندىن كېيىن، بهوشلۇقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيسىز.

بهۇدە سۈپ [پ] ① پايدىسىز، مەنپەئەتسىز، بىكار: مەن پەقەت بهۇدە زايا بولغان ئون يىلنى ئېچىنىمەن، قانداق كۆپ ئىشلارنى قىلىۋەتكىلى بولاتتى بۇ ئون يىلدا. * ھەرنەچچە مۇشكۈل سوئالنىڭ بولسا داناىدىن سورا، بهۇدە نادان بىلەن بەھىس قىلىشىپ ئەقلىڭنى بهۇدە زايە قىلما. ② ئورۇنسىز، ناھەق: ئۇ ئۆزىنىڭ يۈرت ئەھلىگە قىلغان ۋەدىسىنى ئادا قىلالماي بهۇدە ئۆلۈپ كېتىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەپتۇ. ③ مەززىسىز، كېلىشمىگەن، ئاساسسىز، بولمىغۇر: پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ئەپەندىمنى چاقىرتىپ كەپتۇ ـ دە: ــ ئەپەندىم، بهۇدە گەپلەرنى قىلىپ، مېنىڭ ۋەزىرىمنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈرۈپسىز، ئېشىكئىزنىڭ ۋەزىرىمدىن ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە ئىسپات كۆرسىتىڭ، بولمىسا سىزنى زىندانغا تاشلايمەن، ــ دەپتۇ.

بهۇدىلىك «بهۇدە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ۋەيرانە ئۆيلەر ۋە پاسكىنا هويلىلار ئارىلىقىدا ناگاىان ـ ناگاىدا كۆرۈنۈپ قالىدىغان قارامتۇل ـ خۇنۇك كونا قەسىر، ھەيۋىتىدىن قاچىغاندا، تىرىشىپ ـ تىرمىشىشنىڭ بهۇدىلىكىگە قارىماستىن، گويا ئۆزىنىڭ قەدىمىي سەلتەنىتى ۋە غۇرۇرىنى ساقلاپ قېلىشقا جېنىنىڭ بېرىچە تىرىشۋاتقاندەك قىلاتتى.

بهۇرمەت سۈپ [پ+ئە] ھۆرمىتى يوق، كىشىنى ھۆرمەتلىمەيدىغان، ھۆرمەتلەشنى بىلمەيدىغان؛ ھۆرمەتسىز: ئەپەندىمنىڭ بهۇرمەتلىكىدىن ئاچچىقى كەلگەن شەھەر ھاكىمى: ــ ھەي، بهۇرمەت، ئەدەبسىز، سېنىڭ ئېشەكتىن پەرقىڭ قانچىلىك زادى؟ ــ دەپتىكەن، ئەپەندىم دەررۇ ھاكىم بىلەن ئېشەك ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنى غېرىچلاپ كۆرۈپ: ــ پەرق كۆپ ئەمەس ئىكەن، ئارانلا ئىككى غېرىچ! ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بهۇرمەتلىك «بهۇرمەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بهۇرمەتلىك قىلماق. * باسىت نۇرغا: ــ ھاي، نائىنساپ تارت تىلىڭنى، بهۇرمەتلىك قىلما، ــ دېدى.

بهۇرمەتلىك قىلماق ئەدەبسىزلىك قىلماق، هۆرمەتسىزلىك قىلماق: ئۇ، بالىسىنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكىگە، شۇنداق مېھرىبان ئانىغا بهۇرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىغا زەردىسى قايىندى.

بهبهساب [پ+ئە] ← **هېسابسىز:** ئاسماندىكى بهبهساب يۇلتۇزلار 14 كۈنلۈك تولۇن ئاي ۋە يولىلارغا ئورنىتىلغان ئېلېكتر لامپىلىرى يېزا كېچىسىنى ئالتۇن نۇرغا پۈركىگەنىدى. * تاغۇ دەريا چۆمدى نۇرغا، بولدى چۆللەر باغ ـ چىمەن، قەلبى چوغ، مەردلىكىكە تولغان بهبهساب پالۋان بىلەن.

بهبهمايه سۈپ [پ+ئە] يېزىت. هېمايىچىسى يوق، هېمايىسىز: همايه قىل ئەي يار مېنىڭدەك زارى بهبهمايەڭنى، كۆتۈرمەن ئىنتىزارلىقتا ئىنسانبۇ رېئايەڭنى.

بىئوگرافىيە ئى [ر<گرېك] بىرەر كىشىنىڭ هايات يولى ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى؛ تەرجىمهال.

بىئوگرافىيىلىك سۈپ. بىئوگرافىيىگە ئائىت، تارىخىي: بىئوگرافىيىلىك رومان.

بىئوئاسترونومىيە ئى [ر] <بىئول> ئالەم قاتلىمىدىكى بىئولوگىيىلىك، مېدىتسىنالىق مەسىلىلەر ۋە هەربىر كىشىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارماق پەن.

بىئوپىگمېنت ئى [ر] <بىئول> تەبىئەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئۆسۈملۈك ياكى هايۋانلارنىڭ هەرقانداق بىر پىگمېنتى.

بىئوتىن ئى [ر] <بىئول> ۋىتامىن «B» گۇرۇپپىسىغا تەۋە بىرخىمە ئېچىدە بولىدىغان رەڭسىز ۋە كرىستال هالەتتىكى بىر خىل ۋىتامىن. ئۇ تەبىئەتتە كەڭ تارقالغان بولۇپ، ئاساسەن بىرخىمە هالەتتە ئۇچرايدۇ.

بىئوخىمىيە ئى [ر<گرېك] جانلىقلارنى خىمىيىنىڭ نەزەرىيە ۋە ئۇسۇللىرى ئارقىلىق تەتقىق قىلىدىغان ئارىلىق پەن. ۋەزىپىسى: جانلىقلارنىڭ خىمىيۋى تۈزۈلۈشى ۋە هەر-كىتىنى ئېنىقلاپ چىقىشتىن ئىبارەت.

بىئوستاتىستىكا ئى [ر] <بىئول> ماتېماتىكىلىق ۋە فىزىكىلىق ستاتىستىكا قائىدىلىرى ئارقىلىق بىئولوگىيە ئىلمىدىكى سان ئۇچۇرلىرىنى ئىشلىرىنى ئانالىز قىلىدىغان ۋە يېشىپ، شەرھىلەپ بېرىدىغان بىر خىل تارماق پەن. ئۇنىڭ تەجرىبە قىلىشتا، تەجرىبە نەتىجىسىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش ئىشلىرىدا ۋە ئۇلاردىن بىرقەدەر ئەملىي بولغان يەكۈنلەرنى چىقىرىشتا ياردىمى بار. ئۇ بىئولوگىيە، ئاگرونومىيە ۋە مېدىتسىنا تەجرىبە تەتقىقاتلىرىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

بىئوسفېرا ئى [ر] <گېئول> يەر شارىنىڭ جانلىقلار تارقالغان بەلبېغى. ئۇ ئاتموسفېرا قەۋىتىنىڭ تۆۋەن قىسمى، گىدروسفېرا، تۇپراق ۋە چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن ئىككى كىلومېتر كېلىدىغان لىتوسفېرا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىئوفىزىكا ئى [ر<گرېك] <بىئول> فىزىكا-لىق پرىنسىپ ۋە ئۇسۇللار ئارقىلىق جانلىق ئورگانىزملارنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ هاياتلىق پائالىيىتى جەريانىدىكى مېخانىكا-سىنى تەتقىق قىلىدىغان ئارىلىق پەن.

بىئولوگ ئى [ر] بىئولوگىيە ئالىمى، بىئولو-گىيە مۇتەخەسسىسى.

بىئولوگىيە ئى [ر] جانلىقلارنىڭ تۈزۈ-لۈشى، خىزمىتى، پەيدا بولۇشى ۋە تەرەق-قىيات قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ زوئولوگىيە، بوتانىكا، مىكروبىئو-لوگىيە، پالېئونتولوگىيە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىئولوگىيىلىك سۈپ. بىئولوگىيىگە تەئەل-لۇق، مەنسۇپ بولغان.

بىئولوگىيىلىك ئالاهىده خاسلىق ماددا ئالماشتۇرۇش ۋە يېتىلىشىنىڭ قانۇنىيەتلىك

ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يەككە تەن ۋە تۇرلەر-نىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەش پرىنسىپى.

بىئولوگىيىلىك ئالدىنى ئېلىش بەزى جانلىقلاردىن پايدىلىنىپ، ئىنسانلار ئۈچۈن زىيانلىق بولغان جانلىقلاردىن مۇداپىئىلىنىش ئۇسۇلى. مەسىلەن: ئۆردەكلەردىن پايدىلىنىپ چېكەتكە لېچىنكىسىنى ۋە شال ئېتىز-لىرىدىكى زىيانداش قۇرتلارنى يوقىتىش؛ پارازىت ھەرىدىن پايدىلىنىپ يېشىل قۇرتنى يوقىتىش؛ باكتېرىيەلەردىن پايدىلىنىپ دالا چاشقىنىنى يوقىتىش قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك بىرىكتۈرۈش جانلىق ئورگا-نىزملارنىڭ بىرىكتۈرۈش ياكى سۈسلاش-تۈرۈش رولى ئارقىلىق يېڭى بىر خىل خىمىيىۋى ماددا ھاسىل قىلىش جەريانى.

بىئولوگىيىلىك پارچىلىنىش ① ئۆلگەن ۋە قايتىدىن پەيدا بولغان توقۇلمىلارنىڭ بۇزۇلۇشى. ② ئورگانىك ماتېرىيالارنىڭ جانلىقلار تەرىپىدىن پارچىلىنىشى.

بىئولوگىيىلىك جۇغراپىيە ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جۇغراپىيىلىك تارقىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان تارماق پەن.

بىئولوگىيىلىك قوراللار <مەرب> ← **باكتېرىيە قوراللىرى.**

بىئولوگىيىلىك مىقدار بىر بىرلىك ھەجىم ياكى كۆلەمدە بولىدىغان بىر ياكى بىرىدىن ئارتۇق جانلىقلار تىپى ياكى جانلىقلار توپى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر خىل جانلىقنىڭ، مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدىكى ئومۇمىي مىقدارى. مەسىلەن: دالىيەندىكى گۈلۈك قولۇلىنىڭ ھەربىر كۋادرات مېتىر كۆلەم ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىئولوگىيىلىك مىقدارى 72 ۋە 122.4 گرام؛ چىڭداۋنىڭ ئالاچىپار قولۇلىسىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىر كۆلەم ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىئولوگىيىلىك مىقدارى 110 ۋە 315 گرام بولىدۇ.

بىئولوگىيىلىك نۇر چىقىرىش جانلىق ئورگانىزملار كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان دەرىجىدە نۇر چىقىرىدىغان بىر خىل بىئولو-گىيىلىك ھادىسە.

بىئولوگىيىلىك ئوكسىدلاش ھۈجەيرە ئىچىدىكى ئوكسىدلىغۇچى-ئوكسىدسىزلىغۇچى بىر قاتار ئېنزىملارنىڭ كاتالىزاتور بولۇپ ئوكسىدلاش خىزمىتىنى بېجىرىدىغان رول-لىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ جانلىقلار تېنە-دىن ئېنېرگىيە ئېلىشتىكى ئاساسلىق ئۇسۇل.

بىئولوگىيىلىك ئېپاكتېر ئېقمى جانلىقلار تېنىدىكى نېرۋا پائالىيىتى ۋە مۇسكۇل ھەرە-كىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى ئاجىز بولغان ئېلېكتېر ئېقمى ۋە ئېلېكتېر پوتېنسىئالىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىدۇ. بۇ خىل ئېلېكتېر ئېقمى بىئولوگىيىلىك ئېلېكتېر ئېقمى دەپ ئاتىلىدۇ.

بىئولوگىيىلىك ئېنىقلاش بەزى جانلىقلارنىڭ مەلۇم ماددىلارغا قارىتا پەۋقۇلئاددە ئېھ-تىياجى ياكى ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ، شۇ خىل ماددىلارنىڭ سۈپىتى، مىقدارى قاتار-لىقلارنى ئېنىقلاپ چىقىش ئۇسۇلى. مەسىلەن: ئاق چاشقاننىڭ تارتىشىپ قېلىش ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ ئىنسۇلىننى ئېنىقلاش؛ مىكرو ئورگانىزملاردىن پايدىلىپ، ۋىتامىن B_{12}نى ئېنىقلاش قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك ياسالمىلار مىكرو ئورگا-نىزملاردىن ياسالغان كېسەللەردىن مۇداپە-ئەلىنىش، دېئاگنوز قويۇش ۋە داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دورىلار. مەسىلەن: ۋاكسىنا زەھەرگە قارشى قان زەردابى، ئانا-توكسىن، باكتېرىيىگە قارشى دورا قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك يىمىرىلىش يىمىرىلىش

تەسىرلىنىڭ بىر خىلى، يەنى تاغ جىنسلىرى ۋە مىنېرالالارنىڭ، ئۈستىدە ئۆسۈۋاتقان ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانات تەسىردە بۇزۇلۇپ ۋەيران بولۇش ھادىسىسى.

بىئومېتېئورولوگىيە [ر<گرېك] <بىئول> جانلىقلار بىلەن ھاۋا كىلىماتى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىئوكىلىماتولوگىيە ئى [ر] <بىئول> تەبىئىي مۇھىتتىكى ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئورگانىزملارغا بولغان رولىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىئومېتر ئى [ر] <بىئول> نەپەسلىنىش رولى جەھەتتىكى مۆلچەر ئارقىلىق ئۆمۈر چېكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

بىۋاپا سۈپ [پ+ئە] ① ئەھدىسىنى بۇزىدىغان؛ ساداقەتسىز، ۋاپاسىز: بىۋاپا يار. * چىرمىشىپ سۆيۈشكەندە، مەڭگۈلۈك يار دەپتۇ مەن، بىۋاپا بولارىڭنى زەپ شۇ چاغ بىلمەپتىمەن. ② ھېچكىمگە ۋاپا قىلمايدىغان، ئەسقاتمايدىغان، مەڭگۈلۈك تۇرمايدىغان: بىۋاپا دۇنيا.

بىۋاپالىق «بىۋاپا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىۋاپالىق قىلماق. * بىۋاپالىقنى سەن قىلىپسەن، مېنى قىلمايدۇ دېمە. ھەممە كويدا سەن يۈرسەن، مېنى تۇيمايدۇ دېمە.

بىۋاپالىق قىلماق ئەھدىسىدىن يانماق، ۋاپاسىزلىق قىلماق: سەن ئۇچۇن دۇشمەنلىشىپ ئۇرىدۇم قىلىچ دوستلارغا مەن، بىۋاپالىق قىلما ئاققان بۇنچىلا قان ئالدىدا.

بىۋاقىت رەۋ [پ+ئە] بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئىلگىرى، ياكى كېيىن، ۋاقتى-سائىتى كەلمەستىن، ۋاقتىسىز: ھەر ئۆمۈر بىر بىلەن باشلىنىپ ئاخىر، ھالقىغان كۆپ بولسا بىرەر يۈزلەردىن. ۋە لېكىن قېرىلىق ئۇنى بىۋاقىت، ئوغرىلاپ قېچىشقان ئوغۇل - قىزلاردىن.

بىۋاسىتە رەۋ [پ+ئە] ① توغرىدىن-توغرا؛ ۋاسىتىسىز: مەن بۇ ئىشتا ماڭا نە سىز، نە ئاپام— ھېچقانداق كىشىنى ياردەم بېرەلمەيدۇ، دەپ ھېسابلايتتىم، ماڭا بىۋاسىتە خۇدادىن جاۋاب ئېلىش زۆرۈر ئىدى. * لېنىن: — كىشىلەر بىلىشىنىڭ جەريانى «جانلىق بىۋاسىتە كۆزىتىشتىن، ئابستراكت تەپەككۇرگە ئۆتۈش» جەريانىدىن ئىبارەت بولىدۇ، — دەپ كۆرسەتكەنىدى. ② توپتوغرا، ئۇتتۇر، ئۇدۇل: سابىر ئەت رەڭ لېنتىدەك، تۆپتۈز كەتكەن كادالڭ كونا ھارۋا يولىغا چۈشتى، بۇ يول بىۋاسىتە يېڭىيەر يېزىسىغا ئېلىپ بارااتتى. * ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىش مۇددىئاسى كۆپىنچە ئۆگىنىش پائالىيىتى بىلەن بىۋاسىتە باغلىنىشلىق بولىدۇ. * ئۇ ماڭا: — ماقالە يېزىڭ، لېكىن ئۇيغۇرچە يېزىۋېلىپ تەرجىمە قىلىسىڭىز ھېسابىغا ئەمەس، بىۋاسىتە خەنزۇ تىلىدا يېزىڭ. لېنىنمۇ تىل ئۆگىنىشتە دائىم باشقا مىللەت تىلى بىلەن ماقالە يېزىشنى ئەڭ ياخشى مەشىق دەپ قارىغانىدى، — دېدى.

بىۋاسىتە تەجرىبە <پەلس> «ۋاسىتىلىك تەجرىبە»نىڭ ئەكسى بولۇپ، رېئاللىقنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئەمەلىيەتكە شەخسەن ئۆزى قاتنىشىشتىن ھاسىل قىلىنغان بىلىم. بىر ئادەمنىڭ بىلىمى بىۋاسىتە تەجرىبە ۋە ۋاسىتىلىك تەجرىبىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەشكىل تاپىدۇ.

بىۋاسىتە سايلام <قا> ۋاسىتىلىك سايلامنىڭ ئەكسى، يەنى دۆلەتنىڭ ۋەكىللىك ئورگانلىرىدىكى ۋەكىللەر ياكى دۆلەت ئورگانلىرىدىكى رەھبەرلەرنى خەلق بىۋاسىتە ئاۋاز بېرىپ سايلاپ چىقىدىغان سايلام شەكلى.

بىۋاسىتە قاراشلىق شەھەر مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى بىۋاسىتە باشقۇرىدىغان چوڭ شەھەرلەر.

بىۋاسىتە قانداش تۇغقان بىۋاسىتە قانداشلىق مۇناسىۋىتىدىكى تۇغقانلار ياكى ئۆزىنى تۇغقان ئاتا-ئانا ۋە ئۆزى تۇغقان پەرزەنتلەر.

بىۋاش (توغرىسى: بىباش) ← **بىباش.**

بەۋاك سۈپ [پ] گەپكە كىرمەيدىغان، ھېيقىمايدىغان، كەپسىز: ئۇ ئوقۇتقان بالا ئىككى ــ ئۈچ ئايدىلا ساۋاتلىق بولىدۇ. ئاتا ــ ئانىسىنى جېنىدىن جاق تويغۇزغان بەۋاك، كەپسىز بالىمۇ ئۇنىڭ قولىدا يىكتەك تۇزلىپ، ئەقللىق، ئەدەب ــ لىك بولۇپ ئۆزگىرىدۇ.

بەۋاكلاشماق پ. گەپكە كىرمەيدىغان، ھېيقىمايدىغان بولۇپ كەتمەك، كەپسىز ــ لەشمەك: بالىنىڭ دادىسى مۇئەللىمگە: ــ ئەپەندىم، ئويلاپ باقسىلا، ئوبدانلا بىر بالا ئىككى ــ ئۈچ يىل ئىچىدىلا بۇنچىۋالا ئايىنىپ، بەۋاكلىشىپ كەتكەن بارمۇ؟ ــ دەپلا سۆزلەپ كەتتى.

بەۋەتەن سۈپ [پ+ئە] يېزىت ① ۋەتىنى، يۇرتى يوق؛ ئۆز جايىدىن ئايرىلغان؛ ۋەتەنسىز: زېمىن ــ زېمىن زېمىن ئەمەس گويا كى، شېرىن ھەسەل ھەم قەنىت تاپىتۇق بۇ يەردە. ياشار ئىدۇق چەت ئەللەردە بەۋەتەن، يېگى، گۈزەل ۋەتەن تاپتۇق بۇ يەردە. ② ئۆيــ جايسىز، باشپاناھسىز: ئورۇنسىز بوھىتان قىلىشلار بىلەن سەمەت ئۆچ يىل قېچىپ يۈرۈپ بالىلىرىنى بەۋەتەن قىلدى.

بىئىختىيار سۈپ [پ+ئە] ئىختىيارغا باغلىق بولمىغان، ئىختىيارسىز: ئايرىلىپ ئون يىل بۇرۇن يۇرت ــ ماكانىدىن، ھەمدە قوۋم ــ قېرىنداش، بىر تۇغقانىدىن؛ كېلىپ بۇ تامانغا بىئىختىيار. تۆكۈپ تەر ماڭلىيىدىن دانە ــ دانە.

بىئېتىبار سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ئېتىبارى يوق، ئېتىبارسىز.

بىيە ئى. بالىسى بار بايىتال: ئات ياخشى تۆگىدىن، تۆگە ياخشى بىيەدىن، بىيە ياخشى پىيادىدىن (ماقال).

بىيە باغلىماق سېغىن بىيىلەرنى سېغىش ئۈچۈن بىر يەرگە توپلىماق، يىغماق.

بيۇرو ئى [ر<فران] سىياسىي پارتىيىلەر ۋە تەشكىلاتلاردىكى ئىجرائىي رەھبەرلىك ئورگىنى: مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسى. بيۇرو ئەزالىرى.

بيۇروكرات سۈپ [ر<فران+گرېك] ئۆز ۋەزىپىسىگە رەسمىيەتچىلىك بىلەن قارايدىغان، رەسمىيەتنى دەستەك قىلغان ھالدا ئىش بېجىرىدىغان: بيۇروكرات كاپىتالىزم. بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە.

بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە <س ئىق> ئادەتتە مۇستەملىكە ۋە يېرىم مۇستەملىكە ئەللەردىكى دۆلەت ھاكىمىيىتى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن دەللال، فېئودال، بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بيۇروكرات كاپىتال <س ئىق> يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئودالىق دۆلەتلەردە، دۆلەت ھاكىمىيىتىنى كونترول قىلىدىغان چوڭ پومبىچىك، چوڭ بانكىر ۋە چوڭ دەللال ــ لارنىڭ كاپىتالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

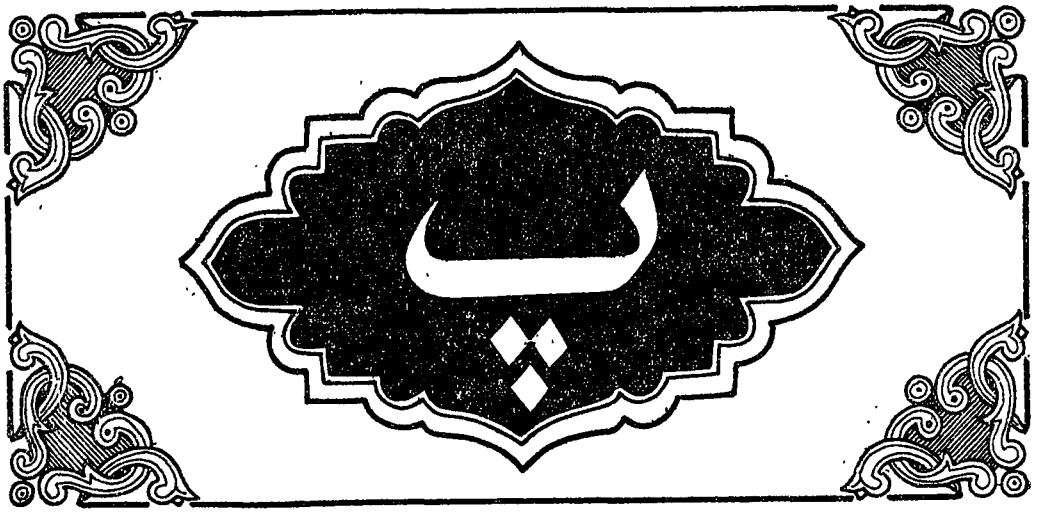
بيۇروكرات كاپىتالىزم <س ئىق> يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئودالىق دۆلەتلەر ــ دىكى دەللال ۋە فېئودال خاراكتېرىكى دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى، ئالاھىدىلىكى: چەت ئەل جاھانگىرلىرى، ئۆز دۆلىتىدىكى فېئودال پومبىچىكلار سىنىپى ۋە كونا باي دېھقانلار بىلەن زىچ بىرلەشكەن بولىدۇ. ئۇ كارخانا ئىشچىلىرىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپلا قالماستىن، سىياسىي ئەمىتىيازلىرىدىن پايدىلىنىپ، قالايمىقان پۇل تارقىتىش، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى قەرزنى تۆلەش باھانىسى بىلەن ئىنتايىن توپلاش، ھايانكەشلىك قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى دەھشەتلىك تۇردە تالان ــ تاراج قىلىدۇ.

بيۇروكراتلاشماق پ. بيۇروكراتقا ئايلانماق: ئەگەر ھازىرقى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتى ياخشى ئىشلەنمىسە پرولېتارىياتنىڭ ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭمۇ مەلۇم دەرىجىدە «بيۇروكراتلىشىپ» كېتىشى تۇرغان

گەپ.

بيۇروكراتلىق ① «بيۇروكرات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بيۇروكراتلىق رەھبەر بولۇۇچى ئۇچۇن پايدىسىز. ② ئى. بيۇروكراتلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت: بيۇروكراتلىق قىلماق. ئىشقا بيۇروكراتلىق بىلەن قارىماق.

بيۇروكراتىزم ئى [ر] <پەلس> ① كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە مەملىكەتنى ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان، ئاممىدىن ئايرىلىغان ئىمتىيازلىق شەخسلەر، تۆرەلەر ئارقىلىق ئىدارە قىلىش ئۇسۇلى: بيۇروكراتىزمغا قارشى كۈرەش قىلماق. ② ئىشقا، ئۆز ۋەزىپىسىگە رەسمىيەتچىلىك بىلەن قاراش؛ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىن، رېئال جەمئىيەتتىن ۋە جەمئىيەت مەنپەئەتىدىن ئايرىلىغان ھالدا قۇرۇق رەسمىيەتچىلىك بىلەن ئىش تۇتۇش: بيۇروكراتىزم خەلقچىللىق بىلەن زادى چىقىشالمايدۇ.

پ ① ئۈيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ تۆتىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە تۆتىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

پا ئم. ئوت ۋە باشقا قىزىق نەرسىدە قاتتىق كۆيگەنلىك ئىماسىنى ئىپادىلەيدۇ: پاتكۈل مەشىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ دىققەتسىزلىكتىن قولىنى قىزىق مەشكە يېقىۋالدى ۋە كۆيۈككە چىدىيالماي «پا!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

پائال رەۋ [ئە] بىرەر ئىشقا غەيرەت بىلەن كىرىشكەن ھالدا، ئەستايىدىل، ئىزچىل، ئاكتىپ: پائال قاتناشماق. پائال ئىشلىمەك.

* باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۇقۇمىنى ئىگىلىشى پائال ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇرەككەپ جەريان بولۇپ، چوڭلار ياكى ئوقۇتقۇچىلار تەييار ئۇقۇمىنى ئۇلارغا ئاددىي ھالدا، ئەينەن «تاپشۇرۇپ» بەرمەيدۇ، بەلكى ئۇزلىرىنىڭ بىلىم تەجرىبىلىرى ئارقىلىق پائال سۈرەتتە ئىگىلەپ ئالىدۇ.

پائال تۇرده ئاكتىپ رەۋىشتە، ئەستايىدىللىق، تىرىشچانلىق بىلەن: ئوقۇتقۇچى پائال تۈردە «مەسىلە» پەيدا قىلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى دىققەتنى ئوبدان مەركەزلەشتۈرۈپ، ئاكتىپ پىكىر قىلىپ ئۆگىنىدىغان قىلىشى كېرەك.

پائالىيەت ئى [ئە] ① بىرەر ساھەدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىش، مەشغۇلات، ھەرىكەت: بۇگۈن كەچتە پارتىيە ياچېيكىسى پائالىيىتى بار. * ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ھەرقايسى ناھىيە بازارلىرىدا 80 مىڭدىن ئارتۇق ياش ـ ئۆسمۈر، تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە بازالىرى، يېزا ـ كەنتلىرىدە 33 مىڭدىن كۆپرەك ياش ـ ئۆسمۈر شۇ كۈندىكى تازىلىق پائالىيىتىگە قاتناشتى. ② ئىش ۋە ھەرىكەتنىڭ جەريانى: ئومۇمىي قابىلىيەت تەرەققىي قىلغانسېرى ئالاھىدە قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا پايدىلىق شارائىت ھازىرلىنىدۇ، ئەكسىچە ھەر خىل پائالىيەت داۋامىدا ئالاھىدە قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىرۋاقىتتا ئومۇمىي قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشمۇ ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

پائالىيەتچان سۈپ. پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا بېرىلىدىغان، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ماھىر؛ ئىشچان؛ ئاكتىپ: لۇتپۇللا ئۇزاق ئۆتىمەيلا سىنىپتا ئەڭ پائالىيەتچان ۋە ئىقتىدارلىق ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ دىققىتىنى

ۋە ھۆرمەتنى قوزغىدى.

پائالیه‌تچان بىخ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە بىخلىنىپ گۈل ياكى شاخ ھاسىل قىلمىغان بىخى.

پائالیه‌تچانلىق «پائالىيەتچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ماركسزمچە پەلسەپىنىڭ قارىشىچە، ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بىلىۋېلىپ، شۇنىڭ بىلەن دۇنيانى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بولۇشتا ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەر توغرىسىدىكى بۇ بىلىش ئارقىلىق دۇنيانى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتە.

پائالیه‌تچى ئى. پائالىيەت قىلغۇچى، پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، شەخس: ئىرلاندىيىلىكلەر، پولەكلەر، پىنلار ۋە ياۋروپادىكى باشقا بەزى مىللەتلەر — ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال پائالىيەتچىلىرى — تولۇق ھوقۇقلۇق بولمىغان مۇشۇ مىللەتلەرنىڭلا تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلەتتى.

پائالیه‌تسىز سۆپ. پائالىيىتى يوق، بىرەر پائالىيەتكە ئاكتىپ كىرىشمەيدىغان، پاسسىپ: پائالىيەتسىز ئادەم.

پائالیه‌تسىزلىك «پائالىيەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پائالىيەتسىزلىك ھۆرۈنلۇقنىڭ ئالامىتى.

پائالىيەتشۇناس ئى [ئە+پ] پائالىيەت قىلىشقا، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ماھىر شەخس؛ پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم؛ پائالىيەتچى: سايمىنىڭ پائالىيەتشۇناسلىقى ئۇنىڭ ئورنىنىڭ ئۆسۈشىدە چوڭ رول ئويناندى.

پائالىيەتلىك سۆپ ① ئەستايىدىل ئىشلەيدىغان، پائالىيەتچان، ئاكتىپ: پائالىيەتلىك ئادەم. ② پائالىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: بۇگۈن ئۆسمۈرلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدا مەزمونلۇق، تەسىرلىك، ھەر خىل پائالىيەتلىك ھەرىكەتلەر كۆرسىتىلدى.

پائانگا ئى. تونگا پادىشاھلىقىنىڭ پۇل بىرلىكى.

پاپا (پاپاسى) ئى [ر<گرېك] <دىن> كاتولىك دىنىي جەمئىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈمرانى. تارىختا، ئۇلار كاۋاللىرلار ئىچىدىن سايلىنىپ، ئۆمۈر بويى ۋەزىپە ئۆتىگەن، ۋاتىكان سارىيىدا تۇرغان.

پا-پا «پا» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قۇلۇم كۆيدى پا-پا، پۇتۇم كۆيدى پا-پا. توپۇم قاچتى نەلەرگە، قانداق قىلاي جان ئانا.

پاپاخ ئى. مويى، تۇكى سىرتىغا تىكىلگەن ئۇزۇنچاق تەلپەك: بېشىغا پاپاخ كىيگەن بىر تۈرك پالۋانى جەڭ مەيدانىدا تولۇپ تاشقان جاسارەت بىلەن سۆزلەۋاتاتتى. * ئۇ پاكارغىنا، بۇرنى يوغان، پاپاخ كىيگەن بىر كىشى ئىدى.

پاپاق (توغرىسى: پاپاخ) ← **پاپاخ**.

پاپالىق سۆپ. «پاپا» مەرتىۋىسىگە تەئەللۇق ۋە ئۇنىڭغا لايىق: پاپا سايلاش رەسىم خرىستىئانلىرىنىڭ بىر چوڭ ئىشى ئىدى. ئىلگىرى ۋەزىپە ئۆتىگەن پاپا ئۆلگەندىن كېيىن، پوپلارنىڭ ھەممىسى بېشىنى ئۇشلىشىپ، پاپالىق تەختىگە ئولتۇرۇش كويىغا چۈشكەنلىكتىن، ئىككى يىلغا سوزۇلغان ۋاقىت ئىچىدە يېڭى پاپا سايلاپ چىقىلمىدى.

پاپوروتنىكلار ئى [ر] <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چوڭ بىر تىپى. بۇ تىپقا تەۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سامان غوللۇق، ناھايىتى ئاز قىسمى ياغاچ غوللۇق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەقىقىي يىلتىزى، غولى ۋە يوپۇرمىقى بولىدۇ، غولىدا كاناللار باغلىمى بولىدۇ، يوپۇرمىقى كىچىك كېلىدۇ، سىپورا ئارقىلىق كۆپىيىدۇ؛ ئورمانلىق ۋە تاغلىق رايونلاردىكى نەم ۋە سالقىن جايلاردا ئۆسىدۇ. مەسىلەن: سارچە، پلائون قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

پاپىروس ئى[ر <نىم] چېكىش ئۇچۇن ئىچىگە تاماكا قاچىلانغان قەغەز نەيچە؛

زامانىۋى ئۇسۇلدا يۆگەلگەن تاماكا: پاپىروس چەكمەك. ئۇ، ئۇستەل ئۈستىگە يان قورالنى يالىڭاچلاپ ئاغزىغا پاپىروسنى چىشلىگەن ھالدا ھەيۋەت بىلەن گىدىيىپ ئولتۇراتتى.

پاپىلماق پ.دىئال. ئۆمىلىمەك.

پات I ① ئى. يىپ ۋە رەختلەرنى قاتۇرۇپ چىداشلىقىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۇيۇق ئۇماچ، شىلىمشىمان ياكى كراخمال سۇيۇقلۇق: پات بەرمەك. ② ئى. كۆچمە. پات ببرىلگەن ھالەت، تۇرق؛ ئەسل، ئەينى: پېتىدىن چۈشمەك. ئۆز پېتى. شۇ پېتى. * ئۇ، كىتابتا نېمە بولسا، شۇ پېتى كۆچۈرۈپ قويدى. ③ باغل. بەزى سۈپەتداشلاردىن كېيىن ئۈچىنچى شەخس فورمىسىدا كېلىپ ئىش-ھەرىكەتنىڭ مەلۇم بىر ھالىتىدە يەنە بىر ھەرىكەت ئورۇنلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ياسىن كەتمەننى كۆتۈرگەن پېتى ئۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. * ساۋاقداشلار كۈرەشنىڭ دېرىزە ئالدىدا، يىراق تاغ ئارقىسىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قۇياشقا تىكىلگەن پېتى ئۆرە تۇرغانلىقىنى كۆردى.

پات بەرمەك ← پاتلىماق: رەختكە پات بەرمەك.

پېتى چۈشمەك ئەسلىدىكى تۇرقىنى، قىياپىتىنى، ھالىتىنى ئۆزگەرتمەك، يوقاتماق: كونىرىماق: پېتى چۈشكەن رەخت. * ئۇ رەختلەر قارىغاندا پېتى چۈشۈپ كونىرىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

پېتىدىن چۈشمەك ئىززەت-ئابرويىنى، ئىناۋىتىنى يوقاتماق: ئاغىنە، پېتىمىدىن چۈشمەي دېسەك، بۇ ئىشنى قىلما!

پات II رەۋ. ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، تېز، چاپسان: پات كەلمەك. پات كەتمەك. * قۇمساڭغۇ يەرلەردىكى زىرائەتلەر پات ئۈسۈپ كېتىدۇ. * «ئۆتمىسۇن پۇرسەت» دېدىم، چىقتىم سەپەرگە — يولغا پات، يانىدا مۇخبىرلىق قەلەم، سومكامدا دەپتەر، ئاپپارات.

پات ئارىدا ئارىدىن كۆپ كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن مەزگىل ئىچىدە؛ يېقىندا: ئۇ پات ئارىدا يېتىپ كېلىدۇ. * پات ئارىدا ئەتىيازلىق تېرىلغۇ باشلىنىدۇ. * ئۇ ئۇزاق ئۆتمەي بۇ يەردىن كېتىدۇ. سەن چاققىچاك بولسەن، مەن بولسام شۇجى. بۇنى پات ئارىدا كۆرىسەن.

پات پۇرسەتتە يېقىندا يېتىپ كېلىدىغان ئوڭۇشلۇق بىر پەيت ياكى ۋاقىتتا، كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي: بىز بۇ ۋەزىپىنى پات پۇرسەتتە ئورۇندىماپ بولىمىز.

پات يېقىندا ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئوتمەستىن، يېقىن كەلگۈسىدە: دادام قەشقەرگە كەتكىلى خېلى ۋاقىت بولدى، پات يېقىندا قايتىپ كېلىدۇ. * مەن پات يېقىندا بۇ يەردىن كۆچۈپ كېتىمەن. ماڭا كۆڭۈل تىنچلىقىدىن باشقا گەپ خۇش ياقمايدۇ.

پات III ئى [ر<لات] (شاھماتتا) قارىمۇ قارشى ئىككى تەرەپنىڭ كۆچى ئاساسەن ئوخشاش كېلىپ قېلىپ، شۇ قېتىمقى ئويۇننىڭ غەلىبىسىز تاماملانغانلىقىنى ھېسابلاشنىڭ بىر تۈرى: ئويۇن پات بولدى.

پات بولماق شاھماتتا قارىمۇ قارشى تەرەپنىڭ ئويۇنى پات ھالەتتە يەنى ئۇتۇق ھېچقايسىغا ھېساب بولماي ئاخىرلاشماق: ئۇلارنىڭ ئويۇنى پات بولدى.

پات IV تەق. ئاپتوموبىلنىڭ سىگنال كانايلىرى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: يىراقتىن بولكىۋاينىڭ «پات» قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

پاتاسا ئى. شېكەر قىيامىنىڭ سېرىق ناۋات ئايرىسۇبلىنىغاندىن كېيىنكى قالدۇق قىسمىدىن ياسالغان قەغەزسىز كەمپۇت: ئۇ كىچىكىدىنلا بوينىغا تەنزە ئېسىپ، كوچىمۇكوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ قەنىت، ناۋات، پاتاسا، پەشمەت سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

پاتاق ئى. ئاق قوناقنىڭ يانچىغاندىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.

پاتاكا ئى. ئاۋمېن رايونىنىڭ پۇل بىرلىكى. 1976-يىلىنىڭ ئاخىرى 13 پاتاكا بىر ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان. 1979-يىلى

1 ــ ئايدا 4.943 پاتاكا بر ئامېرىكا دولىرىغا تەڭ بولغان.

پاتاك ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئومۇرتقا سۆڭەكلىرىنى بويلاپ ئورۇنلاشقان چوڭ پەي: كالا پاتىكى. تۆگە پاتىكى. پاتاك سالماق. ② بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى، گەدەن: پاتاك گۆش. پاتىكى يوغان. ③ كۆچمە. زېمىمە، گەدەن، ئۆز ئۈستى: پاتىكىدىكى قەرزلەر كۆنسېرى كۆپەيمۇدە، رگەن ئەزالارنىڭ بەزىسى ياقا يۈرتلارغا قېچىپ كېتىشتى.

پاتاك سالماق ئارىنىڭ ئىلىكلىرىنى ئارىنىڭ سېپىغا پاتاك بىلەن تاڭماق؛ چەگمەك: مەتتوختى ئاكا 6 ــ ئايىنى كۆرۈپلا قىشتىن بېرى يونۇپ، ئېگىپ تەيىارلىغان يۇلغۇن بىلەن يۈز ئارىغا پاتاك سېلىپ تەخ قىلىپ قويدى.

پاتاك گۆش بويۇن گۆش، ماي ئالمىغان قاتتىق گۆش: پاتاك گۆش قاتتىق بولدۇ.

پاتاك يېغىر بولماق ئىشنىڭ ئېغىرلىقىدىن چارچىماق، ھالدىن كەتمەك: ئۇنىڭ ئېتىزدا پاتاك يېغىر بولغۇچە ئىشلەپمۇ ئۇنىڭ توخۇ ــ تۇخۇم چاغلىق بىرنەرسە ئېشىنالمايدىغانلىقىنى ئەتراپتىكىلەر ئەلۋەتتە بىلەتتى.

پاتاكگۈش ئى. دىئال ← **پاتاكگۈشلىماق**

پاتاكگۈشلىماق پ. دىئال ① پاتاكغا ئۇرماق، پاتاكغا سالماق، گەجگىگە ئۇرماق. ② پۇلاكلاتماق.

پات ــ پات I ۋاقتى ــ ۋاقتىدا، تېز ــ تېز: ئۇ پات ــ پات كېلىپ تۇرىدۇ. * گۈڭشېنىڭ تۆپتۈز تېرەكلىك يولىدا ئېتىنى پات ــ پات بقىنداپ قوغۇنلۇققا كېتىۋاتقان كامىل بوغالتىر تۇزدىنىڭ سۆزلىرىنى ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ ئىمىن ئاكا توغرىسىدىكى خاتىرىلىرى كۆڭۈل ئەينىكىدە ئۆز ئەكسىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى. * ئارىدا تام بولمىسا، يارىمىنى كۆرسەم پات ــ پات، يارىمىنىڭ باسقان ئىزىدا ئېچىلدى گۈللەر قات ــ قات.

پات ــ پات II «پات IV» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: تراكتورنىڭ ماتورىدىن پات ــ پات قىلىپ چىققان ئاۋازنىڭ قاتتىقلىقىدىن بىر ــ بىردىمزنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالماي قالدۇق.

پاتپاراق (توغرىسى: پاتىپاراق) ← **پاتىپاراق.**

پاتتۇرماق (توغرىسى: پاتۇرماق) ← **پاتۇرماق.**

پاتروڭ ئى [ر<فران] ئامانلىق ساقلاش ساقچىلىرى: ئۇرۇش ئاللىقاچان ئاياغلاشقان بولسىمۇ، جەنۇبىي سېپىلنىڭ ئۈستى ۋە شەھەرنىڭ رەستە كوچىلىرىغا قوراللىق پاترۇللار قويۇلغانىدى.

پاتروللۇق پاترۇللار بېجىرىدىغان ھەرىكەت ۋە ئىش: ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھويلىغا كىردى، ئىككىنچى قىسمى كوچىدا پاترۇللۇقتا قالغانىدى.

پاترون ئى [ر<فران] ① <ماشىن> ئوشكە، ستانوك قاتارلىقلارنىڭ تېغ ياكى دېتالىلارنى قىسىپ، مۇقىم توتۇپ تۇرىدىغان قىسمى، قىسقۇچى. ② <ئېل> ئېلېكتر سىملىرىنىڭ ئاخىرقى ئۇچىغا ئورنىتىلىدىغان ۋە لامپۇچىكىنى توتۇپ تۇرۇش رولىنى ئويناىدىغان قۇرۇلما.

پاترىئارخ ئى [ر<گرېك] <تارىخ> ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتىدىكى ئۇرۇق باشلىقى.

پاترىئارخال سۈپ [ر] <تارىخ> ئەرلەر ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردىكى ئائىلىلىق ئۇرۇقداشلىقىغا ئائىت بولغان.

پاترىئارخاللىق «پاترىئارخال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پاتقاق ئى. دەسسىسە پۈت كىرىپ كېتىدىغان، بوش لاي: ئادەمگە ئەقىل كېرەك، پاتقاقتا شېغىل كېرەك (ماقال). مەردان ئۇ يەردە بىر ئادەمنىڭ پاتقاقتا دومىلاپ ياتقىنىچە ئىگىزاۋاتقانلىقىنى كۆردى ــ دە، قولىدىكى چېلەكنى تاشلاپ ئازگالغا سەكرەپ چۈشتى.

پاتقاقلا پاتماق ① لايغا كىرىپ قېلىپ، چىقالماي قالماق؛ چۆكمەك: يولدا ھارۇسمز

پاتقاققا پېتىپ قېلىپ، دېگەن مەزگىلدىن كېچىكىپ قالدۇق. * نېمىسىنى ئېيتىسەن، «مەن ئالدىرايمەن ماڭغىلى، ئېشكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى» دېگەندەك، ماشىنا يول ئۈستىدە نەچچە يەردە زەي — پاتقاققا پاتتى. ② كۆچمە. بىرەر سەلبىي مۇھىت ۋە ئوڭۇشسىز شارائىتقا دۇچ كەلمەك، مۇپىتىلا بولماق: سېلىم تەنە قىلىپ: — يەنە سۆزلىسەڭ يەنە شۇ ئۆزەڭ پاتقاققا پېتىۋېرىسەن، ۋەسسالام — دېدى.

پاتقاققا تەقىلماق ← **پاتقاققا پاتماق.**

پاتقاقچىلىق ئى. پاتقاق بىلەن تولغان، پاتقاق بولۇپ كەتكەن ھالەت: نازىم غەزەپ بىلەن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ: — ئۇ موتسىكلىت بىلەن قاچقان بولسا بۇ پاتقاقچىلىقتا ئۇزاپ كېتەلمەيدۇ، — دېدى.

پاتقاقگازى ئى [پاتقاق+گازى] <خىم> يۇندا ۋە سېسىق سۇ كۆلچەكلىرىگە كۆمۈلگەن ئۆسۈملۈك تەنلىرىنىڭ چىرىپ، سېسىپ ئېچىتىلىشىدىن ھاسىل بولغان گاز. بۇ خىل گازنى يەنە گەندە — سۈيدۈك ھەم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول، يوپۇرماقلىرىنى قوشۇپ، ئارىلاشتۇرۇپ ۋە سېستىپ، ئۇنىڭغا مېتان باكتېرىيەسىنى قېتىپ ئېچىتىش ئارقىلىقمۇ ئىشلىگىلى بولىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى مېتان، كاربون (IV) ئوكسىدى (CO_2)، ئازوت (N) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇنى يېقىلغۇ ياكى خىمىيە سانائىتى خام ئەشياسى قىلىپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

پاتقاقلاشماق پ. پاتقاق ھالەتكە كەلمەك، پاتقاق بولۇپ كەتمەك: شېغىل تۆكۈش ئۇچۇن يېڭىدىن كۆتۈرۈلگەن يول پاتقاقلىشىپ كەتكەچكە، ...تىنى ئىتتىرىسەمۇ ماڭغىلى بولمىدى.

...پ بىر يەرگە بارغاندىن ...دىن كەتتى، ئۇنىڭ ...راپ يامغۇر قۇيۇلۇپ، ...پ كەتتى.

پا
ئۆتمە

...» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەتىياز پەسلىدىكى پاتقاقلىق جەنۇبىي شىنجاڭ قاتنىشىدا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە. ② ئى. پاتقاق بولۇپ كەتكەن يەر: ئەتىگەنلىكى قاتتىق سوغۇق بولدى، سازلىق ۋە پاتقاقلىقلار مۇزلاپ قالدى. ③ سۈپ. پاتقىقى بار، پاتقاق بىلەن قاپلانغان: باللار گۈرجەك سۈپۈرگىسىرنى كۆتۈرۈشۈپ، ئۇدۇل تەرەپتىكى پاتقاقلىق يولغا يۈرۈپ كەتتى.

پاتقۇزماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىيى دەرىجىسى: سىز، بۇ ئۆيگە يەنە بىر كارىۋات پاتقۇزۇڭ. * قىز ئەمدى غەزىمىنى باسالماي: — ئىنساپ قىلايلى دادىكا! بىر ئاق كۆڭۈل ساددا ئادەمنى يامان دېمەيلى، بىزنى بۇ يۇرتقا پاتقۇزغان، قولغا قول، پۇتقا پۇت بولغان، ئاش — تاماق بەرگىنى يەنىلا شۇ يىگىت ئەمەسمۇ؟ — دېدى.

پاتقۇزۇشماق «پاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەسقەر بۇ نەرسىلىرىنى تاغارغا پاتقۇزۇشۇپ بەردى

پاتقۇزۇلماق «پاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاتتىق يامغۇردا بالىلار تەرىپىدىن لايغا پاتقۇزۇلغان ھارۇسنىڭ ئارانلا چاقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پاتلاتماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىيى دەرىجىسى: مەتتوختى ئاكام سەرگەز بېسىشقا 50 خامنى پاتلىتىپ قويدى.

پاتلاشماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇستىلار ئەتلەسىنىڭ ئۆرۈش يېپىلىرىنى پاتلاشقاندىن كېيىن ئۇنى چىڭ تارتىپ قۇرۇتۇشقا كىرىشتى.

پاتلانماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ رەخت ياخشى پاتلانىدى. * ناخشىنىڭ بۇ دېۋانى خوتەننىڭ پاتلانغان قەغىزىگە يېزىلغان.

پاتلىماق پ. رەخت، يېپ، قەغەز قاتارلىقلارنى پاتقا چىلاپ قاتۇرۇپ، سىلىقلاپ پەردازلىماق؛ پات بەرمەك: رەختنى پاتلىماق. * زور ۋە كەڭ — كۆشادە سېلىنغان ھەيۋەتلىك سېخىتا

رەت - رېتى بىلەن جايلاشتۇرۇلغان توقۇش ستانوكلىرى بىر خىل شاۋقۇن بىلەن تاراقلاپ ئىشلىمەكتە. قىلىدىن ئىنچىكە تارتىلغان يىپەك يىپلار ئۇرچۇقلارغا ئورالماقتا، شۇ يىپلاردىن توقۇلۇپ چىققان توپ - توپ رەختلەر ئۆز نۆۋىتى بويىچە پاتلاش، بويىاش ۋە رەتلەپ قاتلاش سېخلىرىغا توشۇلماقتا ئىدى. * ئامىنەمنىڭ چېچىنى، ئاق ناۋاتتا پاتلىغان. ئامىنەمنى ئەسلىدە، ئەمەت ئىمىنگە ساقلىغان.

پاتماق پ ① سۈيۇق، يۇمشاق نەرسىنىڭ ئىچىگە، پاتقاقلىققا كىرمەك، چۆكمەك: تۇرسۇنىنىڭ ماشىنىسى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇغا چىلىشىپ، بارغانسېرى لايغا پاتتى. * ئۇلار يولغا چىققانىدا گۈلئايشەم ئوشۇقىغچە توپىغا پاتتى. ② مىلەنمەك، كۆمۈلمەك: ئەرك ئۇچۇن سۆيگۈ ئۇچۇن قەلبىم خارلاندى، ئەزىز سۆيگۈم يەرگە پاتتى، يۈرەك زارلاندى. * دۇشمەنلەر چىقىپ كەلدى، قايتا ئۇستىدىن ئۆتۈپ، شەھىت بولغان يىگىتلەر، قالدى قانلارغا پېتىپ. ③ كۆچمە. غەرق بولماق، چۆكمەك: كۆكۈلىرى تېخىمۇ پاراكەندە بولۇپ كەتكەن تەيجى بىلەن ياسىن قازى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە گاھ ئىشىنىپ، گاھ ئىشەنمەي بىرپەس چوڭقۇر ئويغا پاتتى* بىرقانچە مىنۇتتىن كېيىن، قۇددۇس ھوشىغا كېلىپ تام تەرەپكە ئالدىنى قىلدى - دە، كۆزىنى يۇمۇپ، خىيالغا پاتتى. * كېچە ئۇن - تىنسىز ئىدى. ھەيۋەتلىك سۇۋادان تېرەكلەر كۆن بويى چاۋاك چىلىپ ئەمدى ئۇيقۇغا كەتكەندەك، پۈتۈن شەھەر سۈكۈتكە پېتىپ، بۇ ئايالنىڭ قايغۇسىغا تەڭكەش بولۇۋاتقاندەك ئىدى. ④ قاتتىق بېسىمدىن ئىچىگە پۈكۈپ، يېرىپ ياكى سانجىلىپ كىرمەك: يەنە بىر قولىدا بىلىكىدىن ئۇشلاپ نازارەت قىلماقتا، بوينىغا ئېسىلغان يوغان ۋە ئېغىر تاختايلار باسقانسېرى، تاختاينى تۆتۈپ تۇرغان سىملار بۇ بىچارىنىڭ گەدەنلىرىگە پېتىپ قېنىماقتا، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ بوينىدىن قان ئېقىۋاتاتتى. * شىڭشىڭشاغا ماڭغانىدا، يولدا ئۆلدى ئاتىلىرىم. ئايىغىمغا تاش پاتتى، كۆككە يەتتى ئاھلىرىم. ⑤ كۆچمە. قاتتىق تەگمەك، ئېغىر تۇيۇلماق: قىش كۈنلىرى قوي، كالىلارنىڭ ئارىسىدا زەي - نەم بولۇپ، سالجا، كانىغا يەم بولۇپ، ئېغىلدا يېتىپتۇ، جەبىر - زۇلۇم كۆپمىپ جېنىمغا پېتىپتۇ. * ئاي ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، رەقىب باينىڭ بېشى قېتىپتۇ. قوشنىسىنىڭ مۆلكى، بايلىقى، يۇرتىكىگە زىخىتەك پېتىپتۇ. * گۈڭتۇلارغا بوغۇلۇپ، خاڭلاردا يېتىپ قالدۇق. خاڭجاسى يامان زالىم، زۇلۇمغا پېتىپ قالدۇق. ⑥ بىرەر ئىجابىي ھېس - تۇيغۇ ياكى سەلبىي روھىي ھالەتتە بولماق: كەنجى ئوغلىنىڭ دەردىدە ئاتا - ئانا كۆپ قايغۇ - ھەسرەت چېكىپتۇ، بۇلبۇلگويامۇ ھېچ ساياسىتىن مۈگىمەپتۇ. * بېيجىڭغا كېلىپ شادلىققا پاتتىم، ئالتۇندىن قىممەت گۆھەرنى تاپتىم. ⑦ ئۇيۇققا يوشۇرۇنۇپ كۆزدىن غايىب بولماق: يىگىت بىلەن قىز چۇشتىن تارتىپ كۈن پاتقۇچە، ئاخشامدىن تاڭ ئاتقۇچە زىيادە تىنە ئولتۇرۇپ، نەغمە - ناۋا ئاڭلاپ، شېرىن سۆھبەتلەر قىلىشىپتۇ. * گۈلئايىم ھوشىدىن كەتتى شۇ دەمدە، نە تۇيغۇ، نە سېزىم قالدى بەدەندە. خېنىملار ئالدىرار سەمەن تەرەپكە، قۇياشمۇ پاتتى ئاستا، چۈشتى پەسكە. ⑧ سىڭماق؛ ماس، لايىق كەلمەك: تاغقا پاتمىغان ئۆچكە قازانغا پاتار (ماقال). * داپچى ئۆزىنىڭ دېپىغا، دۇتارچى بولسا دۇتارنىڭ يۈزىنى ئېلىۋېتىپلا قورسىقىغا ئالتۇن قاچىلاپتۇ، سۇنايچى بالا قانچە ھەپسىلەشسىمۇ سۇنىيىنىڭ ئىچىگە ئاران 40 تىللا پېتىپتۇ. * ماڭا 42 - نومۇرلۇق بەتنىكە پاتىدۇ. * يېڭى تىكتۇرگەن كىيىم ئاران پاتتى.

پاتمان ① [پ] مىق <تارىخ> شىنجاڭدا قوللىنىلغان يېقىنقى زامان ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى، 1 پاتمان 180 كىلوگرامدىن 300 كىلوگرامغىچە بولىدۇ ياكى بىر پۈتتىن 11 پۈتكىچە بولىدۇ: خانلىق پەرماندا مۇنداق دېيىلىدۇ: بىرنەچچى، پۇقرالاردىن ئېلىنىدىغان باج - پاراقلارنىڭ 25 پائىزى يەنى 400 پاتمان ئاشلىق، 100 چارەك پاختا، 400 چارەك زاراڭزا، 47 مىڭ سەر پۇل قىسقارتىلىشۇن. ② سۇپ. بىر تالاي، ھېسابسىز، نۇرغۇن،

تولا، كۆپ، جىق: بىر پاتمان ئش. بىر پاتمان گەپ. * تويچى قىز - يىگىتلەرنىڭ بەزمە ساداسى ئەۋجىگە چىقىقانسېرى كالىلىسى بىر پاتمان ھەرە قاچىلانغان قاپاقتەك غوڭۇلداشقا باشلىغان قۇربان ئاخۇن شۇنچە ئەسەبىيلىشىپ كەتتى.

پاتمان - پاتمان ناھايىتى كۆپ؛ ناھايىتى ئېغىر؛ ناھايىتى كاتتا: كۇن نۇردا يالتۇنجاپ تۇرغان كوئىنلۇننىڭ ئېگىز چوققىسى گويا پۈتۈن ئالەمگە نەزەر سېلىۋاتقان، ئاق رەختتىن تون كىيگەن ئاپئاق ساقاللىق مويسىپت بوۋايدەك ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قولتۇق، مۇرىلىرىدە بولسا، پاتمان - پاتمان بۇلۇت پادىلىرى لەيلىشىپ يۈرەتتى.

پاتمان - پاتمانلاپ ھەددى - ھېسابسىز كۆپ، ئىنتايىن كۆپ، ھەددىدىن ئارتۇق، ھەددىدىن زىيادە: بىزنىڭ گۆش ئىسكىلاتىمىزغا پاتمان - پاتمانلاپ گۆش بېسىلغان.

پاتمانلاپ رەۋ. پاتمان - پاتمان مىقدارىدا: كىسەل پاتمانلاپ كىرەر، مىسقالىلاپ چىقار (ماقال). * تراكتور پاتمانلاپ توپىلارنى تۆت مېتر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلگەن دامبىنىڭ ئۈستىگە تۈرتۈپ، ئىتتىرىپ چىقارماقتا.

پاتمچۇق ئى <زوئول> سۆرەلگۈچىلەر سىنىپىغا ۋە ئۇچقۇر كەسلەنچۇك ئائىلىسىگە كىرىدىغان ھايۋان، تېنى 12 سانتىمېتر كېلىدۇ؛ بۇرۇن ئۈستى قاسىرىقى دانىچە شەكلىدە بولۇپ، باش، دۇمبە قاسىرىقىدىن كىچىك بولىدۇ؛ بېشى، تۆت ئايىغى، ئومۇرتقىسى ۋە قورساق تەرەپلىرى تۈتۈق قوڭۇر ياكى قارامتۇل رەڭدە بولىدۇ؛ دۆلتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا تارقالغان.

پاتمىخوتۇن ئى [پاتمە+خوتۇن] ئايالىلارغا مۇناسىپ بولغان ئىشلارنىمۇ قىلالمايدىغان، ھەتتا چاقمۇ ئېگىرەلمەيدىغان ئايال: پاتمىخوتۇنىنىڭ چاقىدەك. * بۇنچىلىك ئىشلارنى پاتمىخوتۇنىمۇ قىلالايدۇ. * ئۇغۇ بىر پاتمىخوتۇن، قورسىقىغا يېسە، بويىغا كېيسىلا بولىدۇ، بۇنىڭدىن باشقىسىنى بىلمەيدۇ.

پاتولوگ ئى [ر] پاتولوگىيە ئۇراچىسى، پاتولوگىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىدىغان كىشى، پاتولوگىيە مۇتەخەسسىسى، ئالىم.

پاتولوگىيە ئى [ر<گرېك] ئورگانىزمدىكى كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش جەريانى ۋە قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

پاتۇرماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول پاتۇرماق. * ئاتا - ئانا دۇئاسى ئوتقا، سۇغا پاتۇرماس (ماقال). * ئۇ ماشىنىنى لايغا پاتۇرۇپ قويدى. * ئۇ قولىنى لايغا پاتۇردى - دە، بىرئاز ئۇ يان، بۇ يان مالىتلاپ بىرنەرسىنى سىقىملاپ «مانا تاپتىم» دەپ ۋارقىرىدى.

پاتۇرۇشماق «پاتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سۇغا چۆمۈلۈشكە بارغان بالىلار دەريا بويىدىكى لۆم - لۆم پاتقاقلارنى پۈتلىرىنى پاتۇرۇشۇپ ئويناندى.

پاتۇرۇلماق «پاتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۇغا پاتۇرۇلغان قاپاق كەينى - كەينىدىن «بۇلدۇق - بۇلدۇق» قىلىپ ئاۋاز چىقىراتتى.

پاتىفون ئى [ر<فران] پلاستىنكىغا ئېلىنغان ھەر خىل مۇزىكا، نۇتۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى ئاڭلىتىپ بېرىدىغان ئۇسكۇنە. ئادەتتە ئۇ قول ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۇرۇلىدىغان پاتىفون ۋە توك كۈچى ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۇرۇلىدىغان پاتىفون دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

پاتىفون بېشى پاتىفوننىڭ پاتىفون تەخسىسگە تېگىپ تۇرىدىغان ۋە ئېلىنغان ئاۋازلارنى چىقىرىپ بېرىدىغان زاپچىسى: پاتىفون بېشى ئىشتىن چىقتى.

پاتىفون تەخسىسى شېللاك، يالىتىراق قاتارلىقلاردىن ئىشلەنگەن يۇمىلاق تەخسە،

يۈزىده ئاۋاز ئۆزگىرىشلىرى خاتىرىلەنگەن ئايلانما سىزىقچىلار بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئېلىنغان ئاۋازلارنى پاتېفون ئارقىلىق قويۇپ قايتا ئاڭلىغىلى ۋە ئۇزاقتىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

پاتېفون يىڭنسى پاتېفون بېشىغا ئورنىتىلغان قىسقا يىڭنىسىمان زاپچاس، ئادەتتە پولات ياكى سۈنئىي ئالماستىن ياسىلىدۇ.

پاتپاراق ر‍ەۋ. تۈيۇقسىز يۈز بەرگەن بىرەر ئەھۋال تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان جىددىي ھەرىكەت ۋە تاۋۇش ھەقىقىدە: «پاك! پاك! پاك!» تاپانچا ئېتىلماقتا، دەل شۇ چاغدا كارىدوردا پاتپاراق، جىددىي ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. * كارىدور تەرەپتىن ئاڭلانغان پاتپاراق، ئوپۇر ـ توپۇر پۈتۈن بىنانىڭ جىملىقىنى بۇزۇۋەتتى.

پاتپاراق بولماق پاتپاراق ھالەتكە كېلىپ قالماق، قالايمىقان ۋە پاراكەندىلەشمەك: دۇشمەن قوشۇنى پاتپاراق بولۇپ كەتتى. * كوچىلاردا كىشىلەر ئۇ ياقتىن بۇ ياققا قېچىشىپ، كىچىك بالىلار قىيا ـ چىيا قىلىپ، قالايمىقان ۋارقىراشلار، تىللاش ـ كايىش، ناله ـ زار بىلەن شەھەر ئىچى پاتپاراق بولۇپ كەتتى.

پاتپاراق قىلماق پاتپاراق ھالەتكە كەلتۈرمەك، قالايمىقان ۋە پاراكەندە قىلىۋەتمەك: بىزنەچچە كۈندىن بۇيان سىلەرنى پاتپاراق قىلىۋەتتۇق، كەچۈرسىلە. * قىزىل ئارمىيە دۇشمەنىنىڭ بىر بۆلەك ئەسكىرىنى پاتپاراق قىلىۋەتتى.

پاتپاراقچىلىق ئى. پاتپاراق بولغان ھالەت: شەھەر ئىچىدىكى دۇشمەنلەر مىنادىن ئوت كەتكەن ئىسكىلاتلارنى ئۆچۈرۈش بىلەن ئاۋارە بولۇشۇپ كەتتى، شەھەر پاتپاراقچىلىق ئىچىدە قالدى. * بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە شۇنداق پاتپاراقچىلىق يۈز بەردىكى ئادەمـ ئادەمگە قارىماي ئىتتىرىپ، توغرا كەلگەننى دەسسەپ ـ چېقىپ، قېچىشقا باشلىدى.

پاتپاراقلاشتۇرماق «پاتپاراقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاتپاراقلاشتۇرۇلماق «پاتپاراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاتپاراقلاشماق پ. پاتپاراق، ھالەتكە كەلمەك، قالايمىغان بولماق ۋە پاراكەندىلەشمەك، پاتپاراق بولماق: ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازى بىلەن دۇشمەنلەر پاتپاراقلىشىپ سەپلىرى قالايمىقانلاشتى، ئەنجانباي قورشاۋ ئىچىدىن بۆسۈپ چىقتى، بىراق نەسىرىدىن يەنىلا ئەنجانباي بىلەن قوشۇلالمىدى.

پاتمه (پاتمەسى) ئى [ئە] ① <دىن> قۇرۇلۇنىڭ بىرىنچى سۇرىسى، باشلىنىشى. ② بىرىنى يوقلاپ ياكى زىيارەت قىلىپ ھۇزۇرىغا ۋە ئۆيىگە بارغاندا ئەھۋاللىشىتىن ئىلگىرى ياخشىلىق تىلەپ ئېيتىلىدىغان دۇئا: ناۋادا يىگىتنىڭ كېسىلى ئۇنچە ئېغىر بولمىسا ئوغلىنى قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلمەكچى بولۇپ، مېھمانخانىنىڭ تۆرىگە چىقىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ پاتمە قىلغاندىن كېيىن، زۇۋان سۇرمەي ئولتۇردى. *ـ كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭ دۇيجاڭ، ـ سەيدىن قارىي ئىككى تاقىلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتى، ـ تېرىمىدىن كەلگىنىڭنى ئاڭلاپ پاتمە ئوقۇپ كېلەي دەپ كېلىۋىدىم. ③ بىرەر ئىشنى باشلىغان كىشىگە ياخشىلىقنى تىلىگەن ھالدا بېرىلگەن رۇخسەت، ئىجازەت: سودىگەرلەر باشلىقى شەمسىدىن ھەر كۈنى ئەتىگەندە كېلىپ دۇكىنىغا ئولتۇرغان چېغىدا، بازار ئاقساقىلى سودىگەرلەر بىلەن شەمسىدىنىڭ ئالدىغا كېلىپ: ـ خۇش كېلىپسىلا! ـ دەپ سالام بېرىپ ئۇنىڭدىن پاتمە ئالغاندىن كېيىن، ھەركىم ئۆز تىجارەت ئورنىغا بېرىپ دۇكىنىنى ئاچىدىكەن. ④ ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدە ئۆلۈمدىن كېيىن بىرقانچە كۈن ئىچىدە ياكى ھېيت كۈنلىرى مەرھۇمنىڭ روھىغا ئاتاپ قىلىنغان دۇئا ۋە تەزىيىلەر: شەھەرنىڭ بىر چوڭ ئەمەلدارى ئۆلۈپتۇ. ئەپەندىم پاتمىگە بېرىپ: ـ مەرھۇمنىڭ گۆرى چوڭقۇر بولسۇن، ـ دەپ دۇئا قىلىپتۇ. ⑤ قىز بىلەن

يىگىت تۇرمۇش قۇرۇشنى ماقۇل كۆرگەندىن كېيىن ئوغۇل تەرەپنىڭ قىز تەرەپ ئائىلىسگە باريكاللا ئېيتىپ بەرگەن تەشكىلىي دۇئاسى: — قېنى قىلايلى، پاتىمە مۆھرى خۇدادۇر، — دېدى ۋە دۇئاغا قول كۆتۈردى، قالغانلار ئەگەشتى. * پاتىمەدىن كېيىن ئابدۇۋاپ مۆپتى، مۇتلا بەگدىن سوردى: — بېگىم ئوندىقتا دامۇللامنىڭ چېيىنى ۋە توي ۋاقتىنى قاچانغا توختاشساق بولار؟ ⑥ نىكاھ مۇراسىمىدا ئوقۇلغان خۇتبە دۇئاسى: ھاجى ئىشان ئالدىراپ-تېنەپ نىكاھ پاتىمەسىنى ئوقۇدى ۋە قائىدە بويىچە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان رازىلىق سۆزىنىمۇ ئالماستىن: — تىزلىنىڭلار. باشپاناھغا رەھمەت ئېيتىڭلار، — دېدى.

پاتمە ئالماق بىرەر ئىشنى بېجىرىشكە كىرىشىشتىن ئىلگىرى ئۆزىدىن ياشقا چوڭراق مۆتىۋەر كىشىلەردىن ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىغا دۇئا ۋە رۇخسەت تەلەپ قىلماق: — بىر ئەھۋالنى مەن سىزگە ئېيتىپ قويايلى! مىسر سودىگەرلىرى سىزنى باشلىقلىقتىن ئېلىپ تاشلاپ، بۇگۈندىن باشلاپ، سىزدىن پاتىمە ئالماسلىقنى مەسلىھەت قىلىشۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇ يەرگە سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىشىمدى! — دەپ جاۋاب بەردى بازار ئاقسىقىلى.

پاتمە بەرمەك قىز-يىگىت تۇرمۇش قۇرۇشنى ماقۇل كۆرگەندىن كېيىن ئوغۇل تەرەپ قىز تەرەپ ئائىلىسىگە بېرىپ تەشكىلىي دۇئاسى قىلماق: داستىخان سېلىنىپ مېھمانلار چاي ئىچىۋاتقاندا ئۆيگە ياش ۋە ئۆزغىنا بىر چوكان كىرىپ كەلدى. كېيىن ئۇقسام، ھېلىقى شۇجى خېنىم ئىكەن، داستىخان يىغىلىپ پاتمە بېرىلگەندىن كېيىن باشقىلار نەگىدۇ يوقلىشتى. مەن ئۆيدە يالغۇز قالدىم.

پاتمە قىلماق ← پاتمە ئوقۇماق: بەھدى رەئىس پاتمە قىلغاندىن كېيىن ئامانلىق سوراشتى: — قارىم ھۇنەر قىلىۋېتىپتىلا، — بوۋاي پاتمە قىلغاندىن كېيىن كۆپ ئەھۋاللاشماستىلا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىمجىت ئولتۇردى.

پاتمە ئوقۇماق ① قۇرئاننىڭ قىسقا سۈرىلىرىدىن بىرنى ئوقۇپ مەرھۇمنىڭ روھىغا ۋە باشقىلارغا ياخشىلىق تىلىمەك: — خالىسىلا پاتمە ئوقۇغاچ بېرىپ كۆرۈپ كەتسەكمۇ بولىدۇ، — دېدى مەزىن. ② بىراۋنىڭ ئۆيىگە ياكى ئۇرغان يېرىگە بېرىپ ھال سورىماق: سۇلايمان رەھمەت ئېيتىپ كېتىپ قالدى. ئەتىسى ئابدۇللا «قورسقىم ئاغرىپ قالدى» دەپ يېتىۋېلىپ، زۇنۇنىنى ئۆز نامىدىن بوۋايىنىڭ قېشىغا پاتمە ئوقۇپ كېلىشكە ئەۋەتمەكچى بولدى.

پاچاق ئى. دىئال. گىلەم توقۇش چەللىسىنىڭ تۆۋرۈكى.

پاجىئە (پاجىئەسى) ئى [ئە] ئېچىنىشلىق، قايغۇلۇق، مۇڭلۇق ۋەقە؛ ھالاكەت؛ مۇسىبەت؛ بەختسىزلىك: دۇرنەم بالىنىستا ئانىسىغا دادىسىنىڭ پاجىئەسىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ قانلىق پاجىئە ھېنىڭ بالىلىق يۇرىكىمنى تىترىتىپ كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ دەھشەتلىك قورقۇنچ ئىچىگە ئاتقاندى. * دادامنىڭ پاجىئەسى ئۇنىڭ قەلبىنى ئېيتقۇسىز ھەسرەتكە تولدۇرغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئوقۇش ئىشتىياقىدا ياتاتتى. ئۇ، تۇن يېرىمغىچە كىتاب كۆرۈپ، ئالىلىقاندىق بىرنېمىلەرنى ياسايتتى، سىزاتتى.

پاجىئەلىك سۈپ. ئېچىنىشلىق، مۇسىبەتلىك، قايغۇلۇق: جېلىل بىگۈناھ ئۆلگەن ئانارخانىنى، ئۇنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنى ئويلىغاندا چىداپ تۇرالمايتتى. * ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن قانلىق، پاجىئەلىك تۇرمۇش تىزلىپ ئۆتۈشكە باشلىدى. باتۇرنىڭ سۆزلىرى ئاسمانىنى يېرىپ، ھەيۋەتلىك جارانىلايتتى.

پاچاق (پا : چاق) ئى. [پ] ① ئادەم ۋە ھايۋانلار پۇتىنىڭ تىزدىن تۆۋەنكى قىسمى؛ شىراق: ئۇزۇن پاچاق ئايال. پاچىقىنى چاقماق. پاچاقتا ئېسىلماق. * كان بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى كان بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىقىشىدا ماشىنا ئېگىز-پەس تاغ يوللىرىدا ئۆرۈلۈپ كېتىپ شوپۇرنىڭ پاچىقى قاتتىق يارىلاندى. ② شىمنىڭ (ئىشتانىنىڭ) تىزدىن

پەستكى قىسمى: ئىشتاننىڭ پاچىقى. پاچىقى تار ئىشتان. ③ ئورۇندۇق، شىرە، كارىۋات قاتارلىق بۇيۇملارنىڭ پەرگە تايىنىپ تۇرىدىغان قىسمى: كارىۋاتنىڭ پاچىقى. شوتىسىنىڭ پاچىقى.

پاچاققا پت چۈشمەك خىيالى ئۆزگەرمەك، باشقا بىر خىيالغا كەلمەك، يېڭى بىر ئويغا كەلمەك: ھېلىقى ئوق ئاۋازىدىن بىزنى ئېلىپ كېتىۋاتقان ئىپلاسلارنىڭ پاچىقىغا پەت چۈشتى. ئۇلارنىڭ گەپلىرىدىن «ئىلى ئوغرىلىرى كېلىپ قېلىپتۇ!» دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم، قارىغاندا، ھېلىقى بىز ئاڭلىغان ئىلى ئەسكەرلىرى راستىنلا كەلگەن ئوخشايدۇ. * ھۆدەيچى كەتكەندىن كېيىن، قورغان بېگىنىڭ پاچىقىغا پەت چۈشۈپ قالدى.

پاچاققا ئېسىلماق بىركىمنىڭ بىرەر كەمچىلىك، سەۋەنلىكىنى مەھكەم تۇتۇۋالماق: توختى ئاكا ناھايىتى پاچاقچى ئادەم، ئەگەر بىركىم بىلمەي، دىققەتسىزلىكتىن ئۇنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىگە تېگىدىغان ئىش قىلىپ قويسىلا، ئۇ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر پاچاققا ئېسىلىدۇ، جۇمۇ؟

پاچاق رەۋ. ئېزىلىپ، پۈكۈلۈپ سىنغان، پارچىلانغان، ئەبجەق: بىر ئورۇپ پەرھات سۈپەت چاققۇم كېلۇر، ئەھىرىمەنىڭ تەختىنى ئەيلەپ پاچاق. جان تىكىپ دەۋرگە مەن ياققۇم كېلۇر، ئىلىم ــ پەندىن مەگۈگە ئۆچمەس چىراغ. * ئېيتتى بەگ: يۇرەيلى تېز تاشلاپ ئۇنى، قىيادىن دوملاپ ئۆلسۇن بولۇپ پاچاق.

پاچاق ــ پاچاق ھەممە يېرى يانجىلىپ، پارچە ــ پارچە بولۇپ ئەبجەق چىقىقان، پاچاقلانغان: ئەبجەق: مەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنىڭ ھالال ھەققىنى نەپسى بالا، نائەھلىي ئادەملەرگە قۇربانلىق قىلىپ بەرمەسلىككە قەسەم قىلدىم. قاسساپلىق پېچىقىنى تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىگە قويۇپ بولىقىسىدا پاچاق ــ پاچاق قىلىۋەتتىم.

پاچاقچى سۆپ ① پاچاقتىن چىشلەيدىغان، پاچاقتىن ئالىدىغان (ئىت ھەققىدە): پاچاقچى ئىت. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ كىچىكىنە بولسىمۇ كەمچىلىك، نۇقسانلىرىنى كۆرگەن ياكى سەزگەن ھامان ئېسىلىۋالىدىغان: باشقىلاردىن نۇقسان ئىزدەشنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان: پاچاقچى ئادەم.

پاچاقچىلىق ئى. قۇسۇرىنى ئىزدەشنىڭلا كويىدا يۈرۈش ۋە ئۇنى شۇ ئان ئاشكارىلاش ھەرىكىتى، ئىشى: پاچاقچىلىق قىلماق. پاچاقچىلىق قىلغانىنىڭ ئۆزىگمۇ، باشقىلارغمۇ پايدىسى يوق.

پاچاقچىلىق قىلماق ھەر دائىم بىركىمنىڭ كىچىككىنە نۇقسانلىرىنى ئىزدەش ۋە ئۇنىڭغا ئېسىلىۋېلىش كويىدا يۈرمەك ۋە شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانماق: ھاشىم دائىم پاچاقچىلىق قىلىپ باشقىلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىگە يامان تەسىر كۆرسىتىدۇ.

پاچاقلاتماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىق شتابى ئاقسۇغا بىر بۆلەك مۇنتىزىملاشقان ھەربىي قوشۇن ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىكى دۇشمەننىڭ ئىستىھكاملىرىنى پاچاقلىتىۋەتتى.

پاچاقلاشماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىزنىڭ ھەربىي قوشۇنلىرىمىز ماناس دەريا‌سىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا ۋە ئۇنىڭدىن باشقا يەرلەرگە سېلىنغان دۇشمەن پوتەيىلىرىنى تەرەپ ــ تەرەپتىن كېلىپ پاچاقلاشتى.

پاچاقلانماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جەڭ نەتىجىسىدە نېمىلارنىڭ بەش تانكىسى پاچاقلاندى ۋە كۆيدۇرۇلدى. * قىساس بىزگە قارار بولسۇن! غەزەپلەر زۇلپىخار بولسۇن! پاچاقلانسۇن زۇلۇم تەختى، ئادالەت ئەلگە يار بولسۇن!

پاچاقلىماق پ ① ئېزىپ، پۈكۈپ، سۇندۇرۇپ مىجىقنى چىقارماق، پارچە ــ پارچە قىلىۋەتمەك: لى كۇي تامدىكى سۈرەتلەرنى سويۇۋېلىپ، شامغا تۆتۈپ كۆيدۇرۇپ ئۇ ياق، بۇ ياقتا ئوت تۇتاشتۇردى، ئۇ بىر ياقتىن ئوت قويۇپ، يەنە بىر ياقتىن شام ــ كۆجە، شىرە ــ

ئورۇندۇقلارنى پاچاقلۇەتتى. * ئۇلار ئەكسىنچە ھارغۇچە ئۇرۇپ، ئورنىدىن مىدىرلىيالماس قىلۇەتكەندىن كېيىن، بېشىغا خالىتا، قولىغا پەلەي كىيدى ۋە كالىتەك ئېلىپ ھەسەل ھەرىسى سانىدۇقىلىرى قويۇلغان تۆپىلىكىگە بېرىپ سانىدۇقلارنى ئۇرۇپ پاچاقلىدى. ② كۆچمە. تارمار قىلماق، ئەبجەقىنى چىقارماق؛ گۇمران قىلماق، يوقاتماق: بىزنىڭ ئىنقلابىي قوشۇنلىرىمىز دۇشمەن ئارمىيىسىنى پاچاقلىدى. * ماركسىنىڭ پرۇدونغا ئوخشايدىغان يېرى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى ھازىرقى زامان دۆلەت ماشىنىسىنى «پاچاقلاپ تاشلاش»نى تەشەببۇس قىلىدۇ.

پاچكا ئى [ر] كېسىپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۈرۈپ قەغەزگە ئورالغان، قاپقا ياكى قۇتىغا قاچىلانغان بىر تۈردىكى نەرسە، قاپ، بولاق: بىر پاچكا تاماكا. بۇگۈن مەن بىر پاچكا تاماكا سېتىۋالدىم.

پاخال ئى ① بۇغداي، شال، ئارپا، تېرىق قاتارلىق باشاقلىق زىرائەتلەرنىڭ دېنىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن قالغان قۇرۇق غول قىسمى: مۇھەممەت قولىدىكى بىر باغ پاخال بىلەن كونىراپ كەتكەن چوڭ بىر پالاسنى يەرگە قويۇپ، ئۇستىباشلىرىنى قېقىشقا باشلىدى. ئوسمان ئۆزىنى سۈپىدىكى پاخال ئۇستىگە تاشلىدى. ② سۈپ. كۆچمە. قىممىتىنى يوقاتقان، قىممىتى چۈشكەن، ئەرزىمەس؛ يارامسىز، كېرەكسىز: پاخال پۇل. * بىز كۆردۇق خائىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى، ھاياتى سېتىلغاندۇر پاخال پۇلغا. ئېغىر ئىش، ئاچ-زارلىق قىلىپ ۋەيران، ئۇلارنى ئايلاندۇرغان بۇندا قۇلغا.

پاخال بولماق ① بۇغداي، شال ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەر دېنىدىن ئايرىلىپ، پاخال ھالەتكە كەلمەك. ② كۆچمە. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتماق، قىممىتى چۈشمەك، ئەرزىمەس بولۇپ قالماق؛ پاخالاشماق: كاپىتالىستىك ئەللەردە مال باھاسى تۇراقسىز بولغاچقا، پۇل پاخال بولماقتا.

پاخاللاشتۇرماق «پاخاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئامېرىكا ھۆكۈمىتى مال باھاسىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئۆرلىتىۋېتىپ پۇلنى پاخاللاشتۇرۇۋەتتى.

پاخاللاشتۇرۇلماق «پاخاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھە، بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ، — دېدى باشلىرى پارقىراپ تۇرغان سودىگەر بىر تال سۆگەكنى غاجاۋېتىپ، — ھازىر پۇل پاخاللاشتۇرۇلغان چاغ.

پاخاللاشماق پ ① دانلىق زىرائەت ئۆسۈملۈكلىرى كۆكىگە زورلاپ دان ئالماي ياكى دېنى تولماي، پاخىلى كۆپىيىپ كەتمەك، پاخالغا ئايلىنىپ قالماق: بۇ يىل شەخسىي يەرگە تېرىغان بۇغداي كۆكىگە زورلاپ دان ئالالماي پاخاللىشىپ كەتكەنلىكتىن مەھسۇلاتى ئاينىمىدى. ② كۆچمە. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتماق؛ قىممىتى چۈشمەك؛ ئەرزىمەس بولۇپ قالماق؛ پاخال بولماق: گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەختىكە چىقىپ بەش يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە بىرنەچچە قېتىم پۇل پاخاللاشتى.

پاخاللىق ئى ① پاخال كۆپ دۆۋىلەنگەن جاي، پاخال كۆپ يەر: كىچىك بالىلار پاخاللىقتا بىر-بىرىنى بېسىشىپ ئويناىدۇ. ② كۆچمە. ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە قىممىتى چۈشكەن ھالەت: مال باھاسى ئومۇمىيۈزلۈك ئۆستۈرۈلگەچكە پۇل پاخاللىقى كېلىپ چىقتى. * پۇل توپلاش ۋە مەبلەغ يىغىشتىمۇ تىزگىنلىيەلمەي قېلىشنىڭ ۋە ئىناۋەتلىك قەرز پاخاللىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

پاخپاق سۈپ ① تەرتىپسىز ئۆسۈپ كەتكەن، چۇۋۇق (چاچ، ساقال، يۇڭ ھەققىدە): پاخپاق چاچ. * ئۆگزە ئۈستىدە ئايەت ئوقۇۋاتقىنىغا يېقىنلا يەردە پاخپاق

چاچلىق، ھىڭگاك چىشلىق، خادا بويلۇق ئاجايىپ سەت بىر موماي پەيدا بولدى. ② شاخ ـ يوپۇر ـ ماقلىرى تەرتىپسىز، كىرىشىپ بۇككىدە يانغا ئۆسكەن: يۇقىرىقى چاقانىك پەللىمۇپەللە ئېگىز قىرلىق ئېتىزلىرى قويۇق، پاخپاق جىگدەلىكىكە تۇتىشىدۇ. ③ جىڭغا ئولتۇرمايدىغان، جىلىك باسمايدىغان؛ ئىچى بوش؛ يەڭگىل؛ پۇچەك: پاخپاق دان. * بۇغداي دان سۈيىگە قانمىغانلىقتىن پاخپاق بولۇپ قالدى. ④ نېپىز، يېلىك: پاخپاق كەمزۇل؛ پاخپاق چاپان. ⑤ كۆچمە. ۋەزنى يوق، قۇرۇق پو (گەپ ـ سۆزلەر ھەققىدە): پاخپاق گەپ. * ئۇ كىشىنىك پاخپاق گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

پاخپاق گەپ قۇرۇق، يوغان گەپ؛ پو گەپ: ھەر قېتىم ئۇنىك پاخپاق گەپلىرىنى ئاڭلىغىنىمدا، بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا بولغان نەپرىتىم ئاشسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيتتى.

پاخپايتقۇزماق «پاخپايماق» پېئىلىنىك قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىچارە «ئاغىنەم» ھەپتىدە ئىككى قېتىم چېچىنى ساتىراشخانىدا پاخپايتقۇزۇپ...كۇندە بىر ياكىزا ئالىچىپار كىيىملەرنى كىيىپ، كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرۈشنى «بەخت» دەپ ھېسابلايتتى.

پاخپايتماق ① «پاخپايماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۆرە يۇڭنى پاخپايتىپ، ئورۇقلۇقنى بىلدۇرمەس (ماقال). ② بۇدۇر قىلىپ ياساتماق (چاچ ھەققىدە): شەرىخانىنىك يەنە بىردىنلا سەپراسى ئۆرلەپ: ــ تېخى ئۆزەڭچە چاچلىرىڭنى پاخپايتىپ، بىر سومكىنى مۇرەڭگە ئېسىپ قالتىس بولۇپ كەتتىم دەمسىنا؟ ــ دەپ ئاچچىقلاندى.

پاخپايتىشماق «پاخپايتماق» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئاچا ـ سىڭىل ئىككىيلەن ئۆيىدە سەكسىنىچى مارت كۇنىدىكى ئايالار بايرىمىغا تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن چاچلىرىنى پاخپايىتىشتى. * ئۇلار چاچلىرىنى پاخپايتىشىپ ھارغىن قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

پاخپايتىلماق «پاخپايتماق» پېئىلىنىك مەجھۇل دەرىجىسى: ئايىجامال پاخپايتىلغان چاچلىرىنى ئەينەكتە كۆردى.

پاخپايماق پ ① تەرتىپسىز ئۆسۈپ كەتمەك، چۈۋۈلۈپ رەتسىز ھالغا كەلمەك (چاچ، ساقال، يۇڭ ھەققىدە): ئۇ بادام دوپپىسىنى پاخپىيىپ تۇرغان چاچلىرىنى باسۇرۇپ كىيىۋالدى. * ئۇنىك چاچلىرى چوغۇندەكىنىك چاڭگىسىدەك پاخپىيىپ، يۈز ـ كۆزلىرىنمۇ توسۇۋالىتۇ. ② كۆچمە. كۆزلىرىنى ئالايتىپ، گۆلىيىپ قارىشلىق بىلدۈرمەك، نارازى بولماق: تۇرسۇن بىر پاخپىيۈندى شۇجىنىك يېنى چىقتى.

پاخپىتا ئى ① پاختا مەھسۇلاتى چىقىدىغان ئۆسۈملۈك؛ كېۋەز: يولداش ئارسلان قوناق، قوغۇن ـ تاۋۇز، پاختا زىرائەتلىرىنى كۆپلەپ تېرىشنى تەشەببۇس قىلدى. * قوناقنىك پىلاندىكى سانىدىن ئاز تېرىلىپ، پاختا بىلەن قوغۇن ـ تاۋۇزنىك كۆپ تېرىلىشىنى يولداش مەجىت ھاشىم نېمىدەپ چۈشەندۈردۇ؟ ② كېۋەزنىك غوزىسىدىن چىقىدىغان ۋە ئىنچىكە تالالاردىن تەشكىل تاپقان ئاپئاق، يۇمشاق مەھسۇلات. ئۇ ئادەتتە چىگىتلىك ياكى چىگىتسىز بولىدۇ: پاختا تالاسى. ساپ پاختا. چىگىتلىك پاختا. * چەكسىز كەتكەن پاختىزارلىقتا ئايالار بەس ـ بەس بىلەن پاختا تەرمەكتە.

پاختا ئاتماق ① چىگىتتىن ئايرىلغان پاختىنى ئاتقۇچىلىق دۇكىنىدا زەينى مۇش (توقماق) بىلەن ئۇرۇش ئارقىلىق تىتىپ چىقارماق، يۇمشاتماق: قاسىم ئاكام كۇنىگە بىر تاغار پاختا ئاتىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، ھادىسىنى كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلماق؛ چوڭ سۆزلىمەك، لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق: ئۇ ئاغزىدا پاختا ئاتقان بىلەن قولىدىن كەلمەيدۇ. * ئۇلارنىك ئۆزلىرى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئاتلانمايدۇ، چۈنكى سايە ئاستىدا كۆزلىرىنى ئالايتىپ، تىللىرىنى تولغاپ ئولتۇرىدىغان ئادەملەر ساينىك تېشىدەك كۆپ، شۇڭا ئۇلار ھېيلە ئىشلىتىپ،

بىردەم پاختا ئاتسلا غەلىبە قىلىۋېرىدۇ.

پاختا تەرەك ئېچىلغان پاختىنى غوزىسىدىن ئايرىپ ئالماق: ــ ئاكا، ئۆيدە ئادەم يوق، ئاپام ــ ئاچاملار پاختا تەرگىلى چىقىپ كەتتى، ئۆيگە كىرسەك ئاچقۇچ مەندە، ــ دېدى ئىنىم.

پاختا توقۇما پاختا يىپىدىن توقۇلغان بۇيۇم، رەخت.

پاختا توقۇمىچىلىق پاختا يىپىدىن ھەر خىل رەختلەرنى توقۇش كەسپى، ھۈنىرى: «1 ــ ئىيۇل» پاختا توقۇمىچىلىق باش زاۋۇتىدا پايدىنى ھۆددىگە بېرىش ۋە كىچىك كوللېكتىپ بويىچە ئاشۇرۇپ ئىشلىگەن ئىشنىغا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان.

پاختا چىقارماق چېگىتلىك پاختىنى چىغرىق ياكى پاختا چىقىرىش ماشىنىسىدا چېگىتىدىن ئايرىماق.

پاختا دۇكىنى ① پاختا ئاتىدىغان، پاختىنى يۇمشىتىدىغان سايمان، جابدۇق. ② پاختا سېتىلىدىغان ماگىزىن: ئايشەم پاختا دۇكىنىدىن تور پاختا سېتىۋالدى.

پاختا نىسبىتى <دېھ> ساپ پاختا ئېغىرلىقى بىلەن چېگىتلىك پاختا ئېغىرلىقىنىڭ سېلىشتۇرما نىسبىتى، ئادەتتە پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ پاختا سورتىنىڭ يۇقىرى ــ تۆۋەنلىكىنى باھالاپ بېكىتىشنىڭ مۇھىم ئۆلچەملىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پاختا يۇلغۇن قوۋزىقى، ئۇرۇقى ۋە چېچىكى بوز رەڭدە، تۈۋىدىنلا شاخلايدىغان يۇلغۇن. بۇ ئادەتتە «بوز يۇلغۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ئەڭ قولايسىز، ئەڭ خەتەرلىك شارائىتتىمۇ، ساقلاش مۇمكىن بولمايدىغان ۋەزىيەت ئاستىدىمۇ، بارلىق ئامالالارنى قىلىپ، ئۆز پېتى ساقلىغاندەك: ئانىسى: ــ ھېلىماخۇن، بارغىن بالام، بارغىن! سوقۇشقا ئوغۇل بالىنىڭمۇ ئوغۇل بالىسى يارايدۇ. تەڭلىك ئۈچۈن بېرىڭلار بالىلىرىم، داداڭلارنىڭ روھى خۇش بولسۇن! خۇدايىم سىلەرنى پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ساقلار! كېلىنلىرىمىزنىڭ ئۈمىدى، چاقاللىقلارنىڭ كۈتكىنى شۇنداق ئىكەن، ــ دەپ سۆزلىدى. * بويىغا يەتكەن قىزنى ساقلىماق ــ پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك بىر ئىش.

پاختا يىپ پاختا تالالىرىدىن ئىشلەنگەن يىپ.

پاختەك ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر خىلى، تېنى كۈل رەڭ ياكى قوڭۇر، بوينىنىڭ ئارقىسىدا ئاق ياكى سۇس قوڭۇر رەڭلىك دېغى بولىدۇ؛ ئۇمشۇقى قىسقا، پۇتى سۇس قىزىل كېلىدۇ. پاختەك ھەمىشە توپلىشىپ ئېتىز ــ ئېرىق ياكى دالىلاردا زىرائەت دانلىرىنى تېرىپ يەيدۇ.

پاختەك تۇكى ① پاختەكنىڭ تۈكى. ② شۇنىڭغا ئوخشايدىغان سۇس كۈل رەڭ: پاختەك تۈكى رەخت. * ئۇنۇڭۇن كەچتە، كوچىدا سىزگە سالام قىلىپ ئۆتكەن پاختەك تۈكى شىلەپە كىيگەن كىشى كىم بولىدۇ؟

پاختىكى ئوڭدا ئۇچماق بەختى، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك: كۈنلەردىن كۈنلەر كېلىپ، بۇ سىرلار ئاشكارا بولۇپ قالىسا بالام، ئۇلارنىڭ پاختىكى ئوڭدا ئۇچىدۇ. ئۇرۇس يېرىدە مۇنداق ئىشلار كۆپ بولغان، بىز خاراب بولمىز، بۇ گۈللەنگەن ئائىلىمىز ۋەيران بولىدۇ.

پاختىچى ئى ① پاختا تازىلاش، پىششىقلاش ۋە پاختا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: ئۇنىڭ كەسپى پاختىچى. ② پاختا تېرىش، پاختا يېتىشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دېھقان؛ پاختكار.

پاختىچىلىق ئى. پاختا تېرىش، ئۆستۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: بىز تەدرىجىي ھالدا ئاپتونوم رايونىمىزنى پاختىچىلىق رايونى، قەنت ــ شېكەر ماتېرىياللىرى بازىسى، يەل ــ يېمىش، مېۋە ــ چېۋە

بازىسى ۋە مەملىكەت بويىچە ئەڭ ياخشى چارۋە-چىلىق بازىلىرىدىن بىرى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىمىز لازىم.

پاختىزار ئى. كېۋەز تېرىلىغان، كېۋەز مايسىلىرى بىلەن قاپلانغان يەر: پاختىزاردا خۇش خۇي ئەرەب دېھقىنى، يۇرەر ئىدى توپا يۆلەپ، سۇ قويۇپ. كۆكتاتلىقتا قارا كۆز ئەرەب بالىلىرى، قىزىلچىلار كولىشاتتى بىر بولۇپ.

پاختىزارلىق «پاختىزار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: غۇچچىدە ئېچىلغان پاختىزارلىق ۋە غايەت زور كەڭلىكتىكى يېشىل مەخمەلنى ئەسلىتىدىغان كۆزگۈ بۇغداي مايسىزارلىقى كىشىنىڭ كۆزىگە تاشلىنىپ تۇراتتى. * پاختىزارلىقتىن ئۈچۈپ كەلگەن قاناتلىرى رەڭمۇرەڭ كېپىنەكنىڭ مېھرى ئۇنىڭ دىققىتىنى دەرھال ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پاختىسمان سۈپ. پاختىغا ئوخشاش يۇمشاق، يەڭگىل، ئاق ھالەتتىكى: پاختىسمان بۇلۇت، پاختىسمان نەرسە.

پاختىكار ئى. پاختا تېرىش، ئۆستۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى دېھقان؛ پاختىچى: كىرىيە ناھىيىلىك پاختا-كەندىر شىركىتى بۇ يىلقى پاختا سېتىۋېلىشتا تىجارەت ۋاقتىنى ئۇزارتىپ پاختىكارلار ئۈچۈن قولايلىق يارىتىپ بەردى. * ئارزۇيۇم بىر بېرىپ كۆرسەم ئىكەن ئەي پاختىكار، ئۆستۈرۈپسەن بىر كېۋەزنى ئۇچ يۈز ئوتتۇز غوزا بار.

پاختىكارلىق «پاختىكار» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: تۈرپان ئويمانلىقى ئۇزۇمچىلىك ۋە پاختىكارلىقى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر.

پاختىلاشتۇرماق «پاختىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دىققەتسىزلىكتىن، يېڭى ياقىقان نانىنى شامال ئۆتۈپ تۇرىدىغان يەردە قويۇپ قويماي پاختىلاشتۇرۇۋەتتى.

پاختىلاشتۇرۇلماق «پاختىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاختىلاشماق پ <بىئول> ئورگانىك ماددىلار كۆكىرىدەك زەھبۇرۇغىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن بۇزۇلۇپ، سۈپىتىنى ئۆزگەرتمەك.

پاختىلىق سۈپ ① پاختىسى بار، پاختا سېلىنغان، پاختا سېلىپ تىكىلگەن: پاختىلىق چاپان. پاختىلىق ئىشتان. * ئابدۇللا پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچىگە كىيىۋالغان سۇر خادانى چاپىنىنىڭ تۆش يانچۇقىغا قولىنى ئاپاردىيۇ، دەرھال تارتىۋالدى. * ئاپئاق يورۇتۇلغان يېزا يولىدىن قاتارلىشىپ قېلىن جۇۋا، پاختىلىق چاپانلارنى كىيىپ، بەللىرىنى چىڭ باغلىشىپ ئادەملەر كېلىشمەكتە ئىدى. بۇلار يېغىنغا كېلىشىۋاتقان پارتىيە ئەزالىرى ئىدى. ② ئى. پاختىزارلىق: مەن ئەتىگەن پاختىلىققا بېرىپ ئىشلىدىم

پاختىلىق كىيىم تاش بىلەن ئەستەر ئارىلىقىغا پاختا سېلىپ تىكىلىدىغان ھەر خىل كىيىم-كېچەك ۋە شۇ خىل كىيىم-كېچەكلەر-نىڭ ئومۇمىي نامى: پاختىلىق كىيىم تىكتۇرمەك. *پاختىلىق كىيىم ئۇچۇن تەييارلانغان رەخت.

پاختۇەن سۈپ. پاختىدىن ئوق ياساپ سېلىنغان: ئوق سالمايى، دورا سېلىپلا ئاتىدىغان: پاختۇەن ملتىق. پاختۇەن پو.

پاختۇەن قىلماق ماستىقىنى ئوق ئورنىغا پاختا سېلىپ ئېتىشقا تەييارلىماق.

پاخشه سۈپ [پ] ① كاردىن چىققان، چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنۇق: پاخشه تۇخۇم. پاخشه كېسەك. ② كۆچمە. ئەرگە تەگكەن، ئەر يۇزىنى كۆرگەن؛ پېچەتى بۇزۇلغان: بىرگە تەگكەن ياخشى، ئىككىگە تەگكەن پاخشه، ئۇچىكە تەگكەن باخشى (ماقال). ئۇ، ئەردىن ئەرگە چىقىپ «پاخشه» دېگەن نامنى ئېلىشنى خالىمايتتى. ③ كۆچمە. مەغلۇپ بولغان، ۋەتۋەرىكى چىقىقان، يېڭىلگەن: كىشىلەر بېسىپ كىرگەندە نېمەتنىڭ يۈزى قانغا بويالغان بولۇپ، خۇددى سوقۇشۇپ پاخشه بولغان خۇراز-لارغا ئوخشاپ قالغانىدى. كىشىلەر ئۇنى يۆلىدى.

پاخشه بولماق ① كاردىن چىقماق، بۇزۇلۇپ كەتمەك: چېقىلماق، سۇنماق، بۇزۇلماق:

تۇخۇم پاخشه بولدى. * يېڭى قوپۇرۇلغان تام ئۆرۈلۈپ كېتىپ كېسەكلىرى پاخشه بولدى. ② كۆچمه. مەغلۇپ بولماق، ۋەتۇەرىكى چىقماق؛ يېڭىلمەك: هابىل چېلىشتا ئىككىنى يېڭىپ بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن يەنه ئوتتۇرىغا چىقتى. قارشى تەرەپتىكىلەر ئۇنىڭغا نېمه ئۇچۇندۇ بىرنېچى قېتىم هابىلدىن يېڭىلىپ قالغان يىگتنى ئەكەلدى. هابىل ئۇنى كۆرۈپ: — ياق، ئۇ پاخشه بولدى. ماڭا ئۇچنى ئەكىلىڭلار، — دېدى چاقچاق ئارىلاش راست گەپىنى ئېيتىپ.

پاخشه قىلماق ① كاردىن چىقارماق، كارغا كەلمەيدىغان قىلىپ قويماق؛ بۇزماق، سۇندۇرماق: ئۇ ئارقا - ئارقىدىن بەش تۇخۇمنى پاخشه قىلۋەتتى. ② كۆچمه. مەغلۇپ قىلماق؛ يىقىتماق؛ ۋەتۇەرىكىنى چىقارماق: سادىق ئارقىسىغا يۆلەكلىك قوش تاۋار كۆرپىنى تېگىگه باستۇرۇپ هەمراهلىرىغا قاراپ: — بۇدا هەممىڭنى پاخشه قىلمىسام، سادىق ئېتىمنى يۆتكۈۋېتىمەن، — دەپ توۋلىدى.

پاخشەك سۈپ. بېشىنى تاز يارىسى قاپلاپ كەتكەن، تاز: تازنى غوجام دەپتۇ، پاخشەكنى خېنىم دەپتۇ (ماقال). * ئۇ: — بۇ پاخشەكنىڭ كاللىسىغا تاش بىلەن سالايچۇ، — دېدى.

پاخشەك باش تىلها. بېشىدا يارىسى بار كىشىلەرنى ياكى كىچىكىلەرنى كەمسىتىپ هاقارەتلەشتە قوللىنىدىغان هاقارەت سۆزى: پاخشەك باش تاز.

پاخشەك تاز ← **پاخشەك باش**: بۇنى كۆرگەن بايىنىڭ ناھايىتىمۇ ئاچچىقى كېلىپ: — هەي، پاخشەك تاز، ئەتىگەنىدىن بېرى نېمه قىلدىڭ؟ قېنى كولىغان گۆرۈڭ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

پاخلان (توغرىسى: پاقلان) ← **پاقلان**.

پاخما سۈپ. تەرتىپسىز ئۆسكەن، پاخپىيىپ كەتكەن؛ پاخپايغان (چاچ، ساقال، تۈك، يۇڭ ھەققىدە): رەقىب بۇگۈن ئالاھىدە سۆزمەن، خۇش چاقچاق بولۇپ كەتكەن، ھەتتا ئۇ بۇگۈن ئالاھىدە ياسىنىۋالغاندى: قوڭۇر كاستۇم، قارا بۇرۇلكا كىيگەن، پاخما چاچلىرىنى مايلاپ، سىلىق تارىغان.

پاخما باش بېشىدىكى چېچى چۈۋۈلغان، پاخپايغان: هەي پاخما باش، ماڭ نېرى كەت، ئەسكى تاملىقىغا بار، كونا سامانلىقىغا بار، بۇ يەردە ساڭا ئارام يوق، يېڭى مەھەللىمىزنى كۆرۈپ تېرىكىپ تېلىقىپ قالمىسۇن بىكار!

پاخما چىگه دىئال. ئىلغانمىغان، بېسىلغان چىگه.

پاخماق (توغرىسى: پاخما) ← **پاخما**.

پاخمىل سۈپ [ر] ئېچىۋېلىشنى، ئىستېمال قىلىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز (هاراق ھەققىنده): بۇ بىر ئەتىگەنلىك پاخمىل بولدۇ.

پاخمىل قىلماق ناشتىلىق ئورنىدا يۇتۇۋەتمەك، ئىستېمال قىلماق، ئېچىۋالماق، ئېچمەك: ئاخشام شۇنداق پەيزى ئولتۇرۇش بولدىكى، ئۆلگۈدەك ئىچىۋېتىپتىمەن. بېشىمنىڭ ئاغرىپ تۇرغىنىنى قارىمامسەن، شۇڭا، سەھەردە بىر روملا پاخمىل قىلۋالاي دەۋاتىمەن.

پادا ئى [پ] چارۋا ماللارنىڭ بىرگه ھەيدەپ بېقىلىدىغان ياكى بىرگه ئوتلاپ يۈرىدىغان توپى: پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاقماندا ئايرىلدۇق (ماقال). ئۆتمۈشته پادا بېقىپ، يالىڭاياغ ئۆسكەن ئوغلىنىڭ كۈنلەر ئۆتۈپ هاكىم بولۇپ قېلىشى مومانىڭ خىيالىغا كەلگەنمۇ؟! ئۇ بۇ ئىشلارنى ئويلىغانچه خۇشاللىقى دولقۇنلاپ، توپتوغرا ئىككى كېچه ئۇخلىيالمىدى.

پادا باقماق بىر توپ چارۋىنى ھەيدەپ باقماق، ئوتلاتماق: مىرزا ئالته تارلىق راۋابنى چېلىش بىلەن داڭ چىقارغانىدى، ئۇ ئېغىز تاغلاردا پادا باقماچ «قىزىل گۈل» دېگەن ناخشىنى ئىجاد قىلىپ، توي - مەرىكىلەردە راۋاب چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، خېلىلا ئىناۋەتكه ئېرىشتى.

پادا - پادا پادىلارغا بۆلۈنگەن، توپ - توپ: ئۇ يەردە پادا - پادا قويلار، قوتان - قوتان ئۆيلار، ئىشقىلىپ هەممه نېمه بار ئىكەن، مەن ئۆزەمگه تۇشلۇق هەيدەپ كەلدىم. قالغانلىرى «بىزنىمۇ يورۇق ئالەمگه هەيدىگەچ كەت» دەپ مەرىشىپ،

ھۆركىرىشىپ قالدى...

پادرۇچكا ئى [ر] قولتۇقلاش.

پادرۇچكلاشماق «پادرۇچكلىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پادرۇچكلىماق پ. قولتۇقلىماق، قولتۇقلاشماق: ئۇلار پادرۇچكلاپ ماڭغىنىچە ئۇدۇللىدىكى زالغا كىرىپ كەتتى. * ئەكسىچە رۇقسىنى ئۆيىگە ئۆزىتىپ قويىماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن پادرۇچكلاپ ئېلىپ كەتتى.

پادىچى ئى. پادا باققۇچى: بۇگۈن بۇ يەرگە يېقىن ئارىدىكى بىر پادىچى كېلىپ بۇۋاي بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۈستىگە مولىلازىيدىن كىرىپ كەلدى.

پادىچى يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 14 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °33؛ غەربىي قىسمى تايغان يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە ۋېرونىكا چاچلىرى يۇلتۇز تۈركۈمى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ جەنۇبىي قىسمى سۇنبۇلە يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە يىلان يۇلتۇز تۈركۈمىگە يېتىپ بارىدۇ؛ شەرقىي قىسمى شىمالىي تاج يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە گېركۇلېس يۇلتۇز تۈركۈمىگە قەدەر سوزۇلغان بولىدۇ.

پادىچىلىق «پادىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى تاغدا پادىچىلىق بىلەن ئۆتكۈزدى.

پادىشاھ (پادىشاھى) ئى [ب] قەدىمكى بەزى دۆلەتلەردىكى ئەڭ ئالىي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچى شەخس، شاھ؛ ھازىرقى بەزى دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ ئەمەل نامى: بىغدات پادىشاھىنىڭ چوڭ (ماقال). * تىلىدىن كەلگەن قولىدىن كەلسە، ھەركىم پادىشاھ بولار (ماقال). * ئەنگلىيە پادىشاھى ئىلزاۋېت خانىم ئامېرىكىنى زىيارەت قىلدى.

پادىشاھى ئالەم «ئالەمنىڭ پادىشاھى» دېگەن مەنىدىكى ھۆرمەت ۋە تەكەللۇپ سۆزى: ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: ــ خوش پادىشاھى ئالەم، سىلىنىڭ بۇ خىزمەتلىرىگە بىز بېشىمىز بىلەن تەييارمىز، ــ دەپتۇ. ۞

پادىشاھلىق ① «پادىشاھ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ قەلەندەر ئون تۆت يىل پادىشاھلىق قىلدى. شەھەرنىڭ سېپىللىرى يېقىلدى، پۇقرالىرى ھەر تەرەپكە قېچىپ كەتتى. ② سۇپ. **پادىشاھلارغا خاس**: پادىشاھلىق ئۇنۋان. پادىشاھلىق تۇزۇم. * پادىشاھ: ــ قۇش كىمنىڭ بېشىغا قونسا شۇ ئادەم پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرسۇن. بۇ قىزىمنى شۇ ئادەمگە بېرىڭلار، ــ دېگەنىكەن. * ھاي خالايىق! ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، شەھىرىمىزنىڭ پادىشاھى ھۇرۇنلار ساريىي سالدۇرىدى. شەھەر خەلقى ئىچىدىكى ھەممە ھۇرۇنلار شۇ سارايدىكى پادىشاھلىق تاماق بىلەن بېقىلىدۇ. كىمدە كىم ئىش قىلماي، پادىشاھلىق تاماق بىلەن جان بېقىشنى خالىسا، ھەپتە ئىچىدە شۇ سارايدا ياتسۇن! ③ ئى. <تارىخ> پادىشاھ قول ئاستىدىكى دۆلەت: سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى ھاكىمىيەت بىلەن دىن بىرلەشتۈرۈلگەن فېئودالىلىق پادىشاھلىق. ④ ئى. پادىشاھلارىدەك بايىاشاتلىق: ھۇزۇر ــ ھالاۋەت: تەنىنىڭ ساقلىقى ــ پادىشاھلىق (ماقال). * ياشلىقنىڭ پادىشاھلىقىڭ، ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۇر. تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن، سېنىڭ قېشىڭغا كىم كېلۇر.

پادىشاھلىق تۇزۇم <تارىخ> پادىشاھ دۆلەتكە باشچىلىق قىلىدىغان بىر خىل ھاكىمىيەت شەكلى. مەسىلەن: قەدىمكى مىسىر، بابىل، پارس ۋە رىم ئىمپېرىيىسى (كېيىنكى مەزگىللىرى) قاتارلىق قۇللۇق تۇزۇمىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى پادىشاھلىق ياكى مۇستەبىت پادىشاھلىق تۇزۇمىنى قوللانغان. فېئودالىلىق تۇزۇم ئاستىدىكى ياۋروپادىمۇ ئىلگىرى ئاخىر بولۇپ دەسلەپكى فېئودال پادىشاھلىق تۇزۇم شەكىللىنىپ، ئوخشاش بولمىغان

دەربجدە پادىشاھلىق ۋە مۇستەبىت پادىشاھلىق تۈزۈمگە ۋەكىللىك قىلغان. كاپىتالىزم دەۋرىدىكى پادىشاھلىق تۈزۈم ئادەتتە پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق تۈزۈمدە ئىپادىلىنىدۇ.

پار I سۈپ [ر] ① بىر يۈرۈش، بىرقۇر (كىيىم-كېچەك ھەققىدە): بىر پار كىيىم. بۇ ھويلىدىكى قىزلارنىڭ ھەممىسى بىر پاردىن كىيىم كىيىپتۇ. * دىلدار بۇگۈن بىر پار ھېيتلىق كىيىم سېتىۋالدى. ② جۈپ: بىر پار پايپاق. بىر پار ئاياغ. بىر پار ياغلىق. * پار ئات قوشۇلغان خادىمك تەييار بولغانىدى، ئۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئاچتى. ③ بىر-بىرىگە ماس، تەڭ: — قانداق خانىملار، بىزنىڭ سەنۇبەر ھەر بىرلىرىگە پار كېلەمدۇكەن؟ — پار كەلمەمدىغان، رۇستەم! خۇددى گۈل ئىكەن، ھەقىقەتەن كۆزىڭىز بار جۇمۇ سىزنىڭ!

پار بولماق بىر-بىرىگە ماس، جۈپ ھالەتتە بولماق: بۇ چىنىلەر بىر-بىرىگە پار بولدى. * قىز-يىگىتلەر پار بولۇشۇپ كىنو كۆرگىلى كېتىشتى.

پار كەلمەك بىر-بىرىگە ماس، تەڭ، جۈپ كەلمەك: ماسلاشماق، لايىقلاشماق: بۇ كۆڭلەكلەر بىر-بىرىگە پار كەلدى. * بۇ ئىككى ئات بىر-بىرىگە پار كېلىپتۇ.

پار II ئى [ر] ① سۇنۇك گاز ھالىتى؛ ھور: پار قازىنى. پار تۈرۈبىسى. پارغا ئايلانماق. ② <بىن> پار قازىنىدا قىزدۇرۇپ ئۆي-ئىمارەتلەرنى ئىسسىتىش ئۈچۈن تۈرۈبا ئارقىلىق كەلتۈرۈلگەن ھور ياكى ئىسسىق سۇ. ③ <بىن> ئۆي ئىچىگە ئورنىتىلغان رادىئاتور ۋە پار تۈرۈبىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى: ئۆيگە پار ئورناتماق.

پار بازغىنى <سانا> سۇ پارىنىڭ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل چوڭ تىنىتكى بازغان. بازغان بېشى بىلەن سىلىندىرنىڭ پورشىن دەستىسى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان بولىدۇ. ئۇ پار كۈچى ئارقىلىق يۇقىرى-تۆۋەن ھەرىكەتلىنىپ، قىزىتىلغان پولات ياكى ھەر خىل پولات ماتېرىيالىلىرىنى يېسىسلايدۇ.

پارغا ئايلىنىش <خىم> سۇيۇقلۇق يۇزىنىڭ ئاستا-ئاستا گازغا ئايلىنىشى.

پار قازىنى <سانا> سۇنى قايىنىتىپ پار چىقىرىدىغان ئۈسكۈنە. ئۇ ئادەتتە ئوتخانا، سۇخانا قاتارلىق قۇرۇلمىلاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ پولاتتىن ياسىلىدۇ. پار قازىنىدا ھاسىل بولغان سۇ پارىدىن پايدىلىنىپ ئۆيلەرنى ئىسسىتىشقا ياكى ماشىنىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈشكە بولىدۇ. بەزى پار قازانلىرى خام سۇنى قاينىتىش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلىدۇ.

پار ئۆلچىگۈچ <مېتېئور> سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ئۇ مېتالىدىن مەلۇم دىئامېتر ۋە چوڭقۇرلۇق بويىچە ئىشلەنگەن چېلەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەر كۈنى مەلۇم مىقداردا سۇزۇك سۇ قۇيۇلۇپ 24 سائەت ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن پارغا ئايلىنىش تۈپەيلىدىن كېمەيگەن سۇ مىقدارى ئۆلچەپ تېپىلىدۇ.

پار III تەق. قۇياش، چىراغ قاتارلىقلارنىڭ نۇر چېچىش ھالىتى؛ ۋال: رازىيىنىڭ ھاشىرنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشى بىر چاكىنا ئىش. سەۋەبى، رازىيە ئۇنىڭ چىرايىغا كۆيگەن، قەلبىنى تېخى بىلمەيدۇ. بۇ خىل مۇھەببەت يوپۇرماق ئۈستىدىكى بىر تامچە شەبنەم، كۈن پارلا قىلسا يوق.

پارا ئى [پ] مەلۇم بىر مۇددىئا ياكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن شۇ ئىش بىلەن ئالاقىدار ئورۇن ياكى شەخسكە قانۇندىن تاشقىرى بېرىلگەن پۇل ياكى ماددىي نەرسە؛ ئارىلىق: پارا بەرمەك. پارا ئالماق. پارا يېمەك. * قازى دەۋادا ھە دەپ پالتۇايغا يان بېسىپتۇ. سورۇندا ناسۋاي قازىنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن پالتۇايىنىڭ ئۇنىڭغا بىرەر پارا

به‌رگه‌نلىكنى بايقاپتۇ — ده، ئاخشىمى ئۇمۇ قازىنىڭ ئۆيىگه ببرىپ، ئۇنىڭغا بىر موزاي پارا ببرىپتۇ.

پارا ئالماق ← **پارا يېمەك.**

پارا بەرمەك بىراۋنىڭ مەلۇم مۇددىئاسىنى ياكى مەسىلىرىنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، شۇنىڭغا ئالاقىدار بولغان ئورۇن ياكى شەخسكە قانۇنىدىن تاشقىرى ياكى ماددىي نەرسە — ئاربلىق بەرمەك: ... يېزا بايلىرى، بەگ، ئۆلىمالار تەلەمەتنىڭ ھاشىرىغا ئادەم ئەۋەتىش ۋاقتى يېقىنلاشقانسېرى، خەلق بىلمەيدىغان يوللار بىلەن ئۇلۇغلارغا پارا ببرىپ، بۇ يېزىغا كەلگەن تۆرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، ئۆز بالىلىرىنى ئايرىپ قېلىشقا جەددىي كىرىشتى.

پارا يېمەك بىراۋنىڭ مەلۇم بىر مۇددىئاسىنى ھەل قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن قانۇنىدىن سىرت پۇل ياكى ماددىي نەرسىلەنى ئالماق، ئاربلىق ئالماق: ئۆمۈر بويى پارا يەپ، پارىغا ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ گۇندىپايلار باشلىقى پۇلنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن تاشۋايىنى يالغۇز ئۆيدىن كوللېكتىپ ياتىدىغان كامېرغا يۆتكىدى.

* خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ پارا يېيىش، خەلقنىڭ دەردى بىلەن كارى بولماسلىق كومۇنىستىك پارتىيىنىڭ كادىرى ئۈچۈن ئېيتقاندا، كەچۈرگۈسىز جىنايەت! نومۇس! خەلق ئۇلارنى كەچۈرمەيدۇ! پارتىيە ئۇلارنى كەچۈرمەيدۇ!

پارابولا ئى [ر<گرېك] <مات> تەكشىلىكتىكى بىر ھەرىكەتچان Pنۇقتىنىڭ قوزغالماس نۇقتا O بىلەن قوزغالماس تۈز سىزىق AB غىچە بولغان تەڭ ئاربلىقلىرى (PQ=PO) نى ئۆزگەرتمەي سىلجىشىدىن ھاسىل بولغان تراېيكتورىيە. بۇنىڭدىكى قوزغالماس نۇقتا O پارابولانىڭ فوكۇسى دېيىلىدۇ. بىر جىسىمنىڭ يۇقىرىغا يانتۇ ئېتىلغاندا بېسىپ ئۆتكەن يولى پارابولادىن ئىبارەت بولىدۇ.

پارات (پاراتى) ئى [ر<فران] ① قوشۇنلار ۋە پائالىيەت دۇيلىرىنىڭ ھەرىكەت تەييارلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك كۆرۈك: 1957-يىلى 1-ئاۋغۇست ئارمىيە بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ھەربىي پاراتتا قىسمىمىز ئاتلىق لېيىنىڭ ھەربىي تەلىم — تەربىيىسى بويىچە ماھارەت كۆرسەتتى. ② بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن تەنھەرىكەتچىلەر ۋە تاللانغان ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ بەلگىلىك ھەرىكەت ۋە كېينىش بىلەن مەيداندىن تەنتەنە قىلىپ ئۆتۈش ھەرىكىتى: 1985 - يىلى 10 - ئاينىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۇرۇمچىدە مىڭلىغان ئوقۇغۇچى ۋە تەنھەرىكەتچىلەر پاراتتىن ئۆتتى.

پارات قوبۇل قىلماق سەھنىدە تۇرۇپ ياكى مەخسۇس ئۇستى ئوچۇق ماشىنا بىلەن پاراتنى كۆزدىن كەچۈرمەك: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى خەلق مەيدانىنىڭ مۇنبىرىدە تۇرۇپ پارات قوبۇل قىلدى.

پاراتسف ئى [ر <گرېك] <تىب> ئۇچەي يولىدىكى تېز خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل، پاراتىف تاياقچە باكتېرىيىسى تەرىپىدىن قوزغىلىدۇ، تولاراق بالىلاردا بولىدۇ؛ كېسەللىك دەرىجىسى ئۇچەي كېسىكىگە قارىغاندا يېنىسكرەك؛ كېسەل جەريانى قىسقىراق بولىدۇ.

پاراچ ئى. ئالتۇن كېنىدىكى شېغىلنى بوشىتىدىغان ياغاچ ساپلىق، ئېگىلگەن بارماقىغا ئوخشاش تۆمۈر چىشى بار قول سايمىنى.

پاراخوت ئى [ر] پار دۆنگاتېلى ئورنىتىلغان، سۇدا يۈرىدىغان قاتناش قورالى؛ كېمە: — بىز پاراخوت بىلەن تىنچ ئوكيانىنى كېسىپ ئۆتىمىز، بۇنىڭغا ئون نەچچە كۈن كېتىدۇ، — دېدى قەيسەر ئويلانغان ھالدا.

پاراخوتچى ئى. پاراخوت ھەيدەيدىغان، پاراخوت باشقۇرىدىغان ئادەم ۋە پاراخوت

بىلەن يۈك توشۇغۇچى كىشى: دادام ئون يىل پاراخوتچى بولغانىكەن. * مەن بۇ قېتىم پاراخوت بىلەن يول يۈرگىنىمىدە، پاراخوت ئىچى تىنچىق بولغاچ، ھاۋالىنىش ئۇچۇن، پاراخوتنىڭ تۆمۇر رېشاتكىسىغا يۆلىنىپ، يىراقىقا نەزەر تاشلاۋاتاتتىم، ئۇزاق ئۆتمەي، بىر پاراخوتچى ئايالىنىڭ «تاماق ۋاقتى بولدى، تاماق يەڭ» دەپ چاقىرغىنى ئاڭلاندى.

پاراخوتچىلىق ئى. پاراخوت قاتنىشى ۋە ئۇنىڭدا يۈك توشۇش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دۆلىتىمىزنىڭ ئوكيان پاراخوتچىلىقىدا تېز ئىلگىرىلەشلەر بولدى.

پارازىت [ر <گرېك] ① <بىئول> باشقا بىر خىل جانلىق تېنىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا ياشاپ، شۇ خىلدىكى جانلىق تېنىدىن ئوزۇقلۇقىقا ئېرىشىش ئارقىلىق ئۆز ھاياتىنى كاپالەتلەندۈرگۈچى قۇرت ياكى ئۆسۈملۈك. ② سۆپ. كۆچمە. باشقىلارنىڭ مېھنىتى ھېسابىغا ياشىغۇچى، تەييارتاپ: مەن بۇ كىتابنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن پارازىت بايلارنىڭ كەمبەغەللەرنىڭ قېنىنى شوراپ باي بولغانلىقىنى چۈشەندىم. * بىر چاغلاردا باشلىقلار بۇرژۇئازىيە تۈمەنلىگەن ئىشچىلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۈن كەچۈرىدىغان پارازىتلار، — دەۋاتاتتى.

پارازىت قۇرتلار <بىئول> ھايۋانات ياكى ئۆسۈملۈك تېنىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا پارازىت بولۇپ ياشايدىغان قۇرتلار. مەسىلەن: بۇرگە، پىت، مەددە قۇرت، فاسسىئولا ۋە بۇغداي قىل قۇرتى قاتارلىقلار. پارازىت قۇرتلار ئىگىسىنىڭ تېنىدىن ئوزۇق ئالىدۇ. بەزىلىرى ئىگىسىگە كېسەل يۇقتۇرىدۇ.

پارازىت قىسقۇچ پاقا <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، باش، كۆكرەك قىسمى قاتتىق بولۇپ، يېرىم تۈكلىرى بولىدۇ؛ قورسىقى يۇمشاق كېلىدۇ؛ ئۇزۇنراق كەلگەن سەزگۈ مۇچىگۈزچىسى بولىدۇ؛ قىسقۇچ پۇتى ئامبۇرغا ئوخشايدۇ، ئوڭ — سول تەرىپىدىكى قىسقۇچ پۇتىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئۇ بۇرمىسىمان قۇلۇلە قېپىغا ئورۇنلاشقان ھالدا ياشايدۇ، قاپنىڭ سىرتىدا ئاكتىنىيارىيە بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئورتاق ھالدا ھايات كەچۈرىدۇ.

پارازىت كېسەللىكلىرى <تىب> پارازىت قۇرتلار پەيدا قىلغان كېسەللىكلەر.

پارازىت ھەرە <بىئول> ھاشارات، تېنى سەل كىچىك، خىلىرى ئىنتايىن كۆپ، تۇخۇم سېلىش كانىلى ئۇزۇن بولىدۇ. ئۇ كۆپىنچە كاپوستا كېپىنكى، يېپىشقاق قۇرت، يېشىل قۇرت، كېۋەز پىتى قاتارلىق زىيانلىق قۇرتلارنىڭ لېچىنكىسىغا ياكى قۇچقى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ. پارازىت ھەرىنىڭ لېچىنكىسى يېزا ئىگىلىكىگە زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقىتالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە، ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق.

پارازىت ئىگىسى <بىئول> پارازىت جانلىقلار ھايات كەچۈرۈشتە تايىنىدىغان جانلىقلار. مەسىلەن: ئادەم — مەددىنىڭ پارازىت ئىگىسى. بۇ يەنە «پارازىت خوجايىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پارازىت يىلتىز <بوت> بىر قىسىم پارازىت ياشىغۇچى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى. ئۇ تۇپراقتىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرمەستىن تۇزۇلۈشىنى ئالاھىدىلەشتۈرۈپ، پارازىت ئىگىسىگە بۆسۈپ كىرىپ، پارازىت ئىگىسىدىن ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. بۇ خىل يىلتىز «پارازىت يىلتىز» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: شۇمبۇيىنىڭ يىلتىزى.

پارازىتلىق «پارازىت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزىلەر ھازىرمۇ ئىنسانىيەتكە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش ئۈچۈن ياقتا تۇرسۇن، بەلكى دېھقانلار جاپا تارتىپ ئاران تېرىغان زىرائەتلەرنى، باغلاردىكى مېۋە-چېۋىلەرنى يەپ، پارازىتلىق بىلەن جان باقماقتا.

پاراس تەق. پوجاگىزا ئاتقاندا، قۇرسىغان چۆنقلارنى سۇندۇرغاندا، ئوچاقتا سېلىنغان ئوتۇن تۇتىشىپ كۆيىگەندە ۋە شۇ خىل ھاللاردا چىقىقان ئاۋاز: يىراقتىن «پاراس» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

پاراسەت ئى [ئە] ئادەمىلەردە بولىدىغان تېز ۋە توغرا چۈشىنىش، توغرا پەرق ئېتىش قابىلىيىتى؛ ئىدراك، ئەقىل، دىت: پاراسەت ئىگىسى. * ئەسەرلىرىمنى پۈتۈنلەي پاراسىتىمگە مەنسۇپ دەپ قارىمايمەن، ئەسەرلىرىم ئۆزەمدىن تاشقىرى ماڭا خام ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بەرگەن تۈمەنلىگەن ئۆقەلىكلەر ۋە كىشىلەرگىمۇ مەنسۇپ... مېنىڭ قىلغىنىم پەقەت باشقىلار ماڭا تېرىپ بەرگەن زىرائەتنى يىغۇبلىشلا، خالاس. * ئاسىم دوستلارچە يېقىنلىق ۋە سالماقلىق بىلەن: — شۇنداق، لېكىن، باشقا كەلگەننى كۆرمىز ئەمەس، بەلكى پاراسەت بىلەن كۆرەش قىلىپ، ئازادلىق كۈنلىرىنى كۈتۈۋالمىز، — دېدى.

پاراسەتسىز سۈپ. پاراستى بولمىغان، پاراستى يوق: پاراسەتسىز ئادەم. * پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: — قانداق، پاراسەتسىز ئادەمسىز؟ — دەپتۇ غەزەپ بىلەن، — بىلىمدىكى ئالتۇن كەمەرنىڭ ئۆزىلا ئەللىك تىللاغا توختايدۇ. * غۇپۇراخۇن دۇيجاڭنىڭ كەيپىياتىدىكى روھسىزلىقنىڭ سەۋەبىنى ئەمدىلا ئېنىق چۈشەندى، دېمەك، ئەتىدىن كەچكىچە تەرلەپ — پىشىپ ئىشلەش بىلەن كۈنى ئۆتىدىغان بۇ پاراسەتسىز دۇيجاڭ ئۆز قولىدا شۇنچىلىك چوڭ ھوقۇقنىڭ بارلىقىغا قارىماستىن ئوسمانىنى يەنىلا بۇ ئىشتىن توختىتالماپتۇ — دە...

پاراتسىزلىك «پاراسەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كىشى پەم — پاراسەت بىلەنلا ئىش قىلسا ھالاك بولمايدۇ. پاراسەتسىزلىك تولا چاغلاردا كىشىلەرنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ.

پاراسەتلىك سۈپ. پەم — پاراستى بار، پەم — پاراسەتكە ئىگە، دىتلىق، ئەقىللىق: پاراسەتلىك كىشى. * شاھنىڭ ئادالەت ئىسمىلىك 20 ياشلارغا كىرگەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇ ناھايىتى پاراسەتلىك، ئىسمى جىسمىغا لايىق ئادالەتپەرۋەر بىر قىز ئىدى. ئۇ مەنتىقە، پەلسەپە ۋە قانۇنشۇناسلىق بىلىملەرنى پۈختا ئۆگىنىپ چىققانىكەن.

پاراس - پاراس «پاراس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوچاقتا تاشلانغان قارىغاي ئوتۇنى پاراس — پاراس قىلىپ كۆيۈۋاتاتتى...

پاراس - پۇرۇس ← «پاراس — پاراس»: تۆيۈقسىزلا پاراس — پۇرۇس ئۇچ قېتىم پوجاگىزا ئېتىلدى؛ تەختىراۋان يەرگە قويۇلدى.

پاراسسىزدە رەۋ «پاراس» قىلغان ھالدا، «پاراس» قىلىپ: دەرەخ بىردىنلا يوغىناپ يىلاننى قەستەن ئۈزۈپ تاشلىدىمۇ، ئىش قىلىپ، يىلان خۇددى سېسىپ قالغان ئارغامچىدەكلا پاراسسىدە ئۈزۈلۈپ، پارچە — پارچە بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

پاراسلىماق پ «پاراس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: پاراسلاپ لاۋۇلداپ ھەممە يەرگە يامىراۋاتقان ئوت ۋە ۋەھىمىلىك گۈرۈلدەپ ئەتراپنى سۇتتەك يورۇتۇۋەتتى. * ئوت پاراسلاپ كۆيۈپ، قازان پۈرۈقلاپ قاينىماقتا ئىدى، مومانىڭ ئويىچە ھەممىدىن يامنى ئەتە توختى ئاكامنىڭ چاي قىلىپ نىيازنى مۇبارەكلىمەكچى بولغانلىقى ئىدى. * پارتكومنىڭ بىناسى ئالدىدا دۇمباقلار يالغراپ، پوجاگىزىلا پاراسلاپ خۇددى بايرامدەك قاينىاپ كەتتى.

پاراسمپاتىك سۈپ [ر<گرېك] ← **پاراسمپاتىك نېرۋا.**

پاراسمپاتىك نېرۋا <تب> نېرۋا سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. يۇقىرى قىسمى ئوتتۇرا مېڭە بىلەن ئۇزۇنچاق مېڭىدىن، تۆۋەنكى قىسمى يۇلۇنىنىڭ ئەڭ تۆۋەنكى قىسمىدىن باشلىنىپ، بەدەندىكى ھەرقايسى ئورگانلارغا تارقىلىدۇ. ئۇنىڭ رولى سىمپاتىك نېرۋىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، يۈرەك قىسقىرىشىنى تورمۇزلايدۇ، ياكى ئاستىلىتىدۇ، كۆز قارىچۇقىنى تارايتىدۇ، ئۇچەي ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ.

پاراشوك ئى [ر] ① تالقان هالتىدىكى قاتتىق ماددا: چىش پاراشوكى. سوپۇن پاراشوكى. ② تالقان قىلىنغان دورا: دوختۇر ماڭا زۇكام-نىڭ تابلىت، پاراشوكلىرىنى يېزىپ بەردى.

پاراشوك دورا سوقۇلۇپ پاراشوك هالىتىگە كەلتۈرۈلگەن دورا.

پاراشوكسمان سۈپ. پاراشوكقا ئوخشاش-قىنغان، پاراشوك هالىتىدىكى: پاراشوكسمان دورا.

پاراشۇت ئى [ر<فران] <هەرب> هاۋانىڭ قارشىلىق كۈچىدىن پايدىلىنىپ، ئادەم ياكى نەرسىلەرنى هاۋا بوشلۇقىدىن يەرگە ئاستا قوندۇرۇش ياكى سەكرەش ئۈچۈن ئىشلىتى-لىدىغان كۈنلۈكسمان ئەسۋاب.

پاراشۇت بىلەن سەكرىمەك <هەرب> پارا-شۇتنىڭ ياردىمىدىن پايدىلىنىپ، هاۋا بوشلۇقىدىكى ئايروپىلان ياكى پاراشۇت مۇنارىدىن سەكرىمەك، يەرگە قونماق: ئۇچقۇچىلار دۇيى ئۆز ماهارەتلىرىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئايروپىلاندىن پاراشۇت بىلەن سەكرەشنى مەشق قىلىۋاتىدۇ.

پاراشۇت مۇنارى <تەن> پاراشۇت بىلەن سەكرەش مەشىقى ئۈچۈن سېلىنغان مۇنار-سىمان قۇرۇلۇش. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 50 مېتر كېلىدۇ.

پاراشۇتچى ئى. پاراشۇت بىلەن ئايرو-پىلان قاتارلىقلاردىن يەرگە سەكرىگۈچى، يەرگە چۈشكۈچى كىشى: ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر-نىڭ پاراشۇتچىلىرى قىزىللارنى شىمالدىن، دېڭىز فلوتى بولسا بالتىق دېڭىزىدىن سقىشقا باشلايدۇ.

پاراشۇتچى قىسىم <هەرب> پاراشۇت ئارقىلىق هاۋادىن يەرگە چۈشىدىغان هەربىي قىسىم.

پاراشۇتلۇق ① رەۋ پاراشۇتنى ۋاسىتە قىلىپ، پاراشۇت بىلەن: پاراشۇتلۇق سەكرەش تەنھەرىكىتى. ② سۈپ. پاراشۇت كىيگەن: ئۇلار كېتىۋاتقان تاغ جىلغىسىدا پاراشۇتلۇق ئىككى ئەسكەر هوشسىز ياتاتتى.

پاراشۇتلۇق سەكرەش تەنھەرىكىتى <تەن> دۆلەت مۇداپىئە تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇ پاراشۇت بىلەن مۇنارىدىن سەكرەش، ھىدروگېن شارىدىن سەكرەش، ئايروپىلاندىن پاراشۇت بىلەن سەكرەش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پاراشۇتلۇق سەكرەش مۇسابىقىسى ئادەتتە كۈندۈز ۋە كېچىدە، شەخس ۋە كوللېكتىپ بويىچە بوشلۇقتىن سەكرەش، ئالاھىدە ماهارەت كۆرسىتىپ سەكرەش، بەلگىلەنگەن نۇقتىغا سەكرەش، ئۇنۇمبرسال هەربىكەتلىك سەكرەش، فىگۇرا چىقىرىپ سەكرەش، ئويۇن كۆرسىتىپ سەكرەش، ئورمانلىققا سەكرەش ۋە سۇغا سەكرەش قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

پاراغەت ئى [ئە] ① كىشى ئارام ئالىدىغان ئەھۋال، شارائىت، تىنچلىق؛ راهەت: پاراغەتكە چىرىلمەك. پاراغەتتە ياشاش. پەمسز-لىك پاراستى يوق، غەمسىزلىك پاراغىتى يوق (ماقال). * مەندە هېچبىر پاراغەت يوق، ئۆتكەن كۈندە هالاۋەت يوق. مۇندىن ئارتۇق پالاكەت يوق، ئۆلەر بولدۇم يار دەردىدىن. ② ئاياللار-نىڭ ئىسمى.

پاراغەتسىز سۈپ. راهەت-پاراغىتى يوق: پاراغەتسىز كۈنلەر. پاراغەتسىز تۇرمۇش. پاراغەتسىز هايات.

پاراغەتلىك سۈپ. راهەت-پاراغەتكە ئىگە، راهەت-پاراغىتى بار: پاراغەتلىك تۇرمۇش. * بىز كۆتكەن پاراغەتلىك كۈنلەر چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ. * ئۇ ئىلگىرىكى ئىززەت-هۆرمەتلىك، بەخت-سائادەتلىك چاغلىرىنى، پاراغەتلىك كۈن-لىرىنى ئەسلەپ قاتتىق «ئاھ» ئۇرۇپ يىغلاپ تاشلاپتۇ.

پارافمن ئى [ر<لات] <خىم> نېفتتىن

چەككىلەش ئارقىلىق ئايرىۋېلىنىدىغان ئاق ياكى سارغۇچ رەڭلىك مومسىمان ماددا، ياغ كىسلاتاسى، ئالىي سورتلۇق ئىسپىرت، شام، ئىزولىياتور ۋە دورا قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پاراق I ئى. تېرىلغان يەرگە قاراپ، ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇلىدىغان دېھقانچىلىق بېجى ياكى شۇ باج ھەققى ئورنىدا بېرىلىدىغان سېلىق ئاشلىق: غەللە ـ پاراق. پاراق تاپشۇرماق. * دېھقانلار بۇ يىل پاراقنى مۇددەتتىن بۇرۇن تاپشۇرۇپ بولدى. * گۈڭشې، دۇيلەرنىڭ يېڭىدىن ئاچقان تېرىلغۇ يېرىدىن ھوسۇل ئالغان يىلىدىن باشلاپ بەش يىلغىچە پاراق ئېلىنمايدۇ. * ئۆتمۈشتىكى پاراقنى، كەمبەغەللەر بېرەتتى. كەمبەغەلنى بوزەكلەپ، دورغا، يايى ئۇراتتى.

پاراق II تەق. كىشىلەرنىڭ قاتتىق كۈلۈشى ۋە سۈنىڭ قايىنىشىدىن چىققان ئاۋاز: ئىشكىنىڭ يېنىغا كېلىشىم بىلەن ئۆينىڭ ئىچىدىن پاراق قىلىپ كۈلگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. * توكنىڭ توختىشى بىلەن پاراقلاپ قايناۋاتقان قازانمۇ توختاپ قالدى.

پاراق ـ پاراق «پاراق II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: تۆمۈر ئاتنىڭ سۆزى داستىخان ئەتراپىدىكىلەرنى پاراق ـ پاراق كۈلدۈرۈۋەتتى، ھەممەيلەن باش لىڭشىتىپ ماقۇل تېپىشتى.

پاراق ـ پۇرۇق ← پاراق ـ پاراق: قازاندىكى سۇ پاراق ـ پۇرۇق قىلىپ قاينىۋاتىدۇ. * ئۇنىڭ گېپىگە كۆپچىلىك پاراق ـ پۇرۇق كۈلۈشۈپ كەتتى.

پاراقچى ئى. پاراق ئاشلىقىنى تاپشۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن كىشى، پاراق ئاشلىقىنى تاپشۇرۇۋالغۇچى: ئۇنىڭ دادىسى بۇرۇن ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدە پاراقچى بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

پاراققىدە رەۋ. «پاراق» قىلىغان ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پاراق» قىلىپ: باللار قوشاقنى ئاڭلاپ پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. * لۇتپۇللانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانلارنىڭ ھەممىسى پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى، لېكىن تەكتىدىن نېمە ئويۇن چىقىدىغانلىقىنى ئۇلار تېخىچىلا چۈشەنمەيتتى.

پاراقلاتماق «پاراقلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاراقلاشماق «پاراقلاماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: پاراقلىشىپ، كۈلۈشۈپ يىغىن ئەھلى جانلاندى. «جىم!» دەپ ئۇنلۈك ۋارقىراپ، باسماق بولدى چۈقانىنى.

پاراقلماق پ «پاراق» قىلغان تاۋۇش چىقارماق: قازاندىكى سۇ پاراقلاپ قايىنىدى. * ئۆپكىسىنى باسالمىغان زاكىر پاڭلا قىلىپ بىر پاي ئېتىپ تاشلىدى، شۇنىڭ بىلەن تەرەپ ـ تەرەپتىن پاراقلاپ ئوق ئېتىلدى. كىشىلەر قورساقلىرىنى تۇتۇپ بىرھازا پاراقلاپ كۈلۈشتى.

پاراكەندە [پ] ① رەۋ. تەرەپ ـ تەرەپكە تارالغان، چۈۋۈلغان، تىرىپسىرەن، پاتىپاراق: كېچىلىرى ئاي چىقىپ مۇز ئۈستىگە ئۆز نۇرىنى چاچقاندا، پارتىزانلارنىڭ زەربىدار ئەترەتلىرى نۆۋەت بىلەن ھەربىكەتكە چىقىپ، يېزىلارغا بېرىپ دۈشمەنلەرنى پاراكەندە قىلاتتى. * ھاتەمنى يىراقتىن كۆرگەن دۈشمەن قورققىنىدىن ئارقىسىغا قارىماي قاچاتتى. باشقا گېزەندە قۇشلارمۇ پاراكەندە بولۇپ جېنىنى يىراققا ئېلىشقا تىرىشاتتى. ② سۈپ. پەرىشان، دېلىغۇل، دەككە ـ دۈككە خاتىرجەمسىز: نورۇز نۇردۇنىڭ ئۆيىدىن تېخىمۇ مىسكىن قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆيگە كىرىپ كەلگەندىمۇ پاراكەندە كۆڭلى تېخى بېسىلمىغانىدى.

پاراكەندە بولماق ① تەرەپ ـ تەرەپكە تارالماق، تىرىپسىرەن بولماق، پاتىپاراقلاشماق: پارتىزانلارنىڭ ھەيۋىسى بىلەن دۈشمەنلەر پاراكەندە بولۇشتى. ② پەرىشان بولماق، دەككە ـ دۈككىدە قالماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك: بۇگۈن ئۇنىڭ كۆڭلى تولىمۇ پاراكەندە بولۇۋاتىدۇ. * ـ بۇ يولدا پىكاپ قانداقمۇ ماڭالىسۇن! پىكاپ جالاقلاپ، سىلكىنىپ كەتسە ئۇنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغان باشلىقنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتمەمدۇ؟ كۆڭلى پاراكەندە بولىمامدۇ! ھەرقايسى دادۇي، شىياۋدۇيلەر ئەمگەك كۈچى

ئاجرىتىپ بۇ يولىنى دەرھال تۇزەڭلار، ــ دەپ سۆزلەشكە باشلىدى ھېلىقى شۇجى.

پاراكەندە قىلماق ① تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىتىۋەتمەك، توزۇتۇۋەتمەك، تىرىكپىرەن قىلىۋەتمەك، پاتىپاراقلاشتۇرۇۋەتمەك: ۋاڭنىڭ چېرىكلىرى نەگە ئورۇنلاشقان بولسا، دەرھال شۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش كېرەك. بۇنىڭ بىلەن دۇشمەننى پاراكەندە قىلىپ كۈچىنى چېچىۋەتكىلى بولىدۇ. ② دەككە ـ دۈككىگە سالماق، پەرىشانلاشتۇرماق، خاتىرجەمسىزلەندۈرمەك: ئۇلارنىڭ زەھەرلىك تىل ـ ھاقارەتلىرى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماقتا ئىدى.

پاراكەندىچىلىك ئى ① قالايمىغان ھالەت؛ پاتىپاراقچىلىق، قالايمىقانچىلىق: ياپون قاراقچىلىرى قورچاق ئەسكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ پوتەيگە جايلاشتى، پات ـ پات ئەترايىقا چىقىپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ تۇردى. ② خاتىرجەمسىزلىك، پەرىشانلىق، دەككە ـ دۈككىلىك: ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا سۈيسۈزۈك يېيىلىپ ياتقان كۆل سۈيى نامايان بولىدى ۋە خۇددى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى پاراكەندىچىلىكلەرنى بىراقلا ئۇچۇرۇپ كەتمەكچى بولغاندەك، سالقىن شامال ئۇچۇپ كەردى.

پاراكەندىچىلىك سالماق ① قالايمىقان، پاتىپاراق ھالەتنى كەلتۈرۈپ چىقارماق: بۇ خەۋەر توي بولۇۋاتقان ئۆيدىكى ئىچىنى پاراكەندىچىلىككە سالدى. ② ئەندىشىگە سالماق، پەرىشان قىلماق: مېنىڭ كۆڭلۈمگە تولا پاراكەندىچىلىك سالما.

پاراكەندىلىك ئى ← **پاراكەندىچىلىك.**

پاراگراف ئى [ر<گرېك] كىتاب، ماقالە ۋە شۇ قاتارلىق تېكىستنىڭ مەنە جەھەتتىن مۇستەقىللىكىگە ئىگە بولغان، ئادەتتە «§» ئارقىلىق ياكى تەرتىپ سان بىلەن كۆرسىتىلىدىغان قىسمى ھەم «§» بەلگىسىنىڭ ئۆزى: ئوقۇتقۇچى دەرسلىكىنىڭ بارلىق مەزمۇنىنى پىششىق ئىگىلىشى، پۈختا بىلۈۋېلىش دەرىجىسىگە يېتىشى، شۇنىڭدەك ھەرقايسى باب، پاراگرافلارنى، تېكىستلارنىڭ مۇھىم، قىيىن نۇقتىلىرىنى ۋە ھالقىلىق جايلىرىنى چىڭ تۇتۇۋېلىشى لازىم.

پاراڭ ئى ① ئىككى كىشى ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ ـ سۆز؛ نۇتۇق: پاراڭ سالماق. پاراڭغا چۈشمەك. پاراڭ قىلماق. * پاراڭ بىرمەھەل داۋاملاشقاندىن كېيىن، سۇلايمان ئۆز گۇمانىنى ئېيتتى. * ھازىر مېنىڭ مۇنداق پاراڭلارنى ئاڭلاشقا ۋاقتىم يوق، مەن ئۇچۇن ھازىر دادامنىڭ كېسىلىگە قاراش مۇھىم. ② كۆچمە. مىش ـ مىش، ئېنىق بولمىغان گەپ، سۆز، خەۋەر: ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىشى توغرىسىدىكى پاراڭ ھەر خىل ئىدى. كېلىن ھۇرلىقا توغرىسىدا نېمە پاراڭلار بولغانلىقىنى ئاڭلىمىدىم. ③ سۆھبەت، مۇلاھىزە: ئۇلار دەسلەپ ئۆزلىرىنىڭ ساۋاقداش ئىكەنلىكىدىن خۇشال بولۇشتى، كېيىن ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ پاراڭ تېمىسى ناھايىتى كەڭ ئىدى.

پاراڭ سالماق گەپ قىلماق، سۆزلىمەك: ئايۇاندا ئىككى ئىنگلىز رەسسامىمۇ ئولتۇراتتى، ئۇلارنىڭ بىرى تاغ مەنزىرىسىگە قاراپ رەسىم سىزاتتى، يەنە بىرى ياندا تۇرۇپ پاراڭ سالاتتى. * ئۇ كىشى بىزنى كۆرۈپلا ئوغلىنىڭ تۇرمۇش ئىشى ھەققىدە بىر تالاي پاراڭ سېلىپ كەتتى.

پاراڭ سوقماق ← **پاراڭ سالماق:** بەكرى ئاكامنىڭ ساراي ئۆيىگە مەھەللىدىكى ياشانغانلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر توپلىنغاندى. بۇ سارايدىكىلەر قېنىق دەملەنگەن چايلىرىنى ئالدىرماي سۈمۈرۈشۈپ، تولاراق ھەر خىل تېمىلاردا پاراڭ سوقۇشاتتى.

پاراڭغا چۈشمەك ئۆزئارا پاراڭ باشلىماق، پاراڭ قىلىشماق: سادىق تەكلىپ قىلىپ قويغان مېھمانلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار ئورمان بوۋاي بىلەن ئادىل توغرىسىدا سادىقتىن بۇرۇنلا ئاڭلىغانلىقىنى ئۇچۇن، ئىشكىتتىن كىرىپ تونۇشۇش بىلەنلا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. * بىز ئۇنىڭ مۇندىن بەش ـ ئالتە يىل بۇرۇنقى شوخلۇقلىرىنى ئەسلەپ پاراڭغا چۈشتۇق.

پاراڭ قىلماق ← **پاراڭ سالماق:** ھېلىقى

ئەسكەر غىزا يەۋېتىپ، ياپون قاراقچىلىرى بىلەن ئېتىشىپ ئۇلارنى چېكىنىدۈرگەنلىكى توغرىسىدا خۇشال پاراڭ قىلىپ بەردى.

پاراڭنى دۆڭ سالماق ① ئەركىن ھالەتتە، قورۇنماي پاراڭ قىلماق، تارتىنماي، بىمالال سۆزلىمەك: ئۇ يېنىدىكىلەرنىڭ كىم ــ كىم ئەمەسلىكىگە تازا پەرۋا قىلىپ كەتمەيلا پاراڭنى دۆڭ سالغىلى تۇردى. ② يوغان سۆزلىمەك، يوغان گەپ قىلماق، بىر خىلدا پاراڭ سوقماق، غېمىدا يوق سۆزلەۋەرمەك: مەن باشقىلار پاراڭنى دۆڭ سېلىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاستا ياتاقتىن چىقىپ ھېچكىم يوق، تېتىنچ سىنېپقا كىردىم ــ دە، ئۆزەمنىڭ پارتىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، قەغەز ــ قەلەملەرنى تەييارلاپ، ئانامغا خەت يېزىشقا تەمشەلدىم.

پاراڭچى سۆپ. پاراڭ سېلىشقا ئۇستا؛ پاراڭ قىلىشقا ئامراق، قىزىق پاراڭ سالىدىغان، سۆزمەن؛ قىزىقچى: بۇ پاراڭچى ئادەم ئىكەن، كۆڭلۈمگە ئوبدانلا يېقىپ قالدى. چاي ئىچكەچ ئۇنىڭغا ۋەزىپىمىز توغرىسىدا سۆزلەپ بەردىم. * لەيلىگۈل، ئۇنىڭ قېشىدىكىلەر بىلەن قىلىۋاتقان سۆھبىتىنى كۆزىتىپ ئۇنىڭ خۇش چاقچاق، پاراڭچى كىشى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

پاراڭخۇمار سۆپ. پاراڭلىشىشنى ياقتۇرىدىغان، پاراڭغا ئامراق: ئۇ تولىمۇ پاراڭخۇمار ۋە ھەممە نېمىگە قىزىقىدىغان بولغاچقا چوڭلاردىن پات ــ پاتلا «نېمە ئۈچۈن» دېگەن سوئالنى سوراپ تۇراتتى. * بۇگۈنكى بۇ توي شۇنىڭدىن باشلاپ پاراڭخۇمار چايخانا ئەھلىنىڭ تۆگىمەس سۆھبەتلىرىنىڭ باش تېمىسىغا ئايلىنىپ قالدى.

پاراڭلاشتۇرماق «پاراڭلاشماق» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاراڭلاشماق پ. ئۆزئارا گەپلەشمەك، سۆزلەشمەك: تاشۇاي بىلەن لەيلىگۈل بىر ــ بىرىنىڭ قوللىرىنى مەھكەم تۇتقان ھالدا قىزغىن پاراڭلاشماقتا. * ئايۇپ ئاكا بىلەن ئىككىمىز بىر ــ بىرىمىزدىن ئايرىلىشقاندىن كېيىنكى سەرگۈزەشتىلىرىمىز ھەققىدە يەنە بىر قېتىم تەپسىلىي ھالدا قىزغىن پاراڭلاشتۇق.

پاراللېل [ر] ① سۆپ <مات> بىر تەكشىلىكتە ياتقان ۋە ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان؛ يانداش: پاراللېل تۈز سىزىق. پاراللېل تۆت تەرەپلىك. ② سۆپ. ئەينى ۋاقىتتا تەڭ بىللە تۇرغان؛ تەڭ دەرىجىدىكى: پاراللېل سىنىپ. ③ ئى. <جۇغ> دۇنيا خەرىتىسىدىكى ئېكۋاتور سىزىقىغا يانداش قىلىپ سىزىلغان سىزىقلار.

پاراللېل ئالته ياقلىق <مات> ئىككى ئاساسى پاراللېل تۆت تەرەپلىك بولغان پرىزما.

پاراللېل تۆت تەرەپلىك <مات> قارىمۇقارشى تەرەپلىرى پاراللېل بولغان تۆت تەرەپلىك. ئۇنىڭ يۈزى ئاساسىنى ئېگىزلىكىگە كۆپەيتكەنگە تەڭ، تىك تۆت بۇلۇڭ، رومبا، كۋادراتلار پاراللېل تۆت تەرەپلىكلىرىنىڭ خۇسۇسىي ھاللىرىدۇر.

پاراللېل سىزىقلار <مات> بىر تەكشىلىكتە خالىغانچە داۋاملاشىدىغان ئەمما ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان تۈز سىزىقلار.

پاراللېل سىنىپ <ماتار> ئوقۇش يىلى ئوخشاش بولغان سىنىپ.

پاراللېل يۆتكىلىش <فىز> مېخانىك ھەرىكەتنىڭ بىر خىل ئالاھىدە شەكلى. پاراللېل يۆتكىلىش جەريانىدا جىسىمدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا تۇتاشتۇرۇلۇپ ھاسىل قىلىنغان تۈز سىزىق باشتىن ئاخىر دەسلەپكى ئورنى بىلەن پاراللېل بولىدۇ، نەتىجىدە جىسىمدىكى ھەربىر نۇقتا ئوخشاش ھەرىكەت ھالىتىگە ئىگە بولىدۇ.

پاراللېل يۆنىلىشلىك ئايلانما ئېقىم <مېتېئور> ئاتموسفېرا قاتلىغان ۋە جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سۈرۈلۈپ، دولقۇن كۆچىسى ئاجىزراق بولغان قۇتۇپنى بويلاپ ئايلىنىدىغان ھاۋا ئېقىمى. تارقالغان ۋاقىتتا، ھاۋا

شەرقتىن غەربگە قاراپ سۈرۈلىدۇ، قىسمەن ۋاقىتلاردا جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سۈرۈلىدۇ.

پاراللېلوگرام ئى [ر<گرېك] <مات> ← **پاراللېل تۆت تەرەپلىك.**

پارالىچ سۈپ [ر<گرېك] <تىب> ئادەم بەدىنىنىڭ مەلۇم ئەزاسى ھەرىكەتتىن قالغان، ھەرىكەتتىن توختىغان؛ تۇتماس، باسماس، پالەچ: ئۇ ئەمدى بەلنىڭ تۆۋىنى پارالىچ ئادەم بولۇپ، مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك بولۇپ، ئۇزۇن يىل تۆلەمەي ياشايدۇ. * ئىشلەنسىمۇ دوختۇرنىڭ ھەممە تەدبىر ـ چارىسى؛ لېكىن شىپا بولمىدى، ئاخىر دورا، ئوكۇل ھېچ. بولۇپ قالدى مەردانجان شۇندىن بېرى پارالىچ.

پارامان ئى [پ] <بىن> ئۆڭ قۇرۇلۇشىدا جەگىلەرنىڭ تامغا چېشىلىپ تۇرغان ئىككى بېشىغا (ئىككى جەگىنىڭ ئارىلىقىغا) قويۇلىدىغان ياغاچ تاختا.

پاراموش رەۋ [پ] ① ئۇنتۇغان، ئېسىدىن چىقارغان ھالدا: پاراموش بولۇپ قالماق. ② سەزگۈر بولمىغان، دىلىغۇل ھالەتتە: قارا كېيىم كىيگەن ساقچىلارمۇ يېتىپ كەلدى، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە تولۇق قوراللانغان بىرمۇنچە ئەسكەر ۋە ساقچى يېغىپ كەتتى. سۇ گۈەنلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېچقانداق بولمىغاندەك، چىلان دەرىخىگە يۆلىنىپ، ئۇلارغا پاراموش قاراپ تۇردى.

پاراموش بولماق ① ئۇنتۇلماق، ئەستىن چىقماق. ② سەزگۈرلۈكىنى، ھوشيارلىقىنى يوقاتماق.

پارامېتر ئى [ر<گرېك] <مات> تەڭلىمىدىكى مەلۇم بىر دائىرە ئېچىدە ئۆزگىرىدىغان تۇراقلىق سان. بۇ تۇراقلىق سان بەلگىلىك قىممەتنى ئالغاندا، شۇ تەڭلىمە ۋەكىللىك قىلىدىغان شەكىلگە ئېگە بولغىلى بولىدۇ. مەسىلەن: تەڭلىمە $X^2+Y^2=R^2$ تىكى R بەلگىلىك قىممەتنى ئالغاندا، تەڭلىمە ۋەكىللىك قىلىدىغان چەمبەرنى سىزغىلى بولىدۇ، R بولسا چەمبەرنىڭ پارامېترى بولىدۇ.

پاراۋان سۈپ [پ] ھەممە جەھەتتىن تولۇق؛ يېتەرلىك؛ كۆپ؛ مول؛ باياشات: پاراۋان تۇرمۇش. پاراۋان ئائىلە. * ئۇ ھەر قېتىم «بوستان»دىكى كادىرلار بىلەن يىغىن ئاچقاندا: «بىز يېزىلاردا سوتسىيالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، دېھقانلارنى پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرىمىز دەيدىكەنمىز، ئۇلار ئۇچۇن بىر ماھىر تەشكىلاتچى بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى، ئۇلارنىڭ چىن دوستى، چاكىرى بولۇشىمىز كېرەك،» دېگەن سۆزنى ئېيتىشنى زادى ئۇنتۇمايتتى.

پاراۋان بولماق ھەر جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك مول، باياشات بولماق: بىزدە «ئالىم بولساڭ ئالەم سېنىڭكى» دېگەن بىر تەمسىل بار، مېنىڭ ئېرىم گەرچە ئالىملىق دەرىجىسىگە يەتمىگەن بولسىمۇ، ئىلىم ـ بىلىمدىن ئاز ـ تولا خەۋىرى بار ئادەم. پادىشاھلىق تەختىگە ئېرىم ئولتۇرسا، ئەل ـ يۇرت تېخىمۇ ئاۋات، پۇقرالىرى كۈندىن ـ كۈنگە پاراۋان بولارمىكىن دەيمەن.

پاراۋان قىلماق ھەر جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك، مول باياشات قىلماق: ئۇلار پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى دۆلەتنى قۇدرەت تاپتۇرۇش، ئارمىيىنى مۇنتىزىملاشتۇرۇش، خەلقنى پاراۋان قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشقا سەرپ قىلىۋاتىدۇ.

پاراۋانلاشتۇرماق «پاراۋانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پارتىيىنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى سىياسىتى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى پاراۋانلاشتۇردى.

پاراۋانلاشتۇرۇلماق «پاراۋانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزا خەلقىنىڭ تۇرمۇشى پارتىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە پاراۋانلاشتۇرۇلدى.

پاراۋانلاشماق پ. ھەممە جەھەتتىن مول، يېتەرلىك، كۆپ، باياشات ھالەتكە كەلمەك: بايىقى ئاچارچىلىق ۋاقتىدا ئۇ ئىنىسىنىڭ ئائىلىسىگە ئاز ـ تولا ياردەم بېرىپ تۇرغان ئىدى، ئەمدى ئۇلار پاراۋانلاشقاندىن كېيىن ئۇ ئىنىسىنىڭ ئائىلىسىگە ياردەم بېرىشنى توختاتتى.

رۇش توغرىسىدىكى سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقىدىن كېيىن دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى خېلى دەرىجىدە پاراۋانلاشتى.

پاراۋانلىق ① «پاراۋان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسيالىزم يولى — ئورتاق پاراۋانلىققا قاراپ مېڭىش يولى. ② سۈپ. تۇرمۇشىنى پاراۋان بولغان: پاراۋانلىق پۈلى. پاراۋانلىق فوندى. * بۇ بوۋايغا بېرىلگەن ئەسلىدىكى ئۆي ئورنى دەرھال قايتۇرۇلۇپ پاراۋانلىق خىراجىتىدىن چىقىم قىلىپ، ئىككى ئېغىز ئۆي سالدۇرۇپ بېرىلدى!

پاراۋانلىق پۈلى <س ئىق> پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پۇل.

پاراۋانلىق فوندى <س ئىق> كوللېكتىپ ئىگىلىك ئېھتىياج ۋە ئېھتىمالغا قاراپ، ھەر يىلى تەقسىم قىلىشقا بولىدىغان ئومۇمىي كىرىمدىن مەلۇم نىسبەتتە تۇتۇۋېلىنىدىغان ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت، مەدەنىيەت — مائارىپ، سەھىيە قاتارلىق كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن خىراجەت قىلىنىدىغان پۇل. پاراۋانلىق فوندى ئاساسەن تۇرمۇشتا ئىگە-چاقسىز، قېرى-ئاجىز، يېتىم-يېسىر، ئاجىز-مېيىپ كىشىلەر ۋە تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بار ھەربىي تاۋابىئاتلىرى، قۇربان بولغانلارنىڭ ئائىلىلىرى، شۇنىڭدەك كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

پاراۋوز ئى [ر] <قاتن> پويىزنىڭ ۋاگونلارنى سۆرەپ ماڭىدىغان قىسمى، بۇقىسى. ئۇنىڭ پار، ئېلېكتر كۈچى، ئىچىدىن يانىدىغان دۇنگاتېل قاتارلىقلار ئارقىلىق ماڭىدىغان بىرنەچچە خىللىرى بولىدۇ: ۋوگزالدا پاراۋوز بىر سوزۇپ ۋارقىرىغاندىن كېيىن ئازراقلا توختاپ قالىدى. * ھاڭ ئۇستىگە كەلگەن دەمدە پاراۋوز، بېتون كۆۋرۈك كەتتى شۇ ئان پارتلاپ. ئىز قوغلىشىپ پاراۋوز ۋاگونلار، چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى ئالدىراپ.

پاراۋوزچى ئى. پاراۋوز باشقۇرغۇچى، پويىز ھەيدىگۈچى خادىم.

پارە ئى [پ] ① پارچىلانغان نەرسىنىڭ بىر قىسمى؛ بۆلەك، پارچە: پارە بولماق. پارە قىلماق. * ئىشىك ئالدى تاختا كۆۋرۈك سۈدا پارە بولمىسا، ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا كۆڭلى قارا بولمىسا. * يار دەردىدە ئاۋارە، بولدى يۈرىكىم پارە. ئۆزەڭ بىلىسەن يارىم، بۇ دەردكە نېمە چارە. ② قۇرئاننىڭ 30 بۆلۈكىنىڭ ھەربىر بۆلۈمى: 30 پارە قۇرئانىنى يادا ئالماق.

پارە بولماق بىر پۈتۈن نەرسە سۇنۇپ پارچىلانغان ھالەتكە كەلمەك، پارچىلانماق: — بېشىم قاتتى بۇ ئىشقا تاپالمىدىم ھېچ چارە. بۇ ئەلەمنىڭ دەستىدىن بولدى يۈرەك مىڭ پارە.

پارە قىلماق بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچە ھالەتكە كەلتۈرمەك، پارچىلىماق: سىزنىڭ ئوتىڭىز ئەجەب مېنى بىچارە قىلدى. يۈرىكىمنى زەخمە ئەيلەپ مىڭ پارە قىلدى.

پارە-پارە پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك: پادىشاھ بۇ ئىشنى كۆرگەندىن كېيىن ياقىسىنى يىرتىپ پارە-پارە قىلىپتۇ، قۇشنىڭ ئۆلگىنىگە كۆپ پۇشايمان قىلىپتۇ. * ھاكىم قاتتىق يۆتەلىپ كېتىپ، بېشىنى يەرگە سالغىلاتقاندا، كۆزەينەكى يەرگە چۈشۈپ پارە-پارە بولۇپ كەتتى.

پارەش ئى. دېتال. ۋاڭنىڭ ئوردىسىدا ئاشپەزلىك قىلىدىغان كىشى؛ ئوردا ئاشپەزى.

پارپا I ئى <بوت> زەنجۈبۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزسىمان غولى ئۇرچۇق شەكىلدە بولۇپ ئىككى ئۈچى ئۈچلۇق، خورىما رەڭ، قاتتىق ۋە پارقىراق كېلىدۇ، كەسمە يۈزى توق كۇل رەڭ ياكى يېشىل سېرىق بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ، ئۈيغۇغان قانىنى تارقىتىش، يەل ماڭدۇرۇش، مەيدىدىكى چىڭلىقنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

پارپا II سۆپ. پاكار، پاكىنەك، پەتەك: پارپا ئادەم. پارپا بوي. پارپا توخۇ. * موللازەيدىن قوناق ئاننى ھەممىنىڭ ئاستىغا چۆشۈرۈپ، ئاندىن ئارپا ئانغا قاراپ سۆزلىنى داۋام قىلدى: ھە... ئارپا، سەنمۇ خېلى يامان پارپا.

پارپا توخۇ <زوئول> تېنى سەل كىچىك، توخۇمسىمۇ كىچىكرەك ۋە پۇتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدا تۈكلىرى بولمىغان توخۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پار-پار ① «پارIII» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ تېشى پار-پار بولغىنى بىلەن، ئىچى كار-كاردۇر. * ئايدىڭ دالا، ئاپئاق قار، يۇلتۇزلار چاقنار پار-پار. مەن مۇز تاغدا كۆزەتتە، سەن نە ھالدا گۈزەل يار. ② پارقىرايدىغان، پارقىراق: پار-پار رەخت.

پار-پۇر نۇر ۋە پارقىراق نەرسىلەرنىڭ ھەر خىل پارقىراش ھالىتى: پار-پۇر قىلماق. * پاراتتىن ئۆتكەن ئارتىسلارنىڭ كىيىۋالغان پار-پۇر كىيىملىرى كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتاتتى.

پارت تەق. بىرەر نەرسىنىڭ ئىنتىك ھەرىكەت قىلىشى ياكى يىرتىلىشى، ئۇزۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سىلىدىن ئايرىلىپ ئىككى پوتەي ماتا-ماتىماستىن ھېلىقى شوجىدىن غەنىيمەت ئالغان قويىلرى «پارت» قىلىپ قاچتى. * مىڭ تەستە تۇتۇپ كەلگەن جەرەن بالىسى «پارت» قىلىپ قېچىپ ھاي-ھوي دېگۈچە كۆزدىن يوقالدى.

پارتا ئى [ر] مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلاش ۋە خەت يېزىشى ئۈچۈن مەخسۇس ياسىتىلغان ئۇستەل: رۇستەم ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرغان قىز-ئوغۇلغا قاراپ خىيالغا چۆكتى. بىرچاغلاردا ئۇمۇ مۇشۇ مەكتەپتە ئايىخان بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلىغان، ئىمتىھان چاغلىرىدا مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى باغدا بىرلىكتە دەرس تەكرارلىغان.

پارتاكچى سۆپ. دىئال. بەتكەچ؛ ئىسراپخور: پارتاكچى كىشى.

پارت-پۇرت ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ ئىنتىك، جىددىي ھەرىكىتىدىن چىققان ئاۋاز: پارت-پۇرت قاچماق. * تۇتۇپ ئېلىپ كېلىنگەن بىر توپ بالىلار شەھەرنىڭ تۆت كوچىسىغا كەلگەندە ئەپلىك پەيتىنى بايقاپ تۇرۇپ «پارت-پۇرت» قىلىپ قېچىپ كەتتى.

پارتكوم ئى [ر] ① پارتىيە كومىتېتى: ئابدۇۋۇپلىنىڭ تەكلىپى بويىچە تۇنۇگۈن ناھىيىلىك پارتكوم ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئۇلاردىن پىكىر ئالدى. ② پارتىيە كومىتېتى ئورۇنلاشقان جاي؛ بىنا.

پارتىگۇرۇپپا ئى [ر] ← **پارتىيە گۇرۇپپىسى**: پارتگۇرۇپپىدا پارتىيە ئىستىلغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىندى.

پارتلاتقۇچ سۆپ. پارتلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، پارتلىتىدىغان: پارتلاتقۇچ تۇرۇبا. پارتلاتقۇچ ماددا. پارتلاتقۇچ دورا. * ئۇ دۇمبىسىگە پارتلاتقۇچ دورىلارنى، بەش ئاپتوماتنى ئارتىپ، سول پۇتىنى سۆرىگەن پېتى تەسلىكتە ئۆمىلەيتتى. // ئۇ ئاخىرى دۇشمەن پوتىيىگە يېقىن باردى-دە، پارتلاتقۇچنى كۆچ بىلەن ئارانلا تاشلىدى.

پارتلاتقۇچ تۇرۇبا <ھەرب> پولات تۇرۇبىنىڭ ئىچىگە پارتلاتقۇچ دورا ۋە كاپسۇل قاچىلانغان، دۇشمەنىنىڭ ئىستىھكاملىرىنى ياكى سىم توسالغۇلىرىنى ۋەيران قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل پارتلىتىش قورالى.

پارتلاتقۇچى ئى. پارتلىتىش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئادەم: سابىر شۇ خىيال بىلەن كېتىۋاتقاندا، كەينى تەرەپتىن پارتلاتقۇچىلاردىن توختى بىلەن يەنە بىر خەلق ئەسكىرى يېتىپ كەلدى.

پارتلاتقۇزماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارتلاتقۇزۇلماق «پارتلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارتلاتماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوسمان دۇشمەنىنىڭ ئوق-دورا ساقلىنىدىغان چوڭ ئامبىرىنى پارتلاتتى. * ئۆتكۈزدۈم شىخودىكى جەڭنى باشتىن، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا، شاللاقتىن يەر بېغىرلاپ پوتەيگىچە، پارتلاتتىم ئوت ئاغزىنى دەل ۋاقتىدا.

پارتلاش ① «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② ئى. <خىم> جىسىمنىڭ ھەجمى ناھايىتى تېز كېڭىيىپ، ئەتراپتىكى ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل ھادىسە، يادرورېئاكسىيىسى، تېز ئوكسىدلىنىش ۋە ئاغزى ئېتىك قاچا ئىچىدىكى گاز بېسىمىنىڭ ئۆشتۈمتوت ئارتىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پارتلاش كۈچى <تەن> تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرىدە بىردىنلا كۈچىگەنىدە بارلىققا كەلگەن كۈچ. مەسىلەن: يۈگۈرۈشتە پەللىدىن چىققاندا، سەكرىگەندە، گىرانات ياكى چويۇن توپ ئاتقاندا ۋە توپكا ئۇرغاندىكى كۈچەشلەر. بۇ «كۈچىنىش كۈچىمۇ» دېيىلىدۇ.

پارتلاشماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پارتىزانلارنىڭ دۇشمەن يولىنى قامال قىلىش ئۈچۈن تاشلىغان قول بومبىلىرى ئارقا-ئارقىدىن پارتلاشتى.

پارتلانماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغىماقلار ئاتلاندى، چېرىك بىلى قاتلاندى. دەسلەپكى ئېلىشتا سەكسەن چېرىك پارتلاندى.

پارتلىتىش «پارتلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: پارتلىتىش تۆشۈكى.

پارتلىتىش تۆشۈكى ① <ھەرب> يوشۇرۇن ئۇش ئاكوپىدىكى زەمبىرەك ئاتقىدىغان ئېغىز. ② <سانا> بۇرغا ئارقىلىق تاغ جىنسلىرىنىڭ سىرتقى تەرىپىدىن پارتلىتىش ئۈچۈن ئاچقان تۆشۈك.

پارتلىتىلماق «پارتلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يەر بەش قېتىم پارتلىتىلىپ ئاران مۇشۇنچىلىك بولدى.

پارتلىغۇچ سۈپ ① پارتلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، پارتلايدىغان: پارتلىغۇچ دورا. پارتلىغۇچ ماددا. * كىچىك ئاكوپ ئاغزىدىن، كۆرۈپ تۇردۇم ھەممىنى. غەزەپ بىلەن ياندۇردۇم، شۇ پارتلىغۇچ بومبىنى. ② <تىل> تەلەپپۇز قىلىغاندا نۇتۇق ئورگانلىرىدىن ھاۋانىڭ سىقىلىپ پارتلاپ چىقىشى بىلەن ھاسىل بولغان، ئېغىزدا توسقۇنلۇقنى يېمىرىپ پارتلاپ چىقىدىغان: پارتلىغۇچ تاۋۇش. * ئۇ، ئىنگلىزچە ئەلقىئارالىق تاۋۇش بەلگىسىنى ئۆگەنگەندە ئەڭ ئاسان دەپ ھېس قىلىدىغىنى ئۈچ جۈپ پارتلىغۇچ تاۋۇش ئىدى.

پارتلىغۇچ بوغۇز تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېغىمنىڭ بوغۇزدا تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ ھەم يېپىلىش توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپ ئاندىن بىردىنلا ئېچىلىشىدىن پارتلاپ چىقىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدىكى ھەمزە، ئەين.

پارتلىغۇچ تاۋۇش <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېغىمى ئېغىز بوشلۇقىنىڭ مەلۇم بىر ئورۇنىدىكى توسقۇنلۇقنى يېرىپ، پارتلاپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن: ب، پ، د، ت، گ، ك تاۋۇشلىرى.

پارتلىغۇچ دورا <خىم> مىلتىق دورىسىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ بەزىلىرى پارتلىغاندا ئىس پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن: قارا پۇرۇخ؛ بەزىلىرى ئىس پەيدا قىلمايدۇ. مەسىلەن: نىتروسېللۇلوزا.

پارتلىغۇچ سىيرىلاڭغۇ تاۋۇش <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېغىمى مەلۇم بىر ئورۇندا توسۇلۇپ قېلىپ كېيىن تەدرىجىي

ئېچىلىش بىلەن سىيرىلىپ چىقىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن: ج، چ تاۋۇشلىرى.

پارتلماق پ ① جىسىملارنىڭ ھەجمى تېز كېڭىيىپ، ئەتراپتىكى ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىپ، ئەرەپ-تەرەپكە يېيىلىپ پارچە-پارچە بولىماق، بۆلەك-بۆلەككە ئاجراپ ئەتراپقا چېچىلماق. پىدائىيلار كېلىپ ياتقان جاي پىلىموت ئوقلىرى ئاستىدا قالغاندى. بىردىن ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن ئالتە زەمبىرەك ئوقى ۋىژىلداپ كەينى-كەينىدىن ئۆتتى-دە، نېرىغا بېرىپ گۈمبۇرلەپ پارتلىدى. * دۇشمەن ئىستېھكامىغا تاشلانغان قول بومبىلىرى ئارقا-ئارقىدىن پارتلىدى. ② كۆچمە. جەمئىيەتتە بەزى ۋەقەلەر تۈيۇقسىز شىددەتلىك يۈز بەرمەك، پەيدا بولماق، كۆتۈرۈلمەك: قوزغىلاڭ پارتلىدى. * ئىلىخان دۆلىتى ۋە باتۇرخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى قىپچاق دۆلىتى ئوتتۇرىسىدا بىر پارچە زېمىن بولۇپ، ئىككى تەرەپ ئۆزئارا تالاشقانلىقتىن ئۇرۇش پارتلىغاندى.

پارتىتۇرا ئى [ر <ئىتال] <مۇز> ← **جەمئىيەتشۇناس نوتا.**

پارتىداش [ر+پ] ئى بىر پارتىدا بىللە ئولتۇرىدىغان ساۋاقداش: مەن مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا قاھار بىلەن پارتىداش ئىدىم.

پارتىزان ئى [ر<فران] دۇشمەن بېسىۋالغان جايلاردا دۇشمەنگە قارشى ياكى بىرەر دۆلەتتە ھاكىمىيەتكە قارشى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بارغۇچىلار ئەترىتىنىڭ ئەزاسى: دادام مەن ئىككى ياشقا توشقاندا، پارتىزانلار سېپىدە ياپون قاراقچىلىرى بىلەن سوقۇشۇپ قۇربان بولغانىكەن.

پارتىزانچە سۈپ ① پارتىزان ھالىتىدە، پارتىزان قىياپىتىدە، پارتىزانغا ئوخشاش، پارتىزاندەك: ئاچتى خۇرۇم سومكىسىنى يېتەكچى، پەلەستىنىنىڭ بايرىقىنى ئالدى ئۆ. دېدى قەتئىي: قەسەم بېرىڭ قېرىنداش، بىزدە ھازىر پارتىزانچە يوسۇن شۇ. ② كۆچمە. مۇنتىزىم بولمىغان، چېچىلاڭغۇ (تۇرمۇش ھەققىدە): سىراجىدىن ئوقۇش پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە بۆلۈنگەندىن بېرى بويتاقچىلىقتا زېرىكىپ، كۆڭلى نەدە خۇش بولسا، شۇ يەردە يۈردى، پارتىزانچە تۇرمۇش كەچۈردى.

پارتىزانلارچە رەۋ. پارتىزانلار ھالىتىدە، پارتىزانلارغا ئوخشاش، پارتىزانلاردەك: پارتىزانلارچە ئۇرۇش قىلماق. پارتىزانلارچە جەڭ قىلماق. * ئافغانىستان غازاتچىلار پارتىيىسى ئۈدا بىرنەچچە يىل پارتىزانلارچە ئۇرۇش قىلىپ ئۆز زېمىن تەۋەلىكىدىكى رايونلارنىڭ بىر قىسمىنى ئازاد قىلدى.

پارتىزانلىق ① «پارتىزان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۆز يۇرتىدا پارتىزانلىق قىلدى. ئۇلار شۇ ئايرىلغىنىچە مانا بۇگۈن كۆرۈشتى. ② سۈپ. پارتىزانلارچە خاراكتېر ئالغان، پارتىزانلار قاتناشقان: بىزنىڭ رايونىمىزدا ئۆۋەتتىكى پارتىزانلىق ئۇرۇش ئەلىم-تەرىبىسىنى ئېلىپ بېرىۋاتقىنىمىزغا بىرنەچچە كۈنلەر بولۇپ قالدى.

پارتىزانلىق ئۇرۇش <ھەرب> جانلىق، ھەربىكەتچان كىچىك قىسىملارنىڭ دۇشمەننىڭ ئارقا سېپىدە تۈيۇقسىز ۋە يوشۇرۇن زەربە بېرىش، بۇزغۇنچىلىق سېلىش، پاراكەندىچىلىك سېلىش قاتارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۇرۇش.

پارتىيە ئى [ر <نېم] <پەلس> مەلۇم سىنىپ، تەبىقە ياكى مەلۇم گۇرۇھقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ۋە مەلۇم مەقسەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات: كوممۇنىستىك پارتىيە. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى.

پارتىيە بايرىقى <پەلس> بىر پارتىيىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بايراق: جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيە بايرىقى سول بۇرجىكىنىڭ يۇقىرىسىغا سېرىق رەڭلىك ئورغاق-بولقىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بايراقتۇر.

پارتىيە پروگراممىسى <پەلس> پارتىيە

نىزامنامىسىدىكى ئومۇمىي پروگراممىسى. ئۇ بىر پارتیەنىڭ ئەڭ ئاساسىي سیاسىي پروگراممىسى ۋە تەشكىلىي پروگراممىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پارتیە كومىتېتى بەزى سىياسىي پارتیەلەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ نامى، دۆلىتىمىزدە خۇسۇسەن جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتیەسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك كومىتېتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

پارتیە گۇرۇپپىسى پارتیەنىڭ بىرەر تەشكىلات، ئىدارە ئورۇنلىرىدا سیاسىي ئىدىيەۋى خىزمەتنى تۇتىدىغان ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ئۇچىتىن ئارتۇق ئادەمدىن تەركىب تاپقان تەشكىلىي قۇرۇلمىسى.

پارتیە گېزىتى پارتیەنىڭ ئورگان گېزىتى. ئۇ پارتیەنىڭ پروگراممىسى، لۇشیەن ۋە سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان قورال. ئېلىمىزدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ ئورگان گېزىتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

پارتیە مەكتىپى كومۇنىستىك پارتیەنىڭ پارتیە كادىرلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان ۋە ئۇلارنى تەربىيەلەيدىغان مەكتىپى.

پارتیە نىزامنامىسى بىر پارتیەنىڭ تۈزگەن نىزامنامىسى. ئادەتتە ئۇنىڭدا پارتیەنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى، تەشكىلىي ئاپپاراتى، تەشكىلىي تۈزۈمى، پارتیە ئەزالىرىنىڭ شەرتلىرى، ھوقۇقلىرى، مەجبۇرىيەتلىرى ۋە ئىنتىزامى قاتارلىقلار بەلگىلىنىدۇ. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نىزامنامىسى پارتیە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتیە ئەزالىرىنىڭ ھەرىكەت نىزامىدۇر. ئۇ پارتیە قۇرۇلتىيىدا ماقۇللىنىدۇ.

پارتیە ياچېيكىسى پارتیەنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى.

پارتیە ـ گۇرۇھ ھەر خىل سیاسىي پارتیەلەر ياكى سىياسىي پارتیە تەركىبىدىكى گۇرۇھلار: دېموكراتىك پارتیەچى گۇرۇھلار. يېغىن ھەرقايسى دېموكراتىك پارتیە ـ گۇرۇھلار، ھەر مىللەتتىن قاتناشقان ئەزالار، ھەر ساھەدىكى ئەربابلارنى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 1982 ـ يىللىق پىلانىدا بەلگىلەنگەن تۇرلۇك ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش ئۈچۈن يېڭى تۆھپىلەر قوشۇشقا چاقىرىدۇ.

پارتیەسىز سۆپ. پارتیەگە ئەزا ئەمەس، پارتیەگە كىرمىگەن: ئەگەر پارتیە ئۆزىنى كىچىك دائىرە ئىچىگە بەنت قىلىپ قويۇپ، پارتیەسىز ئامما‌دىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، پارتیە پارتیە بولالماي قالىدۇ.

پارتیەسىزلىك «پارتیەسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ پارتیەسىزلىكى بىرقانچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئورنىنىڭ ئۆسۈشىگە توسقۇنلۇق قىلىپ كېلىۋاتاتتى.

پارتیىلىك سۆپ. پارتیەگە كىرگەن، پارتیەگە قوبۇل قىلىنغان: پارتیىلىك كادىر. جىنايەتى ئېغىر، قانۇن بويىچە جازا ھۆكۈم قىلىشقا تېگىشلىك پارتیىلىك كادىرلارنىڭ پارتیىلىك ستاژىنىڭ ئۈزۈن ـ قىسقا بولۇشى، ئورنىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنى ۋەزىپىسىدىن قەتئىي ئېلىپ تاشلاش، پارتیىدىن چىقىرىۋېتىش لازىم.

پارتیەۋى سۆپ. پارتیە پرىنسىپلىرى ۋە پارتیە ئەزالىرىنىڭ ئىدېئولوگىيىسىگە تەئەللۇق: پارتیەۋى تۇرمۇش. پارتیەۋى مەيدانداتۇرماق.

پارتیەۋىلىك ① «پارتیەۋى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مىجەت ئاكا ئۆزىنىڭ پارتیەۋىلىكى ئۇنداق ئىشلارغا يول قويمايدىغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلەتتى. ② ئى. بىرەر پارتیەگە مەنسۇپلۇق، ئەزالىق: ھەر مىللەت رەھبىرىي كادىرلىرى پارتیەۋىلىك ۋە پارتیە سىياسىتى

مەيداندا چىڭ تۇرۇشى كېرەك.

پارچه [پ] ① ئى. بىر پۈتۈنلۈكىكە ئىگە نەرسىلەرنىڭ بىر بۆلىكى؛ پۈتۈن نەرسىدىن كېسىپ، سۇندۇرۇلۇپ ئېلىنغان ياكى ئۆزى ئاجراپ چىققان قىسمى؛ بۆلەك: قەغەز پارچىسى. باھار ئاسمىندا ئاپتاپ نۇرلىرىدىن ئېرىپ كېتىۋاتقان بۇلۇت پارچىلىرى ئۇزۇپ يۈرەتتى. * روزى مەكتەپكە كەلمىگەن بىرنېچچى كۈنى ئەتىگەندە قوي بېقىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن ئۆيگە كەپتۇ ـ دە، ناننىڭ پارچىلىرىنى يانچۇقىغا تىقىپلا مەكتەپكە يۈگۈرۈپتۇ. ② سۇپ. ئۆلچەم قىلىنغان مەلۇم بىرلىكىكە توشماي قالغان: پۈتۈن ساننىڭ ئەكسى (پارچىسى): پارچە پۇل. پارچە سان. ئۇ پۈتۈن پۇلنى پارچە پۇلغا ئالماشتۇرغىلى بانكىغا كەتتى. ③ مق. نەرسىلەر ـ نىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدىغان سۆز: بىر پارچە خەت. بىر پارچە گىلەم. بىر پارچە ماقالە. * لوقمان كېلىشتۈرۈپ بىر پارچە گىلەم توقۇپتۇ. * مەن ياخشى يازمامدۇ، يامان يازمامدۇ، ئىشقىلىپ، ھەر گېزىتنىڭ بىر سانىغا بىر پارچىدىن ئەۋەتىمەن. ④ ئى <ئەد> رومان، پوۋېست قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مەلۇم بىر قىسمى، ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان باب، بۆلەك ـ لەر: ئۇ ئۆمۈر بويى پولشىلىق بارىسىگە ئاشىق بولغان ئىدىغۇ، مانا ئالدىمدا بەختسىز يازغۇچىنىڭ ھاياتىدىن ئېلىنغان پارچىلار تۇرۇپتۇ. ⑤ ئى. <ئەد> ئاياغلاشقان، يەكۈنلەنگەن ئوي ـ پىكىرنى بىلدۈرگەن ماۋزۇسىز بىر كۈپلېت شېئىر.

پارچه بولماق ← پارچىلانماق.

پارچه پۇل <سودا> پۇل بىرلىكىدىكى ئۇششاق بىرلىكلەر، ئۇششاق پۇل: مەنسۇر كۆپچىلىككە بىرنەچچە ئېغىز كۆكۈل كۆتۈرىدىغان گەپلەرنى قىلغاندىن كېيىن، يانچۇقىدىكى پارچە پۇل بىلەن ھەممەيلەننى رازى قىلىپ يولغا سالدى.

پارچه خىراجەت <سودا> ئۇششاق ـ چۈششەك چىقىم ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان پۇل، مەبلەغ: پارچە خىراجەت قىلماق. بۆلۈمسىمزگە بۇ يىللىق پارچە خىراجەت ئۈچۈن 10 مىڭ يۈەن تەستىقلاپ بېرىلدى.

پارچه سان <مات> ئونلۇق كەسىر چېكتە ـ دىن كېيىنكى سان.

پارچه سېتىش <سودا> تاۋارلارنى توپ بويىچە ساتماي بۆلۈپ ـ بۆلۈپ خېرىدارغا قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك سېتىش: پارچە سېتىش باھاسى.

پارچه سېتىش باھاسى <س ئىق> تاۋارلارنى ئىستېمالچىلارغا بىۋاسىتە ساتقان ۋاقىتدا قوللىنىلىدىغان باھا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پارچە سېتىش باھاسى دۆلىتىمىزدە پىلانلىق پارچە سېتىش باھاسى ۋە پىلانسىز پارچە سېتىش باھاسىدىن ئىبارەت ئىككى خىل بولىدۇ.

پارچه قىلماق ← پارچىلىماق: ئۇ خالتىسىدا قالغان ئاخىرقى بىر ناننى ئىتتىك پىچاق بىلەن تەڭ ئالتە پارچە قىلدى ۋە ئۆزى بىلەن بىللە ياتقان بەش مەھبۇسقا بېرىدىن بىرىسىنى ئۆزى يېدى.

پارچه گەپ ← ئۇششاق گەپ.

پارچه گەپ قىلماق ← ئۇششاق گەپ قىلماق: ← بۇنى دېگۈچى پارچە گەپ قىلىدىغان كىشى ئەمەس. مېنىڭچە، كېيىن سىزنى پۇشايمان يەپ قالمىسۇن دېگەنىدۇ.

پارچه ـ پارچه بىرقانچە پارچىغا بۆلۈنگەن، پارچىلىنىپ كەتكەن؛ بۆلەك ـ بۆلەك: پارچە ـ پارچە يەر. پارچە ـ پارچە بۇلۇتلار. * ئاخشامقى بوراندا دېرىزە قاتتىق ئۇرۇلۇپ، ئەينەكلىرى چېقىلىپ پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتتى. * ئونىڭ يېڭىلا كىيگەن قىزىل ماتا كۆڭلىكى پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەنىدى. يوتىسىنىڭ ئىت چىشلىگەن يەرلىرى تۇز سەپكەندەك ئېچىشىپ ئاغرىيتتى.

پارچه ـ پۇرات ① چوڭ ـ كىچىك پارچىلار ـ دىن ئىبارەت، ھەر خىل چوڭلۇقتىكى پارچە ـ لارغا بۆلۈنگەن، پارچە ـ پارچە: پارچە ـ پۇرات رەخت. پارچە ـ پۇرات نەرسىلەر. پارچە ـ

پۇرات يەر . * ئۇنىڭ ئۇكسى ئالىم پارچە - پۇرات قەغەزلەرگە رەسىملەرنى سىزىپ ئويندى. * مەن ئادەتتىكى پارچە - پۇرات تەجرىبىسىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم - پەننىڭ ئورنىنى ھېچقاچان باسالمايدىغانلىقىنى بارغانچە چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن. ② مۇھىم بولمىغان، ئاساسلىق ئەمەس: ئۇششاق - چۇششەك: پارچە - پۇرات ئىش. پارچە - پۇرات گەپ.

پارچىلاتقۇزماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: لەگەنلەرگە بېسىلىدىغان گۆشلەرنى پولۇنى ئۇسۇشتىن بۇرۇن ئوخشاش قىلىپ پارچىلاتقۇزۇپ قويۇش كېرەك.

پارچىلاتقۇزۇلماق «پارچىلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۆش دۇكىنىدىكى بۇگۈن سېتىشقا پارچىلاتقۇزۇلغان گۆش ئىكىكى سائەتكە قالماي سېتىلىپ تۈگىدى.

پارچىلاتماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — يىگىرمە كوي پۇلنى پارچىلىتىپ تەييار قىلىپ قويىدۇم، يانچۇقلىرىغا سېلىۋالسىلا، نامازدىن چىققاندىن كېيىن ئاجىز - ئورۇقلارغا تەڭشەپ بېرەرلا. — دېدى ئايىمخان ئاچام ھېيىت نامىزىنى ئوقۇش ئۈچۈن تەرەت ئىلىۋاتقان ئىدى قاسىم ئاخۇنغا.

پارچىلاشماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار يالغۇز جەمئىيەتتىكى بەزى بۇزۇق ئەپسانىخورلار بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ، تىل بىرىكتۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى بىزنىڭ ئىنقىلابى قوشۇنىمىزنى پارچىلاشتى.

پارچىلانماق ① «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاتوم يادروسىنىڭ پارچىلىنىشى. * بۇ يالغۇز لۇكچەكلەر گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشى ئەمەس، ئۇنىڭ كەينىدە خوجايىنى بار! ئۇ ئۆز ئىچىمزدە! ھازىر لۇكچەكلەر گۇرۇپپىسىمۇ پارچىلاندى. ② «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بىر پومىزەك قارنى ماھىرەگە ئاتتى. قار ماھىرەنىڭ قىزىل يۈڭ شارپىسىغا تېگىپ پارچىلىنىپ كەتتى. * چوڭ دادام ھويلىدا ئوتۇن يارىدى، ئۇكام بىلەن ئىككىمىز پارچىلانغان ئوتۇنلارنى بۇلۇڭغا يىغدۇق.

پارچىلىنالماق «پارچىلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارچىلىماق پ ① كېسىپ، چېپىپ، يىرتىپ، سۇندۇرۇپ، قىرقىپ بۆلەكلەرگە بۆلىمەك، ئاجراتماق؛ پارچە قىلماق، پارچە ھالەتكە كەلتۈرمەك: مۇزنى پارچىلىماق. * ساۋۇت ئاشقا بېسىلىدىغان گۆشلەرنى پارچىلاۋاتاتتى. ھويلىنىڭ كۇنىپىتىش تەرىپىدىكى لاپاس تېگىدە قاسىم بوغاز بىلەن ئادىل يېڭى سويۇلغان قوينىڭ گۆشىنى پارچىلىماقتا، ئاشخانا ئۆيىدە بولسا، خېنىمخان بىلەن ئايشەمخان ئاچا تاماقنا تۈتۈش قىلىشۋاتاتتى. ② بۆلۈۋەتمەك، ئاجىزلاشتۇرماق: يۈرتنى پارچىلىماق. ئاممىنى پارچىلىماق. * يۇرتنى ۋە ئەلنى پارچىلاشتىن ئارتۇق ئېغىر گۇناھ بولمايدۇ. * دۇشمەن ھېيلىگەر. ئۇ بىزنىڭ كۇچىمىزنى پارچىلىماقچى، بىزنىڭ دىققىتىمىزنى كەڭسايى تاغ ئاغزىغا بۇراپ قويۇپ، پەيتنى تېپىپ بىزگە ھۇجۇم قىلماقچى. ③ <خىم> تەركىبىي قىسىملارغا ئاجراتماق، بىرىكمىدىن ئاجرىتىپ ئالماق: ئاتومنى پارچىلىماق. ماددىنى پارچىلىماق.

پارچىلىنىش ① «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② ئى <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ باشقا بىرنەچچە ئاتوم يادروسىغا پارچىلىنىش ھەمدە نېيترون قويۇپ بېرىش جەريانى. پارچىلىنىش ئادەتتە نېيترونىنىڭ زەربىسىدىن بولىدۇ. بەزى ئېلېمېنتلار ئۆزلۈكىدىنمۇ پارچىلىنىدۇ. ③ ئى <خىم> بىر خىل بىرىكمىنىڭ خىمىيىۋى رېئاكسىيە تۈپەيلىدىن ئىككى خىل ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئاددىيراق بىرىكمە ياكى ئاددىي ماددىغا ئاجرىلىش جەريانى. مەسىلەن: كالىي خلورات پارچىلىنىپ كالىي خلور بىلەن ئوكسىگېن ھاسىل قىلىدۇ.

پاررىدە رەۋ. «پار» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان

ياكى نۇر چاچقان هالدا، «پار» قىلىپ: يامغۇردىن كېيىن، كۇن پارىدە ئېچىلىپ كەتتى. بۇلۇت تارقاپ كۇن ئېچىلدى پارىدە، بەس-بەس بىلەن كاككۇك، تورغاي سايرايتتى. يېگىت ۋە قىز يېغار ئىدى جىنەستە، ئاشۇ يەردە خۇشال ناخشا ياڭرايتتى.

پارس I تەق. قاتتىق قىزىپ كۆيۈش، پارچىلىنىش، يېرىلىش، ئېتىلىش، چىمك تارتقاندىن كېيىن ئۇزۇلۇش ۋە قاتتىق سىلكىنىپ قېقىلىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئارغامچا، ھارۇنغا بېسىلغان ئوتۇننى تازا كۆچەپ تارتىپ تېڭىۋاتقاندا «پارس» قىلىپ ئۇزۇلۇپ كەتتى.

پارس قىلماق «پارس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: «پارس» قىلىپ ئۇزۇلگەن تاڭنىك بىر ئۇچى قولۇمدا قالدى.

پارس II ئى <ئىرق> ← **پارسلار**: پارس تىلى. پارس ئايال. * ئۇ ئەرەب، پارس تىللىرىنى پىششىق بىلىدۇ.

پارس تىلى <تىل> ھىندى-ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسى، ھىندى-ئىران تىللىرى تۇركۇمىنىك ئىران تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. بۇ تىل ئىرانىنىك ئاساسىي ئاھالىسىنىك ئانا تىلى شۇنداقلا ئىرانىنىك دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ تىل ئىراندىن باشقا ئافغانىستانىنىك مەلۇم جايلىرىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ، ئەرەب يېزىقى بىلەن خاتىرىلىنىدۇ. بۇ تىلدا سۆزلىشىدىغان ئاھاللارنىك ئومۇمىي سانى تەخمىنەن 30 مىليوندىن ئاشىدۇ.

پارس ئىمپېرىيىسى <تارىخ> ← **پېرسىيە ئىمپېرىيىسى**.

پارس-پارس «پارس I» سۆزىنىك تەكرارلىنىشى: پوچاقزا پارس-پارس قىلىپ ئېتىلدى. * ئۇ ئوچاقتا تاشلانغان ئوتۇننىك پارس-پارس قىلىپ كۆيۈۋاتقىنىغا قارىغىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

پارس-پۇرس قاتتىق قىزىپ كۆيۈش، پارچىلىنىشى، يېرىلىش، ئېتىلىش، چىمك تارتقاندىن كېيىنكى ئۇزۇلۇش ۋە قاتتىق قېقىلىشى قاتارلىقلاردىن چىقىقان ئاۋاز: ئەنۇەر، تۇرغۇننى نېمە ئۈچۈندۇ پارس-پۇرس بىرنەچچە شاپىلاق ئۇرۇپ سالدى، ئەتراپتىكى كىشىلەر ئەجەبلەنگەنلىكىدىن داڭ قېتىپلا قالدى. * ئاخشامقى پارس-پۇرس ئېتىلىپ تۇرغان پوچاقنىڭ ئاۋازى كىشىنى زادى ئۇخلاتمىدى.

پارسچە سۈپ. پارس تىلىدا ئېيتىلغان ياكى يېزىلغان؛ پارس تىلىدىكى، پارس يېزىقىدىكى، پارسىي: پارسچە-ئۇيغۇرچە لۇغەت. پارسچە يېزىق. پارسچە دەرسلىك. ② ئى. پارس تىلى ياكى پارس يېزىقى: پارسچە ئوقۇماق. پارسچە ئۆگەنمەك. ئۇ پارسچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ سۈپ. پارس خەلقىنىڭ مىللىي ئۆرپ-ئادىتىگە خاس، پارس خەلقىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىگە ماس كېلىدىغان، پارس پاسونىدىكى: پارسچە كىيىم-كېچەك. پارسچە ياسانماق. تاجىكلارمۇ پارسچە كىينىدۇ.

پارسلار ئى <ئىرق> ئىرانىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى خەلق يەنى پارس مىللىتىدىن بولغان خەلق. ئىرانىدىكى پارسلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى يېگىرمە نەچچە مىليوندىن ئاشىدۇ. ئۇلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە بۇنىڭدىن باشقا نېفىت سانائىتى، پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؛ بىناكارلىق، ئويمىچىلىق، نەققاشلىق، قۇيمىچىلىق، گىلەم توقۇش قاتارلىق ساھەلەردە ھۈنەر-سەنئەتكە ماھىر؛ تارىخى ئۇزۇن؛ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئېتىقادچىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىلىرى ئىسلام دىنىنىڭ شىئە مەزھىپىگە مەنسۇپ. ئىراندىكى پارسلاردىن باشقا تەخمىنەن 5 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە ئافغانىستاندا ياشايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىراق ۋە شۇنىڭدەك ئەرەب

دۆلەتلىرىگە كەڭ تارقالغان.

پارسلداتقۇزماق «پارسلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارسلداتقۇزۇلماق «پارسلداتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارسلداتماق «پارسلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارسلداشماق «پارسلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارسلدىماق پ «پارس-پارس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «پارس-پۇرس» قىلماق: تونۇرغا سېلىنغان ھۆل ئوتۇن پارسلداپ كۆيۈۋاتىدۇ. * ئۇ ھارۋا ئۈستىدىكى تۇتۇرۇقلار بىلەن قوموش ئوتۇنلارغا ئوت تۇتاشتۇردى، ئۇنىڭدىكى گۈڭگۈرت پارتلىغۇچلار پارسلداپ كۆيۈپ، كۆكنى ئىس-تۈتەك قاپلاپ كەتتى.

پارسىي سۈپ [پ] پارس تىلىدا ئېيتىلغان ياكى يېزىلغان؛ پارسچە: ئابلىز مەخسۇم ئەرەبىي ۋە پارسىي كىتابلارغا مۇكەممەل تەبىر بېرەتتى. * «بوستان — گۈلىستان» دېگەن كىتاب ئەسلىدە پارسىي تىلدا يېزىلغانتى.

پارقىراتقۇزماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارقىراتقۇزۇلماق «پارقىراتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارقىراتماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئۆتكەن ھەپتىنىڭ ئالتىسى ئىشخانىنىڭ دېرىزە-ئەينەكلىرىنى پاك-پاكىز سۈرتۈپ پارقىرىتىۋەتتۇق. * مومايى ياقۇت كۆزلۈك ھالقا، ئۈزۈكلەرنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئېرتىپ پارقىرىتىپ قويىدۇ.

پارقىراشماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارقىراق سۈپ. پارقىراپ تۇرىدىغان، پارقىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، پارقىرايدىغان: ئۇنىڭ سىلىق تاملىرى كۆك ئاسمان رەڭگىدە سىرلانغان بولۇپ، جانان چىنىسەك پاكىز ۋە پارقىراق ئىدى. * كىشىلەرنىڭ ماڭا قانداق قارايدىغانلىقىنى بىلمەيمەن، لېكىن مەن ئۆزەمنى دېڭىز ياقىسىدا ئويناپ يۈرگەن كىچىك بالا دەپ ھېس قىلمەن. ئۇ يەردىن گاھىدا سىلىق ھەم پارقىراق تاشلارنى تېرىۋالىمەن، گاھىدا گۈزەل قوللۇلە-مارجانلارنى ئۇچرىتىپ خۇشال بولىمەن.

پارقىراق تۆمۈر تاش <گېئول> كرىستاللىق كېمىاتىست. پارقىراقلىقى ئەينەككە ئوخشايدۇ؛ ئاساسىي تەركىبى تۆمۈر(III) ئوكسىدىدىن ئىبارەت. بەزى ۋاقىتلاردا يەنە ئاز مىقداردا تىتان ۋە ماگنىيىمۇ بولىدۇ، تارقىلىشى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ماگما جىنسلاردىن ئىلىنىدۇ.

پارقىراق قوڭغۇز <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى سارغۇچ سۆسۈن، سەزگۈچ مۇڭگۈزى يىپسىمان بولىدۇ. قورسىقىنىڭ ئاخىر تەرىپىدە نۇر چىقىرىش ئەزاسى بولۇپ، يېشىل نۇر چىقىرىدۇ، كۈندۈزى ئوت-چۆپ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ، كېچىسى ئۇچۇپ چىقىدۇ.

پارقىراق ئۇڭچىلىنا <زوئول> ئاددىي ھايۋان، تېنى كىچىك، قىزىل رەڭلىك، سۇزۇك ۋە شارسىمان كېلىدۇ؛ يىرىك توكى بار، دېڭىز-ئوكيانلاردا لەيلەپ يۈرىدۇ، نۇر تارقىتالايدۇ؛ كۆپەيگەن چاغدا سۇنىڭ رەڭگى قىزىلغا ئۆزگىرىدۇ. ئۇ پارچىلىنىش، بىخ چىقىرىش يوللىرى ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

پارقىراقلىق ① «پارقىراق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى <گېئول> مىنېرال يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇشىدىن پەيدا بولىدىغان چاقناش ھادىسىسى.

پارقىرىتىلماق «پارقىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارقىرىماق پ ① پارىدە قىلىپ يانماق، نۇر چاچماق، پارقىراپ تۇرماق، يورۇماق: چولپان يۇلتۇزى يول كۆرسەتكۈچى چىراغدەك

ئاسماندا پارقىراپ تۇراتتى. ② يالتىرىماق، جۇلالىماق: ئالتۇننىڭ پوقمۇ پارقرايدۇ (ماقال). * ئۇ گەپ قىلغاندا ئاستىنقى بىر تال ئالتۇن چىشى پارقىراپ كۆرۈنەتتى. * يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك-پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالت يوللار سان-ساناقسىز ئېلېكتر چىراغلىرىدا ئەينەكتەك پارقىرىماقتا ئىدى.

پارك ئى [ر<ئېنگ] گۈل ۋە يېشىللىق بىلەن قاپلانغان، سەيلە قىلىش، دەم ئېلىش، كۆڭۈل ئېچىش ئۈسكۇنىلىرى بار چوڭ باغ: بىز ئەتە دېڭىز بويلىرىغا بارىمىز، پاركلاردا سايا‌ھەت قىلىمىز، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، سۈت، ماي، گۆشلەرگە تويۇپ ئۆتىمىز...

پارلاتقۇزماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىل 4-ئايدىكى كېۋەز تېرىش مەزگىلىدە چىگىت پارلاشقا ئۆزىمىزنىڭ ئادەم كۈچى يېتىشمەي، سىرتتىن ئادەم چاقىرىپ چىگىت پارلاتقۇزدۇق.

پارلاتماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈلشەن چىنە-قاچا ماگىزىندىكى دوستىغا گۈللىرى ئۈپمۇئوخشاش بولغان چىنە، تەخسىلەرنى پارلىتىپ بەش جۈپ سېتىۋالدى.

پارلاشماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: زۆھرەخان بىلەن مەريەم ئاپىسىغا يارەملىشىپ ئۆگۈت پارلىشىپ بەردى. * ئۇلار ھاردۇق-تالدۇق دېمەي ئەتىدىن كەچكىچە ئۈزۈم پارلاشتى.

پارلاق سۈپ ① پارلاپ، نۇر چېچىپ تۇرىدىغان، روشەن: نۇرلۇق: پارلاق قۇياش. پارلاق نۇر. * چىمەن دوپپا كىيگەن ئۇ قىزنىڭ يۈزىدە نۇرلۇق كۈنىنىڭ پارلاق شولىسى جىلۋە قىلماقتا. * مەن ئىشىنىمەنكى، ھامان بىركۈنى سىزنىڭ تالانتىڭىز ۋە شۆھرىتىڭىز، ئىلىم-پەن ئىشلىرىغا قوشقان يۈكسەك تۆھپىڭىز كەم ئۇچرايدىغان مۇشۇ ئالماستەك پارلاق نۇر چاچىدۇ. ② كۆچمە. روناق تاپقان، بايا‌شات، شانلىق: ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق. * پەندە تۆپتۈز يول يوق، جاپادىن قورقماي ئەگىرى-توقاي يولىلارنى بېسىپ يۈقىرى ئۆرلىيەلىگەن كىشىلا پەننىڭ پارلاق چوققىسىغا چىقالايدۇ.

پارلامېنت ئى [ر<فران] كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە قانۇن تۈزىدىغان ئەڭ يۇقىرى ئورگان. پارلامېنت ئادەتتە يۇقىرى-تۆۋەن ئىككى پالاتادىن تۈزۈلىدۇ؛ بەزى دۆلەتلەردە بىرلا پالاتا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەزالىرى ئادەتتە سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ؛ قانۇن چىقىرىش ھوقۇقى، مەمۇرىي ھوقۇق، ئەدلىيە ھوقۇقىدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ ھوقۇقنى ئايرىم-ئايرىم ھالدا پارلامېنت، ھۆكۈمەت ۋە سوت مەھكىمىسى يۈرگۈزىدۇ.

پارلامېنت ئەزاسى پارلامېنتتا رەسمىي ۋەكىللىك سالاھىيىتىگە ۋە ئاۋاز بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان كىشى، شەخس.

پارلامېنتلىق سۈپ. پارلامېنت تۈزۈمى يولغا قويۇلغان: بۇرژۇئازىيىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا بەلگىلەنگەن پارلامېنتلىق تۈزۈم بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەرقايسى گۇرۇھلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى پارلامېنتقا قاتنىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

پارلاندۇرماق I «پارلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارلاندۇرماق II «پارلانماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەل-دەرەخلەر كۆچلۈك يىلتىز سىستېمىسى ئارقىلىق سۇنى غولى ۋە شاخ-يوپۇرماقلىرى بىلەن پارلاندۇرۇپ، ھاۋانىڭ نىسبىي نەملىكىنى ئورمان يوق يەرگە قارىغاندا بەش-ئون پىرسەنتكىچە ئاشۇرىدۇ. نەتىجىدە ھۆل-يېغىن يېگىرمە پىرسەنت ئەتراپىدا كۆپىيىدۇ.

پارلاندۇرۇلماق «پارلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارلانماق I «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزلار چۈرۈقلىشىپ:— پاكىتلار ئاسماندىكى يۇلتۇزدىنمۇ كۆپ، قۇياشتەك پارلىنىپ تۇرىدۇغۇ،— دېيىشتى.

پارلانماق II «پارلىماق» پەيدا بولۇش مەجھۇل دەرىجىسى: ھېيتلىق ئۇن تارتىلىدىغان ئۇسۇت پارلىنىپ بولۇپلا تاغارغا قاچىلاندى. * بۇگۈن جەمئىي بىر تاغار ئۇزۇم پارلاندى.

پارلانماق III پ. پارغا ئايلانماق، پار ھالىتىگە كەلمەك: پارلانغان سۇ. * دەل-دەرەخلەر كۆچەتلۈك يىلتىز سىستېمىسى ئارقىلىق سۇمۇرۇلگەن سۇلار دەرەخنىڭ غولى ۋە شاخ-يوپۇرماقلىرى بىلەن پارلىنىدۇ. * ھاراق ھاراق ئېچىتقۇسىنى قاسقانغا سېلىپ دۇملەپ، پارلانغان سۇيىنى سوۋۇتۇش ئەپچىسىدىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق راسلىنىدۇ.

پارلىق سۈپ ① پار بىلەن تولغان، پار ھاسىل بولغان، پارى بار: توك بولمىسا كېچىسى قارانغۇ بولۇپ كەتمەيدۇ، پارلىق قازان ئىشچىلىرى قارانغۇدا قانداق ئىشلەيدۇ، شۇڭا دادامغا گەپ قىلمايلا سىزگە ئېيتىپ قويايى دېگەنىدىم. ② پار بىلەن يۇيۇلىدىغان، پار ئىشلىتىلىدىغان: پارلىق مۇنچا.

پارلىماق I پ. يارقىن نۇر چېچىپ تۇرماق، يورۇق يانماق؛ چاقنىماق: بۇلۇتسىز ئاسمانىدا قۇياش پارلىدى. * قۇياش يېقىملىق پارلاپ تۇرغان بىر يەكشەنبە ئەتىگەنلىكى گۈلشاد ئارسلانىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. * كۆرۈپ ھۆسنىڭنى، قەلبىم يايرىدى. ئىلھام جۇش ئۇرۇپ، بەختىم پارلىدى.

پارلىماق II پ ① مەلۇم ئۆلچەم ۋە نۇسخا بويىچە تۇرگە ئايرىماق؛ سورتقا ئايرىماق، خىللىماق، تاللىماق، ئىلغىماق: ئۇزۇم پارلىماق. ئۇرۇق پارلىماق. چەگىت پارلىماق. ئۇگۈت پارلىماق. * تال چوكان ئاراسىدىن تاللىۋالدىم مەن سېنى، شۇنچە خەلق ئاراسىدىن پارلىۋالدىم مەن سېنى. ② جۈپلىمەك، جۈپ-جۈپ ھالەتكە كەلتۈرمەك: پارلاپ تىزىلغان ئۆتۈكلەر مال تەكچىسىگە رەتلىك تىزىلغانىدى.

پارنىك ئى [ر] ھەر خىل گۈل-گىياھ، كۆكتات، مايسا قاتارلىقلارنى تېز ئۆستۈرۈش، يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئۇستى يېپىق ئەينەكلىك جاھازا؛ خانا: بۇ يەردە كۆن نۇرىنىڭ چۈشۈشى ۋە سۇنىڭ ئۇسۇلدا ئىسسىقلىق بېرىش ئارقىلىق ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشىدىكى مۇۋاپىق تېمپېراتۇرا ساقلاپ قېلىنىدۇ. * قوناقلىقنىڭ پاسىلىغا تېرىلغان قوغۇنلار بالدۇرلا چېچەكلەپ، پېلەك تارتتى، پارنىكتا ئۆستۈرۈپ، قوغۇنلۇققا يانداپ كۆچۈرۈلگەن شوخلا، لازىلارمۇ تېزلا ئايىنىپ، غۇڭچىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى.

پارول ئى [ر<فران] <ھەرب> ھەربىي خىزمەتتە ياكى يوشۇرۇن تەشكىلاتلاردا ئۆز كىشىلىرىنى تونۇش ئۈچۈن، ئۇچراشقاندا ئېيتىلىدىغان ۋە ئالدىن بەلگىلەپ قويۇلىدىغان شەرتلىك مەخپىي سۆز: — قالغان ئىشلارنى شۇ يەردىكى مەسئۇل كىشى ئورۇنلاشتۇرىدۇ، — ئېلىيوۋ ماڭا پارولنى ئېيتىپ بەردى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

پارومومتىسىن ئى [ئىنگ] <تىب> ئانتىبىئوتىكلارنىڭ بىر خىلى؛ ئادەتتە ئىشلىتىلىدىغىنى پارومومتىسىننىڭ سۇلفاتىلىق تۇزى بولۇپ، ئاق رەڭلىك پاراشوك ھالەتتە كېلىدۇ، ئامېبا ۋە باكتېرىيىلەردىن بولىدىغان تولغاقنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پارۇاي ئى [ر] ئۆي-ئىمارەتلەرنى پار ئارقىلىق ئىسسىتىش ئۈچۈن ئورنىتىلىدىغان، تۇرۇبا ۋە پولات نەيچىلەردىن تۈزۈلگەن ئەسلىھە: ئەسقەر بالىنى پارۇاينىڭ قېشىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قولىلىرىنى سىلاپ ئىسسىتتى.

پارۇايلىق سۈپ. پارۇاي ئورنىتىلغان، پارۇ‌ېيى بار: پارۇايلىق ئۆي. پارۇايلىق زال. * ئىدارىمىزنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئاللىقاچان پارۇايلىق ئۆيلەرگە كۆچۈپ بولغان.

پاربخور سۈپ [پ] پارا ئالىدىغان، پارا يەيدىغان، پارا يېيىشكە ئادەتلەنگەن: پاربخور ئادەم. * ئۆمەر: — مېنىڭ قولۇمدا پاكىت بار، سىز پاربخور ئادەمسىز ماشىنا زاپچاسلىرىنى

يېزىلارغا ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بەرمەي، ئامبارىدا ساقلاۋېرىپ ئۇلارنى كېرەكسىز نەرسىلەرگە ئايلاندۇرىدىغان، ئالدىغا سېزغا كەلگەنلەردىن پارا ئېلىپ، ئاندىن ساتىدىغان. بىلەمسىز، بۇ دۆلەتنىڭ مۇلكى. خەلقنىڭ قان ـ تەرىگە پۈتكەن نەرسىلەر، — دېدى. * ئۇ مېنىمۇ ئىككى قېتىم «يانچۇقچى» دەپ قامىتىپ قويدى، لېكىن ئۇ مېنىڭ نۇرغۇن پۇلۇمنى پارا ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ ھەم پارىخور ھەم چوڭ ئىشپيون.

پارىخورلۇق «پارىخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پارىخورلۇق قىلماق. * ئۇ، پارـ خورلۇق، ئارقا ئىشكىتىن مېڭىشتەك يامان ئىللەتلەر ئۈستىدە سۆز بولۇۋاتقانىدا، گەرچە ئۆز ئىسمى ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان بولسىمۇ، ئولتۇرالـ مايى قالدى.

پارىژ ئى [فران] فرانسىيىنىڭ پايتەختى، سىر دەرياسى بويىغا جايلاشقان.

پارىژ كوممۇنىسى <تارىخ> فرانسىيە ئىشچىلار سىنىپى پارىژدا قۇرغان دۇنيا بويىچە تۇنجى قېتىملىق پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى. 1871 ـ يىل 18 ـ مارت كۈنى پارىژ ئىشچىلىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، 28 ـ مارت كۈنى پارىژ كوممۇنىسىنى قۇرغان. ئۇ چاغدا ماركسىزملىق پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىغانلىقى، دېھقانلار بىلەن زىچ ئالاقە ئورنىتالمىغانلىقى، ئەكسىلئىنقىلابچىلار قەتئىي تۈردە باستۇرۇلمىغانلىقى ئۈچۈن ئاخىر ئىچكى ـ تاشقى ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىلگەن.

پارىغ سۈپ [ئە] يىزت ← **پارىغ بولماق.**

پارىغ بولماق بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتتىن خالىي بولماق، بىكار بولماق، قۇتۇلماق: ئەبۇ سابىر خوتۇنى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ، ئەر ـ خوتۇن ۋە ئوغۇللىرى بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ غەمدىن پارىغ بولۇپ، راھەت ـ پاراغەت بىلەن دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. * ئۇ كەچ كىرگەندىلا ناماز‌دىن پارىغ بولۇپتۇ.

پارىلداتقۇزماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارىلداتقۇزۇلماق «پارىلداتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارىلداتماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارىلداشماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پارىلدىتىلماق «پارىلداتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارىلدىماق «پار ـ پار» قىلىپ يېنىپ تۇرماق، يورۇق نۇر تارقاتماق، نۇر چېچىپ تۇرماق، پالىلدىماق: قاراڭغۇ كېچىدىكى كۆك ئاسمانىدا پەقەت سان ـ ساناقسىزلىغان يۇلتۇزلار پارىلداپ كۆرۈنەتتى. * يول ئۈستىگە ئېقىپ كەتكەن سۇ ئاي يورۇقىدا ئەينەكتەك پارىلداپ كۆرۈنەتتى. * مېھنەت بىلىم، ئۇنىڭ نۇرىدا، قەلبىم بېغى بېزىلىپ بارار. شېئىرىمدا مېھنەت سۆيگەنـ لىك ئىش ئىزلىرى پارىلداپ يانار.

پازىل [ئە] ① سۈپ. يېزىت. پەزىلەتلىك، ياخشى خۇلق ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە: مەن ھاكىم جانابلىرىنى رەھمىدىل، پازىل كىشى دەپ ئاڭلىغان بولساممۇ، تازا ئىشىنىپ كەتمىگەنىدىم، شۇڭلاشقا بۇ سۆز بىلەن سىناپ باقتىم. * ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ، نازۇنېمەتلىرى مول، ھاۋاسى يېقىملىق، پادىشاھى ئادىل ۋە خەلقى پازىل بىر شەھەر ئىكەن. ② ئەرلەر ئىسمى.

پازىللىق «پازىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ھەقىقەتەن رەھمىدىل ۋە پازىللىقتا باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدۇ.

پاژ تەق. سۇ ياكى تەركىبىدە سۇيۇقلۇق بولغان نەرسىلەر ئوتتا قىزىتىلغان ياكى قىزىق ياغقا سېلىنغاندىن كېيىن چىقىدىغان ئاۋاز: قىزىپ كەتكەن مەش ئۈستىگە قويۇلغان چەينەكتىكى سۇ قايناپ تېشىپ مەش ئۈستىگە

«پاڑ» قىلىپ تۆكۈلگەندە چىققان ئاۋاز ئىچكىرىكى ئۆيگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاڑ - پاڑ «پاڑ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوت كۆيۈۋاتقاندا مەشىنىڭ ئۇستىگە قويۇلغان سۇلۇق چۆگۈننىڭ تېگىدىكى يېڭىنىڭ كۆزىدەك ئۇششاق تۆشۈكچىلەردىن سىرغىپ چىققان سۇ تامچىلىرى مەشتىكى كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئېقىپ چۈشۈپ پاڑ - پاڑ قىلىپ تۇراتتى.

پاڑ - پۇڑ سۇ ياكى تەركىبىدە سۇيۇقلۇق بار نەرسىلەر ئوتتا قىزىتىلغان ياكى قىزىق ياقىقا سېلىنغاندىن كېيىن چىقىقان ئاۋاز: ئاشخانىدىكى پاڑ - پۇڑ قىلىپ قورۇلۇۋاتقان سەينىڭ ئاۋازى مېھمانخانىغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاڑڭدە رەۋ «پاڑ» قىلغان ھالدا، «پاڑ» قىلىپ: سەرەڭگە قېپىدا ئاران بىر تال سەرەڭگە قاپتىكەن، شۇنچە ئاۋايلاپ چاقسامۇ «پاڑڭدە» قىلدى - دە، ئوت ئالماي ئۆچتى. شۇنداق قىلىپ بىر كېچە قاراڭغۇدا قالدۇق.

پاڑلداتماق «پاڑلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەلىمخان بىز ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن مېھمانلار ئۈچۈن پاڑلدىتىپ سەي قورۇۋاتقانىكەن.

پاڑلدىماق پ «پاڑ - پاڑ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پاڑ - پاڑ» قىلماق: چۆگۈننىڭ پورۇقلاپ قاينىپ، سۇنىڭ مەش ئۇستىگە پاڑلداپ تۆكۈلۈشى سادىق روزىنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى.

پاس I تەق. بىرنەرسىنىڭ ئىككىنچى نەرسىگە ئۇرۇلۇشىدىن، قاتتىق سىلكىنىش ھەم ئۇزۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: ئۇ قولىدىكى چۈرۈن پالىقى بىلەن شىرە ئۇستىگە قونۇۋالغان چىۋىنىلەرنى «پاس» قىلىپ ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. * ئاپىسى ئۇنىڭ پېشانىسىنى ئاستا سىلىدى، لېكىن ئەزىمەت قولىنى قاتتىق بىر شىلتۇدى ئاپىسىنىڭ يۈزىگە «پاس» قىلىپ تەگدى.

پاس II ئى [ئىنگ] <تەن> ←← **پاس بەرمەك.** **پاس بەرمەك** <تەن> توپ ئويۇنلىرىدا توپنى ئۆز كامانداسىنىڭ بىرەر ئەزاسىغا قارىتىپ تاشلىماق، ئاتماق، تەپمەك، يەتكۈزۈپ بەرمەك: خەمىت چاققانلىق بىلەن توپنى پەرھاتقا پاس بەردى. * تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ — توپ قارشى تەرەپنىڭ ۋارتاسىغا يېقىنلاشقانسېرى، كۆپ پاس بېرىش كېرەك، — دېدى.

پاس III ئى [ر] <مۇز> ئەرلەرنىڭ ئەڭ پەس، يوغان ئاۋازى ۋە شۇنداق ئاۋازلىق ناخشىلارنىڭ رېتىمى، ئۇدار: رويالنى پاس بېرىپ چالماق. * مۇزىكىنىڭ پاسى بولمىسا يېقىمسىز ئاڭلىنىدۇ.

پاسات ئى [ئە] قەستەن، مەقسەتلىك ھالدا قىلىنغان پىتنە - ئىغۇا، ئويدۇرما: بۇ ئىشلار كىشىنى تولىمۇ بىئارام قىلىدۇ ۋە تۈرلۈك پاسات خىياللار كوچىسىغا باشلايدۇ.

پاساتچىلىق ئى. ئورۇنسىز گەپ - سۆز، ئويدۇرمىلار، پىتنە - ئىغۇا ۋە شۇ ھەقتىكى سۆز - ھەرىكەت.

پاسار ئى. قوناق شېخىنىڭ پوست ۋە يوپۇرماقلىرى: مەن شاپاق دوپپام بىلەن باسۇرۇپ، ئۇچ پاقىنى تەستە تۇتۇپ قاپاقىغا سولاپ ئېلىپ كەلگىنىمدە ئاغنىمەم پاسارغا ئوت قويۇپ كەتمەنىنى قىزدۇرۇۋاتاتتى. * ھارۇندىن پاسار چۈشتى، قولۇمدىن ھاسا چۈشتى، سىلىدەك چاققان خېنىمغا مېنىڭ كۆڭلۈم راسا چۈشتى.

پاسار - پۇسقات پاسار ۋە پاسارغا ئوخشاش نەرسىلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدا سوغۇقتا تىترەۋاتقان ھاپىزنى كۆرۈپ، ئۆچەي دەپ قالغان قوقاسنى كولۇكلىغا تارتتى - دە، پاسار - پۇسقاتلارنى مورا ئوچاققا سېلىپ ئوتنى ئۆلغايتتى.

پاساڭ I ئى. باش قوناق، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئۇزۇپ ئېلىنىدىغان زىرائەتلەرنىڭ چالا قالغان قىسمى: پاساڭ بولماق. پاساڭ قىلماق. * بۇگۈن پۈتۈن مەھەللىدىكى ئۇششاق بالىلار قوغۇن پاساڭ قىلدى.

پاساڭ بولماق باش قوناق، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئۇزۇپ ئېلىنىدىغان زىرائەتلەرنىڭ

چالا قالغان قىسمى يىغۇپلىنماق؛ پاساڭدالماق: لۇكچۇندە قوغۇن - تاۋۇز ئالىلقاچان پاساڭ بولۇپ كەتتى.

پاساڭ قىلماق ← پاساڭدىماق: ئۇلار بىر قېتىم ئۇزۇۋۇپلىنغان باش قوناقنى بىر باشتىن پاساڭ قىلىپ چىقتى.

پاساڭ II ئى. دىئال. ھارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئىككى شوتىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان چېتىق ياغاچ؛ تەكىيە ياغاچ: ھارۋا پاسكى.

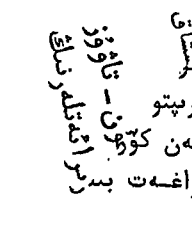
پاساڭداتماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوناقنى پاساڭداتماق. قوغۇننى پاساڭداتماق.

پاساڭداشماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پاساڭدالماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوغۇن - تاۋۇز، باش قوناقلارنىڭ ئاخىرى پاساڭدىلىپ تۆگەپ، ئېتىز - لارغا قوي - كالىلار قويۇپ بېرىلگەنىدى.

پاساڭدىماق پ. باش قوناق، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئۇزۇۋۇپلىنىدىغان زىرائەت - لەرنىڭ چالا قالغان قىسمىنى يىغۇالماق؛ پاساڭ قىلماق: بالىلار بۇگۈن قوغۇن پاساڭدىدى. * بىز بۇگۈن قوناق پاساڭدىدۇق.

پاساھەت ئى [ئە] يېزىت. چىرايلىق ۋە يېقىملىق سۆزلەش قابىلىيىتى؛ نۇتۇقنىڭ ئېنىق، چۈشىنىشلىك ھەم گۈزەللىكى: خىزمەتكار بىرنەچچە كۈن پادىشاھنىڭ قېشىدا تەربىيەتتە. بىركۈنى پۇرسەت تاپقاندا قول ... ئىلىم - ئەدەبىتە كامىل، ئىكەنسەن، — ئادىلىق بىلەن ھەت، پاراغەت باھەت... گويا كى يۇرىدۇ. ق، يېقىملىق، ھەت بىلەن ئېيە-

تىلغان: پاك ۋۇجۇدلىرى بىلەن ئۇ مەزلۇمەنىڭ خانىسىغا بۇ ساۋابلىق ئىش يۇزىسىدىن بىرقانچە رەت قەدەم تەشرىپ قىلىسىلا، پاساھەتلىك نۇتۇقلىرى، خالىس تاشلىغان قەدەملىرى بىرەر خەيرلىك ھاسىلاتىنى ۋۇجۇدقا چىقىرار دەپ ئويلايمەن. * بوۋاي ئوغلىغا: — ھەي، ئوغلۇم، ئەگەر ۋەز سۆزلىگۈچى بولساڭ، سۆز مۇنبىرىگە چىقساڭ، ئۆزەڭنى مۇستەھكەم تۇت، خاتا سۆز - لىمە، سۆزۈڭنى پاساھەتلىك سۆزلەر بىلەن باشلا، ئالدىراپ سۆزلىمە، مەجلىستە ئالدىڭدا تۇرغانلارنى ئۆزەڭدىن ئىلىمدە، سۆزدە تۆۋەن تەسەۋۋۇر قىل. قورقماي، ئۇيالماي سۆزلە، — دەپ نەسىھەت قىلدى.

پاسپاس ئى .دىئال. كىيىم - كېچەكلەرگە تۆگىمە ئورنىدا ئورنىتىلىدىغان پىستان، پىسلداق.

پاس - پاس «پاس » سۆزىنىڭ تەكرار - لىنىشى: پاس - پاس ئاۋاز.

پاسپورت ئى [ر<فران] چەت ئەلگە چىقىدىغان پۇقرالارنىڭ سالاھىيىتىنى ئىسپاتلايدىغان دۆلەت تەۋەلىك گۇۋاھ - نامىسى؛ ھۆججەت؛ ئۇ ئۆز دۆلىتىنىڭ ئاساسلىق دىپلوماتىيە ئورگىنى تەرىپىدىن بېرىلىدۇ: گۈلنىسا چەت ئەلگە تۇغقان يوقلىغىلى چىقىش ئۈچۈن پاسپورت ئالدى.

پاس - پۇس بىرنەرسىنىڭ ئىككىنچى نەرسىگە ئۇرۇلۇشىدىن، قاتتىق سىلكىنىش ھەم ئۇزۇلۇشىدىن چىققان ئاۋاز: قاسىم شۇنداق دەپ تۇرۇپلا چاپىنىنىڭ تۆگمىلىرىنىمۇ يەشمەي پاس - پۇس ئۇزۇپ، چاپىنىنى سېلىۋەتتى. * نجات بۇ ئىشتا كەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئابدۇللا ئاچچىقىغا پايالماي، ئۇنى پاس - پۇسلا ئۇرۇپ سالدى.

پاستا ئى [ر<ئىتال] مېدىتسىنا، گىرىمچە - لىك، رەسساملىق ۋە شۇ قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان خېمىرسىمان ماددا: چىش پاستىسى. سوپۇن پاستىسى.

پاستېر ئى [ر<فران] <بېئول> ← **پاستېر دېزىنفېكسىيىسى.**

پاستېر دېزىنفېكسىيىسى <بېئول> تۆۋەن ئىسسىقلىق (62°C) تا 30 مىنۇت قىزىتىپ، سېيرىلمىلاردىن باشقا باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا دېزىنفېكسىيە قىلىنغۇچى ماددىنىڭ ئىچكى تەركىبلىرى بۇزۇلمايدۇ. ئادەتتە سۇت ئىسپىرتلىق بىرىكمىلەرگە قوللىنىلىدۇ.

پاسخا ئى [ر] <دىن> ← **پاسخا بايرىمى.**

پاسخا بايرىمى ① خرىستىئانلارنىڭ ئەيسانىڭ قايتا تىرىلىشىگە ئاتاپ ئۆتكۈزىدىغان دىنىي بايرىمى. بۇ بايرام ئەتىيازدا كۈن-تۈن تەڭلىشىپ، بىرىنچى قېتىم ئاي تولغاندىن كېيىن كېلىدىغان دەسلەپكى يەكشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ② يەھۇدىيلارنىڭ باھار پەسلى ئۆتكۈزۈلىدىغان دىنىي بايرىمى.

پاسسات ئى [ر<نېم] <بېتېئور> ← **پاسسات شامىلى.**

پاسسات شامىلى <بېتېئور> ئېكۋاتورنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تۆۋەن ئاتموسفېرا قەۋىتىدە، شىمالىي يېرىم شاردىن چىقىدىغان شەرقىي شىمال شامىلى ۋە جەنۇبىي يېرىم شاردىن چىقىدىغان شەرقىي جەنۇب شامىلى. بۇ خىل شامالنىڭ يۆنىلىشى ناھايىتى ئاز بىر قىسىم ۋاقىتلاردا ئۆزگىرىدۇ.

پاسساژىر ئى [ر <نېم] ئايروپىلان، پويىز، پاراخوت، ماشىنا قاتارلىق قاتناش-تىرانسپورت ۋاسىتىلىرى بىلەن قاتنايدىغان كىشى؛ يولۇچى: پاسساژىرلارغا خىزمەت قىلماق. پاسساژىر ئايروپىلانى. * چەكسىز كەتكەن تاقىر ساينىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزاققا سوزۇلغان تاشيول بويىدا چاڭ-توزان باسقان بىر ئۇزۇن يوللۇق پاسساژىر ئاپتوبۇسى تۇراتتى.

پاسسېپ سۆپ [ر<لات] ① بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە ئېتىبارسىز قارايدىغان، قىزىقمايدىغان، سۇس، «ئاكتېپ»نىڭ ئەكسى: پاسسېپ ئادەم. پاسسېپ ،ئۇقۇغۇچى. * ئۇ: — يولداش ئاببانىڭ ئېيتقانلىرى دۇرۇس. يۇقىرىغا پاسسېپ قاراش توغرا ئەمەس، — دېدى. * بۇ ھەرىكەتكە ئاكتېپ پوزىتسىيە تۇتقانلارمۇ، پاسسېپ پوزىتسىيە تۇتقانلارمۇ بار. لېكىن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ پاسسېپ مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەقلىق يوق. ② توغرا بولمىغان، ناتوغرا؛ ناچار، سەلبىي: پاسسېپ ئامىل. پاسسېپ ئىدىيە. * ئوقۇغۇچىلارنى تەرەققىيات يۆنىلىشى بويىچە ئالغا يېتەكلەپ، پاسسېپ ئامىلنى ئاكتېپ ئامىلغا ئايلاندۇرۇش لازىم. * ئاپەتتىن مۇداپىئە كۆرۈپ، چارۋا مالىلارنى ئاسراش ئوبوروت پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلسە، زاپاس ئۆت-چۆپ، يەم-خەشەكلەرنى ئاپەتتىن بۇرۇن توپلىۋېلىپ، ئاپەتكە قارشى تۇرۇپ، چارۋا مالىلارنى ئاسراشتىكى پاسسېپ ھالەتنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ.

پاسسېپ ئىممۇنىتېت <تب> ئىممۇنىتېتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە قان زەردابىنى ئىممۇنىتېتلانمىغان ئورگانىزمغا ئوكۇل قىلغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان قىسقا مۇددەتلىك ئىممۇنىتېت. ئۇ ئورگانىزمدىكى ئانتىتېلا ئۆزىدە ھاسىل بولماي، سىرتتىن قوبۇل قىلىنىدۇ.

پاسسېپلاشتۇرماق «پاسسېپلاشماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلىدىغان تاپشۇرۇقنىڭ قېتىم سانى كۆپ بولغاندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈكى ئېغىرلىشىپ، جىسمانىي كۈچى ۋە بەرداشلىق بېرىش كۈچىدىن ئېشىپ كەتسە ئوقۇغۇچىلارنى پاسسېپلاشتۇرۇپ، ئەكس تەسىر پەيدا قىلىدۇ.

پاسسېپلاشتۇرۇلماق «پاسسېپلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاسسېپلاشماق پ. پاسسېپ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، ئۆز پائالىيىتىنى بوشاش-

تۇرۇپ قويماق: ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېشى پىسخىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئايرىم ئالاھىدىلىكلىرىنى نەزەردە تۇتماي، ئوقۇغۇچىلارغا زورمۇزور ھەممە نەرسىنى بىلدۈرىمەن دېيىشمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشتە پاسسىپلىشىپ، زېرىكىش كەيپىياتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پاسسىپلىق «پاسسىپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتۇش خىزمىتىدە ھاردىم - تالدىم دېمەي زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىغانلا بولسا، تەربىيىلەنگۈچىلەرنى پەيدىن - پەي پاسسىپلىقتىن ئاكتىپلىققا ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ. * گەرچە ئۇنىڭ نەق مەيدانىدىكى ئىشتىن قىلچە خەۋىرى بولمىسىمۇ، ئوت ئاپىتىنىڭ زىيىنى، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە بېرىلىدىغان ئىنئام، پاسسىپلىق قىلغانلارغا كۆرۈلىدىغان چارە ھەققىدە ئەزمىلىك بىلەن سۆزلەۋاتاتتى.

پاسكىنا سۈپ. بۇلغانغان، كىرلەشكەن، پاكىز بولمىغان، مەينەت، كىر: پاسكىنا نەرسە. پاسكىنا كىيىم. * قورۇ ئىچى قالايمىقان ۋە پاسكىنا ئىدى. ئۇ يەر، بۇ يەردە پارچە - پۇرات خىششلار چېچىلىپ ياتاتتى. * ئۇ ئەمگەك تەرى ئارقىلىق بەدىنىدىكى پاسكىنا نەرسىلەرنى يۇيۇپ تازىلاشقا بەل باغلاپ، ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن يېڭى تۇرمۇش قويىنىغا ئۆزىنى ئاتتى.

پاسكىنا بولماق پاسكىنا، مەينەت ھالەتكە كەلمەك؛ **پاسكىنىلاشماق:** سادىق روزىنىڭ ياتقىغا كىرگەندە: — بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيران ئىكەنسەن. ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟ — دېدى.

پاسكىنا قىلماق پاسكىنا، مەينەت ھالەتكە كەلتۈرمەك، **پاسكىنىلاشتۇرماق:** قوي ئۆز ئايىغىنى پاسكىنا قىلار (ماقال). * ئابدۇۋەسىر كېيىمىنى كىيگىلى ئۇچ كۈن بولا - بولمايلا پاسكىنا قىلدۇەتتى. * ئۇ بالا كەلسە - كەلمەس نەرسىلەرنى تۇتۇپ قولىنى پاسكىنا قىلىۋالدى.

پاسكىنىچىلىق ئى. پاسكىنا نەرسىلەر بىلەن قاپلىنىپ كەتكەن ھالەت، مەينەتچىلىك: دىلشات تولا چاغلاردا كوچىدىكى پىر - ئۇستاز شېرىكلىرى بىلەن ئىچىشىپ پاسكىنىچىلىق ئىچىدە يېتىپ قالىدىغان بولدى. * تالىپ ياش بولسىمۇ، ئۇنىڭدا تۇجۇپىلەپ ئىشلەش، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىش، جاپادىن، پاسكىنىچىلىقتىن قاچمايدىغان ئىشچىغا خاس خۇسۇسىيەتلەر كۆپ.

پاسكىنىلاشتۇرماق «پاسكىنىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆمۈرلۈكتىن يېڭىلا ئېلىپ كېلىپ ماشىنىدىن چۈشۈرۈلگەن كۆمۈرنىڭ توپىسى توزۇپ ھويلا - ئارام ۋە ئۆيىنىڭ دېرىزە، ئەينەكلىرىنى پاسكىنىلاشتۇرۇۋەتتى. * ئۇ: — قارىغا ئەلى، شۇنداق چىرايلىق جايىنى شۇنچىۋالا پاسكىنىلاشتۇرغىنىمىز قامالشاپتۇ. دەرھال يىغىپ، ھەممىسىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلايلى، — دېدى.

پاسكىنىلاشتۇرۇلماق «پاسكىنىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زۆھرەم پاسكىنىلاشتۇرۇلغان مېھمانخانىغا قاراپ، ئوغلىنىڭ بەش - ئالتە بەتمۇقام بالىلارنى يىغىپ ھاراق ئىچىپ، ئۆزىنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلانغانلىقىنى بىلدى.

پاسكىنىلاشماق پ. پاسكىنا ھالەتكە كەلمەك، پاسكىنا بولۇپ كەتمەك: رابىيە قولىدىكى سومكىنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ، يولدىشىغا: — قارىغا، بىر كۈن بولمىسام ئۆيىنىڭ ئىچىمۇ پاسكىنىلىشىپ كېتىپتۇ، — دېدى.

پاسكىنىلىق «پاسكىنا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ پۈتۈن باش - كۆزىنى پاسكىنىلىق بېسىپ كەتكەن بالىنى يۇيۇپ - تاراپ، پاكىز كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ قويغاندى، ئۇنىڭغا باشقىچىلا ھۆسن كىرىپ قالدى. * شەھەر رەزىل پادىشاھنىڭ قولىغا چۈشۈش بىلەن ھەممە ئەتراپنى جازانىخورلۇق، قىمارۋازلىق، ئىپلاسلىق، پاسكىنىلىق بېسىپ كەتتى.

پاسلاشماق پ <تەن> ئۆزئارا بىر - بىرىگە پاس بېرىشمەك: توپ مۇسابىقىسى يېڭىباشتىن باشلاندى. قارشى تەرەپ روھسىزلاندىمىكىن، ھە دېگەندىلا توپىنى تارتىنۇرۇپ قويدى. 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ كامانداسىدىكىلەر توپىنى ۋارقىرىشىپ

پاسلىشپ، ئېلىپ ماڭدى. * پۇتىغا توپ ئىلىنىشقان دىلىشات ئاخىرقى سۆزىنى ۋارقىراپ ئېيتتى — ده، توپىنى خەمتىكە قارىتىپ تەپتى. ئۇلار تەبىئىي هالدا شۇنداق ياخشى پاسلىشپ ماڭدى.

پاسون [ر<فران] ① ئى. هەر خىل كىيىم-كېچەكلەرنىڭ پېچىمى، تىكىلىشى ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، شەكلى، مودېلى: ئۇلاردىن يېڭىرمە قەدەمچە نېرىدا هەر خىل پاسونىدا كىينىگەن ئون نەچچە كىشى ئالدىرىماي قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. * بۇ دۇكاننىڭ لايىھىلىنىشى يېڭى پاسونىدا بولۇپ، كۆرۈنۈشى چىرايلىق، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1500 كۋادرات مېتردىن ئاشىدۇ. * پىكاپ ئالاهازەل يەتتە — سەككىز مىنۇتچە يۈرگەندىن كېيىن، قەدىمكى پاسوندا ياسالغان، قىزىل سىرلىنىپ ئالتۇن رەڭ هەل بېرىلگەن چوڭ بىر دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى. ② سۆپ. يېڭى مودا بىلەن ياسىنىپ يۈرىدىغان؛ چىرايلىق: پاسون قىز. پاسون بولۇپ كەتمەك.

پاسونلۇق سۆپ. پاسونى بار، يېڭى پاسوندا تىكىلگەن: ۋارىسجان گىمنازىيەگە كەلگەندىن باشلاپلا بېشىغا شەپكە كىيىدى، ئۇچىسىغا قايىرما ياقىلىق ئاق كۆڭلەك، ئىسكەتلىك تىكىلگەن كاستۇم چاپان، كەم ئۇچرايدىغان سارجىدىن شىم، پۇتىغا چىرايلىق پاسونلۇق كاريشنۇاي شىبىلىت كىيىپ، ئۆزىنى ياساپ، تۇزەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

پاسىبان ئى [پ] يېزىت ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ خەۋپسىزلىكىنى، ئامانلىقىنى، دەخلسىزلىكىنى قوغداش ئۈچۈن كۆزەتكە، پوستقا قويۇلغان كىشى؛ قاراۋۇل، ساقچى: ئۆگزىنىڭ قاتتىق غاراسلاپ كەتكىنىدىن پادىشاھ چۆچۈپ ئويغىنىپ، دەررۇ پاسىبانلىرىغا نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىپ كىرىشكە بۇيرۇپتۇ. * گۈل باغ ئارا گۈل تېرۇر تەر ئاققۇزۇپ باغۋەن، پوستتا سەگەك ساقلايدۇ بۇ ۋەتەننى پاسىبان. ② كۆچمە. هىمايە قىلغۇچى، مۇھاپىزەت قىلغۇچى، ساقلىغۇچى؛ غەمخور؛ باشپاناھ: مانا بۇ شانلىق نامايەندە، ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش. سەپ بېشىدا پاسىبانسىز، چېۋەر رولىچىمز بولغاچقا بۇ ئۇلۇغۋار غايە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ. * سەن بولمىساڭ بىزگە پاسىبان، دىللارغا نۇر چېچىلارمىدى؟ نەۋباھارنى كەلمىسەڭ ئېلىپ، باغدا لالە ئېچىلارمىدى!؟

پاسىبانلىق «پاسىبان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كېچىلىرى يېرىم كېچىگىچە مەلىكە ئۇخلاپ، ئىنكىتانا پاسىبانلىق قىلسا، يېرىم كېچىدىن كېيىن ئىنكىتانا ئۇخلاپ، مەلىكە پاسىبانلىق قىلدى. * ئۇنىڭ قەلبىدە، ئۆزىگە پاسىبانلىق قىلغان، بېشىنى سىلىغان پارتىيىگە، يېڭى دەۋرگە نىسبەتەن بىر خىل چوڭقۇر مۇھەببەت ئۇرغۇدى.

پاسىق سۆپ [ئە] ① بۇزۇلغان، چىرىگەن، سېسىغان: مانا ئەمدى، هەممە ياقنى چاڭ-توزان قاپلاپ، تۇتەك بېسىپ كەتتى؛ پاسىق سۆڭەكلەر ئاستىدىن جىنلار سەكرەپ چىقتى. شۇم قاغىلار قاناتلىرىنى كېرىپ قاقلىدىغىلى تۇردى. ② كۆچمە. يامان، ئەخلاقسىز: مەن كەچۈرگۈسىز گۇناھقا گىرىپتار بولغان پاسىق ئادەم. * بىنەپ ۋە پاسىق ئىشاندىن سەممىي بىر دېھقان ياخشى. بۇزۇلغان، سېسىغان مايدىن سىكەرلىك زاغىرا نان ياخشى. ③ پاسكىنا، ئىپلاس: شاھزادە زار ئۇرنىدىن تۇرۇپ، بۇ پاسىق جادۇگەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇدۇللا بوۋاينىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

پاسىقلىق «پاسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — سېنىڭ پاسىقلىقىڭدىن ئۆيدە بەرىكەت قاچتى، بەندە دېگەنگە تەرەت بىلەن يۇرۇپ ئىبادەت ئۆتكۈزگەن ۋاقىت نېمىدېگەن ياخشى! — دەپ ۋەز-نەسىھەت قىلدى مەزىن.

پاسىل ئى [ئە] ئىككى دۆلەت، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا، چەك، ئايرىما: پاسىل قوزۇقى. دېڭىز پاسىلى. پاسىل تام. * قوناقلىقنىڭ پاسىلىغا تېرىلغان قوغۇنلار بالدۇرلا چېچەكلەپ پىلەك تارتتى. * ئىلى ۋادىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قورغاس ناھىيىسىنىڭ چوڭ سېيى ۋە بۇ سايدا ئاقىدىغان قورغاس

دەريانى مەملىكتىمىز بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى يەنە بىر پاسىل ھېسابلىنىدۇ.

پاسلداق ئى. دېئال. بۇغداي، قوناق، پۇرچاق قاتارلىقلاردىن قورۇپ پىشۇرۇلغان يېمەكلىكلەر؛ قوماچ.

پاش سۈپ [پ<ئە] ھەممىگە مەلۇم، ئاشكارا، ئايان: پاش بولماق. پاش قىلماق. * قاشقىباينىڭ يەتتە ئاي بۇرۇنقى باسقۇنچىلىق ئەنزىسى ئاسلىيلىك ئاكا تەرىپىدىن پاش قىلىنغانىدى. * چىقسا كۆلۈپ كۆكىكە قۇياش، كېتەر قىزىپ يەر كۆك تۇتاش. زارلاپ تومۇزغا چىرقىراپ، ئۆز دەردىنى ئەيلەيدۇ پاش.

پاش بولماق خەلقى ئالەم ئالدىدا ھەممە كىشىگە مەلۇم، ئايان بولماق؛ ئاشكارىلانماق: ئۇ ئەبلەخنىڭ شەھەردىمۇ بىرمۇنچە جىنايەتلىرى پاش بولۇپتۇ. * ئەگەر ئايسىخان قىلمىشلىرى پاش بولۇپ قالسا زەھەر يەپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى ئىدى.

پاش قىلماق ھەممىگە ئايان قىلماق، ئاشكارىلىماق، ئېچىپ تاشلىماق: بىز ئۇلار ئۈستىدە ئاغلىغان - بىلگەنلىرىمىزنى تولۇق پاش قىلدۇق. * ئۇزاق ئۆتمەي باشلاندى، يەر ئىسلاھات كۆرىشى. پومېشچىك غوجاملارنىڭ، پاش قىلىندى قىلمىشى.

پاشا I ئى [پ] <زوئول> ھاشارات، يېتىلگىنىنىڭ ئىنچىكە ئۈچ ئۆزۈن گەۋدىسىدە بىر جۈپ قانات ۋە ئۇچ جۈپ ئۆزۈن، ئىنچىكە پۇتلىرى بولىدۇ؛ لېچىنكا ۋە قورچاقلىرى سۇدا يېتىلىدۇ؛ ئەركەكى ئۆسۈملۈك شىرنىسى بىلەن، چىشسى ئادەم ۋە ھايۋان قېنىنى شوراش بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ؛ بەزگەك، يۇقۇملۇق مېڭە يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەرنى تارقىتىدۇ.

پاشا قونمىغان ← **ئەركەك چىۋىن قونمىغان:** سەن، ھەنىپىخاننى نېمە كۆرۈۋاتىسەن، گەرچە ئۇنىڭ يېشى يىگىرمىدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا تېخى پاشمۇ قونمىغان.

پاشا كۆجىسى <خم> بىر خىل كۆجە، تەركىبىدە دورا بولىدۇ، كۆيگەندىن كېيىنكى چىقىدىغان پۇرىقى پاشىنى ئۆلتۈرۈش ۋە قوغلاش رولىنى ئويناىدۇ؛ شەكلى يېپسىمان ياكى تەخسىسمان كېلىدۇ.

پاشا لېچىنكىسى <زوئول> سۇدا پاشا تۇخۇمىدىن چىقىدىغان لېچىنكا، تېنى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە، سۇ ئۆزگەن ۋاقىتدا بىر قىسقىراپ، بىر ئۇزىرايدۇ.

پاشىنى پىل قىلماق كىچىككىنە، ئەرزىمەس نەرسە، ئىشلارنى يوغان، مۇرەككەپ، سىرلىق قىلىپ كۆرسەتمەك، ناھايىتى بەك كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلماق: ئەخمەت تازا ھولۇلۇپ بىر بالا بولۇپتۇ، ھە دېسلا سېكرېتارنىڭ يېنىغا بېرىپ پاشىنى پىل قىلىپ كۆرسىتىپ، يامان دېمىگەن ئادىمىمۇ قالمىدى.

پاشا II (پا:شا) ئى ① بۇرۇنقى چاغلاردا تۈركىيە، مىسىر قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان نامى. ② خوتۇن - قىزلارنى چاقىرىشتا ھۆرمەتلەش ياكى ئەركىلىتىش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: پاشا قىز. گۈلمىرە پاشا. * گۈلنار، سەمىنە ئىسىملىك ئوماققىنا قىزنى «پاشايىم، پاشايىم» دەپ ئەركىلىتىدۇ. ③ خوتۇن - قىزلارنىڭ ئىسمى.

پاششاپ (پاششاپى) ئى [پ] تارس ① ۋاڭ ئوردىسىنىڭ كېچىلىرى كۆزەت قىلىدىغان جىلىك قاقىدىغان ساقچى ئەمەلدارى. ② ئۆتمۈشتە مەھەللە ياكى كوچىلارنىڭ ئامانلىقىغا مەسئۇل يەرلىك ئەمەلدار: قاسىم توختى ئاي ئولتۇرغانىدىن كېيىن ئۆيدىن ئاستا چىقتى - دە، ئوغرىدەك ماراپ كېلىپ، ھەسەن پاششاپنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئەتراپقا بىر قارىۋېلىپ دەرۋازىدىن غىپپىدە كىرىپ كەتتى.

پاششاپ بېگى تارس. ۋاڭ ئوردىسىدىكى

پاششاپلارنی باشقۇرغۇچی بەگ: ئۇ چاغلاردا مەشرەپنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى بويىچە يىگىتبېشى ئەڭ تۇنجى قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق، پاششاپ بېگى ۋە كۆل بەگلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى. پاششاپ بېگى ئولتۇرۇشـ نىڭ تەرتىپىنى، كۆل بېگى بولسا يېمەك ـ ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

پاششاپلىق ① ئى «پاششاپ» سۆزىنىڭ ۋەزنىپە نامى: پاششاپلىق قىلماق. پاششاپلىق ئەمىلى. ② سۈپ. پاششاپلار ئىگىدارچىلىقىدىكى، پاششاپلارغا قاراشلىق، پاششاپلارغا خاس: مولىلانىياز يەنە مۇنۇلارنىمۇ ئويلىدى: تۇردى بوۋايغا تەس بولدى. ۋاڭلىق، تەيجىلىك، قورمالليق، پاششاپلىق يەرلەرنى ھەيدىگەندە، سۆرەم سالغاندا، خامان تەپكەندە، چىقىقان ھوسۇلىنى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىدىغان چاغلاردا بۇ دېھقانىنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىدىغان ئەنە شۇ بىر كالا ئەمەسمىدى.

پاشنا ئى [پ] ئاياغ كىيىمىنىڭ تاپىسىغا قويۇلىدىغان، چەم ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان قاتۇرما: ئۆكچە: ئۆتۈكنىڭ پاشنىسى. بەتىنكىنىڭ پاشنىسى. * دىلبەر بۇگۈن رەڭدار شىپىك دۇخاۋا كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ، پۈتىدىكى ئېگىز پاشنا توپلەي بىلەن تېخىمۇ گۈزەل تۇسكە كىرگەنىدى. * دىلنۇر دادىسىغا : ــ ئۇرۇمچىدە چىرايلىق مارجان، ھالقا، ئېگىز پاشنا ئاياغ بولسا ئەۋەتىپ بېرىڭ! ــ دېدى.

پاشنىلىق سۈپ ① پاشنا قويۇلغان، پاشنىسى بار: پاشنىلىق ئاياغ. پاشنىلىق بەتىنكە. * مەخسۇت بەگ ئېگىز پاشنىلىق، تۇمشۇقى ۋە پاشنىسىغا ناھال قېقىلغان ئۆتۈكنى «گۈرس ـ گۈرس» دەسسەپ، يەر ئاستى تۇرمىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ② پاشنا بولىدىغان، پاشنا قىلىنىدىغان، پاشنا ئۈچۈن تەييارلانغان: پاشنىلىق چەم. * سۇلايمان ئۇستام تېرە ـ خۇرۇم زاۋۇتىدىن پاشنىلىق ئۈچۈن پارچە ـ پۇرات چەم سېتىۋالدى

پاشىلىق ئى ① پاشا كۆپ يەر: ئابدۇللا ھەر كۈنى ئون نەچچە كىلومېتر يولنى پىيادە بېسىپ، بۇ پاشىلىققا كېلەتتى. ② پاشا چېقىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن داكا، ماتا قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن چىمىلدىق: پاشىلىق تارتماق. پاشىلىق تىكمەك. * قاغىتۇرۇپ دېگەن يەرنىڭ پاشىسى يامان بولغاچ ئۇ يەرنىڭ خەلىـ لىرى ئۇخلىغاندا ئۆينىڭ ئىچى ياكى ياتىدىغان كارىۋىتىغا دائىم پاشىلىق تارتىۋالىدىكەن.

پاششئوت ئى [پاشا+ئوت] <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بىرەر مېتر ئېگىزلىكتە بولۇپ تىك، يوپۇرمىقى نۆۋەتـ لىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، يوپۇرمىقىنىڭ كەينى تەرىپى ئاقۇش، ئۇستى يۇزى يېشىل كېلىدۇ؛ گۈلى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە، رەڭگى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسى ئورۇق مېۋە بولۇپ ئۈچتىن بەش تالغىچە توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئالتاي تاغلىرىدىن تېپىلىدۇ.

پاق تەق. نەرسىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇ ـ لۇشى، ئېتىلىشى ۋە قاتتىق چۇشۇـ شىدىن چىققان ئىناۋاز: سادىق يەرگە ئېگىشىكەن بولۇپ، ئوك پۈتىى بىلەن جۇمەنىڭ تاپانچا تۆتقان قولىغا شۇنداق بىر تەپتىكى، تاپانچا ئۇنىڭ قولىدىن ئۇچۇپ چىقىپ تورۇسقا تەگدى ۋە قاتقىپ سىم كارىۋات ئۈستىگە «پاق» قىلىپ چۈشتى.

پاقا I ئى <زوئول> قوش ماكانلىق ھايۋان، بېشى ياپىلاق ھەم كەڭ؛ ئاغزى، كۆزى چوڭ؛ تېرىسى سىلىق، رەڭگى مۇھىتىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئادەتتە يېشىل، كۈل رەڭ سەپكۈنـ لىرى بولىدۇ؛ بارماق ئارىلىقىدا نېپىز پەنجىسى بار؛ سۇدا ياكى سۇغا يېقىن جايلاردا ياشايدۇ، كۆپىنچە قاراڭغۇدا ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ئەركەكلىرىدە كۈركىراش ئورگىنى

بولىدۇ، ئۇنىڭ كۆركىرايدۇ؛ ئاساسەن ئېتىزلاردىكى زىياندىن ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ يېزا ئىگىلىكىگە پايدىلىق، بالىسى «قۇمچاق» دېيىلىدۇ. يېشىل پاقا ئادەتتە «ئېتىز توخۇسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پاقا ئالالمايدىغان سار قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز؛ پالاكەت: ئۇمۇ تازا پاقا ئالالمايدىغان سارمۇ نېمە؟ نەچچە كۈن بولدى كېچكىكنە بىر ئىشنىمۇ قىلىپ بولالمايۋاتىدۇ.

پاقا باش ئامبۇر مەخسۇس موزدۇزلۇقتا ئىشلىتىلىدىغان، بېشى پاقىنىڭ بېشىغا ئوخشايدىغان چوڭ ئامبۇر.

پاقا باش بېلىق ئاغزى كىرتمەك ۋە تۆرۈك شەكىللىك، باش قىسمى پاقىنىڭ بېشىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل بېلىق.

پاقا پۇت بارماقلىرى دىققاق، قىسقا ۋە پەنجىلىك يېپىسماق، كەك ھەم يوغان كېلىدىغان پۇت: پاقا پۇت ئادەم.

پاقسى قانماق تىلىكى ئىجاۋەت بولماق، ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقماق، كۆڭلىدىكىدەك بولماق، ئارزۇسىغا يەتمەك: ــ ئەمدى پاقاك قانغاندۇ؟ 5000 يۈەنگە موتو ئېلىپ، ئۇنى مىنگەنگە ئاسمانىغا چىقىپ كەتمەسسەن؟ ــ دېدى ئاۋۇتكام ئوغلىنىڭ موتوسىغا قاراپ قويۇپ. * ئىلياس باشقىلارغا شۇنداق دەيتتى: ئالماس ئاكىنىڭ جىددىي قىلىپ، ــ زاۋۇتىنىڭ تەقسىم قىلغان كەسپىنى ياخشى ئۆگەن! ــ دېگەن بىر جۈملە سۆزى بىلەنلا ئۇنىڭ شوپۇر بولۇش ئارزۇسىنىڭ قانىتى سۇنغانىدى. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭلىق بىلەن ئىلياسنىڭ پاقسى قانمىدى. شوپۇر دوستلىرى بار ئىدى، ئەپ تاپسا رول تالىشىپ يۈرۈپ ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىۋالدى.

پاقا II ئى. تۇڭمەننىڭ تېشىنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈش ئۇچۇن، شۇمەكنىڭ ئۇچىغا ئورنىتىلغان، تۆپە تاشنىڭ تۆشۈكى ئىچىدە ئۇرىدىغان تۆت بۇرجەك ياپىلاق تۆمۈر: تۇڭمەننىڭ پاقىسى.

پاقالچاق ئى. پۇتنىڭ تىزدىن تارتىپ ئوشۇققىچە بولغان قىسمى: كاللا دېسە پاقالچاق دېمەك. * بېشى باش بولسۇن، پاقالچىقى تاش بولسۇن (ماقال). * چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ كاپ ــ كاپ كۈچۈكى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇزنىڭ پاقالچىقىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ.

پاقالچاق سۆڭىكى <ئانات> پاقالچاقنىڭ ئىچىدىكى ئۇزۇن سۆڭەك، ئۇستۈنكى ۋە ئاستىنقى ئۈچلىرى توم، توغرا كەسمە يۇزى ئۇچ بۇلۇڭ شەكلىدە كېلىدۇ.

پاقالچاق مۇسكۇللىرى <ئانات> پاقالچاقنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى مۇسكۇل. ئۇ پاقالچاقنىڭ تومپىيىپ چىققان كەينى قىسمىدا بولىدۇ.

پاقام ئى ← **پاقام ئۆتمەك.**

پاقام ئۆتمەك باغرىنى باغرىغا ياقماق، قۇچاقلىماق: بۇرنۇمغا ئۇرۇلۇۋاتقان مەززىلىك پۇراقلار ئىلى ۋادىسىدىكى يۇرتۇمنى ــ مەن ناخشا ئېيتىپ، شوخ سۇلىرىغا پاقام ئېتىپ، شاخلىق دەرەخلىرىگە يامىشىپ چوڭ بولغان يېزامنى ئەسلىتىدۇ.

پاق-پاق «پاق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پاق ــ پاق ئاۋاز. * خامانىدا بۇغداي تەپكەن تراكتورنىڭ «پاق ــ پاق» قىلىپ چىققان ئاۋازى يىراقتا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاق-پۇق نەرسىلەرنىڭ بىر ــ بىرىگە ئۇرۇلۇشى، ئېتىلىشى ۋە قاتتىق چۇشۇشىدىن چىققان ئاۋاز: غالىب، نىيازنىڭ تۆيۇقسىز تۇرغانلىقىدىن پايدىلىنىپ پاق ــ پۇق بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. * گومىنداڭنىڭ سوراق ئۆيىدە پاق ــ پۇق، تاراق ــ تۇرۇق قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاقشىماق پ «پاق ــ پاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، پاقىلداپ ئۇرماق، پاقىلدىماق.

پاققىدە رەۋ «پاق» قىلغان ھالدا، «پاق» قىلىپ: ئابدۇراخمان بەئەينى «ئىقتىدار» دېگەن ئاتالغۇنى تۇتۇپ مەجبۇرەتكۇسى كەلگەندەك

ئەلپازى بىلەن قولىنى ئۈستەل ئۈستىگە پاقىلداپ بىرنى ئۇرۇپ مۇشتىلىرىنى چىڭ تۇتۇۋالغان. * غۇلام پەرىشان قىياپەتتە ئەترايىغا بىرقۇر كۆز يۈگۈرۈتۈۋېلىپ، قولىدىكى ئۇزۇمنى داستىخانغا پاقىلداپ تاشلىدى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇردى.

پاقلان ① ئى. ياشقا توشمىغان قوزا: پاقلان گۆشى. * ئابدۇراخمان قويچىنىڭ ئۆيىدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇش قارارىغا كەلدى. مېھماندوست مالچى كەچتە قازاق ئادىتى بويىچە ئەل ئايىغى بېسىلغاندىن كېيىن ئابدۇراخمانىنى سېمىز پاقلان گۆشى بىلەن مېھمان قىلدى. ② سۆپ. ئەت ئالغان، سەمرىگەن (بوۋاق ھەقىدە): بۇ بالا پاقلان بولۇپتۇ. * ھېچقانداق سۈتسىز، چاينا يېگۈزگەن نانىنىڭ كۆچى بىلەن بالىنىڭ پاقلان، بۇدرۇق ئەي بولۇۋاتقىنىغا كىشىلەر ھەيران قالاتتى...

پاقۇل ئى. دىئال. قوماچ، پاسىلداق.

پاقىچار ئى [پاقا+چار] <زوئول> لوخۇ بېلىقنىڭ بىلەكتەك بولغان ۋاقتى؛ كۆزەل.

پاقىچاناق ئى [پاقا+چاناق] تاشپاقا قېپى، جۈڭگو تىبابەتچىلىكىدە دورا ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پاقىچىغىرتمىقى ئى [پاقا+چىغىرتماق+ى] <بوت> چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى خەنجەرسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى سارغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، يۇزىدە قىزىل دېغى بولىدۇ؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە، ئۇرۇقى قارا كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكىتە يىلتىزىسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ قىزىتمىسى يانىدۇرۇش، زەھەرنى كېسىش رولى بار.

پاقىچىلاپ رەۋ. سۇ ئۈزگەندە پۇت قولنىڭ ھەرىكىتىنى پاقا سۇ ئۈزگەندىكىگە ئوخشاش قىلىپ: پاقىچىلاپ ئۈزمەك.

پاقىچىلاپ ئۈزۈش <تەن> سۇ ئۈزۈش تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى، تەنھەرىكەتچى سۇدا دۇم بولۇپ، ئىككى بىلىكى بىلەن سۇنى سىيرىيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىككى پۇتى بىلەن سۇنى تېپىپ ئاندىن قىسىدۇ. بۇ پاقىنىڭ سۇ ئۈزۈشىگەئوخشاپ كېتىدۇ.

پاقىلەش ئى [پاقا+لەش] <بوت> ← **ھىندى نېلۇپەرى.**

پاقىلداتماق «پاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولداش داۋۇت مەغرۇرلانغان ھالدا، يانچۇقىدىن بىر كورۇپكا نېمىس ئوقىنى ئېلىپ تۇرۇپ: ــ بۇ بەش تال، قوشنىمىزنىڭ بالىسىدىن سورىۋالدىم، بەش كىشىگە بۆلۈپ بېرىمىز، بىر تالدىن پاقىلداتىدۇ، ــ دېدى.

پاقىلداق سۆپ. پاقىلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان، پاقىلدايدىغان، پاقىلدىغاق: پاقىلداق گاز. پاقىلداق ئاۋاز.

پاقىلداق گاز <خىم> ئىككى ھەجىم ھىدروگېن بىلەن بىر ھەجىم ئوكسىگېنىنىڭ ئارىلاشمىسى بولۇپ، يانغاندا پارتلاش پەيدا قىلىپ، يوقىرى تېمپېراتۇرىدىكى ئىسسىقلىق ھاسىل قىلىدۇ.

پاقىلدىماق پ «پاق ـ پاق» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پاق ـ پاق» قىلماق: روزىمەت: ــ ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى، ــ دېدى ـ ده، كېيىنچە چوپىلا توقۇپ ساتىدىغان بولۇپ قالدى، ئۇ چوپىلىلارنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ ئۆشىنىسىگە ئارتىپ، يېزىنىڭ توپىلاڭ يولىلىرىدا يالىڭاياغ پاقىلداپ شەھەرگە ماڭاتتى.

پاقىلىق I ① سۆپ. پاقا قاپلىغان، پاقا كۆپ، پاقا بار: پاقىلىق يەر. پاقىلىق كۆل. ② ئى. پاقا ماكانلاشقان، پاقا بىلەن تولۇپ تۇرغان يەر، جاي: يالقۇن بىلەن قاھار ئىككىيلەن پاقىلىققا ئوينىغىلى كەتتى.

پاقىلىق II ئى ① تۇغمىنىڭ پاقىسى ئايىلىنىپ تۇرىدىغان، پاقا ئورنىتىلىدىغان ئورۇن، جاي. ② سۆپ. پاقا قىلىش ئۇچۇن

تەييارلانغان: پاقلىق تۆمۇر.

پاقئوت ئى [پاقا+ئوت] <بوت> ← **جامكا**.

پاقيوپۇرماق ئى [پاقا+يوپۇرماق] <بوت> پاقيوپۇرماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە تۇخۇمسىمان؛ گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىدە؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە؛ ئۇرۇق ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۇرۇقىنىڭ ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولى بار.

پاك سۈپ [پ] ① چاڭ-توزان كىر قاتار-لىقلاردىن خالىي، پاسكىنا بولمىغان، پاكىز: قولى پاك. كىيىم-كېچەكى پاك. * ئاق بولسۇن، پاك بولسۇن (ماقال). ② تەركىبى ساپ، بۇلغانمىغان، تازا: پاك سۇ. * باتۇر دەيدۇ خەلقىمىز، ئەل ئىشقىدا كۆيگەنىنى؛ ئادالەت ھەم ھۆرلۈك دەپ، پاك قېنىنى تۆككەنىنى... ③ باشقا بىرىنىڭ ئەجرى ئارىلاشمىغان، ئۆزىگە خاس بولغان؛ ھالال: تاپقىنىم پاك، قولىمقىم ساق (ماقال). * قايىناملاردىن قورقمىغانلار سۆزەر گۆھەر، باغ ئېتىدۇ چۆلنى باغۇەن تۆككەچ پاك تەر. پەرھات كەبى ئىشقى بولسا كىمنىڭ ئەگەر، مۇرادىغا يەتكۈزىدۇ ئۇنى دىلبەر. ④ كۆچمە. نامىغا داغ تەگمىگەن، يامان ئىللەت، يامان ئىشلاردىن خالىي، ساپ ۋىجدانلىق، ساپ: پاك دىل. پاك قىز. تارىخى پاك. پاك ئادەم. * ئۇ ھېلىقى پاك قىزنىڭ مۇھەببىتىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتتى. * مەن زاھىدنىڭ بولغان مۇھەببىتىمنى مەڭگۈ پاك ساقلاش قارارىغا كەلدىم. * خالىدىن چوڭلۇقى بادامدەك، توق ھال رەڭدە جۇلالىنىپ تۇرىدىغان قاشتېشى تېپىۋالدى. گۈلنۇر تاشنى قولىغا ئېلىپ خۇشاللىقىدا كىچىك لەۋلىرىگە باستى، ئۇ يەنە: — نېمىدېگەن چىرايلىق تاش، قېنى ئىككىمىز بۇ تاشقا قارايلى. بىزنىڭ ۋاپادارلىقىمىز بۇ خىسلەتلىك تاش ئىچىدە پاك ساقلانسۇن! — دېدى.

پاكار سۈپ. ئېگىز ئەمەس، پەس: قادىر-نىڭ بوۋىسى ھاسىنى تۇتۇپ پاكار سۇپىدا ئولتۇرىدۇ. * مەن جاسۇسقا قارىتىپ ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پاي ئوق ئاتتىم-دە، بىر پاكار تامدىن ئارتىلىپ قاچتىم. * مەھەللىنىڭ كۈنچىقىشىغا جايلاشقان ئەڭ چەتتىكى پاكار، كونا ئۆيلەر باقى ئاكامنىڭ بۇرۇنقى جايى ئىدى.

پاكار پىچانگۈل <بوت> پىچانگۈلنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ، تار، ئۇزۇن ۋە ئوچى ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ يازدا چېچەكلەيدۇ، گۈلى سېرىق، خۇش بۇي پۈرايدۇ؛ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

پاكار-پاكار «پاكار» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شاكىر مېھمانلارنى باشلاپ كىچىك ئېرىقنى بويلاپ ماڭدى. ئېرىق بويلاپ قاتارىغا پاكار-پاكار ئۆيلەر سېلىنغان بولۇپ، ئايرىم ئۆيلەرنىڭ قورۇسىدا تال باراڭلىرىغا ئىشلەۋاتقان ئادەملەر پاكار تاملاردىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پاكارلاتماق «پاكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خېلى يىللاردىن بۇيان، يامغۇر تولا يالاپ پاكارلىتۇەتكەن مەكتەپ قورۇسىنىڭ تاملىرى ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغانىدەك قىلغىنىپ تۇراتتى.

پاكارلاشماق پ. پاكار، پەس ھالەتكە كېلىپ قالماق، پاكارلىماق: بۇگۈن ئۇ ئاخشامقى زىياپەتنىڭ كارامىتىدىن قوش ئېگىزكىلىرى تېخىمۇ پۈتۈپ، پاكارلىشىپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى.

پاكارلىتىلماق «پاكارلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: لېيتىپنىڭ بويى ئېگىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ماشىنىنىڭ شوپۇر ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقى پاكارلىتىلدى. * بۇ ماشىنىغا خېلى ئىلغار ئۈسكۈنىلەر ئورنىتىلغان بولۇپ، ھەتتا ئورۇندۇقلىرىمۇ ھەرىكەتچان ئاپتوماتىك ھالدا ئېگىز ياكى پاكارلىتىلىدۇ.

پاكارلىماق پ. پاكار ھالەتكە كەلمەك، پاكارلاشماق، پەسلىمەك: بۇ ئادەم قېرىغاندا

پاكارلاپ كەتتى.

پاك ـ پاكىز ① تاپىتازا، ساپمۇساق، ناھا ـ يىتى پاكىز: سالقىن تاغ شامىلى ئىشك ئالدىدىكى ئاكاتسىيە يوپۇرماقلىرىنى لەرزان تىترىتىپ ئۆتەتتى. يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك ـ پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالىت يولىلار سان ـ ساناقسىز ئېلېكتر چىراغلىرىدا ئەينەكىتەك پارقىرىماقتا. ② كۆڭۈمدە. بىرنېمۇ قويماي، پۈتۈنلەي: مېھمان، بىر تەخسە مانتىنى پاك ـ پاكىز يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئالدىدىكى تاۋلىنىپ قالغان چايىنى راھەتلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى.

پاكلاشتۇرماق «پاكلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاكلاشتۇرۇلماق «پاكلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاكلاشماق پ. پاك ھالەتكە كەلمەك، پاكلانماق: دوختۇرخانىلار پاكلاشتى. * مىللەتنىڭ تارىخى پاكلاشتى.

پاكلانماق ① «پاكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆز ـ ئۆزىگە دەرىجىسى: ئۆي ـ ئۆيىلەردىن تەرەت ئېلىپ پاكلانغان جامائەت بىر ـ بىرلەپ مەسچىتكە كېلىشكە باشلىدى. ② «پاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاشۇ تويدا سېنىڭ روھىڭ شادلاندى، گۈل بېغىمىز شۇمبۇيىدىن پاكلاندى.

پاكلىق «پاك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دىلدار يولدىشى نىيازغا كايىپ تۇرۇپ: ــ سەن ئۆزەڭنى پاك دەپ چاغلايسەن، پاكلىقتا سەندىن كەم ئەمەس كىشىلەرمۇ جەمئىيەتتە كۆپتۇ، ــ دېدى. * مۇھەببەت سۆيگۈسى ۋىجدانغا باغلىق، مۇھەببەت قولدىشى سەممىي ــ پاكلىق.

پاكلىماق پ. پاك ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاك قىلماق، پاكىزلىماق: سەھەر سالقىن ھاۋاسىدا، يۇرەكلەرنى يۇيۇپ پاكلاپ، ھامان غەيرەت بىلەن سەكرەپ، كۈندىن ـ كۈنگە ئۆرلەيمىز.

پاكىت ئى [ر<لات] ① ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان، رېئال، بار نەرسە: ھەقىقىي ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇلار ھەققىدىكى مەلۇمات: پاكىت ئالدىدا پىل ئوسۇرۇپتۇ(ماقال). * رەھمەتتۇللا پالۋانىنىڭ سۆزىگە سابىر بىلەن چىرىپنىڭ قايىل بولماسلىق پوزىتسىيىسىدە بولغانلىقىنى رەھمىتۇللا سېزىپ قالدى ـ دە: مانا قاراڭلا، قولىمىزدا پاكىت بار، ناشىتۇڭ ھازىر قەشقەر تەرەپتىن نۇرغۇن لەشكەر تارتىپ كېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى. ② بىرەر ئىش، نەرسە ھەققىدە خۇلاسە چىقىرىش، قەتئىي بىر پىكىرگە كېلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئاساس، دەلىل، ھۇججەت: تارىخىي پاكىت. * پاكىت مۇنازىرىدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. * ئادەم پىسخىكىسىنى ئادەم مېڭىسى بەلگىلىمەيدۇ. يالغۇز ئادەم مېڭىسىنىڭ ئۆزىلا ئادەم پسىخىكىسىنى ھاسىل قىلالمايدۇ. بۇنى «بۆرە بالا» ھەققىدىكى پاكىت ئىسپاتلايدۇ.

پاكىتسىز سۈپ. پاكىتى بولمىغان، پاكىتى يوق: پاكىتسىز گەپ. پاكىتسىز ئىش.

پاكىتسىزلىق «پاكىتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پاكىتلىق سۈپ. پاكىتى بولغان، پاكىتقا ئىگە، پاكىتى بار: پاكىتلىق ماتېرىيال. * بىز بۇ ئەھۋالنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن ھەرقايسى جايلاردىكى پېشقەدەم مۇقامچىلارنىڭ ئۇنىئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىنغان قولىمىزدىكى نەق پاكىتلىق ماتېرىيالىلاردىن ئېنىقلاپ چىقتۇق. * بىزنىڭ سۆزىمىز قۇرۇق بولماي، پاكىتلىق بولۇشى كېرەك.

پاكىز [پ] ① سۈپ. تازا، پاك، ئېرىق، مەينەت ئەمەس: پاكىز سۇ. پاكىز چىنە. پاكىز كىيىم. * لۇتپۇللانىڭ سۆزى تۇڭشىگە ئۇلگۈرۈپ، تۇردى، ئوسمان ۋە دىلبەر پاكىز يۇيۇلغان بىر سېۋەت ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ كىرىپ قېلىشتى. * جەڭچىلەر ئاخشام پاكىز سۈرتۈپ، تازىلاپ قويغان ماشىنا ئەتىگەنلىك قۇياشتا قېپقىزىل چوغدەك يالتىراپ تۇراتتى. ② سۈپ. تازىلىقىغا رېئايە قىلىدىغان، ئۆزىنى پاكىز تۇتىدىغان:

پاكىز بالا. پاكىز ئايال. * توپ ئاردىسىدىكى چاچ ـ ساقلىنى پاكىز ياساتقان كىشى ئالدىراشلىق بىلەن توپ ئىچىدىن قىسىلىپ چىقىپ كىشىلەر ئارىسىدا راۋاب چېلىۋاتقان روزىنىڭ يېنىغا كەلدى. * باينىڭ دۇنيالىقتا پاكىز ھەم زېرەك چوڭ بولغان بىرلا قىزى بولۇپ، ئۆز قىزىنى ياخشىراق لايىق تېپىپ ياتلىق قىلىشنى كېچە ـ كۈندۈز ئويلىنىدىكەن. ③ سۈپ. كۆچمە. ۋىجدانلىق؛ پاك؛ توغرا؛ ئادىل: قىز دېمەك بولۇر پاكىز، پاكىزلىك دېمەكىكىم قىز. ھەرقاچان مۇھەببەتتە پاكىز قىزنى تۇتقان بىز. ④ رەۋ. قالدۇرماي، پۈتۈنلەي، تامامەن، تولۇق، تەلتۆكۈس: يولدىكى قارلار پاكىز سۈپۈرۈۋېتىلدى. * بىز ھوسۇلنى پاكىز، ۋاقتىدا يىغىۋېلىشنىڭ ئەھمىيىتى ئۈستىدە يەنە بىرئاز گەپ ئېچىپ، ئاندىن ئارام ئېلىش ئۈچۈن كەپىگە قايتىپ كىردۇق. * ئۇلارنىڭ بىرى قىزىل ساقالىلىق بوۋاي، ئىككىسى ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى.

پاكىزلەتمەك «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاكىزلەشمەك پ. پاكىز ھالەتكە كەلمەك، پاكىز بولماق، پاكىزلەنمەك: سۇ پاكىزلەشتى. * كىيىم ـ كېچەكلەر پاكىزلەشتى.

پاكىزلەنمەك ① «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شەھەر بۇگۈن ئەتىگەن مۇنچىغا بېرىپ «سەھرا توپىسى»دىن پاكىزلىنىپ كەلگەندىن كېيىن، مېھمانخانىغا كىردى. ② «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆگۈت پاكىزلەنىدى. كۆكتات پاكىزلەندى. * مەن ئەتىگەن قويۇپ قارىسام ھويلا ۋە يولىلار پاكىزلىنىپ قاپتۇ. ③ كۆچمە، پۈتۈنلەي، تامامەن تۈگىمەك؛ تۈگەشمەك: ئۇنىڭ قىمارىدىن بوغۇلغان قەرزىنى ئۆيى مۈلكىمدىن تۆلىدىم. قارشىلىشىقا كۈچۈم يوق ئىدى. ئاخىرى ئاتا ـ ئانامدىن قالغان ئوقەت پاكىزلىنىپ، تەمەچ قالاش ھالىتىگە كەلدۇق.

پاكىزلىق «پاكىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پاكىزلىقنى ساقلىماق. كىيىمنىڭ پاكىزلىقى. * گۈزەللىكنىڭ مۇھىم مەزمۇنىدىن بىرى پاكىزلىقتۇر. * پاكىزلىق كىشىنىڭ روھىي كەيپىياتىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

پاكىزلىمەك پ. پاكىز ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاكىز قىلماق، تازىلىماق: يوتقانىنى پاكىزلىمەك. چىننى پاكىزلىمەك. * ھەيدەر كۆز ياشلىرىنى سۈرتمىدى. گويا ئېقىۋاتقان بۇ ياش ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىكى يارىسىنى، ئار ـ نومۇس داغلىرىنى يۇيۇپ پاكىزلەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

پاكىنەك سۈپ. بويى پاكار، پاكارغىنا، پەس (كەمىستىش ھەم ئەركىلىتىش مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ): پاكىنەك ئادەم. پاكىنەك بوۋاي. * ھېلىقى ئىمامنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان كەكە ساقال، پاكىنەك كىشى ئاغزىدىكى لوقمىنى چاينا ئولتۇرۇپ سۆزگە كىرىشتى.

پاگون ئى [ر] <ھەرب> ئوفىتسېر ۋە پاراخوت كاپىتانلىرىنىڭ مۇرىسىگە تاقىلىدىغان ھەم ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى بىلدۈرىدىغان بەلگە: پاگون تاقىماق. * ئۇنىڭ ئىككى مۇرىسىگە پاگون قادالغان، ئۇ خۇددى كېچىلىرى خانتەڭرى ئۈستىدە چاقناپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلارغا ئوخشايدىغان بەش بۇرجەكلىك سېرىق يۇلتۇزلاردەك نۇر چېچىپ تۇراتتى.

پاگونسىز سۈپ. پاگونى يوق؛ پاگون تاقىمىغان: پاگونسىز ھەربىي كىيىم.

پاگونلۇق سۈپ. پاگونى بار، پاگون تاقىغان: پاگونلۇق كىيىم كىيگەن ئەسكەر. * شۇ كۈنى كەچقۇرۇن تۆت مەسچىتنىڭ ئىمامىلىرى، ئابرويلۇق بايلىرى، ھېيىتۋاقى قازىنىڭكىگە مېھمانغا ئېيتىلىپ، ئاشنۇ تارتىلىدى. ئۆز گېزىكى بىلەن مەجلىس ئېچىلدى. روزاخۇن بولۇس يىغىلغانلارغا پاگونلۇق كىشىنى تونۇشتۇردى.

پاگى ئى ← خېمىرتۇرۇچ.

پاگى تۇتماق ← خېمىرتۇرۇچ تۇتماق.

پاگسىز سۈپ. پاگى سالمىغان، پاگىسى يوق؛ پېتىر: پاگسىز خېمىر.

پاگىلىق ① سۈپ. پاگى سالغان، پاگىسى بار: پاگىلىق خېمىر. ② ئى. پاگى قىلىنىدىغان، پاگى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە، ماتېرىيال.

پاڭ I سۈپ. قۇلىقى ئاڭلىماس، گاس، ساغرۇ: پاڭ قۇلاق. پاڭ بولماق. پاڭ قىلماق. * پاڭ بىلەن ئورتاق بولدۇم، گەپ ئاڭلىتالماي پوردىاق بولدۇم (ماقال). * ئۇ ئادەمنىڭ قۇلىقىنى ئاغزىمغا تىقىۋەتسىمۇ قىلىپ تۇرۇپ قاتتىق ۋارقىرىشىدىن ئالدىمدا تۇرغان بۇ كىشىنىڭ پاڭ ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

پاڭ بولماق قۇلىقى ئاڭلىماس، گاس، ساغرۇ بولۇپ قالماق: ئىشك ئالدىدا «پاڭ-پۈك» قىلىپ ئېتىلغان پوچاقنى ئاۋازىدىن خەيرۇللانىڭ قۇلاقلىرى پاڭ بولۇپ قالاي دېدى.

پاڭ قىلماق قۇلىقىنى ئاڭلىماس، گاس ساغرۇ قىلىپ قويماق: ساي تەرەپكە قاراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان سۈنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتكۈدەك ساداً بىلەن كۆچەيدى.

پاڭ II ئى [خەن] قاتار ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى. پاڭ ئادەتتە تاختاي ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە چاقماق شەكلىدە سىزىلىدۇ. ئۇنىڭ سىزىلغان يوللىرىدا پاڭ ئۇرۇقلىرىنى يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئويىنىلىدۇ: پاڭ ئويناش. پاڭ سىزماق.

پاڭ III سۈپ. غول-شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ھەددىدىن زىيادە ئۆسۈپ، بۈكۈلۈشىپ، ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي يېتىشىپ كەتكەن: ھوسۇل بېرىشى كەم بولغان (بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق دانلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): بۇغداي پاڭ بولۇپ كېتىپتۇ. * رازاقنىڭ بۇغدىيى پاڭ بولۇپ يېتىۋېلىپ، دان ئالالمىدى.

پاڭ بولماق غول-شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ھەددىدىن زىيادە ئۆسۈپ، بۈكۈلۈشىپ، ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي يېتىشىپ كەتمەك: بۇ يىل بۇغدايغا ئوغۇت كۆپ بېرىلىپ كەتكەچكە بۇغداي پاڭ بولۇپ كېتىپ ھوسۇل كېمىيىپ كەتتى.

پاڭ IV تەق. بىردىنلا ئېتىلىش، يېيىلىش، پارچىلىنىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: مىلتىق «پاڭ» قىلىپ ئېتىلدى. * «پاڭ» قىلغان تاپانچا ئاۋازى بىلەن تەڭ تۆت نەپەر ئوقۇغۇچى باراۋەر ئالغا يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇلار مىڭ مېتىرغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا تېز سۈرئەت تالىشىۋاتقان كىچىك ئەزىمەتلەر ئىدى.

پاڭپارىماق پ. دىئال. تولا سەمرىپ كېلەڭسىزلىشىپ كەتمەك.

پاڭ-پۈك بىردىنلا ئېتىلىش، يېرىلىش، پارچىلىنىشتىن چىقان ئاۋاز: شۇ چاغدا ئارال تەرەپتىن «پاڭ-پۈك» قىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. * پۈتكۈل شەھەر ئۈيقۇغا چۆمگەن بولۇپ، پەقەت ھەرەمباغ بىلەن دەريا بويى تەرەپتىنلا ئارىلاپ-ئارىلاپ «پاڭ-پۈك» قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاڭچۇ ئى [خەن] <كىي> ئارىلاشما يىپەك يىپتىن توقۇلىدىغان تۈز يولۇق رەخت. ئۇ نېپىز ۋە يۇمشاق بولۇپ، يازلىق كىيىم تىكىشكە باب كېلىدۇ: بوۋاي ئاق پاڭچۇ كۆڭلەك-تامبىلىنى كىيىپ، بىر سافادا ئولتۇراتتى.

پاڭشاك رەۋ [خەن] جانت. خاتىرجەم، بەخىرامان، بەخۇدۇك: ئېشەكچىلەر ئېشەكلىرىنى سايىغا قوزۇق قېقىپ باغلاپ، چاپانلىرىنى يېشىپ تاشلاپ، پاڭشاك ئولتۇرۇشۇپتۇ. * شاھزادە يەنە ئۈچۈپ چىقىپ، مەلىكە بىلەن بەخىرامان بىر كېچە قونۇپ، ھالىلىشىپ-مۇڭدىشىپ، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا يەرگە پاڭشاك قايتىپ چۈشۈپتۇ.

پاڭقاي I سۈپ. قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، قۇلىقى ئېغىر، ئاڭلىماس، ساغرۇ: بوۋاي ھەر كۈنى ئۆزىنىڭ بوتكىسىنىڭ ئالدىنى تازىلاش بىلەنلا قالماي، بىزنىڭ دۇكانىنىڭ ئالدىنمۇ پاك-پاكىز تازىلاپ، ئەخلەتلەرنىمۇ توشۇۋېتىدىغان بولۇۋالدى. بۇ ئادەم كور ياكى پاڭقايمىكىن!

پاڭقاي II ئى. ئات، كالا، قوي قاتارلىق سۆڭەكلىك هايۋانلارنىڭ كەينى پۇتىنىڭ تىزىدىن ئوشۇقىغىچە بولغان ئىلىك ئۇستىنكى؛ سۆڭىكى: قوي پاڭقىيى. ئات پاڭقىيى.

پاڭقۇش سۆپ [پاڭ+قۇش] كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، ساراڭ قېتىش؛ دۆت، كالۋا، هاڭۋاقتى: پاڭقۇش ئادەم. * مەن بۇ يەردە ئەتىدىن كەچكىچە قېرى پاڭقۇش دادامنىڭ ئىشلىرىنى قىلىپ هالىم قالماي، پۈت ـ قوللىرىم ياغاچتەك قېتىپلا قالدى. * ئادەم قېرىغاندا تازىمۇ پاڭقۇش بولۇپ قالىدىكەن.

پاڭڭىدە رەۋ ① «پاڭ» قىلغان هالدا، «پاڭ» قىلىپ: ملتقتىن «پاڭڭىدە» ئوق چىقىپ كەتتى. ② كۆچمە. بىردىنلا ئۇن سېلىپ، توساتتىن قاتتىق ئاۋاز بىلەن: هېلىقى بالا جىمە بولغىنىدىن «پاڭڭىدە» يىغلۇۋەتتى. * دادىسى: ـ بالام، ئەزىمەتجان، سەن بۇ قىلقىڭنى تۇڭگەت، — دېيىشى بىلەن تەڭ ئەزىمەتجان «پاڭڭىدە» يىغلاپ كەتتى.

پاڭڭلداتماق «پاڭڭلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنمۇ باشقىلاردەك بىر دۆڭنىڭ كەينىدە دۇم ياتتىم ـ دە، بەتلەكلىك ملتقىمنى پاڭڭلدىتىپ ئېتىۋەردىم.

پاڭڭلدىماق پ «پاڭ ـ پاڭ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «پاڭ ـ پاڭ» قىلماق: دەريانىڭ گاھ ئۇ يېرىدە، گاھ بۇ يېرىدە ملتىق ئوقى پاڭڭلداپ تۇراتتى. يېرىم كېچىدە هەممە ياقنى جىمجىتلىق باسقاندا، توساتتىن دەريانىڭ ئوڭ جايىدىن قوشۇنلار نەرىقى تەرەپكە ئۆتۈشكە باشلىدى.

پال I (پالى) ئى [ئە] ① كىشىنىڭ ئالقىنىغا قاراش، كىتاب ۋاراقلاش، قارتا ئېچىش تاش ۋە مايا‌قلارنى يۆتكەش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىنى، شۇنىڭدەك كىشىلەر بىلىشكە قىزىقىدىغان نەرسە ياكى هادىسىلەرنى ئالدىن ئېيتىپ بېرىدىغان ساختا بېشارەت: پال باقماق. پال سالماق. * پالچى موماي هېلىقى تىزىلغان تاشلارنى يەنە چۈۋۈپ تاشلاپ، ئىككى كۆزىنى يۇمۇۋالغان پېتى ئىككى قولىنىڭ هەممە بارماقلىرىنى هەربىرىكە‌تكە كەلتۈرۈپ تاشلارنى يەنە تىزىپ چىقتى. ئاندىن كۆزىنى ئېچىپ، تاشلارغا بىرمەھەل قاراپ تۇرۇپ، پالىنىڭ تەبىرىنى يەشتى. ② كۆچمە. **بىرەر نەرسە هەققىدىكى تەخمىن، مۆلچەر، پەرەز**: — هوي، بۇلار راستىنلا مۇشۇ يەردە‌كەنغۇ، باقىنىڭ پالى توغرا چىقىپ قالدى، — دېدى ئىدرىس ئىشكىتىن كىرىپ كېلىۋېتىپ. **پال ئاچماق** ← **پال سالماق**: بىركۈنى مەھەللىمىزگە بىر پالچى پەيدا بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمگە يېقىن جايدا: — پال ئاچىمەن، پالغا ئىشەنمە، پالسىز قالىما...، — دەپ ئۆز تەقدىرىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى چاقىرىشقا باشلىدى. **پال باقماق** ← **پال سالماق**: بۇ قانداق كارامەتتۇ؟ دەپ پالچىنى راستىنى ئەڭلىيا ئىكەن، دۈگاسىنى ئالاي دەپ شۇنچە ئىزدىسەم تاپالمىدىم. سۇرۇشتە قىلسام، شۇ كۈنى مەندىن كېيىن يەنە بىر ئادەم پال باقتۇرۇپ، پالچى بوۋاي بىلەن سوقۇشۇپ قاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ ساقلىدىن ئۆتۈپ سۆزەپتۇ.

پال سالماق كىشىنىڭ ئالقىنىغا قاراش، كىتاب ۋاراقلاش، قارتا ئېچىش، تاش ۋە مايا‌قلارنى يۆتكەش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىنى، شۇنىڭدەك كىشىلەر بىلىشكە قىزىقىدىغان نەرسە ياكى هادىسىلەرنى ئۆزىچە گويا ئالدىن ئېيتىپ بەرمەك: قىياس قىلماق: پالچى، ئەكرەمنىڭ يۈتۈپ كەتكەن كالىسىنىڭ نەدە يۈرۈۋاتقانلىقىغا پال سالدى. * نەزىرە ياغلىقىنى يېشىپ، مومايغا يۈز ـ كۆزىنى كۆرسىتكەندە، موماي: — هېچقىسى يوق قىزىم، مەن پال سېلىپ كۆرۈپ، دوختۇرىنى سىزگە هازىرلا ئېيتىپ بېرىمەن، — دېدى ـ دە، ئاندىن ئويۇق بېشىغا ئېلىپ قويغان خالتىدىكى پال تاشلىرىنى كاڭ ئۈستىگە تۆكتى.

پال II تەق. قۇياش، يۇلتۇز، چىراغ،

ئوت قاتارلىقلارنىڭ يورۇقلۇق چىقىرىپ يېنىش هالىتى: ئۆي ئىچىده بىردىنلا «پال» قىلىپ چىراغ ياندى ـ ده، يەنه ئۆزىمای «لاپ» قىلىپ ئۆچتى.

پالاتا I ئى [ر<لات] بەزى كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردىكى پارلامېنت.

پالاتا II ئى [ر<لات] داۋالاش ۋە دەم ئېلىش مۇئەسسەسلىرىده بىمارلار ياكى دەم ئالغۇچىلار ياتىدىغان ئالاهىده بۆلمه؛ خانا، ئۆي، ياتاق: زالدا ئۇيان، بۇ يان يۈرگەن ئاغرىقلار ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تۇرسۇنقىز ياتقان پالاتىغا بېشىنى تىقىپ، سۇرلۇك قارىشىپ قويياتتى.

پالاتماق (پا: لاتماق) «پالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاه ۋەزىرلىرىگه بۇيرۇق بېرىپ رۇستەمنىڭ سادىر قىلغان گۇناهى ئۇچۇن، ئۇنى ئۇچ يىللىق پالاتتى.

پالاس I ئى [پ] ئومۇمەن يەرگه، كارىۋاتقا سېلىنىدىغان، يۇڭ ياكى پاختا يىپىلىرىدىن توقۇلغان، گىلەم ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم: پالاس سالماق. * داۋۇت ئاكىنىڭ كالك سۇپىسىغا بىر چوڭ كونا پالاس ۋە پالاس ئۇستىگه كونىراپ كەتكەن بىر پارچه قارا كىگىز سېلىپ قويۇلغانىدى.

پالاس II تەق. ئادەملەرنىڭ مېڭىش هەرىكىتىنىڭ كېلەڭسىز هالىتى: ئەختەم پالاسلاپ ئېتىزغا ماڭدى.

پالاس ـ پالاس «پالاس II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قويچى ئالتىنچى ئاي كۇنلىرىدىمۇ يوغان پور جۇۋىنى كىيۋېلىپ، قوي پادىسى ئارقىسىدىن پالاس ـ پالاس قىلىپ، تىنىماي يۈرەتتى.

پالاسلاتماق «پالاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پالاسلاشماق «پالاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەنۋەر بىلەن ئەركىن، پويىز مېڭىشقا ئون بەش مىنۇت قالغانىدا پويىزغا ئولگۈرەلمەي قالمايلى دەپ پويىز ئىستانسىسىغا پالاسلىشىپ پىيادە يۈرۈپ كەتتى.

پالاسلىماق پ «پالاس ـ پالاس» قىلغان هالەتته ماڭماق: مەنسۇر تاغا قېرىنداشنى ئەتىدىن كەچكىچه ئۆي ئىشلىرى بىلەن پالاسلاپ يۈرەتتى.

پالاشماق پ. گۆش قاتارلىق نەرسىلەر ئىسسىقتىن بۇزۇلۇپ ئۇستىگه تور باغلاپ كەتمەك.

پالاق I ئى [ئە] ① دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئۇرىدىغان ياكى سوراقخانىلاردا گۇناهكارنى ئۇرىدىغان جازا قورالى؛ يېسىسى تاياق: پالاق بىلەن ئۇرماق. * يېڭى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى پالاقتا بېسىپ جازالايدىغان كونا مەكتەپكه ئوخشمايدۇ. ② كېمە، قېيىق، قولۇاقلارنى سۇدا هەيدەش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان، سۇغا كىرىپ ئۇرىدىغان، ئۇچى يېسىسى قىلىپ ياسالغان ياغاچ: قېيىق پالىقى. * كەچ كىرىپ، ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۇنىنىڭ قىزىل شولىسى كۆلگه چۈشۈپ كۆزنى قاماشتۇرۇشقا باشلىغانىدا، ئۇلار ئورۇغان قومۇشلىرىنى قېيىققا باستى، يۇك بېسىلغان ئېغىر قېيىق بەك ئاستا مىدىرلايتتى. ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن پۇتۇن كۇچى بىلەن پالاق ئۇرۇپ قېيىقنى قىرغاقىقا ئېلىپ كەلدى. ③ چۈشىنى ئۆلتۈرۈش ئۇچۇن سىم ياكى يالتىراق توردىن ياسالغان ساپلىق ئەسۋاب: چىۋىن پالىقى. ④ <تەن> تېكتاك توپ قاتارلىقلارنى ئۇرۇش ئۈچۇن ياغاچ ياكى باشقا نەرسىلەردىن مەخسۇس ياسالغان تەنتەربىيە سايمىنى: تېكتاك توپ پالىقى. * پالاق بىلەن تېكتاك توپ ئوينىماق.

پالاق II سۆپ. بىخسىغان، بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكىرىپ قالغان (تۇخۇم هەققىده): پالاق تۇخۇم. * ئابدۇۋۇپلىكامنىڭ «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» دېگەن سۆزىگه دىققەت قىلدىڭلارمۇ؟ ئۇ مۇسا دۇكانچىسى بىلەن پۇتۇشۇپ ئۆيىگه بارغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ هەم قوشنىلىرىنىڭ چۈجه چىقارماي سېستىپ قويغان

پالاق تۇخۇملىرىنى يىغىپ‌تۇ ـ دە، مۇساغا ئاپىرىپ ۋەدىسىنى ئورۇنلاپتۇ...

پالاق III تەق. يىقىلىش، ئۆرۈلۈش ۋە تېز ھەم تاسادىپىي ھەرىكەتتىن چىقىدىغان ئاۋاز: سۇلايمان ئاتتىن «پالاق» قىلىپ يىقىلىش بىلەنلا داد ـ پەريات كۆتۈردى.

پالاق ـ پالاق «پالاق III» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پالاق ـ پالاق قىلىپ» چىققان ئاۋاز يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پالاق ـ پۇلۇق يىقىلىش، ئۆرۈلۈش ۋە تېز ھەم تاسادىپىي ھەرىكەتتىن چىققان ئاۋاز: پالاق ـ پۇلۇق سۇغا چۈشۈپ كەتمەك. پالاق ـ پۇلۇق يىقىلىپ چۈشمەك. * بالا چىنار ئۈستىدە قورقۇپ كېتىپ، «پالاق ـ پۇلۇق» قىلىپ، چىناردىن يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

پالاقچە ئى ① <زوئول> بېلىقلارنىڭ ھەرىكەت ئورگىنى. ئۇ تىكەنسىمان سۆڭەك ۋە پەردە شەكلىدىكى تەرەپ تۇرغۇچى كۆمۈرچەكلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇنى ئورۇنلاشقان ئورنىغا قاراپ كۆكرەك پالاقچىسى، قورساق پالاقچىسى، دۈمبە پالاقچىسى، ساغرا پالاقچىسى ۋە قۇيرۇق پالاقچىسى دەپ بىرقانچە تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك گۈللىرىنىڭ ئۇرۇقدانى تۈۋىدە بولىدىغان سۇلۇق ۋە تەڭگىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. سانى ئىككى تال بولۇپ، كىچىك ۋە رەڭسىز كېلىدۇ. ئۇ سۇ سۈمۈرگەندىن كېيىن كۆپۈپ، گۈلىنىڭ ئېچىلىشىنى تېزلىتىدۇ.

پالاقچە پۇتاۋقلار <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر تۈركۈمى، تېنى ئۇزۇن ئۇرچۇق شەكىلدە، تېننىنىڭ ھەممىسىدە قىسقا تۈكچىلىرى بار؛ تۆت ئايىغى قىسقا ھەم كەڭ، شەكلى پالاقسىمان ئوخشايدۇ؛ توپلىشىپ ياشاشقا ئادەتلەنگەن، دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ياشايدۇ؛ بېلىق ۋە قاسراقلىق ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ دېڭىز پىلى، دېڭىز يىلپىزى قاتارلىقلارمۇ شۇ تۈركۈمگە كىرىدۇ.

پالاقشتماق «پالاقشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روزى باللارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ سەپتىكى مەشىق ۋاقتىدا تۇرغان ئورنىغا كەلدى ـ دە، ئۇزۇن يەڭلىرىنى پالاقشىتىپ تەنھەرىكەت ئويناشقا باشلىدى. * مۇشۇكياپىلاق ئىختىيارسىز قاناتلىرىنى پالاقشتىپ ئۇچتى.

پالاقشماق پ ① پالاقلىغان ئاۋاز چىقارماق، پالاقلىماق: ھەر كۈنى دەرس باشلانغاندا ئىشىك ئالدىدا پالاقشىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى ـ دە، ئارقىدىنلا روزى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىپ كېلەتتى، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدا پىخىلدىغان كۈلكە پەيدا بولاتتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ كويىدا يۈرمەك، ئۇنىڭ يولىدا ھەرىكەت قىلماق: ئۇزۇن تۆمۈر خادىغا كەپشەرلەتكەن ئاي يۈلتۈزنى ئەتراپىدىكى كورپۈسلاردىن ئېگىز قىلىپ ئورنىتىش ئۈچۈن غەيرەت بىر ياز پالاقشىدى. * داۋۇت بىلەن سادىق كونا ساۋاقداشلار ئىدى. ئۇتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن سادىق ئالىي مەكتەپكە كەتتى. ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن داۋۇت بىرەر يىل پالاقشىپ يۈرۈپ قىسقا مۇددەتلىك كۇرستا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئېرىشتى.

پالاققدە رەۋ «پالاق» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پالاق» قىلىپ: كىتاب پالاقدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. * مەھەللىگە ئاز قالغاندا، ئالدىدا كېتىۋاتقان ھىمىت توساتتىن «پالاققدە» يىقىلىپ چۈشتى، چېلىكىدىكى سۇ پۈتۈنلەي تۆكۈلدى.

پالاقلاتقۇزماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز شەھەرگە كېلىۋاتقىنىمىزدا يول بويىدىكى ئۇزۇملۇك ھويلىدا بىر توپ ئۇششاق باللار قانىتى بوغۇچلانغان كەپتەرلەرنى پالاقلاتقۇزۇپ ئويناتاۋاتاتتى.

پالاقلاتقۇزۇلماق «پالاقلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالاقلاتماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: خوراز قانىتىنى پالاقلاتتى. * دىلىنۇر ھېيت تەييارلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن كىگىز ـ گىلەملەرنى پالاقلىتىپ قېقىۋاتاتتى.

پالاقلاشماق «پالاقلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىز چاڭلىداپ كۇلۇپ كەتتى، ئۇنىڭ بوم لېكىن جارانلىق كۇلكىسىدىن پەشايۋان لىمىدا تۇمشۇقىنى قانىتىغا تېقىپ ئۇيقۇدا ياتقان كەپتەرلەر ئۇركۈشۇپ پالاقلاشتى.

پالاقلماق پ ① «پالاق ـ پالاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئۇ قاقاقلاپ كۇلۇۋىدى، كاتەك تەرەپتىن توخۇلارنىڭ پالاقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. * قۇرغۇيۇم پالاقلايدۇ، كىمنىڭ بېغىدا پاختەك. يار ئۆزىنى ماختايدۇ، ئالەمدە كىشى يوقتەك. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ كۆيىدا يۇرمەك، ھەربىكەت قىلماق، غېمىنى يېمەك، ئىزدەنمەك: نىزامىدىن كولىلېكتىپ ئىشلىرى ئۈچۈن ئۇدا بىر يىل پالاقلاپ يۈردى. * مېھرىبانەم مىڭ پالاقلىغان بىلەن قۇچاقىتا بالىسى تۇرسا، قانچىلىك ئىش قىلالايدۇ.

پالاقمان ئى. دىئا. كامالەك، ياي.

پالاكەت [ئە] ① ئى. كىشىلەرنىڭ ئېختىيارىدىن، ئىرادىسىدىن تاشقىرى؛ ئۇشتۇمتۇت، كۈتۈلمىگەندە يۈز بېرىدىغان كۆڭۈلسىز ھادىسە؛ بەختسىزلىك؛ بالا ـ قازا؛ ئاپەت: پالاكەت باسماق. * خۇشال بولغاندا كۆزگە پالاكەت كۆرۈنمەس (ماقال). * ئىلىغا كەلگەن پالاكەت ئېلىنىڭ بەدىنىنى نابۇت قىلىش بىلەنلا توختىمىدى، ئۇ يەنە ئۇلارنىڭ گۈزەل تۇرمۇشىنى، غايىسىنى، غايە ئۈچۈن تۆزگەن پىلانلىرىنى كاردىن چىقاردى. ② سۆپ. كۆچمە. چاقماق ئەمەس، لەقۇا، لايغەزەل، ئېپى يوق؛ كىلەڭسىز: ئايۇپ ئاكىنىڭ ئوغۇللىرى پۈتۈن ـ تىرىك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمما پالاكەتىرەك يىگىتلەردىن ئىدى. * ــ ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن بۇرادەر، ــ دېدى نەسىردىن زىياغا، ــ راستىنلا پالاكەت نېمە ئىكەنسەن. بولمىسا، ئۇچ كۈندىن بېرى مۇشۇنچىلىك ئىشنى قىلالمىدىم دەپ كەلگىنىڭ نېمىسى؟

پالاكەت باسماق ئىختىيارسىز ھالدا خېپىسىـ خەتەرگە، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىماق؛ نەس باسماق: پالاكەت باسسا ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۇچرىشىدۇ (ماقال). * ئاتام ماڭا: «ـ بالام. ئېسىڭدە بولسۇن، بۇ دۇنيا ھەركىمگە باقمىغان ئەمەس، ئادەم بالىسىغا ئۇچ قېتىم ئامەت كېلىپ، ئۇچ قېتىم پالاكەت باسىدۇ، ــ دېگەنىدى.

پالاكەتچىلىك ئى. پالاكەت باسقان، پالاكەتكە يولۇققان ھالەت؛ پېشكەللىك، نەسلىك، بەختسىزلىك: ئۇنىڭ ئالدىدا خالىق تۇراتتى، ئۇ قايسىبىر باشلىقنىڭ قېشىدىن قايتىۋېتىپ بۇ پالاكەتچىلىك ئۈستىگە كېلىپ قالغانىدى.

پالاكەتلەشتۇرمەك «پالاكەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ پۈتىغا كىيگەن پىيمىسى ھۆلچىلىكتە نەملىشىپ ئېغىرلاشقانسېرى ئۇنى پالاكەتلەشتۇرۇپ، مېڭىش ـ تۇرۇشى قىينىلاشتى.

پالاكەتلەشتۇرۇلمەك «پالاكەتلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالاكەتلەشمەك پ. لەقۇا، لايغەزەل، كىلەڭسىز ھالەتكە كېلىپ قالماق: پاتقاق يولدا ماڭغانسېرى پالاكەتلىشىپ، پۈتۈمنى تەستە سۆرەپ كېلىۋاتاتتىم.

پالاكەتلىك سۆپ. پالاكەتى بار، پالاكەت باسقان، پالاكەتكە يولۇققان: قاسىم خۇدا ئۇرغانلىقىنى چۈشەندى ـ دە، يۈرىكى «ۋاۋزىدە» كۆيىدى. ئۇ بۇ پالاكەتلىك دەۋانى قەيەرگە بېرىپ ئېيتالىسۇن؟ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ كېچىلەپ مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى.

پالاكەتلىك قىلماق كىلەڭسىزلىك قىلماق، قولاشمىغان ھالدا ھەركەت قىلماق: كەپتەر باچكىسى سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ قالدى ـ دە، ئۆزىنى باشقۇرالماي پالاكەتلىك قىلىپ پەگاھقا يىقىلىپ چۈشتى.

پالاك ئى. بۇغداي، ئارپا، شال قاتارلىق سامان غوللۇق زىرائەتلەرنىڭ يانچىلغان، لېكىن سامانغا ئايلانمىغان غولى؛ پاخال:

شال پالتكى. * تاشماق پەكاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇنىكە مەشكە بىر ئېتەك پالاڭ بىلەن مەدەكىنى تىقتى ـ دە، گۈركىرىتسپ ياندۇرۇۋەتتى.

پالان [ئە] سۆزلىگۈچىگە نامەلۇم بولغان ئادەم، نەرسىلەرنىڭ كىملىكى، نېمىلىكى، قانچىلىكى، قانداقلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئېنىقسىزلىق ئالمىشى رولىدا كېلىدۇ: پالان ئادەم. پالان كۈن. پالان ۋاقىتتا. پالان نەرسە. پالان جاي. * بىر ئۆتكۈنچى سودىگەر: — ھاي ـ ھاي بۇرادەر، سەن ھېلىقى پالان شەھەرنىڭ ھاكىمى ئەمەسمۇ؟ ئەجەبا ئەمدى كاللىپەزنىڭ ئوچمىغا ئوت قالايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسەنغۇ، — دەپ سوراپتۇ.

پالان ـ پۇستان ئۇ ـ بۇ، ئۇنداق ـ مۇنداق: زۇنۇن: — ئاغىنە «پالان ـ پۇستان»نى قوي ئەمدى. ئوشۇق گەپنىڭ پايدىسى يوق. مۇشۇنىڭ بىلەن ياخشىلىشىپ قېلىڭلار، — دەپ نەسىردىنگە نەسىھەت قىلدى.

پالان ـ پوكۈن ← **پالان ـ پۇستان:** ھازىر بەزىلەر پالان ـ پوكۈنىنى يوقتىمىز دەۋاتىدۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەك، بۇ، نۆۋەتتىكى كۆرەشتە ئەھۋالنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، بىزنىڭ ھوشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرىدۇ.

پالان ـ پۇستان دېيىشمەك بىر ـ بىرى بىلەن ئېيتىشىپ، ياخشى ـ ياماننى سەن ـ پەن دېيىشىپ قالماق: بىز ئاغا ـ ئىنى ئىككىمىز ھېچقاچان پالان ـ پۇستان دېيىشىپ باقمىدۇق.

پالانچى ئال. بىراۋنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئاتىمىغان شارائىتتا شۇ ئىسىمنىڭ ئورنىدا كېلىدۇ: مەن تالىپىتىن: — سىز بۇ ئىشنى كىمنىڭ مەسلىھىتى بىلەن قىلدىڭىز، — دەپ سورىسام، ئۇ ھەرگىز «پالانچىنىڭ» دېمىدى.

پالانچى ـ پەمدىمانچى ← **پالانچى ـ پۇستانچى.**

پالانچى ـ پوكۈنچى ← **پالانچى ـ پۇستانچى.**

پالانچى ـ پۇستانچى ① سۆزلىگۈچى ئېيتماقچى بولغان كىشىلەرنىڭ ئىسمىنى ئاتاشنى خالىمىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئىسمىنى بىلمىگەن شارائىتتا شۇ كىشىلەرنىڭ ئىسمى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: سەن، پالانچى ـ پۇستانچىلار كېلىدۇ، دېۋىدىڭ، كەلمىدىغۇ؟ ② سۆزلىگۈچى ئېيتىشنى ئەپ كۆرمىگەن ھاقارەت سۆزلىرى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ گەرچە سېنى ھۇ «پالانچى ـ پۇستانچى» دەپ تىللاپ كەتسىمۇ قۇلىقىڭنى يوپۇرۇپ كېتىۋەرسەڭ، جىددەل چىقمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولما، چۈنكى، پوققا چالما ئاتسا، يۈزىگە چاچرايدۇ.

پالاندى سۈپ ① چەت، ياقا يۇرتلارغا مەجبۇرىي ئەۋەتىلگەن، پالانغان، سۈرگۈن قىلىنغان: سۈرگۈن: خەلچىخان ئايلا لۈكچۈن ۋاڭنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇ لۈكچۈن ۋاڭلىقى تەرىپىدىن ئەگدۇ بىر يەرگە پالاندى قىلىندى. * كۆرەلمىدىم سېنى تالاي يىل، دىلىنى ئۆرتىدى سېغىنىش، قاقشاش. پالاندى بولۇپ يۈردۈم چۆلدىمۇ، لاچىن سوقتان توشقانغا ئوخشاش. ② تىل ھا. باشقا يۇرتتىن كەلگەن كىشىلەرنى كەمسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ماۋۇ ماموت پالاندى بەش كۈن بولماستىن ھومىيىدىغان بولۇۋالدىغۇ؟

پالانماق «پالماق» پىشىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىر پالۋان خەلق ئارزۇسىنى يۈرەككە تېگىپ، مانجۇ زالىملىرىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىسيان كۆتۈرگەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم زىندانغا تاشلاندى، قۇمۇلغا پالاندى. * سادىر دەپ ئېتىم يامان، ئون بەش ياشتا ئاتالغان. دەسلەپتە تۇتۇلغاندا قۇمۇل خانغا پالانغان.

پالانى ئال. ئادەم نەرسىنىڭ ئۆزىنى ئاتىمىغان شارائىتتا ئۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: پالانى ئادەم. پالانى جاي. پالانى نەرسە. * تۇغقانلار بىز پالانى كەلمىدى، ئۇ پالانى كۈنى پالانى نەرسىنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى، دېگەن گەپلەرنى قويۇپ، مۇشۇ مەسىلە

ھەققىدە ئۆزىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار بولسا، ئېيتساق، ئۇنىڭدىن كېيىن پالانى - پۇستانىلار ھەققىدىكى گەپمۇ قېچىپ كەتمەيدۇ.

پالانى - پەمىدىمانى ← **پالانى - پۇستانى:** ئۇكام، سەن - مەن، پالانى - پەمىدىمانى دېيىشپ ئولتۇرمايلا، سودا دېگەنىنى كېسىپ بىر تەرەپ قىلمۇېتەيلى، قانداق، مېترى توققۇز كويدىن يۇز مېترنى يىرتامسەن؟

پالانى - پوكۈنى ← **پالانى - پۇستانى.**

پالانى - پۇستانى سۆزلىگۈچى ئېيتماقچى بولغان ئادەم ياكى نەرسىنىڭ ئىسمىنى ئېيتمىغان شارائىتتا شۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ:

پالە ئى [خەن] ← **جەرىمانە.**

پالە قويماق ← **جەرىمانە قويماق.**

پالەچ ئى [ئە] ① <تب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا، نېرۋا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بەدەننىڭ بىر قىسمى ھەرىكەت ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن ھالدا مەھرۇم بولىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، خىزمەت يۈرۈشمىگەن، توختاپ قالغان؛ پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان، ئاقساپ قالغان ھالەت: خىزمەت پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق. * ھازىر بەزى جايلاردا رەھبەرلىك بوشىشىپ قالغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىش دۈيى ئاپپاراتى ۋە رەھبەرلىك بەنزىسى پالەچ ۋە يېرىم پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، نۇرغۇن خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولىدىغان كىشى بولماي قالدى.

پالەچ بولماق ① <تب> نېرۋا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بەدەننىڭ بىر قىسمى ھەرىكەت ئىقتىدارىدىن قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي قالماق: خەلىچخانىنىڭ ئىككىلا پۇتى پالەچ بولغانلىقتىن تۆت يىلدىن بېرى يېرىم جان ھالەتتە ئوچاقنىڭ ئالدىدا يېتىپ، بايرام كۈنلىرى رومان ئوقۇپ، باشقا كۈنلىرى پاپياق توقۇيتتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، خىزمەت يۈرۈشمەي پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، توختاپ قالماق: رەھبەرلىك ئىدارە خىزمەتلىرىگە بولغان رەھبەرلىكنى بوشاشتۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىدارە خىزمەتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

پالەچ قىلماق ① نېرۋا خىزمىتىنى توسقۇنلۇققا ئۇچرىتىپ، بەدەننىڭ بىر قىسمىنى ياكى پۈتۈنلەي كارىدىن چىقارماق، ئىشلىمەس قىلىپ قويماق: جادۇگەر سېھىر بىلەن يىگىتنىڭ ئەزالىرىنى تامامەن پالەچ قىلىپ قويۇپتۇ، پۈتى باسمايدىكەن، قولى تۇتمايدىكەن، كۆزى كۆرمەيدىكەن، تېنى سەزمەيدىكەن. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ۋە خىزمەتلەرنى پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق، ئاقسىتىپ قويماق، توختىتىپ قويماق: ئۇ چاغلاردا كوللېكتىپ ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ كەلگەن نۇرغۇن پېشقەدەم دۇيى كادىرلىرى پالەچ قىلىپ قويۇلغان چاغلار ئىدى. * مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ قالايمىقانچىلىقى ماتارىپنى پالەچ قىلىپ قويدى.

پالەچلەنمەك پ. پالەچ ھالەتكە كېلىپ قالماق؛ ھەرىكەت ئىقتىدارىدىن قالماق: يولدىشى مەمەت ئېلىنىڭ بوش ئىگرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەرھابا ئورنىدىن دەس تۇردى - دە، بېلىنىڭ تۆۋىنى پالەچلەنگەن مەمەت ئېلىنى پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، ئاۋايلاپ بىر تەرەپكە ئۆرۈپ قويدى. بۇ چەكسىز مېھرىبانلىقتىن يۇرىكى سۈيۈنگەن مەمەت ئېلى كۆزىگە غىللىدە ياش ئالدى.

پالەچلىك «پالەچ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كېسەلنى پالەچلىكتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئۇنۇملۇك چارىسى ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ داۋالاشتىن ئىبارەت. * ئىدارىمىز خىزمەتلىرىنىڭ چۈۋالچاقلىق، پالەچلىك ھالىتىنى چوقۇم ئۆزگەرتەيلى.

پالەك ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى سەل - پەل ئۇچ بۇرجەك؛ يىلتىزى سەل قىزىل كېلىدۇ؛ ئوتياش ئورنىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلىتىلىدۇ.

پالەكلىك ئى. پالەك ئۆستۈرۈلىدىغان جاي.

پال - پال «پال I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مۇشۇك چاشقان ئۇۋلىسىنىڭ تۆشۈكىگە كۆزىنى «پال - پال» قىلىپ قاراپ تۇراتتى.

پالپال سۈپ. پارقىراق، يالتىراق: تەشى پالپال، ئىچى غالىغال (ماقال). * ئۆزەڭگە باقماي تېخى مېنى زادىلىق قىلۇاتامسەن، پالپال كۆز! — دېدى تىينىمۇ بوش كەلمەي، — ئاۋۇ دىڭگىيىپ تۇرغان سەت بۇرۇتۇڭغا قاراپ باقمىنا نېمىدېگەن كۆلكىلىك!

پال - پۈل يالتىراپ، يورۇق چىقىرىپ تۇرغان ھالەت: ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇ يەر، بۇ يەر «پال - پۈل» قىلىپ تۇرغان يېشىل چىراغدەك بىرنېمىلەر كۆرۈندى. بۇ ئۇنىڭ ئېسىگە كېچىك ۋاقتىنى كەلتۈردى. * ساۋۇتچان سادەتتىنىڭ كارىۋىتىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يانچۇقىدىن «پال - پۈل» قەغەزلىك پاپىروسىنى بىرنى ئېلىپ تۇتاشتۇردى. * ئەلۋەك سوپىنىڭ گۆشلۈك بۇرۇن ۋە سالپىيىپ چۈشكەن ئېغىكلىرى تارتىشىپ كەتتى. چەكچەيگەن كۆزلىرى «پال - پۈل» قىلاتتى.

پالتا ئى. ياغاچ ماتېرىياللىرىنى كېسىش، ئوتۇن يېرىش قاتارلىقلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈر ساپلىق چۈلدىسى بار، تىغلىق سايمان: ئاي پالتا. * ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپماق (ماقال). * پالتا چۇشكۇچە كۆتەك دەم ئاپتۇ (ماقال).

پالتا سېپى تەگمەك ← سامانلىقنىڭ ئاچقۇچى تەگمەك.

پالتا - كەكسىنى قاقتۇرماق قىلىمەن دېگەن ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىگەندىن كېيىن شۇ ئىشنى قىلىشتىن توختاپ قالماق، قىلغان ئىشلىرى بىكار كەتمەك: ئويلاپ ئىش قىل دېسەم ئۇنىماي كەينىدىن پالاقلىدىڭ، قانداق؟ ئەمدىغۇ پالتا، كەكسىنى قاقتۇرۇپ تۇرغانسەن؟

پاتۇس ئى [لات] <زوئول> بېلىق، تېنى ياپىلاق، شەكلى يوپۇرماققا ئوخشايدۇ، ئۇزۇن ئىللىپىس شەكلىدە بولۇپ، ئۇششاق تەڭگەچىلىرى بار؛ سول يان تەرىپىدە بېغىر رەڭ قارا سەپكۈنلىرى بولىدۇ، ئوڭ تەرىپى ئاق رەڭلىك؛ ئىككى كۆزى سول تەرەپتە بولىدۇ؛ ئېغزى چوڭ، چىشى ئۇچلۇق ۋە ئۆتكۈر كېلىدۇ؛ دېڭىزنىڭ تېيىز يېرىدە ياشايدۇ؛ دېڭىز ئاستىدا ئوڭ تەرەپنى تۆۋەن قىلىپ ياتىدۇ؛ كىچىك ھايۋانلارنى ئوتۇپ ئۇزۇقلىنىدۇ.

پالتۇك ئى. دىئال ① پەگاھنىڭ بىر چېتى. ② ئۆي ئىشىكىدىن سۈپىغىچە بولغان پەس جاي.

پالچى ئى <دىن> پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شەخس؛ پال باقىدىغان ئادەم: بىركۈنى مەھەللىسىمزگە بىر پالچى پەيدا بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمگە يېقىن جايدا «پال ئاچمەن، پالغا ئىشەنمە، پالسىز قالما...» دەپ ئۆز تەقدىرىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى چاقىرىشقا باشلىدى.

پالچىق ئى ① سۇ يىغىلىپ قالغان جايلار - دىكى پاتقاق، سۇيۇق لاي. ② ئات - ئۇلاغ ياكى پىيادىلەر كېچىپ ئۆتىدىغان سۇ بار كېچىك؛ ئېرىق، ئۆستەڭ.

پالچىلىق ئى. پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى، پال ئېچىش ئىشى: پالچىلىق قىلماق.

پالچىلىق قىلماق پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللانماق؛ پال ئېچىشنى كەسىپ قىلماق: موللازىيدىن ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىپ ياقا يۇرتلارغا بارغانىدىن كېيىن جان بېقىش يۇزىسىدىن، دىندار قېرى ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، ئاخىرى پالچىلىق قىلدى.

پالسز سۈپ. پال سالدۇرماي، پالغا ئىشەنمەي، پالنى كېرەك قىلماي: پالسز يۇرمە، پالغا ئىشەنمە (ماقال).

پالشوپکا ئی [ر] قایىرىما ياقىلىق، ئۇزۇن-لۇقى كاسىنى بەسىپ تۇرىدىغان تاشقى كىيىم؛ قىسقا پەلتو.

پالقان ئى. دىئال. ئاياغىنىڭ سوڭىغا ئورنىتىلغان قەلەي.

پالكۆز سۈپ [پال + كۆز] چاندىقى كەڭ، پولتىيىپ چىقىپ تۇرىدىغان كۆز: سادىقنىڭ پالكۆزلىرى ھەمىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى. * ھاشىم سىپايىلىك بىلەن بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ تۇرۇپ: ــ سەن ھېلىقى مىخ قېقىلغان چومىقىڭنى ئېلىپ كەل، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار، ماۋۇ ئۇشتاق بالىلار ئاۋۇال بىرىپ تاش ئاتسۇن، ــ دېدى.

پالكۆز بېلىق <زوئول> ئالتۇن بېلىقنىڭ بىر سورتى. ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقى ناھايىتى چوڭ، كۆزى سىرتىغا پولتىيىپ چىقىقان بولۇپ، قورساق قىسمى چوڭ، قۇيرۇق پالاقچىسى ئالاھىدە چوڭ كېلىدۇ.

پاللادىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pd (Palladium)؛ كۈمۈشتەك ئاق، گازلارنى سۈمۈرۈش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، بولۇپمۇ ھىدروگېننى سۈمۈرىدۇ، ساپ ھىدروگېن ئېلىشتا سۈمۈرگۈچى قىلىنىدۇ؛ يەنە «كاتالىزاتور»مۇ قىلىنىدۇ. پاللادىي قېتىشمىسى چىشنى داۋالاش ماتېرىيالى ۋە زىننەت بۇيۇملىرى قىلىنىدۇ.

پاللاس ئى [ر] ← **پاللاس بېلىق.**

پاللاس بېلىق <زوئول> بېلىق، تېنى ياپىلاق ھەم ئۇزۇن، دۈمبە تەرىپى قارامتۇل، ئىككى يان تەرىپى ئاقىقا مايىل يېشىل رەڭلىك، يان سىزىقلىرى يوق، دېڭىزدا ياشايدۇ، مۇھىم ئىقتىسادىي بېلىقلار ھېسابلىنىدۇ.

پاللىدە رەۋ «پال» قىلغان ھالدا، «پال» قىلىپ: ھاشىمجان بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تەمشىلىشىگە زەينەپخان چوڭ ئانىنىڭ ئۆيىدە «پاللىدە» قىلىپ چىراغ يانىدى. * مومايى بىر-بىرىگە جۇپىلەنگەن كىرپىكلىرىنى ئېچىۋىدى، گويا قاراڭغۇ ئۆيدە بىردىنلا ئېلېكتر چىرىغى يېقىلغاندەك، ئىككى كۆزى «پاللىدە» يورۇپ كەتتى.

پالما ئى [ر<ئىنگ] ← **پالما دەرىخى.**

پالما ئائىلىسى <بوت> تاق يوپۇرماقلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭغا دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقال ۋە ئاز بىرقىسىم پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر كىرىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى تۈز ۋە بەزىدە ناھايىتى قىسقا ئۆسىدۇ: يوپۇرمىقى چوڭ ۋە نۆۋەتلىشىپ ئۆسۈپ، پەيسمان ياكى بارماقسىمان يىرىلغان بولىدۇ؛ گۈلى كىچىك ھەم ئاچ يېشىل رەڭدە كېلىدۇ ۋە كونۇسسىمان ياكى باشاقسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان بولىدۇ؛ مېۋىسى شىرىنلىك ياكى ئۇچكىلىك كېلىدۇ. مەسىلەن: پالما دەرىخى، پالما بامبۇكى، ماي پالمىسى، كوكۇس پالمىسى، ھاراق پالمىسى، يەلپۇگۈچ پالمىسى، سېپارى، ئالتىنيارىيە قاتارلىقلار. بۇ ئۆسۈملۈكلەر ئىسسىق ۋە مۆتىدىل ئىسسىق بەلباغقا كەڭ تارقالغان، دۇنيانىڭ جەنۇبىي ۋە تەيۋەن ئۆلكىسىدىمۇ تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

پالما بامبۇكى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال، غولىنىڭ سىرتىدا تورسىمان تالا غىلىپى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالقانسىمان چوڭقۇر يىرىلغان؛ گۈلى سۇس سېرىق، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ؛ غولى ئىنچىكە ھەم قاتتىق بولۇپ ھاسا، كۈنلۈك سېپى قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پالما تالاسى <بوت> پالما دەرىخى يوپۇرماق غىلىپىنىڭ تالاسى. ئۇ دەرەخ غولىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرىدۇ، رەڭگى قىزغۇچ

قۇ كۆر؛ يامغۇرلۇق، ئارغامچا، چوتكا قاتار-لىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پالما دەرىخى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، غولى سىلىندىر شەكىلدە بولۇپ شاخلانمايدۇ؛ يوپۇرمىقى چوڭ، ئۇزۇن ساپاقلىق، ئالقانسىمان چوڭقۇر يېرىلغان، ياپراقلىرى تۆمۈنە شەكىلدە كېلىدۇ؛ گۈلى سېرىق، ئاتلىق، ئانىلىقلىرى ئايرىم تۈپتە بولىدۇ؛ ئۇچكىلىك مېۋىسى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ؛ ياغىچىدىن سايمان ياساشقا بولىدۇ.

پالما مەرزى <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر تۈرى، قارىغاي يىلتىزىدا پارازىت ياشايدۇ، شەكلى تاتلىق يانگىوغا ئوخشايدۇ، سىرتقى پوستى قارا قوڭۇر رەڭلىك، ئىچى ئاق ياكى ھال رەڭ بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەش، تىنچلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

پالمىتىن ئى [لات] ← **پالمىتىن كىسلاتا**.

پالمىتىن كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{15}H_{31}COOH$، رەڭسىز كىرىستال جىسىم؛ ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك مايلىرى تەركىبىدە ئۇچرايدۇ؛ شام، سوپۇن، سىلىقلاش مېيى قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

پالمىزارلىق ئى ← **پالمىلىق**.

پالمىلىق ئى. پالما دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي، پالما دەرىخى بىلەن قاپلانغان يەر.

پالنامە ئى [ئە+پ] <دىن> پال سېلىش، پال ئېچىش قائىدىلىرى يېزىلغان مەخسۇس قوللانما، كىتاب: نەزىرە بۇنىڭدىن سەل بۇرۇن بۇ ئۇيغە بىر قېتىم كەلگىنى ئۈچۈن، بۇ نۆۋەت ھېچكىمنى باشلاتقۇزماي، ئۆزى يالغۇز كېلىۋەردى. بېشىغا ئاق لېچەك ئارتىۋالغان رەمچى مومای ئۆيىدە يالغۇز «پالنامە» ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى.

پالوپا سۈپ. دىئال. ئاقساپ ماگىمىدىغان، تولا پۈتلىشىدىغان؛ پۈتلاشقاق.

پالۋان [پ] ① ئى. جىسمانىي جەھەتتىن كۈچلۈك، بەقۇۋۋەت، جەسۇر؛ باتۇر كىشى: يۈگەنسىز ئاتنى پالۋان مىنسۇن (ماقال). *مۇختار: — مەن بىر جەڭچى، پالۋانمەن، مەن ھازىر بوز دۆڭگە قاراپ ئاتلىنىمەن. ھېلى سىلەر ئوقۇغان خەت شائىرنىڭ جەڭ پەرمانى، مۇشۇ پەرمان بويىچە تاغدا جەڭ باشلايمەن، — دېدى. ② سۈپ. جەڭدە، چېلىشتا زور كۈچ كۆرسىتىپ باتۇر دەپ ئاتالغان: پالۋان يىگىت. ③ سۈپ. قارىغا ئېتىشقا، چەنلەشكە ماھىر؛ مەرگەن: خوجىنىياز پالۋان ياقۇپ ياساۋۇلنى قوغلىدى. ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ، ھە دەپ ئوق چىقىراتتى.

پالۋانلارچە رەۋ پالۋانلارغا خاس، پالۋانلارغا ئوخشاش، پالۋانلاردەك: پالۋانلارچە جەڭ قىلماق.

پالۋانلىق «پالۋان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەستىدىن پالۋانلىق چىقىپ تۇرىدىغان گەۋدىلىك بىر ئوتتۇرا ئەترەت كومانىدىرى: — بىزنىڭ بىرنەچچە قېتىملىق ئۇرۇشلاردىن كېيىن كەلگەن خۇلاسىمىز مۇنداق: ھەربىر دۈينىڭ رازۋېتكا ئىشى ئۆز ئالدىغا بولمىسا قاملاشمايدىكەن، — دېدى.

پالېئونتولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> گېئولوگىيىلىك تارىخىي دەۋرلەردىكى جانلىقلارنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش، تۈرلەرگە بۆلۈنۈش، ئۆزگىرىش ۋە تارقىلىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى جانلىقلارنىڭ يەر قاتلاملىرىدا، ساقلىنىپ قالغان ئىز، جەسەتلىرى ۋە تاشقا ئايلانغان قالدۇقلىرىدىن ئىبارەت.

پاللداتقۇزماق «پاللدىماق» پېئىلنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاللداتقۇزۇلماق «پاللداتقۇزماق» پېئىل-

لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالىلداتماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاشقان تۆشۈكىگە كۆزىنى پالىلدىتىپ قاراپ تۇرغان مۇشۇك ئىچكىرىدىكى ئۆيدىن ئاكىلانغان قاتتىق جاراڭ-جۇرۇڭ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەينىگە قارىدى.

پالىلداشماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايدىڭ كېچە، ئاسمان چېھرىسىدىكى تۇركۈم-تۇركۈم يۇلتۇزلار پالىلدىشاتتى. بۇ ئاكاتسىيىلەردىن چۈشكەن ئالا-بۇلا كۆلەڭگىلەر يەردە تىترىشەتتى.

پالىلدىماق پ «پال-پال» قىلىپ يانماق، «پال-پال» قىلماق، يالتىرىماق: شىمالىي مېھمانخانا يېنىدا تۇرغان ئاتلىق ساقچىلار بىردىنلا ئات يۈگۈرۈتۈپ كېلىشتى ھەم ئۇلارنىڭ بىسى كەڭ قىلىچلىرى پالىلدىدى. * ئەخمەتجان قاسىمى بولسا خەلقىمىز ئىچىدىن خۇددى قاراڭغۇدا پالىلداپ كۆرۈنگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ چىققان خەلقنىڭ قىممەتلىك دوستى ۋە ھەقىقىي رەھبىرى ئىدى. ئۇنىڭ تېخى خەلق ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمىتى، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى جىق ئىدى.

پالىماق پ ← **سۇرگۈن قىلماق:** خان لەشكەرلىرى خەلق قوزغىلىڭىنى باستۇرغاندىن كېيىن، قوزغىلاڭغا قاتناشقان دېھقانلاردىن ساق قالغان ئون مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى زىمىستان قىشتا ئىلغا پالىدى. * كەلدى يېتىپ تۆت مانجۇ، قىلىچىنى ئويناتتى. ھېكىم بەگ سوراپ قويسا، ئۆلتۈرمەيتتى پالايتتى!

پالىنولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بوت> بوتانىكىنىڭ بىر تارمىقى، قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سىپورىسى ۋە گۈل چېڭىنىڭ ھالىتى، يېرىلىشى، تۇرگە بۆلۈنۈشى، ئۆزگىرىشى، گېئولوگىيىلىك ۋە جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى جەھەتلەردىكى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

پامپا ئى. دىئال. ئاختارمىلىقتىكى يوغان چالما؛ داڭگال.

پامىدۇر (توغرىسى: پەمىدۇر) ← **پەمىدۇر.**

پانا ئى. ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ ئاراچىلىرىغا قېقىلىپ، چىڭىتىش رولىنى ئويناىدىغان ياكى بىرەر نەرسىنى يۆرىش ۋە ئاجرىتىشتا ئارىلىقىغا قىستۇرۇلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈردىن ئىشلىنىدىغان ياپىلاق سايمان؛ چوڭ شىنا: پانا قاقماق.

پانار ئى [ر] يورۇتۇش نۇقتىسى يەنى ئوتى، شېشە بىلەن ئورالغان چىراغ: ھۆسەن ئاكا سۆز-ھەرىكەتلىرىدە قوپال بولغىنى بىلەن قولى ئەپلىك ئىدى. «شتاب»قا قاراۋۇلىۋاتقاندىن بېرى نەدىندۇر بىر پانار تاپتى. * ئوقۇغۇچىلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ، لۇتپۇللا يەنە پانار يورۇقىدا يېزىشنى داۋاملاشتۇردى.

پانار يېغى دىئال. كىرسىن.

پاناق سۇپ. بۇرۇن كۆمۈرچىكى تەرەققىي قىلمىغان، بۇرنى پەس، قاڭشارسىز: ئۇنىڭ قىسقا ۋە پاناق بۇرنىمۇ، چوڭقۇرراق قورۇققا ئوخشاپ قالغان قىيغاچ كۆزلىرىمۇ كۆلۈمسىرەش بىلەن تەڭ يوقلىپ، ئۇنىڭ يۈزى كۈندە قورۇلۇپ قالغان خام قاپاققا ئوخشاپ قالدى.

پاناه (پاناھى) [پ] ① ئى. ئۆز ھىمايىسىدە ساقلىغۇچى، قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى: روزى ئاخۇن بوۋاي: — دۇرۇس، دۇرۇس، ئەزالارنىڭ قۇلقى بىزدە، كۆزى بىزدە، كىچىك بالا ئانىسىدىن پاناھ تىلىگەنىدەك ئەزالار بىزنى ئۆزلىرىگە پاناھ بولىدۇ دەپ ئۇمىد كۈتمەكتە، — دېدى. * ئۇ ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، يەنىلا چىڭ تۇرۇش، يولداشلارنى تېپىش، تەشكىلنى تېپىش قارارىغا كەلدى... دۇرۇس، پارتىيىنى تاپقاندىلا پاناھ تېپىلىدۇ، ئىشەنچ تۇغۇلىدۇ... ② ئى. كۆچمە. ھىمايە، ھامىيلىق: ئانا قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ: — ئى ئاللا، ئوغلۇمنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن! — دەپ ياش تۆكۈپ دۇئا قىلدى. ③ سۇپ. ساقلىنىشقا بولىدىغان، خالىي: پاناھ جاي. * بىرەر پاناھ جاي تېپىپ بىر ئاخشام ئوخلىۋالسام، يەنە بىرمەزگىللىك

مادار تاپاتتىم. ④ ئى. همماىه، پاناه تېپىش مۇمكىن بولغان جاي: پاناه تاپماق.

پاناه بولماق ① ئۆز همماىسسدا ساقلىماق، قوغدىماق؛ همماىه قىلماق: ئۇ ئويلىنا ـ ئويلىنا ئاخىرى شاھقا شاھزاده تۇغلۇقىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئۆز كەچۈرمىشى قىلىپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە: ـــ سىلە ماڭا ئاخىرغىچە پاناه بولۇپ قالسىلا، مەن سىلىنىڭ ئوغۇللىرى بولاي ، ـــ دەپتۇ. ② همماىچى، يار ـ يۆلەك، هامى بولماق: سىيت ئاخۇن دېگەن كاڭگۇك جېنىدىن جۇدا بولدى. جاللاتلارغا خەن دارىن، يار ـ يۆلەك پاناه بولدى، **پاناه تاپماق** ئۆز همماىسسدا ساقلىغۇچى همماىچىگە ياكى پاناهلىنىدىغان جايغا ئېرىشمەك: ئۇلار دۇشمەن قوشۇنلىرى قىلىچ لىرىنى يالىڭاچلاپ تۇرغان شارائىتتا يۇگۈرگىنىچە بىر خانىقاغا كىرىۋېلىپ پاناه تاپتى. * ـــ مېنى هەده، بۇلاڭچى ئەسكەرلەر راستىنلا كىرىپ قالسا قانداق قىلىمىز؟ ـــ دېدى چىن مېيغا قاراپ. بۇ چاغدا هەممەيلەن جۇشىنىڭ ئۆيىگە توپلىنىۋېلىپ، پاناه تېپىشنىڭ چارىسىنى مۇھاكىمە قىلماقتا ئىدى. **پاناه تارتماق** همماىسسغا ئېرىشىنى ئۈمىد قىلماق، ياردەم كۈتمەك، شەپقەت تىلىمەك: قەشقەر گەرچە ئىسلام دانالىرى جۇغلاشقان ئەزىزانە جاي بولسىمۇ، لېكىن ماڭا مەشە باب، مەشەنى پىنهان بىلىپ، ئۆزلىرىنى پاناه تارتىپ كەلدىم. * هېكمەت نېمە ئۈچۈن بۇ مەھەللىگە چىقتى؟ زادى ئۇ كىمنى پاناه تارتىپ چىقتى؟ ئاسىم ئۆزىنىڭ هېكمەت هەققىدىكى گۇمانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

پاناه تىلىمەك ئۆز همماىسسدا ساقلاشنى، غەمخورلۇق قىلىشنى ئۈمىد قىلماق؛ شەپقەت ۋە ياردەم كۈتمەك: مىرزا ئەھمەت ئېيتتىكى: ـــ مىسىر شەھرىدىن كېلۈرمەن، گۈزەل شاھنىڭ خەزىنىچىسى ئىدىم، بىر كېچە گۈزەل شاھ بىر يامان چۈش كۆرگەنىكەن، هېچكىم تەبىر بېرەلمىدى، پادىشاھ قېشىدا تۇرغان كىشىلەرگە غەزەپ لىنىپ، بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى، بەزىلىرىنى قوغلاپ چىقاردى. مەن هەرقايسىلىرىنىڭ تەرىپىنى ئالغلاپ كەلدىم. * هېكىم نۇر بىزدىن پاناه تىلىدى. بىزگە ئاسىيلىق قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئامانلىق بەردۇق.

پاناه جاي پاناه تېپىش مۇمكىن بولغان خالىي جاي: ئېلى نۇرىدىن جېنىنى قويىدىغان جاي تاپالماي پايلاقچى قىزلارغا بىر ۋارقىرىغانىكەن، ئۇلار قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ ۋە پاناه جاي تېپىپ يوشۇرۇنۇپتۇ.

پاناه قىلماق پاناهلىنىدىغان جاي، ماكان قىلماق: بىز بۇ يەرگە ناهايىتى تەسلىكتە يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەرنى پاناه قىلىپ ياتىتۇق. چۈنكى بۇ شەھەردە هېچقانداق تونۇشىمىز يوق! ـــ دېيىشىپتۇ. * يالاڭتۆشلەر يەنە بىر ـ بىرىنى تالىشىدۇ، بىز بولسىاق، خۇدا مەدەت ئىلتىپات قىلسا، دەرهال مەغرىب تەرەپنى پاناه قىلايلى...

پاناه ئىزدىمەك ① پاناه بولىدىغان جاي، همماىسسغا ئالىدىغان ئادەم ئاختۇرماق: ئۇ: ـــ مەن نەگە بېرىشىمنى ۋە نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەي، تەمتىرەپ يۇرگىنىمدە بۇ مەسچىتكە كۆزۈم چۈشتى، پاناه ئىزدەپ بۇ يەرگە كىردىم! ـــ دەپتۇ. * ئەمدى ئۇلاردىن پاناه ئىزدىسەك، هەتتا هاياتىمىز خەۋپ ئىچىدە قېلىشى مۇمكىن! قانداق، شۇنداق ئاقۇشتەكە قېلىشنى خالامسەن؟

پاناهدار ئى [پ] يېزىت. ئۆز پاناهىدا ساقلىغۇچى، ئۆز پاناهىغا ئالغۇچى؛ همماىچى: مەنمەنلىكتىن كۆردۈم بالا، بولمىدى بىزگە باغرىڭ پاناه، تىلمىدىدۇر هەمدۇسانا، قايدا پاناهدارىڭ سېنىڭ.

پاناهدىماق [پ] ① خاتىرجەم، خالىي جايىنى ماكان قىلماق؛ ئۆزىنى دالدىغا ئالماق: لۇ جۇنيى سۆز ئاچتى: ـــ مەن كېچە پال ئاچۇردۇم، پالدا ماڭا مۇشۇ يۇز كۈن ئىچىدە بىر قانلىق بالا ـ قازا دۇچ كېلىدىغانلىقى ئايان بولدى، بۇنىڭغا كۈنچىقىش تۆۋىنىدىكى يۇز چاقىرىمدىن يىراق كېلىدىغان بىر جايغا بېرىپ پاناهدىماقتىن باشقا چارە يوق ئىكەن. ② پاناه ئىزدىمەك، پاناه تارتماق: ۋېي يەن ئېتىنى چاپىتۇرغان پېتى شەھەر سىرتىغا قېچىپ چىقتى، قاردىسا

لیۇ بېي كۆرۈنمەيتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ چاڭشا هاكىمى خەن شۇەنىنى پاناھداپ شۇ ياقتا يول تارتتى.

پاناھسز سۈپ. پاناھلىنىدىغان ئورنى، ھىمايچىسى، ئىگە-چاقىسى يوق: كونا جەمئىيەتتە پاناھسز قالغان قىزچاق ئەلنىڭ ھىما-يىسى ۋە پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ئون ئۇچ يېشىدا برىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردى. * ئاي كۆردى: زېمىندا سانسىز تۆل-غېرىپ، ماكانسىز تەمتىرەپ كېزەر سەرگەردان. تاپسىنى تېشلگەن پاناھسز يېتىم. ئاشپۇزۇل ئالدىدا ياتىدۇ نەجان.

پاناھسزلىق «پاناھسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئېلىپ كەتتى شۇ مېھرىبان ئۆز ئاناڭنى ۋاقتسىز ئۆلۈم. ئاتاڭ كۆڭلى بۆلۈن-گەن بۇرۇن...پاناھسزلىق سەن ئۇچۇن زۇلۇم.

پاناھگاھ ئى [پ] يېزىت. پاناھ بولىدىغان جاي: بىر قىسىم زىيالىيلار موڭغۇل قوشۇنلىرى ۋە ھاكىمىيەتلىرى بىلەن بىللە چېچىلىپ كەتكەن بولسا، بىر قىسمى چىگىزخانغا قارشى ھالدا دېھلى سۇلتانلىقىنى پاناھگاھ قىلغانىدى.

پاناھلانماق [پ] پاناھ تېپىش مۇمكىن بولغان خاتىرجەم، خالىي جايغا يوشۇرۇنماق: ئاخىرى تاشۋاينىڭ بىرمەزگىل ئەنجان تەرەپكە بېرىپ پاناھلىنىش پىكرىگە قوشۇلۇشتى ۋە سەپەر ۋاقتىنى ئەتە سەھەر ــ بامدات ۋاقتى قىلىپ بېكىتىشتى. * مەن خەۋپتىن پاناھلىنىش ئۇچۇن قاچتىم. مەقسىتىم: جانجان پارتىيىمىزگە مۇنۇ ئادالەتسىزلىك ئۇستىدىن شىكايەت قىلىش، پارتىيىدىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەش.

پاناھلىق «پاناھ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بېيجىڭ ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ گۈزەل قويىندىكى مەركىزى كوچىلارنىڭ بىرىدە پاناھلىق ئۇچۇن ئازادە تۇرار جاي ئاتا قىلدى.

پاناھلىق بەرمەك ساقلىنىدىغان، قوغدىنىدىغان ئورۇن، جاي، ماكان بەرمەك: كۆپ ئۆتمەي ئاتىسى يول تاپتى ئاڭا-ئەمەلىنىڭ سايىسى بەردى پاناھلىق. كەسپىمۇ يارىشىپ قالدى ئۇنىڭغا، بىر ئۇستەل، ئورۇندۇق قېپقالدى تارلىق. * ئالمىخان ئېرىدىن ئۆزمەي كۆزىنى، تۇرغانچە تاقتى بولدى بۇ دەم تاق. دەر ئىدى: سىلىگە بەرگەن پاناھلىق، كىم ئىدى؟ ھە قېنى ئېيتسىلا پاتراق!

پاناھلىق تىلىمەك قوغدىنىدىغان ئورۇن، جاي ۋە مېھىر-شەپقەت، ياردەم تەلەپ قىلماق: ئايىم بۇۋى قار شۇرغان ئىچىدە قىزنى يېتىلەپ چىقىپ، رەھىمنىڭ ئۆيىگە پاناھ-لىق تىلەپ كەلدى. * ھاتەم يەنە سەجدىگە باش قويۇپ، ئاللاتالاغا ئىلتىجالار قىلىپ ياش ئۆكۈپ پاناھلىق تىلىدى.

پاناھلىماق پ ← **پاناھدىماق:** مەيپۇرۇش: ــ كەيپ بولۇپ قالدىلىمۇ، مېھمان؟ ئۆۋۈندە ئادەم ئۆلتۇرۇش ئىشلىرى بولۇۋاتىدۇ، مەينەك پۇلىنى چاقماقراق ئۆلەپ، باشقا يەرگە بېرىپ ئۆزلىرىنى پاناھلىسلا! ــ دېدى. * توختى بەگ قولىدىكى ئۇزۇن يىلان قامچا بىلەن سادىرغا تاياق سالدى. سادىر ئۆزىنى پاناھلاپ، توپاقنىڭ كەينىگە يوشۇرۇناتتى.

پانئامېرىكانىزم ئى [ر<گىرىك + ئىنگ] ئامېرىكا قىتئەسىدىكى دۆلەتلەرنىڭ بىرلىشىشىنى تەرغىپ قىلىدىغان سىياسىي تەشەببۇس. بۇنى ئەسىلى XIX ئەسىردە لاتىن ئامېرىكىسى مىللىي ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى ئىسپانىيە، پورتۇگالىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىغا بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئۇچۇن ئوتتۇرىغا قويغان.

پانتوتېن ئى [گرېك] ← **پانتوتېن كىسلاتا.**

پانتوتېن كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_9H_{17}O_5N$، ۋىتامىن B نىڭ بىر خىلى يەنى رەڭسىز يېپىشىقاق سۇيۇقلۇق؛ جىگەر، فېرمېنت ۋە تۇخۇم سېرىقىدا بولىدۇ؛ ئادەم تېنىدە پانتوتېن كىسلاتاسى كەم بولسا تېرە كېسەللىكى، بۆرەك ئۇستى بېزىدىن قان چىقىش قاتارلىق كېسەللەر كېلىپ چىقىدۇ.

پانتوگراف ئى[ر<گرىك]<مات> ھەرقانداق

بىر شەكىلگە ئوخشاش شەكىلنى بەلگىلىك چوڭايتىش ياكى كىچىكلىتىش نىسبىتى بويىچە سىزىشتا قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

پانتۇركىزم ئى [ر] تۈرك بۇرژۇئازلىرى ۋە پومېشچىكلىرى ئارىسىدا XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پەيدا بولغان ۋە تۈركىي تىللىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق خەلقلەرنى تۈركىيە ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇرۇش، تۈرك دۆلىتىگە بىرلەشتۈرۈش ئىدىيىسىنى تەرغىپ قىلىدىغان بىر خىل كونا شوۋىنىزىملىق نەزەرىيە.

پانتۇركىست ئى [ر] پانتۇركىزمنى ھىمايە قىلغۇچى، پانتۇركىزم تەرەپدارى.

پانتېئىزم ئى [ر<گرېك] <پەلس> خۇدانى تەبىئەت بىلەن بىر دەپ ھېسابلايدىغان ۋە تەبىئەت — خۇدانىڭ مۇجەسسەملەنگەن ھالىتى، دەپ قارايدىغان دىنىي پەلسەپىۋى تەلىمات.

پانروھچىلىق ئى< پەلس> پەن بىلەن زىتلىشىدىغان ئىدېئالىستىك نۇقتىنەزەر. ئۇ بارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرىدە جان بار دەپ قارايدۇ.

پانساد ئى [پ] تارس. خانىلىق دەۋرلىرىدە ئەسكەر باشلىقلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۇۋانلاردىن بىرى؛ شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس: پانسادبېشى.

پانۇس ئى [ئە<گرېك] ئادەتتە قولدا كۆتۈرىدىغان ياكى بىرەر جايغا ئېسىپ قويۇلىدىغان، شامال ۋە ھاۋا-يېغىنىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن سىرتى قەغەز ياكى ئەينەك بىلەن قاپلانغان، ئىچىگە شام ياكى كىرسىن يېقىلىدىغان بىر خىل چىراغ: باغچىغا ئوك تەرەپتىن كىرگەندە سەيلە ئايۇنىدىكى ئېلېكتر چىراغلىرىنىڭ ھەممىسى ياندۇرۇلغاندى.

بامبۇكزار ۋە قارىغايزارغا ئوخشاش ئېلېكتر چىرىغى يوق جايلارغا دەرەخلەر ئارىسىغا قىزىل، يېشىل، سېرىق دېگەندەك خىلمۇخىل رەڭلىك پانۇسلار ئېسىلغانىدى. * ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىگە پانۇس، باش تەرىپىگە يوغان قەندىلدە شام يېقىلغانىكەن. شۇ ياتقىنىچە تۇنىنىڭ ئۇچىتىن بىرى ئۆتكۈچە ئۇخلاپتۇ.

پانۇس دەرەخ <بوت> ساپىندۇس دەرەخلىرى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكىلدە؛ گۈلى سۇس سېرىق بولۇپ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان؛ غوزا مېۋىسى ئۈزۈن ئىللىپس شەكىللىك، ئۇرۇقى يۇمىلاق قارا رەڭلىك؛ يوپۇرمىقىدا ئېچىتقۇ ماددىسى بولۇپ، تېرە ئەيلەش ماتېرىيالى ياساشقا، گۈلىنى سېرىق بوياق ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدۇ.

پانۇسچى ئى ① پانۇس ياساش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ پانۇس ياسايدىغان ئۇستا: ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارنى ساراي ئالدىغا ئېلىپ كېلىشتى، بۇلارنىڭ ئىككىسى يايى، سەككىز-توقۇزى پانۇسچى ئۇستا ئىدى. ② پانۇس كۆتۈرىدىغان ئادەم.

پانۇسگۈل ئى [پانۇس+گۈل] <بوت> چىنە-گۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۆمۈنە شەكىللىك؛ گۈلى ئاق ياكى قىزىل؛ دولىتىمىزنىڭ شىمالىدىن چىقىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، دورا ئۇچۇنمۇ ئىشلىتىلىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش رولىغا ئىگە.

پانئىدراكچىلىق ئى <پەلس> مەۋجۇدىيەت بىلەن تەپەككۇرنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى ئىدېئالىستىك نەزەرىيە. پانئىدراكچىلىق تەبىئەت دۇنياسى بىلەن جەمئىيەتنىڭ

پۈتكۈل تەرەققياتى «ئالەم روھى»نىڭ ئەقلى، لوگىكىلىق پائالىيىتىنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت دەپ قارايدۇ. ماركسزملىق ماتېرىيالىستىك پەلسەپە تۈپتىن ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان مەيدانىنى چىقىش قىلىپ، دۇنيا ماددا ھەرىكىتىنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتى بويىچە راۋاجلىنىدۇ، ئۇ ھېچقانداق «ئالەم روھى»غا موھتاج ئەمەس، دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ.

پانئسلامزم ئى [ر<گرېك+ئە] XIX ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يېقىن شەرقتە پەيدا بولغان ۋە مۇسۇلمان ئەمگەكچىلىرىنىڭ سىنىپىي كۈرىشىنى باستۇرۇش مەقسىتىدە ئىسلام دىنىدىكى بارلىق خەلقەرنى بىر دۆلەت قىلىپ بىرلەشتۈرۈشنى تەرغىپ قىلىپ كەلگەن ئەكسىيەتچىل دىنىي سىياسەت، ئېقىم.

پانئسلامىست ئى [ر<گرېك+ئە] پانئسلامزمنى تەرغىپ قىلىدىغان شەخس، پانئسلامزم تەرەپدارى.

پانئىلاھچىلىق ئى <پەلس> بىر خىل پەلسەپىۋى تەلىمات. بۇ خىل تەلىمات بويىچە بولغاندا، ئىلاھ ئىنسانىي بولمىغان مەنبە، بۇ مەنبە تەبىئەت دۇنياسىنىڭ سىرتىدا بولماستىن، بەلكى تەبىئەت دۇنياسى بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرىدۇ. دېمەك، پانئىلاھچىلىق روھنى تەبىئەت دۇنياسىغا سىڭدۈرۈپ، تەبىئەتتىن تاشقىرى مەنبەنى ئىنكار قىلىدۇ. ئىلگىرى ماھىيەت جەھەتتە ماتېرىيالىستىك تەبىئەت قارىشى ھەمىشە پانئىلاھچىلىق شەكلىدە مەيدانغا كەلگەنىدى، ھازىر پانئىلاھچىلىق دۇنيانىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئىلاھقا باغلىق دەيدىغان ئىدىيالستىك نەزەرىيىگە ئايلىنىپ، بۇرژۇئا پەلسەپىسىنىڭ پەن بىلەن دىنىنى ياراشتۇرۇش يولىدىكى ئەكسىيەتچىل ئۇرۇنۇشى بولۇپ قالدى.

پانىلاتماق «پانىلماق» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پانىلانماق «پانىلماق» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پانىلىق سۈپ ① پانىسى بار. ② پانا ئۇچۇن تەييارلانغان، پانا قىلىشقا بولىدىغان: پانىلىق ياغاچ.

پانىلماق پ. بىرەر نەرسىگە پانىنى كىرگۈزمەك، پانا قاقماق.

پانىي سۈپ [ئە] تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان؛ ۋاقتىلىق، ئۆتكۈنچى، ئامانەت: پانىي ئالەم؛ پانىي دۇنيا. * ئەرۋاھ دېگەن پانىي ئالەمدىكى لەرگە بەخت قۇشى قونمىسۇن خۇشال بولۇپ ئۇسسۇل ئوينىشار ئىمىش، ئىسىت، ئارماندا كەتكەن قېرىندىشىم!...

پانىي ئالەم ← **پانىي دۇنيا**: ئۇزاق ئۆتمەيخوجا بەرزەخ پانىي ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپ، باقىي ئالەمنىڭ يولىنى توتتى.

پانىي جاھان ← **پانىي ئالەم**: بۇ ھاياتتا ھەر كىشىنىڭ نامۇرىزقى باشقىدۇر، سەن بىلەن مەندىن ئېشىپ قالغاي يەنە پانىي جاھان.

پانىي دۇنيا ۋاقتىلىق، ئۆتكۈنچى دۇنيا، بۇدۇنيا، بۇ ئالەم: بۇۋاي ۋەسىيتىنى باشلاپ: — بالىلىرىم، ئۆمرۈمۇ بىر يەرگە باردى. ناۋادا ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ، قازا يېتىپ قالغۇدەك بولسا، بۇ پانىي دۇنيا بىلەن خوشلىشمەن، — دېدى. * ئۇ يەنە ئۆزى بىلەن ئۇزەتكەگە سوقۇشتۇرىدىغان بايلارنىڭ كەينى ـ كەينىدىن پانىي دۇنيادىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقى، ئۆزىگىمۇ نۆۋەت كېلىپ قالغانلىقى، ئەتە ياكى ئۆگۈن سالام بېرىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېتىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

پاه ئىم ① بىرەر ئىش ياكى سۆزھەرىكەتكە ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: پاه، قوللىرىڭىز نېمانچە قاتمال! * پاتمە ئۇ يان ئويلاپ، ئۇ يان ئويلاپ، بىر قارارغا كېلەلمىدى. سابىرنى تېپىپ

ئۇنىڭغا مەسلىھەت سالغانىدى. سابىر تىت- تىت بولۇپ: — پاھ!، تازىمۇ ئەقىلسىز ئىكەنسىز! بۇ بىر مەخپىي ئىش تۇرسا، نېمىشقا ماڭا دەپ يۈرۈيسىز؟ — دېدى. ② مەنىۋىلىۋق، خۇشاللىق ۋە ھاياجانىنى بىلدۈرىدۇ: پاھ، تازا ۋاقتىدا مېھمان بولۇپ كەپتىمەن- دە! * ئىسمىن تۇلكە شەرىخانىنىڭ ئاغزىدىن چىققىنىنىڭ ھەممىسگە رازىمەنلىك بىلەن ماقۇل بولدى. «پاھ! مۇنداقمۇ ئوڭۇشلۇق ئىش بولامدىغان» دەۋەتتى شەرىخان ئىسمىن تۇلكە كەتكەندىن كېيىن. * پاھ! بۇ يەر نېمانچە گۈزەللىشىپ كەتكەن- ھە! بۇرۇن مەن كۆرگەن تارىم يېزىسى مۇشۇنداقمىدى؟... كۆز ئالدىمدا بىردىنلا يىگىرمە سەككىز يىل ئىلگىرىكى يېزىنىڭ قىياپىتى پەيدا بولدى...

پاھ- پاھ «پاھ» سۆزىنىڭ تەكرار ئىپتىلىشى: — پاھ- پاھ، تازىمۇ ياخشى گەپ ئىكە، — دەپتۇ ئەپەندىم ۋە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، — قېنى ئەمدى ئىككىنچىسىنى ئاڭلايلى، — دەپتۇ. * ۋەزىر ساھىبجامالىنى كۆرۈپ، ساقلىنى تۇتۇپ "پاھ- پاھ" دەپتۇ.

پاھىشە [ئە] ① ئى. نىكاھلانمىغان ئەر- ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى بۇزۇقچىلىق، زىناھ: پاھىشە قىلماق. پاھىشە ئۆتكۈزمەك. * جاڭ جىنلۇڭغا گەپ ئۆتمەيدىغانلىقىنى كۆرگەن شىياۋېي ئۇنىڭدىن زېرىكتى، غەزەب بىلەن ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ ئورنىدا ئولتۇردى ۋە: — بوپتۇ، غودۇڭشىما! خائىن بولساڭ بولمۇەر. ھاراق ئىچىپ، پاھىشە ئويناپ، قىمارۋازلىق قىلىپ يۈرىۋەر. سەن ۋىجدانىڭنى يوقىتىپ ئادەمگەرچىلىكتىن چىقماقچىسەن! — دېدى. ② سۆپ (ئاياللار ھەقىدە) پاھىشە، زىنا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان: ئەخلاقى بۇزۇق: پاھىشە خوتۇنلار كوپ ۋاقتىتا سىزلام كېسىلىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

پاھىشە قىلماق ناتوغرا جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولماق، زىنا قىلماق: پادىشاھ ئوغلىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپتۇ. ئەمما شاھزادە شاھ كابۇل كېچە- كۈندۈز ھاراق- شاراب ئىچىدىكەن، پاھىشە قىلىدىكەن.

پاھىشخانا ئى [ئە+پ] كونا جەمئىيەتتىكى ۋە كاپىتالىستىك جەمئىيەتلەردىكى پاھىشىلەر تۇرىدىغان، پاھىشۇازلارنى قوبۇل قىلىدىغان جاي: «دىيانەت» توۋلانغان مەھكىمىلەردە پارىخورلۇق ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ؛ «نوموس» پەردىسى ئارقىلىغان ماكانىدا پاھىشخانىلار قۇرۇلۇۋاتىدۇ؛ مانا بۇ بۇزۇلۇش يىللىرى...

پاھىشۇاز ئى [ئە+پ] پاھىشىلەر بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشقا ھېرىلگەن، ئەخلاقسىز بۇزۇق ئەر؛ زىناخور: — بۇ پاھىشۇازلار ئەيىمەنمەي يەنە بىللە ئىشلەپ يۈرۈشىدۇ، — سەلەي غەزەپلەنگەن بىر ئىپادىنى كۆرسەتتى، ئاندىن چىرايلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ كۈلدى.

پاھىشۇازلىق ئى. پاھىشىلەر بىلەن بۇزۇق- چىلىق قىلىشقا ھېرىلىش ئادىتى؛ زىنا- خورلۇق: جاڭ ۋېنفىڭ ئوغرىلىق- يانچۇقچىلىق، پاھىشۇازلىق، ئۇرۇشۇش قاتارلىق يامان ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاخىرى ئىككى يىللىق ئەمگەك بىلەن مەجبۇرىي ئۆزگەرتىلىشكە ھۆكۈم قىلىندى.

پائۇزا ئى [ر<لات] <مۇز>① كۈي، شېئىر- قوشاقلاردىكى ئۇيغۇلۇش، توختاش ۋە ئۇنىڭ بەلگىسى. ② ئوپېرا، بالېتلاردا پەردە ئارىلىقىدا چېلىنىدىغان ۋە ناخشا باشلىنىش ئالدىدا چېلىنىدىغان ئۇششاق مۇزىكا؛ مەرغۇل: باست قوشۇپ قويدى: — «تاھىر- زۆھرە»دىن باشلاپ «غېرىب- سەنەم» گىچە ئۇرىۋەر! دۇتار ساينىدى، مۇڭلۇق پائۇزىدىن كېيىن غۇلامنىڭ سۆزۈك، جارانلىق ئاۋازى مۇشاۋىرەك مۇقامنىڭ داستانىغا باشلىدى.

پاۋان ئى. ئوۋچى؛ مەرگەن: پاۋان دەرد يەيدۇ، باللىرى كۆش يەيدۇ (ماقال). بەيگىدە ماھىر چەۋەندەز، ھەم چېۋەر پاۋان ئىدى. تەپسە تاغ ئۇرۇلگۈدەك قۇدرەتكە يار پالۋان ئىدى. * تاغقا چىقتىم كېيىك ئاتتىم، تاغچى پاۋانلار بىلەن، ئۇمرۇم شۇنداق ئۆتتىمۇ قەدىر بىلمەس

يارلار بىلەن.

پاۋلونىيە ئى [لات] ← **پاۋلونىيە دەرىخى.**

پاۋلونىيە دەرىخى <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى چوڭ، تۇخۇم شەكلىدە ياكى يۇرەك شەكلىدە بولىدۇ، سىرتقى يۈزى سىلىق، ئارقا تەرىپىدە يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ؛ گۈلى كونۇس سىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان بولۇپ، گۈل تاجى سۆسۈن رەڭدە كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى ئۈزۈن ۋە يۇمىلاق؛ ياغىچى يۇمشاق بولۇپ مۇزىكا ئەسۋابلىرى، مودېل قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پاۋىلان ئى [ر<نېم] تۇمشۇقى ئۇزۇن، بىر خىل چوڭ مايمۇن. ئۇ ئافرىقا ۋە ئەرەبىستاندا ياشايدۇ.

پائىز ئى [ئە] يېزىت. پىرسەنت: مەملىكىتىمىزنىڭ 80 پائىزىدىن ئوشۇقراق ئاھالىسى ساۋاتسىزدۇر.

پائىلاتۇن ئى [ئە] <ئەد> ئىەرەب تىلى مورفولوگىيىسىدىكى ئىككىنچى بوغۇمى قىسقا سوزۇق تاۋۇش، قالغانلىرى ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇش بولغان تۆت بوغۇملۇق سۆز فورمۇلىسى بولۇپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئاروز ۋەزنىدىكى بەھىرى تەۋىل تۈركۈمىنىڭ ھەجەز بەھىرى (ــV ــ ــ) فورمۇلىسىنى كۆرسىتىدۇ: يازغىنىم يېگى ئۈتۈقلارنىڭ پەقەت ئوندىن بىرى، پائىلاتۇن، پائىلاتۇن، پائىلاتۇن، پائىلۇن.

پاي I ئى [پ] بىرەر تىجارەت ياكى كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن شېرىكچىلىك ئاساسىدا قوشۇلغان ھەسسە؛ ئۈلۈش، دەسمايە: پاي پۇلى. پاي قوشماق. * ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار... ئىشلەپچىقىرىش دۆيلىرى ۋە دېھقانلارنى پاي قوشۇشقا جەلپ قىلىپ، تىجارەت پايدىسىنى پاي فوندى ۋە سېتىپ بەرگەن يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ سانى بويىچە تەقسىم قىلىپ، تەمىنات ــ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ تىجارەت پائالىيەتلىرىنى دېھقانلار ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەن بىرلەشتۈردى.

پاي توپلىماق بىرەر تىجارەت، بىرەر كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن قەرزلىك قايتۇرۇلىدىغان ياكى پايدىنى قايتۇرىدىغان سەرمايە توپلىنىماق؛ دەسمايە يىغماق: ناھىيىمىزدە تەشكىل قىلىنغان تەشۋىق ئۆمىكى خوتۇن-قىزلار سانائەت كارخانىسىغا پاي توپلاش توغرۇلۇق بىرىنچى ئاۋغۇستتىن ئون بەشىنچى ئاۋغۇستقا قەدەر شەھەر ئىچىدە تەشۋىق ئېلىپ بارغاندى.

پاي چېكى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتى پايچىكلارغا تارقىتىپ بېرىدىغان بىر خىل دوكۇمېنت. ئۇ پايچىكلارنىڭ قانچىلىك پاي قوشقانلىقىغا ئىسپات بولىدۇ.

پاي ئۆسۈمى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتى پاي چېكىنىڭ سانلىق مىقدارىغا ئاساسەن ھەرقايىسى پايچىكلارغا بۆلۈپ بەرگەن پايدا.

پاي II [پ] ① ئى. پۇت، ئاياغ؛ تاپان: كۆرسەتكىن نىزارىنىڭ خانىسىنى، مەن ئۇنىڭ ئىز ــ پايىنى قىلاي تاۋاپ، تاپشۇراي مەھزۇننىڭ مەكتۇبىنى، نۆبىتى سالام ئېيتقان ئاغا ئاتاپ. ② ئى. بىر جۈپ ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىرى: سىگار پاي ئاياغ. مەن موماي بىلەن بىر پاي چورۇقنى ئىزدەپ يېتىۋەردىم، كېتىۋەردىم، ھېچ يەرنى تاپالمىدىم؛ ئېگىز تاغلارنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، پۇتۇن ئالەمگە قارىدىم، كۆرۈنمىدى. ③ مىق. نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ؛ دانە، تال: جەڭچىلەر باتالىيون كوماندىرى ئەۋەرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قورالىمىزدىن ئون ئىككى پاي ئوق ئۆزدى. ــ مۇشۇ ھۆجۇمىمىزنى، ــ دېدى ئەۋەر تاپانچىسىنى قولىغا ئېلىپ، ــ يولداش كېۋىرنىڭ نامى بىلەن باشلايلى! * خام كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ، سىلىق سۈزۈلغان ئاشپەزلىك ئوچىقىدىكى قازانغا تۆت پاي قاسقان قوندۇرۇلغان.④ ئى. ئاياغ ئىزى كوپ تەگكەن؛ كۆپ دەسسەلگەن يەر ياكى

نەرسە: جۇۋازنىڭ پېيى.

پاي III ئى. بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئورۇلۇپ، باغلانغان ھالىتى: پاي تىكمەك.

پاي تىكمەك بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ باغلىرىنى ئۆرە تىكلەپ تىزماق: خامانغا توشۇلۇپ بولمىغان بۇغداي باغلىرى ئېتىزدا پاي تىكىپ قويغان پېتى تۇرۇۋاتىدۇ.

پاي IV ئى. غەيرەت؛ چىدام، بەرداش: پاي بەرمەك.

پاي بەرمەك ← **پايلىماق.**

پايات ئى [ر] تۆمۈرچىلىك، قەلەيچىلىك، قۇيمىچىلىق، مىسكەرچىلىك، زەرگەرلىككە ئوخشاش ھۈنەر — كەسىپ ساھەسىدە ئۇزۇل-كەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتاللارنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرىدىغان كەپشەر: گاز پايات. ئېلېكتر پايات. * مانا بۇگۈن ئاخىرقى پايات قىلىش تاماملىنىپ، جاپالىق مېھنەت ھوسۇل بەردى، ھەممە ساۋاقداشلار زور قىزغىنلىق بىلەن رادىئو ئەترايىدا «بىلىقچى بىلەن ئالتۇن بېلىق» ھەققىدىكى چۆچەك-نىڭ قىزىق بايانىنى ئاڭلىماقتا ئىدى. ئاڭلىتىش تۈگىدى.

پايات قىلماق ← **پاياتلىماق.**

پاياتچى ئى. پايات قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، كەپشەرلىگۈچى كىشى: ئۇ كۆپچىلىككە تەكشى نەزەر سېلىپ كۆلۈمسىرىگەن ھالدا كۆپچىلىكتىن: — سىزلەرنىڭ سېخىتا مانتيور-لار، پاياتچىلار ۋە تۆمۈرچىلەر تولۇقمۇ؟ ئۇلارنىڭ ئىش ئۇنۇمى قانداق؟ — دەپ سورىدى.

پاياتچىلىق ئى. پاياتلاش ئىشى؛ پاياتلاش كەسپى: پەرىزاتنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنى نەدە كۆرسە شۇ يەردە بەزى يېغلاپ، بەزى غىلجىڭلاپ خىزمەتىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى: — قانداق قىلىمىز؟ ھەممە يەر ئوخشاش ماي، پاسكىنا، ھەممە سېخىتا ئوخشاش جاپالىق ئىش، — دېدى ئۇ ھېمتكىمۇ، پەرىزاتنىڭ ئۆزىگىمۇ، — زاۋۇتتا پاكىزەك، يەڭگىلرەك، ئايالىلارغا باپ كېلىدىغانراق ئىش شۇ پاياتچىلىق.

پاياتلىماق پ. ئۆزۈلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتاللارنى ئوت، گاز ياكى ئېلېكتر كۈچى بىلەن مېتاللارنى قىزدۇرۇپ بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ ئۇلىماق: كەپشەرلىمەك: مەن ھازىر تەكشۈرۈپ كەلدىم. پار قازانىنى پاياتلىساق، يەنە ئالتە-يەتتە يىل ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

پايان (پايانى) ئى [پ] ① جاي، مۇساپە، يول قاتارلىقلارنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى: چېگرىسى: زەپ ئوخشىغان بۇغداينىڭ پايانى ھېچ كۆرۈنمەس؛ كېچە-كۈندۈز قۇندۇزنىڭ ھارغىنلىقى بىلىنمەس. ② ئىش-ھەرىكەت، گەپ-سۆز، ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ ئاخىرى: داۋامى: بىلمىدىم كۆلپەتنىڭ بارمۇ پايانى، ئالەمگە ھەمراھكەن ئادەم پىغانى. ③ كۆچمە. ھېس-تۇيغۇ، كەچۈرمىش قاتارلىقلارنىڭ چېكى؛ ئاخىرى: تارقىلىپتۇ ئاخشامقى تۇن تۇمانى، ئېقىن بىلەن بىللە ئۆزدۇم باھاردا، بۇ ئېقىنغا ئىشقىمنىڭ يوق پايانى، ئۇ ئاققان جاي بولغاچ قەلبىم ماكانى.

پايانى يوق ← **پايانسىز**: ئېگىز تاغنىڭ يان باغرى پايانى يوق جىلغا — ساي، قوي، يىلقىلار بۇلۇتتەك، يايلاقلىرى كۆزەل، باي.

پايانداز ئى [پ] ئىنتايىن ھۈرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا سېلىنىدىغان گىلەم؛ پالاس: ھوي، نېمىسىنى ئېيتىسىز، شۇ كۈنلەردە خوتەن يېزىلىرىنىڭ قەيسىرىگە بارماڭ، كۆزىڭىزگە مەخمەل پايانداز ۋە رەڭدار كەشتە كۆرۈنىدۇ، ئاڭلايدىغىنىڭىز بولسا باھار ناخشىسى. * توي ئىگىلىرى، ساھىبخانىلار: — ۋاي ئېسىل مېھمان كەلدى، تويىمىزنىڭ ھۈرمىتى! — دەپ، قىزىنى پايانداز لارغا دەسسىتىپ، خوتۇن خەقلەر قاينىغان كەڭ سورۇنلۇق ياسداق سارايغا باشلاپتۇ.

پايانداز سالماق ئىنتايىن ھۈرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا زىلىچا-گىلەم سالماق: چوڭ خېنىم مۇندىن ئۇچ كۈن بۇرۇن كېنىزەكلەرگە: — پادىشاھنىڭ كېلەر ۋاقتى بولدى،

ئوردىنى ياساپ ـ جابدۇپ، يولغا پاياندار سېلىپ قويۇڭلار، ـــ دېدى.

پایاندازلىق سۆپ. پاياندىكى بار، پاياندار سېلىنغان: قىزىل پاياندازلىق زال بىلەن مېڭىپ 218 ـ نومۇرلۇق ياتاققا ئورۇنلاشتۇق.

پایانسىز سۆپ. چېكى، چېگرىسى يوق؛ ناھايىتى كەڭ؛ كۆز يەتكۈسىز؛ بىپايان: ھاتەم ماڭا ـ ماڭا ئاخىرى بىر قومۇشلۇق بايا‌ۋانغا چۈشتى. ئۇنىڭ نە بېشىنى، نە ئايىغىنى بىلىپ بولمايتتى. ئۇ يەر پايانسىز جاڭگالىق بولۇپ، سۈدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. * ئۇرۇمچى قىسىملىرى پارتكومنىڭ چېگرا مۇداپىئە لىنىيىلىرىدىكى ئىلغار تېپلارنى تەقدىرلەپ‌نلىكىدىن ئىبارەت خۇش خەۋەر پايانسىز چېگرا مۇداپىئە لىنىيىلىرىگە يېتىپ كەلگەندە، تەقدىرلەنگەن ئورۇنلار، شەخسلەر ۋە چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرىدىكى كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئۈنىڭدىن ئىلھام ئالدى.

پایه ئى [پ] ھېزىت ① ئېگىزلىكىكە چىقىپ چۈشۈشتە ئىشلىتىلىدىغان شوتا، پەلەمپەي؛ باسقۇچ: ھاتەم ئورنىدىن تۇرۇپ، تەختىنىڭ بىرىنچى پايىسىگە قەدەم قويۇشى بىلەن بىر بەتھەيـ ۋەت ئاۋاز كۆتۈرۈلدىكى، گويا قەسىر ئۆرۈلگەندەك بولۇپ كەتتى. ② پۈت، ئاياغ: ئەتىرگۈلدەك چىرايىڭغا بېقىپ، رەڭگىم چىلان بولدى، تىكەن پايەڭ تۈپەيلىدىن مېنىڭ كۆكسۈمۈمۇ قان بولدى. ③ ياغاچ ياكى ساپالدىن ياسالغان چىراغ قويىدىغان جاھاز: ئالدىڭ ئۈچ ئاملىدىن «چىراغ» دېگەن نام، بىرى ياغ، پىلكۇ، بىرىدۇر پايە. مەگەر بۇ ئۈچ ئامىل بولالمىسا جەم، قالىدۇ. قۇرۇق نام، خىيالىي سايە. ④ ئۆسۈملۈك‌ـ لەرنىڭ شېخى، يوپۇرمىقى، گۈلى ۋە مېۋىلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان يەر ئۈستى قىسمى؛ غولى، تۈپى: بەرپا قىلدۇق چۆللەردە گۈلشەن، شۇنچە كۆركەم گۈللەر پايىسى. شۇڭا دەيمىز: ماڭلاي ئۇنچىسى، گۈزەللىكنىڭ گۈلى ـــ تاجىسى. * تەنزىلەر چەيلەنگەن، ئۆي ـ گەمىلەر ۋەيران، ئاشپۇزۇل ـ دۇكانلار تامام تاقالغان. ئەتراپتا كۆرۈنمەيدۇ ئىنسان سايىسى، باغلاردا زەپىران گۈللەر پايىسى.

پایپاس تەق [پ] تەمتىرەپ ھولۇقۇپ، بىر پۈتىنى ئېگىز، بىر پۈتىنى پەس كۆتۈرگەن ھالدا مېڭىش ھالىتى.

پایپاس ـ پایپاس «پايپاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پايپاس ـ پايپاس» مېڭىپلا يۈرەمسەن؟

پایپاسلاتقۇزماق «پايپاسلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپتوبۇستا تۇتۇلغان يانچۇقچىنى ئىككى ساقچى ئالدىغا سېلىپ پايپاسلاتقۇزۇپ ئېلىپ ماڭدى.

پایپاسلاتماق «پايپاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پایپاسلاشماق «پايپاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يول كەڭرىتىپ پوش ـ پوشلاپ، پايپاسلىشىپ يۈرۈپتۇ. شاھقا «شاھى ـ نجات» دەپ، نامۇنشان بېرىپتۇ.

پایپاسلىتىلماق «پايپاسلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پایپاسلىماق پ. بىر خىل ئاۋاز چىقارغان ھالدا ھولۇقۇپ، تەمتىرەپ، ئالدىراپ ئېگىز ـ پەس دەسسەپ ماڭماق: بىركۈنى خاڭدا بىراۋنىڭ نوچى خورىزى بار ئىكەن، دەپ ئاڭلاپ، چار خورازنى چاپانىڭ پېشىگە ئوراپ، شۇ يەرگە پايپاسلاپ چىقتىم. * سامسىلاق جىسىمنىڭ خوتۇنى پايپاسلاپ چوڭ قىزىنى ئەگەشتۈرگەن پېتى يىغلاپ ساي بويىغا قاراپ ماڭدى.

پایپاق ئى ① پۈتنىڭ پەنجىسىدىن تارتىپ تىزىغىچە بولغان قىسمىنى ئوراپ، بەسىپ تۇرىدىغان، ھەر خىل پېپتىن توقۇلغان ئاياغ (پۈت) كىيىمى: يىپ پايپاق. يىپەك پايپاق. نىلۇن پايپاق. ② پۈتىنى ئىسسىق ساقلاش ئۈچۈن رەخت، ئەيلىگەن قوي تېرىسى، قوي يۇڭىدىن تەييارلىنىدىغان ئاياغ كىيىمى: پاختىلىق پايپاق. تېرە پايپاق. كىگىز پايپاق. مەسىنىڭ پايپىقى. ③ ئۇچار قۇشلارنىڭ

پەنجىسى ئۇستىدىن ئۆسۈپ چىققان يۇمران پەيلەر.

پاپياقلا دەسسەمەك ئوكۇشسىزلىقتا ئۇچرىماق، پىشكەللىككە يولۇقماق.

پاپياقلا نال قاقماندك پەقەت جايىغا چۈشمىگەن، لايىقىدا بولمىغان؛ داڭقان پۇتى: خۇ ئەپەندى ئۆز مەيلىچە ئۆزگەرتىشكە باشى، شۇڭا پىقىرنىڭ سۆزىنى پاپياقلا نال قاقماندەك سۆز دېمەس.

پاپياقلىق سۈپ ① پاپىقى بار، پاپياق كىيگەن: ھەممىنىڭ ئالدىدا كاستۇم-بۇرۇلكا كىيگەن بىر ئەر بىلەن پەلتو كىيىۋالغان كارىشۇاي پاپياقلىق بىر ئايال كېلىۋاتاتتى. ② پەنجىسىنىڭ ئۈستىنى يۇمشاق پەي قاپلىغان، تۈكلۈك، يۇڭلۇق (قۇشلار ھەققىدە): پاپياقلىق خوراز. پاپياقلىق كەپتەر. ③ پاپياق تىكىش، توقۇش ئۈچۈن لايىق، باپ: پاپياقلىق يۇڭ. پاپياقلىق يىپ. پاپياقلىق رەخت. * زەينەپ ئوكسىز ريشاتقا پاپياق توقۇپ بېرىش ئۈچۈن بىر پاپياقلىق يۇڭ يىپ سېتىۋالدى.

پاپياقلىق موگۇ <بوت> موگۈنىڭ بىر خىلى، رەڭگى كۈل رەڭ بولۇپ قارا قوڭۇر رەڭلىك يولچىلىرى بولىدۇ، كۆپىنچە ئوت-چۆپ دۆۋىلىرىدە ئۆسىدۇ، يېگىلى بولىدۇ.

پاپياپىتەك رەۋ [پاي+پىتەك] ئالدىراش-تېنەش، ئاۋارە، پاتىپاراق: ساھىبخانا قاسىم ئاخۇن ئاكا چاي قويۇش، نان ئوشتۇش، مېھمانلارنى مەزەگە ئېغىز تېگىشكە زورلاش بىلەن پاپىپىتەك ئىدى.

پاپىپىتەك بولماق ئالدىراپ-تېنەپ، ئاۋارە بولماق، پاتىپاراق بولماق: سۈرۈك ئۆتتى ۋاقتىدىن ئېشىپ، پاپىپىتەك بولدى، تېنىدى باشلىق. — ھەي كاتىپ! — دەپ يەنە ئالدى تېلېفون، — چاقىرىڭ! — دەپ ۋارقىرىدى قاتتىق.

پاپىپىتەك قىلماق ئالدىراش-تېنەش ھالەتتە قالدۇرماق، ھولۇقتۇرماق، پاتىپاراق قىلماق: تىرىپىرەن قىلماق: يېنىمدىكى جەڭچىمۇ گرانات تاشلىدى. ئىككى دانە گرانات دۈشمەن ماشىنىسى ئۈستىگە چۈشۈپ پارتلىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، ماشىنىدىكى ئوق-دورا پارتلاپ دۈشمەننى پاپىپىتەك قىلۋەتتى.

پاپىپىتەكچىلىك ئى «پاپىپىتەك» بولغان ھالەت: تاغام پاپىراسلاپ كېلىپ ئايالىغا ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ئون مىنۇتقا قالماي، ئۆيگە يېتىپ كەلدۇق. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ پاپىپىتەكچىلىك باشلاندى.

پاپىپىلقۇش سۈپ. قولى قىسقا، ھال-ئەھۋالى ناچار، نامرات، ئۇتتۇرلۇق.

پايتەخت ئى [پ] بىرەر دۆلەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئورۇنلاشقان شەھەر ۋە شۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى: ۋەتىنىمىزنىڭ پايتەختى بېيجىڭ. * شۇنداق قىلىپ، پايتەخت ئالىي مەكتىپىدە ئوقۇشتىن ئىبارەت كىشىلەرگە ئاسانلىقچە نېسىپ بولمايدىغان بەخت-سائادەتنىڭ مېھرىدىن كېچىشىمگە توغرا كەلدى.

پايتىما ئى [پ] قونچلۇق ئايلىق كىيگەندە پۇتقا ئورىلىدىغان رەخت؛ ماتا، كىگىز پارچىسى: ئۇ ئەمدىلا ئۆتۈكىنىڭ ئىچىگە سۇ توشۇۋالغانلىقىنى سەزدى-دە، دەرھال ئۆتۈكىنى سېلىپ، ئىچىدىكى سۇنى تۆكۈپ تاشلاپ، پايتىمىسىنى سقۇۋېتىپ قايتىدىن ئوراپ كىيدى.

پايتىمىسى چۈۋۈلماق ئەپتى-بەشىرىسى ئېچىلماق، ئەيىبى ئاشكارىلانماق.

پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىماق پالاكەت باسماق، نەس باسماق، پېشكەللىككە يولۇقماق، تەلىيى قاچماق: — ھە، ئەمدى خىلى چۆچۈپ قاپسەن، ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ، — دېدى-دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىغان سەيسىكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغراتتى. ئۇندىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى.

پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرمەك ئىشىنى

ئەپلەشتۇرەلمەي سۆزلىپ يۈرمەك: ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنىڭ تايىنى يوق، پايتىمسىنى سۆزەپ يۈرۈپ كۈننى ئۆتكۈزىدۇ.

پايچمك ئى [پ+ر] ھەسسىدارلىق شىركىتىدىكى پاي چېكىنى باشقۇرىدىغان ۋە پاي قوشقان كىشى، ھەسسىدار.

پايچمكلىك «پايچمك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھەسسىدارلىق شىركىتى ھەربىر پايچمكنىڭ پايچمكلىك ھوقۇقىنى ئەلۋەتتە ئېتىراپ قىلىدۇ.

پايخان ئى ① بىرىنچى قېتىم سورۇلغان خاماندىن چىققان، قايتا يەنجىشكە تەييارلانغان يىرىك سامان ۋە باشاقلار: تەخەيلىك ئىشەك پايخانغا يارىماس (ماقال). * ئۇلار زوڭزىيىۋىلىپ يېرىم كېچىگىچە ئارپا يۇلدى. سىيرىلما يەر بىلەن تۆۋەنگە قاراپ يۇلغاچقا تۇرسۇننىڭ گەجگىسى، تېقىمى قاتتىق ئاغرىدى. ئۇلار پايخاندىن چىققان كالىلاردەك چاڭقاپ كەپسىگە ماڭدى. نە سۇ، نە تاماق يوق ئىدى. ② پاچاق سۆڭىكى: بەلكى، چىن ئىنسانغا ياتتۇر ئۆچ ـ ئاداۋەت ساقلىماق، ئىتقىلا خاس بىر ھۇنەردۇر ئەسلىي پايخان چاينىماق.

پايخان بولماق دەسسەلمەك، يانجىلماق، چەيلەنمەك: قارىغىنا ئەتراپىڭدا قالماپتۇ چۆپ، بۇ ئوتلاقمۇ تۇگىشىپتۇ پايخان بولۇپ.

پايخان قىلماق ← **پايخانلىماق**: چاك توزۇتۇپ بېغىمغا بىرچاغ، بىر توپ مەلئۇن كەلدى ئولىشىپ. قىلدى رەڭدار گۈلىلەرنى پايخان، گۈل بەرگىمۇ كەتتى سولىشىپ.

پايخاندىماق پ ← **پايخانلىماق**.

پايخانلىماق پ دەسسىمەك، يانجىماق، چەيلىمەك.

پايدا ئى [پ] ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە يېتىدىغان مەنپەئەت، نەپ: خەقىقە ئىشلىشپ بەرگىلى بىكاردا قالغان كىشى بارمىكىن، قىلىدىغان ئىش بولمىسا، ئۆيگە بېرىپ ئۆز ئىشىمىزنى قىلساق شۇ پايدا ئەمەسمۇ؟ ② <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش، سودا ـ سېتىق ۋە تاۋارلۇك تىجارەت يوللىرى ئارقىلىق كىرگۈزگەن كىرىمىدىن، تەننەرقى ياكى دەسمايىنى ۋە باجنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى پاغىقان سومما، ھايان: ئۇزۇن يىل سودىگەرچىلىكتە يۈرگەن تۆرىخانىنىڭ پايدىغا ئۆگەنگەن كۆڭلى، پايدا دېسە ئۇيقۇسى كەلمەيدىغان كۆزلىرى، بۇلتۇرقى گۈرۈچتىن كىرگەن بىرمۇنچە ھايان بۇ يىلمۇ يەرنى كۆپىراتسىيىگە بەرمەستىن، تېرىشقا مەجبۇر قىلدى.

پايدا ئالماق بىرەر ئىش ياكى بىرەر نەرسىدىن نەپكە ئىگە بولماق، مەنپەئەتكە ئېرىشمەك: ساڭا ئەللىك سوم دەسمايە بېرەي. سەن دەڭلەرگە بېرىپ، يېزا ۋە قىرلاردىن كەلگۈچىلەردىن سۈرۈشتۇرۇپ، تېرە ـ تەسەك سېتىپ ئال، ئۇنى جاللاپ (مويىچى سودىگەر)لارغا ساتساڭ پايدا ئالسەن.

پايدا بەرمەك بىرەر ئىش ياكى نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت يەتكۈزمەك، ھايانغا ئېرىشتۇرمەك.

پايدا بولماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان كۆرۈلمەك: سۇلايمانىنىڭ تۇنۇگۈن ساتقان ئالتە سۇكەن شاپتۇلىدىن ئوتتۇز يۈەن پايدا بولدى.

پايدا تاپماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايانغا ئېرىشمەك: بەزىلەرنىڭ دېيىشىچە ئۇلار باغ ھېسابىدا سېتىۋېلىپ ماشىنىلىرى بىلەن قەغەز زاۋۇتىغا ئاپىرىپ كىلولاپ ساتىدىكەن. شۇ چاغدا بىر باغ قومۇش ئەللىك يەتتە پۇڭغا يارايدىكەن. شۇنداق قىلىپ پايدا تېپىۋاتقان ھايانكەشلەر ئوخشايدۇ، ئاكا.

پايدا تەگمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن مەنپەئەت، نەپ يەتمەك: ھايانغا ئېرىشمەك: بەزىدە كېچىكىپ قايتسا ئۆيگە، زوربىخان توختىماي سۆزلەپ كېتەتتى: «ئەزالار قايتقىلى نەۋاڭ ئېتىزدىن، بىھۇدە ئىشتىن نە پايدا تېگەتتى.»

پايدا چىقماق نەپ، مەنپەئەت، ھايان

كۆرۈلمەك: بۇ يەردە تۇرىۋېرىشتىن ھېچ پايدا چىقمايدۇ. قايتىپ بېرىپ مەسلىھەت بىلەن بىرەر چارىسىنى قىلايلى...

پايدا قونماق بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان قوشۇلماق: بۇ سودىدا بىر تەڭگىگە بەش تەڭگە پايدا قوندى.

پايدا قىلماق ① بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن ئىقتىسادىي نەپ، مەنپەئەت يەتمەك: تۇنۇگۈن مەن بىر ھارۋا قوغۇن ئېلىپ سېتىۋىدىم، ئىز پۇلىدىن بىر ھەسسە ئوشۇق پايدا قىلدى. ② ئىجابىي نەتىجە بەرمەك، ياخشى تەسىر كۆرسەتمەك: پەقەت قىزغا دورىلارنى ئوراپ بېرىپ بولغاندىن كېيىن بىرئاز مەنىلىك قىلىپ: ــ پايدا قىلىپ قالسا يەنە كېلەرسىز، ــ دېگەن سۆزنى ئارانلا دېيەلىدىم.

پايدا كۆرمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ كۆرمەك: مەنپەئەت، ھايان تاپماق: كىچىككىنە قىزنى يىغلىتىپ، قانچىلىك لەززەت ئالدىم؟ ئوقۇتقۇچىغا يالغان ئېيتىپ نېمە پايدا كۆردۇم؟...

پايدا كۆزلىمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان ئېلىشنى ئويلىماق: بۇنىڭ ھەممىسى پايدىسنى كۆزلەپ قىلغان ئىش، چىن دوست ساڭا پايدا كۆزلەيدۇ، ئۆزىنى ئۇنتۇپ سېنى سۆزلەيدۇ.

پايدا نىسبەتى <س ئىق> قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى، پايدا نىسبىتىنىڭ يۇقىرى ــ تۆۋەن بولۇشى تۆۋەنلەدىكى ئۇچ ئامىلغا باغلىق. بىرىنچى، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى قانچىكى يۇقىرى بولسا، پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئىككىنچى، كاپىتالنىڭ ئورگانىك تۈزۈلۈشى قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا قانچىكى تۆۋەن بولسا، پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئۈچىنچى، كاپىتالنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچىكى تېز بولسا، يىللىق پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

پايدا ئۈندۈرمەك بىرەر ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا ئۇنىڭدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان قىسمىنى چىقىرىۋالماق: ئۇلار خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ سېلىق ــ دارامەتلىرىنى ھۆددىگە ئېلىپ خەلقتىن پايدا ئۈندۈرۈپ ئالغۇچى ئىكىكى جازانسىخور يەھۇدىينى كۆرۈپ قاپتۇ.

پايدا يەتكۈزمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ بەرمەك: مەنپەئەتكە، ھايانغا ئىگە قىلماق: مەيدان يېڭى قۇرۇلغان 1959 ــ يىلدىن بۇيان دۆلەتكە جەمئىي 99 مىڭ كۇب مېتردىن ئارتۇق ياغاچ ماتېرىيالى يەتكۈزۈپ بەردى ۋە ھەر يىلى دۆلەتكە نەچچە ئون مىڭ يۇەن ئەتراپىدا پايدا يەتكۈزدى.

پايدا يېمەك ئەرزان ئېلىپ، قىممەت سېتىش، قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈش، سودىنى كېلىشتۈرۈپ قويۇش قاتارلىق يوللار بىلەن نەپ ئالماق: ــ ئىنساپ قىلسىلا. شۇنىڭ ئۆزىدىمۇ بىر ــ ئىككى مىڭ كوي پايدا يەيلا ئەمەسمۇ؟ ئىش ئوڭۇشلۇق بولۇۋېرىدۇ قارىم.

پايدا ــ زىيان پايدا ۋە زىيان: ئەسلىنى ئېيتقاندا، پايدىسى يوق ئىشنى قىلىشقا ئۇرۇنۇشنىڭ ھاجىتى يوق. لېكىن بىر ياشنىڭ قەلبىنى پايدا ــ زىيان ھېساباتى بىلەن مەڭگۈ چىرماپ قويغىلى بولامدۇ؟ * ئەكبەر ئىشكىنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا: ــ مەن بۇ يەردە پايدا ــ زىيان قوغلىشىۋاتىمەن، خاتىرجەم بولۇڭ! ــ دەپ جاۋاب بەردى.

پايدىسىز سۆپ ① پايدىسى، مەنپەئەتى يوق، پايدا چىقمايدىغان: ــ قارىسلا سىلىنىڭ ئەخمەقلىقلىرىنى، مۇشۇنداق بىر پايدىسىز ئىشقا شۇنچە كۆپ ئاۋارە بولدىلا. بولدى قىلسىلا ئەمدى، ــ دېدى ئايالى قاسىم قارىيغا نارازىلىق بىلەن. ② ئەھمىيەتسىز، زىيانلىق: پايدىسىز گەپ. * ئۇرۇشنىڭ ئۆزى ئۇچۇن پايدىسىز بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مىڭلۇي دەرھال دۆمباقلىرىنى چالدۇرۇپ چېرىكلىرىنى چېكىنىشكە بۇيرۇق قىلدى.

پايدىسىزلىق «پايدىسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسكەرلەردىن گايىلىرى سوسىتاۋغا يېتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پايدىسىزلىقىنى بىلىپ، توختاپ قالدى.

پايدىكەش سۆپ [ئە+پ] دائىم پايدا ئىلىش كويىدا بولىدىغان، هايانكەش: ئاھ، ئەجەب كۆنلەر ئىدى، هەر ياندا هەجران قايغۇسى، پايدىكەش قاسساپقا ياغ، قوي، ئۆچكىگە جان قايغۇسى، ئۆچىتى، ئەي ئۇستاز، سېنىڭ ئۆمرۇڭ ـ هاياتىڭ پانۇسى، «ئىنتقام!...» ئۆچمەس يۇرەكتىن بۇ قاسىنىڭ تامغىسى.

پايدىلاندۇرماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پايدىلانماق پ. بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئىمكانىيەتتىن بەھرىمەن بولماق؛ ئۇنى ئۆز ئىشى، ئېھتىياجى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرماق؛ ئىشلەتمەك: ۋاقتىنى پايدىلانماق، كۆچىدىن پايدىلانماق. * ئۇ نجاتقا كىتاب، يېمەك ـ ئىچمەك ياكى باشقا لازىمەتلىكلەرنى ئەكىرىپ بەرمەكچى بولسا، كۆپىنچە هاللاردا ئەخمەتنىڭ كىچىك ئىنىلىرىنى ئىشقا سالاتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئۆزىگە يېقىن بولغان بەزى قىز ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ پايدىلاندى.

پايدىلىق سۆپ. پايدىسى بار؛ پايدا، مەنپەئەت كەلتۈرىدىغان: پايدىلىق ئىش. پايدىلىق ئادەم. * قاسىمنىڭ كاللىسىنمۇ نۇرغۇن چىگىش خىياللار چىرمىۋالىدى، ئۇمۇ ئۆزىگە پايدىلىق گەپ ـ سۆزلەرنىڭ چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. * مېۋىسىز باغ ـ بوستاندىن چۆل ـ باياۋان پايدىلىق، مەنپەئەتسىز ئادەمدىن تىلسىز هايۋان پايدىلىق.

پايدىلىق قۇشلار <زوئول> زىياندىش هاشارات ۋە زىياندىش هايۋانلارنى تۇتۇپ يەپ، بۇ ۋاستە ياكى ۋاستىلىك هالدا ئىنسانلارغا پايدا يەتكۈزىدىغان قۇشلار. مەسىلەن: قارلىغاچ، كاككۇك، مۇشۇكياپىلاق قاتارلىقلار.

پايدىلىق هاشاراتلار <زوئول> ئىنسانلارغا بۇ ۋاستە ياكى ۋاستىلىك هالدا پايدا يەتكۈزىدىغان هاشاراتلار. مەسىلەن: مەشۇت چىبقىرىدىغان پىلە قۇرتى، هەسەل ئىشلەيدىغان ۋە ئۇسۇملۇكلەرنى چاڭلاشتۇرىدىغان هەسەل هەرىسى، دېھقانچىلىقتا زىيانلىق هاشاراتلارنى يوقىتىدىغان ياچۇەك، خانىقىز، يېڭىناغۇچ قاتارلىقلار.

پايدىلىق ئېگىزلىك <هەرب> تۆۋەننى كۆرگىلى، ئەتراپتىكى يەرنىڭ ئېگىز ـ پەسلىكىنى ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىنى كونترول قىلغىلى بولىدىغان ئېگىزلىك.

پايدىلىنىش «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئۇنىڭدىن ئومۇملاشتۇرۇپ پايدىلىنىش هەمدە ئىشلەپچىقىرىش، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ئېهتىياجىنى قاندۇرۇش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىپ هەل قىلىش لازىم.

پايدىلىنىش نىسبىتى <س ئىق> مەلۇم بىر نەرسىنىڭ پايدىلىنىلغان قىسمىنىڭ ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى.

پايدىلىنىشماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆتمۈشكە دەرىجىسى: ئابدۇۋېلى دادۇي ئىشخانىسىدا دادۇي كادىرلىرىغا شۇنداق دەپ ۋاقىرا ـ ۋاتاتتى: ــ هەرقايسىڭ شۇنچە يىللاردىن بېرى كوللېكتىپنىڭ مال ـ مۈلكىدىن خالىغانچە پايدىلىنىشتىڭ، بولاڑ ئەمدى، ئىنساپ قىلىش...

پايدىلىنىلماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ خەتتىكى بەزى مىسرالاردا ئەكس ئەتكەن پىكىرلەر شېرىنىڭ پەرھاتقا يازغان خېتىدىن پايدىلىنىلدى.

پايسۇق رەۋ. دىئال. پوسۇقلىقدە، تۈيۈقسىز، تاسادىپىي.

پايسىندۇرماق «پايسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئاڭلىسام سەن هېساب دەرسىدە هەممىدىن بۇرۇن قول كۆتۈرىدىغىنىڭنى، بىلەمسەن، رەقىب مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ. سەن كەلمەستە ئۇ تۆتىنچى سىنىپتا هەممىنىڭ ئالدى ئىدى. سەن كېلىپ هە دېسىلا ئۇنىڭدىن

بۇرۇن قول كۆتۈرۈۋېرىپ ئۇنى پايسندۇرۇۋەتتىك.

پايسنماق پ ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى گەپ-سۆز قىلىشتىن رايى قايتماق: مەن بۇ ئىشنى قىلىشتىن سەل پايسنىپ قالدىم. ماڭا بۇ ئىشنىڭ ئارقىسىدا قانداقتۇر بىر خەۋپ-خەتەر يوشۇرۇنۇپ تۇرغانىدەكلا تۇيۇلدى. ② بەرداشلىق بېرەلمەسلىك، بوشاشماق.

پايسنىشماق «پايسنماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پايقەدەم ئى [پ+ئە] تاشلانغان قەدەم، ئېلىنغان قەدەم: ئۆزۈندىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ پايقەدەملىرى بۇ تەرەپكە يەتمىدى، نېمە بولغاندۇ؟

پايكا ئى. دىئال. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا ساتقۇچى.

پايلاتماق «پايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پايلاشماق I پ. چىدىماق، پايلىماق: — ھېلىمۇ مۇشۇ تاغلار پايلاشتى-دە، — بوۋاي ئېغىر خورسىنىپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش دەمدۇ، بىر ھەرىكەت كەلدى. بەش ئادەم بار يەرگە بىردىن ئوچاق سېلىۋېلىپ، تۆمۈر تاۋلايمىز دەپ، ساي-سايلاردىكى دەل-دەرەخلەرنى كېسىپ كۆيدۈرۈشتى. بىزمۇ توسۇپ قالالمىدۇق.

پايلاشماق II «پايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەسكەر سۆزىنى داۋام قىلىپ، — مەرھۇم سىزدىن بۆلەك ھېچكىمگە بەرمىگىن دەپ تاپشۇرۇۋېدى. بالدۇرراق كېلەي دېسەم، ئىلاج قىلالمىدىم؛ ئارقامدىن پايلاشتى. ماۋۇ كېسىلەرنى تېپىپ، ئاندىن كەلدىم.

پايلاق ئى. پايلاقچى تۇرىدىغان جاي؛ تۇتۇپ تۇرۇش ئورنى؛ قاماقخانا، تۇرمە: ھويلاڭلار ئەجەب ياخشى، كىرىپ كۆرگىلى بولماس، سەن قەپەستە پايلاقتا، بىرگەپ قىلغىلى بولماس.

پايلاقچى ئى ① بىرەر ئادەم ۋە نەرسىنىڭ ئامانلىقىنى، بىخەتەرلىكىنى ساقلاشقا، كۆزىتىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ كۆزەتچى، ساقچى: ۋەزىرنىڭ خوتۇنى قىز تۇرغان ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە ئىككى ياش قىزنى پايلاقچى قىلىپ قويۇپ ئۇلارغا ھېچكىمنى بۇ ئۆيگە كىرگۈزمەسلىكنى بۇيرۇدى. ② بىرەر كىشىنىڭ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇن كۆزىتىپ مەلۇم قىلىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ خائىن، جاسۇس: راخمان ئەسىرنى ۋاقتىنچە پادىچى ساتمىسىدا نازارەت قىلىشنى بۇيرۇپ، كۆز ئالدىدىكى ئۇرۇش پىلانىنى ئويلاشقا باشلىدى. ئۇ پايلاقچىدىن مۇھىم ئاخباراتنى قولغا چۈشۈرۈۋالغانلىقىغا تولىمۇ خۇشال ئىدى.

پايلاقچىلىق «پايلاقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەن ئەقلىمغە كەلگەندىن بۇيان ناسىر بەگنىڭ بوسۇغىسىدا پايلاقچىلىق قىلدىم، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قېرىپ، ماغدۇرۇمدىن كەتتىم. * گومىنداڭچىلار پارتىزانلارنىڭ ئارقا سېپىنى پاراكەندە قىلىش ئۈچۈن، ئەڭ تەجرىبىلىك جاسۇسلارنى تاللاپ يولغا سالدى. بۇ جاسۇسلار كىچىك تىجارەتچى، قەلەندەر نىقابى بىلەن ئاقسۇ، باي ناھىيىلىرىدە پايلاقچىلىق قىلاتتى.

پايلاقلىق سۆپ. ئارقىسىغا پايلاقچى قويۇلغان، نەزەربەند قىلىنغان: مەن نەگە بارالايمەن، بويۇنۇم قىلدا باغلاقلىق. ھەربىر باسقان قەدىمىم، مىلك كۆز بىلەن پايلاقلىق.

پايلىماق I پ. بىرەر ئىش ياكى سۆزىگە ھەرىكەتتە بەرداشلىق بەرمەك، سەۋر قىلماق، تاقەت قىلماق: بۇ بالىغا بىر ئاياغ جىق بولسا بىر ئاي پايلايدۇ. * جۇپ ئۆزۈك قولۇمدا تۇرسا، دۇنيانى ئويلاپتىمەن. بىردەم ئايرىلماس يارىمنىڭ ئوتىغا پايلاپتىمەن.

پايلىماق II پ. يوشۇرۇن كۆزەتمەك، كۆز-قۇلاق بولماق، مارىماق؛ پېيغا چۈشمەك: دۇشمەننى كۈندۈزى ئويلا، كېچىسى پايلا (ماقال). * قۇتلۇق دەل زەيتۇنەم ئۆيىدىن چىقىدىغان پەيتنى پايلاپ، ئالدىنقى كۈنى ئىككىيلەن خوشلاشقان ھېلىقى چىغىر يول ئاغزىدىكى ئېگىزلىققا ماللىرىنى قويۇۋېتىپ، سۆزادانەدەك ئېگىز ئۆسكەن بىر تۇپ نان جىگدىسىنىڭ ئۈچىغا

چقىپ ئولتۇرۇپ، زەيتۇنەمنىڭ ئۆيدىن چقىشىنى كۈتتى. * لۇتپۇللانمۇ بىر ياماڭ قىسمەت قوغلاشماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە بىر مۇدھىش دۈشمەنلىك سايىسى ئەگىشىپ پايلاپ يۈرەتتى.

پايمال ئى [پ] ← **پايمال بولماق.**

پايمال بولماق ① ئاياغ ئاستىدا دەسسەلمەك، بېسىلماق، چەيلەنمەك، يانجىلماق. ② كۆچمە. ئاياغ ئاستى بولماق، دەپسەندە بولماق، خورلانماق: نەچچە ئون يىل مۇستەبتلەرگە بولۇپ بىز پايمال، بىرلىشىپ قىلدۇق كۈرەش، ھۆرلۈك ئۈچۈن تاپتۇق ئامال.

پايمال قىلماق ① ئاياغ ئاستىدا دەسسەمەك، باسماق، يانجىماق، چەيلىمەك: ساۋۇت ئاكا بامداتتىن يېنىپ ئېتىزلىقىغا كەلسە ياۋا توشقاۋزلار زىرائەتلىرىنى ئاللىقاچان پايمال قىلۋەتكەنىكەن. ② كۆچمە. ئاياغ ئاستى قىلماق، دەپسەندە قىلماق، خورلىماق: قىلدى ئەل بەختىنى پايمال جۇت ـ شۇمرغان بىرزامان، كۈلىمگەي ئەردى كۆكۈل داۋايى گۈلاپ بولمىسا.

پايمۇپاي ① بىر پاي، بىر پايدىن: پايمۇپاي ئاياغ. ② باشمۇباش: ئىسكەندەر ھارۇسسىنى ياسىنىڭ ھارۇسسىغا پايمۇپاي تېگىشتى.

پايقماق (تۇغرىسى: بايقىماق) ← **بايقماق.**

پاياناپ ئى ① يۇقىرى ئېقىن، سۇنىڭ بېشى: ـ سۇلايمان قېچىپتۇ، بۇ نېجىس تاشلىق پاياناپ ئايغىدىكى ئازغان يولىدىن ئۆتۈپ، ساي ئىچى بىلەن تاغ تەرەپكە قېچىپتۇ، ـ دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. ② سۇپ. سۇ تەستە چقىدىغان، سۇغا قېرىق: ـ بۇ پايناپىراق يەر، مېھنىڭ ئەمگەك كۈچۈم ئاز، شۇڭا مۇمكىن بولسا ماڭا سۇ ئىنتىكرەك چقىدىغان يەردىن بەرسەڭلار، ـ دەپ ئىلتىماس قىلدى رەقىب ئاخۇن.

پاينەك ئى [پ] ① تۇخۇمنىڭ توم، يوغان تەرىپى (ئۇچىغا قارىمۇقارشى تەرىپى): سىيىست، مەشرەپكە كۆرەكلەپ: ـ مۇشۇنداق تۇخۇمدىن ئىككى يۈزنىڭ ئۈچ ـ پاينىكىنى ئۇرۇۋا ـ لىمەن، دېسىمۇ قورقماي چېكىشۈبرىمەن، ـ دېدى. ② كۆچمە. مىلتىق، ئاپتومات، قىلىچ قاتارلىق قورالىلارنىڭ ئۇتتىدىغان يېرىنى، دەستىسى: جانىبەك، كەلگەن پېتى قوش ئېغىزلىق مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ھېلىقى كىشىگە يامىشۇاتقان بۆرىنىڭ بېشىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن بىرنى سالدى. ③ باشنىڭ چاچ ئۇنمىگەن ۋە چاچ چۈشۈپ كەتكەن غىلتاڭ قىسمى، پارقىراق چوققىسى: قىلغان خىيالىنىڭ تولىلقىدىن باش ـ لىرىمنىڭ تۈكى چۈشۈپ، ساتىراشنىڭ ئۈرىقدەك غىلتاڭ بولۇپ كەتتى دېسىلە...يىگىت بېشىدىن دوپپىسىنى يۇلۇۋېلىپ، قېپقىزىل پاينەك چوققىسىغا شاپىلاقلىدى.

پاينەكباش ئى [پاينەك + باش] بېشىغا چاچ ئۇنمىگەن، بېشىنىڭ چېچى چۈشۈپ كەتكەن، چېچى يوق، ئايپاكباش، تاقىرباش: پاينەكباش بۇ ئادەمنىڭ ئىنتايىن ئاچچىقى يامان ئىدى. شۇڭا كىشىلەر بۇ ئادەمگە كۆپ ھاللاردا چاقچاق قىلىشقىمۇ پېتىنالمايتتى.

پەپىلەتمەك «پەپىلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پەپىلەشمەك «پەپىلىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەپىلەنمەك «پەپىلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەپىلىمەك پ. كۆيۈنۈپ ئاسرىماق، تەربىيىلىمەك، قەدىرلىمەك: سىز مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئاتا ـ ئانا تېپىپ بەردىڭىز، شۇ ئاتا ـ ئانام مېنى پەپىلەپ ئۆستۈرۈپ، ئوقۇتۇپ ئادەم قىلدى.

پەپىلقۇش ئى. دىئال. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز ئادەم.

پەتە ئى [ئە] ① ئۆلۈم ئۈزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىدارلارنى يوقلاپ قايغۇ بىلدۈرۈش: تەسەللى: ـ ئايال كىشىنىڭ بوسۇغا داۋىنىنى ئاتلاپ چقمىقى ئاسانمۇ، ـ دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى

سۈرتۈپ تۇرۇپ، — ئەيىبىدىنىڭ تۇغقانلىرىنى يوقلىيالماي يۈرەتتىم، ئۆلۈم پەتلىرىنى بىرىولىلا تۇگىتىپ چىقاي دەپ ماڭدىم. ② ئۇرۇق — تۇغقان، ئەل — ئاغىنىلەرنى يوقلاپ قىلىنغان زىيارەت: پەتە قىلماق. * ئۇنىڭ نەزىرىدە، شەھەر چىقىقان كۈنى كېلەلمىسمۇ، ئەتىسى ئەتىگەندە چوقۇم بۇ ئۆيگە پەتىگە كېلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆمىدى يوققا چىقتى.

پەتە قىلماق ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى هازىرنى يوقلاپ، قايغۇ بىلدۈرمەك؛ تەسەللى بەرمەك: مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۆتۈلمىگەندە ئابدۇللا دامۇللا مەتقۇر — بانىنىڭ ئۆيىگە پەتە قىلىپ كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەتتىكى پەتە ئىدى ② ئۇرۇق — تۇغقان، ئەل — ئاغىنىلەرنى يوقلاپ، زىيارەت قىلماق: مەسۇمكام ماڭا قاراپ: — بىزنىڭ ئۆيلەرگىمۇ پەتە قىلىپ بېرىڭ، ئۇكام. يەڭگىزنىڭ قولى گۈل، قايماقلىق ئەتكەن چاي، تۇخۇم پوشكىلى بىلەن مېھمان قىلىدۇ، — دېدى.

پەتەك سۆپ. بويى ئۆسمىگەن؛ پاكار: ئوسمان بەگنىڭ ئۆيىگە ھەر — ھەر كاتتا مېھمانلار توشۇپ كېتىپتۇ، ئوسمان بەگ سەلەي موللامنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئالدىراپ — تېنەپ ئالدىغا چىقىپتۇ. مېھمانلار: — ئوسمان بېگىم بۇ پەتەكىكە نېمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟ — دەپ ھەيران قاپتۇ.

پەتەكبۇرۇن ئى [پەتەك+بۇرۇن] <بەن> نەقىش گۈللىرىنىڭ ئارىلىقلىرىغا گەج، لاي بېرىپ سىلىقلايدىغان ئەسۋاب.

پەتتە ئى ① قۇرۇلتاي، يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ مەيدىسىگە تاقايدىغان ۋەكىللىك بەلگىسى؛ لېنتا: سالى ئەپەندى كۆرۈنۈشىدىن كەسپىنى پەملىگىلى بولمايدىغان بۇ ھەمراھىغا كۆزىنىڭ قىرىدا ئاستا قارىدى. مەيدىسىدىكى قىزىل پەتتە ئۇنىڭ تۇرقى ھالىتىگە قىلچە ماسلاشمىغانىدى. ② ئەر — ئايالىلارنىڭ تۇرمۇش قۇرغانلىقىنى، تويلىشىشنى ئىسپاتلايدىغان گۇۋاھنامە؛ نىكاھ خېتى: پەتتە ئالماق. پەتتە يازماق. * نىياز، قاسىمغا: — ھازىرقى كۈندە قىزنىڭ كۆڭلى بولمىسا پەتتە بەرمەيدىكەن، مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قىزنى قولىغا كەلتۈرۈش تەس بولۇۋاتىدۇ، — دېدى. ③ سەللىنىڭ مۇرىگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان قىسمى؛ ئۇچى: ھاجى ئىشاننىڭ سۆزىنىڭ ئېغىر تەسىرى ئاستىدا، بېشىدىكى چوڭ سەللىسىنىڭ پەتتىسىنى مۇرىسىدىن ئارتىلىدۇرۇپ مەيدىسىگە چۈشۈرگەن، ئىككى بىلىكىگە بىر جۈپ كەھرىۋا تاشلىق تەسۋى ئاسقان، چوڭ «قۇرئان»نى ئىككى قوللاپ ئېچىپ تۇتقان ھالدا ھېسامدىن دامۇللا ئۆيىدىن چىقىپ كەلدى.

پەتلە ئى. كىيىم — كېچەكنىڭ تۆگمىلەيدىغان تۆشۈكى: پەتلە ئاچماق. پەتلە تورلىماق.

پەتنۇس ئى [د] ئۇستىگە چىنە — قاچا، قەنت — گېزەك قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى سېلىپ توشۇشقا ياكى داستىخانغا قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تەخسە شەكىللىك مېتال بۇيۇم: ئىشك ئېچىلىپ نان، چەينەك ۋە چىنە قويۇلغان پەتنۇسنى كۆتۈرگەن گۈلچېھرە مېھمانخانغا كىرىپ كەلدى.

پەتىچى ئى ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى هازىرلارغا تەسەللى بېرىپ، يوقلاپ كەلگەن كىشى: ئانا قىزى ئانار يادىغا چۈشسىلا ئۆزىنى توختىتالماي ئىختىيارسىز يىغلايتتى. يىراق — يېقىندىن پەتىچىلەر كەلسە، ئىختىيارسىز ئىككى قولىنى بېلىگە تىرەپ، يىغان بىلەن قوشاق قېتىپ هازا ئاچاتتى. ② ئادەتتە ھېيت — ئايەم، توي — مەرىكە مۇناسىۋىتى بىلەن ئەل — ئاغىنە ۋە تونۇش — بىلىشلەرنى يوقلاپ كەلگەن كىشى: مەن بېيجىڭدىن قايتىپ كەلگىنىمدىن باشلاپ مېنى تەبرىكلەپ كەلگەن پەتىچىلەر ئۆزۈلمىدى. ھەممىلا كىشى مېنى خۇددى يېڭى تويۇم بولغاندەكلا مۇبارەكلەيتتى.

پەتىلەتمەك «پەتىلىمەك» پېتىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايىزىمخان ئاچا بۇگۈن ئەتىگەنىدە ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ كەلگەن قىزىنى

ئۇرۇق ـ تۆغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە پەتىلەتكىلى ئېلىپ ماڭىدى.

پەتىلەشمەك «پەتىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھېيت ناماز ئوقۇدىن يانغان جامائەت ياقۇپ بوۋاينىڭ ئۆيىنى پەتىلەشتى.

پەتىلىمەك پ ① ئۆلۈم ئۈزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىدارلارنى يوقلاپ، مەرھۇمنىڭ قايغۇ بىلدۈرمەك؛ تەسەللى بەرمەك: جامائەت مەرھۇم ھاشىم ئاكىنى ياد ئېتىپ ئۇنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ ئارقىمۇئارقا پەتىلىدى. ② ئادەتتە ھېيت ـ ئايەم، تويـ ـ مەرىكە مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنە، قولۇم ـ قوشنىلارنى يوقلىماق، زىيارەت قىلماق: كېلەر ئازنا كۈنى ئۆيدىكى ھەممەيلەن قىزىنىڭ ھاممىسىنىڭ ئۆيىگە پەتىلەپ بارىدىغان بولدى. * ئۇلار بىر ـ بىرىگە ئېگىلىپ سالام بېرىشەتتى. سىيتىمۇ ھەممە ئۆيىنى دېگۈدەك پەتىلەپ چىقاتتى. دىتىغا ياقمىغان ئىشلارنى كۆرگەن ھامان: ــ ھوي، ئۇلۇغ ئاي، ئۇلۇغ كۈنلەردە يامان بولىدۇ، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

پەتىنگان ئى [پ] <بوت> ← **چەيزە:** توختاخۇن، بايىز خالۋاپىلارنىڭ مەسلىھىتى بويىچە تېرىلغان قوغۇن ـ تاۋۇز ھەم مەيدانىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئوتياشلىقتا تەرخەمەك، شوخلا، پەتىنگان، قىزىل مۇچ، جاڭدۇ، بەسەي، سەۋزە، پىيازلار ئاللىقاچاندىن بېرى يېيىتىلىپ توشۇلماقتا ئىدى...

پەتىۋا ئى [ئە] <دىن> بىرەر چىگىش، مۇشكۈل مەسىلەرگە قارىتا شەرىئەت ۋە قانۇنغا ئاساسەن دىنىي ئۆلىمالار تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان خۇلاسە؛ قارار، ھۆكۈم: پەتىۋا چىقارماق. * ھېسامىدىن دامۇللا مۇنداق چاغلاردا شەرىئەتنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن جارى قىلىنىدىغان پەتىۋالىرىنى ھە دېگەندىلا ئويدۇرۇپ چىقىرىۋېرىشكە ماھىر ئىدى.

پەتىۋاچى ئى. پەتىۋا چىقارغۇچى كىشى، مۇپتى: ــ ئۆزلىرىنىڭ ئورنىدا پېقىر بېرىپ كېلەي، ــ دېدى مەنسۇر بېگىم ۋە شۇ ئان ئادىل پەتىۋاچى يۇنۇس بەگ بىلەن بىللە سەكسەز لەشكەرنى ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ كەتتى.

پەتىۋاچىلىق ئى. پەتىۋا چىقىرىش، پەتىۋا يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: پەتىۋاچىلىق قىلماق. * مەن ئۇنىڭغا: ــ پەتىۋاچىلىقىقا، كىتاب كۆچۈرۈشكە، چىرايلىق ھۆسىن خەتكە، ھېساب ۋە ماتېماتىكىغا ماھىرمەن، ــ دېدىم.

پەجمۇردە سۈپ [پ] ① غەمكىن، سولغۇن: پەجمۇردە بولغان بالا. * سۆھبەتچىلەر تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، قىزىق سۆھبىتىنى بۆلۈۋەتكەن بۇ پەجمۇردە يىگىتكە بىرئاز نارازى بولغان ھالدا قاراشتى. ② تىتىلغان، زەخمىلەنگەن، بۇزۇلغان: ــ بۇنىڭغىمۇ شۈكۈر، تېرەڭدە كېلىشتۇرۇپ بىر جۈۋا كىيەي، پەجمۇردە قىلماي سويۇڭلار، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

پەجمۇردە بولماق ① غەمكىنلەشمەك، سولاشماق، سولماق. ② بۇزۇلماق، تىتىلماق، زەخمىلەنمەك: گۈللىرىم پەجمۇردە بولدى، شاخمۇ شاخ قونىدۇڭ كېلىپ، بەرگلىرى يەرگە چېچىلدى شاخلىرى كەتتى سۇنۇپ.

پەجمۇردە قىلماق ① غەمكىنلەشتۇرمەك، سولاشتۇرماق، سولدۇرماق. ② بۇزماق، زەخمىلەندۇرمەك، تىتماق: ئىت چىشلەپ پەجمۇردە قىلىۋەتكەن جۈۋامنى كۆتۈرۈپ، ھويلىدىن ئاران قېچىپ چىقتىم.

پەجمىدە (تونۇرىسى: پەجمۇردە) ← **پەجمۇردە.**

پەچەك ئى. <دىئال> پۈتىنىڭ تىزىدىن تۆۋەنكى قىسمىنى ئىككى يان تەرەپكە كېرىپ ماڭىدىغان كىشى.

پەچىم [پ] ① سۈپ. يېرىق، چاك قاتارلىقلارنى قاداىدىغان، ھىملاشتۇرىدىغان: چىگىتىدىغان: پەچىم مىخ. پەچىم ياغاچ. ② ئى. چىگىغان، ھىملاشتۇرۇلغان ھالەت: ئاغزىنىڭ پەچىمى يوق.

پەچىم قاقماق ھىملاشتۇرۇپ چىكىتتىدىغان نەرسىلەرگە پەچىم مىخ ياكى پەچىم ياغاچ قاقماق.

پەچىم مىخ بىر تەرىپى قالپاقلىق يەنە بىر تەرىپى بىر ياكى ئىككى تىللىق، قېقىلىپ بولغاندىن كېيىن تىللىق ئۇچى يان تەرەپكە ياتقۇزۇۋېتىلىدىغان بىر خىل مىخ.

پەچىم ياغاچ بىر-بىرىگە ھەم قىلىپ قۇراشتۇرۇلغان تاختايلارنى چىك تۈتۈپ تۇرۇش ئۈچۈن تاختاينىڭ ئارقىسىدىكى ئويۇقچىغا كىرگۈزۈپ چىكىتىدىغان، بىر ئۇچى ئىنچىكە بىر تەرىپى توم قىرلىق ياغاچ.

پەچىم ياندۇرماق پەچىم مىخنىك تىللىق ئۇچىنى قايرىپ يانداۋرۇپ، مىخلانغان جايىنى بوشىمايدىغان قىلىپ چىكىتماق: نۇراخۇن ئۇستام دەرۋازىنى مىخلاپ پەچىم يانداۋرۇپ تۇرۇشقىلا يەنە ئەخمەت دۇيجاڭ ئالدىرىتىپ كىردى.

پەچىملەتمەك «پەچىملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پەچىملەشمەك «پەچىملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رىشت ھاجىم ۋە خوتۇنلىرىنىڭ كۆزلىرى بولسىمۇ بولمىدىغان، بولمىسمۇ بولىدىغان ئۆي سەرەمجانلىرىغا تىكىلدى ۋە ئۇلارنى ئېلىشقا سېتىپ، قورساقنى پەچىملەشتى.

پەچىملەنمەك «پەچىملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەچىملىمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ چاك، يېرىقىنى ئەتمەك، ھىملەشتۇرمەك، چىكىتماق: ئاغزىنى پەچىملىمەك. * ئۇكام، بۇ گەردۇن چىننىنى كىم قادىدى؟ سالغان قاداق مىخلىرى خېلى كۆپكەن، ياخشى پەچىملەپتۇ جۇمۇ؟ ئاتا-ئانىدىن قالغان تەۋەررۇكىنى تاشلىۋەتمەي، سۇنسىمۇ قاداپ ئىشلەتكىنىڭىز ياخشى بولۇپتۇ. ② بوش ئورۇن قويماي رەتلىك تىزماق: ئۇلار شۇنداق يامغۇرغا قارىماي مالىلارنى ماشىنىغا پەچىملەپ باستى ۋە ئۇستىنى ياپتى.

پەخەس رەۋ [پ] ھوشيار، دىققەت، ئاگاھ: پەخەس بولماق، پەخەس تۇرماق. * ئىشكىتىن چىقتى ئۇ سالدى قۇلۇپنى، ئېز قايتىتى ئارىدىن ئۆتمەي ئۇزاق. دېدى ۋە «پويىزغا قالدى ئون مىنۇت، مەك ببلەت، پەخەستە قوزغلىك تېزرەك».

پەخەس بولماق دىققەت قىلماق؛ ئاگاھ بولماق، ئېھتىيات قىلماق، ھوشيار بولماق: مەخمۇت پەيزۇللاغا: — مەن سائا باشتىلا ئېيتقان ئىدىمغۇ، سەن ئەمدى پەخەس بول، بولمىسا ئۇنىڭ قانداق ئۆچ ئالغانلىقىنى تۇيمايلا قالسەن، — دېدى.

پەخەسلىك «پەخەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ چىشىنى چىشللەپ، غەيرەتكە كەلدى، پەخەسلىك بىلەن قول بومبىسىنى قولىغا ئالدى.

پەخىر (پەخرى) ئى [ئە] ① مەمنۇنىيەتلىك ھېس-تۇيغۇ، مەمنۇنىيەت؛ غۇرۇر: ئېھا! شۇ كۈن جانلاندى چەكسىز دىيارىم، كېچىلەپ كەلمىدى ئەلنىڭ ئۇيقۇسى. ئېھا! سېنى ئۆستۇرگەن ئۇلۇغ ۋەتەنىنىڭ، ئۇرغىدى قەلبىدىن پەخىر تۇيغۇسى. ② ماختىنىشقا، غۇرۇرلىنىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم ۋە نەرسە، ئەڭ ياخشى نەمۇنە، ناما-يەندە؛ ئېپتىخار: ئېلىپ پارتىيىدىن قۇۋۇەت، ۋەتەندە تاپتى تەربىيەت، جاھاندا تاپىتى شان-شۆھرەت، ۋەتەننىڭ پەخرى ئارمىيە.

پەخىرلەنمەك پ. بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئېرىشىلگەن مۇۋەپپەقىيەت تۈپەيلىدىن مەمنۇن بولماق، غۇرۇرلانماق، ماختانماق: شاھ پەرى ھاتەمنىڭ بۇ يەرگە ئۆزلۈكىدىن كېلىشىدىن چوڭقۇر پەخىرلەندى. ھەددىدىن ئارتۇق ھۇرمەت-ئېھتىراملار بىلدۈردى. نەچچە كۈنلەرگىچە قانماي سۆھبەتلەشتى.

پەخىرلىك سۇپ. ھۇرمەت، شان-شەرەپ بېغىشلانغان، بەخش ئېتىلگەن، پەخىرلەنسە ئەرزىيدىغان؛ شەرەپلىك: خەلقىمىزنىڭ غۇرۇرى، مۇقام پىرى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ پەخىرلىك نامى گويا بىر ئۆچمەس يۇلتۇزدەك،

ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ!

پەخرىي سۈپ [ئە] كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ھۆرمەت يۈزىسىدىن سايلانغان ياكى مەرتىۋىسى ساقلاپ قېلىنغان: پەخرىي رەئىس. پەخرىي ئەزا. پەخرىي ئۈنۈۋان. * ئۇ ئەسلىدە بۇ كۆرگەزمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلغۇچى باش ساھىبخانا ۋە لېنىتا كەسكۈچى پەخرىي ئادەم ئىدى.

پەخرىي قاراۋۇل ① بىرەر دۆلەت ئەربابى ياكى ئالاھىدە كىشىلەر ھۆرمىتى ئۈچۈن قويۇلىدىغان ھەربىي ئەترەت: قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەلۇم دىۋىزىيە شتابى پەخرىي قاراۋۇللۇققا بىر باتالىئوننى تەينىلىدى. ② مەرھۇم ھۆرمىتى ئۈچۈن تاۋۇت قېشىدا تۇرىدىغان مەخسۇس كىشىلەر.

پەخرىي يارلىق كۆرسەتكەن ئالاھىدە خىزمەتلىرى ئۈچۈن بېرىلگەن بىرەر ئەمەل-ئۇنۋان ھەقىقىدىكى رەسمىي ھۆججەت، ئۇقتۇرۇش، پەرمان.

پەخرىي ئۇنۋان ياراتقان ئالاھىدە تۆھپە، كۆرسەتكەن پەۋقۇلئاددە خىزمەت ئۈچۈن بېرىلىدىغان ئالىي ھۆرمەت نامى؛ دەرىجە.

پەدە ئى [پ] ① تۇرلۇك چالغۇ ئەسۋاب-لارنىڭ دەستىسىدىكى تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇملار: پەدە باسماق. پەدە باغلىماق. * ئۇ مېنىڭ دۇتارغا يېڭىدىن ئىشتياق باغلاپ پەدە بېسىشنى ئەمدى ئۆگىنىۋاتقان چاغ-لىرىم ئىدى. ② ئاھاڭ: ھەش-پەش دېگۈچە ئىككى ئۈستەل سىرتقا چىقىرىۋېتىلدى، تالىپ دۇتارنى باشقىدىن ساز قىلىپ شوخ پەدىلەرگە باشلىۋەتتى.

پەدە باسماق چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ دەستە-سىدىكى تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇملىرىنى ئاھاڭغا كەلتۈرۈپ قول بارماق-لىرى بىلەن باسماق: پەدە بېسىشتا پەدە باسقان بارماقتىن باشقىلىرى يۇمۇلۇپ قالماي تۆۋەنكى پەدىلەرنى بېسىش ئۈچۈن تەييار تۇرۇشى لازىم.

پەدە باغلىماق دۇتار، تەمبۇر، راۋابقا ئوخشاش چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ دەستىسىگە تار ياكى سىم بىلەن تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇمچىلارنى بېكىتمەك: باغلىماق: ئۆز زامانىسىدا راۋابمۇ ئىككى تارلىق، پەدىسىز بولىدىغان، سېنىڭ قولۇڭدا ئۇنىڭغا يەنە بىر تار قوشۇلدى، پەدىمۇ باغلاندى. ئاھ ئوغلۇم، سېنىڭدىن ئۆمىدىم چوڭ!

پەدە بېسىش ئۇسۇلى <مۇز> چالغۇ ئەسۋابلارنى ئىشلىتىشتىكى بارماق قوللارنىڭ تەقسىم قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. نوتىدا ئاۋاز بەلگىسىنىڭ ئۈستى ياكى ئاستى تەرىپىگە قايسى بارماق بىلەن چېلىنىدىغانلىقى ئەرەب رەقىمى بىلەن كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ.

پەدە چاقماق چالغۇ ئەسۋابلىرىدىكى پەدىلەر ئىنچىكە-توم ئورنىتىلىپ قالغانلىقتىن بېسىلغان تار باشقا پەدىگە تېگىپ قالماق: راۋابنىڭ پەدىلىرى ئۈپىراش سەۋەبىدىن پەدە چاقىدىغان بولۇپ قالدى.

پەدە يۆتكىمەك ① چالغۇ ئەسۋابلارنى بىرەر ناخشىغا چېلىۋېتىپ تۇرۇپ باشقا بىرەر ناخشىغا ئۆزگەرتمەك: ناخشىنى يېڭىلىماق: ئېلىشا تەدرىجى پەدە يۆتكەپ، ئۆز قىسمەتلىرىنى بايان قىلىشقا باشلىدى. * كېنىزەك ئۇنىڭدىن كېيىن دىلىنى ئۆزىگە تارتىدىغان «ياقام پارە» دېگەن پەدىگە يۆتكەپ چاپتۇ. ② كۆچمە. پىلانىنى، ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتمەك، باشقىچە يول تۇتماق: شۇ بولدى بىر قارار، يۆتكەلدى پەدە، ئورۇنلاشقا تەڭپىنى بەردى ۋەدە.

پەدەر ئى [پ] يېزىت① ئاتا، دادا: پەدەرنىڭ ۋاقتىدا جانابىي ئۆمەر سازەندىنىڭ ئوردىدىن كېتىپ قېلىشى توغرا ئىش بولمىغان ھەزرىتىم. بۇ ئىشتا پەدەرنىڭ ئەيىبى يوق، — دېدى ئابدۇرىشىتخان. ② مۆتىۋەر، ئۇلۇغ، يېتەكچى كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن قوللىنىلىدىغان

هۈرمەت سۆزى: بۇ يۈرتتا كۆپ ئەسىرلەر ئىلگىرى بولغان هۈنەر پەيدا، فارابى هەم يۈسۈپ ئوخشاش ئۇلۇغ ئۇستاز پەدەر پەيدا. بولۇپ لۇتپى، ناۋايى هەم قىدىرخانىدەك گۆهەر پەيدا، مۇقام ـ كۇي ئىقلىمى قىلدى بۇيۇك كەشپىتىن خەۋەر پەيدا.

پەدەك ئى. دىئال. تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىلىك سۇپ. پەدە باغلانغان، پەدىسى بار: پەدىلىكى چالغۇ ئەسۋاب. * بۇ خىل سازلارنىڭ پەدىلىكى ئۇچۇن ئۇچەي تىرىسى تىركىشى، بوم تار، نىلۇن تار قاتارلىقلار ئىشلىتىلىپ كەلمەكتە.

پەر ئى [پ] (تۇغرىسى: پەي)← **پەي**.

پەرەز ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ھەققىدە ئالدىنئالا قىلىنغان تەخمىنىي مۇلاھىزە؛ قىياس: ھازىر مۇشۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ۋاقتى. مېنىڭ پەرىزىمچە، سىلە تونۇشتۇرغۇچى بولۇشنى رەت قىلغانلىرى بىلەن ئۇنى تونۇشتۇرغۇچىلار يەنە چىقىدۇ. ② <پەلس> تېخى بىلىنمىگەن شەيئى ياكى قانۇنىيەت توغرىسىدا بار دەلىل ـ ماتېرىياللارغا ھەم ئىلىم ـ پەن قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ قىياسەن قىلىنغان چۈشەندۈرۈش، تەسەۋۋۇر.

پەرەز قىلماق بىرەر نەرسە ھەققىدە گۇمان، قىياس، مۆلچەر، تەخمىن قىلماق: سادىق ئۇلارنى «ھۆكۈمەت ئادىمى (سوراقچىلار)مىكىن» دەپ پەرەز قىلدى، سەل ـ پەل ئۇمىدلەنگەندەك بولدى. * مەن ئاياللىنىڭ ئۆزگىچە تەقى ـ تۇرقىدىنلا چوقۇم ۋاھىت ھاكىمنىڭ بايا بىز كۆپىنى قىلغان جۇرىنى ئايالى شۇ دەپ پەرەز قىلدىم. ئۇ شۇنچىلىك كىچىكسىز سەمرىگەن ئىدىكى، چوڭ ـ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئاستىدىكى گۆشلىرى ئىششىغانىدەك پەسكە ساڭگىلاپ قوش ئېڭىكى قاتلىشىپ تۇراتتى.

پەرەزىي سۇپ [ئە] پەرەزگە ئاساسلانغان؛ تەخمىنىي، خىيالىي.

پەرەك ئى. بۇرۇن تۆشۈكىنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك: نەجىسلىنىڭ گۆشلۈك، پارقىراق يۇزى ئېسىلىپ، كۆزلىرى پۇلتىيىپ چىقتى. بۇرۇن پەرەكلىرى كېرىلىپ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتى قىمىرلاپ كەتتى.

پەرەڭ [پ+ئە] ① ئى. فرانسىيىلىك؛ فرانسۇز؛ غەربىلىك: بۇۋاي: ــ بۇ مېھمانلار ئامېرىكىدىن كېلەمدۇ، پەرەڭدىن كېلەمدۇ بىزنىڭ كارىمىز يوق، لېكىن ئۇلار ئۇيغۇرنىڭ ناخشىنى قانداق پەيزى ئېيتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ قالسۇن! ــ دېدى دىلبەرگە بېشىنى ئىرغىتىپ. ② سۇپ. فرانسىيىدە، ياۋروپادا، غەربتە تەيىارلانغان ياكى كەلتۈرۈلگەن: پەرەڭ ملتىق. ③ كۆچمە. سۇپ. ھەرقانداق ئىش قولىدىن كېلىدىغان؛ چېۋەر، ماھىر، ئۇستا: ئۇ قولى گۈل، پەرەڭ ئادەم. * مەھەممەت شەمشەر دولان بويىچە داڭلىق ھۈنەرۋەن ئىدى. ئۇنىڭ قولىدىن ئايروپىلان ياساشتىن باشقىسى كېلەتتى. ئۇنى شۇڭا كىشىلەر «مەھەممەت پەرەڭ» دەپمۇ ئاتىشاتتى. ④ كۆچمە. سۇپ. قېپقىزىل، قېنىق قىزىل: پەرەڭ ياغلىق. * رەيھان گويا سادىق بۇ سۆزنى باشقا بىرسىگە ئېيتىۋاتقانىدەك، دەسلەپ ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە تېڭىرقاپ تۇرۇپلا قالدى ۋە كېيىن سادىقنىڭ ھاياجانغا تولغان ئوتلۇق كۆزلىرىگە قاراپ، بىردىنلا ئاق سۇزۇك مەڭزىلىرى، قۇلاق، بويۇنلىرى پەرەڭدەك قىزىرىپ كەتتى.

پەرەڭ ياغلىق قېپقىزىل ياغلىق: يار بېشىدا پەرەڭ ياغلىق، قاش ـ كۆزى كۆرۈنمەيدۇ، يار يېنىمدا ئولتۇرسا، تاڭ ئاتقان بىلىنمەيدۇ.

پەرەڭگۈل ئى [پەرەڭ + گۈل] <بوت> ① تۇگمە گۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك؛ گۈلى ئاق، ھال قىزىل ياكى قىزىل بولىدۇ، گۈل تاجىسى بىر قەۋەت ياكى قاتمۇقات؛ مېۋىسى غوزىسلىق مېۋە بولۇپ، ياپىلاق تۇخۇملۇك كېلىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

پەرەنجە ئى [پ] ئازادلىقتىن ئىلگىرى

ئايالـلار باشـقا ئەرـكـشـلەرگە يۈزـنـى كۆرسەتمەسلىك ئۇچۇن بېشـنى پۈركۈۋالـدىغان، تونـسـمان ئۇزۇن يـېـپـىـنـچـا: مەن ئايالمىغا ئۆزىمىك ئايمىلرىنىڭ پەرەنجىسىدىن كيـىـدۈرسەم قىلـچە چانمايدۇ، ــ دېدى زاھىرجان.

پەرەنجىلىك سۈپ. پەرەنجىسى بار، پەرەنجە يېپىنغان: پەرەنجىلىك ئايال.

پەرىۋۈن ئى <بوت> كۈنلۈكسمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كـۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمـقى لېنـتا شەكـىـلـلـىـك، گۈللىرى كىچىك، رەڭگى سېرىـق، مېۋـسـى سوقىچاق؛ يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ؛ ئىسسىقنى تارقىتىش، توسالـغۇلارنى ئېچىـپ ھەيزنى تەڭشەش، ئاشقازان، تاللارنىڭ پائالىيىتـىـنى كۈچەيتىش رولى بار.

پەرت I [ئە] ① سۈپ. يەككە، يالغۇز؛ تەنھا: شەرتى كېتىپ، پەرتى قالدى (ماقال). ② سۈپ. <ئەد> كلاسسىك لىرىكىسىدا بىر بېيىتـتىن ئىبارەت كىچىك مۇستەقىل شېئىر.

پەرت II تەق. قورقۇپ قېچىش ياكى بەزى رەختـلـەرنى يىـرتـىـشـتىن چىقـقان ئاۋاز: «پەرت» قىلىپ قاچماق. «پەرت» قىلىپ يىرتماق.

پەرت قىلماق ① «پـەرت» قىلىپ ئۆتۈپ كەتـمەك، «پەرت» قىلغان ئاۋاز چىـقارماق: پرىكازچىك بەش مېتر سىيامبۇنى مېترلاپ بولۇپ، «پەرت» قىلىپ يىرتتىدە، قاتـلـمايلا خېرىدارنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

پەرتۇق ئى [ر<نېم] ← **پەشتاما:** پەرتۇق تارتماق. * ئوچاق ئالدىدا تۇرغان سەلىمە ئالدىغا تارتـقان پەرتۇقنى يېشـىپ قوزۇقتا ئىلـدى ـ دە، ئىشكىنى ئېچىـپ يۈگۈرگەن پېتى تاشقى كېسەللەر 2 ـ بۆلۈمى تەرەپكە قاراپ كەتتى.

پەرتۇقلۇق ① سۈپ. پەرتۇقى بار، پەرتۇق تارتقان: پەرتۇقلۇق دوختۇر. پەرتۇقلۇق چوكان. * كەڭ دالـدا ياڭزا ـ ياڭزا گۈلـلەر ئېچىلـدى. پاخـتـزارغا ئاق پەرتۇقـلۇق قىزلار يېـيـلـدى.

② ئى. پەرتۇق ئۇچۇن تەييارلانـغان، پەر ـ تۇق ئۇچـۇن ئىلىنـغان رەخـت: پەرتۇقلۇق ئالماق.

پەرتتىدە رەۋ. «پەرت» قىلىپ ئاۋازچىقار ـ غان ھالدا، «پەرت» قىلىپ: پەرتتىدە يىرتـماق. * ئايالى ئۇنىڭ ياقـسـىغا ئېـسـلـدى ـ دە، كۆڭلىكىنى پەرتتىدە يىرتىپ ئىككى قىلۋەتتى.

پەردا‌ز ئى [پ] ①نەرسـلـەرنىڭ سىرتـىنىڭ بويىاش، سىلىقلاش يوللـىرى بىلەن چىرايـلىق، كۆركەم قىلـنـىـشى: پـەردا‌ز قىلـماق. پەردا‌ز بەرمەك؛ پەردىزى ياخشى بۇيۇم. * سەلەي ئاخۇن ئۇسـتام ئەتە بازارغا ئېلىـپ چىقـىـدىـغان چوڭ ئۆتۈكلەرنىڭ پەردىزىگە جىددىي ئىشلىمەكتە. ئېلىجانمۇ ئىككى دانە بالا ئۆتۈكـنـى پەردازدىـن چىقىرىشى كېرەك. ② ھۆسـن تـۇزەش ياكـى سۇنئىي گۈزەللىك ھاسىل قىلـىـش ئۇچـۇن ئوسما، خېنە، ئۇپا ـ ئەڭلىك سۈرتۈش ئىشى: ئۇ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ داۋاملىق پەردا‌ز قىلىپ يۈرـىـدىغان بالا بولۇپتۇ. ③ گىرىم ۋە شۇنداق زىبۇ ـ زىننەتنىڭ ئۆزى: شەرىپە بۇگۈن ئۇنىڭ ـ دىن ھاراقتىن باشقا ئايالالرنىڭ پەردا‌ز مېيىـنىڭ پۈرىقىمۇ كېلىۋاتقىنىنى سېزىپ گۈمانلانـدى. ئۇ، ئابدۇشۇكۈرنى بۇ دەرىجـىگە يەتكەن ئادەم دەپ ئويلىمايتتى.

پەردا‌ز قىلماق ① بىرەر نەرسىنىڭ سىرتـىنى بويـىـماق، پارقىراتـماق، سىرلـماق، گۈل ـ لىمەك: مەتنـىياز قـىچا ئورۇشـنى توختىتـىـپ ئىززەتخانىنىڭ توپلىينى پەردا‌ز قىلىپ چىقاردى. ② سۇنئىي گۈزەللىك ھاسىل قىلماق، ئۇپا ـ ئەڭـلىك سـۈرمەك؛ گىرىم قىلماق، ھۆسـن تۇزىمەك: مەلـىكە ئۆزىـنى ياساپ ـ جابـدۇپ، پەردا‌ز قىلىپ ئالدىدىكى خىزمەتكارلىرىنى «سىلەر چىقىپ تۇرۇڭـلار» دەپ چىقـىرىۋېتىپتۇ، ئەمـما مېھرىنى تەختىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ ئالدىدا ئېلىپ قاپتۇ.

پەردا‌ز كالتىكى موزدۇزچـىـلـىـقـتا ئاياغ كىيىمنى پەردا‌زلاشقا ئىشلىتىدىغان بىر خىـل

سىلىق قىسقا كالىتەك، «بالا بۇشتەك»مۇ دەيدۇ.

پەردازچى سۆپ. پەردازغا ببرىلگەن، پەرداز قىلىپ يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ پەردازخور، ياسانچۇق: پەردازچى خوتۇن.

پەردازخور سۆپ [پ] داۋاملىق پەرداز قىلىپ يۇرۇشكە ئادەتلەنگەن: پەردازخور ئايال. * نىساخان، ئاق پىشماق، قېشى قارا، بويى پاكارراق، سىمىز كەلگەن، پەردازخور چوڭ ئايال كىشى بولۇپ، ئۇزۇن يىلىلىق ئائىلە تۇرمۇشىدا ئېرىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ناھايىتى تولۇق بىلەتتى.

پەردازخورلۇق «پەردازخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: لۇتپۇللا ئۆسمۇرلۇك چاغلىرىدىلا شەكىلۋازلىق، پەردازخورلۇقتىن خالىي ئىدى، يەنە كېلىپ، ئۇ بۇنداق ئىللەتلەرنى كىمدە كۆرسە، قەيەردە كۆرسە يۇزتۇرانە تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئۆز پىكرىنى ئېيتاتتى.

پەردازسىز سۆپ. پەرداز قىلىنمىغان، پەردىزى يوق، پەرداز ببرىلمىگەن: ئاناڭنى داداڭغا پەردازسىز كۆرسەتمە (ماقال). * ئىداره باشلىقى مۇسانىڭ خوتۇنى رەيھان قىرىق بەش ياشلارغا كىرىپ قالغان بولسىمۇ تۇرقىدىن پەردازسىز يۇرمەيدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پەردازلاتماق «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تويدا كىيىدىغان ئاياغ كىيىمنى پەردازلىتىپ تەييارلىدى.

پەردازلاشماق «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پەردازلانماق ① «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شۇڭا جاپا تارتىپ ئەينەك ئالدىدا، پەردازلىنىپ، تارانماقتا بۇ خانىم. ئۆچەي دېگەن ئۇمىدلىرى تۇتىشىپ، كۆڭۈل قويۇپ ياسانماقتا بۇ خانىم. ② «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇماق پەردازلاندى.

پەردازلىماق پ ① پەرداز بەرمەك، گىرىم قىلماق، چىرايلىق قىلماق: مەلىكە بۇ قېتىمقى زىياپەت ئۈچۈن ئەتەي يەتتە خىل غىزا تەييارلاپ، ھەربىر خىل تاۋامنى بىر ئىشكىتىن ئېلىپ كىرىپتۇ. ھەر قېتىم كىرگەندە كىيىم يەڭگۈشلەپ ئۆزىنى باشقا بىر خىل پەردازلاپتۇ. ② كۆچمە. ناچار تەرىپىنمۇ ياخشى دېمەك: مەن تۇرلۇك ئۇسۇلدا ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن ياخشى چىقىشۋالدىم. ئىمكانىلا تېپىلسا ئۇلارنى يوق ئۇتۇقلار بىلەن پەردازلاپ بولۇشچە ماختىدىم.

پەردە ئى [پ] ① دېرىزە، ئىشىك، سەھنە قاتارلىقلارغا زىننەت بېرىش ياكى توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەخت: دۇخاۋا پەردە. چىت پەردە. پەردە ئاچماق. * خىزمەتچى مەلىكە بۇدۇرنىڭ تۇرغان قەسىرىگە قەمەرۇززامانىنى باشلاپ كىرىپ، پەردە تۇتۇلغان ئىشكىنىڭ ئارقىسىدا توختىتىپتۇ. ② <ئانات> ئورگانىزمدا ئايرىم ئورگانلارنى قاپلاپ، ئوراپ ياكى بىر ـ بىرىدىن ئاجرىتىپ تۇرىدىغان نېپىز شىللىق نەرسە: يۇپقا توقۇلما: قىزىل پەردىسى. قۇلاق پەردىسى. * ھەمدۇلنىڭ قۇلقى يۇقۇملىنىپ يېرىڭلاپ، ئاخىرى قۇلاق ئىچكى پەردىسى تېشىلىپ، ئوڭ قۇلقى ئاڭلىماس بولۇپ قالدى. ③ <تىيا>سەھنە ئەسىرىنىڭ، فىلىمنىڭ مۇستەقىل ۋەقەلىكتىن ئىبارەت بولغان تولۇق بىر قىسمى: — بۇ دراما قانچە پەردە ئىكەن؟ * كومېدىيە دېگەن بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر پەسىيدۇ، شۇنداق بولغاندىلا ئاندىن تەمى بولىدۇ. بىرىنچى پەردىسىنى ئوينىغان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ئىككىنچى پەردىسىنى ئۇلاپلا سەھنىگە ئېلىپ چىقايلى، — دېدى رېژىسور. ④ كۆچمە. ئاتا ـ بالا ۋە چوڭ ـ كىچىكلەر ئارا قىلىنىدىغان ھايا: پەردە ساقلىماق.

پەردە ساقلىماق ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئوتتۇرىسىدىكى ھايا ۋە ھۆرمەتنى بۇزماي داۋاملاشتۇرماق.

پەردە قاناتلىقلار ئەترىتى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئەترىتى، بۇ ئەترەتكە كىرىدىغان ھاشاراتلارنىڭ تۆت قانىتى سۈزۈك

ۋە نېپىز؛ قانات تومۇرى ئاز، ئېغىز ئورگىنىنىڭ تۈزۈلۈشى ئالاھىدە بولۇپ، چېقىش، چاينىاش، يالاش، شوراش رولىنى ئۆتەيدۇ؛ چىشسىنىڭ قۇيرۇق ئۇچىدا تۈخۈم سېلىش ئورگىنى ياكى چېقىش تىكەنچىسى بولىدۇ؛ شەكىل ئۆزگەرتىشى تولۇق ئۆزگىرىشكە كىرىدۇ؛ ھەسەل ھەرىسى مۇشۇ ئەترەتكە كىرىدۇ.

پەردە قوللۇق ئەجدىها <زوئول> قەدىمكى سۆرەلگۈچى ھايۋان، ئالدىنقى ئايىغى بىلەن تېنىنىڭ ئىككى يان ئارىلىقىدا نېپىز پەردىسى بار؛ ئۇچالايدۇ، بېشى ئۇزۇن، تۇمشۇقى ئۇچلۇق، قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ. سىلور ۋە بور دەۋرلىرىدە ياشىغان.

پەردە قوللۇقلار ئەترىتى <زوئول> ئۇچىدە. غان سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر ئەترىتى، ئالدىنقى ئايىغى ياغاق پەردىگە ئۆزگەرگەن، ئالدى ئايىغى بىلەن ئارقا ئايىغى ئارىلىقىدا ۋە ئارقا ئايىغى ئارىسىدا قانات پەردىسى بولىدۇ؛ كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇنىڭغا ھەر خىل شەپەرەڭلەر كىرىدۇ.

پەردە يالللۇغى <تب> ئادەتتە كىشىلەردىكى تېز خاراكتېرلىك كۆز قىزىرىش كېسىلىكى.

پەردىسمان سۈپ. پەردىگە ئوخشايدىغان، پەردە شەكىللىك.

پەردىشەپ ئى [پ] ① تۈن قاراڭغۇسى. ② تۇرمۇشتا بىر-بىرىدىن ھايا قىلىدىغان، ئۆزئارا شەخسىيتىگە تەئەللۇق ئىش ۋە قىلىقلار: قاسىمجان بىلەن ئۇزۇندىن بېرى بىر يەردە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز، ئارىمىزدا ئاز-تولا پەردە-شەپمۇ بار ئىدى، مانا ئەمدى تۇغقان بولغاندىن كېيىن بۇنداق پەردىشەپ تېخىمۇ قويۇقلاشتى.

پەردىلەشمەك ① «پەردىلىمەك» پىئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② توسۇۋالىدىغان پەردە ھاسىل بولماق، شەكىللەنمەك: ھېلىقى كىشىنىڭ كۆزى پەردىلىشىپ، كەچتە كۆرەلمەس بولۇپ قالغانىكەن.

پەردىلەنمەك «پەردىلىمەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەردىلىك سۈپ ① پەردىسى بار، پەردە تۇتۇلغان: پەردىلىك ئۇي. ② ئورگانىك پەردىگە ئىگە بولغان، پەردە بىلەن قاپلانغان: ئۇرۇقدەك ۋە غاز قاتارلىق قۇشلار سۇ ئۇزگەندە پەردىلىك پەنجىلىرىنى ئۇزلۇكسىز ھەرىكەتلەندۈرۈپ تۇرىدۇ. ③ <تىبا> قىسىمغا ئاجرىتىلغان، بۆلەكلەرگە ئايرىلغان، پەردىلەرگە بۆلۈنگەن: يالقۇنلۇق يۇرەكتىن ئۇرغۇپ چىققان سۆزلەر بىلەن بەش پەردىلىك «قانلىق ياشلار» دۇنياغا كەلدى! ④ پەردە ئۇچۇن مەخسۇس تەييارلانغان: پەردىلىك رەخت. پەردىلىك دۇخاۋا.

پەردىلىمەك پ ① پەردە بىلەن توسماق، پەردە تارتماق، پەردە تۇتماق: دېرىزىنى پەردىلىمەك. ② كۆچمە. ئوچۇق-ئاشكارا ئىپادىلىمەي، يوشۇرۇن خۇپىيانىلىك بىلەن بىلدۈرمەك: نىقابلىماق: ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى ئىرادىسىنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىنى پەردىلەشتىن ئىبارەت.

پەرز ئى [ئە] ①<دىن> ئاللانىڭ بەندىلەرنىڭ ئادا قىلىشىغا ۋە ساقلىنىشىغا بۇيرۇغان ۋەزىپىلىرى: پەرزنى ئادا قىلماق. * تەجەللى: — ئۆز يېرىمىزدىكى ھەجەرى ئەسۋەدتىنمۇ ئەلا بولغان بۇ جايغا بىرىپ دۇئا-تەكبىر قىلىش تېخىمۇ پەرز بولسا كېرەك، ھاجىم! — دېدى. ② چوقۇم ئورۇندىشى زۆرۈر بولغان ۋەزىپە؛ مەجبۇرىيەت: بۇ خەتنى ئوقۇپ، پادىشاھ خوجىمايغا ئانچە ئويلانمايلا: — ئەلنى باشقۇرۇپ پۇقراغا ئاتدارچىلىق قىلىۋاتقان بىزلەر ئۇچۇن بۇ پەرز ھەم قەرز، — دەپتۇ.

پەرزنى ئادا قىلماق ① پەرز قىلىنغان مەجبۇرىيەتلەرنى بەجا كەلتۈرمەك: ھاجىخان تەقۋادار ئايال، ئۇ ياشانغىنىغا قارىماي روزىسىنى تۇتۇپ، نامىزىنى ئوقۇپ پەرزىنى ئادا قىلىۋاتىدۇ. ② ئاتا-ئانىلار ئوغۇل-

قىزلىرىنىڭ توي ـ نىكاھ ئىشلىرىنى بەجا كەلتۈرمەك: رۇسۇل ئاكىنىڭ «كۆزۈمنىڭ ئوچۇقچۇلۇقىدا پەرزىنى ئادا قىلسام بولاتتى...» دېگەندەك ئاتىلىق قەرزىنىڭ ئالدىرىتىشى رەھمىنى توي قىلىشقا مەجبۇر قىلماي تۇرالمىدى.

پەرزەنت ئى [پ] ① ئاتا ـ ئانىغا نىسبەتەن ئوغۇل ياكى قىز بالا: ئەۋلاد: پەرزەنت كۆرمەك. پەرزەنتلىك بولماق. * ئەكرەم بىلەن زۇمرەت چوڭقۇر ھاياجان بىلەن پەرزەنتلىرىنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپ قويىدى. بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ خۇشاللىق ۋە ھىجىلىق ئارىلاش ئىسسىق كۆز ياشلىرى بوۋاقلارنىڭ يۈمران چاچلىرىغا تامماقتا ئىدى. ② كۆچمە. ئۆز ۋەتىنى ياكى خەلقىغە مەنپەئەت كەلتۈرىدىغان، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن خىزمەت قىلىدىغان كىشى: پەرزەنت قوشۇن. خەلق پەرزەنتى. * ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەخت ـ ساۋادىنى ئۈچۈن كۈرەشكەن، ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ.

پەرزەنت كۆرمەك ← بالا كۆرمەك: ھەۋزىخان ئوسمان بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن، بىر پەرزەنت كۆرگەنىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ پەرزەنتى ئۇزاق ئۆتمەي ۋاپات بولدى.

پەرزەنتسىز سۈپ. پەرزەنتى يوق؛ بالىسىز: پەرزەنتسىز ئائىلە. پەرزەنتسىز ئەر ـ خوتۇن. * پادىشاھنىڭ دوستلىرىدىن بىرى: ـــ پادىشاھى ئالەم، پەرزەنت دېگەن ئاتا ـ ئانىنىڭ تۇغمەس ـ پۈتمەس بەخت ـ دۆلتى. پەرزەنتسىز ھاياتنىڭ لەززىتىمۇ، ھۇزۇرىمۇ يوق. سىلەدەك بىر پادىشاھنىڭ پەرزەنت كۆرۈشى شەرت، ـــ دەپتۇ.

پەرزەنتسىزلىك ر «پەرزەنتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەھرىمان شاھ ساقلى ئاقىرىپ، چىشلىرى سارغىيىپ، قەددى پۈكۈلگەنىكە قەدەر بىرەر بالا يۈزىنى كۆرمەپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ پەرزەنتسىزلىكىنى ئويلاپ ئىچى پۈشۈپ خاپا بولۇپتۇ.

پەرزەنتلىك سۈپ ① پەرزەنتنى بار، پەرزەنت كۆرگەن: پەرزەنتلىك ئايال. پەرزەنتلىك ئائىلە. * خالىۋۇڭ ئەنسىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن بۇ گەپنى خەتتە يوشۇرغانىدى. يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇپ ئۆتۈش تەقدىرى ئەر ـ خوتۇنىنىڭ تۇنجى ئوغۇل ئېلىشادقا بولغان مېھر ـ مۇھەببىتىنى چېكىدىن ئاشۇردى. ② پەرزەنتتە بولىدىغان، پەرزەنتتە بولۇشقا تېگىشلىك: پەرزەنتلىك بۇرچ. پەرزەنتلىك مەجبۇرىيەت. * قايناق جەڭدە غەيرىتىگە غەيرەت قوشار، ئەسلىسەم شۇ ئىلھام بەخش سۆزىڭىزنى: «گاڭ قورالنى مەھكەم تۇتۇڭ، تۇرۇپ ھوشيار، ئادا قىلىڭ چىن پەرزەنتلىك بۇرچىڭىزنى!»

پەرزىن ئى [پ] شاھمات ئويۇنىدا ئەڭ كۈچلۈك ئوروق يەنى ۋەزىرنى كۆرسىتىدىغان ئوروق.

پەرسەڭ ئى [پ>ئە] يېزىت. تەخمىنەن 6.24 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى مۇساپە.

پەرق ئى [ئە] ئىش ـ ھەرىكەت، نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشماسلىق ئۆزگىچىلىكنى ئايرىپ تۇرىدىغان بەلگە، ئايرىما: پەرق پەقەت بىلۈۋىلىنغان نەرسىلەر بىلەن بىلۈۋىلىنمىغان نەرسە ئوتتۇرىسىدىلا مەۋجۇت.

پەرق ئەتمەك ئىش ـ ھەرىكەت ياكى نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزگىچىلىك، ئوخشىماسلىقنى سېلىشتۇرۇپ كۆرمەك: بىلمەك: ئايرىماق: ـــ ئەلنى زۇلۇمدىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ھەممە ئادەم ئوقۇپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىش، دوست ـ دۈشمەننى ئايرىش كېرەككەن، دادا، ـــ دېدى ئوغلى ياسىن. * ھايات دېگەن شۇنداق ئۆتۈۋەردى. كىچىك ئاخۇنۇنىڭ بولسا ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنى، ئايلارنى ۋە يىللارنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمۇ يوقتەك كۆرۈنەتتى.

پەرق قىلماق ← پەرق ئەتمەك: بىرچاغدا، قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن سول تەرەپتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىرنەچچە تۈپ قارىغايىنى ئارانلا پەرق قىلالىدىم ۋە خۇشاللىقتىن ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا

قالدىم. * قاراڭغۇدا ئۇلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن بىرى قىز، بىرى ئوغۇل ئىكەنلىكىنى پەرق قىلغىلى بولاتتى.

پەرق ـ تاپاۋەت پايدا ـ زىيان: بۇ ئىشتا بىز ئۇچۇن پەرق ـ تاپاۋەت ئانچە كۆپ ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ «قىلىپ كۆرەيلى» دەپ قالدۇق ـ دە.

پەرقسىز سۈپ. پەرقى يوق، پەرقلەنمەيدىغان: دەھشەت باسقان تۇرمىدە مەن بىگۇناھ ئەركىسز، دېسەم شۇ ئان راستىنى: «ئىككى دۇنيا پەرقسىز».

پەرقسىز تەڭپۇڭلۇق <فىز> ھەرىكەتسىز جىسىمنى يۆتكىگەندە، ئۇنىڭ ئېغىرلىق مەركىزىنىڭ ئېگىزلىكى ئۆزگەرمىسە، بۇ خىل جىسىم ھەرقانداق ئورۇننىڭ ھەممىسىدە تەڭپۇڭ تۇرالايدۇ، بۇ خىل تەڭپۇڭلۇق پەرقسىز تەڭپۇڭلۇق دېيىلىدۇ. يۇمىلاق شار بىلەن تۈز قويۇلغان سىلىندىرلار مۇشۇ خىلدىكى تەڭپۇڭلۇققا كىرىدۇ.

پەرقلەندۈرمەك «پەرقلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختسىيار بارغانسېرى چىراي تۈزەپ ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، بۇدۇرۇق ـ قىنا بىر ئوغۇل بولدى. لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدىكى بىر خىل ئۆزگىچە ئايرىمچىلىق ئۇنى ئۆيدىكى ـ لەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇراتتى. * قانۇنىنى بۇ ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلىيالايدىغان قىلىش ئۈچۈن دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىلەن خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا پەرقلەندۈرۈش كېرەك.

پەرقلەندۈرۈشمەك «پەرقلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەرقلەندۈرۈلمەك «پەرقلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىش ئۇنۇمىنىڭ بىرقەدەر ياخشى بولۇشى ئۈچۈن خىزمەت بىلەن دەم ئېلىش ۋاقتى ئەھۋالغا قاراپ پەرقلەندۈرۈلىسە بولىدۇ.

پەرقلەنمەك پ. بىرەر نەرسە ئىككىنچى بىرنەرسىدىن ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيىتى ۋە ئوخشىماسلىقى بىلەن ئايرىلىپ تۇرماق: ھېكايىدا مەتنىيازدىن باشقا يەنە ھەمرا، سىيىت، ساۋۇتجان، ئىززەتخان قاتارلىق بىرنەچچە پېرسوناژ بار بولۇپ، ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر ـ بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. * شەھەردىن يىراق بولغان بۇ يېزا ئۆزىنىڭ كۈزەللىكى بىلەن ئەتراپتىكى باشقا يېزىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ.

پەرقلىق سۈپ. پەرقى بار، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان: پەرقلىق مۇئامىلە قىلماق. پەرقلىق داۋالماق. * ئايالى ئۇيلىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ: ــ خۇدا ئادەملەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن پەرقلىق ياراتتى. شۇ سەۋەبتىن ئەرلەر خوتۇنلاردىن ئۈستۈندۇر، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەرقلىق گاھىتلىق كۆپىيىش <بىئول> چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل شەكىلدىكى كۆپىيىش ھۈجەيرىلىرى ئۆزئارا بىرىكىدىغان بىر خىل جىنسلىق كۆپىيىش شەكلى، بۇ كۆپ ھۈجەيرىلىك جانلىقلارنىڭ كۆپىيىش ئۇسۇلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، تاق جىنسلىق ھۈجەيرىلىك جانلىقلاردا بولسا نىسبەتەن ئاز كۆرۈلىدۇ.

پەركا I ئى [پ] <سانا> **سىركول.**

پەركا II ئى. بۆز توقۇش دۇكىنىدىكى ئىككى بېشى ئىككى تىك ئاچا ياغاچقا مىندۈرۈلگەن ئىككى جەينەك ئارقىلىق دەپتىنگە چېتىلغان، پۇت ئۇستىدىكى تاشنىڭ بېسىمىدىن جەينەك دەپتىنىنى كەينىگە ئىتتىرىپ تۇرىدىغان ھەرىكەتلىك چاتما ياغاچ.

پەركا قوزۇق پەركانى ئىككى تەرەپتىن كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ئىككى تال ئاچا ياغاچ.

پەركا III ئى.دىئال. **ۋارۇنكا.**

پەرلەتمەك «پەرلىمەك» پېئىلى «①، ③»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەردەم چاپىنىنىڭ پەۋزىنى ئاپىسىغا قايتىدىن پەرلەتتى.

پەرلەشمەك «پەرلىمەك» پېشلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مىللىي كىيىم ـ كېچەك كارخانىسى ـ دىكى ئۇستىلار ھېيتلىق تەييارلىغان كىيىم ـ كېچەك ـ لەرنى قولمۇقول پەرلەشمەكتە ئىدى.

پەرلىگۈچ ئى. قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقىرىش ئۈچۈن ياسالغان نەرسە؛ بۇ كۆپىنچە سۆڭەكتىن ياسىلىدۇ.

پەرلەنمەك «پەرلىمەك» پېشلى «①، ③»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەرلىمەك پ ① چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقارماق؛ پىلىكنىڭ كۆيگەن قالدۇقىنى چۇشۇرۇپ ئۇچلىماق: چىراغلار ئۆچەي دەپتۇ، پەرلەپ قويسا كۆيەرمۇ، بىزنىڭ يارلار كەلمەپتۇ، چىلاپ قويسا كېلەرمۇ. ② قۇشلار تۇمشۇقىنى بىلەن قانات ۋە باشقا ئەزالىرىنى تارتىماق: يوپۇرماقلار سارغايسا، سوغۇق يامغۇر تامچىلاپ، قانتىكىنى پەرلىدىك، قارلىغىچىم ئالدىراپ. ③ كىيىم ـ كېچەك، داستىخان، ياغلىققا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ چۆرىسىنى پۈكمەك؛ تىكمەك، تورلىماق: كۆڭلەكنىڭ ياقىسىنى، سىم يىپ بىلەن پەرلىگەن. تاك ئاتقۇچە ئىشقىلىپ، چاق ئىگىرىپ يەملىگەن.

پەرمان ئى [پ] ① ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئېلان قىلغان بۇيرۇق، يولىيورۇق، قارار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆججەت: مەرگەنلىكتە داك چىقارغان مىرزا جاپپار دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى، بۇ پەرماننى ئاڭلاپ، ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ شەھەر سىرتىغا چىقىپ بىر چوك تاغنىڭ ئۈستىدە ماراپ تۇردى. ② بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش ھەققىدىكى بۇيرۇق، ئۇقتۇرۇش: ــ ئاتىسىنىڭ پەرمانىغا قۇلاق سالمىغان بالىنى بالا دېگىلى بولامدۇ؟ ھەي خوتۇن ئۇنى دەرھال ئۆيدىن ھەيدە! ــ دېدى سالى قاسساپ.

پەرمان بەرمەك بىرەر ئېغىزچە ياكى يازما ھالدىكى پەرماننى بېجىرگۈچىگە ئۇقتۇرماق: غەيۇرشاھ قىزى مەلىكە بۇدۇرنى بۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ، خىزمەتچى، چۆرە، كېنىزەكلىرىگە: ــ بۇنى دەرھال تۇتۇڭلار! ــ دەپ پەرمان بېرىپتۇ. ئۇلار شاھنىڭ ئەمرىگە مۇۋاپىق مەلىكىنى تۇتۇپ باغلاپتۇ.

پەرمان چۈشۈرمەك پەرماننى تۆۋەنىنىڭ ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن ئېغىزچە جاكارلىماق ياكى يازما تارقاتماق: پادىشاھ ئۆز ـ ئۆزىگە: ــ مەن «ئەلنى ئادىللىق بىلەن سورايمەن» دەپ زالىملىق قىپتىمەن ـ دە! ــ دەپتۇ. شۇ كۈنىلا ئايالىنى ئوردىدىكى ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە چىقىپ، جاللاتلارغا ئوك قول ۋەزىرىنى تۇتۇپ كېلىش پەرمانى چۈشۈرۈپتۇ.

پەرمان قىلماق بىرەر ئىش ياكى مەقسەتنى ئەملگە ئاشۇرۇشنى بۇيرۇماق: شەھرىمان شاھ خىزمەتكار ساۋابستىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بۇ ئىشقا سەۋەبچى بولغان ۋەزىرگە نەپرەت بىلەن قاراپ ئۇنىڭغا: ــ ماك، ھازىرلا بېرىپ ئوغلۇم قەمەرۇززامانىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى دەرھال ئېنىق بىلىپ كەل! ــ دەپ پەرمان قىپتۇ.

پەرمانبەردار ئى [پ] يېزىت. پەرمانغا، بۇيرۇققا ھەمىشە تەييار تۇرىدىغان؛ ئىتائەتمەن: پەرمانبەردار بولماق. * ھەممىمىز ئاتلىق ئىدۇق، ئۇ خۇددى خان ـ پادىشاھ، بىز گويا قول ـ چاكار ئىدۇق. ھە دېسلا بىزنى پەرمانبەردار بولۇشقا چاقىراتتى.

پەرمانبەردارلىق «پەرمانبەردار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىغرىشخان ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش: ــ ئەي بەگلەر! ئەي باتۇر چەۋەندازلار! كۆز ئوغلى سىلەرگە ھەرقانداق پەرمان. قىلسا، بەجانىدىل پەرمانبەردارلىق قىلىڭلار! ــ دېدى.

پەرمانچى ئى. پەرماننى باشقىلارغا يەتكۈزگۈچى؛ جاكارلىغۇچى.

پەرمانسىز سۈپ. پەرمان قىلىنمىغان، پەرمان بېرىلمىگەن: پەرمانسىز قالماق.

پەرمايىش ئى [پ] يېزىت. پەرمان، بۇيرۇق، تاپشۇرۇق، كۆرسەتمە: ساۋ ساۋ جاڭنەنىنى تىنجىتىش توغرىسىدا سا ۋېن بىلەن سا خۇڭغا بەش تۈمەن لەشكەر بىلەن يۈرۈش قىلىشنى پەرمايىش قىلدى.

پەرمۇدە ئى [پ] خېمىرى تۇخۇم بىلەن يۇغۇرۇلۇپ بولدۇرۇلىدىغان، قېيمىسىغا دورا ــ دەرمەكلەر ئارىلاشتۇرۇلىدىغان بىر خىل سامسا، جۇۋاۋىغا ئوخشاش تۇگۇلىدۇ: شىرە ئۇستى ھول ــ قۇرۇق مېۋە ــ چېۋە، خىلمۇ خىل سەي، چىلاندەك قىزىرىپ پىشقان پەرمۇدە، ھاراق ــ شاراب ۋە تاتلىق ــ تۇرۇملار بىلەن تولغانىدى.

پەرمۇدىچى ئى. پەرمۇدە پىشۇرۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: تاش ئاخۇن پەرمۇدىچىنىڭ دۇكىنىدىن يېڭى ياقتۇرۇپ كەلگەن پەرمۇدە مېھمانلارنىڭ ئىشتىيىنى ئېچىۋەتكەنىدى.

پەرمۇدىچىلىك «پەرمۇدىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: دادام ئون بەش يىلدىن بېرى پەرمۇدىچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

پەرمۇق ئى [پ] چىنگىۋۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، 10 ــ 35 سانتىمېتر ئېگىز ئۆسىدۇ؛ شەكلى تۆمۈنسىمان، گۈلى ئاق بولۇپ، چەكىلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ؛ تاغلىق جايلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ.

پەرھەز ئى [پ] سالامەتلىككە تەسىر كۆرسىتىدىغان، زىيان قىلىدىغان يېمەك ــ ئىچمەكلەرنى يېيىش ــ ئىچىشتىن ساقلىنىش ۋە ۋاقتىنچە ئۆزىنى تارتىش: پەرھەز تۇتماق. پەرھەز قىلماق. * بۇرۇن پەرھەز قائىدىلىرىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن.

پەرھەز تۇتماق ① سالامەتلىككە زىيانلىق بولغان يېمەك ــ ئىچمەكلەرنى يېيىش ــ ئىچىشتىن ئۆزىنى چەكلىمەك، ساقلانماق، توسماق: ــ زاپاس ئىلىغان دورا ئاياغلاشقان ھامان خەت يېزىڭ، بولۇپمۇ زىيان قىلىدىغان نەرسىلەردىن بىرمەزگىل پەرھەز تۇتۇشنى ئۇنتۇماڭ، ــ دېدى مەسۇمخان مېھرىبانلىق بىلەن ياسىنغا قاراپ. ② غەيرىي ھەرىكەتلەردىن خالىي تۇرماق، ئۆزىنى تارتىماق: لىيۇ بېي شىنىيېگە قايتىپ كەلدى. بىركۈنى پالچىغا پال سالدۇرۇپ، ياخشى كۈندىن بىرىنى تالىلاپ، ئۇچ كۈن پەرھەز تۇتتى.

پەرھەز قىلماق ① سالامەتلىككە زىيانلىق بولغان نەرسىلەردىن ئۆزىنى خالىي تۇتماق، ئۆزىنى چەكلىمەك، ئۆزىنى تارتماق: تاماقتىن پەرھەز قىلماق. * قۇبىلەي ۋە ۋەزىر ــ سەركەردىلەر، ئەسكىرىي ئەمەلدار ۋە ئەسكەر ــ لەر، پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ئاق كېيىم كىيىشتى. بۇ خەنزۇلارنىڭ ئادىتى بىلەن ئوخشىمايتتى. خەنزۇلار ئاق كىيىمنى ماتەم كىيىمى دەپ ھېسابلاپ، بايرام كۈنلىرى ئاق كىيىم كىيىشتىن بەكمۇ پەرھەز قىلاتتى. ② ساقلانماق، ھەزەر قىلماق.

پەرھىزدار ئى [پ] پەرھىز تۇتقۇچى. شەخس: ئاغىنەم: ــ قېنى مېھمانلار، داستىخان ئاددىي بولسىمۇ ئىلتىپات قىلىشسىلا، ــ دېدى. مەن پەرھىزدار بولغانلىقىمدىن گۆش يېمەستىن بىر پارچە كاكچا نانىنى چاينىغاچ ئولتۇرۇپ ئۆي ئىچىگە سەپسالدىم.

پەرھىزكار سۈپ [پ] نەپسىنى يېغىۋچى، تەقۋادار: دادام پەرھىزكار، پاك كىشىلەردىن ئىدى. ئۇ ساددا، گول بولغىنى بىلەن قەلبى پاك بولغانلىقتىن، ھەممە ئادەم ھۆرمەت قىلاتتى.

پەرھىزكارلىق «پەرھىزكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەي ئوغۇل، يىگىت ئىكەنسەن، يىگىت بول، قېرىغاندا قېرىلارچە ھەرىكەت قىل. قېرىلىقتا يىگىتلىك زوق، ئەيىش ــ ئىشرەتلىرىگە ھەۋەس قىلما. قېرىغاندا پەرھىزكارلىقنى ئاشۇرغىن، ئەي ئوغۇل، قېرىلىقتىن، يىگىتلىكتىن شىكايەت قىلدىم، بۇ سۆزلەرنى قوبۇل قىلغايسەن.

پەرۋا (پەرۋايى) ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسىلەرگە بولغان دىققەت ــ ئېتىبار؛ قىزىقىش، كۆز سېلىش: پەرۋا قىلماسلىق.

پەرۋا قىلماسلىق دىققەت ئېتىبارىنى قاراتماسلىق، نەزەر سالماسلىق؛ پىسەنت

قىلماسلىق: دىلىغا بەزى كۇنىلىرى ئاشخانىدا تاماق يېۋاتقان چەت ئەللىكلەرگە قاراپ، ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ يىراق يېزىسىدىكى قولۇم-قوشنىلىرىنى، دوست-يارەنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. «ئۇلار ئېتىزلىقتا تونۇردەك يېلىنجاپ تۇرغان قىزىق ئاپتاپتىن دۇمبىسى كاۋاپ بولۇپ كۆيسىمۇ پەرۋا قىلمايدۇ» دەپ ئويلاپ ئۇلارغا بولغان ھۆرمىتى يەنىمۇ ئاشاتتى.

پەرۋايى پەلەك بولۇۋاتقان ئىش، ۋەقە، ھادىسىلەر بىلەن قىلچە چاتىقى يوق، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغان: ــ مەن ئۇنى مېنىڭ خاتىرجەملىكىمنى بۇزغان دۈشمەن ئورنىدا كۆرىمەن، ئۇ ئۆلەمدۇ، تىرىلەمدۇ مېنىڭ پەرۋايىم پەلەك، ئۇنىڭغا بولغان مېھرىم شۇنچىلىك، ــ دېدى. * مېھرىبانلىنىڭ يۇرىكى «جىغ» قىلىپ كەتتى. چۈنكى رۇقىيە سۈيۇقلۇقىنى تېززەك ماگدۇرۇش ئۈچۈن شپىرىسقا چوڭ يىگىنە بېكىتكەنىدى، سۈيۇقلۇقنىڭ ئونىدىن بىرى ماگا-ماگمايلا دۈم ياتقان بالا يىغىدىن بوغۇلۇپ كەتتى. رۇقىيە بولسا پەرۋايى پەلەك ھالىدا ئىتتەرگۈچىنى كۈچ بىلەن بېسىپ تۇراتتى.

پەرۋايىغا كەلمەسلىك ← **پەرۋايى پەلەك.**

پەرۋاز ئى [پ] قانات كېرىپ ھەرىكەت قىلىش، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈش؛ ئۇچۇش: پەرۋاز قىلماق. * بۇركۈتنىڭ پەرۋازى ھەممىگە ئايان، ئۇچىدۇ ئاسماندا بولغاچ قوش قانات. يادىكار قىلغاچ سىز ئۆلمەس «دىۋان»نى، بىر يېڭى مەنىگە تولدى بۇ ھايات. * ئاڭلىنىدۇ ئاشۇ خاگدىن ناخشا ئاۋازى، ناخشىكى ئىشچىلارنىڭ ھايات پەرۋازى.

پەرۋاز ئەيلىمەك ← **پەرۋاز قىلماق:** كۆكتە پەرۋاز ئەيلىدى جۈپ قارلىغاچ، ئەلنى مەپتۇن ئەيلىدى زەپ سايرىغاچ.

پەرۋاز قىلماق ئاسمانغا كۆتۈرۈلمەك، ئېگىز ئۇچماق: پەرمانقۇل ئايالى بىلەن نەزمىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئەگگۈشتەرنى باغرىغا باسقىنىچە، دۇلدۇلغا منىپ ئۆز يۇرتىنى بالايىئا-پەتتىن تېزرەك قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كۆكىكە پەرۋاز قىپتۇ. * ئىسلىم-پەندىن كۈچ-قۇۋۋەت تېپىپ، گۈزەل ئارزۇ چىقتى تەختىگە. پەرۋاز قىلدى سۈنئىي ھەمراھىمۇ، چولپان قىزنىڭ تەلەي-بەختىگە.

پەرۋاسىز سۈپ. **پەرۋا قىلمايدىغان، ئېتىبار بەرمەيدىغان:** قىزىل بىنا ئالدىدىكى كىچىك باغچىنىڭ سوغۇق بەندىگىدە تەنها ئولتۇرغان نىجات پەرىشانلىق، ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ھاڭغىرقاي ئوچۇق تۇرغان دەرۋازا ئارقىلىق چوڭ ئاسفالت كوچىدىن ياقىلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋېلىپ دۈگدەرەپ ئۆتۈشۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەرگە پەرۋاسىز نەزەر تاشلايتتى.

پەرۋاسىزلىق «پەرۋاسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زەينۇرە رىقابەت نەزىرى بىلەن جەمەلەمگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ، ئاندىن پەرۋاسىزلىق بىلەن قۇرۇققىنا تازىم قىلدى.

پەرۋانە ئى [پ] ① <زوئول> بىر خىل ھاشارات، قورسىقى قىسقا ۋە توم كېلىدۇ؛ تەڭگىچىسى بولغان تۆت دانە قانىتى بولىدۇ؛ كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ؛ يورۇقلۇققا قاراپ ئۇچىدۇ، بۇنىڭ كۆپ تۈرىدىكىلىرى دېھقانچىلىققا زىيان سالىدۇ: قاش قارايغان ۋاقىت ئىدى، كاۋا بارىكى ئاستىدا چاقناپ تۇرغان لامپۇچكىسىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىلار، پاشا-كۇمۇتىلار ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. ② كۆچمە. مەھلىيا، ئاشىق؛ مەپتۇن: قەمەر مومايىنى ئوچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. موماي ھۇسەنىڭ تەلىپىنى بايان قىلىپ: ــ قىزىم، سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆيگەن يەنە بىر پەرۋانە سېنى ئىزدەپ كەپتۇ، ــ دەپتۇ.

پەرۋانە بولماق ① مېھرىبانلىق ياكى خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرمەك: ئەگەر تەمىنى بالىڭنىڭ تېپىپ قالغان كىشى خۇددى، بولۇپ پەرۋانە قېشىڭدىن كېتەلمەي ئايلىنار نىلقا. * كېمىدۇ ئۇ، بۇ يەرگە تۈيۈقسىز كېلىپ، ئەۋلادلار غېمىمىدە ئاۋارە بولغان؟! ئۆسمۈرلەر كۆڭلىنى تاغدەك شاد قىلىپ، ئاندەك كۆيۈنۈپ پەرۋانە بولغان. ② مەھلىيا بولماق، مەپتۇن بولماق، ئاشىق بولماق: مانا بۇگۈن

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، ئۇنىڭ «جانانىسى» ئۆزىگە كۆيۈپ پەرۋانە بولغان «يىگىتنىڭ» ئۆز ئىشقىنى ئىزھار قىلىشنى كۈتۈپ جىلۋە قىلىپ تۇرۇپتۇ...

پەرۋەردىگار ئى [پ] <دىن> بارلىقنى ياراتقۇچى؛ خۇدا: قازى بىرپەس ئۇن ــ تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن: ــ كايىمىسىلا خوجام، ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم ئەزىز بەندىلىرىنى ھېچقاچان خار قىلغان ئەمەس، ــ دەپ قويدى.

پەرۋىش ئى [پ] ئاسراش، ئۆستۈرۈش، ۋايىغا يەتكۈزۈش مەقسىتىدە قىلىنىدىغان ھەرىكەت؛ قاراش، بېقىش، تەربىيە: پەرۋىش قىلماق. * بىچارە ئانا پۈتۈن دەرد ــ ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپ، بالىلارنى پەرۋىش قىلدى، ئوقۇتتى. ۋەتەن ئاسمىنىدىكى قارا تۇمانلار سۈپۈرۈپ تاشلانغاندىن كېيىن تۇرسۇنىنىڭ ئائىلىسى يېڭى ھاياتلىققا ئېرىشتى.

پەرۋىش قىلماق ئاسرىماق، ئۆستۈرمەك، تەربىيلىمەك، ۋايىغا يەتكۈزمەك: بوۋاي: ــ پادىشاھى ئالەم، ھېلىقى مېۋىنى مەن ئۈچ يىلدىن بېرى ياخشى پەرۋىش قىلىپ، مانا بۇ يىل بىردانە مېۋە ئالدىم، ئۇنى سىلىنى يەپ كۆرسۇن دەپ ئەكىردىم، ــ دەپتۇ. * بىر گىياھكى تېپىلماس تېنى تۆمۈر، پەرۋىش قىلسا كۆرىدۇ يۈز يىل ئۆمۈر.

پەرۋىشچى ئى. پەرۋىش قىلغۇچى، ئۆستۈرگۈچى، تەربىيلىگۈچى كىشى: ھەر جاي ــ ماكاندا قىلسا باغ، پەرۋىشچىدە بولمايدۇ داغ، كۆرگەن كىشىنىڭ ۋاقتى چاغ، شاخ مانتا دەيمىز ئەنجۈرۈم.

پەرۋىشسىز سۈپ. پەرۋىش قىلىنمىغان، تەربىيسىز؛ بېقىش تاپمىغان، ئاسرالمىغان: قورۇدىكى پىشايۋانغا تولۇپ تۇرغان تال باراڭلار پەرۋىشسىز تاشلىنىپ قالغان. ھويلا ــ ئارام پاسكىنا، قورۇنىڭ بۇلۇڭىغا ھاراق بوتۇلكىلىرى قالايمىقان تاشلانغان. بۇ قورۇ تاشلاندۇق، ۋەيرانە جايغا ئوخشاپ قالغاندى.

پەرۋىشكار سۈپ [پ] پەرۋىش قىلىدىغان، تەربىيلەيدىغان، ئاسرايدىغان: ئاپتورلار ئۇلارنى «دوربىسى شېپالىق دوختۇر، قولىدا قايچىسى بولسىمۇ قەلبىدە گۈل ئىشقى ياندىغان پەرۋىشكار باغۋەن» دەپ ئاتاپ، ئۇلارنىڭ ماقالە ــ نۇتۇقلىرىدىن ئۆزلىرى ھېچقاچان سېزىلمىگەن نۇقساندىن كۆرۈۋېلىپ، ئىختىيارسىز قايىلىلىق ھېس قىلاتتى.

پەرۋىشلىمەك پ. پەرۋىش قىلماق: بۇ تولىمۇ قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان قىممەتلىك روھ، شۇڭا تەھرىرلەر ئاپتورلارنى باغۋەن خۇددى كۆچەت لەرنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشى، پەرۋىشلەپ، قىزغىن يارىدەم قىلىپ، ئۇنى شېرىن مېۋە بېرەلەيدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈشكە يۆلەك بولۇشى كېرەك.

پەرى ئى [پ] ① ئەپسانىلاردىكى ئىنتايىن گۈزەل قىز قىياپەتلىك، پەرىشتىلەرگە ئوخشىتىلغان ئايال: بوۋاي، ئۆزلىرىدىنمۇ ماھىر باغۋەنلەرنىڭ بارلىقىغا ھەيران بولۇپ، بىر ــ بىرىگە قاراشقىنىچە تۇرۇشۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا يىللىق شامال كۆتۈرۈلۈپ، دەل ــ دەرەخ، گۈل ــ چېچەكلەر گويا تەزىم قىلغاندەك يېقىملىق تەۋرىنىپتۇ ــ دە، ھاۋادىن بىرقانچە پەرى پەرۋاز قىلىشقانچە باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەرمەر قىرغاقلىق كۆل يېنىغا كېلىپ قونۇشۇپتۇ. ② كۆچمە. ئىنتايىن گۈزەل، ساھىبجامال قىز؛ نازىنىن: قەمەر بىلەن ئانىسى ئۇنى يېيىش ــ ئىچىشكە زورلايتتى. خەيرۇللا چاي سۈمۈرۈۋېتىپ پىيالىنىڭ قىرى بىلەن قەمەرگە كۆز تاشلىدى. قىز ھېيتلىق كىيىملەر بىلەن تېخىمۇ ئىچىلىپ پەرىلەردەك بولۇپ كەتكەنىدى، قەمەرمۇ ئۇنىڭغا قارايتتى.

پەرىجە ئى. ياقىسى ئويۇپ چىقىرىلغان، تۆگمە بېكىتمەيدىغان، ئىچ يانچۇقلۇق ئۇزۇن چاپان؛ تون: ئەپەندىم ئېشەك مىنىپ كېتىپ بېرىپ، بىر ئۆستەڭگە دۇچ كېلىپتۇ. تەرەت ئالماق بولۇپ، سەللە ۋە پەرىجىسىنى ئېشەككە ئارتىپ قويۇپ، ئۆزى سۇ بويىدا تەرەت ئېلىشقا ئولتۇرغىنىدا، ئوغرىلار ئۇنىڭ سەللىسى بىلەن پەرىجىسىنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ.

پەرىجىلىك سۈپ ① پەرىجە كىيگەن، پەرىجىسى بار؛ تونلۇق: «مۆھتەرەم قارى»

قۇربان ئاقساقالىنىڭ ئۆيىگە ئەتىۋارلىق «زىيارەتكار مۇخلىس» بولۇپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، خېلى بىرۋاقتىلارغىچە شىرمەمەت سەللە-پەرىجىلىك بۇ ئەربابقا ھېچبىر قىزىقمىدى. ② پەرىجە تىكتۇرۇش ئۇچۇن سېتىۋېلىنغان: پەرىجىگە ئاتاپ تەييارلانغان: پەرىجىلىك رەخت سېتىۋالماق.

پەرىزات ئى [پ] ① پەرى نەسلىدىن تۆرەلگەن ئايال: پەرىلەر ئەۋلادى: — خۇداۋەندە كېرىم ئۆز كارامەتلىرى بىلەن ئاسماندىن پەرىزات ئەۋەتكەن بولسا، ئەگەر بۇ پەرىزات ماڭا نېسىپ بولسا، بۇنى قوبۇل قىلماسلىق چوڭ گۇناھ دېسىلە تەقسىر!... * — پادىشاھ ھەزرەتلىرى، — دەپتۇ ئايالى، — ئوغلىڭىزنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مايمۇن سۈرىتىدىكى پەرىزات ئىكەن. ماڭا كۆرۈنۈش قىلدى. ② كۆچمە. خوتۇن-قىزلار ئىچىدىكى ئەڭ چىرايلىق، گۈزەل قىز: ئۆتكەن زامانىدا بىر كەمبەغەل دېھقاننىڭ يالغۇز قىزى بولغانىكەن. قىز ئىنتايىن چىرايلىق بولۇپ، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن كۈن دېسە كۈن ئەمەس، خۇددى بىر پەرىزات ئىكەن. * ئەتىسى تاڭ سەھەردە شاھزادە يەنە شىكارغا ماڭماقچى بولۇپ، كېنىزەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەنىكەن، زۆھرە پەرىزاتتەك كۆزگە تاشلىنىپتۇ.

پەرىشان [پ] ① سۈپ. ھەر تەرەپكە چېچىلغان، بىسەرەمجان، تەرتىپسىز: لەيلىگۈل دۇشمەنلەرنىڭ يارەمسىز، پەرىشان ۋەزىيىتىدىن پايدىلانماقچى بولدى-دە، مۆكۈنۈپ تۇرغان ئورنىدىن ئۆمىلەپ رازىقنىڭ قېشىغا كەلدى. ② رەۋ. پىكىر-خىيالى، دىققەت-ئېتىبارى (زېھنى) بىر نۇقتىغا مەركەزلەشمىگەن، ھەر تەرەپكە بۆلۈنگەن، چېچىلغان، يىغىنچاق ئەمەس، تارقاق: ئەتە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇم بىلەن خوشلىشىدىغانلىقىم ئۈچۈنمىكىن ياكى مۇشۇ كوچىلار بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالغانلىقىتىنمىكىن، نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم پەرىشان ئىدى.

پەرىشان بولماق كۆڭۈل غەش بولماق، كەيپى ئۇچماق، بىسەرەمجان بولماق، پاراكەندە بولماق، چېچىلماق: — سىزنىڭ يېنىڭىزغا ھېچكىم كىرمىدى ۋە ھېچكىم ياتمىدى. ئەي شاھزادەم، ئارتۇقچە پەرىشان بولۇپ چېچىلماڭ! ئەقلىڭىزنى يىغۇۋېلىڭ! — دەپتۇ ۋەزىر شاھزادە قەمەرۇززامانغا.

پەرىشان قىلماق كۆڭۈلنى غەش قىلماق، كەيپىنى ئۇچۇرماق، بىسەرەمجان قىلماق، پاراكەندە قىلماق، چېچىلدۇرماق: نەتىمە: — ئەي ھۆرمەتلىك مەلىكەم، مېنىڭ يۇرىكىمنى جاراھەت قىلىپ، خىيالىمنى پەرىشان قىلغانمۇ شۇ يىگىتنىڭ ئىشتىياقى ۋە ئىشقى! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەرىشانلىق «پەرىشان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تىنچىق ياز كېچىسىدە چىرىلدىغان چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازى، ۋىزىلدىغان تومۇزغىنىڭ ۋە كۆركىرىغان پاقىلارنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ داۋۇتنىڭ پەرىشانلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

پەرىشتە ئى [پ] <دىن> ① دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئاللانىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىدىغان، جەننەت ۋە دوزاخنى باشقۇرىدىغان، قاناتلىق، غەيرىي تەبىئىي مەخلۇق: مالائىكە: ئۇلۇغ تەڭرى بۇ چۈپانىنىڭ دىنغا قانچىلىك ئىخلاس بىلەن بېرىلگەنلىكىنى، چىداملىقلىقىنى ئەمەلىيەتتە سىناپ كۆرمەكچى بولۇپتۇ. پەرىشتىلىرىدىن بىرنى ئۇنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپتۇ. پەرىشتە دەرھال چىرايلىق بىر خوتۇن كىشىنىڭ سۈرىتىگە كىرىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. ياخشى خۇلق-مىجەز، ئەقىل-پاراسەتكە ئىگە بولغان ۋە گۈزەللىكتە كامالەتكە يەتكەن كىشى: ئەكبەر سونۇرنىڭ مۇرىسىگە تايىنىپ تۇرۇپ، — ئەمما ئۇنداقلارنىڭ بازىرى تېخى باركەن، ۋىجدانىنى سېتىپ بىرەمدە پەرىشتە، بىرەمدە ئالۋاستى بولۇۋالىدىغانلارمۇ بەزىدە ئەتىۋارلىق بولۇپ قالىدىكەن! — دېدى. * ئەي يىگىت سەن ھۆرمۇسەن، ياكى پەرىشتە، يا پەرى، يوق ئىنسان يەنە جاھاندا سەندەك چىرايلىق دىلبەرى.

مۇلايىملىقنى ئويغاتتى. پەسىە لەۋزىك ۋۇجۇدۇمغا بەئەينى بالىنى يامراتتى، يېقىملىق ھالىتىك ئىلھام بەخش بىر قىسسە ئاڭلاتتى. ② **ئوچۇق، روشەن، راۋان، يېقىملىق:** پەسىە لەۋز. پەسىە تىل. * ئۇ شۇ زامانىدىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكا ۋە گراماتىكا جەھەتتىن باي ھەم پەسىە تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەش I ئىم. مۇشۇكنى قوغلاش — ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مېھمان بار چاغدا مۇشۇكنى پەش دېمە (ماقال). * — بالام ئاۋۇ مۇشۇكنى «پەش!» دەپ قوغلىۋەتكىنە، خېمىر-تۇرۇچنى يەپ كەتمىسۇن، — دېدى رەۋىخان ئاچا قىزىغا. * ئاغزى بۇيرۇقىغا ئۆگەنگەن ئادەم، ئۇنىڭسىز تىلنى ئالدۇ چىشلەپ، كۆڭلىنى خۇش قىلار بولمىغاندا ئۇ، توخۇنى «تاخ»، مۇشۇكنى «پەش» دەپ.

پەش II ئى [پ] <تىل> جۈملىدىكى تەڭداش تەركىبلەر ۋە قوشما جۈملىدىكى تارماق جۈملىلەرنى ئايرىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان تىنىش بەلگىسى (،).

پەش III رەۋ. ← **پەش قىلماق.**

پەش قىلماق ① بىرەر ئىشى ياكى بىرەر ئالاھىدىلىكى بىلەن كۆرەڭلىمەك، ماختانماق، ئۇنى دەسمايە ۋە مىننەت قىلماق: قاسىم يۆتكىلىپ كەلگىنگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ خېلى تېز نام چىقاردى، ئۇ بىرمەزگىل ئەھۋال كۆزەتتى. قەيەرگە بارسا ئۆزىنىڭ «بىلىمى» توغرۇلۇق ماختىنىپ، بۇرۇنقى ئوقۇرمەنلىرىنى جۈيجاڭ بولغانلىقىنى پەش قىلدى. ② بىرەر نەرسە بىلەن باشقىلارغا دوق قىلماق، پوپوزا قىلماق: بۇ قېرىلار يەر ئىسلاھاتىدىن تارتىپ، كوپېراتسىيلىشىش، گۈڭشېلىشىش ۋاقىتلىرىدىكى تۆكمەن تەرلىرىنى ئەسلىتىپ، ساقاللىرىنى پەش قىلىپ، كىچىك ئاخۇن تەرەپ بولدى. * تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەگەر كىمكى يىغىن تەرتىپىگە رىئايە قىلمىسا ئىنقىلابىي تەدبىر قوللىنىدىغانلىقىنى پەش قىلدى. ③ بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىگە مەيلى يوقلۇقىنى بىلدۈرمەك: تۈزۈت قىلماق، ناز قىلماق: ھېزىم لام — جىم دېيىلمەي، تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇ بەختكۈلىنىك نازلىنىپ پەش قىلىۋاتقانلىقىنى نەدىنمۇ بىلسۇن. * پەش قىلىپ: «مەنسەپتىن تەمەيىم يوق» دەيسەن، «جاپالىق ئىشلىدىم، ئارامىم يوق» دەيسەن. ۋەلېكىن، ھەسەتتىن ئاردايدۇ قورسقىڭ، «گەر مەنسەپ بەرمىسە سالامىم يوق» دەيسەن.

پەش IV ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىملەرنىڭ ئالدى تەرىپى؛ ئېتەك قىسمى: بۇگۈن بۇ يەردە ئىلىنىڭ كەڭ، مۇنبەت يەر — سۈيىنى بۆلۈشۈۋالغان زېمىندارلار، ئۇزۇن چاچلىق تۆرىلەر، باشلىرىغا ئېگىز موزا كىيىپ، قوللىرىغا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ، ئۇزۇن تاۋار چاپانلىرىنىڭ پەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋالغان ئەمەلدارلار ئىرغاڭلىشىپ يۈرەتتى. ② دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش جاي: پەش گۆش. **پەش تارتماق** ئىختىيار قىلماق، كۆڭلى تارتماق: ياقتۇرۇپ قالماق: ئۇ شان — شەرەپكە پەش تارتىش تۇراخۇن ئاكامنىڭ خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ — دە، دەپ ئويلىدى. * — ئاڭلىسام ئۇ بالا بىر قىزغا پەش تارتىپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، بۇنىڭغا بىزنىڭ باشقا پىكرىمىز يوق، لېكىن ئەتراپلىق ئويلاپ ئىش قىلسۇن، بۇ ئۆمۈر سودىسى، — دېدى سايىت ئاخۇن ئاكام ماڭا ئوغلى توغرۇلۇق.

پەش سۆرىمەك ← **پەش تارتماق:** رىسالەت كېتىپ ھەپتە ئۆتمەي غالىب تاجىنىسا ئىسمىلىك بىر قىزغا پەش سۆرەپ ھە دېگەندە ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پارچە «سۆيگۈ» خېتى يازدى.

پەش گۆش دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش گۆش.

پېشگە ئېسىلماق بىرەر ئىش — ھەرىكەتنى ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىرەرسىنىڭ داۋاملىق ياردىمىگە، غەمخورلۇقىغا ئېرىشىشنى قولغا كەلتۈرمەك، ئۇنى چىڭ تۇتماق: بۇندىن كېيىن ۋاقىتتىن ئىبارەت خالىس، سېخىي، شۇنداقلا رەھىمسىز بوۋايىنىڭ پېشىگە مەھكەم

پاكسىنەك، پاكار (ئادەملەرگە نسبەتەن): ئېگىلىدىغان تولىمۇ بۇرادەر ـ دوستۇم، تېخىمۇ پەسلىدى سېنىڭ پەس بويۇڭ. ئېگىلىش ئارقىلىق بىرەر مەنسەپكە ئېرىشىش ئىكەنلىغۇ نېيىتىڭ، ئويۇڭ. ③ كۆچسىز، بوش، تۆۋەن (تاۋۇش، ئاۋاز ھەققىدە): — بۇ مۇھەببەتمىكىن؟ — دەپ پەس ئاۋازدا ئۆز ـ ئۆزىگە سوئال قويدى تەلئەت ۋە بىردىنلا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تەسۋىرلىگىلى بولمايدىغان بىر خىل ئىسسىق ھارارەتنىڭ ئوراپ ئالغانلىقىنى ھېس قىلدى. ④ كۆچمە. ئادەمگەر ـ چىلىكنى يوقاتقان، ھەرقانداق ئەسكىلىكتىن يانمايدىغان؛ يۇزسىز، رەسۋا: پەس ئادەم. پەس قىلىق. * مەسىئولىيەتسىزلىك: — ماڭا قارا، مەن ئۆزەمنى پۈتۈنلەي ساتىدىغان قىزمۇ؟ سەن مېنى مۇنچىلىك پەس چاغلىما، — دېدى. * پاتەمخان مەۋلۇدەنىڭ قۇلىقىنى سوزۇپ: — بۇ ئاياغىنى كىمنىڭ ئېلىپ بەرگەنلىكىنى بىلەمسەن؟ ھەي پەس، يوقال كۆزۈمدىن! — دېدى ـ دە، ئۇنى بىر كاچات سالدى. ⑤ كۆچمە. قەدىرسىز، خار: قەست قىلغانلىقىنى پەس قىل (ماقال). * — ئاغرىقىمنى سوراپ قالدىلا جېنىم ئاچا، بۇ ئاغرىقىنىڭ سەۋەبى بولمامدىغان. بىز ئەزەلدىن تارتىپ باي غوجامىلارنىڭ ئالدىدا ئادەم ئەمەس، ئىتتىنىمۇ پەس سانىلىپ كېلىۋاتىمىز، — دېدى تۇخان ھەسرەت بىلەن. ⑥ كۆچمە. سېنىپىي جەمئىيەتتە، يۇقىرى تەبىقىنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە ئەسلى زاتى يۇقىرى بولمىغان (كەمىستىش مەنىسىدە): تېگى پەس. نەسلى پەس.

پەس باريپ <تەن> ئاتلاپ يۇگۈرۈشنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭدا ئەرلەر پەس باريپ ـ رىنىڭ بەلگىلەنگەن يۇگۈرۈش مۇساپىسى 200 مېتىر، ئاياللارنىڭ پەس باريپرىنىڭ بەلگىلەنگەن يۈگۈرۈش مۇساپىسى 80 مېتىر بولىدۇ.

پەس كۆرەك باشقىلارنى ئۆزىدىن تۆۋەن دەپ ھېسابلىماق، تۆۋەن سانىماق، خارلىماق: زۇلىيار تىترەپ كەتتى: — ھۆرمەتلىك بىر ئادەمنى كىمدىن پەس كۆرۈۋاتىسەن؟ ئۇ قانداق ئادەم بىلەمسەن؟

پەسەندە سۈپ [پ] پەس، ئىپلاس، رەزىل مەنىسىدىكى تىل ـ ھاقارەت سۆزى: — چىق، چىقە ھويلىنى مەينەت قىلماي، — دېدى ھېلىقى خوتۇن چالۋاقاپ، — ئەر كىشىنىڭ ئىچىدىنمۇ سەندەك پەسەندە ئادەم چىقىدىكەن. * گېزەندىلەر قۇرتلاپ، چېكەتكىلەر كۆپەيدى، ھارام تاماق تىرىك تاپ پەسەندىلەر كۆپەيدى.

پەسەندىلىك «پەسەندە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ قىلمىشلىرى پەسەندىلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

پەسەيتكۈزمەك «پەسەيمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاۋۇل ئۆيگە كىرىپ سۈپىنىڭ ئېگىز بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، بىرئاز پەسەيتكۈزمەكچى بولدى.

پەسەيتمەك «پەسەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پەسەنت قىلمىدىم، ئۇ چاغلاردا ئارىمىزدا ئۇنگەن ھەرقانداق تىكەنمۇ ساڭا بولغان قىزغىن مۇھەببىتىمنى پەسەيتىش قۇدرىتىگە ئىگە ئەمەس. * ساۋۇر بىردەم زوقلىنىپ ئاڭلىدى، كېيىن ئاۋازىنى بىرئاز پەسەيتىپ قويدى ـ دە، قولىنى ئېگىكىگە تىرەپ خىيال سۈرۈشكە باشلىدى.

پەسەيمەك پ ① بىرەر تەكشىلىك ياكى تۆپىلىكىگە نسبەتەن تۆۋەنلىمەك: بۇكۇن يەر بىرئاز ئۆسۈپ قالغانمۇ ياكى تورۇس سەل پەسەيگەنمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ ئىبنىسىنا ساۋاقدىشىدىن، ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە ياكى ئادەم روھىي ھالىتىنىڭ دەرىجىسى تۆۋەنلىمەك، كۆچسىزلەنمەك، كېمەيمەك، سۇسلىماق: بوران توختاپ، دولقۇن پەسەيگەندە چوڭ ئارال دېڭىز ئۈستىگە پۈختا ئورۇنلىشىپ، تەۋرىمەيدىغان ھەم مىدىرلىمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئارالدىكى خەلق خۇشال تەنتەنە قىلىشىپتۇ. * بۇ گەپنى ئاڭلىغان ھاۋاز «پوم»نىڭ چىرايى غەلىتە بىر ئۆزگىرىپ، دەرھال ئەسلىگە كەلدى.

لېكن بايا تىنتى خۇشاللىقى خېلىلا پەسەيگەنسىدى.
* ئاتا ـ ئانا ۋە بالىلار ئارىسىدىكى ئۇرۇش ـ تالاش-تارتىشلار پەسەيىپ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋە كۆڭۈللۈك ئەھۋال.
③ <مۇز> تاۋۇش، نوتىنىڭ رېتىم قائىدىسى بويىچە يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئاستىلاپ بارماق؛ تۆۋەنلەمەك (ئاۋاز، ئاھاڭ ھەققىدە): بىرپەس جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن كۆكۈيۇن يەنە گەپ باشلىدى ۋە سۆزلىگەنسېرى ئاۋازى پەسەيىپ باردى.

پەستەۋەت سۈپ. دىئال. نومۇسسىزلىقتا ئۇچىغا چىققان؛ پەسكەش، ئىپلاس.

پەسكار [پ] (توغرىسى: پەسكوي) ← **پەسكوي.**

پەسكارغا چۈشمەك (توغرىسى: پەسكويغا چۈشمەك) ← **پەسكويغا چۈشمەك.**

پەسكەش سۈپ [پ] ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى، نومۇسىنى تۆككەنلىغان، نەزىرى پەس، رەزىل، ئىپلاس: ئادەملەرنىڭ تىل قورالى ھەر خىل ئادەملەردە ھەر خىل ۋەزىپە ئۆتەيدۇ: ئۇ بەزى پەسكەش ئادەملەر ئۈچۈن ئىغۋا تارقاتقۇچى بولۇپ، بەزى ئادەملەر ئۈچۈن خۇشامەت قىلغۇچى بولۇپ، بەزى ئادەملەر ئۇچۇن قان يۇتقۇچى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

پەسكەشلەشمەك پ. نومۇسسىز، پەسكەش قىلىقلار بىلەن شۇغۇللانماق؛ رەزىللەشمەك: جەمئىيتىمىزدە بەزى كىشىلەر شەخسىي مەنپەئەت يولىدا تولىمۇ پەسكەشلىشىپ كەتتى.

پەسكەشلىك «پەسكەش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تۇرسۇن ئاتا ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ: ــ كامال راست ئېيتىدۇ، بۇ ھەممە پەسكەشلىك، ھەممە جىنايەت بىلەن تولغان ئوردا ۋە سارايلار خەلقى ئالەم ئالدىدا شەرمەندىدۇر. بۇنى ۋەيران قىلىش، زۇلۇم قىلغۇچىلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىش بىزنىڭ ئۇمىدىمىز، ــ دېدى. * مەن ھەممىنى چۈشەندىم، لېكن جەننەتخانىنى بۇنداق پەسكەشلىك قىلار دەپ ئويلىمىغانىدىم.

پەسكوي سۈپ. ← **پەسكويغا چۈشمەك.**

پەسكويغا چۈشمەك بىرەر ۋەقە، ھادىسە، ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئادەم روھىي ھالىتىدىكى جىددىيلىك نورمالىلاشماق، ئەسلىگە كەلمەك: ئەتىگەندىن بۇيان ئاتا ـ ئانىلار بىلەن ئۇششاق بالىلار قاينىاپ كەتكەن ئازادىكوچا ئاھالە كومىتېت قورۇسى ئەمدىلىكتە سەل ـ پەل پەسكويغا چۈشتى. * بىر مەيدان قىسقىلا ئېلىشىشتىن كېيىن، يىغىن تەرتىپى ئەسلىگە كەلدى، ھېلىقى «باشلىق» مۇ پەسكويغا چۈشتى.

پەسلەتكۈزمەك «پەسلەمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادالەت ۋېلىسىپىتىنىڭ ئېگىرىنى پەسلەتكۈزۈپ كېلىش ئۈچۈن رېمونتخانىغا ئەكەتتى.

پەسلەتمەك «پەسلەمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامال ھۇجۇمىغا ئۆتكەن قىسىملارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن ئونلاپ ئايروپىلانىنى يەرگە پەسلەتەتتى. * مەرىيەمخان ئانا قازانىنىڭ ئوتىنى سەل پەسلىتىپ قويۇپ، ئەمدىلا كاڭىغا چىقىپ يېنىنى يەرگە قويۇۋىدى، ھويلىدا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ ئامىنەم كىرىپ كەلدى.

پەسلەشتۇرمەك «پەسلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يەزى ھاللاردا چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن چاقچاقمۇ كىشىنىڭ ئۆز قىممىتىنى پەسلەشتۇرىدۇ، خالاس.

پەسلەشتۇرۇلمەك «پەسلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەسلەشمەك ① «پەسلەمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چارلىغۇچى ئايروپىلانلىرىمىز دۈشمەن ئىستېھكاملىرىنى بومبارداىمان قىلىشقا تېز سۈرئەت بىلەن پەسلەشتى. ② كۆچمە. رەزىللەشمەك، رەسۋالاشماق: ــ ۋاي بالام! ــ دېدى ئانىسى ھەيران بولغان ھالدا، ــ ھەرقانچە پەسلىشىپ كەتسەڭمۇ، ئاشۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆزىدىلا بىزگە، ساڭا ۋاپاسىزلىق قىلىپ قېچىپ كەتكەن بۇۋاي ھەجەرنى ئالامسىنا؟ بولدى قوي، ساڭىمۇ ئوبدان لايىق تېپىلىپ قالار! بولمىغاندا يالغۇز ئۆتۈپ كەتكىنە!

پەسلىك «پەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ يىزىدا ئەپچىلەم دېگەن بىر يىگىت بولۇپ، بۇ يىگىت بايىنىڭ ئاشۇنداق پەسلىك — پىخسىقلىقىغا غەزەپلىنىپتۇ.

پەسلىمەك پ ① يۇقىرىدىن پەسكە قاراپ تۆۋەنلىمەك، ئېگىزدىن پەسكە چۈشمەك: پەسەيمەك: ئۇچ ئايروپىلان ئايلىنىپ كېلىپ، بازار ئۈستىدە پەسلىدى-دە، خەلق ئۈستىگە مۆلدۈرەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. * قارىغاندا بۇ قەبرىنىڭ ئالدىغا كېلىدىغان كىشىلەر ناھايىتى كۆپ بولسا كېرەك، ئەتراپىتىكى بوش ئورۇن خېلىلا پەسلەپ كېتىپتۇ. ② ئىش ھەرىكەت ۋە ئادەم روھىي ھالىتىدىكى جىددىيلىك سۈسلاشماق، پەسكويغا چۈشمەك: ئاسماندا كۆكۈش قارامتۇل ئىس بۇلۇتلىرى لەيلەيتتى. ئېتىشىلار بىردەمدىلا پەسلەپ، بىردەمدىلا ئەۋج ئېلىپ كېتەتتى ۋە ئاجايىپ توقۇنۇشلار باشلىنىپ كېتەتتى. ③ كۆچمە. ئاجىزلاشماق، بوشىماق، تىنچلانماق (ئاۋاز، تاۋۇش ھەقىدە): ئۇچىنىڭ بېشى جەم بولۇپ، شاكىرنىڭ ئاۋازى پەسلەيدۇ، چىراغ ئۆچىدۇ. * نۇراخۇننىڭ ئاۋازى پەسلىشى بىلەن ئايالىنىڭمۇ يىغلىغان ئاۋازى پەسلەپ كەتتى.

پەسىل ئى [ئە] <ئاستر> بىر يىلنى تەشكىل قىلىدىغان تۆت مەۋسۈمنىڭ ھەربىرى (ئەتىياز، ياز، كۈز، قىش)؛ مەزگىل: ئەتىسى كۈن قىزىلدا ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىدا دوختۇر ماشىنىسى پەيدا بولدى. مۇدىر بۇۋاينى يۇدۇپ ماشىنىغا ئاچىقتى. بۇ 1979 - يىلى قىش پەسلى ئىدى. * بىر يىل دېگەن تۆت پەسىل، ھەر بىر پەسىل ئۈچ ئايدىن، ئۈتەر ئۈمرۈم يىل بىلەن، تۆتالماسمەن ھېچ قايدىن.

پەسىل خاراكتېرلىك تاۋار <سودا> سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ۋاقىت خاراكتېرىنى ئالغان، پەسىل خاراكتېرلىكى كۈچلۈك، پەسىل ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان تاۋار.

پەسىللىك سۆپ. پەسىل، ۋاقىت خاراكتېرىنى ئالغان، شۇ پەسىل ئۈچۈن مۇۋاپىقلاشقان: پەسىللىك تاۋار. پەسىللىك سودا. پەسىللىك ۋەزنە. * — ئۇ پەسىللىك قۇشلار، بىزگە مېھمان بولۇپ كېلىپتۇ، — دېدى قاسىم ئاكا.

پەسىللىك باھا <سودا> سېتىۋېلىش ۋە سېتىش كەسپىدە تاۋارلارنىڭ پەسلىگە قاراپ بەلگىلىنىدىغان ۋە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان باھاسى.

پەسىللىك شامال <مېتېرو> پەسلىگە قاراپ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىدىغان شامال. بۇنى ئاساسەن دېڭىز-ئوكيانلار بىلەن قۇرۇقلۇق ئوتتۇرىسىدىكى تېمپېراتۇرا پەرقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ يۆنىلىشى قىشتا قۇرۇقلۇقتىن ئوكيانغا، يازدا ئوكياندىن قۇرۇقلۇققا يۆنەلگەن بولىدۇ.

پەسىللىك كۆچۈش <زوئول> دېڭىز-ئوكيانلاردىكى بەزى بېلىقلار ھەر يىلى ياز، ئەتىياز پەسىللىرىدە ئىسسىق ئېقىمغا ئەگىشىپ شىمالغا ئۇزىدۇ. كۈز، قىش پەسىللىرىدە سوغۇق ئېقىم تەسىرى بىلەن جەنۇبقا ئۇزۇپ كېلىدۇ. بۇ خىل ھادىسە پەسىللىك كۆچۈش دېيىلىدۇ.

پەسىلچان سۆپ. پەسىل خاراكتېرىنى ئالغان، پەسلىگە باپ، پەسلىگە لايىق.

پەسىلچانلىق پەسلىگە لايىقلىق، پەسلىگە باپلىق: ھەر خىل كىچىك تېپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىڭ پەسلىچانلىقى، يەرلىكلىكى كۆچلۈك بولىدۇ. تۇرى ۋە ئۆلچىمىمۇ كۆپ بولىدۇ.

پەسىلداش ئى. بىر پەسىلدە تۇغۇلغان، تەڭ دېمەتلىك؛ زامانداش: ئايلىناي، پەخرىم مېنىڭ ساڭا پەسىلداش بولغىنىم، بولسىدى بۇ پەسلىمىزمۇ مەڭگۈ پارلاق، بۇلبۇلۇم.

پەسىھ سۆپ [ئە] يىزىت ① سۆزلەش سەنئىتى يۇقىرى، سۆزگە ئۇستا، سۆزمەن، ناتىق: ئوچۇق، گۈلگۈن يۇزۇڭ خوددى باھار نۇرىنى پارلاتتى، ئېگىلگەن ئەۋرىشىم قەددىڭ

مۇلايىملىقنى ئويغاتتى. پەسە لەۋزىك ۋۇجۇدۇمغا بەئەينى بالىنى يامراتتى، يېقىملىق ھالىتىك ئىلھام بەخش بىر قىسسە ئاڭلاتتى. ② ئوچۇق، روشەن، راۋان، يېقىملىق: پەسە لەۋز. پەسە تىل. * ئۇ شۇ زامانداىكى ئۈيغۇر تىلىنىك لېكسىكا ۋە گراماتىكا جەھەتتىن باي ھەم پەسە تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەش I ئىم. مۇشۇكنى قوغلاش — ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مېھمان بار چاغدا مۇشۇكنى پەش دېمە (ماقال). * — بالام ئاۋۇ مۇشۇكنى «پەش!» دەپ قوغلۇۋەتكىنە، خېمىر-تۇرۇچنى يەپ كەتمىسۇن، — دېدى رەۋىخان ئاچا قىزىغا. * ئاغزى بۈيرۇقىغا ئۆگەنگەن ئادەم، ئۇنىڭسىز تىلنى ئالدۇ چىشلەپ، كۆڭلىنى خۇش قىلار بولمىغاندا ئۇ، توخۇنى «تاخ»، مۇشۇكنى «پەش» دەپ.

پەش II ئى [پ] <تىل> جۈملىدىكى تەڭداش تەركىبلەر ۋە قوشما جۈملىدىكى تارماق جۈملىلەرنى ئايرىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان تىنىش بەلگىسى (،).

پەش III رەۋ. ← **پەش قىلماق.**

پەش قىلماق ① بىرەر ئىشى ياكى بىرەر ئالاھىدىلىكى بىلەن كۆرەڭلىمەك، ماختانماق، ئۇنى دەسمايە ۋە مىننەت قىلماق: قاسىم يۆتكىلىپ كەلگىنگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ خېلى تېز نام چىقاردى، ئۇ بىرمەزگىل ئەھۋال كۆزەتتى. قەيەرگە بارسا ئۆزىنىڭ «بىلىمى» توغرۇلۇق ماختىنىپ، بۇرۇنقى ئورنىدا جۇيىجاڭ بولغانلىقىنى پەش قىلدى. ② بىرەر نەرسە بىلەن باشقىلارغا دوق قىلماق، پوپوزا قىلماق: بۇ قېرىلار يەر ئىسلاھاتىدىن تارتىپ، كوپېراتسىيلىشىش، گۈڭشېلىشىش ۋاقىتلىرىدىكى تۆككەن تەرلىرىنى ئەسلىتىپ، ساقاللىرىنى پەش قىلىپ، كىچىك ئاخۇن تەرەپ بولدى. * تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەگەر كىمكى يىغىن تەرتىپىگە رىئايە قىلمىسا ئىنقىلابىي تەدبىر قوللىنىدىغانلىقىنى پەش قىلدى. ③ بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىگە مەيلى يوقلۇقىنى بىلدۇرمەك: تۇزۇت قىلماق، ناز قىلماق: ھېزىم لام — جىم دېيەلمەي، تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇ بەختىگۈلىنىك نازلىنىپ پەش قىلىۋاتقانلىقىنى نەدىنمۇ بىلسۇن. * پەش قىلىپ: «مەنسەپتىن تەمەيىم يوق» دەيسەن، «جاپالىق ئىشلىدىم، ئارامىم يوق» دەيسەن. ۋەلېكىن، ھەسەتتىن ئاردايدۇ قورسىقىك، «گەر مەنسەپ بەرمىسە سالامىم يوق» دەيسەن.

پەش IV ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىملەرنىك ئالدى تەرىپى؛ ئېتەك قىسمى: بۇگۈن بۇ يەردە ئىلىنىك كەك، مۇنبەت يەر — سۇيىنى بۆلۈشۈۋالغان زېمىندارلار، ئۇزۇن چاچلىق تۆرىلەر، باشلىرىغا ئېگىز موزا كىيىپ، قوللىرىغا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ، ئۇزۇن تاۋار چاپانلىرىنىك پەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋالغان ئەمەلدارلار ئىرغالىشىپ يۈرەتتى. ② دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش جاي: پەش گۆش. **پەش تارتماق** ئىختىيار قىلماق، كۆڭلى تارتماق: ياقتۇرۇپ قالماق: ئۇ شان — شەرەپكە پەش تارتىش تۇراخۇن ئاكامنىك خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ — دە، دەپ ئويلىدى. * — ئاڭلىسام ئۇ بالا بىر قىزغا پەش تارتىپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، بۇنىڭغا بىزنىك باشقا پىكرىمىز يوق، لېكىن ئەتراپلىق ئويلاپ ئىش قىلسۇن، بۇ ئۆمۈر سودىسى، — دېدى سايىت ئاخۇن ئاكام ماڭا ئوغلى توغرۇلۇق.

پەش سۆرىمەك ← **پەش تارتماق:** رىسالەت كېتىپ ھەپتە ئۆتمەي غالىب تاجىنىسا ئىسىملىك بىر قىزغا پەش سۆزەپ ھە دېگەندە ئارقا-ئارقىدىن ئىكىكى پارچە «سۆيگۈ» خېتى يازدى.

پەش گۆش دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش گۆش.

پېشگە ئېسىلماق بىرەر ئىش — ھەرىكەتنى ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىرەرسىنىك داۋاملىق ياردىمىگە، غەمخورلۇقىغا ئېھتىياجلىنىشى قولغا كەلتۈرمەك، ئۇنى چىنىك تۇتماق: بۇندىن كېيىن ۋاقىتتىن ئىبارەت خالىس، سېخىي، شۇنداقلا رەھىمسىز بوۋاينىك پېشىگە مەھكەم

ئېسىلىپ، داۋاملىق يۇقىرى ئۆرلەيمەن... * ئادىل ئاكا، ئەمدى مەن سىزنىڭ پېشىڭىزغە چىقىپ ئېسىلدىم، سىز مېنىڭ ھەقىقىي ئۇستازىم، ماڭا كۆپ ئۆگىتىڭ، كۆپ ياردەم قىلىڭ.

پېشىنى تۇتماق ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت ۋە مەقسەتنى ئەملىگە ئاشۇرۇشتا بىركىمنىڭ ياردىمىگە تايانماق، يۆلەنمەك، ئەگىشىمەك، ئىزىدىن ماڭماق: مەن شۇ كادىرلارنىڭ پېشىنى تۇتقىنىمچە قويۇپ بېرمىدىم. ئۇلار ماڭا تۇغۇلۇپ مېھرىگە قانمىغان ئانام ۋە مېنىڭدىن ئۈمىدلىرىنىڭ شولىسىنمۇ كۆرەلمىگەن دادامنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۈرمىدى. مەن ھۆكۈمەت تەمىناتى بىلەن 1950 - يىلى غۇلجا شەھىرىدە بەشىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم. * تۇتۇپ سېنىڭ پېشىڭنى مەھكەم، كۆرەشلەردە ئۆستۈم يېتىلدىم، سەن باشلىغان جەڭگىۋار سەپكە، مەنمۇ جەڭچى بولۇپ قېتىلدىم. ② ئۆگەنمەك، يولنى كىسەك، بېرىلمەك: بۇ دۇنيادا ئادەم ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم نەرسە بىرەر ھۈنەرنىڭ پېشىنى تۇتۇش. دېمەك، كىشىگە ئەسقاتىدىغىنى ھۈنەردۇر. ③ ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: — ئەسسالام جالالدىنجان، ھېلىتىن ئالدىڭىزغا باش ئۇرۇپ چىقسام ئەتە - ئۆگۈن بىرەر ئەملىنىڭ پېشىنى تۇتسىڭىز قېنا كۆزىڭىز بىلەن باقمايدىكەنسىز - دە!؟ — مېھمان كۈلگىنىچە سايىم كۆرسەتكەن كرېسلوغا ئەمدىلا سەمرىشكە باشلىغان ئوتتۇرا ئەت تېنىنى تاشلىدى.

پېشىنى قاقماق قېيىدىماق، رەت قىلماق، قول ئۈزمەك، باش تارتماق: داۋۇت موللامنىڭ توختىغۇدەك سەۋر - تاقىتى قالمىغانىدى، ئۇ پېشىنى قېقىپ، كۆرسەك ئۆزەك كۆر دېگەندەك قىلىپ، ھەممىنى قارىقويۇق قارغاپ ئۆز يېزىسىغا كەتتى. * سابىر ئىختىيارسىز ھالدا: — نىياز ئاكا، سېنىڭ ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوقلا پېشىڭنى قېقىپ يىغىندىن چىقىپ كەتكىنىڭ ساڭا يارىشىدىغان ئىشمۇ؟ — دېدى بېشىنى لىكشىتىپ.

پەشتاق ئى [پ] ① بىنالارنىڭ ئالدى تەرىپىگە، ئالدى كۆرۈنۈشىگە چىقىرىلغان ھەشەمەتلىك قۇرۇلما: شاھزادە سىنچىلاپ قارىسا پەشتاق ۋە راۋاقلىرى پۈتۈنلەي ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان ئىمارەتلەر تۇرغۇدەك. ② خانىقا ۋە مەسچىتلەردىكى مەزىن ئەزان ئېيتىدىغان، ھېيت - ئايەم، مۇراسىم كۈنلىرى ناغرا - سۇناي چالىدىغان جاي: مەزىن بامداتقا ئەزان ئېيتىپ بولۇپ پەشتاقتىن چۈشۈپ كېتىۋاتقاندا باش - كۆزىنى چۈمكەپ، كوچىنىڭ چېتى بىلەن خۇپيانە كېتىۋاتقان ئايالنى كۆرۈپ قالدى. ③ ئېگىز كۆتۈرۈلگەن پەلەمپەيلىك سۇپا: پەلەمپەينىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى: پەشتاق ياسىماق. پەشتاق سالماق. * — سىلىگە بىر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم، — دېدى ھۇرنىسا شارقىراتما بېشىدىكى سېمونت پەشتاقتا كېلىپ ئولتۇرۇپ. ④ ئايرودرومدىكى ئايروپىلان بىلەن ئالاقىلىشىدىغان خەۋەرلىشىش ئورنى. شەكىلى مۇنارغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا رادىئو خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولىدۇ.

پەشتاقلىق سۈپ. پەشتاق چىقىرىلغان، پەشتىقى بار: پەشتاقلىق سېپىل. پەشتاقلىق ئىمارەت. * ئالماس شىرمەممەتتىن قانائەت ھاسىل قىلىپ ئۆيدىن چىققاندا، ئەل - جاھان جىمىقان بولۇپ «خۇدالىق مەدرىسى» يېنىدىكى پەشتاقلىق مەسچىتتىن بەزى مويسىپىتلار خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ قايتىپ چىقۋاتقانىكەن.

پەشتاما ئى [پ+ئە] ← **پەشمال**: ھەلىمخان پەشتاما تارتقان ھالدا داستىخان كۆتۈرۈپ چىقتى ۋە جۈمەشكە سەللا ئېگىلىپ تازىم قىلىپ داستىخاننى سېلىپ كىرىپ كەتتى.

پەشخۇن ئى [پ] خېمىرنى چەيلەپ يۇغۇرۇش، زوۋۇلا قىلىپ نان راسلاش ۋە سېتىلىدىغان نانلارنى تىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان تاختا: شەھەر دەرۋازىسىنىڭ قېشىدا بىر ناۋايخانا بولۇپ، ئېلىم - سېمونىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن. ئابدۇل كېشىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ قارىغانىكەن كۆزى

يەشخۇنـدىكى گـىردە ـ شىرمەننانلارغا چۈشۈپتۇ. * مەتتىمن مەخسـۇم سۆزىـنى مۇشۇ يەردە توخـتاتتى، گىردىلەر راسلىنىپ پەشخۇنـغا تىزىـلىپ بولغانىدى. بىز تونۇرغا ئوت سېلىـپ ئاقارتتۇق ـ دە، بىرپەستىلا نانلارنى تونۇرغا يېقىپ تۇگەتتۇق.

پەششاپ (توغرىسى: پاششاپ) ← **پاششاپ.**

پەششەپ (توغرىسى: پاششاپ) ← **پاششاپ.**

پەشقۇن (توغرىسى: پەشخۇن) ← **پەشخۇن.**

پەشلەتمەك «پەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: توختى باياتىن قاسساپقا پەشلەتكەن گۆشنى توڭلاتقۇغا سېلىشقا باشلىدى.

پەشلەنمەك «پەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داۋۇت ئۇستام پەشلەنگەن گۆشنى توغراشقا باشلىدى.

پەشلىك سۈپ. تىكىلىدىغان كىيىمنىڭ پېشى ئۇچۇن تەييارلانغان رەخت، پەشكە ئاتاپ كېسىلگەن رەخت.

پەشلىمەك پ. ئۆلتۈرۈلگەن قويـنىڭ پەش گـۆشى بىلەن پېشىگە تۇتاش يەرلىرىدىكى مايـنى شـىلىپ ئالـماق: سۇلايـمان گـۆشنى پەشلىدى.

پەشمال ئى [پەش + مال] تاماق ئەتكەندە ئالـدىغا تارتـۇالىدىغان بوغقۇچلۇق لاتا. پـەرتۇق، پەشـتاما: پەشمال تارتـماق. * ــ چاتاق يوق، ــ دەپدى بوينىغا لۆڭگە ئېسىپ ئالدىغا پەشـمال تارتـۇالـغان شاپ بۇرۇت تاڭـجاق، ئۇ قازان بېشـىغا قاراپ، ئاش بۇيـرۇتۇپ بولغـۇچە مېنى باشلاپ كـىرگەن كىشـىگە ئوپمۇئوخـشاش ياسانغان ئىككى ياش بالا كىرىپ كەلدى.

پەشمەت I ئى [پ] توغرا ياقىلىق، تىزىنى بېسىـپ تۇرىدىـغان ئىچ پەتتىلىـك چاپان: بېشىغا شاپاق دوپپا، ئۇچـىسىغا ئۇزۇن پـەشـمەت كىيگەن، پەردىشتىلەردەك ئاپئاق ساقاللىق، ئۇزۇن يىللىق مېھنەتتە بەللىرى مۆكچەيگەن، قولىغا ھاسا تايانغان بىر بوۋاي ماڭا قاراپ تۇرىدۇ.

پەشمەت II ئى [پ] ياغدا قورۇلغان ئۇن ۋە قىيامدىن تەييارلانغان، تالا ـ تالا يېپىسمان يەرلىك تاتلىق يېمەكلىك: ھالۋايى پەشمەت. * ئۇ كىچىكىدىنلا بوينىغا تەنزە ئېسىـپ كوچـمۇ كوچا ئايلىنىـپ يـۈرۈپ قەنـت ـ ناۋات، پاتاسا، پەشمەت سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

پەشۇا ئى [پ] ① پۇت پـەنجـىسىنىڭ دۇمبىـسى، ئالدى تەرىپـى: پەشۇا ئاتـماق. پەشۇا ئۇرماق. * ياشلار ئۇرۇشقاندا مۇشت، باش ۋە پـەشـۇالار بىلەن زەربە بېرىشـتىن تاشقـرى كالتەك، چوماق، تۆمۇر مۇشت... پېچاق قاتارلىق ۋاستىلەرنى ئىشـقا سالاتـتى. ② تېپىك: ئۇ بىر پەشۇاغا يارىماي موللاق ئېتىـپ چۇشكەنـچە، بىر سائەت قوپالـماي ياتـتى. ③ كۆچـمە. زەربە، دەشنـەم؛ دەكـكە: پـەشـۇا بەرمەك. پـەشـۇا يېمەك. * بۇ نۇقتىنىزەر مۇقەررەر ھالدا ماتېرىيالىزمغا ئېلىپ بارىـدۇ، پروفېسـسورلۇق مەدرىس پەلسەپسـىنىڭ سان ـ ساناقـسىز ئۇيدۇرمـىلىرىنى بولسا بىر پەشۇا بىلەن ئۆرۈۋېتىدۇ.

پەشـۇا ئاتـماق پۇت پـەنـجـىسى بىلەن ئۇرماق؛ تەپـمەك: شەمشىدىن بىر پەشۇا ئېتىپ بىر دورغـىنى يەر چـىشلىـتىۋەتـتى، بىر مۇشـت ئۇرۇپ يەنە بىر دورغىنى ئېرىققا پۇكلىۋەتتى.

پـەشـۇا بەرمەك دەكـكە بەرمـەك، زەربە بەرمەك، دەشنەم بەرمەك: ئاش بەرگەنگە مۇشت بېرىپـتۇ، نان بەرگەنـگە پەشـۇا بېرىپتۇ (ماقال). * ــ ئۇ چاغدا سىز مېنىڭ ئۆيۈمگە ياخـشى نىيەت بىلەن كەلـگەن بولسـىڭىزمۇ، ئەمـما مەن پەشۇا بەردىم، قاتـتىق تىللىدىم، ــ دەپدى گۈلچـەن ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلىپ.

پـەشـۇا ئۇرمـاق ← **پـەشـۇا ئـاتـماق:** توزدۇردى گـۈلۈمـنى باھار شامـىلى، بىر يۇتۇم سوغ سۇغا قىلدى ياز تەشنا. زەپـران ئەيلىـدى كۆز چىرايىمنى، كۆكسۈمگە رەھىمسىز قىش ئۇردى پەشۇا.

پەشۇا يېمەك ① تېپىك يېمەك: بىر دەمـدىن كېيىن، دوك قىزنىڭچىلارنىڭ بىرىدىن پەشۇا يەپ، موللاق ئېتىپ، سەت قىياپەتتە پومزەكتەك يۇمىلاپ سەھىندىن چىقىپ كەتـتى. ② دەكـكە، زەربە، دەشنەم يېـمەك: ئۆمۈرۇايەت ئۆيـلەنمەيمەن،

دېگەندىم، كۆڭۈل دېگەن بۇ شەيتان مېنى يەنە ئازدۇردى. بىرقانچىسىگە گەپ قىلدىم، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن كېلىشتۇرۇپ پەشۋا يېدىم.

پەشۋاچى ئى. پەشۋا ئېتىشقا ئۇستا ئادەم: ئابلىكىم كىچىكىدىنلا پەشۋاچى ئىدى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ھۈنىرى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

پەشۋالاتماق «پەشۋالماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇرىي دەرىجىسى: مەنسۇر ئۆز غالچىلىرى ئارقىلىق ئابدۇقادىرنى پەشۋالاتتى.

پەشۋالاشماق «پەشۋالماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ۋەھشىلەشكەن چوماقچىلار سۇلتاننى ئارىغا ئېلىۋېلىپ پەشۋالاشتى.

پەشۋالانماق «پەشۋالماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھاشىم ئۇلارنىڭ يالاقچىلىرى ئارقىلىق پەشۋالاندى.

پەشۋالماق پ ① پەشۋا بىلەن ئۇرماق، پەشۋا بەرمەك: ئۇ بىردەم ئاكىسىنى پەشۋالىسا، بىردەم ئىنىسىنى چوقۇلايتتى، سىڭىللىرىنى بوزەك ئېتىپ ئارام بەرمەيتتى. ② كۆچمە. توساتتىن دەكىكسىنى بەرمەك: ئوغرىنىڭ شەپسىنى ئاڭلىغان ئەر ــ خوتۇن ئىككىسى يوشۇرۇنۇۋېلىپ ئەپچىللىك بىلەن پەشۋالاپ دەككىسىنى بەردى.

پەغەز ئى. ئۇچۇپ كەلگەن كەپتەرلەر قونىدىغان قونداق: ئۇ ئۆيگە كەلگەندە، پەغەزگە ئاران قوندۇرۇلغان كەپتەر يەنە پاراسلاپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك بىر ئىش بولدى.

پەقەت يۈك [ئە] ① «يالغۇز» دېگەن مەنىدە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: مەن پەقەت مۇشۇ ئىش ئۈچۈن كەلدىم. * سائادەت ماشىنا بىلەن بىر كۈن يول يۈرۈپ، كەچ نامازدىگەر بىلەن ئۆزى ئىشلەۋاتقان گۈڭشې دوختۇرخانىسىغا يېتىپ كەلگەندە، تەبىبىي خادىملار ئىشتىن چۈشۈپ بولۇپ، پەقەت دېجورنى دوختۇر گۈزەل ئۇرلا قالغانىدى. * يەنە قايتا دەيدىغنىم شۇكى، ۋاقىتنىڭ ئويۇنىغا بەرمەي ئوبدان ئۆگەن، سەن: ــ چوڭ بولسام ئىنژېنېر بولىمەن، ــ دەيتتىڭ، بۇ مەقسەتكە پەقەت ئوقۇش بىلەنلا يەتكىلى بولىدۇ. ② بولۇشسىز جۈملىدە «ھەرگىز» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: مەن بۇ يەرگە پەقەت كەلمىگەن. * ئۇ بالا يىغلاپ پەقەت ئۇنمايۋاتىدۇ.

پەقەش ئى. دىئال. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى.

پەقىر سۆپ [ئە] (تۇغرىسى: پېقىر) ← **پېقىر**.

پەكەش ئى. تېرىنى ئەيلەشتىن بۇرۇن نەملەپ كېرىگەن ھالەت.

پەكەشلىمەك پ. تېرىنى ئەيلەشتىن بۇرۇن نەملەپ كەرمەك.

پەگاھ ئى [پ] ئۆينىڭ ئىشىكىگە يېقىن يېرى، تۆرنىڭ قارىمۇقارشىسى: پەگاھتا ئولتۇرماق. پەگاھتا قالماق. * بۇ ئۆيدە يەنە ئون يەتتە ــ ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر يىگىت پەگاھتا ھەربىكەتسىز ھالدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى سولغۇن، بېشى ساڭگىلىغان بولۇپ، خۇددى گۇناھكار كىشىگە ئوخشايتتى.

پەگاھ چىراغ <تىيا> سەھنە ئالدىنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر قاتار يورۇتۇش چىرىغى.

پەلەز (تۇغرىسى: پېلەك) ← **پېلەك**.

پەلەك ئى [ئە] ① يەردىن گۈمبەز، قازان شەكلىدە بولۇپ كۆرۈنىدىغان ھاۋا بوشلۇقى: ئاسمان، كۆك: پەلەكىكە تۇتاشماق. پەلەكىكە يەتمەك. * خىيالىم قۇشلىرى ئۇچتى پەلەكىكە، ئالدىمدا تۇرىدۇ پايانسىز ئوكيان. مەن ئۇنىڭ قوينىدىن ئۆزۈپ ئۆتۈشكە، تاپماقچى بولىمەن ئەپلىك بىر ئىمكان. ② ئالەم، كائىنات، دۇنيا، جاھان، زامان: تېيەنئەنمېن ئۇستىگە چىقتى قىزىل تۇغ، باھارنىڭ پەيزىگە چۆمىدى يۇرتىمىز، سۆيۈملۈك ئارمىيە بىزگە سۇ بەردى، پەلەكنى قاپلىدى شۇ چاغ كۈلكىمىز. ③ كۆچمە. تەقدىر، قىسمەت: شۇم پەلەك. * ھەي ۋاپاسىز پەلەك! ــ دەپ خىتاب قىلغانىدى مەھمۇت

كۆڭلىدە ئۆز ـ ئۆزىگە پىغان بىلەن پىچىرلاپ، ــ جاھانىنىڭ ئىشى ئەمدى مۇشۇلا بولسا، ھايات كەچۈرۈش بىرگەپ بولۇپ قالدىغان ئوخشايدۇ.

پەلەك تەتۇر كەلمەك بەخت ـ تەلەيسى قاچماق، تەقدىرى يامان بولماق: ــ يا رەببىم، سەندىن، بۇگۈن ساڭا پەلەك تەتۇر كەلدى، ــ دېدى غۇلام. سەندىنىڭ رەڭگى ئۆلۈكىنىڭ رەڭگىگە كىرىپ، ئالىنىڭ بۇ رەھىمسىز لىكىگە غەزەپلىنىپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقاي دېگەندى.

پەلەك چاقى تەتۇر چۆرۈلمەك ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، دەرد ـ ئەلەملىك دەۋر ھۆكۈم سۈرمەك: ئۇزاق يىللار تەتۇر چۆرۈلگەن پەلەكنىڭ چاقى ئاخىر ئۆز ئىزىغا چۈشتى، سان ـ ساناقسىز ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە، ۋەتىنىمىزدە ئازادلىق تېڭى ئاتتى. * ئەسرلەر چۆرۈلۈپ تەتۇر پەلەكنىڭ چاقى بۇ يۇرتتا، جاھالەت دوزىخى ئىچىرە كۆيەتتى كەمبەغەل ئوتتا.

پەلەك چاقى ئوڭ چۆرۈلمەك خۇشال ـ خۇرام، بەخت ـ ساڭادەتلىك زامان كەلمەك: قىسقىسى، كۈچى ھالال، گۈشى ھارام ھايۋانغا ئوخشاش، مىڭبىر مۇشەققەتتە تىرىكچىلىكىمىز ئۆتەتتى. سەۋر قاچمىز يېرىلمىشقا ئاز قالغاندا، پەلەكنىڭ چاقى (گەردىشى) ئوڭ چۆرۈلدى، كۈنىمۇ بەختىمىزگە كۈلۈپ قارايدىغان بولدى.

پەلەك چۆگىلمەك ئالەم ئۆزگەرمەك، جاھان ئۆزگەرمەك، زامان ئۆزگەرمەك: ئايان بولدى پەلەك كۆپ چۆگىلەپتۇ، گۈناھ قانۇنىمۇ كۆپ ئۆزگىرىپتۇ، كىتاب ـ ژۇرنال ئوقۇشمۇ بىر گۈناھ ئىكەن، قوشاق ـ ناخشا توقۇشمۇ بىر گۈناھ ئىكەن.

پەلەكىكە كۆتۈرمەك بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، ئادەم ۋە نەرسىنى ھەددىدىن زىيادە ماختىماق: ئاسمانغا ئۇچۇرماق، كۆككە كۆتۈرمەك: ئابدۇرىشتخان: ــ باركالا، باللار، بىزنىڭ روھىمىزنى پەلەككە كۆتۈردۈڭلار، ئەجەب ياخشى، ــ دېدى.

پەلەككە يەتمەك ئەڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، ئەۋجىگە چىقماق: بىر ھەپتىدىن كېيىن گۈلسۇمنىڭ تويى بولدى، تويدا ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتقان خۇشاللىق تەنتەنىسى پەلەككە يەتتى. * ھەر مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئايلىق ئىشلەپچىقىرىشتا روھلۇق بولۇپ، پەلەككە يەتكۈدەك غەيرەت بىلەن ئىشلىدى.

پەلەك گەردىشى تەتۇر چۆگىلمەك ← **پەلەك چاقى تەتۇر چۆگىلمەك.**

پەلەك گەردىشى ئوڭ چۆگىلمەك ← **پەلەك چاقى ئوڭ چۆگىلمەك:** جاھان ئەمدى بىزنىڭ، پەلەك گەردىشى ئەمدى ئوڭ ئايلىنىدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى. مەن قىسمەت چورۇق نەدە يېتىپ ـ قوپىمەن، يا ئۆلگۈچە ماكانسىز تەمتىرەپ يۈرىۋەرسۇن دەمسىلەر؟

پەلەكنى قاپلىماق جاھانىنى، ئالەمنى بىر ئالماق، ئالەمگە بىركەلمەك: بىر مەيدان دەھشەتلىك ئۇر ـ يىقىت باشلىنىپ كەتتى. ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا گۈلخانلا چېچىلىپ، قىپقىزىل ئوچىقۇن كۆتۈرۈلەتتى، تۇياقلارنىڭ دۈپۈر ـ دۈپۈرلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، قىلىچلارنىڭ بىر ـ بىرىگە سوقۇشۇپ «جاڭ ـ جۇڭ» قىلغان سادالىرى ۋە يارىدارلارنىڭ «داد ـ پەريات» لىرى پەلەكنى قاپلاپ كەتتى.

پەلەكنىڭ گەردىشى تەقدىر، كۆرگۈلۈك، پىشانە، قىسمەت: «مەن ئوغرى ئەمەس، بەلكى يەمەن دىيارىنىڭ پادىشاھىمەن، پەلەكنىڭ گەردىشىدىن بۇ زىندانغا چۈشۈپتىمەن» دەپتۇ يەمەن پادىشاھى. * تۆمۈر ئاتا: «گەپ زامانىدا، پەلەكنىڭ گەردىشىنىڭ قايسى تەرەپىكە قاراپ ئايلىنىشىدا، ساقالىلار ئاقىرىپ كەتكىنى بىلەن كۆڭۈل ياشىرىپ كەتتى. ئۆزەمنى ئوتتۇز ـ قىرىق ياشلىق بەردەم كىشىلەردەك سېزىمەن»، دېدى.

پەلەك ئوڭغا تارتماق قىلغان ئىشى ئىلگىرى باسماق، ئىش ـ ئوقتى راۋاج تاپماق؛ بەخت ـ تەلەيى كەلمەك: ــ ئالسام ئالاي، پىشانەمدىن كۆردۈم، ــ دېدى جامالدىن بايغا قاراپ، ــ ئوندىق بولسا، گەپنى چىك ـ پىشىق قىلايلى. ناۋادا پەلەك ئوڭغا تارتىپ بۇ جىنازىغا

جان كىرىپ قالسا، كۆز قىزىرىدىغان ئىش بولماس.

پەلەمپەي ئى <بىن> ياغاچ ـ تاش، خىش ياكى بېتونلاردىن ياسالغان، يۇقىرى بىلەن تۆۋەننى تۇتاشتۇرىدىغان بەلدەملىك يول؛ باسقۇچ، پەللە: قادىر پەلەمپەيدىن ئاستا تۇرۇپ، دەسلىپىدە شۇنچە ئىسسىق، ئەمدىلىكتە بولسا شۇنچە سوغۇق كۆرۈنگەن يەرلەر بىلەن خوشلاشتى.

پەلەمپەي ئېتىز <دېھ> ئېگىز تۆپىلىكلەر ياكى تاغ باغرىدا تېرىقچىلىق قىلىش ئۈچۈن باسقۇچ يەنى پەلەمپەي شەكلىدە مەخسۇس ياسالغان ئېتىز: توختىكام كۆپچىلىكە : — بىز- نىڭ يەرلىرىمىز تاغلىق ياكى قىيپاش يانتۇ يەرلەر ئەمەس، ئاساسەن تۈز يەرلەر، شۇڭا پەلەمپەي ئېتىز ياساپ كۆچنى ئىسراپ قىلىشقا بولمايدۇ، — دېدى.

پەلەمپەيلىك سۆپ. ① پەلەمپەي قۇرۇلغان، پەلەمپەي ئورنىتىلغان، پەلەمپەيى بار: پەلەمپەيلىك ئىمارەت. پەلەمپەيلىك شارقىراتما. * ئاسىم يەر ئاستى ئۆيىنىڭ پەلەمپەيلىك ئىككىنچى تۆشۈكىدىن يەتتە نەپەر ئەسىرنى ھەيدەپ يۇقىرىغا چىقتى. ② پەلەمپەي قۇرۇش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلەمپەي ياساشقا بولىدىغان: بەش پەلەمپەيلىك ماتېرىيال تەييارلاندى.

پەلەي ئى. قولنى سوغۇقتىن، زەخمىلىنىش- تىن، زەھەرلىنىشتىن ساقلاش ئۈچۈن قولىغا كىيىلىدىغان بۇيۇم؛ قولقاپ: يۇڭ پەلەي. تېرە پەلەي. * ئۆزى زىلۋا، كېلىشكەن، قولىغا يۇپقا ئاق پەلەي كىيگەن بىر ئايال بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەغرۇر دەسسەپ مەجلىسخانىغا كىرىپ كەلدى.

پەلەيلىك سۆپ. ① پەلەي كىيگەن، پەلەيى بار: پەلەيلىك قىز. ② پەلەي تىكىش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلەي تىكىشكە ئاتالغان: بىر پەلەيلىك يىپ. بىر پەلەيلىك تېرە.

پەلتەك ئى. دىئال. تۆت پۇتلۇق ئۈزۈن ئورۇندۇق؛ بەندىك.

پەلتو ئى [ر<فران] بىر خىل سىرتقى كىيىم، ئادەتتە قايرىما ياقىلىق بولۇپ تىزدىن ئېشىپ تۇرىدۇ، يۇڭ رەخت ۋە ھەر خىل ئالىي سورتلۇق رەختلەردىن تىكىلىدۇ: سارجا پەلتو. * گۈلشەن سائەت ماگىزىنىغا كىرمەي كىيىم ـ كېچەك ماگىزىنلىرىنى ئايلىنىپ، قارا سوكنا پەلتودىن بىرنى ئالدى.

پەلتولۇق سۆپ ① پەلتو كىيگەن، پەلتوسى بار: پەلتولۇق ئايال. * بۇ ئايال بىزگە روبىرو كەلگەندە ئاغزىنى قوشۇپ ئورۇۋالغان تۇرۇست شالنى سەل تۆۋەن سېرىپ، باش ئىشارىسى بىلەن سالام بېرىپ كۈلۈمسىرىدى، پەلتولۇق ئايالنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ ئېنىقراق كۆرۈۋېلىشقا مۇۋاپىق بولدۇم. ② پەلتو تىكتۇرۇش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلتو تىكتۇرۇشكە مۇۋاپىق: پەلتولۇق ئالماق. بىر پەلتولۇق رەخت.

پەلسەپە ئى ① [ئە<گرېك] دۇنيا قاراش ھەققىدىكى تەلىمات، كىشىلەرنىڭ پۈتكۈل دۇنيا (تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر) توغرىسىدىكى ئۇپ كۆز قاراش- لىرىنىڭ سىستېمىسى، تەبىئەت بىلىملىرى بىلەن جەمئىيەت توغرىسىدىكى بىلىملەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى ۋە يەكۈنى: ئابدۇغېنى شىنجاڭ داشۆنىڭ پەلسەپە كافېدراسىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ، ئۇ ئون بەش يىلدىن بېرى پەلسەپىدىن دەرس ئۆتۈپ كەلمەكتە. ② كۆچمە. ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇلاھىزە قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان، پاكىتسىز، ئاساسسىز پىكىر، سەپسەتە، قۇرۇق گەپ: روزى سادىقنىڭ گېپىنى كىم: — پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ — دېدى.

پەلسەپە ساتماق ئورۇنسىز، پايدىسىز، ئەرزىمەيدىغان، ئۈزۈن مۇلاھىزىلەرنى يۈرگۈزمەك: ئەمەلىيەتسىز، قۇرۇق گەپنى تولا قىلماق: — روزى، كەچكىچە بىكار

ۋالاقلاپ، پەلسەپە سېتىپ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلغاندىن كۆرە، كىچىكىنە بولسىمۇ ئەملىي ئىش قىلغان ياخشى ئەمەسمۇ؟ — دېدى سۇلايمان،

پەلسەپىچى ئى. پەلسەپە ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى؛ پەلسەپە ئەھلى: ئۇ ئاتاقلىق پەلسەپىچى.

پەلسەپىۋاز سۈپ [ئە+پ] پەلسەپىگە بېرىلگەن، پەلسەپىگە ئىشتىياق باغلىغان؛ ھە دېسە پەلسەپە سۆزلەيدىغان.

پەلسەپىۋازلىق «پەلسەپىۋاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پەلسەپىۋازلىق قىلماق.

پەلسەپىۋى سۈپ [ئە] پەلسەپە ئاساسىدىكى، پەلسەپىگە دائىر، پەلسەپىگە ئالاقىدار بولغان: پەلسەپىۋى ئەسەر. پەلسەپىۋى مەسىلە.

پەلكەت سۈپ. دىئال. يامان، ئەسكى، ناچار: پەلكەت بالا. پەلكەن رەخت.

پەلكۈچ ئى ① بىرەر نەرسىنى پەردازلاش، ياغلاش. سۈرتۈپ تازىلاش ئۈچۈن چوكا ياغاچ ياكى تۆمۈرنىڭ ئۇچ قىسمىغا پاختا ياكى يۇمشاق نەرسە ئوراپ ياسالغان سايمان؛ سۈرتكۈچ: ھېلىقى ئاغرىققا ئالتە جىڭ ئاق ئۇن تېپىلمايدىغان، قازانىنى پەلكۈچ بىلەن ياغلايدىغان كۈنلەرمۇ كەلمەسكە كەتتى، دۈيلەردە خەلق ئەسكەرلىرى ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ ئەزالارنى ئىشقا ھەيدەيدىغان، چىقالماي قالسا نومۇر بىلەن جازالايدىغان ئىشلارمۇ يوق. ② قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى پەرلەيدىغان ياغاچ؛ پەرلىگۈچ: پەلكۈچ ياسماق.

پەلكۈچلىمەك پ ① چوكىسىمان ياغاچ ياكى شۇ خىلدىكى نەرسىنىڭ ئۇچىغا پاختا، يۇڭ قاتارلىق يۇمشاق نەرسىنى ئوراپ پەلكۈچ ياسماق: ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە مەرھۇمنىڭ ئۈستىبېشىنى يەڭگۈشلەپ ئازراق پاختىنى ياغاچقا پەلكۈچلەپ، پەلكۈچىنى ئوسمىغا مىلەپ، ئانىسىغا كېلىشتۇرۇپ پەردار قىلىپتۇ. ② چىراغ پىلىكىنى چىقارماق، پەرلىمەك: چىراغنى پەلكۈچلىمەك. ③ پەلكۈچ بىلەن ماي، بوياق قاتارلىقلارنى سۈرمەك: ئۇكام مۇنۇ ماينى پۈتۈڭغا پەلكۈچلەپ قويايى، شىپاتاپسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

پەللە ئى [پ] ① پەلەمپەي، شوتا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر باسقۇچى، بالدىقى: ئۇ شوتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىقاندا زادىلا بولالمايى قالدى، ② بىرەر ئىش، ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىدىكى ئايرىم پەيتى، دەۋرى؛ باسقۇچى، دەرىجىسى: پەن مەلۇم پەللىگە يەتكەندە، ئۇنىڭ ئالدىدىكى يېڭى پەللىگە قاراپ ئىلگىرىلەيدىغان يېڭى يول ناماياں بولىدۇ. ③ <تەن> يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىدا، تەييارلىق ھالىتىدە تۇرىدىغان ياكى يېتىپ بارىدىغان ئورۇن؛ سىزىق، چەك: پەللىدىن چىقماق. پەللىگە يېتىپ بارماق. * ئۇ ئاخىرى ئۇغلاقنى تارتقۇزماي پەللىگە كېلىپ توختىدى. ④ بەلگىلەنگەن نۇقتا، نىشان، مەنزىل: مولا زەيدىن تەمتىرىمەستىن دېمىنى رۇسلاپ، زەڭگىنى گويا كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ چىقتى. ⑤ <تب> ئادەم بەدىنىڭنىڭ يىگىنە سانجىشقا بولىدىغان يېرى، بەدەندىكى نېرۋىلارنىڭ ئاخىرقى ئۇچلىرى زەرچ توپلاشقان جايلىرى ياكى تومۇراق نېرۋا تالالىرى ئۆتىدىغان جايلار پەللە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تېرە كېسەللىرىدىكى داۋالىنىدىغان جايمۇ پەللە ھېسابلىنىدۇ. ⑥ تاراز ئىنىڭ نەرسە قويۇلىدىغان تەخسىسى. ⑦ <بوت> ئۇرۇقنىڭ مۇستەقىل ئاجرالغان ھەربىر بۆلىكى.

پەللە بىزنىڭكى ئامەت، غەلىبە، نۇۋەت، دەۋر، زامان بىزنىڭكى.

پەللە يوپۇرماق <بوت> ئۇرۇقلۇق ئوسۇملۇكلەر تۆرەلمىسىنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ بىرى يەنى ئۇرۇقنىڭ ئۇنۇش ۋاقتىدىكى ۋېگېتاتسىيە ئەزاسى. تاق پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە بىرلا پەللە

يوپۇرماق بولىدۇ؛ قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە بىر جۈپ پەللە يوپۇرماق بولىدۇ؛ يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق پەللە يوپۇرماق بولىدۇ.

پەللىدىن چىقماق <تەن> يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىدا مۇسابىقە قائىدىسى بويىچە پەللىدە تەييارلىق قىيافىتىتە تۇرۇپ بولغاندىن كېيىن يۇگۇرۇشنى باشلىماق.

پەللەك دىئال. ساغرا، كاسا.

پەللىمە سۈپ <مۇز> تۆۋەندىن يۇقىرىغا تەدرىجىي ئۆرلەيدىغان ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تەدرىجىي چۈشىدىغان؛ باسقۇچمۇ باسقۇچ: پەللىمە ئاۋاز.

پەللىمە ئاۋاز <مۇز> نوتىدىكى تۆۋەندىن يۇقىرىغا باسقۇچلۇق ۋە رېتىملىق هالدا ئۆرلەپ ماڭىدىغان ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە باسقۇچلۇق ۋە رېتىملىق هالدا پەسىيىدىغان ئاۋاز سىستېمىسى.

پەللىمەك پ. گوللىماق، ئالدىماق، خەيلى قىلماق: — ئۇنداق ئادەم پەللىمىسىلە بوغالتىر، — دېدى روزىمەت ئۈشتىنىنىڭ لېپىزىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ قويۇپ، — ئەمىسە ماۋۇ تام قوشنىلارغا بەش يىللىق هۆددە بېرىپتۇغۇ، يا ئۇلار هۆكۈمەتنى ئۆزلىرى ياسۇاپتۇمۇ؟

پەللىمۇپەللە باسقۇچمۇ باسقۇچ، بالداقمۇ بالداق، دەرىجىمۇ دەرىجە: پەللىمۇپەللە ئۆرلەگەن ئېتىز قىرلىرى نۆۋەتكى چاقانىڭ ئايىغىدىكى تۆمۈرچى مەھەللىسىدىن قايتىغاندا خۇددى چوڭ بولدىن تاغقا سېلىنغان پەلەمپەيلەردەك كۆرۈنىدۇ.

پەلۋان (توغرىسى: پالۋان) ← **پالۋان**.

پەلىپەتىش سۈپ. قالايمىقان، تەرتىپسىز، چۈۋالچاق، مالىماتاك: پەلىپەتىش ئىش. پەلىپەتىش هەرىكەت. پەلىپەتىش ئادەم. * هەر خىل پەلىپەتىش خىيالىلار بىلەن ئەركىنىڭ يۈرىكى سېلىپ، پۈتلىرى ئىختىيارسىز ئالمىشىپ ماڭالمايلا قالدى. * گومىنداڭچىلار نەيرىلىك مىللىتىلار ئارىسىدا خۇددى سۇغا چۈشكەن ئىتتەك دۈگدىرەپ، پادىدىن يانغان مالدەك پەلىپەتىش توپۇرلىشىپ كەلمەكتە.

پەلىپەتىشلىك «پەلىپەتىش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قەيرى پەيجاك ناهايىتى غەزەپلىنىپ، شۇاك شىغا قاراپ: — مەن ئىشلىمەيمەن! بۇ ئۇرۇشمۇ ياكى تاماشامۇ؟ ئۆتۈپ كەتكەن پەلىپەتىشلىك بولدى، — دېدى.

پەلىگۈچ (توغرىسى: پەرلىگۈچ) ← **پەرلىگۈچ**.

پەلىمەك (توغرىسى: پەرلىمەك) ← **پەرلىمەك**.

پەم (پەمى) ئى [ئە] ① ئەقىل، ئىدراك، پاراسەت: پەم بىلەن ئىش قىلماق. * هەر ئىشقا پەم كېرەك، ئۆتۈككە چەم كېرەك (ماقال). * ناۋادا مەنمۇ يۇنۇسقا ئەگىشىپ «راست بۇ سۇ ئىكەن» دېيىشىپ بەرسەم، ئەمەت جۇيجاڭنىڭ يۈزىگە سەت ئەمەسمۇ؟ هەرقانداق ئىشتا بىر پەم كېرەك. ② كىشىلەر بىرەر ئىشنى بېجىرىشتە قوللىنىلغان ئەپ؛ چارە، ئامال، تەدبىر: پەم ئىشلەتمەك. * ياسىنىڭ پەمى بار ئىكەن، تىجارەت قىلىشقا باشلىغانغا ئانچە ئۇزاق بولمىدى، ئوبدانلا پىتىلىنىپ قالدى. هازىر ناهىيىدە سەن ئەمەس مەن دەپ يۈرىدۇ. ③ كىشىلەرنىڭ بىرەر ئىشقا نىسبەتەن قىلغان ئوي، قىياسى، مۆلچەرى: — ئاكا، سېنىڭ پەمگىچە، مۇشۇ كارخانىنى كۆتۈرە ئالساق، كېيىن «ئىست» دەپ قالماسمزمۇ؟ — دېدى ئابدۇغېنى ئاكىسى ئازادنىڭ چىن كۆڭلىدىكىنى بىلمەكچى بولۇپ. ④ دىققەت، ئېھتىيات: ئالماس مەشرەپنىڭ قولىدىن تۇتۇپ پەم بىلەن هويلىغا كىردى ۋە باراقسان ياڭاق دەرىخىنىڭ يېنىغا يوشۇرۇندى. * غەيرەت قومۇشلۇق ئارىسىدىكى ئەگرى-بۈگرى چىغىر يولدا ناهايىتى يېنىك دەسسەپ، پەم بىلەن كېتىپ باراتتى.

پەم ئەتمەك پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق، چۈشەنمەك، پەم قىلماق: غالىبقا تونۇش-

بىلىشلەر ئۇچرىمىدىمۇ ياكى ئۇچرىسىمۇ «ھاراق ئىچكەنگە تويسۇن» دېدىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇ ئۇچ سائەتكە يېقىن ئىگە-چاقسىز يېتىپ قالدى. بىركەمسە بېشىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ قالغان يېرىنى ئاران پەم ئەتتى.

پەم قىلماق قىياس قىلماق، مۆلچەرلىمەك، پەم ئەتمەك: پەرەڭ ھەييار بىرنەچچە قېتىم ئۇياق، بۇ ياققا ئۆتۈپ سەپسالغان بولسىمۇ يىگىتنى بەھرامغا ئوخشىتالمىدى، ئاخىر يېقىن كېلىپ قارىۋىدى، سەل-پەل ئوخشاشلىق بارلىقىنى پەم قىلدى.

پەم-پاراسەت پەم ۋە پاراسەت: ئۆزاق ئۆتمەي، ئايرودرومنى ئازاد قىلدۇق. يولداشلار چاقلىرى مۇز تېگىدە قالغان ئايروپىلانلارنى كۆرگەندە، نادىرىنىڭ باتۇر، قەيسەرلىكى ۋە پەم-پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى.

پەم-پاراسەتسىز پەم-پاراستى بولمىغان، پەم-پاراستى يوق: باست: — ھەسەن، خەلق سېنى «دەردى بارنىڭ ئۇستىدىن كۈلسۇن،» دەپ دائىمي كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلىغان ئىكەن-دە؟! مەن يىغلايمەنۇ، سەن كۈلىسەن، ئېيتقىنا، يەل تاپان، مېنى پەم-پاراسەتسىز قىلىپ كۆرسەتىش ئۈچۈن، سەككىز ئايىغلىق بولۇپ چېپىپ يۈرسەن، — دېدى.

پەم-پاراسەتلىك پەم-پاراسەتكە ئىگە، پەم-پاراستى بار: ھارۋىكەش ئېگىز بوي، قاناڭغۇر، قارىغا مايىل، ئەمگەكتە پىشقان ئادەم ئىدى. ئۇ ياغاچچىنىڭ بالىسى بولۇپ، كىچىكىدىلا ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، ئاتىسىغا ئەگىشىپ ئۇ يەر، بۇ يەرلەردە ئىش قىلىپ ئۆتكىنى ئۈچۈن قولى ئەپلىك، پەم-پاراسەتلىك ئادەم بولۇپ ئۆستى.

پەمسىز سۈپ. بىرەر ئىشقا پەم ئىشلىتەلمەيدىغان، پەمى يوق: پەمسىز ئايال. * پەمسىز پەلەمپەيدىن يىقىلار (ماقال). * تاماق ئېتىپ تۇز قۇيمىسا بولۇر تەمسىز، تۇز قۇيدۇم دەپ تۇزلۇق قىلۇر ئاشنى پەمسىز.

پەمسىزلىك «پەمسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھاڭ بېقىپ شەپەرەڭ ھەيرانلىق ئىچىرە، بۇ سىرنى بىلەلمەي مىيىقىدا كۈلدىڭ. ۋە دېدى: پەرۋانە پەمسىزلىكىدىن، خەتەردىن قاچالماي بىكارغا ئۆلدىڭ.

پەملەشمەك «پەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ خىلدىكى ئىشلارنىڭ ئېپىقىن ئاردىدا ھەل بولمايدىغانلىقىنى پەملەشتى.

پەملەنمەك «پەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياسىن دەككە-دۈككىگە چۈشۈشكە باشلىدى، چۈنكى رەنانىڭ كېلەلىمەيدىغانلىقى پەملەنگەنىدى.

پەملىك سۈپ. بىرەر ئىشتا پەم ئىشلىتەلەيدىغان، پەم-پاراسەتلىك: پەمى بار: ئەي ئوغۇل، ئەگەر ھاكىم، سوراقچى (ئەمەلدار) بولساڭ ياۋاش، پەملىك، ھەق-ناھەقنى ئايرىغۇچى بولغايسەن. ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئوبدان ئويلاپ، خەلقنىڭ خاراكتېرىنى تونۇغايسەن.

پەملىمەك پ ① گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ تېگى-تەكتىگە يەتمەك: قۇربان ھاشىم ئىشنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى پەملەپ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھەممىنى ساۋۇتجانغا دۆكۈلدى، ساۋۇتجان بولسا، غوۋغىنىڭ بۇنداق چوڭىيىپ، بۇنچە كۆپ سۆز بولۇپ كېتىشىنى پەقەتلا ئويلىمىغانىدى. ② ئويلىماق، مەقسەت قىلماق: — سەن بىرنەرسىنى پەملەۋاتسەنغۇ دەيمەن، — دېدى ئەختەم دوستى مۇسانىڭ جىددىي خىيال قىلىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ. ③ ئەپلىمەك، باپلىماق، جايلىماق: كامال، ئالماسنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىپ قۇلىقىغا: — ئاۋۇ ماش رەڭ چاپانلىقىنى كۆردۈڭمۇ؟ بارە، پۇل كاسا يانچۇقىدا جۇمۇ، قورقما، مەن ئاۋۇ كەپسكە شەپكىلىكنى پەملەي، — دېدى.

پەمىدۇر ئى [ر<ئىتال] <بوت> ← **شوخلا.**

پەمىدۇر قىيامى <يىم> يېگى، ھۆل پەمىدۇردىن ياسىلىدىغان مۇرابا.

پەمىدۇرلۇق سۈپ. پەمىدۇر تېرىلغان، پەمىدۇر ئۆسكەن: پەمىدۇرلۇق يەر. پەمىدۇرلۇق ئېتىز.

پەمىلە (توغرىسى: فامىلە) ← **فامىلە.**

پەملچاي ئى ← **قىزدل پەملچاي.**

پەن I ئى [ئە] <پەلس> تەبىئەت ۋە جەمئىيەتتىكى تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەمدە ئەتراپتىكى مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىلىملەر سىستېمىسى: پەن تەتقىقاتى. * بۇرۇن مېنىڭ ئۆگىنىشىم ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى، ھەرقايسى پەنلەردىن ئاران يەتمىش ـ سەكسەن نومۇر ئالاتتىم، ھازىر بولسا توقساندىن يۇقىرى نومۇر ئالىدىغان بولدۇم.

پەن تەتقىقات پەن ھەققىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىلمىي تەكشۈرۈش، ئىلمىي مۇلاھىزە، ئىلمىي تەھلىل: ئاشۇ سەپتىن ئورۇن ئالدى ياش تېخنىك، گۇڭشىمىزنىڭ پەن تەتقىقات ئورنىدا، ئەقىدىسى مېۋىلىدى چېچەكلەپ، بەھرە ـ قۇۋۋەت ئالغاچ بىلىم يۈرتىدا.

پەن II ئى [خەن] ← **تاختاي:** ھازىر بىر مېتر پەن ئىككى سوم دېگىنە، پەن تىلغان ئادەمنىڭ ھەققىنى بېرىۋەتسەممۇ ماڭا 500 سوم پۇل قالىدۇ. يەنە ئۇنىڭ شاخ ـ شۇمبا، يان تاختايلىرىچۇ تېخى.

پەنەر (توغرىسى: پانار) ← **پانار.**

پەنەركە ئى [ر<نېم] <بىن> ياغاچ قىرنىدىلىرىنى تېخنىكىلىق يول بىلەن ماشىنىنىڭ بېسىم كۈچىدە يۇغۇرۇپ، ئۇزۇن، ئەنىلىك، سىلىق ھەم پارقىراق قىلىپ ئىشلەنگەن كۆپ قەۋەت ياكى يالاڭ قەۋەتلىك بىر خىل نېپىز تاختاي، بۇنداق ماتېرىيال چىڭ، پۇختا بولىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا، ئۆي جاھازلىرى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ: ياغاچ ماتېرىيالدىن ئومۇملاشتۇرۇپ پايدىلىنىشنى كەڭ يولغا قويۇش، پەنەركە زاۋۇتى، قىرنىدى تاختا زاۋۇتى ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان زاۋۇتلارنى كۆپلەپ قۇرۇش كېرەك.

پەنت ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسە ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئۈچۈن قوللىنىلغان تەدبىر؛ ھىيلە، ئالدام: پەنت قىلماق. پەنت تۇرماق. * بىر پەنتىم بارکى، ئۇ قۇللىنىلسا قوي ـ پوي سويدۇرۇپ شاراب ئاپىرىشىنىڭ، زېمىن ۋە تامغىنى تەقدىم قىلىشنىڭ، شۇنىڭدەك شەخسەن دەريادىن كېچىپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

پەنت قىلماق تەدبىر كۆرسەتمەك، ھىيلە ئىشلەتمەك؛ ئالدىماق: شۇ جەريانداڭ نياز پالۋان ئوڭىغا تولغاپ پەنت قىلدى.

پەنت ئۇرماق پەم، ھىيلە ئىشلەتمەك، ئالدامغا چۈشۈرمەك، تۇزاقتا دەسسەتمەك: مەن بىر ئانسى ئادەم، پەنت ئۇرساڭ خۇدايىم بار. سەن ساقلىمساڭ مېنى، ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەنتىگە چۈشمەك ئالدىنىپ كەتمەك، دامغا چۈشمەك؛ تۇزاقتا دەسسىمەك.

پەن ـ تېخنىكا پەن ۋە تېخنىكا؛ ئىلىم، ھۈنەر: ئۇلارنىڭ بىخەتەر، كۆمۈرنى جىق قېزىشى ئۈچۈن، زامانىۋى پەن ـ تېخنىكا لازىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. لېكىن زامانىۋى پەن ـ تېخنىكىنى ياخشى ئوقۇش ئارقىلىقلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىكەن.

پەنجە I ئى [پ] ① قولنىڭ بارماقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمى، بارماق: پەرھات بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بولۇپ ئوتتەن ئىشلاردىن كۆڭلىدە تۇغۇلغان سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىگەنىدەك بېشىنى ئىككى قولىنىڭ پەنجىسىگە ئېلىپ خېرە يورۇپ تۇرغان تورۇسقا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتتى. * بولىدى، ساتمايمەن، مېنىڭمۇ قولۇمنىڭ پەنجىسى بەش، ئۆزەم تېرىيمەن، — دېدى سېتىنياز ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ. ② بەزى ھايۋان ۋە قۇشلار ئايىغىنىڭ ئۇچ قىسمى: چاڭگال، تىرناق: پەنجىلىك ھايۋان. پەنجىلىك قۇشلار. * گويا بۇركۇت ئالدى قاچقان تۈلكىنى، تۆمۈر پەنجە بىلەن تۇتۇپ ۋە قارماپ، مىنىپ ئالدى باتۇر باقىقال ئۇستىگە، ئايان بولدى خەنجەر سوغۇق يالتىراپ. ③ دەستە: بىرپەنجە يانتاق، بىرپەنجە ئۇنچە. * ھېسامىدىن ھەركۈنى باش توخۇدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېشىكىنى توقۇپ سايغا چىقىپ كېتەتتى ـ دە، باشقىلار ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە

ئېشكىگە ئون بەش ـ ئون ئالتە پەنجە يانتاقنى ئارتىپ كېلىپ بولاتتى. ④ گىلەم توقۇشتا ئارقاقتا ئۆتكۈزۈلگەن يۇڭ يىپنى چىڭدايدىغان تۆتىقۇچلۇق، تارغاقسىمان تۆمۈر ئەسۋاب؛ دەستگاھ: تېپىلدى نىيىدىن تارىخ گۇۋاھى، قەدىمىي پەنجە، زىلچە، دەستگاھى.

پەنجە سالماق ← **پەنجە ئۇرماق.**

پەنجە ئۇرماق ئارقاقتا ئۆتكۈزۈلگەن يىپنى چىڭدىماق؛ پەنجە سالماق، پەنجىلمەك: ئەتىدىن كەچكىچە پەنجە ئۇرۇپ، مۇكچىيىپ ئولتۇرۇشتىن زېرىكتىم ئادىل، ھازىر ئىلكىمىزدىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئېشىنچىمىز بار بولدى. تەۋەككۈل دەپ ئىمتىھان بېرىپ پىشانەمگە پۈتۈلگىنىنى سىناپ كۆرەيمكىن.

پەنجە II ئى [پ] <بوت> تۇگمە گۈل ئائىلىسىگە مەنسۇپ يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان، نۆۋۈەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى قوڭغۇراق شەكىللىك، ئادەتتە ئاق، قىزىل سۆسۈن رەڭلەردە بولىدۇ؛ غولىنىڭ ئەۋرىشىم قىسمىدىن تالا چىقىرىشقا بولىدۇ. ئۇ قەغەز ئىشلەشكە خام ئەشيا ۋە تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ: تەرجىمان ماركوغا ئۇنىڭ ياغاچ پاختا دەرىخى ئىكەنلىكىنى، جۇڭگونىڭ جەنۇبىدىمۇ بۇنداق دەرەخ بار بولۇپ، بەزىلەر ئۇنى «پەنجە دەرىخى» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ چوڭ گۈلى قەھرىمانلار تاقايدىغان چوڭ قىزىلگۈلگە ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن يەنە بەزى كىشىلەر ئۇنى «قەھرىمان دەرىخى» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىدى.

پەنجىرە ئى [پ] <بىن>① ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ يورۇق بولۇشى ۋە ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرۇشى ئۈچۈن ياغاچ ياكى تۆمۈردىن تارغاقسىمان ياكى ئۇششاق كاتەكچە چىقىرىپ ياسالغان جاھاز؛ روجەك، دېرىزە: بۆرە، موماي تاغقا كەلگەن ۋاقتىدا كېلىپ، يەنە ماراپ يېتىپتۇ، لېكىن بىرھازا كۈتۈپ يېتىپ، قوزا چىقمىغاندىن كېيىن ئاچچىقىدا ئۆينىڭ پەنجىرىسىگە كەپتۇ ـ دە، ئالداپ كۆرۈپتۇ...② ياغاچ ۋە تۆمۈردىن يانمۇيان قىلىپ تارغاققا ئوخشاش ياسالغان توسۇق؛ شادا: مايسلىقنىڭ ئاچىرىسىدا، قورغان ئەتراپىنى ئورىغالغان ۋە ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئالتۇنىدەك سىرلىرىنى دات بېسىپ كەتكەن تۆمۈر پەنجىرە كۆرۈنەتتى.

پەنجىرىلىك سۈپ ① پەنجىرە ئورنىتىلغان، پەنجىرىسى بار: پەنجىرلىك ئۆي. پەنجىرىلىك ساراي. * كەڭ كامېر يېرىم قاراڭغۇ ئىدى. ئۇششاق پەنجىرىلىك ئىككى كىچىككىنە دېرىزە يورۇقمۇ ئۆتكۈزمەيتتى. ئادەمنىڭ نۇرغۇنلۇقىدىن قىمىرلاشقىمۇ بولماي قالدى، ئون بەش كىشى ئورنىغا ئوتتۇز بىر كىشى تىقىلىپ ياتاتتى. ② پەنجىرە ياساش ئۇچۇن تەييارلانغان: پەنجىرىلىك ياغاچ. پەنجىرىلىك ماتېريال.

پەنجىگاھ ئى [پ] <مۇز>ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ 5 ـ سى. ئۇ 25 نەغمە، 240 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە 174 مىسرادىن؛ 3 داستان 6 نەغمە 24 مىسرادىن؛ 5 مەشرەپ 5 نەغمە 42 مىسرادىن تەركىب تاپقان: پەنجىگاھ مۇقامى. پەنجىگاھ داستانى. * بۇگۈن مۇقام توغرىسىدا قىلىنغان ئىشىمىزنىڭ نەتىجىسىنى سۇلتان ئالىيېلىرغا بايان قىلىش ئۈچۈن «پەنجىگاھ» مۇقامىنىڭ بىر قىسمى جانابىي ئۆمەر سازەندە باشچىلىقىدا ئورۇندىلىدۇ.

پەنجىلىك سۈپ. پەنجىسى بولغان، پەنجىسى بار: كەڭ پەنجىلىك قول. * ئۇنىڭ كۆزلىرى قان توشقۇزۇلغان پىيالىدەك يوغىناپ، كەڭ پەنجىلىك قوللىرى بازغاندەك تۇگۈلگەنىدى.

پەنجىلىمەك ① ئارقاق يىپىنى چىڭتىماق، قۇرنى زىچلىماق؛ چىڭدىماق: گۈلنار توقۇۋاتقان گىلىمنى سۈپەتلىك چىقىرىش ئۈچۈن قۇرمۇ قۇر پەنجىلەيتتى. ② سەيلىمەك، دەستىلمەك، يىغىنچاقلىماق، تايلىماق: زەيتۇنەم ئالدىراپ قالدى. ئۇ يەر، بۇ يەردە چېچىلىپ ياتقان يانتاقلارنى بىر ـ بىرلەپ يىغىپ، كەتمەن بىلەن ئۇرۇپ،

دەسسەپ، چىڭداپ پەنجىلەشكە: ئىشى ئاۋۇمغانسېرى، كەتمەنگە قوشۇپ ئارىنىمۇ ئېلىۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى.

پەند ئى [پ] يېزىت. ئۇگۈت، نەسىھەت: سەن كىرگەن كوچىنىڭ كىرىش ئاغزىدا، بار ئىدى ئاقىللار سۆزلىرى، پەند: ــ ئازمىغىن! بىزمۇغۇ ئېيتقانىدۇق ئۇنى، كۆنمىدىڭ نېمىشقا يىغلايسەن ئەمدى؟

پەندنامە ئى [پ] كىشىلەرنى ياماندىن يولدىن قايتىشقا، ياخشىلىقىنى ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان، ئەدەب ـ ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىدىغان نەسىھەت خېتى: پەندنامە يازماق.

* بەش بالامنىڭ ئىچىدە، چوڭى «پەندنامە» ئوقۇيدۇ، مېنى مويتۇڭزىدا چاپسا، تېنىمنى قاغا چوقۇيدۇ.

پەند ـ نەسىھەت پەند ھەم نەسىھەت: ئۇلار يەنە ئالمىلارنىڭ ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىش توغرىسىدا قىلغان پەند ـ نەسىھەتلىرىنى ئۆگىنىپ ۋە تەسىرات سۆزلەش يىغىنلىرىنى ئېچىپ، سىنىپتا بەسلىشىپ ئۆگىنىشتەك ياخشى كەيپىياتنى يارىتتى.

پەندىيات ئى [پ] قاتتىق بىزار بولغان، تويغانلىقنى بىلدۈرىدىغان، «ئەستە ساقلاشقا تېگىشلىك نەسىھەت، ساۋاق» دېگەن مەنىدىكى پۇشايمان، ئەپسۇس سۆزى: يېڭىدىن خىزمەتكە چىقىپ مۇنداق ھاقارەتنى كۆتۈرەلمىگەن ئانا «پەندىيات!» دېگىنىچە مەكتەپكە كەلدى ـ دە، بولغان ۋەقەنى مۇدىرغا ئېيتىپ، سۈرۈشتە قىلىشنىمۇ خالىمىدى ۋە ھەپتە يول مېڭىپ باشقا كەسىپكە ئالمىشىپ كەتتى. * ــ بولدى، پەندىيات! ئەگەر خوتۇن مۇشۇنداق بولسا، ئىككىنچى ئۆيلەنمەپتىمەن، ــ دېدى ئۇ نىكاھتىن ئاجرىشىش خېتىنى قاتلاپ يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ.

پەندىيات دېمەك قاتتىق بىزار بولغانلىقىنى، توۋا قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ھەبەش پادىشاھى ئوغرىغا ـ يالغان ئېيتسەن ئوغرى، بۇگۈن ساڭا شۇنداق سىياسەت قىلايكى، پۇتۇن ئالەم ئالدىدا پەندىيات دېگىن، ــ دەپتۇ.

پەندىيات قىلماق ← **پەندىيات دېمەك**: ــ ئۇنى نەچچە ئايغىچە باللىرى بىلەن قوشۇپ باقتۇق، ئاخىردا نېمە قىلدى دېسىلە؟ يېنىپ ئۇستى، شۇڭىمۇ زادى قوشنا ئولتۇرغۇزۇشقا پەندىيات قىلغانتۇق، ــ دېدى جەننەتخان.

پەنساد ئى [پ] <تارىخ> خانلىق دەۋرلىرىدە ئەسكەر باشلىقلىرىغا بېرىلىدىغان ئۇنۇملارنىڭ بىر تۈرى ۋە شۇ ئۇنۇملارغا ئىگە بولغان شەخس.

پەنشۇناس ئى [ئە+پ] بىر پۈتۈن تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.

پەنشۇناسلىق ئى. بىر پۈتۈن تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن. ئۇ. بارلىق تەبىئەت پەنلىرىنى بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىپ، ئۇنىڭ تۈپ خاراكتېرىنى تەتقىق قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى يەكۈنلەيدۇ ھەمدە مۇشۇ ئومۇمىي قانۇنىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئىلمىي تەتقىقاتنى تەشكىلىي باشقۇرۇشنىڭ ئاساسىي قائىدە ـ پرىنسىپ ۋە ئومۇمىي ئۇسۇلى ھەققىدە ئىزدىنىدۇ. پەنشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەقسىتى تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ئۆز ئارا بولغان تەرەققىيات يولىنى تېپىشتىن ئىبارەت.

پەنلەر ئاكادېمىيىسى چوڭ كۆلەملىك ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان، ئۇ ئۇنۇۋېرسال ۋە كەسىپىي خاراكتېرلىك ئىككى خىل بولىدۇ: چولپان بۇلاقتەك كۆزلىرىنى ئويىنىتىپ: ــ دىك ھامما ئاچا، بىزگە سىز بولمىسىڭىز بولمايدۇ، پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىكى يولداشلار سىزنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىنتايىن خۇشال بولدى، ــ دېدى.

پەنلىمەك پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت ياكى

گەپ ـ سۆزدە باشقىلارنى ئالدىماق، بۇردا قىلماق، ساختا قىلماق: بەزىلەر ئۆزىدە بىر كۆز بولسا، خېرىدارىدا مىڭ كۆز بارلىقىنى بىلمەي «قولدىن ئۆتتى، ئىش پۈتتى» دەپ ھۇنەر قىلىدۇ. خېرىدارنى پەنلەيمەن دەپ، ئۆزىنى پەنلەيدۇ. خېرىدار دېگەن خىزىر ـ دە، خىزىر!...

پەن ـ مەرىپەت پەن ۋە مەرىپەت: بىز شۇ كۆزۈڭ ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ دۇردانىلىرىدىن (بۇ كەڭ دۇنيانىڭ مۆجىزە، ھېكمەتلىرىدىن)، پەن ـ مەرىپەتتىن خەۋەردار بولدۇق، ساڭا ئاپىرىن!

پەننىي سۈپ [ئە] پەنگە، ئىلمىگە ئاساسلانغان؛ ئىلمىي: پەننىي بىلىم. پەننىي مەكتەپ، پەننىي ساۋات. * بىزگە مەلۇم، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرىنىڭ مەزمۇنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭكىگە قارىغاندا پەن سىستېمىسىغا يېقىنلاشقان بولۇپ، نۇرغۇن ئابستراكت ئۇقۇملار سىستېمىسى ۋە پەننىي قانۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ.

پەننىي ساۋات ئىلىم ساھەسىدە ئېرىشىلگەن ئاساسىي بىلىم؛ ئۇقۇم، چۈشەنچە.

پەننىي مەكتەپ ياش ئەۋلادلارنى ھازىرقى زامان پەننىي بىلىملەر بىلەن تەربىيىلەيدىغان ئوقۇتۇش ئورنى: پەننىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى. پەننىي مەكتەپتە ئوقۇماق.

پەننىيلەشتۈرمەك «پەننىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جۇڭگونى زامانىۋىلاشقان بىر دۆلەت قىلىش ئۈچۈن، پەننىيلەشتۈرۈشنى بىرىنچى نىشان قىلىپ بەلگىلەپ، قەتئىي نىيەت بىلەن ئۆزگەرمەيدىغان قىلىشىمىز لازىم.

پەننىيلەشتۈرۈلمەك «پەننىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جۇڭگونى زامانىۋىلاشقان دۆلەت قىلىمىز دېسەك، ئەلۋەتتە پۈتۈن مەملىكەتتىكى تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش پەننىيلەشتۈرۈلۈشى كېرەك.

پەننىيلەشمەك پ. پەنگە، ئىلمىگە ئىگە بولماق، ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولماق؛ ئىلمىيلەشمەك.

پەننىيلىك «پەننىي» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پەننىيلىككە ئەھمىيەت بېرىش دېگىنىمىز ئوقۇتۇشنىڭ مەزمۇنى، ئوقۇتۇشنىڭ ئۇسۇلى، ئوقۇتۇشنىڭ تەشكىلىي شەكلىدە قاتتىق ئىلمىيلىك بولۇش دېگەنىنى كۆرسىتىدۇ.

پەھلىۋان (توغرىسى: پالۋان) ← **پالۋان.**

پەۋاز ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ پەش، ئېتەك قىسمىدىكى پۇكۇلگەن جايى؛ قىرغاق: پەۋىزىنى تىكمەك. پەۋازلىماق. * ئەستىرىدىن پەۋىزى چوڭ (ماقال). ② جۇۋا پەۋىزىنىڭ ئۇستىگە قوندۇرۇلغان تۇكى پەس، ياغاق تېرە؛ جىيەك: پەۋاز تۇتماق. پەۋاز چاتماق. پەۋاز قوندۇرماق.

پەۋاز قاپاق قاپىقى ساڭگىلىغان، ياپما قاپاق: قوددۇسىمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئالدىدا ئولتۇرغان ئەزىزنىڭ تەقى ـ تۇرقىغا بىرقۇر سەپسېلىپ چىقتى: شالاڭ ساقاللىرى تىكەنىدەك ئۇسۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ قارا، پەۋاز قاپاقلىرى تېخىمۇ ئىششىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

پەۋازلاتماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماشىنچى ئۇستام تىككەن كىيىملەرنىڭ پەۋىزىنى شاگىرتىغا پەۋازلاتتى.

پەۋازلاشماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پەۋازلانماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىيىم پەۋازلاندى.

پەۋازلىماق پ. ھەر خىل كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ چۆرىسىنى پۇكۇپ جىيەك تۇتماق، قىرغاق چىقارماق، پەۋىزىنى ئەتمەك: ناتىمە سەيۋۈك ئۇستامنىڭ ئاسقۇسىدىكى پاختىلىق چاپىننىڭ كۆرۈپ پەشلىرىنى بىرئاز كەڭرەك پەۋازلاپ قويغىنىنى ياراتمىدى.

پەۋان (توغرىسى: پالۋان) ← **پالۋان.**

پەۋەس سۈپ. توشۇپ كەتكەن، لىق: پەۋەس ئادەم. پەۋەس ئاشلىق. * قارىغىنا، بۇ يەرنىڭ ئۇستى ئالتۇنتاغ، ئاستى كۈمۈش

باغ، يۇرتداش دېسەك ئەتراپىدا پەۋەس، ئەل ـ ئاغىنە دېسەڭمۇ دوۋنىسى بىلەن تېپىلىدۇ. * سۆپىدا يەنە ئۇچ ـ تۆت تاغارغا پەۋەس قاچىلاڭغان يىرىك ئاشلىقىمۇ ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. * هايات قاينىمى شاۋقۇنلۇق، كېزەر مەمۇرچىلىق يۇرتىنى، كاۋاپ، گۆشگىردە، ئاشمانتۇ پەۋەس بازارىنى كۆردۈم.

پەۋقۇلئاددە [ئە] ① سۆپ. باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان، ئادەتتە ئۇچرىمايدىغان؛ كۆتۈلمىگەن، تاسادىپىي: پەۋقۇلئاددە ئەھۋال. پەۋقۇلئاددە ھادىسە. * ئانىسىدىن تۇغۇلغانىدا ئوغۇزخان بولغانلىكەن پەۋقۇلئاددە خىسلەتلىك. يىگىت بوپتۇ قىرىق كۈندە چوڭىيىپ، ۋە قەھرىمان بوپتۇ ئەلدە ئىززەتلىك. ② رەۋ. ئادەتتىن تاشقىرى، ھەددىدىن زىيادە، غايەت، ئىنتايىن: پاتمىخان مۇئەللىم ئۆز سىنىپىغا خۇشاللىق بىلەن دەرسكە كىردى. بىراق بۇ سىنىپنىڭ بىر مەۋسۇم ئىچىدە پەۋقۇلئاددە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولدى. ③ سۆپ. ئالاھىدە ۋەقەلەر، ھادىسىلەر ياكى مەخسۇس شارائىت تەلىپى بىلەن بەلگىلىنىدىغان، سادىر بولىدىغان؛ نۆۋەتتىن تاشقىرى: پەۋقۇلئاددە ۋەزىپە. پەۋقۇلئاددە ئەلچى. * ئۇلارنىڭ بىرى قانىنىڭ بېسىمى مەلۇم بىر ئەزاسىغا ئالاھىدە كۈچلۈك تەسىر قىلسا، پەۋقۇلئاددە ھادىسە يۈز بېرىشى مۇمكىن دەپ ئېيتتى. شۇڭا بوۋاي گەپ قىلسا، گېپىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سال. * ھازىر ئۇ، ساقچى ئەمەلدارى بىلەن يېپەك سەللىلىك ئاخۇننىڭ سۆزىدىن پەۋقۇلئاددە بىر يېڭىلىقنى سەزدى، كۆتۈلگەن ئازادلىقنىڭ ئالدىنى ئەمدى ھېچكىمنىڭ توسالمايدىغانلىقىنى بىلدى، قەلبى دولقۇنلىنىپ كەتتى.

پەۋقۇلئاددە ئەلچى <ت ئىش> دۆلەت ۋاقىتلىق ئەۋەتكەن، پەۋقۇلئاددە ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان دىپلوماتىك ۋەكىل.

پەۋقۇلئاددىلىق «پەۋقۇلئاددە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھاشىم بۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلغان ئەمەس، بۇ بىر پەۋقۇلئاددىلىق.

پەي I ئى [پ] قۇش تېنىنى قاپلاپ تۇرىدىغان مۈڭگۈزسىمان نەيچىلەر ۋە شۇ نەيچىلەرنىڭ ئىككى يېنىدىن ئۆسۈپ چىقىدىغان يۇمشاق تۈك؛ موي: پەي ياستۇق. پەي يوتقان. پەي كۆرپە. * سۇلايمان پادىشاھ قۇشلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، باغقا كىرسە، قۇشلار ناھايىتى روھسىز، پەيلىرى توزۇغان ھالەتتە، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ يۇرگۈدەك، پادىشاھ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا، ھۆپۈپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: — ھۇرمەتلىك پادىشاھىم ئالەم، مەن يۇرتۇمنى بەكمۇ سېغىنىپ كەتتىم، بىر كۈنلۈك رۇخسەت بەرسىلە، يۇرتۇمنى كۆرۈپ كەلسەم، — دەپتۇ.

پەي توپ <تەن> ① توپ ئويۇنلىرىنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ قائىدىسى ۋە ئىشلىتىدىغان سايمانلىرى ئاساسىي جەھەتتىن چويلا توپقا ئوخشايدۇ. ② شۇ خىل توپ مۇسابىقىسىدا ئىشلىتىلىدىغان توپ، ئۇ ئۆچكە تېرىسى ئورالغان پۈرۈپكىغا پەي ئورنىتىلىپ ياسىلىدۇ.

پەي قەلەم قۇش قانىتىدىن ياسالغان، سىياھقا چىلاپ يازىدىغان قەلەم: پەي قەلەم بىلەن خەت يازماق.

پەي ياستۇق قۇشلارنىڭ پەيلىرىدىن تەييارلانغان ياستۇق: تۇلكە قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ: — ئېيقباي، مەن سىزنىڭ بىقىنىڭىزغا تاش پاتمىسۇن دەپ، پەي ياستۇق تەييارلاشنىڭ غېمىدە بولدۇم، — دەپ قولتۇقىدىكى بىر ياستۇقنى ئېيققا ئۇزىتىپتۇ.

پەي II [پ] ① ئى. بەدەندىكى مۇسكۇللارنى سۆڭەككە بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدىغان ئاق رەڭلىك مۇستەھكەم، ئەرۇشسىم توقۇلما؛ سىكىر: پەي تار. پەي تارتىشماق. * قورساقلار تارتىشىپ پەي بولغانىدا، سۆڭەكلەردە يىلىك تۇگەپ نەي بولغانىدا ئەتىياز كېلىپتۇ. ②سۆپ. كۆچمە. چىڭ، مەزمۇت، پۇختا: پەي ئادەم.

پەي تار <مۇز> قوي، ئۆچكە ئۇچىيىدىن ئىشلەنگەن تار: دۇتارىمۇ دۇتارىم، دۇتارىمدا پەي تارىم. تۇمۇچۇققا ئوخشايدۇ، لەۋلىرى ناۋات يارىم، ئاھ گۇللەللە...

پەي تارتىشىش <تب> بەدەن مۇسكۇللىرى توساتتىن يىغىلىۋالىدىغان بىر خىل كېسەللىك ئالامىتى، كۆپىنچە پۇت ـ قول، يۈزدە كۆرۈلىدۇ.

پېيىدە بولماق بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ كويىغا كىرمەك: ئۆردەك گۆشى يېسەك، غازنىڭ پېيىدە بول (ماقال). * ۋېي رېن بىر تەرەپتىن ئاق تۇرنا بىلەن پاراڭلاشسا، بىر تەرەپتىن ئاق تۇرنىنى تۇتۇۋېلىشنىڭ پېيىدە بولۇپتۇ.

پېيىدە يۇرمەك ← **پېيىدە بولماق**: مەرىيەمخان ئىلگىرى ئېرىدىن خېلى كۆپ پۇل ـ مال بىلەن تۇل قالغانىدى، مەن ئۇنىڭ چىرايلىق ھۆسنى ـ جامالىدىن كۆرە ئەنە شۇ پۇلىغا كۆزۈم چۈشكەنلىكتىن ئۇنىڭ پېيىدە يۇردۇم.

پېيىگە چۈشمەك بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ غېمىدە بولۇپ ئۇنىڭ كەينىگە كىرمەك، شۇ يولدا ھەرىكەت قىلماق: نۇردۇن ئۆزىنىڭ توختى شۇجىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئويلىغىنىدا، ۋۇجۇدىدا گويا ئاسمانىدىكى ئاينىمۇ يۇلۇپ ئالالايدىغانىدەك كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ھېس قىلاتتى، شۇڭا ئۇ زور ئىشەنچ بىلەن كەپتەرنى ماريغان مۇشۇكتەك قۇندۇزنىڭ پېيىگە چۈشتى.

پېيىگە كىرمەك ← **پېيىگە چۈشمەك**.

پېيىنى قىرقماق باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلماق، قەست قىلماق: ــ ئۇنىڭ بۇ سىرلىق ھەرىكەتلىرىگە قارىغاندا، ئۇ جەزمەن بىراۋنىڭ پېيىنى قىرقماقچى، ــ دېدى ئاكام ئىشەنچ بىلەن.

پەي III ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيە قۇرۇلمىسىنىڭ شتات بىرلىكى، ئۇ لىيەندىن تۆۋەن، بەندىن يۇقىرى بولىدۇ.

پەيت ئى ① مۇئەييەن ۋاقىت؛ پۇرسەت: تېخى كۈن چىقمىغان تاڭ سەھەر پەيتى، كۆڭلۈم شاد چىقتىم مەن گۈللۈككە ــ باغقا، يا‌پېشىل يا‌پراقلار ئالتۇن چىنىسى تولۇپتۇ كۈمۈش رەڭ شەبنەم ــ سىمابقا. ② **دەۋر، زامان، مەزگىل، مەۋسۇم**: جىددىي پەيت. ھالقىلىق پەيت. * باتۇر بىرقانچىلىغان ئاتلىق كىشىلەرنى باشلاپ كەلگەنلىكىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرگەندىن كېيىن گالىي پالۋان شۇنچىلىك خۇشال بولۇپ كەتتىكى، ــ مەرھۇم دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالدىغان پەيت كەپتۇ! ــ دېگىنىچە ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى ۋە ئالدىراپ باتۇر تەرەپكە ماڭدى. * ھازىر تازا گۈل تېرىدىغان پەيت، ئەتىدىن باشلاپ ئىشىك ـ دېرىزىلەر ئالدىدىكى مايماق تام ـ توساقلارنى چېقىپ تاشلاپ، پۇتۇن قورۇيىمىزنى تۇتاش گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇشنى قارار قىلدۇق. ③ بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قولايلىق پۇرسەت، ئىمكانىيەت: پەيت تاپماق. پەيتنى قولغا كەلتۈرمەك.

پەيت كەلمەك ۋاقىت، شارائىت پىشىپ يېتىلمەك؛ ئىمكانىيەت تۇغۇلماق، پۇرسەت كەلمەك، مۇرىتى كەلمەك: ــ دوختۇر قاتتىق زۇكامداپ كەتتىم، بىر داۋالاپ قويسىلا، ــ دەپ يالۋۇردى. ــ مانا پەيتى كەلدى، ــ دېدىم ـ دە، دەرھال ئوكۇل ئۇرمىسا بولمايدىغانلىقنى ئېيتىپ كاسسىدىن پالەچ قىلىش ئوكۇلى سېلىۋەتتىم ـ دە، تۆت ـ بەش تال دورا بەردىم.

پەيتۇن ئى [ر] كۆتۈرمە سايىۋەنلىك قىلىپ ياسالغان تۆت چاقلىق ھارۋا؛ ئىزۋوش: ئايشەمخان يولدىشى سابىر بىلەن مەسۇم بايىنىڭ مالايلىرى قاتارىدا ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ يولدىشى بايىنىڭ پەيتۇنىغا قاتقىغان ئاتلىرىنى بېقىپ، ھارۋىسىنى ھەيدەيتتى.

پەيتىدە رەۋ. مۇئەييەن ۋاقىت، مەزگىل، شارائىت، پۇرسەتتە: مانا شۇنداق جىددىي ئىش پەيتىدە ئىشچىلارنىڭ بۇ يەرگە يىغىلىپ ئۇلارنى ئەيىبلىشى ھۆرلۈكىگە يېڭىدىن كۈچ ـ قۇۋۋەت بېغىشلىغاندەك بولدى.

پەيجاڭ ئى [خەن] <هەرب> ئارمىيىنىڭ ئاساسىي قاتلىمىدا بىر ئەترەت جەڭچىگە رەھبەرلىك قىلغۇچى شەخس ۋە شۇ شەخسكە بېرىلگەن ھەربىي ئەمەل نامى: قىزغا ئوق تېگىپ ئاتتىن يىقىلدى. دەل شۇ چاغدا، پەيجاڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ قىزنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

پەيجەمبى ئى. دىئال. تامبال.

پەيجۇ ئى [خەن] <سودا> ① ماشىنا (ئاپتوموبىل)، ھارۋىلارنىڭ قاتنىشى ئۈچۈن ھۆكۈمەتتىن تارقىتىپ بېرىلگەن ھۇججەت؛ نوموزلۇق تاختا، قاتناش گۇۋاھنامىسى. ② كونا جەمئىيەتتە تىجارەتچى سودىگەرلەر ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرەپتىن تارقىتىپ بېرىلىدىغان رۇخسەت خېتى؛ تىجارەت كىنىشكىسى: پەيجۇ ئالماق.

پەيچۈسو ئى [خەن] <هەرب> ئىلىمىز جامائەت خەۋپسىزلىك ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي قاتلام ئورگىنى. ئۇ ئاھاللارنىڭ نوپۇس ئىشلىرىنى بېجىرىش ھەم ئاساسىي قاتلامنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش قاتارلىق خىزمەتلىرىنى ئۆتەيدۇ.

پەيدا رەۋ [پ] ھاسىل، مەۋجۇت: پەيدا بولماق، پەيدا قىلماق. * چىن دوستلۇق ئىناقلىقتا، يۇرەكتىكى ھامان شەيدا، بىرلىك ــ ئىتتىپاقلىقتىن، چۆللەردە چىمەن پەيدا.

پەيدا بولماق ① بارلىققا كەلمەك، يارىتىلماق: خىزىر يەنە بىرقانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ جايدىن ئۆتۈپتۇ، قارىسا سازلىقنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر شەھەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ. * شۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن دار ئويۇنى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ دارنى باغلىغان ئادەم جۇۋازچى بولۇپ، ياش ۋاقىتلىرىدا دارۋاز بولغانىكەن. ② كېلىپ قالماق، ھازىر بولماق يادىكار كوچىغا چىقىپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، نەدىندۇر يەنە قادىر پەيدا بولۇپ قالدى. ③ ھاسىل بولماق، سادىر بولماق: ھەربىرىمىز بىرەر قەدەم يەرنى بولسىمۇ كۆپەرمەك ئىگىلىۋېلىشقا تىرىشىدىغان بولدۇق. نەتىجىدە ئۆزئارا غەيرىەت ــ شىكايەت، جېدەل ــ ماجىرا پەيدا بولدى. ④ كۆرۈنمەك، نامايان بولماق، ئەكس ئەتمەك: بۇگۈن تۇرسۇن مۇئەللىم سۆزلەۋاتقاندا، سەلەي ئاخۇن ئۇستامنىڭ چىرايىدا ئۆتكەن كۈندىكىدەك گەپ قۇلاققا ياقمايۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى ئەمەس، دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇسى كېلىۋاتقانلىقىنىڭ بېشارەتلىرى پەيدا بولدى.

پەيدا قىلماق ۋۇجۇتقا كەلتۈرمەك، بارلىققا كەلتۈرمەك، كەلتۈرۈپ چىقارماق، سادىر قىلماق: مۇزەپپەر بىر پارچە ماتېرىيالنى قولىغا ئېلىپ: ــ بۇ زاكىر باسقۇنچىلىق قىلغان قىزنىڭ ئەرزى. بۇنى يەنە بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ يۇقىرىغا يوللايمىز. مەن سىزگە ئۆتكەندە ئېيتقانىدەك، زاكىر يېقىندا مانا مۇشۇ باسقۇنچىلىق ئەنزىسىنى پەيدا قىلدى، ــ دېدى.

پەيدىن ـ پەي (توغرىسى: پەيدىنپەي) ← **پەيدىنپەي**.

پەيدىنپەي رەۋ. كەينى ـ كەينىدىن، ئارقا ـ ئارقىدىن: بىر ـ بىرلەپ، ئۈزلۈكسىز: چەت ئەل كاپىتالىزمى جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە جۇڭگو جەمئىيىتىدە كاپىتالىستىك ئامىللار پەيدىنپەي ئۆسۈشكە باشلىغاندىن تارتىپ، جۇڭگو جەمئىيىتى پەيدىنپەي مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئودالىلىق جەمئىيەتكە ئايلاندى. * ياخشى ئادەم. ياخشى ئىشلارنى زور كۈچ بىلەن تەقدىرلەپ، ياخشى ئىجتىمائىي كەيپىياتنى پەيدىنپەي تىكلىۋېلىشىمىز لازىم.

پەيز [ئە] ① ئى. باشقىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، زوق ـ شوق بېغىشلايدىغان، كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك: قۇياش يىلىق نۇر سېپەتتى ۋە ھەممە يەر باھار پەيزى بىلەن جانلىنىشقا باشلىدى. * ــ پەيزىڭ بار يېگىت، ــ دېدى توختىكام نىجات دۇتارنى توختاتقاندىن كېيىن، ــ قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن، خۇدا ئۆمرۇڭنى ئۇزۇن قىلسۇن! ② سۈپ. گۈزەل، چىرايلىق، ياخشى:

مۇراد گۈللۈكىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ: ــ چاپسانراق بولساڭچۇ، ئاداش، بۇ قالتىس پەيز يەر ئىكەن، بىنا بىلەن قوشۇپ بىرنى تارتقىنا، ــ دەپ يەھىيانى ئالدىراتتى. ③ ئى. ھۇزۇر، راھەت: پاقۇاي خوراز بەگىنىڭ يېقىن كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ناخشىنىڭ ئاخىرىدىكى «ئامان بول، مىڭ ــ مىڭ ياشا» دېگەن جۈملىنى شۇنداق ساز ئاۋاز بىلەن كېلىشتۇرۇپ ئېيتتىكى، ئۇنىڭ پەيزىدىن ئۆزمۇ ھەيران قالدى.

پەيزى بار كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، ئۆزگىچە گۈزەللىكى بولغان؛ ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىك: مەن دۇكانىنى مۇشۇ يەرگە ئاچقىمەن، قارا بۇ، ھەقىقەتەن پەيزى بار جاي. * گۈزەل قىش پەسلىنىڭ ئەجەب پەيزى بار، ئۆرۈك چېچەكلىدەك ئۆكۈلسە ئاق قار، ھەم يېنىكىدا بولسا ئۆزەڭ سۆيگەن يار، دالا سەيلىلىرى بەكمۇ يارىشار.

پەيزى سۈرمەك ھۇزۇر ــ ھالاۋەت كۆرمەك، لەززەتلەنمەك: غېرىب بىلەن سەنەم گۈلدەك ئېچىلىپ كۆرۈشتى، قول تۇتۇشۇپ چار باغقا يۈرۈشتى. شۇ يۇرگىنىچە قىرىق كۈنگىچە مۇھەببەت پەيزىنى سۈرۈشتى.

پەيزى قاچماق كەيپى بۇزۇلماق، ھۇزۇر ــ ھالاۋىتى يوقالماق، مەززىسى كەتمەك: ــ بىر ئوبدان پەيزى قىلىۋاتاتتۇق، نەدىن كەلدى، بۇ مەست، ئادەمنىڭ پەيزىنى قاچۇرۇپ، ــ دېدى نازاكەت يېنىدىكى دوستىغا ئاستا پىچىرلاپ.

پەيزى قىلماق مەززە قىلماق، كەيپ سۈرمەك، ھۇزۇر قىلماق، راھەتلەنمەك: ھېكىم نۇر: ــ ئۆزئارا ئولتۇرۇش نۆۋىتى مانا كېلىپ قاپتىكەن، قاتنىشىپ بەرسىڭىز، دوستلىرىمىز بەك خۇش بولاتتى. خوجىكامۇ تەمبۇر بىلەن راسا پەيزى قىلىپ بەرسە، تۇردىكامۇ بارسا، ــ دەپ كۆپچىلىككە مۇراجىئەت قىلدى. * ــ بۇگۈن راسا پەيزى قىلدۇق، ئەمدى يەنە بىر ھەپتە باش چۆكۈرۈپ ئىشلەيمىز. كېلەر يەكشەنبە خەير، ئەمىسە، ــ دېدى زىياۋىدىن ئاغىنىلىرىگە قول بېرىپ.

پەيزى ئۇچماق ← **پەيزى قاچماق.**

پەيزى يوق كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدىغان، كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلىيالمايدىغان، ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى يوق، خۇنۇك، بىپەيز: پەيزى يوق ئويۇن.

پەيزسىز سۈپ. كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدىغان، ھۇزۇرى، پەيزى يوق: ئاخشامقى ئولتۇرۇش تازا بىر پەيزسىز ئولتۇرۇش بولدى ــ دە.

پەيزلىك سۈپ. كىشىنى جەلپ قىلالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە، پەيزى بار: يازنىڭ گۈزەل بىر ئاخشىمى پەيزلىك ئەجەب، چاقنىماقتا كۆكتە يۇلتۇز، سوقىدۇ شامال. ئاي ئۇزىدۇ كۆك ئاسمانىدا ئالتۇن لېگەنىدەك، ئوماق قىزنىڭ يۈزلىرىدەك كۆرىستىپ جامال.

پەيسىز سۈپ. پېيى يوق.

پەيسىمان سۈپ. پەيگە ئوخشايدىغان، پەي شەكىللىك: پەيسىمان يوپۇرماق. * ماركو بىللە كەلگەن خادىمدىن: ــ بۇ چوڭ دەرەخلەر چىنارغا بىرئاز ئوخشاپ كېتىدىكەن، بىراق يوپۇرماقلىرى پەيسىمان بولۇپ، شاخ ۋە دەرەخ غوللىرىدا كونۇسسىمان تىكەنلەر ئۆسىدىكەن، بۇ قانداق دەرەخ، ــ دەپ سورىدى.

پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق <بوت> يوپۇرماق سېپىدا خۇددى قۇشنىڭ پېيىدەك رەتلىك تىزىلغان يوپۇرماقلىرى بولىدۇ. كىچىك يوپۇرماقلارنىڭ سانى تاق بولسا، تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، جۈپ سانلىق پەيسىمان مۇرەكىكەپ يوپۇرماق دېيىلىدۇ، مەسىلەن: چۇچۇكبۇيا، بۇيا، ئەرمدۇن، كۆك پۇرچاق قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش.

پەيشەنبە ئى [پ] ھەپتىنىڭ چارشەنبىدىن كېيىنكى جۈمەدىن بۇرۇنقى تۆتىنچى كۈنى: بۇ گۈلاخقا يېقىن بىر يەردە بىر ئاياغ كىيىم بازىرى بار ئىدى. بۇ بازار ھەر پەيشەنبە كۈنى

شۇنچىلىك قايناپ كېتەتتىكى، مال ساتقۇچىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىراشلىرى، بازارغا كەلگەن-لەرنىڭ ھەر خىل پاراڭ، كۈلكە-چاقچاقلىرىدىن كىشى چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدە سۇرەن-شاۋقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

پەيشەنبە بازار ① ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى ئاھالىلارنىڭ توپلىشىپ سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن كۈن. ② پەيشەنبە كۈنى بازار بولىدىغان شۇ جايىنىڭ نامى: بىز پەيشەنبە بازاردىن ئۆتكەن چاغدا كۈن ئولتۇردى.

پەيشەنبىلىك ئى. تارس. دىنىي مەكتەپلەردە پەيشەنبە كۈنى بالىلار موللامغا ئاتاپ ئېلىپ بارىدىغان پۇل ۋە مادديي نەرسىلەر: ئوقۇش پۇلى، ئوقۇتۇش ھەققى: بالا دادىسىغا يالۇۋۇ-رۇپ: — موللام بالىلار پەيشەنبىلىككە ئېلىپ بارغان پوشكال، قاتلىما نانلارنى بوردا ۋاتقان تۆت قويىغا بېرىدۇ. بىزگە بەرسە ساۋاب بولماسمىدى! — دېدى.

پەيغەمبەر ئى [پ] <دىن> دىنىي ئېتىقاد بويىچە ئاللانىڭ ئىرادىسى ۋە ئەمر-پەرمانلىرىنى بەندىلەرگە يەتكۈزگۈچى ئىلاھى ۋەكىل؛ نەبى: روسۇللىلا خورمىچىلارغا: — مەن دۇنيانىڭ پەيغەمبىرى ئەمەس، دىنىڭ پەيغەمبىرى، دۇنيانىڭ ئىشىنى ئۆزەڭلار ئوبدان بىلىسىلەر، — دېگەن.

پەيغەمبەرلىك «پەيغەمبەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پەيقۇ ئى. دىئال. ياستۇق.

پەيكان ئى [پ] يېزىت ① ئوقيا ئوقى ئۇچىدىكى مېتال، ئوق: يا قىلىپ كۆزۈك قېشىڭىنى ئاتتىن بىر پەيكان ماڭا، سانجىلىپ قالدى يۈرەككە دەل تېگىپ شۇ ئان ماڭا. ② كۆچمە. كىرپىك: ئۇرۇنسا گەر ھەسەتخورلار گۈلۈڭنى خەستە ئەيلەشكە، ئۇلارغا ئوق بولۇپ تەگسۇن كۆزۈك پەيكانسى دىلبەر.

پەيكەر ئى [پ] يېزىت. بەدەن، گەۋدە؛ چىراي: جاھانغا كەلمىگەي ئۇنىڭدەك پەيكەر، كېچە-كۈندۈز پىراقىدا كۆزۈمنى غەرق ياش ئەتتى. * پەرى پەيكەر ئۆزىڭىز، راستىمۇ مۇشۇ سۆزىڭىز؟ دەپ دەرەخنىڭ كەينىدىن، سادا چىققان غايىبتىن...

پەيل (پەيلى) ئى [ئە] ① كىشى خاراكتېر-رىنى، خۇلقىنى ئىپادىلەيدىغان روھى خۇسۇسىيەتلەر، ئەلپاز، تۇرق: «تەلەپىمۇ قىل، سەۋەبىمۇ قىل» دەپتىكەن، ھاكىمنىڭ پەيلىدىن ئەزرائىلمۇ قورقىدۇ، بەلكىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا ئەزرائىلمۇ قورقۇپ، ئۆيگە كىرمەي كېتىپ قالار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم. * لېكىن ئۇ پېشايۋاننىڭ سۈپىسىغا چىقىش بىلەنلا يۈزلىگەن غەزەپلىك كۆز، تۆگۈلگەن مۇشت، كىرىشكەن چىشلارنى كۆرۈپ، بىردىن چىرايىدىن قان قاچتى، پۈتى سىرقىراپ قالدى. خەلقنىڭ پەيلىنى كۆرۈپ قورقتى. ② كىشىنىڭ مەلۇم پەيتىتكى روھىي ھالىتى، كەيپىياتى، مىجەز، خۇلق، قىلىق، خۇي: گۇمان قىلغىنىمدەك، توي بولۇپ ھەپتىدىن كېيىن ئۇنىڭ سەللىسى يوقالدى. ساراڭ كالىدىن بەتتەر يامان پەيلى ئاستا-ئاستا نامايان بولۇشقا باشلىدى. ③ مۇراد، مەقسەت، نىيەت: پەيلى يامانىنىڭ خۇيى يامان (ماقال). * رەھىم ناۋاي ئۆزەر بايغا: — غوجام، پەيللىرىدىن يانسىلا، نېمە قىلسىلمۇ قىلسىلا، راۋابقا چېقىلمىسىلا! تاشۇاي ئۇچۇن مەن ناماقۇل، — دەپ يالۇۋردى.

پەيلى بۇزۇق ① نىيىتى بۇزۇلغان، يامان نىيەت: سادىر بىر تۇغقانلىرىنى ئاستا ئويغىتىپ: — مومايىنىڭ پەيلى بۇزۇق، سەگەك ياتايلى! — دەپ شۇرلاپتۇ. ② ئەلپازى، تۇرقى يامان: ھاۋا تۇتۇق، ئاسمانىنىڭ پەيلى بۇزۇق ئىدى.

پەيلى يامان ① نىيىتى بۇزۇلغان، يامان غەرەزلىك: بەتنىيەت: ئۇ ھازىر نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ نىلقىغا قېچىپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇپ، ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىقىنى، شۇڭا كېچىلىرى توپلىشىپ پاراڭ قىلى-

شدىغان پەيلى ياماڭ ئادەملەرگە دىققەت قىلىش- نىڭ لازىملىقىنى، ئەنۇەرلەرنىڭ يوقاپ كېتىشى- نىلقىغا كەتكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلىدى. ② خۇيى ئەسكى، خۇيى ياماڭ؛ بەتخۇي: ياسىن كۆكبېشى بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ، بالىنى قانداق قىلىشنى ئويلىدى، ئۆيگە ئەكىتەي دېسە، ئاتىنىڭ پەيلى ياماڭ، ئالغۇزمايدۇ، ھەم بالا ئويغىنىپ كېتىپ، ئۆزىنى تونۇمايدىغانلا بىر ئادەمتىڭ كۆتۈرۈپ ئەكەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كېچىدە قورقۇپ كېتىشى مۇمكىن.

پەيلدىن يانماق ياماڭ غەرەز، ياماڭ نىيەتتىن قايتماق: قارىسام ئۇستىخىنى قاتمىغان كىچىك بالا ئىكەن، مۇشت كۆتۈرەلمىگۈدەك. شۇنىڭ بىلەن پەيلىمدىن ياندىم. * قادىر ئاستا- ئاستا بوشىشىپ پەيلىدىن يېنىشقا مەجبۇر بولدى ۋە «بۇ يەردە تۇرىۋېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلار چىقىپمۇ قېلىشى مۇمكىن»، دەپ ئويلاپ كەينىگە بۇرۇلدى.

پەيلاسوپ ئى [ئە<گرېك] ① پەلسەپە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى؛ پەلسەپە بىلەن شوغۇللانغۇچى كىشى: ئەبۇ ناسىر فارابى يالغۇز ئۇلۇغ شائىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم ۋە پەيلاسوپ ئىدى. ② كۆچمە. دانالارچە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان كىشى: ئۇ بۇگۈن كىشىنى ھاڭتاق قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە پەيلاسوپ بولۇپ كەتكەنىدى.

پەيلاسوپلۇق ئى «پەيلاسوپ» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

پەيلىك سۈپ. پەيلىرى كۆپ، پېيى بار: سايراپ ھارماس كۆكتالغا، كۆكۈش پەيلىك مۇلايىم. ماموق پەيدىن ئازغانغا، ئۇۋا سالار ھەر دائىم.

پەيمان (پەيمانى) ئى [پ] يېزىت ① بىرەر مەقسەت، نىشانىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قىلىنغان سۆز؛ قەسەم، ئەھدە، ۋەدە: پەيمان ئەيلىمەك. پەيمان قىلماق. * ئاجرىماي كەلدۇق ئىككىيلەن نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، دوست بولۇپ پەيمانغا سادىق، چىن ۋاپادار ئى قەلەم!

پەيمانە ئى [پ] قەدەھ، شاراب قاچىسى، پىيالە: چېچەكلەر بەرگىدە شەبنەم قۇياشتا يالتىرار ھەر دەم، ئېچىلغان گۈل، قىزىل مەيگە تولۇر پەيمانە ـ پەيمانە.

پەيمانسى توشماق ← پەيمانسى تولماق: سوپى دېھقانغا قاراپ: ـ خەتتىمۇ ئەھۋال ناھايىتى ئېنىق يېزىلىپتۇ، سىز ھازىر ئۆيىڭىزگە قايتىپ تۇرۇڭ، بۇ ئوغرىنىڭ پەيمانسى توشتى، ئەمدى ئۇ جەزمەن ئۆز جازاسىنى تارتىدۇ، ـ دېدى.

پەيمانسى تولماق زاۋالغا يۈز تۇتماق، ئەجىلى توشماق، كۈنى ئاخىرلاشماق: قازى سېپنى بۇگۈن خۇدا ئۇرغاندۇر، شۇم پەيلىنى ھەممە كۆرۈپ تۇرغاندۇر. پەيمانەڭمۇ ئەمدى تولۇق تولغاندۇر، راست جاۋاب بەر قازى ئەمدى ئۆلەرسەن.

پەينەك (توغرىسى: پاينەك) ← **پاينەك.**

پەينەۋرە ئى. ئوغلى ياكى قىزىنىڭ بالىسىنىڭ بالىسى؛ تۆۋەنچى ئەۋلاد، ئەۋرە: پەينەۋرە كۆرمەك. پەينەۋرىلىك بولماق. * پەيغەمبەرنىڭ كۆرمىز، چوڭ بولغىنىمىزنىڭ بېرى شۇ، ئويلاپراق گەپ قىلىڭلار، مېنىڭچە، سېكرېتارنىڭ دېگەنلىرى توغرا...

پەينەۋرىلىك سۈپ. پەينەۋرىسى بار، پەينەۋرە كۆرگەن: ئۆزلىرى ئۈزۈن ئۆمۈر كۆرگەن، پەينەۋرىلىك ئادەم، ياش بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭىدا بىئارام بولۇپ قالارلىمكىن؟!

پەيۋەست سۈپ [پ] يېزىت. ئۇلىنىپ كەتكەن، بىرىككەن، تۇتاش: قەلەم ئىپتار: ۋۇجۇدۇمدا خۇنۇك، نۇر ئىكىكسى پەيۋەست، مەگەر يۈكسەك دېسەك يۈكسەك، ئەگەر پەسكەش دېسەك پەسكەش. مېنىڭ دەۋرانى لەۋزىمگە تەپەككۇر رەھنامامىز، ھاكىم... مەگەر قاتىل دېسەك قاتىل، ئەگەر دىلكەش دېسەك دىلكەش.

پەيۋەستە رەۋ [پ] يېزىت. ئۆزىنى باغلانغان، تۇتاش: شەھەرگە قايتىدىن قۇردۇق بىنالار كۆككە پەيۋەستە، ياسالدى ئاسفالت يوللار، دېگەيسەن كۆز سېلىپ كەشتە.

پەيۋەند سۈپ [پ] يېزىت. ئۆزىنى باغلانـ

غان، تۇتاش، پەيۋەست: قۇچاقلار لەيلىنى ساقلاي دېگەندەك، ئۇنى باغرى بىلەن ئاسراي دېگەندەك. لېكىن لەيلى بۇلەك ئويلار بىلەن بەند، ئۇنىڭ بۇ ئويلىرى ئىقبالغا پەيۋەند.

پەيۋەندە رەۋ. يېزىت. پەيۋەستە قىلىنغان، ئۇلانغان.

پتېروكارىيە ئى [لات] <بوت> ← **پتېرو كارىيە دەرىخى.**

پتېروكارىيە دەرىخى <بوت> ياڭاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ نۇۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئىللىپس شەكىللىك كېلىدۇ، ئۇششاق هەرە چىشلىرى بولىدۇ؛ پوتلىسمان گۈل رېتى پەسكە ساڭگىلىغان بولىدۇ، گۈل يېپىنچىسى بولمايدۇ؛ مېۋىسى قاتتىق ۋە قاناتلىق؛ ياغىچىدىن سەرەڭگە تېلى ۋە ئۆي جاهازلىرىنى ياساشقا، قوۋزاق تالاسىدىن ئارغامچا ئېشىشكە، ئۇرۇقىدىن ياغ چىقىرىشقا، يوپۇرمىقىدىن دېهقانچىلىق دورىسى ئېلىشقا، كۆچەتنى ياڭاقنىڭ ئۇلاق تۈپى قىلىشقا بولىدۇ.

پرازېئودىمي ئى [ر< گرېك ر] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pr (Praseodymium)، سېرىق رەڭلىك كرىستال، ئالاهىدە قېتىشما ۋە ئالاهىدە ئەينەك ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پراكتىكا ئى [ر< گرېك] خىزمەت ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇش ئۇچۇن، ئۆگەنگەن نەزەرىيۋى بىلىمنى ئەمەلىي خىزمەتتە ئىشلىتىش ۋە سىناش جەريانى: كۇرستا زىرائەت ئۆستۈرۈش، ئىرسىيەت ۋە ئۇرۇقچىلىق، ئۆسۈملۈك ئاسراش، ئۆسۈملۈك فىزىئولوگىيىسى، تۇپراقچىلىق، ئوغۇتچىلىق، مېۋىچىلىك ئېلمى قاتارلىقلار دەرسلەر ئۆتۈلىدى، بەزى دەرسلەرگە بىرلەشتۈرۈپ پراكتىكا ئېلىپ بېرىلدى.

پراكتىكا قاماق ئۆگەنگەن نەزەرىيۋى بىلىمنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىماق، تەجرىبە قىلماق، سىناقتىن ئۆتكۈزمەك: تاشمەت بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىنى باشلاپ كېلىپ مۇشۇ دوختۇرخانىدا ئۇچ ئاي پراكتىكا قىلغان، شۇنىڭ بىلەن دەسلەپكى تونۇشلۇقىمىز كېيىنكى ئاغىنىدارچىلىققا ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

پراكتىكانت سۆپ [ر] پراكتىكا قىلۇاتقان: پراكتىكانت ئوقۇغۇچى. پراكتىكانت دوختۇر. سۇ گۈمبەز: — يارەمچى دېگىنى قۇرۇق گەپ، ئەمەلىيەتتە خىمىيە ئاسپىرانتى ياكى پراكتىكانتىمەن، — دېدى.

پراكتىكانتلىق «پراكتىكانت» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

پراگماتىزم ئى [ر <گرېك] هازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدىكى سۇبېيېكتىپ ئىدېئالىزملىق ئىدىيۋى ئېقىم، ئامېرىكىدا مەيدانغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: دۇنيانىڭ ماددىيلىقىنى، هەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىش؛ ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت بىلەن سۇبيېكتىپ تەجرىبىنى بىرلەشتۈرۈۋېتىش؛ تەپەككۇر بولسا مۇهىتتىكى مۇشكۈلاتلارنى هەل قىلىشنىڭ ۋاستىسى دەپ قاراشتىن ئىبارەت («سۇيىسىستېمالچىلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

پروبىركا ئى [ر] <خىم> لابوراتورىيە ئىشلىرىدا قوللىنىدىغان بىر تەرىپى پۈتۈك نەيچىسىمان شىشە.

پروپورتسيە ئى [ر <لات>] ① <مات> ئىككى نىسبەتنىڭ تەڭلىكى؛ تاناسىپ: تەتۇر پروپورتسيە. ئوك پروپورتسيە. ② قىسىملارنىڭ، ئۆلچەملەرنىڭ ئۆز ئارا نىسبىتى، ئومۇمەن نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مىقدارىي مۇناسىۋەت.

پروپورتسيەلىك سۆپ. تەڭ نىسبەتلىك، نىسبەتلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، نىسبەتلەشكەن؛ تاناسىپلىق؛ پروپورتسيەلىك تەڭلىمە.

پروپورتسيیلىك فورمۇلا.

پروتاکتنيي ئى [لات] <خىم> رادىئوئاکتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى (Protactinium) Pa ئاق كۈل رەڭ بولۇپ پارقىرايدۇ. ئۇ ئەڭ تۇراقلىق ئىزاتوپ ھېسابلىنىدۇ؛ يېرىم يىمرىلىش دەۋرى تەخمىنەن ئوتتۇز ئىككى مىڭ يىل.

پروتوپلازما ئى [ر <گرېك] <بىئول> ھۈجەيرىنىڭ ھاياتىي كۈچكە ئىگە تەركىبىي قىسمى. ئۇ ھاياتنىڭ ماددىي ئاساسى بولۇپ ئاقسىل، يادرو كىسلاتاسى، ماي، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ئانئورگانىك تۇز، سۇ قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

پروتوتىپ [ر<گرېك] كونا ← **خام ماتېرىيال.**

پروتوزوئا ئى [لات+گرېك] <زوئول> ئەڭ ئىپتىدائىي، ئەڭ ئاددىي ھايۋانلار، سۇدا ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ تېنى ئىچىدە ياشايدۇ، ھەمىسى دېگۈدەك بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋانلاردۇر، بەزىلىرى كۆپ سانىدىكى يەكىكە تەنەرنىڭ بىرلىشىشى ئارقىلىق توپلىشىپ ياشايدۇ.

پروتون ئى [ر<گرېك] <فىز> ئاتوم يادروسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بىرى، مۇسبەت زەرەتلىك، ئۇنىڭ زەرەت مىقدارى ئېلېكترونىنىڭ 1836.5 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. ھەر خىل ئاتوملارنىڭ تەركىبىدىكى پروتونلار سانى ئوخشاش بولمايدۇ.

پروتېئازا ئى [ر<گرېك] <بىئول> ئورگانىك بىرىكمە، ئاساسەن ھايۋانلار تېنىدە بولىدۇ. تۇرى كۆپ بولۇپ، ئاشقازان، ئۇچەي، ئاشقازان ئاستى بېزى قاتارلىق ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ ھەممىسىدە بار. ئۇنىڭ رولى: مۇرەككەپ ئاقسىلنى پارچىلاپ، ئاددىيلاشتۇرۇپ، ئاسان قوبۇل قىلغىلى بولىدىغان ئامىنو كىسلاتاسىغا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

پروتېستانت ئى [نېم] <دىن> خرىستىئان دىنىدىكى ئۇچ چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى. ئۇ ئاساسەن ئەنگلىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، شۋېتسارىيە، شىمالىي ياۋروپادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ۋە ئاۋستىرالىيە، يېڭى زېلاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە كەڭ تارقالغان. ئەپىۋن ئۇرۇشىدىن بۇرۇن جۇڭگوغا كىرگەن.

پروتىي ئى [گرېك] <خىم> ھىدروگېن ئىزاتوپلىرىنىڭ بىرى، بەلگىسى ^{1}H (Protium)، ماسسا سانى1. ئۇنىڭ ئاتومى بىر دانە پروتون بىلەن بىردانە ئېلېكترونىدىن تەركىب تاپقان. ئۇ ھىدورگېنىنىڭ مۇھىم تەركىبى بولۇپ، ئادەتتىكى ھىدروگېندا 99.98 پىرسەنت پروتىي بولىدۇ.

پروزا ئى [ر <لات] <ئەد> نەسىر بىلەن يېزىلغان بەدىئىي ئەسەر (ھېكايە، ئوچېرك، پوۋېست، رومان قاتارلىقلار): بەدىئىي پروزا بىلەن يېزىلغان ئەسەر. * زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇتىدىغىنى پروزا بولۇپ، ھېكايە ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

پروزىچىلىق ئى. پروزا يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: ئاپتور «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزىنىڭ تەرەققىياتى» دېگەن ماقالىسىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پروزىچىلىقىنىڭ ئازادلىقتىن بۇيان بېسىپ ئۆتكەن ئەگرى-توقاي مۇساپىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئېسىمزگە سېلىپ، ئىجادىيىتىمزدە قولغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكلەرنى خۇلاسىلىدى.

پروژېكتور ئى [ر <ئىنگ] ← **قول چىراغ:** ئەكىر بۇلارنىڭ قەغەزلىرىگە پروژېكتور يورۇقىدا سىنچىلاپ قارىدى. قەغەز، تامغىلار ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن مەھكەم ئورۇن ئالدى.

پروفېسسور ئى [ر <لات] <ماتار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئالىي دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى: ئۇنىۋېرسىتېت پروفېسسورى. * خۇرشىدە جامالىدىنغا پىچىرلاپ: — ئوقۇتقۇچى بولدۇم، ئويلاپ بېقىڭا، ئوقۇتقۇچى بولۇش نېمىدېگەن شەرەپلىك — ھە، قايسى ئالىم، قايسى پروفېسسور ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسىنى ئاڭلىمىغان، — دېدى.

پروفېسسورلۇق ئى. «پروفېسسور» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: پروفېسسورلۇق قىلماق. پروفېسسورلۇققا تەيىنلەنمەك.

پروكات ئى [ر] ئىككى تايلانما غالتەكسىمان ئوق ئارىسىدىن سقىپ ئوتكۈزۈش ئارقىلىق ھەر خىل شەكىللەرگە كەلتۈرۈلگەن دېتال، مەھسۇلات.

پروكاتلىماق پ. مېخانىكا ئۇسۇل بىلەن پروكات ھالەتكە كەلتۈرمەك: پروكاتلاپ چىقماق.

پروكائىن ئى [ر] <تىب> دورا ئىسمى، ئورگانىك خىمىيىۋى بىرىكمە، خىمىيىلىك فورمۇلىسى $C_{13}H_{20}O_2H_2$. ، ئاق رەڭلىك يېڭنەسسىمان كرىستال ياكى كرىستاللىق پاراشوك؛ تەمى قىرتاق، زەھەرلىك خۇسۇسىيتى ئاجىزراق؛ بەزىدە ھوشسىزلاندۇرۇش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

پروكسىلىن ئى [لات] <خىم> ئادەتتىكى پاختا تالاسى بىلەن نىترات كىسلاتاسىنىڭ ئارىلاشمىسى، پارتلاش ۋە يۇقىرى دەرىجىدىكى يېنىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

پروكۇراتۇرا ئى [لات] <قا>← **تەپتىش مەھكىمىسى.**

پروكۇرور ئى [ر] <قا>← **باش تەپتىش:** بەش يۈز كىشىلىك يېغىن زالى ئادەم بىلەن تولغانىدى. مىڭلىغان كۆزلەر سەھنىگە تىكىلەتتى. سوۋېيە خالىق ئۇستىدىكى ئوچۇق سوتنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلىغىدى، ياش پروكۇرور ئەيىبلەش قەغىزىنى قولىغا ئالدى.

پروكۇرورلۇق ئى. ← **باش تەپتىشلىك.**

پروگراممما ئى [ر <گرېك] ① قىلىنىدىغان ئىش-ھەرىكەتنىڭ پىلانى. ② سىياسىي پارتىيە، ھۆكۈمەت، جامائەت تەشكىلاتى ياكى ئايرىم دۆلەت، جامائەت ئەربابلىرىنىڭ دۇنيا قاراشلىرى، ۋەزىپە ۋە مەقسەتلىرى بايان قىلىنغان ھۆججەت: پروگراما تۈزمەك. * ھازىرقى ئاساسىي قانۇننىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا: «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى — پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ رەھبەرلىك يادروسى»، دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن. ③ رادىئو، تېلېۋىزىيە، كونسېرت، تىياتىر، سېرىك قاتارلىقلارنىڭ مەزمۇنى، ئۇنى ئورۇندىغۇچىلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېلان، چۈشەندۈرمە: ئاڭلىتىش پروگراممىسى. ④ مەكتەپ ۋە بىلىم يۇرتلىرىدىكى ئوقۇتۇلىدىغان دەرس ياكى ئوقۇتۇشنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى: ئوقۇتۇش پروگراممىسى. تېل دەرسلىكى پروگراممىسى.

پروگراممىلىق سۈپ. پروگراممىغا ئىگە، پروگراممىسى بار: پروگراممىلىق ھەرىكەت. * مېنى يالغۇز «پارتىيىگە قارشى بولۇشنىڭ ئەزاسى» دەپلا ئەمەس، بەلكى «پارتىيىگە قارشى قۇرۇلغان پروگراممىلىق تەشكىلاتنىڭ غوللۇق ئەزاسى» دەپ قالتىس توتۇپ كەتتى.

پروگرېسسىيە ئى [ر <لات] <مات> ھەربىرى ئالدىنقى سانغا بەلگىلىك سانى قوشۇش ياكى كۆپەيتىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان سانلار تەرتىپى: گېئومېترىيىلىك پروگرېسسىيە. ئالگېبرالىق پروگرېسسىيە.

پرولوگ ئى [ر <گرېك] <ئەد> ← **مۇقەددىمە.**

پرولېتار ئى [ر] <س ئىق> كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم بولغان يالانما ئىشچى، يوقسۇل:

پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى، برلىشىڭلار.

پرولېتارىيات ئى [ر <نېم] <پەلس> كاپىتالىستلىك جەمئىيەتتە، بۇرژۇئازىيە تەرىپىدىن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن مەھرۇم بولغان يالىڭانما ئىشچىلار سىنىپى؛ پرولېتارلار سىنىپى: پرولېتارىيات ئىنقىلابى. * بىز ئىزباسار تەرىپىلىگۈچىلەرمىز. پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئىشلىرى ئۈچۈن ئەڭ ياراملىق كىشىلەرنى تەرىپىلەپ چىقىشىمىز كېرەك.

پرولېتارىيات دېموكراتىزمى <پەلس> ← **سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە.**

پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى <پەلس> پرولېتارىيات قورالىلىق ئىنقىلاب ئارقىلىق بۇرژۇئازىيىنىڭ دۆلەت ماشىنىسىنى بۇزۇپ تاشلىغاندىن كېيىن تىكلىگەن يېڭى تىپتىكى دۆلەت ھاكىمىيىتى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: مەملىكەت سىرتىدا، تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزى ۋە ئاغدۇرمچىلىقىدىن مۇداپىئە كۆرۈش، مەملىكەت ئىچىدە، ئەكسىيەتچىلەر، ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە سوتسىيالىزمغا قارشى ئۇنسۇرلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ۋە ئاخىرى كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

پرولېتارىيات ئىنتېرناتسىئونالىزمى <پەلس> ← **ئىنتېرناتسىئونالىزم.**

پرولېتارىيات ئىنقىلابى <پەلس> ← **سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب.**

پرولېتارىيارىياتلاشتۇرماق «پرولېتارىياتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تار دائىرىسى تەرىپىدىن بوغۇلغان يېرىم سانائەت، بىر تەرەپتىن، بارلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنى بارغانسېرى پرولېتارىياتلاشتۇردى، يەنە بىر تەرەپتىن بازىرى كاسات مەھسۇلاتلارنى بارغانسېرى كۆپ ئىشلەپ چىقاردى.

پرولېتارىياتلاشتۇرۇلماق «پرولېتارىياتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پرولېتارىياتلاشماق پ. پرولېتارغا ئايلانماق. كەمبەغەللەشمەك.

پرولېتارىياتلىق سۈپ. پرولېتارىياتقا خاس، پرولېتارىياتقا مەنسۇپ، پرولېتارىياتقا تەئەللۇق: لېنىن ئەخلاقىنىڭ سىنىپىلىكىنى يوققا چىقىرىدىغان خىلمۇخىل كۆز قاراشلارنى پاش قىلغان ۋە تەنقىد قىلغاندا، پرولېتارىياتلىق ئەخلاقتا بولۇشقا تېگىشلىك سىنىپىلىكنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرگەنىدى.

پرومېتىي ئى [گرېك] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pm (Promethium)، ئۇرانىنىڭ يېمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدۇ، يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى 2.64 يىل، پرومېتىينىڭ نۇرى فوسفورنى نۇرلاندۇرىدۇ. ئۇ يالتىراق پاراشوك ۋە پاراخوت مايلىرى ياساشتا قوللىنىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كىچىك ۋە يەڭگىل ئاتوم باتارىيىسى ياساشتىمۇ قوللىنىلىدۇ.

پرويېكتور ئى [ر <لات] يۇرۇقلۇقتىن پايدىلىنىپ دېتاللارنىڭ پرويېكسىيىسىنى ئېكرانغا چوڭايتىپ چۈشۈرۈش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئۈزۈنلۇقى، بۇلۇڭ گرادۇسى ۋە شەكلى قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىق دەرىجىسى ئۇستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئۆلچەش ئەسۋابى.

پرويېكسيه ئى [ر <لات] ① <فىز> يورۇقلۇق تەسىرىدە بىر جىسىمنىڭ باشقا بىر جىسىم يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن كۆلەڭگىسى؛ ئەكسى. ② <مات> بىر نۇقتىدىن بىر تۈز سىزىققا ياكى بىر تەكشىلىكە تىك ئۆتكۈزۈلگەندە ئىگە بولغان تىك ئاساسىي نۇقتىنىڭ ئاشۇ تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىكتىكى پرويېكسىيىسى

دېيىلدۇ؛ بىر كېسىك ئۇستىدىكى ھەرقايسى نۇقتىلارنىڭ بىر تۈز سىزىق ياكى بىر تەكشىلىكتىكى پرويېكسيىلىرىنى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق، بۇ كېسىكنىڭ ئاشۇ تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىكتىكى پرويېكسيىسى بولىدۇ.

پرويېكسيه ئاپپاراتى <فىز> نەرسىنىڭ پرويېكسيىسىنى كۆرسىتىدىغان قۇرۇلما. ئۇ ئاساسەن يورۇقلۇق مەنبەسى، لىنزا ۋە ئاپپارات ساندۇقىدىن قۇرۇلىدۇ.

پرونۇس ئى [لات] <بوت> ← **پرونۇس گۈل.**

پرونۇس گۈل <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئىللىپس ياكى تۇخۇم شەكىلدە بولۇپ، قارىياغاچ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشاپ قالىدۇ؛ گۈل چېچىكى قىزىل بولىدۇ؛ ئۇچىكىلىك مېۋىسى شار شەكىلدە بولۇپ، قىزىل كېلىدۇ؛ ئادەتتە مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

پرېزىدېنت ئى [ر <لات] رېسپۇبلىكا تۈزۈمىدە ئىدارە قىلىنىدىغان بەزى مەملىكەتلەرنىڭ دۆلەت باشلىقى؛ رەئىسى: ئالىي سوۋېت پرېزىدېنتى. ئا ق ش پرېزىدېنتى.

پرېس ئى [ر <لات] ماتېرىياللارنى ماشىنا ياكى باشقا بەلگىلىك ئېغىرلىقتىكى نەرسىلەر بىلەن بېسىش، قىسىش.

پرېس ماشىنىسى <ماشىن> **پرېسلاش ستانوكى.**

پرېستان ئى [ر] <قاتن> كېمە، پاراخوت توختايدىغان جاي؛ پورت: گوگۇم مەزگىلىدىكى يول چىراغلىرىنىڭ يورۇقىدا جاك ۋېنفىك ۋېلىسىپىتكە مىنىدى. ئىككى كۈن ئۆتمەستىلا، ئۇ ۋېلىسىپىت مىنىپ پرېستان ياقىسىدا چاپالايدىغان بولدى.

پرىلاتماق «پرېسلاماق» پېئىلىنىڭ ئۆرپى دەرىجىسى.

پرېسلاش «پرېسلاماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

پرېسلاش ستانوكى <ماشىن> پرېسلاش ئۈسۈلى ئارقىلىق پولات تاختىلارنى شەكىلگە كەلتۈرىدىغان ياكى پولات تاختا ئۈستىگە تۆشۈك ئاچىدىغان بىر خىل ماشىنا. ئاپتوموبىللارنىڭ سىرتقى قاپقىلىرى ۋە ھاراق بوتۇلكىلىرىنىڭ ئېغىزى قاتارلىقلار بۇ خىل ماشىنىدا ئىشلىنىدۇ.

پرېسلاش قېلىپى <ماشىن> پرېسلاش ستانوكىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان ماتېرىيالنى شەكىلگە كەلتۈرۈشتە ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ. ئۇ ئادەتتە ئەركەك-چىشى دەپ ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ.

پرېسلاشماق «پرېسلاماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پرېسلانماق «پرېسلاماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھاشىم بەگكە ئەتىدىن كەچكىچە پرېسلانغان پاختا قاپلىرىنى كۆتۈرۈش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈش ھەقىقەتەن ھاقارەتلىك ئىش بولۇپ تۇيۇلدۇ. لېكىن تەقدىرنىڭ ھەرقانداق خورلۇقلىرىغا چىداپ بولسىمۇ كېيىنكى ئامەتلىك كۈنلەرگىچە ياشاپ قېلىش ئىستىكى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چۈلغىۋالغان ھاشىم بەگ ئاخىرى بۇ ئىشقىمۇ كۆندى.

پرېسلىتىلماق «پرېسلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پرېسلىتىلغان پاختا.

پرېسلىماق پ. پرېس بىلەن باسماق، پرېس بىلەن بېسىپ، سىغداپ تەخلىمەك: يۈزلىگەن ئىشچى پرېسلانغان پاختىلارنى تايلاپ ياسماقتا ئىدى.

پرىتسېپ ئى [ر] پاراۋوز ياكى ئاپتوموبىلغا چېتىلىدىغان، ئۆزىدە ھەرىكەتلەندۈرۈش قۇرۇلمىلىرى بولمايدىغان قاتناش قوراللىرى؛ كوزۇپ، ۋاگون: تەيىارلىغان يۈكلەرنى

پرېتسېپكە قاچىلىماق.

پرېتسېل ئى [ر] <هەرب> مىلتىق، زەمبىرەك-لەرنىڭ قارىغا ئېلىش قىسمى. نىشانىنىڭ ئارىلىقىغا قاراپ پرېتسېلنى تەڭشىگەندە دەل تەگكۈزۈش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.

پرېدىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_5H_5N، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق سۇيۇقلاۇق، ئېرىتكۈچى ۋە خىمىيىلىك تەجرىبە دورىسى قىلىنىدۇ.

پرېزما ئى [ر <گرېك] ① <مات> كۆپ تەرەپلىكلەرنىڭ بىر خىلى. ئىككى ئاساسىي پاراللېل بولغان تەڭ كۆپ تەرەپلىكتىن، يان ياقلىرى پاراللېل تۆت تەرەپلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ؛ ھەجمى ئاساسىنىڭ يۇزىنى ئېگىزلىكىگە كۆپەيتكەنگە تەڭ. ② <فىز> خۇددى شۇنداق شەكىلگە ئىگە بولغان ۋە سۈزۈك جىسىمدىن ياسالغان ئوپتىك ئەسۋاب. ئۇ نۇرنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىش، مۇرەككەپ نۇرنى سېپكترغا ئاجرىتىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پرېنكازچېك ئى [ر] <سودا> سودا ئورۇنلىرىدا تاۋارلارنى سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم؛ دۇكان خىزمەتچىسى: خېرىدار مەيدىسىنى پوكەيگە تىرەپ، بېشىنى ئالدىغا ئېگىشتۈردى، پرېنكازچىك بولسا سول تەرەپتىكى شېرىنكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر بوپىنى بايىقى كىشىگە ئۇزاتتى.

پرېنكازچىكلىق ئى «پرېنكازچىك» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇلار ھەقسىزتەنمۇ بەختلىك تۇرمۇشقا قاراپ يۈزلەنگەنىدى. مۇندىن بىر يىل ئىلگىرى ئەر-ئايال ئىككىلىسى بىر يېزا ماگىزىنىدا پرېنكازچىكلىق قىلاتتى.

پرېنمات ئى [لات] <زوئول> ← **پرېماتلار**

ئەترىتى.

پرېماتلار ← **پرېماتلار ئەترىتى.**

پرېماتلار ئەترىتى<زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر ئەترىتى. مايمۇن، ئادەمسىمان مايمۇن قاتارلىقلار مۇشۇ ئەترەتكە كىرىدۇ. بۇ ئەترەتكە كىرىدىغان ھايۋانلار يۇقىرى دەرىجىدىكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بولۇپ، چوڭ مېڭىسى سەل تەرەققىي قىلغان بولىدۇ؛ يۈز قىسمى قىسقا كېلىدۇ؛ ئوقۇرەك سۆڭىكى ياخشى يېتىلگەن بولىدۇ؛ تۆت پۇتىنىڭ ھەممىسىدە بەشتىن بارماق بولۇپ، نەرسە-كېرەكلەرنى تۇتالايدۇ.

پرېمۇس ئى [ر <لات] ئائىلىلەردە تاماق پىشۇرۇش، سۇ ئىسسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس ياسالما تۇرمۇش ئەسۋابى؛ كىرىسىن ئوچاق: پرېمۇسقا ئوت ياقماق.

پرېمىدىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_4H_4N_2$، رەڭسىز كرىستال، غىدىقلىغۇچى پۇراقىغا ئىگە، خىمىيىۋى دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پلاتفورما ئى [ر <فران] ①<گىئول> ئاساسلىق گېئوتېكتونىك بۆلەكلەرنىڭ بىرى، ئۇ گېئوسىنكلىنال بىلەن قارىمۇقارشى ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان يەر پوستىدىكى تۇراقلىقراق رايون ھېسابلىنىدۇ. ② <بىن> ئوگزالدىكى، يولۇچىلارنىڭ پويىزغا چىقىپ-چۈشۈشى ياكى مال قاچىلاش مەقسەتلىرى ئۈچۈن يەر يۈزىدىن ئېگىز قىلىپ ياسالغان سۇپا.

پرېنسىپ ئى [ر <لات] سۆز ۋە ھەرىكەتتە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان قانۇن، نىزام: پرېنسىپتا چىڭ تۇرماق. پرېنسىپ بويىچە ئىش قىلماق. * سېتىۋالدى: — ھېلىغۇ شەھەر باشلىقىنىڭ تەستىقىنى ئەكەپسىز، ۋالېنىڭ تەستە-

قىنى ئەكەلسەڭزمۇ ئىكىكى پۇل! بىلىپ قويۇڭ، ھەممە ئىش پرىنسىپ بويىچە بولىدۇ. پرىنسىپتىن چىقمايمەن، ئەۋلىيادىن قورقمايمەن! گەپ شۇ، بېرىپ ئەرز قىلىڭ! — دېدى.

پرىنسىپال سۈپ [ر] ① پرىنسىپتىن كېلىپ چىقىدىغان، پرىنسىپقا ياتىدىغان، ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان؛ مۇھىم، جىددىي: پرىنسىپال مەسىلە. پرىنسىپال كۆرەش. * بەزىدە شەخسىي مەنپەئەتكە ئالاقىدار مۇددىئا بىلەن ئىجتىمائىي ئېھتىياجقا ئالاقىدار مۇددىئا ئارىسىدا زىددىيەت كۆرىشى بولىدۇ. مانا بۇ پرىنسىپال كۆرەش. ② پرىنسىپقا قاتتىق رىئايە قىلىدىغان، پرىنسىپتا چىڭ تۇرىدىغان: پرىنسىپال ئادەم. پرىنسىپال بولماق. * بۇ تازا جايىدا ئىش بولدى، ئۇ ھاكىمغۇ بىزگە تاغنى ئۆرۈپ بەرگىنى يوق، ئۆزى بەك پرىنسىپال ئادەم.

پرىنسىپاللىق «پرىنسىپال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇتقۇچىغا بەرگەن باھاسىدا ناھايىتى چوڭ كونكرېتلىق ۋە بىر تەرەپلىمىلىك بولىدۇ، پرىنسىپاللىق ۋە ئومۇملۇق جەھەتتىن ئالغاندا يېتەرسىز بولىدۇ، ئوقۇتقۇچى بۇنىڭغا دىققەت قىلىشى لازىم.

پرىنسىپسىز سۈپ. بىر پىكىردە چىڭ تۇرالمايدىغان؛ پرىنسىپىنى كېرەك قىلمايدىغان، مەيدانسىز: پرىنسىپسىز ئادەم. * بۇ گۇرۇھ ئىنقىلابىي تاكتىكىدا چىڭ تۇرۇپ، كائوتسكىنىڭ «ئوتتۇرا گۇرۇھ» مەيدانىغا ئۆتۈپ كېتىپ، ماركسىزم بىلەن ئاغمىچىلىق ئوتتۇرىسىدا پرىنسىپسىز تەۋرەنىپ يۈرگەنلىكىگە بىردەك ھەقىقىي ئىشەنگەنىدى.

پرىنسىپسىزلىق «پرىنسىپسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پرىنسىپسىزلىق قىلماق. * سىز دېگەندەك بىر قىسىم كادىرلىرىمىزدا پرىنسىپسىزلىق، سوۋغات ئېلىش، ئارقا ئىشىك قىلىشلار مەۋجۇت، ئۇلار قائىدە-تۈزۈم ئورنىغا مۇناسىۋەتنى، پرىنسىپ ئورنىغا يېقىنچىلىقنى قويۇپ، بىر قىسىم ئىشلارنى ناھەق قىلۋاتقان بولسىمۇ، ئاخىرى بۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ.

پرىنسىپلىق سۈپ. پرىنسىپى بولغان، پرىنسىپقا ياتىدىغان: پرىنسىپلىق مەسىلە. پرىنسىپلىق پەرق. * بەزى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلاردا ئۆزئارا يول قويۇشۇپ، مۇرەسسە-مادارا بىلەن ئۆتۈشكە بولسىمۇ، لېكىن پرىنسىپلىق مەسىلىدە مۇرەسسە قىلىشقا بولمايدۇ.

پرىيوم ئى [ر] ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئۆزىگە ئېھتىياج بولغان بوشلۇقنى تولۇقلاش يۈزىسىدىن كۆزدىن كەچۈرۈپ، قولدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان، قوبۇل قىلىنغان ماددىي بۇيۇم: پرىيوم قىلماق. پرىيوم پىلانى. * ئۇرۇق-لۇق سۇپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن بۇ شىركەت ئۇرۇقلۇق پرىيوم قىلىش بويىچە بىر يۈرۈش قاتتىق تۈزۈم ئورناتتى.

پرىيوم قىلماق مەلۇم بىر ساھەگە ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى تەكشۈرۈپ بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە تاللىماق.

پرىيومچىلىك ئى [ر] مەلۇم بىر ساھەدىكى ماددىي نەرسىلەرنى تەكشۈرۈپ، بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە سېتىۋالغۇچى: قوبۇل قىلغۇچى، مال ئالغۇچى.

پسخولوگ ئى [ر] <پسخول> ① پسخولوگىيە ئالىمى، پسخولوگىيە مۇتەخەسسىسى. ② كۆچمە. كىشىنىڭ پسخولوگىيىسى، مىجەز-خۇلقى، روھىي ھالىتىنى ياخشى بىلىدىغان، شۇنىڭغا قاراپ مۇئامىلە قىلىدىغان سەزگۈر ئادەم.

پسخولوگىيە ئى [ر <گرېك] ① پسخىكىلىق ھادىسىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. پسخىكىلىق ھادىسە دېگىنىمىز — بىلىش، ھېسسىيات، ئىرادە قاتارلىق پسخىكىلىق جەريانىنى ۋە قابىلىيەت، خۇسۇسىيەت قاتارلىق پسخىكىلىق ئالاھىدە-لىكنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تەتقىقات دائىرىسى ۋە تەتقىقا ۋەزىپىسىنىڭ ئوخشاشماسلىقىغا قاراپ ئومۇمىي پسخولوگىيە، بالىلار پسخولوگىيىسى، مائارىپ پسخولوگىيىسى

قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ② كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، روھىي ھالىتى.

پسىخولوگىيىلىك سۈپ. پسىخولوگىيىگە ئائىت، پسىخولوگىيىگە دائىر: پسىخولوگىيىلىك ھادىسە. پسىخولوگىيىلىك خۇسۇسىيەت. * ئۆزلەشتۈرۈش دېگەن، ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبىسىنى تىل ئارقىلىق ئىگىلىگەندە پەيدا بولغان بىر خىل پسىخولوگىيىلىك ھادىسە بولۇپ، ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبىسىنى ئىگىلەش جەريانىدىكى بىلىش باسقۇچى.

پسىخىكا ئى [ر <گرېك] <پەلس> ئوبيېكتىپ ۋەقەلىكنىڭ ئاڭغا تەسىر قىلىشىدىن ھاسىل بولغان روھىي ھالەت.

پسىخىكا تەسۋىرى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتى، ھەرىكىتى بىۋاستە يېزىلىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئېچىپ بېرىلىدىغان تەسۋىر.

پسىخىكىلىق سۈپ. پسىخىكىغا دائىر، پسىخىكىغا ئائىت: پسىخىكىلىق تەجرىبە. پسىخىكىلىق ھادىسە. * پسىخولوگىيە پسىخىكىلىق ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان، ئادەمنىڭ پسىخىكىلىق پائالىيەتلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان پەن.

پسىخىكىلىق تەجرىبە <پسخول> مەلۇم پسىخىكىلىق ھادىسىنىڭ شارائىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئونىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبىنى ياكى ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان بىر خىل پسىخولوگىيىلىك تەتقىقات ئۇسۇلى. ئۇ لابوراتورىيە تەجرىبىسى ۋە تەبىئىي تەجرىبە دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

پسىخىكىلىق جەريان <پسخول> بىلىش، ھېسسىيات ۋە ئىرادىنىڭ تەرەققىي قىلىش ھەم مۇكەممەللىشىش جەريانى.

پسىخىكىلىق سىناش <پسخول> ئادەمنىڭ ئەقلىي سەۋىيىسى، پسىخىك ئالاھىدىلىكى جەھەتلەردىكى ئايرىم پەرقلىرىنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان ئۇسۇل. پسىخىكىلىق سىناشنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ، ئاساسلىقلىرىدىن ئەقلىي سىناش، ئەخلاقىي سىناش، قابىلىيەت سىنىقى، نەتىجە سىنىقى قاتارلىقلار بار.

پلاتىنا ئى [ر <ئىسپان] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pt (Platinum). كۈمۈشتەك ئاق، پارقىرايدۇ، سوزۇلىدۇ؛ توك ۋە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى ياخشى، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن تېگىل ۋە ئېلېكتر قۇتۇپى ياساشقا بولىدۇ؛ ئۇنى يەنە كاتالىزاتور قىلىشقا بولىدۇ؛ پلاتىنا بىلەن ئىرىدىيىنىڭ بىرىكمىسى سىياھ قەلەمنىڭ ئۇچىنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

پلازما ئى [ر <گرېك] ① <بىئول> ئورگانىزم ئىچىدىكى شىللىق پەردە تەرىپىدىن ئاجرىلىپ چىققان بىر خىل سۇيۇقلۇق. ئۇ رەڭسىز ۋە سۈزۈك بولۇپ، سىلىقلاشتۇرۇش رولىنى ئويناپىدۇ. ② <فىز> مۇسبەت ئىئون ۋە ئىئونلاشقان ئېلېكترونلاردىن تەركىب تاپقان جىسىم، شۇنىڭدەك ماددىنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ئىئونلاشقان ھالىتى. ئۇ زەرەتسىز بولۇپ، توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك؛ كۈچلۈك توك ئۆتكەندە، ئېلېكترو ماگنىت تەسىرىدە زور دەرىجىدە قىسقىراپ، نەچچە مىليون گرادۇستىن يۇقىرى بولغان ئىسسىقلىقنى پەيدا قىلىدۇ. قۇياش قاتارلىق كۆپلىگەن پلانېتىلاردا پلازما بولىدۇ.

پلازما ئانا ھۇجەيرە <بىئول> تېخى يېتىلمىگەن پلازما ھۇجەيرىسىنىڭ دەسلەپكى ھالىتى.

پلازما هالەت <بىئول> ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى بىر خىل هالىتى. يۇقىرى تېمپېراتۇرا، كۈچلۈك ئۇلترا بىنەپشە نۇر، X نۇرى ۋە گامما نۇرى قاتارلىقلارنىڭ هەممىسى گاز هالەتتىكى ماددىلارنى پلازما هالەتكە ئۆزگەرتىۋېتەلەيدۇ.

پلازمېت ئى [ر<گرېك] <بىئول> ستوپلازما ئىچىدىكى ئۆزلۈكسىدىن كۆپىيەلەيدىغان بىر خىل تۈزۈلۈش. مەسىلەن: خوندرىئوسوم.

پلاستىر ئى [ر] <تىب> مەخسۇس يارا ۋە جاراھەتكە چاپلىنىدىغان، يېپىشقاقلىق مەلھەمى سۈرتۈلگەن لېنتا.

پلاستىنكا ئى [ر] ← پاتېنون تەخسىسى.

پلاش ئى [ر] سۇ ئۆتكۈزمەيدىغان ماتېرىيالدىن تىكىلگەن، يامغۇردا كىيىلىدىغان ئۇست كىيىم؛ يامغۇرلۇق، يامغۇر چاپىنى: جۇش ئۇرۇپ يۇرىكىم شۇ مەھەل، تىكىلدىم پلاشقا يېنىشلاپ، يايرىتار ئىدى بۇ تېنىمنى، ئاجايىپ يىللىقىلىق بېغىشلاپ.

پلاكات ئى [ر<نېم] تەشۋىقات، ئاخبارات ئىشلىرىنى كەڭ ئاممىغا بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قىسقا تېكىستلىك قىلىپ يېزىپ چاپلانغان، ئېسىلغان چاقىرىق، شوئار ياكى شوئالار يېزىلغان رەخت، تاختا: پلاكات ئاسماق. پلاكات چاپلىماق. پلاكات كۆتۈرمەك. * سەھنە تېمىدىكى قىزىل پلاكاتقا يېزىلغان «هوشيارلىقىمىزنى ئاشۇرۇپ، چېگرا ئامانلىقىنى قوغدايلى!» دېگەن شوئار هەيۋەتلىك چاقناپ تۇراتتى.

پلاكاتچى ئى. پلاكات كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى.

پلاكسۇكلاز ئى [ر<گرېك] <گېئول> دالا شېپاتلىرىنىڭ بىر تۈرى، تەركىبى ناتېرى بىلەن كالتسىينىڭ سىلىكاتلىرىدىن ئىبارەت، سەل چۈرۈك بولىدۇ؛ سۇزۇك كېلىدۇ؛ ئاق، يېشىل، قىزىل قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ. ئۇ كۆپلىگەن تاغ جىنسلىرى تەركىبىدە ئۇچرايدۇ.

پلانېتا [ئى ر<گرېك] <ئاستر> قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىپ تۇرىدىغان ۋە ئۆزىدىن چۈشكەن يورۇقلۇقنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئاسمان جىسىملىرى؛ سەييارە.

پلانېتارىي ئى [ر] <فىز> ئالاهىدە ئىشلەنگەن ئوپتىكىلىق پروېكسىيە ئاپپاراتى. يۇلتۇزلۇق ئاسمان پروېكسىيىسى بۇ خىل ئاپپارات ئارقىلىق يېرىم شار شەكلىدىكى ئېكرانغا چۈشۈرۈلۈپ، قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنىڭ هەرىكىتى؛ كۈن ۋە ئايىنىڭ تۇتۇلۇشى؛ ئاقار يۇلتۇز يامغۇرى قاتارلىق ئاسترونومىيىلىك هادىسىلەر كۆرسىتىلىدۇ.

پلانتاتسىيە ئى [ر <لات] <دېھ> ① ئومۇمەن مەخسۇس پەرۋىشكە ئېھتىياجلىق بولغان زىرائەت ئېتىزلىرى؛ زىرائەت مەيدانى: بۇغداي پلانتاتسىيىلىرى. پاختا پلانتاتسىيىلىرى. ② شېكەر قومۇشى، كېۋەز، چاي، كوفې قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى يېتىشتۇرىدىغان يېرىك كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق ئىگىلىكى.

پلانېر ئى [ر <فران] <تەن> هەرىكەتلەندۇرگۈچى قۇرۇلمىلىرى يوق، تۈزۈلۈشى ئاددىي ۋە يېنىك بولغان بىر خىل ئۇچۇش ئەسۋابى. ئۇنىڭ قانىتى بولىدۇ، ئۇچۇش مەشىقى ۋە ئاۋىئاتسىيە تەنھەرىكەتلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ؛ ئادەتتە ئايروپىلان، ئاپتوموبىل ياكى ئېلاستىك ئارقانلار ئارقىلىق يەردىن كۆتۈرۈلىدۇ ۋە يۇقىرى ئۆرلىگەن هاۋا ئېقىمىدىن پايدىلىنىپ بوشلۇقتا لەيلەپ ئۇچىدۇ.

پلانېر تەنھەرىكىتى <تەن> دۆلەت مۇداپىئە تەنھەرىكەت تۈرى. تەنھەرىكەتچىلەر پلانېر ئارقىلىق بوشلۇقتا ئۇچۇپ ئاۋىئاتسىيە بىلىملىرى هەققىدە تەربىيە ۋە ئاساسلىق هەيدەش ماهارىتى توغرىسىدا مەشىق ئېلىپ

بېرىشقا بولىدۇ. مۇسابىقە ئەرلەر، ئاياللار، يالغۇز كىشىلىك ۋە ئىككى كىشىلىك، ئوچۇق دەرىجە، ئۆلچەملىك دەرىجە ۋە ئون بەش مېترلىق دەرىجە قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

پلانېرچى ئى. پلانېر ئۇچۇرىدىغان، پلانېر ھەيدەيدىغان كىشى.

پلانىمېتىرىيە ئى [ر <لات + گرېك] <مات> ماتېماتىكىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ تەكشىلىكتىكى گېئومېترىك شەكىللەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى (كۆرۈنۈشى، چوڭ-كىچىكلىكى، ئورنى قاتارلىقلار)نى تەتقىق قىلىدۇ.

پلانىئون ئى [ر <بوت> پلانىئون ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ياتما غولى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن بولۇپ، كۆپ يېرىدىن شاخلايدۇ؛ يوپۇرماق شەكلى تەڭگىچىگە ئوخشايدۇ؛ تاغلىق رايونلاردا ئۆسىدۇ.

پلۇتون ئى [گرېك] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى توقۇز چوڭ پلانېتىنىڭ بىرى. ئۇ توقۇز پلانېتىنىڭ قۇياشقا بولغان يىراق-يېقىنلىق رەت تەرتىپىدىن سانىغاندا توققۇزىنچىسى، شۇنىڭدەك قۇياشقا ئەڭ يىراق ۋە ئەڭ كىچىك پلانېتا ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ قۇياشنى ئايلىنىش ئومۇمىي دەۋرىي 248 يىل؛ سىرتقى يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 220°C؛ بىر دانە سەييارە يەنە ئۇنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ.

پلۇتونىي ئى [ر <لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق ئېلېمېنت، بەلگىسى Pu (Pluto nium)، سۇس كۈڭ رەڭدە پارقىرايدۇ، ھاۋادا ئوڭاي ئوكسىدلىنىدۇ. ھازىرغىچە ئۇنىڭ 12 خىل ئىزاتوپى بايقالدى، يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغانلىرىنىڭ 500 مىڭ يىل، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئۇران بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇ ئاتوم بومبىسى ياساشنىڭ مۇھىم ماتېرىيالىلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پلىيونكا ئى [ر] <گ سەن> يۇرۇقلۇق سەزگۈچى دورا سۈرتۈلگەن يالتىراق قەغەز لېنتا. ئادەتتە فوتو سۈرەت ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

پو I ئى [خەن] ① ئۇرۇشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل قورال: ئۇلار ئۇچ تاغ ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ سايغا ئېچىكىرىلەپ كىردى. چېرىكلەر بىرنەچچە بۆلەككە بۆلۈنۈپ، ئاۋۇال پو ئاتقۇچى چېرىكلەرگە يول بەردى. ② كۆچمە. سۆپ. ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلىدىغان؛ ئاشۇرۇلغان؛ قۇرۇق، يالغان (گەپ-سۆز ھەققىدە): سەممىي سۆزنى، راست سۆزنى ئۆزەكتىگە بىر نىزام ئەيلە، قۇرۇق، پو سۆزنى، جا سۆزنى نومۇس دەپ بىل، ھارام ئەيلە. جېنىڭ راست سۆز بىلەن چىقسا، سېنى ئارسلان خىلى دەرلەر، كى مەككار تۈلكە بولدۇڭمۇ، بۇ دۇنيانى تامام ئەيلە.

پو ئاتماق چوڭ گەپ قىلماق، يوغان سۆز-لىمەك، پاختا ئاتماق، مۇبالىغە قىلماق: — سىز، ئاغزىڭىزدا قورقمايمەن دەپ ھەرقانچە پو ئاتقىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئالدىڭىزغا قاراپ يولۇاستىن، كەينىڭىزگە قاراپ بۆرىدىن قورقىسىز — دە، ئۇكام! — دېدى كاتېپ. * بايا تىندىن بېرى ئاتقان پولىرى بەكرى تەرەپتىن بىر تىيىن بولغاندىمۇ بىلگەن ئابدۇكېرىم ئەمدى گېپىنى نېمىدىن باشلاشنى بىلمەي قالدى.

پو سۆزلىمەك ← **پو ئاتماق**: — ئاغىنە ئالدىرىما، پو سۆزلىگەنلەرنىڭ كارامىتىنى كۆرىدىغان پەيتلەر مۇ كېلىۋاتىدۇ، شۇ چاغدا ئاندىن كۆرۈشۈپ قالارمىز، — دېدى ئابلەت دوستىغا.

پو II ئى. دىئال. ھور، پار، بۇس.

پوپ ئى [ر <گرېك] <دىن> كاتولىك دىنى ۋە پراۋوسلاۋىيە دىنىنىڭ روھانىسى، ئادەتتە بەرەر چېركاۋغا باشچىلىق قىلىدۇ: كەچ سائەت توقۇزدا جەسەت بوش ئۆيدىكى كارىۋاتقا ياتقۇزۇلدى، ئۇنىڭ ئىككى يېقىدا ئىككى تال

شام يېنىپ تۇراتتى، قېشىدا يالغۇز بىرلا پوپ ئولتۇراتتى.

پوپاك سۈپ (توغرىسى: پورپاك) ← **پورپاك.**

پوپاي سۈپ. دىئال. سېمىز، پاكار.

پوپايكا ئى [ر] <كي> ھەر خىل يۇڭ يىپ ۋە سۈنئىي تالالىق يىپلاردىن توقۇلدىغان ئۇست كىيىم: ئۇ بىزنى ھەر خىل پوپايكىلار سېتىلىدىغان يەرگە باشلاپ باردى ـ دە، ئايالىمغا: ـ قىزىم خۇش بولغۇدەك پوپايكا ئالايلى، ـ دېدى.

پوپكا ئى. دەرىلىك ماتېرىيال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنى سالىدىغان سومكا: خالمۇرات شۇنچە ئالدىراش تۇرسا، ئۇ ئۆكسىنىڭ سۆزى ئۈنىڭ قۇلقىغا كىرەمتى؟ خالىدەم بىر قولىدا سامان بار سېۋەتنى، بىر قولىدا پوپكىنى ساڭگىلىتىپ ھويلىغا كىردى.

پوپوزا ئى. تەھدىت، ھەيۋە: بايىاتىن باشقا كېمىچىلەر گەپ قىلسا بۇتىتەك تۇرغان ماشىنىلار مانا ئەمدى ھەممەن ئاكامنىڭ بىر پوپوزىسى بىلەن قوڭغۇزدەك ئۇ ياق، بۇ ياققا قىمىرلىشىپ يولنى بىكارلىغىلى تۇردى.

پوپوزا قىلماق: تەھدىت سالماق، ھەيۋە قىلماق: بۇنى كۆرگەن ھېلىقى ئەبلەخ كۆرەڭلەپ: ـ يېقىن كەلسەڭ جېنىڭنى ئالىمەن! ـ دېگىنىچە ئۇنىڭغا پوپوزا قىلدى. يىگىت ئىككى قەدەم داجىۋىدى، ئۇ پوپوزا قىلىپ قىستاپ كېلىشكە باشلىدى.

پوپوزچى ئى. تەھدىت سالغۇچى، ھەيۋە قىلغۇچى: ئۇ پوپوزچىلارنىڭ تاناۋىنى تارتىپ قويغاچقا، ھەممە ئۇنىڭدىن تەپ تارتىشاتتى.

پوپۇچ ئى. بىر ياشتىن ئىككى ياشقىچە بولغان بالىلارنىڭ ئاياغ كىيىمى: بۇ خالىسا قىلىپ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ پوپۇچ تىكىشلىرىگە ئوخشىمايدۇ.

پوپىلماق پ. دىئال. دەسسەپ چەكمەك، باسماقدىماق، نەختىماق.

پوتا ئى [پ] بەلگە باغلىنىدىغان رەخت بەلباغ: يېتىمنىڭ ئاتىسى يوق، بېلىدە پوتىسى يوق (ماقال). موللا نىياز ئۆزىگە مۇلايىم تىكىلىپ ئولتۇرغان باتۇرغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ، بېلىگە باغلىغان سېرىق شايى پوتىسىنى يەشتى ـ دە، قايتىدىن چىڭراق باغلىدى.

پوتا سالماق مەشرەپ ئويۇنلىرىدا بىر ـ بىرىگە پوتا سونۇپ ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلماق: ساربخان ئانارخانىنى ئاتايىن سۇلتان ماموتقا كۆرسەتمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئونىمغىنىغا قارىماي، پوتا سېلىپ، ئوتتۇرىغا ئاچقتى.

پوتا ئويۇنى ① مەشرەپلەردە ئەر ـ ئاياللار بىر ـ بىرىنى ئۇسسۇلغا تارتىشتا پوتا تاشلاش ئارقىلىق ئوينىلىدىغان بىر خىل ئويۇن: مەن ئۇنىڭ ئوينىغان ئۇسسۇلى بىلەن پوتا ئويۇنىدا ئېيتقان بېيتلىرىگە قاراپ كۆيۈپتىمەن، ئەمدى قارىسام بىر يۇك بولدى. ② باللارنىڭ چەمبەر شەكلىدە چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ بىرسىنىڭ ئارقىسىغا سەزدۈرمەي پوتا تاشلاپ قويۇش ئۇسۇلى بىلەن ئوينىلىدىغان بىر خىل ئويۇنى.

پوتال ئى. ھەر خىل ئەسۋابلارنى زىننەتلەش، پەردازلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى؛ ھەل.

پوتاللىق سۈپ. پوتال بىلەن زىننەتلەنگەن، پوتال بېرىلگەن، پوتىلى بار.

پوتەي ئى ① ئۇرۇشتا قارشى تەرەپنىڭ ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ۋە قارشى تەرەپكە ئوق چىقىرىش مەقسىتىدە ياسالغان مۇنار شەكلىدىكى قۇرۇلۇش: ھېلىقى پارتلىتىۋېتىلگەن پوتەينى چۆرىدەپ پاراڭ سېلىشۋاتقانلارنىڭ سۆزى بىردىنلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىدى ② مىق س. ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى؛ بىر پوتەي ئون چاقىرىمغا تەڭ، يەنى بەش كىلومېتىرغا تەڭ كېلىدۇ: نىزامىدىن ھارۇننى سۆرەپ تۇزلەڭگە چىقىرىشىپ بەرگەن چاغدا، كۈن خېلىلا قىيىلغان بولۇپ، كەنتكە تېخى ئون پوتەي بار ئىدى.

پوتلا ئی ① بۇرۇندىن ئاققان شىلىمسىمان سۇيۇقلۇق؛ ماكقا: زېرىكمەيتتى دوختۇر ھېچ ئۇنى تولا داۋالاپ. تېرىكمەيتتى دادىسى پوتلا-سىنى ئادالاپ. ② تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماق چىقىرىشتىن بۇرۇن چىقىدىغان چېچەكى: دەرەخلەر پوتلا چىقىرىشقا باشلىغان ئەتىياز پەسلى ئىدى. ھاۋا بەزىدە ئېچىلىپ، بەزىدە تۇتۇلۇپ تۇراتتى. ③ قارا چىراغ، شام پىلىكلىرىنىڭ كۆيۈپ ياكى چالا كۆيۈپ، پولتىيىپ ساقىلغان قىسمى: چاملىغۇرغا ئورنىتىپ قويۇلغان شامنىڭ پوتلىسى ئۆسۈپ، ئىسلاشقان بۇ زەي ئۆيىنىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا.

پوتلىق سۈپ. پوتلىسى بار، پوتلا چىقارغان.

پوتلىسمان سۈپ. پوتلىغا ئوخشايدىغان، پوتلا شەكىللىك.

پوتلىسمان گۈل رېتى <بوت> چەكسىز گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى، گۈللىرى يۇمران، گۈل ئوقىنىڭ يېنىدىن ئۆسىدۇ، تاق جىنسلىق بولىدۇ، گۈل ساپقى بولمايدۇ؛ گۈللىرى ئېچىلغاندىن كېيىن ياكى مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن پۈتۈن گۈل رېتى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن: تېرەك، سۆگەت، لاپىن دەرىخى قاتارلىقلارنىڭ گۈل رېتى ۋە ياڭاق، ئورمان ياڭىقى قاتارلىقلارنىڭ ئاتلىق گۈل رېتى.

پوتېنسىئال ئی [ر< لات] <فىز> ئېلېكتر ياكى ماگنىت مەيدانىنىڭ مەلۇم نۇقتىدىكى ھالىتىنى خاراكتېرلەيدىغان مىقدار: تارتىش كۈچى پوتېنسىئالى.

پوتېنسىئال ئېنېرگىيە <فىز> جىسىمنىڭ تۇرغان ئورنى ياكى ئېلاستىك دېفورماتسىيىسىدىن ئېرىشكەن ئېنېرگىيە. سۇنىڭ چۈشۈش پەرقى ۋە پۈرژىننىڭ ئىش قىلىش ئېنېرگىيىسى پوتېنسىئال ئېنېرگىيە بولىدۇ.

پوتېنسىئومېتر ئی [لات+گرېك] <فىز> ئۆزلۈكسىز تەكشىگىلى بولىدىغان بېسىم بۆلىگۈچىتە ئىشلىتىدىغان ئۆزگىرىشچان قارشىلىق. تەركىب تاپقان ماتېرىيالىسىرى بويىچە ئورامسىلىق ۋە ئورامسىز دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ.

پوتىلىق سۈپ ① پوتا باغلىغان، پوتىسى بار. ② پوتا ئۇچۇن تەييارلانغان، پوتىغا لايىق: پوتىلىق رەخت.

پوجاڭزا ئی [خەن] پارتىلىغۇچ دورىنى قەغەزگە ئورап، ئۇچىغا ئوت تۇتاشتۇرىدىغان پىلىك بېكىتىپ ياسالغان پارتلاتقۇچ: ئىدارە دەرۋازىلىرىغا قادالغان «مەرھابا باھار بايرىمى» دېگەن چوڭ خەتلەر، پاراسلاپ ئېتىلۋاتقان پوجاڭزىلار قوشۇلۇپ ئومۇمىي خۇشاللىقنى پەيدا قىلغانىدى.

پوچتا I ئی. يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان تۆت چاقلىق ھارۋا. بۇنداق ھارۋىنىڭ يۆلىنىدىغان يېرىنىڭ ئۇستىدە كۇنلۇكى بولۇپ، ئۇنى لازىم بولغاندا ئېچىپ، لازىم بولمىغاندا يىغىپ قويۇشقا بولىدۇ: ئانچە ھايال ئۆتمەي قاتىرىسىغا ئۇچ كىشى ئولتۇرغان، ئالدىدا بىر ياش يىگىت ھەيدىگەن ئۇچ ئات قوشۇلغان پوچتا مەھەللىگە كىرىپ كەلدى.

پوچتا II ئی [ر<پوله] ① پوسۇلكا، ھۇججەت، پۇل ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىپ، كۆرسىتىلگەن كىشى ياكى جايغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئالاقە ئورنى ۋە شۇ ئورۇن جايلاشقان بىنا: شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى. ② پوچتىخانىلار تەرىپىدىن تېگىشىلىك ئورۇن ياكى شەخسىلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىلىدىغان خەت، پۇل، پوسۇلكا قاتارلىق نەرسىلەر: بۈگۈن پوچتا كەلدى؟ ③ پوچتىخانا: مەن بۈگۈن پوچتىغا باردىم.

پوچتا - تېلېگراف پوچتا ۋە تېلېگراف.

پوچتالیون ئی [ر] ← **پوچتىكەش**: ئانام

خېتمنى پوچتالیوننىڭ قولىدىن تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن چوقۇم يۇزلىرىگە ياقىدۇ، لەۋلىرىگە يېقىپ سۆيىدۇ.

پوچتالیونلۇق «پوچتالیون» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پوچتالیونلۇق قىلماق.

پوچتچى ئى ← **پوچتكەش.**

پوچتكەش I ئى «پوچتا I»نى ھەيدەگۈچى كىشى: تەختىراۋان يەنە بىر ئىشكىتىن ئۆتۈپ، سالاسۇنلىرى چىرايلىق سىرلانغان سەينادا توختىدى. شۇ چاغدا پوچتىنكەش ئويناقلاپ تۇرغان ئاتلارنى كەينىگە شوخشىتىپ، پوچتىنىڭ ئىشكىنى ئاچتى، خىزمەتچى ۋە مۇھاپىزەتچىلەر ۋاگۇنى يۆلەپ پوچتىغا چىقاردى.

پوچتكەش II ئى [ر+پ] پوچتىخانىنىڭ خەت-ئالاقە، گېزىت-ژۇرنال قاتارلىق نەرسىلەرنى توشۇغۇچى خادىمى؛ پوچتالیون: دەرۋازا غىچىلداپ ئېچىلىپ، پوچتىكەش كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ قولىدا بىر پارچە خەت تۇراتتى. رۇسۇل ئاكا ئورنىدىن چاچراپ تۇردى-دە، خەتنى ئالدى.

پوچتىخانا ئى [ر+پ] پوچتا ۋە تېلېگراف ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارە: مەن بىرھازا ئويلىنىپ، ئاخىرىدا ئوتتۇز يەۋەن پۇل ئەۋەتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ، مىڭ تەسلىكتە خېتمنى يېزىپ تۈگەتتىم-دە، ئىتتىك سىنىپتىن چىقىپ پوچتىخانىغا بېرىپ خەتنى سېلىۋەتتىم.

پوچچى I سۆپ. پو ئاتىدىغان، يوغان گەپ قىلىدىغان، چوڭ سۆزلەيدىغان: ئادىلە خۇشال بولۇپ: — بىزنى باشقىلار «غۇلجىلىق پوچىلار» دېيىشىدىكەن. بىزدە پوچىلارمۇ بار، لېكىن مۇنۇ ئەلانۇردەك، سىزدەك، گۈزەلئايدەك نوچىلارمۇ بار، — دېدى.

پوچچى II ئى. كان كولاشتا ئىشلىتىدىغان ئۇچى ئۇچلۇق تىغ بىكىتىلگەن، بازغان شەكىللىك ئەسۋاب.

پوچىرقا ئى [ر] بىر كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس خەت يېزىش ئۇسلۇبى، خەت شەكلى: مەن ھېلىقى كونۇبىرتنى ئېچىپ، ئىچىدىكى خەتكە قاراپلا ئۇنىڭ دوستۇم ئەيسانىڭ پوچىركىسى ئىكەنلىكىنى تونۇۋالدىم.

پوچىلىق ئى. چوڭ سۆزلەيدىغان، پو ئاتىدىغان سۆز-ھەرىكەت: يولۋاس پوچىلىق بىلەن ماختىنىپ: — ئانا خاتىرجەم بول، ئوغلۇڭ بالانىڭ ئاغزىدىن ساق كىرىپ، كەينىدىن كۈلۈپ چىقىدۇ، — دېدى.

پوخور سۆپ. ئايالىلارغا يامان نىسبەتتە، ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولىدىغان؛ زىناخور: بۇ يىل كىرگەندىن باشلاپ، جامائەت ئارىسىدا شەيخىم توغرۇلۇق كۆس-كۆس گەپلەر پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى. يەنى «شەيخ قېرىغىنىغا قارىماي پوخور ئىكەن»، «شەيخ نەپسانىيەتچى ئالا كۆڭۈلكەن»، — دېيىشەتتى.

پوخورلۇق ئى. ئايالىلارغا يامان نىسبەتتە، ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولىدىغان ھەرىكەت، قىلىق: ئۇ گالستۇكنى تۇزەشتۇرۇپ، كومېدىيەلىك ئوپېرا زالىدا ئولتۇرغان نەدىكى بىر ئايالغا پوخورلۇق قىلىپ قويماتتى.

پودپولكوۋنىك ئى [ر] كونا ← **جۇڭشياۋ.**

پودوكارپۇس ئى [لات] ← **پودوكار پۇس قارىغىيى.**

پودوكارپۇس قارىغىيى <بوت> پودوكارپۇس قارىغىيى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى يىپسىمان تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ، ئارقا تەرىپىدە ئاق پاراشوكى بولىدۇ. ئاتلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ؛ مېۋىسى يۇمىلاق تۇخۇم شەكىلىدە. ياغىچى قۇرۇلۇشقا ۋە ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

پودۋال ئى ① ئۆي تاملىرىنىڭ پەستكى تەرىپىگە قىلىنغان نەقىش بېرىلگەن سىر: پودۋال چىقارماق. ② گېزىت سەھىپىسىنىڭ ئالاھىدە ماقالە بېسىلغان تۆۋەنكى قىسمى ۋە شۇ سەھىپىنى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدىغان تۈز سىزىق: بۇگۈنكى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئۇچىنچى بەت پودۋال ئاستىغا بېسىلغان ماقالە

كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پور ① ئى. دەرەخ غولىنىڭ چىرىپ چىداملىقىنى يوقاتقان قىسمى: سۆگەت پورى. * تۈزلەڭلىكتە ئۇجمە ئۆستۈرۈپ، پىلە باققان يوپۇرمىقىدا. تارتقان يىپەك - مەشۇتىغا ئەل، بويىاق بەرگەن ئۇنىڭ پوردا. ② سۈپ. **پورلاشقان، پورى بار:** پور تەرەك. پور سۆگەت. ③ سۈپ. **سۆگەتنىڭ پورىغا ئوخشايدىغان، قوڭۇر:** پور رەڭ. * پور رەڭ كاستۇم كىيگەن بىر يىگىت ئالدىراش ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى - دە، بۆلۈمدە ئولتۇرغانلارغا سالاممۇ بەرمەستىن سۆزلەپ كەتتى. ④ سۈپ. **ئىچى كاۋاك، تېشىغا بۆرتۈپ چىققان، قاپارتىلغان، قالپاقلىق:** پور مېخ. پور سۈمبە.

پور سۈمبە ئۇچى كاۋاك سۈمبە.

پور سېمىز نورمالسىز هالدا سەمرىگەن، خام سېمىز: ئاشۇ پور سېمىز ئۆزىنىڭ ئۇسسۇلچى ئاشنىسىنىڭكىدە تاماق يەيدىكەن. هەي، هەي مېنىڭ ۋەكالەتچىم ئۇنىڭغا پاكىتىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندە ئۇ غىڭ قىلالماي قالدى.

پور قاقماق مىسكەرچىلىكتە چۆگۈن، ئاپتۇۋا، چىلاپچا قاتارلىق نەرسىلەرگە قالپاق گۈل چىقارماق.

پور مېخ قالپاقلىق مېخ، قالپىقى بار مېخ.

پوراچ ئى. ياغاچ پومزەك.

پورەك I ئى ① تېخى ئېچىلمىغان گۈل، غۇنچە: سالام ساڭا مۇئەللىم ساڭا چۆڭقۇر يۇرەكتىن، تەربىيەڭدە ئېچىلغان مىڭلاپ غۇنچە - پورەكتىن. ② كۆپىمە هالەتتىكى، كۆپۈشكەن، كۆبجۈگەن: پورەك چاچ.

پورەك چاچ كۆبجۈپ، پورەكلەپ ئۆسكەن چاچ: پورەك چاچ بالا. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى مەندىن خېلىلا چوڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ قېتىۋالغان يىگىتلەر، شەپكىسىنىڭ ئالدىدىن پورەك چاچلىرىنى چىقىرىۋالغان مەن دېمەتلىك بالىلار، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان، يۈزلىرىگە گىرىم قىلغان چوڭ - چوڭ قىزلارمۇ ئولتۇرۇشاتتى.

پورەك II ئى. دىئال. زاغرا.

پورەكلىمەك پ. غۇنچىلىماق، غۇنچىلاپ ئېچىلماق: بىنانىڭ ئەڭ چېتىدىكى 5 - قەۋەتنىڭ لەمپىسى باشقا لەمپىلەردىن ئالاھىدە بولۇپ، هەشقىپىچەكلەر پىلەك تارتىپ، تەشتەكلەردىكى گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەندى.

پورپاڭ ① سۈپ. توزۇپ تۇرىدىغان، توزۇيدىغان؛ بوش، يۇمشاق: ئاسفالت يولدا سىلىق كېلىۋاتقان ماشىنا بۇرۇلۇپ قارا يولغا چۈشكەندە جالاقلاپ سىلكىنىشكە باشلىدى - دە، پورپاڭ توپا ئاسمانغا تاغدەك كۆتۈرۈلۈپ، هەممىنى چاڭ - توزانغا كۆمۈۋەتتى. ② كۆچمە. ئى. **غوۋغا، ئالىتوپىلاك:** پورپاڭ كۆتۈرمەك. پورپاڭ چىقارماق * — مەن قۇمۇلدا پورپاڭ كۆتۈرۈپ تۇرپانغا بېرىپ، تۆمۈر خەلىپە بىلەن ئالەمنى بىرئالغان تۇرسام مېنىڭدىن قورقايدىغان كىم بار ئىكەن، — دېدى هېلىقى كىشى غەزەپ بىلەن ژارقىراپ.

پورپاڭ چىقارماق غوۋغا چىقارماق، ئالىتوپىلاك قىلماق، قالايمىغانچىلىق تۇغدۇرماق: ئۇلار هەر يەردە ئېقىپ يۈرگەن ماكانسىز سەرگەردانلارنى ئارقىغا سېلىۋېلىپ، شەھەرمۇشەھەر پورپاڭ چىقىرىپ يۈرگەنىكەن.

پورپاڭ سالماق ← پورپاڭ چىقارماق: ئۇ «نىجات ۋە نۇر ئەلىخانلارنىڭ هەرقانداق ئىشلەپچىقىرىش تېمىلىرىدا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشى خاتا، ئەمەلىي قارار چىقىرىشى تېخىمۇ قارامىلىق، نىشاندىن چەتنىگەنلىك» دېگەن سۆزلەر بىلەن پورپاڭ سالدى.

پورپاڭ قىلماق غوۋغا قىلماق، ئالىتوپىلاك قىلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق.

پورپاڭ كۆتۈرمەك غوۋغا كۆتۈرمەك، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق، ئالىتوپىلاك قىلماق: ئەگەر ئۇ ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە ياكى ئىبرەت ئېلىشقا تېگىشلىك تىپ بولىدىكەن، بۇ ھەقتە گۇمانخورلارنىڭ پورپاڭ كۆتۈرۈشىنىڭ كارايىتى چاغلىق. بۇ خىل تىپىك ئىللەت كىمدە

بولىدىكەن، ئىللەتنى ئەيىبلەش نەشتىرى ئۇنىڭغا سانجىلىپ كەتسە، بۇنىڭ نېمە زىيىنى؟

پورپاڭلىق سۈپ. توپىسى پورپاڭلاشقان، پورپاڭ توپىسى بار: پورپاڭلىق يەر. پورپاڭلىق ئېتىز.

پورت I ئى [ر <فران] <قاتن> سۇ يوللىرىدا كېمە، پاراخوتلار توختايدىغان: يۇڭ بېسىش، يۇڭ چۇشۇرۇش ئۇچۇن مەخسۇس جاھازلانغان جاي: ئۇ 1978 - يىلى شەھەرلىك سۇ تىرانسپورت شىركىتى بويىچە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى باھالىنىپ، بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، يەنە B شەھەرلىك پورتىنىڭ سۇ ئۇستى بىخەتەرلىك ئاكتىپلىرى يىغىنىغا قاتناشتى.

پورت ھەققى <ت ئىش> پورتقا كىرىپ-چىقىپ تۇرىدىغان پاراخوت-كېمىلەر ۋە تۇرلۇك ماللار ئۇچۇن ئېلىنىدىغان قائىدە-يوسۇن خىراجىتى ۋە مۇلازىمەت خىراجىتى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

پورت II تەق. يۇمشاق نەرسىلەرنىڭ ئۇچىدىكى گاز ياكى سۇيۇقلۇقنىڭ قاتتىق بېسىم تەسىرى بىلەن ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پورت-پورت «پورت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پورتتىدە رەۋ. «پورت» قىلغان ھالدا، «پورت» قىلىپ: پورتتىدە ئېتىلىپ كەتمەك.

پورتمان ئى [ر] خۇرۇم، يالتىراق قاتارلىقلاردىن تىكىلىدىغان، يانچۇققا ياكى سومكىغا سېلىشقا قولاي: پۇل، بىلەت، فاكتور قاتارلىق سېلىپ يۇرۇشكە ئەپلىك بىر [illegible]: زەيتۇنەم ئېرىنىڭ ئاختۇرسا تېپىلىپ رۇپ چىقتى.

[illegible] ك ھاۋاسىنى لغان دېرىزىنىڭ

بىر پەرىدە
ئۇچۇم
بىر پەرىدە
پەلتەك

ئۇستۇنكى كۆزنەكى: ئۇ تېرموموبېترنى يىغىتىنىڭ قولىتۇقىغا تەقىتى ۋە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ پورتۇچكىنى ئېچىۋەتتى.

پورترېت ئى [ر] <گەسەن> كىشىنىڭ ئادەملەرنىڭ ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن رەسىم: ئۇ پورترېت تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژ قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە بولىدىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تالىلاپ تەسۋىرلىسە، تەبىئەت تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژنىڭ ئېچىكى كەچۇرمىشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ.

پورترېت فوتوگرافىيىسى <گەسەن> فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ باش سۈرەت، يېرىم بەدەن سۈرىتى، پۈتۈن بەدەن سۈرىتى ۋە كۆپ كىشىلىك سۈرەت قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازىنى تەسۋىرلەپبدىغان فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. نادىر فوتو سۈرەت پورترېت ئەسەرلىرى پېرسوناژلارنىڭ تاشقى قىياپىتىنى تەسۋىرلەپلا قالماستىن، بەلكى پېرسوناژلارنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ۋە روھىي ھالىتىنمۇ تەسۋىرلەپ بېرەلەيدۇ.

پورتۇگال ئى<ئىرق> پورتۇگالىيەدە ئولتۇرۇشلۇق ئاساسلىق مىللەت ۋە خەلقلەر.

پورداق ① ئى. ئەركەك جىنسىلىقلارنىڭ جىنسىي ئەزا قىسمىدىكى ئۇرۇقدانىنى ئوراپ تۇرىدىغان خالتىسىمان ماددا. ② پورداق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم. ③ كۆچمە. سۈپ. جىنسىي مۇئامىلىدە كېرەككە كەلمەيدىغان، پالاكەت (ئەرلەرگە نىسبەتەن).

پورداق كېسىلى <تىب> ئادەتتە يېرىق ساھەسىگە چۇشكەن گىرىژا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ تولاراق قورساق پەردىسىنىڭ ئاجىز نۇقتىسىدىن ئىنچىكە ئوچەي ئۇرۇقدان خالتىسىغا چىقىپ قېلىشتىن بولىدۇ. يېرىق ساھەسى پولىتېسىپ چىقىپ ياكى ئۇرۇقدان خالتىسى

يوغناپ، پات-پات قاتتىق ئاغرىيدۇ. بۇ هال شوك ياكى ئۇچەي چىرىپ كېتىدىغان هادىسىلەرگە سەۋەبچى بولۇشمۇ مۇمكىن.

پورداق يۈز نومۇس قىلمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان؛ يۈزى قېلىن، يۈزسىز.

پورداقچى ئى. خۇشامەتنى، يالاقچىلىقنى ئادەت قىلغان كىشى؛ خۇشامەتچى، يالاقچى.

پورداقچىلىق «پورداقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى؛ پورداقچىلىق قىلماق.

پورفىر ئى [ر <گرېك] <گېئول> بىر خىل ئورتا كىسلاتالىق ئېتىلما جىنس ياكى كىسلاتالىق داغلىق تېمىز جىنس. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: داغلىق قۇرۇلمىغا ئىگە؛ فىنوكىرىسلىرى ئاساسەن ئىشقارلىق دالاشپاتىدىن تەشكىللەنگەن.

پورفىرىت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل ئورتا نېگىزلىك ئېتىلما جىنس. تەركىبىدە رەڭگى قارامتۇل بولغان مىنېرال مىقدارى بىرقەدەر كۆپ بولىدۇ. لېكىن رەڭگى ئاچراق بولغان مىنېرالالاردىن پلاگىئوكلاز، داغلىق قۇرۇلمىغا ئىگە تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ.

پورفىرلار ئى [ر <گرېك] <خىم> بىر خىل ئورگانىك ماددا بولۇپ، خلوروفىل، قانغا قىزىللىق بەرگۈچى ئاقسىل قاتارلىقلارنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ. بۇلار ئوكسىگېن مولېكۇلىسىغا ئوخشاش كىچىك مولېكۇلىلارنى ئۆزلىرىگە بىرىكتۈرۈۋالىدۇ ۋە ھۈجەيرىلەرنىڭ ئەڭ ئاساسىي خىمىيىۋى جەريانلىرىنى — فوتوسىنتېز، نەپەس ئېلىش جەريانلىرىنى ئىدارە قىلىدۇ.

پوركاپ ① ئى. ئۆتۈكنىڭ قونچىغا سېلىپ، پاشنىسىنى مىخلايدىغان دۇگىلەك ياغاچ كالتەك: پوركاپ كالتىسكى. پوركاپ ياسىماق. ②سۈپ. ئۇۋالغان، يۇمشاق، ئۇۋاق: تۆمۈر ئاتا چېرىك بوزلۇقنى كېسىپ ئۈتىكەن پوركاپ توپىلىق هارۋا يولىدا جېدەللەپ كېتىۋېتىپ، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى...

پورشېن ئى [ر] <ماشىن> سىلىندىر ياكى ناسوس ئىچىدە تەكرار ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل دېتال. يۇمىلاق كېلىدۇ. ئۇ ماتور سىلىندىرى ئىچىدە پار ياكى يېقىلغۇنىڭ پارتلىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان بېسىمنى مېخانىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدۇ.

پورلاشتۇرماق «پورلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پورلاشماق پور ھالەتكە كەلمەك، پور بولماق: دەرەخنىڭ غول شاخلىرىنى تولا كەسسە دەرەخ ئاسان پورلىشىپ قالىدۇ.

پورلۇق سۈپ. پور قويغان، پورى بار: پورلۇق جۆجەي.

پورلۇق جۆجەي ھالقىلىرىغا پور قويۇلغان، پور قويۇپ ئېشىلەنگەن جۆجەي.

پورلۇق يۇگەن پور قويۇپ زىننەتلەنگەن، پور قويۇلغان يۇگەن.

پورما ئى. سوغا ئىچىگە ئورنىتىلغان ماروژنى چىقىرىدىغان قاچا، كىچىك تۇڭ.

پوروخ ئى [ر] ← **ملتىق دوردسى:** جۆگىدا تاك سۇلالىسىدىن بۇرۇنلا پوروخ كەشپ قىلىنغانىدى. «يىگىرمە سەككىز يىل بۇرۇن بۇ سايدا، جەڭ بولدى باسمىچى مەلۇنلار بىلەن. پوروخنىڭ ئىسىغا تولدى يەر-ئاسمان، قاپلاندى ئەتراپىم يالقۇنلار بىلەن.

پورۇق تەق. قازاندىكى سۇ قايىنىغاندا چىققان ئاۋاز.

پورۇق-پورۇق «پورۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پورۇق-پورۇق قاينىماق.

پورۇقشماق پ ← **پورۇقلماق:** ئوت پاراسلاپ كۆيۈپ، قازان پورۇقشىپ قاينىماقتا ئىدى.

پورۇقلاتماق «پورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: پورۇقلىتىپ قاينىتىماق. بالام قازاننى پورۇقلىتىپ قاينىتىۋەرمە، ئاستىراق قاينىسمۇ بولىدۇ.

پورۇقلاشماق «پورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇ چوڭ ئاشخانىدىكى بەس-بەس بىلەن پورۇقلىشىپ قاينىۋاتقان داشقازانلار توك توختاش بىلەنلا لاسسىدە توختىدى.

پورۇقلىماق پ. پورۇق قىلىپ ئاۋاز چىقار-ماق: ئوچاقتا لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى، قاينىق سۇ پورۇقلاپ قاينىۋاتاتتى. ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ تالاغا چىقتى.

پوزا ئى ① قىمارنىڭ بىر خىلى بولغان ئوشۇق ئويۇنىدا ئۇتقانلىقنى، يەڭگەنلىكنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان بىر خىل شەكىل: پوزا چۈشمەك. پوككا پوزا. ② قاتتىق مەستلىك ھالىتى.

پوزا بولماق ھاراق ئىچىپ ھوشىنى بىلەلمىگۈدەك مەست بولماق.

پوزا چۈشمەك ئوشۇق ئۇتقانلىقنى بىلدۈرىدىغان شەكىلدە چۈشمەك.

پوزا قىلماق ھاراق ئىچىۋېرىپ ھوشىنى بىلەلمىگۈدەك مەست قىلماق.

پوزىترون ئى [ر<لات] <فىز> ئاساسىي زەرىچىلەرنىڭ بىر خىلى، مۇسبەت زەرەتلىك، ماسسىسى ئېلېكترونىنىڭ ماسسىسى بىلەن تەڭ. ئۇ ئېلېكترونىنىڭ ئانتى زەررىچىسى.

پوزىتسىيە ئى [ر<لات] ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تۇتقان ئورنى، ئىشغال قىلىپ تۇرغان جايى، مەۋقەسى، ۋەزىيىتى: 1945-يىل 13-يانۋار، تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرىمىز دۇشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى. ② كۆچمە. بىرەر مەسىلىگە قارىتا تۇتۇلغان يول، نۇقتىنىزەر: ئۆگىنىشتىكى ئاكتىلىق ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىشىنىڭ ئەھمىيىتىگە بولغان مەلۇم تونۇشى ۋە ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ئۆگىنىشتىكى ئاكتىپ پوزىتسىيىسى بىلەن ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ.

پوزىنەك ئى. دېئال دۆۋە.

پوزىتىۋىزم ئى [ر<لات] <پەلس> يېقىنقى زامان بۇرژۇئا ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىدىكى بىر مەزھەپ. ئۇنى فرانسىيىلىك ئىدېئالىست پەيلاسوپ كونىت ياراتقان. ئۇ بىلىش ئوبيېكتى ھەققىي پاكىتلاردۇر، پەن پەقەت سۇبيېكتىپ تەجرىبىنىڭ تەسۋىرىدۇر دەپ قاراپ، ماددىي دۇنيانىڭ ئوبيېكتىپلىقى ۋە ئۇنى بىلگىلى بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ.

پوس تەق. ئىچىگە گاز ياكى سۇيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق نەرسىلەرگە يېڭىنە قاتارلىقلارنى سانجىشتىن چىققان ئاۋاز.

پوس - پوس «پوس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پوست I ئى [پ] ① دەرەخ، مېۋە، كۆكتات، دان قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان قەۋىتى: ئەخمەقنىڭ دوستى تولا، پىيازنىڭ پوستى تولا (ماقال). * بۇ باغدىكى شاپتۇل، چىلان كۆچەتلىرى يېڭىدىن مېۋىگە كىرگەنىدى. بۇ شاپتۇل تازا پىشقان چاغ بولۇپ، پوستىنى سويغان ھامان سۈيى تېمىپ تۇراتتى. ② ئادەم ۋە جانىۋارلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نېپىز توقۇلما، تېرە ئۇستىدىكى يۇپقا پەردە: ئىشەنمىگەن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال). * بىركۈنى يىلان پوستىنى سېلىپ يوشۇرۇپ قويغان جايىنى ئۇنىڭ خوتۇنى كۆرۈپ قاپتۇ. * شۇندا قەست ئەيلەپ چايان ئۆز «دوستى»غا، نەيزىسىنى ئۇردى قايرىپ پوستىغا. ③ يەرنىڭ ئۈستكى قەۋىتى: يەر پوستى.

پوستىغا كىرمەك بىركىم بىلەن غەرەزلىك ھالدا ئاپاق-چاپاق بولۇۋالماق، ئىشەنچىسىگە ئېرىشمەك، شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ سىرىنى بىلۋالماق: شاھزادىنىڭ دىلى يۇمشاپتۇ. مەلىكىنى باغرىغا ئاپتۇ، تەسەللى بېرىپ كۆڭلىنى ياساپتۇ. پاتمە بولسا، قولىنى چىشلەپ، يېڭى تاپان-تۇزاققا ئىشلەپ يۇرۇپتۇ. شاھزادە بىلەن

سىگلىسىنىڭ پوستىغا كىرىپ ئامراق بىر تۈغقان قېرىنداشلاردىن بولۇپتۇ.

پوست تاشلماق <زوئول> نۇرغۇنلىغان بوغۇم ئاياغلىق ۋە ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلار يېتىلىش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ كونا پوستى چۈشۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭىدىن پوست ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئادەتتە ھەر قېتىم پوست تاشلىغاندا ئازراق چوڭلايدۇ.

پوستىغا ساماڭ تىقماق ئېغىر زىيانكەشلىك قىلماق: ئىشەنمىگەن دوستۇڭغا، ساماڭ تىقار پوستۇڭغا (ماقال).

پوست II ئى[ر<فران] <ھەرب> ھەربىي قىسىم ئورۇنلاشقان جاي، ئىدارە ـ جەمئىيەت ۋە باشقا مۇھىم جايلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئەسكەر، قاراۋۇل: پوستتا تۇرماق. * ئۆي ئىگىسىنى كۆش سېلىشقا بۇيرۇدى، نۇر پالۋاننى قوتان تۈۋىدىكى قارىغايغا باغلاپ، يېنىغا پوست قويدى. قىزنى باشقا يەرگە جايلاشتۇردى.

پوستەك ئى [پ] تۇگمەن خامپىسىدىكى ئۇننى سۇپۇرۇشكە ئىشلىتىلىدىغان يۇڭلۇق تېرە پارچىسى؛ تېرە سۇپۇرگە: كۆپ تېرىشتى، قېرىلىقنىڭ ئىزلىرى، بويىق بىلەن رەڭ ئاستىدا يوقالدى. ئاپئاق بولۇپ ئۇپا ـ ئەڭلىك ئىچىدە، پوستەك تۇتقان تۇگمەنچىدەك تۇس ئالدى.

پوستەكچى ئى ① تۇگمەندە ئىشلەيدىغان كىشى، تۇگمەنچى: ھاشىم ئاكا، بايىنىڭ تۇگمىنىدە پوستەكچى بولۇپ ئىشلىگەن. ② كۆچمە. باشقىلارغا خۇشامەت قىلىپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان كىشى، يالاقچى: توپ ـ توپ بەگ بالىلىرى، توپ ـ توپ باي بالىلىرى، توپ ـ توپ مەخسۇملار، ھۇنەرۋەن كاسىپلار، ھەتتا پوستەكـچىلەرمۇ توپ ـ توپ بولۇپ يۈرەتتى.

پوستەكچىلىك ئى ① تۇگمەنىدە ئۇن تارتىش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى: ئۇ، قىران ۋاقتىدا بايىنىڭ تۇگمىنىدە پوستەكچىلىك قىلغان چاغدىكى ھۇنىرىنى ئۇنتۇپ قالمىغانىدى. ② كۆچمە. خۇشامەتچىلىك، يالاقچىلىق: ئۇ پوستەكچىلىك قىلىپ باشقىلاردىن ئۆزىگە پايدا ئالماقچى.

پوستەكچىلىك قىلماق ① ئۇن تارتىش، تۇگمەنگە قاراش بىلەن شۇغۇللانماق. ② كۆچمە. خۇشامەتچىلىك، يالاقچىلىق قىلماق.

پوستەپىياز ئى [پوستى+پىياز] پوستەپىيازنىڭ رەڭگىگە ئوخشايدىغان، شاپىقى نېپىز، بالدۇر پىشىدىغان يازلىق قوغۇنىنىڭ بىر خىلى.

پوستلاق ئى <بىئول> ئىچكى ئەزالارنىڭ سىرتقى توقۇلمىسى.

پوستۇمبا ئى [پوست+دۇمبە] قوي قۇيرۇقىدىكى ئاستىن قىسمىدىكى نېپىز تېرە ياكى يېغى بىلەن قوشۇپ ئېلىنغان قۇيرۇق تېرىسى.

پوستۇمبا كاۋاپ پوستۇمبىدىن قىلىنغان كاۋاپ.

پوسكالا ئى [پوس+كالا] دېمەكچى بولغان گەپ ياكى مەقسەتنىڭ ئاساسىي نېگىزى، تۇگىنى، نەق جايى: ئۇلار تاغدىن ـ باغدىن بىردەم ھال ـ مۇڭ بولۇشقاندىن كېيىن گەپنىڭ پوسكالىسنى ئاچتى. * گەپنىڭ پوسكالىسى شۇكى، كۆزلىگەن نەرسەڭگە ئېرىشەي دېسەڭ، ئاخىرغىچە بوشاشما. ئۇنداق بولمىسا، ماۋۇ ئەخمىتاخۇندەك بۇغداي ئورنىغا سامان ئېلىپ قالىدىغان ئىش.

پوسكالىسنى دېمەك دېمەكچى بولغان گەپ ياكى مەقسەتنىڭ ئاساسىي نېگىزى، تۇگىنىنى ئېيتماق، جايىنى دېمەك: گەپنىڭ پوسكالىسنى دېسەم،... ئىسمائىلدەك قان قەرزى بار باندىتنىڭ سۇقۇنۇپ كىرىۋېلىشىغا زادى يول قويغىلى بولمايدۇ.

پوسما ئى ① يېشىغا تولمىغان بوۋاق بالىلارنىڭ ئەستەرلىك ياكى نېپىز پاختا سېلىنغان باش كىيىمى: مومايىنىڭ كۆزى ئوسمىدا، گادايىنىڭ كۆزى پوسمىدا (ماقال). * ئۇ قىزنىڭ كىيىملىرىنى قېقىشتۇرۇپ، قۇچىقىغا ئالدى، بېشىدىكى پوسمىسىنى تۈزەپ، مەكتەپكە

سۆيۈپ قويدى. ② دوختۇر، سېسترا قاتارلىق-لارنىڭ ئىش ئۇستىدە كېيىدىغان يالاڭ باش كىيىمى: ئۇ ئۆز بۆلۈمىگە چىقىپ، ئاسقۇچتىكى قارداڭ يۇيۇلغان پوسما بىلەن خالاتقا قاراپ پىسخىكىدە بىرنى كۆلدى-دە، ئاۋايلاپ كىيدى، ئىش ئۇستىلىگە كېلىپ ئېلېكتر لامپىسى يورۇقىدا «كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەر ۋە ئۇنى داۋالاش ئۇسۇللىرى» تېمىسىدىكى ئىلمىي ماقالىسىنى يېزىشقا كىرىشتى.

پوسۇر تەق. ئادەم ماڭغاندا چىققان ئاۋاز.

پوسۇرلىماق پ. «پوسۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ ماڭماق؛ پايپاسلىماق.

پوسۇق بۇ بەرەر ئىشنىڭ تۈيۈقسىز يۈز بېرىش هالىتىگە تەقلىد قىلىنغان سۆز.

پوسۇققىدە رەۋ. تۈيۈقسىز، ئۇشتۇمتۇت، توساتتىن، بىردىنلا، كۈتۈلمىگەندە: توغرا، مەمتىمىن بوغالتېرنىڭ گۇناهى نېمە؟ ئەسلىدىمغۇ شۇ چاغدا بوغالتېر مۇدىر ئىشخانىسىغا كىرمىسە بوپتىكەن، قايسى شەيتان ئازدۇردى، ئۇ ئىشخانىغا پوسۇققىدە كىرىپ قالدى.

پوسۇلكا ئى [ر] سانداق، تاغار، خالتىغا ئوخشاش نەرسىگە ئۇراپ بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن نەرسە: ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتى ياخشىلانغاندىن بېرى بىز بىر-بىرىمىزگە داۋاملىق خەت ۋە پوسۇلكىلار ئەۋەتىشىپ تۇرۇۋاتىمىز.

پوش ئىم. يول بېرىشنى تەلەپ قىلىش ياكى بۇيرۇق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: — پوش! — دەپ ۋارقىرىدى ساتتار ئاتنىڭ بېشىنى تارتىپ، — يول بېرىڭلار، پوش، هارۇندا ئېغىر كېسەل بار، دوختۇرغا يەتكۈزۈۋالايلى.

پوش دېمەسلىك تەپ تارتماسلىق، كۆزنىگە ئىلماسلىق، نەزىرىگە ئىلماسلىق: مۇختەر راستتىنلا ئويۇنقىپى ئىدى. ئۇ مەندىن تەپ تارتسىمۇ، ئانسىنى «پوش» دېمەيتتى. جىلتىسىغا كۆپ هاللارda ۋاراقلىرى يىرتىلىپ، ئىچى بىلەن تېشىنىڭ تايىنى يوق كىتاب-دەپتەرلىرىدىن كۆپرەك باشقا نەرسىلەرنى سالاتتى.

پوش-پوش «پوش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: — پوش-پوش! — جۇمەش تېپىرلاپ تۇرغان ئېتىغا قامچا ئۇرىدۇ، ئات يۇلقۇنۇپ، قولى ئارغامچا بىلەن باغلانغان دېھقاننى يىقىتىپ سۆرەپ ئېلىپ ماڭىدۇ، كىشىلەر ئارىسىدا سارايسىمە كۆتۈرۈلىدۇ، مۆمىن ئاكا يۈگۈرۈپ چىقىپ ئاتنىڭ تىزگىنىگە ئېسىلىدۇ، ئات تېپىرلاپ توختايدۇ.

پوشتا (توغرىسى: پوچتا) ← **پوچتا**.

پوشكا ئى. دىئال. كۆنچىلەر تېرىنى ئەيلىگەندە تېرىنى ئارتىدىغان ياغاچ جازا.

پوشكال ئى. خېمىرنى نېپىز يېيىپ قىزىتىلغان ياغقا سېلىپ پىشۇرىدىغان بىر خىل يېمەكلىك: داستىخانغا نان، چاي، جىنەستە، ئۆرۈك، ئۈجمە، قېتىق، پىشۇرۇلغان تۇخۇم ۋە پوشكال كەلتۈرۈلدى.

پوشكالچى ① ئى. پوشكال سېلىش ۋە ئۇنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى. ② كۆچمە. سۆپ. داۋاملىق نەزىر-چىراغ قويغىلاپ يۈرىدىغان، نەزىر-چىراغنىڭ تاماملىرىنى يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ بىكار تاماقنى يېيىشكە ئامراق: پوشكالچى موللام.

پوشكالچىلىق ئى. داۋاملىق نەزىر-چىراغ، توي-تۆكۈن تاماقلىرى بىلەن قورساق تويغۇزۇشنى ياخشى كۆرىدىغان قىلىق، ئادەت: تۆت ئۇستىخىنى ساق ئادەم ئۈچۈن پوشكالچىلىق بىلەن قورساق تويغۇزۇش ئەلۋەتتە نومۇس.

پوق ئى ①ئادەم، هايۋان قاتارلىق جانلىقلارنىڭ چوڭ تەرىتى، گەندە: ئادەم پوقى. مۇشۇك پوقى. * ئورۇق كالىنىڭ پوقى يوغان (ماقال). ② مېتالنى تاۋلىغاندا قالغان قالدۇق: كۆمۈش پوقى. ③ كۆچمە. ئىقتىدارسىز، كېرەكسىز، قولدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم: — ۋاي پوق، — دېدى دادىسى ئۇنىڭغا قاتتىق خاپا بولۇپ، — شۇنچىلىك ئىشنى قاملاشتۇرالماي دومسىيىپ تۇرغىنىڭنى.

پوق بولماق خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋا

بولماق، ئەپتى-بەشىرى ئېچىلماق، چاۋىسى چىتقا يېيىلماق.

پوق پاچاق دىئال. لەقۋا، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، بوشاك ئادەم.

پوقتىن قۇتۇلماق يالغانىدىن ئويدۇرۇلغان تۆھمەت-بەتنامىلاردىن قۇتۇلماق، پالاكەت-چىلىكتىن خالاس بولماق.

پوق چاينىما ← **پوق يېمە:** تولا پوق چايىنىما! 8-ئارمىيە ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەنىنى قۇتقۇزۇش يولىدا كۆرەشتى، پۇقرانىڭ ھەممىسى ئۇنى ھمايە قىلىۋاتسا، نېمىشقا كۇنى ئۇزاققا بارمايدۇ.

پوق دەسسەپ يۈرمەك ھېچبىر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماي، تەييارغا ھەييار بولۇپ يۈرمەك.

پوق قىلىۋەتمەك ① بىرەر ئىشنى بۇزۇپ بىكار قىلماق، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان قىلىۋەتمەك. ② بىركىمنى ئەل جامائەت ئالدىدا رەسۋا قىلىپ، باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋەتمەك، ئىززەت-ئابرويىنى چۈشۈرمەك.

پوق كۆتەم دىئال. ھۇرۇن، لەقۋا، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پوقنىڭ پۆپۈكىنى بۇزماق بىر ئوبدان ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرماق، ياخشى كېتىۋاتقان ئىشنى بۇزماق.

پوقنى ئىككىگە بۆلەلمەسلىك قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەسلىك، بىرەرمۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماسلىق.

پوقى بار مەسىلىسى، گۇناھى بار؛ ساپ ئەمەس: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا پوقى بار تۇرۇقلۇق نېمىگە يوغانچىلىق قىلىدۇ؟

پوقى چوڭ بۇ سۆز قىلالمايدىغان، كۆچىيەتمەيدىغان، ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا ئۇرۇنىدىغان ئادەملەرنى، ئاساسەن بالىلارنى سۆيەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.

پوقى چىقماق ① مەسىلىسى چىقماق، چاتىقى چىقماق. ② ھېرىپ، چارچاپ، ماغدۇرىدىن كەتمەك، ھالسىزلىنىپ ئۆلەر ھالەتكە كەلمەك: بىر دېمە، ئۇيى كېچۈپ بولغۇچە پوقۇم چىقاي دېدى

پوقىدا شام قادايدىغان ئىنتايىن پەخىس، خەسىس، كىشىگە نەپ بەرمەيدىغان.

پوقىدىن ئۇركۈمەك قىلمىشىنىڭ ياكى مەسىلىسىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەككە-دۈككىدە تۇرماق: پوقىدىن ئۇركۈپ يۈرمەك.

پوقىغا كەتمەك باشقا بىرىنىڭ خاتاسى تۈپەيلىدىن جاۋابكارلىققا تارتىلماق، باشقا بىرىنىڭ سورى بىلەن زىيان تارتماق: توختى سەمەتنىڭ پوقىغا كەتتى.

پوقى قاتماق جاھىللىقى تۇتماق، رازىلىقىدىن يېنىۋالماق، ئۇنىماي تۇرۇۋالماق.

پوقى قىڭغىر دىئال. ئىچى يامان، نىيىتى بۇزۇق.

پوقىنى بوغۇزلىماق ئۆز ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولماق، ئۆز-ئۆزىگە رەنجىمەك.

پوقىنى چېلىپ ئىچىدىغان ئەقىل ئىشلەتمەي، قارىسىغا ئىشلەپ، تەۋەككۈل قىلىپ ئىش بۇزىدىغان؛ كالۋا، دۆت.

پوقىنى ئېرىغدىماق چىققان مەسىلىنى، چاتاقنى تۈگەتمەك.

پوقىنى ئىلەشتۇرمەك ئۆزى قىلغان ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرماق، ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك، قىلغان ئىشنىڭ ئاخىرىنى ئۇزەلمەي بۇزۇپ قويماق.

پوقى يۇقماق ← **پوقىغا كەتمەك.**

پوق يەۋالغاندەك بولۇپ قالماق كۆكۈلكە شەك-گۇمان چۈشۈپ، ئەنسىزلىنىپ بىئارام بولماق؛ ئەندىشىدە قالماق: مەن ئۇنىڭ بۇ كۆكۈلسىز گېپىنى ئاڭلاپ، پوق يەۋالغاندەك

بولوپ قالدىم.

پوق يېگەن خورازدەك مەگزى قىزىل.

پوق يېمە قىلىشقا تېگىشلىك بولمىغان گەپنى، يوق گەپنى قىلما، يالغان سۆزلىمە.

پوق يېمەك بىلىپ-بىلمەي كەمچىلىك، خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويماق، توغرا يولدىن ئاداشماق.

پوقاق ① ئى. قالقان بەز ئىششىقى، يەنى بويۇندا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك: موللام ئۆچكە ساقال، گېلىدە مۇشتەك پوقىقى بار، يۇغان بۇرۇن، ئەللىك ياشتىن ئاشقان، ئېگىز بوي سېرىقراق ئادەم ئىكەن. ② سۈپ. كۆپۈشۈپ چىققان، كۆپۈشكەن، كۆپكەن: پوقاق بولغان باشاقلار.

پوقاق بولماق <دېھ> شال، بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى ئىچىدە ھاسىل بولغان باشاق يوپۇرماقنى يېرىپ چىقماق: بۇغدايلار پوقاق بوپتۇ.

پوقچى ئى ① مەخسۇس ھاجەتخانا تازىلاش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، پوق توشۇغۇچى. ② كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئەركىلەتمە سۆز.

پوققورساق سۈپ [پوق+قورساق] ① قورسىقى يوغان، يوغان قورساق؛ پور سېمىز. ② قولدىن ئىش كەلمەيدىغان؛ دۆت، كالۋا.

پوقلاق ئى. دىئال. ھاجەتخانا.

پوقلماق پ. پوق قىلماق.

پوقلانماق «پوقلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پوقلاشماق ① «پوقلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② بىر-بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، يامان گەپلەر بىلەن تىللاشماق، شۇ سەۋەبتىن مۇناسىۋەتتە قالتىتىس يېرىكلەشمەك.

پوك تەق. بىرەر نەرسە ئېگىزدىن پەسكە چۈشكەندە چىققان ئاۋاز: شۇ چاغدا دەرەختىن سىلكىنىگەن بىر توپ قار «پوك» قىلىپ قىزىنىڭ بېشىغا چۈشۈپ ئۇنى چىرايلىق ئېچىلغان ئاپئاق كېۋەز غوزىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

پوكان I ئى. ئادەم ۋە ئۇچار قۇشلارنىڭ تۆش قىسمى، كۆكرەك: ھەيدەر پوكىنىنى ئۇستەلگە قويغىنىچە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

پوكىنغا باسماق دۆلەت ھەم شەخسلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ مەھكەم بېسىۋالماق: ئۇلار كوللېكتىپنىڭ مال-مۈلكىنى ھەر خىل باھانىلەر بىلەن بۇزۇپ چاچقىنى ۋە پوكىنىغا باستى.

پوكان II سۈپ. چالا پىشقان (مېۋە-چېۋە ھەققىدە)، تولۇق قاتمىغان، (زىرائەت دانلىرى ھەققىدە)، نەملىكىنى يوقاتمىغان، قۇرۇمىغان (كىيىم-كېچەك قاتارلىقلار ھەققىدە).

پوكانچى ئى. مەخسۇس مال سويۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم؛ قاسساپ: قوچقارنى چۆلۈۋۈرىدىن تۇتۇپ تۇرغان گەۋدىسى يوغان، ئېگىز پوكانچى قوچقارنى پۇتلىرىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ باستى، پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېلىدىكى چىگە بىلەن باغلىدى. ئاندىن ئۇ بېلىدىكى غىلاپتىن سېپىغا گۈل ئويۇلغان چوڭ پىچاقنى سۇتۇق بۇغراخانغا سۇندى.

پوكانچلىق ئى. قاسساپلىق: پوكانچىلىق قىلماق، پوكانچلىق قىلىدىغان ئادەم.

پوكەي ئى [خەن] سودا دۇكانلىرىدا ھەر خىل گەزمالالارنى تىزىپ سېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ، كېسەك ياكى سېمونتتىن ياسالغان ئۇستەل شەكلىدىكى جاھاز؛ توسما: قولاقچىسىنى تەتۈر كىيگەن، كىچىك كۆزلىرى قىزىرىپ، لەۋلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ تۇرىدىغان، ئورۇق ئېگىز ئادەم ئاغزىنى بۇزۇپ؛ قىسىلىپ ئۆتۈپ، پوكەيگە پوكىنىنى قويۇپ مۇكچەيدى ۋە تۆش يانچۇقىدىن بىر سقىم پۇل چىقىرىپ سانىمايلا ماگىزىنچىغا تەڭلىدى.

پوك - پوك «پوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك (ماقال). * يىغىندىن يۈرىكى پوك - پوك قايتقان ئابدۇقېيۇم دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئۆيدىن قولتۇقسىغا قاتلانغان گىلەمنى قىستۇرۇپ كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان قاسىم قارىي بىلەن دوقۇرۇشتى.

پوكەيدى ئى. سودا تىجارىتىدە ساتىدىغان نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ سودا قىلىدىغان ئۇششاق تىجارەتچى؛ كۆتۈرمچى.

پوككا ئى. ئوشۇقنىڭ كىندىك تەرىپىگە قارشى تەرىپى، دۈمبىسى. پوككا پوزا. پوككا چۈ. * قىمارۋازمۇ تۆت ئوشۇقنى دەتتىكام، دەپ ئاتىدۇ، يا چىككە ياكى پوككا چۈشىدۇ، بىزنىڭ بۇ تاۋكا- يىمىز ئوشۇقنى ئېتىش بىلەنلا يىغىشتۇرۇلۇپ كەتتى.

پوككا پوزا تۆت ئوشۇقنىڭ ئوخشاش كىن- دىك تەرىپىنى يەرگە، دۈمبىسىنى ئاسمانغا قارىتىپ يېتىشى، قىمار ئويۇنىدا ئوشۇق ئاتقان ئادەمدە مۇشۇنداق چۈشسە ئۇ ئۇتقان بولىدۇ.

پوككا چۈ تۆت ئوشۇقنىڭ بىرى ئۆرە تۇرۇپ قالغان ئۇچىنىڭ كىندىك تەرىپىنى يەرگە، دۈمبىسىنى ئاسمانغا قارىتىپ يېتىشى، قىمار ئويۇنىدا ئوشۇق ئاتقان ئادەمدە مۇشۇنداق چۈشسە ئۇ ئۇتتۇرغان بولىدۇ.

پوككىدە رەۋ ① «پوك» قىلغان ھالدا: مەن ھارۋىغا لىق يۈك بېسىپ كېلىۋاتقىنىمدا، ھارۋا چاقى ئۇ ئويۇپ قويغان يوشۇرۇن ئورەككە پوك- كىدە چۈشۈپ، ئىچ كامېرى ئېتىلىپ كەتتى. ② كۆتۈلمىگەندە، ئۇشتۇمتۇت: ئۇ ئىشكىگە كېلىپ ئەمدىلا بوسۇغىدىن ئاتلىشىغا، پوككىدە ئىككى ئادەم ئۆيگە كىرىپ كەلدى: ئالدىدا كىرگىنى سىپاھ بەگلەرچە، كېيىن كىرگىنى مۇلازىملارچە ياسىنىۋالغانىدى.

پوكۈلداتماق «پوكۈلدىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەي ئاقساقال، تايىنى يوق كەپسىنى قىلىپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى پوكۈلداتمىغىنا؟

پوكۈلداشماق «پوكۈلدىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆكشىنىڭ يېنىدىكى بىر كوچىدىن ئۆتۈپ، يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر توپ ئادەمنى كۆرگىنىدە يۇرەكلىرىنىڭ پوكۈل- دىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى.

پوكۈلدىماق پ «پوك» قىلغان ئاۋاز چىقا- ماق: ئابدۇللا ئىختىيارسىز دۇرنەمنى قويۇۋېتىپ كەينىگە داجىدى. باشقىلارنىڭ يىغىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن قورقۇپ يۈرىكى پوكۈلدىدى.

پوكۈنى ئال. مەلۇم بىر كىشى ياكى نەرسە: ئۇلارنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە قورسىقى توق، قىلىدىغان ئىشى يوق، ئاشۇنداق «ۋاي پالانى ئانداق، پوكۈنى مۇنداق»، دەپ غەيۋەت قىلماي نېمە قىلسۇن!

پوكۈنچى ئال. مەلۇم بىر كىشى: پوكۈنچى كەلدى. پوكۈكچى كەلمىدى.

پوكۈۋاي ئى <كي> ئاياللار ئارتىدىغان قىشلىق يۇڭ ياغلىق: ـــ ئۇكام ئەكبەر، ماگىزىنغا پوكۈۋاي ياغلىق، دۇخاۋا كەلدى، ھەدەمگە ئېيتىپ قويارسىز، ـــ دېدى ھېكمەت خوشلىشۇېتىپ.

پوك تەق. بىرنەرسە ئېتىلغان، يېپىلغان ياكى بىر يەرگە تەگكەندە چىققان ئاۋاز: لامپۇچكا «پوك» قىلىپ ئېتىلىپ كەتتى * قاياقتىندۇر پوك قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

پوك - پوك «پوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پوك - پوك» قىلىپ ئېتىلغان پوجاڭنىزا ئاۋازى قورۇنىڭ ئىچىنى بىرئالدى.

پوك - پوك سۆزلىمەك گەپ - سۆزدە تۇزۇت قىلماي ئۇدۇلسىغا سۆزلىمەك، خىيالىغا نېمە كەلسە، شۇنى دېمەك: توختىماي ئېچىلىپ - يېپىلىپ تۇرغان ئىشكىتىن ئۇرۇلغان سوغۇق شامال ئۇنىڭ ئوشۇقىغا كېلىپ تېگەتتى، دالاندا توپلىنىپ تۇرغان ئېگىز بويلۇق، كۆك چاپانلىرى ھۆل بولۇپ كەتكەن ھارۋىكەشلەر زالدىن چىققانلارنى خۇشال كەيپىياتتا پوك - پوك سۆزلەپ ھارۋىسىغا تەكلىپ قىلىشاتتى.

پوكزەك (توغرىسى: پومزەك) ← **پومزك.**

پوگگىده رەۋ ① «پوك» قىلغان ھالدا: جوزا ئوستىده تۇرغان چايدان پوگگىده يېرىلىپ ئىشخاندا ئولتۇرغان ھەممەيلەننى چۆچۈتۈۋەتتى. ② ئۇشتۇمتۇت، بىردىنلا: پوگگىده يىغىلۇەتمەك. پوگگىده سۆزلەپ تاشلىماق.

پوگۈلداتماق «پوگۈلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتقان ئوقۇمنىڭ تەگكەن ــ تەگمىگەنلىكى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي پوگۈلدىتىپ ئېتىۋەردىم. بىر ۋاقىتتا ئىزۋوت كومانداىرنىڭ ــ ھەيۋە، ناسىر، بىكارغا ئېتىۋېرەمسەن، بولدى، بۇ ياقتا كەل، ــ دېگەن سۆزى بىلەن ئېتىشنى توختىتىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

پوگۈلدىماق پ. «پوك» قىلغان ئاۋاز چىقماق: پوگۈلداپ ئېتىلۋاتقان پوجاڭزا ئاۋازى يېراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پول ئى [ر] كاربىدور ۋە ئۆيىنىڭ تاختاي ئورنىتىلغان ئاستى يۈزى: مۇختەر ئىچكى كېسەللەر بۆلۈمىده پول سۇرتەتتى، تۇكۇرۇك قاچىلىرىنى تازىلايتتى، كېسەللەرنىڭ تەرىتىنى تۆكەتتى، دوختۇرلارنىڭ قارا خىزمىتىنى قىلاتتى.

پولا سۇپ. پىشىپ ۋاقتى ئۆتۈپ يۇمشاپ كەتكەن: لۆم ــ لۆم، موس ــ موس: پولا قوغۇن. پولا بولماق. پولا بولۇپ كەتمەك.

پولا بولماق پىشىپ، ۋايىدىن ئېشىپ، يۇمشاپ، لۆمشىپ كەتمەك: پولا بولۇپ كەتكەن قوغۇن.

پولات ئى [ئە] ① تۆمۇر بىلەن كۆمۇرنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل قېتىشما مېتال. ئۇنىڭ تەركىبىده 1.7 پىرسەنتتىن تۆۋەن كۆمۇردىن باشقا، يەنە ئاز مىقداردا مانگان، كرىمنىي، گۈگۈرت، فوسفور قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار. پولات ئادەتتە چويۇن بىلەن كېرەكسىز تۆمۇر ــ تەرسەكلەرنى تاۋلاش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ئۇ تۆمۇرگە نىسبەتەن يۇقىرى بولغان فىزىكىلىق ۋە مېخانىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئۇنى سۇغىرىشقا، يېسىلاشقا ۋە تەركىبىنى تەڭشەش ئارقىلىق خۇسۇسىيىتىنى ئوتقا، چىرىتىشكە، سۇركىلىشكە چىداملىق قىلىپ ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ. ساناۋەتتە ئۇ ناھايىتى زۆرۈر ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پولات ئارغامچا <بن> ئىنچىكە پولات سىملاردىن ئېشىلگەن ئارغامچا. ئېغىرلىق كۆتۈرۈشته ئىشلىتىلىدۇ.

پولات ئەينەك <خم> ناھايىتى يۇقىرى مېخانىكىلىق كۈچىنىشچانلىققا ئىگە ئەينەك. ئادەتتىكى ئەينەكنى ئىسسىقلىقتا بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ؛ زەربىگە چىداملىق ۋە ئېلاستىكلىق كېلىدۇ؛ ئىسسىقلىق تۇراقلىقى ئادەتتىكى ئەينەكىكە قارىغاندا بىر ھەسسە يۇقىرى بولىدۇ.

پولات تاختا <سانا> سوغۇق ياكى ئىسسىق پىروكاتلاش ئاساسىدا پولاتتىن ياسالغان تاختايلار. ئادەتته تۆت مىللىمېتردىن يۇقىرىلارغا قارىتىلىدۇ. تۆت مىللىمېتردىن تۆۋەنلىرى «تۇنىكە» ياكى «قاڭالتىر» دېيىلىدۇ.

پولات تامغا ئىداره، تەشكىلات، مەكتەپ، كارخانا قاتارلىق ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئىشلىتىدىغان ۋە پولاتتىن ياسالغان تامغا. ئۇ، كىنىشكا، ھۆججەتلەرگە بېسىلىدۇ، بېسىلغاندا قەغەز ئۈستىگە چوڭقۇر ئىزى قالىدۇ.

پولات تاۋلاش <سانا> چويۇن ۋە كېرەكسىز پولاتلارنى پولات ئېرىتىش ئوچىقىغا قاچىلاپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ئېرىتىش ئارقىلىق، تەركىبىدىكى كاربوننىڭ ۋە ئارىلاشما ماددىلارنىڭ مىقدارىنى بەلگىلەنگەن تەلەپكە يەتكۈزۈش ياكى تۇرلۇك كېرەكلىك ئېلېمېنتلارنى قوشۇش ئارقىلىق ھەر خىل پولاتلارنى ياساش جەريانى.

پولات تۇۋرۇك <بن> ھەر خىل شەكىللىك پولاتلاردىن قۇراشتۇرۇپ ياسالغان تۇۋرۇك.

پولات چۈنۇق <بىن> پولاتتىن ياسالغان، بېتون ئارىسىغا ئېلىنىدىغان چۈنۇق. توغرا كەسىمە يۈزى ۋە سىرتقى شەكلىگە قاراپ بىرقانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

پولات رۇلېتكا <بىن> پولاتتىن ياسالغان ۋە ياندا ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك قىلىپ تۆمۈر قاپچۇق ئىچىگە ئوراپ قويۇلغان مېتر. ئىشلىتىش ۋاقتىدا چىقىپ تۇرغان ئۇچىدىن تارتىپ چىقىرىپ ئىشلىتىلىدۇ، قويۇۋەتسە ئۆزلۈكىدىن كىرىپ كېتىدۇ.

پولات سىم <سانا> ئىنچىكە يۇمىلاق پولاتلارنى سوزۇش ئارقىلىق ياسالغان يىپ شەكلىدىكى مەھسۇلات. توم ئىنچىكىلىكى ئوخشىمايدۇ. پۈرژىنا، پولات ئارغامچا، پولات تور قاتارلىقلارنى ياساشنىڭ ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پولات قالپاق <ھەرب> ئەسكەرلەر ۋە ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىملار كىيىدىغان قالپاق. پولاتتىن ياسىلىدۇ، باشنى ئاسراش رولىنى ئويناىدۇ.

پولات لىم <بىن> پولاتتىن قۇراشتۇرۇلغان ياكى پولات تاختىلاردىن كەپشەرلەپ ياسالغان لىم.

پولات ـ تۆمۈر پولات ۋە تۆمۈر. پولات ـ تۆمۈر ئىشلەپ چىقارماق.

پولەك ئى ← **پولەكلەر.**

پولەكلەر ئى. <ئىرىق> پولشىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغان، غەربىي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ خەلق.

پولەكچە ① سۈپ. پولەكلەر فورمىسىدا، پولەكلەر يوسۇنى بويىچە، پولەكلەرگە خاس: بۇ پولەكچە كىيىم. ② ئى. پولەك تىلى: «خىتابنامە»نىڭ 1892 ـ يىلدىكى پولەكچە نەشرىنى پولشا سوتسىيالىزمىنىڭ «تاڭ نۇرى» ژۇرنىلى نەشرىياتى لوندوندا نەشر قىلدى.

پولتۇق تەق. مەلۇم ئېغىرلىقتىكى نەرسىنىڭ سۇغا چۈشۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پولتۇق ـ پولتۇق «پولتۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كۆلدە بىلىق ئويناسا «پولتۇق ـ پولتۇق» قىلىشىپ. خۇشال بولار بالىلار ئۇنىڭ قاراپ كۈلۈشۈپ.

پولتۇققىدە رەۋ. «پولتۇق» قىلغان ھالدا، «پولتۇق» قىلىپ: ئەركىن كىيىملىرىنى سېلىپ پولتۇققىدە سۇغا سەكرىدى.

پولتۇقلاتماق «پولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پولتۇقلاشماق «پولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پولتۇقلىماق پ «پولتۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: يوغان داش قازانغا پولتۇقلاپ ئۇماچ قاينىماقتا ئىدى.

پولتۇڭ تەق. مەلۇم ئېغىرلىقتىكى نەرسىنىڭ سۇغا چۈشۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: — تېز بولۇڭلار، ئىسسىق شامال كەلدى، چاپسان سۇغا سەكرەڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى ھېلىقى مويسىپت. ئارقىدىنلا ئۆزىمۇ «پولتۇڭ» قىلىپ كۆلچەكىكە سەكرەپ، يۈزىنى جەنۇب تەرەپكە قىلىۋالدى.

پولتۇڭ ـ پولتۇڭ «پولتۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پولتۇڭشماق ← پولتۇڭلىماق: — بۇ مېنىڭ دادام بولىدۇ. سىز كۆلدە پولتۇڭشۇاتقانىدا، دادامۇ شۇ يەردە بار ئىدى، — دېدى ئەكىبەر رۇقىيىگە.

پولتۇڭلىمە رەۋ. «پولتۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پولتۇڭ» قىلىپ: ئابىت پوچى پور تېرەكتەك پولتۇڭلىمە ئۆستەڭگە موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كەتتى.

پولتۇڭلاتماق «پولتۇڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باغچىدىكى سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنى بويلاپ ئولتۇرغان بالىلار بەستە پۇتلىرى بىلەن سۇنى پولتۇڭلىتىپ ئويناىدى.

پولتۇڭلاشماق «پولتۇڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پولتۇڭلىماق ① «پولتۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پولتۇڭ» قىلماق؛ پولتۇڭلاپ كەتمەك، پولتۇڭلاپ تۇرماق. ② كۆچمە. ئىككى تەرەپكە ئېغناپ ماڭماق: كونا كەشتە پۇتنى سېپىپ ئىچ كۆڭلەك بىلەن پولتۇڭلاپ چىققان تەلەيخان بوغچىنى سىنچىلاپ سەپسالدى.

پولداڭ-سولداڭ دىئال. ساڭگىل-سۇڭگۇل.

پولدۇرۇڭ تەق. ئېسىقلىق تۇرغان نەرسىنىڭ تەۋرىنىش ھالىتى.

پولدۇرۇڭ-پولدۇرۇڭ ① «پولدۇرۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. بۇزۇپ چېچىپ، ئايىماي: باردا پولدۇرۇڭ-پولدۇرۇڭ، يوقتا قاراپ ئولتۇرۇڭ (ماقال).

پولكا ئى [ر<چېخ] <ئۇس> بىر خىل ئۇسسۇل، ئەسلىدە چېخلاردىن تارقالغان. ئۇنى ئىككى سەپكە تىزىلىپ، جۈپ-جۈپ بولۇپ ئويناپدۇ: ناخشا ئورنىنى شوخ، جۇشقۇن پولكا ئالدى، ئاندىرى ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇدى. ئۇ شۇنچىلىك ئىخلاس بىلەن چالدىكى، ئويۇن ستېفانىيېگمۇ تەسىر قىلدى.

پولكوۋنىك ئى [ر] كونا <ھەرب> ← شاڭشياۋ.

پولك ئى [ر] كونا <ھەرب> ← تۇەن.

پوللۇق سۆپ. ئاستىغا تاختاي ئورنىتىلغان: ئۇلار بۇرۇن ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئاستى پوللۇق ئۆيلەردە ئولتۇراتتى.

پولونىي ئى [لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Po (Polonium)، يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 138 كۈن.

پولۇ ئى. ئۈيغۇر خەلقىنىڭ بىر خىل ئەنئەنىۋى تامسىقى، ئاساسىي ماتېرىيالى گۈرۈچ، ماي، گۆش، سەۋزە، پىياز قاتارلىقلار بولۇپ، قورۇپ، دەملەپ پىشۇرىدۇ: خۇدا دېگەن يەردە بالا يوق، شال تېرىغان يەردە پولۇ يوق (ماقال). * ئەقىلسىز بىلەن پولۇ يېگۈچە، ئەقىللىق بىلەن تاش توشۇ (قامال). * بوۋاي ئۆيگە كېلىپ خوتۇنغا، بولسا سەۋزىدە، بولمىسا چامغۇر توغراپ پولۇ تەييارلاشنى بۇيرۇپتۇ. تۇزنى كەم قىلىشنى جېكىلەپتۇ.

پولىتسىرېن ئى [گېرمك] <خىم> فېنىل ئېتىلېننىڭ پولىمېرلىنىشىدىن ھاسىل بولغان يالتىراق، ئىزولياتورلۇقى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ئېلېكتر سانائىتىدە كەڭ قوللىنىلىدۇ، ئۇلترا قىسقا دولقۇن، رادار ۋە تېلېۋىزور قاتارلىقلار ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئىزولياتور ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پولىباش [پولا+باش] سۆپ. ئەر-خوتۇن-چىلىقتا خوتۇنىنىڭ ئەخلاقسىزلىقىغا يول قويىدىغان، كۆرمەسكە، بىلمەسكە سېلىپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۈرىدىغان؛ يۇمشاقباش: پولىباش ئادەم.

پولىتېخنىكا سۆپ [ر] تېخنىكا تارماقلىرى، بۆلەكلىرى؛ تېخنىكا ساھەسى.

پولىمېرلار ئى [ر <گرېك] <خىم> خىمىيىۋى تەركىبى بىر خىل، ئەمما مولېكۇلىلىرىدىكى ئاتوملار مىقدارى بىلەن بىر-بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ماددىلار.

پولىمېرلىنىش <خىم> ماددىنىڭ بىرقانچە مولېكۇللىرى ئۆزئارا بىرىكىپ، بىر چوڭ مولېكۇلا ھاسىل قىلىش جەريانى. بۇنىڭدا ماددا تەركىبى ئۆزگەرمەيدۇ، لېكىن فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى ئۆزگىرىدۇ، مەسىلەن: ئېتىلېن پولىمېرلىنىپ پولىئېتىلېننى ھاسىل قىلىدۇ.

پولىيارسكوپ ئى [ر] <فىز> پولياريزاتسىيە-لەنگەن ۋە يورۇقلۇق ھاسىل قىلالايدىغان لىنزا (ئەينەك). سۆزۈك كالىتىست قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ.

پولىمورفىزم ئى [گرېك] <گېئول>

تەركىبى ئوخشاش بولغان بەزى ماددىلارنىڭ ئوخشاشمىغان تېرمودىنامىك شارائىتلاردا، قۇرۇلمىسى ئوخشىمىغان كرىستاللارنى پەيدا قىلىش ھادىسىسى. تەركىبى ئوخشاش لېكىن قۇرۇلمىسى ئوخشىمىغان كرىستاللار پولىيمورفىزم ئۇزگەرمىلىرى دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ئالماس بىلەن تاشسىياھ كۆمۈرنىڭ پولىيمورفىزم ئۆزگەرمىسىدۇر.

پوم I ئى ① قوناق ئۇنىدىن خېمىر يۇغۇرۇپ تۆگىگە بېرىش ئۈچۈن راسلانغان كۈمىلاچ: ئۇ زالمنىڭ ئۆيىدە يەيدىغىنىم كېپەكتە ياققان پوم، كىيدىغىنىم جۇلدۇر كېپەن، ئىش ھەقىمىغە ئالىدىغىنىم تاياق، ئىزا ـ ئاھانەت بولۇپ، پۈتۈن ئەۋلادىم خار ـ زارلىقتا ئۆتكەنىدى. * كەلكۈندەك يامرايتىتى قايناپ غەم ـ غۇسسە، ئاھ، قانداق ئىۆتۈر كۈن، كەلمىسە كۆرۈپ. ئىككى پوم، جەرىسنى چىگىپ ياغلىقا، ماڭدى ئۇ، تالاغا ئورنىدىن تۇرۇپ. ② مەلۇم دائىرە، چېگرا، پاسىلنى بەلگىلەپ ئۇرۇش ئۈچۈن توپىدىن سېلىنغان كىچىك دۆۋە: پاسىلغا پوم سالماق.

پوم قىلماق كۈمىلاچلىماق، پوملىماق.

پوم نان يۇزىنى بەك ئاچماي قېلىن قىلىپ ياققان نان: بۈگۈن بىر تونۇر چوڭ نان، بىر تونۇر پوم نان ياقتۇق.

پوم II ئى. جانۋ. پومبىشچىك (پومبىشچىك سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى): خەلىچە پوم. داۋۇت پوم.

پومبۇلاق دىئال. يۇپيۇمىلاق، دومىلاق.

پومپا ئى [ر <فىران] <سانا> سۇيۇقلۇقنى سۈمۈرۈپ، تارتىپ چىقىرىدىغان بىر خىل ئۈسكۈنە. ئۇ ئارقىلىق سۇيۇقلۇقنى بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا ياكى تۆۋەندىن يۇقىرى ئورۇنغا تارتىپ چىقارغىلى بولىدۇ. ئىشلىتىلىشىگە قاراپ، سۇ پومپىسى، گاز پومپىسى ۋە ماي پومپىسى قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

پومپاق سۆپ. پومپىيىپ چىققان، پومپىيىپ كۆتۈرۈلۈپ تۈرىدىغان؛ قېلىن: گەپنىڭ ئايىغى چۈشمەستىلا، تەسىرلەنگەن يىگىت مەيدىسىنىڭ پومپاق لەۋلىرىگە ئىشتىياق بىلەن لېۋىنى باستى.

پومپايتماق «پومپايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولدا گومىداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى ئۈچراپ تۇراتتى. ئۆلۈك يەپ قورساقلىرىنى پومپايتىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ ـ يېنىپ كەتكەن بۆرىلەر شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان قىسمىنى كۆرۈشى بىلەنلا قاچاتتى.

پومپايتىشماق «پومپايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يولىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، يانلىرىدا ئورۇق، ئاجىز، ئىككى مۈرىسى كۆتۈرۈلۈپ چىقىقان، بويىنى ئىنچىكە، غەلىتە كۆرۈنىدىغان ئۇششاق بالىلار قورساقلىرىنى پومپايتىشىپ توپىغا ملىنىپ ياتاتتى.

پومپايماق پ. كۆپمەك، دومبايماق: چولپان سۇتكە تويۇپ، قورسىقى پومپىيىپ كەتكەن پاقىلانىنى تۇتۇپ تۇرۇپ دادىسىدىن سورىدى. * مەخسۇت بەگ پۈتىغا تۇمشۇقى سەل ئىلمەك، ئېگىز پاشىنىلىق، ئۇزۇن قونچلۇق زەگگەر ئۆتۈك كىيگەن، ئالدىغا پومپىيىپ چىققان قورسىقىنىڭ ئۇستىدىن ئاچ يېشىل شايى پوتا باغلىغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇشۇك ۋە ساقال تارغىقى ئاسقان.

پومداق سۆپ. تۇرۇلۇپ يىغىلغان، كاللەك: ئۇ پومداق قەغەزنى يەردىن ئالدى، يورۇقىغا ئەكىلىپ، ئالدىرىماي ئېچىپ يايدى.

پومداقلاشماق «پومداقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چۈجە ـ خورازلار پومداقلىشىقا ئاز قالغاندا، ئاباباكرى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى يېزا باشلىقى مۇرتىزا، كەنت باشلىقى زەپەرنىڭ ھەمراھلىقىدا يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا پەيدا بولۇپ قالدى.

پومداقلىماق پ. تۇرۇپ يىغماق، كاللەك قىلماق: ئۇ يىرتىلغان كىرلىكىنى پومداقلاپ سىيرىتمىغا سالدى ـ دە، ھاپىلا ـ شاپىلا كارىۋىتنى

تۇزەتتى. * تەرتىپ مۇدىرى بىردىنلا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئېتىلىپ كەلدى - دە، ئاۋۇال ئالماسنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئېلىقۇل ۋە يەنە ئىككى ئوقۇغۇچىنى توخۇنى قاماللىغاندەك قاماللاپ، تۈيۇقسىز سۆرىگەن پېتى ئېلىپ بېرىپ، مەش مەيدانىنىڭ يېنىدىكى ھەمەك قېلىنلىقىدا مۇز تۆتقان مەكتەپ كۆلىگە پومداقلاپ تاشلۇۋەتتى.

پومزەك ئى. توپ، كىچىك توپ: پومزەك ئويناشقا. * مەن سىلەرنى پۇتبول ئويناشقا تەكلىپ قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئىككى تەرەپكە بۆلۈنىمىز، كىمكى پومزەكنى قارشى تەرەپنىڭ دەرۋازىسىغا تېپىپ كىرگۈزۈۋېتەلىسە، مانا شۇ «گاڭگۇك»، قايسى تەرەپ كۆپ كىرگۈزسە، شۇ تەرەپ ئۇتقان بولىدۇ.

پومساق سۈپ. دىئال. پومغا ئوخشايدىغان، دوملاق، يۇملاق.

پومسايتماق «پومسايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قورسقىنى پومسايتماق.

پومسايماق پ. كۆپۈپ، كۆپۈپ، ئۆرلەپ چىقماق، تۇرۇلمەك: قىزنىڭ ئالۇچىدەك چىرايلىق لەۋلىرى كۈلۈش ئۈچۈن پومسايدى، كۈندە قىزارغان كىرسىز، پاكىز يۈزلىرى ئانارەك قىزاردى.

پوملاپ - سوملاپ بىرەر ئىشنى قولىنىڭ ئۈچىدىلا، ئەپلەپ - سەپلەپ، بىر ئامال قىلىپ: پوملاپ - سوملاپلا ئۆتكۈزۈۋەتمەك.

پوملاتماق «پوملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پوملاشماق «پوملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تونۇر بېشىدىكى ئاياللار قوناق خېمىرىنى پوملاشقاچ ئۆزئارا قىزىق پاراڭلىشىۋاتاتتى.

پوملاق سۈپ. يۇملاق، دۈگىلەك: پوملاق لاي. پوملاق كۆمۈر.

پوملاقلاشماق «پوملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ مىلتىقلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ ئاننىڭ يەرگە تېگەي - تېگەيلا دەپ قالغان ئاياغلىرىغا چىرمىشىپ يىغلاۋاتقان يالىڭاچ بالىنى يەردىن يۇلۇۋالدى. بۇ چاغدا خەلق چېركىلەر بىلەن پوملاقلاشماقتا ئىدى.

پوملاقلانماق «پوملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پوملاقلىق سۈپ. پوملاقلانغان: ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا پوملاقلىق، قېقىزىل بىرنېمە تۇراتتى، ئانا سىنچىلاپ قارىدى ۋە ئۇنىڭغا قولىنى سوزدى.

پوملاقلىماق پ. تۇرمىلەكلەپ يىغماق، كاللەك قىلماق: جىلتىلىرىنى ئېسىپ مەكتەپكە كېتىپ بارغان بەزى بەگباش بالىلارغا ئۆچراپ قالسام، ئۇلار ماڭا قارىنى پوملاقلاپ ئېتىشاتتى.

پوملىماق پ ① پوم قىلماق، پومزەكلىمەك: خېمىرنى پوملىماق. لايىنى پوملىماق. * مەن ئۇچ - تۆت ئاغىنەم بىلەن يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا توپىدىن قىر سېلىپ چۇنەك ئېتىپ، توپا پوملاپ، قوغۇنلۇق ياساپ ئويناۋاتاتتۇق. ② كۆچمە. كۆز بويىماق، ئالدىماق، ئەپلىمەك: پوملاپ ئوتكۈزمەك.

پومپىشچىك ئى [ر] كۆپ يەر ئىگىلىگەن، ئۆزى ئەمگەك قىلمايدىغان، يەرنى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىپ، ئۇلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بەدىلىگە تۇرمۇش كەچۈرىدىغان شەخس: ئوگۇشلۇقلۇق بولمىسا، قىينىچىلىق بولمايدۇ؛ قىينىچىلىق بولمىسا، ئوگۇشلۇقلۇقمۇ بولمايدۇ. پومپىشچىك بولمىسا، ئىجارىگە ئالغۇچى دېھقان بولمايدۇ؛ ئىجارىگە ئالغۇچى دېھقان بولمىسا، پومپىشچىكمۇ بولمايدۇ.

پومپىشچىكلار سىنپى <پەلس> كۆپ يەر ئىگىلىگەن، ئۆزى ئەمگەك قىلماي دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ياشايدىغان سىنىپ. پومپىشچىكلار سىنپى دېھقانلارنى ئاساسەن يەر ئىجارە شەكلى ئارقىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدۇ.

پونكت ئى [ر<لات] ① يەر يۈزى ياكى بوشلۇقتىكى ئالاھىدە بەلگە ۋە خۇسۇسىيىتى

بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان نۇقتا، مەلۇم بىر جاي: ئاھالە ياشايدىغان پونكىت. * پەنىلەر ئاكادېمىيەسىدىن ئەۋەتىكەن يۇننەنىنىڭ بىر ئېگىز تاغدىكى ئالەم نۇرلىرىنى كۆزىتىش پونكىتى توغرىسىدىكى ماتېرىيالنى كۆردى، زامانىۋى يۇقىرى ئېنېرگىيە فىزىكىسىنىڭ تەرەققىياتىغا زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ماتېرىيال خېلى بۇرۇنلا ئايال ئالىمنى قاتتىق جەلپ قىلغانىدى. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت، تەدبىر ئۇچۇن بېرىلگەن، مەخسۇس ئۇسكۇنىلەنگەن بىنا ياكى جاي: تېلېفون ئىستانسىسىنىڭ سۆزلىشىش پونكىتى. * ئۇ بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ئات هارۋىسىنى قوشۇپ ئارىلىقى يەتتە كىلومېتر كېلىدىغان بازار ئاشلىق پونكىتىدىن لېيەنگە ئۇن، ياغ ئېلىپ چىقتى — دە، ئۇنى ئاشپەزلەر بىلەن هە — هۇ دەپ ئىسكىلاتقا ئەكىرىۋەتكەندىن كېيىن، يۇز — كۆزلىرىدىكى تەرلىرىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتكىنىچە ئىشخانىسىغا كىردى.

پوئېما ئى [ر<گرېك] <ئەد> ← **داستان.**

پوۋېست ئى [ر] <ئەد> رومانغا نىسبەتەن كىچىكرەك، سۈژېتى ئاددىيراق بەدىئىي نەسرىي ئەسەر، قىسسە: كېيىنكى كۈنلەردە مەن ئۇنىڭغا ئاتاپ «ئارام باغ» ناملىق بىر پوۋېستمۇ يازغان.

پوۋۇسكا ئى [ر] <قاتن> بىر ياكى ئىككى ئات قوشۇلىدىغان، چاقى ئېگىزرەك مەپە شەكىللىك هارۋا: ئۇزۇن ئۆتمەي كېلىشتى مېهمان جانابلار، يېغىپ كەتتى پوۋۇسكا هەم پىكاپلار.

پوئېتىك سۈپ [ر] <ئەد> پوئېزىيىگە، شېئىرىيەتكە ئائىت، شېئىرىي: پوئېتىك ئەسەر.

پوئېتىكا ئى [ر<گرېك]<ئەد> ئەدەبىيات هەققىدىكى پەننىڭ شېئىرىيەتكە دائىر قىسمى.

پوئېزىيە ئى [ر<گرېك] <ئەد> ① بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ شېئىرىي فورمىسى؛ شېئىرىيەت، نەزمە: پوئېزىيە نەزەرىيىسى. ② بىرەر شائىرنىڭ، خەلقنىڭ ياكى دەۋرنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى يىغىندىسى؛ شېئىرلار: ئۇيغۇر پوئېزىيىسى.

پويىرارىيە ئى [لات] <بوت> ← **پويرارىيە چاتقالى.**

پويرارىيە چاتقالى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پېلەك تارتىپ ئۆسىدۇ. غولىنىڭ ئۇستىدە سېرىق تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى چوڭ بولۇپ، ئۇچىكە يېرىلىغان بولىدۇ؛ يىلتىزى توم كېلىدۇ. ئۇ تەرلىتىش، قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە. ئۇنى كراخمال ۋە دورا ياساشتا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

پويزا ئى ← **كەمەر.**

پويىز ئى [ر] <قاتن> بىر خىل قاتناش قورالى، ۋاگونلىرى بىر-بىرىگە ئارقىمۇ ئارقا چېتىلىغان بولۇپ، تۆمۈريول ئۇستىدە ئوت كۆچى ياكى توك كۈچى ئارقىلىق هەرىكەتلىنىدۇ: يولداش ئىسمائىل پويىز قوزغىلىشقا سىگنال بەردى.

پويىز خىرمەتچىسى <قاتن> پويىز ئۇستىدە خىزمەت قىلىدىغان خادىم.

پويىزكەش ئى [ر+پ] پويىز هەيدىگۈچى، پويىز باشقۇرغۇچى.

پويىز يولى ← **تۆمۈريول.**

پۇبلىستىكا ئى [ر<لات] <ئەد> ئىجتىمائىي، سىياسىي مەسىلىلەرگە بېغىشلانغان ۋاقىت خاراكتېرلىك سىياسىي ماقالە، ئوبزور قاتارلىق ئەسەرلەر.

پۇت I ئى [پ] ① ئادەم، هايۋان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ يەرنى تايىنىپ تۇرۇشى، يۈرۈشى ياكى ئۆمىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى؛ ئاياغ: ئوڭ پۇت. پۇتىنىڭ ئۆچى. پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرماق. ② كارىۋات، ئۈستەل، ئورۇندۇق قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرىدىغان

قىسمى؛ ئايمغى: ئورۇندۇق پۈتى. سافانىڭ پۈتى. ئۈستەلنىڭ پۈتى.

پۈت ئاتماق ① پۈتنى سوزۇپ تەپمەك: ئالىم يول ئۈستىدىكى قاراقچىلارنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالمىدى، بىر پۈت ئېتىپلا بىرىنى يېقىتتى. ② ئۆزىدىن چوڭلارغا گەپ ياندۇرماق، يانماق: بىزنىڭ زەرەپشانىدا بەگلەرگە، بايلارغا، بولۇپمۇ يەر ئىگىلىرىگە پۈت ئېتىپ، قول ياندۇرىدىغان ئىش ئەلۋەتتە ئەزەلدىن بولمىغان. * بىزنىڭ بۇ يەردىكىلەردە ئاش بەرگەنگە پۈت ئاتىدىغان ئادەت بار، سىلەر بولساڭلار ئۇلارغا ئوخشىمايسىلەر.

پۈت بارماق سۆڭىكى <ئانات> پۈت بارمىقىنى تەشكىل قىلىدىغان كالتە نەيسىمان سۆڭەك. بۇنداق سۆڭەكتىن چوڭ بارماقنىڭ ئىككى تال، قالغان ھەربىرىدە ئۈچ تالدىن بولۇپ، بىر پۈتتا جەمئىي ئون تۆت تال بولىدۇ.

پۈت تەمرەتكىسى <تب> تېرە كېسەللىكى. بۇ كېسەللىكنى بىر خىل كۆكىرىك زەمبۇرۇغى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، كۆپىنچە پۈت بارماقلىرى ئارىسىدا پەيدا بولىدۇ. ئالامەتلىرى: سۇلۇق قاپارتما پەيدا بولۇپ، دائىم قىچىشىدۇ، ئۇچى بۈزۈلغاندا سېرىق سۇ چىقىدۇ، ئېغىرراقلىرى جاراھەتكە ئايلىنىدۇ.

پۈت تېپىشمەك بىرەر ئىشتا قارشى تەرەپ بىلەن ئېلىشماق، زىتلاشماق، تالاشماق، رىقابەتلەشمەك: تۈرسۇن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولۇپ كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن يوشۇرۇن ھالدا مەنسۇر بىلەن پۈت تېپىشمەكتە، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش يەنىلا كەسكىن داۋاملاشماقتا ئىدى. * ئۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بىلەن پۈت تېپىشىپ قالسا، ئۆزىنىڭ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئاشۇ يېرىدىن ئايرىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ تۇرۇۋاتامدىكىن.

پۈت تىرەپ تۇرماق ① ئۆزى قاتناشقان بىرەر ئىش ــ ھەرىكەت ياكى مەسىلىدە ئاخىرغىچە چىڭ تۇرماق: مەن پەقەتلا ئابدۇراخمان ئاكىنىڭ پۈت تىرەپ تۇرۇشى بىلەن ئوقۇشنى پۈتتۈرۈۋالدىم. ② مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق، ئۆزىنى ساقلىماق: ــ پىتنە ــ ئىغۋا ھېچقاچان ھەقىقەت ئالدىدا پۈت تىرەپ تۇرالىغان ئەمەس! ــ دېدى مۇنەۋۋەر غەزەپ بىلەن. * سودا ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرى، توپ مال تارقىتىش ئورۇنلىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىزگە يار ــ يۆلەكتە بولىدۇ، ئۇلارسىز بىزنىڭ پىلانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىشىمىزمۇ، شىركەتنىڭ پۈت تىرەپ تۇرۇشىمۇ قىيىن.

پۈت تىقماق مەلۇم دائىرە ۋە چېگرىدىن ھالقىپ، ئاتلاپ كىرمەك، دەسسىمەك: ــ ئۇ بالا بالىلىق قىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا ئېيتاي، باغقا كىرىپ بېھى ئۈزمىسۇن، ــ دېدى بوۋاي بالىغا ئىچى ئاغرىغان ھالدا، لېكىن بوۋاي گېپىنى تۈگىتىشىگىلا باغ ئىگىسى: ــ ئۇ يەنە باغقا پۈت تىقىدىغان بولسا، مەن ئۇنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋېتىمەن! ــ دەپ جار سالدى.

پۈت دەسسەپ تۇرماق ← **پۈت تىرەپ تۇرماق.**

پۈت دەسسىگۈدەك يەر يوق كىچىككىنىمۇ بوش ئورۇن يوق.

پۈتقاپۈت، قولغا قول بولماق ← **قولغا قول، پۈتقا پۈت بولماق:** مۇشۇ ئىككى يىلدىن بېرى مەھەممەت روزى نىيازنىڭ خىزمىتىنى يەنە بۇرۇنقىدەكلا قوللىغان ھەمدە ئۇنىڭ پۈتىغا پۈت، قولىغا قول بولۇپ ھەمكارلىشىپ بىللە ئىشلىگەن.

پۈتقا ھۆل خىش قويماق بىراۋنى ئورۇنسىز ماختاپ ئۇچۇرماق، كۆكىكە كۆتۈرمەك: قويۇپ «دوست»لار پۈتۈمغا خىش، دېسە «سەن ھەممىدىن قالتىس». كۆرەڭلەپ مەنمۇ كۆڭلۈمدە دېدىم «مەن ھەممىدىن قالتىس».

پۈت گۆش ← **سان گۆش.**

پۈتى پۈتمغا تەگمەيدىغان بەك ئالدىراشلىق بىلەن، ناھايىتى جىددىي: 11 ــ ئاي كىرىشى بىلەنلا سىدىق ئاكا كارخانىنىڭ خوجىلىق خىزمەتلىرى

لىرمنى پۈتى پۈتىغا تەگمەي ئىشلەشكە باشلىدى.
پۈتىغا چېتىق بولماق بىراۋنىڭ ئىشىغا پۈتلىكاشماق، توسالغۇ بولماق.
پۈتىغا چېتىۋالماق بىرەر ئىش ياكى ئەيىب-لىنىشكە باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالماق: — ھەي، سادىغاڭ كېتەي، پوقۇڭ ئۆزەڭ بىلەنلا كەتسە بولماسمىدى، ئۇنى نېمىشقا پۈتۈڭگا چېتىۋالدىڭ؟
پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە بىردەم جىم تۇرالماي، ھەر تەرەپكە چاپقان ھالدا، ناھايىتى ئالدىراش: پادىشاھ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ تېخىمۇ غەمگە چۆشۈپىتۇ، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە تۇرالماي قاپتۇ.
پۈتنى تارتىۋالماق ئوپچە ئىشلىگەن ئىش ياكى توختام، كېلىشىمدىن ئايرىلىپ چىقىۋالماق، ئۆز ئالدىغا بولۇۋالماق.
پۈتنى يەرگە تەگكۈزمەي ئىختىيارىغا قويماي، زورلۇق بىلەن، مەجبۇرىي: دەرھال، تېز: ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسى مەھمۇتنىڭ قاتىللىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۈتنى يەرگە تەگكۈزمەي تۇتۇپ ئەكەتتى. * پادىشاھ ئۇنى پۈتنى يەرگە تەگكۈزمەي ئەكىلىشكە تۆت نەپەر نەۋكەر ئەۋەتىپتۇ.
پۈت II مق [ر] ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى، بىر پۈت 16.38 كىلوگرامغا تەڭ بولىدۇ: مەنسۇر ئالدىنقى يىلى يازلىق يېغىم مەزگىلىدە مەكتەپتىن تەتىل قىلغان بالىلارنى بىنەمگە باش تېرىشكە قوغلاپ، تۆت-بەش پۈت بۇغداي قىلىۋالغانىدى.
پۈتاتماق «پۈتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇنۇگۈن بالىلارغا تالنىڭ شاخلىرىنى پۈتاتتىم.
پۈتاشماق «پۈتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئىپارگۈل چوڭ ئاپىلىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇزۇم يوپۇرماقلىرىنى پۈتىشپ بەردى.
پۈتاق ئى ① دەل-دەرەخلەرنىڭ غولى ياكى چوڭ شاخلىرىدىن ئۆسۈپ چىققان تارمىقى، يان شېخى: خېمىر باتۇر چىنار دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، دېمىنى ئالغاندىن كېيىن، پۈتاقلارغا ئېسىلىپ چىنارغا چىقىپتۇ. قاق يېرىمىغا چىقىپلا دەريانى يېرىپ كېلىۋاتقان ئەجدىھانى كۆرۈپتۇ. ② كېسىلگەن شاخنىڭ غولدىكى قالدۇقى: قاسىم چاپان ۋە پوتىسىنى دەرەخنىڭ بىر پۈتىغا ئېسىپ قويۇپ كەتمەنىنى قولىغا ئالدى. ③ كۆچمە. بىر پۈتۈن ياكى بىر يۈرۈش ئەقىدىلەرنىڭ مەلۇم تارمىقى، بۆلىكى: شەرىئەتنىڭ پۈتىقى تولا. ④ كۆچمە. يېتەرسىزلىك، نۇقسان، كەمچىلىك؛ قۇسۇر: پۈتاق چىقارماق. * دادام ياغاچچىلىقنى ئۆگەتەي دېسە، ئۇ: — كۈنۈم قىرىندىلار ئارىسىدا ئۆتەمدۇ، مەن ياغاچنىڭ پۈتىقىنى ئالغۇچە ئۆزەمنىڭ مىڭبىر پۈتاقلىرىنى تۈزىتەي، — دەپ زادىلا گەپكە كىرمىدى. * — سىزغۇ مېنىڭ گېپىمدىنمۇ، ئىشلىرىمدىنمۇ پۈتاق چىقىرىپلا تۇرىسىز، — دېدى ئايالى ئېرىدىن نارازى بولۇپ.
پۈتاق چىقارماق ① شاخلىماق. ② نۇقسان، چاتاق، قۇسۇر تاپىماق: يوق يەردىن پۈتاق چىقارماق. *— بۇ ئىشتىن يەنە بىر پۈتاق چىقارمۇ مەنسۇر؟ — دەپ سورىدى ئاسىم مەنسۇرنىڭ جەينىكىدىن ئاستا تۇرتۇپ.
پۈتاقسىز سۈپ. پۈتاق چىقارمىغان، پۈتىقى يوق، پۈتىۋېتىلگەن.
پۈتاقلىق سۈپ ① پۈتىقى بار: ئاقمۇللا پۈتاقلىق كونا ئەگرى ھاسىغا تايانغىنىچە نازىمنىڭ ھېكايىلىرىنى كۆزلىرىنى يۇمۇپ، بېرىلىپ تىڭشىدى. ② پۈتىقى كۆپ؛ پۈتىقى، شېخى تولا: قېرى ئۇجمە دەرىخى كېچىدىكى سىرلىق پېچىرلاشلارنى ئۆزىنىڭ پۈتاقلىق، كەڭ، قوپال غولىغا سىڭدۈرۈپ ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك سايە تاشلاپ تۇراتتى.
پۈتالماق «پۈتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يول بويىدىكى دەرەخلەر ئاساسەن پۈتىلىپ بولدى.
پۈتبول ئى [ر<ئىنگ] <تەن> ئىككى كامان-

دىنىڭ ئۆزئارا قارىمۇقارشى تەرەپلىرىدىكى ۋاراتاغا ئاياغ بىلەن تېپىش ياكى باش بىلەن ئۇسۇش ئارقىلىق كۆپرەك توپ كىرگۈزۈش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىسپورت ئويۇنى ۋە شۇ ئويۇنداپ ئوينىلىدىغان توپ: ئۆتكەن كۈن ئۇ ئىشتىن سىرتقى پۈتبول ئۆگىنىش مەيدانىغا مەشىق قىلغىلى بېرىپ بىر پۈتىنى قايرىۋالدى. ئۇ ماڭالمايتتى. ساۋاقداشلىرى قول هارۋىسىغا ئولتۇغۇزۇپ ئۆيىگە ئەكىلىپ قويدى.

پۈت ـ قول پۈت ۋە قول: پۈت ـ قولىدا جان قالماسلىق. پۈت ـ قولى باغلىنىپ قالماق. پۈت ـ قولىنى چۈشمەك. * ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى ـــ پۈت ـ قولۇمنىڭ بوشلۇقى (ماقال).

پۈت ـ قولى بوشاشماق پۈتۈن بەدىنى كۈچسىزلەنمەك، ماغدۇرسىزلانماق: بىردىنلا پۈت ـ قوللىرىم بوشىشىپ ئولتۇرۇپ قالدىم.

پۈت ـ قولى بوشىماق ئىشنىڭ جىددىي ئالدىراش ۋاقتى تۇغۇپ بىكار بولۇپ قالماق: روزاخۇن ئۇنىڭ سوئالىغا بىنائەن: ـــ ھە، ئىش ـ پىش دەمسىنا، پۈت ـ قولىمىز بوشاپ، زېرىكىپ تۇرۇۋاتقاندا ساڭا ئىش نەدە تۇرۇپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ.

پۈت ـ قولىدا جان قالماسلىق ① پۈت ۋە قولىدا، پۈتۈن بەدىنىدە كۈچ ۋە مادار قالماسلىق، بوشىشىپ كەتمەك: بۇگۈن ناشتىسىز يۈرۈپ، پۈت ـ قولۇمدا جان قالماپتۇ. ② بىرەر قورقۇنچتىن ۋەھىمگە چۈشمەك، قورقماق: نۇرمەت شاھىدەنىڭ بىر ياقتىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئىچىدە «خۇدايىم بار، ئۇنى كۆرۈپ پۈت ـ قولۇمدا جان قالمىدى، يەنە مېنى كۆرۈپ قالمىسۇن» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاستا پىچىرلىدى.

پۈت ـ قولىنى تۇزىمەك پۈت ـ قولىنىڭ تېلىشىنى، بەدەننىڭ هاردۇقىنى چىقارماق: دەم ئالماق: ـــ كومۇنا، كومۇنا بولۇپ بىر كۈنمۇ ئىشتىن ئايرىلىپ قالغىنىمنى ئۇقمايسەن. بۇگۈن بەك هېرىپ كېتىپتىكەنسەن، بىر ئاخشام پۈت ـ قولۇمنى تۇزىۋالاي دەپ ئولتۇرۇپ قاپتىكەنمەن، ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاۋاتقىنىنى كۆرمەمسەن، ـــ دېدى روزىخان، قوشنىسى ھەلىمخانغا شياۋدۇيجاڭ سىيتىنىڭ ئۇستىدىن دەرد تۆكۈپ.

پۈت ـ قولىنى چۈشمەك بىرەرسىنىڭ ھەرىكىتىنى، پائالىيىتىنى چەكلەپ قويماق، قامال قىلماق، قىمىرلىيالمايدىغان قىلىپ قويماق: گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقنى ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىپ، خەلقنىڭ پۈت ـ قولىنى چۈشەپ، ئۇلارنى ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرالمايدىغان قىلىپ قويدى. * ـــ ئامماننىڭ پۈت ـ قولىنى چۈشەيدىغان بۇنداق ئەمرىمەرۇپىنى بەلگىلەپ بېرىش ئىنتايىن خاتا، ـــ دەپ رەھىبەرنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ھېمىت ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ.

پۈت ـ قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ← **پۈتنى يەرگە تەگكۈزمەي.**

پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەي ← **ئايىغى ـ ئايىغىغا تەگمەي:** بۇ گەپنى خوتۇنىدىن ئاڭلىغان ئىمىللا ئاكا پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەي، ئۇدۇل بۇغدايلىققا يۈگۈردى.

پۈتلاتماق «پۈتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈتلاش ① «پۈتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى. توسالغۇ، پۈتلىكاشاك: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۈتلاش تولا (ماقال). * تۇراخۇن ئاكا روزى شۇجىدىن: ـــ سالا ئېتىزلارنى بەرپا قىلىش چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە، تراكتور، كومبايىنلارنى ئىشلەتمىشكە قولايلىق دەپ ئېيتتىڭمۇ، ئۇنداقتا ئاۋۇ دەرەخلەر تراكتورغا پۈتلاش بولمامدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئېگىسكى بىلەن ياڭاق دەرىخىنى ئىشارە قىلىپ.

پۈتلاشتۇرماق «پۈتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئەمما شۇنىسى ئېنىق: ھەممىنىڭ كۆزى ئاۋۇال ساڭا چۈشىدۇ، قىڭغىر دەسسەپلا پۈتلاشتۇرىدۇ، ـــ دېدى زىۋىرشا، ئۇنىڭغا. * رەقىبىنىڭ گۈزەللىگى ئۇچۇن ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنمۇ بىلىمەن. ئۇ باھانە

تېپىپ مېنى پۇتلاشتۇرۇشى، تۇز يولدا تېپىلدۇرۇشمۇ مۇمكىن.

پۇتلاشتۇرۇلماق «پۇتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇتلاشماق پ ① يول يۈرگەندە، ماڭغاندا پۇت بىرەر نەرسىگە تۇرۇلۇپ ياكى تاقىشىپ مۇدۇرۇلمەك: ئەپەندىم بازارغا كېتىپ بېرىپ، بىر تاشقا پۇتلىشىپ يېقىلىپ چۈشۈپتۇ ۋە تاشنى «مىڭ لەنەت، ساڭا!» دەپ تىللاپتۇ. * پەرھات بىر قېتىم دالان ئۆيىدىن چاي ئېلىپ كىرگۈچە پۇتلىشىپ كېتىپ قولىدىكى چايىنى تۆكۈلۈپ كەتتى. ② كۆچمە. بىرەر پېشكەللىك، ئوڭۇشسىزلىق، كېلىشمەسلىكلەرگە دۇچ كەلمەك، يولۇقماق: ئۇ ئادىلىنىڭ بىرەر ئىشتا پۇتلىشىپ كېتىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ يۈردى، بەزىدە: «بىرەر ئاۋارىگەرچىلىككە يولۇقۇپ، مەڭگۈلۈك مېيىپ بولۇپ قالسا، ئەگەر ياخشىسى ئۆلۈپ كەتسە» دېگەنلەرنىمۇ ئارزۇ قىلدى.③ پۇتلىكاشاك، توسقۇن بولماق، تاقاشماق: سەن، مېنىڭ ئىشىمغا تولا پۇتلاشما.

پۇتلانماق «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەرگە چاپلىشىپ ياتقان بۇغدايلاردىن بىرەر كىشىنىڭ مېڭىشىدىن پۇتلانغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

پۇتلۇق I سۈپ. پۇتى بار، پۇت بىكىتىلگەن: تۆت پۇتلۇق شىرە. * 25 - فېۋرال كۈنى ئەتىگەنلىكى شىمالىي مېھمانخانا ئالدىدا ئىنچىكە پۇتلۇق، ئويناقلىغان سېرىق ئاتلارغا مىنگەن ساقچىلار تۇراتتى. * پەگاھنىڭ جەنۇب تېمىغا يۆلەپ تۆت پۇتلۇق ئاددىي ئۇستەل قويۇلغان، ئۇستەلنىڭ ئۇستىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈپ، بىر تەرەپكە تاۋاق - قاچا، چوكا سالغۇچ، لازىمجاق قاچىسى، چىنە - چەينەك قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغان، يەنە بىر تەرىپىگە ئىسرىقدان، شامدان قويۇلغانىدى.

پۇتلۇق II سۈپ. مىقدارى مەلۇم پۇت ئېغىرلىقىدا بولغان: بىر پۇتلۇق گىر تېشى. * كېۋىر بىدە باغلىسا مىك باغنى يېرىم كۈندە باغلاپ بولىدۇ. تاغار كۆتۈرسىچۇ، ئون پۇتلۇق تاغارنى دەم ئالماستىن ھۆكۈمەت سېكىنىڭ يۇقىرىسىغا كۆتۈرۈپ ئاچقىدۇ.

پۇتلىكاشاك ئى [پۇتلا + كاشلا] تۇسالغۇ، كاشلا بولىدىغان نەرسە ۋە ھادىسە: ئاز ساندىكى كادىرلار ئۆز ئالدىغا يەرلىك سىياسەت چىقىرىپ، پارتىيىنىڭ نۇقتىسىكى يېزا ئىگىلىك سىياسىتىگە پۇتلىكاشاك بولۇۋاتىدۇ.

پۇتلىكاشاك بولماق تۇسالغۇ بولماق، دەخلى - تەرۇز كەلتۈرمەك: بۇ خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەشكە ئېغىر تەسىر يەتكۈزۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا پۇتلىكاشاك بولماقتا.

پۇتلىكاشاكلىق «پۇتلىكاشاك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — پۇتلىكاشاكلىق قىلماي، بىر چەتتىرەك تۇرساڭچۇ ئۇكام، — دېدى ئالدىراپ كېلىۋاتقان قاۋۇل ئاخۇن بوسۇغىدا تۇرۇۋالغان بالىنى بىر تەرەپكە ئىتتىرىپ.

پۇتلىماق پ ① پۇت بىلەن باشقا بىرسىنىڭ پۇتىنى ئىلىپ، يېقىتىشقا ئۇرۇنماق: تۇرسۇن يولدا جىم كېتىۋاتقان ئەخمەتنى قەستەن پۇتلىۋەتتى. ② كۆچمە. باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەك، مەلۇم ئورۇن ۋە ۋەزىپىدىن ئېلىۋېتىشقا ئۇرۇنماق: ئادىل ئىنسىغا: — سادىقىنىڭ نىيىتى يامان ئادەم، ئۇنىڭ بىلەن باردى - كەلدى قىلساڭ، ئاخىرى بىر كۈن سېنى بىر ئىشتا پۇتلايدۇ، — دەپ قاتتىق جېكىلىدى. * ئۇنىڭ چاقچاقتا پۇتلاپ قىلغان ھەربىر جۈملە سۆزى يۈرىكىمگە نەشتەردەك سانجىلماقتا ئىدى. ئەگەر باشقا چاغ بولىدىغان بولسا، ئۇنى ئاغزى - بۇرنىغىچە تويغۇزۇپ قويغان بولاتتىم.

پۇتسماق پ. دەل - دەرەخلەر ۋە بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كېرەكسىز شاخ - شۇمبىلىرىنى كېسىۋەتمەك: ئۇ ئەتىگەنلىك چايغا كەلگۈچە ھاسا بىلەن پوسۇرلاپ يۈرۈپ سالىنىڭ قاريىغاچ ۋە سۆگەتلىرىدىن ئىككى - ئۈچ سېۋەتلىك شۇڭا پۇتىۋالدى.

پۇجۇڭ ئى [خەن] تارس. ۋاڭنىڭ ئايالىرىنىڭ يەخرىسى نامىسى؛ ۋاڭنىڭ خوتۇنى: پۇجۇڭ

خبىنىم. چوڭ پۇجۇك ئاغىچا. كىچىك پۇجۇك ئاغىچا. * شامەخسۇت كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاندىن بۇيان، پۇجۇك ئاغىچا ھەر كۈنى بىر-ئىككى قېتىم يوقىلاپ كىرەتتى. ئۇ كىرگەن چاغلاردا بۇ ھۇجرىدا ئەركەك جىنسى قالماي، ھەتتا تۇرشا تۇغىچىسى بىلەن ئوردا تېۋىپلىرىمۇ كۆزدىن غايىب بولۇشى كېرەك ئىدى.

پۇچ سۈپ. ئىچى بوش، مېغىزى يوق، پۇچەك: پۇچ ياڭاق. * قاسىم ئاكام: — شاڭجاڭ، قورساقنى ئېسىپ قويغىلى بولمايدۇ، بالىلارنىڭ يىلىكى پۇچ بولۇپ قالمىسۇن دەيمەن، — دېدى.

پۇچ بولماق پۇچەك بولۇپ قالماق، پۇچەكلەشمەك: بۇ يىلقى ياڭاقلارنىڭ تولىسى پۇچ بولۇپ كېتىپتۇ. * بالىلار كېچىكىدە ئوبدان ئوزۇقلانمىسا، يىلىكى پۇچ بولۇپ قالىدۇ.

پۇچەك سۈپ ① ئىچى بوش، مېغىز ئالالمىغان، مېغىزى يېگىلەپ كەتكەن؛ مېغىزى تولمىغان: پۇچەك دان. پۇچەك بۇغداي. پۇچەك ئۇرۇق. * ئۇ بەلبىغا ئورىۋالغان قوناقتىن ئىككى باشنى ئېلىپ ماڭا كۆرسەتتى، بۇ قوناقلارنىڭ ئىككىلىسى ئاق مەدەك ئۇرۇقىدىن بولسىمۇ، لېكىن بىرى ناھايىتى دانلىق ھەم يوغان ئىدى، يەنە بىرى بولسا پۇچەك ئىدى. ② كۆچمە. ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان، تايىنى يوق، قۇرۇق: سادىقجان جوزىغا موشتلاپ ۋارقىراپ بىر سائەتتىچە سۆزلىدى، ئاڭدىن كېيىن تېخىمۇ بىمەنىلىشىپ يەنە دېگىنىنى يەنە دەپ تۇتۇرۇقسىز پۇچەك گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى.

پۇچەكلەشتۇرمەك «پۇچەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «تۆت كىشىلىك كۈرۈھ» سوتسىيالىزمنى پۇچەكلەشتۇرۇۋەتتى.

پۇچەكلەشتۇرۇلمەك «پۇچەكلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇچەكلەشمەك پ ① مېغىز ئالالماسلىق، پۇچەك ھالەتكە كەلمەك، پۇچەك بولۇپ قالماق: تۆرىخان كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا: — بۇ يىل شالغا ئوشۇك تېگىپ، پۇچەكلىشىپ كەتكەنلىكتىن جىمىك باسالمىدى، — دېدى. ② كۆچمە. مەنىسىز، قۇرۇق، چاكىنا بولۇپ قالماق: ئوقۇتقۇچى تۇرسۇنىنىڭ ماقالىسىنى كۆرۈپ مۇنداق دېدى: — ماقالىگىزنىڭ ئاخىرى بىرئاز پۇچەكلىشىپ كېتىپتۇ. پاكىتلىرى دەل، مەزمۇنى ئېنىق بولسۇن، سۆزنى تەكرارلاۋەرمەك...

پۇچەكلىك «پۇچەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياڭاق پۇچەكلىكتىن جىمىك باسمىدى. * مەن ئۇلاردىن باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىدە پۇچەكلىك، پەسلىك، بىمەنىلىكلەرنىڭ بار-يوقلۇقىغا ھۆكۈم قىلىشنى ئۈمىد قىلالمايمەن.

پۇچقاق I ئى ① ئىشتانىنىڭ تىزدىن تۆۋەن تۇرىدىغان قىسمى: ئىشتاننىڭ پۇچقىقى. * ۋالىي پۇچقاقلىرى تۇرۇلگەن كىشىلەرنىڭ يامغۇرنىڭ يېغىشىغا قارىماي بىر خىلدا ئېتىزدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھاياجانغا چۈمدى. ② ھايۋانلارنىڭ تىزدىن تۆۋەن قىسمى ۋە ئۇنىڭ تېرىسى: تۇلكە پۇچقىقىدىن تىكىلگەن جۇۋا. ③ چەت، ياقا: بۇلۇڭ-پۇچقاق. ياقا-پۇچقاق.

پۇچقاقتىن پۇڭۇلمەك بىراۋنى ماختاپ ئۇچۇرماق، يەل بەرمەك: پۇچقىقىدىن پۇڭۇلسە ماختاپ بىراۋ، تانىسىز لەگىلەك كەبى كەتسە ئۇچۇپ. يۇرگىنىگىدە تور تۇتۇپ سەن يۇرت ئارا، قانچىلىك كۆپ ماختىسا مەدھىيە ئوقۇپ.

پۇچقاقتا پىت چۇشمەك ← **پاچاقتا پىت چۇشمەك.**

پۇچقاقنى تۇرمەك بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە كىرىشىش ئۇچۇن تەييار تۇرماق، ھازىر بولماق، ھازىرلانماق.

پۇچقاق II ① ئى. ھەر خىل پارچە-پۇرات تېرە پۇرۇچلىرى: پۇچقاق جۇۋا. ② سۈپ. مەللە رەڭ، ئالىتاغىل: پۇچقاق مۇشۇك.

پۇچقاق جۇۋا ھەر خىل پارچە-پۇرات تېرە پۇرۇچلىرىدىن قۇراشتۇرۇلۇپ تىكىلگەن جۇۋا.

پۇچقاق مۇشۇك مەللە رەڭ، ئالىتاغىل

مۇشۇك: يۇمشاق برنەرسە يۇزۇمنى سىپغاندەك مەلۇم بولدى. چۆچۈپ كۆزۇمنى ئاچسام، بىزنىڭ پۇچقاق مۇشۇك! بىر ئۇ ياققا، بىر بۇ ياققا ئۆتۈپ قۇيرۇقى بىلەن يۇزۇمنى يۇمشاققىنا سىپاپ مېنى ئويغاتقانكەن.

پۇچقاقلىق سۈپ. پۇچقىقى بار: ئۇنىڭ كاۋا چېچكى رەڭگە مايىل رەختتىن تىكىلگەن كەڭ پۇچقاقلىق ئىشتىنى، قىزىل خۇرۇمدىن تىكىلگەن ئېگىز پاشنىلىق بەتىنكىسى، يېشىغا نامۇناسىپ هالدا قويۇۋالغان بۇرۇتى بولمىسا بەتەينى ئايال كىشىنىڭ ئۆزى ئىدى.

پۇچقاقلىق ئىشتان پايپىقى بولمىغان، ئىشتان-چاپىنى بىرگە تىكىلگەن قىشلىق بالىلار كىيىمى؛ ئىشتان.

پۇچماق (توغرىسى: پۇچقاق) ← **پۇچقاق.**

پۇچۇق ① سۈپ. پارچىلانغان، ئۇچۇپ كەتكەن؛ سۇنغان: پۇچۇق چىنە. * ئۇ، ئاتىسىدىن قالغان هېلىقى بىر دانە پۇچۇق قازاننىڭ تارىخى توغرىسىدا خېلى تەپسىلىي توختالدى. ② پۇتۇن ئەمەس، يېرىم: پۇچۇق نان. * ئەخمەت ۋە نۇردۇن ئەنە شۇ بىر زاغرىنى پۇچۇقتىن يېدى. ③ پاناق، ماكچايغان، كەمتۈك: بۇرنى پۇچۇق. * دورامچۇقنىڭ ئاغزى پۇچۇق (ماقال).

پۇچۇقلاشماق «پۇچۇقلىماق» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىز ئىككىمىز بىر نان تاپساق پۇچۇقلىشىپ يەپ چوڭ بولغان ئوغۇللاردىن ئىدۇق.

پۇچۇقلانماق «پۇچۇقلىماق» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەخسە پۇچۇقلىنىپ كەتتى.

پۇچۇقلىماق پ. پۇتۇن نەرسىنىڭ بىرەر يېرىنى سۇندۇرماق، پۇچۇق هالەتكە كەلتۈرمەك، ئۇشتۇماق: ئۆي ئىگىسى مېهمانلارغا — قېنى، مېهمانلار، چايغا باقايلى، — دېگەچ، لېگەندىكى نانىنى پۇچۇقلىدى.

پۇچۇلدرماق «پۇچۇلماق» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇچۇلدۇرۇلماق «پۇچۇلدۇرماق» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇچۇلماق پ ① بىر پۇتۇن ساق نەرسىنىڭ مەلۇم بىر يېرى سۇنۇپ كەتمەك، پۇچۇقلانماق، پۇچۇق بولماق: چەينەكنىڭ جوغىسى پۇچۇلۇپ كەتتى. * چىنە يۇيۇلغۇچە دىققەتسىزلىكتىن تاشقا تېگىپ پۇچۇلدى. ② قاتتىنىپ پۈرلىشىپ، ئەسلىي قىياپىتىدىن ئۆزگىرىپ كەتمەك: قول يازمىنىڭ چۆرىلىرى پۇچۇلۇپ بەزى يەرلىرىنىڭ خەتلىرى ئۆچۈپ كەتكەنىدى. ③ كۆچمە. دەرد-ئەلەم، ئازاب دەستىدىن ئەسلى كۆرۈنۈشىنى يوقاتماق، قورۇق چۈشۈپ، سەتلەشمەك (يۈز، چىراي هەققىدە): ئۇنىڭ كۆزلىرى بەقەمدەك قىزىرىپ كەتكەن، چىرايىدىن توپا ئۆرلەپ، گۈزەل هۆسنى پۇچۇلغانىدى. * مۇشكۈل ئەمگەكتىن پۇچۇلغان هەر چىراي، نۇر چېچىپتۇ شۇ كۈنى بوپ مىسلى ئاي.

پۇچىلاتماق «پۇچىلماق» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇچىلاشماق «پۇچىلماق» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى:

پۇچىلانماق «پۇچىلماق» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: — ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ، بۇ جەن ئۇرغۇر مەستلەر «سىزگە ئۇدداق كۆيدۇم، بۇنداق پۇچىلاندىمەي، سىز ئۇنداق چىرايلىقەي» دەپ مېنى جىلە قىلدى، — دېدى ئايشەمخان خىجىل بولۇپ تۇرۇپ. * نومۇستىن يۇرىكى پۇچىلانغان قىز يۇرتىغا — ئانىسىنىڭ قېشىغا كەتتى.

پۇچىلماق پ ① چوغ ياكى قوقاسقا تاشلاپ ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈپ، سۇركەپ، ياكى كۆمۈپ پىشۇرماق: بالىلار كۆكباش پۇچىلاپ يېدى. * بېشىر، يەردىن ئاقلانمغان ئىرغاي دەستىدىن ئىككىنى ئېلىپ چىقتى. هويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا گۈلخان يېقىپ دەستىلەرنى پۇچىلاپ ماتىغۇچ بىلەن ماتىدى. ② كۆچمە.

ئازابلماق، قينىماق: رەشك ۋە كۈندەشلىك ئوتلىرى مەنسۇر بەگنىك ۋۇجۇدىنى پۇچىلىدى.

پۇخا (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇخادىن چىقماق (توغرىسى: پىغاندىن چىقماق) ← **پىغاندىن چىقماق.**

پۇخان (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇختا سۈپ [پ] ① چىداملىق، چىمكى، مۇستەھكەم، پىششىق: پۇختا رەخت. پۇختا توقۇلغان پايپاق. پۇختا قەغەز. * ۋىلىسىپتلەرنىڭ ئىچىدە «كەپتەر» ماركىلىق ۋىلىسىپىت ئەڭ پۇختا بولۇپ، ئۇنىڭغا 150 كىلوگرام يۈكنى ئارتىپ ماڭسىمۇ ھېچبىر چاتىقى چىقمايدۇ. * ئاساسىي قاتلاملارنىڭ قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۈچەيتىپ، ئاساسىي قاتلامنىڭ سىياسىي خىزمىتىگە پۇختا ئاساس سېلىش لازىم. * ئۇنىڭ يىلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى ئىگىلىكىنى تەڭشەش قائىدىسىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش داۋامىدا پۇختا قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىدى. ② بىرەر ئىش كەسىپ ۋە ئىلىمدا ياخشى، پىششىق، مۇكەممەل: رەئۇپ ئىسمىلىك بۇ خۇش چاقچاق تاتار يىگىتى قازاق خەلقىنىڭ ئۆرپ - ئادەت ۋە تىلىنى پۇختا بىلىدىكەن، گارمون چېلىشقىمۇ ماھىر ئىكەن. * تاھىر رۇس تىلىغا پۇختا ئاساس سالىدى. * بۇرۇنقى زامانىدا بىر بۇۋاي بىلەن مومای ئۆتكەن بولۇپ، بىرلا ئوغۇل پەرزەنتى بار ئىكەن. ئۇلار ئوغلىنىڭ بەختىيار ئۆتۈشىنى ئارزۇ قىلىپ، ئۇ بالىغا «بەختىيار» دەپ ئات قويغانىكەن. بەختىيارمۇ تىرىشچان، ئۆي ئىشلىرىغا پۇختا بالا بولۇپ چوڭ بولۇپتۇ.

پۇختىلاتماق «پۇختىلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇختىلاشماق «پۇختىلاماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇختىلانماق «پۇختىلاماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارتىزانلار ئۇزۇشتى پىلانىنىمۇ باشقىچە. پۇختىلاندى بۇ جەڭنىڭ تەييارلىقى تاڭغىچە.

پۇختىلىق «پۇختا» سۈزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىشنى پۇختىلىق بىلەن قىلماق. * يىگىت ئەسكەرلىرىنى پۇختىلىق بىلەن جەڭگە تەييارلاپتۇ. تاڭ سۇزۇلۇشى بىلەن يىگىت ئەسكەرلىرى بىلەن دۇشمەن ئۆستىگە ئاتلىنىپتۇ.

پۇختىلماق پ. پۇختا، چىمكى، مۇكەممەل قىلماق؛ مۇستەھكەملىمەك؛ پىششىقلاماق: قاشنى پۇختىلماق * بۇۋاي، بۇ كۈنلەردە ئوبدانراق پۇل يىغىپ تاشۇاينىك توي تەييارلىقىنىمۇ پۇختىلىيالىسام دەپ ئويلايتتى. * ئاندىن كىچىك كۆچەتنى تىكىتى ئاستا ئاۋايلاپ. توپا تاشلاپ تۇۋىگە چىڭىتتى ھەم پۇختىلاپ.

پۇخۇن ئى. دىئال. قۇرغۇن.

پۇدەستە سۈپ. دىئال ① كۆڭىلى قارا. ② تۇم قارا.

پۇر I تەق. قۇشلار ئۇچقان چاغدا قانىتىنىڭ ھاۋادا ھەرىكەتلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۇزۇمگە قونغان بىر توپ قۇشقاچلار ملتقىنىڭ «پاك» قىلىپ ئېتىلىشى بىلەنلا «پۇر» قىلىپ ئۇچۇپ كەتتى.

پۇر II رەۋ [پ] تولغان، تارقالغان، يېيىلغان، بىركەلگەن ھالەت: ئالەمگە پۇر كەتمەك. ھۇشۇر ئەلەس دۇيگە كېلىشتىن ئىلگىرى ھۆكۈمەتتىن ئورۇنلىشىش سومىمىسى ئالغانلىقى بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئاغزىدا پۇر ئىدى.

پۇر بولماق ← **پۇر كەتمەك:** بۇ ماجىرا ئەل ئاغزىدا پۇر بولۇپ، گۈڭشې باشلىقلىرىنىڭ قۇلاقلىرىغىچە يەتتى، ئاخىرى ھادى باشقا تراكتورغا يۆتكىلىپ، پولات بۇ تراكتورنىڭ مۇستەقىل خوجايىنى بولدى.

پۇر قاماق ئەتراپقا تارقاتماق، يايماق: ئىش ھەمىشە ئوڭۇشلۇق بولىۋەرمىدى، مەكتەپتە يۈز بەرگەن بىر ئىش ساۋۇتىجانىنىڭ نامىنى مەكتەپكە پۇر قىلدى.

پۇر كەتمەك ئەتراپقا تارقالماق، بىر ئالماق، يېيىلماق، قاپلىماق: بۇ ۋەقە شۇ كۈنلا پۈتۈن شەھەرگە پۇر كەتتى. * «گۈزەلنى كىنو ئىستودىيەسىگە ئېلىپ كېتىدىكەن» دېگەن خەۋەر پۈتۈن مەكتەپكە پۇر كەتتى.

پۇراتماق ① «پۇرىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۆشنى پۇرىتىپ قويماق. * گۈلسۇمخان ئانا ئۆتكەن پەيشەمبە كۈنى ئۆلۈكلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ ياغ پۇراتتى. ② كۆچمە. ئۆزىنىڭ قارشى تەرەپكە دېمەكچى بولغىنىنى ئەسكەرتمەك، شەپە بەرمەك، دارىتماق: ئەخمەت بۇ ھەقتە يېقىن قولۇم — قوشنىلارغا، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا گاھ پۇرۇتۇپ، گاھ ئوچۇق - ئاشكارىلا ھال ئېيتاتتى. * ئۇ ئاخىرىدا بۇ ئىشلارغا توسالغۇلۇق قىلغۇچى كۈچلەرنىڭ يېمىرىپ تاشلىنىدىغانلىقىنى كەسكىن ئەسكەرتتى، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئالاھىدە پۇراتتى.

پۇرىتىشماق «پۇراتماق» پېئىللىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئابدەمنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى قاراقۇمغا يېتىپ كەلگەندە، ئايۇپ شۇجى قاتارلىقلار قاتتىق ئېچىندى. رەناخان قاتارلىق ئاق كۆڭۈل ئايالىلار بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ خالىس ياغ پۇرىتىشتى، دۇئا - تىلاۋەت قىلىشتى.

پۇراش «پۇرىماق» پېئىللىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: پۇراش سەزگۈسى. پۇراش نېرۋىسى.

پۇراش سەزگۈسى <پسخول> پۇرايدىغان ماددىلارنىڭ گاز ھالىتىدىكى مولېكۇلىلىرى بۇرۇن پەردىسىگە تەسىر قىلغاندا ھاسىل بولغان سېزىم.

پۇراش سېزىمى <فىزىئول> بۇرۇن بوشلۇقى شىللىق پەردىسى سىرتقى ماددىلارنىڭ گاز مولېكۇلىلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا پەيدا بولىدىغان سېزىم.

پۇراشتۇرماق «پۇراشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇچ ئىت ئېرىق، چىغلارنى پۇراشتۇرۇپ، تىللىرىنى چىقىرىشىپ ئاتنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭماقتا ئىدى.

پۇراشماق «پۇرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ماشىنا ئەتراپىدا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ماشىنا ئوت ئالغاندا بېنزىننىڭ كۆيگەن چاغدىكى سېسىق ھىدىنى پۇراشتى، چوڭ چاتاق چىققانلىقىغا ھېچكىمنىڭ گۇمانى قالمىدى. مۇناسىۋەتلىك بار ياكى يوق بولۇشىغا قارىماي بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

پۇراق ئى ① پۇراش سېزىمى ئارقىلىق سېزىلگەن ھەر خىل ھىد: مەززىلىك پۇراق. سېسىق پۇراق. * قازاندا پورۇقلاپ قاينىۋاتقان گۆشنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئىشتىھانى غىدىقلاپ دىماغىغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. خىسلەت؛ ئالامەت، بەلگە، شەپە، قىياپەت: ئۇ كىشىنىڭ سۆز - ھەرىكىتىدىن ئەمەلدارلىق پۇراق چىقىپ تۇراتتى. * جامالدىننىڭ يۈرىكى دۈكۈلدەپ كەتتى. ئۇ مانا بۇ سۆزلەردىن ھەقىقەتنىڭ پۇرىقىنى سېزىۋالغاندى. ③ كۆچمە. سۆزدە، ناخشا، مۇزىكا قاتارلىقلاردا ئۆزگىچە بىلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت؛ ئۇسلۇب: مەتتۇرسۇنىنىڭ تەلەپپۇزىدىن خوتەن تىلى دىئالېكتىنىڭ پۇرىقى چىقىپلا تۇرىدۇ.

پۇراقسىز سۇپ. پۇرىقى بولمىغان، پۇرىقى يوق: چۆلدەردە ياشىغان يانتاقنىڭ ئەمما، شېكىرى كىسەلگە بولىدۇ داۋا، پۇراقسىز گۈل بولۇپ باغدا ئۆسكەندىن، چۆلدىكى يانتاقتەك ياشىغان ئەلا.

پۇراقلىق سۇپ. پۇراپ تۇرىدىغان، پۇرىقى بار: خۇش پۇراقلىق گۈل. * — ھەئە، ۋاقىت زىچ، شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلاردا ئورما ئالىلىقاچان باشلىنىپ كەتتى، — دېدى ۋالىي پۇراقلىق چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ تۇرۇپ.

پۇراقلىق ئاپپاراتى <بوت> ① سۈزۈپ ئالىلىسىدىكى دائىم كۆكۈرۈپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن تۇخۇمسىمان، گۈلى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسىنىڭ شۆپىسىكى قىلىن بولۇپ خۇش بۇي پۇرايدۇ، ئېتى چۇچۇمەل كېلىدۇ، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پۇراقلىق مۇم ← ئۇزوكېرىت.

پۇر - پۇر «پۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى:

بىركۈنى، ئىگەم هويلىدا ئۆرە تۇرۇپ تاماكىسىنى پۇر - پۇر ئىس چىقىرىپ چېكىۋاتقانىكەن. مەن تېخى بۇ ئادەمزاتنىڭ ئىستېمال قىلىدىغان ئەڭ ئېسىل بىر خىل نېمىسى ئوخشايدۇ دەپ دەققەت - ئېتىبارىم بىلەن قاراپ تۇرۇپتىمەن.

پۇرجا ئى. دىئال. پۇرسەت، ۋاقىت.

پۇرچاق <ئى بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، دېنى ماشتىن يوغان، سىرتى پۇرچاقتىن سەل كىچىكرەك، رەڭگى ئاق، سىرتى ۋە قارا بولىدۇ. دېنى قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى: دادامغا يوق پۇرچاق ئاتامغا نەدە (ماقال).

پۇرچاق ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى؛ سامان غوللۇق، ياغاچ غوللۇق بولۇپ، تەخمىنەن مىڭ خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ مېۋىسى چوكا مېۋە؛ دادۇر، خاسىڭ، تۇخۇمەك قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر بۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

پۇرچاق چېرىپاشكىسى <زوئول> بىر خىل هاشارات. بەدىنى كەڭ هەم ياپىلاق بولۇپ، تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ يېتىلگەنلىرىنىڭ رەڭگى قارا، تىۋىتى قويۇق ئۆسىدۇ؛ ئانىتى قاتتىق، ئۇستىدە ئىللىپىس شەكىلدىكى داغلاردىن هاسىل بولغان تاغىل يوللىرى بولىدۇ؛ پۈتى قىزىلغا مايىل سېرىق كېلىدۇ. ئۇ پۇرچاقنىڭ زىيانداشى هېسابلىنىدۇ.

پۇرچىقى پىششىماسلىق ← **پىيىزى پىششىماسلىق**: — مەنسۇر بىلەن نېمشقا پۇرچىقى پىششىمايدىكەن، تاڭ؟ — دەپ سوردى زۇلال. — نېمشقا بولاتتى، مەنسۇر پۇلنى جىقراق تاپايلى دەيدىكەن، ئەكسىچە بولسا ئادەملەرنىڭ ئەگرى يەرلىرىنى تۈزەيلى دەيدىكەن، ئېيتماقتا ئاسان بولغان بىلەن بۇ ئىككى ئىش نۇرغۇن ئىشلاردا دوقۇرۇشۇپ قالىدىكەن.

پۇرچاقلىق ئى. پۇرچاق تېرىلغان، پۇرچاق ئۆسكەن يەر: بىز يەكشەنبە كۈنى پۈتۈن بىر كۈن پۇرچاقلىققا بېرىپ ئوت ئوتىدۇق.

پۇرچاقلار <بوت> پۇرچاق تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن: جاڭدۇ، كۆك پۇرچاق، نوقۇت، ماقىلە، دادۇر، سېرىق پۇرچاق، سەي پۇرچىقى قاتارلىقلار.

پۇررىدە رەۋ ①«پۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «پۇر» قىلغان هالدا: هويلا تېمىدىن شۇڭغۇپ كىرگەن بىر قارلىغاچ بېشىمىز ئۈستىدىن پۇررىدە ئۇچۇپ بېرىپ، پېشايۋاندىكى ئۇۋىغا قوندى ۋە بىز تەرەپكە قاراپ قۇيرۇقىنى لىكىلداتقىنىچە ۋىچىرلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. هەش - پەش دېگۈچە، تېزلا: قوناقلا بىرلا سۇ كىرىش بىلەن پۇررىدە كۆتۈرۈلۈپ، غوللىرى جانلىنىپ كەتتى.

پۇرژىنا ئى [ر] هەر خىل ماشىنا ۋە مېخانىزملارغا ئورنىتىلغان، سىرتقى كۈچىنىڭ تەسىرىگە ئۈچرىشى بىلەن يېغىلىپ قىسقىرايدىغان ياكى ئۈزىرايدىغان هەمدە ئۈزىرىغاندىن كېيىنمۇ ئەسلى هالىتىگە قايتالايدىغان بۇرما شەكىللىك قاتتىق جىسىم. ئۇ ئادەتتە قېتىشما پولاتتىن ياسىلىدۇ: سائەتنىڭ پۇرژىنىسى ئۈزۈلۈپ كەتتى.

پۇرژىنا پولات <سانا> پۇرژىنا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پولاتلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئادەتتە، تەركىبىدىكى كاربونىنىڭ مىقدارى 0.50 پىرسەنتتىن 0.85 پىرسەنتكىچە بولىدۇ. ئۇ يۇقىرى ئېلاستىكلىق چەك، چارچاش چېكى ۋە يېتەرلىك ئېلاستىكلىققا ئىگە بولىدۇ. دائىم ئىشلىتىدىغان قېتىشما پۇرژىنىلىق پولات تەركىبىدە سىلتىسىي، مانگان، خروم، ۋانادىي، مولىبدىن قاتارلىق ئېلېمېنتلار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى خروم، سىلتىسىي، ۋانادىيلارنىڭ ئېلاستىكلىقى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ.

پۇرژىنىلىق سۈپ. پۇرژىننىسى بار، پۇرژىسنا بېكىتىلگەن: پۇرژىنىلىق ئورۇندۇق. * ئىچكىرىكى ئۆيدىكى ئىككى كىشىلىك قوش پۇرژىنىلىق سىم كارىۋاتنىڭ بېشىدىن ئاشۇرۇپ يىغىلىغان ئورۇن- كۆرپىگە بىر يۈڭ ئەدىيال يېپىلىغان بولۇپ، ئۇستىدىكى ئىككى جۇپ پەي ياستۇق پۈۈلەپ قويغاندەك تىك تۇراتتى.

پۇرژىنىلىق ئىشىك <بىن> كېشىكى بىلەن قانىتى ئارىسىغا پۇرژىنا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە ئۆزلۈكىدىن يېپىلىپ قالىدىغان ئىشىك.

پۇرسەت ئى [ئە] بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن ئەڭ قولاي بولغان ۋاقىت، پەيت: پۇرسەت كەلمەك، پۇرسەت كۈتمەك. پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماق * ھازىر ئۇلار دۈشمەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ، ساي تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىغان ئاساسىي قىسىم ئۇچۇن پۇرسەت ياراتماقتا ئىدى.

پۇرسەت تاپماق ← **پۇرسەت چىقماق:** ئەركىن پۇرسەت تاپسىلا كىتاب ئوقۇيتتى. * ئاشقلار شۇ يوسۇندا دىدار تېپىشتى، نە دىدارىكى، دىدار ئاتلىق گۈلزار تېپىشتى. شۇندىن بۇيان تاپسا پۇرسەت گاھى- گاھى، ئەيلەر بولدى يار بويىنى قارارگاھى.

پۇرسەت چىقارماق ئەپلىك پەيت، ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرمەك، ياراتماق: مەن پۇرسەت چىقىرىپ ئۇنىڭ يېنىغا بىر بېرىپ كېلەي دەۋاتىمەن.

پۇرسەت كەلمەك مۇۋاپىق پەيت، شەرت- شارائىت يېتىپ كەلمەك: ئازادلىقتىن كېيىن ئۆتمۈشته ساۋاتسىز قالغان نۇرغۇن دېھقانلار ئۈچۈن بىلىم ئېلىش پۇرستى كەلدى.

پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلمەك ئەپلىك پۇرسەت ياكى ۋاقىتتىن مۇۋاپىق پايدىلانماق: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن شەيخ جامائەتكە يېتەكچىلىك قىلىپ مازارنىڭ بۇزۇلغان، ئۆرۈلگەن يەرلىرىنى رېمونت قىلدى. مەسچىت، چۇشكۇنخانىلارنى يېڭى ھالەتكە كەلتۈردى. شۇ قاتاردا ئۆزىنمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى.

پۇرسەتنى قولدىن بەرمەك قولاي، ئەپلىك پۇرسەت ياكى ۋاقىتتىن پايدىلانماي، ئۇنى بىكار كەتكۈزۈۋەتمەك: شۇنداق ئەپلىك پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇپ ئەتىلىكتە «ۋاي ئىست» دېگەن بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ.

پۇرسەتپەرەس سۈپ [ئە+پ] بىرەر مەقسىتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ھەرقانداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيدىغان، پۇرسەت كۈتۈپ يۈرىدىغان، پۇرسەتنىڭ كويىغا چۈشكەن: پۇرسەتپەرەس ئادەم. پۇرسەتپەرەس كىشى. * ھۇشۇر گەپدان، ئىنتايمن پۇرسەتپەرەس بىرنېمە ئىدى. ھەيلە- مىكىرده يەتمىش ئىككى خىل ھۇنەر چىقىرالايىتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ ئىشلەپچىقىرىش دۈيىده ئۇنىڭ جەمەتى مۇتلەق ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەيتتى.

پۇرسەتپەرەسلىك «پۇرسەتپەرەس» سۆزدىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇنداق خىزمەت ئىستىلى جالالغا ئوخشاشلارنىڭ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىپ ئۆز مەقسىتىنى ھېلىگەرلىك بىلەن ئىشقا ئاشۇرۇشىدا يېتەرلىك زېھىنىنى ھازىرلاپ بېرەتتى. * بەزى گۇمانلىق كىشىلەر ئاپتوبۇستىكى ئادەملەرنى قەستەن قىستاپ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىدۇ.

پۇرقەت ئى (ئە) ① يېزىت. ئۆزىگە ئەزىز ۋە سۆيۈملۈك دەپ ھېسابلانغان كىشى ياكى نەرسىدىن ئايرىلىش: جۇدالىق، ھىجران: نىگارىم خاكىپايى دەپ كۆزۈمگە تۇتىيا قىلدىم، بويۇم يادەك ئېگىلدى پۇرقىتىڭدىن جان بولۇپ بىمار. * ئاڭلىسام ئايالىم كۈتمەپتۇ مېنى، ئۇستازىم ئابدۇللا كېتىپتۇ دەرتىته. سىلەرنى ئىزدەدىم، ئالالماي ئۇچۇر، قېيىقالدىم ئالەمچە غەمده، پۇرقەتته. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پۇرقەتلىك سۈپ. ئايرىلغان، جۇدا بولغان: ئەي ۋەتەن غېمىڭدا پۇرقەتلىك بېشىم، گەر ئۆلسەم زاتىمغا ئېتىم ئېلىشماس. سەن ئۇچۇن كۆزۈمدىن تۆكۈلگەن يىشىم، دۇشمەنگە قارشى گاڭ ئوقتىن قېلىشماس.

پۇرقۇتماق «پۇرقۇماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا دادىسىنىڭ كۆرسەتـ

مىسى بويىچە بىر پادا كالىنى ھەيدەپ مېڭىپتۇ، دەرۋەقە كالىلار بىر يەرگە بارغاندا قاتتىق ھۆركىرىشىپ ئالدى ئىككى پۇتىدا يەرنى تىلغاپ، توپىنى ئاسمانغا پۇرقۇتۇپتۇ. * بۇگۈن شاد تەنتەنە ئىچىدە گۈزەل غۇلجا ناۋا قىلدى. چېچەكلەر پۇرقۇتۇپ ئىپار، چىمەنلەر شوخ جۇلا قىلدى.

پۇرقۇشماق «پۇرقۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەس-بەستە گۈللەرگە سۇ پۇرقۇشۇۋاتاتتى.

پۇرقۇماق پ ① سۇ ياكى باشقا نەرسىلەرنى ناسۇس قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن چاچماق: ئۇ بىكار بولسىلا گۈللەرگە سۇ پۇرقۇيتتى. ② ئات، ئېشەكلەر بوغۇز يېگەندە گېلىدا تۇرۇپ قالغان دانىنى يانداۋرۇش ئۈچۈن بۇرنىدىن ئاۋاز چىقىرىشىغا ئېيتىلىدۇ: چىلان تورۇق ئات بوغۇز يەۋېتىپ، پات-پاتلا پۇرقۇپ قويىاتتى.

پۇرقىراتماق «پۇرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆركەم سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا ئالدىدا ھەم يوغان ھەم ئېگىز بىر كىشى رېشاتكىدىن ئاتلارغا قارىغان ھالدا پۇرقىرىتىپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى.

پۇرقىراشماق «پۇرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پۇرقىرىماق پ. ئىس-تۈتەك، پار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش گاز ھالىتىدىكى ماددىلار «پۇر-پۇر» قىلىپ كۆتۈرۈلمەك، ئۆرلىمەك: يېڭى سېلىنغان ئۆينىڭ تۆرخۈنىدىن پۇرقىراپ ئىس چىقىشقا باشلىدى. * ئادىل كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ ئۇ نەرسىنىڭ دەستىسىدىن ئىس پۇرقىراپ تۇرغان بىر تال گرانات ئىسكەنىلىكىنى كۆرۈپ، بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

پۇرلاش (توغرىسى: پۇرلەش) ← **پۇرلەش.**

پۇرلاشماق (توغرىسى: پۇرلەشمەك) ← **پۇرلەشمەك.**

پۇرلىماق (توغرىسى: پۇرلىمەك) ← **پۇرلىمەك**

پۇرۇپكا ئى [ر] ① <بوت> ئۆسۈملۈكلەر-نىڭ غولى ۋە يىلتىزى چوڭايغاندىن كېيىن تېنىنىڭ سىرتىدا ھاسىل بولىدىغان قوغدىغۇچى توقۇلما. يېتىلگەن پۇرۇپكا ھۈجەيرىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پوستىدا كۆپ مىقداردا پۇرۇپكا ماددىسى بولىدۇ، ھۈجەيرە بوشلۇقىدا دەرەخ يېلىمى، تانىنلىق بىرىكمىلەر بولىدۇ، ياكى ھاۋا توشۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ پارقىراق ۋە يېنىك بولىدۇ، سۇ ئۆتكۈزمەيدۇ، ئېلاستىكلىقى يۇقىرى بولىدۇ؛ توك، ئىسسىقلىق ۋە ئاۋاز قاتارلىقلارنى ياخشى ئۆتكۈزمەيدۇ. سانائەتتە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ. ② بوتۇلكا، شېشە ۋە ئىدىش قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئاغزىنى ئېتىش ئۈچۈن پۇرۇپكا دەرىخىدىن ياسالغان قاپقاق، ياپقۇچ.

پۇرۇپكا دەرىخى <بوت> بۇك دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن بولۇپ، يۇمىلاق ياكى تۆمۈنە شەكىللىك، يوپۇرمقىنىڭ دۈمبىسىدە كۈل رەڭ ئاق تۈتى بار؛ ئۇرۇقى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ دەرەخ قوۋزىقىنىڭ پۇرۇپكا قەۋىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولىدۇ. پۇرۇپكىنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى كەڭ بولۇپ ئۇنىڭدىن چايدان، بوتۇلكا ئاغزى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

پۇرۇپكا قەۋىتى <بوت> ئۆسۈملۈك قوۋزىقىنىڭ بىر قىسمى، زىچ بىرىككەن ۋە بوشلۇقنى ھاۋا تولغان ئۆلۈك ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ ئۆسۈملۈك تېنىنى قوغداش، سۇنىڭ پارلىنىشىنى كونترول قىلىش ۋە سوغۇقتىن ساقلاش قاتارلىق رولىلارنى ئويناىدۇ، كۆپىنچە دەرەخلەرنىڭ غولىدا بولىدۇ.

پۇرۇپكىلىق ماددا <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇرۇپكا قەۋىتىنى تۇزگۈچى ھۈجەيرىلەرنىڭ تەركىبىدە بولىدىغان بىر خىل ئورگانىك ماددا.

پۇرۇپكىسىمان سۈپ. شەكلى پۇرۇپكىغا ئوخشايدىغان، پۇرۇپكىدەك: ماشىنىغا ھەر خىل، لېكىن، ئۆلچەملىك بولتىلار بىلەن ئۇستا، يان ۋە ماي تەڭنىسى قاپقاقلىرى بېكىتىلىدۇ. قاپقاقلار بىلەن ماتور گەۋدىسى ئارىسىغا ماي ئوتكۈزمەيدىغان مەخسۇس پۇرۇپكىسىمان قەغەزلەر قويۇلىدۇ.

پۇرۇچ ئى. تېرە، رەخت قاتارلىقلاردىن كىيىم-كېچەك پىچقاندا قالغان ئۇششاق پارچىسى: تېرە پۇرۇچى. لاتا پۇرۇچى. * پۇرۇچ يىغىڭ تون بولۇر (ماقال). * كاسىپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا: — ئاتىڭىز ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەنمۇ ئۇزۇندىن تونۇشمىز. ئۆزەم پۇرۇچ چىچىپ ئولتۇرىدىغان كاسىپ بولساممۇ، كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدىغان بىر خىسلىتىم ئارتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپ كىشىلەر بىلەن تونۇشمەن، — دېدى.

پۇرۇلداتماق «پۇرۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇرۇلداشماق «پۇرۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇرۇلدىماق پ «پۇر-پۇر» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: خاماندىكى چەشنىڭ ئۈستىگە قونغان بىر توپ قۇشقاچ مۇشۇكنىڭ يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ پۇرۇلداپ ئۇچۇپ كەتتى.

پۇرۇتىلماق «پۇراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياغ پۇرۇتىلماق.

پۇرۇماق پ ① پۇراش سېزىمى ئارقىلىق بىرەر پۇراقلىق نەرسىنىڭ پۇرىقىنى سەزمەك: گۈل پۇرىماق. پۇراپ باقماق. * ئات خۇددى ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى بىلدىغاندەك، قوي پادىسىنى ئايلىنىپ ئۆتتى — دە، يولنى نەچچە پۇراپ قويغاندىن كېيىن، پۇشقۇرغىنىچە يول بويلاپ ئالغا مېڭىپ كەتتى. * گۈللىرىنى پۇرىسام ئۇندىن مېھرىڭ بىلىندى. ئۇلۇغ غايەڭ، ئىرادەڭ كۆز ئالدىمدا كۆرۈندى، ② بىرەر نەرسىنىڭ پۇرىقىنى ھاۋا بىلەن قوشۇلۇپ ئۆز ئەتراپىغا تارىماق؛ دىماغقا ئۇرۇلماق؛ سېزىلمەك: دوختۇردىن دورا پۇرايدۇ. * ئۇ گەپ قىلغاندا ئاغزىدىن تاماكا پۇرايتتى. * قوشنىسى ئۇنىڭدىن: — پاتىگۇل، ئۆيىڭىزدە نېمە پۇرايدۇ — ھە؟ كارىۋاتنىڭ تېگىدە ماڭا قوغۇنىنى ساقلاۋېرىپ سېسىتىۋەتكەن ئوخشىمامسىز نېمە؟ — دەپ سوردى. ③ ئەسلىدىكى تەمى ۋە پۇرىقىدىن ئۆزگىرىپ باشقىچە پۇراق چىقىدىغان بولۇپ قالماق؛ نەقسىماق: قازانىدىكى ئاش پۇراپ قاپتۇ. * يازنىڭ كۈنى گۆش ناھايىتى ئاسان پۇرايدۇ.

پۇرىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ھولېكۈلا فورمۇلىسى $C_5H_4N_4$، رەڭسىز كرىستال، ئادەم بەدىنىدە ئوكسىدلىنىپ سۈيدۈك كىسلاتاسىغا ئايلىنىدۇ.

پۇزا ئى. ياغاچتىن ئىككى تەرىپى ئىنچىكە (ئوتتۇرىسى ئۇچلۇق) ئوتتۇرىسى توم قىلىپ ياسالغان، مانتا، سامسىلارنىڭ جىلتىسىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل سايمان.

پۇزا كالتەك خۇرۇم، كۆن قاتارلىق رەختلەرنى پارقىرىتىش ئۈچۈن، رەختنىڭ يۈزىگە سۈركىلىدىغان پۇزا شەكىللىك كالتەك.

پۇزەك ئى. دىئال. ياغاچنى رەندىلىگەندە چىقىدىغان نېپىز قاسراق، قىرىندى.

پۇزۇر سۈپ. چىرايلىق، سۆلەتلىك، مەدەنىي: پاھ، بۈگۈن ئەلى نېمىدېگەن پۇزۇر يىگىتكەن — ھە، خۇددى شاھزادىلەردەك كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدۇ. * ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك، قولاقلىرىغا ئالتۇن ھالقىلارنى سېلىپ پۇزۇر يۈرۈشەتتى.

پۇزىلماق پ ① زوۋۇلا قىلىنغان خېمىرنى پۇزا بىلەن ئاچماق: خېمىرنى پۇزىلىماق. ② پۇزىنى ئاياغ كېيىمىگە سۈرتۈپ سىلىقلاش

ماق، پارقىراتماق: تۇرسۇن مۇئەللىم ئۆتۈكنى پەرتۇق ئۇستىدىن ئىككى يوتىسىنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ پاشنىسى تەرەپنى قورسىقىغا تاقاپ تۇرۇپ، پۇزىنى ئىككى قوللاپ ئۆتۈكنىڭ باشلىقىغا كۈچەپ سۈرۈشكە باشلىدى. باشلىقنى ئېچىپ، ئاپقۇتقا ئۆتتى. پۇزىلاپ بولغاندىن كېيىن چوغ ئۇستىدىكى پومۇلنى ئېلىپ، هارارىتىنى تەكشەپ پەرتۇقىغا بىرنەچچىنى سۈرتۈۋەتتى، ئاندىن كېيىن، پاشنا، چىم چۆرىسىگە، باشلىق ۋە ئاپقۇتلارغا پومۇل سۈردى.

پۇس تەق. يەل ۋە گاز هالىتىدىكى جىسىملارنىڭ قاچىلانغان نەرسىنىڭ تۆشۈكىدىن مەلۇم بېسىم بىلەن سىرتقا ئېتىلىپ چىققاندا هاسىل بولغان ئاۋاز: هارۋا كامېرىنىڭ يېلى پۇس قىلىپ چىقىپ كەتتى.

پۇس-پۇس «پۇس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گەپنىڭ يامىنى كۇس-كۇس، ئوسۇرۇقنىڭ يامىنى پۇس-پۇس (ماقال). * ئوچاقتا تېمىپ قويغان سۆكسۈك ئوتۇن ئاچچىق ئىس چىقىرىپ پۇس-پۇس قىلىپ كۆيسە، جەنچىراغ پىلدىرلاپ يېنىپ تۇراتتى.

پۇستانى نامەلۇم ئادەم ياكى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدىغان ئېنىقسىز ئالماش: پۇستانى ئادەم. پۇستانى كىشى. پۇستانى نەرسە.

پۇستانچى نامەلۇم كىشىنى كۆرسىتىدىغان ئېنىقسىز ئالماش: ئۇ بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر سائەت ئىشلىمەيتتى، پالاقلاپ يۇرۇپ كۆرگەنلا ئادەمگە «پالانچى ئانداق، پۇستانچى مۇنداق» دەپ غەيۋەت قىلىپ بېرەتتى.

پۇسسىدە رەۋ. «پۇس» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان هالدا، «پۇس» قىلىپ: يولدا كېتىۋاتقان هارۋىنىڭ كامېرىغا نېمىدۇر بىرنەرسە كىرىپ پۇسسىدە يېلى چىقىپ كەتتى. * يېلى چىقىپ كەتكەن توپىتەك پۇسسىدە بولۇپ قالغان غۇلام باشقىدىن جانلىنىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، تاۋۇكا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

پۇسكايىتماق «پۇسكايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئەيىب سىلىنى قوي سۇرىتىدە قىلىپ پۇسكايتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا، بىز ھەرگىز تاپالمايتتۇق، — دېدى ھېلىقى كەكە ساقال تۆمۇر مەتىنىيازغا كايىغان تەلەپپۇزىدا.

پۇسكايتىشماق «پۇسكايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇسكايتىلماق «پۇسكايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇسكايماق پ. دوڭغايماق، دومبىيىپ كۆرۈنمەك: قارىنىڭ ئاستىدا قىشچە كۆمۈلۈپ ياتقان جەسەت ئەتىيازدا مانا مەن دەپ پۇسكىيىپ چىقىقىنىدەك، ئۇنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى نەرسىلەرمۇ بىرنەچچە ئايلىق جىددىي كۈرەشلەردە ئاشكارىلانىدى.

پۇسكىيىشماق «پۇسكايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇسمىلاق سۆپ. ئاق پىشماق (چىراي، تەن قۇرۇلۇشى هەققىدە): ئۇنىڭ ئاق پۇسمىلاق كەلگەن بىرلا قىزى بار. * مەن ئۇلارنىڭ پۇسمىلاق، ئومباق چىرايلىرىغا، چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە زوق بىلەن تىكىلدىم.

پۇسۇر تەق. بەزى كىشىلەر يول يۈرگەندە ئايىغىدىن چىققان ئاۋاز: پۇسۇر قىلىپ ماڭماق.

پۇسۇر-پۇسۇر «پۇسۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: — پۇسۇر-پۇسۇر مېڭىپلا يۈرمەي، ئولتۇرۇپ دەرسىڭنى تەييارلىساڭچۇ، — دېدى ئانىسى ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ.

پۇسۇرلىماق پ «پۇسۇر» قىلىپ ماڭماق: ھەيدەر جامائەتتىن ئايرىلىپ زۇبىرشانىڭكىگە ماڭدى. زۇبىرشا ئادىتى بويىچە ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ قاراڭغۇ ھويلىسىدا پۇسۇرلاپ يۈرگەنىكەن. * ئۇ ھازىرمۇ ھە دېسىلا قومۇش سېپىتىپ پۇل تاپمەن، قاۋانلىقىنى ئېچىپ ئاشلىق تېرىيمەن دەپ پۇسۇرلاپ يۈرۈۋاتىدۇ.

پۇسۇلدىماق پ «پۇس-پۇس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق.

پۇش تەق ① ئادەم ۋە بەزى ھايۋانلارنىڭ ھاسراپ تىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: پۇش قىلىپ ھاسرىماق. ② پار ياكى قاينىاق سۇنىڭ مەلۇم تۆشۈكتىن بېسىم بىلەن ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: پويىز بېكەتكە يېتىپ كېلىپ توختىشى بىلەن تەڭ، «پۇش» قىلىپ پار قويۇپ بەردى.

پۇشايمان ئى [پ] ئۆز قىلمىشى ئۈچۈن روھىي جەھەتتىن ئازابلىنىش، ئەپسۇسلىنىش، ئۆكۈنۈچ؛ ھەسرەت، نادامەت: كېيىنكى پۇشايمان ئۆزىگە دۈشمەن (قامال). * باي تۇلۇمدىن چىقىپ، ئەتراپتىكى پاتقان ئادەم سۆگەكلىرىنى كۆرۈپ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىپتۇ.

پۇشايمان قىلماق ئەپسۇسلانماق، ئۆكۈنمەك، پۇشايمان يېمەك: پادىشاھ ئەبۇئامىنى ئۆلتۈرگىنىگە كۆپ پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، پۇشايمان ھېچ پايدا بەرمەپتۇ. * بۇرە تۈلكىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ بارمىقىنى چىشلەپتۇ.

پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالماسلىق ئۆز قىلمىشلىرى ئۈچۈن قاتتىق ئۆكۈنمەك، ھەسرەت چەكمەك: تولا گەپدەنكەشلىك قىلما، كېيىن پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالمايسەن!

پۇشايمان يېمەك ← **پۇشايمان قىلماق:** پاتقاق ئۆز سوئالىنىڭ نىجاتىنى راستىنلا خىجىل قىلىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ شۇ ھامان پۇشايمان يېدى. تاجىگۈل ئۆمرىنى ئەلگە خۇش پۇراق چېچىش ئۈچۈن ئەمەس، تاجىسىنى ئېچىلىدۇرۇش ئۈچۈن سەرپ قىلغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان يەپتۇ.

پۇشايمانسىز سۈپ. پۇشايمان قىلمايدىغان، پۇشايمان يېمەيدىغان: ئۆمۈرنى پۇشايمانسىز ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، ۋىجدانىڭ بولسۇنىكى جېنىكدىن ئەلا. ھەر سۆزۈڭ قىلىچ بولۇپ قىرسۇن دۈشمەننى، ئىرادەڭ ئالدىدا خەس بولسۇن بالا.

پۇشايمانلىق سۈپ. پۇشايمان يېگەن، پۇشايمان قىلغان بار: ئۇنىڭ پۇشايمانلىق ياشلىرى كۆزىدىن خۇددى يېپى ئۈزۈلگەن مارجانىدەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى. * ئابدۇرەھىم ئۆزىنى ھەرقانچە خاتىرجەم تۇتاي دېسىمۇ، لېكىن پۇشايمانلىق ئىشىنى ھامان ئېسىدىن چىقىرالمايتتى.

پۇش-پۇش «پۇش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: يېڭىلا ئوپېراتسىيەدىن چىققان كېسەل «پۇش-پۇش» تىنىپ ئۇخلاۋېتىپتۇ. * ئىشخانىدا يەل قاچقان ناسۇستەك «پۇش-پۇش» قىلغان ئاۋازدىن ئۆزگە تۈرلى ئاڭلانمايتتى.

پۇشت ئى[پ] ① ئادەم ياكى ئەرسلەرنىڭ ئۇرۇقى ياكى تۇخۇمسىدا بولىدىغان، مەلۇم شارائىتتا راۋاجلىنىپ تۆرەلمىگە ئايلىنىدىغان، ئۆز راۋاجلىنىشىنىڭ باشلانغۇچ باسقۇچىدىكى ھۈجەيرىسى: مەن ئۆز پۇشتۇمدىن تاپقان بالىنىڭ خۇي-پەيلىنى بۈگۈن بىلدىم. ② ھەرقانداق بىر ئائىلىنىڭ ئۆزىدىن ئاۋۋالقى ئەجدادى ۋە كېيىنكى ئەۋلادى، نەسلى: —خەپ توختاپتۇر! يەتمىش ئىككى پۇشتۇڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمسەم! — دېدى ئۇ يىغلامسىرىغانسىدەك مىشىلداپ. * ھاكىم ھەرقانچە ئەرشىلاغا چىقىپ كەتسىمۇ يەنە شۇ بۇۋاينىڭ پۇشتىغۇ؟

پۇشتىدىن بولماق ئۆز نەسىل-ئۇرۇقىدىن تۆرەلمەك، تۇغۇلماق: مەن ئۆز پۇشتىمدىن بولغان بالىنىڭ خۇي-پەيلىنى بۈگۈن بىلدىم. يۈزسىز!... دادىسىنىڭ ساقلىنى ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كېسىدىغان يۈزسىز!...

پۇشتىدىن تامماق ← **پۇشتىدىن بولماق:** ئۆز پۇشتىڭدىن تامغان جان-جىگەر ئوغلۇڭ شۇ دەرىجىگە يەتكەن يەردە باشقىلار قانداق بولۇشى مۇمكىن؟!

پۇشتاك ئى. دىئال. ئات توقۇغاندا كۆرپىنىڭ ئۈستىدىن تارتىدىغان تۆشلۈك.

پۇشتەك I ئى. مېتال، يالتىراق قاتارلىقلاردىن ياسالغان، پۈۋلەپ چالىدىغان كىچىك سايمان. بۇ كۆپىنچە كىشىلەرنى بىر يەرگە يىغىش: گىمناستىكا، تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى قاتارلىق پائالىيەتلەردە ئىشلىتىلىدۇ: پۇشتەك

چالماق. * ساقچىلار ئەترىتى بۇ يەرگە كېلىپ بىر پۇشتەك بىلەن ھەممە ياقتىن ئادەم يېغىشقا باشلىدى.

پۇشتەك II رەۋ. ئالدىراش، تىنىمسىز.

پۇشتەك مۇللاق ئاتماق تىنىمسىز ھەرىكەت قىلماق: نېمىشقىمۇ بۇ ئادەمگە رىزقىم قوشۇلۇپ قالغان بولغىيتىتى. مەن خوتۇن كىشى جېنىمدا ئەتىدىن كەچكىچە مۇشۇ ئۆينىڭ غېمى بىلەن پۇشتەك مۇللاق ئېتىپ يۈرىمەن، ئۇنىڭ ئەھۋالى شۇ مۇللام ئېيتقان بايىقى.

پۇشتەكەردان ئى [پ] نەققاشلارنىڭ نەقىش ئويۇشتا ئىشلىتىدىغان ئەگرى پىچقى.

پۇشتىپاناھ ئى [پۇشت+ى+پاناھ] ئىشەنچ-لىك، ھىمايىچى، ھامىي: رەھىم ئەيلىدى ئول خۇدايىم، پىرلار بولدى پۇشتىپاناھىم، ھەققە يەتتى چەكىكەن ئاھىم، يۇسۇپ ئەھمەد شاھنى كۆردۇم.

پۇشقاق (توغرىسى: پۇچقاق) ← **پۇچقاق.**

پۇشقۇرتماق «پۇشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئېشكىنىڭ بۇرنىنى تاياق بىلەن غدىقلاپ پۇشقۇرتاتتى.

پۇشقۇرماق پ. بۇرنىنى قاقماق، چۈشكۈر-مەك (ئات، ئېشەك، قېچىر قاتارلىق ھايۋانلارغا قارىتا): قارا تەرگە چۆمگەن ئات ئۆزىگە قارىغان كېلىۋاتقان ئالماس، ئېلىقۇلىلارنى تونۇپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ پۇشقۇرۇپ كىشىندى. * ئۆرۈككە باغلانغان بوغاز ئېشەك ئۇزۇن-ئۇزۇن تاۋۇش بىلەن پۇشقۇرۇپ تۇراتتى.

پۇشقۇرۇشماق «پۇشقۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: ئاتلارمۇ ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەندەك پۇشقۇرۇشۇپ، قۇلاقلىرىنى دىك تۇتۇپ، يورغىلاپ ماڭماقتا ئىدى.

پۇشماق پ ← **ئىچى پۇشماق.**

پۇشمان (توغرىسى: پۇشايمان) ← **پۇشايمان.**

پۇشۇرماق «پۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بولدى، بولدى دۈيجاڭ، ئىچىڭىزنى تولا پۇشۇرماڭ، — دېدى مەتكېرىم خۇشامەت بىلەن ھەجىپ تۇرۇپ توختىنىيازغا.

پۇشۇرۇشماق «پۇشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: بولدى شۇنچىلىك ئىشقا بۇنچىۋالا ئىچىمزنى پۇشۇرۇشۇپ ئولتۇرغىچە ناخشا-ساز بىلەن كۆڭلىمزنى ئاچمايمزمۇ، — دېدى ئارسلان.

پۇشۇق ئى. مەلۇم سەۋەب بىلەن كىشىنىڭ روھىي كەيپىياتىدا ھاسىل بولىدىغان بىر خىل زېرىكىش، تىت-تىتىلىق ھالەت: مەندە ئوقۇسا ئىچ پۇشۇقى چىقىرىدىغان كىتاب يوق. * قوشنىمىز ھەلىمخان ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى «ئازراق ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقراي دەپ كەردىم» دەپ بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپتۇ.

پۇشۇقماق پ. ئىچى تىتىلدىماق، جىملە بولماق: ھاشىم ئاكام شېرىن ئۆيقۇسىنىڭ بۆلۈنۈپ كەتكىنىگە پۇشۇقۇپ تۇرغاندا، تۇن يېرىمدا ئىشىك قاقىقۇچىنىڭ يۇسۇپ مەڭلىك چىقىپ قېلىشى ئۇنىڭ قۇيقا چاچلىرىنى تىك تۇرغۇزۇۋەتتى.

پۇشۇلداتماق «پۇشۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بارە، نېرى! بۇرنۇڭنى پۇشۇلداتماي، غەزىپىم ئۆرلەپ تۇرغاندا، بىكار كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالىسەن، — دېدى خالىق ئاچچىقى بىلەن.

پۇشۇلداشماق «پۇشۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: يۇك-تاقلار ئۇ يەر، بۇ يەرلەرگە قالايمقان چۈشۈرۈلگەن، يۇك يۆكلەنگەن قوتازلار بولسا ئېغىر پۇشۇلدىشىپ سۈرمانىڭ قېشىدا تىزىلىپ ياتتى.

پۇشۇلدىماق پ. بۇرۇن بىلەن «پۇش-پۇش» ئاۋاز چىقىرىپ تىنماق، ھاسىرىماق: كىچىك ئاخۇن بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ھېچبىر مۇناسىۋىتى يوقتەك، يەردىن بېشىنى كۆتۈرمىدى. ئۇ گويا ئۇخلاۋاتقاندەك پۇشۇلدايتتى. * ئۇ خۇددى يىراق يەردىن كەلگەندەك پۇشۇلداپ كەتتى.

پۇغان (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇقرا ئى [ئە] ① بىرەر دۆلەتنىڭ تەۋەلىكىدىكى ۋە شۇ دۆلەتنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن

ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتىن بەھرىمەن بولدۇرۇلغان كىشى: دۆلەتنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى ئاڭلىق قوغدىشى، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەمنىڭ باراۋەر بولۇشىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەك. * بىركۈنى پادىشاھ ئەپەندىمنى چاقىرتىپ: — ئەپەندىم، سىز مەملىكەتىمىزنىڭ كۆپ جايلىرىنى ئايلىنىپ، پۇقرالار ئارىسىدا بولغانسىز، پۇقرالىرىمىزنىڭ ئەڭ خۇشال-لىق كۈنى قايسىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ② ئاددىي ئاۋام خەلق: ئوت قويسا ئامبال يوق سوراق، پۇقرا ياقالمايدۇ چىراغ (ماقال). * گالى پالۋاننى كىشىلەر ياخشى كۆرەتتى. پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلاتتى. ناھەق ئىشلارنى كۆرسە چىداپ تۇرالمايتتى.

پۇقرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇقى <قا> ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن، پۇقرالار بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇق.

پۇقراپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] پۇقرالارنىڭ تەلەپ-ئېھتىياجىنى، ئارزۇ-ھەۋەسلىرىنى ھمايە قىلىدىغان ۋە ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىدىغان ھەمدە ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىدىغان: پۇقرالارنى يافىلايدىغان، پۇقرا تەرەپدار: ئۇنىڭ شاھ بولغىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنى تەبرىكلىگۈچىلەر ئۇنىڭ ئۈمىرىنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى، بەخت-سائادىتىنى تىلەپ، ئۇنىڭ ئادالەتلىك، پۇقراپەرۋەر شاھ بولۇشى ئۈچۈن دۇئا قىلىشىپتۇ. * ئەنە شۇ يۇرتتا غەيۇر مىسىلىك بىر دانىشمەن بار ئىكەن، ئۇ ھەركۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرگەنىدە تۇپتۇزلا: — ئەي شاھىم، بىرئاز پۇقراپەرۋەر بولساق، — دەپلا كەينىگە يانىدىكەن.

پۇقراچە رەۋ. پۇقرالار پاسونىدا، پۇقرا-لارغا ئوخشاش، ئاددىي ئاۋام خەلقتەك: كۈنىلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۆز ئادىتى بويىچە پۇقراچە كىيىنىپ شەھەر ئەتراپىدىكى بىر مەھەللىگە بېرىپتۇ.

پۇقراچىلىق ئى. پۇقرالارغا خاس تۇرمۇش؛ پۇقرالارغا خاس ھال-ئەھۋال؛ پۇقرالار ئىگە بولالىغۇدەك ھوقۇق، ئىمكانىيەت: چۈنكى دەردىنىڭ كۆپلۈكىدىن توشتى كارىز لىقمۇلىق، قانچە چاپسان كەلگىنىڭ بىزلەر ئۈچۈن چوڭ پايدىلىق، بىزدە يوق زەررە گۈناھ، قانداق قىلاي پۇقراچىلىق، سېنى بىز سايىلاپ ۋەكىل، تەكلىپ ئەۋەتتۇق، كەلسۇنا...

پۇقرادارچىلىق ئى. پۇقرالارچە تۇرمۇش كەچۈرۈش، پۇقراچە ياشاش: بۇ خورلۇق بىز پۇقرالارنىڭ جېنىمىزغا پاتتى، سەۋر-تاقىتىمىز تۈگىمدى. ئەمدى بىزنىڭ سەۋر قاچىمىز تولدى. ئۇلار ناۋادا بىزنى تىنچ پۇقرادارچىلىق قىلسۇن دەيدىغان بولسا، دەردى-ئەھۋالىمىزغا يېتەر.

پۇقرالىق سۈپ. پۇقرالارغا خاس، پۇقرا-لارغا تېگىشلىك: پۇقرالىق ھوقۇق. پۇقرالىق گۈۋاھنامە. * 1975-يىلى 3-ئايدا، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى يەنە قاماقتىكى ھەممە ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى پەۋقۇلئاددە كەچۈرۈم قىلىپ قويۇپ بېرىشنى ھەمدە ئۇلارغا پۇقرالىق ھوقۇقى بېرىشنى قارار قىلدى.

پۇقرالىق ھوقۇقى <قان> پۇقرالارنىڭ ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقى.

پۇك I مق [خەن] يەر يۈزى ئۆلچەم بىرلىكى، كۆلىمى تەخمىنەن 66 كۋادرات مېترغا تەڭ بولىدۇ: يېزىلىق ھۆكۈمەت بۇ يىلدىن باشلاپ ھەربىر يېزا ئاھالىسىگە سەكسىز پۇكدىن شەخسىي يەم-خەشەك يېرى قالدۇرۇشنى قارار قىلىپ بېكىتتى.

پۇك II مق [خەن] ئەك كىچىك پارچە پۇل بىرلىكى، بىر پۇك ئون لىغا تەڭ بولىدۇ: ئۇ: — بۇ قارىماققا بىرنەچچە پۇك ئۇستىدىكى تالاش-تارتىشتەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ماھىيەتتە ئىككى خىل ئىدىيىنىڭ ئىنكاسى، — دېدى.

پۇڭلۇق I سۈپ. كۆلىمى پۇڭغا باراۋەر كېلىدىغان، پۇك چوڭلۇقىدا: ئۇنىڭ ئۇيى-خىيالى ئەنە شۇ ئۆزىگە بېرىلگەن ئىككى مو ئىككى پۇڭلۇق بۇغداي يېرىنى ياخشى سۇغىرىۋېلىش بولۇپ،

چوپچوك قارا كۆزلىرى ئاينىك شولىسى چۈشكەن بۇلاق سۈيىدەك يالتىراپ تۇراتتى.

پۇڭلۇق II سۆپ. پۇك قىممەتلىكى، پۇڭغا تەك: ئىككى پۇڭلۇق پۇل. * ئۇ يانچۇقىدىن بىر دانە بەش پۇڭلۇق مېتال پۇلنى ئالدى. * ئۇنىك بىر پۇڭلۇق نەرسىسى باشقىلارغا ئۆتۈپ قالسا، بىرنەچچە كۈن ئۇخلىيالماي قالاتتى.

پۇل ئى [پ<گرېك] ① سودا مۇئامىلىلىرىدە ئىقتىساد ئالماشتۇرۇشتا ۋاستىلىك رول ئويناي-دىغان، دۆلەت مالىيىسىگە ئاساسەن دۆلەت تەرىپىدىن مەلۇم دەرىجىدە مۇقىم ۋە بەلگىلىك ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە قىلىپ تۇراق-لاشتۇرۇلغان، مېتال ياكى قەغەزدىن ياسالغان بەلگە؛ ئاقچا: قەغەز پۇل. * پۇل دېگەن قولنىك كىرى (ماقال). * پۇلۇڭغا ئىشەنگۈچە، ئەقلىڭگە ئىشەن (ماقال). * پۇل دۇشمەننى دوست قىلار، دوستنى دۇشمەن قىلار (ماقال). * مەن ئۇلارنىك ئات ھارۋىسىنى قەرز ئالمايمەن، پۇل قەرز ئالمەن، پۇل. ② كاپىتال، مەبلەغ: قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجراتماق.

پۇل بولماق پۇلغا ئالماشتۇرۇلماق، سېتىلماق: بۇ يىلقى مېۋە-چېۋىلەر ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا خېلى پۇل بولدى.

پۇل پاخالىلىقى <س ئق> بازار مۇئامىلىسىدىكى قەغەز پۇللارنىك تارقىتىلىش مىقدارى مۇئامىلىدە ئەمەلىي كېرەكلىك ئالتۇن پۇل مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىپ، قەغەز پۇلنىك كۈرسى چۈشۈش، مال باھاسى ئۆرلەشتەك بىر خىل ھادىسىنىك پەيدا بولۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پۇل تىقماق مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن پۇل پارا بەرمەك: ھاشىم ئاكا، قەستەن ئادەم ئۇرغان دېگەن باھانە بىلەن ساقچىغا تۇتۇپ كېتىلگەن بىر تۇغقان ئىنسى ئەركىنى قۇتۇلدۇ-رۇۋېلىش ئۈچۈن ساقچى ئەمەلدارلىرىغچە پۇل تىقىپ باقتى.

پۇل چىقارماق پۇل قوشماق، پۇل بەرمەك: بۇ قېتىمقى ئولتۇرۇشقا ھەربىرىمىز بەش كويىدىن پۇل چىقاردۇق. * ئىدارە ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىك داۋالىنىشىغا ھۆكۈمەت پۇل چىقىرىدۇ.

پۇلغا چاقماق ← **پۇلغا سۈندۇرماق:** ئۆمەر شائىيو، زورىخانغا: — ئەگەر كالىنى سېغىپ ئېچىشتىن قورقىسىڭىز، نۇرنىك ئىشلىگەن پۇلىغا چېقىپ كۆزدە بەرمەر كالا بېرىۋېتەرمىز، — دېدى.

پۇلغا سۈندۇرماق قىممىتىنى پۇل بىلەن ھېسابلىماق، پۇلغا ئايلاندۇرماق: ئېمىن ئاكا ئوغلىنىك تويىدا، قوشنىسى خالىقىتىن ئالغان قەرز پۇلىنىك بەدىلىگە مەلۇم مىقدارىدا پۇلغا سۈندۇرۇپ ياغاچ ماتېرىيالى بەردى.

پۇل قىلماق ① بىرەر نەرسىنى پۇلغا ساتماق: — ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ساقى! نەگە كېتىپ بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ باقى. — سىلەرنىك شەھەرگە كېتىپ بارىمەن، ئۇ ياقتا ياڭاق قىممەت دەپ ئاڭلىدىم، مۇنۇ يوغان ياڭاقلارنى پۇل قىلىپ كېلەي، — دەپتۇ ساقى. ② پۇل تاپماق، پۇل توپلىماق: ھەسەنجان توي قىلىش ئۈچۈن، ھەر ئايلىق مائاشىدىن تاز-تازدىن بانىكىغا قويۇپ، خېلى پۇل قىلىۋالدى.

پۇل مۇئامىلە <س ئق> ئالتۇن، كۈمۈش، ھەرقايسى دۆلەت پۇللىرى، بانكا بېلىتى، چەك، قەرەللىك چەك، پاي چېكى، زايوم قاتارلىق پۇل ۋە قىممەتكە ئىگە بېلەتلەرنى تارقىتىشقا؛ ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىشقا؛ پېرېۋوت قىلىشقا، ئامانەت قويۇشقا، ئالماشتۇرۇشقا، سېتىۋېلىش-سېتىشقا، شۇنىڭدەك قەرز كاپىتالىنى ئامانەت قويۇشقا، سىرتقا چىقىرىشقا، سىرتتىن كىرگۈزۈشكە ۋە باشقىلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر.

پۇل ئوبوروتى <س ئق> تاۋار مۇئامىلىسىدە پۇل ئۈزلۈكسىز تۇرىدە سېتىۋالغۇچىدىن ساتقۇچىنىك قولىغا سېتىۋېلىش ۋاستىسى سۈپىتىدە ئۆتۈپ تۇرىدىغان ھەرىكەت. پۇل ئوبوروتى تاۋار مۇئامىلىسىدىن پەيدا بولىدۇ. تاۋار مۇئامىلىسى پۇل ئوبوروتىنىك

ئاساسى بولىدۇ. پۇل ئوبوروتى ــ تاۋار مۇئامىلىسىنىڭ ئىپادىسى.

پۇل ئۆرۈمەك توي-تۆكۈن، بەزمە-مەشرەپلەردە توي ئىگىسى ۋە تاماشىبىنلار سورۇندا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئۇسسۇلچىلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ پۇل تەقدىم قىلماق: ھەسەن بەدرىددىن ئۆيگە كىرگەن سازچىلار، ئۇسسۇلچىلارغا پۇلنى ئايمای چېچىپتۇ، ھېچكىم ھەسەن بەدرىددىنچىلىك پۇل ئۆرۈمەپتۇ. * دىلبەرنىڭ ئۇسسۇلى كۆپچىلىككە ياراپ كەتكەنلىكتىن، توي ئىگىسى ئۇنىڭ بېشىدىن ياغلىق ئۆرۈسە ۋە يەنە بەزىلەر پۇل ئۆرۈپ سورۇنىنىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇشى ئۈچۈن يول ئاچتى.

پۇل ئېتىقادچىلىقى <س ئىق> پۇلنى سىرلىقلاشتۇرىدىغان بىر خىل نۇقتىنەزەر. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان تاۋار ئىگىلىكىنىڭ مەھسۇلى ۋە تاۋار ئېتىقادچىلىقىنىڭ تېخىمۇ تەرەققىي قىلىشىدۇر. پۇل ئومۇمىي تەڭ قىممەتلىك بولۇپ، ھەرقانداق تاۋارلارنى سېتىۋېلىشقا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، كىشىلەردە گويا پۇلنىڭ ئۆزى كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان بىر خىل سىرلىق كۈچكە ئىگىدەك خاتا چۈشەنچىنى پەيدا قىلدۇ.

پۇلا ئى. بوتسۋانا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇل بىرلىكى، 1977-يىلى 4-ئايدىكى سانلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، بىر پۇلا 1.2075 ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان.

پۇلاڭ تەق. بىرنەرسىنىڭ مەلۇم بىر تەرەپكە سىلكىنىپ يانتۇلۇشىش ھالىتى: پۇلاڭ-پۇلاڭ. پۇلاڭ قىلماق.

پۇلاڭ-پۇلاڭ «پۇلاڭ» قىلىپ تەكرارلانغان ھالەت: ئاچال باشقۇرغۇچى ئۇچ بۇرجەكلىك بايراقچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭ-پۇلاڭ قىلىپ، پويىزنىڭ مېڭىشىغا بەلگە بەردى.

پۇلاڭ-سالاڭ قوللىرىنى پۇلاڭلاتقان، پۇتلىرىنى قالايمىقان دەسسىگەن ھالەت: ئەسمۇتۇللا زىياپەت زالىدا ھاراقنى كۆپ ئىچىپ ئېغىر مەست بولغاچ، پۇلاڭ-سالاڭ قىلىپ ئارانلا ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.

پۇلاڭشتماق «پۇلاڭشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ قارىماقتا، تراكتور ئېلىشقا بولىدىغان ئوخشايدۇ، ئادىلجان شۇجى قاۋانلىقنى ئېچىشقا قالتىس قىزىقىدىكەن-دە! ــ دەپ سونۇر قوللىرىنى پۇلاڭشتىپ سۆزلەپ كەتتى.

پۇلاڭششماق «پۇلاڭشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى:

پۇلاڭشماق پ ← **پۇلاڭلىماق:** ئېغىز يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقان ئادالەتنىڭ قاپقارا تومۇر، ئۇزۇن ئىككى چېچى توختىماستىن پۇلاڭشىيتتى.

پۇلاڭلىدە رەۋ «پۇلاڭ» قىلىغان ھالىدا: پۇلاڭلىدە چۈشمەك. پۇلاڭلىدە يىقىلماق. * مەن دادام بىلەن بىر قېتىم ئاقتاشقا ئوتۇنغا چىققاندىم، ئېسىمدە قېلىشچە ئۇ چاغدا ھارۋىغا بېسىلغان ئوتۇن بەك ئېگىز بولۇپ كەتكەچكە، ھارۋا ئاقتاش يولىدا كېتىۋېتىپ پۇلاڭلىدە ئۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى.

پۇلاڭلاتقۇزماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇلاڭلاتماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سونۇر غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ يوغان مۇشتۇمىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى-دە، كۈچ بىلەن ئۇستەلگە ئۇردى. * ئاپتوبۇس ئاستا قوزغىلىش بىلەن تەڭ، ئۇلار دېرىزىدىن قوللىرىنى چىقىرىپ پاتەمخان بىلەن بەختىيارغا پۇلاڭلاتتى.

پۇلاڭلاشماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلاڭلىتىشماق «پۇلاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يىراقتىن گەپنى ئاڭلىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، قوللىرىنى شوخ پۇلاڭلىتىشتى. ئابلەت بىلەن ئەزىز بولسا، بارلىق

كۆچ - غەيرىتىنى ئىشقا سېلىپ كېمىنى شىددەت بىلەن ئالغا ئىلگىرى سۈرۈش.

پۇلاڭلىتىلماق «پۇلاڭلاتماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇلاڭلىماق پ. ئىككى تەرەپكە سىلكىنمەك، چايقالماق: باراڭدىكى قاپاقلار شامالدا پۇلاڭلاپ تۇراتتى. * مەن گەپ قىلماقچى بولدۇم، لېكىن ئۇنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئۇلىشىپ كېلىۋاتقان زەنجىرسىمان جۇملىلىرىنى ئۇزۇۋېتىشكە كۆڭلۈم قېيمىدى، ئۇ، ھە دەپ سۆزلەيتتى، سۆزلىگەندە بىلىكىدىكى سېۋىتىمۇ ھە دەپ پۇلاڭلايتتى.

پۇل - بىسات پۇل ۋە پۇلغا يارايدىغان نەرسە - كېرەكلەر: ئادەملەردە مال - مۈلۈك ۋە پۇل - بىسات، ھېسابلىنار ئىدى كۆچ ۋە ئىناۋەت. ھە دېگەندە باشقىلارغا قول سوزماق قىلغان بولار ئىدى ئۇنى خىجالەت.

پۇلپەرەس سۈپ [پ] پۇلغا ئامراق، دائىم پۇلنىڭ غېمىدە بولىدىغان: ئۇ دۇنياغا تويماي-دىغان پۇلپەرەس ئادەملەرنىڭ بىرى. * پۇلپەرەس ئادەمدە بولمايدۇ ۋىجدان، ئۇنىڭغا بارچىدىن پۇلدۇر بەك ئوبدان، پۇلپەرەس نامەرد بىلەن پولۇ يېگەندىن، ياخشىدۇر مەرد بىلەن ئىچسە گەر يوبدان.

پۇلپەرەسلىك «پۇلپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئادەتتە، پۇلپەرەس-لىك كىشىلەرگە ياخشى ئاقىۋەت كەلتۈرگەن ئەمەس.

پۇل - پۇچەك پۇل ۋە پۇلنىڭ رولىنى ئويناياتقان نەرسىلەر: ياغاچچى بىركۈنى بالىسىنى ئالدىغا چاقىرىپ: — ئوغلۇم، ھۇنەرنى قاچانلا بولمىسۇن ئۆگىنىۋالالايسەن، بىرنەچچە كۈن ئارام ئالغىن، شەھىرىمىزنى سەيلە قىل. پۇل - پۇچەك لازىم بولسا، تارتىنماي سورىغىن، — دەپتۇ. * — ياخشى كۈنلەر كېلىۋاتىدۇ. قورساق قايغۇسىدىن قۇتۇلۇپلا قالماي، پۇل - پۇچەككىمۇ، رۇزىغارغىمۇ ئېرىشتۇق، — دېدى مەسۇم ئاكام بىر يۆتىلىپ قويۇپ.

پۇلتايتماق «پۇلتايماق» پېئىلنىڭ مەجبۇ-رىي دەرىجىسى: ئۇ، ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، كۆزلىرىنى پۇلتايتىپ، خۇددى ئادەمنى يەۋېتىدىغاندەك قىلىقلارنى قىلاتتى.

پۇلتايتىشماق «پۇلتايتماق» پېئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پۇلتايماق پ. ئىچكى قىسمىدىن توھپىيىپ سىرتقا چىقىپ تۇرماق: ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنەرسە پۇلتىيىپ چىقىپ قاپتۇ. * ئوسمان ئىشكىتىن كىرگەن پېتى سالام - سائەتسىزلا، ئۇستەلگە ئېگىشىپ دىققەت بىلەن ماتېرىيال كۆرۈۋاتقان قىزىل دۇخاۋا بۆكلۈك، چار بۇرۇت ئادەمگە گۆشلۈك قاپاقلىرى ئاستىدىكى توشقانىنىڭكىدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان سۇرلۇك كۆزلىرى بىلەن چەكچىيىپ قاراپ قويدى.

پۇلتكۆز ئى. دىئال. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز، بادراق كۆز.

پۇلتىيىشچان سۈپ. ئاسانلا پۇلتىيىپ چىقى-دىغان، پۇلتىيىپ چىقىش بىلەن پەرقلىنىدى-غان: پۇلتىيىشچان قالقان بەز ئىششقى.

پۇلتىيىشماق «پۇلتايماق» پېئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پۇلدار سۈپ [پ] كۆپ پۇلغا ئىگە بولغان، پۇلى كۆپ: پۇلدار ئادەم. پۇلدار ئائىلە. * ئۇ، مەك قىلغان بىلەن، پۇلدار كىشىلەردىن زادى نەپ تەگمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى.

پۇلدان ئى [پ] مەخسۇس پۇل سېلىپ يۈرۈش ئۈچۈن ئىشلەنگەن قاپچۇق، پورتمان: كېنىزەك قىز زەرگەرنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئۇنىڭغا : — بېگىمىز سىزنىڭ ئېيتقان پىكرىڭىزگە قوشۇلدى ۋە رازىلىق بەردى، — دەپتۇ. ئاندىن يانچۇقىدىن تىللا سېلىنغان پۇلدانىنى چىقىرىپ: — بېگىمىز سىزگە ئالاھىدە سالام ئېيتقاندىن كېيىن، ماۋۇ پۇلداندىكى تىللانى سىزگە ئەۋەتتى. «ئۇنى بىزگە ئاتاپ ئېلىنغان نەرسىلەرگە سەرپ قىلسۇن!» دېدى، — دەپتۇ.

پۇلدۇڭ تەق. بىرەر نەرسە سۇغا چۆشكەندە

ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۇ، ئېرىقتا قاراپ: ــ توختا، كۆچەپ تۇرۇپ بىرلا سەكرىسەم، بەلكى ئۆتۈپ كېتەرمەن، ــ دەپ ئويلاپتۇ ۋە خۇرجۇنىنى ئۇ قىرغاقتا چۆرۈۋېتىپ، بارلىق كۈچىنى يىغىپ بىر سەكرىگەنىكەن «پۇلدۇك» قىلىپ سۇنىڭ ئوتتۇرىسىغلا چۈشۈپتۇ.

پۇلسىزلىق ئى [پ+ئە] ① <دىن> دىنىي ئەقىدىلەرگە كۆرە، دوزاخ ئۈستىدىكى ساۋابلىق ئىش قىلغان كىشىلەرلا ئۆتەلەيدىغان كۆۋرۈك: قارىم، ئۇي ئىگىسىگە: ــ خەير ــ ساخاۋەت، ئۆشرە ــ زاكات بەرگەن كىشىگە ئۇ دۇنيادا شاپائەت كۆپ بولىدۇ، قىيامەت كۈنى پۇلسىراتتىن ئۆتىدىغان چاغدا ئۆشرە ــ زاكات ئۇنى يۆلەيدۇ، ــ دەپ ئېگىسىگە ئېگىسىگە تەگمەي سۆزلەپ كەتتى.

پۇلسىراتتىن ئۆتمەك جان كېتىدىغان، قىيىن، مۇشكۈل، خەتەرلىك ئىشلارنى پۈتتۈرمەك: بوۋاي: ــ مەن سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكىنى بىلىپ تۇرىمەن، بۇ، پۇلسىراتتىن ئۆتمەكتىمۇ تەس بولغان بىر ئىش ئوغلۇم، ــ دېدى.

پۇلسىز سۈپ ① پۇلى بولمىغان، پۇلى يوق: پۇلسىز ئادەم. * مەن، بۇ يەردىن قايتقاندا پۇلسىز قالماي دەپ، پۇلۇمنىڭ يېرىمىنى بىر يەرگە يوشۇردۇم. ② پۇل تۆلەنمەيدىغان، ھەقسىز، بىكارغا: پۇلسىز داۋالىماق. پۇلسىز كىنو قويماق. * ھۆكۈمەت بالىلارنى پۇلسىز ئوقۇتتى.

پۇلسىزلىق «پۇلسىز» سۆزى «①»نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پۇللۇق سۈپ ① پۇلى بار، پۇلى كۆپ: پۇللۇق ئادەملەردە بەختكە قارىغاندا غەم كۆپ بولىدۇ. * رەقىب غۇلجا شەھىرىدىكى دادىسىدىن مىراس قالغان جايىنى سېتىپ پۇلۇق بولۇۋاپتۇ. ② كۆچمە. باھاسى يۇقىرى، قىممەت باھادىكى، قىممەتلىك: پۇللۇق نەرسە. * ئۇي ئىگىسى كۈلچېھرىنى تاملىرىغا پۇللۇق گىلەملەر ئېسىلغان، سىم كارىۋات ۋە لۆم ــ لۆم ئورۇندۇقلار قويۇلغان بىر كاتتا ئۆيگە باشلاپ كىردى.

پۇل ــ مال پۇل ۋە مال، مال ــ دۇنيا: بۇ ئادەم ئاز ۋاقىت ئىچىدە بۇ يەردىن بىرمۇنچە پۇل ــ مال تېپىپ يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنىكەن.

پۇل ــ مۇل پۇل ۋە پۇل تېپىشىگە كىرىشىدىغان نەرسىلەر: مەريەمخان ئاچا زورىخانىنىڭ ئۇرۇمچىگە دوختۇرغا كۆرۈنگىلى چىقىمەن دېگىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا: ــ دوختۇرغا كۆرۈنگىلى يېتەرلىك پۇل ــ مۇلۇڭ بارمۇ، بولمىسا، مەن بېرىپ تۇراي، ــ دەپ ئۆزىرىخاھلىق ئېيتتى.

پۇلۇق ئى. دېتال كېچىك سېۋەت، قوشۇقلۇق.

پۇمپي ئى ← **پۇمىلار**.

پۇمپي تىلى <تىل> خەنزۇ ــ تىبەت تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تىبەت ــ بىرما تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدىغان، مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنپىڭ، نىڭلاڭ، ۋېيشى قاتارلىق ناھىيىلىرىدىكى پۇمىلار ئارىسىدا قوللىنىدىغان تىل.

پۇمىچە ① سۈپ. پۇمپي خەلقى، تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: پۇمپي خەلقىغە خاس بولغان: پۇمىچە كىيىم. پۇمىچە ئۇسسۇل. پۇمىچە ياسىنماق. ② ئى. پۇمپي تىلى: لىخۇڭ كېچىكىدىن پۇمىلار ئارىسىدا چوڭ بولغاچقا، پۇمىچىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ.

پۇمىلار ئى <ئىرق> ئىلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئاساسەن يۇننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنپىڭ، نىڭلاڭ، ۋېيشى قاتارلىق ناھىيىلىرىگە جايلاشقان.

پۇنۇس ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى جۇپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى سېرىق چوكا مېۋىسى ئۇزۇن بولۇپ مۆڭگۈزگە ئوخشايدۇ، تۆت قىرلىق كېلىدۇ؛ يۇمران مايسىسى ۋە يۇمران مېۋىسىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ؛

ئۇرۇقنى چاچ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ؛ پىشقان ئورۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۆتنى تازىلاش، ئىسسىق يەلنى ھەيدەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، ئۇچەينى سىلىقلاش رولىغا ئىگە.

پۈيۈپۈلماق پ. دىئال ① ئاياغ ئاستى قىلماق، دەسسەمەك، بوزەك قىلماق، ② باھانە قىلماق، ئاغىنە قىلماق.

پۆپەك (توغرىسى: پۆپۈك) ← **پۆپۈك**.

پۆپۈچەك ئى. نەرسىلەرنىڭ پۈپۈكىگە ئوخشايدىغان قىسمى، پۆپۈكى: قوناقنىڭ پۆپۈچىكى. * رازىيە ھەر كۈنى تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئاتلىرىغا يەم بېرىدۇ، ئۇلارنى سىلاپ ـ سىپاپ خۇددى كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك «ئېسىل جانۋارلىرىم» دەپ پۆپۈچەكلىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىدۇ.

پۆپۈچەك تورغاي <زوئول> تورغاينىڭ بىر خىلى، چوققىسىدا كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان پۆپۈچىكى بار، ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەندە تېز ـ تېز قانات قېقىپ، بىر جايدا مەلۇم ۋاقىت تۇرالايدۇ. بەزى جايلاردا «سوپى تورغاي»مۇ دېيىلىدۇ.

پۆپۈچەكلىك سۈپ. پۆپۈچىكى بار: ئىككى كەپتەر يورغىلاپ كېلىپ بوسۇغىدا خۇددى ئانىسىغا سالام بەرگەندەك پۆپۈچەكلىك قىسقا تۇمشۇقلىرىنى كۆپۈپ تۇرغان پوكانلىرىغا سۈركەشپ، قاناتلىرىنى يېنىككىدە سىلكىشتى.

پۆپۈك ئى ① نەرسىلەرنى بېزەش ئۈچۈن قادىلىدىغان بىر باغلام يىپ ياكى تالا ـ تالا قىلىپ كېسىلگەن قەغەز ۋە رەخت ياكى رەڭدار قۇش پېيى: دوپپىنىڭ پۆپۈكى. * زەيتۇن تاۋار دوپپاڭنىڭ پۆپۈكلىرى گۈل ئىكەن، ساڭا كۆيگەن يىگىتلەر ئىندىگەن قۇرغۇي ئىكەن. ② بىرەر نەرسىنىڭ بىر ئۇچىغا ياكى چۆرىسىگە تۇتۇلغان ياكى ئۆزىدىن ئىشلەنگەن تالالار: قامچىنىڭ پۆپۈكى. نەيزىنىڭ پۆپۈكى. لەۋھەنىڭ پۆپۈكى. ③ قۇشلارنىڭ بېشىدىكى پۆپۈك شەكىلدە بىرتاز ئېگىز ئۆسكەن تۈكلىرى: دەمدەرنىڭ پۆپۈكى. توخۇنىڭ پۆپۈكى. ④ بەزى زىرائەتلەر ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماق چىقىرىش توختىغاندىن كېيىن ئۆسۈپ چىقىدىغان پۆپۈككە ئوخشاش قىسمى: قوناقلار تەكشى پۆپۈك چىقارغان بولۇپ، يازنىڭ كەچكى سالقىن شامىلىدا يېنىك تەۋرىنىپ تۇراتتى.

پۆپۈكى سۇغا چىلاشماق ← **تەلپەكى سۇغا چىلاشماق.**

پۆپۈكلىمەك پ. قوناق، قومۇش قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر پۈپۈك چىقارماق

پۆپۈكلۈك سۈپ. پۆپۈكى بار، پۈپۈك ئورنىتىلغان: پۆپۈكلۈك مېكىيان. پۆپۈكلۈك قامچا. * يول ئەتراپىدىكى چوڭ ـ كىچىك قوم دۆڭلىرى ئۈستىدە كۆكلىگەن پۆپۈكلۈك قومۇشلار ۋە يانتاقلار ھەر خىل رەڭدە كىشىگە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. * تۇراخۇن پۆپۈكلۈك قامچىسىنى ئويناتىپ، قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن كالىنى نوقۇدى. * موللام مەھەللىدىن چىقىپ شەھەرگە ئاپىرىدىغان چوڭ يولغا بۇرۇلۇشى بىلەنلا يول چېتىدىكى قېرى قارىياغاچ كەينىدىن پۆپۈكلۈك نەيزە تۈتقان ئىككى كىشى چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

پۆرە ئى. خېمىرنىڭ ئىچىگە كۆكىتات، گۆش، تۇخۇم قاتارلىقلاردىن قىلىنغان قىيمىنى سېلىپ، قازان ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۈرىدىكى بىر خىل تاماق: جۇسەي پۆردىسى.

پۆشۇلۇ سۈپ. دىئال. گاچا، دۆت ھاڭۇاقتى، پاكىتۇش.

پۇ (توغرىسى: پۇۋ) ← **پۇۋ**.

پۇتەي سۈپ. تېشىمىگەن ياكى تولۇق تېشىلمىگەن: پۇتەي تۆمۈر. پۇتەي نوكەش.

پۇتەيلىك «پۇتەي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

پۈتكۈزمەك I «پۈتمەك I» پېئىللىنىش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاتار ئولتۇرۇشقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۈرقىدىن بارلىق تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، جەڭگە ئاتلىنىش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان كوماندىر — جەڭچىلەرنىڭ قىياپىتى چىقىپ تۇراتتى. * بۇ سۆھبەت بولۇپ ئۇچ كۈن ئۆتمەيلا، سۇلايمان ئۆزىنىڭ ماقالىسىنى يېزىپ پۈتكۈزدى.

پۈتكۈزمەك II «پۈتمەك II» پېئىللىنىش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ناھايىتى خۇشال بولغان پادىشاھ لەشكىرى مىرزىنى ئالدىغا چاقىرتىپ تىلخەت پۈتكۈزۈپتۇ. * تولۇن ئايغا تىل تەگمىسۇن پۈتكۈزدۇم تومار. سۇدىن قالغان لەھەڭ تاشتەك كۆزلىرى خۇمار.

پۈتكۈزمەك III «پۈتمەك III» پېئىللىنىش مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇر گۇلمىرەنىڭ كېسىلىگە ئەھمىيەت بېرىپ، بارلىق ئۇسۇللار بىلەن يارىسىنىڭ ئاغزىنى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پۈتكۈزۈۋەتتى. * ئۇنىڭ بەرگەن دورىسى بۇرنۇمنى پۈتكۈزۈپ قويدى.

پۈتكۈزۈشمەك I «پۈتكۈزمەك I» پېئىللىنىش ئۆملۈك دەرىجىسى: * قەدىرلەشتى مىنۇت — سېكۇنتنى، ئازايتىشچۇن ئۇلار زىيانىنى. غەلىبە قىلىپ بۇ نازۇك ئىشتا، پۈتكۈزۈشتى يېڭى داستانىنى.

پۈتكۈزۈشمەك II «پۈتكۈزمەك II» پېئىللىنىش ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈشمەك III «پۈتكۈزمەك III» پېئىللىنىش ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈلمەك I «پۈتكۈزمەك I» پېئىللىنىش مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ بىنا ناھايىتى تەستە پۈتكۈزۈلدى.

پۈتكۈزۈلمەك II «پۈتكۈزمەك II» پېئىللىنىش مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈلمەك III «پۈتكۈزمەك III» پېئىللىنىش مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتكۈل سۈپ. بارلىق، پۈتۈن: ئەكبەر تۈپراقشۇناسلىق ۋە ئۆسۈملۈك تەتقىقاتى ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ گۈزەل ياشلىقى ۋە پۈتكۈل ئۆمرىنى ئاتاپ قويدى. * ئۇنىڭ خېتى: — قەدىر-دان دوستۇم ئابدۇرىشىتقا ۋە سەن ئارقىلىق پۈتكۈل ئۇرۇق-تۇغقان، يار-بۇرادەر، ۋەتەن-داشلىرىمغا! — دەپ باشلانغانىدى.

پۈتمەس سۈپ ① «پۈتمەك» پېئىللىنىش بولمىغانلىقى سۈپەتلەندىشى. ② تۈگىمەيدىغان، چېكى يوق، چەكسىز: ھارۋىنىڭ جابدۇقى پۈتمەس، خوتۇن كىشىنىڭ كىيىمى پۈتمەس (ماقال). * ۋەتەن-ئانا، شانمىسەن، پۈتمەس بەخت كانىمسەن. ئادا بولماس تەرىپىڭ، ناخشامدا بايان ئەتسەم.

پۈتمەس-تۈگىمەس پۈتمەيدىغان ھەم تۈگىمەيدىغان، چەكسىز، ھېسابسىز: لۇتپۇللا پۈشكەن، لېرمونتوۋ ۋە باشقا شائىر-يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن پۈتمەس-تۈگىمەس مەنىۋى ئوزۇق ئالدى. * مەن پۈتمەس-تۈگىمەس خۇشاللىق ئىچىدە مۇئەللىمنىڭ كۆزلىرىگە باقتىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئىشەنچ ۋە چوڭقۇر مۇھەببەت چاقنايتتى.

پۈتمەك I پ ① ئاخىرىغا يەتمەك، تامام-لانماق، تۈگىمەك، ئاياغلاشماق: تەييارلىق پۈتمەك. * پۇلۇڭنىڭ كەتكىنىگە، ئىشىڭنىڭ پۈتكىنىگە قارا (ماقال). * تاردىم سۇيى پۈتمەيدۇ كېچە-كۈندۈز ئاققانىغا، تۈگىمەيدۇ شەنىڭز قوشاقلارغا قاتقانىغا. ② تەييار بولماق: كىيىم پۈتمەك. قۇرۇلۇش پۈتمەك. * ئۇستام كىيىمىم قاچان پۈتىدۇ؟ ئىلاجى بار ھېيتقىچە تىكىپ بەرسىلە. * كۆپچىلىكنىڭ جان پىدالىق بىلەن ئىشلىشى ئارقىلىق قۇرۇلۇش مۆلچەرلىگەن ۋاقىت ئىچىدە پۈتتى.

پۈتمەك II يازماق: ئامان شاھ ئۆز شەھرىگە قايتقاندىن كېيىن، دەرھال بىر پۈتۈك پۈتۈپ ئەلچىلەرگە تۈتقۇزۇپ يولغا سېلىپىتۇ. پۈتۈكتە: — ياخشىلىقچە، قىزىنى ماڭا بەرسۇن، بولمىسا لەشكەر تارتىپ بېرىپ شەھرىنى تۈزلەپ، ئۆزلىرىنى باغلاپ كېلىمەن، — دېيىلگەنىكەن.

پۈتمەك III پ ① ئىچىدىكى بوشلۇق تىنىپ كەتمەك، تۆشۈكى ئېتىلىپ قالماق:

پۈتەي هالەتكە كەلمەك: يېڭىنىڭ تۆشۈكى پۈتۈپ قاپتۇ. ② بوغۇلماق، گاراڭ بولۇپ قالماق: ئۇنىڭ قۇلقى پۈتۈپ قاپتۇ. * ناخشىچى قىزنىڭ ئاۋازى بىرئاز پۈتۈپ قالدى. * توي كۈنى ئانارخان تولا يىغلاپ، كۆزلىرى ئىشىشپ، ئاۋازلىرى پۈتۈپ كەتتى.

پۈتمەك IV پ. ئىشەنمەك: باشقىلارنىڭ سۆزىگە پۈتمەك. * دۇشمەندۇر هېيلىگەر، كۆلگەنگە پۈتمە، هەسەل دەپ زەهەرنى، گۈل دەپ تىكەننى، دۇمبە دەپ ئۆپكىنى بەرگەنگە پۈتمە.

پۈتمىش ئى. پېشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك، تەقدىر: قارىغىنا گۈل، مېنىڭمۇ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىدىغان ۋاقتىم ئاز قالدى. مۇشۇ گۈزەل زېمىندىن، قۇشلارنىڭ شوخ سايراشلىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيدۇ كىشىنىڭ، لېكىن نېمە چارە بار، پۈتمىشىگە تەن بېرىش كېرەك ـ تە!

پۈتۈشتۇرمەك «پۈتۈشمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈتۈشمەك I كېلىشمەك، توختاملاشماق، قارارلاشماق: ئۇلارنىڭ بىرى ئەمگەك كۈچى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى چىقىرىپ، يەنە بېرى يەر ۋە ئۇرۇق چىقىرىپ شېرىك دېھقانچىلىق قىلىشقا پۈتۈشتى. * ئەزىز ئاق كۆڭۈل، ئەخلاقلىق قىز رەھىمە بىلەن دېكابىر ئايلىرىدا توي قىلىشقا پۈتۈشكەنىدى.

پۈتۈشمەك II «پۈتمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: گۈلسۇمخان ساناق مەيدانىغا يېتىپ كېلىپ، گىدىيىپ تۇرغان تەيجىنى كۆردى ـ دە، ئۇدۇل ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ غەزەپلەنگەن هالدا: ـ تەيجىبەگ خوجام مېنىڭ ئوغلۇمنى ئۆمۈر بويى قۇل قىلىشقا خەت پۈتۈشۈپلا، بۇ نېمە ۋەجدىن؟ ـ دەپ سوردى. * ئۇلتۇراتتى بالىلار، بۇنداق كىتاب ئوقۇشۇپ، تەسراتنى بەس ـ بەستە، دەپتىرىگە پۈتۈشۈپ.

پۈتۈشمەك III «پۈتمەك III» پېئىلى «②» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەرھۇمنىڭ بالىلىرى تولا يىغلىشىپ، ئاۋازلىرى پۈتۈشۈپ كەتتى.

پۈتۈشمەك IV «پۈتمەك IV» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: هەرقايسىلىرى مېنىڭ گېپىمگە پۈتۈشمەيۋاتاملا نېمە؟

پۈتۈك I ئى. يېزىلىغان، ئويۇلغان ياكى بېسىلغان يېزىق؛ خەت، مەكتۇپ، كىتاب: مەن كۆرگەن تىبابەت پۈتۈكلىرىدە «ماش تالقىنى يۇرەكنى ئاسرايدۇ، ئاغرىقنىڭ زەھىرىنى يۇرەككە ئۆتكۈزمەيدۇ» دېيىلگەن. * هېيلىگەر مومايۇ ئۆيىگە بېرىپ، ئوقۇغلى بولمايدىغان بىر پارچە پۈتۈكنى كۆتۈرۈپ پادىشاهقا كەلتۈرۈپتۇ: ـ مانا بالام، بۇ دۇئاغا تەزىم قىلغىن. بۇ سۇلايمان ئەلەيسالامنىڭ يادىكارلىرى، ـ دەپتۇ.

پۈتۈك II سۇپ ① بوشلۇق تىنىپ قالغان؛ تۆشۈكى ئېتىلىپ قالغان، پۈتەي: بۇ يېڭىنىڭ كۆزى پۈتۈك ئىكەن. * زەيتۇنەمنىڭ بۇرنى پۈتۈكمۇ ياكى ئۆز خىيالىلىرى بىلەن بەند بولۇپ كېتىپ، بۇ سېسىقچىلىقنى سەزمىدىمۇ، سۇدىكى قۇياشنىڭ ئەكسىگە تىكىلگىنىچە، تاتلىق كۇلۇمسىرىدى. ② بوغۇلغان، ياڭراق چىقمايدىغان بولۇپ قالغان: ئۇنى پۈتۈك.

پۈتۈكچى ئى. يېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، كاتىپ: پۈتۈكچى بولسا مەكتۇپ يېزىۋاتىدۇ؛ بەھرام بىلەن مەردان شاهنىڭ ئۇدۇلىدا قول قوشتۇرۇپ ئولتۇرىدۇ. پۈتۈكچى مەكتۇپىنى پۈتۈپ بولۇپ مۆھۈر بېسىپ شاهقا سۇنىدۇ. * مارکوپولو: ـ جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخ پۈتۈكچىلىرى تارىخنى بامبۇك تۇرۇبىسى ئۈستىگە خاتىرىلەيتتى دەپ ئاڭلۇتىدىم، ـ دېدى.

پۈتۈكچىلىك ئى «پۈتۈكچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

پۈتۈكلۈك سۇپ. پۈتۈلگەن، پۈتۈلگەن پېتى: خانىش كۇلۇپ كېتىپ، ئېرىنىڭ ئەمرى پۈتۈلگەن قەغەزنى قولىغا ئاپتۇ: ـ مانا بۇنىڭغا پۈتۈكلۈك تۇرۇپتۇ، ـ دەپتۇ خانىش، ـ شاهزادەم بىرنېمىدىن، يىغلاشتىن بۇرۇن سىلىدىن ئىجازەت ئالمىدى، ئىككىنچىدىن يىغلاۋېرىپ ئەمرلىرىنى كۆزگە ئىلمىدى.

پۈتۈلمەك «پۈتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: باقى قويۇچى كەم چىققان قويلارنى تۆلەشكە ھېچ ئامالى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇنىڭ ھېسابىغا باتۇر قازىغا ئۆمۈر بويى ئىشلەپ تۆلەيدۇ، دەپ خەت پۈتۈلدى. خەت پۈتۈلۈپ بولغاندىن كېيىن تۆمۈر ساناق ئېلىۋاتقان تەيجى كۆمۈش تامغىسىنى باستى.

پۈتۈم ئى. توختام، كېلىشىم، قارار: ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئەمرىگە ئەمەل قىلىپ، پۈتۈم يېزىپ، پادىشاھنىڭ مۆھۈرىنى بېسىپتۇ.

پۈتۈم تۈزمەك كېلىشىم ئىمزالىماق، توختام قىلماق.

پۈتۈن سۈپ ① سۇنمىغان، كەم يېرى يوق، پارچە ياكى يېرىم ئەمەس: پۈتۈن نان. * بوغۇزنى پۈتۈن يېسە، ئايغىدىن تۇتۇن چىقار (ماقال). * تۆگمەنىڭ نوردىن پۈتۈن چىقىپتۇ (ماقال). * مەخسۇت يېگى چېقىۋېتىلگەن ئەسكى تاملىق ئىچىدىن بەش يۈزدەك پۈتۈن كېسەك تالاپ چىقتى. ② بارلىق، بارچە، ھەممە: پۈتۈن دۇنيا. پۈتۈن كادىرلار. * بۇ ئىشتىن دەرغەزەپكە كەلگەن ئەسكەر باشلىقى پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى سەپكە تارتتى. * ئۇلار پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قارتىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن، ئابلىزغا قاراپمۇ قويۇشمىدى. * ئۇ، ئۆزىنىڭ بىر ناخشىسى ئارقىلىق قەلب سىرىنى پۈتۈن يۇرتقا جاكارلىدى. ③ تولۇق، مۇكەممەل: ئۇلار يىل بويى ئىشلىسىمۇ قورسقى تويمايتتى، كىيىمى پۈتۈن بولمايتتى. * دادام زۇمرەتخان ئاچىغا: — بالىنىڭ ئوقۇشى ئوبدان بولسا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغىنى ياخشى، پۈتۈن ئادەم بولىدۇ، — دېدى سۆز قىستۇرۇپ. ④ كۆچمە. خاتىرجەم؛ توق (كۆڭۈل ھەقىدە): مانا ھەببۇل ئەل غېمىدە ئەسكەر بولىدى، يۇرت كۆردى، كۆزى ئېچىلدى، چېنىقتى، ئەمدى ئۇنى ھەرقانداق ئىشقا قويمايلى كۆڭلىمىز پۈتۈن تۇرىدۇ. ⑤ <مات> كەسىر سانى بولمىغان، كەسىرگە ئايلانمىغان: پۈتۈن سان. ⑥ چوڭ، پارچە ئەمەس (پۇل ھەققىدە): بانكىدىن مىڭ يۈەن پۇل ئالسام ساپ يۈز يۈەنلىك، ئون يۈەنلىك پۈتۈن پۇل بەردى.

پۈتۈن ئەمگەك كۈچى <س ئىق> يېزا ئىگىلىكىدە بىر ئەمگەك كۈنىدە ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئەمگەكنى ئۆز ئۈستىگە ئالالايدىغان، جىسمانىي جەھەتتىن يارامليق ئەمگەك كۈچى: ئۈچىنچى شياۋدۇيدىكى ئەمگەكچى 99 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پۈتۈن ئەمگەك كۈچى 64 نەپەر، يېرىم ئەمگەك كۈچى 28 نەپەر، قالغىنى قوشۇمچە ئەمگەك كۈچى ئىدى.

پۈتۈن بۆلۈنۈش <مات> A سانى B سانىغا بۆلۈنگەندە كېلىپ چىققان نەتىجە پۈتۈن سان بولغان بۆلۈنۈش.

پۈتۈن سان <مات> ① ئاددىي كەسىر ياكى ئونلۇق كەسرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان سانلار يەنى نۆل، پىلوس ياكى مىنۇس بەلگىلىرى بىلەن كەلگەن تەبىئىي سانلار. ② پارچە قىسمى بولمىغان سانلار، مەسىلەن: 10، 200، 3000، 40 مىڭ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

پۈتۈن سان قانۇنى <گېئول> كرىستاللاردىكى، كرىستال قىرلىرىغا پارالىل بولغان ئۇچ تۈز سىزىقنى كوردىنات ئوقلىرى قىلىپ بەلگىلىسەك، ئۇ چاغدا كرىستالنىڭ خالىغان ئىككى يۈزىنىڭ شۇ ئۈچ كوردىنات ئوقىدىن كېسىلگەن ئارىلىقلىرى (يەنى $\overline{CO_2}$، $\overline{OB_2}$، $\overline{OA_2}$ ۋە $\overline{OC_1}$، $\overline{OB_1}$، $\overline{OA_1}$) نىڭ نىسبىي قىممەتلىرىنىڭ نىسبىتى چوقۇم بىر ئاددىي پۈتۈن سانلار نىسبىتى بولىدۇ. يەنى $\frac{\overline{OA_1}}{\overline{OA_2}} : \frac{\overline{OB_1}}{\overline{OB_2}} : \frac{\overline{OC_1}}{\overline{OC_2}} = q:q:r$. بۇ قانۇن پۈتۈن سان قانۇنى دېيىلىدۇ.

پۈتۈن كۇنلۈك تۇزۈم <مائار> بىر خىل مائارىپ تۇزۇمى. بۇنىڭدا ئوقۇغۇچىلار يېرىم كۈن ئوقۇپ، يېرىم كۈن ئىشلىمەي، پۈتۈن كۈننىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئاساسەن دەرس ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

پۇتۇن - سۇرۇك پۇتۇن، راۋۇرۇس: پۇتۇن - سۇرۇك بىر قويىنىك گۆشى. پۇتۇن - سۇرۇك بىر ئات. * ئەلى شاھزادە ئۇركۈتۈۋەتكەن ئاتلارنى تاپسەن دەپ، يىرتقۇچلارغا يەم بولدى. پۇتۇن - سۇرۇك بىر ئادەم ئات ئۆچۈن ھالاك بولدى.

پۇتۇنلەتمەك «پۇتۇنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پۇتۇن تىجارەتتە چۈشكەن بارلىق پارچە پۇللارنى بانكىدا پۇتۇنلىتۇالدىم.

پۇتۇنلەشمەك پ. پۇتۇن ھالەتكە كەلمەك، پۇتۇن بولماق: بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز كۈندىن - كۈنگە ياخشىلىنىپ، رىزقىمىز پۇتۇنلەشتى. * پۇقرالارنىڭ نېنى پۇتۇنلەشتى.

پۇتۇنلەش ① «پۇتۇنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئىسمىدىشى. ② <مات> ھېسابلاش ۋاقتىدىكى تەخمىنىي قىممەتنى ئېلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا سانىنىڭ تاشلىۋېتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئالدىنقى بىر خانىسىدىكى رەقەم بەشكە توشسا، ئېلىنىدىغان سانىنىڭ ئاخىرقى خانىسىغا بىر قوشۇلىدۇ؛ بەشكە توشمىسا تاشلىۋېتىلىدۇ. مەسىلەن: 3.3785نى ئىككى خانىلىق ئونلۇق كەسرگىچە ئالساق 1.38 بولىدۇ؛ 1.2434 نى ئىككى خانىلىق ئونلۇق؛ كەسرگىچە ئالساق 1.24 بولىدۇ.

پۇتۇنلەنمەك «پۇتۇنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇتۇنلەي رەۋ ① تامامەن، تولۇق: چىمەن ئۆزىدىن سەل نېرىدىلا پۇتۇنلەي قېرىپ ئۆزگىرىپ كەتكەن، چىرايلىرى سېرىق، ئۆڭۈپ كەتكەن دېگا شىمىنى تىزىغىچە تۇرۇۋالغان ناھايىتى تونۇش بىر چىراينىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. * ئايشەم ھەدە ئۇنىڭ مەقسىتىنى پۇتۇنلەي چۈشەندى. ② ئۇزۇل - كېسىل؛ قەتئىي، تولۇق: مەن، دېھقانلىرىمىزنىڭ ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن تېخى پۇتۇنلەي قۇتۇلۇپ كەتمىگەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ③ ھېچ؛ ئەسلا؛ زادى: تاشۋاي ئۇچۇن گۈندىپاينىڭ بۇ مەسىلىمەتلىرى پۇتۇنلەي ئويلىمىغان يەردىن چىقىۋاتاتتى. * يېقىندا يۇقىرى خەلق سوتىنىڭ ھۆكۈم قەغىزىنى تاپشۇرۇۋالدىم. ئۇنىڭدا مېنىڭ پۇتۇنلەي گۇناھسىز ئىكەنلىكىم، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقىم ئېيتىلغانىكەن.

پۇتۇنلۇك ئى ① «پۇتۇن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پۈتۈنلۈك نەزەرىيىسى. * بىزنىڭ مەملىكىتىمىز يېرى كەڭ، ئەھۋالى تولىمۇ مۇرەككەپ مەملىكەت. بۇ ھال بىزدىن پۈتۇنلۈكنى تەتقىق قىلىش ۋە پۇتۇنلۈكنى چۈشىنىش بىلەن قىسمەنلىكنى تەتقىق قىلىش ۋە قىسمەنلىكنى چۈشىنىشنى زىچ بىرلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. ② <پەلس> زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپنىڭ مۇئەييەن شەرت بىلەن بىر پۇتۇن نەرسىنىڭ بىللە تۇرۇۋشى، يەنى نىسبىي جىملىق ھالەتتە تۇرۇۋاتقان شەيئى ياكى جەريان. بۇ ۋاقىتتا شەيئىنىڭ پەقەت سان ئۆزگىرىشلا بولۇپ خاراكتېر جەھەتتە ئۆزگىرىش بولمايدۇ. شۇڭا بىرلىك، بىرلىشىش، تەڭپۇڭلۇق، جىملىق قاتارلىق ھالەتلەر زاھىر بولىدۇ. ھەرقانداق بىر پۇتۇنلۇك زىددىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت بولىدۇ. قارىمۇقارشى تەرەپلەر - نىڭ بىر - بىرىگە ئايلىنىشىغا ئېلىپ بارىدۇ. بىر پۇتۇنلۇكنىڭ پارچىلىنىشى، بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ، بۇ چاغدا شەيئىنىڭ خاراكتېرى جەھەتتە ئۆزگىرىش بولىدۇ. - دە، كونا بىر پۇتۇنلۇكنىڭ ئورنىنى يېڭى بىر پۇتۇنلۇك ئالىدۇ. ھەرقانداق بىر پۇتۇنلۇكنىڭ شەرتلىك، ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ نىسپىيدۇر.

پۇتۇنلىمەك پ ① پۇتۇن ھالەتكە كەلتۈرمەك، پۇتۇن قىلماق: يېرىم كۈندىن بېرى ئاچ يۈرگەن بالا ئۆيگە كىرىپلا تەخسىدىكى نانىنى ئالدى - دە سۇندۇردى. لېكىن بىر سىنىك سىرتتىن كىرگەن ئاياغ تۇشىنى ئاڭلاپ ئاستا پۇتۇنلەپ قويدى. ② كېمىنى تولدۇرماق، تولۇقلماق:

ساۋۇركام تاغارنى ئاچىتى - دە، يەنە ئۇچ چارەك بۇغداينى هارۋا ئۇستىدىكى تاغارغا قۇيۇپ ئۇنى پۇتۇنلەپ ئون چارەك قىلىپ بازارغا سېتىشقا ماڭدى. ③ ئۇششاق، پارچە پۇلنى چوڭ پۇلغا ئالماشتۇرماق: بۇگۈنكى سودىدا چۈشكەن پارچە پۇللارنى بانكىغا ئېلىپ بېرىپ پۇتۇنلەپ كەلدىم. ④ سانىنىڭ تاشلۇۋېتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئالدىنقى بىر خانىسىدىكى رەقەمگە قاراپ ئېلىنىدىغان سانىنىڭ تەخمىنىي پۈتۈن سان قىممىتىنى بەلگىلىمەك.

پۇچەك (توغرىسى: پۇچەك) ← **پۇچەك.**

پۈدىمەك (توغرىسى: پۈۋلىمەك) ← **پۇۋلىمەك.**

پۇركەندۇرمەك «پۇركەنمەك» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇركەلمەك «پۇركىمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خىيالىمدا ماتەم ماشىنىسى ئورنىدا «لاپ» قىلىپلا قىزىل رەختلەر ۋە قىزىل گۈللەرگە پۇركەلگەن كىچىك ماشىنا كۆرۈنگەندەك بولدى. * ئاپئاق قار بىلەن پۇركەلگەن ھەيۋەتلىك تاغ شەرقىتىن غەربىكە سوزۇلغان بولۇپ، خۇددى تىلىسماتتىكى سېپىللاردەك ئالدىمىزنى توسۇپ تۇراتتى.

پۇركەنمەك ① «پۇركىمەك» پېئىلى «①»نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دۇختۇرنىڭ ئاپئاق يوتقىنىغا پۇركىنىپ ياتقان ساۋۇت تەسلىكتە كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئايىمخانىنى كۆردى. ② «پۇركىمەك» پېئىلى «②»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىمىز گۈل - چېچەكلەرگە پۈركەندى. * پۈتۈن شەھەر ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. قار بولسا توختىماي لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى. نەجات پەردە بىلەن پاراڭلاشقاچ كىنوخانا ئالدىغا كەلدى.

پۇركەنجە ئى. ئايالالار باش ۋە گەۋدىنى پۈركۈالىدىغان چوڭ ياغلىق، رومال ياكى يەڭسىز كىيىم: مەن كوچىلاردا پۇركەنجە ئارتىپ كېتىۋاتقان ئايالالارنى كۆرۈپ قالسام ماڭا گويا قۇلقىمىنىڭ تۈۋىدە بىرسى: «ئەخمەق، سەن ئالدىغان ئەنە شۇ، بېرىپ كۆرۈۋال» دېگەندەك تۇيۇلاتتى. * ئىشىرەت ئوغرى قىزنى كۆيدۈزدىلا سۇغا چىققان يېرىدىن، بېشىنى پۇركەنجە بىلەن يېپىپ، ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ قېچىپتۇ.

پۇركۈتمەك «پۇركۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ پۇركۈتمەك. دورا پۇركۈتمەك. * ئۇستام شاگىرتىغا دەپ يېڭىلا پۈتكەن ئايالچە كاستۇمغا سۇ پۇركۈتۈپ دەزمال سالدۇردى.

پۇركۈگۈچ ئى <ماشىن> شۇمۇرۇش رولىدىن پايدىلىنىپ سۇيۇقلاندۇرۇلغان دورا ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى تۇمان ھالەتتىكى ئۇششاق سۇ دانىچىلىرىغا ئايلاندۇرۇپ، نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە تەكشى پۇركۈپ چاچىدىغان ئۇسكۇنە.

پۇركۈشمەك «پۇركۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يىگىرمىدەك ياش يىگىت ئېتىز ئارىلاپ شال مايسىلىرىغا پۇركۈگۈچ بىلەن دورا پۇركۈشمەكتە ئىدى.

پۇركۈلمەك «پۇركۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — خاپا بولماڭ. دەزمال سالدىغان كۆڭلەككە پۇركۈمەكچى ئىدىم، دىققەتسىزلىكتىن چاپىنىڭىزغا پۇركۈلۈپ كەتتى، دەپ ئۆزىرىخاھلىق ئېيتتى ئايىم دوستىغا.

پۇركۈمەك پ. سۇ ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى باشقا نەرسىنىڭ ئۈستىگە سەپمەك، چاچماق: سۇ پۇركۈمەك. دورا پۇركۈمەك. * توخۇزاۋ توخۇ سوقۇشۇۋاتقان مەيدانغا يۈگۈرۈپ چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ خورىزىنى ئاجرىتىۋېلىپ قاراڭغۇ ئويگە ئېلىپ كىرىپ، باش كۆزىگە سۇ پۇركۈپ، تاجىسىنى مايلاپ چىقتى.

پۇركۈپ سۇغىرىش بىر خىل سۇغىرىش ئۇسۇلى، سۇ ماشىنا ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئۇسكۇنىلەر ئارقىلىق پۈركۈش ئاغزىدىن ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ، ئېتىزلارغا پۇركۈلىدۇ.

پۇركۇلىگەن سۇ ئېتىزغا خۇددى تەكشى ياغقان يامغۇرغا ئوخشاش چۈشىدۇ.

پۇركىمەك پ ① بىر ەر نەرسە بىلەن باشـ تىن ئاياغ بېكىتىپ ئورنىماق، ئوراپ قويماق: ئەسقەر ئېرىنچەكسىلىك بىلەن ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ سائەتكە خۇش ياقمىغاندەك قارىدى ـ دە، دادىسىنىڭ يېرىم سائەت بالدۇر ئويغىتىۋەتـ كەنلىكىگە نارازى بولۇپ، ئۆزىنى ئورنىغا تاشلاپ، بېشىنى يوتقانغا چىڭ پۇركىدى. ② كۆچمە. قاپلىماق، چۆمىدۇرماق؛ تولىدۇرماق: يىراق ئۇيۇقتىن قۇياش نۇر چاچاتتى، ئۇ، خۇددى قىزىل ياقۇتتەك جۇلالىنىپ، كەڭ دالىنى قىزىلىققا پۇركىگەنىدى. * ياسايىمىز قىزىل گۈلباغ، يۇرۇش قىلىپ قاقاس چۆلگە. پۇركەيمىز دالا ـ تۈزىنى، رەڭمۇرەڭ چېچەك ـ گۈلگە.

پۇرلەش سۆپ. پۇرلىشىپ قالغان، پۇرلەشـ كەن: ئۇ مېھمانخانا ھۇجرىلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى ناھايىتى سۆرۈنىدى: گاھ تۈتۈق، گاھ پارقىراپ كۆرۈنىدىغان، يول ـ يول پۇرلەش قىل رەخت بىلەن قاپلانغان بىرنەچچە دىۋان ۋە ئورۇندۇقلار قويۇلغان.

پۇرلەشتۈرمەك «پۇرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەرىنى تۈرۈپ، كەينىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغان سوراقچى سەھىنە كىتابىنىڭ قول يازمىسىنى پۇرلەشتۈرۈپ تۇتقىنىچە پۇلاڭلىتىپ تۇرۇپ: ــ خوش يازغۇچى ئەپەندى، بۇ ئىغۇانى توقۇپ چىقىشقا سىزنى نېمە مەجبۇر قىلدى؟ ــ دېدى نادىرغا كۆزىنى قاتتىق تىكىپ تۇرۇپ.

پۇرلەشتۈرۈلمەك «پۇرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇرلەشمەك پ. قاتلاشقان، پۇرلەشكەن ھالەتكە كەلمەك، پۇرۇلۇپ قالماق، پۇرۇلمەك: سابىر يۈزىنى سۆرتۈۋېتىپ، پۇرلىشىپ كەتكەن ياقلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، زۆھرەخان ئاچىنىڭ ئالدىدا بىچارە قىياپەتتە سۆزلەشكە باشلىدى. * ئۇ يوشۇرۇپ ساقلاپ كەلگەن كىچىك بىر قۇتىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن پۇرلەشكەن، رەڭگى ئۆچكەن بىر پارچە قەغەزنى چىقاردى.

پۇرلىمەك پ. قەغەز، رەخت قاتارلىق نەرسىلەرنى قول بىلەن ياكى باشقا نەرسىلەر بىلەن سىقىپ، يېغىپ، بېسىپ، تەكشى يۈزىنى بۇزۇپ پۇرلەشكەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: قەغەزنى پۇرلىمەك. * ئىت مۇشۇكىنى پۇرلەپ باستى. * رېشىت ئاتا ـ ئانىسىدىن كەلگەن بىر پارچە خەتنىڭ ئاغزىنى يىرتىتىۋى، لېكىن ئۇنى ئوقۇغۇسى كەلمەي پۇرلەپلا يانچۇقىغا تىقتى.

پۇرمە ① سۆپ. پۇرۇپ قويۇلغان، پۇرۇلـ گەن، پۇرۇم: پۇرمە يوپكا. * سۇرەتتە ئۇ خۇددى سەھنىگە چىقىپ ناخشا ئېيتىشقا تەمشىلـ ۋاتقان ئارتىسلاردەك تەبەسسۇم قىلىپ تۇراتتى. بەللىك ئاددىي پۇرمە كۆڭلەك بولسا ئۇنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە قۇيۇپ قويغاندەك ياراشقانىدى. ② ئى <گېئول> تاغ جىنس قاتلىمىنىڭ ھەرىكىتى نەتىجىسىدە بېسىمغا ئۇچراش بىلەن قىسىلىپ شەكىللەنگەن ئۇلانما ۋە ئەگرى ھالەتتىكى تۈزۈلمە شەكىل.

پۇرمە قاپاق پۇرۇلگەن، پۈرۈلۈپ تۇرىدىغان قاپاق: سەلمە قاچا بىلەن قوشۇقنى يۇيۇشقا ماڭغاندا خۇرشىدىخان كىرىپ كەلدى. ئۇ پۇرمە قاپاق، دوغلاق كەلگەن، كۆك كۆز، ئەللىك ياشلاردىكى ئايال ئىدى.

پۇرمە مۇسكۇل <ئانات> مەقئەت، دوۋساق ئېغىزى ۋە ئاشقازان چىقىش ئېغىزى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ھالقىسىمان مۇسكۇل. ئۇ يېغىلىش ۋە بوشاش ئىقتىدارىغا ئىگە، يېغىلغاندا مەقئەت، دوۋساق ئېغىزى ۋە ئاشقازان چىقىش ئېغىزى قالدۇ، بوشىغاندا ئېچىلىدۇ.

پۇرمەك I پ. پۇرمە ـ پۇرمە ھالەتكە كەلتۈرمەك، قاتلىماق: ئايىشەمخان سىگلىسى ئىسپارگۈلنىڭ كۆڭلىكىنى كۆكرىكىدىن پۇرۇپ تىكىپ بەردى. * ئۇ چىرايىنى پۇرۇپ خېلىغچە گەپ قىلماي ئولتۇردى.

پۇرمەك II ئى. پۇرۇلگەن جاي، پۇرۇك: يېمەي تويدۇم بۇ شالنىڭ كۇرمىكىدىن، پۇتۇن

چىقتى قوڭۇمنىڭ پۇرمىكىدىن (ماقال).

پۇرمىلەنمەك «پۇرمىلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئادەم چوڭ مېڭە پوستىلىقىنىڭ يۇزى تەخمىنەن 2200 كۋادرات سانتىمېتىرغا بارىدۇ. ئۇ قاتلىنىپ پۇرمىلەنگەن شار شەكلىدە باش سۆڭىكى ئىچىگە جايلاشقان بولىدۇ.

پۇرمىلىك سۈپ. پۇرمىسى بار، پۇرمىلەنگەن: پۇرمىلىك بەلباغ. * گۈلمېرە ماگىزىنىدىن بەل پۇرمىلىك كۆڭلەكتىن بىرنى سېتىۋالدى.

پۇرمىلىك بەلباغ <گېپۇل> گېئۇسىنكلىنال-دىكى چۆكمە جىنس قاتلاملىرىنىڭ شىددەتلىك يەر پوستى ھەرىكىتى نەتىجىسىدە پۈرۈلۈپ ۋە كۆتۈرۈلۈپ چىقىشى تۈپەيلىدىن شەكىللەنگەن تاغ سىستېمىسىنى ھاسىل قىلغۇچى بەلباغ.

پۇرمىلىمەك پ. پۇرمە ھالەتكە كەلتۈرمەك، پۇرمە قىلىپ تىكمەك: كۆڭلەكنىڭ ياقىسىنى پۇرمىلىمەك.

پۇرۇشتۇرمەك «پۇرۇشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قادىر سۆزلەۋېتىپ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان ھاراقنىڭ پۇرىقىدىن سەسكەنگەن بولسا كېرەك، بىردىنلا ئۇلاردىن ئۆزىنى تارتىپ، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ يەرگە تۈكۈردى.

پۇرۇشتۇرۇلمەك «پۇرۇشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇرۇشمەك «پۇرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشىك ئارقىسىدىكى ئەمەلدار سىياقىدىكى بىرنەچچە كىشى «گۈك-گۈك» بىرنەرسىلەرنى دېيىشىپ، مەسخىرە قىلغانىدەك چىرايلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ تۇراتتى.

پۇرۇك I ① سۈپ. پۇرۇلۇپ كەتكەن، پۇرۇلگەن: شۇ تاپتا ئۇنىڭ گۆشلۈك قاپاقلىرى ئاستىدىكى پۇرۇك كۆزلىرى يۇمۇلۇپلا قالغانىدى. ② ئى <زوئول> بەزى بېلىقلار، قوش ماكانلىقلار، سۆرەلگۈچىلەر ۋە قۇشلارنىڭ ئۆچىيى، سۇيدۇك نەيچىسى ۋە كۆپىيىش بېزىنىڭ ئېغىزلىرى بىر بوشلۇقتا بولىدۇ. بۇ بوشلۇق پۇرۇك دېيىلىدۇ. ③ ئى. قوڭ: توخۇنىڭ پۇرۇكى.

پۇرۇلمەك «پۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۈرسۇن ئەپەندىنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ، يۈزلىرى ئەلەمدىن پۇرۇلدى. * مەن ئايخانىنىڭ بۇ جەھەتتىكى نەتىجلىرىنى ناھىيە بويىچە تونۇشتۇرۇشنى ئويلاپ قويىدۇم. لېكىن باستىنىڭ چىرايى بىردىن تەۋرىلەرچە پۇرۇلدى.

پۇرۇم ئى. دىئال. ياغاچتىن ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۇكتۇرمەك «پۇكمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەرد، قەھرىمان بوۋىلار روھى، نۇرلاندۇردى خەلق قەلبىنى. ئاپراسىياپ بولۇپ پۇكتۇردى، ئىسكەندەرنىڭ مەغرۇر قەددىنى.

پۇكتۇرۇشمەك «پۇكتۇرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇكتۇرۇلمەك «پۇكتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇكلەشتۇرمەك «پۇكلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ كىتابنى پۇكلەشتۇرمەيلى، بولمىسا سۇپىتىگە تەسىر يېتىدۇ، ــ دېدى مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ.

پۇكلەشتۇرۇلمەك «پۇكلەشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇكلەشمەك ① «پۇكلىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇششاق بالىلار قەغەزنى ئايروپىلان ياسايمىز دەپ پۇكلىشىپ ئويناندى. ② پۇكلەنگەن ھالەتكە كىلىپ قالماق، پۇكلەنمەك، پۇكۇلمەك: رەيھان تۆنۈگۈنلا دەزمال سالغان كۆينەكلىرىنىڭ پۇكلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئىشىك تۆۋىدىن كەينىگە ياندى.

پۇكلەكلىك سۈپ. پۇكلىنىپ قالغان، پۇكلەنگەن: بوۋاي، ئەزىزنىڭ قولىدا تېخىچىلا پۇكلەكلىك خەت تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: ــ سەن تېخى خەتنى ئوقۇپ بولماپسەنغۇ! ... دەپ

سوربدى.

پۈكلەنمەك ① «پۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەخلەتلىنىڭ يانچۇقىدا پات-پاتلا چىرايلىق قىلىپ تۇمارچە پۈكلەنگەن خەتلەر پەيدا بولۇپ قالاتتى. ② «پۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: داۋۇت ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلىپ، ناسىر شۇجى بىلەن تەڭچىلىق سوراشتى.

پۈكلىمە سۆپ. پۈكلىنىدىغان، پۈكۈلىدىغان: پۈكلىمە ئورۇنىدۇق. پۈكلىمە سىزغۇچ. پۈكلىمە يەلپۈگۈچ.

پۈكلىمەك پ. قاتلىماق، قايرىماق، پۈكمەك: شاھزادە ئەسەد تۈگۈنچەكنى قولىغا ئېلىپ خەتنى ئېچىپ ئوقۇپتۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپقانىدىن كېيىن خەتنى پۈكلەپ شۇ پېتىچە يانچۇقىغا سالىپتۇ.

پۈكمە سۆپ ← **پۈكلىمە** لۇتۇن بېشىدىكى سادىر پالۋان نۇسخىسىدا چۆرىسىگە پۈكمە تىكىلگەن ئاپئاق تارانچى قالپىقىنى قولىغا ئالدى-دە، مەغرۇرلانغان ۋە ھاياجانلانغان ھالدا سۆزلەشكە باشلىدى.

پۈكمەك پ ① ئېگىپ قاتلىماق، قايرىماق، پۈكلىمەك: سىمنى پۈكمەك. قەغەزنى پۈكمەك. * بوۋاي تىلىنىڭ ئاستىغا كاپ قىلىپ ناسۋال ئېتىۋېلىپ، بارماقلىرىنى پۈكۈپ ھېسابلاشقا كىرىشتى. ② كۆچمە. نىسبەت قىلماق. قارار قىلماق. ئويلىماق: كۆڭلىگە پۈكمەك. * ئەزالار بوغالىتىردىن ھېساب ئېلىشنى خېلىدىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى.

پۈكۈك سۆپ. پۈكۈلگەن، پۈكلەنگەن: پۈكۈك قەغەز. * ئۇزۇلىدى بىر غۇنچە ھايات باغىدىن، ۋۇجۇدۇم پۈكۈكتۇر بۇ دەرد تاغىدىن.

پۈكۈلمەك ① «پۈكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قەددى بارغانسېرى پۈكۈلۈپ، ھازىرلا ئېشەكتىن يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك قىلاتتى. * ئاڭلا خالىدەم، قەدرىڭ ئۆتۈلدى. دەردىڭدە مېنىڭ قەددىم پۈكۈلدى. ② «پۈكمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېلىقى ئادەم قولىدىكى ئاشقان پۇلىلارنى دەققەت بىلەن رەتلەپ، بىر-بىرلەپ سەيلەپ، پۇللارنىڭ پۈكۈلگەن بۇرجەكلىرىنى تۈزەپ چىقتى.

پۈگە ئى. دېئال. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈگەت ئى ① بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى. ② ئوقنىڭ مىشكى.

پۈلەتمەك (توغرىسى: پۈۋلەتمەك) ← **پۈۋلەتمەك**.

پۈلەشمەك (توغرىسى: پۈۋلەشمەك) ← **پۈۋلەشمەك**.

پۈلىمەك (توغرىسى: پۈۋلىمەك) ← **پۈۋلىمەك**.

پۈھ ئىم. كىشى سېسىق پۇراقلاردىن بىزار بولغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

پۈۋ تەق. ئاستى-ئۈستى كالپۇكنى بىر-بىرىگە جۈپلەپ تۇرۇپ، ھاۋانى قاتتىق چىقارغاندا ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئېلىيوۋ كېچىدە بىرنەچچە كىشىنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ، ھەيۋە بىلەن ئۆيىگە كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. يۇرىكى سالغاندەك بولدى-دە، «پۈۋ» قىلىپ چىراغنى ئۆچۈرۈپ بېشىنى چىڭ پۈركەپ يېتىۋالدى.

پۈۋەك ئى <زوئول> بەزى بېلىقلارنىڭ تىنىدىكى كۆپۈپ ۋە بوشىشىپ تۇرىدىغان خالتىسىمان ماددا، ئېچىگە ئازوت، ئوكسىگېن، كاربون (IV) ئوكسىدى قاتارلىق ئارىلاش گازلار تولۇپ تۇرغان بولىدۇ: بوشاشقان ۋاقتىدا بېلىق چۆكىدۇ، كۆپكەن ۋاقتىدا لەيلەيدۇ: بەزى بېلىقلارنىڭ پۈۋەكى ئاڭلاش ۋە نەپەسلىنىش رولىنىمۇ ئويناىدۇ.

پۈۋلەتمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈۋلەشمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پۈۋلەنمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى.

پۇڭلىمەك پ. ئىككى لەۋ ئارىسىدىن «پۇڭ» قىلىپ يەل چىقارماق: سۇت ئىچىپ ئاغزى كۆيگەن قېتىقىنىمۇ پۇڭلەپ ئىچەر (ماقال). * ئاسىم بۇگۈن باللارنىڭ سامان قەغەزگە يېزىلغان تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئادەتتىكىدىن تېزرەك كۆرۈپ تۈگەتتى ـ دە، چىراغنى پۇڭلەپ ئۆچۈردى.

پۇڭلىمەي سالماق باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى تەپ تارتمايلا ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، ھالال ـ ھارامنى ئىلغىماي يېمەك: توختىنىيازنىڭ شۇجى بولۇشى بىلەنلا قويچى بولغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش. ئۇ ھەرقانداق چاغدا پۇڭلىمەي سالىدۇ، ـ دېدى سەمەت، توختىنىيازنىڭ شۇجى بولغىنىغا نارازى بولۇپ.

پۇپەك (توغرىسى: پۇپەك) ← **پۇپەك**.

پۇپتون ئى [ر<گرېك] <ېپئول> ئاقسىللارنى كىسلاتا، ئىشقار ياكى ئاقسىل ئېنزىمى ئارقىلىق پارچىلىغاندىن كېيىن كېلىپ چىقىدىغان نىسبەتەن ئاددىي بولغان ئورگانىك ماددا، مېدىتسىنادا باكتېرىيىلەرنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەزىم قىلىش يوللىرىنىڭ كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

پۇپتىد ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ئامىنو كىسلاتاسى سۇسىزلانغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدۇ، تەركىبىدە گىدروكسىل بىلەن ئامىنو رادىكالى بولىدۇ، ئۇ بىر خىل ئىككى ياقلىملىق بىرىكمە ھېسابلىنىدۇ.

پۇپسىن ئى [ر<گرېك] <خىم> ئاشقازان سۈيۇقلۇقىنىڭ تەركىبىدىكى قىسىملىرىنىڭ بىرى، ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ يارىدىمىدە ئاقسىلىنى ھەزىم قىلىدۇ.

پۇپتەك ئى. ئاياغ كىيىمنىڭ ئۈچىگە سېلىش ئۇچۇن ماتا، كىگىز قاتارلىق نەرسىلەردىن تەييارلانغان بۇيۇم: ئۆتۈككە پېتەك سالماق. * كۆڭلىكىڭنىڭ ئېتىكى، ئېتىكىدە چېچىكى، بىزنى تاشلاپ سۆيگۈنۈڭ ئايىغىنىڭ پېتىكى.

پېتەكگۈل [پېتەك + گۈل] ئى <بوت> ← **سەبرە**.

پېتىر سۇپ [ئە] ① بولدۇرۇلمىغان، ئۆرلەمىگەن (خىمىر ھەققىدە): پېتىر نان. پېتىر مانتا. * موللا خەقتىن پۇل ئالماق، پېتىر ناندىن قىل ئالماق (ماقال). * بۇ قېتىم يېقىلغان نانىڭ خىمىرى پېتىر بولۇپ قاپتۇ. ② كۆچمە. ياخشى ئەمەس، چاتاق: ھالى پېتىر. * كىچىك ئاخۇنىڭ ئىشى پېتىر ئوخشايدۇ. ئاڭلىشىمچە نۆۋەتتىكى يىغىنغا ئۇنى مەجبۇرلاپ ئەكىلىپ قاتناشتۇرۇپتۇدەك.

پېتىر قۇلاق ← **بەز قۇلاق**: ـ سەن ئۇماچ تۇماقنىڭ ماۋۇ پېتىر قۇلقى، ئىشچىلار سىنىپى ھەممىگە رەھبەرلىك قىلىشى كېرەك، ـ دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدى؟

پېتىر مانتا پېتىر خىمىردىن تۇگۈلگەن مانتا: شاراپەت كەچتە مەشۇرنىڭ بازاردىن چىقىشىغا ئۇلگۈرتۇپ سېمىز قوي كۆشىدە پېتىر مانتا ئەتتى.

پېتىر نان پېتىر خىمىردىن قىلىنغان نان ياكى خىمىرى بولدۇرۇلمىغان نان.

پېتىر نانداندىن قىل سۇغۇرغاندەك ناھايىتى تەس. ئىنتايىن مۇشكۇل: بۇنى ئاسان ھەل بولىدى دەمسىلە، خۇددىي پېتىر نانىدىن قىل سۇغۇرغاندەك بىر ئىش بولدى.

پېتىرىغا يانماق ھەل بولمايدىغان تەرىپىگە قاراپ يۈزلەنمەك، خىمىغا يانماق، قىيىنلاشماق: ئەبەيدۇللانىڭ ئايالىنىڭ خىزمىتىنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېلىش ئىشى ئاخىرى بېرىپ يەنە پېتىرىغا يانىدى.

پېتروخىمىيە ئى [گرېك+لات] <گېئول> پېترولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، تەتقىقات مەزمۇنى: ئۇ ئايرىم تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىبى، ئۇنىڭ ھاسىل بولۇشىغا

مۇناسىۋەتلىك بولغان تۈرلۈك تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىب جەھەتتىكى ئوزئارا مۇناسىۋىتى، تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىبىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى ۋە مىنېرالنىڭ تەركىبلىرى ئارىسىدىكى قانۇنىيەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پېتروگرافىيە ئى [ر + گرېك] <گېئول> پېترولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ ئەمەلىي ماتېرىيالغا ئاساسەن تاغ جىنسلىرىنىڭ مىنېرال تەركىبى، خىمىيىۋى تەركىبى، قۇرۇلمىسى ۋە تۈرلەرگە ئايرىپ نام بېرىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلەرنى تەتقىق قىلىپ، تاغ جىنسلىرىنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى، ھەر خىل تاغ جىنسلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىش ھادىسىلىرىنى يېشىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۇ پېترولوگىيىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ.

پېترولوگىيە ئى [ر<گرېك] <گېئول> تاغ جىنسلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، ئۇ تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى، مىنېرال تەركىبى، تۈزۈلۈشى، تۈرى، پەيدا بولۇش ھالىتى ۋە سەۋەبلىرى توغرىسىدىكى قانۇنىيەتلەرنى، ھەمدە تاغ جىنسلىرىنىڭ مىنېرالىنىشى، خۇسۇسىيىتى ۋە پەيدا بولۇش ۋاقتىدىكى گېئولوگىيىلىك شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تەرەققىياتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

پېتىشالماسلىق ئى. چىقىشالماسلىق، كېلىشەلمەسلىك: ھىسسىدىن قارىغاندا ئىككى كىشىنى دەسلەپ بىر-بىرى بىلەن ئانچە پېتىشالماي يۈردى، لېكىن قېيىن ئانىسى لەۋەن، شېرىن سۆز ئايال بولغاچقا ياخشى گەپ قىلىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئاچا-سىڭىلىدەك قىلىۋەتتى.

پېتىشماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچى ياتاقتا كىرىپ ئىككى قەۋەتلىك ئون كارىۋات قويۇلغان بىر كىچىك ياتاقتىكى يېڭى ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ «قانداق پېتىشتىڭلار؟» دەپ سورىدى.

پېتىق ئى ← **پاتقاق:** زاغرا نان قېتىقلىغا ياخشى، قېرى كالا پېتىققا ياخشى (ماقال). * ئوت بار يەدە تۆتۈن بار، سۇ بار يەدە پېتىق بار (ماقال). * نەچچە سائەتلىك سانائەت ئىمىتىھانى ئارقىلىق بۇ خىل ماشىنىنىڭ قاچىلاش كۈچى كۈچلۈك، ئۇنۇمى يۇقىرى ئىكەنلىكى، لۆم-لۆم پېتىق يوللاردىمۇ ماڭالايدىغانلىقى ئىسپاتلاندى.

پېتىقچىلىق ئى، ھەممە يەر لاي، پاتقاق بولۇپ كەتكەن ھالەت، پاتقاقچىلىق: كېچە ياققان يامغۇردىن كېيىن، توپا يوللارنى پېتىقچىلىق قاپلىغان بولۇپ، يول مېڭىش تېخىمۇ قىيىنلاشتى.

پېتىقدىماق پ ← **پېتىقلىماق:** ئېلى نۇرىدىن ۋەزىرنى ئات ئۇستىدىن كاپىلا قىلىپ يۇلۇۋاپتۇ ۋە شۇ ھامان يەرگە ئۇرۇپتۇ. ۋەزىر ئوغدىسىچە لايغا يېقىلىپ چۈشۈپتۇ، ئېلى نۇرىدىن ئۇنى راسا پېتىقداپتۇ. چۈماقتەك يوغان مۇشتى بىلەن ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرىۋېرىپتۇ.

پېتىقلاتماق «پېتىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇسۇپ بوۋاي، ئۆزى ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىدا ھاسىغا تايىنىپ تۇردى. ۋە كىچىك نەۋرىلىرىگە كۆمۈر كېسكىنىڭ لېيىنى پېتىقلاتتى.

پېتىقلاشماق «پېتىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاردىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي، ئىككى توپاق يەنە قوتاندىن پاتراقلاپ يۇگۇرۇشۇپ چىقتى-دە، بۇغدايلىقنى قالايمىقان دەسسەپ، چەيلەپ، پېتىقلىشىپ بىر قىلىۋەتتى.

پېتىقلانماق «پېتىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پېتىقلىماق پ. ئۇستى-ئۇستىگە كەينى-كەينىدىن دەسسىمەك: لاينى پېتىقلىماق. * ئادىل شۇجى سۆزۈمنى ئاڭلاپ بولۇپ، خۇددى ئۇنىڭ نەزىرىدە مەن يوقتەك، قايتا كەتمىنىنى قولىغا ئالدى ۋە ئاستىدىكى لايلارنى پېتىقلىدى.

* ۋەزىر ئوڭدىسچە لايغا يېقىلىپ چۈشۈپتۇ. ئېلى نۇرىددىن ئۇنى راسا پېتقىلاپتۇ.

پېتىلە سۆپ. دىئال. غۇرۇمەك؛ توپ، دۆۋە.

پېتىنىشماق «پېتىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تىنماي يەر تاتىلاپ ئوزۇق ئىزدىشىۋاتقان توخۇلار مەسۇم ئاكىنىڭ قولىدىكى قاپاقنى كۆرگەن هامان ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشتى، هەتتا بەزى ئەركەكلىرى نانىنىڭ چېچىلىشىغا تاقەت قىلالماي، مەسۇم ئاكىنىڭ قولىغا قونۇشقىمۇ پېتىنىشتى.

پېتىنقى سۆپ. ئىچىگە پاتقان، ئويمان: پېتىنقى لىنزا. پېتىنقى ئەينەك.

پېتىنقى ئەينەك <فىز> سفېرىلىق ئەينەكنىڭ بىر خىلى، قايىتۇرۇش يۈزى ئويمان بولۇپ پاراللېل نۇرنى قايتۇرۇپ، ئەينەك ئالدىدىكى بىر نۇقتىغا يىغالايدۇ. بۇ نۇقتا «فوكۇس» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر نۇر مەنبەسى فوكۇستا بولسا، چىققان نۇر قايتۇرۇلغاندىن كېيىن. پاراللېل يورۇقلۇق دەستىسنى شەكىللەندۈرىدۇ.

پېتىنقى لىنزا <فىز> لىنزىنىڭ بىر خىلى، مەركىزى قىرلىرىدىن نېپىز بولىدۇ. پاراللېل نۇر پېتىنقى لىنزىدىن ئۆتكەندىن كېيىن تۆت ئەتراپقا تارىلىپ كېتىدۇ. يىراقنى كۆرەلمەيدىغان كۆزگە تاقىلىدىغان كۆزەينەكنىڭ ئەينىكى مۇشۇ تېپقا كىرىدۇ.

پېتىنماق پ. جۇرئەتكە كەلمەك، جۇرئەت قىلماق: گەپ قىلىشقا پېتىنماق. * پادىشاھ: ــ ئەپەندىم، تەختىمدىن يۇقىرى يەردە ئولتۇرۇشقا قانداق پېتىنىدىگىز؟ ــ دەپتۇ ئاچچىقى بىلەن. * ــ خۇدا بەندىسگە شۇنداق ئوتنى سېلىپ قويىدىكەن هاشىم ئاكا، خەيرىنساغا كۆڭلۈم چۈشۈپ قالدى. ئۆزىگە بىرگەپ قىلىپ باقاي دېسەم هېچ پېتىنالمىدىم، ــ دېدى نىياز هاشىم ئاكامغا كۆلۈپ تۇرۇپ.

پېچەت ئى [ر] پايدىلىنىشنى توسۇش ياكى باشقىلارنىڭ ئاچماسلىقى ئۈچۈن قويۇلغان بەلگە ياكى ئۇرۇلغان تامغا: پېچەت سالماق. پېچەت چاپلىماق. * ئۆمەرلەرنىڭ توخۇ كاتىكىدەك كېچىككىنە ئۆينىڭ قوپال ئىشكى تاختاي بىلەن مىخلانغان بولۇپ، ئۇستىگە يوغان بىر پارچە ساقچى پېچىتى چاپلانغانىدى.

پېچەت ئامبۇرى <سانا> ساندۇق، تاغار، ۋاگون قاتارلىقلارغا قاچىلانغان ياكى رەختلەرگە ئورالغان يۈكلەرنىڭ ئاغزىنى پېچەتلىگەندە، يىپ ياكى سىم ئۆتكۈزۈلگەن قوغۇشۇن تۇگمىنى قىسىپ پېچەتلەپ، بەلگىلىك ئىز قالدۇرىدىغان ئامبۇر.

پېچىتى بۇزۇلمىغان ① پېچەت هالىتىدىكى، پېچىتىدىن چىقىرىپ ئىشلىتىلمىگەن، پېچەت پېتى، يېپىپبىگى: پېچىتى بۇزۇلمىغان پۇل. پېچىتى بۇزۇلمىغان سەرەڭگە. * مۇدىرنىڭ ئۆيىدىكى زىياپەتلەردە پېچىتى بۇزۇلمىغان ئالىي سورتلۇق هاراقلار سۇدەك ئىچىلەتتى، نازۇنېمەتلەرنى ئىشتەي بىلەن يېيىشكەن مېهمانلار ئۆي ئىگىسىنىڭ سېخىيلىقى، ئادەمگەرچىلىكى هەقىدە بەس ــ بەس بىلەن ماختىشاتتى. ② كۆچمە. ئەر كىشى بىلەن تېخى بىرگە بولمىغان، جىنسىي مۇناسىۋەت ئوتكۈزمىگەن، قىز پېتى: پېچىتى بۇزۇلمىغان قىز. ③ كۆچمە. تېخى ئوتتۇرىغا چىقمىغان، ئاشكارا بولمىغان، يوشۇرۇن هالەتتىكى: يوشۇرۇن: ــ مەسىلە ئېغىر، تېخى پاش بولمىغان مەسىلىلەر، پېچىتى بۇزۇلمىغان ئىشلار بار. بۇ راستىنلا قاراڭغۇ جاڭگال، ــ دېدى تۇرسۇن هاكىم بېشىنى ئىرغىتىپ ۋىلايەتتىن كەلگەن ۋالىيغا.

پېچەتلەنمەك «پېچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گومىنداڭچىلار غۇلامنى ئۆيىدىن تۇتۇپ ئاچىقىشى بىلەن تەڭ، گومىنداڭچىلارنىڭ باشلىقى يېنىدىكى بىر قولچۇمقىغا بۇيرۇق بېرىپ ئۇنىڭ ئۆيىنى پېچەتلىتىۋەتتى.

پېچەتلەشمەك «پېچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پېچەتلەنمەك «پېچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلار ئىمتىهان

مەيدانغا كېرىپ ھەممىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇردى. مەيدان نازارەتچىلىرى پېچەتلەنگەن ئىمتىھان سوئاللىرىنىڭ پېچىتىنى يېشىپ ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىشقا باشلىدى. * ھۆشۇرمۇ ئۇنىڭغا سېنىڭ بۇ ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىشكە ئەمدى ھەققىڭ يوق! ئۆيدىكى مال-مۈلۈكلەر خەلقىنىڭ، ھازىردىن باشلاپ پېچەتلىنىدۇ، — دەپ بىرھازا كايىدى.

پېچەتلىك سۈپ پېچىتى بار، پېچەت چاپلانغان: پېچەتلىك ھاراق. * نىساخان بايا تىنىقى گەپلەرگە تېڭىرقاپ تۇرغان بولسىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ كۆزى خۇرجۇنىدىن چىقىقان خالتىلاردىن پېچەتلىك پۇلغا تىكىلدى.

پېچەتلىمەك پ. باشقىلارنىڭ پايدىلىنىپ كېتىشىنى توسۇش ياكى ئاچماسلىق ئۈچۈن پېچەت چاپلىماق، ئاچماسقا تاقىماق: گېزىتنى پېچەتلىمەك. مال-مۈلۈكنى پېچەتلىمەك. * قاتناش نازارىتىنىڭ باشلىقى بۇ قېتىمقى يىغىندا قاتناش-تىرانسپورتنى ئوبدان تۈزۈپ، تاشيول تىرانسپورتىنى باشقۇرۇشتىكى قالايمىقان ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، بەزىبىر ئاپتوموبىللارنى پېچەتلەپ ماي تېجەش خىزمىتىنى داۋاملىق ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا دوكلات بەردى. * گۈزەلئاي ئۆي يىغىنىغا كۇنىلا كىتابلىرىمنى بىر ياغاچ ساندۇقىغا قالايمىقان تاشلاپ ئۈستىنى پاكىز قەغەزلەر بىلەن پېچەتلەپ زالغا ئاچقىپ قويۇپتۇ.

پېچەك I ① ئى. يىپ ئورۇلىدىغان ئوقسىمان غالتەك: پېچەككە يىپ ئورىماق. ② مىقياس. ئورالغان يىپنىڭ مىقدار سانىنى بىلدۈرىدۇ: بىر پېچەك يىپ سېتىۋالماق. بىر پېچەك يىپ ئورماق.

پېچەك II ئى. مەنپەئەتسىزلىك شېكىلى قىيامىدىن ياسىلىدىغان ئىككىنچى بىر خىلى.

پېچەكلىك سۈپ. پېچىكى بار. پېچەكلىكە ئورالغان: پېچەكلىك يىپ سېتىۋالماق.

پېچىنە ئى [ر] قەنىت، توخۇم، ياغ ۋە سۈت قاتارلىقلار بىلەن يۇغۇرۇلغان خېمىردىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك: پېچىنە بىلەن چاي ئىچمەك. * ئۆي ئىگىسى ئۆيىدە بار گۆش، ساڭىزا ۋە پېچىنىلەر بىلەن سەپەردىن ھېرىپ كەلگەن جەڭچىلەرنى مېھمان قىلدى.

پېچىداگوك ئى [ر<گرېك] <ماتار> ئوقۇتقۇچىلىق، ماتارىپ، تەلىم-تەربىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ ماتارىپچى، مۇئەللىم: رۇس پېداگوكى ئۇشىنسكى ئېيتقاندەك: «پېداگوك كىشىنى ھەممە تەرەپتىن تەربىيىلەشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، ئۇ چاغدا ئالدى بىلەن ئادەمنى ھەممە تەرەپتىن چۈشىنىشى كېرەك».

پېداگوگىكا ئى [ر <گرېك] <ماتار> ماتارىپنى تەتقىق قىلىش، ماتارىپنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدىغان پەن.

پېداگوگىكىلىق سۈپ. پېداگوگىكىغا مۇناسىۋەتلىك، پېداگوگىكىغا ئائىت: پېداگوگىكىلىق بالىلار ئەدەبىياتى. پېداگوگىكىلىق ماتارىپ. * بىز «ئائىلە باشلىقلىرى مەكتىپى»دە ئۇلارغا بەزى پېداگوگىكىلىق بىلىملەرنى سۆزلەپ تۇرىمىز.

پېداگوگىكىلىق ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىق تەربىيىلەشنى ئاساس قىلغان تەلىم-تەربىيە خىزمىتى.

پېدال ئى [ر <فران] <ماشىن> ئاپتوموبىل، ۋېلىسىپىت ۋە كېيىم تىكىش ماشىنىسى قاتارلىقلارنىڭ پۇت بىلەن بېسىپ ھەرىكەتلەندۈرۈپ بېرىدىغان قىسمى، تەپكە: ئۇ ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپتكە منىپ، پېدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيىگە تەرەپكە قاراپ چاپتى.

پېرە ئى [پ] <دىن> تۇغ باغلاپ، داپ چېلىپ ئايەتلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق كېسەل كىشىنى داۋالايدىغان بىر خىل دىنىي پائالىيەت: پېرە ئوينىماق. * كىملەرنىڭدۇ مەسلىھىتى بىلەن سىڭلىنى پەرەڭنىڭ دوختۇرخانىسىغا ئاپاردۇق. كېيىن، قوشنىلارنىڭ: «ئۆزدە-

مىزانىڭ ئىرىمىنى قىلىپ باقايلى» دېگەن گېپى بىلەن باغىشغا چېره ئويناتتۇق. چېره بولغان كۇنى ئۆيىمىز قىزىپ كەتتى.

چېره ئويۇنماق <دىن> چېره پائالىيىتىنى ئېلىپ بارماق.

چېرسوناژ ئى [ر<فران] <ئەد> بەدىئىي ئەسەرلەردە (يەنى ھېكايە، پوۋېست، رومان، كىنو سېنارىيىسى، دراما ۋە قىسسە قاتارلىقلاردا) يارىتىلغان شەخس: چېرسوناژ تىلى. * ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز ھېكايىسىنى بۇنداق مۇڭچېقىيەتلىك يازالدى؟ بۇنىڭ ئۇچۇن سەۋەبى شۇكى، ئاپتور ھېكايىسىدا ئەڭ ئاۋۋال باقىدىن ئىبارەت تېپىك چېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ، ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا ئىگە قىلدى.

چېرسوناژ تەسۋىرى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەردىكى مەلۇم شەخسنىڭ سۆز-ھەرىكىتى، قىياپىتى، روھىي ھالىتى ۋە ئىچكى ھېسسىياتىنى سۆزەتلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان تەسۋىر. چېرسوناژلار تەسۋىرىنى بۇاسىتە ئۇدۇل ئېلىپ بارغىلى ياكى ۋاستىلىك ھالدا، يان تەرەپتىن ئېلىپ بارغىلىمۇ بولىدۇ.

چېرسوناژ تىلى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى چېرسوناژلارنىڭ دىئالوگ ۋە مونولوگلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان تىل. چېرسوناژ تىلى چېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپىدۇ.

چېرلىت ئى [ر] <گېئول> ← **ئۇنچە جىنس.**

چېرىخۇن ئى [پ] <دىن> ← **باخشى:** ئۇ بالىسىنى داۋالىتىش ئۈچۈن چېرىخۇن چاقىرىپ كېلىپ، جىن-ئەرۋاھلاردىن مەدەت-ئامانلىق تىلەپتۇ.

چېرىخۇنلۇق ئى ← **باخشىلىق:** چېرىخۇنلۇق قىلماق. * ھېلىقى ئالدامچى چېرىخۇنلۇق قىلىپ كۆپ كىشىلەرنى ئالداپ كەتتى.

چېرىخۇنلۇق قىلماق ← **باخشىلىق قىلماق.**

چېرىسكوپ ئى [ر<گرېك] <فىز> سۇ ئاستى كېمىسى ياكى يەر ئاستىدىكى يوشۇرۇن ئاكوپ ئىچىدىن سۇ ئۈستى ياكى يەر ئۈستىدىكى دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان ئوپتىك ئەسۋاب. ئۇ يورۇقلۇقنى سۇندۇرغۇچى بىرقانچە لىنزىلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

چېرسىيە ئى ← **چېرسىيە ئىمپېرىيىسى.**

چېرسىيە ئىمپېرىيىسى <تارىخ> مىلادىدىن بۇرۇنقى 550-يىلى ئىران ئېگىزلىكىنىڭ غەربىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن، قۇللۇق تۈزۈمىدىكى بىر دۆلەت، پايتەختى سوزا. بۇ ئىمپېرىيە داۋاملىق تۇرده سىرتقا كېڭىيىپ، كىچىك ئاسىيا، سۇرىيە ۋە پەلەستىن قاتارلىق رايونلارنى بېسىۋالغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى IV ئەسىرگە كەلگەندە، ئاجىزلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 330-يىلى ماكىدۇن ئالېكساندر تەرىپىدىن يوقىتىلغان. مەزكۇر ئىمپېرىيە قەدىمكى شەرقتىكى ئەڭ تىپىك مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ «پارس ئىمپېرىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

چېرسىپي ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ← **چېرسىپي يۇلتۇز تۈركۈمى.**

چېرسىپي يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۈزۈنلۇقى 3 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 45° بولۇپ، ئاندرومېدا يۇلتۇز تۈركۈمى، كاسسىئوپىيە يۇلتۇز تۈركۈمى، ھارۇكەش يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە سەۋر يۇلتۇز تۈركۈمى قاتارلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىدۇ.

چېرىۋوت ئى[ر]<سودا> بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىش

ھەمدە شۇ يول بىلەن ئەۋەتىلگەن ياكى تاپشۇرۇۋېلىنغان پۇل: تاشقى پەرھۇزات. پەرھۇزات چېكى. پەرھۇزات قىلماق.

پەرھۇزات چېكى<سودا> بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان ياكى تاپشۇرۇۋېلىنىدىغان پۇلنى ئېلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ھۆججەت.

پەرھۇزات قىلماق بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرمەك.

پەرىشتە (توغرىسى: پەرىشتە) ← **پەرىشتە**.

پەرىمپىتر ئى [ر<گرېك] <مات> گېئومېتر-رىيىلىك شەكىلىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى قوشقاندىكى يىغىندى.

پەسە ئى [پ] <تب> ← **ئاق كېسەل**.

پەسەندە سۈپ [پ] پەسكەش، ئېپلاس: تۆھمەت بىلەن جان باققۇچى ئۇ پەسەندە، قاراپ تۇرۇپ مېنى دېدى: «سەن گېزنده.»

پەسو ئى <سودا> ئارگېنتىنا، كۈبا، مېكسكا، ئۇرۇگۋاي قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

پەسېتا ئى <سودا> ئىسپانىيە پۇل بىرلىكى، 1 پەسېتا 100 سېنتىمۇغا تەڭ بولىدۇ.

پەسسىمىزم ئى [ر] <پەلس> روھىي چۈشكۈنلۈك: ھاياتقا، كېلەچەككە ئۈمىدسىزلىك بىلەن قاراش، چۈشكۈنلىشىش: پەسسىمىزم ــ زاۋاللىققا يۈز تۇتقان ئەكسىيەتچى سىنىپلار دۇنيا قارىشىنىڭ خاراكتېرلىك خۇسۇسىيتى.

پەسسىمىزملىق سۈپ. پەسسىمىزم تەسىرىگە ئۇچرىغان، پەسسىمىزم تەسىرىدىكى، پەسسىمىزم خاراكتېرىنى ئالغان: بىز كونا شەرىئەت ۋە مۇقامنىڭ كونا تېكىستلىرىدە بىرقاتار ئىدېئالىستىك تارىخىي كۆز قاراشلار ۋە پەسسىمىزملىق ئىدېيە-لەرنىڭ ساقلانغانلىقىنى ئۇچرىتىسمىز. * ئۇلار گەرچە جاھىل كۆچلەرگە قارشى كۈچلۈك ئىسيان كۆتۈرۈش روھىغا ئىگە بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇلار تۇرلۈك سەلبىي ئامىللاردىن، جۈملىدىن پەسسىمىزملىق ئالامەتلەردىن خالىي بولالمىغان.

پېشاب (پېشابى) ئى [پ] چوڭ-كىچىك تەرەت: ئالدى پېشاب. ئارقا پېشاب. * تېۋىپ، كاماللىنىڭ ئاغزىنى ئاچقۇزۇپ تىلىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭ ئالدى پېشابىنىڭ رەڭگىنىڭ قانداقلىقىنى سوردى.

پېشانە ئى [پ] ① يۈزنىڭ قاشتىن چاچقىچە بولغان قىسمى؛ ماڭلاي: كەڭ پېشانە. پېشانىسى كەڭ. پېشانىسى تار. * ئەخمەق ناماز ئوقۇ دېسە، پېشانىسىنى يېرىۋالار (ماقال). * ماھىيارشاھ ھاتەمنىڭ قىسىسىنى ئوقۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاتەمنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپتۇ. ② كۆچمە (خۇراپاتلىقتا) تەقدىر، قىسمەت: پېشانىسى ئوڭ. پېشانىسى تەتۈر. شور پېشانە. ئۆز پېشانىسىدىن كۆرمەك. * ئۇ ئۆزىنىڭ ھۇرۇن-لۇقىنمۇ ئانچە ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. شۇڭا ئۆزىنىڭ نامراتلىقىنى پېشانىسىدىن كۆرۈشكە ئادەتلەنگەنىدى.

پېشانە تېرى مېھنەت، ئەجىر، ئەمگەك: ــ دادام ئۆزى يانتاق سېتىپ قېنىلىپ، مېھنى ئوقۇتقان، دادامنىڭ پېشانە تېرى بىكار كەتمىسۇن دەپ ياخشى ئوقۇدۇم، ئاخىر مۇشۇنداق ئادەم بولدۇم، ــ دەپتۇ سەمەت.

پېشانە تېرىنى ئاققۇزماق مېھنەت سىڭدۈرمەك، ئەجىر قىلماق؛ ئەمگەك قىلماق: ــ مەن بۇ يەرگە ئون يىل پېشانە تېرىمنى ئاققۇزۇپ، ئۇنۇملۇك يەرگە ئايلاندۇردۇم. ئەمدىلىكتە مەندىن بۇ يەرنى تارتىۋالىدىغان قانداق ئەۋلىيا ئىكەن ئۇ؟ــ دېدى زۇنۇن ئاخۇن غەزەپ بىلەن.

پېشانە تېرىنى تۆكمەك ← **پېشانە تېرىنى ئاققۇزماق**.

پېشاندىن كەتمەسلىك مەڭگۈ تاپا-تەنگە قېلىش، باشقىلارنىڭ مىنىتىدىن قۇتۇلالماسلىق: ئەگەر بىز شۇنداق قىلىپ قويساق، بۇ داغ ئۆلگۈچە پېشانىمىزدىن كەتمەيدۇ، ــ دېدى ئاۋۇتنىڭ ئانىسى سۆز قىستۇرۇپ.

پېشاندىن كۆرمەك تەقدىردە يېزىلغانىنى كۆرمەك، بېشىغا كەلگەنىنى كۆرمەك: مەختۇمئولا «ئەمدى قانداق قىلارمەن؟» دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوك تەرىپىدە ئىتنىك ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سول تەرىپىدە تۆتۈن كۆرۈنۈپتۇ. مەختۇمئولاغا ئوت تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. «نېمە بولسا بولسۇن، پېشانەمدىن كۆرەي» دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ.

پېشانىسىنى سىلاپ باقماق ئۆزىنىڭ قىلمىش ــ ئەتمىشىنى ئويلاپ كۆرمەك، ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىنى ئېسىگە ئالماق: زەيتۇنەمنىڭ: ــ بۇ جەھەتتە مېنى ئەيىبلاشتىن بۇرۇن، ئۆز پېشانىڭىزنى سىلاپ بېقىڭ، ــ دېگەن گېپىنى ئاڭلىغان سېتىنسا خۇددى ئۇستىگە سوغۇق سۇ قۇيۇلغان قازاندەك گېپىدىن شاپپىدە توختاپ قالدى.

پېشانىسى ئوچۇق ئامەتى بار، ئامەتلىك، تەلەيلىك: ــ رەھمەتلىك ئاتاڭ مۇشۇ كۈنلەردە بولغان بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى، خۇشاللىقتىن يۇرىكى ئېچىگە پاتماي كېتەتتى، ئۇ سەن پاقلان ۋاقتىڭدا قولىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ «بۇ بالىنىڭ پېشانىسى ئوچۇق، خۇدا ئۆمرىنى بەرسە ساڭا قول قانات بولۇپ قالىدۇ، ــ دېگەنىدى. خۇدا ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەتتىن قىلسۇن، ــ دېدى مومای.

پېشانىسى ئوك ← **پېشانىسى ئوچۇق:** ــ قارىسام پېشانەڭ ئوك، باشلىرىڭ مىس قازاندەك پارقىراپ تۇرۇپتۇ، دۆلەتمەن بولۇپ قېلىشىڭ مۇمكىن، ئۇ چاغدا يەنە مېنى ئۇنتۇپ قالمىساڭ بولىدۇ! ــ دېدى موللازەيدىن ۋېلىخان بەگكە.

پېشانىغا پۈتۈلگەن ← **پېشانىغا يېزىلغان:** قىز، بۆشۈكتىكى چېغىدا بىراۋنىڭ پىچاق سېلىپ قاچقانلىقىنى، كېيىن داۋالاپ ساقايغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ، بۇنى ئاڭلاپ سوپى ئىشان يىگىرمە يىل بۇرۇن ئۆزىگە ئۇچرىغان «تەقدىر كەسكۈچى بوۋاي»نىڭ خىزىر ئىكەنلىكىنى، پېشانىغا پۈتۈلگەن تەقدىرىدىن ھېچكىمنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى بىلىپتۇ.

پېشانىغا تەگمەك باشقىلارنىڭ تاپا- تەنە، دوق ۋە مىننەت قىلىشىغا ئۇچرىماق.

پېشانىغا قويماق مىننەت قىلماق، تاپا- تەنە قىلماق.

پېشانىغا ئۇرماق ← **پېشانىغا قۇيماق.**

پېشانىغا يېزىلغان <دىن> تۇغۇلغاندىلا تەكرى تەرىپىدىن بەلگىلەپ قويۇلغان (دىنىي چۈشەنچىدە): ھاكى، ماڭا: ــ بولدى، باشقا گېپىم يوق... ھازىر قانچە دېسەممۇ ئىشەنمەيسەن، ئاڭلاشنىمۇ خالمايسەن، مەيلى، بوپتۇ! بەلكىم كېيىن بىركۈنلىرى چۈشىنىپ قالارسەن، مەنمۇ پېشانەمغا يېزىلغانىنى كۆرەرمەن، ــ دېدى كايىپ.

پېشايۇان ئى. [پ] ئۆينىڭ ئالدى تەرىپىگە چىقىرىلغان ئايۇان: پېشايۇان چىقارماق. پېشايۇان ياسىماق. * ئۆمەر باي لامپا كۆتۈرگەن، زۇمۇرەخان ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشكەن ھالدا پېشايۇاندىن ئالدىراپ ئۆتۈپ لەيلىگۈلنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدۇ. * ئۇنىڭ خىزمەتىگە يارەمگە كىرگەن قولۇم-قوشنىلىرى قازان بېشىدا، پېشايۇاندا، باراڭ ئاستىدا خۇش چاقچاقلىق بىلەن ئالدىراشماقتا.

پېشايۇانلىق سۈپ. پېشايۇنى بار، پېشايۇان قىلىنغان: قازى تار يول ئارقىلىق كېچىك ئەگمە ئىشكىتىن ئۆتتى-دە، كەڭ پېشايۇانلىق ھويلىغا كىرىپ كەلدى. پېشايۇانلىق سۇپىنىڭ ئۈستىگە قېپقىزىل گىلەم سېلىنغان، گىلەم ئۈستىدىكى نەچچە قەۋەت كۆرپىنىڭ ئۈستىدە ئىلىنىياز خوجا كەپتەر تۇخۇمى چوڭلۇقتىكى تۆت تال كۈمۈش شارچىنى ئويناپ ئولتۇراتتى.

پېشقەدەم سۈپ [پ+ئە] مەلۇم بىر ئىش ياكى ساھە، كەسىپ بويىچە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، ئالدىدا يول ئېچىپ ماڭغۇچى، ئۆرنەك كۆرسەتكۈچى، پېشۋا: پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى. پېشقەدەم كادىر. * ئىككى تال ياش تامچىسى مەڭزىگە كېلىپ توختاپ قالغان پېشقەدەم مۇزىكانت سەھنىگە زوق بىلەن تىكىلگىنىچە ھاياجىنىنى باسالماي پىچىرلاپتۇ. * ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم پېشقەدەملەرنىڭ

سالامەتلىك ئەھۋالىغا ئاساسەن ھەرقايسىنى مەسلىھەتچى، ئۆگەتكۈچى، يېتەكلىگۈچى قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە ئورۇنلاشتۇردى.

پېشكا ئى [ر] شاھماتنىڭ ئەڭ كىچىك ئۇرۇقىنىڭ نامى: پېشكا يۈرمەك.

پېشكەل سۈپ [پ] پالاكەت باسقان، ئەس باسقان، ئەس: بىتەلەي: پېشكەل خوتۇن. * گۈلسۈمخانىنىڭ قۇلىقىغا بىر دىنلا بىر تونۇش ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى. قۇلاق سېلىۋىدى، «پېشكەل ئايال... بەش كوي پۇل...» دېگەنىدەك گەپلەر ئاڭلاندى، ئىشكىتىن بېشىنى چىقىرىپ قاراپ باقتى.

پېشكەلچىلىك ئى ← **پېشكەللىك**: ئۇ بۇ پېشكەلچىلىكتىن تېخىمۇ جىلە بولۇپ، ناسۇپلىنى دەرھال تۈكۈردى-دە، پاتىگۈل ھەدىگە كۆز-لىرىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ بىر ئالايىغاندىن كېيىن بايىتال تەرەپكە ئالدىراپ ماڭدى. * بۇ پېشكەلچىلىكنى قارىمامدىغان، ماشىنىنىڭ ئارقا ئوقىنىڭ ئىچكى تەرىپىدىكى چاق خوددى شاپتۇلدەك ئېزىلىپ كېتىپتۇ.

پېشكەللىك «پېشكەل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ پېشكەللىكلەرگە بالىلىق چاغلىرىدىن باشلاپلا ئۇچرىغان، ھازىرغا قەدەر قانچە قېتىم پېشكەللىككە ئۇچرىغانلىقىنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ تولۇق ئېيتىپ بېرىلمەيدۇ. * مەن شۇ كۈنى ئوپېراتسىيە تامامىلانغۇچە ئىشخانىدا كۈتۈپ ئولتۇردۇم. مۇيەسسەر ئۇچ سائەتتىن كېيىن ناھايىتى ھارغىن ھالەتتە ئوپېراتسىيە ئۆيىدىن چىقتى. سېستىرا-لارنىڭ ئېيتىشىچە، ئوپېراتسىيە بېرىلاشقانىدا كېسەلنىڭ قان بېسىمى تۆيۈقسىز تۆۋەنلەپ، خېلى پېشكەللىك يۈز بېرىپتۇ.

پېشىن ئى [پ] <دىن> ① كۈن چۈشتىن سەل قايرىلغان ۋاقىت: ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، كۈن ئاللىقاچان پېشىندىن قايرىلغان بولۇپ، ئاتلار قارا تەرگە چۆمۈپ، دەسسەپ تۇرغۇدەك ھالى قالمىغانىدى. ② پېشىن ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان نامار: — ئەمدى بالىلىغىنى قوي، مەن پېشىننى ئوقۇۋالاي، ئاندىن مەن بىلەن كەت، مەن سېنى مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويايى، — دېدى مولالام.

پېشىۋا (پېشۋاسى) ئى [پ] مەلۇم بىر ساھە ياكى ئىشتا يولباشچى، يېتەكچى شەخس: مەھمۇت قەشقەرى ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكىنىڭ پېشە-ۋاسى. * يۇنۇس ئۆمىرنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى خەلق ئىچىگە خوددى خەلق قوشاقلىرىدەك كەڭ تارقالغان. ئۇركىلەر ئۇنى ئوسمانلى دەۋرىدىكى ئاۋرۇپا شېئىرىيىتىنىڭ پېشىۋاسى، دەپ ئىززەتلەيدۇ.

پېشىۋالىق سۈپ. پېشىۋالار ئۇستىگە ئالا-لايدىغان، پېشىۋالارغا خاس، پېشىۋالارغا مۇناسىپ: بىز چوقۇم ئاۋانگارت، جەڭچىلىك رولىمىزنى جارى قىلدۇرۇشىمىز، باشقىچە ئېيتقاندا پېشىۋالىق رول ئويناشىمىز لازىم.

پېقىر [ئە] ① سۈپ. كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل: پېقىر ئادەم. پېقىرنىڭ قەدرى يوق ئاي يېنىدا. پېقىرنىڭ قەدرى يوق باي يېنىدا (ماقال). ② ئال. «كەمىنە، مەن» مەنىسىدىكى ئۆزىنى كىچىك پېئىل ۋە كەمتەر ئۇتۇشنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ئەمەت ئۇستا بىلەن مۇتەلىلىپ قاقاقىلىشىپ كۈلۈشۈپ، بىر-بىرىنى تەبرىكلەشتى. ئاندىن ئەمەت ئۇستا بايىقى خۇشاللىق ھېسسىياتى بىلەن: — ئەپەندىم، بايا قوشنىلارغىمۇ خەۋەر قىلىپ قويدۇم. بۇگۈن پېقىرنىڭ خانىسىغا مېھمان كەلمەكچى، چەت ئەللىك دوستلار، — دېدى. * — پېقىر تىجارەت بىلەن يىراق سەپەردىن يېقىندىلا كېلىشىم، كەلسەم قەدىناس خوتۇنۇم قازا قىلىپ ئۇ دۇنياغا كېتىپتۇ...، — دېدى نەسىردىن سۆز باشلاپ.

پېقىرانە رەۋ [ئە+پ]. پېقىرلەرگە خاس، پېقىرلەرچە: ئەمەت پېقىرانە تۇرمۇشىنى كەچۈرمەكتە ئىدى.

پېقىرپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] پېقىرلەرنى ياخشى كۆرىدىغان، پېقىرلەرنى ياقلايدىغان، پېقىر تەرەپدار: سەندە سەككىز ئەزگۈ، ئۇلۇغ خىسلەت بار، زامان ئەھلى دائىم ئەمرىڭگە تەييار. ئىززەت-ئىكرام، ئېھسان، تەقۋا، زور

ئىشەنچ، پېقىرپەرۋەر دانا سۆزۈك مەنىدار.

پېقىرلىق «پېقىر» سۆزى «①»نىڭ ئىسىم شەكلى: پېقىرلىقتا تۇرمۇش كەچۈرمەك. * بايلىق بىلەن پېقىرلىق ئىككىسى ئىكىكى ئات (ماقال). * ئاتام ماڭا: — پېقىرلىقتا قېلىشتىن ئەنسىرىمە، ئوغلۇم، پۇل — مال سەندىن ئايلانسۇن، ھېچ نەرسىسىدىن غەم يېمە! ئاتاڭ ۋە ئانىلىمىزنىڭ ھەممە ئەزاسى سېنىڭ سالامەتلىكىڭدىن خۇشال، — دەيتتى.

پېقىرىما سۈپ. دىئال. پېڭىرىم.

پېقىش سۈپ. دىئال. پارچە، يانجىلىغان، پاخشە.

پېكتىن ئى [گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، شەكلى تۇراقسىز يېلىمسىمان ماددا بولۇپ، ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پەردىسىدە ساقلىنىدۇ، سۇدا ئېرىيدۇ. ئۇنىڭدىن مېۋە مۇرابباسى ۋە قەنت — گېزەكلەرنى ئىشلىگىلى بولىدۇ.

پېگاس ئى [گرېك] <ئاستر> ← **پېگاس يۇلتۇز تۈركۈمى.**

پېگاس يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 22 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 21°، ئاندرومېدا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، دەلتا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ.

پېگماتىت ئى [ر<گرېك] <كېئول> دانىچە ھالەتتىكى ماگما جىنس، كۆپىرەك ئۇچرايدىغانلىرى دالاشپاتى، كۋارتس ۋە چىرىمتال قاتارلىق مىنېرالىلارنىڭ چوڭ كرىستاللىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئاردىدا ھەمىشە گۆھەر ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار بولىدۇ.

پېلەك ئى [پ] <بوت> قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يەر بېغىرلاپ ئۆسىدىغان غول، شاخ ۋە بەرگلىرى: بۇ يىل قاتتىق مۆلدۈر چۈشۈپ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى رايونلىرىدا قوغۇن — تاۋۇزلارنىڭ پېلىكىنى قۇرۇتۇۋەتتى.

پېلەك قارتماق پېلەك چىقىرىپ ئۆسىدىغان ئۆزۈن پېلەك چىقارماق: ھېلىقى قارلىغاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بىر تال قاپاق ئۇرۇقىنى تاشلاپ قويۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن باي موماي ئىچىدىن خۇشاللىنىپ مەدىكارلارغا بۇ قاپاق ئۇرۇقىنى ئاپىرىپ تېرىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئۇ، بارغانسېرى پېلەك تارتىپ يوغان بىر قاپاق چۈشۈپتۇ.

پېلەك غولىدىن ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يۆگىمەچ غولى ياكى ياماشقۇچى غولى بار ئۆسۈملۈكلەر. ئادەتتە ياغاچ غولىدىن ئۆسۈملۈكلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئۈزۈم.

پېلەكسىز سۈپ. پېلىكى يوق، پېلەك تارتمايدىغان: پېلەكسىز ئۆسۈملۈكلەر.

پېلەكلىك سۈپ. پېلىكى بار، پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان: پېلەكلىك ئۆسۈملۈكلەر.

پېلەكلىمەك پ. پېلەك چىقارماق، پېلەك تارتماق.

پېلۈپتسىيە ئى [ر] <بوت> ← **پېلۈپتسىيە ئوتى.**

پېلۈپتسىيە ئوتى <بوت> پېلۈپتسىيە ئوتى ئالىلىسىدىكى دېڭىز يۈسۈنلىرىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى قوڭۇر، سۆسۈن ياكى يېشىل بولىدۇ، ياپىلاق ۋە كەڭ كېلىدۇ؛ پۈتاقلىرى ئارا شەكىلدە بولۇپ، خۇددى بۇغىنىڭ مۈڭگۈزىگە ئوخشايدۇ؛ دېڭىز ساھىلىدىكى قورام تاشلار ئاردىدا ئۇنىدۇ، ئۇنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى يېپىشقاق ماتېرىياللارنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىشقا بولىدۇ.

پېلىشماق پ. دىئال. سۇغا چىلاشماق، يوققا چىقماق، مۇۋەپپەقىيەتلىك بولماي قالماق.

پېنتادا ئى [گرېك] <ئاستر> ← **بەش كۈن.**

پېنتاددىلق تېمپېراتورا ھەر بەش كۈننىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتورىسى.

پېنتسىللىن ئى [ر<لات] <تب> ئانتىبىئوتىكلارنىڭ بىر خىلى، يەنى پېنتسىللىن زەمبۈرۈغىنى ئۆستۈرگۈچى سۈيۇقلۇق ئىچىدىن ئاجرىتىۋېلىنىدىغان بىر خىل دورا، كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى پېنتسىللىننىڭ كالىيلىق، كالتسىيلىق ياكى ناترىيلىق تۇزلىرى بولۇپ، ئاق ۋە پاراشوك ھالىتىدە كېلىدۇ؛ شەكلى تۇراقسىز بولۇپ، سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ؛ ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە، لىمپا شارچە باكتېرىيىسى ۋە ئۆپكە يالليۇغىنىڭ قوش شارچە باكتېرىيىسى قاتارلىقلارنى چەكلەش رولىنى ئويناىدۇ.

پېنسىيە ئى [ر<لات] گىراژدانلارنىڭ دۆلەتكە خىزمەت قىلىش ۋاقتى توشقانلىقى، قېرىپ ئىشقا يارىماس بولۇپ قالغانلىقى ۋە شۇ قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشى: پېنسىيە پۇلى. پېنسىيە پۇلى ئالماق. پېنسىيىگە چىقماق.

پېنسىيىگە چىقماق خىزمەت ئورنىدىن بوشىنىپ، دەم ئېلىشقا چىقىپ كەتمەك: قادىر قاسىم ئۆتكەن يىلى پېنسىيىگە چىقىرىلغانىدى. ئۇ پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىنمۇ جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىش قىلىشنى توختاتمىدى.

پېئىل I ئى [ئە] <تىل> شەيئىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكىتى، ھالىتى، ئۆزگىرىشى، ئىپادىسى ۋە سېزىمى قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدىغان سۆز تۈركۈمى: ئۆتۈملۈك پېئىل. ئۆتۈمسىز پېئىل. يارىدەمچى پېئىل. پېئىل زامانلىرى.

پېئىلنىڭ دەرىجە كاتېگورىيىسى <تىل> جۈملىدە پېئىل ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ گرامماتىك ئىگە بىلەن بولغان ھەر خىل مۇناسىۋەتلىرىنى بىلدۈرىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ باش دەرىجە، مەجھۇل دەرىجە، ئۆزلۈك دەرىجە، ئۆملۈك دەرىجە، مەجبۇرىي دەرىجە قاتارلىق بەش خىل دەرىجە شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پېئىلنىڭ زامان كاتېگورىيىسى <تىل> پېئىللاردا ئىپادىلەنگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ سۆز قىلىنغان ۋاقىت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ ھازىرقى زامان، ئۆتكەن زامان ۋە كېلەر زامانىدىن ئىبارەت ئۈچكە بۆلۈنىدۇ.

پېئىلنىڭ شەخس كاتېگورىيىسى <تىل> ئىش-ھەرىكەتنىڭ قايىسى شەخس تەرىپىدىن قىلىنغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ سۆزلىگۈچى، تىڭشىغۇچى، ئۆزگىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەخسته ئىپادىلىنىدۇ.

پېئىلنىڭ مەيل كاتېگورىيىسى <تىل> پېئىلنىڭ خەۋەر شەكىللىرىدە كۆرۈلۈپ، جۈملىدە سۆزلىگۈچىنىڭ ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىنى قانداق تەرزدە ئېيتقانلىقىنى بىلدۈرىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە.

پېئىل II [ئە] كىشى خاراكتېرىنى تەشكىل قىلغۇچى روھىي خۇسۇسىيەتلەر يىغىندىسى، روھىي ھالەت، كەيپىيات؛ خاراكتېر، خۇلق: كىچىك پېئىل. * شۇ ۋاقىتلاردا ئاتام قىرىق ئىككى ياشلارغا كىرگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك ئېگىز بوي، كىشىلەر بىلەن ئاسان چىقىشىپ كېتەلەيدىغان خۇش پېئىل، ئەمگەكچان ئادەم ئىدى.

پېئىللىق I سۆپ <تىل> سالمىقنى پېئىل ئىگىلىگەن، پېئىل مەنىسى ئاساس قىلىنغان، پېئىل بىلەن ئايىغلاشقان: پېئىللىق بىرىكمە. پېئىللىق جۈملە.

پېئىللىق II سۆپ. بىرەر ئېنىقلىغۇچى بىلەن

بىللە كېلىپ بەلگىلىك خۇلق-مىجەز، خاراكتېرگە ئىگە دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: كىچىك پېئىللىق، غەيرىي پېئىللىق: قەھەر ئۇنىڭغا: سىز شۇنى بىلىڭكى، ئەخلاقسىزلىق قىلىدىغان، غەيرىي پېئىللىق ئايال ئېرى يوق ۋاقىتلاردىلا ئەمەس، ھەتتا ئېرى يېنىدا بولغان ھالەتتىمۇ ئۆزىنى يامان ئىشلاردىن تارتىپ قالالمايدۇ.

پې تەق. پىپى قاتارلىق ئېغىز بىلەن پۇۋلەپ چالىدىغان نەرسىلەرنى چالغاندا ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پىئانىنو ئى [ر<ئىتال] <مۇز> كۇنۇپكىلىق بىر خىل مۇزىكا ئەسۋابى. ئىچكى قىسمىغا نۇرغۇنلىغان مېتال تارلار ۋە تەۋىتلىق رەخت ئۇرالغان بولىقسىمان كىچىك تاياقچىلار ئورنىتىلغان بولۇپ، تىلى بارماق بىلەن بېسىلغان ھامان تاياقچىلار تارغا ئۇرۇلۇپ، ئاۋاز چىقىرىدۇ.

پىئانىنوچى ئى. پىئانىنو چالغۇچى كىشى: ئارتىسلار رېپېتىتسىيەدىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوقتۇرىسىدا چاتاق چىقىپ قالدى. ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرۇپ ئېنىقلىدى.

پىپا ئى [خەن] <مۇز> ← **باربىت.**

پىپەن ئى [خەن] تارس. خاتا ئىدىيە، خاتا كۆز قاراش ۋە خاتا سۆز-ھەرىكەتلەرگە ياكى شۇلارنى سادىر قىلغان كىشىگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل تەنقىد ئۇسۇلى: بۇ ئادەتتە ئاغزاكى ياكى ماتېرىيال يۈزىدە بولىدۇ: پىپەنىنى قانات ياىدۇرماق. * سۆزىت ئىنتىپاقى پەيلاسوپلىرى يېقىنقى يىللاردا دېبورىن ئېقىمىنىڭ ئىدېئالىزمىنى پىپەن قىلدى. * بىز بۈرژۇئا ئىدىيەسىنى ۋە باشقا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئىدىيىلىرىنى قاتتىق پىپەن قىلىشىمىز لازىم.

پىپەن قىلماق تەنقىد ۋە تەھلىل ئارقىلىق خاتالىقىنى، خاتا ئىدىيە ۋە قاراشىنى رەت قىلماق: ئۇ مەكتەپتىلا ئەمەس، بەلكى دۇيىدىمۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى پىپەن قىلىش يىغىنلىرىغا دادىسى بىلەن بىللە ئاكتىپ قاتنىشىپ تۇرىدۇ، ئەزالارغا گېزىت ئوقۇپ بېرىدۇ.

پې-پې تەق «پې» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پې-پې» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق.

پىپى ئى ①<مۇز> سۇنايى قاتارلىق پۇۋلەپ چېلىنىدىغان سازلارنىڭ ئېغىزدا پۇۋلىنىدىغان كىچىك نەيچىسى. ② پۇۋلەپ چېلىش ئۇچۇن سۆگەت چىۋىقىنىڭ قوۋزىقىدىن ياسالغان نەيچە: يېشىل يۇمران تال سۆگەتتىن پىپى ياسىدىم، ھەر يېقىغا نەقىش ئويۇپ، تازا بېزىدىم.

پىپى ئۇلاق <دېۋ> نوتىنىڭ قوۋزىقىنى بىخ بىلەن قوشۇپ پىپى چىقىرىپ، ئۇلاق تۇۋىنىڭ ياغچىغا كىيدۈرۈپ ئۇلىنىدىغان ئۇلاق.

پىت ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، ئېقىش كۆل رەڭ، ئاچ سېرىق ياكى قارا كۆل رەڭ كېلىدۇ؛ تېنىدە قىسقا تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ بېشى كىچىك، قانىتى بولمايدۇ؛ قۇيرۇقى چوڭ، تۇخۇمى ئاق بولۇپ ئىللىپىس شەكىلدە؛ دائىم ئادەم، چوشقا ۋە كالا تېنىدە قان شوراپ پارازىت ياشايدۇ؛ قارا كېزىك، قايتۇرما كېزىك قاتارلىق كېنىسەللىكلەرنى تارقىتىدۇ.

پىت باقماق كېيىم ۋە بەدەنىدىن پىتنى تېپىپ ئۆلتۈرمەك، يوقاتماق: «AQ»مۇ كەمزۇلنى يېشىپ، پىت باققىلى باشلىدى.

پىتتىن پوستۇمبا ئالماق ← بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالماق.

پىتنىك ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا سالماق ئەرزىمەس ئىشلار ئۇچۇن چوڭراق بىرنەرسىنى زىيانغا ئۇچراتماق: — پىتنىك ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا سالغىلى بولمايدۇ، بالام، — دېدى ساۋۇتكام ئوغلى ناسىرغا تەسەللى بېرىپ، — بوپتۇ، بۇمۇ

سەن ئۇچۇن ساۋاق بولدى. بۇندىن كېيىن دىققەت قىلارسەن.

پتنىك ئاچچىقىدا كۆڭلەكنى ئوتقا سالماق ← **پېتنىك ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا سالماق.**

پىت ئۇچەي ئىچى تار، قورسىقى كىچىك: — مەن ئۆيدە تاغسىنىڭ بىرنەچچە كۈن تۇرۇشىنى خالىمايدىغان ئىچى تار، پىت ئۇچەي ئادەمدۇ ئەمەس، ئەلۋەتتە. لېكىن مۇنداق ئىككى تۇرلۈك ئەھۋال مېنى ئەندىشىگە سېلىپ قويغانىدى، — دېدى ئۇ ئۆزىنىڭ ھال - ئەھۋالىنى ئېيتىپ.

پىت ئۇچەيلىك قىلماق ئىچى تارلىق، كۆزى كىچىكلىك قىلماق: شۇنداق قىلىپ مەسۇمخانىنىڭ ئۆزى تۇغقان بالىلىرىغىمۇ پىت ئۇچەيلىك قىلىپ يىغىپ تۆشىگەن سەكسەن كوي پۇلى ۋە بىر چارەك ئاق ئۇننى ھېلىقى ئوغرى قۇرۇتۇپ قويدى.

پىتىنىك ئۇچىيىگە ھېسىپ قويمىدىغان كىچىككىنە مەنپەئەتىنىمۇ ئۆتكۈزۈۋاتمايدىغان، ئۆتۈپ كەتكەن پىخسىق: ئۇ پىتىنىك ئۇچىيىگە ھېسىپ قۇيمىدىغانىدىن بىرنەرسە ئالماق تەس، يۇر توختىكامدىن سوراپ باقايلى.

پىت يېگەن ئىنتايىن پاسكىنا: دۆت، كالۋا.

پىتپاڭزا سۈپ. [پىت+پاڭزا] ھەددىدىن زىيادە پىخسىق، بېخىل.

پىتكۆز سۈپ [پىت+كۆز] ① كۆزى كىچىك: — ئاۋۇ، ئاۋۇ، ئەنە ئاۋۇ شۇا — دەپ چاشقانغا ئوخشاش چىرقىرىدى ئاغزى مايماق، پىتكۆز بىر ئەبىلەخ قاسماق بېسىپ كەتكەن دوپپىسىنى تاقىر بېشىنىڭ كەينىگە ئىتتىرىپ قويۇپ. ② پىخسىق، بېخىل، ئاچكۆز، قىزغانچۇق: پىتكۆز ئادەم. * ئۇكام بۇ سودىنىڭ ئىشىنى ئاكاڭ قاسىم تەخەيگە ئېيتمىغىن، ئۇ تازا بىر پىتكۆز بىرنېمە، ئىشمىزغا كۈرۈكنى ئوتۇپ قېلىپ ھېلىقى ئېگىز دەرۋازىغا يۈگۈرمىسۇن يەنە.

پىتكۆزلۈك «پىتكۆز سۆزى» «②» نىڭ ئىسىم شەكلى: پىتكۆزلۈك قىلماق.

پىتلاشماق ① «پىتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② پىت بېسىپ كەتمەك، پىتلىماق: ئۇزۇن ۋاقىت كىيىم - كېچەكلىرىمنى سالماي دۇم يېتىپ، دۇم ئۇيقۇپ يۈرگەنلىكىمىزدىن كىيىملىرىمىز پىتلىشىپ كەتكەنىدى.

پىتلانماق ① «پىتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② كۆچمە. ئاز - تولا پۇل تاپماق، بېيىماق، ھال - ئوقىتى ياخشىلانماق: - مەخپىركا، سېنىڭدىن رەنجىشىم يوق، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، — يولۇمغا پۇتلاشمىساڭ، بازاردا پۇلنى ئاسان دوملاتقىلى بولىدىكەن، كىچىككىنە پىتلىنۇالاي.

پىتلىق سۈپ. پىتى بار، پىت بېسىپ كەتكەن، پىتى تولا: پىتلىق ئادەم. * ئۇ قەلەندەر: — بايلار مېنى «پىتلىق گادای» دەپ يولاتمىسا، ئۆزەمگە ئوخشاش گادايغۇ دەپ سىزگە كەلسەم، سىزمۇ قوغلىسىڭىز، قانداق قىلارمەن ئەمدى، بۇ پادىشاھنىڭ شەھىرىدە كۈن ئالماق تەس بولدى، — دەپ يالغاندىن يىغلاپتۇ.

پىتلىماق پ. پىت بېسىپ كەتمەك، پىت كۆپەيمەك، پىتلاشماق: ھەممىمىز يۇيۇنۇپ پىتلاپ كەتكەن ئىچ كىيىملىرىمىزنى سېلىپ تاشلاپ پاكىز كۆڭلەكلەرنى كىيگەندىن كېيىن ئادەم سىنىغا كىرىپ قالدۇق.

پىتنە ئى [ئە] غەرەزلىك ھالدا بىراۋنى قارىلاش ئۇچۇن ئۇيدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان سۆز، تۆھمەت: ئابلا خۇددى بىراۋ بوغۇزلاۋاتقاندەك چىرقىرىدى، شۇنىڭدىن كېيىن، زاۋۇتتا «ئادەم ئۆلتۈرۈلدى» دېگەن پىتنە تارقالدى.

پىتنە قىلماق يالغان سۆز - چۆچەك، ئىغۋا تارقاتماق: — ئاۋۇت بۇ ئىشنى قىلىشتا باشقىلارنىڭ پىتنە قىلىشىدىن قورقۇۋاتىدۇ، — دېدى داۋۇت.

پىتنە - پاسات يالغان ياۋىداق سۆز: جاڭگال - دىكى باشقا كۆپلىگەن ھايۋانلارمۇ تۈلكە كەلگەندىن

باشلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىناقلىقى يوقالغانلىقى، پتنه ـ پاسات كۆپىيىپ، جېدەل ـ ماجرانىڭ ئاۋۇغانلىقىنى سېزىشكه باشلاپتۇ. * ئۇ، باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ باندىتلارنىڭ پارتىيه، هۆكۈمەتكه قارشى پتنه ـ پاساتلىرىنى پاش قىلغان، خەلقنى باندىتلارغا ئەگەشمەسلىككه سەپەرۋەر قىلغان، باندىتلارنىڭ بۇلاڭچىلىقىنى توسقانلىكەن.

پتنه ـ پاساتچى پتنه ـ پاسات تېرىپ يۇرۇيدىغان كىشى، ئىغۋاگەر.

پتنه ـ ئىغۋا پتنه ۋە ئىغۋا: ئاۋۋال قازى موللانىياز دادامنى «دىنسىزغا شەك كەلتۈرۈۋاتىدۇ، ناھايىتى يامان ئادەم» دېدى. ئاندىن بوۋا سېنى «موللانىياز بىلەن تىلى بىر، يېقىنىدا ئۇستۇمدىن پتنه ـ ئىغۋا تارقىتىپتۇ» دېدى.

پتنىخور سۆپ. پتنه قىلىشقا ئادەتلەنگەن، پتنه پەيدا قىلغۇچى؛ پتنه تارقاتقۇچى: پتنىخورنىڭ سۆزى ياماں، سۆزىدىنمۇ ئۆزى ياماں (ماقال). * ھېلىقى مەككار، پتنىخور ۋەزىرلەر بىر ـ بىرىدىن كېلىپ تەخت تۇۋىدە پادىشاھ قېشىدا تۈرۈشۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى باشقىلاردىن چوڭراق ئىكەن.

پتنىخورلۇق «پتنىخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پتنىخورلۇق قىلماق. * پتنىخورلۇق قىلغان ئادەم ئاخىرى ياخشىلىق كۆرمەيدۇ.

پتىر I ئې[ئە] <دىن> ئىسىلام دىنى قائىدىلىرى بويىچه روزا ئېيى ئاخىرلاشقاندا كەمبەغەللەرگه بېرىدىغان سەدىقه، زاكات: پتىر بەرمەك.

پتىر II تەق. ئۆز ئورنىدا جىم تۇرماي ئۇ ياقتىن بۇ ياققا تېز ھەرىكەت قىلىش ھالىتى: پتىر قىلىپ قالماق. پتىر قىلىپ ھەرىكەت قىلماق.

پتىرا ئې. ئوۋ مىلتىقىنىڭ ئوقى، چاچما ئوق.

پتىراتماق «پتىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پتىراشماق «پتىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: بايىز ئاق سانجىلغان ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى تىترەتكەن ھالدا: ــ بەگ ئۆستىكىگه سۇ چىقمىسا بىز ئاچ ـ ئورۇق خەقلەرگه نېمە زىيان، ئەمما، بەگ چىدىمايدۇ، بايلار پىتىرىشىدۇ، ئۆز يېغىمىزدا ئۆز كۆشىمىزنى قورۇشىدۇ، ــ دەپ زەردە بىلەن قاينىدى.

پتىراڭغۇ سۆپ. پتىراپ كېتىدىغان، چېچىلاڭغۇ.

پتىر ـ پتىر «پىتىر II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پتىرلاشماق «پتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: يېتىپ كەلىدى بىرپەستە شۇرلىشىپ، بېسىپ كىردى ھەم ئۆيگه پىتىرلىشىپ. ھەممىسىلا ئېتىلدى قاسىم جانغا، يار ئىشقىدا پەرھاتتەك باغرى قانغا.

پتىرلىماق پ. ئۆزىنى ھەر يانغا ئۇرۇپ، پۇت ـ قولىنى سىلكىپ ھەرىكەت قىلماق؛ تېپىرلىماق: چوققىلار ئۆستىدە گۈرۈلدەر بوران. كەك يېپىپ قانىتىنى ئۇچىدۇ بۇركۇت، گويا ئۇ، قوغلايدۇ ئالدىغا سېلىپ، قاچماقتا پىتىرلاپ قارامتۇل بۇلۇت.

پتىرىماق پ. قالايمىقان چېچىلىپ، ھەر تەرەپكه تارىلىپ كەتمەك: ئانارگۈل باشلىق يەتته قىز بۇرۇلۇپ خاندى تەرەپكه بېرىپ، ئاتلىق قىلىچلىرىنى ئوينىتىپ جەڭگه كىرگەندە، خان لەشكەرلىرىنىڭ سېپى بۇزۇلۇپ، ھەر تەرەپكه پىتىراپ قېچىشتى. * كىشىلەر مەھبۇسلارنى يالاپ كېلىۋاتقان چېرىكلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇركىگەن قۇشلاردەك پىتىراپ قېچىشتى.

پتىق تەق، ئۇماچ ۋە بوتقا ھالىتىدىكى سۇيۇق جىسىملار قاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: پتىق قىلىپ قاينىماق. پتىق قىلغان ئاۋاز ئاڭلانماق.

پتىق ـ پتىق «پتىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قازان پتىق ـ پتىق قاينىاپ كەتتى.

پتىقلاشماق «پتىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك

دەرىجىسى.

پىتىقلىماق پ «پىتىق-پىتىق» قىلىپ قاينىماق، «پىتىق-پىتىق» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: قازان پىتىقلاپ قاينىپ كەتتى.

پىتىگە ئى. دىئال. كىچىك بالىلارنىڭ قورسىقى يوغىناپ بويىغا ئۆسمەي قېلىش هالىتى: پىتىگە بولۇپ قالغان بالا.

پىچاق ئى ① پولاتتىن ياسالغان بىر ياكى ئىككى بىسلىق، سېپى بار كېسىش ئەسۋابى: يىتىكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * پىچاقنى ئالدى بىلەن ئۆزەڭگە سال، ئاغرىمسا ئۆزىگىگە سال (ماقال). * شاهزادە زار ئۇستۇنكى ئۆيگە چىقىپ، پىچاقنى ئېلىپ شوتىدىن چۈشۈۋاتقاندا تېيىلىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىكى پىچاق قولىدىن ئاجىراپ چۈشۈپ بالىنىڭ كۆكرىكىگە سانجىلىپ قاپتۇ. ② <سانا> تۈرلۈك ستانوكلارنىڭ كەسكۈچى قىسمى.

پىچاق بىسى قالماق ناھايىتى ئاز قالماق، كىچىككىنە قالماق.

پىچاق تارتماق دىئال. چاقچاقلا تەرىكىپ ئۆچ ئېلىشقا ئۆتمەك.

پىچاق سۆڭەككە قادالماق ← پىچاق سۆڭەككە يەتمەك.

پىچاق سۆڭەككە يەتمەك ئەھۋال چىدىماپ بولمايدىغان دەرىجىگە كەلمەك، دەرد-ئەلەم ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتمەك: — سەۋر-تاقەتتىنمۇ چىكى بولىدۇ، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى، — ئاخىرى پىچاق سۆڭەككە يەتتى-دە، ئەمدى ھۆكۈمەتنىڭ چېرىكلىرىمۇ خەلقىنىڭ غەزىپىنى باسالمايدۇ.... * چىداپ بولماس كالتەككە، پىچاق يەتتى سۆڭەككە. يەتمىگۈچە تۇرمايمىز، ئاخىر ئەركىن تىلەككە!

پىچاق سۇرمەك بوغۇزلىماق، ئۆلتۈرمەك (قوي، كالا... قاتارلىق چارۋىلارغا نىسبەتەن): — قوي! دادا، قويغىمۇ پىچاق سۇرسە تېپىرلايدىغۇ؟ بىز نېمە ئۈچۈن ئۆزەڭ ئېيتىپ بەرگەن چىن تۆمۈر باتۇرلاردەك بولالمايمىز؟! —

دېدى ئادىل.

پىچاققا يارىغۇدەك ئانچە ئوروق ئەمەس، سويىسا يامان ئەمەس گۆش چىقىدىغان (قوي-كالا قاتارلىق ماللار هەققىدە).

پىچاق قوندىقى <ماشىن> ستانوكلاردىكى پىچاق ئورنىتىلىدىغان قونداق. پىچاقلار بۇ قونداققا بولتىلار ئارقىلىق ئورنىتىلىدۇ.

پىچىقى كەسمەك هوقۇقنى ئىشلەتمەك، گەپنى ئوتمەك: ئەسقەر بىر ئامال قىلىپ يېڭى رەھبەرلىك بەنزىدىكىلەر بىلەن بولۇپمۇ، هازىرنىڭ ئۆزىدە خىزمەتتىكى دېدىلىلىكى، ئادىلىلىقى ۋە ماهىرلىقى بىلەن پىچىقى كېسىپ، جامائەننىڭ ئارىسىدا نوپۇزى ئېشىپ كېتىپ بارغان سادىر چاڭجاڭ بىلەن يېقىنلىشىش پۇرستىنى ئىزدەيدىغان بولدى.

پىچاقچى ئى ① مەخسۇس پىچاق سوقۇش، ۋە سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بالا، بۇڭايىغا بۇ قەلەمتىراشنى بۇلتۇر يازدا پىچاقچى قوشنىسى ئىسمەت ئاكىنىڭ سوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتتى. بۇڭاي قەلەمتىراشنى كۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ، سىنچىلاپ قارىغاندى، ئۇنىڭ تىغىغا ئويۇلغان بىر قاتار رەقەملەر ئوچۇق كۆرۈندى، پىچاقچى ئۇستا ئۆز قولىدىن چىققان بۇ ئەسۋابقا سوقۇلغان ۋاقتىنى ئويۇپ يېزىشنى ئۇنتۇمىغانىكەن. ② كۆچمە. هە دېگەندە باشقىلارغا پىچاق كۆتۈرىدىغان، ئۇرۇش-تالاش بولغاندا پىچاقنى قورال قىلىدىغان كىشى.

پىچاقچىلىق ① «پىچاقچى» سۆزى «①»نىڭ كەسپىي نامى: ئەنۋەرلەرنىڭ ئائىلىسى ئەزەلدىن پىچاقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ② هە دېگەندە باشقىلارغا پىچاق كۆتۈرۈش، ئۇرۇش-تالاش بولغاندا پىچاقنى قورال قىلىش ئادىتى، قىلىقى.

پىچاقلاشماق «پىچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: روزىخان هەققەتەن يامان ئايال بولۇپ، ئۇ ۋاقتى كەلسە ئەرلەر بىلەن

تەك مۇشتلىشىپ، تەك چېلىشىپ، پىچاقلىشىپ ھۆددىسىدىن چىقاتتى.

پىچاقلانماق «پىچاقلىماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشكىتە ئۆزى يالغۇز پوستتا تۇرغان قاراۋۇل قاراقچىلار تەرىپىدىن پىچاقلاندى.

پىچاقلىماق پ. پىچاق سالماق، پىچاق تىقماق، پىچاق بىلەن جاراھەتلەندۇرمەك ياكى ئۆلتۈرمەك: مەن، دۇنيادا ئەك ئاچچىق نەرسە دۇشمەن ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدىن بىلدىمكى، يېقىندا مۇشۇ مەھەللىدە ئىككى كىشى بىر-بىرىنى پىچاقلاپ ئۆلتۈرۈشتى، سەۋەبىنى سورىسام، ئۇلار كۆپتىن بېرى بىر-بىرىگە دۇشمەنلىشىپ يۈرگەنىكەن.

پىچاقۇاز ئى. ھە دېگەندە كىشىلەرگە پىچاق كۆتۈرىدىغان، ئۇرۇش-تالاشتا پىچاقنى قورال قىلىدىغان، پىچاق ئىشلىتىدىغان كىشى: پىچاقۇازلار تەشكىلاتى.

پىچاقۇازلىق «پىچاقۇاز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پىچان ئى. سازلىق ۋە شورتاك يەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك: پىچان ئورماق.

پىچانگۈل [پىچان+گۈل] ئى <بوت> ← **ياقاچىغىرتمىقى.**

پىچانلىق ئى. پىچان بار يەر، پىچان كۆپ ئۆسكەن جاي: مەردان قېلىن ئۆسكەن پىچانلىق ئىچىدىن ئاق بوز ئاتنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، چىنارنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئىككى دوستى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

پىچەك (توغرىسى: پۇچەك) ← **پۇچەك**

پىچەكگۈل ئى <بوت> پىچەكگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ كۆپىنچە سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ؛ تۇگۈنەك يىلتىزى يۇمىلاق تۇۋرۇك شەكلىدە كېلىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، شەكلى تۇخۇمسىغا ياكى ئىللىپسىقا ئوخشايدۇ؛ گۈلى ئاق كېلىدۇ، ئاتىلىق-ئانىلىقلىرى ئايرىم تۇپتە بولىدۇ؛ تۇگۈنەك يىلتىزىدا كراخمال ۋە ئاقسىل بولىدۇ؛ ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، دورا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ، ئۆپكىنى قۇۋۇەتلەپ، يۇرەكنى مەنىپەئەت قىلىش، خىلىت ھاسىل قىلىپ ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، ئېھتىلامنى تىزگىنلەش رولىغا ئىگە.

پىچماق پ ① كىيىم-كېچەك تىكىش ئۇچۇن رەختنى مەلۇم ئەندىزە ۋە ئۆلچەملەردە كەسمەك: تون پىچماق. * خۇماخان ئاكسىنىڭ سۆزىنى، يەڭگىسىنىڭ قارىشىنى تولۇق چۈشەندى. ئۇ بۇ كېچە خىلى بىركەمگىچە خىيال سۈردى. تالاي كىيىملەرنى پىچىپ، ئۆيلەرنى بېزەپ بولدى. ② كەسمەك، تىلماق، توغرىماق: تاۋۇز پىچماق. قوغۇن پىچماق. * بوۋاي بالىنىڭ ئالدىدىكى كاسىدىن بىر تىلىم پىچىپ ئۇنىمۇ يەۋەتتى. — ھەي بوۋا، ئەمدى بۇنى كىچىك قىلىپ قويىدىغىزا — دېدى بالا خىلى جىلە بولۇپ. ③ <زوئول> ئەركەك مالىنىڭ جىنسىي بېزىنى ئېلىۋەتمەك. ④ كۆچمە. بەلگىلىمەك، بىر ھۆكۈمگە كەلمەك، كەسمەك (باھا، نەرخ، ئىش ھەققى ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): باھاسىنى پىچماق. * ئادىل ئورنىدىن تۇرۇپ، شەمسىدىننىڭ قورۇ-جايىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە ئارقىدىن باھا پىچىپ: — مىڭچە، قورۇ-جايلار ئون بەش سەر ئالتۇنغا يارايدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا زىخمۇ كۆيمەيدۇ، كاۋاپمۇ... — دېدى. * يەنە ئۆتۈر بەلكى تالاي يىل، ئۆتۈشۈرمىز يەنە شۇ ھالدا. ئىككىمىزنىڭ نەرخ-ناۋاسىن، خەلق ئۆزى پىچار شۇ چاغدا...

پىچۇرماق «پىچماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىچۇرۇشماق «پىچۇرماق» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىچۇرۇلماق «پىچۇرماق» پېئىلنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

پىچىر ① تەق. سۆزلىگۈچى بىلەن ئاڭلىغۇچىنىڭ ئۆزلىرىلا ئاڭلاپ باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان پەس ئاۋاز: قارانغۇدا بولۇڭدا «پىچىر» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. ② ئى. شۇنداق ئىپتىلغان گەپ: گەپنىڭ يامنى پىچىر، ئاتنىڭ يامنى قېچىر (ماقال).

پىچىر-پىچىر ① «پىچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىچىر-پىچىر» قىلىپ سۆزلىمەك. * ئۇ كېتىۋاتىپ پات-پات ئارقىسىغا، ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە قاراپ قويۇاتتى. ئاغزى بولسا «پىچىر-پىچىر» قىلىپ مۇنۇ سۆزدىن خەۋەر بېرەتتى: — خىزمىتىڭنى ياخشى قىلالمىدىم ئانا، مەندىن رازى بولغىن ئانا... ② ئۆزئارا قىلىشقان خۇپىيانە گەپ-سۆز، سۆز-چۆچەك: تۇرغۇن، پەرزاتنىڭ ئەتىلا بۇ «ئىنكاس»نى راستىنلا ئىشچىلار ئارىسىدىن ئاڭلىغاندەك بولۇۋالىدىغانلىقىنى ۋە بۇنىڭ بىلەن زاۋۇت ئىچىدىكى باشلىنىدىغان «پىچىر-پىچىر»لارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى.

پىچىرلاتماق «پىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆزلە ئەي، ئىشقىم ئاڭلىرىغا ئۆرلىگەن چولپان، پىچىرلىتىپ جىنەسىتىدەك لەۋلىرىڭنى سىر نېمىدە؟...

پىچىرلاشماق «پىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوردا قوۋۇق ئالدىغا نۇرغۇن ئادەملەر يىغىلغاندى. كىشىلەر ئېگىزگە قاندىقتۇر بىرنەرسىگە قارىغان پېتى نە تۇرۇشىنى، نە كېتىشىنى بىلمەي، هودۇقۇش ئىچىدە ئۆزئارا پىچىرلىشاتتى. * ئوقۇغۇچىلار ئىختىيارسىز بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ، «ئاسىم ئەپەندىم، ئاسىم ئەپەندىم...» دەپ بىلىنەرلىك ئاۋاز چىقىرىپ پىچىرلاشتى.

پىچىرلىماق پ. باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان دەرىجىدە پەس ئاۋاز بىلەن گەپ قىلماق: ئىككى-ئۈچ قىز ئىشخانا تەرەپكە ئالدىراپ يۈگۈردى، يەنە بىرقانچىسى ئۆلارنىڭ كەينىدىن قارىغىنىچە كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قاراپ قالدى. ئۆلارنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان نجات ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلايتتى.

پىچىگار ئى. تارس. ئوپېراتسىيە: قەدىمكى زامانىدىمۇ بىزدە ئوپېراتسىيە قىلىش بولغان، ئوپېراتسىيىنى «پىچىگار»، ئوپېراتسىيە دوختۇرلىرىنى «جەررا‌ھ» دەپ ئاتىغانىدى، — دېدى مەننانى.

پىچىلماق «پىچىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېچىش بىلەن پىچىلغان تون قىستا كەلمەس (ماقال). بۇ كۈنلەردە نازىرنىڭ كۆڭلى زادىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى: ئۆزىگە «باي» دېگەن تون پىچىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، كېچىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيتتى، كۈندۈزى قولى ئىشقا بارمايتتى. * بىزنىڭ ئۇ سابىق شۇجمىز ئەلەم كۈرەشلىرى كۆپەيىپ كەتكەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە كىملەر تەرىپىدىنىدۇ قاتتىق ئۇرۇلۇپ سوغۇقتا توڭلاپ ئۆلگەنىدى. ئۆلگەندىن كېيىن «خائىن»، «گومىنداڭ ئىشپىيونى» دېگەن قالپاق پىچىلىپ، ئائىلىسىدىكىلەر يىراق بىر يېزىغا ئەۋەتىلگەنىدى.

پىچىم ئى ① رەختنىڭ كىيىمگە ئۆلچەپ كېسىلىشى: پاسون: بۇ بۇرۇلكىنىڭ پىچىمى ياخشى بوپتۇ. جىسمىغا قاراپ ئىسمى بولىدۇ، بەستىگە قاراپ پىچىم بولىدۇ. ② كۆچمە. تاشقى كۆرۈنۈش، قەددى-قامەت: پىچىمى كېلىشكەن يىگىت، * مەن ئۇ قىزنىڭ خۇش پىچىم قاملاشقان قامىتى، ھۆسىن-جامالىنى پۈتۈن گۈزەللەرگە ئەندىزە ۋە ئۈنىڭ خۇش خۇلقى، يېقىملىق مىجەزى، قول ھۈنەر، خىسلەت-پەزىلەتلىرىنى ھەممە چەۋەندازلارغا ئۆلگە، ئۆرنەككە لايىق قاملاشتۇرۇپ يارىتىپ قويغان تەبىئەتكە تەھسىن ئېيتىمەن. ③ كۆچمە. توختىتىلغان، بېكىتىلگەن باھا؛ نەرخ: شەمسىدىن قورۇجاينىڭ پىچىمىنى ئاڭلاپ، ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

پىچىمچى ئى. مەخسۇس كىيىم-كېچەك لايىھىلەپ پىچىدىغان ئادەم: كېسەمچى: سەيدىن قارىي باش پىچىمچى ئۇستامىلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

پىچمىچىلىق ئى. كىيىم پىچىش كەسپى:

نادىر تۆت ئاي ئىچىدە يالغۇز كېيىم تىكىشىنلا ئەمەس، بەلكى پىچىمچىلىقىنىمۇ ياخشىلا ئۆگىنىۋالدى.

پىخ تەق ① كۆلگەندە تاماقتىن پارتلاپ چىققان قىسقا بوغۇق تاۋۇش: ئايشىگۈل «پىخ» قىلىپ كۈلدى. ② مۇشۇك ئۆز رەقىبىنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ھۇرپىيىپ تامىقىنى قىرىپ چىقارغان تاۋۇش: «پىخ» قىلغان تاۋۇشنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. قارىسام دەرەخنىڭ تۆۋىدە يوغان بىر قارا مولۇن مۇشۇك كۆزىنى پارقىرىتىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ.

پىخ قىلماق بال‌س. كەسمەك؛ سويماق؛ ئۆلتۈرمەك: قوينى پىخ قىلماق.

پىخ-پىخ «پىخ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىخ-پىخ» قىلىپ كۈلمەك. ئۇ ئوقار، بىر كۆزى قىزىلار تەرەپتە، بەزىدە قىزلارمۇ «پىخ-پىخ» كۈلەتتى. بويىندا بارماقتەك كۆپسە تومۇرلار، ئۇزۇلمەس مىسرالار داۋام ئېتەتتى.

پىخخىدە رەۋ «پىخ» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: ئامىنە ئۇلارنىڭ ئۇستىگە بىر كۆرپىنى يېپىپ قويغاندىن كېيىن كاستۇرۇلكىنىڭ ئىچىگە قاراپ بېقىپ، پىخخىدە كۈلۈۋەتتى.

پىخسىق سۈپ. كىشىگە نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل: پىخسىق ئادەم. * بىركۈنى بوۋاي ئوغۇللىرىنى يېنىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا: — مەن كېسىلمىدىن ساقىيالمايدىغان بولدۇم. نەپسىمنىڭ ئاخىرىدا سىلەرگە مۇنۇ ئۈچ ئىشنى تاپىلايمەن: بىرىنچىسى، ئاكا-ئۇكا ئىناق ئۆتۈڭلار؛ ئىككىنچىسى، ياش چېغىڭلاردا كىشىلەردىن بىلىم ۋە ئەقىل-پاراسەت ئۆگىنىڭلار، قېرىغان چاغدا پايدىسىنى كۆرىسىلەر؛ ئۈچىنچىسى، ھەرقانچە كۈلپەت-ئەلەملەرنى تارتساڭلارمۇ، يېزىمىزدىكى پىخسىق بايغا يىللىقچى بولماڭلار... — دەپتۇ-دە، جان ئۈزۈپتۇ.

پىخسىقلىق «پىخسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پىخسىقلىق قىلماق. * شۇ يىلى باش كۈزدە قوشكۆل تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىگە ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان، ئەمما پىخسىقلىقتا داڭقى كەتكەن مىشا ھاجى، كېزىك بىلەن ئاغرىپ ياتقان پادىچىسى مىرزىمەتنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى.

پىخىلداتماق «پىخىلدىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانا بالىلىرىنى پىخىلدىتىپ كۈلدۈردى.

پىخىلداشماق «پىخىلدىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — نېمە گەپ، — دېدى ئوقۇتقۇچى، — دېلىبەرگە نېمە بولدى؟ — قىزلار ئۆز-ئارا پىچىرلاشتى، بەزىلىرى پىخىلدىشىپ كۈلۈشتى. * ئىككى بالا پىخىلدىشىپ كۈلۈشكىنىچە ئورۇندۇقلىرىدىن تۇرۇشۇپ بىر-بىرى بىلەن قىزغىن قول ئېلىشتى ۋە يۈگۈرۈپ ھويلىغا چىقىپ كېتىشتى.

پىخىلدىماق پ «پىخ-پىخ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئامىنە بېشىنى گۈلجامالنىڭ مەيدىسىگە قويۇپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. ئۇلار ئېغىر ياتقۇ مەھەللىگىچە بىر-بىرىنى غىدىقلىشىپ پىخىلداپ كۈلۈشتى. * ئۇ سېمىزلىكىدىن پىخىلداپ يۈرەلمەي قاپتۇ.

پىدا ئى [ئە] ① بەرەر شەخىس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش: قۇربان بېرىش: «ئانا يۇرتۇم بولسا ئامان، رەڭگىرويىم بولىماس سامان»، قەلبىم سۆزى شۇكى مېنىڭ: ۋەتەن ئۈچۈن پىدا بۇ جان! ② ئەرلەر ئىسىمى.

پىدا بولماق بەرەر شەخىس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن جان بەرمەك، ئۆزىنى ئاتىماق: سەن ئەگەر پىدا بولۇپ، ئەل يولىدا بولساڭ شېھىت، ئارمىنىڭ بولماس جاھاندا، روھىڭ ئۆلمەس مەرد يىگىت.

پىدا قىلماق بەرەر شەخىس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاماق؛ ئۆزىنى قۇربان قىلماق، ئۆزىنى ئاتىماق: ئۇلار خەلق ئازادلىق ئىشى ئۈچۈن ئۆزىنى پىدا قىلغان جەڭچىلەر. * ۋەتەن كۈتمەكتە، ئەي ئوغلۇم، پىدا قىل جانىنى، ئەسكەر بول، كۆرەش يالقۇنىدا تاۋلان، تېپىپ كۈچ، جەڭدە قەيسەر بول.

پىداكار سۇپ [ئە+پ] بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە يولىدا جېنىنى پىدا قىلىدىغان، ئۆزىنى ئاتايدىغان؛ چەكسىز ساداقەتمەن: پىداكار جەڭچى. پىداكار كىشى. * ئاناڭنىڭ ئارزۇسى شۇكى، كۆرەشلەردە پىداكار بۇل، ۋەتەن چاقىرسا جەڭلەردە، ئېلىپ شەمشەرنى تەييار بول.// بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنىلاش ئۈچۈن، باتالیون كوماندىرى ئاپتوماتچىلاردىن بەشمىزنى تاللاپ، پىداكارلار ئەترىتى قىلىپ تەشكىللىدى ھەمدە قېرىنداش قىسمىدىن ئايرودرومنىڭ يەر شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان بىرەيلەننى ئەترەت باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلدى.

پىداكارانە رەۋ. جاننى پىدا قىلىپ، ئىنتايىن ساداقەت بىلەن، بېرىلىپ: ئۇلارنىڭ پىداكارانە ئىشلىشىدىن تەسىرلەنگەن ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ ئوت ئۆچۈرۈشكە قاتناشتى. ئۇلار كېيىم-كېچەك-لىرىنىڭ كۆيۈشىگە قارىماي، دۇكاندىكى مالالار سىرتقا توشۇلۇپ بولغۇچە ئوت بىلەن جەڭ قىلدى.

پىداكارلىق ① «پىداكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەمما ئىبراھىم ئاكىنىڭ دىققىتى تۇرسۇندا ئىدى، ئۇغلىنىڭ پىداكارلىق روھى، كىچىك بولۇشىغا قارىماي ئېتىز ئىشلىرىدىكى پائالىيەتچانلىقى، خۇددى دېھقاندەك ئورغاق بىلىشى ئۇنى خۇشال قىلاتتى. ② ئۆزىدىن كېچىپ، بېرىلىپ ئىشلەش، پىدائىيلىق: ھاياتقا مۇھەببەتتە شەخسنىڭ ئۆز ھاياتىدىن پىداكارلىق بىلەن كېچىشتەك يالقۇنلۇق يۈرىكى يوشۇرۇنغان؛ ھاياتقا مۇھەببەتتە شەخسنىڭ ئۆلۈمى بىلەن قولغا كېلىدىغان مەڭگۈلۈك ھاياتلىق بار.

پىدالىق «پىدا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سەمەت ساڭا تۈيغۇزمای تۇرۇپ شۇنچىلىك جان پىدالىق قىلىدىكى، مەن ئۇنى ساڭا سۆزلەپمۇ تۈگىتەلمەيمەن.

پىدائىي سۇپ [ئە] بىرەر كىشى، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيەگە سادىقلىق بىلەن بېرىلگەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن جاندىن كېچىشكە تەييار بولغان، پىداكار، سادىق: دىلىمدىكى يەرلىك پارتىزان پىدائىي يىگىتلەر بىلەن بىللە ياتالماسقا قاراپ ماڭدى. قادىر قاتارلىق پارتىزان يىگىتلەرمۇ قوراللىرىنى مۇرىسىگە ئېسىۋالغانىدى. بۈگۈن پارتىزانلارنىڭ ھەمراھ بولغىنىدىن دىلىمدىكى خۇشال بولدى.

پىدائىي بولماق بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىماق، ئۆزىنى ئاتىماق، جان بەرمەك: پارتىزان شەكىللىدىن ئاستا-ئاستا مۇنتىزىم قىسىملارغا ئايلىنىۋاتقان بۇ جەڭچىلەر شۇ تاپتا ھەر خىل ئىشلار بىلەن مەشغۇل ئىدى، يېڭىدىن پىدائىي بولۇپ سەپكە كىرگەنلەر قورال ئىشلىتىش، مىلتىق-پىلىموتلارنى چۈۋۈپ، قايتىدىن تۇزەشلەرنى مەشىق قىلىۋاتاتتى.

پىدائىي قوشۇن <ھەرب> دۇشمەن بىلەن بولغان ھەققانىي كۇرەشكە ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوشۇلغان ۋە بۇ كۇرەش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى بېغىشلىغانلاردىن تەشكىللەنگەن قوشۇن.

پىدائىيلارچە رەۋ. پىدائىيلارغا خاس، پىدائىيلارغا ئوخشاش، پىدائىيلاردەك: دۇشمەن بىلەن پىدائىيلارچە ئۇرۇشماق.

پىدائىيلىق «پىدائىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قۇلۇڭغا قورال چىقىپ قاپتۇ، سەنمۇ پىدائىيلىققا يېزىلدىڭمۇ نېمە — دەپ سوردى رۇستەم قادىردىن. * — مانا مەن ئوغلۇمنى پىدائىيلىققا بەردىم، ئۇ تالاي دۇشمەننىڭ كاللىسىنى ئالدى، — دېدى خەلىچخان ئانا، شۇ ئەسنادا دەھشەتلىك گۈمبۈرلىگەن زەمبىرەك ئوقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

پىدايى (توغرىسى: پىدائىي) ← **پىدائىي**.

پىدىگەن ئى[پ] <بوت> ← **چەيزە**.

پىر I ئى [پ] ① ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگەن ئادەم، قېرى كىشى: مەن چۇشۇمدە پىردەك چاچ ساقالى ئاقارغان بىر كىشىنى كۆرۈپتىمەن. ② <دىن> تەسەۋۋۇپچىلارنىڭ يېتەكچىسى، رەھبىرى: ئابدۇرىشتىخان: — ھەزرىتى پىرىمنىڭ خەيرىخاھلىقىغا تەشەككۇر — دېدى. ③ بىرەر كەسىپنىڭ ئاساسچىسى ۋە ئۇنى ۋۇجۇدقا

چىقارغۇچى دەپ قارىلىدىغان كىشى: ياغاچچىنىك پىرى. * ھەرقايسى دەۋرلەردە تۆتكەن ئىستېداتلىق مۇزىكا پىرلىرىنىك ئورۇنلاش سەنئىتى جەھەتتە قوشقان ئۆلۈغۋار تۆھپىلىرىنى ئۈيغۇر مۇزىكىسىنىك دۇنيا سەھنىسىدە نامايان بولۇشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىك بىرى دەپ قارىماي مۇمكىن ئەمەس. ④ كۆچمە. بىرەر ئىش، كەسىپ ياكى ساھەنى ياخشى ئىگەللىگەن كىشى، شۇ ساھەدە ئەڭ ماھىر، ئۇستا ئادەم؛ ئۇستاز: ــ ئۇينىماي ئولتۇرسام بىلمەمدىكەن دېمەك، تانىسا دېگەنىنىك پىرى بىزا ــ دېدى نامەت. * ــ مەن ئۇ ئادەمنى پىر تۇتۇپ كەينىگە كىرگەن، ئەمدى باشقا ئۇستىنىك كەينىگە كىرسەم نامەردلىك بولىدۇ، ــ دەپ ئۇنىمىدىم.

پىر تۇتماق ئۇستاز قىلماق؛ پىشىنى تۇتماق؛ چوقۇنماق (بىرەر كەسىپ ياكى ساھەدە): نەكىم سەنئەتىدىن نازارىنى تۇتۇپ پىر، يازاتتى گاھى ــ گاھىدا غەزەل ــ شېئىر.

پىر II تەق. پىرقىرىغۇچ قاتارلىق نەرسىلەرنىك ئايلىنىشىدىن ۋە قۇشقاچ قاتارلىق كىچىك قۇشلارنىك ئۇچۇشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز: سۇ قوشتىن ئىتتىك ئېقىپ چۇشۇشى بىلەن تەڭ تۆگمەننىك چاقپىلكى «پىر» قىلىپ ئايلاندى. * ئەنە بەختى مۇقامغا ياڭرايدۇ دۇتار، تۆكچىلەرنىك ئاستىدا پىر ئايلىنىدۇ يەر، بۇلبۇل بولۇپ پەلەكلەرگە ئۇچىدۇ ھامان، قانىتىنى يېيىپ توزدەك ئوينار پەرىلەر.

پىر III ← **ھەپسىلىسى پىر بولماق.**

پىراق ئى [ئە] يېزىت. ئەڭ يېقىن، سۆيۈملۈك كىشى ۋە ئۆزى ئۇچۇن قەدىرلىك بولغان نەرسىدىن ئايرىلىش، ھىجران: مىك پىراقىدىن بىر ئەلىمەك يامان (ماقال). * غۇلام كۆندۈزى پادىشاھقا خىزمەت قىلىدى، كېچىسى ئاتا ــ ئانىسى ۋە قېرىندىشىنىك پىراقىدا يىغلاپ بىر يىلنى ئۆتكۈزدى. * ئىشق پىراقىدا بىتاقەت بولغان شاھزادە دەرھال چىن تۆمۇر باتۇرغا كىشى ئەۋەتىپ: ــ سىڭلىسىنى ماڭا بەرسۇن، بەرمىسە لەشكەر تارتىپ سوقۇشۇپ ئالىمەن، ــ دەپ پوپوزا قىلىپتۇ.

پىراقنامە ئى [ئە+پ] يېزىت. ئايرىلىش ئازابى ھەققىدە يېزىلغان خەت؛ جۇدالىق خېتى: ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ پىراقنامىنى ئوقۇپ خۇن جىگىرىدىن زار ــ زار يىغلىدى. ئاغىچا ئانا: ــ ئى مەلىكە، نېمانچە يىغلايسىز، ماڭا ئەرزى ھالىڭىزنى بايان قىلىڭ، ــ دېدى.

پىرامىدا ئى [ر<گرېك] ① <مات> كۆپ ياقىلىقىنىك بىر خىلى. ئۇ بىر دانە كۆپ تەرەپلىك بىلەن بىر چوققىغا ئېگە بولغان بىرقانچە ئۇچبۇلۇڭلارنىك ئورنىشى ئارقىلىق تۇزۇلىدۇ. ھەجمى، ئاساسىنىك يۈزى بىلەن ئېگىزلىكى كۆپەيتمىسىنىك ئۇچتىن بىرىگە تەڭ كېلىدۇ. ② شۇ خىل شەكىلدىكى جىسىم. ③ قەدىمكى مىسىرلا، پىرئەۋنلەرنىك شۇ خىل شەكىلدە ياسالغان تاش مەقبەرىسى؛ ئېھرام.

پىراۋا ئى [ر] ئاپتوموبىل، موتسىكلىت ۋە شۇ قاتارلىق ھەر خىل ماتورلۇق قاتناش قوراللىرىنى ھەيدەش ھوقۇقىنىك بارلىقىنى ئىسپاتلاش ئۇچۇن تارقىتىپ بېرىلىدىغان سالاھىيەت كىنىشكىسى، گۇۋاھنامە: ياش ساقچى: ــ مەسىلە ئېغىر، مەقسەتلىك ھالدا ماشىنا ئوغرىلىغان، مەست ۋە پىراۋىسىز ماشىنا ھەيدىگەن ــ دېدى.

پىراۋەدى سۆپ. دىئال. ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان، ياماق.

پىرەندىك (توغرىسى: پىرەنىك) ← **پىرەنىك.**

پىرەنىك ئى[ر] ئاق ئۇنغا ياغ، سۈت، تۇخۇم، ھەسەل ۋە شېكەر قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ھەر خىل شەكىلدە تەييارلانغان، دۇخۇپكىدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك: تالىپ ئۇچىنچى كۇنى پىرەنىك، كەمپۇت، ئالمىلارنى ئېلىپ دوختۇرخانىغا مېنى يوقلاپ كەلدى. * ئۇستەلنىك ئىككى بېشىغا ئىككى چوك ۋازىدا ساڭزا، ئوتتۇرىغا

ئىككى پەتنۇستا نان ئەتراپىغا پېرەنىك، باقالى، كەمپۇت، يېمىشلەر تىزىلغاندى.

پېرئەۋن ئى [ئە] تارس. قەدىمكى مىسىر پادىشاھلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى، ئۇنۋانى.

پېر-پېر «پېرII» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بوز تورغىيىم، بوز تورغاي، ئەجەب خۇش خۇي سايرايسەن، «پېر-پېر» قىلىپ ھاۋادا، موللاق ئېتىپ ئويناپسەن.

پېرت تەق. سۈيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق قاپلىق نەرسىلەرنى ياكى سۇلۇق مېۋىلەرنى قاتتىق سىغىقاندا سۈيۇقلۇقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سۇ ناسۇسىدىن «پېرت» قىلىپ سۇ چىقتى.

پېرت-پېرت «پېرت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سۇ پۇركىگۈچتىن «پېرت-پېرت» قىلىپ ئېتىلدى.

پېرتتىدە رەۋ «پېرت» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: پېرتتىدە يەل چىقماق.

پېررومت ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى Fe_1-Xs ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ، $x=0.1-0.2$، ئالتە يانلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولىدۇ. ئۇ تاغ جىنسلىرى ئارىسىغا كاللەك ھالىتىدە زىچ ياكى دانىچە ھالىتىدە تەرتىپسىز تارالغان؛ رەڭگى سېرىق، يوللىرى توق كۈل رەڭ، مېتال پارقىراقلىقىدا بولىدۇ؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.5—4.6، قاتتىقلىقى 3.5—4.5 بولۇپ، چۈرۈك كېلىدۇ؛ ماگنىتلىققا ئىگە بولۇپ، توكنى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇ ھەر خىل تېپتىكى ئىچكى قىسىمدا ھاسىل بولىدىغان كان ياتمىلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ؛ گۈڭگۈرت تاۋلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ؛ سانائەتتىكى قىممىتى ئانچە زور ئەمەس، ئەگەر نىكېل، مىسلار ئارىلاشتۇرۇلسا، ئاندىن قىممىتى يۇقىرىلايدۇ.

پېررول ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_5N، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، دورا ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

پېرردە رەۋ ① «پېر» قىلىغان ھالدا، «پېر» قىلىپ: رەيھان قىزىنى ئاۋايلاپقىنا كۆرپە ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويۇپلا، بېشىنى رۇسلىدى. ئەمما بېشى پېررىدە قىلىپ ئايلىنىپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تېقىلدى. * مۇدىر خۇددى بىر كىشى چۆگىلىتۇەتكەندەك پېررىدە ئارقىسىغا ئۆرۈلدى- دە، يوتىسىغا پاقىدە بىرنى شاپىلاقلاپ، ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

پېرسەنت ئى [ر<لات] ① <مات> 100نى مەخرەج قىلىغان كەسىر. ئادەتتە «%» بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، مەسىلەن: $\frac{11}{100}$ ئادەتتە 11% قىلىپ يېزىلىدۇ. ② قەرز-ئامانەت ئىشلىرىدىكى ئۆسۈم: بۇ يىل دېھقانلارغا تارقىتىلغان چارۋا سېتىۋېلىش قەرز پۇلىنىڭ پېرسەنتى بارمىكەن؟ — دەپ سوردى رىشتكام.

پېرسەنت بەلگىسى <مات> پېرسەنتنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (%). مەسىلەن: بەش پېرسەنت — 5%.

پېرسەنتلەشتۈرمەك «پېرسەنتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇقىرىدىن كەلگەنلەر كارخانىمىزنىڭ ئومۇمىي كىرىمىنى پېرسەنتلەشتۈرگەندى، بۇ يىلقى ئىقتىسادىي كىرىمىنىڭ ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا 25 پېرسەنت ئاشقانلىقى مەلۇم بولدى.

پېرسەنتلەشتۈرۈلمەك «پېرسەنتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ 1987-يىلدىكى كىرىمى بىلەن 1986-يىلدىكى كىرىمى پېرسەنتلەشتۈرۈلدى.

پېرسەنتلەشمەك پ. پېرسەنت بويىچە ھېسابلىماق، پېرسەنتكە سۇندۇرۇلماق.

پېرسەنتلىك سۈپ ① بەلگىلىك پېرسەنت قىممىتى بولغان، بەلگىلىك پېرسەنتكە ئىگە:

توقسان پىرسەنتلىك ئىسپىرتنى سۇ قوشماي ئىچىشكە بولمايدۇ. ② <مات> پىرسەنت بىلەن ئىسپاتلىنىدىغان، پىرسەنتىكە ئائىت: سانلارنىڭ پىرسەنتلىك نىسبىتى.

پىرغاي سۆپ. دىئال. تولغماچ: بۇدرە.

پىرقە ئى [ئە] تارس ① كىشىلەر توپىسى، گۇرۇھ، گۇرۇپپا: ـ ئالدىنقى ھەپتە ئاقسۇ بازىرىغا بېرىپ ئىلىخو تەرەپتە بىرئاز چاتاق چىقىپتۇ. ئورۇس دېگەن بىر پىرقە بار ئوخشايدۇ، شۇ خەلق ئىلىخونى بېسۋاپتۇ دەپ ئاڭلىدىم. شۇنىڭغا چېرىك تۇتۇۋاتامدۇ، كىم بىلسۇن! ـ دېدى بۇۋاي. ② پارتىيە: مەن بارلىق پىرقە ئەزالىرىنى يىغىپ، جاھاننىڭ دۆڭ ـ چوڭقۇرلىرىنى تىنىڭ ـ تىنچلاشتىن دوكلات ئالدىم. ئۇلار ماڭا ئاڭلىغان ـ بىلگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى دوكلات قىلىشتى.

پىرقەت (توغرىسى: پۇرقەت) ← **پۇرقەت**.

پىرقىراتماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلەت مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇۋالدى ـ دە، تاشقىرىغا ئاچچىقىپ پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى. * تراكتور ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەكبەر قوماندانلىق شتابىتىن لايىغا مىلەنگەن كىيىملىرى بىلەنلا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇ كەلگەن پېتى ئارزۇگۇلنىڭ قوللىرىنى قىستى، مۇرىسىگە ئۇردى، سۈنۈرنىڭ يوغان گەۋدىسىنى چىڭ قۇچاقلىدى ـ دە، كۆتۈرۈپ پىرقىراتتى.

پىرقىراتقۇزماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىرقىراشماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەرھۇمنىڭ تۇغقانلىرى بۇ دۇنىيادىن بالدۇر كۆز يۇمغان مېيىت ئەترا ـ پىدا زار ـ زار يىغلىشىپ پەرۋازلىنىدەك پىرقىراشماقتا ئىدى. * ئىزغىرىن شامالدا قار ئۇچقۇنلىرى خۇددى تىتىپ تاشلانغان پاختىدەك ھاۋا بوشلۇقىدا پىرقىرىشىپ، كۆرۈنگەن يەرگە قونماقتا.

پىرقىراتما ← **پىرقىرىما**: بۇلار زالىنىڭ پىرقىراتما ئىشكىدىن ئۆتۈپ پەلەمپەي ئاستىدا توختىتىپ قويۇلغان، پۇتۇن گەۋدىسىدىن نۇر چېچىلىپ تۇرىدىغان نەپىس يېنىك ماشىنىغا ئولتۇرۇشتى.

پىرقىرىتىلماق «پىرقىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پىرقىرىغۇچ ئى ① قەغەزدىن ياسىلىدىغان، شامالغا قارشى يۈگۈرسە پىرقىرايدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى. ② ئايروپىلان، ماتور، ئېلېكتىرلىق شامالچى قاتارلىقلارنىڭ پىرقىراپ ئايلىنىدىغان قاناتلىرى. ③ مۇز ئۈستىدە كىچىك بالىلار قامچا بىلەن ئۇرۇپ پىرقىرىتىپ ئويناىدىغان ئويۇنچۇق، نۇر: پىرقىرىغۇچ ئويىنماق.

پىرقىرىما سۆپ. پىراقىراپ ھەرىكەت قىلىدىغان، پىرقىراش خۇسۇسىيەتكە ئىگە: كۆچا قىزىل مىڭ ئۆيىنىڭ 220 ـ ئۆيىگە تاڭ دەۋرىدىكى پىرقىرىما ئۇسۇلىنىڭ رەڭلىك سۈرىتى سىزىلغان. // سەمەت سۈيى قۇرۇپ ئۆڭتۈرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان پىرقىرىمىنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپ ئۇلۇغ كىچىك بىر تىندى.

پىرقىرىماق پ ① جىسىم بىرەر نۇقتا ياكى ئۆز ئوقى ئەتراپىدا چەمبەر شەكلىدە چۆگىلىمەك، ئايلانماق: چاق پىرقىرىماق. چاقپەلەك پىرقىرىماق. * ئۆستەڭگە قۇرۇلغان ئېلېكتر ئىستانسىنىڭ 200 كىلوۋات سائەتلىك ئىككى گۇرۇپپا دىنامى قۇيۇندەك پىرقىرىدى. * پىرقىرايدۇ ئورنىدا خۇددى تۇگمەن تېشىدەك، ناھشا ئېيتار يېقىملىق، خۇددى تىرىك كىشىدەك. ② قايماق، ئايلانماق (باش ھەقىقىدە) ـ كىنوخانا ئالدىدىكى كىشىلەر سەل شالاڭلىغان بولۇپ بېشىم تېخىچە پىرقىراۋاتاتتى، دەل شۇ چاغدا غايىبتىن پەيدا بولغاندەك ئىككى ئاغىنەم يېتىپ كەلدى، ـ دېدى نۇرمەت.

پىركامىل ئى [پىر+كامىل] <دىن> دىنىي جەھەتتە كامالەتكە يەتكەن، يېتىشكەن، تولغان، پىر، ئۇستاز: كەمپىر نەئىمنىڭ ئانىسىغا يېلىنىپ :ـ سېنىڭ بالاڭ مېنىڭمۇ بالام،

سەن بۇ بالىغا قانداق كۆيۈنسەڭ مەنمۇ شۇنداق كۆيۈنىمەن، قىزىڭغا ئۇلۇغلارنىڭ، پىركاملارنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ بېرەي دەيمەن، — دەپ ئانىسىنى ئالداپ قىزنى ئاچچىقپ كېتىپتۇ.

پىرمە ئى <بوت> ← **قارىغان.**

پىروخلور ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى $(Na,Ca\cdots)_2\,(Nb,Ta\cdots)_2\,Ob\,(F,OH)$، پەيدا بولۇش شارائىتىغا قاراپ تەركىبى ئۆزگىرىدۇ؛ تەڭ ئوقلۇق كرىستال سىستېمىسىدا، كرىستاللىرى سەككىز يۈزلۈك، رەڭگى قوڭۇر ياكى قارا بولىدۇ؛ يوللىرى ئاچ قوڭۇر ياكى ئاچ سېرىق، يېرىم سۈزۈك ياكى سۈزۈك كېلىدۇ؛ مايلىق پارقىراقلىققا ئىگە؛ قاتتىقلىقى 5 — 5.5 بولۇپ، چوڭۇك كېلىدۇ؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.03 — 4.36؛ ئاجراش-چانلىقى بولمايدۇ، كەسمە يۈزى سەدەپسىمان كېلىدۇ؛ كۆچلۈك رادىئوئاكتىپلىققا ئىگە؛ ئىشقارلىق جىنسلار، زور كرىستاللىق جىنسلار ۋە كاربونات جىنسلاردا ئۇچرايدۇ؛ ئاز ئۇچرايدىغان يەر ئېلېمېنتلىرى، نىئوبى، تانتال ۋە رادىئوئاكتىپلىق مېتاللارنى تاۋلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

پىروكسېن ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى تۆمۈر، كالتسىي، ماگنىي، مانگان قاتارلىقلارنىڭ سىلىكاتلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، دانىچە ياكى تۈۋرۈك هالىتىدە بولىدۇ؛ كۈل رەڭ، ئاق، يېشىل ياكى قارا رەڭلەردە ئۇچرايدۇ؛ ئەينەك پارقىراقلىقىدا بولۇپ چوڭۇك كېلىدۇ؛ قاتتىقلىقى 5 — 6؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.2 — 3.6 غىچە؛ يانار تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبلىرىنىڭ بىرى؛ تەبىئەتتە كەڭ تارقالغان.

پىروكسېنىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> ئوشۇقچە ماگنىي-تۆمۈرلۈك جىنسلارنىڭ بىرى، تەركىبىدىكى SiO_2 نىڭ مىقدارى 50% ئەتراپىدا بولىدۇ. ئۇ پۈتۈنلەي دېگۈدەك پىروكسېندىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، ئاز مىقداردا زەيتۇن تاش ئارىلاشقان؛ رەڭگى تۇتۇق، تەڭ دانىلىق تۈزۈلمىگە ئىگە. ئۇ پىروكسېنىتنىڭ ئارىلىشىش ئەھۋالىغا قاراپ بىنەپشە پىروكسېنىت، سۈزۈك پىروكسېنىت، برونزا پىروكسېنىت، ماگنېيلىق پىروكسېنىت، قوش پىروكسېنىت قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. پىروكسېنىت تەركىبىدە كۆپرەك ماگنىت تاش، تىتانلىق تۆمۈر تاش قاتارلىقلار بولىدۇ. ئۇ كۆپرەك خروم، نىكېل، كۆبالت قاتارلىق مېتال كان مەھسۇلاتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

پىروفىللىت ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى $Al_2\,[Si_4\,O_{10}]\,(OH)_2$. يەككە يانتۇلۇق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كۆپىنچە زىچ كاللەكسىمان، تارشىسىمان ۋە چاچما نۇرسىمان قۇرامىغا ھالىتىدە بولىدۇ؛ رەڭگى ئاق، ئاچ سېرىق ياكى ئاچ يېشىل ئارىلاش كېلىدۇ؛ يېرىم سۈزۈك ۋە ئەينەك پارقىراقلىقىدا؛ قاتتىقلىقى 1 — 2، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 266 — 290؛ ئاساسەن يانار تاغ جىنسلىرىدىكى ئورۇن ئالماشتۇرغان كان ياتمىلىرىدا ئۇچرايدۇ؛ كاللەك هالەتتىكىلىرى قەغەزچىلىك، فارفور بۇيۇملىرى سانائىتى، ئوتقا چىدامىلىق ماتېرىياللار سانائىتى، ئېلېكتر سانائىتى قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

پىروزا [پ] ① ئى. هاۋا رەڭلىك، قىممەت باھالىق زىننەت بۇيۇمىغا ئىشلىتىلىدىغان تاش. ② سۈپ. هاۋا رەڭ.

پىروزا كۆز كۆك كۆز: قارا كۆز ئارىسىدا،

پىروزا كۆز بىرە - بىرە. پىروزا كۆز ئالدىدا، قارا كۆز تەرەپچ تېرە.

پىر - ئۇستاز پىر ۋە ئۇستاز: سەيدۇللا مولا ھېكايىچىلىكنىك پىر - ئۇستازى ئىدى.

پىرىق I تەق. كۆلگەندە دېماغتىن چىقىدىغان ئۇزۇك - ئۇزۇك ئاۋاز: زەيتۇنەم «پىرىق» قىلىپ كۆلدى..

پىرىق II سۈپ. پوستى سولىشىپ، تەركىبىدىكى شىرنىسى تەمسىز سۇغا ئايلانغان (ئۇزۇم ھەققىدە): پىرىق ئۇزۇم.

پىرىق - پىرىق «پىرىق» سۆزىنىك تەكرارلىنىشى: پىرىق - پىرىق قىلىپ يىغلىماق. پىرىق - پىرىق قىلىپ كۆلمەك.

پىرىلداتماق «پىرىلدىماق» سۆزىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆز پەسلى، كوچىدا بىرقانچە بالا پىرقىرىغۇچلىرىنى پىرىلدىتىپ ئويناپ يۈرەتتى.

پىرىلداشماق «پىرىلدىماق» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىرىلداق ئى. قەغەزدىن ياسالغان بالىلار ئويۇنچۇقى. ئۇ شامالغا قارشى يۈگۈرگەندە پىرقىرايدۇ.

پىرىلدىماق پ. «پىر - پىر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ماتور پىرىلداپ چۆگىلدى. * رەھىم قولىنى قارلىغاچنىك ئۇۋۇسىغا ئۇزىتىشى بىلەنلا، ئانا قارلىغاچ ئۆز نەسلىنى ھىمايە قىلىپ، شىددەت بىلەن رەھىمنىك بېشى ئۈستىدە پىرىلداپ ئۇچۇپ، تۇمشۇقى بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى.

پىز تەق. نەم نەرسىلەر ئوتتا كۆيگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: يېڭى كېسىلگەن ئۇجمە ياغچى تونۇردا «پىز» قىلىپ كۆيدى. * غەم يېگەن قاقشال ۋۇجۇدۇمغا تۆتاشتى يانىدى ئوت، «پىز» ئېتىپ كۆيدى يۈرىكىم، يار دېدىم جاندىن كېچىپ.

پىز - پىز ① «پىز» سۆزىنىك تەكرارلىنىشى: پىز - پىز قىلىپ كۆيمەك. ② كۆيدۈرگۈدەك ئىسسىق: كارۋانلار شەھەردىن ئايرىلىپتۇ. دەشتۇ - باياۋان، قۇملۇق چۆللەرنى ئارىلاپ مېڭىپتۇ. ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپتۇ. پىز - پىز ئاپتاپتا ئابدۇلنىك پېشانىسى كۆيۈپتۇ. كۆزلىرى تولىشىپ، لەۋلىرى قۇرۇپ، ئۇھ دېگۈچىلىك مادارى قالماپتۇ.

پىزغىرىم سۈپ. «پىز» قىلىپ كۆيدۈرىدىغان: پىزغىرىم ئاپتاپ. تاشماق مۇشۇنداق پىزغىرىم ئىسسىقتا ۋېلىسىپت بىلەن ئون نەچچە چاقىرىم يولنى بېسىپ، مانا شۇ «ئىشلار» توغرىسىدا باستىنى ۋاقىپلاندۇرۇش ئۈچۈن كەلگەندى.

پىزدە رەۋ. «پىز» قىلغان ھالدا: شۇ تاپتا ئەركىنىك قورسىقى يەنە پىزدە ئاچقانىدەك بولدى. بىراق ئاۋۇتكامنىك بايىقى ئەلپازىنى ئويلىدى - دە، پۇتىغا باشقىدىن مەدەت بېرىپ، چوك - چوك دەسسەپ كېتىۋەردى.

پىزلداتماق «پىزلدىماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: جانان قىزلار كۈيلىشەتتى بۇلبۇل كەبى، ئانار گۈلنىك شادلىقىنى يار - يار قىلىپ. ئەتراپىدا ئايلىنىشقان يىگىتلەرنىك، يۈرىكىگە پىزىلدىتىپ ئوتلار سېلىپ.

پىزلداشماق «پىزلدىماق» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىزلدىماق پ «پىز - پىز» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: بوۋاينىك ئۆيىدە ساماۋارلار پورۇقلاپ قاينايتتى، كۆپلەردە لىمپۇلىپ تۇرغان قىمىزلار، كاۋاپدانلاردا پىزىلداپ پىشۇاتقان كاۋاپلارنىك ئۆتكۈر پۇرىقى كىشىنىك ئىشتىھاسىنى غدىقلايتتى.

پىس تەق. تار ھەم كىچىك تۆشۈككىدىن ھاۋا يەل، گاز چىقىنداپ ياكى چوغقا سۇ سېپىلگەندە ۋە شۇنداق ھالىلاردا چىقىقان ئاۋاز: ۋېلىسىپتنىك «پىس» قىلىپ يېلى چىقىپ كەتتى.

پىسەنت ئى [پ] دەققەت، ئېتىبار، نەزەر، پەرۋا: تۇن نېسىبى، تاغ تەرەپتىن نەم كۈز شامىلى ئۇرۇپ تۇراتتى. جاسارەتلىك ئەزىمەتلەر نە سوغۇق، نە ئۇيقۇسىزلىققا پىسەنت قىلمايتتى.

پىسەنت قىلماسلىق نەزەرگە ئىلماسلىق، مەنسىتمەسلىك: ماموت چېرىكلەرنىك ھەيۋىسىگە پىسەنت قىلماي، چەبدەسلىك بىلەن كەينى - كەينىدىن بىرقانچە چېرىكنى تېپىۋىدى، چېرىكلەر

ئارقا — ئارقىدىن يەرگە دۇم چۈشتى.
پسەنتىگە ئالماسلىق ← **پسەنت قاماسلىق.**
پسەنتىگە سىغماسلىق كۆڭلىدىكىدەك بولماسلىق، كۆڭلىگە ياقماسلىق، دىققەت — ئېتىبارىنى تارتماسلىق: — كەيپىياتىڭدىن قارىغاندا ئۇ قىز ئانچە پسەنتىگە سىغمىدىغۇ دەيمەن؟ — دېدىم مەن ئۇنى سىناش ئۈچۈن.
پسەنتىگە كەلمەسلىك ← **پسەنتىگە سىغماسلىق:** شەرىپىنىڭ تويلۇق دەپ تىككۈزگەن كاستۇم — بۇرۇلكىسى غۇلامنىڭ پسەنتىگە كەلمىدى.
پسپىس دىئال ① ئى. پىستان، پىسىلداق. ② سۇپ. ئىشنى ناھايىتى ئاستا قىلىدىغان، ئالدىرىمايدىغان.
پىس — پىس «پىس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بار ژۇجۇدۇم ئەل ئۈچۈن تۇرسا قىزىپ يانماق بولۇپ، ئوت ئېلىپ يالقۇنلىماي، «پىس — پىس» قىلىپ قانداق تۇتەي.
پىستان ئى [ر<فران] ① <ھەرب> ئوق مىشكىنىڭ كەينى قىسمىدىكى ئوت ئېلىش قۇرۇلمىسى: پىستان چاقماق. ئۇ پىستانىنىڭ كەينىدىكى SBP ھەرپلەرنىڭ ئاستىغا 763 سىفىر يېزىلغان بولۇپ، بۇ ساقچىلار ئىشلىتىدىغان «54» ماركىلىق يان قورال ئوقىنىڭ پىستىنى ئىدى. ② بەتىنكە قاتارلىق ئاياغ كىيىمنىڭ بوغقۇچ ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكىگە بېكىتىلىدىغان يۇمىلاق تۆشۈكلۈك بۇيۇم: بەتىنكىگە پىستان بېكىتمەك. ③ كۆڭلەك، چاپان قاتارلىق كىيىملەرگە قادىلىپ تۇگمە ۋە پەتلە رولىنى ئويناىدىغان ئەركەك — چىشلىق بۇيۇم.
پىستان چاققۇچ ھەربىي قوراللاردا ئوقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان پۈرژىنلىق تەپكۈ.
پىستان چاقماق ① ئوق ئېتىلماي قالماق: ئارقا ياقتىن جىك جاللات دەرھال تەپكىنى باسقىنى. پىستان چېقىپ مىلتىقى، ئۆزى يىقىلىپ ياتتى. ② كۆچمە. چاتاق چىقماق، ئەپلەشمەي قالماق، مەسىلە كۆرۈلمەك: — ئۇنداقتا ئىمىنكامنى نېمىشقا سايىلمايسىلەر ياكى پىستان چاقىدىغان يېرى بارمۇ؟ — سوربىدى كامال ئوسمانكامدىن.
پىستانلىق سۇپ. پىستىنى بار، پىستان ئورنىتىلغان: زەيتۇنەم نىياز قۇربانغا قاراپ كۆلۈپ تۇرۇپ، پىستانلىق ئىخچام بەتىنكە كىيىۋالغان ئىككى پۇتىنى كۆرسەتتى ۋە ئۇنىڭغا: — دادۇيىم يېقىن، سىز يېڭىيەرگە بارغۇچە، مەن ئۆزەمنى ئايدىڭكۆلدە كۆرىمەن، — دېدى.
پىستە I ئى [پ] <بوت> ① سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئېگىز ئۆسىدىغان چوڭ دەرەخ، يوپۇرمىقى يۇمىران نوتىلاردا توپلىشىپ ئۆسىدۇ، تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى توخۇمسىمان؛ گۈلى قارامتۇل يېشىل، ئۇچكىلىك مېۋىسى توخۇم شەكلىدە بولۇپ قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ؛ مېغىزى دورا قىلىنىدۇ؛ بۆرەكنى ئىسسىتىپ، مۇسپىلىكە يارىدەم بېرىدۇ؛ ئىشتىھانى ئېچىپ ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.
پىستە II ئى [پ] <زوئول> ئىتنىڭ بىر سورتى، تېنى كىچىك، تۈكلىرى ئۇزۇن، پۇتى قىسقا بولىدۇ، كىشىلەر تاماشا قىلىش ئۈچۈن باقىدۇ. «خورخور» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
پىستە — بادام پىستە ۋە بادام.
پىستىرما ئى <ھەرب> توساتتىن ھۇجۇم قىلىش ياكى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان يوشۇرۇن قۇرۇلما، جاي: پىستىرما قوشۇن. تاشقان ئالتە نەپەر جەڭچى بىلەن دۇشمەنگە ئۇدۇل زەربە بېرىش ئۈچۈن جىلغا ئېچكىرىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇلار جىلغا ئېچىدە تاشلاردىن ئىستىھكام ياسىدى. ھامۇت باشچىلىقىدا ئالتە نەپەر جەڭچىنى پىستىرمىغا ئەۋەتتى.
پىستىرما قوشۇن يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ،

پۇرسەت كۆتۈپ دۇشمەنگە زەربە بېرىدىغان قوشۇن.

پىسسر I تەق. ئاستا، سۇس قىلىنغان ھەربىرىنى چىققان پەس ئاۋاز.

پىسسر II سۈپ. دىئال. ئېزىلەڭگۈ، مىس-مىس.

پىسسر - پىسسر «پىسسر I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قوماندان بۇتنىڭ ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئاغزىدا «پىسسر-پىسسر» قىلىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ، جېنىنىڭ ئامانلىقى، يۇرتىغا سالامەت قايتىشى ئۈچۈن دۇئا-تەلەپ قىلۇاتاتتى.

پىسسرلىماق پ. بوش ئاۋاز چىقارماق: پىسسرلاپ سۆزلىمەك.

پىسسىدە رەۋ «پىسس» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: — ماشىنانىڭ پىسسىدە يەل قويۇۋەتتىمۇ نېمە، — دېدى پىشقەدەم ئۇستام ئەمەت ئاكا، ئابلەتكە چاقچاق قىلىپ.

پىسىق ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدا قىلىنغان غەيۋەت.

پىسىق - پاسات بىرەر كىشى توغرىسىدا تارقىتىلىغان ئويدۇرما گەپ، بوھتان: — ئارقامدىن دائىم پىسىق - پاسات تارقىتىپ يۈرگىنىڭ يەتمەي، ئەمدى ئاشكارا زىيانكەشلىككە ئۆتكەن بولساڭ، بۇنىڭغىمۇ مەيلى، قېنى، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىپ باق، — دېدىم مەن ئۇنىڭ تۆمۈردەك كۆكرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ تۇرۇپ.

پىسىق - پاساتچى پىسىق - پاسات تارقاتقۇچى، تۆھمەتخور.

پىسىك تەق. يۇقىرى ئاۋاز چىقارماي، تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈش ھالىتى: ئۇنىڭ ۋارقىراپ ھەيۋە قىلىشلىرى ھاشىر ئاكامغا قىلچە تەسىر قىلمىدى، ھاشىر ئاكام مەنىستىمىگەندەك «پىسىك» قىلىپ كۈلۈپ سۆزىنى باشلىدى.

پىسىك - پىسىك «پىسىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىسىك - پىسىك» قىلىپ كۈلمەك.

پىسىڭدە رەۋ. «پىسىك» قىلغان ھالدا: مەن بەش ياشلىق ئوغلۇم شۆھرەتنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئىككى ئايلاندۇرۇپ يەرگە قويدۇم. ئۇ قۇۋىقمىدىن چىقىپ قولىدىكى كەمپۈتنى چىڭ سقمىدىغان ھالدا ئىككى يانچۇقىنى ئوتۇپ كۆردى - دە، ماڭا قاراپ پىسىڭدە كۈلۈپ قويدى.

پىسىلداتماق «پىسىلدىماق» پېئىللىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىسىلداشماق «پىسىلدىماق» پېئىللىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى: پېشايۋان تۆرىسىدىكى ئۇۋۇدا بولسا، خۇددى ئاشۇنىڭدەك ئىككى قارلىغاچ بالىنى گويا قېرىندىشى ئۈچۈن قايغۇرۇۋاتقاندەك، باشلىرىنى پەسكە ساڭگىلاتقان ھالدا پىسىلدىشاتتى.

پىسىلدىماق پ «پىس-پىس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: ۋېلىسىپىتنىڭ سۇغا چىلانغان ئىچ كامېرىدىن پىسىلداپ يەل چىقۇاتاتتى.

پىسىنچا ئى. دىئال. گىرە، گىرەچە.

پىش ئىم. مۇشۇكنى چاقىرىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

پىشا ئىم. دىئال. مۇشۇكنى ھەيدىۋېتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

پىشاك ئى <فىز> ① بىر خىل ئاددىي مېخانىزىم يەنى قوزغالماس نۇقتىنى ئوق قىلىپ ئايلىنىدىغان خادا. خادا ئايلانغاندا ئوق قىلىنغان نۇقتا تايىنىش نۇقتىسى بولىدۇ، كۈچنى ئاشۇرىدىغان نۇقتا كۈچ نۇقتىسى بولىدۇ، كۈچ ھاسىل قىلىدىغان نۇقتا ئېغىرلىق نۇقتىسى بولىدۇ؛ ئۇچ نۇقتىنىڭ ئىككى ئارىلىقىنىڭ نىسبەتەن قىممىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق كۈچنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ؛ پىشاڭنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ تۇرلۈك مېخانىزملارنى ياسىغىلى بولىدۇ. ② ئېغىر نەرسىنىڭ ئاستىغا تېقىپ ئۇنى قوزغاش ياكى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان كالتەك

ياكى لوم تۆمۇر.

پشاك سالماق ① پشاكنى ئاستىغا تىقماق: توختى بىرقانچە ياش يىگىتلەرگە باشلامچىلىق قىلىپ، دۇمبىلىرىدە چوك ـ چوك تاشلارنى كۆتۈرۈشۈپ، تەشمە يولىغا دۆۋىلەۋىتىپتۇ، ئاباباكىرى ئۇزۇن لوم تۆمۇرلەر بىلەن سەمەت تىرەپ تۇرغان بىر قورام تاشنىك ئاستىغا پشاك سېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. سۆزلەۋاتقان كىشىنىك سۆزىگە سۆز قوشۇپ ئۇنىك سۆزىنىك تېخىمۇ ئۆرلىشىگە تۈرتكە بولماق.

پشاكلىق سۇپ ① پىشاكى بار، پىشاك ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ② پىشاك بولۇشقا يارايدىغان، پىشاك بولىدىغان؛ پىشاكقا ئوخشاش: پىشاكلىق ياغاچ. پىشاكلىق لوم تۆمۇر. پىشاكلىق رولى. * ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى باج يىغىۋېلىش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكىنى ھەقىقىي كۈچەيتىشى، باجنىك خەلق ئىگىلىكىدىكى پشاكلىق رولىنى كۈچەيتىپ، باج يىغىۋېلىش ئاپپاراتلىرىنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ۋە كۈچەيتىپ، باج تارماقلىرىنىك خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشنى قوللىشى كېرەك.

پىش ـ پىش «پىش» سۆزىنىك تەكرارلىنىشى: مۇشۇك «پىش ـ پىش» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپلا ئىشكىنىك بوسۇغىسىغا تۇمشۇقىنى سۆرتكىلى تۇردى.

پىششىق ① سۇپ. پىشىپ يېتىلگەن، پىشقان (مېۋە ـ چېۋە ۋە دانلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): پىششىق تاۋۇز. * پەتتار بوۋاي، نەۋرىسى ئەكىرىپ بەرگەن پىششىق قوغۇننى كاسا قىلىپ ئىشتىھا بىلەن يەۋاتاتتى. ② سۇپ. پىشۇرۇلغان، خام ئەمەس، پىشقان: پىششىق خىش. پىششىق گۆش. * پۇتۇنلەي پىششىق خىش بىلەن ياسالغان، ياغاچلىرىغا ھەر خىل نەقىشلەر چېكىلگەن مۇنداق ئېسىل دەرۋازىنى پەقەت شەھەرلەردىلا ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. ③ سۇپ. كۆچمە. بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەتنى قىلىشقا ماھىر، ئۇستا: نادىر تېخى ئالدىنقى ھەپتىدىلا بۇنى بىزگە باشقىچە تونۇشتۇرۇپ: ــ ئۇ كەسپىتە پىششىق، سەۋىيىسىمۇ يۇقىرى، ئۇ خۇددى تۇپا ئاستىدا بېسىلىپ قالغان ئالتۇن، ــ دېدى. ④ رەۋ. پۇختا؛ مۇكەممەل؛ تولۇق؛ راۋان؛ ياخشى: زەۋقى ئىسكىرىپكا چالىدى، بالىلار ئەگىشىپ ئوقۇشقا باشلىدى، يىرىم سائەتتىن كېيىن بالىلار بۇ ناخشىنى خېلى پىششىق ئۆگىنىۋالدى. * مەسۇم ئاخۇن باشقا مىللەت تىللىرىدىن بىرنەچچىنى پىششىق بىلەتتى. شۇڭا ئۇ ئۆز زامانىسىدىكى تاشكەنت، قازان شەھەرلىرىدە نەشىر قىلىنغان رۇسچە، تاتارچە، ئۆزبېكچە كىتاب ـ ژۇرنالىلارنى دائىم كۆرۈپ تۇراتتى. * رەۋىيدۇللا مۇئەللىم، بىزگە تۇركچە دەرسىنىك تېكىستلىرىنى پىششىق ئوقۇپ كېلىش ھەقتىدە تاپشۇرۇق بەردى. ⑤ سۇپ. يىپىتىن ـ يېڭىنسىگىچە، تەپسىلىي، تولۇق: ناھىيىلىك پارتكوم سېكرېتارى بۇ جايىنىك ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدىغان دېھقانلار بىلەن يەنە بىر قېتىم سۆزلىشىپ چىقتى. ⑥ سۇپ. كۆچمە. مول ـ ھوسۇللۇق، مۇنبەت: پىششىق يەر، ⑦ سۇپ. كۆچمە. باشقىلارغا بىرنەرسە بەرمەيدىغان؛ بېخىل: پىششىق ئادەم. ⑧ سۇپ. كۆچمە. پۇختا، مۇستەھكەم، چىداملىق؛ ئوڭاي ـ ئاسان ئۇزۇلمەيدىغان، يىرتىلمايدىغان؛ بەك: پىششىق رەخت، پىششىق ئارغامچا. * خالىق كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىۋىدى، راست دېگەندەك بىر غېرىچ كەلگۈدەك پىششىق ئاق يىپىنىك ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ⑨ سۇپ. كۆچمە. ئورۇنلۇق، مەزمۇنلۇق: سۆزنىك پىششىقى ياخشى، ئاشنىك ئىسسىقى ياخشى (ماقال). ئۇ ناھايىتى تىلى پىششىق بالىكەن.

پىششىق ئاش ① پىشۇرۇلغان، پىشۇرۇپ تەييارلانغان تاماق: خام ئاشنىك ئەتىۋارى بار، پىششىق ئاشنىك ئەتىۋارى يوق (ماقال). ② دەرھال ئېھتىياجنى قاندۇرالايدىغان تەييار نەرسە: ــ پۇل دېگەن پىششىق ئاش، ئۇنى يانچۇقتا ساقلىغىلى بولمايدۇ. بانكىغا ئاپىرىپ قويىساك بولامدىكىن، ــ دېدى شەرىخان ئانا ئوغلى ئادىلغا،

پششقلاتماق «پششقلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پششقلانماق «پششقلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رۇستەم ئادەت بويىچە ئىشلەپ قاتتىق تاپشۇرۇق، پششقلىنىپ دەرسى تاپتى كۆڭلى ئارام، زوق.

پششقلىق «پششىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن دادامنىڭ پششىقلىق بىلەن تۆككەن تۇگۈچىنى بۇزۇپ-چاچتىم يوقاتتىم. * زەينەپقىزنىڭ چىرايلىق بەستى، ئۇنىڭ ئىشلىرىغا شۇنچە پششقلىقى ئايسىخانىنى سۆيۈندۈرۈۋەتتى.

پششقلماق پ ① تەكرارلاش ۋە تولۇقلاش ئارقىلىق بىرەر ئىشنى، نەرسىنى پششىق، پۇختا ئۆگەنمەك: ئۇ، بىر يىلدىن بۇيان مەركىزىي دوختۇرخانىنىڭ بالىلار كېسەللىكى بۆلۈمىدە ئىشلىدى، كەسپىنى پششقلىدى. رەھبەرلىك ۋە ئاممىنىڭ ئىشەنچ-ھۆرمىتىگە ئېرىشتى، ② ياخشى، مۇكەممەل ھالەتكە كەلتۈرمەك: مۇھەررىر ماقالىنىڭ دەسلەپكى ئورنىگىنالىنى تەھرىرلەش جەريانىدا ئۇنى پششقلاپ ئىشلىدى. ③ چىڭىتماق، چىنىڭ پۇختا ھالەتكە كەلتۈرمەك: گىلەمنى پششقلىماق. كىگىزنى پششقلىماق.

پششقلاپ ئىشلىمەك <سانا> خام ئەشيا ماتېرىياللىرى ۋە يېرىم تەييار مەھسۇلاتلارنى قايتا ئىشلەپ، ئۇنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاپ، بەلگىلەنگەن تەلەپكە يەتكۈزمەك.

پششقماق پ. بەك تورلىنىپ كەتكەنلىكتىن غۇڭۇمەكلىشىپ تۇرۇلۇشالماق (يىپ، ئارغامچا قاتارلىقلار ھەققىدە).

پشقەدەم (توغرىسى: پىشقەدەم) ← **پىشقەدەم**.

پشقىرتماق «پشقىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پشقىرماق پ. بۇرۇندىن كۆچلۈك ھەم بوغۇق ئاۋاز چىقارماق (ئات-ئېشەك، ئۆي ھايۋانلىرى ھەققىدە): تۇن كېچىدە ئۆزەم يالغۇز ئاتلىق كېتىپ باراتتىم، ئەتراپ جىمجىت، پەقەت ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ۋە ئارىلاپ-ئارىلاپ پىشقىرغان ئاۋازىدىن باشقا بىرەر شەپە يوق ئىدى.

پشقىن ئى. ھاك: گۈل-چېچەكلەرگە ئوراپ كۆكنى تۇتۇتۇم خوش ئالسىلا، دۇنيانىڭ كارى نېمە يىراقتىنا تاشلىسلا، ئېگىز-ئېگىز ئۆيلىرىنى پىشقىن بىلەن ئاقلىسلا، ئۇنداق قىلماي ئاشۇ ئۆيگە بىزنى پات-پات باشلىسلا.

پشكە سۇپ. دىئال. جان ت. ئازراق، كىچىككىنە، بىرئاز.

پشلاق ① ئى. سۇتنى ئېچىتىپ تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك: بۆرىتالا چاروچىلىرى بەكمۇ تەملىك ۋە ئوزۇقلۇقى مول بولغان قېتىق ۋە پشلاق ياساشقا ئىنتايىن ماھىر كىلىدۇ. شۇڭا ئۇ يەردىن ئۆتكەن ھەربىر يولۇچىنى ئۇ جايىنىڭ قېتىقىنى ئىچەتتى ۋە پىشلىقىنى تېتىپ كۆرەتتى. ② سۇپ. كۆچمە. سۇيىق چىقىپ تۇرىدىغان: پشلاق كۆز.

پشلدۇرماق «پىشلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جىرتاق كۆز تەرتىپ مۇدىرىنى مۇزلۇق كۆلگە پشلدۇرۇش، ئوقۇغۇچى ۋە بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ جازا تەدبىرىگە نارازىلىق بىلدۇرۇش ھەرىكىتى پارتىلىغان كۈنى ئاسمىنىڭ بۇ مەكتەپكە كەلگىنىگە ئۇچ ئاي بولغانىدى.

پشلماق «پشماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تەرتىپ مۇدىرى مۇزلۇق كۆل ئىچىدە سۇغا پشلىپ پالاقشىپ يۈرگەندە ئوقۇغۇچىلار ئۆز غەلىبىسىدىن خۇشال بولۇپ، تەنتەنە قىلىپ ئىسقىرتىپ-چاۋاك چىلىشىپ كەتتى.

پشماق I ① ئۆسۈپ، راۋاجلىنىپ ئىستېمال قىلىشقا، ئىشلىتىلىشكە بولىدىغان، ياراملىق ھالغا كەلمەك: يېتىلمەك (مېۋە-چېۋە، دانلىق زىرائەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار ھەققىدە): پىشقان قوغۇن ساپىقىدا تۇرماس

(ماقال). * ئۇجمه پىش ئاغزىمغا چۈش (تەمسل). * ئەتىيازدا ھەممىدىن بۇرۇن ئۇجمه پىشىدۇ. ئاندىن ئۈزۈك پىشىدۇ، ئۈزۈك تۆگىگەندىن كېيىن شاپتۇل پىشىدۇ، شاپتۇل تۆگىگەندىن كېيىن، ئۈزۈم پىشىدۇ، ئاندىن ئالما پىشىدۇ، ھەر خىل مېۋىلەر كەينى-كەينىدىن پىشىپ تۇرىدۇ. ②قوروش، قاينىتىش، دۇملەش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۇستىمال ئۈچۈن تەييارلانماق: تاماق پىشماق. * بەرمەسىنىڭ ئېشى پىشماس، ئوچاق بېشىدىن چۈشمەس (ماقال). * شاھزادە قورسىقى تويغاندىن كېيىن، ئۇ ئاشپەزنى چاقىرىپ: — ئۇستام، مۇشۇ ماننا ئاشۇ قاسقاندا پىشتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشقا، ساھەگە تەجرىبىلىك بولۇپ يېتىلمەك: كەسپىكە پىشماق. ياسىن خوجا خۇددى پىشقان ئارتىستەك شۇ گەپنى قىلىپ تۇرۇپ، بىر ياشتىن كىشىلەر بىلەن قول ئېلىشىپ، دولا قېقىپ كۆرۈشتى. ④ كۆچمە. چېنىقماق، تاۋلانماق: بەختىيار سۆزلەۋېتىپ، ئەمگەكتە پىشقان قاتمال قوللىرى بىلەن سائادەتنىڭ پاختىدەك ئاق، يۇمشاق قوللىرىنى ئاستا تۇتتى. ⑤ كۆچمە. قارار قىلماق، بىرلىككە كەلمەك (مەسىلىھەت ھەققىدە): شۇ كېچىدە مەسىلىھەت پىشتى، بۇنى چىرىكلەرگە ئۇقتۇرۇش، باش توخۇدا ناشتا قىلىش، تاڭ يورۇشتىن ئاۋۋال جابدۇنۇپ بولۇش ۋە تاڭ ئاتقاندا جەڭگە ئاتلىنىشقا پەرمان بېرىلدى. ⑥ كۆچمە. يېتىپ كەلمەك: ھازىرلانماق (ۋاقىت، پەيت، شەرت-شارائىت ھەققىدە): شەرت-شارائىتى پىشماق. ⑦ كۆچمە. سىڭىش بولۇپ قالماق، ئادەت بولماق (كۆزى ۋە قۇلاققا): كۆزى پىشماق. بۇ گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ، مېنىڭ قۇلقىم پىشىپ قالدى. ⑧ كۆچمە. چىڭدالماق، پىششىقلانماق: كىگىز پىشتى. خىش ياخشى پىشتى.

پىشماق II پ. سۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۇيۇقلۇققا چىلاپ ھۆل قىلماق، چۆمۈلدۈرمەك: سۇغا پىشماق.

پىشۇرغۇزماق «پىشماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىيار پادىشاھ بىر لېگەن تۇخۇمنى رەڭدار قىلىپ پىشۇرغۇزۇپ، بۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا يەنە بىر قېتىم قويۇپتۇ.

پىشۇرماق «پىشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەپەندىم بىركۈنى بازاردىن كۆش ئەكەلسە، خوتۇنى ئۇنى پىشۇرۇپ يەۋېلىپ، ئەپەندىمگە ئىت يەپ كەتتى، — دەپتۇ. * ئېشىڭغا قوغۇن تېرىپ، پىشۇرۇپ ساتىمەن ئەمدى. مېھرىباندىن ئايرىلىپ، يالغۇز ياتىمەن ئەمدى.

پىشۇرۇشماق «پىشۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ئىناق ئولتۇرۇپ مەسلىھەتنى پىشۇرۇشتى، ئېلىشات كامىل بىلەن قالدىغان بولدى. مەريەم مەرھابانى ئېلىپ كېتىدىغان بولدى.

پىشۇرۇقلۇق سۈپ. پىشۇرۇپ قويۇلغان، پىشۇرۇلغان: ئادىل مەيدە يانچۇقىدىن بەش يۈەنلىك پۇلدىن بىرنى شىرە ئۈستىگە قويدى، ساماۋارچى پۇلنى ئېلىۋېتىپ: — يەيدىغانغىچۇ؟ يۇمشاق نان، پىشۇرۇقلۇق توخۇمۇ بار، ئالامسىز، — دەپ سورىدى.

پىشۇرۇلماق «پىشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەپەندىم ئۆردىدا ئولتۇرغىنىدا بىر كىشى پادىشاھقا پىشۇرۇلغان غازنى سوۋغا قىلىپتۇ، پادىشاھ غازنى ئەپەندىمگە بېرىپ: — قېنى، ئەپەندىم، غازنى ئادىللىق بىلەن بۆلۈپ بېرىڭ، — دەپ ئىلتىماس قىلىپتۇ.

پىشىم مق. تەخمىنەن بىر قېتىم ئاش-تاماق ئېتىپ پىشۇرۇش ئۈچۈن كەتكەن ۋاقىتنى بىلدۈرىدۇ: دەرۋازا قېقىلىشقا باشلىدى. خاسىيەت تېز قەدەملەر بىلەن بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى. دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەنلا بىر يىگىت: — ئاللا كارامەت، خاسىيەت، سىزمۇ بار ئىكەنسىز، ھە؟ — دېدى خۇشلۇقىنى بىلدۈرۈپ، — مەن كەلگىلى بىر ئاش پىشىم بولاي دېدى.

پىغان ئى [پ] يېزىت. قاتتىق خاپا بولۇش ۋە ئىچ پۈشۈقتىن كېلىپ چىقىقان نالە-پەريات، ھەسرەت-دەرد-ئەلەم، يىغا: پىغان

چەكمەك. * مۇيەسسەر ھەمىشە قاپىقىنى تۇرۇپ، جىممىدە يۇرەتتى. قارىغاندا ئۇنىڭ دائىملىق ھەمراھى ئۇنسىز پىغان ۋە چوڭقۇر قايغۇ ئىدى. * تۆكۈلۈپتۇ يامغۇردەك ئۇكسىنىڭ ياشلىرى. پىغاندىن ئېرىپتۇ ھەتتا تاغنىڭ تاشلىرى.

پىغان چەكمەك ناله قىلماق، يىغلىماق، ھەسرەتلەنمەك: ياش ئەمەس ئاقارمىش ئىككى كۆزىدىن، يۈلغۇننىڭ رەڭگىدە تامچە-تامچە قان. سامانلار ھەيرانمىش سولغۇن يۈزىدىن، كۆيەرمىش بىر ئوتتا چېكەرمىش پىغان.

پىغاندىن چىقماق كۆڭۈلدىكى ئىچ پۇشۇقى، غەم ئەندىشىسى، دەرد-ئەلەمى، خاپىلىقى چىقىپ كەتمەك، بېسىلماق: راخمان مۇدىر، ئۇنىڭدىن پىغاندىن چىققۇچە ئۆچمىنى ئېلىۋالدى. * — پاھ، پىغاندىن چىققۇدەك ئويندۇق-دە، — دېدى ئۇ ئاخىرى ئۆزىنى سافاغا تاشلاپ تۇرۇپ.

پىغانسىز سۈپ. پىغانى يوق، پىغاندىن خالىي: سەن كۆرۈندۈك يانبۇلاق ئەينەك بولۇپ، كۆڑىمەن سادىرنى كۆرگەندەك بولۇپ. مەن پىغانسىز ناخشا ئېيتسام ئالدىدا، كەتتى يايراپ چېھرىسى گۈلدەك بولۇپ.

پىغانلىق سۈپ. دەرد-ئەلەم، ناله-پەريادقا تولغان، پىغان چىقىپ تۇرىدىغان: پىغانلىق كۈنلەر. * بىردىن جىلغا بويىدا تونۇش نەي ئاۋازى ياڭرىدى. گۈلمېروي ئورنىدا تۇرۇپ قالدى. نەي ساداسى شۇنچە پىغانلىق ۋە مۇڭلۇق، مۇھەببەت دەريادەك دولقۇنلۇق ئىدىكى، گاھ بىچارە قىزنىڭ يۈرەك دەردىنى سۆزلىگەندەك، گاھ ماھىر نەيچىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆيگۈ ۋە ئەقىدىسىنى بايان قىلۋاتقاندەك ئىدى. * قەشقەر خەلقىنىڭ پىغانلىق كۆز يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئاقىقان تۇمەن دەريا سۇيىدا، كوزىچى يار بېشى قويىندا سىيىت ئىسمىلىك بىر ئەزىمەت بارلىققا كەلدى. ئۇ شىرنىڭكىدەك كەڭ كۆكرىكى، يولۋاس قاپلىنىڭكىدەك ئالقىنى بىلەن ھەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پىكاپ ئى [ر<ئىنگ] كىچىك ماشىنىلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ مەخسۇس ئادەم ئولتۇرۇش ئۈچۈن لايىھىلەنگەن بولۇپ، يۈرۈشكە قولايلىق، يەڭگىل ۋە ياسىلىشى سىپتا كېلىدۇ: ئۇ ئۆزىنىڭ ئوڭايسىزلانغانلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن دەرھال كەينىگە يۆرۈلۈپ، ئايۇاندىن ئۆتۈپ، سىرتقا چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ «سانتانا» ناملىق قارا پىكاپى پەلەمپەينىڭ ئالدىدا تۇراتتى.

پىكرات ئى [ر<گرېك] <خىم> ⟵ **پىكرات كىسلاتا**.

پىكرات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، تەركىبى ئۈچ نىترو فېنول؛ مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_6H_2(NO_2)_3OH$، سېرىق رەڭلىك كرىستال؛ زەھەرلىك؛ قورۇتۇلغاندا ئاسانلا پارتلايدۇ، پارتلىغۇچى دورا ياكى سېرىق رەڭلىك بويياق ياساشتا قوللىنىلىدۇ، كۆپىنچە سېرىق رەڭلىك پارتلىغۇچى دورا دېيىلىدۇ.

پىكۇس ئى [لات] <بوت> ئۇجمە ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى چوڭ، ئىللىپس شەكلىدە، قېلىن ۋە پارقىراق كېلىدۇ؛ تېنىدە سۈتى بولۇپ، كاۋچۇك ئېلىنىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ھىندىستان؛ ئادەتتە تەشتەكتە بېقىلىدۇ.

پىكىر ئى [ئە] <لوگ> ① بىرەر نەرسە ياكى كىشى ھەققىدىكى ئوي-خىيال، مۇلاھىزە: لەيلىگۈلنىڭ مېڭىسىدە «ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ» دېگەن دەھشەتلىك پىكىر لاۋۇلداپ يېنىپ كەتتى ۋە ئۆزىنى ئېتىپ «دوختۇرخانىم»نى قۇچاقلىۋالدى. ② بىرەر ئىش ھەققىدە قىلىنىدىغان تەكلىپ؛ مەسلىھەت: رۇستەم دوستىنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى، لېكىن شائىرنى بۇنىڭغا كۆندۈرۈش ئاسانغا چۈشمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئات ھازىرلاش توغرىسىدا خېلى ئۇزۇن ئويلاشتى. ③ بىرەر نەرسىگە ئېرىشىش، بىرەر ئىشنى ئەملەگە ئاشۇرۇش ھەققىدىكى نىيەت، مەقسەت: ئەركىن خەلچەمنىڭ كۆزىدىن چىققان ئىككى تامچە ياشنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنى

يەنە ئەيىبلەش پىكرىدىن قايتتى. ④ بىرەر نەرسە ئۈستىدە يۈرگۈزۈلگەن مۇلاھىزە نەتىجىسى؛ يەكۈن، خۇلاسە: ئۇلار ئۇزۇن مۇزاكىرىلىشىپ ئاخىرى بىر پىكىرگە كەپتۇ. ⑤ چۈشەنچە، بىلىم؛ ئاڭ، ئەقىل: پىكرى ئوچۇق. * ھەرقانداق ئادەم ئەقىل بىلەن پىكرىنى كىتابتىن شۇنداقلا ئەمەلىي تۇرمۇشتىن قوبۇل قىلىدۇ. ⑥ دۇنيا قاراش، مەسلەك: — نېمە ئۈچۈن، ئەزىزىم، ئادەملەرگە ياماق پىكىردە بولۇۋېرىسىز؟ — دېدى سادىر ھەيران بولۇپ.

پىكىر ئالماق بىرەر مەسىلە، ئىش ھەرىكەت ھەققىدە باشقىلاردىن مەسلىھەت، پىكىر سورىماق: بۇنىڭغا ئاساسەن مەيدان رەھبەرلىكى ئۆتكەن يىلنىڭ بېشىدا ئاممىدىن پىكىر ئالدى ۋە كۆچەت باشقۇرۇشنى شەخسىلەرگە كۆتۈرە بەردى.

پىكىر بەرمەك بىرەر ئىش ياكى بىرەر مەسىلە ھەققىدە ئۆزىنىڭ پىكرىنى (ئوي، خىيال، نىيەت، مەقسەت، تەسەۋۋۇر، مۇددىئاسىنى) بايان قىلماق، ئېيتماق: ئەزالار بەس-بەس بىلەن پىكىر بېرىشكە باشلىدى، لېكىن چۈشۈۋاتقان پىكىرلەردىن يىپ ئۈچى چىقماي، كۆپچىلىك بەزىدە تېڭىرقىغانىدەك شۇك بولۇپ قالاتتى. * بۆلۈم باشلىقىنىڭ بەزى ناتوغرا ئىشلىرى ئۈستىدە بىرنەچچە قېتىم پىكىر بېرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئابدۇللا باشلىقنىڭ كۆڭلىگە ياقماي قالدى.

پىكىر چۈشمەك بىرەر كىشى ياكى بىرەر ئورگاننىڭ خىزمەتتىكى يېتەرسىزلىكىنى پاش قىلىدىغان ۋە ئېچىپ تاشلايدىغان پىكىر-تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلماق: تۇنۇگۈنكى يىغىندا ئابدۇللا قارىيىنىڭ ئىستىلى مەسىلىرى ھەققىدە خېلى كۆپ پىكىر چۈشۈپتۇ.

پىكىر قاتناشتۇرماق يىغىن ياكى مۇھاكىمىلەردە مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان مەسىلىگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ تونۇشىنى، كۆز قارىشىنى، چۈشەنچىسىنى بايان قىلماق، سۆزلىمەك: بۇ قېتىمقى يىغىندا نۇرغۇن يولداشلار خېلى ئەتراپلىق پىكىر قاتناشتۇردى.

پىكىر قىلماق ← پىكىر بەرمەك: زاۋۇتنىڭ بۇ يىلقى ئىشلەپچىقىرىش پىلانى توغرىسىدا كۆپچىلىك بەس-بەس بىلەن پىكىر قىلىشتى.

پىكىر ئېقىمى <پەلس> مەلۇم تارىخىي دەۋردە مۇئەييەن سىنىپ ياكى قاتلامنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بىر خىل ئىدېيۇي خاھىش. ئۇ «ئىدېيۇي ئېقىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پىكرى چېچىلماق دىققەت-ئېتىبارى مەركەزلەشمەي قالماق، ئۆي-پىكرى قالايمىقانلاشماق: ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان ۋە كۆڭلى غەش بولغان ھالدا ياتقىغا قاراپ ماڭدى ۋە چىمەنزارلىققا يېتىپ بارمايلا، يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئىنسىنى كۆردى.

پىكرى ئېچىلماق مەسىلىگە بولغان چۈشەنچىسى، تونۇشلۇقى چوڭقۇرلاشماق، زېھنىي كۆچى ۋە تەسەۋۋۇرى بېيىماق: — مەن ئۇنىڭغا-ئۇ يەردە سىز ئالىملار بىلەن سۆزلىشىسىز، مەلۇماتىڭىز ئېشىپ، پىكرىڭىز ئېچىلىدۇ، — دېدىم. * زەينۇللا چەت ئەللەرگە بېرىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پىكىر يۈرگۈزۈشكە تېخىمۇ ماھىر بولۇپ قالغان. ئىككىنچى تۇرلۇك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ پىكرى تېخىمۇ ئېچىلغانىدى.

پىكىر يۈرگۈزمەك مۇئەييەن بىرەر خۇلاسىغا كېلىش ئۈچۈن نەرسە ياكى ھادىسىلەر ھەققىدە مۇلاھىزە قىلماق، تەھلىل قىلماق: سابىر گويا ئەقىل دەرياسىغا چۆمگەنىدەك، بۇ پارلاق، ئىلھام بەخش جۈملە ئۈستىدە قايتا-قايتا پىكىر يۈرگۈزدى.

پىكرەن رەۋ [ئە] پىكرىگىلا ئاساسلىنىپ؛ خىيالەن: سېلىشتۇرۇش ئوبيېكتلارنى پىكرەن پەرقلەندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئوخشاشلىق ۋە ئوخشىماسلىقلىرىنى ئېنىقلاش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇ-

رۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشىنىڭ مۇھىم شەرتى.

پىكىر ـ تەلەپ پىكىر ۋە تەلەپ: بىر قىسىمغا كەلگەن ئاتا ـ ئانىلاردىن ھال سورىدۇق ۋە ئۇلارنىڭ قىسىم قۇرۇلۇشغا بولغان پىكىر ـ تەلەپ-لىرىنى ئاڭلاپ، بالىلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردۇق.

پىكىر ـ خىيال پىكىر ۋە خىيال: ئاچ قورساقتا ئىچىلگەن ئاچچىق ھاراق ئۇنىڭ كېكىردىكىدىن تارتىپ ئۇچەيلىرىگىچە كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. بىراق، بالا دېھقانىنىڭ پۈتۈن پىكىر ـ خىيالى بايىقى موتسكلىتتا ئىدى. * ئامىنخانىنىڭ پىكىر ـ خىيالى ھازىر پەرزەنت كۆرۈشتىلا قالدى.

پىكىرداش ئى [ئە+پ] بىرەر كىشى بىلەن بىر خىل پىكىردە، بىر مەسىلەكتە بولغان كىشى؛ مەسلەكداش: نىزامى ـــ XII ئەسىردە ئۆتكەن، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە پارس ئەدەبىياتىدا داڭقى چىققان، ئۇ پەيلاسوپ ئۆمەر ھەييام بىلەن زامانداش ۋە پىكىرداش شائىر ئىدى.

پىكىرلەشمەك پ. بىرەر ئىش ياكى نەرسە، ھادىسە ھەققىدە مۇئەييەن بىر خۇلاسىغا كېلىش ئۈچۈن مۇلاھىزە قىلىشماق، پىكىر يۈرگۈزۈشمەك؛ ئويلاشماق: مەنسۇر بىلەن ئەكبەر ئۇستىلگە جەينەكلىرىنى قويۇپ ئالدىدا ئېچىلىق تۇرغان خەت توغرىسىدا پىكىرلەشمەكتە ئىدى.

پىكىرلىك سۈپ. ئويلىيالايدىغان، ئەتراپ-لىق پىكىر قىلالايدىغان، چوڭقۇر مۇلاھىزە-لىك: ئاسىم رەسىم ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇزاق سۈرۈشتۈرۈپ تىكشىدى ۋە ئىلغار پىكىر-لىك بۇ ئادەمنىڭ ئېتىلىپ كەتكەنلىكىگە ئىشىنىپ ئېچىندى....

پىگىمىنت ئى [لات] <بىئول> ھەر خىل جانلىق ئورگانىزملارنى تۇرلۈك رەڭگە كىرگۈزىدىغان ماددىلار. مەسىلەن: قىزىلگۈلنىڭ قىزىل بويىقىغا ئوخشاش. بەزى پىگمېنتلار ھايۋاتلىق پائالىيىتىدە مۇھىم رول ئويناپدۇ. مەسىلەن: قاندىكى ھېموگلوبىن بەدەنده ئوكسىگېن توشۇش رولىنى ئويناپدۇ؛ ئۆسۈمە-لۈكلەر تېنىدىكى خلوروفىل نۇر سېنتىزلاش رولىنى ئويناپدۇ.

پىگمېنتلىق سۈپ. تەركىبىدە پىگمېنت ماددىلىرى بولغان.

پىگمېنتلىق ھۈجەيرە <بىئول> تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ تېرىسى ۋە چوڭقۇرراق بولغان بەزى قەۋەتلەردىكى توقۇلمىلاردا بولىدىغان بىر تۈرلۈك ھۈجەيرە، تەركىبىدە تارىلىش ۋە يىغىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان رەڭلىك دانچىلار بولىدۇ.

پىگىلو ئى [خەن] بالون چاقلىق چوڭ ھارۋا: ئۇ ئەركىن نەپەس ئېلىپ قۇيۇرۇقى ئۇزۇلمەي دۆڭگە يامىشىۋاتقان ھارۋىلارغا قارىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئاسمان ـ پەلەك باغ باسقان ئۈچ ئات قوشقان بىر پىگىلو كېلىۋاتاتتى.

پىك I تەق. بىرنەرسىنىڭ تۆۋەندىن يۇقا-رىغا تېز، يەڭگىل ئۇرلەپ چىقىشتىكى ھالىتى: ئەخەتنىڭ ئۇرغان توپىسى «پىك» قىلىپ يۇقىرى ئۇرلىدىدى ـ دە، سىرتقا چىقىپ كەتتى.

پىك II ئى [خەن] ياز كۈنلىرى ئاپتاپنى توسۇش ئۈچۈن ھارۋىنىڭ ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاھازلىق سايىۋەن. ئۇ ئەھۋالغا قاراپ، لاتا ياكى بوراندىن ياسىلىدۇ: سىگانلار ئادەتتە پىك ئورنىتىلغان ھارۋىلارغا چۈشۈپ، قەبىلە بويىچە يۇرتمۇيۇرت كۆچۈپ جاھانگەشتىلىك قىلىدۇ.

پىك ـ پىك «پىك I» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى: ئەمەت يېراقتىن دادىسىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ «پىك ـ پىك» يۈگۈرگەن پېتى ئالدىغا باردى.

پىگفاك مق [خەن] ← **كۆادرات**

پىگىمىدە رەۋ «پىك» قىلغان ھالدا، ناھايىتى تېز: ئۆمەر يېراقتىن قولىدا قورال كۆتۈرۈشۈۋالغان بىر توپ كىشىلەرنىڭ كېلىۋاتقا-نلىقىنى كۆرۈپ، خۇددى سادىن ئۇركۈگەن

چۇجمدەك پىكلىمدە يۇگۇروپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

پىكلىق سۆپ. پىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان، پىكسى بار: سىگانلار قەدىمكى زامانلاردا قازان-قومۇچ، يۇك-تاقلىرىنى ئېلىپ، پىكلىق ھارۋىلاردا قاتارلىشىپ سەپەر قىلىپ، يۇرتمۇيۇرت، دۆلەتمۇ دۆلەت جاھانگەشتىلىك قىلىپ تۇرمۇش كەچۈرگەنىدى.

پىكلىداشماق «پىكلىدىماق» پىشىلىنىك ئۆملۈك دە رىجىسى: ئاپرېلنىڭ ئاخىرى، كۈن ئىسسىغان، يېزا باللىرى يالىڭاياغ بولۇۋېلىپ، توپلىنىپ يەرلەردە پىكلىدىشىپ يۇگۇروشۇپ ۋەللەي ئوينىماقتا ئىدى.

پىكلىدىماق پ «پىك-پىك» قىلغان ھالدا تېز ھەرىكەت قىلماق: ئادىلجان ئويناۋاتقان ئويۇنىنى تاشلاپ، ئاتلىق كىشىگە ئەجەبلىنىپ قارىدى، ئاتلىق كىشى بالىغا كۈلۈمسىرەپ قارىغانىدى، ئۇ بىردىنلا تونۇپ قالىدى-دە، كەينىگە قاراپ پىكلىداپ يۇگۇرگىنىچە ۋارقىرىدى.

پىل ئى [ئەپ] <زوئول> قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ چوڭ سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، قۇلىقى چوڭ كېلىدۇ؛ بۇرنى ئۇزۇن بولۇپ كانايغا ئوخشايدۇ ۋە يىغلايدۇ. بىر جۈپ ئۇزۇن چىشى ئېغزىنىڭ سىرتىغا چىقىپ تۇرىدۇ؛ پۇتۇن تېنىدىكى تۈكلىرى ناھايىتى شالاڭ، تېرىسى قېلىن كېلىدۇ؛ ياۋا سەي ۋە يۇمران ئوت قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ مەملىكىتىمىزنىڭ يۇنناندىن ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىي، ھىندىستان، ئافرىقا قاتارلىق ئىسسىق بەلباغ يەرلىرىدە ياشايدۇ؛ بەزىلىرىنى بېقىپ ئۆگىتىش ئارقىلىق ترانسپورت قورالى سۈپىتىدە پايدىلىنىشقا بولىدۇ. چىشىدىن تۈرلۈك ھۈنەر سەنئەت بۇيۇملىرىنى ياساشقا بولىدۇ.

پىل پۇتى كېسەللىكى <تىب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى. بۇ كېسەل نەتىجىسىدە ئاياغ، ساغرا، ئۇرۇقدان خالتا تېرىلىرى قېلىنلىشىپ، خۇددى پىل تېرىسىگە ئوخشاپ قالىدۇ.

پىل II تەق. چىراغنىڭ كۆيۈۋاتقان چاغدىكى ھالىتى: چىراغپايدىكى مېيى تۈگىگەن قارا چىراغ «پىل» قىلىپ ئۆچۈپ قالدى.

پىلات (توغرىسى: پىلاتى) ← **پىلاتى.**

پىلاتا (توغرىسى: پىلاتى) ← **پىلاتى.**

پىلاتى ئى [ر] بەدەننىڭ يۇقىرى قىسمىغا كىيىلىدىغان ئەستەرسىز يازلىق چاپان: ئەزىزخاننىڭ ئىشخانىسىغا بىر كاستۇم پەيدا بولۇپ قالغان، ئاياللارنىڭ ئېيتىشىچە، كاستۇمنىڭ ئىگىسى ئۇنى پىلاتى قىلىپ ئۆزگەرتمەكچىكەن.

پىلان ئى [ر<لات] خىزمەت ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئالدىن بېكىتىلگەن مەزمۇنى ۋە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ قەدەم-باسقۇچلىرى: تاغام قاۋۇز شۇجمىنىڭ شېھىتقۇمنىڭ ئىستىقبالى ۋە ئۇنى ئېچىشنىڭ ئون يىللىق پىلانى ھەققىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ خۇشاللىق كۆلكىسىنى باسالمايلا قالدى-دە، بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇردى.

پىلانچان سۆپ. پىلان بىلەن ئىش قىلىدىغان: يۇسۇپ ئاكام خىيالىغا كەلگەننى قىلىۋەرمەيدىغان، يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان، پىلانچان ئادەم.

پىلانچانلىق «پىلانچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز يېزا بىلەن شەھەرگە، ئىچكى بازارلارغا سېتىش بىلەن ئېكسپورت قىلىشقا، شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدە ئېھتىياجىغا تەڭ ئېتىبار بېرىشىمىز؛ تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشنى تەڭشەپ قىلىپ ئۇيۇشتۇرۇشىمىز؛ پىلانچانلىقىنى كۈچەيتىپ، بازارنى تەكشۈرۈش ۋە ئالدىن مۆلچەرلەش ئىشىنى كۈچەيتىپ، قارىسىغا ئىش قىلىشنى تۈگىتىشىمىز لازىم.

پىلانچى ئى. پىلان تۈزۈشكە ۋە كۆرسىتىشكە ئۇستا، ئېپى بار كىشى: توپنىڭ ئالدىدا تۇرغان ياقۇب تاغا، ئۇ كىشىگە:—توغرا، قىزىمىز ئالمىخان «ئارىيار»نى بويسۇندۇرغان ئۇستا پىلانچى،—دەپ جاۋاب بەردى. * مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە كېيىنكى ئاخۇن ئىمام تولىمۇ پىلانچى بولىدىغان.

پىلانچىلىق «پىلانچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت

كت ئىسىم شەكلى: ئۆمەر ساتتارنى «ئۇنداق پىلانچى، بۇنداق پىلانچى»، ــ دەپ ئىسھاققا ماختىغىلى تۇردى. بۇ ماختاشلارنى ئاڭلىغان ئىسھاق: ــ ۋاي، ئۇنىڭ پىلانچىلىقىمۇ تاينىلىقكەن، بىز ئۇنى ياخشى بىلىمىز، ــ دەپ ساتتارنىڭ گېپىگە لوقما سالدى.

پىلانسىز سۆپ ① پىلانغا ئاساسلانمىغان، ئالدىن پىلان قىلىنمىغان: پىلانسىز ئىشلىك. پىلانسىز ئىش يوق ئىش (ماقال). ② پىلان بىلەن ئىش قىلمايدىغان، پىلانى يوق: پىلانسىز ئادەم. پىلانسىز بالا.

پىلانسىزلىق «پىلانسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پىلانسىزلىقنى تۈگىتىش كېرەك.

پىلانلاشماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ ئامبارنىڭ قۇرۇلۇشىنى يولداش جۇمە ئۇرۇمچىدىن كەلگەن تېخنىكىلارغا پىلانلىتىپ، ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن بىرنەچچە يىزىلىق ھۆكۈمەتلەرگە تەقسىم قىلىپ بەرگەنىدى.

پىلانلاشتۇرماق ① «پىلانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېزا ئىگىلىكىنى پىلانلاشتۇرماق. ② ئىش، تەدبىر، پروگراممىا قاتارلىقلارنىڭ بىر يۈرۈش پىلانىنى تۈزمەك، ئومۇمىي پىلان ئىچىگە كىرگۈزمەك، پىلانلاشقان ھالەتكە كەلتۈرمەك: فاكۇلتېتنىڭ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسىنى پىلانلاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

پىلانلاشتۇرۇلماق «پىلانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىق شۆيۈەننى پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا دادىللىق بىلەن «ئادەتتىكى بىر يېزا ئىگىلىك ناھىيىسى قانداق پىلانلاشتۇرۇلۇشى ھەمدە قانداق قىلىپ، تەبىئىي شەرت-شارائىتتىن تولۇق پايدىلىنىپ مەخسۇسلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىشى كېرەك؟» دېگەن تېمىدا ئىلمىي تەسەۋۋۇر ماقالىسى يېزىپ، يۇقىرى باھاغا ئېرىشكەنىدى.

پىلانلاشماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىچىك دوستلار ئەتە دەم ئېلىش كۈنىدىن پايدىلىنىپ ياخشى ئىش قىلىشنى پىلانلاشتى.

پىلانلانماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاقنىياز ئۇنى ئاقۇۋەتتۈ كۆندۈردى ۋە ئىشەندۈردى. قوۋۇرغا، تۆمۈر، تاش تەييارلاشتى. ھاجەتخانىنىڭ تۆشكى بىلەن قېچىش پىلانلاندى. * بۇ يىل 350 مىڭ مو يەردە ئورمان بىنا قىلىش پىلانلاندى، بۇ ئۆتكەن يىلى بەرپا قىلىنغان 380 مىڭ مو يەردىكى ئورماندىن ئاز، شۇڭا بۇ يىلقى پىلاننى 380 مىڭ موغا كۆپەيتىش لازىم.

پىلانلىق سۆپ. پىلانى بار، ئالدىن پىلانلاشتۇرۇلغان، مۇئەييەن تەرتىپلىك، قائىدىلىك: سوتسىيالىستىك دۆلەت ۋە قانۇنلارنىڭ ئىگىلىكىنى پىلانلىق ئۇيۇشتۇرۇشتىكى رولى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلىتى ۋە قانۇنلىرىنىڭ ھېچقايسىدا يوق.

پىلانلىق باشقۇرۇش <س ئق> پىلان تۈزۈش، ئىجرا قىلىش، تەكشەش ۋە تۈزىتىش ئارقىلىق كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنى تەشكىللەيدىغان باشقۇرۇش.

پىلانلىق باھا <س ئق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى قىممەت قانۇنىنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە ئاساسەن، دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك سىياسەتلىرى بويىچە تۈزۈلگەن باھا.

پىلانلىق تەكشەش <س ئق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، بىر تۇتاش پىلان بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئالماشتۇرۇشنى تەكشەش.

پىلانلىق تۈغۈت پىلان بويىچە تۇغۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا كېچىكىپ توي قىلىش، تۇغۇتقا

چەك قويۇش ۋە ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن تۇغۇتنى پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. پىلانلىق تۇغۇت سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشقا، ئانا-بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە، خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىغا پايدىلىق بولۇپ، ئۇنى يولغا قويۇش ئارقىلىق مىللەتنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

پىلانلىق ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك تۈزۈمى ئاساسىدا، سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن دۆلەت بىر تۇتاش پىلانلىق باشقۇرىدىغان خەلق ئىگىلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكىنى بىرى. ئۇنى يولغا قويغاندا ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى تېجىگىلى ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋاپىق تۈردە پايدىلانغىلى، پەن-تېخنىكا تەرەققىياتىنى تېزلەتكىلى، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى يۇقىرى سۈرئەت بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈشكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

پىلانلىقلىق «پىلانلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ ئىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە، يەرلىك ئورۇنلار، تارماقلار، كارخانىلارنىڭ ئاكتىپلىقى چوقۇم سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پىلانلىقلىقى بىلەن ئۈزئارا بىرلەشتۈرۈلۈش لازىم.

پىلانلىماق پ. بىرەر خىزمەت ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ۋە ئۇنى ئەملىگە ئاشۇرۇشنىڭ ئالدىن پىلانىنى تۈزۈپ چىقماق: ئۆستەڭ ئېلىش، توسما سېلىش، كۆۋرۈك سېلىش، شارقىرتما ياساش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى تېخنىكلار پىلانلاپ چىقىدۇ. راستىنى ئېيتسام، مەن بۇ تېخنىكلارنى باشقۇرغىنىم بىلەن ئۇلار قىلالىغان ئىشنى قىلالمايمەن. * چەندارىن ئۆتكەن قېتىم ئالدانغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، بۇ قېتىم باتۇرنى ئالداپ كۆرۈشنى پىلانلىدى.

پىلە ئى [پ] پىلە قۇرتى چىقارغان مەھسۇلات يەنى مەشۇت.

پىلە تۇخۇمى <زوئول> پىلە كەپىنىكى تۇغقان تۇخۇم.

پىلە غوزىكى <زوئول> پىلە قۇرتى چىقارغان مەشۇتتىن ھاسىل بولغان غوزەك، ئىللىپىس شەكلىدە بولىدۇ، پىلە ئۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇتقا ئايلىنىدۇ. ئۇ توقۇمچىلىق سانائىتىدە يىپەكچىلىك ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پىلە قازىنى پىلىنى قاينىتىپ پىشۇرىدىغان قازان.

پىلە قۇرتى <زوئول> ھاشارات، لېپىنكىسى ئېقىش كۈل رەڭ بولىدۇ؛ ئۇجمە يوپۇرمىقىنى يەيدۇ، تۆت قېتىم تېرە تاشلايدۇ؛ مەشۇت چىقىرىپ غوزەك ھاسىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىچىدە قۇرتقا ئايلىنىدۇ؛ قۇرتى پىلە پەرۋانىسى بولۇپ چىقىدۇ، پەرۋانىسى چېتىشىپ تۇخۇم سالغاندىن كېيىن ئۆلۈپ كېتىدۇ. لېپىنكىنىڭ چىقارغان مەشۇتى توقۇمچىلىقنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ.

پىلە كەپىنىكى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ يېتىلگەن ۋاقتى، رەڭگى ئاق بولىدۇ؛ سەزگۈچ مۇڭگۈزچىسى پەيگە ئوخشايدۇ؛ بىر جۈپ قانتى بولسىمۇ، ئانچە ئۇچالمايدۇ؛ ئېغىزى رودىمېنتلاشقان بولۇپ، ئوزۇقلىنالمايدۇ.

پىلە مايىقى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ

مايىقى، قارا ۋە دانىچە ھالەتتە بولىدۇ، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

پىلە ئۇچمكى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ ھەر قېتىم تېرە تاشلاشتىن بۇرۇنقى ئوزۇقلانماي جىم تۇرۇۋۇپلىش ھالىتى، پىلە يېتىلىش جەريانىدا تۆت قېتىم تېرە تاشلايدۇ.

پىلپىل ئى [پ] <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان بولۇپ، يۇرەككە ئوخشايدۇ؛ ئاتىلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپتە بولىدۇ؛ مېۋىسى شىرنىلىك بولۇپ، تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ، مېۋە باشقى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىپ، سوغۇقتىن بولغان قورساق ئاغرىش، قۇسۇش، ئىچ سۇرۇشنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پىلپىل قارىمۇچى <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئىللىپس شەكىلدە؛ گۈلى يېشىل؛ مېۋىسى ئاچچىق-چۈچۈك بولىدۇ.

پىل-پىل «پىل II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇدۇلدىكى ئۆي ئىچىدە «پىل-پىل» قىلىپ يېنىۋاتقان قارا چىراغنىڭ شولىسى ئىشىك يوچۇقىدىن غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئابلەي قاۋان بىرنىچى بولۇپ، ئۆينىڭ ئىشىكىنى چەكتى. * ئاسماندا شالاڭ يۇلتۇزلار ئاندا-ساندا «پىل-پىل» كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پىلپىلگۈل ئى [پىلپىل+گۈل] <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى كىچىك، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۇ باش باھاردا ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ يەر ئاستىدىكى تەڭگسىمان غولى شار شەكىلدە بولۇپ، سىرتىنى كۆپ قەۋەت قارامتۇل خورما رەڭلىك پەردىلەشكەن تەڭگىچىلەر ئوراپ تۇرىدۇ، يەر ئۈستىدىكى غولى تىك بولۇپ، شاخلىمايدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى تۆمۈنىگە ئوخشايدۇ؛ گۈلى سېرىق بولۇپ، ئۇچىدىن ئۆسىدۇ، قوڭغۇراقسىمان كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى سوقمىچاق كېلىدۇ؛ تەڭگسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ؛ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زەھەرنى تارقىتىش، ئىششىقنى يانىدۇرۇپ، تۆگۈنچەكلەرنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

پىلتە ئى [پ] ① دوپپىنىڭ تۆپىلكى بىلەن ئەستىرى ئارىسىغا ياكى تونلارنىڭ قىرىغا پىلىك شەكلىدە قىلىپ بېرىلىدىغان پاختا ياكى قەغەز: ــ خوجا قەغەز پۇلدىن ۋازكەچتى. نېمىشقا دېسەڭ، قەغەز پۇل كاسات. خەق ئۇنى ــ ھېسلىقى گەنجىڭ تىزا بارغۇ، ھە ئۇنى دوپپىغا پىلتە قىلىدىغان، جىگىلاپ سېتىۋالىدىغان بولدى، ــ دېدى شاتۇر دورغا ② پارتلىتىش بومبىلىرىنىڭ ئوت ئېلىش نۇقتىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىنچىكە بوغۇچ، يېپ: شۇنداق قىلىپ، ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، يېڭى ياسالغان پارتلىتىش دورىسى بىلەن رەسمىي سىناق ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى. تۇرغۇن پىلتىلارغا ئوت يېقىپ بولۇپ كېيىكتەك تاقلاپ ئۆزىنى دالىدىغا ئالدى. تۇيۇقسىز قۇلاقنى يارغۇدەك گۈمبۈرلەش بىلەن تاغلار سىلكىنىپ، ئىس-تۈتەكلەر چوقىلارغا كۆتۈرۈلدى. ③ سۇيۇقماش، لەڭمەنگە ئوخشاش غىزالاردا، ئاۋۇال يوغانلىقى تەخمىنەن بارماقتەك قىلىپ، سىرتىغا سۇ مېيىسى سۈركەپ راسلىنىدىغان خېمىر: لەڭمەنگە پىلتە قىلماق. * پاتمە ئۆيگە كىرىپ تۆت پىلتە ئاشنى چاچتەك سوزۇپ ئىككى نەۋرىسىگە سېلىپ بەردى. بالىلار ئېشىنى يەپ بولۇپلا، يەنە ئويىنغىلى تالاغا يۈگۈرۈشتى.

پىلتە بەرمەك دوپپىنىڭ تۆپىلكى بىلەن ئەستىرىنىڭ ئارىلىقىغا پىلتىنى زىخ ئارقىلىق ئۆتكۈزمەك.

پىلتە قۇيماق مەخسۇس يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ئىككى پىلتىنى بىرلەشتۈرۈپ

ياغدا پىشۇرۇلغان تۇزۇنچاق قۇيماق.

پلتىگۈچ ئى ① پاختا ياكى قەغەز پلتىلەرنى دوپپىسىمان ئەستىرىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، دەستىلىك ئىنچىكە تۆمۈر چوكا: تۆپە پلتىگۈچ. كېزەك پلتىگۈچ. * پلتىگۈچ بىلەن دوپپىسىمان كېزىكىگە پىلتە بەرمەك. ② قۇلاق كولاشتا ۋە بەدەنگە دورا سۈرتۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇچىغا پاختا ئورالغان ياغاچ،

پلتىك تەق. بېلىق قاتارلىقلارنىڭ يەڭگىل هالدا سۇ يۈزىگە سىلكىنىپ چىقىش، شۇڭغۇش هالىتى: بېلىق پلتىك قىلىپ سۇ ئۈستىگە سەكرەپ چىقتى.

پلتىك-پلتىك «پىلتىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بالا پلتىك-پلتىك قىلىپ ماڭدى.

پلتىڭلاشماق «پىلتىڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەختىگۈل باراڭ ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇپ، تەلەڭگىدىكى توخۇملارنى ساناۋاتاتتى، كىچىككىنە سادىق بىلەن پاتىگۈل قوللىرىدا بىرى بىردىن تۇخۇمنى تۇتقىنىچە كاتەك تەرەپتىن پلتىڭلىشىپ مېڭىپ كەلدى. * گايتكامنىڭ سېۋىتىدىكى كۆلدىن تۇتۇپ كېلىنگەن يوغان كارىپ بېلىقلار پلتىڭلىشىپ، قۇيرۇقلىرىنى تولغىشىپ تۇراتتى.

پلتىڭلىماق پ. «پىلتىك-پىلتىك» هەرىكەت قىلىماق: سادىق ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدىدا ئەمدىلەتتىن بىر ياشقا كىرگەن ئوغلى پەرهاتنى كۆتۈرۈۋالغان ئىككى قات ئايالى رەيھانىنى كۆردى. پەرهات ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا پلتىڭلاپ، هە دەپ دادىسىغا تەلپۈنۈپ قوللىرىنى سوزۇپ: — دادا، دادا، — دېمەكتە ئىدى. * سۆيۈرگە ئاكا قىيالىڭاچ كەنجىتايىنىڭ ئۆزۈمىنىڭ كەينىدىن پلتىڭلاپ ئەگىشىپ چىققىنىنى كۆرمىدى.

پلتىڭلىدە رەۋ «پىلتىك» قىلغان هالدا، «پىلتىك» قىلىپ: بېلىق پلتىڭلىدە سۇ ئۈستىگە ئۆرلىدى.

پلتىلىك سۈپ. پلتىسى بار، پلتە ئورنىتىلغان، پلتە بىرىلگەن: پلتىلىك گرانات. پلتىلىك دورا. پلتىلىك ملتىق.

پلتىلىمەك پ. پلتە هالىتىگە كەلتۈرمەك، پلتە قىلماق: مەريەمخان ئانا لەڭمەنىنىڭ خېمىرىنى پلىتىلەپ قويۇپ، سەينىمۇ قورۇپ بولدى. ئىشىك ئالدىغا ئىككى قېتىم چىقىپ قارايمۇ باقتى. يا قىزى ئامىنەم، يا كۆيئوغلى مۇھەممەدجان كۆرۈنمەيتتى.

پلىخانا ئى [ئە+پ] پىل بېقىشقا تەييارلانغان ئۆي: پىل بىلەن دوست بولساڭ، پلىخانانى راسلا (ماقال).

پلدىر تەق. يەڭگىل، تېز هەرىكەت قىلىش، ئايلىنىش هالىتى.

پلدىر پەلەك ئى. دىئال. قوناق ئۈنىنى چىلان شەكلىدە يۇمىلاقلاپ پىشۇرۇلغان بىر خىل تاماق.

پلدىراق ئى <تەن> بالىلار ئويۇنچۇقلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇ ياغاچ ياكى پىلاستىماسستىن ياسىلىدۇ؛ شەكلى ياپىلاق ياكى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ ئوتتۇرىسىدا بىر بېشى هەم ئۇچلۇق ئوقى بولىدۇ؛ قول بىلەن ئوقنى يىپ ئەشكەنده‌ك بۇراپ پىرقىرىتىپ ئويناشقا بولىدۇ.

پلدىر-پلدىر «پىلدىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كېپىنەكخان، كېپىنەك، پلدىر-پلدىر ئۇچسەن، پۇراپ قويۇپ بىر گۈلنى، باشقىنى قوچسەن.

پلدىرلاتماق «پىلدىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نادىرنىڭ ئىزنى بېسىپ قالغان ئادىلجان كىچىككىنە كۆزلىرىنى پلدىرلىتىپ هەيرانلىق بىلەن بىر ئاكسىغا، بىر مومىسىغا قاراپ-قاراپ قويياتتى. * جاپپار قات-قات گۈلنىڭ ئېچىلىپ تۇرغان نازۇك بەرگلىرىدىن ئىككى تالنى ئۈزۈۋالدى. ئۇنى قولىدا پلدىرلىتىپ ئويناشقا

باشلىدى.

پىلدىرلاشماق «پىلدىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قانات قېقىپ شوخ تورغايلار پىلدىرلاشتى، قارلىغاچلار ئۇسسۇل ئويناپ ۋىچىرلاشتى.

پىلدىرلىغۇچ ئى. شامال كۈچى بىلەن پىلدىرلاپ ئاپىلىنىدىغان، قەغەزدىن تەييارلىنىدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى.

پىلدىرلىماق پ. تېز ھەرىكەت قىلماق، ئايلانماق: كۈلزارلىقتا ئۇ ياندىن بۇ يانغا پىلدىرلاپ ئۇچۇپ يۈرۈپ ھېرىپ قالغان كېپىنەك ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن بىر تال قىزىلگۈل بەرگىگە قونۇۋالدى. * جىنازا مەھەللىدىن ئوزىتىلىدى. ناھايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ، بۇرنىنى تارتىپ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي، مۆدۈرۈپ-مۆدۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ ماڭدى.

پىلسىرات (توغرىسى: پولسىرات) ← **پولسىرات.**

پىللىدە رەۋ «پىل» قىلغان ھالدا، «پىل» قىلىپ: چىراغ پىللىدە يېنىپ يەنە ئۆچتى. *«ئاھ جېنىم دادام!»، دەپ زارلاندى مەھمۇت شۇ ئان ئۇنىڭ يىغلاپ يۈرۈپ قۇرۇپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن «پىللىدە» ياش ئۇرغۇپ چىقتى.

پىلۇس ئى [ر<لات] <مات> قوشۇش بەلگىسى (+) نىڭ نامى.

پىلۇس ئالامىتى <مات> ماتېماتىكىدىكى مۇسبەت سانىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (+)، قوشۇش بەلگىسى.

پىلۇس زەرەت <فىز> ← **مۇسبەت زەرەت.**

پىلىپاختا ئى [پىلە+پاختا] پىلە غوزىسىنى سۇدا پىشۇرۇپ يىپ چىقىرىۋالغاندىن كېيىنكى قېپىقالغان قالدۇق قىسمى، سەپىناخ.

پىلىتا ئى [ر] كۆمۈر قالايدىغان ئۇچاقلارنىڭ ئۈستى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان، كۆپ ئېغىزلىق چويۇن قاپاق: ئۆمەر ئاكا دەرھال ماقۇل بولدى. ئۇ پىلىتىنىڭ كىچىك كۆزىنى ئېچىپ ئوچاقنا ئىككى كۆرەك كۆمۈر سېلىۋەتتى.

پىلىچەك ئى. دېتال. ماروزنى ئۈسىدىغان كىچىك ساپال كۇرۇشكا.

پىلىچى ئى. پىلە بېقىش ۋە يېتىشتۇرۇش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: — خۇش خەۋەر! بىزنىڭ دادۇيىگە ئۈچ نەپەر پىلىچى قىز چىقىدىكەن. بۇلار قەشقەردىن كەپتۇ... — دېدى ئابدۇقادىر.

پىلىچىلىك ئى «پىلىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: كورلا ناھىيىسى ئۆتكەن يىل پاختىچىلىق، پىلىچىلىك ۋە باغۋەنچىلىكتە كەسىپلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ھەق ھېسابلاش، مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىشكە ئوخشاش ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنى يولغا قويدى. * ئۇلارنىڭ بىرى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى، يەنە بىرى پىلىچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى ئىدى.

پىلىخانا ئى [ئە+پ] پىلە باقىدىغان جاي، ئورۇن: قەمەرنىسا ياغاچچىلارغا ياردەملەشمەكچى بولدى، خالىدەم پىلىخانىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. * ئۇلار دادۇي پىلىخانىسىدا تەجرىبە ياراتماقچى بولۇشقانىدى. * ئابدۇقادىر قىسقىغىنا بىر يىغىن چاقىرىپ، قەمەرنىسانىڭ كېسىلى توغرىسىدا ئاسمىگۈل ۋە باشقىلار بىلەن مەسلىھەتلەشتى. ئاخىرىدا ئاسمىگۈلگە دوستىنى گەپكە كۆندۈرۈش ھەقىقىدە تەكلىپ بەردى. ئارىدىن يەنە ئىككى كۈن ئۆتۈپ كەتتى. قەمەرنىسا ئاۋۇالقۇدەك پىلىخانىمۇپىلىخانا ئايلىنىپ يۈرىۋەردى.

پىلىك ① ئى. بىر ئۇچى چىراغنىڭ يېغىغا چىلىنىپ تۇرىدىغان، يەنە بىر ئۇچىغا ئوت يېقىلىدىغان، پاختىدىن ئېشىلگەن ياكى ماتادىن تىكىلگەن بۇيۇم: چىراغ پىلىكى. شام پىلىكى. * سابىر ئورنىدىن تۇرۇپ، قىزغۇچ نور چېچىپ تۇرغان پەنەرنىڭ پىلىكىنى چوڭراق

چقاردى، نېمىندۇ ئويلىنىپ قالدى، ئىختيارسىز قوشۇملىرى تۇرۇلدى، دېرىزە ئالدىغا كەلدى. ② سۆپ. كۆچمە. يۇمشاق، بوش، ياۋاش: ئۇنىڭدىن غەم يېمە، — دېدى زاھىر ماڭا، — ئۇ 15 كۈنلۈك تۆتۈپ تۇرۇشتىن چىققاندىن كېيىن پىلىك بولۇپ كەتتى. بۇرۇنقى «نوچى»لىقلىرى نەدە دەيسەن.

پىلىكار ئى [ئە+پ] ← پىلىچى: بىركۈنى تەك كېچىدە كۆتۈلمىگەن ھادىسە يۈز بېرىپ، پىلىكارلارنىڭ يۇرىكىنى سوغۇرۇۋالغىلى تاس قالدى.

پىلىكلىك سۆپ ① پىلىكى بار، پىلىك بىلەن يانىدىغان، پىلىك ئورنىتىلغان: كارىدورىدىكى ئون پىلىكلىك كىرسىن ئوچاقىغا ئىسلىغان قازاندىن سۈيۇقئاش سۈيمىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بىنا ئىشكى ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان تامچىلارنىڭ دېمىغىغا ئۇرۇلاتتى. ② پىلىك قىلىشقا بولىدىغان، پىلىك قىلىشقا ئىشلىتىدىغان: پىلىكلىك پاختا. پىلىكلىك لاتا.

پىلىكئوت ئى [پىلىك+ئوت] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پۈتۈن تېنىنى ئاق، ئۇششاق تۈكچىلەر قاپلاپ تۇرىدۇ؛ غولى شاخلىمايدۇ ياكى ئۆستۈنكى قىسمى شاخلايدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ، شەكلى يېپىسمان بولۇپ تولۇق گىرۋەكلىك كېلىدۇ؛ گۈل رېتى باشسىمان كېلىدۇ؛ يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ؛ تەبىئىيتى سوغۇق بولۇپ ئىسسىقنى قايتۇرۇش، قانىنى سوۋۇتۇش رولى بار، بۆرەككە پايدا قىلىدۇ، سۈيدۈكنى ماڭغۇزىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

پىلىلداتماق «پىلىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىلىلدىماق پ «پىل-پىل» قىلماق: ئۇ ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى قىيا ئېچىپ، ئۇستىدە غەلۋىر چىلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈش ئاسمانغا قارىدى: سۈبھى كۆتۈرۈلۈپ، ئاسمان گۈمبىزىدە ئاخىرقى يۇلتۇزلا پىلىلدىماقتا ئىدى. * نىجات ئانىسىغا كۆلۈپ قارىدى. ئەمما ئۇنىڭ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرىدە بولسا ھەسرەت ئۇچقۇنى پىلىلدايتتى.

پىلىموت ئى (ر) <ھەرب> ئاپتوماتىك ھالدا تېز ئېتىلىدىغان قورالنىڭ ئومۇمىي نامى: «تا-تا-تات» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىرقانچە پاي پىلىموت ئوقنى بايا مەن تۇرغان يەرگە چۈشۈپ قارلارنى توزۇتۇۋەتتى. يېزىنىڭ شەرقىدىكى پوتەيدىكىلەر ملىتىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ بۇلارغا پىلىموت ئاتتى. پىلىموتلارنىڭ ئوقلىرى بۇلارنىڭ بېشىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

پىلىموتچى ئى. پىلىموت ئاتىدىغان، پىلىموت بىلەن قوراللانغان ئادەم: ئەڭ ئۇستۇنكى قەۋەتكە بىرىنچى بولۇپ چىققان نىزامدىن كۈچ بىلەن ئىشكىنى تېپىپ ئېچىۋەتتى-دە، گومىنداڭ پىلىموتچىسىنى غەزەپ بىلەن غولىدىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ دېرىزىدىن يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

پىلىموتلۇق سۆپ. پىلىموتى بار، پىلىموت ئۇتقان، پىلىموت ئاسقان: پىلىموتلۇق ئىككى ئەسكەر يولدىن ئۇچقاندەك ئۆتۈپ ئۆزىنى تامنىڭ دالدىسىغا ئالدى.

پىنان I ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{18}$، خەمىيۇي خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، ئىئورگانىك كىسلاتا ۋە ئوكسىدلىغۇچىلار تەرىپىدىن ئاسانلىقچە پارچىلانمايدۇ.

پىنان II ئى [ئىنگ] <بوت> پاپوروتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، تېبىز سۇدا ئۆسىدۇ؛ غولى پاتقاقتا توغرىسىغا تۇرىدۇ؛ يۇمشاق كېلىدۇ؛ شاخلىنىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇن ساپاقلىق بولىدۇ، تۆت تال كىچىك يوپۇرمىقى يوپۇرماق سېپىنىڭ ئۈچىدا ئۆسىدۇ، ياز ۋە كۈز پەسلىگە بارغاندا يوپۇرماق سېپىنىڭ تۆۋى قىسمىدىن كىچىك شاخلار ئۆسۈپ چىقىدۇ، بۇ شاخلارنىڭ ئۇستىدە سپورىلىرى بولىدۇ.

پىنە ① ئى. تېرىق دېنىنىڭ سىرتقى پوستى، قاسىرىقى، پىنىسى. ② سۈپ. دان ئالالمىغان، پۇچەك: پىنە شال.

پىنەك ئى. جان ت. نەشە: ساقى، — ھەي ئوغۇل باللار، پىنەك يوقمۇ، پىنەك! بولسا يۆگەشمەمسەن، تارتىشۇالايلى! — دېدى.

پىنتاك ئى [خەن] گۆشنى سوڭىياز قاتارلىق سەيلەر بىلەن قوشۇپ، سۇ قۇيۇلغاندىن كېيىن پىنتوزا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل سۇيۇق تاماق.

پىنتوزا ئى [خەن] ماش، تاتلىقياڭيۇ قاتارلىق كراخمالالاردىن سىمدەك ئىنچىكە قىلىپ تەييارلىنىدىغان، سەي قىلىپ ئىشلىتىلىدىغان خام ياپمەكلىك.

پىنجەك ئى. ئارىسىغا پاختا ياكى تېرە ئېلىنىدىغان، يېڭى ۋە ياقىسى يوق، قىسقا كىيىم؛ جىلىتكە: تۇرسۇن ئاكا ئىككى قات يۇڭ پوپايكا سىرتىغا سوكىندىن تاشلانغان، بورسۇق تېرىسىدىن تىكىلگەن پىنجەك كىيىۋالغانىدى. ئۇ ئەكبەرنى كۆرۈپ كۆلۈپ ئورنىدىن تۇردى.

پىنجەكلىك ① سۈپ. پىنجەكى بار، پىنجەك كىيگەن: يولىنىڭ ئۇ چېتىدە پىنجەكلىك بىر يىگىت بۇ ئىشلارغا ھەيران بولغىنىچە قاراپ تۇرماقتا. ② پىنجەك تىكىشكە يارايدىغان، پىنجەك بولىدىغان: بىر پىنجەكلىك تېرە.

پىندەك سۈپ. پاكار، پەتەك: تەلىغەت بىر تۇرۇپ: — لۇتپۇللا مېنى تام گېزىتىگە چىقىرىپ رەسۋا قىلغان، ئۇ ماڭا ھەرگىز چىن كۆڭلىدىن يارىدەم بەرمەيدۇ، — دەپ ئويلايتتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىگە بوي تۇرقى تەڭ ياكى چوڭراق باللاردىن بىرەرسىنى بەلگىلىمەي، سىنىپ بويىچە ھەممىدىن كىچىك بىر «پىندەك»نى بەلگىلەپ قويۇشقانلىقىغا خاپا بولاتتى.

پىندىق ئى <بوت> ← **پىندىق ياڭقى**.

پىندىق ياڭقى <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئاتىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمقى تار ئىللىپسىس شەكىلىدە؛ گۈل بەرگى ئاق رەڭدە بولۇپ، سۆسۈن سىزىقچىلىرى بولىدۇ؛ مېۋىسى يېشىل، يېيىشكە ۋە ياغ چىقىرىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پىنگۋىن ئى [فران <لات] <زوئول> سۇ قۇشى، تېنىنىڭ ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن بىرمېتىر كېلىدۇ؛ تۇمشۇقى ئىنتايىن مەزمۇت؛ بېشى، دومبە قىسىملىرى قارا رەڭلىك، قورساق قىسمى ئاق؛ پۇتلىرى قىسقا، قويرۇقمۇ قىسقا، قانىتى كىچىك كېلىدۇ؛ ئۇچالمايدۇ؛ سۇ ئۈزۈشكە، چۆكۈشكە ماھىر كېلىدۇ؛ قۇرۇقلۇقتا تىك تۇرغاندا يىراقتا قارىغاندەك كۆرۈنىدۇ؛ ئانتاركتىكا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئاراللاردا توپلىشىپ ياشايدۇ.

پىننە ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئاتىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمقى ئۈزۈن بولۇپ، يۇرەك شەكىللىك كېلىدۇ؛ گۈلى كۆك سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ؛ ئۇرۇق مېۋىسى دۇم ھالەتتىكى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ غول ۋە يوپۇرمقى خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىق ئۆتۈشنى، ھۆللۇكنى قايتۇرىدۇ، ئاشقازاننى ياخشىلاپ، قۇسۇشنى توختىتىدۇ.

پىننە چېيى پىننە ياغىچى سېلىپ دەملەنگەن چاي.

پىننىلىك ① سۈپ. پىننە سېلىنغان، پىنىسى بار. ② ئى. پىننە ئۆستۈرۈلگەن جاي، ئېتىز.

پىنھان سۈپ [پ] ① كىشىنىڭ نەزىرىدىن خالىي، كىشى نەزىرى ئاسان چۈشمەيدىغان، خىلۋەت، خالىي: پىنھان يەر. * بىز مېڭىپ بىر جىلغىغا يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەر ئىنسان ئايىغى باسمىغان پىنھان جاي ئىدى. ئازراق يەر ئېچىپ تېرىدۇق. * مۇتەللىپ قوشنىڭاتىنىڭ شىمالىدىكى

چوڭ ئۆستەڭنى بويلاپ، مېڭىپ چوڭ يولدىن يېرىم كىلومېتر يىراق جايدىكى غولى مۇكچىپ كەتكەن بىر چوڭ سۆگەتنىڭ ئۈستىگە چىقتى ۋە پىنھانىدا ئولتۇرۇپ، سۆگەت ئۈستىدىكى ئاق قۇچىقاچلارنىڭ ۋىچىرلىشىغا قۇلاق سالدى. ② يوشۇرۇن، مەخپىي: ئۇ يىگىت، قىزغا بولغان ئىشق - مۇھەببىتىنى يۇرىكىدە پىنھان تۇتۇپ كۆيۈپ يۇرمەكتە ئىدى. * قىز ماڭا قاراپ: — سەن بۇ يەردە كۆرگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى كىشىلەرگە ئېيتىپ يۈرمە! — دېدى، مەن: — ئەلۋەتتە پىنھان تۇتىمەن! — دېدىم ۋە بېشىمنى ئەگدىم.

پىنھانە رەۋ [پ] يېزىت. كىشىلەردىن مەخپىي ھالدا، بىركىمگە بىلدۈرمەي، يوشۇرۇنچە: ھە، مانا كەلدى ئۇ كۈتكەن يېرىگە، ئۆزىنى بىر ئوبدان دالدىغا ئالدى. قىزىشقان بىر توپ ياش سۆھبەت ئۇستىدە، ئۇلارغا پىنھانە باقتى، كۆز سالدى.

پىئونىر ئى [ر <فران] <ماتار> سوتسىيالىستىك مەملىكەتلەردە كومۇنىستىك پارتىيە رەھبەلىكىدىكى ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتىنىڭ ھەربىر ئەزاسى: كىشىلەر «چېگرا بۇركۈتى» دەپ نام قويۇۋالغان ئون تۆت ياشلىق پىئونىر غەيرەت توغرىسىدىكى ھېكايە مېنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى.

پىئونىرلار ئەترىتى <ماتار> پىئونىرلارنىڭ ئامىمىۋى تەشكىلاتى: مەكتەپ نىزامنامىسىدا: — ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياخشى پائالىيەتلىرىنى تەقدىرلەشنى سىنىپ مۇدىرى، ياشلار ئىتتىپاقى ۋە پىئونىرلار ئەترىتىنىڭ مەسئۇللىرى ياكى باشقا ئوقۇتقۇچىلار سىنىپ يىغىنىدا ئېلىپ بارسا بولىدۇ، — دەپ بەلگىلەنگەن.

پىئونىرلارچە رەۋ. پىئونىرلارغا خاس، پىئونىرلاردا بولىدىغان، پىئونىرلاردەك: ھەجەر ئامىنە مۇئەللىمگە پىئونىرلارچە سالام بېرىپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ سىنىپقا كىرگەندە، ھېچكىم ئۇنىڭغا قاراپ كۈلمىدى.

پىئونىرلار لاگېرى پىئونىرلارنىڭ ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق جايدىن سىرتقا چىقىپ پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان ئورنى: بۇ يىل مەكتەپ رەھبەرلىكى ئوقۇغۇچىلارنى پىئونىرلار لاگېرىغا ئېلىپ چىقىشنى قارار قىلدى.

پىئونىرلىق «پىئونىر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سادىق تېخى بۇ يىل مەكتەپكە كىرگەن، يېرىم يىللىق ئوقۇشتا «ئۆچتە ياخشى» بولۇپ باھالانىپ، پىئونېرلىققا ئۆتكەنىدى. * پىئونېرلىق بۇرچىنى ئادا قىلىپ ھەرقاچان، ۋەتەن ئۈچۈن ئۆگىنىپ، كەلتۈرىمىز شەرەپ - شان.

پىۋا ئى [ر] ئارپىغا ياۋا قۇلماق ياكى قۇلماق قوشۇپ، ئېچىتىپ ئىشلىنىدىغان بىر خىل ئىچىملىك. ئۇنىڭ كۆپۈكى ۋە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە بىر خىل پۇرىقى بولىدۇ؛ تەمى سەل قىرتاق، ئىسپىرت مىقدارى نىسبەتەن ئاز بولىدۇ: پىۋا ئىچمەك. پىۋا ئېچىتماق.

پىۋا ئېچىتقۇسى <بىئول> ئېچىتىپ پىۋا ئىشلەش جەريانىدا، قوشۇمچە يېمەكلىك قاتارىدا يىغىۋېلىنىدىغان قۇرۇق ئېچىتقۇ ھۈجەيرىسى. ئۇ ۋىتامىن «B» ۋە ئاقسىللارنى تەييارلاشتىكى تەبىئىي مەنبەدۇر.

پىۋىچى ئى. پىۋا ئىشلەپچىقىرىدىغان ياكى پىۋا سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

پىۋىچىلىك ئى. پىۋا ئىشلەپچىقىرىش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى.

پىۋىخانا ئى [ر+پ] مەخسۇس پىۋا ساتىدىغان ۋە كىشىلەر سېتىۋالغان پىۋىسىنى ئىچىدىغان دۇكان.

پىيادە [پ] ① رەۋ. قاتناش قورالسىز، ئۇلاغسىز، ئۆز ئايىغى بىلەن، ياياق: ئاتلىق ياكى ئۇلاغ مىنگۈچە، پىيادە بىللە ماڭ (ماقال). * كونا بوز داستىخانغا ئورالغان پۇتۇن بىر پاقلاننىڭ گۆشىنى يەلكىسىگە ئارتقىنىچە پىيادە مېڭىپ كەلگەن خېشۇر كۇن پېتىپ شەپەق باغلىغان چاغدىلا يېزىغا يېتىپ كەلدى. ② كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىللە كېلىپ قاتناش قورالسىز،

ئۇلاغسز یول یۈرىدىغان كىشىنى بىلدۈرىدۇ: پیادىلەر یولى. * بۇ یولدا ماشىنا-تراكتورلار، ئات-ئېشەك هارۋىلىرى، پیادىلار تىنماي، ئۇ ياقتىن بۇ ياقىقا ئۆتۈپ تۇراتتى. * بارات ئاكا كوچىنىڭ پیادىلار یولىدا ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاتمش ياشلاردىكى بىر كىشىنى كۆردى-ده، دەرهال ئۇنىڭ ئالدىغا باردى...

پیاده ئەسكەر <هەرب> پیاده یۇرۇپ ئۇرۇش قىلىدىغان قىسمنىڭ جەڭچىسى.

پیاده قسىم پیاده ئەسكەرلەر قىسمى.

پیادىلەر یولى <قاتن> چوڭ یولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پیادىلەر ماڭىدىغان یول.

پیاز ئى [پ] <بوت> ← باش پیاز.

پیاز كۆكى رەڭ <گ سەن> سۇس یېشىل ۋە سەل قىزغۇچ بولىدىغان بىر خىل رەڭ.

پیىزى پشماسلق كېلىشەلمەسلىك، چىقىشالماسلىق، پېتىشالماسلىق: — ئۆيده بىكار یېتىپ كەلسە-كەلمەس یۇرسەڭ ئۇنىڭ خاپىلىقىنى مەن تارتىدىكەنمەن، یەنە شۇنداقلا بولىدىغان بولساڭ، پىیزىمز پىشماي قالدۇ، — دېدى رابىیە یولدىشى ئۆمەرگە كايىپ.

پیىزى گىچ-گىچ ئىككى خىيالدا، تازا پىشمىغان، ئارىسالدى هالەتتە: هەي! بۇ ئىشنىڭ پىیىزى گىچ-گىچ جۇمۇ، شۇڭا، مەن تازا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن.

پیاز گۈل ئى [پیاز+گۈل] <بوت> ← **گۈلسامساق.**

پیاله ئى [پ <گرىك] تۇۋىدىن یۇقىرىغا قاراپ كېڭەيگەن، قورسىقى كىچىك بولىدىغان كىچىك چىنە؛ چاي چىنىسى (ئاساسەن چاي ئىچىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ): روزىخان ئىككى پىیاله بىلەن بىر چەينەك چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ یېنىغا قويغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى.

پیىزه‌ك ئى <بوت> قىياق ئاتلىسىدىكى كۆپ یىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، یەر ئاستى غولى توغرىسىغا ئۆسىدۇ، بوغۇمى كۆپۈپ تۇگۈنەكلىكە ئوخشايدۇ، غولى تىك، ئۇچ قىرلىق بولىدۇ؛ یوپۇرماقلىرى نۆۋەتلەشىپ ئۆسىدۇ؛ باشاقسمان گۈل رېتى بىر تەرەپكە توپلىشىپ ئۆسۈپ، مۇزەڭگەكەپ باشاقسمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۇرىدۇ؛ تۇگۈنەك غولدا كىراخمال بولىدۇ، هاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ؛ غولى قەغەز ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ؛ تۇگۈنەك غولى دورا قىلىنىدۇ، قانىنى ماڭغۇزۇپ خۇنىنى راۋان قىلىش، هەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش، یەلنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

پیىما ئى [ر] قوي یۇڭىدىن بېسىپ تەییارلىنىدىغان قونچلىق قىشلىق ئاياغ كىیىمى: پیىما باساق. * مەن دادۇیدىن چىقتىم. پۇتۇمدا یوغان پیىما، ئۇچامدا ئۇزۇن جۇۋا، قولۇمدا تايىنىدىغان بىر هاسا، قۇلاقچامنى چۆكۈرۈپ كىیىپ، یوتامغىچە قار كەچكەن هالدا ئېغىر-ئېغىر قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتىمەن.

پیىمچى ئى. پیىما بېسىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، پیىما بېسىشنى كەسىپ قىلغان ئادەم: — دولقۇن خېلى ئۇستا پیىمچى، دەپ ئاڭلىدىم، بۇ یالغان ئەمەستۇ؟ — دېدى ئايشەم دولقۇنغا قاراپ كۇلۇپ. — یاق، مەن تېخى پیىمچى، دېگەن نامغا ئېرىشكىنىم یوق، — دېدى دولقۇن جاۋابەن.

پیىمچىلىق «پیىمچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: — ئەمىتاخۇننىڭ پیىمچىلىق بىلەن شۇغۇللانغىنىغا توپتوغرا یىگىرمە یىل بولۇپ قالدى، — دېدى ساۋۇت ئاكام ئالمجانغا ئۇنى تونۇشتۇرۇپ.

پیىمسلق سۆپ. پیىمسى بار، پیىما كىیگەن: ئابدۇبەسەر بىلەن ئابدۇقادىر تار كوچىدا ئېگىز قار دۆۋىلىرى ئارىسىدىن كېتىپ باراتتى. قار یاغماقتا، ئاياغ ئاستى غىچىرلاپ تۇراتتى. پاكار چاننى چاپىتۇرۇپ كېتىۋاتقان پیىمسلق كىشى قېتىپ كەتكەن ئايىغىنى ساڭگىلىتىپ ئۇلارنىڭ یېنىدىن ئۆتكەنىدە: — هوي، یىگىتلەر، پوش-پوش، چانا بېسۇالدۇ، — دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، زايىت ھېۋىل،
ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئابلىز
ئەمەت، پەرھات نۇر.
مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى.
مەسئۇل كورېكتور: رىشىت ۋاھىدى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
خۇش خەتنى يازغۇچى: ئوبۇلقاسىم مۆمىن.
نەشر قىلغۇچى ۋە تارقاتقۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
1990-يىل 5-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1990-يىل 5-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 18.50 يۈەن

维吾尔语详解辞典

（维吾尔文）

阿布利孜·牙库甫，艾尼扎提·艾尤拉尼，
扎依提·艾维利，司马义·卡的尔，
海木都拉·阿布都热合满，阿布利孜·
艾买提，帕力哈提·努尔编
责任编辑：阿布利孜·牙库甫
艾尼扎提·艾尤拉尼
责任校对：热西提·瓦依提
民族出版社出版发行　各地新华书店经销
民族印刷厂印刷

开本：787×1092毫米1/16 印张：52 1/2
1990年5月第1版
1990年5月第1次印刷
印数：0001—7,000 册

ISBN 7—105—00928—4/Z·51
民文　（维 3）　定价：18.50元